«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS

TOTIUS HEBRAITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. II

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis
Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi
addicta

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שני

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. II

Jerusalem
Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben Yehuda Ltd.

Popular Edition
specially published for
Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה ובמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקוֹרן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שני

ירושלים - תל־אביב

ל״א להצהרת בלפור

נדפס מאמהות בדפוס «ספר» תל־אביב

לכבוד

סגן הנשיא של המסדרה הציונית

פרופ' ד"ר אוטו ורבורג

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

❦ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א"א. ארך אנפין.

אב'. מסכת אבות.

א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג' המוס', אגרת המוסר.

אדו"מ, אהבת דוד ומיכל.

אדר"נ, אבות דרבי נתן.

אהל'. אהלות.

אה"ע, אבן העזר.

אה"צ, אהבת ציון.

או"א, אמת ואמונה.

או"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות

או"ז, אור זרוע.

או"ח, אורח חיים.

אולסה', אולסהויזן.

או"נ, אוצר נחמד.

אוצה"ח, אוצר החיים.

אוצה"ס, אוצר הספרות.

אוצה"ש, אוצר השרשים.

אוצ"ט, אוצר טוב.

אורח' צד', אורחות צדק.

איו', איוב.

איכ', איכה.

איל' אהב', אילת אהבים.

אי"ש, איש שלום (Friedman).

אמו"ר, אמונה רמה.

אמשד', אמשטרדם.

א"ס, אין סוף.

אסת', אסתר.

אעפי"כ, אף על פי כן.

א"ק, אדם קדמון.

ארנ' מוס, ארנולד...

ב.

באה"ג, באר הגולה.

באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).

בארמ', בארמית.

ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול

בד"ה, בדבור המתחיל.

בוקשד', בוקשדורף.

ב"ז, בן זאב.

בחי"ע, בחינת עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.

בינ', בינוני.

בכו', בכורים.— בכורות.

ב"מ, בבא מציעא.

במד', במדבר.

ב"ס, בן סירא.

בסור', בסורית.

ב"ע, בר עלי.

בעבר', בעברית.

בע"ח, בעלי חיים.

בערב', בערבית.

ב"ק, בבא קמא.

ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.

בראש', בראשית.

בר"ד, בר דוד.

ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון — גאונים.

גיט', גיטין.

ג"כ, גם כן.

גמ', גמרא.

גני', גניזה.

ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.

גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.

דבר', דברים.

ד"ה, דבור המתחיל.

דה"י, דברי הימים.

דהי"א, דברי הימים א.

דהי"ב, דברי הימים ב.

דו"מ, דוד ומיכל.

ד"ח, דברי חכמים.

די"ע, דברי ימי עולם.

דל"ע, דקדוק לשון עברית.

דני', דניאל.

ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).

דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.

הגר"א, הגאון ר' אליהו.

הוס' הוספה.

הוצ', הוצאת.

הור', הוריות.

הוש', הושע.

הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.

הקד', הקדמה.

הרא"ש, הרב רבנו אשר.

הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.

זבח', זבחים.

זד"ת, זואולוגי דס תלמודס, (Zoologie des Talmuds).

זכר', זכריה.

ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.

חבק', חבקוק.

חגי', חגיגה.

חה"י, חמדת הימים.

חו"ה, חובות הלבבות.

חוה"מ, חול המועד.

חוהמ"ס, חול המועד סכות.

חוהמ"פ, חול המועד פסח.

חול', חולין.

חו"מ, חושן משפט.

חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.

חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.

טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.

יבמ', יבמות.

י"ג, יש גורסים.

יוא', יואל.

יו"ד, יורה דעה.

יוה"כ, יום הכפורים.

יחזק', יחזקאל.

יל"ג, יהודה ליב גורדין.

ילק' שמע', ילקוט שמעוני.

י"מ, יש מפרשים.

יסו"ע, יסוד עולם.

יסט', יסטרוב (M. Jastrow).

ירוש', ירושלמי.

ירמ', ירמיה.

י"ש, יהודה שלמה.

ישע', ישעיה.

יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.

כ"מ, כסף משנה.

כמו"כ, כמו כן.

כנ', כנוי.

כנה"ג, כנסת הגדולה.

כרית', כריתות.

כשת', כשתלו (Castello).

כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...

מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.

מ"ב, מלכים ב'.

מג"א, מגן אבות.

מד', מדות.

מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.

מדב"ע, מדבר בעדו.

מד"ר, מדרש רבה.

מהד', מהדורה.

מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...

מהר"מ מרוטנברג, ר' מאיר...

מהרש"ך, הרב שלמה כהן.

מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.

מה"ש, משקלי השמות.

מו"ל, מוציא לאור.

מו"מ, מזרח ומערב.

מו"נ, מורה נבוכים.

מו"ק, מועד קטן.

מ"ז, משקל זכר.

מיכ', מיכה.

מיכאל', מיכאלים.

מי"ב, מיכה יוסף כהן.

מכי', מכילתא.

מכשי', מכשירין.

מל', מלא, מלאים.

מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מודינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י נאגארה, ר' ישראל...
ר"י סטנוב, ר' יצחק...
ר"י אברבנל, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"יא"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף...
ר"י הלוי, רבי יהודה...
ר"י אלחריזי, רבי יהודה...
ר"י חיוג, רבי יהודה...
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנברג, רבי משה...
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדובירו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילי.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"ץ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', התחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הבית

-סוף-

ב״פ, ר״ת ב׳ פעמים.

בפ״ג, ר״ת בפרט גדול, עי׳ פרט.

בפ״ע, ר״ת בפני עצמו.

בפ״ק, ר״ת בפרט קטן, עי׳ פרט.

בֹּץ[1], ש״ז, — טיט רך ולח, תשקע בו הרגל על נקלה, Schlamm ; fange ; mire : הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בַבֹּץ 2) רגלך (ירמי׳ לח כב).

***בַּץ**[3], ש״ז, מ״ר בִּצִּים (ביצים), — כמו בִּצָּה: מי קרמיון ומי פוגה פסולין מפני שהם מי ביצים (פרה ח י). החופר בצד הים בצד הנהר במקום הביצים הרי הן כמי תמציות (תוספתא מקוא׳ א יד).

***בַּצְבּוּץ**[4], ש״ז, — א) צֶמַח לו גבעולים ארוכים דקים בלי עלים, יעשו ממנו כברות, מחצלאות וכיוצא בזה 1): העקלין של נצרין ושל בצבוץ 2) צריך לנגבן (תוספתא טהר׳ יא י, גמ׳ ע״ז עה. וניד׳ סה.). — ב) צמח דומה לפשתן, יעשו ממנו חוטים ובפרט חבלים 3), Hanf ; chanvre ; hemp.

---

1) בארמ׳ בוצא (במקור מאוחר, בתרג׳ תהל׳ כ״י סט ג: בוצא דמצולתא; בנד׳ מיא). ויש רואים דמיון לזה באשור׳ בַּצֻ, ועי׳ לקמן בִּצָּה. — 2) ריב״ג: והבוץ הוא הרפש והטיט.

3) משק׳ פַּת פִּתִּים. ואיננו נראה לי לקבע בִּצִּים מ״ר לבִצָּה.

4) משקל בַקְבּוּק. ויש שנקדו בצ׳, בית חרוקה. ולא נתברר מקור מלה זו, וגזרתה מן בוץ אינו יפה. 1) עפ״י פרושו של הגאון שתרגם בצבוץ באשל a) בערב׳, אמר וז״ל: שבצבוץ (כך גרסת הגאון במקום בצבוץ, ועי׳ לקמן), חיטאני ושמן בל׳ ערב אשל a) (תשו׳ הגא׳ קאסל), ובארו המלונים הערבים אשל שהוא צמח לו גבעולים רכים דקים ואין לו עלים, ויצמח במקום מים או קרוב למקום מים, ויעשו ממנו כברות, ומחצלאות וכו׳ (לבאן אלערב). וכבר הובא למעלה גרסת הגאון שבצבוץ, ואין זו טעות סתם, כיון שכך כתוב שם שלש פעמים, וכן גם כ״י גמ׳ ע״ז (ד״ס). ואעפי״כ אין שבצבוץ צורה מתקבלת. ואמר דאוד אלצ׳ריר בתז׳כרת הרפואות כי אצלם שמו הוא אלבוט, ועי׳ לקמן הערה בטבוט במקום בצבוץ. — 2) כך בתוספתא ברוב ספרי הדפוס, וכן בגמ׳ בבלי במקומות המצוינים בפנים. ובתוספתא כ״י ארפ׳ בצבץ, ובגמ׳ ירוש׳ ע״ז (ה מח ג) בטבוט, ודומה להשם בוט שהזכיר דאוד אלצ׳ריר, שהובא למעלה. — 3) פר׳ הערוך פשתן, וגזר אותו מן בוץ, ורש״י תרגם קנבוס,

---

a) اسل

***בִּצְבֵּץ**[1]), פ"ע,—א) נדחק ויצא בהתאמצות דרך מעבר צר, break trough; jaillir; hervordringen: ונקבוה עכברים (את השק) והיה חמץ מ ב צ ב ץ ויוצא (פסח' יג.). כיון שהגיע (ניקנור) לנמלה של עכו היתה (הדלת שנפלה הימה) מ ב צ ב צ ת ויוצאה מתחת דופני הספינה (יומא לח.). והיה דם מ ב צ ב ץ ויוצא (גיט' נו:). מכנים ידו לפנים (של פי העוף שניקבה בגלגלתה) ובודק אם מ ב צ ב ץ (המוח) ועולה (חול' נו.). וכיון שמבירין בהן (בהילדים) מצרים באין להורגן ונעשה לַהן נס ונבלעין בקרקע וכו' לאחר שהולכין (המצריים) היו (הילדים) מ ב צ ב צ י ן ויוצאין בעשב השדה (סוט' יא:). א"ר חייא בר יוסף עתידין צדיקים ש מ ב צ ב צ י ן ועולין בירושלם (כתוב' קיא:). נקבים קטנים שהמים מ ב צ ב צ י ן בהן כמו נביעת מים (ר"ח חגי' כב.). כמו אדם המפיס מורסא ורואה אם מ ב צ ב ץ ועולה ויוצא מן המוח (ר"ג. ערוך ערך כן א). ועומדים (המתים שבחו"ל) על רגליהם והולכים במחילות עד א"י ושם מ ב צ ב צ י ן ויוצאים (רש"י כתוב' קיא.). ומביא תבן או קש או רוק ומניח על הקרוע (בהריאה) ונופח בריאה אם מ ב צ ב ץ ויוצא הרוח ודאי שחיה היא (והזהיר, ויקרא). דבר שמרתיח ו מ ב צ ב ץ (רש"י יבמ' לז.). מושיבין אותה (את הריאה שניקבה) במים פושרין ומנפחין אותה אם ב צ ב ץ המים (טור, יו"ד לו ד). ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט שלא י ב צ ב ץ החמץ בחוץ (לבוש, או"ח תמב ו).—ב) כמו בטבט: כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מ ב צ ב ץ ונופח עד קדקדו (רב"י במות כב כד). — ובהשאלה בדברים ר ו ח נ י י ם, במשמעת נראה ונגלה: אבל (האורות) הבאים מועיר עצמו היו מפעפעים ו מ ב צ ב צ י ם (עמה"מ, קרית ארבע פ). החכמה היא רחמים מצד הפנים הפונים אל הכתר ומצד האחוריים שהם פניה המביטים אל הבינה י ב צ ב ץ הדין (פלח הרמון ח ד). ולא משום השד רשע ופשע אסרו לדון אוהב ושונא אלא דקים' להו לחכמים שענין הזכות והחובה מ ב צ ב צ ת באדם בלא כוון רשע אלא מתוך אהבה מועטת הלב נוטה לזכות (לבוש חו"מ, הלכ' דיינים ז ז).—ג) ∞ השתמשו בו בדבור העברי במשמעת חזרת קרני האור מגוף מלוטש 1).

בִּצָּה[2]), ש"נ, מ"ר בִּצּוֹת, (בִּצְאת), כנוי רבים בִּצּוֹתָיו, (בִּצְאתָו),— מקום של מים עומדים וטיט רך, יגדלו בו קנה וגמא, marsh; marais; Sumpf: היגאה גמא בלא בִצָּה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובִצָּה (שם מ כא). בִּצְאתָ[3]) גבאים לא ירפאו למלח נתנו (יחזק' מז יא). — יעי' ‑פפה

***בִּצּוּעַ**, ש"ז, שה"פ מן בִּצַּע, — פסק דין של פשרה בין אנשים בעלי דין, compromise; compromis; Kompromiss: כשם שהדין בשלשה כך ב י צ ו ע בשלשה (סנה' ו.). איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה הב י צ ו ע (תוספתא שם א ג). פסקו עליו את הדין בלי פשרה כלל ובלי שום ב י צ ו ע ומיצוע (כסא' לבית דוד, ג יט).

בָּצוּר[4]), בָּצֻר, ת"ז, לנק' בְּצוּרָה, בְּצֻרָה, מ"ר בְּצוּרִים, בְּצֻרִים, בְּצוּרוֹת, בְּצֻרוֹת,—א) חזק, בנוי אבנים גדולות שאי אפשר להרסו, שאי אפשר לקרב אליו, fortified; fortifié; befestigt, unzugänglich: ועל כל חומה בְּצוּרָה (ישעיה ב טו). כי שמת מעיר לגל קריה בְּצוּרָה למפלה (שם כה ב). ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בְּצוּרָה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך (ירמ' טו כ). כי עז העם הישב בארץ והערים בְּצֻרוֹת גדלת מאד (במד' יג כח). כל אלה ערים בְּצֻרֹת

ואחריו בוקשד' ולוי וקוה' ויסטרוב, ולא ידעתי על מה סמך רש"י, אם לא שהכריע כך מדעתו, ואולי מהראוי ליחד לזה הצמח אחת מהצורות בצבץ או בטבוט.

1) בערב' בַּצַּת אלארצ' a),—הצמיחה הצמחים הראשונים. וּבַצְבַּצ b) אלכלב, נדנד זנבו, ובלשון ערבית של מצרים ישמש פעל זה גם במשמעת חזרת קרני האור מגוף מלוטש, ועל סמך זה השתמשו בו במשמעה זו גם בעברית בזמן החדש.— 1) עי' הערה הקודמת.

2) בערבית בא"י בַּצָּה a). ונראה כי זו מלה עברית שהיתה נהוגה בארץ זו ונכנסה בלשון הערבית כשבאו הערבים הנה, ולא נתברר מקורה.— 3) כך הכתיב ברוב הספרים המדיקים, והקרי בִּצְאתָו. וברבה כ"י הכתיב ביצותיו (K).—וסובר .Bö כי זו צורה ארמ' בִּצְאתָו, בסימן מ"ר ארמי ‑את. ויש רואים בזה שבוש פשוט במקום בצותיו (.Olsh).

4) משרש בצר, עי' זה.

---

a) بَصَّت الارض b) بَصبَصَ الكلب

a) بَصّه

חומה גבהה דלתים ובריח (דבר׳ ג ה). ערים גדלת ובצרת בשמים (שם א כח). עד רדת חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן (שם כח נב). והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו (יחזק׳ לו לה). —ב) בלשון בני ענתות כמו נָצוּר, במשמ׳ נסתר וחשוב מאד: קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות [1]) לא ידעתם (ירמ׳ לג ג). — ג) ״פעול מן בצר ענבים: הענבים כמו שהן בצורים וכו׳ (בכור) נוטל פי שנים בענבים בצורים (רב״י ב״ב קכו.).

*__בִּצּוּר__, ש״ז, — כנוי לתפלה: עשרה לשונות נקראת תפלה ואלה הן שועה וכו׳ ביצור קריאה וכו׳ (מד״ר דבר׳ ב). —ואמר הפיטן: באדם ובבהמה אם הוקנם מהומה, בצור קול הומה לאדמה יזכר (ר״ה קליר, זכרונות). בצור הוגגים שבעה ונעצרים עדי מים (הקפטה, גשם). ביצורם תשע וחטא תלבין (הוש, שחר׳ יוה״כ, תהות נפש).

״__בַּצּוּר__, —כמו בַּצֹּרֶת: יקדש גליצור, המגלה טעמי צור, מפי מלך מלכי המלכים, המשמיע לכל יצור, שנת שבע ובצור, וכל דבר האצור, ברצון מלך מלכי המלכים (אימתי ברכי נפשיה, ארהליס ומלאכים).

__בִּצּוּר__, ש״ז, —כמו בֶּצֶר, עי״ש.

*__בְּצִיעָה__, ש״נ. —שה״פ מן בָּצַע: והאריגה והבציעה והקשירה (רמב״ם, שבת ז א). בוצע הפת במקום שנאפה היטב ויחתוך פרוסת הבציעה (טור או״ח קסז א). אנו מטעימין ג״כ פרוסת הבציעה לברכה (לבוש, או״ח קסז ה). הרי כמה קדושה יש בבציעת המוציא (דרך יברה, שער המזון).

״__בְּצִיצָה__, ש״ז, —שה״פ מן בָּצַץ: שהבציצה היא מחמת הגשמים (באור הגר״א, תוספתא מקוא׳ א).

*בציקה, עי׳ *בְּצֵקָה.

__בָּצִיר__[2]), ש״ז, סמי׳ בְּצִיר, כנ׳ בְּצִירְךָ, בְּצִירֵךְ, —א) פעולת לקיטת הענבים מן הגפנים והזמן שבוצרים הענבים, Weinlese ; vendange ; vintage: והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקרא כו ה). כעללות אם כלה בציר (ישעי׳ כד יג). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכל (מיכה ז א). אם אין בציר מנין עוללות וכו׳ אין לעניים בעוללות קודם הבציר (פאה ז ז). ג׳ שנים קציר ג׳ שנים בציר (ירוש׳ ב״ב ה יד ג).— ב) עצם הפרי, הענבים שבוצרים: הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שופט׳ ח ב). על קיצך ועל בצירך שדד נפל (ירמי׳ מח לב). — ג) ״סוף הקיץ, עת השנה שבין הקיץ והחורף [1]), Herbst ; automne ; autumn: בעת הבציר כשמולחין הבשר לכל השנה (מוהרי״ל, הל׳ פסח). ומיום ארבעים ושלש לאותה עמידת השמש הקייצית חשבוהו בציר הנקרא אוטומני (מעשה טוביה, עולם הגלגלים יג). רוחות חוקים בבציר יורו על חורף ממוצע (למודי הטבע, מ״מ יהלים, רוח׳ שונים סה.). בימי הַבָּצִיר עת חם צח ודלף בן יום אחד יחלפו מנים אלף (יל״ג, משלי ב יח).

*__בְּצִירָה__, ש״נ, מ״ר בְּצִירוֹת, —שה״פ מן בצר ענבים: איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה (פאה ז ג). פעמים שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה וכו׳ ובשעת בצירה עדיין משקה טופח עליהם (שבת יז.). עד שיגדור שלשה גדירות ויבצור שלשה בצירות וימסוק ג׳ מסיקות (ב״ב לו:).

*בְּצִית, עי׳ בּוּצִית.

__בצל__, —ממנו בָּצָל, *בְּצַלְצוּל, ״הִבְצִיל.

__בָּצָל__[2]), בְּצֵל, ש״ז, מ״ר בְּצָלִים, —פרי אדמה חריף, מרכב מקלפות קלפות זו על גבי זו, משמש לתבל המאכל, Zwiebel ; oignon ; onion: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במדב׳ יא ה). תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול (תרומו׳ ב ה). בצל כופרי (נדר׳ ט ח). בצל של רכפא (מעשר׳ ה ח),

---

— [1]) כך הכתיב והקרי למערבאי, ולמדנחאי כתיב ונצרות וקרי ובצרות.

[2]) עי׳ שרש בצר.

—[1]) עפ״י לשון גרמני, שזמן בצירת הענבים חל אצלם בסוף הקיץ.

[2]) בערב׳ בַּצַל [a]), בארמית וסורית בצלא. והנה לפי הצורה הערב׳ בשני פתחים צריך שיהיה בעבר׳ גם הצדי קמוצה, ולפי מ״ר בצלים אפשר כמו״כ שיהי׳ מהסגוליים. אך נהוגים ספרדים ואשכנזים ותימנים לאמר צדי צרויה, וכן נקודה מלה זו במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳, וכן נקד Em. Löw (Pfln.). ואולי נולד נקוד זה מהמשל המובא לקמן בשביל החרוז עם צֵל. ואולם לפי נקוד זה צריך שיהיה מ״ר בצֵלים. ונקד שי״ף בְּצָל, ולוי בֶּצֶל, וכמו״כ Bö. § 743.

---

a) بَصَل

מין בצל שעוקצו נמעך לתוכו, או שאין לו ארס הרבה 1), ועי' רכפה. ר' יהודה אומר שלש קליפות בבצל פנימית בין שלמה בין קדורה מצטרפת אמצעית שלמה מצטרפת קדורה אין מצטרפת היצונה בין כך ובין כך טהורה (חול' קיט:). קונם בצל שאני טועם שהבצל רע ללב (נדר' כו:). אמר ר"ש בן יוחי ה' דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף ובצל קלוף וכו' (נדה יז.). לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו (ערוב' כט:). הבצלים הסריסים (שביע' ב ט). בצלים מבני המדינה (תרומ' ב ה).— ומשל: אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן משמיה דרבי יהודה בר אילעי אכול בצל ושב בצל (פסח' קיד.), ר"ל הסתפק בדברים פשוטים למזונך.—*בֶּן בָּצֵל, בְּנֵי בְּצָלִים, מה שצומח מהבצל כשתגע בו רטיבות [2]: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר (עוקצ' ב ח). (הנודר) מן הבצלים אסור בבני בצלים רבי יוסי מתיר מן בני בצלים מותר בבצלים (תוספתא נדר' ג ו).—*בצל העכבר [3]), (Scilla marit. L), squill; scille; Meerzwiebel: בצל העכבר, ונקרא בשם הזה כי הוא ממית העכברים (קאנון ב, לוח הסמים). וירטה בבצל העכבר (כס 7 ז 7 י).

אֵם, *אמהות של בצלים, מה שיושב בקרקע.— *אֹרֶס, החריפות שבו.

*בֶּן בָּצֵל.—*בַּצַלְצוּל.—*הִבְצִיל.

*גֶּלֶד, גלדי בצלים.

*חָמַר, *עָמַר, בצלים שחמרן, שעמרן.—*חָסִית, חסיות, שם הסוג לכל המינים הדומים לבצלים, שום, כרתי, וכיוצא בזה.

*כְּפְרִי, בצל הכופרי.—*כַּרְתִּי, דומה לבצל.

*נָחָשׁ שבבצל, הארס, החריפות שבו.

סָרִים, *בצל הסרים.

עַכְבָּר, *בצל העכבר, עי' למעלה.— *עָמוּד, העגול ותרמיל בראשו שבו הזרע.

*פִּטְמָה,— *פָּקָל, פקל הבצל.

*קִיצוֹנִי, בצלים הקיצונים, של קיץ.—*קְלִפָּה, קלפת הבצל.—*קָמָה, קמת הבצלים.

בָּצַל, הקל אינו נהוג.

—פִּע', *בִּצֵּל, פ"ע,—גדל וגבה וארך כמו עלה הבצלים: שהוא (האגמון) מבצל ועולה מן הארץ ויש בו כדי לכוף (רש"י קדוש' סב:).

—הִפְע', *הִבְצִיל, פ"ע,—כמו בִּצֵּל: עלי בצלים אין מערבין בהן אלא אם הבצילו 1) ונעשה אורך כל עלה מהן זרת (רמב"ם, הלכ' ערוב' א יא).

בְּצָלִי, ש"ז,— דומה לבצל: שרשו הבצלי מרפא מיני פצעים שונים (תוה"א, הלמח' ג).

***בַּצַלְצוּל**, ש"ז,—בצל מדברי [2]), wilde Zwiebel; oignon sauvage; wild onion: הוסיף רבי עקיבא השום והשומנית הבצל והבצלצול והתורמוס והפלסלום אינן כלאים זה בזה (כלא' א ג).

בצע [3]),— ממנו בֶּצַע, בָּצַע, *בִּצּוּעַ, *בְּצִיעָה.

בֶּצַע[4]), בִּצַע, כנו' בִּצְעִי, בִּצְעֲךָ, ש"ז, —א) מה שאדם משיג בהשתדלות וביגיעה להרבות עשרו, ממונו והונו, gain; Gewinn: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל

— 1) כך בגמ' ירושלמי שם.— 2) כך פרש הרמב"ם, אמר וזה לשונו: וכן הבצל כשנגע בו המים יצמח והוא אינו מחובר לקרקע כמו שהוא מפורסם יצא ממנו לב ירוק דמות עלי בצלים ובתוכו ג"כ ריר ואותו דבר הצומח נקרא בני בצלים. ע"כ. ור"ש פירש העמוד האמצעי, וכן גם עמנ' לו (Pfln.). אך במושג זה משמש השם עמוד, שהביא גם לו, ואעפ"י שפירושו של הרמב"ם קצת קשה לישבו בהלכות נדרים בתוספתא המובא בפנים, מ"מ מפני השם עמוד פרושו של הרמב"ם מכריע. — 3) בערב' בצל אלפ'אר a).

1) בארמ' אבציל (עירוב' כט:).

2) כך פירוש אחד של הערוך: בצל של יער, ע"כ, וכך גם הרמב"ם: בצל מדברי. ובירוש' פרש פללגולה, ובנוסח' אחרות פגלגלה, ולא נתברר מה פרושה של מלה זו, ולא הכריע גם E. Löw בספרו לאיזה מין ממיני החסיות היו קוראים בצלצול. ופרושו השני של הרמב"ם שהוא הקטנה מן בצל ופרושו בצל קטן יתכן רק אם הכונה היא למין מיוחד שהיו קוראים לו בצל קטן, אולי כמו בערב' בצל צע'ירa) שקצת המלונים אומרים שזה הוא שם להבצל האשקלוני.

3) משותף בערבית בצ'ע b), במשמ' חתיכה וקציעה, בארמ' בְּצַע במשמ' התך לחתיכות קטנות.

2) בערב' בצ'עה c), קטע, בצ'אעה d). סחורה.

---

a) بصل الفار

a) بصل صغير b) بضع c) بضعة d) بضاعة

יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע (שמות יח כא). אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו (שופט׳ ה יט). ולא הלכו בניו בדרכו ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד (ש״א ח ג). מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד (ישעי׳ לג יה). כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו (שם נו יא). כי עגבים בפיהם המה עשים אחרי בצעם לבם הלך (יחזק׳ לג לא). הט לבי אל עדותיך ואל אל בצע (תהל׳ קיט לו). עכר ביתו בוצע בצע (משלי יה כז). שנאי בצע יאריך ימים (שם כח יו). —ובפרט המושג בעשק וחמס: כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמ׳ ו יג). כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (שם כב יז). הוי בצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו (חבק׳ ב ט). בעון בצעו קצפתי ואכהו (ישע׳ נז יז). והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך (יחזק׳ כב יג). שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך דם לאבד נפשות למען בצע בצע (שם שם כז). כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). — ובמשמ׳ חמס ועשק: אל תבקש להיות מושל אם אין לך חיל להשבית זדון פן תגור מפני נדיב ונתתה בצע 1) בתמימיך (כ״ס גני׳ ז ו). הגיגי בל ידמים בצע אשמים (רא״ק, אפיק מען).—ומ״ר: רבו פצעי על רוב בצעי (הרן אספיל, בפתי רננות).— *ועצם ההשתדלות לעשק, להשיג הבצע: והקנאה גורמת הבצע ושנאת חנם וכל מדות רעות (מגוה״מ, הקדמ׳ נר א).—ב) סחורה שנמדדת באמה, goods; marchandise; Ware: שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך (ירמ׳ נא יג).— ובכלל *דברים יקרים: צופה עין תאות שללים, פז וכסף וכל בצע כלולים (תחמודות כתים, א סכועות). — ג) רוח, תועלת, הנאה, שיוכל אדם להשיג מפעולתו ומעשהו, profit; Nutzen: ויאמר יהודה אל אחיו מה-בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (בראש׳ לז כו). אמרתם שוא עבד אלהים ומה-בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלאכי ג יד). מה-בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך (תהל׳ ל י). החפץ לשדי כי תצדק ואם-בצע כי תתם דרכיך (איוב כב ג). לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה תפשוהו ליסטין ביקשו להורגו וכו׳ אמרו

1) המליצה איננה טבעית. בסור׳ מומא, בתרגום יוני במשמ׳ שערוריה.

זה לזה מה בצע בהריגתו אין בידו כלום הניחוהו (תנחומא, האזינו ג). —ואמר המליץ: ואיך אמות כמו פתי, ומה בצע בחכמתי (עמנו׳, מחבר׳ ט).— ד) *קטע, חתיכה, piece; morceau; Stück: כמו דבר הנבצע לבצעים (רד״ק, ערב פתח). אשר נסה לשחות במי הנהר גברו עליו בצעי הקרח וימיתוהו (מא״ג, הגרפתים ברוסיה). משובץ באבנים ושן או בבצעי נחשת קלל (בבי״ע, הודו).

בצע[1]), פעו״י, עת׳ יבצע, יבצעו, מקור בצע—א) עסק ועמל לעשות בצע: כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע (ירמ׳ ו יג). לשפך דם לאבד נפשות למען בצע בצע (יחזק׳ כב כז). הוי בצע בצע רע לביתו (חבק׳ ב ט). כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו (איוב כז ח).—ואמר החכם: המסתפק ישבע והבוצע יכשל (יעב״ן, מגדל עז, עליית המדע).—ב) שבר ורצץ, ובכלל עשה אתו כליה, to crush; anéantir; vernichten: ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם[2]) בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג (עמוס ט א).—ג) פעל השתמש בו יואל בתארו את עליית הארבה על הארץ, מקביל לפעל עבט: כגבורים ירצון כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם ואיש אחיו לא ידחקון גבר

[1]) עי׳ הערה להשרש.— [2]) כך, צדי קמוצה ועין פתוחה, בהרבה ספרים מדויקים, וכך היה בספרי קדמונינו: ריב״ג, ראב״ע, רד״ק וכו׳, והעיד מ״ש כי כך מצא בספר אחד כ״י מאד ישן הצדי בקמץ והעין בפתח. ובקצת כ״י המלה נקוד׳ בשני קמצים, ובהרבה ספרי הדפוס בשני פתחים. ואמר ריב״ג וז״ל: ובצעם בראש כלם ועשה בראש כלם חבורות ופצעים והיה משפט המלה הזאת שתהיה מלרע ובצירי תחת העין ע״מ אדוני משה כלאם, ולפי שבא הטעם מלעיל כאשר ישר בעיני בעלי הטעמים, נדחקה המלה ואבד הנח הרפה ממנה ושב במקום הצירי פתח גדול, ואלו היה פתח קטן היה ג״כ נכון, ופעמים עושים לזה ג״כ בקמץ גדול כלומר שמעתיקים המלה אשר היא בקמץ גדול קודם כנוי הקבוץ אשר איננו נמצא במעמד מן מלרע אל מלעיל לדבר שרואים אותו בעלי הטעמים והפכו הקמץ ההוא לפתח בעבור אבד הנח הרפה להפז המלה והדחקה כאמרם והיא העלתם הגגה כי רחל גנבתם ובקשתם ולא תמצא וזולת זה ממה שספר אותם בעל המסרת שנהפך מן מלרע אל מלעיל מן הדמיון הזה ונהפך בעבור זה הקמץ לפתח. ע״כ. ורד״ק אמר כי יתכן שיהיה ובצעם פעל עבר מוסב לעתיד מפני הויו, ר״ל ויבצעם האל יתברך או האויב, וכו׳ ואעפ״י שאמר בתהלה ובצעם לשון נסתר ואח״כ אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות ונפתחה עין ובצעם מפני שהמלה מלעיל. ע״כ. ורוב החדשים הסכימו לפרושו של

במסלתו ילכון ובעד השלח יפלו לא יבצעו 1) (יואל ב ח).—ד) *פרס פרוסות לחם מהככר להתחלת הסעודה: אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד (ברכות מ.). בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה (שם מו.). אין המסובין רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע (שם מז.). הבוצע הוא פושט ידו תחלה (שם). שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע (שם לט:). בא לפרוס את הככר בוצע במקום הצלי (דא"ז ו). בעל הבית מברך המוציא ומשלים הברכה ואח"כ בוצע וכו' ואינו בוצע לא פרוסה קטנה מפני שהוא נראה כצר עין וכו' ובשבת יש לו לבצוע פרוסה גדולה (רמב"ם ברכ' ז ג). יקשו צרי עין בבצע, ומאנו פרוסה לרעב לבצע (מצה כר"ק, מה מועיל, אחרי פסח). ויקח מצה אמצעית ויבצענה לשתים (רא"ב, הלכ' פסח). ואח"כ יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה (טור, או"ח תעח).—ופעול: וזו היא מצה הבצועה (בכ"י פסח' קיט:). — ובצע על ככר, התחיל הסעודה, ובכלל סעד: ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות (ברכ' לט:). אמרו עליו על ר' פנחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו (חול' ז:). על שתי ככרים בוצעת בשבת (פיוט, אוס גלורה). על כן כל איש ביינו יקדש על שתי לחם יבצעו תמימים (זמירי לשבת, יום זה). —ה) *בצע את הארוג, חתכו וקטעו מן הנשאר בהמסכת: והאורג שתי חוטים והבוצע 2) שני חוטין (שבת ז ב). (חסידים הראשונים) כיון שבצעו בה (בהטלית) ג' היו מטילין לה תכלת (מנח' מ:). — והשתמש הרמב"ם בפעל זה בצע חוטים במשמעת הוציא חוטים מן הדבר הארוג, ausfasern ; éffiler ; to unravel, to unweave : הבוצע שני חוטין חייב ובוצע הוא המפריש את הארוג בין שהוציא הערב מן השתי או שהעביר השתי מעל הערב הרי זה בוצע וחייב וכו' כדרך שעושין אלו שמאחין את הבגדים הקלים ביותר שבוצעין ואחר כך מאחין וחוזרין ואורגין חוטין שבצעו עד שיעשו שני הבגדים או שני הקרעים אחד והסותר את הקליעה לתקן הרי זה תולדת בוצע (רמב"ם, שבת ט כ). —ו) *בצע בין פלוני ופלוני, עשה

ריב"ג ולבאורו הדקדוקי. ויש מי שאמר כי ובצעם הוא במקום ובצעמו הקדום, כמו והרגתם במקום והרגתמו (M. Margolis, A J S L XIX,45). עכ"פ המליצה ובצעם בראש כלם קשה ולא טבעית, ולכן יש שהחליטו שהכתוב משובש והגיהו הגהות מתחלפות, ומכלן היותר נכונה היא הגהת Volz. ברעש במקום בראש.— 1) ת"י : ולא מקבלין ממון, והוא מלשון בצע. אך רוב המפרשים הקדמונים פרשו פעל זה מענין פצע, אמר ריב"ג: יפלו על השלחים ולא יעשה בהם חבורה, כלומר אינם כשאר האויבים שמכים אותם בשלחים ועושים בהם חבורה אבל הם עם שנופלים על השלחים ולא ינזקו בהם ולא יפצעו בהם. ע"כ. וכן ראב"ע ורד"ק. ויש פרשו מלשון התיכה, לאמר לא יהתכו לחתיכות. ויש פרשו לא יפסיקו את הליכתם. וקצתם פרשו לא יתחלקו ולא יתפזרו. עכ"פ קצת קשה לפי כל הפרושים שלא בא הפעל בנפעל. ועי' ערך עבט. —2) זו היא אחת המלאכות המנויות במשנה זו של אבות מלאכה, אלא ששם כתוב בכל הספרים שלנו הפוצע, פ במקום ב. אך הרמב"ם גורס בוצע בבית, ונראה שגם להראב"ד היתה גרסה בבית, הואיל ואמר בהשגותיו: ואנחנו מקובלים בוצע כמו פוצע, וכבר העיד מגדל עז כי כן גרסת ספרי ספרד וארץ הצבי. והנה לא נתברר הדבר מה פרושו האמתי של פעל זה, ולאיזו מלאכה ממלאכות הארינה נתכונו בה. מהגאונים הקדמונים אין בידינו פרוש מקבל, והערוך לא פרש כלום לא בערך בצע ולא בערך פצע. רש"י פרש פוצע מנתק, ואמר וז"ל: פעמים שיש בשני חוטים יותר מדי וינתק מהן ומקלישן. הרמב"ם פרש כמובא בפנים, והשיג עליו הראב"ד ואמר: ואנו מקובלים בוצע כמו פוצע והוא לשון חתוך שחותך ב'חו טין, שאחר שהשלים אריגתו חותך את הארוג מן המשויר במסכת. ע"כ. והר"ן הביא בשם הרא"ה פרוש אחר: שכשחוט אחד ניתק פוצע ראשו ושוזרו ביד עד שיהא נארג. ע"כ. יש לנו איפוא ארבעה פרושים לבוצע או פוצע. והנה נמצא פעל זה בעצמו עוד במקום אחר בתלמוד, וגם שם בענין אריגה, והוא במנח' מ: במאמר שהובא בפנים, וגם שם גרסת הספרים שלנו פצע, אבל הרגמ"ה גרס בצע, וכן הגיהה השיטה מקובצת שם, ורגלים לדבר כי בשני המקומות פרושו של הפעל אחד, הואיל ובשניהם הוא בענין אריגה, ואי אפשר הדבר בלשון שפעל אחד ישמש במלאכה אחת בשתי משמעות מתחלפות. אך פרושם של רגמ"ה ורש"י שם שפרשו בצעו ג' גמרו ג' אצבעות האחרונות, או הגיעו לג' אצבעות האחרונות, לא יתכן במשנתנו, כי לפי פרוש זה האורג והפוצע הכל אחד. ושם במנחות לא יתכן לא פרוש רש"י שנתק את החוט, ולא פרוש הרא"ה, ואפילו לא פרושו של הרמב"ם, שבכלל בפרושי הדברים הממשיים שבמשנה פרושו הוא עפי"ר נכון וברור. רק פרושו המקבל של הראב"ד הוא הנכון בשני המקומות, כי גם שם במנחות בענין זריזות החסידים הראשונים להטיל ציצית בטלית הכונה היא כיון שחתכו את הארוג מן המסכת רק ג' אצבעות כבר הטילו בכנף זו האחת ציצית אעפ"י שהכנף השניה היתה עוד מחוברת. ולכן במקום הזה פרושו של הראב"ד, שגם מהסגנון בעצמו נראה שהוא מקובל אצל רבותיו, מכריע את הכף נגד פרושו של הרמב"ם, ובפרט שבמשמעה זו בא פעל בצע בענין אריגה גם במקרא, בבנין פִּעֵל, עי"ש.

ביניהם פשרה בשלום, בדין ודברים שהיה ביניהם, einen Ausgleich zu stande bringen; faire un compromis; to compromise: נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע (סנהד׳ ו:). ר״א בנו של ריה״ג אומר אסור לבצוע וכל הבוצע הרי זה חוטא (שם).

—נפע׳, *נִבְצַע, —נקטע, נשבר: כמו דבר הנבצע לבצעים (רד״ק, שרש פתח).

—פע׳ בִּצַּע, עת׳ אֲבַצַּע, — א) הביא את הדבר לקצו, הוציא אותו לפעל, vollbringen; accomplir; to perfect: והיה כי יְבַצַּע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (ישע׳ י יב). ידי זרבבל יסדו הבית הזה וידיו תְּבַצַּעְנָה (זכר׳ ד ט). עשה יי׳ אשר זמם בִּצַּע אמרתו אשר צוה מימי קדם (איכ׳ ב יז).—ב) באריגה, כמו קל ה בנחץ הפעולה: קפדתי כארג חיי מדלה יְבַצְּעֵנִי מיום עד לילה תשלימני (ישע׳ לח יב).—ובהשאלה: ויאל אלוה וידכאני יתר ידו וִיבַצְּעֵנִי (איוב ו ט).—ג) *כמו קל ז, בִּצַּע בין שני בעלי דינים, או שני בעלי דינים שֶׁבִּצְּעוּ ביניהם: נגמר הדין אין רשאי לבצוע וכו׳ כל המבצע ה״ז חוטא והמברך את המבצע ה״ז מנאץ וכו׳ ר״ש בן מנסיא אומר פעמים יבצע אדם פעמים אל יבצע אדם כיצד שנים שבאו אצל אחד לדון עד שלא שמע את דבריהם ואם משמע את דבריהם ואינו יודע להיכן הדין נוטה רשאי שיאמר להם צאו וביצעו אבל משמע את דבריהם ויודע להיכן הדין נוטה אינו רשאי שיאמר להם צאו וביצעו (תוספתא סנהד׳ א ו).

—פע׳, *בֻּצַּע, —נעשה ונגמר: תיבה דמות קובה מתולעת כדור עגולה לא מרובעת, קנים שניים גם שלישיים בה נאוים כמו חותם על טבעת, עד לא ימי נח ומ׳ מבול נבראת ובידי אל מבוצעת, תגל כמו שמש ותסתר הזורחה עתים ושוקעת (ר״י הלוי, חידה על הרמון).

—ובמשמעת נכרת: זכרו יום כי יבוצע ורגבי נחל ימצע כי קצר המצע (סליח׳ לר״י אלברגלוני. אול״ב ב).

—ובמשמע׳ נקטע ונחתך מן: אשר קורי חקות חקתיו בטרם יארגו יבצעו ינתקו ויסעו (ר״ש כלוך, אוצ״ם ד, מכתבים).

***בֶּצַע**[1], ש״נ, מ״ר בְּצָעִים, — שטח מים לא עמוקים מכנסים ועומדים, Lache; mare; pool: שתי בצעין היו בירושלם התחתונה והעליונה (תוספתא סנהד׳ ג ד). (רגליהם של אפריקיים רחבות) מפני שדרין

---

1) לא נתברר מקור מלה זו.

בין בצעי המים (שבת לא.). יכול אני לרוץ ג׳ פרסאות לפני הסוסים בין ביצעי המים וכו׳ ומה ביבשה כך בין ביצעי המים על אחת כמה וכמה (סנה׳ לו.). באשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע לכנוס דרך פתחים ובצעי המים ויגע בטביעת רגליו בבוץ (רש״י קהל׳ י יה). כגון במקום בצעים שהיורד בו טובע בבוץ (ר״ש, טהר׳ ז ז). מוטל בין המתים הנהרגים על קדוש השם ובין בצעי המים מתכסה בשק (דבר׳ עגונה בימי חמיל, לקור׳ הגזרות ו).

*א. **בָּצַץ**[1], בינ׳ בּוֹצֵץ, — הוציא מים וכיוצא בזה טפות טפות, sickern; suinter: to trickle: כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצים[2] וכו׳ פסקו ג מים וההרים בוצצין הרי הן כמי תמצית פסקו מלהיות בוצצין הרי אלו כמין גבאים (תוספתא מקוא׳ א יג). כל העצים (כשנותנים אותם באור) בוצצים משקין ושל רימון אינו בוצץ משקין וכו׳ אם בלחים אפילו של רימון בוצץ אם ביבשים אפי׳ כל העצים אינם בוצצים (ירוש׳ פסח׳ י לד.).

*ב. **בָּצַץ**[3], קל לא נהוג.

—התפ׳, הִתְבַּצֵּץ, האיר אור צח, leuchten; briller; to shine: שאין מברכין על הלבנה עד שתתבצץ פי׳ עד שתאיר מאורה בטוב (כ״י לקוט׳ שונ׳, רפ״י כ״י קמבדריטש, 25).

א. **בָּצֵק**[4], ש״ז, כנ׳ בְּצֵקוֹ, — קמח ומים מעורב וגבול לאפייה, Teig; pâte; dough: ויאפו את הַבָּצֵק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ (שמות ז לט). ותקח את הַבָּצֵק ותלוש ותלבב לעיניו (ש״ב יג ח). כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בָּצֵק עד חמצתו (הושע ז ד). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בָּצֵק לעשות כונים למלכת השמים (ירמ׳ ז יח). בצק שבסדקי עריבה (פסח׳ ג ב). שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (שם שם ד). אם אופה את הבצק והוא נוגע בהן טמא באיזה בצק אמרו בבצק הביזוני (כליס ט א). בצק שיש בו נקירת התרנגולים

---

1) בער׳ בַּצ a) אלמא, יצאו טפות טפות דרך סדק צר. — 2) בתוספתא צו״מ ביצין.
3), בערב׳ בצ a)׳הבריק והזהיר ונצנץ.
4) מיוחד לעברית בלבד במשמעה זו.

a) بَصَّ الماء b) بَصَّ

(כס ג ז). ב צ ק 1) שתחת הצפורן (מקוא' ט ב). תינוק שנמצא עומד בצדכיפת של ב צ ק (תוספתא טהר' ג יב).— וביהוד חלק מן העיסה כלה: תינוק שנמצא בצד העסה זה ב צ ק בידו (טהר' ג ח). נמצא (התינוק) רחוק מן העסה אעפ"י ש ב צ ק בידו (תוספתא כס ג יג).— ב צ ק ח ר ש, עבה וקשה ולא תפח, ואם יטפחו עליו היד לא ישמיע קול: ב צ ק ה ח ר ש אם יש כיוצא בו שהחמיץ הרי זה אסור (פסח' ג ב). — ומ"ר ב צ ק ו ת: ב צ ק ו ת של נכרים אדם ממלא את כריסו מהן (פסח' מ.). התבואה והקמחים ו ה ב צ ק ו ת מצטרפין זה עם זה (מנח' ע:).

*אטף, אטפים, נקבים כעין עינים בבצק תפוח. —*אטרית, כמו הוטים עשוים מבצק.—אפה, הכשיר הבצק לאכילה ע"י האש.

*ביסה, כלי ילושו בו הבצק.— בלל, בלילה, בלילה עבה, רכה.—*בעט, הכה הבצק באהורי ידו. —*בעיטה.

*גבל, גבל, לש.—*גבל, מי שאומנתו לגבל.— *גבלול.—*גלגל את העיסה, שתגבל היטב.

*דרם,— עיסה דרוסה.

זהב,*הזהיב, משח בהלמון ביצה.

חלה, שם לככר לחם, מה שהיהודים מפרישים מהעיסה. —*חליטה, שפיכת קמח לתוך החמים, ושם למין עוגה.—*חמירה, שאור.— חמץ.—*חרש, בצק חרש, שלא תפח.

*טמטם, לש וגבל את הבצק של קמח שעורים בחוקה, הרבה.

כבר.

לוש, לש, ערב הקמח במים ועשהו לבצק.— לחם, וכו', עי' במקומו.— לישה.

מחמצת.— *מעיסה חמים לתוך קמח.— מצה. *מקרצת.—משארת, הכלי שבו יחמץ ויהמר הבצק.

*נחתום, עי' אפה, לחם.

— 1) הר"נ בעל הערוך ואחריו לוי פרשו בצק שתחת הצפורן הצואה שתחת הצפרן, אבל זו טעות, כי בתוספתא (מקוא' ו י) הבדיל בפרוש בין זה לזה: צואה שתחת הצפורן שלא כנגד הבשר והטיט והבצק שתחת הצפורן אפילו כנגד הבשר.

סלת, עי' במקומו. —*סרידה, להניח הבצק.

עוגה, עוגות וכו'. —*עיסה, הבצק המוכן לאפיה —*ערך, עשה את הבצק במערוך, והוא גליל מעץ וכדומה, שיהיה דק כמו עלה. —*ערס, הפעולה שקדם הלישה, ערוב היטב הקמח בהמים. —*עריסה.

פת.

*קטף את .הבצק במים, במשקים. —קמח, עי' במקומו.—*קצה, חתך, תלש חתיכה.—*קרץ, עשה מקרצת.

רבך, בלל במים, בשמן וכו'.

שאור, בצק מחמץ, לתתו בהבצק למען יחמץ ויתפה. —שמרים.—*שף בידיו על הבצק, שיפה.

*תולעים. כמו אטרית.— תפח הבצק, עלה ונעשה כמו נפות, ונפתחו בו אטפים.

ב. **בצק**, פ"ע, עבר כהפס' בצקו,—תפח כמו בצק, צבה, anschwellen ; enfler ; swellup: שמלתך לא בלתה מעלך ורגליך לא בצקה 1) זה ארבעים שנה (דבר' ח 7). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו (נחמ' ט כא).— *בצק בטיט וכיוצא בו, נדבק בו הטיט כמו בצק: כי בכלות המנעל יבצק בטיט (רד"ק בכלים, ערך זה). —נפע', *נבצק,—נגבל יחד כמו בצק: אראלי אורה עד לא נ ב צ ק ו אפודי זרת עד לא נצקו (ר"א קליר, חגמי, תפא' ביבה ,לונן).

א. **בצר** [2], —ממנו בצר, ואולי בצר, ואולי בצור.

בצר [3], ס"ז, כהפס' בצר, מ"ר כנוי בצריך, — זהב

1) ת"א ומסנך לא יחפו. וכן רסע"ג: ורגלך לא תהף. וכן ריב"ג: לא היו יחפים. וזה מקביל לחצי הראשון של הפסוק: שמלתך לא בלתה מעליך. אך אין למשמעה זו שום יסוד במשמעת שרש בצק, ויותר נראה פרוש רש"י שפרש בלשון נפיחה: לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות. וכן ראב"ע: כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו.

2) לא ידוע מקור שרש זה,

3) מלה עברית, ואין כמוה בשאר הלשונות האחיות, רק קצת דומה לה בערב' תבר a) גרגר של זהב

a) تبر

Gold ; or ; gold : ושית על עפר בֶּצֶר[1] ובצור[2] נחלים אופיר והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך (איוב כב כד-כה).— ואמר המשורר: גל יהלוך בנן כמותו לא עבר בתוך תרצה ולא בצר, חולו כברקת ועת יגר ידמה למי כסף עלי ב צ ר (רמב"ע, תרשיש ג ט).

ב. **בצר**[3], ממנו בוצר, בָּצִיר, א.בָּצַר.

א. **בָּצַר**, פ"י, עתיד יִבְצוֹר,—בָּצַר את כרמו, את ענביו, קטף את הענבים מעל הגפנים ולקט אותם, Trauben lesen ; vendanger ; to gather grapes : כי תִבְצֹר כרמך לא תעולל אחריך (דבר' כד כא). את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תִבְצֹר (ויקר' כה ה). ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ב צ ר בית הפרס זה לא י ב צ ר בית הפרס אחר ואם בצר טמא (תוספתא אהלי' יז ט). היה בה תבואה לקצור וזיתים ל ב צ ו ר[4] וענבים למסוק (שם ערכ' ה א). דלית אחת הניח לי אבא ו ב צ ר ת י ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות (כתוב' קיא:). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ו ב ו צ ר י ם בענבים ומוסקין בזיתים (ב"מ פט:).

—נפע' נִבְצַר, הִבָּצֵר, לְהִבָּצֵר, לִבָּצֵר, (ליבצר): ענבים העומדות ל י ב צ ר (גיט' לט), שיבצרום.— ובמליצה: עד שתגיע עונתן (של הגוים) ל י ב צ ר (מד"ר שמות ל).

או כסף. ועי' הערה לקמן.— 1) אמר ריב"ג: בצר הוא הזהב. ע"כ. ונראה מהלשון כי פרוש זה מקובל אצלו ולא סברתו הוא. והסכים לזה גזנ' ושאר החדשים. תרגום: כרך תקיף, וכן רש"י ואחרים.— 2) הסכימו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים כי זו היא המלה הידועה צור, והבית היא בית השמוש, והכונה היא בתוך הצור של נחלים. וא"כ לא הועילו החכמים בפרושם בצר במשמ' זהב כלום, כי עוד הכתוב קשה מאד להלמו, ואין לו שום טעם מליצי נאה, כי מה טעם יש במליצה: שים הזהב על עפר והאופיר בתוך צור של נחלים? ואולי גם בהמלה בצור הבית שרשית, ואינה אלא משק' אחר נרדף עם בצר הסגולי, כמו שרואים קצת המפרשים עוד משקל אחר בהמלה בְּצָר בפסוק היערך שועך, ופרוש שלשתם הוא הזהב או גוף המתכת כמו שהיא מוצאת מהאדמה בעודנה לא צרופה, והשתמש המליץ במשקלים מתחלפים ליפי המליצה, וכונת שית על היא: מאס בדבר, לא טפל בו, לא שם אליו לב, עי' ערך שית, וכונת המליצה היא: מאס בעֶפֶר בצר (בעפרות זהב) ובבצור נחלים של אופיר, והיה שדי בלבד בצריך וכסף תועפות שלך.

3) רק בעבר' בלבד.

4) צ"ל ענבים לבצור וזיתים למסוק.

הגיע זמנה של ושתי ל י ב צ ר הגיע זמנה של ושתי לידרך (מד"ר אסתר, גם ושתי).

ג. **בצר**, ממנו ב. בָּצַר, וי"א גם בַּצֹּרֶת.

ב. **בִּצֵּר**[1], פ"י,— בצר אותו, את רוחו, המעיטו, החלישו, vermindern ; amoindrir ; enfeeble : כל סביביו יבילו שי למורא יִבְצֹר[2] רוח נגידים נורא למלכי ארץ (תהל' עו יג).— ואמר המשורר: אהי פדיון לנוטעי הזמורה וכופר לאיש יזמור ויבצור, ותחת דבר אשר ידרוך ורוח נגידים בו בעת יחלוש ו י ב צ ו ר (רמב"ע, תרשיש ב לו).

ד. **בצר**, ממנו בָּצוּר, בִּצֵּר, מִבְצָר, ואולי בִּצָּרוֹן.

בִּצֵּר, פ"י,— בִּצֵּר את העיר, את החומה, חִזֵּק אותה, עשה אותה ב צ ו ר ה, בנה בנין חזק שלא יוכל אויב ללכדה, befestigen ; fortifier ; fortify : ואת בתי ירושלם ספרתם ותתצו הבתים לְבַצֵּר החומה (ישע' כב י). כי תעלה בבל השמים וכי תְבַצֵּר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (ירמ' נא נג).

—נפעל, נִבְצַר,—נִבְצַר הדבר מפלוני, לא יכול לעשותו, unmöglich sein ; être impossible ; be impossible : הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יִבָּצֵר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראש' יא ו). ידעתי כי כל תוכל ולא יִבָּצֵר ממך מזמה (איוב מב ב).— ובמשמע' נעדר: יש חכם לרבים נחכם ולנפשו הוא נואל ויש חכם בדברו נמאס ומכל תענוג נ ב צ ר (ב"ס גני' לז כ) —ופשט השמוש בו בספרות: וכל נוצר ואם נ ב צ ר מתחת לכסאך (ר' יהלוי, דיואן ט). כי הסבות אינן נ ב צ ר ו ת ממנו בכל עת ובכל זמן (חו"ה, הקד' הבטחון). עשה תלמוד תורה השרש והעיקר וכל שאר עסקים נמשכים אחריו אם נזדמן נזדמן ואם לא הזדמן לא הזדמן ואין נזק ב ה ב צ ר ו (תרגום פרוש הרמב"ם, אבו' א). היער שהיה נמנע ו נ ב צ ר (תרג' הכוזרים לריב"ג, שרש זה). הנה מי ש י ב צ ר ממנו ידיעת דבר מה מהנמצאות או ממשיגיו לפי מה שאפשר לאדם י ב צ ר ממנו שלמות החקירה האפשרית לאדם בזה הדרוש (מלחמ' ה' ה ו א א).

—פע', בִּצֵּר, מְבַצֵּר, מְבֻצֶּרֶת,— א) שמוקף מכל צד והוא

1) בארמ' וסור' בַּצַּר, כך דעת רוב חוקרי הלשון החדשים.— 2) פ' ריב"ג יגדילנה וירוממנה. אך אין זה מתישב היטב לפי הענין, ורש"י פירש ימעט, ובמשמעה זו השתמש הרמב"ם, וכן הסכמת רוב החדשים.

באמצע) [1], הפך מן הצד, in der Mitte stehend : se trouvant au milieu; being in the midst היתה (המחיה) מרובעת ונעשית עגולה או ארוכה מ ב ו צ ר ת ונעשית מן הצד (נגע׳ ח ה). היתה עגולה או ארוכה ונעשית מרובעת מן הצד ונעשית מ ב ו צ ר ת (שם ו). ששער לבן מטמא בשחין ובמכוה במכונס ובמפוזר ב מ ב ו צ ר ושלא ב מ ב ו צ ר (שם ד ג). היו בו שתי שערות צומחות הרי אלו מצילות מכונסות ומפוזרות מ ב ו צ ר ו ת ושאינן מ ב ו צ ר ו ת אבל משוירת אינה מצלת אלא א״כ היתה מ ב ו צ ר ת (תוספתא שם ד ח). יכול שער לבן מצד זה ומחיה מצד זה ת״ל בשאת שתהא מ ב ו צ ר ת בשאת (ספרא, נגע׳ ד). —ב) שהקיפוהו בחומה בצורה: גג מ ב ו צ ר (ירוש׳ פסח׳ ז לה:). עיר ש מ ב ו צ ר ת מכל מקום (מד״ר דברים א).

—נִתְפ׳, נִתְבַּצֵּר, —נקבע ונתיחד: מקום נ ת ב צ ר להם בגיהנם וישבו עליו (סנה׳ קי.). —ואמר המליץ בספרו מה שמשתבח היין: ולעור עיני חשבו אכן עיניהם עורתי, ובחשבם כי אותי שתו, על חוג ראשם נ ת ב צ ר ת י (עמנ׳, מחב׳ כה).

***בְּצָר** [2]), *בְּצִיר, ש״ז, כנ׳ בִּצְרְךָ, בִּצְרָם, בְּצִירְךָ בְּצִירֵנוּ, — חבר עוזר בפרט בעבודה, שותף לאדם בדבר מן הדברים, במלאכה מן המלאכות, Mitarbeiter : compagnon; collaborator: בצלאל משל יהודה ואהליאב מדן והוא מזדוג לו א״ר חנינא הגדול והקטן שווין לעולם אל יהא אדם מניח ב צ ר ו [3]) המשכן בשני שבטים אלו נעשה וכן המקדש שלמה מיהודה וחירם בן אשה אלמנה ממטה נפתלי אמר הקב״ה אני הוא ב צ ר כ ן אל תניחו ב צ ר כ ן ולא ב צ ר ן של אבותיכם (מד״ר שמות, סוף מ). את מוצא כשנעשה המשכן שני שבטים היו שותפין במלאכתו וכו׳ מכאן שאין צריך להיות מחליף ב צ י ר ו וכו׳ אתה הוא אלהינו ו ב צ י ר נ ו ואנו עמך (פסיק׳ רכ׳, פרש׳ ו, וכהערי מאיר עין שם).

בֵּצֶר, ש״ז, —כמו ב צ י ר ה : שוא דברו האומרים שיבה תכבד את פני עלם ללחיו פארה כי אחרי ב צ ר בחורי עוללה גילי ואת פארות משושי פארה (רמב״ע, תרשיש ה).

בַּצָּרָה, ש״נ, —כמו בַּצֹּרֶת: ויהי יי׳ משגב לדך משגב לעתות בַּצָּרָה [1]) (תהל׳ ט י). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בַּצָּרָה [1]) (שם י א).

בָּצְרָה, ש״נ, —גדרה ומכלה לצאן, Hürdo parc : fold: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בָּצְרָה [2]) כעדר בתוך הדברו (מיכ׳ ב יב).

א. **בִּצָּרוֹן**, ש״ז, —שם המפשט של בצור וחזוק, עצם המבצר, ובהשאלה כח ועז וגאון : גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו שובו

---

1) אין להחליט אם נסתעפה משמעה זו מן השם מבצר, מפני שהמבצר מקיף את העיר, או להפך אולי זו עקר משמעת השרש בצר, וממנו הסתעפה משמעת בצור העיר ע״י המבצר המקיפה.

2) עי׳ הערה לקמן. — 3) המפרשים פרשו מלה זו מל׳ חוק סתם, וגם מענין מנהג ואומנות, וכענין סמך לדבר: הביאו מאמר הגמ׳ (ערכ׳ טז:): שלא ישנה אדם מאומנותו ומאומנות אבותיו ולמדו זה כמו״כ מן חירם ואהליאב. וכן פרש שי״פ בלשון חוק וקיום, ונקד בִּצְרוֹ, וכן יסטרוב, ועל סמך הגמ׳ בערכ׳ תרג׳ (family)trade, means of support. אבל אין שום שיכות ודמיון בין שני המאמרים האלה שבתלמוד ושבמדרשנו. שם לא נזכר כ ל ל כל הענין של ה ש ת ת פ ו ת במלאכה, אלא פשוט ממה שדקדק הכתוב ליחס את חירם ולהודיע שאביו היה ה ר ש נ ח ש ת דיק ר׳ יותנן שהכונה בזה היה ללמדנו שלא ישנה אדם מאומנות אבותיו. אבל פה במדרשנו לא נזכר כלל ענין יחוסו של חירם ואומנות אביו, וכל המאמר סובב פה על ענין הזדוגות שני שתפים לא שוים במעלה במלאכה אחת, שבט יהודה הגדול ושבט דן הירוד, וכן שלמה המלך עם חירם בן אשה אלמנה וכו׳ ועל זה אמר ר׳ חנינא לעולם אל יניח אדם ב צ ר ו, וכו׳ מוכח שאין כאן לא אומנות ולא כח וחוק סתם. שלכל זה אין שום מקום בענין המדובר פה, אלא דוקא ענין הזדוגות ושתפות בעסק או במלאכה מהמלאכות, ומהזדוגות השבטים ושלמה עם חירם אנו לומדים כי אין ראוי לאדם להניח את חברו בעבודה, אפילו אם איננו במדרגה אחת אתו, ואף הקב״ה אמר לישראל אני בצרכם, אני בצרם של אבותיכם, ר״ל חברכם ושותפכם כביכול בכל עניניכם, אל תניחו אותי. והנה אינני יודע מקור למשמעה זו לבצר, אבל, גם למשמעה של אומנות וכדומה אין מקור, ואפשר באמת שנסתעפה משמעה זו ממשמעת ח ז ו ק שבשרש בצר, מי שמבצר ועוזר לאיש, ודומה לזה בערב׳ רפיק a), חבר ושותף, מן רפק b), חזק אותו ועזר לו.

1) יש מפרשים לעתות של צרה.

2) ת״י כענא בגו חוטרא, וכן רש״י. ואעפ״י שאפשר כי הוא שם פרטי של העיר הידועה, וכן פרש ראב״ע, מ״מ הסכימו גם רוב החדשים כת״י ורש״י.

---

a) رفيق b) رفق

לְבִצָּרוֹן 1) אסירי התקוה (זכר' ט יא-יב). — וקרא הפיטן: יה דע את ישראל אשר ידעוך, מגר את הגויים אשר לא ידעוך, כי תשיב לבצרון לכודים (סליח', אלהינו). — והשתמשו בו הסופרים גם במשמ' מבצר וכח ועז: שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונים (רלב"ע, זכר' ט יב). — ובהשאלה: השיבו אותם לבצרון האמונה (מפו, עי"ל).

ב.*בִּצָּרוֹן, ש"ז, — כמו בַּצֹּרֶת: אלו הם המים המכזבים המכזבים אחד בשבוע המכזבים בפולמסיות ובשני בצרון כשרים (פרה ח ט).

בַּצֹּרֶת[2], ש"נ, מ"ר בַּצָּרוֹת, — עצירת גשמים ותעדרם והסרון מים בארץ, Dürre; secheresse; drought: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בַּצֹּרֶת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי (ירמ' יז ח). אשר היה דבר יי' אל ירמיהו על דברי הַבַּצָּרוֹת אבלה יהודה וכו' ואדירהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם (שם יד א-ג). וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מכת בצורת (תענ' ג א). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה מקצתן רעבים ומקצתן שבעין (אב' ה ח). כשהייתי לומד תורה אצל ר' יוחנן בן החורנית ראיתיו שאכל פיתו חריבה שהיו שני בצרות (תוספתא עדיות ב ב).

ב"ק, ר"ת: בבא קמא, בת קול.

*בַּק[3], ש"ז, נק' בקה, מ"ר בקים, בקות, — שם מין זבוב קטן, וחייו קצרים מאד, חי בפרט במים, ודבק בבשר החי ומוצץ דמו ומכאיב מאד, Ephemera: ויצו להעביר קול בכל מלכותו ויאספו מיני שרץ העוף מכל עבר ופנה דבורות וצרעות וזבובים ויתושים ופרנפילייני"ש והבקים והפרעושים ופשפשים וחגבים (ר' קלוני', אג' בע"ח כח). כי הזבובים והבקות לא יהיו לעולם בחנויות העטרים והבשמים והנפחים והחייטים (שם שם יא). הנה אם תבינו דברי העופות וכו' ומה שיאמרו הנמלים ומה שיספרו הדבורים ושידברו הזבובים ושיזכירו הבקות הקטנות (שם ה 7).

בַּקְבּוּק, עי' בַּקְבֻּק.

*בַּקְבּוּק[1], ש"ז, — מלה של חקוי, קול שעושים המים או שאר משקים בצאתם דרך פה צר, glukgluk; glouglou: ובלשון הקדש שמו בקבוק שכשאדם שותה בו או שופך בו עושה בקבוק (ערוך, ערך גרגר). ולפיכך נקרא בקבוק כי כאשר שותה בו האדם או שופך ממנו יעשה בקבוק (שרשי רד"ק, בקבק). ויהיה קולם (של הקרקורים במעים) יותר חם ויהיה קולם יותר כבד ואם יתערב ברות לחות יהיה עם בקבוק (קאנון, ג יו ג ב).

*בַּקְבּוּקִי, ת"ז, — דומה לקול בקבוק: וזה שהקול פעמים יהיה קול בקבוקי ופעמים יהיה קול צלול (קבולי גליגוס, כ"י פריז, בסבות התלייס).

בַּקְבֻּק[2], (בקבוק), ש"ז, — כלי חרס או זכוכית שצוארו ופיו צר, יחזיקו בו מים, יין וכדומה, Flasche; bouteille; bottle: ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובקבק דבש (מ"א יד ג). הלוך וקנית בַקְבֻּק

---

1 ת"י: כרכין תקיפין. וריב"ג: למקומות הבצרון כי הוא שם הפעל. ורש"י: לבצרון לכחכם וכבודכם. ומעין זה כל שאר המפרשים, וגם רוב החדשים. אך כל זה דחוק, ומליצת הכתוב אינה טבעית, ולכן יש סוברים כי הכתוב משובש כלו, ומנסחים אותו בנוסח' מתחלפות: שובי לך ציון אסירית קוה (J Q R XI, 456), ושבו לך ציון, וכיוצא בזה.

[2]) לא נתברר גם מקור שם זה. יש גוזרים אותו מן ב.בצר במשמעת היה מעט, נמנע, אך העקר, המטר, חסר מן המלה.

[3]) בערב' בַּק a), זבוב מוצץ דם, כמו יתוש ובפרט פשפש. בארמ' בַּקָּא, בַּקְּתָא: לית בקא בר יומא ולית דידבא בר שתא (חולין נח:, — אין בק בן יום ואין זבוב בן שנה). מ"ט תורא אריכא גנובתיה משום דדייר באגמי ובעי לכרכושי בקי (שבת עז., — מה טעם השור ארוך זנבו משום שהוא דר באגמים וצריך לכרכש הבקים). — ומשל בהתול להראות עד כמה הוא צמא לדם, אומרים אנשים: שבע שני אימרא בקתא מבקא דא"ל חזיתיה לבר מחוזא דסחא במיא וסליק ואיכרך בסדינין ואותיבית עליה ומצית מיניה ולא הודעת לי (חולין נח:, — שבע שנים רגזה הבקה על הבק שאמרה לו: ראית בן מחוזא (בני מחוזא היו מפורסמים לבעלי בשר ושמנים) שרחץ במים ויעל ויתעטף בסדין ותשב עליו ותמץ דמו ולא הגדת לי). — ומשל לכה החרטום שלו ועד כמה נשיכתו קשה אומרים: שיתין מני פרולא תלו ליה לבקא בקורנסיה (שם, — ששים מנה ברזל תלו לו להבק בקורנסו). — ועי' זבוב, דם.

[1]) בערב' בַּקְבַּקָה a).

[2]) דעת חכמי הלשון שהוא על שם הקול שעושה המשקה בצאתו מהפה הצר.

---

a) بَقّ

a) بَقْبَقَة

יוצר חרש (ירמ׳ יט א). ושברת הַבַּקְבֻּק לעיני האנשים ההלכים אותך (שם שם י).

***בִּקְבֵּק**[1], —כמו בִּצְבֵּץ: מושיבין אותה (את הריאה) במים פושרין ונופחין אותה אם בקבק המים טרפה (הרמב"ם שחי׳ ז ז). שכל ריאה שנופחין אותה בפושרין ולא יבקבק המים הרי היא שלמה מכל נקב (שם ח).

***בָּקָה**[2], פ"ע, עבר בָּקִיתִי, עתי׳ אֶבְקֶה, —בָּקָה את פלוני, הלך אליו תדיר, בקר אותו, סייר אותו מעת לעת והיה אתו במגע ומשא תדיר, mit jem. umgehen; frequenter; to frequent: מהספרים אשר ראיתי והאנשים אשר בקיתי (ר"י מודינא, קול סכל א).

***בְּקוֹעַ**, ש"ז, —א) שה"פ מן בקע: יד הקרדום של בקוע ושל עדור (כל׳ כט ז). קורדום שניטל עושפו טמא מפני בית בקועו נטל בית בקועו טמא מפני עושפו (שם יג ג). כיסוח וביקוע (ספרא, בהר, פרש׳ א). —ב) כמו בקעה, בקעה קטנה: תלולות של עפר שעל גבי ביקוע המאהיל על מקצתה (תוספתא אהיל׳ יז א).

***בָּקוּעַ**, ת"ז, —מי שיש לו שבר, שירדו בני מעיו ויצאו מהכרם, herniös; hernieux; hernious: שהיה (הבעל) מאום עליה (על אשתו) משום שהוא בקוע ושבור והוא עני (שו"ת הר"י מינ׳ והר"מ פאדוה לד).

***בְּקוּעַ**, ש"ז, —כמו בקיע: בקוע ארץ מלחה שנתבקע (ר"ש טהר׳ ח ט).

***בְּקוּעָה**, ש"נ, מ"ר בְּקוּעוֹת, מקום בקוע: אין אנו יכולים לעבור (בתוך הים) עד שיעשה הים בקועות בקועות (רש"י אב׳ ה ד).

***בִּקּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן בִּקֵּר, —א) הפעולה לבקר ולבדק דבר מהדברים ולהתבונן אליו היטב איך הוא, das Untersuchen; examen; examination: לתמיד שטעון ביקור ד׳ ימים (פסח׳ צו.). אם שהה כדי ביקור וכו׳ כדי ביקור סימנין וכו׳ כדי ביקור הכם (חול׳ ט.). בביקור תהיה (כריתות יא.). כי הבקור והדרישה והבקשה שוים (תרגום פרשי ריב"ג, ערך בקר). —ב) ביאה לראות אדם, Besuch, visite, visit: א"ר אסי אמר ר׳ יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה וכו׳ (שבת קכז.). את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זו ביקור חולים (ב"ק ק.). אל תוסיף בביקור החולה ואל תאריך לשבת אתו (מוס׳ הרופא, הול׳ דר׳ ברליגר). ביקור רוב החולאים סבת בלבול דעת הרופא ושינוי מפעליו (שם). —ובכלל בקור לאנשים: אמר החכם בענין בקור אוהבים אם תמעיט לבקר תתיקר (פניני המליצ׳, גנזי פט"ב גולדנב). שכאשה יולדת יום א׳ באותה שבוע קוראים לנשי העיר לעשות ביקור והן משוררות שם שירי נכרים (פלא יועץ, ערך תורה). —ג) *בחינה ובדיקה ומשפט במהותו של דבר, ביקור ספר וכיוצא בזה, Kritik; critique: ובהם תנצל נפשי מפני חמת מציקים מבקרי הספרים אשר המה יותר ממחברים להיות הבקור מלאכה קלה מהחבור (כ"ז, הקד׳ הולה"ב ח"ב). —ובכלל בחינה ועיון: ואלה ישאלו כי יהיה ספר כולל חכמת ביקור השכל הברור וכדומה חכמות רמות ונעלמות (ש"ב, שבי"ע, הקדמה).

בקורת, עי׳ בִּקֹּרֶת.

***בִּקּוּשׁ**, ש"ז, —שה"פ מן בִּקֵּשׁ, יש בִּקּוּשׁ על סחורה פלונית, ר"ל הכל מבקשים אותה ורוצים לקנותה, Nachfrage; demande; demand: ושני הפקידים גלו אזני שני הסוחרים ראובן ושמעון בכתביהם על סחורה אחת איך היה לה בקוש במקום ההוא ונתיקרה (שו"ת מהרש"ך א לה).

***בָּקִי**, בָּקִיא, ת"ז, לנק׳ בְּקִיאָה, מ"ר בְּקִיאִים, בְּקִיאוֹת, —מי שיודע היטב דבר מהדברים, רגיל וחרוץ בה, kundig, erfahren; initié, expérimenté; versed, familiar: אמרו לו (בשביל כך שרפו בת כהן שזינתה) מפני שלא היה בית דין של אותה שעה בקי (סנה׳ ז ב). הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד (ר"ה כט:). חולה מאכילין אותו על פי בקיאין ואם אין שם בקיאין מאכילין אותו על פי עצמו (יומא פג.). שאם אינו בקי בהן ובשמותיהן לא יראה את הנגעים (תוספתא נגע׳ א א). בקי בסתרי תורה

---

[1] בערב׳ בקבק a), עשה קול בקבוק.

[2] בארמ׳ בקא, כמו בקר, ובנה ר"י מודינא פעל זה במשמעה זו מהפעל הארמי ומהתאר בקיא הנהוג בעברית.

---

a) بقبق

(ירוש' כתוב' ה כט ד). אמר להם ר"ג לדבריכם למה שליח צבור יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי (ר"ה לד:). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד (יומא לח.). מפני מה מעונין (הגרים) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל (יבמ' מח:). הכל בקיאין בגירושין ואין הכל בקיאין בחזרה (שם קט.). לא כהללו בבליים שאין בקיאין בהטייה אלא יש בקיאין בהטייה וכו' לשאינו בקי יאמרו בקי מותר שאינו בקי אסור רוב בקיאין הן (כתוב' ו:). מוחזקני בך שאתה בקי בהדרי תורה לדרוש בקו"ח אי אתה יודע (קידו' י:). אפילו היא אשתו ואפילו היא בתו ואפילו היא אחותו (אל יספר אתה בשוק) לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו (ברכ' מג:). דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא (שם לח.). ורבותיו הבקיאין בדבר הלכה (גיט' פו:). על כולן אמר ר"י בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר אם אומר שמא ילמדו הרמאין ואם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשי ידינו (ב"ב פט:). ר"א אוסר (לאכול מצת כותי) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצוה (חול' ד.). משה רבינו גיזבר נאמן היה ובקי בחשבונות היה (בכור' ה.). לרועה שהיה מעביר צאנו בנהר בא זאב להתגרות בצאן רועה שהיה בקי מה עשה נטל תיש גדול ומסרו לו אמר יהא מתגשש בזה עד שנעבור את הנהר ואח"כ אני מביאו (מד"ר שמות כא). לאדם שבא לקוץ את האילן מי שאינו בקי קוצץ את הענפים כל ענף וענף ומתייגע (תנחומא בלק יט). הרופא הבקי במלאכתו ידע הנטייה הטבעית שיש לאדם בדברים (נוה שלום יב ג א). שבקיאי החכמה והמלאכה מהם יכירו וידעו המזגים הטבעיים והמקריים (שם). —והשתבח המשורר: אני בקי בכל ענין, בטיב מכר וכל קנין (עמנו', מחב' ט). אני בקי במרקחות, ובדרטיות ובמשיחות ובזועות וברוחות וברעש ובעננים (שם). —ועם פעל אחריו ועם ל לפני הפעל, בקיא לעשות דבר: ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה (תעני' טז.). —ובקי בפלוני, יודע ומכיר אותו היטב ויודע טיבו ומהותו: נמתי לו מאיר אל תבוז לו בקיא הוא ביהושע בן ממל (תוספתא נזי' ה א). אמר ר' יוסי מצאתי זקן אחד מנציבין נמתי לו בקיא היה לך בר' יהודה בן בתירה אמר לי הן ועל שולחנו היה תדיר (שם יבמ' יב יא). בקי היה לך ביהושע בן ממל (שם אהיל' ד יד). אמרתי לו כלום אתה בקי בר' יהושע בר ממל אמר לי הן כך אמר לי ר' יהושע בר ממל (נזיר נו:). אמר ר"י בקיאין אנו בהן (בהצדוקים) יותר מן הכל (גיד' לג:).—

°בְּקִיאֵי הַדַּעַת, בקיאים בטבעי בני אדם: לפיכך היו בקיאי הדעת שבספרד כשיודה הלוה או כשיתחיב שבועה בפני בית דין אומר לו בפני בי"ד היו עלי עדים שלא יפרעני או שלא ישבע לי אלא בפני עדים (רמב"ם, טו"ע ז ו).

°**בְּקִיאוּת**, ש"נ, — הסגולה להיות בקיא בדבר מהדברים: אין שם בקיאין כלומר אין בקיאותן כלום (רש"י יומא פג.). ולזה היה הבקיאות לחירם זה הבחור יותר בזאת המלאכה לפי שירש אותה מאביו (ר"י אברבנאל, מ"א ז). כשנתמעטה הבקיאות (בדמים הטמאים באשה) חזרו לאסור את הכל (תורת הבית לרשב"א ז א). לכן שרי קדש יבא דעתכם בזה בתשובתכם הרמתה בבקיאות חכמתכם ובינתכם (שו"ת ריב"ש סט). יסמכו הקהל על שחיטתו ובדיקתו עד שיבדק אם יודע אם לאו אחרי שאין המוקדמין יודעין בהמחאתו ובקיאותו ואפשר לבדקו (שם לח). אמנם גם הבקיאות הוא דבר חשוב (תשו' מהרי"ק קע). והרופא ידע זה מצד בקיאותו בהכרת אותו המזג שיש לו (נוה שלום יב ג א). אין איש במציאות שנצחני בבקיאות (אליה בחור, הקד' מסורת המסורת). מיעוט ידיעתם ובקיאותם (ר"י להלון, אוצה"ת הקד'). כל מושכל שיקנה ע"י החלוקה והגדר והחפוש והנסיון והבקיאות, והבקיאות היא ידיעה וקנין נקנה ע"י נסיון או למודים (אלים ליש"ר מקנדיה 81). ואין ספק שהבקיאות קודם לידיעה בכל חכמה ומלאכה (שם 83). הכרת מטבע שצריך בקיאות הרבה (לבוש, הונאה רכז כה). גם צריך (הת"ח) להראות להם (לעמי הארץ) את דברי הבקיאות שלו ולדרוש להם מדברי תורה (ספר החיים, גאולה וישועה ה). כי לא אחזתי חלילה דרך קצת המחברים אשר מגובה לבב להראות בקיאותם ישלהו את הקורא לעיין פה ושם (תעוד' בישראל, הקד'). (האומרים) כי הלמוד בה (בחכמת הדקדוק) אבוד זמן ודי לנו לקרוא ולכתוב ע"פ הבקיאות (שם א יד). ראיתי ילדים רכים וקטנים כחגבים אבל היו בעיני כענקים לרוב בקיאותם בכל המקרא ובחכמת הדקדוק (שם שם טו).

°**בְּקִיאוּתִי**, ת"נ, — של בקיאות, מטבע הבקיאות:

אלא כל ידיעתם קנין ב ק י א ו ת י (חילס, תמו' יפ"ר).

א.**בְּקִיעַ**[1]), ש"ז, מ"ר בְּקִיעִים,—א) פתיחה, פרץ בקיר החומה, Riss ; fissure ; chink : כי הנה יי' מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בְּקִעִים (עמו' ו יא). ואת בְּקִיעֵי עיר דוד ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה התחתונה ואת בתי ירושלם ספרתם ותתצו הבתים לבצר החומה (ישע' כב ט-י).— ואמר הפייטן: בו (בשם המפורש) נוסדו ארצות ונטעו רקיעים וכו' הוזכר על הים ונעשה ב ק י ע י ם ועל המים אל הכבוד הרעים (אמתי כמו, כ מבוע'). — ב) *ב ק י ע באדמה, בקעה קטנה, בְּרֵכָה קטנה: מרחיקין את הנברכת ואת ה ב ק י ע ואת הירקות מכותלו של חבירו שלשה טפחים (תוספתא ב"ב א ב). נברכת אמר רב יהודה זו ב ק י ע 2) (מו"ק ח:).

ב.*__בָּקִיעַ__[3]), — כמו ב ק י א: של בית גרמו היו ב ק י ע י ן במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן אלא שאינן ב ק י ע י ן לרדותן (תוספתא יוה"כ ב ה). שאין כל אדם ב ק י ע י ן בבך (שם אהיל' יז יב).

*__בְּקִיעָה__, ש"נ, מ"ר בְּקִיעוֹת,— א) שה"פ מן בָּקַע: ב ק י ע ת הנוד (סוכה כז.). בקע לי שתי בקיעות (מד"ר קהלת, כי כל ימיו). בשבר שתי ב ק י ע ו ת שבבקע (שם ברכת', סוף יה).—ובהשאלה: ב ק י ע ת דגים (שבת לט.).—ב) *כמו א.בָקִיע משמעה ב: מרחיקין את הנברכת ואת ה ב ק י ע ה שלשה טפחים (תוספ' מו"ק ח:, בשם התוספתא 4).

*__בְּקִיקָה__, ש"נ,—שה"פ מן בקק: לשון ב ק י ק ה נופל על גפן (רש"י נחום ב ג).

__בקע__[5]), ממנו בֶּקַע, בָּקַע, בָּקַע, א.בָקִיע, *בקִיַע, *בָקוּעַ, וי"א גם בִּקְעָה.

__בֶּקַע__[1]), ש"ז, מ"ר בקעים.— א) מחצית השקל, halber Sekel ; demi sicle ; half a shekel ויקח האיש נזם זהב בֶּקַע משקלו ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם (בראש' כד כב). בֶּקַע לגלגלת מחצית השקל (שמות לח כו).— ב) *בהנדסה, עמוד נצב יורד מנקודה אחת בהקף העגול על חצי הקטר העובר דרך נקודה שניה של הקף העגול, והוא הצי היתר של כפל קשת ההקף שבין שתי הנקודות הללו. sinus : ואם תתבונן תראה כי ב ק ע כל קשת הוא חצי יתר כפלה (ר"י הישראלי, יסו"ע א מב). ב ק ע רביע העגולה הוא הגדול ש ב ב ק ע י ם (שם). ואולם במהות ה ב ק ע בקצור הרבה ביארו ר' יצחק שיש ב' מיני ב ק ע י ם הישר וההפוך (אילים ליש"ר מקנדיה, סוד היסוד). ולכן אלבתיני הראשון שידעת אחר תלמי ותיאוני המציא ה ב ק ע י ם במקום היתרים (הוא, מעין גנים). שבכל משלש ב ק ע י הצלעות נערכים עם ב ק ע י הזויות שכנגדם (שם). אם בעגול אחד הנחוג סביב ג נמשיך בו חצאי האלכסונים ג א ג ב הסוגרים ביניהם את הזוית בגא ונוריד עמוד מקצה השוק ב על השוק השני ג א אז נקרא העמוד ב ד ההוא בשם ב ק ע של הזוית ב ג א (סינוס) או ב ק ע של הקשת ב א והוא חצי היתר מן כפל הקשת ההיא ב א י (יתה"ב, המבולבים א). —ג) *סדק דק, Spalte ; fente ; split : חיי יותר קצרים מהקסת וגופי יותר כחוש מהשרטוט ולבי יותר אפל ממי שיחור וחלקי יותר דל מ ב ק י' הקולמוס (חכרי תסדאי, בן המלך והנזיר).

__בָּקַע__, פ"י, בָּקַעְתָּ, וַיְבַקְּעוּהָ, בְּקָעֵהוּ, מקור בכנ' בָּקְעָם.— א) חלק וחצה גוף בכח באופן שנקרע ונתפרקו הלקי זה מזה מעצמם, spalten ; fendre ; to cleave • וַיִּבְקַע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים (שופט' יה יט). ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו וַיִּבְקַע צור ויזבו מים (ישע' מח כא). בתפשם

---

1) משרש בקע, עי"ש.— 2) בקצת ספרים נ ק י ע, ושאלו שם והתניא הנברכת והבקיע, והשיב אביי גיהא ובר גיהא, ר"ל נברכת היא ברכה גדולה בחצר, ובקיע הוא קטנה. ובירוש' פרשו כל שהוא תושב נקרא ב ק י ע, ופרש הערוך ב ק י ע אבן של כובסין לחבוט עליו הבגדים.
3) קצת דומה לזה בערב' באקעה a) אדם נבון מאד, ערום.
4) בתוספתא ב"ב ב ק י ע , כמובא בפנים.
5) שרש עברי, ונמצא גם במואבית, ובתרגום, בסור' פקע, בערב' דומה לו קצת פקא a) ופקע b).

1) עי' שרש בקע,— 2) תרגום השם הערבי ג'יב c). שמשמעתו הוא סדק ופתיחה, למשל בחלוק לבית הצואר וכדומה. וכן בא השם sinus בלשונות המערביות מתרגום המלה הערב' ג'יב, שיש לה גם משמעת כים למעות. ותרגמוה המתרגמים הראשונים בהמלה הרומית sinus שיש גם לה משמעת של קרע וגם משמעת כים של מעות.

a) باقعة

a) فقا b) فقع c) جيب

בך בכפך תרוץ וּבִקַּעְתָּ להם כל כתף (יחזק׳ כט ז). מסיע אבנים יעצב בהם בּוֹקֵעַ עצים יסכן בהם (קהל׳ י ט).— זאת הים: ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים וּבְקָעֵהוּ ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד יו). מוליך לימין משה זרוע תפארתו בּוֹקֵעַ מים מפניהם לעשות לו שם עולם (ישע׳ סג יב). בָּקַע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל׳ עח יג). והים בָּקַעְתָּ לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה (נחמ׳ ט יא). אתה בָקַעְתָּ מעין ונחל (תהל׳ עד יה). על בִּקְעָם הרות הגלעד (עמו׳ א יג).— והארץ במחרשת וכדומה: כמו פלח וּבֹקֵעַ בארץ (תהל׳ קמא ז).—וּבָקַע עיר בצורה, עשה בה בקיע ופתחה ולכדה: בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצרות ויאמר לְבִקְעָם אליו (דהי״ב לב א). ויעלו (הערבים) ביהודה וַיְבַקְעוּהָ וישבו את כל הרכוש (שם כא יז).—והעוף את ביצתה ליציאת האפרות: שמה קננה קפוז ותמלט וּבָקְעָה ודגרה בצלה (ישעי׳ לד יה).— ופעול: ורואה את ההר כאלו בקוע[1]) לפניו (תוספתא עירו׳ ו יא). היה כנוד בקוע שנתפתח להכנים הרוח (דא״ז א).—ובמשמ׳ עשה שיצא בכח: וראו אילת השחר שבקעה אורה (מד״ר שה״ש, מי זאת).— ומליצה, *בקע את מתניו של פלוני, הכניעהו: אל תמשילהו (את בנך) בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו, כוף ראשו בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (כ״ס גני׳ ל יא. יב).— *ועומד: היו בבית אחד ובקעה עליהם הקורה (מכי׳, פסחא טו).—*ובמליצה: אמרו בקע לבן של אבותינו באותה שעה (כשנאמר להם שלא ימצאו את המן ביום הששי) שהיו אומרים הואיל ולא מצאנוהו היום שמא לא נמצאהו למחר (שם בשלח ד ד).—ב) בקע בדבר, נכנס בכח לתוך דבר, durchbrechen; pénétrer; break through: וַיִּבְקְעוּ שלשת הגברים במחנה פלשתים וישאבו מים מבאר בית לחם (ש״ב כג יו). שרשי חמים בוקעים בארץ חמשים אמה (ילק׳, ש״א רמז קכ).—ובכלל נכנס ועבר: חצר שהרבים בוקעים בה (ירוש׳ פסח׳ א כו:). מחיצה שהגדיים בוקעים בה (שבת קא.). תל המתלקט עשרה מתוך ארבע ורבים בוקעים בו (עירוב׳ כב:). כשבא ליכנס היה בוקע בהיכל דרך דרום להלך בין מזבח הפנימי ולמנורה (רש״י יומא נח:).— ובדבר מפשט, מתפשט בכח: טומאה תחת העמוד טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (אהל׳ ו ו).

—נפע׳, נִבְקַע,—א) בקעו ושברו אותו, או שנבקע ונשבר מעצמו, sich spalten; se fendre; cleave oneself: ביום הזה נִבְקְעוּ כל מעינת תהום רבה וארבת השמים נפתחו (בראש׳ ז יא). וַתִּבָּקַע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם (במד׳ יו לא-לב). וְנִבְקַע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד (זכר׳ יד ד). צרר מים בעביו ולא נִבְקַע ענן תחתם (איוב כו ח). הנה בטני כיין לא יפתח כאבות חדשים יִבָּקֵעַ (שם לב יט). ויביאום (את השבויים) לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נִבְקָעוּ (דהי״ב כה יב). כותב עליהם (על האבנים) בדיו ומראה להן שמיר והן נבקעות מאליהן כתאינה זו שנבקעת בימות החמה (סוט׳ מח:). א״ל ישב לו קוץ בכריסו לא יטלנו א״ל לא והלא כריסו נבקעת א״ל מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת (גיט׳ יג:). בין הרועה והזאב נבקעת השה (מד״ר שמות ה). התחילו אומרים ליצנות וכו׳ תנפח כריסו ותיבקע (שם במדב׳ ז). אדם שאינו עושה צרכיו ד׳ ימים או ה׳ אינו מת או נבקע (תנחו׳ כוכ׳ הוספ׳ שלח ג).—ובמליצה: והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה וַתִּבָּקַע הארץ בקולם (מ״א א מ). —ועיר שנלכדה ונפתחה לפני אויב: ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ וַתִּבָּקַע העיר (מ״ב כה ג-ד). חול תחיל סין ונא תהיה לְהִבָּקַע (יחזק׳ ל יו).— ובמליצה תִּבָּקַע האזן, תפתח ותשמע ותבין דבר קשה לשמעו: ר׳ יהושע בן קרחה אומר (מה שנאמר והייתם לי עם סגולה הוא) כדי שתבקע אזון כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה (מכי׳ יתרו, בחדש ב).—ב) התפרצו ויצאו בכח, hervorspringen; jaillir; break forth: כי נִבְקְעוּ במדבר מים ונחלים בערבה (ישעי׳ לה ו).— והשחר, האור, החל להאיר: אז יִבָּקַע כשחר אורך (ישעי נח ח).— ובמשמ׳ יִבָּקַע ויֵצא ממנו: האכל מביציהם ימות והזורה תִּבָּקַע אֶפְעֶה (ישע׳ נט ה).

—פע׳, בִּקַּע, יְבַקַּע, בִּקְּעוּ, יְבַקְּעוּ[1]),—במוק׳ בנחץ הפעולה, בקע הרבה, בכח, פעמים אחדות, בקע הכל: וַיְבַקַּע עצי עלה (בראש׳ כב ג). וַיְבַקְּעוּ את עצי העגלה (ש״א ו יד). ותצאנה שתים דבים מן היער וַתְּבַקַּעְנָה מהם ארבעים ושני ילדים (מ״ב ב כד). ועלליהם תרטש והרתיהם תְבַקֵּעַ (שם ח יב). ביצי צפעוני בִּקֵּעוּ (ישע׳

1) כך בתוספתא שבש״ס ווילנא. וצוק״מ: בוקע.

1) ק שואית דגושה כדין, לא כמו בשרש בקש.

נט ה). יִבַקַּע צרים במדבר וישק כתהמות רבה (תהל' עח יה). אין מבקעין עצים לא מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביו"ט ואין מבקעין לא בקרדום ולא במגירה ולא במגל אלא בקופיץ (ביצ' ד ג). **המבקע** ברשות היחיד (ב"ק ג ז). קרדום מבקע **בו את העצים** בלבד שלא יבקע בו לא צנם **ולא זית** (תוספתא ב"מ ב כב). המבקעת[1] ביצים בכותל (שבת סז:). השואל קורדום מחבירו ביקע **בו** קנאו לא ביקע בו לא קנאו (קידו' מז:). שביקעו להם זאבים ג' מאות (ירוש' ביצ' ס.). אדם אומר לחבירו השאילני קרדומך שאבקע בו את העץ (מד"ר דבר' ג). — ויארים, נהרות: בצורות יארים בִּקֵּעַ (איוב כח י). נהרות תְּבַקַּע ארץ (חבק' ג ט). — ועשה שיצא בכח גדול: כה אמר אדני יי' וּבִקַּעְתִּי רוח סערות בחמתי (יחזק' יג יג). ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוח סערות תְּבַקֵּעַ (שם יא). — וכמו נבקע: וכשהיתה (הבתולה) מגעת לכת של בחורים עומדת והיתה דורסת עליה (על השלחופית של בשמים שתחת עקבה) והיא מבקעת והיה הריח יוצא ממנה ומפעפע (פסיק' דר"כ ו). — ובמשמעת עבר במאמצי כח והגיע, אנחות וכדומה: דמעותיך רגלי כסאי רחצו, אנחותיך נגה בית לי בִּקֵּעוּ (יל"ג, הוי אח).

— פע', בֻּקַּע, — כמו נפע' בנחץ הפעולה: ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומְבֻקָּעִים ומצררים (יהוש' ט ד). עלליהם ירטשו והריותיו יְבֻקָּעוּ (הוש' יד א). בבואו בשעריך כמבואי עיר מְבֻקָּעָה (יחזק' כו י). ואם היו (הענבים) מבוקעות אסורות (ע"ז ה ב). ענבים המבוקעות מן העבט וכו' זיתים המבוקעין מן המעטן (תוספתא טהר' ג ב). מהרה תמותון מרוקבי עצם מבוקעי בטן (תשו' בן ששת).

— הפע', הִבְקִיעַ, הִבְקִיעָהּ, — דומה לקל, הבקיע עיר: נעלה ביהודה ונקיצנה וְנַבְקִעֶנָּה[2] אלינו ונמליך מלך בתוכה (ישעי' ז ו). — והבקיע במחנה האויב, עבר בתוכו בחזקת היד: וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב לְהַבְקִיעַ אל מלך אדום ולא יכלו (מ"ב ג כו). — והבקיע עץ: המבקיע בזית לא יחפהו בעפר

עי' לקמן, וכן ויִנָּקְרוּ, ונגד זה יִנָּקְשׁוּ. — [1]) רש"י הביא גרסה: המבקעת.

[2]) כך הכתיב והנקוד. וי"ם כי זה קל, וצריך לקרא ונִבְקָעֶנָּה.

(שבי' ד ה). — והבקיע באדמה: להבקיע ד' שורות בבקעה (ירוש' כלא' ג כח ד).

— הָפע', הֻבְקַע, הֻבְקְעָה, — הֻבְקְעָה העיר, נשברה החומה ונפתחה לפני האויב: בחדש הרביעי בתשעה לחדש הֻבְקְעָה העיר ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך (ירמ' לט ב-ג).

— התפ', הִתְבַּקַּע, הִתְבַּקְּעוּ, התבקעו: ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה הִתְבַּקָּעוּ (יהוש' ט יג). הנה יי' יצא ממקומו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יִתְבַּקָּעוּ (מיכ' א ג-ד). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה' ט ה). בכלי חרש חדשים מלאין מים לפי שאין יכולין לקבל את האור והן מתבקעין (שבת יז ה). נפל לתוכה שקצים ורמשים ונתבקעו (פרה ט ב). היתה נכנסת (הצרעה) בעינו של ימין ושופכת ארסה בו והיתה מתבקעת (תנחו' כוכב, חקת א). — ובמשמ' שאפשר לבקעו, שהוא עלול להבקע: מה עץ האמור למעלה מן העץ המתבקע אף עץ האמור למטה מן העץ המתבקע (מכו' ז:).

בִּקְעָה[1], ש"נ, מ"ר בְּקָעוֹת, סמי' בִּקְעוֹת, — מקום נמוך ארוך, בין ההרים, Thal; vallée; valley: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בִקְעָה בארץ שנער וישבו שם (בראש' יא ב). ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בַּבִּקְעָה ובהר (דבר' ח ז). כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לְבִקְעָה (ישע' מ ד). ויניחני בתוך הַבִּקְעָה והיא מלאה עצמות (יחזק' לז א). ואת הככר בִּקְעַת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר' לד ג). בְּבִקְעַת הלבנון תחת הר חרמון (יהוש' יא יז). והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים וּבְקָעֹת (דבר' יא יא). אפתח על שפיים נהרות ובתוך בְּקָעוֹת מעינות (ישע' מא יח). יעלו הרים ירדו בְקָעוֹת אל מקום זה יסדת להם (תהל' קד ח). וכן בקעה שהיא עמוקה י' והיא מד"א ועד בית סאתים (עירו' ג:). המוכר שדה

[1]) בערב' בֻּקְעָה a). והנה רוב הקדמ' סברו ששם זה נגזר מן בקע במשמ' בקיעה וקריעה, ונקרא כן על שם שהבקעה היא כמו קרע בין ההרים. אך החדשים מפקפקים בזה, ואומרים עפ"י לשון ערב' כי בקעה היא גם עמק פתוח לא בין ההרים.

a) بُقْعَة

לחבירו בבקעה גדולה אעפ"י שמצר לו מצרים החיצונים מצרים הרחיב לו (ב"ב סא:). רובץ בין המשפתים אלו ב' בקעות בקעת פסלן ובקעת יזרעאל (מד"ר ברא' לח). — ומליצה רגילה: רב בקעה מצא וגדר בה גדר (עירו' ו.). ר"ל מצא קלקול ותקן אותו.—*בִּקְעַת הַחֲלָבִים, בתכונה: שהוא (התלי) מקום הנקרא אצל התוכנים בקעת החלבים (גלוי אורות על הזהר, פרשת חיי שרה).

***בְּקַעַת**[1], ש"נ, כנ' בְּקַעְתִּי, בְּקַעְתְּךָ, מ"ר בְּקַעְיוֹת [2],— חתיכת עץ שנבקע ונתז מן קורה וכדומה, Span; éclat de bois; chip: ואין סומכין את הקדרה בבקעת (ביצה ד ה). לא יתן אדם אבן על גבי בקעת כדי לשברה (תוספתא יו"ט ג יד). אין מכבין את הבקעת (שם שם יג). ניתזה בקעת מן העץ המתבקע (שם מכות ב א). נתזה הבקעת עליו (ירוש' שם ב לא:). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה על פניו (ב"ק לב:). עכו"ם שהקק קב בבקעת ישראל (שבת כט.). בקעת של ארז (ספרי, חקת קכד). בקעת של עץ שחוקקין בה בית קבול ותוקעין בו הסדן של ברזל (רמב"ם כלי' ב ג). — ומ"ר: אפילו אוכלת בקעיות (חול' לז:). בקע לי שני בקעיות עצים מלא לי שתי חביות של מים (פסיק' דר"כ, איכה, יתום לא ישפוטו). אמרו לא נסע (טוריינוס) משם עד שבאה עליו דיופלה של רומי ופצעו את מוחו בגיזרין ובבקעיות [3] (מגי' תעני' יב).

***בְּקַעַת**, ש"נ,—כמו פקעת: הכדור והבקעת [4] של גמי שנתן ע"פ החבית ומירח מן הצדדין לא תציל עד שימרח על כל הכדור ועל כל הבקעת ממטה למעלה (רמב"ם, טומאת מת כב ט).

בקק[5], ממנו בָּקַק, *בְּקִיקָה.

1) משק' גְּבֶרֶת, יְבֶמֶת.— 2) כמו מן בקעית, ולא בקָעות, והוא משקל הרבוי -יות שכבש לו דרך בלשון בזמן ההוא, כמו משניות, פרשיות, וכיוצא בזה, ואולי עשתה זאת הלשון כדי להבדיל רבים של בקעת מן רבים של בקעה. והנה לוי נקד בְּקַעְיוֹת, עין חטופה, ואין צרך בזה. ויסטרוב בִּקְעִיּוֹת, אך אין קריאה זו נהוגה.— 3) כתוב זבבקעת, אך לפי הענין ולפי ההקבלה עם גיזרין צ"ל במ"ר.

4) במשנה במקומו פקעת.

5) בערב' בק a) במשמעות רבות, בארמ' וסור' במשמע' רקבון והשחתה. ועי' בהערה להפעל.

2) بَقّ

בָּקַק[1], פ"י, עבר ובנוני כמו שלמים: בּוֹקֵק, בָּקַקְתִּי, בכנ' בְּקָקוּם, עתיד אֶבְקַק, ועבר כמו כפולים: בַּקֹּתִי, עת' אָבֹק,— א) בקע בבח גדול והדבר הנבקע הוציא קול שאון עז, spalten; fendre; to crack: הנה יי' בּוֹקֵק [2] הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה (ישע' כד א). — ב) תלש ושבר באף ובחמה, למשל זמורות הגפן, ausreissen; arracher; tear out: כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל כי בְקָקוּם [3] בֹּקְקִים וזמריהם שחתו (נחו' ב ג). — ג) עכ' בַּקֹּתִי, נסת' בַּק, עת' אָבֹק,—הריק בקצף ובזעם, ausleern; vider; to empty, במליצה, בקֹתי את עצתו, עשיתיה ריקה, שאין בה תועלת של כלום: ולא יקרא למקום הזה עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה ובַקֹּתִי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם (ירמ' יט ו-ז).

—בּוֹקֵק, בּוֹקֵק,— גפן בוקק, עי' ערך בּוֹקֵק.

—*בָּקוּק, מ"ר בְּקוּקִים: זוחת כגפן בקוק, פרי שריגיו זקוק (רסע"ג, הול' הקור' 142). בימי אבילות דלות וזלות הגליזת המרים והקשים ריקים בקוקים

1) בערב' בַּק a), נתן הרבה פרי, ילדה האשה הרבה ילדות, המטירו השמים הרבה מטר, בקע וקרע, והפיץ ופזר את ממונו, והריק הכלי ממה שהיה בו. ובארמ', וסור' עוד במשמ' רקבון והשחתה. והנה נראה כי גם בעבר' הקדומה שמש שרש זה ברוב אלה המשמעות, והשתמשו בו בפרט במליצה, אולי במקום שרצו להבר שני מושגים יחד, בקיעה והתרוקנות וביוצא בזה.— 2) פרשו רוב הקדמונים והאחרונים במשמ' הרקה ובזיזה. תרגום: הא יי' מביז ארעא. מנחם: ענין ריק המה. ריב"ג לא אמר בו דבר, לא בשרשיו ולא ברשאלה אלתקריב ואלתשהיל. רש"י, ראב"ע, ושאר הישנים והחדשים כלם כעין פרושו של מנחם מלשון ריקות ובזיזה. ואמרו רוב החדשים מהנוצרים שפרשה זו נאמרה על יום הדין הגדול והכל בדרך מליצה. ואולם כל מליצת פרשה זו צוחת שהיא נאמרה על רעש שארע באמת בזמן ההוא. ועדות לזה היא המליצה ועוה פניה שבפסוק זה בעצמו, ועוד יותר כל סוף הפרשה מן פסוק יז ולמטה: פחד ופחת וכו' כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ, רעה התרעעה הארץ, פור התפוררה ארץ, מוט התמוטטה ארץ, נוע תנוע ארץ, וכו'. ולכן רגלים לדבר כי הכונה בשני הפעלים הראשונים שלפרשה זו, בקק ובלק, היא לבקיעת הארץ ופצימתה.— 3) יש מגיהים הגהות מתחלפות בפסוק זה. Gunkel מוחק מלת ובקקום ומנסח: כי בקקים

a) بَقَّ

בלוקים (הקד' חזוק אמונה). והמשחקים עשוקים נקוקים בקוקים ריקים (אלדד ומידד, ר"א מודינא).

—נפע', נבק, נבקה, והוקלה נבקה, מקו' הבוק, הבוק, תבוק, (תבק),—הורק ממה שהיה בו: הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז (ישע' כד ג). וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו וכו' ונבקה[1] רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (ישע' יט ב-ג).— ו·נבוק כדינו: ככה רוחי נבוקה (יל"ג, ודוי).— ועתיד, *תבק,—תבק עצתו: ודבקו כאבק אלי רגלו דבק, בטרם לא תיבק עצתכם מהירים (תשו' תלמי' דונש).— וכדרך השלמים *נבקק, במשמ' רקבון והשחתה: ר' נתן אומר שפטים שפט (הקב"ה את אלהי מצרים) שפטי שפטים נרקבים נבקקים נגדעים נשרפים (מכי' בוא, פסחא ז).

—פוע' עתיד, יבוקקו,— כמו קל ב: ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויבוקקו את ארצה (ירמ' נא ב).—ואמר המשורר: ככה רוחי נבקה ותבוקק לבי יחד (יל"ג, ודוי).

—הפע', *הבקיק: תאמר בדתך להמתיקם, בקריעת ים סוף ובמכת בכורים שונאיך להבקיקם (רא"ק, יוצר, פרה).

בקר, ממנו בוקר, בקר, בקרה, ואולי בקרת, ואולי בקר, *בקרות.

בוקר[2], ש"ז, מ"ר בקרים, כנו' בקריכם,—א) השעות הראשונות של היום, אחרי צאת השמש, morning ; matin ; der Morgen : ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד (בראש' א ה). ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו' ולא תותירו ממנו עד בוקר (שמו' יב ח-י). וכאור בוקר יזרח שמש (ש"ב כג ד). מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בוקר וכטל משכים הלך (הוש' ו ד). לעת ערב והנה בלהה בטרם בוקר איננו (ישעי' יז יד). המימיך צוית בוקר ידעתה שחר מקמו (איוב לח יב). הבוקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם (בראש' מד ג). ויי' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבוקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג) ויהי ביום השלישי בהית הבוקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שם יט טז). ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבוקר והרגנהו (שופ' טז ב). נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבוקר (ש"א יד לו). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבוקר יעשוה (מיכ' ב א). לולא דברת כי אז מהבוקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). ויקראו בשם הבעל מהבוקר ועד הצהרים (מ"א יח כו). וישכם אברהם בבוקר (בראש' יט כז). בנימין זאב יטרף בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל (שם מט כז). הוי משכימי בבוקר שכר ירדפו (ישע' ה יא). בין הערבים תאכלו בשר ובבוקר תשבעו לחם (שמות טז יב). ובבוקר היתה שכבת הטל (שם יג). ומצהרים יקום חלד תעפה כבוקר תהיה (איוב יא יז). והיה נכון לבוקר (שמות לד ב). בערב ילין בכי ולבוקר רנה (תהל' ל ו). מבוקר לערב יכתו (איוב ד כ).

—בבוקר בבוקר, ר"ל בכל בוקר: וילקטו אתו בבוקר בבוקר איש כפי אכלו (שמות טז כא). והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבוקר בבוקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה (שם ל ז). והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר (שם לו ג). ובער עליה הכהן עצים בבוקר בבוקר (ויקר' ו ה). מדוע אתה ככה דל בן המלך בבוקר בבוקר הלוא תגיד לי (ש"ב יג ד). מדי עברו יקח אתכם כי בבוקר בבוקר יעבר ביום ובלילה (ישע' כח יט). יעיר בבוקר בבוקר (שם נ ד). בבוקר בבוקר תעשה אתו (יחזק' מו יג). ולעמד בבוקר בבוקר להדות ולהלל ליי' (דהי"א כג ל).

—ובדבור הרגיל משתמשים בכפילה זו גם במשמעת בבוקר מאד, בבקר השכם, בשעה מוקדמת, ולכונה זו ידגישו ביחוד את בבקר הראשון: בבוקר בבוקר!

—וכנ' בקרו, בוקרו, בוקרו: לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר ואי זה זה עמוד השחר (מכי' בוא ו). אתה מוצא שתפלות הצדיקים נשמעים בבקר בקרו של אברהם מנין שנאמר וישכם אברהם בבקר בקרו של יצחק מנין שנאמר וילכו שניהם יחדו ושניהם השכימו בבקר בקרו של יעקב מנין שנאמר וישכם יעקב בבקר (שם בשלח ה). לכשיעשה בוקרן של אומות העולם ערב וערבן של ישראל בקר באותה שעה ונצדק קדש (מד"ר בראש' כא). ממה שאתה מחדשינו בבוקרן של מלכיות (שם עח). בבוקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה

[1] הסכימו רוב המדקדקים כי זו הקלה במקום ונבקה, כמו ונסבה, וכן נפצה (בראש' ט יט), נקטה (איוב י א), וכיוצא בהם. ונראית דעתו של (Bö, § 1123) כי עפ"י הקש של נסב למשל לנדב אמרו בהסח דעת נסבה, כמו נדבה, ונתהוה מזה כעין פעל חדש בלשון מבעלי פ"נ, נסב וכן נבק. LXX אולי כונו בתרגומם ונבוכו.

[2] בעבר' בלבד, וסוברים כי נגזר ממשמע' בקיעה שבשרש בקר. בערב' קצת דומה בכרה[a].

a) بُكْرَة

(שם תחי׳ אסתר). לבוקרו של ישראל (תנחו׳ כוכ׳ כרא׳ כג). עד שיבוא בקרו של עוה״ב (שם).— ומ״ר בקרים, עם ל, לבקרים, ר״ל בכל בקר ובקר: יי׳ חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (ישע׳ לג ב). חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכ׳ ג כג). ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים (תהל׳ עג יד). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ (שם קא ח). ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איוב ז יח). וכן אתה מוצא שאין הקב״ה עתיד לפרע מן הרשעים בגהינם לעת״ל אלא לבקרים (מכי׳ בשלח ה). — ומ״ר בלי הוספת ל: חלקוהו לשני בקרים (ירוש׳ ז לה). בקרים של נביאים העתידים לעמוד מנין שנאמר ה׳ בקר תשמע קולי (מכי׳ בשלח ה). — וכנ׳ בקריו, ואמר הנגיד בבתיו: הקיצני לבבי מתנומה, בתוך ליל בטרם בוא בקריו (עלי כל איש), רבים במקום יחיד בשביל המליצה והחרוז. — ב) במשמ׳ בקר של יום המחרת, morgen früh ; demain matin ; next morning: ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי יי׳ הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד יי׳ (שמות יו ו-ז). וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר וידע יי׳ את אשר לו (במד׳ יו ה).

*אילת השחר.
זרח, זריחת השמש.
כסף, הכסיפו פני רקיע, התחיל אור השחר.
עמוד, *עמוד השחר.
שכם, השכים, קם בבקר.

בקר[1], ש״ז, סמי׳ בקר, כנ׳ בקרך, בקרה, מ״ר בקרים, בקרינו, בקרכם, בקריו,—שם הקבוץ של המין לבהמה גסה, השור והפרה, Rindvieh ; race bovine ; cattle: ויהי לו צאן ובקר (ברא׳ יב יו). הצאן והבקר ישחט להם ומצא להם (במדב׳ יא כב). ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר (ברא׳ כו יד). ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות (שם לב ח). חמאת בקר וחלב צאן (דבר׳ לב יד). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו (יוא׳ א יח). גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים (חבק׳ ג יז). והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן (ישע׳ כב יג). ואריה כבקר יאכל תבן (שם יא ז). והצאן והבקר עלות עלי (ברא׳ לג יג). נאמנין עלי שלשה רועי בקר (סנה׳ ג ב). אין לך בהמה אלא בקר (ספרא כ ב).— וביחוד בקר של חרישה: והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה (ש״א יא ה).—צמד בקר, עי׳ צמד.—ועם פעל במ״ר: כי שמטו הבקר (ש״ב ו ו). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). הבקר הרעים בשרון (דה״א כז כט).— וסמי׳: וכל בקר זבח השלמים (במד׳ ז פח).—וכנ׳: וצאנך ובקרך (ברא׳ מה י). יאכל צאנך ובקרך (ירמ׳ ה יז). גם צאנכם גם בקרכם קחו (שמות יב לב). אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו (ש״א יא ז). לקחת מצאנו ומבקרו (ש״ב יב ד). בקרו של כהן שהיה עומד אצל בקרו של ישראל (תוספתא תרומ׳ י ט). כופה (הבעל את אשתו) ליתן תבן לפני בקרו (כתוב׳ סא:). את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם (ברא׳ לד כח). בצאנם ובבקרם (הוש׳ ה ו). בצאננו ובבקרנו נלך (שמות י ט). —ויבוא בקר ביחוד גם אחרי מספר רבים: חמשה בקר ישלם תחת השור (שמות כא לז). ואת ארבעת הבקר וכו׳ ואת שמנת הבקר (במדב׳ ז ז-ח). עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי (מ״א ה ג).— ומ״ר בקרים: הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים [1] (עמו׳ ו יב). ודמות בקרים [2] תחת לו סביב (דה״ב ד ג). ואת בכורי בקרינו וצאנינו (נחמ׳ י לז).—בן-בקר, פר בילדותו: ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן-בקר רך וטוב (ברא׳ יח ז). פר בן-בקר אחד (במד׳ כט ב). ועל בני צאן ובקר (ירמ׳ לא יב). עגל בן בקר (ויקרא ט ב). עגלת בקר (דבר׳ כא ג).

בקר[3], פ״י,—א) בקר לדבר, התבונן וחפש הדבר אם ישנו, suchen ; chercher ; look at: וראהו

---

1) בערב׳ בקר a). בארמ׳ בקרא. וסוברים קצת החכמים כי שם זה נגזר מהשרש בקר במשמע׳ בקע ופתח, והכונה היא הבהמה הבוקעת ופותחת האדמה. אך דוקא הפעל במשמעה זו לחרישת האדמה לא נשאר לא בעבר׳ ולא בערב׳.—1) יש מגיהים: בבקר ים.—2) יש מגיהים: פקעים.

3) סוברים רוב החכמים שהסתעפה משמעת החקירה והדרישה ממושג של בקיעה ופתיחה שבשרש זה, עי׳ הערה להשרש, ובערב׳ בקר a) ען, שאל וחקר, באקרה b) מי שחוקר ודורש בלמודים.

---

a) بَقَر

a) بَقَرَ عن b) بَاقِرَة

הכהן והנה פשה הנתק בעור לא יְבַקֵּר הכהן לשער הצהב טמא הוא (ויקר׳ יג לו).—וּבֵין לְ, התבונן בשני דברים במי משניהם יבחר: כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי׳ לא יְבַקֵּר בין טוב לרע ולא ימירנו (שם כז לב-לג).—ב) עם יחס הפעול, בדק והתבונן במעמד הדבר איך הוא, untersuchen; examiner; examinate: ודרשתי את צאני וּבִקַּרְתִּים כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אֲבַקֵּר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפצו שם ביום ענן וערפל (יחזק׳ לד יא-יב).— ואמר בן סירא: בטרם תחקר אל תסלף בַּקֵּר לפנים ואחר תזיף (ב״ס גני׳ יא ז). מבקרין אותו (את הקרבן) לאור האבוקות (תמיד ג ד). אין אומרין בקרו גמל זה שמא יש בו מום בקרו חזיר זה שמא יש בו מום אין מבקרין אלא תמימים (תוספתא חגי׳ א ח). שהיו מבקרין אותו (את קרבן פסח) ד׳ ימים קודם לשחיטה (מכי׳ בוא, פסחא ה). וביקרן ממומין (ירוש׳ ביצ׳ ב סא ג).— ועין בחשבונותיו של פלוני: לכשאבקר פנקסותיהם (מד״ר אסת׳, ויהי בימי).—ג) בקר אחר דבר, חפש אותו, השתדל להשיגו: מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לְבַקֵּר [1] (משלי כ כה), ר״ל לחפש מקרה לנדר נדר. שהיו יודעין היכן היא ומבקרין אחריה (מד״ר במד׳ ג).— ד) עם ב אחריו, או סתם, או עם פעול אחריו, בא בבקר, ובכלל בא לראות דבר או אדם להתבונן לו, לראות מה שלומו, וכיוצא בזה, besuchen; visiter; to visit: אחת שאלתי מאת יי׳ אותה אבקש שבתי בבית יי׳ כל ימי חיי לחזות בנעם יי׳ וּלְבַקֵּר [2] בהיכלו (תהל׳ כז ד). ומזבח הנחשת יהיה לי לְבַקֵּר [3] (מ״ב טז טו).—ואמר המשורר: עורה כבורי והעיר שוחרים בבית סובאים לחזות בם וּבַקֵּר, ואחבוש פצעי במלאי גביעי וחפש נגעי באורם וּבַקֵּר (רמב״ע, תרשיש ב ל).—ולשאול לשלום: שהלכו זקני ב״ש וזקני ב״ה לבקר את ר׳ יוחנן בן החורני ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית (סוכ׳ ב ז). כיון שחזרו כל מלכות וגבירות מבית ע״ו באו כולן לבקרה (את אשת פוטיפר) (מה״ג, וישב). מנהג פשוט וידוע הוא שהנכנס לסוכת חברו לבקרו בחג מברך (אבן ירחי, המנהיג, סוכ׳ ג). ונתן להם (תלמי לשבעים הזקנים) מתנות רבות ואמר להם שיבקרו אותו לפעמים (יוחסין ו ז).— ועם ל: ובשעה שאינה זוכה (הנשמה) יהיא ראויה לקבל עונשה הולכת משוממת ומבקרת בכל יום לגוף (זהר, מדר׳ הנעלם, חיי שרה).—ואמר החכם: אם תמעיט לבקר תתיקר (פניני המליצ׳, גנזי פט״ב).— ובפרט לחולה: המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש (נדר׳ ד ד). חלה נכנס ומבקרו (תוספתא שם ב ז). השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה (שם ב״מ ח כח). כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו (ברכ׳ כח:). מפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל (גיט׳ סא.). כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים (נדר׳ מ.). כל מי שמבקר את החולה פוחתים לו אחד מששים מחליו (מד״ר ויקר׳ לד). אמר הקב״ה למלאכים נלך ונבקר את אברהם (תנחומ׳ בובר, ברא׳ ד). ואם חלה אותו האוהב משלח ומבקרו ואם מחבבו ביותר הוא הולך ומבקרו (שם וילח כב). לרופא שהלך לבקר שני חולים (שם, שמיני י).—ה) השתמשו הסופרים החדשים בפעל זה ביחוד לפעולת בחינת ספר ומהותו הספרותית, kritisieren; critiquer; criticise: קריטיזירען בַּקֵּר (אוצ״ש ב״ז, חלק גרמני עברי, ש׳ תקסו). אם הכסיל למלים יחקור מבלי הבין למו, ובכעס נקם יבזם וִיבַקֵּר אותמו, בעבור יקראו לו חוקר ומבקר גם יחד (אד״מ, אר״ח, מחזה א).—מבקרי ספרים, עי׳ ערך מְבַקֵּר.

—פע׳, בֻּקַּר,—שבקרו אותו: אעפ״י שהוא מבוקר מבערב (תמי׳ ג ד). כשהם מבוקרין הרי הם תמידים (תוספתא פסח׳ ה ה). אין פוחתים מששה טלאים המבוקרין מלשכת הטלאים (מכי׳, פסח׳ ה). באותה שעה האיר הקב״ה את עיניהם ומצאו טליים מבוקרים (ירוש׳ ברכ׳ ד ז:).—ואמר הפיטן: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בוכוח איש וחקר (מוס׳ א ר״ה, אמן).— ובספרות החדשה במשמ׳ בחינה בטיב הספר: ספר מבוקר.

—התפ׳, *נִתְבַּקֵּר: רואה (יעקב) דבריו (דברי חלומותיו של יוסף) ממשמשין ובאין אמר אם נתבקרה פינקסו מה יכול אני לעשות (מד״ר ברא׳ פד) בבקר יתבקר כל דבר לאור היום (רד״ק שרשים, בקר).

---

1) כמו ואחר כל ירוק ידרוש, כך רש״י. והחדשים פרשו בקר זה במשמ׳ חשב מחשבות, פקפק. ועי׳ ערך ילע. — 2) י״א מלשון בֹּקר, לבוא בבקר בבקר. ועי׳ הערה לקמן.— 3) פרשו רוב הקדמונ׳ לבוא לראותו לכשארצה. וזה דחוק. ויש מגיהים לקטר במקום לבקר, וי״ס כי הכונה בלבקר זה וכמו״כ בלבקר בהיכלו לאחת העבודות שהיו במקדש.

*בַּקָּר[1], ש״ז, —בעל בקר, שומר בקר, רועה בקר: המוסר בהמתו לבקר (ירוש׳ ב״ק ה כג:).

ב·בקר, — בלשון ירוש׳ כמו: פקר.

*בְּקַר, הקל אינו נהוג.

—הפעי׳, *הִבְקִיר, — הפקיר: כיון שאדם מבקיר (דבר) יצא מרשותו (ירוש׳ נדר׳ ד לח ד). התקינו שיהיו מבקירין את כל השדה (שם, שקל׳ א מו.).

—הופע׳, *הוּבְקַר: ואם היה הכל מופקר (ירוש׳ מע״ש ה ה). על המובקר (מדכמע׳ בכי׳ ט ד). שדי מובקרת יום אחד (ירוש׳ פאה ו יט:).

בִּקְּרָה[2], ביקרה, ש״נ, מ״ר בִּקָּרוֹת, כנו׳ בִּקְּרוֹתֶיךָ, בִּיקְּרוֹתֶיךָ, — שפחה, פילגש, Kebse; concubine: אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך מר ואהלות קציעות כל בגדתיך מן היכלי שן מני שמחוך בנות מלכים בִּיקְּרוֹתֶיךָ[3] נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (תהל׳ מה ח-י).

---

1) בער׳ בַּקָּאר a), בארמ׳ בַּקָּרָא: אנא לבקרא מסרתיה (ב״מ מב:). זמרא דבקרי (סוט׳ מח.).

2) משק׳ שִׁפְחָה, שִׁפְחוֹתֶיךָ, ועי׳ הערה לקמן.

3) — זו אחת המלים שנתחלפו בקריאתה שני הקוראים הקדמונים, בן אשר ובן נפתלי, שבן אשר היה קורא בִּיקְּרוֹתֶיךָ, בית שואית ויוד חרוקה, ובן נפתלי היה קורא בִּיקְּרוֹתֶיךָ, בית הרוקה ויוד נחה נסתרה. וז״ל דה״ט: כל תבה שבמקרא כמו לישראל בישראל ליצחק ביצחק ביזרעאל ליזרעאל ליראה ביראה ביקרותיך נקודה בשוא תחת האות הראשון ונקודה אחת תחת יוד ויוצא בפה ובקריאה. עכ״ל. ובהורית הקורא בין „החלופים אשר נמצאו בין שני המלמדים אהרן בן משה בן אשר ומשה בן נפתלי“ כנה את המלים הנזכרות חוץ מן ביקרותיך, ואמר: ובן נפתלי יחליפהו ולא ינקוד היוד ולא יוציא אותו בפה. ע״ב. וכבר העידו הקדמונים בפרוש כי כך היתה קריאתו של בן נפתלי גם בהמלה ביקרותיך. אמר ריב״ג וז״ל: (ועשו בהמלה ליקהת) כאשר עשו ביוד בנות מלכים ביקרותיך בגרסת בן נפתלי, וכן עושה בן נפתלי בכל יוד מונעת בחרק שלפניה שבא מוחל בו ר״ל שהוא מניח היוד ומטיל החרק (על) שלפניה וזהו בכמו ליראה את השם ליזרעאל ביזרעאל והדומה לזה כי הוא קורא ליראה בחרק תחת הלמד וכו׳ אבל דגשות קוף יקהת עמים ליקהת אם כדי שתחזק ההשענות עליה שלא תדמה לכף והיא הדעת בדגשות קוף ביקרותיך. ע״כ. והביא גם ראב״ע החלוף שבין בן אשר ובן נפתלי במלה זו ואמר: אין מחלוקת שהיא (המלה ביקרותיך) ביוד כתיב רק המחלוקת בין בעלי המסורת והקריאה כי הא׳ יקרא ביקרותיך על דרך בימינו (ר״ל ביוד נחה) והשני כדרך מישני עפר. ע״כ. והנה מישני נקודה מם חרוקה יוד דגושה ושוא ושין צרויה, וצריך א״כ לחשב כי ראב״ע מעיד שבן אשר היה קורא בְּיֶקְּרוֹתֶיךָ, או בִּיקְּרוֹתֶיךָ, כמו קְעָרֹתָיו, והוא לא כמו שנרשם בדה״ט. ורד״ק כמו בדה״ט: וקריאת בן אשר הבית בשוא והיוד בחירק. וכבר תמה רא״ב: כיון שאנו סומכין על קריאת בן אשר למה נקוד בכל הספרים ביקרותיך כפי קריאת בן נפתלי בית בחירק ויוד נחה? ובאמת זה אחד מהמקומות המעטים שקריאת בן נפתלי הכריעה את הכף, והעיד ד׳ גינזבורג בהמבוא להמסורה שלו כי רק בחמשה כתבי יד מצא נקוד בן אשר בית בשוא ויוד הרוקה, ובאחד עשר היותר ראוים לסמוך עליהם מצא נקוד בן נפתלי בִּיקרותיך בית חרוקה יוד נחה. וכן כמעט כל ספרי הדפוס הקדמונים והאחרונים, רק .Mich הדפיס בְּיִקְּרוֹתֶיךָ על פי קריאת בן אשר, עפ״י הכלל שאנו סומכים על קריאתו, ובהרבה כ״י בקרותיך חסר יוד (K). עכ״פ, בין לבן אשר ובין לבן נפתלי, הבית היא בית השמוש, ועצם המלה היא יְקָרָה, וכבר ראית דעת ריב״ג על דגש הקוף, ורוב המדקדקים סוברים שזה דגש לתפארת הקריאה בלבד. ופינסקר (נהה״ש יב) סובר כי זה דגש קדום עתיק מלפני זמן הנקוד, לסימן לקרא בהטיפה. ופרוש ביקרותיך הוא: בהיקרות שלך, ר״ל החשובות או האהובות. כך מנחם. וריב״ג, הכבודות, וראב״ע, השפחות היקרות, ורד״ק, הנשים הכבודות. וכעין זה רוב החדשים. אבל כבר הרגישו קצת החדשים כמה מליצה זו דחוקה ולא טבעית, ולכן החליטו כי הכתוב משובש וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות: בקורותיך (כמו בצל קורתי), בקירותיך (ר״ל בכתלי ביתך), וקצתם מהקו וקצתם הוסיפו (K. Marti: בנות מלכים ביקרות נצבו). אך בכל זה לא נצל הכתוב מזרותו. ואולם כבר סברו קצת הקדמונים כי בית ביקרותיך היא יסודית. רש״י: בנות מלכים יהיו מבקרות אותך וכו׳ ביקרותיך קוף דגוש לפי שהוא לשון בקור ואעפ״י שכתוב יוד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקוב שכתוב בו יוד והסמך מודגשת. ע״כ. וכן הביא ראב״ע פה דעת מי שאומר כי ביקרותיך הוא מגזרת בקורת. ובויקרא יט כ כתב וז״ל: יש אומרים שפרושו (של בקרת) כמו פילגש ואמרו כי כן בנות מלכים ביקרותיך. ע״כ. וזה אולי הטעם שהכריעה פה קריאת בן נפתלי נגד קריאת בן אשר שאנו סומכין עליה, מפני שהבית היא שרשית ולא שמושית. והנה ראב״ע דחה פרוש זה מפני היוד שאחרי הבית, אפס זהו הפרוש היותר נכון לפי הענין, והיותר מתישב על מליצת הכתוב, והיוד היא אולי באמת כתיב ארמי, כמו משיסה שכבר הביא רש״י בשם רב סעדיה. ואעפ״י שלא מצאתי בשאר לשונות השמיות הבר לבקרה או ביקרה במשמ׳ שפחה או פילגש, אעפ״כ הוא ל ורוב המפרשים

---

a) بَقَّار

בַּקָּרָה, סמי׳ בַּקָּרַת, ש״נ.—א) התבוננות ודרישה וחקירה לדעת מעמד דבר, Untersuchung ; inspection:

כְּבַקָּרַת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפצו שם ביום ענן וערפל (יחזק׳ לד יב).—ואמר הפיטן: וכל באי עולם יעברו לפניו כבני מרון כבקרת רועה עדרו מעביר צאנו תחת שבטו כן תעביר ותספור ותמנה (ונתנה תוקף, מוס׳ ר״ה).

מסכימים כי הכונה במלת ביקרותיך, לפי כל הפרושים, היא שפחות או פלגשים (ושני המושגים האלה היו קרובים לפנים, וכן בערב׳ שריה a), שפחה ופלגש) והואיל ומליצת הכתוב דורשת פה שם בלי שמוש ב לפניו, ורש״י ויש אומרים שהביא ראב״ע רואים בבית ביקרותיך ב יסודית, שרשית, יש באמת לקבל הפרוש שהביא ראב״ע לביקרותיך שר״ל השפחות, הפילגשים שלך, שהוא הפרוש היותר נאה לפי הענין, ולא היה זה כלל מהזרות בזמן ההוא שבנות מלכים, שהכונה אולי בזה נשיאי שבטים קטנים וכדומה, תהיינה הפלגשים של מלך גבור היל. ואעפ״י שיש בערב׳ השם בַּקָרָה b), במשמ׳ בני ביתו של אדם, וגם בַיְקָרָה c) במשמ׳ רוב עשר וכלי בית של אדם, מ״מ מסתפני להביא את ביקרותיך ביחס עם המלים הערביות הללו. עכ״פ כשנזכר כי שרש בקר שמש בלשונות השמיות בהרבה משמעות, ושעד כה עוד לא נתברר על שום מה קראו השמיים את מין בהמת הבית הידוע בקר, אם באמת על שם הבקיעה והפתיחה באדמה כדעת קצת החכמים, או אולי על שם משמעה אחרת מהמשמעות הרבות של שרש .בקר, לא יתמה בעינינו, אם שמשה אחת מצורות זה השרש כעין כנוי להמושג של פלגש, אף שאין אנו יכולים עתה לעמוד על מקורו. ואולי השם הזה, ביקרה, הוא השם העברי המקורי והעצמי לפלגש, שאין ספק בדבר כי המלה פלגש איננה שמית, וישנה גם ביונית ורומית, וקשה מאד לחשוב כי לדבר כל כך רגיל בחיים לא יצרה הלשון שם מקורי. ולא רחוק לשער כי לסבה מן הסבות נכנסה אל תוך הלשון עוד בזמן קדום המלה הזרה פילגש למושג זה ובמהרה גברה המלה הזרה על המלה האורחית, שהוא דבר מצוי ונהוג בכל הלשונות, ונדחקה המלה האזרחית ויצאה מהשמוש הרגיל, אעפי״כ לא נשתכחה לגמרה, והשתמש בה המשורר כדי לפאר את מליצתו, כמו שאנו רואים בו נטיה לצורות זרות, כמו יפיפית, והשם שגל במקום מלכה. ואפשר שדגש הקוף הוא באמת, כדעת פינסקר, מהדגושים הקדומים שמלפני הנקוד, שהו מדגישים אות מהאותיות לרמז מה, ודגש הקוף ביקרותיך בא לרמוז כי הבית היא שרשית.

---

a) سُرِّيَّة b) بَقَرَة c) بَيْقَرَة

—ב) °השתמשו קצת הסופרים החדשים במלה זו במשמ׳ עיון ומשפט על ספרים, כמו °בִּקֹּרֶת: תאסוף ספרים וכו׳ ותעריך לפני בכתב בקרה בלא משא פנים (נד״ל, מכתבים סט).

***בַּקָּרוֹת** [1], ש״נ,—מקום מעמד הבקר: ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות (מו״ק יב.).— וקבוץ הבקר שיש לו לאדם: בקרות של אנטונינוס היתה עוברת והרביעו ממנה בקרות של רבי (מד״ר ברא״ש׳ כח).

°בִּקְרִי, ת״ז, לנק׳ ־ית, מ״ר בִּקְרִיִּים, בִּקְרִיּוֹת,—של הבִּקֹּר, מטבע הבִּקֹּר: דע שלכל מזל וכחו כן לכל כוכב נמצא בשוה עלייה על שתי בחינות הא׳ תקרא עלייה ערבית והשניה תקרא עלייה בוקרית וכו׳ והעליה הבוקרית היא כאשר עולה מזל או כוכב א׳ עם השמש על האופק (נחמ׳ וגע׳, דוד ותו, קכז).

°בְּקָרִי [2], ת״ז, לנק׳ ־ית, מ״ר בְּקָרִיִּים, ־יות,—מטבע הבָקר: זה המין (של רעב) הידוע ברעב הבקרי וברוב יקדימהו הרעב הכלביי (קאנון ג יג ב ט).

א. בִּקֹּרֶת [3], מ״ר בִּקֹּרוֹת [4],—א) ש״נ, הכרזה ופרסום דבר בקהל, Veröffentlichung ; publication:

ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בִּקֹּרֶת תהיה [5] לא יומתו כי לא חפשה (ויקר׳ יט כ), ר״ל יוכרז ויתפרסם בקהל כי לא יומתו רק מפני שלא חפשה, שהיא עודנה שפחה או חציה שפחה, ולא בת חורים.

---

1) בערב׳ באקור a). בארמ׳ בקרותא: לבקרותא רהט אברהם (ת״י ברא״ש׳ יח ז).

2) משק׳ יְמָנִי, פְּרָזִי.

3) משק׳ שִׁבֹּלֶת. יותר לא נמצא במקרא פ״פ הרוקה, ובתלמוד צִפֹּרֶת, תואר נק׳ לפ דֶת. ועי׳ לקמן. — 4) רד״ק: שִׁבֹּלֶת מ״ר שִׁבֹּלוֹת. וכן ב״ז: כַּפֹּרֶת מ״ר כַּפֹּרוֹת.—

5) נתחבטו המפרשים הקדמונים והחדשים בפרוש מלה זו ועוד לא מצאו דבר מתקבל. כבר בעלי הגמרה לא ידעו פרושה בברור, ונחלקו בה (כרית׳ יא.) וז״ל: ביקורת תהיה מלמד שהיא לוקה יכול שניהם לוקים ת״ל תהיה היא לוקה והוא אינו לוקה ומנין דהדין ביקורת לישנא דמלקות הוא אמר ר״י תהא בקראי כדתניא גדול הדיינין מקריא (בשעת המלקות) שני מונה שלישי אומר הכהו רב אשי אומר בביקור תהיה כדתנן אין אומדין אותו אלא מכות ראויות להשתלש. ע״כ.

---

a) باقور

— *אִגֶּרֶת בִּקֹּרֶת, כתב הכרוזה בדבר מכירת קרקעות ונכסים וכיוצא בזה בהכרזה לכל המוסיף, Veröffentlichungs-Schrift (über eine Licitation) ; écrit de publication (d'une auction); anouncement of public sale : אם עשו (בית דין) א נ ר ת ב ק ו ר ת אפילו מכרו שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה מכרן קיים (כתוב׳ יא ה). עבדים ושפחות ומטלטלין אין להם א ג ר ת ב ק ו ר ת (ירוש׳ מגי׳ ד עה:). מעולם לא עשו א נ ר ת ב ק ו ר ת בנהרדעא (גמ׳ בס ק:). — ב) *ת״נ, לקויה[1]), gegeisselt ; flagellée ; whipped : אם ב ק ו ר ת תהיה היא (השפחה) והביא את אשמו ואם לא תהיה ב ק ו ר ת לא יביא את אשמו (כרית׳ יא.). — ג) ׳בדוקה ונחפשה 2), durchsucht ; fouillée, searched : ויגש המ״ד ויאמר, אומר היין מי שלא ראה הצביה שכורת, ומיד החושקים ב ק ו ר ת 3) לא ראה מעולם אש בנעורת (עמנ׳, מחב׳ כה). — ד) ״כמו בקור, עיון ובחינה שכלית בטיבו של דבר, באמונה וכיוצא בזה אם הוא כמו שהוא נראה לעין, וביהוד עיון ובחינה בספר ומשפט עליו אם הוא טוב או רע, Kritik ; critique : הלא ככה נעשה ביקר, במחברות המאסף מאנשי אסופות בעלי ב ק ו ר ת ספרים חדשים לבקרים יעברו תחת שבטם, לא ישאו פני איש ולא יהדרו גבר (מ״איר הלוי ל״טאר 4).

ונראים הדברים כי היתה להם קבלה כי הכונה בבקרת תהיה היא: מלקות, ר״ל שתלקה השפחה. וכמו שאומר הרמב״ם בפרוש המשנה שלו בפרוש וז״ל: וקבלה בידינו ששפחה הרופה היא לוקה. ע״כ. ולא נפלגו אלא בעצם פרוש המלה, שהת״ק מפרש בקרת בקראי, ופרש״י בקריאה תהיה, שכן קורין עליה והפלה יי׳ את מכותיך, ע״כ, ורב אשי מפרש בקרת בביקור, שאומדין כמה תוכל לקבל. אבל דחק ב׳ הפרושים נראה לעין, כי בין לת״ק, אפילו אם נניח שאפשר לפרש בקרת בלשון בקראי, ובין לר״א, קשה עכ״פ למה הוציא הפסוק דוקא פה את המלקות בשם בקרת? ואין טעמו של הרמב״ם בפרוש המשנה שלו מספיק שאומר: והוציא את המלקות בלשון ב ק ו ר ת שאין אדם לוקה עד שבודקין אותו בגופו, וכו׳, ע״כ, כי עוד הקושיה במקומה עומדת, למה כנה דוקא פה את המלקות על שם הבדיקה ולא במקום אחר, כיון שבכל מקום היו בודקין וקורין. וכבר דחה הרמב״ן את פרושם ואמר: אין פרושם מתוק בפי. ואעפ״כ רוב הקדמונים נמשכו אחרי קבלה זו ופרשו בקרת במשמעת מלקות. רסע״ג תרגם מ ח ד ו ד ה, ופרוש מהדודה בערב׳ הוא לקויה באופן שנעשה גופה הדודים חדודים, ר״ל סימנים מהמלקות. והביא ראב״ע בשמו שגזר בקרת מן בקר, ר״ל שתלקה ברצועה של בקר. מנחם הבר בקרת עם לא יבקר, שיעשו דרישה והקירה, וריב״ג פרש כמו הת״ק שבגמ׳ כריתות שם: מולקה, והביא לשון רז״ל: בקרוה לי, כלומר הלקוה. ע״כ. ועוד הזכיר ריב״ג פרוש אחר, והוא שבקרת הוא מלשון הבקיר, הבקר, במשמעת הפקיר הפקר שיש במשנה, ור״ל ע ז ו ב ה, שלא תומת והוא „תאר לשפחה על משקל גבור ושכור כי סי׳ הנקבה נכנס על לשון הזכר והוא ע״מ למודת באמרם בת ישראל שנשאת והיא לימודת לבוא אצל אביה". ע״כ. וכן שאר המפרשים הקדמונ׳, רש״י, רמב״ן, ואחרים, מפקפקים בין שלשת הפרושים הללו, מלקות, בקור, ופטור, וכן גם החדשים כלם, אך הודו כי כל זה דחוק ואין לעמד על עקר כונתה של מלה זו. כך גם היותר אחרון בהחדשים, K. Marti בפרושו. והנה מלה זו שלא באה אלא פעם אחת במקרא, נשארה לנו גם במשנה בדיני ממונות ושם אין ספק בעצם משמעתה, כי היתה שגורה בפיהם של בעלי התלמוד בעניני החיים של כל יום, שקראו למעשה בי״ד בדבר מכירת נכסים אגרת בקורת, כמו שמובא בפנים, והם בעצמם מסרו פרושה ואמרו: מאי איגרת ביקורת ר״י בן פזי אומר אכרזה. ועי׳ ערך אגרת. ואעפ״י שלא נתברר מקור משמעה זו להשרש בקר אך זה הוא בעצמו עדות נאמנה שזו מלה עתיקה שהיתה שמורה אצלם במשמעה זו בעניני ממונות, ולא מלה מחודשה, כי לא יעלה על דעת מחדש להשתמש למשמעה של הכרוזה במלת בקרת שאין משמעתה ידועה בעוד שיש השם הרגיל אכרזה. ואין זה זר ביותר שגזרו בזמן קדום מהשרש בקר, ששמש בלי ספק במשמעת של בקיעה ופתיחה והרחבה ואור היום, השם בקרת למושג הפרסום בקהל. והדעת נותנת שגם בקרת שבמקרא זו משמעתה, והכונה שצריך להכריז ולהודיע הדבר בקהל כי לא יומתו מפני שהפדה לא הפדתה, שלא חפשתה. ואפשר שבשעת ההכרזה והפרסום היו באמת מלקים את השפחה, ואח״כ בטל מנהג ההכרזה ונשאר רק המלקות, כמו שהוא דבר מצוי בדה״י במנהגי העמים, וזה נשאר בקבלה אצלם, מנהג המלקות, ומנהג הפרסום נשכח, ולכן רצו להכניס בהשם בקרת את משמעת המלקות ע״י מדרש מלים פחות או יותר המוני. — 1) עפ״י פרושו של רבנן שם ושאר המפרשים הקדמונים. — 2) עפ״י פרושו של רב אשי שם. — 3) יש לפקפק בנקוד מלה זו, כי אולי צריך לנקדה בקוּרת, והתכון עמנואל לחרוז עם שכוּרת, מלשון ושכוּרת ולא מיין. אך יותר קרוב שחרז בקורת עם נעוֹרֶת, וצריך א״כ לקרא בִּקֹּרֶת, והוא ת״נ כדעת הקדמו׳ ואולי גם שכורת צריך לנקד שכּוֹרֶת, ת״נ מן שכור. וכונת הבית הזה ומשמעת בקורת פה אנו לומדים מהבית של הי״א: אומר היין אני אנובב הבתולות, ואתנם ביד החושקים כעדר הרחלות, ואשים כל הנ ס ת ר ו ת מ ג ו ל ו ת. וגם פה כונת ומיד החושקים בקורת, שידי החושקים מ ב ק ר ו ת ימשמשות בכל מקום. — 4) זה אחד השמות מדור ההשכלה ההוא, שלא זכו להתפרסם בקרב הדורות הבאים אחריהם, וזכות המלה היפה בקרת תעמד לו להזכר בדה״י של לשוננו. כי אינני יודע אם קודם לו השתמש אדם בבקרת במשמעה זו, ואולי היה הוא

נכוה"ע תקפו). ואני בהוציאי לאור בחמלת ה' עלי חלק ראשון מספרי זה הכולל חלק אויא בקורת אותה נפשי כי קויתי לשמוע מפי נבוני עמנו המשכילים על דבר משפט פעלי (ס' כלוך, הקד' סבי"ע ג', שנת תקפ"ח). אשר יכבדני בבקורת השיר (מח"ג, דביר ב, מכתב יד, שנת תקל"ג). מי יכלכל בקורת עזה כזאת (שם). על כן לא ישקל השומע דברים שבע"פ במאזני הבקורת (הוא, הקד' קרית ספר, שנת תקלה). אמרתי אני אחכמה אבדיל התבן מהבר, משפט כזב אורה ולימוד על לימוד אחבר, אכן בטרם יקבצו יחד ורוח הבקורת ישאם ארורים ילדי השפק (ליון, תבון תרלח). ראיתי כי תתהלל שיש לך בקרת על ספרי מהחל ועד כלה וכו' לכן הנני נותן לך רשות ואף מבקש ממך שתוציא לאור כל הבקרת שלך (ריב"ל, בנת תר"ב, כהר יצחק). שאלת הבקורת או קריטיקא החדשה החודרת גם במכתבי קדשינו (כרם חמד, שנת תר"י, הג' יט). להראותך דבר נפלא מה שמצאה עין בקרת שלי (אליעזר לויפל, שם תרי"ח, 83). וכן תאזרנה מחשבותיו בכל בקורת ומחקר בעניני הדת (יש"ר, הקד' ערך מלים, תרי"ז). עוד שחל בחוץ אריים בדרך, הם המבקרים המתקרים אל כל חקר, לבור טוב מרע אמת משקר, הם חי יתפשוני ובחוקה יוליכו לעמד למשפט אל כס הַבִּקֹּרֶת, שם שופטים נעלמים אלי ישיחו (יל"ג, הבלת בכורים, תרי"ז). במאמר אחד ממני אשר יודפס במהרה נמצא גם בקרת קטנה וקצרה מדברת בגנותו של הספר הזה (הוא, אגרות, יד, שנת תר"ח). בלשונות העמים נראה הבקרת פרושה כשחר על ההרים והחזיקו שבעה מבקרים בכנף מחבר אחד לנתח את ספרו לנתחים ולא יניחו דבר גדול או קטן אשר לא יעבירו תחת שבט הבקרת (המליץ, תרכ"ב כה). בקרת ספרים (אה"ו, המגיד, תרכ"ז יח, שם המאמר). מהנעה ההיא (של המחברים על המבקרים) נוכחתי כמה פעמים למרות רוחנו כי אין מקום לבקרת בספרותנו (ש"י אברמ', עין משפט, תרכ"ח). אינה דומה בקרת לבקרת וכו' יש בקרת ישרה ויש בקרת חצופה (המגיד, תרכ"ח). —ה) ובכלל בדיקה וחפוש: משפט הבקורת אשר על שבם שני אצילי הארץ המיועדים לבקר כל עלילות מצעדי הקיסר (ש"כ, סבי"ע ג, חיגה). נבול יבולו גם המה גם השופטים בהמון בקורת אין קץ טרם יוציאו לאמת משפט (מח"ג, דביר ב א). —ו) בדיקת הרשות בספרים אם אין בהם דבר אסור, Censur; censure; censorship: נתיסד חק הבקרת על ספרים (מח"ג דביר, מכתב לפירסט). הצענזאר בבקורתו הקשה מרפה את ידי גם מאת חמחברת הזאת (הוא, שם ב ח). —ז) כמו בקור, ביאה לראות אדם ולשאל בשלומו ולברכו: ומה טוב מנהג ירושלם תוב"ב אם בקרת תהיה לכבוד חתן או אבי הבן הוא כמו רגע כניסה ויציאה דוקא (בעלי תבו', או"ת סי' רפז).

ב.* **בִּקֹּרֶת,** — כמו בַּקְּרוּת: בהמה שתבעה זכר (במועד) אין מרביעין אותה אבל מורידין אותה לביקורת ר"י אומר חמורה שתובעת זכר מרביעין אותה שלא תצין ושאר כל הבהמה מורידין אותה לביקורת (תוספתא מו"ק ב יח). אין מרביעין את הבהמה במועד אבל מוליכין אותה לבקורת וכו' ושאר כל הבהמה מוליכין אותה לבקורת (ירוש' פסח' ד לא:). בקורת של אנטונינוס היתה עוברת והרביעו של בית רבי ממנה שוורין ויש מהן שילדו עכשיו ויש שילדו לאחר זמן (שם נידי' א מט:).

בִּקֵּשׁ[1], פ"י, ובנטיות שהגוף בשוא הוקלה עפי"ד ואמרוה רפויה, בִּקְשׁוּ, זולתי בצווי שהיא דגושה גם בהיותה שואית, בַּקְּשׁוּ, —א) השתדל למצא, חפש, suchen; chercher; to seek: וישאלהו האיש לאמר מה תְּבַקֵּשׁ ויאמר את אחי אנכי מְבַקֵּשׁ הגידה נא לי

באמת הראשון בזה, אחרי שקבע בן זאב למשמעה זו את השם בקור, כמו שהבאני במקומו. אחריו החזיקו בה בעל שבי"ע ומא"ג, והאצילו מכחם הספרותי עליה, ואחריהם שאר הסופרים. וכבר קרא תגר על השמוש בבקרת במשמעה זו המדקדק והמשורר אד"ם בן-חיים בהצופה להמגיד יח כסלו תרכ"ט, וטען כי הניחו הסופרים החדשים את המלה בקרת על דבר שאינו מענינו, כי שרש בקר לא הונח כלל בעברית לענין הבדיקה והבחינה בדבר משפט, ואעפ"י שהוא בעצמו כבר השתמש בשרש זה במשמעה זו, כמו שהובא בשמו למעלה בפעל בקר, ואפילו בהשם בקרת בעצמו השתמש באגרתו „בקרת תהיה" על ספר בן אבויה, התנצל בדברי יש"ר מקנדיה באילים שאמר: „אני נוהג את צאני אחר מדבר ההמוני". אך מה כחן של טענות דקדוקיות, ואפילו של מדקדק ומשורר כאחד, נגד הנחה יפה בלשון, וגם אלמלא לא חש ח"ז סלונימסקי בהמגיד שנה ההיא להפך בזכותה של בקרת זו לא היתה קריאת תגרו של אד"ם מונעת את מלה זו מהתאזרח בלשוננו.

1) כן בכנע' בערב' בחת a), במנד' בכש, בעבר,

a) بحث

איפה הם רעים (בראש' לז יה-יו). והנה ברק רדף את סיסרא ותצא יעל לקראתו ותאמר לו לך ואראך את האיש אשר אתה מבקש (שופט' ד כב). כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה (ירמ' ב כד). האדון אשר אתם מבקשים (מלאכ' ג א). בקש יי' לו איש כלבבו ויצוהו יי' לנגיד על עמו (ש"א יג יד). ואשר לא בקשו[1] את יי' ולא דרשהו (צפנ' א ו). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו (שה"ש ג א). ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הוש' ב ט). וחזרתי על כל תלמידיו ו ב ק ש ת י לי חבר ולא מצאתי (מנח' יח.). נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש (ש"א י ב). ונואש ממני שאול לבקשני[2] עוד בכל גבול ישראל (שם כז א). חי יי' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני לבקשך ואמרו אין (מ"א יח י). קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת (ש"א ט ג). כשה אבד בקש עבדך (תהל' קיט קעו). ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א כח ז). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט (ירמ' ה א). בקשו את יי' כל ענוי הארץ (צפנ' ב ג). לך אמר לבי בקשו פני (תהל' כז ח). בקשו פניו תמיד (דהי"א יו יא). לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני (ישע' מה יט). בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך (רות ג א). את האבדת אבקש זאת הנדחת אשיב (יחזק' לד יו). אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי (שה"ש ג ב). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך (ישע' מא יב). אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך (שה"ש ו א). יבקשו איש ידע מנגן (ש"א יו יו). ילכו נא ויבקשו את אדניך (מ"ב ב יו). ויבקשו הרדפים בכל הדרך ולא מצאו (יהוש' ב כב). ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל (מ"א א ג). ויבקשהו ולא נמצא (ש"א י כא).—ואמר בן סירא: בני אם לא תרוץ לא תגיע ואם לא ת ב ק ש לא תמצא (כ"ס גני' יא י). —ועם ל אחריו: כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש (איוב י ו).—ו ב ק ש פני פלוני, השתדל לראותו, להפיק רצון ממנו: וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו (מ"א י כד). רבים מבקשים פני מושל (משלי כט כו).—ו ב ק ש את נפש פלוני, השתדל להמיתו: לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד יט). מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי (ש"א כ א). אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך (שם כב כג). לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ' ד ל).—וכן ב ק ש רעת פלוני: והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו (במדב' לה כג). למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (ש"א כד י).—ב) רצה, חפץ, היה בדעתו לעשות דבר, to vish to ; vouloir ; begehren: ובקשתם גם כהנה (במדב' יו י).—ועם פעל אחריו: ויבקש (יוסף) לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (בראש' מג ל). וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה (שמות ב יה). וסקלתו (את המסית לעבודה זרה) באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יי' אלהיך (דבר' יג יא). ומן המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים (ש"א יד ד). שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש (אסתר ו ב). ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך (ש"א יט ב). אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל (ש"ב כ יט). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים (אסת' ג ו). פעם אחת חלה ר' מאיר ו ב י ק ש נ ו לעשות לו (יין ושמן) ולא הניחנו (תוספתא שבת יב יב). אם ראית צדיק יוצא לדרך ואתה מ ב ק ש לצאת לאותה דרך הקדם על ידיו שלשת ימים (שם ע"ז א יז). אף בגבולין ב ק ש ו לקרות כן (ברכ' יב.). ואבן ש ב ק ש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל (שם נד.). פעם אחת קרא ו ב ק ש להטות (שבת יב:). כרם רבעי היה לו לר"א במזרח לוד בצד כפר טבי ו ב ק ש להפקירו לעניים (ביצ' ה:). נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו ב ק ש ו להטיל את חברתה (יומא לח.). שנים שיושבין בחצר ו ב י ק ש אחד מהם לעשות רופא (ב"ב כא.). ומעשה באחד ש ב י ק ש להשתין מים ולא השתין ונמצא כריסו צבה (בכור' מד:). פגעתי באדומין ו ב ק ש ת י לזנבן (מד"ר בראש' עד). בשעה שהצדיקים יושבין בשלוה וכו' ו מ ב ק ש י ן לישב בשלוה וכו' יעקב אבינו ע"י ש ב ק ש לישב בשלוה וכו' (שם פד). השערים נפתחים בכל שעה וכל מ ש מ ב ק ש ליכנס יכנס (שם שמות יט). וחבירו אומר לו אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מ ב ק ש שיהא עשיר (שם נא). אמרו לנשים מ ב ק ש ו ת אתן לכך (שם איכ', על אלה). כ ש ב י ק ש (הקב"ה) קרע הים

בעצמה דומה עוד חפש. — [1]) בהרבה ספרים קוף דגושה. וכן .Mich. והעיד מ"ש כי בספרים כ"י קוף רפויה. — [2]) ועוד קצת ספרים קוף דגושה. Mich.

לפני ישראל ובשביקש עשהו ים (תנח' בוכר, בשלח כ). פרה שהיו מבקשין להכניסה למקולין ולא היתה מבקשת ליכנס (שם, וישב טו). למולייר של זהב בקש מים חמים הוא מוציא מתוכו בקש צונן מוציא מתוכו בקש גחלים מוציא מתוכו (שם, ויקה כ). לתינוק שסרח ולקה ברצועה כשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה (שם, שלח יח).—ג) עם מ אחריו, בקש דבר מפלוני, אמר לו שרצונו שפלוני יתן לו הדבר, או יעשהו לו, bitten; prier; to demand: הכפירים שאגים לטרף וּלְבַקֵּשׁ מאל אכלם (תהל' קד כא). ויאמרו נשיב ומהם לא נְבַקֵּשׁ (נחמ' ה ב).— ובלי מ: ועם זה לחם הפחה לא בִקַּשְׁתִּי (נחמ' ה יח).— ובקש מפלוני על דבר, ר"ל בקש ממנו חסד להדבר: והמן עמד לְבַקֵּשׁ על נפשו מאסתר המלכה (אסת' ז ז). לבוא אל המלך להתחנן לו וּלְבַקֵּשׁ מלפניו על עמה (שם ד ח).—ובקש מִיַּד פלוני, דרש ותבע, fordern, réclamer; to reclam: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטאנה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה (בראש' לא לט). אנכי אערבנו מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ (שם מג ט). כי תבאו לראות פני מי בִקֵּשׁ זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב).—בִּקֵּשׁ דם פלוני מן, תבע ממנו כפרת דמו של פלוני, רצה להנקם בו: ועתה הלוא אֲבַקֵּשׁ את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ (ש"ב ד יא). הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אֲבַקֵּשׁ (יחזק' ג יח).

— פֻּע', בֻּקַּשׁ, תְּבֻקְשִׁי, — שבקשו אותו: בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יְבֻקַּשׁ את עון ישראל ואיננו (ירמי' נ כ). וַיְבֻקַּשׁ הדבר וימצא (אסת' ב כג). בלהות אתנך ואינך וּתְבֻקְשִׁי[1] ולא תמצאי עוד לעולם (יחזק' כו כא). ועמד (ירמיהו) על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע הזמן שאתה מבוקש לפני הקב"ה אמר לו מה היום מיומים שאני מבוקש לפני הקב"ה (מד"ר איכה, פתיח'). שיתבונן וידע כי הוא מחובר על שלמות וכי הוא המבוקש מן האדם (מלמד התלמ', חיי שרה). טרחו הקדמונים לקיים במה שיבוקש קיומו (מו"נ א עא). שיבוקש בו תכלית אחת (שם ב יח). אותם שהם מן הדברים העלולים והמתהפכים הוא המבוקש אצלנו הנה (תגמ' הנפש א א). הכונה המבוקשת בכל החכמות כולן דעת היות השם נמצא (מלמ' התלמ', ויקה). והיה

זה מכלל השירים המבוקשים הנקראים קדש קדשים (ידע' הבדרשי, ספ' הפרדס).— ועם ל אחריו: אמנם המבוקש לו (להחכם) שירגיש ויתעורר על קצו (מלמ' התלמ', לחג השבוע'), ר"ל הרצוי לו, הדרוש לו.—מְבֻקָּשׁ, ש"ז, עי' ערך מִבְקָשׁ.

— נִתְפ', *נִתְבַּקֵּשׁ, — א) שבקשו וחפשו אותו: אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא (סנה' צח.). נגזרה גזירה על ר"ג להריגה בא אדו אחד ועמד בבית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש (תענ' כט.). הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם עמדו הגיע הזמן שאתם מתבקשין לפני הקב"ה (מד"ר איכה, פתי'). — ב) דבר מתבקש, שהכל מבקשים, שאפשר לבקש ולמצוא: מה אבידה האמורה למעלה אבידה המתבקשת אף אבידה האמורה כאן אבידה המתבקשת (תוספתא סנה' יג ט). אמר לה הקב"ה (לכנ"י) בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש אבל אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם (תענ' ד.). — ג) נשאל, שאלו לדעת איך הוא הדבר: בשעת הסכנה נתבקשה[1] הלכה זו הרי שיצתה מראשון בגט ומשני במיאון מהו שתחזור לראשון (יבמ' קח:). נתבקשה להם סתם מהו (הלכ' פסוק', 70, ועוד). — ד) פלוני התבקש אצל פלוני, רצה שיבקשהו: אמר ר' יוחנן אם קבלך חברך בעדשים תחלה וקבלתו בבשר עד עכשיו הוא מתבקש אצלך למה שהוא גמל עליך תחלה (ילק' משלי יז). — ה) היה רצוי ל, נצרך ל: שיש שעה שיאמר אדם לחבירו הי לך רומי הרשעה היא וכל אשר בה בפרוטה אחת ויאמר לו אין מתבקשת לי (סיפ' רכ' ה). — ו) בעניני מסחר, סחורה המתבקשת, שיש עליה בקוש: ונקנה מן הסחורות המתבקשות בארצנו ותרויח בהן ממון גדול (מעשה ירוש').

בַּקָּשָׁה, ש"נ, מ"ר בַּקָּשׁוֹת, — א) מה שאדם מבקש כי יעשה וינתן לו, Begehren; démande; desire: ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בַּקָּשָׁתֵךְ עד חצי המלכות ותעש ותען אסתר ותאמר שאלתי וּבַקָּשָׁתִי אם מצאתי חן בעיני המלך וכו' יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה (אסת' ה ו-ח). ומה בַּקָּשָׁתֵךְ עד חצי המלכות ותעש ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך

---

[1]) כך תיו בחטף ברוב הספרים (רד"ק), כמו גְּשָׁקָה, וכדומה. והעיד מ"ש כי מצא במקצת ספרים התיו שוא לבד. וכן בקצת כ"י, ובקצתם רק דגושה (Mich.).

— [1]) תרגום הפעל בעה שמשמש בארמית לענין זה.

ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בְּבַקָּשָׁתִי (שם ז ב-ג). ויתן לו המלך כיד יי' אלהיו עליו כל בַּקָּשָׁתוֹ (עזרא ז ו). אין נא אלא לשון ב ק ש ה (ברכ' ט.). (האומרת לבעלה) שמים ביני לבינך (ר"ל שידעה שלא תחיה עמו) יעשו דרך ב ק ש ה (נדר' יא יב). — ודרך הלשון לומר בְּבַקָּשָׁה ממך עשה דבר פלוני: אמר ליה הקב"ה למשה ב ב ק ש ה ממך לך ואמור להם לישראל ב ב ק ש ה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב (ברכ' ט.). לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה ואמר להם ב ב ק ש ה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום (שם:). אמר לו (יהושע לעכן) ב ב ק ש ה ממך אל תוציא לעז על הגורלות (סנהד' מג:). ב ב ק ש ה ממך הצילני נא מידו (מד"ר ברא' עה). נכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו ב ב ק ש ה ממך האכילנו מפסחך (שם שמות יט). ב ב ק ש ה ממך עמוד לי בזה הנסיון (רש"י ברא' כב ב). — ב) *הצעת הקירה פלסופית שמוכיחים אמתתה במו"מ וראויות מופתיות, These: והגיעו אל ב ק ש ה עצומה (מו"נ א ע). וכשיתאמתו אלינו אלו השלש ב ק ש ו ת הנכבדות העצומות במופת אמתי (מציאות האל, ושהוא אחד, ושהוא בלתי מגשם) נשוב אח"כ לחידוש העולם (שם עא). וכל שכן בהיות המופתים ההם הפלסופיות על אלו השלש ב ק ש ו ת נלקחות מטבע המציאות הנראה (כס). ואלו ההקדמות הפלסופיות אשר אומר לך בקצרה למופת על שלשת ה ב ק ש ו ת האלה ר"ל מציאות השם ואחדותו והרחקת הגשמות (שם). ויגיע האמת השלם באלה השלש ב ק ש ו ת ממציאות האל (ר"י אברבנל, מפע' ה' ט א). הרב עזב דרכי המדברים שעשו מופתיהם ב ב ק ש ו ת ההנה נבנים על דעת החדוש (שם). ועשיית מופתיהן על אותן ה ב ק ש ו ת עצמן נבנו על דעת הקדמות (שם). ד' ה ב ק ש ו ת הנודעות של הפלסוף קנט (ציון תרח, 70).

ב"ר, ר"ת: בן רבי, בית רבם: תינוקות של ב"ר.

א. בַּר[1]), ש"ז, מ"ר בָּרִים, כנוי בְּרִי, בְּרָיו, — כמו בֵּן, Sohn; fils; son: דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו מה בְּרִי ומה בַר בטני ומה בַר נדרי (משלי לא א-ב). — ומ"ר: בחמשה דברים אב זוכה לְבָרָיו בני איתן תזכה בחמשה דבריו (מגן ליוה"כ). דעה יש חד במוסרים אשר הוא כאב להם והמה לו כְּבָרִים (מנחם מלונזנו, דרך חיים). ועי' ב. בַּר. — ויתחבר עם קצת שמות, כמו בֵּן, או בעל: ב ר א ג ד ה (מד"ר ברא' פא), בעל אגדה. בר אוז, בר דעת, בר מצוה וכו'.

ב. בַּר[1]), ת"ז, לנק' בָּרָה, מ"ר בָּרִים, בָּרוֹת, — א) מי שהוא טהור, זך, נוצץ, lauter; claire; clear: מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה בָּרָה כחמה (שה"ש ו י). — ובהשאלה במוסריות, ישר, בלי עולה: ותאמר זך לקחי ובַר הייתי בעיניך (איוב יא ד). פקודי יי' ישרים משמחי לב מצות יי' בָּרָה מאירת עינים (תהל' יט ט). — ובר הלב: אך טוב לישראל אלהים לְבָרֵי לבב (תהל' עג א). — ובמשמ' אהובה, חביבה, נעימה: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה בָּרָה היא ליולדתה (שה"ש ו ט). — ב) *בַּר בדבר, מי שיודע דבר מהדברים על בוריו, Fachmann; spécialiste; specialist: זה היה מעשה (שנטעו כרם בערבוביה ופקפקו אם הוא ראוי לשם כרם או אין) ובאו ושאלו את ר"ג א"ל צאו ושאלו את יוסי בן גלאי שהוא בר ובקי בהלכות הכרם יצאו ושאלוהו אמר להן אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש ה"ז כרם ואם לאו אינו כרם (תוספתא כלא' ג ו, בש"ס וילנה).

ג. בַּר[2]), בָּר, ש"נ, — שם כללי למיני הדגן, לחטה וכדומה, בפרט כשנדוש, Getreide; blé; corn: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו-בָר תחת יד פרעה (ברא' מא לה). ויצבר יוסף בָּר כחול הים הרבה מאד (שם מט). וימלאו את כליהם בָּר (שם מב כה). יען בושסכם על דל ומשאת בַּר תקחו ממנו (עמו' ה יא). מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בָּר (שם ח ה). ומפל בַּר נשביר (שם ו). ומלאו הגרנות בָּר והשיקו היקבים תרוש ויצהר (יואל ב כד). מנע בָר יקבהו לאום וברכה לראש משביר (משלי יא

---

[1]) כך בארמ' וסור' בַּר, בְּרָא, במקום בֵּן בעבר', וכן היה כנראה דרך הלשון במדינתו של למואל מלך. ונטייתו כנטיית השם בֵּן.

[1]) בערב' ב֗ר, בארa) צדיק, חסיד, נקי בלי עון. ועי' שרש ברר. והנה יש מפרשים נשקו בַר (תהל' ב יב) במשמעה זו, ר"ל את הצדיק, החסיד. וי"מ בַּר זה כמו א. בַּר, במשמ' בֵּן. וי"א כי הכתוב משובש, וסוברים כי בר הוא קטע ממלה שלמה אחרת, כמו ברעדה, וכיוצא בזה (ZDMG, 58,865).

[2]) בערב' ב֗רb) חטה, דגן.

a) بُرٌّ بَارٌّ b) بُرٌّ

כו). יהי פסת בַּר¹) בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו (תהל' עב יו). — ובהרחבה גם להקמה בשדה: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בָר (שם סה יד). — ומשל, מה לתבן את הַבָּר, מה לפסלת עם גוף האכל, מה לדבר גרוע עם דבר חשוב: הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הַבָּר נאם יי' (ירמ' כג כח).

ד.**בַּר²)**, בָּר, ש"ז,—א) שדה פתוח, מחוץ למקום המושב, **d. freie Feld; champs; field**: יחלמו בניהם ירבו בַבָּר יצאו ולא שבו למו (איוב לט ד). — ואמר המליץ: (הימים היו לי) ימי האפרוח היוצא אך יצא מקלפתו, קו אור נבקע לי ואראה כי קרוב יומי לצאת ב ב ר לבקש לי זרעונים (יל"ג, הקד' הוי אח).—ש ו ר ב ר, ר"ל מדברי, הפך מן ביתי: ש ו ר ב ר מין בהמה (כלא' ח ו). כוי זה א י ל ה ב ר (חול' פ.). חזיר של ב ר (ירוש' שבת יד יד:). — ב) *הצד החיצון של דבר ³), **das Äussere; l'extérieur; exterior**: תוך ו ב ר (מכי' בוא, פסח' ו). כל תלמיד חכם שאין תוכו כ ב ר ו אינו ת"ח (יומא עב:). שרוצים להראות להעולם שהם חסידים ואין תוכם כ ב ר ם (רעמכ"ע סוט' ג ד).

***בַּר מִינַּן**, בארמ' חוץ ממנו, — א) דבור ישתמשו בו כעין סגולה, במשמ' לא עליכם, לא עלינו: ואם ב ר מ י נ ן אמות תהא מיתתי כפרה על כל חטאתי (מעב' יבק, ודוי).—ב) *כנוי למת: זה המנהג ראיתי שכל אבל קודם ששלמו שבעת ימי אבלו יוצא לחוץ בלוית מת אחר אם ימות ל ב ר מ י נ ן קרובו ואחר כך חוזר ויושב באבילותו בביתו (שבלי הלקט, שמח' לז). פעם אחת היה ב ר מ י נ ן בעוה"ר בערב פסח ואמה"ש שאסורים כל העם למעוד עד שהוציאו את המת לבית הקברות (מהרי"ל, כדיק' חמן).

***בַּר מִצְוָה**, — בן מצוה, מי שחיב במצוות, ובפרט כנוי לנער יהודי שהגיע לשנת השלש-עשרה, שמאז הוא נחשב בוגר וחיב בכל מצוות הדת היהודית: מי שנולד באדר ונעשה ב ר מ צ ו ה בשנת העיבור אינו נעשה ב ר מ צ ו ה עד אדר השני (תשו' מהר"י מינץ טו).

— ¹) י"מ במשמ' בֹּר, צדק (ריב"ג).
²) בערב' בריה a) מדבר, ברי b) מדברי. — ³) בערב' בראני c) חיצוני.

a) بَرِّيَّة b) بَرِّي c) بَرَّانِي

בֹּר¹), וגם בּוֹר, ש"ז,—א) תכונת וסגולת דבר בַּר, טהר, **Reinheit; pureté; purity**: יגמלני יי' כצדקתי כבֹר ידי ישיב לי (ש"ב כב כא). ימלט אי נקי ונמלט בְבֹר כפיך (איוב כב ל).—ואמר המשורר: זרע מ ב ו ר וצדק בת וקוצר תהיה חומר (רמכ"ע, תרשיש ח).—וככנ' בֹרִי: וישב יי' לי כצדקתי כְּבֹרִי²) לנגד עיניו (ש"ב כב כה).—ואמר החכם: שנפש האדם הדברנית היא העולה למעלה השבה אל יסודה לקלותה ו ב ו ר ה וזכות עצמה (תרגום הפרשים לריב"ג). — ב) כמו בֹרית, דבר שמטהרים בו את הידים, למשל אפר של קצת צמחים, וכיוצא בזה: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בְּבֹר³) כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — ולדבר שמטהרים בו את הידים: ואצרף כבֹר⁴) סיגיך ואסירה כל בדיליך (ישע' א כה).

בָּרָא, פ"י, עבר בָּרָאתָ, עת' אֶבְרָא, יִבְרָא, צווי בְּרָא, מקור בְּרֹא, — עשה דבר שלא היה במציאות מקודם, **schaffen; créer; to create**: בראשית בָּרָא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א). שאו מרום עיניכם וראו מי בָרָא אלה (ישע' מ כו). עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי בָרָא יי' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ' לא כב). שני יצרים ב ר א הקב"ה א' יצר טוב ואחד יצר רע (ברכ' סא.). ברוך שלא חיסר מעולמו כלום ו ב ר א בו בריות טובות (ר"ה יא.). בשעה ש ב ר א הקב"ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה (חגי' יב.). הן אנכי בָרָאתִי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בָרָאתִי משחית לחבל (ישע' נד יו). על מה שוא בָרָאתָ כל בני אדם (תהל' פט מח). כי הנני בוֹרֵא שמים חדשים וארץ חדשה (ישע' סה יז). כי הנני בוֹרֵא את ירושלם גילה ועמה משוש (שם יח). ואם בריאה יִבְרָא יי' ופצתה האדמה את פיה (במדב' יו ל). וַיִּבְרָא אלהים את התנינם הגדלים (בראש' א כא).—ומקור: ביום בְּרֹא אלהים אדם על הארץ (בראש' ה א).— ועם ת בסוף: בתחלה עלה במחשבה ל ב ר א ת ב' (ברכ' סא.). בשעה שביקש הקב"ה ל ב ר א ו ת את האדם (סנה' לח:).—וצווי: לב טהור בְּרָא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל' נא יב). — ועם כנוי: זכר ונקבה בְּרָאָם (בראש' ה ב). כל הנקרא בשמי ולכבודי בְּרָאתִיו

---

¹) עי' הערה לב.בַר. — ²) י"ם כי נשתבש במקום כבֹר ידי. — ³) מ"ש: במקצת ספרים שתי המלות מלאות ואז וחילופים יש. ע"כ. — ⁴) הסכימו המפרשים שהוא כמו כְּבֹר. אך י"ג בכר, ר"ל בכור הצורף.

יצרתיו אף עשיתיו (ישע׳ מג ז). צפון וימין אתה בְּרָאתָם (תהל׳ פט יג).

— נִפע׳, נִבְרָא, נִבְרְאוּ, נִבְרֵאת, יִבָּרְאוּ, -רֵאוּן, הִבָּרֵא, *הִבָּרְאוֹת, *לְבָּרְאוֹת, ליבראות, הִבָּרְאָךְ, הִבָּרְאָם, — שבראו אותו: ועם נִבְרָא יהלל יה (תהל׳ קב יט). נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפשפש במעשיו (ערוב׳ יג:). מציון נברא העולם (יומא נד:). נגד כל עמך אעשה נפלאת אשר לא נִבְרְאוּ בכל הארץ ובכל הגוים (שמות לד י). עתה נִבְרְאוּ ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם (ישע׳ מח ז). יהללו את שם יי׳ כי הוא צוה וְנִבְרָאוּ (תהל׳ קמח ה). י׳ דברים נבראו בערב שבת בין השמשות (אבות ה ו). לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ברכ׳ נט.). שמים נבראו תחלה ואח״כ נבראת הארץ (חגי׳ יב.). נ׳ שערי בינה נבראו בעולם (ר״ה כא:). זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת (נדה לא:). תשלח רוחך יִבָּרֵאוּן ותחדש פני אדמה (תהל׳ קד ל). ויקרא את שמם אדם ביום הִבָּרְאָם (בראש׳ ה ב). אלה תולדות השמים והארץ בְּהִבָּרְאָם (שם ב ד). —ומקור *הִבָּרְאוֹת: והלא במאמר אחד יכול להבראות (אבות ה א). שני דברים עלו במחשבה ליבראות בע״ש ולא נבראו עד מוצאי שבת (פסח׳ נד.).

ב. בָּרָא[1], קל לא נהוג.

—הפע׳, הִבְרִיא, — א) פ״י, עשה בָּרִיא, fett machen: rendre gras; to fatten: ותכבד את בניך ממני לְהַבְרִיאֲכֶם מראשית כל מנחת ישראל (ש״א ב כט).— ב) פ״ע, במשמעת *נעשה עבה ושמן: מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא (מעי׳ יז.).—ג) פ״ע, *נעשה בריא, במשמעת ההפך מן חולה: קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא (שבת יט ה). הרוצה שיבריא חותך כזית בשר מבית שחיטתה של בהמה ומולחו יפה יפה ומדיחו (חולין לג.).—ד) פ״י, *עשה בריא, ההפך מחולה: ולהנהיג עצמו בדברים המבריאים והמחלימים (רמב״ם, מדע, ד). — ולווי *הַבְרִיא: ועזוז המעוברות האמץ והבריא ופתחיהן סגור לבל יפילו פרי בטנם (חמדת הימים ב, תפ׳ לב״ן).

בָּרָא[2], פ״י, בֵּרֵאתָ, עת׳ אֲבָרֵא, מקור בָּרֵא,—כרת את

---

[1]) בערב׳ ורי a).

[2]) יש מדמין לזה שרש בָּרִי b) בערב׳ במשמ׳ כרת

a) وَرِي b) بَرِي

העצים מתוך היער ועשה את האדמה לשדה פנוי, abholzen; déboiser; cut down (wood): עלה לך היערה וּבֵרֵאתָ לך שם בארץ הפרזי והרפאים (יהוש׳ יז טו). כי הר יהיה לך כי יער הוא וּבֵרֵאתוֹ (שם יח).—ובהשאלה, הפיל חללים בחרב: וּבָרֵא אותהן בחרבותם (יחזק׳ כג מז).

*בְּרֵאשִׁית[1],

—במשמע׳ שֵׁם, תחלת העולם, תחלת בריאת העולם, Schöpfung; création; creation: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו ביחיד (חגי׳ ב א). אם יהא השרץ בידו של אדם אפילו טובל במי שילוח ובכל מימי בראשית אינו טהור לעולם (תוספתא תעני׳ א ח). כל מימי בראשית כזבו בשעת פולמוס (שם פרה ט ב). ברוך עושה בראשית (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). אין מרובע משש ימי בראשית (שם מעש׳ ה נב.). זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו (כתוב׳ ח:). סלע הוא צור שמששת ימי בראשית (ר״ש פרה ג ב).

ברבור, עי׳ בַּרְבֻּר.

בַּרְבֻּר[2],

(ברבור), ש״ז, מ״ר בַּרְבֻּרִים, (ברבורים),— שם עוף, ויש אומרים בפרט עוף זכר מסורס של מין התרנגולים וכדומה: ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו׳ לבד מאיל וצבי ויחמור וּבַרְבֻּרִים אבוסים[3]

והתך. ויש סוברים כי נסתעף מן ד.בַּר, ור״ל עשה שדה פתוח.—וביחזק׳ כא כד: ויד בָּרֵא וכו׳ עיר בָּרֵא יש סוברים כי נשתבש הכתוב.

[1]) מן ראשית, עם ב השמוש, שבמלה זו מתחיל ספור הבריאה, בראשית ברא אלהים וכו׳.

[2]) לא נתברר מקורו.—[3]) מדברי הגמרא (ב״מ פו:) נראה קצת כי בעלי התלמוד פרשו ברבור תרנגול, וכן פרש שם רש״י. ומד״ר קהלת מפרש עופות הבאות מברבריה. יונתן תרגם עופיא פטימתא, ולא פרש איזה עוף. ריב״ג מפקפק אם הכונה בכלל למין עוף, אמר וז״ל: וכמדומה לי איננו עוף, כי השור לא נאמר עליו אבוס אלא מפני שמעמידין אותו על האבוס וכו׳. ר״י אברבנל תרגם קאפוניש, וכן רד״ק: וי״מ כי הם העופות המסורסים כי הם שמנים מהאחרים. ע״כ. האחרונים לא קבעו מסמרים בפרוש מלה זו. פירסט גוזר מהפעל ברבר a) בערב׳ ואומר כי הכונה בזה להאוז, והביא לויזון כי יש מפרשים ברברים Schwan, ובמשמעה זו השתמשו במלה זו הסופרים בזמננו.

---

a) بربر

(מ"א ה כ-ג).—והשתמשו במשמ' זו קצת הסופרים לפנים: תרנגולת וכו' והברבורים רבים הליחות (מ' אלדכי, ש"א ה, תרנגולת). ובידו השמאלית דג כפוף וכו' ובחיקו תלוי זוג ברבורים שמנים (לב אריה, ארי' מודינא ג ח). ויותר נמצאת (האבן המסוגלת לנצח את האויב) בסריסים הנקראים ברבורים (דרך ישרה, ש' הסגולות).

°בַּרְבֻּרָה, (ברבורה), — נקבת הברבור (כ"ז, אוה"ש, חלק גרמני עברי, ערך הוהן).

ברד[1], ממנו בָּרָד, בָּרֵד, יַבְרָדִי, יְבָרִידָה בָּרֹדֶת.

בָּרָד[2], ש"ז, סמי' בְּרַד,—א) כעין גרעינים פחות או יותר גדולים, מתהוים בחלל האויר מהמים הנקפאים ונפלים ארצה, Hagel; grêl; hail: הנני ממטיר בעת מחר בָּרָד כבד מאד (שמות ט יח). ויך הַבָּרָד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הַבָּרָד ואת כל עץ השדה שבר (שם שם כה). וה' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים וכו' רבים אשר מתו באבני הַבָּרָד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם בָּרָד (ישע' כח ב). ויעה בָרָד מחסה כזב (שם יז). נפץ וזרם ואבן בָּרָד (שם ל ל). הבאת אל אצרות שלג ואוצרות בָּרָד תראה (איוב לח כב). יהרג בַּבָּרָד גפנם ושקמותם בחנמל (תהל' עח מז). השלג והברד והגליד והכפור (כ"ב כ.). — ובהרחבה לגליד: מצניע חתיכת ברד שקורין גלצא בעומק קרקע כמו שעושין בארץ אשכנז ובימות הקיץ נותנין מהברד בתוך כוס של יין לצננו (ספר התרומ', שבת רלה). — ב) יבחכמת הרפואה, לחה קפואה בעפעף: הברד ובלטי' גראנדי הוא לחות עבה מתאבנת בתוך העפעף דומה לברד (קאנון ג ג ג).

בָּרַד[3], פעו"י, עת' יִבְרֹד,—ירד הברד, הוריד ברד, ברדת (וּבָרַד[4]): hageln; grêler; to hail היער ובשפלה תשפל העיר (ישע' לב יט).— ופ"י: ויברוד את ברידת היער (רש"י שם). כשיברד לא יפול הברד בעיר (רד"ק שם ובשרשיו).— ואמר המשורר: רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אודם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (רמב"ע, תרשיש כ יז).

— נפע', יִבָּרֵד, יְבָרֵד, תְּבֹרֵד,— נתכסה ברד: ובעת הברד תיברד היער שלהן ובעת החום תחום עם עריהם (תשו' דונש 179).

בָּרֹד[1], ת"ז, מ"ר בְּרֻדִּים,— צבע מנמר ברצועות לבן וכהה, scheckig (weiss u. dunkel); tacheté, rayé (blanc et foncé); spotted: וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וּבְרֻדִּים[2]) (ברא' לא י). ובמרכבה הרבעית סוסים בְּרֻדִּים אמצים (זכר' ו ג). — ואמר המשורר: ולפניהם שתי צורות רקומות, כאילו מדמי הרג צבועות, הפנים על לבן ספיר כרמון בשלחן שן בְּרֻדּוֹתָן זרועות (ר"י הלוי, לך עיני).

°**בַּרְדִּי**, ת"ז, נק' בַּרְדִּית,— כדמות הברד, ובפרט תאר ללחה עדשית בעין הזכה כזכוכית, Krystallinse; cristallin; cristal lens: הסכימו חכמי הטבע כי הראות יהיה בהתרשם צורות המוחשים בלחה הברדית בלחות העין (רש"ע פלקיירא, המבקש). והראות היא בלחות האמצעית הנקרא אלרטיב אלגלמדה בלשון קדם והמעתיקים יש מי שהעתיק ברדיי מלשון ברד ויש מי שהעתיק קרחי מלשון קרח ויש מי שהעתיק בפוריי

---

1) משמש בעבר' וארמ' וסורית.

2) בערב' בַרַד a). בארמ' וסור' ברד, ברדא.

3) בערב' בַרַדַ b), ירד בָּרָד.—4) הסכימו רוב המפרשים הקדמונים וקצת האחרונים שהוא פעל נגזר מהשם בָּרָד. ריב"ג: פעל חולף מענין ברד כבד מאד. ע"כ. וכן רש"י. ראב"ע: והנכון שה' יברד כי פעל עבר הוא (שפת יתר קנו). וכן רד"ק: וברד חציו צירי וחציו קמץ פתח והוא פעל עבר. ע"כ. אבל קצת החדשים אמרו כבר כי הכתוב משבש, והגיהו הגהות מתחלפות. ודר' ש' קרויס (פרוש מדעי של אכרהם כהנא) הגיה וּבֵרֵא בְרֵאת היער, והכונה שיכרת האילנות למען תתפשט העיר. עכ"פ בהלשון כבר השתמשו בפעל זה סופרים בני סמך.

1) בערב' בּרדא a), בגד בארג מגון רצועות רצועות.
—2) תרגם אונקלוס פציחין, וכן ת"י בזכר' ו ג פציחין. וריב"ג: הוא צבע מנומר בשחרות וכהות. ורש"י פרש פציחין של ת"א חוט של לבן מקיף את גופו סביב חבורבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו. ובזכר' פרש ברודים המה מנומרים. ורד"ק: ברודים שהוא גון שיש לו כתמים לבנים כמו ברד והם בתוך גון אחר (פרושו לזכר' וכן בשרשיו). וכן החדשים. והנה רוב החדשים סוברים כי זה משרש אחר, לא מהשם ברד, וכן ברט Et. 2, אף קניג (כ' 184), סבר כי אולי הכונה מכסה כמו בגרעיני ברד כמו הרד"ק.

---

a) بَرَد   b) بَرَدَ

a) بُرْد

מלשון כפור על הארץ כי היא להוות לבן זך ספיריי עגול (רמב"ל דוכן, מ"א, ת"י, ד). והליחה האחרת (שבתוך העין) היא זכה ובהירה מאד ולכן נקראת זכוכית ואריסטו קראה הרטיבות הברדית ועומדת אחרי הספירית (מ' אלדכי, ש"א, ד א).

בַּרְדִיאֵל, ש"ז, — שם המלאך הממונה על הברד: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש ברדיאל מלאך הברד רוחיאל מלאך שהוא ממונה על הרוח (היכלות, כיה"מ ילינק).

בְּרֶדֶת[1], ש"נ, — כמו בָּרָד: וברד בְּרֶדֶת[2] היער ובשפלה תשפל העיר (ישע' לב יט). — ואמר המליץ: את בעירם סגר אל אל ברדת ורשפים שם מקניהם (כהנת אכרסם ג, עת מת).

א. ברה[3], ממנו א. בָּרָה, בָּרוּת, בְּרוּת, בְּרִיָּה, *הַבְרָאָה, וי"א גם בְּרִית.

א. בָּרָה[4], פ"ע, עב' בָּרִיתִי, עת' אֶבְרֶה, לווי בְּרֵה, בְּרִי, — אכל אכילה קלה, כמו חולה, אבל, וכדומה, essen manger; to eat: ויקמו זקני ביתו (של דוד) עליו להקימו מן הארץ ולא אבה ולא בָרָא[5] אתם לחם (ש"ב יב יז). וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראתו ויאמר אמנון אל המלך תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לבבות ואֶבְרֶה מידה (שם יג ו). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבריה החדר ואֶבְרֶה מידך (שם י). — ואמר המשורר: ואתפלל ואצום לו ובדבש פיו אהי בורה (רמב"ע, תרשיש ד).

— הִפע', הִבְרָה, — נתן לאדם לִבְרוֹת: תבא נא תמר אחתי ותַבְרֵנִי לחם (ש"ב יג ה). ויבא כל העם (אחר שנהרג אבנר) לְהַבְרוֹת[6] את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם ג לה). ואין מברין אלא קרוביו של מת ואין מברין אלא על מטה זקופה (מו"ק ג ז). וכשמברין אותו (את המלך שמת לו מת) כל העם מסובין על הארץ (סנה' כ ג). והולך (כהן גדול אבל) להברות את אחרים ואחרים באין אצלו להברותו (תוספתא שם ד א). הכל קורעין עליו (על חכם שמת) והכל חולצין עליו והכל מברין עליו (מו"ק כה.). שאין מברין על הרוגי בי"ד (סנהד' סג.). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות זקופות (מו"ק כז:). מקום שנהגו להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים (רמב"ן ס"ת ה). וכן אם לא הברוהו ביום ראשון שנמשך עד הלילה (טור יו"ד שעת).

ב. ברה, ממנו ב. בָּרָה, יִבְרִי, וי"א בְּרִית.

ב. בָּרָה, פ"י, לווי בְּרֵה, בְּרוּ, — כמו בָּרַר, בחר: ויעמד (גלית הפלשתי) ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול בְּרוּ[1] לכם איש וירד אלי (ש"א יז ח). — ואמר המשורר: ממיתי יחשוק לבי ואותו מאנוש בורה[2] (רמב"ע, תרשיש ד).

ג. *בָּרָה, קל לא נהוג.

— הִפע' *הִבְרָה, מקור הַבְרוֹת, לְהַבְרוֹתוֹ, — כמו הבריא,

---

[1]) משק' גְּבֶרֶת, עֲטֶרֶת. — [2]) פרשו המפרשים הקדמונ' מלה זו כמו שֵׁם ע"מ פְּעֶלֶת. פרחון: ברדת במשקל גברת. רש"י: ויהיה הבית של ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת. רד"ק: ברדת שם כמו ברד. ואעפ"י שאין ספק בדבר שהכתוב משובש, כמו שהסכימו החדשים, ובמקום וברד ברדת היער היו כתובות בודאי מלים אחרות (במקום ברד אולי וירד), מ"מ לפי הכתוב עתה, ולפי הסכמת רבי והלשון שלנו יש לה להמלה בְּרֶדֶת, שאיננה חוץ מהקש הלשון, זכות קיום בלשוננו.

[3]) שרש עברי בלבד.

[4]) פעל עברי בלבד. — [5]) כך הכתיב והקרי, והמסורת: ל' כתיב א בליש', ובקצת ספרים ברה בהא.

[6]) כך במעט בכל ספרי הדפוס. אבל אין ספק בדבר, כי בספרים שהיו בידי בעלי התלמוד היה הכתיב להכרותו בכף, והקרי היה להברותו בבית, ואמרו (סנה' כ.): דרש רבא מאי דכתיב ויבוא כל העם להכרות את דוד כתיב להכרות וקרינן להברות בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו. וכן הביאו מנחם במחברת עם כרה להכרות את דוד, ואמר: כותבין להכרות וקוראין להברות. וכן ר"י חיוג הביא כתוב זה בתוך פעל כרה ואמר כי כתיב להכרות ושהוא מענין כרה. וכבר העיר ע"ז ריב"ג ואמר: ואנחנו לא ראינו זה ולא עמדנו עליו במסרת אבל מצאתי במסרת מה שדוחה הסברא הזאת והוא מה שאמרו (אכלה ואכלה סי' קנ), שלשה קורין בית וכותבין כף במלבן ואת העם אשר בה הוציא ויכן את מזבח ה' יכין העז איש רשע בפניו ולא מצאתי בה זכר להכרות את דוד אלא שראיתי בפרק כהן גדול ממס' סנהדרין דרש רבא וכו' וזה מן התמה אצלי. ע"כ. וכן העיד רד"ק שלא מצא בשום ספר מדויק להכרות. אך בהרבה כתבי יד כתוב להכרות בכף (R. Mich. K.), וכן גנזב' בשם דפוס יב (מנחת 1517).

[1]) ואולי צריך לקרא בֹּרוּ. ויש מגיהים בַּחֲרוּ כמו מ"א יט כה: בחרו לכם הפר האחד. — [2]) רשום מן הצד: מלשון וברותי מכם המורדים.

להבריאו: מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו (תוספתא שבת יה). ישים על לבו שיאכל וישתה כדי להברות גופו בלבד (רמב"ם, דעות ג ב).

ד.*ברה[1]), ממנו ד.*בָּרָה.

ד. בָּרָה, קל אינו נהוג.

— הִפע', *הִבְרָה, כינ' מַבְרֶה, מַבְרִין, — הִבְרָה ביער, בחרש, כמו בֵּרֵא, קצץ את האילנות כדי לעשות המקום פנוי: המברה[2]) בחרשים המצית את האור בחישת קנים ובאגם תמרים (ירוש' שבת ז י). אבא שאול אומר מברין[3]) בחרשים (שם שבי' ד לה ב).

***בְּרָה[4]),** בְּרֵה[5]), ש"נ, סמי' בְּרַת, — מדה קטנה של ארץ לַהֲלֹךְ: ברת[5]) מדת מהלך (רד"ק ברא"ש לה יו). ברת[6]) וכו' והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות (רמב"ן שם).

***בָּרוּא,** ת"ז, מ"ר בְּרוּאִים, — כמו שם דבר לכל הנמצא בעולם: המון שאון ברואים יעברו לפניו

[1]) בערב' ברי a.

[2]) כך הובא מאמר זה גם בפרושו של ר"ח שבת ע"ג:, ולכן אין שום יסוד להגיה פה המבהה במקום המברה. — [3]) במקום ומבדין בחדשים בדלת.

[4]) משקל סְאָה, סְאַת. — [5]) משקל שָׁנָה שְׁנַת, ועי' הערה לקמן. — [6]) נולד להם שם זה מן המלה כִּבְרַת ארץ (ברא"ש לה יו, מח ז, ומ"ב ה יט), שלפי דעת קצת הקדמו' הכף של כברת היא שמושית ולא יסודית, ור"ל כמדת ברת ארץ. וז"ל ראב"ע בשפת יתר: אמר הגאון כמו ל' (מיל) והכ' אינו שרשי. וכן אמר בפרושו: יתכן להיות הכף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך. ורד"ק אמר וז"ל: ועל דעתי בן הוא כִּבְרַת ארץ שהכף כף הדמיון ואיננה שרשית, ופרושו שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד עת האכילה, כי כן משערין הולכי דרכים. והגאון ר' סעדיה פרשו ג"כ הכף כף הדמיון אבל פרש אותו במיל לפי הענין בלי חבר. ע"כ. וכן הרמב"ן: והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכף לדמיון וכו' הוא שם מדת הארץ וכו' והכף לשמוש שלא נמדד בביון. ע"כ. והנה אעפ"י שרוב המפרשים החליטו כי כִּבְרַת היא ע"מ פְּעֶלֶת והכף יסודית, עי' כברת, מ"מ דעת רבי הלשון הנזכרים נותנת להשם ברת זכות שם למדת ארץ, אעפ"י שדונש חולק על זה. והמוכרת יוכל להיות על אחד משני הפנים הרשומים בפנים, וברת הוא הסמי', ואפשר שדעתם היתה כי ת ברת היא מיסוד המלה והמוכרת היא בְּרָת או בְּרַת כמו זמן וכבר חלק על זה דונש (תשו' כד).

بَرِيّ

כמריאים (ר"ח קליר, מוס' ח' ר"ה, זכר תחלת כל מעש). לך בוראי מעלה ומטה יעידו כי המה יאבדו ואתה תעמוד (רשב"ג, כתר מלכות). לך החסד אשר גבר על ברואיך והטוב הצפון ליראיך (שם). ואתה אלהי האלהים וכל הברואים עדיך (שם). ומה שאנו רואים הנהגת הבורא השלימה בברואים (חו"ה, היחוד ז). כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים מהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה וכו' ומהן ברואים צורה בלא גולם (רמב"ם, יסודי התורה ב ג). לפיכך אינו מכיר הברואים ויודעם מחמת הברואים (שם שם י). בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול (שם ב ב).

בָּרוּךְ, — פעול מן הפעל ברך, עי"ש.

***בָּרוּךְ הַבָּא,** ברוכים היושבים! — ברכה להבא אל הבית, ותשובה מהאורח: המכנים בנו למילה אומר ברוכים היושבים והצבור עונין ברוך הבא וכו' ומקרוב נהגו לומר ברוכים הבאים כנגד אבי התינוק והתינוק (שבלי הלקט, מילה ת). וכראותו הרב ז"ל שנכנס קם מלפניו מלוא קומתו וא"ל ברוך הבא ולקחו בידו והשיבו בימינו וכו' א"ל חייך לא מלפני הבחור הזה קמתי ולא לזה הבחור אמרתי ברוך הבא (כתבי שבחי הארי"י, כספ' תעלומ' חכמה ליש"ר מקנדיא). ובתוך הבאים נכנס חכם אחד (אצל הרוח שנכנס באשה אחת) וכו' מיד אמר לו הרוח ברוך הבא אדוני מורי ורבי (שם). — *ברוך הטוב והמטיב, עי' טוב.

בְּרוֹם[1]), ש"ז, מ"ר בְּרוֹמִים, — א) בגד ארוג שני צבעים, שחור ולבן, לבן ואדום, וכיוצא בזה: bunter

[1]) משק' חֲמוֹר, כְּפוֹר, צְרוֹר. באשור' בִּרְמֻ, בגד ארוג שני צבעים. בִּרְמֻ ארוג שני צבעים. לִבַלְת בִּרְמֻ אלבש (מלון אשורי דליטש ומוס אלכולד) בגד ברום הלבשתיו. ונזכר הרבה פעמים ברשימות המנחות שהביאו למלכי אשור. ובערב' בְּרִים a) הוא פתיל מפותל משני חוטים לבן ושחור, או לבן ואדום, וחבל מפותל מפתילים מתחלפי הצבעים תאזר בו האשה חלציה, ומֻבְרַם b) בגד מפותל מחוטים מתחלפי הצבעים. — וכך ר"י בן גנאח: מין מהבגדים החמודות בשרד וברקמה, ר"ל בצבעים מתחלפים. וכן פרשו רוב המפרשים.

a) بَرِيم b) مُبْرَم

Kleiderstoff; étoffe bariolée; variegated garment: המה (שבא, אשור וכו') רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי בְּרֹמִים [1]) בחבלים חבשים וארזים במרכלתך (יחזק' כז כד). — ואמר המליץ: אליכם אקרא עוטי המשבצות, ועוטפי המחלצות, לובשי בגדי ברומים ומתכסים בעורות אילים מאדמים (תחכמוני כט). — ובמליצה: והתחיל (חבר הקני) להוציא מגנזי שפתו ברומי חכמתו (י' חריזי, איתיאל כ). — ב) *ארגז קטן יפה לשמירת תכשיטים וכדומה, Schmuck-Kästchen; écrin; casket: שגונזין אותן בארגזין שקורין אשקרין בלעז והם מחופין עור ומצויירים לנוי במיני מסמרין שורות שורות וציורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לנוי וכו' שהברומים הם הקמטראות והיו אסורים בחבלים וכו' ומכלולים שבתוך הברומים (רש"י יחזק' כז כד).

*בֵּרוּץ [2]), ש"ז, מ"ר בֵּרוּצִים, בירוצים, — מה שבולט החוצה, מה שבולט מן החפן מבין האצבעות, מה שעודף על המדה: מדות הלח ביורוציהן קדש ומדות היבש ביורוציהן חול ר"ע אומר מדות הלח קדש לפיכך ביורוציהן קדש ומדות היבש חול לפיכך ביורוציהן חול (מנח' ט ה). כל ביורוצי מדות הלח בלח קודש וביבש חול (תוספתא שם י ז). כל ביורוצי מדות הללו (שם ח). ביורוצי המידות נתקדשו (גמ' שם פח.). ביורוצי מידות הללו מה היו עושין בהן (שם ל:). :כשאדם מערה שני כלים קטנים בכלי המחזיק שניהם יכול לשפוך לאלתר בגדול הכל עם הביורוצים בלי המתנה וכן השני הלכך צריך הגדול שיהיה גדול כדי לקבל השנים עם ביורוציהם וכו' אינו יכול לשפוך בקטן בבת אחת עם הביורוצין לפי שזה כלי גדול וזה קטן (רגמ"ה, שם פח.). כשמודדין יין וממלא כלי ביותר יש בו ביורוצין ואם מיד מערה בכלי גדול נמצאו ביורוצין בתוכו ואם לאו נופל לארץ מאליהן (רש"י כ"י, בש"ס וילנה שם). שיהא החצי לוג גדול שיכנסו בו שתי רביעיות וביורוציהן וכו' שהמערה כלי קטן של רביעית לתוך כלי גדול כגון חצי לוג ביורוציה נופלין לתוכה ואין נשפכין לארץ וכו' וכן הדרך שהמערה כלי גדול כגון היין למלאות כלי קטן כגון חצי ההין ביורוציהן נשפכין לארץ (שם). ביורוצי המדות של סלת חול שאין גב העשרון קודש וביורוצי היין והשמן קודש לפי שהוא יורד על גב הכלי וכלי הלח נמשחו מבפנים ומבחוץ (רמב"ם, מעה"ק ב ט). שיהיו הביורוצין קדש וכו' שאין כונת הנודר על הביורוצין וכו' הרי הביורוצין הם כמנחה עצמה וכו' שהביורוצין הם לקיץ המזבח (מבוא למלך שם).

א. בָּרוּר, מ"ר בְּרוּרִים, לנק' בְּרוּרָה, בְּרוּרוֹת, — א) נקי וטהור וצח, klar; claire; clear: וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני לחץ בָּרוּר [1]) באשפתו הסתירני (ישע' מט ב). וכקרן כרכום כברור שבו (גיד' כז), היותר ברור ומזהיר באדמימות. כל זמן שיום טוב של עצרת ברור סימן יפה לעולם (תוספתא ערכ' א ט). היה היום ברור והיו ישראל משתלחין מפני אש (שם י). ויו"ט של עצרת ברור זרעו חטים וכו' לא ברור ברור ממש ולא בלול בלול ממש אלא אפילו בלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור (ב"ב קמז.). אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו (שם עב.). אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו (סנה' ז:). — ב) בהשאלה במוסריות: כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' (צפנ' ג ט). א"ל (רב יוסף לר' יהושע אביו) עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה אמר לו (ר' יהושע לרב יוסף) בני עולם ברור ראית (פסח' נ.). —מילטתו (את הדור) במעשה יריך הברורין (תענ' כג.). — ג) *שנראה היטב, שאין ספק בו, certain; gewiss: מה להלן דבר ברור אף כאן דבר ברור (גיט' פט.). טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור למקום הברור לו (ירוש' ברכ' ב ה ג). והוא שיוכיח לו חלק ברור (שם יבמות ב ה ג), שאין ספק בדבר שהוא חֵלֶק. אם ברור לך הדבר שטהורה את (סוט' ז:). ר' לוי אמר ממזר ברור היה (מד"ר ויקרא לג). וידעתי דעת ברורה כי חובות האברים לא תשלמנה כי אם ברצון הלב (הקד' חו"ה). אם היה הדין ברור להם מן היסודות שקבלו משם הנביאים (שם). והמשכיל הפקח כשהוא קורא אותו ויבינהו הבנה ברורה י: לקחו לשלשה חלקים (שם). — ודברים ברורים, שאין בלבול בהם: וראיתי לחבר דברים וכו' כולם בלשון ברורה ודרך קצרה וכו' לא זה אומר

---

[1]) ברוב הספרים מלא. ואולם בספרים כ"י חסר ו אחרי ר (מ"ב).

[2]) עי' ברץ.

[1]) יש מפרשים מחודד.

בכה וזה אומר בכה אלא דברים ברורים קרובים (רמב"ם, הקד' היד החזקה).—לבו ברור עליו: לבו (של משה) ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד"ר דבר' יא).—ד) תה"פ, adv.: ישר לבי אמרי ודעת שפתי בָּרוּר מללו (איוב לג ג). ואם אמר ברור לי שלא בא אדם לבן טמא (תוספתא טהר' ג יג).

ב·**בָּרוּר**, מ"ר בְּרוּרִים,—א) ת"ז, שנבחר מתוך האחרים, auserlesen; choisi; chosen: כל אלה בני אשר ראשי בית האבות בְּרוּרִים גבורי חילים ראשי הנשיאים (דהי"א ז מ). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש בְּרֻרוֹת (נחמ' ה יח).—ובמשמ' היותר טוב: הברורים שבאחים (ירוש' קידו' ד סו.). הברור שבהם היה למך (מד"ר כהלת' כג).—ואמר הפיטן: פאר מלכים, תהלה לברורים, מפחדו יחילו איתנים וצורים (ועתה כניס, א' סכוע'). — ב) כמו שֵׁם, ובפרט איש שבחרו בו לדבר מה, לעבודה או למשרה, Gewählter; élu; elected: כלם הַבְּרוּרִים לשערים בספים מאתים וכו' (דהי"א ט כב). ועמהם הימן וידותון ושאר הַבְּרוּרִים אשר נקבו בשמות (שם יו מא).—ג) בפרט מי שבררוהו הקהל להנהיג עניני העדה, וכדומה: ראובן קדש את לאה וכו' ואח"כ נתחרט ותבע ממנה שתביא לו הכל וחייבו אותו ברורי המקום שישא אותה וכו' ואמרו לו הברורים כן יהיה (שו"ת הר"י מיגש, סי' קכב). שאלתי עוד הקהל והברורים הוצרכו ללוות מגוי אחד לצרך הקהל ועשו הברורים שטר הצלה ליחידים מכל הפסד (רשב"א, תר"פ). אם מכר המוכר וכו' ליתר מן השומא ששמו הברורים וכו' ואמר לו הברור האחד שימכור לשבעה ומחצה (שם תקלא). שכל מי שיש לו שום זכות וכו' שיבוא ויודיע לברורים או למוקדמין (ריב"ש, בפח). ויהיה ביד מעלת הברורים הנ"ל כח ורשות לדון ולגזור כאשר ייטב עינם (טור ב"ד, ס' ס"ד). זה לי ששה חדשים לימים נמנים ברורי הק"ק יצו (ר"י עובדיה, אג' דורי הזמן, כתב' ס' בנח). עיר אחת שהיתה לה הסכמה ותקנה לשים ברורים מדי שנה בשנה באופן שהברורים מזאת השנה להם לבדם כח והרשאה להקים ברורים אחרים (שו"ת מהרב"ך א קיב).—ד) דיין שבֹּרר לו אחד מבעה"ד לדין ולפשר: ונמצא ברור של התובע פסול למורשה של נתבע (מהר"מ איסרלס קד). יכולים הברורים ליקח מכריע (תורת אמת לא). יכולים ברורים לשאול ממי שירצו בלי דעת בעלי דינים וכו' ראובן ושמעון בררו ברורים

דיינים סוחרים בשבועה (מהרב"ך א קסד).

***בֵּרוּר**[1], ש"ז,—א) שם"פ מן בֵּרֵר, הפעולה לבחר דַּיָּן פשרן, וכדומה: שטרי חליצה ומיאונין ושטרי בירורין וכל מעשה בי"ד (ב"מ א ח). אין כותבין שטרי בירורין[2] וכל מעשי בי"ד אלא מדעת שניהם (ב"ב י ד). אפילו בשטרי בירורין בי"ד עושה לו קיום (ירוש' שם י יז ג). — ובכלל במשמ' בחירה: ובקרבן ניחוח הועל (יצחק) בְּבֵרוּרִים ונרצה ככליל ושלמי אמורים (סעבוע יוס יוס, ג סכוע').—והדבר שבררו מתוך דבר אחר: הזרתני מן הבירור שבה (רש"י יומא מז.). כנודע היא (השכינה) מבררת בירורים מתוך הסיגים והיא מעלה אותן למעלה (רח"ו, עה"ח כ ד ז ז). כונת מ"ב זה היא להעלות כל הבירורים משם (שם כ כ א ג).—ב) שם"פ מן בֵּרֵר, במשמ' עשה טהור וזך, שאין בו ספק: במקום שאפשר לעמוד על בירור בודקין (רש"י חול' יא:). אין בחזקה אפילו משום בירור דברים (הוא סנה' כג:). אלו בעלי משנה שסוברים לידע כמו בעלי גמרא ואינם יודעים בירור הדבר (תוספ' ב"מ לג:). מי שבכח שכלו והכרתו לעמוד על ברור מה שקבל (הקד' חו"ה). ואתה רואה עכשיו שאינה מעידה בבירור אלא על הטעות (אכר' כל' חיית, ס' העבור). כבר ידעת בברור (שו"ת רדב"ז ד רכו).—וכנ': וכן אומר במה שיוכל לעמוד על ברור: מדרך השכל (הקד' חו"ה).

***בֵּרוּר**[3], ש"ז, מ"ר בֵּרוּרִים, סמי' בֵּרוּרֵי,—בֵּרוּרֵי המדות, האופי והקצף שמתהוה על פני המשקה בהמדה כשמערים את המשקה מחבית וכדומה במהירות ובכח: מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יום טוב ונותנן ללקוחות ביו"ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי[4] המדות וחכ"א אף בחול

---

1) מן ברר.—2) ובגמ' שם (קסח.): מאי שטרי ברורין הכא תרגימו שטרי טענתא רב ירמיה בר אבא אמר זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. ע"כ. ובירוש' (מו"ק ג פכ.) ושטרי בירורין ר"י אומר קומפרומיסין. ובמשמעה זו השתמשו בו כל הפוסקים.

3) משקל גִּדּוּד, זִבּוּב. ועי' הערה לקמן.— 4) כך גרסת הספרים במשנה שבמשניות וכמו"כ במשנה שבתלמוד בבלי. אך במשנה שבתלמוד ירוש' חסר כל מאמר זה מפני ברורי המדות. ואמר רש"י: ולא גרסינן במתני' מפני ברורי המדות ואית דגרים ליה. ע"כ. עכ"פ, בגמרא שם נמצא המאמר המובא בפנים בכל הספרים, ופרש רש"י ברורי המדות העלאת הרתיחות, שע"י זה מתהוה אובי על פני המשקה כשמערים אותה, ונמצאת המדה חסרה. ומאלה חסרונות המדות שמכר ללקוחותיו כנס אבא שאול

עושה בן מפני מצוי המדות (כ״ל ג ח). הוא (אבא שאול בן בטנית) כנס שלש מאות גרבי יין מבֵּרוּרֵי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות (גמ׳ שם כט.). כל הנותר בחבית על ידי ברורין שהרתיח היין כשמוציאו ומעל אופי וכו׳ ואין המדה מלאה והן נקראין ברורין (ר״ש שם).

בְּרוֹשׁ[1], ש״ז, מ״ר בְּרוֹשִׁים, — א) אילן, עליו דומין למחטים, Cypresse; cyprès; cypress: אני כִּבְרוֹשׁ רענן ממני פריך נמצא (הוש׳ יד ט). אשים בערבה בְּרוֹשׁ תדהר ותאשור יחדו (ישע׳ מא יט). תחת הנעצוץ יעלה בְרוֹשׁ תחת הסרפד יעלה הדס (שם נה יג). גם בְּרוֹשִׁים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (שם יד ח). ואכרת קומת ארזיו מבחר בְּרוֹשָׁיו (שם לז כד). — וגוף העץ של האילן: בְּרוֹשִׁים משניר בנו לך את כל לחתים (יחזק׳ כז ה). ויצף את קרקע הבית בצלעות בְּרוֹשִׁים (מ״א ו יה). — ב) כלי נגינה עשוים מעץ הברוש: ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי בְּרוֹשִׁים[2] ובכנרות ובנבלים (ש״ב ו ה). — ג) רֹמַח עשוי מעצי ברושים, Lanze; lance: מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים וכו׳ וְהַבְּרֹשִׁים הרעלו (נחום ב ד).

***בְּרוֹשִׁי**, ת״ז, — של הברוש, ובמשמ׳ שם, מין עוף, Tannenmeise; mesange noire; titmouse: הברושי וכו׳ קטן גם מהשני (מהספירי) ונמצא ביערות שחורים אשר שם יכלכל נפשו מזרע עצים (תוס״א לביניקק, מערכ׳ העוף קמח).

בן בטנית שלש מאות גרבי יין, וחשב זה לגזל הרבים והביאם לפני הגזברים בירושלם. וזה מקביל יפה למצוי׳ המדות של שמן שמהן כנסו חבריו של אבא שאול שלש מאות גרבי שמן, ממה שנשאר בדפנות המדות וממצים אותן לתוך כלי אחר. ויש גורסים ברוצי המדות, במקום ברורי המדות, וכן נמצא ברש״י כ״י, אבל גרסה זו בודאי משובשת כי ע״י ברוצי המדות, והוא מה שנותנים עדף על המדה, לא יכול אבא שאול לכנוס גרבי יין, כי אדרבא נחסר לו על ידי זה בכל פעם. והנה הטעם שנתן רש״י לשם זה וז״ל: והם נקראים ברורים לפי שמבררים אותם מן היין כששותה אי נמי על דקלישי וזיגי, ע״כ, אינו מחור, ולא נתברר לי מקורו האמתי של שם זה. וי״מ ברורי המדות ברור וזקוק משקה בעת שמודדים אותה (בי״פ, ההולך). ואחרים מפרשים ברורי המדות ברור חחשבון של המדות.—אך כל זה אינו נכון ומדויק לפי הענין כמו פרושו של רש״י, שבחוש הדק שלו כון לעצם הענין אעפ״י שאין לעמד על מקורו של השם.

[1]) באשור׳ בֻּרָשׁוּ. בארמ׳ וסור׳ בְּרוּתָא, בְּרָת. ועברה מלה זו גם ללשון היונית (Levy, Fremdw.). — [2]) יש מגיהים פה לפי נוסח הדברים בדהי״א יג ח וכמו״כ בתרגום השבעים: בבל עז ובשירים, כמו בדהי״א יג ח.

א.*בָּרוּת[1], ש״נ, — מזון מועט שנותנים לחולה, לאבל וכדומה, Speise; nourriture; food: חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי ויתנו בְּבָרוּתִי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל׳ סט כא-כב).

ב.*בְּרוּת, ש״נ, — תכונת מי שהוא בַר לבב, כמו ב״ה, ותחשבו כי כל זה חום נפשיכם וברות עצמכם (תולד׳ אלכס׳, יבל׳ לוי, 40). והסבה היא זכות מוחו וברות לבו (אגר׳ התשו׳ לר״י לטיף 48).

בָּרוֹת[2], — כמו בָּרוּת: ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לְבָרוֹת למו בשבר בת עמי (איכ׳ ד י).

בְּרוֹת, ש״ז, מ״ר בְּרוֹתִים, — בהברת בני גליל הצפונית כמו ברוש בְּרוֹשִׁים בהברת הדרומיים[3]: קרות בתינו ארזים רהיטנו בְּרוֹתִים (שה״ש א יז). פשט (ר׳ טרפון) ידו לחלון ונתן לי הימנו מקל אמר לי בני בזו טהרתי שלשה מצורעים ולמדתי בה שבע הלכות שהיא של ברות[4] ובראשה טרף וארכה אמה (ספרא, מצורע יב).

ברז[5], ממנו *בְּרָזָא, א.*ברז, *בֵּרֵז, *מְבֻרָז, ב.*ברז, מִבְרָז, וי״א גם בַּרְזֶל.

א.*ברז[6], ק׳ לא נהוג.

— פע׳, *בֵּרֵז, מְבָרֵז, — עוקץ ודוקר ונוקב: (ההרדוף) מברז את הידים בקוצים שראשי עליו עשוין חדין כמחט (תוספ׳ כול׳ לב:).

---

[1]) מן בָּרָה, עי׳ שם. משקל גָּלוּת, חָזוּת.

[2]) משקל אָחוֹת, אך זה קצת קשה, גם לא יתכן שהוא מקור פָּעַל. ואולי באמת הדין עם מי שסובר כי פָּעוֹת מתרבה גם ע״ד פְּעוּת, וּבָרוֹת הוא מ״ר של בָּרוּת.

[3]) אחת מהמלים הארמיות שמנו החכמים במקרא (Kautzsch Aramäismen, Nö, ZDMG 57, 417). — [4]) ובתוספתא (נגע׳ ח ב) אברית, והגיה שם הגר״א מדעת עצמו ברוש. אך נוסחת הספרא מקימת הגרסה בתו בסוף, והר״ש (מכ׳ נגע׳ יד א) הביא תוספתא זו וגרס אברות, ו בין ר ובין ת, ונראה כי זו היא הגרסה האמתית. ואברות הוא משקל שני לברות, כמו זרוע אזרוע.

[5]) בארמ׳ ברז דקר ונקב.

[6]) בארמ׳ בְּרַז: דבריז ליה מיברז (כתו׳ נב:) ועוד בכמה מקומות.

ב. *בּרז, קל לא נהוג.

—*בֵּרַז, מְבֹרָז, חבית מְבֹרֶזֶת, מבורי, — שעשו לה ברוזה, שיש בה ברוזה: שעשו הגנבים ברוזא לא' מן החביות שלא היתה מבורזת מתחלה והוציאו ממנה יין (מרדכי, ע"ז תתמו).

בַּרְזֶל[1], ש"ז, כנ' בַּרְזִלּוֹ, — גוף קשה מחצבי ממיני המתכיות, יעשו ממנו סכינים, מסמרים וכדומה, Eisen; fer; iron: תובל קין לטש כל חרש נחשת וּבַרְזֶל (בראש' ד כב). ארץ אשר אבניה בַרְזֶל ומהרריה תחצב נחשת (דבר' ח ט). בַּרְזֶל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה (איוב כח ב). את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הַבַּרְזֶל את הבדיל ואת העפרת (במדב' לא כב). ואם בכלי בַרְזֶל הכהו וימת רצח הוא (שם לה טז). ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הַבַּרְזֶל ובמגזרות הַבַּרְזֶל (ש"ב יב לא). ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני בַרְזֶל (מ"א כב יא). על דושם בחרצות הַבַּרְזֶל את הגלעד (עמו' א ג). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים בַּרְזֶל ופרסתיך אשים נחושה (מיכ' ד יג). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד בַרְזֶל ולחמות נחשת (ירמ' א יח). חטאת יהודה כתובה בעט בַּרְזֶל בצפרן שמיר (שם יז א). דלתות נחושה אשבר ובריחי בַרְזֶל אגדע (ישע' מה ב). ואתה קח לך מחבת בַּרְזֶל ונתתה אותה קיר בַּרְזֶל בינך ובין העיר (יחזק' ד ג). —*עששיות של ברזל, חתיכות גדולות של גולם הברזל: אין מוכרין להם עששיות של ברזל (ע"ז יו:). — ומשל לקושי: ונתתי את שמיכם כַּבַּרְזֶל ואת ארצכם כנחשה (ויקר' כו יט). כי קשה אתה וגיד בַּרְזֶל ערפך ומצחך נחושה (ישע' מח ד). — ובפרט כלי חד עשוי מברזל, גרזן Axt; cognée; axe: מזבח אבנים לא תניף עליהם בַּרְזֶל (דבר' כז ה). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הַבַּרְזֶל מן העץ ומצא את רעהו ומת (שם יט ה). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הַבַּרְזֶל נפל אל המים (מ"ב ו ה). אם קהה הַבַּרְזֶל והוא לא פנים קלקל (קהל' י י). במקומו של ר"א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת (שבת קל.). שהברזל ממית בכל שהוא (סנה' עו:). —*וחלק מן העול: העול של מתכת וכו' והברזל שתחת צוארי בהמה (כלים יד ז). —ומ"ר *בַּרְזִלִּים: וקצתם יהיו שנסמכו אליו ברזילים קטנים ואם תוציא את החץ ישארו אותם הברזילים בעומק החץ (קאנון דדכי). — נכסי צאן ברזל, עי' נכסים, צאן. — *מסלת ברזל, עי' מסלה.

—בִּרְזֵל, לא נהוג.

—פע', *בִּרְזֵל, מְבֻרְזָל, — מצפה ברזל: ויש אשר ישימו את איל הברזל על עגלה הולכת על ד' אופנים גדולים מעץ מבורזלים בברזל ומוסמרים במסמרות (יוסיפון ע). בטחתי בך ולא בזין מבורזל[1] (סליח', אליך צורי).

*חֲלוּדָה. —*חָלַשׁ. —*חִסֵּם. — חרש ברזל.
כּוּר. — כתת.
מַפּוּחַ.
*נָפַח.
פְּלָדָה.

***בַּרְזִלִּי**, -לִיִּת, ת"ז, מ"ר בַּרְזִלִּיִּים, -לִיּוֹת, — א) מטבע הברזל: ואם תעיין באלו הכוונות יתבאר לך שבקצת העתים רפואות הברזליות משובחות ובקצת העתים עשיית הרפואות משובחות (פרקי משה טו). והמים הברזליים מכחשים הטחול (קאנון א כ ב יו). שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה הברזילית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו (אפודי, מו"נ ב, הקד' ט). — וממראה הברזל: מפני מה לא נראה השמש כפעם בפעם בגוון אחד אך לפעמים אשיי או זהביי או רמוניי או כספיי או ברזליי או כרתיי (מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז). — ב) אומן בברזל, חרש ברזל: Schmied; forgeron; smith: ברזיליים (פי' כ"י[2])

1) כך גם בכנעני, באשור' פַּרְזִלּוּ. במצר' פרט'ל, ארמ' פרזל, -לָא, סור' פרזלא. בערב' הישנה פרזלא a), כבל ברזל. ומקורו אולי משרש ברז, במשמע' דקר. כך דעת קצת חכמי הלשון, ויש לזה אולי קצת ראיה מהשם הערבי חדיד b) לברזל, מן חד c). אך י"א כי זו מלה זרה שאולה אולי ע"ש המקום שנמצא בו בתחלה מתכת זו שכנוה המצריי' הקדמונים דבר מהשמים. משקל כַּרְמֶל, ואולי חשמל, ובצורתו הראשונה ברזל, וכן בנקוד האשורי, ונשתנה הפתח לסגול כנהוג.

a) فِرْزَل b) حَدِيد c) حَدّ

1) כך בבית בספרים מדויקים (צונץ), ולא מבורזל בכף כמו בקצת ספרים.

2) המקור הזה הודיעני דר' צבי פרץ חיות, מפלורינצה, ושער כי נבנתה מלה זו על פי הלשון האיטלקית, ואולי עפ"י לשון ערב' חדאד a) מן חדיד, ברזל, ולפי הערב'

a) حدّاد

למו"ק, לר"ש בן היתוס, בן דורו של רמב"ע). ותבוא (הנערה) אצל המלך להוציא את הסגולות ממנה (מן התבה שנאבדו מפתחותיה) ויבקשו ב ר ז ל י לפתחנה (ספ' המוסר, זכר' בן סעד' תימני, מחב' י).

ברח[1], ממנו בָּרַח, בָּרִיחַ, בְּרִיחַ, מִבְרָח, *בְּרִיחָה.

בָּרַח[2], עת' יִבְרַח, מקור בָּרוֹחַ, בְּרֹחַ, בָּרְחִי, כינו' בֹּרֵחַ, בֹּרַחַת. — א) עבר (הבריח) דרך נקב וכדומה מן הקצה לקצה, durchgehen; traverser; pass through: ויעש את הבריח התיכן לִבְרֹחַ בתוך הקרשים מן הקצה אל הקצה (שמות לו לג). — ב) התרחק במהרה ובחפזון מהמקום, מפני פחד וכדומה, למען להשתמט מסכנה וכדומה, fliehen; fuir; to flee: ויגד ללבן ביום השלישי כי בָרַח יעקב (בראש' לא כב). ודוד בָּרַח וימלט (ש"א יט יח). והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה בָּרַח מן הארץ מעל אבשלום (ש"ב יט י). כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק בָּרָחוּ (ישע' כב ג). אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אֶבְרָח (תהל' קלט ז). ויבקש להרג את משה וַיִּבְרַח משה מפני פרעה (שמות ב יה). וינס יותם וַיִּבְרַח וילך בארה (שופט' ט כא). וַיִּבְרַח יעקב שדה ארם (הוש' יב יג). ותענה שרה (את הגר) וַתִּבְרַח מפניה (בראש' יו ו). ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם קומו וְנִבְרָחָה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלם (ש"ב יה יד). וַיִּבְרְחוּ שני עבדים לשמעי אל אכיש בן מעכה (מ"א ב לט). על בלי הגיד לו כי בֹרֵחַ הוא (בראש' לא כ). מפני שרי גברתי אנכי בֹּרַחַת (שם יו ח). מקול פרש ורמה קשת בֹּרַחַת כל העיר (ירמ' ד כט). ועתה בני שמע בקלי וקום בְּרַח לך אל לבן אחי (בראש' כז מג). בְּרַח דודי ודמה לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים (שה"ש ח יד). צאו מבבל בִּרְחוּ מכשדים בקול רנה (ישע' מח כ). מידו בָּרוֹחַ יִבְרָח (איוב כז כב). ויהי בִּבְרֹחַ אביתר בן אחימלך (ש"א כג ו). למה נחבאת לִבְרֹחַ ותגנב אתי (בראש' לא כז). כי כן קרבו אלי בְּבָרְחִי מפני אבשלום אחיך (מ"א ב ז). ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בְּבָרְחֲךָ מפני עשו אחיך (בראש' לה א). כי שם נגלו אליו האלהים בְּבָרְחוֹ מפני אחיו (שם ז). — ובהשאלה להזמן, הימים וכל דבר שאינו שוהה ומתקים הרבה: וימי קלו מני רץ בָּרְחוּ לא ראו טובה חלפו עם אניות אבה (איוב ט כה-כו). אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז כציץ יצא וימל וַיִּבְרַח כצל ולא יעמוד (שם יד א-ב). — וכן, לכל תנועה מהירה של דברים לא בע"ח, המים וכדומה: אז ב ו ר ח י ן המים אילך ואילך (והזהיר, ויקר' מג). — ובהשאלה במשמ' הדל, נפסק: כשלקטום (את הפֵרות) טמנום מיד בירק שלא י ב ר ח לחלוחן (רש"י ביצ' כד:). — ג) *השתמט מדבר מפני שאינו רוצה בו, שאינו יכול לשאתו וכיוצא בזה: כל המחזר על הגדולה גדולה ב ו ר ח ת ממנו וכל ה ב ו ר ח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו (עירו' יג:). וכן כל ת"ח שנתחייב נידוי אסור לבי"ד לקפוץ ולנדותו במהרה אלא ב ו ר ח י ן מדבר זה ונשמטין ממנו (רמב"ם, ת"ת ז א). אוהבין את האמת ושונאין את החמס ו ב ו ר ח י ן מכל מיני העול (הוא, סנה' ב ז). כך היה דרך חכמים הראשונים ב ו ר ח י ן מלהתמנות (שם ג י). הנה טבעו הוא לכוון אל הנאות ו ל ב ר ו ח ממה שאינו נאות (מו"נ ב ג). יש שהוא (הרי"ף) כ ב ו ר ח מן הספקות (הקד' זרח' הלוי להמאור). ל ב ר ח י מן האריכות (יוס' דון יחי', ה' מגלות ו.) למען ידע מה שנאות לטבעו ומה ש י ב ר ח ממנו טבעו (תרגום מאמר במהות הנפש לאבוגלר אלפרבי). — ד) *ברח מדעה מהדעות, ר"ל לא אבה לקבלה, לא הסכים לה, התנגד לה: דע כי לא נ ב ר ח מהאמין בקדמות העולם בעבור מה שמצאנו בתורה כי העולם הוא נברא (ר"י חריזי, מו"נ ב כו). הפילסופים כמו שידעת יקראו השם יתעלה העלה הראשנה והסבה הראשנה ואלו הידועים במדברים י ב ר ח ו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל (ר"ש ב"ת, מו"נ א סט). וזהו השקר אשר ב ר ח ממנו שיהיה שם דבר יחליף מקומו (שם ב כד). וכל בעל תורה י ב ר ח מזה (שם ל). ב ו ר ח י ם מיחס אל השם עזיבה (שם ג יו). ומזה היו ב ו ר ח י ם תכלית הבריחה (ר"י אברבנאל, ואתה, כבד לב פרעה). הפרק השלישי בביאור דעת אפלטון בענין החדוש ושאלת למה ב ר ח הרב המורה ממנו (מפע' ה' ב ג). והוא מה ש ב ר ח הרב ז"ל ממנו (רלב"ג, מלח' ג ב). מחויב להאמין לכל מי ש י ב ר ח מליחס לשם יתברך סכלות כזאת (שם). ואם הוא כך וכו' נשוב עוד אל נקודת הכל ש ב ר ח נ ו ממנה (תגמ' הנפ' ד:). ואלו הם דברים אולי י ב ר ח ו מקבלם אנשים שלא עמדו על ענינים עמוקים מעניני המציאות (קאנון א ב ב יד). ולבן לא י ב ר ח מלהרוס שרשי הדתות והנמוסים (כבוד אלהים, יוסף ש"ט יה). הר־

השתמש במלה זו זכר' בן סעדיה ה ת י מ נ י.

[1]) בעבר', ערבית וארמית.

[2]) קצת דומה לזה בערב' בָּרַח a), עבר.

---

a) بَرَحَ

יפול במה שברח ממנו כי הוא ברח מפחת השניות והרבוי ויפול בו (עכוה"ק לר"מ גבאי, היחוד ז).

— הִפ' הִבְרִיחַ, — א) כמו קל א, מלשון בְּרִיחַ: והבריח התיכן בתוך הקרשים מַבְרִחַ מן הקצה אל הקצה (שמות כו כח). — ב) עשה שיברח: משדד אב יַבְרִיחַ אם בן מביש ומחפיר (משלי יט כו). יחשב (הלויתן) לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה לא יַבְרִיחֶנּוּ בן קשת לקש נהפכו לו אבני קלע (איוב מא יט-כ). המה הִבְרִיחוּ את ישבי גת (דהי"א ח יג). ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני וָאַבְרִיחֵהוּ מעלי (נחמ' יג כח). ואין מבריחין את השבויים מפני תקון העולם (גיט' ד ו). שהיה צד וקושר והיה המלאך הולך ומתירן ומבריחו (תנחומ', תולד' י). — ובמשמ' *הרחיק, מנעהו לגשת אל דבר: להבריח את המזיקים (ירוש' ברכ' א כ ד). להבריחו מנכסיו (שם יבמ' יג יג). לא דייך שמחלה ליתומים כתובתה אלא שאתה מבקש להבריחה ממזונותיה (שם כתוב' יא לד). מבריח ארי מנכסי חבירו (ב"ק נח.). — הבריח את דעתו מן, הסיחה מן: ויבריח את דעתו מאהבת הדבר הגשמי (פלא יועץ כ). — ג) *השמיט, למשל סחורה מתשלומי מכס, או בכלל דבר מבעליו: הרוצה להבריח נכסיה מבעלה (תוספתא כתוב' ט כ). שלא תהא האשה מברחת משל בעלה ואומרת מציאה מצאתי (ירוש' כתוב' ו ל ג). — הבריח את המכס, עשה תחבולה שלא לשלם המכס: לא ילבש אדם כלאים אפילו ע"ג י' בגדים להבריח את המכס (ב"ק קי.). — והבריח מן המכס: וקוצב לו (המלך) מכס ואסור להבריח מן המכס (רמב"ם מלכ' ד א). — *הבריח א"ע מן דבר, השתמט ממנו: אדם מבריח עצמו מן השבועה ואין אדם מבריח עצמו מן התשלומים (ירוש' גיט' ה מז.). והתחיל רבו הר' בר יקר להבריח את עצמו כדי שלא ישאלוהו להורות על היין (ספר האסופות). — והבריח את פלוני, עשה שישתמט: וכשתשמע ענין נפלא מעניני העולם הזה אל יבריחך מהיות מקבל אותו (מאזני צדק, אלגזלי 157).

— הָפעַל, הופע', *הוּבְרַח: הוּבְרְחוּ ענני כבוד (מד"ר איכה, שמעו). — ואמר המליץ: ובאנו בעולמנו סבלים, וישבנו פה מתרשלים, ונצא ממנה מוברחים (עמנ', מחב' יט).

— נִתפ', *נִתְבָּרַח, מִתְבָּרֵחַ: וכל אויביו וצריו (של המשיח) מתברחים (פסיק' רכ', קומי אורי).

בָּרַח[1], ש"ג, מ"ר בְּרָחִים, כנ' בְּרָחֶיךָ, — תיש הגדול, שהולך בראש העדר ומנהיגו, שנושא את הפעמון, Ziegenbock ; bouck ; he-goat : תמלא גרוני מעיזי ברחיך ומלפני לא אוכל להבריחך (תוכח' מוסר קכ.).

בָּרִחַ, (בריח), בצרוף עם השם נחש, נָחָשׁ-בָּרִחַ, — א) כנוי לבריה אגדית שוכנת בקרקע הים, והאמינו אחר כך כי בין סנפיריו עובר בריח הארץ: ביום ההוא יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בָּרִחַ ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע' כז א). ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש בָּרִחַ (איוב כו יג). בחמישי השריץ מן המים לויתן נחש ברח מדורו במים התחתונים ובין שני סנפיריו הבריח התיכון של הארץ עומד (פדר"א ט). — ב) *התלי, והוא אחת מצורות המזלות הצפוניות, Dragon: נברא התלי נחש בריח כי התלי הוא צורה מברחת לרוחב מתילד מהפסק שני עגולים כמו הפסק עגול השמש עם עגול הירח (ריב"ג, ערך ברח). דע שיש לירח ד' גלגלים האחד הוא הגלגל העליון נקרא נחש בריח (פרוש קדה"ח להרמב"ם יג). ונחש בריח הוא מזל תנין (ס' רזיאל יח: אמשע'). — ועי' נחש. — בָּרִיחַ, עי' זה הערך.

בַּרְחָן, — מי שברח, שנשבר עסקו ולא שלם נשיו: על פי המצוה אשר צוני מיודעי מהר"מ ברחן שולח אני לידי מע"ל על חשבונו מאה ושבעים כברים צוקר מוצק (מא"ג, ק"ס, קח). כי שולח הוא אותם על חשבון מיודעו ר"מ ברחן (שם קט).

בְּרִי[2], ת"ז, נק' בְּרִיָּה, — א) כמו בָּרִיא לקמן: הנני אני ושפטתי בין שה בריה[3] ובין שה רזה (יחזק' לד כ). — ובגד, סל וכדומה, לא שבור, לא קרוע, לא מהוהה: שלש קופות הן מהוהה שטליה על הבריה

---

[1]) משקל פֶּרַח, תֶּרַח. ארמ' וסור' ברחא: אהן ברחא וכו' אית דמרין תיישא רבא (ירוש' ב"ק יז ג). ההוא ברחא דחזא ליפתא אפומא דדנא סריק סליק אכלא לליפתא ותברוה לדנא (ב"ק כ.). ברחא קרחא (שבת קנב.), תיש קרח. ובת"י גם תרגום עתוד. ולא נתברר מקור שם זה. בסור' ברחא, ופרש בר עלי: ערבא רבא דטען מדיקא דרעותא ומתקרא ברזא, ר"ל העתוד הגדול שטוען תרמיל הרועה ונקרא כרזא, ותרגם בערב': אלתיש אלכביר אלד'י יקדם אלע'נם ויהדיה, ר"ל התיש הַגדול ההולך קודם הצאן וינהיג אותם. ולא נתברר מקור שם זה.

[2]) מן א.ברה. משק' נקבה. — [3]) נקוד המסורה בְּרִיָּה, אך פה דרוש תאר ולא שֵׁם, ולכן דעת החכמים כי צריך לנקד בְּרִיָּה. והוא נק' מן בָּרִי ובקצת כ"י בריאה.

הולכין אחר הבריה (כלי' כד יז).—ב) משמש כמו תה"פ, ברי לי, ר"ל הדבר הוא ברי וחזק אצלי, אין לי ספק בו: טבל ועלה ונמצא עליו דבר חוצץ אע"פ שנתעסק באותו המין כל היום כולו לא עלתה לו טבילה עד שיאמר ברי לי שלא היה עלי קודם לכן (חול' י.).שחט ואמר ברי לי שלא נגעתי שחיטתו כשרה (שם ב:). ואם שחט ואמר ברי לי שלא נתעלפתי שחיטתו כשרה (שם ג:). ברי ושמא ברי עדיף (כתוב' יב:),ר"ל טענת ברי לי הדבר עדיפה ויש לה יותר יפוי כח מטענת אדם שאינו יודע בברור וטוען שמא היה כך וכך. כל א' וא' אומר אותי גזל היינו טענת ודאי וזה אומר איני יודע וברי עדיף משמא (רש"י ב"מ לז:). אימתי נאמן הבעל בטענתו כמו שביאר כשהוא טוען טענת ברי ואומר בעולה מצאתיה וכו' אבל כשהיא טוענת טענת צרי והוא טוען שמא כגון שהיא אומרת תחתיך נאנסתי ונסתפחה שדך וכו' היא נאמנת לפי שהיא טוענת טענת ברי והוא טוען טענת שמא (ריא"ז, שלטי הגבורים, כתוב' א ג).

***ברי**, ש"ז, כנ' בריו, בוריו, — א) סגולת מה שהוא ברי, לא חולה, חזק, מעמד הטבעי והרגיל של כל דבר, Gesundheit; santé; health: (מה שנאמר בכתוב אם יקום והתהלך בחוץ) על משענתו (הכונה היא) על בוריו (מכי', מס' נזיקין ו), ר"ל על בריאותו וכחו הראשון כמקדם. נשתתק מתוך בוריו (ירוש' גיט' ז לח ג). פירוש (הילד מלינק) מתוך בוריו (שם כתוב' ה ל.). כאדם שזורה ונותן תבן בפני עצמו עד שמעמיד הדגן על בריו (מד"ר ויקרא יד). ויהיה גופו שלם ועומד על בוריו כל ימיו (רמב"ם, דעות ד כ). משיתחיל (הילד) לדבר(אביו)מלמדו תורה צוה לנו משה ושמע ישראל ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו (הוא, תלמוד תורה א ו). ואין הנפש מתאוה להם ומתמדתן אלא מפני צורך הגוף כדי שימצא חפצו ויעמוד על בוריו (הוא, תשובה ח ו). ותציגהו (את החולה) על בריו בנפשו ברוחו ובנשמתו (אמ' הבקר, קלט).—ב) בריו של דבר, מהותו האמתי, כמו שהוא, Wesen; essence: שלחו ליה מבי רב לשמואל ילמדנו רבינו יצא עליה קול מראשון ובא אחר וקדשה קידושי תורה מהו שלח להו תצא והעמידו הדבר על בוריו[1]) והודיעוני (גיט' פט:).

[1]) רש"י: הוו בודקין אחר הקול להעמיד דבר על אמיתתו אם אמת הוא או שקר.

אומרים לה (להסוטה) בתי אם ברור לך הדבר שטהורה את עמדי על בורייך ושתי (סוט' ז:). מעמידין אותו על בוריו (מד"ר בראש' ע). קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד). שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמיתת דבר זה על בוריו (רמב"ם, יסודי התורה א י). ודבר זה (שאלהים הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה) אין כח בפה לאומרו ולא באוזן לשמעו ולא בלב האדם להכירו על צוריו (שם ב י). ואם תאמר שידע (הקב"ה) שיהיה (האדם) צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו וכו' ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו (הוא, תשובה ה ה). ולא כל הדעות יכולין להשיג האמת על בוריו וכו' ואינו יודע המדות שידין בהן עד שידע האמת על בוריו (הוא, עבודת כוכבים ב ג). אין ספק שידע כל זה על בוריו ואמיתו יותר מכולם (הקד' מלמד התלמידים). ואין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריין (י' תריזי, הקד' פרוש המשנה להרמב"ם).

א.*ברי[1]), ש"ז,—שם המלאך הממונה על המטר ועל גדול הפרות: יה בשלישי הטריח ברי הדשיא דשאים והפריא (ר"י טוב עלם, אאמיר, שמ"ג). — ועי' אף ברי.

ב.*ברי, — כמו ב"ר[2]): על חלקת מצחך יד יוצרך לא שמה לבנת השלג וברי צמר צחר (יל"ג, תנה).

בריא[3]), ת"ז, לנק' בריאה, בראה, מ"ר בריאים, בראים, בריאי, בריאות, — א) בעל בשר, שמן, beleibt corpulent: ועגלון איש בריא מאד (שופט' ג יז). ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם (של דניאל וחבריו) טוב ובריאי בשר (דני' א יה). — ולנק' לבהמות: הוי רעי ישראל וכו' את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו הבריאה תזבחו (יחזק' לד ב-ג). ובשר הבריאה יאכל (זכר' יא יו). — ומ"ר: והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר (בראש' מא ב). ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת (שם ד). — וגם צמח, מלא ועבה: והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וטבת וכו' ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים

[1]) עי' הערה בערך אף ברי.
[2]) לפי פרוש קצת המפרשים הקדמונים להמלה ברי בפסוק אף ברי יטריח עב (איוב לז יא).
[3]) מן ב.ברא.

הבריאות והמלאות (שם ה-ז). — וכמו מריא, במשמ' נזון ברפת: עשרה בקר בראים [1]) ועשרים בקר רעי (מ"א ה ג). — ומאכל בריא, (בריא), שמן וטוב, fat ; gras ; fett.: על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה [2]) (חבק' א יו).—ב) לא חולה, healthy ; sain ; gesund: כי אין חרצבות למותם ובריא[3]) אולם (תהל' עג ד). הוא אומר שכ"מ היה והן אומרין בריא היה (ב"ב קנג:). הבריא שאמר כתבו גט לאשתי רצה לשחק בה מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת (גיט' ו ו). ר' יוסי אומר בחולה ובזקן טמא בילד ובבריא טהור (מקו' ח ד). אין אוכלין איזוב יון בשבת לפי שאינו מאכל בריאים (שבת יד ג). חולה מרגיל צריך תשעה קבים בריא מרגיל צריך ארבעים סאה (ירוש' ברכ' ג הלכ' ה). איזו היא מתנת בריא שהיא כמתנת שכיב מרע וכו' בריא שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת (ב"ב קלה:). האוכל כמדה זו הרי זה בריא ומבורך יתר על כן רעבתן פחות מכאן מקולקל במעיו (עירו' פג:). א"ר יוחנן אבא ממשפחת בריאים היה (חול' פד.). עשיתים בריאים כאולם (מד"ר ויקרא יז). ויצו (הורדוס) לאופים לתת לחם לזקנים לחולים ולבריאים וליתר העם (יוסיפון נה). וכל מאכל בפי בריא כנפת והנפת בפי חולה כתנים (ר"י הלוי, ידעגוך נדוד). הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי ה' הוא (רמב"ם, דעות ד א). וכל המנהגות הטובים האלו שאמרנו אין ראוי לנהוג בהן אלא הבריא אבל החולה וכו' כל מקום שאין בו רופא אחד הבריא ואחד החולה אין ראוי לו לזוז מכל הדרכים האלו (שם כא-כב). דיו לבריא לאכול בשר מערב שבת לערב שבת (שם ה י). לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלשים ותשע (הוא, סנה' יז א). בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים (רמב"ן, שמות כג כה). כי טוב גוף בריא לנפש הבריאה (יל"ג, חנה). — ג) *בדבר לא בע"ח, סל וכדומה, לא שבור, לא קרוע, לא רעוע: הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח ובריאה כדי לקבל אריח ר"י אומר רחבה אעפ"י שאינה בריאה (עירוב' א ג-ד). הטופל כלי חרס הבריא וכו' הטופל את הבריא טהור ואת הרעוע טמא (כל' ג ה). (בגד) שלשה על שלשה (שנמצא) באשפות בריא וצורר מלח (שם כז יא). יכול שאינן (השמים) בריאים ת"ל הזקים (ירוש' ברכ' א הל' א). לא שנו אלא בכותל רעוע אבל בכותל בריא המניע פטור (ב"ק ל.). אין מוליכין את הקטן (ללמיד מעבר לנהר) אא"כ היה בנין בריא ע"ג הנהר בנין שאינו ראוי ליפול במהרה (רמב"ם ת"ת ב ו). כתלים בריאים (הוא, תעני' ג). וכן מיחם עד מקום שהאור שולט בו אפילו בבריא (ר"ש כל' ג ה). כלים שמבשלין בהן זפת לזפת הספינות וטפילתן לצורך היא אפילו בבריאים שצריכין היסק גדול (שם). שהקורה התחתונה מתוך שהיתה רחבה ביותר בעובי אמה היתה חזקה ובריאה ויכולה לקבל הבנין שעליה (רע"ב מדות ד ו).—ובהשאלה, דעות בריאות, סברות בריאות: הדיעות בריאות או עלולות (מו"נ ב מ). כמה וכמה אמתלאות וסברות בריאות הנאמרות באמת (ר"י מודינא, ארי נו' כג).—ד) *דבר בריא, שאין ספק בו: ואם דבר בריא שהוא בן שבע (מד"ר במד' ד).—ה) כמו ברי, במשמ' תה"פ, בריא לי, ר"ל אין לי ספק בדבר: קבר הנמצא מטמא למפרע בא אחד ואמר בריא לי שלא היה קודם לעשרים שנה אין טמא אלא משעת מציאה ואילך (תוספתא טהר' ד ט). עם הארץ שקבל עליו (חברות) והיו לו טהרות ואמר בריא לי שלא נטמאו וכו' גוי שנתגייר והיה לו יין נסך ואמר בריא לי שלא נטמא (שם ט ו-ז).

בריאה, ש"נ, מ"ר בריאות,—א) שה"פ מן ברא: ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה את פיה (במד טז ל). אחד בריאת [1]) הזכר ואחד בריאת הנקבה זה וזה לארבעים ואחד (ניד' ג ז). בבריאת עולם היו עוסקין (ירוש' ברכ' ה הל' א). לבריאה שמים קדמו ולשכלול ארץ קדמה (מד"ר בראש' יז). אין יציר זולת יצירתך ואין בריאה כי אם בריאתך (ביה"ת ה). כשנתן הקב"ה לשלמה מן החכמה מה שהבטיחו בה ידע מסודות בריאת אלו המינים מה שאפשר לאדם לדעת (י' חריזי, הקד' פרוש המשנ' להרמב"ם).—ב) יכלל הנבראים, כל העולם הברוא: ועל שפת היריעה הבריאה החיצונה (רשב"ג, כתר מלכות). ומחסה שים בצור נשגב בכסאו לבל יטוש לעולמים בריאה (רמב"ע,

---

[1]) אולי במקום מריאים. — [2]) מסו': ב חד חסר. ואמרו המפרשים כי בא תאר נקבה במקום זכר כאלו היה כתוב אכילה בריאה וכדומה.—[3]) אולי במשמעה הראשונה, ור"ל אולם הוא בעל בשר ושמן.

[1]) יש גורסים ברית.

תרכ"ט ע יג).—ג) ״בקבלה, העולם השני, העולם שאחרי עולם האצילות, והיא המדרגה השניה בהתגשמות ההשפעה האלהית: עולם הבריאה שם נשמות הצדיקים וגנזי ברכה וחיים ושם כסא הכבוד של הקב"ה (מסכת אצילות, גנזי הקב' לילניק). הנה נתברר אצלינו כי ד' עולמות אבי"ע (אצילות בריאה יצירה עשייה) כלולים בהויה (רח"ו, עה"ח, היכ' אבי"ע יא). ששה ספירות עומדות לחוק בששה פרצופים ומהם נעשה ד' עולמות אבי"ע (חומ"ק, רמח"ל, י' פרקים כ ג). אלו ז' היכלות שבבריאה כבודו של מקום מתפשט בתוכם (שם ח טו).—ד) ״כמו בְּרִיאוּת: הלחם גם האדם הבריא יספיק בו לבדו אבל מי שאינו בבריאה נכונה יבקש שאר מיני המסעדים (ספר הזייס א כ). — ה) ״הטבע, die Natur; nature: מכל אשר בתבל מכל צבאות הבריאה שמץ דבר לא ידעה (בכי"ע כלוך, הקד'). בו מרחפת רוח הבריאה (מא"ג, דכיר). בת אל אלהים הבריאה הן אני (אד"מ, בב"ק, חלום חזון לילה). לאדני הארץ ומלאה הבריאה וכל הדדה (יל"ג, מזמורי יהודה א). גם הבריאה הנדיבה העניקתה יתר הוד והדר על אחיותיה (הוה, דו"מ).

״בְּרִיאוּת, ש"נ, — מעמד הגוף הבריא, שאינו חולה, Gesundheit; santé; health: חוט השדרה נותן כח באדם ובהמה ודגים להיות שדרתו עומדת בבריאות (רש"י כוכה יח.). אבל זיעה שוה היא לכל נפש דאינה תענוג אלא לבריאות (תוספ' שבת לט:). ועוד כלל אחר אמרו בבריאות הגוף כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו (רמב"ם, דעות ד יד). שהרי יש שם נכפים שגם בעת בריאותם דעתם מטורפת עליהם (הוה, עדיות ע ט). לא מצאנו בספרים שיהיו הזכרים גם הנקבות שוים אלא הכל לפי הבריאות (ראב"ד, השגות, בכית' עבור ב י). אין עושר כבריאות (משלי חכמים, דרך טובים). אין עושר כבריאות ואין נעימות כלב טוב (הרוקח, שרש זכיות). חברתי הלכות הולין והנהגת הבריאות והנהגת הנפש אשר היא ללב רפואות (רמ"ע פלקיירא, המבקש). הבריאות היא תכונה יהיה בה הגוף במזגו והרכבתו בענין שיצאו הפעולות כלם בריאות ושלמות (קאנון א ב א ב). הנה ראוי שתודענה ברפואה סבות הבריאות והחולי (שם א א ב). אמר החכם המעמדת הבריאות השמירה מן השובע (לידה לדך א ג א). החולים שהם מקשיבים לקול הרופאים והחכמים ולא יעשו מה שיצוו שהם רחוקים מהבריאות באמת ובתמים (עמנו', מחב' י). שעד שמת הוא (ר"נ היה בריאות בעולם והיו לומדים תורה מעומד (רע"ב, סוף סוטה). אינני עדין בקו הבריאות וכחי הראשון סר מעלי (במא לדק' מורפורגו, הסכ' הרכניס, ח). כמו שנוהגים לומר בבריאות ובחיים (פלא יועץ, דכור). כי הגילום פעלו על בריאותי (דכיר, מכתב ב). קצרתי במקום שהיה ראוי להאריך כי עיפה נפשי ואינני בקו הבריאות (יל"ג, אגרות ב רס). — ״שמירת הבריאות: החלק המעשי מהרפואה נחלק לשני חלקים הא' ידיעת הנהגת הגופים הבריאים וזה נקרא ידיעת שמירת הבריאות (קאנון א ג, בשמירת הבריאות). — ועי' חולי, רפואה.

״בְּרִיאוּתִי, ת"ז, לנק' ־תית, — של הבריאות, לצרך הבריאות: התעמלות בריאותי, סימן בריאותי (כל מלאכ' הגיון, מכות, כהור' המלים).

״בְּרִידָה, — בש"פ מן ברד: ויברוד ברידת היער (רש"י יבע' לב יט).

א. בְּרִיָּה, ש"נ, — מזון מועט להולה וכדומה, כמו בָּרוּת: שכב על משכבך והתחל ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחתי ותברני לחם ועשתה לעיני את הַבִּרְיָה למען אשר אראה ואכלתי מידה (ש"ב יג ה). לכי נא בית אמנון אחיך ועשי לו הַבִּרְיָה (שם ז). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הַבִּרְיָה החדר ואברה מידך (שם י).—ובהשאלה למזון הצמחים: מניחין (זבל לאילנות) להברותם שהזיבול היא בריה להם כלומר מאכל (ר"ת סוכ' מד:).

ב.* בְּרִיָּה, ש"נ, מ"ר, בְּרִיּוֹת, כנו' בְּרִיָּתוֹ, — כל דבר נברא, בפרט בע"ח, Geschöpt; créature; creature: תאו בריה[1] לעצמה שור הבר בריה לעצמה (תוספתא כלא' א ט). כוי בריה[1] לעצמו ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם חיה הוא או בהמה (שם בכורי' ב ב). הטל אינו יורד בזכות בריה (ירוש' ברכ' ה הל' ב). כשנתן לא נמלך בבריה (שם ט הל' ז). ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה (של זעמו של הקב"ה) (ברכ' ז.). ויש אומרים בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה (יומא לח.). יצתה בת קול ואמרה לו (לטיטוס) רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה וכו' עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה (גיט' נו:). המפלת בריה

[1] בתוספתא צוק"מ בירייא.

שיש לה ב׳ גבים ובו שדראות (ניד׳ כד.). שאין הצד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה׳ סז:). יש בריה באחת (בכור׳ לט.), שיש לה כוליה אחת. למי שיצא לדרך וכו׳ ולא נמצא לא עיר ולא פונדק ולא אילן ולא מים ולא בריה (מד״ר במדב׳ כ). למה נקרא שמה (של היתוש) בריה שפלה שמכנים ואינו מוציא (תנחומא חקת א). אמר (הקב״ה) אם אני בורא אותו (את האדם) מן העליונים הרי העליונים רבין על התחתונים בריה אחת ואם אני בורא אותו מן התחתונים נמצא התחתונים רבין על העליונים בריה אחת (והזהיר, ויקרא לה:).—ואמר הפיטן: ובמלות לשון הפליא דברתו ויקרא שמות לכל בריתו (נעם אכן, ב׳ שבוע׳). — וביחס להאדם: אני בריה וחברי בריה (ברכ׳ יז.). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לכל בריה צרכיה (ירוש׳ ברכ׳ ד ח.). שלמהר מתה מוטל לפניה ואין ברייה משגחת עליה (בס כתוב׳ ז לא:). איזהו על אתר כל שלא עבר שם ברייה (בס גיט׳ ג מד:). אמר ריש לקיש באותה שעה (כיצא שאול ושלשה בניו למלחמה) קרא הקב״ה למלאכי השרת ואמר להם בואו וראו בריה שבראתי בעולמי (מד״ר ויקרא כו). כל המכנים ברייה אחת לתוך כנפי השכינה מעלין עליו כאלו הוא בראו (מד״ר בה״ש, לריח). שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה (בס רות, ותבכב מרגלותיו). שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות (רמב״ם, יסוה״ת ב ב). — ומ״ר בְּרִיּוֹת: מודים אנחנו לך אדון כל הבריות (ירוש׳ ברכ׳ א הל׳ א). כנגד ג׳ פעמים שהיום משתנה על הבריות (בס ד הל׳ א). מעשה בר׳ גמליאל שראה גויה נאה ובירך עליה וכו׳ ברוך שכן ברא בריות נאות בעולמו (בס ט הל׳ ב). ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהם ב״א (ר״ה יא.). הרואה בריות משונות אומר ברוך משנה הבריות (ברכ׳ מז:). שלשה בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש וכו׳ ובשש בריות אלו העולם מתנהג ברוח בחכמה ובאש ובאור ובחשך ובמים (מד״ר שמות יה). הרבה בריות ברא הקב״ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן וגנזן הקב״ה מן העולם (בס לה). ותשמרני מֵהָמוֹן גלים וכו׳ וּמֵהַבְּרִיּוֹת הרעות הגדלות בים וביבשה (סמג״ל, תפלת הים). — וכו׳: אמר רבי יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב״ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק לבריותי (ירוש׳ ברכ׳ ט הל׳ ג). המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים (תפלה). שאין הקב״ה בא בטרוניא עם בריותיו (ע״ז ג.). (הרואה) הכמי אוה״ע אומר ברוך שנתן מהכמתו לבריותיו (ברכ׳ נח.). אני ממחה על בריותי ואין בריותי ממחים על ידי (מד״ר בראש׳ כח). אברהם שעשה אותך אדון על כל בריותיך (בס במות, סוף ג). כל בריותו של הקב״ה לוין זה מזה (בס לה). צאינה וראינה במלך וכו׳ במלך שברא בריותיו שלמות (בס, בה״ב). שפוט לטרף טרף עיניו תצפינה, לא לשחת בריותיו דרכיו תרפינה (רבות לשבת ברא״ש׳, אחבבה). אל רחום וחנון לכל בריותיו, עשה עם עמך וסלחת לחטאתיו (סלי׳ לנו״ג, בלוס תקרא, סמא״ל).—הַבְּרִיּוֹת, כללות בני האדם, die Menschen; les gens; people: הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות (אב׳ א יב). כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (בס ג י) משמח את הבריות (בס ו א). וכל מי שאינו צריך ליטול (צדקה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (פאה ח ט). קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר (נדר׳ יא ג). לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחברו לפי שאין דעת הבריות שוות (תוספתא ברכ׳ ה ט). כל מי שחכם ועניו ושפל וירא חטא ופרק טוב ורוח הבריות נוחה הימנו עושין אותו דיין בעירו (בס חגי׳ ב ט). ואל תעשינו שיחה בפי כל הבריות (ירוש׳ ברכ׳ ד הל׳ ב). אדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום (בס שקל׳ ג מז ג). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (בריתא, סוף אבות). כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ברכ׳ ו:). ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה וכו׳ אוי להם לבריות שלא למדו תורה (יומא פו.). אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות (חגי׳ יב:). בא וראה כמה גדול כבוד הבריות שור שהלך ברגליו (צריך לשלם) ה׳ שה שהרכיבו על כתפיו (צריך לשלם) ד׳ (ב״ק עט:). הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו מה הבריות אומרות עליו מה הנאה יש לפלוני ומה הבריות מזיקות לו (בס פא:). לעולם ישכיר אדם עצמו לע״ז ואל יצטרך

לבריות (כ"ב קמ.). המזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות (כתוב' נ.). עד שהבריות מרננות עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם (ספרי, בהעל' לב). הבריות פקידין אצל נשותיהן טפה של לבנות והקב"ה מחזיר להם אותה טפה בריה נאה ושלמה (מד"ר קהל', ברכות סטובה). הבריות אומרים איש פלוני רוחו יתירה איש פלוני רוחו קצרה (שם, ויקרא טו). אמר לה (אברהם לשרה) נעמוד ונטרדה (את הגר) מביתנו מה יהיו הבריות אומרים עלינו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת). אל ישנה אדם ממנהג הבריות (דא"ז ה). עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (אדר"נ יו). וקחו לכם דרך להיותכם בכל הבריות (יוסיפון פד). ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו (רמב"ס, סנה' כד ע). האיש הזה בן מות הוא שמטעה את הבריות אחריו (תולדות ישו).—דעת הבריות: הגונב דעת הבריות (שבו' לט.). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ועם בתו מפני דעת הבריות (אדר"נ, ב).—טענת הבריות: לא יספר עם האשה בשוק ואפילו עם אשתו ואין צ"ל עם אשה אחרת מפני טענת הבריות (שם). — ובהשאלה, כל דבר שלם שיש לו שם בפני עצמו, וכיוצא בזה: וכן גיד הנשה שנתבשל עם הגידין או עם הבשר בזמן שמכירו מגביהו והשאר מותר שאין בגידים בנותן טעם ואם אינו מכירו הכל אסור מפני שהוא בריה בפני עצמו (רמב"ס, מ"א יו ו). זה הכלל אמר רבי יצחק כל דבר ששמו עליו כשהוא שלם וכשאינו שלם אבד שמו זה קרוי בריה כגון גיד אם אינו שלם אינו קרוי גיד (סמ"ג ל"ת קלט). בריה דהיינו כגון נמלה או עוף טמא וגיד הנשה ואבר מן החי וביצה שיש בה אפרוח וכיוצא בהם אפילו באלף לא בטל (טור יו"ד ק).—ועי' בְּרִיָּה.

***בִּרְיוֹן[1]**, בִּרְ-, ש"ז, מ"ר בִּרְיוֹנִים, בריונות, — א) אחד מגדוד שומרי ראשם של הקסרים ברומא והצטינו בעריצות ואלמות ועשו כטוב וכישר בעיניהם גם בקצת הקסרים, praetorian; prétorien; prätorianer:

משל למלך שהבריונים שלו גינו אותו בפורפורא שהוא לבוש (מד"ר שמות ל). — ב) נקראו בהעברה גדודי אנשים שתפסו להם בזרוע הכח והשלטון והתנהגו בקושי ובלי חמלה במתנגדיהם, Terrorist; terroriste: תבעו אותו הבריונים ונתן להם (פסיקתא, ודי זהב). — ובפרט בימי מלחמת היהודים ברומא קראו כך ידידי הרומאים את קנאי ההרות. — ובהרחבה כל איש עז וקשה ופריץ: העמידו עליו בריונות[1] קשים אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו אותו במשכב זכור (מכי', פרשת עמלק א). והחוטאים והפושעים והבריונים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה א). יד כל עריץ היה אמיץ חלש יעריץ כאיש בריון (אדון עולם, להוש"ר, אילת השחר). יש בעולם בריונים, לקול המוכיחים אינם פונים (דרך טוב, יואל שן, ע). — וסמי': וכל הנגררין אחריו בעלי אגרופין הן ואישי בריוני דורנו (קנן אגר' בוקבד' מה).

1) משק' אֶבְיוֹן. בארמ' במ"ר בריוני: אבא סיקרא ריש בריוני דירושלם בר אחתיה דר' יוחנן בן זכאי הוה (גיט' נו.). הוו בהו הנהו בריוני אמרו להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא בהדייהו לא שבקינהו אמרו להו ניפוק ונעביד קרבא בהדייהו אמרו להו רבנן לא מסתייע' מילתא קמו קלנהו להנהו אמברי דחיטי ושערי (שם — היו שם אלה הבריונים אמרו להם רבנינו נצא ונעשה שלום עמהם (עם הרומאים) ולא הניחום (הבריונים) אמרו (הבריונים) להם (לרבנינו) נצא ונעשה מלחמה עמהם אמרו (הרבנים) לא מיסתיע הדבר עמדו הבריונים וישרפו אוצרות החטים והשעורים). וכבר התחבטו במלה זו כל חוקרי הלשון ולא מצאו דבר נכון בענין מקורה ופרושה. קצת הקדמונים פרשו מלשון בּוּרוּת (כך רש"י). הערוך פרש לסטים ופריצים, אך לא אמר מה מקור המלה. ב' מוספיא כתב: פי' בל"י אלמים עושקים ואנשי מלחמה, וזהו הפרוש היותר מכון ומדויק למלה זו לפי הענין בכל מקום שבאה, אך לא נתברר לאיזו מלה בלשון יונית כון ר' בנימין. לוי החליט מלה זו לשמית וגזר אותה מן לשון בר, ברי, והכונה אדם שאינו מן הישוב, פראי. וכן יסטרוב. והמשקל, כרשום למעלה, הוא אמנם עברי, אך הגזרה אינה טבעית. זקש אמר כי נסתעפה ממלה יונית בוליונסו, שפרושה הוא שטוף בזמה. המשביר: אֶבריוני ביונ', שפרושה חצוף. קוהוט הביא השערות אך כלן דחוקות ורחוקות. S. Kraus גזר אותה מהשם היוני φρούριον, וכבר פקפק בזה I. Löw. והנה מהמאמר הראשון המובא בפנים: למלך שהבריונים שלו וכו' נראה ברור כי הבריונים היו גדוד מיוחד של המלך והיו עושים גם בהמלך כטוב בעיניהם, וזה היה טיבם של גדוד קסרי רומא שנקרא Praetoriae אז, והשם הזה החל אח"כ לשמש במשמעת גדודים חפשים שלכדו השררה בחזקה ומתנהגים באלמות. והנה אינני יודע באיזה דרך נהיה praetoriae או praetorianus לבריון, עכ"פ לפי טיבו היה הגדוד המפורסם ההוא דומה כמעט ממש להבריונים בירושלם בימי המלחמה. וקצת תמוה הדבר כי דוקא זכר הגדוד המפורסם ההוא שתפס כ"כ מקום בחיי הרומאים לא בא בשום מקום בתלמוד ומדרשים בשמו, אם לא נניח שנתכונו אליו בהשם בריון.

1) אולי במשמעה הראשנה או השניה.

*בִּרְיוֹן, ש"ז, מ"ר בִּרְיוֹנִים, — כמו בְּרִיָּה: ונחומים תכמיר לכל בִּרְיוֹנִים, ומפתיחת ידך מתפרנסים ונזונים (אפוסי חלב, לעצירת גשמים).

בְּרִיחַ[1], בְּרִיחַ, ש"ז, מ"ר בְּרִיחִים, בְּרִיחִים, בְּרִחִים, — א) בד או קורה של עץ וכדומה העובר לרחבם של קרשים וכדומה לחברם יחד, Querholz; traverse; cross-beam: וְהַבְּרִיחַ התיכן בתוך הקרשים מברח מן הקצה אל הקצה (שמות כו כח). ויעש את הַבְּרִיחַ התיכן לברח בתוך הקרשים (שם לו לג). ועשית בְרִיחִם עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן האחד (שם כו כו). ואת טבעתיהם תעשה זהב בתים לַבְּרִיחִם וצפית את הַבְּרִיחִם זהב (שם כט). ויעש בְּרִיחֵי עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן (שם לו לא). קרשי המשכן וּבְרִיחָיו ועמדיו ואדניו (במד' ג לו). — ב) בד מעץ או ברזל וכדומה עובר על פני הדלת ונכנס בשני קצותיו בשני מזוזות הפתח מעבר מזה ומעבר מזה ומונע הדלת מלהפתח, Riegel; verrou; bolt: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים וּבְרִיחַ (דבר' ג ה). ויקם (שמשון) בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הַבְּרִיחַ וישם על כתפיו (שופט' טז ג). ערים גדלות חומה וּבְרִיחַ נחשת (מ"א ד יג). ושברתי בְּרִיחַ דמשק (עמו' א ה). קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח נאם יי' לא דלתים ולא בְרִיחַ לו (ירמ' מט לא). ישבים באין חומה וּבְרִיחַ ודלתים אין להם (יחזק' לח יא). ואשים (להים) בְּרִיחַ ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף (איוב לח י-יא). דלתות נחושה אשבר וּבְרִיחֵי ברזל אגדע (ישע' מה ב). הציתו משכנתיה נשברו בְרִיחֶיהָ (ירמ' נא ל). לאויביך פתוח נפתחו שערי ארצך אכלה אש בְּרִיחָיִךְ (נחום ג יג). טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בְּרִיחֶיהָ (איכ' ב ט). המה קרוהו (את שער הדגים) ויעמידו דלתתיו מנעוליו וּבְרִיחָיו (נחמ' ג ג). — ובמליצה: לקצבי הרים ירדתי הארץ בְּרִחֶיהָ בעדי לעולם (יונה ב ז). — ג) כמו פָּלִיט, מי שברח ונמלט מידי האויב, Flüchtling; fugitif; fugitive: לבי למואב יזעק בְּרִיחֶהָ עד צער (ישע' טו ה). למענכם שלחתי בבלה והורדתי בְרִיחִים כלם וכשדים באניות רנתם (שם מג יד). — ד) אחד מחלקי כלי הנחשת: והכלל שתשים פניך נגד השמש באיזה מקום שתמצא והרם והשפל המעצר הוא הבריח עד שיכנס אל אור השמש מהנקב הגדול (כלי נחש' לרלב"ג, שער ב). דע שעשיית ותיקון כלי הרובע אשר נדבר בו על אחת משתי בחינות הראשונה ע"י בריח המורה ע"פ תקות חוט המשקל ונבאר תחלה בבחינת אשר היא ע"פ בריח המורה וכו' תקח לך בריח אחד ארכו כמדת אלכסון של הכלי ורחבו כמו חצי צפורן או חצי ממנו והוא נקרא בריח המורה (נחמ' ונעים, דוד גנז רמג). — ה) הקו המדומה שעובר בדמיון דרך כדור הארץ מקטב אל קטב, Achse; axe; axis: והקו הישר הנמשך במחשבה בקרב חללו מקטב אל קטב ועובר על מרכז העולם יקרא בריח העולם ובעלי הסודות יאמרו עליו כי הוא לויתן נחש בריח שעליו רמז הכתוב (יסוד עולם לר"י הישראלי ב א). ובריחי הארץ נחשבים כגון עובר על אמצעית הארץ על הנקודה הזאת יצא אל היקף הארץ אל שני צדיה והיה מבריח מן הקצה אל הקצה והקו הזה הנקרא בריח הוא ארוך מעל קו ישר שהיה עובר על הארץ וחולק אותה (הגיון הנפש לבר חייא, ה עמוד ג). דע שהקו ההולך מצד אחד של הכדור או הגלגל ועובר על המרכז ויוצא אל עבר השני הוא יקרא בריח לפי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה וחכמי המחקר קראוהו קוטר וכו' ושתי הנקודות של ראשי הבריח או הקוטר הן צירי העולם האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי והמחקרים קוראים לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי (נחמ' ונע', דוד גנז כא). הקוטר היוצא מציר כדור המתנועע סביבו ועובר על מרכזו ופוגע בציר השני הוא אשר אקראנו בריח (מוסדות תבל ב). מרת זוית נטיית בריחו (של מאדים) מול מסלתו הוא לפי העיון של חכמי זמננו בכדי אחת וששים מעלות ובריחו קטן מקוטר משוה היום שלו (שם לה). הקוטר ממשוה יומו (של שבתאי) גדול מבריחו בכדי חלק אחד עשר וזה יורה לנו כי גם הוא מתגולל סביב בריחו (שם לח). ושנים מהם (מהקוטרים) אין להם זוג האחד גדול מכולם ואחד קטן מכולם והם נקראים בריחים (שם מד). — ו) קורה ישימו הקצה האחד תחת משא ותשען על משענת בנקדה מנקדת הקורה קרובה יותר להקצה שתחת המשא ובקצה השני יכבידו עליה להורידה למטה, Hebel; levier; lever: שהנך רואה שכובד אבן 200 ליטרא צריך ד' אנשים להגביה אותה ואיש אחד עם הבריח שיתן תחתיה יגביהנה שבבריח ג' נקודות אחת הוא במקום שנשען הבריח וכו' ובנקדה הב' ר"ל הקצה של הבריח הוא מקום הכובד של אבן (גבור' ה' ליש"ר מקנדיא, דף ס). וכבר הסכמתי וכו'

[1]) עי' שרש ברח.

לקרוא העץ הארוך העגול המניחים הסבלים תחת האבנים הגדולות או הקורות כשרוצים להגביהם בשם בריח וכו' ואין ספק שאם יהיה הבריח של ברזל או עץ כבד יגביה יותר בקלות מהעץ הקל וכו' איך בכח קטן של אדם אחד נגביה משא גדול על ידי הבריח מה שלא יעשו בלתי אם הרבה אנשים גם קצה הבריח הנרחק מהמשענת או המרכז שוקל יותר מקצהו השני שתחת המשא וכו' שערך הכח אל הכבד בערך שבין חלקי הבריח (הוא, מעין חתום לא). אם יהיה הבריח בעל שתי זרועות במשקל שוה או ינשא כובד שני המשקלים יחד מהמשען או הציר לבדו כי המשען הוא לבדו האוחז הבריח ומעכבו לבלתי ימשך למטה מכובד שני המשקלים (רא"ב' למודים ליגדא כ ד סה). — ז) ׳כעין גשר על נהר וכדומה: והוצרכו לשים בריחים על כל העמקים באופן שיוכלו לעבר עליהם (רלב"ג, פרוש דה"י כג, אולה"ס גרכר ב). בריחים לעבור הנהר (שם 47). — ח) ׳רצועת יבשה בין שני ימים מחברת שתי יבשות ורצועת ים מחברת שני ימים, : Erd-,Meerenge; isthme,détroit; isthmus,strait בריח הארץ הוא רצועת הארץ אשר תפסיק בין שני ימים הסמוכים ותחבר שתי ארצות אשר בשני עברי ימים יחד וכו' בריח הים הוא רצועת הים אשר תפסיק בין שתי ארצות הסמוכות ותחבר שני הימים אשר בשתי עברי ארצות יחדיו (שבי"ע, בשם ס' ראשית למודים). הים שבו ששה בריחים והם רצועות ים לא רחבות אשר יפסיקו בין שתי ארצות סמוכות זו לזו ויחברו שני ימים גדולים ורחבים (ספר הברית א ח).

*בְּרִיחָה, ש"נ, — א) שה"פ מן בָּרַח, במשמעתו הפשוטה: שלישי לבריחה (מד"ר ברא"ש' עד). כמה נאה בריחה שברחת (שם שמות כז). פושעים היו בישראל באותה שעה והיו אומרים בבריחה אנו בורחים כדרך שבני אדם בורחים (תד"א ז). ויושט העבד את ידו על ראשו ויתן אות בריחה לאגריפס המלך (יוסיפון סה). ויהי היום והיתה בריחה באיזו מדינה וברחו כולם ובדרך בריחתם עברו דרך איזה יער (מעשיות להר"ן לה.). — ובכלל התרחקות מדבר מהדברים: כדי שיוכל (היועץ במלחמה) ליעץ הקרבה אל המועילים והבריחה מן הנזקין (נופ' לופ', מסיר ליאון ב יה). בחירתו (של החולה) לאכול הדברים החמוצים ובריחתו מלאכול המתוקים (נוה שלום יב ב). התשוקה אל הנאות והבריחה מהמזיק (זכות אבות, מתכבת יין לבנון). — ב) ׳מאון בדעה מהדעות: כי אין בריחתנו מן המאמר בקדמת העולם מפני הכתובים אשר באו בתורה בהיות העולם מחודש (מו"נ ב כה). וכבר העירותיך על עיקר זה המאמר ושזה כולו בריחה מהתחדשות דבר (שם כט). וכבר ביארתי לך והודעתיך בריחת התורה ממעשה הכישוף כולם (שם ג לז) בריחת הבורחים מאלה הענינים (אמונה רמה נח). ומזה היו בורחים תכלית הבריחה (ר"י אברבנאל, ואלה, כבד לב פרעה). ולא היתה תלונתו (של איוב) על מיתת בניו וזה מתכלית בריחתו מליחס שקר ועול אל הש"י (אוהב משפט, ביאור' לאיוב כט). ענין הבריחה להיות חושש חששה רחוקה (פלא יועץ, בורח). — ג) ׳שבר של בעל עסק, שחדל לשלם נשיו, Bankrott : faillite ; bankruptcy קרוב לסוף שנה זו קודם ר"ה תקכ"ד נעשו בריחות גדולות ועצומות עד מאד בבג"ק ממש לא נשאר איש מהחלפנים ובעלי כיסים העצומים שלא היו לפלטה גדולה (מגי' ספר, יעב"ץ רו).

*בְּרִיחוּת, — כמו בריחה: ודמה במרוצתך ובבריחותך לבריחת הצבי (עמג', פי' שה"ש, כ"י קמברידש).

*בְּרִיָּה, ש"נ, כנ' בְּרִיָּתוֹ, וגם בְּרִיָה, בְּרִיָתוֹ, — א) שה"פ מן ברא, במקום בריאה: כל שהוא מבריית המים (ידים ב ב), כל מה שנברא מן המים כגון יבחושים וכיוצא בהם. אחד ברייתו[1] הזכר ואחד בריית הנקבה זה וזה לארבעים ואחד (ניד' ג ז). מתחילת ברייתו של עולם ימי החמה יתירים על ימות הלבנה אחד עשר יום (כעו"ל ד). מברייתו של עולם (תעני' ב.). (גזרו טומאה על כלי זכוכית) הואיל ותחלת בירייתן מן החול (שבת יה:). אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחילת ברייתו היא (פסח' נד.). החומט תחילת ברייתו בבעדשה (נזי' נב.). מתחלתברייתם (של נח, יוסף, מרדכי ומשה) נתקנו לכך (מד"ר שמות ב). מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה (שם ויקרא כה). יש מהן דעות שהן לאדם מתחלת ברייתו לפי טבע גופו (רמב"ם, דעות א ב). אלא אם כן היה גופו רע מתחילת ברייתו (שם ד ב). — ובלי המלה תחלת: שמיר זה ברייתו כשעורה (סוט' מח:). — ומשמשת במשמ' טבע הגופים ומעמדם כמו שנבראו, Beschaffenheit, natürl. Zustand ;nature, état naturel; nature, natur condition אין עושין תמרים דבש ולא תפוחים יין ולא סתוניות

---

[1]) כך במשנה שבגמרה.

חומץ ושאר כל הפירות אין משנין אותם מברייתן (תרומ' יא ג). ואבר הפורש ממנו והוא כברייתו (עדי' ו ג). כלב שאכל בשר המת שלשה ימים מעת לעת הרי הוא כברייתו (זב' כ ג), במעמדו הטבעי. שלא אמרו אלא גוש כברייתה (תוספתא כל' ב"ק ג ז). זה הכלל כל גזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מברייתה [1]) אומר לו הרי שלך לפניך ואם שינה אותה מברייתה משלם כשעת הגזילה (שם ב"ק י ד). יין מבושל ואלונטית הרי אילו אסורין מפני שתחילתן יין אלנטית כברייתה הרי זו מותרת (שם ע"ז ד יב). פשתים כברייתו צמר כברייתו (ספרא, נגע' יג). כלייש זה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היה ברייתו של מן (ספרי, בהעל' פט). כל שנשתנה מברייתו ולא שינה ברכתו יצא (ירוש' ברכ' ו הל' ב). לפיכך חיתה נבדקת (הסוטה) במים ובעפר אם טהורה היא כברייתה או לאו (תנחומא, נשא ה). שינוי החוזר לברייתו הוא ושינוי החוזר לברייתו לא שמיה שינוי (סוכה לז:). מה להצד השוה שבהן שכן לא נשתנו מברייתן (ע"ז מו.). מה מים שלא נשתנו מברייתן אף אוכל שלא נשתנה מברייתה וכו' מה מים שלא נשתנו מברייתן ע"י האור אף אוכל שלא נשתנה מברייתו ע"י האור (שם לז:). אמרו לו (אוכל נמלה כל שהוא חייב) מפני שהיא כברייתה (מכו' יז). דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו (רמב"ם, דעות ו א). כשהיה האבר שלם כברייתו בשר וגידים ועצמות (הוא, טומאת מת ב ג). ולא גזרו טומאה אלא על גוש כברייתו (שם יז). מי שפיו נבלם מחמת גופו וברייתו אבל אם נבלם מחמת הרוח אינו מום (הוא, ביאת המקדש ז ז). ולא פירות מברייתן וכו' דבר שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל (הוא, במעשר ה ג). — ובמשמע' צורת הדבר: חלזון זהו גופו דומה לים וברייתו דומה לדג (מנח' מד.). כלי של ברזל הוא וברייתו כעציץ של קנקן (ערוך, ערך אוכלא). — ב) הדבר שנברא: שבעה בריות זו למעלה מזו וזו למעלה מכולם ברא רקיע (אדר"נ לז). — וכל העולם הנברא: שהברייה נאררת בעד דברתו (מדר' תדבא ז).

*בְּרִיכָה, ש"נ, מ"ר בְּרִיכוֹת, — א) שה"פ מן בָּרַךְ, נפילה על ברכו: אי זו כריעה ואי זו בריכה ר' חייא רבא הראה בריכה לפני ר' ונפסח ונתרפה (ירוש' ברכ' א ג). בר קפרא אמר לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (שם שם ד). — ב) ענף מאילן נטוע באדמה שהבריכו ונקלט באדמה: אילן שנעקר ובו בריכה והוא חי ממנה חזרה הזקינה להיות כבריכה (ערלה א ה). וכן בריכה שנפסקה והיא מליאה פירות (שם). — ובהשאלה: שתי בריכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית (יבמ' סג.). — ג) מה שהיונות או עופות אחרים יולדות בפעם אחת, Brut; couvée; brood: הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה (ב"ב ה ג). בריכה ראשונה ושניה (גמ' שם פ.). מחלוקת (של ב"ש וב"ה אם יטול הגוזלות מהשובך או אין) בבריכה ראשונה וכו' אבל בבריכה שנייה דברי הכל בעומד (ביצה י.). שהיונים יולדים בריכה בכל חדש וחדש והן שני גוזלות זכר ונקבה (רש"י שם). — ומ"ר: אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורידין ממנו ארבעים סאה גוזלות משלש בריכות בחדש (ברכ' מד.). נחילין אלו הבריכות של דבורים קרי להו נחילין (רגמ"ה ב"ב פ.). — ד) בהשאלה לאילנות הפרי, שהאילן מביא בפעם אחת: באילן שעושה שתי בריכות בשנה וכו' אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וזיתים וחרובין (ר"ה יד.).

בְּרִיכָה, עי' בְּרֵכָה.

*בְּרִיקָה, ש"נ, מ"ר בְּרִיקוֹת, — שה"פ מן בָּרַק: וכמו שהשמש בבריקותיה על המים הזכים תעשה רשימה בכתלים (אגר' התשו' לר"י לטיף ג). הסברה נותנת שיש להם (להככבים הקיימים) אור טבעי כי אין בריקת הנבוכים (כככבי לכת) כהברקת הקיימים המבריקים וזוהרים ושולחים חצותיהם בתמידות (מעש' טוביה, עולם הגלגלים י).

*בְּרִיקוּת, ש"נ, — תכונת דבר המבריק: והוא כמו בריקות ואש עוברת וזאת היא אחיזת עינים (ראב"ע שמות ז יא). האופנים שהיו בתכלית הזהר והבריקות (רמב"ל דוכן, מ"א, חלק שושנים ג).

בְּרִירָה, עי' בְּרֵרָה.

*בְּרִירָה, ש"נ, מ"ר בְּרִירוֹת, — א) שה"פ מן בָּרַר: הותר מכלל ברירה ביום טוב (ירוש' שבת ז ב). ברירת הדבר הצודק מהבלתי צודק (רע"ב, אבות ה טו). — ובמשמ' טהרה ונקיון: לשון מריקה וברירה ולבון (רד"ק ירמ' נא יא). — ב) בפרט ברירות ראשי עדה,

— [1]) בתוספתא צוק"מ מבירייתה.

דַּיָּנִים, ראשי העדה וכדומה, Wahl;élection; election: הסכימו ועשו הנהגה שבְּרִירַת הנאמנים ונאמניהם והבית דין ומקבלי החשבון וגבאי צדקה שעתידין להתמנות עתה וכו' ושלשה מהם אותם שיצאו ראשונה בגורל יעשו מזולתם הבּרירות (שו"ת ריב"ש, ריד). כי לא היו (אנשי הקהל) מוסכמים בבּרירה והיה ביניהם חילוק וכו' שאתם תעשו הבּרירה ולא תטריחו אותי לדבר זה (שו"ת מהרלב"ח לח). עיר אחת שהיתה לה הסכמה וכו' שהברורים מואת השנה להם לבדם כח והרשאה להקים ברורים אחרים וכו' ושלא יוכל שום אחד מאותם האנשים שיעלה בהסכמתם לשים אותו לרשת בבּרירות הנו' לסרב (מהרש"ך א קיב). וכשמוע טובי העיר הדבר הזה נעתרו לקולם ובאו לידי בּרירת דיינים (פחד יצחק, ערך ברותא).—דוכסי הבּרירה, הדוכסים בגרמניה לפנים שהיתה להם לבד זכות הבּרירה לברור את המלך, Kurfürsten: על כל דוכסי הבּרירה ובראשם פרימיסיל מלך ביהם אשר הוא לעולם הראש והראשון לדוכסי הבּרירה (צ"ד ב, ש' תתקע"ב לאלף ו). מיד אחר מות הדוכס פרידריך שהיה אחד מדוכסי הבּרירה (מגי' איכה לרי"ט הלר).

בְּרִירוּת, ש"נ, — הכח לראות ולהבחין: לא נתן הקב"ה בהם כח בעין ולא בּרירות בלב (הקד' פרוש יצירה לר"י ברצלוני).

בְּרִית[1], ש"נ, מ"ר בְּרִיתוֹת,—מעשה שעושים בני אדם ביניהם שעל ידו הם מתחיבים לקים דבר זה לזה, ולפנים היו כורתים דבר בשעת מעשה זה ולכן אמרו כָּרַת בְּרִית, Bündniss, Vertrag, Alliance, pacte; covenant: ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם בְּרִית (בראש' כא כז). תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה בְרית עמך אם תעשה עמנו רעה (שם כו כח-כט). ויכרת יהונתן ודוד בְּרית באהבתו אתו כנפשו (ש"א יח ג). — ובפרט בין מלכים, בין עמים בעניני מדינה: וישלחם המלך אסא אל בן הדד וכו' לאמר בְּרית ביני ובינך בין אבי ובין אביך (מ"א טו יח-יט). ובְרית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (הוש' יב ב). — כרת ברית לפלוני, התרצה לחיות עמו בשלום: לא תכרת להם (ליושבי הארץ) ולאלהיהם בְּרית לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם (שמות כג לב-לג). השמר לך פן תכרת בְּרית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך (שם לד יב). לא תכרת להם בְּרית ולא תחנם (דבר' ז ב). ויאמרו אליו (אנשי גבעון ליהושע) ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו בְרית ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך בְּרית (יהוש' ט ו-ז). אחרי אשר כרתו להם בְּרית (שם טז). ואתם לא תכרתו בְּרית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון (שופט' ב ב). ויכרת לו (מלך ישראל לבן הדד המנצח) בְּרית וישלחהו (מ"א כ לד). — ויאמרו עוד כרת ברית לפלוני, הטיל עליו חובה, הביא אותו בברית: ויכרת יהושע בְּרית לָעָם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט (יהוש' כד כה). ויבא אתם (יהוידע הכהן את שרי המאות) אליו בית יי' ויכרת להם בְּרית וישבע אתם (מ"ב יא ד). — וכרת ברית על פלוני, ברגש איבה אליו, בכונה להרע לו: כי נועצו לב יחדו עליך בְּרית יכרתו (תהל' פג ו).—וכרת לפלוני ברית עם פלוני, היה המתוך, עושה הברית בין פלוני ופלוני: וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים (הוש' ב כ), מליצה, ר"ל עשה שיהיה שלום ביניהם.—ובהשאלה, הבטחה מחלטה לעשות או לא לעשות דבר, Versprechen; promesse; promise: הנני מקים את בְּרִיתִי אתכם ואת זרעכם וכו' והקמתי את בְּריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול וכו' זאת אות הַבְּרית אשר אני נתן ביני וביניכם וכו' את קשתי נתתי בענן והיתה לאות בְּרית ביני ובין הארץ (בראש' ט ט-יג). והקמתי את בְּריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לִבְרית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (שם יז ז). הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם בְּרית עולם (ישע' נה ג). כי אמרתם כרתנו בְּרית את מות ועם שאול עשינו

---

[1]) מלה עברית ואין אחות לה בשאר הלשונות השמיות. וכבר פקפקו הקדמונים בדבר אם היא משרש ברת משקל פְּעִיל, או משרש ברה משקל בְּכִית, שְׁבִית. ריב"ג, בערך ברת, הביא שתי דעות אלה ולא הכריע, וכן רד"ק. והנה בשרש ברת אין כל מקור למושג השם ברית, ובשרש ברה סברו הקדמונים כי השם ברית נסתעף ממושג החתוך והכריתה שבשרש זה. והאחרונים למן גזנ' ועד ברט (מה"ש כי' רמט), קניג ואחרים, הסכימו כלם שזה משק' פעית מן ברה, וגזרוהו קצתם כמו הקדמונים ממושג חתוך וכריתה, וקצתם (הומל, דילמן בוהל) ממושג ראיה והחלטה שיש לשרש בר באשורית. וגם זה דחוק, ואולי ראוי יותר לשים לב להשערה, כי ברית דומה להשם בּרות, ופרושו אכילה מועטת, על שם המנהג שהיה בימים הקדומים לאכל יחד בשעת כריתת הברית, ולכן מלח הברית, וברית מלח.

הזה (שם כח יה), ר"ל בטוחים אנו כי לא ישלט בנו המות. כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה כג).—כרת ברית לעיניו, חיב את העינים שלא תבטנה: ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה (איוב לא א). — ויאמרו בא בברית עם: ואשבע לך ואבוא בברית אתך (יחזק' יו ח).— עבר בברית: לעברך בברית יי' אלהיך (דבר' כט יא). — שם לו ברית: כי ברית עולם שם לי (ש"ב כג ה). — ולבטל הברית ישתמש העברי בהפעלים הפר, נאר, חלל, כפר: כי עברו תורת חלפו חק הפרו ברית עולם (ישע' כד ה). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך נארתה ברית עבדך חללת לארץ נזרו (תהל' פט לט-מ). מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו (מלא' ב י). שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו (תהל' נה כב). וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע' כח יח). — ברית מלח, ברית חזקה שתתקים הרבה: כל תרומות הקדשים וכו' נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יי' לך ולזרעך אתך (במדב' יח יט). יי' אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח (דהי"ב יג ה). — לוחות הברית, ספר הברית, הלוחות, הספר שהיה כתוב שם הברית בין יי' וישראל: ויקח (משה) ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו (העם) כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע (שמות כד ז). בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר כרת יי' עמכם (דבר' ט ט). — ארון הברית, הארון שהיו מונחים בו הלוחות: בעת ההוא הבדיל יי' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי' (דבר' י ח).— מסרת הברית, עי' מסרת. — בעל ברית פלוני, איש שהוא בברית עם פלוני: והם (אשכול וענר) בעלי ברית אברם (בראש' יד יג). — וכן איש בריתו: עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (עוב' א ז). — אשת בריתו של פלוני, אשתו הנשואה לו בברית הנשואים: אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך (מלאכי ב יד). — ומ"ר *בריתות: הרי שש עשרה ושלש בריתות[1] לכל אחת ואחת (תוספתא סוט' ח י). שזו נתנה בי"ג בריתות (ברכ' מח:). ואין לך כל דבר מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמנה בריתות (סוט' לז:). צפור (אעפ"י) שאין לה לא זכות אבות ולא בריתות ולא שבועות בניה מכפרים עליה (מד"ר דבר' ו).—ואמר המליץ: ושימו על לבבכם השבועית בכרתנו פני אל הבריתות (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, מט). בדבור אחד (שבמשנה) נכללין כמה עיקרין וכמה קבלות סברות בקוצר לשון וכן כמה בריתות תלויין על משנה אחת (ר"מ אלדבי, ש"א ח). —בפרט נקראת המילה ברית, בריתו של אברהם: ויאמר אלהים אל אברהם וכו' זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם (בראש' יז ט-יא). והמלבין פני חבירו ברבים והמפר בריתו של אברהם אבינו וכו' אעפ"י שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעוה"ב (אב' ג יא). אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש (ירוש' ברכ' ט ד). אשר קדשנו במצוותיו וצונו להכניסו (את הילד) בבריתו של אברהם אבינו (ברכ' אבי הילד בשעת המילה). ועל בריתך שחתמת בבשרנו (בהמ"ז). והרגלים הם יותר ארוכים מן הברית (עמה"מ, ריש א דז"א מד).—*ובהרחבה לאבר המילה בעצמו: אף בכסות אין מדקדקין (עם העני המבקש בגד) מפני בריתו של אברהם אבינו (ירוש' פאה ח כא.). — ומליצה, *ברית כרותה לדבר, לאמר כך טבעו מעולם: אמר רבי יוחנן ברית כרותה היא היגע תלמודו בצנעה לא במהרה הוא שוכח וכו' ברית כרותה היא הלומד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח (ירוש' ברכ' ה א). אמר אביי ברית כרותה לשפתים (סנה' קב.), ר"ל כך מנהגו של עולם שכל דבר היוצא מהשפתים סופו להתקים. אמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם (ר"ה יז:). ברית כרותה לו (להפשפש) שכל המוללו מריח בו (נדה נח:). מה סבורין בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד אלא כל זמן שהשמים והארץ קיימים בריתן קיימת לכשיבוא אותו יום וכו' באותה שעה ותופר ביום ההוא (מד"ר בראש' לד). ברית כרותה למים אפילו בשעת שרב רוחה שייפה (שם ג). מה נמרצו אמרי יושר שהם חוקים לפלש עד הלב ולהתקבל כי אז ברית כרותה שיקבו חור בדלתי הלבבות השומעים ויעשו פרי (ר"מ אלשיך, איוב ו כה). ומי יתן והיה מאריך (האויל) מלענות מיד כי היה מרחיק מחיתתו רק ברית כרותה לפיו לענות מיד (שם י יג). ותגלה אותו בפירוש כי ברית כרותה לשפתים לגלות מה שהוא בלב (שם טו ו). ברית כרותה לצדיק המקיים התורה מעוני וכו' סופו יהיה לקיים התורה מעושר (מעבר יבק, שפתי רננות כח).—*ברית! הברית! לציון שבועה וקיום דבר, ולתמיה: כשבאתי והרציתי

—[1]) מהד' צוק"מ: כריתות.

דברים לפני ר' אלעזר בן עזריה אמר לי ברית אילו דברים שנאמרו בחורב (תוספתא חלה א ו). כשבאתי והרציתי דברים לפני ר"א אמר לי ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני (פסח' לח:). הברית הן הן הדברים שנאמרו למשה בחורב (ירוש' פאה ו יט:). —ברית המלוכה: וימחו הסופרים במצות המלך את שם אנטיפטר ממכתב הברית למלוכה אשר למלכי יהודה וכו' וימלוך המלך את ארקילאוס בנו ויכתבהו במכתב ברית המלוכה אשר למלכי יהודה (יוסיפון סא). — בְּרִית הַחֲדָשָׁה, שם לספר האונגליון: והם(החולקים עלינו) מגדלים אותם (את ספרי הנביאים) והוגים הפסוקים שלהם ויקיימו הברית החדשה (אמונה רמה ב ה). אולם לא שבה הבוגדה כי אם נשאה את הנער מזה והלאה ותכניסהו בברית החדשה (מעשיות ילינק, יב). — וברית הישנה, להתנ"ך. —ומ"ר: אמונת המון היהודים היא שהיות השני הבריתות צודקים יחד נמנע בשכל (אמונה רמה ב ה).

בֹּרִית[1], בורית, ש"נ, — א) עשב [2]) נותן אפר קלי שסגולתו לטהר ולנקות הזוהמא, Alkali;alcali;alkali: כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בֹּרית נכתם עונך לפני נאם אדני יי' (ירמ' ב כב). כי הוא כאש מצרף וּכְבֹרית מכבסים (מלאכי ג ב). נתר ובורית קמוליא ואשלג כדי לכבס בהן בגד קטן (שבת ט ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ובורית קמוניא ואשלג (ניד' ט ו). השלישית והלביצין והירענה והבורית והאהל יש להן שביעית (תוספתא שבי' ה ו). הירענין והבורית והאהל (ירוש' שבי' ז). הוסיפו עליהן החלביצין והלעינין והבורית והאהל (שבת נ.). בורית הנקרא קוליא (אסף, 170). מיני כבוסים כגון בורית ואהל (רמב"ם שמיט' ה י). ואם עשתה המכוה אבעבועות יזלפנה ביין או בחלב עז או בבורית ויחבשנה (מ' אלדכי, ש"א ד ג). — בֹּרית כרשינה, עי' כרשינה. —ב) יקראו אחרי כן בשם זה את ההרכבה ממיני אפר ושמנונית שמשמשת לרחיצה וכבוס[1]), Seife; savou; soap: ובהמות אשר בו ישתמשו במקום בורית (שבי"ע, הודו). עפר בורית מראהו לבן שחרחרת וכאשר ישרוהו במים יעלה קצף הרבה כבורית (ליגד', רפא' למוד' א ח).

*__בָּרַיְתָא__[2]), ־רַיְתָה[3]), מ"ר בָּרַיְתוֹת, ברייּ, —משנה חיצונה שלא הכניסה רבי בתוך סדר המשניות שלו, Baraïta: אפרש אותו ואבאר עיקרו מהמשנה ומהברייתא הנמצאת (הקד' פרוש רב נסים גאון). ועיקר זו הברייתא חקוקה במסכת שבת (שם). וכמו כן אם היתה ברייתא או שמועה אשר זכרתי כי היא במקום פלוני והיא במקום אחר (שם). כי לא כל מה שנזכר

---

[1]) מלה עברית, ואין לה חבר בשאר לשונות האחיות. והוא משק' יחיד במשקלי שמות הדברים שבאו במקרא. ואמר ריב"ג וז"ל: העקר בו דגשות הריש וקמוץ הבית בשרק או בקמצות ע"מ גפרית וכאשר נמנע דגשות הריש נמשך הקמוץ ונתחדש במלה נח רפה היא הוו. ע"כ. וכן רד"ק: כי הריש ראויה להדגש לולי כי לא תקבל דגש ומשפטו ברית בפלס גפרית. ע"כ. והמדקדקים החדשים לא העירו כלום על צורתה של מלה זו. והכל מסכימים כי מקורה בשרש ב ר ר, על שם פעולתה של העשב ואפרה לברר ולנקות ולטהר. אך זה קצת דחוק. — [2]) אין ספק בדבר כי קראו בֹּרית לאחד ממיני הצמחים, הואיל והיא מנויה בין הדברים שחלה עליהם חובת שביעית, וחובה זו אינה חלה אלא על דבר שגדולו מן הארץ. ומפני זה דחתה הגמרה (ניד' סב.) דעת מי שתרגם בֹּרית כבריתא, שהוא גפרית. והנה בגמ' שם אמר רב יהודה בורית זה אהלא (בגמ' שבת צ.: זה חול, וכן בא חול במקום אהל (ניד' כו:), ועי' ערך חול). והקשו והתניא הבורית והאהל משמע מזה כי ברית ואהל הם שני דברים, ושקלו וטרו שם ובאו לידי מסקנה כי בֹּרית היא אמנם אהל אלא שיש תרי גווני אהלא. ולפי זה צריך לאמר כי אהל (בסור' אחלא) הוא שם כללי לקצת מיני עשבים שיש בהם היסוד המנקה והמטהר (I.Löw, Pfln. Salsola), ולאחד מהמינים הללו קראו בֹּרית (וערך אָהָל בספר זה צריך תקון והרחבה ויבוא בתוך ההוספות והתקונים). והערוך ערך זתא הביא עוד מאמר בהגמ' כאן שאיננו בהספר' שלנו: מאי בורית זיתא, ונזכרה מלה זו גם בערב' וסור' כשם תאר לאחד ממיני אשנאן אחלא (לו שם). ריב"ג תרגם ברית באושנאן(a), אך אשלג הוא אשנאן, ובמשנת נידה המובאה בפנים נזכרו בורית ואשלג יחד, א"כ בורית אינה ממש אשלג, אלא מין אחר, והרמב"ם בפרוש המשנה (ניד' ט ו), תרגם ברית בע'אשול (b), והוא בערב' גם שם למה שהופפים בו הראש. — [1]) לפי רש"י שלעז ברית שבון, וכן רד"ק: וי"מ אותו כי הוא הנקרא בלעז סבון.

[2]) בארמית ברייתא: הא ברייתא היא ובמתניתין ליבא (ברכ' יט.—זו ברייתא היא ובמשנתנו אין זה). ור' יוסי בר חנינא ברייתא לא שמיע ליה (שבת יט:— ור' יוסי בר חנינא לא שמע הברייתא).—ובהרבה מקומות ביוד אחת (אגר' ר' שרירא גאון, ובגוף הקדמ' הרמב"ם לפרוש המשנה, וספ' והזהיר, ויקרא יד, סה, ועוד).—וכך נקוד בבריתא דר' פנחס שפרסם דר' גרינה' מתוך כ"י ישן (הלקוט' ב) והעיד כי הנקוד הוא מגוף כה"י. — [3]) כך נקוד בגוף פרוש המשנ' של הרמב"ם למס' פרה שבכ"י אקספ' שפרסם מ' למבר, (REJ XIV, 273).

---

a) أُشْنَان b) غاسول

מהברייתות בתלמוד מצויות לרב הברייתות (שם). וכן ר' הושעיא ובר קפרא חיברו ברייתות לבאר דברי המשנה (רמב"ם, הקד' יד החזקה). וכן חברו ר' חייא ור' אושעיא ברייתות אשר מדברי רבם נשמטות (הליכ' עולם א א). וכן נמצא דברי רבי בכמה ברייתות שאינן במשנה (ס' כריתות, שער ב). בריתות המובאות בתלמוד לפעמים בארוכה ולפעמים בקצרה (פחד יצחק, בריתות).

א.ברך[1], ממנו בֶּרֶךְ, א.בֵּרַךְ, *הִבְרִיךְ, *בֶּרֶךְ.

בֶּרֶךְ[2], ש"נ, מ"ז בִּרְכַּיִם, בִּרְכֵּי, בִּרְכָּיו, בִּרְכֵּיהֶם, — בִּרְכֵיהֶם, — א) כמו אַרְכֻּבָּה, והוא פרק החבור בין הפחד, שהוא עצם הירך והשוק, **Knie; genou; knee**: כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישע' מה כג). והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הַבִּרְכַּיִם אשר לא כרעו לבעל (מ"א יט יח). יככה יי' בשחין רע על הַבִּרְכַּיִם ועל השקים (דבר' כח לה). ולב נמס ופק בִּרְכַּיִם וחלחלה בכל מתנים (נחו' ב יא). על צד תנשאו ועל בִּרְכַּיִם תשעשעו (ישע' סו יב). מדוע קדמוני בִרְכָּיִם ומה שדים כי אינק (איוב ג יב). גם בני מכיר בן מנשה ילדו על בִּרְכֵּי יוסף (ברא' נ כג). בא אליה ותלד על בִּרְכַּי (שם ל ג). ואכרעה על בִּרְכַּי ואפרשה כפי אל יי' אלהי (עזרא ט ה). וכל אשר יכרע על בִּרְכָּיו לשתות (שופט' ז ה). ותישנהו (דלילה את שמשון) על בִּרְכֶּיהָ (שם טז יט). וכל יתר העם כרעו על בִּרְכֵיהֶם[3] לשתות מים (שם ז ו).—כִּשְׁלוֹן בִּרְכַּיִם: חזקו ידים רפות וּבִרְכַּיִם כשלות אמצו (ישע' לה ג). בִּרְכַּי כשלו מצום ובשרי כחש משמן (תהל' קט כד). כושל יקימון מליך וּבִרְכַּיִם כרעות תאמץ (איוב ד ד). רפיון ידים וכשלון ברכים אשה לא תאשר את בעלה (כ"ם גני' כה כג). — *שְׁפַל בֶּרֶךְ, עָנָו: ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם (תענ' טז.).—ב)*בֶּרֶךְ המחרשה, כמו בּוֹרֶךְ עי' זה: כמלא ברך המחרישה (תענ' כה:).

[1]) משתף לאשור', ערב', עברית, ארמ', ואתאפ'.

[2]) עי' שרש א.ברך, וצורתו הקדומה היתה בִּרְךְ וגם בֶּרֶךְ, באשור' בִּרְכּ, בער' רֻכְּבַּה a), אך הפעל הוא ברכ, בארמ' ברכא ארכבתא.—[3]) הפעם האחת שנמצא זה הכנוי רפה, וכך מסור במסורת: כל לישנא דגושים בר משנים רפים: ברכיהם על ברכיה. ולא עמדו החכמים על טעם השנוי מדוע בכל הכנ' כּ דגושה, זולתי ברכים נסתרים רפה. וסוברים Olsh. וכמו"כ St. כי זה מן מ"ז אחר שהיה לפנים והוא בִּרְכַיִם.

a) رُكْبَة

***בֹּרֶךְ**[1]), (בורך), ש"נ, — אחד מחלקי המחרשה, והוא העץ העקום אשר עליו תשב החרב: הנוגע בעול ובקטרב וכו' בחרב ובבורך[2]) וביצול (כלים כא ב). נותן רובע כרשינים על בורך המחרישה (אהל' יז א).

א.בֵּרַךְ[3]), פ"ע, עתיד אֲבָרֵךְ, — כרע ונפל על ברכיו, **nieder knieen; s'agenouiller; kneel**: באו נשתחוה ונכרעה נִבְרְכָה לפני יי' עשנו כי הוא אלהינו (תהל' צה ו-ז). וַיִּבְרַךְ (שלמה) על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה (דהי"ב ו יג). — ואמר הַפַּיְטָן: אופני הוד ושרפי להבה אראלי וחשמלי וגלגלי מרכבה בורכים וקודים ומעריצים אהבה לנערץ בסוד קדושים רבה (קובץ' הפיוט' כט). לך נִבְרְכָה ונְבָרְכָה ולדברך נשתאה (שם כד).

—הפע', הִבְרִיךְ,—א) עשה שִׁיִּבְרַךְ, שיפל על ברכיו, בפרט את הגמל: וַיַּבְרֵךְ (אליעזר עבד אברהם) הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים (ברא' כד יא). — ב) *הטה ענף של אילן מחבר לארץ עד הקרקע והטמין ראשו של הענף באדמה למען יקלט ויצמח משם יונק אחר: המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על גבה ג' טפחים וכו' אפילו הבריכה בדלעת או בסילון הבריכה בסלע אע"פ שאין עפר על גבה אלא ג' אצבעות (כלא' ז א). המבריך ג' גפנים ועקריהם נראים (שם ב). אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית וכו' ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור (שבי' ב ו). הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של יחיד או לתוך של רבים וכן המבריך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו (בכורים א א). ונטעתם

[1]) משרש אברך, מהשם בֶּרֶךְ. — [2]) כך בנוסח, וכך במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. אך רב האי הביא עוד גרסה אחרת בכף, עי' זה. והערוך גרס בורך, והביא עוד הגרסה של רב האי. ופרש רב האי, לפי הגרסה כורך, שזה הוא כעין משפך ארוך ובסופו כעין אֵת, ועל ידו ישפך הזרע לאט לאט אל התלם. והביא פרוש זה גם הערוך. אבל הרמב"ם פרש כמו שכתוב בפנים, וז"ל: ובורך אלעוד אלאעוג אלד'י תרכב פיה אלסכה והוא שבה רכבה אלאנשאן והוא אלד'י ינבסט מע סטח אלארצ' ענד אלחרת' ולד'לך תשמי ב־ירך. ע"כ. ובעברית: ובורך הוא העץ העקום אשר יתחב בו האֵת והוא דומה לברך האדם והוא המתפשט עם שטח הארץ בעת החרישה ולזה יקרא בורך.

[3]) עי' שרש ברך. בערב' בַּרַכַּ a), אַבְרַכַּ b), ממש כמו בעברית.

a) بَرَكَ b) أَبْرَكَ

פרט למרכיב ולמבריך (ספרא קדוש׳, פרש׳ ג). הנוטע והמבריך והמרכיב (תוספתא שביע׳ ב). — ובהשאלה: שתי ברכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית (יבמ׳ סג.).

— הָפע׳, הוּבְרַךְ, — שהבריכוהו: או שהיה עיקרו בתוך שדהו והבריך קצתו בתוך שדהו ודרך הרבים או דרך היחיד מפסקת באמצע בין העיקר והצד המוברך (רמב״ם, ביכורי׳ ב י). שוב בדקתי בעובדי כרמים ואמרו לי כי רוב הכרמים מוברכים וכו׳ ושאלתי היאך מבריכין ואמרו לי בשיש לשרש שלשה ראשים או ארבעה שיוצא מן השרש ועושין חפירות סמוך לשרש מכסין בעפר כל אותם ראשים מלמטה ואין ניכר השרש הראשון כלל ונראה הראשון כששה גפנים יוצאין כ״א מן הקרקע (סמ״ג ל״ת קמו).

ב. **ברך**[1]), ממנו בֵּרֵךְ, בְּרָכָה.

ב. **בָּרַךְ**, קל לא נהוג.

— פִּעֵל, בֵּרַךְ[2]). כהפס׳ בֵּרֵךְ, עפ׳ בֵּרְכוּ, ככנ׳ בֵּרְכוֹ, בֵּרְכוּנִי, עת׳ יְבָרֵךְ, עם ו המהפך וַיְבָרֶךְ, ככנ׳ יְבָרֶכְךָ[3]) יְבָרְכוּ, צווי בָּרֵךְ, בָּרְכֵנִי, מקור בָּרֵךְ, ככנ׳ בָּרְכוֹ, וגם בָּרוֹךְ, בינ׳ מְבָרֵךְ, — א) בקש וקרא שתבאנה על אחר ברכה, אשר, כל טוב וכדומה, **bless ; bénir ; segnen :** וירא עשו כי בֵרַךְ יצחק את יעקב (בראש׳ כח ו). וזאת אשר דבר להם אביהם וַיְבָרֶךְ אותם איש אשר כברכתו בֵּרַךְ אתם (שם מט כח). וזאת הברכה אשר בֵּרַךְ משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו (דבר׳ לג א). ויאמר יוסף אל אביו בני הם וכו׳ ויאמר (יעקב) קחם נא אלי וַאֲבָרְכֵם (בראש׳ מח ט). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ (במדב׳ כג יא). גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וּבֵרַכְתֶּם גם אתי (שמות יב לב). וינשק (לבן) לבניו ולבנותיו וַיְבָרֶךְ אתהם (בראש׳ לב א). וַיְבָרֶךְ (יעקב) את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו וכו׳ (שם מח יה). וַיְבָרֶךְ (בלעם) בָּרוֹךְ אתכם (יהוש׳ כד י). וַיְבָרֶךְ (דוד) את העם בשם יי׳ צבאות (ש״ב ו יח). וַיְבָרְכוּ[1]) את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו (בראש׳ כד ס). ויצאו (משה ואהרן) וַיְבָרְכוּ את העם (ויקרא ט כג). וַיְבָרְכוּ[2]) (העם) את המלך וילכו לאהליהם (מ״א ח סו). ויקמו הכהנים הלוים וַיְבָרְכוּ[3]) את העם (דהי״ב ל כז). וַיְבָרְכוּ[3]) העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם (נחמ׳ יא ב). ויהי כאשר כלה יצחק לְבָרֵךְ את יעקב (בראש׳ כז ל). אלה יעמדו לְבָרֵךְ את העם על הר גרזים (דבר׳ כז יב). מְבָרֵךְ רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כז יד). — ועם כנוי: לא אשלחך כי אם בֵּרַכְתָּנִי (בראש׳ לב כז). ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בְּבָרְכוֹ[4]) אתו (שם כח ו). בעבור תְּבָרֶכְךָ נפשי בטרם אמות (שם כז ד). בעבר אשר יְבָרֶכְךָ לפני מותו (שם י). בעבור תְּבָרְכַנִּי נפשך (שם יט). גם קב לא תקבנו גם בָּרֵךְ לא תְבָרְכֶנּוּ (במד׳ כג כה). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא בֵרְכוּנִי חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ). ברוך הבא בשם יי׳ בֵּרַכְנוּכֶם מבית יי׳ (תהל׳ קיח כו). וַיְבָרְכֵם (יעקב את יוסף ובניו) ביום ההוא (בראש׳ מח כ). וַיְבָרְכֵם[5]) יהושע וישלחם (יהוש׳ כב ו). — ב) שלח הברכה, נתן לו אשר וטובה וכדומה, **Jem. Segen gewähren; combler des faveurs; cause to prosper** ויי׳ בֵּרַךְ את אברהם בכל (בראש׳ כד א). על כן בֵּרַךְ יי׳ את יום השבת ויקדשהו (שמות כ יא). בֵּרַךְ יי׳ את בית עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים (ש״ב ו יב). מעשה ידיו בֵּרַכְתָּ ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י). וּבֵרַכְתִּי אתה וגם נתתי ממנה לך בן (בראש׳ יז יו). וַאֲבָרְכָה[6]) מברכיך (שם יב ג). כי ברך אֲבָרֶכְךָ והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים (שם כב יז). ואהיה עמך וַאֲבָרְכֶךָּ (שם כו ג). אבוא אליך וּבֵרַכְתִּיךָ (שמות כ כד). וּבֵרַכְתִּיהָ והיתה לגוים (בראש׳ יז יו).

---

[1]) כמו״כ משתף גם בשאר הלשונ׳ השמיות. בכנענ׳, באשור׳ כָּרָב, במשמע׳ ברכה, בערב׳ בָּרַכַ a), בארמ׳ בְּרַךְ.

[2]) עי׳ שרש ברך. — [3]) הוריות הקורא: ועוד למקצת הסופרים כל לשון ברכה, אשר במקרא ערוכה, אם טעמה על כף נסוכה, פתחה ארוכה, בקשת דרוכה, כמו ואברכה מברכיך, ברכני גם אני אבי, ואני אברכם, ברכו ה׳ מלאכיו, וכדומה, ואם טעמה על בית תמוכה, כולה כרוכה, כמו והתברכו בו, ויתברכו, ויאמר דוד לכל הקהל בָּרְכוּ נא. ע״כ. — וכן בדה״ט ויתברכו בו, ברכו נא, והתברכו בו, בשוא לבד. ולא עמדו החוקרים על טעם השנוי, פעמים בָּרְכוּ ופעמים בָּרְכוּ, וכדומה, אם היו באמת שתי ההברות נהוגות, או היה בזה איזו כונה. — [1]) מ״ש: הריש בשוא. — [2]) מ״ש: הריש בשוא כמנהגו. — [3]) לא העיר מ״ש כלום. — [4]) כך בנוסחאותינו, ואולם מ״ש העיר והריש בשוא לבדו במקצתן ובמקצתן בשוא ופתח. — [5]) מ״ש: הריש בשוא לבדו כמנהגו. — [6]) מ״ש בשם המסרה: כל לשון ברכה

a) بَرَكَ

בָּרֵךְ יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה (דבר׳ לג יא). השקיפה ממעון קדשך מן השמים וּבָרֵךְ את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו (שם כו יה). ועתה הואל וּבָרֵךְ את בית עבדך להיות לעולם לפניך (ש״ב ז כט). הושיעה את עמך וּבָרֵךְ את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם (תהל׳ כח ט). כריח שדה אשר בֵּרֲכוֹ [1] יי׳ (בראש׳ כז כז). אשר בֵּרֲכוֹ יי׳ צבאות לאמר ברוך עמי מצרים (ישע׳ יט כה). צידה ברך אֲבָרֵךְ אביוניה אשביע לחם (תהל׳ קלב יה). ואל שדי יְבָרֵךְ אתך (בראש׳ כח ג). נחשתי וַיְבָרְכֵנִי יי׳ בגללך (שם ל כז). יְבָרֶכְךָ יי׳ וישמרך (במד׳ ו כד). ויגדל הנער וַיְבָרְכֵהוּ יי׳ (שופט׳ יג כד). ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה וַיְבָרְכֵם וירבו מאד (תהל׳ קז לח).—ג) קרא שלום לאדם, בפרט בברכה בשם ה׳ וכדומה, **grüssen; saluer; to salut**: ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה וַיְבָרֶךְ יעקב את פרעה וכו׳ וַיְבָרֶךְ יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה (בראש׳ מז ז-י). ויאמר (אלישע) לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יְבָרֶכְךָ איש לא תעננו (מ״ב ד כט).— ותשובה על ברכה: ויאמר (בעז) לקוצרים יי׳ עמכם ויאמרו לו יְבָרֶכְךָ יי׳ (רות ב ד). — ד) ביחס לאלהים, נרדף עם הלל, שבח וספר תהלתו, **preisen, loben (Gott), louer (Dieu); praise (God)**: ואכלת ושבעת וברכת את יי׳ אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך (דבר׳ ח י). ואקד ואשתחוה ליי׳ ואברך את יי׳ אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת (בראש׳ כד מח). בהתנדב עם בָּרְכוּ יי׳ (שופט׳ ה ב). בָּרְכִי נפשי את יי׳ וכל קרבי את שם קדשו (תהל׳ קג א). — ה) ביחס לאלהים או למלך, במקום קלל: והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך והוציאהו וסקלהו וימת (מ״א כא י). כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יְבָרְכֶךָּ (שם יא). כי הלל רשע על תאות נפשו ובצע בֵּרֵךְ נאץ יי׳ (תהל׳ י ג). בן נח ש ב י ר ך את השם בבינוים (סנה׳ נו.). — ו) קרא ב ר כ ה לאלהים על המזון וכדומה, **die Benediction sprechen; dire les bénédictions; to recite the benediction**: כבאכם העיר כן תמצאו אתו (את שמואל) בטרם יעלה הבמתה לאכל כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יְבָרֵךְ הזבח אחרי כן יאכלו הקראים (ש״א ט יג). כיצד מ ב ר כ י ן על הפירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ (ברכ׳ ו א). ב ר ך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון (שם ז).

— נפ׳, נִבְרַךְ, — נברך בפלוני, ברך את עצמו שיהיה כמו פלוני, וכדומה: ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה (בראש׳ יב ג). ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ (שם יח יח).

—פוע׳, בֹּרַךְ, מְבֹרָךְ,—א) ששלחו לו ברכה, שחלה עליו הברכה, **gesegnet sein; être béni; be blessed**: כי ידעתי את אשר תברך מְבֹרָךְ (במד׳ כב ו). מְבֹרֶכֶת יי׳ ארצו ממגד שמים (דבר׳ לג יג). תְּבֹרַךְ מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תְּבֹרָךְ (שופט׳ ה כד). ומברכתך יְבֹרַךְ בית עבדך לעולם (ש״ב ז כט). טוב עין הוא יְבֹרָךְ כי נתן מלחמו לדל (משלי כב ט). — ב) היה משבח ומהלל, **gepriesen sein; être loué; be blessed**: יהי שם יי׳ מְבֹרָךְ (איוב א כא).

—התפ׳, התבָּרֵךְ, התבָּרְכוּ, התבָּרְכוּ,—א) חשב את עצמו מְבֹרָךְ, נדמה בנפשו: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי (דבר׳ כט יח).—ב) כמו נפעל: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ (בראש׳ כב יח). ונשבעת חי יי׳ באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו (ירמ׳ ד ב). אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן (ישע׳ סה טז). כל העם אומרים לו (להכה״ג) אנו כפרתך והוא אומר להן ה ת ב ר כ ו מן השמים (סנה׳ ב א).

— נתפ׳, *נִתְבָּרֵךְ, — א) נשלחה בו ברכה, חלה עליו הברכה: שהיו מימיו מועטין ו נ ת ב ר כ ו (ירוש׳ מו״ק א פ).—ב) היה מהלל ומשבח: י ת ב ר ך שמו וכו׳.

בְּרָכָה, ש״נ, סמי׳ בִּרְכַּת, מ״ר בְּרָכוֹת, סמי׳ בִּרְכוֹת,— א) בקשת ואחול טוב ואשר שאדם מבקש ומאחל לרעהו, **Segen; bénédiction; blessing**: אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה (בראש׳ כז יב). וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו (שם מא). וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו (דבר׳ לג א). מה היה ב ר כ ה שברכן אמר להם תשרה שכינה על מעשה ידיכם (תוספתא מנח׳ ז ח). — ועם ה השאלה: ויאמר עשו אל אביו הַבְרָכָה אחת הוא לך אבי (בראש׳ כז לח). — וסמי׳: בִּרְכַּת אבד עלי תבא (איוב כט יג). — וכו׳: את בכורתי לקח (יעקב) והנה

דטעם בבית נקראת לעולם בלא פתח כמו והתברכו בו וכל לשון ברכה דטעם בכף לעולם נקראת הריש בשוא ופתח כגון ואברכה מברכיך.—[1]) כך בספרינו ר בחטף פתח. זמ״ש: הריש בשוא לבדו כמנהגנו.

עתה לקח בִּרְכָתִי (בראש' כז לו), ר"ל הַבְּרָכָה שנועדה לי. בא אחיך במרמה ויקח בִּרְכָתֶךָ (שם לה), הַבְּרָכָה שנועדה לך. איש אשר כְּבִרְכָתוֹ ברך (יעקב) אתם (שם מט כח), הַבְּרָכָה הראויה לו. — ומ"ר: ובאו עליך כל הַבְּרָכוֹת האלה (דבר' כח ב). — וסמי': בִּרְכֹת אביך גברו על בִּרְכֹת הורי (בראש' מט כו). — *ודבור: ינוחו לך בְּרָכוֹת על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (שבת לא). ינוחו לו לר"ש בְּרָכוֹת על ראשו (ע"ז ס:). תבוא עליו בְּרָכָה (ערוב' סג:). — ב) דבר שברכו אותו: ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור בְּרָכָה בקרב הארץ אשר ברכו יי' צבאות (ישע' יט כד-כה). — ג) ההצלחה והאשר והטוב וכו' שמבקשים בהברכה, Glück; félicité; benefits: אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם בְּרָכָה עד בלי די (מלא' ג י). כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא בְּרָכָה (מד"ר בראש' יז). הואל וברך את בית עבדך וכו' וּמִבִּרְכָתְךָ יברך בית עבדך (ש"ב ז כט). ליי' הישועה על עמך בִרְכָתֶךָ (תהל' ג ט). ושלחתי בכם את המארה וארותי את בִּרְכוֹתֵיכֶם (מלא' ב ב), הַבְּרָכוֹת שיש לכם. — ד) מַתָּנָה, דבר שנותנים עם הברכה לאיש, Geschenk; présent; gift: ותאמר לו (בת כָּלֵב לאביה) הבה לי בְרָכָה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים (שופט' א יה). וישלח (דוד) מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם בְּרָכָה משלל איבי יי' (ש"א ל כו). ועתה קח נא בְרָכָה מאת עבדך (מ"ב ה יה). קח נא את בִּרְכָתִי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל (בראש' לג יא). — ה) ברית שלום, קשר של ידידות, Bund; pacte; alliance: כי כה אמר מלך אשור עשו אתי בְרָכָה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (מ"ב יח לא). — ו) תהלה והודיה ותשבחות לאלהים, Lob; louange; praise: ויברכו שם כבדך ומרומם על כל בְּרָכָה ותהלה (נחמ' ט ה). — ז) *התרבות וגדול וכדומה לא בדרך רגיל, שנדמה שזה אי אפשר אלא ע"י בְּרָכָה: יצו יי' אתך את הַבְּרָכָה באסמיך ובכל משלח ידך (דבר' כח ח). ויהי בִּרְכַּת יי' בכל אשר יש לו (בראש' לט ה). נפתלי שבע רצון ומלא בִּרְכַּת יי' (דבר' לג כג). וצויתי את בִּרְכָתִי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקר' כה כא). אין הַבְּרָכָה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו (תעני' ח:). המצפה לשכר אשתו וריחים אינו רואה סימן בְּרָכָה לעולם וכו' ארבעה פרוטות אין בהן סימן בְּרָכָה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומים ומעות הבאות ממדינת הים (פסח' נ:). שבְּרָכָה שורה בתוך מעיה (מד"ר ויקר' לד). בְּרָכָה שרת באצבעותיו (שם רות, ויאמר לה). אין בְּרָכָה שורה על שלחן ריקם (צרור המור על התורה קמח). — ובמשמע' קִדְמָה, Fortschritt; progrès; progress: מי שאינו מראה סימן בְּרָכָה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו מראה (תוספתא בקל' ג כו). — ח) *במקום קללה וגדוף ביחס לאלהים ומלך, מפני הכבוד: העכו"ם שמוזהרים על בִּרְכַּת ה' כישראל (סנה' נו.). שבע מצות נצטוו בני נח דינין וּבִרְכַּת ה' עכו"ם גילוי עריות ושפיכות דמים וכו' (שם). — ט) *נוסח דברים שנקבעו לאמרם לתת שבח והודיה לאלהים: אלו הן בין הפרקים בין בְּרָכָה ראשונה לשניה (ברכ' ב ב). אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא בְּרָכָה (גמ' שם לה.). אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העוה"ז בלא בְּרָכָה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל (שם:). כל בְּרָכָה שאין בה הזכרת השם אינה בְּרָכָה (שם מ:). ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו בְּרָכוֹת (שם לה.). וּמִבִּרְכוֹתָיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא (שם נ.). — ט) *מאכלים טובים, מעדנים ומשקאות, וכיוצא בזה: ראה שם (בהפונדק) בִּרְכוֹת הרבה דגים וכל טוב (מדרש שו"ט י).

בְּרֵכָה[1], ש"נ, סמי' בְּרֵכַת, מ"ר בְּרֵכוֹת, — מקום למקוה מים, בפרט עשוי בידי אדם, Teich; étang; pool: וישבו אלה על הַבְּרֵכָה מזה ואלה על הַבְּרֵכָה מזה (ש"ב ב יג). ותקבצו את מי הַבְּרֵכָה התחתונה וכו' ומקוה עשיתם בין החמתים למי הַבְּרֵכָה הישנה (ישע' כב ט-יא). ואשר עשה (חזקיהו) את הַבְּרֵכָה ואת התעלה ויבא את המים העירה (מ"ב כ כ). ונינוה כִבְרֵכַת מים (נחום ב ט). עיניך בְּרֵכוֹת בחשבון (שה"ש ז ה). עשיתי לי בְּרֵכוֹת מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל' ב ו). הַבְּרֵיכָה שבבית והבית מזיע מחטתה (מכשי' ב ב). העבירו (את המעין) על גבי בְּרֵיכָה והפסיקו הרי הוא כמקוה (מקו' ה א). בריכה

[1]) בערב' בִּרְכָה a), ולא נתברר מקור שם זה. יש סוברים כי נגזר מהפעל ברך במשמע' הברכת הגמלים, ור"ל המקום שמבריכים שם הגמלים להשקותם, ויש אומרים כי עקר משמעותו של ברך היא פשט, וּבְרֵכָה ר"ל מקום שמתפשטים שם המים. אבל זו השערה רחוקה ומוזרה.

a) بِرْكَة

שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת (מו"ק ז.). הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעיו"ט (שם). ואמר הפיט: למעל לרקיע עש כברכת מים לנטות עליה כפה מוצעת מחמת מים (תקבעה כסל, תפל' גשם).—ועי' אשוח.

*בְּרֵכַת, -- כמו בְּרֵכָה: מעיין היוצא לתלמי ומן התלמי לברכת[1]) ראשונין הרי אלו פסולין מפני שהן נשאבין (תוספתא מקו' ד ח).

ברם[2]), ממנו בְּרוֹמִים, ואולי בֵּרֵם.

בֵּרֵם[3]), פ"י, עת' אֲבָרֵם, מקו' בָּרֵם, לְבָרֵם, — בֵּרֵם את פלוני, עצבו והציק לו, בפרט בשאלות וטענות וקריאות תגר על מעשיו, ärgern; agacer; annoy: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם[4]) האלהים ולראות שהם בהמה המה להם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם ((קהל' ג יח-יט).

*בְּרַם[1]), — מלת קריאה, כמו אבל, באמת: אמר ר' ישמעאל בר' יוסי לזו לא הוצרכנו לאיסור כרת התרת לאיסור לאו לא כל שכן ברם כך שאלו הרי

---

[1]) כך בתוספתא צוק"מ. בש"ס וילנה לבריכה.

[2]) באשור' וערב' משמש שרש זה במשמ' פתל חוטים, וסוברים חכמי הלשון כי מזה הוא השם ברומים, עי' במקומו. ומשמש שרש זה בערב' עוד בהשאלה במשמ' עצב ושעמום. בסור' משמש ברם במשמ' נקר והשחית.

[3]) בערב' בַּרִםַ a) היה עצב ומשועמם, ואַבְּרַםַ b) עליה, עצבו, והציק לו, ואברם עליה פי אלג'דאל, הפציר בשאלות וטענות כדי לסתום פיו שלא יוכל לענות כלום. — [4]) נקוד בכל הספרים לְבָרָם, ונתקשו במלה זו המפרשים הקדמו' והאחרו' ולא עלה בידם למצא ענינה ודקדוקה. רובם ראו בה את הפעל ברר, כך השבעים, וכן מדרש קהל': לברם האלהים לברר להם מדת הדין של הרשעים. ע"כ. וכבר השיג ע"ז הראב"ע ואמר: וזה רחוק כי בבנין פיעל· הדגוש לא ימצא עין מבולע. ע"כ. ולהמלט מזה גזר ריב"ג שהוא משרש ברה, במשמ' ברר, כמו ברו לכם. ואולם בזה עוד לא נצלנו מהקושי שיש בדקדוק המלה כי לפי נקודה הריש בקמץ, הרי היא פעל עבר ועם פעל עבר לא יתחבר ל השמוש בראשו, כמו שאמר ריב"ג בעצמו וז"ל: ודע כי אין בלשון העברים פועל חולף שנכנסה עליו הלמד כי אם לברם האלהים. ע"כ. ואעפי"כ החליטו ריב"ג לפעל עבר ונכנס בדחוקים רבים, ופרש את ל השמוש שבמלה זו במשמ' על, ואמר: ושעור המלה על אשר ברם האלהים כלומר בעבור שברר אותם ובחר בהם מכל הבריאות, ע"כ, והרבה לפלפל בכונת הפסוק, והלך בעקבותיו הראב"ע, ופרש גם הוא לברם בלשון עבר: שבחרם האלהים מכל תולדות האדמה. וא"כ לא יתאים חציו הראשון של הפסוק שמדבר בלשון עבר, שברר אותם, עם הציו השני ולראות, במקור, ואין זה מדרך לשון טבעית. ומקושי זה לא תצילנו גם השערת בכר (Bacher, REJ 1894, 283) שהלמד הוא מיסוד המלה, משר' לַבָּר באשור' במשמ' זקנה ועתיקות, ומזה בהשאלה במשמ' בחירה. ומלבד קושי המלה לברם קשה עוד המליצה בחציו השני שהם בהמה המה להם כי שתי המלים האחרנות המה להם הן יתרות ואין להן שום טעם. ולכן גזרו הרבה מהחדשים שחלק זה מהפסוק הוא משובש, ומחקו את המלים המה להם, ואמרו שהן כפל מלים בהמה ומהמלה שהם. ואפשר שגם החלק הראשון משובש, ויתרה גם המלה האלהים ובמקום לברם צ"ל לברר, כמו ולבור את כל זה (שם ט א), אם לא נחוש לגרסת השבעים במקום הזה שתרגמו כאלו היה כתוב ולבי ראה, ותהיה צורת הפסוק כך: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברר ולראות שהם בהמה. ועכ"פ זה התוך גדול יותר מדי בהכתוב, וקשה להחליטו. ולפי צורת הפסוק כמו שהוא לפנינו, ואם נדמה לנו צרוף המלים שלו ערומות מהנקוד המסור, ונשים לב ליחסן ההגיוני זו לזו ולמהלך טענותיו של קהלת שרובן הן תרעומות על האלהות על הענין הרע שנתן לבני אדם, על כרחנו נראה בהמלה לברם מקור, כדעת המדרש, רש"י ואחרים, אפס לא מקור עם מם השמוש בסופו לנסתרים, אלא מקור מפעל שלם של"פ היא מם, וננקדה לְבָרֵם כמו לְבָרֵךְ והפעול הוא האלהים, לְבָרֵם את האלהים. ובחצי השני מהכתוב לפי צורתו הנכחית, ולפי טיבן של טענות קהלת על האלהות, צריך שבהמלות התמוהות שהם בהמה המה להם, נמצא אותה הטענה, וזה אפשר אם נראה בהמלה המה פעל וננקדו הָמָה, כמו בָּנָה, ובהמלה שהם שם דבר הם עם ש השמוש, ונפרש הם קצת במשמ' גורל, תכלית, ור"ל שהאלהים הָמָה לבני אדם הם של בהמה, וכמו שהוא הולך ומבאר: כי מקרה אחד לאדם ולבהמה. בדרך זה אין צרך לשבש הכתוב כלל, ויהיה לו סגנון טבעי ורעיון יפה: אמרתי אני בלבי בענין בני האדם לְבָרֵם, לקרא תגר על האלהים, ולראות (או אולי וַלְרָאות, במקום לְהַרְאוֹת, כמו לַנְבִיאִים במקום להנביאים, וכן פרש"י: ולהראותם) כי הם של בהמה הָמָה והכין האלהים להם. ובאמת השרש ברם, שהוא משתף לעברית וסור' וערבית, משמש בערבית בהפעיל בהשאלה במשמ' הכעָה וטענות על הברו, כמו שהוזכר למעלה, אלא שצריך עיון אם יש מקור ליחס לשתי המלים הם המה המשמעה שמהיב הענין, ונשא ונתן בזה במקומן.

[1]) בארמ' וסור' בְּרַם. בארמ' במשמ' רק, לבד:

a) بَرِمَ b) أَبْرَمَ عليه

היתה אשת אחי אמו שהיא שנייה לו נשאה אחיו מאביו ומת מהו שתמאן (יבמ' קח:). פתח ריש לקיש ואמר ברם זכור אותו האיש לטוב שאמרו שמועה מפיו (חול' נד.). אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה (שבת יג:). ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב"ב כא.). דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי ברם כך אמרו יחיד נותנין לו בית סאתים (ערוב' יז:). דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי ברם כך אמרו שיכשוך מותר (זבח' לד:). דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי ברם כך אמרו משמיה דר' יוחנן אשה לא תחוף בערב שבת (ניד' סח.). דבר זה שאלתי לכל רבותי ולא אמרו לי דבר ברם כך היתה שאלה האומר וכו' (ב"מ קיד, אגד' של רבין). דבר זה שאלתי לכל רבותי ולא אמרו לי דבר ברם כך אמרו משום ר' ינאי הוכרו ולבסוף נתערבו כותבין הרשאה זה לזה (ב"ב קכז.). אמר ר' זירא אם יכפור רבי יוחנן ברבי אלעזר תלמידו יכפור ברבי ינאי רבו וכו' אין ראייה אלא בקיום השטר ברם נראין דברי רבינו יוסף (שם קנד:). ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ברם רוכלותיו של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו (מד"ר שה"ש, מי זאת). אמר רשב"א כל מקום שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה את תפוש את הכתב ומניח את הנקודה נקודה רבה על הכתב את תפוש הנקודה ומניח את הכתב ברם הכא לא כתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב אלא כולו נקוד (שם, לואלך). א"ר אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר ברם הכא הוא אש ומשרתיו אש (שם, מה דודך). ולא היו יכולים לכבש את ירושלם שלא נהתם גזר דינם עד עכשיו ברם כשהגיע קיצם של ציון וירושלם ליהרם קץ היה לכל בני אדם (פסיק' רב', ויהי בעת בסרחה).

בִּרְנָה[1], בירנה, — ש"נ, — בנין גבוה, בצור, מגדל מבצר, Burg; bourg; castle: ותהי בצד ההיכל בירנה אחת שבנה המלך שלמה והיא בירנה גבוהה מאד וכו' והיתה הבירנה גדולה מאד וילכו היהודים ויטוחו את עצי הארזים אשר לבירנה וכו' והם נרדפו לפני הרומיים אל פאת הבירנה והרומיים רדפו ויבאו אחריהם בבירנה והם יצאו ממוצא אחרת מהבירנה והרומיים עלו על גג הבירנה למעלה וכו' הביאו סולמות ויסמכום אל קירות הבירנה מחוץ וכו' ויריעו תרועה גדולה לשמחה כי אמרו נלכדה הבירנה וכו' ויתנדב אחד מבחורי היהודים וילך אל שער הבירנה לילה ויסגירה מבחוץ וכו' ויבער עוד אש בכל קירות הבירנה מסביב וכו' וילהטו כל הקירות אשר לבירנה מסביב וכו' ויביטו הרומיים אשר בבירנה בלהט האש וכו' כי הקיפה עליהם האש הגדולה בבירנה והיהודים עוד עומדים מחוץ לבירנה מסביב בכל כלי מלחמה לבלתי תת אחד מאשר בבירנה מהרומיים להמלט וכו' כי גבוהה מאד גג הבירנה ואין לרדת וכו' ותשרף כל הבירנה עד בית הזקיהו (יוסיפון לג).

בָּרַם[2], קל אינו נהוג.

— הפע', הִבְרִים, — נער, נהק החמור: שור גועה אריה שואג וכו' חמור מברים (כסא שלמה, ביה"מ ילינק ה).

***ברץ**, ממנו *ברוץ, *בָּרֵץ, *מְבוֹרָץ, *נִבְרָץ.

א. ***בָּרֵץ**[3], — מלא וגדוש מאד, למשל קֹמץ עד שבולט מבין האצבעות, וכדומה, היה גדוש מאד בהמדה: איזהו (קמץ) היתר שקמצו מבורץ (מנח' יא ב). היה קומץ מבורץ וקמץ ועלה בידו צרור (תוספתא שם ה ב). מלא קמצו יכול מבורץ ת"ל בקומצו וכו' יכול אפילו בראשי אצבעותיו ת"ל מלא קומצו (יומא מז.). שהמספקין סלתות שקבלו מעות הקדש לספק סלתות כל ימות השנה מודדין להקדש במדה מבורצת (רב"י כהנ' קו:).

ואשתאר ברם נח ודי עמה בתבותא (ת"א בראש' ז כג). וקצתם במשמ' מכל מקום: ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו (דני' ד יב). ובמשמ' מלבד זה: (ת"י במות לו ז). ומצוי בתלמוד במשמעות הללו, ובמקומות בגמ' שהובאו בפנים כל המאמר הוא עברי, ביבמות הם דברי ר' ישמעאל בר' יוסי, בחולי' הם דברי ריש לקיש, בשבת דברי רב יהודה בשם רב, שהוא צח הלשון בכל מקום, ובעירוב' דברי האמורא של רב נחמן, ובזבח' וניד' דברי האמורא של רבא. בב"מ וב"ב קכז הם דברי רבין באגרת שלו שהיא כלה בעברית. זה עדות שמלה זו כבשה לה כבר מקום גם בתוך הדבור העברי גם בפי בעלי הצחות בלשון העברית.

---

[1]) צורה שניה להשם בירנית, ממ"ר בירניות, עי' בזה הערך. ואין במשקלי השמות העברים פיעלנה, או פיעלה, לכן צריך לחשב היוד שאחרי הבית רק לסימן תנועת החירק ולא מעצם המלה, וגם לא לסימן חירק ארוך.

[2]) בארמ' משמש לנהקת החמור: האפשר דמברים מרודא עלוי דתא (ת"י איוב ו ה).

[3]) בבנע' ברץ יתר על המדה (Schröder 23).

אשר ימצא קומצו מ ב ו ר ץ (בכלי הלקט, חתי׳ הספר).

— נפ׳, *נִבְרַץ: דיין עב הוא ואינו ממהר לצאת אלא נ ב ר ץ ונגדש על שפת הכוס יותר מן המים (רש״י סוכה ו.).

ב. *בָּרַץ[1]), קל אינו נהוג.

— פע׳, *בֵּרֵץ, מְבֹרָץ, מבורץ, — מפלש, פתוח מקצה לקצהו: חריץ שעובר בכרם עמוק עשרה ורוחב ארבעה וכו׳ בחריץ מ ב ו ר ץ [2]) (תוספתא כלא׳ ג י).

בָּרק[3]), ממנו בָּרָק, בָּרַק, ואולי *בַּרְקִית.

בָּרָק[4]), ש״ז, סמי׳ בְּרַק, מ״ר בְּרָקִים, כנ׳ בְּרָקָיו, סמי׳ בִּרְקֵי, — א) אור מבהיק הנמלט פתאם מקרב העננים במהירות גדולה כאלו נקרעו ויקדמהו על פי רוב קול רעם, Blitz; éclair; lightning: ירעם מן שמים יי׳ ועליון יתן קולו וישלח חצים ויפיצם בָּרָק ויהמם (ש״ב כב יד-טו). ויי׳ עליהם יראה ויצא כַבָּרָק חצו (זכר׳ ט יד). ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קלת וּבְרָקִים וענן כבד על ההר (שמות יט טז). לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ בְּרָקִים למטר עשה ויוצא רוח מאצרתיו (ירמ׳ י יג). התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך התשלח בְּרָקִים וילכו ויאמרו לך הננו (איוב לח לד-לה). קול רעמך בגלגל האירו בְרָקִים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל׳ עז יט). מראיהן כלפידם כַּבְּרָקִים ירוצצו (נחו׳ ב ה). ואמר המשורר: שפתי אם אשים, בהרים ורכסים, יעופון בם נסים ורוצים כ ב ר ק י ם (ראב״ע, נדוד הסיר). האירו בְרָקָיו תבל (תהל׳ צז ד). — ובמליצה: המות בכל יום ישלח חצו ו ב ר ק ו (חו״ה, התבונה ז). — ב) בהשאלה, מראה נוצץ ומזהיר מפני מתכת ממורטה או ממראה של זכוכית, Glanz; éclat; brightness: חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבח טבח הוחדה למען היה לה בָּרָק מרטה (יחזק׳ כא יד-טו). אם שנותי בְּרַק חרבי (דבר׳ לב מא). ולהב חרב וּבְרַק חנית (נחום ג ג).—ואמר המשורר: הבט מאור כוסות אשר ידמו אורי ב ר ק חרב בלהטיהם (רמב״ע, תרשיש ב י).—וסמי׳ רבים: התחילו ב ר ק י האור (תרג׳ פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, תמיד ג ב). מה נוראים ב ר ק י פלפולו (אליס ליט״ר, כתב ג).

[1]) בסור׳ נקב וקדח ופלש.

[2]) כך בכל הספרים, ובמשנה במקום זה מפורש.

[3]) שרש משתף לכל הלשונות האחיות.

[4]) באשו׳ בִּרְק, בערב׳ בַּרְק a), בארמ׳ וסור׳ בְּרַק, ברקא.

a) برق

בָּרַק, פ״י, — עשה, שלח בָּרָק: בְּרוֹק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם (תהל׳ קמד ו).

—הפ׳, *הִבְרִיק, — א) כהו עיניו מחמת אור מבהיק, מחמת רוח, בהלה פתאומית: השוכר את החמור ו ה ב ר י ק ה[1]) (ב״מ ו ג).— ב) יעשה ברק, כמו הקל: ה ב ר ק ת חצים (יוסי בן יוסי, כופרות). כאור הגופות הזכים שאין להם אור מעצמם אבל הם מקבלים האור ו מ ב ר י ק י ן אותו ובסור הסבה יסור האור (מלמ׳ התלמי׳, זכור).—ג) *נוצץ ומזהיר: ובכל מקום ה ב ר י ק ו כמו אלה נגד עיניו (הקד׳ בכי״ע א, מכתב לרנ״ק). — ד) *כמו מבורץ, מפולש: חריץ מ ב ר י ק ואינו מ ב ר י ק (ירוש׳ כלא׳ ד כט ג).

— הָפ׳, *הוּבְרַק: עשויה היא (החרב) ללהט מרוטה ו מ ו ב ר ק ת (רש״י יחזק׳ כא כ).

— התפ׳, *הִתְבָּרֵק, — מאציל אור פתאם כמו ברק, ממראה הברק: הנפש מ ת ב ר ק ת על החמרים המזוקקים ומאצילים מזוים (אגר׳ התבו׳ לר״י לטיף ג.). הנפש מ ת ב ר ק ת ומתפלשת בגוף (שם).

***בַּרְקַאי**[2]), — א) מלת קריאה, במקום מאמר, ור״ל עלה אור השחר, האיר היום: אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר ב ר ק א י[3]) מתתיא בן שמואל אומר האיר פני כל המזרח

[1]) ושאלו שם בגמ׳ (ע״ת:) מאי והבריקה, וענו: הכא תרגימו נ ה ו ר י ת א רבא אמר א ב ו ק ת. ואם כן, כבר בימיהם לא היתה משמעתה האמתית של מלה זו ידועה. וגם שני הפרושים בעצמם אין משמעתם האמתות ידועה, כי לא השם נהוריתא ולא השם אבוקת אינו ידוע לנו ממקום אחר זולתי פה. ולכן הרמב״ם בפרוש המשנה שלו, שבכלל הוא מצטין בפרושי הדברים בדיוק, ובפרט בעניני מהלות ורפואות, לא פרש כלל את המלה והבריקה והסתפק בדברים הללו: ומה שאמר ה ב ר י ק ה היא שאינה יכו״ה להלך מחמת חלי מחליי הבהמות. ע״כ. הערוך פרש נהוריתא, וז״ל: שעיניהם יפים ואינה רואה ע״י רוח יבוא זה החולי. ע״כ. ואבוקת פרש בשני פרושים שונים. רש״י לעז נהוריתא במוליי״א, ופרש בעצמו היוצאת בשחור העין. רק סמך קל יש להביא מלשון ערב׳, שפעל בַּרַק a) משמש בה במשמעת נדהם באופן שנתבלבלה ראות עיניו. והשם ב ר ק י ת שאין בו ספק שהוא שם לחלי בעין מסיע להתרגום נהוריתא. ויש גורסין ו ה ב ד י ק ה, לקתה בדק העין.

[2]) משק׳ אחראי, וכן שם הכוכב שבתאי, ושם פרטי חלדי, בערב׳ מברקה b), אור השחר. — [3]) כך בנוסח׳

a) برق b) مبرقة

מעד שבחב.יון והוא אומר הן (יומא ג א, תמיד ג ב). — ב) שם לכוכב השחר, נוגה, Venus: תניא רבי ישמעאל אומר ברק ברקאי רבי עקיבא אומר עלה ברקאי נחומא בן אפקשיון אומר אף ברקאי בהברון (יומא כח:).

בַּרְקוֹן[1], ש"ז, מ"ר בַּרְקוֹנוֹת, — חלק אחד מששים משניה אחת של הקף העגול: מדדו הכמים ש"ס מדרגות וי"ב מזלות צמודין בו ושמותם טלה שור וכו' וכל מדרגה ומדרגה ס' גסטראות וכל גסטרא ס ברקונות וכל ברקון ס' אולות וכל אולות ס' אורות וכו' (רזיאל הגדול כח.).

*בַּרְקוֹת, עי' בַּרְקִית.

***בַּרְקִיאֵל**, — שם מלאך הממונה על הברקים: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש וכו' ברקיאל מלאך שהוא ממונה על הברקים (היכל' ילינק, חדר ג). מיד נזדמן להם (להרשעים בגהינם) ברקיאל המלאך ואומר להם שוטים שבעולם נוח לכם שלא תצאו לעולם (שם, סדר ג"ע). ותחת החיה הזאת ד' שרפים של אש לוהט ואלה שמותם שרפיאל ברקיאל קרישיאל וכו' (עמה"מ, עולם הבריאה כ). ומשמש בחדש אב (כתרס הגדול, כספ' כרכ' הכר' לכבוד דר' כרלינר 117).

***בַּרְקִית**[2], ברקות, ש"נ, — חלי בעין, שאינה רואה, דם כדי לכחול עין: Glaucoma. inflamation.

בשני המקומות המצינים פה, בנוסח' המשנ' של גמ' בבלי והמשנה של המשניות. אך במשנה שבגמ' ירוש' בורקי וכן נוסחת הערוך בורקי, וכן במתניתא דבני מערבאי, וכן עפ"י עדות ר"י דרנבורג במשנה בגוף פרוש הרמב"ב. ולא ידוע מה היתה הקריאה של מלה זו לפי גרסה זו אם בורקי או בורקי. עכ"פ, צורת מלה זו מעידה עליה כי היא מלה עתיקה, שנשמרה בלשון השרות של המקדש אעפ"י שאולי בדבור הרגיל לא היתה יותר נהוגה. והיא איפוא אחת מהמלים המעטות בתנועה כפולה י בסיפן שנשארו בלשון העברית מזמן קדום. ודעת חכמי התלמוד שם היא כי ברקאי הוא שֵׁם, והכונה בקריאת ברקאי כי: ברק ברקאי, עלה ברקאי, ויש לדמות להשם הזה השם שבתאי לאחד מהכוכבים. ודרנבורג (Derenb. REJ, 1883, 45) אמר שהכונה בברקאי להכוכב נוגה, המבריק ומאיר לפני עלות השחר ביחוד.

[1]) אין לדעת מאין לקח מחבר זה הספר מלה זו ומה מקורה, אך לפי הענין הוא חלק מחלקי הקף העגול. ואולי זה מהשם ברק, זמן כבריקת הברק.

[2]) בארמית ברקא, ברקתי, ברוקתי: וסימניך ברקא

אחת שכך כוחלין לברקית (תוספתא שבת ח ח, וגמ' שם עת.). אל תאכלנה מפני ברקות (שם ו ז).

בַּרְקָן[1], ש"ז, מ"ר בַּרְקָנִים, — צמח, שיח קוצי ששרביטיו מלאים עוקצים: ויאמר גדעון לכן בתת יי' את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הַבַּרְקָנִים[2] (שופט' ח ז). ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הַבַּרְקָנִים וידע בהם את אנשי סכות (שם יו). מיד נקבום (את הכותיים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים (יומא סט.). בשעה שבורח מן הקרב מניחו (את הסנדל) ברגלי ורץ על קוצין ועל הברקנים (שבת נט.).

בָּרֶקֶת[3], וגם בָּרְקַת, ש"נ, — א) שם אבן יקרה יְרֻקָּה וזכה, Smaragd: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה

(כבור' לח:). לברוקתי ליתי עקרבא דשב חומרי (גיט' סט.). מאן דשתי מיא בצעי קשי לברוקתי (פסח' קיח:). והנה ממה שאמרו במקום המובא בפנים שכן כוחלין לברקית מוכח כי זה אחד מחליי העין, אך איזהו, אינו מוברר מגוף המאמר, וגם מהלשונ' האחיות אין לעמד על מהותה של הברקית, כי בערב' אין שם מעין זה לחליי העין, זולתי מה שיש בהפעל שהובא בהערה לערך הבריק. ר"ח (שבת עת.) הסתפק בהדמיון עם והבריקה, רק הערוך אמר שהוא רוח האוחזת את העין, כמו שנזכר בהערה להבריקה, ולא ידוע אם פרוש זה בא לו לר"נ בקבלה או סברת עצמו היא. רש"י לעז מיילא, והאחרונים תרגמו Star, cataracte. אך זה החלי אינו נעשה פתאם ואין כוחלים לו; והתרגום שבפנים הוא של דר' מויא; בחלי זה החולה רואה כעין ברקים בעינים ויש דלקת בתחלתו ולכן היו כוחלין לו.

[1]) משק' חֶרְצָן. — [2]) הפרוש המקבל הוא שהוא מין ממיני הקוצים, וכן מוכח מלשון המאמר בשני המקומות בתלמוד שהובאו בפנים. וקצת החדשים, מפני שלא מצאו מקור להשם ברקן לקוץ, אמרו כי הכונה בברקנים שאמר גדעון היא למין מורג ונקרא ברקן ע"ש האבנים המבריקות הקבועות בו. אך זו השערה רחוקה וכבר דחוה האחרונים (Löw, Pfln. 302).

[3]) יחיד בין משקלי שמות האבנים שבתנ"ך. והמשקל בָּרֶקֶת, שיש דומה לו רק בשם עצם פרטי בָּשְׂמַת, ושאין ספק בדבר כי הקמץ הוא קמץ רחב, כעדות הנקוד האשורי (מבוא לנקוד האשורי, דף 70), נתהוה אולי תחת השפעת רוח הלשון הארמית (Kö.). ובדבר מקור המלה, הנה הקדמונים סברו כלם כי היא שמית ונגזרה מהשרש ברק על שם בְּרַק האבן הזאת. אך קצת החדשים אמרו כי לא משרש שמי מוצא מלה זו כי אם מלשון סנסקריט' שקוראים בה לאבן זו מַרַקַתָה, ונתחלפה רק ב במקום מ. אך קֶלר דחה דעת זו ואמר להפך כי השם

טורים אבן טור אדם פטדה וברקת[1]) הטור האחד (שמות כח יז). ספיר נפך וברקת וזהב (יחזק' כח יג). — ב) גון הירוק כזהב, ככרתי, כלמון ביצה, וכיוצא בזה, gelbe Farbe; couleur jaune; yellow colour: חוט מן הניאר של ארג שהוא צבוע ברקת ובטיית אלאצפאר (תשו' הגא', הרכבי מז). חמש הן גווני העינים הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור (רא"ע שמות כח ה).

***ברקת**, אור השחר: מהו בורקי ברקת (ירוש' יומ"ג מ.).

ברר[2]), ממנו א.בר, ב'ר, ברר. *בריה, *ברה, *ברור, וי"א גם ב'רית

ברר, פ"י, עבר ועתיד ומקור כמו בפולים עלולים, ברותי, אב'ר, ולב'ר, (ולבור), ועבר ובינוני ועתיד וצווי כמו שלמים, ברר, ברוו, יברור, ב'רר, ברור, — א) בקש וחפש אחד אחד מבין רבים והוציאם משם, separate; séparer; aussondern: וברותי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אות יאל אדמת ישראל לא יבוא (יחזק' כ לח). אבל לא זבור ולא תטחן עמה (שבי' ה ט). האומר לחבירו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי (מעש' ב ו). כל סאה שיש בו רובע ממין אחר ימעט ר' יוסי אומר יבור (כלא' ב א). ומפני מה אמרו סומא לא יתרום מפני שאין יכול לבור את היפה מתוך הרעה (תוספתא תרומ' ג א). הבורר קטנית ביו"ט בש"א בורר אוכל ואוכל ובה"א בורר כדרכו בחיקו (ביצ' א ח). נתערב לו פירות בפירות בורר ואוכל בורר ומניח על השולחן בורר ומשליך לפני הבהמה אם בוררן אילו בפני עצמן ואילו בפני עצמן (תוספתא שבת טז ט). ובורר לו (המלך) נשים מכל מקום שירצה (שם סנה' ד ב). בורר מתוך הסל הראשון למנורה השני והשלישי למנחות (שם מנח' ט כ). היו לו חמשה עשר טלאים לא יאמר אבורר עשרה ואכניסם לדיר ואטול מהם אחד (בכור' נט:). כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב (ביצ' טו:). וישפוט את ישראל בחרבו ויברור מהם הפריצים ויכלם (יוסיפון כ). זית שגרגרו בראש הזית וברוו אחת אחת וכתשו (רמב"ם, אסורי המזבח ז ח). מאימתי תורמין את הגורן משיברור ברר מקצת תורמין מן הברור (שם תרומ' ה ה).—ב)*בהשאלה, הסכים על א' מאחרים ובחר בו choose; choisir; auserwählen: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה (אב' ב א). דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד (סנה' ג א). ברור לו מיתה יפה (תוספתא שם, סוף ט). אמר משה כיצד אעשה אברור ששה מכל שבט ושבט נמצאו שנים יתירים אברור חמשה חמשה מכל שבט ושבט נמצאו עשרה חסרים (סנה' יז.). רבים שבררו דרך לעצמן מה שבררו בררו (עירוב' לז.). אותו היום היה אברהם יושב ותמיה בלבבו ואמר איזה אברור לבני (פסיק' רב', החדש). תקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא (רמב"ם, כלי המקדש ו א). — ג) חפש ובדק בדבר לדעת מהותו, examinate; examiner; untersuchen: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור[1]) את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (קהל' ט א). —ואמר המשורר: הם המבקרים המחקרים אל כל חקר,

---

מרקתא בא מהשם העברי ברקת, ומזה השם היוני σάραγδος. — [1]) אונק' תרגם ברקן, ותרגם נ'פך אזמרגדין. אך השבעים, יוסף בן מתתיה, ולגתה תרגמו כלם ברקת Smaragd. רסע"ג תרגם: פטדה זמרד וברקת אצפר. ולא ידוע אם היה לו זה בקבלה או, כמו שאומר ראב"ע, וז"ל: כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמך עליה. ע"כ. עכ"פ, לפי תרגומו של רסע"ג פטדה היא זמרד, שהוא Smaragd, וברקת אבן שעינה כעין הזהב, כצבע הלמון ביצה, שהוא אצפר בערב'. וכן פרש ריב"ג ברקת: אבן יקרה צהובה. ובמשמעה זו השתמשו בתשו' הגא' שהובאה בפנים בהשם ברקת לגון החלמוני, לגון הזהב, ומתשובה זו אנו למדים כי גם ראב"ע בעצמו התכון לזה הגון בהשם ברקת שהשתמש בו במנין הצבעים במקום שהובא בפנים. והנה בעצם הדבר אין תרגומם של השבעים מכרעת נגד תרגומו של רסע"ג בכלל, וביותר שהשמוש שהשתמשו בברקת לגון החלמוני, שאין בלשוננו שם קבוע אחר לגון זה, הוא טעם מספיק שנכריע את הכף לצד תרגומו של רסע"ג, שגם ריב"ג החזיק בו כאלו הוא דבר מוסכם. אלא, שאין אנו יודעים לאיזו אבן התכון רסע"ג בתרגומו, כי אצפר בערב' אינו כלל שם לאבן מהאבנים היקרות, כי אם ש"ת לגון החלמוני, ומצד אחר כבר קבלו רוב האחרונים את תרגומם של השבעים לברקת, ולכן נוכל לקבלו בשמוש לשוננו, ולגון החלמוני צריך להשתמש במלה אחרת.

[2]) באשור' ברו, היה לו ברק וזהר. בערב' בר[a]) היה טוב, צדיק, שומע בקול אבותיו ואלהים, היה רחום וחנון (אלהים).

[a]) بَرَّ

[1]) במקום ולב'ר. והשבעים קראו ולבי ראה.

לָבוּר טוב מרע ואמת מני שקר (יל"ג, הכלת בכורים).
— ד) *עשה את הדבר טהור ונקי, *ובהשאלה, שאין בו ספק, שאין בו חשש טעות: ובוררין את הדבר כשמלה חדשה (כתוב' מו.). בררו מצפונם (חו"ה, הפריש').

—נפע', כמו עלולים, נָבַר, אִבַּר, לווי הִבָּרוּ, וכמו שלמים, *נִבְרַר, נִבְרְרוּ, — א) עשה את עצמו בר, נקי וטהור, sich reinigen; se purifier; purify oneself: סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה הִבָּרוּ נשאי כלי יי' (ישעי' נב יא).—ואמר הפיטן: בהרי לך היום אם עבדות אם פדיום, הִבָּרְרִי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי (תוכחה לרמב"ע, הכנך).—ב) בחרו אותם, gewählt werden; être choisi; be chosen: ברוו מצפונם ונבררו וזכו לבותם ונבחרו (חו"ה, סוף הפרישות). אבל כל זמן שלא נברר המובחר יכל לבוף שניהם (טוחו"מ יג).

— פִּע', בֵּרֵר,—א) עשה נקי וטהור, reinigen; purifier; to purge: ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם וּלְבָרֵר וללבן (דני' יא לה).—*ובמשמע' עשה שיהיה נראה היטב, שלא יהיה ספק בדבר: צריך (בעל דין) לברר (סנה' כג:). מנחת קנאות וכו' (באה) לברר עון (כרית' כז.). היה אומר (הנביא) דבר חבירו: לברר נביאותו (מד"ר שמות מכ). עזרא שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה (בס בה"ב, קמתי אני). תלמיד שאינו רגיל במשנתו וכו' וחוזר ומברר תלמודו (בס, לחיין). אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה א"ל הן אלא שבא זה ובירדו בידי (תנחומא מצורע ה). — ב) הסכים ובחר אחד מרבים, auswählen; choisir; choose: דשורה בירר טחן (ירוש' ברכ' ט יב ג). לשונות שבירדו להם חכמים (בס נדר' א כא.).מה עשה (משה) בירר ששה (סנה' יז.). בירדו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי (בס כא:). ובירדנו וקבלנו עלינו ועל עצמינו פלוני בר' פלוני וכו' ושמנו אותם דיינים עלינו (ר"י ברצלוני, השטרות ה).—ובמשמ' בחר והוציא מתוך: כזה שהוא מברר הרעה מהיפה שוב אינו חוזר ומברר אבל המברר היפה מן הרעה שוב חוזר ומברר (מד"ר בה"ב, תכו). — *ובמשמע' יתבוננו ויבדילו בין הדברים: שם על הגבול שוטרים נטרים יעמדו, הם בזרוע עז אמתחתי ימתחו, וִיבָרְרוּ מערבי ישקלו ימודו (יל"ג, הכלת בכורים).

— פֻּע', *בֹּרַר, מְבֹרָר, מבורר,— א) במשמ' ודאות: כשהאיסור לא היה מבורר קודם התערובות (תוספ' תמורה פז.).—ב) במשמ' נקי: מבורר ומנופה בשלש עשר נפה (רע"ב, סוט' ב א).

— הִפע', הֵבֵר, מקו' הָבֵר, — עשה נקי וטהור: רוח צח שפים במדבר דרך בת עמי לוא לזרות ולוא לְהָבַר (ירמ' ד יא).— ואמר בן סירא: סור מעול והבר כפים ומכל פשעים טהר לב (כ"ס גני' לח י).—ואת החץ: הָבֵרוּ[1] החצים מלאו השלטים (ירמ' נא יא).

— הָפע', *הוּבַר, נעשה הדבר ודאי, שאין בו ספק: נשחטה הוברה דלאכילה עומדת לא נשחטה הוברורה דלגדל ביצים עומדת (ביצ' ז.). אין אומרין הוברר הדבר בדבר שבשעת עשייתו אין אדם יכול לעשותו (רלב"ח קיט). הוברר הדבר למפרע (רע"ב קינ' א ז). וכאשר תשלם החקירה בהם (בכל הדרושים) תוברר הצודקת מהבלתי צודקת יסור הספק מהדרוש ההוא (רלב"ג, הקד' מלח' ה'). סודות מסופקים ולא הובררו (ר"מ בר' שלמה, בירים מקובלים, יהגו מזמותי).—*ובמש' נבחר למשרה מן המשרות: אם הובררו טובי העיר מתחילה להנהיג קהלם (תשו' מהרי"ק קעא). שצוו להם המובררים שלא למכור יין ביותר משבעה פשוטים (רשב"א תקלא).

— הִתפ', נִתפ', — א) נעשו ברים וטהורים: יִתְבָּרְרוּ ויתלבנו ויצרפו רבים (דני' יב י).—ב) הראה עצמו והתנהג כמו בר, כמו נקי וטהור וצדיק: עם נבר תִּתָּבָרָר[2]) ועם

[1]) כך רוב הקדמונים שהוא מן ברר במשמ' עשה נקי וטהור. וההדשים מפרשים הברו במשמ' חדד, אלא שקצתם גוזרים הבר מן ברר זה, וקצתם מן ברר אחר במשמ' חדד. אבל באמת זה שרש מיוחד הבר, ופרושו חדד החרב, החץ, ובערב' רהפ a), ועי' ערך הבר.

[2]) כך כתוב כאן בתהלים, ובש"ב כב כו תִּתָּבָר, וכבר העירו המפרשים שיש מקום לפקפק אם הנוסחה בשני המקומות היא אמתית, ונשא ונתן בזה החכם חיות (GSAI XIX,301), ואחרי שהציע קודם לנסח עם נבל תתבל חזר בו והסכים לדעת Klostermann שנסח עם גבור תתגבר, ופרוש גבור במשמ' עריץ, כמו תהל' נב ג, ועל סמך משמ' מלת גַבַּארb) בערב', ופרוש תתגבר, תתנהג כמו עריץ, וישער כי המלה גְבַר או גבור שלפני המלה תמים בפסוק הקודם היא היא המלה האמתית שהיתה כתובה קודם במקום המלה נבר, ונכפלה שלא במקומה. ע"כ. ואעפ"י שבדרך זה יהיה סגנון הכתוב יותר טבעי ונות, מ"מ קצת קשה להחליט כי דוקא במקום זה השתמש במלות גבור ותתגבר הרגילות במשמעה הפוכה זו. עכ"פ, בזה אין ספק, כי לפי ההקבלה עם הפסוק הקודם צריך

a) رهن جَبَّار

עקש תתפתל (תהל' יח כז). — ואמר הפיטן: למענך זוכר הברית מִתְבָּרֵר עם ברים למענך חוקר לבבות וחופש כל חדרים (סמג"ל, הוכע' ליום א', למענך).— ג) בקש שיבררו לו: אותה שעה (ששאל משה בסנה לשמו של הקב"ה) נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הב"ה את השם הגדול (מד"ר שמות ג). בשעה שנתברר (אברהם) על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו וכו' אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר במה אדע כי אירשנה (שם ויקרא יא). ואימתי נתברר (משה) על עסקיו בשעה שאמר הראני נא את כבודך (שם תהל' יח כ). — ד) "נעשה הדבר ברור, ודאי, שאין בו ספק: וכיון שחלקו ונוטל זה חציה וזה חציה נתברר כי כל אחד מה שלקח הוא חלקו (ר"ת ביל' לז:). וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האיסור והמותר (הקד' הרמב"ם ליד החזקה). לא האמנתי לדברים עד אשר התלבנו אצלי והתבררו (ר"מ בר בלמה, בירים מקובלים, יהגו מזומותי). — ובמשמ' "ברור האכל מתוך הפסלת: שהפסולת (של הכרשינין) נופל דרך נקבי הכברה ונמצא נתברר מאליו (רש"י שבת קמ.).

*בְּרֵרָה, ברי, ש"נ, הפעולה לברור בין שני דברים, ומשמש — א) הכלל בהלכה שמה שברר אדם אחרי כן מוכיח שלמפרע היתה דעתו למה שברר אחר כך: ר' הושעיה אמר יש ברירה ור' יוחנן אמר אין ברירה (ביל' לז:). דבר שהוא מדברי סופרים יש בו ברירה (רמב"ם עירו' א ז). ובשל תורה אין ברירה (הוא, תרומ' א כא). ראיתי בלבי להאריך בברירה כי היא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (יש של בלמה על ב"ק).— ב) "בלשון העם במשמ' האפשרות לבחר ולקבל אחד משני הדברים, משתי ההצעות וכיוצא בזה, Alternative: יש לי בְּרֵרָה לעשות או לא לעשות זאת. באין בְּרֵרָה אני מכרח לעשות כך וכך.

*בִּשּׁוּל[1], ב"ז, מ"ר בִּשּׁוּלִים, בס"פ מן בִּשֵּׁל,—א) פעולת חם השמש על הפרי שעי"ז הפרי מגיע לגמר גדולו והוא ראוי לאכילה, d. Reifen; maturation; ripening: אותו הפרק זמן בישול פירות היה (סנה' לה:). גבריאל ממונה על בישול הפירות (רש"י שם). שניסן קרוי אביב על שם בישול התבואה (הוא, ר"ה כא.). — ב) פעולת האש על פרי וכדומה הנתון בתוך מים, d. Kochen; cuisson; cooking: עשאו לבישול שיעורו כבירה (ספרא, שמיני י). אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול (חול' קיה:). דרך בשול אסרה תורה (שם קח.). בישולי נכרים בשולי כותים (ע"ז לח.).—ג) "פעולת הקבה על המזון הנכנס לתוכה שעי"ז המזון מתעכל ונבלע באברים: והפעל הזה (של הקיבה) יקרא בשול (קאנון א א ו ג). מיטב הרפואות העשויות לבשול המאכל הוא שלא יאכל האדם עד שירעב ויעזבנו והוא מתאוה (ס' בעבועים לר' זכחא). —ד) "בִּשּׁוּל המחלה, כשעברה כל המדרגות והגיעה למדרגה העליונה: אמר גלינוס רפאתי עם רב מהרביעית שהייתי משקה אותם אחרי הבשול משלשל (קאנון, ד א כו). אותות הבשול ומשפטיהם, הבשול הנה יודע מן השתן (שם ד ב א כג). בקדחת הרביעית יתאחר הבשול (מוס' הרופא', מיוחס לר"י יצרהלי). שיגבר עליו הלחות הקרי למעוט בשול המזון (בער הבמים ט). אם החולה אחר סימני בישול הלחות יש לו חרישת אזנים זה סימן טוב (הולה"ת, ר"י להלון ט ו).

*בְּשׁוּלָה, ש"נ,—פרי שבשל וראוי לאכילה, ובהשאלה דבר של טעם: אברהם אמר בשולה ואיוב אמר פגה (מד"ר בראש' מט).

בְּשׂוֹרָה, עי' בְּשֹׂרָה.

בשך, מזה *בִּשֵּׁךְ.

*בִּשֵּׁךְ[2], ב"ז, כנ' בִּשְׁכִּי, בושכי, — קלות ומהירות במלאכה, בהליכה, וכיוצא בזה, והיא בת זוגה

להיות חצי הראשון של פסוק זה עם נבר וכו' דומה לועם עקש, ונבר צריך להיות כנוי של גנאי, והפעל שלאחריו בדומה לו, כעין תתפל או תתפתל. ומבלי לשבש הרבה הכתוב יש לראות בהמלה נבר ש"ת במשק' חכם, והנון היא פ"פ, ולפרשו במשמ' נברa) בערב', והוא מי שאין לו בשת פנים, חצוף, ולהגיה תִנָּבַר במקום תִתָּבָר ותִתְנַבַּר במקום תִתְבָּרָר, ושניהם במשמ' תְנַבַּרb) עלי, שמשמש בערב' ההמונ' במשמעת דבר עם פלוני בקול גאון ונגיד ומצוה. ונזכה עי"ז לשם ופעל חדש בלשוננו.—ועי' נבר.

a) نبر تنبّر

1) מן בשל, עי' שם.

2) בערב' אמראה בַשַכָיa) אלידין, בַשַכִי אלעמל, אשה מהירות וקלת הידים, המלאכה, ועי' הערה לערך אשך.

a) بَشَكى

של המלה אשף, בהלחש לורז בעבודה: אושכי ובושכי (שבת סז:), ועי' ערך אשף.

בשל[1]), ממנו בָּשַׁל, *בִּשּׁוּל, *תַּבְשִׁיל.

בָּשֵׁל[2]), עת' אִבְשַׁל, פ"ע, — א) בָּשַׁל הפרי, נגמר גדולו, reifen; mûrir; to ripen: שלחו מגל כי בָשַׁל קציר באו רדו כי מלאה גת (יואל ד יג). תבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכן (כלא' ז ז). הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן (אב' ד כ). —ב) בָּשַׁל הבשר וכדומה במים על האש, נעשה ע"י רתיחת המים רך וראוי לאכילה, kochen; cuire; be cooking: רתח רתחיה גם בָּשְׁלוּ עצמיה בתוכה (יחזק' כד ה). תבשיל שלא בשל כל צורכו (שבת לו). —ובינוני *בָּשֵׁל: שהוא מסיק (את הכירה) מלמטה וקדרה בְּשֵׁלָה[3]) מלמעלה (כל' ז א). — ג) *במחלות וכדומה, בשלה המוגלה, הגיעה למדרגה האחרונה שלה, נעשתה רכה: אלה היציאות יתחילו לקבץ המוגלה ואחר תבשל המוגלה ואחר תיבקע (קאנון ד ג א כ).

— פִּעֵ', בִּשֵּׁל, — א) עשה שיִבְשַׁל במים על האש, etwas kochen; cuire qqch.; to cook: ואת איל המלאים תקח וּבִשַּׁלְתָּ את בשרו (שמות כט לא). או דכו במדכה וּבִשְּׁלוּ בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח). והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש לה' צבאות ובאו כל הזבחים ולקחו מהם וּבִשְּׁלוּ בהם (זכר' יד כא). את אשר תאפו אפו ואת אשר תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ (שמות יו כג). לא תְבַשֵּׁל גדי בחלב אמו (שם כג יט). ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בַּשְּׁלוּ את הבשר (ויקר' ח לא). ובא נער הכהן כְּבַשֵּׁל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בפרור (ש"א ב יג-יד). ותקח (תמר) את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו וַתְּבַשֵּׁל את הלבבות (ש"ב יג ח). שפת הסיר הגדולה וּבַשֵּׁל נזיד לבני הנביאים (מ"ב ד לח). זה המקום אשר יְבַשְּׁלוּ שם הכהנים את האשם ואת החטאת (יחזק' מו כ). משיסיקנה (את הכירה) כדי לבשל עליה את הביצה (כליס ו ג). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה (כתוב' ה ה).— *ומשל: לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך (פסח' קיג.), ר"ל לא תשתמש בדבר של חברך, לא תשא גרושת חברך, וכדומה. — ב) *הביא את הפירות לגמר גדולם, reif machen; faire mûrir; mature: אין לך קלה בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה (סנהד' יג.). אמר לו הקב"ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל פירות היזקק להם (שם לה:). שהחמה זורחת עליהם ומבשלתן (רע"ב, מנח' ח ד).— ג) *עכל את המזון בקיבה, verdauen; digérer; digest: והתחבולות לפתוח את היציאות החיצונות הרפואות המבשלות (קאנון ד ג א כח). הפסד כח המבשל בבטן מפני חסרון חום טבעי וכו' אם ילך (האוכל) לבני מעים התחתונים וישמע קול הברה יורה חוזק הטבע המבשל ודוחה וטוב לו (אולה"ת, ר"י אהלון ה ו). וכבר יביא הצורך גם כן להתמיד בריאות הגוף ע"י לקיחת מבשלים והרקות (קול יהוד' להכוזרי ג ה). — ד) *בשל את המחלה, הלחה, וכדומה, הביא את המחלה להמדרגה היתר עליונה: וכמו הלפלוף הזה יולד ללאות כח העין הטבעי מלבשל הליחה (קאנון ד ב א לג).

— פֻּעַ', בֻּשַּׁל, — א) שבשלו אותו: וכלי חרש אשר תְּבֻשַּׁל בו ישבר ואם בכלי נחשת בֻּשָּׁלָה ומרק ושטף במים (ויקר' ו כא). אל תאכלו ממנו נא ובשל מְבֻשָּׁל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט). ולא יקח ממך בשר מְבֻשָּׁל כי אם חי (ש"א ב יה). —ב) *הפרי בחם השמש: מאחר שהוא (הכרם) מבושל הוא קוטפו ונותנו בגת ודורכו (מד"ר שמות ל).—ג) *יְבֻשַּׁל החלי, הגיע למדרגתו האחרנה: אמר (אבוקרט) ראוי שתעשה הרפואה המשלשלת אחר שיבושל החולי (קאנון ד א כ ז). —ד) *והדם, הלחות בהגוף: וטבע המוח נכר ברוק היוצא מן הנחירים אם הוא מעט ומבושל היטב יורה חום רב ואם הוא הרבה ואינו מבושל ויוצא תמיד בלי הפסק יורה קור וכו' ואם הוא רב מאד ומבושל ותמיד נוזל האף יורה חום ולח (שער השמים ט). לפי שהיא (הלחה) דומה לדם אלא שאינו מבושל (ש"א א כ). ואם השתן בלתי מבושל כשיוצא הבועה אחורי האוזן הוא רע (אולה"ת, ר"י אהלון ה ו). כי כמה סבות יקרו לבלתי יתהוה האדם מהדם המבושל אשר במוליד בכח (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). — *והרוח בגוף האדם: ויוצא (הרוח) מן החדר הראשון

---

[1]) משתף להלשונות האחיות, קצת במשמעות מתחלפות, ועי' הערה להפעל.

[2]) באשור' בַּשָׁל, אבשל, למושג הבשול על האש, בָּשֵׁל, דבר מְבֻשָּׁל. וגם בערב' אבשל a) אלבשר. טבח'ה, ר"ל בשל את הפרי.—[3]) כך נקוד במשנ' כ"י עם גוף פרוש' הרמב"ם בבית הספ' בברלין.

---

a) أَبْسَلَ

אל השני אשר בצדו ו י ת ב ש ל שם עד שיהיה הרוח זך ובהיר ונקי (שער השמים ט).
—נתפ׳, *נִתְבַּשֵּׁל, — כמו בֻשַּׁל: גיד הנשה ש נ ת ב ש ל עם הגידים וכו׳ וכן חתיכה של נבילה וכן חתיכה של דג טמא ש נ ת ב ש ל ו עם החתיכות (חול׳ ז ה).—*וכמו נאפה: כשהפת נ ת ב ש ל ה בתנור (מד״ר במד׳ ה).— ומליצה: בקדירה שבישלו בה נ ת ב ש ל ו (סוט׳ יח.), ר״ל מה שעשו בו נענשו.—*והפרי בשמש: כלום קוטף אדם את כרמו קודם ש י ת ב ש ל (מד״ר שמות ל). —*והמאכל בקבה: ומחום הכבד והמרה האדומה מ ת ב ש ל המאכל והמשתה בתוך הקרב העליון (שבתי דונולו, תחכמוני). —*והדם, הלחה, וכדומה: כדי שיארך התעכבות הדם עד ש י ת ב ש ל הזרע והחלב תכלית הבשול (פרקי משה ה). והיא (הלחה הלבנה) מותרי הדם שלא נ ת ב ש ל (מ׳ תולדו, ש״א ה ב).

בָּשֵׁל, ת״ז, לנק׳ בְּשֵׁלָה,—דבר מְבֻשָּׁל, gekocht; cuit; boiled: אל תאכלו ממנו נא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל במים (שמות יב ט). ולקח הכהן את הזרע בְּשֵׁלָה מן האיל (במד׳ ו יט).—ומ״ר בְּשֵׁלִים: ולרבים ב ש ל י ם (ראב״ע ברא׳ יב ט).

אֵשׁ.

*בית התבשיל.

*גָּלָשׁ.

דוד, *יורה, פרור, *קדרה, קלחת, וכו׳, כלי בשול, עי׳ כלי.

*הֶבֶל, הטמין המבושל בדבר המוסיף הבל, לשמרו חם. — התם את הבשר וכדומה.

*חלט. — חָרָה, נשרף.

טבח.—טבחת.—*טִגֵּן, בשמן וכדומה.—*טפח.

*יַתִּיק, כלי שאוחזים בו את הקדרה הרותחת להסירה מעל המשפת או להחזירה.

כיור, — *כירה, כִּירַיִם, שמסיקים ושופתים עליה הקדרה לבשל, ויש בה מקום לשפיתת שתי קדרות.— *כֻּפָּח כעין סיר של חרס ישימו בו גחלים והקדרה עליה, ויש בו מקום שפיתת קדרה אחת.

*מחה, שם קמח בתבשיל.—*מֵחַם, כלי לחמם בו מים. — *מלג.—*מלל את הקדרה, כמו מחה.—מִשְׁפָּת, מקום שפיתת הקדרה בהכירה. — *משקיות, בשול, שמניחים הכלי עם הדבר שצריך לבשל לתוך כלי מים רותחים.

נא. — נזיד. — נסק, הִסִּיק, עשה האש בהכירה לבשל. — *נִעֵר הקדרה, בכף וכדומה, כדי שיתערב מה שבתוכה יפה. — *נפוח.

פָּלַח, את הירק וכדומה אל תוך הסיר.

צָלָה בשר וכיוצא בו על האש, ועשה צָלִי.

רקח.—רקחות.— רתח.

*שופע, מהקדרה הרותחת. — *שלק. — שפת, שם הקדרה על המשפת, שפיתה.

*תבשיל.—*תוך תוך, קול המשקה בגלשו. —תנור.

בְּשָׁלוֹם, עי׳ שָׁלוֹם.

בשם[1], ממנו בָּשָׂם, בֶּשֶׂם, בֹּשֶׂם, *בַּשָּׂם, *בִּשֵּׂם, *בַּשְׂמִי, *בַּשְׂמוּת, *בַּשְׂמִיּוּת.

בָּשָׂם[2], ש״ז, כנו׳ בְּשָׂמִי, בְּשָׂמָיו, — צמח נותן הבֹּשֶׂם וגם הבֹּשֶׂם בעצמו, Balsam; baume; balsam: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שה״ש ה א).

בֶּשֶׂם[3], בֹּשֶׂם, כנ׳ בִּשְׂמִי, בְּשָׂמַי, מ״ר בְּשָׂמִים, כנ׳ בְּשָׂמָיו, — א) ריח טוב מיוחד שנודף מקצת צמחים, Wohlgeruch; arome; sweet smell: וקנמן בֶּשֶׂם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בֹשֶׂם חמשים ומאתים (שמות ל כג). עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בְשָׂמָיו (שה״ש ד יו). — ב) שמן, תמצית טוב הריח, Parfum: ואת הַבֹּשֶׂם ואת השמן (שמות לה כח). היה עומד בחנות של ב ו ש ם (תוספתא ברכ׳ ו ח). בזמן שיש בו (בצלוחית) ב ו ש ם (מס שבת ד יח). בְּשָׂמִים

---

[1]) בערב׳ בשמם a), במשמ׳ דבר לא נעים. בארמ׳ בסם, במשמ׳ מתיקות, באשו׳ בַּשְׂמ, עשה יפה.

[2]) אמר ריב״ג בהרקמה וז״ל: ומשער שלל אצלי אמרו אריתי מורי עם בְּשָׂמִי. ע״כ. וכן בהשרשים: אבל אריתי מורי עם בשמי אין נכון וכו׳ בהקשה שיהיה קודם הסמיכה כ״א על משקל שלל וכו׳. וכן ראב״ע: והנה מצאנו בשמי שהוא בתחילה בָּשָׂם ע״מ זָהָב. וכן רד״ק במכלול (משק׳ פָּעָל) ובהשרשים. וכן המדקדקים החדשים.--ודמו החכמים להשם זה השם בשאם b) למין ממיני העץ.

[3]) אמר ראב״ע (לחות קשב.) וז״ל: ויש על שלשה משקלים וקנה בשם והכל על משקל קֹדֶשׁ ויסמוך בִּשְׂמִי בקמצות הבית. ע״כ. וריב״ג אמר וז״ל: ודע כי כאשר תסמך וקנה בֹשם לנפשך תאמר בשמי בקמץ הבית וכו׳ וכאשר תסמך וקנמן בשם תאמר בשמי בשבר הבית או שתאמר בִשמי בפתחות הבית כמו ושמני וקטרתי וכו׳. וכן הרד״ק במכלול והשרשים.

a) بشم b) بشام

לשמן המשחה ולקטרת הסמים (שמות כה ו). קח לך בשמים ראש מר דרור (שם ל כג). ותתן (מלכת שבא) למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד לא בא כבשם ההוא עוד לרב (מ״א י׳). ויראם (יחזקיהו את מלאכי מרדך בלאדן) את בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים (ישע׳ לט ב). מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים (שה״ש ד י). מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שם יד), ר״ל הבשמים היתר טובים. כי כן ימלאו ימי מרוקיהן (של הנשים הלקוחות להמלך אחשורש) ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים (אסת׳ ב יב). מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ד׳ מאות זהובים לקופה של ב ש מ י ם לבו ביום (כתוב׳ סו:). —ואמר המשורר: היתרצה לך ב ש ם בריחו ומנשמת ב ש מ י ך גנב (ר״י הלוי, זמן אסר). —ג) הצמח נותן הבשם, כמו בשם: Balsamstrauch; baumier; balsam plant: לחייו כערוגת הבשם (שה״ש ה יג). דודי ירד לגנו לערוגת הבשם (שם ו ב). ערוגה קטנה של ב ש מ י ם (כ״ב סט.). קורנס של ב ש מ י ם (שבת קכג.). —ואמר המשורר אמיר ב ו ש ם אשר רוח תניפהו לכל רוח (רהב״ע: אמיר כוכס). נא אמרו לו לרוץ על גן אהב ורעות בשמי עשבו (רמב״ע לר״י הלוי, ילדי ימים). —ד) *בכלל ריח טוב, למשל מיין, וכדומה: שמן שב ש מ ו כעין שמן המשחה (רמב״ם, ברכ׳ ע ג).

— פעל. *בִּשֵּׂם, *מְבַשֵּׂם: בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומ ב ש מ י ן אותה (מד״ר שמות כג). — ואמר הפיטן: מושלי גנזכי מכמניך בשמתם תמרוק סממניך לריח שמניך (אור ישע, א׳ פסח).

— פע׳, *בֻּשַּׂם, מְבֻשָּׂם, מבו׳, —שעשוהו והתקינוהו בבשמים אל יצא (הת״ח) כשהוא מ ב ו ש ם לשוק (ברכ׳ מג:). ואם אמר לו (המוכר לקונה) יין מ ב ו ש ם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת (ב״ב ו ג). שלא יצאה אשה אחת מהן מ ב ו ש מ ת לעולם (ירוש׳ יומ׳ ג מא.). במוצאי שבת כשהוא מ ב ו ש ם ובכלים נאים (מס׳ סופר׳ כא). —ובקצת התול מ ב ו ש ם, שתוי, קצת שכור: תראה להעמיד להם י״ש דבש או יין לשתות ויתחילו בודאי לדבר, כמאמר העולם איש מ ב ו ש ם מדבר מה שיש לו על הריאה (כותן לדיק, מכת׳ א). כשאדם מ ב ו ש ם אזי הנשמה שבו מדברת וזה הוא שהעולם אומרים מה שבאדם שאינו מ ב ו ש ם על הריאה הוא בשכור על הלשון שאז הנשמה מדברת (הערס שם).

—*יערב לכם יְבֻשַּׂם לכם, ברכה לשותים יין וכדומה: אמר להם יערב לכם י ב ו ש ם לכם ימתק לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן (מד״ר ברא׳ פה).

— התפ׳, *הִתְבַּשֵּׂם, —עשה והתקין עצמו בבשמים: מקום שהיו מ ת ב ש מ ו ת בו נעשה נמקים נמקים (שבת סב:). מפני מה האשה צריכה ל ה ת ב ש ם (מד״ר ברא׳ יז). —ואמר הפיטן: בושם רקוח התבשמי מור ולבונה התקטרי (יוצר לשבת הגדול, אתי מלבנון). — ואמר המליץ: לזאת אלבש ואתעטף ו א ת ב ש ם ואסוכה ואתנהג בטוב לבב ואשובה ואלכה (ר״ש הנגיד, לח). היה זמננו כמו דומם וכן רבים לשונם בדמי חבשו עד בואו אדוננו ו נ ת ב ש ם זמן ממרקחי בשמו והעטשו (ר״מ בר׳ שלמה, שירים מקובלים, יהגו מזמותי).

***בַּשָּׂם**, ש״ז, —עושה בשמים, מוכר ב ש מ י ם: זנכנס לחנותו של ב ש ם והריח ריח (ברכ׳ נג.).

***בַּשָּׂמוּת**, ש״נ, —אמנות הבשם: האנשים מתפרנסים במקום הזה במלאכת הנגרים קצת בדרך הסחורה וכו׳ ובמלאכת ה ב ש מ ו ת (אגר׳ ר׳ אליה׳ בס׳ י״ת).

***בַּשְׂמִי**, ת״ז, —מטבע הבשם: ובו ריח חזק ב ש מ י הנקח לרפואות חצונים ופנימים (תוה״א, שלמתים סח). ריחו נעים וטעמו עז ו ב ש מ י (שם סט).

***בַּשְׂמִיּוּת**, —טבע הבשם, ריח הבשם: וראוי עליך שתחזקפי האצטומכא שלא תקבל הליחות היורדות אליה כתחבושת אשר בהם קביצות ו ב ש מ י ו ת (קאנון ג יג א ל).

בָּשְׁנָה[1]), ש״נ, —כמו בשת: גם אותו לאשור יובל מנחה למלך ירב בשנה[2]) אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו

---

[1]) לפי הצורה החיצונה כמו חכמה. אך לפי הסכמת המדקדקים שנגזר מן שרש בוש בהוספת ־נה, הוא א״כ משקל פעלנה. והנה משקל שמות בהוספת ־נה בסוף מצוי בערב׳, אך בעבר׳ אין לו חבר ואין לסמך על זה להחליט כי בנין משקל זה היה נהוג בעברית (Barth, N. 214). —[2]) ת״י ב ה ת א. מנחם הביא זה במחברת בש, וריב״ג בשרש בוש אמר וז״ל: ומהענין הזה (של במבושיו) נאמר לבעל ב ש נ ה אפרים יקח והוסיפו הנון על השרש לשנוי המם ולהבזות הנקרא בו, והעקר בו ב ו ש ה. ע״כ. ורש״י וראב״ע ורד״ק כלם פרשו מלשון בושה, בהוספת נה, והעיר ראב״ע שהוא כמו ש ב ע נ ה. וכן הסכימו המדקדקים החדשים, והעירו קצתם שהוספה כזו נהוגה בארמית, כמו אשרנה אך פה ההוספה היא רק נ, ונוספה א כנהוג במלות ארמיות. Ew. (דקדוק, סי׳ 163) אמר כי הוא על משקל צפרן, וכן בשן, ובהוספת ה נשתנה לבשנה. וכעין זה גם Kö. (ב, סי׳ 958). אבל המליצה יקח ב ש ת זרה מאד, ולכ

(הוש׳ י ו).— ואמר המליץ: כי תשגב קריה נאמנה, לא תירא ממצור יום שטנה, בלעדו כל בית רב בשנה (רהכ״ע, כין רעים). היתה לכל למשל ולשנינה. מכל שב ועובר לוקחת בושנה, השבעתה במרורים הרויתה לענה (סמג״ל, כליח׳ לר״ה, נלכה יונה).

בשם[1], ממנו בושם.

בָּשַׁם, קל אינו נהוג.

— פוע׳, בושם[2]), בושסתי, בושסתם, עת׳ אבושם וכו׳, מקור ככי׳ בושסי, בושסכם,—עם על אחריו, בושם על פלוני, הכביד עליו, לחץ אותו מאד, bedrücken; opprimer; oppress: לכן יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם (עמוס ה יא).

א׳ בשר, ממנו בשר, בשרי, בשריות.

בָּשָׂר[1]), ש״ז, סמי׳ בשר, בשרך, בשרכם, מ״ר בשרים,— א) החלק הרך האדם שעל העצמות בגוף בע״ח, Fleisch; chair; flesh: ויקח (אלהים) אחת מצלעתיו (של האדם) ויסגר בשר תחתנה (ברא׳ ב כא). והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר (שם מא ב). עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני (איוב י יא). מרבה בשר (על גופו) מרבה רימה (אב׳ ב ז). — וככי׳: ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי (ברא׳ ב כג). ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך (שם מ יט). אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת (ויקרא יג ב).—וכמי׳: וישב בשרו כבשר נער קטן (מ״ב ה יד).—*נשך בשרו בשניו, מפני צער: הרשעים שאכלו נשך ותרבית עתידין להיות נושכים בשיניהם את בשרם (מד״ר שמות לא). — *בשר חי, כואב, שנקרע מעליו העור: בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח (מכילתא, ויסי כבלת א). — ומ״ר בשרים: סור משבועת שקרים, ערוך בה אלות וארורים פורעת מעור ומבשרים (את בס

הנוסחה חשודה, ואולי בשבי,—בשבי אפרים יקח, וכדומה.

[1]) שרש עברי מספק, הסכימו עליו ריב״ג, ראב״ע ורד״ק. בשאר הלשונות האחיות אין דוגמתו.

[2]) משק׳ פועל. אמר ריב״ג (הרקמה יד) וז״ל: ואשר אינו מתעבר מהבנין הזה (בנין פועל, כמו שופט שופטתי) בושם ומקורו יען בושסכם אל דל. — [2]) הקדמונים נחלקו בדבר מהותה של מלה זו לשתי כתות. האחת (יונתן, מנחם, דונש, רש״י ורי״ק) ראתה בבושסכם רק חלוף אותיות משרש אחר והשנית (ריב״ג, ראב״ע ורד״ק) ראתה בו שרש מיוחד בשס. יונתן תרגם: חלף במבזכון מסכניא. וכן מנחם בן סרוק: מגזרת משסה. אבל כבר טענו על זה ראב״ע ורד״ק, כי לפי פרוש זה צריך להניח ב בושסכם שמושית וזה לא יתכן. דונש דחה פרושו של מנחם ופרשו מלשון בוסס: ולכן נאמר כי הבושם כרומס ורופס. וריב״ג אמר וז״ל: אין גזרה למלה הזה (ממה) שיש בידינו מן הלשון וצריך לפרש אותה לפי מה שיסבול ענין מקומה כמו הטריחכם ועמסכם והדומה לזה אבל שמושה הקרוב במה שאפשר לומר בה שתהיה מקור פועל כבד על ענין פועל ואפשר שתהיה מקור לבנין הקל על דמיון פעל והיה דינה על הדרך הזה להיותה על משקל כתפשכם והיה זה כבד עליהם במלה זו והניעו השין בפתח ונמשכה בעבור זה קמצות הבית ושבה חולם כאשר קרה ג״כ במלת במצאכם אתו אשר היה עיקר גם הוא להיות כמו כתפשכם והיה כבד עליהם זה בעבור אות הגרונית והניעו הצדי בפתח ונמשך הקמץ ושב חולם כאשר אמרנו אלא כי הכבדות אשר היה להם בבשסכם על הדרך הזה היה בעבור התחברות השין הנחה עם הסמך. ע״כ. וכן אמר ראב״ע: אין ריע לו כי הבית שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם אפס משקלו וטעמו לעשות חמס לדל. ע״כ. רש״י קבל פרושו של דונש, אמר וז״ל: בושסכם כמו בוססכם על דל שאתם רומסין ורופסין על ראשו כמו בוססו את חלקתי. ע״כ. ולזה הסכים רי״ק והביאו רד״ק בפרושו: וא״א ז״ל פירש כי השין במקום סמך וכו׳ והמלה מקור מבנין פועל מרובע בוססכם בפלס טענכם, וענין המלה ענין רמיסה כמו ועל הרי אבוסנו. ע״כ. אבל רד״ק בעצמו הסכים יותר לדעת ריב״ג והביא שרש בשם והביא שם דברי ריב״ג. וכן בפרושו אלא שבשרש בוס הביא דעת אביו הרי״ק שזהו מקור המלה בושם. והרבה פלפל בצורת מלה זו קונטר׳ הדקד׳ (דר׳ פונ׳ כב) ואמר: אע״פ שדקדקו בו קצת המדקדקים ואמרו עליו שעיקרו בושם בושסתי והטעה להם החולם, וברור כי יום מעונן היה להם אותו יום שדקדקו זו הדקדוק ובחשכה יתהלכו, כי דקדוק בושסכם כמו זכרכם וכו׳. והוא כדעת השניה של ריב״ג. והחדשים כמעט כלם (גזנ׳, פירסט, אולד וכו׳) עד האחרון קניג כופרים במציאות שרש בשם, ורבם מסכימים לדעת רש״י כי בושם הוא במקום בוסס, וקצתם סוברים כי בושם הוא כמו בושש, ובמשמעת הרע לאדם. ופלפל קניג (א׳ 492) בדבר צורת מלה זו ודקדוקה, והביא שם דעת המדקדקים החדשים, ובא גם הוא לכלל ההלטה כי זה משקל כבד לנחץ, ומשמעתו היא התנהג בעול ובחמס עם פלוני. — והפרחון: נתיעצתם ונתחברתם.

[1]) באשור׳ בשר, בשר, בערב׳ בשר a), אדם, וכל האדם, מין האנושי, בשרה b), העור שעל בשר האדם.

---

a) بَشَر b) بَشَرَة

אדיר, א בבוע׳).—לב בשר, לאמר לב רך, מרגיש, בנגוד ללב אבן, לב קשה, אכזרי: ונתתי להם לב בשר (יחזק׳ יא יט). אין תפלתו של אדם נשמעת אא״כ משים לבו כבשר (סוט׳ ה.). — הוא בשרו של פלוני, לאמר קרובו, מבני משפחתו, :Verwandter; proche parent; relative וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא (ברא׳ לז כז). ומבשרך לא תתעלם (ישע׳ נח ז). — ובחבור עם עצם, עצמך ובשרך אני, ר״ל קרוב: ויאמר לו לבן (ליעקב) אך עצמי ובשרי אתה (ברא׳ כט יד). מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני (שופט׳ ט ב). ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו (ש״ב ה א). דברו אל זקני יהודה לאמר וכו׳ אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (שם יט יב-יג). ולעמשא תמרו הלא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים (שם יד). — ב) בפרט הבשר של בהמה, חיה ועוף לאכילה: בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם (שמות יו יב). מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה (במד׳ יא יג). הבשר עודנו בין שניהם (שם לג). הבשר שם בסל והמרק שם בפרור (שופט׳ ו יט). והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין (ישע׳ כב יג). ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכ׳ ג ג). כל הבשר אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים (חול׳ ח א). כבשר בלפת (שם ז ד).—ישב על סיר הבשר, היה לו מזונותיו במדה מרבה: בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (שמות יו ג).—ומ״ר: בשרים: הזהרו מאכילת בשרים ולא תשימו בטניכם לבהמות קברים (ס׳ שעשועים לר׳ זבדא). ושונאת (האשה בעבורה) הבשרים הטובים והיינות המשובחים (אבן כתן לרש״ט שפרוט, REJ.XV III, 222). —ומשל: הבשר שר ואמרכל לכל מאכל ותבשיל אשר יאכל ידשן וישמח השכל (מרפא המוסר כא.). הקרבים[1] לא בשר והאוכלם לא אדם (ירוש׳ נדר׳ ח מ:). מי שאינו[2] יכול להשיג הבשר אומר סרוח הוא (תולדות יעקב ב.). — ג) בהשאלה, החלק הרך הנאכל שבפרות, Frucht-Fleisch ; pulpe : הנעשה משני מיני הרמון בבשרם מבושלים בתנור עם דבש (קאנון ג א ה). והוא (הרמון) מורכב מד׳ ענינים וכלם עוצרים והם הקליפה וה הבשר והמיץ והגרעינים (ספר המסעדים, כ״י פריז). ובשרה (של קלפת האתרוג) קר ולח (מ אלדבי, ב״א ה). יש (מהצמחים) מורכבים מבשר ומים באגסים וקישואים (רבב״ל דורן, מ״א, ח״י, ד). הלוז והערמון בשרם לבן בין לחים בין יבשים (חזקוני, וילא ל לז).—ד) בהרחבה, כל הגוף, :Körper; corps; body יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד (ברא׳ ב כד). על בשר אדם לא ייסך (שמות ל לב). והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו (ויקרא יה ז). ורחץ את בשרו במים (שם יד ט). ומכנסי בד יהיו על בשרו (שם יו ד). ויחם בשר הילד (מ״ב ד לד). ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר (שופט׳ ח ז). אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב יב י). שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהל׳ יו ט). צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (שם סג ב). אבל שפה היא (את המורסן) על בשרה יבש (פסח׳ ב ז). —ואמר המליץ: למה איגע בשרי לדרוש הדברים (ראב״ע, ערוג׳ החכמה). — *בעל בשר, עבה ושמן: רבי שמעון בן חלפתא בעל בשר היה (ב״מ פו.).—*ובעלת בשר: וקושרת (האשה) רצועה סביב צוארה וחונקת עצמה בחוזק כדי שתהא בשרה בולטת ותראה בעלת בשר (רש״י שבת נז:). — *קרוב בשר, נגיעת עצם ות העדיים של האדם בגוף ערום אחרי צוארה וקרוב בשר שלא ינהג בה מנהג פרסיים שמשמשין ותוחידן בלבושיהן (כתוב׳ יח.). — ובשר משמע ההפך מן רוח, מן הנפש, הנשמה: הזונות והוא חטא הבשר (מלמד התלמיד, בראש׳). — ה) ביחוד אבר הזכרות, penis ; männl. Glied; le membre viril: ונמלתם את בשר ערלתכם (ברא׳ יז יא). ותזני אל בני מצרים שכניך גדלי בשר (יחזק׳ יו כו). ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (שם כג כ). — ו) כנוי לכל בעלי החיים, lebendig. Geschöpf toute créature animée ; living creatures כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (ברא׳ ו יב). קץ כל בשר בא לפני (שם יג). ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השרץ על הארץ וכל האדם (שם ז כא). זאת אות הברית אשר הקימתי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ (שם ט יז). אל אלהי הרוחת לכל בשר (במד׳ יו כב).—ואמר בן סירא: כל הבשר יאהב מינו ואדם בדומה לו (ב״ס גני׳ יג יה).—ואמר המליץ: הק הוא לכל

---

[1]) בארמית: קרבייא לא בשר ואכליהון לאו אינש. — [2]) בארמית: דלא מטי בשרא אמר סריא הוא. (מאירי, או״ג ב קיב).

ב ש ר לדרוש שלומו (רמב"ע, הודות עלי נבל). ואנכי מוסר לעיני כל ב ש ר, כבוד הודי סר, ושן עלי חורקים (הוא, נדוד הסיר).—ובפרט בני אדם, בבחינת החמריות וקצר כחם, der sterbl. Mensch;le mortel;the mortal: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בָּשָׂר זרעו (ירמ' יז ה). כי ריב ליי' בגוים נשפט הוא לְכָל בָּשָׂר (שם כה לא). כי הנני מביא רעה על כל בָּשָׂר (שם מה ה). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בָּשָׂר (יואל ג א). ונגלה כבוד יי' וראו כל בָּשָׂר יחדו כי פי יי' דבר (ישע' מ ה). וידעו כל בָּשָׂר כי אני יי' מושיעך (שם מט כו). והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בָּשָׂר להשתחוות לפני (שם סו כג). הס כל בשר מפני יי (זכר' ב יז). באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי (תהל' נו ה). ויזכר כי בָּשָׂר המה רוח הולך ולא ישוב (שם עח לט). תהלת יי' ידבר פי ויברך כל בָּשָׂר שם קדשו (שם קמה כא).—*בשר ודם, כנוי להאדם בבחינת לא שלמותו ורפיונו: הן באין בנצחונו של ב ש ר ו ד ם ואתם באים בנצחונו של מקום (סוט' ח א). ב ש ר ו ד ם היום עודנו ומחר איננו (ירוש' סנה' סוף ו). ב ש ר ו ד ם מתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (שם ברכ' ד הלכ' ב). א"ל (משה לישראל) אני ב ש ר ו ד ם יש קצבה לברכותי זו משלי אבל הוא (האלהים) יברך אתכם וגו' (ספרי, בהעל' פד). בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב ש ר ו ד ם, מדת ב ש ר ו ד ם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה וכו' מדת ב ש ר ו ד ם מעשה ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו (גמ' שם י.). ב ש ר ו ד ם וכו' שהיום כאן ומחר בקבר (שם כח:). יה"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב ש ר ו ד ם (שם.).

בָּקָר, — בשר בקר, בשר עוף וכו'.— בָּשֵׁל, טָגֵן, צָלֶה וכו', עי' בשל.

גוף, עי' שם חלקי הבשר. — גיד, הגידים שבתוך הבשר.

הָתֵם הבשר.

זָבַח. זֶבַח.

חַי, בשר חי, לא מבשל.

טָבַח. — *טַבָּח.

*ליף, ליפי הבשר, כעין חוטים דקים שהבשר מורכב מהם.

נָא, חצי מבשל.

*עַכְבָּר, כמו *עצל, אבר בשרי, ליפי, שהתמתחותיו מולידות תנועות בבע"ח.

*פתילי, בשר פתילי, כמו ליפי.

*קַצָּב, *מְקַצֵּב, עוסק במכירת בשר. — *קַצָּב, מי שמוכר בשר.

שָׁחַט. — *שחיטה, כריתת הצואר בבע"ח, להשתמש בבשרם לאכילה. — שפתים — שְׁפַתַּיִם, שתולין עליהם הבשר.

***בָּשַׂר**, קל אינו נהוג.

—נתפ', *נִתְבַּשֵּׂר, — נתלבש בשר, נעשה גוף: האמן שנתבשר (הבן) בבטן העלמה (אגר' קוכן ויכוחים לר"י עקרים).

ב. **בשר**[1]), ממנו בְּשׂוֹרָה, בִּשֵּׂר, מְבַשֵּׂר.

בָּשַׂר[2]), קל אינו נהוג.

—פע', בִּשֵּׂר, בִּשַּׂר, — א) הודיע והגיד לאדם מקרה שלא ידע, בפרט מקרה טוב, eine Botschaft bringen, annoncer; to announce: ויכרתו את ראשו (של שאול) ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לְבַשֵּׂר בית עצביהם ואת העם (ש"א לא ט). אל תגידו בגת אל תְּבַשְּׂרוּ בחוצת אשקלון (ש"ב א כ). ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא וַאֲבַשְּׂרָה את המלך כי שפטו יי' מידי איביו (שם יח יט). וּבִשַּׂרְתָּ ביום אחר והיום הזה לא תְבַשֵּׂר (שם כ). ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב תְּבַשֵּׂר (מ"א א מב). ארור האיש אשר בִּשַּׂר את אבי לאמר ילד לך בן זכר (ירמ' כ יה). מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מְבַשֵּׂר טוב משמיע ישועה (ישע' נב ז). יען משח יי' אתי לְבַשֵּׂר ענוים (שם סא א). רבי מ ב ש ר טובות אני לך (חולין פז.). באו ואמרו למלכה הרי בניך אמרה צאו ו ב ש ר ו את כלותי (פסיק' דר"כ, סוף אסיא ב) — ועם כנ': ה מ ב ש ר נ י אם ילדה אשתי זכר (תוספתא ב"ב ט ה). ה מ ב ש ר נ י במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה (גמ' שם קמא:). — ואמר המשורר: שלח יונה מ ב ש ר ת ואם היא לא מספרת באגרת קטנה אל כנפיה מחברת (ר"ש הנגיד לח). — יודבור: איש טוב מ ב ש ר טוב ורע מעלים ומכסה (בל"ה עא.).—ב) הודיע

1) משתף באשור', ערב' וארמית.

2) באשור' בַּשָּׁר, בערב' בַּשַּׁר a), בארמ' בסר.

a) بَشَّرَ

בקהל, הכריז, verkünden; proclamer; proclaim: כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יי׳ יבשרו (ישע׳ ס ו). בשרתי צדק בקהל רב (תהל׳ מ י). שירו ליי׳ ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו (שם לו ב). —

— פע׳, *בֻּשַּׂר, — שבשרו אותו: יהא מבושר מחיי העולם הבא (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). אתה מבושר שמחלתי לך (מד"ר שמות מו).

— התפ׳, התבשר, — הגיע לו בשורה: ויאמר הכושי יתבשר אדוני המלך כי שפטך יי׳ היום מיד כל הקמים עליך (ש"ב יח לא). וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח (מכילתא, פסחא ד). בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח (שם יג). — *ונתבשר בדבר, בשרו אותו שיהיה לו דבר פלוני, או אדות דבר פלוני: אברהם שהיה בוכה ומתחנן לפני הקב"ה הן לי לא נתת זרע מיד נתבשר בבנים כי ביצחק יקרא לך זרע (פסיק׳ רב׳ מג). וכי כבר נתבשרה בחלב והלא עדיין לא נתעברה (מד"ר ברא׳ יז). — *ונתבשר מדבר: ולא מת אברהם אבינו עד שנתבשר ממעשה תרח אביו שעשה תשובה (תנחו׳ שמות טו).

בְּשׂוֹרָה[1], בשורה, — מה שאדם מבשר לחברו, בפרט חדוש טוב, frohe Botschaft; bon message; glad tidings: ויאמר לו יואב (לאחימעץ שרצה לרוץ לבשר לדוד) לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר (ש"ב יח כ). למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת (שם כב). ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו (שם כה). ויאמר המלך איש טוב זה ואל בשורה טובה יבוא (שם כז). היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים (מ"ב ז ט). על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת (ברכ׳ ט ב). — *חבית של בשורה, *כוס של בשורה, חבית של יין או כוס של יין שהיו לפנים מעבירים לפני הכלה ביום חתונתה כשנמצאה בתולה: רקדו לפניה (ביום חתונתה) שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של בשורה [2]) או מפה של בתולים (כתוב׳ יז:). חבית של בשורות (ירוש׳ שם, סוף ה"א). —

במחלות, השנוי שמתהוה במעמד החולה שמבשר תחלת רפואתו: ומפני שראיתי זה (שנשתנו פני החולה) ביום בשורה צויתים שלא יתנו לו דבר מן הרפואה וכו׳ אמרתי זה היום יום בשורה מורה על מה שיתחדש ביום השביעי (ר"י ישראלי, הקדחת, כ"י מינכן).

בְּשָׂרִי, -רִי, ת"ז, לנק׳ -רית, מ"ר בשריים, -יות, — מהבשר, מטבע הבשר, fleischlich; charnel; carnal: ותדע כי הכח הבשריי קצר מהשיג והטבע האנושי חסר מהשלים (הקדמ׳ חו"ה). לפי שהיא (האהבה לאלהים במדרגה שמבואר שם) למעלה מן היכולת הבשרית מפני שהטבע הפכה וכנגדה (שם, אהב׳ ה׳). עור עצביי לחוש ועור בשריי לעכול והושם העור הפנימי עצבי והחיצוני בשריי (קאנון א א ה). כל האברים הבשריים אם פתיליים כבשר אשר בעצלים ואם שאין להם פתילים ככבד (שם). וחלקיו (של חלי השקוי) שלשה האחד הבשריי יהיה הסבה בו ליחה מימית (שם ג יד ד ג). אחרי אשר להם (לב"א) ג"כ חלק בשרי (דרך אמונה ד א). קרום מקיף בעורות הבשריים החיצונים (פרקי משה א). ולטלה הם (המצריים) מקריבים ולצורתו הבשריית הם משתחוים (צרור המור, בוא). וצוה לו (לאברהם) ולזרעו הנמשכים אחריו מצות המילה כדי למעט מהם תאוה הבשרית אשר נתוספה באדם ובזרעו

[1]) בערב׳ בִשַארַה a), והוא גם לרעה, אך רוב שמושו הוא בפרט לטובה ולשמחה. — [2]) ושאלו שם: מאי כוס של בשורה אמר רב אדא בר אהבה כוס יין של

תרומה מעבירין לפניה כלומר ראויה היתה זו לאכול בתרומה. מתקיף לה רב פפא אטו אלמנה מי לא אכלה בתרומה אלא אמר רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית. תניא ר"י אומר חבית של יין מעבירין לפניה אמר רב אדא בר אהבה בתולה מעבירין לפניה סתומה בעולה מעבירין לפניה פתוחה. והנה נראה הדבר כי מה שאמר רב אדא בר אהבה שהיו מעבירין לפניה כוס של תרומה אינו אלא השערה בעולם, כדי לבאר טעם מנהג זה, אבל הבאורים שנתנו לזה רב אדא ורב פפא אינם אלא דרך דרוש. באורו של רב אדא כבר דחה רב פפא, אבל גם באורו של רב פפא אינו יותר טבעי, כי העם לא יעשה מנהג על סמך דרוש של ראשית. יותר טבעית נראית העדות השניה של רב אדא, שהיו מעבירים חבית של יין גם לפני הבתולה וגם לפני הבעולה, אלא שלהבתולה היו מעבירים חבית סתומה ולבעולה חבית פתוחה. זה ברוח מנהגים המוניים, שמצטיינים עפי"ר בקצת גסות. וגם מהירוש׳ נראה שהיו מעבירים חבית. ואעפי"כ מסתם דברי הבריתה העבירו לפניה כוס של בשורה נשמע כי מי שאמר זה דבר על מנהג ידוע לו, ולכן דבר ברור הוא שבמקומו היו מעבירים כוס ולא חבית, והיו מעבירים אותה לפני הבתולה ולא לפני הבעולה, והיתה נקראת כוס של בשורה. ולא נתברר איזה רמז היה בכוס של יין שהכלה נמצאה בתולה, אם לא שנאמר כי היין האדום היה רמז לדם בתולים.

a) بِشَارَة

מאכילת עץ הדעת (חזוק אמונה לר"י כר' אבר' א יא). וכשיתרבה זאת הליחה בכל הגוף תמשיך השדפות הבשרית (ר"מ אלדבי, ש"א א כ). והוושט הזה הוא מחובר משני עורות האחד מבחוץ אדום והוא בשרי הולכים הוטיו באורך וכו' (שער השמים ט).—ובהרהבה, להחלק הרך שבפֵּרות, fleischig; pulpeux; pulpy: הוא (הצמח הנזכר שם) בשרי הרבה (יוס' סינהק, תוה"א, קפ). גרגירו בשרי וקמחי ונאכל (שם, הלמ' סג).

בַּשְׂרִיּוּת, ש"נ, — טבע הבשר וסגולתו: ויראה אודם ברקות ונפח למה שיעלה אליהם מן האדים ולבשריותם ורפיונם (קאנון ג י יד י). המין האנושי השחית מצד הבשריות (דרך אמונה ד א). ואמרו ואל השלשה לא בא ירצה שהבשריות וההתלבשות לא בא אל השלשה תארים ר"ל לאב ולרוח אלא לבן לבדו (ר"י בן ש"ט, פי' לאגר' קוכן ויכוחים).

בשש[1]), ממנו בֹּשֵׁשׁ.

בֹּשֵׁשׁ[2]), פ"ע, עב' בֹּשַׁשְׁתָּ, עת' אֲבֹשֵׁשׁ,—בֹּשֵׁשׁ לעשות דבר, לא מהר, לא אץ, התאחר, säumen; tarder; to tarry: וירא העם כי בֹשֵׁשׁ משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן (שמות לב א). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בֹּשֵׁשׁ רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופט' ה כח). —יוהשתמשו בפעל זה בספרות: אנשים בעלי תושיה ומזמה, ובינה וערמה, במעשיהם מקשים, ובלכתם בוששים (רא"כ"ע, חי בן מקיץ). נשארו (ישראל) ממתינים למשה לעתים ובוששׁ מהם ארבעים יום (כוזרי א לז). אם אהלך רגלי אפחד פן אשורי מועדי, כן אם אבושש ילכו רעי והיו שוקדי (ר"י חריזי, איתיאל, יד). ונמצא ג"כ אשר יתנועע מהם לפאת אחת קצתם ממהר וקצתם מבושש (הות, תרג' מו"נ ב כ). קצת הגלגלים מהירים בתנועתם וקצתם מבוששים (שם). ואל רחמי אל תצפינה עיני ואם הם בוששו, ימחץ וידיו תרפינה כי כן לדור רשעו (ערוג' הבושם לב). והיא מתאחרת ובוששת הנה היא לו כרקב (רלב"ג משלי ו ב). היה בושש ומאוחר בלקיחת העצה ומהיר בדברים המיועצים כבר (למח לדיק, אריה מודינא, יח). מה זה ועל מה זה ולמה בושש תשובת האב"ד דשם לבוא אלי (שו"ת יעבץ ב נו).

בַּשֵּׁשׁ[1]),—מין תבשיל עשוי מחמאה וביצים ופלפלים: בארץ ישראל[2]) נותנין חמאה בקדירה וביצים ופלפלים ומבשלין אותו וקורין אותו תבשיל בשש (ערוך, ער' כבש).

בֹּשֶׁת[3]), בָּשְׁתִּי, ש"נ,—א)רגש מצער שיוּלד בנפש האדם מפני המחשבה ומפני הפחד כי איזה דבר ומעשה יהיה

---

[1]) הקודמים לא הניחו שרש בשש, וסברו כי הפעל בשש שלקמן היא פועל משרש בוש ור"ל הניח את פלוני להמתין זמן רב וביש אותו בזה. אבל, זו גזרה דחוקה מאד, וקשה לקבל השאלה כזאת: הוא ביש אותו לרדת מן ההר בכונה הוא הניחו להמתין. ובפרט זה קשה ביהם לדבר לא בע"ח, כמו הרכב של סיסרא: שרכבו בֹּשֵׁשׁ. ויותר נראה כי זה שרש מיוחד, אעפ"י שאינני יודע לו חבר במשמע' זו בלשונות האחיות.

[2]) עי' הערה להשרש.

---

[1]) נקדתי ע"מ בָּשָׂר, חָלָב. בערב' בשישה a), קמח בלול בחמאה או בשמן. בארמית בשש: לית דין צריך בשש (ברכ' מ.—אין (לחם) זה צריך בשש, ר"ל שום דבר ללפת בו את הפת), ולא נתברר מקורה של מלה זו. — [2]) כך בספרי הערוך בכל הדפוסים בפרוש בארץ ישראל, ובאו"ז כתוב בא"י בראשי תבות. ושער קוהוט כי הכונה בארץ ישמעאל, ווו היא הבשישה הערבית. אך על סמך ר"ת זה שבס' או"ז, שהוא ג"כ הראשי תבות הרגיל של ארץ ישראל, אין לשבש כל ספרי הדפוס. ואעפ"י שאפילו באופן זה אפשר שנתכון רבנו נתן להשם הערבי הנזכר. מכל מקום, כיון שאינו אומר כמנהגו בלשון ישמעאל, כי אם בארץ ישראל, אפשר ששמע שכך היו קוראים בארץ ישראל התבשיל הנזכר, ובהיות שכל זה כתוב בסגנון עברי ראשים אנו לקבל מלה זו בלשוננו.

[3]) לפי דעת כל המדקדקים על משקל פֹּלֶת, מן שרש בוש, בהוספת ת. ריב"ג הזכיר בשת בשרש בוש, ולא העיר מאומה. והרד"ק במכלול אמר: פֹּלֶת ובֹשֶׁת פני כסתני, ונֹפֶת צופים. וכן בהשרשים בשרש בוש: ומ"א ובושת פני כסתני במשקל ונופת צופים. ע"כ. וכן מעשה אפד: ומזה (מנחי ע"ו) בֹּשֶׁת, נֹפֶת. וכך הר"ד יחייא בלשון למודים: פלת ובשת פני. וכן ערוגת הבושם: פולת בושת נופת צופים. וכן מקנה אברהם: פוֹלֶת הפא בחולם והלמד בסגול כמו נופת בּוֹשֶׁת. ע"כ. וכן מסלול: פוֹלֶת מלעיל בֹּשֶׁת וְנוֹפֶת צופים. וכן בן זאב (תל"ע): פֹּלֶת בֹּשֶׁת נֹפֶת. וכמו"כ באוה"ש, וכן חכמי הנכר. גם החדשים החליטו כלם כי זה משקל פֹּלֶת. Ew. אומר, אחרי הביאו השם עָלְתָה: בקצת שמות נקבעה בכ"ז ההברה הקצרה עם ת בסוף, בהשמטת האות השרשית ובמקומה רק הנגינה: בֹּשֶׁת מן בוש, נֹפֶת, והביא עוד שם קֶשֶׁת, נַחַת, שַׁחַת. קניג: מן קַטְלַת וכמו"כ מן קְטֻלַּת אפשר שע"י עברם להסגול נתהוו בֹּשֶׁת, נֹפֶת, תֹּפֶת. —

---

a) بَشِيشَة

לו לא כבוד. Scham; honte; shame : כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל (ירמ' ב כו). והיה לכם מעוז פרעה לבשת וההסות בצל מצרים לכלמה (ישע' ל ג). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמ' כ יח). כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע' נד ד). ולא יודע עול בשת (צפנ' ג ה). —ואומרים פלוני לבש בשת, פלוני הלביש את פלוני בשת · שנאיך ילבשו בשת (איוב ח כב). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה המגדילים עלי (תהל' לה כו). אויביו אלביש בשת ועליו יציץ נזרו (שם קלב יח).—ואמר בן סירא: כי יש בשת משאת עון ויש בשת כבוד וחן (ב"ס גני' ד כא). כי על גנב נברא בשת וחרפה רעה על בעל שתים (שם ה יד). לא כל בשת נאה לשמר ולא כל הכלם באמת נבחר (שם מא יז). הזהר במדת הבושת כי הבושת מורה על פני הנדיב (מבח' הפנינים, שער הבושת). מי שיעטתהו הבושת מעילה יעלמו מומיו מבני האדם (שם). ואמרו חכמי המוסר הבושת בזולת מקומה חסרון (רשב"ג דורש, מג"א ב ה).—ועם פנים: האתי הם מכעיסים נאם יי' הלוא אתם למען בשת פניהם (ירמ' ז יט). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני (תהל' מד טז). לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים (דני' ט ז). אדני לנו בשת הפנים (שם ח). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה (עזרא ט ז). וישלח יי' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וישב (מלך אשור) בבשת פנים לארצו (דהי"ב לב כא) ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבותי עכשיו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים (ברכ' לג.). לא חרבה ירושלם אלא על שלא היה להם בושת פנים (שבת קיט :). ומפני מה לא מנו את אחז וכו' מפני שהיה לו בשת פנים מישעיהו (סנה' קד.). מי שאין לו בשת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני (נדר' כ.). וכל מי שאין לו בושת פנים דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני (מד"ר במד' ח).—וככנ': הלא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך (ש"א כ ל). נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו (ירמ' ג כה). תחת בשתכם[1] משנה (ישע' סא ז). ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם (צפנ' ג יט). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם (תהל' קט כט). אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי (שם סט כ). משיאין את היתומה ואח"כ משיאין את היתום מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש (תוספתא כתוב' ו ח). שאין בשתו של העוה"ז כלום (מד"ר שמות ל). — ב) מעשה שגורם בשת לעושהו: יעצת בשת לביתך (חבק' ב י). והבשת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו (ירמ' ג כד). — ג) כנוי להאלילים: המה באו בעל פעור וינזרו לבשת (הוש' ט י). כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת (ירמ' יא יג). — ד) *תשלומים בעד הבשת שאדם גרם לחברו: החובל בחבירו חייב עליו משום ה' דברים בנזק בצער ברפוי בשבת ובבושת וכו' בושת הכל לפי המבייש והמתבייש (ב"ק ח א). שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת ובושת (שם ב). ר' יהודה אומר סומא אין לו בושת (גמ' שם פו.) רבי אומר חרש יש לו בושת שוטה אין לו בושת (שם פו :). נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (כתוב' ד א). אעפ"י שאמרו המפתה (צריך לשלם נזק) כשיוציא אבל בשתה ופגמה נותן מיד (תוספתא שם ג ו).—מקום בושתה של אשה (מד"ר ויקר' יד), הרחם.—בית הבושת, כמו מקום בושתה: עור בית הבושת (חול' ט ב)

א.**בַּת**[2]) ש"נ, בהפס' בָּת, מ"ר בַּתִּים.—מדה לדברים לחים, כמדת האיפה ליבשים, Masse f. flüssige Dinge :

ואעפ"כ מפקפק אני במציאות משקל פֹּלֶת בעברית הקדומה כי הדמיונים שהביאו המדקדקים אינם ראיה מספקת. כל המדקדקים הקדמונים הביאו רק אותן שתי המלות לדמיון: בשת, נפת, מפני כי שרש נפת הוא נוף ואולם החוקרים החדשים מספקים בדבר מהו שרש מלה זו. ותפת שהביא קניג נראה כי השרש הוא תפי. עי' זה. ולכן נראה כי שרש בשת הוא השרש בהת שבארמית (בחלוף ה-ש בלשונ' השמיות עי' ערך ה וערך ש), וגם בערב', ושעקר משמעתו הוא, כמו שכבר העיר גזנ': נחשך אור פניו, חורו פניו, ועוד נשמרה לו משמעה זו בלשון ערב'.

ולכן המליצה בשת פנים.—[1]) סוברים כי הנוסחה משבשת.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו, גזנ' מאיר ואחרים סברו כי מקורה בהשרש הערבי בת a), שהוא משמש במשמעת התך וכרת. ור"ל מדה יקצב. או לפי דעת פירסט, עקר משמעתה נבוב. וכונתה בית קבול ומזה גם בית מן בות. אך לגרד אמר כי נגזרה מן בדת, בד, בית הבד. ואולם כל זה רחוק ודחוק.

---

a) بَتَّ

mesure pour les liquides; measure of fluids: זעביו (של הים של שלמה) טפח וכו' אלפים בת יכיל (מ"א ז כו). כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת (של שמן זיין) וזרע חמר יעשה איפה (ישע' ה י). מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר הבת (יחזק' מה יא). והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי וכו' ושערים כרים עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף (דהי"ב ב ט). — ואמר המשורר: עם כל איש לוג מהחן ועמו בת (רמב"ע, תרשיש א מג). זרע מבור וצדק בת וקוצר תהיה חומר (שם ח סב).

ב. בַּת[1], בַּת, ש"נ, כנ' בִּתִּי, בִּתֵּךְ וכו', מ"ר בָּנוֹת, סמי' בְּנוֹת, כנ' בְּנוֹתַי, — א) נקבה ביחס ליולדיה, כל אשה היא בת לאביה ולאמה, Tochter; fille; daughter: ואם אין לו (למי שמת ואין לו בן) בת ונתתם את נחלתו לאחיו (במד' כז ט). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה (שם לו ח). אין לו ממנו בן או בת (שופט' יא לד). ותהר עוד ותלד בת (הוש' א ו). כי בן מנבל אביו בת קמה באמה (מיכ' ז ו). ותהי לו כבת (ש"ב יב ג). ובמות אביה ואמה (של אסתר) לקחה מרדכי לו לבת (אסת' ב ז). — וסמי': וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (ברא' כ יב). ויאמר (אליעזר לרבקה) בת מי את וכו' ותאמר אליו בת בתואל אנכי (שם כד כג-כד). דינה בת לאה (שם לד א). את בתי נתתי לאיש הזה לאשה (דבר' כב יו). ויאמר (יפתח) אהה בתי הכרע הכרעתני (שופט' יא לה). ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה (ש"א יח יז). אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה (ברא' כט יח). אתה ובנך ובתך (שמות כ י). ולקחנו את בתנו והלכנו (ברא' לד יז). והנה רחל בתו באה עם הצאן (שם כט ו). את בת בנה ואת בת בתה (ויקרא יח יז). שכם בני חשקה נפשו בבתכם (ברא' לד ח). — ומ"ר: הנה נא לי שתי בנות (ברא' יט ח). לא היו לו בנים כי אם בנות (במד' כו לג). הבנות בנתי (ברא' לא מג). ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (שם יט לו). ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ (איוב מב יה). ותנהג את בנתי כשביות חרב (ברא' לא כו). בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם (שם לד ט). בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו (שמות י ט). קח את אשתך ואת שתי בנתיך (ברא' יט יה). כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי (שם לא לא). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדתי לי ותזבחים להם לאכול (יחזק' טז כ). ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו (ברא' יט יד). ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו (שם לז לה). כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש (שם מו יה). וינשק (לבן) לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (שם לב א). ונתן (אלקנה) לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות (ש"א א ד). את בנתם נקח לנו לנשים (ברא' לד כא). ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם (דבר' יב לא). ויקחו את בנותיהם להם לנשים (שופט' ג ו). — ומשל: הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה (יחזק' יו מד). — ואמר בן סירא: ב נ ו ת לך נצור שארם ואל תאיר אלהם פנים הוצא ב ת ויצא עסק ואל גבר נבון זבדה (כ"ס גני' ז כד-כה). ב ת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה (סנה' ק: בשם כ"ס). ב ת ך בגרה שחרר עבדך ותן לה (פסח' קיג.). —*וגם בבהמות וחיות: שחטה (את הפרה) ואת ב ת ה ואת ב ת ב ת ה (חול' ה ג). רחל ב ת עז ועז ב ת רחל (בכור' יז.). גדייה שילדה שלש ב נ ו ת וכל ב נ ו ת י ה ילדו שלש שלש (שם כ:). אפילו היא ב ת חמורה (רש"י כתו' קיא:). שנים שלקחו שתי בהמות זה האם וזה ה ב ת (רמב"ם שחיט' יב). היתה בת הצביה הזאת נקבה וילדה בן (שם). — *ובמליצה בהשאלה לזמורה של גפן: פרדס שלחיה שחרנוהו ב ב ת גפן ברשפי אהבה נושקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). — ב) בכלל ההפך מן זכר, במשמ' נקבה, ילדה, נערה, girl; fille; Mädchen: בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו). כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון (שם כב). או בן יגח (השור) או בת יגח (שם כא לא). עד מתי תתחמקין הבת השובבה (ירמ' לא כב). שמעי בת וראי והטי אזנך (תהל' מה יא). כי אשרוני בנות (ברא' ל יג). בנות צעדה עלי שור (שם מט כב). שלשה עריסות הן העשויה לשכיבה וכו' ושל ב נ ו ת וכו' ושל סיירין (תוספתא כלים ב"ב ב ט). ה ב נ ו ת

---

[1]) כן בכנע', מקצר מן בַּנְת, בִּנְת, נק' מן בן. בערב' בִּנְת a). באשור' בִּנְת. ארמ' וסור' ברת, ברתא. בנת קדום מן הערב' בנת. לפי דעת Kö (Hëb. u. Sem. 62). ומפני הדגש בא בפתח גם בהפסק, ולא בקמץ (קניג, דקדוק 177) והכנוי חרוק כמו הדבה ממשקל פַּל.

a) بِنْت

יוצאות בחוטין שבאזניהן (שבת נז.). אבל מקומות שאין דרך הבנות שם לצאת לשוק כלל ואם תצא הבת למרחץ בנשף תצא (רמב"ם, אישות כד ט).—ג) בִּתִּי! קריאה של חבה לאשה בפרט מהגדול ממנה בשנים, מקרוב ואפילו זר לה: ותאמר לה (נעמי לרות) לכי בִתִּי (רות ב ב). ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בִּתִּי כי תצאי עם נערותיו (שם כב). ותאמר לה נעמי חמותה בִּתִּי הלא אבקש לך מנוח (שם ג א). ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בִּתִּי אל תלכי ללקט בשדה אחר (רות ב ח). ויאמר (בועז לרות) ברוכה את ליי' בִּתִּי היטבת חסדך האחרון מן הראשון וכו' ועתה בִּתִּי אל תיראי (שם ג י-יא). מעשה באשה אחת שבאת לפני אבא וכו' אמר לה בתי ובמה היתה טומאתו (ידי' ג א). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלם וכו' ואומרים לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה וכו' עשי לשמו הגדול (סוט' א ד). אמר לה (רבי להאשה שבקשה ממנו לגירה) בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים (מנח' מד.). לאחר ימים בא המלך ממדינת הים א"ל (לאשתו) בתי תמיה אני היאך המתנת לי כל השנים הללו (פסיקתא דר"כ, אנכי אנכי). אמר לה (הלל לאשתו) בתי מפני מה לא הבאת לנו (את האכל) מיד שחה לו כל המעשים אמר לה בתי אף אני לא דנתי אותך לכף חובה אלא לכף זכות (ד"א ו). אמר לה בתי אל תאכלי פת בשעה שידך טמאות וכו' בתי כל שיש לי בבית הזה מסור בידך (אדר"נ א). אמר לה (אליהו לאלמנה אחת) בתי מפני מה את בוכה וצועקת (שם ב). אמר לה (ר"א הגדול לבת אחותו) בתי כבר זקנתי צאי והתנשאי לבחור שכמותך (שם יז). אמר אברהם לשרה בתי מקום של זנות הוא מצרים (תנחו' לך לך ח). ויאמר אברהם אל שרה בתי חלי נא את פני ה' (כפ' סיטר, ספור').—ד) בחבור עם שמות ערים וארצות, כנוי להאֻמה היושבת בעיר ההיא, בארץ ההיא: שישי ושמחי בַּת אֱדום (איכ' ד כא). בַּת בָּבֶל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו (תהל' קלז ח). בַּת בָּבֶל כגרן עת הדריכה (ירמ' נא לג). הבישה בַּת מִצְרָיִם נתנה ביד עם צפון (שם מו כד). בזה לך לעגה לך בתולת בַּת ציון אחריך ראש הניעה בַּת יְרוּשָׁלִָם (ישע' לז כב). רדי ושבי על עפר בתולת בַּת בָּבֶל שבי לארץ אין כסא בַּת כַּשְׂדִּים (שם מז א). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בַּת ציון תתיפח תפרש כפיה (ירמ' ד לא).—וגם על עצם הארץ, העיר: ויצא מן בַּת ציון כל הדרה (איכ' א ו). חשב יי' להשחית חומת בַּת ציון (שם ב ח). ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בַּת יְרוּשָׁלִָם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי (שם טו). — וכמו"כ בַּת-עַמִּי, במשמעת אֻמָּתִי: וירפו (הנביאים) את שבר בַּת-עַמִּי על נקלה (ירמ' ח יא). בַּת-עַמִּי חגרי שק והתפלשי באפר (שם ו כו). — ה) בת, בנות ארץ או עיר פלונית, אשה, נשים מהארץ או מהעיר ההיא: אם יצאו בְּנוֹת שילו לחול במחלות (שופט' כא כא). שחורה אני ונאוה בְּנוֹת ירושלם (שה"ש א ה). צאינה וראינה בְּנוֹת ציון במלך שלמה (שם ג יא). כי גבהו בְּנוֹת ציון ותלכנה נטוות גרון (ישע' ג טז). צעקנה בְּנוֹת רבה חגרנה שקים (ירמ' מט ג).— ו) בחבור עם שמות אנשים או עמים, אשה ממשפחת האיש ההוא, אשה מהעם ההוא, בת ישראל, בנות ישראל: מימים ימימה תלכנה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לתנות לבת יפתח (שופט' יא מ). בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אל שאול בכינה (ש"ב א כד). לא תקח אשה לבני מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי (ברא' כד ג). פן תשמחנה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים (ש"ב א כ). שכן דרך בנות ישראל בודקות כתמיהן בשעה שהן מכבסות (תוספתא נדה ו יג). שבנות ישראל מקטרות לכשפים (ברכ' נג.).—ז) בַּת דבר פלוני, נקבה שיש בה סגולה פלונית: הֲבַת תשעים שנה תלד (ברא' יז יז), שעברו עליה תשעים שנה מיום הולדה. בת שלש שנים ויום אחד (נד' ה ד). בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות (שם ט). וכבשה אחת בַּת שנתה תמימה (במד' ו יד). עגלה בת שנתה ופרה בת שתים (פרה א א). בת יום (ירוש' קידו' ג סד:), שילדה באותו יום.—בַּת בליעל: אל תתן את אמתך לפני בַּת בליעל (ש"א א טז), עי' בליעל.—*בת חורים: לישא וכו' בת חורין אינו יכול (גיט' ד ה), שאיננה שפחה. בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו (שבת קט.), ר"ל מבנות המעלה.—*בת דעת, שיש לה דעת: ואם היתה בת דעת לא היתה מתרצית (תוספ' קידו' ה.). — *ובדברים לא בע"ח: שתשייר בשדה בת תשעה קבין ובגינה בת חצי קב (כתוב' יא ד). נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ב"ק נח:). מנורה בת עשרה ליטרין יש לי בידך אין לך בידי אלא בת חמשה (שבוע' מג). עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין (מנח' ל.). — ח) בחבור עם קצת שמות מתחדש שם חדש למושג חדש, כמו שמות עופות: בת היענה, עי' יענה. — *ושמות

אילנות וכיוצא בזה: בנות שבע, עי' שבע. — בנות שוח, עי' שוח.—בנות שקמה, עי' שקמה.— בת מלך, עי' מלך. — בת עיר, בנות עיר, הערים הקטנות והכפרים הסמוכים לה: וישב ישראל בכל ערי האמרי בחשבון ובכל בְּנֹתֶיהָ (במדב' כא כה). וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בְּנֹתֶיהָ (שם לב). עקרון וּבְנֹתֶיהָ וחצריה (יהוש' יה מה). בשבת ישראל בחשבון וּבִבְנוֹתֶיהָ ובערער וּבִבְנוֹתֶיהָ ובכל הערים (שופט' יא כו). המוכר את העיר לא מכר את בנותיה רשב"ג אומר המוכר את העיר מכר בנותיה (ב"ב סח:). המוכר את העיר מכר בתים ובורות וכו' ובין כך ובין כך לא מכר לא את שיריה ולא את בנותיה ולא החורשין המוקצין ממנה (רמב"ם, מכירה כו א). — ואמר המשורר: הנה מיום נדדנו משלם ובנותיה ומעל ציון נפרדנו ונדמו כל נאותיה אנחנו פלאים ירדנו (ר"י הלוי, יונות).—ט) דבר שנתהוה מדבר אחר: בת קול, עי' ערך בת קול.—ודבר קטן ביחס להגדול ממנו: בת באר, באר קטנה.—*בת צחוק, צחוק קל, וכדומה.— י) *מה שעלול וראוי לדבר:—בת הפשט יניתות (זבח' פח.), שראוי להפשט ונתוח.—בת הקרבה (מנח' יא.), שראוי להקרבה.—בת קמיצה, שראויה לקמיצה: מנחת ישראל בת קמיצה היא (מנח' יח:).—בת שרפה, שצריך לשרפה: (עיסת שביעית) בת שריפה היא (בכור' יב:).—יא) *מה שנועד והוכן לדבר: בת אורו (שבת כה:). — יב) *השתמשו המליצים בדבור, בנות ימים, במשמ' המאורעות והמקרים של הזמן: זרועי על בנות ימים חשופה וחרב הזמן עליו שלופה (רשב"ג, שירי שלמה, לדוקס ו). אפפוני הדפיני מציקים וחצי הזמן נגדי נכונים ויזרוני בנות ימים כאלו אני שערה והם קלעו אבנים (שם ט). ילדוני בנות ימים פרודים ובת אהבה ילדתנו תאומים (ר"י הלוי, ידעגוך גדוד). — *בת שיר: ויש בת שיר כבת עין תקוקה וביצקת סגור הלב יצוקה (ר"י הלוי, דיואן). בת שיר אנה תלכי כי תטי את הדרך זכרה כי מיומים כרעתי לב הברך (רות הדשה, אלחנן תי כהן, ת"א). אף הלצה מצאה בית ובת השיר קן לה בין העומדים (נוף' לוף', מסיר ליאון, הקד'). — ומ"כ: והלבישת בנות שירי עדנים והיו אלמנות חיות צרורות (ר"י הלוי, התמיר בזקונים). בנות שירי עמוסות משלומי והם ממחצב נפשי גזורות תעופינה ולך תשתחוינה כהשתחוות שפחות לגבירות (שם).—*בת המזמה, בנות המזמה, המחשבות: כעב תעופינה בנות המזמה וחכמות שרותיה אל הר הקדש (נוף' לוף', מסיר ליאון, הקד'). — *בת כרם, הגפן, היין: דודי לכה אתי לערוגת רעננים לשתות בת כרם לקול תורים עם יונים (מכה דרעי, לקוטי קדמונ' נה). אמונים על ערוגת הבשמים ויונקי שד שדי בת הכרמים (ר"י הלוי, ידעגוך גדוד).

ב"ת, ר"ת: בעל תכלית.

***בַּת אַחַת**[1], בְּבַת אַחַת, — ר"ל בפעם אחת, בלי הפסק, **auf einmal; d'un coup; at once**: היה שוחט והתיז את הראש בבת אחת וכו' היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת (חול' כ ג). שהזריעו שניהם (האיש והאשה) בבת אחת (ברכ' ס.). לא (רוחץ) כל גופו בבת אחת אלא אבר אבר (שבת מ.). אדם חשוב שיש לו עשרה עבדים שמחממין לו עשרה קומקומין בבת אחת (שם קנא:). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן (פסח' פו:). כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת (מו"ק י.). אמרו עליו (על בן קמצר) שהיה נוטל ד' קולמוסין בין אצבעותיו ואם היתה תיבה של ד' אותיות היה כותבה בבת אחת (יומא לח:). קלל שניהם בבת אחת (יבמ' קא.). שהעידו בבת אחת והוזמו (ב"ק עג.). סך (את המעים בשבת) וממשמש בבת אחת (סנהד' קא.). לאדם שנושא משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת (ע"ז ד.). שהוא (האלהים) עושה את הכל בבת אחת ממית ומחיה בבת אחת מכה ורופא בבת אחת (מד"ר שמות כח). לא היו (הלויים) משפילין אותה (את הפרכת) בבת אחת כדי שלא יראה האגון אלא משפילין קימעה קימעה עד שיורידוה (שם, במדב' ד). אני מבערן מן העולם בבת אחת (תנחו' חקת ד). הלמד אלף הנכתבים בבת אחת אעפ"י שבבת אחת נכתבות אינן אלא שתי אותיות (פרוש יצירה מיוח' לר"י יצחק').—בַּת ראש, בְּבַת ראש: הזורקו (את השעיר לעזאזל) בבת ראש (ספרא, אחרי מות ה).

---

[1] לא נתברר מקורו. ר"א בחור אומר: ואיני יודע מאין נגזר זה אם לא שהוא נגזר מן בת עין והוא בדרך קצרה כאלו אומר בבת עין אחת ופרושו כהרף עין רוצה לאמר רגע. ע"כ. יוסף שינהק בהמשביר שער כי המלים בבת ראש צ"ל מלה אחת בבתראש והיא מלה יונית שפרושה פתאם. לוי חשב כי החלק בת שבמלה בת אחת היא המלה א.בַּת, והכונה בבת אחת, ב' במדה אחת. וקוהוט הסכים לדעת שינהק. יסטרוב רואה בדבור בת ראש קצור במקום בת זקירת ראש. וכל זה אינו מחור. ועי' ראש.

שהיו אחיו הכהנים נוקרין בבת ראש (ירוש' בקל' ה מת ד). נוקרים בבת ראש לאחוריהם (יומא לח:). שיזדקר בה (בהפרצה) גדי בבת ראש (סוכה יד:). נוקרין בבת ראש לאחוריהן (מד"ר בה"ג, מי זאת).

***בַּת לַיְלָה**, מ"ר בנות לילה, — חכוך וצמחים קטנים יתהוו בעור בקיר ובלילה: בבנות לילה למה שילוה בו סתימת נקבי העור וקבוץ החלקים מטיב העכול הנה יקרה לו בקור ובלילה חכוך ונהירות וצמחים קטנים נקראים בנות לילה (קאנון ד ז ג ח).

***בַּת נֶפֶשׁ**[1], מ"ר בָּתֵּי נֶפֶשׁ, — כעין טבעת עגולה ויש בה מחט לנבט הבגד, ישימוה כמו"כ בקצה החגורה, וקצה השני יעבור דרך הטבעת והמחט תכנס בו ותאחז בו, Schnalle; boucle; buckle: מכבנתא היא בת הנפש ועגולה כמו כובליאר דיומא ויש בה מחט שתופשת עמה בגדיה (ערוך, ערך מכבנתא). ויש שנוהגות שעושות במפתח כמין בת נפש וסוגרת בו מפתחי חלוקה (או"ז, שבת פד ד, בערי תבו' מהר"מ מלוטנ' כט). ראובן שטען על שמעון הפקדתי בידך חגורה של כסף ובת נפש של זהב (ר' מאיר כר"ב, במרדכי ב"ב תקכ"ד). בעיר של זהב היא בת נפש (הלוקת קא). — ומ"ר: ועל דברי ראובן ששלח ביד שמעון בתי נפש ללוי וטוען ראובן כי צוהו שלא להחזיר הבתי נפש עד שיתן לו ב' זקוקין (תבו'

[1]) ממה שאמרו ביחיד בת נפש ולא בית נפש מוכח כי לא ראו במלה הראשנה של בת נפש יחיד מן השם בית, וממה שאמרו בסמי' רבים לא בנות נפש אלא בתי נפש מוכח כי לא הרגישו במלה בת היחיד מן בת לאביה, ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי ראו בה מלה מיוחדה שהיחיד שלה הוא בת והרבים בתים. והנה אין בהמלים העבריות שבמקרא ותלמוד מלה כזו, זולתי השם ב.בַּת, מ"ר בַּתִּים, שהוא שם מדה למשקלים כמו איפה ליבש. אך לא מסתבר, כי לבת זו כוונו בהשם בת נפש, כי אין שום שיכות לשני המושגים ואינני יודע על מה סמכו בקביעת מלה זו באופן זה, ומי היה הראשון שהשתמש כך. בין הפתקאות שלי לא נמצא מקור קדום מן רבנו נתן, שהוא בערך מכבנתא כתב בתי נפש ולא בית נפש. האם שגגה פשוטה היא, שקבלוה אחרי כן הפוסקים הבאים אחריו, או היה אולי לפני בעל הערוך בכתיב בתי הנפש נקוד בָּתֵּי ולא בָּתֵּי? אין בידי להכריע זאת, עכ"פ, כבר נתקבל שם מורכב זה בספרות הפוסקים כשם קבוע, והכל משתמשים בו בלי פקפוק, ולפי מה שבאר הערוך אין ספק בדבר שהוא הטבעת עם המחט בלבה שבקצות אזורים וכיוצא בזה.

ר"ת, הול' מק"נ 53). בתי הנפש של כסף (בערי תבו' מהר"מ מרוטנ' כ לג).

***בַּת קוֹל**, — א) קול הברה ששומעים בחלל האויר ואינם רואים ואינם יודעים ממי הוא: ומשיאין (אשה) על פי בת קול[1] (יבמ' יו ו). בית שמאי אומרים אין מעידין על בת קול ובית הלל אומרים מעידין על בת קול (תוספתא נזיר' א א). — ב) בפרט קול לא טבעי שלוח מהאלהות להודיע לב"א רצונה, götl. Stimme; voix divine; divine voice: אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אב' ו ב). יצאת בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים אבל הלכה כדברי בית הלל (ירוש' ברכ' א ג:). שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי (גמ' שם ג.). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני (שם יז:). מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע (לנבוכדנצר) וכו' יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע וכו' אך אל שאול תורד (פסח' לד.). בחלומי מסובין היינו על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים עלו לכאן (חגי' יד:). משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול (יומ' ט:). ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (סוט' ב.) חזר (ר' אליעזר) ואמר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו בכל מקום עמד ר' יהושע על רגליו ואמר וכו' אין אנו משגיחין בבת קול (ב"מ נט:). יצאת בת קול ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהור (שם פו.). — יצתה בת קול ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי וכו' תתנו שילוחים לבניו (סנה' קב.). יצאת בת קול (כששאל שמואל את ישראל אם עשק איש) ואמרה אני עד בדבר הזה (מכו' כג:). ועדיין אהרן היה דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי יצתה בת קול ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (כרית' ה:). ושמעתי בת קול מפוצצת ואומרת שנבו בנים שובבים (מד"ר רות, ליני הלילה). בקשו חכמי

[1]) פרש"י: שמעו קול צועקת פלוני מת ולא ראו אדם בצלמו.

המשנה לשנות ארבעה מלכים ולמנות עמהן שלמה אלא שיצתה ב ת ק ו ל ואמרה אל תגעו במשיחי (תנחו' מצורע ה). כי זה הדבור אשר שמעוהו (הגר ומנות ואשתו) או שעלה בדעתם הוא כדמות ב ת ק ו ל אשר זכרוה החכמים תמיד (מו"נ ב מב).—ג) *קול הברה חוזרת אחרי קול בין ההרים וכדומה, Widerhall; écho, echo : כשאדם קורא לחבירו יש לקול ב ת ק ו ל (מד"ר שמות כט). מקיר אבנים צעקו עמי, אוי אוי על רב צערי, קול צעקת לבי וקול ועמי, סבו בכל חצר בכל מבוי, (אבוי אוי), מי זה אשר עתה בצרתי, צר לו ויתעצב בעצבוני, בת ק ו ל הקולך זה אשר אתי, הבכי ובי תשאי בכי ונהי וני (אני היא) (ר"ע פרנסים, קינה על אביו, מקיר אבנים צעקו). — *ובכלל קול רפה נולד מאיזו פעולה: השמן הזה אין לו ב ת ק ו ל (מד"ר שה"ש, לריח). — ד) *שמועה עוברת בקהל וכדומה, Gerede; bruit qui court; racontars, talk: והאנשים השיבוהו (לדוד) הדברים והחסדים אשר יצתה בת קול שהמלך יעשה למי שיכה אותו (ר"י אברבנאל, ש"א יז).

*בַּת ראש, עי' *בַּת אַחַת.

בָּתָה[1], ש"נ, מ"ר בַּתּוֹת,— מקום שמם, מדבר לא זרוע, Einöde; désert; solitude: ובאו ונחו כלם בנחלי הַבַּתּוֹת ובנקיקי הסלעים (ישע' ז יט). על המדברות ועל הבתות (מו"נ ב ל).—ואמר המשורר: ויהי מראה עדר אל מראה הדר, הרם לקרת וצחיח לצרית, נחלי הַבַּתּוֹת אל בית וחדר, ושמחים נשקפו מבין כל שיח (אד"ס, דו"מ א).

[1]) יונתן תרגם בדרך זר ב ר ח ו ב י ק ר ו י א. אבל כל שאר המפרשים והמתרגמים הקדמונים פרשו ותרגמו במשמ' שממה, בור. רסע"ג תרגם אלאודיה אלבאירה. מנחם בן סרוק: ענין שממה הם. ריב"ג: ואשיתהו בתה בנחלי הבתות ענינו כמו שממה ומדבר והמקומות שאין בהם ישוב. ע"כ. וכן בן בלעם: בָּתָה אשם מענאה אלביאר אי קלת אלעמארה ומנה בנחלי הבתות, — ר"ל הוא שם, משמעתו הבור ר"ל ארץ לא נושבה הרבה, וממנו נחלי הבתות. וכן רש"י: נחלי עמקים שדות בורים. וכעין זה רד"ק בפרושו: ופירוש הבתות חרבות כמו ואשיתהו בתה. וכן שאר המפרשים שלנו. אך מקור מלה זו לא נתברר. בערבית משמש שרש בת a) במשמ' חתך, נזק, ולכן מדמה פירסט לזה הלשון ארץ ג ז ר ה. אבל זה דחוק. וקצת המפרשים החדשים סמכו על משמע' בת בערב' ופרשו נחלי הבתות נחלים גזורים, ר"ל זקופים, כמו צוק, ויהיה ה מקביל לנקיקי הסלעים. עכ"פ לשמוש הלשון בודאי דעת רבי לשוננו

a) بَتّ

בָּתָה[1], ש"נ, סמי' בְּתַת,—אדמה לא עבודה, שעלתה קמשונים וחרולים: ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס ואשיתהו בָתָה [2]) לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישע' ה ה-ו).—ואמר הפיטן: פרח רע המן הרע בן המדתא, זמם באפו להכביד אכפו עד אין רפא להשית בָתָה (מערבות לפורים, שיר אל נעלם). צאנך פקוד והשב תפוצתו, צפה כי שדדה מרעיתו, צמת עוין בָתָה להשיתו (סבטי יה, ז' פסח). — *ובהשאלה, חרבן ושממה: אלך ואחריב את ירושלם ואשיתה ב ת ה (יוסיפון כ).

בְּתוּלָה[3], ש"נ, מ"ר בְּתוּלוֹת, בְּתֻלוֹת,— א) אשה שעוד לא ידעה איש, Jungfrau; vièrge; virgin: והנה רבקה יצאת וכו' והנער טבת מראה מאד בְּתוּלָה ואיש לא ידעה (בראש' כד יו). כי אם בְּתוּלָה מעמיו יקח (הכה"ג) אשה (ויקר' כא יד). ולאחתו הַבְּתוּלָה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא (שם ג). יבקשו לאדני המלך נערה בְּתוּלָה (מ"א א ב). כי הוציא שם רע על בְּתוּלַת ישראל (דבר' כב יט). ב ת ו ל ה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ביום החמישי (כתוב' א א). ארבע נשים דיין שעתן ב ת ו ל ה מעוברת מניקה וזקנה (תוספתא נדה' א ה). לא אמרו ב ת ו ל ה לבתולים אלא ב ת ו ל ה לדמים (שם ו).—ומ"ר: כי כן תלבשנה בנות המלך הַבְּתוּלֹת מעילים (ש"ב יג יח).—*ב ת ו ל ה שלמה (יבמ' נט.), שלא ידעה איש גם שלא כדרכה.—*ב ת ו ל ה זקנה: את סבורה בעצמך שאת ב ת ו ל ה ז ק נ ה (מד"ר שה"ש מלאוני)— ב) בהרחבה, אשה בחורה, נערה, שלא נשאה עדין מעולם, jung. Mädchen; jeunne fille; girl: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בְּתוּלָה יונק

מכרעת, וכבר השתמשו בזה במשמ' זו קצת הסופרים.

[1]) משקל אַמָּה, דַּגָּה. — [2]) לפי דעת רד"ק זהו המשקל העקרי, והשם בַּתָּה משקל צדדי. ולפי דעת האחרונים להפך, העקר בַּתָּה, מהכפול בתת, והמשקל בָּתָה הוא צדדי. ואולי שני המשקלים עקריים, ומשמשים בגונים שונים זה מזה. בַּתָּה הוא שם למקום שמם, כעין מדבר. והמשקל בָּתָה הוא לאדמה לא עבודה אפילו בתוך ארץ נושבה.

[3]) באשור' בַתּוּלְ, בחור, בַתּוּלְתְ, נערה בתולה. בערב' בַתּוּל a), בתולה קדושה לעבודת ה'. בארמ' וסור'

a) بَتُول

ובחורים וזקנים יחדו (ירמ' לא יג). אלי כִּבְתוּלָה חגרת שק על בעל נעוריה (יוא' א ח). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בְתוּלוֹת (ישע' כג ד). ביום ההוא תתעלפנה הַבְּתוּלוֹת היפות והבחורים בצמא (עמוס ח יג). שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בְּתוּלֹתַי ובחורי הלכו בשבי (איכ' א יח). כהניה (של ציון) נאנחים בְּתוּלֹתֶיהָ נוגות (שם ד). בחוריו אכלה אש וּבְתוּלֹתָיו לא הוללו (תהל' עח סג). — ואמר בן סירא: בבתולה אל תתבונן פן תוקש בעונשיה (בן סירא גני' ט ה). — ג) בחבור עם שם או עם ארץ כנוי לכלל האֻמה: נפלה לא תוסף קום בְּתוּלַת ישראל (עמו' ה ב). שערֻרת עשתה מאד בְּתוּלַת ישראל (ירמ' יח יג). עוד אבנך ונבנית בְּתוּלַת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (שם לא ג). שובי בְּתוּלַת ישראל שבי אל עריך אלה (שם כא).—ועם בַּת: לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בְּתוּלַת בַּת ציון (ישע' כג יב). בוזה לך לעגה לך בְּתוּלַת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (שם לז כב). רדי ושבי על עפר בְּתוּלַת בַּת בבל (שם מז א). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה כי שבר גדול נשברה בְּתוּלַת בַּת עמי (ירמ' יד יז). עלי גלעד וקחי צרי בְּתוּלַת בַּת מצרים (שם מו יא). מה אשוה לך ואנחמך בְּתוּלַת בַּת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ' ב יג).—ד)*כל דבר כשהוא עוד בבריתו הטבעית, שעוד לא נשתמשו בו שום תשמיש: אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית (שבי' ד ה). שעוד לא קצצוה מעולם. הבודק בודק אמה על אמה ומניח אמה עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה (אהל' יו ד), ר"ל קרקע בתולה. שעוד לא חפרו בה. וחופרין למטה מהבתולה ומביאים משם אבנים שלמות (מדות ג ד). ואיזו היא (אדמה) בתולה כל שאין בה רושם ואין עפרה תיחוח בדק הגיע למים הרי זו בתולה בדק ומצא שם חרס הרי זו כבתולה (תוספתא אהיל' טז ה). הלוקח בתולת שקמה מחבירו וכו' נמצאת אומר שלש בתולות הן בתולת אדם בתולת אדמה בתולת שקמה, בתולת אדם שלא נבעלה מימיה בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חרס בתולת שקמה אילן שלא נקצצה מימיה (שם שביע' ג יד-יה). וקוצץ בתולת השקמה ג' טפחים (כ"ב פ:). שמן טוב כל שהו ארגמן כל שהו בתולת הוורד אחת (שבת ל.). נוטל עפר תיחוח חופר בבתולה שלש אצבעות (נזיר סה.). נוטל המת שמצא ונוטל כל העפר התיחוח שתחתיו וחופר בבתולת קרקע שלש אצבעות (רמב"ם, טומא' מת ט א). חופר עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה והיא הקרקע שנראית שאינה עבודה וכו' וצריך להעמיק עד שיגיע לבתולה הגיע למים הרי זו כבתולה (שם ו). — ידונג בתולה, שלא השתמשו עדיין בו: ג' אונקיא מדונג בתולה (אוצה"ח, ר"י לחלון ו כו). —ה) *בבית הבד, כ"א משני הסדנים של עץ הקבועים בארץ והקורה יושבת בהם: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות (כ"ב ד ה).—ו) אחת מי"ב צורות המזלות, שנראה ביותר בחדש אלול, Sternbild Jungfrau; constell. Vièrge; Virgo: אחריו (אחרי מזל ארי) מה אתה בורא בתולה[1] שעתיד אדם לשמח בבתולה (פסיק' רב' כ). בתולה מזל אלול (ילקוט ראוב', בראש'). וכשהיא (החמה) הולכת ממזל סרטן אריה ובתולה הולכת מגלגל רקיע יותר מתשעים חלקים (ס' העבור, ר"א בר חייא ג ב). חורף כשהחמה במאזנים ובתולה (שם). ומזל בתולה בלי חץ נטוי וראש לו חפוי (ראב"ע, מכתב לר"ש גאמע). וסדר מערכת הי"ב מזלות וכו' על הסדר הזה בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב וכו' (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). בתולה הנקרא וירגו והוא פרצוף אשה מצויירת בכוכבים ומביט על המעיים התחתון האצטומכא ומושל באלול והשמש בו מחצי אגוסטוס עד חצי סביטימ' (בלבלת הקב', הגלגלים). אריה הלב בתולה הבטן והמעים (מ' אלדבי, ש"א ד א). אם יתחבר כוכב נוגה עם בתולה תהיה נקבה כל הנולד באותה שעה וכו' ואם יתחבר נוגה ובתולה עם מאדים יהיה הנולד באותה שעה זכר (אגר' קונן ויכוחים, הקד'). אנחנו רואים הרבה מהם (מהככבים הקיימים) בהירים אדומים ככבב שבפי הכלב ושבולת של בתולה ולב האריה (גבור' ה', ר"י מקנדיא ח). התמונה הששית היא בתולה במה שהתמונה היא דמות בתולה קוצרת שבלים במגל או חרמש המורה על זמן הקציר (למודי הטבע, מ"מ יאועל, י"ב מזלות).—ואמר הפיטן: ארץ צבי נמשל בחול, במזל בְּתוּלָה יצו לנחול, אז תשמח בתולה במחול (ראב"ע, אל חי, שמע"צ). נהרגו בתולות וגם בחורים על כן בְּתוּלָה קדרה פניה (קינות ת"ב, אז בחטאינו). — ז) שם עוף: הבתולה משכנו בארץ אפריקה מראהו אמוץ יפה ראשו חזהו וצוארו

בתולא, בתולתא, כמו בעברית.—[1]) בילקוט ראובני: מזל בתולה.

הארוך שחורים (תוה״א לסיניהק, הסוף קסז).

בְּתוּלִים[1], — א) ארג הגידים הסוגרים רחם הבתולה, Jungfräulichkeit; virginité; virginity: את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בְּתוּלִים (דבר׳ כב יד). ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בְּתוּלִים לנער (שם כ). שאם היה לו (להבעל) טענות בתולים היה משכים לבי״ד (כתוב׳ א א). לא אמרו בתולה לבתולים אלא בתולה לדמים (תוספתא נדה׳ א ו). בוגרת כלו בתוליה במעיה מוכת עץ יצאו בתוליה לחוץ (ירוש׳ יבמ׳ ו ז ג). בתוליה ואפילו מקצת בתולים בבתוליה עד שיהיו כל בתוליה קיימין (יבמ׳ נט.).—וגם *בתולות: משפחה אחת היתה בירושלם שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים וכו׳ ולא היו בתולותיהן נושרות (שבת סג:).—ב) דם הבתולים: ולקח אבי הנער ואמה והוציאו את בְּתוּלֵי הנער אל זקני העיר השערה וכו׳ ואלה בְּתוּלֵי בתי ופרשו השמלה לפני זקני העיר (דבר׳ כב יה-יז). — ג) מעמד של אשה בתולה: והוא (הכה״ג) אשה בִּבְתוּלֶיהָ יקח (ויקר׳ כא יג). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בְּתוּלַי וכו׳ ותלך היא ורעותיה ותבך על בְּתוּלֶיהָ על ההרים (שופט׳ יא לז-לט). שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בְּתוּלֵיהֶן (יחזק׳ כג ג). והמה (מאהביה) עשו דדי בְּתוּלֶיהָ (שם ח).

***בְּתוּק**, ש״ז, — שה״פ מן בִּתֵּק: צנן הזכרים בלהוקים והנקבות הרג בִּבְתוּקִים (הפאר, שבת חוה״מ סכות).

***בְּתוּר**[2], ש״נ, מ״ר בְּתוּרִים, — כעין בליטה ומורסה בשרית תצמח על הבשר, בפרט הריאה, ויגרם מסמום וכליון הריאה, חלי השחפת, Tuberkel ; tubercule ; tutbercle: בצמחים הנקראים בתור בריאה הנה יקרו הבתור בריאה ואותותם שיוחש בכבד וצרות הנשימה (קאנון ג יד יג). אמנם יתחלפו הבתורים עם צמחים עם היציאות ברוב הליחה המתחדשת מהם והיה הטבע לבתור ג״כ לנקות פנימי הגוף ואם יהיה הליחה המולידה הבתור מעטת החום היא מחדשת חכוך לבד ואם תהיה חזקית החום תחדש עקיצה ואם תהיה הליחה חזקת העובי או חזקת הקור יחדש בתורים רחבים הם צמחים (פרקי משה כג).

***בְּתוּר**, ש״ז, — א) שֶׁבֶר העצם לרחבה: והנה אם יפול (השבר בעצם) ברוחב יקרא בתור ואם יפול באורך ואין מספרו רב יקרא שסוע ואם יהיה מספרו רב יקרא כתיתה (קאנון ד כא ד).— ב) *בהלצה, כמו נתוח, חלוק הענין לחלקיו: ואמר (החכם טוליאו) שאחר ראותנו הדבר אשר בו נסכים עם המנגדים והנשאר במחלקת כמו שהתבאר ראוי שיושם בהרגל הבתור והוא נחלק לב׳ חלקים אשר אחד מהם היא הספירה ר״ל שהוא מונה החלקים והמשל שיאמר אני רוצה להוכית המבקש בג׳ פנים וכו׳ והחלק האחר נראה הביאור והוא כשנבאר עניננו בקצור מבלי מספר באמרנו מצד שמו הרע מצד מדותיו מצד אותות רבות אוכית המבוקש (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ט).

בתל[1]), ממנו בְּתוּלָה, בְּתוּלִים.

בתק[2]), ממנו בִּתֵּק, *בְּתוּק.

בִּתֵּק, פ״י, — קטע וגזר לגזרים, בחרב וכדומה, zerhauen; couper en morceaux; cut in pieces: והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן וּבִתְּקוּךְ[3]) בחרבותם (יחזק׳ יו מ).—ואמר המשורר: הרק חרבך אבי, פה הנני, הא לך את לבי, אנא בַּתְּקֵנִי (יל״ג, בת יפתח).

בתר[4]), ממנו בָּתַר, בֶּתֶר *בִּתְרוֹן.

בֶּתֶר, כהפס׳ בָּתֶר, ש״ז, מ״ר בְּתָרִים, סמי׳ בִּתְרֵי, —נתח, חתיכה של בשר וכדומה, Stück; morceau; piece: ויתן (אברהם) איש בִּתְרוֹ (מהאיל וכו׳ שבתר) לקראת

---

[1]) משקל עֲלוּמִים, זְקוּנִים. בערב׳ בתוליה a).

[2]) מערב׳ בַּתְ׳רb), מ״ר בֻ׳תוּר, צמחים בשריים, מורסות. והנה השתמש מתרגם הקאנון בהצורה בתור עוד כמו בערבית במשמעת מספר רבים, אך בפרקי משה כבר קבלה הצורה בתור, לפי טבע הלשון העברית, משמעת מספר יחיד, וקבלה סי׳ מ״ר עברי בתורים.

a) بتولية b) بثر بثور

[1]) משתף באשור׳, ערב׳, ארמ׳ וסור׳. ועי׳ הערה לערך בתולה.

[2]) באשור׳ משמש שרש זה במשמ׳ כריתה וקריעה, וכמו״כ בערב׳ בתכ a).

[3]) ת״י: ויבזעוניך. וכן שאר המפרשים.

[4]) בערב׳ בתר b) במשמ׳ חתוך וכריתה.

a) بتك b) بتر

רעהו (בראש' יה י). לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בְּתָרָיו שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בִּתְרֵי העגל (ירמ' לד יח-יט). — °ובמליצה בִּתְרֵי הַלֵּב, הקרעים שנקרע הלב מצער ויגון: עברה (הבשורה הרעד) כמוקד בין בתרי לבבי (ר"י הלוי, זאת התלאה). כבדה מאד מחלת אבלו עדי כתרה יתרת כבדי ועברה בין בְּתָרֶיהָ (שם).—°ובהשאלה בִּתְרֵי העיר, הריסותיה, חרבותיה: מי יעשה לי כנפים וארחיק נדוד אנוד לבתרי לבבי בין בתריך (הוא, ציון הלא תשאלי). — ב) כנוי להשמש בפרט בבקר ולפנות ערב כשקרניה כמו בוקעות ומתפשטות על ראשי ההרים, והרי בֶּתֶר, הרים שקרני השמש מתפשטות עליהם בפרט בבקר ולפנוֹת ערב: עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בָתֶר [1] (שה"ש ב יז) —ג) °השתמש המשורר בהרי בתר במשמע' פרוד ונדוד, ואמר בצערו על פרוד אוהבו: הן הררי בָתֶר[1] יעידון כי מטר שחק מאד כילי ודמעי שוע (ר"י הלוי, איך אחריך), ר"ל ההרים ששם נפרד ממנו אוהבו. זכרתיך עלי הרי בְּתָרִים תמול היו בך הרי בשמים (הוא, ידעתיך נדוד).

בָּתַר[2], פ"י, עת' יִבְתֹּר, — עשה בתרים, חתך לחתיכות, zerschneiden ; découper ; divide: ואת הצפר לא בָתָר (בראש' טו י).

—פע', בִּתֵּר, — כמו הקל, בנחץ: ויקח לו (אברהם) את כל אלה וַיְבַתֵּר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (בראש' יה י). — ואמר הפיטן: כנץ על צפור דולק גוזלי בִּתֵּר והבלק (אין צור חלף, שבת א' חנוכה).

—נפע', °נִבְתַּר, עת' יִבָּתֵר: שנות אדם חלומים, ומות פותר, וישכון בברית שלומים, וקצו חותר, בפנים נכלמים, ולב: יִבָּתֵר, בא לדרוש רחמים, אולי יעתר (רמב"ע, שפתי רננות).

—פֻע', °בֻּתַּר, מְבֻתָּר: וכמו שאמר יהי מבותר כבהמה זו מי שיעבור על השבועה (ר' בחיי, לך, ביום ההוא כרת).

—נתפ', °נִתְבַּתֵּר, — נקטע לרחבו: וכשיתבתר העורק (בצדעים) ברחבו לשני חצאין אז אין סכנה (פרקי משה יב).

°בִּתְרוֹן[3], ש"ז, —הבדל והפרש גמור: צבא יצבאו כלם על הפתרון, יחוגו וינועו כמלאי שכרון, זה אומר בכה, וזה אומר בכה עד הבתרון, והגדול דבר הות נפשו ואין יתרון (קטע הגני' JQR, XIII, 358).

בתת[4], ממנו אולי בַּתָּה.

---

[1]) בסוף פרשה ח כתוב על הרי בשמים, ואפשר שגם כאן היה כתוב כך, או אולי להפך גם שם היה כתוב בתר כמו כאן. עכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו, פרשו רוב המפרשים מלה זו במשמ' א, מענין חתוך וכריתה, ואמר רש"י הרים מופלגים ממני, וראב"ע: הרי נדוד, ורוב החדשים: הרים קרועים שגאיות צרים מבדילים ביניהם. ויש מן החדשים שראו במלה זו כנוי לרחם האשה. אבל, מלבד שאין בשאר הלשונות האחיות חבר למשמעה כעין זו למלה בתר ביחס להרים, אין זה נותן להמליצה את הגון הרועי שבכל דברי השולמית לדודה. והנה בערבית משמש הפעל בַּתַרַa) ממש כמו בעבר' במשמעת חתך וקטע, משרש זה בעצמו השם בֻתַיְראb) כנוי להשמש, ונאמר בחדית' עלי בענין תפלת השחר: חין תבהר אלבתירא אלארצ', ור"ל עד שיתפשט השמש על פני הארץ, ומזה גם הפעל אַבְתַרַc) אלרג'ל, התפלל עם הנץ החמה (לבאן אלערב). ואין ספק בדבר כי השתמשו העברים כמו הערבים במושג בקיעה וקטיעה ליציאת קרני השמש והתפשטותו, כמו יבקע כשחר אורך, אילת השחר שבקעה אורה, וכמו"כ בערב' מלבד השם בתירא והפעל אבתר, משמש גם הפעל קצ'בd), שמשמעתו הוא חתך וקצב, כמו בעבר', בהתפעל תַקַצְּב אלשמש, שלהה קרני אורה. ואין שום דבר מונע להשב, כי גם בעברית, בפרט בגליל אולי, בלשון הרועים, שמש השם בתר במשמעה של בתירא בערבית, כנוי להשמש בפרט בבקר ולפנות ערב, כשקרני אורה פרושות על ראשי ההרים, כמו שנשמרו בשיר השירים עוד מלים שהיו שגורות בפרט בפי הרועים, וכמו שהעיר דרי' יהודה על המלה גלש, עי' ערך גלש. והרי בתר, ההרים שאור השמש פרוש עליהם בשחר ובערב עד עת שקיעת החמה. ואמרה השולמית לדודה: עד שיפוח היום ונסו הצללים ויוכל לבוא אליה יסב וידמה לצבי או לעפר האילים שהם רצים ומקפצים עד הערב על הרי בתר, שאור השמש יאיר אותם עד עצם הלילה.—[1]) לפי פרושו של ראב"ע.

a) بَتَرَ b) بُتَيْرَاءُ c) أَبْتَرَ d) قَضَبَ

[2]) עי' הערה לשרש בתר.

[3]) במקרא יש מלה זו: וילכו כל הבתרון (ש"ב ב כט), וסוברים שזה שע"פ אעפ"י שמיודע בהא הידיעה.

[4]) עי' הערה לערך בַּתָּה.

שער הגִמל

ג

ג אות השלישית [1]) באלף בית העברית, ושמה גַם, גִמָל, עי' ערך גַם וערך גִמָל. מוצא אות זו מהחֵך, ר"ל שהוא סימן לקול מתהוה בסגירת החך, ובטבעו מתחלף אופן הברתו קצת כשהוא בתחלת ההברה מהברתו כשהוא באמצע הברה או בסופה, שמשתתף עמו אז קצת נ ש י מ ה, ובימי קביעת הנקוד היתה הברה כפולה [2]) זו מרגשת, ולכן נתנו סימן לציּן שתי ההברות המתחלפות ודגשו את הגִמל בכל מקום שהיא באה בתחלת הברה ולא קדמה לפניה תנועה פתוחה, כזה גּ, והיא גִמָל דגושה, והניחוה בלי סימן או שמו קו משכב למעלה בכל מקום שבאה אחרי תנועה פתוחה או אחרי שוא נע או בסוף הברה, כזה ג, והיא גִמל

[1]) כך נראה ברור מקצת מזמורי תהלים המסֻדרים עפ"י אלף בית, למשל תהל' לד: א — אברכה את יי' בכל עת תמיד תהלתו בפי, ב -- ביי' תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו, ג — גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו, ועוד מזמורים אחרים. וכן משלי לא: א—אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה, ב—בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר, ג—גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה. — וכן איכה א: א—איכה ישבה בדד וכו', ב — בכו תבכה בלילה וכו', ג — גלתה יהודה וכו'. וכן שם פרשה ב ופרשה ג. ונזכרו בסדר זה במשנה: וכתוב עליהם אלף בית גימל (שקל' ג ב). — [2]) אדות הברה הכפולה של בגד כפת עי' הערה לאות ב, ולא נזכר שם כי דבר זה היה נהוג גם בכנענ', ואם אין ראיה מפורשת לזה ב ב ג ד הנה ב כ פ ת לא יוכל להיות שום ספק בדבר, כי העתקת קצת שמות באותיות רומיות ויוניות מעידה על זה עדות גמורה. וכן דבר זה נוהג בסור' ובקצת לשונ' הסור' המדברות עוד. ויש סוברים כי גם באשור' היתה הברה כפולה לפחות לאחדות מאותיות הללו, אף שיש מפקפקים בזה (דליץ, דקדוק ל"א, מהדו' תרפ"ט). ויש להעיר עוד, כי מה שהובא שם לראיה שבימי התלמוד היתה הברה אחת לבית דגושה ובית רפויה ממה שאמרו שצריך להפריד בין עשב ובין בשדך כדי שלא יהי נשמע כמו עשבשדך, אין זה מכריע, הואיל והקורא המפורסם של הקוראן אלכיסיני, שהיה אחד משבעה הקוראים המוסכמים, היה קורא נַהְשִבֵהֵם במקום נַחְשִף בִהֵם, ואעפ"י שקריאה זו היא דעת יחיד והמדקדקים גנו אותה, מ"מ אנו רואים מזה הבלעת אפילו פ רפויה בבית דגושה, ומכש"כ ב רפויה בבית דגושה. ואפילו אם נניח כדעת Vollers כי קריאה זו היא מזמן שהיתה הברת האות פ בערב' חזקה כמו פּ דגושה בעבר' (Volksspr. u. Schriftsspr. im alt. Arad. 25) מ"מ יש ללמוד מזה אפשרות הבלעת פ רפויה בבית דגושה. ובדבר הברה הכפולה של האות ג, הנה כבר הובאה בהערה שם לאות ב עדותו של רסע"ג, כי היה דבר זה נוהג בלשון הארמ' החיה, שאשה אחת קראה לבנה יא גד ולא ענה לה, ותקרא לו: יא גד, בגמל רפויה, וענה לה. אך מה היה טיבה של הברה השניה של האות ג לא נאמר בפרוש. השבעים והירונימוס העתיקו האות ג בכל מקום בלי הבדל באות γ ואות g. רק בקצת מקומות בסוף הברה העתיקו השבעים את האות ג העברית באות κ כמו בהשם צקלג וכמו"כ בהשם נפג, ובהשם שרוג בהאות χ. אך אין אנו יודעים בברור איך היתה הברת שתי האותיות הללו γ g בזמן ההעתקה, היונים החדשים הוברים אות γ שלהם בהברה כפולה, האחת הקשה הרגילה של קול זה, והשנית אחרי הקוליות ʒ(יותר רכה, קרוב להברת אות j בגרמנית, או היוד העברית. ואין ספק בדבר כי הברה רכה זו היתה כבר נהוגה ביונית בזמן פריחת ההלנות באלכסנדריה. אפס, אי אפשר לברר אם בהעתקת המלים העבריות באות γ שלהם כונו כמו"כ להברה כפולה מתחלפת. בדבר האות g הרומית אין סימנים שהיתה לה הברה כפולה בזמן הירונימוס. והנה אפשר לאמר, כי הברה אחת של האות ג היתה דומה להברת האות ג'ים הערבית בסוריה ובהרבה מקומות אחרים, דומה להברת דש בקצת דחיקה בין השנים, אבל, אלמלא היה באמת הפרש שתי ההברות של האות ג כל כך רב ונכר, קשה להבין מדוע חדלו היהודים, כספרדים

דפויה. אך מפני שההפרש בין שתי ההברות של הגמל לא היה רב מאד, לכן לא נשמר אחרי כן, והיהודים עתה, כספרדים כאשכנזים, הוברים את הגמל באופן אחד כמעט בכל מקום שהיא בתבה. רק היהודים התימנים הוברים אותה עפי"ר כמו האות ג'ים הערבית בין השְׁנַיִם דומה קצת להברה מרכבת משתי האותיות דְּשׁ, וכשהיא בסוף הברה בשתוף נשימה, דומה להברת אות ע' a) הערב' כהברת גה.

בשרשי הלשון העברית אין ג מצטרפת לא עם כ ולא עם ק, לא לפניהן ולא לאחריהן, לא גכ ולא כג, ולא גק ולא קג [1]).

בלשון עברית בעצמה וכמו כן בלשונות השמיות האחיות יש שתבואנה במקום האות ג אותיות אחרות קרובות לה במבטא, והן כ, ע' a), ק, י, וגם ש.

מפני מקומה באלף בית מסמנים בה את המספר שלשה.

יש סוברים, כי האות ג שמשה לפנים לסימן הקטנה וחבה בשמות פרטים, למשל אֲבִישַׁג (Praet. ZDMG 57,533).

כאשכנזים, להפריש ביניהן, בעוד ששמרו ההפרש באותיות בכפ. ועוד, שמדברי רסע"ג בפרושו לספר יצירה יש ללמוד כי בימיו לא היתה לאות ג בעברית הברת הג'ים בערב', כי הוא אומר שם, כי מי שחושבים מספר אותיות האלף בית שנים וארבעים מוסיפים על כ"ב אותיות העבריות גם הג'ים הערבית. אם כן, האות ג כדגושה כרפויה לא היו היהודים בימי רסע"ג הוברים כמו אות ג'ים הערב'. ועוד הוא אומר שם כי האות ג'ים היא מה שבין האות ג והאות י, ולכן קראו הטברניים את האות יוד הדגושה, למשל במלה חַיִּים, כמו הג'ים הערב'. וז"ל שם בגוף הערבי של פרושו: ואמא אלג'ים פפימא בין אלגימל ואליוד ולד'לך ג'עלהא אלטבראניון פי אליוד אלדגש וג'עלהא בעצ' אלערב מקאם אליא אד' יקולון נחנ בני עלג' יענון בני עלי נאכל אלתמר אלברנג' יענון אלברני והד'א יוג'ד פי בעצ' כתב לע'ה אלערב. ע"כ. ובעברית: ואמנם הג'ים היא במה שבין הגימל והיוד ולכן שמוה הטברניים ביוד הדגושה ושמוה קצת הערב במקום האות יא כשהם אומרים נהנו בני עלג' כונתם נחנו בני עלי נאכל תמר ברנג' כונתם תמר ברני. וכבר הזכיר קרבה זו בין הברת הג'ים והברת יוד דגושה בעל לשאן אלערב והביא עדותו של אבו עמר שקצת הערב מחליפים היוד הדגושה בהג'ים, ושאלו אדם מן חנטלה ממי אתה ואמר פקימִג', ורצה לאמר פקימי, וקרא אחד מבני המדבר בית ואמר בו אבו עלִג' במקום אבו עלי, ואלעִשִׁג' במקום אלעשי, ואלברנִג, במקום אלברני. ובכלל, הברת הג'ים הערב' בעצמה אינה אחת בכל הארצות, ובעוד שבסוריה ורוב שאר הארצות, ובפרט הבדוים, הוברים אותה בקצת דחיקה בין השנים, יש מקומות שהוברים אותה הברה קשה, כמו הברת הגמל אצל רוב היהודים. כך במצרים וכן בקצת מקומות בתימן, וכן למשל במרוקו, בעוד שבצפון מרוקו הברת הג'ים היא כמו בסוריה, והנשים הוברים כמו z, הנה בדרום מרוקו הוברים אותה קשה, דומה להברתנו את הגימל (A. Fischer, Marok. Spr. MSOS, 1, 191). וכבר העירו חכמים כי רגלים לדבר שהברה הקשה של הג'ים הערבית היא הקדומה והטבעית ובאה למצרים בירושה מאבותיהם הערבים מתימן, וכן יש ידים מוכיחות להברה זו ממה שהמלים הפרסיות שנתקבלו בערבית, ושבסופן ה, קצתן נעתקו בערבית באות ק בסופן, וקצתן בג'ים (de Sacy, Gram, 33; Spita, § 2). עכ"פ, דברי רסע"ג, שהג'ים הערבית אינה חסרה לגמרה בעברית מפני שהיא בין הגימל והיוד והטברניים הוברים אותה בהיוד הדגושה, מוכיחים הוכחה גמורה שאינה מניחה מקום לשום פקפוק, שלא היתה להגימל העברית, לא להדגושה ולא להרפויה, הברת הג'ים הערבית. ימצד השני, כבר העיר דרנבורג (הור' הקורא חלק הלרפתי, דף 210) כי מה שלא חשבו האנשים שהזכיר רסע"ג את האות ע' a) הערבית בין האותיות החסרות באלף בית העברית, מוכיח כי הברת קול זה, שהיא דומה קצת להברת גַה עמוק בגרון, היתה אחת משתי ההברות של האות ג. וקצת סמך יש לזה גם מהעתקת השמות העברים, שיש בתוכם האות ג, בכתבי הערבים. סופר דה"י הערבי אבן אלחלדון העתיק עפי"ר את האות ג כשהיא דגושה באות כ, למשל גדעון — כדעון, ומעיר ע"ז שהברתה דומה קצת להברת ג'ים, והאות ג' כשהיא רפויה באות ע' a) הערב', למשל בהשם עגלון. וכעין זה האלברוני, מעתיק ג שבראש הברה ע"י כ, למשל שמגר — שמכר, ואות ג בסוף הברה אחרי תנועה באות ע' a), למשל בהשם שרוג, עגלון. וכבר הוזכר בפנים, כי גם התימנים, שרוב הברתם את הגימל היא כמו הג'ים, הנה כשהיא בסוף הברה היא דומה אצלם להברת האות ע' a) הערבית, למשל דַג-דָגֶה. וכן הסורים, במקומות שעוד מדברים סורית, הוברים האות ג רפויה בהברה דומה להברת האות ע' a) הערבית. אבל מהעתקת קצת מלים יוניות ורומיות בתלמוד באותיות עבריות, יש ללמוד כי לפחות בקצת מקרים נטתה הברת הגימל עד קרוב ליוד, וכמו הברת האות γ היונית בפי היונים החדשים, ושהיתה נהוגה כבר גם בזמן ההלנות של אלכסנדריה, כמו שהזכרתי למעלה. כך טרגינוס, טרגיאנס — Trajanus —, באגון — βαοῖν (S. Kraus, Lehnw. I § 49). וכבר העיד שפיטה (Spita, §2,4) כי גם בערבית במצרים, שבכלל הברת הג'ים היא דומה להברת הגמל שלנו, שומעים לפעמים גם הברה יותר עמוקה בגרון, ולפעמים גם הברה קרובה להברת יוד. ולכן אפשר להחליט, שבכלל היתה הברת ג רפויה בזמן שאנו עוסקים בו כהברת האות ע' a) הערבית, וגם לפעמים קרובה להברת אות היוד. — [1]) מנחם בן סרוק וראב"ע אומרים כי ג לא תצטרף עם ט, ס, צ, ק. ובאמת לא נמצאו

---

a) غ

גא[1], ת״ז, מ״ר גאים, — בעל גאוה, ההפך מן ענו, stolz; orgueilleux; proud: שמענו גאון מואב גא [2]) מאד גאותו וגאונו ועברתו (ישע׳ יו ו).

גאה[3], ממנו גא, גאה גאה, גאה, גאוה, גאון, ואולי ב.*גאון, *גאונות, *גאותן, *גאותנות.

גאה, — א) ש״נ, כמו גאוה: גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי (משלי ח יג). — ב) ת״נ, עי׳ גאה.

גאה[4], —א) ת״ז, לנק׳ גאה, מ״ר גאים, גאות, כנ׳ גאיו[5]), גאיה, גאותיה וכו׳, גאיהם וכו׳, סמי׳ גאי, גאות, כמו גא: כי יום לייי צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל (ישע׳ ב יב). הפץ עברות אפך וראה כל גאה והשפילהו (איוב מ יא). בית גאים יסח ייי ויצב גבול אלמנה (משלי יה כה). טוב שפל רוח את עניים מחלק שלל את גאים (שם יו יט). הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים (תהל׳ לד ב). טמנו גאים פח לי (שם קמ ו). כעוף אחוז בבלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (כ״ס גני׳ יא ל). ארבעה אין הדעת סובלתן ואלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור (פסח׳ קיג:). אמר ר׳ אבין ד׳ מיני גאים נבראו בעולם גאה שבבריות אדם גאה שבעופות נשר גאה שבבהמות שור גאה שבחיות ארי (מד״ר שמות כג). — וסמי׳ גאי: רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאי[6]) יונים (תהל׳ קכג ד). — ב) *ש״ז, מ״ר גאים, כנ׳ גאיך, כמו גאוה: ואותי השלכת אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אמר הקב״ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים (ברכ׳ י:)

גאה[7], פ״ע, עב׳ גאיתי, עת׳ אגאה, לווי גאה, — א) גאה הצמח, גדל וגבה ועלה: היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). —ואמר המשורר: וסעיף הדס יגאה ויכפל וכף תמר ברן צפור לכף סופקת (ר״י הלוי, ארץ כילדה). — ב) גאו המים, נתרבו ועצמו ועלו: נחל אשר לא אוכל לעבר כי גאו המים (יחזק׳ מז ה). —ואמר המשורר: רחצו עם מי חכמת לב בתוך מים גאו, אל תפרשו את חידתי עדי תתחטאו (רא״כ״ע. את דבר חידתי). —ג) היה נעלה ונהדר, erhaben sein; être sublime; be magnificent: אשירה לייי כי גאה גאה (שמות יה א). —ואמר המשורר: דרוך עז כי לך יאות וגאה כי לך לגאות (ר״י הלוי, יכונן חתני). הסיתוהו ימי צביו וגאה בגאון עדיו (הנ״ל, אמונות יהגה). בו יאתה גאוה לנא אמון תגאה בשר צבא ובצבאו (הנ״ל, איה כבוד). ביוסף שבה צפירת כבוד לעדנה, מנת חלקו היא והוא גם הוא לה למנה, לויה תאמר ותגאה בו על כהנה (הנ״ל, נכעלה שמב).

—פע׳, *גאה את פלוני, — עשה שיהיה לו גאון וגדולה, Jem. erheben, verherrlichen; élever, glorifier; to exalt: גאני (אלהים) במצרים שנאמר בני בכורי ישראל וגאיתיו במצרים וכו׳ גאני על הים שנאמר ויסע מלאך האלהים (ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם) אף אני גאיתיו על הים ושרתי לפניו שירה (מכי׳, מסכ׳ דשירתא ב). — ומקור *גאה, *גאות: אני אמרתי להשפילן ואת אמרת לגאותן (ירוש׳ תענ׳ ג סו:). הדור גאני וגאיתיו שבח נעדף (יול׳ שב׳ א אחר פסח, ויושע אור).

—התפ׳, *התגאה, *נתגאה, — א) עשה והראה את עצמו רם ונשגב ועליון: גאה גאה ועתיד להתגאות (מכי׳ מסכ׳ דשירתא ב). והקב״ה מתגאה על כולן ועל כל העולם כולו (חגי׳ יג:). —ואמר הפיטן: המתגאה על חיות הקדש ונהדר בכבוד על המרכבה (תפל׳ נשמת). במתגאים נתגאה ועתיד שרם נהדף (יול׳ שב׳ א אחר פסח, ויושע אור). — ב) היתה לו הרגשה של גאוה, התנהג בגאוה: אבשלום נתגאה בשערו (תוספתא, סוט׳ א ח). אנשי מבול לא נתגאו אלא מתוך טובה (שם ג ו). בטובה שנתתי לכם אתם מתגאין לפני (שם ז). אדם נאה ומשובח וכו׳ שהיה מתגאה על הבריות (מס׳ דא״ר ג). שלשה הקב״ה בוכה עליהן בכל יום וכו׳ ועל פרנס המתגאה על הצבור (חגי׳ ה:). אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של ת״ח ואינו ת״ח אין מכניסין אותו במחיצתו

צרופים אלה בתנ״ך, אבל בתלמוד נמצאו: גט (אפילו אם מקורו לא עברי), גס, גץ.

[1]) משרש גאה, כמו בן, רע, עץ, צו. וסובר Bö. כי צורת גא מיוחדת לבני אפרים במקום גאה. —[2]) בירמ׳ (מח כט) גאה.

[3]) שרש עברי וארמי. בערב׳ משמש במשמעות אחרות רחוקות משמושו בעברית.

[4]) משקל רעה, מעה. —[5]) רד״ק מבלול. ומ״ר כמו רעיהם, כמו שהביא קניג. וגאותיה כמו רעותיה —[6]) לפי הקרי ופרוש קצת המפרשים, ועי׳ הערה לערך גאיון.

[7]) משרש גאה, והנה סברו בעלי השרשים כי עקר המשמעה היא הגאוה והגאון ובהשאלה לצמח ומים וסדרו כך המשמעות. אבל, נראה כי יותר טבעי הוא שהכונה הראשנה היתה ביחס להצמח, ואחרי כן בהשאלה למושגים מופשטים.

של הקב"ה (ב"ב לח.). רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך (נדר' ע:). רגל גאוה רגל שנתגאה על בוראו (תוספ' סנה' ע:).—ובהשאלה לדברים לא בע"ח: הכל מתגאה זה על זה חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה הימנו (מד"ר שמות כג). מה הים הזה הגלים שבתוכו מתגאין ועולין וכו' כך הם הרשעים רואים אלו את אלו והם מתגאים (תנחומ' ויקר' יז).

גַּאֲוָה[1], ש"נ, כנ' גַּאֲוָתִי וכו', — רגש ומחשבה של גדלות וחשיבות יתרה והתנשאות על אחרים, Hochmuth; orgueil; pride: וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בְּגַאֲוָה ובגדל לבב לאמר לבנים נפלו וגזית נבנה שקמים גדעו וארזים נחליף (ישע' ט ח-ט). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בְּגַאֲוָה ובוז (תהל' לא יט). בעמל אנוש אינימו (הרשעים) ועם אדם לא ינגעו לכן ענקתמו גַאֲוָה יעטף שית חמס למו (שם עג ה-ו). אל תבואני רגל גַּאֲוָה ויד רשעים אל תנדני (שם לו יב).—וסמי': והשבתי גאון זדים וְגַאֲוַת עריצים אשפיל (ישע' יג יא). גַּאֲוַת אדם תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד (משלי כט כג). בְּגַאֲוַת רשע ידלק עני (תהל' י ב). — ואמר המשורר: שפל ראיתיך ושומם בחלום, אולי בהקיץ כן כבר שממת, ושנת תת"ץ תת"ץ לך כל גאוה תבוש ותחפור מאשר זממת (הוא, נמת ונרדמת). — וככנ': והשפיל גַּאֲוָתוֹ עם ארבות ידיו (ישע' כה יא). כי אז אסיר מקרבך עליזי גַּאֲוָתֵךְ ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי (צפנ' ג יא). — וגם לשבח, גאון וגדולה ראויה: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך[2]) ואשר חרב גַּאֲוָתֶךָ (דבר' לג כט). אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך[3]) וּבְגַאֲוָתוֹ שחקים (שם כו). אני צויתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גַּאֲוָתִי (ישע' יג ג). תנו עז לאלהים על ישראל[4]) גַּאֲוָתוֹ (תהל' סח לה). מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם ונתנה לאומות העולם (חגי' ה:). מפני גאותה של מלכות שמים (שם). —ואמר המשורר: יורד עלי הרים ולא יכילו, כי מפני גַּאֲוָתְךָ יחילו (ר"י הלוי, יורד עלי). — ובהשאלה למים: יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בְּגַאֲוָתוֹ (תהל' מו ד). — חֹטֶר גַּאֲוָה (משלי יד ג), עי' חֹטֶר. — גַּאֲוָה[5]) אפיקי מגנים (איוב מא ז), עי' מָגֵן.

אַף, גְּבַהּ אַף.
בּוּז, בָּז. —*בַּעַל גַּאֲוָה.
גָּא. — גֵּאֶה. — גֵּאָה. — גָּאוֹן. — *גַּאַוְתָן. — *גַּאַוְתָנוּת. — גָּבֹהַּ, גבה אף, גבה לב, גבה רוח. — *גַּבְהָן. — גְּדוּלָּה. — *גַּדֵּר. מִתְגַּדֵּר, מתגדל ומתפאר בדבר. — *גַּס הָרוּחַ. — *גַּסּוּת.
*הֵגִים דעתו, הגים לבו בדבר.—*הַדֵּר, הִתְהַדֵּר.
*זוּחַ, זחה דעתו עליו, התגאה בעצמו. —*זְחוּחַ הַדַּעַת, *זְחוּחַ הַלֵּב. — *זַחְתָן, מי שמתגאה בעצמו. — *זָקוּף, הלך בקומה זקופה.
*חָצוּף, חֲצוּפָה. —*חֻצְפָּה.
*יָהִיר. — *יְהִירוּת.—*יוהרה.
כָּבוֹד, רדף אחר הכבוד.
*נָז, נז עליו לבו. — נפח, *הִתְנַפֵּחַ. — נשא, הִתְנַשֵּׂא.
עַז, *עַז פָּנִים. —*עַזּוּת, *עַזּוּת פָּנִים. — *עַזְּפָן, *עַזְפָנוּת. — עָנָו, הפך מן גֵּאֶה. — עֲנָוָה, הפך מן גאוה. — *עַנְוְתָן, עַנְוְתָנוּת, *הִתְעַנֵּו, *הִתְעַנְּוּת.
פאר, הִתְפָּאֵר. — *פָּסַע על ראשיהם. — *פִּרְחָה, אדם שנתעלה פתאם.
*רַבָּנוּת, מתנהג ברבנות. — *רברב, *מִתְרַבְרֵב, מתנהג כרב וגדול.
שפל, *שפל רוח, השפיל את עצמו.
תָּלוּי ראש.

גָּאוּל, ת"ז, מ"ר גְאוּלִים,—כמו שֵׁם, מי שנגאל מעבדות מגלות: לא יהיה שם (בהדרך במדבר) אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גְאוּלִים (ישע' לה ט). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גְאוּלִים (שם נא י). וקראו להם עם הקדש גְאוּלֵי יי' (שם סב יב). יאמרו גְאוּלֵי יי' אשר גאלם מיד צר (תהל' קז ב). — ואמר המשורר: ובהר מרום קדשך גאולים יקננו (ר"י הלוי, פזורי).

***גֵּאוּל**,—שה"פ מן ב.גָּאַל: דם וגאול תדיח ודין תאיר, החטא יעלם ובל ימצא להכעיר (סליח' יוה"כ, אל נרחס).

גְּאוּלָּה, ש"נ, עי' גְּאֻלָּה.

גְּאוּלִים[1]), שֵׁם מפשט בל"ר, כנ' גְאוּלַי,—כמו גְאֻלָּה: כי יום נקם בלבי ושנת גְאוּלַי[2]) באה (ישע' סג ד).

---

[1]) מן גאה, גאו, משקל אַחֲוָה, שַׁלְוָה. — [2]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים מגן עֻזֶּךָ והרב גאותך. —[3]) יש מגיהים בְּעֻזּוֹ.—[4]) יש מגיהים: על השמים. — [5]) יש מגיהים עפ"י התרגום היוני גֵּוָה, ר"ל גופו.

[1]) משקל עֲשׁוּקִים, שְׁפוּטִים. — [2]) לפי העתקת השבעים והולג', וכן רוב התה"שים. אך ק-יג (ג, 138) החליטו לבינוני פעול.

א. גָּאוֹן[1], ש"ז, סמי' גְּאוֹן, מ"ר גְּאוֹנִים, כנ' גְּאוֹנֵי, — א) קנים ועצים הרבה צפופים וסבוכים[2] Dickicht Geträulich; broussaille; thicket: כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים ובארץ שלום אתה בוטח[3] ואיך תעשה בִּגְאוֹן הירדן (ירמ' יב ה). הנה כאריה יעלה מִגְּאוֹן הירדן (שם מט יט). קול שאגת כפירים כי שֻׁדַּד גְּאוֹן הירדן (זכר' יא ג). — ב) רֹם המעלה, גדולה, הדר ותפארה, Herrlichkeit magnificence; glory: ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תרעם עדה נא גָאוֹן וגבה והוד והדר תלבש (איוב מ ט-י). ביום ההוא יהיה צמח יי' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לְגָאוֹן ולתפארת לפליטת ישראל (ישע' ד ב). נשבע יי' בִּגְאוֹן יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (עמוס ח ז). תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לִגְאוֹן עולם משוש דור ודור (ישע' ס טו). —ואמר המשורר: ואדם אשר ילד לעמל כפי יכלתו יחוה גאון צורו ויוסיף גדלותיו (ראב"ע, בשם אל). —וכנ': וברב גְּאוֹנְךָ תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש (שמות טו ז). לבוא בנקרות הצרים ובסעפי הסלעים מפני פחד יי' ומהדר גְּאוֹנוֹ (ישע' ב כא). —ואמר המשורר: ולמה יחרד העם לים סוף והמטה ביד משה גאונו (ר"י הלוי, אדון ילדו). —ומ"ר: עטה הוד ולבש גאונים והנחם והרף מיגונים (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס ט). —ג) כמו גאוה, רגש של גדלות יתרה: לפני שבר גָּאוֹן ולפני כשלון גבה רוח (משלי טז יח). ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם ושברתי את גְּאוֹן עזכם (ויקר' כו יח-יט). והשבתי גְּאוֹן זדים וגאות עריצים אשפיל (ישע' יג יא). והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גְּאוֹן כשדים כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (שם יט). זאת להם תחת גְּאוֹנָם כי חרפו ויגדלו על עם יי' צבאות (צפנ' ב י). —ואמר המשורר: יום דך גאון לבי ושח הוא הענק על צוארני (ר"י הלוי, ים סוף). לב גאוני שנער לחזותו יהים, ויועצי מצרים אחרי פיו נגהים (הנ"ל, מכתר נזרים). — ומ"ר: ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך ביום גְּאוֹנָיִךְ (יחזק' טז נו). — ובדברים לא בע"ח: ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בִּגְאוֹן גליך (איוב לח יא). עד יפו אשית גאון גליך (ירוש' שקל' הי ג). —ואמר המשורר: ויחסר (הסהר) וימלא להאיר בחקותיו ויגביר בהמלאו גאון ים ושפעותיו (ראב"ע, בשם אל).

ב. גָּאוֹן[2], ת"ז, מ"ר גְּאוֹנִים, — א) תאר כבוד לראשי הישיבות בבבל אחרי זמן רבנן סבוראי: וביומו היה בסורא מר רב הונא גאון בשנת תתקכ"ה ואחרי הורינו מר רב מרי גאון וכו' ומר רב חנה גאון פומבדיתא (רב שרירא גאון, אגרת). אב בית דין מימין הגאון והשלישי משמאלו לתהלה (קטע מגני' JQR, XIII, 365). וראיתי שפירש זה רבינו האי גאון זר' ישראל (ר"ח, שבת קטו). כתב רבינו האי גאון זצ"ל דמנהגא דרבנן וכו' (ר"מ אלפסי, ברכ' יה:). ובמסלה הזאת עלה, רב סעדיה גאון הגולה, ובפרוש יהי מאורות, הכנים דעות אחרות (ראב"ע, הקד' פי' בראשי'). ושאלות רבות שואלין אנשי כל עיר ועיר לכל גאון אשר היה בימיהם (רמב"ם, הקד' ליד החזקה). הדור הראשון מראשי ישיבות פומבדיתא רב חנינא גאון מנהר פקוד היה ראש ישיבה שמנה שנים (ראב"ד, ספר הקבלה). —וכנ': גאוננו: והביא (ר"ש גאון) ראיה משיקול הדעת על דבריו והוצרכנו להכרעת גאוננו כרב חסדיו (שערי צדק, תשו' הגא' ז ס כה). —ומ"ר. ומצאנו אגרותיהן של גאונים וכתביהן בזמן שכותבין בהן פסוק או פסוקין מנקדין עליו נקודות מלמעלה (ר"י ברצלוני, הל' ס"ת). וכל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם הם הנקראים גאונים וכו' גם חיברו הגאונים שבבבל דור ודור חיבורים לבאר הגמרא וכו' וזו היא מלאכת ה' שעשו בה כל גאוני ישראל מיום שחוברה הגמרא ועד זמן זה שהוא שנה שמינית אחר מאה ואלף לחרבן הבית (רמב"ם, הקד' ליד החזקה). הגאונים הראשונים שעמדו אחר חבור הגמרא (הנ"ל, מלוה ולוה ב). וראו הגאונים שעמדו אחרי האמוראים שאין יכולין להספיק ללמוד לרבים כל התלמוד ועשו ספרים קצרים

---

1) משקל הָמוֹן, רָצוֹן. — 2) שם קבוץ, מן גָּאָה א'. — והנה רוב בעלי השרשים שמו משמעה זו כמו השאלה מעקר משמעת גאון לפי דעתם הדר וגדולה לבע"ח. אך קצת קשה שלא השתמשו בהשאלה זו ליערות אחרים יותר נהדרים, כמו הלבנון, וגם הכרמל, וכדומה. ולכן קרוב בעיני כי זה שם קבוע לעצמו להחרשה של הירדן, ונגזר מן גָּאָה במשמעה א' בענין גדול הצמח, ואולי היא אחת המלים המיוחדות ללשון בני ענתות. — 3) נ"פל, ועי' ערך בטח. — 1) יש מפקפקים בנוסחת פסוק זה ומגיהים בו הגהות מתחלפות ועי' ערך בִּגְאוֹן.

2) לפי דעת גרץ (דס"י ח"ס 121) אין זו מלה עברית, אלא פרסית או ערבית. אך רוב החוקרים הסכימו כי זה קצור מן גאון יעקב שהיו בתחלה נוהגים לקרא לראשי הישיבות בבבל. — בארמית: ובאילין מאה שנין עמדו במחסיא גאונים (ר"ש גאון, אגרת). חזינן לרבוותא מגאונים פירוש שמועה זה (ר"ח שבת ח).

(הזה' סמ"ג). בדבר שנחלקו בו תנאים או אמוראים או גאונים (רע"ב, סנה' ג א).—ב) *בכלל חכם גדול, חריף: והוי אקרא במצרה על קהלת סגלמאסה, ועיר גאונים ונבונים מאורם חשך כסה (ראב"ע, אהה ירד). ואיך יקרא מינים לבנים נאמנים חסידים וגאונים וכל שמעיו שתקים (הוא, נדוד הסיר, ל). גאוני הלשון (הוא, מאזנים). כל הגאונים פה אחד הסכימו דעתם עם דעת הקדמונים (הוא, דני' ט כ). ובממלכה הששית אנשים צדיקים וכו' נביאים ונשיאים וכהנים וגאונים עליהם נגיד צדיק וחסיד (הוא, חי בן מקיץ). כך פירשה הגאון רש"י זצ"ל בפרדס (שבלי הלק', תפל' ג) וגאוני רומא וזצ"ל פירשו וכו' (שם טז). רבינו שלמה ור"ח וגאוני המערב (סמ"ג קלא). והחושש לדברי גאוני עולם שהחמירו בדבר יתברך מן השמים (ספ' החנוך שמג). עד שעמד הגאון רבנו משה בן הגאון רבנו מיימון ז"ל לסוף ז' מאות וח' שנים אחר חבור התלמוד הבבלי וכו' והכונה השנית שכיון זה הגאון ז"ל היתה לחבר הדברים המתבררים מכל אלו הענינים (הקד' שער השמים לר"י לטיף). וכן השיבו מורי הגאון לגדולת הקצין וכו' (ר"י קולון, תשו' לה). רבותי ואבותי הקדושים ששמשו גאוני עולם (שו"ת שמש לדקה, או"ח ד). ולמד מפי גאונים חכמים ונבונים (ר"י קמחי, הקד' לס' הגלוי). ילמדני גאוני מאור לעיני ומגיה חשכי (ר"י לטיף, אגר' התשו' נא). — ג) הסופרים החדשים משתמשים בו במשמ' אדם בעל כשרון נעלה, יוצר יצירות חדשות ברעיונות ואמנות וכו'. Genie; génie; genius.

***גְּאוֹנוּת**, ש"נ, — א) משרת הגאון בבתי הישיבות סורא ופומבדיתא, Gaonat: ובפלוגתא דדניאל ודוד בן יהודה נשיאים נקרא מר רב יוסף בגאונות (ר"ש גאון, אגרת). וקבל הגאונות אדונינו אבינו אליהו הכהן (מגי' אביתר רבה יבינה). שאלמלי לא החזיקה לי יד המלכות משרת נגידי היתה יד הגאונות מחזקת ומאמצת משרת נגידי וכו' כי יד המלכות החלה להסב אופן המשרה אלי על מכונתו ובאה יד הגאונות אחרי בכל מאמצי כח והסכימה על דעת המלכות (ר"י ברצלוני, הל' ס"ת). ומר רב האי גאון בן מר רב דוד שהיה דיין בבגדד שנים רבות קודם לגאונותו לא היה יכול להסיעם ממנהגם (ר"י אבן גיאת, שערי שמחה א סג). וגאונותם (של ר"ש ור"ה) היתה ע' שנה וכו' ודורו (של ר"ה) דור שמיני בגאונות (ראב"ד, ספ' הקבלה). ולא שב רב סעדיה לגאונותו (שם). הגאון רבינו סעדיה שנסמך לגאונות בשנת ד' אלפים תרפ"ז ליצירה (ר"י דורן, מעשה אפוד מד).—ומשתמשים הסופרים החדשים במלה זו במשמע' חריפות וסברה של גאון, כשרון יצירה של גאון.

גֵּאוּת, ש"נ, — א) התנשאות למעלה, למשל עשן. Emporsteigen; élévation; lifting up: כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גֵאוּת[1] עשן (ישע' ט יז). — ב) כמו גאון, גאוה, הוד והדר, Erhabenheit; majesté; majesty: ובל יראה (הרשע) גֵּאוּת יי' (ישע' כו י).—ואמר הפיטן: לך מלכות לך גאות לך תאות תהלתי (ראב"ע, לך אלי).—ולגנאי: הוי עטרת גֵאוּת שכרי אפרים (שם כח א). דברו (הרשעים) בְגֵאוּת (תהל' יז י). אמר בלעם אינו מסתכל (אלהיהם) בעבירות שבידם ולא בגיאות שלהם (תנחומא בלק כב). — ובדברים לא בע"ח, גדלות ויפי: אתה מושל בְּגֵאוּת הים בשוא גליו אתה תשבחם (תהל' פט י). — ובמשמעת דברים גדולים: זמרו יי' כי גֵאוּת עשה (ישע' יב ה).

***גַּאַוְתָן**[2], ש"ז, מ"ר גַּאַוְתָנִים, — בעל גאוה במדה מרבה: ר' אלעזר אמר (לכן נזכר בלשאצר אצל דריויש) כדי לסמך רשע לרשע קוצץ לקוצץ גאותן לגאותן (ילקוט דני' תתרסג). הגאותנים שעושין עצמן אלהות (תנחו' וארא א). והם גאותנים ורוח גבוה ומפונקים מאד (חה"ל ב, ספור הנס 7).

***גַּאַוְתָנוּת**[3], ש"נ,—בספרות החדשה.

גַּאֲיוֹן[4], גַּאֲיוֹן[5], גֵּאֶה[6], ת"ז, מ"ר גֵּאֲיוֹנִים, לנק' גֵּאֲיוֹנָה, גֵּאֲיוֹנוֹת, — גאה, יהיר הבז לאחרים: רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לִגְאֵיוֹנִים[7] (תהל' קכג ד). —ואמר הפיטן: העיר רוח אביוני, ויתגאו על גאיוני, ושירה

---

[1] לפי הפעל ויתאבכו צ"ל השם גאות בל"ר גֵּאוּת, ויהיה איפה היחיד גֵּאָה, כמו קֵצָה.

[2] משקל ענותן, וכן בסורית גאותנא.

[3] וכן בסור' גאותנותא.

[4] משקל לִבְנוּן (ריב"ג, רקמה יא), כמו עֶלְיוֹן (ראב"ע ורד"ק) או כמו אַחֲרוֹן, תַּחְתּוֹן, אלא שנשתנו תנועותיו מפני אות הגרון (רד"ק שרשים).—[5] וכמו רַעְיוֹן (גזנ', אולסה', קניג ב, 154). ותאר לאדם: אֶבְיוֹן.—[6] כך בפיוטים. —[7] כך הכתיב, ואעפ"י שהמסרה חושבת מלה זו בין הכתובים מלה אחת ונקראים שתים, ואמרו במס' סופרים ז ג: אלו כותבין דבר אחד וקורין שתים לגאי יונים, מ"מ כבר הסכימו רוב המפרשים גם החדשים כי העקר הוא כהכתיב, שהוא

חדשה בהמוני. טוב לחסות ביי' (יאמר נא ישראל, שבת זכור).—ויהשתמשו הסופרים במלה זו במשמעה זו וזה אל יהיה לך למוקש לחשוב מחשבות אשר מגאות לבשתי נשתבשתי להתפאר בגוונים של בוז לגאיונים (כסא' לבית דוד כ יב). גאון רעים ובוז גיאיונים משטמת כסילים ושנאת מהבילים לא הדאיבו נפשותינו לא דלחו אף לא עכרו מימינו הנאמנים (שבי"ע בלוך, הקד' מכתב לרנ"ק). מי נשא כיום כל עת ופגע חמת המציק הבוז לגאיונים חלי אהבה נאצה גזל משפט וצדק (יל"ג. המליט).

א.גאל[1], ממנו א.גאל, גאלה. גואל.

א.גאל[2], פ"י, עת' אגאל, יגאל, כהפס', אגאל, ככי' יגאלני [3]), לווי גאל, כהפס' גאל, מקור גאל, ועם בכל"ם לגאל [4]), ובמקף לגאל, ועם כנ' גאלי, גאלך, יגאלנו. — א) נתן המחיר ולקח בחזרה הדבר שמכר או שנתן במתנה או שיש לו עליו איזו זכות, zurückkaufen ; racheter ; buy back : כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו (ויקר' כה כה). ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך (שם כז יט). ואם גאל יגאל איש ממעשרו (שם לא). ואם גאל יגאלנה (שם יג). אם תגאל (את השדה של נעמי) גאל וכו' כי אין זולתך לגאול[5]) וכו' ויאמר אנכי אגאל וכו' ויאמר הגאל לא אוכל לגאול-לי [6]) (רות ד ז-ו). — ב) הוציא אדם לטובתו במחיר מרשות אחרים, auslösen; délivrer qqn. ; redeem : ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי (רות ג יג). — ג) חלץ אדם מצרה, מעבדות, הוציאו לחרות : והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים (שמות ו ו). רבת אדני ריבי נפשי גאלת חיי (איכ' ג נח). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים (בראש' מח טז). ריבה ריבי וגאלני (תהל' קיט קנד). אל תירא כי גאלתיך (ישע' מג א). כי פדה יי' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו (ירמ' לא יא). באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישע' סג ט). מיד שאול אפדם ממות אגאלם (הוש' יג יד). מתוך ומחמס יגאל נפשם (תהל' עב יד). —ואמר המשורר : גואל גאל גולים לימי פדות חוכים (ר"י הלוי, פזורי). דומי הלא לטובה בעת השארתיך עת גאלך קרובה הנה בשרתיך, תושעי בשובה שובי כי זכרתיך (הנ"ל, מה אתנה, ה).

—נפע', נגאל, כהפס' נגאל, עתיד אגאל, תגאלו, כהפס' תגאלו. — שגאל את עצמו, שאחרים גאלו אותו : או משאר בשרו ממשפחתו (של הנמכר) יגאלנו או השיגה ידו ונגאל (ויקר' כה מט). ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (שם ל). כי כה אמר יי' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישע' נב ג). בניסן נגאלו (ישראל ממצרים) בניסן עתידין ליגאל (ר"ה יא:).

גאל, ש"ז, מ"ר גאלים, עי' גואל.

ב.גאל, ממנו ב.גאל.

ב.גאל[1], פ"י, — כמו געל, לכלך. עשה לא נקי. ובהשאלה, עשה מכוער : היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה יגאלהו [2]) חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כמרירי יום (איוב ג ד-ה).

—נפע', נגאל, לנק' נגאלה, — שגאלו ולכלכו אותו : הוי מוראה ונגאלה [3]) העיר היונה (צפנ' ג א).

—פע', גאל, — כמו הקל בחזק הפעולה, טנף, טמא : ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יי' נבזה הוא (מלא' א ז). — ובהוספת א בתחלתו : פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי

מלה אחת וכן משתמשים בו בספרותנו. ויש מהחדשים שרואים בחצי השני של מלה זו את השם יונים, וסברים שהכונה היתה להיונים הגאים.

[1]) שרש עברי, ונמצא גם בארמית, אך סוברים כי שאול הוא מעברית. וכבר הזכירו המלונים דעת Barth (Es,18) שהביא חבר לזה מלשון ערב' את השם געאלה a), שמשמע' הוא מחיר, שכר. והנה, משמעה זו של השם געאל ה נסתעף ממושג של קביעה וקצבה שלשרש זה בערבית, וקצת דחוק הוא לגזר מזה מושג הגאולה ופדיון שלשרש גאל בעברית.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) אלף קמוצה כמנהג בעלי ע"פ גרונית. — [4]) חסר כמנהג מקור עם בכל"ם אעפ"י שהנמצא הוא מלא.—[5]) עי' הערה הקודמת.—[6]) נמסר : יתיר ו.

a) جعالة

---

[1]) כמו געל, עי' שם, וכן, בארמ'.— [2]) ואולי יגאלהו ופרשותרגום, רש"י וראב"ע שמשמעתו כמו גאל שלקמן, וגם ריב"ג ורד"ק נוטים לזה, אף שאינם פוסלים פרוש מנחם בן סרוק ואחרים שהוא מלשון גאולה. — [3]) וכן לפי דעת המפרשים החדשים בישעיהו נט ג איכה ד יד : נגאלו

ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אֶגְאָלְתִּי ¹) (ישע׳ סג ג). — וכן השתמשו בו הפיטנים: וגופי לא מלבושי אגאלתי בדם זדוני (רמב"ע, סליח׳ יוה"כ).

—נִפְעַל, נִגְאַל, מ"ר נִגְאֲלוּ, — שגאלו אותו: כי כפיכם נְגֹאֲלוּ ²) בדם ואצבעותיכם בעון (ישע׳ נט ג). נעו עורים בחוצות נְגֹאֲלוּ ²) בדם (איכה ד יד).

בדם, ועי׳ לקמן בהערת נִגְאַל. — ¹) דעת כל הקדמונים כי הוא במקום הִגְאַלְתִּי, כמו אשתוללו. בן ריב"ג (הרקמה ז ובשרשים), ראב"ע, רש"י, רד"ק וכו׳. וכן גם האחרונים, ואמרו שהוא ע"ד לשון ארמית. אך החכם מור (Moore) חוה דעתו כי העקר היה גאלתי ונוסף אח"כ א בתחלת המלים לרמז שאולי הנוסחה האמתית היא אֶגְאַל בעתיד כמו הפעלים האחרים שבפסוק זה: וְאֶדְרְכֵם ויז וכו׳. —²) נתחבטו כבר המדקדקים הקדמונים והחדשים בדקדוק מלה זו הזרה בצורתה, ואמר ריב"ג בהשרשים וז"ל: והוא בנין זר ומציאתו מעטה מפני שנכנס בו לשון הנפעל על מה שלא נזכר פועלו ומעט שימצא כמוהו. ע"כ. ראב"ע: נגואלו מלה מרכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו. ע"כ. וכמו"כ רד"ק: ומלת נְגֹאֲלוּ בדם הורכבה משני טורים מהטור הזה (נפעל) ומהטור הרביעי (פעל ועשו כן כי כן יתכן במלה סבת שני הטורים, סבת הטור הזה שנגואלו בדם מעצמם מבלתי פועל זולתם וסבת הטור הרביעי שיתכן שגאלו אותם אויביהם בדם (מכלול דה"פ). וכן קצת החדשים. אבל האחרונים שבחדשים חולקים על אפשרות הרכבה זו, ומבקשים סבות אחרות לצורה זרה זו. שד"ל סובר כי עשו נקוד זה כדי להבדיל בין נגאלו זה ובין נגאלו במשמ׳ פדיון. אבל זה אינו נכון, כי מדוע עשו שנוי זה רק בצורה זו ולא בהצורות היתרות, בקל וכדומה? .Bö אומר, כי בפעול עצוב ונוגה נקדו את הנפעל כמו הפעל. .Olsh סובר שאולי הוא פעול לעבר פועל, וכבר הכשיר זאת ריב"ג ואמר: ואלו היינו מוצאים גואל פועל חולף לא היה נמנע שהיה נגאלו ממנו, אלא שבא ג"כ על דרך המלות הזרות. Stade דוחה כל השערות הללו ופוסל פשוט את הנקוד נגאלו. אך זה קצת קשה, כיון שבא ב ש נ י מקומות כך. והנה היותר נראית היא: דעת .Kö, שבנקוד מ ר כ ב זה רצו המנקדים לרמוז כי במקום הנפעל נִגְאֲלוּ אפשר עוד לאמר גֹּאֲלוּ, מפני שבימים ההם כבר הכריע בנין פֻּעַל בפעל זה את הכף, כמו שנראה מהפעלים שהובאו בפנים. והסכים לזה גם Kousrsch ואולם גם לפי סברה זו עוד הקושיה במקומה עומדת: מדוע לא רמזו כזאת המנקדים בהנפעל נגאלה בצפניה? ואעפ"י שאין כמעט חבר לצורה זו בעברית, מ"מ אפשר שצריך בכל זאת לקבל צורה זו בתור צורה אמתית של הלשון, שהיתה בו גם בחיי הלשון אולי בזמן קדום וכמו קצת הכפולים כמו נגֹּלּוּ ואחר כך נעזבה צורה זו בכלל, ואולם המקונן השתמש אולי

—פוע׳, גֹּאַל, עת׳ עם ו המהפך וַיְגֹאֲלוּ, בינ׳ מְגֹאָל, —כמו נִגְאַל: מגישים על מזבחי לחם מְגֹאָל (מלא׳ א ז). ואתם מחללים אותו (את שם ה׳) באמרכם שלחן יי׳ מְגֹאָל הוא (שם יב). — ובהשאלה עם מִן, נפסל: אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו וַיְגֹאֲלוּ מִן הכהנה (עזר׳ ב סב, נחמ׳ ז סד).

— התפ׳, הִתְגָּאֵל, — טמא את עצמו: וישם דניאל על לבו אשר לא יִתְגָּאַל בפתבג המלך וביין משתיו ויבקש משר הסריסים אשר לא יִתְגָּאָל (דני׳ א ח). — ואמר המליץ: פן ישאר הגוף מטונף ומתגאל, חיל בלע ויקיאנו ומבטנו יורישנו אל (אגר׳ לבון הזהב לר"י חריזי).

—הפע׳, *הִגְאִיל, הִגְאַלְתִּי ¹), — כמו גֵּאַלְתִּי: עקרו הגאלתי (ריב"ג, הרקמה ז וסה"ש). משפטו הִגְאַלְתִּי (רד"ק סה"ש).

גֹּאַל ²), ש"ז, מ"ר גֹּאָלִים, סמי׳ גָּאֳלֵי ³), — המעשה לגאל איזה דבר: זכרה להם אלהי על גָּאֳלֵי ⁴) הכהנה (נחמ׳ יג כט).

גְּאֻלָּה, גאולה, ש"נ, סמי׳ גְּאֻלַּת, גאו׳, מ"ר גאולות, — א) שה"פ מן א. גָּאַל, Einlösung; rachat rédemption: והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי ובכל ארץ אחזתכם גְּאֻלָּה תתנו לארץ (ויקר׳ כה כג-כד). גְּאֻלָּה תהיה לו (להבית המכור) וביבל יצא (שם לא). גְּאֻלַּת עולם תהיה ללוים (שם לב). — וכנ׳: ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גְּאֻלָּתוֹ עד תם שנת ממכרו (ויקר׳ כה כט). — ב) המשפט והחובה לגאל, מפני קרבה וכדומה: הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הַגְּאֻלָּה לקנות (ירמ׳ לב ז). כי לך משפט הירשה ולך הַגְּאֻלָּה (שם ח). — ואנשי גְּאֻלַּת פלוני, הקרובים, Verwandtschaft; le parents; kinderedsceip: בן אדם אחיך אחיך אנשי גְאֻלָּתֶךָ וכל בית ישראל כלה (יחזק׳ יא טו).

בצורה עתיקה זו לחזק את הרשם. עכ"פ אין אנו רשאים לפסל צורה זו בנפעל, לפחות בפעלים שע"פ שלהם אות גרונית, ביחוד אלף. — ¹) עי׳ הערה לְאֶגְאָלְתִּי.

²) כן בוהל, וע"ם פֹּעַל פָּעֳלְךָ, וגזנ׳, קניג ואחרים גֹּאַל, ע"ם אֹהֶל. — ³) משקל תָּאֳמֵי (ריב"ג, רד"ק ואחרים), וקמוצה הגימל קמץ גדול לפי קריאת המסורה של הספרדים ולפי עדות המדקדקים הקדמונים וקצת האחרונים, ובקמץ קטן לפי דעת קצת המדקדקים החדשים.

— ג) עצם מחיר הגְאֻלָּה, das Einlösungsgeld : le prix du rachat ; price of redemption : אם עוד רבות בשנים (נשאר עד שנת היובל) לפיהן ישיב גְאֻלָּתוֹ מכסף מקנתו (ויקר' כה נא). — ד) *הוצאה ושחרור משעבוד, מעבדות לחרות : שכל האומר דבר בשם אומרו מביא ג א ו ל ה לעולם (אב' ו). מלמד שהתחילה להם (ליהודים במצרים) ג א ו ל ה מבערב (ברכ' ט.). ד"א (אין בן דוד בא) עד שיתייאשו מן ה ג א ו ל ה (סנהד' צז.). מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה ללקטה כך ג א ו ל ת ן של ישראל היתה קשה לפני הקב"ה (מד"ר שה"ש, כשושנה). ולמה ה ג א ו ל ה נתאחרה כל כך זמן (ראב"ע, שאלות נח).—ה) *תפלה או פיוט על הגְאֻלָּה, בפרט לפני תפלת ש"ע : ותיקין היו גומרין אותה (את התפלה) עם הנץ החמה כדי שיסמוך ג א ו ל ה לתפלה (ברכ' ט:). וכן יסד ב ג א ו ל ה המתחלת אמרו בני אלהים (רשב"ג דוכן, מג"א, ח"י 7).

א.גֶּב[1], ש"ז, מ"ר גֵּבִים,— א) חפירה באדמה שמתקבצים בה המים, Grube mit Wasser; fosse remplie d'eau : cavity for water : עשה הנחל הזה גֵבִים גֵבִים (מ"ב ג יז). ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גֵבִים לא מצאו מים (ירמ' יד ג). המפנה את המעין לתוך הגת או לתוך ה ג ב י ם פסולין (פרה ו ה). בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי ג ב י ם (מו"ק כה:).—ב) החלק האמצעי, העקרי של הבית בין השדרות מקצה מזה ומקצה מזה, Hauptgebäude ; corps de logis : main building : ויבן את הבית ויכלהו ויספן את הבית גֵּבִים [2] ושדרת בארזים (מ"א ו ט).

ב.גֵּב[1], ש"ג, מ"ר גֵּבִים,—ארבה: ואֻסף שללכם אסף החסיל כמשק גֵּבִים [2] שקק בו (ישע' לג ד).

גַּב, ש"ז, כהפס' גָּב, מ"ר גַּבִּים, סמי' גַּבֵּי, — א) חלק גוף בע"ח בין השכם והמתנים, Rücken ; dos : back of animals : על גַּבִּי חרשו חרשים האריכו למעניתם (תהל' קכט ג). —ומ"ר : וכל בשרם וְגַבֵּהֶם [3] וידיהם וכנפיהם (יחזק' י יב). כבשים ש ג ב י ה ן רחבים (תוספתא מנח' ט יג). השסועה בריה בפני עצמה היא שיש לה ב' ג ב י ן ושני שדראות (חולין ס:). המפלת בריה שיש לה ב' ג ב י ם וב' שדראות (נדה כד.). —ואמר המשורר : ואלו בא חגב יוני בם שָׂגב ורכב על כל גַּב ונחשב בענקים (ראב"ע, נדוד הסיר).—ומ"ז *גַּבִּים : ידו על הראש ולא ידו על הצואר ידו על הראש ולא ידו על ה ג ב י י ם (מנח' לג:).—ומנה של בשר מן הגב : הולך אדם אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ג ב [4] אחד או ירך אחת (ר"ה ביצה כט :).—ב) הצד החיצון הגבנוני בכלי, באברים, וכיוצא בזה : סביב זרת האחד וזה גַּב המזבח (יחזק' מג יג). כי נטה אל אל ידו ואל שדי יתגבר ירוץ אליו בצואר בעבי גַּבֵּי [5] מגניו (איוב טו כה-כו). וסודרין אותן (החזנים את הלולבים)

---

[1]) בערב' גֻ'ב a) חפירה, בור, באר. — [2]) כל המפרשים הקדמונים סברו בזה כי גֵבִים הוא הדבר שבו צפה הבית. יונתן תרגם : וטלל ית ביתא ב ה נ ת י כ י ן, והם קורות חלולים. וריב"ג אמר וז"ל : שם קרוייו כבורות ר"ל שהלוחות שקרה אותו בהם היו חקוקים על תבונת הבורות. רש"י פרש לבֵנים חלולים כחצי קנה עגול. ודעת רד"ק כי גבים פרושו צלעות. גם המפרשים החדשים נמשכו אחרי הקדמונים ולא מצאו ידיהם ורגליהם במלה זו. Klost. פריש הָרֶוַח בין הקורות, Lagarde משבש וקורא גְבָדים ומפרש עפ"י לשון פרסית כַּפָּה. אבל, עצם לשון הכתוב ויספן את הבית גבים ושדרת ב א ר ז י ם, צוח ואומר כי הדבר שצפה ב ו הוא ארזים, וכמו בפרשה ז ג : וספן בארז ממעל על הצלעות, ושם ז : וספן בארז מהקרקע עד הקרקע. וג ב י ם ושדרות הם חלק הבית שאותו ס פ ן בהארז. והנה, השם ש ד ר ו ת בא עוד במקום אחר, והוא מ"ב יא ח יה ודהי"ב כג יד : והבא אל השדרות, הוציאו אתה אל מבית לשדרות. ותמוה הוא שרוב החדשים פרשו ה ש ד ר ו ת שורות חיל השומרים, שאינו נכון כלל לפי סגנון הלשון, והפרוש האמתי הוא מה שאמר בו ריב"ג שהוא חלק חיצוני של הבית, בעין א כ ס ד ר ה, עי' ערך שדרה. ומזה נלמד, כי גֵב העומד אצל שדרות הוא כמו"כ חלק מהבנין, אבל חלק אחר, הפך מן שדרות, והוא—גוף הבנין, חלק התיכון שלו, בנגוד לשדרות שהוא קצה הבנין, חלק החיצוני והיותר קל ופתוח שלו. ואם פרוש זה מוכח ומכרח מעצם סגנון לשון הכתוב, הנה יש לו סעד מלשון הערבית, שהשם גֻ'בַּה a), משרש גבב, שמשמש ממש כמו בעברית לענין גֵב של מים, משמש במשמ' חלק מהבנין : גֻ'בַּה אלדאר, ושטהא (אמצעה), ור"ל : ג ב ה הדירה היא אמצעו. ומליצת הכתוב יפה וכונתו הוא : שספן גם את הגבים, את החלקים האמצעים, וגם השדרות, החלקים הקיצוניים — בארזים.

[1]) עי' ערך גוב.— [2]) כך ריב"ג והחדשים. ורש"י עפ"י התלמוד מפרש גם גב זה מן א.גַב משמעה א.

[3]) ס"א וגביהם מלא. — [4]) כך בר"ח שם. ובגוף הגמרא כף אחת. — [5]) כך הסכימו רוב המפרשים

---

a) جُب

a) جبة

על גב האיצטבא (סוכה ד ד). ואינן מטמאין (הכלים) מגביהן (כלים כ א). גב היד וגב הרגל (ע"ז כח.). טיט שע"ג מנעלו מגררו בגב סכין (שבת קמא.). שאין גב העשרון קודש ובירוצי היין והשמן קודש לפי שהוא יורד על גב הכלי (רמב"ם, מעה"ק ב ט). — ואמר המשורר: כגר כתושב אני על גב אדמה ואולם כי בבטנה נחלתי (ר"י הלוי, יי' נגדך). מה נכספו לך עם אשר בגללך רכבו בגב הים עלי גב לוח (הוא, זה רוחך). —*גב האניה: איך לא אהי כן ואני על גב אני תלוי בבין ארץ ובין שמים (הוא, אלעק כלב כמס). — ומ"ז *גַּבִּים: אין חולקים את הגבים[1] (כלים כה ה). — ג) דבר בנוי כעין גב, Erhöhung élévation; elevation: ותבני לך גַּב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק' טז כד). בבנותיך גַּבֵּךְ בראש כל דרך (שם לא). והרסו גַבֵּךְ ונתצו רמתיך (שם לט). כופין בני חצר זה את זה לעשות להצר גב גבוה עשרה (תוספתא ב"מ יא יח). עשה להן (להתרנגולים) גב גבוה עשרה טפחים הרי זה חזקה (שם ב"ב ב יג). — ד) חלק המרכזי של האפן שדרך בו עובר הסרן, Nabe; moyeu; nave: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וְגַבֵּיהֶם[2] וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (מ"א ז לג). — ה) עם עַל, *עַל גַּב, — להזק הוראת עַל: ומקיף שתי ידיו (של הנתלה) זו על גב זו ותולה אותו (סנה' ו ד). שתי רגלים זו על גב זו שקדמו את הטומאה (אהל' י ב). שני לפסין ושתי קדרות שכפאן זו על גב זו (תוספתא כל' ב"ק ז יג). הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו על גב אפרו (שבת פב.). שורה אדם פיתו ביין ונותנו על גב העין בשבת (שם קח:). הרכיב שני דשאים זה על גב זה (חולין ס.). — וככנ': חולית הבור והסלע שהן גבוהין עשרה ורחבין ארבעה הנוטל מהן והנותן על גבן חייב (שבת יא ב). הטומאה בכותל ומקומה טפח על טפח וכו' כל העליות שעל גבה אפילו הן עשר טמאות (אהל' ז א). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על גבה אלא כל שהוא מותר לזרוע מיכן ומיכן ואסור לזרוע על גבה (תוספתא כלא' ד יא). השוכר בית מחבירו וכו' לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים (שם ב"מ ח ל). — וכמ"ר *עַל גַּבֵּי: אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה (כלא' א ח). כתב אות אחת סמוך לכתב וכתב על גבי כתב (שבת יב ה). פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה (שם טז ה). נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו (שם כ ב). היו שנים רוכבין על גבי בהמה (ב"מ א ב). חצרות היו בירושלם בנויות על גבי הסלע (פרה ג ב). מעין שהעבירו על גבי השוקת וכו' העבירו על גבי בריכה והפסיקו (מקוא' ה א). ואין מרכיבין כשות על גבי האיזמא ולא תרד על גבי ירבוז (תוספתא כלאים א יא). הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים ועל גבי חילת חייב על גבי סלע ועל גבי אמת המים פטור (שם יד). גוי שהרכיב פרסק על גבי עוגם (שם ב יה). ערים שהעבירו על גבי קנים (שם ד ד). לובש אדם שתי הלוקות זו על גבי זו (שם ה יה). גוי שאמר לישראל תן שמן על גבי מכתי וכו' נפל על גבי בשרו משפשף ואינו חושש (שם דמאי א יח). אבל מביאין אותה התיכות על גבי מוטות (שם שביע' ה ח). הקושר את בהמתו על גבי הפקר אבל לא על גבי לקט שכחה ופאה (שם מע"ר ג יב). מעשר שיני אין נותנין אותו לא על גבי צינית ולא על גבי זוזות (שם מע"ש א ג). שהרכיב עץ מאכל על גבי עץ סרק (שם ערלה א ה). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה מקיימין על גבי גרופה וקטומה ואין מקיימין על גבי שאינה גרופה ושאינה קטומה (שם שבת ג ג). השוכח תבשיל על גבי כירה (שם ד). נפל הדיו על גבי הספר ומחקו שעוה על גבי הפינקס ומחקו (שם יב יא). לא יתן אדם מים על גבי ספוג יבש ויתן על גבי מכתו (שם יג יד). הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים (שם יה). שתי בריכות זו על גבי זו לא יזלף מן התחתונה לעליונה וישקה (שם מו"ק א א). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (שם כלים ב"ק ו יט). נפלו (משקים) על גבי הרחב שלו (שם כלים ב"ב ג ב). בשר ודם צר צורה על גבי

שהוא ממשמעה זו של גב, והביאו המפרשים החדשים סעד לזה מלשון ערבית שאמרים הפך אליו גב מגנו, ר"ל נהפך לו לאויב. וראב"ע פרש גַבֵּי המיתרים שבגוף. ויש סוברים כי המלה גבי הוא כפ' מְשׁבשׁ מן בעבי — [1]) כך בערוך השלם עפ"י כ"י. אך במשניות נדפ' הגביין, וכן במשנ' עם פרוש הרמב"ם גוף הערבי. — [2]) רש"י: בווילי"ש בלעז (יפה הגיה לנדו במרפא לשון מונילש) הם הנקבים. וביחזק': החור שהמרכבה מתגלגלת בו וגם זרועות האופנים תחובים בו. — וכן מצודת ציון: אמצעית האופנים שבהם הנקבים. והרלב"ג וכן החדשים מפרשים גביהם העגול העליון, אבל הואיל ואין הכרע לזה הסכמת רש"י מכרעת.

הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה (ברכ׳ י.). שבח קדירה על גבי כירה ובשלה בשבת (שבת לח.). נר שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת (שם קכ:). בני מלכים סכין על גבי מכותיהן שמן וורד (שם קיא:). אין נותנין שמן וחמין על גבי מוך ליתן על גבי מכה בשבת (שם קלד:). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע (מו״ק טז:). שהיה פתו אפויה וטבחו טבוח ויינו מזוג ונתן מים על גבי בשר (כתו׳ ד.). המעביר דיו על גבי סיקרא בשבת (גיטין יט.). אין כותבין לא על דיפתרא ולא על גבי ניר מחוק (מס׳ סופר׳ א ה).—ועם ל, לְגַבֵּי, ועם מ, מִגַּבֵּי: ישראל העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי התפוח ומוריד את היין מגבי התפוח (תוספתא ע״ז ז ג). אין מלקטין עשבים מגבי הזבל (שם שביעית ב יד).— ובכב׳: מעשה בביתוס בן זונין שהביא גרוגרות בספינה ונשתברה חבית של יין נסך ונפל על גביהן (ע״ז ה ב). היתה שדהו זרועה קנבוס או לוף לא יהא זורע ובא על גביהם (כלא׳ ב ה). אמר ר׳ יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו זוקפין סולמות ומסבבין על גביהן נסרים (תוספתא סוכ׳ א ז). יש לו גג ברשות הרבים ומבקש לבנות על גביו עלייה (שם ב״ב א ד). נעץ קנה בר״ה ובראשו טרסקל וזרק ונח על גביו חייב (שבת ה:). ה׳ אמלתראות של מילה היו על גביו (של ההיכל) זו למעלה מזו (עירו׳ ג.). — ובמשמעת על ידי, בסבת, באמצעות: הפותח את חביתו והמתחיל בעיסתו על גב הרגל ר״י אומר יגמור (חגי׳ ג ז). נדה שנתנה מעות בפיה וירדה וטבלה טהורה מטומאתה אבל טמאה היא על גב רוקה (מקוו׳ ח ה). אין מטבילין את הכלי על גב מימיו (תוספתא שבת יז). שושנה זו אינה בטילה אלא על גב ריחה (מד״ר ויקרא כג).—ובכב׳: מעשה בשוקת יהוא שהיתה בירושלים והיתה נקובה כשפופרת הנוד והיו כל הטהרות שבירושלים נעשות על גבה (מקוא׳ ד ה). —ומ״ר: עושין טהרות אלו על גבי אלו (יבמ׳ א ד). ופוסק עמו על הגדיש וכו׳ אעפ״י שלא יצא השער אבל אחרים לא יקוצו על גביו (תוספתא ב״מ ו יב). — ובמשמ׳ אצל: ומדליקין (בליל יוה״כ) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים (פסח׳ ד ד). שכרה (את הפרה) ואח״כ שאל בעליה ומתה או נשברה אעפ״י שהבעלים עומדין וחורשין על גבה חייב (תוספתא ב״מ ח כא). והיה (ר׳ יהודה) מהלך על גב הנהר (ברכ׳ כב.). — ובמשמ׳ לשמור עליו: הכל שוחטין ואפילו כותי וכו׳ כשישראל עומד על גביו (חולין ג.). בזמן שאחרות עומדות על גבן (הרוקח סי׳ תעג). — ובכב׳ יְגַבֵּק, אצלך: אז טרם נמתחו גבלי שכבים, בארץ עד לא דבקו רגבים, גַּבָּךְ שבעה דברים היו מגבבים (רש״י, סלי׳ לו״ג, אז טרם).— *מִגַּב לְגַב, מדבר לדבר: ומטבילין מגב[1]) לגב ומחבורה לחבורה (ביצה ב ג). — *עולה על גביו, עדיף ממנו: שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן (אבות ד יג).—ו) *מקום תפוח למעלה מאותו מקום באשה, כמו כף: שתי שערות שאמרו אפילו אחת בגבה[2]) ואחת בכריסה (ניד׳ נב:).—ויותר מסוים,*גַב הערוה: ומה שיוחש הכאב והעקיצה ישתתף בו גב הערוה[3]) והחולבים וכפות הירך והאורבים (קאנון ג כא ד ח).— *אַגַּב, עי׳ ערך *אַגַּב.

גבא, ממנו גֶּבֶא.

גֶּבֶא[4]), ש״ז, מ״ר גְּבָאִים, — מים מכנסים באדמה, Pfuhl, Lache; flaque, mare; pool puddle :

—[1]) ואמרו שם (בתוספתא ז ב): כיצד מגב לגב הרוצה לעשות גיתו על גב בדו ובדו על גב גתו.—[2]) והובא בערוך (בערך זה) פרושו של הר״ח שפרש גב כמו כף במשמ׳ המבוארה בפנים. ורש״י פה אמר: תחת אותו מקום. — [3]) זה שם קבוע ומצוי בלשון חכמי הנתוח בזמן ההוא. וראוי להעיר, עד כמה בענינים האלה אין לסמך על השערה בלי ידיעה ברורה, כי הנה דר׳ קצינילנסון כתב בספרו רמ״ח אברים דף 76 הערה 3 וז״ל: השם gaf haerwa נמצא עוד אצל המנתחים בימי הבינים. וזליום מביא אותו ומעתיקו „גב הערוה". מלבד שם זה הוא קורא לעצם זו גם בשם hell hona ר״ל העליונה. כנודע לא ידע וזליום בעצמו לשון עבר ואת השמות העברים העתיק לו לכתב עברית אוהבו היהודי אלעזר די פריגיים מונדיג. אבל לדעתי לא יפה העתיק את השם הזה וצ״ל כף הערוה, בחילוף האותיות c g, כי השם כף לעצם החיק כבר נמצא בתלמוד וכו׳ וע״כ קראו הרופאים העברים אותו בשם כף הערוה. ע״כ. אבל כל יפי השערה זו אינו יכול כלום נגד המעשה שבאמת השתמשו הרופאים היהודים בזמן ההוא בשם גב הערוה ולא כף הערוה. גם במה שכתב החכם הנ״ל שם בהערה 2 דף 70 וז״ל: אצל וזליום הקולית נקראת בשם פחר הירך ולא ידעתי פרושו. ע״כ, נעלם ממנו כי זהו השם פחד המצוי בלשון חכמי הרופאים בזמן ההוא.

[4]) בערב׳ גַּבְא a) מקום מקוה מים.

a) جبًا

ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשף מים מגבא (ישע' ל יד). בצאתו וּגְבָאָיו (של הנחל) ..א ירפאו למלח נתנו (יחזק' מז יא). מי גבאים שתה טמא ושתה טהור טמא (מקוא' א א). חזרו (המים) מלהיות מושכין הרי הן כמי גבאין (תוספתא שם א יד).

*גַּבָּאוּת[1], ש"נ, —משרת הגבאי, כל זמן שהוא גבאי אינו נאמן פירש מגבאותו[2] הרי זה נאמן (תוספתא דמאי ג ז). —יובמשמ' משרת ממונה על בית הכנסת וכדומה: ואנכי המוציא והמביא ועל פי ישק כל דבר הכנסת וכלי הכנסת והקופה והגבאות (שו"ת הר"מ פאדווה פה)

*גַּבַּאי, גביי, מ"ר גבאים, עי' גַּבַּי.

א. גבב[2], ממנו גַּב.

ב. גבב[3], ממנו א.גָּבַב, *גְּבָבָה.

א.*גָּבַב[4], פ"י, עת' אֶגְבֹּב, צוו' גְּבֹב, —לקט ואסף גבבים, aufiesen; ramasser; to gather: האשה גובבת גבבה בחצר (תוספתא טהר' ג ו). עלי קנים ועלי גפנים שגבבן לחובה על פני השדה (סוכ' מ.).

— נפע', ינגבב, —שגבבו אותו: גבבא הנגבב מן השדה (רש"י שבת לו:).

— פע', *גִּבֵּב, כמו גָּבַב בנחץ הפעולה: המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה (שבי' ט ו). נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שניו ומגבב מן החצר ומדליק שכל מה שבחצר מוכן הוא וחכ"א מגבב משלפניו ומדליק (ביצה ד ו). ר' אליעזר אומר מגבב מן החצר ומדליק (את הגבב) ובלבד שלא יתכוין לעשות ציבורין (תוספתא יו"ט ג יח). ישראל בחולו של מועד מגבב מעל פני השדה ואסור בכל מלאכת השדה (ירוש' יבמ' ח הל' א). — ועי' לקט. —ובהשאלה, גבב דברים, לקט והרבה דברים ופטפוטי מלים: אמר לו ר' טרפון (לר' עקיבא) עקיבא עד

1) עי' גַּבַּי. — 2) כך הגרסה בתוספתא דפוס וילנה שנת תר"א ובש"ס החדש, ובמהד' צוקרמן גביותו וצ"ל גביותו.

2) לפי דעת החכמים דומה לשרש קבב, ומשמעתו העקרית דבר גבנוני, ומזה גַּב.

3) עי' הערה להפעל.

4) אמר יסטרוב, כי הוא משרש הקוד' במשמ' גבנון, והכונה בגבב הוא, עשה ערמה גבנונית. וזה דחוק כי עקר הכונה בגבב הוא קבץ אחד לאחד, כמו קשש.

מתי אתה מגבב ומביא עלי (תוספתא זבח' א ח). וכבר היו ר' טרפון ורבי ישמעאל וזקנים יושבין ועוסקין בפרשת המן והיה רבי אלעזר המודעי יושב ביניהן נענה רבי אלעזר המודעי ואמר מן שירד להן לישראל היה גבוה ששים אמה אמר לו ר"ט מודעי עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו (יומא עו.). ואין אנו צריכים לחבר ולגבב בפתרון פרשה זו (תשו' דונש על רסע"ג ג).

— פע', יְגֻבַּב: אז טרם נמתחו גבלי שכבים, בארץ עד לא דבקו רגבים, גבך שבעה דברים היו מגֻבָּבִים, דת וכס ודמות בנים שובבים (רש"י, סלי' צו"ג, אז טרם).

ב.גִּבֵּב — כמו כפף: שלשה דברים מרבין הזבל וגוזבין[1] את הקומה (פסח' מב.).

*גְּבָבָה, ש"נ, —חתיכות קטנות של ענפים יבשים ישמשו להסקה וכדומה: כירה שהסיקוה בקש ובגבבה[1] (שבת ג א). קופות הגננים שיעורן באגודות של ירק של בעלי בתים בתבן ושל בלנין בגבבה (כל' יז א). שרפה (את פרת החטאת) שלא בעצים או בכל עצים אפילו בקש או בגבבה כשרה (פרה ד ג). ר' יוסי הגלילי אומר בבית הדשן הגדול היו (הפרים) נשרפין אפילו בתבן אפילו בקש ואפילו בגבבה (תוספתא זבח' יא יח). אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה (שם חול' ו יא).

גַּבָּה[1], ש"נ. מ"ר גבות, —א) של העין, העצם שעל העין, וכמו"כ השערות שעליה בעין קשת, Augenbraue; sourcil; eyebrow: והיה ביום השביעי יגלח (המצורע) את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גַּבֹּת עיניו ואת כל שערו יגלח (ויקר' יד ט). — ושאל המליץ: ולמה זה כל ימינו לא יצמח שער גבות (רתב"ע. שאלות קנו). —ובמשמ' גבין: הגבות הם להגן על על העינים ולשמרם מכל הזק וכו' כתב אפלטון מי שגבות עיניו רבות השער דברו כבד והוא בעל יגון וצער (מ' אלדבי, ש"א ד א). — ב) *של הזקן, היא לחי התחתון, הסנתור, מקום הזקן בהפנים, Kinn; menton; chin: אמר ר' ירמיה בר אבא אמר ר' יוחנן (צורת האדם היא) מצח והגבינים והעינים.

1) כך בערוך, ובנוסח' כופפין.

2) כך בכ"י פרמה נקוד גְּבָבָה.

3) בער' גַּבָּה a) העצם המקיף את העין.

a) جُبَّة

והלסתות ו ג ב ת הזקן (נדה כג:).—ג) כמו גבים, גבי האופן: וְגַבֹּתָם (של האופנים) מלאת עינים (יחזק' א יז). ג ב ו ת היד ו ג ב ו ת הרגלים (ירוש' שבת יד 7), כמו גב היד.

גבה[1], ממנו גָּבַהּ, גֹּבַהּ, גָּבֵהַּ.

גָּבֹהַּ[2], ת"ז, סמי' גְּבַהּ [3]), לנק' גְּבֹהָה, גְּבֹהִית, סמי' גְּבֹהַת, מ"ר גְּבֹהִים, גְּבֹהוֹת, — א) מי שיש לו גֹּבַהּ מוחשי, hoch; haut; high: משכמו ומעלה (היה שאול) גָּבֹהַּ מכל העם (ש"א ט ב). ועל כל מגדל גָּבֹהַּ (ישע' ב יה). והיה על כל הר גָּבֹהַּ ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים (שם ל כה). יעשו עץ גָּבֹהַּ חמשים אמה (אסתר ה יד). — וסמי': ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וּגְבַהּ קוֹמָה (יחזק' לא ג). כל אלה ערים בצרת חומה גְּבֹהָה דלתים ובריח (דבר' ג ה). — *וּגְבֹהִית, כמו גְּבֹהָה: גבוה לא ישא ג ב ו ה י ת[4]) שמא יצא מהם תורן (בכור' מה:). — ומ"ר: ויכסו (במי המבול) כל ההרים הַגְּבֹהִים אשר תחת כל השמים (ברא' ז יט). עד רדת חמתיך הַגְּבֹהֹת והבצרות (דבר' כח נב). על עץ רענן על גבעות הַגְּבֹהוֹת (ירמ' יז ב). — ות"ז בלי המתואר: כי רם יי' ושפל יראה וְגָבֹהַּ ממרחק יידע (תהל' קלח ו). גם מִגָּבֹהַּ ייראו (קהל' יב ה).— ותה"פ: אין שואלין מעומד ואין משיבין מעומד לא מ ג ב ו ה ולא מרחוק ולא מאחורי הזקנים (תוספתא סנה' ז ז). — ובהשאלה שער ה ג ב ו ה, שער היֹקר: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער וכו' ופוסק עמו כ ש ע ר ה ג ב ו ה ר"י אומר אעפ"י שלא פסק עמו כ ש ע ר ה ג ב ו ה יכול לומר לו תן לי כזה או תן לי את מעותי (ב"מ ה ז). —*קול גָּבוֹהַּ, חזק: וכי מאחר ש ב ק ו ל ג ב ו ה היה מדבר (האלהים) למה לא היו (כל ישראל) שומעין (תנחומא ויקר' א). — *מִלָּה גְּבוֹהָה, מנוגנה מ ל ע י ל: כאשר תהיה ואו העטוף ב מ ל ה ג ב ו ה ה ר"ל מלעיל תהיה הואו ההיא ברוב דבריהם קמוצה (רקמה יח). — *גָּבֹהַּ מן, בהשאלה, במעלה יותר נכבדה: (שחטן) לשם ג ב ו ה מהם כשרין לשם נמוך מהם פסולים (זבח' א ב). — ובהשאלה, — גֵּאֶה, גס הרוח, stolz; orgueilleux; proud: וישח אדם וישפל איש ועיני גְּבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה (ישע' ה יה). — *ועם דעת: עם אחד אשר יש בינינו וכו' ו ד ע ת ם ג ב ו ה ה עליהם (מד"ר אסתר, אס על המלך טוב). — וכסמי': גְּבַהּ עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהל' קא ה). תועבת יי' כל גְּבַהּ לב (משלי יו ה). טוב ארך רוח מגבה רוח (קהל' ז ח).—*ג ב ה ע י נ י ם, שנותן עיניו בכל דבר ומתאוה לו: (אביו של אותו האיש) ג ב ה ע י נ י ם היה נתן עיניו בגרושה וחיללו (סנה' ה:).—ב) *כנוי לקֹדש, אלהים, המקדש, התורה: רשות הגבוה בכסף ורשות ההדיוט בחזקה אמירתו ל ג ב ו ה כמסירתו להדיוט (קדוש' א ו). העושה תיבה ומטפחות לספר עד שלא נשתמש בהן ג ב ו ה רשאי הדיוט להשתמש בהן משנשתמש בהם ג ב ו ה אין רשאי להשתמש בהן הדיוט כלים שנשתמש בהן ג ב ו ה אל ישתמש בהן הדיוט (תוספתא מגיל' ג ב). ומה אם בשעה שאי אתה מותר לעשות להדיוט אתה מותר לעשות ל ג ב ו ה בשעה שאתה מותר לעשות ל ג ב ו ה וכו' (שם חגיגה ב י). יפה כח הדיוט מכח ג ב ו ה וכח ג ב ו ה מכח הדיוט וכו' נזקין להדיוט ואין נזקין ל ג ב ו ה וכו' נשבע להדיוט משלם קרן וחומש ל ג ב ו ה אין משלם אלא קרן (שם ב"ק ד ג). כשם שהדיוט קדם את הדיוט הרי זו קדימה לעולם כך הדיוט קדם את הגבוה הרי זו קדימה לעולם (שם ערכין ד א). וחלב נבילה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה אפילו למלאכת ג ב ו ה (ירוש' פסח' ב כח ג). גניין של ישראל וישתחוו לו (להעגל) ולא ל ג ב ו ה ויזבחו לו ולא ל ג ב ו ה (שם סנה' ז הל' יא). לכם ולא ל ג ב ו ה (בבלי פסח' מז.). אם ל ג ב ו ה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו עאכו"כ שיהא אדם חס על נכסיו (ערכ' כח.). — ג) ש"ז [1]), כמו גֹּבַהּ: אל תבט אל מראהו ואל גְּבֹהַּ קומתו (ש"א יו ז).

אבך, התאבך העשן. — *אוגה, הנקודה היותר עליונה. — אָמִיר, ראש האילן וכדומה.

בלט, בליטה.

גב, *על, גַּב, *על גבי.—*גביהה.—*גביעה. כמו חטטרת.—גבנון, גבנוני.—גבע, ובעה. — גבשושיה.

*דוכן.

הר.

---

[1]) שרש עברי בלבד.

[2]) משקל אָדֹם, ונתקים החולם מפני ל"פ גרונית. — [3]) לפי דעת רד"ק (השרשים) זה ממשקל אחר, גְּבַהּ, וכן דעת ר"מ ריכרסון, או שמפני כבד קריאת ההא בשמט הקבץ ממנו. וכן .Kö (ב, 84), וכן .Bart (דף ל) ותנועת ְ קצר בבואה לפני אות גרונית נתמעכה נתהפכה לתנועת הפתח. — [4]) כך גרסת ספרי הדפוס, וגרסת הערוך גבח לא ישא גבחת. — [1]) משקל עֲרֹב.

זקוף.

*חטטרת.

מִגְדָּל.

נֵס. — נִשָּׂא, התנשא. — נשגב.

סלק.

עוג מלך הבשן, היה גבה קומה. עוף. — עָ, ·—עָלָה.

עֶלְיוֹן. — עֲנָק.

צוק.

קוֹמָה. *קִפֵּחַ, דק וגבוה.

ראש. — רם, התרומם. רָמָה.

שמים. וכו'.

תמר, *מתמר ועולה. — תֹּרֶן, ובהשאלה לִקְפֵּח, דק וגבוה.

גֹּבַהּ, ש"ז, וכן בסמי', כנוי גָּבְהוֹ, מ"ר גְּבָהִים, סמי' גָּבְהֵי, — א) מדת הגוף מלמטה למעלה, מרגליו ועד ראשו, ארך (השלחנות) : Höhe ; hauteur ; hight אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וְגֹבַהּ אמה אחת (יחזק' מ מב). הארך על פני רחב הבית אמות עשרים וְהַגֹּבַהּ מאה ועשרים (דהי"ב ג ד). — וסמי' וכנ' : ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כְּגֹבַהּ ארזים גָּבְהוֹ (עמוס ב ט). שהיו אומרין ג ו ב ה ה של מערה ארבע אמות ורומן של כוכין שבעה טפחים (תוספתא ב"ב וכב). מכאן אתה למד ג ו ב ה ן של לוים עשרה אמות (שבת לב.). והרוצה לידע כמה ג ו ב ה ו של דקל מודד קומתו וצלו וצל קומתו וידע כמה ג ו ב ה ו של דקל (עירו' מג :). איזהו רוב בניינו (של מת) שני שוקים וירך אחד הואיל ורוב ג ו ב ה ו (של אדם) בגדול (בכור' מה.). וכמה ג ו ב ה ן של מים (כשעברו ישראל בתוך הירדן והמים קמו נד אחד) שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל (סוט' לד.). — ב) ר"מ, מרחק דבר מעל הארץ או מעל לשטח אחר : הלא אלוה גֹּבַהּ שמים (איוב כב יב). גָּבְהֵי[1]) שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע (שם יא ח). אין נרצע אלא בגובה של אזן (קדוש' כא :). צואר זה נתון בגבהו של אדם (מד"ר בה"ש, כמגדל דוד). שבנה מעזיבה באמצעית ג י ב ה ו של חדר ונמצאת עלייה בנויה מאיליה (רשב"ם ב"ב ס.). — ג) גדלות, גאון, גאוה : עדה נא גאון וָגֹבַהּ והוד והדר תלבש (איוב מ י). שמענו גאון מואב גאה מאד גָּבְהוֹ וגאונו וגאותו ורם לבו (ירמ' מח כט). — ועם אף, לב, רוח : רשע כְּגֹבַהּ אפו בל ידרש (תהל' י ד). ויכנע יחזקיהו בְּגֹבַהּ לבו (דהי"ב לב כו). לפני שבר גאון ולפני כשלון גֹּבַהּ רוח (משלי יו יח). — ד) *גֹּבַהּ הַשֶּׁמֶשׁ : נקודה אחת יש בגלגל השמש וכן בשאר גלגלי שבעה כוכבים בעת שיהיה הכוכב בה יהיה גבוה מעל הארץ כל מאור וכו' ונקודה זו היא הנקראת ג ב ה ה ש מ ש (רמב"ם, קדוש החדש יב). דע שהתוכניים קורין על כל מקום ומקום אשר השמש תמצא שם מעה שתזורח השמש מפאת המזרח עד אשר תגיע על קו חצי היום ג ו ב ה ה ש מ ש וכו' כמו כן להמקום אשר תמצא שם ג ו ב ה ה ש מ ש ר"ל גבהה ממעל לאופק וכו' ולמצא ג ו ב ה ה ש מ ש או שאר כל כוכב תקח כלי הנזכר וכו' ואז תראה למטה כמה מעלות יחתוך קו המשקל בקשת המספר והוא המספר ג ו ב ה ה ש מ ש (נחמ' וגע', דוד גנז נב). — ה) בזמרת ונגינה, *המדרגה הראשונה בשתי מדרגות הרמת הקול : והטעמים השרים נחלקים לשלשה חלקים מהם דרך ג ב ה ומהם דרך רום ומהם דרך שחייה (הור' הקורא 75).

גָּבַהּ, גָּבְהָה, גָּבַהְתִּי, גָּבְהוּ, עתיד אֶגְבַּהּ, תִּגְבַּהּ, תִּגְבְּהוּ, תִּגְבַּהְנָה, תִּגְבְּהֶינָה, — א) היה גָּבֹהַּ, גבה הקומה, : hoch sein être haut ; be high ויתיצב (שאול) בתוך העם ויגבה מכל העם משכמו ומעלה (ש"א י כג). ותִּגְבַּהּ קומתו על בין עבתים (יחזק' יט יא). גָּבְהָתְּ בקומה (שם לא י). לא יִגְבְּהוּ בקומתם כל עצי מים (שם יד). — ורם המקום : כי גָבְהוּ שמים מארץ כן גָּבְהוּ דרכי מדרכיכם (ישע' נה ט). הבט שמים וראה ושור שחקים גָּבְהוּ ממך (איוב לה ה). — ב) בהשאלה, התנשא התעלה בגדולה, בכבוד, בגאוה, erhaben, hochmütig sein : être élévé, orgueilleux ; be exalted, proud וַיִּגְבַּהּ יי' צבאות במשפט (ישע' ה יו). יען כי גָבְהוּ בנות ציון ותלכנה נטוות גרון (שם ג יו). שמעו והאזינו אל תִּגְבָּהוּ (ירמ' יג טו). — ותִּגְבְּהֶינָה[1]) ותעשינה תועבה לפני (יחזק' יו נ). — ועם לב : יען גָּבַהּ לבך ותאמר אל אני (יחזק' כח ב). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך וַיִּגְבַּהּ לבבך בחילך (שם ה). לפני שבר יִגְבַּהּ לב איש ולפני כבוד ענוה (משלי יח יב). — והמקור : כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי

[1]) יש מגיהים גֹּבַהּ משמים.

[1]) המשפט וההקשה ותגבהנה הוציאו אותו מוצא מגידיו תביאינה (ויקרא ז ל), ואפשר שרצו בו להצמד הדבור (ריב"ג ריקמה כג), ורי"ל לזוג עם ותעשינה

גבהה עוד בהר קדשי (צפנ' ג יא).

— הפע', הגביה, הגבהנו, תגביהו, תגבהינה[2]), מקו' הגבה, — א) עשה שיגבה: וידעו כל עצי השדה כי אני יי' השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל (יחזק' יז כד). אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר (משלי יז יט). ואחרי כן בנה (מנשה) חומה חיצונה לעיר דויד וגו' ויגביהה מאד (דהי"ב לג יד). שאם רצה (הקונה בית מחברו) להגביה מגביה להשפיל משפיל (תוספתא ב"ב ג א). — ובמשמ' שם דבר במקום גבוה מן הארץ: כי תגביה כנשר קנך משם אורידך (ירמ' מט יו). — *והרים את: אין מוכרין לעובד כוכבים ואין טוענים עמו ואין מגביהין עליו (שבת א ז). שנים שהיו ממלאין (מים) להטאת והגביהו זה על זה (פרה ז יא). — *ובמשמעת נטל דבר מן הקרקע, ממקום שנפל והרימו למעלה: סאה תרומה שנפלה למאה הגביהה ונפלה למקום אחר (תרומ' ס ה). נפלה סכין (מידו בשעת השחיטה) והגביהה נפלו כליו והגביהן (חול' ב ג). היתה (האבן) בין החביות מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת (שבת כא ב). הגביהה (את החבית) ונטל הימנה רביעית (ב"מ ג יב). וכיון ששמע הממונה קול רגליו של כהן גדול שהוא יוצא הגביה לו את הפרוכת נכנס והשתחוה ויצא (תמיד ז א). היתה (הקורה) עשויה מדרון ומקבלת אריח בנוי היושב בדרכו עליה אינו צריך להגביה הצד שיני (תוספתא ערוב' א ו). הלבישו (העבד את הלוקח) הנעילו הגביהו קנאו (קדוש' כב:). ובלבד שלא יגביה מקרקעיתו של בלי טפח (שבת קלט:). עמד (האב) והגביהו (את בנו) מלא קומתו וחבטו לארץ ומת (דא"ר ט). —וידיו: הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך וכו' אישי כהן גדול הגבה שמאלך (יומא ד א). כהן גדול מגביה את ידיו למעלה מן הציץ (סוט' ז ו). הנוטל ידיו צריך להגביה ידיו (תוספתא ידים ב ב). האשה שלשה בעריבה וידיה עסוקות בבצק אחד כל זמן שמגבהת זו ומנחת זו מגבהת זו ומנחת זו האשה ועריבה טמאין (שם אהיל' ה יא). — ובלי הפעול, הרחיק ידו למעלה: הקוצץ קנים מגביה טפח וקוצץ (תוספתא שביע' ג יט). — ב) *הרים דבר מתוך דבר, הפריש: כיון שהיא (האשה) נותנת את המים

מגבהת חלתה (חלה ג א). ולא מגביהין תרומה ומעשר (כלה ה ב).—ג)*הסיר מן: מגביהין[1]) מן השולחן עצמות וקליפין (שבת כא ג). ואין מגביהין אותו (את נר חנכה) ממקומו עד שיכבה (סופר' כ ג). אוסרין בכל שהן עד שיגביה אותו וכן גיד הנשה שנתבשל עם הגידין או עם הבשר בזמן שמכירו מגביהו והשאר מותר (רמב"ם, מאכלות אסורו' יו ו). טלית שהיא מונחת חציה על גבי קרקע וחציה על גבי עמוד ובא אחד והגביה חציה מעל גבי הקרקע (ב"מ ט.). — והקול, *הגביה קולו, דבר בקול חזק: שלא יהא אדם מגביה את קולו ומתפלל (ירוש' ברכ' ד ז). המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר (גמ' שם כד:). שלא יגביה קולו (העונה אמן) יותר מן המברך וכו' שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא (שם מה.). ומכנים אצבעותיו בין הנימים ומגביה קולו בנעימה (מד"ר שה"ש, מי זאת). הגביה קולו לאמר קדוש קדוש קדוש אמרו לו מה ראית שהגבהת את קולך (מד"ר במדבר ד).—ובהשאלה, הגביה לבו: חיל וכח יגביהו לב ומשניהם יראת אלהים (ב"ס גני' מ כו). — *והגביה דעתו: לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה (על התורה) כשמים (עירו' נה.). — *והגביה שררה על: ואל יגביהו ישראל שררה אלו על אלו (מד"ר ויקר' ב).—*והגביה את עצמו, התגאה: ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו (נדר' נה.). —ד) פ"ע, עשה באופן גבוה, במקום גבוה, ועם קצת פעלים, שבת, עוף, וכיוצא בזה: מי כיי' אלהינו המגביהי[2]) לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ (תהל' קיג ה-ו). ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז). — ובלי הפעל: שאל לך אות מעם יי' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע' ז יא). אם על פיך יגביה נשר (איוב לט כז).

— הפ', *הגבה, הוג׳.—שהגביהו אותו: שפלים הוגבהו והגבוהים הושפלו (סוט' מז:).

— נתפ', *נתגבה, נתגבהו,—הגביה את עצמו: מי גרם להם לבכורים שאבדו הכבוד הזה על שנתגבהו בעצמם (מדר' במדב' ו). ואיבה אשית וכו' למה שנתגבה (הנחש) והזיק את הראש (מד"ר תדשא ז). מתגבהת (האשה) על בעלה (אליהו רבא יח).

— נפ', *נגבה, נגבהת, נגבהים, מנגנת בטעם של גבה:

שלאחריו. וכן רד"ק, ספר השרשים.—[1]) כמו ידיו תביאינה.

—[1]) גרסת המשניות, ובגמ' מעבירין. —[2]) סמי' עתיקה (Kö. III, 272).

אבל הראשונים היו יודעין הענין ומפסיקין במלה הנפסקת וכו' ומגביהין במלה הגגבהת ומשבירין במלה הנשברת (הור' הקורא ג, 74). וטעם אלו הפזרין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוזק ביותר וגגבהין יותר מדאי לכך נעשו פזרין גדולים (שם 92).

***גבה,** ממנו *גַבַּי, גַבַּאי, *גַבָּאוּת, *גְבִיָּה, גוֹבָה, *מַגְבִּית.

***גָּבָה**[1], גָּבִיתִי, גָּבִית, עת' אֶגְבֶּה, לנק' תִּגְבִּי, תִּגְבּוּ, תִּגְבֶּינָה, מק' לִגְבּוֹת, — תבע ולקח דמי פרעון, מכס, או חוב, einnehmen ; percevoir ; to collect: הוציאה גט ואין עמו כתובה גובה כתובתה (כתוב' פ ט). שכיר יום גובה כל הלילה שכיר לילה גובה כל היום (ב"מ ט יא). מעשה ידיה ומציאתה (של המפותה הן שלה) אף על פי שלא גבתה (כתוב' ד א). מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (שביע' י ד). שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (כתוב' ה ז). המוציא שטר חוב כתוב בבבל גובה עליו כסף בבל (תוספתא שם יג ג). המלוה את חבירו ברבית ובא לפני בי"ד קונסין אותו ואינו גובה לא את הקרן ולא את הרבית (שם ב"מ ה כג). לקח ממנו שדה ואכלה והרי היא יוצאה מלפניו גובה את הקרן מנכסים משועבדים ולאכילת פירות אין גובה אלא מנכסים בני חורין (שם ב"ב ו כ). השוכר חנות מחבירו וכו' נותנין לו שלשהרגלים כדי שיגבה הקיפו (שם ב"מ ח כז). האומר איני מתפרנס משל עצמי שוקדין עליו ומפרנסין אותו נותנין לו לשום מתנה חוזרין וגובין הימנו (שם פאה ד יח). השוכר שדה מחבירו וכו' נאר חציה וזורעה חציה כדי שיהא לו מאין לגבות (שם ב"מ ט ז). גבב לו בחזקת שאין לו ונמצא שיש לו (ירוש' פסח' ב כל ב). בעל חוב מאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה (כתוב' צ.). הנחתי לך מקום לגבות הימנו (שם צה.). שמת והניח שתי בנות ובן וקדמה הראשונה ונטלה עישור נכסים ולא הספיקה שנייה לגבות עד שמת הבן (שם סט.). הניח מלא מחט גובה מלא מחט מלא קרדום גובה מלא קרדום (גיט' ל:). גבאו (הנכרי את העבד) בחובו או שלקחו סיקריקון לא יצא לחירות (שם מד.). מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה ודירה נאה ויאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי (שם מט:). שטרי חוב המוקדמין פסולין וכו' גזירה שמא יגבה מזמן ראשון (ב"מ עב.). כשהוא גובה צריך להביא ראיה (ב"ב קלח:). הרי שמכר שדה לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדין (שם קנז:). כשהם גובין (לחומת העיר) לפי נפשות גובין או (אולי) לפי שבח ממון גובין (שם ז:). מצא בע"ח לגבות שטר חובו (מד"ר ברא' ה). למדינה שהיתה חייבת לו מס למלך והיה המלך משלח לגבותה (תנח' בוכר, אמור ל). שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו ועשה בית לאלהים נינערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהים (פסיקתא רב' ו).

— נפע', *נִגְבָּה, נִגְבְּתָה, נִגְבֵּת, נִגְבֵּית, — שגבו, שגבים אותו: והקופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה (פאה ח ז). שהשושבינות ניגבית בבית דין אבל השולח לחבירו כדי יין וכדי שמן אין ניגבית בבית דין (ב"ב ט ד). אין בה (בשושבינות) משום ריבית וחוזרת בעיניה ונגבת מן האמצע (תוספתא שם י ח). סבלונות העשוין ליבלות אין נגבין ושאין עשוין ליבלות נגבין (גמ' שם קמו.). אם הרעוך הרבה יהי בעיניך מעט ואמור כמעט נגביתי (דא"ז ב). אם בה (בהמתנה) תנאי שתגבה מהיים נגבית מהיים (שו"ת הרי"ף יג). ואין הכתובה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל (רמב"ם, הלכ' אישות יו). — ומקור: תורמין על המשכון ועל העתיד ליגבות (תוספתא שקל' ב ב). השטר מצוי להגבות (מד"ר ברא' פח).

— הפע', *הִגְבָּה, — הגבה לפלוני את חובו, עשה שיִגְבֶּה, גָבָה בשבילו: יש מוכר את אביו להגבות אמו כתובתה כיצד ישראל לקח עבד ושפחה מן השוק ולהם בן ושחרר את השפחה ונשאה ועמד וכתב כל נכסיו לבנה נמצא זה מוכר את אביו להגבות לאמו כתובתה (יבמ' לט.). מהיכן מגביהו (את חובו) מן העידית (ב"מ עז:). ואנו ב"ד קבלנו שבועה ממנה בפני היתומים והגבינוה כתובתה מנכסים וקרקעות (ר"י ברצלוני, השטרות לח). אם יהי מנהג המקום שלא להגבותה וכו' לפי שיש מי שאומר שלא נהגו במקומנו להגבותה מחיים לעולם (שו"ת הרי"ף יג). בית דין יורדין לנכסי כל אחד ומגבים לשכנגדו את חובו (רש"י כתוב' קי.). ואמר לב"ד הגבו ליאלו השטרות (ר"י בן הרא"ש, תשו' א). חבירך לא עבר עבירה מימיו רק פעם אחת וכו' לכן הגבו עבירה ממנו (הרוקח סי' שיע). ובא סופר העיר ואיש אחר עמו והגבד

---

[1]) משתף לערבית וסורית במשמעה זו.

לאלמנה אותם נכסים בכתובתה (ר"מ אלשקר סי' לג). וכן מי שגנב מגבין ממנו הקרן (לבוש, הלכ' דיינים א). האחד גבה וטוען השני שלא כדין הגבוך כי לא היה חייב לך כלום (לבוש חו"מ, גביית מלוה קד ב).

גְּבֹהָה, ש"נ, מ"ר גְּבֹהוֹת, גבוה·, — א) דברי גאון וגֹבה וגדלות: אל תרבו תדברו גְּבֹהָה גְבֹהָה יצא עתק מפיכם (ש"א ב ג). — ב) *דברים גדולים שקשה להשיגם: הדוחק את השעה מתיגע להעשיר ולהתגדל ורואה שאינו מצליח ואעפי"כ חוזר והולך למרחקים ומכניס עצמו לגבוהות (רש"י ערוב' יג:).

גַּבְהוּת, ש"נ, —א) גאון וגאוה: עיני גַבְהוּת אדם שפל ושח רום אנשים (ישע' ב יא). — ושח גַבְהוּת האדם ושפל רום אנשים (שם יז). שאין גבהות לפני המקום (ברכ' יו). גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). —ואמר הפיטן: אין קצה אל גַּבְהוּתְךָ ואין סוף לעמק מדותיך (שיר היחוד ב). מי שאינו הולך אחר גבהות לקוץ במאכלו אם לא נתבשל כל צורכו (רש"י עירוב' נד.). ויניח הגבהות וכו' ולהסיר גבהותו עם גודל מעלתו (הרוקח, שער הענוה). ויזכור בימי בהרותו ימי זקנותו ובימי גבהותו ימי שפלותו (מ' אלדבי, ש"א ז). — *ובהשאלה כנוי לאלהים: גבהות של עולם הרכין עצמו (תנחומא, כי תשא). — ב) *גֹבה גשמי: פניו (של המלך) ארוכות בין עיניו גבהות וקומתו גבוהה (ספ' אליהו, ביהמ"ד ילינק ג). גבהות בשדרה שלו (של החגב) כמו הגמל (הגהה לפ' רגמ"ה, חולין סה:). הבט שמים והשחקים שגבהו ממך וכו' ותראה גבהות למראית עינים (זהב משפט, איוב לה ה).

***גַּבְהָן**, ת"ז, לנק' גַּבְהָנִית, — גְּבַהּ לֵב, גְּבַהּ רוּחַ: אל תהי גבהן בלשונך ורפי ורשיש במלאכתך (ב"ס גני' ד כט). אם אברא אותה (את חוה) וכו' מן הצואר תהיה גבהנית (מדר' הגדול, זאת הפעם).

גָּבוֹהַּ, גבוהה, גבוהית, גבוהים, גבוהות,—עי' גָּבֹהַּ וכו'.

***גָּבוּי**, לנק' גְּבוּיָה, מ"ר גְּבוּיִים גְּבוּיוֹת, — פעול מן גבה: תורמין על הגבוי ועל העתיד ליגבות (תוספתא בקל' ב ה). תורמין על האבוד ועל הגבוי (ב"מ נח.). שטר העומד לגבות כגבוי דמי (שבוע' מח:).

***גִּבּוּי**, ש"ז, — פעולת הגבייה: קודם שיבא (השטר) לידי גיבוי (כתוב' סח). בגיבוי כסף אתה מוצא מאתים ואחת ככר וכו' (בכור' ה). תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבויה והלוקה שוים (ב"ב ח:). שהמלך רגיל ליקח מכולן מס קצוב לשנה ובאו לתבוע לכל אחד כפי אומד דעתם עד שיעלה גיבויים לחשבון מס הקצוב (רשב"ם ב"ב נה.). שבאו לפניו לדין שמעין הנ"ל ואם היתומים על גבוי כתובתה מן היתומים (שו"ת הרדב"ז, ג תמט). ולא יהא צריך הדיין להזיק טובה מגבויו לשום אדם (טור, דיינים ט).

גְּבוּל[1]), גְּבֻל, ש"ז, מ"ר גְּבוּלִים, גְּבוּלוֹת, גְּבֻלוֹת, — א) קו וכיוצא בזה המבדיל בין מקום למקום, בין שדה לשדה, בין ארץ לארץ, **Grenze; frontière, limite; boundary**: והיה לכם גְּבוּל נגב מקצה ים המלח קדמה ונסב לכם הַגְּבוּל מנגב למעלה עקרבים (במד' לד ג-ד). אתה עבר היום את גְּבוּל מואב את ער (דבר' ב יח). עיירות העומדות על הגבולין (ב"ב נו.). — ובין שדה לשדה: לא תסיג גְּבוּל רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך (דבר' יט יד). — ולחצר וכדומה: והעזרה ארבע עשרה ארך וכו' והגבול סביב אותה חצי האמה (יחזק' מג יז). —*ולערוגה: היה לה (להערוגה) גבול גבוה טפח וזורעין בתוכה שלשה עשר, שלשה על כל גבול וגבול ואחד באמצע לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול מפני שהוא ממלאהו (כלא' ג א). ערוגה תוכה ו' חוץ מגבולותיה (שבת פה.). — ובמליצה: האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גְּבוּל לים חק עולם ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). גְּבוּל שמת (להמים) בל יעברון בל ישובון לכסות הארץ (תהל' קד ט).—ומ"ר: זאת תהיה לכם הארץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סביב (במדב' לד יב). ואסיר גְּבוּלֹת עמים (ישע' י יג). — ובהשאלה, *הסיג גבול רעהו, נכנס לתוך אומנתו, דחהו ממחיתו: הוי זהיר וחי אחיך עמך ולא תשיג גבולו אל תקח לו מחייתו (הרוקח, הל' תשובה). זה לו כמה ימים ושנים אשר החזיק במלאכתו אשר עושה במכס המלך יר"ה ושאל השואל מכבוד חכמתו האם יוכל שום יהודי אחיהו להשיג גבולו ולסלקו מאומנותו (שו"ת מהר"ם כהן א נא).

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים דומה להשם כבל, הבל, על שם החבל שהיה משמש לגבול, או ע"ש הבל המדה. אך יותר מסתבר כי המשמעה העקרית היא של השם ג'בל[a]) בערבית שפרושו הוא הר, יען ההרים הם הגבולים הטבעיים.

---

a) جبل

ראיתי לגלות דעתי ולהגיד שהעושה כן (לקחת המשרה של בית המכס של זולתו) לא טוב עשה ונכנס בגדר רשע מסיג גבול רעהו (רשד"ס שנד). מי שרוצה ליכנס בגבול זה הגר העני גוערין בו (שם). מתנגדים שהשיגו גבולך בענין המכס שהחזקת בו כמה שנים (מהרש"ל גוריה פע). כל המקפח מחייתו של חבירו הרי הוא בכלל ארור מסיג גבול רעהו (שם). שכך הוא מקובל מרבותיו דארור משיג גבול רעהו בא להרבות השגת גבול של מו"מ (שם).—ב) הארץ שבתוך הגבולים, Gebiet; territoire; territory: וישלח (שאול) בכל גְּבוּל ישראל ביד המלאכים (ש"א יא ז). ויבקשו נערה יפה בכל גְּבוּל ישראל (מ"א א ג).— וככ': הנה אנכי נגף את כל גְּבוּלְךָ בצפרדעים (שמות ז כו). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בִּגְבוּלָיִךְ (ישע' ס יח). — ובפרט ערי הגבול: ויך אתם (את האשדודים) בעפלים את אשדוד ואת גְּבוּלֶיהָ (ש"א ה ו). הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גְּבוּלֶיהָ ממגדל נוצרים עד עיר מבצר (מ"ב יח ח). — *וביחוד כל ארץ ישראל חוץ מירושלם: (על דעת רב) ובלבד בקדשי מקדש (ועל דעת רבי יוחנן) ואפילו בקדשי הגבול (ירוש' תרומ' ח הל' ב). ראשון (של יו"ט) דאיתיה מן התורה בגבולין (סוכה מג.). — ג) *בהשאלה, זמן: גבול יש לה (לבהמה) פחותה מבת ג' שנים נעקרה בת ג' שנים אינה נעקרה (ע"ז כד:). כי הברואים בגבול שמתם, ולימי צבאם גבול הקפתם, ולך אין גבול ולימיך, ולשנותיך ולעצמך (שיר היחוד ג).—*ובדברים מפשטים, במשמ' הנקודה שממנו מתחיל או גומר דבר מהדברים: ביצה בס' ואחת מותרת אמר ר' זירא לרב שמן בר אבא ראה שאתה מטיל בה גבול היתר (חול' לח.). א"ר ינאי גבול שמעתי בה (בעגלה ערופה מאימתי נאסרת) ושכחתי (כרית' כה.). — *ובמשמ' המדה האחרונה, שיותר מזה אי אפשר: גבול הדם לבהורים כל שלשים יום (כ"ת סבת קכט:).—*ובמשמ' קצה: והמלך כורש מצא במלחמה את גבול חייו ולא מצא כורש המלך את הגבול הזה ככה לבדו כי גם שאול משיח ה' ימיו הוסגרו במלחמה (יוסיפון ג). — *גבולי הגשמים הטבעיים: ואמנם למה שהוגבל בגבולים הנודעים אצלנו שהם הגבולים הטבעיים שבהם נרגשים מחושינו נקרא גופני ומה ששולל מגבולים אלה נקרא רוחני וגבוליו וחוקיו הם כפי מה שראוי לעינינו (מאמר העקרים לרמח"ל). — ד) *גבול המחלה, שנוי מחלט במחלה לטובה או לרעה, לבריאות או למות: וחכמי הרופאים בקשו לדעת סבת היות גבול התחלואים ביום השביעי וכו' (ראב"ע, המאורות, כ"י פריז). הגבול ענינו ההבדל בדבור ופרושו שנוי יהיה פתאם אם אל צד הבריאות ואם אל צד החולי (קאנון ד א ד ג). אם יקרה (המהנק) ביום גבול יהיה מפחד וממית כי הגבול במורסות ההונקות ממית בלי ספק (שם ג ט ה). והרעיפה היא גבול גדול בחליים הדים רבים (שם ג ה א ד). וכמה פעמים ראינו מאותות מפחדים מתרדמה ונפילת הכח והזיעה יובילו אחר שעות אל גבול שלם (שם ד ג א ג). וצוה (גלינוס) לחמם הבית (של החולה) באש והזיע העלול ובא לו הגבול (פרקי משה כד). וזה דומה לגבולי החוליים כי יום ז' הוא יום גבול והוא טוב מורה חוזק הטבע ויום ט' הוא מבשר טוב ויום ח' הוא גבול רע (רשב"ל דורן, מג"א, ת"י ד). וכן מצינו מספר השבעה משמש בכל גבולי החליים (שם ה). כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הגבול לחולה וכו' כי כשיבוא הגבול שימצאהו נקי ומוכן לקבלו ואם לאו הגבול יקרב מיתת (מנוה"מ א רלה). — ה) *בהגיון, כ"א מחלקי ההקש, והחלק המשתף לשני חלקי המשפט: שהידים הם ההיקשים כמו שהתבאר בספר ההגיון והאצבעות הם פרקי ההיקש שהם שתי הקדמות ושלשה גבולים (מלמד התלמיד, וישלח). והנה הם שלשה חלקים. החלק המשתף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי וכו' ההקדמה הגדולה והגבול המשתף ביניהם שהוא הגבול האמצעי וכו' וחלקי זה ההקש שלשה האדם והחי והמרגיש והגבול האמצעי ממנו הוא החי (מלת ההגיון להרמב"ם, שער ו). והגזרה מורכבת לא פחות משני גבולים ולא יותר משלשה שהם גדול וקטן ואמצעי ואלה הגבולים בעצמם הם הקדמות מחויבות או שוללות (תגמ' הנפש, פרוש כ"ה הקדמות). המופת האמיתי הוא הלקוח מהקדמות בלתי בעלות אמצעיים אמנם על כל זה גבוליו האמצעיים הם מדברים עלולים ומסובבים וכו' שאנו לוקחים אותם להיותם גבולים אמצעיים (שם, ליון א).

גָּבַל, הִגְבִּיל, *מוּגְבָּל.

חוג, חַג. — חֹק, חקק.

*מצר, *בר מצר. — *מצרנות.

*סְפָר.

*תְּחוּם.

*גְּבוּל[1]), שה"פ מן גִּבֵּל, והיא פעולת לישת בצק וכדומה, das Kneten ; pétrissage ; kneading : עפר בר ג י ב ו ל הוא לטיט של בנין (רש"י, שבת יח.).

גְּבוּלָה, גְּבֻלָה, ש"נ, — מה שבקצה שדה וכדומה, מה שנוטעים וזורים שם, Rand; bordure; border : הלא אם שִׁוָּה (החורש) פניה (של האדמה) והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה[2]) ושערה נסמן[2]) וכסמת גְּבֻלָתוֹ (ישע' כח כה).

*גְּבוּלִי, ת"ז, לנק' גְּבוּלִית, — של הגבול, הנוגע לגבול המחלה: רפואת הבקוע ה ג ב ו ל י (קאנון ג ד ז). אמנם (הרעיפה) ה ג ב ו ל י י ת וכיוצא בה הנופלת מעצמה היותר נכון שלא תתעסק לרפאה עד שתעצר (שם שם ה א). — ובמשמ' דבר שיש לו גבול, קצה וסוף: ולעינינו הוא כי היא (התורה) ג ב ו ל י י ת (ר"י מדוכנו, אהל יעקב). ולא יעדתי הטבה ג ב ו ל י י ת והוא כי הכל לפי הערכים (ר"מ אלשיך, איוב ד א).

*גִּבּוּן, ש"ז, — שה"פ, הפוך החלב לגבינה: וישמור אז (בחלי הילוד) מ ג ב ו ן החלב באצטומכא (קאנון א ג ג).

גִּבּוֹר[3]), גִּבֹּר, ש"ז, מ"ר גִּבּוֹרִים, גִּבֹּרִים, — א) נפיל, יליד בן אלהים ובת האדם, גדול וגבה הקומה ואמיץ כח מאד, Held ; héros ; hero : הַנְּפִלִים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הַגִּבֹּרִים אשר מעולם (בראש' ו ד). — ב) אדם מצין בכחו וגבורתו, mächtig ; puissant ; mighty : הוא (נמרוד) החל להיות גִּבֹּר בארץ (בראש' י ח). וראה שאול כל איש גִּבּוֹר וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). — ובבע"ח: ליש גִּבּוֹר בבהמה ולא ישוב מפני כל (משלי ל ל). — וביחס לאלהים, בעל יכלת ועצמה: כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הַגִּבֹּר והנורא (דבר' י יז). — ומ"ר סמי': ברכו יי' מלאכיו גִּבֹּרֵי כח עשי דברו (תהל' קג כ). — *ובהשאלה: איזהו ג ב ו ר הכובש את יצרו (אבות ד א). — ובפרט מי שיש לו גבורת מלחמה: כי ידע כל ישראל כי גִבּוֹר אביך (ש"ב יז י). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וְגִבּוֹר לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גִּבּוֹר אני (יואל ד י). למה תהיה כאיש נדהם כְּגִבּוֹר לא יוכל להושיע (ירמ' יד ט). — וככנ': ויראו הפלשתים כי מת גִּבּוֹרָם (גלית) וינסו (ש"א יז נא). — ומ"ר: אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גִבֹּרִים המה ומרי נפש המה כדב שכול בשדה (ש"ב יז ח). כְּגִבּוֹרִים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה (יואל ב ז). — ובהתול: הוי גִּבֹּרִים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (ישע' ה כב). — וככ': אני צויתי למקדשי גם קראתי גִבּוֹרַי לאפי עליזי גאותי (ישע' יג ג). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וְגִבּוֹרֵיהֶם יֻכַּתּוּ ומנוס נסו (ירמ' מו ה). מגן גִּבֹּרֵיהוּ[1]) מאדם (נחום ב ד). — ועם חַיִל: ויפתח הגלעדי היה גִּבּוֹר חַיִל (שופט' יא א). ויאמר אליו יי' עמך גִּבּוֹר הֶחָיִל (שם ו יב). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל (יהוש' א יד). גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים (דהי"א ז ה). — ג) שם לאחד מגדודי הצבא של דוד: ינתן הנביא ושמעי ורעי וְהַגִּבּוֹרִים אשר לדוד לא היו עם אדניהו (מ"א א ח). ויצאו אחריו אנשי יואב והכרתי והפלתי וכל הַגִּבּוֹרִים (ש"ב כ ז). ואלה ראשי הַגִּבּוֹרִים אשר לדויד (דהי"א יא י). — ד). — *השתמשו הסופרים החדשים בשם זה לכנוי להיותר חשוב באישים שבספור מהספורים, שעליו סובב עקר מעשה הספור: יוסף הוא הגבור בפרשות מקץ ויגש. — ולנק' *גִּבּוֹרָה, אסתר היא הגבורה של מגלת אסתר. — *גבור היום, האיש שהכל מדברים בו ועוסקים בו ביום הנכחי: פלוני הוא גבור היום.

גְּבוּרָה[2]), ש"נ, כנ' גְּבוּרָתִי, גְּבֻרָתִי, מ"ר גְּבוּרוֹת, — א) מעשה כח, ישועה, נצחון על האויב, Sieg; victoire; victory : אין קול ענות גְּבוּרָה ואין קול ענות חלושה (שמות לב יח). כי כה אמר אדני יי' קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גְּבוּרַתְכֶם (ישע' ל

---

[1]) בארמית: עפר דבר ג י ב ו ל הוא (שבת יח.). קמח דבר ג י ב ו ל הוא אבל מורסן דלאו בר ג י ב ו ל הוא (שם קנה:). דנתינת מים לא זהו ג י ב ו ל ו (רש"י שם).

[2]) יש סוברים כי שתי מלים אלו, שורה נסמן, הן יתרות, ועי' במקומן.

[3]) משרש גבר, ע"ש. בערב' ג'בא ר a), גדול, חזק, עריץ. ויש לשער כי בתחלה הונח ש"ת זה להיצורים הדמיוניים של האדם הקדמון, בני האלהים, ואח"כ להיצורים הטבעיים. —

a) جبّار

[1]) יש נוסחאות גבורהו חסר.

[2]) עי' ערך גִּבּוֹר. בערב' ג'בורה a), גֹדל, גברות, כח ועצמה. בסורית גבורתא.

a) جبورة

יב). — ב) כח ועצמה חוץ מהרגיל, Kraft, force strength: לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך (תהל' פט יד). ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה (קהל' ט יו). בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (ירמ' יז כא). עוררה את גבורתך ולכה לישעתה לנו (תהל' פ ג). כצאת השמש בגברתו (שופט' ה לא). איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך (ישע' סג טו). מפני שיורדין (הגשמים) בגבורה (תענ' ב.). — ובהשאלה, *גבורת החכמה, ואמר בן סירא: לא נעדר ממנו (מהאלהים) כל שכל ולא חלפו כל דבר גבורת חכמתו תכן אחד הוא מעולם (כ"ס גני' מב כ-כא). — ובפרט הוזק ואמץ רוח, Tapferkeit; bravour, courage; bravery: התתן לסוס גבורה וכו' ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב (איוב לט יט-כב). אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (ישע' לו ה). ויאמר זבח וצלמנע (לגדעון שבנו ירא להרגם) קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו (שופט' ח כא). חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם היו לנשים (ירמ' נא ל). עשרה קבים של גבורה ירדו בעולם תשעה לקחו פרסים (קידו' מט:). — ואמר ההכם: ההצלחה תקנה גבורה והקלון מורך לב (ר"י אלכרכני, שופט' ד). — ג) בהרחבה, מעשי הגבורה: אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך (דבר' ג כד). כל דברי אסא וכל גבורתו וכל אשר עשה (מ"א יה כג). ויתר דברי יהושפט וגבורתו אשר עשה (שם כב מו). — ואמר בן סירא: ויתן לאנוש בינה להתפאר בגבורתיו (כ"ס גני' לח ו). לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות גבורותיו (שם מב יז). — *גבורות גשמים, ירידת הגשמים שראו בהם הקדמונים גבורה מיוחדה: מאימתי מזכירין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר מי"ט הראשון של חג (תענ' א א). — ד) *כנוי לאלהים, Gott; dieu; god: אם היה גר ובא ללמוד תורה וכו' שנאמרה מפי הגבורה (כ"מ נח:). משה היה הגון ללמוד תורה מפי הגבורה (יבמ' קה:). ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה (שם עב:). כל דיבור ודיבור שיצא (בהר סיני) מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (שבת פח:). אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (מכות כד.). המתינו לי עד שאמלך בגבורה (מד"ר שה"ש, זאת קומתך). — ה) בגבורות, במאמצי כח, לכל היתר, höchstens; au plus; at best: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה (תהל' צ י). — ו) *גבורות, הזקנה, שנות השמנים: הגיע (האדם) לגבורות זו היא מיתת נשיקה (מו"ק כח.). זקן שלא הגיע לגבורות (גיט' כח.). — ואמר המשורר: עבדתיך שני ילדות ושחרות ועודי עבדך לשני גבורות (ר"י הלוי, התמיד, כח). — ואמר הפיטן ביחס לאלהים: הדרו ותפארתו (של אלהים) יחוו וישמעו, ובנעים גרוניהם גבורות ימללו (ר"י הלוי, יתלו פני). — ז) *אחת הברכות בתפלת י"ח שמזכירים בה גבורות הגשמים: אבות וגבורות (ירוש' ברכ' ח נד ג).

***גִּבּוּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר גִּבּוּשִׁים, — צרורות של אבנים וכדומה, ימלאו בהם בין הארבים של הכותל, או יתקנו בהם פני הקרקע להקשותו: בית הפרס שגבשו בגבושים[2] שאי יכול להסיטן (תוספתא אהיל' יז ט).

גבח[3], ממנו גִּבֵּחַ, גַּבַּחַת.

א. גִּבֵּחַ[4], ת"ז, לנק' גִּבַּחַת, — מי שיש לו גַּבַּחַת, kahl am Vorkopfe; chauve de devant; bald in front: ואם מפאת פניו ימרט ראשו גִּבֵּחַ הוא (ויקר' יג מא).

ב. *גִּבֵּחַ[5], ת"ז, לנק' גִּבַּחַת, — גבה קומה, ארוך ודק, von hoher Statur; de haute stature; tall: גבח[6] לא ישא גבחת שמא יצא מהן תורן (בכור' מה:).

גָּבַח, קל אינו נהוג.

— פע', *גִּבַּח, — עשה גבחת: אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית והמגבח לגודרין והמגוררת בנה לבין המתים (תוספתא שבת ו א).

— פע', גֻּבַּח, שנעשה גִּבֵּחַ, הבגד וכדומה: שיהיה הבגד

---

1) בערבית המדברת ג'בש a), מה שממלאים בהם הכתלים בבנין. — 2) הגיה הגר"א בגבשושים, אבל בלי יסוד.

3) עי' הערה לא.גבח.

4) בערב' גלח b), אגלח c). ופרשו המלונים הערבים: מנחשר אלשער מן מקדם ראשה, בעברית: מי שחסרו שערות ראשו מפאת פניו. וזו אחת מן המלות שבה בהן ל במקום ב.

5) לפי דעת לוי שרש מחוק מן גבה. וקוהוט גזרהו מן גבח' d) בערבית שיש לו משמעת התגדל, אך שתי ההשערות אינן מהורות. — 6) כך גרסת הערוך, ובנוסחאות שלנו גבוה, קפח.

---

a) جَبْش b) جَلَح c) أَجْلَح d) جَبَخ

מגובח פה שער מעט ופה שער מעט (ספר המלילה לר"ש ב"ר שמואל, הול' דר' ככר 11).

גַּבַּחַת[1], ש"נ, מ"ר גַּבָּחוֹת, כנ' גַּבַּחְתּוֹ. — א) מקום ערום בלי שערות על הראש מפאת פניו, kahle Platte am Vorderkopfe; calvitie sur le devant de la tête; baldness in front: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו (ויקר' יג מב). איזו היא גבחת מן הקדקוד השופע לפניו (נגע' י י). — ב) באריג, מקום חלק בלי שערות מתחלת בריתו: וראה הכהן (את הבגד שהיה בו נגע צרעת) אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו (של הבגד) או בגבחתו[2]) (ויקר' יג נה). — ג) *בעין חטטרת קטנה על גבם של קצת החגבים: אין לי אלא (חגב) הבא ואין לו גבחת[3]) הבא ויש לו גבחת מניין (חול' סה:). ארבה אין לו גבחת ואין לו זנב סלעם יש לו גבחת ויש לו זנב.

***גֵּבִי**, ש"ז, — כמו גֶּבֶא: מעשה שהלך ר' יוחנן בן ברוקה אצל ר' יוחנן בן נורי לבית שערים ומצא גבי שאין בו ארבעים שלשת לוגין ושחה ושתה ממנו (תוספתא תרומ' ז יד). גבי שנפל לתוכו יין דבש וחלב הולכין אחר הרוב (שם מקוא' א ג). במה דברים אמורים בגבי שאפשר לשתות בה ולא יהא מקום פרסות רגליו נכרות אבל גבי שאין אפשר לו לשתות וכו' (שם ו).

***גַּבַּי**[4]), גביי, גַּבָּאי, ש"ז, מ"ר גַּבָּיִים, גַּבָּאִים. — א) מי שממונה לגבות המכסים, Steuereinnehmer, percepteur d'impôt; publicain: חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחבירותו (תוספתא דמאי ג ד). האחים שנעשה אחד מהם גבאי (שם ב"ב י ה). סתם רועה פסול (לעדות) סתם גבאי כשר (סנה' כה:). וישלח המלך גבאי טמיון לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו (מד"ר ויקר' יא). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י א). הגבאין שנכנסו לתוך הבית (טהר' ז ו). הגבאים והמוכסים תשובתן קשה מחזירין למכירין וכו' (תוספתא ב"מ ח כו). — ב) *ממונה על גביית הצדקות: סלע זו לצדקה עד שלא באתה ליד גבאי מותר לשנותה משבאתה ליד גבאי אסור לשנותה (ערכ' ו.). גבאי צדקה וכו' גובין סתם ומחלקין סתם (דמאי ג א). גבאי צדקה בשביעית מדלגין על פיתחן של אוכלי שביעית (תוספתא שם ג יז). גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה (שם פאה ד יה). גבאי קופה ביו"ט לא היו גובין ומכריזין ביום טוב כדרך שגובין ומכריזין בחול (שם דמאי ג יו). גבאי צדקה שלא מצאו עניים לחלק להן את הפול מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן גבאי צדקה פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן (שם ב"מ ג ט). גבאין של עבודה זרה אסור ליתן להם (שם ע"ז ו א). ואמר ר' יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה (שבת קיח:). כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזירין על העם מערב שבת לערב שבת ולוקחין מכל אחד ואחד מה שהוא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו והן מחלקין המעות מערב שבת לערב שבת ונותנין לכל עני ועני מזונות (רמב"ם, מתנ' עניים ט א). — ג) *בכלל ממונה על גביית כספים וכדומה: החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם (אבות ג טז). וכן הדין בחצרות ופונדקיות וחנויות העשויות לשכר וכו' בית דין מעמידין להן גבאי ויהיה השכר מונה בבית דין (רמב"ם, נחלות ז ו). ראובן ושמעון ולוי הכרו חבירות אחת לשנה ומינו גבאי שיגבה בעדם בכך וכך לחודש לסוף ט' חדשים עשו חשבון עם הגבאי ונשאר מעות בידו (שו"ת הרא"ש קכ יא). — *ונתיחד אח"כ לראש בית הכנסת, ראש חברה מהחברות וכדומה: ויש מהם שהוקדשו שיתחלקו הפירות לבד וישאר הקרן קיים ביד הגבאי ועכשיו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל וכו' ותובעין לגבאי ההקדשות שיפרעו מאותם

---

[1]) משקל המחלות. — ואמרו הכמי הלשון כי השם הדומה לו בערבית הוא גַבַּה, גַבְּהַהa), שפרושו הוא מצח, ובפרט מצח רחב, גדול. אך עי' למעלה בהערה לְגֵבַּח, והשם גַּלְחַהּb) פרשוהו המלונים הערבים וז"ל: מוצע' אנחשאר אלשער ען ג'אנבי אלראש, ר"ל מקום הסר השער בצדי הראש. — [2]) ואמרו בתו"כ (מכי' נגע'): קרחתו אלו השתקים גבחתו אלו ההדשים. — [3]) רגמ"ה כן רש"י פרשו שממורט בפניו. אבל הערוך פרש: גבהות יש בשדרה שלו כעין הגמל.

[4]) משקל גַּנָּב, משרש גבה. ובאלף נראה כמו בנאי, זכאי, לבלתי יקראו גבִי — בסורית גביא, ובערב' גַ'אבc).

a) جبة جبهة b) جاحة c) جاب

נכסים מס והוצאות (שו"ת הר"נ גירונדי ב). כי על כל אלה יש לעשירי עם ולמנהיגי הקהל והגבאים ולראשיהם לפקוח עיניהם לחומלה על התלמידים וכו' (חה"י ב, תנכס ג). הגבאים הגבוהים יתנו חלק עשירית לחברה זו ממה שימצאו בכל מתן בסתר בבהכ"נ (פנק' ועד כריסק, שנת שפ"ג). אעפ"כ לא דרש הרב הקבוע כי אם הרב שבתוך החברה (ח"ק) שכבדו אותו הגבאים מן החברה (שו"ת שער אפרים סג). שבנו הגבאים (את ביהכ"נ) משלהם ואח"כ גבו מן הציבור (שו"ת שמש צדקה, או"ח א). נוסף ע"ז מוכרים הגבאים (של ביהכ"נ) לנקובי שם שבתות שבהן קדושה נוספת כגון שבת שקלים וכו' (פרי הארץ או"ח ב ב). יש לנו בבית כנסתנו בעל תוקע, יש גם גבאי עז נפש לחבריו תוקע (יל"ג, הכל תלוי במזל). דאגה אחת דכאתני, בימי מחלתי, השמועה באתני, כי בקהלתי, נמנה החיט לגבאי החברה, ואם יעסק הוא בקבורתי, ידעתי כי נכון לי יום עברה (הוא, בת גליס). מפיחי קריה עקב שוחט, ובעד חזן יגרו מדון, שתף של עמלק קהלתו סוחט, ובכל גבאי היא קונה לה אדון (הוא, דור המדבר). —ולנק' גַּבָּאוֹת: נשים גבאות ישגיחו על נשים עניות שיהא לכל אחת ב' כתונות פשתן (פנק' ועד כריסק, שפ"ג).

***גְּבִיהָה**, ש"נ, — בליטה, ובהשאלה חטטרת: וכיון שהגיעו (אלכסנדר מוקדון ובני לויתו) לבית קדשי הקדשים אמר לו (גביהא בן פסיסא) אדוני המלך עד כאן יש לנו רשות להכנס מיכן ואילך אין לנו רשות ליכנס אמר לו הריני נכנס וכשאצא אשוה לך גביהתך [1] (מגי' תענית ג ו).

***גְּבִיּוֹן**, ש"ז, —כמו גְּבִיָּה (ר' אפרים, אומנות, רבימ' לונץ).

***גְּבִיָּה**, ש"נ, —א) בה"פ מן גָּבָה: יש לה (להאשה) ממון אצל אדם הלואה או פקדון או שטר ומתה אינו יורשה בעל מה טעם שמחוסרין גביה (הלכ' פסוק' רב יהודאי גאון יא). קבלו עליהם שתי הכתות הללו וכו' לדון בעניין גביית כתובתה ונדוניתה וכו' ולעניין גביית הנדוניא על פי התקנה וכו' שגם בזה הסכימו מתקני התקנה שבכל זמן שיטילו תנאי בגביית הכתובה הכל לפי תנאם (שו"ת תמת ישרים קעב). — ב) מה שגובים, המס המוטל: על דבר שבתי שסרב לתת לממוני הקהל הגביה שלו שהטילו עליו (שו"ת בני בנימין רפו). — יגביית עדות עי' עֵדוּת.

[1]) עי' ערך גביעה.

א. ***גָּבִין**, ש"ז, מ"ר גְּבִינִים, — כמו גַּבָּה, השערות מעל העינים: אין לו גבינים אין לו אלא גבין אחד וכו' רבי דוסא אומר כל שגביניו שוכבין (בכור' ז ב). אמר ר' ירמיה בר אבא אמר ר' יוחנן (צורת האדם היא) מצח והגבינים והעינים (נדה כג:). שער הראש והזקן שהן מסתפרין לעולם גדלים והגבינים שאינם מסתפרים אינם גדלים כלום (מדרש שיה"ש). ואין ראיות החוקים האלהיים דקות המלות ונשיאות גביני [1]) העינים והעלם הכבות והרבות בתחנה ובתפלה ובתנועות (כוזרי ב נו).

ב. ***גָּבִין**, ש"ז,— כמו גְּבִינָה: הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים מפריק ואוכל (תוספתא שבת יג יח). הגבינים שלהם (של הנכרים) מותרות (מס' כותים ב).

א. **גְּבִינָה**, גְּבִנָּה, ש"נ, מ"ר גְּבִינוֹת,— עצם מזוני יעשוהו מן החלב על ידי העמדה, הקפאה, סחיטה וכו', Käse; fromage; cheese: הלא כחלב תתיכני וְכַגְּבִנָּה תקפיאני (איוב י י). הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין טפילה (נדר' ו ה). שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך אמר לו מפני מה אסרו גבינות עובדי אלילים אמר לו מפני שמעמידין אותן בקיבה של נבילה (ע"ז ב ה). ואם עשה גבינות בדפוס של גוי וכו' שעשה בהם גוי גבינות שלו ביומו (התרומה, הלכ' אסור והיתר סד). ראובן שמכר לשמעון גבינות ואחר ג' ימים פתחן ומצאן מרוקבין רקבין גדול ועפוש הרבה יש לשאול עיפוש הגבינות בכמה זמן ראוי רקבון ועיפוש כזה לבא בגבינה (שו"ת הרא"ש קב ט). וכאשר היה מולח הגבינות מאותו המוהל היוצא וזב מן הגבינות היה מוסיף על הקיבה (הגה' מרדכי, פסח' תקס"ה). — ומשל: מי אכל הגבינה העכברים (ר"מ חגיז, משל' חכמ' קנד).

*אֹטֶף, גומה קטנה שבגבינה.

*גִּבּוּן.— *גִּבֵּן.

*חֲבֵץ. — חריץ, חריצי החלב.

[1]) ובגוף הערבי: אל חואגב a), והן הגבות.

a) حواجب

*עגול של גבינות. — עמד, *העמיד החלב. קיבה, להעמיד בה הגבינה. — קפא, הקפיא: נקפית.

ב. **גְּבִינָה**, ש"נ, — מן גְּבִין, — ובהשאלה: הרים בעלי אילנות ועשבים נקראים גבינת הרים (ר"י קמחי, ספר הגלוי, ערך גִּבֵּן).

גְּבִינִיּוּת, ש"נ, — עצם חֹמר הגבינה, Käsestoff: caséine: החלב מזוג על צד האמת ממימיות וגביניות וחמאיות (קאנון כ א א). וג"כ ינוסה (החלב) בזכוכית שיושם עליו דבר מימיי וינעוהו באצבע ואז יודע שעור גביניותו ומימיותו כי החלב המשובח הוא השונה בגביניות ומימיות (שם א ג ב, בהנהגת היונק).

גְּבִינִיִּי, ת"ז, לנק' גְּבִינִיִּית, מ"ר גְּבִינִיִּים, גְּבִינִיּוֹת, — שיש בו מטבע הגבינה, käsig; caséeux: caseous: ואז לא יהיה חלב המינקת רקיק ולא עב מאד ולא גביניי (קאנון א ג ב י, בהנהגת היונק).

גָּבִיעַ[1], ש"ז, סמי' גְּבִיעַ, מ"ר גְּבִיעִים, — א) כלי של מתכת וכדומה לשתות יין וכדומה, ארוך וצר, רחב מלמעלה וצר למטה, Kelch; calice; bowl: וימצא הַגָּבִיעַ באמתחת בנימן (ברא' מד יב). ואת גְּבִיעִי גְּבִיעַ הכסף תשים בפי אמתחת הקטן וכו' ואמרת אלהם (לאחי יוסף) למה שלמתם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדני בו (שם ב-ה). — וגביע גדול, שממנו יערו להכוס: ואתן לפני בית הרכבים גְּבִעִים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין (ירמ' לה ה). — ומ"ר: הגביעים דומין לכוסות אלכסנדריאה שפיהן רחב ושוליהן צר (רמב"ם, בית הבחירה ג). גביעיה הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים (רש"י שמות כה לא). — ב) כום הפרחים וקשוט מלאכותי בצורת כום פרח, Blumenkelch; calice de fleurs; calix of flowers: שלשה גְּבִעִים משקדים בקנה האחד (של המנורה) כפתר ופרח (שמות כה לג).

***גְּבִיעָה**[2], ש"נ, — בליטה, מקום מֻגבה קצת, — ובהשאלה חטמרת: כשאצא אני משוה לך גביעתך[3] (מד"ר ברא' סא).

---

[1]) דומה לזה בערב' קֻבְּעַה a).

[2]) מן השם גבע, גבעה, עי' שם. — [3]) כך גרסת קצת נוסחאות במקום פדחתך שבנוסחאות אחרות. — ועי' גביהה.

---

a) قُبَعَة

גְּבִיר, ש"ז, מ"ר גְּבִירִים, — א) עליון, אדון ושליט, Herr; maître; lord: הוה גְבִיר לאחיך וישתחוו לך בני אמך (ברא' כז כט). ויאמר (יצחק) לעשו הן גְבִיר שמתיו (את יעקב) לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים (שם לז). — ב) *תאר כבוד לאדם חשוב: גביר אחז לבבות לאחזה שמח לבי ואתה מאחוזיו, גביר גבר ובזז החמדות והיו כל כלי חמדה בזוזיו (ר"י הלוי, נאס אסף). גביר במשפחות, גביר דובר צחות, גביר משיב רוחות, לחיות נאנקים (ראב"ע, נדוד הסיר). בממלכה הראשונה אנשים טהורים וגבירים זכים וברים (סוא, אג' חי בן מקיץ). וישדרנה אלי ע"י הגביר המרומם כמהרי"ד ראובן מלטי (ר"י עונדיה, אגר' דפי הזמן כתבים). שהאשה הנפטרת מרת רחל גרושת הגביר ה"ר אברהם וכו' מתה (בו"ת פרת מטה אהרן סד). — *גְּבִירִי, כמו אדוני: גבירי העטרתני בעטרות נזריך אשר הם לזולתך טפלות (ר"י הלוי, הפבט הזמן). עשיתי מה שגזרת עלי גבירי, הרימותי ידי לכתוב אל הרב עליון ונורא אדירי (מנח' קנאות, מכת' כד).

גְּבִירָה, ש"נ, כנ' גְּבִירְתִּי, מ"ר גְּבִירוֹת, — א) תאר כבוד לנשי המלכות, Königintitel; titre des reines; lady (used of a queen): ויתן לו (פרעה להדד) אשה את אחות אשתו אחות תחפנים הַגְּבִירָה (מ"א יא יט). אמרו למלך וְלַגְּבִירָה השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתכם (ירמ' יג יח). — ולאם המלך: Konigin Mutter; reine mère; queen mother: וגם את מעכה אמו (של אסא) ויסרה מִגְּבִירָה (מ"א טו יג). — ב) *אשה שיש לה שפחה, ביחס לשפחתה, Herrin; Maîtresse; mistress: אם גבירה לוקה שפחה לא כל שכן (תענ' כא:). אמרו לה (השפחות לבת פרעה) גבירתנו מנהגו של עולם וכו' (סוט' יב:). למה אין שמותם של שבטים שוים בכל מקום (אינם כתובים בסדר אחד) אלא שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה שלא יאמרו בני גבירות תחלה ובני השפחות אחרונה (מד"ר במות א). — ג) *תאר כבוד לאשה חשובה בכלל: ולפי שהיה מדרך השרים לכבד את הנשים ובפרט הגבירות (ר"י אברבנאל, מ"כ ט). תנאי התנה במעשי בראשית עם אשתו הגבירה הנ"ז שלא יהיה לו רשות בבית ובחנויות הנ"ז (ר"י עונדיה, אגר' דפי הזמן). הגבירה אשת החכם (שם). — וככנ' גבירתי: ויאמר לה גבירתי חברי רוצים לבוא לפניך (משלי סנדבר).

גביש[1], ש"ז, מ"ר גבישים, — א) מחצב קשה זך ספירי ובלי גון, כעין הזכוכית[2], Krystall ; cristal ; crystal : לא יערכנה (את החכמה) זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז ראמות וגביש לא יזכר (איוב כח יז-יח). — ב) °בהשאלה, השתמשו בו הסופרים החדשים בחכמת המחצבים, גשם מחצבי שיש לו פנים קצובים במספרם ובנטיותיהם ומיוחדים לכל מין ומין : גביש המלח וכדומה.

א׳גבל, ממנו גבול, גבולה, א.גבל, *ג׳בל, גבלות.

א׳גבל[3], פעו"י, עת׳ אגבל, לפני מקף אגבל, — א) עשה הגבול, begrenzen ; établir la limite ; to set boundaries : לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים (דבר׳ יט יד).—ב) היה גבול ל, be grenzen ; liniter ; to limit : והירדן יגבל אתו (את גורל בני בנימין) לפאת קדמה (יהוש׳ יח כ). — ג) עם ב, גבל בארץ פלוני, נגע בגבולה, angrenzen ; confiner à; confine : וגם חמת תגבל-בה (זכר׳ ט ב).

— נפע׳, °נגבל, — שגבלו אותו : ועליהם חוק חקתי ונגבלתי (יוצר א שבוע׳, כאין תהומות). גאון קולו השמיע לנדגלים, מסביב ההר נגבלים (שם, תתו קול). ומגבעותי לגבעות עולם דלגתי, ומגבעות עולם לגבעת סיני נגבלתי (שם, לפני גבעות תוללתי). ומשה נפש מדברת מכרת איננה גשם ואיננה נגבלת במקום ולא יצר ממנה מקום (כוזרי ה פט).

— הפע׳, הגביל, לווי הגבל,—הקיף בגבול, שם גבול בפני דבר : והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו (שמות יט יב). לא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו (שם כג). — °ובהשאלה : וכל שרעפים וכל הרהורים, נלאים לשום בו שיעורים. מלשערהו ומלהגבילהו, מלתארהו ומלפרסמהו (שיר

[1]) משרש גבש עי"ש.—[2]) כך הסכימו המפרשים החדשים גזנ׳ והבאים אחריו, ואמרו כי עקר משמעת המלה היתה גליד, וחשאל להמחצב מפני עינו כעין הגליד, והעיד פלינוס כי הקדמונים חשבו שהוא באמת גליד (פליני לז ה), וכן בלשון יונית השם κρύσταλλος משמעתו גליד והמחצב הנזכר וממנו בכל לשונות הלעז השם קריסטל. ויונתן תרגם בירולין, שהוא מה שנקרא בלעז beril. מנחם בן סרוק : אבן מאבני השהם. ריב"ג : פרשו בו שהוא מין ממיני השרד והפסים. רש"י : שיית אבנים טובות שבים הם. רד"ק : אחד מהאבנים היקרות.

[3]) מן השם גבול. וכן בכנענית.

היחוד ה). היא (הדת הנמוסית) לא תוכל להגביל פרטי הפעולות שראוי שיופעלו בכל מעלה ומעלה (העקרים א ח). ואין בידיו להגביל העת ההיא (שם). — °ובמשמע׳ המעיט אותו, עשהו יותר צר, חלש, וכדומה : כי הם הסירו ההשגחה לרוממותו יתברך והנה בדעתם זה כביכול הגבילו והשפילו מעלתו (ראב׳ דעת לר"מ אלבילה א א).

— הפע׳, °הגבל, הגבל,— א) מוקף גבול : מרצדים היו מוגבלים (פיוט ב שבוע׳, תתו קול). הזר הסובב אותם כסבוב הגבול לדבר אשר הוא מוגבל בו (ר"י אבן תבון, פרשי ריב"ג, פרש גבל). — ב) שהגבילו אותו בגבול דמיוני : והמוגבל בעצמו אינו אלא היסוד עצמו שקבל הצורה והגבול (יסו"ע לר"י ישראלי הקדמה). שידיעת אלה הדברים היא נמנע בחק כל מוגבל ומוקף בזמן (י"ג יסודות לדוד ב"ר יו"ט בן בילא א). שאיננו (הבורא) מוגבל לא במקום ולא בזמן (מ׳ אלדכי ש"א א). והמתנהג בנימוס להיותו מסופק אם היושר המוגבל בו הוא יושר באמת או אינו יושר אלא כפי הנראה אינו שמח בפעולתו (העקרים א ח). המתנהג על פי הדת האלהית להיותו יודע שהיושר ההוא המוגבל בה הוא יושר באמת הוא שמח בפעולתו (שם). —ובהשאלה. ישלטון מגבל, שיש לו גבול. שאינו יכול לעשות כטוב וכישר בעיניו : ולמה לא יהיה יכלתם (של מנהיגי המדינה) מוגבל ומסודר (ר"י אברבנל, ש"א ח. הלעה א). בקצתם (בקצת הארצות) יהיה המלך מוגבל במלכות ארגון ובקצתם יהיה מוחלט (שם). —°ובמשמ׳ קבוע בגבול שגבלו לו. שלא ישתנה : ואלה המדינות לפעמים היו הנימוסים המונחים בה מוגבלים בלתי מוסרים באחרים לנצח כפי מה שעליו הענין בנמוסי הישמעאלים ולפעמים היו בלתי בעלי נימוסים מוגבלים אבל יונח הענין בם אל המושלים עליהם כפי היותר מועיל בעת עת (נופ צופ׳. מסיר ליאון ב יז).

— התפ׳, °התגבל, קבל גבול. היה אפשר לגבול אותו בגבולים : אין אדם רשאי לשאול על השם מהו מפני כי השואל זו השאלה אינו שואל אותה אלא על דבר שיש לו גבולים וכל המתגבל נוצר (ר"י ברצלוני, פי׳ יצירה 78).

°גבל, ש"ז, — כמו גבלה, הזר המקיף את הערוגה : היה לה להערוגה גובל[1]) גבוה טפח וזרעין

[1]) כך גרסת הערוך. וכן בכ"י פרמה, ונקוד הגובל.

בתוכה שלשה עשר, שלשה על כל גובל וגובל ואחד באמצע לא יטע ראש הלפת בתוך הגובל מפני שהוא ממלאהו (כלא׳ ג א). ואם היה לו גובל רחב טפח שבכל סביבותיה נמצא גופה של הערוגה ח טפחים על ח טפחים וכיצד דמותן ומראית עין גובל הסימנין האלה הן הן גופה של גובל (JQR XVII,284).

ב׳ גבל, ממנו *גִּבּוּל, ב.*גָּבַל, *גַּבָּל, *גַּבְלוּל.

ב.*גָּבַל[1], פ״י, עת׳ יִגְבֹּל, — שם מים או משקה אחר בקמח או עפר וכדומה ונער יחד ועשה כעין בצק, kneten ; pêtrir ; to knead : ונותנין מים למורסן (בשבת) אבל לא גובלים (שבת כד ג). מי חטאת שנפסלו לא יגבלם בטיט (פרה ט ה). שאינו גובל עיסתו בטהרה (תוספתא מעש״ר ג יג). כף שכהנים גובלין בה (שם כלים ב״ב ב 7). המורסן אעפ״י שאינו ראוי לגבול אין גובלין אותו שמא יבוא לגבול העפר וכיוצא בו (רמב״ם, שבת כא לד). אין גובלין את הקלי ויש אומרים גובלין (שבת קנה:). בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברא את האדם) בשנייה נתייעץ עם מלאכי השרת בשלישית כנס עפרו בד׳ גבלו בה׳ רקמו בו׳ עשאו גולם (מד״ר ויקר׳ כט).

— פִּעֵ׳, *גִּבֵּל : נותנין מים לתוך קמח קלי ובלבד שלא יגבל (תוספתא שבת יג יד). במגבל עיסתו במי פירות (ירוש׳ דמאי ה א). בשגיבל ואחר כך הפריש (שם תרומ׳ ה ה). א׳ נותן את הקמח וא׳ נותן את המים האחרון חייב וכו׳ ר״י אומר אינו חייב עד שיגבל (שבת יח.). לאדם שמגבל את הגבינה (תענ׳ י.). מים שנתגלו הרי זה לא ישפכם ברה״ר ולא יגבל בהם את הטיט (ב״ק קטו:). פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה אמר להם מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה (סנה׳ ה :). מה דרכה של אשה בשעה שהיא מבקשה להפריש חלתה מגבלת את הקמח ואחר כך נוטלת חלה כך עשה האלהים גבל את העולם ואחר כך נטל אדם (מד״ר שמות ל). מגבל חייב משום לש לפיכך אין מגבלין קמח קלי הרבה שמא יבוא ללוש קמח שאינו קלי (רמב״ם, שבת כא לג). — ומשל : באותו הטרח שאתה מגבל סובין ושעורין לפני שור

ובמדבמ״ע הגובל. וכן בכ״י קטע הגניזה שמובא להלן בפנים. ובנוסחאות הדפוסים גבול.

[1]) כן גם בערב׳ וסורית.

אחד אתה יכול לגבל לפני שנים (במ״ג, מ״ע פב).

— הִפְעִ׳, *הִגְבִּיל, — כמו גִּבֵּל : מביא אדם עפר וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים לשרותו לטיט וכו׳ ולא יהא מגביל בצד הזה ובונה בצד הזה אלא מגביל במקום שהוא בונה (תוספתא ב״מ יא ו).

— פֻּעַ׳, *גֻּבַּל, מְגֻבָּל, מגובל : בזמן שגשמיה (של השנה) מרובין למה הוא דומה לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה (תענ׳ יט :).

— נִתְפִּ׳, *נִתְגַּבֵּל : לאדם שמגבל את הטיט וכו׳ יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תענ׳ יט:).

גַּבָּל, ש״ז, מ״ר גַּבָּלִים, — מי שאומנותו לְגַבֵּל : אבא שאול גבל של בית רבי היה והיו מחמין לו חמין בחיטין של תרומה טמאה ללוש בהן עיסה בטהרה (פסח׳ לד.). פלוני גבל תיקן לי את העיסה (כתוב׳ עב.).

***גַּבְלוּל**, ש״ז, מ״ר גַּבְלוּלִים, — גוש אחד מהעיסה, Teigwurst; paton; lump of dough: חלה כמין גבלול וכו׳ משתעשה גבלולין גבלולין (ירוש׳ חלה ג הל׳ א).

גַּבְלוּת[1], גַּבְלֻת, — מלאכת הגדילה והקליעה והפתילה[2], Windung ; torsion ; wreathen work : ועשית על החשן שרשת גַּבְלֻת[3] מעשה עבת (שמות כח כב).

גִּבְלִי, ת״ז, מ״ר גִּבְלִים, — אֻמן חכם בפסילת אבנים ועץ, Bildhauer ; sculpteur ; sculptor : ויפסלו בני שלמה ובני חירום וְהַגִּבְלִים[4] ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית (מ״א ה לב).

---

[1]) כך הכתיב של המלה בספר השרשים של ר״י אבן גנאח ובסה״ש של הרד״ק, והחליטו שניהם שהוא ע״מ עבדות. — וכן המפרשים החדשים. ואמר גזנ׳ שהוא כמו ג׳מלa) בערבית שר״ל חבל עב, ואולי מלשון גדיל. — [2]) משמעה זו נתנו לשם זה המפרשים (ריב״ג ורד״ק ואחרים) מלשון גבול, ואמרו שהכונה בו שוות. ועי׳ הערה הקודמת. — [3]) כך הכתיב והנקוד המסורים. ויש מנקדים גַּבְלִית.

[4]) הרד״ק : הם פוסלי האבן בקו ובמדה וכו׳ ונותנין חוט של סקרא בסוף מדתם או משרטטין בשרטוט ומשם יפסלו האבן והוא מענין גבול כלומר ששמים גבול למדת האבן. ע״כ. ואעפ״י שיתר מסתבר כפרוש השני שנזכר שם וז״ל : אנשי גבל שהיו אומני אבן (היא העיר גבלה באשו׳, בכנע׳ גבל ובעבר׳ גְּבַל (REJ 1890,45),

---

a) جُمَل

***גַּבְלִית**[1], ש"נ,—בליטה מן הכתל קצת דומה לגזרה, מתעקמת מכאן ומכאן לעומת הכתל ובולטת באמצע: הזיז מביא את הטומאה כל שהוא הגיזרה והגבלית[2] בפותח טפח (אהל' יד א). ואיזו היא גבלית כל שמעוקם[3] מכאן ומכאן ומשוייר מן האמצע (תוספתא שם יג,ט).

א·גבן, ממנו א.*גבין, ואולי גבן, ˚גבנוני, ˚גבנונית, ˚גבנות, ˚גבנינות, גבנן.

גִּבֵּן[4], ת"ז, לנק' גבנת, מ"ר גבנים, גבנות, — א) מי שגביניו ארוכים: או גבן[5] או דק או תבלל בעינו (ויקר' כא כ). — ב) ˚בעל חטטרת[6], backlig, bossu; humpbacked,—ובמשמע' זו רוב שמושו בלשון: ראשו (של הלולב) כפוף כאגמון דומות לאיש גבן (רש"י סוכ' לא:). הנניח לעולם הנשמות לכל גבן ואיש בעל חטוטרה (עמנ', מחברת ח). —

בכ"ז אין לדחות גם הפרוש הראשון, ויש לאחדם יחד והוא ששם היחס גבלי על שם העיר גבל, שהיו אמנים במלאכה זו, היה אחרי כן לשם תאר לפוסלי אבן ועץ. וקצת המפרשים החדשים הגיהו במקום והגבלים — ויגבילום, אך אין הגהה זו מתישבת היטב, ואינה מוכרחת.

1) מקור מסופק. יסטרוב סובר כי נקרא כך על שם העיר גבל, ור"ל בצורת הגזרות של העיר ההיא. ועי' הערה שלקמן. — 2) כך בכל הנוסח' וכמו"כ בתוספתא, ובירוש' שבי' ג לד ג: הגובלית. ורב האי בפרושו לטהרות גרס גבילית, ולא פרש כלום אלא הכתפק בזה שהביא דברי התוספתא כהויתם. הערוך פרש אוצר, וזה תמוה, ואמר תנחום ירוש' כי הוא על שם הגבלים, ר"ל פוסלי האבן. וזה דחוק. הרמב"ם לא פרש כלום. וכמו"כ ר"ש הסתפק בהבאת דברי התוספתא. — 3) כן הובא ברה"ג ובערוך. ובנוסחא' הדפוסים שמניקה, כן הביא ר"ש. ובתוספתא צוק"מ שמינקה.

4) משקל אלם, גבח, חגר, ומהשם גבין. — 5) בכורות ז ב: אין לו גבינים אין לו אלא גבין אחד זה הוא גבן האמור בתורה. ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבין, אך כבר רמו על זה שם ודחוהו. ולדעת רבי דוסא הסכים ר"י קמחי בספר הגלוי.—6) ואמרו בגמרה בכורות מג: אלא (גבן הוא) ששדרתו עקומה וכך פרשו שם מה שפרש רבי חנינא בן אנטיגנוס גבן שיש לו שני גבין ושתי שדראות, והסכים לזה ריב"ג והרד"ק, וקצת החדשים (ברט ואחרים). ואמר ברט כי שרש גבן בעברית דומה להשם ג'בל a) בערבית, שכונתו הר, וג'בלה b) הוא חטטרת. ומזה לפי דעתו גבנון, עי"ש.

a) جبل b) جبلة

ומ"ר: ותצא האומנת ותמצא גבן אחד ובידו תוף וחליל וכו' ויאמרו לו חבריו הגבנים אם לא תוליכנו עמך עתה נגלה הדבר (משלי סנדבר). מי שמפני טוסי (שעול) נעשה גבן זה ימות מהר (אולס"ח, ר"י להלון ה ו). — ג) ˚ש"ז, מין דג: הגבן הוא מין אחד במשפחתו ונכר היטב בגבו הגבנוני הרבה עיניו גדולות ובמקום מכסה האוזן נמצא לו קרום רחב הפרוש עד סנפירי בטנו מראהו ממעל ירוק כזהב ומצדיו כלבנת הכסף קשקשיו קטנים מאד משכנו בנהרות הודו (תוה"א לבינהק, מער' הדגים ד לא).

א·˚גִּבֵּן, קל אינו נהוג.

— פע', ˚גִּבֵּן, — היה לו כעין חטטרת,—מְגֻבָּן, בולט, שיש לו כעין המטרת: ונתעקם (עצם הירך) קצתו העליון כדי שיחצב בכף הירך והוא מגובן אל צד הימני ונבלע ושוקע מן הצד הפנימי (קאנון ה א א כו).

—נתפ', ˚נִתְגַּבֵּן,—נעשה גבן, ר"ל בעל חטטרת: כשיתפשטו (עצלי החזה והרחם) ישפלו באשר ימצאו תחתיהם גשמים רבים וכו' וכשיתרפו יתגבנו כי אז יתראה בליטתם ונגבהו (פרקי משה א).

ב·גבן, ממנו ב.*גבין, א.גבינה, ˚גביניות, גביניי, *גבן, ˚גבן.

ב.*גִּבֵּן, קל אינו נהוג.

— פע', *גִּבֵּן[1], — עשה גבינה, Käse zubereiten; faire fromage; to form cheese: החולב והמחבץ והמגבן (שבת צה.).

—הפע', *הִגְבִּין,—כמו *גבן: החולב והמחבץ והמגבין[2] כגרוגרת (תוספתא שבת י יג, ב"מ ח ז).

—נתפ', ˚נִתְגַּבֵּן, — נתהפך ונעשה גבינה, käsen; se coaguler; coagulate: ויש (חלב) מתגבן ויש שאינו מתגבן (רשב"ל דורן, מג"א, ח"י 7).

˚גַּבָּן, ש"ז, מ"ר גבנים, — עושה גבינות, מוכר גבינות, Käsemacher; fronager; chesee.-maker; monger: וישראל שהולך אצל רועים בכפרים לגבן ומוליך בידו סימנין של עץ והקוק בכל אחד ואחד

1) פעל נגזר מן השם גבינה. וכן בערב' ג'בן a) עשה שיתגבן החלב, וכן בסורית.

2) כך בתוספתא צוק"מ. אך בתוספתא ש"ס וילנה: המגבן.

a) جبّن

אותיות מובהקות ולאחר שמגבלין את הגבינות קובעין בהן (ר"מ ב"ר קלוני', תבו' גא' קד', דוד קסל, סי' קכז).

גַּבְנוּן, עי' גַּבְנֹן.

°**גַּבְנוּנִי**, ת"ז, לנק' °גַּבְנוּנִית, מ"ר גַּבְנוּנִיִּים, גַּבְנוּנִיּוֹת, — מי שבולט בצורת גבנון, בצורת חטטרת, convexe: כי איך ישתוה החלק הקערורי מן הגלגל הרחוק מהנבדל לחלק הגבנוני ממנו (ר"י אברבנאל, כראש' א). החלקים הגבנוניים (שם, יהי רקיע).

°**גַּבְנוּנִית**, ש"נ, מ"ר גַּבְנוּנִיּוֹת,—שטח בולט כעין גבנון, Konvexität; convexité; -ty: ולמעלה מזה הגלגל גלגל אחר ידבק שטחו בגבנונית זה האחר (ראב"ע, ספר העצמים, בגלגלים). הגיד הצומח מן גבנונית הכבד (ר"י אבן תבון, הפרש' לריב"ג, רתק). הנקודה ההיא יוצאת חוץ לחלל גלגל הירח בהכרח והיא למטה מגבנונית גלגל כוכב חמה (ר"ש א"ת, מו"נ ב כד). אלא כל עליון מהם (מהגלגלים) הוא פוגש בשטח עקמומיותו ונוגע בשטח גבנונית התחתון הסמוך לו (יסו' עולם לר"י הישראלי ב ב). בחיצוניותו (של הגלגל) והוא הגבנונית הוא פוגש ונוגע בגלגל מאדים ובפנימיותו והוא העקמימות הוא נוגע בגבנונית גלגל נוגה (שם ג ד). ואין להרהר ולתהות במחשבה כמה הוא עביו (של הגלגל העליון) או בענין שטח גבנוניתו ומה יש חוצה לו (שם ב א). והכדור הוא מב' מינים יש כדור שהוא אטום כמו תפוח והוא שאין לו בלתי תכלית אחת והוא גבנוניתו (שם א ד מג). ומצד גבנוניתו (של הגשם) הוא בב"ת וכו' והנה לפי סברת ארסטו במקום יתחייבו גבנוניות (ר' חסדאי, אור ה' ב א). מרכז הכדור והוא מרכז העולם יגע גבנוניתו בקערורית גלגל מאדים של מעלה ממנו והשטח התחתון יגע בגבנונית גלגל נוגה (מ' אלדבי, ש"א ד ד). שביום גופה של החמה תלוי למטה בקערורית הגלגל שלה יבלילה עולה בגבנונית הגלגל (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים ט). גבנונית הגלגל מתנועע על קערירותו (רבב"ל דוקן, מג"א ב ט). מצד המים אשר מעל השמים יתפעל גבנונית השמים לקבל קר המים מהם (ר"מ כוטריל, יליר ג ה). גם בזה לא נחה דעתי שגבנונית הארץ יעכב הראות (יש"ר מקנדיה, אליס, כתב ג).

°**גַּבְנוּת**, ש"נ, — מום החטטרת: ואם בעצמות השדרא (יתחדש החלי) כשיתקשתו וקשתיות עצמות השדרא אם יהיה לפנים נקרא גבנות לפנים ואם יהיה מאוחר יקרא גבנות מאוחר (פרקי גליני', כ"י פריז).

°**גַּבְנִינוּת**, ש"נ, — כמו גבנונית: נקרא ארץ מצד גבנינותו לעומת הגלגל שעליו והנה באר כי גבנינות גלגלי המרכבות נוצרו ממים אעפ"י שקערירותן נבראו מאש (ראב"ד, יליר ג ס). ואין ספק שבהיות הכדור כ"כ גדול עצום ורב בעביו כמו שהיה בבריאתו שיהיה גבנינותו ושהוא החלק העליון ממנו יותר קרוב ונבדק אל הנבדל (ר"י אברבנאל, כראש' א, יהי רקיע). העורק העולה מגבנינות הגוף (קאנון א א ד ב). ויסכרו המעברים אשר אצל הגבנינות כי הם צרים (שם ג יד ד). שכל גלגל נוגע וימשש בגבנינותו בגלגל שלמעלה הימנו ובקערירותו בגלגל שלמטה ממנו (נחמד ונעים, א ב).

גַּבְנֹן, -נוּן, מ"ר גַּבְנֻנִּים, גַּבְנוּנִים,—א) ש"ז, גֹבַה בולט ומעֻגל קצת, בהרים וכיוצא בזה, Giebel; faîte; summit: הר אלהים הר בשן הר גַּבְנֻנִּים הר בשן (תהלים סח יו). — ואמר המשורר: וגבנוני הרריה שרונים לפני וארחיה נכונים (רשב"ג, שירי שלמה ט).—ב) ת"ז, לנק' גַּבְנֻנָּה, -נוּנָה, מ"ר גַּבְנֻנִּים, -נוּנִים, גַּבְנֻנּוֹת, -נוּנוֹת, שיש לו גבנן: למה תרצדון הרים גַּבְנֻנִּים ההר חמד אלהים לשבתו (שם יז). — °גֹבַה בולט על הגוף, חטוטרת: חטוטרת וכו' פי' הוא גבנון של הגמל (ערוך, ערך חטר). בית עלי שהן כרותי ימים ולי נראה ממולאי גבנונים בעלי מומין שאינן חיין כשאר בני אדם (רש"י כתוב' פה.). — °גבעה בולטת ונכנסת בתוך הים: כי יתיצבו (ההרים) כחומה נשגבה בגדות הים ויקראו בשם גבנוני מצר (שבי"ע ב, טוגיס). מארצות אפריקה עד גבנוני התקוה הטובה (א' גוטל', ממלרים 21).

***גבם**, ממנו ∞גֶּבֶס, *גָּבַס, *נִגְבַּס.

∞**גֶּבֶס**[1], ש"ז, — אבן גיר שיש בו חמץ גפרית, Gips; gypse; gypsum.

***גָּבַס**, קל אינו נהוג.

— נִפ', *נִגְבַּס, — נהיה כְּגֶבֶס: ירד לתובו (לתוך המקוה) עפר ונגבס[2] (מקוא' ד ג).

---

[1]) צורה עברית מהשם גבסים שבמשנה מלשון יונ'. ונהוגה בפי המדברים עברית בא"י.

[2]) כך הגרסה במשנה עם גוף הפרוש הערבי של הרמב"ם. — ובנוסחאותינו ונכבש.

גבע[1]), ממנו גָּבִיעַ, גִּבְעָה, ואולי מגבעה, יִגָּבַע.

גָּבַע, קל אינו נהוג.

—פע', יְגַבַּע, פ"י, — הלביש אותו מגבעת : ואחר תפשט (המילדת) ידיו (של הילד) ותחבר זרועותיו בארכובותיו, ותצנפהו ותגבעהו במגבעת הלומה על ראשו (קאנון א ג, כשמירת הילד).

— פע', יְגֻבַּע, — הלבישו אותו מגבעת, — מְגֻבָּע, לבוש מגבעת : מְגֻבָּע (הכה"ג) בלבשו שמנה בהדסן (סכתו מנחות, מוסף יוה"כ). ארון שלחן ומנורה מזבחות אורים תומים וכהן מגובע (מ' ריאטי, מקדש מעט, א).

גִּבְעָה[2]), ש"נ, סמי' גִּבְעַת, מ"ר גְּבָעוֹת, סמי' גִּבְעוֹת, גִּבְעוֹתַיִךְ, —הר לא גבוה, Hügel; colline; hill : מחר אנכי נצב על ראש הַגִּבְעָה (שמות יז ט). ויעמדו (בני בנימין) על ראש גִּבְעָה אחת (ש"ב ב כה). ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גִּבְעָה גבהה ותחת כל עץ רענן (מ"א יד כג). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבים מהר אל גִּבְעָה הלכו שכחו רבצם (ירמ' נ ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גִּבְעַת הלבונה (שה"ש ד ו). כן ירד יי' צבאות לצבא על הר ציון ועל גִּבְעָתָהּ (ישע' לא ד). כי מראש צרים אראנו וּמִגְּבָעוֹת אשורנו (במד' כג ט). הנה ימים באים נאם יי' וכו' והטיפו ההרים עסיס וכל הַגְּבָעוֹת תתמוגגנה (עמוס ט יג). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וְהַגְּבָעוֹת תלכנה חלב (יואל ד יח). כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים וְהַגְּבָעוֹת יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישע' נה יב). ומראש הררי קדם וממגד גִּבְעוֹת עולם (דבר' לג טו). ויתפצצו הררי עד שחו גִּבְעוֹת עולם (חבק' ג ו). ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך חללי חרב יפלו בהם (יחזק' לה ח).

גִּבְעֹל[3]), -עוֹל, ש"ז, מ"ר גִּבְעֳלִים, -עוֹלִים, —א) כעין כוס קטן שבו הזרע מתהוה בראש הקנה של פשתן או צמחים אחרים שכמותו, Kapsel ; capsule : והפשתה והשערה נכתה (בהברד) כי השערה אביב והפשתה גִּבְעֹל [1]) (שמות ט לא). אין מזון לא ביונקות ולא בתמרות וכו' אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו (פרה יא ז). מצות אזוב שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולין (שם ט). הזה ספק מן החוט ספק מן הכוש ספק מן הגבעול (שם יב ב). מי חטאת שנתמעטו טובל אפילו ראשי גבעולין ומזה (שם). וחכ"א תמרות גבעולין שלא גמרו ויונקות שלא הניצו כל עיקר (תוספתא שם יא ז). אזוב שהטביל עצו עם גבעוליו אע"פ שהזה והמים שופעין מן העץ לגבעול כשר (שם יב ג). שדומה (המן) לזרע פשתן בגבעולין (יומ' עה.). למי שהיתה לו שדה של פשתן נכנס לתוכה בערב והיתה נאה בא להכנס בבקר ומצאה שנעשית גבעולין (מד"ר במד' ז). העמוד שבתוכו (שבתוך הבצל) שמתעגל בתוכו כמין גבעול ומתקבצין בו זרע הבצל (ר"ח ערוב' כט:).— ב) *הקנה הדק של הפשתן וכיוצא בו [2]), Stengel; tige; stalk : כבר ביכרה (השעורה) ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה (רש"י שמות ט לא). כשושנה גדולה וכו' וגבעול אין לה (אבר' נוטל' ממלריס א). —*ומשל לאצבעות דקים : יענו בה גבעלי שושנים אלה אם לא, לו למדוה, נגן הטיבה (יל"ג, אשה עבריה).

גבר, ממנו גִּבּוֹר, גְּבוּרָה, גְּבִיר, גְּבִירָה, גֶּבֶר, גֶּבֶר, גְּבָר. גְּבֶרֶת, *גִּבַּרְתָּן, -תָּנִית, תִּגְבֹּרֶת.

---

[1]) שרש עברי לבד.

[2]) עי' הערה להשרש.

[3]) משק' קַרְסֹל, חַרְגֹּל. ולא נתברר מקורו. רוב החדשים רואים בו השרש גבע במשמ' גביע, ומפרשים גבעל כוס הפרח, אך אין זה נכון, כי עכ"פ הגבעול איננו דומה כלל לגביע.— [1]) ת"א : הניחו כמו שהוא גבעולין. רסע"ג תרגם : משלפא. מנחם אמר ז"ל : מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל בלשון משנה יש זרע פשתן בגבעולין הוא הפשתן הנראה בראשי זרעונים. ע"כ. אך דבריו אינם ברורים דים. וז"ל ריב"ג : פרושו אצלי הצמח כשהוא עושה נצה והראיה על זה הפרוש מה שאמרה המשנה אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו. ע"כ. ונראה מדבריו אלו כי סובר ריב"ג שהשם גבעל איננו חלק מהצמח אלא כנוי מתאר מעמדו של הצמח. אבל מהמשנה בעצמה ומהתוספתא המובאות בפנים מוכח כי לא כן הדברי ויותר בדיוק באר הרמב"ם : גבעולין הוא אלאנואר קבל אן יפתח בל והוא מג'מוע פי כס ואחד. ע"כ. ובעבר' : והוא הפרח קודם שנפתח אלא שעודנו מכונס בתוך כוס אחד. ופרוש זה מוכרח בפרט מהמאמר בתוספתא, שמקביל את עצו של האזוב לגבעוליו. וכן מוכרח מהמאמר בגמ' יומא זרע פשתים בגבעולים. ועי' ערך גד. — [2]) כך פרש רש"י את השם גבעל. וז"ל (שבת קט :) : גבעולין קנים דקים בעין של קנבוס. ובמו"ב סוף' (יג.) : גבעול הוא קנה האמצעי שהזורע בראשו בקנבוס ופשתן. ע"כ. וכבר השתמשו בשם זה במשמעה זו הסופרים החדשים.

גֶּבֶר[1]), כהפס' גֶּבֶר, סמי' גְּבַר, ב"ז, מ"ר גְּבָרִים, — א) בִּיחוּד במשמע' זכר, Mann; homme; a man: לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר' כב ה). כי ברא יי' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ' לא כב). — ובפרט במ"ר, הזכרים הגדולים, יצאו הנשים והטף: ויאמר אלהם (פרעה למשה ואהרן) יהי כן יי' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם לא כן לכו נא הגברים ועבדו את יי' (שמות י י-יא). כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף (שם יב לז). את הגברים ואת הנשים ואת הטף (ירמ' מג ו). — ב) במשמעת גבור, איש חיל, אזר נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני (איוב לח ג). — ג) כמו אִישׁ, וישתמשו בו בפרט בדבור המליצה: וישא (בלעם) משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין (במד' כד ג). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ' יז ה). אני הגבר ראה עני בשבט עברתו (איכה ג א). כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו (ירמ' כב ל). הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר (איוב י ה). — וסמי': עם גְּבַר[2]) תמים תתמם (תהל' יח כו). — ואמר בן סירא: לפני מות אל תאשר ג ב ר ובאחריתו ינכר איש (ב"ס גני' יא כח-כט). — ד) וכמו איש ישמש גם גבר במשמעת כל אחד ואחד, jeder; chacun; everyone: ואיש אחיו לא ידחקון (הארבה) גבר במסלתו ילכון (יואל ב ח). — ה) בהשאלה *תרנגול, Hahn; coq cock: בכל יום תורמין את המזבח בקריאת ה ג ב ר[3]) וכו' וברגלים מאשמורה הראשונה ולא היתה קריאת ה ג ב ר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל (יומ' א ח). פעמים שהוא (הממונה על הפייסות שבמקדש) בא מקריאת ה ג ב ר או סמוך לו מלפניו או מלאחריו (תמיד א ב). אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי ר' ר"א בר' שמעון אומר עד קרות ה ג ב ר (תעני' יב.). היוצא לדרך קודם קריאת ה ג ב ר דמו בראשו רבי יאשיה אמר (לא יצא) עד שישנה (התרנגול קריאתו) ויש אומרים עד שישלש ובאיזה ת ר נ ג ו ל אמרו בתרנגול בינוני (יומא כא.). — ואמר המשורר: אז גם מבור שחת מעבר לקבר, תצלנה אזניך לקריאת הגבר (יל"ג, קריאת הגבר). — ו) *אבר הזכרות, männl. Glied; membre viril; penis: המאושכן ובעל ג ב ר (בכור' ז ה). ובעל ג ב ר בגיד (גמ' שם מד:). יש אומרים בעלי ג ב ר י ם היו (מד"ר שמות כה).

גָּבַר, גָּבַר, פ"ע, כהפס' גָּבְרוּ, עת' יִגְבַּר, יִגְבְּרוּ, — א) נעשה חזק, עז, stark werden; devenir fort; be, become strong: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שמות יז יא). היו בני שוממים כי גבר אויב (איכה א טז). כי לא בכח יגבר איש (ש"א ב ט). — *ובמליצה: משחרב בית המקדש בושו חברים ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה ו ג ב ר ו בעלי זרוע ובעלי לשון (סוט' מט.). — ואמר בן סירא: אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו י ג ב ר[4]) (ב"ס גני' לט לד). — ועם מן, על: מנשרים קלו מאריות גברו (ש"ב א כג). גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה (שם יא כג). — ועם ב, היה חזק וחשוב בקרב: כי יהודה גבר באחיו (דהי"א ה ב). — ובדברים לא בע"ח, במים, נהיו עצומים, רבים: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש' ז יט). ויגברו המים וירבו מאד על הארץ (שם יח). — והברכה: ברכת אביך גברו על ברכת הורי (שם מט כו). — ובמשמ' היה גדול ביחס לפלוני: כי כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו (תהל' קג יא). כי גבר עלינו חסדו (שם קיז ב). — ועם מִנִּי: דברי עונת גברו מני (תהל' סה ד), ר"ל לא אוכל לשאתם. — ובמשמעת עשה גדולות: וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (ירמ' ט ב). — ב) ימה שיתר נהוג, הרוב: ולחם אצלי שם כולל לכל מה שיאכל אלא ש ה ג ו ב ר עליו מה שיעשה מן התבואה (ר"י א"ת, הפרש' לריב"ג, לחם). ואין ספק שזה דבר נפלא וחדש ו ה ג ו ב ר הוא הפכו והם ההמון (מאזני צדק, אלגזלי 47) ומה שמציאותו מעורב מן הטוב והרע אם הטוב הוא ה ג ו ב ר ראוי שימצא ואם הרע הוא ה ג ו ב ר אין ראוי שימצא (העקרים א יא). שבכלל הנמצאות הטוב הוא מאודיו ו ג ו ב ר בהם

---

[1]) עי' גְּבַר. — [2]) מלה חשודה. בש"ב (כב כו) במקום גבר — גבור, אבל כמו זו כן זו חשודה, כי היא מכבדת על מליצת הכתוב ויתרה לפי המשקל, ולכן סוברים כי מלה זו, גבר או גבור, נכנסה בטעות, אולי ע"י מגיה שכתב על הגליון גבר או גבור במקום המלה נבר שלא הבין פרושה, והנוסחה האמתית היא: עם תמים תתמם, כמו עם חסיד תתחסד. — [3]) בגמ' שם נפלגו בפרוש מלה זו. רב ורבי שילא, רב פרש קרא האיש, ורבי שילא: קרא התרנגול. אבל, אפילו אם הכונה פה היא כדעת רב, עכ"פ בהלשון בודאי היה בזמן ההוא גבר כנוי לתרנגול, וכמוכח מהעדות השניה המובאה בפנים, ומהשם ג ב ר י ת שלקמן.

[4]) בגוף הנוסחה י ג ב י ר, והגהה על הגליון

(שם כ כ).—ד) *עם השם סברה, מחשבה, סְבָרָה גֹּבֶרֶת, מחשבה גוברת, שהשכל מחיב: ולא נשאר אתי בזה בלתי ההסברה הגוברת והאומד השכלי בפשוטי הפסוקים (ר"י אלברגלוני, הקד' לשמואל). וכפי המחשבה הגוברת מבלתי שנוזז מקבלתם ז"ל אומר אני וכו' (הוא, מ"כ ג). וע"כ אין ראוי לסתור אותה (את האמונה) בקלות ולחלוק עליהם כפי הסברה הגוברת (הוא, ראש אמנה יב). היותר נכון שהמאמר ההוא היה סברה גוברת שחשב האומר אותו (הוא, מפעל' ה' י יב). שכל זה הוא סברה לבד ומחשבה גוברת (מעשה אפוד, הקדמה). או חושב בטולה מחשבה גוברת או חושב אמתתה מחשבה גוברת וכו' (מאזני לדק, אלגזלי 16). —*תֹּאַר גֹּבֵר, שם תאר נגזר מפעל: והוא (השם דָּאָה) תאר גובר ועקרו דאיה (ריב"ג, שרשים, דאה). ודע כי התמים ר"ל ואת התמים תואר גובר (שם, שרש תמם).

—פע', גִּבֵּר, — עשה שפלוני יִגְבַּר: וְגִבַּרְתִּי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע (זכר' י ו). אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יְגַבֵּר [1] ויתרון הכשיר חכמה (קהל' י י). וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק (מכי' בשלח, ויבא עמלק). — וככנ': וְגִבַּרְתִּים ביי' ובשמו יתהלכו (זכר' י יב). — ולווי גִּבֵּר, ואמר המשורר: וקול אלי מדבר, קום וחילים גַּבֵּר (רמב"ע, תחי' לעי"ת, ממרום).

—פֻּע' *גֻּבַּר, מְגֻבָּר, — א) מים מְגֻבָּרִים, רבים, עצומים: שהיו הנשיאים עומדין על גבה (של הבאר) ומושכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו וריוח שהיה בין הדגלים מלא מים מגוברין (תנחומא חקת מח). — ב) *מי שנתחזק בו דבר מהדברים, למשל חלט מהחלטים: במי שקרה לו מן האנשים בני הארבעים ממגוברי השחורה תרופתו שילבישוהו אדרת פשתן דקה (ר"י חריזי, תרג' אסור הקבורה לגליונוס). ור"ל שנתחזקה בקרבו המרה השחורה.

—הפע' הִגְבִּיר, — א) פ"ע, הלך וגבר: אשר אמרו ללשננו נַגְבִּיר שפתינו אתנו מי אדון לנו (תהל' יב ה). —*והקול: והקב"ה מסייעו (למשה) לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע (רש"י שמות יט יט). — ב) פ"י, עשה שיגבר, שיחזק: וְהִגְבִּיר[2] ברית לרבים (דני' ט כז). דברי תורה מגבירין הם לכל מי שהוא עוסק בם בכל צורכן (מד"ר שה"ש, עיניו כיונים). מגביר הוא במלחמה את גבורי החילים (רש"י קהל' י י). — ואמר הפיטן: נושאים הבל פיצת פימו להגביר, יוצר עמל עלי חק (סליח' יום ה, אם אמרי).—ואמר המשורר: ויתכבם(הסהר)ויתגלה, וישח ויתעלה, ויחסר וימלא, להאיר בחקותיו, ויגביר בהמלאו גאון ים ושפעותיו (ראב"ע, כתם אל). —*והגביר ידו על, הכביד: והגביר ידו על הסכין (הזהיר, ויקרא יב). — ובמשמ' *עשה שיכריע נגד אחרים: זאת דעתי בו (בפרוש הפסוק) וזהו אשר אבחרהו ואגבירהו בתבל (ר"י אבן תכון, הכרעים לריב"ג, שרש כלל). — ג) *הִגְבִּיר סברה, הכריח אותה בכח ההקש: בהקרבה על אשר הגברנוה (ישוע בן יהודה קראי, ספ' העריות, מרקון 71). ויש להגביר המחשבה מפני שהוא נוגע בבינוני ולא הרמיז תוך בכלי אלא שדבר הכתוב בהווה הוא הדין אם נגע מחוץ (ר"א הקראי, ג"ע, טומאה ז).

— התפ', הִתְגַּבֵּר, — א) גִּבֵּר את עצמו, אמץ כחו על, הכריע אותו: יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יִתְגַּבָּר [1] (ישע' מב יג). ולגבורה זה המתגבר על יצרו (מגי' יט:). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו (מו"ק יז.). — ובמשמ' *אסף כח והתאמץ כדי שיוכל לעשות דבר: עד חצות הלילה היה (דוד) מתנמנם בסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי (ברכ' ג:).— ובמשמ' *הפציר בדבר: מה תקנתן (כשהגשמים נעצרין) יתגברו ברחמים (תענ' ז:), ר"ל ירבו לבקש רחמים. — ובהשאלה *בדברים לא בע"ח: מן שירד להם לישראל היה מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב (יומא עו.).—ואמר המשורר: בעת התגברם (המים) דמו אריות ועת החלשם דמו נחשים (ר"י הלוי, התרדף). — ב) הִתְגַּבֵּר אל פלוני, הראה עצמו גבור, התנהג בגאוה וחצפה: כי נטה אל אל ידו ואל שדי יִתְגַּבָּר ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (איוב טו כה-כו). — ובהחלט בלי אל. *במשמעת הראה עצמו כגבור: וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (כ"ס גני' לד כה). — ואמר המשורר: לפני מבנות עופר צביה עברה תוך סוד, ותתגבר וטוב ריחה ברכיל בה לגלות סוד (רמב"ע תרשיש ז). — ואמר סהל בן מצליח קראי: יקדשו

יגבר.—[1]) פרשו המפרשים: יתן כח להחיל, או יאמץ את כחו. והמליצה קצת קשה.— [2]) יש מפקפקים בנוסחה ו ומגיהים הפר וכדומה.— [1]) כך בערב' תְּגַבַּר עלי a).—

a) تَجَبَّرَ على

עלי מלחמה ומתגברים [2]) ומתגאים (ל"ק מכתב). — ג) בהשאלה, בדברים לא בע"ח במשמ' התרבו, היו רבים ועצומים: ויגד להם פעלם ופשעיהם כי יִתְגַּבָּרוּ (איוב לו ט). — *ומעין: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק (אב' ו א). ואלעזר בן ערך קרא לו (ריב"ז) נחל שוטף ומעיין המתגבר שמימיו מתגברין ויוצאין לחוץ (אדר"נ יד). יום שמול כימה עולה ביום ומעיינות מתגברים (ר"ה יא:). — ואש: כיון שהיו מסדרין אותה (את אש המערכה) שחרית היתה מתגברת כל היום כולו והיו מקריבין עליה תמידין ומוספין (תוספתא סוטה יג ו). והיה (בימי שמעון הצדיק) אש של מערכה מתגבר ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים כדי לקיים מצות עצים מכאן ואילך פעמים מתגבר פעמים אין מתגבר (יומא לט.).

גַּבְרִיאֵל, ש"ז, — שֵׁם מלאך, Gabriel: ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר ואשמע קול אדם בין אולי ויקרא ויאמר גַּבְרִיאֵל הבן להלז המראה (דני' ח יה-יו). ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גַּבְרִיאֵל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת מנחת ערב (שם ט כא). בא גבריאל ולימדו (ליוסף) שבעים לשון (סוטה לג.). אמר לו הקב"ה לגבריאל מגלך נטושה אמר לפניו רבש"ע נטושה ועומדת משׁשת ימי בראשית (סנה' לה:). כקול מים רבים זה גבריאל המלאך וכו' גבריאל שהוא אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות שעומדים לפניו (לפני האלהים) קולו הולך מסוף העולם ועד סופו (אדר"נ ב). —*והוא ממונה על בשול הפירות: אמר לו הקב"ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל פירות היזקק להם (סנה' לה:). —*והוא שר של אש: אמרו בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבש האש וכו' בשעה שהפיל נבוכד נצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמי שר הברד לפני הקב"ה וכו' אמר לו גבריאל אין גבורתו של הקב"ה בכך שאתה שר ברד וכו' אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס אמר לו הקב"ה רד באותה שעה פתח גבריאל ואמר ואמת ה' לעולם (פסח' קיח.). אילמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהן של ישראל שריד ופליט (יומא עז.). מיכאל שר של שלג וגבריאל של אש ולא זה מכבה זה ולא זה מזיק לזה (מד"ר שה"ש, לאיכה ורתיכה). — *ועומד משמאלו של הקב"ה: ד' כתות של מלאכי השרת מקלסין לפני הקב"ה מחנה ראשונה של מיכאל על ימינו ומחנה שנייה של גבריאל על שמאלו וכו' ושכינת הקב"ה באמצע (היכלות ו). — ואמר הפיטן: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו, ומיכאל וגבריאל מימינו ומשמאלו (ר"י הלוי, יקירים). נוהם מיכאל וגועה גַּבְרִיאֵל זועק אוריאל וגועש רפאל (אופן לשה"ג, כלולי אש). —*והוא משמש בחדש שבט (חרס הגדול, כספ' ברכת אברהם, לכבוד דר' ברלינר). —*ומשמש ביום ב בשבוע וצורתו: ביום ב משמש גבריאל וזה המלאך כדמות איש ויש לו קרנים ועל כל קרן וקרן מהם מלאך אחד כדמות איש גם משמשים אישים וכו' וידיו פרושות ותחת יד ימינו משמש געריל ותחת יד שמאלו משמש כרוביאל ועל קרן ימין משמש רחוביאל ועל קרן שמאל משמש אחריאל ועל רגלו משמש להביאל ותועלת זה לתת כח לכל חבוש ולנצח בכל מה שתרצה לנצח כמו מלחמה ומריב וכל דבר שתרצה (חכמ' הכשדים, דר' גסטר, PSBA XXII,348). — ואצל החוקרים הוא *שכל הפועל: כי השפע המגיע לנביא הוא מאת השכל הפועל שלדעתם הוא למטה ממניע גלגל הירח ונקרא לדעתם בני אישים וגבריאל (האמונות לרס"ע פלקיירא ח ד). ויאבק איש עמו זה גבריאל והוא השכל הפועל לדעת חכמי המחקר והיא המעלה העשירית ממעלות המלאכים הנקראים אישים (ר' בחיי, וישלח, למה זה). — ויקראוהו קצתם גם *רוח הנאמן: אמנם הישמעאלים לא אמרו לעולם שהאל יתברך ידבר עם הנביאים או נראה לו אלא נמצא יקראוהו גבריאל והרוח הנאמן (אמונה רמה ו א). — ואצל המקובלים: גבריאל שר הגבורה (גלאנטי, קול בוכים יז:). וכשיגיע הרצון מאת מלך מלכי המלכים ברוך הוא שימעט ויחסר האצילות הבא מצד סמאל ולילית באמצעות השר הסומא בבליון גמור על יד גבריאל שר הגבורה המעורר מלחמה עמהם בסיוע שר החסד (עמה"מ, קרית ארבע יד).

***גַּבְרִית**[1]), תה"פ, — כמו גֶּבֶר, כמו תרנגול, **hahnartig**, **comme un coq; cock-like**: האומר שחטו תרנגול

---

[2]) והגיה פינסקר שם ויתגדלון, אך אין צרך והעקר כמו בכ"י.

[1]) לוי נקד גִּבְרִית. אבל משקל פְּעָלִית יתהוה

זה שקרא ערבית (כמו עורב) ותרנגולת שקרתה גבריה יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:). ומה שנהגו העולם לשחוט תרנגולת שקורא גברית אומרים שכן צוה החסיד (כ"י, יו"ד קעט).

*גַּבְרָן, ש"ז, — אדם חזק, גבור, בסגנון קצת המוני ולצני: וגם נסע עמהם דוד הבעל עגלה של רבינו הקדוש שיהיה כמו משרת כי אמרתי אפשר יהיה להם חס ושלום איזה פגע בדרך והוא גברן גדול ויכול להציל אותם (מגלה טמיר' מד). — ולנק' גַּבְּרָנִית, אשה אמיצת לב: ואפשר שיאמר שם אשות בכל מקום שירצה האדם להזכיר נשים גברניות וחכמניות (ר"אבדרשי, חות' תכל' אבות). שפלות וזריזות וגברניות ועצלניות (שם).

גְּבֶרֶת, ש"נ, כהפס' גְּבֶרֶת, כנו' גְּבִרְתִּי, מ"ר גְּבִרוֹת, גְּבִרוֹת, גְּבִרוֹתַי, — א) אשה שיש לה עבד או שפחה היא גברת להם, **Herrin, Gebieterin; maîtresse; mistress**: ותאמר (הגר אל המלאך) מפני שרי גְּבִרְתִּי אנכי ברחת ויאמר לה מלאך יי' שובי אל גְּבִרְתֵּךְ והתעני תחת ידיה (בראש' יו ח-ט). הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גְּבִרְתָּהּ כן עינינו אל יי' אלהינו (תהל' קכג ב). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת וכו' ושפחה כי תירש גְּבִרְתָּהּ (משלי ל כא-כג). — ב) בהשאלה, מדינה שולטת ומושלת במדינות אחרות: שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גְּבֶרֶת ממלכות (ישע' מז ה). ותאמרי לעולם אהיה גְּבֶרֶת (שם ז). — ג) תאר כבוד של דרך ארץ לכל אשה חשובה, **Madame**: לא שישאל לה (לבעלת הבית) לשלום אלא לבעלה ישאל מה שלום הגברת (רש"י ב"מ פז.). הקנקן ריקן בלי יין, והגבינה נגוכה בלי זין, והגברת עורת בלי עין (ראב"ע, סולא' אחיאסף ח). פן תפקוד עלי עון הגברת הטהורה (עמנ', מחב' ז).

*גַּבְרְתָן[1], ש"ז, מ"ר גַּבְרְתָנִים, לנק' גַּבְרְתָנִית, גַּבְרְתָנִיּוֹת, — אדם בעל כח ועצמה במדה מרבה: יהושע גברתן כמוך (ספרי, וילך קה). — ולנק': מה כחי ליחל ומתשת גברתנית (שלמה הבבלי, סלי' ג עשי"ת). בשפל ישבה התשה נחלשה גברתנית (אליהו בר"ש אפס הוד). שלישיה גברתנית (רש"י ישע' יה ה) הרוצה וגברתנית (יוסף דן יחייא, פי' מגי' רות, ויאמר בעז). גברתנית עצומה צנועה תמימה (נפש' הלדיק, מלכת כיס"ע וירמייזא, ש' ד תכ"ו). כי היה (הגולייר) שונא יהודית אחת גברתנית שבעיר (הספר בכלויים, שנת ד' תקל"א, QGJD II, 67). לפי שהיתה (אשת אמציה) גברתנית כי אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן חמש עשרה שנה (מיוחס לרש"י, דהי"ב יג כ). מינה את אשתו לשולטנית וגברתנית (פנקס קראקא, שנת ת, אולה"ם ד). היא היתה אשת חיל וגברתנית (יעב"ץ, מגי' ספר קנה). — *וגבירתנית: ומפני שהיתה הפסולה יפיפיה וגבירתנית ומשכלת נתנו רבים עיניהם בה לישא אותה (שו"ת חות יאיר קלח). ולקח (הקצין) הזונה הנ"ל לאשה באמרו שהיא גבירתנית ומשכלת גדולה (שם קלא). — ובהשאלה *מכה גברתנית, חזקה מאד: באת עלי מכה, גברתנית ומתשת אותי (פסיק' דר"כ, אנכי אנכי א). מפני שהיא (הצרעת) מכה גברתנית (מד"ר במדב' ז).

*גבש, ממנו *גָּבַשׁ, *גַּבְשׁוּשׁ, *גַּבְשׁוּשִׁית.

*גָּבַשׁ, עת' יִגְבַּשׁ, — א) מלא בגבשוש: בית הפרס שגבשו בגבשושין (תוספתא אהל' יז ט). — ב) *פ"ע: סירים סוריך גבשו ולא עבשו (שלמה הבבלי, אך כן, ד' עשי"ת).

— הפע', *הִגְבִּישׁ: הגביש ארץ והדשיא אותו, מאורות האיר באור הדרתו (ראב"ע, דיואן, איגר', לב).

*גֶּבֶשׁ, ש"ז, — כמו גֶּבֶס: לקוח פרי רימון שרוף באש ועפץ וגבש הוא היפסים (אסף הרופא, ספר הרפואות לח).

*גַּבְשׁוּשׁ, — בליטה, כמו גבשושית: פטפוטים כמין גבשוש העולה מן הכירה (רה"ג, כליס ס יא).

*גַּבְשׁוּשִׁית, ש"נ, מ"ר גַּבְשׁוּשִׁיּוֹת, — תל קטן מעפר, **kleine Erhöhung; butte; heap, mound**: מקצתו חריץ ומקצתו גבשושית (ירוש' ערוב' ב כא ג). היתה לו גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה בשדה חייב משום חורש (שבת עג:). שאפילו גבשושית קטנה דומה עליו (על הזקן) כהרי הרים (שם קנב.). בהר המתלקט עשרה מתוך ד' מפני שעולה כמין גבשושית יתר משיעור שליש ואין החבל נמתח אבל הר המתלקט י' טפחים מתוך ה' אמות נוח הוא למדידה מודדו מדידה יפה כי גבשושית שליש (ר"ח עלוב' נח:). פעמים שמגרש הים בזעפו על שפת

רק מן משקלים שע"פ בסמיכות יחיד היא מנקדה, שמאלית, ימנית.

1) כך נקד לוי, וכן קריאת הספרדים והאשכנזים.

רפש וטיט ומתקבץ על שפתו ועולה כמין ג ב ש ו ש י ת וכשנם הים ישאר זה הטיט ומתייבש (שם ח.). גם מגבוה ייראו מ ג ב ש ו ש י ו ת ותלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לשוק פן יכשל בהם (רש"י. קהל' יב ה). — ומ"ר: שתי ג ב ש ו ש י ו ת עשו וקרו זה הר גריזים וזה הר עיבל (ירוש' סוט' ז כא ג). — ״וגביהה בכלל: ג ב ש ו ש י ת הדרכים כי הוא ענין גבהות (רד"ק ישע' מ ד). ולא ימצא בו לא עקוץ ולא חדוד לא קרן ולא גומה ולא ג ב ש ו ש י ת (נחמ' ונע', דוד גנז כ לא).

גַּג[1], ש"ז, סמי' גַּג, ובהה המקום בסוף גַּגָּה, כנ' גַּגִּי, מ"ר גַּגּוֹת, *גַּגִּים, כנ' גַּגּוֹתַי, — א) מכסה הבית מלמעלה, Dach; toit; roof: שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג (תהל' קב ח). יש לו ג ג ברשות הרבים ומבקש לבנות על גביו עלייה (תוספתא ב"ב א ד). המעלה האגודות ל ג ג בשביל שימתינו להיות אוגד בהן (שם מכשי' ג א). והיא (רחב) העלתם (את המרגלים) הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג (יהוש' ב ו). ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך (ש"ב יא ב). חורי בית העליונים ותחתונים ו ג ג היציע ו ג ג המגדל (פסח' ח.). וצפית אתו (את המזבח) זהב טהור את גגו ואת קירתיו (שמות ל ג). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (דבר' כב ח). הרואה (את הסולם) אומר להטיח ג ג ו הוא צריך (כילה ט.). — ומ"ר: מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע' כב א). בחוצתיו חגרו שק על גגותיה וברחבתיה (של מואב) כלה ייליל ירד בבכי (שם טו ג). לכל הבתים אשר קטרו על גגתיהם לכל צבא השמים (ירמ' יט יג). שורפין אותו (את הפסח) בחצרותיהן או על ג ג ו ת י ה ן (פסח' ז ח). יורה שמורה את הבריות להטיח ג ג ו ת י ה ן (תענ' ו.). — ומ"ר: *גגים: בשפל ג ג י ם ג ג ו (של העני) ובמרום הרים כרמו ממטר ג ג י ם ל ג ג ו ומעפר כרמו לכרמים (סנה' ק:, כשם כ"ס). ג ג י ן הללו אין אוכלין שם קדשי קדשים וכו' וטמא שנכנס דרך ג ג י ן להיכל פטור (שבוע' יז:). ג ג י ם המשופעים והמכוסין ברעפים שאינם ראויים לתשמיש (רשב"א, תולדות אדם מג). — ב) *בכלים: שאין ב ג ג ה (של כילת חתנים) טפח (שבת קלח:). —וגג בחלום *סימן לגדולה: העולה ל ג ג בחלום עולה לגדולה (ברכ' נז.). — ואמר המשורר: שכבו וישנו אחי כאשר נסיתם וחלמו כי בלכם לגג

[1]) לא ידוע מקורו. Kö. (ב, 91) סובר כי מן גֵּו נעשה ג ו ג ו, גוגי, גוגה, ואחר נתחלף ונעשה גג.

עליתם (יל"ג, קריאת הגבר). — ג) בהשאלה, *הקצה העליון החצון של פרי וכדומה: ג ג תמרה (חול' כז:). — ד) *עליונו של תל וכדומה: ג ג ו של גבול (ירוש' כלא' ג ו). — ה) *הקו העליון של האותיות: כגון שנטלו ל ג ג ו של חית ועשאו שני זיינין (שבת קד:). — ו) ״בהנדסה: המרבעת בג' פנים בצלע בחוט ו ב ג ג איזו היא הצלע זה המחזיק דופנותיו של ג ג וכו' ו ה ג ג עצמו היא המשיחה (משנת מדות א, מהד' שטינשנ', בקבץ לחכמ' החשבון). הרוצה למוד את ה ג ג המרובע אפילו שהוא שוה וכו' מצרף ארך בתוך רחב בתוך העמק והעולה משלשתן היא משיחת ה ג ג (שם ב). — ז) בהשאלה, ״חרש בגגות, כנוי למשכב זכור: תמר בת שם בן נח היתה והיתה נאה וכיון שנטלה ער אמר עכשיו היא יולדת והיא מתכערת מה עשה היה מניח השדה וחורש ב ג ג ו ת לשון נקי (מדה"ג, וישב).

*אַגֵּר.

טפחות.

״רעפים.

תקרה.

א. גַּד[1], ש"ז, — הוא *כסבר, צמח שנתי, זרעו עג"ל טוב הריח, ישתמשו בו לתבלים ולרפואה, Koriander; coriandre; coriander: והוא (המן) כזרע גַּד[2]) לבן וטעמו כצפיחת בדבש (שמות יו לא). והמן כזרע גַּד הוא ועינו כעין הבדלח (במדב' יא ז).

ב. גַּד[3], כהפס' גָּד, — א) מזל, מקרה של טוב ואשר, Glück; bonheur; fortune: ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן ותאמר לאה בא גד[4]) (ברא'

[1]) בלשון כנע' פונית גוד, ומקורו לא נתברר, ובמשמ' השם אין ספק, הקבלה ורוב התרגומים הקדמונים מסכימים בזה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א גדא. אך השבעים תרגמו κόρίανον, וכן הירונ' cozandium, וכמו"כ רסע"ג כ ז ב ר ה, שהוא כוסבר, וכן ריב"ג בהחלט: כזרע גד שהוא כ ס ב ר. רק ראב"ע הביא י"א חרדל, אך שאר המפרשים פרשו כמו ריב"ג. ויש עדות לזה גם מלשון כנענ' פונית, שהעיד .Diosc שבני קרתא חדתא קראו לו γοίδ, (Bochart Can. 2,15), שאין ספק בדבר שהוא גוד.

[3]) בערבית גַד a), בסורית גדא. — [4]) כך הוא הקרי, והכתיב בגד.

جَدّ

לי׳יא). ג ד ג ד י [1]) וסנוק לא אשכי ובושכי (שבת סז:). —ואמר הפיטן: ובגדי גד גַּדִּי ויהי אלהים עמדי (כנף רענניס לו.).—ב) האלהות הממונה על האשר והמזל, Fortune: ואתם עוזבי יי׳ השכחים את הר קדשי הערכים לַגַּד [2]) שלחן והממלאים למני ממסך (ישע׳ סה יא).—ג) ׳כנוי לכוכב צדק, Jupiter: ג ד הוא כוכב צדק (ראב״ע בראש׳ ל יא). תוך ידך השר מתוק כצוף רותם, עד כי זמן אוסר לך עש וגד רותם (רמב״ע, תרשיש א שמה).

ג.*גַּד, ת״ז, לנק׳ גַּדָּה, מ״ר גַּדִּים, גַּדּוֹת, — מי שטעמו חריף, עוקץ ואוכל, acre; piquant; herb: והגוים טועמין אותו (את המן) מר וגד (מד״ר שמות ה). ג ד י ם ומררין (שם בראש׳ עא).

גֵּד [3]), ש״ז, מ״ר גֵּדִים, — צמח מר, חריף, מין לענה, Wermut; vermout; wormwood: דברים שקשין לאדם כ ג י ד י ן [4]) (שבת פז.). וכיון שהיה (המן) יורד בנחלין היו אומות העולם באין לשתות ממנו והוא נעשה בפיהם ג ד ולענה (תנחו׳ כוכר, בשלח כ). אומות העולם לא היו יכולין לטעום ממנו שהיה בפיהם כ ג י ד י ן (שם כב).

*גְּדַגֵּד [5]), גודגוד, ש״ז, מ״ר גדגדים, גודגודין,— רמש דומה לצרצר, והוא שחור וקצר, ויצרצר בפרט בלילה, Heimchen; grillon; (house) criquet: אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית והמגבח ל ג ו ד ג ד י ן [6]) (תוספתא שבת ז ח).

*גְּדַגְּדָנִית [1]), גְּדַגְּדָנִית, גודגדנית, גודגודנית, ש״נ, מ״ר ־ניות, — א) צמח ממיני הירקות, והוא מאכל לבהמות, Melilotus: פעפועין וגדגדניות [2]) ותלוגלוגות (ירוש׳ פאה ח כא). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן ג ד ג ד נ י ו ת וכפניות ופגי תמרה (ברכ׳ נז:). ג ו ד ג ד נ י ו ת מרובי בנים יאכלו חשוכי בנים לא יאכלו (עירו׳ כח.). שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח והרעב והנתק וכו׳ וגדגדניות וכשות שלא בזמנה (גיט׳ ע.).—ב) ׳גרגרים אדמי הקלפה, מלאי מים [3]), Kirsche; ceirse; cherry: דברים הרגילין

[1]) פרש הערוך וכן רש״י: התמזל מזלי, ועי׳ ערך אשך וערך בשך. [2]) בארמית גדא: ערסא ד ג ד א (נדר׳ נו.), הערש של הגד. ואמר הערוך: מטה עשויה לשר שבבית כגון מזל או כוכב. ואמרו שם בתוספות: נוהגין היו להציע מטה למזל הבית. לגדא דהר (חול׳ מ.). וביש גדא, רע המזל.

[3]) משקל חֵץ, לֵב, זֵק. בארמ׳ גידא. ות״י מרה כלענה מרירי היך גידי. בסור׳ ג ו ד ד א, לענה, ובכלל דבר מר. זר״ח וריב״ג מפרשים גד גידים ח נ ט ל a) בערבית. — [4]) ואמר ר״נ: הדלת דגוש והוא לענה.

[5]) בערב׳ גִ׳דְגִ׳ד b), ועי׳ הערה שלקמן.— [6]) כך בתוספתא צוק״מ. ובנוסח׳ הדפוס במקום והמגבח והמגבה, ובמקום גודגדין יש גרסה לגורגדין וברוב הנוסח׳ לגרגרן, ולא מצאתי להקדמונים פרוש לזה. ה ע ר ו ך לא הביא כל המאמר וזה נותן מקום לשער כי בנוסחה שלו לא היה מאמר זה. הגר״א הגיה המגביה במקום המגבה ופרש בעל מנחת בכורים והמגבה לגרגרן מ ג ב י ה ל ג ר ו נ ו ומהלך בקומה זקופה כדרך האמורי. ע״ב. ואינו שוה לאבד טפת דיו לדחות פרוש זה. לוי וקוה׳ לא הביאו כלל מלה זו, רק י ס ט ר ו ב הביאה ופרש גודגדין מלשון גד, אלהות האשר. אבל, אין שום יסוד לחשב כי היתה להשם גד עוד צורה זו שלא נזכרה אפילו פעם אחת בכל המקומות שדברו שם אודות אלהות זו. והנה הגרסה לגרגרן בודאי שבוש היא, כי לפי הענין אין שום מקום פה ל ג ר ג ר ן במשמעתו הרגילה. ומשתי הגרסות גודגדין וגורגדין יש לקבל הראשנה, כמו שקבלה גם יסטרוב, ולפרש מלה זו כמשמעת המלה גִ׳דְגִ׳ד בלשון ערבית, שפרשוה המלונים הערבים כמו שרשום בפנים, ואפשר שהיה זה מדרכי אמורי לגבח, ר״ל למרוט שערות הראש, להגודגדים שמצרצרים בלילה, כמו שהיו מרקדים לשלהבת ומצוחים לתנור ושותקים לעדשים וכיוצא באלה. והנה למלה זו גדגד יש בלשון ערבית עוד משמעה משאלה, והיא מורסה בבת עין, ואפשר שגם פה הכונה לזה, ואולי שמשה מלה זו גם בעברית בשתי משמעות הללו.

[1]) אין חבר למשקל זה פ ע פ ע נ י ת, במשקלי השמות שבמקרא. וגימל פ ת ו ח ה לפי הכתיב בירוש׳ ובהערוך ובקצת כ״י של הבבלי. והנקוד השני גימל מקובצה לפי הכתיב גודגדנית שבנוסח׳ הדפוס של הבבלי, וגם בפרוש ר״נ גאון ור״ח, ולפי הכתיב הרגיל בספרות הפוסקים. וכבר העיר לֹו (Löw, Pfln. 447) כי הגרסת בשתי דלת אחרי הגימל היא קבועה בכל המקורים, ואעפי״כ דעתו שצריך לגרוס בשתי ריש מפני שכך היא מלה זו בסורית ג ר ג ר י ת א, שאין ספק בה. ומקור השם לא נתברר, ואולי נסתעף מן גרגיר, עי׳ זה.—[2]) ואמרו שם: בעון קומי היידין אינון אמר לון קקולי והנדקוקי ופרפחינה, ר״ל: שאלוהו מה הם (אלה השלשה צמחים שהזכיר) ואמר להם: קקולי הנדקוק ופרפחינה. מוכח, כי גדגדנית היא הנדקוק, שהוא חנדקוק a) בערב׳, שהוא Melilotus. וכן בגמ׳ בבלי עירו׳ המובא בפנים אמרו: כי קאמר רב (שמערבין בגדגדנית) ב ה נ ד ק ו ק י מ ד א י. מוכח כמו״כ שגדגדנית סתם היא הנדקוק.— [3]) רש״י (ברכ׳ נז:) לעז גדגנית

a) حنطل b) جُدْجُدْ

a) حندقوق

לבא אחר הסעודה לקנות הפה וכו' כגון תפוחים ועוזרנין וגדגדניות ושאר פירות (ר"ש בן חפני, שערי ברכ' בית תלמ', כ 385). שיש לברך על הגרעינין של גודגדניות וגרעיני אפרסקין ושל תפוחים (תוספ' ברכ' לו:). נמצאו במרה גרעיני תמרים או של גודגדניות כשרה (הרוקח, שפה). ישחוק זרע גרעיני הגודגדניות היטב ויערבנו במים וישתנו (מ' אלדבי, ש"א ד ג). ומהאילנות התמרים והגפנים והזיתים תפוחים תותים גדגדניות חבושים תאנים (צידה לדרך א א כט). ואמרו כי האילן הזה (הנוטף מין שרף הנקרא דם תנין) בעת שצומח מהארץ עושה פרי טוב ויפה כצורות גודגדניות ירקות (ארח' עולם ח"ב יו). והם כשני מיני גודגדניות כגון ויינקשל וקירשן [1] (רמ"א, שו"ע או"ח רכה ד). והמכשלה הזאת תחת יד המון העם שכשהגודגודניות התליעו בודקין שלשה מהם ואם אינם מוצאין בהם תולעת אוכלין השאר בלי בדיקה (כנה"ג, טור יו"ד פד). ועל גרעינין של גודגדניות שאנו לועזים צירושי (תשב"ץ, מנס' כר"מ מרוטנב' שכב). הפובידל שלנו שעושים מגודגדניות ושאר מינים שממעכים אותם ומוציאין גרעיניהן (לבוש או"ת רב ז). שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתייה מברך (שם ריב א). בכל מיני מאכל משתתפין חוץ מבגודגדניות שנעשו קשים (שם שפו ד). קח הקליפה מאילן הגודגדניות ששה לוט וכו' (אמתחת בנימ', רפואה שלמה לו.).

גדד[2], ממנו א.גָּדַד, ב.גָּדַד אולי, א.גְּדוּד, ב.גְּדוּד אולי, *גִּדּוּד, *גְּדִידָה.

צירתיש, שהוא לפי המקובל cerise בצרפתית, אעפ"י שבערוב' וגיט' לעז איילנדרה כמו הי"מ שבערוך, והעיר קוה' שזה מפני שבעת שהיה מפרש מס' ברכ' לא ראה עדיין את ספר הערוך. והנה פלישר בהגהותיו ללוי פקפק בזה, מפני שקשה להניח כי נתחלף לרש"י ההנדקוק, שהוא ירק כ"כ ידוע, בפרי עץ כ"כ משונה ממנו, ולכן שער, פלישר כי כונת רש"י בלעז צירתיש היא להמלה הצרפתית cierge, שהוא צמח דומה קצת להנדקוק. אבל כבר דחה לו במקום המובא למעלה השערה זו של פלישר, מפני שכל הפוסקים השתמשו במלה גודגודנית לפרי העץ, וכן מתורגמת מלה זו בא"ב של בן סירא (מזמן קרוב לרש"י) ceraso. ובמשמעה זו השתמש במלה זו גם ר"ש בן חפני. — [1]) בגרמנית Kirschen Weichsel. — בערב' גֻ'ד a) פרי כפרי השטה.

[2]) בערב' מקבילים לשרש זה שלשה שרשים דומים: גַדד b) גד'ד' c) קדד d), שלשלשתם יש משמעה יסודית

---

a) جُد b) جدَد c) جذَذ d) قَدَد

א.**גָּדַד**[1]), פ"י, עת' יָגֹד, יָגוּד, יְגֹדֵּד, — א) חתך וקטע דבר מן דבר, abschneiden; couper de; cut off: פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד (פרה ב ב). עכו"ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה בודקין אותו אם אמר בדעת ישראל הפרשתיה יגוד[2]) וישתמש במותר (ערכ' ו.). גדד[3]) שתי לשונות לוכסן גדד שתי כרעים לוכסן (כלים יח ה). — ב) חתך ולקט התמרים מאילן הדקל [4]), — כמו בצר בענבים, ארה בתאנים ומסק בזיתים, pflücken(Datteln); cueillir (les dattes); harvest (dates): התולש והבוצר והקוצר והמוסק והגודד והאורה כולן מלאכה אחת הן (תוספתא שבת י יז). תני ר' חייא הקוצר הבוצר המוסק הגודד התולש והאורה כולהן משום קוצר (ירוש' שם ז ט). שבוי שנשבה והגיע קמה לקצור ענבים לבצור תמרים לגדוד[5]) זיתים למסוק בי"ד יורדין לנכסיו ומעמידין אפוטרופוס וקוצר ובוצר וגודד[5]) ומוסק (ב"מ לט.). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודדין[6]) בתמרים ובוצרין בענבים ומוסקין בזיתים הרי אלו אוכלים ופטורים (שם פט:). עד שיגדוד[6]) שלשה גדידות ויבצור שלשה בצירות וימסוק ג' מסיקות (ב"ב לו:).

— פָּעוּ', *גָּדוּד, ת"ז, לנק' גְּדוּדָה, מ"ר גְּדוּדִים, גְּדוּדוֹת, — א) דקל שגדדוהו, שקטפוהו, שגדדו התמרים ממנו: סוף סוף כל העומד ליגדד כגדוד[7]) (כתוב' נא.).

של חתיכה, והסתעפו ממנה מושגים מתחלפים, ועי' הערות להפעלים והשמות הנגזרים ממנו.

[1]) בערבית גדa), קטע. — [2]) יש גורסים יגור בריש, מלשון גרר, כמו גרד. וכן ברגמ"ה. ובתוספתא מגי' ב הגרסה גורדין. אך ממה שנאמר וישתמש במותר נראה ברור כי העיקר כפרוש רגמ"ה ורש"י, שפרשו יקוץ, יחתוך את מקום השם. ולכן הגרסה הנכונה היא יגדוד. — [3]) במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם (הוצ' דרנב') גרר בריש במקום גדד בדלת. — [4]) בערב' גַדּ אלנח'ל, b) צרמה, ר"ל גד הדקל, קטף ולקט התמרים (לשאן אלערב). — [5]) בנוסחאותינו לגדור וגודר. אך בכ"י לגדוד וגודד (עי' ד"ס), וכן היתה הנוסחה בגמ' שהיתה בידי ריב"ג. — [6]) כך גרסת הערוך. וכן בכ"י ובהי' הריטב"א, ובנוסחאותינו ד במקום ר. — [7]) כך גרסת הערוך, ובתוספות ב"ב מב: בד"ה שבת, הגרסה ליגדר כגדור, בריש בסוף. ובנוסח' פה לגזוז כגזוז. והענין עסוק בתמרים, וז"ל הגמ': ההוא דאתא לקמיה דרב יוסף אמר להו הבו ליה מתמרי

---

a) جَدّ b) جدّ النخل

—ובהשאלה. אדם בידים ריקניות. שאין בידו כלום : ואני (יעקב) לא נזם אחד ולא צמיד אחד נכי חנינה אמר ג ד ו ד שלחו (יצחק את יעקב) (מד"ר כראש' סח). — ב) ימי שיש לו חתך בבשרו : ואתם ראויים להיות נאים ולא ג ד ו ד י ם ומקורחים (רש"י דבר' יד א). ועי' ג ד י ד ה. — ומקור יְגְדוּד, לְגְדוּד : לפי שאנשי הצבא המתפשטים כחמשה או כעשרה לשלול שלל ולבוז בז נקראים גדודים לפי שהם הולכים ל ג ד ו ד ולשלול מה שתמצא ידם (אבר' בדרכי, חותס תכנית, גדוד), ר"ל לחתוך.

— נִפע', *נִגְדַּד, הִגָּדֵד, ליגדד : העומד ל י ג ד ד[1]) כגדוד (כתוב' נא.).

— פִע', *גִּדֵּד, — חתך, כרת, ובהשאלה החריב והשמיד : בא מי שעתיד ל ג ד ד משתיהן של אומות העולם (מד"ר בראש' עא). שמשם הקב"ה יוצא ו מ ג ד ד משכנותיהם ומשתותיהם של אוה"ע (תנחומא, כי תבא יג). בא מי ש מ ג ד ד נביאי הבעל ונביאי אשרה (בראש' [2]) ל יא).—ואמר הפיטן : יריעותי גֻּדְּדָה, אהלי שדדה, וחרשה ושדדה (קרובֹ' א' ר"ה). — ובמשמעה הראשונה : וכן אם ג י ד ד שתי ברעים טפח על טפח (ר"ש כלי' יח ה).—ובמשמ' עשה גדידות בבשרו : עיקר הלאו ידענו שהוא שלא נ ג ד ד עצמנו (כ"מ ע"ז יב יד). האיך לוקה ה מ ג ד ד עצמו (שם).

— פוּע, *גוּדַד, — עשה גדידה בבשר : (אם היתה כונת הכתוב בלא תתגודדו לא תעשו גדידות בבשר היה לו לאמר) לא ת ג ו ד ד ו[3]) (יבמ' יג:).

— פֹע', *גֹּדֵד, מגודד : שאם היה הכהן מקורח ו מ ג ו ד ד אינו ראוי לעבודה (רמב"ן דבר' יד א).

— הִתפ', הִתְגּוֹדֵד, — א) עשה בבשרו חתך, בהתפעלות הרגש, sich Einschnitte machen; se faire des incisions; to make incisions in one's own body: בנים אתם ליי' אלהיכם לא תִתְגֹּדְדוּ ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דבר' יד א). ויקראו (נביאי הבעל) בקול גדול וַיִּתְגֹּדְדוּ כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עמקם עד מתי תִּתְגּוֹדָדִי (ירמ' מז ה). שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים וּמִתְגֹּדְדִים (שם מא ה). — הִתְגּוֹדֵד לפלוני, עשה לעצמו חתך בבשרו בשביל מות פלוני : ומתו גדולים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יִתְגֹּדַד ולא יקרח להם (ירמ' יו ו). — ב) *נבדל ונפרד חבורות חבורות[1]) : לא ת ת ג ו ד ד ו לא תעשו אגודות אגודות (יבמ' יג:). והתחזקו בדבר זה יותר מדי כדי שלא י ת ג ו ד ד ו קהלות ישראל ותעשה תורה כשתי תורות (תשו' גאו', JQR XVII, 274).

ב. גָּדַד, עבר גַּדֹּתִי[2]), עת' יָגֹד, עם על, גַּד על, יָגֹד על, — התאסף גדודים גדודים[3]) sich scharen, s'attrouper; to form troops: יָגֹדּוּ[4]) על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו (תהל' צד כא). —ובמשמעה זו השתמשו בו בהספרות : שוא תדלגי בית דגון שוא שם תָּגֹדִּי (יל"ג, דו"מ ד).

— הִתפ', הִתְגּוֹדֵד, — התקבץ : ואשבע אותם וינאפו ובית זונה יִתְגּוֹדָדוּ[5]) (ירמ' ה ז). עתה תִּתְגֹּדְדִי[5]) בת גדוד (מיכ' ד יד). — ואמר הפיטן : המון גדודים, סביביו מ ת ג ו ד ד י ם, תהלתו מגידים, וקדשתו מיחדים (שבת ב חנכה, אמלו בתופף). — ועי' גוד.

ג. *גָּדַד, פ"ע, —היה המזל, ולווי גַּד[6]) : ג ד[7]) גדי (שבת סז.).

גָּדָה[8]), ש"נ, כמו' גֶּדֶת, מ"ר גָּדוֹת, סמי' גְּדוֹת, כנ' גְּדוֹתָיו, — שפת הנהר, Ufer; bord, rivage; bank, shore: והירדן מלא על כל גְּדוֹתָיו כל ימי קציר (יהוש' ג יה). וישבו מי הירדן למקומם וילכו

דעל בודיא וכו' אמר ליה דחזייא לבודיה סאמינא סוף סוף כל העומד ליגדד כגדוד דמי. ובעבר' : ההוא שבא לפני רב יוסף א"ל תנו לו מהתמרים שעל המחצלת (שתחת הדקל) וכו' אמר לו מה שעתיד להיות נושר על המחצלת אמרתי סוף סוף וכו'. — [1]) עי' הערה הקודמת. —[2]) נשמט שם המפרש מבין הפתקאות שלי. — [3]) לשון הגמ' שם : האי לא תתגודדו מיבעי ליה לגופיה דאמר רחמנא לא תעשו חבורה על מת וכו'.—[1]) בערב' תַקַדַּד אלקום a), נפלג ונהחלק העם לסיעות סיעות בדעות מתחלפות.

[2]) כן ר"י חיוג (דקדוק קנג). — [3]) כך פרוש רש"י, ראב"ע, רד"ק ואחרים. ואעפ"י שאין זה מתישב היטב לפי הענין בכ"ז כבר החלטה משמעה זו לפעל זה על פי פרושם של גאוני הלשון. והחדשים מבארים ת ק ף, אבל גם לזה אין יסוד. — [4]) כך במקצת ספרים (מ"ש), ובנוסחאותינו יָגוּדּוּ, ועי' גוד. — [5]) ויש מפרשים זה במשמעת א.גדד, התגודד, שרט שריטה בבשרו.

[6]) כמו גל מעלי חרפה ובוז (תהל' קיט כב).— [7]) ופרש הערוך התמזל מזלי.

[8]) משקל שָׁנָה, שְׁנוֹתַי, שְׁנוֹתֶיךָ. — בארמית גִּדָּא ובערבית גֹּד, גִּדָּה b) במשמעה זו. ואמרי החכמים כי נגזר מפעל גדד במשמעת חתך.

a) تَقَدَّدَ القوم b) جَدّ جِدَّة

בתמול שלשום על כל גדותיו (שם ד יח). הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו׳ ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו (ישע׳ ח ז). — ועי׳ גדיה, נהר.

א. גְּדוּד[1], ש״ז, מ״ר גדודים, — תלם[2], הבקיע והחריץ של התלמים, Furche; sillon; furrow: תלמיה (של האדמה) רוה נחת גדודה ברביבים תמגגנה צמחה תברך (תהל׳ סה יא). — ועי׳ חרישה.

ב. גְּדוּד[3], ש״ז, מ״ר, גדודים, —חבורת שודדים, חבורה של אנשי צבא, Schar; bande, troupe; troop: גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב (בראש׳ מט יט). ויקבץ עליו אנשים ויהי שר גדוד (מ״א יא כד). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ (הושע ז א). תשמע זעקה מבתיהם כי תביא עליהם גדוד פתאם (ירמ׳ יח כב). ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו (ש״א ל ח). ויקבלם דויד (את השלישים) ויתנם בראשי הגדוד (דהי״א יב יט). אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד (איוב כט כה). ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (ש״ב ד ב). וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה (מ״ב ה ב). ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל (שם ו כג). גדודי צבא המלחמה (דהי״א ז ד). — איש גדודים: וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה (הושע ו ט), ועי׳ ח כ י. — ואמר בן סירא: מי יאמין ב ג ד ו ד צבא המדלג מעיר אל עיר (ב״ס גני׳ לג לא). — ובהשאלה להצרות: יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם (איוב יט יב). תלאותיך יבואו אלי כ ג ד ו ד י ם, ומחרון אפך בגדי גדודים, אבניך יפלו על ראשי כגדודים, ורמש אדמתך ישיב אברי גדודים (תוכח׳ מוסר, עורא הבבלי פג.). — וגדודי אלהים: היש מספר לגדודיו (איוב כה ג). — *ולחיות: שכרו לשמור לו את הבהמה וכו׳ והלכה למקום ג ד ו ד י חיה וליסטין וטרפתו חיה (תוספתא ב״מ ח יח). המהלך במקום ג ד ו ד י חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה (ברכ׳ כט:).

***גְּדוּד**, ש״ז, מ״ר גדודים, — בליטה, גבשושית מהאדמה: דרש מרימר ג י ד ו ד חמשה ומחיצה חמשה מצטרפין (ערוב׳ לג:). ויעשה מהן (להשדה) ג י ד ו ד י ן גבוהין אמה (רגמ״ה ב״ב לט:). מקום שהמים בורין תחת ג י ד ו ד י שפת הנחל הגבוהים (רש״י ירמ׳ מח כח).

***גְּדוּדִיאֵל**[1], — שם מלאך, אחד השרים בפתח הרביעי של היכל זכות, השוקלים זכיותיהם וחובותם של בני אדם: הפתח הרביעי ממונה עליו המלאך אוניה וכו׳ ותחת הממונה הזה יש שני ממונים אחד לימין שמו הריאל והשני לשמאל ג ד ו ד י א ל וכששוקל הזכיות שוקלם בימין והעבירות שוקלם בשמאל (עמה״מ, הבריאה כ).

א.*גְּדוּדִית, ש״נ, מ״ר גדודיות, — חלק מכותל שלא נשלם, ושארית מכותל שנהרס, Mauerstück; pan de mur; debris: היו שם ג ד ו ד י ו ת גבוהות עשרה טפחים (עירוב׳ ה א). חצר גדולה שנפרצה לרשות הרבים ונשתיירו בה ג ד ו ד י ו ת גבוהות י׳ טפחים (תוספתא שם ז ז).

ב.*גְּדוּדִית[2], ש״נ, מ״ר גדודיות, — חבורה של הולכי דרכים, שירה: והשימותי את מקדשכם מן ה ג ד ו ד י ו ת[3] (ספרא בחוק׳ א). והשמותי את מקדשי מן ה ג ד ו ד י ו ת ושירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבוא שם וכו׳ שממון מקדש מן ה ג ד ו ד י ו ת (רב״י ויקר׳ כו לב).

---

[1]) בערבית ח׳ד, ח׳דוד a) במשמעה זו. — [2]) כך פרש מלה זו ריב״ג, ראב״ע, בשם י״א ורד״ק. רק שרד״ק אמר כי התלם הוא הגבוה שבין שני החריצים, והגדוד הוא החריץ, ועי׳ תלם. ופרוש רש״י מלשון גדוד שלקמן אינו נכון.

[3]) הסכימו החכמים שנגזר מן ג ד ד במשמ׳ חתיכה, ור״ל ח ל ק, חבורה. ומענין הדבר, שמן השרש הערבי צרמ b) שמשמש במשמ׳ חתיכה בכלל, וביחוד צרם אלנח׳ל במשמ׳ ג ד ד התמרים מן הדקל, נסתעף השם צרם a) במשמעה המון, גדוד, והשם צראם b) במשמעה מלחמה.

[1]) וכן בזהר פקודי דף רנב: תחות האי ממנא אית תרין ממנן חד לימינא וחד לשמאלא חד לימינא הריאל שמיה חד לשמאלא ג ד ו ד י א ל שמיה וכד אתקלו זכיין וחובין דא אכרע לסטר ימינא ודא אכרע לסטר שמאלה וכלהו אתכלילו בהאי רוחא דאקרי זכות אל. ע״כ.

[2]) אולי הקטנה מן גדוד. כך מ. סגל בהקבץ JQR,712. — [3]) כך לפי פרוש רש״י שמובא בפנים, אך ראב״ד בפרושו לספרא מפרש במשמ׳ יסוד.

---

a) خدّ خُدود b) صرم

a) صرم صرام

גדול, גד'ל, ת"ז, סמי' גדול, גד'ל, עם מקף-גדל, לנק' גדולה, מ"ר גדולים, גד'לים, גדולות, גד'לות, — א) רב הכמות, במדה, במספר, great; grand; gross: ואעשך לגוי גדול (בראש' יב ב). ויקימו עליו גל אבנים גדול (יהוש' ז כו). ויעש המלך כסא שן גדול (מ"א י יח). קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישע' ח א). וימן יי' דג גדול לבלע את יונה (יונה ב א). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (תהל' קד כה). מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת (בראש' טו יח). ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם (דבר' א יט). והאבן גד'לה על פי הבאר (בראש' כט ב). לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר' כה יג). שפת הסיר הגדולה (מ"ב ד לח). —ומ"ר: ויברא אלהים את התנינם הגד'לים ואת כל נפש החיה (בראש' א כא). אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גד'לת מאד (במד' יג כח). ויי' השליך עליהם (על האמורים) אבנים גד'לות מן השמים (יהוש' י יא). — ב) בדברים מפשטים, חזק, עז: ואקרא בקול גדול (בראש' לט יד). ויספדו שם מספד גדול וכבד (שם נ י). ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גד'לה נפלת עליו (שם טו יב). ויצעק (עשו) צעקה גד'לה ומרה (שם כז לד). וישנאה אמנון (את תמר) שנאה גדולה מאד (ש"ב יג טו). והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה (מ"א א מ). — ג) חשוב, רב הערך, קשה לעשותו: והיה כל הדבר הגד'ל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם (שמות יח כב). הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (דבר' ד לב-לג). וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גד'לים (שמות ו ו). המסות הגד'לת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגד'לים ההם (דבר' כט ב). לא תהא חזקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (ב"ב נג:). — *ובלשון נקבה בהחלט, בלי שם אחריו: גדולה מזו אמרו (ב"מ מ.), ר"ל דבר יותר גדול, חשוב, קשה. — ד) מי שיש לו יותר מלאחרים חכמה ודעת ויכלת, מדות נעלות, עושר וגדולה: והאיש משה גדול מאד בארץ מצרים (שמות יא ג). לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול (ויקר' יט טו). כקטן כגד'ל תשמעון (דבר' א יז). והוא (ברזלי) כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד (ש"ב יט לג). ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו (מ"ב ה א). נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו (תהל' עו ב). ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם (מ"ב ד ח). בתולה היא לאדם גדול נישאת (תוספתא שבת ז יז). — תלמיד אחד היה לו לר"א וכו' אדם גדול שמש (ערוב' נד.). —*וסתם גדול, היותר חשוב בחברה: כיזה צד סדר היסב בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה והשני לו למטה הימנו ובזמן שהן שלש מיטות גדול מיסב בראשו של אמצעית וכו' (תוספתא ברכ' ה ה). —ומ"ר: ואני אמרתי אך דלים הם (העם) נואלו וכו' אלכה לי אל הגד'לים ואדברה אותם (ירמ' ה ד-ה). ובני המלך שבעים איש גד'לי העיר מגדלים אותם (מ"ב י ו). א"ר אלעזר דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים (ב"ב קכה:). —*גדולי הדור: אנשים הללו גדולי הדור הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש (ברכ' סג.). מה אעשה שהרי גדולי הדור נטמעו בה (קדוש' עא.). שני גדולי הדור פירשו את הדבר (גיט' כג:). ר' אבא ור' אבהו וכל גדולי הדור אמרו וכו' (ב"ב נא:). שקצת גדולים הנמצאים בעמנו יתפארו בו (מלמד התלמי' בהר). וכן היה מעשה אבויה אבא מגדולי הדור וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלם (מד"ר קהלת, טוב אחרית). ובזמן הזה אני ראיתי כל גדולי הדור שאינן מקפידין כל כך בטבח שאינו מראה סכינו להם (סמ"ג, מ"ע סג). — יגדולי ישראל: שאין לעלות בלב אדם בזמן הזה לחלוק על כל גדולי ישראל (שו"ת מהר"א מזרחי נד). — ׳ומשל: הגדול מי שחטאיו ספורים (כוזרי א לג). —*גדול הבית, ראש הבית: אבל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן וכו' והוא שיש גדול הבית בבית וכו' אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות מונה עמהן (מו"ק כא:). — ה) הנולד קודם, elder; ainé; älterer: ויקרא (יצחק) את עשו בנו הגד'ל (בראש' כז א). ויחפש בגדול החל ובקטן כלה (שם מד יב). מצוה בגדול לייבם לא רצה מהלכין על כל האחין (יבמ' ד ו). וילכו שלשת בני ישי הגד'לים הלכו אחרי שאול למלחמה (ש"א יז יג). הניח בנים גדולים וקטנים אין הגדולים מתפרנסים וכו' ולא הקטנים נזונין על הגדולים (ב"ב ח ז). — ו) עליון על אחרים: עד מות הכהן הגד'ל (במדב' לה כה). — וסמי': גד'ל העצה ורב העליליה (ירמ' לב יט). הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר (יחזק' יז ג). — ומוקף: יי' ארך אפים וגדול-כח (נחום א ג). ארך אפים וגדול-

חסד (תהל׳ קמה ח). גְּדָל־חמה[1]) נשא ענש (משלי יט יט).—ז) אנשים שיצאו משנות הילדות: ויך את אנשי העיר מקטן ועד גָּדוֹל (ש״א ה ט). יברך יראי יי׳ הקטנים עם הַגְּדֹלִים (תהל׳ קטו יג).— וביחוד במשמעת רבים: כי מקטנם ועד גְּדוֹלָם כלו בוצע בצע (ירמ׳ ו יג). וילבשו (אנשי נינוה) שקים מִגְּדוֹלָם ועד קטנם (יונ׳ ג ה).—ח) גְּדֹלוֹת,בלי השם, במשמ׳ דברים גדולים: קרא אלי ואענך ואגידה לך גְּדֹלוֹת ובצרות לא ידעתם (ירמ׳ לג ג). הנה אשר בניתי אני הרס ואת אשר נטעתי אני נתש ואת כל הארץ היא ואתה תבקש לך גְּדֹלוֹת אל תבקש (שם מה ד־ה). עשה גְּדֹלוֹת ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). יכרת יי׳ כל שפתי חלקות לשון מדברת גְּדֹלוֹת (תהל׳ יב ד). וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גְּדֹלוֹת אלהים מי כמוך (שם עא יט). שכחו אל מושיעם עשה גְּדֹלֹת במצרים נפלאות בארץ חם (שם קו כא־כב).—ט) *גדול, גדולה, בתחלת דבור, להחלטה כי הדבר הבא אחריו הוא גדול, חשוב: גדול המלוה יותר מן העושה צדקה (שבת סג.). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ׳ ח.). גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה (שם יט:). גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות (סוכה מט:). גדול אונאת דברים מאונאת ממון (ב״מ נח:). גדול שלום שאפילו הקב״ה שינה בו (שם פז.), שיצרה אמרה ואדוני (אברהם) זקן ואלהים אמר לאברהם כי אמרה ואני זקנתי. גדול המעשה יותר מן העושה (ב״ב ט.). גדול שלום שבין איש לאשתו (חול׳ קמא.). גדול השלום שאפילו עובדי ע״ז ושלום ביניהם אין השטן נוגע בהם (ספרי, נשא מב). גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות (אבות ו ז). גדולה דעה שנתנה (בתפלת י״ח) בתחלת ברכה של חול (ברכ׳ לג.). גדולה מלאכה שמחממת את בעליה (גיט׳ סז:). גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה (שבת קכז.). גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים (סנה׳ קג:). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדר׳ מט:). — י) *גְּדוֹלִים, ר״ל נקבים גדולים, צרכי הרקת הגוף: באן (שמשמע מהכתוב כי אין לכסות הצואה) בגדולים כאן (שלא צריך לכסות) בקטנים (ברכ׳ כה.). — יא) *שם למטבע קרובה בשעורה לזוז, כרבע הסלע[2]): גדול גדולים (ספרי תכונות כ״י מגנת ה׳

[1]) כך הקרי, והכתיב גרל. — [2]) מטבע שהיו קוראים לו בצרפתית gros.

ת׳. REJ 9, 23). עד חמשה זהובים חצי גדול מכל זהוב ומשם ואילך עד עשרה זהובים ג׳ גדולים (פנקס קראקא, שנת שנ״ה). ושכרם (של הדיינים) עד חמשים זהובים שני גדולים מכל צד (שם). כל אחד מבני החברה יתן לח׳ ו׳ לכל חודש א׳ גדול וחצי (שם, ש׳ שלח). הנה כ״ה זוזי דאורייתא הם כ׳ גדולים (הגה׳ מרדכי, סוף כתוב׳). דנראה לו דסלע הוא ארבע גדולים ממטבע וכו׳ על כן הצריכו לתת בכל קהלה ג׳ גדולים ישנים (מהרי״ל, הל׳ פדיון הבן). ויש ליתן (למחצית השקל בפורים) ג׳ חצאי גדולים במדינות אלו (רמ״א, בו״ע או״ח תרלד). כפי שהיה בזמניהם הטאלר בעד ע״ב קארטא״ן שהוא ל״ו גדולים (פרישה, טור יו״ד שה א). ושיערו ליתן (צדקה) י״ב פשוטים שהן מטבע ווינר שהם כמו גדול וחצי פולניש (לבוש או״ח תקסח). ושני זהובים הם ששים גדולים פולניש (טו״ת תו״י א, כתס אכיו). וביחוד במלת גדולים שנמצא בספרים שונים לא הרי זה כהרי זה וכו׳ (שם). הזוז הוא שש מעה כסף המעה היא ד׳ גרה של ל״ב פרוטות נמצא כ״ה זוז ק״ן מעה הוא שקראו הספר גדול והוא הנקרא זה בלשוננו (תידו׳ אנשי שם על הגה׳ מרדכי, סוף כתוב׳). היה הוא בעצמו ז״ל נותן להמלמד משלו שלשה גדולים בעד כל דף ודף וכו׳ והוא היה משלם לו בנ״ל ג׳ גדולים בעד כל דף ודף מלבד השכר לימוד (מגיד ביחות, שבחי הר״נ ב.). ובתחילה בימי ילדותו היה נוהג שהיה לוקח איזה גדולים והחליפם על טפלים (שם ו.).

אביר.— אדיר.— *אין־סוף.— ארוך.
גאה.— גאון.— גבוה.— *גדר, ההגדר.— *גס.
יסף, הוסיף.
נפח.— נפילים.
עבה.— ענק.— עצום.
צבה.
קוֹמָה.— *קְפֵּחַ, גבוה ביותר.
רב.— רחב.
שגיא, ישגא.

***גָּדוּל,** ש״ז, מ״ר גְּדוּלִים, — א) פעולה עומדת. גדילת הצמח, החי, ההולך וגדול, d. Wachsen, croissance; growth: דבר שאין גידולו מן הארץ (ברכ׳ ו ג). כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ (פאה א ד). ארבעת מינין שבלולב ניטלין דרך

גידוליהן (ירוש' כרכ' ה ט ג). ימים של גידול שער (שם נזיר ז נו ג). עוקר דבר מגידולו (בבת קז:). בדין הענין הטבעי נתחייב לקיחת המזון והגידול וההולדה (כוזרי א לא). לאילן ולסוס ולאדם ההזנה הגדול והולדת הדומה (אמונה רמה א ו). וכמו שנמצא ענין הילדים בזמן גדולם (שם ב ג). — והדבר שגדל, עצם הצמח: גדולי תרומה תרומה וגדולי גדולין חולין וכו' אבל הטבל ומעשר ראשון וכו' גדוליהן חולין גדולי הקדש ומעשר שני חולין (תרומ' ט ד). שאין גידולי איסור מעלין את האיסור (ירוש' שם ז מה.). גידולי קרקע (ברכ' מו:). קונם הן (הפירות) לפי אסור בהילופיהן ובגידוליהן (נדר' מז.). אילו נוטלין אחד משִׁשים גידולי תרומה ועירובי תרומה (תוספתא תרומ' ה ז). —וילדים: יבואו גידולים רעים שגדלו (ירוש' כתוב' ד כח ד). סוקלין אותה (את הזונה) על פתח בית אביה כלומר ראו גידולים שגידלתם (גמ' שם מה.). — ב) *בה"פ מן גדל, גִּדּוּל בנים, הטפול בהם שיגדלו: עצבונך זה צער גידול בנים (ערוב' ק:). (שהיה לו ליעקב) צער גידול בנים (שבת פט:). —*גדול בהמות, בספרות החדשה: ושם יבנו בנין נאה וחזק וראוי לשמירת הבצים והאפרוחים ויגדלו להם גדול שלם והכל בהשגחה רבה (מלמד התלמי', תרומה). —ג) *הרמה: גידולין אחר גידולין (מד"ר בראש' נה).

גְּדוּלָה, גְּדֻלָּה, ש"נ, מ"ר גְּדוּלוֹת, —א) מעשה גדול וחשוב, Grossthat; grande action; great action: בעבור דברך וכלבך עשית את כל הַגְּדוּלָּה הזאת (ש"ב ז כא). —ב) כבוד ותפארה, Herrlichkeit; magnificence: ויאמר המלך מה נעשה יקר וּגְדוּלָּה למרדכי על זה (אסתר ו ג). וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גְּדֻלַּת מרדכי (שם י ב). בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גְּדוּלָּתוֹ (שם א ד). גדול יי' ומהלל מאד וְלִגְדֻלָּתוֹ אין חקר (תהל' קמה ג). כדי ליתן גדולה להלל (ירוש' פסח' ו לג.). מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים (ב"ס גני' ג יח). כל המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו (עירוב' יג:). עולה לגדולה (שם כד.). א"ל רבי לר' חייא (כשהיו הולכים וראו איש ההולך לפניהם) מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו (כ"ב פא:). מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן (סנה' סו.).

—וכעין יתאר כבוד: וכן השיבו מורי הגאון לגדולת הקצין (שו"ת הר"י קולון, לה).

***גְּדוּעַ**, ש"ז, —א) בה"פ מן גִּדֵּעַ: או שיבור או גידוע (ירוש' ע"ז ד מד.). גידועי עכו"ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל (ע"ז מה.). אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה (רש"י ישע' י לג). —ב) מה שנגדע מהאילן: איזהו עץ שגידועו אסור ועיקרו מותר הוי אומר אילן שנטעו ולבסוף עבדו (ע"ז מה:). סחיש גדועי אילנות שיצמחו (רש"י מ"ב יט כט).

גִּדּוּף, ש"ז, מ"ר גִּדּוּפִים, סמי' גִּדּוּפֵי, — בה"פ מן גִּדֵּף, קללות ודברים של בזיון, Hohnrede; blasphémie; revilement: ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לְגִדּוּפִים (ישע' מג כח). שמעתי הרפת מואב וְגִדּוּפֵי בני עמון (צפנ' ב ח). ואם התפלל (כשהוא שכור) תפילתו גדופין (ירוש' תרומ' א מ ד). מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע (של טיטוס) ושותק (גיט' נו:). קול חירופין וגידופין אני שומע (מד"ר שמות מא). עמלק שנתגאה על הקב"ה בחרופיו וגדופיו (שם במדב' יג). החרפה והגדוף שהם כלי הנשים שהם קנטרנין (סוף מנח' קנא' לאבא מארי).

גְּדוּפָה, ש"נ, — כמו גִּדּוּף: והיתה חרפה וּגְדוּפָה מוסר ומשמה לגוים (יחזק' ה יה).

גִּדּוּפָה, גִּדֻּפָה, ש"נ, מ"ר גִּדּוּפוֹת, —כמו גִּדּוּף: אל תיראו חרפת אנוש ומגדפתם אל תחתו (ישע' נא ז). —ואמר המליץ: הגומל גידופה פוחת ממנו ומקבל הגידופה סבל טוב ממנו (ר"י חריזי, מוס' הפלסופ' ב ו).

***גִּדּוּר**, ש"ז, מ"ר גִּדּוּרִים, — א) בה"פ מן גִּדֵּר: מפני גידורו (ירוש' דמאי ג כג ג). כדיי הוא גדור ערוה לעצמו שיגאלו ישראל ממצרים בזכותו (פסיק' דר"כ, בשלח לב). — ובהשאלה בהגיון, כמו יִגְדַּר: ידיעת ההגיון תחלק מקודם כל בשני חלקים וכו' בידיעת הסדר הכולל ידיעת גידור ההגיוני וידיעת הילוק ההגיוני (אוצר חכמה לנכרב, ההגיון פתיחה, סי' ב). —ב) *כמו גָּדֵר: שתי גנות זו על גב זו זו אצל זו וקרקעית האחת גבוה מחברתה וגידור שלה זקוף והירק בינתים בגידור הגבוה (רש"י גיט' כב.).

***גְּדוֹר**, ש"ז, מ"ר גְּדוֹרִים, — הקרקע שבין הכרם והגדר: רבי יהודה אומר אין זה (מה שבין הכרם לגדר) אלא גדור[1]) הכרם (כלא' ד ג).

---

[1]) כן במתניתא דבני מערבא מהד' לז, וכן במשנ'

גָּדוּשׁ, ש"ז, —שה"פ מן גֵּדֵשׁ: לרוב גדלו של כלי החכמה על כלי הבינה הספיק ה ג ד ו ש שלו למלאות ולגדש כלי הבינה בפנימי ומקיף (עמה"מ, עולם התוהו כד).

גְּדִי[1]), כהפס' גְּדִי, ש"ז, כנ' גְּדְיִי, גְּדְיְךָ, גְּדִיכֶם, מ"ר גְּדָיִים[2]), כנ' גְּדֵיהֶם, גְּדָיֵיהֶם[3]), סמי' גְּדָיֵי[4]), — א) הקטן של העזים, Geiss, Zicklein; chevreau; kid: לא תבשל גְּדִי בחלב אמו (שמות כג יט). —ויאמרו: בשל ג ד י בחלב אמו, משל לכפיית טובה, עי' ב ש ל. וגר זאב עם כבש ונמר עם גְּדִי ירבץ (ישע' יא ו). הנה שלחתי הַגְּדִי הזה (בראש' לח כג). וישסעהו כשסע הַגְּדִי (שופט' יד ו). המוציא תבן וכו' עשבים כמלא פי ג ד י (שבת ז ד). — ועם השם עז: אנכי אשלח גְּדִי עִזִּים (בראש' לח יז). —ומ"ר: אחד נשא שלשה גְדָיִים (ש"א י ג). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גְּדָיֵי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך (בראש' כז ט). לכפירים שחק (דוד) כ ג ד י י ם ולדובים כבני בשן (ב"ס גני' מז ג). אין מעברין את השנים לא מפני ה ג ד י י ם ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו (תוספתא סנהד' ב ז). — וכנו' *גדייו: הרי שאבדו לו ג ד י י ו ותרנגוליו והלך ומצאן שחוטין (ב"מ כד:). —*ומשל: אם אין ג ד י י ם אין תיישים (ירוש' סנה' י כח:). — *ובהשאלה: ג ד י י ם שהנחת נעשו תיישים (שם א יט.). אמר ליה משה ליהושע יהושע עם זה שאני מוסר לך איני מוסר לך תיישים אלא ג ד י י ם וכבשים (אדר"נ יז). —ב) *בהשאלה, תבואה שלא בשלה: ג ד י י ם של תבואה (רש"י דבר' יד כא). —ג) *העשירי מהמזלות[5]), בדרום השמים, Steinbock; capricorne; capricorn: ואחריו (אחרי מזל קשת) מה אתה בורא ג ד י (פסיק' רב' כ). מסרטן ל ג ד י מהלך בגלגל חיל אחד ביום (ברייתא דר' שמואל הקטן ג). ו ה ג ד י נאסרו ידיו במעיו, ראשו על ברעיו (ראב"ע, מכת' לר"ש גאמע). והרביעית (הנקודה בשמים) היא הנקודה העומדת בנגדה (נגד סרטן) והיא ראש ג ד י (ר"א ב"ר חייא הגביה, העבור א ג). התקופה הרביעית כשהחמה חלה בראש ג ד י והלילה מגעת לסוף ארכה והיום לסוף קצורו (שם ג ב). ג ד י הנקרא קפריקורנו והוא צורה שבאמצעותו ולפנים כמין עז ומאחוריו כמין דג מצוייר בב"ח כוכבים והוא על הברכים ומושל בחדש טבת והשמש בו מחצי דיצימה עד חצי יינארו (בלש' הקב', הגלגלים). תכלית הנטיה הצפונית קרוב לראש צורת סרטן ותכלית הנטיה הדרומית קרוב לראש צורת ג ד י (מלא' ה' ב ז). שהחמום המגיע ממנו (מהשמש) בהיותו בראש סרטן הוא יתר חזק הרבה מן החמום המגיע ממנו בהיותו בראש ג ד י (שם ח). וסדר מערכת הי"ב מזלות אלו וכו' על הסדר בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת ג ד י דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). נקודת ל מהמזלות היא ראש מזל ג ד י (שם יא). העגול השמיני נקרא עגול ג ד י וכו' כאשר תגיע השמש לראש נקודות ג ד י שם תעמוד ותפסק להתרחק ממנה יותר (נחמ' וגע', דוד גנז. ב מא). פרקי השנה כדברי התוכנים הקדמונים הם ארבעה וכו' ובלשון הפסוק נקראים תקופות השנה וכו' והם ראש טלה וראש סרטן וראש מאזנים וראש ג ד י (מעש' טוב', עולם הגלגל' יג). —ואמר הפיטן: רע יא:חזונו השבץ, וגבר טוב בכל פאר ישובץ, במזל ג ד י שור ודוב יקבץ, ונמר עם גדי ירבץ (אל חי, שמע"צ, קרובץ אלג'יר). ובמאזנים בעלות לי שיר המעלות וכו' ו ב ג ד י גד גדי ויהי אלהים עמדי (כנף רעננים לו.).

גַּדִּיאֵל, — השר הממונה על פתח השלישי של היכל הזכות שבגן עדן, והוא נותן חובות וזכיות של ב"א לתוך כף המשקלות[1]), — ורב גדיאל נער. ראש ישיבה בהיכל נוגה: בגן עדן יש ראש ישיבה בהיכל האגוז והוא היכל הנוגה סתום וגנוז סמוך מהיכל קן צפור והוא נקרא ר ב ג ד י א ל נ ע ר וכל עומקי התורה וסתריה הוא מגלה ועל ידו נגלים וכל הצדיקים תאותם אצלו וזה נולד בימי השמד והיה לומד תורה במערה אחת והוא בן שבע שנים ובאו האויבים ומצאוהו ועשאוהו חתיכות ועלתה למרום נשמתו ואומרת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד יי'

מנק' כ"י פרמה. —ובנוסחאותינו: גדר הכרם.

[1]) בכנענ' גדא, ארמ' וסור' גדיא, ערב' גַ'דיa), אשור' גַדוּ. — [2]) כמו אֲרָיִים, עֲדָיִים, פְּתָיִים, חֲלָאִים. — [3]) הרד"ק מבלול. — [4]) ולא גְּדָיֵי, לפי דעת Kö. מפני קושי המבטא ולכן לפי ה ר ב ו י. —[5]) על שם דמיון צורתו, וכן בערבית ג ד י, וכן בסור', וכן בכל הלשונות.

a) جدي

---

[1]) בארמית: בהא. פתחא (תליתאה) אית ממנא חד ג ד י א ל שמיה ואיהו לסטר שמאלא והאי איהו ממנא לאעלא (ס"א לאתקלא) כל חובין וכל בישין דבר נש אסטי אבתרייהו בהאי עלמא ונחית לון גו מתקלא (זוהר פקודי, דף רנב.).

והעמידו הקבּ"ה לפניו ונשבע לו להנחילו היכל הנוגה זלגלות על ידו בגן עדן סתרים ועמוקות אשר הם בתורה ולא נגלו קודם לכן וכל הצדיקים אשר בגן עדן מתאוים לראותו ושומעים ממנו עומקי התורה וסתריה בשעה שהוא יוצא אותיות שם המפורש בולטות ונוצצות על ראשו וכל הצדיקים שמחים (ביהמ"ד ילינק ג, סדר ג"ע).

***גְּדִיגוּד**[1], ש"ג, מ"ר גְּדִיגוּדִים, — בית, סוגר לחיות טורפות, Käfig; cage: הרי נכנס הזאב לגדיגוד[2] (ערוך, בשם ילמדנו).

***גְּדִידָה**, ש"נ, מ"ר גְּדִידוֹת, — א) שה"פ מן גָּדַד, חתך בבשר: ששריטה ביד וגדידה בכלי (מכו' כח.). הגדידה שישנה במקום השער ושלא במקום שער (קדוש' לה:). טעם אכילת שערים שמור ואל תשמע לדברי מניאך, טלטול שער בגדידה וקרחה ומרדית פרק ירא מבוראך (אזהר' ר"י ברצלוני כה:). התלמים אשר יעשה החורש בעת חרישתו [בדמיון הגדידה והשריטה בענין פצעים ושברים וכו' ודמה תלמי השדה בגדידות (ריב"ג, סה"ש, פרד). לא תתגו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוראים עושין לפי שאתם בניו של מקום (רש"י דבר' יד א). גדידה ושריטה אחת היא וכו' כך היו חובלים בעצמם לעבודת כוכבים שנאמר ויתגודדו כמשפטם (רמב"ם ע"ז יב יג). — ב) *לקיטת התמרים: חכמים אומרים עד שיגדוד שלשה גדידות[3] ויבצור שלשה בצירות (כ"כ לו:). כי לפני עת הגדידה כתם הפרח וקודם שיהיה הפרח בוסר גמור יכרתו הזלזלים (ריב"ג, סה"ש, קלר).

גְּדִיָּה, ש"נ, מ"ר גְּדִיּוֹת, כנ' גְּדִיּוֹתַיִךְ, — גדי נקבה: צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גְּדִיֹּתַיִךְ על משכנות הרעים (שה"ש א ח). גדיה שילדה שלש בנות וכו' נכנסות לדיר להתעשר אמר ר' שמעון אני ראיתי גדייה שמתעשרת בת שנתה (תוספתא בכור' ז ב).

[1] לא נתברר מקורו. לוי, יסטרוב וקרויס סוברים כי נגזרה ממלה יונית, וקוהוט ממלה פרסית, אך כבר העיר עמנ' לו בהער' לש' קרויס כי כל זה אינו מחור. — [2] זו גרסת הערוך, ובנוסחאותינו יש הרבה גרסאות: גדיגור, גרודקי, גרדוקי, ובגמ' בבלי (שבת קו:) עוד גרסאות אחרות: גזוקי, גרדלקי וכו'. ופרש הערוך: הוא הכלוב שנותנים שם פריצי חיות הארי והזאב. ע"כ. ובילקוט במדבר רמ"ז תשפ"ה הגרסה לגדי, והגיה יסטרוב לגדייו.

[3] כך גרסת הערוך ובנוסחאותינו שיגדור, גדירות.

גְּדָיָה[1], ש"נ, מ"ר גְּדָיוֹת, סמי' גְּדְיוֹת, כנ' גְּדְיוֹתַי, — כמו גָּדָה: אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על כל גְּדְיוֹתָיו[2] (דה"א יב יו).

גְּדִיל[3], גְּדִיל, מ"ר גְּדִילִים, גְּדִלִים, — א) חוט, חבל מחֻבר מפתילים רבים סבובים וקלועים זה בזה, Geflecht; tresse; thread: גְּדִלִים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (דבר' כב יב). שליש גדיל ושני שלישי ענף (מנח' לט.). התפירה והאריגה ועשיית הגדילין והעבותות (תו"ת הרי"ף שטז). השקו הוא חוטי שיער הגדילין בשלשלת או הארוגין כבגדים (רמב"ם, כלים א יב). כחבל הזה שהוא עשוי ג' גדילים (רש"י דבר' לב ט). — ואמר הפיטן: אם עונינו רבו להגדיל, בנו ענו עבות כגְּדִיל (שלמה הקטן, סלית' יוה א). — ב) במלאכת הבנין, מלאכה בצורת גדיל: גְּדִלִים מעשה שרשרות לכתרות (מ"א ז יז). — ג) *מפה[4] וכדומה שמכסין בה השלחן, Tischtuch; serviette; table-cloth: שלחן של ת"ח כיצד שני שלישי גדיל ושליש גלוי ועליו קערות וירק (כ"כ נז:).

א.***גְּדִילָה**, ש"נ, — שה"פ מן א.גָּדַל: האשה לא תטבול אלא דרך גדילתה (נדה סז.). שכל גדילת פירותיו ע"י שהעלאת שרף האילן לפני חנטה הוא (רש"י ר"ה יד.). ומותר לאכול אותן הפירות שנעבדו במקום גדילתן (רמב"ם, ע"ז ח א).

ב.***גְּדִילָה**, ש"נ, — שה"פ מן ב.גָּדַל, אבל לא מפקיע החבל לסתור עבותו וגדילתו (רש"י סוכה לח:).

***גְּדִיעָה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּדַע: כל שבירה גדיעה אבל גדיעה קודמת לשבירה (ספ' המליצה, שלמה בר"ם ערך גדע). שעיקר המצוה הזאת (לבער אחרי האשרות) היא בארץ ישראל אשר שם כל המחשבות רעות פוגמות וע"כ צריכין נתיצה וגדיעה (הקנה, עיר הנדחת). כיסורין לגוף כגדיעה לקרן (ראש' חכמה, היראה יב). גם על נקלות יוסרו אנשים בעונש כסף, בית האסורים, מקל חובלים או גדיעת אצבע (שבי"ע ג, פרס).

[1] משקל גִּבְעָה, גְּבָעוֹת, גִּבְעוֹת. — [2] כך הכתיב והקרי גְּדוֹתָיו.

[3] משרש ב.גָּדַל, עי"ש. ובערב' גַ'דִיל[a] מן פעל גַ'דַל. — [4] רגמ"ה והערוך ורשב"ם מפרשים דבר גדול

[a] جدِيل

גְּדִיפָה, ש"נ, —שה"פ מן ב.גדף: לשון ג ד י פ ה וכו' כמלח הגודף המים (ר"ש גאון, תפו' הגא' הרכבי כה).

א.*גְּדִירָה, ש"נ, — שה"פ מן א.גדר, פעולת עשיית גדר, ובהשאלה, תקון למנוע האדם מדבר מהדברים, כמו גדר משמע' ב: ולמה אמרו שיפריש (חומש על תרומת מעשר של דמאי) מפני ג ד י ר ה שאם את אומר לו שלא יפריש אף הוא אינו נוהג בה קדושה (ירוש' דמאי א כא ד).

ב.גְּדִירָה, ש"נ, — שה"פ מן ב.גדר, כמו לקיטת תמרים, כמו *גדידה ב': כל לקיטת תמרים קרי ג ד י ר ה (רש"י שבת נ.).

גְּדִירוּת[1]), ש"נ, —רבוי ועז וכח עצום: שהמעינות אשר יבואו אליהם המים ממקור אחד כאשר יחסרו המים ולא יבואו יודע שהמקור משחת ושיש בו פגע מה אחרי שלא יבואו ממנו המים למעינות ב ג ד י ר ו ת כבראשונה (ר"י אברבנאל, מ"כ ב).

גָּדִישׁ[2]), ש"ז, מ"ר גְּדִישִׁים, — א) צבור אלמי התבואה רחב למטה והלך וצר למעלה, Garbenhaufen; gerbes en meules; heap of sheaves: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה (שמות כב ה). ויבער (שמשון) אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' טו ה). תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה כו). ג ד י ש שלא לוקט תחתיו (פאה ה א). המעמר ל ג ד י ש יש לו שכחה ממנו (שם ח). אם אמרת בעומר אחד שהוא כ ג ד י ש תאמר בשני עמרים שהן ככריכות (שם ו ו). ג ד י ש של חטין ו ג ד י ש של שעורים (תוספתא ב"ק ו כד). ופוסק עמו על ה ג ד י ש של תבואה ועל העביט של ענבים (שם ב"מ ו ב). — וכנוי: שאם אקניטנו ילך וידליק ג ד י ש ו של אחר (ידים ד ז). הדליק ג ד י ש ו של חבירו (תוספתא ב"ק ג ד). אחד מהבעלי דינין מגזמו (להדיין) אם אתה מחייבני הריני שורף ג ד י ש ך ושורף כרמך (חזקוני, יתרו יח כא). — ואמר המשורר: ויד רוח מצחקת במים כנשאי העמרים בדישים, ופעם תעשה מהם גרנות ופעם תעשה מהם גְּדִישִׁים (ר"י הלוי, התרדף). —ומ"ר: ג ד י ש י ם של שעורים ג ד י ש י ם של עדשים (ב"ק ס:). שורף ג ד י ש י ם שלהם באש (מד"ר בראש' נא). והתחילו יהודה ואחיו להרוג בהם (בחיל עשו) ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומרי אלומותיו ועשה אותם ג ד י ש י ם (ביהמ"ד ילינק ג, מדר' ויסעו). כי ה ג ד י ש י ם של שעורים היו של ישראל ו ג ד י ש י העדשים היו של פלשתים (ר"י אברבנאל, ש"ב כג). — ב) קֶבֶר[1]), בפרט אשר עליו בעין קֻבָּה: והוא (הרע) לקברות יובל ועל גָּדִישׁ[2]) ישקוד (איוב כא לב). — ואמר המשורר: שוקד ג ד י ש ורגב חובש שוכן גוש ורמה לובש (רסב"ג, אנושים, מחז' מונפ'). — ג) ידמות גדיש, רחבה מלמטה והולכת וצרה למעלה: אויר הנאחז ב ג ד י ש צל הארץ אשר הוא עומד לנוכח החמה וכו' ויהיה כל העולם מאיר מאור החמה ואין החושך נמצא כ"א ב ג ד י ש הצל לבדו (ר"א ב"ר חייא הנשיא, צורת הארץ יו).

גְּדִישָׁה, ש"נ, — שה"פ מן גָּדַשׁ: הוסיפו רבותינו כמה דברים מדבריהם כגון ה ג ד י ש ה שהוא יתירה על העיקר (ר"ח שבת קנג:). באופן שנתמלאו זו אחר זו מאותו העודף מ ג ד י ש ת האור (עמה"מ, עולם התוהו כד).

גדל, ממנו גָּדוֹל, גֹּדֶל, גָּדֵל, גְּדֻלָּה, גְּדֵלָה, גַּדְלוּת, יְגַדְּלָן, *גַּדֶּלֶת, מִגְדָּל.

גֹּדֶל, ש"ז, כנ' גָּדְלוֹ, גָּדְלוֹ, — א) מדה גדולה של גוף מהגופים, Grösse; grandeur; greatness: וייף (הארז בלבנון) בְּגָדְלוֹ בארך דליותיו (יחזק' לא ז). תבוא לפניך אנקת אסיר כְּגֹדֶל זרועך הותר בני תמותה (תהל' עט יא). — ומ"ר יגדלים: שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים וכו' ו ג ד ל י ם ידועים (אמונה רמה א ו). — ובדברים מפשטים: סלח נא לעון העם הזה כְּגֹדֶל חסדך (במדב' יד יט). —ובצרוף ללב, גאוה, Hochmut; orgueil; arrogance: אפקד על פרי גֹּדֶל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע' י יב). — ב) כחי כבוד, הוד ותפארה: הבו גֹדֶל לאלהינו (דבר' לב ג).

ו א ר ו נ ג. אך אולי נתחלף גדיל במקום נ ד י ל, מ נ ד י ל, שפרושו בערבית מפה, מטפחת הידים וכדומה.

[1]) מן פעל גדר, התגדר.

[2]) שרש גדש, עי"ש. ובערב' ב ד ש a).

—[1]) בערב' גַּדַת' b) קבר. —[2]) ורבנו האי פרש הקבה שהיא עשויה על הקבר כמנהג ישמעאל (רד"ק, שרש גדש).

a) كدس

a) جدث

אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (שם ג כד). אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך (שם ט כו). הן הראנו יי׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו (שם ה כא). הללוהו כרב גדלו[1] (תהל׳ קנ ב). לפי שהאדם יתנהג במדותיו כפי ג ד ל ו ומנהגו במלאכתו ואומנותו (מלמד התלמי׳ וילא). — ג) *שנות האדם, הגדול: נאמנין להעיד ב ג ו ד ל ן מה שראו בקוטנן (כתוב׳ כ י). — גֹּדֶל נפש, רוח גבורה ואמץ: ואחרי כן הרים (שמעון) את ימינו ויהרוג את נפשו ב ג ו ד ל נ פ ש ובגבורה (יוסיפון סד). — ד)*גוף בעל רחקים: בבאור ההקדמה השנית האומרת כי מציאות ג ד ל י ם אין תכלית למספרם שקר (תהדאי קרשקש, אור ה׳ א ב).

א. גָּדַל[2], גָּדֵל, פ״ע, עת׳ יִגְדַּל, — א) נהיה גדול, בא בשנים, **heranwachsen ; croître ; to grow** כי ראתה (תמר) כי גדל שלה והוא לא נתנה לו (בראש׳ לח יד). שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני (שם יא). ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (שם כה כז). ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). הלהן (להבנים) תשברנה עד אשר יגדלו (רות א יג). — ב) נעשה מעט מעט יתר גדול, יתר בשנים, שהה זמן מה במקום, עם פלוני: ויעזב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (מ״א יב ח). ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו (ש״ב יב ג). כל ימי ג ד ל ת י בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה (אבות א יז). יבם קטן שבא על יבמה קטנה יג ד ל ו זה אם זה (יבמ׳ יג יב). א״ר יוחנן י״ח ימים ג ד ל ת י אצל ר׳ אושעיא בריבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד (עירו׳ נג.). י״ח חדשים ג ד ל ת י אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר (סנה׳ ה:). כמה שנים ג ד ל זה בינינו ולא שמע הלכה זו ממני (כרית׳ כז.). א״ר יוחנן כמה שנים ג ד ל נ ו בבית המדרש ולא שמענו הלכה זו (שם כז.). וככנ׳ — גדלני: כי מנעורי גדלני[3] כאב ומבטן אמי אנחנה (איוב לא יח). — ג) בהשאלה היה, נעשה גדול בעשר, בכבוד וגדולה: ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו יי׳ ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד (בראש׳ כו יב-יג). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו (ירמ׳ ה כז). וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם (קהל׳ ב ט). — ד) היה חזק, חמור, כבד, קשה: וישבו (רעי איוב) אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג). כי גדלה צעקתם את פני יי׳ (בראש׳ יט יג). ביום ההוא יגדל המספד בירושלם (זכר׳ יב יא). ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע (איכה ד ו). — ה) היה מפואר, נהדר: על כן גדלת יי׳ אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך (ש״ב ז כב). יי׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (תהל׳ קד א). — ו) היה חשוב, רב הערך יקר: והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני יי׳ ויצלני מכל צרה (ש״א כו כד).

— פִּע׳, גִּדֵּל, גַּדֵּל, — א) עשה שיגדל, שיבא בשנים, ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי (ישע׳ מט כא). אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (שם נא יח). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי׳ דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (שם א ב). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (שם כג ד). ובני המלך שבעים איש את גדלי העיר מגדלים אותם (מ״ב י ו). כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם (הושע ט יב). דיינו ש מ ג ד ל ו ת בנינו ומצילות אותנו מן החטא (יבמ׳ סג.). נשים ה מ ג ד ל ו ת בניהן לפרה (כתוב׳ קו.). רות ילדה ונעמי ג י ד ל ה לפיכך נקרא על שמה (סנהד׳ יט:). — *ובעלי חיים: אין מ ג ד ל י ן תרנוגלין בירושלם וכו׳ אין מ ג ד ל י ן בהמה דקה בארץ ישראל אבל מ ג ד ל י ן בכור בעל מום שלשים יום (תוספתא ב״ק ח י). בהמה בחייה לאכילה עומדת בהמה בחייה ל ג ד ל עומדת (חולי׳ יד.). ג י ד ל תרנגולים בחצר שאינה שלו הרי זו חזקה (ירוש׳ ב״ב יד ג:). — ובשערות הגוף: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליי׳ קדש יהיה גדל פרע שער ראשו (במדב׳ ו ה). ד׳ מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכולם מסתפרים קומי ו מ ג ד ל י ם בלוריתהיו (קדו׳ עו:). —

---

[1]) הקול הקדום, כמו בארמית. וכן קמצו, סבבו.

[2]) בערב׳ ג׳דל, ג׳דלa), נעשה גדול, חזק. — [3]) מן העבר גדל הקדום. ופרש׳ רוב המפרשים: גדל עמי. והוא דחוק.

---

a) جدَل جدِل

זבכצמח: נטע ארן וגשם יְגַדֵּל (ישע' מד יד). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צמרתו מים גִּדְּלוּהוּ תהום רממתהו (יחזק' לא ג-ד). זה אומר זיתי גידלו וזה אומר ארצי גידלה (ב"מ קה). —ב) נתן לו גדולה, עשה אותו גדול בכבוד ותפארה: ואעשך לגוי גדול ואברכך וַאֲגַדְּלָה שמך (ברא' יב ב). ויאמר יי' אל יהושע היום הזה אחל גַּדֶּלְךָ בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהוש' ג ז). ביום ההוא גִּדַּל יי' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה (שם ד יד). אחר הדברים האלה גִּדַּל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (אסתר ג א). — ובדברים לא בע"ח: כאשר היה יי' עם אדני המלך כן יהי עם שלמה וִיגַדֵּל את כסאו מכסא אדני המלך דוד (מ"א א לז). — ג) חשב אותו לגדול, התנהג עמו כעם גדול וחשוב: מה אנוש כי תְגַדְּלֶנּוּ וכי תשית אליו לבך (איוב ז יז). — ד) עם ל אחריו, גִּדֵּל לפלוני, הלל אותו: גַּדְּלוּ ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו (תהל' לד ד).

— פֻּע', גֻּדַּל, — גֻּדְּלוּ אותו, את הילד: אשר בנינו כנטעים מְגֻדָּלִים בנעוריהם (תהל' קמד יב). — *ובשערות: לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים (כרכ' יא.).

— הִפְע', הִגְדִּיל, — א) עשה יתר גדול בכמות, **vergrössern, agrandir; make great**: להקטין איפה וּלְהַגְדִּיל שקל ולעות מאזני מרמה (עמוס ח ה). כה אמר אדני יי' אוי עיר הדמים גם אני אַגְדִּיל המדורה הרבה העצים הדלק האש (יחזק' כד ט-י). — ובדברים מפשטים: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וַתַּגְדֵּל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (ברא' יט יט). גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הִגְדִּיל תושיה (ישע' כח כט). כי הִגְדַּלְתָּ על כל שמך אמרתך (תהל' קלח ב). הִגְדַּלְתִּי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים (קהל' ב ד). — ועם פעל מקור אחריו: אז יאמרו בגוים הִגְדִּיל יי' לעשות עם אלה (תהל' קכו ב). — ובלי פעל, במשמ' עשה גדולות: ראה יי' את עניי כי הִגְדִּיל אויב (איכה א ט). — ועם המלה עם, לטובה: אך יראו את יי' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הִגְדִּל עמכם (ש"א יב כד). — ועם עַל, במשמ' התגדל על, ושם עליו מזמות: ונשמד מואב מעם כי על יי' הִגְדִּיל (ירמ' מח מב). שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה לנו נתנו לאכלה וַתַּגְדִּילוּ עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק' לה יב-יג). אם אמנם עלי תַּגְדִּילוּ ותוכיחו עלי חרפתי (איוב יט ה). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הִגְדִּיל ואסתר ממנו (תהל' נה יג). כי אמרתי פן ישמחו לי (האויבים) במוט רגלי עלי הִגְדִּילוּ (שם לח יז). זאת להם (לעמון ומואב) תחת גאונם כי חרפו וַיַּגְדִּלוּ על עם יי' (צפנ' ב י). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה הַמַּגְדִּילִים עלי (תהל' לה כו). ובארתי בהערה בספר הערה מעוט הכנת מי שהגדיל עלי (ר"י א"ת, שרשי ריב"ג, נער). — ועם עָקֵב, הגדיל עָקֵב על פלוני: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הִגְדִּיל עלי עָקֵב (תהל' מא י). — ב) *פ"ע, כמו גדל, במשמ' בא בשנים: בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ומשהגדיל נשא אשה אחרת (יבמ' י ט). קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל (שם יב ד). הגדילו התערובות ונשאו נשים (שם יא ג). הגדילו התערובות ושיחררו זה את זה (תוספתא שם יב ה). או שתמאן ותגדיל ותיארם או שתמאן ותנשא לאלתר (גמ' שם קז:) אין מחזיקין בנכסי קטן אפילו הגדיל (כתוב' יז:). יתומין שבאו לחלוק בנכסי אביהן בי"ד מעמידין להן אפוטרופוס ובוררין להן חלק יפה הגדילו יכולין למחות (גיט' נב.).

— הִתְפ', הִתְגַּדֵּל, — א) עשה את עצמו גדול, הראה, החזיק את עצמו גדול: וְהִתְגַּדִּלְתִּי [1]) והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזק' לח כג). — ב) התגאה, **stolzieren, s'enorgueillir; act arrogantly**: ויתרומם וְיִתְגַּדֵּל על כל אל (דני' יא לו). היתפאר הגרזן על החצב בו אם יִתְגַּדֵּל המשור על מניפו (ישע' י טו). אל תעשם (את התורה) עטרה להתגדל בהם (אבות ד ה). — ג) במשמ' *התחנך: בן שמת אביו ואמו אומרת התגדל אצלי היורשין אומרין לה התגדל אצלינו אין כופין אותו שיתגדל אצל מי הראוי ליורשו (תוספתא כתוב' יא ד). אלו לא ימצאו בך רק כי התגדלת מימי בחורותיך תמיד בבית דמיון הנה דייך (ליטריס תהלה).

ב. *גָּדַל [2]), פ"י, עת' יְגַדֵּל, — קלע וסבך חוטים או נצרים או שערות וכדומה מעשה גדיל, **flechten; tresser**: מפני שהבנות יושבות בתוכו (בתוך הים של הנפה)

---

[1]) במקום וְהִתְגַּדַּלְתִּי.

[2]) בארמית: וניגדול תרתי פתילתא (גיט' סט.— ונגדול שני פתילים). למיגדל אוהרי

וגידלות (כל"ס יה ג). וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת (שבת י ו). הגודלת והכוחלת והפוקסת לעצמה פטורה לאחרות חייבת (תוספתא שם י יג). הגודל כלי צורה (ירוש' שם ז יד). אין גודלין אותה (את הפתילה) לכתחלה בי"ט (כילה לב:).
— פוע' מפוע', מְגוּדֶּלֶת, עי' ערך *מְגוּדֶּלֶת.

א. גָּדִל, תה"פ, לנק' גְּדִלָה, מ"ר גְּדִלִים, סמי' גְּדִלֵי, לנק' גְּדִלוֹת, — כמו גָּדוֹל: ותזני אל בני מצרים שכניך גִּדְלֵי בשר (יחזק' יז כו).—ובמשמ' תאר פעל: והנער שמואל הלך וְגָדֵל וטוב (ש"א ב כו). — וכמו *בינוני פועל, בצמחים: ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה (ר"ה יד.). והגרגיר של אפר וכו' הגדילה באחו (רש"י סוכה לט:).

ב. *גְּדִיל, ת"ז, לנק' גְּדִילָה, מ"ר גְּדִילִים, גְּדִילוֹת — עשוי מעשה גְּדִיל, geflochten ; tressé ; twisted : ואחד האריג מהן כמו המרצופין או הגדל כמו חבק של חמור וכיוצא בו (רמב"ם, כלים א יב). השק הוא חוטי שער הגדילין כשלשלת או הארוגין כבגדים (שם).
*גָּדִל, גְּדָלִים, עי' גָּדִיל.

גֹּדֶל[1], ש"ז, — כמו גֹּדֶל: בִּגְדֹל זרועך ידמו כאבן (שמות טו יז).
גְּדֻלָּה, עי' גְּדוּלָּה.

גַּדְלוּת, ש"נ, — כבוד והדר וגאוה: כנגד ג' רוחות המושלות בבריאות העולם רוח הגדלות רוח הבהמות רוח השכלי (ר"מ דרכן, מדר' י' הדברות). עזוב הגדלות ותפוס השפלות (הרוקח, שרש הענוה). בחינת מוחין דאו"א שהיה בו בחינת גדלות נעזבים ונסתלקים (מתמ' יקר', ברכ' תתניס טו).

גַּדְלָן, ש"ז, — מי שאוהב להתגדל, נהוג בדבור העם.

***גַּדֶּלֶת**, ש"נ, מ"ר גַּדָּלוֹת,—מי שאומנותה לגדל שערות, Haarflechterin ; coiffeuse; hair dresser: ר' יהודה אומר אף (ים נפה) של גדלת[2] טמא

וכו' למיגדל תנורי וכו' למיגדל מהולתא (מו"ק יא. — לגדול אהרים וכו' לגדול תנורים (לבנות, לחבר בפתילי ברזל) וכו' לגדול מהולתא). בערב' גְ'דַל a), במשמע' זו לחבל וכדומה.

[1]) משקל לאֹם.

[2]) במשנ' מנוקד: כ"י פרמה מנוקד: שֶׁלְּגַדֶּלֶת.

a) جدل

מושב מפני שהבנות יושבות בתוכו וגודלות (כל"ס יה ג). הלכו ופייסו לגדלת וגדלת למלכה (מד"ר ויקר' יט).

גדם, ממנו *גִּדֵּם, *גָּדַם, *גִּדָּמוֹת, *גִּדְמִי.

***גִּדֵּם**[1], ת"ז, לנק' גִּדֶּמֶת, מ"ר גִּדְּמִים, גִּדְּמוֹת, — מי שידו כרותה: היה אחד מהם גידם (סנה' ח ד). נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו גידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו (תעני' כא.). לאחד שהיה לו בן גידם אצבעים (מד"ר שה"ש, כרס). — ולנק': מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שבת נג:). גידמה מהו שתחלוץ (יבמ' קה.). כשם שחיגרת וגידמת לא היתה שותה (מי סוטה) וכו' כך הוא אם היה חיגר או גידם לא היה משקה (סוטה כז.). — ומ"ר: ותפשו בו אביו ואמו ולא גדמין (סנה' ח ד). ידנו לא שפכו פרט לגידמים (ירוש' שם ח כו:).—וגם בהזנב והאזנים של בהמה: באילמת וגידמת[2] (חול' עט.).

***גָּדַם**[3], פ"י, עת' יִגְדֹּם,—כרת הקצה מדבר, ובהשאלה: אמה גדומה (זבח' סב:), ר"ל אמה קצרה.
— נתפ', *נִתְגַּדֵּם, — שגדמו אותו: ידיי שלא חסו על ידיך יתגדמו (תעני' כא.).

***גִּדָּמוֹת**[4], ש"נ, — מין ממיני הצרעת, Lepra: במין הצרעת ונקרא בלשוננו גדמות ובלשון ערבי גדאם ובלטין ליפרה (קאנון ד ג ג א). מהות הגדמות וסבתו עלה רעה מתחדשת מהתפשטות המרה השחורה בגוף כולו (שם). החלאים המתחדשים מהשחורה כמו הסרטן והגדמות והעלה שמתקלף בה העור (פרקי משה כ). וממנו (משרפת המרה האדומה) יתחדשו הסרטן והגדמות וכו' אשר יהיה עמו אכול האברים ונפילתם (קבוצי גליני ב, כ"י פריז). כשתפיל המרה השחורה אל צד העור תחדש הגדמות וכו' וזאת הגדמות שלא יהיה עמו אכול ולא נפילת אברים (שם).

***גִּדְמִי**, ת"ז, לנק' גִּדְמִית,—מי שהוא מטבע הגדמות: ואמנם רכיבת סירות דוגה והאניות מועיל מן

[1]) בערב' אַגְ'דַם a) מי שנקטמו ידיו. — [2]) ופרש"י שם: מזנב ואזנים.

[3]) בערב' גַדַם b), חתך, קטע, וגְ'דַ'ם c) בפרט קטעו ידו.

[4]) בערב' גְ'דַ'אם d), ואומרים המלונים הערבים כי

a) أجذم b) جدم c) جذم d) جذام

הצרעת הגדמית (קלנון א ג ב ב).

גדע, ממנו גדע, *גדיעה.

גדע[1], פ"י, עת' אגדע, גדעים, — חתך אילן וכדומה בגרזן, בקרדום, והפריש חתיכה ממנו, abhauen; abattre, trancher; chop off: הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים והגבהים ישפלו (ישע' י לג). גדע בחרי אף כל קרן ישראל (איכ' ב ג). חריות שגדען בין לשכיבה בין לאוהלין צריכות קישור (ירוש' שבת ד ז.). ואקח את מקלי את נעם ואגדע אתו (זכר' יא י).—ואמר בן סירא: עד יוריש (האל) שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע (כ"ס גני' לב כג). קרני ישראל גדועות (מד"ר תהל' עה). — ובהשאלה, השמיד הזרע, העם וכדומה: הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך (ש"א ב לא). וגם אני אגדע[2]) ולא תחום עיני (יחזק' ה יא).— ובהשאלה לשערות הזקן: על נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל ראשיו קרחה כל זקן גדועה[3]) (ישע' טו ב). —*ופ"ע: באותה שעה (ששמע קול האלהים המתהלך בגן) גדעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של ק' אמה (פסיק' דר"כ, ויהי ביום א).

— נפע' נגדע, — שגדעו אותו: נגדעת (כמו אילן) לארץ חולש על גוים (ישע' יד יב). ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה (ישע' כב כה). נגדעה קרן מואב וזרעו נשברה (ירמ' מח כה). ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם (יחזק' ו ו). כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ (עמוס ג יד). — ובהשאלה, נשמד: וינחמו בני ישראל אל בנימן אחיו ויאמרו נגדע היום שבט אחד מישראל (שופט' כא ו).— ואמר המשורר: ולבנות נגדעי הנהלאה ולסאון שופטי הרג סאונים (רסב"ג, שירי שלמה לדוקס ט). והן פתאום נגדע, היש במה נפדע, ואנחנו לא נדע, מה נעבד את יי' (ר"י הלוי, אמונות יהגה).

— פע', גדע, כהפס' גדע, —כמו גדע בחזק הפעולה חתך ושבר ונתץ אילן: מזבחתיהם (של הכנענים),

הוא מן ג'ד'ם במשמעה קטע, מפני שבחליו זה נקטעים האברים ובפרט אצבעות הידים.

[1]) בערב' ג'דע a), גדם אפו, אזנו, וכדומה. — [2]) נוסחת המדנחאי. — [3]) קצת נוסחאות (מסורת), ובנוסחאותינו גרועה, עי' זה.

a) جَدَعَ

תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון (דבר' ז ה). ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון (שם יב ג). וישבר (אסא) את המצבות ויגדע את האשרים (דהי"ב יד ב). וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע (שם לד ד). דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק (תהל' עה יא). גידעו (את האילן) ופיסלו לשם עבודת אלילים (ע"ז ג ז).

— הפע', *הוגדע, —כמו נגדע: וע"ב צריכין (האשרות) נתיצה וגדיעה כדי שיותצו ויוגדעו גם למעלה מא"י הטהורה והנקיה (הקנה, עיר הנדחת).

א. גדף[1]), ממנו *גדוף, גדופה, גדף, *גדף, *גדפן.

א. גדף, קל אינו נהוג.

— פע', גדף[2]), פ"י, — בזה בדברי נאצה או במעשה, lästern; outrager; to revile: והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה (במדב' טו ל). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם (תהל' מד יו-יז). אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אתי (מ"ב יט ו). את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול (שם כב). שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומשבחים למי שהמלחמה שלו (מכי' בשלח ב א). לפי שהיה מחרפם ומגדפם (סיסרא את ישראל) בנחיצה לכך מת מיתה גדופה (מד"ר במד' ד).

— פע', *גדף, מגודף, — שגדפו אותו: לחיות חיים בזויים ומגודפים באבדת מלכותו (ר"י אברבנל, שופט' א).

ב.*גדף, ממנו ב.*גדף.

ב.*גדף[3]), פ"י, — קנח הרטב שבקערה על ידי חתיכת לחם וכדומה: כאדם האומר לחבירו

[1]) בערב' גדפ a), ועי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' גדף עלי b) במשמעה זו. ויש מדמים לזה עוד הפעל קד'פ c), שמשמש במשמ' ידה בו אבן, ובהשאלה קללו וחרפו.

[3]) בערב' גדפ d)היה העוף בכנפים קטועות והתאמץ לעוף בהן, ובהשאלה, המלח את אניתו במים, דחף אותה

a) جدف b) جدّف c) قذف d) جدف

גידפתה[1]) הקערה (כרית' ז:). כאדם שגודף מן הקערה (ערוך, ערך זה).—ולמשל המים במשוט: כמלח הגודף את המים (ר"ש גאון, תשו' הגא', הרכבי כה).
— פע', *גִּדֵּף, — א) כמו קל בחזוק הפעולה, גִּדֵּף את הקערה, קנח אותה בפת לחם: כאדם שהוא אומר לחבירו גידפתה את כל הקערה ולא שיירתה בה כלום (ירוש' סנה' יד כה:). לשנים שהיו יושבין וקערה של גריסין ביניהן פשט אחד את ידו וגידף את כל הקערה ולא שייר בה כלום (שם). וכמו שמגדף בפתו מה שיש בקערה (ר"ש גאון, תשו' הרכבי כה). — ב) בהשאלה, *עשה תנועה באויר בידו לסימן תמיהה: מגדף בה ר' אבהו אלא מעתה תהא סנהדרי גדולה צריכה מאה וארבעים ואחד וכו' (סנה' ג:). כשמתמיה אדם על דבר ומראה התמהה אומרים מגדף (ר"ש גאון, תשו' הגא', הרכבי כה).

*גֶּדֶף, — כמו גדוף: קו כונן בעדף צבי עדיו בגדף (רסע"ג, מכין האותיות).

*גַּדָּף[2]), ש"ז, מ"ר גַּדָּפִים, סמי' גַּדָּפֵי,— נוצה גדולה: וחשמלי אש שהיו דומים לגדפי טווס מקיפים מסוף העולם ועד סופו (ג"ע וגהנם, פרק גה"ת, ביהמ"ד ילינק ה).

*גִּדֵּף, עי' גִּדּוּף.

גְּדֻפָּה, עי' גִּדּוּפָה.

*גַּדְּפָן, ש"ז, מ"ר גַּדְּפָנִים, — מי שמגדף תמיד: משרבו הגדפנין פסקו מלקרוע (על קללת השם) (ירוש' מו"ק ג פג:). אוי להם לגדפנים שהם נושאים שמו של הקב"ה על חנם (תנחו' בובר, בראש' ו).

גָּדֵר, *גְּדֵר, ש"נ, כנ' גְּדֵרוֹ *גְּדָרוֹ, סמי' גֶּדֶר[3]), מ"ר גְּדֵרִים, כנ' גְּדֵרָיו, גְּדֵרֶיהָ, — א) כותל של אבנים סדורות בלי מלט וכדומה מקיף לשדה, גן וכדומה, Mauer; muraille; wall: ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד' כב כד).— ואמר בן סירא: באין גדיר יבוער כרם ובאין אשה נע ונד (ב"ס גני' לג ל).—וככנ': ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גְּדֵרוֹ והיה למרמס (ישע' ה ה). המפריח גדירו בקוצים ובצרורות לרשות רבים (תוספתא ב"ק ב ה).—וסמי': על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגֶדֶר[1]) אבניו נהרסה (משלי כד ל-לא). — ומ"ר: יום לבנות גְּדֵרָיִךְ (מיכה ז יא). למה פרצת גְּדֵרֶיהָ וארוה כל עברי דרך (תהל' פ יג). —*וגְּדֵרוֹת: אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדירות אמר להם אני פרצתי גדרו של עולם (תנחומא חקת א). — ואמר המשורר: עדרי המונך אשר גלו והתפזרו מהר לגבעה ולא שכחו גדריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, כז). — ובהשאלה, אחוזה, נחלה, מקום מחסה, Besitz; possession: ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם (עזר' ט ט). — *ובזמן מאוחר שמש משקל גֶּדֶר בלשון זכר וגם לשל עץ: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים וגדר שנפל לרשות הרבים והוזקו בהן אחרים חייב בנזקן (ב"ק ג ב). היה ביתו לבנות גדרו לגדור שדהו לקצור (נדר' ד ז). אין עוקרין גדר שבין שתי שורות אחד גדר של עצים ואחד גדר של אבנים (תוספתא שביע' ג יו). גדר שהוא גבוה עשרה טפחים (כלא' ד ג). וגדר שנפרץ עד י' אמות (שם ד). — — ובהשאלה: ברכת האבות גדרים להם לישראל מכאן ומכאן ויש אומר כי זכות האבות גדר לישראל מכאן ומכאן (ילמד', כרמלוני 57).—ב) בכלל *כל מחיצה: גדר האמצעי של האזן (ספרא, מצורע ג ג). — ג) *תקון לשמירה שלא להכשל בדבר יותר חמור: שלא גדרו אלא גדר שיוכל לעמוד (תוספתא שביע' ג ז). שכל הפורץ גדירן של חכמים לסוף פורענות בא עליו (שם חול' ב כג). ר"מ אומר משש שעות ולמעלה מדבריהן שביעית אסורה משום גדר ששית למה משום גדר ויש גדר לגדר (ירוש' פסח' א כז ג). ולא פרצת גדירן של חכמים (שם ע"ז ב מא.). גדר גדול גדרה תמר (כנס' כא). גדר ערוה (מד"ר ויקר' כו). א"ר חנינא גדר גדול גדרו בה (בטבילה) (כרפ' כב). אותו יום הרבו סייג לתורה וכו'

בתנועת המשוט במים, על דמיון העוף בכנפו באויר. והנה במלונים הערבים כל זה כלול בשרש אחד עם א.גדף הקודם, אך אין הסתעפות משמעה זו טבעית ביותר. — [1]) גרסת רב שרירא גאון (תשו' הגא', הרכבי כה) ורגמ"ה והערוך, ובנוסחאותינו גירפתה.
[2]) בארמ' ותלמוד' גדפא, כנף ונוצה.
[3]) כן בערב' גדר a).

a) جدر

— [1]) ובקצת ספרים וְגָדֵר.

להרבות גדר בישראל (רש״י שבת קנג:). — ו״גדרות: יש מצוה שהיא העקר ויש לה גדרות כמו הנזיר שיזיר מיין ושכר ככה נדרו (ראב״ע, יסוד מורא, שער ג). פירוש המשנה אשר שננו אבותיכם ובאור הגדרות אשר גדרו הרועים מנהלי עלותיכם (פתיח׳ הרמב״ם להקד׳ זרעים). עברה עלי רוח התשוקה, לפרוץ גדר השתיקה (הקדמ׳ שער השמים לאבן לטיף). ולהודיעני דעת זקני טולידולה אם דעתם להסכים בענין הגדרים (שעשו בדבר למוד החכמות) (אגרת מארי, מנח׳ קנאו׳, מכתב לט). — ד) ״איכות, מעמד: כי לא יוכל האדם לחקר גם בכח נפש החכמה הנתונה בו יתר על שאר בע״ח בלתי הנמצאים בגדרו ובגבולו והוא גדר וגבול על היצירה (פירוש ספר יצירה, לבן תמים). שכל הנבראים עליונים ותחתונים כלם נופלים תחת גדר היצירה (שם). אל יהי לך עסק שלא נפלה בגדריו ועסקיו של אדם (שם). לא יתפשט זה הגזלנות עד שיגיע לגדר שנאמר שמי שעברה להתר גם כן יורה התר להשבע לשקר (ר״י אבן מיגש יח). כי כל מה שיש לו חלק יש לו תכלית מבלי ספק וכשנחלק ממה שיצא אל גדר ההויה בעולם מן האישים וכו׳ (חו״ה, היחוד ה). שלא יביט לכל דבר ערוה וכו׳ שלא יתעסק בם (בהאברים) אלא במה שיבחרהו השכל והדת ועל הגדר אשר ישימוהו בו (מאזני צדק, אלגזלי 147). שאם יקרה המקרים בחליים ושאר הסבות יוציאו הנמצאים מגדר טבעם השלם יהיו אלו מוכנים להחזירם אל גדרם או להעמיד אותו על בריאותם (שו״ת רשב״א תיג). — ה) ״הדבר העקרי[1]) והעצמיי שבו מצטיין כל מושג ממושג זולתו דומה לו, Définition: הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות לעמוד על סוף מחקרם (ר״י ברצלוני, יצירה 56). והוצרכנו לשום בגדר החכמה שלשה חוצצים כדי להכנים בגדר הזה שלש מעלות (שם 66). ולא יהיה זה מגביל לכבודו ולא נותן לו גדר (שם 78). גדר הזכות הוא השקטת הנפש ושמחתה בחדוה שאין לה סוף בעולם (שם 151). וגדר הפרעון הוא מר הנפש ועצבונה (שם). מגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך (חו״ה, היחוד א). כי גדר החלק אינו כי אם שיעור נפרד משיעור (שם). אבל הם (השמות הנרדפים) חלוקי ענין וגדריהם משתנים כשם עין שנאמר על העין הרואה ונאמר על עין המים (מלמד התלמידים, נח יב). החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדבר (מו״נ א נב). הביאור הראשון בענין הנמנע בכלל וחלקיו וגדרו להוכיח שהמציאות המוגשם מלא דבר אינו מכלל הנמנעות (רלב״ג, מפעל׳ ה׳ ד א). ואמרו שגדרו (של הבושת) הוא מכאוב יקרה לנפש בעת הפחד ממעשה הגריעות (מאזני צדק, אלגזלי 106). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי וכו׳ ואם אתה חוקר על גדר האבנים והמתכות וכו׳ יהיה הגדר הכולל אותם שהן גופות ממירות את צורתן ומחליפות את תבניתן (הגיון הנפש לבר חייא א:). כי גדר התשובה המפרש את טעמה הוא נחמת האדם על מעשהו וחטאו אשר חטא (שם ג). איך נתבלע בזה עצת חכמי קדם וכו׳ בחקרם על גדר שנת החמה ומדתה (יסו״ע לר״י הישראלי ג א). כאלו תאמר באדם שגדרו גשם ניזון מרגיש מדבר (חסדאי קרשקש, אור ה׳ א ב). וזה שכבר יראה מהוראת שם המצוה וגדרה שלא תפול אלא בדברים שיש לרצון ובחירה מבוא (שם, הצעה). גדר הטבע שהוא (הגשם) התחלת תנועה ואחר שהגשם הוא טבעי יש בו גדר הטבע (שער השמים יג). גדר החלום הוא מה שיצייר הכח המדמה בעת השינה מה שתפש ועצר אצלו מתכונת המוחשים שהרגישם בהקיץ והגדר הזה איננו כללי לכל החלומות (שם י). שהגדרים אינם אלא לדברים הכוללים (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ו). כמו שיאמר בגדר הצד שהוא תכונה טובה בנפש (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ב). ונאמר אנחנו שהגדרים הנזכרים לא יסתרו זה את זה (שם א). שהוא יתברך אינו נגדר בגדר המנין אלא נקרא יתברך אחד (מ׳ אלדבי, ש״א א). וגדר השיעול דא תנועה משותפת מן הנפש והטבע עוברת על הדרך הטבעי לכלי הנשימה וכו׳ וביאור הגדר **הזה** כי הטבע יתחיל ויניע כלי הנשימה להסיר מה שיזיקם

---

[1]) בערב׳ חַד, חדוּד a), גבול. — ואמר ר״ש אבן תבון (פי׳ מלים הזרות במו״נ) וז״ל: ואלו השני שמות (גדר וחוק) חדשום המחברים, והמעתיקים מבני עמנו העתיקו אליהם שתי מלים מושאלים אצל חכמי הדברים והם מלת חד ומלת רסם. מלת חד העתיקוה על מלת גדר מצאתיה למעתיקים אשר לפני ולמחברים האחרונים העתיקוה אליה המלה הנזכרה הושמה שם למאמר בורה על הדבר הנראה גמור בענינים עצמיים והוא מאמר מחובר מסוג מבדיל כאמרך בן אדם שהוא חי מדבר או

a) حَدّ حُدُود

(שם ד ב). לפי שהיא (הדת האלהית) לא תודיע אלא הכוללים כמו שהגדרים אינם אלא לדברים הכוללים (העקרים א ח). להיות האדם משכיל ויודע בגדרי בע"ח יותר מכולם (שם א יא). שהשמות הם גדרים סתמיים והגדר הוא שם מבואר (אחרי נוהם פרק ד).

מַעֲקֶה.

סוּג, סוּגָה. — *סוֹרֵג. — *סְיָג.

*פרע, פרעות היוצאות מהגדר.

א. גָּדַר, פ"י, עת' יִגְדֹּר, — א) עשה גדר באבנים, סתם פרצה בגדר, vermauren, umzäumen ; cloîtrer ; to fence : לכן הנני שך את דרכך בסירים וְגָדַרְתִּי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש' ב ח). גָּדַר דרכי בגזית (איכה ג ט). ארחי גָּדַר ולא אעבור (איוב יט ח). לפנים ממנו (מהר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים ושלש עשרה פרצות היו בו שפרצום מלכי עכו"ם חזרו וגדרום (מדות ב ג). מחזיק בנכסי הגר ונעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זה חזקה (תוספתא ב"מ ב יא). היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה (שם יד). מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה (שבת קנ:). מחיצת הכרם שנפרצה אומר לו (לבעל הכרם) גדור וכו' נתייאש הימנה ולא גדרה הרי זה קידש וחייב באחריותו (ב"ב ב.). —*ופעול : כל שיש בו אומנות למה הוא דומה לכרם גדור שאין בהמה וחיה נכנסין לתוכו (תוספתא קדוש' א יא). מבואות היורדין לים או לנהר אעפ"י שגדורין מכאן ומכאן ורבים מטפסין ועולין בהן (שם טהר' ז י). — ובמליצה להשבת הדברים לתקונם : ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גֹּדֵר פרץ משובב נתיבות לשבת (ישע' נח יב). — ולהגן בפני הרעה : ואבקש מהם איש גֹּדֵר גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה ולא מצאתי (יחזק' כב ל). לא עליתם בפרצות וַתִּגְדְּרוּ גדר על בית ישראל לעמד במלחמה ביום יי' (שם יג ה). —*ועשה מחיצה בפני דבר : ומודים שהוא גודר כלים (בחרדלית) וטובל בהם וכלים שגדר בהם לא הוטבלו (מקוא' ה ו). ראה מים שהן שוטפין והולכין חייב לגודרן (תוספתא ב"מ ב כח). היתה דרך הרבים או נהר עוברות בתוך שדהו ועמד וגודרן זה עובר בתוך שדה חבירו (שם ב"ב ב יה). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב"מ לא.). — ב) *בהשאלה, עכב, מנע אדם מעשות דבר : שלא לגדור בפני הלווין שלמחר יהו מבקש ללוות ואין אדם מלוה לו (תוספתא כתוב' יב ב). —אתה גודר את האף והאף לא יגדרך (מד"ר ברא' מט). —*ועשה שמירה שלא יעבר על דבר אסור : דבר שהוא גודר את ישראל מן העבירה (ירוש' ברכ' ג ו ג). גדר גדול גדר'ה תמר באותה שעה (סנה' כא.). אברהם ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה (פסי' דר"כ כבלת). כשבאה שרה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה (שם). שאם היית נאה אל תהי פרוץ בערוה שלא יאמרו הבריות איש פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה (שם, עשר תעשר, כד). כל מי שגודר עצמו מן העבירה נקרא קדוש (מד"ר ויקר' כד). שגדרו ישראל במצרים בעצמן מן הערוה (שם שה"ש, גן נעול). אנשי מזרח גדורים מן הערוה (שם ברא' ע). כל ימי גדרתי בעדי ולא אצא חוץ מגדרי לבל אשים דבורי במה שרבו בו החקירות (שו"ת רשב"א תיג). וכמו שיעשו רוב האומות שאינם גדורים בגדרינו החמורים (החינוך, תזריע קסו). — *גדר הפרצות, החזיר לאיתנו את האסור שהתחיל העם לעבר עליו : שיגדרו להן את הפרצות (והזהיר, שמות). — *ובמשמע' קבע דבר : כל מחלוקת שלא חייב המחלוקת במעשה אלא בדעת לא נגדור בו הלכה (ר"ש הנגיד, סוף מבוא התלמוד). — ג) *באר ופרש הגדר של דבר המציין אותו מאחרים, definieren, définir ; define : ולכן גדרו הנפש שהיא שלמות מה לגוף טבעי (ראב"ע, ספר העצמים). כי אנחנו אמנם נגדור מה שיש לו סוג והבדל וכו' ונגדור אותו מצד מה שקרה לו שינהיג הגשם (אמונה רמה א ו). ועל כן אין להם דמיון ולא שתוף ואין גדר אחד גודר אותם (שו"ת רשב"א י). ואריסטו גודר אותה (את הנפש) בדומה לזה בשווי מן הנפש ואמר שהוא פועל ראשון בגוף טבעי וכו' (תגמולי הנפש א ד). ואחר התישב זה נגדור הדברים הנזכרים כפי אשר גדרם טוליאו בחדשה (נופ' צופ', מסיר ליאון ו). והחכם גדרם (את חלקי הלשון) בספר המליצה (ר"ד יחייא, לשון למוד', פתי'). —*מספר גדור, שמורכב ממספרים יסודיים: יש מספרים בלתי גדורים וא"א לעמוד על גדרן לא מקוצר השכל וכח המשיג רק בטבע המספר וכו' ומספרים הגדורים מעטים מאד ואינם רק מתי מספר כי מספר ד' גדור

אמור חי משכיל.

ור"ל שתוכל לעשות ממספר זה ריבוע ישר והוא השוה הצלעות ושוה האלכסונים וכן מספר ט'. גדור במרובע ישר שצלעיו ג' (שו"ת חות יאיר קעב).

— נפע', *נִגְדַּר, — א) מן קל ב': שרה גדרה את עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים בזכותה (מד"ל ויקר' לב). — ב) ־מן קל ג: שאין שום דבר ולא שום פעולה אפשרית להמצא במציאות באיזה אפן שתהיה נגדרת בגדר הפעולה שלא יהיה הוא יתברך יכול עליה (דרך אמונה, אברהם ביבאגו א א). שהגדר הוא לנגדר אחד וכו' שכל אחד מחלקי הגדר נשואים על הנגדר בחיוב (רלב"ג, מלחמ' ה' א י). והכחות המתהפכים כשיהיו בדבר אחד בעינו יחוייב שיהיו נגדרים וכו' וזה שיחויב בכחות שיהיו נגדרים הוא ראוי בכל המאמרות לפי מה שיאמר הפלוסוף רוצה לומר שהמצאם בכח הוא נגדר כשילקח הכח במקומו הקרוב המיוחד (שם). לפי שהוא יתברך אינו נגדר בגדר המנין (מ' אלדבי, ש"א א). ואם כבר יראה שהגדר הזה איננו אמתי למה שמסגולת הגדר התהפך על הנגדר (חסדאי קרשקש, אור ה' א ה).

— הִפע' ־הִגְדִּיר, — כמו גָּדַר משמע' ג: לא כמחשבת אנשי המחקר המגדירים את הזמן שהוא כמות מתפרד (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים יד).

— פע', ־גִּדֵּר, מגודר, — כלוא בגדר: ויצו (המלך) לסבב שדה בגדר ולשום שם שני אריות וכו' ולימים צוה המלך לשחוט שניהם ונמצא לב הקשור עשירית מלב של המגודר (באריות יברכאל, פרק יח).

— הָפע', ־הֻגְדַּר, הוגדר, — כמו נגדר ב: והוגדר בספר הזה בסוד העשרה האחדים (כוזרי ד כז). לפי שהחליים לפעמים יקרו תחלה באבר ולפעמים יהיו בשתוף וכו' ראוי שיוגדר ההבדל אשר בין שני הדברים (קאנון א כ כ). אמנם זה הדבר (הנפש) או הדברים אין ראוי שיוגדרו (אמונה רמה א ו). ומה שאין סוג לו לא יוגדר ולא יורשם (שם כ ג). כמו אחד מחלקי הגדר וחלקי הגדר קודמים למוגדר (תגמ' הגפ', פי' כ"ה הקדמ'). וחלקי הגדר או קודמים על המוגדר או מאוחרים ממנו (מורה המורה א כב). והדברים המוגדרים שנים מינים (שם).

ב.*גָּדַר, פ"י, עת' יִגְדֹּר, — א) כמו גָּדַד: פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים (תוספתא ברכ' ד יט). חריות של דקל שגדרן לעצים (בבת נ.). פעם אחת הלך רבי חנינא בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים (שם). שבוי שנשבה והניח קמה לקצור ענבים לבצור תמרים לגדור זיתים למסוק ב"ד יורדין לנכסיו (ב"מ לט.). עד שיגדור שלשה גדירות ויבצור שלשה בצירות (ב"ב לו.). ואין לי אלא קוצר בוצר מוסק גודר עודר מניין (יבמ' קטז:). שגודרין מן הדקלים (ערוך, ערך בודיא). תמרים שאין מתבשלות באילן לעולם וגודרין אותן מהאילן ועושין להן חותלות (רש"י ביצה מ.). מחצלות שנותנין תחת הדקלין כשגודרין התמרים (הוא, כתוב' נ:). כיצד היתה שדה תמרים וגדר שלש גדירות (רמב"ם, הלכ' טו"נ יב).

ג.גָּדַר, קל אינו נהוג.

— התפע', *הִתְגַּדֵּר[1]) בדבר, — א) לקח גדולה לעצמו: דבר זה (נטילת רשות מהנשיא) הניחו להם לבית רבי[2]) כדי להתגדר בו (יומא עח.). — ב) עשה דבר טוב והגון, שראוי לתהלה בעד זה: אפשר בא אסא ולא ביערו (את הנחושתן) בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע"א שבעולם אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו (לחזקיהו) להתגדר בו (חול' ו:). — ג) עם על, התגאה על: ומפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהן וכו' כדי שלא יתגדרו על הצבור (נדל' פא.). אני בריה וחברי (עם הארץ) בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתו כך אני איני מתגדר במלאכתי[3]) (ברכ' יז.). שעסק בתורה שלא לשמה להתגדר ולקנות שם (תוספ' נזיר כג:). כי אין כונתי בחברי זה הספר להתגדר בו ולא להקרא בשמי (הקדמ' ש"א למ' אלדבי). כי לא נתכוונתי להתגדר ולקשקש בפעמוני, כי לא הודגלתי לשבת בשבת תחכמוני (מנח' קנא', אבא מארי, מכת' ה). — ד) *התנצל, בקש מחילה[4]), כבן שהוא מתחנן לפני אביו וכתלמיד שמתגדר[5]) לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגדרים לפני אביהם שבשמים ואומרים לפניו רבונו של עולם חטאנו

---

[1]) יש סוברים שנתחלף במקום ל, ופרושו התגדל. אבל מדוע נפל חלוף זה רק במשמעה המיוחדה? גם השערת לוי שהוא מלשון חתוך, אינה מהורת. וקוהוט הביא בערב' גדר a) היה הגון, אבל באמת פרוש גדר בערב' הוא היה עלול ומסוגל. גם יש פעל בעין זה עם נ אחרי הגימל, התגנדר, ועי' זה. — [2]) ובנוסחאותינו: הניחו להם לבי נשיאה. — [3]) גרסת הערוך. — [4]) בערב' תעדד' b). — [5]) בילקוט הגרסה: מתגרר, אך איש שלום הסכים כי צ"ל גם שם מתגדר. ופרש אי"ש מתגדר מקטין עצמו. והוא דחוק.

---

a) جدر   b) تَعَذَّرَ

לפניך שנתרעמנו לפניך על הים (מכי׳ בשלח ד א).— ג) ׳קבל גדר הגודר מהותו: לפי ששאילת המהות ותשובתה הוא מדבר שמתגדר בזה יצור (תרג׳ דוד הבבלי, כפי׳ ס׳ יצירה לר״י ברזלי, 82).—*הִתְגּוֹדֵר, כמו הִתְגַּדֵּר: שלא יִתְגוֹדֵר על הצבור (ילק׳ שמע׳ תב״א). כל אחד ואחד בסחורה שלו מתגודר (והזהיר, שמות עו.). מקום הניחו לך אבות להיותך בו מתגודרת (כ״א כתור, הקדמ׳ מסור׳ המסור׳).

גֶּדֶר[1]), ש״ז, מ״ר גְּדָרִים,—מורסה כמין לוז, Drüse : glande ; gland : וההוות (המורסות ההוות) מחומר שחוריי שלשה סוגים המורסה הקשה והסרטן ורובם חרפיות וסוגי הגדרים הם גירנדוליץ אשר מהם שקרופלי והצלעים הם לופיאש וההפרש אשר בין סוגי הגדרים ובין שני הסוגים האחרים שסוגי הגדרים יהיו נקיים ממה שיקיפם כמו הגדרים האמתיים או שהם מסובבים בהם בחיצוניהם בלבד כמו החוירים (קאנון א כ א ה).

גְּדֵרָה[2]), ש״נ, מ״ר גְּדֵרוֹת, סמי׳ גִּדְרוֹת,—מקום מוקף גדר להצאן, Hürde, Pferch ; bercail ; fold : בנו לכם ערים לטפכם וּגְדֵרֹת לצנאכם (במד׳ לב כד). גִּדְרֹת צאן נבנה למקננו פה (שם יו). ויבא (דוד) אל גִּדְרוֹת הצאן על הדרך (ש״א כד ד). והיתה חבל הים נות כרת רעים וְגִדְרוֹת צאן (צפנ׳ ב ו).—וכנ׳: פרצת כל גְּדֵרֹתָיו שמת מבצריו מחתה (תהל׳ פט מא).

***גְּדֵרָה**[3]), ש״נ, מ״ר *גְּדֵרוֹת, גודרות, — בהמה דקה, Klein-vieh ; menu bétail ; fold-animals : השם בהמה לחבירו עדמתי חייב לטפל בה סומכוס אומר באתונות שמונה עשר חדש בגודרות[4]) כ״ד חדש (ב״מ סט). הגודרות אין להם חזקה (ב״ב לו.).

גִּדְרוֹן[5]), ש״ז, מ״ר גִּדְרוֹנִים, — שם עוף קטן מאד וזריז, דק המקור, Zaunkönig ; roitelet ; wren : המחלקה הזאת תכיל בתוכה את הגדרון חרטומו בפוף מעט וזנבו הוא זקוף כמעט כזנב התרנגול ועליו ישתרעו קוים מעֻקלים שחרחורים וראשי נוצותיו עגולים משכנו בעבי סבכי העצים בגלי אבנים ועצים וכמעט תמיד לא יראה בחוץ וכו׳ בכל כנף רננים הקטנים אין גם אחד כמעט אשר ישאר אצל נאות אדם בקיץ ובחורף בקור ובחום כמו הגדרון (תוה״ט העוף ט).

¹) בערב׳ גֻדְּר a), מורסה טבעית או מפצע.

²) בערב׳ גְ׳דִירָה b).

³) משקל אֲרֻחָה, אֲמֻנָה.—⁴) רגמ״ה (ב״ב לו.): כגון צאן ובהמה. רש״י: בגודרות בהמה דקה.—והרמב״ם (הלכ׳ שלוח׳ ושותפ׳ ג ח): ובגודרות, והן הצאן והבקר.

⁵) ע״ש שהוא חונה לפעמים בגדרות.

a) جَدَر b) جَدِيرَة

גַּדְרִי[1]),—א) ת״ז, לנק׳ גַּדְרִית, מ״ר גַּדְרִיִּים, גַּדְרִיּוֹת,— מטבע הגדר או מצורתו: ועצם הביצה (נברא) מאבר גדרי לבן הבשר היתר דומה לבשר השדים (קאנון ג כ א א). הנה תולד בקצת האברים מורסא גדריית כלוז ורבים יהיו על הכף ועל המצח (שם ד ג כ ו).— ב) ש״ז, חלי העור, והוא חלי האבעבועות, עי׳ זה: והגדרי והחצבה הם מכלל החליים הקורים וכו׳ ורוב מה שיקרה לנערים וכו׳ וכאשר יתראה הגדרי יוריש החכוך ואח״כ יתראו דברים בראשי המחטים דוחניים (קאנון ד א ד ו). והרע שבכל מיני החצבה והגדרי הוא שמראהו כעין ציץ הבנפסג׳ הלח ואם תראה שהגדרי והחצבה שמראיהם קשים לצאת ולהתבשל וכו׳ דע שהחולה ימות מאותו חולי (מ׳ אלדבי, ש״א ה ב).

גְּדֶרֶת, ש״נ,— כמו גָּדֵר: דרך בפני הַגְּדֶרֶת[2]) הגינה דרך הקדמים בבואן (יחזק׳ מב יב).

גדש, ממנו גָּדִישׁ, *גֹּדֶשׁ, *גִּדֵּשׁ.

***גֹּדֶשׁ**, גודש, ש״ז,—מה שגודשים על המדה: שהיתה גודשה׳ לתוכה (מנח׳ ט ה). כמחק גודש סאה (זבח׳ סב:). שיקדש קמצים בגודש שלו (מנח׳ פז:). במלאת שפקו שאונו (של האויב) מוד בְּגֹדֶשׁ (יוצר ז פסח, א׳ פתרוס). מרוד וטרוד בפתוי גֹדֶשׁ און לאלוה (מנח׳ כר״מ, זולת שבת תשוב׳, כי און). ולרוב גדלו של הכלי ההוא הספיק הגודש שלו למלאות כלי ההכמה (עמה״מ, עולם התוהו כד). — ובמשמע׳ ׳גוף גשם: לממש וגודש לא נשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (בסי״ת ה). — ובמשמע׳ ׳עֹדף בכלל, בשר הַגֹּדֶשׁ, הערלה: גם לכרות בשר הגדש המה (היונים) מנעו ממך (מגדול עוז, אילת השחר, שבת וחנכה).

¹) בעדב׳ ג׳דרי a) והוא מן גדר הקודם.

²) בנוסחת השבעים גֶּדֶרֶת בלי הַ.

a) جدري

א.*גָּדַשׁ[1], פ"י, עת' יִגְדֹּשׁ, — א) צבר זה על זה, häufen; entasser; heap up: וקוצרין וגודשין לפני העומר (פסח' ד ח). קוצרין בבית השלחים שבעמקים אבל לא גודשין אנשי יריחו קוצרין ברצון חכמים וגודשין שלא ברצון חכמים (מנח' י ח). השאילו (את המקום) לגדוש חטין וגדש שעורין (תוספתא כ"ק ו כג).—ב) גדש את המדה, מלא אותה יתר גבוה משפתה: מקום שנהגו וכו' למחוק (את המדה) לא יגדוש לגדוש לא ימחוק (כ"כ ה ה). שאין מוחקין במקום שגודשין ואין גודשין במקום שמוחקין (גמ' שם פט.).—ופעול: והבזך היה בתוכו (של הכף) מלא וגדוש קטורת (תמיד ה ד). מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות (יומא מח.). מדת הטוב שהיא גדושה (פסיק' דר"כ, סוף סליחות). — ובהשאלה, גדש את הסאה, ר"ל עבר הגבול, החמיר יתר מהראוי: בו ביום (שגזרו ב"ש שמנה עשרה גזרה) גדשו סאה (שבת קנג:). חטאו של אותו האיש גדוש (מד"ר ברא' כב).

— נִפע', *נִגְדַּשׁ, — שגדשו אותו, שגדש את עצמו: כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות (מנח' ט ה). שהיו המים (בירדן כשעברו בו ישראל) נגדשין למעלה כיפין על כיפין (תוספתא שם ח ג). שהיו מים נגדשין ועולין (סוט' לד.). נמצא היבש כשיגדש עודף על הלח שאינו יכול להגדש (ר"ח ערוב' יד:).

— הִפע', *הִגְדִּישׁ, — עשה גדיש: המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות (כ"ק ו ג). במשאיל מקום לחבירו להגדיש גדיש והגדיש והטמין (גמ' שם סב.).

— פֻּע', *גֻּדַּשׁ, *מְגוּדָּשׁ,—ומלא: חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש (מד"ר ברא' כב).— *והובא לגדיש: הזרע הנקצר והמגודש לפני דושו (ריב"ג, סה"ש, גדש).

— נתפע' *נִתְגַּדֵּשׁ, — הובא להגדיש: שנתגדשה התבואה ונגמרה מלאכתה (תוספ' תמור' ד.).

ב.גָּדַשׁ**[2], קל לא נמצא.

— הִפע', **הִגְדִּישׁ, — נהג, בפרט עִוֵּר: פתאום יבוא כמהלך רישך, ובקבר קמוש וחוח יירשך, וזכור כי הרגל תדושך, ויצרך הרע במקלו יגדישך (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי י.). לארץ יפול נזר ראשך, ותמאס מאכל דגנך ותירושך, יצרך הרע יגדישך, והזרים יאכלו גדישך (שם מז.).

גֵּה, — מלת הרמז, כמו זֶה: גֵּה [1]) גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל (יחזק' מז יג).

****גֵּהַ**[2], ש"ז, מ"ר גְּהִים,— כמו נגה, אור זך מבריק, ובהשאלה כנוי להשמים: תומך תקרת גבוהים, יסד הדום וְגֵהִים (אמתי, אביתה נפלאותיך, שבת ד' אחר פסח). גבוהים וְגֵהִים במאמר ראשון נפרשו, בדבר יי שמים נעשו (מאמר השכל לראב"ן, פיוט אל אלהים).

א.גהה, ממנו א.גָּהָה.

א.גָּהָה[3], פ"י, עבר גָּהִיתִי, עת' יִגְהֶה,—הבריא, הסיר המזור, הרקבון, heilen; guérir; heal: וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יִגְהֶה מכם מזור (הוש' ה יג). — ואמר המשורר: הואל גהה מזור, כי בך צבי לעזור (ראב"ע, אם הגדול).

ב.גהה, ממנו ב.גָּהָה, *הִגְהָה.

ב.*גָּהָה[4], — קל לא נמצא.

—הִפע' *הִגְהָה, עת' יַגְהֶה, — קפח את העינים באור בהיר שקשה להן לסבול, blenden; éblouir; to dazle:

---

[1]) בערב' כַּדַּשׁ[a]. בארמ' וסורית גדש.

[2]) בארמית: עובדא הוי בתרין גברין דהוו עיילין לטבריא חד סמי וחד פתיח והוה ההוא פתיחא גדיש ליה יתבון למקרטא באורחא לקטון עשבא ואכלין דין דהוה פתיח איסמי ודין דהוה סמיא איפתח ולא עלון מתמן עד זמן דגדיש ההוא סמיא לההוא פתיחא (מד"ר ויקר' כב. — מעשה היה בשני אנשים שהיו הולכין לטבריה והיה אחד סומא ואחד פקח והיה הפקח גודש (נוהג) בהסומא, ישבו לאכול ולקטו עשבים ואכלו, מי שהיה סומא נפקח ומי שהיה פקח נסתמא ולא נסתלקו משם עד שגדש (שנהג) הסומא את הפקח).

[1]) לפי דעת רש"י יש לפרשו כמו גֵּא, גֵּיא. אך התרגומים הקדמונים וכן המפרשים, קדמונים ואחרונים, החליטו כי זו נוסחה משובשת, וצ"ל זה, וכמו לבג במקום לבז. ואעפי"כ לפי הכלל הקבוע שלנו, כי לשוננו מיוסדת על התנ"ך כמו שהוא, מותר להשמש במלה זו לפעמים בכונה מיוחדה, בקצת התול, וכדומה.

[2]) לפי דעת הקדמונים כי שרש נגה הוא גה, וכן פרשו קצתם גֵּהָה, עי' זה.

[3]) אין בלשונות האחיות חבר לזה במשמ' מיוחדת זו. בסורית גהא, שחרר, ובהשאלה מצער, מכאב, וכדומה.

[4]) עי' הערה שלקמן.

a) كدّس

כרשף יניף שלגו וכארבה ישכון רדתו תואר לבנה יגהה[1]) עינים וממטרו יהבה לבב (כ"ס גגי' מג יז-יח).

ג.*גהה, ממני ג.*גָּהָה

ג.*גָּהָה[2]), פ"ע, עת' יִגְהֶה, כינו' גּהֶה, — עמד נטוי. sich neigen; être incliné; incline : כותל הגוהה[3]) לרשות הרבים סותר ובונה בדרכו מפני הסכנה (מו"ק יג.). אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו (ירוש' שם א פ ג). תנא (הערבות היו) רכות וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה כדי שיהו גוהות[4]) על המזבח אמה (סוכה מה.).

גֵּהָה[5]), ש"נ, —א) מראה הפנים, Aussehen; mine; look : לב שמח ייטיב גֵּהָה[6]) ורוח נכאה תיבש גרם (משלי יז כב). כי יפוי הגהה ומראה הגוף וכו' מראה על הבריאות (ר"י אלברגלו, מקן א). ודין הוא למי שנזדמנו לו כל הדברים האלה שתראה בטבעו אותה המדה (של שמחה) ותהיה גיהתו טובה וגופו בריא (רסב"ג תקון מדות הנפש ג א). ומסיר רוע מראה הגוף ומיפה הגהה (דרך אמונה, אברב' ביבאגו ו). —ב) יטבע ואיכות הגוף אם כחוש או שמן וכדומה, ומעמד הנפש והרוח, Complexion: וכל שכן בגופים אשר להם השקוי או רוע הגהה הנקרא בולמנט (קאנון א כ א ד). אחד מהם (בחליים) בשיער והשני במראה והשלישי בריח והרביעי בגהה זולת המראה (שם שם ו). ופגעי הגהה זולת המראה עם הרזון המופלג או השומן המופלג (שם). אותות שוה המזג שווי המשוש בחם ובקור וכו' ושווי המראה בלובן ובאודם ושווי תואר הגהה בשומן והכחש (שם שם ב ג). ואמנם יאות זה (הרחיצה במים קרים) למי שהיתה הנהגתו מכל צד בתכלית הטוב והיו שניו וכחו וגהתו ופרקו נאותים (שם א ג ב ו). ויש לכל גהה ומזג מזון נאה דומה (שם שם ז). ואמנם הגהה הנה ההפלגה בכחישות והספוגיות וכו' (שם א ד ג). ואם יצטרך אליו (לקיא) מי שלא תאות גהתו לקיא (שם א ד יא). ואמנם הגהה (הנה פעולתה היא) שאם הוא (החולה) כחוש הרבה או שמן הרבה ויהיה גופו ספוגיי מחולחל רב הרפיון הנה אין ראוי שיוציא הדם (קבולי גלינ' ב, כ"י פריז). —ובמשמ' רפואה: תמכו בידי אמכם אל נא תרפוה, לוית חן היא לכם בטוב ואשר, מגן ושמש במרי יום ופגע, גֵּהָה למחלה ולרוח נעכרת (יל"ג, סוי את' א).

*גָּהוּץ[1]), ש"ז, — שם"פ מן גִּהֵץ, שפוי באבן וכדומה להחליק הלבנים אחרי הכבוס: גזירת שלשים איחוי וגיהוץ ותגלחת אי זהו גיהוץ כלי צמר מגוהצין חדשים וכלי פשתן מגוהצין לבנים (ירוש' מו"ק ג פב.). וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ (תענ' כט:). שלשים יום לאבל שלשים יום לגיהוץ שלשים יום לתספורת (מס' שמחות ז). ומותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך

---

[1]) כך כתוב בפנים הנוסחה, והגהה על הגליון יהגה. והנה מהענין וכן מהתרגומים הקדמונים נראה ברור כי הכונה פה כי מראה לבנת השלג כמו יכהה את העינים. יש שרצו באמת להגיה יכהה. וקוילי וניבויאר הגיהו יגהר, במשמעות פעל זה בערב' וסור'. ועי' הערה להשם גֵּהָה, שנראה כי יש באמת קצת דמיון בין גהה וגהר.

[2]) רק בעברית. [3]) כך הגרסה פה בכל הכפרים. אבל למעלה דף ז. הגרסה בנוסחא' גוחה, וכן גרסת רש"י. אבל הערוך וכל הקדמונים גורסים גם שם גוהה, ובתוספתא צוק"מ גואה באלף.—[4]) גרסת לוי, ובנוסחא' גוחות. וכן גרסת רש"י.

[5]) אולי כמו בערב' ג'הי, אג'הת אלשמא a) טהרו השמים מעננים, ואולי כמו בערב' ג'הר b), יפי מראה הפנים, ועי' הערה שלקמן. — [6]) מנחם חבר מלה זו עם בגה, ואמר: ענין מאור המה. ואעפ"י שאין גזרה זו עולה יפה, מ"מ בעצם פרוש מלה זו הסכימו ריב"ג ורש"י. אמר ריב"ג: אבל לב שמח ייטיב גהה פרושו ייטיב מראה הפנים כמו שנאמר בזולת המקום הזה לב שמח ייטיב פנים (משלי טו יג), ואפשר שיהיה מענין הראשון לב שמח ייטיב רפואה וענין השני טוב בעיני יותר. ע"כ. וכן רש"י: מאור הפנים. אך ראב"ע, רי"ק ורד"ק, וכן החדשים פרשו כלם במשמע' רפואה, מפני שלמשמע' מראה הפנים לא מצאו סמך וחבר. ואעפי"כ, משמעת מאור הפנים יותר יאות לפי הענין וכך השתמשו בה כל הקדמונים.

a) جَهَى أَجْهَتِ السما b) جَهَرَ

[1]) ואמר ר"ח (תעני' כט:) וז"ל: גיהוץ בלשון ישמעאל צקלa) והוא מעברי חומרתא. וכן ר"ש גאון (תשו' הגא' הרכבי רמט): ופרוש הגהוץ שמעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו ובלשון ישמעאל נקרא אלצקאל. ואמרו בגמ' כתוב': ואי אמרת ניעבד גיהוץ מעברא ליה חומרתא, ר"ל ההומרתא, והיא האבן שמגהצין בה, תעביר את הדם. ואמר ר"י גיאת הלב' ת"ב: מאי גיהוץ שמעבירין הומרתא על הבגד כדי לצחצחו. ע"כ. וכן בעה"ק: גיהוץ שמלבנין הבגד באבן להחליקו.

a) صقل

שלשים יום (הלכ' גדול', חלה, ריה). שכלי פשתן שלהם דקין הם ביותר ובכיבוס הראשון מתלבנין כבגיהוץ שלנו (ערוך, ערך גהן). שמחליקין את הבגדים באבן וזכוכית לאחר הכיבום והוא גיהוץ (סמ"ג מ"ע עה). והגיהוץ הוא שהבגדים של צמר שפין ומחליקין אותם באבן של שיש או של זכוכית וכו' אבל כלי פשתן הישנין אין הגיהוץ מחזיר אותן לחדושן (שו"ת הריב"ש סז).

·גְּהוּק, ש"נ,—שה"פ מן גָּהֵק : ואם תשלש הליחה מלחדש עלוף תחדש צער ומצוק וגיהוק הוא אשטרליירו וסמור (קלון ג יג ה יג). ישמע קול (בבטן) כקול הנאד הנפוח לא כנאד מלא מים ויהיה משתוקק לגיהוק תמיד הוא רוט (שם ג יד ד י). לענין הרוק הבא כמו בגיהוק ופיהוק ועיטוש (לח"מ, רמב"ם תפל' ד יא).

א.·גְּהוּר[1], ש"ז,—התוך האותיות בפה ע"י כלי הדבור **Articulation** : ואין דומה הקול לדיבור כי הקול גרוני[2]) הוא ואין לך צורך לשון ודיבור לשוני הוא וביציאת הקול מן הגרון הגיהור[3]) יוצא מפה ויתצב דמות אותיות (ר"י ברזלי, פי' ילירה, פיסק' כב).

ב.·גְּהוּר[1]), ש"ז, — הבל היוצא מהפה, **Hauch haleine ; breath** : בימות החורף שהאויר קור וגוף חם יוצא גיהור מפיו של אדם לחוץ כמו עשן דק אבל בימי קיץ שהאויר חם והגוף חם לא יובדל זה מזה אבל בלילה שוכב תחת אויר יתכסה בבגד צמר או עור למחר ימצא עליו רטובים כגהור היוצא מן הפה תרטוב הבגד כגיהור היינו באויר היוצא מן הפה זהו אויר הרוח מים מאויר וקב"ה אין לדמותו אך יש לדמות כדי שיבין השומע כך יצא הגיהור מפי האדון ומרטיבתו זורמו המים מכת הגירור סביב הערפל המכסה על הנהרות מחמימות הגיהור נעשה תהו ובהו זהו קו הירוק דומה בדמות ירקות הקשת כשאדם בים בספינה (רזיאל הגדול יב:).

·גְּהוּת, ש"נ, — כמו ·גְּהָה, מזג : המשכנים הרטובים אנשיהם יפי הגהות רכי העור (קלון ה כ ב יה).

גֵּהִינֹּם, גֵּהִנּוֹם, עי' גֵּיהִנֹּם.

א.*גהץ, ממנו א.·גָּהַץ, *גִּהֵץ, וכו'.

א.·גָּהַץ[2]), פ"י, — כמו גִּהֵץ: לגוהצן (את כלי הפשתן) ולהניחן עד אחר ט' באב (טור ושו"ע או"ח תקנא ג). שאם הם (הכלי פשתן) מכובסין אסור לגהוץ (ט"ז שם).

— פִּע', *גִּהֵץ, — עשה גהוץ, עשה אותו נקי ומצחצח, **polieren; polir ; polish** : אסיטון הזה אין מגהצין אותו אלא באש (מד"ל דכר' ז). — ובהשאלה, ·עשה

---

[1]) עי' הערה [2] לקמן. — [2]) בגוף הנוסחה : כי הכל גרוע הוא. והנה כל במקום קול כתוב שם גם קודם : חקוקות בכל במקום חקוקות בקול שבגוף ספר יצירה, וכבר הגיה שם המו"ל קול במקום כל, ובמאמר שלנו כבר הגיה דר' קויפמן בהערותיו בסוף הספר הקול במקום הכל, אך הניח המלה גרוע כהויתה. ואולם, אין שום ספק בדבר כי צריך להגיה גרוני במקום גרוע, כי זוהי כונת המחבר להבדיל בין הקול ובין הדיבור, שהקול הוא גרוני, ר"ל יוצא מהגרון ואין לו צרך בסיוע הלשון, והדיבור הוא לשוני, ר"ל מסתיע בעזרת הלשון, וכמו שהוא מבאר אחרי כן : וביציאת הקול מן הגרון. ועי' הערה שלאחרי זו. — [3]) כך בגוף הנוסחה, ואמר דר' קויפמן בהערותיו בסוף הספר : אולי צ"ל ניהוק. אבל מלה זו ניהוק במשמעה הרגילה של נהק, קול זעקה, אין שום מקום כאן ואיננה מבארת כונת המחבר. וכונתו היא ברורה, שרצונו להבדיל בין הקול הפשוט ובין הדבור, ואמר שהקול איננו דבור, וכמו שאומר קודם כי הילד מיד בצאתו לאויר העולם מוציא קול א אך אין זה עדין דבור, כי הדבור הוא לשוני, ר"ל מתהוה בעזרת תנועות הלשון, — והוא חתוך האותיות באמצעות תנועות הלשון ושאר כלי הדבור. ואין ספק שהדבר הזה המתהוה בפה אחרי שעבר הקול האוירי דרך הגרון, שעל ידו מהקול הפשוט מתהוה דבור, הוא הכונה במלה זו גיהור, וכמו שהוא אומר אחרי כן ויתצב דמות אותיות, אם לא נרצה להגיה פשוט דיבור במקום גיהור, שזו הגהה קיצונית יותר מדי ואין אנו רשאים לעשותה כל זמן שאפשר להניח הגרסה בהויתה ולפרשה באופן טבעי ומתקבל. והנה המקור למלה זו גיהור אפשר למצא בהשרש גהר[a]) בערב', שמשמש גם במשמע' צלצול הקול וצחותו, והפעל גאהר[b]) ר"ל אמר לאדם דבר בפרוש, בקהל. עכ"פ, אם לא נרצה להגיה דיבור במקום גיהור, משמעה זו של המלה גיהור מוכרחה.

[1]) גם מקור מלה זו לא ידוע, ואפשר שהיא היא המלה א.גהור שקודם לזה, שמצאה בעל ספ' רזיאל וטעה בפרושה והשתמש בה במשמע' הבל הפה. ואולי גזר מן ויגהר עליו שפרש במשמע' זו.

[2]) לפי דעת פלישר מלשון גהט גחט בארמ', במשמע' חכוך ושיפה. וקוהוט מערב' גחש[c]), חכך ושפשף. וכל זה דחוק, ויותר נראה שהיא כמו בערב' מהצ[d]) נקה וכבס ולבן את הבגד, ופרשוהו המלונים הערבים : נט'פה וביצ'ה. ובאלתאג' נראה שההא היא במקום חית, — וכמו שגם בערב יש נוסח' גחץ במקום גהץ.

---

a) جهر b) جاهر c) جحس d) مهض

זך ובהיר, ואמר הפיטן: גיהץ שני פנסים להבהיק ביהולם (קונט' הפיוט', ויטרי, דף 5).—ובמשמ' *העביר על בגד מכבש אבן וכדומה להחליקו bügeln; repasser, to iron (linen): בבבל לא היו בקיאין לגהץ (תוספ' פסח' קט).

— הִפע', *הִגְהִיץ, — כמו גִהֵץ: הענן היה שף בהם (בבגדי לבן של היהודים) ומגהיצן (מד"ר שה"ש ד י). ענני כבוד היו מגהיצים אותן (פסיק' דר"כ כבלח).

—פִע', *גִהֵץ, מְגִהָץ,—שגהצו אותו: כלי צמר מגוהצין חדשים וכלי פשתן מגוהצין לבנים (ירוש' מו"ק ג פג.). לימים בקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין (שבת קנג:). תני רב יוסף בבבל (צריך לשמח את הנשים) בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין (פסח' קט.). ובכיבום שלנו אין הבגד מלובן עד שיהיה מגוהץ (רש"י כתוב' י:). — ובהרחבה, ˚מנוקה וטהור: ותופשים (גבריאל ומיכאל) בידם (של הרשעים בגיהנם) ומביאין אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים כשהן מגוהצים ומכובדים (מדר' ח"כ דר"ע, ילינק ג).

— הִתפ', *הִתְגַהֵץ,—נעשה מגוהץ: צא ולמד מן אמיינטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור (מד"ר שה"ש, נפת).

— נִפע', ˚נִגְהַץ: ונוחה זרחה בדם מתבוססת, חלצה ונגהצה ברחיצה ותכבסת (קרוב' שבה"ג, אלהים בלעדך).

— פָעוּל, ˚גָהוּץ, גְהוּצָה: גלתה גהוצה לעטות עדי (ר"א קליר, ת"ב, איכה אצתו). לא זהב וחרוץ תלבשנה בתולות, אך בלבד כלי בוץ זו מזו שאולות, לבן הן וְגָהוּץ תצאנה רעולות, ובמחול וקבוץ תטפנה נאומים (כנף רננים, ט"ו באב, היום).

ב.*גהץ, ממנו ב.*גָהַץ, ˚גַהַץ.

ב.*גָהַץ[1], פ"ע, עת' יִגְהַץ,—שש ושמח, fröhlich sein; sich freuen; se réjouir; be glad: ואם תאמר

[1]) לא נתברר מקורו. מה שהביא לוי מיונ' וגם מערב' גהצ' a) במשמע' מהר, כבר דחה פלישר, מפני שאין כלל בערב' משמעה זו, ומעות היא טעה גם פרימג בזה. ולפי דעת פלישר יש לדמות לגהץ הפעל הערבי גַחַט' b), שפרושו הוא הביט בגאוה. וכריל בספר השנה שלו שנת 79 הגהות על לו, הגיה געץ, במשמעת התנגד.

a) جهض b) جحظ

שלא גהץ אברהם ושמח על דיבור המקום ולמה לא יצא (מד"ר ברא' לט). גהצתי להעליץ עצמיך ולהרבות חכמיך (פיוט לפסח, יום גאלתני, מחז' רומני). אשר יראתך באמץ מלאכים בך נמלכים, גהצים וממליכים דהר למלך המלכים (שם, יוה"כ, אשר יראתך). גהץ בך וידע יראתך, דץ להודיע לכל הדרתך (מנח' יוה"כ, איתן הכיר).

˚גַהַץ, ש"ז,—שמחה, ששון: בגיל וגהץ בדיצה בדעה (מי יערך אליך, מחז' רומני, יוה"כ).

גהק, ממנו *גִהֵק, ˚נִהוּק.

גָהַק, קל לא נהוג.

—פִע', *גִהֵק [1]), מגהק, — הוציא רוח בקול שאון מקיבתו, rülpsen; roter; to belch: ראיתי את רבי שגיהק[2]) ופיהק ונתעטש (ברכ' כד.). מגהק ומפהק הרי זה מגסי הרוח (שם:). גיהק ופיהק לרצונו ה"ז מגסי הרוח (ר"י אלפסי, ברכ' כי' עו). מי שגיהק ופיהק ונתעטש (רמב"ם תפלה ד יא).

— הִפע', ˚הִגְהִיק,— עשה שיגהק: ותעשה אחר זה הרפואות המגהיקות (קאנון ג יג ב ז).

א.גהר[3]), ממנו גָהַר, ˚גַהַר.

גָהַר, פ"ע, עת' יִגְהַר, — הפיל את עצמו ארצה, השתטח, sich niederwerfen; se prosterner; to prostrate o. s.: ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו (מ"א יח מב). ויעל (אלישע) וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). יש מן הקוסמין שמשמשים בחול או באבנים ויש מי שגוהר לארץ וצועק (רמב"ם, עבוד'

[1]) בלשונות האחיות אין לפעל זה אח, ולא נתברר מקורו. ואולי שַהַק a) בערב' שפרושו בלשון ההמונית פוקה. — [2]) הערוך לעז רוטר"י. רש"י פרש וז"ל: פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעה וריחה כריח המאכל שאכל, עכ"ל. ולעז ריטיי"ר, שהוא roter. ועוד פרוש אחר הביא רש"י שם וז"ל: ויש שדורשים גיהק נוטריקון גו הקים. וכן הביא כ"מ (רמב"ם, תפלה ד יא) בשם ר' מנוח: גו הקים כלומר שהקים ופשט גופו למעלה. וכן פרש ראב"ד (האשכול הל' תפלה): פשט עצמותיו. אך בספרות משמש כפרוש א' של רש"י.

[3]) רק בעבר'. וקצת דומה לזה גהן וגחן בסור' וארמ'.

a) سعق

כוכ׳ יא ו). והיה הולך (מורי) בבית וחוזר על המטה ו ג ו ה ר עלי כה עשה עד חצי היום שהייתי מת לגמרי (שבחי מהרח״ו, השל״ב). — ואמר הפיטן: שאול אופל בלי זוהר, יהידו ינגד ו י ג ה ר (שעה קולי תויגני מוסף יוה״כ מנהג). וארצה אהיה ג ו ה ר ולא אבטח על שקר (שבת מנחות, מוסף, כיוס כפרת עונות). וכפר עון ואשמה, ואשובה ממשובה, ואם על ראש עברו, בעמקי ים י ג ה ר ו (סמא״ל, סלי׳ לאשמו׳ כפור, דלתיך הלילה).—ובמשמ׳ על: זאת נשיב אל לבנו ואז טפשנו יטהר, זאב ונמר אם עלינו גָּהַר (שם שחר׳ יוה״כ, אשחר). כדוב שכול י ג ה ר, וכסוס ברגליו ידהר (תוכח׳ מוס׳, עזרא הבבלי כז).

— נִפע׳, ״נִגְהַר,—כמו קל: לדל נִגְהַר לך מהר לשלם את אשר חטא (סמא״ל, סליח׳ לאשמו׳ כפור, יה לסלח).

—הִפ׳ ״הִגְהִיר, — קרא בגהירה על הארץ: רגיון הנהר, ״מאד השׁ וימהר, למלך מלכי המלכים, בו להטהר, חשמלי זהר, הדוש שיר לְהַגְהַר, למלך מלכי המלכים (ארא׳לים ומלאכים, יוצר שמע״ל).

— הָפע׳, ״הֻגְהַר: למען מ ו ג ה ר ארצה עד שבע ובשביעית נקרא, היום מוסרינו תנתק כי שמך נקרא (מתז ויטרי, הושע׳ להושע״ר).

״גַּהַר, ש״ז, — נפילה והשתטחות ארצה: כי אדוקי אש באימה יאפדוך, כי בריתי בשר בברכה יבלעדוך, כי גדודי גובה בְּגַהַר יגידוך (שחר׳ יוה״כ, כי אדוקי אש).

***גֵּו**[1], —תוך, פנים הדבר, ויאמרו: — דברים ב ג ו, יש דברים בענין הזה: ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם אמר קרנא ד ב ר י ם ב ג ו יודע היה יעקב אבינו שצדיק גמור היה ואם מתים שבח״ל חיים למה הטריח את בניו שמא לא יזכה למחילות (כתוב׳ קיא.). קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון אמר קרנא ד ב ר י ם ב ג ו אם גט למה מיאון אם מיאון למה גט (קידוש׳ מד:).— *מִגּו, מִיגּו, עי׳ *מִגּו.

גֵּו[2]), ש״ז, כנ׳ גֵּוִי, גֵּוְךָ, גֵּוָם,—כמו גַּב, ובהשאלה, השליך דבר אחרי גֵּוּו, עזב הדבר בבוז: ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי

[2]) י״א מן גוה, ולפי דעת קצת מן גוו.

[1]) בערב׳ גַ׳וּ a), בסורית גוא.

a) جوّ

השלכת אחרי גֵּוֶךָ (מ״א יד ט). לכן כה אמר אדני יי׳ יען שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי גֵּוֵךְ (יחזק׳ כג לה). וימרו (ישראל) וימרדו בך וישלכו את תורתך אחרי גֵּוָּם (נחמ׳ ט כו).

גֵּו[1]), ש״ז, סמי׳ גֵּו, כנ׳ גֵּוִי, גֵּוְךָ, גֵּוּו, — א) כמו גֵּו, גַּב: שוט לסוס מתג לחמור ושבט לְגֵו כסילים (משלי כ ג). גֵּוִי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ור״ק (ישע׳ נ ו). ותשימי כארץ גֵּוֵךְ וכחוץ לעברים (שם נא כג). — ואמר המשורר: הלא תחמד (הנשמה) פרידת גֵּו ולשוב אל גאון עדיה (ר״י הלוי, יקרה). חרב תער מתוך תער ותעביר תער על גֵּו נבלים (הוא, יבשו אלי). — ובמליצה, השליך דבר אחרי גֵּוו, כמו אחרי גֵּוּו, ולזל בו, השבו לאין: ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גֵּוְךָ כל חטאי (ישע׳ לח יז). — ב) עֵדָה[2]), **Gemeinde; communauté; community**: מן גֵּו יגרשו יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה). — ובכלל *חבורה של בני אדם: וארב לו וקם עליו וכו׳ פרט לזורק אבן ל ג ו[3]) (סנה׳ עט.).

גּוֹאֵל, גֹּאֵל, גֹּאֲלִי, ש״ז, מ״ר גואלים, גֹּאֲלִים, גֹּאֲלֵי, —א) מי שחובתו וזכותו לִגְאֹל, הקרוב הראשון במשפחה: ואיש כי לא יהיה לו גֹּאֵל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו (ויקר׳ כה כו). ובעז עלה השער וישב שם והנה הַגֹּאֵל עבר (רות ד א). ועתה כי אמנם כי אם גֹּאֵל אנכי וגם יש גֹּאֵל קרוב ממני (שם ג יב). כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גֹּאֲלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו (ויקר׳ כה כה). — וגֹּאֵל הַדָּם, הקרוב שהיתה לו לפנים הרשות לנקום מהרוצח נקמת דמי הנרצח: גֹּאֵל הַדָּם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (במד׳ לה יט). — ב) מי שגֹּאֵל את זולתו מצרה, מעבדות, **Erlöser; sauveur; redeemer**: ובא לציון גּוֹאֵל (ישע׳ נט כ). כה אמר יי׳ גֹּאֵל ישראל קדושו (שם מט ז). ואני ידעתי גֹּאֲלִי חי (איוב יט כה). כה אמר יי׳ גֹּאַלְךָ קדוש ישראל (ישע׳ מח יז). —ג) *ה ג ו א ל, שיגאל את ישראל מגלותם: כ ג ו א ל הראשון (משה) כך ג ו א ל האחרון (מד״ר רות, ויאמר לה בעז). מצד שנתקיימו הדברים ששמתי בפיך כלם יהיו לאות ברית על ביאת ה ג ו א ל וכו׳ וזה אות גדול על היות הברית קיים על ביאת ה ג ו א ל המיועד על ידי הנביאים

[1]) לפי דעת קצת במקום גֵּוֶה מן גוה.—[2]) דומה לזה בכנענית גו חֶבר העיר, העדה. — [3]) רש״י: לתוך חבורה של בני אדם.

(העקרים ד מד). כי יהיה זה היעוד לעת בוא הגואל כי ישוב ה' יתן זה המקום לישראל (רלב"ג דהי"א ז).

א.גּוֹב, — כמו גּוֹבָי. עי"ש.

ב.גּוֹב, — כמו גַּב: בגוב[1]) של תבן (ערוכ' עט).

***גּוֹבֶה,** ש"ז, מ"ר גובים, — מי שגּבה כסף, עי' *גָּבָה: גובה מסים היה ראובן והקהל בקשו חשבון ממנו (בו"ת עכוד' הגרשוני יט). ובכל פעם אשר ישלמו לפו"ם הגמוני' או לגובים שלהם אזי צריך אותו גובה או פרנס אחד ממדינות הגמוניה יר"ה לכתוב תוך פנקס (פנק' במכר ג, קוכן על ייד 134).

גּוֹבַה, עי' גֹּבַהּ.

גּוֹבָי[2]), גוב. גּוֹבַאי, — עדת ארבה: מנזריך כארבה וטפסריך כגוב[3]) גּוֹבָי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחום ג יז). משמת רשב"ג בא גוביי ורבו צרות (סוט' ט טו). אכלה (את הפאה) חגב אכלה גובאי קרסמוה נמלים (תוספתא פאה א ח). מתריעין על הגובאי כל שהוא מפני שמכה מהלכת היא (שם תענ' ג י). ראה גוביי אומר ברוך דיין האמת (ירוש' ברכ' ו יג). עצירת גשמים וגוביי מתריעין עליהן (שם תענ' א סד ד). ארבה זה גובאי (חול' סה.). בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה (שבת לב:).

גּוֹג[4]), ש"ז, — שם עם אכזרי שילחם באכזריות עם ישראל Gog: בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג וכו' הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל (יחזק' לח ב-ג). והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי' תעלה חמתי באפי (שם יח). הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג (ברכ' יג.). כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלי של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג (שבת קיח.). בא עליהם סנחריב הרשע בארבעים וחמשה אלף אחוזי חרב וכו' וכן באו על אברהם וכן עתידין לבא עם גוג ומגוג (סנה' לה:). והמקום אשר ישליכה הים (את נבלת התנין) על הרוב הוא בארצות גוג ומגוג השוכנים אחרי דלתות הברזל והם שתי אומות צורותיהם אנושיות ומדותיהם צבעיות לא ידעו לא הנהגה ולא מנהג לא מקח ולא ממכר ולא סחורה ולא אומנות לא חרישה ולא זריעה אבל יצודו מחיות השדה והדגים ויתפשו קצתם את קצתם ויאכלו קצתם את קצתם (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג יב). —יומשל לקצר קומה[1]): הייתי רוצה להיות גבוה כמו עוג וקצר כמו גוג (ר"י אלחריזי, תחכמוני מה).

א.גּוּד[2]), פ"י, עתיד אָגוּד, יָגוּד, יָגֻד, יְגוּדֶנּוּ, — תקף את האויב, angreifen; attaquer; to attack: גד גדוד יגודנו (ברא' מט יט). אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יְגוּדֶנּוּ[3]) (חבק' ג טז). — ובהשאלה, יָגוּד העקב: והוא יָגֻד עקב (ברא' מט יט). — ואמר המשורר: העם אשר הלך חשך, שברו עדי אן ימשך, יגוד עקבו חטא נושך (ר"י הלוי, יחד כאורך).

ב.*גּוּד[4]), פ"י, — בהלכות ממונות, בחליקת השותפין, אם אין בדבר המשותף בכדי חליקה לכל אחד יכול כל אחד מהשתפים לטעון: גוד או אָגוּד[5]), או אֱגוֹד, ר"ל קח אתה הכל ופרע לי כנגד חלקי או אקח אני הכל ואפרע לך כנגד הלקך: אעפ"י שהלכה כדברי האומר דין גוד או אגוד בזמן שאין אחד השותפין אומרים כן יש לנו דין חליקה (מגיד משנה, בבס הרכ אכן מיגב). ולא שייך גוד או איגוד

---

[1]) כך בנוסחא' ופרש"י בור רחב. וגרסת ר"ח והערוך גיב. עי' זה.

[2]) משקל חורי. ובערב' ג'א ב י a), מן שרש גבי b), הוא הארבה. — [3]) י"ם שהמלה גוב היא כפל מקוצר מן גובי.

[4]) לא עמדו חכמים על הדבר אם זה שם של עם הגדי או הכונה בו לעם שהיה במציאות. קצת החכמים סברים שהם שבטי הסקיטים. ועי' עוד מגוג. — [1]) עפ"י הגדות הערבים על דבר יאג'וג' ומאג'וג' שהם קצרי קומה, רק כחצי קומת אדם בינוני.

[2]) סוברים שזה פעל נגזר מהשם גדוד. ואמר ריב"ג: יגודנו מענין גדוד והנח הרפה אשר בין הגימל והדלת אשר הוא עין הפועל הוא אצלי תמורת אחד הכפלים, אשר הם שני דלתין. ע"כ. וכן רוב חכמי הלשון. ויש חולקין ואינם מודים במציאות פעל גוד. ואומרים כי הוא הפעל גדד. — [3]) בקצת ספרים יגדנו חסר. ולפי תרגום השבעים נראה כי צריך לקרא יגודנו.

[4]) עי' הערה שלקמן. — [5]) בארמית: רב יְהוּדה אמר אית דינא דגוד או אגוד ר"נ אמר לית דינא דגוד או אגוד (ב"ב יג.). שאני הכא (בחצי עבד וחציו בן חורין) דאגוד איכא (שהחצי בן חורין יכול לפדות את החצי עבד) גוד ליכא (שאינו יכול למכור את החצי בן חורין) (שם). — ופרש הערוך מלשון נגד במשמ' משיכה, משוך אתה או אמשוך אני. ורש"י פרש מלשון גדד במשמ' חתיכה וקציצה, קוץ אתה או אקוץ אני. ולפי זה צריך להיות גֹּד אגֹּד. עכ"פ מפני שהכתיב גוד אגוד רגיל ביותר, סדרתי דבור זה כאן.

a) جابى b) جبى

אלא בדבר שתשמישן שוה ואין בו כדי לזה ולזה אבל בכל אחת מן השפחות יאמר האחד לחבירו ג ו ד א ו א י ג ו ד וכן הדין אם נפל להם שדה וכרם ואין בכל אחד כדי חליקה ואפילו דמיהן שוין לא יחלוקו שדה כנגד כרם ב ג ו ד א ו א י ג ו ד אלא על כל א׳ יאמרו ג ו ד א ו א י ג ו ד (רמ״ב כ״ב, סי׳ ג). אבל אם היה להם בית דירה ונפל או נשרף דירתו של אחד מהן או הוצרך למכור מחמת דוחקו יכול לומר לחבירו ג ו ד א ו א י ג ו ד (שם נא). יש מי שאומר שבית דין מעמידים אפוטרופוס לקטנים ודנין להם ג ו ד א ו א ג ו ד (טור חו״מ קעא, בשם תשוב׳ רה״ג). לא נאמר דין ג ו ד א ו א ג ו ד בד׳ אמות של פירוק משא ולא במה שצריכים ליציאה וביאה (שו״ע חו״מ קעא, מתשו׳ הרשב״א).

גּוֹד[1], ש״ז, מ״ר גּוֹדִים, חֵמֶת כעין שק מעור בהמה, פיו רחב ויש לו שנצים ימלאוהו מים ויתלוהו על יתדות לצנן אותם: ה ג ו ד[2]) והמשמרת (שבת קלח.). ג ו ד בכשכיו[3]) מותר לנטותו בשבת (שם:).אפשרש ה ג ו ד הזה צריך שיהיה חלל תחתיו כדי שיכנס שם הרוח ויצטנן (ר״נ על הרי״ף, שבת נו.).

***גּוּדָל**, ש״ז, — כמו אֲגוּדָל, ביד וברגל: שירי המאור רום אצבעיים על רוחב ה ג ו ד ל (אהל׳ יג א). והיה מהלך עקב בצד ג ו ד ל (תוספתא יוה״כ א יד). זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זה ג ו ד ל (כתוב׳ ה:). תניא כשהוא נותן קולו בנעימה מכנים ג ו ד ל ו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין (יומא לח:). לשעבר אדם מראה איקונין באצבעו והיה ניזוק ועכשיו אדם מניח ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו נזוק ולא עוד אלא שאמר הקב״ה הוא וג ו ד ל ו עלי אהבה (מד״ר שה״ש ג 7). — וּמ״ר כסמי׳: הרוצה שיתעצמו עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן שמן בין ריסי עיניו ואוחז בשני ג ו ד ל י רגליו והן מתעצמין מאליהן (שבת קנא:).

---

[1]) משקל אוב, כוס, שוט, תור. ומ״ר יוכל להיות גוֹדות כמו אובות, כוסות, וגודים כמו שוטים, תורים. ושמש בנראה בלשון זכר, ובאין מנהג קבוע מוטב לבחר סימן הרבים של זכרים. — [2]) פרש הר״ח: הוא חמת מים ומליין ביה מיא והולכי דרכים נועצין ידות בארץ וקושרין אותו בחוטין עבין ותולין אותו באלו היתדות להצטנן מימיו. עכ״ל. וכן רש״י: הוא עור של בהמה תפור ופיו רחב מאד ויש לו שנצים ועוברי דרכים ממלאין אותו יין או חלב במקום שתוקעין שם אהליהם ללון ושוטחין אותו ופיו מתוח ע״ג יתדות והרוח עוברת מתחתיו ומצטנן שלא יתקלקל היין. עכ״ל.—[3]) גרסת הערוך, ובנוסח׳: בכיסנא.

גּוּדָל, עי׳ גּוּדָל.

***גּוּדְפָּן**, ש״ז, מ״ר גּוּדְפָּנִים, — כמו גִּדְּפָן: על ה ג ו ד פ נ י ן (ירוש׳ יומא ז מד ג). משרבו ה ג ו ד פ נ י ם פסקו מלקרוע (על קללת השם) (שם סנה׳ יד כה:).

***גּוֹדֵר**, ש״ז, מ״ר גּוֹדְרִים, — מי שבונה גדרים. — ובהשאלה, מי שעושה גדרים וסיגים ושמירות להחקים: הרבה ג ו ד ר י ם עמדו לישראל (מד״ר ויקר׳ א).

גּוֹדְרָה, עי׳ *גִּדְּרָה

*גּוּדְשׁ, עי׳ *גֹּדֶשׁ.

א. **גוה**, י״א ממנו גֵּו, גַּו, וי״א ממנו גם א.גֵּוָה.

א. **גֵּוָה**[1]), ש״נ, — תיק הנשק, כמו תער לחרב וכדומה, Futteral; fourreau; sheath: שלף ויצא מִגֵּוָה[2]) וברק ממררתו יהלך עליו אמים (איוב כ כה).

ב. **גוה** ממנו ב.גֵּוָה.

ב. **גֵּוָה**[3]), ש״נ, — יגון והתרגשות הנפש מפני צער עמוק, Leiden; affection; suffering: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גֵוָה[4]) ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי׳ (ירמ׳ יג יז).

ג. **גֵּוָה**[5]), — כמו גַּאֲוָה: כי השפילו ותאמר גֵּוָה[6]) ושח עינים יושע (איוב כב כט). אז יגלה אזן אנשים ובמסרם יחתם להעיר אדם מעשה וְגֵוָה[7]) מגבר יכסה (שם לג טז-יז).

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך ה בלי מפיק בכל הספרים. והתרגום: שלק ונפק מ ת י ק ה. וכן רש״י: מתוך תערה. אך ריב״ג, ראב״ע ואחרים פרשו שזו היא המלה גֵו, וההא היא הא הכנוי, ופרושו: מתוכה, או מגופה.
[3]) בערב׳ גַּוַי a), ופרשוה המלונים הערבים: אלחרקה ושדה אלחזן מן עשק או חזן, ע״כ, ור״ל בעבר׳: החם ועז היגון מחשק או מצער. ועי׳ הערה לקמן. — [4]) פרשו רוב המפרשים הקדמו׳ והאחרונים מלשון גאוה. אך אין למשמעה זו שום מקום כאן ואינה מתישבת על הענין, וכל מה שאמרו המפרשים לישב מליצת הכתוב הוא דחוק ולא טבעי. רק משמעת יגון נפש וצער חזק נותנת להמליצה כל כחה וגדלה.
[5]) מלה מספקה. לפי דעת קצת המדקדקים זה צמצום מלת גאוה. ועי׳ הערה שלקמן.—[6]) פרשו רוב המפרשים הקדמונ׳ וקצת החדשים מלשון גאוה. אך המליצה דחוקה, ויותר נראה כי חצי הראשון של הכתיב משובש, וכבר הגיהו קצת החדשים שבמקום זה כי השפיל את רם וגאה. — [7]) גם כאן פרשו הקדמונים במשמעת גאוה,

---

a) جوى

*גּוֹוֵעַ, ש"ז. מ"ר גּוֹוְעִים.— יסורי המות: ויקץ כישן ויד צריו בְּגוֹוְעִים, הכה ופצוע בכל מכה ואבעבועים (יוצר ליום אחרון פסח, אלדי חלד).

גּוּז[1]), עב' גָּז, עת' אָגוּז, עם ו המהפך וַיָּגָז, — א) פ"ע, עבר וחלף במהירות, **vorübergehn; passer; pass away**: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גָז חיש ונעפה (תהל' צ י). — ואמר הפייטן: תענה דגלים גָּזוּ גזרי מים למען הנעקד בשער המים (הושע' להושע"ר, תענה אמונים). — וכינ' *גָּז, גָּזִים, גָּזֵי, במשמע' בורח, נמלט מן: גל לאילת אהב, לבוא אל רהב, להדעיך יקוד להב, מְגָזֵי רהב (ר"א קליר, קרוב' לפורים, תמימים). תפדנו באמץ דשגובים, כאז פדית גָּזֵי רהבים (יוצר ב סוכות, אנא תרב). — ב) פ"י, עשה שיבוא במהירות, בתעופה: ורוח נסע מאת יי' וַיָּגָז [2]) שלוים מן הים (במדב' יא לא). — ובמשמע' *קרה לו: אכתב בלב רָגֵז, כל אשר עלי גָז (ריב"ג, גוז, בשם אחד החרזנים).— ובמשמעת *עברו ואינם עוד: גָּזוּ אמונים גבורי כח במרץ (סליח' ער"ה, אדון כי תקח). הקיצה עמי עד מתי תישנה, הן גָּז הליל השמש האירה (יל"ג, הקיצה).

הפע', הֵגִיז, עת' יָגִיז, עם ו המהפך וַיָּגֶז: וַיָּגֶז [3]) שלוים מן הים (במדב' יא לא). קרע להם הים הוריד להם המן העלה להם הבאר **הגיז** להם השלו עשה להם מלחמת עמלק (מכי' יתרו, בחדש ה). — ובמשמעת *העביר: **אגיזם** ואעבירם (רש"י נחום א יב).

גּוֹז[4]), ש"ז, כנ' גּוֹזִי. — סמך ומשען, **Stütze; appui; support**: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוֹזִי[5]) בך תהלתי תמיד (תהל' עא ו).— ואמר המשורר: עוזי ומעוזי אקרא בעת רגזי, בל יעמוד גוזי נגדי ביום חפזי (ר"ש אלגזי, ברכות גאולות א).

גּוֹזֵז[1]), גֹּזֵז, ש"ז, מ"ר גּוֹזְזִים. — מי שמלאכתו לגזז את הצאן, **Scherer; tondeur; shearer**: ויעל (יהודה) על גֹּזֲזֵי צאנו (בראש' לח יב). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לְגֹזְזָי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש"א כה יא). ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גֹזְזֶיהָ נאלמה (ישע' נג ז).

גּוֹזָל[2]), ש"ז, מ"ר גּוֹזָלִים, —הקטן של יונות, של נשרים וכדומה, **junger Vogel; pigeauneau, aiglon; young of birds**: ואיל משלש ותר וְגוֹזָל (בראש' טו ט). כנשר יעיר קנו על גּוֹזָלָיו ירחף (דבר' לב יא). לא יטול אדם **גוזל** עד שיקשור (תוספתא יו"ט א ח). הולך אדם וכו' אצל הפטם הרגיל אצלו ואומר לו תן לי **גוזל** אחד (שם ג ו).—ומ"ר *גּוֹזָלוֹת: **הגוזלות** שעל גבי הסלים (בכור' ג ה). ראה אותן רצין אחר מציאה אחר צבי שבור אחר **גוזלות** שלא פרחו ואמר זכתה לי שדי זכתה לו היה צבי רץ כדרכו או שהיה **גוזלות** מפריחין ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ ה ד). הנודר מן פירות שנה אסור בכל פירות שנה ומותר בעגלים ובגדיים ובטלאים בחלב **ובגוזלות** (תוספתא נדר' ד א). לא היו נותנין את **הגוזלות** על גבי הסלין (ירוש' בכורים ג סה ד). אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני **הגוזלות** שלא פירחו (סנה' יא.). אמרו על בן נדבאי שהיה אוכל ד' סאה **גוזלות** בקינוח סעודה (כרית' כח.). — ומ"ר גוזלים, בכנ' *גוזליו, ובהשאלה ילדיו: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את **גוזליו** ותלמודו משתכח ממנו (פסח' מט.).

*גּוֹזְלָן, ש"ז, — כמו גַּזְלָן: כל המשנה מדעת הבעלים נקרא **גוזלן** (ירוש' קידו' ב סב:).האנס **והגוזלן** והגנב (שם א ס ג). מנין לדין שיודע בחבירו שהוא

וגם כאן המליצה דחוקה מאד, ונראים הדברים גם פה שיש כאן שבוש, והגיהו קצת החדשים במקום זה: להסיר אדם מעשק או מפשע וגוה (ר"ל גופו) משבר יפדה.

[1]) בערבית גוז, גאז a), עבר ממקום למקום. וכן בארמ' וסורית. — [2]) יש מנקדים ויגז בהפעיל. — [3]) עי' הערה הקודמת.

[4]) משקל אות, בור.—[5]) כל המפרשים הראשונים והאחרונים מסמיכים גוזי לממעי אמי ומפרשים אתה מוציאי ממעי-אמי, והנה מלבד שזו מליצה תפלה וחלשה ואינה מקבלת להדלת של הפסוק, גם אינו לפי הדקדוק, שצ"ל גֹּזִי, או מְגִיזִי, ולכן שמו המפרשים החדשים שרש אחר **גזה**. אך גם בזה לא הצילו את הפסוק מדחק המליצה. ועי' ערך גָּזָה.

[1]) בשלשת המקומות שמלה זו משמשת תשמיש שם היא חסרה.

[2]) בערב' גֻוזַל a). בסור' מסרס **זוגל**. אך אין לעמד על מקור מלה זו.

---

a) جوز جاز

a) جوزل

כ י ז ל ן שלא יצטרף עמו (הלכ' גדולות, דיינין תסא).

*גּוּזְמָא, עי' גֻּזְמָה.

*גּוֹזָר, עי' ע״ג גֶּזֶר.

גּוּח, עי' גִּיח.

גּוֹחַ, עי' גִּיחַ.

א. גּוֹי[1]), ש״ז, כנ' גּוֹיִי, גּוֹיֵי, מ״ר גוים, גויים, גּוֹי, גּוֹיֵךְ, גּוֹיֵיךְ, — א) צבור אנשים בעלי לשון אחת ותורה אחת וכדומה, Volk ; peuple ; people : ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת (דבר' ד ח). ישא יי' עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (שם כח מט-נ). חי יי' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (מ״א יח י). לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ' לא לה-לו). — ועם ה הידיעה: ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי (בראש' יה יג-יד). ושמרתם ועשיתם (את דברי התורה) כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דבר' ד ו). כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק' א ו). העל אלה לוא אפקד נאם יי' ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמ' ה ט). ועשיתי אתם (את כל שבטי ישראל ויהודה) לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה להם לכלם למלך (יחזק' לז כב). — ובכנ': שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום (צפנ' ב ט). — ועם פעל בלשון רבים: עד אשר תמו כל הגוי לעבור (יהוש' ג יז). יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי (שופט' ב כ). — ומ״ר: כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך (שמות לד כד). קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צאצאיה (ישע' לד א). מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו (בראש' י ה). ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע' ב ד). — וסמי': ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ (בראש' יח יח). — וכנ': לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך (תהל' קו ה). יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך[1]) היית (יחזק' לו יג). — ב) בכלל אנשים: הגוי[2]) גם צדיק תהרג (בראש' כ ד). — וחבורה של אנשים: ויתפלל אלישע אל יי' ויאמר הך נא את הגוי הזה (הגדוד ששלח מלך ארם לתפשו) בסנורים (מ״ב ו יח). — ובמליצה לארבה וכדומה: כי גוי (הארבה) עלה על ארצי עצום ואין מספר (יואל א ו). — ג) התייחד בפרט לכל הגוים זולת עם ישראל: ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם (ויקר' כה מד). ואתכם אזרה בגוים (שם כו לג). ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכלת יי' להביא את העם הזה (ישראל) אל הארץ אשר נשבע להם (במדב' יד יה-יו). אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ' י ב). בא שאון עד קצה הארץ כי ריב ליי' בגוים (שם כה לא). תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו (תהל' מד יב). ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (שם קו לה). — ד) *איש אחד לא יהודי[3]), ein Nicht-Jude ; un non-juif ; gentile : ג ו י שמכר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה ישראל שמכר קמתו ל ג ו י לקצור פטור וכו' ישראל ו ג ו י שהיו שותפין בקמה חלקו של ישראל חייב וחלקו של ג ו י פטור (תוספתא פאה ב ט). לא יקשור ישראל בהמתו אצל בהמתו של ג ו י וכו' משכיר ישראל בהמתו ל ג ו י וכו' ג ו י שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי (שם דמאי א יו-יח). חמור גזל ה ג ו י מגזל ישראל (שם ב״ק י יה). ישראל שלוה מעות מן ה ג ו י וכו' ו ג ו י שלוה מעות מישראל וכו' ישראל שאמר ל ג ו י הילך שכרך וצא (שם ב״מ ה יו-יח). המשלח חבית של יין ביד כותי וכו' ושל שמן ושל דבש ביד ה ג ו י וכו' אם ראה אותן

[1]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת החכמים מן גו, ג ו ף, קבוץ יחידים לגוף אחד. אך אינו נראה. — [1]) כך הכתיב, והקריא גוייך. — [2]) ואולי זה כפל מן המלה גם שלאחריו. — [3]) בעין הרחבה זו היה נהוג גם אצל הרומאים שקראו להנכרים gentes. במשמעה זו תרגם יונתן בן עוזיאל את השם גוי בפסוק הגוי גם צדיק תהרג: הבר עממין דלא חב אוף המי לי למזכה (עתון זכריה פרנקל, 1862, 276.) — ואמר רד״ק ז״ל: ורבותינו הרגילו בלשונם לקרא לאיש אחד שאינו מישראל גוי והיה ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצים לזכר שאינו מישראל רק מגוי אחר ולא נתברר אצלם מאיזה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי או משאר האומות לפיכך היו אומרים גוי כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל (ספ״ש, ערך גוה).

גוי שמנסכן (שם ע״ז ז יד). גוי שנתגייר והיה לו יין נסך (שם טהר׳ ט ו). גוי אחותו בין מאב בין מאם יוציא (ירוש׳ יבמ׳ יא יב). גוי מוכר ספרים תפילין ומזוזות אסור ליקח ממנו וכו׳ מעשה בגוי אחד בצידן שהיה מוכר תפילין ומזוזות (שם גיט׳ ד מו). אף על פי שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרוח (מד״ר במד׳ כ). שלא יקשה בעיניך אם יעשה הגוי טובת הנאה ללוי (תשו׳ ר״ת ד קפט). — וגם לנוצרי: גוי אחד שאל את רבן גמליאל וכו׳ (פסיק׳ דר״כ א כט). והנני בשבע ביוצרי, כי גוי אחד נוצרי, לזה העירני (ר״א כחור, הקד׳ מסר׳ המסר׳). — ומ״ר: לפני אידיהן של גוים שלשה ימים (ע״ז א א). ואלו אידיהן של גוים קלנדא וסטרנורא (שם ג). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לגוים מוכרין (שם ו). שואלין בשלום הגויים באידיהן מפני דרכי שלום (תוספתא שם א ג). שלשתנו ר״ל היהודים והגוים והישמעאלים (ר״י חריזי, מו״כ א ע). שאנו לוקחין גדיים וטלאים מן הגוים ואנו מעמידין גבינות מן הקיבה (התרומה, הלכ׳ או״ס עב). כן הוא האמת שאנחנו נתנהג עם המשומדים כמו שנתנהג עם הגוים הגמורים (חמדס גנוזה, שאל׳ ע״ד האנוסים לרס״ע אבן דנאן).

ב. **גֹּוִי** [1], ש״ז, — לא מקום ישוב, שדה, מדבר, Wüste ; desert, lieu non habité ; wilderness : ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו-גוי [2] גם קאת גם קפוד בכפתריה ילינו (צפנ׳ ב יד).

גְּוִי, ש״ז, כנ׳ גְּוִיּוֹ, — כמו גְּוִיָּה : מה יגאה עפר ואפר אשר בחייו יורם גויו (כ״ס גני׳ י ט). והוא מובל לקבר גְּוִיוֹ לבור נופל למקום חשך ואופל (סלי׳ מוסף יוה״כ, אדם איך יזכה). הבליהם (של ע״א) הפילו חללים, דתיהם חקות הבלים, גְּוִיִּם לתופת נגדלים (קרוב׳ ב בכוע׳, תעות זורחים). ושרפים המעולים על כל שנאנים, שש שש כנפים בגְוִיִּם חנונים, ממעל ליושב ערבות בכם נתונים (סלוק לפרש׳ שקל׳, אז ראית).

***גֹּיָה**, ש״נ, מ״ר גויות, — אשה לא יהודיה: וראה (רשב״י) אשה אחת גויה ובירך עליה (ירוש׳ ע״ז א מ). בן ישראל שבא על גויה וכו׳ גוי שבא על גויה וילדה (שם יבמ׳ ב ג ג). ואין בנך מגויה קרוי בנך אלא בנה (שם ב ד). שמשון שהוא נושא גויה (מד״ר ברא׳ פח). וכל מי שיבוא מד׳ רוחות העולם בן ובת אח ואחות ורחוק יורש ונוחל יהודי ויהודית גוי או גויה דיקום ויטעון (ר״י ברלוני, ס׳ השטרות מח). אשה אחת יהודית חלה בנה באתה גויה ואמרה לה תני לבנך על זאת האבן לשתות ויתרפא (ס׳ חסידים, תתתקנ״ב). גויה אחת נכנסה לביתו של ישראל לשתות (שו״ת ריב״ש, רמה). וכן ראינו בגויה אחת שהיתה בשכונתנו שחלתה בחולי זה (השלשול) ד׳ שנים ויותר ומתה בחולי זה (שער השמים ח). —ומ״ר: וסתם גויות לא כבעולות הן (ירוש׳ יבמ׳ ד ו). גויות מניקות ושפחות היו אוכלות בבית דברים טמאים (ספר חסיד׳, תתתרל״ט).

גְּוִיָּה [1], ש״נ, סמי׳ גְּוִיַּת, כנ׳ גְּוִיָּתִי, מ״ר גְּוִיּוֹת, גְּוִיֹּת, — א) גוף של אדם מת, או חיה מתה, Leichnam ; cadavre ; cadaver : פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לַגְּוִיָּה (נחום ג ג). ויקחו את גְּוִיַּת שאול ואת גְּוִיֹּת בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם (ש״א לא יב). ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דבורים בִּגְוִיַּת האריה ודבש וירדהו אל כפיו וכו׳ ולא הגיד להם כי מִגְּוִיַּת האריה רדה הדבש (שופט׳ יד ח-ט). ידין בגוים מלא גְּוִיּוֹת מחץ ראש על ארץ רבה (תהל׳ קי ו). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית (מקוא׳ ז י). רובע עצמות מרוב הגוייה מרוב הבנין (תוספתא אהיל׳ ג ד). ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גויתו (מו״ק כז). מי לי באדר יקר אחר נסוע גְּוִיַּת הגביר אל שאול עם כל הדריה (ר״י הלוי, זאת התלאה, לח). מפני שרקב הכסות (שעל המת) או רקב העץ או חלודת המתכת תתערב ברקב גוייתו (רמב״ם, טומא׳ מת ג ז). —ובהשאלה, בזלזול לגוף החי: ויאמרו לו (המצריים ליוסף) לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גְּוִיָּתֵנוּ ואדמתנו (ברא׳ מז יח). — ב) בזמן מאוחר גוף בכלל, Körper; corps; body : וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז וּגְוִיָּתוֹ

---

[1]) מלה מספקה, ואין מקורה ידוע, ועי׳ הערה שלקמן.—[2]) המפרשים פרשו במשמע׳ עם, אך דחק פרוש זה נראה לעין, כי מה טעם חיות העם במקום זה? גם במשמע׳ צבור של חיות אין לפרש, כי במשמ׳ זו, אם אפשר זה, צ״ל כל גויי חיות. והנה מתרגום השבעים יש לשער כי להם היתה נוסחה חיתו שדה או יער. אך לנו, להלשון, העקר הנוסחה שבידינו, ולכן אנו חיבים לקבל השם גוי במשמ׳ שדה, יער, מדבר.

[1]) משקל צְבִיָּה, והוא ש״נ בן גו.

כתרשיש (דני׳ י ה-ו). ולאיש שתים (בנפים) מכסות להנה את גְוִיֹתֵיהֶם (יחזק׳ א כג). ותתן לנשים כסליך ותמשילם ב ג ו י ת ך (כ״ס גני׳ מז יט). ויש חכם לנפשו נחכם פרי דעתו על ג ו י ת ו (שם לז כב). שתתן לכל בריה ובריה צרכיה ולכל ג ו י ה וגויה די מחסורה (ירוש׳ ברכ׳ ד ה:). ואמרו כי רפאים שם יקומון ויצאו שכבים תחת בריחים, וכי שם תעלוזנה ה ג ו י ו ת ותשבנה נפשות למנוחים (ר״י הלוי, דכריך כמור). הטהרו והתקדשו משקוצי ג ו י ו ת והתקרבו והתנגשו בנפשות החיות (הנ״ל, ימינך). האליך הנפשות מברכות, גם ה ג ו י ו ת בורכות, כלם לידך חובות (הנ״ל, הוכן כחכד). לך עצמי לך דמי ועורי עם ג ו י ת י (ראב״ע, לך אלי). עלות ה ג ו י ה בלא עתה ורדת הרוח כרוח הבהמה ואחריתה מות (ידע׳ הפניני, בחי״ע יב ג). וערבות השיר רוח נכנם ברעיונים יושב בבל חדרי ה ג ו י ה (ידע׳ הבדרשי ח). — ג) ביחוד *אבר ההולדה [1]) בזכר ובנקבה, **membre genital**: רואין שתי ידיו (של העֻבר) כמין שתי טיפין של זבוב טיבורו כמין טיפה של זבוב ג ו י ת ו כטיפה של זבוב ואם היתה נקיבה ג ו י ת ה מתוח כשערה (ירוש׳ נדה ג ג ד). סירום דגיד היינו ג ו י ה (קדוש׳ כה.). —ומ״ר: נתערבו בה (באמו של גָלית) מאה ג ו י ו ת (מדר׳ שמואל כ).—*ר א ש ה ג ו י ה, ראש האמה: עשרים וארבעה ראשי איברין באדם וכו׳ וראשי החוטם ו ר א ש י ה ג ו י ה וראשי הדדים שבאשה (נגע׳ ו ז).

***גֵּיוּת**, ש״נ, — מעמד אדם גוי, אינו יהודי: שאינו קרובו לא ב ג ו י ו ת ו ולא בגירותו (תבו׳ ר״ת, דף קז), ועי׳ גֵיוּת.

***גְּוִיל**[2]), ש״ז, מ״ר גְוִילִים, — א) אבן לא מְסֻתתה, **roher unbehauener Stein; pièrre brute; untrimmed stone**: מקום שנהגו לבנות (את המחצה בחצר) ג ו י ל גזית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה ב ג ו י ל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים (ב״ב א א). ג ו י ל [3]) אבנים לא משופות גזית אבנים משופות (גמ׳ שם ג.). תחתון הבא לשנות ב ג ו י ל שומעין לו בגזית אין שומעין לו (ב״מ קיז:). —ב) עור בהמה [1]) עשוי לכתיבה אך לא קלוף לא מעבר השער ולא מעבר הבשר: המוכר וכו׳ ספר של צבאים ונמצא של ג ו י ל (תוספתא ב״ב ד ז). היה הגימל מכלה את ה ג ו י ל (ירוש׳ מגי׳ א עא ג). כתבה על הנייר וכו׳ פסולה על הקלף ועל ה ג ו י ל וכו׳ בשרה (שבת עט:). הרואה ס״ת שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות א׳ על ה ג ו י ל וא׳ על הכתב (מו״ק כו.). כותבין על הקלף במקום בשר ועל ה ג ו י ל במקום שער (סופר׳ א ד). לא יעשה (את הס״ת) חציו ג ו י ל וחציו קלפים אבל עושה חציו ג ו י ל וחציו צבאים קלפים (שם כ י). — ומ״ר: ג ו י ל י ן [2]) נשרפין ואותיות פורחות (ע״ז יח.). ספר תורה שכתבתי לפלוני ג ו י ל י ן שלו לא עיבדתין לשמן (גיט׳ נד:). כך עושין עורות של ג ו י ל י ן אצלם מביאין עורות יבישין שמשירים את צמרן ושורין אותם וכו׳ (ר״ש גאון, תשו׳ הגא׳, שלב).

***גְּוִיעָה**, ש״נ, שם״פ מן גָוַע, —א) יציאת הנשמה מהגוף: בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה במשפטו אסוף שארו ואל תתעלם ב ג ו י ע ת ו (ב״ס גני׳ לח יו). כל מיתה שיש בה ג ו י ע ה זו היא מיתתן של צדיקים (ב״ב יז:). כל מי שנאמר בו ג ו י ע ה מת בחלי מעים (מד״ר ברא׳ סב). אז אמרתי ה ג ו י ע ה לי תנעם אמותה הפעם (ספר המוסר לר״ז אלאשהרי מה). ב ג ו י ע ת ו יצאו שרפי קדש לעומתו והוא כחתן יוצא מחופתו (שם). ה ג ו י ע ה תבצע רק אשר המות כבר החל (ר״ש בלוך, מכת׳, אוה״ס ד). —ב)*בעין התעלפות בהרחם: ורוב הנשים כשהן קרובות לעת הנדות יקרה להן ג ו י ע ה באמותיהן ורוח גדולה עד שיצא הדם וכו׳ ואשר אינן מולידות אחר נקיון הנדות הוא מפני ג ו י ע ה שתתקרה באם (שער השמים לאבי הרלב״ג ח).

גוּל, עי׳ גיל.

גּוּל, פ״ע, עת׳ יָגוּל, — כמו גיל: ג ו ל י ג ו ל [3]) אבי צדיק יולד חכם וישמח בו (משלי כג כד).

---

[1]) אולי כמו בשר, בשר המורים בשרם. ויש שרצו לגזור אותו ממלה יונית, אך למותר הוא ואינו נכון.

[2]) לא נתברר מקורו. לוי גזרו מן גאל a) בערב׳ ואמר שפרושו מוקף קלפה. קוהוט מן ג׳בלb), הר בערב׳, דר׳ קויפמן מן גול גלל, אך כל זה דחוק.—[3]) בארמית: ג ו י ל אבני דלא משפיא גזית אבני דמשפיא. — [1]) גם זה לא ידוע מקורו. זקש מן גבל, פרלס מן **vellum**. אבל גם זה דחוק. לוי: כמו גויל א׳, אבן לא מסותתה, וכן עור לא קלופה.—[2]) כך הגרסה בעין יעקב ובנוסחא׳ ג י ל י ו ן.

[3]) כך הכתיב, והקרי גִיל יָגִיל, עי׳ זה. ונראה שבקצת מקומות אמרו גוּל במקום גיל, או שלפנים אמרו גוּל, וזו שארית ההברה הישנה.

a) جال b) جَبَل

גּוּלְגּוֹלֶת, עי' גֻּלְגֹּלֶת.

גּוֹלָה, עי' גָּלָה.

גּוֹלֶה, גֹּלֶה, ש"ז, לנק' גוֹלָה, גֹּלָה. מ"ר גולים, גולות. — ההֹלך בגוֹלָה, אחד מבני הגוֹלָה Exilant; exilé, exile: והגלה (נבוכדנצר) את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים גוֹלֶה (מ"ב כד יד). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גֹּלָה וסורה (ישע' מט כא). לכן עתה יגלו בראש גֹּלים וסר מרזח סרוחים (עמוס ו ז).

גּוֹלָה, גֹּלָה, ש"נ, — א) יציאת אדם מארצו באֹנס, מפני אויב וכדומה, Deportation, exil(e): והלך מלכם בַּגּוֹלָה הוא ושריו יחדו (עמוס א טו). ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך (נבוכדנצר) גוֹלָה מירושלם בבלה (מ"ב כד טו). כלי גוֹלָה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב (ירמ' מו יט). וכי מה גבורה בבני אדם המהלכין ב ג ו ל ה ומה מלחמה עושין בני אדם הזוקוקין בזיקין (סעו"ר, דוב רטנר כה). — ב) שם הקבוץ, האנשים הגֹלים אשר ג ל ו מארצם: Exilanten; exilés; exiles: כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל לכל הַגּוֹלָה אשר הגליתי מירושלם בבלה (ירמ' כט ד). ואתם שמעו דבר יי' כל הַגּוֹלָה אשר שלחתי מירושלם בבלה (שם כ). בארצות הישמעאלים שהיא רוב הישוב ובה רוב ה ג ו ל ה (שאל' ע"ד האנוסים לרס"ע אבן דנאן). — *ראש גולה, הראש שהיה ממונה על היהודים בבבל: אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש ג ו ל ה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (סנה' לח.) רמז לו (המלאך ליעקב) שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש ג ו ל ה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (חול' סב.). ברשיון אדוננו ראש ה ג ו ל ה אשר אנחנו וכל ישראל באים תחת שבט מלכותו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 49). — ג) ארץ ששמה גלו הגולים: גם היא (יושבי נא אמון) לַגֹּלָה הלכה בשבי (נחום ג י). בני ישראל השבים מֵהַגּוֹלָה (עזרא ו כא). אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם באחיכם ש ב ג ו ל ה שלא יהא בתיהם קבריהם (תענ' כב:). ו ב נ י ג ו ל ה נהגו בו איסור (ע"ז לו:). איוב מעולי ג ו ל ה היה ובית מדרשו בטבריא היה (ב"ב טו.). דייני ג ו ל ה אמרו נשבע וגובה כולו (שם ע:). רבותינו שבבבל רב ושמואל רבותינו שבארץ ישראל רבי אבא דייני ג ו ל ה קרנא דייני דא"י רבי אמי ורבי אסי (סנה' יז:). — ועי' גוֹלֶה.

***גּוֹלֵל** [1]), ש"ז, — לוח עגול כבד של אבן לסגור בו בחוץ את פתח מערת הכוכים: ה ג ו ל ל והדופק מטמאין וכו' איזהו הדופק את ש ה ג ו ל ל נשען עליו (אהל' ב ד). קורה שעשאה ג ו ל ל לקבר (שם יב ח). מעשה בבית דגן ביהודה באחד שמת ערב פסחים והלכו וקברו ונכנסו האנשים וקשרו את החבל ב ג ו ל ל משכו האנשים מבחוץ ונכנסו הנשים (תוספתא שם ג ט). שתי אבנים גדולות של ארבעה ארבעה טפחים שעשאן ג ו ל ל לקבר (שם י). תנו רבנן מאימתי כופין את המטות (בבית האבל) משיצא מפתח ביתו דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משיסתם ה ג ו ל ל אמר להם ר"א כפו מטותיכם (מו"ק כז.). כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתם ה ג ו ל ל (שבת קנב:).

***גּוֹלֵל אֶבֶן**, — שם עוף: ג ו ל ל א ב ן גדול כעורב הערפל בכל זאת יעוז בכחו לגולל אבנים קטנים למען ימצא תחתיהם את התולעים אשר ישרתו למחיתו (תוה"א לטינהק, העוף קסט).

***גּוּם**, עי' *גֻּמֶּם.

גּוּמָא, עי' גֹּמָא.

***גּוּמָא**, עי' *גּוּמָה

***גּוּמָד**, עי' *גֹּמֶד

***גּוּמָה** [2]), גומא, ש"נ, מ"ר גומות, — נקרה פחות או יותר עמקה באדמה או בגוף, בלחם וכדומה, עשויה מהטבע או בידי אדם, Grube; fosse; hole: נוטע אדם קישות ודלעת לתוך ג ו מ א א' (כלא' ז ה). אין שוחטין ל ג ו מ א כל עיקר אבל עושה ג ו מ א בתוך

---

[1]) המפרשים (רה"ג והרמב"ם וכל הנמשכים אחריהם) פרשו גולל לוח אבן שמכסים בו מלמעלה את הקבר, ונדחקו מאד לפרש למה נקרא גולל. אמר רה"ג וז"ל: בשעה שחופרין את הקבר לאחר שיחפרוהו כל צרכן בונין מיכן ומיכן אצטבאות כדי שישימו למעלה מן האצטבאות אבנים גדולות לכסות את המת והאבנים הגדולות המכסות את המת נשענות על אותן מקומות וכו' והצלעות למעלה וכו' הן קרויות ג ו ל ל למה שנגלל המת בהן. וכן הערוך בקצרה: אבנים מכאן ומכאן והמת נתון באמצע וה ג ו ל ל עליהם. ע"כ. ולפי"ז גם הרמב"ם: זה הכסוי המוטל מלמעלה נקרא ג ו ל ל ואלו הצדדין המעמידין את ה ג ו ל ל שהוא נשען עליהן נקראין דופק (טומא' מת ב ט). — אבל מי שראה את מערות הכוכים מתפרשת לו כונת הגולל, כי בכל אחד מהם יש אבן גדולה מאד עגולה, שמתגללת ובאה לפני פתח המערה וסוגרת אותה.

[2]) משרש גמם, וצ"ל גֻּמָּה.

ביתו בשביל שיכנס הדם לתוכה (חול' ב ח). מותר אדם לעשות בתוך שדהו גומא קטנה עמוקה טפח וליתן לתוכה שלשה מינין (תוספתא כלא' ב ט). נוטל הוא אדם מעה אחת מפיטמא של אבטיח ומעה אחת מפיטמו של תפוח ונותנן לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ירוש' כלא' א כז.). למה זו דומה לעושה גומא בבשר וחוזר ומתמלא (שם כתוב' א כט:). החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה (שבת עג:). היתה לו גומא וטממה (שם פא:). עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו וכו' תופרי יריעות חופרין גומא להצניע בה מחטיהן (שם קכ:). וכל גימא וגימא (של השערות) בראתי לה גומא בפני עצמה (ב"ב יו.). כלי חרס הואיל ויש בו גומות (בכורות יז:). החול הזה אתה עושה גומא בערב ובשחרית אתה מוצא שנתמלאית (פסיקתא דר"כ שקלים). בשעה שהאילת הזו צמאה היא חופרת גומה וקובעת קרניה לתוכה ועורגת לפני הקב"ה מתוך צרה (נפתלי אילה, מדה"ג, כ"י תימנים).—ומ"ר: בכרות הקדש שבתוך גומותיהם מים מקודשים (טהר' א ט). היו בה (בפרה האדמה) שתי שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה בתוך שתי גומות כשרה (תוספתא פרה ב ו). המצח והגבינין וכו' וגומות הזקן (ירוש' ניד' ג ג). ובסכין יפה שאין בה גומות (ע"ז עו:). שתי שערות שאמרו צריך שיהא בעיקרם גומות (נדה נב.). כמלא ברך המחרישה גומות של מחרישה (רגמ"ס תעני' כה:).

גּוּמָץ[1], ש"ז, מ"ר גּוּמָצִים, — חפירה באדמה, בור, כמו גומה: חפר גּוּמָץ בו יפול (קהל' י ח). כחברת עורים וכו' אם יכשל אחד מהם או יקרהו מקרה יקרה לכלם המקרה ההוא ויתעו מני דרך ואפשר שיפלו בבור או בגומץ או שיכשלו בדבר שימנעם מלכת (חו"ה, סיחוד ג).— ואמר הפיטן: קצף שכה ורוגז הניח וכעס הפר, רצה מרצה ומחבב וערבב גומץ חופר (ר"א בר' שמעיה, סליח' ער"ס, איככה אפלה פה).

גּוּמָשׁ, עי' גּמשׁ.

***גּוֹן**[2], —מצמצם מן גֶּוֶן, עם כ בראשו, כְּגוֹן דבר פלוני, כהַגֶּוֶן שלו, בצורתו, כאופנו, כמו, למשל: הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב (שביע' ח ג). וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה או פסולות כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט (יבמ' ו ב). העשוי לשמש את האדם כגון הסולם את הכלים וכגון הקולב מנורה (תוספתא כלים ב"מ ו ז). — ועם מלה אחריו: כל האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו (ב"ב מט:). שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר"י כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית (מנח' צט:). — ועם פעל אחריו: אמר רב יהודה (בעל תשובה הוא) כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושנייה וניצל הימנה (יומא פו:). כיצד אמרו ממאנת אין לה מזונות וכו' כגון שהלך בעלה למדינת הים לותה ואכלה עמדה ומיאנה (כתוב' קז:). כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר (קדוש' עא.). כגון שטען טענת גנב (ב"ק קז:). א"ר יוחנן (גזלן שאין לו חזקה הוא) כגון שהחזיק על שדה זו בגזלנותא (ב"ב מז.).

***גֶּוֶן**[1], גַּוָן, גֵּיוָן, גוון, ש"ז, מ"ר גְּוָנִים, גְּיוֹנִים, —א) מראה צבע הגופים אם לבן ואם שחור וכדומה, Farbe, couleur; color: לפי שאין עושין אותה (את הביצה במסננת) אלא לגוון (שבת קמ.). כי ה' גְּוָוּנִין אלו אינם ירוקים ממש ואדומים ממש (תשו' דונש על רסע"ג יב). לפי שכפילת אלו האותיות (אדמדם וכדומה) למעט אלו הגואנין קודם הגעתן לחזוק האדום והירוק (שם יח).—ומ"ר גוונים: רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ' ו:). דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס וכו' ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים (רש"י חגי' יג:). והגוונים הם ה' הלבן והמוזהב והאדום וכו' (רשב"ל דורן, מג"א, ח"י ד). גודל עשרו להם הראה, ימים מאה ושמנים, חור כרפס ורב גְּוָנִים (כ"י נגאלה, זמיר' למקרא מגלה). הגבינין פורשי כנפים, הַגְּוָוּנִין רוח ואש ומים (כנף רננים, ולוי ליוה"כ, גופי). יחפרו פני לכמה גְּיוֹנִים (סליח' מוסף

בסור' גומתא. ואעפי"כ מרוב השמוש בכתיב גומא הוקלה המם והוברים אותה כאלו היתה מנע"ו שרש גום.

[1]) משקל עֻגָב, כֻּמָז. בארמ' וסור' גומצא, ורגלים לדבר כי היא שאולה בעברית. המקור לא נתברר.

[2]) עי' לקמן הערה לערך גֶּוֶן.

[1]) לפי דעת פלישר מלשון פרסית כון צבע. וקצת דומה לו, אם לא במקורו לפחות בצורתו, בערב' לון a). וגַון b) בערב' שחור ולבן.

a) لَوْن b) جَوْن

יוה"כ. אין פה להשיב). שאני זוכר פעמים רבות מינים שונים של גיון ושל מראות מתחלפות בדברי על אבני החשן והאפוד וכו' ואלה לא רצו לדרוש במהות הגיונים וסבתם העצמית כמו שעשו הפלוסופים (שלטי הגבורים מו). — וככה: ונמר חברברותיו וכו' גווניו (שבת קז:). גוונך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה (רש"י שה"ש ד א). סוד המערכה העליונה נמשכת ומתפשטת בגווניה והאור הבהיר מתנוצץ (עבוה"ק לר"מ גבאי, חלק סתרי התורה יח). — ואמר הפיטן: והיה אור למאוריו, זמעלולו בגווניו ונצוציו, חוסן ישועות, למנורות טהורות (כנף רענני, ודוי ליוה"כ, גופי).

***גַּוֵּן**, קל לא נמצא.

— פִּע', *גִּוֵּן, פ"י, — עשה גֶּוֶן לדבר, **färben ; colorer ; to color**: שאין עושין אותה אלא לגוון[1] (שבת קמ.).

— פֻּע', *גֻּוַּן, מגוון, — שיש לו גֶּוֶן, שנתנו לו גֶּוֶן: ואלו היה להאויר שום גוון היינו רואים אותו כמו שאנו רואים כל הדברים המגוונים (ריב"ל, עולם הקטן א ג).

— הִתְפ', *הִתְגַּוֵּן: והמשי נעשה ברצונו של האורג ומתגוון בגוונים העולים על לבו (כוזרי ד כה). התגון בזה גוון נפלא כלומר שנעתק מענין לענין כהעתק הדבר מגון לגון וזה המשל ישמשוהו הרבה בלשון ערב ואומרים למי שלא יעמד על ענין אחד אלא משתנה מענין לענין תלין וממשילים אותו בשרף מתגון בגוונים רבים ואומרים התגון כהתגון החומט (מורה המורה, מו"נ א מו).

***גּוֹנָב**, ש"ז, מ"ר גּוֹנְבִים, — גידי הקיבה: הכבד וסתו לבשל המזון במסס ומוצצו המסס אליו בגידים הנקראים גונבים ויהפכהו לדם מתוק צלול ונקי (פי' יצירה, מיוחס לר"י ישראלי, REJ 1884, p. 129).

***גּוֹנֵב מַיִם**[2], ש"ז, — א) שעון מימי, בלי שהיו משתמשים בו לפנים לציין שעות היום על ידי נזילת המים מקצה הכלי לקצהו, **Wasseruhr ; clepsydre ; -sydra**: ויראו בזה שהאויר בעל כח וכשירגישו בכלים הידועים בגונבי המים (קלונ'

[1]) כך גרסת נוסחאותינו. והערוך: לגואן, ולפי דעת לוי זה פעל.

[2]) תרגום השם היוני κλεψύδρα, והוא חלף סדרא שבמד"ר (בראש' מט). וכן בערב' שרקא אלמא a).

a) سرق الماء

ב"ר קלוני', שמע הטבעי, המאמ' כריקות). — ב) שם עוף: גונב המים משכנו באמריקה הצפונית וינגוב שם משדות אורז (תוה"א לשינהק, העוף קלא).

***גּוֹנֵב הָרֶמֶשׂ**, — שם תולעת קטנה, מקרסמת דפי הספרים: גונב הרמש נקרא בשמו לבעבור כי הוא ותולעתו ישחיתו הרבה באספות רמשים שונים מראהו שחרחר אמוצי בשני קוים לבנים על כנפיו ויגדל מעט מהפרעוש והוא משחית הרבה בטרפי צמחה ועלי הספרים אשר ממנו נמצא לפעמים ספרים מנוקרים לארכם ועבים (תוה"א לשינהק, הרמשים רנז).

***גּוֹנִי**, ת"ז, לנק' גּוֹנִית, — שיש בו גֶּוֶן: כי העין אלו היתה גוונית לא יוכל כח הראות לקבל הגוונים (תגמ' הנפ', ליון ו).

***גּוֹנִיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שיש לו גון: כי לא יאמר זה השחרות יותר רב גווניות מזה הלובן (ר"מ נרבוני, מו"נ א נב).

א. גום[1], ממנו א.*גוּם.

א.*גּוּם[2], פ"י, עת' יָגוּם, עב' גַּם, גַּמְתִּי — חתך חתיכה מלמעלה, חתך הראש החד בביצה: ביצה מגולגלת עד שיגום[3] ושלוקה עד שירסס (עוקצ' ב ו).

ב. גום[4], ממנו ב.*גוּם, *הֵגִים.

ב.*גּוּם, קל אינו נהוג.

— הִפע', *הֵגִים, עת' אָגִים, — נער, בחש בכף וכיוצא בזה בתוך הקדרה לנער ולערבב מה שיש בו יפה יפה, **umrühren ; remuer ; to stir**: האשה שהיו ידיה

[1]) בעברית בלבד.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) אמר רה"ג ז"ל: עד שיגום פי' כשצולה אדם ביצה מגולגלת ורוצה לאוכלה שוברה בראשה ומביא קיסם ומגים אותה. ע"כ. א"ב דעתו היא שהכונה פה לפעולת הבעירה, אך לפעולה זו משמש בנין הפעיל בכ"מ. וגם מעצם הנגוד בין עד שיגום ועד שירסס נראה ברור, כי בהפעל גום אין הכונה להבעירה בפנים אלא לשבירת הקלפה, וכן פרש הרמב"ם, אמר ז"ל: ופירוש יגום יכרות אומר כיון שיקלוף ממנה מקום אחד לשתותה משם אותה קליפה כולה הנשארת אינה חבור לפי שאין לה שמירה בו כיון שנפתח ממנה מקום אחד לפי שהיא שותתת מן המקום ההוא, אבל אם היתה שלוקה קשה הקליפה כולה הוא שומר לכל חלק ממנה וע"כ מצטרף עד שירצצו כולה. ע"כ. וכן כתב בהלכותיו: ביצה מגולגלת משיקוב בה מקום לגומעה. (טומא' אוכלין ו ב), תרגם יגום ביקוב.

[4]) בעברית בלבד.

טהורות ומגיסה¹) בקדרה (מכשי׳ ה יא). השחליים והגריסין בזמן שמגיסים בהן את הקדרה (תוספתא טהר׳ כ ב). א׳ מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה ואחד מביא את המים ואחד נותן בתוכו תבלין ואחד מגיס (כילה לד.). שופתת אשה קדירה ע״ג כירה ובאת נכרית ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבית הכנסת (ע״ז לח.). רביעית דם שהגיס בה (מעי׳ יז.). והמגיס בפני אפרוחים (שבת סז:). האשה שהיו ידיה טהורות והגיסה בקדרה (רמב״ם טומא׳ אוכל׳ ז ב).

נ.*גּוּם, פ״ע, — גם לב, עי׳ גסס.

*גּוֹסֵס, ת״ז, לנק׳ גּוֹסֶסֶת, מ״ר גּוֹסְסִים, גּוֹסְסוֹת, — נוטה למות, נלחם עם המות: אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מגויד ואפילו גוסס (אהל׳ א ו). הגוסס אף על פי שאינו יכול לאבול כזית (תוספתא ערוב׳ ח ג). הגוסס ובן שמונה לא נידר ולא נערך (שם ערכ׳ א ג). זקן שהגיע לגבורות וגוסס (גיט׳ כח.). אין מעמידין את עיני הגוסס הנוגע בו ומזיזו הרי זה שופך דמים שהיה ר״מ אומר משל לנר שהוא מטפטף כיון שנגע בו אדם מכבהו כך כל המעמץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאלו הוא נוטל נשמתו (אבל רבתי, פרק א). הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר (שמח׳ א א). רוב גוססים למיתה (קדוש׳ עא:). — ולנק׳: שהיתה שנייה בשעת כפירת ראשונה קרובין בנשותיהן ונשותיהן גוססות (שבוע׳ לג.).

*גּוֹסְסוּת, ש״נ, — מעמד של אדם גוסס: כי הפסד שבלם (של השוטים וכו׳) הוא מפני פגע המות לבדו לא מפני חולשת הכח המנהיג כמו שיקרה לחולים בעת הגוססות (פרקי משה ו).

גוע²), ממנו גָּוַע, *גְּוִיעָה.

¹) אמר רה״ג: כגון אדם שנוטל את התרוד ומגיס בו את הקדירה יאדך אלקדר בלשון רבנן בחשה קדירה. ע״כ. והנה המלה הערבית יאדך אלקדר היא בודאי משובשה, והגיה קוה׳ ידך, אבל גם זו אינה מלה מיוחדה בערב׳ לפעולה זו. ובעוקצ׳ ב ו תרגם רה״ג פעל זה הגיס בטיית טחרן אלקדר. וקוה׳ הביא תחרן. ולא ידעתי לכון גם במלה זו לאיזו מלה ערב׳ היתה כוונתו.

²) בערב׳ משמש שרש ג׳וע [a] במשמ׳ רעב, ואין לעמוד על הדבר אם יש יחס בין משמעה זו ומשמעת שרש זה בעברית.

a) جوع

גָּוַע, פ״ע, עב׳ גָּוַעְנוּ, גָּוְעָה, עת׳ אֶגְוַע, יִגְוַע, יִגְוָעוּ, ועם בב״ל בִּגְוֹעַ, בִּגְוַע, לִגְוֹעַ, — יצא רוח החיים, verscheiden ; expirer ; to expire : וימת אהרן שם וכו׳ ויראו כל העדה כי גָוַע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום (במדב׳ כ כח-כט). ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גָּוַעְנוּ אבדנו כלנו אבדנו (שם יז כז). ולמה מרחם הצאתני אֶגְוַע ועין לא תראני (איוב י יח). ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יִגְוָע (בראש׳ ו יז). אם ישים (האלהים) אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף יִגְוַע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב (איוב לד יד-טו). ואם לא ישמעו בשלח יעברו וְיִגְוְעוּ בבלי דעת (שם לו יב). — ועם תוספת ן בסופו: תסתיר פניך יבהלון תסף רוחם יִגְוָעוּן ואל עפרם ישובון (תהל׳ קד כט). — ועם ו המהפך: חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים וַיִּגְוַע כל בשר הרמש על הארץ וכו׳ כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (בראש׳ ז כ-כב). — ועם פעל מות אחריו: וַיִּגְוַע וימת אברהם בשיבה טובה (בראש׳ כה ח). ויכל יעקב לצוות את בניו ויאסף רגליו אל המטה וַיִּגְוַע ויאסף אל עמיו (שם מט לג). — ועם ב״ל: וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גָוַעְנוּ בִּגְוַע אחינו לפני יי׳ (במד׳ כ ג). האם תמנו לִגְוֹעַ (שם יז כח). — ואמר בן סירא: כל הבשר כבגד יבלה וחוק עולם גוע יגועו (ב״ס גני׳ יד יז).

— הפע׳, *הִגְוִיעַ, — המית: זכור איש אשר הִגְוִיעַ אב ללא עתו (ר״א קליר, יוצר פרש׳ זכור).

— פוע, גֹּוֵעַ, — מסכן, חלש ורפה-כח מפני עֹני ורעב: עני אני וְגֹוֵעַ מנער (תהל׳ פח טז). — ואמר בן סירא: אל תתהלל על גוע, זכר כלנו נאספים (ב״ס גני׳ ח ז). כן דורות בשר ודם אחד גוע ואחד גומל (שם יד יח). מה נורא אתה אליהו ואשר כמוך יתפאר, המקים גוע ממות ומשאול ברצון יי׳ (שם מח ד-ה).

*גּוֹעִיאֵל, — שם אחת הספירות השמאליות של הקלפה הממונה על חורבן והרס: ויש מן הקדמונים שיש להם שם אחר בה (בהספירה השניה) גועיאל וחכמי הצפונים פותרין אותה מלשון אם יגעה שור על בלילו וכו׳ וזו ממונה על ההריסה והחרבה וצועקת בקנאתה להרוס בנין (האמונות לרס״ע פלקיירא ה ב).

א.*גוּף, כמנ' א.*גוּף, גּוּפָה, *גּוּפִי, *גּוּפִיּוּת, *גּוּפָנִי, -נִיּוּת.

א.*גּוּף[1], ש"ז, מ"ר גּוּפִים, גּוּפוֹת, — א) כמו גו, כלל כל האברים של כל בעל חי, Körper; corps; body: לפיכך תלקה ירך (של הסוטה) תחילה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט (סוט' ה ז). אין מעידין (על אדם שמת) אלא על פרצוף פנים עם החוטם אעפ"י שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' יו ג). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אלא מנענעו בגופו (שבת כ ה). פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חודש ולאחר שנים עשר חודש נפשותן כלה וגופן נשרף (תוספתא סנה' יג ד). אותו הגוף הקדוש (ירוש' תענ' א סד ד). עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו איברים (נדר' לב:). יסורין שממרקין כל גופו של אדם (ברכ' ה.). איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע (שבת קה:). ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין (תענ' כא.). עבים קשים רוח מפזרתן רוח קשה גוף סובלו גוף קשה פחד שוברו (ב"ב י.). נשמה מלאה את כל הגוף (ברכ' י.). כל שנים עשר חדש (אחרי המות גופו (של אדם צדיק שמת) קיים ונשמתו עולה ויורדת (שבת קנב:). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו וכו' וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף (יומא כ:). — ואמר המשורר: עלי לימים חוב והנה לקחו הגוף והנפש ולא נפרעו (ר"י הלוי, לא העננים). ומה לך אחרי הגוף הנבאש והנסרח בתולעת וכו' וגערי בחפץ הגוף ובארבעת שפטיו הרעים (תוכחה לרמב"ע, הבכך). הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא וכו' לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדין את הגוף (רמב"ם, דעות ד א). ורוחץ כל גופו בחמין שאין הגוף נכוה בהן וכו' ולא ירחץ עד שיזיע ויפרך כל גופו (שם יו). ואפילו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים (שם ב ד). האדם אף על פי שהוא קטן בגופו הוא מעולה בחכמה ובשכל על הנבראים כלם (המעלות לרש"ט פלקיירא א). הגוף שאינו נקי כל מה שמאכילהו מוסיף חולי (שם).—ומ"ר: שאם נישאת לחמשה בני אדם שחייבת בקרבן על כל אחד ואחד הואיל וגופין מוחלקין (יבמ' לב.). הרי שמות מוחלקין והרי גופים מוחלקים (כרית' ב:). והרוחין שבראו להם נפשות ולא בראו להן גופים (מד"ר ברא' לא). וכנגדם בגופי בע"ח ד' טבעים (סהל בן תמים, יצירה). — ואמר המשורר: תמוז בו ירבה החֹם בגופים עם יֹבש שיבער כרשפים (ראב"ע, שמעו נא). בממלכה הראשונה אנשים טהורים, וגבירים זכים וברים, גופיהם צעירים וקטנים, ופניהם צחים ולבנים (הוא, אגר' חי בן מקיץ). כי הגופות ירטשו ונקברו בבר תחתיות (ר"י הלוי, ימינך). המלאכות ומיני התחבולות הצריכות לגופות (ר"י א"ת, הקד' חו"ה). גופות האדם והבהמה והצמחים (רמב"ס, יסוה"ת ב ג). — ולהבדיל בין הגוף כלו ובין אחד מהאברים: מיצה מן הראש (של עולת העוף) פסול מן הגוף כשר (תוספתא זבח' ז ח). בא לו לגוף היה משסעו ביד אבל לא בסכין (שם י).— ובהשאלה, מקום דמיוני במרומים שאצורות בו הנשמות היעודות להנתן בגופות בני האדם בהולדם: אמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף[1] (יבמ' סב.). — ב) משמש במשמעת האדם בעצמו, בעל חי בעצמו: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות (אב' ד ו). אם במחובר לו כגופו הוא (ירוש' ביצ' א ס ג). ביצה גידולי גופה קיבה ממקום אחר באת (שם.). האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו (יבמ' סב:). יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו (ברכ' סא:). כל שבגופו חייב חטאת בחבירו פטור (שבת קנג:). כל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ (קדוש' לז.). תם משלם חצי נזק מגופו מועד משלם נזק שלם מן העלייה (תוספתא ב"ק ג א). וכפר עליו כפרה שהיא בגופו (כפרה, אחרי מות). — וגם ללא בע"ח: אם שדה גופה שלו פרה גופה לשניהם (תוספתא דמאי ז י). כלים המשתמשין בה (בע"ז) ובגופה אסורין שלא בגופה מותרין וכו' עליהן בין שגופה לבוש

[1]) בערב' גַוִף a), היה חלול, והשם גַוְף b) דבר חלול, הבטן.

a) جَوِف b) جَوْف

[1]) פי' גוף זה מקום הוא שיש בו כל נשמות שברא הקב"ה לבני אדם שעתידין להיות בעולם עד ביאת משיח (ערוך, ערך זה). פ"א פרגוד הוא ששמו גוף מצויירין כל נשמות משנברא העולם ועד סופו (שם). ורש"י: ,אוצר יש ושמו גוף ומבראשית נוצרו כל הנשמות העתידות להולד ונתנם לשם. ע"כ.

בהן ובין שאין גופה לבוש בהן אסורין (שם נ"ו יב-יג). עד שיהא לו צורך בגופו של דבר (ירוש' כילה א כ:). מגופה של קרקע קנו מידו (כתוב' פג.). מלאכה שאינה צריכה לגופה (שבת לד:). התירו דבר שמלאכתן להיתר לצורך גופו וחזרו והתירו דבר שמלאכתו להיתר לצורך מקומו (שם קכג:). כבשים שסחטן אמר רב לגופן מותר למימיהן פטור אבל אסור ושלקות בין לגופן בין למימיהן מותר (שם קמה.). — ובכלל, *כל נמצא שאפשר להשיגהו באחד מהחושים: ולולא גבורות הבורא וכח המכריחם להמזג ולהתחבר לא היו יכולים להתחבר יחד ולהתהוות מהם גופי היצורים (סהל בן תמים, יצירה). הצורות שהן מתחלפות ונראות במים ובגופות הנוצצות שהן מוצהבות בעין נחשת קלל (ר"י ברצלוני, יצירה 14). וגופו (של הירח) פחות מגוף הארץ (רשב"ג, כתר מלכות). והגרמים בהאספם גוף קראוהו החכמים בדעתם, ותו הגוף שיש לו ארך ורחב ועמק שלשתם, והגוף לא יצא מאֻסף ומפרד, פעם יתאסף ופעם יתפרד (ראב"ע, ערוג' חכמה). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב"ם, יסוה"ת ד א). ומפני שהם יסודות לכל גופים שתחת הרקיע ימצא כל גוף וגוף מאדם ובהמה וחיה ועוף ודג וצמח ומתכת ואבן גולמו מחובר מאש ורוח ומים ועפר (שם ב). וכן ימצאו גופים שיראה בהן הקור בלבד וגופים יראה בהן הלח בלבד וגופים יראה בהן הקור והיובש כאחד בשוה (שם). אלוה זה אחד הוא ואינו שנים וכו' ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות וכו' והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות (שם א ז). אין לו דמות הגוף ואינו גוף (סליחה, יגדל אלהים חי). — ג) *הדבר שהוא בעצמו ולא הנוסף עליו: גופה של בהרת כגרים הקלקי (נגע' ו א). גופה של פתילה (ירוש' שבת ב ה.). בין בגופן בין בשבחן (ב"ק ל:). —והעקר, היותר חשוב' גם בדברים מופשטים: הורו בית דין לעקור את כל הגוף (של התורה) אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה (הור' א ג). זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים וכו' (שביע' י ד). הדינין והעבודות הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שיסמכו הן הן גופי תורה (חגי' א ח). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אב' ג יח). רבן שמעון בן גמליאל אומר הילכות הקודש תרומה ומעשרות הן הן גופי תורה (תוספתא שבת ב י). גופו של שטר ביום פלוני בשבת פלוני בחודש פלוני (שם ב"ב יא ב). עשרת הדברות הן הן גופה של שמע (ירוש' ברכ' א ג ג). — ד) *בחכמת התשברת, מה שיש לו שלשה הרחקים וצורה מהצורות: ותראה מזה משל בחכמת המדה והמשקל הנקרא בלשון ערבי הנדסה ובלשון יוני גומטריה הלומד אותה לדעת מחקרי הגוף והשטח והקו והנקודה והמרובע והמשולש והמעוגל (דוד הבבלי, פי' יצירה 65). גוף אלי שטח ושטח אלי קו וקו אלי נקודה (תהלה לר"ש הנגיד).

אבר, אברים. — *אבר הזכרות. — אול. — אזנים. — אחור. — אף. — אצבעות. — *ארכובה. — אשך, אשכים.

בטן. — ברך, ברכים. — בשר.

גב. — גַּהָה של הגוף. — גֵּו. — גְּוִיָּה, *ראש הגויה. — *גיד, גידים. — גלגלת. — גרון. — *גֶּרֶם. — *גֶּשֶׁם.

*דופק. — דד. — דם.

*הרכבה.

*וטיב. — *ורידים.

*זַרְן. — זנב. — זקן. — זרוע.

*חוט השדרה. — חוש, חושים. — חזה. — *חלם. *חרטים. — חלצים. — *חרטום.

ידים. — ירך. — *יִשְׂרָאֵל, חלק העליון של הגוף.

*כלי, אברים כליים. — כליות. — כנפים. — *כרם. — כתף, כתפים.

לב. — לוע. — לחי.

מוח. — *מזג. — מעים, עי' במקומם. — *מפרקת. — מצח. — *מקור. — *מרפק. — מׇתֶן, מתנים.

נבֵלה. — נחירים.

*סחיף. — *סנתר.

*עגבות. — עור. — עַיִן. — *עכוז. — *עצבים. — *עצלים. — עֹרף. — *ערקוב.

פגר. — פה. — פחד. — *פרצוף.

*צדע. — צלעות. — צפורן.

קדקד. — קומה. — קרסלים.

ראש. — רגלים. — רחם. — רקה.

שדים. — שוק, שוקים. — שכם. — *שלד. — שערות. — שפם. — שפתים. — *שריונים. — שת.
ועי' בכל אחד מרוב הערכים האלה הפרטים.

ב.*גוף, ממנו ב.*גוף, הֵגִיף, מְגוּפָה.

ב.*גוף[1], פ"י, עב' גָּף, עת' אָגוּף, — סתם פה של כלי במגופה וכדומה, verstopfen; boucher; to bung: מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר וגף כדרכו (מו"ק כ כ). כדי שיפתח את החבית ויגוף (ע"ז ה ז). אילו דברים שעושין לאבל בימי אבלו דורכין את עבטו וזולפין את יינו וגפין את חביותיו (ירוש' מו"ק כ פח.). מעשה בשפחה של רבן גמליאל שהיתה גפה חביות של יין (נדה ו:).—ומקור: זיתיו הפוכין טוענין לו וכדי לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה (מו"ק יא:). — וככי': המשאיל קנקנין למע"ש אעפ"י שגפן לא קנה מעשר זלף לתוכן סתם עד שלא גפן לא קנה מעשר משגפן קנה מעשר (מע"ש ג יב).

—הִפע', הֵגִיף, עת' אָגִיף, יָגִיף, לווי הגיף[2],—א) סגר הדלת, verschliessen; fermer; to close: לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועד הם עמדים יָגִיפוּ הדלתות (נחמ' ז ג). נטל מן השפופרת וכסה או שהגיף את הדלת (פרה ו א). הגיפה (את הדלת) ולא מירקה או שפתחתה הרוח (אהל' יג ג), מגיפין (את הדלת) או פותחין וחכמים אומרים עד שיהא זה מגיף וזה פותח (זבים ג ב). נושאי המת שעברו בו תחת האכסדרה והגיף אחד מהן את הדלת וסמכו במפתח (רמב"ם, טומא' מת יח ג). — ב) *הקיש שני גופים זה בזה: כנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין צווחין ורומסים (סוט' מב:). מגיפין בתריסין ומריעין בקרנות (רש"י שם).

— הָפע', הופע', הוּגַף, מוּגָף, — שהגיפו אותו: היו בו (בחבית אשר המת בתוכו) חלונות הרבה וכולן מוגפות כולן טהורות (רמב"ם, טומא' מת ז ב).

— *מפולה, מְגוּפָה, — סתומה במגופה: הרודה פת חמה ונותנה ע"פ חבית של יין של תרומה וכו' בפת צוננת וחבית מגופה[3] (ע"ז סו.).

גּוּפָה[1], ש"נ, מ"ר גופות,—גוף מת, פגר, Leichnam; cadavre; cadaver: ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה ויקברו את עצמותיהם תחת האלה ביבש (דהי"א י יב).

***גופי,** גופיי, ת"ז, לנק' גופית, מ"ר גופיים, גופיות, — מטבע הגוף, השיך להגוף: בת האנשים אשר לא יכירו מן הענינים כי אם המורגשים ולא המעשה הטוב כי אם הגופיים (רמב"ע, ערוג' הבשם). החסיד הוא מי שהוא מושל נשמע בחושיו וכהותיו הנפשיים והגופיים ומנהיגם ההנהגה הגופיית (כוזרי ג ה). להרחיק שתי קצוות הדברים הגופיים שמדות האדם נמשכות אחריהם (מלמד התלמי', כראה'). היה מיעד משה רבינו ע"ה לעמו היעודים הגופיים לא שהם הגמול האמתי והטבעי (שם, ואתחנן). ונטו לענינים הגופיים (מו"נ א ה). כי הנפש אחרי הפרדה מן הגוף ישיגוה ענינים גופיים במיני שלומיה ותגמולין וכו' שכל מקבל התפעלות גופיי הוא גוף בהכרח והנפש מקבלת אחר הפרדה התפעלות גופיית כלומר עונשים גופיים א"כ היא גוף (תגמ' הנפ' א). שהדמיון לא יגיע אלא בכלים גופים (מאזני צדק, אלגזלי 12). מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בעניינים הגופיים ובהשגת שאר כחות הנפש (רלב"ג איוב לג לג). הנה יביא (הנביא) על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובות אם להצילם מהרע הגופיי הנכון לבא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו (שם). הענין כן הוא מבואר שאם אין תועלת בהם בחיים הגופיים אין בהם תועלת כלל לפי שכבר הונח שאין להם רושם בהצלחה הנפשיית והגופיית (הנ"ל, מלחמ' ה' א ז). שלא יפנו אל ערבות החיים הגופיים ולא יקחו מעניניהם הגופיים אפילו ההכרחי להם בשלמות (שם). מה שיעדה התורה האלהית ברוב המקומות הגמול הגופיי הוא בעבור שהאדם מורכב מב' חלקים (ר"י כר' אכר', חזוק אמונ' א יח). לפי שהתענוגים הגופיים נראים ומורגשים לכל האנשים בכל החמשה חושים (שם). והשכר והעונש

---

[1]) בערב' אגיף a) הכנים בהחלל. ואומרים ג"כ: אגף אלבאב. — [2]) ר"י חיוג (דקדוק, דף לז). — [3]) אין מקום לפקפק בצורה זו, כי כך הגרסה בכל הספרים בכל הנוסח' גם פה וגם בפסח' עו: וכן בר"ח שם, וכן בטוש"ע יו"ד קח.

a) أجيف

---

[1]) בערב' גִיפָה a), פגר, נבלה.

a) جيفة

שני מינים אם גופיי ואם נפשיי (העקרים א טו). מי שיאמין השניות או שהוא (הבורא) גופיי או כח בגופיי (שם). והשכר הגופיי המגיע מהש״י בעולם הזה לצדיק על קיום המצוה (שם א י). — ומ״ר לנק׳: ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם (חו״ה, עמוד׳ האלהים כ). להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו (בעל השמים לר״י אבן לטיף כה). והתנועות והמנוחות הנפשיות והגופיות (קאנון א א כ). שאלו השמחות הגופיות אינן ממה שראוי שישמח האדם בהן (רלב״ג, דהי״א טו כג).

·גּוּפִיּוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא גוף: לא תשלול ממנו הגשמות והגופיות חלילה לך האמן בו שנתלבש בשר באחד מאבריו (קובץ וכותים לר״י עקרים). שהוא יתברך רצה שיהיה תיקון האדם אם בנפשיות אם בגופיות ביד האדם עצמו שאין מין האדם כמין הב״ח אשר אין בידם טובם (מגל׳ ספר לרשב״ל דולאן קסח:).

***גּוּפָן** [1], ש״ז, מ״ר גופָנים, — א) מין ירק עז הריח ופרחיו חלמים, Fenchel; fenouil; fennel: השיתין והרימין והעוזרדין ובנות שוח ובנות שקמה ונובלות התמרה והגופנין [2] והנצפה (דמאי א א). השבת והגופנין והכוסבר והכרקס אף על פי שדומין זה לזה כלאים (תוספתא כלא׳ א א).

***גּוּפֵנוּ**,—דבור קבוע בהלכות ממונות, ור״ל: אינני רוצה להשתתף, בבנין וכדומה: בעל הבית מבקש לבנות ובעל העלייה אינו רוצה מהו שיאמר לו גופינו [3] וכו׳ היתה חורבתו סמוכה לחורבת חבירו עמד הלה ובנאה בלא רשותו הרי זה מחשב יציאותיו כשער שבנה ויתן לו את כל יציאותיו וכו׳ שאינו אומר לו גופינו מן הצד כשם שאינו אומר לו גופינו מן הצד כך אין אומר לו גופינו מלמעלן (ירוש׳, סוף ב״מ).

---

[1]) בערב׳ גַפַּן a) כמו בעברית, וגם ענבים, ואילן טוב הריח. — [2]) בירוש׳ מפרש גופנין שמירה, שומירה, והוא מין הירק הרשום בפנים, ועי׳ במקומו. וכן פרש הרמב״ם: מין מהירקות דומה לשבת. וזה מוכרח מהתוספתא ששבת וגופנין דומין זה לזה.

[3]) בעל פני משה פרש גופינו מלשון גפוף וסתימה. אבל דחק פרוש זה בולט, כי מה טעם גפוף וסתימה בנוגע לבנין מלמעלה? ובכלל מכל הסגנון נראה כי זה דבור קבוע.

---

a) جَفْن

·גּוּפָנִי, ת״ז, לנק׳ גופָנית, מ״ר גופָניים, גופָניות, — א) כמו גופי, הדומה לגוף, של הגוף: כי הזכות והפרעון הוא נפשני ואינו גופני (ר״י ברזלי, יצירה 153). יד ורגל ושאר האברים הגופניים (סהל בן תמים, פי׳ יצירה). הלשון גרמית וגופנית (שם). המדות הגופניות (שם). המשפט הורעיי מהנפש קדם יתחייב היותו קודם בנברא מה או רוחני או גופני (מאמ׳ לרשב״ג, חמדה גנוזה). וכמו שהחולים הגופניים כשידעו חליים ולא ידעו מלאכת הרפואות ישאלו הרופאים ויודיעום מה שצריך לעשות כן החולים הנפשיים (ר״י א״ת, ח׳ פרקים להרמב״ם ג). שהרי יצחק הנביא לפי שהיה מקבל תועלת גופנית מעשו היה רצונו לגמלו טוב בברכת תועלת גופנית (מלמד התלמי׳, תולדות). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין בנטותכם אחרי התאוות הגופניות אבל בהפך שתמשלו יתרדו בדגת הים וכו׳ (ר״י אברבנל ברא׳, ויכך אותם). ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים הגופניים (רות חן ג). גאולה גופניית ונפשיית (ר״י אברבנל, מ״א יט). כי האמונה שהוא שלמות נפשיי הוא שלימות מתחלף מהטוב הגופני המזון אשר יאכל לכל נפש (הוא, מפעלות ה׳ י יא). שהמן היה מאכל גופני וכו׳ כן מצינו מאכלים גופניים קיימים (רבנו בחיי, בשלח). עד אשר יהיה (האדם החכם) קרוב במעלת השכל הפועל ויהיה שכל בעצמו ויהיה אלהי אחר שהיה גופני (המעלות לרש״ט פלקירא). מי שלא טעם התענוגות השכליים יברח אל התענוגות הגופניים (שם). והאש הזה (של גיהנם) אינו אש גופני או יסודי כי הנפש אינה בעלת חמר תוכל להפעל מן האיכיות רק הוא אש רוחני פשוט (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ עג). — ב) מי שיש לו גוף גדול, שמן: שלא היה (משה) גופני ולא היה בעל כח (רש״י נדר׳ לח.). — ובהנדסה, תמונה גופנית, גוף בעל צורה מצורות ההנדסה: כי הוא (הכדור) תמונה גופנית שתבניתה כך וכך (יסו״ע לר״י ישראלי א א). יש כמה תמונות גופניות שמגבילים אותן שטחים ישרים וכו׳ וכן יש תמונה אחת גופנית שמגביל אותה שטח א׳ מעוגל עיגול שוה מכל צדדיו (שם א ד מכ). עוד יש תמונה אחרת גופנית מעוגלת לא כעגול הכדור אלא עגול אחר וכו׳ שהחכמים יקראו אותה משופע עגול (שם).

·גּוּפָנִיּוּת, ש״נ,—טבע הגוף, עצמות הגוף: כל בן אדם בהיות שכלו כח בגוף אינו יכול ליכנס

במקום שאין בו גופניות כלל עד שתשאר נפשו נבדלת מן הגוף (מנוה"מ, קמז). והבחינה האמצעית המרכבת רוחניות נפשו עם גופניותו ולפיכך חיי האדם תלויים בו (מבנת חסידים, ההרכבה א). וגופניות התפלה היא סדורה כפי אשר סדרו לנו חז"ל באימה וביראה ונשמתה הוא כוונת סודות התפלה (הקד' של"ה). והנה היראה הזאת היא מטהרת את האדם מחשך חומריותו וגופניותו (רמח"ל ה ד ג).

גֹּופֶר, עי' גֹּפֶר.

***גוץ**, ממנו *גּוּץ.

***גּוּץ**[1], ת"ז, לנק' גּוּצָה, מ"ר גּוּצִים, גּוּצוֹת, — קָצֵר: לא ארוך ולא גוץ ולא קטן ולא אלם (בכר' מה:). הוא (החולץ) ארוך והיא גוצה וקלטתהו (הרוק) הרוח וכו' היא ארוכה והוא גוץ (יבמ' קו). מדת בשר ודם יש בתוך פמליא שלו בני אדם נאים ממנו וגבורים ממנו וגוצים ממנו וארוכים ממנו (פסיק' דר"כ, וזאת הברכה).

א. גור, ממנו גּוֹר, א.גור.

א. גּוֹר, ש"ז, מ"ר גּוֹרִים, סמי' גּוֹרֵי, — כמו גּוּר: יחדו ככפרים ישאגו נערו כְּגוֹרֵי אריות (ירמ' נא לח).

ב. גּוֹר[2], ש"ז, מ"ר גּוֹרִים, — אויב, Feind; ennemi; foe: הן גּוֹר[3] יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול (ישע' נד יה).

ג. גּוֹר[4], פ"י, עב' גּוֹרְתִּי, עת' יָגוּר, בכנ' יְגוּרוּ, יְגוּרֵם, — הפיל ארצה, החריב, שד רשעים יְגוּרֵם[1] כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז).

ד. גּוּר, קל לא נמצא.

— הִתפ', הִתְגּוֹרֵר, — התחיל לנשב פתאם בכח עצום וזעף, losbrechen, wüten; se déchaîner; rage: הנה סערת יי' חמה יצאה סער מִתְגּוֹרֵר[2] על ראש רשעים יחול (ירמ' ל כג).

א. גּוּר[3], ש"ז, מ"ר גּוּרִים, — הקטן של הכלב, הזאב, האריה, התן וכדומה, junger Löwe, Hund; petit de chiens, de lions; whelp: גור אריה יהודה (ברא' מט ט). דן גור אריה יזנק מן הבשן (דבר' לג כב). איה מעון אריות וכו' שם גור אריה ואין מחריד (נחום ב יב). אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גּוּרֶיהָ (יחזק' יט ב). ותעל אחד מִגֻּרֶיהָ כפיר היה וילמד לטרף טרף (שם ג). — וגּוּרֵי התנים: גם תנין חלצו שד היניקו גּוּרֵיהֶן (איכה ד ג). ראם לא נכנס עמו אבל גוריו נכנסו (מד"ר ברא' לא).

ב. גּוּר[4], ממנו ב.גּוּר, גֵּר, *גֵּרוּת.

ב. גּוּר[5], פ"ע, עת' יָגוּר, — א) שהה זמן מה במקום מן המקומות, בפרט במקום זר, verweilen; séjourner; sojourn: קרית הארבע הוא חברון אשר גָּר שם אברהם ויצחק (ברא' לה כז). וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גָּר שם (דבר' יח ו). ויהי איש לוי גָּר בירכתי הר אפרים (שופט' יט א). והאיש מהר אפרים והוא גָּר בגבעה (שם יז). כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גַּרְתָּה בה (ברא' כא כג). וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גָּרוּ בה

---

1) לא נתברר מקורו. בארמ': גוץ יומין (תרג' איוב יד א). אי תתך גוצא גחין ותלחוש לה (ב"מ נט. — אשתך גוצה (קצרת קומה) גחון ולחש לה). — משק' בּוּר.

2) באשור' גרו, אויב. — 3) רוב המפרשים רואים במלה זו מקור, אך לפי העתיד יגור בע"פ שרוקה צריך גם המקור להיות גור ולא גור, ומלבד זה אין המליצה מתישבת היטב, כי לא נאמר מי יגור. — והנה אעפ"י שבכלל כל מליצת כתוב זה קשה, וגם פרוש המפרשים החדשים דחוק ואינו טבעי, ואולי הנוסחה משובשה, אעפי"כ המשמעה אויב שיחסתי להמלה גור עפ"י לשון אשור' נותן להכתוב בכללו כונה נאותה לפי הענין, ושעורו הוא: הן הגור יגור, אפס (מאותי ?) מי גר (אתך ?) עליך הוא יפול. שתי המלים מאותי ואתך הן קשות, ואולי גם הן משמשות פה במשמעה מיוחדה, לא במשמעה הרגילה שלהן, עב"פ הכונה הכללית היא כי האויב אמנם יגור עליך מלחמה אבל מי שהוא גר עליך, הוא יפול.

4) בערב' גּוּר a), הפכו, הפילו ארצה, החריב (הבית). — 1) מנחם: מלשון פחד. ראב"ע: ישברם.

2) תרגום: מתקבץ. רד"ק: מלשון דירה. — ובפרשה כג יט: וסער מתחולל, וכן יש מגיהים גם פה. עכ"פ במשמע' הפעל אין ספק שהוא כמו מתחולל, ולפי הכלל הקבוע שלנו שלשוננו בנויה על התנ"ך כמו שהוא, יש לפעל מתגורר במשמ' מתחולל, זכות בלשון.

3) בערב' גְרו, גִ'רוּ a). — ומשל בארמית: גור טב מכלב ביש לא תרבי גור ביש מכלב ביש על אחת כמה וכמה (מד"ר ויקר' לא). — גור טוב מכלב רע אל תגדל, גור רע מכלב רע על אחת כמה וכמה).

4) בערב' גור b), ועי' הערה שלקמן.

5) בערב' גָאוַר c) היה שכן של פלוני, שכן בקרבתו.

a) جَور

a) جَرْو جِرْو b) جور c) جاوَر

(שמות ו ד). — וכיו׳: תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הַגָּר בתוככם (שם יב מט). וגם מבני התושבים הַגָּרִים עמכם מהם תקנו (ויקר׳ כה מה). — ועתיד: וכי יָגוּר אתך גר בארצכם לא תונו אתו (ויקר׳ יט לג). אָגוּרָה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (תהל׳ סא ה). יָגוּרוּ בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע׳ יו ד). — ועם ו׳ המהפך: וַיָּגָר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראש׳ כא לד). — וצווי: גּוּר בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך (בראש׳ כו ג). קומי ולכי אתי וביתך וְגוּרִי באשר תָּגוּרִי (מ״ב ח א). — ומקור: וירד אברם מצרימה לָגוּר שם (בראש׳ יב י). האחד בא לָגוּר וישפט שפוט (שם יט ט). — וישמש גם כפעל יוצא: אויה לי כי גַרְתִּי משך שכנתי עם אהלי קדר (תהל׳ קכ ה). כי לא אל חפץ רשע אתה לא יְגֻרְךָ רע (שם ה ה). — ולבע״ח: וְגָר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע׳ יא ו).

ג. **גּוּר**, ממנו ג. גּוּר, מָגוֹר.

ג. **גּוּר**[1]), פ״ע, עב׳ גָּר, גַּרְתִּי, עת׳ אָגוּר, — ירא, פחד, היה לבו מלא דאגה חזקה פן יקרה דבר, fürchten; craindre; be afraid: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אָגוּר פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). בזדון דברו הנביא לא תָגוּר ממנו (שם יח כב). לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תָגוּרוּ מפני איש (שם א יז). משתו (של הלויתן) יָגוּרוּ אלים (איוב מא יז). ייראו מיי׳ כל הארץ ממנו יָגוּרוּ כל ישבי תבל (תהל׳ לג ח). — ואמר בן סירא: אל תבקש להיות מושל אם אין לך חיל להשבית זדון פן תָּגוּר מפני נדיב ונתתה בצע בתמימיך (כ״ס גני׳ ז ו). — ואמר המשורר בקבצו שלשת המלים גור יחד: מי צבי יָגוּר בבית גּוּר ולא יָגוּר[2]) ולא עליו הרדה (ר״י הלוי, כתו חפה). — ועם ו׳ המהפך: וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי וַיָּגָר מואב מפני העם מאד כי רב הוא (במד׳ כב ב-ג). וירא שאול אשר הוא (דוד) משכיל מאד וַיָּגָר מפניו (ש״א יח טו). — וצווי: הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וְגוּרוּ ממנו כל זרע ישראל (תהל׳ כב כד). — ואמר בן סירא: גּ ו ר מרע כי רע יוליד (כ״ס גני׳ יא לג). — ועם ל׳ אחריו, דאג לו הרבה: גּוּרוּ לכם מפני חרב (איוב יט כט). לעגלות בית און יָגוּרוּ[3]) שכן שמרון

[1]) עי׳ ערך י ג ר. —[2]) הראשון במשמע׳ דירה, והשני גור אריות. והשלישי מורא ופחד. — [3]) המפרשים

כי אבל עליו עמו (הושע י ה).

ד. **גּוּר**[1]), פ״י, עתי׳ יָגוּר, — א) טמן, צפן רשת ופח לאיש, ארב לו, lauern; guetter; to lie in wait: יָגוּרוּ[2]) יצפינו המה עקבי ישמרו (תהל׳ נו ז). — ב) זמם מזמות על איש, בפרט לרעה: כי הנה ארבו לנפשי יָגוּרוּ עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי (תהל׳ נט ד). אשר חשבו רעות בלב כל יום יָגוּרוּ[3]) מלחמות (שם קמ ג).

ה.* **גּוּר**[4]), פ״י, עת׳ יָגוּר, תָּגוּר, — זנה: בת לאב מטמנת שקד ודאגתה תפריע שנה, בנעוריה פן ת ג ו ר ובבעולה פן תשנא (כ״ס גני׳ מב ט).

* **גּוּרְגְּרָן**, ש״ז, — כמו גַּרְגְּרָן: לא לזה ג ו ר ג ר ן אלא לך לוגלן זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש׳ ברכ׳ ו י ג).

גּוֹרָל, ש״ז, כנ׳ גּוֹרָלִי, גּוֹרָלִי, גּוֹרָלְךָ, סמי׳ גּוֹרַל, מ״ר גּוֹרָלוֹת, גּוֹרָלוֹת, — א) אבן קטנה או דבר אחר שמטילין למען החליט דבר על פי מקרה נפילת הדבר המוטל, Los; sort; lot: ונתן אהרן על שני השעירם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אחד לייי׳ וְגוֹרָל אחד לעזאזל (ויקר׳ יו ח). טרף בקלפי והעלה שני ג ו ר ל ו ת אחד כתוב עליו לשם ואחד כתוב עליו לעזאזל (יומא ד א). ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק היה ג ו ר ל עולה בימין מכאן ואילך פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל (גמ׳ שם לט). — ולפעולה זו ישמשו הפעלים: הטיל, הפיל, השליך, ידה, ירה: בחיק י ו ט ל את הַגּוֹרָל ומיי׳ כל משפטו (משלי יו לג). והוא ה פ י ל להן גּוֹרָל וידו חלקתה להם בקו (ישע׳ לד יז). יחלקו בגדי להם ועל לבושי י פ י ל ו גּוֹרָל (תהל׳ כב יט). לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה א ש ל י ך לכם גּוֹרָל (יהוש׳ יח ח). ועל נכבדיה י ד ו גּוֹרָל (נחום ג י). — ואמר בן סירא: אל תמנע מטובת

החדשים מנסחים י ג ו ד ו.

[1]) בלשונות האחיות אין אח לשרש זה במשמעות המבוארות פה. אולם שתוף המשמעות והמושגים דומה לאלה יש להפעל דשש a) בערבית, שמשמעתו היא צפן, ארב, זמם מזמות על. — [2]) רש״י פרש ילינו לארב. ראב״ע גרס יגודו. וכן קצת האחרונים. — [3]) יש מגיהים יגרו.

[4]) כך בארמית: די י ג ו ר ית איתתא (ת״י ויקר׳ כ י). וכך בסור׳. בערב׳ ג׳אר b) נטה מן הדרך.

a) دسس b) جار

יום ובהלקח אח אל תעבר הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (כ"ס גני' יד יד-יה). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל פה (יהוש' יח ו).—ויאמר נָפַל הַגּוֹרָל, עָלָה הַגּוֹרָל, יָצָא הַגּוֹרָל: לנתחיה הוציאה לא נָפַל עליה גורל (יחזק' כד ו). לכו וְנַפִּילָה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו וַיַּפִּלוּ גורלות וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל על יונה (יונה א ז). השעיר אשר עלה עליו הַגּוֹרָל לה' (ויקר' יו ט).—והכרעת הגורל לאחד הצדדים: אך בְּגוֹרָל יחלק את הארץ וכו' על פי הַגּוֹרָל תחלק נחלתו בין רב למעט (במדב' כו נה-נו). מדינים ישבית הַגּוֹרָל ובין עצומים יפריד (משלי יח יח). — ב) הדבר שנִתן על ידי הגורל: ויהי הַגּוֹרָל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול אדום מדבר צן נגבה (יהוש' טו א). ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בְגֹרָלִי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בְּגוֹרָלֶךָ (שופט' א ג). ונוסף (חלק הנחלה) על נחלת המטה אשר תהיינה להם וּמִגֹּרַל נחלתנו יגרע (במדב' לו ג). לא ינוח שבט הרשע על גוֹרַל הצדיקים (תהל' קכה ג). — ג) בהרחבה, חלק, part ; Teil : לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וְגוֹרָל לבוזינו (ישע' יז יד). בחלקי נחל חלקך הם הם גּוֹרָלֵךְ גם להם שפכת נסך העלית מנחה (שם נז ו). גּוֹרָלְךָ תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד).—ד) מה שיאֻנה לאדם על ידי השתלשלות המקרים והמאורעות, Geschick; destinée destiny : ואתה לֵךְ לקץ ותנוח ותעמד לְגֹרָלְךָ לקץ הימין (דני' יב יג).

אנה, יאֻנה.
*בזק, בזקים.
גרל, *הגריל.
*הגרלה. — *הטיל חלשים.
*זמן.
*חלש, חלָשים.
*מזל. — מקרה.
*פים, *מפים, *פִּיָּסים.
צלח, *הצליח בגורל.

גּוּשׁ[1], ש"ז, מ"ר גּוּשִׁים, — פרורי עפר. טיט דבוקים יחד ועשוים גוף אחד, Erdscholle ; glèbe, motte lump, clod : לבש בשרי רמה וְגוּשׁ[1]) עפר עורי רגע וימאס (איוב ז ה). וגוש מארץ טהורה וגוש מבית הפרס (טהר' ה א). הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארונן (ירוש' כלא' ט לב ד). סוריא על גושה גזרו על אוירה לא גזרו (גיט' ח:). ולא גזרו טומאה אלא על גוש כברייתו (רמב"ם, טומא' מת י ז). וכותל הסלע או שנעשה מגוש הארץ כשיחפור מכאן ומכאן (שם כד ו). ארץ העכו"ם בתחילה גזרו על גושה בלבד (שם יא א). — ואמר המשורר: ועפר בשליש כָּל, ומים ביד מדד, ורומש בגוש ארץ, ישרש בטירותיו (ראב"ע, בשם אל, 150). — ומ"ר: המזבל המכבד המרבץ המפעפע גושים (ירוש' שבת ז י). שנעקרו (הזיתים) בגושיהן (ב"מ קא.), ר"ל עם האדמה שבסביבותיהם. חוששין לגושיהן (סנהד' יב.), ר"ל לגושי האדמה שגדלו בה הירקות. גוש מארץ טהורה וגושים מבית הפרס או מארץ העמים (רמב"ם, אבות הטומאה יח ב). — ואמר הפייטן: הן לא יאמין בקדושיו, ותהלה ישים באילי תרשישיו, ואיך יצדקו קרוצי גושיו (רשב"י, קרוב' ב ר"ה, אדון). וסוף שברו (של הרשע) בבית קברו יצוע גוש וסות רמה (סמא"ל, סלי' לצו"ג, ילו הלל).—*ומתכת כברייתה בהאדמה: הצוצרת אין כשרה אלא מן הכסף עשאה מן הגוש כשרה (תוספתא מנח' ט יט).—ובכלל *חלקים של חלקי מאכל מחברים יחד ועשויים גוף אחד, Masse: היין (שקרש) וגוש של זיתים שנפל לתנור והוסק (טהר' ג ב). בזמן שהוא (השום הנידוך במדוכה) גוש בקערה אבל אם היה מפוזר במדוכה טהור (עוקצ' ב ג). מעשה קדרה בקטניות בזמן שהן פרודין אינן חבור בזמן שהן גוש חבור אם היו גושים הרבה הרי אלו ימנו (שם ה). היתה לו אם של זיתים ועתיד להופכו כיון שתקע בה יתד אעפ"י שיש בו גושין הרבה הרי אלו אינן חיבור (תוספתא טהר' י יא).—*ושל בצק: לכשתעלה

---

1) מלה עברית, ואין לה אח בלשונות האחיות. Barth מדמהו להשם גת'והה a) בערב' שפרושו הוא צבור של אדמה. ואולי יש לדמותו להשם גֻ'ת', גֻ'ת'ה a), שפרושו הוא כמות של הגוף וכדומה. — 1) כן הקריא, והכתיב גיש והגימל זעירא (מ"ס, אלפא ביתא). התרגום פרש גרגשתא. ומנחם הביא דעת הפותרים והמחריזים כי הגוש והעפר והאבן ענין אחד להם, ולא ראה את דבריהם ויפרש גוש ממשמעת גשת. וריב"ג סבר בתחלה שמשמעתו שרץ האדמה, אך חזר בו אחרי כן ופרש עפר, אבק, והסתיע מלשון המשנה, אך לא חלק בין עפר וגוש. רש"י כמו במשנה.

a) جَثْوَة

a) جُثّ جُثّة

(העיסה) כולה גוש אחד (ירוש' חלה ג נט). — *ושל מלח: שהביאו גוש של מלח ונתנוהו (על המזבח במקום הפגימה) כדי שלא יראה פגום (תוספתא סוכה ג יו). גותן גוש של מלח על רחמה (של הבהמה) והיא רוצה להניק בנה (ירוש' שבת יח יו ג). — *ושל חרדל: גוש של חרדל רבי יוסי בשם ר"א ממעיך ביד אבל לא בכלי (שם כ יז ג). — *ושל רוק: והיו כל או"ה מרקקין לפניהם עד שעשאו אותן גוש של רוק (פסיק' דר"כ, עשר תעשר, אם עלי). —*ובהשאלה: עשאן (את המעים) גושין גושין (מד"ר איכה, רלה).

גּוּשָׁה, ש"נ, — כמו גוש: גושת עפר (רש"י איוב ז ה).

גּוּשִׁי, ת"ז, לנק' גּוּשִׁית, — מטבע הגוש: שהאויר המשורבב לעולם קל מן הגושיי בשביל שכזית אויר קלוש קל הרבה מכזית של אויר מצומק (אגרות החכמה ו ט). מאה מצעות של כרים וכסתות מונחות זו על גבי זו וכו' העליונה נשארת משורבבת וקלושה כטבעה ואותה שתחתיה מצטמקת מכובד אותה שעליה ונעשית גושיית ועבה קצת מן העליונה (שם ו ח).

גּוּשִׁיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא גוש: החוק הג' הוא שיהיו הגופין משתוקקין לעמוד בגושיותם ושיעור התפשטותם (אגרות החכמה ו ז).

*גּוּשָׁב, גּוּשְׁמָנִי, עי' גֶּשֶׁם, גַּשְׁמָנִי.

***גּוּתָן**, גיותן, ש"ז, לנק' גּוּתָנִית, מ"ר גּוּתָנִים, גיותנין, גּוּתָנִיּוֹת, — כמו גֵּאוֹתָן: כדי לסמוך רשע אל רשע וכו' גיותן אל גיותן (מד"ר בראש' פה). יו' זיין עטה כגאה גיותן נגדו (יוצר לשבת א אחר פסח). — ולנק': מוסיף מושך קץ מענית גּוּתָנִית (סליח' ד עי"ת). — ומ"ר: הגיותנין שעושין עצמן אלהות (מד"ר שמות ח).

גֵּז, ש"ז, מ"ר גֵּזִּים, כמו' גֵּזֵּי, — א) הצמר הגזוז מהצאן, Schur; toison; fleece: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (דבר' יח ד). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ). — *ומ"ר: מקבל אדם צאן ברזל מאשתו והוולדות והגיזין שלו וכו' היו לפניו מאה צאן ואמר לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב הוולדות והגיזין שלך (תוספתא ב"מ ה יד). אין לוקחין מן הרועים לא עזים ולא גדיים ולא גיזין ולא תלושין של צמר וכו' ולוקחין מהן ארבעה וחמש צאן ד' וה' גיזין אבל לא שתי צאן ולא שתי גיזין (ב"ק קיח:). בישראל שיש לו גיזין הרבה (חול' קלז). — *וסמי': אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (נדר' ז ג). גיזי צמר ועניצי פשתן ולשונות של ארגמן (תוספתא שבת טו ד). דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר ובציפי צמר (ב"ב יט.). —*וכנ': היו לפניו מאה צאן ואמר לו הרי גיזיהן של אילו עשויות עליך במאה של זהב (תוספתא ב"מ ו ו). — ב) שדה חציר שגזזו ממנו את השחת. וכדומה: ירד כמטר על גז כרביבים זרזיף ארץ (תהל' עב ו). — ג) זמן הגזיזה של השחת מהשדה: והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש והנה לקש אחר גזי המלך (עמוס ז א).

***גַּז**[1], גַּז, ש"ז, מ"ר גַּזִּים, גּזים — א) עוף דורס יצודו בו הצידים עופות אחרים, Falke; faucon; falcon: ידרוסת הגז[2] בעוף הגס (חול' ג א). מדרס הגז ונץ אפרוחים קרוצים (סלי' ב עי"ת, תוחלת ישר'). — ב) מין ממיני הדבורים[3], שיש להם עקץ כמו הדבורה ועושה דבש, Wespe; guèpe; wasp: הצד חגבין גזין[4] צרעין ויתושין (שבת קו:). דבש הגזין[5] והצירעין (בכור' ז:). דבש הגזין וצרעין (הלכ' גדו' הלכ"ה נט).

***גָּזָא**[6], קל לא נהוג.

— נתפע' *נִתְגַּזָא, מתגזאין, — נתקשה כמו עץ: כשמתגזאין[7] (הענפים) ומתקשין (ר"ח שבת קנד:).

---

[1]) בערב' באז (a). וקוהוט גזרו מלשון פרסית. — [2]) גרסת הערוך, וכן שבלי הלקט, טרפות (סט כב). ובנוסחא' הגס. והביא הערוך שני פרושים. הפרוש הא' הוא ינשוף, וי"א שהוא בלעז פלקון. ורש"י לעז אוסטוייר, והוא vautour. — [3]) לא נתברר מקורו. — [4]) כך הגרסה בנוסחא', וכן בר"ח. ובכ"י אחד חגזין, ובאלפסי דפוס קושט' חיגזין, אך אין לשבש כל הספרים מפני גרסת כ"י אחד, ובפרט שבר"ח הגרסה גזין, וכן בה"ג, וכן הביא הערוך בערך גז, אעפ"י שהגרסה שלו היתה כנראה הגזין. — [5]) פרש ר"ח: הן ממיני דבורים. וכן הערוך.

[6]) פעל נגזר מן גזא הארמ' והוא גְּזִי שלקמן, במשמ' ענף ועץ. — [7]) כך בגוף פירו' הר"ח בש"ס וילנה. ואעפ"י שבערוך ערך זה, שהובאו שם דברי ר"ח אלה, כתוב כשמתגדלין במקום כשמתגזאין, מ"מ אין לדחות לגמרה הגרסה מתגזאין שבגוף הפרוש, מפני שר"ח גורס גואזיות במקום גמזיאות (במשנה פסח' ד ח) ופרש נצרים, ומשתמש אחרי כן שם בהשם גזיאות, וכן בשבת במקום המובא בפנים הוא מזכיר השם גואזי ומפרש אותו עצים.

(a بَازٌ.

גִּזְבָּר[1], ש"ז, מ"ר גִּזְבָּרִים, — הַמְּמֻנֶּה על האוצר, Schatzmeister ; trésorier ; treasurer : ויוציאם (את כלי המקדש) כורש מלך פרס על יד מתרדת הַגִּזְבָּר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה (עזרא א ח). המקדיש ופודה חייב במעשרות עד שימרח הגזבר (פאה א ו). הפודה מיד הגזבר הוא נותן פאה לכל (שם ב ח). וראש בית אב קודם לאמרכל ואמרכל קודם לגיזבר וגיזבר קודם לכהן הדיוט (תוספתא הורי' ב י). רצה (מי שמכר ייגות להלשכה שיתנו לו מעותיו) הולך גיזבר מעמידו אצל חנוני (שם שקל' ב יב). (משה) גיזבר נאמן ובקי בחשבון היה (ירוש' סנה' א יט ד). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שנמסרו לו מפתחות הפנימיות (שבת לא:).—ומ"ר: אין פוחתין (במקדש) משלשה גזברין (שקל' ה ב). הגזברים שלקחו את העצים (מעי' ג ח). אמרו עליו על פנחס איש חבתא שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו עליו גזברין ואמרכלין ומצאוהו כשהיה חוצב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב (תוספתא יוה"כ א ו). שלשה גיזברין (שהיו במקדש) מה היו עושין בהן היו פודין את ערכין את חרמין את הקדשות ואת מעשר וכל מלאכת הקדש היתה נעשית בהן (שם שקל' ב יה). המקדיש נכסיו והיו בהן עבדים אין הגזברין רשאין להוציאן לחירות (גיט' לח:). אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גיזברין וחתניהם אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח' נז.). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך (תענ' כט.). — והממונה על כספי הכנסת העדה: אז ענו מוקדמי הקהל אל הגזבר כי אלה האנשים וכו' עוברים על החרם (שו"ת ריב"ש, רמט).

גִּזְבָּרוּת, ש"נ, — משרת הגזבר: בעניני קניני האדם וכו' ומינוי ושכירות ועבודת המלכים וגזברות וקבלנות (חו"ה, הבטחון ד). וגם לעתים שהיה אביו יוצא חוץ למדינה שמעון זה נוהג גזברות מחמת אביו ועתה נסתלק אביו של שמעון מגזברותו (שו"ת רשב"א תתקס"ו). וכל אחד מהגזברים שיסתלק מן הגזברות או ילך אחד מן העיר או יפטר שימנה אחר במקומו (לוח' הרא"ש, בית תלמוד ד, 377). וצדק יורה על הנאמנות (של הילד הנולד באותה שעה) והפקידות והגזברות ומאדים על המלחמות וכו' (ר"י הכהן, אותות השמ', משפטי הכוכב' ד). אם לא סילקו המלך רק מן הגזברות ועדיין אוכל פרס המלך עדיין מקרי שכירו (לבוש או"ח, שפב יד).

***גִּזְבָּרִית**, ש"נ, מ"ר גִּזְבָּרִיּוֹת, — אשה ממונה על האוצר: א"ר ירמיה באשה גזברית (שבת סב.). תרצת באשה גזברית איש למה יפטור מן החטאת (תשו' גאו' ליק עג).

גזה[1], ממנו, לפי דעת קצת, גָּזָה, גּוֹזִי וגָזִית.

א. **גָּזָה**[2], פ"י, עב' גָּזִית, עת' אֶגְזֶה, ובכב' בינ' גֹּזֶה, גֹּזִי, גּוֹזִי, — הפריש את הולד ממעי אמו: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוֹזִי[3]) בך תהלתי תמיד (תהל' עא ו).

ב. **גָּזָה**, פ"ע, — כמו גוז, גָּז, במשמע' עבר: אמנם ידעת כי יד אויב גבר, ראה כי הייתי גוזה בכל מעבר (קונט' הפיוטים מח).

גִּזָּה[4], ש"נ, סמי' גִּזַּת, מ"ר גִּזּוֹת, — א) הצמר הגזוז מהכבשים, כמו גֵּז, Schur ; toison ; fleece : וישכם (גדעון) ממחרת ויזר את הַגִּזָּה וימץ טל מן הַגִּזָּה מלוא הספל מים (שופט' ו לח). הנה אנכי מציג את גִּזַּת הצמר בגרן (שם לז). בדמו בחלבו ובעורו ובגיזתו בגידיו ובעצמותיו וכו' (תוספתא קדוש' ד ו). הכניסה לו (האשה לבעלה) עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה (כתוב' עט:). — *ומ"ר: חוץ מידה חוץ מרגלה חוץ מקרנה חוץ מגיזותיה (ב"ק עח:). הגוזל רחל וגזזה פרה וילדה משלם אותה ואת

[1]) כן גם בארמ' וסורית, מפרסית, מן השם גנז בפרסי', וההברה הסופית בלשון פרסית זר.

[1]) בערב' גזא a) חתך וחלק לחלקים. בארמ' גזא. היה שדוד, שלול, חסר.

[2]) עי' הערה שלקמן.—[3]) עי' הערה לערך גוז, ולפי פרוש המוסכם כי זה בינוני במשמעת מוציאי, הניחו לו החדשים הפעל גזה, כמו רואי מן ראה. ואעפ"י שיותר נראה כי גוזי הוא שם, ואולי באמת היה כתוב גוחי במקום גוזי, כמו שמבואר בהערה שם, מ"מ לפי הסכמת המפרשים היה בהלשון הפעל גזה במשמ' הוציא וביחוד הפריש הולד ממעי אמו.

[4]) כך גם בערב' גִ'זַּה b).

a) جَزَّاءٌ b) جِزَّةٌ

גיזותיה ואת ולדותיה (שם לה.). שור דאפילו לגיזת זנבו (שחייב להחזיר) ושה לגיזותיו (ב"מ כז.). מחמש גיזות שיש בכל אחד מנה ופרס היה נותן משקל חמש סלעים (רש"י חול' קלה.). שוו פחותה שבגיזות (שם). — ב) צמר ארוך העומד לגזה בעודו על הכבש: כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה (את הסכין) בגיזתה (ירוש' שבת יט יז.) —ובמשמ' *שה"פ: עוף שאין לו גיזה תלישתה היא גיזתה (ירוש' שבת ז יג). בעלי מומין קדושת המזבח חלה עליהן וכו' לגיזה ולעבודה (שם שקל' ד מח.).

*גזוז, ש"ז, — שה"פ מן גזז: גלוח לאדם לבדו וגיזוז לבהמה (בלמה בר"ש, המליצה, ערך גזז, בכר 14).

גזול, פעול מן גזל, עי"ש.

*גזום, ש"ז. מ"ר גזומים, — א) קטיעת הנוף מהאילן, d. Ausästen ; émondage ; tapping: וסכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעית (ע"ז כ:). קוטע את הנוף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגיזום (רש"י שם). — ב) יאיום, דבור או תנועה לאם על איש, Drohung; menace: אם ענה תענה לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך (רש"י במות כב כב). כי חשב (ירמיהו) כי זה דרך הפחד והגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי (רד"ק ירמי' א כא). והצווי הזה אינו דרך מצוה רצונית אלא דרך גזום (הוא, יחזק' כ לט). לשון גערה וגיזום (פרוש מיוחס לרש"י, דני' ב ח). כשהיה מגזם בכיוצא בזה גלגל עמו אחד מגדולי הקהל שיסור מזה הגיזום ושימנע ממנו ולא רצה להמנע (שו"ת הרא"ש יז א). אם חיב (הדיין את) הזכאי בשביל גיזומו של בעל הדין חבירו של זה הזכאי יוציאו ממנו ממונו בדין (חזקוני, יתרו יח כא). — ומ"ר: וכראות שמעון גזומי ראובן הוכרח לברר שני אנשים מצדו לדיינים (שו"ת מהרשד"ס. יו"ד קא). ובאשר שמע ראובן גזומיו ואיומיו נתיירא וכו' (ר"מ שלטון, שו"ת בני משה כא). לכו בלי לבוש ולא נכלמים, כי עץ הדעת צוה עליהם בגיזומים, הזהירם מלאכול ממנו פן ימותו מיתת עולמים (הקדמ' הלבוש לאו"ח). שלפעמים ע"י גיזום והפחדה אומר רוצה אני ודוחק לומר שע"י הגיזומים תשש יצרו וכו' (שו"ת חות יאיר נה).

גזום, פעול מן גזם, עי"ש.

*גזור, ש"ז, —כמו קרע: אמרו לרוכבי צים בים דמעי. גם דברו רכות לרב חובל, אם יהיה מוליך גזור נפשי, לבי בידו יהיה חובל (רמב"ע, תרביב ז כח).

גזור. פעול מן גזר, עי"ש.

*גזורה, ש"נ, מ"ר גזורות, — כמו *גזרה: הסככות והפרעות והזיזין והגזזרות והשובכות והשקיפין והסלעים (רמב"ם, טומא' מת יג ג).

גזז[1], עת' יגוז, יגז, מקור לגזוז, לגז, צווי גזי, גזי, — א) פ"י, חתך הצמר מהכבשים וכדומה, scheren, tondre; to shear (flock): ולבן הלך לגזז את צאנו (בראש' לא יט). הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו (שם לח יג). ויהי בגז (נבל) את צאנו בכרמל (ש"א כה ב). וישמע דוד במדבר כי גזז נבל את צאנו בכרמל (שם ד). ועתה שמעתי כי גזזים לך (שם ז). ויהי לשנתים ימים ויהיו גזזים לאבשלום בבעל חצור אשר עם אפרים (ש"ב יג כג). והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו (שבת ז ב). הגוזל את הרחל ונטענה אצלו וגזזה אפילו ארבעה וחמשה פעמים (תוספתא ב"ק י א). הגוזז עיזיו פטור מראשית הגז (שם חול' י ד). מולגין את הראש ואת הרגלים וכו' ואין גוזזין אותן במספרים (ביצה לד.). —*ופעול: לשתי רחילות שהיו עוברות במים אחת גזוזה ואחת אינה גזוזה. גזוזה עברה ושאינה גזוזה לא עברה (גיט' ז.). — ואמר הפיטן: קבץ ובקש אובדות וחזק נחלתך, צאן ההרגה וגזוזה ברחלותיך (סליח' לצו"ג, תשוב תרחמנו). —*ומקור: הנותן צמר בפשתן להיות אורג עליו אסור שבשעה שהיה ליגוז היה ניטווה (תוספתא כלאים ה כא). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו התחיל לחלוב מותר לקוץ התחיל לגוז מותר לקוץ (שם ב"מ ו ד). — ולאדם. השערות: קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך (מיכה א יו). גזי[2] נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה (ירמ' ז כט). הריני נזיר ושמע חבירו ואמר פי כפיו ושערי כשערו וכו' פי כפיו מיין ושערי כשערו מלגוז (נזיר כא:). שגזז (הנזיר) במספרים בסמוך לבשר כעין תער (רש"י שם נח:). —ואמר המשורר: אגז ואשליך פאר נזרי ואקב זמן חלל בארץ טמאה את נזיריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי). —*וירק: אין מחייבין

---

[1]) בערב' וארמ' וסורית. באשור' גזזו, הגזה.— [2]) כמו רנו ליעקב (ירמ' לא ז), רנו שמים (ישע' מד כג). חגי יהודה חגיך (נחום ב א). ולא נתברר היטב טעם חלוף התנועה הזאת ומקום הנגינה. ריכרסון

מוציאין אותו (את הכהן ששמש בטומאה) חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין (ירוש' סנה' ט פא:).

*גְּזֵירָה, ש"נ, מ"ר גְּזֵירוֹת, — שבועת האלה: הגזירה היא האלה (תשו' גא', שערי צדק לח). ונשבע ראובן ליהודה בגזירה וכו' כי שמעתי עליך שאינך חושב הגזירה שבועה (שם).

גָּזִית[1], ש"נ, — פתות ולטישת אבנים, d. Behauen der Steine; taille des pierres; cutting of stones: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גָזִית (מ"א ה לא). וארבעה שלחנות לעולה אבני גָזִית (יחזק' מ מב). ויעמד (דויד) חצבים לחצוב אבני גָזִית לבנות בית האלהים (דהי"א כב ב). — ובלי השם אבן, גָּזִית במשמע' אבני גזית: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גָּזִית כי חרבך הנפת עליה ותחללה (שמות כ כה). ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרתת ארזים (מ"א ו לו). בתי גָזִית בניתם ולא תשבו בם (עמוס ה יא). לבנים נפלו וְגָזִית נבנה (ישע' ט ט). מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה (ב"ב א א). לשכת הגזית שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל (מדות ה ד).

גזל, ממנו גָּזַל, גָּזֵל, גֶּזֶל, גְּזֵלָה, *גַּזְלָן, *גַּזְלָנוּת.

גָּזַל[2], פ"י, גָּזְלוּ, גְּזָלוֹ, עת' תִּגְזֹל, תִּגְזָל, — א) לקחת לעצמו דבר של אחרים בכח הזרוע, mit Gewalt wegnehmen; prendre avec violence; pluck away: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גָּזְלוּ עבדי אבימלך (בראש' כא כה). וחמדו שדות וְגָזָלוּ ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכה ב ב). בית גָּזַל ולא יבנהו (איוב כ יט). רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אשר לא גָזַלְתִּי אז אשיב (תהל' סט ה). וַיִּגְזֹל (בניהו בן יהוידע) את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו (ש"ב כג כא). — ובבע"ח: כי יראתי כי אמרתי פן תִּגְזֹל את בנותיך מעמי (בראש' לא לא). — וישאו (בני בנימין) נשים למספרם מן המחללות אשר גָּזָלוּ (שופט' כא כג). גבולות ישיגו עדר גָּזְלוּ וירעו (איוב כד ב). — ב) גזל את פלוני, ר"ל גזל דבר ממנו: לא תעשק את רעך ולא תגזל. לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר' יט יג). אל תִּגְזָל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער (משלי כב כב). גּוֹזֵל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית (שם כח כד). מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגּוֹזְלוֹ (תהל' לה י). הגוזל את הרבים חייב להחזיר לרבים (תוספתא ב"ק י יד). כל מי שהוא גוזל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאלו הורגו (מד"ר ויקר' כב). — ובהשאלה: שנאי טוב ואהבי רעה גֹּזְלֵי[1] עורם (של העם) מעליהם ושארם מעל עצמותם (מיכה ג ב). ציה גם חם יִגְזְלוּ מימי שלג (איוב כד יט), ר"ל ימסו ויובישו. — ובדבר מפשט, גָּזַל משפט פלוני, וכדומה: להטות מדין דלים ולִגְזֹל משפט עניי עמי (ישע' י ב).

— סָפ', גָּזוּל, גְּזוּלָה, גְּזוּלִים, גְּזוּלוֹת: שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גָּזוּל מלפניך ולא ישוב לך (דבר' כח לא). לולב הגזול והיבש פסול (סוכה ג א). ועל המריש הגזול שבנאו בבירה שיתן את דמיו מפני תקנת השבין ועל חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת (גיט' ה ה). הלוקח מחמת הלוקח אף על פי שהלוקח הראשון אומר גזולה היא בידי לא כל הימנו לאבד זכותו של זה (תוספתא ב"ב ב ב). אדם לוקח לולב לזכות בו ואם היה גזול הוא צווח לפני המקום ואומר גזול אני חמוס אני (פסיק' דר"כ, ולקחתם לכם). — ומי שגזלו ממנו: והיית אך עשוק וְגָזוּל כל הימים ואין מושיע (דבר' כח כט). בית דוד כה אמר יי' דינו לבקר משפט והצילו גָזוּל מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם (ירמ' כא יב). — נִפע', נִגְזַל, — שגזלו אותו, ובמליצה: כי לא ישנו אם לא ירעו וְנִגְזְלָה שנתם אם לא יכשולו (משלי ד טז). — *ובעקר משמעתו: קרקע אינה נגזלת (סוכה לא.). — *ומי שגזלו ממנו דבר: ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל והנחבל (שבוע' ז א). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בב"ד ולא הספיק לתננו עד שבא

---

[1]) משקל דָּלִית, זָוִית. — לפי דעת Barth ויתר החדשים מן גזה במשמ' חתך, גזר. ובערב' ישמש לזה פעל נחת, נחית a). — ונקוד אשורי גְּזִית, גְּזִית.

[2]) בן בכנענ', ארמ' וסורית. בערב' משמש שרש זה למשמעות אחרות, ורחוק הוא לדמות משמע' חתך שלשרש זה בערב' למשמע' לקיחה בחוקה שבעברית.

a) نحت نحيت

—[1]) החדשים סוברים כי עקר משמעת גזל הוא קרע, קרוב למה שיש בערבית, ואמרו כי גזלי עורם היא משמעתו העקרית של הפעל, ולא בהשאלה.

אתו לשרש את הקנרס אבל גוזזה בעלין (תוספתא שביע׳ ב יב). ושוחטין לו (למי שנשכו נחש) תרנגולת וגוזזין לו כרישין (שם שבת טז יד). החוכר שדה מחבירו לשַחַת וגוזזה וכו׳ חכרה לזרע וגוזזה לשחת (שם ב״מ ט ל). ואין גוזזין את הירק בתספורת שלו (כלה לד.). הירק התלוש שיש בו ראשי עלין נרקבין וכמושין אין גוזזין אותן בתספורת שלו שגוזזין בה מן המחובר (רש״י שם). — *ופעול: רבי מאיר אומר אין מוכרין להן (לעכו״ם שחת) אלא גזוזה (ע״ז :). — ב) פ״ע, נתן גֵז: חמש רחלות גוזזות מנה מנה ופרס חייבות בראשית הגז וחכמים אומרים חמש רחלות גוזזות כל שהן (חול׳ יא ב). שמין את העיזים מפני שהן חולבות זאת הרחילים מפני שהן גוזזות ואת תרנגולת מפני שעושה ואוכלת (תוספתא ב״מ ה ד). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו מצאו חבירו ואמר לו כ.ה שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור לך מה שכוורתי רודה מכור לך (גמ׳ שם סד.). — *גזז מעות, הפחית קצת ממשקל הזהב על ידי חתוך וכדומה: המלוה ברבית ממונו כלה או הגוזז מעות או העושה עולה במשקל ובמדות (ס׳ חסידים, תתתל״ג). — ועי׳ *גלות ממון. — ובהשאלה *גזז מנכסיו, הפריש מהם מעט: כל הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם (גיט׳ ז.). — *וגזז את פלוני, העניש, נפרע ממני: אבל ישראל איני מקיף להם אלא חטאו מיד אני גוזזם (פסיק׳ רב׳, יהודה וישראל).

א. נפע׳, נְגֹז, מ״ר נְגֹזּוּ, נָגוֹזוּ, — שגזזו אותו, ובהשאלה נכרתו, נשמדו: אם שלמים וכן רבים וכן נָגוֹזוּ[1] ועבר (נחום א יב).

ב. נפע׳, *נִגְזַז, — שגזזוהו: הלוקח גז צאנו של חבירו אם שייר המוכר מעט מצאנו להגז המוכר חייב להפריש מן המשוייר על הכל (רמב״ם. הלכ׳ בכור׳ י א). — *ונגזז הירק: שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין והלפת את שדרכן ליגזז ונעקרו (עוקצ׳ א ד). (מוכרין שחת לגוז על מנת שתיגזז ותבואה לקצור על מנת שתיקצור (תוספתא ע״ז ב ד). אבל ירק שדרכו ליגזז צריך להשקותו תמיד (רש״י ר״ה יד.). — ואילן ושערות, ובהשאלה *שנפרעו ממנו: נמשלו ישראל כאגוזה מה האגוזה נגזזת ונחלפת ולטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת כשער הזה שנגזז ונחלף וכצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם (מד״ר שה״ש, אל גינת). — ואמר הפיטן: לכמהים ותמהים, בחרון אף וחמה, נבזזים נגזזים, כמו רחל נאלמה, נמסרים נמכרים (סמח״ל, סליח׳ לצו״ג, חי בכל).

*__גַּזָּז__, ש״ז, מ״ר גַזָּזִים, — מי שמלאכתו לגזוז צאן: אתה מכנים קדרים בכפר חנינה גזזין בדמשק חרשין במצרים (מד״ר ברא׳ פו).

*__גְּזִי__[2]), *גזוי, ש״ז, מ״ר גְזִיאוֹת (גוזיאות, גואזיות), — *גזיאות נצרים יוצאים משרשי האילן: מתירין גואזיות[3]) של הקדש (פסח׳ ד ח). אבותינו לא הקדישו אלא קורות ואנו נתיר גואזיות (גמ׳ שם נו:). והיו (אנשי יריחו) מתירין הגזיאות (ר״ח שם).

*__גְּזִיז__, ש״ז, מ״ר גְזִיזִים, — חתיכה, קטע: מחמם הברק גזיזי השלג והן נמסין ויורדין בעננים (ערוך, ערך גז).

*__גְּזִיזָה__, ש״נ, מ״ר גְזִיזוֹת, — שה״פ מן גָזַז: מי שאין מחוסר אלא גזיזה ונתינה יצא זה שמחוסר גזיזה פדייה ונתינה (חול׳ קלה.).

גְזֵילָה, עי׳ גְזֵלָה.

*__גְּזִיר__, ש״ז, מ״ר גְזִירִים, — חתיכה אחת גדולה של עץ, Scheit; bûche; log: אמר הרי עלי עץ מביא גזיר אחד (מנח׳ ו ז). שנים בידם שני גזירי עצים (שם). העבודה אפילו כהן גדול פצעין את מוחו בגזירין (תוספתא כליס ב״ק א ו). פרחי כהונה

(תה״פ קעד) משער כי זה מפני ההתרגשות. קניג איזו אומר מאומה. גזנ׳ מזכיר מבלי לתת טעם. — [1]) ריב״ג ורד״ק והחדשים אמרו כי הוא נפעל מן גזז בהשאלה וזה דחוק. מנחם חברו עם גוז, וכן לפי דעת ריב״ג היתה דעתו של ר״י חיוג. אבל גם זה קצת קשה, ובכלל כל הפסוק דחוק. אבל להלשון יש אולי להשתמש בו במשמ׳ זו עפ״י החלטת רבי הלשון.

[1]) מן שרש גזז. וכן בערב׳ גזאז a), קטע.

[2]) בארמ׳ גז גזא: דכי שקלת ליה לפרי איתא לגזא. כך גרסת הערוך, ובנוסח׳ גוזזא. ועוד במקומות אחרים. והעיר הערוך שבערב׳ קורין לקורות גואזא ע״כ, והוא גאיז גואיז b). — [3]) כך גרסת ר״ח שם והביאה גם הערוך בערך גמז. ופרש ר״ח שם: הן נצרים הפרים משרשי אילנות, והן קשקושי אילנות. ובנוסחאותינו גמזיות, ועי׳ זה.

---

a) جزاز b) جايز جوايز

בעל חוב של נגזל מנין שמוציאים מיד הגזלן ונותנים לבעל חוב של נגזל (ספרי נשא ג). הגוזל את חבירו ומת הנגזל יחזיר הגזילה ליורשים (רמב"ם, גזל' ואבדה ח א). מכר שדהו וחזר וקנאה מהנגזל (רי"ף ב"מ עג. שו"ע חו"מ רעד). — ובכלל ימי שלקחו ממנו מעות לא בצדק: שכן דרך הנגזל ההוא (מי שאבד את כספו בשחוק) להכות החוטף ההוא על ידו או על שאר אבריו (מלמד התלמי' כהר). — יומ"ר: אוי להן לגזלנין ולחמסנין מקול צעקתם של נגזלים ושל נחמסים שעולה באזני המקום (ר"י בר' יקותיאל, מעל' המדות, האמונה).

גָּזֵל, ש"ז, — מעשה הלקיחה בזרוע והדבר הגזול: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בְגָזֵל או עשק את עמיתו (ויקר' ה כה). אל תבטחו בעשק וּבְגָזֵל אל תהבלו (תהל' סב יא). שהגוזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו (תוספתא ב"ק י יד). העבד שהיה אוכל משל רבו קוצץ ונותן פרוסה לבנו ולעבדו של אוהבו ואינו חושש משום גזילו של בעל הבית שכך נהגו (שם יא ד). — *והקרבן הבא על הגזל: הביא אשמו ולא הביא גזילו לא היה ממרם בדמו עד שיביא גזלו (שם פסח' ג א). גזילו של גוי אסור (ירוש' ב"מ ב ח ג).

גֶּזֶל, ש"ז, — כמו גָזֵל: כי עשק עשק גזל גֶזֶל אח (יחזק' יח יח). — ובהשאלה: אם עשק רש וְגֶזֶל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל' ה ז). מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום רבי יוסי אומר גזל גמור (גיט' ה ח). עני שראה כדי פאה בין בתבואה ובין באילן אינו רשאי ליגע בה ואסורה משום גזל עד שתיודע לו שהיא פאה (תוספתא פאה ב ח). חומר גזל הרבים מגזל היחיד (שם ב"ק י יד). א"ר ששת נתתיו לך זהו עושק יש לך בידי ואיני נותן לך זהו גזל (ב"מ קא.). גוזל אדם אפשר שיחזיר גזלו ויתקן (חגי' ט:). — ומ"ר: שמר לך מִגְּזָלִים הצעירים אבק גזל מקוראים (מנח' מלונזנו, דרך חיים).

גְּזֵלָה, ש"נ, מ"ר גְזֵלוֹת, — כמו גָזֵל, גֶזֶל: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הַגְּזֵלָה אשר גזל (ויקר' ה כג). יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גְזֵלַת העני בבתיכם (ישע' ג יד). עני ואביון הונה גְזֵלוֹת גזל (יחזק' יח יב). כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה (ב"ק ע א). אמר לבניו גזילה זו של פלוני היא (תוספתא שם י יג). ראה גזילתו של חבירו בתוך ביתו ואבידתו של חבירו בתוך ביתו (שם). והגוזל את הרבים אין יכול לפייסן ולהחזיר להם גזילתן (שם יד). שלשה דייני גזילות היו בירושלם (כתוב' קה.).

*__גַּזְלָן__, ש"ז, מ"ר גַזְלָנִים, — מי שדרכו לגזל, Räuber ; bandit, brigand; robber: האריסין והחכורות והסקריקון והגזלן אין מביאין (בכורים) (בכורים א ב). הגזלן בין כך ובין כך אינו משלם אלא קרן (תוספתא ב"ק ז א). החמירה תורה בגנב יותר מגזלן (גמ' שם עט:). הכופר בפקדון נעשה עליו גזלן (שם קה:). — ומ"ר: כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה (ב"ק ט א). למה נברא (האדם) יחידי מפני החמסנין והגזלנין (תוספתא סנה' ח ד). הרועים והחמסנים והגזלנין (ירוש' ר"ה א נז ג). — ובהשאלה: אילן הסמוך למיצר בתוך שש עשרה אמה גזלן הוא ואין מביאין ממנו ביכורים (ב"ב כו:). צלצל ארבה גזלן הוא שאוכל תבואת כל אדם (רש"י ב"ק קיו:). — ובהרחבה, *בכלל אדם קשה, רע: ועוד הרבה רשעות דבר זה הגזלן אך למה לי לכתוב לך כל הדברים (מגלה טמירין, מכתב קו).

*__גַּזְלָנוּת__[1], ש"נ, — מעשה של גזלן, עסק של גזלן, Räuberei ; briganderie ; robbery: הגוזל שדה ואחר שגזלה והוחזק גזלן עליה חזר ולקחה מבעלים הראשונים וטען הנגזל ואמר אנוס הייתי בשעה שמכרתיה לו ושלא לדעתי מכרתי מפני גזלנותו לא זכה הגזלן (רמב"ם, גזל' ואבד' ט יד). תקנת חכמים שכנגדו נשבע ונוטל לענין גזלנות (תשו' גא' קדמ', קסג יג). שיצא קול גזלנות על אחד מעדיהם (שו"ת משאת בנימין נא). אעפ"י שהוא מקבל בחובו הואיל ולא הסכים עמו חבירו על כך גזלן הוא. אך לא יתפשט זה הגזלנות עד שיגיע וכו' להשבע לשקר (ר"י אבן מיגש יח). שיש ליורשי ראובי עדים שבגזלנות ירד שמעון באותו גן (תשו' גאו' מו"מ קנג). הריני מוסר בפניכם ואני קובל על פב"פ שגוזל אותו בית פלוני והוא מחזיק את שלי בגזלנות (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 58). ואין לעשות תקנה לגזלן שלא יבוא לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול (פי' המשנ' להרמב"ם, מע"ש

---

[1]) בארמית: היכי דמי גזלן א"ר יוחנן כגון שהחזיק על שדה זו בגזלנותא (ב"ב מז.).

ס א). והטענה שאמרת שיש לקהל לעשות דינין וחקים בדבר זה נראה לי שאין זה אלא גזל ואין יכולים להתנות על הגזלנות (שו"ת ריב"ש תעו).

א. גזם, ממנו גָּזָם, א.*גִּזֵּם,

גָּזָם[1], ש"ז, — מין ממיני הארבה, eine Art Heuschrecke; espèce de sauterelle; a species of locust: גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הַגָּזָם (עמו' ד ט). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יוא' א ד). ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל וְהַגָּזָם חילי הגדול אשר שלחתי בכם (שם ב כה).

א.*גִּזֵּם, קל אינו נהוג.

— פִּע', *גִּזֵּם, — חתך קצת הענפים מהאילן: מתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד כאן וכאן אין מגזמין [2] (ע"ז נ:). אין מתליעין את האילנות ולא מזהמין את הנטיעות ולא מגזמין (רמב"ם, הלכ' יו"ט ח א).

— נִפְע', *נִגְזַם, — נחתך: שלא ימות האילן אם נגזם קודם לכן (רש"י ע"ז נ:).

ב. גזם, ממנו ב.גָּזָם, *גְּזָמָה.

ב. גָּזַם[3], פ"י, עת' יִגְזֹם, — דבר דבר או עשה תנועה כדי לְאַיֵּם על איש שיירא מפני הרעה שמכינים לו, drohen; menacer; to menace: מי שאחז קרדום ואמר אלך ואפסק דקל של פלוני ונמצא קטוע מושלך לא נאמר שזה עשה מה טעם אדם עשוי לגזום ולא לעשות (הלכ' פסוק', ממונות). אם ענה תענה אותו הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו (רש"י שמות כב כב). וכאשר התחיל במלאכה אמר (שמעון) שהמטוה היה גרוע וגזם לו להניח מלאכתו (שו"ת הרא"ש קד ב). ומתוך שהיה ראובן מצוי בביתו של שמעון היה חושדו מאשתו וגזמו להרגו (מרדכי, כתוב' שו). ולא היה דעתם (של ראשי הקהל) לסייעו לו (להשר) לכן גזם להרע להם (שו"ת רמ"א נח). ונשבע במעמד כולם שלא היו דברים מעולם ושכל מה שאומר לא אמר אלא להציל נפשו מייסוריו שעשו לו ושגזמו להוסיף לו (תשו' מהר"י קולון סח). אשר טען שמעון שמה שנתן לגיסתו אשת אחיו יתר על כתובתה שבאונס נתן מפני שראובן אחיה גזם אותו להביאו בערכאות של גוים (שם קפו). מי שגזם לחבירו להביאו בערכאות שלהם אם לא יתן לו מה שהוא מבקש ממנו (שו"ת תורת חסד יט).

— וכנ' *גְּזָמָה, גזם אותה: והיא ערכה תשובתה כי יהודית היא ואיימה (השופט) וגזמה והיא לא נתנה על לבה ואמרה מבני היהודים שבוני ויביאוני הנה (תשו' הרמב"ם קל).

— פִּע', גִּזֵּם, — כמו הקל, במשמ' אִיֵּם עליו: בשביל אותו דבר רע שהיא מגזמת לעשות לו (מד"ר במדב' יד). (מצא) רועה לגנב קודם שנטל הימנו כלום וגיזמו וחירפו (רש"י ב"מ לג:). כשהיה (רבנו תם) יושב בדין וא' מבעלי דינין מגזם לחבירו ואומר כך וכך תתחייב לי בדין רגיל היה ר"ת לומר שקר אתה דובר (תוספ' כתוב' סט). ועתה שואלין ממני הפחת ומגזמין עלי לאמר אצוה אחד מעבדי וישבע שנפחתו יותר מכ' דינרין (תשו' ר"ת סח). ואף קודם שנתגלה הדבר לשרית היתה מגזמת אם אמת שהיהודית היתה יושבת עליה ורוכבת לא ארכב עליה כל ימי עולם (שם סג). שהוא מלשין ליחידים מישראל ולקהל לאנסן והוא מגזם בכל יום תמיד וכו' ושגיזם לפניהם מלשינות פעמים רבות (שו"ת הרא"ש יז א). מה שנהרג המוסר מן הדין הוא על העתיד ועל שם סופו ר"ל כגון שעדין לא מסר אלא שאומר ומגזם שימסור ואז הורגין אותו (שו"ת ריב"ש רלח). מחמת יראת הגוים אשר אסרוהו בזיקים והיו מגזמים אותו לעשות לו יסורין גדולים (תשו' ר"י קולון סח). כאשר אני מוכיח אותה מגזמת

---

[1]) מן שרש גזם במשמ' חתך, כמו חסיל. ואין לברר לאיזה מין ממיני הארבה קראו גזם. ת"י זחלא השבעים והירונ' תרגמו מלה זו במשמ' תולעת. שממנה יוצא אחרי כן הארבה. התרגום הסורי תרגמו משוטא שהוא לפי דברי המלונים הסורים ארבה בלי כנפים. ריב"ג: הוא מעין הארבה, וכן שאר המפרשים.

[2]) כך הגרסה בנוסח', ואעפ"י שגם בירוש' שבי' ב כך הגרסה אעפי"כ, כשנעריך מאמר זה להמאמר בתוספתא שבי' א י, יש לשער כי צריך גם להיות מגמזים במקום מגזמים. ועי' ערך גמז.

[3]) בארמית: אמר רב נחמן האי מאן דנקיט נרגא בידיה ואמר איזיל ואיקטליה לדיקלא דפלניא ואישתכח דקטיל ושדי לא אמרינן דהוא קטליה אלמא עביד איניש דגזים ולא עביד (שבוע' מו.). ואין לעמוד על עקר הדבר, אם נסתעפה משמעה זו באמת מן משמ' חתוך של השרש גזם, או נגזר פעל זה בארמ' משרש אחר, בערב' יש פעל קצת דומה לגזם שלנו והוא הַמַזַ [a]) עלי, אך אינו נהוג אלא בדבור ההמוני, והוא ממשמע' עקיצה.

---

[a]) هَمَزَ

לילך לבין הגוים (שם פג). בדרך האדם שכשהוא כועס הרבה ומפליג לגזם הנה בזה יתרפה הרבה החרון בעת המעשה (ר"מ אלבילה, ראשית דעת א ד). ישראלים שדחק אחד את חבירו בתפישה והיה מגזם לו להורגו עד שיתן לו קרקעו (לבוש, אונאה רלו א). ועתה בקלקלם במעשיהם ואנ"י היא המגזמת ואומרת ויסרתי אתכם אף אני (עבוד' הקד' לר"מ גבאי, סתרי תורה יט). אחד מהבעלי דינין מגזמו (לדיין) אם אתה מחייבני הרי אני שורף גדישך (חזקוני, יתרו יח כא). אם אחד מבעלי דינין אלים ומגזם לדיין לגזול ממונו אם יחייבהו בדין וכו' (פענח רזא, יתרו).

— הִפע', ״הִגְזִים, — א) כמו גִּזֵּם ב': ולמה הגזמתי הדבר מרוב כעסי אל תתמה וכו' (ר"מ אלשיך, איוב ו ב). לפי שבהיותו מפליג לדבר ולהגזים ינוח קצה מרתיחתו אבל מי שהוא בלתי כועס ובלתי מגזים לאויבו הוא מרבה להנקם בשעת המעשה (ר"מ אלבילה, ראשית דעת א ד). מי שהוא מלמד תלמידים גדולים או קטנים לא יכוף אותם תמיד בשוטים ובייסורין של דברים קשים אלא פעמים יכוף ופעמים יגזים ופעמים יפיים כפי טבע התלמידים (מנוה"מ פט ב). איש ועיניו אדומות מוציא רוח מנחיריו ומגזים באצבעו (לב האריה, אר' מודינו ג ו). — ב) דבר גוזמות, הבאי, übertreiben; exagérer; exaggerate, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

***גּוּזְמָה**[1], גוזמא, מ"ר גּוּזְמוֹת, גּוּזְמָאוֹת, — העברה על המדה הראויה, הגדלת מדת הדברים יותר ממה שהם, Übertreibung; exagération; exaggeration: (מה שאומר) אפרוח וקליפתו (שיאכל הוא) גוזמא (ביצה ד.). תאכל היא ואמה גוזמא (שם). השקו את התמיד בכוס של זהב אמר רבא גוזמא (חול' צ:). אמר רבא (מה שנאמר במשנה תפוח היה באמצע המזבח פעמים שהיו עליו בשלש מאות כור) גוזמא (תמיד כט.). — ״ומ"ר: אתם כלכם חזיתם גודל צרתי כי ראיתוני ולא הכרתוני ועשיתם כל הגוזמות ההם וישבתם ז' ימים לארץ ואין דובר (ר"מ אלשיך, איוב כז יב). חלילה לה (להתורה) מן הגוזמות והיא רחוקה מן השתופים ומן ההשאלות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין ב יג). גוזמות רבה בר בר חנה (פחד יצחק, ערך זה).

[1]) אין לעמ"ד על מקורה של מלה זו. — בארמית: כיון דקאמר מילתא יתירתא גוזמא בעלמא הוא דקגזים (ב"מ קד:).

גזע, ממנו גֶּזַע, ״הִגְזִיעַ.

גֶּזַע[1], ש"ז, מ"ר גְּזָעִים, — א) חלק האילן בין הענפים והאדמה, Stamm; tronc; trunk: ויצא חטר מִגֶּזַע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע' יא א). אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גִּזְעוֹ מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ח-ט). אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גִּזְעָם (ישע' מ כד). מן הגזע (של האילן שקנה) שלו ומן השרשים של בעל הקרקע (ב"ב ה ד). אילן העולה בין מן הגזע ובין מן השרשים חייב בערלה (תוספתא ערלה א ד). היוצא מן הגזע ומן השרשין הרי אלו של בעל הקרקע (ב"מ קיח:). רבי יהודה אומר (היוצא) מן הגזע פטור (מהערלה) מן השרשין חייב (שם קיט.). כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ב"ב פב.). מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק ח"ו אין גזעו מחליף (תענ' כה:). קנה זה עומד במקום מים וגיזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו וכו' ארז זה אינו עומד במקום מים ושרשיו מועטין ואין גזעו מחליף (סנה' קה:). כאן בשגזעו (של האילן שנגדע מלמעלה) מחליף כאן בשאין גזעו מחליף (ערוב' ק:). — גם ״לשנים וכיוצא בזה: כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשיער והצפורן הואיל וגזען מחליף (רמב"ם, טומא' מת ג יב). — ועל *בשר הגוף: עור (של בע"ח שנחתך) דגזעו מחליף (נדה נה.). — ב) *קבוץ בני אדם שממקור אחד מוצאם, Race; race: גזע ישישים עלה מבבל (מו"ק כה:). וזכור היום לְגִזְעוֹ (של אברהם) בריתו (סלי' ער"ה, אז בהר). שמעו דברי רוח הקדש זרע קדש גזע האיתנים התבודדו והטהרו (האמונ' לרס"ע פלקייראה ד יד).

״גָּזַע, קל אינו נהוג.

— הִפע', ״הִגְזִיעַ, — עשה גֶּזַע: בעת שנים הגזיעו מלא כל הארץ כבוד (ר"י בן אביתור, עבודה). כלפת יגזיע שרש בארץ (קינה לת"ב, ויכון עולם, מחז' רומני).

״גָּזַף[2], פ"ע, קל אינו נהוג.

[1]) בערב' גֶּזַע a), שרש. ובמצרית מה שבין הענף והאדמה.

[2]) חלוף אותיות במקום קצף. — בארמית:

a) جَزَع

— נִפְעַ', יִנָּגֵזף, — נתקצף: נופים נ ג ז ף צעיר אשר רגל בחבירו (מחז' ויטרי סי' תע"ט, הקדמה).

גזר, ממנו גֵּזֶר, א.גָּזָר, *גָּזָר, גָּזָר, גְּזָרָה, גְּזֵרָה, *גְּזִירָה.

גָּזַר[1], פ"י עת' יִגְזֹר, יִגְזַר, צווי גְּזֹר, גְּזֹר, גָּזְרוּ, — א) בכלל חתך, schneiden ; couper ; to cut. ומשמש — א) במשמ' חתך דבר לשנים או יותר חלקים: ויאמר המלך גִּזְרוּ את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת (מ"א ג כה). וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גְּזֹרוּ (שם כו). לגֹזֵר ים סוף (תהל' קלו יג). — ואמר הפיטן: אתה אהבת עמך, בעבורם ודת ממרומך, ג ז ר ת להם ימך, דבקתם באהב לשמך (זולת לשב' שקלים). — ב) פ"ע[2], עבר מן העולם, כלה: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל גָּזַר[3] ממכלה צאן ואין בקר ברפתים (חבק' ג יז). — ג) כרת עצים, fällen; couper, abattre; cut wood: ויבאו (בני הנביאים) הירדנה וַיִּגְזְרוּ העצים (מ"ב ו ד). — ד) בכלל כרת, חתיכת בשר וכדומה: איש אל אחיו לא יחמלו וַיִּגְזֹר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (ישע' ט יח-יט). — ה) החליט, entscheiden ; décider; decide: וְתִגְזַר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב כב כח). שכל מה שאני ג ו ז ר עליו הוא מקיים (ירוש' ר"ה ב נח). כל ארץ ש ג ז ר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא ג ז ר עליה אדה"ר לישוב לא נתישבה (ברכ' לא.). — ו) *צוה לעשות או לא לעשות איזה דבר, חיב, עשה לחק: בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על ב"ה ושמנה עשרה דברים ג ז ר ו בו ביום (שבת א ד). הגיע ראש חדש כסליו ולא ירדו גשמים בית דין ג ו ז ר י ן ג' תעניות על הצבור (תענ' א ה). ג ו ז ר נ י עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בחשבונך (ר"ה ב ט). אלמלא חוני אתה ג ו ז ר נ י עליך נידוי (תענ' ג ח). שמאי הזקן אומר אילו היתה שעה פנויה ג ו ז ר ואני עליה (על השדה שנטייבה) שלא תיזרע (תוספתא שביע' ג י). אמר ר' יהודה אף אני כך אמרתי אבל חברי ג ו ז ר ו עלי שיהא מודה בהן בטהרה (שם פרה יא ב). את הוא ש ג ו ז ר ת עליה שריפה (ירוש' פסח' א ד). מעשה ו ג ז ר ו תענית בחנוכה בלוד (ר"ה יח:). פעם אחד ג ז ר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מו"ק טז.). אני ה' ג ו ז ר ת י ו ואין לך רשות להרהר בהן (יומא סז:). אמר רב אסי ג ו ז ר י גזירות שבירושלם היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומות הלשכה (כתוב' קה.). ר' יוסי אומר ג ו ז ר י גזירות שבירושלם אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף (שם). אין ג ו ז ר י ן גזירה על הצבור אלא א"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה (הורי' ג:). א"ל (ר"פ בן יאיר לנהר גינאי) אם אי אתה חולק ג ו ז ר נ י עליך שלא יעברו בך מים לעולם (חולין ז.). הנכנס לבית כל מה ש י ג ז ו ר עליו בעל הבית יעשה (דא"ר ו). וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר (האלהים) למה לא היו שומעין לפי ש ג ז ר הקב"ה על הדבור שיצא וילך אצל משה (תנחומא ויקרא א). — ואמר הפיטן: יועץ וְגוֹזֵר ומי יפירנה, ויחתוף ויפעל ומי ישיבנה (שיהי"ת ד). — ז) *גזר על, אסר את הדבר: בפולמוס של אספסיינוס ג ז ר ו על עטרות חתנים ועל האירוס (סוט' ט יד). ג ז ר ו על פתן ושמנן (של הגוים) משום יינן ועל יינן משום בנותיהן (שבת יז:). באותה שעה (של מעשה אמנון ותמר) ג ז ר ו על הייחוד ועל הפנוייה (סנה' כא.). ו ג ז ר ו על רובו (של השער המסובך) שאינו מקפיד וכו' ו ג ז ר ו על מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד (נדה סז:). — ח) *בפרט לרעה, מצד המלכות: אימתי שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות הרשעה הזאת ג ו ז ר ת ומצלחת (ירוש' ר"ה ג נט). פעם אחת ג ז ר ה מלכות שלא יעסקו ישראל בתורה (ברכ' סא:). מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם ג ו ז ר י ן עלינו גזירות קשות (ר"ה יט.). פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ג ז ר ת על אומה זו שיהיו משועבדים וכו' וקיים את דבריך (מדר' ויוגע. ועתה דכר). — ט) *שפט שהדבר הוא כך וכך: ואינני ג ו ז ר שהיה הענין על הדרך הזה ואולי הוא על דרך יתר עמוק (כוזרי א לא). ואינני ג ו ז ר חלילה שהכונה מהעבודה הזאת הוא הסדר הזה אשר זכרתיו (שם ב כו). ואנחנו מכחישים אותו (את החוזה בכוכבים) ו נ ג ו ז ר שאין בשר ודם משיג לזה (שם ד ט). ואם תראה המלה אשר בראשיתה אחת המלות אשר זכרנו ר"ל האלף והנון והמם והיוד והתו בת חמש אותיות ג ו ז ר על המלה הזאת שהיא חמשית

דכי מ ג ז ף בעלמא ולא אתי מטרא (גרסת הערוך ע"ז נה. — כ ש מ ג ז ף בעולם ולא ירד מטר).

1) בערב' גַּזַר a), שחט. — 2) גם בערבית משמש פעל זה יוצא ועומד. — 3) יש מגיהים ג ג ז ר.

a) جزر

(הרקמה י). וצריך שלא יגזור אדם בזה בשקול הדעת ובסברה מבלתי אזון וחקור (מו"נ, פתיחה). וכל אחד מאלה יגזור על מנהגו שהוא הטוב (המעלות לרש"ט פלקירא ב). מפני ששמעו (הטפשים) שיש סברות לפלסופים שמכחישות התורה וכו' על כן גזרו כי כל סברותיהם שקר (שם ג). ולכן גזרו בעלי ידיעת הכרת הפנים וכו' המשפט באדם הזה שהוא נבל (קאנון ג א א י). וכיון שהזכיר הכתוב השני החסיד גזרנו שכל מי שאינו מחמיר על עצמו בהזכרת השם אינו נקרא חסיד (הגיון הנפש לבר חייא ג). אין המשורר האמתי גוזר הפלגה על שירו תיכף שילדתהו המחשבה (ר"י בדרשי, פרדס החכמה ח, אוצה"ס ג). ונתחיל לגזור כך בדרך ההקש כל מורכב נחלק (תגמ' הנפ' ד:). עמד בישמעאל איש משכיל ומבין וכו' וגזר ואמר כי אין לשום אחד מגלגלי השמים שום מסיבה או מרוצה אלא כלפי המערב בלבד (יסו"ע לר"י ישראלי ב ע). חכמי תורתנו הידועים בחכמה עם חכמי אומות הנקובים בשמות גזרו על קיום השכר והעונש הרוחנים ומציאותם בנפש אחרי הפרידה מן הגוף (שער השמים לאבן לטיף כה). וכאשר ראו הפילוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות גזרו שמאותו השכל בעצמו נתהוו הכחות הטבעיות (ר"ע ספורנו, אור עמים, ידיעה). ומי שהיה כפרי ושב עירוני נגזור עליו שמקריו טובים (אוהב משפט, באור' לאיוב כב). אמנם אני גוזר כי אי אפשר היות ייסוריך בלא דין (שם ה ו).— י) *גזרה ההשגחה: ואם לא יגזור לו (האלהים לאדם) יותר מן המזון אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו לא היו יכולים בשום פנים (חו"ה, הבטחון ז). והסכל יחשוב כל אשר גזר לו הבורא מן הממון שהוא טרף מזונו (שם). כאשר גזרה החכמה העליונה (עכוה"ק, היחוד יח). — *גזור המקום: וכך הותנו ביניהם שאם גזור המקום ליתן להם בנים הם יירשו אותם (גוף כתוב' ירוש', מתו' רומ' ל). וכמו כן קנינו אנו העדים מפב"פ החתן הנזכר וכו' שיהא מזומן בגזור המקום את פלוני ולקדש ולישא מרת פלונית הנזכרת (ס' השטרות לר"י ברצלוני 128). — יא) אמר *בהחלטה, לא בפקפוק: לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע (נגע' יב ה).—יב) בהשאלה, יחיב, הכריח: שאילו היה עצמם וטבעם (של עצמי העולם) גוזר שיהיו נפרדים לבד לא יתקבצו לעולם (מו"נ א עד). כי העולם מתנהג על פי הוברי השמים וכסיליהם ועל כן בהיות עת הורתם או לידתם גוזרת עליהם טובה גם כי רשעים יהיו לא יבצר מהם כל אשר גזרה עליו עתו (ר"מ אלשיך, איוב כד א). כמו שהוא בדבור השבת כי הוא לבדו אשר נאמר שב ממה שלא יגזרהו ההקש השכלי כי כל המאמרים כולם יגזרם השכל העיוני והמעשי (חזות קשה, ר"י ערמאה). הדת ההיא שהוא מתייחס אליה ידיעה אמיתית כפי מה שיגזור טבע הענין (ר"י אלבו, העקר', הקד'). מצד השגת הנבואה והתורה האלהית המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י אעפ"י שלא יגזרם ההקש (שם א יא). כל זה לא יגזרהו ההקש (ר"א דורן, מעשה אפוד, הקד'). כי האדם יודע דברים הכרחיים לא ישתנו לעולם וכו' והשכל גוזר לעולם על שלילתם או על חיובם (מורה המורה א ב, ד"ה טוב). שהמוסכם אצל הכל יגזור השכל על אמתתו (קול יהודה, כוזרי א ב). — יג) *בדקדוק, עשה, בנה שם מן פעל או פעל מן שם. החליט מקור התיבה[1]: וכשתגזור ממנו (מן השרש) פוֹעֵל או פעול לא תוסיף מם בתחלתו (ר"י ג'יקטיליה, דקד' ר"י חיוג כח). — יד) *בהגיון, חִיֵּב דבר לדבר, החליטו לו: כאמרך ראובן חכם כל אדם חי כל הווה נפסד וכו' מפני שגוזר החכמה לראובן ובשני החיים לאדם וכו' הוא מאמר גוזר דבר לדבר (ר"ש א"ת, מו"נ, פי' מלות הזרות). המאמר המורכב ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר והיה המאמר הגוזר הוא המקבל האמת או השקר (ר"מ חביב, דרכי נעם). — יה) *עבר דרך: כשיתנועעו הריחיים הקפה שלמה הלא תדעו כי החלק אשר יקיפה גזר כל מרחק העגול הגדול בזמן אשר גזר בו החלק הקרוב מנקודתה העגולה הקטנה (ר"י חריזי, מו"נ א עב).

— פָעו', *גָזוּר, גְזוּרָה, — א) מן גָזַר משמע' ח: שהיתה גזירה גזורה קודם לק"ב שנה (סעו"ר כח). כל דבר מלכות ועצה בי גזורה (ר"ש הנגיד, הרכבי, אלוה עוז). כל ימי חייו הגזורים והראויים לו כפי טבע יצירתו (ר"א בר חייא הנביא, מגל' המגל', ברא ספ' העבור). הדבר הגזור שאין להשיב עליו (ר"י חריזי, מו"נ, פי' מלות זרות). מיי' יצא הדבר והוא גזור לפניו ואיננו א"ב בבחירתנו (ר"י אברבנל, חיי שרה). ולא יהיה הרעה הגזורה בימיו (הות, מ"א כא). — ובמשמ' מְחלט: כאשר פתרו אבותיו המצוות

[1] עפ"י דרך לשון הערב' שמשתמשת למושג זה

הגלויים הגזורים, כי במשל הם אמורים (תכו' תלמי' דונש 32). — ב) יוצא מִמלה אחרת: והפילוסוף שם גזור[1]) מהפילוסופיה והוא בלשונם פילוסופים (המעל' לרש"ט פלקיירא ב).

—נפע', נִגְזַר, — א) שחתכו אותו מן, ובהשאלה שהפקידו אותו מן, getrennt werden, être séparé de, be separated: כי נִגְזַר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו (ישע' נג ח). וישב (עזיהו המלך) בית החפשות מצרע כי נִגְזַר מבית יי' (דהי"ב כו כא). — ואמר הפלסוף: מנהג העובד אצלנו אינו נגזר מן העולם שלא יהיה למשא עליו (כוזרי ג א). — ב) נשמד, אבד, vertilgt werden; périr; perish: צפו מים על ראשי אמרתי נִגְזָרְתִּי (איכה ג נד). הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נִגְזַרְנוּ לנו (יחזק' לז יא). במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נִגְזָרוּ (תהל' פח ו).--ג) שהחליטו אותו, beschlossen sein; être décidé; be decreed: זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נִגְזַר עליה (אסת' ב א). כיון שעלה יהושפט עם אחאב למלחמה ברמות גלעד נגזרה גזירה על יהושפט ליהרג (תוספתא סוט' יב ב). הרי שהיו ישראל בשירין בר"ה ונגזרו להם גשמים וכו' שכבר נגזרה גזירה (ירוש' ר"ה א נז:). שפעם אחת נגזר על ישראל שלא יעסקו בתורה (תענ' יח.). שלא להתאבל כל עיקר א"א שכבר נגזרה גזרה (ב"ב ס:). וכשם שנגזרו על אדם הראשון ג' גזירות כך נגזרו על חוה שלשה גזרות (אדר"נ א). בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה (ראב"ע במדב' כג כג). אמת מהלך עולם אפסיו ומדותיו, ונגזר עלי כפות ספירות והם תשעה, ובהם שבע עשרה אלפים מדינותיו (הוא, בשם אל 128). ותשאף להתימר במדע אשר וכבוד אשר נגזר לכל חכם בדרתיו (שם 225). אם האופן לך התנכר, וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח כי המגור הוא לא ידחה מה שנגזר (עמנו', מחב' א). כל הדברים נגזרים על היצורים (המעלות לרש"ט פלקיירא). שהוא יתברך ידע הנגזר מפאת המערכת (העקרים ד ב). ויש להתבונן על המתים קודם זווגם מה יהיה מבת זוגם הנגזרת להם (הריקנטי ב, כי תצא). — ד) *בדקדוק, שיצא מן שם או פעל אחד[1]): ואשר דמית כי יש מהשמות אשר יגזרון מפעלים (תלמי' מנחם, ערך נסתם). כי כל פועל עבר או עתיד או פוֹעֵל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר (ראב"ע רות א א). והשמות הדומים ושאינם דומים והנגזרים ושאינם נגזרים והזרים וכן בתארים ובפעלים (חו"ה, עבוד' האלהים ד). מה שאינו נגזר מלשון המקרא (כוזרי ה כ). השמות המוספים ואשר אינם מוספים הנגזרים ואשר אינם נגזרים (ר"י א"ת, הרקמה י). כי גלגל שם נגזר מענין הגלגול (ר"י חריזי. מו"נ ג ו). והחכמים גבלו הפלוסופיא בג' גבולים ידועים הא' נגזר משמה והב' נלקח מסגולת כחותיה והג' מאותות פעולותיה וחכמותיה (רמב"ע, ערוג' הבשם ב). כל שמותיו יתעלה נגזרים מן הפעולות (מו"נ א ס).

— התפ', *הִתְגַּזֵּר: אין גזירה אלא דבר המתגזר ויורד (יומא סז:).

— פוע', *גּוֹזֵר, גּוֹזְרִים, — א) מי שגוזר חותם בבשר גוף האדם לרפואה, למילה, : אמר רבי הושעיה שאלנו את רבי יהודה הגוזר ואמר לנו וכו' (ירוש' שבת יט יז ד). מפי ר' יעקב הגוזר כתבתי וכו' והגוזר ר' גרשום פי' אחר על ציצין (רש"י בטינגנו. כ"י סמבורג, 225). — ב) והכח העליון השולט בעולם: ואופני היושר בבטחון על האלהים בכל ענין מהם שישליך את נפשו בהם להליכות הגוזר אשר גזר לו הבורא מהם (חו"ה, הבטחון ד).

א.גֶּזֶר, ש"ז, סמי' גְּזַר, מ"ר גְּזָרִים, סמי' גִּזְרֵי, — א) חלק אחד מהדבר הגזור לחלקים, רבים חתיכה, אחת, Teil, Stück; partie, morceau; piece, part: ולפיד אש אשר עבר בין הַגְּזָרִים האלה (בראש' טו יז). — ובמליצה: לגזר ים סוף לִגְזָרִים (תהל' קלו יג). —ואמר המשורר: וקשרי כנפך בכנפי שחרים, לנדים ונעים ברוח קלעים, ולבות קרועים לאלף גזרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, כט).— ואמר הפיטן: כורתי בריתך בְּגֶזֶר, כאזור למתנים אוזר, לך הדבקתם מלהנזר. הנה אלהים עוזר (זולת לשבת הפסקה א. אחור וקדם).—ב) *כמו גְּזֵרָה: עד שיתבאר לך הגזר ותדע הדבר ברור שהוא מן השרש (ר"י א"ת, הרקמה י).— ג) *חלקי ההברה: באותיות ובגזרים וההברות המורכבות מהן (הכר'

בהפעל שַׁקַּa) שר"ל בקע וגזר מן.—[1]) כמו בערב' מֻשְׁתַּקb).

a) شَقَّ b) مُشْتَقّ

---

[1]) עפ"י הלשון הערב' אִשְׁתַּקַa).

a) إِشْتَقَ

בלמשי, מקנה אכרסס א). האותיות והנקודות המרכיבות את גזרי ההברות אשר מהן תורכבנה התיבות (שם). כי בהרכבת גזרים מן האותיות המונחות יוציא קול הברה זאת (שם ג).

ב. **גֶּזֶר**[1]), ש"ז, — א) מין ירק נאכל, שרשו יתדי, בשרו מתוק, אדם הגון, Möhre ; carotte ; carrot נהוג בלשון המדברים עברית בא"י. — ב) גזר לבן, Pastinake ; panais ; parsnip : גזר הוא פשטנאגא בלעז מהותו ידוע (קאנון ב, לוח סמים). גזאר חם ורטוב וקשה להתעכל ועוזר למשגל (מ' אלדכי, ש"א ה).

◦**גֹּזֶר**, גוזר, כמו גְזֵרָה: כי מה שיהיה בנסיון אין גוזרין עליו גוזר גמור כי לא יגזור האדם גוזר גמור שכל אדם לא יניע אזניו כאשר יגזור כי כל אדם מרגיש (כוזרי ה יב).

גְּזֵר[2]), ת"ז לנק' גְּזֵרָה, מ"ר גְּזֵרִים, גְּזֵרוֹת, — שעם, בלי צמח, שיש בו סלעים, צוקים וכדומה: ונתן אתם (הכהן את העונות) על ראש השעיר (אשר עלה עליו הגורל לעזאזל) ושלח ביד איש עתי המדברה ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גְּזֵרָה[3]) (ויקר' יו כא-כב).

***גֶּזֶר**, ש"ז, —כמו גזיר: סידר המערכה גדולה מזרחה וחזיתה מזרחה וראשי הגיזרין הפנימים היו נוגעים בתפוח וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב ד). האומר הרי עלי עצים מביא דמי שני גיזרי עצים ונותן וכו' אמר הרי עלי שני גיזרי עצים אלו למזבח (תוספתא שקלים ג ד). אמרו לא נסע (טוריינוס) משם עד שבאה עליו דיופלה של רומי ופצעו את מוחו בגיזרין ובבקעת (מגי' תענית יב).

***גְּזַר**[1]), ש"ז, סמי' גְּזַר, מ"ר גְּזָרֵי-דִינִים, — א) החלטת משפט ופסק של בית דין, Urteil ; sentence : (מצא) גזרי דינין ופרוסבולין הרי זה יחזיר למי שכתובין על שמו (תוספתא ב"מ א ט). גזרי דינין ואיגרות של רשות (ירוש' מו"ק ג פב.). —ובפרט החלטה של ההשגחה העליונה: הכל נידונין בראש השנה וגזר דינם של כל אחד ואחד מתחתם בזמנו (תוספתא ר"ה א יג). וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם ביום הכיפורים (ירוש' שם א נז.). הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה (שבת לג.). מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי וכו' (יבמ' קה.). מכאן ואילך היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעין זה לזה בפיוסין הכל בלי שטר ובלי גזר דין וכו' אבל למטה כמה שטרות וכמה גזרי דין (מד"ר ויקר' כו). ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה (ר"ה יו:). יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (שם).— ובפרט לרעה: וכן מצאנו שלא נתחתם גזר דינם של אומות העולם אלא על העורלה בלבד (תוספתא נדרים ב ד). באותה שעה נתחתם גזר דינן של אומות העולם לבאר שחת (שם סוטה ח ו). כל העונה אמן יהא שמיה רבה מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו (שבת קיט:). והיו דמעות (של הבעל שתלמידו גזל את אשתו וכבשו לו לעבד) נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן ועל אותה שעה נתחתם גזר דין (גיט' נח.). בא וראה כמה גדול כחה של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל (סנה' קח.). אף על נח נחתך גזר דין (שם). בקשו עליו (מלה"ש על בנימין) רחמים וקרעו לו גזר דינו והוסיפו לו כ"ב שנה על שנותיו (אדר"נ, סוף ג).—*ובלי דין: לו אדע קצי כתבתיו אך חתום יהיה עד בוא גְזַר קוני (ר"ע פרנסים, מכות מתק שפת').

---

[1]) בארמית: גזר בין בחיותיהו ובין כדמבשלין (הל"ג הלד"ה, ברכות). גזר דמבשלין ליה גוים (שם). בערב' ג'זר a). וסוברים שזו מלה מעורבה, ר"ל לקוחה מלשון זרה, והיא מלשון פרסית.

[2]) משקל זָקֵן, זְקֵנָה. — [3]) המדקדקים החליטו מלה זו ש"נ. אך יותר נראה שהיא ת"נ. — ופרשוה המפרשים ממשמ' גזר, חתך, ארץ כרותה מן הישוב, וכדומה. אך ריב"ג אמר וז"ל: והטוב בעיני שתהיה מלה מיוחדת ויהיה בה קצת דמיון ללשון הערב שאומרין לארץ אשר אין בה צמח ארצ' מג'זורה (צ"ל מג'רוזה) והיא הישימון (הכרטים ענך זס). — וכן קצת האחרונים גזנ' בול.

a) جزر

[1]) בארמית: איתעבד ליה גזר דין (ירוש' סנה' י כח ד).

גזרה, ש"נ, מ"ר גזרות, סמי' גזרות, — א) חתוך האברים, צורתם, Schnitt; forme, taille; form, figure: זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם[1] (איכה ד ז). — ב) חלק מחלקי בנין המקדש: והגזרה והבניה וקירותיה ארך מאה אמה (יחזק' מא יג). ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה (שם יד). ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה (שם יה). הלשכה אשר נגד הגזרה (שם מב א). ברחב גדר החצר דרך הקדים אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות (שם י). — ג) *במלאכת הבנין, בנין בולט באורך מהכתל בפני הפתחים או החלונות, Balkon; balcon; עט-: הגיזרה והגבלית בפותח טפח איזהו הזיז שפניו למטה והגיזרה שפניה למעלה (אהל' יד א). — ד) *בדקדוק[2], ומשמש — א) במשמ' השרש שממנו נגזרה מלה מהמלים[3]), Ableitung, dérivation; deri-: כלם גזרה אחת הם וכלם לשון רצון (מנחם, מחב' אבה). מסה ומריבה אשר גזרתם מן נסותם (תשו' תלמי' מנחם 80). אבל לא היתה גזרת נח מן ינחמנו (שם). כאשר תמצא בראש המלה שאינך יודע גזרתה (ר"י א"ת, הקדמה י). ויתכן להיות (גרה) מגזרת מים הנגרים (רש"י ויקר' יא ג). — ב) כ"א משלש צורות כל פעל ופעל בעברית, פעל, פעֹל ופעל: וכל אשר הם מגזרת פעל בצירי ישוב פתח באתנח וסוף פסוק ואשר הם מגזרת פעל בפתח ישוב קמץ באתנח (מכלול דה"פ). — ג) כל אחת משבע ממחלקות הפעלים, גזרת השלמים, החסרים, הכפולים וכו': הפעלים שהם על מין אחד קראו המדקדקים גזרה אחת להיותם מתמונה אחת והוא מלשון ספיר גזרתם וגזרת הפעלים הם שמנה שלמים חסרי פא כפולים נחי פא נחי פא יוד נחי עין נחי למד אלף נחי למד הא (ז"ה התיבה, הפעלים). והנה אנכי כתבתי שם בכל גזרה וגזרה מכל הבנינים דרך הנוהג באותיותיה ונקודותיה ובסוף כל גזרה חזרתי וכתבתי דרכי הגזרה ההיא בקצור דברים (הקדמ' מסלול). והנה שורה שלמה כזאת (של כל זמני הפעל) נקראת אצל המדקדקים בשם גזרה ופירושו חלק (שם ספע' כ). הגזרה הזאת נקראת שלמים דהיינו שאותיות השרש הן בשלמות בכל הזמנים (שם י). כל השרשים השומרים תמונתם ומשתוים בנקודתם ובשנוי תנועתם מצד אותיות השמוש נקראו גזרה ולכן נאמר כי פקד שמר זכר וכדומה הם גזרת אחת (כ"ז, תל"ע רכח). הגזרות המתחלפות הנמצאות בלשון הם שמונה במספר (שם רל). ולכן נקרא גזרת השלמים (שם).

***גזרה**, ש"נ, מ"ר גזרות, — א) מצוה שאין לבקש לה טעם אלא ברצון הפשוט של הגוזר[1]: והלא אין המחיה מטמא בראשי איברין אלא גזרת המלך היא אפילו כל שהוא (תוספתא נגעים ג ז). בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות וכו' הכת ולא הכן אלא גזירת מלך היא (שם סנה' יא ו). שאין אהרן לובש בגדים לגדולתו אלא כמקיים גזרת מלך (ספרא אחרי, פה). רבי אומר גלוי יידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלקיכם דעו מי הגוזר עליכם (שם קלז). אני ה' שקבלתם מלכותי במצרים וכו' קבלתם מלכותי קבלו גזרותי (שם). אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזירה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור על גזירתי (פסיק' דר"כ, פרה). חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרים אלא גזרתו של מלך מלכי המלכים הוא (שם ד). האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו וכו' מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות (ברכ' לג.). — ובכלל פקודת ומצות השלטון וכדומה: מלך בשר ודם גוזר גזרה ספק מקיימין אותה ספק אין מקיימין אותה וכו' ואילו משה רבינו גזר כמה גזרות ותיקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם (שבת ל.). אמר לו הקב"ה (לדוד) הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה (מו"ק טז:). — ובפרט לרעה[2]: נגזרה גזרה על בתיהן של צדיקים שיחרבו (ברכ' נח:). לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהן (שבת קמה:).

---

[1]) הסכמת המפרשים הראשונים והאחרונים שפרושו הוא צורה של האברים. אך הדמיון לספיר אינו עולה יפה. והחכם ביק: הגידים. Löhr הגיה נזרתם, ר"ל השערות, אך מה טעם ספיר? — [2]) בן זאב (תל"ע רכח) נתן להשם שמשמש במשמעה זו צורה אחרת והיא גזרה. — [3]) תרגום השם הערבי: אשתקאק a).

a) اشتقاق

---

[1]) בארמ': דילמא גזירת הכתוב הוא דבשדה ניהוי שכחה ובעיר לא ניהוי שכחה (ב"מ יא. — אולי גזרת הכתוב היא (בלי כל טעם) שבשדה יהיה (עמר) שכחה ובעיר לא יהיה שכחה). — [2]) בארמית: גזרה עבידא דבטיל (כתוב' ג. — גזרה עשויה שתבטל).

— והחלטת ההשגחה העליונה להביא רעה על האדם: בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה יש גזרת המלכות צום אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין (ר"ה יח:). אמר לו הקב"ה (למשה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזורתי עליהם שלש גזירות בעבורך (פסח פז:). פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא יביאו עצים למערכה (תענ׳ כח.). הביא עליהם הקב"ה (על ישראל בימי החרבן הראשון) ג׳ גזרות כנגד ג׳ עבירות שבידם (יומא ע:). ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזירות קשות וכו׳ (ב"ב ס:). שגזרה מלכות גזרה כל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג (ע"ז ח:). בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג, ואל יעבור (סנהד׳ עד.). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת וכו׳ אמרו מי ילך ויבטל הגזירות ילך ר׳ שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים (מעיל׳ יז.). לא נגזרה גזירה (שימותו במדבר לא על פחות מבן עשרים ולא על יותר מבן ששים (ב"ב קכא:). דור שבן דוד בא תלמידי חכמים מתמעטים וכו׳ וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה (פסיק׳ דר"כ, החדש). ישראל עמך שמך במו קדש, וגזירות טובות עלימו חדש (סמא"ג, סלי׳ לאשמ׳ כפור, יברחא). — ב) פסק דין של בית דין: ואלו כותבין במועד וכו׳ שטרי חליצה ומיאונין ושטרי ברורין וגזירות בית דין ואגרות של רשות (מו"ק ג ג). — ובפרט פסק דין של קנסות: שני דייני גזירות היו בירושלם (כתוב׳ יג א). נחום המדי היה מדייני גזירות (תוספתא ב"ב ט א). גוזרי גזירות שבירושלם היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה (כתוב׳ קה.). — ג) הטלת אסור או חובה על העם עשויה בהסכמת ראשי הדת או ראשי הצבור: שלא להתאבל כל עיקר (על החרבן) אי אפשר שכבר נגזרה גזירה (תוספתא סוט׳ טו יב). ר׳ שמעון אומר שלש גזירות בדמאי (שם דמאי ב כד). שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב"ק עט:). הלכה כר׳ מאיר בגזירותיו (ערוב׳ מז.). אם נדרו (של אדם) קודם לגזירתינו יבטל נדרו את גזירתינו ואם גזירתינו קודמת לנדרו יבטל גזירתינו את נדרו (תענ׳ יב.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתים (ערוב׳ כא:). וגזרו (החכמים) גזרות והתקינו תקנות (לשון הרמב"ם בהקדמה הערב׳ כלו לס׳ זרעים). — ד) תוספת חומרה לאסור דבר לבלתי יבואו להתיר דבר אסור מכבר [1]: רבה אמר (מה טעם אסרו להטמין בשבת את הביצה בחול) גזרה שמא יטמין ברמץ (שבת לט.). רב יוסף אמר (מה טעם אסרו ביצה שנולדה ביו"ט) גזרה משום פירות הנושרין (ביצה ב:). רב יוסף אמר (מה טעם אסרו לטבול כלים בשבת ובמועד) גזירה משום סחיטה (שם יח.). לא עולין באילן (בשבת ובמועד) גזירה שמא יתלוש ולא רוכבין על גבי בהמה גזירה שמא יצא חוץ לתחום וכו׳ ולא שטין על פני המים גזירה שמא יעשה חבית של שייטין (שם לו:). דבר תורה מעות קונות ומה טעם אמרו משיכה קונה גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיך בעליה (קדוש׳ כח:). שטרי חוב המוקדמין פסולין וכו׳ גזירה שמא יגבה מזמן ראשון (ב"מ עב.). מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו נטלה ונתן להם מן הצד מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו וכו׳ גזירה שמא יתן להן דרך עקלתון (ב"ב לט:). דבר תורה עור אדם טהור ומה טעם אמרו טמא גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין (חולין קכב.). — ה) גְּזֵרָה שָׁוָה[2], משפט הקשי לדמות שני ענינים זה לזה מפני שהמלים הנמצאות בשניהם שוות או המושגים שוים: שבעה דברים דרש הלל הזקן לפני זקני פתירא

— [1]) בארמית: פירות הנושרין טעמא מאי גזירה שמא יעלה ויתלוש היא גופא גזרה ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה (ביצה ג. — פירות הנושרים מה טעם (אסרו לאכול) גזרה שמא יעלה (על האילן) ויתלוש היא בעצמה גזרה ואנו נקום ונגזור גזרה לגזרה).

— [2]) מלבד המחברים הקדמונים כריתות והליכות עולם וקנאת סופרים ופחד יצחק וכו׳ נשאו ונתנו בפרוש מלה זו ופרטי הגזרה שוה בזמן החדש ה׳ קצינלנסון בספרו נתיבות עולם, ו׳ אינהורן בספרו סדר תנאים, י׳ ריפמן במשיב דבר, ר"מ פלונגיאן בספרו המצוין תלפיות, פרופס׳ דר׳ בכר בספרו על המונחים של התלמוד, דר׳ שורץ בספרו **die hermeneutische Analogie in der talmud. Litteratur**. והחכם ל׳ בליי בבקרת ספר זה בהקבץ הצרפתי **REJ 1898 150**. ואין לברר אם הלל הוא יצר בעצמו את השם למדה זו אי נוצרה לפניו. עכ"פ הוא היה הראשון שקבע אותה בתורת מדה ממדות הדרוש. ילפי הדרוש ולפי הכתיב ברוב המקומות גזירה ולא גיזרה ברור הדבר כי זו היא בעצמה המלה שהיתה מצויה כל כך בלשון בזמן ההוא, במשמעת החלטה, וכונתה של גזרה שוה היא: החלטה שוה, ר"ל להחליט מה במקום ההוא כך אף במקום הזה כך.

קל וחומר וגזירה[1] שוה ובניין אב וכתוב אחד ושני כתובין וכלל ופרט ופרט וכלל וכיוצא בו ממקום אחר ודבר הלמד מעניינו (תוספתא סנה' סוף ז). ר"א בנו של ריה"ג אומר בשלשים ושתים מדות התורה נדרשת ברבוי במעוט וכו' בגזרה שוה בבנין אב וכו' (ל"ב מדות של ר"א בר' יוסי הגלילי). מגזרה שוה כיצד נאמר בשומר שכר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ונאמר בשומר חנם אם לא שלח ידו וכו' מה בש"ש וכו' פטר את היורשים אף בש"ח וכו' יפטור את היורשים (ספרא, בר' י"ג מדות). אמרו להם בית שמאי גזירה שוה חלה ומתנות מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (ביצה א ו). תלמוד לומר שנה שנה לגזירה שוה מה שנה האמורה בשנת ששים כלמטה ממנה אף שנה האמורה בשנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ' ד ד). היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה (מכילתא בחדש ג). ימים ימים נחלים נחלים לגזירה שוה מה (ספרא במי' ג ד). לא יטמא לא יטמא לג"ש מה לא יטמא האמור בכ"ג חייב בלא יבוא וחייב בלא יטמא אף לא יטמא האמור בכ"ה חייב בלא יבוא ובלא יטמא (שם אמור ב יא). כאשר תניח התורה תבה אחת שוה בשני ענינים אז נאמר כי אין זה אלא להשוות את שניהם בדי שילמדו זה מזה וזו תקרא גזירה שוה כי מלת גזירה הוא שם נאמר על התיבה כי הושם לה זה השם להיותה גזורה מאותיות אשר מהם הורכבה (תחלת חכמה לר"י חגיז, ג"ש).—ומ"ר: שהיה הדיבור יוצא מפי הקב"ה והיו ישראל מסתכלים בו ויודעים כמה מדרשים יש בו וכמה הלכות יש בו וכמה קלים וחמורים יש בו וכמה גזירות שוות יש בו (ספרי ב' יג). וכי נתנו גזירות שוות לאברהם (מד"ר בראש' מו). הלכה למשה מסיני ששתי תיבות דומות שנכתבו בתורה בשני מקומות והם מגזרות שוות ללמד זו על זו נכתבו וק"ל ג"ש מופנה משני צדדיו למדים ואין משיבין מופנה מצד אחד למדין ומשיבין (ה"ע ד ב, דיני ג"ש).—ולמעשה הגזרה שוה משמש פעל דין, דן גזרה שוה: אין אדם דן גזירה שוה מעצמו (פסח' סו.). ישב אברהם ודן גזירה שוה נאמרה ערלה באילן ונאמרה ערלה באדם מה ערלה שנאמרה באילן מקום שהוא עושה פירות אף ערלה שנאמרה באדם מקום שהוא עושה פירות (מד"ר בראש' מו). — ז) ימה שנגזר, לפי אמונת ההמון, על פי כח עליון שיארע להכלל או ליחידים, Verhängnis; fatalité; fate, destiny: יש כח במשכיל לבחור הטוב והרע כי אין הגזירות רק כפי המקבל (ראב"ע, יסוד מורא ז). ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלות הגזרה והבחירה מפני שהיא משאלות החכמה (כוזרי ה יט). ופקח עיניך כי רבים חללי היאוש ועצלות ידים אשר הפילו מחללי הגזרה החרותה אשר היא נחמת הפתאים (ידע' הבדרשי, בחי"ע טז). אין יכולת המשכיל להמלט מן הגזרה כאשר יחשוב להנצל שם יפול שדוד (הוא, פרדס ב, אולמ"ס ג). הזוכרי שמים החוזים בכבבים וכו' לצורך אמונותם במשפטי גזרת הכבבים (יסו"ע לר"י ישראלי ג יא). כי הלא אנכי מבטלת מערכת וגזירה שמיימית מה שאין כן לדת זולתי (ר"מ אלאשקר, מגלי ע יא). כי הגזרה אמת והחריצות שקר (רמב"ן בראש' לג טו). דע כי אמרו החכמים כי הגזרה אשר נגזרה אין עצה לבטלה ולהסירה (ר' קלוני', בן המלך והנזיר כ). אם הגזרה ירדה ממעל אם כן חריצות האנשים הבל (עמנואל, מחב' ס). ראיתי והנה חכם מהמיוחדים בדורו וכו' חבר אגרת הגזרה אמר בה כי אין שם אפשר אך הכל מחוייב ונגזר הכל בגזרה (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). הכופר בהשגחה או בידיעת השם או שיאמר כי כל הדברים הם בגזרה הנקרא בערבי אל קצה ואל קדר הנה הוא כופר בעקר השכר והעונש (העקרים א יג). הדעת הג' היא דעת חכמי האומות והיא ג"כ לקיים שני השרשים כאחד רצוני הגזרה והבחירה (אוהב משפט, ביאור לאיוב ו). ויש בני אדם מוסרים עצמם בסכנות עצומות ונצולים והכל נמשך אחר הגזירה ואין הפרש בינינו ובין מאמיני הגזרה בזה אלא שהם מחייבים זה למשפטי הכוכבים או לחכמת הש"י בלתי מושגת לנו ואנחנו עדת אנשי התורה נחייב זה למשפטי הש"י אשר דן האדם ביום ר"ה לפי מעשיו (שם ז). מבטח ועלילה נפגשו, בחירה וגזרה נשקו (ר"י בטנוב. אסף ג א). — ז) יבהגיון, משפט מחליט איזה דבר: זאת הגזרה אשר הסכימו עליה ארסטו וכל מי שהתעסק בפלסופיה כי מדבר פשוט אי אפשר שיתחיב להיות ממנה אלא פשוט (ר"י תריזי, מו"נ ב כג). גזרה שנית דע כי לא יתחייב איזה דבר שנזדמן מאיזה דבר שיזדמן (שם). וימצא בחבור ההוא סתירה או הפך להיות אחת מב' הגזרות

—[1]) כך ביוד אחרי ז בכ"י א"פ מהד' צוק"מ.

דעת איש אחד והגזרה האהרת דעת איש אחר (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). וזאת ההקדמה תכלול ארבע גזרות (רש"ט, באור מו"נ ב, הקד'). ותחלת דברי אודיעך מה הוא ענין הקדמה וגזרה וכו' שההקדמה היא מה שמחייב מציאת הנשוא אל הנושא או מה שישלול הנשוא מן הנושא וכו' ואותם המופתים שיקדמו יקראו גם הקדמות ומהם יבנה מופת מוליד ר"ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו והגזרה מורכבת לא פחות משני גבולים וכו' (תגמ' הנפש, פיר' כ"ה הקדמות).—ח) 'החלטה בכלל: אתה רואהו (את המלך) במלחמה בתכשיט אחד ותראהו במדינה בתכשיט אחר ובביתו בתכשיט אחר ותאמר כי הוא המלך בגזירת השכל לא בגזירת החוש (כוזרי ד ג). ועל כן יאמרו במאמר מוחלט וזאת הגזרה (ר"י חריזי. מו"נ ג י). שלא הגיע שלמות האדם בכל מה שהתפלסף והתחכם להתנהג על גזרת השכל האנושי לבד (ר"י ערמאה, חזות קשה ג). אמרתי אם הגזירה הזאת אמת הנה הפילוסופיא המדינית תכזב ואמנם על דעתך לא תכזב הנה הגזרה אינה אמת (שם ד). גזרה היא מלפני אריסטו (ר"י אבוהב, תרג' בעה"ב לר"א אירירו ג ב). וזו (שיהיה עצם הגלגל מגוף חמישי) גזרה הסכימו עליה הראשונים (רב"ע פלקיירא, מורה המורה ב יט).

*גְּזִרִית, ש"נ, מ"ר גְּזִרִיּוֹת, — כמו *גְּזִרָה: הזיזין והגזריות והשובבות והשקיפים והסלעים (אהל' ח ב).

גֵּחַ[1], ב"ז, כנ' גֵּחִי, מ"ר גֵּחִים,—כמו גוז, משענת, מבטח, Stütze ; support: כי אתה גֵחִי[2]) מבטן מבטיחי על שדי אמי (תהל' כב י).—ואמר הפיטן: לפני גוחי אשפוך שיחי (סליח' ג עי"ת, ישמעיני סלחתי). בברעי עדיך גוחי ומחוללי בל תפן בעקוש געולי (סליח' שחר' יוה"כ, אנא ה'). קראתיך גוחי ודברתי שיחי (סליח' מוס' יוה"כ, אני הוא). שונאיהם בים דורסים, ובגת ראשימו רופסים, כי בגוחם היו חוסים (יוצר לפ' החדש, דרשתו מכל). בבינה עשתה, בְּגוּחָה חסתה, שלוש צום פצתה וצר בפלם בסתה (קרוב' לפורים, תמימים כרבו ארץ).

גחה, ממנו *גָּחָה, ואולי גָּחוֹן.

*גָּחָה[1]), פ"ע. עת' יִגְחֶה, — כמו גָּהָה, נטה על: תנא (הערבות היו) רכות וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה כדי שיהו גוחות[2]) על המזבח אמה (סוכה מה.). כותל הגוחה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה (מו"ק ז.). כותל הגוחה לרה"ר (רש"י מיכה ד י).

*גִּחוּךְ, ש"ז, — בה"פ מן גחך, צחוק: דבר המביא לידי גיחוך (נדה כג.). — ובמשמ' 'חצי צחוק, השתמשו בו במשמעה זו קצת הסופרים החדשים.

גָּחוֹן[3]), ב"ז, מ"ר גחונים,—א) בטן של השרצים, הרמשים, Bauch d. kriech. Tiere ; ventre des reptiles ; belly of reptiles: כל הולך על גָּחוֹן (ויקר' יא מב). ויאמר יי' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גְּחֹנְךָ תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (בראש' ג יד). — וכנוי 'לנחש: גָּחוֹן גח מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב כעסים (קרוב' לשבת זכור, אזכיר).—ב) 'רחב החזה: וכלי האויר הם כלי הדבור שהראשון שבהם הוא הגחון ואהרון שבהם הם השפתים (ר"י ישראלי, קונט' המסורת, דף ח בהערה). הגחון הוא רחב החזה הנה יקרה לגהון סגירה נפרדת וגם יקרה לו שבר לצד פנים (קאנון ד ה ג ו). והגחון נחלק לשני חלקים מבדיל ביניהם קרום צומח מנכח התיצבות החזה (שם ג י א א). טובת מראה לבנה אדמדמת רחבת הגחון חזקת הצואר (מ' אלדכי, ש"א ה א). אמנם עושה בגרון ובגחון עובי מפני חומצתו ומזיק לבעלי העצב החלש (שם ב).

*גְּחוֹנִי, ת"ז, נקב' גחונית, מ"ר גְּחוֹנִיִּים, גְּחוֹנִיּוֹת, — מה שיוצא מהגחון: וכשידגשו אותה (את ההא הקמוצה) תצא מכלל אותיות המבטא הקלות השלשה ונכנסה בכלל הגרוניות הגחוניות הארבעה שהן אהח"ע (ר"י ישראלי, פי' יצירה, קונט' המסורת מב).

---

[1]) משקל אַח. — [2]) יש לחשב כי גחי נשתבש מן גוזי ע"י זה, הויו והזין נתאחדו ונהיו לחית. עכ"פ, לפי הכתיב, ולפי צורת המלה ולפי הענין, יתר יש לחשבו לשם. וכן דעת יוסף הלוי (REJ 12, 154). ומפרשי מקום מנוחה. אך כל המפרשים הקדמונים והאחרונים אמרוהו בינוני פועל מן גוח גיח, ועי' זה.

[1]) בערב' ג' ח י a). נטה.—[2]) כך גרסת הספר' וכן גרס רש"י בפרושו, ועי' גהה.

[3]) אמר ריב"ג: נגזר מלשון התרגום בויגהר ארצה וגחין לארעא כלומר נפל על הארץ ובדברי רז"ל גחין לחיש לה כלומר כפף עצמו וכן גחין ושחי. ע"כ. וכבר פקפק ראב"ע (בראש' ג יד) ואמר: ולא נודע אם הנון שרש כאדון או נוסף כזדון. ע"כ. ורא"ב החליט כי לא נקרא גחון אלא בטנם של הנחשים (הגהות לשרשי רד"ק, ערך זה).

a) جحى

*גָּחוּר¹), ש"ז, — אדום הפנים, m. rot: Gesicht aud rouge; red-faced: הכושי והגיחור²) (בכור׳ ז ו). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הכיפח ואת הננוס אומר ברוך משנה הבריות (תוספתא ברכ׳ ז ג). ולא צחור ולא גיחור³) (גמ׳ שם לא:).

·גְּחוֹר, גחורים, עי׳ גחר.

·גְּחִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן גָּחָה: נמצאו (הערבות) גבוהות יותר משתי אמות ומהן אמה גחייה ולמטה מן הגחייה יותר מאמה שלא יהו נגררות על גבי המזבח (רש"י סוכה מה.).

·גְּחִינָה, ש"נ, — שה"פ מן גָּחַן: געית נאנחים ענותם חוה, גחינת קומתם נא אל תבזה (סליח׳ פ ע"ת, אזון תחן).

*גָּחִיר⁴), ש"ז, מ"ר גחירים, — גבנונית הכותל הגוחר ועקמומיתו: הזיזין והגזריות והשובכות והשקיפים והסלעים והגחירים⁵) והשננים (אהל׳ ח ב). — ועי׳ גחר.

*גָּחַךְ⁶), פ"ע, עת׳ יִגְחַךְ, — כמו צחק, והסופרים החדשים החלו להשתמש בו במשמע׳ צחק בלא קול, בתנועת הפה והעינים בלבד.

— פע׳ פע׳ גִּחֵךְ, מְגוּחָךְ, — משתמשים בו קצת הסיפרים החדשים במשמע׳ דבר שראוי לצחק וללעג עליו.

¹) לא נתברר מקורו. ועי׳ הערה שלקמן. — ²) ואמרו שם בגמרא: כושי אוכמא גיחור חיוורא לבקן סומקא והא ההוא דאמר להו מאן בעי לוקיאני ואישתכח חיוורא אלא כושי אוכמא גיחור סומקא כדאמרי אינשי סומקא גיחיא. ע"כ. ולא ידוע מקור מלה זו גיחיא, ועכ"פ קצת רחוק לגזור גיחור מן גיחיא, כי הריש בסוף מה טיבה. ובגמרא ברכות נח: אמרו והאי דגיחורי (בני מחוזא) משום דמשמשי בימטא. ופרש רש"י: לפיכך בניהם אדומין כאדמומית היום. אך יש כאן נוסחאות מתחלפות, דשפירי, במקום דגיחורי ועוד. — ³) ופרש רש"י: צחור רו"ש בלעז גיחו רשהוא לבן יותר מדי. אך כבר הגיהו שם כי זה מסורס וצ"ל צחור לבן ביותר וגיחור רוש בלעז.

⁴) עי׳ הערה לקמן. — ⁵) כך בהמשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. והנה רה"ג והערוך ושאר המפרשים פרשו מערות וחורים. אבל לפי הענין ולפי שאר השמות השנויים פה: זיזין וגיזוריות ושובכות ושקיפים וכו׳ נראה ברור כי כל אלה הם בליטות מהכותל ובפרט מוכח זה ממה שנאמר שם: שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה, ולכן פרש הרמב"ם: והגחירים הוא תוספת הכותל, אלא שכנראה הוא גורם והגהירים בהא וגזרי מן יגהר ארצה. עכ"פ, בעצם הדבר פרושו של הרמב"ם מכריע כאן.

⁶) מן ארמית גְּחַךְ: הביאו רבי ירמיה לרבי זירא לידי גחוך ולא גחיך (נדה כג.).

*גַּחְכָן, ת"ז, לנק׳ גַּחְכָנִית, מ"ר גַּחְכָנִים, גַּחְכָנִיּוֹת, — מי שעושה צחוק, מי שמביא לידי צחוק, לֵץ, ליצן, Spassmacher; bouffon, farceur; jester: אלהיכם גחכן הוא (סנה׳ לט.).

גחל¹), ממנו גַּחַל, יַגַּחַל, יִנְגַּחַל, יהגחיל, גַּחֶלֶת.

גַּחֶל²) ש"ז, מ"ר גֶּחָלִים, כנ׳ גֶּחָלַי, גֶּחָלֶיךָ, סמי׳ גַּחֲלֵי. — מה שנשאר מכל עצם בהשרפו באש ועוד האש בוערת בו, glühende Kohle; charbon ardent; vive coal: פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כא). אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (שם ו כח). חציו (של הפסל מעץ) שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל (ישע׳ מד יט). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו והעמידה על גחליה רקה למען תחם (יחזק׳ כד י-יא). — וכמי׳: ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח (ויקר׳ טז יב). מראיהם (של חיות המרכבה) כג׳ אש בערות (יחזק׳ א יג). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים (שם י ב). גחלים לוחשות, אוממות (ברכ׳ נג:). גחליו שעממו (שבת לז.). גחלים של רותם (שם:). — ואמר המשורר: ירחם בך יתום אביר תקוה ולבו בגחלי העני נכה (ר"י הלוי, ירחם בך). יה, קום לעובדי שקוץ צלמם הולך בצלם וצלם בגחלי צלם (הוה, קוראים בלבב). — ובמליצה להברק: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו (ש"ב כב ט). וירעם בשמים יי׳ ועליון יתן קלו ברד וגחלי אש (תהל׳ יח יד).

·גַּחַל, ש"ז, — א) כמו גַּחֶלֶת: אבל לא אין מכבין בשבת גחל של עץ (ר"י אלפסי, שבת כ:). גחל ושלג השלים במבצר (ר"י בן אביתור, ע.ג. דס). ואופנים של גחל (סיכלות, כיסמ"ד ילינק ה). בגשוכת חדק פרח בשושן, גחל הובא על מכל כוס׳, גאה חלצו מאור הכבשן (שחר׳ יוס"כ, אבן בחן, כס׳ רב מרם גאון). אימתך

¹) עי׳ הערה להערך שלקמן.

²) משקל פֶּחָם, כֶּחָשׁ. וז"ל הרד"ק: והאחד מן גחלים גחל. ע"כ. והוא במקום משקל פֶּעַל (ריב"ג, רד"ק ואחרים). — והיא מלה עברית, ואין לה אחות ביתר הלשונות השמיות. רק דומה לה יש בערב׳ גַחֵם a), בער, הדליק את האש, וְגַאחִם, פ׳חם גַאחִם b), פחם בוער, לוחש.

a) جَحِمَ b) فَحْم جَاحِم

ג ח ל ורצונך נחל חמאה ולי נדך כמו שחל (ר"י הלוי, מפלתי סיכל). בתוך לבי ומעי אש ו ג ח ל, לאחי בגדו כלם כמו גחל (אכר' תסדאי. בן המלך והנזיר ג). מ ג ח ל אל ג ח ל התהלכתי ולא שרפוני אש בחום תאותי (אסמורה יוס כ, סלית' מנהג אויגניון). נהר ג ח ל אש יזחל ושם הדריך מסלותיו (אופן לשבת ור"ת, אכיר הנכיר). — ב) מין מורסה ארסית, Karbunkel anthrax: ויתעוררו בו (בקיץ) ה ג ח ל י ם והם צמחים נקראים בערבי גמר (קאנון א כ כ ו).

גָּחַל, קל אינו נהוג.

— נפע', יִנָּגַחַל, — נעשה גַּחַל: יקוד אור ה נ ג ח ל עוד מהפחים, ימנעו מילת חול וניבי שיחים (מחזור ויטרי' הושע' לשבת, אמוני ארץ).

— הפע' הִגְחִיל. — א) בער כגַחַל: חם לבי בהגיגי י ג ח י ל, יסתער בקרבי בעת אתחיל (יקותיאל כר"מ, רשות א ר"ה, ירלתי כפלותי). — ב) עשה, הפך לגַחַל: סחף מחר הקריה כ א ג ח י ל, סיפי בראש זה אתחיל (ר"י כר"ש, שבת א חנכה, אודך כי).

גַּחֶלֶת, ש"נ, — א) שם היחיד מגֶּחָלִים: הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גַּחֶלֶת לחמם אור לשבת נגדו (ישעי' מז יד). כניצוץ מבעיר ג ח ל ת (יכמ' סג: כסס ב"ס). בחנו אותו (את משה בבית פרעה) והביאו לפניו בקערה זהוב ו ג ח ל ת (מד"ר שמות א). — ושל *מתכת: מכבין ג ח ל ת של מתכת בר"ה בשביל שלא יזוקו בה רבים אבל לא ג חל ת של עץ (שבת מכ.). כאן ב ג ח ל ת של מתכת כאן ב ג ח ל ת של עץ (סס קלד.). — ובמליצה, כִּבָּה גחלת האחרונה של פלוני. השמיד שארית האחרונה של זרעו: והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש ו כ ב ו את גַּחַלְתִּי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש"ב יד ז). — ואמר המשורר: מחלת נפשי אל תזכר ושמו אל תשמיעני, ג ח ל ת י אשר נשארה לי כ ב ה זמן וגם ירועני (ראב"ע, אבי הבן). — *ובמליצה: זהוי זהיר ב ג ח ל ת ן (של החכמים) שלא תכוה (אבות ב י). נשמטו (ארבע מאות איש שהיו עם עשו) כל אחד ואחד הלך לדרכו, אמרו שלא נכוה ב ג ח ל ת ו של יעקב (מד"ר כראש' עח). — ב) *תולעת מאירה בלילה, Johanniswürmchen ver luisant; glow-worm: למי שהיה רואה תולעת זהיה ,מתיירא ממנו רואה ב ג ח ל ת נקראת גומרת לילו אמרו לו מזו אתה מתִיירא בלילה היא ג ח ל ת ויוקדת יבא הבקר ואתה רואה שאינה אלא תולעת (פסיק' רבתי, אנכי אנכי). — ג) בהשאלה, שחין ארסי, משחיר את המקום אחרי כן, Pestblatter furoncle; charbon: ג ח ל ת ואש הפרסי אלו שני השמות החלטו על כל צמח מאכל מבעבע ושורף וכו' והוחלט שם ה ג ח ל ת על מה שישחיר המקום ויפחם האבר (קאנון ד ג א ט). יש שחין הנקרא ג ח ל ת והוא מתחדש במקום דומה לשריפת אש כמורסא סובבת סביבת המקום (פרקי משה טו). ה ג ח ל ת הוא מן המורסות החדות אלא שהולדת ה ג ח ל ת יהיה כשיקרה להם דומה לרתיחה עד ששורף העור ויקדים לשחין אבעבוע דומה לאבעבוע המתחדש משרפת האש (סס כג). השחינים אשר יאמר להם ה ג ח ל ת יולדו מן הדם חזק החום נוטה לשחרות (סס). האבן יקרה הנקראת צאפירו כי כשתגע במורסא ההיא הארסיית הממיתה הבאה בזמן המגפה הנקראת בלשוננו ג ח ל ת ובלעז קארבונו תסיר הארס ממנה ותבריא את האדם (שלטי הגבורים מח). עוד ראיה אחרת הוא מיעוט היראות הדמילי הם ק ר ב ו נ י הנקרא ג ח ל ת אשר בעיתות הדבר ובשאר זמנים לא ראינו שום חולה נמלט מהם כי אם מעט מזעיר כמו אחת מני אלף שהחוליים ההם מתהוים מדם נשפך באבר ההוא אשר הוא בו (ר"י בן טודרוס, באר נחי. דרוש נגד המגפה). הנגעים הידועים ב ג ח ל ת הם כולם נגעים יתחדשו בה בזמן האויר ה ד ב ר י הרע (סס). — ועי' אש, השיכים.

***גָּחַן**, פ"ע. עת' יִגְחַן, — נטה, שחה, neigen; s'incliner to bend: קבע (ירמיהו) פניו לארץ ורא. פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי היה ג ו ח ן לארץ ומנשקן (פסיק' רבתי, ויהי בעת). אתה גרמת לבריות שיהיו מהלכי ג ח ו נ י ם על מיתיהם (מד"ר כראש' כ). אמו (של תינוק) ג ו ח נ ת עליו ומניקתו (סס ויקרי ד). היו ג ח ו נ ו ת וכו' אמה אחת ג ח ו נ ה על המזבח (ר"ת סוכה מה.). כדי שלא יעמוד ע"ג הכותל ו י ג ח ו ן ויציל ויראה בחלון (רגמ"ס ב"כ ג.).

— הִפע'. יַהְגְחִין, — כמו קל: ואמר הפיטן: בשפכי חין לפניך א ג ח י ן שאני אל ואל תפן לעצבי (סלית' יוה"כ, אלה,).

***גַּחַר**[1], ש"ז, מ"ר גְּחָרִים. — מערה טבעית עמקה

---

[1]) בערב' גַ'חר, גְ'חרa).

a) جحر جِحْر

בתוך סלע וכדומה, Grotte; antre; grotto: הזיזין והגזריות וכו' והסלעים ו ה ג ח ר י ם[1]) (אהל' ח ג).

*גֵּט[2]), ש"ז, מ"ר גִּטִּים, סמי' גֵּט, גִּטֵּי, — א) כתב, שטר בכלל, Urkunde; document: — גט חוב, גט שחרור, גט פטורים, גט מיאון: כל ג ט שיש עליו עד כותי פסול (גיט' א ה). — ו ג ט שחרור של עבד או שפחה: (מצא) ג ט שחרור בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד (שם ז). גופו של ג ט שחרור הרי אתה בן חורין (קדוש' ו:). עבד שהביא ג י ט ו וכתוב בו עצמך ונכסיי קנויין לך (גיט' ח:). המוכר עבדו לנכרי יצא לחירות וצריך ג ט שיחרור מרבו ראשון (שם פה:). ו ג ט חוב שאין בו אחריות (כ"ק לה.). כותבין ג ט חליצה אע"פ שאין מכירין וכותבין ג ט מיאון אע"פ שאין מכירין (יבמ' קו.). — ומ"ר: אחד ג י ט י נשים ואחד שחרורי עבדים שוין למוליך ולמביא (גיט' א ד). — ב) בפרט גט כריתות בין איש ואשתו, כתב שהבעל נותן לאשתו שהיא חפשית ושתוכל להנשא לאחר, ובזה נִתַּק קשר הנשואים שהיה בינו ובינה, Scheidebrief; lettre de divorce; letter of divorce: המביא ג ט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט' א א). מעשה שהביאו לפני ר"ג לכפר עותנאי ג ט אשה (שם ה). האומר תן ג ט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהן יחזור (שם ו). האומר כתבו ג ט[3]) ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו (שם ו ה). מצא ג ט אשה בזמן שהאיש מודה יחזיר לאשה (תוספתא ב"מ א ו). האשה שאמרה התקבל לי ג י ט י צריכה שתי כיתי עדים (שם ג).—ומ"ר: רבי מאיר אומר עכו כארץ ישראל ל ג י ט י ן (גיט' א ב). שנים שקדשו שתי אחיות זה אינו יודע איזו קדש וזה אינו יודע איזו קדש זה נותן שני ג י ט י ן וזה נותן שני ג י ט י ן (יבמ' ב ז).—ואמר הפיטן: כמה אהיה זנוחה, לְמתי אקוה לרוחה, מגורי היה בארץ מליחה, נקראתי בלא גֵּט שלוחה (סמא"ל, ערב' לכפור, בשם אלהי).

גַּי[1]), ש"נ, סמי' גֵּי, (מ"ר אינו נהוג מזה כי אם מן גַּיְא), —רֶוַח צר בין שני הרים, Tal; vallée; valley: ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור (דבר' לד ו). ויגשו (היהודים) ויבאו נגד העיר ויחנו מצפון לעי וְהַגַּי בינו ובין העי (יהוש' ח יא). ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לַגַּי אבניה ויסדיה אגלה (מיכה א ו). — וסמי': והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גֵּי הצבעִים המדברה (ש"א יג יח). כי יום מְהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בְּגֵי חזיון (ישע' כב ה).

גַּיְא[2]), ש"נ, כהפס' גָּיְא, סמי' גֵּיא, מ"ר גֵּיאוֹת[3]), גֵּיאָיוֹת[4]), גֵּאָיוֹת, ככנ' גֵּיאוֹתַיִךְ, — כמו גַּי: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה וְהַגָּיְא ביניהם (ש"א יז ג). ונשב בַּגָּיְא מול בית פעור (דבר' ג כט). גם כי אלך בְּגֵיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (תהל' כג ד). היה מודד והגיע ל ג י א או לגדר מבליעו וחוזר למדתו (עירו' נז:).—ומ"ר גֵּיאוֹת או גֵּאָיוֹת: ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח יי' וישלכהו באחד ההרים או באחת ה ג י א ו ת[5]) (מ"ב ב יו). כה אמר אדני יי' להרים ולגבעות לאפיקים ו ל ג י א ו ת[6]) (יחזק' ו ג). ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הַגֵּאָיוֹת (שם ז יו). ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי

—[1]) גרסת הערוך. ובמשנ' בנוסחא' גהרים. וגרסת הרמב"ם בגוף פרוש הערבי גחירים, וכבר העירותי שם כי פרושו של הרמב"ם מכריע שהכונה בזה היא ל ב ל י ט ה מן הכותל. ואעפי"כ אין אנו רשאים לדחות פרושם של רה"ג והערוך ורוב שאר המפרשים, וצריכים אנו לקבל פרושם להצורה גחור וגחר.

[2]) באשור' גִּטֻּו, כל כתב עדות ושטר וכדומה (מלון דליטש, מוס ארנולד).—וכן בארמ' וסורית.—[3]) וז"ל רש"י: לשון בני אדם הוא כבר החזיקו בו לקרות לספר כריתות אשה ג ט.

[1]) בערב' גַו, גִוַא a), בקעה, רחבה, מן ג'ו b), במשמ' בפנים. והעקר, לפי דעת רוב חכמי הלשון, הוא גיא, ונשמטה האלף אחרי כן.

[2]) משקל שְׁוְא.—[3]) כמו לֵילות מן לַיִל, עֲינות מן עַיִן, וזו היתה צורת הרבים הקדומה.—[4]) זו הצורה נתחדשה אחרי כן, עי' הערה שאחרי זו.—[5]) כך הכתיב ברוב הספרים, ובקצתן גאות, בדפוסים אחדים הכתב הגאיות, (מ"ב, וגם גנזב'), ורגלים לדבר כי כתיב זה הוא תקון קצת סופרים לפי הכתיב שביחזקאל, ולפי הקריא שהיה מקובל. והנה אין לבאר איך אמרו בזמן הקדום ההוא את מ"ר זה: גֵּיאוֹת כמו לֵילות מן לַיִל וכמו עֵינות מן עַיִן, או גְּיָאוֹת כמו עֲיָנוֹת, כי שתיהן אפשרות ואינן יוצאות מהקש הלשון. — [6]) כך ברוב הספרים. ובקצת ספרים וכ"י ו ל ג א ו ת (.K וגנזב'), ובקצת ספרים גם ולגאיות, ולגיאיות. עכ"פ, אם נניח כי הכתיב של רוב הספרים הוא האמתי, ר"ל שכך באמת כתב יחזקאל, נהיה מוכרחים לאמר, כי במקום הזה כתב לפי הכתיב הקדום, ולא לפי הקריא שהיה כבר נהוג בימיו וכמו שהוא בעצמו

a) جَوٌّ جِوَا b) جو

הַגֵּאָיוֹת[1]) רמותך (שם לב ה). כה אמר אדני יי׳ להרים ולגבעות לאפיקים וְלַגֵּאָיוֹת לחרבות השממות (שם לו ד). ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים וְלַגֵּאָיוֹת (שם ו). אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים (שביע׳ ג ח). ר׳ נחמיא אומר בונין מדריגות על פי גאיות מערב שביעית בשביעית סומך להן עפר ונותנן על גבי גאיות (תוספתא שם ג ד). היו לפניו וכו׳ הר וגיאיות מודד את הגיאיות (שם ערוכ׳ ו יב). הן (האֻמות) עובדין לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות לאפיקים ולגאיות (ע״ז נד:). — וככנ׳: ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וְגֵיאוֹתֶיךָ[2]) וכל אפיקיך חללי חרב (יחזק׳ לה ח). — ובלשון הפיטנים, כנוי להארץ: גיא ודריה (ת כ״ה). — ומ״ר גיאים: גבוהים וגיאים במאמר ראשון נפרשו (מעריב ב שבוע׳). — גֵיא שְׁמָנִים, עי׳ שמן. — גיא צלמות, עי׳ צלמות.

***גִּיגִית[1])**, ש״נ, מ״ר גִּיגִיּוֹת, — מין כד גדול, גבוה, רחב למטה וצר למעלה, של חרס, וגם של מתכיות, יחזיקו בו מים ויעשו בו שכר, grosser Zuber, Böttich; cuve, jarre; tub, tank: אם יש בגיגית פותח טפח (שבת כד ה). שהיו מלקטין אותן (את הערבות להקפת המזבח בסכות) מערב שבת ומניחים אותן בגיגיות של זהב (מלאות מים) כדי שלא יכמושו (סוכה ד ו). מלמד שכפה הקב״ה עליהם (על ישראל) את ההר (סיני) כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם (שבת פח.). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה (סנה׳ עז.). המצרי והישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים ממלא הקיתון מתוכה ומוציאה מלא דם (ילמדנו, ויהי תבך). אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב וכו׳ אלא של חרס (פסיק׳ דר״כ, בור או כשב). משל לגיגית שמכסין אותה בכסות של חרש (והזהיר, שמות). תנור שהוא עשוי כגיגית רחב מלמטה וצר מלמעלה (רגמ״ה ב״ב סה:). לכסות בהן גיגית שעושין בהן שכר (רש״י סוכה כ:). כשנותנים הענבים בגיגית גדולה (סמ״ג, קמו). גיגית של אבן או של עץ שחברה בארץ ונתמלאת מי גשמים מהו לטבול בה (שו״ת הרא״ש לא א). וגיגיות גדולות שרגילין לדרוך בהם (הרוקח, סי׳ תלה). פעמים שנותנים בגיגית הרבה בשר למלוח (התרומה, הלכ׳ או״ה נב). אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה אע״פ שהענבים מתבקעין בשבת בגיגית מותר לשתותו בשבת (לבוש או״ח שכ ג).

גיד, ממנו גִּיד, *גֵּיֵד, *מְגֻיָּד, ״גִּידִי.

גִּיד[2]), ש״ז, מ״ר גִּידִים, — א) שם כללי לצנורות הדם שבגוף ולהמיתרים המקשרים בגוף, Ader; nerf; nerve: עור ובשר תלבישני ובעצמות וְגִידִים תשככני

קרא מ״ר של גיא. — [1]) כך הכתיב והקריא כאן ובשאר המקומות ביחזק׳ המובאים פה, וכן הכתיב בכ״ם במשנה, ואין שום ספק בדבר כי כך אמרו באמת בימי המשנה גאיות ולא גיאות, כי בהמקומות שבאה מלה זו במשנה ותוספתא הוא בעניני הלכה בעבודת האדמה, ובכל הדברים של עבודת האדמה לקחו בעלי ההלכות את המלים כמו שהיו שגורות בפי עם הארץ עובדי האדמה. וזו אחת מהמלים שאנו רואים בהן ברור את השנוי שנשתנית צורתן בין הזמן הקדום והזמן המאוחר. והנה על מ״ר זה אמר ריב״ג ז״ל: ונאמר בקבוצם לאפיקים ולגאיות והאלף היא האלף הרפה אשר בכל גיא ינשא ובונשב בגיא והיוד אחריה היא היוד אשר בארבע מלכיות אשר היא תמורת תו מלכות כאשר אמרתי בספר הרקמה בשער תמורת קצת האותיות בקצתם וכאלו גיאיות קבוץ גאה כי נוהג אצל העבריים להוסיף הא הנקבה על השמות אשר הם לשון הזכר וכבר הרגילו בזה כמו שאמרו נגד ונגדה ונחל ונחלה וזולת זה הרבה ממה שזכרנוהו בספר הרקמה. אבל הנח הרפה אשר בין הגימל והאלף הוא היוד הרפה אשר בכל גיא ינשא ומשקל גאיות פעליות ועקרו פעלתות כלומר גאתות והמירו התו ביוד כאשר קרה במלכיות אשר עקרו מלכותות העין ממנו נרפית בין הגימל והאלף. ע״כ. וכעין זה רד״ק ושאר המדקדקים הקדמונים. והחדשים ראו בצורה זו סרוס המקום של שתי האותיות יוד ואלף, אפס אולסהו׳ גזר עליה גזרת פסול ואמר שנתהותה בזמן שכבר התחיל דגש חקי יצירת הלשון להתרופף: eine Form die wohl nur durch Entartung und zu einer Zeit entstanden sein kann, wo das Bewußtsein der Gesetze der Sprachbildung bereits zu schwinden begann. (Olsh. §142 f). ויותר קרוב להאמת קֶניג (Kö. II, 58) שראה בזה פעולה טבעית של נטיית הלשון להקל המבטא, ומפני שקריאת שתי אותיות החכיות יחד גְי קשה על הלשון, התחילו לאמר גֵאָיוֹת במקום גֵיאוֹת. — [2]) אמר ריב״ג ז״ל: וכבר קבצוה בלי תוספת הא הנקבה ואמרו גבעותיך וגיאותיך ויתכן שאומר בוגיאותיך וגיאתותיך שעקרו וגיאתותיך וחסר התו אשר היא תמורת הא הנקבה כאשר נאמר בקבוץ שנה שנות ימין עליון ועקרו שנתות.

[1]) משקל צִיצִית, ולא נתברר מקורה. אך לפי דעת לוי, המלה גיגית נגזרה מן ג ג, ונקודה הוא גגית, ואינו נכון.

[2]) עברית וארמית. בארמ׳ גידא. לפי דעת קצת

(איוב י יא). ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם (יחזק׳ לז ו). אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלא **גידין** (סוט׳ ג ד). העצמות **והגידין** הרכין הרי הן כבשר (תוספתא פסחים ו ח). אבל שני **גידין** משתי ירכות משתי בהמות סופג שמונים (חולין פג.). אין **בגידין** בנותן טעם (שם צט:). לנפל שלא נקשרו איבריו **בגידין** (שם פט:). **גידי** בשר, **גידי** צואר (שם לז:). אי אפשר לבשר ולעצמות בלא **גידים** (נזי׳ נא.). — ואמר המשורר כחלב להתיכו בשליא להקפיאו ובשר להלבישו **בגידיו** ועצמותיו (ראב״ע, בשם אל, קסו). —ובמליצה: מדעתי כי קשה אתה וְגִיד ברזל ערפך ומצחך נחושה (ישע׳ מח ד). —*גִיד הַנָּשֶׁה, עי׳ נָשָׁה. —*גִיד התרדמה: **והגיד** המתנענע הנראה אצל הורידים והוא החלק הגדול הנדבק בוריד הנעלם והוא הנקרא **גיד התרדמה** (מ׳ אלדכי, ש״א ד, הלב). — *גיד הזהוב, מחלה [1], חולי הטחורים: מיחוש **גיד הזהוב** וכו׳ (ר״י עמדין, מגי׳ ספר ב כח). ויחלה כל גופו והשלשול התעקש בו וכו׳ ונפתח לו מקור **הגיד הזהוב** שהיה מושך כמעין (הוה, התאבקות עם ר״י איבשין). —**גיד הקזה**, עי׳ הקזה. — ב) *גידים מיבשים, ישתמשו בהם כחוטים לתפירה: לתופרן (את התפלים) **בגידין** (מגי׳ ח.). — וככנ׳: אין כותבין ספרים לא על עורות בהמה טמאה ולא על עורות חיה טמאה ולא נתפרין **בגידן** ולא נכרכין בשערן (מס׳ סופר׳ א א). — ג) בהשאלה, *קוים אדמים וכדומה בקצת פירות: האפרסקים משיטילו **גידים** (מעשר׳ א ב). — *ובעלי הצמחים: עתה ראה אלה **הגידים** הנה משערות ראש קור עכביש דקו את פני כל זה העלה מלאו (רמח״ל, ליש׳ תהלה א, מחקר). — ד) בהשאלה, *חוטי בצק: יוצאין במצה נא כדי שתיפרש ולא תיעשה **גידין גידין** (ירוש׳ פסח׳ ב כט:). —*וגידין של אדמה: בוקע (הנחש) ויורד עד שהוא מגיע לסלע ושומט **גידין** של אדמה ואוכל (מד״ר כהלת׳ כ). — ה) *אבר הזכרות, **membrum virile**: איזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו ואפילו אחת מהן וכרות שפכה כל שנכרת **הגיד** (יבמ׳ ח ב). איזהו כרות שפכה כל שנכרת **הגיד** מן העטרה ולפנים (תוספתא שם י ד). ר׳ יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות **בגיד** (שם ה). מירוק **גיד**, מירוק עטרה (גמ׳ שם נה:). (בזקן התחתון שיהיה סימן לזמן חיוב מיתה בבן סורר ומורה צריך) הקפת **גיד** ולא הקפת ביצים (סנהד׳ סח:).

*גונבים, גידי הכבד.

*דפק.

*ורידים.

*חוטים.

יתר, יתרות.

*מזרק, גידי הצואר. — *מיתרים.

ניב, *ניבים שבעצם הכף. — נָשֶׁה, גיד הנשה.

*עצב, עצבים. — ערק, ערקים.

*פתילים.

*צמת הגידים.

*שריאן.

*גיד גידים, עי׳ גַד, גדים.

***גִיֵּד**, פ״י, — כרת את הגידים, פתח את גידי הדם: מעשה בשלטון אחד שהיה בקיסרין שהיה **מגייד** [1] את הגנבים והורג את הקבלנים (מד״ר ויקר׳ ו).

— פע׳, *גֻיַּד, מְגֻיָּד, מְגֻוּיָּד, —שכרתו גידיו: ואפילו ראוהו **מגוייד** וצלוב והחיה אוכלת בו (יבמ׳ יז ג). אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו **מגוייד** ואפילו גוסס (אהל׳ א ו). היה צלוב או **מגוייד** ורמז ואמר כתובו גט לאשתו כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספתא גיט׳ ז א). מעידין על **המגוייד** ואין מעידין על הצלוב רשב״א אומר אף על **המגוייד** אין מעידין מפני שיכול לכוות ולחיות (יבמ׳ קכ:). הרוג שמצאוהו **מגוייד** לא קנה מקומו (רש״י ב״ב קא:).

— נתפ׳, *נִתְגַּיֵּד: ניצלב אין מעידין עליו **נתגייד** מעידין עליו (תוספתא לוק״מ, יבמ׳ יד ד).

***גִידִי**, ת״ז, לנק׳ גידית, — שיש בו מטבע הגיד: שהוא ענין זר וקשה לחתך בשר האבר **הגידיי** ההוא (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה, י׳ נסיונות).

א. ***גִיהַ**, ש״ז, מ״ר גִיהִים, — נגה, זהר האור. **Glanz**. **éclat; brightness**: אין לסלאות התבונה בכל

נסתעף ממושג ההתפשטות שבשם ג׳יד a) בערבית, אך זה דחוק. **Fränkel** מדמה להשם הזה קיד b) בערבי׳ שפרושו הוא כבל ברזל. — [1]) לפי השם הגרמני **güldene Ader**.

a) جيد b) قيد

[1]) גרסת הערוך, ובנוסחא׳ הורג.

פניני הדר ומי ערך יערך לה מן כוכבי ג י ה (רסע"ג, סקד' הגלוי, מהד' הרכבי). דורש להשוות בו גיהַ זאישון, והפלא מכל עם ולשון (קרוב' לפ' החדש, אדון מקדם). צור ישעך תמהרנה, גִיהַ אורך תנהרנה, לילה ויום תנצרנה (שמעון ב"ר יצחק, אל אל חי זולת שבת ב' אחר פסח). אור לצלמות הושם ו ג י ה הושת לערפל (אלי' בן שמע', ה' אלהי ישראל, סליח' ד עי"ת). אור כבודו יזריח במקדש קדש, ג י ה נרות נחזה דולקים בקדש (אופ' לשבת א חנוכה, אור כבודו). — וככי': גם במקדש מעט הישירו עפעפי גִיהֲנוּ (אופ' לשבת תשו', האזינו). — ומ"ך: יש לצורנו אור מאור שהוא מובהק ביתר המונהר מכל המונהרים ומגיה יתר מכל ה ג י ה י ם (ר' ברכיה הנקדן, הוצ' דר' גולנץ, ז). — ובהרחבה, י ו ם: גדול פלל, גבורותיו נמלל, ג י ה וליל גדלו נסלל (שלמ' הקט', אל נשא, יוצר שבת ברא"ש').

ב. גִּיהַ, פ"ע, — נתן אור מבהיק: האור ב ג י ה ו כשלמה עטה, הבהיק זיוו מעלה ומטה, הכהות גלגל תמד במבטה (מחזור ויטרי, ברכ' נשוא', אייחד).

ג. גִּיהַ, ש"נ, — כמו גֹּהַה: ובבקשה ממך שמור ושמרת מלהגיה, ואורך יגיה, ולמזורך יעלה ג י ה (תשו' ר"ת, הוצ' מק"נ קו).

*גִּיהָה, ש"נ, — כמו א. גִיהַ: בשביל שרוב ג יה ת כל מאור ונהירת כל מוריח הוא בראש זריחתו (ר' ברכיה הנקדן, הוצ' דר' גולנץ ז).

*גֵּיהִנֹּם[1]), גֵיהִנָּם, ש"נ, — שאול, המקום שבו, לפי אמונת ההמון, יְענו הרשעים החוטאים אחרי מותם, **Hölle enfer; hell**: משפט רשעים ב ג י ה נ ם שנים עשר חודש (עדי' ב י). כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה וכו' וסופו יורש ג י ה נ ם (אבות א ה). אמר ר' מריון אמר רבי יהושע בן לוי ואמרי לה תני רבה בר מרי משום רבן יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגיא בן הנם ועולה עשן

[1]) בסור' גֵהַנָּא, בערב' גַ'הַנַּם a), ונחלקו בה חכמי לשון ערב', יש אומרים שהיא מ ע' ר ב, ר"ל מלה שאולה מלשון אחרת, וי"א שהיא ערב' (גואליקי, מערב מו). — בארמית גהינם: עתידין רשיעיא לאיתדנא לאתמסרא לג ה י נ ם יקידות עלם (ת"י ישע' כו יט, לג יד). והא ג ה י נ ם מסיק תננא וגומרין דאשא ומבעיר שבבין דנור למידן ביה רשיעיא (ת"י ברא"ש' יח יז). ביונית γέεννα, וכמו שכבר העיר דלמן **G. Dalman, Realencycl. Herzog (Hawk s. Hölle** זה מוכיח על הברת החירק הקצר לפנים כמו e, בתרגומים בדפוס' שלנו נקודה המלה גִהִנָּם, אך הנקוד של התרגומים שלנו הוא מאוחר ואין לסמוך עליו הרבה, בתרגום של התימ' נקודה גֵהִינָּם, וכן בערב' בנו הֲנאם a) לאחת משבטי השדים. ואעפ"י שאפשר שהכתיב גיהנם ולא גיהנום שבתלמוד אינו מוכיח שהם קראו גיהִנָּם, כי אפשר שכתבו כך גיהנם מפני שכן כתובה מלה זו הרבה פעמים במקרא, אעפי"כ יותר מסתבר שבאמת כבר שבה וגברה בזמן ההוא ההברה הקדומה ־נֹּם במקום ההברה המאוחרת קצת ־נָּם. וכן ההברה הרגילה של הספרדים עתה גֵיהִנָּם, והיהודים האשכנזים אומרים בדבור גֵהֵנֶם. וסוברים רוב החכמים שהשם גיהנם מצמצם מן השם גֵי בֶן הִנֹּם, שזה היה שם גיא בדרומית מזרחית לירושלם ששם היו עובדי המֹלך והבעל לפנים מעבירים את בניהם באש, ולכן נהיה למשל לתועבה נוראה, לזועה ושערוריה: וטמא (יאשיהו המלך) את התפת אשר בְּגֵי בְנֵי הִנֹּם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך (מ"ב כג י). ובנו במות התפת אשר בְּגֵיא בֶן הִנֹּם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש (ירמ' ז לא). והוא (מנשה) העביר את בניו באש בְּגֵי בֶן הִנֹּם (דהי"ב לג ו). — ובלי בן, גי־הנם (יהוש' יח ת לפי רוב הספרים, ושם יח יו לפי כל הספרים, וכן נחמ' יא ו), וקצת החוקרים החדשים אמרו כי השם בן הנם נשתבש מן בן נעמן, והכונה לעבודת התמוז. ובגלל התועבות של עבודת המֹלך בגיא נבא ירמיהו עליה כי תהיה ג י ה ה ר ג ה, ושם יהיו פגרי העם מושלכים למאכל לעוף השמים ולחית הארץ. ובדרך דרוש דרשו חכמי התלמוד את השם הנֹם, ואמרו: ב ג י ה נ ם שהכל יורד לה על עסקי הנם (ערוב' יט.), עי' ערך הנם. ודרשו עוד: ולמה נקרא שמו תפת והנם שהיו (הכומרים של המֹלך) מתופפים ומנהמים בתופים שלא ישמע אביו (של התינוק) קול הנער וירחם עליו ד"א הנם שהיה תינוק מנהם וקול נהמותיו עולות ד"א הנם שהיו הכומרים אומרין יהנה לך יערב לך יתבסם לך (ערוך, בשם ילמדנו, פרש' קדוש' ומד"ר איכה בקלת שנוייס), ובזמן מאוחר דרשו שם זה שהוא ראשי תבות: ויהיה פירושו בנוטריקון גיא הישן כלומר שבר הישן וכו' ודמהו לשינה בהיותו הפסד כחות הנפש (תגמ' הנפש ל:). מקום אבדן נפשות הרשעים כנוהו בשם ג י ה נ ם והוא נוטריקון גי הישן ר"ל שבר הישן (מ' אלדבי, ש"א ט). — והנה לא נמצאה מלה זו במשמעת שאול במקורות הספרות העברית קודם המשנה. בבן סירא העברי לא באה מלה זו, גם בספר חנוך, שנתחבר כנראה בזמן מלכות החשמונאים האחרונים, לא נזכר השם גיהנם בפרוש, אעפ"י שהוא מדבר שם על גיא אחת שתהיה מקום המשפט של הרשעים. בעזרא הרביעי ובאגרת ברוך נזכר

a) جهنّم

a) هِنَّام

מביניהם [1]) וזהו ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם (סוכה לב:). ולא עוד אלא שיש לפני (עתה במותי) שני דרכים אחת של ג"ע ואחת של גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי (ברכ' כח:). כל המנבל את פיו מעמיקין לו גיהנם (שבת לג.). אש אחד מששים לגיהנם (שם נז:). אמר גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע עיף אנכי (שם קד.). בשעה שירד אותו רשע (נבוכדנאצר) לגיהנם רעשו כל יורדי גיהנם אמרו שמא למשול עליהם הוא בא (שם קמט:). תקנת גיהנם לרשעים גן עדן לצדיקים (ערוב' יט.). רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרין בתשובה (שם). פושעי ישראל אין אור גיהנם שולטת בהן (שם). שלשה פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלם (שם). א"ר יהושע בן לוי ז' שמות יש לגיהנם ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ התחתית (שם). ג' אין רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיין והרשות וי"א אף מי שיש לו אשה רעה (שם מא:). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכו' מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם (פסח' נד.). פושעי ישראל בגופן ופושעי עכו"ם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וכו' גיהנם כלה והן אינן כלין (ר"ה יז.). נהר דינור וכו' (שפוך) על ראש רשעים בגיהנם (חגי' יג:). נתחייב רשע נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם (שם יה.). ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן (שם כז.). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכו' כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן (יומא פז.). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם (גיט' ז.). כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו (נדר' כב.). כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם (סוט' מא:). כל היורדין לגיהנם עולים חוץ מג' שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו (ב"מ נח:). בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עסקי

השם גיהנם במשמעה זו. וכן בספרי הברית החדשה. וקשה לקבוע פחות או יותר בדיוק אימתי התחיל העם להשתמש בגיהנם במשמעה מיוחדה זו. עכ"פ, בימי סדור המשנה היתה מלת גיהנם כבר שגורה בפי כל במשמעת עולם התחתון, ורגלים לדבר כי כבר פשט השמוש בה במשמעה זו בימי החשמונאים ואולי עוד קודם. ועי' הערה שאחרי זו.— [1]) אעפ"י שספורי ר' יהושע בן לוי חשודים קצת, מפני שהוא ידע לספר הרבה ענינים נפלאים על הגן עדן ועל הגיהנם, מ"מ כל סגנונו של מאמר זה מעיד עליו כי אין זה דבר בדוי והגדה בעולם, אלא שרב מריון בשם ר' יהושע בן לוי. או רבה בר מרי בשם ר' יוחנן בן זכאי ספר דבר שהיה במציאות. וצריך לקבל עדות זו כמשמעה, שהיו באמת במקום מן המקומות בהגיא שקראו גי בן הנם שתי תמרות. אולי נמוכות, והם הנקראים צינים, ומבין שתי התמרות האלה היה באמת יוצא עשן. ואם כך הדבר, זה יאיר אולי אור בהיר על השם גיהנם, וגם אולי על עצם עבודת המלך במקום הזה להעביר את הילדים באש. כי כל הגי הזאת מזרחית דרומית לירושלם היתה קרע באדמה שנתהוה אולי ע"י רעש, וכמו שאנו רואים שהיה מקום זה עלול לזעזועים של זועה, כמו שנבא הנביא: ונבקע הר הזתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה וגו' ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה. ואפשר כי במקום אחד מהגיא שנתהוית ע"י הזועה נשאר סדק והיה עוד זמן מה עשן יוצא משם, כמו מפי הרי אש שלא כבו לגמרה, ומשני עברי הסדק הזה היו עומדות שתי תמרות נמוכות, והיה נשמע משם גם מעת לעת קצת קול הברת נהימה כמו מתוך פי הרי אש. ואפשר לשער כי אולי על שם שתי התמרות שמשני עברי הסדק הזה וזה קול הנהימה הנסתר נקראה לפנים הגי הזאת גי הנֹם, כי הנם a) בערבית הוא מין ממיני התמרים, והֵינָמָה b) הוא קול נהימה בלחש (לִבֹּהן אֹלערב). ואחרי כן אולי נעלם מדעת ההמון מקור השם הזה הנם, ויחסוהו לאיש ששמו היה בן הנם, כמו שהיה רגיל בזמנים הקדומים, כי השם של מקום מן המקומות היה הסבה להולדת הגדה שלמה וליצירת אנשים ומעשים שלא היו כלל במציאות. ודבר טבעי הוא שהמקום הזה בהגי שהיה עולה משם עשן מתוך האדמה נחשב גם בעיני היהודים הקדמונים לפתחו של שאול, כמו שכך חשבו והאמינו גם היונים כי פי הרי האש הוא פתחו של העולם התחתון שלהם שקראו לו הדֵס, וכמו שנחשב גם מקום אחר כעין זה לפתח השאול. כמו שספר רבה בר בר חנא: זימנא חדא הוה קאזילנא באורחא אמר לי ההוא טייעא תא ואחוי לך בלועי דקרח אזיל חזא תרי בזעי דהוה קא נפק קוטרא מינייהו שקל גבבא דעמרא אמשייה מיא ואותביה בריש רומחיה ואחלפיה התם איחרך א"ל אצית מה שמעת ושמעית דהוו קאמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאים אמר ליה כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בתוך קלחת ואמרי הכי

---

a) هَنَم b) هَيْنَمَة

לגימה חרק עליהם שר של ג י ה נ ם שניו (סנה' נכ.). בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתן קשה להם ב ג י ה נ ם (פס קת.). מ ג י ה נ ם שפיה צר שעשנה צבור בתוכה ושמא תאמר כשם שפיה צר כך בולה צרה ת"ל העמיק הרחיב מדורתה (מנח' לט:). אומר הקב"ה לשר של ג י ה נ ם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה (ערכין טו:). ג י ה נ ם למעלה מן הרקיע ז"א לאחרי הרי חשך (תמיד לכ:). לעתיד לבא הקב"ה נוטל את אה"ע ומורידם ל ג י ה נ ם ואומר להם למה הייתם קונסין את בני (מד"ר ברא' כ). וארכו של עולם ת"ק שנה מהלך ורחבו מהלך ת"ק שנה והוא אחד מארבע מאות שנה ל ג י ה נ ם ומוצא הילוכה של ג י ה נ ם שני אלפים מאה שנה מצינו שכל העולם כלו ככיסוי קדירה ל ג י ה נ ם (פס פס"ס, אחת היא). באותה שעה פותחת ג י ה נ ם את פיה ואומרת לפני הקב"ה רבש"ע מלא אותי פושעי ישראל (אליהו זוטא, כ). ומאירה החמה כנגדה במערב ומאדמת מכת ג י ה נ ם [1]) שבמערב לפי שעמוד של אור החמה מכה כנגד ג י ה נ ם ומאדים החמה מכחו (רש"י ב"ב פד.). ויקבר (הרשע) בקברות התאוה הוא הקבר הנקרא תפתה וג י ה נ ם ויענש הגוף בעונש הראוי לו והנפש בעונש הראוי לה (מלמד התלמי', כהעלותך). קבלה היא ביד חכמי התורה ונתפרסם בכל האומות כי נפש הרשע כדי רשעתה נדונית ונענשת ע"פ מעשיה ומקום העונש נקרא ג י ה נ ם וכו' כי כלם מסכימים כי יש ג י ה נ ם עליון ותחתון (האמונות לרס"ע פלקיירא ו ח). נגירסיאל שרו של ג י ה נ ם עומד לפני נשמת הצדיקים שלא יתפללו על הרשעים לפני הקב"ה (הריקנטי, אבן יקרה א, לך לך). והשר של ג י ה נ ם שמו ערסיאל שערסו של נחש הוא ונותן להם לשתות כום התרעלה (עמה"מ, קרית ארבע קלד). ואמרו חכמים הוקף גן עדן במאוסים והוקף ג י ה נ ם בתענוגים (מאי לדק, אלגזי 71).— ואמר הפיטן: עזוב נא בן אדם עזוב נחת ושמחה, בטרם נוד רוחך בכל פאה ורוחה, ועיניך יראו גֵהִינָם פתוחה. ושם תהיה נפשך שרופה באש כסוחה (סלי' שבת שובה, יעזוב רשע נתיבו).

אֲבַדּוֹן, והוא שם אחד ממדורי גיהנם, והלוכו ש' שנה, ולשם אובדות נשמות הרשעים. — *אוניאל, הממונה על הבית החמשי. — אוֹר, *כנוי לגיהנם. — אֶרֶץ תַּחְתִּית, *ובה טובעים בחשך החולקים על ת"ת.

בְּאֵר שַׁחַת, *הלוכה ש' שנה, ושם נדונים הגזלנים והגנבים ועושקי שכר שכיר. — בּוֹר שָׁאוֹן, *כנוי לגיהנם. — בָּכָה, עֵמֶק הַבָּכָה, *כנוי לגיהנם.— *בָּעִי, מלאך הממונה על חבוט הקבר.

דוּמָה, ובה נידונים המלשינים תלויים בלשונותם. יורדי דומה, *מלאך דומה.

הַב הַב, בנות עלוקה, *וקולה של גיהנם. — *הדרניאל, הממונה על הבית הששי.

חִבּוּט הקבר.—חֲבָלָה, *מלאכי חבלה.

טִיט היון, ושם נידונים מגלי עריות.

כַּף, *כף הקלע, שקולעים בה את הרשעים בגיהנם מקצה העולם ועד קצהו.

*מדור, שבעה מדורי גיהנם.—מוֹת, מלאך המות. —*מתניאל, ממונה על הבית הרביעי.

*נגירסיאל, אחד משרי גיהנם. — *נהר דינורי העובר בגיהנם.

*סמאל, אחד ממלאכי חבלה של גיהנם.

עֲבָרָה, *כנוי לגיהנם. — עֲלוּקָה, *עָלֶק, כנוים לגיהנם. — ערסיאל, אחד משרי גיהנם.

משה ותורתו אמת והן בדאים (סנה' קי. — פעם אחת הלכתי בדרך ואמר לי טיע בוא ואראך בלועי קרח הלך וראה שני סדקים שהיה יוצא עשן מביניהם לקח גבב של צמר והטבילו במים ושמו בראש הרמח והכניסו שמה ונחרך אמר לו (הטיע) הקשיבה מה שהם אומרים שמע (רבה בר בר חנא) שהם אומרים משה ותורתו אמת ואנו בדאים אמר לו (הטיע) כל שלשים יום מנערת אותם הגיהנם כבשר בקלחת וכו'). וכמו שחשב הטיע את המקום הזה שהוא בלועי קרח מפני שהיה יוצא עשן מהאדמה והיה נשמע משם קצת קול הומה מפני שהיה המקום שארית של זועה ופעולת הרעש, כן היה נחשב המקום בהגיא שהיה יוצא משם העשן לפתח השאול, וזו היתה אולי הסבה לכל עבודת המלך במקום ההוא כדי לרצות את זעם האלהות. ואם כן היה השם גיהנם לפחות אצל ההמון נרדף עם השם שאול עוד בזמן קדום מאד, מפני שבאמת חשבו כי במקום הזה הוא פתח להשאול, ומעט מעט דחה השם גיהנם ההמוני את השם שאול היותר קדום מהשמוש הרגיל. ואעפי"כ, לפי דעת דר' דלמן, אין שום יסוד לעדותו של ר' מריון אדות העשן שהיה יוצא מבין שתי התמרות, כי האדמה במקום הזה אינה מטבע של ה ר י א ש, ואי אפשר שבזמן מן הזמנים היה כאן פה של הר אש. ולכן לפי דעתו צריך להחזיק בסברה המקובלה כי ע"י נבואת ירמיהו על המקום הזה קבל אח"כ בדמיון העם מושג של מקום המשפט לרשעים. הערבים בימינו קוראים לחלק מגיא זו ואד אלנאר a), זאומרים כי ביום המשפט הגדול תמלא כלה אש וידונו בה הכופרים. — [1]) בגמ' שם בארמית: בפניא (החמה אדומה) דחלפא אפיתחא ד ג י ה נ ם.

a) وادِ النّار

פָּה, פי הגיהנם. — פּוּקָה, *כנוי לגיהנם.

צַלְמָוֶת, *כנוי לגיהנם.— צַר, *כנוי לגיהנם.

*קושיאל, מלאך הממונה על הבית השני של גיהנם ומכה את הרשעים בשבט של אש. — *קיפוד, שר של גיהנם.

*רונזיאל, הממונה על הבית השביעי.—רְפָאִים, *כנוי לגיהנם.

שְׁאוֹל, שאול תחתית.—*שפטיאל, מלאך הממונה על הבית השלישי.

תַּנּוּר, *פתח הגיהנם. — תֹּפֶת, תָּפְתֶּה, כנוים לגיהנם.

***גִּיּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן גִּיֵּר, כמו גֵּר: ולפיכך לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה שמא מתוך הפחד חזרו ובימי שלמה שמא מפני המלכות והטובה שהיו בה ישראל חזרו שכל ג י ו ר שיש לו טענה בענין אחד מהבלי העולם אין הגירות שלמה (ר' כתיי הדין, כד הקמת ג).

***גִּיּוֹרֶת**, ש"נ, מ"ר גִּיּוֹרוֹת,—אשה לא יהודיה שנתגירה ונכנסה לדת יהודית, **Proselytin ; femme convertie au judaïsme ; proselite**: אין זונה אלא ג י ו ר ת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (יבמ' ו ה). הג י ו ר ת שנתגיירו בניה עמה (שם יא ב). הג י ו ר ת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו (כתוב' א ב). הבא על הג י ו ר ת ועל השבויה (שם ג א). ישראל שנשא ג י ו ר ת בתו כשרה לכהונה וכו' אבל גר שנשא ג י ו ר ת בת פסולה לכהונה (קדוש' ד ז). מפני מה הכל קופצין לישא את הג י ו ר ת וכו' מפני שהג י ו ר ת היא היתה בחזקת המשתמרת (תוספתא הוליות ב יא). שאין מטבילין את הג י ו ר ת בלילה (ירוש' יבמ' ז ח ד). אני גר מצרי נשוי לג י ו ר ת מצרית בני בן גר מצרי ואני משיאו לג י ו ר ת מצרית (שם ח ט:) בת ג י ו ר ת עמונית (שם ד). ובאת (הזונה) לבית מדרשו של רבי חייא אמרה לו ר' צוה עלי ויעשוני ג י ו ר ת (מנח' מד.). לאדם א' שנשא את הג י ו ר ת היה יושב מפקדה וכו' אל תחללי שבתות ואל תפרצי בנדרים (אדר"נ א).

***גִּיּוּת**, —קהל הגוים: כשהעדים החתומים בו (בהשטר) הם שמות מובהקים בג י ו ת ואין דרך ישראל לקרות באותן שמות (לבוש חו"מ, שטרות סח ב).

א.גִּיחַ[1], פ"ע, עבר גַּחְתָּ, גַּחְתִּי, עת' אָגִיחַ, יָגִיחַ, עם ו המהפך וַתָּגַח, תְּגִיחֶנָּה, צווי גִּיחַ, גִּיחִי, גֹּחָה, — א) יצא בע"ז ממקומו, **hervorbrechen ; s'élancer ; to burst fort**: ויסך בדלתים ים בְּגִיחוֹ מרחם יצא (איוב לח ח). הן יעשק (הבהמות) נהר לא יחפוז יבטח כי יָגִיחַ ירדן אל פיהו (שם מ כג).—ואמר הפיטן: גחון גָּח מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב בעסים (אזכיר סלה, קרובות לפ' זכור). ותנין כזמם בו ביום זמם, ב ג י ח ו עמם באצבע הזומם (יוצר לפורים, אורח בע). — ומצוי בספרות המאוחרת: בני האליל בראמא הם אשר ג ח ו מראשו בראשית היצירה (שבי"ע ג, הודו). — ובהשאלה להאור בשחר: עד נשף נשפה וצפירה עלתה ומחשכת לילה גָח אור זרוח (יל"ג, דו"מ י). — ב) עשה תנועות חזקות בכל אבריו, **zappeln;se débattre;to struggle**: ואתה כתנים בימים וַתָּגַח[1]) בנהרותיך ותדלח מים ברגליך ותרפש נהרותם (יחזק' לב ב). חולי וָגֹחִי בת ציון כיולדה (מיכה ד י).

— הִפע', הֵגִיחַ, מֵגִיחַ, — כמו הקל: וכל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר וארב ישראל מֵגִיחַ ממקמו ממערה גבע (שופט' כ לג). — ב) יוצא, גרף, הגיחו הזרם, גרפו: כצודד מ ג י ח אליהם ישגית וכולם י ג י ח אל פיו בנהרות (רסע"ג, שיר הספל, ואומר אל תתבה, האסיף תרנ"ד). ננעלו דלתות ידיעה, מסוגרות שמה בריחים, מפתוח בם מניעה, ובמנעולם מזיחים, מחקר שכל פשיעה, נהרות לבות מ ג י ח י ם, וחכמים משמועה, ולפי חכמה משיחים (ר"י בן יוסף אבן מגיר, פעמון הביר). יבטח כי י ג י ח נ ו שבלת הזמן (ארבע כוסות א).

ב.גִּיחַ, פ"ע[2]), עב' גָּח, מקור גּוֹחַ, ככי' גֹּחֲנוּ, — יצא, התפרץ בכח מן: כמוני היום סגולת מאהביך מעת ג ו ח י נ ו מבטן הילדות (הקדמ' שבי"ע).

גִּיל[3]), ממנו א.גִּיל, ב.גִּיל, גִּילָה, גִּילַת.

---

[1]) שרש שמי, אך במשמעה שמשמש בלשוננו אין לו אח אלא בסורית, ובערב' דומה לו ממש ה י ג', א ה ת א ג' a). — [1]) אמר ריב"ג ז"ל: ופרושו ותתחלחל כמו חולי וגחי בת ציון אשר פירושו הכאבי והתחלחלי וכו' ובהיות ותגח בנהרתיך מענין חולי וגחי גם הוא כל כמוהו כמו ותגח התבה ויגע לבבו ואין צריך שימנה מן הכבד כאשר שמו ר' יהודה. — ויש גורסים בנהרותיך במקום בנהרתיך, ור"ל התנין מגיח המים דרך נ ח י ר י ו, ואומרים ותגח הפעיל.

[2]) לפי פרוש המפרשים הקדמונים כי גחי שבתהלים (כב י). הוא בינוני מן גוח במשמע' מוציא.

[3]) דעת החכמים שמקורו במשמעת סביב שיש לשרש

a) هيج اهتاج

א. גיל[1], ש"ז, — קול קריאת שמחה גדולה. **Jubel Frohlocken; jubilation, cri** d'alegresse **rejoicing**: מבית אלהינו (נכרת) שמחה וגיל (יואל א יו). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן ולא ירעע (ישע' יו י). תובלנה (הבתולות) בשמחת וגיל תבאינה בהיכל מלך (תהל' מה יו). עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (שם סה יב-יג). — ודרך הדבור שמח אל גיל: אל ת ש מ ח ישראל אל גיל בעמים כי זנית מעל אלהיך (הוש' ט א). המחכים למות ואיננו ויחפרהו ממטמונים השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג כא-כב). — ואמר המשורר: עוד לא אפחד לכל יגון ולא אשמחה אל ג י ל ולו ירקדו נגדי הרריה (ר"י הלוי, זאת התלאה). — ומ"ר: אי ישן מחדש ג י ל י ם, אי שירת ענבים, כל דם נאסר לאצילים, בלתי דם ענבים (ראב"ע, אי ישן). — וגם *קריאה של יגון: דחי ג י ל מפני ג י ל כי מתי ג י ל[2]) סכלים הם ואין בהם תבונה (ר"י הלוי, יחידה). ושתי יין בגיל כי בו הוריכם נחפזו לצאת מתוך יגון וגיל (סמא"ל, פזמ' לפסח, ליל שמורים).

ב. גיל, פ"ע, עב' גלתי, גלנו, עתי' אגיל, תגיל, יגל, ויגל, נגיל, נגילה, תגלנה, צווי גיל, גילי, גילו, גלנה, — השמיע קול תרועת שמחה, הראה אותות שמחה, (וישמש עם ב, הדבר שעליו ישמח): וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישע' סה יט). ואני ביי' אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבק' ג יח). אגילה ואשמחה בחסדך (תהל' לא ח). תזרם (את האויבים) ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביי' בקדוש ישראל תתהלל (ישע' מא יו). גיל יגיל[3]) אבי צדיק (משלי כג כד). כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו על כן ישמח ויגיל (חבק' א יה). ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל' יג ו). בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו

ג'ול, ג'אל a) בערב'.

[1]) עי' הערה להשרש. ואמר ריב"ג וז"ל: ועניינו תנועה שתהיה בשמחה ו ב ר ע ד ה ובאבל, כמו שנאמר ו ג י ל ו ב ר ע ד ה וכמריו עליו י ג י ל ו, וזאת השמחה תארע לשמח ולנאנח. — [2]) במשמע' ג.גיל.

[3]) כך הקרי. והכתיב ג ו ל י ג ו ל, עי' ערך גול.

a) جول جال

אל יגל לבך (משלי כד יז). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהל' יו ט). יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת (ישע' לה א). זה יי' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (שם כה ט). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (שם ט ב). ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה (תהל' מח יב). — ועם על: ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל ע ל י ך ברנה (צפנ' ג יז). — ועם נוספה: בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו (תהל' פט יז). — ואמר הפיטן: וזרים בנוהו יאהילון, ונכרים באוצרותיו י ג י ל ו ן (רשב"ג, אנוש' מחז' מוסף'). — ולווי: אל תראי אדמה גילי ושמחי (יואל ב כא). רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם יי' עמו (ישע' מט יג). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה (שם סו י). — ואמר המשורר: מפארן וישימון כל עץ יער ירן, ממדבר צן עד רחב עד הים האחרון, י ג י ל ולא יחיל קדש להדרתו, הנה נוחל ומנחיל העז ומשרתו (ר"י הלוי, פעמון זהב). — ולצער: כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו[1]) (הוש' י ה).

— הפ', *הגיל, — א) פ"י, שמח: חיל וכח י ג י ל ו[2]) לב (כ"ס גני' כו). ועוד יש מהם (מבעלי מרה שחורה) שיצחק וכש"כ אותו שהמלנכוליה שלו היא דמיית כי הוא ידמה דבר ישמחהו ו י ג י ל ה ו (קאנון ג א ד ט). מה שישמח ו י ג י ל לבנו כאשר נשיג הנפשות וסגולותיהם וטבעם (בעה"ם לאיירו ז ו). — ב) כמו קל: ובראותנו אותך שמח ו מ ג י ל ופניך מצהילות שבה רוחנו (אכר' בר חסדאי, ספר התפוח).

ג. גיל[3]), ש"ז, — שנות האדם, פרקו, **Alter; age**: פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם (דני' א י). — ונתיחד לשעת הלדה, *בן גילו של פלוני, שנולד בשעה אחת עמו: שומא מצויה בבן ג י ל ו[4]) (יבמ' קכ.). בן ג י ל ו (של חולה) נוטל אחד מששים בחליו (נ"מ ל:). — ובמשמ

— [1]) עי' דברי ריב"ג בהערה להשם א.גיל. — ויש מגיהים י י ל י ל ו. — [2]) בגוף הכ"י קצת נמחק, ויש גורסים במקום יגילו י ג ו ל ל ו ואומרים כי זה פולל (Smend). **אך אין לסמוך על הספק ולהחליט בנין פולל לפעל זה.**

[3]) בערב' ג'ילa), וסוברים שהוא מן ג'ול ג'אלb) במשמע' סבב סביב סביב. — [4]) ופירש"י: **בבן גילו הנולד** בשעתו שנולדו במזל אחד.

a) جيل b) جول جال

דומה לו בטבעו, במדות, במעשים: בן גילו של ראש הוא הרג הוא ביקש להרגו הוא החריב הוא ביקש להחריב (מגי׳ יא.). — *ושם כללי לכל בני הגיל: מת אחד מן הגיל ידאג כל הגיל חבר אחד מן החבורה תדאג כל החבורה (מד״ר רות, וימת אלימלך).—ובהרחבה, במשמ׳ ״כדומה לו: ונקל לעשות כזה וכזה לפרוּד דוד אשר אין דוד כגילו (ר״י הלוי, ככה על מחרת). חכם אתה מאליך, חי מעצמך ואין כְּגִילְךָ (איהי״ת ג).

ד.*גִּיל[1]), ס״ז,— הלשון המכה בתוך הפעמון, Klöppel : battant d'une cloche ; clapper (of a bell) למה הדבר דומה לפעמון זהב והגיל שלו מן מרגליות (מד״ר ויקר׳ כז ותנחו׳ כוב׳ אמור ז).

א.גִּילָה, ס״נ, — כמו גִּיל: כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את ירושלם גִּילָה ועמה משוש (ישע׳ סה יח). — ומ״ר: ורגלי היגונות נדחפו וצבאות השמחות גברו ופזורי הגילות נחברו בהגיע הבשורות המאירות כמאורות (מכת׳ ר״י בן תבחוס הירוש׳ לר״ד בנו של הרמב״ם).

ב.*גִּילָה[2]), ס״נ, — קש של חטה, של חלפה, ובדומה, : Stoppel; chaume, éteule; stubble, straw המרכיב מטה של גילה חייב משום בונה (ירוש׳ שבת יב יג ג).

גִּילַת[3]), ס״נ, — כמו א.גִּילָה: פרח תפרח (הערבה) ותגל אף גִּילַת ורנן (ישע׳ לה ב).

*גִּין[4]),—עם בְּ, בְּגִין, ככי׳ בְּגִינִי, בְּגִינְךָ, בְּגִינָהּ וכו׳,— בגלל, בשביל, למען: עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך ואם לאו עשה בגין בניה (מכי׳ יתרו, מס׳ דעמלק א). שמא תאמרו בגיני תלמוד לומר למענכם בגינכם ולא בגיני אתם גרמתם לי שלא אכנס לארץ (שם, בשלח ב). ויורשה ומיטמא לה ואוכלת בגינו תרומה (יכמ׳ פט:). עם שבגינו נברא הארץ (רש״י ויקר׳ כ ב). — ואמר הפיטן: דלם מכשל הגרתך, ותסוככם בְּגִין אברתך (יוצר ב סוכות, אנא תרב).

גים, ממנו *גִּים, ״גִּיסָה.

*גִּים[1]), ס״ז, מ״ר גִּיסִים,—בעל אחות אשתו, Schwager : beau-frère; brother-in-law : ואלו הן הקרובין אביו ואחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו ובעל אמו וחמיו וגיסו (סנה׳ ג ד). שני גיסין שירשו את חמיהן (ירוש׳ שקל׳ א מו:). נשואין שתי אחיות והן גיסין זה לזה (מסול׳ כ״ר קלוני׳, תשו׳ גאו׳ קדמ׳ קמב). בפנינו עדים ח״מ באו היקרה וכו׳ והגיסים היקרים הר׳ שמואל לוי וכו׳ (שו״ת תורת חסד רכב). היתה אחות אשתו נשואה והלכה אשתו ובעל אחות אשתו למדינה אחרת ובאו ואמרו לו מתה אשתך וגיסך בעל אחותה (הלכות, איבות טו כח).—ובכנ׳: חתמו ותנו ביד גיסיי כמ״ר יעקב וכמ״ר שמואל בני ר׳ גרשון (שו״ת הר״י מינץ והר״מ פאדוה נו).

*גַּיִס[2]), גייס, ס״ז, מ״ר גְּיָסוֹת, גייסות, — חיל, גדוד של צבא, Schaar ; bande, troupe ; troop : להציל מן הגייס[3]) ומן הנהר ומן הדליקה ומן המפולת (פסח׳ ג ז). עיר שהקיפוה גייס או נהר וכן ספינה המיטרפת בים (תוספתא תעני׳ ב יב). מעשה בשנים שהיו רצין אחר הגייס נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר הגייס וחזר ואמר לו חבירו יישר כחך אריה (שם יבמ׳ יד ט). שיירא שהיתה באה במדבר ונפל עליה גייס ועמד אחד מהם והציל (שם ב״מ ח כה). והבא להציל מן הגייס ומן הנהר (עירו׳ מה.). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה גייס או נהר (תעני׳ יד.). למי שהושיב שומרים לשומרו מן הגייס והיה בטוח עליהן שהיו גבורים עבר הגייס והרגן והיה מרתת על עצמו (תנחומא

[1]) לא ידוע מקורו.

[2]) בארמ׳ גילא: לקושש קש לתבן (שמות ה יא) ת״א לגבבא גילי לתבנא. ומצוי בתלמוד: גילא דחיטתא (חול׳ נו:). והנה יש סוברים שנגזרה מלה זו מן גלל במשמ׳ עגול, אך זה דחוק.

[3]) משקל שבורת והיא הצורה הקדומה של שמות הנק׳ וסוברים שהשתמש בה כאן המליץ כדי למנע קושי הברת הנחה לפני ו השואית, וכמו שבורת ולא מיין.

[4]) בארמ׳ גין, בגין, כמו בגלל, למען.

[1]) בסור׳ גיסא. ולא נתברר מקור מלה זו. יש סוברים שהוא מן גיס בארמ׳ במשמע׳ צד, וגיס ר״ל הצד.

[2]) כך נקוד בתוספתא מהד׳ צוק״מ (יבמ׳ יד ט). והוא משקל חַיִל, תַּיִשׁ, עַיִן, ומ״ר גְּיָסוֹת, כמו חֲיָלוֹת, בסור׳ גְּיָסָא, בערב׳ גַ׳יְשׁ a), וסובר פרנקל כי היא שאולה מן ארמ׳ ונשענה עפ״י מדרש מלים המוני על השרש גיש הערבי (Fränkel, 238) — [3]) גרסת הערוך וקצת ספרים, ובנוסחא׳ הנכרים.

a) جَيْش

כלק י). — ומ"ל: אתם יודעים שהמדינה הזאת ...שת בגייסות (יבמ' יו ז) תקלה הן לנו מפני גייסות שהן באות עלינו (תוספתא סוט' י ו). באו הגייסות לעירו (ירוש' תענ' ג סו.). גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו (בבלי שם ח:). שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומפיל עצמו לגייסות ומפקיע עצמו מיד רבו (גיט' לז:). ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכו' והיו מהלכים בראשי גייסות (קדוש' עו:). א"ר אבהו הללו ראשי גייסות הן (סנה' לה:). הלך ונפל בין הגייסות ותפשוהו ואחזו אותו בקולר ועשו בו מלאכה בשבת (אדר"נ יא).

***גַּיֵּס**, פ"י. קל אינו נהוג.

— פע' *גִּיֵּס, — קבץ הגייסות, החל להעבירם ממקום למקום מזינים למלחמה, mobilisieren; mobiliser; to mobilise: כיון ששמע איוב מיד התחיל מגיים חיילותיו למלחמה (מד"ר ויקר' יז). כמה חיילות אני יכול לחייל כמה גייסות אני יכול לגייס (שם רות, וימותו).

— התפ', יהתגיס: צבאיו לו אגיסה ואתם אתגיסה (ר"א קליר, תפילת טל לפסח, ארשה). ללחום מלחמותיו ולהתגיים בחיילותיו (רשב"ל דורא, מגלת ספר קיו:).

***גִּיסָה**, ש"נ, מ"ר גיסות. — אחות בעלה, וגם אשת הגיס, וגם יבמה, אשת אח, Schwägerin; belle soeur; sister-in-law: ראיתי שטר המתנה שעשה ראובן זה ואחיו ר' יצחק לגיסתם (שו"ת רשב"א תקלד). על אשר טען שמעון שמה שנתן לגיסתו אשת אחיו יתר על כתובתה (שו"ת ר"י קולון קפו). והיושר דמאיזה טעם תתחייב גיסתי הנז' לסייע עמכם (שם קכד). יעלה על לבם לחייב גיסתי מרת רחל (שם). כשראה כה"ר מנחם כן נתפיים ליקח בת אחיו כדי שלא תנשא גיסתו וכו' גם נשבעה גיסתו שלא להנשא (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד קה). — ומ"ל: לכן בקול מכאיב יקרא לבבי בואו צאנה גיסות אל כאבי (אבר' די פיזה, קנה, REJ 31,68).

א. *גִּיף[1], ש"ז, — נאוף: אמר הקב"ה אח"ם בט"ע גי"ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגיף (שבת קד.).

ב. *גִּיף[2], פ"י, לווי גִּיף[3]), — כמו ב. *גוּף, עי"ש.

[1]) בארמ' גֵּיף, כמו נאף.

[2]) לפי דעת ר"י חיוג השרש הוא גיף ולא גוף. — [3]) כך ר"י חיוג (דקדוק, עג).

גִּיפָן, עי' גֶּפֶן.

גִּיפְתָן, עי' גִּפְתָּן.

א. *גִּיר[1]), גִּר, ש"ז, — סיד החי טרם יכבוהו, ungelöschter Kalk; chaux vive; quicklime: לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות (ישע' כז ט). — *ביצת הגיר, ללבן נעלים וכדומה: ר' יהודה מתיר בשחור (לשלח מנעל שחור במועד) ואוסר בלבן מפני שצריך ביצת הגיר[2]) (כילה טו.).

ב. *גִּיר, ש"ז, — א) השקע הלבן מהיין הצף על גבי השמרים: כיצד בודק הגזבר (היין למנחות) יושב וקנה בידו כיון שזורק גיר של שמרים אומר ומעבירין אותה מפניו ומביאין אחרת תחתיה (תוספתא מנח' ט יא). הגזבר יושב והקנה בידו זרק הגיר[3]) והקיש בקנה (גמ' שם פז.). — ב) כעין חוט של נוזלים היוצא מהנקב שבצד החבית[4]): הגיר הוא הסילון הניצוק (ערוך, ערך זה).

***גֵּיֵּר**[5]), פ"י, הכניסו בדת יהודית, z. Judent. überführen; convertir au judaïsm; make a proselite: מעשה בעכו"ם א' שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת (שבת לא.). אלו הגרים שגיירו וכו' אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירה את הנשים (מד"ר ברא' לט). לא גיירום ולא הטבילו אותם (שם רות, ויאהו).

— התפ', *הִתְגַּיֵּר, — נתיהד: גר שנתגייר בערב פסח (פסח' ח ז). ילדה עודה שפחה ונשתחררה עודה נכרית ונתגיירה וכו' נתגיירה מעוברת (בכור' ח א). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר או לאחר שתתגיירי (קדוש' ג ה). הגיורת שנתגיירו

[1]) כן בארמ'. בערב' גַיַּאר a) וגִיר b), וסובר פרנקל כי מקורה בארמ' וממנה באה גם לעברית וגם לערבית (Fränkel, 9). — [2]) אמר ר"ח: הגיר הוא הסיד הלבן הנשרף הנקרא אספידאג (שבת פ.), והביא זה גם הערוך, והביא עוד פרוש אחד: דבר שמשחירין בו, וכן רש"י. אבל יתר נכון הפרוש הראשון של הערוך שהכונה בביצת הגיר ללבן.

[3]) רש"י ופרוש אחד של הערוך. — [4]) כמו ג'רי c) בערבית (קוהוט בעה"ע).

[5]) עי' גֵּר.

a) جيّار b) جير c) جرى

בניה עמה (יבמ' יא ב). רבי יוסי אומר לעתיד לבא באין עכו"ם ומתגיירין (ע"ז ג:). גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ' מז.).

***גֵּירוּת**, ש"נ, — מעמד אדם שנתגייר: שאינו קרובו לא בגזיותו ולא בגירותו (תשו' ר"ת, מק"ג 107).

גִּישׁ, ש"ז, — כמו גוש: לבש בשרי רמה וגיש[1] עפר (איוב ז ה).

גִּישָׁה, עי' גִּשָּׁה.

א.גַּל[2], ש"ז, בהפס' גָּל, מ"ר גַּלִּים, — צבור של אבנים צבורות ומונחות זו על גב זו, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones: ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל ויאכלו שם על הגל וכו' ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך (בראש' לא מו-מח). ויקימו עליו (ישראל על עכן) גל אבנים גדול עד היום הזה (יהוש' ז כו). רטב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא על גל שרשיו יסבכו (איוב ח טז-יז). המסקל את שדהו נוטל את העליונות וכו' וכן גרגר של צרורות או גל שלאבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביע' ג ז). ומעשה בצידן באילן שהיו עובדין אותו ומצאו תחתיו גל אמר להן רבי שמעון בדקו את הגל הזה ובדקוהו ומצאו בו צורה (ע"ז ג ז). כרי של תבואה או גל של צרורות אפילו בגלו של עכן (אהל' יח ז). גל של אגוזים (אדר"נ יח).—ומ"ר: גם מזבחותם כגלים[3] על תלמי שדי (הושע יב יב). — ובפרט גל של אבני מפולת מבית שנחרב וכדומה: כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה (ישע' כה ב). נמצא (החלל) טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין (סוטה ט ב). לפקח עליו (על מי שנפלו עליו אבנים) את הגל (כתוב' יה:).— ומ"ר: להשאות גלים נצים ערים בצרות (ישע' לז כו). ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב (ירמ' ט י). וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים (איוב טו כח). — ובמשמע' גל שעל הקבר, ואמר המשורר: כי אחרי שיבה בתבל אין חלק והתעתד לך אל גל (רמב"ע, תרשיש ס). — *וצבור של עצמות: נתן בו עיניו ועשהו גל של עצמות (שבת לד.). —*וצבור של דברים אחרים יבשים, של ענבים וכדומה: ומחזירין (את המסורות) לגל של ענבים שלא יתפרד הגל (תשו' גא' קדמ', דוד קסל לט:).

ב.גַּל[1], ש"ז, מ"ר גַּלִּים, סמי' גַּלֵּי, — ערמת מים שיערמו על פני הים מפני רוח, Welle; vague; wave: ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (ישע' מח יח). ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך (איוב לח יא). ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו (יונה ב ד). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות (תהל' קז כה-כו). משביח שאון ימים שאון גליהם (שם סה ח).—*והיחיד: גל שנתלש ובו ארבעים סאה ונפל על האדם (מקוא' ה ו). גל שנתלש מן הים ומן הנהר אין מטבילין בו (תוספתא שם ד ה). הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים (ירוש' בקל' ו מט ד). אר"ג פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער על ת"ח שבה ומנו ר"ע וכשעליתי ביבשה בא ויושב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (יבמ' קכא.). אמר ר"ע פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת בים והייתי מצטער על ת"ח שבה ומנו ר"מ כשעליתי למדינת קפוטקיא בא ויושב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי גל טרדני לחבירו וחבירו לחבירו עד שהקיאני ליבשה (שם). כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים שזו אומר לזו וזו אומר לזו רוצו ונעלה את האיש הזה מן הים שעשה צדקה כל ימיו (אדר"נ ג). — ואמר המשורר: המו גלים ברוץ גלגלים ועבים וקלים על פני הים (ר"י הלוי, יועץ ומקים). — ובמליצה, גלי המון עם: כי שדד יי' את בבל ואבד ממנה קול[2] גדול והמו גליהם כמים רבים (ירמ' נא נה).—*ומקרים רעים וקשים להתגבר עליהם: כך ישראל נגלה עליהם הקב"ה לגאלם וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשה להם תשועה (מד"ר שמות יט). — *וגלי הלב, התרגשות:

---

[1]) כך הכתיב, והנקוד והקרי גוש.

[2]) מן שרש גָּלַל, עי"ש. — [3]) השבעים תרגמו גלים זה בשמע' ה.*גַּל, עי"ש.

[1]) מן שרש גָּלַל, עי"ש. — [2]) י"ם קהל.

שניהם אז שני ימים חבושים, ובינותם לבכי ים שלישי בשוא ג ל י שבתי החדשים (ר״י הלוי, התרדף).

ג. גַּל[1]), ש״ז, מ״ר גַּלִּים — נרדף עם מעין: גן נעול אחתי כלה גַּל [2]) נעול מעין חתום (שה״ש ד יב). — ואמר המשורר: גַּל יהלוך בגן כמותו לא עבר בתוך תרצה ולא בצר, חולו כברקת ועת יגר ידמה למי כסף עלי בצר (רמח״ע, תרשיש ג).

ד.* גַּל[3]), ש״ז, מ״ר גַּלִּים, — מין בריח, נגר של עץ שיש בו נקבים מכונים נגד חפים שבבית הנגר והחפים נכנסים אל הנקבים ובזה הדלת נסגרת, Art Riegel; espèce de verrou; kind of bolt: חפי פותחת טהורין קבען בפותחת טמאין ושל ג ל אף על פי שחיברן בדלת וקבען במסמרים טהורין (שבת פא.). — ועי׳ נגר, סגר.

ה.* גַּל[1]), ש״ז, מ״ר גַּלִּים, — מין ממיני הצב: ה ג ל י ם [2]) והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה (ספרא שמיני ג).

גַּלָּב[3]), ש״ז, מ״ר גַּלָּבִים, — סַפָּר, מְגַלֵּחַ, Barbier; coiffeur; barber: ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הַגַּלָּבִים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך (יחזק׳ ה א).

גָּלַב, פ״י, — כמו גלח, שגלבו אותו: ובשפתות בעץ האגוז צבועות, ובזקנים מגולחות ג ל ו ב ו ת (ריב״ג, סה״ש ערך גלב, בשם מפייט מתרף אנשים).

גַּלְבּוֹן[4]), ש״ז, — מין ממיני האפונים, Platterbse; gesse; chickling (pea) (Lathyrus satyvus): ה ג ל ב ו ן קר מעורר את הרוחות (אסף הרופא, כ״י מינכן לב). פול הלבן ופול המצרי ופול העב ו ה ג ו ל ב ו ן והאפונים והעדשים (פי׳ מיוחס לרסע״ג, דני׳ א יב). — ועי׳ א פ ו ן, ועי׳ קטניות.

***גִּלְגּוּל**, ש״ז, מ״ר גִּלְגּוּלִים, — א) שה״פ מן גִּלְגֵּל: ג ל ג ו ל (הגוף דרך מחלות) לצדיקים צער הוא (כתוב׳ קיא.). שבעלי החיים מוסיפים עליהם (על הצומחים)

---

[1]) אין לו אח, במשמעה זו, ביתר לשונות השמיות. — [2]) ריב״ג: כמו שקת מים, והראיה ע״ז אמרו מעין חתום. ע״כ. וכן כל המפרשים, כמו מעין. ואעפ״י שיש מקום לשער כי במקום גל צ״ל גן, כמו בתחלת הפסוק, בכ״ז לפי הכתיב צריך לפרש מלה זו באותה המשמעה שיחסו לו רבי הלשון.

[3]) בארמ׳ גַּלָּא: טרוקו ג ל י דלא ליתו עבדי דר׳ גמליאל (ברכ׳ כח.). טרק ג ל י באפיה דר׳ ירמיה (ב״ק קיב.). טרוק ג ל י דלא ניתו אינשי דניטריד (ע״ז נח.). לגברא דטרקיה לג ל י ה ואבדיה למפתחיה (סנה קיג.). — ופרש הערוך כל זה בדלת, וכן רש״י ושאר המפרשים, וכן בעלי המלונים: בוקשד׳, לוי, בעל עה״ש זיסטרוב. אך פרוש זה אינו מניח את הדעת, כי יש מקום לתמוה למה דוקא במקום זה השתמשו בשם ג ל במקום דלת, ועוד הלא ברוב הנוסחאות כתוב כאן אחרי השם גל השם דלת, משמע שיש הבדל ביניהם, ואפילו אם תמצא לאמר שהגרסה האמתית היא כמו בהערוך: אעפ״י שחיברן וקבען, בלי השם דלת, ואפילו אם נניח בדעת רש״י שהכונה בהמלה גל לדלת של בנין ביחוד, משא״כ השם דלת הוא כללי ומשותף גם לכלים, כמו ארון וכיוצא בו, מ״מ קשה, שלא השתמשו בהשם ג ל בשום מקום אחר שעסקו שם בדלתות של בנין, זולתי בהמקומות בארמ׳ המובאים למעלה שגם שם מדובר אדות נ ע י ל ת הדלת לפני אנשים. ואולם, הפרוש האמתי להמלה ג ל נתן ר״ח כאן שאמר וז״ל: חפים בנגר שהן תלויין ועומדין בקבורים בתוך העץ שהוא בית הנגר ונקרא אל קפי׳ ובעץ שהוא הנגר נקבים מוכנים (כך בערוך ערך חף במקום מ כ נ י ם שבפרוש ר״ח בש״ם וילנה) להן שמתכוונין (כך בערוך שם במקום כשמתקנין) נגדן נופלין ונכנסין להן ו א ל ה ה ן של ג ל ובהן נסגר והמפתח יש בו חפין בולטין מכוונין כנגדן מכניסין אותו בחלל שבנגר וחפין מעלין את החפין של גל והוא נפתחה. ע״כ. דברים הללו של ר״ח אומרים בברור כי ה ג ל אינו ה ד ל ת אלא ה נ ג ר ש נ ו ע ל הדלת על ידי החפים הנכנסים בו. וגם בכל מקום שאמרו בארמ׳ טרוקו גלי, טרק גלא, הכונה האמתית היא לא סתם סגרו הדלת, אלא לנעילת הדלת ע״י ה ג ל, הבריח, והפעל ט ר ק נתיחד בארמ׳ לפעולה זו, ועי׳ ערך טָרַק. וקצת תמוה, שהערוך בעצמו הביא בערך חף את דברי ר״ח אלו כהויתם, ואעפי״כ פרש כאן ג ל דלת.

[1]) בסורית ג ל, תרגם בר עלי אלרק אלשרפא, והוא הצב, הצב הגדול. — [2]) הראב״ד שם כתב: איני יודע מה הוא ובמדומה אני שהוא אותו המין שנקרא טרטוגא על שם שהוא עגול ומגלגל. וקוהוט הביא לו דמיון מערבית ע׳ילם a), אך זה משרש אחר לגמרה, מן ע׳לם.

[3]) באשורית גַּלָּבֻ, חתך, בפרט חתך את השערות לאות אבל או לעֹנש. גַּלָּב, סַפָּר. ובכנענ׳: גלבם פעלם (כתב כנענ׳ שנמצאה בקפריסים אצל לרנקה, ויוסף הלוי REJ 1881, 197 סבר כי פרושו הוא ק צ ב י ם). בערב׳ יצא השרש הזה למשמעה אחרת. — ואמר מנחם: אין למלה זו דמיון בתורה אבל ענינה יורה עליה הוא תער הגלחים. ע״כ. וכן ריב״ג: הגלבים הם הספרים. ורש״י פרש גלב רצען.

[4]) בארמית גולבא, גולבינה, גולבונא (ירוש׳ כלא׳ א כו. לתרגום המלה פורקדן). בערב׳ ג׳לבאן b).

---

a) غيلم b) جلبان

ההליכה והגילגול הנמצא בהם ובתוספת הזו נפרשים מהן (הגיון הנפש לבר חייא א).—ב) גִּלְגּוּל בֵּיצָה, במקום חם לעשותה מגלגלת: ר"ע אומר (שעור הזמן הוא) כדי גילגול ביצה (ירוש' סוט' א יו ג). — ד) גִּלְגּוּל עִיסָה, גמר לישתה: קודם לגילגולה (ירוש' פסח' ג ל). גלגול הנכרי פוטר (מנח' כז.). אם מפריש חלה קודם גלגול הרי הוא כמפריש מן הקמח (ר"ב חלה ג ב). שאין חיוב העיסה משניתן הקמח בעריסה אלא החיוב הוא משעת גלגול כלומר משיערב הקמח והמים (ספ' החנוך, שפה). תקנו למהר הפרשת חלה בכל היכולת לאחר גלגול גרידא תערובת קמח ומים שעדין מחוסרת הרבה לישה ושיפה ובעיטה (התרומה, הלכ' חלה פו). — ג) גִּלְגּוּל שְׁבוּעָה, הטלת שבועה על הנטען אעפ"י שאינו חיב בה מעיקרו מגלגלין אותה עליו על ידי שבועה אחרת שנשבע: מנין לגלגול שבועה מן התורה שנאמר ואמרה האשה אמן אמן וכו' (קדוש' כז:). אין איש מנוקה מעון אין המים בודקים את אשתו אלא על ידי גלגול (שם). עד היכן גלגול שבועה א"ר יהודה אמר רב דא"ל (טוען לנטען) השבע לי שאין עבדי אתה (שם כח.). זה אומר שאולה וזה אומר שכורה ישבע השוכר ששכורה מתה וכו' ע"י גלגול (ב"מ לה:). וזה הענין קורין לו גלגול שבועה (שערי צדק, תשו' הגאו' ד יב).—ומ"ר: שהרי אתה חייב לו שבועת היסת אף על הגלגולים כמו על הטענה הראשונה וכו' ואם אמר הנתבע על הגלגולין אני נשבע ונפטר ועל הטענה הראשונה השבע וטול הרשות בידו (ראב"ד השגות, רמב"ם טו"ג א יג). בין על הגלגולים בין על עיקר השבועה (מגיד משנה, שם א יב). יכול לומר לו (נתבע לתובע) שבועה דאוריתא אשבע לך והגלגולים תשבע ותטול (טור, ח' שבוע' לד, בשם הרא"ש אכיו). אם רוצה הנתבע לשלם תביעה ראשונה כדי שלא לישבע הגלגולים (פחד יצחק, גלגול שבועה אם רוצה). — ובכלל ידבר שבא ע"י דבר אחר: אם יש לו עליו (המוכר על בעל חובו) שום גלגול דברים לחשוב חוב כנגד חוב (רש"י כתוב' לב:).—ד) יגרם, סבה: וכבר הזהירנו שלא להמית שום אדם בשום גלגול (חו"ה, הבטחון ד). ואחר כן גלגלו בסייג ההוא גלגול להרוחה כדי שלא תחשב השתדלותם בתורה (כוזרי ג נא). שכל הסבות והגלגולים מתגלגלים לפניך (הקד' אור החי' לר"י יעבץ).—°גלגול הדברים, המשכם והשתלשלותם זה מזה:

אבל שוב אל גלגול דבריך והאיך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לבורא הגופות והרוחות וכו' (כוזרי א כח). ונשוב אל גלגול דברינו ונאמר וכו' (קול יהודה, שם א א). ודי בזכרונו פעם אחת דרך גלגול דבריו (שם).—וכמו"כ גלגול הדורות וזה יתבאר מפתיחת התורה בחדוש העולם שבארה באריכות גלגול הדורות ומבחר היחס והמשפחות (נוה שלום לאברהם שלום א ג). — ה) יִשּׁוּם להעתק הנפשות אחרי המות מבע"ח לבע"ח, מאדם לבהמה וכדומה, לפי אמונת ההמון, Seelenwanderung; — (of souls) transmigration (des âmes): בטול מה שהאמינוהו קצת הקדמונים כפי מה שנזכר בספרי הנפש בגלגול הנפשות והוא דעת אמרו בו שהנפש תתגלגל מגוף אל גוף קצתם חשבו אפילו מגוף מין אחד אל גוף מין אחר ואמרו שנפש הסוס עד"מ אפשר שתחול אחר זמן בגוף הכלב וכו' (ידעי' הבדרשי, אגרת התנצלות). רבים תמהים על סברת הגלגול ונראה לי ליישבה ולתת טעם לדבריהם וכו' ודבר הגלגול הכל הוא במעשה האלקימיא משתדלים להעלות הדבר מן הגרוע אל החשוב (ר' יהודה בן הרא"ש, טעם זקנים סו.). שאין שום נשמה נמלטת מגלגול פעמים או שלש וכו' היא חוזרת פעם שנית בגוף (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ט). ואם תעתק נפש האדם או תאצל והוא שיקראוהו בת. מחכמים גלגול (אור ה' לר"ח קרשקש ד ז). שצריך לפשפש במעשיו כדי שלא תפסד הנפש או תענש ומכאן יצא לקצת הכמים דעת הגלגול וכו' אבל אין זה נכון (העקרים ד כט). מימים ראשונים היו סבורים מבני אדם כי יש גלגול לנפשות וכו' אפילו מגוף אדם לגוף בהמה וחיה והפלוסופים האחרונים כלם החזיקוה בשתי ידים (האמונות לרב"ע פלקיירא ז א). אמנם בטול הגלגול אומר אמנם אם היה לאיש הנפש הראוי במזגו המחודשת עם חדוש מזגו ועוד זאת הנפש אשר כבר נפרדה מגשם היה לאיש אחד שתי נפשות וזה הדבר לא ישער בו אחד מעצמו לעולם (אמונה רמה א ז). כי ידע (אונן) בודאי ענין הגלגול ושהבן הילוד אינו זרעו ר"ל בנו כי אם אחיו (ר"י אברבנל, וישב). שגלגול נפש הישראלי אצל המקובלים הוא בחסד האל על ברואיו (שם). ובענין השאלה הג' ששאלת אם אמונת הגלגול הוא דבר הכרחי להאמין בו הכל (רלב"ח, תשו' ח). ולמה לקיתי לא אדע נפשי אם היא חייבת מן הגלגול

הקודם (ר"מ אלשיך, איוב ט כא). כי היה (איוב) משכיל על דבר הגלגול והיה מהרהר בלבו אולי זאת היתה כי נפשו לא מטוהרה היא מהגלגול הראשון (שם יג כה). וחכמי האמת למדונו ענין הגלגולים כי הקטנים הנכרתים באו להכרת קטנים מעת לידתם לסיבות ובחינות שונות (הוא, משלי לא י). סודות הגלגול אני עתיד לגלות בע"ה אם תטיב לפני ואגלה גלגול כל קרוביך ואוהביך (מגיד מישרים לר"י קארו, דברי המגיד, אזהרות וסייגים). ובהקדמה זו יתורצו כמה גמגומים שיש באמונת הגלגול וכו' שכבר ספו תמו כל הגלגולים (רדב"ז, מצודת דוד קכט). אחרי מותו יחזיר לעולם בגלגול בדמותם וצלמם של בהמות (ס' חרדים ז). שוב אין לו תקנה וכו' שלא יבא עוד בגלגול בני אדם עד שילך נע ונד בארץ (עמה"מ, תיק' התשו' א). על ידי נביא כגון האר"י זלה"ה שאמר ברוח הקודש כל הסודות של הגלגולים אחד מהם לא נעדר ממנו (שם, קרית ארבע נה). וכל אלו הגלגולים הם כדי שיקבלו הרשעים עונש הראוי להם (שם, רישא דז"א כט). שגלה מורינו ורבינו וכו' עונשם וגילגולים שלהם בעצים ואבנים ומים (שם מה). ואם יודע בנפשו שהוא משרש קין שהרג את הנפש או שחטא בגלגול אחר או בגלגול זה בחטא כזה לא יהרגם (את הכנים) וכן לא יהרוג שום בעל חי (משנ' חסידים, השכיבה יא א). ואם רואה בחלומו מקומות או בריות שלא ראה מעולם והוא בחלום מכירם וידע שמם לא יתמה על זה או מכל כיוצא בזה כי כל הדברים האלה היו ידועים לו כבר בגלגול שעבר ומפני זה הוא מכירם עתה בחלומו (שם יא יג). מזמן רב ושנים קדמוניות נפל טעות בפי רוב בני עמנו ונטה דעתם להאמין בגלגול הנפש (כבוד אלהים להרופא ר' אברהם בן מיגאש). בגלגול הנפשות וכו' והביא ראיות על בטולו אין צריך לומר מב"ה במין ב"ח אחר או הנפש ב"ח במין האדם או ממין האדם בב"ח אלא אפילו מנפש האדם במין האדם עצמו ואמר כי ענין גלגול הנפשות הוא דבר מזיק באמונה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' ל=לא). והקדוש הזה היה מכיר בבני אדם אם נולד מן הנשמות חדשות או מן הישנות הבאים לאדם דרך הגלגול (יוס' סמברי, סדר החכ' וקור' העת' א 125). והנה מצאתי בספר אחד קדום מיוחס לחכם אחד ושמו צותאסס"ח שאמר בזה הלשון גלגול הנשמות קבלוהו אנשי דורו מאנשי פרס ואנשי פרס מהמצריים ומצריים מהכשדים והכשדים קבלוהו מאברהם (אליהו בן חיים, אגר' תמורות). אמונת גלגול הנפשות לדעתי חדשה ולא ישנה היא באומתנו (ר"י מודינא, ספר בן דוד). אלו הגלגולים שתתגלגל נפש החוטאת וכו' שמתגלגלים בבהמות טמאות ובחיות ועופות טמאים (דרך ישרה, שע' התשובה). הוא (האליל פויא) היה הראשון שהמציא דעת גלגול הנפשות (שבי"ע ג, חינא). וזאת הוא מקור מבוע אמונת גלגול הנפשות אשר נזכיר (שם, הודו).

גֻּלְגֹּלֶת, עי' גֻּלְגֹּלֶת.

*גַּלְגִּילוֹן[1], ש"ז, מ"ר גַּלְגִּילוֹנִים, — אזור קלוע כמו סבכה: כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון[2]) (עדי' ג ד). קלע של ספינה ווילון ושבים של סבכה ומטפחות של ספרים וגלגילון[3]) ורצועות מנעל וסנדל שיש בהן רוחב כגרים (נגע' יא יא).

גַּלְגַּל[4]), ש"ז, בכנ' גַּלְגַּלִּי[5]), גַּלְגַּלֵּי[6]), מ"ר גַּלְגַּלִּים, גַּלְגַּלִּים[6]), — בכלל דבר עגול מתגלגל וסובב, אופן, א) — Rad, roue, wheel אופן שעל הבור להוריד ולהעלות הדלי: עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ הַגַּלְגַּל אל הבור (קהל' יב ו). לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה (מדות ה ד). וממלאין מבור הגולה בגלגל בשבת (ערוב' קד.).—*ואופן של עגלה: המוריד את הגלגלים ואת כלי הבקר בשעת הקדים למים (מכשי' ג ח). —

---

[1]) אין את לזה בשאר הלשונות השמיות, ומשקלו פעפילון. — [2]) כך גרסת כל נוסחא', וכן בפרוש הראב"ד שם הרבה פעמים, וכן ברע"ב. ומפרוש הרמב"ם שם נראה כי לפניו היתה גרסה פתיגילון. והנה אין לעמד על פרושו המדיק של השם הזה לא לפי הענין ולא לפי איזו מלה בשאר לשונות שנוכל לגזר השם שלנו ממנו בברור, וכל מה שאמרו המפרשים וחוקרי הלשון בזה, מן הקדמונים ועד האחרונים, אינו אלא השערות בעולם, והשערותיו החדשות של קרויס כבר דחה לו. Lehw. ולכן, עלינו לקבל השם במשמעה שיחסו לו המפרשים הקדמונים שלנו, שכלם תרגמוהו, אזור. — [3]) כך במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן בתוך הפרוש. ובערוך גלגיליון, ובנוסחא' גלגלון, ובספרא נוסחאות אחרות.

[4]) כן גם בסורית. וגם בערב' יש מלה זו. רק שלא בכל משמעותיו נשתוה עם העברית. — [5]) משקל סנסן סנסניו וכמו מן פת פִּתּוֹ פִּתִּים. — [6]) קריאה הרגילה.

ובמליצה: גלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנא:). — ב) מרכבת מלחמה קלה בעלת אופנים: ובאו עליך (בני אשור) הצן רכב וְגַלְגַּל[1]) ובקהל עמים (יחזק׳ כג כד). מקול פרש וְגַלְגַּל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו (חיל אשור) בשעריך כמבואי עיר מבקעה (שם כו י). אשר חציו (של האויב) שנונים וכל קשתתיו דרכות פרסות סוסיו כצר נחשבו וְגַלְגִּלָּיו כסופה (ישע׳ ה כח). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גַּלְגִּלָּיו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (ירמ׳ מז ג). — וכמו״כ המרכבה בחזיונו של יחזקאל: בא אל בינות לַגַּלְגַּל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש (יחזק׳ י ב). קח אש מבינות לַגַּלְגַּל מבינות לכרבים (שם ו). — ג) קש. גבב [2]) : ורדף כמץ הרים לפני רוח וּכְגַלְגַּל לפני סופה (ישע׳ יז יג). אלהי שיתמו כַגַּלְגַּל כקש לפני רוח (תהל׳ פג יד). — ד) ענן טעון מטר ורעם [3]) : זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו קול רעמך בַּגַּלְגַּל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל׳ עז יח-יט). — ה) *אבן עגלה בבית הבד: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות אבל לא מכר את העכירין ואת הגלגל[4]) ואת הקורה (ב״ב ד ה). — ו) *גלגל העין, כל גוף העין, Augapfel; prunelle; eye-ball: שגלגל עיני (של בכור בהמה) עגול כשל אדם (בכור׳ ו ח). שגלגלי עיני בהמה דומין לגלגלי עיני אדם (תוספתא נדה ד ה). גלגלי אדם עגולין וגלגלי בהמה ארוכין (ירוש׳ שם ג ג). דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים (סנה׳ קח.). אבא שאול אומר קובר מתים הייתי פעם אחת נפתחה מערה תחתי ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חוטמי (נדה כד:). העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם (דא״ז ט). — ז) *כדור השמש, הלבנה: מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (יומא כ:). א״ר בנאה נסתכלתי בשני עקיביו (של אדה״ר) ודומים לשני גלגלי חמה (ב״ב נח.). כשחלה ר״א נכנסו ד׳ זקנים לבקרו וכו׳ נענה ר׳ יהושע ואמר טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה שגלגל חמה בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא (סנה׳ קא.). היה מזריח לו הקב״ה (לקין) גלגל חמה (מד״ר בראש׳ כב). יהושע שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה (שם לו). — ובהתול: ראו פרושים מטבילין גלגל חמה (ירוש׳ חגי׳ ג עט ד). — ח) *העגול השמימי שלפי דעת הקדמונים בו קבועים הכוכבים, ובפרט עגול של שנים עשר המזלות: ת״ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (פסח׳ צד:). והרקיע שלמעלה מראשי החיות אינו גלגל כשאר הגלגלים אלא הוא כסא כבודו (יצירה, ברצלוני 16). תתהלך בצבאך, ואת על ראש מהלכם, גלגל לא ישאך, אף כי הדרי אולם (ר״י הלוי, יה אנה). אם החדש עד סב הלבנה גלגל המזלות, שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות, ואם עד שוב גבה הגלגל התלי כדעת ההכמים, כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים, ואם נסמוך על עת התחברות המאורות, גם הנה שלש מחברות, מחברת בגלגליהם תיכונה, ומחברת כנגד העליון באמונה (ראב״ע, הקד׳ א לפיר׳ על התורה). הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות והם תשעה גלגלים גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב וכו׳ וגלגל תשיעי הוא גלגל החוזר בכל יום מן המזרח למערב והוא המקיף ומסבב את הכל וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם בגלגל אחד ואעפ״י שיש בהן זה למעלה מזה מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר (רמב״ם, יסודי התורה ג א). גלגל התשיעי שהוא מקיף את הכל חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו שהם מכוונים תחתיו והם המזלות (שם ו). צריך אתה לידע שהגלגלים עשרה

וכן בפיוטים. משקל זלזל זלזלים, קשקש קשקשים, וכמו כף כפו. — [1]) גלגל הוא כנראה מרכבה שאין בה אלא הגלגל, אלא מקום מרכב אחד (W. M. Müller Europa und Asien 301). — [2]) ריב״ג ורד״ק, וכן רוב האחרונים. ורש״י יחדה לראשי קצת קוצים. ואמר וז״ל: ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרוים קרדנ״ש בלעז וכשמגיעין ימי החורף נתקים ונשחתים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכתן. ע״כ. וכן בישע׳ יז יג: הוא מפרש של קוצים שקורין קרדינש בלעז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצין מאליהן והרוח מפזרן ואותו הנפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצע וחמש זרועותיו סביב לה. ע״כ. — [3]) בערבית ג׳לג׳לה a) קול הרעם. מג׳לג׳ל b) ענן ריעד וטעון מים. — [4]) ופרשו שם בגמ׳ גלגל חומרתא. —

a) جلجلة b) مُجَلْجَل

זה בתוך זה גלגל הראשון שאנו רואין הוא גלגל הירח שני לו גלגל ככב שלישי לו שלמעלה הימנו גלגל נגה רביעי גלגל חמה חמשי גלגל מאדים ששי גלגל צדק שביעי גלגל שבתאי שמיני גלגל הככבים הקבועים כגון כימה ועש וכסיל גלגל תשיעי הוא שבו שנים עשר מזלות גלגל עשירי הוא גלגל החוזר שמהלך בכולן והוא סובב בכ"ד שעה הילוך שוה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (הוח, פי' על מס' ר"ה, הולא' ברילן). שהחכמים הקדומים היו מיחסים כחות כל הנמצאים לשבע כוכבי לכת ולשבע גלגליהם (מלמד התלמיד', מתן תורה). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בתנועה היומית (רלב"ג, מלחמ' ה ד). גלגל המישור והוא כנגד קו השוה אשר בארץ וכו' מן הגלגל הזה נחלק לשני חלקים שוים בכל מקומות העולם חציו נראה על הארץ וחציו מסתתר תחת הארץ וכו' נמצא הגלגל כלו (גלגל המזלות) נחלק לש"ס חלקים והחמה סובבת ברקיע כנגד גלגל המזלות והיא נוטה מגלגל המישור לפאת צפון ולפאת דרום כ"ד חלקים ותחלק את גלגל המישור לשני חלקים שוים (ר"א בר חייא הנשיא, ס' העבור ב). וכל עגול אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל וכל עגול שאנו זוכרין מדרך הקפתו וסבובו אנו קוראין אותו אופן (שם). העגולות הגדולות החקוקות ברקיע השמים במחשבה הוא שאקרא אותם בכל מקום מהספר הזה גלגל המישור והוא שאחרים קראו אותו גלגל משוה היום (יסו"ע לר"י יזראלי א ד מב). גלגל יוצא מרכז וכו' ומהגלגלים יוצאי מרכז האלה יש שהכוכב הוא תקוע בו כדי לנסוע בו סביב מרכז היוצא ההוא ולהקיף בו את העולם (שם ב א). והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע"י המהלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה וכו' והמסלול הזה הוא שיקראו אותו רבים מחכמי התכונה בשם גלגל היוצא מרכז הואיל ומרכזו וקוטביו הם מרכז הגלגל היוצא וקוטביו (שם ג א). הגלגלים מקיפין זה את זה כגלדי בצלים וכלם מקיפים יסוד האש (מ' אלדבי, ש"א ב ב). הגלגל התשיעי הוא הגדול והעליון שבגלגלים ונקרא שמי השמים וכו' חכמי התכונה קראוהו גלגל היומי לפי שעל פיו יהיה היום והלילה כי הוא מקיף העולם פעם בכל יום (שם ב ג). שכתבו התכוניים שגלגל היומי בכחו הגדול שנתן לו האל יתברך הוא מושך ומכריע את השמנה גלגלים עמו ומסבבין בכל יום את הארץ פעם א' (נחמ' ונעים א טו). הגלגל התשיעי הזה אשר דברנו בו נקרא בפי החכמים גלגל היומי מפני שזה הגלגל מביא היום לעולם שע"י סבובו השמש יעלה על הארץ ויאיר היום (שם יז). —ט) *עגול בחלל האויר שבו לפי דעת הקדמונים מקום כל אחד מארבעה היסודות: והקפת על המים גלגל הרוח וכו' והקפת על הרוח גלגל האש (רשב"ג, כתר מלכות). לשחקים ארקיע, הים גם הארץ נחבאה הפעם, גלגל הרוח מסביב יריע, תחתי הדרי ברק, סתר הרעם, פה גלגל האש (יל"ג, בירח בלילה).— י) *כמו גרגר: בפילפל ובגלגל[1]) מלח (שבת ו ה). פלפל לריח הפה גלגל מלח לדורשיני (גמ' שם סה.). אלו הן עדשים המצריות כל שגלגליהם חדים (ירוש' סוף מעשרות).

גַּלְגַּל[2]), ש"ז, סמי' גַּלְגַּל, — כמו גַּלְגַּל, אופן של עגלת הדישה: לחם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו והמם גַּלְגַּל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (ישע' כח כח).

א ***גִּלְגֵּל**, פ"י,—א) גלל, הניע דבר באופן שיסב סביב עצמו, rollen; rouler; to roll: אמר רב יוסף גילגל (את הביצה בשבת) חייב חטאת (שבת לח:). מגלגלין ביצה על גבי גג רותח ואין מגלגלין ביצה על גבי סיד רותח (שם לט.). — ובבצק, גלגל אותו בידיו לגמר לישתו: נדמעה עיסתה (של האשה) עד שלא גלגלה פטורה ומשגלגלה חייבת (חלה ג ב). הקדישה עיסתה עד שלא גלגלה ופדאתה וכו' הקדישתה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר (שם ג). גלגל עיסה מערב י"ט מפריש ממנה חלתה בי"ט (ביצה ט:). הלש משנתן המים וגילגל נתחייב בחלה (רמב"ם ב"מ פט.).—ובגד וכיוצא בזה, יכרך אותו: אמץ (אברהם) את זרועותיו וגלגל את בגדיו ונתן שתי ארכבותיו עליו (מדר' ויושע א).—ב) בהשאלה, הביא, גרם שיבוא: מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב (תוספתא יוה"כ ה יב). ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב (ערכ' יא:). בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל רחמיך עליהן (פסח' פז.). וקרה להם מקרה כי הלשינו זה את זה והוציאו הרבה כספים לגויים גלגל העון שגרשו את אדונינו וכו' וכל זה גלגל כי פסקו אח"ז כל

---

[1]) גרסת הנוסחאות שלנו במשנה שבגמ'. וגרסת הערוך גרגר, וכן במשנה שבמשניות.

[2]) כמו בִּנְיָן, יִצְהָר, כִּבְשָׁן.

הצדקות (מכתב לנתן עותי, REJ 1893, 213). ואם גזור שיהיה בלי רופא הקב"ה מ ג ל ג ל גלגולים ומביא לו רפואתו (פלא יועץ, ערך רפואה). ג ל ג ל נ ו דברים להכשיל רעינו גמלנו רע למי שהטיב אלינו (כף אחת יט, וידוי). — ג) הטיל חובה על אדם על ידי חובה אחרת: המקיף את חבירו משלש רוחותיו גדר את הראשונה וכו' אם עמד וגדר את הרביעית מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (ב"ב א ג). המקבל שדה מחבירו ליטע הרי זה מקבל עליו עשר בוראות לבית סאה יותר על כן מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (תוספתא ב"מ ט יז). היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה מ ג ל ג ל י ן עליו יציאתו של כותל (שם יא ד). היה בידו (של העני) סלע ונתן הימנו שלש דינרין ולא הספיק ליתן דינר האחרון עד שהעשיר מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (שם ערכ' א ה). — ובשבועות, הטיל שבועה על נטען אף על פי שעל פי הדין אינו חיב בה, ע"י שבועה אחרת שהוא חיב בה עפ"י הדין: נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (שבוע' ז ח). עד כמה מ ג ל ג ל י ן עליו עד כדי שיאמר לו עבדי אתה (ירוש' שם ז לח.). שלא יאמר (מי שנושה בחבירו מנה) אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה ו א ג ל ג ל עליו שבועה ממקום אחר (בבלי שם לא.). לוה הימנו ערב שביעית ולמוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס אין מ ג ל ג ל י ן (שם מח:). לכל מ ג ל ג ל י ן (שבועה) חוץ משכיר שאין מ ג ל ג ל י ן (שם מט.). סוטה שלא ניתנה להתבע בעד אחד מ ג ל ג ל י ן (עליה שבועה) ממון שניתן להתבע בעד אחד אינו דין שמ ג ל ג ל י ן (קדוש' כח.). הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שמ ג ל ג ל י ן עליה את הישן אף פורטני בכל שבועות שבתורה שמ ג ל ג ל י ן עליה את הישן (ספרי, נשא יז). כל מי שנתחייב שבועה בין של תורה בין של דבריהם מ ג ל ג ל עליו המשביע כל מה שירצה מדברים שאם יודה בהן יתחייב ממון (רמב"ם טו"נ א יב). אומרים לנתבע או תן לו כל מה שגלגל עליך מטענות הודאיות או השבע והפטר (שם יג). — ד) בכלל, הטיל חובה על אדם שלא משורת הדין וכדומה: אמר להם (רבן גמליאל) על החדשים אנו בושין אלא שאתם מ ג ל ג ל י ן עלינו את הישנים (כתוב' ח א). לא דייכם כל הברכות הבאות לעולם בשבילנו ואי אתם אומרים לנו בואו וטלו לכם מן הברכות הללו ולא עוד אלא שאתם מ ג ל ג ל י ם עלינו פיסים ווימיות

גולגליות וארנוניות (ירוש' שביע' ז לה:).

— פע', *גִלְגֵל, מְגֻלְגָּל, מְגֻלְגֶּלֶת, — א) בֵּיצָה מְגֻלְגֶּלֶת, שגלגלו אותה ברותחת, ובכלל ביצה חצי שלוקה, weich gesot.Ei;oeuf à la coque;soft boiled egg: ביצה מ ג ו ל ג ל ת[1]) (אינה חבור) עד שיגום ושלוקה עד שירסס (טוקל' ב ו). אמר ר' יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני ר"ע וט' באדם שחל להיות בע"ש היה והביאו לו ביצה מ ג ו ל ג ל ת[2]) וגמעה בלא מלח (ערוב' מא.). חמשה דברים משכחים את הלימוד וכו' והאוכל ביצה מ ג ו ל ג ל ת בלא מלח (הורי' יג:). וגמיעת הביצה המ ג ו ל ג ל ת בריקות נפש (קאנון ג יט ב יב). — ומ"ר: כדי לגמוע ג' ביצים מ ג ו ל ג ל ו ת זו אחר זו (ירוש' סוטה א ב). — ב) עִיסָה מְגֻלְגֶּלֶת[3]), שנלושה כל צרכה: בתלמיד יושב לפני רבו וכו' ונזכר שיש עיסה מ ג ו ל ג ל ת בתוך ביתו ומתיירא שמא תחמיץ (פסח' ז.). — ג) זֵיתִים מְגֻלְגָּלִים, כבושים ונתונים במלח[4]): חבית של זיתים מ ג ו ל ג ל י ם[5]) ב"ש אומרים אינו צריך לנקב (עדי' ד ו). אלו מותרין באכילה וכו' ועלה של חלתית וזתים גלוסקאות המ ג ו ל ג ל י ן[6]) (ע"ז ב ז). — ד) שיש לו צורת גלגל, פחות או יתר עגֹל: מה עדשה זו מ ג ו ל ג ל ת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם (ב"ב טז:). — ה) בכלל, מטולטל, משלך, מונח בלי סדר: כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מ ג ו ל ג ל י ן בארון עד שעמד משה ובקש עליו רחמים (סוטה ז:). — ו) מי שהוא ב ג ל ג ו ל, שבאה נשמתו אחרי מותו אל תוך גוף אחר: ואל יאמר איך אעשה תשובה על העבירה שלא עשיתי מעולם הלוא יקרה לפעמים שהוא מן המ ג ו ל ג ל י ם אשר היו כבר כמה

---

[1]) רה"ג פריש וז"ל: חציו שלוק. ע"כ. והרמב"ם בגוף פי' הערבי וז"ל: ביצה מגולגלת נימברשת. ע"כ, והוא נִמְבְּרִשת בערב' חצי שלוקה, רכה. —[2]) ופרש רש"י וז"ל: צלויה רכה. — [3]) וז"ל הערוך: עיסה שנגמרה לישתה נקראה מגולגלת. — [4]) הערוך: וז"ל פי' זיתים הנמתקין לאכילה נקראים מגולגלים. ע"כ. ומהר"מ לונזאנו במעריך שם: הזיתים הירוקין השלוחין הניתנין במים ומלח הן הנקראין מגולגלים. — [5]) פירוש רמב"ם: וכשזורקין מלח על הזיתים ונותנים אותם בחבית כדי לכבשם ולרכך אותם. ורש"י (יבמ' טו:): דחוקין ועומדין בחבית. — [6]) ופרש"י: שנתחממו ונרפו מחמת שמנן.

---

a) نِمْبِرِشْت

פעמים בזה העולם (הקדמ׳ עמה״מ א). האדם המגולגל אם יעשה כל המצות שבעולם ולא יתקן החטא ההוא שעשה וכו׳ מחויב הוא להתגלגל עד שיתקן מה שהעוה (שם, או״א לה). ודע לך כי אין שום אחד מאלו המגולגלים או שום אדם שנענש בבית דין של מעלה שאין יוצא לפניו כרוז שמכריז עונשו ועונו בכל אותו הגלגול (שם, ריטא דו״א מה). כמה וכמה מגולגלים מתגלגלים כן בכל עת (שם). שהאר״י ז״ל היה מכיר בנשמות מגולגלות בעצים ובאבנים ובהמות ורמש האדמה (ארי נוהם יד). ולידע נשמת אדם אשר בקרבו אם מגולגלת ומבטן מי היתה פעם אחרת לשעבר בעולם (שם כד). מאד יתעצם בכונתו בברכה זו (בברכת האילנות) שהיא לתיקון הנשמות שהם מגולגלות בעצי השדה והעשבים (מורה באצבע ז קלט). כששותה מים ישפוך מעט מים קודם שישתה כדי שלא יזיקוהו המגולגלים (הנהגות אדם ג). והיודעים חכמות הקבלה יכולים להעלות אפילו מדומם לאדם באופן כי על ידי האדם יכולין לתקן כל אלו ואם יפגע אדם המגולגל במי שאינו יכול לתקן כגון המגולגל בב״ח פוגע בע״ח או מגולגל בצומח בת״ח שאינו יודע קבלה יזיק לו מאוד (שם, בסוף הפרק). שועלים אשר יאמינו כי נפשות רוחות ושדים בהם מגולגלים (שבי״ע ג, יפן).

— נִתְפ׳, נִתְגַּלְגֵּל, — א) התנועע בתנועת הגלגל, סביב לעצמו, sich rollen; se rouler; be rolled: כפריץ רחב יאתיו (בני נבל) תחת שאה התגלגלו (איוב ל יד). זרק לתוך ארבע אמות ונתגלגל חוץ לארבע אמות פטור חוץ לארבע אמות ונתגלגל לתוך ארבע אמות חייב (שבת יא ג). נתגלגל (ערובו) חוץ לתחום ונפל עליו גל (ערובי׳ ג ד). היה קורא על האסקופה ונתגלגל הספר מידו (שם י ג). ודחפו (את העזאזל) לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים (יומא ו ו). ושתי שרשרות היו בה אחת שהוא מושך בה ויורד ואחת שהוא אוחז בה מלמעלן בשביל שלא תתגלגל (תמיד ה ה). התורם את הבור ונתנה (את התרומה) במקום שתתגלגל והגיע לבור ולשפכה (תוספתא טבו״י ב יה). האלהים עושה להם (להצדיקים שבחו״ל) מחילות בארץ והם מתגלגלים כנאדות ובאין לא״י (פסיק׳ רבתי א). — ובמשמ׳ *הברה מהירה בפה: נקרא השוא בפתח ואינה נמשכת כדי שתסבול טעם אלא מתגלגלת בפה ודולגת למלה הסמוכה לה (הור׳ סקורא 64). — ב) *נתגלגלה העיסה, גלושת היטב: אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים (חלה ג א). — ג) *נתגלגלה הביצה, נתבשלה חצי בשולה: אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל (שבת ג ג). — ד) *בשבועות: נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מגלגלין עליו את הכל (שבוע׳ ז ח). — ה) בהשאלה, *נתגלגל הדבר, קרה על פי גלגולים רבים, ע״י מקרים מתחלפים: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים (שבת י:). ותכף נתגלגל כי פקרו בכיבוד רבינו ברשעותם (מכת׳ לנתן עזתי, REJ 1893, 213). ועדיין בימים ההם היו (בעלי התוספות האחרונים) בקיאים בכל התלמוד והיו יודעים המצות מתוך התלמוד עד שנתגלגל שנתגרשו בצרפת (אורח׳ לדיק׳, בער התורה). שכל הסיבות והגלגולים מתגלגלים לפניך (הקד׳ ר״י יעבץ אור החיים). — ובמשמע׳ יבא לידו: ואחר שהתגלגל המאמר הזה בדברינו נשלים לבארו וכו׳ (מלמד התלמי׳ עקב). ואחר שהתגלגל פסוק בקרבך קדוש וגומר אומר בו מה שהוא פשוטו אצלי (שם, תכא). — ובמליצה, *נתגלגלו רחמיו, נתקבצו, נתרגשו: נתגלגלו רחמיו של הקב״ה (תדב״א א). מדת הרחמים עלינו התגלגל (פיוט נעי׳ יוה״כ). — *חשבון מתגלגל, ע׳ חשבון. — ו) *פלוני נתגלגל בפלוני, נכנסה נשמתו בגופו של פלוני, בא בגלגול בפלוני: דעת האומרים שתתגלגל הנפש מן האדם הרשע בגוף הכלב ושאר בע״ח בלתי מדברים (ר״י אברבנל, ויקא). שפעמים תתגלגל הנפש החוטאת לא להוסיף השלמות כ״א בעבור שלא זכתה אל שלמות כלל מהכרח החמר (שם). שהנולד בנפש המתגלגלת יאמר עליו שאינו המת מפאת חמרו וגופו שאין חמר הנולד ומזגו כחמר המת ומזגו שוה בשוה (שם). קבלנו כי תרח נתגלגל באיוב כי ע״כ אמר ונחמתי על עפר ואפר וכו׳ (ר״מ אלשיך, איוב לח יט). הבא על זכר יתגלגל בשפן וארנבת הבא על בהמה יתגלגל בעטלף הבא על חיה ועוף יתגלגל בעורב הבא על אשת איש יתגלגל בחמור וכו׳ ולפעמים יתגלגל בעל לשון הרע בכלב ודע שאמרו המקובלים שאף על פי כשמתגלגל בצורות אדם אינו יודע בגלגולו

ראשון מכל מקום כשמתגלגל בצורת חיה או עוף הוא יודע בגלגולו ראשון ומצר ומצטער (ר"א אזקרי, חרדים ז). ואם הרוחות לא תתקיימנה בלי הגויות איך הנפשות תתגלגלנה בכלבים ובגמלים בדגים ובעופות ובחיות (אגר' אחוז לר"י מקנדיה, כס' מלא הפנים). הגלגולים שתתגלגל נפש החוטאת וכו' הבא על אשת אביו יתגלגל בחמור וכ"ז שאמרנו הוא כי לא שב בתשובה שלימה אז יתגלגל באלו הגלגולים האמורים (דרך ישרה, התשובה). אם נתגלגל בפירות או בעשבים ויאכל אותם בלא ברכה יקלקל עוד לאותה הנפש המגולגלת (שם).

ב.*גִּלְגֵּל, פ"ע, — א) סָבַב והתהפך, sich drehen; tourner to turn: מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם (ב"ב יו:). — ב) גִּלְגֵּל בְּ, עם, עסק בו, טפל בו: (שם) הוא אמר אין רחיצה חיי נפש (וכאן) הוא אמר הכביסה חיי נפש אמר ר' מנא אדם מגלגל ברחיצה ואין אדם מגלגל בכביסה (ירוש' שביע' ח לח:). מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (שם מעשרות ב מט ד). ואפילו במדירה (את אשתו) לעולם מגלגלת עמו שלשים יום שמא ימצא פתח לנדרו (שם כתוב' ז לא:). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו"ק כז.). הלוקח עבד מן העכו"ם ולא רצה למול מגלגל עמו עד שנים עשר חדש לא מל חוזר ומוכרו לעכו"ם (יבמו' מח:). עיר אחת היתה בארץ ישראל ולא רצו עבדיה למול וגלגלו עמהם עד שנים עשר חדש וחזרו ומכרום לנכרים (שם). לבעל הבית שהיה לו כרם נתנו לארים וכו' אמר מה אעשה אגלגל בכרם הזה עד שיבא בעל הכרם ויעשה בכרמו מה שירצה (תנחומא ברכה א). אלו מל אברהם בן כ' אולי לא היה יכול להתגייר פחות מל' לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיע לצ"ט שנה (מדר' תהלי' יז). לא גלגל הקב"ה והביא את אברהם וכו' (סד' אליהו רבא כ). לעולם ירחיק אדם עצמו מן הצדקה ויגלגל עצמו בצער כדי שלא יצטרך לבריות (צידה לדרך א ד יא). עד שהגיע ענינם לפני המלך וגלגל עמהם באופן שיבטחו בעצמם (חזות קשה, ר"י ערמאה ה). צריכים בני העיר לגלגל עמו עפ"י מדותיו (פלא יועץ, ערך משפט). לפי דעתו של בן ולפי שניו יגלגל עמו (שם, אות חנוך). — ובדבר אכילה, גלגל עמו בעדשים וכיוצא בזה, אכל אתו, סעד אתו: אמר לו (רבי נחמיה לאורחו) במה אתה סועד אמר לו בבשר שמן ויין ישן רצונך שתגלגל עמי בעדשים גילגל עמו בעדשים ומת (כתוב' סז:). למלך שעשה סעודה שבעה ימים וזימן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו: כבר יצאנו ידי בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או דג או ירק (תנחו' פנחס טו). — ובכלל גלגל עם פלוני, שהה אתו, עסק אתו: בא אחד מהם נשתטח לו וא"ל אדוני המלך אם רצונך גלגל עמי היום מיד הלך עמו והעלהו לעלייתו וזבח לו שור והביא לפניו מיני מטעמים וכו' למחר פגע בו חברו התחיל משתטח לפניו וא"ל אדוני המלך רצונך שתגלגל עמי היום א"ל שמא את מבקש לעשות לי כשם שעשה לי חברך אתמול א"ל אדוני המלך איש עני אני אלא אם רצונך גלגל עמי היום במעט ירק שיש לי באותה שעה הלך לביתו ורחץ לו ידיו ורגליו והביא לפניו מעט ירק (מדר' משלי טו).
— התפ', *הִתְגַּלְגֵּל עם פלוני, עסק בו, טפל בו: באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתים עשרה שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו (כתוב' נ.). אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה (רס"י קהל' ב ג). כבעל הבית המתגלגל עם האורח ביום א' בבשר יום שני בדגים ומתמעט והולך (ספ' החיים למהר"ח מפרלאג ד ה). ועם בירור אמונתו כי ענינו מסור אל גזרות הבורא יתברך ושבחירת הבורא לו היא הבחירה הטובה הוא חייב להתגלגל בסיבות תועלותיו ולבחור הטוב בנראה לו מן הענין (חו"ה, הבטחון ד). ולא (ידענו) באיזו סחורה ובאיזו מעשה מן המעשים העולמיים נצלית כשנתגלגל בהם (שם).

*גַּלְגַּלּוֹן, עי' *גַּלְגִּילוֹן.

*גַּלְגַּלּוּת, ש"נ, — צורת הגלגל: והגרתם (של המים) היא כצורת הקשת כדי שתשאר הארץ כדוריתה וגלגלותה (השמים והעולם לאבן סיני, ר"י כרלין). בענין זוהר ונוגה העין אשר נישג בסתימותו בגלגלותי (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט).

*גַּלְגַּלִּי, ת"ז לנק' גַּלְגַּלִּית, מ"ר גַּלְגַּלִּיִּים, גַּלְגַּלִּיּוֹת, — שיש לו צורת גלגל. דומה לגלגל, שיך לגלגלי: sphärisch; sphérique; spherical כי

התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (מכת׳ ר״מ גילני לר״ד הכבלי, לקוטי קדמ׳, כספת׳ 49). והם מעט מהרבה מחכמות הטבעיות יהאלהיות והמוסריות והגלגליות[1]) (כוזרי ג לט). והגרמים הגלגליים והגרמים היסודיים (שם ה יב). ואחר כן אדבר עמו בערכים ההם הגלגליים והם עד אין תכלית מרוב (שם ה ז). הם סבות ההויה וההפסד אחר הכחות הגלגליות (מלמד התלמידים, כוה). אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית וכו׳ (מו״נ א לד). האם היה שוה הזמן הגלגליי השלם לזמן בלתי שלם (ר״י אברבנאל, כראש׳ א, שאל׳ ט). כי בני האדם יש להם רוחות גלגליות ונפשות מדברת מלאכיות (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב א). ישתבח שמו הממשיך מהמשך השכל הנפש הכוללה הגלגלית בעלת כח ותנועות (שם ג ז). והנפש הכללית הגלגלית היא רוח העולם והסבה בשמירת צורות הגופים והמינים בחמר הוא קיום סבותיהם הגלגליות (רמ״ט פלקיירא במכתב) אם לא שתגיע ההשפעה על הנפש הגלגליר (קרשקש, מו״נ ב 7). ושמו (האמות) כבר כל בטחונם ויחולם בכחות הגלגליות והסירו תקותם מהשגחת הבורא (תגמ׳ הנפ׳ כח:). וכל כוכב מקבל בייחוד שפע ממדרגה מלאכיית מיוחדת שמאותו השפע יחון על החלק שלו וישמרהו באמצעות הכחות הגלגליות והיא שמירה פרטית והשגחה אלהית (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). ואלו שני הדברים (החמר והצורה) היו שרש ומקור לכל הנבראים אשר נבראו בג׳ עולמות שהם עולם הרוחני ועולם הגלגלי ועולם ההפסדי (שם). ונמצא קיומו (של עצם השכל) והתמדתו על פי מציאות מעלת נבדל בעצם מהתמדת הגופים הגלגליים וקיומם (שער השמ׳ לאבן לטי׳ כד). שכיון בו אל החכמה האלהית שהמלאכיית נכללת עמה והגלגלית והטבעית (קול יהודה להכוזרי ב סו).

גַּלְגַּלִּיאֵל, — שם מלאך: גלגליאל שהוא ממונה על גלגל החמה (היכלות, ילינק ס).

גֻּלְגֹּלֶת[2]), ש״נ, כנ׳ גֻּלְגָּלְתּוֹ, מ״ר גֻּלְגְּלוֹת, וגם *גלגליות ככנ׳ גֻּלְגְּלוֹתָם, — א) כלל עצמות הראש שהן כמו בית להמוח, Schädel ; crâne ; skull : וילכו לקברה (את איזבל) ולא מצאו בה כי אם הַגֻּלְגֹּלֶת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). השדרה והגלגולת (אהל׳ א ה). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אב׳ ב ו). נפתחה הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח (חול׳ ג ג). מעשה באחד שחרש וניער את המחרישה ונמצאת גולגלת שלמה דבוקה במחרשה (תוספתא אהיל׳ יח יג). ואחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגולגולת וכו׳ והנשאל בגולגולת עולה כדרכו ועולה בשבת (שם סנהד י ז). — וככנ׳: ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גֻּלְגָּלְתּוֹ (שופט׳ ט נג). ואת גֻּלְגָּלְתּוֹ (של שאול ההרוג) תקעו בית דגון (דהי״א י י). ולא ישיח לפניו (היהודי לפני הגוי) שמא ירוצץ את גולגלתו (תוספתא ע״ז ג 7). מעשה בעין בול אחד שנתהכה גלגלתו וטלה עליו הרופא מטלית של קרוייה וחיה (שם אהיל׳ ב ו). — לַגֻּלְגֹּלֶת, לאיש אחד: לקטו ממנו (מי המן) איש לפי אכלו עמר לַגֻּלְגֹּלֶת מספר נפשתיכם (שמות יו יו). ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר וכו׳ בקע לַגֻּלְגֹּלֶת וכו׳ לכל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה (שם לח כד-כו). ולקחת חמשת שקלים לַגֻּלְגֹּלֶת בשקל הקדש (במד׳ ג מז). — ומ״ר בכנ׳: שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לְגֻלְגְּלֹתָם (במד׳ א ב), ר״ל לפי מספר הגלגלות, האנשים והנשים. תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לְגֻלְגְּלֹתָם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה (שם כ). ויהי מספרם לְגֻלְגְּלֹתָם לגברים שלשים ושמנה אלף (דהי״א כג ג). — ומ״ר *גלגליות במשמ׳ העקרית: ירדה הבאר לתוך המערה והוציאה גולגליות וזרועות ורגלים (תנחו׳ בוב׳, חקת מז). — ב) *מדת המלכות, סכום קצוב שחיב כל אחד ואחד לשלם מס להמדינה[2]). Kopfsteuer ; capitation :

[1]) בגוף הערבי: ואלפלכיה (מהד׳ הרשפלד).

[2]) יחיד במשקלי השמות שבמקרא. בסור׳ גגולתא, בארמ׳ גולגולתא. בערב׳ גֻמְגֻמָה a). וסוברים החכמים כי נגזר השם גלגלת מן גלגל במשמ׳ דבר המתגלגל, מפני צורתה העגולה של הגלגלת. אך קצת יש לפקפק בדבר, שא״כ מהו מקור המלה הערב׳ גמגמה, דיאיל ואין להצרוף גמגם בערב׳ שום דבר ממשמעת גלגול, אם לא שנניח כי זו אינה מלה ערב׳ מקורית אלא שאולה מעבר׳ ונתחלפה למד במם. — [2]) ברומ׳ census capitum, ר״ל מס הגלגלת. ל׳ גולדשמיט במאמרו בהקבץ REJ 34, 202 רצה להוכיח כי הכונה בהשם גלגלת לא היתה להמס census capitum, שהיה כללי לכל שוכני מלכות רומא אלא להמס המיוחד שהטיל אספסיונוס על

a) جُمْجُمَة

אין לך נתפס על חבירו וחייב ליתן לו אלא בארנון ובגולגולת (ירוש' כתוב' יג לה ד). הנהיג רבי בארנונא ובגולגולת ובאנפרות (שם י לד.). אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזימיות ומן הגולגוליות ומן הארנוניות (שם פאה א יה:). יהיו בניך משתעבדין בארבע מלכיות בעולם הזה במסים ובהוניות ובזמיות ובגולגליות (פסיק' דר"כ, נחמו השביעי). שאם ח"ו יתבקש עוד מפי המלך יר"ה והשרים לגבית גלגולת מבני ישראל שלא ישתדלו עוד לשכור מהמלך יר"ה והשרים רק יניחו הדבר על הגלגולת (חדבים גם ישנים, פנק' פוזנא, הסכמ' יריד, ש' שנ"ה). — יוכסף גלגלת[1]) : שאין תלמידי חכמים פטורין ממעשר תבואתה ומכסף גולגלתן אלא כשהצבור נותנים ביחד כך וכך לפטור את כולן והם פוסקים ביניהם אבל אם אמר המלך שיתן כל אחד כסף גולגלתו אין עמי הארץ פורעין בשביל ת"ח (טור מכנים קסג, בשם הרמב"ן).

גלד, ממנו גֶּלֶד, *גָּלַד, גָּלִיד, *הַגְלָדָה.

גֶּלֶד[2]), ש"ז, כנ' גִּלְדִּי, מ"ר גְּלָדִים, סמי' גִּלְדֵי, — א) עור, ובפרט מקמט, קשה, Haut; peau; skin : שק תפרתי עלי גִלְדִּי (איוב יו יה). — ואמר המליץ : עד נברא הגוף ותלבש אותו כבגד, והפיצה חום יקודה בבשר ובגלד, ויחם בשר הילד (הקד' כ"י תריזי, תחכמוני). — וגלדי בצלים, יהקלפות שבבצל : והמשל בזה גלדי הבצלים שהם זה על זה (תגמ' הנפש, פי' כ"ה הקד' א). הגלגלים מקיפין זה את זה כגלדי בצלים (מ' אלדכנ, פ"א כ כ). שכל גלגלי הרקיע הם סמוכים ודבוקים זה בתוך זה כגלדי הבצלים ואין שום מקום פנוי וריקות ביניהם כלל (נחמד ונעים, דוד גנז א כ). — ב) *מה שנתקשה על פני דבר אחד, לפלוף : Kruste, Scharf ; croûte ; crust שחוץ לעין וגלד שחוץ למכה וכו' וגלדי צואה שעל בשרו (מקוא' ט כ). מרחיקין את הנבילות וכו'

היהודים, fiscus judaicus, שהיה שניא מאד ליהודים וכנוהו בהשם גולגולת מפני פחד הרומאים. אך אין זה מכרח. — [1]) בארמ' : ככף גולגלתא (נדר' סו:).
[2]) בערב' גִלד a) עור. בארמ' וכור' גלדא. וכן באשור' גִלְדֻּ.

a) جِلْد

עד מקום שעושה גלד (ירוש' ב"ב ב יג ג). מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו (שבת נ:). מנהגו של עולם מי שהיה לו מכה ונתרפאה מעט והעלתה גלד נותן בה דברים רכים (רה"ג, טהר' ט כ). — ג) *כל דבר דק חופה על דבר אחר : גרדו (את השופר) והעמידו על גלדו (ר"ה כז:). שהוא (הקרח) מגליד גלד דק מלמעלה (רמב"ן שמות יו יד). — ד) *דפנות של כלי : קערה גילדה עב מזורק גילדו דק (מד"ר במדב' יג).

***גָּלַד,** פ"ע, עת' יִגְלַד, — א) נתקשה, נקפא, המים וכדומה, gefrieren ; geler ; to congeal : יחזק הרקיע יקרש הרקיע יגלד הרקיע (ירוש' ברכ' א כ ג). בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים (מד"ר בראש' ד).
— הִפע', *הִגְלִיד, — א) כמו קל, נעשה גליד : מי המאות שהגלידו וחזרו ונימוחו (תוספתא פרה ח ח). לכלובי שמרים וכו' והטיט והבצק שעל ידי הקורדום ושעל ידי המגריפה הרי אלו אין חוצצין הגלידו הרי אלו הוצצין (שם מקוא' ו יח). מקוה שאוב שהגליד טהור (שם טהר' כ ו). הגליד[1]) פי המכה (שם חול' ג יא). אם הגליד פי המכה בידוע שזו נטרפה קודם שחיטה לפיכך אם הגליד פי המכה בידוע שזו נטרפה שלשה ימים קודם שחיטה לא הגליד פי המכה הרי הדבר ספק (רמב"ם, מכירה כ טו). — ויוצא : יעשה שיגלד : ועל הרוב סבת היסורין יהיו או מאש המקדיח או מקרת המגליד השפע ומעכבו (מענר יבק, שפתי לדק ו). — ב) נהדבק כגלד : (הדם) שלפני הכיבוס מגליד שלאחר הכיבוס מקדיר (תוספתא ניד' ו יג). אינו דומה כתם שלאחר הכבוס לכתם שלפני הכבוס שזה מקדיר וזה מגליד (גמ' שם נו:).
— הָפע', הֻגְלַד, *הוּגְלַד, — עלה עליו גֶּלֶד : הוגלד פי המכה בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה (כתוב' עו:). כגון שניקבו בית הכוסות והוגלד פי המכה (שו"ע חו"מ רנג יא). כי כל מעין ונחל נקפא, הוגלדה טפה (מעש' כל' דון ש"ע ארדוטיל, כספ' ד"ח).

***גִּלְדִּי,** ת"ז, לנק' גִלְדִּית, — מטבע הגלד : הליחות הגלדיית והבציית והזכוכיית וכן התונות הקרניית אין העורקים בהם כלל בשום פנים ואמנם

---

[1]) כך גם בגמ' שם נא. וגרסת רגמ"ה ורש"י הוגלד. וכן בגמ' כתוב' עו : הוגלד.

נזונת הליהה הגלדיות בדיות הלהוש הזוכויית (פרקי מכ״ב נ)

גלה[1], ממנו גלה, *גלוי, *התגלות

גלה, גליתי. לנק׳ גלתה, גלת, עת׳ אגלה, יגלה, יגל
צווי גל, גלה, מק׳ גלה, גלות.

א. פ״י, הסיר הדבר המכסה, **entblössen ; découvrir, uncover** : ושמושו בהשאלה, גלה סוד, גלה אזן: ויי׳ גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול לאמר כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן (ש״א ט יה-יו). כי אחקר את אבי וכו׳ אשלח אליך וגליתי את אזניך (שם כ יב). כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (שם כב ח). גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו (שם יז). כי אתה יי׳ צבאות אלהי ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (ש״ב ז כז). ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים (רות ד ד). הנה לו-עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני (ש״א כ ב). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יה-יו). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). כי לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז). גולה סוד הולך רכיל (משלי כ יט). — וכינו׳, עי׳ גלוי.

ב. פ״ע, — א) יצא ונראה, **erscheinen ; apparaître, to appear** : גלה חציר ונראה דשא (משלי כז כה).—ב) יצא ממקומו, מן ארץ מושבו, **auswandern ; émigrer, emigrate** : כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז יא). לכן עתה יגלו בראש גלים (שם ו ז). וגלו עם ארם קירה (שם א ה). וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל (יחזק׳ לט כג). קרחי וגזי על בני תענוגיך וכו׳ כי גלו ממך (מיכה א יו). עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וגלית ממקומך אל מקום אחר (יחזק׳ יב ג). ויגל יהודה מעל אדמתו (ירמ׳ נב כז). רוצח שגלה לעיר מקלטו (מכות ב ח). האב גולה על ידי הבן והבן גולה על ידי האב הכל גולין על ידי ישראל (שם ג). הוי גולה למקום תורה (אבות ד יד). מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצינו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגי׳ יב:). אמרו יהודה שעילה (את המלכות) יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי (שבת לג:). — ובהרחבה, גלה הארץ, ר״ל גלו ממנה יושביה: כי הגלגל גלה יגלה (עמוס ה ה). גלתה יהודה מעני ומרב עבדה (איכה א ג). עד גלות ירושלם (ירמ׳ א ג). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופט׳ יח ל). — *וגלת: בכל מקום שגלה ישראל גלת השכינה עמהם (ירוש׳ תענ׳ א סד:). — ב) בהשאלה לדברים לא בע״ח, במשמע׳ עבר וחלף וכלה: גלה כבוד מישראל (ש״א ד כא). כי אבל עליו עמו וכו׳ על כבודו כי גלה ממנו (הושע י ה). ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ (ישע׳ כד יא). — ואמר המשורר: המון רחמי נכמר כי אזכרה קדם כבודך אשר גלה ונוך אשר חרב (ר״י הלוי, יפה נוף). — ועתיד מקוצר: יגל[1]) יבול ביתו נגרות ביום אפו (איוב כ כח).

— נפע׳, נגלה, נגליתי. נגלינו, עת׳ יגלה, יגל, תגל, צווי הגלו, מקור נגלה, נגלות, הגלות, — א) הסיר מעל עצמו מה שמכסהו, **sichentblössen; se découvrir, to denude one self** : ותאמר (מיכל לדוד) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש״ב ו כ). — ב) הראה את עצמו: כי שם נגלו אליו האלהים (בראש׳ לה ז). כי נגלה יי׳ אל שמואל בשלו (ש״א ג כא). כה אמר יי׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך (שם ב כז). ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל האנשים ונגלינו אליהם (שם יד ח). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע׳ מט ט).—ג) הוסר מעל הדבר מה שמכסהו: ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (שמות כ כו). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסדו (יחזק׳ יג יד). ונגלה ערות זנוניך (שם כג כט). תגל ערותך גם תראה חרפתך (ישע׳ מז ג). יגלו מוסדות תבל (ש״ב כב יו). — וגם על הדבר המכסה, הורם ונגלה מה שתחתיו: ברב עונך נגלו שוליך (ירמ׳ יג כב). — ד) נראה ונודע מה שהיה נסתר עד כה: ושמואל טרם ידע את יי׳ וטרם יגלה אליו דבר יי׳ (ש״א ג ז). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון (הוש׳ ז א). ונגלה כבוד יי׳ וראו כל בשר יחדו כי פי יי׳ דבר (ישע׳ מ ה). מי האמין לשמעתנו וזרוע יי׳ על מי נגלתה (שם נג א). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (איוב לח יז). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (משלי כו כו). — *ונגלית: וממה שיורה הוראה

---

[1]) בערב׳ גלא a) ובארמ׳ גלי כמו בעברית.

a) جلا

---

[1]) ויש סוברים כי זה מן גלל יגל

: ג ל י ת על בטול זה הדעת (רלב"ג, מלחמות ה' ד ג). כי אין חי שישיג עצמותו אלא הוא יתברך עם היות מציאותו נ ג ל י ת מצד מעשיו תכלית ההגלות (העקר ב ל). — נִגְלֶה, דבר נגלה, עי' נִגְלָה. — נִגְלֶה ונסתר, עי' נִגְלָה.

— פע', גִּלָּה, גִּלֵּיתִי, עת' תְּגַלֶּה, יְגַלֶּה, יְגַל, וַיְגַל, תְּגַל צווי גַּל, גַּלֵּי, לְגַלּוֹת. — א) הסיר מעל דבר את הדבר המכסהו, והניחו לא מכסה, entblössen; découvrir to uncover: ובאת וְגִלִּית מרגלתיו ושכבתי (רות ג ד). ותבא (רות) בלט וַתְּגַל מרגלתיו ותשכב (שם ז). והגרתי לגי אבניה ויסדיה אֲגַלֶּה (מיכה א ו). גַּלִּי שוק עברי נהרות (ישע' מז ב). הנני מקבץ את כל מאהביך וכו' וְגִלֵּיתִי ערותך אלהם וראו את כל ערותך (יחזק יו לז). וַתְּגַל את ערותה (שם כג יח). היא (הסוטה) גִּלְּתָה את עצמה לעבירה (סוטה א ז). ושוהד (השכור) ושוגה ורואה את כל העולם כספינה וכו' זהוא אינו יודע ואינו מתבייש ומגלה את עצמו (תנחומא שמיני ז). — וגלה הדרכים, והראה איך ללכת: אמר לו (הקב"ה למשה) טול המטה וכו' ואמור לי (לים) אני שלוחו של יוצר בראשית גלה דרכיך לבני שיעברו בך (מדר' ויושע, ועתה). — ב) הרים והסיר את הדבר המכסה: הנני אליך נאם יי' צבאות וְגִלֵּיתִי שוליך על פניך (נחום ג ה). וַיְגַל את מסך יהודה ותבט (ישע' כב ח). גַּלִּי צמתך חשפי שבל (שם מז ב). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך דבן יוחנן בן זכאי וכו' (סוט' ה ב). גילה חפאים ומצא אבק על גבי כלים (תוספתא פרה ה ב). היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (מהמות) הוא יגלה העפר מעל עיניכם (ירוש' כרכ' ט יג ד). —גלה כנף פלוני, גלה ערות פלוני, עי' כנף, ערוה. — גִּלָּה עין: וַיְגַל יי' את עיני בלעם וירא את מלאך יי' נצב בדרך (במדב כב לא). גַּל עיני ואביטה נפלאות (תהל' קיט יח). — וכבר גנה רמב"ע את המשורר שהשתמש בפעל גם ביחס לאזן ואמר: שֶׁיְּגַל אזן אנוש לו היתה קשבת (כתב אלחריזי, REJ 22, 239). — ג) בהשאלה, הראה הודיע מה שהיה נסתר קדם: סתרי נדחים נודד אל תְּגַלִּי (ישע' יו ג). כי אני חשפתי את עשו גִּלֵּיתִי את מסתריו ונחבה לא יוכל (ירמ' מט י). הולך רכיל מְגַלֶּה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג). ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תְּגַל (שם כה ט). מְגַלֶּה עמקות מני חשך (איוב יב כב). יְגַלּוּ שמים עונו (שם כ כז). התורה ביתי ואתה מגלה אותו (שבת לג:). — וגלוי יְגַל: שמך עוזר וסומך ומושיע ואת אב ליתומים, תשועתך לעמך תקרב וְגַל קצים סתומים וחתומים (סמת"ג, פזמ' לפסח, תמים דעים). — ועם אל, ל, של האיש שמראים לו: אליך גִּלִּיתִי את ריבי (ירמ' יא כ). מי גילה לבני רז זה (שבת פח.). מי הוא זה שגילה סתריו לבני אדם (מגי' ג.). מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים ולא גלה להם על מה כנסם (סופר' א ח). —ועם על, הדבר שמגלים: נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גִלּוּ על עונך (איכה ב יד). פקד עונך בת אדום גִּלָּה על חטאתיך (שם ד כב). — וגלה לְעֵינֵי פלוני: הודיע יי' ישועתו לְעֵינֵי הגוים גִּלָּה צדקתו (תהל' צח ב). — *גִּלָּה משפחות, גלה סודן, שאינן מיוחסות: הריני נזיר אם לא אגלה משפחות יהא נזיר ואל יגלה משפחות (תוספתא נז'ר' א ג). עוד (משפחה) אחרת היתה (שנטמעה) ולא רצו חכמים לגלותה (קדוש' עא.). — מגלה פנים, עי' פָּנִים.

— פֻע', גֻּלָּה גֻּלְּתָה, מְגֻלֶּה, — שֶׁגֻּלּוּ אותו, שאינו מכסה: טובה תוכחת מְגֻלָּה מאהבה מסתרת (משלי כז ה). והצב גֻּלְּתָה[1]) העלתה ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על לבביהן (נחום ב ח). צלוחית שהניחה מגולה ובא ומצאה מכוסה (פרה יא א). הקוסם והמזוג והמגולה ושל שמרים (תוספתא מנח' ט ט). וחררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה (שבת קכג.).

— הפע', הִגְלָה, הֻגְלָה, עת' אַגְלֶה, אֶגֶל, תַּגְלֶה, תֶּגֶל, יַגְלֶה, יֶגֶל, וַיֶּגֶל, וַיַּגְלֵם, מקור הַגְלוֹת, בכנ' הַגְלֹתֵךְ, — עשה, הכריח שיגלה מן הארץ, verbannen; exiler; to banish: כל העם אשר הֶגְלָה נבוכדנאצר מירושלם בבלה (ירמ' כט א). ואת יתר העם הנשארים הֶגְלָה נבוזראדן רב טבחים בבל (שם לט ט). זה העם אשר הֶגְלָה נבוכדראצר (שם נב כח). וְהִגְלָה (נבוכדנאצר) את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל (מ"ב כד יד). וְהִגְלֵיתִי[2]) אתכם מהלאה לדמשק (עמוס ה כז). הגולה אשר הִגְלֵיתִי מירושלם בבלה (ירמ' כט ד). הגוים אשר הִגְלִית ותושב בערי שמרון (מ"ב יז כו). הגוים אשר הִגְלוּ אתם משם (שם לג). אחד מהכהנים אשר הִגְלִיתֶם משם (שם כז). ואת כל יהודה אתן ביד מלך בבל וְהִגְלָם בבלה (ירמ' כ ד). ונעמן ואחיה וגרא הוא הֶגְלָם (דהי"א ח ז). וַיֶּגֶל (מלך אשור) את ישראל אשורה (מ"ב יז ו). וַיֶּגֶל את יהויכין

[1]) המליצה קשה, וי"מ גלתה במשמ' ש"נ, אבל גם זה דחוק. — [2]) חסר בכל הספרים.

בבלה (שם כד יה). ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה (שם יו ט). ויקח (תגלת פלאסר) את עיון ואת אבל וכו' ויגלם אשורה (שם יט כט). ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל מנחת (דהי"א ח ו). אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניה (ירמ' כד א). להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל (שם מג ג). בהגלות יי' את יהודה (דהי"א ה מא). על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום (עמוס א ו). תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך (איכה ד כב). בהגלותי אתם אל הגוים (יחזק' לט כח).—ובהשמטת ה: אשר לא לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את יכוניה (ירמ' כז כ). א"ר יוחנן ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את בתינו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו (גיט נו.). המלכות שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלינו והגליתנו מארצנו (שם נו:).

- הפ', הגלה, הגלתה, הגלת, בינ' מגלים,—שהגלו אותו. verbannt ; éxilé ; exiled: אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). איש יהודי היה בשושן הבירה וכו' אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה (אסת ב ה-ו). גלות ירושלם ויהודה המגלים בבלה (ירמ' מ א). הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (שם יג יט). — ואמר המשורר: ובנות עדינות, הגלו ממדינות, ממטות רעננות, ומנוחות שאננות (ר"י הלוי, יונה נבהלה).

- התפ' התגלה, נתגלה, עת' אתגלה, אתגל, יתגלה, יתגל, ויתגל, מקור התגלה, התגלות, — גלה את עצמו הראה את עצמו: וישת (נח) מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה (בראש' ט כא). אבנים שזועתן הנחרישה אז שהיו מכוסות ונתגלו (בביע' ג ז). חבית שנתגלתה ושתו הימנה עשרה בני אדם (תוספתא תרומ' ז יז). יהא זהיר (פוחה) על עצמו שלא יתגלה (שם מגי' ד כז). שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלה לקרח ואחת נתגלה לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא (פסח קיט.).—*ובהשאלה: זה לוט וכו' שנתגלה קלונו (נזי' כג:). כמה שנים נשנית משנה זו בביהמ"ד ולא נתגלה טעמה עד שבא ר' חנינא וכו' (שבת פג:). ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם (יומא ט:). —ונתגלית במקום נתגלתה, להקל על המבטא: ובעוד שלא נתגלית היבשה נקראת הארץ בשם חשך לחשכתה (ר"י אברבנאל, בראש' א, והאבן כיתה)

בחצות הלילה הוא עת רצון שמתגלית העת רצון של נועם ה' (עמה"מ, קרית ארבע קה). ועל כי הקדושה מתגלית ומתעלית בהתקדש החדש הזה (חדש ניסן) צריך כל אדם להכין עצמו לכך ולהוסיף ביראת ה' (תמה"י, כ"ת ניסן א). — ובמשמע' *גרם לעצמו גלות: ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות (מד"ר בראש' לו).

א. גֻּלָּה[1], ש"נ, מ"ר גֻּלּוֹת, גֻּלֹּת, — כל גוף או כלי בצורה פחות או יתר כדורית, Kugel ; globe, ובפרט, — א) כעין כדור על ראשי העמודים: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גלת הכתרת (מ"א ז מא). — ואמר המשורר: וציצים בראשם (של הפרחים) עליהם לגלות (רמב"ע, תרכים ג). — ב) כעין קערה עגלה: ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה[2]) על ראשה וכו' ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה (זכר' ד ב-ג). ועל גביהם (של הנרות) גולה ועל שפת הגולה שנים זיתים וכו' ויגר (השמן) על פי הצנתרות ואל הגולה ומהגולה אל המוצקות (מנח' בן סרוק, גל). — ובהשאלה, גלת הזהב, קדרת המוח: עד אשר לא ירחק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע (קהל' יב ו).

ב. גֻּלָּה, ש"נ, מ"ר גֻּלּוֹת, גֻּלֹּת, — א) מעין, Quelle, fontaine ; spring: ותאמר (בת כלב) תנה

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים, באשור' גֻּלַּת, כעין זה. בערב' דומה לזה גֻלָּה a) כדור. — [2]) יונתן תרגם פה אגני, מנחם חברה עם גלילי ופרש אופן. ריב"ג פרשה כמו התרגום, קערה, אמר ז"ל: כי בצורת קערה היתה על ראש כל עמוד והיתה הכותרת על הקערה. וכן רד"ק: והוא כלי עגול כמו מזרק. ע"כ. והנה בכל הספרים גלה במפיק ה, וכן נמסר במסורה, וכן ת"י גולתה. ולכן סברו קצת החדשים כי זה כנוי נק' מן ג"ל. ואף כי אפשר שיהיו שני המשקלים כמו חק חקה, סך סכה, אך הקדמונים לא הזכירו אלא משקל הנקבה גלה ולא ג"ל, וכן תרגום השבעים, לא בכנוי. ואמר רד"ק בפרושו: וגלה במפיק ואיננו לנקבה וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ותעלומה יוציא לאור לא גשמה ביום זעם. ע"כ. ובסה"ש פקפק ואמר: או יהיה מין אחר בלא הא הנקבה גול במשקל חוק או יהיה המפיק לתפארת הקריאה כמו ותעלומה וכו', וכן הסכימו רוב החדשים. ורש"י פרש: גולה עגול גדול עגול. וכן שאר הספרים.

a) جلة

לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן לה את גלת עליות ואת גלת תחתיות (יהוש׳ יה יט). לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה (מדות ה ד). — ב) *ברכה מלאכותית תורק מימיה באויר: להבין דרך בנין בית מרובע או מעוגל או לעשות ריחים או לחפור גלות מים או למדוד קרקעות (ר״י ברצלוני, יצירה 65). ובראות הזמן נמשך כעבד לבבות בעבות אהב משכתם, והלך על נתיב מרי כאישיו וגלות תוך בתך לבב כמסתם, ויום דמה ירה חצי יגונים אזי חשתם ואת קשתו דרכתם (רמב״ע, מזכיר עון כעיו הכוגדים, הללמוד). — *ובהשאלה: גם גלות עיניו לה הטו קרנים, כי יפי ותם לא יוכלו יסתרו, וכהתוך אור יום בפני משקע מים, כן התכו לבביהם יחד חברו (יל״ג, אדו״מ כ). מסבה נשו על שפת הברכה ונשים גבול מפרהים לגלות (רמב״ע, תרשיש ג). ראה אדוני גולות המים החמודים. וראה האריות עליהם עומדים, ומפיהם נוזלים מים עולים ויורדים (ר״י חריזי, תחכמוני לד).

ג. *גלה, ש״נ, — כלי מכלי השמוש של החנות. כעין בד של עץ או של מתכת קבועים בו הרבה מסמרים יתלו עליהם הסחורות: גולת[1]) חנווני שכולה מסמרים אפילו כולה של עץ ואחת של מתכת טמאה ושל בעלי בתים אפילו כולה של מתכת ואחת של עץ טהורה וכו׳ שלא נעשית אלא לשמש עם הקרקע (תוספתא כלי׳ ב״מ ב יא).

---

[1]) לא הביא מלה זו הרמב״ם בהלכ׳ כלים, וכמו״כ לא הערוך ולא לוי ולא יסטרוב. וגם המפרשים לא פרשוה. בבאור הגר״א שבש״ס וילנה מועתק תחלת המאמר, אך לא נוסף בו שום פרוש, וכמו״כ לא פרש מלה זו גם הר״ש שהביאה בפרושו למשנה כלים יב ג, ולא בעל זר זהב ומנחת בכורים, שהוא דולג עליה ואינו מזכירה כלל. והנה הרמב״ם נראה שהוא כולל הלכה זו בתוך דבריו בפרק י׳ הלכה א: וכן המסמרות שתוקעין אותם בכותלים לתלות בהם ואם התקינו להיות כלים בפני עצמן מקבל טומאה. ע״כ. ולפי הנראה מהענין, הגולה היה דבר שהיו בו הרבה מסמרים, ושמש לתלות עליו, ונראה שלהחנונים היתה הגולה לא קבועה ומחוברת להכותל, אלא היה החנוני קובע אותה בכל פעם במקום הנצרך, ואלו בעלי הבתים היו קובעים הגולה בכותל או במקום מן המקומות והיתה נשארה קבועה, ולכן ההבדל בין גולת החנוני לגולת בעל הבית, שגולת החנוני שאינה קבועה, היא כלי בפני עצמו. ואולי היתה גולה זו כדורית. אך עתה יש בחנויות הערביות מעל להדלת כעין בד של עץ קבועים בו מסמרים הרבה

*גלוב, ב״ז, — שה״פ מן גלב, כמו גלוף: תור שם המפורש בתווי גלובים[1]), שמה בתוך לפני מאזין מאשנבים (רש״י, סליח׳ לו״ג, אז טרס).

*גלוד[2]), ת״ז, לנק׳ גלודה, מ״ר גלודים, גלודות, — שלקה העור, שנפשט העור מחמת מכה וכדומה. enthäutet ; écorché ; skinned: הגלודה[3]) ר״מ מכשיר וחכמים פוסלין (חול׳ ג ב). לא נחלקו ר׳ מאיר וחכמים על הגלודה שהיא פסולה וכו׳ איזו היא הגלודה כל שהפשיט את העור ולא שייר בה כדי להעלות ארוכה (תוספתא שם ג ז). כל העור כלו מציל בגלודה (גמ׳ שם נה:). בהמה שנפשט העור שעליה כולו בין שנקרע ביד או בחולי ונמצא בשר בלא עור הרי זו טרפה וזו היא שנקראת גלודה (רמב״ם שחי׳ טו ז)

*גלוח, ש״ז, — שה״פ מן גלח: גילוח שיש בו השחתה (מכות כא.). ואין דרך גילוח בכך (רש״י קדוש׳ לה:). ואין בזה משום גילוח (מרדכי, ריש מו״ק). שאמרו הרופאים שהגלוח קשה לחולי זה (פחד יצחק, ערך גלות בחוה״מ). אם יעברו עליו שמנה ימים בלא גלוח באים לו אבעבועות (לקט שכחת, יו״ד כט). בענין גלוח בחוה״מ נטה קו (רי״ד תוליה, בה״ג מער׳ ספ׳ נ). — ובהשאלה, *גלוח מטבעות, קציצת זהב מהמטבע: עוד הוסיף ר״ת בצירוף שאר רבנים וכו׳ חרם שלא יעשה שקרנות ולא גילוח מעות (סוף תשו׳ מהר״מ). מוחזק הוא כגוזל את הרבים ומסכן את ישראל בעסק גלוח מעות בשגם הוא אסור קדמון (ר״י יעבץ, מגלת ספר, 171). החלפנים שקלקלו מעשיהם בשנים הללו וכו׳ העוסקים בגלוח מעות (שם 173).

גלוי, סמי׳ גלוי, לנק׳ גלויה, מ״ר גלוים, גלויות, — א) ש״ז, לפנים אחד משלשת שטרי מקנה הנותנים

---

[1]) עפ״י פרוש רש״י גלב במשמע׳ חתוך ופתוח.

[2]) נגזור מן גלד, ובערב׳ גלד a), פשט העור.—

[3]) רש״י פרש: שניטל עורה או מחמת שחין או מחמת מלאכה. אבל ריב״ג פרש וז״ל: הגלודה וכו׳ שחר עור גבה מהשלג שנפל עליה או מזולתו. ע״כ. והפרחון, שהוא מביא עפ״ר דברי ריב״ג, הביא פרוש זה בקצת שנוי לשון: בהמה שירד עליה ברד בשדה עד שנתקלף עורה. ע״כ. ונראה כי כונתו לפרש גלודה מלשון גליד. וכבר העיר מו״ל הפרחון על חדוש פרוש זה.

a) جلد

לקונה קרקע, Kaufbrief; lettre d'achat; purchase-deed: ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי [1] (ירמ' לב יא). לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (שם יד). — ב) ת"ז, שאינו מכסה, ובהשאלה שאינו נסתר, מה שנראה לעין כל: אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במדב' כד ד). הנסתרות והנגלות לפניך גלויות (מד"ר במדב' כ). — ואמר המשורר: הלנצח תמה, תהי גלוית צמה, בזה ושמה. למזה ושמה (ר"י הלוי, יונה נשאתה). —וכמו תה"פ: להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה (אסתר ג יד). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה (ספרא אחרי קלז). בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה (כתו' קד.). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו (קדוש' ל:). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי (ב"מ נט:). — ובפרט עם ב השימוש, בגלוי, ר"ל בדרך שהוא גלוי וידוע לכל: כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (אבות ד ד). בזמן שבסתר (בישו את האשה) לה שני חלקים ולו חלק אחד ובזמן שבגלוי לו שני חלקים ולה אחד (כתוב' ו א). ועכשיו בגלוי הן רוצחין (תוספתא סוטה יד א). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (גמ' שם ג.). היא (הסוטה) עשתה בסתר המקום פירסמה בגלוי (שם ט.). — ג) *מה שהוא גלוי ונראה: שרה גברתי אין סיתרה כגלויה (מד"ר בראש' מה), ר"ל המעשים שהיא עושה בגלוי. לאה זו אין סתרה כגלויה (שם). אמר הקב"ה לישראל בני כשם שאני תופס אתכם על האונסין כך אני תופס אתכם על הגלויין (ר"י ברצלוני. הלכ' ס"ת 39). — ואמר המשורר: בכל לבי אמת ובכל מאדי אהבתיך ובגלויי וסודי שמך עמי ואיך אלך לבדי (ר"י הלוי, בכל לבי). ויאסף בעולם הנפשים תבואותיו, ויובא במשפט על גלויו ונעלמיו, ושמה

[1] לא נתברר היטב מה היתה מהותו של הגלוי. בעלי התלמוד (ב"ב קס:) אמרו שזהו גט פשוט. רש"י: אשרתא דדינא, הוא קיום השטרות. ר"י קמחי: ספר שכתב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות. — וגם החוקרים החדשים לא עמדו על מהותו ותכניתו.

ישלם לו אלהים פעלותיו (רמב"ע. בשם אל, 282).

*גִּלּוּי, ש"ז, מ"ר גִּלּוּיִים, — בה"פ מן גִּלָּה: שלשה משקין אסורים משום גלוי (תרומ' ח ד), ר"ל שהיה הכלי מגלה. משמרת אסורה משום גלוי וכו' מי תורמוסין אין בהן משום גלוי (תוספתא שם ו יג). יין תוסס כל זמן תוסס אין בו משום גילוי (שם יה). — גִּלּוּי עריות: גלות בא לעולם על עובדי אלילים ועל גלוי עריות (אבות ה ט). ועי' ערוה, עריות. ארבע אמות בגילוי הראש (שבת קיח:). — *גִּלּוּי דַעַת, מה שאדם אומר או עושה למען ידעו מה דעתו בענין פלוני: גלוי דעת בגטין אפילו בעת נתינת הגט לא כלום הוא (מהר"מ אלשיך עח:). במוכר מטלטלין לא מהני גילוי דעתו עד שיתנה (טור ח"מ רז), והשתמשו בו בזמן האחרון בפרט במשמ' מעשה שעושה צבור בפרסום, בתהלוכות וכדומה כדי להראות הסכמתו או לא רצונו על דבר. — גִּלּוּי פָּנִים, עזות וחוצפה: מומר וגילוי פנים הרי זה אינו מבטל רשות (ערוב' סט.). שעמד (גלית) בגילוי פנים לפני הקב"ה (סוטה מב:). — *גִּלּוּי אֹזֶן, הודעה לאדם דבר מהדברים הנסתרים ממנו: ולפעמים ביותר בירור כבר הגיע לאדם הודעה וגילוי אזן ע"י אמצעי הזה (החלום) ממה שעתיד לבוא עליו (דרך ה' לרמח"ל ג א). — *גִּלּוּי נבואה: ומשתדלים באותם הענינים שעל ידיהם נמשך גילוי הנבואה (דרך ה' לרמח"ל ג ד). — *גִּלּוּי אור: שאנו רואים בגילוי אור שפע המדות דחו"ג שבלב (מאמ' יקרים, גביע הכסף ה).

גִּלּוּל [1], ש"ז מ"ר גִּלּוּלִים, גִּלֻּלִים, — שם של גנאי לפסלי האלילים, ובהרחבה גם למקדשיהם, Götzenbilder, idols: כה אמר אדני יי' והאבדתי גלולים והשבתי אלילים מנף (יחזק' ל יג). ויסר (המלך אסא) את כל הגללים אשר עשו אבתיו (מ"א יה יב). ויתעב (אחאב) מאד ללכת אחרי הגללים ככל אשר עשו האמרי (שם כא כו). ויעבדו הגללים אשר אמר יי' להם לא תעשו את הדבר הזה (מ"ב יז יב). ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ

[1] עוד לא נתברר היטב מקור מלה זו. כל הקדמונים אמרו כי נגזרה מן גללים, לזלזול ומאוס, ואמרו בעלי התלמוד: גלולים על שם שהם מגועלים (ספרא קדוש' ז), וכן ריב"ג והבאים אחריו. קצת החדשים חשבו כי מקורו בהשם גֵּלָל במשמע' אבן. ורוב החדשים סוברים כי גלול דומה לגליל, והכונה בו דבר עגול. אבל כל זה אינו מחור.

יהודה ובירושלם בער יאשיהו (שם כג כד).
הַגִּלֻּלִים נשא עיניו (יחזק' יח יב). ואראה והנה כל
תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גִּלּוּלֵי בית ישראל מחקה
על הקיר (שם ח י). את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת
גִּלּוּלֵי מצרים לא עזבו (שם כ ח). והשמדתי את
במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי
גִּלּוּלֵיכֶם (ויקר' כו ל). והפלתי חלליכם לפני גִּלּוּלֵיכֶם
(יחזק' ו ד). וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל
טמאותיכם ומכל גִּלּוּלֵיכֶם אטהר אתכם (שם לו כה).
ויחטא (מנשה) גם את יהודה בְּגִלּוּלָיו (מ"ב כא יא).
איש גִּלּוּלָיו לבו עבדו (יחזק' כ לט). נלכדה בבל
הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גִּלּוּלֶיהָ (ירמ'
נ ב). ותראו את שקוציהם ואת גִּלֻּלֵיהֶם עץ ואבן
(דבר' כט יו). עיניהם הזונות אחרי גִּלּוּלֵיהֶם (יחזק' ו
ט). ואת גִּלּוּלֵיהֶן נאפו (שם כג לז). — ואמר בן סירא:
טובה שפוכה על פה סתום תנופה מצגת לפני גלול
(ב"ס גני' ל יח). מה יערכו לגלולי הגוים אשר
לא יאכלון ולא יריחון (שם יט). — ובמשמ' דבר מאוס
בכלל: ולפי שהיה פחיתות וגלול גדול שאנשים
בעלי שכל יעבדו את בעלי חיים בלתי מדברים (ר"י
אברבנאל, מ"ב יז). והוא ישימנו מכת אוהביו ויזרוק
עלינו מים טהורים לטהרינו מן האדום ללבנינו
לטהרינו מכל גלולינו (מאמ' השכל לראב"ן סוף ב).

גְּלוּלָה, ש"נ, מ"ר גְּלוּלוֹת, — גרגר, כעין כדור קטן
של רפואה, Pille; pillule; pill: ויולשו במי
ברישים או בדבש ועשה מהם גלולות כאפונים
(אסף הרופא 91).

א. גְּלוֹם[1], ש"ז, מ"ר גְּלוֹמִים, — בגד רחב להתעטף בו,
Mantel; manteau; mantle: המה רכליך במכללים
בִּגְלוֹמֵי[2] תכלת ורקמה (יחזק' כז כד). — ובהשאלה,
גְּלוֹמֵי גוש, גוף האדם, האדם: ואביתה תהלה מִגְּלוֹמֵי
גוש מגרי גיא מדלולי פועל מדלי מעש (ר"א קליר,
מוס' יוה"כ, אשר אימתך). שצריך האדם להיות נכסף
אל ה' תמיד הוא שיתענג מעבודת בוראו שזכה להיות
ממשרתיו עושי רצונו שהרי יש לו שרפים וחיות ואופנים
ומלאכים המשמשים לפניו במרום ובחר בגלומי
גוש אין לך תענוג גדול מזה (קדושת לוי, דרוש לפסח).

ב. *גְּלוֹם[1], ש"ז, מ"ר גְּלוֹמִים, — חמר קשה מאד:
מגבילה אחוי דר' אבא בר כהן א"ר הונא בן אבון
גלומי[2] היו (האלמוגים) וכיון שהיו מראים אותם
לשמיר היו כמוג הזה (פסיק' רבתי, אנכי אנכי).

***גְּלוּעַ**, ש"ז, — שם"פ מן גָּלַע: הרי גילועו בידו
(ירוש' יבמ' ח ע ד).

***גְּלוּף**, ש"ז, מ"ר גְּלוּפִים, — שם"פ מן גָּלַף: או לעשות
גילוף חותם (ר' ברכיה הנקדן, הול' דר' גלגן ב).

***גָּלוּף**, ת"ז, לנק' גְּלוּפָה, — פעול ותאר מן גָּלַף,
שגלפו אותו, eingegraben; gravé; engraven:
הציץ ששמו של הקב"ה גלוף עליו (מד"ר במדב'
ב). לא יעשה לו גלופה אבל יעשה לו אטומה
(מכילתא יתרו י).

גָּלוּת, גָּלֻת, ש"נ, מ"ר גָּלֻיוֹת, — א) יציאת אדם מארץ
מושבו באנס והכרח והובלת אדם בגולה, Exil; exile:
ויהי בשלשים ושבע שנים לְגָלוּת יהויכן מלך יהודה
(ירמ' נב לא). בעשרים וחמש שנה לְגָלוּתֵנוּ (יחזק'
מ א). בעשרי בחמשה לחדש לְגָלוּתֵנוּ בא אלי הפליט
מירושלם (שם לג כא). מי שנתחייב גלות מחזירין
אותו למקומו (מכות ב ו). אבטליון אומר חכמים
הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו
למקום מים הרעים (אבות א יא). גלות מכפרת עון
(ברכ' נו.). בעון גילוי עריות וכו' גלות בא לעולם
(שבת לג.). גלינו גלותינו מכפרת עלינו
(תעני' יו.). כל המשכח דבר מתלמודו גורם גלות
לבניו (יומא לח:). חייב בארבעה דברים ופטור
מגלות (ב"ק לב:). — ואמר המשורר: אל חי לך
אתחננה, עזר לבן עזרא תנה, נפשו בגלות נענה,
על רחמיך נשענה (ראב"ע, אל חי). והבט רב תלאותי
ודלותי בגלותי, ואל נא תעלם אזנך לרוחתי
לשועתי (הוה, לך אלי 63). — *ומ"ר: החובל בחייבי
גליות (תוספתא ב"ק ט יה). חייבי גליות בית
דין מחזירין אותן לזכות (שם סנה' ז ג). — ב) בכלל

---

[1]) בארמ' וסורית גלימא. וסוברים כי זו מלה
זרה. יעי' גלם. — [2]) ת"י גוזין (גרסת הערוך גודיזין)
דתיכלא, ור"ל פקעת של צמר תכלת. ריב"ג פרש ברכים
וקשרים של בגדים. אבל רש"י פרש טליתות, וכן רד"ק:
מלבוש שיתכסה ויתעטף האדם בה קורין לו בלעז זקפא
וכן בדברי רז"ל ומיכסי גלימא. ע"כ. וכן דעת רוב
המפרשים החדשים.

[1]) לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו, ועי'
הערה שלקמן. — [2]) כך בקו סימן ר"ת בד"פ, והיא איפוא
מ"ר גלומים, וכן בפרוש ז"א. ותחלת המאמר עפ"י
הגהת יסטרוב והא' מנדלס, (REJ 39,309). והנה
מהענין נראה ברור מה היא הכונה בהמלה גלומים, אך
לא נתברר מקורה. ודחוק הוא לגזרו מן גָּלַם.

הגולים, כלל האנשים שהובאו בגולה, שנמצאים בגולה: על הגלותם גָלוּת שלמה להסגיר לאדום (עמוס א ו). על הסגירם גָלוּת שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים (שם ט). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גָלוּת כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע' כ ד). כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גָלוּת יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים (ירמ' כד ה). ואת כל גָלוּת יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה (שם כח ד). הוא (כרש) יבנה עירי וְגָלוּתִי ישלח (ישע' מה יג). וְגָלֻת ירושלם אשר בספרד (עובד' א כ). — *ומ"ר: מעברין אותה (את השנה) וכו' ומפני הגליות שלא יצאו ממקומן (תוספתא סנה' ב יב). גדול קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ (פסח' פח.). גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות (תענ' ח:). אלו גליות של בבל שדעתן מיושבת עליהן (מנח' קי.). עתידה ירושלם להיותה מתרחבת בכל צדדיה וגליות באות ונינוחות תחתיה (מד"ר שה"ש, לוהלך). עתידות הגליות מגיעות עד טיורוס מונוס ואומרים שירה (שם שה"ש, אתי מלבנון). אמרו חכמים למחר כשיעלו הגליות אף הם יהיו צריכין להביא (קרבן עצים) התקינו להם את יום ט"ו באב (מגי' תענית ה). הנשיא הגדול ראש גליות כל ישראל (כתב הנגידות, גנזי מצרים מט). היתה סבה מן השמים שאסבב בארצות להוכיח גליות ישראל (הקדמ' סמ"ג). ואני דרשתי לגליות ישראל כי המשקרים לגויים וגונבים להם הם בכלל מחללי השם (שם, ל"ת ב). כבר דרשתי לגלות ירושלם אשר בספרד ולשאר הגליות אשר באדום (שם, עשין עד). — ג) *הגולה, מקום הגלות: נחום המדי אומר יום אחד בגליות לפני עידיהן אסור (תוספתא ע"ז א א). וכן בגליות נוהגין אחד מעובר (שם ערכ' א ח). שני ימים טובים של גליות (ביצה ד:), ר"ל שעושים בארצות הגולה. —ואמר המשורר: אקרא בראש הומיות, צאינה בנות גליות. ללקוט מרגליות (ר"י הלוי, אגר' לר"ד נרבוני). — וככה. ישראל בכל מקומות גליותיהם משתדלין שיהיו להם חלונות לצד ירושלם (סמ"ג, מ"ע יט). — ד) *הזמן של הישיבה בגולה ומעמד של אנשים יושבים בגולה: עתה שהאריך הגלות יותר מדאי (סמ"ג, עשין עד). ולא גזר עלינו מלכנו גלות רק אלף שנה וכו' נתארכו ימי גלותנו עוד (ר"א אזכרי, הקד' חרדים). — ה) *גנישות ורדיפות וגזרות רעות, כמו שסובלים היהודים כל זמן נדודיהם בגולה: צאן אבדות בגלות להו' תניה, ותנהלם באליהו, ומשיח (ר"י הלוי, צאן אבדות). נא הקשב שאון קולם בשכרם כי שתה שני גלות ארכים, נא הורד למקנה נהלאים ודכים ולמחניהם אור (הוא, ידך אל). אנחנו עם דלות, וקלות עם סבלות, בגלות תוך גלות, בכל עת מעתיקים (ראב"ע, נדוד הסיר. יט). שבכל יום ויום הגלות מתגברת עלינו וכו' (תוספ' קדוש' מא.). גברה עלי גָלוּת, בחסר כל ודלות, בראתי כרום זלות (זולת שבת ב' אחר פסח, אל אל תי). וראה (רב אשי) שבזמנו כבדה יד האומות על ישראל זה הגלות הולך ומתחזק ולכן היו הישיבות הולכות ודלות ומתמעטות (מ' אלדבי, ש"א ח). כי ארכו לנו הימים בגלותנו ותשש כחנו ושמם לבנו ורפו ידינו (טור, הקדמתו לאו"ח). משום שאנחנו עכשיו בגלות המר הזה וכל יום קללותיו מרובה מיום שלפניו (ספר החיים למהר"ח מפראג ג א). אנחנו עייפי הגלות המר הזה אנו מוצאים מרגוע לנפשינו ביום הקודש (שם ג ו). ומה נדבר ומה נצטדק על זה הגלות המר והארוך (אמרי נועם, סדר מאמרה לר"א גריאני). מסיבת הגלות אשר היו עושין הגוים (שו"ת מוהר"א מזרחי ל). —ומ"ר: שקצרה ידי חכמי ישראל מלעסוק במשנה על פה מרוב דוחק הצרות מטלטול הגליות והשמדות (מ' אלדבי, ש"א לח). אף על פי שבאו גליות וצרות על ישראל האל הרחמן הוא מרחם תמיד עליהם (מנוה"מ, בי ט). — ומ"ר *גָלֻוּתִים ככנ' גָלוּתֶיהָ [1]: עורה לקול צביה נגפה קבורה בחייה נרדפה בורחת מפני אריה נשקפה על גיא הצבועים אובדת בכלאי גָלוּתֶיהָ באה להתודות עונותיה (רמב"ע, בפתי רננות 22). — ו) *חיים של נע ונד ושל סגופים ובזיון שמקבל עליו אדם כדי לכפר בזה על עונו: ואם יחרפהו אדם (את הרוצח) ישתוק ואותם ג' שנים לא ילך בטיולים ובשחוק ובגלותו ישכיב עצמו לפני פתח בה"כ ויעברו עליו כל עוברים ושבים אך לא ידרכוהו (דרך ישרה, התשובה). •

***גָלוּתִי**, ת"ז לנק' גָלוּתִית, — מטבע הגלות. נהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בספרות החדשה.

גלה[2], ממנו גִּלֵּחַ, *גִּלֵּחַ, *גִּלָּחוּת, *גַּלֶּחֶת, תִּגְלַחַת.

---

[1]) כמו שנותים. עי"ש.

[2]) בערב' ג'לח a) כמו גבח בעברית. בארמ' דומה לעברית. ואולי העקר מה שבערב חלק b).

a) جلح b) حلق

גָּלַח, פ"י. קל אינו נהוג.

— פִּעֵ', גִּלַּח, גִּלְּחוֹ, עת' יְגַלַּח, וַיְגַלַּח, יְגַלֵּחַ, גַּלְּחוֹ. — חתך השערות בפרט בתער, rasieren; raser; shave: וְגִלַּח את כל שערו (ויקר' יד ח). וְגִלַּח ראשו ביום טהרתו (במדב' ו ט). וְגִלְּחָה את ראשה (דבר' כא יב). ואת הנתק לא יְגַלֵּח (ויקר' יג לג). ביום השביעי יְגַלַּח את כל שערו וכו' ואת כל שערו יְגַלֵּחַ (שם יד ט). ביום ההוא יְגַלַּח אדני בתער השכירה וכו' את הראש ושער הרגלים (ישע' ז כ). וַיְגַלַּח ויחלף שמלתיו (ברא' מא יד). וַיְגַלַּח את חצי זקנם (ש"ב י ד). וַתְּגַלַּח את שבע מחלפות ראשו (שופט' יז יט). ופאת זקנם לא יְגַלֵּחוּ (ויקר' כא ה). וראשם לא יְגַלֵּחוּ (יחזק' מד כ). וּבְגַלְּחוֹ את ראשו וכו' וְגִלְּחוֹ ושקל את שער ראשו (ש"ב יד כו). ביום השביעי יְגַלְּחֶנּוּ (במדב' ו ט). ויקח חנון את עבדי דויד וַיְגַלְּחֵם (דהי"א יט ד). שנזיר סתם מגלח ליום שלשים ואחד (תוספתא מגי' א ט). יכול גילחו (את הזקן) במספריים יהיה חייב (קדוש' לה:). המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו (ברכ' נז.). העבודה שאגלחך לשמים (נדר' ט:). — ובהשאלה, גִּלַּח מטבע, קצץ הזהב מעט סביב סביב: כסף של בעלי רבית וצרי עין וכו' ומגלח מעות וכיוצא בהן ביד מי שיגעו ירד מנכסיו לכך יזהר אדם מהם (ס' חסידים, הוצ' מק"נ, תתחל"א).

— פֻּעַ', גֻּלַּח, מְגֻלָּח, — שגלחו אותו: ויחל שער ראשו לצמח כאשר גֻּלָּח (שופט' יו כב). אם גֻּלַּחְתִּי וסר ממני כחי (שם יז). שמנים איש מְגֻלְּחֵי זקן וקרעי בגדים (ירמ' מא ה).

— התפ', הִתְגַּלַּח, — גִּלַּח את עצמו, sich rasieren; se raser; shave o.s.: וראה הכהן את הנגע וכו' וְהִתְגַּלָּח (הנגוע) ואת הנתק לא יגלח (ויקר' יג לב-לג). אחר הִתְגַּלְּחוֹ את נזרו (במדב' ו יט). ועשה בו את המגלח כמתגלח וכו' בין שנתגלח הוא ובין שגילחוהו אחרים (תוספתא נזי' ד ד).

°גַּלָּח[1], ש"ז, מ"ר גַּלָּחִים, — כומר קתולי, kathol. Geistlicher; prêtre catholique; cathol. clergyman: וכשטען אחד מגלחיהם בטענותיו אלו אמרתי לו כן וכו' (ר"א הנביא, הטבור ב ה). וכאשר הביאוהו (את פגר ישו) משכוהו ועקרו בו שערות ראשו וע"כ הגלחים עתה יגלחו שערותם באמצע ראשם לזכרון (תולדות ישו). כמו שיש לגלחים בעין לשונות לכאן ולכאן (רש"י שבת קיא:). בלשון אשכנז של איזה אומות הם הגלחים (הוא, סוכה יז). הפינקס פתוחה ומזומנת לכתוב וכו' היא טבלאות של גלחים (מחז' ויטרי 515). הלך אל גלח אחד עצור בעצרה אחת שהיה המזודה שלו ויתודה על חטאותיו (מלך הרטוב, בנת לט, הו"ט ברלינר 1855). הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים והכומרים והגלחים (אגרת ר"י א"ת, דרך טובים). וכבר נהגו הכל להעלות מס קרקעות לגלחים וכומרים (שו"ת רשב"א קסד). על עסק המשומדים שעוברים עליהם ומוציאים הוצאות רבות וגורמין שהגלחים שבעיר רוצין למחות (שם, אלף לא). ומתו כל הגלחים כי בסרגיסא נפלו כל הבתים ובתי תפילתם (יוחס' ו, בנת רפ"ד). גלח אחד היה חיב ליהודי כסף וכו' (ס' חסידים, מק"נ, תתתקס"ב). אם יש פיוט שעשה גלח או כומר לשבח לע"ז וכו' אם בספרי גלחים וכו' (שם, תתתקמ"ח). והיה גלח יושב שם וכו' אם ישאלך הגלח את הרפואה אל תגיד לו מפני כי יעשה הרפואה לגלחים וכו' (שם תתתקס"ח). מעשה היה והביא גוי חלוק וכו' השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים והכומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק (שם, תתר"ט). באותם מעות שנותנים לגלח אינן קרויין תקרובת (התרומה, הלכ' ע"ז קלד). איך קמו עליהם הגלחים והכומרים (אגר' יצחק הצרפתי לקה' אבכנז). שני לוחי פנקס של חנוני כעין של גלחין שיש לוחין הרבה דבוקין וטוחין בשעוה (ר"נ על הרי"ף, שבת לז:). ואדוני האמונה פיפיור והגמונים חכמים גלחים וכימרים (מכת' ריכלין, גרן גרמני 529,9) מעיל שלובשים הגלחים שהולכים לתרפותם (שערי תשו' מהר"מ מרוט' יח). ושם מצאתי עם המשנה ב' עירונים וגלח ההגמון (שו"ת מהר"י קולון קס). בכמה עיירות נוהגים היהודים לשלות דורונות לגלחים ולשילטונים וכו' (שו"ת תרומ' הדשן קלה). ונכנסתי בגוף כהן אחד יהודי ותכף אותו הכהן שלח אחרי הקדישים והגלחים של הישמעאלים וכו' ויצאתי משם (עמה"מ, תיקוני התשו' ג). ושיחות טפלות אשר הגלחים הבטלנים צברום בספריהם חמרים (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה ט.). וחטא יסלח למודים לו כגלח (ר"י פרנכים, צבי מודח 105).

°גַּלָּחוּת ש"נ, — כהונת הַגַּלָּח: וכל ראשי גלחות אשר בעיר פריישא (פריז) והנה ארונימוס הגלח ידע כל תורתנו וכל התלמוד כאשר נודע לכל הגלחות וכו' (וכוח ר' יחיאל, מפריז). אז צוה

[1] על שם הגלחת אשר בקדקדם.

הדוכוס שישימו כובע שורף בראש כל אחד ואחד (מהכומרים) וקמו כל העם להצילם מפני עטרת גלחות אשר להם (שבט יהודה, שמד לח). עד שהרעיש עליהם כל הגלחות ואז נתהדשו הגזירות הגדולות (אגר׳ הלל הסכל לילחק רופא). וכותבי חשבונות בלשון גלחות אין כותבים אות ג׳ במלת גילדין (שו״ת חות יאיר א יד). מה שהפקיעו הפורצים לומר בשם רמב״ן וכו׳ בכתב גלחות טעו וכו׳ כתב גלחות כתב גמור הוא (שו״ת חתם סופר, חו״מ קלה).

***גַּלַּחַת**, ש״נ, — מקום הגלוח: גלח ושייר שתי שערות בגלחתו הראשונה (תוספתא נגע׳ ח ד).

***גַּלִּי**, גַּלִּיִּי, ת״ז, לנק׳ גַּלִּיִּית. מ״ר גַּלִּיִּים, גַּלִּיּוֹת, — בצורת גלי הים: ואחר ראוי שיעיין (הרופא) הדפק ואם יהיה גליי וגדול ויתחדש בו שעול וכו׳ (קאנון ג ט ה). ולפעמים יהיה זה מן הליחה לתנועה גליית נופלת (שם ג א ה ד).

***גָּלִיד**[1], ש״ז, — מים שנקפאו ונגלדו מהקֹר ונהיו גוש, וכיפת הברד והשלג והכפור : Eis ; glace ; ice והגליד (אהל׳ ח ה). השלג והברד והכפור והגליד והמלח (מקוא׳ ז א). שהיה (המן) יורד כגליד על הארץ (מכיל׳ בשלח ד ג). המים כשקפה שם אותו הקיפוי גליד (רה״ג אהל׳ ח ה). מיני כפור וגלידים (ר״י אברבנל בשלח, ענין המן).

****גְּלִידָה**[2], ש״נ, — יקראו בא״י המדברים עברית ממתק עשוי מסכר וביצים ונקפא וקר כגליד.

גִּלָּיוֹן[3], ש״ז, מ״ר גִּלְיֹנִים, גליונים, — א) לוח דק של עץ, מתכת או מחמר אחר לכתב עליו Tafel ; plaque ; tablet : קח לך גִּלָּיוֹן גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישע׳ ח א). — יומ״ר : וקרא באזניהם תנואות קצרו מהם דברינו ועניננו ואף ארכי ספרינו וגליונינו (רמב״ע לר״י הלוי, כתר מעט, או״ב א). בכמה רמזים שונים, אשר בימי חורפי רשמתים לי בהרחבת לשונים, והצעתים על גליונים, למען היותם לי למשמרת ולזכרונים (הריקנטי, הקד דבר

מהמחבר). — ב) מין תכשיט, חלוק דק מאד : הַגִּלְיֹנִים[1] והסדינים והצניפות והרדידים (ישע׳ ג כג). — ואמר המליץ: איה עוטי הגליונים והסדינים, איה לובשי המעילים וקושרי הפתילים (ר״י חריזי, תחכמוני ב). — ג) *בדף כתוב, החֵלֶק, הריק והפנוי מלמעלה ומלמטה, בין פרק לפרק וכו׳ : גליון[2] שבספר שמלמעלן ושמלמטן שבתחלה ושבסוף (ידים ג ד). הגליון שבתחלת הספר וכדי הקיף כולן (תוספתא שם ב יא). הגליונין של מעלה ושל מטה שבין פרשה לפרשה שבין דף לדף (שבת קיו.). שיעור גיליון מלמטה טפח מלמעלה שלש אצבעות ובין דף לדף כמלא ריות רוחב שתי אצבעות וכו׳ ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה (מנח׳ ל.). ותשרטט שיעור ד׳ אצבעות למטה וג׳ למעלה גליון והשאר שהוא י״ז אצבעות לכתיבה (תקו׳ הרמב״ם עד). — ד) *ספר תורת הנוצרים : הגיליונים[3] וספרי מינין (תוספתא שבת יג ה). הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה (גמ׳ שם קיו.). — און גליון, עי׳ און. עון גליון, עי׳ עון. — ה) ״יריעה אחת של עתון וכדומה.

***גִּלְיוֹנָה**, ש״נ, — כמו גִּלָּיוֹן : וכתב (רבנו הקדוש) הכל בכתב אמת על גליונתו את רוב פירוש ומסורת התורה במסורתו (הקדמת הלבוש).

***גַּלְיוּת**, ש״נ, — תכונת דבר דומה לגלי הים : ובהיות הקול סבתו גליות יקרה באויר ויובל אל ההוש (קאנון ג ד ה). המקיף על האויר הנח שישמע הקול

---

[1]) כן בערב׳ ג׳ליד a).

[2]) משקל לְבִיבָה.

[3]) מן גלה. ור״ל דבר מגלה. אך רוב השמות של משקל זה הדגוש הם יותר לדברים מפשטים, כמו בזיון, בטחון, בצרון, כשלון וכו׳. — [1]) ת״י מחזייתא. וכן ולג׳. השבעים חלוק דק מאד. וכן בערב׳ ג׳לוה a). ריב״ג : פרשו בו האזורים ופרשו בו ג״כ החלוקים הדקים. רש״י כמו התרגום : הן המראות. רד״ק : הם החלוקים הדקים וכן בערב׳ אלגלילה (צ״ל אלגלוה) ונקראו כן לפי שנגלה הבשר מתחתיהן מרוב דקותם ויש מפרשים גליונים מראות. ע״כ. ואין ספק כי לפי שאר החפצים המנויים שם יותר נראה שזה מין בגד. והשתמש במשמעה זו ר״י חריזי. — [2]) פרש רה״ג : שלמעלה מן הדף ושלמטה מן הדף שמו גיליון. — [3]) פרידלנדר (der vorchristlichen Jud. Gnosticismus) כפר במשמ׳ זו להשם גליונים, ואמר כי זה פרוש חדש, אך דחה פרופ׳ בכר את דעתו והוכיח כי כך פרש מלה זו ר׳ מאיר באון גליון ור׳ יוחנן בעון גליון (REJ XXXVIII, 40).

---

a) جَلِيد

a) جَلْوَة

בגליות (שם ג ד ג). ואמנם הסוג הרטוב הנה יחשב אחריו הגליות (בדפק) וההתרחבות (שם א כ ג ח).

גָּלִיל[1], לנק' גְּלִילָה, מ"ר גְּלִילִים, גְּלִילוֹת.

א. ת"ז, שמתגולל וסובב, drehbar; tournant; turning : שני צלעים הדלת האחת גְּלִילִים (מ"א ו לד).

ב. ש"ז, מ"ר גְּלִילִים. — א) חלק אחד מוגבל ממדינה, Bezirk; district : דרך הים עבר הירדן גְּלִיל הגוים (ישע' ח כג). — ונהוג הרבה במשמעה זו בספרות : ולבני קהלתו או הגליל שלו (פנקס המדינה דליטא, האסיף תרכ"ד). כי כן קבלנו עלינו בגליל הזה שלא להשיב על שאלת דיני ממונות לבעלי הריב (שו"ת הר"מ פדואה מה). סופר סתם שקלקל ומכר תפילין בתים יקניות בלי פרשיות ונפסל מרב הגליל (שו"ת חתם סופר או"ח ו). היות בגליל פלוני הרב המופלא פלוני רוצה לישב על כסא הרבנות (שם יב). ישוב אחד חוץ לגליל שלו (שם, יו"ד רכ"ז). — ועי' גלילה. — ובכתיבת הארץ *כמו אזור, כ"א משבעה הרצועות על פני כדור הארץ שיושבים עליו בני אדם : ושאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם שהוא חלוש הנפש ודל ההרכבה והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי (תחיזי, הקד' הרמב"ם לזרעים). — ב) דבר עגול ארוך, Walze; cylindre; der : ידיו גְּלִילֵי זהב ממלאים בתרשיש (שה"ש ה יד). אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גְּלִילֵי כסף ועמודי שש (אסת' א ו). — ואמר המשורר : מעטרים מפארים כתבנית גליל זהב בתרשישים ממלא (ר"י הלוי, אהר שמך). — ג) *אדם נע ונד, שאין לו מקום קבוע : אם חוזר בו (ישראל) מוטב ואם לאו אני אעשה אותו גליל[2] בגוים (סנה' לד:). — ד) *כמו גַּלְגַּל, גלגלי השמים : עז ותהלה לאל אבי, שית עזר גלילין (ר"ח שבת, סוף פרק יט). רוץ הגלילים בעזו הרב, פעם גליל עת ופעם יקרב. אלה למזרח ואלה למערב (ראב"ע, מתנות עליונים, קונט' הפיוט' כב). התרוצצו הגלילים, ברוחך יורדים ועולים, ויבאו בני אלים, להתיצב על יי' (הוא, אמונתך). והוא אל אשר יסב גליליו ביום פעם למערב ולמזרח ועליו תשובותיו (הוא, שם אל). — ה) *העגולים הדמיוניים שעל כדור הארץ : והמון העגולות הקטנות החקוקות לשם מב' צידי גלגל המישור המקבילות לו בשטחיהן וגם זו לזו הן שאקרא אותם בכל מקום מהספר גלילים או גלילי המסיבה ואחרים יקראו אותן עגולות הזמן או עגולות המקבילות (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). וכל א' מגלילי המסיבה שמב' צידיו (של גלגל המישור) ניצבים בשטחיהם וכו' כל אופק מהם חותך לגלגל המישור ולכל א' מהגלילים וחולק אותו לב' חצאין (שם יא). וכן משפטה (של השמש) כל הימים שמיום ליום היא ממירה את גלילה עד שהיא נראית לפי זה כמדלגת לה מיום ליום ומקפצת מגליל אחד לגליל שני והעגולים הנזכרים הם הנקראים בפי התוכניים גלילי השמש (נחמ' ונע', דוד גנז קלב). דע מגלילי השמש אין כל אחד ואחד גליל בפני עצמו ליום אחד בלבד רק רוב ראשי הגלילים הם משותפים לשני ימים ויש מן הגלילים המשתתפים בכל מעלה ומעלה וכו' השמש תסובב כל גליל וגליל כל שנה פעמיים (שם קלג). — ובכלל *מסלול : כפי מה שהחמה עולה כדרכה על גלילה כן ועל הסדר ההוא הולכת לה וזורחת על מקומות הישוב (יסו"ע לר"י ישראלי ב טז).

גְּלִילָה, ש"נ, מ"ר גְּלִילוֹת. — כמו גָּלִיל א : ואת הארץ הנשארת כל גְּלִילוֹת הפלשתים (יהוש' יג ב). ויבאו אל גְּלִילוֹת הירדן אשר בארץ כנען (שם כב י). צר וצידון וכל גְּלִילוֹת פלשת (יואל ד ד). — ומצוי בספרות : הארז האדיר יפה ענף וחרש מצל במקומותינו כרוב ממשח הסוכך בגלילותינו (הקד' רמב"ן למלחמ' ה'). כל גלילות הארץ נוהגין עפ"י הרב ר' משה (שו"ת רשב"א קכה). וקצתם ביד חכמי הגליל מהמחבר ההוא אשר לא נתפשטו ביותר הגלילות (הקד' שלבי הקבלה). בית דין הגדול שהחרים דבר אחד על כל אנשי גלילותיו עליהם ועל זרעם יקבלוהו (שו"ת הר"ג גירונדי נג). ולכך נהגו בברצלונ"ה וגלילותיה להשכים באשמורות הבוקר בב"ה באלול (ר"נ על הרי"ף ר"ה ג.). ולפיכך נהגו בגירונ"ה וגלילותיה שלא לקום עד ר"ה (שם). עוד נמצא שנוי במין החטה כי בגלילות קרקשיש נמצא מין אחד שאין זורעין אותו סמוך לקציר וכו' (שער השמים ג ב). בגירוש כללי וחשש גרוש או גרוש פרטי קהלות או גלילות (פנקס ליטה, האסיף, שנת תרכ"ד). ועינינו רואות קבוצי גייסות וכלי מלחמה נאספים בגלילות האלה מערכה לקראת מערכה (מעבר יבק, תפי' על

---

[1]) מן גָּלַל, עי"ש. — [2]) בקצת נוסחאות אעשה לו במקום אותו, ברש"י אותו. ובמקום גליל בערוך גלילא. ופרש הערוך גלילא שיגלה בגוים. פ"א כמו ללים. ורש"י פרש : שמגלגל בחרפה בכל הגוים.

הקהל, שלום עליכם). פה בקהלתינו ובגלילות האלו שכיחים למאוד באילים ששוחטים למאות שיהיה התליע הכבד (שו"ת חתם סופר, יו"ד מד). — ב) בה"פ מן גָּלַל, ובפרט *גלילת ספר התורה: ואחר שגמר הגלילה יהדק סוף המטפחת (רא"ש, סוף פ' בני העיר). למי שזכה בשבת ההיא בגלילה או בהגבהה (ספ' המנה' של ורמייזא, א' אפשטיין). אדם שהיה רגיל בשום מצוה כגון בגלילה או בס"ת שניה (מרדכי ב"ב תקל"ג). והגדול מן אותם שקראו לתורה היה לו דין הגלילה לכבודו אלא שנהגו עכשיו בכל הארצות לקנות הגלילה מי שירצה בדמים כדי לחבב המצוה (הלבוש או"ח קמז א). *ותורת גלילת ספרים שונים (שלטי הגבורים, לבושת העמים ט:). — ג) *במשמ' סבוב: כאשר אנו רואין אותה (את השמש) צומחת בבקר מאופק המזרחי מנקודה ידועה ועושה עגול או גלילה אחת סביב כדור העולם למחר אנו רואין אותה צומחת מנקודה אחרת סמוכה לנקודה הראשונה קרוב למעלה אחת (נחמד ונעים ו קלג).

גְּלִימָה[1]), ש"נ, מ"ר גְּלִימוֹת, — כמו גְּלוֹם, מעיל רחב: ואחד מן החסידים שקבל בגלימתו מאותם העלים והגלימה קלטה מאותו הריח הטוב (תגמ' הנפ' כו:). ולא כאשר יעשו העדים הסכלים המפשיטים גלימות ב"א ונכסיהם וקניינם בזנב גלימתם (ספ' החינוך, תקע"ט). ללבוש בגדים נאים וישימו הצניף הטהור או כובע ישועה על ראשם וגלימתם לצאת לקראת כלה (חמדת הימים ב ה).

***גְּלִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן גלף: קשה גליפת שפתים שהוא שקול כנגד ברייתו של עולם (פסיק' רבתי, אנכי אנכי). גליפת כתב צוה לשבח ולגנאי (סלי' ב ע"ת, בין כסה).

***גַּלִּיצוּר**, ש"ז, — שם מלאך, כנוי לרזיאל המלאך: פגע בו (במשה) גליצור וכו' גליצור עומד ואומר שנה זו חיטין יצליחו ויין יזול (פסיק' רבתי, מתן תורה). אמרו עליו על גליצור שהוא עומד לפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות (מעין חכמה, היכל' ילינק א). אני ראיתי גליצור המכונה רזיאל העומד אחורי הפרגוד ושומע מה שנגזר ומכריז (הגד' שמע, שם ה). ביום הרביעי ברא, זבול וברא גליצור ומיום שחרב ביהמ"ק לא דבר הקב"ה אלא עם גליצור המלאך בלבד ולמה נקרא שמו גליצור מפני שהוא מגלה טעמי תורה (כתב תמים של משה תקו, או"נ ג).

גלל[1]), ממנו גַל, גַלְגַל, *גִלְגֵל, גֻלְגֹלֶת, גִּלּוּל, גָּלִיל, *גְלִילָה, גָּלָל, גְּלָל בִּגְלַל, גַּלָּל, מְגִלָּה.

גֵּלֶל[2]), ש"ז, מ"ר גְּלָלִים, — סמי' גֶּלְלֵי, — גוף שטוח ועגול, של צואה, וכנוי לצואה, Kot; crotte; dung: ועגת שערים תאכלנה והיא בְּגֶלְלֵי צאת האדם תעגנה לעיניהם (יחזק' ד יב). ראה נתתי לך את צפועי הבקר תחת גֶּלְלֵי האדם (שם יח). — וככנ' גֶּללו. גֶּללו: אם יעלה לשמים שיאו (של הרשע) וראשו לעב יגיע כְּגֶלֲלוֹ[3]) לנצח יאבד (איוב כ ו-ז).

א.גָּלָל[4]), ש"ז מ"ר גְּלָלִים, — צואת הבהמות בפרט Mist, Kot; fiente; dung: ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הַגָּלָל עד תמו (מ"א יד י). ושפך דמם כעפר ולחמם כַּגְּלָלִים (צפנ' א יז). ההופך את הגלל ברשות הרבים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב"ק ג ג). חבית שנתרועעה וטפלה בגללים אף על פי שהוא נוטל את הגללים והחרסים נופלים (כלים ג ד). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ (תוספתא שביע' א יב). להשתין מים ולהטיל גללים (שבת קנג:). ראשו (של הפר) לדרום ופניו למערב וכו' שמא ירביץ גללים (יומא לו.). הכנים שורו לחצר בעה"ב שלא ברשות וכו' שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (ב"ק מח.). מה גללים הללו מזוהמין כך הוא מזוהם (מד"ר אסת' ג א). — *וסמי': ראה (ריב"ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים (כתוב' סו:). ראה (ר"א בן הורקנוס) אבן שדימה ונטלה ונתנה לתוך פיו וי"א גללי הבקר היה (אדר"נ ו). שנתחייבו ישראל לאומה שפלה שבעכו"ם ולא באומה שפלה בלבד אלא לגללי בהמתן (שם יז). — ובכלל *כמו

---

[1]) בארמ' גלימא: גלימא שנעשה כגולם (שבת עו.). שפולי גלימא (סנה' קב:).

[1]) משתף גם באשור', ערב', ארמ' וסור' במשמעות קצת מתחלפות.

[2]) בערבית אַלְגְ'לָּה a). — והנה דעת קניג (ב 506), כי הברת אות ג ואחריו ל כפולה פעלה על המבטא שבמקום חירק תחת הגמל אמרו גֶּללו בסגול. — [2]) כך ל בשוא לבד ברוב הספרים, ובקצת ספרים ל בחטף פתח.

[3]) עי' למעלה ערך גֵּלֶל.

a) أَلْجَلَّة

זבל: מפני שעושה אותו (הגורן את הניר) ג ל ל (כ"כ כה.). — *כְּלֵי גְּלָלִים, כלי עשוי מגללים מערב בעפר: כ ל י ג ל ל י ם [1]) כלי אבנים כלי אדמה (כלים י א, אהל' ה ה). בכל הכלים מקדשים אפילו ב כ ל י ג ל ל י ם בכלי אבנים ובכלי אדמה (פרה ה ה).

בִּגְלַל[2]), סמי' גָּלָל, עם ב בִּגְלַל, ככי' בִּגְלָלִי, בִּגְלָלְךָ, -לֵךְ, בִּגְלָלֵךְ, בִּגְלָלוֹ, בִּגְלָלָהּ, בִּגְלָלֵנוּ, בִּגְלַלְכֶם, -כֶן, בִּגְלָלָם, -לָן, — מלת הסבה, מבארת הסבה שגרמה שנעשה דבר פלוני, wegen ; à cause de, pour because of: ויברך יי' את בית המצרי בִּגְלַל יוסף (ברא' לט ה). נתון תתן לו (להעני) ולא ירע לבבך בתתך לו כי בִּגְלַל הדבר הזה יברכך יי' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך (דבר' יה י). כי תועבת יי' כל עשה אלה וּבִגְלַל התועבת האלה יי' אלהיך מוריש אותם מפניך (שם יח יב). ויתן את ישראל בִּגְלַל חטאות ירבעם אשר חטא (מ"א יד יו). וייי' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בִּגְלַל רעת בית ישראל ובית יהודה אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל (ירמ' יא יז). ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ בִּגְלַל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלם (שם יה ד).—וככ': נחשתי ויברכני יי' בִּגְלָלֶךָ (ברא' ל כז). אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בִּגְלָלֵךְ (שם יב יג). גם בי התאנף יי' בִּגְלַלְכֶם לאמר גם אתה לא תבא שם (דבר' א לז). לכן בִּגְלַלְכֶם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (מיכה ג יב). — וגם *בלי ב השמוש: לחם ג ל ל תודה ואין תודה ג ל ל לחם (פסח' יג:). — ואמר הפיטן: דמי שירים יסוד הדרום, וטעון הפשט זכליל למרום. גְּלַל הנתיחה מרבה בדבור, שתיקה יפה ואימת צבור (סליח' ער"ה, תפלה תקח). — ופשט מנהג שמוש זה בספרות: יען ראינו וכו' ג ל ל בן נתנו רשות (פנק' קראקא, ש' שלח). והאשה הזאת בוכה וכו' ג ל ל בן אמרתי אין לך מצוה גדולה מזו וכו' (שו"ת גבעת שאול א). שהפצירה בי האשה אמה של העגונה בדברי בקשה ותחנונים ג ל ל כן פניתי עצמי בכל יום זמן מה לעיין בה מחדש (שם יד). הנה ימי הסתיו יקרבו ויאתיון וירבה ההפסד וכו' ג ל ל כן שחרו פנינו להמציא להם היתר (שו"ת חתם סופר, אה"ע ס). ולהיותי אתמול ביום א' טרוד מאוד בעסקי הצבור כנהוג פה ג ל ל כן אחרתי מלהשיבו (שם. יו"ד שכו). — ובמשמ' ישם: וידרוש ג ל ל להושיעם מזה המצור (תולדה בומברגית, REJ Juillet 1902, 87). ומה ה ג ל ל לדבר הזה קוי ממך לא תכסי את ה ג ל ל מעלי (שם 95).

גָּלַל, פ"י, עב' גַּלֹּתִי, גָּלַלְתִּי, גָּלְלוּ, גֹּלֵל, עת' אָגֹל, יָגֹל, יָגֶל, אֲגַלֵּל, צווי גֹּל, גַּל, גֹּלּוּ, — א) העתיק דבר ממקום למקום באופן שהדבר יתהפך ויסבוב סביב עצמו, walzen ; rouler ; to roll: ונאספו שמה כל העדרים וְגָלְלוּ את האבן מעל פי הבאר (ברא' כט ג). ויגש יעקב וַיָּגֶל [1]) את האבן מעל פי הבאר (שם י). ויאמר יהושע גֹּלּוּ אבנים גדולות אל פי המערה (יהוש' י יח). גֹּלּוּ אלי היום אבן גדולה (ש"א יד לג). כרה שחת בה יפול וְגֹלֵל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). כל זמן ש ג ו ל ל ה (את הצואה) ואינה נפרכת (ברכ' כה.). והנהר ההוא (סמבטיון) ג ו ל ל אבנים וחול בלי מים ברעש גדול (אלדד הדני, שאלי אנשי קירואן מר' צמח גאון). — ובהשאלה, גַּלּוֹתִי החרפה וכדומה מעל, הסירותיה מעל: היום גַּלּוֹתִי חרפת מצרים מעליכם (יהוש' ה ט). גַּל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי (תהל' קיט כב). — והמעשים אל פלוני, שם אותם בידו, ברשותו, תחת מחסהו: גֹּל אל יי' מעשיך ויכנו מחשבתיך (משלי יו ג). כל ראי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש גֹּל [2]) אל יי' יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (תהל' כב ח-ט). — ב) *כרך, קפל דבר ארוך כמו מגִלה: (אם נפל מידו ספר עשוי כמו מגלה) עד שלא הגיע לעשרה טפחים ג ו ל ל ו אצלו (ערוב' י ג). וקורא (הכה"ג לפני העם מתוך הס"ת) אחרי מות ואך בעשור ו ג ו ל ל את התורה ומניחה בחיקו (סוטה ז ז). ואם אינו יודע לקרות (בהספרים שמצא) ג ו ל ל ן אבל לא ילמוד בהן בתחלה (ב"מ ב ח). פותח (את

— [1]) רה"ג: פיר' כלים מצפיעי בקר. וכן הערוך. ורש"י פירש כלי שיש מלשון אבן ג ל ל, וכבר השיגו על זה בעלי התוספות. והרמב"ם אמר ז"ל: יש אומרים שכלי גללין הן כלי השיש והמרמר מאומרו אבן גלל וזה מאמר בטל לפי שהן נכנסין תחת כלי אבנים וכן השהם וכו' ואמנם כלי גללים הן כלים עשוין מרפת בקר והעפר ורבים מהן יעשו אצלנו בארץ מערב.

[2]) בערב' גַ'לַל a), פעלה מן גַ'לָּלֶךְ b) עשה בגללך, למענך.

a) جَلَل b) جَلَلك

[1]) לפי דעת Barth הוא קל מעתיד יִפְעַל הקדום שלא נשאר ממנו בלשון אלא שארית מעט.—[2]) יש מגיהים

הס"ת) ורואה גולל ומברך וחוזר ופותח וקורא (מגי' לב.). הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים (שם). המפקיד ס"ת אצל חביר גוללו כל שנים עשר חדש פותחו וקורא בו (ב"מ כט:). שגוללין נביא ברבים ואין גוללין ספר תורה ברבים (סופרים יא ב). מיד גולל (המפטיר) ספר תורה עד שלשה דפין ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם (שם יד יד). כשגוללין ספר תורה והכתב מכוסה (רש"י סנה' סח.).

— נפע', נָגֹל, *נִגְלַל, — א) נהיה מקפל וכרוך כמו מגלה: ונמקו כל צבא השמים ונגֹלּו כספר השמים (ישע' לד ד). — *ונִגְלַל: מהצלות הפרוסות (לר"ה) מערבין ומטלטלין מזו לזו נגללו נאסרו (שבת קא:). אמר רב אחא בר יעקב ספר עזרא לתחלתו הוא נגלל (ב"ב יד:). אין לו אלא עמוד אחד ונגלל מתחילתו לסופו (רש"י שם). נטל (ר"א) שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשני ספרי תורה שנגללין (סנה' סח.). אמר רבי יהושע בר נחמיה (לוחות הברית) מעשה נסים היו ונגללין היו (מד"ר שה"ש, ידיו גלילי). — ב) נִגַּל, עת' יִגַּל, יִגַּלּוּ המים, יזלו בשפע ועז: וְיִגַּל[1]) כמים משפט וצדקה כנחל איתן (עמוס ה כד). — ג) בהשאלה, ישגרמו ויסבבו אותו: לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (רמב"ם, מתנ' עניים י א). — *ועומד: יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין (ברכ' ז.).

— פע', *גִּלֵּל: א"ל (ר' ינאי להרוכל) איזהו סם של חיים שאתה מוכר וכו' א"ל הבא לי ספר תלים הביאו לו וגיללו והוא מראה לו מה שאמר דוד מי האיש החפץ חיים (תנחומא מצורע ה).

— פֻּע', גֻּלַּל, גֹּלַל, מְגֹלָל, מְגוֹלָל: כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מְגוֹלָלָה[2]) בדמים (ישע' ט ד).

יִגֹּל. אך אולי כך היו המלגלגים מכנים אותו „גֹּל אל יי" בכנוי של לצנות על שם שהיה סומך על ה'. — [1]) כך דעת המדקדקים והמפרשים שהוא נפעל מן גלל. אך אולי הוא קל מן נגל, ובמשמע' נגל a) בערב' שפרושו מים היוצאים ונובעים מהאדמה. ונוזלים ועוברים. — [2]) בקצת ספרים מגֹללה חסר.

a) نجل

— הָפע', הופע', *הוּגְלַל: הוגללו הפרוכת הותרו זכין והמצורעים ליכנס שם (תעני' כא:).

— התפ', הִתְגֹּלֵל, — נעתק ממקום למקום ע"י גלילה. ובהרחבה היה משלך, מונח במקרה פה ושם: ועמשא (אשר הרגהו יואב) מִתְגֹּלֵל בדם בתוך המסלה (ש"ב כ יב). — ואמר בן סירא: כן חובר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (ב"ס גני' יב יד). — ובהשאלה. הִתְגֹּלֵל על פלוני, בא עליו בעלילות דברים: וייראו האנשים (אחי יוסף) כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים לְהִתְגֹּלֵל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו (בראש' מג יח).

גֹּלֶם[1]), ממנו גֹּלֶם, גֹּלֶם, ולפי דעת קצת גלום, *גְּלִימָה

גֹּלֶם[2]), ש"ז, כנ' גָּלְמִי, מ"ר גְּלָמִים, סמי' גָּלְמֵי, — בכלל דבר בלי צורה, שעוד לא נשלמה צורתו, **Ungestaltetes ; masse informe ; shapeless substance**, וכן העבר במעי אמו בתחלתו, קודם שנכרו בו האברים, Embryo: לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ גָּלְמִי ראו עיניך (תהל' קלט יה-יו). רואין שתי זרועותיו (של העובר) כמין שני חוטין של זהורית ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים (ירוש' נדה ג ג ד). שעה ראשונה הוצבר עפרו (של אדם הראשון) שנייה נעשה גולם שלישית נמתחו אבריו (סנהד' לח:). גלימא (נקראת כך משום) שנעשה בו כגולם (שבת עז:). גם כשהיה (דוד) גולם בלי צורה היתה הידיעה האלהית מקפת בו (העקרים ב כה). — ובהרחבה. גוף האדם בכלל, ואמר המשורר: שלום אין בעצמי. מפני חטאתי, ובבשרי וגָלְמִי, אין מתום ממעותי (רמב"ע, בפתי רננות 19). קום ועלה אל הר העברים, וטמון גֹּלֶם בעפרים, בך לעתיד עם כמהים יגידו פועל אלהים (סמא"ל, פיוט' לש"ת, על משה). — ובכלים, *החמר שלא קבל צורה: יגולמי כלי מתכות (עדי' ג ט). גולמי כלי עץ (כלים יב ח). ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב לשבץ ולהקיש בקורנוס (תוספתא כל' ב"מ ב י). כלים ולא גולמין[3]) (ספרי, קנח). וקודם שיחדדנה (את המחט) ויקבנה נקראת אותה החתיכה גולם (ר"ח שבת קכג:). גולם

[1]) עברית לבד. בערב' משמש שרש זה במשמ' חתיכה וכריתה. בסור' במשמ' קושי.
[2]) עברית בלבד. — [3]) בנוסחא' גלומין, אך בילקוט

שנקצצה מן החוט (של ברזל) ועומדת לינקב (רמב"י (שבת נב:). ליטול אחד מן הגולמין של יוצר ולתחוב אגרופו בתוכו ולחקוק נר (תוספ' כילה לב.). — *וככל׳: וכולן (השפופרת, הקרן והקרויה) שמצאן חתוכין ומנוקבין טמאין מצא גולמיהן[1] (ר"ל שלמים כברייתן) טהורין בידוע שאינן כלים (תוספתא כליס ב"מ, סוף ז). פשוטי כלי עץ טהורין וגולמיהן טמאין פשוטי כלי מתכות טמאין וגולמיהן טהורין (סס חול' א כא). — ב) בהשאלה, *אדם שאין לו דעת, שאינו בעל דרך ארץ, Ungebildeter ; homme sans éducation ; inaducated: שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמניין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו וכו׳ וחלופיהן בגולם (אבות ה ז). כהגון מדות ובתפלה שלם, כזקן ורגיל ולא כגולם (סלית׳ שחר׳ יוה"כ, אין מי יקרא). וגולם הוא איש שיש לו מעלות שכליות ומעלות המדות אמנם אינם שלמות ולא הולכות על סדר כראוי אבל יש בהם ערבובים ובלבולים (רמב"ס בפרושו לאבות). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת בריתו להיות צדיק או רשע (רמב"ס, הלכ׳ תשו׳ ה ב). קנאו ליודעים זבזו בלבבכם הגולמים (הוא, אגר׳ לבנו, דרך טובים). כי יפול זה החבור בלא ספק ביד אנשים רעים וכו׳ ולכסיל הגולם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו ויחשבהו מעט התועלת (הוא, על חבורו מו"נ, קוב׳ אגר׳ בוקסטורף). אותם הדברים שעשה הגולם שאינו משגיח בעולם הבא כולם ראו עיניך שעיינת בהם וכו׳ א"ר יצחק אין אדם עושה עבירה אלא מי שהוא גולם ולא אדם (זוהר, מדרש הנעלם, חיי שרה). אף שבאמת בדור הזה אין אחד יכול את חבירו להוכיח אבל האדם מחויב להטריח פן יכול לתקן את הגולם (דרך טוב, יואל שן ב ע).— ג) *בכלל, בלשון המחקר, כמו גוף, גשם, כל דבר מהנמצאים שיש לו שלשה רחקים, Körper ; corps: והוא בורא כל גוף וכל גולם וכל מאורע וכל עסק שבעולם (ר"י ברצלוני, פי׳ יצירה). כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים מהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה וכו׳ (רמב"ס, הלכ׳ יסוה"ת ב ג). ואין גולמים (של הגלגלים) כשאר גילמים (שס). ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים (שס ג י). והאל נותן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו (שס ד ו). לעולם אין אתה רואה גולם בלא צורה או צורה בלא גולם (שס ז). ברא לה (הקב"ה להארץ) ארבע צורות וקבע כל צורה מהן במקצת גלמה עד שנעשית ארבעה גלמים בארבע צורות (מדר׳ הגד׳, שכטר, והארץ היתה). הורדת רוחניות על הצלמים העשויים מגולם ידוע בשעות ידועות (ידעי׳ הבדרשי לרשב"א תיח). עין רואה כי גְלָמים יתחברו איש את אחיו יעזור יתן לו כח (נפתלי ויזל, שיר ברא ספ׳ ראב׳ למודיס א). — ד) *צלם בצורת אדם: ויעש לו המלך גולם זהב ויתנהו בתוכו (יוסיפון ב). — ה) *צלם בצורת אדם מתנועע ועושה מה שמצוים לו בכח שם הקדש ששמו על מצחו: האמת יעידו, אשר אב לבן דר לדר יגידו, כי על פנת הגג בטמון ינוח, גֹּלֶם[1] תבנית אדם לפנים בו רוח (לטריס, גאית בישראל). מגור אריה וגלמו רבות שמענו, כי נפלאות עשה בו רבות ידענו (שס). ומלבד זה נודע בקרב עדת חסידי ארצות פולניא הגולם של בעל שם ואיך רבים מצדיקיהם וקדושיהם בראו להם בקבלה מעשיית ע"י שמות קדושים גולמי אדם לשמשם (רוכין, מעשי תעתועים).

א.גָּלַם, פ"י, עת׳ יִגְלֹם, — א) גלם את הבגד, כפל אותו, קפל וכרך אותו, zusammenwickeln; plier ensemble; to roll together: ויקח אליהו את אדרתו ויגלם ויכה את המים ויחצו הנה והנה (מ"ב ב ח).— ב) *גלם על פלוני בחשבון, הטעהו, שלם לו פחות מהמגיע לו, betrügen ; tromper; cheat: שלא ימשכנו (את עבד העברי שנמכר לנכרי) ויצא יכול יגלום עליו (על הנכרי הקונה) ת"ל וחשב עם קונהו ידקדק עם קונהו (ספרא בהר ו ט, ב"ק קיג:). יכול יגלום החשבון ויטעהו (ערוך, ערך זה).

— נִפע׳, *נִגְלַם, — נתלבש כמו בגלימה: משם והלאה מדור הצדיקים שהם הרוחות וכשנכנסות שם מיד נגלמות מאויר העליון הנושב בגן ומתלבשות בו במלבוש זך וקדוש (סדר ג"ע ב ג, ילינק ג).

— הֻפע׳, *הֻגְלַם, יֻגְלַם, — יֻגְלַם החשבון, יהיה מוטעה, ההפך מן מְדֻקדק: היך לדקדק חשבון לכל דבר, לבל

גולמיהן. — [1]) במהד׳ צוק"מ גלמי

— [1]) אעפ"י שעצם הענין של יצירת גלם נזכר במקורות יותר קדומים (בפי׳ יצירה, מיוחס לרסע"ג, ובשס הגדולים לחיד"א ערך ר׳ אליהו אב"ד דק"ק חלם), מכל מקום השם גלם לדבר זה לא מצאתי בספרים קודם. אבל אין ספק בדבר כי בפי העם היתה מלה זו נהוגה במשמעה זו כבר בימי מהר"ל מפראג, ובודאי עוד קודם.

יְגַלֵּם חשבון וישטף ויעבר (אז ראית, פ' שקלים).

ב. **גָּלַם**, פ"י, — עשה גֹּלֶם, גוף, ופעול גָּלוּם, גְּלוּמָה: אצלות אמן בצרוף זקוקה, בנבכיה זאת בלט פקוקה, גְּלוּמָה עלומה ונקוקה, דבורה על אפן חקוקה (קרוב' לפ' פרה).

— נפע', יִנְגָּלֵם, — נעשה גֹּלֶם, נעשה גוף: כי כאשר נגלמו המים ברצונו וקבלו המדה הראויה להם כך נגלם האויר וקבל צורות האותיות והדברים הנשמעים לאזן הנביא או הקהל השומעים אותו בלי טורח (האמונות לרס"ג ח יב). בריאת השדים שנבראו בע"ש כמאמרם זכרונם לברכה ולפי שקדש עליהם היום ולא נגמרה עשייתם מכל וכל נשארו פורחים באויר ולא נגלמו בגולם גמור ונשארו חסרים (צרור המור, בראש', סוף דבר). ודע כי מפריחת נשמתו של יצחק נגלם האיל שנברא בכח בלבד ע"ש בין השמשות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין ב ח). ולסוף ק"ל שנה כתיב שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הוצרך (שת) להגלם בפועל דרך שיתה בחסד גמור שלא מטבע המחצב (שם ג ד). שמהיוד של שם ס"ג של המלבוש נתקן ונגלם עולם האין סוף ועולם האצילות (עמה"מ, עולם הבריאה ג).

— הִפע', הִגְלִים, — עשאו גלם, במשמ' כסיל ובער: תובעי חפצם שפתם תפתח אל תאלימם, אל יהיו מוכשלים לפניך כבוערים לְהַגְלִימָם (סלית' שחר' יוה"כ, אנא תעא).

— הֻפע', הֻגְלַם, הוּגְלָם, יְגֻלַּם, — כמו נפעל: אשר בעלי אשמה חקרת מקדם, בטרם יְגֻלַּם ויוצר פרצוף אדם (סלי' כ עי"ת). עולם דמות סלם, לא בית וטרקלין, אם בו אנוש מוּגְלָם, לא בו בכן ילין (כנף רעננים, פזמ' לסכות, הכל). כי העולם נברא בדין ומרע"ה בחסד פשוט שלא הוגלם לעצמו זולתי למשיתיתו של עולם שלא יאבד (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין ג ד). גוונים בלתי מוגלמים נובעים מן ההעלם הגמור (עמה"מ, כדור הטה' ה). השברי כלים שרשמו שם רושם של גג"ת נהי"ם מן הכלים הנשברים היה כח בספירות אלו דמלכות דאצילות לעשות בבריאה גג"ת נהי"ם חזקים ומוגלמים (שם, עולם הבריאה ד).

— נִתפ', נִתְגַּלֵּם, — כמו נִגְלַם: היה רצונו שיתגלמו השמים ונגלמו כן הלוחות התגלמו ברצונו ונכתבו בחפצו (האמונות לרס"ג ח יב). וכענין זה היה התפשטות המלאכים והיו מתגלמים באויר לאברהם ויראו בצורת אנשים (אלימה לרמ"ק א א כב). ונתפשט ונתגלם ונתגלה לאברהם מציאותם (של המלאכים) בהתלבשות הרוח בנפש ונפש בגוף (שם). ואחרי שהטאו (עזא ועזאל) נתגלמו כיון שהמלאך הוא ז' ימים בארץ נעשה עב כמו גוף שלנו ואי אפשר לכל עשרה כתות המלאכים להתגלם ולהתעבות כל כך כמו כתות האישים ובני אלהים ואחרי שנתגלמו באופ ששלט בהם יצר הרע וכו' ולא היו עוד במלאכים (עמה"מ, קרית ארבע קט). ואחר שנתפשטו (הספירות) בבינה נתגלמו ונצטיירו ציור יותר נגלה (של"ה, בית נאמן). כי בזמן המגפה מצד הדין הגדול מתגלמים שלוחי הדין שיוכלו לראותם (ראש' חכמה, האהבה ו).

גַּלְמוּד[1], ת"ז, לנק' גַּלְמוּדָה, — נוגה ועצוב ושמם, מצער, מבדידות, וכיוצא בזה, düster; morne mournfull: הנה הלילה ההוא יהי גַלְמוּד אל תבוא רננה בו (איוב ג ז). ואמרת בלבבך (כאשר תראי קבוץ גליות) מי ילד לי את אלה ואני שכולה וְגַלְמוּדָה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם (ישע' מט כא). — וכמו תה"פ: כי עדת חנף גַלְמוּד ואש אכלה אהלי שחד (איוב טו לד). בחסר ובכפן גַלְמוּד הערקים ציה אמש שואה ומשאה (שם ל ג). — והשתמשו במלה זו בקצת מקומות במשמ' *כנוי לאשה נדה: שכן בכרכי הים קורין לנידה גלמודה[2] (סוט' מב.). אם ראית חוסר בא לעולם וכפן וכו' הוי רואה את אשתך כאלו גלמודה (מד"ר בראש' לד). — ופשט השמוש בספרות יותר במשמע' בדידות, einsam; solitaire; loneley: על ידי שאיית גלמוד שיהיו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים (רש"י ישע' כד יב). פתאם קם שאון בין הפרדות הגלמודות ויהי ביניהן שיג ושיח (יל"ג ד, משלים יג). אחרי כן כי זקנתי ושבתי. במקצעת

---

[1]) בערב' ג'למוד a) אבן קשה, ואדם חזק, קשה. וסוברים כי מזה הסתעף מושג העצב והיגון, או הבדידות. — [2]) אין לעמוד על ברור הדבר באיזה מקום מכרכי הים קראו כך. ומי היו קוראים כך, אם יהודים ובלשון עברית, או אולי אחרים וזו מלה זרה. בירוש' (ברכ' ט ג) נאמר: באפריקא קורין לנידה גלמודה. ובמדרש ספרו שר"ל שמע אשה ערביה שקראו אותה ללכת למרחץ ענתה גלמודה אני. אך בלשון ערבית אין מלה זו משמשת במשמעה זו כלל ועקר, גם לא בהשאלה, ולא נזכרת משמעה זו בשום אחד מהמלונים הערבים. ובגמ' שם דרשו מלה זו במדרש מלים המוני: מאי גלמודה גמולה (דה) מבעלה.

---

a) جلمود

רפת גלמודה העמדתי, מבקר עד ערב צמאתי רעבתי (הוא א, מגל כה). לא גלמוד בתבל שלחתי ואַתּ (הוא, האמונה והדעת). עתה בת שוע על דרך חייה גלמודה עומדת אין בא לישועתה (הוא, קולו של יוד ד). ואנכי הולך ערירי גלמוד ובדד על עיי משפת ציון (הוא, אגר׳ א יג). בפעם הזאת ישב גלמוד כי המשגיח יצא לקנות דגים (פרץ בן מגה, גמול ישרים ז).

גלע[1], ממנו גֶּלַע, *גִּלּוּעַ.

גָּלַע, קל אינו נהוג.

— הִתפ׳, הִתְגַּלַּע, — נתלהב, נגתח דמו מכעס, מריב, sich entzünden; s'enflammer; become inflamed: כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יִתְגַּלָּע[2] (משלי כ ג), ר״ל כל אויל יתלהב וירתח ויתקוטט. לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יִתְגַּלָּע[2]) (שם יח א).—והריב בעצמו: פוטר מים ראשית מדון ולפני הִתְגַּלַּע[2]) הריב נטוש (שם יז יד).—ומצוי שמוש פעל זה בספרות במשמעות מתחלפות, במשמעת נתלהב במריבה: שיהיה חכם ונבון ולא יהיה מתגלע ומתאונן (לקוטי קדמ׳, נספח יב).—ובמשמ׳ יהיה פרוץ לעבר גדר הצניעות ולהסתכל במקום מוצנע: וזר לא יתגלע ראות קדש כבלע (רשב״ג, אזהר׳ יוס ב).—וכמו נפעל שלקמן, ביחס למכה: היתה בה מכה אע״פ שהיתה אם יכולה להתגלע ולהוציא דם ונמצא דם על בשרה תולה במכה (רמב״ם, איסו׳ ביאה ט כב). ואפילו נתרפאת (המכה) אם אפשר לה להתגלע ולהוציא דם על ידי חיכוך תולה בה (שו״ע יו״ד קצ יח).—ובמשמ׳ נראה לעיני כל במעמד של בזיון: שמור פיך ממותר המאכל ומשתה היין ואכלת כנפשך שבעך, ואל תתגלע[1]) ואל תתגנה על בלעך (שלמה אלעמי, אזן שומעת). אל תתרומם במהלל פיך פן תפול ולעיני כל תִּתְגַּלַּע (כ״ז, תרגום כ״ס א לא).—יועצם החרפה: קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב (רש״י משלי יז יד).

— נִפע׳, *נִגְלַע, הִגָּלַע, להגלע,—נגלעה המכה, נתחדשה בה דלקת: אם יש בה (בהאשה ברחמה) מכה והיא יכולה להגלע ולהוציא דם הרי זו תולה בה (נדה ח ב). אמר לה (ר״ע להאשה שראתה כתם) שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן וחייתה אמר לה שמא יכולה להגלע ולהוציא דם אמרה לו הן (שם ג).

— פִּע׳, *גִּלַּע,—גִּלַּע בו, לְגַלֵּעַ בדבר, התוכח בדבר עם

---

[1]) בערב׳ גַ׳לַע a) משמש במשמ׳ גלה המוצנע ופרץ גדר הצניעות ודבר נבול פה, וגם גַאלַעַ אלקום b), התוכחו וע״ז בדברים מגונים בעת משחק או שתיה וכיוצא בזה. וכבר העיר על דמיון זה שבין גלע העברי לג׳לע הערבי ר׳ זרחיה מברצלונה וכתב בפרושו למשלי (יז יד) וז״ל: התגלע נגזר מן הערבי שאומר מגאלעה למי שחולק על הדבר ויהיה פירושו כפוטר מים הוא תחלת המריבה. ועי׳ הערה **להפעל.**

[2]) אמר מנחם: ענינו יורה עליו ופתרונו לפני הלבט והתחיב הריב נטוש. ע״כ. והפעל הלבט נרדף עם התחיב, לפי פרושו של מנחם למלה זו. ריב״ג כתרגום ר״י בן תבון: ענינו היריטה. והנה ריב״ג בערך ירט אינו נותן שום פרוש לשרש ירט, רק נושא ונותן בדקדוקו, וכמו״כ בספר ההשגה, ואין בידי גוף הערבי של השרשים של ריב״ג, ולא ידעתי במה תרגם בערב׳ את השרש גלע, אפס יש לשער כי ר״י בן תבון נהג גם כאן כמו בהרבה מקומות שמצא בגוף הערבי מלה דומה למלה עברית, שהעתיק המלה כהויתה ולא תרגמה באחרת, וגם כאן בודאי תרגם ריב״ג את הפעל גלע בהפעל ורט הערבי והעתיקה ר״י בן תבון ביריטה מפני שידע בודאי כי כך היתה דעת ריב״ג שהפעל (ירט הדרך) הוא הוא הפעל ורט הערבי, כמו שתרגם גם רסע״ג ירט בורט בהערבי, וריב״ג פרש א״כ התגלע במשמ׳ התנפל, הטיל א״ע לתוך הדבר, ועי׳ ירט. ויש שפרשו גלע כמו גלה, וביחוד גלוי דבר מבוער (מלבים, משלי יז יד).

[1]) ודומה לזה פסוק בבן סירא בגוף העברי: אכול כאיש נכח ואל תעט פן תגלו (כ״ס גני׳ לד יו), והגהה על הגליון פן תגלע במקום פן תגלו. ושם בפסוק שלאחריו נאמר: חדל... ון... ע... ר... ואל.. ל.... ן.. מאס. והנה בחלק הראשון של הפסוק אין ספק, ויפה שפצוהו החוקרים לפי הנוסח של הולגטה: חדל ראשון בעבור מוסר. ובחלקו השני יש מקום של ספק בהאותיות שאחרי המלה ואל, קודם ואחרי האות ל. יש מי שאמרו כי בגוף הכ״י נכרת רק בבואה של אות ת לפני הלמד ואות ע אחריה, וא״כ צריך לקרוא ואל תלע, ויש מי שראו שם רשומה של ע״ד אות אחת לפני הלמד, כעין אות יוד, ולכן צריך לקרוא תילע, ונוסחת כל הפסוק תהיה: ואל תילע פן תמאס. וכך Smend, ופרש תילע מן ולע׳ a) בערב׳ שיש במשמ׳ לקק כמו כלב. והנה לפי הנוסחה הרומית צריך לקרוא: ואל תרבה לאכול יותר מדי (et nolli nimius esse), ואפשר שבמקום תילע היה כתוב תגלע, והכונה היתה: אל תעבור גבול הנאות באכילה, והוא הוא הפסוק של שלמה אלעמי, והכונה בואל תתגלע היא מה שאמר בחלק הראשון מהפסוק שמור פיך ממותר המאכל וכו׳ והוא כפל הענין במלות שונות, ואולי היתה לו לשלמה אלעמי נוסחה מבן סירא העברי.

---

a) جَلَع b) جَالَعَ القوم

a) ولغ

חברו בדברים גסים או קשים: א"ר ביקשתי ולא מצאתי דברי בן שמוע באנדרוגינוס וחברה עליו חבורה ולמה משום שלא ל ג ל ע[1]) בו או משום שאינו כדיי וכו' היה דרכו ל ג ל ע (אם תאמר) משום שלא ל ג ל ע בו הרי גילועו בידו וכו' מה היה לו ל ג ל ע בו יורש וכו' (ירוש' יבמ', סוף ח). — וגִלֵּע את פלוני, *פרסם את ק ל ו נ ו: פעל שטימת בכורה לעכור, צמיתות צאן קדשים למכור, קלונו (של עמלק) החרט בעט לזכור, ראשית גוים לְגַלֵּע בזכור (קרוב' פ' זכור, אזכיר).

— הִפע' *הִגְלִיעַ, עשה ש י ג ל ע: יוקש למישור וחטא ועון להקליע, יקר לזולל בכל תושיה לְהַגְלִיעַ (סלי' מנח' יוה"כ, אורח לדקה).

*גֶּלַע, ש"ז, — קטטה ש נ ת ג ל ע ה בדברים מגונים וכיוצא בזה: לאיד הכינו צלע, נטוש מדני ג ל ע[2]),

1) בנוסחאותינו שלא לגרוע בו, אך כבר הגיה בעל קרבן העדה כי צ"ל לגלע, כמו שנאמר לקמן בפרוש אין תימר שלא ל ג ל ע וכו', הרי שהיה כתוב למעלה לגלע ולא לגרוע. והנה פרשו המפרשים לגלע זה במשמ' גלה פשוט, ואמר בעל ק"ע וז"ל: וה"פ משום מאי חברו עליו אי משום שלא יגלה לו ר"א דעתו או משום שחשבו שאין ר' כדאי ללמוד תורה מר"א וכו' היה דרכו של ר"א ל ג ל ו ת דין זה וכו' אין תימר משום שלא לגלות הרי כבר גילה ר"א דעתו לענין קדשים וכו' ומה היה לו לגלות עוד באנדרוגינוס וכו'. וכעין זה גם בעל פני משה. אך קשה למה דוקא במקום זה בא הפעל המצוי גלה בצורה זרה זו גלע, ועוד מה טעם לא רצו תלמידי ר"א בן שמוע שלא יגלה רבם שאר הלכות אנדרוגינוס לרבי? וכבר הרגיש יסטרוב בקושיה זו, ולכן פרש הוא גלע לא גלה סתם אלא במשמ' חלק עליו ולגלג עליו וגלה לו ידיעתו. ואף שמכל סגנון ספור המעשה פה וגם בבבלי יבמ' סוף פרק זה לא נראה שהיה לו לרבי לחלוק וללגלג על ר"א בן שמוע, אלא להפך שהצטער שתלמידיו של בן שמוע לא הניחו אותו, את רבי, לשמוע דברי בן שמוע בהלכות אנדרוגינוס, וז"ל התלמוד בבלי שם: א"ר כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולים של בית בוקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד במשנתינו רבי אלעזר אומר אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כזכר. ע"כ, — מ"מ צריך להניח שרבי היה טבעו להתוכח בדברים קשים ולכן עלה על הדעת שמפני זה לא הניחוהו תלמידי ר"א בן שמוע ללמוד לפני רבם, ואמרו אחרי כן: שהיה דרכו (של ר"א) ל ג ל ע, ר"ל שגם דרכו ומדתו היה להתוכח כך ואם כן הרי ג ל ו ע ו בידו. ויפה פרש יסטרוב את הפעל גלע, אעפ"י שלא מטעמו.

2) כך נראה לפי החרוז עם צלע, והמלה מדני היא א"כ מ"ר סמיכות מִדְיָנֵי ולא כמו שנקדו בקצת סדורים מְדָנֵי גֹלַע.

בשר קדש קלע, מעם משול תולע (זולת שבת א' חנוכה, אין צור).

*גִּלְעָד[1]), ש"ז, — מקום גבוה, הר, שמשם מכריזים ומפרסמים דבר למרחקים: הר שגלשתם מתוכו עשיתיו ג ל ע ד לאוה"ע (מד"ר שה"ש, פסוק שגלשו).

*גַּלְעִין[2]), ש"ז, מ"ר גַּלְעִינִים, סמי' גַּלְעִינֵי, — כמו אבן או עצם שיש בפנים של הרבה פֵּרות, כמו זיתים, תמרים, אחונים, וכיוצא בזה, **Kern; noyau; kernel**: קליפי רימון והנץ שלו קליפי אגוזים ו ה ג ל ע י נ י ן (בכיע' ז ג). ג ל ע י נ י אגסין (ירוש' תרומ' יא מז ד). מדורת ג ל ע י נ י ם כל שהן (שם שבת א ד:). ג ל ע י נ י ם לנטיעה שתים (שם ח יא:). במה אכלן ב ג ל ע י נ י ה ן (שם סנה' יב כב ד). שהיו חולצין את ג ל ע י נ י ה ן (שם ע"ז ב מב.).

*גַּלְעִינָה, ש"נ, — גלעין אחד: ג ל ע י נ ה של רוטב (עוקצ' ב ב). ג ל ע י נ ה שמקצתה יוצאה (שם). מפני ש ג ל ע י נ ת ו (של הזית) ממעטתו (ירוש' ברכ' ו י.).

*גַּלְעַן, ש"ז, מ"ר גַּלְעֲנִים, — כמו גלעין: קליפי אגוזים ו ה ג ל ע נ י ם[3]) (בכיע' ז ג).

*גִּלְעֶנָה, ש"נ, בכנ' גִּלְעֶנְתּוֹ, — כמו גלען: זיתים פצועים ותמרים דטובות כל שהוא רוצה למוץ את גִּלְעֶנְתּוֹ[4]) (טבו"י ג ו).

*גלף, ממנו *גִּלֵּף, *גַּלָּף.

*גְּלֹף, ש"ז, — דבר ג ל ו ף, צורה, פסל, **Bild; figure**: אין צור חלף, תבנית כל גְּלֹף, לכושל חיול חולף, למכשל חית שולף (זולת שבת א' חנוכה, אין צור).

א. *גִּלֵּף[5]), פ"י, עת' יְגַלֵּף, — חתך וחרת ופתח באבן וכיוצא בזה לעשות צורה, **eingraben formen; graver**

1) את השם הפרטי גִּלְעָד פרש המקרא במדרש מלים המוני שהוא מרכב מן גל ומן עד ור"ל הגל הזה עד ביני ובינך (בראש' לא מח), והשתמשו בעלי המדרש במלה זו במשמ' מקום שממנו מפרסם דבר לזכרון וכיוצא בזה, ועי' הערה לערך ג.גלש.

2) כמו גרעין, עי"ש.

3) כך במדב"מ, וכך במשנ' מנק' כ"י פרמה: וְהַגַּלְעֲנִים, וכן בהלכ' גדול' מהד' הלד' תרמ"ג.

4) כך במשנה מנק' כ"י פרמה, ובנוסח' גרעינתו. וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם.

5) החליטו רוב חוקרי הלשון שפעל זה נסתעף מן המלה היונית γλύφω, אעפי"כ כבר העיר J. Löw

former ; engrave, shape: עיקר מטרון לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מטרון (מד"ר כרא"ש מח). — יועשה צלם: גוי בנואש מלהגאל, גוזר אם אין לאיש גואל, גַּלַּף מישפה תבנית הגואל, גש כאח לצרה לצחצח הגאל (קרוב' לפורים, את אסתר). — יגלף את הכבד, עשה בו חתוכים לנחש וקסם: כחי ללבי יעלוף, כחרבו צרי ישלוף, כבדו עלי יגלוף[1]), כסופו בגנב לחלוף (שלמה ב"ר יוסף, קנן פיוט', כ"י המכורג).

— פֻּע' *גֻּלַּף: עם שהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום והאיר הקב"ה את עיניו וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו מסרגין בו א"ל למי הוא זה א"ל זה שער מזרחי של ביהמ"ק (פסיק' דר"כ, עניה סוערה).

ב.*גָּלַף, פ"י, — כמו קלף, קלף קלפה דקה מעל העור, מעל הגויל, abschälen ; peler ; to peel of: ספר שנפסק או שנקד ראשי פסוקים אל יקרא בו גלפו[2]) או שעירב אותיותיו אל יקרא בו (מס' ספר תורה ג 7).

א.גלש[3]), ממנו א. גָּלַשׁ.

א.גָּלַשׁ[4]), פ"ע, — הלך קצת קודם עלות השחר, כשהכסיפו פני רקיע: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שֶׁגָּלְשׁוּ[5]) מהר גלעד (שה"ש ד א). הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני שערך כעדר העזים שֶׁגָּלְשׁוּ מן הגלעד (שם ו ה). — יולב"א: הריקים שביך חביבים עלי כיעקב ובניו שגלשו[1]) לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם (רש"י שה"ש ד א).

ב.גלש, ממנו *גֶּלֶשׁ, ב.*גָּלַשׁ.

*גֶּלֶשׁ[2]), ש"ז, מ"ר גְּלָשִׁים, — מים רותחים, שעולים ויורדים בתוך הקדרה ועושים כמו אבעבועות גדולות או גלים קטנים, ומשמיעים קול ברתיחתם, עלייתם וירידתם, siedendes Wasser ; eau bouillante ; boilling water: המעיסה קמח שעל גבי מי גלשים[3]), החליטה מי גלשים שעל גבי קמח (פסח' לז:).

בהערותיו לקרוים בערך גלף, כי מציאות השרש גלב גם באשור' נתן מקום לפקפק בזרותו של השרש גלף, זרגלים לדבר שהוא שרש שמי טהור. בסור' כמו בעברית.

[1]) לפי מה שנאמר ביחזק' (כא כו): כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד.

[2]) כך הגרסה במס' ס"ת מז' מסכתות קטנ' ירוש' הוצ' ר' קירכ'. ובמס' סופרים ג ז הגרסה גורפו, והגהות מיימונ' (הלכ' ס"ת י) הביא הלכה זו וכתב שגלעו במקום שגלפו או שגרפו. והרי"ט בדברי חמודות על הלכ' ספר תורה להרא"ש סי' עג, כתב: ופירוש שתיהן (ר"ל של גורפו ושל גלפו) לא אדע. ע"כ, והגיה גרעו, ר"ל מחק קצת מהאות. אך הכנוי גלפו מוסב כנראה על הספר ולא על האות, ויש לפריש פעל זה במשמעת הפעל גַ'לַף a) בלשון ערבית, שר"ל קלף העור, שרט מלמעלה.

[3]) בערב' עַ'לַשׁ b), במשמ' הנשף לפנות הבקר, וממנו הפעל, ועי' הערה שלקמן.

[4]) בערב' עַ'לַּשׁ c), אַעְ'לַשׁ d), עלה, הלך בנשף לפנות בקר. —[5]) אין לברר מה שמעו בעלי התלמוד בפעל זה, כי מה שהשתמשו בו במדרש סובל פרושים מתחלפים. התרגומים הקדמונים, השבעים והירונימוס תרגמו במשמ' עלה. וקצת כעין זה מנחם, אמר וז"ל: אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונו לפי ענינו שגלשו כמו שנראו שעלו מן הגלעד. ע"כ. רש"י פרש במשמ' גלש בארמ' נקרחו. ראב"ע כמו מנחם שנשקפו. קצת החדשים פרשו כמו ג'לש a) בערב' במשמ' ישיבה, אף על פי שבדבור הטבעי אין אדם אומר ישב מן, אלא ישב על. וקצת החדשים פרשו כמו ב.*גלש שלקמן, במשמ' רתיחה, ופרשו שגלשו שירדו כמו מים רותחים, כמו גלים וכדומה. אבל כל זה דחוק ואינו נותן הצורה המקומית והדברית להמליצה, שהמדבר פה הוא רועה ולפני עיניו תמיד דברים מחיי הרועים. וכמו שהעיר על זה בטוב טעם דר' א"ש יהודה במחברת Hapax legomena, ובאר שם כי הפרוש האמתי של מלה זו כבר הרגיש ריב"ג שאמר: אפשר שיהיה ענינו השכימו בשחר מלשון הערב שקורין לשחר ג'לס. ע"כ. והכונה היא להשם עַ'לַשׁ b) בערב', שפרושו הוא הנשף באחרית הלילה לפני עלות השחר, וע'לש אלמא c), הלך לפני עלות השחר לשתות מים, והרועה דמה את השערות השחורות של רעיתו לשערות עדרי העזים, שהם בארץ ישראל כלם שחורי השערות, הגולשים בבקר, כשמתחילים פני הרקיע מכסיפים, אל מקום המים. — [1]) חוש הלשון של רש"י הניעו להשתמש בפעל זה כך אף שלפי פרושו הוא אין השמוש הזה עולה יפה.

[2]) נראה כי זו מלת חקוי ע"ש הקול שהמים עושים בשעת הרתיחה והעלייה והירידה. ודר' א"ש יהודה במקום המובא בהערה הקודמת שער כי משמעה זו נסתעפה בטעות מהפעל שגלשו הקודם, כשנשכח פרושו האמתי. אך בהמקומות שבאה מלה זו בעבר' וארמ' היא עושה רושם לא של מלה מלאכותית, אלא של מלה טבעית עקרית בלשון. —[3]) כך גרסת הערוך, ובנוסח' מוגלשים.

a) جاف b) غاش c) غاّش d) أغاش

a) جاس b) غلس c) غلس الماء

ב.*גָּלַשׁ[1], קל לא נמצא.

— הִפע׳, הִגְלַשׁ, *מוּגְלַשׁ,—מים מוגלשים, רתוחים, שהעלו גלשים בכח האש: המעיסה קמח שעל גבי מ ו ג ל ש י ן[2] החליטה מ ו ג ל ש י ן שעל גבי קמח (פסח׳ לז:).

— הִפע׳, ״הִגְלִישׁ,—עשה שיגלשו, הרתיח: פוטים במפוח, א ג ל י ש כסיר נפוח (הדבר מברים, פכת, מחז׳ רומני).

ג.*גָּלַשׁ[3], פ״י, עב׳ גָּלַשְׁתִּי, גְּלַשְׁתֶּם, עת׳ אֶגְלֹשׁ, — קבץ וצבר יחד, anhäufen: ramasser; heap up: הר ש ג ל ש ת י [4] מתוכו עשיתי אותו גלעד לאומות העולם (מד״ר שה״ש, הנך יפה). — ״והאשה, השערות מאחורי הראש, צמתה אותן יחד: ש ג ל ש ו שכל שערן הוא באחורי הראש[5] והוא נאות ויקר (ספורנו, שה״ש ד א).

— הִפע׳, *הִגְלִישׁ, — כמו קל: ומה גלשה ה ג ל ש ת י מתוכה (רש״י שם).

— נִפע׳, ״נִגְלַשׁ, — נצבר ונתקבץ במקום אחד: והדברי בצאתם מקרבי, אז ימשלו בי, וכו׳ ואם בלב נמצא להם שרשים, הסעיפים על הלשונות נ ג ל ש י ם, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (משא גי חזיון, הבתיקה).

ד.״גָּלַשׁ, פ״י, — הוציא, גָּלַשׁ דברים, הוציא מפ דברים, aussprechen; prononcer; pronounce:

[1]) בארמית: היכמא דקומקומא ג ל י ש על גיסיה שפיך (מד״ר קהל׳ ז).

[2]) כך בנוסח׳ ובאלפסי, וכן בפירוש ר״ח, — ואין לברר איזו גרסה היא הראשנה והעקרית ואיזו נשתבשה קצת אחרי כן, כי מן מי גלשים נשתבש על נקלה למוגלשים, ומוגלשים היה יכול להשתבש כמו״כ למי גלשים. אעפי״כ נראה יותר להכריע כי עקר הגרסה היא של הערוך, כי בנוסח׳ חסר עכ״פ השם מים להפעל מוגלשים.

[3]) עי׳ הערה שלקמן. — [4]) כך גרסת המ״כ, ובקצת ספרים גלשתן ונשנה דבור זה שם הרבה פעמים. ופרש מ״כ מלשון קריחה, כמו בארמ׳ במקום גבח. אך ממה שנאמר שם גלשתי גלשתם גם ביחס להמקדש ולהמשמרות והסנהדרין, קשה לפרש במשמ׳ קריחה אפילו בהשאלה, וכן לא תאות שם משמעת בריחה ומליטה מסכנה, כמו שפרש יסטרוב. והיותר נכון הוא משמעת צבירה וקבוץ, וכמו שהוא הולך ומונה שם בתשובה על השאלה מה גלשה הגלשתי: בזת מצרים ובזת הים, בזת סיחון ועוג, תרי״ג מצות, כ״ד משמרות וכיוצא בהם. — [5]) עפ״י פרושו של ר׳ יהושע דסכנין בשם רבי לוי שם: הדא אתתא כד שערה סגין היא עבדה לה גלשין גלשין. והנה פרש מ״כ אמנם גם זה במשמ׳ היא עושה אותם קרחים קרחים, אך קשה לחשוב שיש נשים שעושות כזאת ושלזה נתכון ר׳ יהושע, ויותר נראה כמו שמפרש שם בעל יפה קול: תלתלים תלתלים, וכמו שאמרו שם: האשה הזאת כשמצמתת שערה לאחוריה והוא תכשיט לה.

בל תתחבר ללצים, ג ו ל ש י ם דברים נמרצים (יולר א שבוע׳, אטוס שפתיך).

— הופע׳, ״הוּגְלַשׁ, — הוּצָא: דרשתו מכל חדשים, והנחלתו לקדושים, היות בו מקודשים, הזמנתו לשלישים, לאפרתים מ ו ג ל ש י ם, למנות בו עד שלשים (ר״א קליר, יוצר לפ׳ החדש).

ה.״גָּלַשׁ, פ״י, — גָּלַשׁ את האשה, אנס אותה ובעל אותה על כרחה, vergewaltigen; violer une femme; violate (a woman): ג ל ש[1]) בעילת אשה בעל כרחה (כפ׳ המליצ׳ לר׳ שלמה בר״ש, דר׳ בבר 21).

***גְּלָשָׁה**, ש״נ, — צבור וקבוץ יחד: ומה ג ל ש ה[2]) הגלשתי וכו׳ בזת מצרים ובזת הים (מד״ר שה״ש ד א).

א.גַּם[3]), — מלת החבור להוסיף על הקודם, ותשמש: א) כמו אַף, במשמ׳ כמו זה כן זה, auch; aussi; also: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו׳ ותקח מפריו ותאכל ותתן גַּם לאישה עמה ויאכל (בראש׳ ג ו). ויאמר יי׳ אלהים הן האדם היה (אחר שאכל מעץ הדעת) כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גַּם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (שם כב). מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וכו׳ גַּם מעוף השמים שבעה שבעה (שם ז ב-ג). הנה נשאתי פניך גַּם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת (שם יט כא). ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גַּם הלילה ובאי שכבי עמו (שם לד). ויעש (עשו) גַּם הוא מטעמים (שם

[1]) המחבר אומר שם שהוא ההפך מן שגל. וכבר העיר שם דר׳ בכר כי נעלם ממנו המקור איה מצא המחבר מלה זו במשמעה זאת. עכ״פ אין לחשב כי ר״ש בדא מלה זו מדעתו, כמו שאר המלים הרבות שהביא המחבר הזה ושבודאי, כמו שהעיר דר׳ בכר, מצא בספרים שאינם מצויים עתה אצלינו. ואעפי״כ, אולי מלה זו היא אחת מהיצירות שיצר המחבר עפ״י הכלל שלו כי סרוס אותיות השרש שבכל מלה נותן גון אחר למשמעתה העקרית.

[2]) ויש גורסים הגלשה.

[3]) עבר׳ בלבד, וכמו״כ במוא׳ באבן מישע, ובקצת כתבות ארמיות של זינגרלי. וסוברים קצת החכמים שנגזרת מלה זו מן השרש ג׳מם a) שמשמש בערב׳ במשמע׳ רבוי ומלוי וקבוץ, ומזה בערב׳ גַ׳ם b) צבור, המון רב, וגַ׳מַא c) בהמון רב. אך יותר יש לחשב כי זו מלה קדומה יסודית, שהונחה בתחלה לכונה שהיא משמשת בעבר׳, ואולי להפך מזה נסתעפה המשמעה האחרת.

a) جمم b) جَمّ c) جمًّا

כו לא). ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן (שם לה יז). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה). אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם (שם כה ב-ג). ציה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהל' לז כה).— גם שניהם, שתיהן, ר"ל האחד כמו השני, האחת כמו השניה: ותהיין גם שתיהן לו לנשים (ש"א כה מג). יי' עשה גם שניהם (משלי כ יב). מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי' גם שניהם (שם יז יה). וימתו גם שניהם (רות א ה). — ב) הוספה מגברה, במדרגה קצת יותר חזקה, כמו אפילו, במשמ' לא זה בלבד אלא אף זה: נפתלתי עם אחתי גם יכלתי (בראש' ל ח). ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני (שם יה). ויאמר לו המלך (למפיבשת) למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו (ש"ב יט ל-לא). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישעי' יד ח). גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (שם י). גם שם לא ינוח לך (שם כג יב). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (יואל ג א-ב). וגם עתה נאם יי' שבו עדי בכל לבבכם (שם ב יב). התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך הן על כפים חקתיך (ישע' מט יה-יו). מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה (שם סו ח). וגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם (ירמ' לו כה). מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (איוב כא ז). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צה ט). ויאמר גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם (נחמ' ג לה). אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא (קהל' ח יז).—ואחרי אשם או הפעל במקום לפניהם: הגוי גם צדיק תהרג (בראש' כ ד), ר"ל האם גם גוי צדיק תהרג. ויאהב גם את רחל מלאה (שם כט ל), ר"ל וגם אהב את רחל מלאה. ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא טו), ר"ל ולא זה בלבד אלא גם את כספנו אכל. המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר (במד' יו יג), ר"ל כי גם השתרר תשתרר עלינו. וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש"א א ו), ר"ל וגם כעסתה צרתה כעס. — ויש שיאמר גם במשמ' אפילו זה אעשה: אולי נטתה (האתון) מפני כי עתה גם (גם זה עשיתי) אתכה הרגתי ואותה החייתי (במדב' כב לג).—ובמשמ' ועוד זאת: גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). גם בלא דעת נפש לא טוב (שם יט ב). גם הנה העץ אשר עשה המן (אסתר ז ט). — ולגזמה: ויאמר שאול לעבדיו הנצבים עליו שמעו נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (ש"א כב ז-ח). — ולתמה ושאלה במשמ' האם גם זה נעשה?: ויאמר אליה (איוב אל אשתו) כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (איוב ב י).—ולפני כי: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע' א יה). הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש ט יו). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (תהל' כג ד). ותאמר רות המאביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין (רות ב כא). — ולשלילה: ולא נותר בו ובכל האנשים אשר אתו גם אחד (ש"ב יז יב). עד אשר לא נמצא שם גם צרור (שם יג). הכל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל' יד ג).—ג) לפני מלות הגוף, להבליט יותר את הגוף: והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו (בראש' ד ד). וצלה גם היא ילדה (שם כב). ולשת גם הוא ילד בן (שם כו). ולשם ילד גם הוא (שם י כא). והצעירה גם הוא ילדה בן (שם יט לח). הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא (שם כ ה). הנה ילדה מלכה גם הוא (שם כב כ). והכיתי אתכם גם אני (ויקרא כו כד). ונאספת אל עמיך גם אתה (במדב' כז יג). ואעשה כן גם אני (דבר' יב ל). ותהי עליו גם הוא רוח אלהים (ש"א יט כג). ונשמעה מה בפיו גם הוא (ש"ב יז ה). ארצה נא גם אני (שם יח [illegible]). ותלך ותזן גם היא (ירמ'

ג ח). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כג יה). — ובפעול, עם מלת הגוף אני, אתה, וכו': ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי (בראש' כז לד), ר"ל גם אותי. במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט), ר"ל גם שלך. — ד) קצת כמו לכן, מדה כנגד מדה: deshalb ; par cette raison ; therefore: ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים (שופט' ב ב-ג). ויאמר דוד אל נתן חטאתי ליי' ויאמר נתן אל דוד גם יי' העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את איבי יי' בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות (ש"ב יב יג-יד). באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע וכו' וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וכו' וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ד-ז). אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה קלונך (ירמ' יג כה-כו). וגם אני אגרע ולא תחוס עיני וגם אני לא אחמול (יחזק' ה יא). וגם נפשם בחלה בי (זכר' יא ח). ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר יי' צבאות וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה (מלאכי ב ח-ט). אהבת כל דברי בלע לשון מרמה גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל (תהל' נב ו). — ה) במשמ' הואיל וכך הוא יהי כן: ויאמר (יצחק) מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה (בראש' כז לג). ויאמר (אשר על בית יוסף לאחיו) גם עתה (כיון שדברתם) כדבריכם כן הוא (שם מד י). — ו) כמו אף על פי כן, בכל זאת, doch ; tout de même; yet: (אעפ"י שלכאורה הרשעים מצליחים בהיותם) גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה). — ובשלילה: ותזני אל בני אשור מבלתי שבעתך ותזנים וגם לא שבעת (יחזק' יז כח), ר"ל ואעפי"כ לא שבעת.—ז) אחרי אם לתשובת התנאי, כמו אז, dann; dans ce cas; in this case: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג יו). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג). אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (שם לא לו). כה אמר יי' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו (שם לז). — ח) אחרי כי, כמו אף על פי ש: כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל' ד יד). אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (שם ח יב). — וגם בלי כי: כי בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך (תהל' קיט כג). — ובכפילת המלה ג ם פעמים אחדות, במשמע' כמו זה כן זה, כמו כן, וכיוצא בזה: ותאמר אליו (רבקה לאליעזר) גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון (בראש' כד כה). ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב (שם מד). למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (שם מז יט). ויעל עמו גם רכב גם פרשים (שם נ ט). גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). גם צאנכם גם בקרכם קחו וכו' וברכתם גם אתי (שם יב לב). ולא ימתו גם הם גם אתם (במד' יח ג), ר"ל לא הם ולא אתם. גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו (שם כג כה). גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך (ש"א יז לו). יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שופט' ה ד). — גם וגם: והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם יי' וגם עם אנשים (ש"א ב כו).—ובהגברה: ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם שני בניך מתו חפני ופינחס (ש"א ד יז).—ובשלילה: לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום (בראש' כא כו). ותאמר (האשה האחת) בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו (מ"א ג כו). הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ' ו יה). גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי' (צפנ' א יח). כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי (ש"א כא ט). ולא ענני עוד גם ביד הנביאים וגם בחלמות (שם כח יה). — ואחרי ומה: ומה גם-עתה (מ"א יד יד). ופשט שמוש של ומה גם בספרות במשמ' בפרט, על אחת כמה וכמה, ועי' מה. — הגם: הגם הלם ראיתי אחרי ראי (בראש' יו יג). הגם שאול בנביאים (ש"א י יא). הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה (מ"א יז כ). הגם לחם יוכל תת (תהל' עח

כ). הן תחלתו נכזבה הֲגַם אל מראיו יטל (איוב מא ח). הֲגַם לכבוש את המלכה עמי בבית (אסתר ז ח).— יבמשמ' יאעפ"י שֶׁ: הנה בנדון דידן ה ג ם כי הגאון מהר"ל יצ"ו היושב בשבת תחכמוני בק"ק פרנקפורט ראוי שכל התורה תהיה נפסקה על ידו מ"מ יש לחוש לצערן של ת"ח וראוי לנו לומר שיסלק הגאון מדינים הנוגעים בבי"ד הגאון הישיש (שו"ת רמ"א לא). ה ג ם כי מובטחים אנו במעלות גאוני אשכנז יצ"ו באם ישמעו דברי המשדר הגט בהוויתו יחושו לגזירת הקדמונים וכו' מ"מ הקדמנו עצמנו למצוה רבה זו (שם). אורה שבא לבעה"ב מחויב לעשות רצונו ה ג ם שאינו רגיל בכך (מפת' הזוהר, ערך אורח). — שֶׁגַם: ידעתי שֶׁגַּם זה הוא רעיון רוח (קהל' א יז). ודברתי בלבי שֶׁגַּם זה הבל (שם ב יח).—בְּשַׁגַּם, מפני שֶׁגַּם: ויאמר יי' לא ידון רוחי באדם לעלם בְּשַׁגַּם [1]) הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראש' ו ג).

ב.*גַּם[2]), ש"ז, מ"ר גַּמִּים, — א) שם האות השלישית בא"ב העברית: שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין ביתין כפין ביתין ג מ י ן[3]) צדין צדין ג מ י ן דלתין רישין רישין דלתין היהין חיתין חיתין היהין ווין יודין יודין ווין זיינין נונין נונין זיינין טיתין פיפין פיפין טיתין (שבת קג:). — ב) צורה דומה להאות ג בכתב העברי הקדום, והיא שני קוים מחוברים זה לזה בזוית פחות או יותר נצבת, ולכן צורת זוית נצבת, Rechteck, rectangle: מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו וכו' ושל ג ם [1]) שנשבר מתוך גומו (כלים יד ח). וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב כמין ג ם (מדות ג א). היתה (העיר) עשויה כמין קשת או כמין ג ם (ערוב' נה.). שתי שורות (חביות) שאמרו מן הארץ ועד שמי קורה ורבי יוחנן אמר שורה אחת כמין ג ם (פסח' ח:). מתנה אחת כמין ג ם (זבח' נג:). — מדת גַּמּוֹ שלדבר, מדת הארך והרחב יחד: (מי שאומר סימנים בבגד שמצא) מידת ארכו ומידת רחבו ומידת ג מ י ו ינתן למידת ארכו ורחבו (ב"מ כח.). — ג) בתפירת בגדים, הסימת השפה הכפופה מגוף הבגד, Saum; ourlet; hem: האורג שני חוטין על גבי ה ג ם [2]) ועל גבי האימרא (תוספתא שבת יב א).

גמא[3]), ממנו גֹּמֶא.

גֹּמֶא[4]), ש"ז, — צמח שגדל במצרים במקום מים והיו עושים בו בגדים, נעלים, פותלים הבלים, מתקנים אניות

---

[1]) כך ברוב הספרים. אך ב ה ל ל י ובהרבה כ"י בְּשֶׁגַּם. יאמרו קצת החדשים שהוא שג מן שגג עם כנוי נסת' רבים, והכונה מפני שהם שוגגים. אך אין פרוש זה מוסיף שום טעם למליצת הכתוב, ואעפ"י שגם לפי פרוש המפרשים הקדמונים שזו היא המלה גם עם הוספת בְּשֶׁ המליצה קשה, מ"מ כבר נתקבל שמוש זה בהספרות. ועי' עוד בערך דון.

[2]) דעת הקדמ' והאחרונ' שזו מלה זרה, והיא שם האות היונית גמא. אך אין זה מוכרח, ואפשר שזהו שם עברי קדום של האות השלישית בא"ב העברי, שקראוהו ע"ש המלה הקצרה גם שהיא מתחלת באות זו. ועי' הערה שלקמן. — [3]) מכל שמות האותיות המנויות פה, שכולם עב"פ שמיים, יש ללמוד שהשם גמים, בצורתו העברית, הוא שם ע ב ר י להאות השלישית. ולא השם היוני, כי אין שום טעם וסבה למה השתמש בעל המאמר במקום הזה בשם זר בתוך כל השמות שנושאים עליהם חותם העבריות. ויש להניח כי ג ם הוא השם היותר קדום לאות זו, ונשמר עוד בפרט במ"ר יאדרבה ממנו לקחו היונים את השם ג מ א שלהם כמו שלקחו מהשמיים את שמות שאר אותיותיהם, וכמו השם פ י ף להאות שיש לה עוד שמה הרגיל פה. וטעם השם אולי מפני שבה מתחלת המלה הקטנה גם. ואולי היתה המלה גם שם לאיזה כלי או כלי מלאכה, כעין ק ר ד ו ם, והיתה צורתו דומה קצת לצורה הקדומה של האות בכתב הכנעני והעברי.— [1]) אמר רה"ג: ואות יונית היא וזו צורתו כמין ד הפוך. ע"כ. וכן רש"י בכל מקום שנזכרה המלה גם. אך לפי המבואר בהערה שלמעלה, אין זה מוכרח.— [2]) כך בפרוש בערוך דפוס ישן, וכן מוכרח מפרוש ר"ח, שהביאו הערוך בשם רה"ג: שהוא מקום מעוקם כמין ג מ א יונית. ע"כ. ובנוסח' ה ג ם, ולפי זה פרש רש"י ארוג הרבה. אך זה דחוק. ופרושו של רה"ג ור"ח הוא לפי הגרסה ג ם, במם בסוף. אפס אינו מבואר בדיוק מה היתה כונתם, רק המלה אִמרה העומדת אצלה מלמדת עליה שמשמעתה כמו"כ דבר הדומה לאִמרה, והואיל ואִמרה היא הוספה היצונית על התפר, וכמו שתרגם פה ר"ח בעצמו אימרה באל טראז, שהוא א ל ט ר א ז (המלה השניה ר ע ל ם לא נתבררה לי), והוא הפוי על השפה בסרט וכיוצא בזה, וכן הערוך ערך אמרה: בני אדם חשובים כשתופרים את הבגד מחפים את התפר בבגד נאה כארגמן, ע"כ, רגלים לדבר כי ה ג ם הוא כעין הסימה של התפר מעצם הבגד. וכן נראה כי הרמב"ם גרס הגם ולא הגם, מפני שכתב ביד החזקה (הלכ' גזל' ואבדה יג ז) בסימני מציאה, אמרותיו במקום ג מ י ו שבתלמוד, משמע שהוא פרש גמיו באמרותיו, בודאי כפני שסמך על המאמר על ה ג ם ועל האמרה.

[3]) כמו גמע, בערב' במשמ' זו גרע a).

[4]) אולי מצרית.

a) جرع

קטנות, וכיוצא בזה, Papyrus nilotica: היגאה גֹּמֶא[1]) בלא בצה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). בנוה תנים רבצה חציר לקנה וָגֹמֶא (ישע' לה ז). — וכלי גֹמֶא: ותקח לו תבת גֹּמֶא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר (שמות ב ג). השלח בים צירים ובכלי גֹמֶא על פני מים (ישע' יח ב).— ועי' גֻּמִי.

***א. גָּמָא**, קל לא נמצא.

— פִּע', גִּמֵּא, פ"י, — שתה ובלע משקה בשאיפת רוח, schlürfen; humer; to quaff, — ובמליצה להסוס כשהוא רץ במהירות גדולה וכמו בולע את הארץ: ברעש ורגז יְגַמֶּא[2]) ארץ (איוב לט כד). — ואמר המליץ: הסוסים בהפכותם פניהם אל פאת קדים יגמאו הדרך כנשר חש לאכול (מנחם, גמא). רץ (הסוס) במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמא ושתה הארץ שלפניו (רש"י חבק' א ט). — *ובמשמעתו העקרית: חחושש בשיניו לא יגמא[3]) בהן את החומץ (שבת יד ד). לא יהא מגמא חומץ ופולט אבל מגמא הוא ומבליע (ירוש' שביע' ח לח.). מגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו (שם שבת יד ד). — ואמר המליץ: גמאתי את כוס התרעלה (מה"ג, קרית ספר עג). — ובמשמ' יוצא לשלישי, כמו הגמיא שלקמן: ובברותו לענה ישים לצמאו רוש אותו יגמא (לוחת ר"י אבן תבון).

— הִפע', הִגְמִיא, — עשה שיגמא, השקה: ותרד (רבקה) העינה ותמלא כדה ותעל וירץ העבד לקראתה ויאמר הַגְמִיאִינִי נא מעט מים מכדך (בראש' כד יו-יז). — ואמר המשורר: נודה לצור הפר עצת בדים ואם קצרו לשונינו ומבטאינו, הטה לפנינו נהר שלום בעת עֹצר ואין מים לְהַגְמִיאֵנוּ (רמב"ע, מגיד רבעת בואיו, דוקס 95,1).

ב.* גָּמָא[4]), ש"ז, מ"ר גְּמָאִים, — דברים ערבים לחך, מיני מגדים, Leckerbissen; délicatesse; delicacies: מיני גמאין[5]) האכילה אותן (ושתי את אורהותיה) ר' יצחק אומר מיני מתוקים האכילה אותן (מד"ר אסתר, גם ושתי).

***גִּמְגּוּם**, ש"ז, מ"ר גִּמְגּוּמִים, — שה"פ מן גִּמְגֵּם, פקפוק וספק בדבר מן הדברים, בדעה מהדעות: ולא פירשו רבותי כן שהם פירשו קרנות אלו גבולין ויש לי גמגומים בה הרבה (רש"י שבת פה:). אל נא אדוני יבאו הדברים סתומים יאירו דבריך ויגיעו בלי ספקות וגמגומים (חוות קצה לר"י ערמאה, פתיחה). הוי יודע שכל הגמגומים האלה שאמרו הם התול ואין בם מועיל (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). לפי שראיתי גמגומים במ"ש מרן וכו' אבאר דעתי ואח"כ ארדה נא לאותה תשובה (גינת ורדים, או"ח א כ). כי ישקוט בזה המיית לבו מן הגמגומים בהתברר אצלי שאין בפי הפלוסוף תוכחות מספיקות וכו' (קול יהודה, כוזרי א א). — ודבר שיש בו מקום לפקפק, שבוש הדפוס וכיוצא בזה: טעיות הדפוס אשר רבו מן הנהוג וכו' וגמגומים ושבושים היו לאין מספר (הלבוש או"ח, הקד' המגיה). — ובמשמע' דבר דברים קטועים, לא ברורים, כמו ילד: ראוי מדרך הטבע שהוא (הילד אשר גודל בין אלמים) ידבר או יגמגם גמגום שרובו יהיו מלות מדוברות (ר' זרחיה הלוי, או"ג ב).

***גִּמְגֵּם[1])**, פ"י, — א) דבר בעכובים, בהפסקות, בחזרת קצת אותיות, ובכלל דבר בפקפוק, כמו איש שאינו יודע הדבר, שאין הדבר שגור בפיו, stottern; bégayer; stammer: מעשה באחד שעמד לקרות בתורה בנציבין כיון שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה אמר לו ר' יהודה בן בתירה פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה (ירוש' ברכ' ג ו ג). שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדוש' ל.). שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכן בלשון ומוציאן בפה (רש"י אבות ו ה).—ובמשמע' דבר או קרא

— [1]) אמר ריב"ג: היא בלשון ערבי ברדי a).

[2]) אמר מנחם: כי הסוס לעת מרוצתו ישתה ארץ בלשון בני אדם.— [3]) כך בערוך, וכן בגמ' ירוש' יד יד ד. ובנוסח' יגמע.

[4]) אולי מן גמא הקודם. ועי' הערה שלקמן.—[5]) אומרים המפרשים כי המדרש דורש במשמעה זו המלה גם שבכתוב גם ושתי, ולא נתברר הדבר אם זה רק כעין סמך רחוק על הפעל גמא הקודם, או היה לו להמדרש איזה סמך אחר למשמעה זו להשם גמא. בלשונות האחיות אין לו חבר.

a) بردي

[1]) בארמ': ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה (חגי' טו:). — בערב' גַ'מְגַ'ם a) הוציא מפיו מלים באופן לא מובן.

a) جمجم

בחטיפה, במרוצה, באופן שאי אפשר לשמוע את הדברים מחותכים והבורם היטב: היה קורא בתורה ונזכר שהוא בעל קרי אינו מפסיק ועולה אלא מ ג מ ג ם וקורא (ברכ' כב:). היתה רוצה לומר בואי ואוכליך חלב ואינה מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפות שתי תיבות כאחת ו מ ג מ ג מ ת התיבות ואומרת תאכליך לביא (רש"י ערוב' נג:). — ב) *גִּמְגֵּם בדבר, פקפק בו, היה לו ספק בו, היה קשה לו להסכים לדבר, Bedenken tragen; hésiter; hesitate: כך לשון רבותי ולבי מ ג מ ג ם (רש"י שבת לב:). ור"י מסומפונ"ט ג י מ ג ם בזה (תוספ' יומא מג.). על הלכה זו ראיתי מגמגמ י ם בפי' ר"ח ובדברי רב האי גאון ובאלפס (מרדכי כתוב' רל"ה). אך לבי מ ג מ ג ם מה שכתב בה"ג (תשו' מהר"י קולון עד). ומחותני מהרר"ז מ ג מ ג ם קצת מכח התוספתא (שות הר"י מינץ לט). כדעת קצת מ ג מ ג מ י ם בקבלת רבותינו וכרונם לברכה (האמונות לרס"ע ד יט). — וגִמְגֵּם על. קצת במשמ' קרא תגר עליו, זלזל בו, גנה אותו: שקידשוהו (בי"ד את החדש) כהילכתו ולא י ג מ ג ם לב אדם עליו (רש"י סוכה נד:). והמפרשים האלה ה מ ג מ ג מ י ם נגדו (נגד הרמב"ם) היו בנים לא אמון בם כי הפכו דבריו (ר"י אברבנאל, מפע' אלה' ד א). וכמה מהרבנים ראיתי מ ג מ ג מ י ם על המאמר הזה ומגנים אותו מאד (בס ב). חביריך חברו עליך כתרנגולת של בית בוקיא ו ג מ ג מ ו עליך על אשר הורית להתר (שו"ת הר"י מינץ פח). אכן אני הצעיר ג מ ג מ ת י על תירוץ זה (שו"ת פרי הארץ, אה"ע א). — וקצת במשמ' קלקל הדבר: משקל וערך חלקי היופי המצטרך לפנינים וכמוכן הדברים ה מ ג מ ג מ י ם אותם (שלטי הגבור' ס.). — פע', *גֻּמְגַּם, — דברים מגומגמים, לא מובנים, שיש מקום לגמגם בהם: הלשון מ ג ו מ ג ם וכו' (תוספ' יבמ' יח.). כך פירשו רבותי ו מ ג ו מ ג ם הוא (רע"ב מעי' ג ו). לא כחביריך שרצו להמלט מהויכות בדברים מ ג ו מ ג מ י ם (אוהב משפט, ביאור' לאיוב לג ג). וכן הסברא נותנת אבל צריך ראייה כי ראייתם מ ג ו מ ג מ ת (שו"ת פרי הארץ, או"ח ד).

גמד[1], ממנו גֹּמֶד, ואולי גַּמָּד, *גֹּמֶד, *גָּמֵד.

גֹּמֶד[1], ש"ז, מ"ר גְּמָדִים, גֹּמְדִים. — א) מדת הארך, וי"א כמו זרת, וי"א קרוב לאמה: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גֹּמֶד[2] ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו (שופט' ג יו). דייני גולה (אומרים כי שעור דרך היחיד הוא) שני ג מ ד י ם ומחצה (כ"כ ק.). שיורדין בים עד התהום ומשערין ג ו מ ד י אמות עמקה (רש"י יחזק' כז יא). — ב) *מטלית שנותנים בני אדם על פיהם מפני הקֹר או האבק: כפה של זקנה ו ה ג ו מ ד י ן[3] של ערביין (כלים כט א). — ג) *המרפק: מקום גבשושית ועוקץ הבולט כשהזרועות נוטים לאמצעים נקרא בל"ה ג ו מ ד וכו' ו מ ה ג ו מ ד ועד הכתפיים למעלה נקרא האבר בל"ה זרוע (עמודי השמים, תפאר' אדם א).

גַּמָּד[4], ש"ז, מ"ר גַּמָּדִים. — א) שם עם: בני ארוד והילך על חומותיך סביב וְגַמָּדִים[5] במגדלותיך היו שלטיהם תלו על חומותיך (יחזק' כז יא). — ב) *קצר הקומה מאד[6], Zwerg; nain; dwarf: ואותם הארוכים ביותר ממדה הנזכרת יקראו בשם ענקים והקצרים פחות ממדה הנזכרת יקראו בשם ג מ ד י ם ואינם נמצאים המונים המונים מדינות מיוחדות לבני

---

[1] בערב' ג'מד a), בארמ' גמד, במשמע' הצטמצמות וקמוט. בעברית בעצמה דומה לו השרש קמט.

[1] אין בשאר הלשונות שם דומה לזה למדת הארך. בארמ' ג ר מ י ד, אמה. — [2] השבעים תרגמו במשמ' זרת. וכתב רה"ג (כלים כט א): וגומד פירוש אמה. והביא הערוך וז"ל: וי"א גמד הוא שיעור אמה בלא אצבעות. וכן הרמב"ם כלים שם. — [3] פרש רה"ג וז"ל: בגד שהוא אמה על אמה ונותנים אותו הערבים על פיהם ועל אפיהם יש לו איתקה והן לא יהיה אלא במדברות ובארץ אדום מרוב הקור. ע"כ. ואמר הרמב"ם: הוא מסוה שמשימים על הפנים. ובערב' גַ'מַאד וגִמַאד a) מין ממיני הבגדים. — ובקצת כ"י בנקדים: וּגְמָדִין.

[4] עי' הערה שלקמן. — [5] ת"י קפוטקאי. וכן רוב ההדשים הסכימו, לפי משמעת כל הענין, כי הכונה פה לעם מן העמים. וי"א כי הכונה להעם גַּמַּד שנזכר במכתבי תל אלעמרנה. ויש מגיהים במקום גמדים גמרים, מן גֹּמֶר, ויש מגיהים צמרים. ורוב המפרשים הקדמונים פרשו גמדים במשמ' בני אדם קצרי הקומה, מן השם גמד, ר"ל שקומתם אינו אלא גֹּמד. כן רש"י ואחרים. וקצת דומה לזה קראו היונים לעם הנדי אחד פיגמאיו, ר"ל א ג ר ו פ י, כמו אצבעי, ר"ל מלא האגרוף. ובמשמעה זו פשט השמוש במלה זו בלשוננו. — [6] עי' סוף הערה שלפני זו.

a) جمد

a) جَمَاد b) جِمَاد

ענקים או לגמדים כפי אשר יאמינו הרכי לב (רלב״ג למוד׳ ח, ע ח). כי בוז יבוזו לו כל רואיו בחוץ ויתקלסו בו הנערים לאמר ראו זה הגמד ראו זה הגמד (כה״ע תקפב, הגמד הענקי, 109). כי באמת כגמדים מול ענקים המה (החינים) נגד אנשי אירופא לכל תכונה (סבי״ע ג, תינח). מה ראיתי לבוא ולעמוד במקום גדולים אשר קטנם עבה ממתני וכגמד על גבי ענק אחשוב לפניהם (ה׳ דרנכורג, הקד׳ יוסבי תבל).

***גֹּמֶד[1]**, ש״ז, — גבהו של גוף מהגופים, Höhe : hauteur; heigth : היא (המגריפה שהיתה במקדש) אמה וגמדה[2]) אמה וקאתא יוצאהימנה (ערכ׳ יא.).

***גָּמַד[3]**, פ״י,—א) מדד בגֹמד, ובכלל מדד, messen : mesurer ; to measure : ואח״כ ברא הקב״ה את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בם וכללן ורדדן ויסדן וטפחן וגמדן ומתחן (תד״א לא).—ב) יצמצם והקפיא ועשה קשה, to stiffen ; figer ; steifen : בגלגל כוכבי אש גמד וינהגם וידגל (רסע״ג, עבודה). גומדי לך רצפת פשפש (הוא, תרי״ג מצות). — ובמשמ׳ פ״ע : שהעור (של הצבי) כווץ וגומד לאחר הפשטו (רש״י כתוב׳ קיב.).— ופעול, בהשאלה : גמודי יד ימינם לא היו שולטים בה כאלו היתה אטומה (הוא, שופט׳ כ טז).

— נפע׳, *נִגְמַד, — נתכווץ ונצטמצם : שהחבל לח בימות הגשמים ומתפשט כל צרכו ובימות החמה מתוך יובשו הוא נגמד (רש״י ב״מ כח:). איש קטן נגמד סכל שמו וסכלות עמו קנא מאד באחיו הגדולים ממנו במדה וקומת איש (כה״ע תקפ״ב, הגמד הענקי 109).

***גָּמָה[4]**, פ״י, ע׳ בכנ׳ גְּמְיו, מקור לגמות,—כמו גמא : המחה את החלב וגמייו (ירוש׳ יומא ח מה.). כמה אדם צריך לגמות בכוס (שם מעשׂ׳ ג

1) לא נתברר מקורו. — 2) כך נוסחת הערוך. ובנוסח׳ וגבוה, והגיה שיטה מקובצת וגמדה, כמו בערוך. ופרש הערוך וגמדה וגבהה. ואולי קצת דומה לזה בערב׳ גַמַד a), מקום גבוה ותלול באדמה, אעפ״י שבנראה שם העקר הוא מושג הקושי.

3) בערב׳ גַ׳מַד a), בארמ׳ גְמַד : וגמוד מסאניה (פסח׳ קיא.). — ובהשאלה, גמיד בידיה דימינא (ת״י שופט׳ כ טז).

4) עי׳ הערה לערך גמא.

a) جمد

ג ד). עלי קולקסייא שאסור לגמות בהן מים מפני שהצבאין אוכלין אותן (שם שביע׳ ב לד:). סתירה כדי טומאה כדי להקיף דקל וכו׳ בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה ר׳ עקיבא אומר כדי לגמותה רבי יהודה בן בתירה אומר כדי לגמות שלשה ביצים זו אחר זו (ספרי, נשא ז). — ואמר הפיטן : צמאים גמות חדותיה, גלה להם עדותיה (שבת פרה, קפאון ת״ק).

***גַּמָּה**, ש״נ,—כמו מִגְמָה : גמת פניו יצר לו (האשכ׳ י.).

***גָּמָה[1]**, פ״ע, עב׳ גָמָה, גָמִית[2]), עת׳ יִגְמֶה, מק׳ לִגְמוֹת, — התְכַּוֵן, היתה לו כונה לדבר. beabsichtigen : avoir l'intention ; to intend : באופן הפירוד באשר יגמה אותו (ספר הישר. (העריות) ישועה קראי 62). וזה ההפץ יתכן לגמותו בזו ובביוצא בה (שם). כי הושׁ הריח מתפעל ולא תבוא אזהרה עליו אלא כאשר יגמה ואולם במקום שיש לו רשות לטלטל יש לו לגמות להריח בבשמים אך במקום שאין לו רשות לטלטל אסור לגמות בריח אך אם הוא על כרהו אפשר שיריח בלי שיגמה בריח (ר״א הקראי. ג״ע. ענין שבת יט).

— פע׳. *גִּמָּה בו, עת׳ יְגַמֶּה, — היתה הכונה לְ : אבל הוא עקר גדול (הקריבה אל האשה) באשר יגומה בנישואים (ספר הישר, (העריות) ישועה קראי 43).

— הופ׳, *הוּגְמָה, יוּגְמֶה, מוּגְמָה, — כמו יְגַמֶּה : והוב שיהיו הם המוגמים בו (שם. 42).

***גִּמּוּז[3]**, ש״ז, — יציאת נצרים רכים : הביא מועד במלאתו לשבור בחורי גִמּוּז. ורבה בו פעמים בססמוס ומוזמוז (סלי׳ י״ז בתמוז, אמרר בבכי).

***גִּמּוּי**, ש״ז, — כַּוָנָה : נוגף בגמוי ובלא גמוי בכונה ובלא כונה (ספ׳ המליצה לר׳ שלמה בר״ש, בכר יא).

א.גָּמוּל, גָמֻל. בת״ז, לנק׳ גְּמוּלָה, — פעול מן א.גָמַל, ילד שגמלוהו מיניקה : ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גָמוּל ידו הדה (ישע׳ יא ח). אם לא שויתי ודוממתי נפשי כְּגָמֻל עלי אמו (תהל׳ קלא ב). את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גְמוּלֵי מחלב עתיקי משדים (ישע׳ כח ט).

ב.*גָּמוּל, ת״ז, — פעול מן ב.גָמַל, אדם שגמל אדם עליו טובה : כי יש לי שם כפר נחמד. יפיו לא ימד,

1) פעל גזרוהו הקראים מן השם מִגְמָה, עי׳ ז־

2) רד״ק שרש גמא. —

3) עי׳ גמז, גמזית.

וכל אנשיו הם עבדי, וגמולי חסדי (ר"י חריזי, תחכמ' י).

גמול, ש"ז, מ"ר גמולים, בכנ' גמלך, גמלכם, גמלו, גמוליו (נוהגים לכתוב הכל מלא), — א) מעשה טוב שאדם עושה לחברו מבלי שחברו זה הקדים לעשות לו דבר טוב, Gunst; grâce, faveur; favour : וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הגמול אתם משלמים עלי וכו' קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). ברכי נפשי את יי' ואל תשכחי כל גמוליו (תהל' קג ב). ולא כגמול [1]) עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף (דהי"ב לב כה). אמר יוסף (גמליאל) גמל אל עמי גמולים טובים (תנחו' נשא לג).—וכמו"ב גמול של ממון, הלואה של גמילות חסד: מלוה יי' חונן דל וגמלו ישלם לו (משלי יט יז). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה והוב ואין משלמין הימנו גמולים אין פודין בו שבויים ואין עושין ממנו שושבינות (תוספתא פאה ד יו, שביע' ז ט). — ובחבור עם השם יד, גמול ידיו: ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו (שופט' ט יו-יח). מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו (משלי יב יד). — ולהפך, מעשה רע שעשה אדם לחברו מבלי שעשה לו חברו זה רעה: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישע' ג יא). כי קרוב יום יי' על כל הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך (עוב' א יה). אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל' קלז ח-ט). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם (שם כח ד).—ואמר בן סירא: עד יוריש שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע עד ישיב לאנוש פעלו וגמול אדם כמזמתו (ב"ס גני' לב כג-כד). —ב) המעשה טוב או רע שעושה אדם לחברו בשביל הגמול שגמל חברו עליו, Vergeltung; rétribution; reward : חמה לצריו גמול לאיביו לאיים גמול ישלם (ישע' נט יח). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליי' גמול הוא משלם לה (ירמ' נא ו). תשיב להם גמול יי' כמעשה ידיהם (איכה ג סד). בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך אתה משלם הגמול (כתוב' ח:).— וביחוד "הטוב והרע שמגיע לאדם בעולם הבא את י

[1]) בקצת ספרים כגמל חסר.

המות בעד המעשים הטובים והרעים שעשה בחייו: כי בראשו ובסופו (של ספר קהלת) גלה דעתו באמונת הגמול בראשו הודיע לנבונים שהגמול הוא לפי תלמוד תורה והכמה וכו' (הקד' מלמד התלמידים). שענין השכר הטוב והעונש הוא הגמול ושניהם משתתפים בענין הגמול והשלום ויש הפרש בין השכר שהוא גמול לטוב על העבודה והעונש שהוא גמול לרע (ר"י בן לדיק, עולם הקטן ד ב). המאמין שעקר הגמול בעולם הבא לגוף ולנשמה ביחד ושאין לנפש לבדה גמול בזולת הגוף וכו' אין זה כופר בשכר והעונש הרוחני חלילה (העקרים א ב). כשיעורבו יחד טובות העולם הזה המגיעות לרשע עם הרעות והעונשים המגיעות לו בעולם הבא וכן הרעות המגיעות לצדיק בעולם הזה עם הטובות המגיעות לו בעולם הבא נמצא שני הגמולים צודקים יחד (שם ח).

***גמול** [1]), גימול, ש"ז, — כעין שרתוע קטן של עץ שנותנים בפי העגל כדי למנוע אותו מלינק: ואין העגל יוצא בגימול [2]) (שבת ה ד).

גמולה, ש"נ, — כמו גמול: ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת (ש"ב יט לז). כבעל גמלות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (ישע' נט יח). כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גמלות יי' שלם ישלם (ירמ' נא נו). וכיון שבאו (ישראל) להר שעיר אמר הקב"ה למשה פורע גמולות אני מי שהוא עושה טובה אני פורע לו (לקוט' מדר' דבר', בובר, בית תלמ' ד). גם כי רעיך אלה עשו גם הם כמעשיך עכ"ז אתה בפרט אני צריך לגמלך גמולה מיוחדת וכו' ואמר הטוב בעיניך ולא אמר הטוב בעיני כפי מאמר ברזילי לומר שבכל כך הוא מחוייב לו בגמולה הזאת לפי קדימת טובתו אליו עד שחזרה הגמולה ההיא כאלו היא מאת ברזילי עצמו ודוד

[1]) משקל צנור, משרש א.גמל, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך תנה תנא אחד במשנתנו, ואמרו בגמ' ירוש' שם (ז ג): אית תניי תני גימול וכו' מאן דמר גימול (מפרש אותו עפ"י הכתוב) ותעלהו עמה כאשר גמלתהו וכו' מאן דמר גימול מסייע לאבא בר רב הונא (שפרש שם שמשמעתו הוא שרתוע), ע"כ. ואולי יש איזה יחס בין מלה זו והמלה הערב' לג'אם a) שמשמשת בלשון זו גם במשמעה זו של גמול שלנו. — ועי' ינק.

a) إِجَام

הוא השליח לבד (רבנ"ל דורהן, תפאר' ישראל א).

א.*גִּמּוֹן[1], גִּימון, ש"ז.—ע"ל קטן ישימוהו על העגל ללמדו לכוף ראשו: ואין העגל יוצא ב ג י מ ו ן[2] (שבת ה ד). — ואמר הפיטן: אם אומרה אעפיל, אתה לצור קדמון, כמי אשר השפיל, אבקע ללי ארמון, וקול ממרום יפיל, שוב חיש אלי ג י מ ו ן, נרדה לבן עמון, שבטי ואיש צורי (כנף רננים, פזמ' ליוס ב, נהי ואוי).

ב.∴גִּמּוֹן, ש"ז, — כמו גִּמּוֹנִית, ואמר הפיטן: ארחץ בנקיון כפות, בלי חמס קחת סנסון כפות, גִּמּוֹנֵי פז לאגוד ולכפות, דשאי אשלים בם אף לכפות (יוצר ב' סוכות, ארחץ בנקיון).

*גִּמּוֹנִית[3], גִּימוֹנִית, ש"נ, מ"ר גִּמּוֹנִיּוֹת,—אגד צר לאגוד בו דבר, Bändchen ; bandelette ; ribbon: אמר רבי מאיר מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן ב ג י מ ו נ י ו ת[4]) של זהב (סוכה ג ח).

*גִּמּוּעַ, — שה"פ מן גָּמַע: טמא טומאת מת ע"י ה ג י מ ו ע אעפ"י שאינו מיוחד לכך וכו' דחשיב כלי ע"י ג י מ ו ע מים (תוספ' שבת נט.).

*גמז, ממנו *גִּמֵּז.

*גִּמֵּז[1], פ"י, —קבץ וצבר העפר והחצץ מעל פני השדה ועשה מהם גלים גלים קטנים: מסלקין מְקוּוצין מקטפין מסתתין ו מ ג מ ז י ן[2]) עד ראש השנה (תוספתא שביע' א יא).

---

[1]) משקל צִנּוֹר, ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —[2]) כך הנוסחה שבמשנה לפי אחד התנאים: אית תניי תני ג י מ ו ן וכו' (ירוש' שם ז ג), ואמרו שם: מאן דמר גימון מסייע לרב חישדא, (שהוא פרש גימון פ י נ ק ס ה). וסוברים רוב המפרשים כי פינקסה זו היא המלה פנקס הרגילה, שהיא מלה יונית ושמשמעתה הוא ל ו ח קטן, וכן פרש הערוך וז"ל: תולין ל ו ח בפיו שלא יוכל לשתות החלב. והביא הערוך פ"א: עץ קטן כמו ע"ל, ע"כ, והן דברי ר"ח מלה במלה. וכן רש"י: עול קטן שמניחין לעגל בצוארו שיהיה למוד לכוף ראשו לכשיגדל. ובעין זה הרמב"ם, אלא שהלשון בנוסח' הנדפס קצת מגומגם. עכ"פ, רב הונא, שפירש גימון בבר נירא, שהוא בן ע"ל, ר"ל ע"ל קטן, ור"ח ורש"י מכריעים את הכף להחליט משמעה זו לגימון. ואעפ"י שגזרת ר' אלעזר שגזר מלה זו מן אגמון אינו אלא דרוש בעולם, אעפי"כ רגלים לדבר שזו מלה שמית, ולא יונית, כדעת קצת החדשים וקוהוט שראה בה המלה היונית קימוס שפרושה הוא סל שנותנים על פי הבהמה. אך לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו. בערב' יש אמנם מלה ג'מאן a), שאעפ"י שמקורה בלשון פרסית, אך כבר השתמשו בה הערבים בזמן קדום (גוהליקי, בהמערב), אפס אין במלה זו שום משמעה קרובה למשמעה שמלה זו משמשת בה בלשוננו. [3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הצורה במשנה שבש"ס בבלי, וכך בפי' ר"ח וכן בערוך. ובמשנה שבגמ' ירוש' הצורה גימוני', והוא גימונות. והנה בפרוש המלה אין ספק, שהוא מוכרח לפי הענין שהיו הגימוניות פתילים או אטונים של זהב, וכך רש"י: חוטי זהב. והנה רש"י מדמה גימונית להשם ג י מ ו ן, וגוזר גם ג י מ ו נ י ת מן אגמון, אך קשה למצוא דמיון ושיכות בין גימון הקודם וגימונית שלנו, והגזרה מן אגמון אין לה רגלים. וכבר הזכרתי למעלה המלה הערבית ג'מאן a), שפרושה הוא כעין מזח או אזור מעור וכדומה מקשט בחרוזי חוליות מתחלפות הגונים, תחגור אותו האשה לנוי, אך אינו נראה, שהמלה ההיא, ששמשה במשמע' אזור פחות או יותר רחב, שמשה גם לאגד דק כמו לאגוד בו הלולב.

[1]) עי' הערה שלקמן.—[2]) כך בתוספתא בנוסחאות, ובמהד' צוק"מ חסר זה. והנה פרשו המפרשים כמו לו היה כתוב מ ג ז מ י ן, וכמו בגמ' בבלי (ע"ז נ:), ובירוש' פה, ועי' ערך ב.*גָּזַם. אבל יסטרוב פרש: מהר את בשול התאנים על ידי מה שתולים על התאנה ענפים מתאנה מדברית שיש בהפרי שלה זבובים קטנים, והם עוקצים את התאנה ופותחים אותה להשמש. Caprification. אך מהתוספתא בעצמה שם מוכח שלא היה נהוג בלשון האכרים היהודים פעל מיוחד לפעולה זו, אעפ"י שעצם הפעולה היתה ידועה להם, והוא מה שאמרה שם התוספתא בהלכה שקודם זו: אין תולין תחובין בתאנה, ובירוש' הגרסה תוכין והגיה שם רא"פ תובין והוא טובא בסורי, שהיא התאנה המדברית, והיא הפעולה הנזכרת (J. Löw, Pfln. § 335), ולא השתמשה בפעל מיוחד לזה אלא בהפעל תולין, וכן אין בלשון הערב' פעל מיוחד לזה, אעפ"י שבקצת מקומות בסביבות בגדד נהוגה פעולה זו (Prof. G. Dalman, שהגיד לי זאת על פה), ועוד, שאחרי שכבר הזכירה התוספתא מלאכה זו לא היה צריך להזכירה שוב. וכבר נתלבטו המפרשים בפרוש תוספתא זו, ואמר רד"פ בעל חסדי דוד: נראה שיש שבושים בכאן וכו', וכעין זה בעל מנח' בכור' והאחרון דר' שורץ בעל הגיון אהרן, שהגיה והוסיף לפני ומגזמין המלים: מזהמין ומתליעין, לפי המשנה. ומצין הדבר, כי הגר"א, שהיה מגיה על נקלה עפ"י הש"ס ירוש' ובבלי, לא הגיה כאן כלום, והניח הנוסחה כמו שהיא, מוכח שראה בה באמת ענין אחר, לא אותו הדבר שבמשנה ובגמ' ירוש' כאן ובגמ' בבלי ע"ז (נ:). ובאמת העקר הוא כמו שפרש בעל מנחת בכורים כי הלכה זו של התוספתא אינה מדברת במלאכות עבודת האילן אלא במלאכות נקוי קרקע בהשדה, וכן פרש גם בעל הגיון אהרן עד מצדדין, ובבדי שיהיה

a) جمان

a) جمان

*גַּמְזִית[1]), ש"נ, מ"ר גַּמְזִיּוֹת, — א) כמו גִּזְיָה, נצרים פרים מן השרשים, ובפרט ענפים של חרוב ושקמה, Zweig ; branche : מתירין ג מ ז י ו ת[2]) של הקדש (פסח' ד ח). ומתירין ג מ ז י ו ת של הקדש של חרוב ושל שקמה (גמ' שם נו.). אמרו (אנשי יריחו) אבותינו לא הקדישו אלא קורות ואנו נתיר ג מ ז י ו ת של הקדש של חרוב ושל שקמה (שם:). והקדישו (אנשי יריחו את האלנות) מתחילה כשהן מקוצצין וניתוסף לאחר מיכן ג מ ז י ו ת (רש"י שם נה:). — ב) פרי השקמה : ר' ישמעאל ורבי שמעון שזורי אומרים כל תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה וכו' הקצה והכליסין והחרובין וג מ ז י ו ת[1]) ותורמסין ושעורין אדומיות (תוספתא תרומ' ה ו=ז).

גמח[2]), ממנו אולי *גַּמְחוֹן.

*גַּמְחוֹן[3]), ש"ז, — אדם עקש, שעושה הכל רק על פי צביונו, בעקשות, בלי טעם, מפני שכך עלה לרצון לפניו : כלם (כל השמות של בני בנימין) לשון מרדות הם טבח טבחון, גחם ג מ ח ו ן[4]) (מד"ר ברא' נו).

*גַּמִּי, ש"ז, — כמו גֹּמֶא : ג מ י כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה (שבת ח ב). וקשרו את המקידה ב ג מ י (שם כד ה). כלי בית הבד ושל גת והעקל בזמן שהם של עץ מנגבן והם טהורים בזמן שהן של ג מ י מיישנן (טהר' י ח). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא ג מ י יבש ולא כתיתין יבשין (תוספתא שבת יג יח). ר' יוסי מטמא ב ג מ י מפני שהרופא נותנו על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (שם כלים ב"ק ו יט). בעץ ארבע קנים בארבע זויות של כרם וקשר ג מ י מלמעלה (ירוש'

אפשר להסב את הפעל מגמזין, או מגזמין, לעבודת האילן הוכרח להכנים מדעת עצמו שני פעלים אחרים מזהמין ומתליעין; ולאמר כי מן מלת מזהמין התוספתא שיכת למשנה ד'. וכל זה מפני שראו במגזמין מלאכה ממלאכות עבודת האילן, ובאמת אינו כן, כי גם מגמזין היא אחת ממלאכות בקוי הקרקע של השדה, ומהות מלאכה זו אנו למדין מלשון ערב'. כי הנה בלשון זו משמש שרש גמז a) קצת דומה לשמושו בעבר' במשמ' נצר של אילן, עי' הערה לקמן לערך ג מ ז י ת, ובמשמעות אחרות גמז בערב' דומה לקמז b) והשם גִ'מְזָה c) והשם קֻמְזָה d) שניהם משמשים במשמ' גביע שהזורע בתוכו. ומלבד זה יש עוד להפעל קמז משמ' ק ב ץ ו צ ב ר, וקֻמְזָה מן אלחצי ואלתראב e), ר"ל ק מ ז ה של חצץ ועפר, פרשו המלונים הערבים באלצוה f), והוא צ ב ו ר ו ת ל ו ל י ת של עפר והצץ. ולכן ברור הדבר, כי הכונה ב מ ג מ ז י ן בהתוספתא היא דומה להכונה מסקלין, והוא : מקבצין וצוברים את העפר והחצץ שעל פני הקרקע ועושין מזה גלים גלים, כמו שנהוג גם עתה אצל הערבים, שהם מקבצים את החצץ אשר על פני השדה ועושים מהם גלים גלים קטנים, כדי שלא יכאיב החצץ את כל פני השדה.

[1]) אולי דומה לגמז g) בערב', ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח' וכמו"ב בכ"י ובתוספתא וכו'. רק להר"ח היתה גרסה ג ו א ז י ו ת, ועי' גזיה. ופרש ר"ח הן נצרים הפרים משרשי אילנות, וכעין זה רש"י : גידולין, ענפים שגדלו בחרובין ושיקמין, והוסיף שם לבאר טיב הגידולים הללו ואמר : דרך חרוב ושקמה לקוצצו לשבע שנים והן חוזרין וגדילין ומיתוספין וקודם קציצתן קרי ליה בתולת שקמה ומשנקצץ קרי ליה סדן שקמה, והקדישו מתחילה כשהן מקוצצין וניתוסף לאחר מיכן גמזיות. ע"כ. נראה מדבריו שדעתו של רש"י ש ה ג מ ז י ו ת הן מה שצומח מהגזע אחרי שנקצץ חלק העליון. וכן נראה מכל הטענות שהיו בין אנשי יריחו והחכמים, כמו שמבואר בירושלמי שם : אמרו להם חכמים אי אתם מודים לנו ב ג י ד ו ל י הקדש שהן אסורין ? וע"ז ענו אנשי יריחו אבותינו וכו'. עכ"פ, לא נתברר מקור מלה זו. בערב' משמשת מלת ג'מוז h) במשמ' גביע שהזורע בו, וברור הוא שאינו ענין לכאן, אבל קצת דומה לגמזית שלנו משמעה אחרת שיש לגמז a) בערב' והוא מה שנשאר בדקל הזכר מעקר הענף של התמר. — [1]) כאן מנויים אותם הזרעים והפירות שאינם השובים בעיני הכהנים. ולכן ברור הדבר שגם בהשם ג מ ז י ו ת נתכונו לאחת הפרות לא החשובות, כמו הכליסים והחרובים וכיוצא בהם.

[2]) בערב' גַ'מַח b) פרשוהו חכמי הלשון הערבית : רכב ראשה, רכב הואה, שר"ל עשה לפי צביונו, לפי דמיונו בעקשות בלי טעם, והשם גַאמִח c) אדם שיש לו טבע זה.

[3]) עי' הערה להשרש גמח, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הגרסה במד"ר. ובילקוט גחמון, לפי השם גחם, וראו בו קצת החכמים את השרש הערבי גחם d) במשמ' שרפה. ואעפי"כ, אין גרסת הילקוט מכרעת נגד גרסת המדרש במקום זה, ואפשר שגרסת הילקוט היא ת ק ו ן ב כ ו נ ה כדי להשוות את הדרש להשם גחם ממש, ודוקא מפני הגרסה ג מ ח ו ן שאינו דומה ממש להשם גחם יש קצת יותר רגלים לדבר לחשב שהדרש הזה מיוסד על מלה ש ה י ת ה במציאות וידועה להדורש. והשרש הערבי גמח מכיע להדבר, ונהוגה מלה זו במשמעה זו בין המדברים ערבית בא"י והשתמשו בה גם בהעתונים.

a) جمز b) قمز c) جُمْزَة d) قُمْزَة e) قُمْزَة من الحصي والتراب f) أُصْوَّة g) جمز h) جموز

a) جمز b) جَمَح c) جَامِح d) جحم

סוכה א נג.). כורך עליה (על המקום בבשרו שכתוב עליו שם קדש) ג מ י ויורד וטובל (שבת קכ:). כפיפה של ג מ י שמניחה על פי הגת (ר״ח ע״ז נו:).

***גְּמִיאָה**, ש״נ, — שה״פ מן גמא: חלב כדי ג מ י א ה[1]) (שבת ח א). כל מה שהירדן מכנים לשנים עשר חדשים הוא (הקב״ה) עושה אותה ג מ י א ה אחת (פסיק׳ רבתי. קרבני לחמי). הגמיאיני נא מעט מים מכדך ג מ י א ה אחת (מד״ר משלי יג כה). ג מ י א ת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים (רש״י חבק׳ א ט).

***גְּמִיָּה**, ש״נ, — כמו גְּמִיאָה: מים כדי ג מ י י ה (ירוש׳ שבת ח יא.). הגמיאיני נא וכו׳ ג מ י י ה אחת (מד״ר ברא״ש ס).

***גְּמִילָה**, ש״נ, — שה״פ מן ב.גָּמַל: הפיאה והביכורים והריאיון וג מ י ל ת[2]) חסד ותלמוד תורה (תוספתא פאה א א).

***גְּמִילוּת**, ש״נ, — כמו גְּמִילָה, מעשה של גמילות חסד: אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וג מ י ל ו ת[3]) חסדים ותלמוד תורה (פאה א א). ואין פוסקין הימנו (ממעשר עני) צדקה אבל משלחין הימנו דבר של ג מ י ל ו ת חסדים (תוספתא שם ד יז). צדקה וג מ י ל ו ת חסדים שקולין כנגד כל מצות שבתורה אלא שהצדקה בחיים ג מ י ל ו ת חסדים בחיים ובמתים צדקה בעניים ג מ י ל ו ת חסדים בעניים ובעשירים צדקה בממונו ג מ י ל ו ת חסדים בגופו ובממונו (שם יט). את הדרך זו ג מ י ל ו ת חסדים ילכו זו ביקור חולים (ב״ק ק.). שנתגעשו ישראל לעשות ג מ י ל ו ת חסד ליהושע (מד״ר רות, פתי׳ ב), ר״ל לעסוק בקבורתו כהגן. אחד מהעמודים שעומדת עליהם הארץ ויושביה הוא ג מ י ל ו ת חסדים עם כל אדם (מנוה״מ, ה א רכ).

***גְּמִיעָה**, ש״נ, — שה״פ מן גָּמַע: חלב כדי ג מ י ע ה[4]) (שבת ח א). כל מה שהירדן מכנים לששה חדשים היא עושה אותן ג מ י ע ה אחת (פסיק׳ דר״כ. את קרבני לחמי). משום שהיה (ר״ע) חולה ואמרו לו הרופאים כי ג מ י ע ת ביצה מיד בלא מלח באחרית היום היא רפואתו (ר״ח תענ׳ יח:). כי כ ג מ י ע ה קלה הארץ לפניו שימהר לרוץ (ר״מ אלשיך, איוב לט כד). כי בהחלו (הלויתן) לשתות יגמע ג מ י ע ה וישאוף המים הנוחלין ממקום פיו עד למעלה (שם מ כג). אדם עשוי לעמוד או לישב לפוש בהגיעו לכפר לשתות ג מ י ע ת שכר וכו׳ ולחזור אחר כך תכף לדרכו (טו״ח חות יאיר טו). ואלו קפצה (הפרעוש) לתוך הכף שבו רוטב חם שצריך ניפוח בג מ י ע ת ה הייתי אוסר הרוטב (שם קכ). כשאכל או שתה הרבה אלא ששהה יותר וכו׳ הרי נהנה בשתייתו על ידי ג מ י ע ו ת כמו בבת אחת (טו״ת שמש לדקה, או״ח ב).

***גְּמִירָה**, ש״נ, — שה״פ מן גָּמַר: וכן בפירות האילן אם נגמרו שליש ג מ י ר ת ן (רמב״ם, מתנ׳ עני׳ כז).

°גָּמִישׁ, ת״ז, לנק׳ גְּמִישָׁה, — מה שסגולתו לְהִגָּמֵשׁ על נקלה, biegsam ; flexible, — נהוג בקרב מדברי עברית בא״י והשתמשו בו הרבה בהעתונים.

°גְּמִישׁוּת, ת״נ, — סגולת דבר נ ג מ ש, — נהוג בין מדברי עברית בא״י.

***גֻּמִיָּה**, גומית, ש״נ, מ״ר גֻּמִיּוֹת, גומיות, — כמו גומה, גממה: הלוקח עבוט ענבים מן הגוי ומצא תחתיו ג ו מ י ו ת אסור (תוספתא ע״ז ז ה).

א. גמל, ממנו גָּמָל, *גַּמָּל, *גַּמֵּל, *גַּמָּלָה, *גַּמְלוֹן, *גַּמְלָן, *גַּמֶּלֶת, וי״א גם *גַּמָּל.

גָּמָל[1]), ש״ז, מ״ר גְּמַלִּים, — בהמה הולכת על ארבע, מעלת גרה, גבוהת כרעים וארוכת הצואר, ועל גבה יש בחטטרת אחת ויש בשתים, תשמש לרכיבה ולמשא, Kameel ; chameau ; camel : ותפל (רבקה)

---

[1]) כך גרסת הערוך. וכבר נשאו ונתנו בגמ׳ שם (עז.) כדי גמיאה או כדי גמיעה והכריע ר״נ בר יצחק כמו בהכתוב ה ג מ י א י נ י נא מעט מים.

[2]) כך בתוספתא מהד׳ צוק״מ, במקום וגמילות שבתוספתא בש״ס וילנה, כמו במשנה.

[3]) הקרי הרגיל גמילות, אעפ״י שאפשר שזה מ״ר מן גמילה וצריך לקרוא גמילות. אך מהמאמר: הדרך זו גמילות חסדים ולא אלו, נראה באמת כי הקריא האמתי הוא גמילוּת ולא גמילות.

[4]) גרסת הספרים, והמשנה בגמ׳ ירוש׳, וכן בגמ׳ שם שקל׳ ג הל׳ ב, ועי׳ הערה לערך *גמיאה.

[1]) אחת המלים הקדומות והמשותפות של כל הלשונות השמיות, ובאה גם להלשונות הארית והחדשות. באשור׳ גַמָּלֻ. בערב׳ גַ׳מַל a), בארמ׳ גַּמְלָא. ומ״ר גְּמַלִּים בע״פ פתוחה ול״פ דגושה, כמו שָׁפָן שְׁפַנִּים, קָטָן קְטַנִּים, וכבר נשא ונתן פ׳ לגרד (P. de Lagarde, Uebers. §17) בסבת שנוי זה מצורת שאר שמות משקל פָּעָל, ואמר שזו היתה פשרה בין הכלל הקבוע וההברה המסורה. ויותר

a) جَمَل

מעל הגמל (בראש' כד סד). את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרים (ויקר' יא ד). וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל (ישע' כא ז). ומ"ר גמלים: ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו (בראש' כד י). ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים (שם יא). ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד (מ"א י ב). ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יי' יבשרו (שם ס ו). —וככ': ואמרה שתה וגם גמליך אשקה (בראש' כד יד). ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו (שם כ). והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט (שם לז כה). — וגם לנקבות: גמלים מיניקות ובניהם שלשים (בראש' לב יו). — ומשל: לפי הגמל[1] השחנה (כתוב' כז.). רבים גמלים[2] זקנים נושאים עורות של גמלים קטנים (ר"ה כגה' כג.). הרבה גמלים זקנים שטעונין עורות גמלים יונקין (רש"י שם). לפי גמל[3] משאו ואדם לפי שכלו (כ"ס, תרג' ב"ז לו כ). — ומשל לאדם מקנא את אשתו: זולל כחזיר או נושך ככלב או מקנא כגמל (מאזני צדק, אלגזלי 37).

*גַּמָּל, ש"ז, מ"ר גַּמָּלִים, —מנהיג גמלים בדרך, שומר עליהם ועוסק בהם, Kameel-treiber; chamelier camel-driver: אבא גוריון איש צדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים רבי יהודה אומר משמו החמרין רובן רשעים הגמלים רובן כשרים (קדוש' ד יד). בקשר הגמלין ובקשר הספנין (שבת יה ב). מסרן (את האבנים) לגמל (והוזק בהן אחר) הגמל חייב (תוספתא ב"מ יא ה). החמרין וזהגמלין והספנין ושהיו עושין בשביעית (שם שביע' ו כו). והלא פישון הגמל מיאנה אשתו שלו בפניו (יבמ' קז:). חמר ונעשה גמל (כתוב' סב:). — חַמָּר-גַּמָּל, עי' חַמָּר.

נראה דעת הרואים בזה נטיית האותיות למד ונון לכפילה טבעית. ולא הסכימו החכמים בדבר מקור שם זה, אם נסתעף מן משמעת גמילת טובה, או מן משמעת יפי, או מן משמעה אחרת כמו משמ' נקמה שהיתה לפנים למלה זו (P. de Lagarde). — [1]) בארמ': לפום גמלא שיחנא. —[2]) גוף המשל בארמ': דאמרי אינשי נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני (גמ' שם). —[3]) תרגום המשל בארמ': לפום גמלא שיחנא, על פי הפרוש הרגיל שיחנא משא.

*גִּמֵּל, פ"י, —משך והוליך הַגָּמָל: היתה לו פרה מגמלת בעיר הרי זה עושה (ירוש' מו"ק ג פב:).

א.גמל, ממנו א.גָּמַל.

א.גָּמַל[1], — א) פ"ע, גמל הפרי, הגיע בגדולו למדרגה שלא יגדל יותר, קרוב לבשולו, reifen; mûrir; ripen: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גֹּמֵל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות (ישע' יח ה). גבעולין שלא גמלו (פרה יא ז). — ב) פ"י, גמל את הפרי, הגיעהו למדרגת גמר גמולו: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים (במדב' יז כג). — ג) גמלה את הילד, חדלה מלהניקהו, entwöhnen; sevrer; wean: ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אתו וכו' ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו ותעלהו עמה כאשר גמלתו (ש"א א כג-כד). ותגמל את לא רחמה (הושע א ח). ותלד לו אחות תחפנים את גנבת בנו ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה (מ"א יא כ). מניקה עד שתגמול את בנה נתנה בנה למניקה גמלתו או מת (נדה א ד). אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה (ב"מ פז.).

— נפע', נִגְמַל, מק' הִגָּמֵל, עת' יִגָּמֵל, — שגמלו אותו מחלב אמו: ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק (בראש' כא ח). וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את פני יי' (ש"א א כב). ויגדל הילד וכו' נגמל מהלבו (מד"ר בראש' נג). — ואמר המליץ: ושדי התבונה מימי ילדות עדן ינקה וגזרה בל תהי נגמלת (ר"י בן תנחו' ירוש' לרדב"א בן הרמב"ם).

ב.גמל, ממנו גְּמוּל, *גְּמוּלָה, *גְּמִילָה, *גְּמִילוּת, ב.גָּמַל, תַּגְמוּל.

ב.גָּמַל, פ"י, — עשה גמול לחברו, לטובה או לרעה: ויאמרו (אחי יוסף) לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו (בראש' נ יה), ר"ל הרעה אשר עשינו לו מבלי שהוא עשה לנו כל רע. כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך (שם יז). ויאמר (שאול אל דוד) צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך

[1]) י"א שעקר משמעתו הוא כמו גמר, וכמו כמל a) בערב', במשמ' השלים.

a) كمل

הרעה (ש"א כד יח). ולמה יִגְמְלֵנִי המלך הגמולה הזאת (ש"ב יט לז). אוי לנפשם כי גָמְלוּ להם רעה (ישע' ג ט), ר"ל עשו לעצמם רעה. אזכיר תהלת יי' כעל כל אשר גְמָלָנוּ יי' ורב טוב לבית ישראל אשר גְמָלָם כרחמיו וכרב חסדיו (שם סג ז). בטח בה (באשת החיל) לב בעלה ושלל לא יחסר גְמָלַתְהוּ טוב ולא רע כל ימי חייה (משלי לא יא-יב). הגומל לחיים טובים שגמלני כל טוב (ברכת הגומל). — ואמר המוסרי: וכן ירגיל אדם עצמו לשלם טובה למי שגמל עמו טובה כדי שלא יהיה מכפויי הטובה (מעל' המדות, גמילות).—ובפרט עם עַל. גמל על פלוני: ואם גֹּמְלִים אתם עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). אשירה ליי' כי גָמַל עלי (תהל' יג ו). שובי נפשי למנוחיכי כי יי' גָמַל עליכי (שם קיו ז). הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתרו צדיקים כי תִגְמֹל עלי (שם קמב ח). גְּמֹל על עבדך אחיה ואשמרה דברך (שם קיט יז). אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר שהוא גמל עליך תחלה (מד"ר ברא' לח). — ובמשמ' תשלומים חלף מעשה שקדם להם: יִגְמְלֵנִי יי' כצדקתי כבר ידי ישיב לי (ש"ב כב כא). — ועם עַל, לרעה: ועתה הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים וכו' והנה הם גֹּמְלִים עלינו לבוא לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו (דהי"ב כ י-יא). — *גֹמֵל חסדים: שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים (שבת קד.). ג' סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמות עט.). אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של א"א (כתוב' ח:). — *גומלים, שנים שעושים זה לזה טובה בשביל הטובה שכל אחד מהם גמל לחברו: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר אמר לו אחד אני איני נאמן איש פלוני נאמן הרי זה נאמן הלך ליקח ממנו אמר לו מִי כאן מוכר ישן אמר לו מי ששלחך אצלו אע"פ שהן כגומלין זה את זה הרי אלו נאמנין (דמאי ד ו). כשם שברשותו אסור כך ברשות עכו"ם אחר נמי אסור וחיישינן לגומלין[1]) ר"ש בן אלעזר אומר במה דברים אמורים ברשותו אבל ברשות נכרי אחר מותר ולא חיישינן לגומלין[1]) (ע"ז סא:). אם כל אחד ואחד כתוב עליו סך ידוע בפני עצמו בשטר ואין ביניהם שותפות הרי הם מעידים זה על זה ואין חוששין

[1]) פרש"י: הנח לי ואגמול לך כיוצא בזו.

לגומלין לפי שאין אחד מהם נוגע בעדותו של חבירו (טור מלוה ולוה עז).

— נִפְע', יִנָּגֵמַל,—נִגְמַל חסד: אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו (והזהיר, משפטים).

—הָפְע' יֻהְגְמַל, — כמו נגמל: מדת חמס גמלו. כן גמול הֻגְמָלוּ. בסוף יאר קמלו, כראש שבלת נמלו (שבת א' חנכה, אין צור).

ג. גָּמַל, — קל לא נהוג.

— הִתפ' יִתְגַּמֵּל, — התאסף יחד[1]): עד יתמזגו בפגישת קצתם ויתגמלו ותנוח בהם צורה אחת כמשפט המזג (ר"מ נרבוני, מו"נ א עג). אחר כך ביאר שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל ההמזגה (הכר' ביכאגו, דרך אמונה א א).

*גִּמֶל[2]), גימל. — שם האות השלישית מאותיות האלף בית העברית: וכתוב בהן (בהקופות של הלשכה) אלף בית גימל (שקל' ג ב). כותבין על הקופות אלף בית גימל (תוספתא שם ב א). אלף בית אלף

[1]) בערב' גַ'מַל, אַג'מל a) אסף וקבץ יחד.

[2]) כך היא ההברה המסורה בפי כל היהודים, וכך גם בתרגום השבעים לאיכה (א 7) Γιμελ, וכך נקד אברהם בלמשי (מקנה אברהם א), ואין ספק בדבר כי הוא שם עתיק ונשמרה הברתו בצורתו הקדומה. והנה דעת רוב החכמים היא, כי פרושו של השם הוא גָּמָל, ונקראה האות הזאת כך על שם צורתה שהיא דומה לגמל. אך שתי תשובות יש על זה: האחת, ששם הבהמה ההי אהוא גָּמָל, או בצורתה הקדומה גַּמַל ולא גמל. ושנית שצורת האות הקדומה אינה דומה כלל לצורת הבהמה ששמה גמל. ולכן סובר לדזברסקי (Lid. Ephem. 1 2 109) כי שמה הקדום של האות היתה גרזן, על פי צורתה שדומה קצת לקרדום. והוא דחוק, מפני ששמות האותיות בודאי נשמרו בהויתן ובהברתן הקדומה, וההשערה כי בתחלה היו להן שמות אחרים אין לה על מה לסמוך. ועכ"פ, אימתי שקראו לאות זו גמל על שם מה קראו לה כך? הלא גם צורתה החדשה של אות זו בכתב ה„אשורי" אינו דומה כלל לגמל, ועכ"פ הקושיה במקומה עומדת, מדוע נקראה גמל ולא גַּמַל, כמו שנשמרה ההברה הקדומה של אַלף, בֵּית וכו'? ולכן יש לאמר כי צורת אות זו ושמה אינם מהבהמה גָּמָל אלא מגוף אחר, ואולי צורתה היא צורת קו, חבל כפופה קצת בקצה האחד, והשם גִּמֶל הוא אולי השם גֻמְל b) בערב' שהוא חבל הספינה, וממנו מה שאמר הנביא: לא ידח'לון אלג'נה חתי ידח'ל אלגמל (לפי קריאת אבן עבאש

a) جَمَل أَجْمَل b) جُمْل

בינה גימל[1]) דלת גמול דלים (שבת קד.). מהו זה א"ל בית א"ל אין זה בית אלא גימל א"ל מניין אתה יודע שזה אלף וזה בית וזה גימל אמר לו כך מסוי לנו אבותינו הראשונים שזה אלף וזה בית וזה גימל (אדר"נ יה). — גמל ושין, — לשו נקיה במקום השם ההמוני ג"ש, עי' זה.

*גְּמַלָּה, ש"נ, מ"ר גְּמַלּוֹת. — נקבת הגמל, נאקה: לרבות את הגמל הנולד מן הפרה כנולד מן הגמלה (תוספתא בכור' א ט). אחד גמל הנולד מן הגמלה ואחד גמל הנולד מן הפרה (גמ' שם ו:). ולפעמים ישתו (החולים) מחלב הגמלה הערביית ושתנה (קאנון ג יד יא).

*גַּמְלוֹן[2]), ת"ז, — גדול, גם: אפונין הגמלונין[3]) משתרמלו (שביע' ב ח). וכן פולין הגמלונין וכן כיוצא בהן מתעשרין לשעבר (תוספתא שם ב י ג). אף פולין הגמלונין כיוצא בהן טהורין (שם טבו"י א א).

*גַּמְלִי, ת"ז, לנק' גַּמְלִית, — מצורת הַגָּמָל: לשני אנשים שבא אחד והעיד שראה גמל אחד פורח באויר ובא שני והעיד שראה שלשה גמלים פורחים באויר ובידוע שאם יתכן להיות הראשון אמת גם השני יכול להיות אמת כי הצורה הגמלית אם היא גרמה לזה להיות פורח באויר גם היא גורמת לכל המין כלו להיות כן (אגר' הרמב"ם, ר' יהודה הרופא לרד"ק).

*גַּמְלָן, ת"ז, מ"ר גַּמְלָנִים — כמו גַּמְלוֹן: אפונים הגמלנים מין ירק (כלא' ג ב).

*גַּמֶּלֶת, ש"נ, — אורחה, שירה של גמלים: החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום (סנה' י ה).

*גמם[4]), ממנו *גָּמַם, *גֻּמָּה גוּמָּה.

ואחרים) פי' שם אלחיאט, — ר"ל לא יכנסו אל גן עדן עד שישוב הג'מל והוא חבל עב של הספינה, בתוך קופה של מחט. וחלוף תנועת החירק במקום השורק מצוי בעצם הלשון העברית ובין שתי הלשונות האחיות. —

[1]) בארמית שם: מאי טעמא פשוטה כרעיה דגימל לגבי דלת, שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים ומ"ט פשוטה כרעיה דדלת לגבי גימל דלימציה ליה נפשיה.

[2]) בארמית: שומשמנא גמלא (שבת סו:), תרבא דחיפושתא גמלניתא (ע"ז כח:), במשמ' גדול וגס. בערב' גַּ'מַלוּן a) בצורת דבשת הגמל. — [3]) פרוש הערוך וכן הרמב"ם במשמ' גדול וגס.

[4]) בערב' ג'מם b) במשמ' חתוך וכריתה.

*גָּמַם[1]), פ"י, עבר גָּמַם, בינ' גּוֹמֵם, עת' יָגֹם, — חתך, בפרט חתך חלק העליון מעל פני דבר אחר, חתך חלק האילן מעל פני הארץ, וכיוצא בזה: אם רצה (לזרוע את שדהו שהיא נטועה אילנות) גומם (את האילנות) עד פחות מטפח וזורע ואח"כ משרש (כלא' ב ד). אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית וכו' אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ (שביע' ד ה). בית שמאי אומרים אין גוממין אותו (את כרם רבעי) ובית הילל אומרים גוממין אותו (תוספתא מע"ש ה יח). מברך בחורשין וגומם מעם הארץ ובלבד שלא יקוץ בקורדום (שם שביע' ג ב). — ואת הסלע: מחצב (את הסלע) וגוממו עד פחות מהארץ טפח (שביע' ג ו). — וגיד מהגוף: גיד הנשה מחטט אחריו וכו' ר' יהודה אומר גוממו עם השופי (חול' עד:). — ועת': המדל בזיתים ב"ש אומרים יגום ובה"א ישרש ומודים במחליק עד שיגום (שביע' ד ד). נודות יין ושמן וכו' אין מקבלין טומאה עד שיפחת ויגם (תוספתא כל' ב"מ ז ג). — ופעול גָּמוּם: היה מהלך בדרך ומצא בהמה שפיה גמום בודק בפרסותיה (חול' נט.).

— נפע', *נִגְמַם, — שגממו אותו: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (שביע' א ח). חוטיו החיצונות שנפגמו או שנגממו והפנימיות שנעקרו (בכור' ו ד). הקנונים הקטנים שיעורן ברובן וכו' נגממו שיעורן במה שהן (כלים יז ד). כאן שנגממו (המסמרים) כאן שנעקרו (שבת ס:). נגממו בותלי בית הרחם (חול' ע.). ניטל (לחי) התחתון כגון שנגמם עד מקום הסימנין (רמב"ם שחי' ח כג). — ובהשאלה: הגיע זמנה של ושתי ליגמם (מד"ר אסתר, גס ובתי).

— פִּעֵ', *גִּמֵּם — כמו קל: הכרם הזה בשעה שאינו עושה מה ליי עושין לו מגממין אותו (מד"ר ברא' לח).

*גֻּמָּמִית, ש"נ, מ"ר גֻּמָּמִיּוֹת, — כמו גומה: שלש גממיות של נחל התחתונה והעליונה של עשרים סאה והאמצעית של ארבעים סאה (תוספתא מקוא' ג ד). שוקת שגממיות סובבות אותה (שם פרה ה ט).

[1]) בערבית ג'ם אלענב a), קטע מהזמורה מה שיש למעלה מהארץ.

a) جملون b) جم

a) جم غب

*גֻּמְמִית, ש"נ, מ"ר גֻּמְמִיּוֹת,— כמו גֻּמָּה: גוממיות שהן עמוקות טפח זורעין לתוכה שלשה זירעונין (ירוש' כלא' ג כח ג). גוממיות שתחת האשכולות אסורות שבצידיהן מותרות (שם ע"ז ד מד.). בשתי גוממיות שבזו עשרים ובזו עשרים וכו' אבל שתי גוממיות שאין בשום אחת מקוה שלם לכ"ע אין מטבילין (תוספ' גיט' טז.).

*גָּמַע, פ"י, עת' יִגְמַע, — כמו גמא: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ (שבת יד ד). כדי לגמוע שלש בצים זו אחר זו (תוספתא סוט' א ב). שהשקהו את החלב וגמעו (שם זבים ה ט). והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח (ערוב' מא.). המחהו (את הלחם) וגמעו (פסח' לה.). לגמוע את חלבו (חול' סט.). בדילצלות ביצה ר"ע אומר כדי לגומעה (סוט' ד.). עמוד מגמוע מים בזה הזוג או בזה הסנדל (תוספ' שבת נט.). ביצה מגולגלת משיקוב בה מקום לגומעה ממנו (רמב"ם טומאת אוכלין ו ב).

— פִּעֵ', *גִּמַּע, — א) כמו קל: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ ויהא פולט אבל מגמע ובולע (תוספתא שביע' ו ג). הואיל וראוי (השופר) לגמע בו מים לתינוק (שבת לה:).

— הִפְעִ', *הִגְמִיעַ, יֻגְמַע,—שגמעו אותו: ואם הם (המים) יתר חמים מזה ויוגמעו על הצום (קאנון א ב ב יו). וראו ג"כ שיוגמע בעלין מיני הגמיעות שימהר בשולם מאד (קבולי גליגוס, כ"י פריז).

גמץ[1], ממנו גּוּמָץ, יְגַמֵּץ.

גָּמַץ, קל לא נהוג.

— פִּעֵ', גִּמֵּץ, — נעשה גומץ: גִּמְּצוּ שיחות כר, שלוש עשרה כרכר, ראות ברכות סקר, בענוי השך נקר (זולת שבת א חנכה, אין צור).

א.גמר[2], ממנו א.גָּמַר.

א.גָּמַר[3], פ"י,— כמו א.גָּמַל: אקרא לאלהים עליון לאל גֹּמֵר עלי ישלח משמים ויושיעני (תהל' נז ג-ד). — ועם בעדי: על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך יי' יִגְמֹר בעדי יי' חסדך לעולם (שם קלח ז-ח).

ב.גמר[1], ממנו ב.גָּמַר,*גָּמָר.

ב.גָּמַר, עת' יִגְמֹר, — א) פ"ע, כמו כָּלָה, תם, חדל: הושיעה יי' כי גָמַר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם (תהל' יב ב). האפס לנצח חסדו גָּמַר[2] אמר לדר ודר (שם עז ט). יִגְמָר נא רע רשעים (שם ז י). — ובמשמ' *הגיעה לסופה: מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). — ובמשמע' *נשלם, הגיע לידי המעמד הטבעי השלם, שיותר מזה לא יוכל להתפתח: איזהו בן שמנה כל שלא יצאו לו חדשיו ר' יוסי אומר סימניו (של בן שמנה חדשים) ניכרין בו שערו וצפרניו שלא גמרו (תוספתא שבת טו ז). — ב) *פ"י, השלים אותו, הביאו עד סופו, עד קצהו, עד שאין יותר: גמרו את הדבר (של בדיקת העדים) היו מכניסין אותן (סנהד' ג ז). בא ואמר לחבירו (מה שראה) לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו (שקל' ו ב). גומר עליו (על הכוס) את ההלל (פסח' י ז). אחד המערה ואחד הגומר (את הביאה) (יבמ' ו א). מגופת היוצרין שהוא פותח בה טהורה ושהוא גומר בה טמאה (כלים ב ד). הגומר את זיתיו ושייר קופה אחת וכו' אפילו גמר את זיתיו ערב שבת שש שעות (תוספתא טהר' י ט). חוזר וגומרה (את הברכה) או אינו חוזר וגומרה (ברכ' יג:). רבינא אמר הואיל והתחיל במערכה גומר (יומא לג.). היה כותב שנים או שלשה שמות כגון אל אלהים ה' הרי זה גומר את אחד מהם ומשיב שאילת שלום (ירוש' ברכ' ה הלכ' א). רב אשי שחבר הגמרא וגמרו בימי בנו (הקדמ' הרמב"ם ליד החזקה).—ומקור כנוי: מצורע מותר בתשמיש המטה בימי גומרו ואסור בימי סופרו (תוספתא נגע' ח ו). — ופעול *גָּמוּר, ר"ל שלם: שידוע שמדבר הגמור גוררין (הנמלים) כל הלילה (מעש' ה ז). —*פרות גמורים, כמו גמולים, שהגיעו לגמר בשולם: אכלה (בהמתו) פירות גמורים משלם

---

[1] בערב' עַ'מִצ' (a, היה עמק באדמה, ועַ'מְצ' (b מקום נמוך ועמיק באדמה.

[2] עי' הערה להפעל.

[3] אין חכמי הלשון מודים במציאות פעל גמר במשמ' גמל, וחושבים את המלות המובאות בערך זה להערך ב.גמר שלקמן. אך זה מביא לידי פרוש דחוק, ולפי הענין הפרוש היותר נכון הוא במשמע' גמל.

(a غَمَضَ (b غَمْضٌ

[1] בארמ' גמר, בערב' במשמ' זו כמל (a.

[2] יש מגיהים גָּזַר.

(a كمل

פירות גמורים (ב"ק ו ב).—*ביצים גמורות: השוחט את התרנגולת ומצא בה בצים אף על פי שגמורות הרי אילו מותרות (תוספתא יו"ט א ב). —*צדיק גמור, שאין בו שום דבר של רֶשע, רשע גמור, שאין בו שמץ של צדק: שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין וכו' צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה (ר"ה טז:).—*רשות היחיד גמורה, שאין בה שום צד של רשות הרבים, רשות הרבים גמורה, שאין בה שום צד של רשות היחיד: וגדר שגבוה עשרה ורוחב ארבעה זו היא רשות היחיד גמורה (תוספתא שבת א א). ומבואות המפולשין זו היא רשות הרבים גמורה (שם ב).—*גרושים גמורים, שאין בהם שום דבר שמבטל כחם, וכמו"כ חזרה גמורה: מפני שגירושיה (של קטנה) גירושין גמורין ואין חזרתה חזרה גמורה (תוספתא יבמ' יג ה). מאימתי מקבלין אותו (את המשחק בקוביה) משישבור את פסיפסיו ויחזור בו חזרה גמורה (ירוש' ר"ה א נז ג). —*חטא גמור: וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים (רמב"ם תשו' ז ח).—*גָּמַר בלבו, החליט כך או כך: הלוקח ירק מן השוק הרי זה בורר כל היום ואינו חושש משגמר בלבו הרי זה אסור להחזיר (תוספתא דמאי ד א). גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו (שבוע' כו:) .— ובלי בלבו. גמר ועשה: אם גמרת לצאת תבוא בשלום (ירוש' ברכ' ג א). אדם יודע שקרקע אין לו וגמר ונתן לשום פקדון (ב"מ טו:). אדם יודע שאין קידושין תופסין באחותו וגמר ונתן לשום מתנה (שם). נימנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעכו"ם וגילוי עריות ושפיכות דמים (סנה' עד.).—וגווי: גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי (ברכ' יז.). — ואמר המשורר: תסובבו מלתך, ויגיד תהלתך, בעוד יש בו נשמה, ועל עצמו תגמר [1]), אך את נפשו שמר, בשובו אל אדמה (ראב"ע, אברי האיש), ר"ל על גופו תחליט מה שתחליט. —יוגמר בדעתו: לאחר זמן גמר רב ספרא בדעתו ליטול שמונה וכו' וגם הקונה גמר בדעתו ליתן עשרה (מנוה"מ מו).—*גמר באשה, עשה בה כל תאותו: ויקח את גומר וכו' אמר רב שהכל גומרים בה (פסח' פז.). — *גומר, וְגוֹמֵר, וגו', מלה ישתמשו בהבאת כתוב או מאמר כשמביאים ממנו רק תחלתו יאמרו וגומר, ר"ל צריך לגמור השאר, etc.: ויעל יוסף לקבור את אביו וגו' ויעל עמו גם רכב וגם פרשים (סוט' א ט). מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וגו' ואת כי שטית תחת אישך וגו' (שם ב ג). כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם וגומר זה מחנה הארון (שם ח א). ולהלן הוא אומר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים וגו' (שם ו). בשעה שאמר לו פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגומר אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו (גמ' שם לו:).

— נפע' *נִגְמַר, — קבלת הפעולה בכל משמעות הקל: אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו (תרומ' א י). כלים הנגמרים בטהרה (חגי' ג ב). מוחל היוצא מן הזיתים עד שלא תגמר מלאכתו (תוספתא טהר' י ב).—ובמשמ' נשלמה בריותו הטבעית: שהזכר נגמר לארבעים ואחד והנקבה לשמונים ואחד (נדה ג ז). שאינה נגמרת (הביצה) לאפרוח עד שתצא לחוץ (ירוש' ביצה א ס.).—ובמשמ' יהחלט: מפני ביטול תורה של הנערים הנשלחים להישובים בין הזמנים עלה ונגמר שלא ישלחו נערים להישובים בימות החורף (תקנות הקהלות מבנת בל"ז, האסיף תרנ"ד 170).

— פע', *גִּמֵּר, — כמו קל בנחץ הפעולה, גִּמֵּר את נכסיו של פלוני, אִבֵּד אותם עד הסוף שלא נשאר מהם כלום: הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר ניכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות (סנה' עב.). — והשמיד: שבקשו לגמר ממונן של ישראל (פסח' פז:). — ובמשמ' גמר בשול של פירות: אין פירותיהם מגמרין (ירוש' בביע' ה לה ד).—והשלים: חטא זריעת כלאים לכלות ולְגַמֵּר (סליח' מוסף יוה"כ, אכל אנחנו).

—הפע', *הֻגְמַר, — הֻגְמַר הדבר לפלוני, הֻחלט לו: באשה שלא היה לך בה רשות עד שלא נכנסה לרשותך משנכנסה לרשותך הוגמרה לך שכשם שלא היה לך בה חלק כך לא היה לה לאחרים בה עמך הלק (ירוש' נדר' יא מג.). — ובמשמ' ינשלם: הקוצר כל שדהו קודם שתוגמר (רמב"ם מתנ' עניים ב ו).

ג׳גמר, ממנו ג.*גֹּמֶר, יגֶּמֶר, יגְּמָרָה.

[1]) י"מ תגמור זה במשמ' כליה והשחתה, אך אין פעל במשמעה זו מזדוג עם המלה על.

ג.*גָּמַר[1], פ"ע,—לָמַד, גמר דבר מדבר, למד זה מזה. שמה שיש בהאחד יש גם בהשני · תפילות מתמידין גמרי תפילו השחר מתמיד של שחר וכו' תפילת המנחה מתמיד של בין הערבים (ירוש' ברכ' ד א). ור' שמעון גמר קודש מכבשי עצרת מה להלן בחנם אף כאן בחנם (ערכ' כה:). — ולווי: גמור לדעת תורה שבכתב ושבעל פה (אזהר' ר"י ברצלוני ו).

א.·גָּמָר[2], בת"ז, — אדם שגמר הרבה, שלמד: וקראו להם אלה השמות שהיה רב יוסף גמר[3]) הרבה ורבה בעל פלפול וסברא (ר' יוסף בן עקנין, מבוא התלמוד).

ב.·גָּמָר[4], ש"ז,—כמו ·גְּמָרָה: המחלקת הדחויה היא שלא נעתקה מגמר[5]) מקויים (מבוא התלמ' לר"ש הנגיד).

ד.·גמר, ממנו ד.גָּמַר.

ד.*גָּמַר, פ"ע,—כמו ב.גָּמַל: אלו הן היונקות גבעולין שלא גמרו[6]) תמרות שלא הניצו (תוספתא פרה יא ז).

—נפע', ·נִגְמַר: שאין לקיטתם (של התאנים) כאחת אלא יש באילן זה מה שיגמר היום ויש בו מה שיגמר לאחר כמה ימים (רמב"ם, מתנות עניים ב ב).

ה.·גמר, ממנו *גִּמֵּר, *מְגַמֵּר.

ה.*גָּמַר, קל לא נהוג.

— פע', *גִּמֵּר, פ"י, — א) הפך, עשה דבר לגחלת, שרף: לשון מאור תגמר נושבת ומנורה תכוה עין (כ"ס גני' מג ד).—ב) שם דבר טוב הריח על גחלים כדי שישרף ויעלה ריחו: המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי והריח ריח אינו מברך מפני

---

[1]) יש סוברים כי פעל זה נגזר מן השם גמרא. אך זה קצת דחוק.

[2]) משקל חָכָם. — [3]) לפי הענין והסגנון זה ש"ת. ולפי הכתיב צריך לקרוא גָּמָר.

[4]) צורה עברית מהשם גמרא בארמית, שהוא ש"ז, וכמו דָּגָן בעבר' דְּגָנָא בארמ'. — [5]) בדפוס ש"ס וילנה מלה זו סגורה בין חצאי לבנה ומהצד הגהה: צ"ל מאמר. אבל, להמלה מאמר אין כאן מקום, כי אין זה סגנון רגיל, וזו הגהה מפני שלא הבין המגיה היטב המלה מגמר, ולא ידע שזה כמו גמרא. וזו מלה רגילה בפי הקדמונים. וכן באגר' וזאת ליהודה לר"א אבולעפיה (גנזי הקב' ילינק 18), והמו"ל הוסיף (א) אחרי הריש, ולא נכון כי נמצא משקל עברי זה בקדמונים; וקד תבין פי גמר בתרא (פי' הרמב"ם בגוף הערכי, כל' א ב). ופי גמר נדה וזבו טמא (שם א ג). וכדא באן פי גמר שבת (שם טהר' ב ו).

[6]) כך במהד' צוק"מ. ובנוסח' שלא גמלו.

שחוקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים (ברכ' נג.). מחליקת להריח אבל לגמר אסור (ביצה כב:). — ואמר הפיטן: שלחיך בחר בעירין וקדישין. נרד וכרכם גִּמֵּר תמרותיך להעשין (יוצר ב פסח, גן נעול).

— התפ', *הִתְגַּמֵּר,—הבגד מתגמר, מתבשם בריח הבשמים הנשרף על הגחלים: מביאין ערדסקאות של ברזל ומעשנין אותן מערב יו"ט ופוקקין נקביהן מערב יו"ט למחר כשאורחים נכנסין פותחין את נקביהן ונמצא הבית מתגמר מאליו (ביצה כב:). ומניחין מוגמר תחת הכלים ע"ש ומתגמרין והולכין כל היום כולו (שבת יח.).

*גֶּמֶר, גְּמָר, גֵּמֶר, ש"ז, — כמו השלמה, סוף: כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה למקום שאינו גמר מלאכה אין לו שכחה וכו' (פאה ה ה). המליח הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן (שבת כב ב). העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו (ב"מ ז ב). איזהו גמר מלאכתו (של תנור) משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). מה העלאה מיוחדת שהיא גמר עבודה יצאו אלו (היוצק והבולל וכו') שאינם גמר עבודה (ספרא אחרי קד). בשעת גמר דין מלמד זכות חוזר ומלמד חובה (סנה' לד.). אף בגמר דבריו אדם נתפס (פסח' נג:). כל שגמרו בידי אדם אין בהם משום זוגות (שם קי:). מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה (מד"ר קה"ש). מחילה גמורה בפה ובלב בעולם הזה ולעולם הבא בגמר פי ודעתי והסכמתי (נוס' שטר אביזריה לרה"ג, הפסגה ג).

·גֹּמֶר[1], ש"ז, — כמו גֹּפֶר: עצי גומר[2]) העלים שלו המה קטנים ועגולים כעדשים ותמיד ירוקים בקיץ ובחורף (ליגדא, רפאית למודים א ד).

גְּמָרָא, עי' ·גְּמָרָה.

·גְּמָרָה[3], גמרא, ש"נ, כנ' גְּמָרָתֵנוּ, מ"ר גְּמָרוֹת, — שם כללי להחבור הכולל בתוכו המשא והמתן של האמוראים בדברי המשנה וכל ההלכות והתקנות

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) המחבר לועז בוכס בוים, ולא נתברר לי מאין לקח שם זה לאילן. ואין לאמר כי זה שבוש פשוט במקום גפר, שהרי המחבר הזה בעצמו משתמש בשם עצי גפר להעץ שעם שעושים ממנו פקקים.

[3]) בארמ' גְּמָרָא, דבר שלמד אדם מפי רבו, שמסר לו זאת בקבלה: אמר להו (רבא להתלמידים) הני

וכו' שנוספו אחרי חבור המשנה: קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו (ר"ש הנגיד, כתחלת מבוא התלמוד). כל האמוראין עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר וכו' ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה (רב"י ב"מ פו.). ובכמה מקומות בגמרתינו שמזכיר טבילה לפני ההזאה (תוספ' מגי' כ.). ור' יוחנן חיבר הגמרא הירושלמית בארץ ישראל אחר חרבן הבית וכו' רבינא ורב אשי הם סוף חכמי הגמרא ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבלית בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית בכמו מאה שנה וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה ודברים שנתחדשו בכל בית דין ובית דין מימות רבינו הקדוש ועד חיבור הגמרא (הקד' הרמב"ם ליד החזקה). וכל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם וכו' למדו דרך הגמרא והוציאו לאור תעלומותיו וביארו עניניו לפי שדרך עמוקה דרכו עד למאוד ועוד שהוא בלשון ארמי מעורב עם לשונות אחרות לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחוברה הגמרא וכו' מי שאינו יכול לירד לעומקה של גמרא וזו היא מלאכת ה' שעשו בה כל גאוני ישראל מיום שחוברה הגמרא ועד זמן זה וכו' ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלית והירושלמית (שם). אבל לפי גמרתנו אינו נראה כן (שו"ת רשב"א א פה). מרימר ומר בר רב אשי סיימו הגמרא בשנת ד' אלפים רס"ה ושמנים שנה היה משהתחילו לחבר הגמרא עד שנחתם (יסוד עולם). כפי בעלי גמרות (עיטור, אות מ, מתנה). יתחייב להיות המחבר בקי בכל פנות גמרתנו בבלית ירושלמית (ס' החינוך, אגר' המחבר כראש הספר). ובגמרת ארץ ישראל יש מהם מי שאמר שהוא (איוב) היה וייסוריו לא היו (הוכח משפט, כאור' לאיוב א א).

גמש[1], ממנו גִּמֵּשׁ, הִתְגַּמֵּשׁ, גָּמִישׁ, גְּמִישׁוּת.

גִּמֵּשׁ, — קל לא נמצא.

— נִתפ', נִתְגַּמֵּשׁ, — נכפף, ובהשאלה נכפף תחת משא רוב הכמות שהוא עומס: חשך עצמו (יוסף) בזרה מלשמש, בטוב כל גבולו יִתְגַּמֵּשׁ, וממגד תבואות שמש (משה בר שמואל. יולר לש"ת. אחרי העם).

גַּן[2], ש"ז, כהפס' גַּן, כנ' גַּנִּי, מ"ר גַּנִּים, — מקום עפי"ר מוקף גדר ונטוע אילנות או ירקות או פרחים, למאכל או לתענוג. Garten ; jardin ; garden : ויטע יי' אלהים גַּן בעדן מקדם וכו' ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל וכו' ונהר יצא מעדן להשקות את הַגָּן (בראש' ב ח-י). מפרי עץ הַגָּן נאכל (שם ג ב). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גַּן המלך (ירמ' לט ד). אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כְּגַן הירק (דבר' יא י). תנה לי את כרמך ויהי לי לְגַן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי (מ"א כא ב). והיית כְּגַן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא). עורי צפון ובואי תימן הפיחי גַּנִּי יזלו בשמיו יבא דודי לְגַנּוֹ ויאכל פרי מגדיו באתי לְגַנִּי אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שה"ש ד יו—ה א). דודי ירד לְגַנּוֹ לערוגת הבשם לרעות

מילי (שתלמיד הלומר מרב אחד אינו רואה סימן ברכה) סברא אבל גמרא מרב אחד עדיף (ע"ז יט.), וכן אמרו: הא גמרא היא וגמרא לא שמיע ליה (גיט' ו:), ר"ל זה דבר שבא בקבלה ולא שאפשר להשיגו בסברה, וקבלה זו לא שמע. וכן עוד: מאי טעמא (שדישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות) אמר אביי גמרא גמירנא סברא לא ידענא (יומא לג.), ר"ל בקבלה קבלתי הדבר אך לתת טעם לדבר מדעתי עפ"י הסברא לא ידעתי.—ושם (יז:) עוד: אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא, ע"כ, ופרש"י: דבר מקובל מכל בני הישיבה שקיבלו מרבותיהם. ע"כ. ואח"כ העתק השם הזה בהרחבה לכל המשא והמתן בדברי המשנה. ואח"כ לכל החבור שכולל את המשא והמתן, ועוד היה בתחלה חי הרגש של מין הזכר של השם גמרא במשקל הארמי, ויעשו ממנו שם גְּמָר, והשתמשו בו בלשון זכר, גם בהצורה הארמית גמרא בסגנון העברי כמו ר"ש הנגיד, ואח"כ מפני דמיון הברת הצורה הארמית להברת צורת הנקבה בעברית התחילו לפקפק והשתמשו בשם גמרא בנקבה כאלו היה גְּמָרָה. ונראה פקפוק זה בדברי הרמב"ם שהוא משמש בלשון זכר ובלשון נקבה בערבוביה. עד שסוף סוף הכריעה שמיעת האזן על מראה העין, והחלו יותר ויותר להשתמש בהשם גמרא בלשון נקבה, ואמרו בכנוים גמרתנו, ובמ"ר גמרות, וגם ביחיד גמרה, והוא ע"מ מְעָרָה, מְצָדָה, בנטיות מְעָרַת, מְעָרוֹת, מְצָדוֹת סלעים.

[1] בארם: זימנין דגמיש ליה לרישיה. יומא סו.), ופרש הערוך דכייף, במשמ' כפיפה, ועי' הערה לגמיש.

[2] מן שרש גנן, באשור' גַּנַּת, בארמ' גינתא. בערב' ג'נה a), והושב פ'רנקל (Fränkel, Aram. Frw. 148), כי זו מלה שאולה מארמ', כי אין לה גזרה נכונה מהשרש גנן בערבית.

a) جنّة

בגנים ילקט שושנים (שם ו ב). — גן עדן, הגן אשר בעדן, ששם היה אדם הראשון וחוה, ובתוך האילנות היו עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע, וכאשר אכלו מפרי עץ הדעת נגרשו ממנו. ומזה השם *גן עדן, מקום התענוג להצדיקים אחרי המות, עי' עדן.

*גנאי, עי' *גני.

גנב[1], ממנו גנב, גנב, *גנב, גנבה, *גנבית, ׳גנבן, גניבת, *גנבת, ׳גנבתה.

גנב, פ"י, עת' יגנב, — א) לקח בסתר דבר של הזולת, stehlen ; voler; steal : וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שמות כא יו). למה גנבת את אלהי (בראש' לא ל). ופן אורש וגנבתי (משלי ל ט). חטא ישראל וכו' וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהוש' ז יא). לא תגנב (שמות כ יה). כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו (שם כא לז). ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה (בראש' לא יט). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו (ויקר' יט יא). הלוא יגנבו דים (עוב' א ה). —ובכנ': ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם[2] (בראש' לא לב). — ומק': אלה וכחש ורצח וגנב ונאף (הוש' ד ב). — ופעול גנוב, דבר גנוב, דבר של הזולת, לקוח בסתר: כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי (בראש' ל לג). מים גנובים ימתקו (משלי ט יז). — ובכלל, לקח דבר בסתר שלא יראוהו אחרים: ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יביש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שם הפלשתים (ש"ב כא יב). ותקח יהושבע וכו' את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך (מ"ב יא ב). ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה (ש"ב יט מב). — ב) גנב את פלוני, לקח ממנו בסתר מה שהיה לו: למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא הגדת לי (בראש' לא כז), ר"ל לקחת ממני דברים בסתר. — ובהשאלה, גנב את לבבו של פלוני, הסתיר ממנו את כונתו האמתית רמה אותו, אמר לו דבר אחד כדי להסיח את דעתו מדבר אחר: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (בראש' לא כו). —*גנב העין: ומודים שלא יבור מעל פי מגורה שאינו אלא כגונב את העין (ב"מ ד יב). — *גנב דעת חברו: הלוה מעות לחבירו ליקח בהן פירות ולקח בהם כלים, כלים ולקח בהן פירות אסור מפני שגונב דעת המלוה (תוספתא מגי' א ה). שבעה גנבין הן הראשון שבכולן גונב דעת הבריות והמסרב בחבירו לאורחו ואין בלבו לקרותו וכו' שאילו היה יכול לגנוב דעת העליונה היה גונב שכל הגונב דעת הבריות נקרא גנב (שם ב"ק ז ח). ולא ירביץ חנוני בחנותו יין ושמן מפני שגונב דעת הבריות (שם ב"מ ג כז). אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם (רמב"ם, מכי' יח א). יש בני אדם שטופים בתחבולות לרמות לחבריהם בהראות להם שמכבדים אותם ואין כונתם אלא לגנוב דעתם (מנוס"מ מו). —*תשובה גנובה, שיש בה גנבת דעת, דחיה בקש: א"ר אושעיא תשובה גנובה השיבו ר"ג לאותו הגמון (ששאל אותו למה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי וענה לו אני לא באתי בגבולה אלא היא באה בגבולי) (ע"ז מד:). תשובה גנובה השיבו ר"ע לאותו תלמיד וכו' (מעי' ז:).—׳תנועה גנובה, עי' תנועה. — ובהרחבה, גנב, הסיע בחזקה, הרוח את המוץ מהגרן וכיוצא בו: יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה (איוב כא יח). תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה (שם כז כ).

— נפע' נגנב, עת' יגנב, — א) שגנבו אותו: ואם גנב יגנב (הפקדון) מעמו ישלם לבעליו (שמות כב יא). המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו (ב"מ ג א). הגונב טלה מן הדיר והחזירו לדיר ואחר כך נגנב כל הדיר כולו וכו' הגונב חבית מן המרתף והחזירה למרתף ואחר כך נגנב כל המרתף (תוספתא ב"ק י לג). — ב) *שגנבו דבר ממנו: מי גדול גונב או נגנב הוי אומר נגנב שיודע שנגנב ושותק (תוספתא ב"ק ז ח).

— פע'. גנב, — כמו קל בנחץ הפעולה, ובהשאלה: על הנביאים נאום יי' מגנבי דבדים איש מאת רעהו (ירמ' כג ל). — ואת הלב: והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך

---

[1]) עבר' וארמית. בערב' ג'נב a) משמש במשמ' צד. וי"א כי מזה נסתעף המושג שיש לשרש זה בעבר' והוא על שם שהגונב משתמט הצדה, וכמו שגם בערב' משמש השרש הזה במשמ' השתמט מפני פלוני. ואעפי"כ אולי יותר נכון לדמות לשרש גנב השרש הערבי שלב b), של במקום ג נ. שהיא משמש בערב' במשמ' של גנבה.

[2]) מפני נסיגת הנגינה לעיל התו פתוחה.

a) جنب b) ثعلب

ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב טו ב-ו). — *גנב את עצמו מן פלוני, השתמט ממנו באופן שלא הרגיש : הלכו עמהן הזקנים (עם משה ואהרן אל פרעה) והיו מגנבין את עצמן ונשמטין אחד אחד (מד"ר שמות ה).

— פע', גנב, — שגנבו אותו : כי גנב גנבתי מארץ העברים (בראש' מ טו). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש (שמות כב ו). — ובהשאלה, גנב דבר אליו, בא לו הדבר בסתר, בלחש : ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יב-יג). — *מגנב, שגנבוהו : לפי שרוב המגונבים כשהם קטנים והם גדלים בארץ נכריה אינם מכירים אבותיהם (חזקוני, משפט' כא יג).

— התפ', התגנב, — נכנס או יצא בסתר, בשתיקה, כמו ברצון שלא יראהו אדם ולא ירגיש בו איש : ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (ש"ב יט ד). אבל המתגנב מאחר חבירו הולך ושונה פירקו וכו' (תוספתא ב"ק ז יג). והיו מתגנבים אלו בנשותיהם של אלו (פסיק' רבתי כא).

גנב, ש"ז, מ"ר גנבים, — א) מי שדרכו לגנב, Dieb, voleur ; thief : כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ו-ז). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל (ירמ' ב כו). חולק עם גנב שונא נפשו (משלי כט כד). בעד החלונים יבאו כגנב (יואל ב ט). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו ל). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישע' א כג). אם בצרים באו לך לא ישארו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמ' מט ט). שבעה גנבין הן הראשון שבכולן גונב דעת הבריות (תוספתא ב"ק ז ח). — ומשלים לגנב : אומרים אנשים, אחרי הגנב [1]) גנוב וטעום הטעם (ברכ' ה:). פרצה קוראה לגנב

---

[1]) גוף המשל בארמית : דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים.

(סוכה כו.). לא העכבר גנב [1]) אלא החור הוא הגנב (גיט' מה.). הגנב [2]) על פי המחתרת קורא להאלהים. כשיריבו הגנבים תגלה הגנבה (עמנ', מתנ' יא). אשר לא תמצא יד הגנב [3]) לגנוב יחזיק עצמו לאיש שלום (ר' יונה, שערי תשו'). הגנב בוער כובע שלו, כמשל הדיוט (ר"י יעבץ, מגי' ספר). — *גנב כעורב : והוא (העורב) אמוץ לב להתיצב גם נכח הטורפים הגדולים ממנו ערום ואוהב לגנוב בשר ומאכל וכו' על כן יאמרו המושלים גנב כהעורב (תוה"א לשיהק, העוף קכח). — ב) *אחת האונות : ואנו קורין ג"כ גנב לאותה אונה התלויה בכים (ס' החיים למהר"ל מפראג א ד).

*חותך כיסים. — *הרם. — חנן בישא, היה גנב מפורסם.

*משמוט, משמוטים, גונב מהכיסים.

*נרשאים, היו מפורסמים בגנבה. — ומשל : נרשאי [4]) נשקך מנה שניך.

***גנב**, ש"ז, בכנ' גנבו, — כמו גנבה : גונב אדם אפשר שיחזור גנבו ויתקן וכו' אבל הבא על אשת איש ואסרה לבעלה נטרד מן העולם (חגי' ט:). גניבו אלף ושוה חמש מאות וכו' אם היה גניבו כנגד ממכרו נמכר (קדוש' יח.).

גנבה, ש"נ, בכנ' גנבתו, מ"ר גנבות, — א) דבר שנגנב, d. Gestohlene; chose volée ; theft : אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם (שמות כב ג). לאחר זמן מצאו בעל גניבה ואמר לו משביעני עליך אם לא ראית אדם שטעון כלים ויצא מתוך ביתי (תוספתא ב"ק ז יג). — ב) עצם המעשה לגנב, d. Stehlen; le vol; stealing : אם אין לו (להגונב לשלם בעד מה שגנב) ונמכר בגנבתו (שמות כב ב). — *גנבת לב : וכן מצינו באבשלום שגנב שלש גניבות לב אביו ולב בית דין ולב בית ישראל (מכי' משפט', מס' דנזי' יג). — *גנבת הדעת : ואינם רואים (האנשים המתוהבלים) כי כל לבבות דורש השם ומעניש יותר על גניבות דעת מעל גניבות ממון שזה בגופו וזה בממונו (מנוה"מ מו א).

***גנבית**, ש"נ, מ"ר גנביות, — אשה גונבת : ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייטניות עצלניות קנאניות

---

[1]) בארמ' : לאו עכברא גנב אלא חורא גנב. — [2]) בארמ' : גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי. — [3]) בגמ' בארמ' : חסרא לגנבא נפשיה לשלמנא נקיט. [4]) בארמ' נרשאה נשקיך מני שניך (חול' קכז.).

וכו' רבי לוי אמר אף ג נ ב י ו ת שנאמר ותגנוב רחל את התרפים (מד"ר בראש' מה). מדת הדלת שאם היא פתוחה היא ג נ ב י ת שהיא מוכנת לגנוב מה שבבית ואם היא סגורה היא נאמנת שלא יגנבו מן הבית כלום (תולדות יצחק להרי"ן קארו, מקפט').

∞גַּנְבָן, ת"ז, לנק' גַּנְבָנִית, — כמו גנב: בעל הבית אחד ששכר שפחה עברית לשמשו ואח"כ נודע לו שהיא מוחזקת ל ג נ ב נ י ת (שו"ת שבות יעקב א קעד).

גְּנֻבַת, ס"נ. — כמו גנבה: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי [1]) יום וגנבתי לילה (בראש' לא לח-לט).

∞גַּנְבֶת, ס"נ, מ"ר גַּנְבְתוֹת, — כמו גַּנְבִית: כל הנשים ג נ ב ת ו ת הן רחל מעידה בהן שנאמר ותגנב רחל את התרפים (לקוטי פרדס מרש"י, הלכ' נדה בסוף).

∞גַּנְבְתָה, ס"נ, — כמו גַּנֶבֶת: מעשה באדם אחד שהיו לו ג' בנות אחת עצלה ואחת ג נ ב ת ה ואחת מספרת לשון הרע וכו' ול ג נ ב ת ה הפקיד לה כל הממון וכו' (מעשיות י, ביה"מ ילינק ה).

***גְּנֻגֶּנֶת**[2]), ס"נ, מ"ר גְּנוּגְנוֹת, — תרמיל של העני שהוא נותן לתוכו מה שהוא מקבץ: ורביעית של אליית וג נ ו ג נ ת [1]) העני (כליס יו ז).

∞גַּנְדֵּר ממנו הפעל ∞הִתְגַּנְדֵּר, ∞גַּנְדְּרָן, ∞גַּנְדְּרָנוּת. — התפ', ∞הִתְגַּנְדֵּר, מִתְגַּנְדֶּרֶת [2]), — מתגאה, משתדלת למצא חן בהתיפות והתקשטות וכיוצא בזה, — נהוג בדבור העברי בא"י, והתשמשו בו גם בהעתונים.

∞גַּנְדְּרָן, ת"ז, לנק' גַּנְדְּרָנִית, — מי שמשתדלת למצוא חן בעיני הגברים בהתיפות והתקשטות ותנועות, וכיוצא בזה, coquettish; coquet, -te; kokett,— נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו גם בהעתונים.

∞גַּנְדְּרָנוּת, ס"נ, — מדת הגנדרנית.

גַּנָּה[3]), ס"נ, מ"ר גַּנּוֹת, — כמו גַּן: כי תהיו כאלה נבלת עליה וכגנה אשר מים אין לה (ישע' א ל). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אדני יי' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם סא יא). וזרעוני ג נ ה שאינן נאכלין (כלא' ב ב). — וככנ': רטב הוא לפני שמש ועל גַּנָּתוֹ יונקתו תצא (איוב ח יו). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גַּנּוֹת ואכלו את פריהם (עמוס ט יד). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (ירמ' כט ה). עשיתי לי גַּנּוֹת ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי (קהל' ב ה). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מֵהַגַּנּוֹת אשר בחרתם (ישע' א כט).

---

[1]) כבר השיג דונש על מי שפריש גנובתי במשמ' עמלתי וסיים דבריו: שאני אמרתי בפתרונה כי היוד יתירה היא באה כמו מלאתי משפט ויהיה פתרון גנובתי הגנובה מן היום ומן הלילה. ע"כ. ואמר ריב"ג וז"ל: אבל גנבתי יום וגנבתי לילה שעורו אצלי גנובת יום וגנובת לילה והיוד נוספת וכו' לאמר הגיע מהשתדלותי בשמירת צאנך עד שאני סובר כי הטרפה מהם אני הפושע בה וההוטא וכן הגנובה ביום ובלילה. וכן הדין בבית גנובתי שתהיה בקמץ גדול והוקלה כאשר הוקלה שין שהוא עמל שהם בהמה המה אל גוי שליו וכאשר הקלו בית נחבאים במערה והעם אשר המה נבאים להם וממ הבדרך אבתיכם אתם נטמאים וזולת זה. ע"כ. וראב"ע אמר וז"ל: גנובתי יום (בראש' לא) הנכון מה שאמר' אדונים רק לא פי' למה לא באה המלה מלעיל בעבור תוספת היוד כמו רבתי בגוים שרתי כי העברים שמו הפרש בין היוד הנוסף ובין היוד שהוא מדבר בעדו ובגנובתי יום עזבו המלה מלרע בעבור השתנות כמו מלאתי משפט ואחר שהפרישו בינה לפעול אין צריך להגדלה אחרת (צפת יתר יב). וכן דעת החדשים, שהיוד בסוף כמו רבתי עם, והיא יוד היחס הקדומה לסמי' יחס שממנו. ואעפי"כ יותר נראה שהוא שם נקבה משקל פעלת, כמו קטרת קטרתי, ורפיון ת גנבתי לא נתברר טעמו.
[2]) אין משקל פעפעת במשקלי השמות שבמקרא. ומקור שם זה לא נתברר, ועי' הערה שלקמן. — [1]) כך גרס' הערוך, ובנוסח' גנוגנית, ובמשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם גנונת, ועי' זה. — בפרוש רה"ג לא נזכרה מלה זו כלל, והערוך פרשה תרמילו של העני, וכן ר"ש. והרמב"ם פרש בענין אחר עי' גנונה. ולא נתברר מקור שם זה גנוגנת לפי פרושו של הערוך והר"ש.

[2]) בארמית: רבי מני הוה שכיח קמיה דר' יצחק בן אלישיב וכו' אמר (רבי מני) לא מיקבלי עלי אינשי ביתי (רש"י: אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה) א"ל (ר' אלישיב) מה שמה חנה תתייפי חנה ונתייפת אמר ליה (רבי מני) קא מ ג נ ד ר א עלי (רש"י: מתגדלת עלי מתוך גבהות יופיה) א"ל אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה וחזרה הנה לשחרוריתה (תענ' כג:). — וסוברים כי מגנדרא הוא כמו מ ת ג ד ר, במשמ' מתגדל. ובערבית ההמונית תַעַ'נְדַּר a) התהדר והתיפה בכסות ובהליכה, והשם עַ'נְדָרָה b), המדה הזאת, ועַ'נְדוּר c) מי שיש לו מדה זו, והוא coquet בלעז. ועפי"ז קבעתי צרוף זה להמושג הנזכר והחלו המדברים עבריה בא"י להשתמש בפעל זה ובהשם שלאחריו במשמעה זו.

[3]) מן גָּנַן, עי"ש.

---

a) تَغَنْدَر b) غَنْدَرَة c) غَنْدُور

כנחלים נטיו כְּגַנּוֹת עלי נהר (במדב' כד ו). גַּנּוֹתֵיכֶם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמוס ד ט). גנות העיר שדרך הרבים מהלכת עליהן (תוספתא טהר' ז יא).—ואמר המשורר: בואו ואל לחם עצבים תלחמו, סורו לְגַנָּה מכבוד אל רותה (ר"י הלוי, מי זאת).

גִּנָּה, ש"נ, סמי' גִּנַּת, מ"ר גִּנּוֹת, — כמו גַן, גַּנָּה: אל גִּנַּת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). בחצר גִּנַּת ביתן המלך (אסת' א ה). בשדה בת תשעה קבין ובגינה בת חצי קב (כתוב' יא ז). ושאר ירקות וירקות הגינה (תוספתא כלא' א א). המוכר זרעוני גינה לחבירו (שם כ"ב ו א). גינה בזמן המשתמרת רשות היחיד (שם טהר' ז יא). קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי הוא כגינה (ערוב' כג:). שומרי פירות וכו' לוקחין מהן מפתח הגינה (ב"ק קיט.). עכו"ם שיש לה מרחץ או גינה נהנין מהן שלא בטובה (ע"ז מד:). — ובכנ': היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו (תוספתא ב"מ יא ד).— ומ"ר: חמש גינות משתמשות באמה אחת (שם כא). -- ומשל: לפי הגינה הגנן (מד"ר בראש' פ). — ואמר הפיטן: פקוד גפן וכנתך, גורל חבל מנתך, ברם חמד גִּנָּתֵךְ (זולת שבת ב אחר פסח). למה פרצת גדרות הַגִּנָּה (סמא"ל. סליח' לר"ה, גלגה יונה).

***גנה**, ממנו *גְנָה, *גְּנַאי נְנַי, *גְּנוּי, *גְנוּת, *הִתְגַּנּוּת.

***גִּנָּה**, פ"י, — *גִּנָּה אותו, גִּנָּה את הדבר, אמר שזה לא טוב, לא נאה, לא יפה, tadeln ; blâmer ; to blame: פתח ר' יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו (הרומאים) תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות ר' יוסי שתק נענה רשב"י ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן גשרים ליטול מהן מכס הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות אמרו (הרומאים) יהודה שעילה יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי שמעון שגינה יהרג (שבת לג:). מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו (כתוב' יז.). שגנה בו מה שלא מגנהו קודם (מו"נ א ב). זכך היו החכמים מגנים קניית העבדים (פי' הרמב"ם לאבות א ד). וחזקיה היו מגנים אותו כל העולם על שנסגר בירושלם ולא היה יוצא למלחמה (העקרים א א). — וְגִנָּה את פלוני במשמ' גרם שפלוני יהיה לא יפה, או יהיה נדמה כאלו הוא מכוער: שהיו (בני ציון) מגנין את הפז ביופיין (גיט' נח.). היו בהן (בישראל) בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין (סנה' לב:). א"ר יצחק יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע (נבוכדנצר) שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות[1] כל שירות ותושבחות שאמר דוד (שם). וכבר הפליגו לגנות הכעס והרגזנות והחוק שבדבריהם אמרם כל הכועס כאלו עובד ע"ז (ר"ש ב"ת, פי' הרמב"ם לאבֹ' ב י). וכבר זכר זה אריסטו וגנה אותם מאד על זאת האמונה (המעלות לרש"ט פלקיירא א). — ומק' בכנ' *גַּנּוֹתָם, שהם מְגנים: דבר רע ומר מאד עד שגרם להם רב גנותם החכמה ההיא לתעות ולקרוא מעשי המרכבה להבלי שמות (הקד' מלמד התלמ').

— פֻּע', *גֻּנָּה, — שגִנּוּ אותו, מְגֻנֶּה, *מְגוּנָּה, — דבר שראוי לגנותו: וכל הפוחת מאחד הרי זה מגונה (ברכ' מט.). הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה (שם לג:). אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (פסח' ג.). על כל המתים כולן מדחה מטתו ה"ז משובח על אביו ועל אמו ה"ז מגונה (מו"ק כב.). כל ת"ח המזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונה, מגונה ממנו האוכל לפני האורח מגונה ממנו אורח מכנים אורח (דא"ז ח). — ועכר לַגֻּנָּתָהּ: ואם לא ידע לכלכל עמו והמונו ולרעות את צאנו ונתרשל ואבד גבולי ממשלתו גונתה אחריתו ולקח השם ממנו נקמתו (מאזני צדק, הלגזלי 67).

— נִתְפ', *נִתְגַּנָּה, — שגִנּוּהוּ אחרים: מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (נדר' ג יא).—וגרם לעצמו גנות: לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (מו"ק כו:). אמרה לו (בת אלישע אחר לרבי) זכור לתורתו ואל תזכור מעשיו מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי בכה ואמר רבי ומה למתגנין בה כך למשתבחין בה על אחת כמה וכמה (חגי' טו:). אמר רב ספרא אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (יבמ' מ:.). ושיהו רוכלין מחזירין בעיירות משום תכשיטי נשים כדי שלא יתגנו על בעליהם (ב"ק פב:). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא כדי שלא תתגנה על אשר נשקה (חזקוני כט יב). — ובמשמ' *נעשה פחות חשוב ממה שהיה קודם: ועד העולם לא תשתנה, ומאלהותך לא תִתְגַּנֶּה (שיר היחוד ג).

---

[1]) ופרש רש"י: שהיה מסדר שבחות נאות יותר מדוד ואילו אמרן הקב"ה היה נוטה אחריהן יותר מאתרי השירות שעשה דוד.

גְּנִיב גנוּבָה, עי' גַּנֵּב.

*גְּנוּגֶנֶת, עי' *גַּנְגֶּנֶת.

*גְּנוּז, בת"ז, מ"ר גנוּזים. — דבר גנוז, ובפרט ספרים שלא נתקבלו בתוך ספרי הקדש המוסמכים, Apokryphen, apocryphes: בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים יעמדו וגנזו עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם (אדר"נ א).

*גְּנוּי, ש"ז, מ"ר גנוּים, — כמו גְּנַאי גְּנַי: שלא להזכיר גנויין של ישראל (ירוש' יומא ו מג ג). הדבור הרע והגנוי (חו"ה, הכניעה ו).

א.*גִּנּוּן[1]), ש"ז, מ"ר גנוּנים, — כִּפָּה של התנים וכדומה: להוטים היו ישראל אחרי שכינה כמד"א יבא דודי לגני לגיגונו (מד"ר בה"ש א ז). יבא דודי לגנו אל תהי קורא אלא לגנונו וכו' ביום שנכנסה הכלה להופתה (פסיק' רבתי ה).

*גִּנּוּן, גנוּנים, עי' *גְּנִין.

*גִּנּוּן[2]), ש"ז, מ"ר גנוּנים, — אופן ודרך ומנהג ומדות. Benehmen, Manier ; manière ; manner: אמר רבי יוחנן בשעה שאמר לו פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגומר אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו אמר להן גנוני[3]) מלכות אני רואה בו אמרו ליה א"כ יהא יודע בשבעים לשון בא גבריאל ולימדו שבעים לשון (סוט' לו:).

*גִּנּוּן, ש"ז, — בה"פ מן גנן: תחזק מקום לגוננו בְּגִנּוּן (מוסף א ר"ה).

ב.*גִּנּוּן[4]), ש"ז, — בדקדיק בענין הברת האותיות, הוצאת האותיות בדבור דרך האף: ומוצא הלמד והריש והנון קרובים קצתם מקצתם אלא שהנון הנעה משקה בגנון והנון הנחה מהנחירים לבד (הרקמה, שער כ).

---

[1]) בארמ' גננא, גנונא. ועי' הֵגֵן, משמעה ב.

[2]) לא נתברר מקורו ועי' הערה שלקמן. — [3]) כך בספרים שלנו, והערוך גרס גנוסי. והנה רש"י פרש גנונים גוונים, כמו גנינים גנינים (נדה כד:), שפרש שם רב אדא כמו גוונים. עי' גנין, אך אין משמע' גונים מתישבת פה לפי הענין, והעקר כפרושו של הערוך תכסיסי מלכות. ויפה תרגם יסטרוב באנגלית manner.

[4]) בערב' עֻ'נַּה a) מן עַ'נּ b), דבר מתוך האף

a) غُنّة b) غنّ

*גְּנוּנָה, ש"נ, מ"ר גנוּנות. — כעין סכך ממחצלת שטוחה על יתדות וכיוצא בזה ישימה לו האומן כשהוא עושה מלאכה תחת כפת השמים להיות לו למחסה משמש: ורביעית של אליית וגנונת[1]) העני (כלים יו ז). ורביעית המקוננת וגנונת העני (רמב"ם, כלי' ד א).

*גְּנוּנִית[2]), ש"נ מ"ר גנוּניות. — מחלקה, כתה, למשל בבית ספר, Klasse ; classe: כשהחברים יושבין גנוניות גנוניות יעוסקים בתורה אני יורד אצלם ואני מקשיב לקולם (ערוך בשם ילמד' עקב).

*גְּנוּת, ש"נ, מ"ר גנוּיות, — דבר לא נאה, מעשה או דבור שראוי לגנותו, Tadel ; disgrâce; blam: מתחיל בגנות ומסיים בשבח (פסח' י ד). אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב וכו' בגנות צדיקים דבר הכתוב (ב"ב קכג.). אדם אומר שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם (סוטה לב:). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי גנותו (ערכ' יו.). מעתה אסור לספר בגנותן של אלו (יומא לח.). אחרי מה שסיפרנו משבחי מדת הבושת ותועלותיה נדבר מעט כנגד גנות מדת העזות (רשב"ג, תקון מדות הנפ' א ד). וכבר נמלאו הספרים מגנות החומד ואינו נעלם מאנשי לבב ומה שנאמר עליו מן הגנות וראוי שיתרחק מעליו (שם ד ג). והדעת הזה יש בו גנות גדולה לתת חסרון בידיעת השם יתברך (שו"ת ריב"ש קיח). כל שכן שיש לו לאדם להרחיק מלספר בגנותן של בני אדם (מנוה"מ מט). וכשישב (המלך או הגבור) במנוחות שאננות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו עד שנבחר לו המות משיסבול הגנות ההוא וכן עשה שאול

---

[1]) כך גרסת הרמב"ם בגוף פריש הערבי ואמר וז"ל: וגנונת העני וקא אלצאנע יהוא משתק מן קולה גנון והציל ויריד בה אלמטולה אלתי יעמל אלצאנע עלי ראסה ענד מא יכ'דם פי אלשמש אכת'ר מא תעמל ענדנא מן עזף, ע"כ. ובעברית: וגנונת העני מחסה האומן והוא נגזר מאמרו גנון יהציל יירצה בו האהל אשר יעשה האומן על ראשו כשיעשה מלאכה בשמש ויעשוה אצלינו על הרוב מנצרים. ע"כ. יהנה אין לברר אם כך היתה באמת הגרסה בנוסחה שהיתה בידי הרמב"ם, או שזו היא הגהתו. עכ"פ. מלבד שכך גרס במשנה כבר השתמש במלה זו בצורה זו יבמשמעה זו בספר יד החזקה שלו. ולכן היא מלה עברית לפחות מיצירתו של הרמב"ם.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. והגזרה מן גנון גנונה, דחוקה, עכ"פ. משמעתה מובנה לפי הענין.

שעם היותו יודע שימות במלחמה כמו שאמר לו שמואל וכו׳ לא נמנע מלצאת למלחמה כדי להנצל מן הגנות הזה (העקרים ה ח). ועל מרום הרים לצוות בגנותם (ר׳ זרחיה הלוי לר׳ הלל, אוה״כ ב). — יומ״ל: ואמתת סברתם והגנויות אשר יחייבו להם הם אלו (ר״מ נרבוני, מו״נ א נג). וזאת ההנחה ישיגוה גנויות (שם). וכן לבישת הבושת אצל זכרון הגנוייות תורה על המעלה (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון כ ב). שיתחייב לזה האופן מהסכמת בטולים רבים וגנויות לא יסופקו (כבוד אלהים, יוסף ב״ע יט:). ואתה תמלא פיך גנויות ודברים של דופי (שו״ת מהרבד״ס, יו״ד קיח).

גנז[1]), ממנו גנז, גנז.

א· **גֶּנֶז**[2]), ש״ז, מ״ר גְּנָזִים, סמי׳ גִּנְזֵי, — מקום שמטמינים שם דברים יקרים, כסף וכדומה, כמו אוצר, Schatz; trésor; treasure: ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גִּנְזֵי המלך (אסת׳ ג ט). ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה (חגי׳ יב:). ויראהו הכהן את היכל ה׳ ואת חצרות המקדש ואת גנזיו ואולמיו (יוסיפון, פרק ה). — ואמר המשורר: ולי נרות אחפש בם חדריו ואוציא מגנזיו הלשמים (ר״י הלוי, ידעתיך נלוד). וגנזי סוהרים תערוך לפניו והמלך הביאהו גנזיו (הוא. נאוה אסף). — *ועצם הדבר הגנוז: מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת וכו׳ אמרתי לו זו מניין לך אמר לי לחיילות של פרס נשכרתי ובין גינזי פרס מצאתיה (סנה׳ לז:).—והמקום ששם טמונים בית גנזים: אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (ברכ׳ לג:). כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב״ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה:). מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל (ביצה טז.). זה שהיה לו כשהוא הדיוט מניחו בבית גנזיו (רמב״ם ס״ת ז ב). — יוהדבר במ״י: קום והפור תחתיך ותמצא שם גנז שלמה מלך ישראל וכו׳ וחפר תחתיו ומצא שם גנז שלמה אבנים טובות ומרגליות (א״ב של בן סירא). ובשביל שראיתיך בצער גדול הראיתי לו הגנז (שם).

ב· **גֶּנֶז**, ש״ז, מ״ר גְּנָזִים, סמי׳ גִּנְזֵי, — מין דבר ארוג, בגד, שטיח: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה וּבְגִנְזֵי [1]) ברומים (יחזק׳ כז כד).

* **גָּנַז**[2]), פ״י, — א) הטמין דבר כדי שלא יראוהו, הסתירו, קבעו באדמה, verstecken; cacher; hide: גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון (מדות א ו). מקק ספרים ומקק מטפחותיהם כל שהן שמצניעין אותן לגונזן (שבת ט ו). בראשונה היו אומרים משלי ושה״ש וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות (אדר״נ א). גנז (יחזקיה) ספר רפואות (פסח׳ נו.). בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זא״ז ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחילתו דברי תורה (שבת ל:). זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך שהיה עומד על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי שקעהו תחת הנדבך אף הוא צוה עליו וגנזו (שם קטו.). הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה ר׳ יוסי אמר בחול קודר את האזכרות שבהן וגונזן והשאר שורפן (שם קיו.). אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות (שם פח:). אמר (משה) לפניו רבש״ע חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום (שם פט.). נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד (שם קנב:). — ב) עשה גנזים, צבר כסף וזהב ואבנים טובות, Schätze sammeln; amasser des trésors; to hoord up: מעשה במונבז המלך שעמד ובזבז כל אוצרותיו לעניים שהיו לו בשני בצרות שלחו לו אחיו ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדתה ובזבזתה שלך ושל אבותיך אמר להם אבותיי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שנא׳ אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף אבותיי גנזו אוצרות במקום שהיד

---

[1]) יש כופרים בשמיות השרש הזה וסוברים שהוא שאול מפרסית כנג׳, במשמ׳ אוצר. ואעפ״י שבלשון ערב׳ לא עשה שרש זה פרי הרבה, ונשאר רק במשמ׳ סתר וקבר, מה שנותן מקום לחשדו שאינו ערבי אמתי, ואעפ״י שהמלה גנזך בודאי נכריה, מ״מ יש מפקפקים להחליטו לנכרי גמור במשפחה השמית, מפני שהפעל גנז חי בלשון יותר מהרגיל בשרש נכרי כך גם דעת קניג (Kö. 2, 38).

[2]) עי׳ הערה להשרש.

[1]) הקדמונים פרשו גם גנזי זה במשמ׳ גנז הקודם. אבל, לפי הכתוב קודם לו גלומי תכלת ולפי רוח כל הפסוק נראה יותר כדעת רבים מהחדשים שהכונה בו היא למין דבר ארוג, ועי׳ ברומים. אך לא נתברר מה מקורה של מלה זו במשמ׳ זו. וברשי׳ המנחות של אורהדין נזכרה מלה דומה לזו: אלף גנז רקה, אך עוד לא נתברר מהו.

[2]) עי׳ הערה להשרש.

יכולה לשלוט בה ואני ג נ זתי אוצרות במקום שאין היד יכולה לשלוט בה שנא׳ צדק ומשפט מכון כסאך וגו׳ אבותיי ג נ ז ו אוצרות שאין עושין פירות ואני ג נ ז ת י אוצרות שעושין פירות שנא׳ אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו אבותיי ג נ ז ו אוצרות של ממון ואני ג נ ז ת י אוצרות של נפשות שנא׳ פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם אבותיי ג נ ז ו לאחרים ואני ג נ ז ת י לעצמי שנא׳ ולך תהיה צדקה אבותיי ג נ ז ו אוצרות בעולם הזה ואני ג נ ז ת י אוצרות לעוה״ב שנא׳ והלך לפניך צדקך (תוספתא פאה ד יח).

— נפע׳, *נִגְנַז, — שגנזו אותו: ובשנה השניה לאחזיה נ ג נ ז אליהו ולא נראה עד שיבא מלך המשיח (סעו״ר יז). עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נ ג נ ז ת ומנחתה מתפזרת על הדשן (סוט׳ ג ג). וחנניה בן הזקיה שמו אלמלא הוא נ ג נ ז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה (חגי׳ יג.). ספר תורה שכתבו מין ישרף כתבו נכרי נ ג נ ז (גיט׳ מה:). מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו ת נ ג נ ז (סופר׳ א ע). הבהיקה כל לוז מאורן (של אבני בדכוד) והשליכן לארץ ו נ ג נ ז ו (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה). לפי שעה נבראתה ו נ ג נ ז ה (פסיק׳ רבתי, אנכי אנכי). שכתבה (את המגלה) שלא בדיו או שכתב את האזכרות בזהב הרי אילו י נ נ ז ו (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת לב). — ואמר המשורר: במקום ארונך אשר נ ג נ ז ובמקום כרוביך אשר שכנו חדרי חדריך (ר״י הלוי. ציון הלא).

— נתפ׳, *נִתְגַּנֵּז, — כמו נגנז: שאני מגיד וקורא שיתנו לי נשמות ל ה ת ג נ ז בי (עמה״מ. עולם התוהו עב).

גִּנְזָךְ[1], ש״ז, מ״ר גִּנְזָכִּים, כנ׳ גִּנְזַכָּיו. — בית הגנזים: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו (דהי״א כח יא). — ואמר המשורר: מלאכיו הפגיעוני, ומנעמיו השביעוני ז ג נ ז כ י ו הגיעוני, ומרעיו הודיעוני (ר״י הלוי, מכת׳ גר״א אלעמני). תבל גנת ילדי רשע, על כן שאפה אל גן זכיו, ודבק בירוא האל אולי תהיה נפשך תוך ג נ ז כ י ו (רמב״ע, תרשיש ח). אם תאצור חכמה ב ג נ ז כ י לבך לך טוב מלשמיך, כי בה תאחז את קצת ההוד עד יעלה שיאך לשמיך (שם י).

[1]) מן גנז עם סוף פרסי. ואעפ״י שאין זו צורת מלה עברית בלל, מ״מ כבר השתמשו בה גם המשוררים.

***גִּנְזָן**[1], ש״ז, מ״ר גִּנְזָנִים, — ארון כדומה לגנז בו גִּנְזָנִים [2]) מבושמים ברכוש רב ידיה תמלאנה, בכשור חרוצות כפיה בפלך תתמכנה (בי״ר, הללות הבית, תרג׳ שיר שילר, בה״ע תקפ״א).

***גנח**[3], ממנו *גָּנַח, *גְּנִיחָה.

***גָּנַח**[4], פ״י, עת׳ יִגְנַח, — א) שעל בקושי והוציא לחה מתוך הריאה, Schleim auswerfen; expectorer; expectorate: לקח לו (ריב״ב) עז וקשרה בכרעי המטה והיה יונק ממני חלב רותה שהיה ג ו נ ח (תוספתא ב״ק ח יג). מעשה בחסיד אחד שהיה ג ו נ ח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה וכו׳ (גמ׳ שם פ.). ג ו נ ח יונק חלב בשבת (כתוב׳ ס.). יצא נח מן התבה ג ו נ ח מלבו (תנחומא נח יד). — ב) *הוציא [5]) קולות של אנחה בהפסק זה מזה: דמעות מפה ומפה נובעים ומקלחים, שוחטים ונשחטים אלו על אלו ג ו נ ח י ם (סליח׳ מוסף יוה״כ. אלהים אל דמי). כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם ה ג ו נ ח מלבו וצועק אהה (רש״י יבע׳ כא ב). ש ג נ ח ה (אם סיסרא) כאדם ש ג ו נ ח מלבו כדרך החולים שמאריכים בגניחותיהם (סמ״ג מ״ע מכ). שאין דרך האדם ל ג נ ו ח ולילל בנשימה אחת (בלטי הגבורים על הרי״ף, תתקנ״ו). כאדם ה ג ו נ ח ומקונן בקולות קצרים (ריב״ב, שם). — ופעו׳ במקום פוע׳: שהיה (נח) ג נ ו ח ממה שהכישו הארי כך באן וכו׳ שאתה ג נ ו ח ומצטער בדבר שקשה עליך לצאת מהבית לסוכה בזמן גשמים (פענח רזא, אמור).

***גַּנַּי**[6], גַּנַּאי, ב״ז, — כמו גנות: נקנור נעשו נסים לדלתותיו והיו מזכירין אותו לשבח ואלו ל ג נ א י של בית גרמו וכו׳ (יומא ג י״א). אף על פי שהזר וקרא אברהם אברם אינו ל ג נ א י אלא לשבח ליהושע הושע אינו ל ג נ א י אלא לשבח הוא אברם עד שלא

[1]) משקל כִּבְשָׁן. — [2]) מלה חדשה המשורר הזה להמושג הרשום בפנים.

[3]) ארמ׳ ועבר׳. בערב׳ משמש שרש זה במשמעות אחרות רחוקות ממשמ׳ שהוא משמש בעברית.

[4]) בערב׳ קצת דומה לזה נַחַם a). — [5]) בארמ׳: ג נ ו ח י ג נ ח או ילולי יליל (ר״ה לד.). ההוא תורא דנפל ואישתמע קול ג נ י ח ו ת י ה (חול׳ נא:).

[6]) מן גנה, משק׳ פַּעַי, שאינו בין משקלי השמות שבאו במקרא אבל מצוי במשקלוי השמות של זמן התלמוד.

a) نَحِم

נידבר עמו הוא אברם משנידבר עמו (תוספתא ברכ׳ א יו). ושם אמו (של המקושש) שלומית בת דברי למטה דן גנאי לו וגנאי לאמו וגנאי למשפחתו וגנאי לשבטו שיצא ממנו (ספרא, אמור רלו). למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו (ברכ׳ לג:). ששה דברים גנאי לו לת״ח וכו׳ (שם מג:). מפני שגנאי לת״ח לצאת לשוק כשהוא מבושם (שם). גנאי הוא לת״ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק (שבת קיד.). ועיני לאה רכות וכו׳ רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה (ב״ב קכג.). גנאי הוא לחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ ואמרה שירה (סנה׳ לז.). כל המקראות הכתובין בתורה לגנאי קוראין אותן לשבח (מגי׳ כה:). לבנות לה (לע״ז) שם וכו׳ לא לשבח ולא לגנאי (ע״ז מו.). רצועות שחורות הלכה למשה מסיני וכו׳ אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר (מנח׳ לה.). מלך שבורר לעצמו מנה ועמד אחד ואמר גנאי עליה כלום יש לו חיים (מד״ר במדב׳ ב). אפילו הדיוט מקלס בלשון זה גנאי הוא לו (שם שה״ש. מה יפו). — ואמר המשורר: אתחננה לך ולא תענני, איך תחשה עדן ותעננני, לא אגועה ופיך תפתח, בגנאי או שבח (ראב״ע, שמש ביום). והלא גנאי הוא לאומן מהאומנים באבוד מלאכתו ובהפסדתה (מלמד התלמידים, נח). וכשישב (המלך או הגבור) במנוחות שאננות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו (העקרים א א). — *יוגני, גְּנַיי: כל המקראות שכתובים לגניי כגון ישגלנה וכו׳ בלשון הקודש הן גניי גדול בלשון הזה לפיכך משנים אותם שלא להוציא דבר מגונה מפיו (ר״ח מגי׳ כה:). — יוככי׳: הוספתי על אמונתי חזוק ותכנתי מחשבותי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאיל ביעורי הנפש וגנאיה וכו׳ (ברכיה הנקדן, הול׳ דר׳ גלונן לא).

***גַּנִּי**, ת״ז, לנק׳ גַּנִּית, מ״ר גַּנִּיִּים, גַּנִּיּוֹת, — מן הגן, של הגן: החסא הגנית והחסא ההרירית וכו׳ הכרתי הגני (רמב״ם כלא׳ א ב). והמדבריים (הפירות) הם כלם יותר חזקים מהגניים (קאנון ב א ו). (הצמח) הגני הידוע הפראי והארסי (תוה״א לשיהק, הלמתים יח).

***גניבה**, עי׳ גנבה.

***גְּנִיזָה**, ש״נ, — שה״פ מן גנז: ואף על פי שכתובים (כתבי הקדש) בכל לשון טעונים גניזה (שבת יו א). אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה (תוספתא מגי׳ ג ה). לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה (פסח׳ קית:). ס״ת שבלה והיה מונח בחלון אם גמר שתהיה שם גניזתו ה״ז ממעט בחלון (רמב״ם טומא׳ מת יח ב). וזה היה סיבה למנוע גניזת הספר ההוא (ספר קהלת) וכו׳ שגילוי אמונת הגמול היתה סיבה למנוע גניזתו (הקד׳ מלמד התלמ׳). גניזת האור הראשון כי נתמעט אורה של אותה נקודה (עמה״מ, עולם התוהו ג).

***גְּנִיחָה**, ש״נ, מ״ר גְּנִיחוֹת, — שה״פ מן גָּנַח: גנח גניחות ארוכות (רש״י ר״ה לז.). כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן (שם לג:). גניחה ויללה (סמ״ג מ״ע מב). וכן דרכם (של המקוננים) להתאנח ולקונן בעין גניחות הן קולות קצרים (שבלי הלקט, ר״ה רלח). שיש בתרועה שני קולות של גניחה (שם). ושמנן (של הבטנים) מועיל מן הגניחות וכאב הכליות והחזה והריאה ולנשיכת עקרב (מ׳ אלדכי ש״א ה, אות ב).

א. ***גְּנִין**[1]), גנון, ש״ז, מ״ר גְּנִינִים, גנונים, — חתיכות בשר בלי צורה נופלות לפעמים מרחמה של אשה מעוברת: המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גנינים[2]) וכו׳ (בכור׳ ח ב).

ב. ***גְּנִין**, ת״ז, מ״ר גְּנִינִים, — סבים שיוצאים מן הקמח, Kleie; son; bran: בזמן שהיו הקרבנות היתה סאה ארבלית עושה סאה סולת סאה קמח סאה מורסן סאה סובין סאה קיבר סאה גניגין[3]) (ירוש׳ פאה ז ב. ותנחומא תלוה יג).

---

1) עי׳ הערה שלקמן. — 2) כך (גנינים. ביוד אחרי הנון הראשונה) הגרסה כאן, וכן בפרוש רה״ג למס׳ נדה, וכן הערוך. אך במשנ׳ נדה ג ג בכל הספרים גנונים, אחרי הנון הראשנה וו, וכן בגוף המשנה עם גוף פרושו של הרמב״ם בערבית. אבל בהפרוש הערבי כתובה מלה זו גנינים ולא גנונים, בעוד שביד החזקה (איסורי ביאה י ז): גנונים. — ופרש רה״ג חתיכות בשר וכן הערוך. והרמב״ם בפרוש המשנ׳ לנדה פרש מין תולעת, ולא נתברר מקור המלה באחת המשמעות האלה, רק מה שיש לדמות לזה, המלה הערבית ג׳נין a), שפרושה הוא הולד בתחלת יצירתו, כמו שכבר העיר על זה Fleischer בהערותיו ללוי.

3) כך גרסת הערוך גם בירוש׳, ובנוסח׳ גניינן, ולא נתברר מקור מלה זו, ופרושו נראה מהענין שהוא

a) جنين

גנן[1], ממנו. גן, גנה, גנה, גנן, מגן, הגנה, וי"א מגנה.

גנן[2], פ"י, עכ' גנותי. עת' יגן, מקור גנון, — גנן או גן על פלוני, ובעז פלוני, היה עליו למחסה ומנע שלא יגע בו דבר רע, schützen ; protéger ; protect : לכן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת (ירושלם) ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה בדרך אשר בא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבוא נאם יי' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (ישע' לז לג-לה). בצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט (שם לא ה). ויי' עליהם יראה ויצא כברק חצו ואדני יי' בשופר יתקע והלך בסערות תימן יי' צבאות יגן עליהם (זכר' ט יד-יה). ביום ההוא יגן יי' בעד יושב ירושלם (שם יב ח). — ואמר הפיטן: מים אבים בם גיא לעטר, לבל יעצרו בנשיון שטר, אמוצים גנון בם שואלי מטר (ר"ה קליר, גשם, אף כרי). הצלתו (את אברהם) מאור כשדים, גננתו בעמק השדים (סלית' ד עי"ת, איתן). המון אשר צמאה לך נפשו וכו' ישפוך לך שיח גנון לחשו (סמא"ל, סלית' לסכ' סוכה). בצדק נעקד ונשחט תמורו איל, גנן נא גזעו בזעקם בעוד ליל (סלית' יוס א, כמולאי מנוחה). — ופעול: בגאות אפיקי מגנים, בצלם היות גנונים (סלוק לפ' זכור, אלהים). גאולי אנהל ואנהג על מבועי עיני, גנונים ענוגים כיום עלותם מפרך מעני (אל אל, יוצר שבת נחמו). — "גונן, כמו הגן: ויחסה בצלה (של החכמה) משרב ומגורה תגונן עליו (כ"ס, תרג' ב"ז יד כח). — ובמשמ' קבלת הפעולה: איש חסיד היה, בלי מזון ומחיה, וכו' גונן בחשובה אשה וגם בבנים חמשה (זמי' למוצ"ש, איש).

— הפע', *הגן, הגנתי, — א) מגן על, מגנה, מגנות על, יוצא, כמו קל, גנן עליו, היה עליו למחסה, מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת קל.). כל אותם האלפים והרבבות שעמדו לפני על הר סיני והגנתי עליהם (מד"ר שה"ש, כמגדל דוד). לא הגנתי עליכם אלא בזכות אותו שבא לאלף דור (שם). — ואמר הפיטן: אבי אל תהדפני,

---

החלק היותר גם מהקמח, לפי סדר הקמחים המנויים כאן בן סלת ועד גנינין. ופרש הערוך מורסן עבה.

[1]) בערב' גנן a). במשמ' כסה, הסתיר דבר.

[2]) עי' הערה להשרש.

---

a) جنن

בניד הגן אספני (סלית' מנה' אויגניון, אין מלה כלשוני). — ב) הגן תחת דבר, בקש לו שם מחסה מפני חמה, מפני גשמים וכדומה, שכב שם במנוחה[1]: מפני שמצורעין מגינין תחתיהן (תחת כפות שערי העיר) בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (פסח' פה:).

— התפ', "התגונן, — בקש לו מגן ומחסה: ולהסתוכך בעור עקלתון אשר קשקשיו מפנינים ולהתגונן בחופותיו שהוקשרו ליציר בעדן גנים (תשו' בן מאיר על רסע"ג, הכריד והפליט מספר הגלוי. הרככי). וכהן גדול בקיחת בתולה יתבונן, צרוף פר הבא על כל המצות בהעלם דבר מעיני עמי בו התגונן, ישראל לא ידע עמי לא התבונן (אזהר' ר"י ברצלוני יכ:). ובצלך מתלוננים, ובאברתך מתגוננים, ובסתרך נצפנים, ובך נשענים (כתר' יוה"כ, מי יתנה). בצלם היות גנונים, ובאברתם מתגוננים, ועל חומותם מתמנים, לשוערים ולשומרים ממונים (סלוק לפ' זכור). חוס על כבוד קונך והתחנן להמציא לך אורים ויעמדו נגד ההבנה בם תתגונן (משה ריאטי, מקדש מעט כ).

גנן, ש"ז, מ"ר גננים, — מי שיש לו גן, מי שעוסק בגן, ששומר הגן ומטפל בו, Gärtner; jardinier; gardner ויוצאין (שירי הדם) לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל (יומא ה ו). קופות הגננים שיעורן באגודות של ירק (כלים יז א). כשהיה א' מהן הולך אצל הגנן ונותן לו ירק באיסר היה מוצא בעפרו זהב (מד"ר ויקר' ה).

∞**גננה**, גננת, ש"נ, — נהוג בדבור העברי בא"י, למי שיודעת לעסוק עם הילדים בגן ילדים.

א. ***גם**, ת"ז, לנק' גסה, מ"ר גסים, גסות, — גדול, עבה, ההפך מן קטן, דק, gross; gros ; large : בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים בתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס (שבי' ד א). חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). נראין דברי ר' יהודה בחול הדק ודברי חכמים בחול הגס (תוספתא שם ט כ). — ולנק': היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (שם תרומ' ג ה). גומת הלוף בורר גסה גסה ומניח דקה דקה בתוך ידו (שם מעש"ר ג י). — ומ"ר: מעשה בעזים בית אנטוכיא שהיו דדיהן גסין ועשו להן כיסין כדי שלא יסרטו דדיהן (שבת נג:). נאמנין על כלי חרם גסין

---

[1]) בארמ' במשמ' זו גני, גנא, — במשמ' שכב וישן: גני אפוריא (כתו' קט:) דגני בשימשא (שם קכט.) ותרגום תחת צאלים ישכב: תחות טלליא יגני.

לקודש (תעני' כו.). — בהמה גַּסָּה, פרה, שור, סוס וכיוצא בהם: אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה (שבת כד ב). שאין בהמה טהורה יולדת מן הטמאה ולא בהמה טמאה יולדת מן הטהורה ולא גסה מן הדקה ולא הדקה מן הגסה (תוספתא כלא' ה ח). שמביאין בהמה דקה מחו"ל לארץ ואין מביאין בהמה גסה מחו"ל לארץ (שם ב"ק ח יא). השם בהמה מחבירו עד מתי חייב ליטפל בה בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום (שם ב"מ ה ז). סימן ולד בבהמה דקה טינוף בגסה שליא (נדה כה.). — עוף הַגַּס, כגון נשרים, אוזים וכיוצא בזה: דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול' ג א). — חיה גסה: כשם שאין מוכרין להן בהמה גסה כך אין מוכרין להן חיה גסה (ע"ז טו:). — מדה גַּסָּה, במדה גדולה, בכמות רבה: כל המשפיעין במדה גסה רשאין למכור את הדמאי אלו הן המשפיעין במדה גסה כגון הסיטונות ומוכרי תבואה (דמאי ב ד). מקום שנהגו למוד בדקה לא ימוד בגסה (ב"ב ה יא). ובלח הין מידה גסה מהין ולמטה מידה דקה (תוספתא דמאי ג יב). את שדרכו למוד בדקה מודדו בין בגסה בין בדקה טפילה גסה לדקה (שם י). מידה גסה שאין אדם רשאי למוכרה דמאי (ירוש' שם ג כג:). — חריש הגס, חריש של תלמים רחבים: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס בתלמי הרביעה (תוספתא כלא' א יז). — כתיבה גסה: שאם היה חותם ידי העדים דק והכתב גס הולכין אחר הגס חותם ידי העדים גס והכתב דק הולכין אחר הדק (ירוש' ב"ב י יז ג). — אכילה גַּסָּה, אכילה מרובה: משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה (הורי' י:). רצה לתאבון אוכלה רצה אכילה גסה אוכלה אכילה גסה מי שמה אכילה והאמר ריש לקיש האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור מלא תעונה (יבמ' מ.). — פסיעה גַּסָּה, במרחק בין שתי הרגלים: אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיר (תעני' י:). ששה דברים גנאי לו לת"ח וכו' אף לא יפסיע פסיעה גסה (ברכ' מג:). פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם (שבת קיג:). — נקבים גַּסִּים, הרקת הגוף: בדקים אבל בגסים אם יכול לסבול יסבול (ירוש' ברכ' ב ג). — גַּס רוּחַ, גאה, יהיר, בלי דרך ארץ: שוטה רשע וגס רוח (סוטה ד ז). ואין הצרעת בא אלא על גסי הרוח (תוספתא נגע' ו ז). השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן שנים דרך ארץ שלשה מגסי הרוח (פסח' פו:). אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (סנה' צח.). גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה והחכמים בעיניהם (דא"ר ב). התיר מנעליו ויצא לשוק ה"ז מגסי הרוח (שם יא). — רוחו גסה עליו, הוא מתיהר: ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה ורוחו גסה ומואס את השינה ואוכל הרבה ומוציא קמעה (פסח' קיג:). עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב (קדוש' פב.). — וכמו"כ דעתו גסה עליו: שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכ' כח:), ר"ל אינו מתירא לנפול. מעשה שבא ר' אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה (תעני' כ.). אהרן אמר אלי היה דבור ולא פירשתי מאצל אשתי וכו' אבל הוא (משה) מפני שדעתו גסה עליו פירש הוא מאצל אשתו (אדר"נ ט). — לבו גס בפלוני, אינו מתביש ממנו: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה (יבמ' ד י). לא תתיחד עמו אלא בפני עדים וכו' חוץ משפחתה מפני שלבה גס בה (גיט' ז ד). מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (של הסוטה) וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן (סוט' א ו). היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא כתוב' א ד). אין משקין שתי סוטות כאחת שלא יהא לבה גס על חברתה (שם סוטה א ו). אדם רשע שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע ולבה גס בעבדיה לבה גס בשכניה וטווה בשוק ורוחצת עם בני אדם (שם ה ט). — ובמשמ' מקורב מאד אליו: ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות (מו"ק כו:). — ובלי המלה לב: ישראל במדבר עדיין לא היו גסין בשכינה (רש"י יומא נד.). שאין גסין זה בזה (שם).

ב. גַּס, ש"ז, מ"ר גַּסִּים, — מטבע, כמו גדול: שאני חייב אל האדון מאי' יואן דוראנטאן שבעה ועשרים גסים ונדרתי לפרוע אל מאי' יואן הנזכר או לבא מכחו אלו השבעה ועשרים גסים הנזכרים (תקנות' משנת א תכ"ב לתשבונס, REJ 1882, 282). נתחייב לפרע מכל ב' גסין ג' גסין וחצי (שו"ת מהר"ר קולון ז). אתחייב לפרוע מכל ב' גסין ב' גסין.

של הוצאה (שם). ונתחייב ראובן שאם לא יתן את בתו לאשה לשמעון שיענש במאה ג ס י ם (שו"ת לחם רב נט). ולקח קרוב מאלף ג ס י ם (תרכות ישראל, דברי יבר' זסכי). וכתבו אותו סך בכתובה שהכניסה לבעלה מאה ג ס י ם (שו"ת פרת מטה אהרן י). אני נותן לו במתנה גמורה מעתה ומעכשיו סך שלשים ג ס י ם מסכים שטר כתובתי (שם מז). גם אני מנחת לבן אחי חמשה ג ס י ם מנכסי (שם נ). ומטילין על ראובן ערך אלף ג ס י ם ועל שמעון ג' אלפים (שם נה). ויהי היום שלחו יששכר וזבולון לראובן וחביריו אלף ג ס י ם שביליא בכים א' (שם סד). ולזה משכנם בידו בעד ה ג ס י ם שנתן בידו (שם קג). ועשה שט"ח עליו שהוא חייב למלוה מאה ג ס י ם (שם קכח). והיה כתוב בשטר התנאים שביניהם שאם א' מהם לא יקיים התנאים יחוייב אותו המפר ברית התנאים מאה ג ס י ם לתת לכשכנגדו (שו"ת תורת חסד כב). וצוה לפניהם שממיטב נכסיו יקח אלף ג ס י ם להקדש ישיבה אחת שילמדו וכו' ומריוח ה ג ס י ם יתנו הספקה לת"ח (שם לו). ראובן נדר להשיא יתומה עניה א' ולתת לה בתורת נדוניא מאתים ג ס י ם (שם לז). ראובן פסק נדוניא עם בתו לשמעון מאה והמשים ג ס י ם (שם עב). יהכניסה לו בנדוניא אלף ג ס י ם שלא השאירה לעצמה מהסך שהכניסה ליעקב בתורת נדוניא אלא חמש מאות ג ס י ם (שם פא). ראובן שדך בתו עם שמעון ופסק לתת לו בנדוניא חמש מאות גסים (שם רנ).

*גַּס, הַגַּס, עי' גָּסַס.

***גָּסָה[1])**, פ"ע, עב' גָּסָה, גָּסִיתִי, עת' אֶגְסֶה, תִּגְסֶי, לווי גְּסֵה, גְּסִי, — כמו גָּהַק, והוא שעלו פתאם אדים מהקיבה אל תוך הפה והוציא אותם החוצה בקול עב, מפני מאכלים כבדים וכיוצא בזה, **rülpsen ; rôter , to belch** : אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה ירותתת : ג ו ס ה (ניד' סג:). אני אמרתי לתת להם לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלא יהיה אחד מהם ג ו ס ה (כפרי, ראב דבר' ופסי' ר"כ, ותאמ' ליון). מי שהוא ת"ח לא יאכל מעומד ולא ילקלק באצבעותיו ולא י ג ס ה[1]) מפני חבירו (דא"ז ס).

— נתפ', נִתְגַּסָּה, — כמו גסה, הרבה פעמים: ו י ת ג ס ה (החולה) מבלי שובע (אסף הרופא, כ"י מינכן 18).

***גָּסָה[2])**, — לא נהוג.

— נתפ', נִתְגַּסָּה, — נעשה גס, עבה: וכלל פי' המראה כי הדבר שאינו גוף כשיהיה בו ההויה במחשבה הדקה הפשוטה תתעבה ו ת ת ג ס ה ותרד עד שתהיה גופנית ממש (אגרות הרמב"ם ה). ואם ישלשל הרבה מאד בחליו זה רע ואם אח"כ מ ת ג ס ה בטנו עוד יותר רע (כ"י להלון, אולא"ת ה ו).

***גַּסּוּת**, ש"נ, —סגולת מה שהוא גס, בפרט בהשאלה גַּסּוּת הרוח, גאוה, יוהרה, העדר דרך ארץ: ד' סימנין הן סימן לעבירה הדרוקן סימן לשנאת חנם ירקון סימן ל ג ס ו ת הרוח עניות (שבת לג.). בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יוצאין לטמיון וכו' ועל ג ס ו ת הרוח ו ג ס ו ת הרוח כנגד כולן (סוכה כט:). חנופה ו ג ס ו ת הרוח שירדו לבבל (קדוש' מט:). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח לבסוף נכשל באשת איש (סוטה ד:). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם (שם ה.). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח נופל בגיהנם (ב"ב עח:). ג ס ו ת הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם (סנה' קא:). ומנין ל ג ס ו ת הרוח שהוא בעובד עכו"ם (דא"ר יא). תחילת עבירה הרהור הלב שניה לה ליצנות שלישית לה ג ס ו ת הרוח (דא"ז ג). להרחיק מלבו מדת ג ס ו ת הרוח שהיא נקראת בלשון עברי בכמה שמות גבה לב ועינים רמות גאוה ורום (מנוה"מ ביח).—ובלי השם רוח: עשרה קבים ג ס ו ת ירדו לעולם תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם כלו (קדוש' מט:). ואין לך ג ס ו ת כ ג ס ו ת של עילם (אדר"נ כח). התחיל (הקרתני) מדבר ב ג ס ו ת כנגדו (של המלך) (מד"ר במות ו).—ובמשמעה העצמית, עובי וחומריות: כי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה ו ג ס ו ת ו מבלי מחבר אמצעי (ראב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב, 120).

***גֶּסִי**, ש"ז, — שה"פ מן גָּסָה, עליית האדים מן הקיבה, **Rülps ; rôt ; belching** : אוכל ולא ג ו ס י (ספרא בהר ג 7).

---

[1]) בערב' גַשַׁא a), וכבר העיר על זה ר"נ בעל הערוך אמר פי' גוסה לשון ישמעאל כגון קול היוצא מן הגרון מחמת מאכל כבד. ע"כ. ובעה"ק משנת שנב: מחמת מאכל כבד ומעלה לאדם קיטור בלא"ש גרעפצין, וכן בסור' גסא, וא ת ג ס י, במשמ' זו ממש. — [1]) ואולי זה עתיד פִּעֵל, יְגַסֶּה.

[2]) מן שה"ת ג ס בהוספת ה בסוף.

a) جشا

א.**גסס**[1], ממנו *גַּס, *גַּסּוּת. א.*גָּסַס גַּס.

א.***גָּסַס**, גַּס, מקור גֹּס, לָגֹס, — עשה גַּס, גַּס לִבּוֹ, עשה לבו גס, שאינו מפקפק: והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח (אב׳ ד ז). — והיה גס: א״ר יהושע מימיי לא גס לבי לומר לאדם צא ולקט לך תמרות של חרדל (תוספתא מע״ר ג ז). — לָגֹס דעתו, לעשות שתהיה דעתו גסה עליו, שלא יתביש: האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו׳ אומרין לו הבא משכון כדי לגוס דעתו (תוספתא פאה ד יב).

— הִפע׳, *הֵגֵס, הֵגִיס, — עשה גס, כמו הקל, בפרט עם דעת, לב, הֵגֵס דַּעְתּוֹ, הֵגֵס לִבּוֹ, עשה, התנהג בגסות הדעת: מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (אבות ו ו). למלך ב״ו שנשא אשה והיתה מתבישת מלפניו ונכנסה אחותה אמרה לה על מה נכנסת לדבר זה אלא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי ושמשי את המלך (ספרא, תחלת שמיני). היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו וכו׳ א״ל משה ממנו אתה מתיירא הגס דעתך וקרב אליו (שם). והמגים דעתו כלפי מעלה (ברכ׳ יט.). ואל תגים דעתך בהוראה (דא״ז ב). למלך ב״ו שהיה משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן התחיל מדבר בגסות כנגדו אמר המלך מי הגים את לבך לא אני הוא שעשיתיך סרסור (מד״ר שמות ו). הואיל שהגסת את לבי ואמרת לי שאשאל לפניך שואל אני לך שתשיאני בתך ושאיעשה חתנך אמר לו חייך כך אני עושה (פסיק׳ רבתי, פרה יד). ויכיר בוראו בכל לבבו והולך בתומו ובענוה ולא מגים דעתו על חבירו (א״ב דר״ע). — והגים לבד: משל למלך שהיה לו אוהב והיה מגים בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד עליו המלך לימים עמד והגים לפני הלגיונות גזר עליו מיתה (תנחומא בובר, חקת לא).

***גָּסֶם**[2], ש״ז, מ״ר גְּסָסִים, סמי׳ גִּסְסֵי, בכנ׳ גִּסְסֵיהֶם, — צד הגוף באדם מלפניו מן הצואר ועד המתנים: ר״ש בן אלעזר אומר בנות עשירים צד ימין ממהר לבא (להתחזק ולהשתדות השדים ולהיות גדולות כל צרכן) שנישוף באפקריסותן בנות עניים צד שמאל ממהר לבא מפני ששואבות כדי מים עליהן (ואם רצונך אמר) מפני שנושאין אחיהן על גססיהן (ניד׳ מח:).

ב.**גסס**, ממנו גוסס א.*גָּסַס.

ב.***גָּסַס**, פ״ע, — היה גוסס: בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס (ב״ב קכז:). הכל מודים בהורג את הטריפה שהוא פטור בגוסס בידי שמים שהוא חייב לא נחלקו אלא בגוסס בידי אדם (סנה׳ עח.). וכשהיה ר״ש בנו של ר׳ עקיבא חולה וכו׳ בא השלישי ואמר לו גוסס (שמח׳ ה ח). — ואמר הפיטן: טהורים וזכים בגללו גוססים (כלית׳ שחר׳ יוה״כ, ה׳ אלהי הצבאות). ועי׳ ערך גוסס.

— הִתפ׳, יִהְתְגּוֹסֵס, נזדעזע ורעד כמו גוסס: בחלאת קיאו (השכור) יתבוסס, ומרוב שכרותו יתגוסס (תוכח׳ מוסר, עזרא הבבלי כו.). צרורות שקיך משפיעים במדות הגסים, ומחלאת מאכלך כל איבריך מתגוססים (שם כט.).

***גַּע**[1], — מלת קריאה של מאום וזלזול, pfui; fi; fie: עשיר מדבר ועוזריו רבים ודבריו מכוערים מהופים דל מדבר גע גע וישא ודבר משכיל ואין לו מקום[2] (ב״ס גני׳ יג כא-כב).

---

[1]) רק בעבר׳ ובארמ׳.

[2]) בארמ׳: על גססיהן תתנטלון (ת״י ישע׳ סו). בסור׳ גסא. וכבר דחה עמנ׳ לו (השערות קרוים Lehuw) ערך גיססא שאמר כי זו מלה שאולה מלשון יונית.

---

[1]) בסור׳ גוע, ופרש ב״ע בערב׳: או אף לך או אף מנך, ע״כ, והוא אפ a) בערב׳ שהוא קריאה של מאום וגעל נפש וכעס. — [2]) כך היא הנוסחה בגוף הכ״י, במהדורת שכטר וטילור. והנה בתרגום הסורי צורת פסוק זה היא כך: מסכנא ממלל ואמרין לה גוע ואן אמר דשפיר לא יהבין לה אתרא. ועפי״ז הגיה שכטר: דל מדבר במקום דל נמוט, ובמקום וישא הגיה ישא, וכך אחריו פטרם ושמנד. אבל בהתרגום היוני כתוב במקום דל מדבר דל שנכשל ונפל, ולפי זה נראה כי הנוסח דל נמוט שבגוף הכ״י הוא יותר נכון, ומ״מ לפי הפסוק המקביל לו עשיר מדבר, בודאי הנוסחה של הסורי יותר נכונה. וצריך להנית, כי המלה נמוט שבכ״י היא טעות הסופר המעתיק מהפסוק הקודם עשיר נמוט, ולפי נוסחה מוטעה זו תרגם היוני, והסורי תרגם לפי נוסחה יותר מדויקה. ואפשר שבמקום מדבר היתה כתובה צורה מהצורות של הפעל נום שהיה נהוג בזמן ההוא ומצוי בתלמוד (נומיתי לו), וטעה המעתיק וחשב שהיא היא המלה נמוט שבפסוק שלפני זה. ובדבר שתי המלים גע גע אמר שכטר כי זו קריאה של חקוי הקול כמו וקעקע שבתלמוד, ותרגם hoot באנגלית. פטרם: Hohngelächter. שמנד: pfui! והנה בגוף המלים גע גע אין שום ספק כי במקום הזה בכ״י אין שום פגימה, והמלה גוע בסור׳ שכבר הזכירוה עלי ובר בהלול, ופרשוה במשמעת קריאה של זלזול ומאוס, היא עד כשר כי זו היא באמת כונת המלה גע שבגוף בן סירא העברי, וזו מלה עברית שהיתה על כל פנים נהוגה בתוך העם בימי בן סירא, ואולי גם קודם.

---

a) أُفّ

גֵ"ע, ר"ת: גן עדן.

*גַּעְגּוּעַ, גַּעְגּוּעַ, ש"ז, מ"ר גַּעְגּוּעִים. —שה"פ מן גִּעְגַּע, — א) תשוקה וכלות הנפש, למשל מילדים לאבותיהם ולהפך, לראותם, להיות יחד, להשתעשע אתם, Sehnsucht ; langueur ; longing : בן שיש לו ג י ע ג ו ע י ן על אביו (שבת סו:). בתינוק שיש לו ג י ע ג ו ע י ן על אביו (שם קמא:). (נאנח רבן גמליאל א"ל הכופר מה זאת) א"ל בן אחד יש לי בכרכי הים ויש לי ג י ע ג ו ע י ם עליו (סנהד' לט.).— ואמר הפיטן: גשתי לרגליו, גרתי בצליו, ג ע ג ו ע י עליו, קדם מפעליו (יוצר א' שבוע', אדון אמנני). אבל כשהוא נשוי מתחלה יש לו ג ע ג ו ע י ם על אשתו היהודית (תוקוני, משפט' כא ג). והבחור הנ"ל וכו' היה היותר חריף וכו' מכל בני גיליו וכו' כי זולת זה לא ישלחהו אביו הגאון נ"י ללמוד בישיבה כי גדלו ג ע ג ו ע י ו אליו (שו"ת חתם סופר, חו"מ ח). בן שנתרחק מאביו והבן יש לו ג י ע ג ו ע י ם גדולים לאביו (מגיד שיחות כב). — ב) 'מעשה חבה בלי גבול למשל מאבות לילדים בדבור ובמשחק ובעשיית כל רצונם וכל מבקשם: בני עבדיך כדרך אדונים הנחית, ג ע ג ו ע י ם כאב לבנים למו עשית, דבש מסלע אותם הנקת (אחרון של פסח, ארח עולם). והיה מלבישו (את הילד שנולד ממשרתת) ועושה לו ג ע ג ו ע י ם כבן (שו"ת רשב"א תר"י). ו ה ג ע ג ו ע לפי מה שאמר אריסטו אשר יכוון להטיב נפש אשר עליו ה ג ע ג ו ע מזולת שיגיע מאותו ה ג ע ג ו ע תענוג (נפת צופ', מסיר ליאון ב ג). שלא ליסר בנו ולהרבות לו ג ע ג ו ע י ן (פלא יועץ כ). שמראים ג ע ג ו ע י ם לילדים (שם יב). ויהא (האורח) מרבה בכבוד בעה"ב וכבוד כל בני הבית ויראה ג ע ג ו ע י ם וחיבה יתירה להילדים (שם, אורחים). — ובמשמע' 'פנוקים: ובית אביך בא להורות שתעזוב (אסתר) ה ג ע ג ו ע י ם שגדלה עליהם (מלמד התלמ', חיי שרה).—ג) 'דברי תרעומות: ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה לא ג ע ג ו ע לא לוזות לא שום מידי מכל אנפא בעולם (תשו' הגא', הרכבי שע). ובעבור שדברה (רחל) דרך ג ע ג ו ע י הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו (רמב"ן בראש' ל א). — ובמשמ' 'פטפוטי דברים: וכלם (כל הדברים שרבקה היתה בת שלש בהנשאה הם) ג ע ג ו ע י בנות וחמוקיהם (REJ 1890, Oct. 257).—ובמשמ' 'התרגשות והתפעלות: כי בשירה מחמת ג ע ג ו ע י שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים (רש"י דהי"א טו לד).

*גַּעְגַּע, ש"ז, מ"ר גַּעְגָּעִים, — קרוב דעת גדול, Intimität; intimité; intimacy : משל למלך שאכל ובאו שני ב"א לפניו האחד אמר לו אדוני המלך תן לי ממאכלך שלח ידו בקערה ונתן לו ובא השני שיש לו ג ע ג ע י ן על המלך ואמר לו אדוני המלך תן לי ממה שבפיך הוציא מפיו ונתן לו (ר"י ברצלוני, פי' יצירה 2).

*גִּעְגַּע[1], פ"ע, בינ' מְגַעְגֵּעַ, מְגַעְגְּעִים,—א) מניע בידיו, ברגליו, חופר חפירה קלה באדמה, לשחוק ולשעשוע: אפרוחין מ ג ע ג ע י ן באדמה (פסיקתא דר"כ, אחרי מות). וירא הנער את זקנו, עומד על מכונו, ויחל לשחק ו ל ג ע ג ע, לדלג ולהשתעשע (משל הקדמוני ה). — ב) מלל דבר בין אצבעותיו, למשל עשב כדי שינדף ריחו: ולא היו מסריחין מריח הזעה שלא היו מחליפים את בגדיהם אמר לו הבאר היה מעלה להם מיני דשאים והיו מ ג ע ג ע י ם בהם והיה ריחם נודף מסוף העולם ועד סופו (מדר' תהל' כג). — ג) 'גִּעְגַּע לדבר, היו לו געגועים להדבר, השתוקק לו: הרי חתן נכנס לחופה לבו מ ג ע ג ע ת לחופה ולחיבת חתוניו (רש"י שה"ש ז ג).

— הִתפע', —א) *הִתְגַּעְגַּע בְּ, הִתְגַּעְגֵּעַ בעשב[2]), וכיוצא בזה, התגלגל ושחק והשתעשע: מ ת ג ע ג ע י ן היו בעשב הבאר (מד"ר שה"ש, נפת תצופים). — ובכלל 'השתעשע והתפנק: שאין ראוי לאדם ש י ת ג ע ג ע בנערותו יותר מדאי (מלמד התלמיד' תולדות). — ב) 'התגעגע עם פלוני, שחק אתו בקלות והשתעשע אתו, sich amusieren; s'amuser ; to amuse o. s. : ואמרו אחרים שהוא (הפעל מתרפקת על דודה) כמו מ ת ג ע ג ע ת (ר"י אבן תבון, השרשים לריב"ג, רפק). כשתתחבר להכמים ואל אנשי המעלות אל ת ת ג ע ג ע עמהם ואל תתגאה עליהם אבל תהיה חברתם להודיע להם שתתקרב בעת שיקרבוך ואל תוסיף להתקרב אליהם (ר"ב א"ת, פי' הרמב"ם לאבות ב י). כשתעמוד לפני אדם גדול המעלה שים עצמך לנגדו קל ושמש אותו ועמוד לפניו כאשר ירצה ואל תוקיר נפשך לו וכשתהיה עם שחור השער רוצה לומר עם צעיר השנים לא תעשה כן אבל תוקיר נפשך עמו ואל תשחק ואל ת ת ג ע ג ע עמו אחר כן אמר לא תחשוב שמה שהזהרתיך מ ה ת ג ע ג ע עם צעיר השנים יתחייב

[1]) בארמ': אדוני כל יומין דהדא תרנגלתא מ ת ג ע ג ע ה בקיטמא (מד"ר איכה ב ב).

[2]) עי' הערה להתפעל.

שתקבל אותו בזעם ובפנים זועפים לא כן הכוונה (שם ג יב). — ג) הִתְגַּעְגַּע לפלוני, היה לו געגועים וכלות הנפש אליו: שהתגעגע יעקב להר המוריה (ר׳ בחיי, וילא). וירגיל עצמו לכסוף ולהתגעגע ולהשתוקק תמיד (מגיד מישרים נד).

***גַּעֲדָה**[1], ש״נ, — צמח טוב הריח: געדה הוא פוליון מהותו הוא ממין השיח ויש בו חום וחדות מעט וכו׳ ופרחו הוא שעריי לבן נוטה לכרכומות וכו׳ וראשו ככזברה ויש בו כשער לבן מקבל הריח עם הפחות שבבשמים (קאנון ב, לוח הסמים). עלי דלב או געדה וקלפתו בחמץ או מים (שם ג ז 7).

געה, ממנו גָּעָה, *גְּעִי, *גְּעִיָּה, *גַּעְיָה.

גָּעָה, גָּעוּ, פ״ע, — גָּעָה השור, גָּעֲת הפרה, הוציאה קול זעקה המיוחד להשור להפרה. brüllen ; mugir ; to low: וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וְגָעוֹ ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב). הינהק פרא עלי דשא אם יִגְעֶה שור על בלילו (איוב ו ה). כיצד מעשרין (את הצאן) מעמיד אימהות מבחוץ והן גועות והבנים יוצאין לקראתן (תוספתא בכור׳ ז י). ולמה תוקעין בקרנות לומר חשבינו כאילו גועים כבהמה לפניך (ירוש׳ תענ׳ ב סה.). גועה בשעת שחיטה אין זה פירכוס (חול׳ לח.). — *וקול חיה אחרת דומה לקול הפר: עלה גור אחד לארץ ישראל ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר׳ חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה (מד״ר ברא״ש׳ לא). — ובהרחבה, *קול יללה של בכי: מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוך ד׳ אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות געו כל העם בבכיה (יומא כג.). כיון שעלה עמוד השחר הכירו (האח והאחות שנשבו) זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה עד שיצאה נשמתן (גיט׳ נח.). הניח (ר״א בן דורדיא) ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו (ע״ז יז.). — ואמר הפיטן: בת ברדת לבית חמדתך, בעלוה אדונים ואין לצמדתך, גּוֹעָה לדודי אני מאורסת, גועל דודי איך נדרסת (סליח׳ יוס ג, אין כמדת). כי אין מעש ובידי זכות אין, גָּעִיתִי הייתי כשכור וכגבר עברו יין (סליח׳ ער״ה, איככה אפלה). גשנו גדולים וקטנים בהשכמה, גּוֹעִים ותוהים על הרעה ושוב לנחמה (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, אנא אלהי).

א. ***גִּעוּל,** ש״ז, מ״ר גִּעוּלִים, סמי׳ גִּעוּלֵי, — א) גִּעוּלֵי ביצים, שנפלו מהתרנגלת בסבת מכה שהכו אותה: גיעולי[1]) בצים מותרות בצים מוזרות נפש יפה תאכלם (חול׳ סד:). — ב) הפעולה לגעֵל, להגעיל כלים ברותחים: כל יום ויום נעשה גיעול לחברו (ע״ז עו.). גיעולי נכרים (שם). ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן ואפילו במקום שאין לחוש לגיעוליהן (רמב״ם מאכ׳ אסו׳ יז ט). אע״פ שהיורה אסורה מותר להגעיל לתוכה כלים אך אם ינקה אותה יפה שלא תהא מלאה זוהמא ואותו הגיעול שהיא פולטת הוא מתבטל במים עד שהמים מותרין בשתייה וכיון שבטל הגיעול במים אין בו כח לאסור את הכלים וכו׳ שהגיעול מעורב בהן והרי אותן המים מותרין בשתייה וכן נמי הגיעול שיצא מן הכלים נתבטל מן המים (שבלי הלקט, פסח׳ רז). וכפות של נכרים שהן מכסף שנשתמשו בהן חמין צריכין גיעול ברותחין (שם).

ב. ***גֹּעוּל,** ש״ז, — שה״פ מן א. גָּעַל, במשמ׳ מאוס וכדומה: בכרעי עדיך גוחי ומחוללי, בל תפן בעקוש געולי, ברר לבן אודם מעלי (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, אנא אלהי). אהבה ושנאה חמדה וגעול הנאה ועצב (קול יהודה. כוזרי א לג).

***גְּעִי,** ש״ז, — קול מי שגועה, וביחוד זעקת בכיה ותחנונים: אל נא דורשיך בענפי ערבות, גְּעִיָּם שעה מערבות (הושע׳ להושע״ר, אל נא תעינו).

***גַּעְיָה,** ש״נ, מ״ר גְּעָיוֹת, — א) כמו גְּעִי. זעקה, בכי ויללה: נלאיתי נשא געיה, עולה לי מנשיה (ר״א קליר, אז בהלך). געית נאנחים ענותם חזה, נחינת קומתם נא אל תבזה (סליח׳ יוס ב, אזון תחן). אמן ומינקת בך מתעסקים, בשלך תחלה באזור דבקים, גְּעִית שוע ותחן מפיקים (יוצר ב שבוע׳, אמן). בצאת נפשה החזירו את נפשה בצעקה וגעיית קול בכיה (פענח רזא, וילא). בטובך הוציאנו לחופש, כי באו

[1]) בערב׳ גַּעֲדָה a).

a) جعدة

[1]) כך פרש הערוך.

מים עד נפש, גְּעִיָּתֵנוּ יהו נקשבים, גלותינו השב לישובים (סליח׳ לצו״ג, אורך ואמתך). — ובמשמעה הראשנה, קול השור הגועה: ויהי היום ויאבד לצפו פר בן בקר וילך לבקש את הפר וישמע ג ע י ת הפר סביבות ההר (יוסיפון א כ). והגעיה לשור כמו הנהיקה לחמור (אוהב משפט, באור׳ לאיוב ו ה). — ב) בדקדוק, מתג שלפני השוא ¹): ולגעיה בשמות הנודעות (תגו׳ דונש על רסע״ג לה). ועתה אחל לבאר עניני הגעיה והוא על חמשת דרכים (דקדוק ר״י חיוג 196). וכן הגעיה והוא כמו הטפחה תחת התיבה אינן לא טעם ולא משרת אלא לפטם את המלה (הור׳ הקורא 90). והגעיה אינה טעם אלא סימן לפתיחת השוא בלבד (שם 64). הגעיה והוא צורת מקל נטויה לאחור שתמצא תחת התיבות במקצת מקומות אינה לא שר ולא משרת אלא לרמוז בה שצריך למשוך באותו האות מעט (שם 77). אמר מנחם קצתי בחיי מפני רוב הגעיות היתרות כנטולות דמי ששמו האשכנזים בספריהם וקוראים מתג (ר״מ מלונזנו, אור תורה, ברלא׳ ס ז).

גְּעִיָּה, ש״נ, — שה״פ מן געה, כמו גְּעִיָּה: בכו וגעי ג ע י י ה אחת (תד״א ג).

גְּעִילָה, ש״נ, — שה״פ מן א.גָעַל: בקרבן כליל ועולה, רם אותה עלה, בחפץ ולא בגעילה (יוצר שבת פרה, א ס אבר).

גְּעִירוּת, ש״נ, — שה״פ מן גָּעַר: איבה ושנאה בושה וקלון ג ע י ר ו ת גריעות דחקות וקושי (ר״י ברללוני, יצירה 158).

גְּעִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן גָּעַשׁ: על הר סיני דבר עמהם ברעש באימה וברעדה ובגעישה בקולות וברקים (לקוטי קדמ׳, נספח כ). — ואמר הפיטן: ברעישה ובגעישה כבוד וכרו יפארו, ועבדיו בני ידידיו למטה הם יספרו (שבת ד את״פ, ידודון).

א. געל, ממנו, א.גָעַל, גֹּעַל, יַגְעַל, גְּעָלָה, יַגְעִילָה.

א. גָּעַל, פ״י, עתיד יִגְעַל, — היה לו רגש של תעוב ומאוס להדבר, והרחיק והשליך את הדבר בשביל רגש מאוס זה, verabscheuen ; abhorrer

¹) בצורה ארמ׳ ג ע י א: ואלשבא עלי קדרהא דון ג ע י א ואלוצע אלתאני ינטר פי חסן (ר״י הלוי, כוזרי ב פ, בגוף הערבי). ואם ג ע י א תחתיו זכור תזכור (כשם קדמון ז). ג ע י א הוא שם מיוחד למתגים הבאים עם שוא (ר״א בחור, טוב טעם ז).

to loathe: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וְגָעֲלָה נפשי אתכם (ויקר׳ כו ל). והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם (שם מג-מד). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת מרפא והנה בעתה (ירמ׳ יד יט). בת אמך את ג ע ל ת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק׳ יו מה). ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם (ויקר׳ כו יא). ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה (שם יה-יו). — ואמר הפיטן: גָּעַלְנוּ נתיבותיך הישרים והנכוחים דבקנו בתועבות ובמעשים ונזוחים (סליח׳ יוס א, איך נפתח). גונז חטא גועל רשע, דן לזכות מחפש צדק (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, אך כך לדל). זה טורף וזה חורף וזה מואס וזה גועל (יצחאק בחירי, יוצר לשמע״צ). הנני עזובה ונטושה געולה ושנואה (סליח׳ מוסף יוה״כ, אך כך). אילו היה מכיר זה ממני היה מואס וגועל אותי (חו״ה, יחוד המעשה ה). ולבזות בני אדם ולגעול אותם ולספר בגנותם (שם, הכניעה ט). — ובכנ׳ יגעלי, מי שגעל אותי: שובה הלצני מיד גועלי, צורי גואלי (ר״י נאגארה זמי׳, עולת תמיד).
— נפע׳, נִגְעַל, — נעשה מאוס ומשקץ: הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול (ש״ב א כא). — ואמר בן סירא: אכול כאיש דבר ששם לפניך ואל תעט פן ת ג ע ל ¹) (ב״ס גני׳ לד יו). — ואמר החבר: וכן ראשי המטות ושבעים הזקנים אשר היו ראוים לנבואה מתמדת וכו׳ ואם היו ביניהם ממרים היו נגעלים (כוזרי א לה).

גֹּעַל, ש״ז, — רגש של מאוס ותעוב ושקץ לדבר, Verabscheuung ; abjection ; loathing: לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך ביום הלדת אתך (יחזק׳ יו ה).

גַּעַל, ש״ז, — כמו גֹּעַל: העל המירו כבוד רע בבעל, וזה ללא זה פצחו במעל, ונחו בחרון אף לנגף ונגעל. חל בעדם חבר והצרי תעל (קרוב׳ פ׳ שקל׳, מסוד חכמים)

¹) ועל הגליון פן תגלו. והגהה פן תגלע.

ב.גָּעַל, ממנו ב.גָּעַל, הִגְעִיל, *הַגְעָלָה.

ב.גָּעַל[1], קל אינו נהוג.

— הפע׳, הִגְעִיל, יַגְעִיל, — א) השחית הזרע בהרחם: שורו עבר ולא יַגְעִל[2]) תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י). — ב) *הִגְעִיל הכלי ברותחים, טבל אותו במים רותחים כדי לנקותו משומן וכיוצא בזה, ausbrühen; échauder; to scald: הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל להגעיל יגעיל ללבן באור ילבן באור (ע״ז ה יב). אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח וכו׳ טעונין מריקה ושטיפה וכו׳ והשפוד והאסכלה מגעילן בחמין (זבח׳ יא ז). וכולם שנשתמשו בהן עד שלא שף יגעיל הטביל וליבן הרי זה מותר (תוספתא ע״ז ח ב). קדירה שבשל בה תרומה מגעילה בחמין שלשה פעמים זדיו (ירוש׳ תרומ׳ יא מח). כיצד מגעילין נותן יורה קטנה לתוך יורה גדולה וממלא עליה מים עד שיצופו על הקטנים ומרתיחה יפה יפה (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ יז ד). — נפע׳, *נִגְעַל, — שרחצוהו במים רותחים: על ידי האור נגעל ויוצא (ירוש׳ תרומ׳ יא מח). כל כלי שנגעל צריך שטיפה בצונן לאחר הגעלה כדרך שאדם שוטף את הכוס (רשב״א, תורת הבית ד ד). מחמת פליטת הכלי הנגעל וכו׳ כשמסירין הכלי הנגעל מיד שופכין מים צוננין (התרומה, הלכ׳ או״ה כה).

— הָפע׳, *הֻגְעַל,—כמו נגעל: אם הוגעלה היורה תחילה אינה צריכה הגעלה פעם שנייה (שבלי הלקט, פסח׳ רז).

***הַגְעָלָה**, ש״נ, — כמו גֹּעַל: והגעלה לנפש חילוף התאוה (ספ׳ המלילה, ר״ש בר״ש, ככר, 11).

[1]) עברית בלבד. בלשונות האחיות אין דומה לו במשמעה שהוא משמש בעברית.

[2]) כך, חסר, בכל הספרים, ואפשר שהוא קל בעתיד יִפְעַל, אך הסכימו כל המדקדקים כי הוא הפעיל. ואמר מנהם כי גם זה משמעתו מאוס. אך אין למושג זה מקום כאן. וריב״ג אמר וז״ל: אבל שורו עבר ולא יגעל הוא אצלי נגזר מדברי רז״ל עץ פארור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון ופרוש מגעילו יתיכנו והוא שההגעלה אצלם הוא ההתכה ר״ל שמתיך במים הרותחין מה שקפא עליו מן השומן ופרוש שורו עבר ולא יגעיל על הדרך הזה יעבר ולא יתך וזרעו ר״ל טפתו כי השלמת העבור לא יהיה כי אם בקפיאת הטיפה כמו שנאמר הלא כחלב תתיכני וכגבנה תקפיאני וכאשר תזוב הטיפה ותתך לא ישלם העבור ואין אמרו יגעיל פועל לשור בזולתו אבל ד״ל שטפתו לא תהיה על התכונה הזאת ר״ל שלא תתך אעפ״י שלא זכר הזרע והטפה. ע״כ. וגם רש״י פרש יגעל זה במשמ׳ הגעיל שבתלמוד, אלא שהוא פרש שהכונה בהגעלת הכלים היא לגרם שהכלי יפליט מתוך דפנותיו מה שבלע, ובכונה זו פרש גם ולא יגעל שבמקרא, ר״ל שלא יפלט הזרע לחוץ. וקצת מהחדשים פרשו ולא יגעל במשמע׳ געל נפש, ר״ל שאין לו געל נפש. אך כל זה בלי יסוד ודחוק, והמשמעה העקרית האמתית של הפעל במקרא ובתלמוד לא נתבררה, אך אין ספק בכונתו.

גער[1], ממנו גָּעַר, יִגְעַר, גְּעָרָה.

גָּעַר, פ״ע, עת׳ יִגְעַר, — דבר לאדם בכעס, בתרעומות, בנזיפה, anschreien; gronder; reprove: ויספר (יוסף) אל אביו ואל אחיו (את החלומות אשר חלם כי השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לו) וַיִּגְעַר בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (בראש׳ לז י). ועתה למה לא גָעַרְתָּ בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פריהן (ירמ׳ כט כז-כח). ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט (רות) ולא תכלימוה וכו׳ ולקטה ולא תִגְעֲרוּ בה (רות ב יה-יו). נשבעתי מקצף עליך וּמִגְּעָר[2]) בך (ישע׳ נד ט). יִגְעַר יי׳ בך השטן (זכר׳ ג ב). מעשה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו וכו׳ גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה (שבת לא). ונכנס הורקנוס בנו (של ר״א) לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה (סנה׳ סח). ופעם אחד גער בו (אברהם באליעזר) ומיראתו נפל ממנו שינו (סופרים כא ט).—ובפעול, גָּעַר את פלוני, כמו בפלוני: גָּעַרְתָּ גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד (תהל׳ ט ו). גָּעַרְתָּ זדים ארורים השגים ממצותיך (שם קיט כא). גְּעַר חית קנה עדת אבירים (שם סח לא). — ובהשאלה: וְגָעַרְתִּי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה (מלא׳ ג יא). גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב (נחום א ד). הנני גֹעֵר לכם את הזרע (מלא׳ ב ג). בשעה שברא הקב״ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב״ה ויבשו (חגי׳ יב). והיו

[1]) בערב׳ ההמונ׳ גַ׳עַר a). הוציא קול נהימה, כמו געה.

[2]) קריאת הגימל נוטה לקמץ חטף מפני העין שהיא נקראת בקמץ חטף ויש ספרים שהגימל נקודה בקמץ חטף (רד״ק, עט סופר, שער השוא).

a) جعر

דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהם רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך (יומא לט:).—ובמשמ' *צעק, בכה: לתינוק שטמנו לו אצבעו בדבש פעם ראשונה ושניה גוער בהשלישית מצצה (נדה מה.).

— נפע', יִנָּעֵר, — שנער בו אדם: באמרו נגערתי בגוער נגערתי וסוער נסערתי (תבו' תלמי' מנה', ערך בכרים). נזוף שהוא המנודה והנגער (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). והגערה גוררת כעס להגוער ומחלוקת וקטטה מן הנגער (פלא יועץ, גערה).

— פע', יְגַעֵר, — כמו קל בעז הפעולה: רם מְגַעֲרוֹ (את המחופה) בזעפה ארעדה ואפחדה (מוסף יוה"כ, בכתו מגיחות).—וככנ': שלא לבעוס עליהם ולא לגערם (פלא יועץ, הכאה).

— הפע', יַהֲגְעִיר את פלוני, — עשה שפלוני יִגְעַר: שם ירקד שעיר. גדול רב וצעיר, לבי בו אגעיר, סר ויהי לו עיר (רי"ק, ספר הגלוי י).

***גַּעַר**, ש"ז, — כמו גְּעָרָה: שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים גַּעַר ואין מרפא עולה (ר"א קליר, ת"ב, איכה תפארתי). ישום בְּגַעַר במעמקים יגלגלם במכונסים (ברכת ג' את"פ, אמץ דר).

גְּעָרָה, ש"נ, סמי' גַּעֲרַת, כנ' גַּעֲרָתִי, — הפעולה לגער באיש: בן חכם מוסר אב ולץ לא שמע גְּעָרָה (משלי יג א). תחת גְּעָרָה במבין מהכות כסיל מאה (שם יז י). מעשה בתלמיד אחד וכו' שסמך על העולה בעזרה מצאו תלמיד אחד וכו' שיתקו בגערה (תוספתא חגי' ב יב).—וככמי': אלף אחד (ינוסו) מפני גַּעֲרַת אחד מפני גַּעֲרַת חמשה תנסו (כלכם) (ישע' ל יז). טוב לשמע גַּעֲרַת חכם מאיש [1] שמע שיר כסילים (קהל' ז ה). -- ובהשאלה, הרעם וכדומה: ירעם מן שמים יי' ועליון יתן קולו וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל בְּגַעֲרַת יי' מנשמת רוח אפו (ש"ב כב יד-יו). בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יי' גַּעֲרַת אלהיך (ישע' נא כ). הן בְּגַעֲרָתִי אחריב ים אשים נהרות מדבר (שם נ ב). כי הנה יי' באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וְגַעֲרָתוֹ בלהבי אש (שם סו יה). עמודי שמים ירופפו ויתמהו מִגַּעֲרָתוֹ (איוב כו יא). תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים מן גערתך ינוסון מקול רעמך יחפזון (תהל' קד ו-ז). מִגַּעֲרָתְךָ

[1]) יש מנסחים מִשְּׁמֹעַ.

אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (שם עו ז).—ומ"ר: צריך למי שמתחבר עמו שישיבהו ממנה במיני תוכחת ובגערות כפי שיוכל עד שיסור ממה שהוא בו (רבנ"ג, תק' מדות הנפש כ א).

געש, ממנו גָּעַשׁ, יִגְעַשׁ, *גְּעִישָׁה, *גַּעֲשָׁה.

גָּעַשׁ[1], פ"ע, עב' גָּעַשְׁתִּי, עת' יִגְעַשׁ, — התמוטט, א) גָּעֲשָׁה הארץ, התמוטטה בקול גהם והזדעזעה כמו בשעת רעש, wanken; chanceler; to shake: וַתִּגְעַשׁ ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל' יח ח). — ואמר הפיטן: ארח חיים מוסר תוכחת, בתתך לנושעים בשובה ונחת, גָּעֲשׁוּ עמודי רום ותחת, דבקיך בבואם מתנות לקחת (יוצר ב שבוע', ארח חיים). — ב) *גָּעַשׁ הים, התרגש ועלו ונשתפכו מימיו בנהם: דומה למערה פתוחה על שפת הים געש הים ונתמלא המערה (פסיק' רבתי, ויהי ביום כלות).—ואמר המליץ: ארי ירעש רעוש, וים יגעש געוש, ואף כי כל פרעוש, בעת קולו ירים (תבו' תלמ' דוגם לתלמ' מנחם). ספר אשר החכמים בניבו כל בני תורה ולבות שוטנים געשו (ר' סעדיה אבן דאנאן, שיר בכבת מו"ג, בס' ד"ח).—ג) *כמו געה: מעשה בשור אחד שהיו מושכין לקרבן ולא נמשך בא עני ובידו אגודה אחת של טרוקסימון והושיט לו ואכלה וגעש השור והוציא מחט ונמשך לקרבן (מד"ר ויקר' ג).

— פֻּע', גֹּעַשׁ, עת' יְגֹעַשׁ, — יְגֹעֲשׁוּ עָם, יתגועע ויִנָּהֵר בקול נהם: רגע ימתו וחצות לילה יְגֹעֲשׁוּ עָם ויעברו ויסירו אביר לא ביד (איוב לד כ).

— התפ', הִתְגָּעֵשׁ, הִתְגַּעַשׁ,—כמו הקל, הִתְגָּעֲשָׁה הארץ, הִתְגָּעֲשׁוּ המים: מי זה כיאור יעלה וכנהרות יִתְגָּעֲשׁוּ מימיו מצרים כיאר יעלה וכנהרות יִתְגָּעֲשׁוּ מים ויאמר אעלה אכסה ארץ (ירמ' מו ז-ח). ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כי חרה לו (ש"ב כב ח). אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו וַיִּתְגָּעֲשׁוּ ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). — וְהִשְׁתַּכּוֹר, התמוטט על רגליו: קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו וְהִתְגֹּעֲשׁוּ והתהללו (ירמ' כה טו-טז). — ובהשאלה: ישראל שהיו מתגעשים ועוברים לצאת ממצרים (פסיק' רבתי, הוספה א ב). — ואמר המשורר: כי נוכל לדעת מראש את אשר יהיה ולא יתגעש לבנו פתאום (יל"ג, פתגמ

[1]) עברית בלבד במשמעה זו. בערבית משמש שרש זה למשמעות אחרות.

הסיר). — והסוס, יהתגעש, התחיל לרקד ולקפץ כמו בשגעון: כדמות פרש רוכב על סוסו בהר גבוה קצר הדרך ויצהל הסוס ו י ת ג ע ש ויחזיק הפרש רסנו וישקיטהו (ידע' בדרשי, פרדס ח, חולה"ס ג).—ובמשמ' *נתמוטט ונרתע לאחוריו: ש נ ת ג ע ש ו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע (מד"ר רות, פתי' ב).

— הפע', *הִגְעִישׁ, — הגעיש את פלוני, עשה שֶׁיִּגְעַשׁ, רצה הקב"ה להרעיש וגם ל הג ע י ש עליהן ההר (מדר' קהל', טוב בם טוב).—ואמר הפיטן: ואילים רועשים, ודוק מרעישים, באברה עשים, וגיא מ ג ע י ש י ם (מוסף יוה"כ, מחז' רומני). הצבת הבליעל, החזקת הסותר, הקימות ה מ ג ע י ש, העלית הזעף, הרימות הזעם, הוצאת הקצף. (כנף רענ'. וידוי). ובקול ענות חלושה מ ג ע י ש י ם האשישים (ר"מ אלבקר, סי' לא). הוד האיש ההוא והדרו נכח גבורת לבו מרעיש כל הארץ ו מ ג ע י ש לבות אנשי חיל (ר"א אבולעפיא, ספר האות, עטר' צבי לכב' גרץ). והנה האיש ה ג ע י ש והרעיש ממש את פני העיר בטענתו (שו"ת גבעת שאול מב). — יתנועה מְגַעֶשֶׁת: כשהקור יניע שטח הגוף החיצון תנועה מ ג ע ש ת ויזעזעהו בעת הכנסת העונה (פרקי משה ז).

*גַּעַשׁ[1]), ש"ז, — פעולת דבר גֹּעֵשׁ: בחזיון לילה בחמה וסער, יסוער כמוץ כסופת יער, יגועש ב ג ע ש כישיש כנער, יחד כסיל ובער, יוקשים בני אדם (רסב"ג, מנח' יוה"כ, ה' מה אדם). ומיכאל וגבריאל מימינו ומשמאלו. ברכבי אש וסוסי אש נצבים להגדילו, ו ב ג ע ש וקול רעש נותנים קול בהיכלו, וזה מזה וזה אל זה שואלים איה מקומו (ר"י הלוי, יקיריס). — וקצת הסופרים החדשים השתמשו בהשם גַּעַשׁ בצרוף להר, הַר־גַּעַשׁ, כנוי להרי האש.

*גַּעֲשָׁה, ש"נ, סמי' גַּעֲשַׁת,—כמו גַּעַשׁ: ומלא (הרקיע החמשי) מלאכי גאוה ובתוכו ישתוקקון בפחד ומעמדם חיילות מפארים לחצבם מלהב וקול מרוצתם כ ג ע ש ת הים ומהלכים בגלגלי רעש (רזיאל המלאך לד:).

א.*גַּף[2]), ש"ז, כנ' גַּפָּה, מ"ז גַּפַּיִם,—א) חלק ה ע צ מ י והבשרי של הכנפים, שהנוצות תחובות בו, כמו אגף: שיבש ג פ ה (של היונה) ושנסמית עינה ושנקטעה רגלה (זבח' ז ה). נשתברו ג פ י ה נשתברו רגליה נמרטו כנפיה

[1]) במקרא (יהושע כד ל) הוא שע"פ לאחד ההרים בהרי אפרים. וגם: נחלי געש (ש"ב כג ל).

[2]) באשור' גַפ. בארמ' גדפא.

(חול' ג ד). בעוף אפילו לא כישכשה אלא בראש ג פ ה ובראש זנבה (תוספתא שם ב יב). שמוטת גף בעוף (גמ' שם נז.). ועוף אפילו לא רפרף אלא ג פ ו[1]) ולא כשכש אלא זנבו ה"ז פירכום (שם לח:). כיצד מולקין חטאת העוף אוחז ג פ י ו בשתי אצבעות ושתי רגלים בשתי אצבעות ומותח צוארה על רוחב גודלו ומולקה (זבח' סד:). — ובהשאלה, החלק העליון של הזרוע, המחבר לבית השחי: האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית וכו' בזמן שהיא ניטלת ב ג פ י י ם (אהל' ז ד).—ב) בכלי, כעין אזן מחברת לכלי ונעה, beweg1. Henkel; anse mobile; mov. handle: סרידה שהיא נתונה עפ"י התנור ושוקעת לתוכו ואין לה ג פ י י ם[2]) (כלים ח ג). עשה לה ג פ י י ם כל שהן טמאה רבי שמעון אומר אם אינה יכולה להנטל ב ג פ י י ם טהורה (שם יז ג). סרוד של חייטין יש לו ג פ י י ם טמא אין לו ג פ י י ם טהור (תוספתא כל' ב"מ י ה). סרוד של צפורה אם יש לו ג פ י ם טמא אין לו ג פ י ם טהור (שם ה ה). — ג) גַּף הנהר, החוף, השפה שלו, Ufer; bord; bank: המעלה שק מלא פירות ונתנו על ג ף[3]) הנהר (מכשי' א ד). כשהיו (ישראל) חונין היתה הבאר מעלה על ג פ ה מיני בשמים (ילמדנו, הובא בערוך).

ב.גַּף, כנ' גַּפּוֹ, — בְּגַפּוֹ, לבדו, בלי אשה ובנים, allein; seul; alone: אם בְּגַפּוֹ יבא (העבד העברי) בְּגַפּוֹ יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו (שמות כא ג-ד).

ג.גַּף, ש"ז, מ"ר גַּפִּים, סמ' גַּפֵּי, — כמו גַּב, על גַּפֵּי על גַּבֵּי: שלחה (החכמה) נערתיה תקרא על גַּפֵּי מרמי קרת (משלי ט ג).

ד.*גַּף[4]), ש"ז, מ"ר גַּפִּים, כמי' גַּפֵּי, — גַּפֵּי ירק, מלא החפן של ירקות שתולשים מן הקרקע טרם שיעשו

—[1]) בס"א עינו, וכן בערוך.—[2]) פרש הערוך: אזנים של כלי וי"א לולאות. ע"כ. והרמב"ם פרש: זר שאין לה בית קבול. אבל כבר העיר הר"ש, כי מהתוספתא נראה בפרוש כי גפיים הם אזני הכלי. ואעפ"י שלא מצאתי מקום זה בתוספתא, ובדברי קוה' שכתב כי כונתו של הר"ש היא לשני המקומות בתוספתא שמובאים בפנים, אין ממש מפני שבאלה המקומות אין שום דבר מכריח משמעת אזן לגפים, וכן אין להכריח זאת מהתוספתא שם ו ז, מ"מ יש לסמוך על פרושו של הערוך בפרט במשמעה מיוחדה לאזן מחוברת ונעה. דומה לגף העוף. — [3]) כך גרסת רה"ג והערוך גיף. ובנוסח' גב.

[4]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן.

אגודות: היה׳ מלקט ג פ י [1]) ירק ומניח בגנה תורם מאחת על הכל (תוספתא תרומ׳ ג ח).

ה.*גַּף [2]), ש״ז, בכנ׳ גַּפָּה, — שבועה, גַּפָּה [3]) של רומי שאעשה כך וכך: אמרה לו (הזונה להאדם שנשמט ממטתה) ג פ ה של רומי שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך (מנח׳ מד. וכן ספרי סוף שלח).

ג״פ, ר״ת: ג׳ פעמים.

***גַּפָּה** [4]), ש״נ, מ״ר גַּפּוֹת, — סוג של קנים וכדומה לשדה, Hecke; haie; hedge: העומר שהוא סמוך לג פ ה [5]) ולגדיש לבקר ולכלים (פאה ו ב). וסומך (חרדל וחריע) לבור ולניר ו ל ג פ ה ולדרך ולגדר (כלא׳ ב ח). מצא אחר הג פ ה או אחר הגדר גוזלות מקושרין או בשבילין שבשדות הרי זה לא יגע בהן (ב״מ ב ג). העומר שהחזיקו בו להוליכו לעיר ונתנו בצד הג פ ה ובצד גדר (תוספתא פאה ג ב).

—[1]) כך הגרסה בתוספתא מהד׳ צוק״מ, וכן הרמב״ם (תרומ׳ ג יט) ברוב הספרים. ובנוסח׳ הדפו׳ של התוספתא כ פ ו במקום גפי, ובקצת נוסח׳ של הרמב״ם נפו. בערוך לא נזכרה מלה זו לא בערך גף ולא בערך כף ואין לנו באור מקובל, אך לפי הענין נראה שהכונה היתה כמבואר בפנים, וכן בעל הגיון אהרן.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) בסגנון ארמי ג פ א דרומאי (או דרומי, ד״ס), שבועה שנשבע ההוא מ י נ א ה בדבריו עם ר׳ אושעיה. ופרש הערוך: שם ע״ז שנשבעין בשמה. וכן רש״י. אך מקור מלה זו לא נתברר היטב. בנימין מוספיא אמר: אליל האלילים שברומי היו מכנים אותו הרומים במבטה שם ההויה (כונתו להשם Jovis) וחז״ל החליפו אות יוד לאות ג ואות ו לאות פא כי הם ממוצא אחד והבן זה. ע״כ. ולא יותר מהכמה מזו השערתו של זקש, שקבלה גם קרויס, כי פרוש גפה היא אהבה, או השערתו של קוה׳ כי גפה הוא אלהי האהבה Cupido. והנה, היותר מתקבל על הדעת, לפי הענין, היא השערתו של שד״ל כי הכונה בגפה של רומי היא להקפיטול הרומי, אבל עוד לא נתבאר באיזה דרך נעשה הקפיטול לגף, גפה. וכבר גזר עמנ׳ לו (בהערותיו לקרויס) כי דבור זה, גפה של רומי, נשאר גם עתה, כמו קודם לכן, חידה שלא נפתרה.

[4]) כך הנקוד לפי הקריאה המסורה של האשכנזים, ג קמוצה ופא רפה, ויש מי שנקד גַּפָּא. אך אם נאמר כי מלה זו נגזרה באמת מן גוף גַּף, הדין נותן שנקרא גַּפָּה ולא גַּפָּא. — [5]) לפי דעת החכמים מן גוף הגיף במשמ׳ סגירה. ואמר ר״ח בפרוש משנת ב״מ הנזכ׳: הגפה סגירה מלשון יגיפו הדלתות, אך אין זו גזרה טבעית. ורש״י פרש: גפה סתימת כותל של עץ או של קנים.

***גַּפָּה**, ש״נ, — כמו א.*גַּף, משמע׳ ג, והוא שפת הנהר: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע, בקרדמות [1]) על ג פ ת [2]) נחל לפני כל מטר נדעכו (ב״ס גגי׳ מ יח-יט).

א.*גִּפּוּף, ש״ז, — שה״פ מן גִּפֵּף, — א) סגירה: אמר רבי יוסי בשבת אתה הולך אחר הסיקו (של התנור) ובטומאה את מהלך אחר ג י פ ו פ ו (ירוש׳ שבת ד ה ד). —ב) יכמו חבוק: העובד כל עבודה אף ג פ ו ף [3]) ונשוק אף דרך בזיון בכדרכה וחייב מיתה (רש״י סנה׳ ס:).— ואמר הפיטן: הוכשל בנאפוף, בזרת גִּפּוּף, הצג בריב צפוף (מוסף א׳ ר״ה, אתה דע׳).

ב.*גִּפּוּף, ש״ז, מ״ר גִּפּוּפִים, — שארית כותל שנשבר: השוה את ג פ ו פ י ה (ערוב׳ לב:). ועל אלו ג פ ו פ י ן [4]) א׳ ת״ק פחות מג׳ (ר״ח שם פו:). מבוי שנפרץ במלואו לחצר ונפרצה חצר כנגדו וכו׳ ונשתיירובה ג י פ ו פ י ם מכאן ומכאן (רש״י שם ז:). שבנה מחיצות בתוך (החצר) הגדולה מכאן ומכאן עד שיקצרנה במדת הקטנה וסילק את הג י פ ו פ י ן ע״י מחיצות הללו (שם לב:).

***גִּפּוּר**, ש״ז, — שה״פ מן גִּפֵּר, זריית גפרית על הגפן לרפואה, נהוג בדבור העברי בין הכורמים בא״י.

גפן, ממנו גֶּפֶן, *גַּפְנִיּוּת.

גֶּפֶן [5]), ש״נ, בהפס׳ גָּפֶן, כנ׳ גַּפְנִי, מ״ר גְּפָנִים, — אילן דק מתפשט, ובפרט עץ פרי נותנת הענבים שעושים מהם יין, Weinstock; vigne; vine: בחלומי והנה גֶפֶן לפני וּבַגֶּפֶן שלשה שריגם והיא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים (בראש׳ מ ט-י). ארץ חטה ושערה וְגֶפֶן ותאנה ורמון (דבר׳ ח ח). ותאמר להם הַגֶּפֶן (להעצים אשר בקשו ממנה כי תמלך עליהם) ההדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט׳ ט יג). והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גֶּפֶן

[1]) סוברים כי צ״ל בקרומות או קרמים. עי׳ זה.— [2]) בתרגום הארמי: על גדנפא דנחלא.

[3]) בסגנון ארמי: למעוטי ג י פ ו ף ונישוק (סנה׳ נו:).

[4]) בסגנון ארמי: דאית ליה ג י פ ו פ י. ופרש ר״ח ג י פ ו פ י: כמו כתלים קטנים שנשארו מכותלי הגדולה (שם פט:).

[5]) באשור׳ גֻּפְנוּ, בערב׳ גִ׳פְן [a]), בארמ׳ גופנא.

[a]) جَفْن

באלף כסף לשמיר ולשית יהיה (ישע' ז כג). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (שם כד ז). על שדים ספדים על שדי חמד על גפן פריה (שם לב יב). גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו (הושע י א). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים (שה"ש ז יג). כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). הגפן הובישה והתאנה אמללה (שם א יב). ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה (ירמ' ב כא). ויצמח ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פארת וכו' והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה וכו' לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק' יז ו-ח). ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלא' ג יא). הגפן הזו אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים וכו' הגפן הזו כל שאתה מפנה תחתיה הרי היא משובחת (מד"ר ויקר' לו). —וככל': עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (ישע' לו יז). יאכל גפנך ותאנתך (ירמ' ה יז). שם גפני לשמה (יואל א ז). והשמתי גפנה ותאנתה (הושע ב יד). יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל (תהל' עח מז).— ומ"כ: התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח (שה"ש ב יג). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז). ערים שהרב מאמצעו ונשתיירו בו חמש גפנים מכאן וחמש גפנים מכאן (כלא' ו ו). עשר גפנים טעונות מסרתי לך (ב"מ ק:). קנים המוהלקין שבהן מעמידין את הגפנים (שם קג:). שאכלה לולבי גפנים ויחורי תאנים (ב"ק נט.). בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה (שם פא.).—ואמר המשורר: מים שתה מתוך בארך ובחר לך אשכול גפניך (ר"י הלוי, אם נפכך).—ישב תחת גפנו ותחת תאנתו, משל לשלום ושלוה בארץ: וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה (מ"א ה ה). לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד (מיכה ד ג-ד). — גפן היין, ליותר באור: מכל אשר יעשה מגפן היין מהרצנים ועד זג לא יאכל (במד' ו ד). מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל (שופט' יג יד). — גפן שדה, צמח נותן פקעות, עי' זה: ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה (מ"ב ד לט). — גפן סדום, מין גפן רעה שנותנת ענבים רעים: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו (דבר' לב לב). — צמר גפן, עי' צמר.

אדרת, גפן אדרת.—***ארכובה**, בהגפן.—**אשכול**.
באוש, **באושים**. — ***כלש** תחת הגפן.— **בסר**.
— **בצירה**, — **בצר**, **בוצרים**. — **ברך**, הבריך את הגפן.
***גפר** בגפרית מפני התולעים. — ***גרגר**, כל ענב וענב. — ***גרגר** את האשכול.
***דלה**, הדלה את הגפן. — **דלית**, **דליות**.
***זהם** את הגפן. — **זמיר**, העת שזומרים את הגפנים במזמרה.
חמס, חמס בסרו.
יונקות הגפן. — **יין**.
כרם. —***כתף**.
***לולב** הגפן.
נטישה, נטישות הגפן. —***נטף**.
סור, **סורים**, סורי הגפן. — **סמדר**.
עדר במעדר, לפתח האדמה. — **עוללות**. — **עלל** לקט את העוללות. — **ענב**, **ענבים**, פרי הגפן, הגרגרים שנותנים היין. — ***עקץ** את האשכול. — **ערים**.
***פסג**, מפסגי גפנים. — ***פסיגה**. — ***פסק**, פסקי ערים. — **פרט**, הנושר בשעת הבצירה.
***קרץ** עם האשכול.
שורק. - **שריג**.
תולעת האוכלת בגפנים.

****גפנית**, ת"נ, — מטבע הגפן, והוא כנוי לעור השלישי שבעין: העור השלישית (שבעין) היא הנקראת גפנית וכו' והיא מלובשת בגוונים וכו' ויש באמצעה נקב עיגולי הנקרא אצלינו כוכב העין או אישון וכו' וזה הנקב של העור הגפנית הנ"ל נכסה ע"י עור שחורה הפרוסה עליו וכו' ומדובקת בסביב אל העור הנ"ל הנק' גפנית ותומכת עצמה על חלקי המקשיים של העור הגפנית (עמודי השמים, תפא' אדם ו).

*גפס,
ממנו *גפס, גפסית.

***גפס**[1]), פ"י, — דבק וסתם בגפסית: חבית שנתקלפה והזפת שלה עומדת וכן קבותים של

---

[1]) פעל נגזור מן השם גפסים, שהיא מלה זרה, γύψος ביונית, בהשמטת הסוף כדי לעשות פעל שלשי

מוריים שֶׁגְּפָסָן ¹) עם השפה (כלים י ה). — ובכלל
סתם בדבר מדבק: כפותין של מוריים ש ג פ ס ן עם
השפה ושפתותיהן נראין אעפ"י שהטיט שוקע לתוכן
מלא זרת (תוספתא כל' ב"ק ז ז).

— נפע', *נִגְפַּס, — שדבקוהו בגפסית או בדבר אחר מדבק ומתיבש: ירד לתוכו עפר ו נ ג פ ס ²) (מקוא' ד ג).

***גִּפְסִית³)**, ש"נ, — חמר לבן כעין שיד. Gyps; gypse: חבית שניקבה ועשאה בבעץ ובקנטרין ובגפרית ובזפת ובסיד ו ב ג פ ס י ת (תוספתא כלים ב"ק ג ז). נכוה בגחלת ברמץ בסיד רותח ב ג פ ס י ת רותח ובכל דבר הבא מחמת האור (חול' ת.). במה מכסין בסיד ו ב ג פ ס י ת בזבל דק ובחול דק (רמב"ם, שחי' יד ב).

גפף, ממנו *גִּפּוּף *גִּפֵּף.

גָּפַף, קל לא נהוג.

— פִּע', *גִּפֵּף, — א) גִּפֵּף את פלוני בזרועותיו, חבקו, umarmen; embrasser; embrace: ה מ ג פ ף ומנשק ומכבד (סנה' ז ז). מפני שהנשים נדות מ ג פ פ ו ת אותו (את הילד) ומנשקות אותו (תוספתא טהר' ג ח). למלך שהיה יוצא מפלטין שלו והיה מנשק בכתלים ו מ ג פ ף ⁴) בעמודים ואומר הוי שלום ביתי הוי שלום פלטין שלי (פסיק' דר"כ, דברי-ירמיהו יג). כיון שמתו התחילו המלאכים מ ג פ פ י ן ומנשקין אותם (מד"ר שה"ש, חכו ממתקים). והיו בנות ציון וכו' אוחזות זו בזו והוזרות מבקשות (לחם) בתוך העיר ולא היו מוצאות והיו מ ג פ פ ו ת את העמודים ומתות עליהם בראש כל פינה (פסיק' רבתי כו). — ואמר הפיטן: הושטת ימינך באהב לְגַפְּפִי, ועתה מושיעי לא תרפי, תהלת יי' ידבר פי (יוצר יוה"כ, אדברה תחנונים). — ב) בהשאלה, הקיף דבר כמו בסיג וכדומה, umkreisen entourer; surround: ג י פ פ ו (את הסרוד) מארבע רוחותיו (כלים יח ב).

עפ"י הקש הלשון העברית. — ¹) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ופרנקל (Fränkel 9) קורא שֶׁגִּפְּסָן, בפיעל.

—²) כך גרסת הערוך, ובנוסח' נכבש.

³) משקל גפרית, חרסית (Fränkel, 9). והוא משק' עברי מן ג פ ס י ם. עי' הערה לערך גֶּפֶס. בערב' ג'בשין a). מלה מעורבת מן השם היוני (Fränkel, 9 שדחה דעת לוי ששער כי הוא שרש שמי).

⁴) בגוף הנוסחה מגפפת, והוא שבוש.

a) جبسين

— פע', *גֻּפַּף, מְגֻפָּף, — א) שגפפו אותו, שהקיפוהו: פיאה אינה מצלת מרוח אחת עד שתהא מ ג ו פ פ ת מארבע רוחותיה (ירוש' כלא' ד כט). ובמבוי עד שיהיה מ ג ו פ ף מד' רוחותיו (שם סוכה א נא ד). ג' קרפיפות זה בצד זה ושנים החיצונים מ ג ו פ פ י ם והאמצעי אינו מ ג ו פ ף (עירוב' לג.). — ב) אזניו מְגֻפָּפוֹת ¹), סתומות: פיו בלום ורגליו מוהלמות וכו' אזניו מ ג ו פ פ ו ת בחסוסה אחת לא ישחט (תוספתא בכור' ד יג). איזה הוא נמוס כל שאין לו קרניים וכו' צומת שאוזניה מ ג ו פ פ ו ת (שם יו).

גפר, ממנו *גֹּפֶר, גָּפְרִית, ואולי גם גִּפֵּר.

גֹּפֶר²), ש"ז, — מין אילן סרק, ישמש לבנין אניות וכיוצא בזה, מין אשכרוע, Buchsbaum; buis box (tree): עשה לך תבת עצי ג פ ר (בראש' ו יד). — ומ"ר *גֳּפָרִים: וינצל אנוש ממי זדונים, בתיבה יעשה מעצי ג פ ר י ם (כתר הכהנ והלחכים, כ"י פריז).

***גִּפֵּר**, פ"י, — קטר או בשל בגפרית: ל ג פ ר את הכלים בגפרית (תשו' ר' קלוני', תשו' גא' קדמ' קמד). — ונהוג בזמן החדש בין הכורמים בא"י לפעולת פזור אבק גפרית על הגפן לשמירה שלא תלקה.

— פע', *גֻּפַּר, מְגֻפָּר, — שבּוּלוהו בגפרית: עשר פוטסות נאות מ ג ו פ ר ו ת (תוספתא כ"כ ו ג). — ובמשמ' שפזרו עליו גפרית, נהוג בין הכורמים בא"י.

— נתפ', *נִתְגַּפֵּר, — נתקטר בגפרית: נותנין גפרית תחת הכלים ע"ש עם חשיכה ו מ ת ג פ ר י ן והולכין (תוספתא שבת א כג). ו כ ש מ ת ג פ ר י ן הכלים כופין אותו ופורסין על אותו אובלא הבגדים ו מ ת ג פ ר י ם ומתלבנים (ערוך, ערך אבל). אע"ג שהכלים העליונים מ ת ג פ ר י ם ונצבעים לא שייך שביתת כלים (תוספ' שבת יח:).

—¹) בצורת הכפולים במקום הפעל נע"ו ג ו ף, ור"ל סגור וסתום.

²) לא נתברר הדבר איזה אילן הוא זה. אונק' תרגם אעי ד ק ד ר ו ס, והוא אחד ממיני הארז. וכבר נחלקו בעלי התלמוד (סנה' קח:) בדבר: רב אמר אדרא, דבי ר' שילא אמרו זו מבליגא (או זבליגא, או בלינה) ואמרי לה גולמיש. אך כל אלו השמות בעצמם מוטלים בספק. רסע"ג תרגם שמשאר, ואמר ריב"ג: וסובר אני שהוא הנקרא בקס בסמך. ואעפ"י שאינו ידוע, אם תרגומו זה של רסע"ג היה לו בקבלה או סברה שלו היא, מ"מ נוכל לסמוך עליו ולהחליט שם זה במשמעה זו. והיא הרשומה בפנים. ויש מי שכפרו בכל מציאות שם זה בלשון ואמרו כי זו טעות שטעה ה מ ת ר ג ם העברי את ספור המבול של הבבלים, שהיה כתוב שם

גָּפְרִית[1], ש"נ, — גוף פשוט, חלמוני הגון, מתלהב על נקלה מאד וכשהוא דולק מוציא ריח שהנפש סולדת ממנו, Schwefel; soufre; sulphur: ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש (בראש' יט כד). נשמת יי' כנחל גפרית בערה בה (ישע' ל לג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (שם לד ט). אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו (יחזק' לח כב). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית (תהל' יא ו). זפת וגפרית כדי לעשות נקב (שבת ח ד). פיר של גפרית מחפורת של צריף (כתוב' עט:). למה אדם מריח גפרית ונפשו סולדת לאחוריה שהנפש יודעת שהיא נידונית בה (פסיק' דר"כ, בחדש השלישי).

°גָּפְרִיתִי, ת"ז, לנק' גפריתית, מ"ר גפריתיים, — מטבע הגפרית: מימותיהם (של מקומות הדרומיים) יהיה מלוחים גפריתיים (קאנון א ב כ יא). והמים הגפריתיים והמים המלוחים (שם ד ז ג ד). הצמחים יש להם חוש טבעי והאות כי יקבלו המים המתוקים והארץ הטובה והמעובדת ויקוצו מפני המים המלוחים והארץ הגפרתיית והנטרוניית (בן המלך והנזיר לג). ויברחו (הצמחים) וירחקו מן המים המלוחים והגפריתיים והארץ המלחה (שער השמי' ג א).

***גֶּפֶת**[2], ש"נ, — הפסלת מה שנשאר מהזיתים אחרי שנסחט מהם השמן, (Oliven)-Treber; mare (d'olives); husks (of olives): אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול (שבת ד א). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב"ב ב א). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין ונפלו לאויר התנור והוסק התנור וכו' וכן בגפת[1] חדשה אבל בישנה טהורה (כלים ט ה). התורם את הגת צריך שיכון את לבו על מה שבגפת (תוספתא תרומ' ג ו). מסיקין בגפת ובזגין של שביעית (שם שביע' ו יו). (כירה שהסיקוה) בגפת ובעצים (שבת לו:). קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים (שם מז:).—ובכנ': ולא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו[2] ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות להוציא מהן משקין (מעשר' ה ד).

***גַּפְתָּן**[3], ש"ז, מ"ר גפתנים, — אדם קשה, גס הרוח: האמתנין והגפתנין[4] והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות (מס' דא"ר ב).

°גַּפְתָנוּת, ש"נ, — מדת הגפתן, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו גם בהעתונים.

א. ***גֵּץ**[5], ש"ז, מ"ר גצים, — רסיס ברזל מלבן באש שפוקע מן הברזל כשהחרש מכה עליו בפטיש, Funke; étincelle; spark: גץ שיצא מתחת הפטיש והזיק (ב"ק ו ו). לנפח שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד א"ל מאלו אתה מתיירא גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד משל בנך ואתה שורפן (מד"ר בראש' פד). לזהבי שהיה יושב ועוסק במלאכתו תלה תלמידו עיניו וראה גמלים הרבה שטעונין תבן התחיל לומר מי יוכל לעמוד כנגד אלו א"ל רבו אם גץ יוצא מן הכור הזה יהא שורף את

גשר ארנ, ור"ל קורות ארן, והמתרגם העברי חשב כי גשר הוא שם העץ וכתב עצי גשר ואחרי כן כתבו גפר (T. K. Cheyne, ZAW XVIII, 163).

[1]) בארמ' וסור' כבריתא, בתרגום גם גפריתא, בערב' כברית a), שאול מארמית (Fränkel, 153), ולא נתברר מקורה האמתי של מלה זו. ויש כופרים בשמיותה וגוזרים שהיא מלה שאולה מלשון זרה.

[2]) כך הנקוד במשנ' מנקד', כ"י פרמה, וכן הקריאה המסורה. בערב' המדברת בא"י ג'פת b). ולא נזכרה מלה זו בהמלונים הערבים אף באותם שמביאים גם מלים המוניות. ואפשר שזו באמת מלה עברית שנשארה עוד בפי האכרים בא"י כמו שהיתה נהוגה קודם, ולקחוה הערבים כשבאו לא"י. והנה הכרה זו של הערבים מעידה שאמרו לפנים היהודים גפת, וצריך לאמר א"כ גפתו.—[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה: בגפת.—[2]) כך מנקד במשנ' כ"י פרמה.

[3]) בערב' גַ'אפ a) אדם קשה, גס הרוח.—[4]) כך בש"ס וילנה וורשה. ובספרים אחרים גיפתנים, יוד אחרי הגימל. והנה יש סוברים כי זו היא המלה גיותן, שהוא גאותן. אבל, השרש הערבי גפי b) שבלשון ההמונית שהוא משמש ביחוד במשמ' קושי וגסות, והשם גַאפ, הם שנותנים זכות גם להמלה גפתן במשמעה מיוחדה זו.—ועי' *גותן.

[5]) בתרגום איוב בני רשף, גיצין דנתרין מן גומריא. וכן כידודי אש, גיצין דנור. בערבית אין לו חבר.

---

a) كبريت b) جفت

a) جافِ b) جفى

כולם (תנחומא ויבא ד).—ומ"ר: אותן השברים שיוצאין מתחת הפטיש כשמכה על הברזל שבסדן נקראין ג י צ י ן (ערוך, ערך זה).

ב.*גֵּץ[1]), ש"ז, — טיט קצת קשה אך לא יבש עדין שבדרכים, בולט מהאדמה, קצת בצורת יתד: וטיט היון וטיט היוצרים וג ץ[2]) יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות וכו' וג ץ יוני אלו יתדות הדרכים (מקוא' ט ג).

ג. גֵּץ[3]), ש"ז,—כמו גִּפְסִית: ולפעמים יצטרך שיוטח ראשו ב ג ץ מרובך או ב ג ץ מותך בחומץ (קאנון ג ה א ד).

גֵּר, ש"ז, מ"ר גֵּרִים, — א) אדם נכרי שבא לגור בארץ נכריה ובתוך עם נכרי לו, הוא גֵּר בארץ זו ובתוך העם הזה, **in fremdem Lande wohnende Person**, **personne demeurant dans un pays étranger; person living out of his own country**: כי אמר (משה) גֵּר הייתי בארץ נכריה (שמות ב כב).

וכי יגור אתך גֵּר בארצכם לא תונו אתו (ויקרא יט לג). עשה (אלהי ישראל) משפט יתום ואלמנה ואהב גֵּר לתת לו לחם ושמלה (דבר' י יח). בן איש גֵּר עמלקי אנכי (ש"ב א יג). גֵּר יתום ואלמנה לא תעשקו (ירמ' ז ו).—ולעומת הגר—האזרח: משפט אחד יהיה לכם כַּגֵּר כאזרח יהיה (ויקרא כד כב). והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הַגֵּר את יי' הוא מגדף (במד' יה ל). — וככנ': אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וְגֵרְךָ אשר בשעריך (שמות כ י). טפכם נשיכם וְגֵרְךָ אשר בקרב מחניך (דבר' כט י). ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גֵּרוֹ (שם א יו).—ולצבור במ"י: כי גֵר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראש' יה יג). — ומ"ר גֵּרִים: ואתם ידעתם את נפש הגר כי גֵרִים הייתם בארץ מצרים (שמות כג ט). יי' שמר את גֵּרִים (תהל' קמו ט). ויאמר דויד לכנוס את הַגֵּרִים אשר בארץ ישראל (דהי"א כב ב). ויספר שלמה כל האנשים הַגֵּירִים אשר בארץ ישראל (שם ב, ב יו). תפלו אותה בנחלה לכם ולַהַגֵּרִים הגרים בתוככם אשר הולדו בנים בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל (יחזק' מז כב).—ובחבור עם תושב: גֵּר ותושב אנכי עמכם (בראש' כג ד). עי' תושב. וכי תשיג יד גֵּר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לְגֵר תושב עמך (ויקר' כה מז). —ומשל: כלב[1]) לא במקומו שבע שנים לא נבח (ערוכ' כא.). — ואמר החכם: החכמים ג ר י ם לרוב הכסילים בעיניהם (המעלות לרב"ט פלקיירא ג). — ובהשאלה, במליצה: כי גֵרִים ותושבים אתם עמדי (ויקר' כה כג). כי גֵרִים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ (דהי"א כט יה). — ב) ביהוד *אדם לא מישראל שנתיהד, **jüd. Proselyt**, **prosélyte juif; jew. proselyte**: ג ר וכושי שירשו את אביהם (דמאי ו י). לעולם אינו ג ר עד שימול ויטבול (ברכ' מז:). ג ר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים וכו' (יבמ' מז.). קשים ג ר י ם לישראל (שם:). כספחת אין מקבלין ג ר י ם לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו ג ר י ם לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא שנעשו ג ר י ם גרורים (ע"ז ג:). — גֵּרֵי אריות, גרים שנתגירו מפני פחד מהאריות שעלו עליהם ולא מפני ש ר צ ו להכנס לתוך כנסת ישראל: כותים ג י ר י א ר י ו ת הם (קדוש' עה:). ר' נהמיה אומר

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) המשנה בעצמה מפרשת גץ יוני ביתדות דרכים, והתוספתא (שם ז) מפרשת יתדות דרכים: אלו הן יתדות דרכים אלו שמהלכין עליהן בימות הגשמים והן מתמעכין. ע"כ. והביא רה"ג תוספתא זו, אלא שבמקום בימות הגשמים כתוב אצלו בימות החמה. וזה בודאי שבוש, וכן הערוך והר"ש בגרסת בימות הגשמים. והוסיף הערוך על זה וז"ל והן כגון גומות מלאות מים ושפתי הגומות נקראו יתדות וכו' פ"א הפירות שעושין הבהמות ויתמלאו מים בחורף ובקיץ ומזיקין רגלי ההולך עליהן וכשהן לחים נקראין גץ יוני וכשייבשו נקראו יתידות דרכים שהן משופין כיתידות כשייבשו. ע"כ. והביא רשב"א בחדושיו (ב"ק פא.) דברי הערוך אלו בשם ר"ה. ופרש בנימין מוספיא את השם גץ והתאר י ו נ י וז"ל: פי' שם אות יונית וצורתו קו ישר אשר תחתיו קו אחר קצר מן הראשון משני צדדיו ותחת השני קו שלישי שוה לראשון ובני הכפרים עושין כמו יתדות בצורת אות זה מן טיט יבש לדלג מן יתד ליתד ולא יטבעו בבוץ רגליהם. ע"כ. והלך אחריו גם י' לוי, וכמו"כ ש' קרויס. וכבר דחה סברה זו קוהוט, ואמר כי התאר יוני הוא מן טיט היון, והסכים לזה גם עמנ' לֵו בהגהותיו לקרויס, ואמר שבודאי אין גץ מלה יונית, וצריך לקרא לא גץ יְוָנִי אלא גץ יֵוָנִי. אבל זה דחוק מאד, וכמעט אין זה מסגנון הטבעי של לשון המשנה. ועי' עוד ערך טיט, יָוֵן, יָתֵד.

[3]) בערב' גַּצ a) וגם קַצ b). וכבר פקפק ביחוסה השמי של מלה זו פרנקל (Fränkel, 9) ואמר כי מקורה בהמלה gyps.

a) جَصّ b) قَصّ

[1]) גוף המשל בארמ': כלבא בלא מתיא שב שנין לא נבח.

אחד גירי אריות וכו' ואחד גירי מרדכי ואסתר אינן גרים עד שיתגיירו בזמן הזה (יבמ' כד:).—גרי חלומות: אחד גירי אריות ואחד גירי חלומות[1] וכו' אינן גרים עד שיתגיירו בזמן הזה (יבמ' כד:). — יוהשתמשו בשם זה בכלל לכל מי שמקבל דעה מהדעות לא מפני אהבה אלא מפני יראה.—גר צדק: נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה (גיט' נז:). וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים וכו' וכולל גרי הצדק עם הצדיקים (מגי' יז:). — יגר שער, ההפך מן גר צדק: הוא גר צדק לא גר שער (ראב"ע, שמות יב מט). — ג) ימלה זרה מלשון אחרת שנכנסה בלשון מהלשונות: והגר הוא אשר יהיה לאומה אחרת ויכניסהו המשורר בשירו (כאור ס' השירים לאריסטוטו, לאזיניס כו).—ולנק' גֵּרָה, עי' זה.

א.**גֶּר**[2], ש"ז, — מקום עמוק באדמה: פרץ נחל מעם גָּר[3] (איוב כח ד).

ב.**גַּר**, ש"ז, מ"ר גָּרִים, — כמו כַּר כָּרִים: ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים גָּרִים[4] יאכלו (ישע' ה יז).

גרב[5], ממנו גָּרָב, *גָּרֶבֶת, *גַּרְבְּתָן.

א.**גָּרָב**[6], ש"ז, — חולי מחליי העור, מין שחין, Krätze ; gale ; scabies: כל איש אשר בו מום וכו' או גָרָב או ילפת (ויקר' כא יח-כ). יככה יי' בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח כז). ובעל גרב[7] ובעל יבלת (בכור' ו יב).—ומצוי בספרות הרפואית: גרב הוא נאצור מתחדש בקצה הפנימי הנקרא מוק (קאנון ג ג כ ז). ואמנם הגרב הלח וכו' יהיה מחומר עב (קבוצ' גלינוס, סבות התליים, כ"י פריז). ויתיילד לילדים הגרב והאיכול ממה שיהיה מן הדם הנפסד (מ' אלדכי, ש"א ה). לנפח ולגרב הנולדים באצבעות בחורף תרחצם במים חמין (שם ד).

ב.***גָּרָב**[1], ש"ז, מ"ר גְּרָבִים, סמי' גַּרְבֵי, — א) כלי חרס גדול במדת סאתים, כובשים בו דגים, מחזיקים בו יין ושמן, ird. Gefäss ; jarre ; jar: דג טמא שכבשו עם דג טהור כל גרב שהוא מחזיק סאתים (תרומ' י ח). העלו לו (לחנניה בן חזקיה) ג' מאות גרבי שמן ויושב בעלייה ודרשן (שבת יג:). אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין (פסח' נז.) הוא כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות (ביצה כט.). דלית אחת הניח לי אבא ובצרתי ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות אשכול לגרב יום שני בצרתי ג' מאות אשכולות שתי אשכולות לגרב יום ג' בצרתי ממנה ג' מאות אשכולות שלש אשכלות לגרב (כתוב' קיא:). ומעשה בעכו"ם אחד שהביא גרב של חתיכות (דג) ונמצא סימן באחת מהן והתיר רשב"ג את הגרב כולו (ע"ז מ.). מצא בגרב שתי בילכיות שוטטות בו (ר"ה שם לט:). ישתה במדה יינו שבגרב. ובבשרו לא יפול גרב (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי עג:).— ב) "שק של עור[2] לבגדים וכיוצא בזה, כעין ע'ב: ומן הענין הזה ובגנזי ברומים ר"ל הכלים והגרבים שאוצרין בהן הבגדים האלה (כ"י א"ת, שרשי ריב"ג, גנז).

ג.***גֶּרֶב**[3], ש"ז, מ"ר גַּרְבַּיִם, — לבוש הרגלים, עשוי מחוטים גדולים, Strumpf; bas; sock, stocking, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים.

***גָּרַב**, קל אינו נהוג.

— נתפ', *נִתְגָּרֵב,—נעשה כמו גרב, כמו שחין על העור: מה שיתגרב מהלפלוף כענן על הפנים מן הזיעה עד שישוב כאבק הוא מופת רע (פרקי משה ו).

---

[1]—) רש"י: בעל חלומות אמר להם להתגייר.

[2]) בערב' גַ'ר a), מקום עמוק באדמה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) תרגום: מן אתרא דמזדחל מרוביא, עפי"ז פרש"י מקום הנגר. וכעין זה שאר המפרשים. אך המליצה קשה וגם החדשים לא מצאו פרוש נכון לזה, קצתם מגיהים מרגבים במקום מעם גר. ועי' עוד ערך נחל.

[4]) קצת החדשים מגיהים לפי היוני גְּדָיִם. ויש מגיהים זָרִים, וי"א שהוא כמו גֵּרִים. ועי' עוד חָרְבָּה, מֵחַ.

[5]) בערב' ג'רב b).

[6]) בערב' גַ'רַב c). — [7]) ואמרו שם בגמ' שיש שלשה מיני גרב, יבש בין מבפנים בין מבחוץ, לח מבחוץ ומבפנים, יבש מבפנים ולח מבחוץ, וזה הוא גרב של מצרים.

a) جَر b) جرب c) جَرَب

---

[1]) בערב' גִ'רָאב a) כלי עשוי מעור, כעין נאד או חמת. וכן בארמ' וסור' גרבא: חייף רישיה בד' גרבי דמיא (סנה' לה.). אך בעבר' נראה שהיה שם לכלי חרס. — [2]) כמו בערב' גִ'רָאב a).

[3]) בערב' גֻ'רָאב b), וכבר השתמשו במלה זו בארמ': מיסם גורביה ומיעל לאפוקי צורכיה (הלכ' גדולות קנד).

a) جِرَاب b) جُرَاب

***גַּרְבֶּת**[1], ש"נ,—ח'לי, שהגיד ארוך ביותר: גרבת[2] בגיד (בכור' מז:).

***גַּרְבְּתָן**[3], ש"ז,—מי שיש לו מום הגרבת, מי שגידו ארוך ביותר: גרבתן[4] זה בעל קיק (בכור' מז:).

א.*גַּרְגּוּר, ש"ז, — שה"פ מן גִּרְגֵּר: לשון גרגור שייך בזיתים (ר"ש טהר' ט ו).

ב.*גַּרְגּוּר, ש"ז,—קול צרוד בהנשימה: ואם יגיע רעת הנשימה עד שיהיה גרגור וקרקור הנקרא רומילאר תקח נטרי צלוי וכו' (קאנון ג י ס ג). ואם יהיה הצרות מלחית בקנה ומה שנלוה אליו יהיה עם האותות בנשימה גרגור ויצטרך אל אנקה הנקרא רומילאר (שם שם א ז).

א.*גַּרְגִּיר[5], ש"ז, — שם צמח, מין ירק שעליו נאכלים חיים ומבושלים. Rauke; roquette; garden-roquet, (Eruca sat.): אינו מתעשר זרע וירק אלא השחלים והגרגיר בלבד (מעש' ד ה). והגרגיר[6] של אפר[7] (שביע' ט א). השחליים והגרגיר שורען לזרע (תוספתא שם ב ט). המוצא גרגיר אם יכול לאכלו אוכלו ואם לאו מעבירו על גבי עיניו (יומא יח:). קח זרע גרגיר הוא איגזימון וזרע שחלים לבנים הוא קרדמון (אסף הרופא, כ"י מינכן כב:). גרגיר הוא אורוגא מהותו ממנו מדברי וממנו גניי (קאנון ב, לוח הסמים).

---

[1]) אולי מסורס מן גָּבֶר. — [2]) בנוסח' גרבתא, והגיה בעל שיטה מקובצת עפ"י הנוסחאות שהיו בידו ומחק אות א שאחרי התו. ובהערוך הגרסה היא גרבתן בגיד, ועי' הערה לערך גרבתן.

[3]) עי' הערה לגרבת, ועי' הערה שלקמן.—[4]) מוסב על בעל גבר שבמשנה. ובערוך הגרסה: בעל קיק בביצים גרבתן בגיד, ופרש: גיד שלו ארוך עד הארכובה. ע"כ. והם דברי רגמ"ה.—ועי' קיק.

[5]) בערב' גִ'רְגִ'יר a), בארמ' וסורית גרגירא. במשנ' מנק' כ"י פרמה נקוד גַּרְגֵּר, ולא נתברר מקור השם. י"א על שם הזרע העגול, אך אין זה מיוחד לירק זה בלבד. אחרים אומרים מפני שהיו כובשים אותו בחֹמץ וכדומה והיו עושים מהעלים בעין גרגרים, וגם זה דחוק. — [6]) כך הגיה לֵו (Pfln. § 66) כמו סוכ' לט: במקום גרגר שבנוסח'.—[7]) בערב' ג'רג'יר ברי b), וכמו שהזכיר אסף במקום שמובא בפנים: שממנו מדברי וממנו גני.

a) جَرْجِير b) جرجير بري

ב.*גַּרְגִּיר, ש"ז, — א) כמו גַּרְגַּר: פסיגה של אשכול שריקנה טהורה שייר בה גרגיר אחד טמאה (עוקצ' א ה). ולוקט גרגיר מכאן וגרגיר מכאן (רש"י כ"י מנח' פא. בש"ס וילנה). מלמולין פירוש טיט שעל היד שנמלל בידיו עד שנעשה בעין גרגירין ומדובקין בידיו (בעלי הנפש להראב"ד, שער הטבילה). ודרך בני אדם כשיאספו הצימוקים שיפלו מהם גרגירים מן התאנים ומן הענבים (ר"ש אבן תבון, פרוש רמב"ם אבות ד ה). שהשי"ת לא נעלם ממנו ואפילו גרגיר דוחן (ר"מ גרכוני, המאמר בבחירה). ויש שצובעין אותו בתולעת והתולעת היא גרגירים אדומים ביותר דומים לגרעיני החרובים והם כמו האוג והתולעת כמו יתוש יש בכל גרגיר מהן (סמ"ג, עשין, רלג).—ב) גרגירי הקרא, תולעת במעים: ומהם (מהתולעים) מה שיתיילדו במעים העבים אשר למטה מן הטבור והם קטנים ונקראים גרגירי הקרא לפי שהם דומין לגרגירי דלועים (מ' אלדבי, ש"א ד, מעים).— גרגירי קוצים[1]): גרגירי קוצים גדל גם הוא בכל הארצות שוכו מלא קוצים קטנים פירותיו המה עגולים לבנים ירקרקים או אדמדמים טובים המה למאכל גם יעשו ממנו מרקחת (ליגדא, ראשית למודים א ז). — גרגירים אדומים[2]): גרגירים אדומים יגדלו ביערות ובגנות על עשב נמוך סמוך לארץ (שם).

***גַּרְגִּירִי**, ת"ז,—מטבע הגרגיר וצורתו: ופריו הגרגירי יפה בטעמו כגרגיר האדמה (תוה"א לבינסק, הצמחים מח). (הנחש) הגרגירי משכנו על אי יאווא במעמקי הנהרות ארסו הזק וממית (הנ"ל, הזחלים רח).

גַּרְגַּר, ש"ז, מ"ר גַּרְגְּרִים, — א) פרי קטן בשרי פחות או יותר עגול שבקצת אילנות כמו זיתים, ענבים, וכיוצא בהם, Beere; baie; berry: ונשאר בו עוללת כנקף זית שנים שלשה גַּרְגְּרִים בראש אמיר (ישע' יז ו). — ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (ב"ס גני' נ י). איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף וכו' גרגר יחידי ר' יהודה אומר אשכול והכ"א עוללת (פאה ז ד). טמא מת שסחט זיתים וענבים וכו' אפילו גרגר יחידי (טהר' ג ג). האוכל (זיתים) מן הסלים וכו' מן העבט ומן המשטיח של עלים ונפל ממנו גרגר יחידי (שם י ה). אפילו לא הבאיש אלא גרגר אחד באשכול (תוספתא

---

[1]) בלעז: שטאכעל בעערן. — [2]) בלעז: ראטהע בעערען, ערד בבערן.

מעש"ר א א).— ואמר המשורר: על הערוגות תן לך מושב, זהיה בצלי ההדסים דר, וראה רסים לילה עלי עליו, נטפי בדולחים וגרגר דר (רמב"ע, תרשיש ג).—ומ"ר *גַּרְגְּרִים: ב׳ גרגרים פרט וג׳ אינן פרט (פאה ו ה). אין מביאין מן גרגרים שנשרו במים (מנח׳ ח ג). — ב) *בכלל כל חתיכה קטנה פחות או יותר עגולה, כמו של מלח וכדומה: בפילפל ובגרגרי[1] מלח (שבת ו ה). וקמץ ועלה בידו צרור גרגר מלח או קורט של לבונה (תוספתא מנח׳ ה כא). — ג) *גל של צרורות: גרגר של צרורות או גל של אבנים (בכיע׳ ג ז). וכן אם היה לו בשדהו גרגר של צרורות (רמב"ם שמיט׳ ב א). — ד) *בפרט בעין גרגרים קטנים עשויים ממיני סמי מרפא כדי שיקל על החולה לבלע את הרפואה, כמו גלולה, pil ; pilule ; Pille: יעשה ממנו גרגרים גדולים ישתה אחר הנקוי הכללי (קאנון ג א ד ח). ומה שיועיל ממנו גרגרים בתאר זה אפיתמי פוליפודי אבן ארמיני זוז וכו׳ (שם). וזה מעשה גרגרים שעשה גלינוס יועילו מכל הרפשים הרעים הנולדים מחמת ליחה (לידס לאורחים, כ"י פלורנצה). — ובמליצה: הרפואה שאין עמה כל תחלואים הם גרגרי ההצלחה (ס׳ שעשועים לר׳ זבדא 28). — ה) *גַּרְגְּרֵי דלעת, מין תולעת במעים: התולעים הנקראים גרגרי דלעת והם נקראים דלועים אוכלים כל מה שיזון האדם לבן מרזין הגוף (פרקי משה ז). דומים לתולעים שבהומץ יולדו בפי הטבעת והדומים לגרגרי הדלעת במעים הגסים (שם ט).—ו) *גַּרְגְּרֵי אדמה, גרגרים אדומים יגדלו על שיחים קטנים על האדמה, קצת דומים לתות. Erdbeer ; fraise ; -berey: בארוחה הזאת ינתן לפניו בחדש טבת סל גרגרי אדמה עודם באבם (גוטלבר ממלרים. קאירה).

***גַּרְגַּר**, ש"ז, מ"ר גַּרְגָּרִים,—כמו גַּרְגֵּר: טחנן (את הזיתים) ונשתיירו מהן גרגרין שלמין (תוספת׳ טהר׳ יא ד).

א.*גִּרְגֵּר, פ"י, — א) קטף גרגר גרגר מהאילן: האומר לחבירו הילך איסר זה וכו׳ באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל (מעשר׳ ב ו). מגרגר באשכול ופורט ברימון וסופת באבטיח (שם ג ט). — ב) גִּרְגֵּר את הזיתים, הניחן בשמש למען יתבשלו יפה יפה: הזית הראשון מגרגרו[2] בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל וכו׳ הזית השני מגרגרו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל (מנח׳ ח ד). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכונסו לתוך הבד (ספרא אמור רי). המניח זיתיו בגג לגרגרם (טהר׳ טו).

— פע׳, *גֻּרְגַּר, — שגרגרו את הזיתים בשמש: צפיתי אם אינו שמן זית זך מגורגר, הלא משלשה זיתים שמן המאור ניגר (הקד׳ שמן המאור, בסוף שו"ת חות יאיר).

ב.*גִּרְגֵּר, פ"ע, — שפך משקה לתוך הַגַּרְגֶּרֶת: ההושב על מי חטאת לשתות וכו׳ רבי יהושע אומר כשישתה (פסול) ואם גרגר כשר (פרה ט ד). כשישתה (פסול) מפני שהוא משקה פיו ואם גירגר כשר (תוספתא שם ט ו). אכלה (אשתו) בשוק גירגרה בשוק הניקה בשוק בכולן ר"מ אומר תצא (גיט׳ פט.). — ובפרט יהדיה את הגרגרת במים, וכיוצא בזה, gurgeln ; gargariser ; to gargle: וזה לך תרופתו לגרגרנו בזרוע חרדל ויעקר קרחה הנקרא פירתרון (אסף הרופא, כ"י מינכן 20).

— התפע׳, *הִתְגַּרְגֵּר, — גרגר את גרונו: ובכל פעם יתגרגר בו ויעצירנו בפיו ובגרונו (אסף הרופא, כ"י מינכן 20). כל זה יבושל עד החצות אז ימלא פיו ויתגרגר עד שבע פעמים (שם 22).

ג.*גִּרְגֵּר, קל לא נמצא.

— התפ׳, *הִתְגַּרְגֵּר, — כמו נתגלגל: הנכנס למרחץ אינו מתעמל ואינו מתגרגר ואינו משתכר על השיש (ד"א י).

***גַּרְגְּרָה**, ש"נ, מ"ר גַּרְגְּרוֹת, — כמו גַּרְגֵּר: ואלה הגרות גרגרות חרוב הם (רהב"ע שמות ל יג).

***גַּרְגְּרוּת**, ש"נ, — כמו גַּרְגְּרָנוּת: ויהיה ערוך במפה נקיה ויאכל וישתה בנחת ולא בגרגרות (דרך ישרה, ד"א).

***גַּרְגְּרָן**[1], ש"ז, לנק׳ גַּרְגְּרָנִית, מ"ר גַּרְגְּרָנִים, -רָנִיּוֹת, מי שהוא להוט אחרי אכילה ושתיה בפרט של מטעמים מתוקים וכדומה, Leckermaul ; friand

---

1) בקצת ספרים: גרגיר. גלגל.

2) וישאלו בגמרה שם: מגרגרו תנן או מגלגלו, זהכריעו שהוא כמו מגלגלו. ופרש רש"י מגרגרו לוקט גרגר גרגר. וזה דחוק. ורמב"ם בפרוש המשנ׳ לטהרות פרש עושה גרעינין, וגם זה אינו בדיוק. והעקר כמו הערוך: עוזבו עד שיתבשל יפה. וסמך לזה מערב׳ ההמונית גֹּרגֹר a), זיתים גמולים ומבושלים הרבה.

1) אולי מן גרגרת. והנה פרשו רוב המפרשים גרגרן מי שאוכל הרבה, אבל למושג זה יש המלה

a) جُرْجُر

dainty (person): לא לזה גרגרן אלא לך לגלגן (ירוש' כרכ' ו י ג). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן (פסח' פו: וכיל' כה:). ולא יאחז אדם כביצה פרוסה בידיו ואם עושה כן הרי זה רעבתן וגרגרן ולא ישתה אדם כוסו בבת אחת ואם שתה ה"ז גרגרן ורעבתן (דא"ר ו). ולא יאכל שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן וגרגרן ולא ישתה שתי כוסות ויברך ברכת המזון מפני שנראה כגרגרן (שם). הגדול שבהן שולח יד (לאכול) תחלה ואח"כ הקטן ואם שלח ה"ז גרגרן (שם ז). ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן ולא גרגרן ומוותר על קלקלותו ואינו מתכבד מקלון חבירו (דא"ז ו). לא יאכל אדם בכל אצבעותיו מפני שנראה כגרגרן (מס' כלה רבתי י). תלמיד חכם לא יהיה גרגרן אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו (רמב"ם דעות ה). בני החבורה שהיה אחד מהן גרגרן רשאים להוציאו מהן (הוה, פסח' ב). שלא ילך בדרך הגרגרן הקרוא לסעודה כי כשיהתכו לפניו מצד א' חתיכה אחת יאמר חתוך מצד אחר (מלמד התלמידים, וארא). אם ישבור בו עצם נראה כרעבתן וגרגרן (חזקוני, בוא יב מו). לאכול בנחת ובמוסר כי השלחן לפני המלך הוא ואיך לא יתבייש מהמלך להיות גרגרן (הקנה, סדר השלחן). שלא יהא גרגרן ובלען בסעודתו (חמדת הימים א יד). יהיה בכבוד על שלחנו וכו' ויאכל בכבוד לא כרעבתן ולא יהיה גרגרן (לפורן במיר ה סב). גנאי גדול הוא לאדם להיות זולל וסובא גרגרן ורעבתן (בית מדות, הנדיבות). — ומ"ר: הצנועין מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקין ואין מגיע לכל אחד מהם אלא כפול (תוספתא סוט' יג ז). אינו חייב סקילה עד שיגנוב משל אביו וכו' וישתה היין מזוג כדרך שהגרגרנים שותים (רמב"ם, ממרים ז ב). על החנות החדשה לגרגרנים מדוע העם האוהב נעימים את רבן דחפו וכו' ולפתה הזאת משכימים (יל"ג, על החנות). — ולנק' *גַּרְגְּרָנִית, מ"ר גרגרניות: מפני שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע מה היא מבשלת (טהר' ז ט). ארבע מדות נאמרו בנשים גרגרניות ציתניות עצלניות קנאניות (מד"ר ברא' מה). עד שלא ילדה האשה בעלה עומד עליה אם סבלנית היא זו אם לאו אם גרגרנית היא אם לאו (מה"ג, כ"י תימני, ויצא). לא תהא גרגרנית ולא תאכל יותר מדי (ראש' חכמה, ד"א). — ובהשאלה, מי שאץ לבעול אשה קודם הזמן: טבלה ביום של אחריו ושמשה את ביתה וכו' הרי זה גרגרן (נדה י א). לאותו שהיה בית הלל קורין אותו גרגרן רבי יהודה היה קורא אותו בועל נדה (תוספתא שם ט יט).

***גַּרְגְּרָנוּת**, ש"נ, — מדת הגרגרן: זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש' כרכ' ו ג). שהוא שותה הרבה בזה נראה גרגרנותו (הלכות או"ח קע יא).

***גַּרְגְּרָנִית**[1], ש"נ, — צמח, עשב, כמו גדגדנית משמעה א', עי"ש.

גַּרְגֶּרֶת[2], ש"נ, מ"ר גַּרְגְּרוֹת, — א) כמו גָּרוֹן: חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כתבם על לוח לבך (משלי ג ג). — ב) ביחוד *הקנה שבתוך הגרון שהקול יוצא ממנו, Gurgel; gosier; trachea: שחט את הוושט ופסק את הגרגרת או שחט את הגרגרת ופסק את הוושט (חול' כ ד). אלו טריפות בבהמה נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (שם ג א). נשמטה הגרגרת ואח"כ שחט את הוושט שחיטתו פסולה שחט את הוושט ונמצאת הגרגרת שמוטה (תוספתא שם כ ד). — וככנ': ברא הקב"ה מעין בתוך גרגרתו (של האדם) שהוא מוריד את הפת בשלום (מד"ר שמות כד).

א.*גַּרְגֶּרֶת[3], ש"נ, מ"ר גַּרְגְּרוֹת, — תאנה יבשה, getrokn. Feige; figue sèche; dry fig: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו ותשע הבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל (דמאי ז ג). כגרוגרת שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית (כלים יז ז). נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית יבישה (תוספתא תרומ' ז יז). עלה והיסב עמהן אפילו לא טבל עמהם אלא בציר ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרף (ברכ' מח). כל שאילו מחלקו למזון שתי

רעבתן, ומרוב המקומות שבאה מלה זו נראה כי הכונה היא מי שלהוט אחרי אכילה וכמו"כ מי שאוהב מעדנים מתוקים, ובפרט מהרמב"ם (דעות ה). וכן משמע מהמאמר על הפסוק ויקחו האנשים מצידם: גרגרני בני דגרגרני דרחמי מידי דגרגרנותא אהבתיכו נמי הכי הוו וכרנו את הדגה (כלה רבתי ז). ומהלשון דרחמי מידי דגרגרנותא משמע בבירור שהכונה למעדנים טובים.

1) כך בסור', והגיה עמ' לו (Pfln. § 67) כך בכ"מ בתלמוד שבאה שם המלה גדגדנית.

2) אולי שם חקוי הקול.

3) לא נתברר מקור מלה זו.

סעודות ביניהן ואין מגיעות גרוגרת לכל אחד ואחד (ערוב׳ פ:). הוציא חצי גרוגרת לרה״ר והניחה וחזר והוציא חצי גרוגרת אחרת (כ״ב נה:). — ומ״ר : אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וכו׳ וקב גרוגרות או מנה דבלה (פאה ח ה). הקרובים מביאים התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות (שם כב ג). הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (נזיר ב א). הפועלים לא יאכלו מגרוגרות של הקדש (מעי׳ ג ו). התורם ענבים לשוק עתיד לעשותן צמוקין תאינים עתיד לעשותן גרוגרות (תוספתא תרומות ג יו). התולעין שבגרוגרות ושבתמרים (שם ז יא). התורם גרוגרות ועתיד לדורסן תמרים ועתיד לדובשן (שם מע״ר ב ב). חותלות של גרוגרות ושל תמרים מתיר ומפקיע וחותך (שבת קמו.). בביתוס בן זונן שהיה מביא גרוגרות בספינה וכו׳ (ע״ז סה:). חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות (מנח׳ סד.). — וגם לתמרים : כדרך שמיבשין התמרים כשרוצין לעשותן גרוגרות (רגמ״ה מנח׳ פו.).

ב.*גַּרְגֶּרֶת, ש״נ, — כמו גַרְגֶּרֶת : שחט חצי גרוגרת בעוף ושהה כדי שחיטה ואח״כ שחט את כולה שחיטתו כשרה (תוספתא חול׳ ב ב). שחט את הוושט ואח״כ נשמטה הגרוגרת שחיטתו כשרה (שם ד).

גרד[1], ממנו גָּרָד, *גֶּרֶד, *גַּרְדָּן, *גְּרִידָה, *מְגָרֵד, מַגְרֶדֶת.

א.*גָּרַד, פ״י, — הכך בצפרניו וכדומה על העור במקום שמרגיש אכול, **kratzen; gratter; to skratch** : וממנו התפעל, הִתְגָּרֵד.

— התפ׳, הִתְגָּרֵד, — גרד את עצמו, **sich kratzen**, **se gratter ; to skratch o. s.** : ויך (השטן) את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו ויקח לו חרש לְהִתְגָּרֵד בו (איוב ב ז-ח). סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלים ולא מתגרדין (שבת כב ו). אין חפין ואין מתגרדין ביום טוב (תוספתא יו״ט ד י). הפות של מתכות של בעלי הבתים העשויה כביפה וכו׳ שעבדים מתגרדים בה (שם כלים ב״מ ב יב).

— קל, *גָּרַד, — א) הוליך והביא חדו של דבר חד, כמו סכין או זכוכית על שטח גוף מהגופים, כדי לקלוף מעליו חלקים דקים מן הדקים כמו אבק, **schaben**, **gratter ; to shave** : זכוכית כדי לגרוד בו ראש הכרכר (שבת ח ו). גרדו (את השופר) מבפנים ומבחוץ (תוספתא ר״ה ג ד). גרדו (את השופר) והעמידו על גלדו (גמ׳ שם כז:) — ב) הכך בהצפרנים או בכלי בעור הגוף : אין גורדין[1] במגרדת בשבת רשב״ג אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורד כדרכו ואינו חושש (שבת קמז:). סכו (את העבד) גרדו והלבישו והנעילו (כ״ב נג:). — ובפרט הכתב מעל הניר : הטועה בשם גורד את מה שכתב ותולה את מה שגרד (מנח׳ ל: וסופר׳ ה ד). העומדין לשרת את בני אדם (במרחץ) וגורדין בהן רגליהן (רס״ג, כלי׳ יב ד). כך אנו רגילים לגרוד כל הדבור ולחזור ולכתוב (רמב״ן, שו״ת רלב״ח א ג ד).

— פעו׳, גָּרוּד, עי׳ זה הערך.

— פע׳, *גֵּרֵד, — כמו קל בנחץ הפעולה : אין מגרדין לא מנעלים חדשים ולא מנעלים ישנים (תוספתא שבת ד יח). לצוות על המגיהים שלא יגרדו מכל מה שימצאו בספרים אפילו אות אחת (אגר׳ ר״ש אבן תבון).

— הפע׳, *הִגְרִיד : העושה עבודה זרה המחתיך והמעמיד הפסח והמקניח והמגריד[2] עובר בלא תעשה (תוספתא סנה׳ יג).

ב.*גָּרַד, פ״י,—גרד את הבגד, הניח לו גְּרָדִים, עשה לו גרדים : בגדים שגורדין[3] אותן כברייתן מכליהן ומשרדין מהן כלום (יומא עב:).

א.*גֶּרֶד, ש״ז, מ״ר גְּרָדִים,—מקום שגרדו ממנו הכתב וכדומה, **radierte Stelle; gratture; erasure** : הטועה בשם גורד את מה שכתב ותולה את מה שגרד וכותב את השם במקום הגרד[4] (מנח׳ ל:) ואין כותבין האזכרות על מקום הגרד (סופר׳ ה ד). לצוות על המגיהים שלא יגרדו וכו׳ רק יגיהו מבחוץ לא על ידי גרד (אגר׳ ר״ש אבן תבון).

---

1) משתף בערב׳ ובארמ׳.

1) כך בכ״י, וכן באלפסי. בנוסחא׳ בריש במקום דלת.

2) כך בתוספ׳ שבש״ס וילנה. ובמהד׳ צוק״מ המגרר.

3) ופרש רש״י : כשהיו חותכין בגרדין שלהן מתוך כלי אריגתן. ונראה שכך גם פרושו של ר״נ בעל הערוך שהביא מאמר זה בערך גרד גרדים. ואפשר שכונתו היא במשמ׳ אריגה. וכר״ח הגרסה היא קצת אחרת : המשרדים אותם. אך עכ״פ רש״י בודאי השתמש בפעל זה במשמעה זו.

4) כך גרסת הערוך. בספרים גרר.

ב.*גֶּרֶד, ש"ז, מ"ר גְּרָדִים, — פתילים בולטים מְדֻלדלים מקצה בגד וכיוצא בזה, לנוי, Franse ; frange ; fringe : עשאן (אתיהציציות) מן הקוצים ומן הנימין ומן הגרדין[1]) (מנח' מב:). אמרה שבשפת החלוק יהפך ויקפל מלמעלה שלא תהא סמוכה לבשרו מפני שראש מקום חתך הבגד שם הוא ויוצאין גרדים (ר"נ על הרי"ף, שבת נג.).

ג.*גֶּרֶד[2]), ש"ז, מ"ר גְּרָדִים, — בגוף בע"ח, גרם בשרי או חלבי שאינו עצם ולא עצל ולא שחום : העצב לא יתהבר דבר ממנו בשחום ולא בקשור ולא בחלב ולא בעצם אלא בשיניים לבדם מכל העצמות כי מתחבר בשרשיהם עצב רך וכן לא יתהבר העצב בדבר מן הגְּרָדִים[3]) (הם גראנדולשים) שעומדים במקום מלואי סְפָנַאי ומשעות[4]) אמנם הגרדים הצריכים להם להולדת הליחות הצריך אליו הנה מתחבר בהם בפליאה מעט עצבים כמו שימצא בהם גם כן עורקים דופקים ובלתי דופקים (פרקי משה ה). כבר ראו רבים שנולדו בהם עורקים נכונים בעצם ובגרדים[5]) (שם ג, העורקים).

א.*גַּרְדּוֹם[6]), ש"ז, מ"ר גַּרְדּוֹמִים, סמי' גַּרְדּוֹמֵי, — השארית מדבר שנקטם ממנו קצהו : מצות אזוב שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולים ושיריו שנים וגרדומיו[7]) כל שהוא (פרה יא ט). גרדומי אזוב כשרין וגרדומי ציצית כשרין (תוספתא שם יב ב). מכמה גדילים אתה עושה (את הציצית) אין פחות משלשה וכו' אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא (ספרי שלח קטו). גרדומי רצועות כשירות (מנח' לה:).

ב.*גַּרְדּוֹם[1]), — תה"פ, מבלי לפרוט הפרטים : בוא וראה כמה חבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל מיציאתה להלן כתיב סוסיהם פרדיהם גמליהם ברם הכא כתיב וילך איש גרדום אלא ע"י שהיו יוצאין מהארץ לחו"ל לא יחס את ממונם (מדר' רות א).

*גִּרְדֵּם, אינו נהוג.

— פע', יְגַרְדֵּם, מְגֻרְדָּם, מ"ר מְגֻרְדָּמִים, — שנפסק קצהו ונשאר החלק התחתון : שהחוטים המגורדמים יכולים ליענב יחד (מעדני יו"ט, הלכ' ציצית ז ת).

*גַּרְדָּן, ש"ז, לנק' *גַּרְדָּנִית, — מי שרגיל להתגרד : שמא יאמרו גרדן הוא ומדם חטטיו נצבעו והאדימו הרצועות (רש"י מנח' לה.). הטטין של גרדנית (ר"א מלוניל, ארח' חיים, טהר' הנדה).

גרה[2]), ממנו גֵּרָה, *גֵּרוּי, תִּגְרָה.

---

[1]) פרשו רגמ"ה ורש"י פרינ"ש בלעז. והביא פרוש זה גם הערוך, כנראה מרגמ"ה, וז"ל : מן הגרדין שמשתיירין בסוף בגד לאחז אריגתו.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה 4 שלקמן.— [3]) כך נקוד ולעוז במהד' דפוס וילנה תרמ"ח. — [4]) כך במהד' הנזכרת. אך אין ספק שזה שבוש וצ"ל הפנאי ומשענות, כמו בהקאנון א א ה וז"ל : ואחריו (אחרי העצלים והעצבים והמיתרים וכו') הבשר והוא מלוי פנאי הנחת אלו האיברים בגוף וכהם אשר ישענ : עליו. ע"כ. וכן הוא קורא שם למעלה את האיברים הקשים משען הגוף. ומלואי הפנאי ר"ל המקום הפנוי שבין העצמות והעצלים והעצבים, שבמקומות הפנאי האלה עומדים הגרדים. והנה סובר דר' מזיא שהם הנקראים Glandulae lymphaticae; Fettklumpen; coussins adipeux. אלא שכללו בשם זה גם חלקים חלביים שבמקומות הפנאי.—[5]) בגוף הנדפס גררים, בשתי ריש, והוא שבוש.

[6]) לא נתברר מקורו. יש אומרים שעקרו גדם ונוספה ר.—[7]) בקצת ספר' וקרדומיו בקוף, וכתב ר"ש כאן : וקרדומיו כמו גרדומיו. והנה מכאן נראה ברור ההבדל בין שארית ושירַים ובין גרדומים, ששיריו הם מה שנשאר מהשלשה, וגרדום הוא מה שנשאר מכל אחד אחרי שנפסק ממנו החלק העליון. וכבר העיר ר"ש על הבדל זה, ואמר שזה לא כמו גבי ציצית (מנח' לט.). ובאמת יש שם מקום לטעות במשמ' גרדום, ששאלו שם : מאי שיריו ומאי גרדומיו (בענין ציצית) מאי לאו שיריו דאיפסיק מינייהו ואישתייר מינייהו גרדומיו דאיגרדום איגרדומי. ע"כ. ופרש רש"י : מאי לאו שיריו דאפסיקי מינייהו קצת מחוטיו ונשאר קצת גרדומין דאיגרדום איגרדומי ולגמרי נפסק צד העיקר. ע"כ. ונראה מזה כי שיריו הוא שנפסק קצת מהחוט ונשאר קצתו וגרדום שנפסק כלו מעקרו, אך כבר דחו שם התוספות פרושו זה של רש"י, ובארו הכונה האמתית של דאיפסיק מינייהו ואישתייר מינייהו, שר"ל שמהם נפסק ומהם נשארו, ר"ל שקצת החוטים נפסקו וקצתם נשארו. וכן נראה ברור פרושו של גרדום ממה שאמרו גבי מומי העין (בכור' מד.) : והתנן שנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין לא קשיא הא דאשתיור גרדומי הא דלא אשתיור גרדומי, ע"כ, ופרש רש"י שם : אשתייר גרדומי שרשין לא הוי מום.

[1]) יש סוברים כִּי זו היא המלה הקודמת. אבל אין לראות איך נסתעף מן המושג שארית דבר שנקטע קצתו המושג בלי כל פרטים.

[2]) עבר' בלבד. בארמ' גרא במשמ' שסה למלחמה. בערב' במשמ' זו ע'רי, אע'רי a).

---

a) غرى اغرى

א. גֵּרָה[1], ש"נ, מ"ר גֵּרוֹת, — א) שם מטבעת נחשת קטנה, חלק העשרים מן השקל: עשרים גֵּרָה[2] השקל (שמות ל יג). חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גֵּרָה הוא (במדב' יח טז). והשקל עשרים גֵּרָה (יחזק' מה יב).—ואמר המליץ: וכבר בארו אנשי הסגולה, כי הפרוטה איננה תהלה, וגרה איננה מעלה (עמנו', מחברת ה).—ב) *גרעין החרוב: שבעה גנבים הם וכו' המעוול במידות והמשקר במשקלות והמערב את הגירה בתלתן (תוספתא ב"ק ז ח). והמערב את הגירה[3] והחול בפול והחומץ בשמן (מכי' משפט', נזיק' יג). — ובמלאכת הרפואה, משקל גֵּרָה, משקל גרעין אחד מגרעיני החרובים: כרופא הבקי אשר הוא חושב על הנוסחא ומשים מכל סם שיעור ידוע ויהיו הסממנים חלוקים בשקליהם כמו שישים לזה במשקל הגרה (רסב"ג, תקון מדות הנפש).

ב. גֵּרָה[4], ש"נ,—חזרת המאכל הלעוס, החוזר מהקיבה אל הפה אצל קצת בעלי חיים כדי ללעס אותו שנית, d. Wiederkäute; rumination: ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גֵּרָה לא יגר (ויקר' יא ז). — ובפרט יאמרו הֶעֱלָה גֵּרָה: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מַעֲלַת גֵּרָה בבהמה אתה תאכלו (שם ג). אך את זה לא תאכלו מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וממפריסי הפרסה (דבר' יד ז).

ג. *גֵּרָה, ש"נ, מ"ר גֵּרוֹת, — כמו גָּרוֹן: העוקץ והרגל החזה והגרה ושתי הדפנות (יומא ב ג). החזה והגרה החזה באחד והגרה בשלשה (שם ז). בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן ושתי צלעות מכאן חתכה ונתנה למי שזכה בה והקנה והלב והריאה תלוים בה (תמיד ד ג). נמצאו כולן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל וכו' הרביעי בחזה ובגרה החזה בימינו והגרה בשמאלו וצלעותיה בין אצבעותיו (שם).

גֵּרָה[5], פ"י, — גֵּרָה מָדוֹן, העיר בדברים או במעשים מריבה בין שני אנשים, erregen; exciter; to excite: איש חמה יְגָרֶה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי טו יח). איש אף יְגָרֶה מדון ובעל חמה רב פשע (שם כט כב). — וְגֵרָה את פלוני בפלוני, *העיר בו רגשי איבה על פלוני, שסה אותו להרע לפלוני, reizen; exciter; incite: שלשה חלאין חלה אלישע אחד שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד שגירה דובין בתינוקות ואחד שמת בו (ב"מ פז). היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה מה עשה המלך גירה בה הליסטים כדי שתצעוק וישמע המלך (מד"ר שמות כא). והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם (שם). ממה שגירית בי שבניי הרעים (שם שה"ש, מבכני). חייך שאני מגרה בך את הדוב (שם ברא"ש פז). רבש"ע גלוי וידוע לפניך כי יצר הרע מגרה אותנו ברחמיך הרבים קבל אותנו בתשובה שלימה (תד"א יג ה). גריתם בנו פרעה ועבדיו (חזקוני, שמות ה כא). — ובהשאלה, *דבר מְגָרֶה, מה שגורם התרגשות העצבים: והטחול יקרר את חום ריתוח הקרבים ומגרה את השחוק לשמח את הגוף (בכתי דונולו, סוף תחכמוני). כי הם (הכליות) החושבים ומגרים השיחה עם הקול ומגרים המשגל כי בתוכם יתלבן הזרע (שם פרק ה). ומן המנהג הטוב בחוש הזה (השמע) להטותו מהדברים המגרים (רסב"ג, תקון מדות הנפש).

—התפ' הִתְגָּרָה, עת' יִתְגָּרֶה, ומקצר יִתְגָּר, צווי הִתְגָּר,—הִתְגָּרָה בפלוני, עשה דבר שעי"ז פלוני מתכעס ומתקצף ורוצה לשלם להמתגרה כמפעלו: נמצאת וגם נתפשת כי בי' הִתְגָּרִית (ירמ' נ כד). — ובפרט למלחמה, התגרה מלחמה בפלוני, עשה דבר שהכריח את פלוני לצאת נגדו למלחמה, provozieren; provoquer; to provoque: אל תצר את מואב ואל תִּתְגָּר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה (דבר' ב ט). ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה (שם כד). כיון ששמע (עמלק) שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד מיד נתגרה בהן (תנחומא חקת מב).—ומקור: אמר לו הקב"ה (לדוד) אני אמרתי לך אל תתגרו בם וביקשת להתגרות בם חייך שאינן נמנין לך (ירוש' ר"ה א נו:).—*ובין איש לאיש: שהרי גוליירין יורדין ומתגרין במלחמה וגבורים יורדין ומנצחין (ברכ' נג:).—*ובין איש לבהמה: וגם בני אדם התגרו עם החיות פעם בפעם ופעם יגבר האדם ופעם תגבר הבהמה (יוסיפון נה). — ובכלל התגרה בפלוני, רב

---

1) סוברים החכמים כי נגזרה מלה זו מן השרש גרר כמו גרגר במשמ' דבר עגול. — 2) ת"א מעין. וכן שאר הקדמונים, ואמר ראב"ע כי הכונה בה לגרעיני החרוב. — 3) גרסת הילקוט, ובתוספתא הנו' ובקצת נוסח' המכי': הגררא. הגרדן.

4) מן גרר. בערב' אִגְ'רַאר a).

5) בארמ' גרא, בערב' אַעְ'רִי b).

a) إجْرار b) أغْرَى

והתקוטט אתו: עזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורת יתגרו בם (משלי כח ד). מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה (ברכ׳ ז:) — *והתגרה בה, התחיל לדבר לה דברי פריצות: שמא תצא (הסוטה) מבית דין זכאה ויתגרו בה פירחי כהונה (סנה׳ מה.). — *ומתגרים זה בזה: למה נברא (האדם) יחידי שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו ומה עכשיו שנברא יחידי מתגרות זו בזו אילו נבראו שנים על אחת כמה וכמה (תוספתא סנה׳ ח ד). אם ראית שני בני אדם שמתגרים זה בזה וכו׳ שתי משפחות המתגרות זו בזו שמין פסול יש באחת מהן ואין מניחין אותה לידבק בחברתה (קדוש׳ עא:). בראשונה היו אבלים עומדין וכל העם עוברין והיו שתי משפחות בירושלם מתגרות זו בזו זאת אומרת אני עוברת תחילה וזאת אומרת אני עוברת תחילה (סנה׳ יט.). — והתגרה במשמ׳ התלהב והתחמם למלחמה: ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד (דני׳ יא כה). ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים (שם י). — ובהשאלה, התגרה ברעה, גרם בידיו שתבוא עליו הרעה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך (מ״ב יד י). — *והתגרה בשנה, עשה בעצמו באופן שתאנסהו השנה: שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטרטיאות וכו׳ אלך ואתגרה בשינה (ע״ז יח:). שמא יאמר אדם נצרתי לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואתגרה בשינה (שם יט:). בזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות אם מתגרה בשינה לענג עצמו שאין ראוי לעשות כן (טוא״ח ברכ׳ רלא). — והתגרה ביין, התחיל ברצונו הטוב לשתות הרבה יין: תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש (יומא עו:). *והתגרת המלחמה, התחילה לדלק ולשרף: ויחזקו עוד שני המלכים האלה את מעמדם ומלחמתם ותתגר עוד מלחמה גדולה ועצומה ביניהם (יוסיפון א ג). — ובהשאלה, *התגרת עליו הדרך, רגזה עליו, קרו לו בה מקרים רעים, השתבש בה וכדומה: אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תתגר[1]) עליהם הדרך (ר״ח תענ׳ י:).

— הפע׳, *הגרה, הגרות, *להגרות, — כמו גרה: והביא את אהרן אחיו וקישטו ככלה והושיבו באהל מועד מיד התחילו שונאי משה להגרות[1]) בו את ישראל ואמרו משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו סגני כהונה (תנחומא קרח ו).

***גרוד**, ת״ז, לנק׳ גרודה, גרודות. — פעול מן גרד: נודות הגוים גרודות הרי אילו מותרות ופותות הרי אילו אסורות (ירוש׳ ע״ז ב מא:). ועי׳ גרד.

***גרוד**, ש״ז, — שה״פ מן גרד: גירוד זה הוא חיכוך בכלי (ר״ח שבת קמז:).

***גרודה**, ש״נ, מ״ר גרודות, — מה שנגרד מדבר כשגורדים אותו בדבר חד: העושה כלים מן העשת וכו׳ מן השחולות ומן הגרודות טהורין (כלים יא ג). העושה כלים מן הגרודות טמאין (תוספתא כלים ב״מ א א). גרודה שגורדת מעשב ששמו חצב במשנה (תוס׳ הגה׳, הרכבי מז.).

***גרוי**, ש״ז, — שה״פ מן גרה: ואל תתגר בם כל מיני גירוי (תנחומא בלק ג). ונראה לעינים שאין לך מהלוקת וגירוי איש באחיו גדולה מזו (תשו׳ מהר״י קולון ט). שנותן להיצה״ר כח וגבורה ומשסה אותו בו בגירוי עצום וחזק (עמה״מ, קרית ארבע נה). כל העובר עבירה ישנה כאילו הותרה לו שאין לו מנוחה מגירוי היצה״ר (שם). אין לך גירוי היצה״ר כל כך כמו הבעלי תשובה (פלא יועץ, כופה).

***גרום**[2]), ש״ז, מ״ר גרומים — הוספה ועדף על המדה שרגיל המוכר ליתן להקונה: היה שוקל עין בעין נותן לו גירומין[3]) אחד לעשרה (ב״ב ה יא). והייב להכריע לו טפח היה שוקל לו עין בעין נותן לו גרומים (ספרא קדוש׳ ט). מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע נותן לו גירומין אחד מעשרה בלח ואחד מעשרים ביבש (תוספתא ב״ב ה ג). במקום שאין מכריעין נותן לו לבד המשקל את גרומיו (רשב״ם ב״ב פח:). מכר לו עשר ליטרא לח נותן לו גירומין אחד מעשרה בליטרא ואם מכר לו עשרים ליטרין יבש נותן לו גירומיו אחד מעשרים בליטרא (רמב״ם גנב׳ ח יג).

גרון, ש״ז, מ״ר גרונים, — א) כמו צואר, Hals; neck; gorge: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות

---

[1]) כך הגרסה בר״ח ישם בדפוס ש״ס וילנה. ואעפ״י שאפשר לפקפק ולחשוד כי באה מלה זו במקום תרגזו הכתוב שם בגמרה: שמא תרגזו עליכם הדרך, מ״מ הואיל ואין השמוש בהתגרה מתנגד לרוח הלשון אין לנו רשות לשבש הגרסה בעצמנו. — [1]) כך נראה שצריך לקרוא במקום להתגרות שבנדפס.

[2]) עי׳ שרש גרם. — [3]) כך בנוסח׳ וכן באלפסי. ופרש הערוך: תוספת. ורשב״ם שם: הכרע. והרמב״ב: התוספת שהוא מוסיף במכר.

גרון ומשקרות עינים (ישע׳ ג יו). ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק׳ יו יא).—ב) החלל הפנימי של הצואר, שדרך בו עובר המאכל ויוצא הרוח והקול, Kehle; gosier; throot: קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך (ישע׳ נח א). מנעי רגלך מיחף וגרונך[1]) מצמאה (ירמ׳ ב כה). יגעתי בקראי נחר גרוני (תהל׳ סט ד). קרבם הוות קבר פתוח גרנם (שם ה י). ידיהם (של העצבים) ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם (שם קיה ז). יעלזו הסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (שם קמט ה-ו). אבל חצי זית והקיאו וכו׳ הרי נהנה גרונו בכזית (חול׳ קג:). החושש בגרונו לא יערענו בשמן תחלה (ברכ׳ לו.). מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני (מד״ר ברא׳ לד). שאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב חיכך בגרונו והוציא את הזמורה (פסיק׳ דר״כ, זכור), ועי׳ זמורה, הכך.—ומ״ר ״גרונים, ״גרוניה: איך תאמרו לי עדייך הורד ופשוט רבידה מגרוניה (רשב״ג, שתים אקרא, התחיה 22). ניסן הוא מועד הצמחונים, בארץ, גם מועד שושנים, בו ירבו הסגורות והשחינים, בבשר, ונגעים בגרונים, מרב להה עם דם השכנים, בבחורים אך לא בזקנים (ראב״ע, שמעו נא 70). לך צעקו עדי חרוז גרונים (ספר המוסר לר״ז בן סעד׳, כ״י תימני כו). — ומשל, כעצם בגרונו: והוא יתברך הפיר מחשבות ערמותיו והקים לו שטן לשטנו ועמד לו ממוכן כעצם בגרונו במה שהשיב אותו תשובה נצחת לבטל טענותיו (רשב״ל דוראן, מגי׳ ספר פז.). — ״אותיות הגרון, האותיות אהחע שמוצאן הוא הגרון: והחמשה מקומות (של מוצא האותיות) הם הגרון ואותיותיו הם הח״ע ויש אומרים אלף דגושה וכו׳ והשפה והשינים וקצה הלשון (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה, כ״ב אותיות). והאלף הנקראת המוה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וסמוכה לה ברחוק המוצא ההא ואלה הם הפנים השניים מאותיות הגרון במוצאיהם (הרקמה שער ב). והנה אומר כי אותיות הגרון הם ארבעה (ראב״ע, צחות). שאין רחוק מאותיות הגרון יותר מאותיות השפה (שם).

*גנח מגרונו. — *גניחה. —*גרוני. —*גרוניות. —*גרגר. — גרגרת.

*ושט, השפופרת הרכה מעבר המאכל.

*זפק.

*חכחך בגרונו, הוציא קול.

*כרנש, הוציא קול בנשימה כמו כבש שחוט.

*להאה, תוספת בגרון.

*ערלת הגרון.

*קנה, מעבר הקול.

*תרבץ הושט.

״גְּרוֹנִי, ת״ז, לנק׳ גרונית, מ״ר גרוניים, גרוניות. — אותיות גרוניות, שיוצאות מהגרון, Kehl-guttural: וכשידגשו אותה (את ההא הקמוצה) תצא מכלל אותיות המבטא הקלות השלשה ונכנסה בכלל הגרוניות הגהוניות הארבעה שהן אהח״ע (ר״י ישראלי, פי׳ יצירה, קונט׳ המסר׳ מב). אהח״ע גרוני (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה כב). אלא שהרחיבו החית להיותה אות גרונית (ר״מ בן חביב, דרכי נעם). לפני אחה״ע קולו (של השוא) הומה כדמות הגרונית תקרא אותו (משה פרוביציאלו, בשם קדמון). בבואו לפני אותיות אחה״ע קריאתו נוטה לקריאת אות הגרונית (שם).—ומה שנוגע אל הגרון: אחד מהם (מהשריגים) בכל צד ויורד על קצה החזה ימין ושמאל עד שיגיע אל הגרון וכו׳ וכשפוגע הגרוני בולט כת מהם אל העצל (קאנון א א ג). יורד ביושר מהבדל הגרוני (שם כב). ויגיעו העצלים הגרוניים לראשיהם אשר למעלה הם עוברים אל הגרון (שם ב).

״גְּרוֹנִיּוּת, ש״נ, — מסגולת דבר גרוני: כי הם (המלים אכול אמור) על משקל זכור אבל נרחבו לגרוניותם (ר״מ בן חביב, דרכי נעם).

***גָּרוֹס[1]**), ש״ז, מ״ר גרוסות[1]), סמי׳ גרוסי,—מי שעושה גריסים, מי שמוכר גריסים, Graupner; fabricant des gruaux; grist-maker: הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה (מו״ק ב ה). רחת של גרוסות טמאה (כלים יה ה). נתנוהו (את העומר) בריחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה בי״ג נפה (מנח׳ י ד). קבלו עליהן חמרי טבריה ודשושי עכו וגרוסי ציפורין שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד (ירוש׳ מו״ק ב פא:). גורסה בריחים של גרוסות (רש״י ויקר׳ ב יד).

---

[1]) בקצת ספרים וגורנך כתיב.

[1]) כך נקוד במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה.

א.*גרוע, ש"ז, מ"ר גרועים, — שה"פ מן גרע במשמ' פחות ונכוי מן החשבון: אין מקדישין ליגאל בגירוע פחות משתי שנים (ערכ' כד:). שביעית לא תעלה לו מן הגירוע (ב"מ קו.). — ומ"ר ככנ': שאם בקשה ליגרע מתחילת השנה השישית תחילת גירועיה בפרוטה וסוף גירועיה בפרוטה (ירוש' קדוש' א נח ג). כשם שסוף גירועיה בפרוטה אף קידושיה בפרוטה (שם).

ב.*גרוע[1], ש"ז, מ"ר גרועים, — כמו בֹסר: ואמר רב אסי הוא בוסר הוא גרוע (ברכ' לו:).

***גרוע**, ת"ז, לנק' גרועה, מ"ר גרועים, גרועות, — פחות טוב במעלה, ובכלל לא טוב, schlecht; mauvais; bad: כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית (שבת נג:). אם אנצח אותם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים מה הגרוע הזה שיעמוד עלינו (מד"ר בראש' סד). — ומ"ר: החשובים שבהם כך עשו הגרועים שבהם על אחת כמה וכמה (שם כח).

***גרוע**, — כמו גרע, עי"ז.

***גרועה**[2], ש"נ, — מקום שקוע ועמק באדמה שמתקבצים שם המים ובוקעים לתוך האדמה ונשמרים שם, Niederung; bas-fond; low ground: גרועה[3] שבמדבר שמחזקת מימיה (אדר"נ יד).

***גרופית**[4], ש"נ, מ"ר גרופיות, — ענף של זית עם שרש, שנוטעים באדמה, Setzling (v. Oliven); bouture (d'olives) layer (of olive): גרופית של זית טהורה עד שתשלק (כלים יב ח). (הקונה מחברו) זתים לקוץ מניח שתי גרופיות (ב"ב ה ג). מעשה באחד שהביא גרופית של זית שהוא משופה כמגדל לפני ר' עקיבא ואמר על זו הייתי יושב וטימאה לו (תוספתא כלים ב"ב ב ב). (קנה) זיתים לקוץ אינו רשאי לשרש את כולן באחד אלא מניח שתי גרופיות בעיקרן ונוטל את השאר (שם ב"ב ד ז). וקוטמים נטיעות בכל מקום חוץ מגרופיות של זית (ב"ק פא.). הכנים עמו (נח לתבה) זמורות לנטיעות יהורים להאנים גרופיות לזיתים (מד"ר בראש' לא). ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גרופית אחת אלא ויטע כרם (שם לו). — ובהשאלה: שאול גרופית של שקמה היה (ירוש' ע"ז ב מ ג). — ומשל לדלות: יפתה שהיה רש בתורה גרופית של שקמה היה (תנחומא בובר, בחקתי).

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. י"א על שם הגרעינים המתחילים להתהוות בהפרי.

[2]) בערב' ע'וּר a). — [3]) בקצת ספרים גרוע. זהגיה הגר"א ערוגה, וגרסה זו נמצאת בקצת נוסח'. אך קצת תמוה מה ענין ערוגה להמדבר? ולכן הגיה בעל בנין יהושע ערוגה עמוקה במקום ערוגה שבמדבר, כמו בדא"ז א. אבל, אם ערוגה יכלה להשתבש לגרוע, קצת קשה להניח כי עמוקה נשתבשה למדבר. ואין לנו יסוד נכון לדחות את הגרסה שברוב הספרים, ובפרט שאפשר למצא פרוש נכון ומדויק להמלה גרועה עפ"י לשן ערב' שהשם ע'ור משמש במשמעה מתאימה היטב להענין, ויש עוד בערב' ע'איר b) שר"ל מים שוקעים באדמה.

[4]) לא נתברר מקור מלה זו. במשנ' כ"י פרמה נקוד גרופית.

a) غَوْر b) غاير

*גרוף, עי' *גרף.

א.*גרור[1], ת"ז, מ"ר גרורים, — גר גרור, גרים גרורים, גרים קנאים, או מראים עצמם כך, מתאמצים לקבל כל מנהגי העם שהם מתגוררים בתוכו: שנעשו (הגוים שדבקו בישראל) גרים גרורים ומניחין תפילין בראשיהן תפילין בזרועותיהם ציצית בבגדיהם מזוזה בפתחיהם (ע"ז ג:). כלם גרים גרורים הם לעתיד לבא (שם כד.). הללו בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים (יבמ' עט.). וכן הגבעונים שלא היו גרים של אמת אלא היו גרים גרורים ונתגיירו מפני היראה (תנחומא במדב' לא).

ב.*גרור, ת"ז, — כמו גרוד: נודות העכו"ם גרורים[2] חדשים מותרין ישנים ומזופפין אסורין (ע"ז לג.).

ג.גרור, עי' גרר.

***גרור**[3], ש"ז, — כמו גרוי: אל תצר להם ואל תתגר בם כל מיני גירור ולמואב אמר אל תצר ואל תתגר בם מלחמה, מלחמה אי אתה עושה אבל שאתה יכול לחטוף מהם חטוף (מד"ר במדב' כ).

[1]) מן השם גר, משקל פעלול, נאפוף, בהוספת ל"ל להגדלת המושג וחזקתו ועצומו. רש"י ושאר המפרשים וחכמי הלשון סוברים כי הוא פעול מן גרר במשמ' משיכה, ואמר רש"י (ע"ז כד.): גרורים מעצמן נגררין להתגייר אע"פ שאין מקבלין אותן. ע"כ. אך משמע' הפעול גרור הוא ממש להפך, שגררהו אחרים. אבל באמת אינו כלל מן גרר, כי אם מן עצם השם גר, בהוספת ל"פ שרוקה להגדלת הפעולה.

[2]) גרסת הנוסחאות.

[3]) שה"פ מן תתגר כאלו היה זה מן פעל גרר.

*גָּרוּשׁ, ש"ז, לנק' גְּרוּשָׁה, — איש שגרש את אשתו ואשה שנתגרשה מבעלה, Geschiedene(r); divorcé(e), divorced: גרושה וחלוצה לכהן הדיוט (יבמ' ז כ). גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטה (פסח' קיב.). היה אוכל בתרומה ונודע שהוא בן גרושה (יבמ' לד.). — וככי. המחזיר גרושתו והנושא חלוצתו (יבמ' ד יב). ואחיו שבא על אחות גרושתו (דא"ר א).

*גֵּרוּשִׁים, — שה"פ מן גֵּרַשׁ, והוא שם במ"ר למעשה הפרוד הגמור בין איש ואשתו, שמנתק ומבטל הקשר החקי שביניהם, Ehescheidung; divorce: ספק גירושין כתב (גט) בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד זהו ספק גירושין (יבמ' ג ח). בישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין באומות העולם (ירוש' קדוש' א נח ג). כל שיש בקידושין יש בגירושין (יבמ' לא:). — ובכלל, כל גרוש אדם ממקומו, מארצו, Vertreibung; expulsion: דנתי אותו (את אדה"ר) בגירושין וכו' אף בניו הכנסתים לארץ ישראל וצויתים ועברו על הצווי ודנתי אותם בשלוחין ובגרושין וקוננתי עליהם איכה (מד"ר בראש' יט).

גֵּרוּת[1], ש"נ, מ"ר גֵּרוּיוֹת[2], — א) מקום לגור בו זמן מועט, מלון, Herberge; auberge; shelter: וילכו וישבו בְּגֵרוּת[3] כמוהם אשר אצל בית לחם (ירמ' מא יז). — ב) *מעמד הגֵר: אמר רבי יודן עבדות וגרות בארץ לא להם ארבע מאות שנה (פסיק' רבתי טו). —ואמר הפיטן: ושאל (אברהם) אות להודיעו נכונה, וגרם גרות ארבע מאות שנה (יולך כ שבוע', כשורי מעבהו). — ואמר המשורר: ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה עניותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (ראב"ע. בשם אל). — ובמליצה, גרות האדם בעולם הזה: חשבון האדם עם נפשו בתנאי הגרות בעולם הזה ויחשוב מעלתו בו כמעלת אדם נכרי הגיע אל ארץ נכריה ולא הכיר אחד מאנשי המדינה שהגיע אליה ולא היה אחד מהם יודע בו אלא שאדוני המדינה חמל עליו לגרותו והורהו מה שיתקן עניניו בה (חו"ה. חשבון הנפש ג). קבל על עצמך אחי תנאי הגרות בעוה"ז מפני שאתה בו גר אמת והראיה על גרותך ויחידותך בו (שם). נסיון האדם בעולם הזה ומאסרו

1) מן גור משקל עדות. — 2) מסלול. — 3) יש סוברים שזה שם מקום, ויש מגיהים גדרות במקום גרות.

בו וגרותו והגזרתו מעולם הרוחות (שם, הפריבות ג). — ג) *מעמד מי שהתגיר ונתיהד: גירות לא שכיחא מיתה שכיחא (גיט' סה.). להאכילו נבילות עד שיגדל ויקבל עליו גירות (רש"י יומא פה.).

גרז[1], ממנו גָּרַז, ואולי גַּרְזֶן.

גָּרַז, פ"ע, — כמו גָּזַר, קל לא נמצא במקרא. — ואמר המשורר: ועמוד אש ועמודי עננים ועיני כל מצפות וחוזות, ומשם חצבו בעלי ברית אל ופנות עם יי' שב גרוזות (ר"י הלוי, ראה עירים).

— נפע', נִגְרַז, — נגרז מנגד עיניו של פלוני, נדחה ונרחק: ואני אמרתי בחפזי נִגְרַזְתִּי[2] מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג).

*גַּרְזִיאֵל, — שם מלאך ממונה על פחד ואימה: והממונה על כל מיני פחד ואימה שמו גרזיאל ומי שהוא ממונה על השלום נקרא שמו סנסניאל (ברית מנוחה י).

גַּרְזֶן[3], ש"ז, מ"ר גַּרְזִנִּים[4], — כלי מלאכה לחטב בו עץ, לחצב אבן וכדומה, Axt; hache; axe: היתפאר הַגַּרְזֶן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י יה). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בַגַּרְזֶן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת (דבר' יט ה). לא תשחית את עצה לנדח עליו גַּרְזֶן (שם כ יט). והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות וְהַגַּרְזֶן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ"א ו ז). הכו החצבם איש לקראת רעו גרזן על גרזן וילכו המים מן המוצא אל הבר (כתבת השלוח). — יומ"כ: ועתה כל פתוחיה בקרדום ובגרזנים יהלומון (דוגם על מגחס. יתד). — ומשל, ילקח הגרזן בעץ יותר מהראוי, יאמרו לאדם שמרשה לעצמו דברים יותר מהנאות: השבו (הפלסופים) היות אפשרי להם כל דבר ושתו לשונם בכל דבר, ולקח הגרזן שלהם בעץ יותר ממה שראוי (אמונה רמה 87).

1) בערב' ג'רז a) במשמ' חתיכה וקטיעה. וסוברים רוב החכמים כי בעברית אין זה אלא סרוס מהפעל גזר.
2) בס"א נגזרתי, כמו איכה ג נד. ויש שהגיהו נגרשתי.
3) רק בעברית. בערב' יש אמנם כרזן b), אך כבר החליטו החכמים כי זו מלה זרה. ולא עמדו החכמים על משקל מלה זו. — 4) מנחם ודונש.

a) جرز b) كرزن

***גָּרִיד**[1], ש"ז, — זמן היֹבש, שאין גשמים יורדים. Dürre; sécheresse; dry season: עדור עמי ואנכש עמך כל ימי גריד אחד כל ימי רביעה אחד לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב"מ ה י). — ומקום הגריד, שהאדמה יבשה שם וקשה להרש אותה: ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש זה מרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים (סדע"ר ד). היה מנכש בשלשה עשר ונעקרה בידו שותלה במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (תוספתא מנח' י לח). עד כמה היא מזרעת עד כדי שתהא בארץ שלשה ימים וכו' לא במקום הגריד (ירוש' כלא' ב כו ד). ואין משקין שדה גריד במועד (מו"ק ו:). בב"ז להדש יבשה הארץ נעשית כגריד זרעו אותה ולא צמחה (מד"ר בראש' לג). שנעשתה הארץ כמין גריד ולא יבשה לגמרי (רש"י ר"ה יא:).

גְּרִידָה, ש"נ, — שה"פ מן גרד: הגרידה בראש הסכין עד שתגרד מן העור והמחק בזמן שהדיו לח מעביר ידיו הסופר עליו ומוחקו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 25). יחסר גרידה כמו שיגרדו כלי מתכות אחר השיפה וכו' כמו שיעשה בברזל אחר הגרידה (פרוש הרמב"ם, כלים יא ג). אבל בגרידת חלק ממנה (מהאות) באופן שלא תשאר לה צורת אות כלל (שו"ת ללב"ח ה). רק בגרידת כל האות אין הסכמתם בהסכמתי (שם). די בגרידת אותו דבק (של אות מ) (ר"מ אלבקר ה). — והעור מן הבשר: אמנם פירוק החבור (של העור מן הבשר) יפול בעור ויקרא גרידה או שריטה (קאנון א ב א ד).

***גָּרִיס**[2], ש"ז, מ"ר גְּרִיסִים, — א) כמו גֶּרֶשׂ, דבר גרוס, ובפרט פולים גרוסים טחונים טחינה גסה ונעשו כגרגרים, (Bohnen)-Graupe; gruau (de fèves); pounded beans: (כתם) כגריס של פול (נדה ח ב). גריס של פול וגריס של טפיח הרי אילו מין אחד (תוספתא תרומ' ו יא). האורז וגריס של טפיח בזמן שאינן קלופין (שם טבו"י א א). —ומ"ר: גריסין שנתבשלו עם עדשים (ערלה ב ז). (נדר) מן הגריסין אסור במקפה (נדר' ו י). חומץ שנפל על גבי גריסין (ע"ז ס ב). גריסין (שנתערבו) בעדשים יבור (תוספתא תרומ' ו יא). אמר קונם גריס שאני טועם אסור בחיין ומותר במבושלים גריסין שאני טועם מותר בחיין ואסור במבושלין (שם נדר' ג ו). גריסין שנתנן על גבי פרוסות להקפותן (שם עוקצ' ב ו). מי גריסין לעיסת גריסין של פול (שם נדה ח ט). היו מכין אותו (את שלמה בזמן גלותו) בקנה על ראשו ונותנין לפניו קערה של גריסין (פסיק' דר"כ קסט.). ומעשה ברבי יהושע שנתארח אצל אלמנה אחת וכו' אמרה לו מפני מה מעטתה בגריסין הללו (דא"ר ו). — ב) *מין ממיני ההטטים שבראש: שנאת האשה לסרים, שנאת השור לארים, והראש לגריס[1] (עמנו', מחברת ה).

גְּרִיסָה, ש"נ, מ"ר גְּרִיסוֹת, — א) כמו גָּרִיס, ובהשאלה לגרגרים קטנים עשוים מבצק בצורת גריסים: וכן עושין אצלנו שמרתיח שמן בכלי של מיני מתכות ועושין גריסות גריסות מן הבצק ומטגנין אותן כשהוא על האש והשמן רותח (תבו' גא' ליק מב). — ב) *תבשיל של גריסין, נהוג בדבור העברי בא"י.

גְּרִיעָה, ש"נ, — שה"פ מן גָּרַע: וזה שאמרו חכמים גורעין ומוסיפין ודורשין לא גריעה ממש וכו' אלא נראה כמוסיף וגורע (ערוך, ערך גרע). ודע כי הגריעה נגרע מכלל ומעט מהרבה (ר"ש בר"ב, המלילה, בכר 14). — ובהשאלה, כמו גְּרִיעוּת: הקנאה היא באה מגריעת הנפש (תורת לדיק', הקנאה).

גְּרִיעוּת[2], ש"נ, מ"ר גְּרִיעֻיּוֹת, — ר"ע האיכות של דבר, חסרון ומדה רעה בנפש וכדומה, Fehler; défaut; defect: וזה הענין היה סיבה להשוד החכם בחטא גדול ולדמות גריעות גדולה בחכמתו (הקד' מלמד התלמי'). פעמים רבות יבחר לו האדם לעזוב מזון יום או יומים בשביל שיגיע בו אל ענג הנצוח לנצח חברו בשחוק הקוביא עם מה שיש בו מהגריעות והפחיתות (מאזני לדק, אלגזלי 13). שגדרו (של הבושת) הוא מכאוב יקרה לנפש בעת הפחד ממעשה הגריעות (שם 106). והמירן מגריעות לעלוי ומעלוי לגריעות (מיוחס לראב"ד, יצירה ב ב). והנה הכריתה ההיא כפילה לגריעות וחסרון דהיינו שחטאו בזה להוציא דבה ולקו על כך (פענח רזא, שלח). אבל הנותן

---

[1] סוברים כי נגזר מן גרד, במשמ' חכוך, ור"ל הזמן שהאדמה כמו גרודה, שאין עליה כלום. אבל זה דחוק ולא נתברר מקורו.

[2] כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ונגזר מן גרס, עי"ש, ועי' גֶּרֶשׂ.

[1] דר' מויא: Favus, tinea lupinosa.

[2] בארמ' גריעותא: אגרא מפשר ליה לגריעותא (ברכ' נו.). תרתי לגריעותא (ב"ק לט:).

דופי באדם אין לו ריוח והוא גריעות הלב (אגר' לדיק', הצתיקה).— ומ"ר: ותכלית הגריעיות כמו כן הוא שיהיו נמצאות באדם בלי טורח ויגיעה ומאין מחשבה (מאזני צדק, אלגזלי 84). ראוי לך שתדע שרפואת הנפש במחות הגריעיות ממנה וקנות השלמויות אליה דמיונו הוא רפואת הגופות (שם 86).

***גְּרִיפָה,** ש"נ,—שה"פ מן גָּרַף: גריפת תנור וכירים (כילה כח:). דמה גריפה בחרש מן גבא לקלוף מפני שלוקחין ממנו המים זה אחר זה (ס' השרשים לריב"ג. ערש חשף). סחף וכו' ענינם ענין גריפה והדיפה כי זרם המטר גורף ומוליך העצים והזרעים (שרשי רד"ק, סחף). כלם ענין הרחיצה בכח והגריפה (שם, שטף). והיו לנחל שוטף ענינם גריפה ואולי כל ענין שטף כן הוא ר"ל גריפת הטנף והסרתו (אכרהם בדרשי, חותם תכנית, מריקה).

***גְּרִיץ[1],** ש"ז, מ"ר גְּרִיצִים,— חלה עבה של לחם, ולא דקה ושטוחה: אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (כילה כ ו, עדי' ג י).—ונתיחד בדבור העברי בא"י לחלות לחם לבן מקמח לבן.

***גְּרִיצָה,** ש"נ, מ"ר גְּרִיצוֹת,— כמו גְּרִיץ: אין מסייעין את הנחתום העושה בטומאה ואין מוליכין עמו גריצות לתנור (תוספתא ע"ז ז כ).

***גְּרִיר,** ש"ז,—כמו גְּרִיד: בהולדו (הקיטור) בתוך ארץ ינידה בהחתמה ולא בזמן גרירים[2] (כתי הנפש והלחשים ג).

***גְּרִירָה,** ש"נ,—שה"פ מן גרר: המטלטלין מהו שיקנו בגרירה וכו' שדרכן ליקנות בגרירה (ירוש' ב"ק ג ג ג). ר"מ אומר כל השבטים קרויין קהל ר"י אומר כל שבט ושבט קרוי קהל וכו' מה ביניהן גרירה ר"י אומר שבט אחד גורר כל השבטים ר"ש אומר אין שבט אחד גורר כל השבטים (שם הור' א מו.). והלכה כר"ש בגרירה דתניא ר"ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל בשבת ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ (פסח' קא.) זה שמחוסר שפיכה גרירה וכסוי (חול' פד.). ואם אין בו דברים הללו יוצאת נשמתו מגופו כגרירת קוצים מן הצמר (ראש' חכמה, היראה יכ).

[1]) בארמ' גריצתא תרגום של חלה, וכן בסור' גריצתא. וסוברים שהוא כמו קורצא.

[2]) ומפרש שם: ולא בעת הגריר והיובש. וכן ר' שלמה בר"ש בספר המליצה (נכר, חלק הגרמני 78).

***גְּרִישָׁה,** ש"נ,— שה"פ מן גרש: ואלי מאנה תבל להיות אמתו גרשה מהיות גרישה (רשב"ג, כלפור. על אורות לשד"ל). גרישת טמאים אל מחוץ למחנה, וגזול הגר וכחש בעמיתו משלם קרן וחומש ומעילות (מוסף א שבוע', את שם המיוחד). וגם בגרישת העממים אל תמסרם בידי המלאך (רשב"ל דורן, מג"א, ח"ש כ). ועוצר (האתרוג) הגרישה והקיא הבא מן האדומה (מ' אלדבי, ש"א ה כ). (הלחם) הגדול קליפתו דקה וקשה וחלושה לגדל הגופגים בהיותו קשה לבשל ומיבש ליחות הגרישה ולכן יעצור הבטן (שם).

גרל, ממנו גּוֹרָל, *הִגְרִיל, *הַגְרָלָה.

***גָּרַל,** — קל לא נהוג.

— הפע', *הִגְרִיל, — הטיל גורל: הגריל מת אחד מהם משהגריל יביא שנים ויגריל (ספרא אחרי מות ב). שני שעירי יוה"כ עד שלא הגריל עליהם רשאי לשנותן בדבר אחר משהגריל עליהן אינו רשאי לשנותן (תוספתא יוה"כ ד י). משהגריל חייב על של שם ופטור על של עזאזל וכו' שהט את הפר עד שלא הגריל חייב (ירוש' שם ד מא ג). ויש מהן שהיו מגרילין על כל שבוע ושבוע (שם תענ' ד סח.). מצוה להגריל ואם לא הגריל כשר (יומא לט:). לא הגריל כשר לא התודה פסול (שם מ.). היכן מגריל במזרח בעזרה בצפון המזבח (רמב"ם, עבוד' יוה"כ ג א).

—הפע', הֻגְרַל, — שהוטל הגורל: טמנה וסתרה מפרוע ירך, טמא כְּהֻגְרַל גפנה להברך (קרוב' לפורים, לפניו טבע).

א.גרם, ממנו גֶּרֶם, א.גָּרַם, יגַּרְמָה, יגַרְמִיּוּת.

גֶּרֶם[1]), ש"ז, מ"ר גְּרָמִים, כנ' גְּרָמָיו,— א) עצם, החלק הקשה שבגוף בע"ח שעליו מתרקם הבשר. Knochen, os; bone: חמר גֶּרֶם[2]) רבץ בין המשפתים (ברא' מט יד), ר"ל חמור חזק בעל עצמות חזקות. לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גֶּרֶם (משלי יז כב). בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה תשבר גֶּרֶם (שם כה יה).— ומ"ר גְּרָמִים, גְּרָמָיו: עצמיו אפיקי נחשה גְּרָמָיו כמטיל ברזל (איוב מ יח).— ב) גֶּרֶם המעלות, מדרגה, בפרט המדרגה הרחבה, שיש שם בית מושב.

[1]) בארמ' גרמא. בערב' ג'רם a) במשמ' גוף.— — [2]) בערב' גַ'רים b), מי שהוא בעל גוף גדול וגס.

a) جِرْم b) جَرِيم

: Treppen-Absatz ; palier ; resting-place וימהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו (תחת יהוא) אל גרם המעלות[1]) ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא (מ"ב ט יג). — ג) כמו גוף, כל גוף מוחשי, בעל רחקים[2]), Körper ; corps ; body : וכשתהיה נפשו שפלה ונדודה ואין מעלתו להשיג אל המעלה ההיא לא יוכל לעלות אל מה שלא זמנוהו גרמי אותיותיו (רסב"ג, תקון מדות הנפש). כבר התבאר ממאמריו ביסודות שהגרמים העליונים והיסודות מספיקים בהוית ההויות (ראב"ע, ספר העלמים). שהבורא בראך מלא דבר בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים ורצה לנשאך ולהרים מעלתך (חו"ה, עבוד' ה' ט). כי היא (השמש) מאירה מה שלמעלה ממנה כמו שהיא מאירה מה שלמטה ממנה מן הככבים והגרמים וכן אלה היחידים אשר ספרתי (שם, הפריבות ג). בהתברר אמיתת הענינים הטבעיים וכו' והזמן והמקום והתנועה והגרמים הגלגליים והגרמים היסודיים וההויה וההפסד (כוזרי ה יב). שגרמי הכוכבים גשמים נחים לעולם בעצמם וגרמי הגלגלים מתנועעים לעולם (מלמד התלמי' כוא). וכלם יתנועעו סביב הארץ תנועות מתחלפות מלבד התנועות אשר לגרמי כוכבי לכת בעיבי גלגליהם (אמונה רמה א ח). שקרא (משה) אלהים למלאכים ואדונים לגרמים השמימיים וכו' שגם הגרמים השמימיים ישפיעו כחות בזה העולם (ר"י אברבנל, ברא"ש, אלהים). יניעו מניעי הגרמים השמימיים (הקד' רלב"ג למלחמ' השם). המעים העליונים ששה שלשה מהם דקים ושלשה גסים והם התחתונים מזגם קר ולח וגרם המעים עצבי כפול והאצטומכא שולחת שם המזון (לדה לדרך, מנא' כר זרת א א ח).

א.גָּרַם, פ"י, — גרם הזאב לבקר, הניח חלק מטרפו לבקר : שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפנ' ג ג).

— פִּע', גֵּרֵם, — גרם את העצמות, אכל מהם כל הבשר ושבר ולעס גם העצמות, einen Knochen abnagen ; manger, désosser ; to gnaw bones : יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם (במדב' כד ח). — ובהרחבה בכלל לדברים קשים, יבשים, כמו חרס וכיוצא בזה : כוס אחותך תשתי וגו' כוס אחותך שמרון ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי (יחזק' כג לב-לד). — ואמר המשורר בדברו על האויבים : שועלים קטנים, לצלע נכונים, עוללו כרמו, ועוררו זעמו, ויגרמו עצמו, ומצצו דמו (ר"י הלוי לר' דוד נרבוני). — ואמר המליץ : טורפי טרף יטרפוהו לנתחיו, וגרם יגרמוהו לעצמיו (מנח' בן סרוק, גרם). — ובהשאלה, יהחשך יגרמהו, ידכא אותו כליל : אל נא שמש חיי אל תעזביני פן ימש חשך ויגרמני נה (יל"ג, חנה).

ב.*גרם, ממנו ב.*גָּרַם, *גֹּרֶם, *גְּרָמָה.

ב.*גָּרַם, פ"י, — סִבֵּב, היה סבה לדבר, verursachen ; causer ; to cause : וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות (קדוש' א ז). מברך על היום ואחר כך מברך על היין שהיום גורם ליין שיבוא (תוספתא ברכ' ו א). הצד השוה שבהם שהם (האב והנשיא) גדולים ומעמך וגדולתן גרמה להם ואתה מוזהר על קללתם (ספרא קדוש' קד). שישיבתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו (שם אחרי קלא). אומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לכך (שם אמור רלט). חולה ששימש מטתו אמר רבי אמי אם הוא גרם לעצמו יטבול וימות (ירוש' ברכ' ג ו ג). כל מי שיש לו בהכ"נ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע וכו' ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו (גמ' שם ח.). לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם (שבת קנו.). לא שק ותענית גורמין (חסד ורחמי אלוה) אלא תשובה ומעשים טובים גורמים (תענ' טז.). נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וכו' אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך אמר להם בניי אני גרמתי לעצמי שפעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו (שם כא.). מה אעשה שעונותינו גרמו לנו

— [1]) אמר ריב"ג : אבל אל גרם המעלות פירושו אצלי אל המעלות עצמו כלומר שהושיבוהו על המעלות שהיו יושבין עליהן וכו' וכיון שהוא גרם בענין עצם משתמשין בו בענין עצם הדבר. ע"כ. וכן רוב החדשים. אבל אין משמעה זו מתישבת יפה לפי הענין, כי לא היה שום צרך לאמר על עצם המדרגה. ות"י תרגם על דרך, וכן דש"י, וגם זה קצת דחוק שהוא כמעט אותו הדבר. והיותר נכון לפי כונת הענין הוא מה שפרש בן מנחם מלשון גבה, כי העלוהו על המדרגה העליונה של המעלות שיש שם מקום פחות או יותר רחב למושב ושמו שם הבגדים שיהיה עוד יותר גבוה כדי שיהיה נראה לכל העם. — [2]) בערב' ג'רם a).

---

a) جِرْم

זכו' (סנה' סה:). כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות (סוטה מו:). הלדרוש אותי אתם באים מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני (מד"ר שה"ש. זאת קומתך). הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה וכו' דברי תורה שרכין כשושנה (שם. סרכך).—ובכנ': בר קפרא אמר איקונין אחת טובה היה לי בתוך ביתך וגרמתני לכופפה (ירוש' ברכ' ג ו.).

— פע', יגֵרם, — כמו קל: הם צועקים אליו והקב"ה שומע להם ומעיין עליהן ודן לאותם שגירמו צער זה על העניים (הליקוטי. אבן יקרה ג, משפט').

— הִפע', יהגְרִים, — כמו קל גָּרַם: כי היכול על ההגרמה יחייב שיהיה יכול על המגרים אותו (ספר העריות, ישוע בן יהודה קראי ה).

***גֶּרֶם,** ש"ז, סמי' גֶּרֶם, — דבר שגורם. סִבָּה. שנולדה מעצמה או מפעולה אחרת, indirekte Ursache cause indirecte; indirect production of an effect: גרם כבוי אסור (שבת קכ:). גרם מחק אסור (רש"י שם).

ג.*גרם, ממנו ג.*גָּרַם, *הגְרִים *הַגְרָמָה.

ג.*גָּרַם[1]), קל אינו נהוג.

— הִפע' *הגְרִים, פ"ע, — הגרים השוחט בשחיטה, הטה את הסכין למעלה או למטה ממקום הקבוע להשחיטה: מחלוקת בשהגרים שליש ושחט שני שליש וכו' אבל שחט שני שליש והגרים שליש דברי הכל כשרה (חול' יט.).

— הָפע *הֻגְרַם, מֻגְרָם, מֻגְרֶמֶת, מוג׳, — בהמה שהגרים השוחט בשחיטתו: העיד רבי חנינא בן אנטיגנוס על מוגרמת שהיא כשרה (חול' יח:).

***גַּרְמָה,** ש"נ, מ"ר גְּרָמוֹת. — כמו גֶּרֶם א. עצם: אדם באהבת עולם רצונו דומה לכלב לועס גְּרָמוֹת, דם משפתיו מוצץ וחושב. כי הוא מוצץ דם העצמות (ר"י קמחי בקל הקדש. ליון ב).

***גַּרְמָה[2]),** ש"נ, סמי' גַּרְמַת, ככנ' גַּרְמָתוֹ[3]). מ"ר גְּרָמוֹת. — כמו *גֶּרֶם: וצריך הנפקד ליתנו למקבל וחוזר וגובה אותו מן הנותן כיון שמודה שלא היה לו בידו כלום ובגרמתו הוא נתחייב ליתן לזה (לבוש חו"מ קכו יד). מי שעשה גורן בתוך שלו וכו' (אם הוליך רוח מצויה המוץ והזיק) הרוח (הוא) שסייע אותו ואין כאן אלא גרמתו (שם, שכנים קנה לד). גרמת הצהוב (שבקשת) הוא עירוב האור להקל השחור וכו' וגרמת הארגמני הוא שחרורית העבים וגרמת הירוק הוא מפני עירוב הלבן (מ' אלדבי. ש"א ב ד). שאינו עושה הוא בעצמו אלא שע"י גרמתו בא ההיזק (סמ"ע חו"מ שפו). ואעפ"י שמתה (הפלגש בגבעה) בגרמתם (של המתעוללים בה) (ר"י עמדין, מגדל עז ע.). — ומ"ר: כל הגרמות אם יקבל בפרוש לשלם אם יגרום ההפסד חייב הוא לשלם (מרדכי, פרק הגוזל).

*גַּרְמֵיָה, ילגרמיה, עי' ילְגַרְמֵיהּ.

***גַּרְמִיּוּת,** ש"נ, — סגולת הַגֶּרֶם: ואמרו כי זרע הזכר כשיתערב בו פועל בכח ולא יהיה לחלק ממנו מבוא רב לישר גרמיות גוף העובר וכו' אבל רוב עזרו בגרמיות רוח העובר, ואמנם זרע הנקבה הוא היסוד לגרמיות גוף העובר וכו' (קאנון ג כ א ב).

גרן, ממנו גֹּרֶן.

גֹּרֶן[1]), ש"נ, כנ' גָּרְנִי, גָּרְנְךָ, עם ה המקום גֹּרְנָה, מ"ר גְּרָנוֹת, סמי' גָּרְנוֹת, — א) המקום שאסף האכר שמה את תבואת שדהו לדוש אותה, Dreschtenne; aire; thresh-floor: כתבואת גֹּרֶן וכתבואת יקב (במד' יח ל). גֹּרֶן ויקב לא ירעם (הוש' ט ב). הנה הוא זרה את גֹּרֶן השעורים הלילה (רות ג ב). כדגן מן הַגֹּרֶן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). כמץ יסער מִגֹּרֶן (הוש' יג ג). מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה (ב"ב ב ח). כי קבצם כעמיר גֹּרְנָה (מיכ' ד יב). מדשתי ובן גָּרְנִי (ישע' כא י). התאמין בו כי ישוב זרעך וְגָרְנְךָ יאסף (איוב לט יב). באספך מִגָּרְנְךָ ומיקבך (דבר' יו יג). — ומ"ר: הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את

[1]) לא נתברר הדבר מה מקורו של פעל זה במשמ' שהוא משמש בענין שחיטה.

[2]) צורה עברית לפי הקריאה של השם גרמא בארמית, כמו שנהגו ברוב השמות ממשקל הארמי הזה שהשתמשו בו בנטיות בדרך ש"נ בעבר'. — [3]) משקל מֶעְרָה מֶעְרָתוֹ.

[1]) בערב' גרן[a]), אך אין למשמעה זו יחס טבעי עם שאר המשמעות ששרש גרן משמש בלשון זו. וי"א כי עקר משמעתו היא הטחינה. אבל אין למשמעה זו שיכות לדישת התבואה. ואחרים סוברים כי נסתעף מן משמ' העמקות שיש להשם גרן בסור' במשמ' מקום עמוק בסלע, וגם כלי לרחוץ בו, ומזה גם בערב'. אך כל זה

[a]) جرن

הגרנות ¹) (ש"א כג א). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב כד). אהבת אתנן על כל גרנות דגן (הוש' ט א). הזורע את שדהו מין אחד אע"פ שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת (פאה ב ה). התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחיו (ב"מ ד יב). רחת של גרוסות וכו' של גרנות (כלים יה ה). שהיתה שנת רעבון וכל העם רציז לגרנות (תוספתא סנה' ב ט). — ומ"ר *גרנים, הכנ' גרניהם: כל מעשיהן של ישראל משונין מאה"ע בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמירן בדישן בגרניהן (מד"ר שה"ש, חכו). — *והתבואה שבגרן: מעשה שנכנסה גרן אחת של פול במירון (תוספתא דמאי ד יג). כל שיש לו גורן קוצץ עמו כשער הגורן וכל שאין לו גורן קוצץ עמו כל זמן שירצה (שם ב"מ ו ה). שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש כיצד הוא עושה צובר גורנו לתוכו ונמצא תורם ומעשר מן החדש שבו על החדש שבו (ר"ה יג:). ההולך למוד את גרנו אומר יה"ר מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו (ב"מ מב.). — *והזמן שמאספים לתוך הגֹרן: החוכר שדה מחבירו וכו' ואמר לו תן לי חכורי אין שומעין לו אלא ימתין עד שתגיע גורן (תוספתא ב"מ ט כד). איזהו גורנן למעשרות הקשואין והדלועין משיפקסו (מעשר' א ה). באתה הגורן מכניסין את הקש לאור (פסיק' רבתי י). — ובהשאלה גם לבע"ח: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה וכו' והן גרנות למעשר בהמה (שקל' ג א). — ומפני שרוב הגרנות הן עגֻלות היו אומרים לשטח עג"ל *גֹרן: סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה (סנה' ד ג). — ב) כמו *בְרכה, מה שאילן מביא פרי לפעם אחת: באילן שהוא עושה שתי גרנות בשנה אבל באילן שהוא עושה גורן אחת בשנה כגון זתים ותמרים וחרובין וכו' הרי הן כלעתיד לבוא (ירוש' שביע' ה א). — וגם *בבע"ח, ביונות: יונה זו מחדשת בכל חדש וחדש גורן (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — ובהשאלה, *גרנה של תורה, זמן הלמוד: אין גרנה של תורה אלא בלילה (מד"ר שה"ש, ראשו).

א. גרם, ממנו א. גָּרַם, *גָּרִים, *גְּרִיסָה.

א. גָּרַם, — א) פ"ע, נשבר לרסיסים דקים, zermalmt werden; être écrasé; be crushed, ובהשאלה,

---

דהוק. — ועי' דוש, שדה תבואה. — ¹) כמו אֳרָהוֹת.

במשמ' מוסרות, בענין צער גדול: גָּרְסָה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת (תהל' קיט כ). — ואמר הפיטן: שני רשעים בחצץ תִּגְרוֹס, שכול ואלמון אותם תהרוס (סלית' יוס ד, איה כל). — ופעול: זכרו תורת משה במצות שבת גְּרוּסָה, חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה (זמי' ליל שבת, כל מקדש). — ב) *פ"י, גָּרַם את השעורים, הפולים, עשה גריסים: גריס של פול ושל טופיח ושל צפורי טמא מפני ששורין אותו במים בשעה שגורסין אותו (תוספתא מכשי' ג ו). — ובמשמ' *שבר בכלל: פצעני ובלע את בשרי ואכל כאב דמי וחלבי, וגרם כל עצמי בחמתו ויתנשא ויקום בי כלביא (ר"י אלברגלי, תלונה, או"ש ב).
— הִפע', הִגְרִים, עת' יַגְרִים, עם ו המהפך וַיַּגְרֵם, — כמו קל ב, הגרים את השנים בחצץ, שבר אותם: וַיַּגְרֵס בחצץ שני הכפישני באפר (איכה ג טז).
— פִּע', *גֵּרֵם, — כמו הפעיל, שבר ופרך: דברי ר' יהודה בדבילה שמינה שלא גירסה ודברי חכמים בדבלה שמנה שגרסה (תוספתא עכו"ז ב יב).
— פֻּע', *גֹּרַם, גּוֹרָם, גֹּרַמְתִּי, גּוֹרַמְתִּי, — נשברתי ונפרכתי: בקרבי שחרתיך קראתיך ממעמקים, גּוֹרַמְתִּי לתאותך כאיל על אפיקים, דרשתיך ובקשתיך ברחובות ובשוקים (סלית' יוס א, אויתיך).

ב. גרם, ממנו ב. *גָּרַם, *גְּרָסָה.

ב. *גָּרַם¹), פ"י, — א) למד: שהכל גורסין פרשיות אלה (רמב"ם תפילין א יב). אם אתה צריך ללמוד ולגרום הוי שקד ללמוד מה שמשיב לאפיקורוס (ספ' המוסר לר"ז בן כעד', כ"י תימנ' ז). שאי אפשר שהתלמידים הגורסים שם קצתם גורסים וקצתם ישנים (הלכוה או"ח עט ט). אמרו שמותר לגרום בלחש בעת הקריאה וי"א דדוקא מי שתורתו אומנותו מותר לגרום ולא איש אחר (שם קמו ג). — ב) עושה גרסה בספר, או סובר כי הגרסה בספר היא כך: מה שאתה משבש המשנה וגורם שלא יהא זכור וכו' אין צריך לשבש (אור זרוע, עיוה"כ רע"ז). ויש ספרים שגורסים גרסא אחרת (תגמ' הנפש ה.).

*גִּרְסָא, עי' *גְּרָסָה.

---

¹) בארמ' גְּרִיס, גריסנא: רב ששת מהדר אפיה וגריס (ברכ' ח.). ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא וכו' לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא (שם). — וסוברים כי נסתעפה משמעה זו מן משמ' של טחינה שבשרש גרם.

גִּרְסָה[1], ש"נ, מ"ר גִּרְסוֹת, גִּרְסָאוֹת, — א) נוסחה בכלל, לשון הספר כמו שהוא, Text ; texte : ילמד אדם מרבו עד שתהא גירסת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו (רש"י ע"ז יט.).—ובכלל למוד, תלמוד : אל תיגע להעשיר לעשות גירסתך חבילות חבילות (הוא, משלי כג ד). ובמה יכל לו דוד בגרסתו שלא היה שותק לילה ויום (הריקנטי, אבן יקרה ב, יתרו). ולומד גרסתו בסוכה (ספר הקנה עו:). — ב) שנוי שבין נוסחה זאת ונוסחה אחרת בגוף הספר, Variant : יש ספרים משובשים שכתוב בהן וכו' וגירסת שוטים היא זו (רש"י כתוב' פ.). וכפי גירסת הלכות גדולות משמע וכו' (תוספ' נזיר נט.). לפי גרסת הספרים שלנו הבעיא בתער ממש (שם). והגרסה הנכונה תנא אקרא קאי (מלמד התלמ', נשא). לפי גרסת הירושלמי (תשו' הר"ן גירונדי יז). וכתב הרב בעל התוספות הספרים שגרסתן כיון דקא מודה וכו' זאת הגירסה היא בפקדון שלא נתן להוצאה (התרומות ז ב). — ומ"ר : אמנם משתי הגרסות משמע בביאור שעצם השמים אינו עצם גופי (תגמ' הנפש ה.).

גרע, ממנו גֶּרַע, *גֵּרוּעַ, *גְּרִיעָה, *גְּרִיעוּת, *גֵּרָעוֹן, מִגְרַעַת.

א. גָּרַע[2], פ"י, עת' יִגְרַע, — א) גֵּרַע ממנו, הפחית, עשה פחות, לא כל כך הרבה, ההפך מן הוסיף, vermindern ; diminuer ; diminish : ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תִגְרְעוּ ממנו (שמות ה ח). לא תִגְרְעוּ מלבניכם דבר יום ביומו (שם יט). שארה כסותה ועֹנתה לא יִגְרָע (שם כא י), לאמר יספיק לה בכמות לא פחות מקודם. את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תִגְרַע ממנו (דבר' יג א). עמד בחצר בית יי' ודברת על כל ערי יהודה הבאים להשתחות בית יי' את כל הדברים אשר צויתיך לדבר אליהם אל תִּגְרַע דבר (ירמ' כו ב). לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תִגְרְעוּ ממנו (דבר' ד ב). והנה נטיתי ידי עליך וָאֶגְרַע חקך (יחזק' יו כז). ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לִגְרֹעַ (קהל' ג יד). שכל המוסיף גורע (סנה' כט.). גורעין ומוסיפין ודורשין (יומא מח.). —ומצוי בחכמת החשבון : לגרוע חשבון אחד מחשבון אחר קל הוא וכו' כתוב החשבון שתרצה לגרוע ממנו בטור העליון וכתוב המספרים שתחפוץ לגרעם בטור השפל (ראב"ע, ספר המספר ד). והוצרכו לגרוע ממנה אמה כנגד תקרת התא (תוספות יומא נב). ואם נמשכה תקופת תמוז בתוספת הזאת יתר מחדש לבנה תגרע ממנו חדש לבנה והנשאר הוא מרחק תקופת תמוז מן החדש הה' לחדש תקופת ניסן (הרמב"ס, כרלא הגיון הנפש לר"א בר חייא). — ומליצה, אינו גורע עיניו מפלוני, לא יחדל אף רגע להתבונן בו : לא יִגְרַע מצדיק עיניו (איוב לו ז).

— פעו', גָּרוּעַ, עי' זה הערך.

— נפע', נִגְרַע, — שגרעו ממנו : אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נִגְרָע מעבדתכם דבר (שמות ה יא). ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל וְנִגְרַע מערכך (ויקר' כז יח), ר"ל שיגרע את הסכום מן הערך. והיו (בנות צלפחד) לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונִגְרְעָה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יִגָּרֵעַ ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן וכו' ומנחלת מטה אבתינו יִגָּרַע נחלתן (במדב' לו ג-ד). (בזמן שנתן) לה דינר תיגרע עד פרוטה (בזמן שנתן) לה פרוטה לא תיגרע כלל (קדוש' י:). באותה שעה (שחטא אדה"ר) נגרע גובה קומתו של אדם ונעשית של מאה אמה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו). כי כבר נגרע ממנה אמה (תוספ' יומ' נב.). כשמסלקין חתיכה של ברזל מן האש ורוצה להקטינה מניחה על המסמר ומכה בקורנוס ונגרעת (ר"ש כלים יב ד). — יִגָּרַע השם מתוך המשפחה, במשמ' יוסר, ימחק, יאבד : אבינו מת במדבר וגו' ובנים לא היו לו למה יִגָּרַע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן (במדב' כז ג-ד). — ובהשאלה במוסריות נִגְרַע, היה פחות במעלה : אנחנו טמאים לנפש אדם למה נִגְרַע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו (במד' ט ז).

— פע', *גֵּרַע, — כמו קל : והפדה מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה (קדוש' יד:). שמגרע מדמיו לפי שנים שעברו (ערוך, ערך זה). וכשהיה מגרע חצי אמה מכל כותל וכו' נמצא התא התחתונה חמש על חמש (תוספ' יומ' נב.).

— הפע' *הִגְרִיעַ, — כמו גָּרַע בקל : כי זה הפתרון טוב מהוסיף ומהחסיר ולו לא יכלנו להוציא לו מוצא אזי

[1]) בארמ' גרסא : דלא הוה פסק פומיה מגירסא (שבת ל:). גירסא דינקותא (שם כא:).

[2]) רק בעברית. וי"א שהוא כמו בארמ' וסור' גרע במשמ' גזז, אבל זה דחוק.

הוספנו ו ה ג ר ע נ ו (תבוכ' תלמ' מנח' על דוכב. חלוף). באמרו תנור וכירים יתץ וכו' הוסיף בכירים ויו ולא ה ג ר י ע ה ולא החסיר המלה משתי קצותיה (שם).
— נתפ'. ינתגרע,— נפחת ונתקלקל: שאתה חייב לערלים לאלפים ולרבבות ו נ ת ג ר ע בזה הימנותך (בו"ת חכם צבי קמז). ושמעון ממאן לחלוק באומרו ש י ת ג ר ע הבית בחלקו ויפחתו דמיו (בו"ת תרומ' הדשן רלו).

ב. גרע[1], פ"י, עת' תגרע, יגרע, — גרע שיחה, דבר הרבה דברים בלי ישוב הדעת, בקלות, בקושי והצפה: הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם אף אתה תפר יראה ותגרע[2] שיחה לפני אל כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים ירשיעך פיך ולא אני ושפתיך יענו בך (איוב יה ג-ו).

ג. גרע[3], פ"ע, עת' יגרע, — גרע מים וכדומה, שתה ובלע בבת אחת, verschlucken ; avaler ; to swallow, ובהשאלה ביחס לחכמה ודעת, גרע החכמה, בלע אותה בתאבון: הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת הבסוד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (איוב יה ז-ט).
— פע'. גרע, עת' יגרע, — עשה שיבלע, השקהו. — — ואמר אליהוא בשבחו אלהים בגבורת הגשמים: הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר כי יגרע[4] נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כו-כח).

ד. גרע[1], פ"י, — גרע השערות, חתך, מרט אותן: וגם אני אגרע[2] ולא תחוס עיני (יחזק' ה יא). — ואמר המליץ: טוב העולם מביתך יגרע, והרמה את זקנך ת ג ר ע (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר לד:). — ופעול גרוע, זקן גרוע, שמרטו אותו: כי כל ראש קרחה וכל זקן גרעה[3] (ירמ' מח לז). — ובהשאלה יל ש ד ה שאכל הבהמה העשבים ועשאו קרחה: ואם תרצה ראות דמיון זקנו ראה עמק אשר ג ר ע ו כשבים (ריב"ג, השרשים, פלג).

ה. *גרע[4], פ"ע, — גרעה הגפן, התחילה לעשות גרגרי ענבים: החרובים משישרשו והגפנים מ ש י ג ר ע ו והזיתים משיניצו (ברכ' לו:).
— הפע', *הגריע, — כמו קל: החרובין משישלשלו והגפנים מ ש י ג ר י ע ו והזיתים משיניצו (שבי' ד י).

ו. *גרע[5], פ"י, — הוריד ממרומים והביא אליו: מי ימריא למרום יסק שמים, י ג ר ע אלינו שמש בצהרים (יל"ג, אדו"מ).
— פע', יגרע, — שלח למטה והפיץ את האור וכדומה: ופה יהל השמש בגבורתו יורה חצי נצוציו אף י ג ר ע נטפי אור ויחם לכל בשר (שבי"ע ג, אסטרחן וקאזאן).

*גרע[6], ש"ז, — ספר, מקיז דם, שעוסק גם ברפוא פצעים, מפים מורסות ומקיז דם, ובכלל רופא פשוט

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) מנחם וריב"ג לא הזכירו מלה זו. ורוב שאר המפרשים הקדמ' וגם החדשים פרשוה כמו א.גרע, במשמ' המעטה והפחתה, ואמרו, שאליפז הוכיח את איוב שהוא ממעט בדברים או בתפלה לפני האל. וכך גם גזנ' וגם בוהל. אעפ"י שאין כל טעם במליצה זו. אבל הכונה האמתית של דברי אליפז כבר הרגיש רש"י בחושו. ופרש תגרע זה במשמ' ר ב ו י, ופרוש זה מוכרח מהענין וממה שכתוב לפני זה ולאחריו ומכל מהלך המחשבות של אליפז. אלא שיש לחשב עוד שהכונה בהפעל גרע כשהוא מתחבר עם שיחה ודבר הוא רבוי מלים בלי ישוב הדעת, בחצפה, דומה לזה בערב' הפעל מ ג ע a), שהוא הצרוף של גרע, מ במקום ד, ושמשמש במשמעה זו של רבוי מלים בלי דעת. והפעל ג'רע b) בעצמו משמש בערב' בלשון ההמונית במשמ' אמץ לבו.

[3]) בערב' ג'רע c). — [4]) אמר ריב"ג: עניני המניעה וההמנע. ע"כ. ודומה לזה רוב שאר המפרשים, גם החדשים. אבל גם כאן אין שום טעם למשמעה זו, רק המשמעה של הבלעת מים בהעבים נותן להמליצה את כל כחה. וכבר העיר על זה ר"י בן קריש, וכעין זה נראה שפרש ר' יונה בתלמוד ירוש' (שבי' ד י) שהסתיע מכתוב זה למשמ' משיזחילו מים להפעל משיגרעו, והביא ראיה: כמה דאת אמר כי י ג ר ע נטפי מים.

[1]) אין בעלי השרשים מודים במציאות שרש מיוחד במשמעה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך למערבאי, ולמדנחאי אגרע כתיב אגדע קרי, וי"ם אגדע כתיב וקרי. והנה בתחלת הפרשה נצטוה יחזקאל לקחת תער הגלבים ולהעביר על ראש ועל זקנו לסימן, ולכן קרוב הדבר כי פה הכונה לעוסת זה מריטת הזקן, כעין מדה כנגד מדה. בארמ' ותגלח שבע מהלפות ראשו ו ג ר ע ת. בסור' גרע ר"ל חתך השערות, גזז. — [3]) בישע' (טו ב) במקום גרעה בריש גדעה בדלת. ואין לברר איזו נוסחה היא העקרית. ויש גורסים גם כאן בדלת כמו בישע', ויש גורסים להפך גם שם בריש ולא בדלת.

[4]) סוברים שנגזר מן השם גרעין, עי"ש.

[5]) ע"פ פרושם של קצת המפרשים בפסוק ותגרע אליך הכמה, יגרע נטפי מים, ועי' הערה לערך ג.גרע.

[6]) מן ג.גרע, חתך שערות, גזז. בסור' ג ר ע א

a) مجع b) جرع c) جَرَع

מדרגה תחתונה, חובש, frater; Feldscher; surgeon: ממסר הגרע[1]) טמא (כליס יב ד). והכובסים והגרע והבלן והבירסקי אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול (קדוש׳ פב.). עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב ועינו צרה וכו׳ (שס). הגרע והבורסקי והבנאי אין מעמידין מהם פרנס על הצבור (דא״ז י). השריטות ששורט הגרע בצוארו של אדם ומוצץ הדם (ר״ח ע״ז כט). עוצם כחך בהבל יגרע, ודמך ישפך במסמר הגרע, טוב העולם מביתך יגרע (עור׳ הַבְלִי, תוכח׳ מוסר לד:).

***גֵּרָעוֹן**, ש״ז, — מה שגורעים ומנכים מהחשבון, ובכלל המעטה: Abzug; décompte; déduction,— עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגירעון כסף (קדוש׳ א ב). בורח ויוצא בגרעון כסף אין מעניקים לו (גמ׳ שס טז:). והיה השדה בצאתו ביובל דבת גירעון אין דלאו בת גירעון לא (ערכ׳ כה:). אדרבה אותה תוספת היא גרעון (תוספ׳ יומא נב.).—ובהשאלה, יפחיתות מוסרית: בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה (ראב״ע שמות ד כ). והנה ידעתי גרעוני והכרתי חסרוני (הקד׳ שו״ת חות יאיר).

***גַּרְעִין**[2]), ש״ז, מ״ר גַּרְעִינִים, — הגוף הקשה פחות או יותר גדול שבתוך פרי העץ, וממנו כשיהיה טמון באדמה יצמח אילן חדש, כמו גלעין, Kern; noyau; kernel: גרעיני תרומה בזמן שהוא מכנסן (תרומ׳ יא ה). המוציא אוכלים כגרוגרת וכו׳ חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן (שבת ז ד). קליפי אתרוג אסורין גרעיני אתרוג מותרין (תוספתא תרומ׳ י ב). שזולפין עליהן (על הזיתים) חומץ כדי שיהו חולצין את גרעיניהן (שם ע״ז ד ח). קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינין חייבין בערלה (ברכ׳ לו:). המוציא גרעינין אם לנטיעה שתים אם לאכילה כמלא פי חזיר וכו׳ אם להסיק כדי לבשל ביצה קלה אם לחשבון שתים (שבת צ:). — ובהשאלה "למשקל קטן של כסף: נתן לנו אנחנו הח״מ ראובן בן יעקב משקל שני גרעיני כסף (מתשו׳ ר״י מיגש יג), ועי׳ כסף.

***גַּרְעִינָה**, ש״נ, — כמו גרעין: ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (יומא ח ב). היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות כל שאינו רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו (עקצ׳ ג ו). גרעינה של גפת טמאה שנמצאת בתוך כבר (תוספתא טהר׳ ד י). ונמצאת גרעינה בושט (והזהיר, ויקר׳ יד:). וכן המשל ההוה אשר בגרעינה מהאילן כי צורת הגרעינה נשקעת בה ולא תוכל אותה הגרעינה להראות הצורה הגשמית ולא הצורה הפנימית הנשקעת באותה הגרעינה אלא בעזרת הזמן (מאמ׳ מהות הנפש לאלפרבי, כ״י ברלין).

***גַּרְעֶנֶת**[1]), ש״נ, — חלי בעינים, כמו גרעינים על פני עור העפעף אשר מצד הפנימי, Trachoma.

א. גרף, ממנו גָּרַף, *גְּרִיפָה, מַגְרֵפָה.

א. גָּרַף, פ״י, — א) סחב ומשך בכח עז, למשל שבלת המים מה שמוצאת על דרכה, raffen; emporter; to sweep: נחל קישון גְּרָפָם (את חיל סיסרא) נחל קדומים נחל קישון (שופט׳ ה כא).—ואמר המשורר: אחרי אשר (השעירים) הדפוני ורדפוני, וכשחל טרופני, וכנחל

סַפָּר ומקיז דם (ב״ע: אלחגאם אלמזמן חאלק באלמוש), והתיחד בעבר׳ לספר קצת רופא שעוסק ברפוא חבורות פשוטות וכיוצא בזה. וקצת דומה לזה בערב׳ גִ׳רַאח a), רופא פצעים, מן ג׳רח b) פצע, וכמו לפנים השם barbier בצרפתית. — [1]) אמר הערוך: גורע הדם והוא הספר. וכן גזר רש״י (קדוש׳ פב.) מלה זו, ולא עוד אלא שפרש גרע פשוט אומן מקיז דם ואמר: ונקרא גרע על שם שהוא מגרע את הדם. ע״כ. אבל לבעל מלאכה זו ביחוד קבוע השם אומן, והגזרה מן גרע במשמ׳ פחת אינה טבעית בלשון חיה, כי העקר חסר מן המושג, ולמה יקרא גורע הדם גרע ולא גורע דבר אחר? ואין ספק כי עקר המשמעה הוא כדעת הערוך סַפָּר, וכן ממש בסורית, ומהפעל כל זקן גרעה.

[2]) לא נתברר מקורו. בערב׳ משמש במשמ׳ זו השם עג׳ם a) שיש בו שתי אותיות מהצרוף גרעין והאות מם במקום ריש אינו דבר זר, כי חלוף אותיות למנר רגיל. — ושאלו בגמ׳ (שבת עז:) אם גרעין או גראין, והכריעו: גרעין בעין, על סמך הכתוב ונגרע מערכך, אף שאין זה אלא מדרש מלים המוני.

[1]) מן השם גרעין, חדש דר׳ מויא (מאמ׳ תורת הבריאות).

a) جَرّاح b) جرح

a) عجم

גרפוני (ר' יהודה הלוי, מכת' לר' אהרן). גרפני קישון, אפפני פישון, ויכני בלשון (הנ"ל, לר"ד נרבוני). — ב) *קבץ יחד ביד או בכלי מה שמפוזר וסלק ממקומו. fegen ; nettoyer ; to sweep : נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו' מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (שם כ ד). גורפין מתחת רגלי בהמה בארבע עשר (פסח' ד ז). מגריפה גורף בה את הטיט מדיחה ומניחה במקומה (תוספתא ב"מ ב כב). הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים בימות החמה (שם ב"ק ב ו). — והתנור, האפר שבו : ואין גורפין (במועד) תנור וכירים אבל מכבשין (כילה ד ה). היתה גורפתו (את התנור) והכתה הקוץ ויצא ממנה דם (כלים ט יא). (א"ל ר' חייא לבתו) גרפי התנור והוציאי את האריח (אור זרוע, הלכ' יו"ט פסח). — ואמר המקונן בקינתו: לבי במכאובי כמו תנור אשר לא קטמו אותו ולא גרפו (ר"ע פרנסים, קינה על אשתו, ממזרח וממערב א).—ודבש מהכוורת : תחת שהיינו גורפים דבש הרי אנו גורפין רקבובית (ירוש' פאה ז כ:).— ואת החבית : גורפין לו (לאבל) את חביותיו (שמח' ה ב).—ופעול : מוליאר הגרוף שותין הימנו בשבת (שבת ג ד). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (תוספתא שם ג ג). משהין (תבשיל בתנור) אע"פ שאינו גרוף ואינו קטום (גמ' שם לו.).—ואמר המשורר : אבניו משביב לבי שרופות, ועפרותיו במי דמעי גרופות (ר"י הלוי, יפי קול, לד). וצדקתי חתומה, וחלוני סתומה, ונחלתי קטומה, וכירתי גרופה (שיר על מדת התקופה, שלמה מדוכנא, המגיד יו לה).—ובהשאלה, גורף מחוטמו, מנפץ : ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי וכו' התחילה גורפת מחוטמה ומשלכת (מד"ר בראש' סז). התחילה (רבקה) בוכה וגורפת מחוטמה ומשלכת על הארץ ואומרת אם לוקח יעקב אשה מבנות חת למה לי חיים (מדה"ג שכטר). — וגרוף : לתשעה חדשים נולד (יצחק) שלא יהיו אומרין גרוף מביתו של אבימלך (מד"ר בראש' נג).

— נפע', *נִגְרַף. — שגרפו אותו : אם לך פרת גיחון ולך קישון, איך בנך נגרף בגליהם היום כחיל יבין במי קישון (ר"ע פרנסים, הקד' מתק שפתים). אלו צבא יבין בעיני פגעו, מהם במי קישון אזי נגרפו (שם קינה על אשתו, ממזרח וממערב א).

ב.*גָּרַף, פ"י, — גָּרַף את הקערה, כמו ב.גָּדַף : כאדם שאמר לחבירו גרפתה את הקערה וחיסרתה גרפתה את הקערה ולא שיירתה בה כלום (הלכ' גדולות תר"ז).

*גְּרָף, ש"ז, — כלי לקבלת הגללים, הרעי : גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו ונותן לתוכו מים ומחזירו למקומו (תוספתא שבת ד יב). וכי עושין גרף של רעי לכתחילה (גמ' שם קמג.). גרף של רעי ועביט של מימי רגלים מותר להוציאן לאשפה (כילה לו:).

*גרץ, ממנו *גְּרִיץ, *גְּרִיצָה, עי"ש.

גרר, ממנו *גָּרָר, *גְּרִירָה גֵּרָה, מְגֵרָה.

א.גָּרַר[1], פ"י, עבר גְּרוֹתִי[2] וגם גָּרַרְתִּי, עת' יָגֹר וגם יְגוֹרֵר, ככי' יְגֹרֵהוּ וגם כמו שלמים, — א) משך את הדבר אחריו, לקחהו אתו ממקום למקום, ziehen ; tirer, attirer ; to drag : ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו כלה בחכה העלה יְגֹרֵהוּ בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-טו). שד רשעים יְגוֹרֵם[3] כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז). ר' יודה אומר שבט אחד גורר כל השבטים רבי שמעון אומר אין שבט אחד גורר את כל השבטים (ירוש' הור' א מו). שגררה מלכות אחריה (מד"ר ויקרא יג). — *והנמלים וההולדות דבר מאכל וכדומה : שמדבר הגמור גוררין (הנמלים) כל הלילה (מעשר' ה ז). אין חוששין שמא גררה חולדה (את הפת) מבית לבית וממקום למקום (פסח' א ב). חולדה שגררה את האירה (תוספתא כל' ב"ב א ד). — ובפרט, *העתיק ממקום למקום במשיכה וסחיבה על הארץ ולא הרימו מהקרקע, schleppen ; traîner ; to drag without lifting : לא היו קוברין (את הנפלים) אלא משליכין והיה גוררתן (נדה ז ד). ואין גוררין אותה (את המוכני שבשידה) בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (כלים יח ב). גורר אדם מיטה וכסא וספסל וקתדרא אצלו בשבת (תוספתא יו"ט ב יח). ומעשה בכובסים שהיו בירושלם שהיו גוררין את הכלים וטובלין בהן (שם מקוא' ד י). בשפחתו של מסיק אחד ברימון

---

[1] בערב' ג'ר (a) ברוב משמעות גרר בעבר'. — ועי' מָשַׁךְ, סָחַב, שָׁפַף. — [2] ר"י חיוג, דקדוק. — [3] יש

(a) جرّ

שהשליכה נפל אחד לבור וכו׳ שדרך חולדה וברדלים להיות גוררין אותו (ירוש׳ פסח׳ א, כג ג). רצה היא (החולדה) אחר הבשר ואינה רצה אחר הפת וכו׳ בשר גוררת ואוכלת פת גוררת ומנחת (שם). שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו (סנה׳ עג.). עמדו על נבוכדנצר וגררוהו מקברו והוציאוהו (תנחו׳ תזריע י). — ועתיד יִגֹּר במשמ׳ זו: לא יגור אדם את הכסא ואת המיטה וכו׳ מפני שהוא עושה חריץ (ירוש׳ כלא׳ א כז:). — ובהשאלה, *דבר אחד גורר את השני, מושך אותו אחריו, גורם שיבוא, zur Folge haben; entraîner, beget: וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (אבות ב ב). שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה (שם ד ב).—וגם כמו פ״ע, *מוטל ונוגע בארץ: דלת הגוררת מחצלת הגוררת וקנקן הגורר פותחין ונועלין בהן בשבת (תוספת׳ יו״ט ב יח).—ובמשמ׳ *נמשכת ורצה אחריו: אין אתה גורר הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה דרה אצלך (תנחו׳ תזריע יא).—ב) גרה הבהמה את הגֵּרָה, עת׳ יָגֹר [1], החזירה את המאכל הלעוס מן הקיבה אל הפה ללעוס שנית, העלתה גֵרָה, wiederkauen; ruminer, ruminate: והוא גרה לא יִגָּר (ויקר׳ יא ז). — *וכמו שלמים, את מי האף דרך הפה: הואיל ויכול לגוררן (את מי האף) ולהוציאן דרך הפה (נדה נה:).—ופעול: המוחילה שהיתה שותה ויורדת משקין ובא טמא והפסיקן העליונים טמאין מפני שהן גרורין על גבי ידיו (תוספת׳ טהר׳ ט יח).

— נִפע׳, *נִגְרַר, — שגררו אותו ושנעתק מעצמו ממקום למקום בגרירה ע״ג הקרקע: נגר הנגרר נועלים בו במקדש (ערוב׳ י יא). עגלה של קטן טמאה מדרס ונטלת בשבת ואינה נגררת אלא ע״ג כלים (כילה כ י). דכשמרכיבים כבשי התמיד על הגמלים היו נגררים בארץ (תוספ׳ יומא יו:). אם סרו כל אופני המרכבה היתה נגררת בשוה ולא היה צער כל כך ולכן לא הסיר כי אם אופן אחד באמת מפני שהאחרים רצים וזה נגרר (פענח רזא, בשלח).—ובכלל, נמשך בכח, מי האף דרך הפה וכדומה: מי האף אמר רב בנגררין דרך הפה (נדה נה:). — *ובהשאלה: לפי שרוב הדינים נגררין אחר הסברה (מלמד התלמי׳, משפטים). אחינו היקרים, עד מתי אתם נגררים, אחרי דובר השקרים (יל״ג, נעוה לב).

סוברים שזה עתיד מנע״ו. — [1]) כמו יָשֹׁם, יִקֹּד, יֵשַׁח, ואולי בפעולת של הפ״נ.

— פע׳, *גֵּרַר, גֵּירַר, — כמו קל בנחץ הפעולה: גירר (חוקיהו) עצמות אביו על מטה של חבלים (פסח׳ ד ט). שנפלה עליו (על הגט) מפולת או שגררתו חיה או שנטלוהו ליסטין (תוספת׳ גיט׳ ב יב). היה מגרר (הכים שגנב) ויוצא (כ״ב פו.). נקבום (את הכותיים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותם על הקוצים ועל הברקנים (מגי׳ תעני׳ ט).

— הפע׳, *הֶגְרִיר, — הִגְרִיר גֵּרָה, כמו בקל: אבל והגריר גרה וכו׳ ולא הגרירה (הלכ׳ טרפ׳ לאלדד הדני, ג כב).

— התפ׳, *הִתְגָּרֵר, — כמו נגרר, מִתְגָּרֵר על הארץ, לבקש ולהתחנן לפני אדם: היו ישראל מתחננים ומתפללין לפני אביהם שבשמים כבן שהוא מתחנן לפני אביו וכתלמיד שמתגרר[1] לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגררים[1] לפני אביהן שבשמים ואומרים לפניו רבש״ע חטאנו לפניך שנתרעמנו על הים (מכי׳ בשלח ד א, ילקוט שמות רמז רנו).

— הפע׳, *הֻגְרַר, — כמו נִגְרַר: או כהרשת בתולה במהר וקדושים, ארץ פתרוס הֻגְרְרָה בין קדשים (זולת שבת הגדול, אז כהרבת).

ב. *גָּרַר, פ״י, מקור לָגוֹר וגם לִגְרוֹר, — כמו גָּרַד: וזכוכית כדי לגרור[2] בו ראש הכרכר (שבת ח ו). נוטל אדם קורנס וכו׳ ומגירה לגור בה את הגבינה (שם יז ב). דם שעל הככר גורר את מקומו ואוכל את השאר (תוספת׳ תרומ׳ ז יא). הצר בכלי צורה כל שהוא וכו׳ עד שיגרור את כולו (שבת קג:). אין גוררין במגררת בשבת רשב״ג אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורר כדרכו (שם קמו:). שמנונית שעל גבי הסכין גוררו (כילה טו.). חולקו (את התנור) לשלשה וגורר את הטפילה (חול׳ קכד.). מנורה הואיל ויכול לגוררה ולהעמידה על חמש ליטרין (שבוע׳ מג.). — והכתב מהגיר: הטועה את השיטה וכו׳ גורר אחת וכותב שתים

[1]) כך הגרסה בילקוט. ובמכי׳ במקום הרשום בפנים, מתגדר מתגדרים, בדלת ע׳ פעל, ופרש בעל מאיר עין וז״ל: ופי׳ מתגדר נ״ל כלו׳ מקטין עצמו ועושה גדר בפ״ע. ע״כ. אך מי שעושה גדר בפ״ע אינו מקטין א״ע כלל. וכבר העירותי על דחק פרוש זה בהערה לערך ג.גדר. ולכן נראה כי נוסח׳ הילקוט היא היותר נכונה, ועכ״פ לפי גרסה זו משמש התפעל מן גרר במשמ׳ זו.

[2]) כאן וכמו״כ ברוב המקומות שאחרי זה יש גרסות בדלת בסוף במקום ריש.

(סופר׳ ה ח). הכותב את השם וכו׳ ג ו ר ר ו וגונזה (שם יב-יג).

— פִּע׳, *גֵּרֵר. מְגָרֵר, — כמו גֵּרֵד: אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש או מ ג ר ר ן כדי שלא יטנפו כליו (תוספתא שבת יז יט). שהוא עתיד לשוף ו ל ג ר ר ולכרכב (שם כל׳ ב״מ ב י). ה מ ג ר ר ראשי כלונסות בשבת חייב משום מחתך (שבת עה:). טיט שעל גבי מנעלו מ ג ר ר ו בגב סכין ושעל בגדו מ ג ר ר ו בציפורן (שם קמא.). מ ג ר ר י ן מנעל חדש אבל לא ישן (שם). גורר (שטה) אחת וכותב שתים או שתים וכותב שלש ובלבד שלא י ג ר ר שלש (סופר׳ ה ח). לשבץ או ל ג ר ר (רמב״ם כלים ח ב).

— פֻּע׳, גֹּרַר, — עשוי בִּמְגֵרָה: אבנים יקרות כמדות גזית מְגֹרָרוֹת במגרה מבית ומחוץ (מ״א ז ט), ועי׳ מְגֵרָה.

— נִפְע׳, *נִגְרַר, — כמו נִגְרַד: מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגירה הרי אלו של בעה״ב והיוצא מתחת מקדח ומתחת רהיטני ו ה נ ג ר ר במגירה הרי אלו שלו (ב״ק קיט:).

— הִתְפ׳, *הִתְגָּרֵר, — כמו הִתְגָּרֵד: סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין ולא מ ת ג ר ר י ן (שבת כב ו). אין מ ת ג ר ר י ן במגוררת ביו״ט ואין צריך לומר בשבת (תוספתא שם יז יט).

***גְּרָר**, ש״ז, — כמו א.גֶּרֶד, מקום הגרוד בכתב: אין תולין את השם ואין כותבין האזכרות על מקום ה ג ר ר (סופר׳ ה ד). ואל יפסיל שטר זה ג ר ר או מחק טשטוש או טיוט (שו״ת חכם צבי ד).

***גְּרָרָא**, עי׳ *גְּרָרָה.

א.*גְּרָרָה[1], ש״נ, סמי׳ גְּרָרַת, — אַגַּב גְּרָרָה, אגב ג ר ר ת הדברים, מה ש נ ג ר ר אחרי הדברים, לא בכונה לכתחלה אלא במקרה והזדמנות מה שנאמר קודם, gelegentlich ; ocasionellement; ·onally: ולא שיודיעהו אגב ג ר ר ת הדברים (ר״י אלברגלי, ש״א ו). — ובצורה ארמ׳ ג ר ר א: וביאור ענינים אחרים עוד שבאו לידי ונתבררו וע״ז אגב ג ר ר א (יסו״ע לר״י ישראלי מח.). ואגב ג ר ר א נאמר בטעם שכתוב שם מי שמך (פענח רזא, ויל״א).

ב.*גְּרָרָה, ש״נ, מ״ר גְּרָרוֹת, — עֲגָלָה בלי אופנים נגררת ומחלקת על השלג, משתמשים במלה זו בקצת בתים מדברים עברית ב א״י וכבר השתמשו בהם בהעתונים.

גרש[1], ממנו גֶּרֶשׂ, *גֵּרוּשׁ, *גֵּרוּשִׁים, *גְּרִישָׁה, מִגְרָשׁ, וי״א גם גְּרַשׁ.

גֶּרֶשׁ[2], ש״ז, — צמח האדמה בפרט מה שאינו עשב, מה שעומד על שוק פחות או יותר קשה, Pflanze; plante: וליוסף אמר מברכת יי׳ ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת וממגד תבואת שמש וממגד גֶּרֶשׁ[3] ירחים (דבר׳ לג יג-יד).

גֵּרַשׁ[4], פ״י, עת׳ אֲגָרֵשׁ, עם ו המהפך וַיְגָרֶשׁ, — גרש את פלוני, הוציאהו מהבית, מהארץ, הרחיקהו מלפניו בכח, בכעס, בזלזול, verjagen, vertreiben ; chasser, expulser ; drive avay, expel: הנני גֹרֵשׁ מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי (שמות לד יא). — ופעול, אשה גְּרוּשָׁה מאישה, שהאיש גרש אותה, בטל את נשואיו אתה: ואשה גְּרוּשָׁה מאישה לא יקחו (ויקר׳ כא ז), ועי׳ ערך גֵּרוּשׁ. — ובהשאלה, בדברים לא בע״ח, המים גרשו רפש וטיט, וכיוצא בזה: כי השקט לא יוכל (הים) וַיִּגְרְשׁוּ מימיו רפש וטיט (ישע׳ נז כ). — ואמר המשורר: תשבח למשביח שאון ים בעת ש י ג ר ש ו מימיו רפשים

---

[1]) מן גרר, בארמ׳ גררא: אגב ג ר ר א נסבה (ב״מ ד:). ועי׳ הערה לב.*גְּרָמָה.

[1]) בארמ׳ גרש ושגר, בערב׳ שגר a), שרח b), ועי׳ הערה לערך גֶּרֶשׁ.

[2]) בערב׳ שַׁגַ׳ר c), פרשו המלונים הערבים: אלשג׳ר מן אלנבאת מא קאם עלי שאק (לסאן אלערב). ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) תרגם רסע״ג: ומלאד׳ אלחבוב אלקמריה, ר״ל ממגד ה ג ר ע י נ י ם הירחיים. ומנחם אמר: תבואת שמש יורה על גרש ירחים, ולא באר יותר. ריב״ג אמר יותר בפרט: וקרוב מענין הזה (מענין גרוש) וממגד גרש ירחים פרות התרדף הירחים ר״ל הפרות ההווים בכל פרק מפרקי השנה על התרדפם ובואם זה אחר זה. ע״כ. אבל רש״י בחוש הלשון שלו כבר אמר וז״ל: גרש ירחים, יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואים ודלועים. ע״כ. והנה בפרוש ירחים מן ירח מסיע לו ריב״ג, ולהמלה גרש יש לדמות המלה הערבית שג׳ר שמשמעתה העקרית היא כל צמח שעומד על רגל, על שוק, להבדיל מן העשבים וכיוצא בזה, ואולי האמינו אז כי אלה הצמחים מתבשלים בפרט בכח הירח.

[4]) בארמ׳ גרש רק במשמ׳ גרושים בין איש ואשתו. בערב׳ שַׁגַ׳ר c) הרחיק מן, ובפרט שרח b)

---

a) شجر b) شرح c) شجر

(ר"י הלוי, התרדף).

— נִפְע', נִגְרַשׁ, — שגרשו אותו: ואני אמרתי נִגְרַשְׁתִּי מנגד עיניך (יונה ב ה). — ובהשאלה: כי מכת הלבנה נ ג ר ש י ם ונדלאים הצמחים והזרעים שנגמרו (תכמוני לר"ש דונולו ד). — ומי הים בשעת סערה: הים כשהוא סוער כל מימיו נ ג ר ש י ם ונרעשים ואין נכרתים ולא נפרשים (הגיון הנפש לבר חייא ב).

— הִפְע', יְהִגְרִישׁ, — כמו גֵּרֵשׁ, ובהשאלה: טלול הקריש, טיעתו השריש, טמונים לְהַגְרִישׁ, טרוד ולהפריש (יוצר שבת בראש', אל נשא).

— פִּעֵ', גֵּרֵשׁ, — א) כמו קל בחזוק הפעולה: הן גֵּרַשְׁתָּ אתי היום מעל פני האדמה (בראש' ד יד). וַיְגָרֶשׁ (אלהים) את האדם (מגן עדן) (שם ג כד). וַיְגָרֶשׁ אתם מאת פני פרעה (שמות י יא). וַיְגָרֶשׁ זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם (שופט' ט מא). ויגדלו בני האשה וַיְגָרְשׁוּ את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו (שם יא ב). נשי עמי תְּגָרְשׁוּן מבית תענגיה (מיכה ב ט). ותאמר (שרה) לאברהם גָּרֵשׁ האמה הזאת ואת בנה כי לא ירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בראש' כא י). גָּרֵשׁ לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י). — ובכנ': ארורים הם לפני יי' כי גֵרְשׁוּנִי היום מהסתפח בנחלת יי' (ש"א כו יט). כי שם שנאתים על רע מעלליהם מביתי אֲגָרְשֵׁם (הוש' ט טו). הלא אתם שנאתם אותי וַתְּגָרְשׁוּנִי מבית אבי (שופט' יא ז). לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך וַיְגָרְשֵׁהוּ וילך (תהל' לד א). ותבאנה (בנות רעואל) ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן ויבאו הרעים וַיְגָרְשׁוּם [1] (שמות ב יו-יז). — ועַם מארצו: גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אתכם מזה (שמות יא א). וְגֵרַשְׁתִּי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי (שם לג ב). וגם אמרתי לא אֲגָרֵשׁ אותם מפניכם והיו לכם לצדים (שופט' ב ג). וַיְגָרֶשׁ מפניך אויב (דבר' לג כז). תְּגָרֵשׁ גוים ותטעה (תהל' פ ט). אולי אוכל להלחם בו (בישראל) וַאֲגָרְשֶׁנּוּ (במד' כב יא). כי אתן בידכם את ישבי הארץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מפניך (שמות כג לא). לא אֲגָרְשֶׁנּוּ [2] (את עם הארץ) מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה מעט מעט אֲגָרְשֶׁנּוּ [2] מפניך (שם כט-ל). כי ביד חזקה ישלחם (פרעה את ישראל) וביד חזקה יְגָרְשֵׁם מארצו (שם ו א). — ואת הארץ, לאמר גרש את עמה ממנה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יְגָרְשׁוּהָ ועקרון תעקר (צפני' ב ד). — וגרם ע"י מחלה שיברח מן הארץ: ושלחתי את הצרעה לפניך וְגֵרְשָׁה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כג כח). ואשלח לפניכם את הצרעה וַתְּגָרֶשׁ אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך (יהוש' כד יב). — וסלק אותו ממשרתו, מכהונתו: וַיְגָרֶשׁ שלמה את אביתר מהיות כהן ליי' (מ"א ב כז).

— ב) *גֵּרֵשׁ הבעל את אשתו, בטל את נשואיו אתה על ידי מעשה חקי, נתן לה גט כריתות, **sich (von der Gattin) scheiden; divorcer; to divorce**: ה מ ג ר ש את אשתו ולנה עמו בפונדקי (גיט' ח ט). כתב ל ג ר ש את אשתו ונמלך (שם ח). האומר כתבו גט ותנו לאשתי ג ר ש ו ה כתבו אגרת ותנו לה (שם ו ה). אשתו יוצאה וראשה פרוע וכו' וטוה בשוק ורוחצת עם בני אדם זו מצוה ל ג ר ש ה (תוספתא סוטה ה ט). בעל שאמר ג ר ש ת י את אשתי נאמן (ב"ב קלד:). (אמרה האשה) ג י ר ש נ י בעלי מתפרנסת והולכת עד כדי כתובתה (כתוב' קז:). שאמר לאשתו קונם אם איני מגרשיך ו ג י ר ש ה (גיט' מו.). באומרת לבעלה ג י ר ש ת נ י (יבמ' קטז.).

— פֻּעַ', גֹּרַשׁ, — א) שגרשוהו מהבית, מהארץ: כי גֹרְשׁוּ (בני ישראל) ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם (שמות יב לט). מן גו יְגֹרָשׁוּ יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה). — ב) *גֹּרְשָׁה האשה מבעלה, שגרש אותה ונפרדה ממנו לגמרה בדרך חקי, אשה מְגֹרֶשֶׁת: הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצרה הרי זו מ ג ו ר ש ת (גיט' ח א). היתה עומדת בר"ה וזורקו לה קרוב לה מ ג ו ר ש ת קרוב לו אינה מ ג ו ר ש ת (שם ב).

— נִתְפ' *נִתְגָּרֵשׁ, נִתְגָּרְשָׁה, -- כמו פֻּעַל, נתגרשה האשה: נ ת ג ר ש ה האשה נשתחרר העבד (ב"ק ח ד). בו מן ש נ ת ג ר ש ה מן הנשואין ומודים ב נ ת ג ר ש ה מן האירוסין (גיט' ח ט). מה ראתה אמן של אלו ל ה ת ג ר ש (נדל' ט ט). דברתורה שוטה מ ת ג ר ש ת (יבמ' קיג:). — ובמשמ' *יצא ברצונו הטוב לחוץ, להשדה: היינו מ ת ג ר ש י ם השדה עם האלהי כמוהר"ר שלמה אלקביץ הלוי נר"ו לעסוק בפסוקי התורה (פעמון ורמון, הקד' המגיה). — ובהשאלה, הפֵּרות מן הארץ: הפירות מ ת ג ר ש ו ת מן הארץ (חזקוני, ברכה לג יד).

שהוא כמו שלח בעבר', משמש במשמע' גרש אדם מעל פניו, ובפרט במשמ' גרושים בין איש ואשתו. — [1]) ברוב ספרים כ"י ונדפ' ריש בשוא לבד. — [2]) קריאת בן נפתלי אֲגָרְשֶׁנּוּ, בחטף פתח.

—*גרוּשׁ, בה"פ מן גֵּרֵשׁ: גֵּרוּשׁ ספרד, גֵּרוּשׁ צרפת, וכיוצא בזה: אלהים הן גרשת אותי ג ר ו ש אחר ג ר ו ש ואמורתי וזעף ה' אשא (ש' בן וירגה, תחנה בסוף ספר שבט יהודה). אחר זה כחמשים שנה היה שם ג ר ו ש כולל מר וקשה מאד כי היהודים מ ה ג ר ו ש י ם שעברו שבו ע"י ממון וכו' כי אמר המלך שכבר קמו העם על היהודים ו ג ר ו ש שלהם הוא תקנתם וטובתם (שם כג). ובפרט במה שראינו לשעבר כמה ג ר ו ש י ם סבבו העם עלינו (שם כד). וכשהגיעו אנשי ה ג ר ו ש למלכות פים נמצאו בו מאות נשים קצתן עגונות וקצתן זקוקות ליבם (שם).

ב. **גֶּרֶשׁ**, גְּרִישׁ, גֵּרְשַׁיִם, — אחת הנגינות, וצורתה ״ ונקרא גם ט ר ס, עי' זה: ששה ר"פ בטעם ג ר י ש (מסורה, בראש' יא ג). והיתה ג בטעם אזלא ו ג ר י ש בנביאים (מסורה, ישע' כח ד). והיתה ב ג ר ש י ם (מסורה, ש"א יג כא). טרס הוא ג ר ש וישמשהו עד ה' משרתים וכו' וכן ל ג ר ש י ם וכו' ואם יש לטרס הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא ג ר ש במקל אחד וכו' אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא ג ר ש י ם בשתי מקלות (יעק' בן חיים, בסוף המסורה המערכית).

גְּרֻשָּׁה[1], ש"נ, מ"ר גְּרֻשּׁוֹת, בכנ' גְּרֻשֹׁתֵיכֶם[2], — ע"ל, לחץ ודחק מוסרי, Willkürherrschaft; tyrannie tyranny: כה אמר אדני יי' רב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גְּרֻשֹׁתֵיכֶם מעל עמי (יחזק' מה ט).

גֶּרֶשׂ[3], ש"ז, כנוי גִּרְשָׂהּ, — חטים או שעורים גרוסים, Grütze; gruau; groats: אביב קלוי באש גֶּרֶשׂ כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר' ב יד). והקטיר הכהן את אזכרתה מִגִּרְשָׂהּ ומשמנה על כל לבנתה (שם יו). מנחת עומר אעפ"י שבאה מן השעורין היא היתה באה ג ר ש וזו (של הסוטה) באה קמח (סוטה ב א). אלו נאמר אביב קלוי ג ר ש הדבר שקול

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) תרגום: תקלתכון. ריב"ג: רעותיכם ה מ ת ר ד פ ו ת לבוא עליהם בכל ירח וירח ובכל פרק ופרק. ע"כ. ורש"י פרש מה שאתם מ ג ר ש י ם את עמי. והנה כל זה אינו מחור, ומכל מקום עלינו ליחס למלה זו משמעה לפי הענין.

[3]) בערב' גַ'רִישׁ a). בסור' גריסה.

a) جَرِيش

אפשר יקלנו ג ר ש כשהוא אומר אביב קלוי באש וכו' הפסיק הענין (ספרא נדבה קנא). ג ר ש ושמן מעכבין ואין דבר אחר מעכב (מנח' יט:).

*גַּשׁ, גְּשִׁים, עי' נ ג ש.

***גִּשְׁגֵּשׁ**, פ"ע, — השמיע קול, הגיל בהפעמון וכדומה, ובהשאלה בדברים רוחניים, רוח הקדש באדם וכדומה: כיון שהתחיל רוח הקדש ל ג ש ג ש בשמשון בשלשה מקומות התחיל (מד"ר ויקר' ח).

***גִּשָּׁה**, ש"נ, — בה"פ מן נ ג ש: מי שאינו מחוסר אלא ג י ש ה יצא זה שמחוסר לבישה ו ג י ש ה (יומא לב:). כתיב בגשתם ולא כתיב בבואם וכו' על כל ג י ש ה ו ג י ש ה כתב רחמנא (זבח' יט:). — ומ"ר גִּשּׁוֹת: דגלי רבוע מחנם, גִּישׁוֹת ערך יחנונם, גמול חסד הנם (כליח' מנח' יוה"כ, לך ה' הצדקה).

***גָּשׁוּם**, ת"ז, לנק' גְּשׁוּמָה, — יום גשום, שנה גשומה, של גשמים, שירדו גשמים ביום זה או בשנה זו: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו ג ש ו מ ה ושחונה (תעני' כד:). אם שחונה תהא ג ש ו מ ה וטלולה (שם). שאומר שנה זו ג ש ו מ ה והיא ג ש ו מ ה שנה זו שחונה והיא שחונה שהכל לפי השעה המתחלת בכניסת השמש למזל (ר"נ על הרי"ף. שבת לב:).

∞**גָּשׁוּר**[1]), בת"ז, לנק' גְּשׁוּרָה, מ"ר גשורים, גְּשׁוּרוֹת, — אדם שמוצא ע ז בלבו לעשות מעשים שקשה לעשותם, שיש בהם סכנה וכדומה ואינו נרתע לאחור, kühn; hardi, audacieux; bold: נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

∞**גְּשׁוּרָה**[2]), ש"נ, — טבע ומדת אדם גָּשׁוּר, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

***גִּשּׁוּשׁ**[3]), ש"ז, מ"ר גִּשּׁוּשִׁים, — מוט ארוך שמגששים בו במים לפני הספינה לדעת את עמק המים שם: ג ש ו ש [4]) של ספינה (שבת קכה:).

[1]) משק' גִּבּוֹר. בערב' גַ'אשִׁר a), ועי' הערה לשרש גשר.

[2]) משקל גְּבוּרָה. בערב' ג'שַׁארַה b).

[3]) מן ג ש ש, עי"ש. — [4]) פרש הערוך: עץ ארוך שמגששים בו המים לפני הספינה. ע"כ. וכן רש"י: עץ ארוך שמגששים בו המים לפני הספינה לידע שהוא בעומקו שתוכל ספינה להלך בהן. ע"כ. ותרגם הר"ח בלשון ישמעאל עירים ספינות.

a) جَاشِر b) جَشَارَة

*גְּשִׁישׁ[1], ש"ז, מ"ר גְּשִׁישִׁים. — א) כעין כן ורגלים לו ישימוהו תחת רגלי המטה: ישבו על הנסר על הספסל על הגשיש[2] של מטה ועל האכלונס (זב' ג א). שאם ישב על גבי גשיש של מטה וארבע טליות שתחת ארבע רגליו של גשיש טמאות (תוספתא שם ד ד). לבלוכי צואה שבכסא וכו' על מטת בעל הבית ר' עקיבא אומר על הגשיש החצון חוצץ ועל הפנימי אינו חוצץ (שם מקוא' ו יז). והגשישין של קיטליאקי אף על פי שמופקדין ומונחין בארבע זויות הבית טמאין (שם כלים ב"מ ח ג). הגשיש החיצון של זהב הפנימי של כסף (מד"ר אסתר א ו). — ב) לוחות של עץ ארוכים דקים שמשתמש בהם הרופא להניחם סביב יד או רגל שנשברו כדי לחבשן יפה, כדי שיתאחד שבר העצם, Schienen; clisses; splints: והא גדשעל גבי המכה והגשישין[3] שעל גבי השבר (תוספתא מקוא' ו ח).

גשם[4], ממנו גֶּשֶׁם, *גָּשׁוּם, הִגְשִׁים.

א. גֶּשֶׁם, ש"ז, מ"ר גְּשָׁמִים, סמי' גִּשְׁמֵי, ככי' גִּשְׁמֵיכֶם, — כמו מטר, המים שנתכים מהעננים שבמרומי האויר, Regen; pluie; rain: ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גֶשֶׁם בארץ (מ"א יז ז). והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גֶשֶׁם גדול (שם יח מה). ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם בעבור האדמה חתה כי לא היה גֶשֶׁם בארץ (ירמ' יד ג-ד). רוח צפון תחולל גָשֶׁם (משלי כה כג). אם ימלאו העבים גֶשֶׁם על הארץ יריקו (קהל' יא ג). — ועם ה הידיעה: ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבת השמים נפתחו ויהי הַגֶּשֶׁם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (בראש' ז יא-יב). וגם אנכי מנעתי מכם את הַגֶּשֶׁם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ז). כי כאשר ירד הַגֶּשֶׁם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישע' נה י). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הַגֶּשֶׁם (יחזק' א כח). כי הנה הסתו עבר הַגֶּשֶׁם חלף הלך לו (שה"ש ב יא). משיב הרוח ומוריד הגשם (תענ' א א). נשיאים ורוח וְגֶשֶׁם אין (משלי כה יד). כשחר נכון מצאו ויבוא כַגֶּשֶׁם לנו כמלקוש יורה ארץ (הוש' ו ג). — ומ"ר: אבל העם רב והעת גְּשָׁמִים ואין כח לעמוד בחוץ (עזרא י יג). וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים על הדבר ומֵהַגְּשָׁמִים (שם ט). — וסמי': והורדתי הגשם בעתו גִּשְׁמֵי ברכה יהיו (יחזק' לד כו). — וככי': ונתתי גִּשְׁמֵיכֶם בעתם ונתנה הארץ יבולה (ויקר' כו ד). נתן גִּשְׁמֵיהֶם ברד אש להבות בארצם (תהל' קה לב). הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג (תענ' א א). על כל צרה שלא תבוא על הציבור מתריעין חוץ מרוב גשמים מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו' התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן (שם ג ח). יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה הם (גמ' שם ג:). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע (שם ז:). מיום שחרב ביהמ"ק אין הגשמים יורדין מאוצר טוב וכו' בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרויין על אדמתם גשמים יורדין מאוצר טוב בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם אין גשמים יורדין מאוצר טוב (ב"ב כה:). — *ימות הגשמים, הזמן בארץ ישראל משיתחילו

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) אמר רה"ג ז"ל: א"ד קשיש וטועין בכך פירוש כל מטה שאינה של טרסיים יש לה גשיש ומהו גשיש פירוש כל מטה שהיא של פרקים ומתפרקת זו מזו יש לה כמין עצים ארוכים שהם מדבקים אותה ונגששת זו עם זו ושם אותן העצים המדבקים ומגששין אותה גשישין ומנין שכן הוא דאמרינן לענין מי שנשברה זרועו או שוקו ובאין הרופאים ומביאין במין דפין ולוחות ומניחין על גבי השבר ושמן גשישין וכו' וי"א שהוא בסים למטה ויש לו רגלים כדתניא (תוספתא ז' ד ד) ישב וכו' (כמו שהעתק בפנים). ע"כ. והובא לשונו ממש של רה"ג בהערוך. והנה נראה מסגנון הדברים שפרושו הראשון של רה"ג אינו פרוש מסור בידו בקבלה, כיון שהוא מסתיע מהשם גשישים של מכה, וזה דמיון רחוק ודחוק מאד. ועוד, שלהלק זה של המטה יש שם אחר, והוא ארוכות המטה. ומלבד זה, הפרוש השני הוא יותר נכון לפי הענין בתוספתא זב' ד ד, כמו שאמר רה"ג בעצמו, ולכן הסכים לפרוש זה גם הרמב"ם ואמר בהחלט: קורות המונחות על הארץ תחת לוחות המטה כדי שלא יפסדו. ע"כ. עכ"פ לא נתברר מקורו, כי גזרתו של רה"ג מן גשש במשמ' מחבר ומהדק אינו נכון כלל, כי זה דחוק מאד. — [3]) גרסת רה"ג והערוך ובנוסח' הדפוס קשקשין, ועי' הערה למעלה דברי רה"ג.

[4]) שרש עברי בלבד. Barth מדמה לזה השרש שג'ם [a] בערב' במשמ' נזילה ושפיכה.

a) شجم

הגשמים לרדת בחדש חשון ועד שיפסקו בחדש ניסן, Regenzeit; saison de pluies; rainy season: אלו הן ימות הגשמים משתרד רביעה שניה (תוספתא טהר׳ ז ח). עשה בה כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים (שם ב״מ ה ט). ועי׳ מָטָר.

ב. גֶּשֶׁם[1], ש״ז, כנ׳ גִּשְׁמָהּ, מ״ר גְּשָׁמִים, — בלשון החקירה להמדע, גוף בעל רחקים, גֶּרֶם, גֹּלֶם: למען היא (הנפש) אשר תחיה אמת אחרי כלות גִּשְׁמָהּ (רבב״ג, שה״ש זקס, ד). ודע כי כל גשם הוא מורכב על דעת אנשי שקול הדעת מעצמים רבים (ראב״ע לחות, שער האותיות). יודו אורות מאין לשון, חסד גמל אותם גשם, כי הוציאם מעפרותם ולאט גדל להם גֶשֶׁם (רמב״ע, תרשיש ג), ר״ל גוף. נפש מדברת מכרת איננה גשם ואיננה נגבלת במקום (כוזרי א פט). והשלמות אם שלמות לגשם ואם שלמות לעצם אינו גשם והנפש שלמות לגשם והגשם אם טבעי ואם מלאכותי (שם ה יב). ואם היה המחוייב המציאות גשם היה צריך אל אחר לפי שכל גשם מורכב (העקרים א יג). ועולם הגלגלי סכל אישיו קיימים באיש ובלתי נפסדים אבל הם גשם וישיגם מקרי הגשם שיש להם התמונה ותואר וממלאים מקום (שם ב לא). ואילם היה צודק בפועל הבעל גשם שלא יפעל במה שהוא בעל גשם דבר באומנות וכו׳ (רלב״ג, מלחמ׳ אלהים ג ד). ומציאות הצורות המלאכיות בגשמים המוחשים (אמונה רמה א א). כי יאמרו לא ה׳ פעל בכל המורכבים גשם נבחר מגשם הזהב (אמרי נעם לו). — ואמר המליץ: יפה גֶשֶׁם טמא נפש ידומה דביר נאה וישכנים בו בעורים (רלב״ת, בתי הנפש והלחשים). והנה גבירה לקראתינו מלאה הוד והדר, והטבע כלל בגשמה כל יופי איש לא נעדר (עמנ׳, מחברת ז). — ומ״ר. וצרכי לזמן נקל ונדמה כמו צרך נשמה לגשמים, אשר מדי יכילוה תחים ואם נלאו עזבתם צלמים (ר״י הלוי, ידענוך נדוד).

גֶּשֶׁם, ש״ז, — כמו גֶּשֶׁם: כי לא יסובב אותך גֶּשֶׁם, אף לא תדמה אל כל נשם (סלי״ת, יוס ג). למה נברא (האדם) גופו קטן וגולמו זעיר ודק ולמה לא נעשה גושם גדול וגולם עצום (ר׳ ברכיה הנקדן, הול׳ דר׳ גלנן כג).

[1]) בערב׳ גִשׂם a)

a) جسم

ככר אבד הגושם ובטל הגולם וחזר להעדרתו ואפיסתו כמו שהיה מקודם היותו (הריקנטי, כהר).

א. גָּשַׁם, — ממנו הִגְשִׁים וכו׳.

— הִפע׳, הִגְשִׁים, — הוריד גשם: היש בהבלי הגוים מַגְשִׁמִים ואם השמים יתנו רבבים (ירמ׳ יד כב). — ואמר הפיטן: שפט רעה תבא עליהם והאשימם, למו עולל והתעולל בכובד ישימם, מנת כוסם פחי מפח הַגְשִׁימֵם, השיבם שבעתים נקם ברית והשמם (סלית׳ יוס ג, אני יוס).

— פע׳, גֻּשַּׁם, — גֻשְּׁמָה הארץ, ירדו עליה גשמים: את ארץ לא מטהרה היא לא גֻשְּׁמָה[1]) ביום זעם (יחזק׳ כב כד).

— הָפע׳, *הֻגְשַׁם, *הֻגְשַׁם, — כמו גֻּשַּׁם: מיום שחרב ביהמ״ק לא הוגשמה רוח דרומית (ב״ב כה:). כיון שתראה כי רבו מי פרת עדות היא שהוגשמה ארץ המערב (ב״ת בכת סה:).

— קל, *גָּשַׁם: עדנים לעצמה, פרחים להעצימה, צמחים לְגָשְׁמָה, קרים לזרמה (הושע׳, אדם ובהמה). צאן עדרו יבקר, בעת תמיד הבוקר, גושם ועוצר, גליותינו יקצר, בזאת הפלת יוצר (שחר׳ יוה״כ, איומה). ועתה יקראו סופרי המלך העוצר וגושם (סלית׳ ער״ה, מלך אחד).

ב. גָּשַׁם, פ״ע, עת׳ יִגְשֹׁם, — האמין שהאלוה הוא גֶשֶׁם: זה תמים עם אלהיו באמונה פשוטה מבלי עמק וחריפות זה יגשום בתומו וזה יטפל בקבלה וזה בפלוסופיא (אבן כתן לה).

— נִפע׳, *נִגְשַׁם, — נהיה גשם, גוף: שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד ששב דבור וקרע את אונינו (כוזרי א פט). ובעקבותם (של ספרי הקדש) נגשמה האלהות (שם ד). כי זה מקרה פשוט וזה מקרה נגשם (פרשי ריב״ג, דמה). הנה הטפה הנ״ל וכו׳ צריכה להתלבש בלבוש דק כדי לרדת למטה ואמנם היא בעצמה אינה נגשמת ונתעבה מכמו שהיתה למעלה (מהרת״ו, עה״ח ו ה).

— הִפע׳, *הִגְשִׁים, — עשהו גשם, גוף, החליט ואמר עליו שהוא גוף: כי הדחק הביאנו להגשים הבורא יתברך ולספר אותו במדות הברואים (חו״ה, היחוד י). האזהרה מעבוד אלהים אחרים ומעשות פסל ותמונה ותבנית וכללו של דבר מהגשים

[1]) כך נקוד ברוב הספרים, ולפי הדקדוק היה צריך להיות ש דגושה ה בלי מפיק, ולכן ראו בו קצתם כנוי נקבה של שם גֶשֶׁם כמו גִשְׁמָהּ. אך אין זה מתישב על מליצת הכתוב, ואין למצא טעם לרפיון השין ודגשות ההא.

אותו (כוזרי א פט). הדוחק הביאנו להגשים הבורא וכו' כדי לשער ענין שיכנס מציאות הבורא יתברך בנפשות (מ' אלדבי, ש"א א א).

— הִפע', יְהַגְשֵׁם, הִגְשַׁם, מוּגְשָׁם, — כמו נִגְשַׁם: זוית מוגשמת אשר יקיפו ארבע זויות פשוטות נצבות (מו"נ ג טו). ואלה מאין ספק רואים העולם ההוא האלהי בעין נסתרת ורואים צורות ראויות לטבעיהם ומה שהרגילו מספרים אותם בתבניתם אשר ראום מוגשמות (כוזרי ד ג). צריך שתהיינה המלות והענינים כפי כח הבנת השומע כדי שיפול הדבר על לבו על דרך גשמותו המובן מן המלות המוגשמות בתחלה (מ' אלדבי, ש"א א א). קצת אנשים יקראו העצמים בלתי מוגשמים כולם צורות בשתוף השם (ההתחלות לאלפרבי, האסיף 6). ולכן אמר (הרמב"ם) שהמצא העולם המוגשם מלא דבר אינו נמנע אבל אפשר בחק הבורא יתברך (רלב"ג, מפעל' ה' ד ג). והכדור המוגשם היא תמונה מוגשמת מונדת משטח אי בלי זויות (יש"ר מקנדיה, מעין גנים נה ב).

— נִתפ', נִתְגַּשֵּׁם, —כמו נפעל, נעשה גשם: וכן ראה אותו (ישעיהו את האלהים) על כסא רם ונשא ויכונה בקדש הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממה שיתלה בגשמים (כוזרי ד ג). האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך וכו' מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם (רמב"ן שמות טז ו). רוח אלהים הם אבל יתגשמו וילכו בתבנית איש ויצטיירו (ר' משולם בר"ש, שירה בגנות מו"נ). כי רוח הקדש נכנס בבטנה ונתגשם שם ונולד (קשת ומגן להרשב"ץ, אוצר טוב כרלינר 1881). ירד ונתגשם לכפר על פשע וחטא אדם במיתתו (דוד נשיא, הודאת בע"ד ז). כי מתפחדים (המלאכים) להתגשם בהתלבשם באויר התחתון הזה (מסכ' חסידים, ת"ת ד). והקב"ה עשה שיתגשמו (המלאכים אצל אברהם) ויהיו נראים אנשים בחוש הראות (תולדות יצחק להרי"ן קארו, וירא).

—פע', גִּשֵּׁם, — עשהו גשם, ובהשאלה, עשה דבר רוחני גם וחמרי כמו גשם: ויזהר מאד שלא יגשם מהשבתו באהבת דבר גשמי שלא יאהב רק הדבר הרוחני המהיה והמקיים הדבר הגשמי ההוא (פלא יועץ, א"כ על לבי הירש).

גַשְׁמוּת[1], גשֶׁ=, ש"נ, — טבע של הגֶּשֶׁם: ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו (חו"ה, הבחינה ג). ואיך לא נרוממהו (את האלהים) מהגשמות ואנחנו מרוממים קצת מבריאותיו מהגשמות כנפש המדברת אשר היא האדם (כוזרי א פט). אנחנו מקימים האחדות והקדמות לאלהים יתב' וכו' ונרחיק הגשמות בכלל ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה (שם א ה). שבמקום שהיה קודם לזה הכדור ההוא כלה אחד ומדובק בגשמותו יהיה בו עתה אחרי התהוות הרקיע הבדל מורגש בין חלקיו (ר"י אברבנ', ברא', יהי רקיע). בסוד גשמות, אם הוא בדמות, לדעת זאת אין לך רשיון (ר' משולם בר"ש, שירה בגנות מו"נ). איך סוד ה' כהויא חשבו, וכמושכי לב לומדים פרשו, כי שללו גשמות ובאשר שללו, בו חייבו חיוב ובו כהשו (ר' ספד' אבן דאנאן, בשבח מו"נ). ואין לאומר שיאמר כי אנחנו אמנם נשלול ממנו הגשמות להיות חסרון לנו וכו' שאם היינו מודים בשם הגשמות על מה שיורה עליו שם הידיעה ובשם הידיעה על מה שיורה עליו שם הגשמות היה הגשמות שלמות לנו (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). י"ג עקרים שהם מציאות השם והאחדות והרחקת הגשמות ושהוא קדמון וכו' (העקרים א ג). ולפי מה שתגזרהו תורת משה הם האחדות וסלוק הגשמות ושאין לו יתברך יחס עם הזמן (שם כו). שאותם שיש להם אותם הכחות איננו להם מצד גשמותיהם כלומר מצד שהם בו גוף לבדו וכו' שיש שם בהווייתם ראשית אחרת נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות כלומר מגופות (תגמ' הנפ' א:). כי המלאכים גשמיים וכו' עם היות גשמותם יותר דק מגשמות האש (קול יהודה, כוזרי ג יא). יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה על עולמו ועלותה מירידת ורוחניותה מגשמותו ועמידתה מהליפתו (חו"ה, תכון הנפש ג). אבל הראוי לומר בהרחקת הגשמות וקיום האחדות האמתית אשר אין לה קיום אלא בהרחקת הגשמות (מו"נ א יח). וכן יסוד כל אחד מהיסודות הארבעה הוא החמר הראשון אשר לבש צורת הגשמות ונעשה גשם עצמי ולא השיגו ממקרה הגשמות אלא שהוא ממלא מקום (שם). ועל כן היה צריך שתהיינה המלות והענינים כפי כח הבנת השומע כדי שיפול הדבר על לבו על דרך גשמותו המובן מן המלות המוגשמות בתחלה (מ' אלדבי, ש"א א ה). והתבאר במופת נאמן כי הוא נמצא אחד בלי גשמות (מסס ריאטי, מקדש מעט ב). ומכלל הרחקת גשמותו

---

[1] בערב' גַ'שַׁאמַה a).

---

a) جسامة

שלא ישכון במקום (מנח' קנא' לר"י מפיסא כו). זאמר (הרמב"ם) שהוא מאמר כולל דוחה כל הספקות המורות גשמות בעצמותו יתברך כאשר האריך בספר המורה (שם מכ). כתב החכם הנ"ז (ר' ידעיה) ז"ל ומתועלותיה הראשונים ההכרחיים בתורתנו שהיא תאמת לך מציאות ה' ית' ועוד יחודו ועוד הרחקת גשמותו (שם יח). דבריהם אמתיים בצד מה רצוני בהעדר הגשמות מאתו ית' (שם כ).

א. °גַּשְׁמִי, ת"ז, — של גשם, של מטר, שיש בו גשם, מטר: ואם יהיה הקיץ צפוני מעט הגשמים ויהיה החורף דרומיי גשמיי ורבה כאב הראש (קאנון ג א כ א).

ב. °גַּשְׁמִי[1], ת"ז, — מטבע הגשם, הגוף: והעצם נחלק לשנים ממנו הרוחני וממנו גשם והרוחני כמו השכל והנפש וה גשמי כגון הגוף הארוך הרחב העמוק (רמב"ע, ערוג' הבשם, ציון כ). שידע האדם נפשו כפי הראוי וידע כחותיו הרוחניים והגשמיים (שם). המלאכות וההכמות והמדות והדעות מתושיות והאותיות הנפשיות והגשמיות (שם). הכחות הפנימיות והגשמיות (שם). וזה ג"כ בהכנות והזמנות גשמיים ומחשביים (ראב"ע, ספר העצמים). התענוגים הגשמיים רוב ההמון לא תשבע בטנם מאספתם (ידעיה בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). גם בדברים הגשמיים תשתמש מהם (מהפסוקים המורים על ההגשמה) במה שאין מדרכו שימצא בו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ד). הגשם הראשון אשר הוא המתנועע הראשון באמת הגשמיי בו עלת התנועה (מאמר במהות הנפש לאלפרבי). ועצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי הגשמי מיניו כולם או רובם נראים לחוש (אמונה רמה א א). לא תדמה לאחדות דבר אחר מכל מה שיקרא אחד מן העצמים הפשוטים כל שכן הגשמיים ולא יתאמת זה עד שנניח תחלה שיש במציאות עצמים בלתי גשמיים יקראו מלאכים (שם). אם אין שום שכר ועונש גשמי בעולם הזה ונפשיי בעולם הבא למה זה תסודר דת האלהית (העקרים א י). יש כמה מיני הלוקות אשר אי אפשר לעמוד בהם אם לא בציור גשמי שנצייר לפנינו (רס"ע ספרוט, פרד' רמונ' ז ה). שמצינו בתורה מקראות רבים כתובים בהם מלות גישמיות אצל הבורא ית' (מעלות המדות, ידיע' האל). כי כל גשמי לא יפעל כי אם בזמן בתנועה בנושא מתפעל אמנם הבורא פועל בלתי זמן ובלתי תנועה ובלתי נושא א"כ הבורא אינו גשמי (ספורנו, אור עמים ז). מי שמתחיל חקירתו וקודם הגיעו לשלמות המחקר נטה אל התאות הגשמיות (רשב"ן דוראן, מג"א, הקדמ' חלק אלוה ממעל). מי שהוא גשמי בדרכיו הרי הוא בעשיה והשינה שהיא המיתה מתגברת עליו (ראש' חכמה, הקדושה ז).

°גַּשְׁמִיּוּת[1], גַּשְׁ·, — כמו גַּשְׁמוּת: כי אין שום אדם שיערוך וידמה אליו יתב' וכו' כי לא ימצא להם שום ערך עמו לגשמיותם (דרך אמונה, אברהם ביבאגו א א). תנועות היסודות אל מקומותיהם הטבעיים בצורותיהם המתחלפות לא בגשמיותם או המריהם המשותפים (אמונה רמה א א). נתלבשו (עזא ועזאל) בכח זה האויר אשר עלינו ונתגשמו גשמיות בני אדם ממש (עמה"מ, קרית ארבע עז). להיותי עדיין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדין מבא אל הגשמיות להתהות בי (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). כי כוונת המצוה סוד שמו ית' ולולי זה אין דביקות מגשמיות הפעולה להרוחניות (הקד' של"ה).

°גַּשְׁמָנִי, גַּשְׁ·, ת"ז, מ"ר גַּשְׁמָנִיִּים, גַּשְׁמָנִיּוֹת, — כמו §גַּשְׁמִי: כל מלה גשמנית הנמצאת בשבחו של יוצר בתורתנו וכו' יש לה סבר וטעם ופלפול וביאור כראוי (מלחמ' ה' ליעקב בן ראובן, KEJ 1889, 49).

*גשר[2], ממנו *גָּשַׁר, *גִּשֵּׁר, *גֻּשַּׁר, ‏גִּשּׁוּר, גִּשּׁוּרָה.

*גֶּשֶׁר[3], ש"ז, כנ' גִּשְׁרוֹ, מ"ר גְּשָׁרִים, — בנין מעץ או מאבן בנוי מעל לנהר משפתו האחת לשפתו השניה כדי לעבור עליו מעבר הנהר מזה לעברו השני, Brücke ; pont ; bridge: גדודיות גבוהות עשרה טפחים וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה (ערוב' ה א). הקבר והגשר שיש להן בית דירה (תוספתא שם ו ד). גשרים המפולשים (ירוש' סוכ'

---

[1]) בערב' גִ'שְׁמִי a).

a) جسمي

---

[1]) קריאת הספרדים: גִּשְׁמִיּוּת, גימל חרוקה.

[2]) בערב' גשרa), במשמ' אמץ וגבורת הלב והרוח. ועי' הערה לקמן.

[3]) בערב' גִ'שֶׁר b). אולי מן מושג האמץ והגבורה ששרש גשר משמש בו בלשון ערב'.

a) جسر b) جسر

א כב ג). אמר ריש לקיש (עונותיהם של ב"א נפקדים בפרט) בשעה שעוברין על הגשר (שבת לב.). מפני הדרכים ומפני הגשרים (סנה' יא.). — ואמר המשורר: וכגשר נחשב (זה העולם) לכל יהי נושר וכל עובר ושב כגרים נמשלים (רשב"ג, בה"ש לוקח ה). — ואמר המליץ: העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והזמן גשר רעוע בנוי עליו (כתי"ע, ח א-ב). ומכבדין בכל מקום חוץ מבדרכים ובגשרים (רמב' חכמה, ד"א).

***גִּשֵּׁר**[1], פ"י, — עשה גֶשֶר: אומרים לפניו (הפרסים לפני הקב"ה ששאלם במה עסקתם) הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו (ע"ז ב:).
— הפע', *הִגְשִׁיר, לווי הֻגְשִׁיר, — כמו קל: טבועים ביון מצול בתלול הֻגְשִׁיר, נגף אבן הסר ועקוב הישיר (יוצר אחרון פסח, איום ונורא).

***גַּשָּׁר**, ש"ז, — בעל גשר, שומר הגשר: ויקחם ויעבירם את הנחל אמר ר' הונא בשם רבי אידי עשה עצמו כגשר (היה לוקח מפה ונותן שמה) (מד"ר ברא' עו).

***גֶּשֶׁר**, ש"ז, — כמו גֶּשֶׁר: לקראת הדסה השרויה על גשר[2] מי הסדיך להמשה (אלעזר, פזמ' תימ', מינסקי).

גשש[3], ממנו גִּשֵּׁשׁ, גִּשּׁוּשׁ.

גִּשֵּׁשׁ, פ"י, — נגע נגיעה קלה ומשמש כמה פעמים בידו או ברגלו, כדי לידע ולהוש את הדבר, tasten; tâter; to grope: נְגַשְׁשָׁה כעורים קיר וכאין עינים נְגַשֵּׁשָׁה (ישע' נט י). היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא (ירוש' יומא ה מב ג). כיון שמגעת הספינה במקום שהמים מעטין מתייראין שמא תשב הספינה בקרקעית הים או שמא תהיה שם סלע ותעבר עליו ותשבר ולפיכך מהלכין בני אדם ספנים מגששין ורואין המים (ר"ח שבת קא:). שמגששין בקרקע ומגלין הטמונות (הוא, ב"מ מב.).
— קל, *גָּשַׁשׁ, בינוני גּוֹשֵׁשׁ, גּוֹשֶׁשֶׁת, — גָּשְׁשָׁה הספינה בקרקע, נגעה נגיעה קלה: בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). ספינה שבאה מחוצה לארץ והיו בה פירות מן החוץ ולפנים הגוששת חייבות בהשבון (תוספתא תרומ' ב יג).
— נפע', *נִגְשַׁשׁ, — בא בנגיעה קלה: כל מטה שהיא של פרקים ומתפרקת זו מזו יש לה כמין עצים ארוכים שהם מדבקים אותה ונגששת זו עם זו (רה"ג זכ' ג א).
— התפו', *הִתְגּוֹשֵׁשׁ, — הִתְגּוֹשֵׁשׁ אתו, נפתל ונתאבק והתאמץ לגבור על חברו ולהפילו, ringen; lutter; wrestle: לב' אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך (מד"ר ברא' כב). לארכיליסטו שהיה מתגושש עם בנו של מלך (שם שה"ש ג ה). לגבור מתגושש באבן מסיד (פסיק' דר"כ, סליח'). — וגם הִתְגַּשֵּׁשׁ: נטל (הרועה) תיש גדול ומסרו לו (להזאב) אמר יהא מתגשש בזה עד שנעבור את הנהר ואח"כ אני מביאו (שם שמות כא). נתגששת עם המלאכים של מעלה (שם כח).

גַּת[1], ש"נ, מ"ר גִּתּוֹת, — א) כעין בור גדול חצוב בסלע, חפירה או כלי שדורכים שם את הענבים, Weinkelter; pressoir; wine press: באו רדו כי מלאה גַת השיקו היקבים (יואל ד יג). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בְּגַת (ישע' סג ב). וגדעון בנו חבט חטים בַּגַּת (ולא בגרן) להנים מפני מדין (שופט' ו יא). והגת שבכרם עמוקה עשרה ורחבה ארבעה (כלא' ה ג). ובור של גת שגלת וירדו גשמים ונתמלאת (תוספתא מקוא' ג א). הבוצר כרמו לשוק אם לא מצא להן שוק מחזירן לגת זיתין לשוק לא מצא להן שוק מחזירן לבד וכו' זיתים וענבים שנכנסם לרשות הגת ולרשות הבד (שם טהר' יא ז). גוזל שנפל לתוך הבור של גת (שם ט יד). גפן שהיא נטועה בגת או בנקע (ירוש' כלא' ה כט:). — ובמליצה: גַת דרך יי' לבתולת בת יהודה (איכה א טו). -- וכנ' *גִּתּוֹ: אבל אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגיתו וכו' ויין מגיתו עד כמה כל זמן שהוא תוסס (תענ' ל.). אבל בשר מליח ושתה יין מגיתו אין נעשה בן סורר ומורה (סנה' ע.). — ומ"ר גִּתּוֹת: בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גִּתּוֹת בשבת (נחמ' יג טו). שביהודה נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה ובשעת הגיתות והבדים אף על התרומה (חגי' ג ד). רחת של גרוסות טמאה של אוצרות טהורה של גתות טמאה (כלים יד ה). משפך של גיתות (תוספתא כל' ב"ב ה יג). ר"י אומר כל בית הגיתות

---

[1]) בערב' גַ'שַׁר a), בנה גשר.

[2]) וזה חורז שם עם נעור, ולכן ברור כי צריך לקרוא גֶשֶׁר ולא גֶּשֶׁר.

[3]) בערב' גַשׁ b).

a) جسر b) جسّ

---

[1]) לפי דעת קצת החוקרים מְקֻצר מן גַּנַּת, מן

תפוסה אחת כיצד גת אחת לשתי בורות שתי גיתות לבור אחת שתי גיתות לשתי בורות וכו' (שם תרומ' ג ז). — ומ"ר *גִּתִּים, ככנ' גִּתָּיו: מי שהיו גיתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן (תוספתא טהר' יא יו).—וגם כלי עשוי עץ: גת של אבן וכו' ושל עץ (ע"ז ס יא).—וזמן דריכת הענבים בגת: ובשעת הגיתות והבדים (נאמן אדם) אף על התרומה עברו הגיתות והבדים והביאו לו חבית של יין של תרומה לא יקבלנה ממנו אבל מניחה לגת הבאה [1]) וכו' נאמנין עליהן בשעת הגיתות והבדים וקודם לגיתות שבעים יום (חגי' ג ד). (השכיר לו) גת (מניחה לו) כל שעת הגת (תוספתא ב"מ ח כז).—ב) *חצר הקבר: ואיזה הוא חצר הקבר זו הגת שהמערות פתוחות לתוכו (תוספתא אהל' יה ז).—ובכלל חפירה רחבה בקרקע, לשרף שם נופות בע"ח או לערפן וכיוצא בזה: פרת חטאת ששרפה חוץ מגיתה [2]) (זבח' יד א). שרפה (את הפרה) חוץ מגתה או בשתי גתות או ששרף שתים בגת אחת (פרה ד ג). מקום גיתה [3]) (של העגלה הערופה) ותפיסתה (תוספתא סוט' ט א). — ג) *חלל במוח יגיעו שמה הרבה ורידים [4]): ואחר כך ירדו (הורידים) מהמקום אל המוח ויתפזרו משם פזור הדופקים ויחזקו אותם כלם בשפל הקרום העבה ושולחים אותם אל המקום הרחב והוא המקום הריק אשר יהפך אליו הדם ויאסף בו ואחר כך יתפזר ממנו בין שני קרומים ונקרא גת ובערבי מעצרה (קאנון א א ה ג).

*בּוֹר שבגת. — *בעט. — *בְּעִיטָה.

דּוֹרֵךְ, מי שדורך את הענבים. — *דַּף, דַּפִּים.

הֵידָד, קריאה שקוראים הדורכים בשעת הדריכה.

*זָלַף, זולף את הבור.

יין. — יֶקֶב.

*לולבים.

*מַחַץ. — *משטיח. —*משפך.

יג ז. — [1]) הערוך: פי' מניחה עם הארץ אצלו לשנה הבאה לשעת הגיתות. — [2]) הערוך: פי' גומה היא בקרקע צורת גת מתוקנת לשריפת הפרה. — [3]) כך בנוסח' הדפוס, ובתוספתא צוק"מ גיזתה, ובירוש' גיסתא. — [4]) דר' מויא: Sinus.

*גֶּפֶן.

*סַלּוֹן.

*עדשים. — ענבים. — *עָקָל, עקלים.

פּוּרָה.

תִּירוֹשׁ. — *התפוח של הענבים שתחת הקורה.

***גִּתָּה**, ש"נ, מ"ר גִּתּוֹת, — עי' ב.*גִּתִּית.

א. גִּתִּית[1]), ש"נ,—כלי מכלי הנגינה: למנצח על הַגִּתִּית מזמור לדוד (תהל' ח א).

ב.*גִּתִּית[2]), ש"נ, מ"ר גִּתִּיּוֹת, — אשה עושה מלאכה בגת: וירא יי' כי שנואה לאה אף הגתיות [3]) מאחורי הקורות [4]) סונטים בה (מד"ר בראש' פא). בגתא ואבגתא אמר ר"ש בר' ינאי אמר הקב"ה משחק אני עליהם אביא נתיות מאחורי הקורים (שם אסת', כיוס השביעי).

[1]) לא נתברר היטב מקור מלה זו. ת"י על שם העיר גת, וזהו היותר מתקבל.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בקצת נוסחאות. בערוך: אף הגיתות, ובקצת נוסחאות אף הנשים, ובספרי הדפוס אף הגוניות. והנה על אמתת הגרסה גתיות או גיתות מעיד המאמר במדרש אסתר: אביא נתיות. ואעפ"י שבמדרש אבא גוריון כתוב במקום אביא נתיות כאבגתיים, אעפי"כ נראה כי העקר הוא כמו במדרש אסתר, מפני שנראה כי בעל המדרש דרש את השם אבגתא כאלו היה מורכב משתי המלים אב = גתא, והוא אביא גתיות או גתות. והגרסה כאבגתיים שהחליטוה ג' בהרט וש' קרויס (Lehnw. 11, 2) לאמתית ובארוה במשמ' שפחה, מהמלה היונית οἰκέτις, אינה מתישבת יפה בסגנון המאמר. וככר דחה עמנו' לוֹ בהערות לקרויס השערה זו. וגם בהמלה קורות, מאחרי הקורות, יש גרסות מתחלפות. הגרסה קורות שבפנים היא זו של הערוך, ובנוסח' קורים, וכן בקצת כ"י. ויש גרסאות קורים, קורים, ועוד. ועל סמך גרסה זו פרש מ.ספיא מלה זו מלשון יונית καίρος, במשמ' נול האריגה' וככר נתחבטו המפרשים בפרוש מלת גתות או גתיות לפי. גרסה זו, ולא מצאו דבר מתקבל, ולכן מוטב שנקבל הגרסה קורות או קורים, ונפרש גתיות במשמ' הפשוטה מן גת, ר"ל אשה עובדת בגת מאחורי הקורות. וצריך לאמר, כי הנשים הגתיות היו מפורסמות בזמן ההוא שהן דברניות וצחקניות ביותר, וכך פלישר בהער' ללוי. — [4]) עי' הערה הקודמת.

שער הדלת

ד

ד האות הרביעית באותיות האלף בית העברי, ושמה דָּלֶת, עי׳ ערך ד ל ת.

אות זו מצינת אחד מחמשת הקולות דטלנת שמוצאם, מהלשון לפי דעת הקדמונים, או, לפי דעת החדשים, מבין ה ש נ י ם (Interdentale), לאמר שקצה ה ל ש ו ן נוגע בין שתי שורות השנים העליונה והתחתונה.

האות ד היא השלישית באותיות בגד כפת שהיתה להן בזמן מן הזמנים בפי העברים הברה כפולה [1], הברה יותר קשה בתחלת הברה, ויותר רכה ורפויה באמצע הברה אחרי תנועה פתוחה. וכדי לסמן שתי הברות אלו צינו ההברה הקשה בדגש בפנים, דּ, שנקראת דָּלֶת דגושה, וההברה הרפויה צינו באות ד בלי דגש בפנים, או בקו למעלה, ונקראת דָּלֶת רפויה. בזמננו מפיקים כל היהודים בכל מקום שהם את שתי הדלתים כמעט באופן אחד אם היא בתחלת הברה או באמצעה.

האות ד לא תחֻבר בלשון העברית להאותיות ז, ט, ס, ולא יבואו הצרופים דז, דט, דס.

בלשון העברית האות ד היא מהשרשיות, אך בארמית משמשת אות דְ השואית כמו שֶׁ בעברית, ובקצת מלים מארמית שנכנסו בסגנון העברי משמשת גם האות ד בראש המלה כשמושה בארמית.

במספרים משמשת ד במקום המספר א ר ב ע ה: מהו סוד שנותיו של אדם, ס׳ ששים ו׳ ששה ד׳ ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומא בובר, לך לך כג).

בין קצת אותיות השנים נבלעת אות ד, כמו שֵׁשׁ, שִׁשָּׁה, במקום שֵׁדְשׁ, שֵׁדְשָׁה.

ד מתחלפת בעברית בעצמה באות ז, ס, ותבוא במקום טית בשאר הלשונות האחיות.

---

[1]) עי׳ אדות ההברה הכפולה של בגד כפת הערה לאות ב והערה לאות ג. בהתרגומים הקדמונים ביונית ורומית הדלת הדגושה והרפויה מעתקות באופן אחד. ויש אולי להוכיח מזה כי בזמן התרגומים האלה היתה הברה אחת לשתיהן. בזמן התלמוד נראה שהגליליים היו הוברים אות ד בפרט אחרי אהוי אולי כמו אות ת, כמו שספרו: ההיא א י ת ת א דבעיא למימר לחברתה תאי דאוכליך חלבא אמרה לה ש ל ו כ ת י ת ו כ ל י ך לביא (עירו׳ נג:) א״כ ד א ו כ ל י ך-ת ו כ ל י ך. בערבית יש ד a) ויש ד׳ b) והשניה נקראת כמו ז, ומדברי רסע״ג בפרוש ס׳ יצירה שהובאו בהערה לאות ג נראה כי הדלת הרפה בעבר׳ דומה בהברתה להאות ד׳אל הערבית, כי הוא הזכיר שם רק האות ט׳ c) והאות צ׳ d) שהן מיוחדות להלשון הערבית, ואלו האות ד׳ b) הערבית לא הזכיר, משמע שזו האות ישנה גם בעבר׳. וכבר העיד רבנו נסים בפרוש יצירה בשם הקורא הטברני רבנא יצחק בן רבנא שלמה שהיה קורא את האות ד שבמלת אפדנו כעין ט׳ ואת האות ד שבמלת וַיִּדְרְכוּ בעין אות צ׳, אמר וז״ל: והיה רבנא יצחק בן רבנא שלמה ז״ל אומר כי יש בלשון העברים אצל הטבריים הטא והצאד והיה קורא ויטע אהלי אפר״ט א פ ט נ ו והיה מיסד הטא בלשונו והיא בכתב דלת והיה קורא וידרכו את לשונם והיה מיסד הצאד בלשונו והיא בכתב דלת, וכל זה למה מפני שהיה בקי בקריאת בני טבריה (רבנו נסים, פרוש יצירה קונטרס המסורת, דוקס 73). וכן ר״י ברצלוני בפרוש יצירה: ואלוה כענין אפדנו (יציר׳, ברצלוני 229). החדשים הסכימו שבזמן שהיתה הברה כפולה להאות ד היתה הברת הדלת הרפויה בהשתתפות נשימה קצת דומה להברת th באנגלית.

a) د b) ذ c) ظ d) ض

***דָּא**[1], — קול חקוי של קריאה לגמל לזרז אותו בהליכה וכדומה: הנזהה של הגמל דא דא[2] (פסח׳ קיב:).—ועי׳ קול.

דאב, ממנו דָּאַב, °דַּאַב, דְּאָבָה, °דַּאֲבָה, דִּאָבוֹן.

דָּאַב[3], פ״ע, — היה חלש ובלי כח וחש כמו קרוב להתעלף מפני צמא וכדומה, verschmachten languir; languish: כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דָּאֲבָה מלאתי (ירמ׳ לא כה). והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לְדַאֲבָה עוד (שם יב).—ובמשמ׳ יהיה נכאב ועגום, ואמר המשורר: מלכים אשר נשגבו, ואביונים יִדְאָבוּ, יחד על עפר ישכבו (רמב״ע, תוכחה).— °ודאב על: דבב דָּאַבְתִּי על נפשיך, דרוש אדרוש מבשר קדשך, דום כמו האמנתי ואנטשך (יוצר שבת א׳ חנוכה, אודך). אדאב ואתעצב בלב נכאב כאב על בן אשר יאהב וגיל אשכיח (קינ׳ לאיש כנפטר בנו, כס׳ ד״ח).—ובהשאלה, דָּאֲבָה העין מצער, מיגון ועוני: עיני דָּאֲבָה מני עני קראתיך יי׳ בכל יום (תהל׳ פח י). — °והנפש: ולמה מברכים על הבשמים במוצאי שבת מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב (רמב״ם שבת כט כט). שהנשמה העליונה מתאוה לשבת בגוף בדעתה המשכן הנכבד ההוא ובהסתלקה דואבת (תולדות יצחק להרי״ן קארו, ויקר׳).—ובמליצה להחיים, °ימי הזקנה: ימי זקנתך שהם דואבים זבים ומתמוטטים (רש״י דבר׳ לג כה).—ופעול °דָּאוּב, מי שתמיד דאב: דאוב נפש, לאין נוח ונופש (מחז׳ רומני, יוה״כ, אלהי אל תביישני).

— נִפְע׳, °נִדְאַב, — שנהיה דאֵב: בקרבי לב נכאב, נדוה ונדאב. נשארנו בלי אב, והיינו כיתומים (סליח׳ י׳ טבת, אבן הראשה). פארנו נתאב, ולבנו נִדְאַב, יען כי אין אב (סמא״ל, סליח׳ צו״ג, שחר אעירה).

[1]) בערב׳ דַאה, ד׳ה a), קול קריאה להנאקה לבוא לולדיה. — [2]) בארמ׳: אמר רב ניזהא דתורא הן הן ניזהא דאריה זה זה ניזהא דגמלא דא דא ניזהא דארבא הילני הייא (שם). ופרש״י: לחש על השור שלא ינגחנו. אבל כבר דחה רשב״ם פרוש זה ואמר: ונראה בעיני שאינו לחש אלא גערה שגוער בו בלשון הזה להבריחו מעליו או כדי שיעשה מלאכה וכן כולן וכו׳ ניזהא דארבא כדי למושכה בחבל ולהוליכה לנהר. ע״כ. והוא הפרוש האמתי, כמו בלשון ערב׳, ועי׳ ערך נזהה.

[3]) רק עברית. ודומה לו אדב, הָאֱדִיב, עי״ש.

a) כ׳׳ה כ׳׳ה

— הִפְע׳, °הֶדְאִיב, —גרם שידאב: איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו התחתוניות (נדר׳ כג.). עד שתדאיב[1]) (האש) נשמתן (כ״ב עט). — ואת העין: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (כ״ס גני׳ ד א). — ואמר הפיטן: תרחק מחבורת גנבים, וכו׳ שבעים ללחם מרעיבים, נפשות מפיחים וּמַדְאִיבִים, מארבים על דרכים יושבים (יוצר א׳ שבוע׳, תרחק). דיה לצרה שיתאוננו בה בשעה שתבא עליהם למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה (רש״י ברכ׳ ע:). וישקד (החולה) בשינה ובמרגוע ובמנוחה ויעזב הכעס והחמה ולא יורד עליו מה שידאיג וידאיב (קאנון ג י ס ו). גאון רעים ובוז גיאיונים משטמת כסילים ושנאת מהבילים לא הדאיבו נפשותינו לא דלחו אף לא עכרו מימינו הנאמנים (הקד׳ בכי״ע ג). דאגה מדאיבה דאגת עשר והדאגה תניד שנה (כ״ס, תרגוס כ״ז לא א). תשמח (המליצה) דואבים, תדאיב שמחים (אסף מה כא).

°דַּאַב, ש״ז, — כמו דְּאָבָה: אזכור מעללי יה, ואתן לו הודיה, ממעשה שהיה, בימי מתתיה, בהיות בזויה, שבורה ודחויה, מתוך דַּאַב ודויה, הוציאה לרויה (זולת חנוכה, מחז׳ רומני).

דְּאָבָה[2]), ש״נ, — הפעולה, הרגש ש׳ מי שדאֵב: בצוארו ילין עז ולפניו תדוץ דְּאָבָה (איוב מא יד).—ועי׳ דוץ.

°דַּאֲבָה[3]), ש״נ, — כמו דְּאָבָה: הן שמתני נפשי לְדַאֲבָה, ונתתני לעין כל לזעוה, והשכרתני ביין תאוה (רמב״ע, תחנה לעי״ת וכ״ז חלק גרמני עברי, דאבה).

דִּאָבוֹן[4]), ש״ז, סמי׳ דַּאֲבוֹן, — דאבון נפש, כמו דְּאָבָה: ונתן יי׳ לך שם (בגלות) לב רגז וכליון עינים וְדַאֲבוֹן נפש (דבר׳ כח סה). — ומצוי בספרות: בפחי נפש בדאבון נפש (רש״י שבת קכז:). — °ובלי נפש: ועינים ענין דאבון ויגון (שרשי רד״ק, נפח). — ואמר המליץ: מי יתנה אלין ביער בערב, אהים ואילילה בגודל דאבון (עמנ׳, מחב׳ ז). והשמן העשוי מחבושים וכו׳ יחזק כל איברי הגוף ויפטמו ויוסיף בלחותו וימנע הדאבון ויעצור הזיעה וישמח הנפש

[1]) ואולי זה עומד כמו הקל.

[2]) משקל דְּאָגָה, חֲרָדָה.

[3]) משקל זַעֲוָה.

[4]) כך רד״ק ועמנואל, וכן רוב המדקדק׳ החדש׳, אעפ״י שאפשר שיהיה מן משקל פִּעָלוֹן.

(מ' אלדכי, ב"א ה י ב).—יוככי: שמך ינים ד א ב ו נ י, זיאר אפלת אישוני, ויערב זכרך על לשוני, כמו נופת צופים טעמתי (סדור רע"ג, סליח' ב). אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב דראוני, איך תחשוב כי אני חי על דעתך ד א ב ו נ י, המעט היותי בתוך עם יחשוב שמאלי ימיני (תלונה לרשב"ג). והוא (היצר) מחטיא ולא יחטיא ובשערה קולע, וּדְאָבוֹנִי על עוני השימני צולע (רמב"ע, תחנ' ליוה"כ). תאמץ לב לבל ימס כדונג ביום אידך וצער ד א ב ו נ ך (לרי היגון, רש"ט פלקיירא כ:). — *לדאבון לבי, לדאבון נפשי, השתמשו הסופרים החדשים בדבור זה במשמ' לצערי: לא אוכל לד א ב ו ן לבי למלאות מטעמים שונים (אגרות יל"ג א קיו). לד א ב ו ן נפשי ראיתי כי המרו דברי (שם א ד). — ובמשמ' *חלשה והתעלפות אבר מאברי הגוף: כי חסרון האוכל מכאיב הלב ומתוך כך מתעלף ופעמים אינו מתרפא ואפילו ד א ב ו ן אחד מאבריו אני קורא בו סכנה (מרדכי שבת תס"ד).

דאג[1]), ממנו דָּאַג, דְּאָגָה, יְדָאגִי.

דָּאַג, פ"ע, עת' אֶדְאַג, כהפס' יִדְאָג, ביו' דֹּאֵג, דֹּאֲגִים, —א) דָּאַג לפלוני, חש רגש של מורא ומגור שמא קרה לו לפלוני איזה מקרה רע, besorgt sein; s'inquiéter; be afraid: ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות וְדָאַג לנו (ש"א ט ה). נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות וְדָאַג לכם לאמר מה אעשה לבני (שם י ב). — ובמשמ' *התבונן לו מה חסר לו, ואמר בן סירא: ראש שמוך אל תתנשא היה להם כאחד מהם ד א ג להם ואחר תסוב (ב"ס גני' לה א). הד ו א ג לעמו מחתף ומחזק עיר מצר (שם נ ד). — וְדָאַג אֶת הדבר, יש לו מגור מפני הדבר הזה: ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו אני דֹּאֵג אֶת היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם והתעללו בי (ירמ' לח יט). וְאֶת מי דָּאַגְתְּ ותיראי כי תכזבי (ישע' נז יא).— ומן הדבר: והרעב אשר אתם דֹּאֲגִים ממנו שם ידבק אחריכם (ירמ' מב יז). כי עוני אגיד אֶדְאַג מחטאתי (תהל' לח יט). שתה כל משקין ולא שתה מים ביום י ד א ג מן ריח הפה ובלילה י ד א ג מפני אסכרה (ברכ' מ.). — ובהחלט, בלי הדבר שגורם המגור: והיה (האיש הבוטח באלהים) כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא יִדְאָג (ירמ' יז ח). מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה ד ו א ג ואומר שמא לא ירד מן למחר (יומא עו.). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו ד ו א ג י ם ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה (מו"ק ט.). מי שלבו ד ו א ג בקרבו (חגי' יג.). — יודאג על דבר: שנמצא מלך ירד ממלכותו והוא ד ו א ג על זה ורבים לא היה להם מלכות ואינם ד ו א ג י ם (רש"ט פלקיירא, לרי היגון ח.). אל ת ד א ג צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום מחר בא ואינך ו ד א ג ת על עולם לא לך (ב"ס, תרג' ב"ז ל כג-כד). — ובינוני כמו יֵשׁ שם: עד שיבכה הד ו א ג (ראב"ע קהלת ג ד). והוא המעציב גם בן והד ו א ג תמיד לכל אדם אם יפגע בו ואינו משמח כלל (ר"י אלחרזי, שופט', משל יותם). ואמר החכם הד ו א ג אשר לא יתם יגונו מי שמבקש יותר מכדי ספוקו (מ' אלדכי, ב"א ה ט). וצריך שיבחרו לו (להנולד) מינקת שתהא נערה בינונית וכו' ולא אשת בסילות ולא בעסנית ולא ד ו א ג ת לפי שרוע הלב היא סבה להפסד החלב (שם שם ב). — ב) דָּאַג הים, רגש וזעף והעלה גלים: נמגו כים דֹּאֵג [1]).

— נפע' יִדָּאֵג על דבר, מקור הִדָּאֵג, — כמו קל: כי הקור הרב עושה את האדם ואת העצבים עצלים ומאוחרים וקודרים ו נ ד א ג י ם וחולים (תכמוני, ילירה ד). ויהי כראותו את המראה הגדול אמר אוי לי כי מות אמות וכו' ו ב ה ד א ג ו על הדבר השיבו אחד מן השרים ויאמר אליו אל תירא (מנחס, עמא). כשהן גדילין גדילה פרנסתן ועושרן עמהן ואינך צריך להדאג עליהן (רש"י ערוב' נד.). כתבתי שורותי להשיב רוחו אליו ולבשרו על קורותיו כיש את לבי כי על כל צרותיו צר לי ו ב ה ד א ג ו נפשי דואגת ובהנחתו תשוב רוחי (תגו' ב"ת, הול' מק"ג 46). למה השתוקק משה להיים הללו ו נ ד א ג על פרידתם הואיל ויש עולם עליון (ר"י לטיף, אגר' התשו' נו).

— הפע', *הִדְאִיג, — גרם שידאג: ואעפ"י ש מ ד א י ג ומקרר שבת הגוף (ש' דונולו, תכמוני, ילי' ד). ולא עצבו אביו כלומר לא הרגיזו ולא ה ד א י ג ו (פרשי רד"ק, עלב). וישקד (החולה) בשינה ובמרגוע ובמנוחה ויעזב

[1]) רק עברית. בערב' דומה לזה זעג' a).

a) زعج

[1]) כך מגיהים קצת החדשים הפסוק: נמגו כים דאגה (ירמ' מט כג).

הכעס והחמה ולא יורד עליו מה שידאיג וידאיב (קלון גיסו). אבל כדי להדאיג עוד את נפשו יבוא לארצו בקלון ובחרפה (ר"י אברבנאל, מ"כ כ). — ואמר הפיטן: מטריד בעוקצן ומדאיג חיות ורומסן (מחז' רומני, קינה לת"ב).

— התפ', יהתדאג, — נתהוה בקרבו רגש המגור והצער: שאין טוב לאדם שיעשה המלאכה על צד ההכרח והאונס מתדאג עליה ובעל כרחו (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א).

דְּאָגָה, ש"נ, מ"ר דְּאָגוֹת, — רגש של האיש הדאג, המגור והפחד מפני רעה קרובה לבוא, **Besorgnis inquiétude ; appréhension**: ואם לא מִדְּאָגָה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי' אלהי ישראל (יהוש' כב כד). בן אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה וּבִדְאָגָה תשתה (יחזק' יב יח). דְּאָגָה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה). — ואמר בן סירא: שקד עשר ימחה שאר ודאגתו תפריע שנה (כ"ס גני' לד א). וכבר אמרו הדאגה היא המיתה הטבעית (רשב"ג, תקון מדות הנפש, הדאגה). אל תתן דאגה בלבבך כי רבים הרגה הדאגה (א"ב של ב"ס). כי הדאגה תמס לב האדם (רש"ע פלקירא, אגרי היגון ד:). ואמר גלינוס אין שתיית סם המות קשה מהדאגה (מ' אלדכי, ש"א ה ט). אם דאגתך על העולם הזה יניח לך האלהים ממנו ואם דאגתך על הבא האלהים יוסיף לך דאגה (שם). וענין הדאגה הוא העצבון על העתיד כשיתחזק בלבו (קול יהודה, כוזרי ג לח). שאמרו חכמי הטבע היגון חלי הלב והדאגה הוא כלות הלב (ר' יונה, אבות ב ז). דאגה מן הצרה קשה מהצרה עצמה (גינת ורדים א). כי רבים חללים הפילה דאגה וקטב ישוד רוח נכאה קנאה וכעס יענו כח ודאגה בלא יומו תזקין (ב"ס, תרג' ב"ז ל כו-כז). דאגה מדאיבה דאגת עשר והדאגה תניד שנה (שם לא א). כל אנוש נושא דאגתו בלבבו אם עשיר בעשרו ואם עני בעניו (שם מא ז).—ומ"ר: צרות או דאגות על מות הבנים (ראב"ע ויקר' י יט). ואמר (סוקרט) הדאגות מדווי הלבבות כאשר החוליים מדוה הגופות (אלחריזי, מוסרי הפלוסופים ב א). וישליו אוהלים לשדודי השכל והאוילים, ומשכנות בטוחות למרגיזי אל ועובדי אלילים, ודאגות לקמצים לאיש חיל רב פעלים (אגרי היגון, פלקירא ג.). — ובהשאלה לים, רגז וזעף הים וגעשו גליו: נמגו בים דְּאָגָה [1]) השקט לא יוכל (ירמ' מט כג), ר"ל בים סער. — ועי' פחד, צער.

דְּאָגִי, -גִיִּי, ת"ז, לנק' דְּאָגִית, -גִיִּית, — של דאגה, מטבע הדאגה: והמיוחסות (הקדחות) לענינים נפשיים הם הדאגיית וכו' (קאנון ד א ט). קדחת יום דאגיית הנה תקרה מרוב הדאגה לדבר מבוקש (שם יג).

דאה [2]), ממנו א.דָּאָה, ב.דָּאָה, וי"א גם דַּיָּה.

א.**דָּאָה,** פ"ע, עת' יִדְאֶה, עם ו המהפך וַיֵּדֶא, — טס באויר במהירות גדולה, כמו הנשר, **schweben voler vite ; fly rapidly**: ישא יי' עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר יִדְאֶה הנשר (דבר' כח מט). הנה כנשר יִדְאֶה (האויב) ופרש כנפיו אל מואב (ירמ' מח מ). הנה כנשר יעלה וְיִדְאֶה ויפרש כנפיו על בצרה (שם מט כב). וירכב על כרוב ויעף וַיֵּדֶא על כנפי רוח (תהל' יח יא). — ומקור: דליו בלוד דאות ארבע מאות, בלבנת יון לאות, עד יוחש אות (קרוב' לפורים, אזרח כט). — ובינ': וכשהוא ממהר דואה על כנפי רוח (פרקי דר"א ד). שהוא עף ודואה כלומר הכרוב (ר"ש בן תבון, יקוו המים 148). — ובמו נע"ו: סלק מחבואים, שחים ודאים, סמן לנבראים, סור מטמאים (יוצר שבת בראש', אל נשא).

ב.**דָּאָה** [3]), ש"נ, — עוף טורף, **Gabelweihe ; milan glede**: ואת הַדָּאָה [4]) ואת האיה למינה (ויקר' יא יד). — ואמר המשורר: עורב אשר קנן עלי שערי, על מה כצל ברח ועוף דאה, מדי ימותי אלה על כי ברח ותחתיו קננה דָּאָה (רמב"ע, תרשיש ה). — ומ"ר דָּאוֹת: לכן קומו צאו מתוך ההפכה להתעופף

---

[1]) עי' למעלה הערה [1]) הגהת קצת החדשים כים דאג.

[2]) עברית בלבד.

[3]) רק עברית. ואמרו כי נגזר השם הזה מן הפעל דאה, מפני מהירות מעופו. אך זה דחוק, מפני שמבחינה זו היה צריך לקרוא כך את הנשר. ויש אומרים שנגזר מן הפעל דוי בארמ' שמשמעתו הביט, והוא על שם שעוף זה הוא חד הראייה. וכל זה לא ברור. — [4]) השבעים תרגמוהו ἰκτῖν, אך הירונימוס תרגמו **milvus**, וכך גם רסע"ג: אלחדאה a) בערב', שהוא מין **milvus**, וכמו"כ ריב"ג: אלחדאה.—לפי דעת Vollers. בערב' דהא b).

---

a) الحداة b) دها

כדאות ולרוץ כצבאות (מחז׳ אויניון, שחר׳ יוה״כ).

*דְּאָוָה, ש״נ, — כמו דְּאָבָה: וכשיראו בריחת אלו הבהמות מתחת ידיהם יעלה על לבם חמה וכעס ודאוה ויטרו איבה לבני השדים ומשטמה רבה (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב א). גאות אדם תשפילנו לאחרית קיקלון ודאוה, ובמה יתנאה אנוש שבע יגון ומדוה (בעלי עה״ת, בנימין בר׳ אברהם הרופא 72).

*דַּאֲוֹן, ש״ז, — כמו דְּאָבוֹן: מרבה נכסים מרבה דאוון[1] (אב׳ ב ז).

*דָּאִי, עי׳ דַּי.

*דְּאִיבָה, ש״נ, — שה״פ מן דָּאַב: והדאיבה ללב ולכל נתחי הגוף (שלמה בר״ש, המלילה, ערך כאב).

*דָּאָר, ש״ז, מ״ר דָּאָרִים, — עי׳ *דואר.

דֹּב[2], דוב, ש״ז, מ״ר דֻּבִּים, — א) חיה טורפת הולכת על ארבע, עפי״ר מגֻשם בבנין הגוף, ובילדותו מקבל תרבות האדם ומתאלף לכל מיני תנועות ורקודים כרצון האדם, **Bär; ours; bear**: ויאמר דוד יי׳ אשר הצלני מיד הארי ומיד הדֹּב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה (ש״א יז לז). כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדֹּב (עמוס ה יט). ופרה ודֹב תרעינה יחד ירבצו ילדיהן (ישע׳ יא ז). אפגשם כדֹב שכול ואקרע סגור לבם (הוש׳ יג ח). דֹּב ארב הוא לי אריה במסתרים (איכ׳ ג י). פגוש דֹּב שכול באיש ואל כסיל באולתו (משלי יז יב). ארי נהם ודֹב שוקק מושל רשע על עם דל (שם כח טו).—ועי׳ דוב, דֻּבָּה.—ומ״ר דֻּבִּים: ותצאנה שתים דֻּבִּים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים (מ״ב ב כד). נהמה כַדֻּבִּים כלנו (ישע׳ נט יא). — *גרה בו את הדֹּב, מליצה קבועה במשמ׳ הסית בו אדם וכדומה לפתותו לעבֵרה: (אמר הקב״ה ליוסף שהיה מתגאה ביפיו) חייך שאני מגרה בך את הדוב (מד״ר בראש׳ פז). אף היא שמחה שמתגרת בו הדוב (שם במד׳ יג).—*דֹּב הים, הדֹּב שבארצות הצפון: דוֹב הים מדתו קטן מחצי הארי הנזכר משכנו בקיץ בהים (שבי״ע ג, רוסיה באזיה). — *דֹּב הנמלים, חיה טורפת קטנה באמריקה, **Myrmecophaga; Ameisenbär**: דוב הנמלים והמה ארבעה למיניהם הושם קטן וחוטמם ארוך מאד וחד ואין להם שנים כלל ומאכלם נמלים (ראש׳ למודים א ו). שנהבים דוב הנמלים וזאבים גדולים מאד (שבי״ע ג, זעגעגאמביען). — ב) *שם לשנים מהמזלות, הדוֹב, הדֹּב הגדול, הדֹּב הקטן, **Constell. Bär; ours; bear**: ועש שהוא העגלה הוא הנקרא דוב (ראב״ע עמוס ה ח). והצורות השמאליות אחת ועשרים וכוכביהם ש״ס האחת עיש ובניה וכוכביו ט׳ והשנית הדוב הגדול וכוכביו י״ז (הנה, ראשית חכמה א). הדוב הגדול הנה הוא הכוכב הבהיר והיפה ברקיע הצפון נודע ונכר הוא ע״י שבעה כוכבים הזכים והמאירים אשר בתוכו (למודי הטבע ט). הדוב הקטן כוכביו המה כהים מעט באורם ממנו וקרובים המה יותר זה לזה (שם י).—ואמר המליץ: יביט עש על בניה ושתים דֻּבִּים ימצא בפני הרקיע גם עגלה לו שם בה ישב לו עם עיש בה יאסור הַדֻּבִּים ובם ישוב הביתה (אדם הכהן, או״א ז).

דבא, ממנו דֹּבֶא, *דֹּבֶא.

א. דֹּבֶא[1], ש״ז, כנ׳ דָּבְאוֹ, דָּבְאֶךָ, — תבואות הארץ ועשרה: ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דָּבְאֶךָ[2] (דבר׳ לג כד-כה).

ב. *דֹּבֶא, ש״ז, כנ׳ דָּבְאֵנוּ, — זמן הזקנה: אם פעמי רכבו כהיום אחרו, ישלח דבר פיהו וירפאנו, בו

[1]) הביא גרסה זו רשב״צ דוראן והעיר ע״ז וז״ל: כך הנוסחה בספר רבינו משה ז״ל ובספר צרפתים, וכן הוא במשניות שלנו והוא לשון דאגה וכו׳ ותרגום בינון שאולה בדאוונא (תשב״ץ דוראן ב ז).

[2]) בערב׳ דֹּב a). בארמ׳ דִּבָּא. והוא מן שרש דבב, עי״ש, על שם ההליכה המיוחדה להדֹּב.

a) دُبّ

[1]) עי׳ הערה שלקמן.—[2]) ת״א: וכיומי עולמתך תקפך. ע״כ. פרש דֹּבא במשמ׳ כח ועז, וכן השבעים. וכן רסע״ג: ולתכון כאיאמך הד׳ל שגאעתך, ור״ל אמץ לבך. ריב״ג: וכימי בחורותיך יהיו ימי זקנותיך והוא לדאבון נפש והוא הפוך ממנו כאשר נהפך ממנו גם ולאדיב את נפשך. ע״כ. וכן פרש״י וז״ל: וכימיך שהם טובים לך שהם ימי תחלתך ימי נעוריך כך יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים. ע״כ. — והנה כל הפרושים האלה הם דחוקים, ועכ״פ העקר חסר מן הספר, כי בהמלה וכימיך אין שום רמז לימי הנעורים. וקצת החדשים הגיהו מאדך במקום דבאך, אבל גם בזה לא נרפא הכתוב. והנה רגלים לדבר כי כל הכתוב הנה משובש, אך לפי הנוסחה שלפנינו, היותר מה שאפשר לפרשו הוא לפי שנמצא בספרא הפעל בענין הבאת עשר להארץ, וכעין זה רשי״פ בהאוצר שלו. ואולי במקום וכימיך, צריך לקרוא וּכִימֶּיךָ, ר״ל כמו הימים שלך, ואולי וּבְיָמֶיךָ, בהימים שלך.

חדשו לנו ימי עדנה, וכן כימי בחורינו ימי דְּבְאֵנוּ[1]) (רמב"ע, מגיד רשעת שונאיו).

א.°**דָּבָא**, — קל אינו נהוג.

— הִפע', °הִדְבִּיא, — שפך הדם: וְנִבָּם (את פרחי הכהונה) באווי וְהִדְבִּיא[2]), בעזרת המלביא, אריוך כמו לביא, על דם כהן ונביא (קינה לת"ב, איך תנחמוני).

ב.***דָּבָא**[3]), פ"י, בינ' דּוֹבֵא, דּוֹבְאִים, דּוֹבְאוֹת, — א) עושית עֹשר: כל הארצות דּ ו ב א ו ת כסף וזהב ומביאות לארץ ישראל (ספרא בחקותי). שתהא ארץ ישראל מלאה דגן ותירוש ויצהר וכל הארצות דּ ו ב א ו ת למלאות אותה כסף וזהב וכו' שיהו כל הארצות דּ ו ב א ו ת כסף וזהב לארץ ישראל (ספרי עקב מג).

דבב[4]), ממנו דּ‍ִב, דָּבַב, °דֹּבֶב, *דְּבָב, ואולי דִּבָּה.

דָּבַב[5]), בינ' דּוֹבֵב, דּוֹבֵב, — א) פ"י, עשה שתרחשנה השפתים: וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דּוֹבֵב שפתי ישנים (שה"ש ז י), ר"ל היין דּ ו ב ב את השפתים. — °ובהשאלה: רוח צח שפיים תנהל הספינה לאטה דּ ו ב ב שפתי קלעיה (אבן בחן פ:). — ב) *פ"ע, השפתים דּוֹבְבוֹת, רוחשות, והענבים דּוֹבְבִים, מתחיל לזוב מהם העסים: כומר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דּ ו ב ב אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה שפתותיהם דּ ו ב ב ו ת בקבר (יבמ' צז.). — ג) בהשאלה, °דִּבֵּר: געו כלם בקינים, על חסרון בנים, ד ב ב ו בקול תחנונים, לפני שוכן מעונים (ר"א קליר, אז כהלך). אם אשר בצדק נתישנה, וכו' ד ב ב ה היום אני נדונה (הוא, א ר"ה). לעז שהיו אנשים ד ו ב ב י ן בו על חבר (רב"י משלי יח). אחד בפה ואחד בלב, לא אחשוב מלהיות ד ו ב ב, אני אברך, ולי נאה לברך (פרי הארץ ב, הקדמ' בן המחבר). — ואמר המשורר: ובחפצו לפעל פעל תעל רוחו אבר ומורשיו ירחשו לו עתידות וידובבו (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א).

1) לפי פרושם של ריב"ג ורש"י ואחרים למלת דבאך.
2) כך לפי הענין ולא נתברר מקורו.
3) לא נתברר מקור מלה זו במשמ' זו.
4) רק עברית. בערב' דַּבَّ a) הלך לאט על ארבע וזחל.
5) בהערוך הובא בארמית: חזינהו לסיפוותיה דקא ד ב ב ן. ע"כ. אך לא ידוע איה מצא זה. בגמ' (ב"ק קיז.) כתוב בכל הספרים דפרטיה שפוותיה.

a) دبّ

— פִּע', °דִּבֵּב, — כמו קל א: דִּבֵּב דאבתי על נפשך, דרוש אדרוש מבשר קדשך, דום כמו האמנתי ואנטלך (יוצר שבת א חנכה, כאז אכן). ומעתה בקול רנה ותודה, הנני לאל יתברך מודה, אשר על ידי גלגל וסיבב, שפתי ישנים ד י ב ב (הקד' פתחי תשובה, יו"ד), ר"ל גרם שידובבו בקבר ע"י מה שהביא את דבריהם בשמם בספרו.

— פוע', °דּוּבַּבְתִּי, — כמו דוברתי: ד ו ב ב ת י לשפוך שיחה, הושיעני מרבה סליחה (סמא"ל, ערב' יוה"כ, בשם אלהי).

***דְּבָב**[1]), ש"ז, — איבה ושנאה, **Feindschaft; inimitié; enmity**: שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי ד ב ב מקיפים אתכם מבחוץ (ספרא בחקתי לג). רגום ירגמו בו כל העדה יהיו כל העדה כבעלי ד ב ב לו (שם, אמור רמד). אלו לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני הייתי נעשה בעל ד ב ב לאלו (מד"ר שה"ש, וחכך). והשובבות הוא החטא נקרא שבב, ותשפיל ותפיל לפנינו כל בעלי ד ב ב (ר"ת על דונש, שכב). — ומ"ר: ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול ד ב ב ו ת עאכ"ו שימחו מן העולם (ספרי נשא טז).

°**דֹּבֶב**, ש"ז, — דבור: יערוף דֹּבֶב לקח לקוחה, ונפת תטוף למתקה (אופן שבת תשובה, האזינו). דֹּבֶב שיחו לתמר, יטיף תעודה לגמר (מתו' רומני, שמע"צ, אמרתי רנן).

***דְּבְדְּבָנִית**[2]), ש"נ, מ"ר דְּבְדְּבָנִיּוֹת, — א) ענבים גמולים ביותר שנתרככו ונתמעכו קצת והעסים זב מהן: והדבש והדבדבניות[3]) אעפ"י שמנטפין

1) בארמ' דְּבָבָא.
2) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — 3) כך הגרסה בנוסח' הדפוס בש"ס וילנה, וכך כתובה מלה זו בפרוש ר"ת, וכן בערוך, אך בקצת ספרים דברניות, ובמשנ' דפוס נפ': דמדמניות, ועי' זה. והנה, בפרוש ר"ת הנדפס בש"ס וילנה הסרות כאן מלים אחדות ששם לפי הנראה היה פרוש מלה זו, ולכן אין לברר אם הפרוש שהובא בהערוך לקוח מר"ת או אין. והביא הערוך שני פרושים: ציראס"י והוא חב אלמלוך a) וי"מ מין ענבים. ע"כ, והכונה בדבדבניות לפי הפרוש הראשון היא לאותם הגרגרים האדומים בגלעין בפנים שקראו להם גם גדגדניות, עי' זה הערך. וכהי"מ פרש גם רש"י: אשכולות של ענבים. ואעפ"י שהרמב"ם הלך בדרך אחרת ופרש דבדבניות:

a) حب الملوك

(ע"ז ב ז). דבש ודובדבניות ומה דובדבניות מענבים אף הדבש דבש מענבים (פו"ת הר"ש גירונדי ה). — ואמר המליץ: עד אשר יאפו לחם משונה מעשה רשת בעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות[1]) (אבן בחן סה:).

דִּבָּה[2]), ש"נ, מ"ר דִּבּוֹת, — דברי גנות ודפי שאדם מספר על חברו או על דבר מהדברים, **Verleumdung; calomnie, dénigrement; slander**: וישבו (המרגלים) וילונו עליו את כל העדה להוציא דִבָּה על הארץ (במד' יד לו). מכסה שנאה שפתי שקר ומוצא דִבָּה הוא כסיל (משלי י יח). — ובסמיכות להדבר שעליו מספרים הדבה: ויציאו (המרגלים) דִבַּת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא (במד' יג לב). — ועם רעה: וימתו האנשים מוצאי דִבַּת הארץ רעה (שם יד לז). — וכמו"כ בכנוי להדבר שעליו מספרים הדבה: ויבא יוסף את דִבָּתָם (של אחיו) רעה אל אביהם (ברא' לז ב). — ובסמיכות להמספר את הדבה: כי שמעתי דִבַּת רבים מגור מסביב (ירמ' כ י). ותעלו על שפת לשון וְדִבַּת עם (יחזק' לו ג). כי שמעתי דִבַּת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (תהל' לא יד). — ובכנוי של מוציא הדבה: ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פן יחסדך שמע וְדִבָּתְךָ לא תשוב (משלי כה ט-י).

***דָּבוּב**, ת"ז, לנק' דְּבוּבָה, — דָּבוּב לפלוני, חש בנפשו רגשי דבב ואיבה ושנאה לפלוני, **feindlich; hostile**: מעשה באשה אחת שהיתה דבובה לחבירתה ושלחה עירובה ביד בנה וכו' מתוך כך עשו שלום (ירוש' ערוב' ז כד ג). למלך שהיו לו שני לגיונות קשין והיו דבובין זה לזה כיון שראו שהוקשה מלחמתו של מלך עשו שלום זה עם זה כדי לעשות מלחמתו של מלך (מד"ר שה"ש, א). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח אש וברד דבובין זה עם זה כיון שראו מלחמתו של מלכי המלכים הקדוש ב"ה שהיא מלחמת מצרים עשו שלום ביניהם ועשו מלחמת הקב"ה במצרים (שם).

˙דִּבּוּב, ש"ז, מ"ר דִּבּוּבִים, — שה"פ מן דָּבַב, דִּבֵּב, במשמ' דִּבּוּר, תפלה, — ואמר הפיטן: קול דבובם ירחישו כהיום, רוגשים להריע למצוא פדיום (ר"א קליר, א ר"ה, את חיל). — ובלי כנוי: כל ימי היותו בזה ובבא היתה (התורה) דבוב שפתו ככתוב הכל בספרי הקדמונים לכל אחד בהקדמתו (הקד' הלבוש, או"ח).

דָּבוּק, עי' דָּבֵק.

***דִּבּוּק**, ש"ז, — א) שה"פ מן דִּבֵּק: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו' בשמוש חכמים בדבוק[1]) חברים ובפלפול התלמידים (אבות ו ה). מפני שהוא (המיחם) עשוי פרקים והוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים (ירוש' שבת ג ו.). איזהו דיבוק שמאלו תחת לראשי (מד"ר שה"ש ב ו). לדבר על ענין דבוק האדם באשתו ולבאר משפטי חבוביהן ופרידותן (ראב"ד, הקד' בעלי הנפש). — ב) ידבוק רוח הקדש באיש: והנה עשה שמואל זה (להקריב קרבן לה') כדי להגיע אליו הנבואה והדבוק כי היו הקרבנות אמצעים עצומים לזה (ר"י אברבנאל, ש"א ז). מדרגות הדיבוק אלהי עם בני האדם הם אחד עשר זו למעלה מזו (יוסף דון יחייא, ה' מגלות, הקד' שה"ש). היא (נפש החכמה) יתר דבקה בו דבוק דיוקי מדבוק אבריו זה בזה (ריב"ל, עולם הקטן ב ג). ודבוק השכל הפועל באל ית' מצד שהוא מעלה ממעלות השכלים הנפרדים וכו' שמדרך הטבעי אין דרך בין הדבוקים הטבעיים ובין הדבוקים הרוחניים (שעה"ש לאבן לטיף כד). והיא (התורה) כלי אשר באמצעותו יגיע הדבוק האמתי באומה הישראלית עם ה' יתברך וכו' ולזה החקירה האנושית להגיע אל זה הדבוק הוא דבר בטל (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 94). — ג) בפרט התחברות הככבים והמזלות זה לזה: שבתי וצדק מתחברים מעשרים לעשרים שנה בחלק אחד מן הבתים ולראש עשרים במזל התשיעי לדבוק ההוא וכן משפטם עד שישלימו הי"ב בתים לי"ב דבוקים (חזיונות הראב"ע). אמנם הלבנה תגרה בעוז מתניה ותרץ ותתצב לפניו (לפני השמש) בכל מזל ומזל

החתיכות שרודין מן הכורת שבהן הדבש, ע"כ, ובפרוש הדברים הרמב"ם הוא בן סמך ביותר, מ"מ כאן נראים דברי המפרשים דבדבניות בענבים, וראיה לפרוש זה ממה שרמז שם בגמ' על משנתנו ממה שאמרו במקום אחר הבוצר לגת הוכשר, משמע קצת כי הדבדבניות הן כמו"כ ענבים, אלא שנראה כי הן ענבים מנטפים, מפני שהם כבר קצת מעוכים מרוב בשולם. — [1]) ואולי כונתו כמו פרוש א' של הערוך לגרגרי המלך.

[2]) בערב' דַבּוּב a) מוציא דברי לעז ומספרם לאנשים.

a) دبوب

---

[1]) גרסת הערוך, ובנוסח': בדקדוק.

שתי פעמים אחד בדבוקה ואחד בנגודה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א א ו). תדע אדוני המלך כי נמרוד המלך כאשר הגידו לו חכמיו וחוזיו וקוסמיו זמנו בדבוק מורה על הולד בארץ נולד יחלוק בדתו ובדת עובדי הצלמים הלא פחד נמרוד על עמו וממלכתו שלא יפסידה (ר' קלוני', אגר' בע"ח ס ה). דיני הדבוקים והסבובים וצומחי השנים והחדשים ודבוק המאורות והקבלה במולדות (שם). ועם כל אלו הנמנעות הוריות שהתיכוני מניה יביא ראיה לדבריו מחלקיות הירחיים והשמשיים שהם מושגים בחוש ומהמצא במבטים מדבוק הכוכבים שהוא מסכים עם הנהותיו (ר"י אלבו, העקר' ד כ). והחכם ן' עזרא ז"ל יש לו בזה דעת נכריה כי הוא רואה שזה השטן מבט ממבטי הככבים מורה זאת הרעה הבאה על איוב ויהיה לפי זה פי' ויהי היום יום שהיה זה הדבוק וזאת המחברת במערכת הככבים (אוהב משפט, בהור' לאיוב א ו). ומולד הלבנה בחלק אחד כנגד גלגליה והדבוק הוא כהרף עין ולאלתר נפרדות זו מזו (קול יהודה, כוזרי ב כ).

***דְּבוּקָה**, ש"נ, מ"ר דְּבוּקוֹת, — דבר דבוק לדבר אחר, אות דבוקה לאות אחרת: ומה ששאלת בדבוקות של ספר תורה אם הפרידם (תשו' הרמב"ן, הובא בשו"ת רלב"ח א).

דְּבוֹר, דבורים, — עי' דְּבוֹרָה.

דָּבוּר, — עי' דבר.

***דִּבּוּר**, ש"ז, מ"ר דִּבּוּרִים, — שה"פ מן דִּבֵּר, במשמ' עצם הפעולה, והמלים שיצאו מהפה, ובמשמ' צווי: שהיו נוסעין וחונין על פי הדיבור (ירוש' שבת טו יה.). כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו (ברכ' ז.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים (שבת פח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (שם). שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול (שם קיג:). כל דיבור ודיבור שיוצא מפי הקב"ה נברא ממנו מלאך אחד (חגי' יד.). עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה (ב"ב קכא.). כשם שהדיבור רע ליין כן הדיבור יפה לבשמים (כרית' ו:). זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו (ר"ה כז.). שתיקותך יפה מדבוריך (יבמ' סה.). כיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה (מד"ר שה"ש, ישקני). והקב"ה ממתיק בחכו הדביר (מד"ר שה"ש, חכו). — ובפרט הדבור האלהי, ובהרחבה, האלהות עצמה: שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה (מד"ר ויקר' א). ולא היה הדיבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור (שם שה"ש, התאנה). — ותוך כדי דבור: שהתפיסו כולן בתוך כדי דיבור וכמה תוך כדי דיבור כדי שאלת שלום וכמה כדי שאלת שלום כדי שאומר שלום תלמיד לרב (נזיר כ:). שכפרו שניהן תוך כדי דיבור (שבוע' לב.).—ומשל: אם הדבור כסף השתיקה זהב (משלי חכמים, דרך טובים). עד שלא דברת הדבור אסירך וכשדברת אתה אסירו (פלא יועץ, סבלנות). — וכמשמ' מצוה ופקודה: ובעין יפה נעשיתי לו קבלן גמור עבור פב"פ שלוה ממנו כך וכך דינרין והוא לא נתנם לו אלא בדבורי ובמצותי שאמרתי לו תחלה תן לו ואני קבלן גמור (ר"י ברצלוני, השטרות 83). —ונאמן בְּדִבּוּרוֹ: עד שיגבה ממני ומן הבאים מכחי ומכל מה שימצא לנו משלם עד פרוטה אחרונה ויהא נאמן בדיבורו (שם). — ובמשמ' מִלָּה: כי הכפולות תאמרנה בשתי לשונות ברך ובקשה בין לבדן ובין לכל אחת ואחת בין בראש דבור בין בסוף דבור בין בתוך דבור בין בכל דבור (תכמוני, יצירה סע.). וצרף את האותיות הפשוטות זו עם זו ויעשאן דבורים רבים (שם עג:).

דְּבוֹרָה[1], ש"נ, — שם היחיד לדבורה אחת, והיא מין זבוב גדול עושה הדבש, Biene; abeille; bee: והיה ביום ההוא ישרק יי' לזבוב אשר בקצה יארי מצרים ולַדְּבוֹרָה אשר בארץ אשור ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים (ישע' ז יח-יט). הדבורה הזו דבשה מתוק ועוקצה מר וכו' הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים (מד"ר דבר' א). — ומ"ר דְּבֹרִים, דְּבוֹרִים: ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דְּבוֹרִים בגוית האריה ודבש (שופט' יד ח). וירדפו אתכם כאשר תעשינה הַדְּבֹרִים ויכתו אתכם (דבר' א מד). סבוני כִדְבֹרִים דעכו כאש קוצים (תהל' קיח יב). המלקוט של בקר והחסום שלה והמדף של דבורים

---

[1] בערב' דַּבּוּר a) וגם זֻנְבּוּרָה b), בארמ' דַּבַּרְתָּא, זִבּוּרָא. ולא נתברר על שם מה נקראת ככה.

a) دَبور b) زُنْبورَة

והמנפה (כליס יו ז). — *וככנ׳: עד שאתה אומר לי הרחק הרדלך מן דבוריי הרחק דבורך מן חרדליי שבאות ואוכלות לגלוגי חרדליי (כ״כ כה:). —*ומשל: אומרים לה לצרעה לא מן דובשך ולא מן עוקצך (מד״ר כמד׳ כ).—*ומשל אחר: הדבורים בפיהם צוף אבל עקצו בצדו (י״ע פרנסים, לכי מודת 113). — וביחוד *אותם העושים הדבש: במיני הדבורים וכו׳ לפי שבמין הזה יש ג׳ מינים בכוורת הא׳ הנקראים דבורים והוא העושה הדבש והשני הנקראים מלכי הדבורים והג׳ הנקראים זכרים (רסב״ל דורן, מג״ת, ת״י ג 7).

*גֵז, גזים.

דְבַשׁ. — ד׳נג.

*זיף, זיפים. — *זִמְזוּם הדבורים.

*חלה, חלות דבש.

*כַּוֶּרֶת.

*מדף.

*נחיל של דבורים. — נֹפֶת.

עֹקֶץ, של הדבורה.

צוף. — צִרְעָה, דומה לדבורה.

רָדָה הדבש מן הכורת.

*ישעוה. — שְׁרִיקָה, *שריקת הדבורים.

דַּבּוּרִי, ת״ז, — של הַדִּבּוּר, ובפרט שטה משטות הפלסופיה, החכם הדבורי, והם המדברים [1]: השיב החכם הדבורי דרכי כל ידיעה היא או ציור או הצדקה כהצדיקנו שיש לכל התחלה (סמכקס לרס״ע פלקיירא). — ועי׳ מְדַבֵּר, מְדַבְּרִים.

***דְּבוֹרִית**, ש״נ, —משפחת הדבורים בכורת: אמר הקב״ה כדבורית הזו יהיו בני מדברין על ידי נביאים ועל ידי צדיקים (מדר׳ דבר׳ ז, כ״י מינכן, כית תלמ׳ ד).

דֻּבִּי, ת״ז, מ״ר דֻּבִּיִּים, דובי. דֻּבִּיּוֹת, דובי. — של הַדֹּב, מטבע הַדֹּב: ואמנם ההעמדה מלחיות והוא ההעמדה הדוביית הנה ראוי בעבורו בעת ההריון החוקנים הדקים (קאנון ג כא כ י). וע״כ יקראו בני אדם היוצאים ממינם ברבוי הרשע דוביים וכו׳ וכן האיש הדובי (המכקס לרס״ע פלקיירא).

---

[1]) בערב׳ מתכלמין a).

a) متكلمين

א. **דִּבְיוֹן**[1]), ש״ז, מ״ר דִּבְיוֹנִים, — זבל. צאת היונים: עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב דִּבְיוֹנִים [2]) בחמשה כסף (מ״כ ו כה).

ב. ***דִּבְיוֹן**, ש״ז, מ״ר דִּבְיוֹנִים, — כמו דֵּאָבוֹן: ולב מצרים המסית בְּדִבְיוֹנִים, במכות גדלת וחלים רעים ונאמנים (יולר אחרון פסח, אמן גכורותיך).

דְּבִילָה, עי׳ דְּבֵלָה.

***דְּבִיקָה**, ש״נ, — שה״פ מן דבק: בג׳ לשונות של חבה חבב הקב״ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה (מד״ר כרא׳ פ). נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב״ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה ולא היו יכולין להפרד עצמן ודקר שניהם דרך דביקתן (שם במות לג). וטעם הדביקה האהבה הנאמנה והלב השלם בה (חו״ה, אהבת ה׳ א). וכי תחבקנה (את החכמה) רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית ישיגך כבוד בחבוקה (מלמד התלמ׳, נצא). והכתוב חלק האהבה והדביקה בשתים וכו׳ שענין הדביקה היא אהבה הנאמנה והלב השלם (ר״א אזקרי, חרדים, מ״ע א). — וביחוד בתכונה, *דביקת החמה בלבנה: ויש מהם (מהאומות) מתחילים בחשבון ימי החדש מדביקת הלבנה בחמה כשהן נדבקין יחד (ר״א הנשיא כ ב). וענין הדביקה הזאת שיש לו עמה (להירח עם השמש) הוא שיקרא קיבוץ שני המאורות (יסו״ע לר״י ישראלי ג יא). ולכוין מתכונת גלגלי השמים וכו׳ ונטיותם לצפון ולדרום ונליזתם ודביקתם זה את זה (שם יח).

דְּבִיר[3]), ש״ז מ״ר דְּבִירִים, — בכל בנין, חלק באחורי הבנין, ובפרט בהמקדש בירושלם החלק באחורי הבנין, היותר קדוש, במקום שהארון היה נתון, **adytum**: וּדְבִיר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית יי׳ (מ״א ו יט). ויבאו הכהנים את ארון ברית יי׳ אל מקומו אל דְּבִיר הבית אל קדש הקדשים אל תחת

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן.—[2]) כך הקרי במקום הכתיב חרייונים, וברור הוא שזה תיקון סופרים בשביל לשון נקיה במקום השם חרי הגם ההמוני. והכונה היא לצואת היונים. אך לא נתברר מה פרושו של החלק הראשון דִּב מן המלה דביונים.

[3]) בערב׳ דֻבר a) האחור וחלק באחורי כל דבר. בארמ׳ דוברא.

a) دبر

כנפי הכרובים (שם ח ו). שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דְּבִיר קדשך (תהל, כח ב). רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המהושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ע"ז כל:). — ואמר בן סירא: ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו, להשמיע בדביר קולו לזכרון לבני עמו (כ"ס גני' מה ט).—ואמר המשורר: ינעם לנפשי הלוך ער'ם ויחף עלי חרבות שממה אשר היו דְּבִירָיִךְ (ר"י הלוי, ציון הלא). — ואמר המליץ: מכוני ומעוני בין הכפרים והכפירים, וביתי על הרי בתרים ודרך האתרים, ומשכני גיא הצבועים ומשכנות הרועים, והמדברות דביריי, וזוחלי עפר עפרי (דברי חפץ, אגר' לבון הזהב לר"י אלחריזי).

דבל, ממנו דְּבֵל, דְּבֵלָה.

דְּבֵל, ש"ז, מ"ר דְּבֵלִים, — תאנים מכבשים יחד, gepresste Feigen; figues pressées; pressed figs: ותמהר אבוגיל ותקח מאתים להם ושנים נבלי יין וכו' ומאה צמקים ומאתים דְּבֵלִים ותשם על החמרים (ש"א כה יח). מאכל קמח דְּבֵלִים וצמקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב (דהי"א יב מא).

א. דְּבֵלָה[1], ש"נ, מ"ר דְּבֵלוֹת, — עגול של דבלים, Feigen-Kuchen; gâteau de figues pressées; cake of pressed figs: ויתנו לו (להמצרי) פלח דְּבֵלָה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (ש"א ל יב). העגול של דבילה שנטמא מקצתו (תרומ' ב א). מצילין סל מלא ככרות ואעפ"י שיש בו מאה סעודות ועיגול של דבילה וחבית של יין (שבת יו ג). הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (נזיר ב א). מצא פירות מפוזרין וכו' ועגולי דבילה ככרות של נחתום (ב"מ ב א). אין מקיפין לא בדבילה שמינה ולא בבצק שנילוש במי פירות (כלים י ב). סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת (תוספתא תרומ' ג י). ליטרא קציעות שדרסה וכו' בעיגול דבלה (שם ה יא). עני שנתנו לו פרוסות וגרוגרות וכו' ועשאן דבילה (שם דמאי ה ח). תאיני שביעית אין עושין אותן גרוגרות אבל עושין אותן דבילה (שם שבי' ו כט). ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות (שם ח א). וא"ר יוחנן בדבילה שמינה שנו (שבת ז:). שמתוקה בפי הכל כדבלה (פסח' פז:). לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו (תענ' כח.). אכל דבילה קעילית ושתה דבש וחלב (סנה' ע:).

ב. דְּבֵלָה[1], ש"נ, מ"ר דְּבֵלוֹת, —אחד ממיני המורסות, Geschwür; tumeur; tumour: במורסות הנקראות דבילה בשר (קאנון ג י ב). או לחתל פתיחת מורסה הנקרא דבילה שיקול ממנו דבר רב (שם ג יא ג ו). שבפעולות כבדו יש חולשה מבלי ענין נראה ממורסה או דבילה (שם יד ב א). רוע המזג וחולשת הכחות ממין החלושיי ופתיחת הסתימה ובקוע הדבילה ודהיית המות ממין החזקיי כי הכח אם לא יחזק לא ידחה מוגלת הדבילה ומותר הדם הנפסד (שם שם ד א). אך אותות הדבילה ובשולה ובקיעתה הנה כבר ידעת (שם). ואותו שיהיה לסבת מורסות עצרו הדם והפסידוהו ואינם דבילות הנה אותותם שיהיה שם מורסא ואין שם אותות קבוץ מוגלא (שם). וגם ימצא לפעמים רבות המורסות הנקראות דבלות גשמים דומים לאבן ולחול ולחרם ולעץ ולפחם ולעכירת השמן ולשמרי היין וזולת זה ממינים רבים (פרקי משה ג). הדבילות המתחדשות בתוך הבטן וביחוד בקרבים הנה הרפואות הלקוחות בבשמים מועילים להם מאד (שם ע). הרפואות הנאותות לכל הדבלות המתחדשות בכל הגוף (שם). וכשיהיו אותם הליהות אשר ביציאות בתוך קרום יקפם למחק דומה אז יקרא דבילה (שם כג).—ודְּבֵלָה: הדבשנית והיא הדיבלה שבה לחה דומה לדבש (קבולי גלינוס, כ"י פריז).

***דַּבְלוּל**[2], ש"ז, מ"ר דַּבְלוּלִים, — קצה חוטים בולטים מן קשר, מן מעדני המחצלת: מחצלת מאימתי

---

[1]) סוברים כי הוא מן שרש דבל a) בערב' שהוא משמש במשמ' קבץ ועשה כדור, כמו שמקבצים למשל ארז בהאצבעות. אך אולי יותר נכון שזה הוא הפעל דַ'בַל b) בערב', שפרושו הוא נכמש ונכוץ ונעשה קמטים וקמצים, ויאמר זה ביחס להעור, וגם ביחס להצמחים והפרות ואַדְ'בַל c) החֹם הכמיש וכוץ את הפרי.—ואמר רמב"ם: דבלה תאנה ידועה בתכלית המתיקות אי אפשר למצא ממנו בשום פנים אלא בארץ ישראל (דמאי ב א).

a) دبل b) ذَبَلَ c) أَذْبَلَ

[1]) בערב' דֻבְלה a).

[2]) לא נתברר מקור מלה זו.

a) دُبْلَة

מקבלת טומאה משיחסם ויקנב ר"י אומר משיקשר ראשי המעדנין שלה היו דבלולין יוצאין הימנה כל שלצורך המעדנין טמאה כל שלא לצורך המעדנין טהורה (תוספתא כלים ב"מ, סוף ז). מטה שנפחתו מעיין שלה ואין חבלים מחוברין לה וכו' היו דבלולין יוצאין ממנה הרי אלו טמאין מפני שהוא מחזירן (שם ט א). טלית של עני שבלתה אם היו רוב שפתותיה קימות וכו' היו דבלולין[1]) יוצאין הימנה כל שכנגד השפה חיבור (שם ב"ב ו א).

***דִּבְלִי**, ת"ז, — מטבע המורסה הַדִּבְלָה: ולפעמים נזל מהדבליי והמורסיי בתחלתו חלודה רקיקה ואחר בעת הבקיעה תצא המוגלא ולפעמים יזול ממנה דם (קאנון ג יד ד א).

***דִּבְלֵל**, לא נמצא.

— פע', *דִּבְלֵל[2]), בינ' מְדֻבְלָל, מדובּ׳, — שיש בו דבלולים, בולטים ויוצאים מחוץ לשורת השטח: הצמר המדובלל[3]) בבכור את שהוא נראה מן הגזה מותר ואת שאינו נראה מן הגזה אסור (בכור' ג ד). סוכה המדובללת[4]) ושצילתה מרובה מחמתה (סוכה ב ב). היה הסכוך מדובלל והוא הסכוך שיהיה מקצתו למעלה ומקצתו למטה (רמב"ם שם ה). בכור שהיה בו צמר מדובלל ושחטו את שהוא נראה עמו מן הגיזה מותר בהנאה ואת שאינו נראה עמו והוא הצמר שעיקרו הפוך בלפי ראשו אסור (הנ"ל, בכור' ג יב). ויהא הצמר המדובלל נבלל עם שאר הגיזה ואינו נראה כמופרש ממנו וכו' וניכר לכל שמדובלל מן הגיזה (רע"ב שם ג ד).

דְּבֶלֶת, ש"נ, — כמו א.דְּבֵלָה: קחו דְבֶלֶת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי (מ"ב כ ז).

דבק, ממנו דָּבֵק, דָּבַק, דֶּבֶק, דֶּבֶק, *דְּבִיקָה, *דְּבֵקוּת, *דְּבֵקִי, *דְּבֵקִיּוּת.

דֶּבֶק, ש"ז, מ"ר דְּבָקִים, — א) חבור והדוק ואחוד של שני חלקי כלי יחד בדבר מדביק ומרתך, **Lötung; soudure; soldering**: ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לַדֶּבֶק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע' מא ז). — ב) המקום ששני דברים מחברים ודבוקים שם: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הַדְּבָקִים[1]) ובין השרין (מ"א כב לד). חלחולת שניקבה וכו' א"ר יוחנן מקום הדבק[2]) ברובו שלא במקום הדבק במשהו (חול' ג.). וקשרי הדבקים של העצמות ושל ידים ושל רגלים ושל אצבעות (תכמוני, ליכה א). — ג) *עצם הדבר, החמר המדביק שני דברים יחד, **Leim; colle; glue**: דבק כדי ליתן בראש השבשבת (שבת ח ד). ודובקן בדבק (ירוש' מג' א עא ד). לוקחין בדין דקין וטחין אותן דבק ומשימין אותן במקום שיש מאכל ובאין העופות אגב מאכל ונתפשין בדבק (ערוך, ערך דבק). — ד) *כמו בֶּדֶק ב, דִּבְקֵי מיתה, כמו בִּדְקֵי מיתה: ג' דבקי[3]) מיתה (שבת לב.).

דָּבַק, דָּבֵק, — א) פ"ע, כהפס' דָּבְקָה, דָּבְקוּ, עת' תִּדְבַּק, תִּדְבְּקִי, כהפס' בהוספת ן, תִּדְבָּקִין, תִּדְבָּקוּ, תִּדְבָּקוּ, תִּדְבָּקוּן, ככנ' תִּדְבָּקֵנִי, — דבק אל דָּבָר, בְּדָבָר, לְדָבָר, נאחז ונתחבר בו ע"י אמצעי טבעי באופן שאינו נפרש ממנו, **ankleben (vn); coller; be glued**: כאשר יִדְבַּק האזור אל מתני איש (ירמ' יג יא). דָּבַק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תִּדְבָּק (יחזק' כט ד). בעורי ובבשרי דָּבְקָה עצמי (איוב יט כ). דָּבְקָה עצמי לבשרי (תהל' קב ו). תִּדְבַּק לשוני לחכי (שם קלז ו). — ובהחלט: מפלי בשרו דָּבֵקוּ (איוב מא יט). — ודָבַק דבר בידו, בכפו, לקח הדבר ונשאר בידו: ולא יִדְבַּק בידך מאומה מן החרם (דבר' יג יח). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דָּבַק מאום

— [1]) כך בר"ש כלים כח ח. ובנוסח' הדפוס: דבדולים. [2]) נגזר מהשם דבלול, ועי' לקמן. — [3]) כך הגרסה במשנה שבמשניות, וכן גרסת הערוך ערך מדבלל, וכן הרמב"ם (במקום המובא בפנים), וכן הרע"ב. ובנוסח' מדולדל. ואמרו שם בגמ' (כו:): היכי דמי אינו נראה עם הגיזה א"ר אלעזר אמר ריש לקיש כל שעיקרו הפוך כלפי ראשו רב נתן בר אושעיא אמר כל שאינו מתמעך עם הגיזה. מכל זה מתברר היטב פרוש המלה מדובלל, שהכונה בה היא שנעקר ממקום שהוא מחובר בו ובולט ויוצא מחוץ לפני שאר השערות. — [4]) ושאלו בגמרה שם מאי מדובללת ופלגו רב ושמואל בפרוש מלה זו: אמר רב סוכה עגייה ושמואל אמר קנה עולה וקנה יורד. ע"כ. ואעפ"י שרב הוא בן סמך בפרוש המלים, מכל מקום כאן פרושו של שמואל יותר מכון לפי פרוש המלה של צמר מדובלל, וכמו"כ לפי הפרוש של השם דבלולים. וכן החליט הרמב"ם פרוש מלה זו כשמואל.

[1]) לא נתברר פרושו המדויק של מלה זו. אך נראה שהכונה היא להמקום ששם חלקי השריון דבוקים זה בזה. — [2]) ופרש"י: מקום הדבק שהיא דבוקה בירכים. — [3]) כך גם בירוש' (שבת ב ה:).

(איוב לא ז). — וידו אל החרב וכדומה, נגעה בה, אחזה בה: וַתִּדְבַּק ידו אל החרב (ש"ב כג י). — ובמליצה, בטנו, נפשו דָּבְקָה לארץ, הֻשפל עד לארץ מעֹני ולחץ וכדומה: למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דָּבְקָה לארץ בטננו (תהל' מד כה-כו). דָּבְקָה לעפר נפשי חיני כדברך (שם קיט כה). — ומחלה, דָּבְקָה מחלה בפלוני, התחיל לחלות בה, התהותה בו ע"י נגיעה בחולה, התמידה בו המחלה ולא רפתה ממנו: והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם וְדָבְקוּ בך (דבר' כח ס). וצרעת נעמן תִּדְבַּק בך ובזרעך לעולם (מ"ב ה כז). — ומעשה רע: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה סטים שנאתי לא יִדְבַּק בי (תהל' קא ג). — והרעה, דָּבְקָה הרעה בפלוני, השיגה אותו, באה עליו, חלה עליו: ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תִּדְבָּקַנִי הרעה ומתי (בראש' יט יט). — והרעב, דָּבַק אחריו, רדף והשיג אותו: והרעב אשר אתם דאגים ממנו שם יִדְבַּק אחריכם (ירמ' מב טז). — ובהשאלה, דָּבַק בפלוני, התקרב אליו, היה אתו תמיד ולא עזב אותו: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וְדָבַק באשתו והיו לבשר אחד (בראש' ב כד). — ואהב אותו, היה אתו תמיד בקשר ועשה כמעשיו: מן הגוים אשר אמר יי' אל בני ישראל לא תבאו בהם וכו' בהם דָּבַק שלמה לאהבה (מ"א יא ב). כי אם שוב תשובו וּדְבַקְתֶּם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם ידוע תדעו כי לא יוסיף יי' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם (יהוש' כג יב-יג). ותשק ערפה לחמותה (ותלך לה) ורות דָּבְקָה בה (רות א יד). הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תִדְבָּקִין עם נערתי (שם ב ח). עם הנערים אשר לי תִּדְבָּקִין עד אם כלו את כל הקציר (שם כא). וַתִּדְבַּק (רות) בנערות בעז ללקט (שם כג). — ונפשו באשה, אהב אותה מאד: וַתִּדְבַּק נפשו בדינה (בראש' לד ג). הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן (פסח' מט.). — ובמלך, דָּבַק בו, היה נאמן לו, לא בגד בו: ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דָּבְקוּ במלכם (ש"ב כ ב). — ובאלהים, דָּבַק בו, עבד אותו, שמע בקולו ושמר מצותיו: את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תִדְבָּק ובשמו תשבע (דבר' י כ). לאהבה את יי' אלהיכם ללכת בכל דרכיו וּלְדָבְקָה בו (שם יא כב). וַיִּדְבַּק (חזקיהו) ביי' לא סר מאחריו וישמר מצותיו (מ"ב יח ו). ובשם אלהיהם (של הגוים) לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם ביי' אלהיכם תִּדְבָּקוּ (יהוש' כג ז-ח). אחרי יי' אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תִדְבָּקוּן (דבר' יג ה). — *ודבק עם, התחבר עמו: וכי דרכו של בעז לדבק עם הנשים (שבת קיג:). — ובמשמ' *נתקרב מאד לדבר: עד שדבקו כל החיל לאותה בירה (ילק' בראש' קלג). — *והגיע, השיגו: דָּבֵק דולקי וצדני ברשתו, עלי ללטוש מחרשתו, דרך קשתו (קינה לת"ב, איכה אצפתו). — ובדברים לא בע"ח, בהמצוות, בהעדות, שמר אותן, קִיֵם אותן: דָּבַקְתִּי בעדותיך יי' אל תבישני (תהל' קיט לא). — ובנחלתו, שלא ימכרנה לאחרים: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו יִדְבְּקוּ בני ישראל (במד' לו ז). — ב) *פ"י, חִבֵּר בְּדֶבֶק: שופר שנסדק ודבקו (ר"ה ג ו). ודובקן [1]) בדבק (ירוש' מגי' א עא ד). — ובמשמע' הקריב זה לזה: אלו בני אדם שהיו אוכלים ושותים זה עם זה ודובקין [2]) מטותיהן זו בזו (שבת סב:). אתה הוא שדבקת זו בזו (ערוך, ערך זה). — וכינו"פ *דובק, מי שהוא דבוק באחר: אוי להם לרשעים ודובקיהם ואשריהם לצדיקים ולדובקיהם (תנחומא בראש' כא). שאהבת נפשו דובקת אחרי אשתו (פרקי דר"א לב). — ואמר המשורר: יד מי זה פה צוחקת, אל! ידך זאת הפליאה, אך בך נפשי דובקת (חד"ס, בש"ק, האביב).

— פעו', *דָּבוּק, דְּבוּקָה: יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה (סוט' מב:). ואתם הדבקים בה' אלקיכם דבוקים ממש (סנה' סד:). כשתי תמרות הדבוקות זו בזו (שם). מפני שדבוקה (הכתנת התחתונה) בבשרי (פסיק' דר"כ, שקלים). כתנות עור שהן דבוקין לעור (מד"ר בראש' כ). אתה מוצא בלוט על ידי שהיה דבוק באברהם העשיר כמותו (ילק' דבר' תתכ"ד). ועובר הרוח מתוך הכלי ההוא עם הזכוכית הנתכת והנמסת הדבוקה בקצה הכלי ההוא הנבוב (חכמוני יצירה א).

— פעִ', דֻּבַּק, יְדֻבְּקוּ, — שחברו והדקו אותם יחד: בצקת

---

[1]) כמו: יאהבני ויוצא בו, וכמו ילבשם, ויתבאר בחלק הדקדוק. — [1]) ויש גורסין ודבוקין. — [2]) ויש גורסים ומדבקין.

עפר למוצק ורגבים יְדֻבָּקוּ (איוב לח לח). איש באחיהו יְדֻבָּקוּ (אפיקי המגנים) יתלכדו ולא יתפרדו (שם מא ט). ישראל שמדובקין לחיי של עולם הבא (ילק' דבר' תתכל). — ובמשמ' *נמשך ואינו נפסק: וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מדובקת הוא מחטא החושים וכו' להיות הגשם כולו גשם אחד ומדובק (מו"נ א עג). כסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים והיות קוים מדובקים וקוים בלתי מדובקים (שם). הדברים שנמצא מציאותם מדובק כמו הגרמים השמימיים וכו' (רלב"ג, מלחמ' ה ו א ה). שהזמן בכללו הוא אחד ומדובק ואין בו רבוי בעצמו (שם יא). כי לא יתכן שיהיה מהתנועות הנכרכות זמן מדובק נצחי (שם). שיהיה הזמן החולף וכו' מתנועע נצחי הוא מתנועע בתנועה מדובקת (שם). ואין תנועה מדובקת אלא הסובבת (רשב"ל דוכן, מג"א, חלק אלוה ממעל א).

— נפע', *נִדְבַּק: בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונדבקת עם הבגד ומגעת עד פיסת היד (יומא עב:). רות המואביה ששבה ונדבקה בבית לחם יהודה (ב"ב צא:). וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה (כתוב' קיא:). וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם וכו' הלכו ונדבקו באותו פסח (מד"ר שמות יט). כשם שהעמיד (הקב"ה) מלכים ונביאים וחכמים לישראל כך העמיד מאוה"ע ונדבקו מלכיהם וכו' של ישראל עם מלכיהם וכו' של אוה"ע (תנחומא, בלק א). אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו (דרא"ז ב). —*זמ'לי נִדְבָּק, שטבעו להדבק מחולה לחולה: גם רוקו (של הזוב) יזיק כי הזוב מהחליים הנדבקים (ראב"ע ויקר' טו ח). כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם (שם יג ב). כי הראות באויר הדבר ובכל החלאים הנדבקים יזיק מאד וידביקם (הריקנטי, וירא). — ובמשמ' *נמשך ומתמיד בלי הפסק: והתבאר שזאת התנועה היא נדבקת ואין תכלית לה (שער השמים יג).

— פע', *דִּבֵּק, — א) עשה שידבק, חִבֵּר: שופר שנסדק ודבקו וכו' דיבק שברי שופרות (ר"ה ג ו). — ב) רדף אחריו: לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחר ודיבקו עד היכן עד שקשר עמו אהבה (מד"ר ברא' כט).

— הפע', הִדְבִּיק, — א) עשה שֶׁיִּדְבַּק, במשמ' הפשוטה: ולשונך אַדְבִּיק אל חכך ונאלמת (יחזק' ג כו). והִדְבַּקְתִּי דגת יאריך בקשקשתיך (שם כט ד). הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת (שבת ד.). כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור (שם לה:). שהרותיח (את האלפס) ולבסוף הדביק (פסח' לז.). הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ וכו' הדביק מבפנים ואבוקה כנגדו (שם:). מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד (ב"ב יג:). — ובמשמ' הקריב, במוסר': כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הִדְבַּקְתִּי אלי את כל בית ישראל (ירמ' יג יא). — ואת המחלה, הִדְבִּיק בו את המחלה, גרם שתדבק, שתתהוה בו: יַדְבֵּק [1]) יי' בך את הדבר עד כלתו אתך (דבר' כח כא). — ב) הִדְבִּיק אותו, הגיע אליו, השיגו, **einholen ; atteindre ; reach anyone**: וירדף אחריו דרך שבעת ימים וַיַּדְבֵּק אתו בהר הגלעד (ברא' לא כג). המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וַיַּדְבִּיקוּ את בני דן (שופט' יח כב). — והדביק אחריו, רדף: וַיַּדְבִּיקוּ אחריו עד גדעם ויכו ממנו אלפים איש (שופט' כ מה). וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים וַיַּדְבְּקוּ [2]) גם המה אחריהם במלחמה (ש"א יד כב). וַיַּדְבְּקוּ [3]) פלשתים את שאול ואת בניו ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול (שם לא ב). — והמלחמה הִדְבִּיקָה אותו, השיגה אותו, שלא יוכל להמלט ממנה: ויפנו (אנשי בנימין) לפני איש ישראל אל דרך המדבר והמלחמה הִדְבִּיקָתְהוּ (שופ' כ מב).

— הָפע', הָדְבַּק, מֻדְבָּק, — כמו פֻּעַל: יבש כחרש כחי [3]) ולשוני מֻדְבָּק מלקוחי (תהל' כב טז). — ובהשאלה: ששון ויגון הודבקו (מו"ק כה.).

— נתפ', *נִדַּבֵּק, מִדַּבֵּק, מִתְדַּבֵּק: ואין ארור מתדבק בברוך (מד"ר ברא' נט). — ובמשמע' *לא מתחלק, נמשך ומתמיד ולא נפסק: והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מלאכ' הגיון, הכמה). זה אחר זה היו הזמן והתנועה בב"ת בכמות מתדבק (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ג). והשנוי אשר בזמן הוא בהכרח מתדבק להיות הזמן מתדבק וכו' או שרצה באמרו

[1]) לא הכריעו חכמי הדקדוק מה מהותה של צורה זו במקום יַדְבִּיק, אם זו שארית מהצורה הקדומה ידבִּק, בחירק קצר בע"פ כמו בערב'. או פשוט נולדה מפני הנטייה לקצור. — [2]) כמו וַיִּדְרְכוּ, ועי' הערה הקודמת, דעת חכמי הדקדוק שזו שארית מהצורה הישנה ידבִּק בחירק קצר בע"פ. וי"א כי זה נקוד מרכב. כדי להניח הברה בין וַיַּדְבִּקוּ ובין וַיַּדְבְּקוּ. — [3]) יש מגיהים חִכִּי.

מתדבק תמיד נצחי (ר"ח קרשקש, אור ה' א יג). מצד מה שנראה מטבע החלוקה במתדבק ומטבע ההוספה במספר (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יא). ואמנם יקרה לו (להגשם) העדר התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה בכמה המתדבק לבד (שם). סגולות השעור להיותו מתדבק ולזה יאמר בו רב ומעט מצד היותו ספירה ויאמר בו ארוך וקצר מצד היותו מתדבק (שם).— והשתמשו במִדַּבֵּק במשמ' חולי שנדבק מאיש לאיש, כמו דַּבְּקִי שלקמן.

דָּבֵק, ת"ז, לנק' דְּבֵקָה, מ"ר דְּבֵקִים, דְּבֵקוֹת, — א) מי שנוגע ומחבר עם דבר: והכנף האחרת אמות חמש דְּבֵקָה לכנף הכרוב האחר (דהי"ב ג יב). — ובהשאלה, דָּבֵק ברוח, אוהב וכרוך אחריו: ויש אהב דָּבֵק מאח (משלי יח כד). ואתם הַדְּבֵקִים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום (דבר' ד ד).—ובמשמ' *מתמיד, שאינו נפסק, קדחת דְּבֵקָה: הקדחת הדבקה אע"פ שתנועתה כבדה ומתפשטת במ"ם יום אז היא ג"כ נמנית מחוליים החדים (פרקי משה י). — *דָּבֵק לדבר, במשמ' הדבר מוכרח בטבע שיהיה בו: שהזמן הוא ממשיגי העצם כי הוא דבק לתנועה והתנועה דבקה למתנועע והמתנועע הוא גשם בהכרח (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יא). — ב) *לחה דְּבֵקָה, שהיא נדבקת כמו דֶּבֶק: יחדש בעור הראש עלה ממין מורסא יהיו בה נקבים דקים קטנים מלאים ליחות דקה ודבקה (פרקי משה כג). — ובדקדוק, דָּבֵק כמו נסמך: פוגת דבק והטעם פוגת עין (ראב"ע איכה ב יח).

דְּבֵקוּת, ש"נ, — א) סגולת דבר שהוא מִדַּבֵּק, כמו דבק וכיוצא בו, דְּבֵקוּת הדבק, הרוק: אותות תגבורות הלחה הלבנה הוא לובן נוסף וכו' ורוב הרוק ודבקותו (קאנון א ב כ ז).—ב) עצם הפעולה להיות דָּבֵק בדבר ובהשאלה, דבקות רוחנית ומוסרית: וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם היה מוסיף דביקות בתורה (רמב"ם מעי' ת ז). ביחס הקנאה למלאכים שהם קדושי עליון ואין להם דבקות בחומר (מלמד התלמ', שבת סוכה). כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהם אבל יבוא הזכר על איזו נקבה שימצא (רמב"ן ברא' ב כד). שהאיש הדבק באהבת השם כל זמן שהוא עומד בדבקות הוא באהבה שוה בשוה וכל זמן שתהיה זאת הדבקות אי אפש"ר שיקרה לו שום מקרה רע ממקרי המציאות הרעים (פי' משלי לורתי' כרללוני ה). כי אם עשה (משה) זה להיות המקום ההוא (הגבעה) נבחר לדבקות כי הלא משה היה תמיד דבק באלהים (ר"י אברבנאל, נחלת ה). האמונה בש"י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית ואל דבקות הנפש בדבר הרוחני (העקרים א כא). והנה הבב (האלהים) שיקום יצירו חצות לילה להתבודד עמו בדבקות (ר"א אזקרי, חרדים, התשו' ד). — וככנ': לדת אברהם ודבקותו בשם יתעלה (הקד' ספר היצר, ספורים). הטוב המתמיד בכל מקום ובכל זמן הוא הטוב האמתי כפי דבקותו בעליונים (מלמד התלמ', שמות). השכל החמרי אשר באדם לפי דבקותו בחומר ראוי להמשילו בערפל ובחשך ובענן ובאש (שם, לו). כי הוא (משה) ע"ה לא יסיח דעתו אפילו רגע ואין לו מונע יפריד בינו ובין שלמותו ודבקותו במדרגתו עד שיצטרך אל דברים ותחבולות להכין עצמו שתנוח עליו הרוח (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התור' כו). — וכמו דבוק הירח בשמש: ומיד הוא (הירח בתחלת חדושו) שוקע לו ובא אחרי החמה להתגלגל כמוה ברקיע שמתחת על פי הסיבה המערבית ואז כבר נפרד לו מדביקותו אותה ועבר לפניה לצד המזרח (אלדכי, ב"א כ ד).—ובלשון החסידים, דבקות בשעת התפלה, התאמצות במחשבה ובתנועות הגוף ובזמר כדי לרכז את כל כונתו להתפלה ולהתעלות אל האלהות: ובפרט בענין הכונה והדבקות שהמחשבה בורחת ממנו ואינו יכול לכוין דעתו (פלא יועץ, רדיפה).— ובמשמעה האמתית, דְּבֵקוּת הידים, משחק של נפתולים והאבקות: ואמרו רבים שהיה מקום ששם היו עושין האנשים גבורותיהם והיו שם שוחקים בכדור ובדבקות הידים (ר"י אברבנאל, מ"א א). — ודבקות אות באות, ומ"ר: אמנם שאר דבקיות באות לאות זה אות נכרת אעפ"י שדבקה עם חברתה (אגר' ר"א בתשו' רלב"ח א).

דַּבְּקִי, ת"ז, לנק' דַּבְּקִית, — שיש בו הטבע להדבק: ansteckend; infectueux; infectious
איך החולי הנורא (הדֶּבֶר) הוא דבקיי (מעשה טוביה, מסמ' הבית ב). קליפתו אדמוני ועצו קל ודבקי (י' סיאק, תולדות הצמחים).

דַּבְּקִיּוּת, ש"נ, — כמו דְּבֵקוּת, טבע וסגולת דבר דבקי: והככבדות והעובי והדקות והדבקיות והזכוכיות (רמב"ל דורן, מג"א, ח"י ד).

א·דבר[1]), ממנו דָּבָר, דָּבַר, דִּבֵּר, דַּבֵּר, *דִּבּוּר, *דִּבּוּרִי, דִּבְּרָה,

---

[1]) עברית, כנענ', מואב' וארמית. בערב' אין שרש

דברה, דברה, א.מדבר, *מדבר, *דברן, *דברנות.

דבר, ש"ז, סמי' דבר, מ"ר דברים, דברי, — א) מה שאדם מוציא מפיו בכלי הלשון, **Wort, Rede**, **mot, parole; word, speech**: ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש' ו י). ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ישע' ל כא). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (ירמ' יח יח). ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני (יחזק' ג יז). — וסמי' דבר: הירא את דבר יי' (שמות ט כ). ויהי דבר שמואל לכל ישראל (ש"א ד א). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם ט כז). ויהי דבר יי' אל שמואל לאמר (שם יה י). הקימתי את דבר יי' (שם יג). ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמר גם תמול גם שלשם הייתם מבקשים את דוד למלך (ש"ב ג יז). ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו (מ"א יג ד). אמרת אך דבר שפתים (מ"ב יח כ). שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור כה אמר המלך אל ישיא אתכם חזקיהו (שם כח-כט). ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג). כי מציון תצא תורה ודבר יי' מירושלם (ישע' ב ג). — ובכנ': עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד' יא כג). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ"א יז א). כי שקד אני על דברי לעשתו (ירמ' א יב). יי' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט' יא י). באי עשי כדברך (מ"א יז יג). — ובלי הפעל עשה וכדומה, רק המלה כדברך בלבד, במשמ' כדברך אעשה: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך וכו' ויאמר (פרעה) למחר ויאמר (משה) כדברך למען תדע כי אין כיי' אלהינו (שמות ח ה-ו). ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי (מ"א כ ד). איש כי ידר נדר ליי' וכו' לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד' ל ג). ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך (יהוש' ב כ). — ומ"ר דברים: ויאמר משה אל יי' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם (שמות ד י). קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר' ד יב). אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ד). ברב דברים לא יחדל פשע (משלי י יט). וקול כסיל ברב דברים (קהל' ה ב). — ובפרט עשרת הדברים (שמות לד כח) שהיו כתובים על הלוחות שהוריד משה מהר סיני. — וסמי' דברי: כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאד (בראש' כז לד). וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו (שם לא א). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו (ש"א יז יא). — ובפרט דברי הנביאים, החכמים, וכיוצא בזה: דברי עמוס (עמו' א א). עד הנה דברי ירמיהו (ירמ' נא סד). תמו דברי איוב (איוב לא מ). דברי אגור בן יקה (משלי ל א). דברי קהלת בן דוד (קהל' א א). — ובחבור: דברי השירה (תהל' יח א). דברי מרמות (שם לה כ). דברי בגד (משלי כב יב). דברי נרגן (שם כו כב). — — ובכנ': נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (דבר' יח יח). העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (ירמ' יג י). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (משלי ד כ). ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך (ש"ב יה ג). ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך (מ"א א יד). ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו (בראש' לז ח). ודבריו שמעת מתוך האש (דבר' ד לו). כי הציקה לו בדבריה (שופט' יו יו). ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליי' (בראש' כד נב). ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (שם מב יו). ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק' לה יג). ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא (בראש' מד י). ותאמר כדבריכם כן הוא (יהוש' ב כא). הנני מתפלל אל יי' אלהיכם כדבריכם (ירמ' מב ד). — והרבה מאד שמושו בלשון בכונות מתחלפות: שומע אני שהיה **ה ד ב ר** לאהרן ולמשה (מכי' בוא, פתי'), כמו דבור. למשה היה **ה ד ב ר** ולא לאהרן (שם). במה **ד ב ר י ם** אמורים במידל לשוק אבל במידל בתוך ביתו נותן מן המשוייר על הכל (תוספתא פאה א י). — והרי **ד ב ר י ם** קל וחומר, עי' קל וחמר. והנושא ונותן **ב ד ב ר י ם** לא קנה (ב"מ מח.), ר"ל לא בכסף או בשאר דרכי הקניה הקבועים, אלא בדבור פה. **ו ד ב ר י ם** אין בהם משום מחוסרי אמנה (ב"מ מט.). לא היו **ד ב ר י ם** מעולם (ע"ז יז:). כאילו לא היו ביניהם **ד ב ר י ם** מעולם (הרמב"ם מכירה א א). — ור"ת: להד"ם. **ד ב ר י ם** שבינו לבינה (כתוב' עא:). — *מפליגה בדברים: כל תנאי

דומה לזה משמש במשמעה של הוצאת המלים מהפה.

שאי איפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו אינו אלא כמפליגה בדברים (גיט' פד.), ועי' פלג.— *דברים בגו, עי' ערך גו.—דין ודברים, תביעות, טענות: דין ודברים אין לי עמך (כתוב' לג.). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקת הימנה לא אמר כלום (שם לה.). העשר שהוא הוסיף יתן הוא לבדו בלא דין ודברים (רגמ"ה ערכ' כז:), ועי' דין — *בעל דברים של פלוני, שיש לו דין ודברים עמו, משפט: לא בעל דברים[1] שלי אתה (כ"מ יד.). הנתבע אומר לו מי יאמר שבעל דברים שלי כתב ומסר לך (הרמב"ם מכירה ו יא). — הונאת דברים: זה הוניית דברים (שם יד יב), ועי' הונאה.—*לדבריך, לפי מה שאתה אומר: לדבריך אין זה קרוי שוגג אלא מזיד (שבת סח:). אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין וכו' אמר להם ר"ג לדבריכם למה שליח ציבור יורד לפני התיבה וכו' להוציא את שאינו בקיא (ר"ה לד:).—זכרון דברים, עי' זכרון. — *דְּבַר תּוֹרָה, ר"ל על פי דברי תורת משה, בנגוד למה שאינו אלא מדברי סופרים: דבר תורה מעות קונות (כ"מ מח.). ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה (נדה כג.).—*דברי סופרים, בנגוד לשל תורה, ר"ל מה שאינו אלא מדברי תורה שבעל פה: שניות מדברי סופרים (יבמ' ט ג).—ושל דבריהם: בין אבות של תורה בין של דבריהם (רמב"ם כלי' כז יו).—ודרשה: רשב"י אומר ר"ע היה דורש בו (בהפסוק) דבר אחד ואני דורש בו שני דברים ודבריי נראים משל רבי (ספרי בהעלתך לה). — *דְּבַר אַחֵר, ר"ל פרוש אחר, טעם אחר, דרשה אחרת: שלא יהו אומרין (הרמאים) כבר נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). היא (הסוטה) עשתה בסתר והיושב בסתר משים פנים עליה וכו' דבר אחר שהוציא סתרין שלה בגלוי (שם סוט' ג ה). תבא אסרה של יוסף שאסר לילך לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל דבר אחר ר' שמעון בן יוחאי אומר תבא חרב יד דכתיב באברהם וכו' ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע (מכי' בשלח ב א). ובני ישראל יוצאים ביד רמה בריש גלי דבר אחר שהיה ידן של ישראל רמה על מצרים (שם).—ומצוי שמוש זה מאד בספרי המפרשים. — *חכמת הדבר, הדברים, כמו הגיון, ויותר כללי כל דרך המשא והמתן ההגיוני והוכוחי, **Dialektik dialectic**: ראו חכמי הדורות ההם מן היונים והארמיים וכו' והולידו חכמת הדברים הזאת והתחילו להעמיד הקדמות מועילות להם באמונתם (מו"נ א עא). ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר ושאר החכמות והמלאכות שיארך זכרם (חו"ה, הבחינה ה). קנין מדות קודם לכל חכמה וחכמת הדבר לבלי קרב (מבה ריאטי, מקדש מעט ב). גם (בחמשת הנושאים המבוארים בספר מבוא פורפיריאוס) יסד (הפלסוף) מעונו והניחו אל חכמת הדבר ראשית (שם ד). -— ב) כל מה שאומרים עליו דבר, כל מה שקוראים לו שֵׁם, Sache ; chose ; thing: היפלא מיי' דָּבָר (ברא' יח יד). כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דָּבָר רע (דבר' כג י). הנה אנכי עשה דָבָר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו (ש"א ג יא). כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דָּבָר טוב (מ"א יד יג). ולא היה דָּבָר רע בסיר (מ"ב ד מא). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דָּבָר הוא (ש"א יז כט). דָּבָר לי אליך השר (מ"ב ט ה). יש דָּבָר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל' א י). טוב אחרית דָּבָר מראשיתו (שם ז ח). — ועם ה הידיעה: מה ראית כי עשית את הַדָּבָר הזה (ברא' כ י). וירע הַדָּבָר מאד בעיני אברהם (שם כא יא). וישבע לו על הַדָּבָר הזה (שם כד ט). ויאמר חתן משה אליו לא טוב הַדָּבָר אשר אתה עשה נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הַדָּבָר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יז-יח). את הַדָּבָר הקשה יביאון אל משה וכל הַדָּבָר הקטן ישפוטו הם (שם כו). וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הַדָּבָר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). ועתה זה הַדָּבָר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל (שופט' כ ט). ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום ויאמר (עלי) מה היה הַדָּבָר בני (ש"א ד יו). ומדוע יסתיר אבי ממני את הַדָּבָר הזה (שם כ ב). ויאמר אליו דוד (להאיש שבא מהמחנה) מה היה הַדָּבָר הגד נא לי ויאמר (האיש) אשר נס העם מן המלחמה (ש"ב א ד). לבעבור סבב את פני הַדָּבָר עשה עבדך יואב את הַדָּבָר הזה (שם יד כ). ויישר הַדָּבָר (עצתו של אחיתפל) בעיני אבשלם ובעיני כל זקני ישראל (שם יז ד). ולמה זה חרה לך על הַדָּבָר הזה (שבני יהודה היו הראשונים להשיב את דוד) האכול אכלנו

— [1]) בארמ': לא בעל דברים דידי את (שם).

מן המלך (שם יט מג). ותאמר אלי טוב הדבר שמעתי (מ"א ב מב). וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה (שיתן לו חכמה) (שם ג י). וזה הדבר אשר הרים (ירבעם) יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (שם יא כז). וייטב הדבר בעיני המלך (אסת' ב ד). ויודע הדבר (כי רצו בגתן ותרש לשלח יד במלך) למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם (שם כב-כג). ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל (ש"ב טו ו). דבר הלמד מענינו (ספרא, פתיחה). שהיה רבי עקיבא אומר דבר ולא חצי דבר (ב"ב נו:). כללו של דבר כל כלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו' (רמב"ם כלים כו יו). — רגלים לדבר, עי' רגל. — וסמי' דבר: על כל דבר פשע וכו' על כל אבדה וכו' עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת (שופט' יט כד). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מ"א ח נט). אל נא תעשו את דבר התעבה הזאת אשר שנאתי (ירמ' מד ד). — ומ"ר: ויעשו דברים רעים להכעים את יי' (מ"ב יז יא). ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה (בראש' כד סו). אחר הדברים האלה (המלחמה עם כדרלעמר) היה דבר יי' אל אברם (שם טו א). ויהי אחר הדברים האלה (מה שעשה אליהו) חלה בן האשה (מ"א יז יז). כדברים האלה עשה לי עבדך (בראש' לט יט). למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה (ש"א ב כג). אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה (חול' נז:). — וסמי': נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות ודאג לכם (ש"א י ב). חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (משלי כט כ). — ועם שלילה, במשמע' מאומה, כלום. **Nichts ; rien ; nothing**: לאנשים האל אל תעשו דבר (בראש' יט ח). ולא ימות מכל לבני ישראל דבר (שמות ט ו). לא חסרת דבר (דבר' ב ז). ולנער לא תעשה דבר (שם כב כו). כי שלום לך ואין דבר חי יי' (ש"א כ כא). קראים והלכים לתמם ולא ידעו כל דבר (ש"ב טו יא). — וגם גופים ממשיים: כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר (במד' לא כג). מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שופט' יח י'). לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו (מ"ב כ יג). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל לא יותר דבר (ישע' לט ו). המתנה בדבר שבממון תנאו קיים (ב"מ צד.). ומה סוטה דבר שיש בו דעת לישאל אף שרץ דבר שיש בו דעת לישאל (סוט' כח:). דבר שיש בו דעת לישאל ברשות היחיד ספיקו טמא (שם). — *דבר אחר, דבר מגונה שאין אדם רוצה להזכיר שמו, פריצות, צרעת, חזיר, וכיוצא בזה: המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי (כתוב' ז ה), ר"ל משום פריצות. — ועבודה זרה: הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלם ואין צריך לומר לדבר אחר (מנח' יג י). ועל בנותיהן (גזרו) משום דבר אחר (עבודה זרה) ועל דבר אחר (שיהיה ילד עכו"ם מטמא בזיבה) משום דבר אחר (משום משכב זכור) (שבת יז:). (רצועות) אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר (מנח' לה.). הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר (ברכ' ח:), ר"ל בתשמיש המטה. — וחזיר[1]), וצרעת: פגע (אחרי הקוה) בדבר אחר (חזיר) קשה לדבר אחר (שבת קכט.). בנו (היונים) במה בבהמ"ק וישחטו דבר אחר ויביאו את דמו אל עזרת הקדש (חשמ"י ב, חנכה ב). החולי הזה כי נתעב הוא אפילו להזכירו האדם על דל שפתיו עד אשר כינו שמו דבר אחר (שו"ת מהרי"ט, חה"ע יד). — *ודבר מן מעט מאד: ואם יתחיל הדפק יקטן וכו' תמהר להשקותו דבר מן היין הריחני שיש בו קביצות (קאנון ג יו ב יב). — ג) עם המלה על לפני המלה דבר, על-דבר, במשמ' בענין, יען, למען, בשביל, בגלל, בסבת: וינגע יי' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על-דבר שרי אשת אברם (בראש' יב יז). כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על-דבר אשתי (שם כ יא). וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על-דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם מג יח). ויצעק משה אל יי' על-דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שמות ח ח). מלבד המתים על-דבר קרח (במד' יז יד). כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על-דבר פעור ועל-דבר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה על-דבר פעור (שם כה יח). וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על-דבר אבשלום (ש"ב יח ה). עזרנו אלהי ישענו על-דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו (תהל' עט ט).

---

[1]) באר"מ: א"ר פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד (ברכ' מג:).

— ועם אשר ופעל אחריו, על-דבר אשר עשה, על-דבר אשר לא עשה: והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את הנער על-דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש על-דבר אשר ענה את אשת רעהו (דבר׳ כב כד). — ועל-דבר אשר. . . ואשר: לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי׳ וכו׳ על-דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך (דבר׳ כג ד-ה).—*סוף דבר, ולא סוף דבר... אלא אפילו, במשמ׳ לא דוקא, ע׳ סוף.

א. דִּבֵּר, פ״י, קל נהוג רק בינוני [1]), דבר, דברים, דברה, דברות, דבר, דבור, מקור ככנ׳ דברו דברך,— הוציא דברים מפיו, אמר לחברו דבר, **sprechen ; parler speak**: שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום (דבר׳ ה א). אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך ובאזני כל העם (ירמ׳ כח ז). שמע נא בקול יי׳ לאשר אני דבר אליך וייטב לך (שם לח כ). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר (איוב ב יג). הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך (דני׳ י יא). — ודבר לפלוני: ודבר שלום לכל זרעו (אסת׳ י ג). — ובלי מלת היחס: ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי׳ למלחמה כאשר אדני דבר (במד׳ לב כז). אני יי׳ דבר צדק מגיד מישרים (ישע׳ מה יט). השר שאל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו (מיכ׳ ז ג). כן מטה בני יוסף דברים (במד׳ לו ה). כן בנות צלפחד דברות נתן תתן להם אחזת נחלה (שם כז ז). — ודבר על פלוני, אומר דבר בנוגע לפלוני, על אדותיו: כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם (ירמ׳ לב מב). — ואל במקום על: אל תעש את הדבר הזה כי שקר אתה דבר אל ישמעאל (ירמ׳ מ יו). — ועם ה הידיעה: ותקרא שם יי׳ הדבר אליה (ברא׳ טז יג). — והדבר בפלוני, כמו אל פלוני: ויאמר אלי המלאך הדבר בי אני אראך מה המה אלה (זכר׳ א ט). ויען יי׳ את המלאך הדבר בי דברים טובים (שם יג). — והדבר על פלוני בנוגע לפלוני, ביחס אליו: תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (תהל׳ לא יט). זאת פעלת שטני מאת יי׳ והדברים רע על נפשי (שם קט כ). —

[1]) אך סברו קצת המדקדקים שרשאים אנו להשתמש בקל גם בעתיד: כיון שמצאת דובר ודבור יכול אתה לעשות ממנו אדבור ידבור תדבור וכו׳ (קונט׳ הדקדוק).

ובינוני כמו תאר: שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו (עמו׳ ה י). הלך צדקות ודבר מישרים (ישע׳ לג יה). תאבד דברי כזב (תהל׳ ה ז). כי יסכר פי דוברי שקר (שם סג יב). — ופעול דבור, מה שאמרו, שיצא מן הפה: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו (משלי כה יא). — ואמר המשורר: כי חברת בימי הנעורים, מליצות נמרצות ושירים, על אופניהם דבורים (עמנ׳ מחב׳ יט). — ומקור דברך: למען תצדק בדברך [1]) תזכה בשפטך (תהל׳ נא ו).

— פע׳, דבר, דבר [2]), — כמו הקל, והוא רוב שמושו של פעל זה, דבר, דבר אליו, דבר לו, דבר אתו, דבר בו, דבר עמו: ויעש כדבר יוסף אשר דבר (ברא׳ מד ב). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי׳ דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישע׳ א ב). כה דבר אלי האיש (ברא׳ כד ל). וזאת אשר דבר להם אביהם (שם מט כח). דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (שם מב ל). הרק אך במשה דבר יי׳ הלא גם בנו דבר (במד׳ יב ב). כי היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו (יהוש׳ כד כז). — ובכנ׳ דברו, דבר אותו, את הדבר: אשר ידבר הנביא בשם יי׳ ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו (דבר׳ יח כב). וידברם באזני יי׳ (ש״א ח כא). לא אכל עד אם דברתי דברי (ברא׳ כד לג). ודברתי אתך מעל הכפרת (שמות כה כב). וירדתי ודברתי עמך שם (במד׳ יא יז). כן תעשה כאשר דברת (ברא׳ יח ה). ובאת אל המלך ודברת אליו כדבר הזה (ש״ב יד ג). — ועם סימן הנקבה הקדום לנכחית, דברתי כמו דברת: הנה דברתי [3]) ותעשי הרעות (ירמ׳ ג ה). ואחרי כן דברו אחיו אתו (ברא׳ מה יה). שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו (דבר׳ ה כה). הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו (שמות

[1]) בקצת ספרים בדבריך.—[2]) במקום דבר, נשתנה עפ״י הנטיה של הלשון העברית בהפסק לתנועת פתח קטן, ולא בהפסק הוסיפו עוד לאמר דבר כמו שבר אך בזמן יותר מאוחר גברה תנועת הפתח הקטן, השבר, בעין הפעל שלא בהפסק בשלשת הפעלים דבר, כפר, כבס, ונקדו את עיניהם בסגול שהוא סימן של פתח קטן, של שבר מזמן מאוחר. ולא נתברר סבת התגברות תנועה זו דוקא בשלשת הפעלים האלה ומדוע עוד הוסיפו לאמר שבר ולא שבר, וע׳ כבס, כפר, שבר. — [3]) כך הכתיב והוא סי׳ הנקבה לנכחית הקדום, והקריא: דברת.

יד יב). גם בקרבכם קחו כאשר דברתם ולכו (שם יב לב). אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (שם כג כב). בחלום אדבר בו (במד' יב ו). פה אל פה אדבר בו (שם ח). עמד על רגליך ואדבר אתך (יחזק' ב א). ואדבר אליכם ולא שמעתם (דבר' א מג). אדברה נא אל המלך (ש"ב יד יח). אדברה בצר רוחי (איוב ז יא). אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם (בראש' יח לב). ואפתח פי ואדברה ואמרה אל העמד לנגדי (דני' י יו). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי (איוב יו ד). אל נא יחר לאדני ואדברה (בראש' יח ל). האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר' לב א). פן תדבר עם ביעקב מטו עד רע (בראש' לא כד). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל (ישע' מ כו). ותדבר אלי כזבים (שופט' יו י). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך (ישע' כט ד). למה ידבר אדני כדברים האלה (בראש' מד ז). ידבר נא עבדך דבר (שם יח). וידבר חמור אתם לאמר (שם לד ח). ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר (ש"ב יד יב). ותדבר נא אמתך (ש"א כה כד). ותדבר אליו כדברים האלה (בראש' לט יז). מה נדבר ומה נצטדק (שם מד יו). אל תרבו תדברו גבהה (ש"א ב ג). כדבר הזה תדברון אל עשו (בראש' לב כ). האמנם אלם צדק תדברון (תהל' נח ב). ושמעת מה ידברו (שופט' ז יא). אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ' יב ו). ימיקו וידברו ברע (תהל' עג ח). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו (בראש' לד יג). ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר (שם כ). אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז ד). ותדברנה הנצבות עליה (ש"א ד כ). — וכינ': מה אדני מדבר אל עבדו (יהוש' ה יד). עוד זה מדבר וזה בא (איוב א יו). כי פי המדבר אליכם (בראש' מה יב). הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך (מ"א א יד). עוד הם מדברים ואני אשמע (ישע' סה כד). חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (שם יט יח).—מדבר, ש"ו, עי' מדבר. —ומקור: לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש' כד נ). הלכים הלוך ודבר (מ"ב ב יא). למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). שלח אצבע ודבר און (ישע' נח ט). ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו (בראש' כז ה). ובדבר אביון משפט (ישע' לב ז). ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל (שמות יו י). הנה נא הואלתי לדבר אל אדני (בראש' יח כז). כאשר כלה לדבר

אל אברהם (שם לג). השמר לך מדבר עם יעקב (שם לא כט). ויכל משה מדבר אתם (שמות לד לג). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד (ירמ' לא כ). בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות יט ט). ובדברי אותך אפתח את פיך (יחזק' ג כז). לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). כי קרן עור פניו בדברו אתו (שם לד כט). אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שופט' ח ג). — ודברו, דבר אתו: ולא יכלו (אחי יוסף) דברו לשלם (בראש' לז ד). ויהי כדברה אל יוסף יום יום (שם לט י). יען דברכם את הדבר הזה (ירמ' ה יד). וישמע יי' את קול דבריכם בדברכם אלי (דבר' ה כה). עבדו את יי' כדברכם (שמות יב לא). ויבך יוסף בדברם אליו (בראש' נ יז). — וצווי: ויאמר דבר (בראש' כד לג). בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו (שמות ו יא). ויאמר שמואל דבר כי שמע עבדך (ש"א ג י). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו (ישע' לו יא). ויאמר דברי (ש"ב יד יב). עורי עורי דברי שיר (שופט' ה יב). דברו נא באזני פרעה (בראש' נ ד). דברו איכה נהיתה הרעה הזאת (שופט' כ ג). עצו ודברו (שם יט ל).—דבר על פלוני, דבר טוב או רע אודותיו: כי יי' דבר טוב על ישראל (במד' י כט). והנביא ההוא (שהסית לעבודת אלהים אחרים) וכו' יומת כי דבר סרה על יי' אלהיכם (דבר' יג ו). והיה כי יעשה יי' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (ש"א כה ל). ויי' דבר עליך רעה (מ"א כב כג). ויי' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה (ירמ' יא יז). זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם (שם יח כ). הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה (שם יט יה). וינחם יי' אל הרעה אשר דבר עליהם (שם כו יט). — דבר משפטים עם פלוני, התוכח עמו, קבל והתרעם עליו: צדיק אתה יי' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (ירמ' יב א). — ודבר אתו קשות, גזר עליו דין קשה: ויעלהו (את צדקיהו) אל נבוכדנאצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים וישחט מלך בבל את בני צדקיהו (שם לט ה-ו). עתה גם אני אדבר משפטים אותם הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יב-יג). — וגם ביחיד: וידברו אתו (את צדקיהו המלך) משפט (מ"ב כה ו).—

דִּבֵּר בְּאִשָּׁה, דבר לה שתתרצה להיות לו לאשה: וישלח דוד וַיְדַבֵּר באביגיל לקחתה לו לאשה (ש"א כה לט). שלח רבי לדבר באשתו (של ר"א שתנשא לו) שלחה ליה כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ב"מ פד:). ואם דבר אדם באשה מניקה לא יתיחד עמה עד עשרים וארבעה חדשים (רב יהודאי גאון, הלכ' קצוב', גיטין). — דִּבֵּר על לב פלוני, דבר לו דברי רצון, דברי אהבה וחבה, דברי נחמה, פתה אותו: ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנער וַיְדַבֵּר על לב הנער (בראש' לד ג). ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וַיְדַבֵּר על לבם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לְדַבֵּר על לבה להשיבו (שופט' יט ג). ותאמר (רות אל בעז) אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דִבַּרְתָּ על לֵב שפחתך (רות ב יג). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר וְדִבַּרְתִּי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם (הוש' ב טז-יז). ועתה קום צא וְדַבֵּר על לב עבדיך (לאמר להם שאינו קוצף עליהם בשביל מות אבשלום) (ש"ב יט ח). נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דַּבְּרוּ על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה (ישע' מ א-ב). וַיְדַבֵּר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי' ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליי' אלהי אבותיהם (דה"ב ל כב). — ודִבֶּר אֶל לב עצמו, עַל לב עצמו, חשב בדעתו, דבר בלחש: אני טרם אכלה לְדַבֵּר אֶל לבי והנה רבקה יצאת (בראש' כד מה). וחנה היא מְדַבֶּרֶת עַל לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש"א א יג). — וכמו"כ בְּלִבּוֹ, עִם לִבּוֹ: דִּבַּרְתִּי אני עִם לִבִּי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל' א יו). וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שגם זה הבל (שם ב יה). — דִּבֵּר בִּפְלוֹנִי, דבר אדותיו לטובה או לרעה: וַתְּדַבֵּר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח (במד' יב א). ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דִבַּרְנוּ ביי' ובך (שם כא ז). ואני אֲדַבֵּר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (ש"א יט ג). וַיְדַבֵּר יהונתן בדוד טוב אל שאול אביו (שם ד). גם עוילים מאסו בי אקומה וַיְדַבְּרוּ בי (איוב יט יח). תשב באחיך תְדַבֵּר בבן אמך תתן דפי (תהל' נ כ). וַיְדַבְּרוּ באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). —*דִּבֵּר בשיר, שר: ובן לוי שהוא שומע את קולה (של המגרפה) יודע שאחיו הלוים נכנסים לדבר בשיר (תמיד ה ז). — ונהגו הסופרים לאמר גם דבר מן פלוני, מפלוני, במשמ' דבר על אדות פלוני: אבדו מכם בעת שדברתם מפלוני ופלוני (חו"ס, הכניעה ז). ושמענו דבר המשורר וכו' (ר"י אברבנאל, בראש' א). —*דָּבֶר בפתח ובקמץ, ר"ל באופן ברור, שאין מקום לטעות בו, עי' פתח.

— נִפְע', נִדְבַּר, נִדְבְּרוּ, — דברו יחד, דברו זה עם זה: ואתה בן אדם בני עמך הַנִּדְבָּרִים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את אחד (יחזק' לג ל). אז נִדְבְּרוּ יראי יי' איש אל רעהו (מלא' ג יו). חזקו עלי דבריכם אמר יי' ואמרתם מה נִּדְבַּרְנוּ עליך (שם יג). גם ישבו שרים בי נִדְבָּרוּ עבדך ישיח בחקיך (תהל' קיט כג). וכן בחמשה עשר בניסן נידבר עם אברהם אבינו בין הבתרים (סעו"ר ה). דן אנכי מן הנביאים שנדבר עמהם בחוצה לארץ אעפ"י שנדבר עמהם בחו"ל לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות (מכי' בוא, פתי'). ומפני מה לא נדבר עמו (עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (שם). זה משה שנדבר עמו בדיבור ובחזון (ילק' תהל', רמז תתס). למלך היושב בהיכלו בא מצורע וטמא להיות נדבר עמו המלך יוצא לקראתו חוצה וכו' הוצרך להיות נדבר עם אוהבו ואשתו הכניסן להיכלו (פענח רזא, ויקר'). —ובמשמ' יהדבר שדברו: ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם (רש"י ויקר' כ ה).

— פֻּע', דֻּבַּר, — דֻּבַּר באשה, השתדכו אליה, דברו בה לבקשה לאשה: מה נעשה לאחותנו ביום שֶׁיְּדֻבַּר בה (שה"ש ח ח). — ובכלל לדבר אדותיו: נכבדות מְדֻבָּר בך עיר האלהים (תהל' פז ג). — *דֻּבַּר ביניהם, שדברו זה עם זה: ונעשה שטר שיתוף בינם זמן מוגבל מוכן דובר בינם לבינם מבלי כתב (שו"ת מהר"י קולון קיח). — קוים מְדֻבָּרִים, בחכמת התשברת: קוים נבדלים באופן שאי אפשר שנגביל ערכם זה אל זה קוים מדוברים וקוים בלתי מדוברים (מו"נ א עג), ועי' קו. — אשה מְדֻבֶּרֶת, משדכת: תהיה האשה המְדֻבֶּרֶת בי צעירה בשנים (מא"ג, קרית ספר, נו). — הִתְפ', מִדַּבֵּר במקום מִתְדַּבֵּר: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מִדַּבֵּר[1] אליו מעל

[1]) אמר ריב"ג: עקרו מתדבר והובלע התו בלמד. ע"כ. והנה אעפ"י שבעצם הסגנון אין דבר מכריח לאמר הקול מתדבר ולא מְדַבֵּר, ואפשר שבאמת זה כדעת קצת החדשים נקוד מלאכותי לכונה מה שנקדו המנקדים ובחיי הלשון לא אמרו כלל מִדַּבֵּר, מ"מ כבר הנהיגו

הכפרת (במד' ז פט). ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מִדַּבֵּר אלי (יחזק' ב ב). ואשמע מִדַּבֵּר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי (שם מג ו). ולפי שֶׁנִּדַּבֵּר עם אברהם וזולתו על ידי המלאך ולא באש נגלה להם (תשו' דונש על רסע"ג 152). — ונהגו קצת הסופרים מהאשכנזים הקוראים ת רפויה כמו ס לכתב מתדבר: הילכך אמתין לך לראות מה שתשיב על אלו קודם ואח"כ נוכל ל ה ת ד ב ר להלן עוד. (אגרות חכמה, מודע לבינה ז).

— הִפע', יַהְדְבִּיר, — הִדְבִּיר מלה מן המלים במשמעה מן המשמעות, ר"ל החליט כי זו היא משמעת המלה: ומ ד ב י ר אני את הנשיקה קרוב אל אופן תשוקה (שכל טוב, ברא' כט יא). ולבי רחש ל ה ד ב י ר ו על אופן צידה (שם כט כז). ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי בגימגום כי יכולתי להדב יר ה על אופן כסוי (אבן בוחן, ערך כפר). כל מלה אשר יכול הפשטן לפשטה מכח המקרא ו ל ה ד ב י ר ה על אופן מלי המקרא אין לו רשות לפשטה מן המשנה בלבד זולתי בדומה למלי המקרא (שם 110). אחל ל ה ד ב י ר אותות השירות על אופנימו (שם 112).

אב, מדבר מהבטן. — אִלֵּם, מי שאינו יכול לדבר. — *אִלְמוּת. — אמַר, אָמַר, אִמְרָה, מאמר, וכו'. — אֲרֶשֶׁת שפתים.

*גִּמְגֵּם בלשונו.

דִּבֵּב. — *דָּבַב. — *דְּבָרִי. נפש דְּבָרִית. — *דַּבְּרָן, *דַּבְּרָנִית. — *דַּבְּרָנוּת. — *דַּבְּרָנִי. — *דוּמָה, דומת העיר. — דמם, לא דבר.

*הֲבָרָה, קול הברה. — הָגָה. — הִגִּיד. — *הֲלָצָה, חכמת ההלצה. הדבור היפה. — הפיק.

*וִפּוּחַ, התוכח.

חרש, החריש. — חוה.

לחש, לחש באזני פלוני, דבר לו ב ל ח ש שלא ישמעו זולתו. — *לִמְלֵם, מלמלם. — *לעז, הוציא לעז על פלוני, ספר רעות עליו. — לשון, וכו', עי' זה הערך.

*מוצא, חמשה מוצאי הדבור, הגרון והחך וכו'. — *מחוג, דבר במחוג, בתנועות האצבעות. — מליץ, מליץ טוב, מי שמדבר טובות על חברו, ומי שיודע לדבר ב מ ל י צ ה. — מְלִיצָה, דברי חידה, שיר של שנינה, וכמו"כ דברים מסדרים יפה, בלשון צחה, בשיר. — מִלֵּל, כמו דִּבֵּר. — *מָלָל. — *מְנָאֵם, דברים שאדם מדבר לפני קהל עם, על ענין מהענינים. — מָשָׁל.

*נָאַם, דִּבֵּר, נשא נאום. — נבע, הִבִּיעַ, כמו דבר, הגה. — *נוּם, *נמתי, *נומיתי כמו דברתי.

*סָח, דִּבֵּר, ספר. — *סנט, סנט אחריו, דבר רעות על איש. — סרה, דבר סרה בפלוני.

פֶּה, פי המדבר אליכם. — *פִּטְפֵּט, דבר *פטפוטי מלים. פָּצָה פיו, פתח פיו לדבר. — פִּתְגָּם, דבור.

צחות, דבר צחות, בלשון צחה.

קול, נתן קול. — קִלֵּל, דבר קְלָלוֹת, דברים קשים, רעים. — קרא בגרון.

*רִטֵּן, דבר בתנועות שפתים, בלחש, דברים לא מובנים. — *רִגֵּן, רננו אחריו, דברו עליו רעה.

שָׂח, כמו סָח. — *שִׂיחָה. — שִׁעָה, השתעה, נדבר עם אדם על דבר. — שָׁתַק, השתיק, שתיקה וכו'.

דִּבֵּר[1]), ש"ז, — כמו דִּבּוּר: והנביאים יהיו לרוח וְהַדִּבֵּר אין בהם (ירמ' ה יג). — *ומלאכת הַדִּבֵּר, כמו מלאכת ההגיון, כמו חכמת הדבר: שער במלאכת הַדִּבֵּר (ידע' כדרשי, פרדס ה, אוצה"ס ג).

ב׳דבר, ממנו דֶּבֶר, *דִּבְרִי.

דֶּבֶר[2]), ש"ז, — חלי מדבק מתפשט בארץ ומפיל חללים הרבה באדם או בבהמה, Pest; peste; plague: הנה יד יי' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דֶּבֶר כבד מאד (שמות ט ג). ויתן יי' דֶּבֶר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש (ש"ב כד יה). לפניו ילך דֶּבֶר ויצא רשף לרגליו (חבק' ג ה). ידבק יי' בך את הַדֶּבֶר עד כלתו אתך מעל האדמה (דבר' כח כא). ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הַדֶּבֶר עד תמם מעל האדמה (ירמ' כד י). הנני קרא לכם דרור נאם יי' אל החרב אל הַדֶּבֶר ואל הרעב (שם לד יז). החרב בחוץ וְהַדֶּבֶר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב וָדֶבֶר יאכלנו (יחזק' ז טו). אכנו בַדֶּבֶר ואורשנו (במד' יד יב). כי בחרב

הסופרים שמוש התפעל זה בספרות.

[1]) משקל קִטֵּל, שִׁלֵּם.

[2]) רק עברית, ולא נתברר מקורו. יש מדמים לו המלה דַבַּאר a) בערב' במשמ' חרבן, כליה, או דַּבַּ b), שחין, מורסה, ודַאבַּר c), מת. אך כל זה מוטל בספק. —

a) دبار b) دبرة c) دابر

זברעב וּבַדֶּבֶר אני מכלה אותם (ירמ׳ יד יב). לא חשך ממות נפשם וחיתם לַדֶּבֶר הסגיר (תהל׳ עח נ). כי הוא יצילך מפח יקוש מִדֶּבֶר הוות (שם צא ג). מִדֶּבֶר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים (שם ו). — ומ״ר בכנ׳ דְּבָרֶיךָ: אהי דְבָרֶיךָ [1]) מות אהי קטבך שאול (הוש׳ יג יד).

ג.דבר[2]), ממנו דִּבֵּר, ב.מִדְבָּר, *דַּבָּר, הִדְבִּיר.

דֹּבֶר[3]), ש״ז, כנ׳ דָּבְרוֹ, — שדה שמנהיגים שמה את העדר, Trift : pecage ; pasture : קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הַדָּבְרוֹ תהימנה מאדם (מיכ׳ ב יב). ורעו כבשים כְּדָבְרָם וחרבות מחים גרים יאכלו (ישע׳ ה יז).

***דַּבָּר**, ש״ז, מ״ר דַּבָּרִים, — מנהיג, בהשאלה במשמ׳ רוחנית ומוסרית, ראש הצבור, האֻמה, Führer : chef ; leader : דבר אחד לדור ואין שני דברין לדור (סנה׳ ח.).

ב.דָּבַר, קל לא נמצא.

— הפע׳, הִדְבִּיר [4]), עת׳ יַדְבִּר, פ״י, — הִדְבִּיר עַם תחתיו, הכניעו, unterwerfen ; subjuguer, assujettir ; to subdue : האל הנותן נקמות לי וַיַּדְבֵּר עמים תחתי (תהל׳ יח מח). כי יי׳ עליון נורא מלך גדול על כל הארץ יַדְבֵּר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו (שם מז ג-ד). — פע׳, דִּבֵּר, — כמו אִבֵּד, השמיד: ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם וַתְּדַבֵּר [5]) את כל זרע הממלכה לבית יהודה (דהי״ב כב י). — יוהנגף: והנגף יחל בירחי הסתיו כי אז ידבר המוגים ורבים חללים יפיל (שכי״ע א, מלרים).

דִּבְרָה, ש״נ, סמי׳ דִּבְרַת, כנ׳ דִּבְרָתִי, מ״ר דִּבְרוֹת, — א) כמו דָּבָר, דִּבּוּר: אולם אני אדרש אל אֵל ואל אלהים אשים דִּבְרָתִי עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ח-ט). — ואמר המליץ: התבונן בני ואת האלהים ירא, ולב טהור לך ברא, וכל דברה [1]) על אופניה קרא (תשו׳ דונש על רסע״ג 120). — ב) על דִּבְרַת, בסמי׳, כמו עַל-דְּבַר, במשמע׳ בענין, בשביל, למען: אמרתי אני בלבי עַל דִּבְרַת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם (קהל׳ ג יח). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דִּבְרַת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד), ר״ל בשביל, כדי שלא ימצא. — ועם יוד הסמיכ׳ הקדומה דִּבְרָתִי, כמו דִּבְרַת: נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם עַל דִּבְרָתִי [2]) מלכי צדק (תהל׳ קי ד). — והשתמשו החדשים במלה זו, עַל-דִּבְרָתִי, קצת במשמ׳ שבועה, כמו באמונתי: אבטיח על דברתי (ערך מלים, הקד׳ י). אנכי צפור ענה המתנכר שגית על דברתי (יל״ג, מ?לים ד).

דְּבֹרָה[3]), דְּבֹרָה, ש״נ, מ״ר דְּבֹרוֹת, בכנ׳ דִּבְּרוֹתֶיךָ, — כמו דִּבְּרָה: והם תכו לרגלך ישא מִדַּבְּרֹתֶיךָ [4]) תורה צוה לנו משה (דבר׳ לג ג-ד). בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצוות ותשמיעם את הוד קולך ודִבְּרוֹת קדשך מלהבות אש (מוסף א ר״ה, אתה נגלית).

***דִּבֵּרָה**, ש״נ, מ״ר דִּבְּרוֹת, — כמו דִּבְּרָה: הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום (ספרא אחרי א). שכשם שהיה משה כלול לדברות כך היה אהרן כלול לדברות וכו׳ נמצא ממעט אהרן מכל הדברות שבתורה (מכי׳ בוא, פתי׳). כל הדברים האלה נאמרו בדיבור אחד ושאר כל הדיברות דיבור דיבור בפני עצמו (שם, יתרו ד). מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה (שם ה). לפי שעברו על עשרת הדיברות יהא נותן כל אחד ואחד עשרת גרה (ירוש׳ שקל׳ ב מו ג). וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע (ברכ׳ יב.). מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב (ב״ק נה:). שלא תאמר וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות מנין לכל הדברות שבתורה

1) בקצת ספרים: דברך.
2) בארמ׳ במשמ׳ נהג.
3) מן דבר במשמ׳ נהג. בארמ׳ דַּבְרָא, שדה, מחוץ למקום המושב, בערב׳ דַבר a) במשמ׳ דומה לזה, אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה מארמית.
4) בערב׳ דַבְרָה b) ניסה ומנוסה לפני אויב. —
5) במ״ב (יא א) כתוב ותאבד במקום ותדבר.

a) دَبْر b) دَبْرَة

1) אין להכריע אם היתה כונתו במלה זו דברה בבית רפויה או דברה בבית דגושה. — 2) הסכימו המדקדקים החדשים שזו יוד הסמיכות העתיקה כמו זו שבמלכי צדק, בני אתונו.
3) כך ב״ז (תל״ע, סי׳ קפו) ויש שנקדו דִּבְּרָה, כמו דִּבְרָה. — 4) ת״א: נטלין על מימרך. ורסע״ג: ויתנאקלון כלמאתך. אך י״א כי המם איננו מם השמוש מן, אלא מם המשקל, והשם הוא מַדְבֵּרָה.

קלות וחמורות (ילקוט, דכר׳ תת). ולמה לא מנה דבר אחר בדברות, ולמה כל השירות במאמרות עשרה (רא״כ״ע, שאלות עה-עו). דעת הרבה מן החכמים שאין אנכי בכלל עשרת הדברות אבל היא הקדמה לשתי הדברות הבאים אחריו (ר״י אלבו, העקרים א יד). ונמצאו עשרת הדברות הכתובות בתורה מפרשות כל סדרי מצות עשה ומצות לא תעשה כדרך שהן מפורשות בתורה (הגיון הנפש לבר חייא ד). ויתברר לך מכאן בציור יפה והזק שעשרת הדברות מספיקות לכל מבין את כללם היודע לחלק אתהן לחלקיהן במקום אשר הוא צריך אליו (שם). — ואמר המקונן: טעו להורות בעבודות זרות, יעצו לחצוב בארות נשברות, ואיך אתאפק על בטול עשרת הדברות (ר״א קליר, ת״ב, אז בהלוך). — ואמר הפיטן: יום זה הוריד, לבן שריד, מצות צרופות מבוארות, להודיעם להשמיעם ביום זה עשרת הדברות (אזהר׳ ר״י ברצלוני ב.).

דֹּבְרָה, ש״נ, מ״ר דֹּבְרוֹת, — רַפְסֹד, קורות מחברות יחד זו אצל זו שנעשו לשטח צף על פני מים ונושא עליו על פני המים כלים ואנשים כמו אניה, Floss radeau; raft: עבדי ירדו (עצי ארזים ועצי הברושים) מן הלבנון ימה ואני אשימם דֹּברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם (מ״א ה כג).

°דַּבָּרוּת, ש״נ, — סגולת הדַּבָּר: שהמדע לא ישאר בגוף לא עצם ולא עורקים ולא שחום ולא דבר קשה אלא דברותו פולשת בו כלומר ניהולו וניהוגו בוקע בו (הער׳ קויפמן ליליר׳ ברצלוני 340).

°דַּבָּרִי, ת״ז, לנק׳ דַּבָּרִית, מ״ר דַּבָּרִיִּים, דַּבָּרִיּוֹת, — של הדַּבָּר, מטבע הדַּבָּר: וזה כח הדברי או השכלי (רא״כ״ע, ספר העצמים). מברכים (בלשכת הגזית) במנוי ברכה אחת, עשרת הדברות ומוסיף בנחת, אמת ועבודה וברכת כהנים, יברכו העם ברכה נהנים (סלית׳ ער״ה, תפלה תקת). ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני ומה שנתייחד האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה יב). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת שם יתעלה באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחלה ואחר כן ישפע על כח המדמה (מו״נ ב לו). וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח וכח יתן הנפש החיה לכל חי וכח יתן כח הדברי לכל מדבר (שם ב עב). אלא שנמצא בו (באדם) כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים (כות חן א). שיזדכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברי עד שיתנבאו (רד״ק יואל ג א). הוא (הנביא) גם כן ישלים הכח הדברי עד שיגיע מפעולתו שידע ענינים נאמני המציאות (ר״י אברבנל, מפע׳ ה׳ א ב). וזה הכח הדברי המעשיי יעבוד הכח העיוני מלאכותיו (אמונה רמה א ו). הכח הדברי אשר הוא יתרון באדם בפרט (שם ה א). כל אישי האדם משתתפים ומסכימים בכח הדברי ובמושכלות הראשונות אשר בכל איש (ספורנו, אור עמים הנפש). — ומ״ר: כל מי שישתדל לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו באלו הדרכים הדבריים א״א לו מבלתי העזרו באחת משתי ההקדמות האלה (מו״נ א עד). — ולנק׳: החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות מחכמת התורה (הקד׳ חו״ה). כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות ואי אפשר היות דבריות אמתיות רוצה לומר המושכלות שלמות אלא לאיש מלומד המדות (מו״נ א לד). אך האדם איך שיהיה הוא מכל מה שתחת השמים משכיל עצמותו וכו׳ ולזה יש לו צורה דבריית (אמונה רמה ו א). והאדם מחובר אל החומר והוא מורכב ממנו ומהצורה הדבריית (שעה״ש לר״י אירירו ה יב). שהנפש הדבריית מחברת ומקשרת השכל הפשוט עם הגוף החמריי (שם ז יב). אחד מכחות הנפש הדברית הוא השכל המעשי (זכות אדם 3). כאלו תאמר שהצורה הדברית תיחד לה צורת היות מיוחד להיות לה (שם 9). מהכחות הגופניים אשר הנפש הדברית נקשרת בהם (שם 18). מחלק הפילוסופיה לשלשה חלקים כפי חלוקת קצת המחברים רצוני לומר לטבעית מדינית דברית ואין ספק שהחלק השלישי רצוני לומר הדברית כלה ראויה למליץ וכו׳ (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון א ב). אם שיהיה מפני תשוקה דברית ואם מפני תשוקה דמיונית (שם ב ה). כי כלל בחכם כל החכמות העיוניות דבריות או בלתי דבריות (שם ד לג). ומן הנפש המחשבית אשר הושרש בטפה זרעית תבא הנפש הדברית (מנת׳ קנא׳ לר״י מפיסא 63).

°דִּבְרִי, ת״ז, לנק׳ דִּבְרִיִּת, מ״ר דִּבְרִיִּים, דִּבְרִיּוֹת, — של דֶּבֶר: הרוח הצפוניית מחזקת ומאמצת וכו׳ ומבריאה האויר המעפש הדבריי (קאנון א ב ב י). ותהיה ציאתו (של החולה) כציאת בעל קדחת דבריית בחוזק הבאשה והעופי (שם ג ד יד א). וגם יקרה לקדחות הדבריות ברבים מאחרית החליים החדים נפח הבטן (שם שם ו). על דרך מקרי החליים הדבריים הנדבקים שיעצרו מעיר לעיר ומאדם לאדם (שם יו ג ג). ולהיותה (ירושלם) רבתי

אכרכנל, ש"ב כד). הנה אותה הקדחת היא דברייית כי זה המקרה שאינו נפרד מהקדחיות הדבריות (פרקי משה י). כשהאויר הדבריי הולך יתרחק אדם מלילך באמצע הדרכים לבל יקבלה בשלמות כח (פרדס רמונים לרמ"ע שפרוט ב). שפעם אחת קרה בארץ אטליה חולי דברי ממית ויעץ (הרופא) האנשים לקחת הטריאק (שם כא). ויכוך האויר המעופש הדבריי (של"ה, בית אחרון). שהקדחות הם מקרים למורסות ההם לא שהקדחת היא דברית אבל מקרה אל המורסות ההם הדבריות (יצחק בן טודרוס, באר לחי 32). שיש חולאים מתדבקין כמורסא דברייית וחלאים אחרים (תולדות יצחק להרי"ן קארו, תולדות).

°דְּבְרִיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דברי: וזאת אצלי (דבור המלאך עם האדם) העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העידו הספרים בענייניהם אחר אשר התישב מה שהתיישב משלמות דבריות האיש כפי מה שיחייבהו העיון (מו"נ ב מה).

°דַּבְּרָן, ש"ז, — מי שטבעו לדבר הרבה, מי שיודע לדבר יפה: דברי התינוק ודברי מטורפי הדעת ומליצת הדברן ושירי המשורר (כוזרי ה ה). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי הדברן (הגיון הנפש לבר חייא א). והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כי אם על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר ולהפריש בין טוב לרע (שם). וקרא אותם לצים לפי שאין להם מין האנושית רק הדבור לא השכל וכן יאמר בלשון לעז דברן לפי שדבריו בלא שכל (מלמד התלמיד' קרח). עשיתי בתים אלו על איש דברן וחשב שדיבורו יהיה למלאות חסרונו (אברהם גאביזון, עמר השכחה). והיה אצל המלך מליץ דהיינו דברן בעל לשון ומליצה שהיה יכול לדבר ולהמליץ דברי צחות נפלאים (ספורי מעש' להר"ן עח.).

°דַּבְּרָנוּת, ש"נ, — טבע וסגולת הדברן: מרבית המחברת הזאת מלאה שיחות אנשים המרבים להג בדברנותם שאינה יודעת כל חק וגבול (המגיד א, אדר"ב תר"ס).

°דַּבְּרָנִי, ת"ז, — חכם בחכמה הדברית: מורי ורבי החכם התורני המדיני הלמודי הדברני הפלוסוף האלהי (אליס ליס"ר דלמידיגו, כתב מין).

°דַּבְּרָנִית, ת"נ, — אשה דברנית, אשה אוהבת לדבר הרבה, יודעת לדבר: לפי שהנשים דברניות הן (ברכ' מח:). — ואמר הפיטן: אפס הוד כבודה נאלמה דַּבְּרָנִית, בשפל ישבה התשה נחלשה גברתנית (ר"א בר' שמעיה, סליח' יוס ז). יצאנית ודברנית היתה אמנו חוה אשר ביום הבראה יצאה לאויר העולם עם היתה בהכנה רבה לקבל ההיזק הדבריי (ר"י ושמה למדבר פניה ללכת לקראת נחשים ולגלות לנו סתרי האל וסודותיו (זכות אדם 4). דברנית ובעלת לשון (רע"ב קדוש' ב ג). — ונפש דברנית, כמו דַּבְרִית: וכאשר יגיעו לימי הבחרות תגבר ותראה חוקת הנפש הדברנית וכחה בפעולה (רשב"ג, תקון מד' הנפש). אבל הנפש הדברנית אשר יתיחד האדם בה משאר בעלי חיים היא עומדת לעולם אחר אבד האדם (אבר' בדרשי, חותם תכנית, נפש). בת דברי דברנית עם כל אדם (פענח רזא, אמור).

דבש, ממנו דִּבֵּשׁ, *דֻּבַּשׁ, *הִדְבִּישׁ, °דִּבְשׁוֹן, °דִּבְשִׁי, דִּבְשָׁן.

דְּבַשׁ[1]), ש"ז, בהפ' דְּבָשׁ, בכ' דִּבְשִׁי [2]), — דבר מתוק מתהוה בגוף הדבורים מתמצית הפרחים שהם מוצצים ומפרישים מגופם בתוך הצוף בהכורת, Honig; miel honey: והנה עדת דבורים בגוית האריה וּדְבָשׁ (שופט' יד ח). מה מתוק מִדְּבַשׁ ומה עז מארי (שם יח). ותהי בפי כִּדְבַשׁ למתוק (יחזק' ג ג). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מִדְּבַשׁ ונפת צופים (תהל' יט יא). אכל בני דְּבַשׁ כי טוב ונפת מתוק על חכך (משלי כד יג). — וצוף דְּבָשׁ: צוף דְּבַשׁ אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם יו כד), ועי' צוף. — ובכנ' דִּבְשִׁי: אכלתי יערי עם דִּבְשִׁי (שה"ש ה א). — וארץ זבת חָלָב וּדְבָשׁ, ר"ל פוריה, שיש בה כל טוב בשפע רב: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב וּדְבָשׁ (שמות ג ח). באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב וּדְבַשׁ הוא וזה פריה (במד' יג כז). כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו זבת חלב וּדְבַשׁ ואכל ושבע ודשן (דבר' לא כ). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב וּדְבַשׁ צבי היא לכל הארצות

---

[1]) כאשור' דִּשְׁפַּ, דִּשְׁפָּ היה מתוק, כל עצם מתוק ועבה מצמחים וכדומה. בערב' דִבְשׁ a). בארמ' דובשא. — [2]) מן הצורה דֶּבֶשׁ שהיתה נהוגה לפנים בלשון מקביל להצורה דִּבְשׁ שבערבית.

---

a) دِبس

(יחזק' כ ו). — דְּבַשׁ וְחָלָב, למושג המתיקות והנעימות היותר גדולה: נפת תטפנה שפתותיך כלה דְּבַשׁ וְחָלָב תחת לשונך (שה"ש ד יא). — נחלי דְּבַשׁ וחמאה, במושג שפע הטוב: אל ירא בפלגות נהרי נחלי דְּבַשׁ וחמאה (איוב כ יז). — הֵנִיקוֹ דְּבַשׁ מסלע, מצור, הספיק לו הטוב היותר גדול ממקום לא פורה: וינקהו דְבַשׁ מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר' לב יג). ויאכילהו מחלב חטה ומצור דְּבַשׁ אשביעך (תהל' פא יז). — ומשל: דְּבַשׁ מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה יז). אכל דְּבַשׁ הרבות לא טוב (שם כז). — הֵלֶךְ דְּבַשׁ, עי' הֵלֶךְ. — יַעֲרַת דְּבַשׁ, עי' יַעַר. — *דְּבַשׁ תמרים: דבש תמרים ויין תפוחים (תרומ' יא ב). (הנודר) מן הדבש מותר בדבש תמרים (נדר' ו ט). — *מי דבש, משקה: ומי הדבש מחזק האצטומכא ואם יהיה מבושל יזיל השתן (מ' אלדכי, ש"א ה י ב). מוכרי מי דבש יתנו (מכס) מכל שמינית ד' גדולים (פנקס קארקא בכ"ה, אוצה"ס ד). ששם יושבים תמיד יהודים ושותים מי דבש הנקרא מעטה (כותן לדיק, מכתב ו).

דְּבוֹרָה. — ד"נג.

הֵלֶךְ, הלך דבש.

חלה, חלות דבש. עי' במקומו.

יַעַר.

*כַּוֶּרֶת.

נֹפֶת.

צוּף.

רָדָה, רדה הדבש מן הכורת.

*שַׁעֲוָה.

*דֹּבֶשׁ, ש"ז, — כמו דְּבַשׁ: הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים (מד"ר דבר' א). אומרים לה לצרעה לא מן דובשך ולא מן עוקצך (שם במד' כ).

*דָּבַשׁ, קל אינו נהוג.

— הפע', *הִדְבִּישׁ, — נתקלקל, נולדה בו תסיסה: שאני נותן ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תבנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מדביש (ספרי עקב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש דבש והדביש הרי זה לא יגע בהן (ב"מ לח.). שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש (סנה' קא.). חמורו של רבן גמליאל היתה טעונה דבש וכו' כשהדביש (שבת קנד:).

*דִּבְשׁוֹן, ש"ז, — שם עוף, Nectarinia: לשון הצפור הזה ארוכה כתבנית הצנור ובראשו יש שערות כאגדת הצירים וכו' יצוד שרצים למאכלו ויונק מיץ הדבשי מהפרחים וע"כ יקרא דבשון ביותר נודע בארץ דבשון האדום (תולדות הטבע, העוף).

*דִּבְשִׁי, ת"ז מ"ר דִּבְשִׁיִּים, — מטבע הדבש: ואם יהיה דבשיי הנה הפשוט ממנו מספיק (קאנון א ג ב ז). ויש (מהצמחים) דבשיי כחרובים ותמרים (רשב"ל דורן, מג"א, ח"י ד).

*דֻּבְשָׁן, ש"ז, מ"ר דֻּבְשָׁנִים, — א) עגה עשויה בדבש: Honigkuchen; pain d'épice; honey-cake הסופגנין והדובשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה (חלה א ד). — ב) חלת הדבש מהכורת: ותנאי בית דין הוא שיהא שופך יינו ומציל את דובשנו של חבירו ונוטל דמי יינו מתוך דובשנו של חבירו (ב"ק קיד.). שאין יינו (של רבי) מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש (סנה' קא.). לא חרדל מסרסן (את הדבורים) אלא מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את דובשנן (ב"ב פ.).

*דִּבְשָׁנִית, ש"נ, — מין ממיני השחינים והמורסות: הדבשנית והיא הדיבלה שבה לחות דומה לדבש (קבולי גליגוס, כ"י פריז).

דַּבֶּשֶׁת[1], ש"נ, מ"ר דַּבָּשׁוֹת, — המקום הגבוה, החֲטוֹטֶרֶת שעל גב הגמל, Kamelhöcker: bosse (de chameau); camels bunch: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דַּבֶּשֶׁת[2] גמלים אוצרתם (ישע' ל ו). — ואמר הפיטן: שקצת חיי משבצת מרוב בשת, טעונה כלמות ורוק מני דַבֶּשֶׁת, תבוע אשית עד יבשת תחבשת (שבת בראש', אחשבה לדעת).

---

[1]) עברית בלבד, ולא נתברר מקורה. — [2]) החלק המקביל כתף עורים מעיד על דבשת גמלים מה משמעתה. ואמר ריב"נ וז"ל: דבשת גמלים חטטרת הגמל ואמר בו התרגום ועל חיטורת גמלין ובלשון הערב סנאם כן פירש רב שרירא גאון. ע"כ. וסנאם a) בערב' הוא חטטרת ובפרט של הגמל.

a) سَنام

דָּג, דָּאג, ש"ז, סמי' דַּג, מ"ר דָּגִים, סמי' דְּגֵי, — א) שם כללי לרוב בעלי חיים בעלי עצמות והוליות החיים במים, בימים ובנהרות, Fisch; poisson; fish: על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דְּגֵי הים (ברא' ט ב). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דְּגֵי הים יאסף להם ומצא להם (במד' יא כב). ותעשה אדם כִּדְגֵי הים כרמש לא משל בו כלו בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יה). תמשילהו (את האנוש) במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים וּדְגֵי הים (תהל' ח ז-ט). וידבר (שלמה) על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הַדָּגִים (מ"א ה יג). התמלא בשכות עורו ובצלצל דָּגִים ראשו (איוב מ לא). כי גם לא ידע האדם את עתו כַּדָּגִים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח (קהל' ט יב). — והיחיד: וימן יי' דָּג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הַדָּג שלשה ימים ושלשה לילות (יונ' ב א). והצרים ישבו בה מביאים דָּאג וכל מכר (נחמ' יג טז). (קונם) דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים בין מלוחין בין טפלין בין חיין בין מבושלין (נדר' ו ד). (קונם) מן המליח אינו אסור אלא מן המליח של דג (שם ג). קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים (תוספתא שם ג ה). —*דָּג מָלִיחַ: האוכל עלי קנים וכו' ושדרו של דג ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו (ברכ' נה.). ומוריגי בהמה ושדרו של דג (שם). לצלות לו דג קטן (נדר' לח:). דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עכו"ם (ע"ז לח.). קירבי דגים ועוברן אין ניקחין אלא מן המומחה (שם מ.). דג טמא משריץ דג טהור מטיל בצים (בכור' ז:). דגים מטוגנין בקמח וציר ושומן שלהם (רש"י כתוב' ס:). — *דגי רקק, קטנים, לא חשובים, במליצה: לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו"ק כה:). — *דָּג מָלוּחַ, בפרט במשמ' מין דג מיוחד שאוכלין אותו עפי"ר מלוח, Hering; hareng; herring: וששאלת מהו לאכול בפסח דגים מלוחים השרויים בעריבת א"י וכו' באשכנז נוהגים איסור בדגים מלוחים אף אותן שאינן שרויין במים (שו"ת הרא"ש כד ד). דגים מלוחים שקורין הערינג (צמח דוד מ ו). ונהגו העולם שלא לאכול בפסח לא גבינה ישנה ולא דגים מלוחים ולא יבשים (הלבוש או"ח תמד ה). בדגים מלוחים שקורין הערינגים הנאכלין כמות שהם ומלפתין בהם את הפת (שו"ת חכם צבי קג). דגים מלוחים (הערינגע) יבואו בימי הבציר בהימים ונחלים אשר יתאחדו עם הים הקדמוני (שבי"ע ג, רוסיה באזיא).—ואמר המשורר: בתרח יאכלו בפסח דג מלוח (יל"ג, נהרא נהרא). ומעיר רוכלת העמים הישבת למבאות ימים דגים מלוחים ליצחק הביאו (שם). ויקן לו דגים מלוחים לרב להספיק גם לחנונים אשר במסיבו (שם). — ובחבור עם שמות אחרים, לציין קצת מיני הדגים: דגי הגליון גופם שטוח וחצי סנפירי גבם ארוכים על הרוב (י' בינהק, הדגים רכט). —דג ההומה: דג ההומה וכו' כאשר יתפשו אותו ישמיע קול הומה (שם). דג ההומה כאשר יצודו אותו ישמיע קול (רחב' למוד' א ו).—דג הזהב: חינא היא ארץ מולדת דג הזהב העולה על כל הדגים ביופי מראהו בלול מזהב וכסף (שבי"ע ג, חינא). דג הזהב הוא היפה כמעט מכל הדגים וכו' ארכו עד חצי אמה מראה רוב גופו יפה כשחר נוצץ לעין הזהב (תוה"א, הדגים רמח).—דג החול: דג החול וכו' אשר בעת חסור המים יחפרו אותו שם מן החול במזלגות (שם רכג). — דג החליל: דג החליל ארוך כאמה וצר חצוצרת ראשו ארוכה כרבע גופו (שם רמא).—דג החרב: דגי החרב הם שני מיני דגים וכו' ונפלאים בלחים העליון אשר הוא מעצם ארוך ישר ושטות בתאר החרב (שם רכג).—דג החרבי: דג החרבי יש לו בראשו עצם חד וקשה ארכו כשנים או שלש אמות ורחבו כרביע אמה ובו יגוף ויצוד ציד בפיו או ילחום נגד קמיו (רחב' למוד' א ו).—דג ידעוני: דג ידעוני וכו' כאשר נשימהו בזכוכית מים ונשליך קצת עפר בתוכו אז ישקוט וינוח כל זמן היות האויר צלול אולם כאשר יחפוז ונבו וידליח המים אז נדע כי קרוב הגשם לבוא (שם). — דג היונק (תוה"א לבינהק, הדגים רלב). — דג הירח: דג הירח גופו עגול כקערה ודומה בתארו לראש דג הנכרת מגופו משקלו לפעמים כחמש מאות לטרה מראהו ממעל שחור מצדיו כלבנת הכסף (שם ריט).—דג הלטאה: דג הלטאה דומה בתארו הרבה לדגי לאכס ונבדל מהם רק באזניו אשר הן כפולות ובעלי חצים הרבה מראה גבו כעין התכלת וסנפיריו אמוצים (שם רמא).— דג המגן: דגי המגן מיניה רבים אשר תאר גופן המזוה נוטה הרבה מתאר שאר הדגים ועטוף כלו בעצם או מגן אחד משכנם בימי ארצות החמות מקרוב להודו המזרחית והמערבית ומסביב אפריקא (שם ריח).—דג המחשוף:

דגי המחשוף וכו' קשקשיהם דקים ונופלים בנקלה מעל עורם ובשרם מתפצל כאשר יבושל (שם רכו). — דג המסרג: הדג המסרג וכו' הוא מין השוכן בים הגדול הצפוני וכו' ובראשו ממעל לפיו בולט עצם אחד מארך שנים או שלש אמות (רפא' למוד' א ו). — דג המקלות: דג המקלות ארכו אמתים וחצי (תוה"א, הדגים רכו). — דג המרגיז: הדג המרגיז וכו' מיד כשיגעו בו במקל או ביד יפיל חרדה ורגז באבר הנוגע בו (רפא' למוד' א ו). — דג המשור: דג המשור ארכו כשש או שבע אמות ונודע מכלי נשקו מתבנית משור היוצא ממול ראשו ארוך לפעמים כאמתים וחצי ובו עשרים וארבע שנים חזקות מעצם קשה (תוה"א, הדגים ריד).— דג הנחש: דג הנחש דומה לנחש בתמונתו ומשונה ממנו במראהו (רפא' למוד' א ו). — דג הסלעי: ויזונו במה שינגב מזונו ויקל עכולו באשכי התרנגולים והדג הסלעי (קאנון ד א לה). דג הסלעי הוא מהיר העכול ועם מהירות עכולו הוא בתכלית הטוב דק ורקיק ולא עב וגס (פרקי משה יז).— דג העִוֵּר: דג העור דומה בתארו הרבה לדג בעל תשע עינים וכו' עינים גם לשון לא נכרו בו (תוה"א, הדגים רכד).— דג העכביש: דג העכביש וכו' סנפירו וגבו ארוכים הרבה (שם רכה). — דג הפורח: דג הפורח וכו' וכאשר יבאו האויבים מנגדם ללכדם יגביהו עוף מתוך המים ע"י הסנפירים הגדולים ויוכלו לעוף באויר עד יבשת הסנפירים (רפא' למוד' א ו).—דג הפטיש: דג הפטיש ידוע בתאר ראשו הנפלא אשר לא יעמוד שוה עם גופו כבשאר הדגים כ"א הוא נתקע עליו כפטיש לרוחב (תוה"א, הדגים רטו). — דג הפיצול: דג הפיצול ויקרא כן לפי שבשרו בהיותו מבושל יפוצל פצלות פצלות בדפי הספר (רפא' למוד' א ו).—דג הצב: דג הצב הוא מין דג בלתי גדול קשקשיו הקטנים ומכוסים בליחה הם ממראה שחרחר ולבן על שפתם ראשו גדול ורחב ומתחת לחיו התחתון פתילי הזקן אחדים בלחיו גם בחכו שנים קטנות שנונות הרבה (תוה"א, הדגים רכז).—דג הקוצי: דג הקוצי משפחה ממינים רבים נקראים בשם זה לאשר להם קוצים מכסים את פני בטנם ונכרים בשני שנים רחבות אשר בכל אחת מלחייהם (שם ריט). — דג הקרני (בכי"ע ב, גואינעא העליונה).—דג הרטט: דג הרטט ארכו כאמתים וחצי ועורו קשה כעור מעובד ומכוסה בליחה רבה מראהו כמראה זית אפל בטלואים אחדים בהירים (תוה"א, הדגים רכא). — דג הרתוק: דג הרתוק מראהו שחרחר בטלוא לבן עובר על פני כל גבו בתמונת רתוק ראשו ומפתח שפתיו קצרים ולחייו אחוזים בשנים שנונות (שם רכד). — דג השלח: דגי השלח הם חסרי סנפיר הזנב גופם ארוך וצר וסנפיר אחד עובר על פני גבם פיהם ארוכי ומלא שנים ומכסי אזניהם נצבים מקרוב לעיניהם (שם רכב). — דג השמש: דג השמש וכו' יפה ונוצץ (שם רל). — דג השפתים: דגי השפתים הם מיני דגים בעלי קשקשים בשפתים עבות הרבה (שם רלב) — ב) ׳שם אחד המזלות: ואחריו (אחרי מזל דלי) מה אתה בורא דגים (פסיק' רבתי כ). והדלי רוח חיים אין בקרבו, ומים אין בו, וכו' ודגים נפרדים בשתי פאות במחזה, אלה מזה ואלה מזה (ראב"ע, מכת' לר"ש גאמע). מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). קשת ודגים הנולד בשעת צדק ביום מזלו קשת ובלילה דגים (שלשלי הקבלי. הגלגלים ח כ). שלפעמים המזלות עולים על האופק נזורים שור לפני טלה וטלה לפני דגים (נחמ' ונעיס, דוד גנז ה קז). שכל צורה וצורה מורה על ענין פעולה וממשלה מיוחדת הדומה לצורתה כמו האריה והשור מורים לגבורה והבתולה על אהבה והמאזנים למשפט וסרטן ודגים על המים וכן שאר הצורות (שם). מן י"ט פברואר עד כ"א מרץ ואזי יתחיל צידת הדגים נקראת התמונה הזאת דגים והוא מזל אדר (למודי הטבע כג:). — ואמר הפיטן: ישיב עם אשר בחקיו הוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא במזל דָּגִים, ועמדו עליו דוּגים (הל' חי, שמע"צ. קרובץ אלג'יר). —׳דג הים, כנוי לקבוץ של כוכבים: והצורות השמאליות אחת ועשרים וכוכביהם ש"ס האחת עיש ובניה וכו' והשבע עשרה דג הים וכוכביו (ראב"ע, ראש' חכמה א). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת כלב הנובח או נשר המעופף או דג הים משולש (נחמ' ונע', דוד גנז סה):

׳אלתית.

באש, ׳דג מבאיש. — ׳ביצי דגים.

׳זִים, במקום הנחירים שדרך בו הדג שואף אויר.

׳חוּטֶמֶת, מין דג, עי' חוטמת. — ׳חילק. — ׳חמור הים.

׳כלבית.

לויתן, תנין, שמות לחיות גדולות שבים, ועי'

בציים האלה.

*קַלְתָּניה.— סנפיר.

צַיִר, צידת דגים, ועי' ערך צידה כל מה שנוגע לצידת דגים. — *צחנה, שם דגים קטנים. — *ציר, שכו מולחים דגים.

*קִרְבֵי דגים. — *קִרְטַע, פרכס וגבו ודלג. — קשקשת.

*ראש,—משל : הדג מראשו מסריח.—רֶשֶׁת.

*שבוט. — *שור הים.- *שפר.

(הערה : שמות עברים למיני הדגים לא נשמרו לנו גם במשנה ותלמוד, וגם בהדבור העברי לא נקבעו עוד שמות להדגים. השמות לא-העברים שבתלמוד יבואו בהכרך של מלים הזרות).

*דִּגְדֵּג[1], פ"י, — עשה דִּגְדּוּג : וחלק שוקע לפי האצטומכא לדחות אליו יתרון העפוש החמוץ ותצא הראשון ותדגדג פי האצטומכא הדגדוג המעורר התאוה (קאנון א א ה ב). ותדגדג בפי טבעתו (של הילוד) באצבע זרת (שם א ג א). שהוא שם הליחה השחורה באצטומכא כדי שתדגדג בפי האצטומכא בעת צורך הבא אל המזון (לב"ג, מלחמ' ה' ד ה).

*דִּגְדּוּג[2], ש"ז, — שה"פ מן דִּגְדֵּג, והוא משמוש קל וחוזר באצבעות בקצת חלקי הגוף, שגורם רגש קצת נעים וקצת קשה ומעורר צחוק, Kitzel; chatouillement, tickle : ואם יהיו שם פוקות וחפץ קיא אז ראוי שתעיר חום העלול ותעזור הטבע בדגדוג הגרון בנוצה ותעוררהו להקיא (קאנון ג יא ג ח). הן (הנשים) תמצאינה תענוג מתענג מועט יהיה לאדם גם כן כמותן קודם תנועה מהם ודגדוג ערב (שם ג כא א ב). בשחוק שיקרה לאדם ממשמוש האיברים הנמשכים לטרפש מחוץ וזה המשמוש נקרא דגדוג (רשב"ל דורן, מג"א, ח"י ז). ואעפ"י ששאר הב"ח יקרה להם שחוק אצל הדגדוג וכו' ולזה אמר גאלינוס כי לא ידע סבת השחוק מפני הדגדוג (שם). — ובמשמ' גרוי כעין אכול מסבב רגש בעין הרגש מהדגדוג באצבעות : ומה שיהיה סבתו (של כאב באזן) תולעים יורה עליה „תמדת הדגדוג עם יציאת תולעים

1) בערב' דַעְ'דַעְ'ה a).

2) בערב' דַעְ'דַעְ' b).

a) دَغدغة b) دَغدغ

קאנון ג ד א ג). בעל החתך הזה אם ירים קול יחוש דגדוג חזק (שם ג י ב א). ואם יהיה מן המות ימעט חוש תנועת הזרע ולא יהיה הדגדוג הצריך לתשמיש ממה שיעור אותו (שם ג כ ה יו). הדגדוג יתחדש מפני ליחות חריפות עוקצות יעקצו האבר ויחדש בו דמיון התנועה המתחדשת מן ההנעה באצבעות תחת האצילים וכיוצא בו (פרקי מ"ש ז). אם שתהיה הליחה העוקצת סבת העצם שיהיה העצם מועט הבשר ואז יחדש הדגדוג (שם).

א·דָּגָה, ש"נ, סמי' דְּגַת, — א) שם הקבוץ להדגים, collect. : הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם וְהַדָּגָה אשר ביאר תמות (שמות ז יז-יח). זכרנו את הַדָּגָה אשר נאכל במצרים חנם (במד' יא ה). והיה הַדָּגָה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי (יחזק' מז ט). וירדו בִדְגַת הים ובעוף השמים (בראש' א כו). והדבקתי דְּגַת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק' כט ד). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דְּגָתָם מאין מים ותמת בצמא (ישע' נ ב). למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד (יחזק' מז י). הפך את מימיהם לדם וימת את דְּגָתָם (תהל' קה כט). — ב) דג אחד : תבנית כל דָּגָה אשר במים (דבר' ד יח). ויתפלל יונה אל יי' אלהים ממעי הַדָּגָה (יונ' ב ב). — ג) בפרט *דג קטן, kleiner Fisch ; petit poisson, little fish : קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים דגה[1] שאני טועם אסור בקטנים ומותר בגדולים (תוספתא נדר' ג ה). — ומאכל של דג : נותנין לו (לעני) מזון שלש סעודות שמן וקיטניות דגה וירק (שם פאה ד ח). לא עירב ולא עירבו לו אחרים ר"י אומר צולה לו דגה רב הונא אמר מחמם לו חמין (ירוש' ביצ' ב סא:). — ד) *דג נקבה : הדבר דומה לדגה גדולה דנפקא עוברה ומלאה ארעא (מד"ר בראש' לו). אני מזמין לו (ליונה) דגה מעוברת בשלש מאות וששים וחמשת אלפים דגים קטנים וכו' אמרה הדגה לדג איש נביא שבמעיך שיגרני הקב"ה לבלעו (מדר' יונה, ביהמ"ד ילינק א).

ב·דָּגָה, פ"ע, עת' יִדְגֶּה, — יפרה וירבה כמו הדגים : המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וכו'

1) ואמרו בגמ' שם (נא:) : דגה (שבמקרא) משמע גדולים ומשמע קטנים ובנדרים הלך אחרי לשון

וַיִּדְגּוּ לרב בקרב הארץ (בראש' מח יו).—ולשאר בע"ח: ויבכרו הבקרים, גם הגמלים יגמולו, הגדיים גם יִדְגּוּ, הצאן תצאנה אלף (אדס, או"א יא). — וגם הצמח: השדות שֻׁדְּדוּ וכרמיו הכו חרם וכו', הדגן לא יִדְגֶּה ופריו לא עוד יפר (שם ז).

—פעו', יִדְגּוּי, דִּגּוּיָה, דִּגּוּים, דִּגּוּיוֹת, — שפרו ורבו כדגים: מלכו דִּגּוּיִם, נטלו סגוים (ר"א קליר, אסיכס מלכי). דִּגּוּיִם קמיו, רבים לוחמיו (מחז' רומני, יוה"כ, אדס איך יבקה).

—הפע', הִדְגָּה,—עשה, גרם שֶׁיִּדְגֶּה: בטל שלאנן ושלו, טל פרח לְהַדְגֵּא ולהשלו, צמחי תנוב כסלו (ר"א קליר, טל א פסח, אליס). — וכנוי: לאוכל תלות לך עינים, לאדרו וּלהדגו ממגד שמים (כוח, תפל' גשם, יפתח). לעמוסי מעים, יַדְגֵּם בנחלי מים (הושע' בבת חוה"מ סכות, את עמי).

דָּגוּל, ת"ז, לנק' דְּגוּלָה,— פעול מן א.דָּגַל, עי"ש.

***דִּגּוּל**, ת"ז, מ"ר דִּגּוּלִים, — רמאות: אפילו אותם הדיגולים שדיגל יעקב באביו (מד"ר שה"ש' כ ד).

***דִּגּוּן**, ש"ז, — בה"פ מן דָּגַן: דיגונך ולא דיגון נכרי (גיט' מז.).

דִּגּוּשׁ, דִּגּוּשָׁה, עי' *דָּגַשׁ.

***דְּגִילָה**, ש"נ,—בה"פ מן א.דָּגַל: גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דְּגִילָה (ר"א קליר, בחר' א ר"ה, אאפיד). באים לאמץ תהלתך, בועד בית דגילתך (יוצר ב סכות, אנא תרב).

***דְּגִירָה**[1], ש"נ,—בה"פ מן דָּגַר: שיש סוג מהעופות שלא יעזור הזכר לנקבה בדגירה וגדול הילדים (ר' קלונ', אגר' בע"ח ס ג). ויש מין עופות שאין להם רגלים והוא המין שנעשה באויר ומזגו האויר וכו' ודגירת ביציו וגדול אפרוחיו הוא בזה הענין כשתטיל הנקבה ביציה תקבלם בכנפיה ותחממם תחת כנפיה ואחר שיצאו תעלה אותם על גביה עד שיגדלו ויעופו (בער הסמים ד א). ולא תדגור הנקבה (של הפאון) כי אם פעם אחת בשנה והנקבה בעת דגירתה בורחת מן הזכר ושוכבת במקום נסתר (שם ס א). נוכל לדעת ע"י תכונת הבע"ח ביאת הברק והרעם התרנגולים יודיעו זאת בדגירתם התמידית (למודי הטבע ג).

***דְּגִית**, ש"נ, — כמו דוגית: דגית[1]) היינו ביצית (ערוך, ערך דגית).

דגל, סמנו א.דֶּגֶל, א.דָּגַל, *דִּגְלוֹן, *דַּגְלָן.

א.דֶּגֶל[2]), ש"ז, ככנ' דִּגְלוֹ, מ"ר דְּגָלִים, סמי' דִּגְלֵי, דְּגָלָיו, — א) פלוגה גדולה מפלוגות הצבא: Abteilung ; division ; company: ויחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דִּגְלוֹ[3]) לצבאתם (במד' א נב). איש על דִּגְלוֹ באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו והחנים קדמה מזרחה דֶּגֶל מחנה יהודה לצבאתם (שם ב ב-ג). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לְדִגְלֵיהֶם (שם יז). כן חנו לְדִגְלֵיהֶם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו (שם לד). המעביר ד' אמות בר"ה מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר (שבת צח.). והיו כולם (המלאכים) עשויים דגלים דגלים (מד"ר במד' ב). כדגלים של מעלה כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו (שם שה"ש, מי זאת). — ב) יחתיכה של אריג יקשרוה בראש הנס לסימן, לציין על ידי הגון המיוחד והצורה עם מעם, סיעה מסיעה, וכדומה, Fahne ; drapeau ; flag: כרוממות הדגל ופרסומו (הרכבים לריב"ג, דגל). וקדמונינו אמרו שהיה לדגל ראובן צורת אדם וכו' ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת נשר (ראב"ע במד' ב ב). — ועצם הנס, יהבד שהגדיל תלוי בו: כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה (רש"י במד' ב ב). — ואמר המשורר: מדתי און תאטמו, ממצותי עין תעלימו, דִּגְלֵי און לכם תרימו, הן לריב ומצה תצומו (רמב"ע, למוסף יוה"כ). — ופשט השמוש בהשם דֶּגֶל בספרות ובדבור רק במשמעת חתיכת האריג שבנס או הנס והאריג יחד: בעזר אלוה נלכה בדגלים

ב"א. ע"כ. מוכח שבלשון ב"א נתיחד או דגה לדגים קטנים.

[1]) בארמית: אתיא דגירה דגירה כתיב הכא קורא דגר ולא ילד וכתיב התם ובקעה ודגרה

בצילה (חול' קמ:).

[1]) כך הגרסה בכל נוסח' הערוך בערך זה. ובערך ביצית: דוגית, כמו בנוסח' הגמרה.

[2]) בערב' דַּגְאָלָה a), קבוצה עצומה של אנשים.—

[3]) כמו איש על מחנהו. ותרגם דגלהו טקסיה, ורסע"ג: מרכזה. וכן נראה מכל מקום שהשתמשו בו בתלמוד ומדרשים כי היתה כונתם בהשם דגל לעצם המחנה

a) دَجَالَةٌ

למלחמה (מלחמי דוד, תיא"ג כ ו). — ואמר המשורר: על ידיהם ישאגו ים יגאו וסער, שם תרנה מלחמת שופר יריע, וחניתות הורקו בעצי היער, אף הוד נחרת סוסים ארץ יבקיע, קול גלגל כרעם ירגיז שמים, ודגלים נוססים עין שמש יחשיכו (יל"ג, אדו"מ ח). — ג) דבר עשוי מפח וכדומה בצורת דגל קצת וסובב על צירו במקום גבוה, על הגג וכדומה, לראות על פיו תפנית הרוח, vane ; girouette ; Windfahne: תשים פח אחד כעין ד ג ל או כל דבר קל התנועה מהרות יודע בנקל מי זה ואיזהו הרוח הנושב בכל רגע כי בנשיבה קלה וקטנה יניע עמו ה ד ג ל ויהפך עצמו לצד האחר (מעשה טוביה, הגלגלים כג).

א.דָּגַל, פ"ע, עבר דָּגַלְתִּי, עתיד אֶדְגֹּל, נִדְגֹּל, — נתקבץ דגלים דגלים: נרננה בישועתך ובשם אלהינו נִדְגֹּל[1]) (תהל' כ ו). — *דָּגַל את פלוני אליו, משך אותו, חבר אליו: וקבוצתו שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו (רש"י שה"ש ב ד). — נפע', נִדְגַּל, נִדְגָּל, נִדְגָּלוֹת, — נסדר דגלים דגלים: יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלם איומה כַּנִּדְגָּלוֹת[2]) (שה"ש ו ד). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כַּנִּדְגָּלוֹת (שם י), ועי' ערך נִדְגָּלָה. — פע', דִּגֵּל את פלוני, — פאר אותו: ישועתך אלהים תשגבנו, ונהללה שמך בשיר ונדגלנו (יוצר ז' פסח, חסדי ס'). נשמת דחויים לפני כפירים כמעט נטיו רגליהם תְּדַגְּלֵךְ, דבר על לבם כי לא מחשבותי מחשבותיהם (נשמת ידועי, שבת זכור). הקם כנס את דגלה, וכפרי מעשיך הטובים תְּדַגְּלָה (תוכח' מוסר לח.). — הפע', *הִדְגִּיל, — הִדְגִּיל את פלוני, פארו, גדלו ופרסמו: שמחת עולם בהגדילו, עלי באהב בְּהַדְגִּילוֹ, פנות אויב ולהשפילו, צאנו לרעות בצלו (יוצר ז' פסח, ארבעה). תגלה שנת שלומנו, תַּדְגִּיל לגדל שמנו (מוס' יוה"כ, תחמ' למחות). מה לי ולכם מחן הַדֶּגֶל, אף הטב פת פגל ולא התגלגל (שבת כרחם', אתחנה לדעת).

ב.דגל, ממנו *דִּגּוּל, *דִּגֵּל.

*דִּגֵּל, פ"י, — דִּגֵּל דגולים בפלוני, רמה אותו, to deceive ; tromper ; täuschen: אפילו אותם הדיגולים שדיגל יעקב באביו (מד"ר שה"ש ב ד). — הפע', *הִדְגִּיל[1]), — הדגיל לו בהלכה, נתוכח אתו: שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן (שבת סג.).

ג.דגל[2]), ממנו ב.דָּגָל ב.דֶּגֶל.

ב.דֶּגֶל[3]), ש"ז, כנ' דִּגְלוֹ, — הַבָּטָה והתבוננות לדבר בהשתוממות והשתאות מפני יפי הדבר וזהרו, admiration ; Bewunderung: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי הביאני אל בית היין וְדִגְלוֹ[4]) עלי אהבה סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ג-ה).

שהתאחדו בו שלשה שבטים יחד. וכן החליט בוכמן גרי (JQR 99). ואולי נסתעף אחרי כן המושג השני של מלה זו, מפני שכל פלוגה ופלוגה של ארבעה שבטים היו מצוינים ב א ו ת ו ת ובדגלים. והחדשים מפרשים דגל כפרוש הנהוג, במשמעה השנית: נֵס. אבל, העדר השם דֶּגֶל במשמעה זו בלשון ערב' מעיד כי אין משמעה זו עקרית וקדומה בלשון, כי למושג קדום כזה טבע הדברים מחיב שיהיה בשתי הלשונות אותה המלה, או לפחות שתי מלים דומות זו לזו במשמעתן, ובאמת יש בערב' מלה דומה לעברית והיא עַלַם a) שהיא דומה להשם א ו ת ו ת בעברית, ויש עוד מלה והיא רָאיָה b) מן ר א ה, אבל אין המלה דגל משמשת כלל במשמ' זו.

[1]) ופרש רש"י: נתאסף ונעשה חיל.

[2]) אמר ריב"ג וז"ל: ענינו הרוממות והפרסמות כרוממות הדגל ופרסומו. ע"כ. וכן שאר המפרשים וגם רוב החדשים. אך זה דחוק, כי בעקרו של דבר לא שמש כלל במשמעה המקובלה. ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

a) عَلَم b) رَايَة

---

[1]) פרשו החדשים במשמ' רמה, כמו הקודם. אך אולי הוא סרוס מן ג'דל a) בערב' במשמ' התוכח.

[2]) באשור' דגל, ועי' הערה לקמן.

[3]) באשור' דִּגֶל, דבר שמתבוננים לו. — [4]) פרשו ראב"ע ורוב הקדמונים וכמו"כ רוב החדשים במשמ' נס, כמו א.דֶּגֶל משמ' ב, ותרגם Buhl: und sein Panier über mich ist Liebe. אבל, לו גם היתה להשם דֶּגֶל בעבר' בזמן הקדום משמ' נֵס, גם אז היה פרוש זה דחוק, מפני שאין זו מליצה טבעית בפי הרועה, ומכש"כ שלפי מה שראינו קודם לא שמש כלל השרש דגל בעבר' הקדומה במשמעה זו, עי' הערה לא.דֶּגֶל. וכבר הרגיש בזה גם רש"י, ופרש דגלו ק ב ו צ ת ו, והוסיף שדגלני אליו, כנראה במשמ' משך. אך מליצה זו לא יותר טבעית מהמליצה במשמע' נס. והפרוש היותר נאה ויותר מספיק ויותר מתישב על מליצה טבעית הוא עפ"י משמ' הפעל דגל באשור' ש"ל הבית

a) جذل

ב.דָגַל[1], פ"י. פָּעוּ' דָּגוּל. — שהכל מתבוננים אליו משתאים על יפיו וכיוצא כזה, bewundern; admirer ; to admire : מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום דָּגוּל[2]) מרבבה ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחורות כעורב וכו' (שה"ש ה ט-יא).—ואמר המליץ : הן רבבות אזנים קשובות לדברי ראש החוזים ולב אחד מאלף יבינם ואולם דובר צחות ד ג ו ל מרבבה (א' מפו. אה"צ ח).

***דִּגְלוֹן**, ש"ז.—פעולת הרמת הדגל : אמרו במדרש[3]) כתיב נתת ליראיך נס להתנוסס וכו' נסיון אחר נסיון ד ג ל ו ן אחר ד ג ל ו ן בשביל נסותם בשביל גדלם כנס הזה של ספינה (ר"י אברבנל. ענין העקדה).

***דַּגְלָן**, ש"ז,—ממונה על הדגל[4]) : קפץ שמעון בחוקת היד ככת אנשי ה ד ג ל ן וחטף הנכסים ההם והוליכם אל ביתו (שו"ת לחם רב קסח). וגזר הדיין שיתנו לתובע אחר הנהרגים ביד ה ד ג ל ן לקונסו כי הוציא שם רע על החמר וכשהוליכוהו ליהודי לפני ה ד ג ל ן הרגיש ה ד ג ל ן שהדיין לקח שוחד מהרוצח ופטר אתו ונהפך נגד היהודי ואמר ה ד ג ל ן ליהודי אל תירא וכו' הייתי חוזר על הכפרים של אדוני ה ד ג ל ן וכו' ובהיות שאינם מהכפרים של ה ד ג ל ן לא יכולתי לעשות להם דבר (שו"ת מהרשד"ם. אה"ע קל"ו).

דגם, ממנו *דגם *דִּגֵּם, *דֻּגְמָה.

***דִּגֵּם**, אינו נהוג.

— פע', *דִּגֵּם, מְדַגֵּם : דוגמא הוא ברכבה שלו וכו' כלומר מ ד ו ג ם שאין כמותו בכל הרבבות (ערוך, ערך דוגמא).

***דֻּגְמָה**[1]), דוּגְמָא. ש"נ, ככי' דֻּגְמָתוֹ. מ"ר דֻּגְמוֹת. דוּגְמָאוֹת. — דבר שהוא דמיון ומשל לדבר אחר דבר מועט שהמוכר מראה מסחורתו להקונה שכך היא הסחורה כלה. Probestück ; spéciment, échantillon ; sample : המצניע לזרע ו ל ד ו ג מ א ולרפואה (שבת י א). לא יצא החייט במחטו וכו' ולא הצבע ב ד ו ג מ א[2]) שבאזנו (תוספתא שם א ח). אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא ד ו ג מ ו ת (ב"ק קיט:). — ובכלל דמיון ומשל : שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם ד ו ג מ א לדורות (תענ' כג.).—ובמשמ' מוסרית, משל ללמוד ממנו : כיצד קצצה אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו בואו וקחו לכם ד ו ג מ א לדורות שלא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב' כח:). — ובכנ' : (ישב ר"ג ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש א"ל בא ואראך ד ו ג מ ת ן בעוה"ז (יצא הראה לו תרנגלת) (שבת ל:). — ובמשמ' דבר שאינו אלא למראית עין ולא בפעל ממש : אין משקין (מים המאררים) לא את הגיורת (הסוטה) ולא את שפחה המשוחררת וחכ"א משקין אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלם והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להם ד ו ג מ א[3]) השקוה (עדי' ה ו).—ובמשמ' משל שאדם אומר : שעד שלא עמד שלמה לא היתה ד ו ג מ ה (מד"ר שה"ש, פתיחה).— ומצוי שמוש מלה זו מאד בספרות : רפאל מנה (אותו האלהים) על מיני רפואות ומסר בידו כל מיני ד ו ג מ ו ת שבעולם כדוגמות מים עליונים כן ד ו ג מ ו ת מים התחתונים יש ערוגה אחת שכולה ד ו ג מ ה אחת בגזירתו של מלך הוא שאפילו ד ו ג מ ה אחת מיינקת מכולן ואם מתקבצים

והשקיף, ובפרט בהשקפה והבטה של השתאות והשתוממות. תדגל איבות ותכל אפר, ר"ל יראו אויבינו ויאכל עפר. ידגל ר"ל הם מתבוננים ומשתאים. אנ דגל כשת נש, — להשתוממותו והשתאותו של העם כלו (Dict. Mus Arnold).

[1]) עי' הערה הקודמת. — [2]) פרש ריב"ג : ענינו הרוממות והפרסמות כרוממות הדגל ופרסומו. ע"כ. וכעין זה גם רוב החדשים. מצין. אבל גם מליצה זו אינה טבעית בפי הרועה, ובפרט שלא היתה כלל להמלה דגל בעקרה משמעה זו, ועי' בהערה להשם ב.דֶגֶל.

[3]) אין אני יודע באיזה מדרש מצא ר"י א ב ר ב נ ל זה הדרוש.

[4]) לא נתברר לי מתוך התשובות איזו שררה היתה לו ל ה ד ג ל ן בזמן ההוא. משמעה אחרת לא מצאתי למלה זו. שלא מצאתי לה מקור אחר.

---

[1]) משקל גֻּזְמָה.— [2]) ופרש"י בגמ' שסיא : מעט צמר צבוע אדום ומעט צבוע שחור וכן בכל מיני צבע שמראה בהם דוגמא לאחר כזה תרצו או כזה תרצו. — [3]) ופרש הרמב"ם וז"ל : לא השקוה מי סוטה על אמיתתה אבל עשו תחבולה וחשבו שהם מי סוטה.

כל באי עולם אינם יכולים לעשות כ ד ו ג מ ה אחת (מדר' כונן, כיהמ"ד ילינק ב). גן עדן זה שבארץ יש בו דברים נפלאים ונוראים על שהוא כלול משתי דוגמיות כדוגמת העולם הזה ודוגמת העולם של מעלה כי גן עדן של מעלה הוא דוגמת הגן עדן של מטה (אגדת רוכל ב א). ספרו של אדם הראשון כתוב בו מעשה בראשית ומעשה מרכבה ברמזים דוגמת משנת שמואל בעיסקי התקופות והמזלות (סדר התכ' וקור' העתים. מהמאה ח, א תרמ"ה). כי מלת אוכלת מוסבת על השכינה האוכלת את האש דוגמת נפשותיהם של צדיקים שמיכאל מקריב בכל יום (הריקנטי ברא"ב'). כי עשיית מצוה למטה היא מעוררת כחה ונשמתה ודוגמתה למעלה (שם, רא"ה). העגול הזה מתפשט דרך קו ישר בבחינת אור דוגמת העיגול ממש (מהרח"ו, עה"ת, א"ק א ב). אין לנו לדקדק בכל פרט ופרט בדוגמות באלו כאשר דברנו (קול יהודה, כוזרי ב כו), ועוד תדיר.

דגן, ממנו דָּגָן, *דגון.

דָּגָן[1], ש"ז, סמי' דְּגַן, כנ' דְּגָנִי, דְּגָנְךָ, — שם כללי להחטה, השעורה, וכיוצא בהם מתבואת השדה הגדלה בשבלים, Getreide; céréales; corn: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דָּגָן ותירש (ברא' כז כח). ארץ דָּגָן ותירוש ארץ לחם וכרמים (ישע' ל יז). כַּדָּגָן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). וקראתי אל הַדָּגָן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב (יחזק' לו כט). שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דָגָן ברעב (נחמ' ה ג). הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי יבש דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו אסור אלא בחמשת המינין (נדר' ז ב). מברכין על הדגן שהוא מן המובחר (תוספתא ברכ' ד יא). — ובפרט *במדרגה השלישית לבשול החטה והשעורה, כשמלאה השבלת גרגרים: אם (עלו מן הזרע) עשבים יופך ואם אביב ינפץ ואם הביאה (השדה) דגן תדלק (כלא' ה ז). — דְּגַן שָׁמַיִם, כנוי להמן: וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כד). — וכנ': לכן אשוב ולקחתי דְּגָנִי בעתו ותירושי במועדו (הוש' ב יא). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דְּגָנְךָ ותירשך ויצהרך (דבר' ז יג). נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דְּגָנֵךְ עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע' סב ח). נתתה שמחה בלבי מאת דְּגָנָם ותירושם רבו (תהל' ד ח). ונתתי עשב בשדך לבהמתך שתהא גוזז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר שלשים יום והיא עושה ואיננה פוחתת מדגנה (ספרי עקב). — *ומ"ר: וכל מעשר תרומה וגם מבחר דְּגָנֶיךָ (קנות, ליון עטרת). — ובהרחבה, לֶחֶם, Brot; pain; bread: לאמתם יאמרו (הילדים הרעבים) איה דָגָן ויין (איכה ב יב). ישראל נמשלו לחיטים שהם דגנו של עולם (פסיק' רבתי י). — והשתמשו קצת הסופרים בשם זה ביחוד להמין הנקרא שפון: הדגן דומה לחטים בכל דבר בארכו במראהו ותועלתו לאדם רק שהקנה שלו הוא יותר ארוך וגם השבולת והגרעין הוא יותר דק וקטן משל חטים גם יבשלו מהדגן מין משקה הנקרא יין שרף אשר הוא חזק מאד ומשכר (רא"ב' למוד' א ז). — *שבלת דגן, מין דג, עי' שִׁבֹּלֶת.

אביב. – אלם, מאלמים אלֻמים. — ארג.
גֹּרן.
*דורה. – דוש. – דחן. – דיש. דישה, מדושה.
*זון, זונים. – זרה. – זרע.
*זטה. – *חִטֵּי תירס. – *חֲפוּרָה. – תרמש.
טחן, וכו'.
*ירקון.
כֻּסֶּמֶת.
לֶקֶט.
מגל, מגל קציר. — מורג.
עמיר. – עמר, עמרים.
צבתים.
קָמָה. – קציר. – קש.
ריחים.
שבלת, עי' במקומו. — *שבלת שועל. – שחת. – שעורה. – *שפון.

דָּגַן, קל לא נהוג.

— פע', דִּגֵּן, עה"פ דגון, עי' ערך *דגון.

דגר[1], ממנו דָּגַר, *דְּגִירָה.

דָּגַר[2], פ"ע, עת' יִדְגַּר, — דָּגְרָה התרנגלת על אפרוחיה, ישבה, רבצה עליהם לחמם אותם והגינה עליהם:

---

[1]) גם בכנענ'. בערב' משמש שרש דגן במשמעות אחרות.

[1]) עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' משמש פעל דגר a) במשמעות אחרות.

a) دجر

שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה וְדָגְרָה[1]) בְצִלָּהּ (ישע' לד יה). קרא דָגַר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו (ירמ' יז יא). — ואמר המליץ: הרה ויולדת וגם דוֹגֶרֶת (עמנ' מחב' כ).—וגם התרנגלת על הביצים למען יבקע האפרוח, והשתמשו הסופרים רוב שמושו במשמעה זו האחרונה: ואווז של ישוב טוענת בצים הרבה ויולדת אותם ועוד ממלאת אשכול שלה בצים טובא ויורדת ודוגרת על כולן (ערוך, ערך שחלא). ואיך יכרעו (הדבורים) ראשם כאלו הם עולות מן הרחצה ואיך יטילו בצים וידגרו וישנו עליהם ימי הסתיו והקור והגשמים (ר' קלונ', אגר' בע"ח ד א). יבנו (הצרעות) בתיהם בקירות ובענפי האילנות כמו שיעשו הדבורים ויטילו בצים וידגרו לא יקבצו מזון בחורף ולא יאצרו דבר למחרתו (שם כ). ולא תדגור הנקבה כי אם פעם אחת בשנה (שער השמים ה א). התרנגולים ידגרו וימהרו לבוא למקום מנוחתם המיועד להם לכלוב או להלול שלהם כי ירגשו ג"כ כובד האויר קודם הגשם (למודי הטבע, פרחי אויר). — ואמר המשורר: ביצים עזובות מצאה התרנגלת ותדגר ותחמם עדי המליטה (יל"ג, כנים זרים).—ובהשאלה: ארץ עלולה שם לפנים קננה מינות ושמה כופרים דגרו, מהם במקצתם מתי מספר בלב עכור וחכמי הזמן עברו (ר' משולם כר"ש, כנגות מו"נ).

— נפע', נִדְגַּר, — שהה במקום חם ובמנוחה עד שנתהוה ממנו ולד: עשה לנקבה רחם כדי להדגר ולהורה בתוכה הזרע (תכמוני לר"ש דונולו, יליר' ה).

באראמ' קבוץ ואספה, ובתרגום לאיוב במשמ' חמום הביצים: ועל עפר תחמם (איוב לט יד) תרגומו ועל ארעא תדגר. אך תרגום איוב הוא מהתרגומים המאוחרים, ואין לסמוך עליו. ובתרגום איכה (א כ) תרגם מעי חמרמרו אידגארן, ולא ידוע מאיזו משמע' של חמרמר תרגם כך. — [1]) ת"י תרגם דגר כאן וכן ירמ' יז יא: דמכנש, וכמו"כ במשמ' זו השבעים. וכן ר"י קריש ואחריו גם ריב"ג, ומסתיעים מהמלה הארמ' דגורין שתרגם בו התרגום את השם צבורים (מ"ב י ח). ומנחם פרשו במשמ' גִּדֵּל, והביא גם ריב"ג פרוש זה. אבל, אין ספק בדבר כי בזמן הגמרה יחסו לפעל זה במשמ' רביצת העוף וישיבתה על אפרוחיה וביציה, ולכן אמרו כי אם קורא זכר רובץ על האפרוחים או על הביצים חיבים בשלוח הקן, מפני שנאמר בו דגירה (חול' קמ:). וכן תרגם גם הירונ' בהפעל fovere ברומית שר"ל חמם ולחץ ללבו ולטף והגן, וגם ישב על הביצים. ונראה כי כך פרשו גם הגאונים, כיון שהערוך שרוב דבריו לקוחים מהגאונים, השתמש במלה זו במשמעה זו.

— הפע', °הִדְגִּיר,—כמו קל: היענה והיא מורכבת מעוף ובהמה וזה כאשר יתקבצו לה מהבצים ביותר תחלקם לשליש השליש תטמון בעפר והשליש תדגיר והשליש תעזוב לשמש (ר' קלונ', אגר' בע"ח ה ג).

***דגש**[1]), ממנו °דָּגַשׁ, °דִּגֵּשׁ, °דְּגִשָׁה, °דִּגּוּשׁ, °דַּגְשָׁן, °דַּגְשׁוּת, °דַּגְשָׁנוּת.

°דָּגֵשׁ[2]), ש"ז, מ"ר דְּגֵשִׁים, — נקודה בתוך האותיות לסמן הברה יותר מפורשת[3]), חזקה וקשה, כמו להבדיל בין אותיות בגד כפת לציון ההברה הקשה שלהם, והוא דגש קל, ומשמש עוד שמושים בדקדוק לחדד את הברת האות שהדגש נתון בתוכו, והוא דגש חזק, לסמן המשקל ולהשלים אות מובלעת ולעצר הקריאה וכיוצא בהם: לא ב בטעם ודגש (מסורה ב"א ת יט). כל ששי חסר ודגש (מסו"ג במד' ז מג). סימן ריש אשר יצא בדגש ואשר יצא ברפי והוא לבני א"י לבדם והוא קשור בלשונם אם יקראו במקרא ואם ישיחו בשיחתם והוא בפי האנשים והנשים ובפי הטף וכו' ובלבד שתהיה שוא תחת האות הסמוך לריש ואם לא יהיה שוא יצא בדגש (דה"ט, הריש ז). דע כי לכל האותיות יקרה דגש ורפה (מנחם, פתיחה). כל האותיות טעונות דגש ורפה לצחצח הלשון כפי הנעתם בפה ומושבן בלשון וכפי תוכן המלה וקרבת המלים הקרובים אליהם וכפי האותיות הדבוקות לה וגם ככה הם נכונים לדגש ורפה לא לצחצח ב"א לעניני פתרונות (שם). בשער ידיעת דגש ורפה (תש' דונש על רסע"ג מ). היה דגש אפתה כמו חמה חמתה (שם א). — ומ"ר: במדה דדגשים (מסור' ויקר' יט לה). בענין המלכים והדגשים והרפין ושמותן וצורתן (הורית הקורא 16). כל תיפה של בגד כפת שמגזרת חטופי למד פעל שסופם דגשים מן בכה ויבך מן פתה ויפת וכו' (רשב"ם שמות יח ט). אך לא הרגיש בדגשים (ר"י קמחי, ספר הגלוי). ואין דגשיהם לחסרון אות (ר"ת בהכרע' על דונש, ט).

°דַּגָּשׁ קל אינו נהוג.

— פעו' °דָּגוּשׁ, ת"ז, לנק' דְּגוּשָׁה, — אות שיש בה דגש: תביאו אדגושה[4]) (מסו' גדו', ויקר' כג יז), ר"ל

[1]) בסור' דקר ועשה נקב.

[2]) כך נקוד בתשו' דונש דף 120. —[3]) במסורה גם לסימן המזת האלף: תביאו חד מן ד' אלפין דגשין (מסור' גדו'. ויקר' כג יז). וגם לשוא נח פשוט: לצבוא על הר ציון לית דגש. וכן היא המסורה על העלם יעלימו.

[4]) עי' הערה למעלה לערך דגש.

שלא צריך לקרוא תבייו. זה סימן ריש הדגוש וריש הרך (גנזכ' מסור' 11,5,45). כי אצק מים הצדי דגושה כי יוד יצק נבלעה בתוכה (דקדוק ר"י חיוג 22). הדלית דגוש (ערוך, ערך גד). דגושים פתוחים קמוצים (מסר' המסר' ג). — ובהשאלה: בימי אבילות דלות זלות הגליות המרים והקשים ריקים בקוקים בלוקים מחוקים גדושים ולא מתוקים עיפים ורפים דחופים יחפים כפופים רפוים ולא דגושים (חזוק אמונה, סקד' תלמ' המחכר).

—נִפע', יִנָּדֵגֵשׁ, — שיש בו דגש, שמפיקים אותו בהברה חזקה, חדה, כפולה: וכל המלה הראויה להדגש או לרפות וכו' לא תדגש ולא תרפה אות המלה ההיא (מנחס, פתיחה). ואפס לא לאלה לבדם יקרה מקרה זה כי אם לכל האותיות כלם ידגשון וירפיון עקב עניני פתרוניהם (שם). בג"ד כפ"ת בהיותם סמוכים ליהו"א ירפיון ובהעלותם ידגשון ואך בהיותם תחלת המלים וכו' כל האותיות ידגשון וירפיון בראשית המלה ובתוכה ואחריתה לפי פתרונה לבד חית ועין אשר לא ידגשון ולא ירפיון היטב כי אותיות הגרון המה (שם). ויתכן שיאמר אדם שהוא ונתוסרו ובולע התיו הנח בוו על כן נדגש וכמוהו ונכפר לכם הדם ונתכפר (דקדוק ר"י חיוג 40). אם יקרך עון בנין נפעל על כן נדגש בקוף (שם 132). ולכן לא נדגשה הנון כמו נון ולא תחנם וכו' ושני חטפין לא יוכל להדגש (ר"ת על דונש, נחנת). נדגשו התוין הללו וכו' מפני החטף אשר לפניהן הן נדגשות (רשב"ם שה"ש ד ו). ומלת וילינו שנדגשה אין לה להביא אות אחרת (ר"י קמחי, ספר הגלוי).

— פִּע', ִדִּגֵּשׁ, מְדַגֵּשׁ: הוי יודע כי לא ידגשו המלות אלא לשום טעם ומאורע או להקל הדבור וכו' וגם מדגשין אותיות כדי לחוס עליהן שמא ישתנה שמע שלהן לשמוע וכו' לפיכך דגשוה שתראה המלה לשמוע וגם מדגשין אחר הה"י של ידיעה וגם ידגשו כשיפלו הנון של מן (ר"ש פרחון ל).

— הִפע', יהִדְגִּישׁ, — הפיק את האות בהברה דגושה: ואם בוא יבוא הקורא להדגישה או לרפותה אין לו במה כי טבעם טבעת בינונית כי אלו יצאה רווחה היה מדגישה ואלו יצאה דגושה היה מרפה (מנחס, פתי'). ושני חטפין לא יוכל להדגש כי לא יוכל להדגיש בפה (ר"ת על דונש, נחנת). שפעמים רבות הם מדגישים בהפסק מה שאין טעם לדגשות (הכרסים לריב"ג, נזל). יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות (רש"י שמות כג כז). —ובכלל, *הבר בהברה מפורשה, ברורה, חזקה: אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שידגיש בדלת (טוא"ח, בשם ירושלמי [1]). כי אמר פטרוה לשון גט פטורין הוא שהדגיש וסיפר בלשון ארמי (רש"י גיט' סה:).

— הָפע', מוּדְגָּשׁ: קשת על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השין מודגשת (רש"י ברא' כא כ). חנני נון הראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נונין (שם לג יא). שאילו מגזרת מיתה היה (המלה וְהֵמִתִי) אין הא שלו בפתח ולא מם שלו מודגשת וכו' והתיו מודגשת לפי שתבא במקום שתי תוין וכו' וכן ונתתי התיו מודגשת שהיא באה במקום שתים (הוא, שמות כג כז). שכתוב בו (בהמלה למשיסה) יוד והסמך מודגשת (הוא, תהל' סח י). מצרים נתנו יד הנון מודגשת כמו נתננו יד כלומר שנתננו להם יד (ר"י קרא, פי' איכה, זכור).

°דִּגְשָׁה, ש"נ, — כמו דגש: בגד כפת כלולים בשתי דרכים, ממקרא ערוכים, בחצים דרוכים, בשני פנים תמוכים, בדגשה נסוכים, וברפי רבים ומכים (דה"ט, מיוחס לבן אשר).

°דִּגְשׁוֹן, ש"ז, — כמו דגש: ואין זה כי אם עקב דגשונם ורפיונם (מנחס, אות ב). דגשונם ורפיונם יבדילו ענינם (שם).

°דַּגְשׁוּת, ש"נ, — סגולת אות דגושה: פתרון המלה תלוי באחת מהנה ובדגשותה וברפיותה יכון פתרונה וענינה (מנחס, פתיחה). והבינותי מקומות נפילתם מן המלים והתהפכם בפעלים ומקומות דגשות רפיונם (דקד' ר"י חיוג 17). ואם יהיה על הפנים השניים אשר הוספנו אנחנו בספר התוספת ויהיה עקרו הדגשות על הסברא הזאת והלשון הזה דומה ללשון הערב מפני שהם אומרים למריטת אימְרַאט בשבר המם ודגשותה (הכרסים לריב"ג, מרט). דגשות הנון (במלת תְּשַׁכֵּנָּה) משמש תחת נון שניה כאילו כתוב תשכוננה (רש"י יחזק' יז כג). ומשפט המם ליחיד בכפל כמו ממני כי דגשות המם להבלע הנון ודגשות הנון להתבלע נון אחר (ראב"ע. ספר היכוד ג). ודגשות השני אינני כמו דגשות יסדת עז (אכן ג'יקטילית, פוזננסקי 100). דגשות ורפיון האותיות (לשון למוד', ר"ד יחייא ה).

[1]) לא נמצא מאמר זה בירושלמי. (Bacher, Anfänge der hebräischen Grammatik).

רחצי הזכו דגשות הזין להסרון תיו ההפעל (כפר זכרון לר״י קמחי ג).

דַּגְשָׁנוּת, ש״נ,—כמו דַּגְשׁוּת: ודגשנות הפא (במלת אספה) יורה על ענינה כמו אפדה (מנחם, אסף). דגשנותם ורפיונם יבדילו עניָנם (דקד׳ ר״י חיוג 134). אבל בכח מלאותה יוצאת לא טעונה רפיון ולא טעונה דגשות אך אחרי דגשנות נוטה רובה אעפ״י שיכולת הגרון משגת כמעט חוקתם ורפיונם (שם).

דַּד, ש״ז, מ״ר דַּדִּים, — א) עקץ השד, הפטמה, Zitze; mamelon; nipple: ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושמה עשו דַּדֵּי בתוליהן (יחזק׳ כג ג). אילת אהבים ויעלת חן דַּדֶּיהָ ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט). האשה שנטף חלב מדדיה ונפל לאויר התנור טמא (כלים ח יא). בטיפה המלובלבת על פי הדד (שבת קמד:). דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב (עירוב׳ נד:). מעשה באחד שמתה אשתו וכו׳ ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה (שבת נג:). ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדיה כשני מעינות והניקה את כולן (ב״מ פז.). כיון שראו את השכינה עולל הגביה צווארו ותינוק שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו (סוטה יא:). מה הדד הזה תינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפירשו מן המן (ספרי בהעלותך). —ואמר המשורר: בחמודות עולם אפדה, ליל אשר עשה את דדי. בוצבי חן תחתי ארדה, משפתיו צוף יין כרמי, ואנשק לחי אדומי (ר״י הלוי, שאלו מעפרי). — ובהשאלה: גמולי חלב מניקים, דַּדֵּימו חכמה מפיקים (יוצר א׳ שבוע׳, אתו מלות).—ובהרחבה, *שָׁדַיִם: איזהו סימניה ר״י הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד ר״ע אומר משיטו הדדים (נדה מח). ואח״כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (סוט׳ א ו). מה דד זה עיקר לתינוק והכל טפל כך היה המן וכו׳ מה הדד הזה אפי׳ תינוק יונק הימנו כל היום אין מזיקו כך נעשה המן (תוספתא סוט׳ ד א). שנתן (גחזי) ידו בהוד שביופיה בין דדיה (ירוש׳ יבמ׳ ב ג ד). שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה (ברכ׳ י.). דדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן (שם לא:). ואלו הן סימניה (של האילונית) כל שאין לה דדים ומתקשה בשעת תשמיש (יבמ׳ פ:). כל אשה שדדיה גסין משל חברותיה ה״ז מום (כתוב׳ עה.). אמר רבה בר בר חנה אני ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה והניקה את בנה (שם). סימני בוגרת וכו׳ כשיתקשקשו הדדין (נדה מז.). מה עשה הקב״ה ייבש דדי נשותיהן של אומות העולם והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה עשי מצוה והניקי בנים שלנו (פסיק׳ דר״כ, שוש אשיש).— ב) *בליטה פחות או יותר בצורת דד בולט מכלי ודרך פי הדד יוצא המשקה שבכלי: בן קטין עשה שנים עשר דד לכיור שלא היו לו אלא שנים (יומא ג י). דדי הכיור שמקלחין מים (ר״ח שבת קיג:). עושה כיור נחשת והוא כדוד גדול ומנקב סמוך לשוליו שני נקבים זה כנגד זה ובהם קבוע כשני דדים המריקים המים שבתוכו לחוץ ולהגביה מקום הדדים מן הארץ שיהיה נוח לכהנים לקדש ממנו (מעשה חושב ו ח). אותן שיש להם כיור קבוע בכותל ובתחתיות הכיור יוצא ממנו דד קטן ועליו סובבת ברזא קטנה לסתמו ולפתחו מאחר שקלות הדד קטן ודק אין ליטול ממנו לידים (ברכ׳ סגהס׳, סדר נט״י טו).— ובפרות, יבאתרוג, דַּדּוֹ, כמו שושנתו, פטמתו: נטל דדו (של האתרוג) והוא הראש הקטן ששושנתו בו (רמב״ם, לולב ח ז). בחזוית על דדו ונקבים החסרים מכל דבר, שושנתו קיימת בו ודמותו הדור כמדובר (סמא״ל, פזמ׳ לסכות, ארבעת).

דַּד, עי׳ דוד.

א. דדה[1], ממנו דָּדָה, הַדָּדָה.

א. דדה[2], קל אינו נהוג.

— התפ׳, הִדַּדָּה במקום הִתְדַּדָּה, — התחרט והצטער בקצת רגש של צחוק ולעג על מה שעשה שלא כהגן, בלי סבה אמתית להדבר, bedauern; regretter; deplore: מה אדבר ואמר לי והוא עשה אֶדַּדֶּה[3]

---

[1]) אין המדקדקים החדשים מודים בשרש מיוחד דדה. ועי׳ בהערה להפעל.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) כבר התחבטו המפרשים והמדקדקים הקדמונים והאחרונים בפרוש מלה זו ודקדוקה. ת״י: מה אפלח ואשלם קדמוהי כל שניא דאוסיף על חיי ושיזב ממריר נפשי. רסע״ג תרגם: ואנא אנפר ג׳מיע נומי עלי מר נפסי, מנחם הביאו במחברת עם ידוד, מדד ערב, ותדד שנתי, ידדון ידדון, אך לא אמר מה פרושו בדיוק. וכבר התפלפל בזה ריב״ג בכתאב אלמשתלחק וז״ל: נכר ר״י חיוג שיהיה אדדה כל שנותי מהכפולים אך לא אמר מאיזה שרש הוא ואומר אני שהוא מעלולי הלמד והיה ראוי להיות התדדה אתדדה ונבלעה התו בהדלת ואמרו אדדה כל שנותי והוא התפעל וכו׳. ע״כ. ואמר בהשרשים: אדדה כל שנותי וכו׳ כבר זכרתים בספר התוספת (הוא

כל שנותי על מר נפשי (חזקיהו, ישע׳ לח יה).—ואמר הפיטן: ואם אדדה כל שנותי, להודות אין די שפתי (קונט׳ הפיוט׳ פכ).

ב. דדה[1], ממנו ב. דָּדָה *דִּדָּה, ידדוי.

ב. דָּדָה[2], קל לא נמצא.

— פִּע׳, *דִּדָּה, — סיע לילד קטן או לעגל וכדומה, שאינו יודע עדין ללכת היטב, ונהג אותו בהליכה מפוקפקת שלו: אשה מדדה[3]) את בנה אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחד ומניח אחד אבל אם היה גורר אסור (שבת יח ב). מדדין עגלין וסייחין ברשות הרבים (שם). ותרנגולת שברחה מדדין[4]) ומחזירין אותה למקומה (פסח׳ ד ז). מדדין בהמה חיה ועוף בחצר אבל לא את התרנגלת[5]) (שבת קכח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב״ה חזרו ישראל

אלמשתלחק) וענין המלות האלה ההנהגה כמו שנאמר במשנה מדדין עגלין וסייחין וכו׳. ע״כ. וכן רד״ק. ובענין זה רוב החדשים, אלא שנחלקו בשרשו ובדקדוקו. Ges. הביא לו דמיון בערב׳ דַאדַא a), ואמר שמשמעתו הוא הלך לאטו, אך באמת משמעתו הוא הלך מהרה. וכן Ew., אלא שהוא הניח כי עקרו הוא דִּוְדָה ונצטמצם, ובענין זה רוב החדשים הבאים אחריו, קצתם מן דִּוְדָה וקצתם מן דאדא התדאדה (Stade § 20), ועכ״פ כלם במשמ׳ הליכה לאט. אך אין משמעה זו מתישבת יפה על מליצת הכתוב, ודמיון רחוק ולא טבעי הוא לאמר אתהלך לאט במשמ׳ בהכנעה, כמו שאומר גזנ׳, ואין הלך אט דומה לזה. רק רש״י פרש בכונה אחרת ואמר: אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו. ע״כ, והוא קצת יותר נאות להכונה. והנה בכלל רגלים לדבר כי נוסחת הכתוב משבשה קצת, אך לפי הנוסחה שלפנינו היותר נכון הוא כי אֲדַדֶּה הוא התפעל מן שרש דדה, ששמש בעברית במשמעה הרשומה בפנים, וזו היא הכונה היותר נאותה לפי כל הענין, אחרי שספר חזקיהו שהרהר אחרי מדותיו של הקב״ה וסבר שכבר לא יראה יותר באור החיים וזעק והתאונן על מכאוביו, אך פתאם ראה שאין לו מה לדבר ואלהים אמר ועשה והצילו מרדת שחת. ואעפ״י שאין חבר גם למשמעה זו להמלה דדה לא בעברית ולא בערב׳, אך לפחות היא היותר נאותה ומתישבת על מליצת הכתוב.

1) עי׳ הערה להפעל.

2) רק בעבר׳. בערב׳ במשמעה זו דַבּ b). — 3) רש״י: אוחזתו בזרועיו מאחוריו ומסייעתו והוא מניע רגליו והולך. — 4) גרסת הערוך, ובנוסחא׳ חסר פעל מדדין. — 5) ופרש רש״י בד״ה מדדין לא: שלא יהא

a) دَادَا b) دَبَّ

לאחוריהן י״ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותן (שם פח:). בשעה שבקש הקב״ה ליתן תורה לישראל היו מלאכי השרת מדדין להם לישראל (מד״ר שה״ש, כרס היה). — וכמו פ״ע: שאני גוזלות הואיל ועשויין לדדות (כילה י:). כל המדדה אינן מדדה יותר מג׳ (כ״כ כג:). בעיר ההיא הייתי מדדה והנה לקראתי זקן חביב (מסס ריאטי, מקדש מעט ד). כניפל הנמצא ברגלו אחד תוך הקן ורגלו אחד מחוץ לקן מבלי כח לדדות יותר הרחק (הקד׳ בעל תפא׳ ישר׳ על ס׳ קדשים). — וגם בדברים לא בע״ח, העתיקו מעט מעט ממקומו: נקמז (הנגר) וכו׳ מדדהו בראשי אצבעותיו (ירוש׳ שבת יז יו:). ר׳ דוסא אומר מטהו (את הסולם) מחלון לחלון אחרים אומרים משום רבי דוסא אף מדדין[1]) בו (כיל׳ ע:). — ובהשאלה, דִּדָּה עם פלוני, נשא ונתן עמו בדבר, התוכח עמו, התאמץ לבוא אתו לידי הסכמה: אל תקרי ידודון אלא ידדון שהיו (המלאכים) נושאין ונותנין עם משה אבי החכמה אבי הנביאות שעלה שמים והוריד התורה (ילקוט תהל׳ סח תשלה).—׳ודִּדָּה הדשאים, הכריחם לציץ מעט מעט מהארץ: דידה הדשאים, רענני בכאים, הציץ פרי נושאים (קונט׳ הפיוט׳ ד). — *דִּדָּה פתקים לפני פלוני, הטיח דברים כלפי פלוני: זה הוא אחד המקומות שהיו מלאכי השרת מדדין פיתקין לפני הקב״ה שהיו אומרים לפניו רבש״ע ביהמ״ק חרב ורשע זה יושב ועושה מרזיחים (מד״ר אסתר, בימים ההם), ועי׳ פתק.

— הִתפ׳,* מִדַּדֶּה, — הולך בפקפוק, בקושי, הילד בתחלת הליכתו וכדומה: (מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות קשורות לא יגע בהן) אמר רב עוקבא בר חמא במדדין (כ״מ כה:) והיו (ישראל) מדדין לפני הקב״ה ואומרים רבש״ע אשורך הוא הודך וכבודך הוא שתהיה תורתך בשמים (מד״ר שה״ש, כרס היה).

— פִּע׳, ׳דִּדָּה, — שִׁדֵּדוּ אותו: לויות המורד מעת הורדו, והטללים לברכה לא ירדו, כלבים רעים על במתי עם דִּדּוּ (קינה על חרבן ביהמ״ק).

׳דִּדּוּי, ש״ז, — שה״פ מן דִּדָּה: לא הגביה את החררה אלא בדרך דידוי הובאה אל הגדיש ולא יצתה הגחלת (ר״ת ב״ק כב.). פתר אדדם עד בית אלהים מלשון

אוחזה בגפיה ורגליה נוגעין לארץ ומוליכה.— 1) ופרש״י: אם החלון רחוק ואין ראש הסולם מגיע שם בה בהטיה מדדין רגליו של סולם מעט מעט. ע״כ, ור״ל מדחים רגלו אחת על הארץ ומסלקה ומדחים את השניה וכן זו אחרי זו בסירוגים.

דידוי (תשו' דונש על רסע"ג 15). — ואמר הפיטן: דלפה עיני וגרסה בזכר עניי ומרודי, דדוּי אהבת חסד תאות דודי (יוצר בכס"ג, אתי מלבנון).

דדם[1], ממנו דִּדֵּם אֲדַדֵּם.

דָּדַם[2], אינו נהוג.

— הִתפ', הִדַּדֵּם, עת' אֲדַדֵּם, — הלך הליכה מדודה, חגיגית, ברוב המון חוגג, ברגשי והדר, **feierlich gehen marcher solennellement; walk w. solemnity** אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אֲדַדֵּם[3] עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהל' מב ה).

דהב ממנו דָּהַב הִדְהִיב.

א.*דָּהַב[4], קל אינו נהוג.

— הִפע', הִדְהִיב, — נגש וגבה ממון בלחץ שלחץ: ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה מַדְהֵבָה[1] (ישע' יד ד), ועי' מַדְהֵבָה. — *והדהיב פ נ י ו של פלוני, גרם שיוריקו, מבושה או מפחד: ר' שמואל בר נחמן אמר מלכות שהיא מ ד ה ב ת פניו

[1] אין רוב המדקדקים והמפרשים הקדמונים מודים במציאות שרש זה, ועי' הערה לקמן.

[2] אין המדקדקים מודים בפעל זה, ועי' הערה שלקמן. — [3] כבר פלפל ריב"ג בכתאב אלמשתלחק בפעל זה ואמר וז"ל: וביוצא בה (בהמלה אדדה כל שנותי) אדדם עד בית אלהים עקרו א ת ד ד ם והמם בה כנוי נסתרים פעולים ואם יאמר האומר כי התפעל אינו מזוג עם פעול יש לנו לענות לו כי באמת ההתפעל מזוג עם הפעול כמו התגלחו את גזרו וכו' אחרי הכבס את הנגע וכו', ע"כ. והסכימו לזה גם החדשים, והחליטו כלם כי אֲדַדֵּם הוא מן דדה שלפני זה, ור"ל אדדה אותם, אנהיג אותם, אלך עמהם. אבל זה דחוק, ויותר נאות לפי המליצה מה שהזכיר כבר ריב"ג שם דעת אחרים כי מם אדדם הוא מן השרש, ואעפ"י שהוא קרא אותם בשם אנשים שאין להם חוש הדקדוק, אעפי"כ זה יותר נכון מהדחק שנדחק ריב"ג שם לתרץ את צרוף התפעל עם פעול אחריו, רק שאלה האחרים טעו במה שהחליטו אֲדַדֵּם במשקל נפעל כמו אֶכָּבֵד, ולכן השיג עליהם ריב"ג מהדגש שבדלת השניה, ובזה צדק ריב"ג שהוא התפעל מן ד ד ם. וכבר אמר גם ש' פוזננסקי (REJ 1895 Juillet 118) כי מם אדדם הוא מהשרש, אלא שפרשו במשמע' השם דֶּדֶם באשור' שהוא משכן, אך אין משמעה זו מתישבת על מליצת הכתוב.

[4] לפי דעת רוב המפרשים מן השם ד ה ב בארמ' במשמ' זהב, וזה דחוק. ואמר מנחם: פתרונו לפי עניינו ענין נוגש. וריב"ג: גבית הזהב.

של אדם בשעה שבא אצלה (מד"ר ויקר' יה).

ב.*דָּהַב, פ"ע, — כמו דאב: נתן הוד לשרי אלפים ומאות בהתהלכי בישימון ד ו ה ב[1] ושתי סנהדריות בארץ הדר שופטים ושוטרים צוהב (אזהר רסע"ג, מעשי גאונ').

***דָּהָה**, דיהא, ת"ז, לנק' דְּהָה, מ"ר דֵּהִים, דֵּהוֹת, — גון דֵּהֶה, לא כל כך עז, לא לבן ביותר, לא שחור ביותר, וכדומה בזה, **dunkel; terne; dim**: (לבן) של שלג עזה ושל סיד ד י ה ה ממנה (נגע' א ב). שחור כחרת וכו' ד י ה ה מכן טהור (נדה ב ז). עמוק מכאן (מחרת) טמא ד י ה ה מכן טהור (שם כ.). לבנונית שהיא ד י ה ה מקרום הביצה ולמטה אינה צרעת אלא בוהק (רמב"ם טומא' צרעת א א). — וקצת גם במשמ' לא כל כך עבה: כל ששכבת זרעו ד י ה ה[2] (יבמ' פ:). זוב ד י ה ה ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:). — ומ"ר דֵּהוֹת, גם במשמ' קצת רכות: ענבים ד י ה ו ת ונותקות את היין ויתין קשין ואינן נותקין את השמן (ירוש' תרומ' ג מב:). ובהשאלה, לשון ד י ה א, קצת כהה, לא עזה: כל מקום שנאמר מורשה לשון ד י ה א [illegible] ב"כ ח טו).

***דָּהָה**, פ"ע, — דֵּהָה הכתם, [illegible] ה עינו [illegible]תר כהה, פחות עז, **verblas[illegible]n; se [illegible]ner; become fainter**: עבר (הכתם) או ש ד י ה ה הרי זה כתם (ניד' סב.). רואין אותו כאילו הוא יין אדום אם ד י ה ה מראהו כשר ואם לאו פסול (זבח' עח:).

— נִפע', נִדְהָה, — שנהיה דֵּהֶה: ש נ ד ה ה ממראיתו יותר מדאי (רש"י ניד' כ.).

— הִפע', *הִדְהָה, — עשה דֵּהֶה: אין זכות תולה במים המרים שאם אתה אומר הזכות תולה במים המאררים מ ד ה ה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהורות ששתו (סוט' ג ה).

***דָּהוּי**, ת"ז, — כמו דֵּהֶה: זוב דומה למי בצק של שעורים ו ד ה ו י[3] ודומה ללובן ביצה המוזרת (רש"י ויקר' טו ב).

***דָּהוּר**, ת"ז, מ"ר דְּהוּרִים, — מי שדהר: דְּהוּרִים ברגע ושבים בלי פגע אומרים קדוש (ר"י אלכיתור, אפודי שש).

[1] ובהערה שם: דוהב כמו ד ו א ב.

[2] גרסת הערוך, בנוסח' דוהה. ופרש"י: שאינו קשור אלא צלול כמים.

[3] כך גרסת כ"י ס' במהד' ברלינר.

***דְּהִימָה**, ש"נ, — שס"פ מן דָּהַם: ויקראוה (את התרדמה ההתעוררית) קצת הרופאים אלשבוץ כלומר ד ה י מ ה בעינים פתוחות (קאנון ג א ג ח).

דהם[1], ממנו דָּהַם, נִדְהַם, *דְּהִימָה.

דָּהַם[2], קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נִדְהַם, — שבאה עליו צרה פתאם והוא מֻכה בתמהון ואינו יכול כמעט לזוז, consterné ; bestürzt amazed : למה תהיה כאיש נִדְהָם[3] כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יי' ושמך עלינו נקרא אל תנחנו (ירמ' יד ט). — ומצוי בספרות : למה ולמה נפש נ ד ה מ ה, תלבשי שממה, עלי תבל אדמה, כצאת הנשמה, גויה נאלמה (קונט' הפיוט' סט). ועוד גם אחר (נעשה ליונה) שלא נ ד ה ם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל (רד"ק יונה ב ב). צריך שלא נהיה דואגים עליו (על הדבר הנאבד) ו נ ד ה מ י ם בעבורו כי זה ממדת החכמים שאינם נ ד ה מ י ם על מה שאבד מקניינם (לבי היגון, רס"ט פלקיירא ו.). אם מרבה היית להשכים או עמל כל הלילה בתורה הלא ביום היית מתנמנם כאיש נ ד ה ם (ר"מ אלשיך, איוב ו ד). ומדוע נהיה כאישים נ ד ה מ י ם ונכבוש פנינו בקרקע (חמס"י א, מעל' המוכיח יח). מנענע בראשו כאיש נ ד ה ם (פחד ילחק, מות נקיבתו).— ואמר הפיטן : עוזבי כאיש נִדְהָם ושכור בלא יין אבל שכור בפידי (סמא"ג, קינה על המתים). — והשתמשו קצת הסופרים גם בקל במקום נפעל : כל עמה נאנחים לא מצאו חנינה, דָּהֲמָה גבוריה מפני חרב היונה (שחר' ת"ב, דוק וחוג). ובעמדי על המעשים האלה והתבונני בעיוותים האלה זע לבי ותרדה רוחי וכו' ו ד ה מ ת י ונהמתי לעמיתי ובני בריתי (תרגום או"ד מיוחי לכרכי' הנקדן, פתי').

דהר[4], ממנו דָּהַר, דֹּהַר, דַּהֲרָה, *דָּהוּר.

---

[1]) בערב' דהם a).

[2]) בערב' דָהַם a) באה צרה על אדם פתאם.—

[3]) אמר מנחם : גם זה פתרונו לפי ענינו ואין לו דמיון בתורה ופתרון נדהם כמו חלש, כגבור לא יוכל להושיע יורה עליו. ע"כ. וריב"ג : פירושו איש שתקפה עליו הצרה ולא יוכל לדחותה והוא נמוך ממנו. ע"כ. וכן כל המפרשים.

[4]) רק עברית. בערב' משמש שריש זה במשמעות אחרות.

---

a) دهم b) دَهَم

דָּהַר, פ"ע, בינ' דֹּהֵר, דֹּהֲרִים,— דָּהַר הסוס, רץ במהירות ובהנפת רגליו באדמה, galoppieren ; galoper ; to gallope : קול שוט וקול רעש אופן וסוס דֹּהֵר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). — ואמר המליץ : במדרגת הסוס ה ד ו ה ר והצוהל היוצא לקראת נשק (זכות אדם 12). כל ד ו ה ר רץ ולא כל רץ ד ו ה ר (המליצה, שלמה כר"ש, בכב 15). — כי מסתר קנה החורשה יצא אריה משחית איום ונורא מראהו וכו' והנה הוא מונק בהשקט ובבטחה קופץ ו ד ו ה ר וכונן צעדי אונו על העדר אשר ראה מעבר ליובל המים (א' מפו, אה"ל ד). בעמק הנחמד ההוא ירוצון וי ד ה ר ו אבירינו (שם).—ובהשאלה גם לאדם, ואמר רסע"ג : דוהר גבורים יחדו ד ה ר ו נשק ושריונות חגרו (הור' הקורא 140). ד ה ר ו לבוא בשלום (שם 141). — ואמר הפיטן : דּוֹהֲרֵי דולקים ידובבו בקול, המוני המלה יהללו בקול (שחר' א' ר"ה, אדירי איומה). אפוד בקרבנו ואיך נשאל באוב. לוחות בידינו ולא נשברו, לנו בנו נחמן למגדל עוז, ואם לא צהלו קולם ולא ד ה ר ו (ר' משולם בר"ש, סירה בנגות מו"ג). — ובכנ' : גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דגילה (שחר' א ר"ה, אאפיד).

— פע', יִדַּהֵר. ובהשאלה בכלל הריץ, שלח במרוצה גדולה : דִּהֵר בגוף אותותיו למענכם, סכך עננו עליכם (יוצר שבת וחוה"מ סכות, אאפר). טסו אגפיו כנשר למהר, יעצו אביריו בחיל לְדַהֵר (יוצר ז פסח, אותותיך).— ובהשאלה : דִּהַרְתָּ אור על ארץ, בהעבירך בוהו מארץ, ואין מלבדיך מבהיק פני ארץ (מחז' רומני יוה"כ, אהלת).

א.*דֹּהַר, ש"ז,—כמו דַּהֲרָה : ד ו ה ר גבורים יחדיו דהרו (רסע"ג, הור' הקורא 141).

ב.*דֹּהַר, ש"ז, — כמו דּוֹאַר : ותקח סוסי בית ה ד ו ה ר (רמא"ג, דביר ו).

***דַּהַר**[1]) ש"ז, — מזל, מסבות גורל הזמן, Schicksal destin ; destiny : והזמן נופל תחת ה ד ה ר ולמעלה מ ה ד ה ר (מקור חיים לרשב"ג ג ו). את מצוי הזמן נכח ה ד ה ר (שם).

דַּהֲרָה, ש"נ, מ"ר דַּהֲרוֹת, סמי' דַּהֲרוֹת, — מרוצת סוס דֹּהֵר : אז הלמו עקבי סוס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אביריו

---

[1]) בערב' דַהר a).

a) دَهر

(שופט׳ ה כב). — יוכבי׳: ומריעין בקרנות וצווחין בקולם ורומסים בצהלות סוסיהן ודהרותם (רש״י סוט׳ מב).—ובהשאלה במליצה לאדם: משקרות עינים חרבות לטושות, לירות במו אופל חצי אהבים לדעות החלושות, כמעט נטיו רגלים בצבאות או באילות, מדהרות דהרות עלמות תופפות, ונשים יפות ומצהלות (אבן בחן ס).

***דּוֹאָר**[1]), ש״ז, מ״ר דּוֹאָרִים,—א) אדם מוליך ומביא המכתבים ששולחים אנשים זה לזה[2]): לדואר שהיה מהלך ופרוזדוגייא בידו להכנים במדינה ועבר בתוך הנהר ונפלו הכתבים לתוך המים ונמוחו האותיות מה עשה אותו הדואר קרען (תנחומא, סוף פקב). — ועצם המכתים: והבחור הזה הבא עם דואר זה יעידני (תשו׳ ר״ת 152).—וכל המכתבים המובאים בעתים קבועות ע״י רשות מיוחדה, **courrier**: מכתבו הגיעני אל נכון היום הזה ומהתימה על איחור הדואר (שו״ת חתם סופר, חו״מ כו). בזו הרגע בא הדואר עם אגרת ממו״ח הגאון נ״י והוא לוטה פה (שם, יו״ד כט). — ועצם חרשות העוסקת בשלוח והובלת המכתבים ממקום למקום, **Post; poste**: ימחול נא אמ״ו להשיבני על הדואר המוקדם שלא לעוות הדין (שם קפו). חשתי להשיב הפעם למען לא יחזור לכתוב על הדואר והתורה חסה על ממון ישראל (שם חו״מ קכח). לפעמים היה ביום דואר אחד במה תשובות (הקד׳ תשו׳ ר״ע איגר א).—ובית הדואר, הבית שמשם ישלחו ושם יבואו המכתבים על ידי הרשות: בכדי שיגיע השליח למר לבית הדואר ולמר לבית הסמוך לחומה (רש״י שבת יט). — ואמר המשורר: כלם פה אחד יעידו עליה כי אין בארץ אשת יפת תאר כיהודיה בת מחזיק בית הדואר (יל״ג, אשת עבריה). — ב) רשות בכלל, **Behörde; autorité; authority**: אבל בזמן שיודעין אנו כי דואר[3]) שלהם פושט ידיו ומוכר אם באמת או

[1]) מן השרש השמי דור, וי״א מן מלה פרסית דור. — [2]) בארמ׳ דואר דוור: דקביע דוור במתא (שבת יט). כך בהערוך, ובאלפסי דואר, ובקצת כ״י דוואר. ופרש ר״ת: דואר איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא המשכיל (צ״ל המשכיר) ומשלח כל אגרת למי שנשלחה לו (ר״ח שבת יט). והובא פרוש זה בלשונו ממש באלפסי שם. ובנוסח׳ בי דואר. — [3]) בארמ׳: לא אמרן אלא בדינא דמגיסתא אבל בי דוואר אינהו נמי חד אמומתא שדי ליה (ב״ק קיז). והכונה דיני שלטון המדינה.

בעול וכו׳ ואם נמצא להם יתרון שנמכר אנו ונפרע ונראה כי זאת יפה להם משימכר הדואר ויפרע מוכרין אנו ופורעין (תשו׳ הגא׳, הרכבי שכד).

דוב עי׳ ד״ב.

דּוּג[1]), ממנו דַּוָּג, דּוּגָה, *דּוּגִית

דַּוָּג, ש״ז, מ״ר דַּוָּגִים,—מי שאומנותו לצוד דגים, **Fischer; pêcheur; fisher**: יעמדו עליו (על שפת הים) דַּוָּגִים[2]) מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו (יחזק׳ מז י). הנני שלח לְדַוָּגִים[3]) רבים נאם יי׳ ודיגום (ירמ׳ יז יז). — ואמר הפיטן: ישיב עם אשר בחקיו הוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא במזל דגים, ועמדו עליו דַּוָּגִים (אל חי, שמע״ץ, קרובץ אלג׳יר).

דּוּגָה, ש״נ, — אניה קטנה של הַדַּיָּג לצוד בה דגים, **Fischer-Kahn; barque de pêcheur; fishing-boat**: כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוּגה (עמוס ד ב). בספינות קטנות כקדירות הקרויות דוגה (רשב״ם ב״ב עג.).

***דּוּגִית**, ש״נ, מ״ר דּוּגִיּוֹת, דּוּגִיאוֹת, — בארץ ישראל, שם לאניה קטנה תלויה בספינה הגדולה, שבה יורדין מהספינה ומגיעים לשפת הים, ובבבל קראו לה בצית, **Barke; barque**: המוכר את הספינה מכר את הדוגית[4]) (ב״ב עג.).—יומ״ר: והן הדוגיות (פרש׳ רד״ק, סיר).—ומצוי שמושו בספרות: ובהיותם קרוב למחוז חפצם יצאה להם דוגית אחת מארץ אדום ומיראתם שלא יפלו בידם בשבי נמלטו על נפשם הישמעאלים דרך שיטה על פני המים (תשב״ץ א עד). אבן ראמאחץ אשר שלחו המלך עבד אל רחמן

[1]) סוברים רוב המדקדקים כי לא היה בעברית שרש דוג, ושתי המלים שלקמן הן שמות נגזרים מן השם דָּג, שהוא בעקרו שם קדום בעל שתי אותיות שרשיות (Barth, NB § 38).

[2]) כך הכתיב, והקרי דַּיָּגִים. — [3]) כך הכתיב. והקרי לדיגים. עי׳ זה.

[4]) ואמרו שם: אמר רבא ביצית היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי בוציאתא דמיאשן סומכום דבר ארץ ישראל קארי לה דוגית כדכתיב ואחריתכן בסירות דוגה. ע״כ. ופרש הר״ח: הדוגית היינו ספינה קטנה ומנהיגין אותה לספינה הגדולה וכשרוצין לצאת ליבשה הולכין ובאין באותה ביצית. ע״כ. ורשב״ם: היינו ספינה קטנה שקושרין לספינה גדולה וכשרוצין לעלות ליבשה נכנסין באותה קטנה מהגדולה שהגדולה אינה יכולה להתקרב אל שפת הים.

מלך אספמיא ממונה על הציים והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בז בארץ אדום ובארץ יון (רב סעד' אבן דאנאן, חמדה גנוזה כה). התועלת בדברים העצתיים יחלק אל ב' חלקים ר"ל אל הבטוח ואל ההגון הבטוח הוא אשר יכונן השמירה מהסכנות האפשריות בקרוב או לזמן רחוק באיזה אופן שיוכל ויחלק אל הכח והתחבולה אמנם הכח הוא בהרגל החיילות וערכי המלחמה בכלי זין בדוגיות שבייה באסיפת האנשים וקבוצם (נופ' צופ', מסיר כיאון ב יד). — ומ"ר דוגיאות, ודוגייאות: ושמע היהודי השומר הנ"ז שהיו בפלירם שמונה דוגיאות ויירא היהודי שמא יתפשוהו (תשב"ץ ג כא). ונדר בזה הלשון שאם הוא ואחיו יצאו חפשים מהמאסר שילך לא"י עם הדוגייאות שעוברין מויניזייא (שו"ת סר"י מינץ עא). מעשה שהיה בשנת השי"א ששלח המלך האדיר דוגייאות וספינות רבות ולכדו את טראבלוס אשר בבירביריאה ונשבו בתוך העיר הנ"ל כמו מ' נפשות של יהודים ולקחם שר צבא הדוגייאות לחלקו והעלה את דמיהם כפלים משוויים (שו"ת נחלה ליהושע ה). ויתנני לחן ולחסד בעיני מושל העיר וצוה שיחזירו לי כל הספרים שלקחו ממני ובפרט בעיני השר קאנאליטו שר חיל הדוגיאות של ויניציאה ונכנסתי בשלום ויצאתי לשלום (קובץ ויכוחים כ). לקנות לו איזה סחורה בדוגיאות שהיו בנמל רחוק כשלשה פרסאות מהמדינה (ר"מ אלשקר לה). אולם נשיבת הרוחות בחלופם לפעמים שלא כסדרן עם רצון הסוחרים יושבו הספינות והדוגיאות או מבריחת הליסטים היושבים בים יוכרחו בעלי הספינות לשנות סדר המהלך (ארח' עולם י ב).

א. דּוֹדִי[1]), ממנו דוד, דודה דודים.

דּוֹד, ש"ז, מ"ר דודים,— א) אחי האב, Oheim; oncle; uncle : עזיאל דד אהרן (ויקר' י ד). אבינר בן נר דוד שאול (ש"א יד נ). אביחיל ד"ד מרדכי (אסת' ב טו). ויבא אלי חנמאל בן דודי (ירמ' לב ח). חנמאל בן שלם ד"דך בא אליך (שם ז). ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות (ש"א י יו). ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים (במד' לו יא). נאמר כאן דודו ונאמר להלן דודו מה דודו שנאמר להלן במשפחת אביו הכתוב מדבר אף דודו שנאמר כאן במשפחת אביו הכתוב מדבר (ספרא קדוש' י יג). דודו וכו' מן האב ולא מן האם (יבמ' נד:), ועי' מסרף.— ב) אהוב, חשוק, דודי קריאה של חבה להשוק בפי חשוקתו, Geliebter; bien-aimé; belevod : הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה (שה"ש א יו). דודי לי ואני לו הרעה בשושנים (שם ב יו). אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שם ה ב). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום וכו' חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שם ה-יו). מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה (שם ח ה). אשירה נא לידידי שירת דודי [1]) לכרמו (ישע' ה א). — ואמר המשורר: לחבצלת שרון נמתי סגרי עיניך גם העצימי, נבלמתי לנשוק דוד כי עינך ממני לא תעלימי (מחב' דרעי הקראי, לקו"ק ל). — ובהרחבה בכלל ידיד, אהוב וחביב, ואמר המליץ: מן החכמות החיצוניות דוד אל תהי נזור (ר"ע פרנס' הקד' מתק שפת').— ומ"ר דודים, אהובים, רעים: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א).—ועי' ערך דודים.

ב. דּוּד, ממנו א. דוּד, ב. דוּד.

א. דּוּד[2]), ש"ז, מ"ר דודים, דודים, — א) כלי בשול גדול, Kessel; chaudron; kettle : ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור (ש"א ב יג-יד). מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב). והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות (דהי"ב לה יג). היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד (נזיר ו ח).

ב. דּוּד, ש"ז, מ"ר דודים, דודאים, סמי' דודאי,—סל גדול ישמש לשום בו התאנים שאורים מן האילן, Korb; panier, basket : הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים

---

[1]) סוברים שהוא דומה להשרש ידה, ידיד, ובערב' וד a). באשור' דָד, אהוב. ובקצת מקומות אומרים בערב' דאד b) במשמ' קריאה של חבה למי שמגדל ילד של אחרים כמו אב את בנו.

a) ود b) دَاد

---

[1]) יש מנסחים דודים, במשמעה מפשטה.

[2]) באשור' דיד, בסור' דוד.

לפני היכל יי׳ וכו׳ הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד א-ב). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה (מ״ב י ז). — וסל יסבלו בו הבנאים טיט וחצץ: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד[1] תעברנה (תהל׳ פא ז).

דודא[2], ש״ז, מ״ר דודאים, סמי׳ דודאי, — צמח טוב הריח ששרשו דומה קצת לצורת צלם אדם ויחסו לו בימים הקדמונים סגולה לעורר ולחזק תאות המשגל ולתת פרי בטן לעקרות, **Mandragaro**: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים[3] בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך (בראש׳ ל יד). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים (שה״ש ז יד). — ואמר הפיטן: יושר עורות גדים, וזלת מי דלים, ידעו פלאים, בירח דודאים, קוץ ודרדר, יזם לפור אדר (קרובי לפור׳, אמל ורכן). — ודרש הדרשן: מה הדודאים מולידים אהבה בעולם אף הם (הגוף והנשמה) מולידים אהבה בעולם (מדר׳ הנעלם, זהר, תולד׳). — והיחיד: רק דודא אחד יפרח להדד (יוסף הלוי, לתתוגת רעי).

דודי, עי׳ ב.דוד, ועי׳ דודא.

דודה, ש״נ, מ״ר דודות, — אחות האב ואשת אחי האב, **Tante**: ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה (שמות ו כ). ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך הוא (ויקר׳ יח יד). — יומ״ר: וכן מציאות האדם על הרוב עם אחיותיו ודודותיו ואשת דודו (מו״נ ג מט).

דודים, ש״ז כמ״ר, — אהבים, ובפרט המגע והמשא הבשרי הגופני בין זכר ונקבה, **Liebe (erotische), les amours; love (sexually)**: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז יז-יט). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים[1] ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק׳ כג יז). ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם אדני יי׳ ותהיי לי (שם יו ח). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דדי[2] לך (שה״ש ז יב-יג). מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין (שם ד י). — ואמר בן סירא: ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת, יין ושכר יעליצו לב ומשניהם אהבת דודים (ב״ס גני׳ מ יט-כ). — ואמר הפיטן: ציון הדר כל חדר מטות וכל משכב דודים ידידך בבא חדרי חדריך (קנות, ציון ידידות).

דוה[3], ממנו דוה, דוי, דוי, דוי, דוי, דווי, ידויון, ידוייה, מדוה.

א. **דוה**[4], ת״ז, לנק׳ דוה, מ״ר דוים, דוות, — לא בריא, קצת חולה, ובפרט להאשה בימי וסתה: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם (ויקר׳ כ יח). והדוה בנדתה והזב את זובו (שם יט לג). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה[5] צא תאמר לו (ישע׳ ל כב). — ב) בהשאלה, הלב דוה, ר״ל כאב, מצטער מאד: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה יז-יח). מי שלבו דוה עליו יצא זה שאין לבו דוה עליו (נדה כג:). שלבו של אדם דוה על עונותיו (רמב״ס, פסולי המוקדש׳ ד ה). — ואמר הפיטן: דוה לבו כבט ביאת צר, ויקונן עליו

---

[1]) מנחם: וגם הסירותי כפיו מעבדות חמר ומשים טיט בקופות. ע״כ. וכן גם החדשים.

[2]) בצורתו החיצונה משקל עוגב, אולם, ומ״ר דודאים בקמץ מתקים, כמו חטאי, אולי מפני האלף. כך המדקדקים הקדמונים. אך רוב החדשים סוברים כי הוא נגזר מן דודים במשמ׳ אהבה, ור״ל פרי מעורר אהבה. ומשקלו הוא דודי, ונתחלף היוד באלף, כמו צבי צבאים, וכן לולי, ודומה לזה חלכי. ברט (Barth NB § 231. 2) אינו מכריע מה הוא היחיד מן דודאים. וכבר השתמשו ביחיד דודא בספרות. — [3]) ת״א: יברוחין, אסף: יברוחין מנדרגורא. וראב״ע (שה״ש ז יד): צמח כדמות צורת אדם.

[1]) בקצת ספרים דודים מלא. — [2]) בקצת ספרים דודי מלא.

[3]) בערב׳ דוי a), ועי׳ הערה לקמן.

[4]) בערב׳ דוי b) היה חולה. — [5]) י״א שהכונה בזה להבגד שלובשת האשה הדוה.

a) دوى b) دَوَى

איכה באיכה בעת צר (קינות, איכה את אשר קני ת). — ולנק׳ דְּוָה, ובסימן נקבה הקדום דָּוַת: ובלבי מכות אש על הר קדשי ששמם ונות בית קן אין לה אומללה דָּוַת (קונט׳ הפיוט׳ נכ).—ומ״ר: ולא יטיילו בשוק אלא יושבין משפחות משפחות דוים כל היום (רמב״ם אבל ט יה). לא תעורר אשה על מת שלה שלשים יום קודם לחג כדי שלא יבא החג והם דוים שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום (שם יא ו). — ג) ׳יום דְּוָה, יום שהח׳לי מתחזק בו: ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד (רש״י תהל׳ מא ד).

דָּוָה, פ״ע, עבר דָּוִיתִי, עת׳ אֶדְוֶה, יִדְוֶה, יִדְוּ. מקור דְּוֹה, בכנ׳ דְּוֹתָהּ, — היה דָּוֶה, בפרט האשה בימי וסתה: אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא (ויקר׳ יב ב). — ובפרט *במשמ׳ המוסרית: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו (ברכ׳ יז.). על דבר זה ידוו הדווים (נזיר כג.). אמר לו לשר בית האסורים אם מתי הרוג את הזקנים הללו ועד שישראל שמחים לי ידוו על רבותם (מגי׳ תענית יא).—ואמר הפיטן: אדוה בכל לב להמציאהו, ואדעה מלין בם לאמצהו (קינות לת״ב, אאדה). — ואמר המשורר: רעי התתאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר״מ הנגיד, רעי).—ומצוי בספרות: ועל הכישוף ידוו כל הדוים חכמי לב כי הוא הנמצא בעם ה׳ והוא המעכב את ישועתנו (ירא׳ים, סוף סי׳ פכ). על דברים טובים ונכונים כאלו ידוו כל הדווים והרבה יש לנו לדאג ולהצטער על מיתת אבות קדושים אשר בארץ (בו״ת שמש לדקה א). מי האיש אוהב ימים לא ידוה לבו מימים עברו ולא ידאג לימים יצרו (א׳ מפו, אה״ל טו).

— נפע׳, *נִדְוָה, — שנהיה דָּוֶה: מה באתם לשמוה על אותו האיש שנדווה [1]) (פסיק׳ דר״כ, עשר תעשר).— זאמר הפיטן: בקרבי לב נכאב, נִדְוֶה ונדאב, נשארנו בלי אב (סליח׳ י׳ טבת, אבן הראשה).

—הפע׳, יְהֻדְוֶה—עשה שיהיה דָּוֶה: ר״י אומר אין כמתאוננים אלא כמדוים את עצמם שנאמר לא אכלתי לחם בעוני ממנו (ספרי בהעלותך).—ואמר הפיטן: לב מדוה יחלה, לתאוה יכלה, יישן עדי יעלה, עמוד שחריך (קינ׳ לת״ב. ציון ידידות).—ואמר המשורר: אסתיר מבני איש מה בלבי לבלתי יאמדו מדוה פתאים ותדע כי הלי

[1]) בתנחומא וילקוט ראה: שנדוהו.

אהב בלבי (רמב״ע, דוקס 4 ,97).

ב.**דְּוֶה**, ש״ז, סמי׳ דְּוֵה, מ״ר דְּוֵי, — עי׳ דוי.

*‏**דְּוַי**, ת״ז, מ״ר דְּוִים, — כמו דְּוֶה, דְּוִים, במשמ׳ חלש, רפה כח, רפה נפש: הרשעים והטפשים שבהם (שבמצרים) היו אומרים מפני דוויין וכסופים הללו אנו בורחין (פסיק׳ רבתי, בשלח ב ה). יכול יהיו דווים וסגופים תלמוד לומר תשיתמו שרים בכל הארץ (שם יתרו, החדש ב). שישראל בזמן הזה דווים דחופים סחופים ומטורפין (יבמ׳ מז.).

דְּוּגִי, ש״ז, — כמו דְּוֹן: ראה דוגי שעבוד ודוחק (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, אבינו מלך).

*‏**דָּוֹן**, ש״ז, — כמו דְּאָוֹן: מרבה נכסים מרבה דוון [1]) (אבות ב ז). — ועי׳ עוד גידין.

*דווקא, עי׳ דַּוְקָא, *דווקן, עי׳ דַּוְקָן.

דוח [2]), ממנו דוּחַ הֵדִיחַ, *הַדָּחָה.

א.**דּוּחַ**, קל אינו נהוג.

— הִפע׳, הֵדִיחַ,—הדיח את הדם וכיוצא בו, שפך עליו מים כדי להסירו ולנקות הדבר ממנו, **abspülen; rincer, to wash**: אם רחץ יי׳ את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם יָדִיחַ מקרבה (ישע׳ ד ד). — ואת הדבר שאותו ינקו, שפך עליו מים או טבל אותו במים: שם יָדִיחוּ את העלה (יחזק׳ מ לח). ויעש כיורים עשרה וכו׳ את מעשה העולה יָדִיחוּ בם (דהי״ב ד ו). לא ינקב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא, אחרי עג). וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שבת כב ב). עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין אותו (שם כג ה). נטל את הקרביים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן והכרס מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה והקרביים מדיחין אותן שלשה פעמים במיעוטה על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמיד ד ג). שתה טמא ונפל ככר של תרומה אם הדיח טמא ואם לא הדיח טהור (מקוא׳ א א). הדיח בו (בהמקוה) סלי זיתים וסלי ענבים ושנו את מראיו (שם ז ג). יין של תרומה שנפל על גבי פירות ידיחם והם מותרין (תוספתא תרומ׳ ח יד). מעשה בתלמידו של ר״מ שנכנס אחריו לבית המרחץ ובקש להדיח קרקע ואמר אין מדיחין

[1]) כך גרסת הערוך, ועי׳ הערה לערך דאוון.

[2]) רק עברית.

(שבת מ:). קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית (שם קיח.). מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות (מו"ק כז.). לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי קדשים (יומ' יט.). מדיחה אשה ידה אחת במים ונותנת פת לתינוק (שם עז:). הטבח צריך שני כלים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים (חול' ח:). אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א"כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה (שם קיג.). שתרד מן המטה ותדיח את פניה (נדה יד:). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה בית קמטיה במים (שם סז:).—ובהשאלה: הבה נדיח גרוננו בדם ענבים טרם ירחץ האויב פעמיו בדם חללינו (ת' מפו, הה"ל ד).

— הפע', *הודח, — שהדיחו אותו: הכופה קערה על הכותל בשביל שתודח (מכשי' ד ג). המוריד בהמה לשתות וכו' אם חשב שיודחו רגליה אף העולין ברגליה בכי יותן (שם ג ח). הדיח בהם כלים מודחים או חדשים כשרים (ידים א ד). מהו שיהא רשאי לברך על הכוס כשאינו מודח א"ר אחא בשם ר' יוחנן כוס של ברכה מצוותו שיהא מודח ושיהא עטור ושיהא מלא (פסיק' רבתי ע). ומביאין כוס מודח מבפנים (הרוקח נג).

— נפע' *נדוח, הדוח, לידוח: המניח טבלא תחת הצנור וכו' וקפה לידוח בין כך ובין כך אינה פוסלת את המקוה (מקוא' ד ב). עמד תחת הצנור להקר או לידוח (מכשי' ד ב). שמן טוב נופל על המים ונידוח שם טוב נופל על המים ואינו נידוח (מדר' קהל' ז א).

— פע', *דוח, *מדוח, מדוחים, — כמו מודחים: כל כלי עץ וכלי מתכות (הגעלתם) ברותחין ובכלי ראשון ובלבד שיהו מנוקין ומדוחים[1] תחילה (מחז' ויטרי, הלכ' פסח ג).

ב.*דוח, פ"י, — כמו דחה: דמו לטנף כזבחיהם אלעזר, דתו שמר ועז נאזר, דח ויבז דברי האכזר (יוסף בר"ש, יוצר שבת א חנכה, אודך כי).

דו"ח, ר"ת: דין וחשבון.

דוחה, בת הדוחה, עי' דחה.

דוחן, עי' דחן.

דוחק, עי' דחק.

דוחק, עי' דחק.

[1]) מפני הנטייה לזוג עם מנוקים.

דוי[1]), ש"ז, כהפס' דוי, סמי' כמ"ר דוי, — כעין קלפת המכסה קצת דברים, וכעין קלפה קשה שעולה על גבי המכה, וכיוצא בזה, **Kruste ; croute ; crust**: מאנה לנגוע נפשי המה כדוי[2]) לחמי (איוב ו ז).

דוי, ש"ז, — חלי, **Krankheit ; maladie ; illness**: יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד).—ובכג': וכי מראשית מחלתו ועד אחריתה נצרתו כאישון בת עינה בשמרו ערש דויו ובהפכה כל משכבו בחליו (המליץ א ו).

דוי, ת"ז, — כמו דוה, הלב דוי, כאב ומצטער: על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לב דוי (ישע' א ה). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ' ח יח). תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחתי ולבי דוי (איכ' א כב).

***דוין**, ש"ז, — כמו דאבון, ב.*דביון: אימצי שבחו בכל עת ועונה, אגדים בצרה לשפוך תחנה, את פני אלהיהם שופכים לב דוין (סלית' יוס ג, מלאכי רחמים). — ובכג': עלי הוא דוינו של בית (ילק' ירמ' רעט).

***דויה**, ש"נ, — שה"פ מן דוה: דחופים דלתי דומה תדרש דויתם בשופר (מחז' רומ', א ר"ה, אסופים).

[1]) בערב' דואיה a), משרש דוי b), קרום דק העולה על החלב, ודואה c) קלפת הענב והאבטיח וכיוצא בזה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש מלה זו, ופרשוה במשמעות מתחלפות. מנחם: ענין תחלואים המה. ריב"ג לא פרש כלום. רש"י בשם ר' משלם רופא: כמפות שלחני, או כמפות שמסננין בהן את התבשיל, מלשון דוה וזבה. ועוד מלשון מבט, מלשון התלמוד דוו. ראב"ע: החבורות שמאנה נפשי וכו' המה חוליי גופי. וגם החדשים בעין זה, ואחרים משבשים הנוסחה ומגיהים הגהות מתחלפות, ובאמת נראה כי הנוסחה שלפנינו משבשה, אך לפי נוסחה זו, שעכ"פ אין אנו רשאים לפסלה בפרט כל זמן שאין לנו הגהה ברורה ומספקת, היותר נכון לפי הענין הוא ליחס להשם דוי המשמעה של קלפה שישלה למלה זו ממש בערבית, ונפרש לחמי במשמ' בשר, כמו שפרשה כבר במשמעה זו ריב"ג ואחרים והכונה שהשחין נעשה על בשרו כמו קלפה. וי"א כי כ כדוי אינה כף הדמיון אלא פ"פ, והשם הוא כדו, ועי' זה.

a) دَوَايَة b) دوى c) دَوَاة

דוך[1]), ממנו דּוּךְ, מְדוֹכָה.

א. דּוּךְ, פ"ע, עבר דַּכְתִּי, דָּךְ, דָּכָה, עת' אָדוּךְ, — שבר לחתיכות קטנות בהכאה תכופה בדבר כבד וקשה, **stossen; broyer; to pound**: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דָכוּ במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח). ושאר כל הנידוכין שדכן במשקין או את שדרכן לדון, במשקין ודכן שלא במשקין (טבו"י ב ג). כשלא דך מאתמול (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). במקום שיש מלח גסה ידוכנו בפך ובעץ הפרור וכו' שאדם עשוי לדוך תבלין ומלח לימים הרבה (שם). — ואמרו קצת הסופרים בבינוני דּוֹכוֹת כמו נל"ה: בשמים שהן (הנשים) דוכות במדוכה ומתקשטות בהן להיות ריחן ערב לבעליהן (רש"י יומא עה.), ולא נכון, וצריך לאמר דָּכוֹת.— ודוך דּוּכִים: לכל הדוכים במדוכה (ספרי בהעלותך).

— נִפע', *נִדּוֹךְ: בית שמאי אומרים תבלין נדוכין במדוך של עץ וכו' ובית הלל אומרים תבלין נדוכין[2]) כדרכן במדוך של אבן (ביצ' א ז). ושאר כל הנידוכין שדכן במשקין או את שדרכן לדוך במשקין ודכן שלא במשקין (טבו"י ב ג). דבר שנידוך במדוכה (יומא עה.). מפני שהיא נדוכת יפה בהצלאה מפני דקותה מה שאין כן בתבלין (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). שביצה השמאלית נידוכית באיזה מקומות (שו"ת נודע ביהודה, אה"ע ו). — וְנִדַּךְ, כמו כפולים: בין שנידך הגיד בין שנידכו הבצים בין שנידכו חוטי הביצים (יבמ' עה:).

ב. דּוּךְ[3]), ש"ז, — מקום, בפרט מקום נמוך, עמוק: שוכן ברום עליות, שליט בְּדוּךְ תחתיות, תומך זרועות עולם, תקיף ומכל נעלם (יוצר יוה"כ, אדר יקר).

דּוּכִיפַת[4]), ש"נ, מ"ר דּוּכִיפוֹת, — שם עוף ממין הקוקי, נוצותיו חלומות, זנבו שחור, **Wiedehopf; huppe; hoope**: ואת החסידה האנפה למינה ואת הַדּוּכִיפַת ואת העטלף (ויקר' יא יט, דבר' יד יח). — וזכתה הדוכיפת להגדות רבות: הדוכיפת פרשוהו הגאונים תרנגלא ברא ועוף הוא שיש בראשו בלורית וכו' וזה העוף אם יתלה לשונו האדם על לוח לבו מצד ימין נוצח את בעל דינו בדין אפילו יהא בעל דינו מלך הרי זה נוצחו וכן אם תתלה האשה את עינו השמאלית בצוארה לא יאהב בעלה אשה אחרת זולתה לעולם ואפי' היא כעורה הרי זו רואה יפה כחמה וניסו חכמי יון והוא אמת (מחב' הערוך לר"ש פרחון, דכף). הדהד הוא עוף שקורין לו בלשוננו הקדוש דוכיפת ויש בראשו כמו כתר מהנוצה וקורים לו ג"כ שאוש סיידנא סליימן ונקרא בזה השם כי אמרו כי שלמה המלך ע"ה ואלכסנדר ואלו המלכים הגדולים כשהיו הולכים במדברות ובארץ ערבה ושוחה מיראתם שמא לא ימצאו מים וימותו בצמא היו מוליכים אותה עמהם ובבואם לארץ שרב וצמאון יפריחוהו באויר והמקום אשר יעמוד בו שם המים (יעקב גביזון, עמר השכחה), אם תתלה האשה עליה עינו של דוכיפת תמצא חן

---

[1]) בערב' דוך a). — [2]) בערוך: נידכין.

[3]) משקל עברי מן דוכתא בארמית.

[4]) צורה יחידה שאין דמיונה במשקלי השמות שבמקרא, ולא בארו המדקדקים הקדמונים צורתה. בעלי התלמוד אמרו: דוכיפת שהודו כפות (חול' סג.), וראו איפוא בשם זה מלה מורכבת. אך באמת אין זה אלא דרוש, כי החלק הראשון של ההרכבה, הודו, אין בדוכיפת אלא חציו, דו. גם קצת החדשים סוברים שזו מלה מורכבת. בוכ' ואולסה' (Boch. Hieroz. 11 467, Olsh. § 221) ראו בה הרכבה מן המלה הערבית ד'ו ומן כיפת, ר"ל בעל הכיפת, אך הרכבה כזאת עם המלה ד'ו במשמ' בעל, שאיננה בעבר', קשה להניח, ואין לאמר כמו"כ שכל השם המורכב הוא ערבי, כי אין בכלל בלשון הערבית שם כזה לעוף מן העופות. אחרים סוברים שזוהי הרכבה מן השם דוכ, כמו דיכ a) בערב' תרנגול, ומן פת, אבל גם הרכבה זו אינה מניחה הדעת יותר מזו של אולסה'. יותר הסכמה יש בעצם משמעתה של מלה זו. אונק' תרגם דוכיפת בנגר טורא, ואמרו בגמ' (גיט' סח:) שהוא תרנגולא ברא, וכן תרגם רב שרירא גאון דוכיפת בתרנגול הבר, הביאו רד"ק בשרשיו, ואמרו עליו על ענן הקראי, כי הוא סבר שדוכיפת היא התרנגולת מפני שמצא כי בארמ' שמה דוכיפתא ולכן אסר את התרנגולת באכילה (לקו"ק 84). ואחרים אמרו כי כן שמה של התרנגולת בלשון ערבית העמוקה (שם 85). אך השבעים והירונ' תרגמו דוכיפת בשם העוף שקוראים לו בלשון המדע **Upupa epops**, וכן תרגמו גם רסע"ג באלהדהד b) שהוא שמו של העוף הזה בלשון ערבית. וכן דעת החכמים שלעוף הזה היתה גם כונת בעלי התלמוד בדרשם שהודו כפות, שר"ל בהודו הנוצות הזקופות שעל ראשו, שהוא מצטין בהן יותר מעופות אחרים, אך רש"י אמר שהכונה לטוס הבר, והוא

a) دوك

a) ديك b) هُدْهُد

גדול בעיני בעלה (מ׳ אלדבי, ש״א ד ב). אם תשא מעט מביצת הדוכיפת ומלשונו תצליח בדרכיך (שם ג). ילמוד אדם מדוכיפת כי כשלא השלים אמונתו לשר הים הנק את עצמו (ספר חסידים תתתכ״ח). הדוכיפת לא עשה לו שם טוב בארץ כאשר נראה משמותיו הרבים (תולדות הטבע לאכרמ׳, הדוכיפת). הדוכיפת קל הוא מאד ברגליו ובעופו יוכל כל עוף שמים לתפשו (שם). הדוכיפת מיניה רבים חרטומם ארוך כפוף ודק וקהה בראשו רגליהם במדה בעלי ד׳ אצבעות אשר אחת מהן נוטה אחורנית בארפה לא נמצא רק מין אחד מאלה הידוע לכלימה בצחנת ריחו הבאוש מאד (תוה״א לבינהק, העוף קכה). — וקצת הסופרים השתמשו בשם זה גם לתרנגול הבר: דוכיפת תרנגול היער גדול כיונה ויוכל להתחבא זמן רב תחת השלג (רא״ב׳ למוד׳ א ו).

דּוּכָן, ש״ז, מ״ר דּוּכָנִים, — א) מקום גבוה מקרקע הבית עשוי לעמוד עליו, Estrade, ובפרט המקום שעמדו שם הלויים בביהמ״ק לברך את העם: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן

תרנגול הבר, ואולם בפרושו להתורה לעז דוכיפת הופרא, שהוא huppe בצרפתית, שהוא השם הצרפתי להעוף Uppupa, וככר פלפל בענין זה גרינבוים בהקבץ המדעי הגרמני (Grünb. Z D M G,XXXI,212) ואמר שגם הכונה של תרגום אונק׳ בנגר טורא היא לזה העוף. וכן מספרים הערבים הספור בענין השמיר ושלמה על העוף הֹדהֹד. וכן השתמשו בשם זה בספרותנו. ובדבר הצורה הדקדוקית היותר נראה כי דוּכִיפַת היא צורת ההקטנה, ממש אותה צורת ההקטנה פֻּעַיל a) ולנק׳ פֻּעַיְלָה b) הנהוגה בערב׳, והיתה נהוגה גם בלשון אשורית ובשאר לשונות השמיות, ורגלים לדבר כי צורת ההקטנה הזאת היתה נהוגה גם בעברית בזמן קדום, ויצאה אחרי כן מהשמוש הרגיל על פי הנטייה הכללית של הלשונות השמיות שעם התפתחותן ההמונית הלכה ההקטנה הלך והתמעט בשמוש הדבור ובמקומה השתמשו יותר ויותר בהוספת המלה קטן, כמו שאנו רואים זאת גם בלשון ההמונית הערבית של מצרים (Spitta § 45, g), וכמו כן בלשון הערבית ההמונית בארץ ישראל (L. Bauer, das Palestinische Arabisch § 44, 7). וככר העירו קצת חכמי הדקדוק על צורות של שמות פרטים וכללים גם במקרא שאפשר לראות בהן שארית צורה זו של הקטנה כמו זְעֵיר, אֻזֵּן בהשם הפרטי (דהי״א ז כד) אֻזֵּן שארה (Olsh. § 180), וכמו״כ בלשון המשנה בודידה ושומירה, עי׳ בהערה לשני הערכים האלה. ואעפ״י שכפר ברט (Barth NB § 192,3) במציאות צורת ההקטנה הזאת בלשון העבר׳ הקדומה וטען כי בהשם אֻזֵּן חסרה יוד ההקטנה, והמלה זְעֵיר היא ש״ת פשוט כמו זְעֵיר, ושתי המלים בודידה ושומירה, שגם ברט מודה בהן שהן צורות ההקטנה, נתהוו לפי דעתו בלשון בזמן מאוחר תחת פעולת הלשון הארמית, מ״מ אין זה מכריע, וככר דחה ברוקלמן פקפוקיו של ברט (Brok. Grundriss 137). ויותר יש להחליט בודאות שהצורה פֻּעַיל, שאין ספק בעתיקותה ושמיותה הכללית, היתה בודאי נהוגה גם בעברית, והמלים בודידה ושומירה אינן חדשות, שצמחו בלשון תחת פעולת הלשון הארמית, אלא הן מאותן המלים העבריות הקדומות שהיו נהוגות בדבור ההמוני בזמןקדום ושמרתן לנו המשנה בהויתן מכליון, ויש לחשוב גם השם תֻּפִין (תֻּפִינֵי מנחת פתים (ויקר׳ ו יד) בקצת נוסחאות תו מלא) משער זה, אעפ״י שלא הודו בזה חכמי הדקדוק מפני שהמלה חשודה בעיניהם שהיא משבשת, או שהיא משרש אפה והתו אינה שרשית, ועי׳ ערך תֻּפִין. עכ״פ, צורת השם דוּכִיפַת היא ממש הצורה פֻּעַיְלָה, עִי במקום עַי כנהוג בעבר׳, והתו הסופית היא הצורה הקדומה של סי׳ נקבה. והנה אין גם בערב׳ שרש דכפ ממש במשמעה שנוכל לראות בו בברור מקור השם דוכיפת, אך יש בה קצת צרופים קרובים להצרוף דכפ, כמו כדפ a) במשמ׳ קול הגה, ח׳דפ b) במשמ׳ הליכה בפסיעות קצרות ומהירות מאד, כפת c) במשמ׳ התכוץ העוף לעוף מהרה, ואולי באחד מהמושגים של הצרופים האלה קראו העברים לעוף הזה, ובאמת הוא מצטין בקול ההגה שלו ובפסיעות מהירות כמו שמסופר עליו בתוה״ט המובא בפנים, ואעפ״י שאין סגולות אלו מיוחדות דוקא להעוף הזה בלבד, כמו שגם השם הערבי הֹדהֹד הוא על שם ההגה כמו יונה הוגה, ויהדוהו להעוף הזה. וגם אם נאמר כהשערת בונדי (Bondi, ZDMG 50, 292) שמקור השם דוכיפת הוא במצרית כַּכַּפַת, עכ״פ העברים נתנו לו הצורה דוכיפת לפי הצורה הרגילה בפיהם, והיא צורת ההקטנה פֻּעַילה. ודבר מצֻין הוא, שגם בערב׳ קוראים לעוף זה גם בשם ההקטנה ומלבד הֹדהֹד יאמרו גם הֻדַאהִד d) ואמר אלשבאני שהיא הקטנה, ואעפ״י שחלק ע״ז אלאצמעי מפני שאין כאן יוד ההקטנה, כבר אמר בן שידה כי יש מהערבים שאומרים דואבה להקטנה במקום דֻוַיבַּה וכן הֻדַאהִד במקום הֻדַיהִד (לבאן אלערב). והכונה בהשם הֻדַאהִד איננה הֹדהֹד קטן אלא הוא השם העקרי להעוף הזה גם כשהוא גדול, וכן גם דוכיפת היא צורה של הקטנה גם לא בכונה לעוף הזה כשהוא קטן, וכמו שזה נהוג גם בלשונות הרומניות, כמו hirondelle לסנונית, וכיוצא בזה.

---

a) فُعَيْلٌ b) فُعَيْلَةٌ

a) كدف b) خدف c) كفت d) هُدَاهِد

ולמעלה ולא מן סנהדרין ולמעלה (קדוש' ד ה). אין פוחתין משנים עשר לוים עומדין על הדוכן (ערכ' ג ו). עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש וכו' מעלה היתה שם וגבוה אמה והדוכן נתון עליה (מדות ב ו). ואמר רבי יוסי מימי לא עברתי על דברי חברי יודע אני בעצמי שאיני כהן אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן אני עולה (שבת קיח:). ויעולה ממנו לעזרת הכהנים במעלה גבוהה אמה ועליה דוכן יש בו שלש מעלות (רמב"ם, בית הבחי' ו ג). — יוככל': טבעו נכסו רובדי דוּכָנַי, בגיא המת בנקטל מכהני (קינ' לת"ב, איכה תפארתי). שבועת בריתו יזכור לאמוני, ויבנה ביתו ויאדיר דוּכָנַי, ואז בתורתי יהגו כל המוני, וישמעו עגומים דברי נחומים (סמא"ל, פזמ' לסכות, זרע חכמים). — יוכל מקום גבוה לעמד עליו או להניח עליו דבר: והקורא ראוי שלא ישען לא על גבי הכותל ולא על גבי הדוכן שמניחין עליו ספר תורה (שבלי הלקט. תפלה א). ראוי שיוקח לוח ארוך ורחב שעור שיוחזק ויכיל העלול ויוקח דוכן על השעור הזה קרוב מן כותל ויומתח לצד הכותל באורך ולא יהיה ירחקם מן הכותל יותר מרגל אחד ויושם עליו מצע מוצע לגשם העלול ואחר יחבש העלול וישטח על העץ אי על הדוכן על פניו ואחר יושם על חזה העלול חתול מקופל פעמים (קאנון ד ה א כב).—ובהרחבה *עצם ברכת הלויים את העם בביהמ"ק: כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי' ג.). — ובבתי הכנסיות, 'מקום שעומדים שם הכהנים לברכת כהנים בתפלה: כהנים שאינם רוצים לעלות לדוכן (מהר"א מזרחי א ג). שני כהנים ששונאים זה את זה חייבים לעלות לדוכן (שו"ת מהר"י מינץ יב). כהן שעלה לדוכן וכהן קטן עמו לא יקרא להם החזן כהנים (מהר"מ מטרלאי א סד).

דום, ממנו דוּמָה, דוּמִיָּה.

דוּם[1], פ"ע, עב' דָּם, דַּמְתִּי דּוּמִיתִי עת' אָדוּם, צווי דום, דומי, בינ' לנק' דוּמִיָּה. — המתין, יחל. **warten, hoffen ; attendre, espérer ; to wait, hope**: דּוֹם[1] לַיי' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו (תהל' לז ז). אך לאלהים דּוֹמִּי נפשי כי ממנו תקותי (שם סב ו). — ובינ': אך אל אלהים דּוּמִיָּה[2] נפשי ממנו ישועתי (שם ב). — ובל"פ דגושה כמו כפולים במקום עין נחה, דֹּמּוּ במקום דומו: אם כה יאמרו אלינו דֹּמּוּ עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם (ש"א יד ט).

א.דּוּמָה[3], ש"נ, — א) כנוי להקבר, למקום משכן נפשות המתים, **Hades**: לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דוּמָה ואנחנו נברך יה (תהל' קיה יז-יח). לולי יי' עזרתה לי כמעט שכנה דוּמָה נפשי (שם צד יז). — ואמר המשורר: בינה אשר יקרה בעת זקן לאיש בטרם סור אלי דוּמָה, בהם אחוז כי בם לך מוסר ופקוד חרוזיהם באחלמה (רמב"ע, תרשיש ה). — ב) *ש"ז, מלאך הממונה לשמור על המתים בהקבר, **Engelwächter der Toten; ange gardien des morts ; guardien angel of the ceased**: א"ר יוחנן איתו מלאך הממונה על הרוחות דומה[4] שמו נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה (סנה' לד.). מלאך אחד יש ושמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמות של אותם האנשים

---

[1]) בערב' דאם a), התמיד וארך זמן הרבה. —

a) دام

---

[1]) פרש רש"י: המתן לישועתו, כמו דומו דיהונתן. ע"כ. וזהו הפרוש האמתי ורוב הקדמונים והחדשים מפרשים מלשון דמם במשמ' שתיקה. —[2]) רש"י: מצפה נפשי כמו דום לה'. ע"כ. וגם כאן זוהי המשמעה האמתית של המלה, אלא שהבינוני הזה קצת זר בצורתו, שהיה צריך להיות דוּמִיָּה כמו בוכיה, צופיה, אעפ"י שזה נע"ו ולא נל"ה. ואולי זה הוא צווי, ממש כמו בפסוק ו: אך לאלהים דומי נפשי, וההא אולי היא הא הנוספה בצווי, אעפ"י שאין חבר להוספה זו לצווי נקבה ואולי כך הוא הדין שבנכחת תתוסף ההא אחרי היוד בצירת פעליה.

[3]) סוברים כי דום שרש כפול לשרש דמם. שמשמעתו הוא שתיקה, ודומה הוא מקום השתיקה. אבל יותר נראה שזהו השרש דום a) הערבי, במשמ' ארך והתמיד, ודומה הוא המקום של ההתמדה, של הנצחיות. —[4]) ואמרו בגמ' (ברכ' יח:): דומה קדים ומכריז להו, ע"כ, ר"ל המלאך דומה מקדים ומכריז כי פלוני יבוא עתה להקבר. ואמרו (חגי' ה.): משלימנא להו לדומה, ע"כ, ר"ל שמלאך המות מוסר את המתים לדומה. — ובזהר: וההוא דממונא על גיהנם דומה שמיה וכמה רבוא דמלאכי חבלה בהדיה וקאים על פתחא דגיהנם וכל אינון דנטרו ברית קדישא בהאי עלמא לית

a) دوم

ומקלען לארץ (פסיק' רבת' כג). — ואמר הפיטן : שוכנת עם נפשים עצורים, אשר ביד ד ו מ ה מסורים, מקום אשר אסירי המלך אסורים (מחז' רומ' יוה"כ, את פני מכין). סביבתו (של המלך חנר) פחת, באש מתלקחת, ונפשו בשחת, בכל יום היא שבה, עדי אש על גופו, ו ד ו מ ה יניפו בקלע ידחפו, ונבהל מי זה בא (ספ' המוס', ר"ז בן סע', כ"י ת"מנ' יב). — ונזכר תדיר בספרות: כיון שהנשמה ניזונת מזויה של מעלה הקב"ה אומר לאותו המלאך הנקרא ד ו מ ה לך ובשר לגוף פלוני שאני עתיד להחיותו למועד שאני אחיה את הצדיקים לעתיד לבוא (זוהר ויחי, מדר' הנעלם). ומצאתי בדברי רז"ל מקום יש ששמו חצר מות ולפני החצר שדה ולפני השדה נחל ו ד ו מ ה משמרן (הליקוטי א, כרא"ס'). שלשה ממונים שולטים בגיהנם והם תחת יד ד ו מ ה והם משחית אף וחמה וכל האחרים ממונים תחתיו (ראש' חכמה, היראה יג). בהיכל א' וכו' ממונה אחד ושמו ד ו מ ה והיא עומד כאן בהיכל הזה ועומד בפתח היכל ראשון מהקדושה מבחוץ (שם). — ואמר המשורר : מה שמך העלם הזה הגידה, מלאך ד ו מ ה אני. משנה למות, כל יורדי בור תחת שבטי יעברו (יל"ג, הוי אח). — ג) "מדור ממדורות הגיהנם : היכל ג' יותר חשוך ונקרא ד ו מ ה וכאן מלאכי משחית ואף והמה שאמר משה (האמונות לרס"ע פלקיירא ה ס). המדור הג' נקרא ד ו מ ה ושם נדונים כל אותם גסי הרוח המתגאים לבם בהלכה לפני העם שלא לשם שמים (ראש' חכמה, היראה יג). היכל ג' הוא הנקרא היכל אופל והוא יותר חושך ואופל מן הראשונים והוא נקרא ד ו מ ה (שם). החמשי ד ו מ ה כנגד שונא שם מקבלים הפתיקין של גזר דין קשה (מסכ' חסיד', היכל סקלפ' ג).

ב.*דּוּמָה[1], ש"נ, — א) דברים שמדברים הבריות על אדם, בפרט לרעה, Gerede ; caquets ; evil report : אמר לה (ר' יוחנן להאשה שהיתה רואה דם בכל פעם שעלתה מטבילה) שמא ד ו מ ה[2] עירין עלתה ביך (גיד' סו.). — ב) אש [illegible] יצא עליה לעז

בעניני פריצות : אמר שמואל ישא אדם ד ו מ ה ואל ישא בת ד ו מ ה שזו באה מטיפה כשרה וזו באה מטיפה פסולה ור' יוחנן אמר ישא אדם בת ד ו מ ה ואל ישא ד ו מ ה שזו עומדת בחזקת כשרות וזו אינה עומדת בחזקת כשרות (סוט' כו:).

ג.דּוּמָה, עי' דָּמָה.

*דּוּמִיאֵל, ש"ז, — שם מלאך : ואחד של ד ו מ י א ל וכי ד ו מ י א ל שמו והלא אביר נהידריה"ם שמו למה נקרא שמו ד ו מ י א ל אמר ר' ישמעאל כך אמר ר' נחוניא בן הקנה בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ואומר בית דין של מעלה כך אומרים טעו"ם וכר מנצ"ה זפוב"י גש"ש געש"ת יי' אלהי ישראל קרא אותו ד ו מ י א ל על שמי ומה שאני מחריש כך ד ו מ י א ל רשות שלי (ביהמ"ד ילינק ג, היכל' יח). וחותם שהיה חקוק עליו שמו של שר הפנים ראיתי לד ו מ י א ל השר העומד לשמאל המשקוף וכו' ולמה נקרא שמו ד ו מ י א ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ב"ד של מעלה כך אומר ה' אלהי ישראל קרא אותי ד ו מ י א ל על שמו ומה אני רואה ומחריש כך ד ו מ י א ל רשות לו משקוף של ימין (מדר' י' הרוגי מלכות, קינה לת"ב).

א.דּוּמִיָּה[1], ש"נ, — א) ארך רוח, סבלנות, Geduld patience : אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי נאלמתי דוּמִיָּה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ב-ג). — ב) הקלת הצרה, Erleichterung; soulagement; relief : אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דוּמִיָּה לי (תהל' כב ג). — ג) עי' [illegible]ה, דום.

ב.*דּוּמִיָּה, ש"נ, — [illegible]סתר והעלם : כל מעשי משה היו בפרהסיא גלוי וידוע בלי תחבולות ו ד ו מ י ו ת (ברכיה הנקדן, דר' גלגן י).

*דּוּמִית, ש"נ, — כמו דמיון : והבין כי ד ו מ י ת השאור בעיסה כ ד ו מ י ת הגופני במושכל (נפש החכ', פי' הגדה לר"י ג'יקטיליה).

דּוּמָם[2], — א) תה"פ, בלי דברים, עצב ונוגה, still, niederschlagen ; silencieusement,

ליה רשו למקרב בהו (הידמ' הזכר). ההוא ממונא קארי בחילא ואמר צננן צננן תנגא צננן יקידתא בההיא שע' א בבהילו מצנני לה ועאלין כלהו וטבלין ועברין וכל אינון חייבין אתמסרן בידא ד ד ו מ ה ועאלין בגיהנם (שם דכר', בהתוספת).

[1]) לא נתבאר מקור מ[illegible]ה זו. — [2]) גר[illegible] הערוך, אך בגמ' ד י מ ה.

[1]) משקל תושיה, ע"ש. מן ב.דָּמָה, במשמ' המתין בארך רוח ובסבלנות.

[2]) סוברים כי זה משקל התה"פ מן ד ו ם, כמו חנם, ריקם. אבל כבר ראה בו ברט (Barth, NB § 216 e

abattu ; silently: שבי דוּמָם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (ישע' מז ה). — ב) ש"ת, שותק ומקוה: טוב ויחיל וְדוּמָם לתשועת יי' (איכ' ג כו).—וכמו שם עצם, דבר שותק: הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דוּמָם (חבק' ב יט).

°דּוֹמֵם, ש"ז, — מ"ר דוֹמְמִים, — שם כללי לכל המחצבים, האבנים, המתכיות, וכיוצא בזה: אמר החבר איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה עצמית כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה (כוזרי א לט). והרכבתם (של הגשמים) מארבע יסודות ויחלקו לארבע מינים והם הדומם והצומח והחי והמדבר (רות תן א). כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם (רד"ק ירמ' י ח). האדם מורכב מהיסודות הארבעה משתתף בהם עם הדומם אשר הוא תחלת הרכבת היסודות כמו שהאדם אחרית ההרכבה (המעלות לרש"ע פלקירא ב). אבל יסוד הרוח שבדומם הארץ יש בו מחלק האש יותר והוא ענין גידול ההרים שהוא ע"י הרוח שבארץ שההר הוא גידול הדומם שעולה שטח הדומם בגבהם למעלה (מאמר' יקר', ברכ' חתנים). — ומ"ר: ואתה תמצא שארבעה מהם היו מהמתכות והדוממים שהם מההרכבה הראשונה מהיסודות והם זהב וכסף ונחשת (ר"י אברבנל, תרומ' א). שמות הדוממים זהב וכסף ונחשת את הבדיל ואת העופרת (רמב"ת, מרפא לשון, שם העצם). שחקר (שלמה) בדוממים בצמחים ובע"ח והכיר טבעיהם כחותם מזגם וסגולתם (תעוד' בישראל ג ו).

°דּוֹמְמִי, ת"ז, מ"ר דוֹמְמִיִּים, — מטבע הדומם: שאין להם (להמתכיות) שלמות נפשיי כי אם שלמות טבעי דוממי (ר"י אברבנל, מפע' ה' ז ד). כי הנה ההשחתה בדברים הדוממיים הוא כהכאה בבע"ח (הות, מ"ב ג). — ולנק': ההעדר עם הדברים האובדים אשר אבדן מוחש על דרך הצורות הדוממיות והצמחיות בהפסד נושאיהן (ידע' הפניני, באור' לח). שלשה הצורות ההיולאניות דוממית צומחית הרגשית (זכות אדם 9).

א.דּוּן, ממנו א.דּוֹן.

א.דּוֹן¹), פ"ע, עת' יָדוֹן, — כמו דוּם, שהה, התמיד והתקים, **dauern ; durer ; to last**: ויאמר יי' לא יָדוֹן ²) רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראש' ו ג).

ב.דּוּן³), ממנו ב.*דּוֹן, א.מָדוֹן.

ב.*דּוֹן, פ"י, עת' אָדוֹן, מקור לָדוּן, עבר דַּנְתִּי, — נשא ונתן בדבר הגיוני, עשה הקשים הגיוניים בדבר מהדברים כדי לברר מהותו ודינו ומשפטו, **erörtern, diskutieren, discuter, débattre; to argue**: שלשים וששה מזכין ושלשים וחמשה מחייבין זכאי שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין (סנה' ה ה). אמר רבי עקיבא אני אובין ואדון לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן דע שיש שם עבודת כוכבים (ע"ז ג ה). אמר לו רבי אליעזר (לר"ע) ועליה אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת הזאה שהיא משום שבות אינו דין שתדחה את השבת (פסח' ו ב). אמר רבי עקיבא דנתי לפני רבי אליעזר ומה אם עצם כשעורה שאינו מטמא אדם באוהל הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו רביעית דם שהוא מטמא אדם באוהל אינו דין שיהיה הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו (נזיר ז ג). אר"ע דנתי לפני ר"ג ילמדנו רבינו בנשים זריזות או בנשים שאינן זריזות (פסח' מח:). וא"ר חייא דנתי לפני רבי לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו. אמר לו אף אני כך אמרתי (מו"ק ז:). דנתי וחילפתי בטל החילוף (ספרי חקת). ודנתי לפניו ולא הועיל לי הדבר (רש"י ביל' כד:). — וכינוי:

בינוני מן ע"ו כמו שובב, ויתכן שהוא בינוני מן כפולים כמו עולל, ונהפך החולם לשורק מפני פעולת המם שלאחריו. ובכלל, שני השרשים דום ודמם מתחלפים זה בזה גם בעברית וגם בערבית.

¹) כמו דוּם, בערב' דאם a) עי' הערה לדום, וי"א כי בערב' ההמונית של מצרים אומרים גם דאן, ידאן b), במשמעת עשה דבר זמן ארוך. — ²) ת"א: לא יתקים דרא בישא הדין קדמי לעלם. וכן התרגומים של השבעים ושל הירונ' במשמעה זו. המפרשים היהודים הקדמונים פרשו פעל זה במשמע' דין ומשפט, וכן רש"י: לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם. ע"כ. וראב"ע הביא עוד פרוש במשמע' נדן, וכן הפרחון. אך כל אלה הם פרושים דחוקים, רק משמעת ההתמדה והקיום מתישבת על הענין קצת, אבל גם זה דחוק.

³) שרש משתף עם דין, ומשמש במשמעה פחות או יותר דומה בכל הלשונות השמיות, ועי' דין.

a) دام b) دان يدان

הרי אתה דן הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש (מכי' כא ז). כסף ישיב לבעליו אין לי אלא כסף בהמה מנין הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בהמה אף כאן בהמה (שם משפטים יא). הרי אתה דן הואיל ואדם מטמא בנגעים ובגדים מטמאין בנגעים מה אדם טעון שילוח אף בגדים טעונים שילוח (ספרי נשא). הרי אתה דן נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן הפלאה וכו' (שם). שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה (שם). דנין דבר הנוהג לדורות מדבר הנוהג לדורות ואין דנין דבר הנוהג לדורות מדבר שאינו נוהג לדורות (חגי' ו.). דנין ימים סתם מימים סתם ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהן חדש (כתוב' נז:). — ומקור: התחיל ר' חייא לדון נבלה לכל נאסרה כשהותרה במקדש אצל כהנים הותרה (יבמ' לב:). — ולדון בקל וחמר, בגזרה שוה: מוחזקני בך שאתה בקי בחדרי תורה ולדון בק"ו אי אתה יודע (ספרי קרח קיז). והרמותם ממנו מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה (שם, קכ). — ועתיד: אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר (ספרי נשא ו). — יזלווי: כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכין זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל (חול' סו.). נמצאת יציאתה (של האות א) משלשה מקומות ודון על דרך זה (הור' הקורא 19). — ודן את דבריו, עִיֵּן בהם היטב, שקל אותם ובחנם: הוי דן את דבריך עד שלא תוציא אותם מפיך (כלה רבתי ה). — דָּן אחרי פלוני, רנן אחריו, דבר בו רעות, הוציא לעז עליו: אפילו מכנים להם כל צאן ובקר סופם לדון אחריך (ספרי ואתחנן). — ועי' דין.

— נפע', נָדוֹן, — א) דן עם פלוני, התוכח אתו בדבר מהדברים, רב והתקוטט עמו, hadern; quereller; disputer; to contend together: ויהי כל העם נָדוֹן [1]) בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום (ש"ב יט י). — ב) *שדנו בו, שהקישו אליו ענין אחר: אמרו לו (לר"ט) דיו לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק כ ה, ניד' ד ו). — ומקור: יצאת זביחה לידון על הכלל כולו (סנה' ס:).

[1]) ברוב המלונים הובא נפעל זה בערך דין, אך יותר נראה שמקומו כאן.

ג. **דון**[1]), ממנו ב.מָדוֹן.

דּוֹנַג[2]), כהפס' דונג, ש"ז, — חֹמר מגון חלמוני, יעשוהו הדבורים ויבנו בו בתיהם שישימו בו הדבש, Wachs; cire; wax: כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהל' סח ג). ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כַּדּוֹנַג מפני האש (מיכה א ד). כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהל' כב יה). הרים כַּדּוֹנַג נמסו מלפני יי' (שם צז ה). אילן דונג הזלזלים במזמרות יכרותו (החינים) ייציקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ ואחר אשר יקפא יאספוהו ויעשו ממנו נרות (שבי"ע ג, חינא). — ועי' *שעוה.

***דּוּנִי דָנִי**, — דבור של נַחש שהיה נהוג אצל האמורים לפנים: דוני דני[3]) יש בו משום דרכי האמורי (תוספתא שבת ח, וגמ' סז:). ועי' ערך *דַּן.

דוֹפִי, עי' דֹּפִי.

***דּוֹפַן**[4]), שזו"נ, מ"ר דּוֹפַנִים, דּוֹפְנֵי, דְּפַנּוֹת, — א) כותל בבנין או בכלים, Wand; mur; wall: וכמה תהא הדופן טפח היה לה חצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן אינה דופן (אהל' ה ו). בתוכה (של חבית) ותחת דפנה[5]) אם יש בדפנות פותח טפח (שם ט טז). קדירה שהיא נתונה בצד דופנה של אוהל מבחוץ (תוספתא שם ו ב). מפני שהיא נראית כדופן עקומה (ירוש' סוטה א כג ג). היתה (הסוכה) גבוהה מעשרים אמה ובנה בה איצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה (סוכ' ד.). דופן עקומה מרוח אחת (שם). — ובכלים: חוט של ביצה שקרם על דפנה של לפס (טבו"י ג ג). כלי מיחם שיש לו דופן טפח (רמב"ם טומא' מת כב ד). — תלה בדופן, ר"ל הניח את הדבר תלוי ועומד, לא החליט החלטה גמורה: תליין יהושע (את הגבעונים) בדופן אמר

[1]) בערב' דון a) במשמ' היה שפל, נכנע, ומזה ב.מָדוֹן, עי"ש.

[2]) רק עברית ולא נתברר מקורו.

[3]) לא נתברר פרושו. רש"י: התחזקו חביותי. אך אין יסוד לזה ואינו אלא השערה בעולם.

[4]) עי' דפן. — [5]) בקצת ספרים וכן בתוספתא ובר"ש דופנה.

a) دون

אני לא מקרבן ולא! מרחקן אלא במי שהוא עתיד לבנות את בית הבחירה ואת שדעתו לקרב יקרב לרחק ירחק (ירוש' קדוש' ד סה:). — ב) בגוף בע"ח, דופן הבטן, הריאה וכדומה: יוצא ד ו פ ן אין יושבין עליו ימי טומאה (נדה ה א), ר"ל ולד שיצא לא דרך מוצאו הטבעי אלא שפתחו את הבטן והוציאוהו. יוצא ד ו פ ן והבא אחריו שניהם אינן בכור (בכור' ח ב). נתערבו (הזבחים) בשור שנעבדה בו עבירה וכו' וביוצא ד ו פ ן ירעו עד שיסתאבו (זבח ח א). עלה לדופן הימנית היה הותך ויורד עד השדרה וכו' בא לו לדופן השמאלית והניח שתי צלעות רכות מלמעלן (תמיד ד ג). אין לי אלא היוצא ממקום הלידה יוצא ד ו פ ן מנין ת"ל וילדה לו (ספרי תצא רטו). המקשה שלשה ימים ויצא הולד דרך ד ו פ ן הרי זו יולדת בזוב (נדה מא.). — ומ"ר דפנות: ושאינה גבוהה (הסוכה) עשרה טפחים ושאין לה שלש ד פ נ ו ת ושחמתה מרובה מצילתה (סוכה א א). למעלה מעשרים אמה אין אדם יושב בצל סוכה אלא בצל ד פ נ ו ת (גמ' שם ב.). — ובבע"ח: ושתי ה ד פ נ ו ת והקרביים והסלת והחביתין והיין שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומא ב ג). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם וכו' החמשי בשתי ד פ נ ו ת של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו (תמיד ד ג). ושתי ידים ושתי ד פ נ ו ת העוקץ והרגל (יומא כה:). כי השומן כולו ב ד פ נ ו ת הוא ע"ג הצלעות (ר"ח שם). — ובכלים: חבית שנפחתה והיא מקבלת על ד פ נ ו ת י ה או שנחלקה כמין שתי עריבות ר"י מטהר וחכמים מטמאין (כלים ד א). שאין הכלים מצילין עם ד פ נ ו ת אהלים עד שיהיה להן (להכלים) ד פ נ י ת (אהל' ה ו). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ו ד פ נ ו ת י ה ן (כל' כ ב). — ושל פעמון: המקיש ב ד ו פ נ י הזוג ומשמיע הקול (ר"ח שבת נח:). — ובבגדים: מהדקין אותם במשיחות לולאות ד ו פ נ י הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי שבת שסח). — ובריאה: (חלב) שעל גבי ד ו פ נ י ריאה וכו' חלב שעל גבי ד פ נ ו ת (חול' מה:). — ובירך האותיות: (אם אתה מוחק רגל הקוף) וכו' ו ד ו פ ן דה' וכו' וגגו דפא (רש"י נזיר ב.).

דוּפֵן, עי' דֹּפֶן.

***דּוּפֵס**, ש"ז, מ"ר דוּפְסִים, — מ ד פ י ס, שיש לו דפוס של ספרים, שעושה מלאכה בדפוס, printer; imprimeur; Drucker: ויהי כראות ה ד ו פ ס כי נגמרה המלאכה, ויפתח את פיו ויעש הברכה, ברוך ה' אשר לא עזב חסדו, ונתן כח ותשועה לה ד ו פ ס עבדו (REJ 1882, Juillet 144).

א.***דּוּפֵק**[1], ש"ז, — במערות הקברים, האבן בפתח הגת שהגולל דופק בו: הגולל ו ה ד ו פ ק וכו' איזהו ה ד ו פ ק[2] את שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). — ד ו פ ק ד ו פ ק י ם, אבן שהדופק נשען עליה: ד ו פ ק ד ו פ ק י ן טהור (שם). — ובהקברים החפורים באדמה, אבנים בצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו: פתיל זה העודף צמיד זה ה ד ו פ ק (ספרי חקת קכו).

ב.*דּוּפֵק, עי' *דֹּפֶק.

דוץ[3]), ממנו דוּץ, *דִּיצָה.

דּוּץ, פ"ע, עת' אָדוּץ, תָּדוּץ, עבר דַּצְתִּי[4]), בינ' דָּצִים, דָּצוֹת, — קפץ קפיצה של שמחה, springen; sauter; to leap: בצוארו (של הלויתן) ילין עז ולפניו תָּדוּץ[5]) דאבה (איוב מא יד). — ומצוי שמוש זה בספרות: דָּץ יוצר ושמח במעשיו, בהביטו כי טוב פעליו (עבודה לר' יוסי בן יוסי). אז בהר מור דָּץ יונת אלם, בקחתו איתן עולה שלם. גאה בחנו קח נא זה העלם תרומה לה' קדש (רבב"נ, סליח' ה עי"ת). דָּץ לביא ופקח עיניו, והנה מיכאל לפניו (קינה על חרבן ביהמ"ק). שש וְדָץ שלול נות בית. עודו צג בפרוזדור הבית (יוצר ה שבוע' מן הסר). דָּץ הסוחר בראותו, כי נגמרה מלאכתו. כלולת מגדלים נאים, לפי ענין הבנאים (זמיר' למוצ"ש, איש חסיד). אתה גדלת ורוממת בנים להנק, כאשר ישא האומן את היונק, ולמה דודנים ד צ ו לזנק, ואריה גורותיו לחנק (קנות לת"ב, ואתה אמרת). יחדו בכל לבם דָּצוּ, לעשו רצונך רצו (סליח' ד עי"ת, איתן). הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים, כעל זאת דָּצוּ ושבחו אהובים (אהבה לדעת, זולת שבת ברכה'). עלצו הבנות כנוסות וארוסות, לאבחת חרב לקדם ד צ ו ת וששות, דמם על צחיח סלע לבלתי הכסות

[1]) עי' הערה לערך ג ו ל ל. — [2]) פרש רה"ג וכן הרמב"ם דופק האבנים שבצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו, וזה מפני שפרשו ג ו ל ל לא עפ"י הצורה של מערות הקברים החצובים בסלעים שהיו נהוגים אצל היהודים בארץ ישראל.

[3]) בארמ' וסור' דוץ, קפץ והריע תרועת שמחה.

[4]) ר"י חיוג. — [5]) במשמעה זו פרשו המפרשים קדמונים ואחרונ' פעל זה כאן. אך אין זו מליצה טבעית. גם הגהת נלדקה: תרוץ בריש, אינה מרפאה את הפסוק.

(שם, אמרתי שעו). כצפעוני נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דָצים, מדנים בין אחים מנצים (יוצר א׳ שבוע׳, אטוס שפתיך). דַצְתִּי בלובש אפוד וחשן המשפט אשר בם הוחק שמי לזכרון (מוסף א ר״ה, אפחד במעשי).— ופעול דָצוּי, שש ושמח: ברבוע תשיב במָצוּי, במקרא משלש בפצוי, אחר גמר מצוי אכול דָצוּי ורצוי (סלית׳ מנח׳ יוה״כ לך ה׳ הצדקה).

— הִפע׳, יהֵדִיץ: בבואך להָדִיץ דאבי, מלל פצת להיטיבי (יוצר שחוה״מ פסח, אלס).

דוק עי׳ ד׳ק.

***דוּקָא[1]**, דווקא, תה״פ, — רק, בהחלט, כך ולא באופן אחר, **nur, durchaus ; seulement, absolument ; exclusively, absolutely**: רב אשי אמר (צריך לגמור) באמצע שיטה ד ו ק א (מנח׳ ל.).— ומצוי מאד בתלמוד ומדרשים, ובכל הספרות, ונהוג גם בדבור העברי בא״י.

***דוּקְיָה[2]**, ש״נ, מ״ר דוּקְיוֹת, — מה שאדם מוציא ולומד בכח הסברה מדקדוק הלשון והכונה של מאמר מהמאמרים: וכמה ד ו ק י ו ת שאדם שומע מקו״ח מכח לשון התלמוד (מכת׳ ר״י ב״ר טודרוס לקהל׳ פרובנציה).

***דַּוְקָן**, דווקן, מ״ר דַוְקָנִים, לנק׳ דַוְקָנִית, מ״ר דַוְקָנִיּוֹת. — א) ש״ז, מי שמדקדק, מי שמקפיד על כל דבר ודבר: ד ו ו ק נ י ן תופסין אותו על שהוציא עצמו מן הכלל (רש״י ברכ׳ ג.). אע״פ שתמצא כתוב במחזורים זכר לעולם בריתו ה ד ו ו ק נ י ם אין אומרין אותו שהוא יתר (שבלי הלקט, ר״ה רל). אלו שאומרים כן ד ו ו ק נ י ם הם כי כהן גדול ביוה״כ כמו שהיה אומר אנא השם בשם המפורש כן היה אומר לפני יי׳ בשם המפורש (שו״ת ריב״ש ריט). — ב) תוו״נ, דבר מוגה ומתוקן כל צרכו: ורבנו שמשון גרס (בהמשנה) מה שבתוכו טהור וכתב שכן מצא בסדר משנה ד ו ו ק נ י ת (מהר״מ מרוטנ׳, הלכ׳ ד ג).

***דַּוְקָנִי**, ת״ז, לנק׳ דוקָנִית, מ״ר דוקָנִיּוֹת, — כמו דַוְקָן משמעה ב: במשנה ד ו ק נ י ת (ר״ש כל׳ ה יא). משניות ד ו ק נ י ו ת (שם יז יז).

[1]) מן דוק בארמ׳ במשמ׳ דקדוק ועיון, צורה ארמית, אך נכנסה כבר בתוך הסגנון העברי בספרות ובדבור.

[2]) בארמ׳ דוקיא: ב ד ו ק י א דהא מתני׳ קמיפלגי (כתוב׳ לא:), ועוד, מן דוק. משק׳ ד ו מ י ה, תושיה.

דוּר[1], ממנו דוֹר, ג. דּוּר. *דִּירָה, מָדוֹר.

דּוֹר, דֹּר, ש״ז, מ״ר דוֹרִים, דֹּרוֹת, דורות — א) תולדות נולדות זו מזו הן ביחס זו לזו ד ו ר ו ת, האב והבן ובן הבן הם שלשה דורות, **Generation**: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה וְדוֹר רביעי ישובו הנה (בראש׳ יה יה-יו). לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו בנים אשר יולדו להם דוֹר שלישי יבא להם בקהל יי׳ (דבר׳ כג ח-ט). לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי׳ גם דוֹר עשירי לא יבא להם בקהל יי׳ עד עולם (שם ד). עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר (יוא׳ א ג). האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור (דבר׳ ז ט). ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דֹּרוֹת (איוב מב יו). — וכללות כל האנשים החיים פחות או יותר בזמן אחד: ויחר אף יי׳ בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הַדּוֹר העשה הרע בעיני יי׳ (במד׳ לב יג). ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה הַדּוֹר הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם (דבר׳ א לד-לה). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה (שם ב יד). וגם כל הַדּוֹר ההוא (שיצאו ממצרים) נאספו אל אבותיו ויקם דוֹר אחר אחריהם אשר לא ידעו את יי׳ (שופט׳ ב י). ואמר הַדּוֹר האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר׳ כט כא). כי אתך ראיתי צדיק לפני בַּדּוֹר הזה (בראש׳ ז א). שם פחדו פחד כי אלהים בְּדוֹר צדיק (תהל׳ יד ה). כי שאל נא לְדֹר רישון (איוב ח ח). למען תספרו לְדוֹר אחרון כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (תהל׳ מח יד-יה). דוֹר לְדוֹר ישבח מעשיך (שם קמה ד). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד ד ו ר אחר לטהר ככר שלישי (סוט׳ ה ב). אבל אמרו מי שפרע מאנשי ד ו ר המבול ומ ד ו ר הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ב), האנשים שהיו בזמן שקרה מעשה המבול, ההפלגה. פני ה ד ו ר כפני הכלב הבן אינו מתבייש

[1]) בערב׳ דור a) במשמ׳ של סבב, וכן בארמ׳ וסור׳ במשמעה זו.

a) دور

מאביו (כרייתא כסוף סוט'). ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס וכו' (ברכ' סג.). אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים (ר"ה כה:). מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה (תענ' כד:). אין דור יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו (חגי' ג:). דור שבן דוד בא בו בית הוועד יהיה לזונות והגליל יחרב (סנה' לז.). אם ראית דור שמתמעט והולך הכה לו (שם לח.). ראה שאתה מטיל בה גבול שהרי שני גדולי הדור לא פירשו את הדבר (חול' לח.). דור לפי פרנס (ערכ' יז.). לפי שאין דורנו רואה אלא לפנים (סוט' מח.).—ומ"ר דֹּרוֹת, דורות, במשמ' כללות האנשים החיים בזמן אחד זמן אחר זמן: רק למען דעת דֹרות בני ישראל (שופט' ג ב). קרא הַדֹּרות מראש (ישע' מא ד). זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לְדֹרֹת עולם (בראש' ט יב). שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים (ברכ' לה:).—*לְדורות, לעולם, במשמ' ההפך מן לשעתו, לזמנו: יכול הוראת שעה היתה ת"ל ואל בני ישראל תדבר לאמר יהא מנהג לדורות (ספרא אמור רמא). — ובכב': כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דֹּרותֵינוּ אחרינו לעבד את עבדת יי' (יהוש' כב כז). ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לְדֹרֹתֵיכֶם (בראש' יז יב). וחגתם אתו חג ליי' לְדֹרֹתֵיכֶם (שמות יב יד). כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לְדֹרֹתֵיכֶם בכל משבתיכם (ויקר' כג לא). וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לְדֹרֹתָיו לא יצא ביבל (שם כה ל). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לְדֹרֹתָם לברית עולם (בראש' יז ז). הוא הלילה הזה ליי' שמרים לכל בני ישראל לְדֹרֹתָם (שמות יב מב). לו ולדורותיו ולדורות דורותיו (ספרא ויקר' ה יב). — דור דור, לאמר דור אחרי דור. לעולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לְדֹר דֹּר (שמות ג יה). מלחמה ליי' בעמלק מִדֹּר דֹּר (שם יז יו), לאמר מעולם. כי לא לעולם חסן ואם נזר לְדור דור[1] (משלי כז כד). ועפי"ר דור וָדור, במשמ' בכל הדורות זה אחר זה: לא תשב לנצח ולא תשכן עד דור וָדור (ישע' יג כ). עד עולם יירשוה לְדור וָדור ישכנו בה (שם לד יז). אתה יי' לעולם תשב כסאך לְדור וָדור (איכ' ה יט). ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור וָדור תקומם (ישע' נח יב). ושמתיך לגאון עולם משוש דור וָדור (שם ס יה). עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור וָדור (יואל ב ב). עצת יי' לעולם תעמד מחשבות לבו לדֹר וָדֹר (תהל' לג יא). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לְדֹר וָדֹר (שם פה ו). — ובמשמ' כל אחד ואחד מהדורות: זכר ימות עולם בינו שנות דֹר וָדֹר (דבר' לב ז), של כל אחד ואחד מהדורות שעברו. אזכירה שמך בכל דֹר וָדֹר (תהל' מה יח). אדני מעון אתה היית לנו בְּדֹר וָדֹר (שם צ א). —ודור דורים, כמו דור דור: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהל' עב ה). אלי אל תעלני בחצי ימי בְּדור דורים שנותיך (שם קב כד). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לְדור דורים (ישע' נא ח).— ב) בכלל, כנוי להאנשים, לבני האדם: דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (ירמ' ז כט). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו (תהל' עח ח). דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך דור טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יא-יד). — ועם ה הקריאה: הַדור אתם ראו דבר יי' (ירמ' ב לא). — ג) הזמן של דור אחד. ובכלל זמן, חלק מהזמן, תקופה: דור הולך וְדור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישע' נא ט). — דורו של פלוני, זמן חייו בארץ: אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל דורי[1]) נסע ונגלה מני כאהל רעי קפדתי כארג חיי (ישע' לח יא-יב). — ואמר המשורר: ואראה בוערים בעם שלוים ודורי אחזה נוסע ונגלה (עמנ', מחב' ז). — ד) תהפוכות הזמן ורעותיו שבאות על האדם בחייו[2]), Missgeschick; adversité; misfortune: מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים (ישע' נג ח).

א.דּוּר, ש"ז, מ"ר דּוּרים. — א) עִגּוּל, מעגלה, Kreis, cercle; circle: וחניתי כַדּוּר עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרת (ישע' כט ג).—*ובמלאכת קליעת הסלים, שורה של נצרים: הקנונים הגדולים והסוגין

---

[1]) כך הכתיב, והקריא וָדור.

[1]) יש מפרשים דורי זה במשמ' דירה, מדור.—[2]) בערב' דַהר a), דוּלָה b), תהפוכות הזמן רעותיו.

a) دَهر b) دُولَة

הגדולים משיעשה שני ד ו ר י ם לרחב שלהם ים נפה וכברה וכף של מאזנים משיעשה ד ו ר אחד לרחב שלהן (כלים יו ג).— ב) כמו כַּדּוּר: הנה יי׳ מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה צנף יצנפך צנפה כַּדּוּר [1]) אל ארץ רחבת ידים (ישע׳ כב יז-יח).

ב׳ דור, ממנו ב׳ דּוּר, מְדוּרָה.

ב׳ דוּר, פ״י, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת׳ אָדוּר, צווי דּוּר, — דָּר את העצים תחת הסיר וכדומה, שמם והדליקם לבשל בהם מה שבסיר: שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא מבחר הצאן לקוח וגם דּוּר[2]) העצמים תחתיה רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק׳ כד ג-ה). — וישֵׁם, כמו מדורה: גם אש לבי עדי רום תעלה מִדּוּר (רמב״ע, תרכים ו).

ג דוּר, פ״ע, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת׳ אָדוּר, — כמו גּוּר, ישב, שכן בארץ, במקום, בבית לזמן קצוב, wohnen demeurer; dwell: בהרתי הסתופף בבית אלהי מִדּוּר באהלי רשע (תהל׳ פד יא).—ואמר בן סירא: בשני גוים קצה נפשי והשלישי איננו עם יושבי שעיר ופלשת וגוי נבל ה ד ר בשכם (ב״ס גני׳ נ כה-כו). המלוה את חבירו לא י ד ו ר בחצרו חנם (ב״מ ה ב). לעולם י ד ו ר אדם במקום רבו (ברכ׳ ח.). לעולם י ד ו ר אדם בא״י אפילו בעיר שרובה נכרים ואל י ד ו ר בח״ל ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל ה ד ר בא״י דומה כמי שיש לו אלוה וכל ה ד ר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתוב׳ קי:). אין אדם ד ר עם נחש בכפיפה (בס עט.). מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות וכו׳ מפני ש ד ר י ן בין החולות (שבת לא.). אין אתה גורר אחר הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה ד ר ה אצלך (תנחומא תזריע יא). — ואמר המשורר: צבאים שכנו מדבר וציה ובתי הנפשים הצבי ד ר (מטמוני מסתרים, הקדם ג ב).

[1]) אמר ריב״ג ז״ל: והכף הזאת בלשון אנשי המשנה שרשיה כאמרם הכדור והפקעת וכו׳ וכן הפרחון.
[2]) הקדמונים ראו במלה זו שם, וכן גם קצת החדשים, אבל כבר הרגישו קצתם כי לפי הענין וסגנון כל הכתוב דור זה הוא צווי כמו שאר הפעלים שבפסוקים הללו: שפ׳ת יצ׳ק אס׳ף ורתח, וכבר הרגישו קצת המפרשים כמו״כ כי במקום העצמים שאחרי המלה דור צריך לקרא העצים, ר״ל דור העצים תחתיה, והשם מ ד ו ר ה מעיד כי היה גם פעל ד ו ר לענין עשיית המדורה, ועי׳ זה הערך. בלשונות האחיות אין חבר לפעל זה כמו שאין חבר להשם מדורה, אך במשמעתו של דור אין לפקפק.

—הִתפ׳, *הִתְדַּר, [1])—אין הבית מ ת ד ר לי, אין נוח לי לדור בו: המשכיר בית לחבירו ובתוך הזמן רוצה לבנותו אינו יכול לכופו לצאת בתוך זמנו אפילו לבית שיפה ממנו שיכול לומר (זה הבית) מ ת ד ר לי (לכוב. בוכר ביב א).

*דּוֹרְדִּי, עי׳ *דּוּרְדִּי.

*דּוֹרְדִּיּוֹת, עי׳ *דּוּרְדִּיּוֹת.

***דּוֹרֵשׁ,** ש״ז, מ״ר דּוֹרְשִׁים, — מי שדּוֹרֵשׁ דרשה, מי שאומנותו לדרוש: מלמד שהראה לו הקב״ה להדה״ר דור דור ו ד ו ר ש י ו דור דור וחכמיו (סנה׳ לח:). אבא ה ד ו ר ש (מד״ר שמות מב).

דוש, ממנו דּוּשׁ, דַּיִשׁ, דִּישָׁה.

דּוּשׁ, דִּשׁ, פ״י, עבר דָּשׁ, דַּשְׁתִּי, עת׳ אָדוּשׁ, — דרך בכח ברגלו על האדמה, על דבר מהדברים, treten fauler; to trad on: כי לא השאיר ליהואחז עם וכו׳ כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לָדֻשׁ (מ״ב יג ז). ותשכח כי רגל תזורה (את הביצה) וחית השדה תְּדוּשֶׁהָ (איוב לט יה). — ובפרט את התבואה ברגלי הבהמות על שטח הגרן, dreschen; battre (le blé); to threash: אפרים עגלה מלמדה אהבתי לָדוּשׁ (הוש׳ י יא). כי תפושי בעגלה דָּשָׁא [2]) (ירמ׳ נ יא). לחם יודק כי לא לנצח אָדוּשׁ יְדוּשֶׁנּוּ (ישע׳ כח כח). — וגם בכלי, במורג: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תָּדוּשׁ הרים ותדק וגבעות כמץ תשים (ישע׳ מא יה).—וגם האדם שמנהיג את הבהמה הדשה: וארנן דָּשׁ חטים (דהי״א כא כ). הזורע והחורש והקוצר והמעמר ה ד ש והזורה (שבת ז ב). ד ש י ם וזורעין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין כלל (שביע׳ ו ב). הראשונים חרשו וזרעו ניכשו כיסחו עדרו קצרו עימרו ד ש ו זרו בררו טחנו הרקידו לשו קיטפו ואנו אין לנו פה לכל (ירוש׳ שקל׳ ה מח ג). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ו ד ש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא י ד ו ש בפרות (מו״ק יב:). מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ו ד ו ש בה (ב״מ ג.). — וגרוגרות וכדומה: הגרוגרות מ ש י ד ו ש ומגורה משיעגל היה ד ש בחסית ומעגל במגורה (מעשר׳ א ח). — ובהשאלה: בתת יי׳ את זבח ואת צלמנע

[1]) בארמ׳: אמר לית לי דוכתא למידר ביה א״ל אנא אוגר לך דוכתא א״ל לא טרחנא לא קא מ ת ד ר לי שוף אבריסך ועול ושוף אבריסך ופוק (ב״ב ז.).
[2]) בס״א דשה בהא.

בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שופט' ח ז). על דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמו' א ג). בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). לאחד שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו הסוס רץ בא לדוש הנער תפש אותו האיש הבלינוס עמד לו הסוס (פסיק' רבתי מב). — ואמר המשורר: בן איש ביראת אל עדה גאוה ובה הכנע גאון ימים ודוש הרים ודק (ר"י חריזי, סענק ד סע). —ובמשמעת *דריסה ורמיסה ברגלים בארץ: בערוגה זו שהכל דשין בה (ערוב' נד.). כדי שיהיו דשין שם בני אדם העוברין בינתים (רגמ"ה ב"ב כב:). מה שדשין ברגל בין שני הכתלים תמיד מועיל לשני הכתלים להקשות קרקעות יסודות הכתלים ולא ימוטו (רש"י שם). כותל גינה מתוך שאין דשין אותה מבפנים צריכה דישה מבחוץ (שם). ואם נשתמש בה הלוקח כל שהוא ואפילו דש המצר שלה וערבו עם הארץ אינו יכול לחזור בו (רמב"ם מכיר' יט ב). — *דש בעקבו, מליצה לדבר שמזולזלים בו: עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע"ז יח.). כתיב ידע שור קונהו ולא היו (ישראל) יודעין אלא שדשו בעקב וכו' יהיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה ולא הוה ידעה אלא שדשה בעקב (מד"ר ויקר' כז). — ובמשמע' התרגל בדבר: וכיון שדש[1]) בו נעשה לו כהיתר (והזהיר. ויקר' יז:). — דש בעירו: זבלגן לא ישא את כפיו ואם היה דש בעירו מותר (מגי' כד:). ההוא דש בעירו הוה (שם). — ובהשאלה לאבר הזכרות: שהכל דשין בה (בגומר בת דבלים) כדבלה (פסח' פז:). כל כ"ד חדש דש מבפנים וזורה מבחוץ (יבמ' לד:). מיעוך דדים ודש מבחוץ (רש"י שם נה:). ולא יבוא על אשתו בגנות וחצירות ולא ידוש עם אשתו בפנים ויזרה מבחוץ (עמה"מ, תיק' התשו' יב). — ואמר הפיטן: דרך היה לי עם סינדה וזבה, דשתי מבפנים ומבחוץ זרית (וידוי יוה"כ כנף רננים). — והנקבה, ואמר המשורר: ואני עגלה מלומדה ולדוש אהבה ולחושקים נפשי תבוער (עמנ', מחב' ז).

— נפע', נדוש, מקור הדוש, — שדשו אותו: כי תנוח יד יי' בהר הזה ונדוש מואב תחתיו כהדוש[2]) מתבן במי מדמנה (ישעיה כה י). — *ונדש: בית הפרס שנידש טהור (פסח' לב:). — ואמר הפיטן: בנין

[1]) בארמ': כיון דדש דש (גיט' נו:). — [2]) התעכרות תנועת החולם שבא במקום פתח ע"י לשורק.

הנארג נדש במורג אוי מה היה לנו (קינות לת"ב ולאלכעותי). אדמו עצם מפנינים ספירים ונופכים, כמו טיט חוצות נדשים ונשלכים (שם, מי יתן). — ולנקב' נדושה: בעיר ישנה שנידושה היא מכמה שנים אם בא לסמוך סומך אבל בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריכה דישה לחזק (רגמ"ה ב"ב כב:). — ונדושת: היתה תבואה נידושת אע"פ שאין מתכוין להנאתה וכו' (ר"ש פרה ב ג).

— הפע', יהדש, מקור להדש, — עשה שידושו: אל נערץ בקדש, גאולתם עתה תחדש, ושנאיך פתאם להדש, וכל פה ירומם ויקדש (יוצר פ' החדש, אות זס).

— הפע', הודש, — כמו נדוש: לא בחרוץ יודש קצח (ישע' כח כז). —ובהשאלה נרמס, ואמר הפיטן: על חרבן בית המקדש כי הורס וכי הודש, אספוד בכל שנה ושנה מספד חדש, על הקדש ועל המקדש (קינ' לת"ב, על חרבן). שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש (רד"ק ישע' כח כח).

*דות[1]), ש"נ, מ"ר דותים, דותיות, — בור חפור באדמה תחוחה ובונים לו באבנים את דפנותיו: (המוכר את הבית לא מכר) לא את הבור ולא את הדות[2]) (ב"ב ד ב). התוקע לתוך הבור או לתוך הדות (ר"ש ג ז). נתנו (את התנור) על פי הבור או על פי הדות ונתן שם אבן (כלים ה ו). — ואמר הפיטן: רבות חסדו, לבן ידידו. לנהגהו בכבדות, יחלצהו ויפצהו, ירִיצהו מבור ודות (יוצר שבת ב חנכה, אשר יצר). — ומ"ר דותיות: ואעפ"י שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו אני מוכר לך לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציעין ולא את הדותיות ולא את המערות שבתוכו (תוספתא ב"ב ג א). מכונסים כגון מי גשמים בדותיות (ר"ח כיל' לט.).

דחה[3]), ממנו דחה, *דחוי, דחי, *דחייה, מדחה.

[1]) לא נתברר מקורו. בסור' חדותא, וכן בנוסח' גם בקצת מקומות בתלמוד חדות, ועי' ערך זה. וכבר אמר קוהוט שהעקר חדות, ונשתבשה ח בהא, וחשבוה להא הידיעה. — [2]) ושאלו רבינא ורב אשי: היינו בור היינו דות, וענו להם: אחד הבור ואחד הדות בקרקע אלא שהבור בחפירה והדות בבנין, ע"כ. ופרש רשב"ם: בהפירה בקרקע קשה שמחזיק מים בלא בניין.

[3]) בערב' קצת דומה דחא[a]). בארמ' וסור' דחא. בעבר' קרובים דחף, הדף, נדת.

[a]) دحا

א·דחה, פ"י, עב' דחיתי, דחיתני, עת' אדחה, לווי דחה, מקור דחה, דחות, פעו' דחוי, דחויה, — א) נגע בדבר בכח והניעו וסלקו ממקומו, stossen ; pousser ; to push: דחה [1]) דחיתני [2]) לנפל ויי' עזרני (תהל' קיח יג). יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יי' דוחה [3]) (שם לה ה). שמרני יי' מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לדחות פעמי (שם קמ ה). דחאו (את השעיר המשתלח) ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו (תוספתא יומא ד יד). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:).—ועבר נסתרת בכנוי *דחאתו: אם מעצמו נפל הרי זה גט אם הרוח דחאתו אינו גט (גיט' ו ו).—ופעול, דחוי, דחויה: כקיר נטוי גדר הדחויה (תהל' סב ד). — ואמר הפיטן: נתץ קיר נטוי וגדר הדחויה, לדורות למד נהות נהי נהיה (קינ' לת"ב, איכה את אשר).—*דחה אותו בקנה, בקש, השתמש בתשובה שאין בה ממש: ראה (ר"ג) תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי קקש (חול' כז:). לאחר שיצא (הגוי מבית מדרשו של ריב"ז) אמרו לו תלמידיו לזה דחית בקנה לנו מה אתה אומר (תנחו' חקת כו, מד"ר במד' יט), ועי' קש. — ובכלל *תשובה על דברי חברו: ולא תדחני לומר כי אלה הקבוצים כלם רומזים לציאת הנשמות מגיהנום (מכת' ר"י אלורקי לדון שלמ' הלוי), ומצוי בספרות.— *כח הדוחה, הכח הדוחה את פסלת המזון החוצה: כח הזן הוא הכח המעמיד הגוף במזג שוה ומושך אליו מה שיאות לו ודוחה מעליו מה שיזיקהו והרופאים חלקוהו לארבעה כחות והם כח המושך וכח המחזיק וכח הדוחה (רות חן כ). לפי שכל צומח יש בו כח מושך המזון אליו ואח"כ כח מחזיק ואח"כ כח מעכל מה שהחזיק בו המחזיק אחר כן דוחה ידחה מותריו וזה הדוחה הוא המשרת אשר אין משרת אחריו (מאזני צדק, אלגזלי 39).—ובמשמ' *הכריחו באמצעם האמצעים להעתק ממקומו וללכת למקום הרצוי: תרנגולת שברחה דוחין אותה עד שתכנס (שבת יח ב). — וגרש אותו: חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחבירותו (תוספתא דמאי ג ד). בראשונה היו אומרים חבר שנעשה גביי דוחין אותו מחבורתו חזרו לומר כל זמן שהוא גביי דוחין אותו מחבירתו יצא מגבייתו הרי הוא כחבר (ירוש' שם ב כג.).—ב) *בהשאלה, גרש דבר מהדברים שהיה צריך להיות, שלא יהיה, בטל את כחו: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וזריקת דמו וכו' (פסח' ו א). זהו החליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב (סוכ' ה א). חביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת טוחנן והרקדן אינן דוחות את השבת (מנח' יא ג). בא הכתוב ללמדך על רציחה שתדחה את העבודה שיהיה בדין ומה אם שבת שעבודה דוחתה אין רציחה דוחתה עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה (מכי' משפט' ד). פסח שני דוחה את השבת ואינו דוחה את הטומאה ר"י אומר אף דוחה את הטומאה וכו' מפני טומאה דחיתו ויעשה בטומאה (יומא נא.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה את לא תעשה (יבמ' כ:). גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה (יומא פו:). טומאה דחויה היא בציבור (סנה' יב:). ואיננו משגיח בסבות הטבעיות והמקריות וידע כי רעתם דחויה ממנו (כוזרי ה כ). — *דחה נפש מפני נפש, לא השגיח בהאחד והרע לו מפני טובת חברו: האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה (של האשה) קודמין לחייו יצא רובו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש (אהל' ז ו), ר"ל אין רשות להמית את הילד כדי להציל את אמו. אמר להם (נבוכדנצר לסנהדרי גדולה) וכו' יהויקים מלך מרד בי תנו אותו לי ואני אלך וכו' אמר להם (יהויקים) כך עושים דוחים נפש מפני נפש (מד"ר בראש' לד). מה עבודה זרה מיוחדת שהיא מטמאה את הארץ ומחללת את השם ומסלקת את השכינה ודוחין בה את הספק כל שכן לפיקוח נפש שידחה את הספק (ירוש' סנה' ח כו ג).— ג) *בחשבונות הזמנים, המועדים והחגים, דחה את החג ליום אחר. לא עשהו ביום הקבוע מפני סבה מן הסבות: אמר ר"א בירבי צדוק אנו היינו מבני סנאת בן בנימן וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינו אותו למוצאי שבת (ירוש' שקל' ד מז ד). תשעה באב שחל להיות בשבת היה ודחינוהו לאחר השבת (מגי' ה:). ודרך התיקון הוא על ענין זה אם יהיה מולד שאינו ראוי דוחין אותו אל היום הראוי אשר לפניו (ר"א בר חייא הנשיא, העבור ט). ומפני זה נצטרך לדחות (מולד) השנה הזאת מיום ב' ליום שלאחריו (שם). מפני שאינו

---

[1]) כך הכתיב, והקריא דחו. — [2]) פתוח ורפה בכל הספרים, ויש מגיהים דחוני. — [3]) לפי התרגום צ"ל ד'חם.

ראוי לקבוע ראש השנה והוצרכת ל ד ח ו ת ו ליום שני (שם). ואתה ד ו ח ה את הקיבוע מי"ח ולמעלה מיום הראוי (שם). אם היתה שנה פשוטה ד ו ח י ן את ראש החדש ואין קובעין אותו בשלישי בשנה זו אלא בחמישי בשבת (רמב"ם קדוה"ח ז ד). לפיכך אם יהיה מולד ניסן בי"ג שעות ותרמ"ב חלקים צריך ל ד ח ו ת ו ליום של אחריו שאם לא ת ד ח ה ו יבוא מולד תשרי בי"ח (סמ"ג מ"ע, סי' מז). — ודחוי, דחויה, דחויות: וידיעה זו תתבאר אחר ידיעת ה ד ח ו י ו ת וענין ה ד ח י ו ת המולדות ה ד ח ו י ו ת כי כשיצא מולד שנה מן השנים כעין אותו מולד יהיה ד ח ו י ולא יהיה ראש השנה באותו יום (ר"מ כמו"ל, חשבון העבור ו, בס' ד"ח).

— נפע', נִדְחָה, — שדחו אותו: ברעתו יִדָּחֶה רשע (משלי יד לב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה יִדַּחוּ ונפלו בה (ירמ' כג יב). — ואמר בן סירא: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נ ד ח ה מרע (כ"ס גני' יג כא). — *ובמשמעת התרחק מעל אדם, הניחו במנוחה: כותב לה כדי ש ת ד ח ה מעלינו (רגמ"ס ב"ב קנג.). וראה אברהם כנענים ויתר האומות מחזיקים בארץ חשב שזה בסבת עון יגרום ל ה ד ח ו ת מעליה (נוה שלום א ד). — *ובהשאלה: הואיל ו נ ד ח ה (החג) י ד ח ה (מגי' ה:). רבי אומר אומר אני הואיל ו נ ד ח ו עיירות ממקומן י ד ח ו ליום הכניסה (שם ד:). אלא כל הנדחה ידחה ליום הכניסה (שם). איש נ ד ח ה לפסח שני ואין ציבור נ י ד ח י ן לפסח שני (פסח' סו:). ואין לך קטנה ש נ ד ח י ת מפני המים (סוט' יז:). בעלי חיים אינן נ ד ח י ן (יומ' סד.). כל דחוין הואיל ו נ ד ח ו נ ד ח ו (שם). וכל ה נ ד ח ה מפני השעה שעה נ ד ח ת מפניו (ברכ' סד.), ר"ל כל מי שנסוג לאחור ברצונו מפני המקרים הרעים ונותן להם לעבור וממתין בארך רוח, סוף שהשעה נדחה מפניו, ר"ל הזמן הרע עובר והוא משיג מטרתו. — *והטענה נ ד ח ת ה: ולזה נ ד ח י ת מעליו טענתו וטענתה בו צדקתו (נוה שלום א י). — *ובקביעות הזמנים וכדומה: מפני שמולד השנה הבאה אחריה נופל מי"ח שעות ולמעלה מיום ה' ו נ ד ח ה אל יום ז' (ר"א בר חייא, העבור ט). אם יום שלאחריו אד"ו הרי זה נ ד ח ה לשל אחריו ויהיה ראש החדש קבוע בשלישי מיום המולד (רמב"ם קדוה"ח ז ג). ואם יהיה יום של אחריו מימי של אד"ו הרי זה נ ד ח ה (יום ר"ח) לשל אחר אחריו (סמ"ג מ"ע מז). נהגו לדחות אותה הפטרה של חתן שלא מצינו לה לא כתובה ולא שנויה מפי רבותינו לפיכך נ ד ח י ת מפני הקביעות השנויות (מעש' הגאונ', שו"ת ר' משול' מגנזא נו).

— פע', דֹּחָה, — כמו נפעל: שם נפלו פעלי און דֹּחוּ ולא יכלו קום (תהל' לו יג).

— הפע', *הֻדְחָה: אין לך גדולה ש מ ד ח ת את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים (סוט' יז:). על כל המתים כולן מ ד ח ה מטתו ה"ז משובח (מו"ק כב.).

ב. *דָּחָה[1], קל לא נמצא.

— פע', *דִּחָה, פ"י, — דחה את בגדיו, פרשם ושטחם ותלם פרושים, **auslegen,-hängen; étaler; display**: המניח כליו בחלונות של אוליארין נעל וחתם אעפ"י שבא ומצא מפתח פתוח וחותם מקולקל טהור חותם שאמרו אפילו טיט אפילו קיסם ה מ ד ח ה[2] כליו בחלונות של אוליארין טהורין מפני שהגויים נשאלים עליהן (תוספתא טהר' ח ח).

***דְּחוּי**, ש"ז, — שה"פ מן א.דָּחָה, כמו דְּחִיָּה: יש ד ח ו י אצל מצות (סוכ' לג.). יש ד ח ו י בדמים (קדוש' ז:). ולענין כיסוי אינו כן לפי שאין ד י ח ו י במצות

---

1) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — 2) כך הגרסה בדפוסים הקודמים. ובתוספתא מהד' צוק"מ ה מ ד ח ם, וכן במהד' וילנה החדשה. ור"ש (מכש' שם ז ז) הביא תוספתא זו בגרסה ח ר ש כליו במקום מדחה או מדחם, ואמר שם וז"ל: חרש כליו לא ידענא מהו ולפי הענין שהניחן ב ש י נ ו י. ע"כ. הגר"א הגיה מדעת עצמו: נפרש כליו מחלונות, וזו הגהה הדה שאין לה על מה לסמוך. והנה מהענין בעצמו נראה כי יש פה פעל מ י ו ח ד בענין שימת הבגדים בחלונות של שמשי המרחץ, שהיא לא שימה פשוטה שהוזכרה קודם בהפעל ה מ נ י ח, ובזה בודאי כון הר"ש בחוש הלשון שלו להאמת, שאמר: ולפי הענין שהניחן בשינוי. אך שתי הגרסות של הדפוסים המדחה ושל הכ"י המדחם מכריעות נגד הגרסה ח ר ש שהיתה בידי הר"ש. וכבר נשא ונתן בריל (Brülls Jahrb. VII,110) בענין זה, ושער כי צ"ל ד ח ס בסמך, ור"ל שם את כליו ד ח ו ס י ם זה ע"ג זה, וכן יסטרוב. אך אין זה שנוי מספיק באופן שימת הבגדים, שיגרום כ"כ שנוי בדין. ולכן יש להכריע לגרסת הדפוסים המדחה, ולפרש מדחה במשמעת הפעל הערבי ד ח י[a], ר"ל פשט ופרש ושטח, כמו שפורשים ושוטחים שטיה על הארץ, ורגלים לדבר שנתיחד בלשון העם לענין שטיחת ופרישת כלים ובגדים או תליתם כשהם לא מקופלים, וזוהי גם כונת הגרסה שהיתה בספרו של הר"ש וצריך רק תקון קל פ ר ש במקום ח ר ש.

a) دحی

(זכח' עח.). כי התשמיש צריך שיהא בו דחוי השמאל (בעל הנפש להראב"ד כז:). יפסיד כל חובו בדיחוי כל שהוא (מרדכי שבת רמז). וכמו כן תנועת הבליעה ותנועת היציאה י"ל תנועת דיחוי מותר היציאה (שער השמים ט). שאי ידחות הדבר דחוי עולמי כי אם דבר נעדר ממנו האפשרות על הגיעו הטוב השלמות (נוף' לוף', מגיד לחון ג יג).

*דְּחוּל, עי' יָדְחַל.

*דַּחֲוָן[1], ש"ז, מ"ר דַּחֲוָנוֹת, — שלחן של נוי, העומד בחדרי האורחים וכדומה: הדחונות[2] שבטרקליניו בעלי בתים האוכלים עליהם (תוספתא כלים ב"מ ה ג).

*דָּחוּס, ת"ז לנק' דְּחוּסָה, מ"ר דְּחוּסִים, דְּחוּסוֹת, — דָּחוּס בדבר טעון הרבה, שיש עליו הרבה מאותו הדבר: beladen; chargé; crowded: מה הדם זה ־ חום[3] בעלים אף לאה דחוסה בבנים (מד"ר ויקר' כג).

דָּחוּף, עי' דָּחַף.

[1]) בארמ' דַּחֲוָן: ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי (דני' ו יט), כך למערבאי ולמדנחאי דַּחֲוָן בהא. ופרשו רבים מן המפרשים חדוה. ומנחם אמר: פתרונו לפי ענינו מיני זמר הוא. ע"כ. וכן רבים מהקדמונים. אחרים פרשו מזון, וקצת החדשים פלגשים. אך כבר אמר דונש: ונודע כי דחון בספר תוספתא בשלחן (לונג על מנחם, ערך דחון), וכן הרד"ק בשם יש מפרשים. וכן ר"ת בהשגותיו: אמנם בלשון תוספתא הדחונות מענין השלחנות. וכבר העיר פלישר בהערות ללוי כי נגזר מן השרש דחא, דחו a) בערב', שמשמש במשמ' פשט, פרש, שטח, וכמו שלחן מן שלח במשמעה זו. וכאן הכונה השלחן הערוך ברוב פאר לפני המלך.—[2]) בנוסח' כתוב החויונות, ובתוספתא כ"י הוצ' צוק"מ הרחויונות. אבל, כבר הביא רד"ק בשם התוספתא הדחוונות של בעלי בתים, ואין ספק בדבר שכונתו היא לתוספתא זו, והוא הוא מה שהזכירו דונש ור"ת, והגרסה הרחויונות של הוצ' צוק"מ היא האמצעית בין הגרסה האמתית דחוונות ובין הגרסה המשובשת לגמרה חזוונות, וכבר העירו ע"ז בספרי השנה של בריל (Brülls Jahrb. VII, III), והתוספתא בעצמה מעידה על זה שהוא כלי שעומד בחדר קבלת האורחים (טרקלין), ואינו משמש לאכילה אלא שלפעמים בעלי הבתים אוכלים עליו. וכבר העיר על זה קוה' בעה"ש.

[3]) גרסת הערוך ערך דחס, ובערך דחש גרס דחוש, ובנוסח' המדרש הגרסא רחוש, וכן בפסיקתא דר"כ ולקחתם לכם, וכן רש"י יחזק' כז יז, ועי' דחס.

a) دحا دحو

דָּחוּק, עי' דָּחַק.

דָּחוּשׁ, — כמו דָּחוּס, עי' הערה לערך דחוס.

דָּחַח, — כמו דחה; קל אינו נהוג.

— נפע', נִדַּח, נִדְּחוּ, יִדַּחוּ: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו[1] ונפלו בה (ירמ' כג יב).

דְּחִי, בהפס' דֶּחִי, — הפעולה שיתפעל הנדחה, נפילה מכח הדחייה, Umsturz; renversement; overthrow: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מִדֶּחִי (תהל' נו יד). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מִדֶּחִי (שם קיו ח).

*דְּחִיָּה, דְּחִיָּה, ש"נ, מ"ר דְּחִיּוֹת,—א) שה"פ מן דָּחָה: ומאימתי מטמא (שעיר המשתלח) בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלם רבי שמעון אומר משעת דחייתו לצוק (יומא ו ו). מניין שטעון (הנסקל) דחיה (ירוש' סנה' ו כג ג). מניין שבדחייה ת"ל ירה ומנין שבסקילה ת"ל סקל ומנין שבסקילה ובדחייה ת"ל סקל יסקל או ירה יירה ומנין שאם מת בדחייה יצא ת"ל או ירה יירה (גמ' שם מה.). ואמנם פעלו (של כח המעכל) במותרות וכו' או יקל בשולם להדחות מהאברים הנעצרים מהם בדחייה הדוחה בדקדוק עצמיהם (קאנון א א ג). או מזג קר מונע העכול והדחייה או חולשה באצטומכא (שם ג יד ג א). וזו היא דחיית השמאל (בעל הנפש להראב"ד כד). כי יהיה להם תמיד תוחלת ממושכה היותר נאות להם בדחיות שאתחבל להמשיך ולדחות (פענח רזא, לך לך). פעמים רבות נתרעם שמעון עם קרוביו וקרובי ראובן מדחיותיו וחלה פניהם שיגמרו פשר שכירות המרתף (שו"ת שמש לדקה ג). — ב) בטול כח של הובה מן החובות לזמן מה, Einstellung; suspension: שעיקר דחייתן שבת (ירוש' שבת יט יו ד). — ג) אחור דבר לאחרי זמן מה, Aufschub; ajournement; adjournment, בחשבון הזמנים, בקביעות החדשים, המועדים וכדומה: ועיקר שאר הארבע דחיות אלו הוא זה העקר שאמרנו שהחשבון הזה במהלך אמצעי (רמב"ם קדוה"ח ז א). יש שם סימנין שתסמוך עליהם כדי שלא תטעה בחשבון סדור חדשי השנה והן בנויין על עיקרי זה החשבון והקביעות והדחיות שביארנו דרכם (שם ח י). בספר רבינו משה לא הזכיר כל עיקר דחיות דניסן ופי' טעם דחיות דתשרי לפי

[1]) כך נקוד, ולפי הנקוד הוא עתיד נפעל מן דחח.

חשבון הזה הוא קיבוץ הירח והשמש בהילוכם לא במקומן האמיתי לפיכך עשוי יום קבועה ויום ד ח י י ה כדי לפגוע ביום קיבוץ האמיתי (סמ"ג מ"ע, מז). — ומשל: ד ח י ת דבר אינו בטול דבר (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך אויפשיעבען).

***דהיל**[1], ת"ז, — נורא, מי שדוחלים מפניו: יראתי בפצותי שיח להשחיל, קומי לחלות פני נורא ודחיל (רשות א ר"ה, יראתי).

***דחילות**, ש"נ, — סגולת מי שהוא דחיל: קבץ ובקש אובדות וחוק נחלתך, צאן ההרגה והגזוזה בדחילותך (סלית' צו"ג, תשוב תרחמנו).

***דחיסה**, ש"נ, — שה"פ מן ד ח ס: דהלשון צריך לכתחלה משמע ובדיעבד כשר בלא ד ח י ס ת רגליו (שו"ת הר"י מיגש כג).

***דחיפה**, ש"נ, — שה"פ מן דחף: נגיחה ו ד ח י פ ה (ירוש' שבת ז ט ד). אין נגיפה אלא לשון ד ח י פ ה והכאה (רש"י שמות כא כב). לא ליגח בקרן ולא ליגוף ד ח י פ ת גוף (הוא, ב"ק יח:). —ואמר הפיטן: ואף גם זאת שמעו שנוקשתי בדחיפתם, וכילק עלה עיפתם, שמעת חרפתם (קינ' לת"ב, איכה אשפתו). —ובמשמ' יהסתה והכרחה: לא נתכוונתי לקדשה אלא לראובן וכו' ואם אמרתי (הרי את מקודשת) לי לא היה רק מחמת ד ח י פ ת הבחורים (מרדכי קדוש' תקמז).

***דחיק**, ש"ז, — בדקדוק, קרוב דחוק של שתי מלים זו לזו ברהיטת הדבור והקריאה, שעושה את שתי המלים כמו מלה אחת, ומבטל את כח האות הנחה של אהוי שבשבילה בגד כפת שאחריהן נאמרות רפות: ד ח י ק[2]) הוא הדוחק שיהיה בין שתי התיבות והוא שלא יהיה בין מקום טעם מלה ראשונה ובין טעם תיבה שניה אלא מלך אחד בלבד לפיכך נדחק הטעם על הטעם ותצא המלה בדגש (הור' הקורא 97). תורת בגד כפת קרוב ליהוא, רפי זולת מפסיק וגם מפיק, דחיק ומרחיק כי אמיץ הוא (מסה פרובינצלו, בסס קדמון ד).

***דחיקה**, ש"נ, — שה"פ מן דחק.

דחל[3], ממנו *דחיל, *דחילות, *דחל.

---

[1]) עי' דהל, בארמ' דחליא (תרג' תהל' עו ח).

[2]) עוד לא השתמש בן אשר במלה זו, Bacher Anfänge, 31.

[3]) בארמ' וסורית דחל, כמו זהל בעבר', במשמ' פחד ומורא.

***דחל**[1], פ"ע, —כמו ירא, פחד: צפון וימין חל, ים מערב וחל, כל ממך דחל, הודך בעת נגלה (קרובץ ארג"ל, א' שבוע', עת מעמד). דלף בין תשעים שנה אנכי, דחול אלהי במרמה תמליכי, דברך כלה ונחתים מלהפכי (אודך, יוצר שבת א חנכה).

***דחלול**[2], ש"ז, מ"ר דחלולים, — דמות בצורת אדם שמעמידים בגן וכדומה להפחיד את הצפרים ולהרחיקן מהפרות, **Vogelscheuche; épouvantail; scarecrow**, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו בהעתונים.

***דחליל**, ש"ז, — כמו דחלול, דחליל קטן.

דחן, ממנו דחן, *דחני.

דחן[3]), ש"ז, —מין ממיני הדגן, **Hirse; millet; milet**: ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). האורז ו ה ד ו ח ן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה (שבי' ב ז).

***דחני**, ת"ז, לנק' דחנית, מ"ר דחניים, דחניות, — כמו צורת הדחן, והוא כנוי למין נחש מהנחשים: ה ד ו ח נ י י המין הזה מן הנחשים הנה מראהו בברכמות דומה לדוחן (קאנון ד ו ג מד).

דחם[4]), ממנו *דחום, *דחם.

***דחם**, פ"י, —הציג רגלו על הארץ בכח[5]): ומשמטת (היבמה) את המנעל מרגלו ובזה ג"כ לא יסייע היבם כלל אלא שיעמוד סמוך לכותל ו י ד ח ו ם רגלו יפה בקרקע והכל מעומד כמו שאמרנו (ספ' החינוך, תקלט).

---

[1]) בארמ' זאעין ודחלין מן קדם אלהה (דני' ו כז).

[2]) מן דהל, משק, נאפוף. בארמ': דילמא מייתי עורב טומאה ושדי התם וסגי ב ד ח ל ו ל י בעלמא (ב"ב כז:), ופרש ר"ח: כגון שעושין צורות של עץ ונראין כבני אדם להפחיד העופות כשמנדנדת אותם הרוח יפחדו העופות ויברחו, ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך, וכן פרש ר"י אבן מיגש. ואעפ"י שרגמ"ה ורש"י לא פרשו כן, מ"מ פרושו של הר"ח מכריע.

[3]) בערב' דחן a), וסוברים שהוא על שם גונו שהוא כעין העשן, דחן b) בערבית.

[4]) בארמ' דחס. בערב' אולי חדש c).

[5]) בארמ': צריך ל מ ד ח ס י ה לכרעיה (יבמ' קג.).

---

a) دُخْن b) دُخَن c) حدش

— הִפע׳, ״הִדְחִים, — כמו קל: ויעמוד היבם אצל עמוד ו י ד ח י ם רגלו בארץ (ספר התיוך, תקלט).

—פִע׳, ״דִּחֵם, מְדַחֵם: ואם לא יוכל לחלוץ מעומד יחלוץ מיושב ו י ד ח ם (בו״ת דר״י מינץ כג). כי בודאי אחר שמניח כפות רגליו על הארץ שפיר מ ד ח ם רגליו (שם).

״דַּחַם[1]), דאחס, ש״ז,—מורסה על האצבע אצל הצפרן, ד א ח ס : Nagelgeschwür; panaris ; withlow הוא מורסה חמה ויציאה קורה בצד הצפרן חזקת הכאב (קאנון ד ז ד ח). והנה העיד גלינוס שהוא חזק התועלת ל ד ח ם (שם שם ט). ואולם הבשר הצומח בשרשי הצפרן הנקרא ד א ח ם יהבשנו בלכלוך האזן (מ׳ אלדכי, ב״א ד ג).

***דַּחְסָה**, ש״נ, — נגיעה בכח, דחיקה, Druck : pression ; pressure : אלא משום ד ח ס ה (יבמ׳ מב.).

דחף, ממנו דָּחַף, *דְּחִיפָה.

דָּחַף[2]), פ״י, עבר דָּחַפְתִּי, אֶדְחַף, פעו׳ דָּחוּף, — כמו א.דחה, דחאו בכח: חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (של שעיר המשתלח) ו ד ח פ ו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד (יומא ו ו). בית הסקילה היה גבוה שתי קומות אחד מן העדים ד ו ח פ ו על מתניו (סנה׳ ו ד). ד ח פ ו לתוך המים או לתוך האור שאינו יכול לעלות משם ומת (שם ט א). מעשה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי א״ל גיירני ע״מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת ד ח פ ו באמת הבניין שבידו (שבת לא.). ותקרבון אלי כולכם ותאמרי בערבוביא ילדים ד ו ח פ י ם את הזקנים וזקנים ד ו ח פ י ם את הראשים (ספרי דבר׳ כ). רב כהנא אמר שהוחלקה במימי רגליה ובא אמר ש ד ח פ ת ה חברתה (ב״ק נח.). מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה ו ד ח פ ו ה ו חביריו וטמאוהו על כרחו (שמח׳ ד ט). כיון שראה אותה (הנחש את חוה) עוברת לפני העץ נטלה ו ד ח פ ה עליו אמר לה הא לא מיתת (מד״ר בר״ש יט). למלך בשר ודם שמרדה עליו אשתו ובניו עמד ו ד ח פ ן מביתו והוציאן לחוץ (שם ויקר׳ כ).

— פָּעוּ׳, דָּחוּף, מ״ר דְּחוּפִים, — ממהרים, כאלו דוחף אותם איש: הרצים יצאו דְחוּפִים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה (אסת׳ ג טו). הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים וּדְחוּפִים בדבר המלך (שם ח יד).—ובהשאלה, *מיתה ד ח ו פ ה, שבאה במהרה: חלה יום אחד ומת זו היא מיתה ד ח ו פ ה (מו״ק כח.). — ובמשמ׳ *מרוחקים, מגורשים: שישראל בזמן הזה דוויים ד ח ו פ י ם סחופים ומטורפין (יבמ׳ מז.). אמר הקב״ה מי גרם לי להטיב לעכו״ם אלא ישראל שכל זמן שעכו״ם שרויין בטוב הם ד ח ו פ י ם ונזופים ומטולטלים (אדר״נ כ). — ואמר הפיטן: פרש זה ספר תולדות אדם, ונמצא דור שלישי דָחוּף מבני אדם, בהוחל לקרוא בשם מעשה ידי אדם (יוצר א׳ שבוע׳, סדר).

— נִפע׳, נִדְחַף,—שדחפוהו, ובהשאלה מהר בבהלה כאלו דחפו אדם: ויפן אליו (אל המלך עזיהו) עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נִדְחַף לצאת כי נגעו יי׳ (דהי״ב כו כ). וישב מרדכי אל שער המלך והמן נִדְחַף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת׳ ו יב). — *והלך על כרחו: בלעם על ידי לשונו נ ד ח ף לגיהנם (תנחומא מצורע א). לפי שבמסיבתם (של השמים) ובמרוצתם העצומה תמיד סביבה (של הארץ) היא נהדפת לה מפניהם מכל צד בשוה ולכן היא נ ד ח פ ת לאמצע (מ׳ אלדכי, ש״א ב ב).—ובמשמ׳ ידחף את עצמו, העתיק את עצמו מעט מעט כמו בדחיפה, בקפיצה: יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפילו על ארכובותיו אינו יכול לילך ועושין כמין כסא נמוך ויושב עליו וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ו נ ד ח ף לפניו וחוזר ונח על אחוריו והכסא קשור לו מאחריו (רש״י שבת סו.).

— פִע׳, יְדַחֵף, דוּחַף,—כמו נפעל: דרך דוּחַף (אדה״ר) מבית האוצר, והראהו כי המצע קצר, דוה לבו כבט ביאת צר (קינ׳ לת״ב, איכה את אשר).

דחק[1]), ממנו דָּחַק, *דֹּחַק, *דְּחַק, *דְּחִיקָה, *דַּחֲקוּת.

דָּחַק, דָּחַקְתִּי, עת׳ אֶדְחַק, — א) פ״י, לחץ אותו, נגע בו בכח עד שיחוש כֹּבד או קצת כאב. drücken presser;to press: ואיש אחיו לא יִדְחָקוּן גבר במסלתו ילכון (יואל ב ח). — *ודחקו אל מקום פלוני, גם

---

[1]) בערב׳ דאחש a)

[2]) בארמ׳ דְּחַף. בערב׳ דַּפַע b)

a) داحس b) دفع

---

[1]) בארמית דְּחַק.

בדברים לא בע״ח, הכניסו בכח של דחיקה: של בית רבן גמליאל היה נכנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל׳ ג ג). הוחלקה (הרטיה) למטה דוחקה למעלה למעלה דוחקה למטה (ערכו׳ קכ:). — ובהשאלה, במוסריות, דָּחַק אותו, הציק לו, צער אותו בכח שלטון עריצות, bedrücken; opprimer; oppress: כי ינחם יי׳ מנאקתם (של ישראל) מפני לחציהם וְדֹחֲקֵיהֶם (שופט׳ ב יח).—ובמשמ׳ *האיץ באדם לעשות דבר: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (אבות ב יח). אמר רבי אבהו מעשה באמו של רבי ליעזר שהיתה דוחקת בו לשאת את בת אחותו (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ג). נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי בר׳ אליעזר ואמר ליה פתח ודרוש א״ל איני יכול לפתוח דחק עליו ודחקוהו התלמידים עמד ופתח ודרש (אדר״נ ו).— *ודחק את עצמו, התאמץ: דחקה (האשה) עצמה ועשתה יתר מן הראוי (רמב״ם אישות כא). — *דחק את השעה, התאמץ שיבוא הדבר יותר מהרה: כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו (ברכ׳ סד.), ר״ל המקרים דוחקים אותו לאחור. — ב) *פ״ע, דחק ונכנס למקום, התאמץ ופנה לו דרך במאמצי כח ונכנס: למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס אצל המלך א״ל אדוני המלך מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת (ברכ׳ לא:). רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה וכו׳ אבל עמי הארץ אל יכנסו דחק ר׳ יונתן בן עמרם ונכנס וכו׳ א״ל פרנסני ככלב וכעורב (ב״ב ח.). ר׳ אליעזר אומר יכול דחקו זבין ומצורעין ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהו חייבין (פסח׳ סז:). ומה בר בטני כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה׳ ע:). — וגם לדבר לא בע״ח, בולט כמו בכח: ויאריכו הבדים וכו׳ הא כיצד דוחקין ובולטין בפרוכת ודומין כמין שני דדי אשה (מנח׳ לח:). — *דחק בממונו, על ממונו: מי דחק בממוניו של סיחון ועוג משה וכל המצומתים לו מי דחק על ממונו של סיסרא דבורה וברק (מד״ר ויקר׳ כח). ועי׳ להין.

— פעו׳, *דָּחוּק, דְּחוּקָה, דְּחוּקִים, דְּחוּקוֹת.— מקום דחוק, שאין שם די מקום: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים ויצא לשדה (שבת קכז.). פרצה דחוקה מותר ליכנס בה בשבת ואעפ״י שמשיר צרורות (נדה סד:). — לחם דחוק, שאין בו כדי שביעה: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים א״ר אין כאן פלטר (שם ע״ז לה:).— ובמשמ׳ ילחוצים, שמציקים להם: הנה העת תרויח לַדחוקים. ותעשה דין ומשפט לעשוקים (סלית׳ יום כ, אויתיך).—עני דחוק: וסדר החלוקה (לעניים) כך הוא הדחוק שבדלים שרוצה להתפרנס בכל יום מן התמחוי נותנין לו בכל יום ערב ובקר מזונות (מנורת המאור רג).

— נפע׳, *נִדְחַק, — שדבר מהדברים דחקו, מכריח אותו לעשות, הוא נחוץ לעשות: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא וכו׳ מפני שהוא אופה בו כשהוא נדחק (כלים ה ה). אמר הקב״ה ישראל סגולתי הם וכו׳ אין ערב לבעליה ליגע בה ואם נדחקה יד ונטל הימנה מיד הוא טרוד להחזיר כל מה שנטל הימנה (פסיק׳ רבתי יא). — ובמשמ׳ דחק את עצמו, הכריח א״ע, האיץ בעצמו: כביכול נדחק להיות מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים (ילק׳ ויקר׳ תל). נדחק שאול לאמר לעבדיו שיבקשו לו אשה לשאול בה באוב (ר״י אברבנאל, ש״א כח).

— הפע׳, *הִדְחִיק, — כמו קל: לזאב שנפל על הצאן אמר בעל הצאן לרועה חשוב כמה חסרו להודיעך כמה הזנות מדחקת שזה יחיד ועל ידו נפלו כ״ד אלף מישראל (מד״ר במדב׳ כ). שראה אותו מדבר עם אשה בדרך וכו׳ ונתגלתה לפניו ואמרה לו ראובן אי אתה יודע שיהודית אני ואני פלונית בת פלוני ואתה מדחיקני ב״כ כיון ששמע דבריה פירש לו לצד אחר (תנו׳ גא׳ מו״מ קעא, בית תלמוד ה).

— פִּעֵ׳, *דִּחֵק, — כמו קל: מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו (מד״ר שה״ש, הנך יפה דודי). הממחק את הכרישה מדחק ידו על הכרישה להסיר ממנה הטל (ר״ש מכשי׳ א ה).

***דֹּחַק**, ש״ז,—מעמד אדם דחוק, הכרח, Not; besoin, nécessité; need, distress: מחללין כסף על נחשת מדוחק (מע״ש ב ו). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אב׳ ב ג). הורו מדוחק להתיר (ירוש׳ סוכה א נב ג). שהיה שם גדר והיו עולין בנחת והוסיף עליו כל שהוא והשלימו לעשרה ונמצא שאין עולין אלא בדוחק

(רמב"ם מכיר' א יא). — ומצוי השמוש בספרות: ואלו הייתי מוצא בארץ צרפת חבור זה בלשון הקדש וכו' לא הייתי מכנים את עצמי בכל הדוחק הזה (ר"א הנשיא, הקד' ספר העבור). ואלו היינו מחסרים את השנה אשר עשינו שלמה או היינו מונים בסדר את החסרה לא נכנסנו בכל הדחק הזה (שם 68). אמרו (המלאכים ללוט) לא תשית עצמך בדוחק כזה כי ברחוב העיר נלין (צרור המור, וירא). — ומ"ר: וחבה יתירה נודעת לשטה זו מצד מה שנפטרנו בה מידי הדוחקים הנכללים בדרך הראשון (קול יהודה, כוזרי א א). — ובמשמ' ידחק חמרי או מוסרי, נגישה: וכשגדלתי יצאתי לראות דוחק אחי וראיתי איש מצרי מכה איש עברי מעמי והכתיו וטמנתיו בחול (מדר' ויושע, עזי). המהומה והצרות והחסרונות ומיני הדוחק והיגונות (רס"ט שפרוע, פרד' רמונ' יא יב).

*דְּחַק, ש"ז, — כמו דֹּחַק: הילוך על ידי הדחק שמיה הילוך תשמיש על ידי הדחק לא שמיה תשמיש (שבת ק:). אין (הסוכה) התחתונה יכולה לקבל כריו וכסתו של עליונה וכו' דיכולה לקבל ע"י הדחק (סוכ' י.). אין מעברין את השנה לפני ר"ה ואם עיברוה אינה מעוברת אבל מפני הדחק מעברין אותה (סנה' יב.). מעשה ועשה רבי כר"א לאתר [illegible] כדי הוא ר"א לסמוך עליו בשעת הדחק (נדה ו:). אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק (אדר"נ ג). ולא קבצנו בין שלש תנועות, אלא ע"י הדחק (כוזרי ב עח). — ובמשמ' קושי בפרושים: והדחקים שרמזת אליהם בפירושי על דברי הר"מ ז"ל ואמרת שהם נעדרים לפי הפירוש (שו"ת ריב"ש קלב). — ובמשמ' נגישה: כל הצרות צרורות והדחקים דחוקות (כרית מנוחה ח).

°דַּחֲקוּת[1], ש"נ, — כמו דֹּחַק: כי על ידם באתי לדחקות עצומה שאין להסתירה ולהעלימה (הקד' אמרי יושר לר"מ דיין).

דטלנת, — סדר חמש האותיות שמוצאן מהשנים.

דַּי[2], בהפס' דָּי, סמו' דֵּי, כנו' דַּיִי, דַּיְךָ, דַּיוֹ, דַּיָהּ, דַּיֵנוּ, דַּיְכֶם, דַּיָם, — א) ש"ז, כמות מספקת, שלא נצרך יותר מזה, Genüge; suffisance; sufficiency: ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלא' ג י), ר"ל בלי שעור, בלי מדה. — ואמר המשורר: ולו ישכיל יהי ממעית חפציו ואם רבו ודי לו מדלי מר (אלחריזי, תחכמ' ג). — וכסמי' דֵּי: ואם לא תגיע ידו דֵּי שה (כמה שצריך לקנות שה) והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים (ויקר' ה ז). ואם לא מצאה ידו דֵּי השיב לו (כמה שצריך למען השיב לו) והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל (שם כה כח). ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו דֵּי מחסרו אשר יחסר לו (דבר' טו ז-ח), כמה שנצרך למלא מחסרו. ולבנון אין דֵּי בער וחיתו אין דֵּי עולה (ישע' מ יו). כבשים ללבושך וכו' ודֵי חלב עזים ללחמך (משלי כז כו-כז). — ועם כּ הדמיון, כְּדֵי, כמו הכמות הנצרכה לזה: ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כְּדֵי גאלתו וחשב את שני ממכרו (ויקר' כה כו-כז). והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כְּדֵי רשעתו במספר (דבר' כה ב), ר"ל לפי מדת רשעתו וגדלה. כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כְדֵי ארבה לרב (שופט' ו ה). נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה (סוט' א ב), כשעור שנצרך שתוכל להטמא. המוציא יין כדי מזיגת הכוס חלב כדי גמיעה דבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסוך אבר קטן מים כדי לשוף בהם את הקילור (שבת ח א). דיו כדי לכתוב שתי אותיות כחול כדי לכחול עין אחת (שם ג). שיעור אתרוג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה והגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת (סוכה ג ז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (יבמ' יו ד). ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכיניו (ב"מ ב ו). עד מתי מותר להחזיר כדי שיראה לתגר או לקרבו (שם ד ג). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה (חול' ט ג). נתכוון להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו והיה בה כדי להמית על לבו ומת פטור (סנה' ט ב). איזהו סימניה (של הבוגרת) רבי יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד וכו' רבי יוסי אומר כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהא לחזור (נדה ה ח). איזהו אחר זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח פניה (שם ב ג). פועלים שהיו עושין אצל בעל הבית אינן רשאין

---

[1]) בארמ' דחקותא (ת"י בראש' ל ח).

[2]) לא עמדו החכמים על מקורה של מלה זו ומשמעתה העקרית. בסורית כדו במשמעה זו, וסובר ברט (Barth, ES 35) כי העקר הוא כדו, כדי, כדאי, ונפלה הכף מרוב השמוש בו.

לגמור את כל השדה אלא משיירין כ ד י פאה (תוספתא פאה ב ז). אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבים אין חורשין להן אלא כ ד י צרכן (שם שבי׳ א א). שאור של תרומה ושל שביעית שנפל לתוך העיסה לא בזה כ ד י חמץ ולא בזה כ ד י לחמץ ונצטרפו וחמצו (שם תרומ׳ ח יג). הנחתומין לא חייבום חכמים להפריש אלא כ ד י תרומת מעשר וחלה (שם דמאי ג י). מאימתי קורין את שמע בשחרין אחרים אומרים כ ד י שיהא חברו רחוק הימנו ארבע אמות ומכירו (שם ברכ׳ א ד). שתתן לכל אחד ואחד כ ד י פרנסתו (גמ׳ שם כט:). אני ראיתי ערבי אחד שלקח ירך מן השוק וחקק בה כ ד י רביעה (ע״ז כב:). תוך כ ד י דיבור (ב״ק עג.). — ובכְּדֵי : ומרחיק מנטיעותיו של חבירו ומנירו ב כ ד י שלא יזיק (ב״ב ב ח). יותר מ כ ד י חסרונן דברי הכל מוכרן בב״ד (ב״מ לח.). — ויותר על כדי : המתמד ונתן מים במדה וכו׳ מוצא יתר על כ ד י מדתו מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון (מעשר׳ ה ב). אין פודין את השבויים יותר על כ ד י דמיהן מפני תקון העולם (גיט׳ ד ו). — ובכדי במשמעת יקרוב ל: החקירות אשר מצאתי לחכמים הקדמונים מפורשות אשר היו לפני ב כ ד י מאתים שנה ויותר (ס׳ העיבור ג א). —וכְדֵי במשמ׳ לְמַעַן: למה אמרו חכמים (זמן ק״ש בערבית) עד חצות כ ד י להרחיק אדם מן העבירה (ברכ׳ א א). כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). וחכמים אומרים (אלפים אמה) מרובעות כטבלא מרובעת כ ד י שיהא נשכר את הזויות (ערוב׳ ד ח). אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר כ ד י שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן (כתוב׳ י ב). מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה המוחילה ד׳ אמות כ ד י שיהא זוקף את הסולם (ב״ב ב ה). היה מביא את מנחתה (של סוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה (סוט׳ ב א). עשה רצונו (של אלהים) כרצונך כ ד י שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו כ ד י שיבטל רצון אחרים מפני רצונך (אבות ב ד). סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כ ד י שיהו רואין זה את זה (סנה׳ ד ג). הצנועים מוציאין בידם מעות ודברים הנאכלים ונותנין דבר מועט כ ד י שיאכלנו עד שלא יגיע לעיר (תוספתא פאה ב יח). כ ד י לחום על נכסיהן של ישראל (ירוש׳ פסח׳ א א). ולמה באחד באדר כ ד י שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן (שם שקל׳ א א). — וככנ׳ : והמלאכה היתה דַיָּם לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שמות לו ז). אם בצרים באו לך לא ישארו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דַיָּם (ירמ׳ מט ט). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלא יגנבו דַּיָּם (עובד׳ א ה).—דַּיֶּךָּ : דבש מצאת אכול דַּיֶּךָּ פן תשבענו והקאתו (משלי כה טז). — ושאר הכנויים : אילמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים ד י י (ב״מ סא:). אם למדת מרב אחד אל תאמר ד י י אלא לך אצל חכם ולמוד תורה (אדר״נ ג). עמד רשב״י ונשקו על ראשו אמר לו אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה ד י י (פסיק׳ דר״כ א). בשעה שברא הקב״ה את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית אמר לפניו רבש״ע ד י י שאעמוד בתוך שלי (תנחומ׳ חקת א). שבא ראובן ועירער אמר ד י י שקדמני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות (ספרי נשא נב). למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטרין שלו נכנס פתח ראשון ושתקו לו בשני ושתקו לו בשלישי ונזפו אמר לו ד י י ך עד כאן (מכי׳ בשלח, מס׳ דעמלק ב). אפילו שמע מן הנשים אומרות מת איש פלוני ד י ו (יבמ׳ טז ה). ד י ו לבא מן הדין להיות כנדון (ב״ק ב ה). הבדדין והבוצרים כיון שהכניסן לרשות המערה ד י ו (טהר׳ י ג). שכן אדם ישן קימעא ו ד י י ו (ירוש׳ סוכ׳ ב נג.). בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני ד י ו בקב חרובים מע״ש לע״ש (תענ׳ כד:). ד י ו לאבל שיעמוד באבלו (סנה׳ לז:). ד י ה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (ערוב׳ א ג). ד י ה להודאה שתכפר על הביאה (מכי׳ בשלח ה). שמאי אומר כל הנשים ד י י ן שעתן (נדה א א). אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דַּיֵּנוּ (הגדה של פסח). — ולא די. . . אלא: לא ד י י ך שהחמורתה עליה שאם נולדה ביו״ט לא תאכל וכו׳ אלא שאת מבקש להחמיר (ירוש׳ ביצה א ס.). אמר לו הקב״ה (לנבוכדנצר) רשע לא ד י י ך שאמרת השמים אעלה וכו׳ אלא שאמרת אעלה על במתי עב מלמעלה (תנחומ׳ לו ג). אמר לו הקב״ה להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם וכו׳ לא ד י ו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש״ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת (פסח׳ פז.). לא ד י י ן לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם (שבת לא:). שהיו (אחאב וצדקיהו) חוטאים בירושלם ולא ד י י ם אלא משגלו לבבל היו מוסיפים חטא (תנחומא ויקר׳ י). לא ד י כ ם שנטלו שלנו מתחת

ידיכם (מד"ר שה"ש, שניך כעדר). — כְּדֵי, כִּדְאֵי, עי' כְּדֵי.—*כְּדֵי כֵן, כמו בה במדה: יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (כ"ס גני' יא יא). קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (שם יג ט).— בְּדֵי, כמו כְּדֵי, במשמ' למען: אריה טרף בְּדֵי גרותיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב יג). — וכמו לְ: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בְּדֵי-ריק ולאמים בְּדֵי-אש ויעפו (ירמ' נא נח). ויגעו עמים בְּדֵי-אש ולאמים בְּדֵי-ריק יעפו (חבק' ב יג). — ובמשמ' ברוב: ברעש ורגז יגמא (הסוס) ארץ ולא יאמין כי קול שופר בְּדֵי שופר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (איוב לט כד-כה). — מִדֵּי. א) יתר מן המדה הנצרכה: מרבים העם להביא מִדֵּי העבדה למלאכה אשר צוה יי' לעשת אתה (שמות לו ה). — ב) מִדֵּי שנה בשנה, מִדֵּי חדש בחדשו, מִדֵּי שבת בשבתו, ר"ל בכל שנה, בכל חדש, בכל שבת, בלי יוצא מן הכלל: והלך (שמואל) מִדֵּי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה (ש"א ז יו). ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יי' צבאות ולחג את חג הסכות (זכר' יד יו). צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מִדֵּי שנה בשנה (דהי"ב כד ה). והיה מִדֵּי חדש בחדשו ומִדֵּי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יי' (ישע' סו כג). — ועם פעל אחריו, במקור, בעבר ובעתיד, במשמע' בכל פעם שנעשה הפעל ההוא: וכן יעשה שנה בשנה מִדֵּי עלתה בבית יי' בן תכעסנה (ש"א א ז). ויצאו שרי פלשתים ויהי מִדֵּי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד (שם יח ל). ויהי מִדֵּי בא המלך בית יי' ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים (מ"א יד כח). ויהי מִדֵּי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח). שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס מִדֵּי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר (ישע' כח יח-יט). כי מִדֵּי אדבר אזעק חמס (ירמ' כ ח). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מִדֵּי דברי בו זכר אזכרנו (שם לא כ). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מִדֵּי דבריך בו תתנודד (שם מח כז). —*מִדַּי, *יותר מדי, מדאי, יותר מהמדה הראויה: שלא להתאבל כל עקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (כ"ב ס:). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי ולא קרא אותו עמהם (תנחומא בהעלותך ג). — מַדַּי, לְמַדַּי, עי' ערך מַדַּי.

דִּיב, קל לא נהוג.

— הִפע', הֵדִיב, — כמו הִדְאִיב: מכלות עינים ומְדִיבֹת נפש (ויקר' כו יו).— ואמר המשורר: לך חרדו לבבות מצלעות, ואנחותם לחלמיש צור מְדִיבוֹת (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס לה). ולא פגע סגור כי אם פתחו, ולא מצא צרור כי אם הֱדִיבוֹ (ר"י הלוי, זמן חסר). מליה הנפשות משיבות, והלבבות מדיבות (ר"י חריזי, תחכמ' א).

— פע' יִדִּיב, — כמו הֵדִיב: נוצריה (של התורה) הקדשו להתחיב, וזללו חוללו לְדַיֵּב, כי גבר האויב (ר"ש כר"י, יוצר שבת לפני שבוע', אלוה אקראך במחנך). עמדה בראש מחנות האויב, עליצתיו להפג וחיליו לְדַיֵּב, על ראשו גמולו לחיב (יוצר שבת א חנכה, הודך).

דִּיג, ממנו הפעל דִּיג, והשם דַּיָּג.

דִּיג[1], פ"י, עב' דִּיגוֹתִי, דִּיג, דִּיגוּם. עת' אֲדִיג. — צד דגים: הנני שלח לדוגים רבים נאם יי' וְדִיגוּם ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום (ירמ' יו יו).

דַּיָּג, ש"ז, מ"ר דַּיָּגִים, — מי שאומנותו לצוד דגים, Fischer ; pêcheur ; fisher: ואנו הַדַּיָּגִים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (ישע' יט ח). הנני שלח לְדַיָּגִים[2] רבים ודיגום (ירמ' יו יו). — *דַּיַּג הַמֶּלֶךְ, ש"ז, מין עוף: דיג המלך וכו' נוצותיו יפות מאד כנפיו וקדקדו ירוקי עשב כהה בטלואים ממראה תכלת שכמו גבו וזנבו ממעל תכלת אפל נוצץ ונוצות מעופו שחורות (תוה"א לשיכק, העוף קכד). — *דַּיַּג הַחוֹמֶט: דיג החומט מינו רק אחד במשפחתו והוא גדול מעט מעורב הערפל חרטומו ארוך ושטוח ובראשו כתאר גרזן מראהו שחור (שם קט).

***דַּיָּגוּת**, ש"נ,—מלאכת הַדַּיָּג ועסקו, Fischerei; pêche; fishing: *ובהתעסקות המלאכות המקררות כמו המלחות והדייגות (תרג' פרקי גלינוס, כ"י פריז).

***דִּיד**[3], פ"ע, עת' תָּדִיד,—התקשר עם אשה בקשר של נשואים: מקח כסף ושטר וביאה בם באשה תָּדִיד (רסע"ג, תרי"ג מצות).

---

1) כמו בין, ריב, בינותי, ריבותי.

2) כך הקרי, והכתיב לְדַוָּגִים.

3) מלשון ידיד, דודים.

דַּיָּה¹), ש"נ, מ"ר דַּיּוֹת, — שם עוף דורס, והוא מין הדאה: ואת האיה וְהַדַּיָּה למינה (דבר' יד יג). שם נקבצו דַיּוֹת אשה רעותה (ישע' לד טו). ד י ה לבנה, ד י ה רגזנית (חול' סג.). או ה ד י ה למינה ניביו בלעז שאמרו עליו שמקנא אפילו בבניו בראותו אותם שמנים מכה אותם בפיו (אריה מודינו, לב האריה ג ו). בת היענה ושאר עופות החומסים (הנמצאים בארץ ערב) ד י ה המצרית אשר יטהר את הארץ מכל נבלה וטרפה כי יחוש לאכלם עד מהרה (שבי"ע ג, ערב). — °וכנוי לאשה רגזנית: שאלתי זאת בדבר אשת פלוני הידועה לרום מכ"ת בשמה ובמעשיה ד י ה רגזנית קפדנית ועצרנית ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלתה (שו"ת חות יאיר קג). — °דיה שחרחרת, °דיה שכוית: ה ד י ה הזאת היא ש ח ר ח ר ת ראשה כמראה התכלת צדי הראש וגרונה כעין תפוחי זהב אחות לה ל ה ד י ה הנזכרת ושמה ד י ה ש כ ו י ת שחורה (תוה"ט לאכרמ', העוף ג). — °דית הכרבל, °דיות הפגר: ד י ו ת ה פ ג ר על ראשן אין כרבלתא ונקראת בלשון רומי מטהרות כי הן מטהרות את הארץ מנבלות (שם).

דְּיוֹ²), ש"נ, מ"ר דְּיוֹאוֹת³), — כעין צבע שחור עשוי מעפצים וכיוצא בהם ומשמש לכתיבה, Tinte; encre; ink: מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בַּדְּיוֹ (ירמ' לו יח). ד י ו כדי לכתוב שתי אותיות (שבת ח ג). ואינו כותב לא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שרושם אלא ב ד י ו (סוט' ב ד). הלומד לילד למה הוא דומה ל ד י ו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה ל ד י ו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). הוציא ד י ו אם בקולמוס כדי לכתוב שתי אותיות אם בכלי צריך יותר (ירוש' שבת ח יא:). כל נקב ש ה ד י ו עוברת עליו אינו נקב (גמ' שם קח.). הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה וכותבין ב ד י ו על העור (סופרים א א). ה ד י ו שנטפה על גבי הכתב מותר למוחקו (שם ה ז). כיצד מעשה ה ד י ו מקבצין העשן של שמנים או של זפת ושל שעוה וכיוצא בהן וגובלין אותן בשרף האילן ובמעט דבש ולותתין אותו הרבה (רמב"ם תפלין א ד). — וגם בלשון זכר: ראה כמה ד י ו משתפך וכמה קולמוסין משתבר (תנחומא לו י). ד י ו שהוא מבושל בשכר שעורים ובסממני ה ד י ו (שו"ת תרומת הדשן קכט). — ומ"ר °ד י ו א ו ת: אמר ר' אליעזר כמה ד י ו א ו ת משתפכות וכמה קולמוסין משתברין (מדר' שוח"ט, ש"א כו). על דבר השתוקי אם נאמנת אמו וכו' נשפכו הרבה ד י ו א ו ת ונשברו כמה קולמוסים (שו"ת רמ"א כו). — °ודיות: כמה ד י ו ת נשתפכו וכמה קולמוסים נשתברו לכתוב החילוקים שנאמרו בהלכה זו (שו"ת מהרי"ט א ט). — וגם °ד י ו ת י ם: וכמה ד י ו ת י ן נשפכין על אלו הוכוחים (אליס ליט"ר מקנדיה, כתב מין), ולא נכון. — ואמר המליץ: נורא ואיום כח העט ו ה ד י ו דם שמו בקרבו וטפי טלו משקים הארץ ומלחלחים יבשה (ספר האות לר"א בר"ש אבולעפיה, עטר' לבי לכבוד גרן). — °ב י ת ד י ו: ויש מפרשין אלמלפע בטיית והוא מקום שקבוע בו ב י ת ה ד י ו (רה"ג, כלים כד ז). — וכלי הדיו: ד י ו הוא שכותבין בו ועוד ה כ ל י שמניחין בו את ה ד י ו גם הוא נקרא ד י ו (ר"ח שבת פ.). על הדיו שהוא ב י ת ה ד י ו (שם). — קֶסֶת, עפצים, עט, וכו', עי' כתיבה.

°**דַּיּוֹ**¹), ש"ז, — כמו דַּיָּה: עוף הנקרא ד י ו (ערוך, ערך דיו).

°**דִּיּוֹן**, ש"ז, — כמו דְּיוֹן: מרבה נכסים מרבה ד י ו ן²) (אב' ב ז).

°**דִּיּוּק**, ש"ז, מ"ר דיוקים, — בש"פ מן דִּיק: ודבר תימה הוא מה ד י ו ק הוא זה (תוספ' ערוב' ע:). ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה ואיזה מהם ד י ו ק י ם שכליים במינים שונים נזכרם עוד (תמונה רמה, הקד').

°**דִּיּוּקִי**, ת"ז, — בדיוק ודקדוק: היא (נפש החכמה) יתר דבקה בו דבוק ד י ו ק י מדבוק אבריו זה בזה

---

¹) סוברים שזו היא בעצמה הדאה. ולגת' תרגמה milvus, וכן רסע"ג אלחדאה a) בערבית.

²) משקל שְׁבוֹ, תְּאוֹ. — ³) רד"ק. ואדם ביתרון לאדם על תל"ע (סי' כו) פקפק ואמר: הקבוץ אולי שבואים תאומים דיואים, ע"כ. אך כבר נקבע הרבוי דיואות. — בארמ' דיותא. בערב' דַוַאה b). בית הדיו. לגרד גזר על מלה זו שהיא זרה, שאולה מלשון אירנית, אך יש לפקפק בדבר. בערב' לעצם הדיו משמשת מלה אחרת, חִבר c). וסובר פרנקל כי זו מלה שאולה מסורית.

a) الحداه b) دواة c) حبر

---

¹) בארמית: ההוא ד י ו דשקיל בשרא (ב"מ כד:). מררתא ד ד י ו חיורתא (כתוב' נ.).

²) גרסת קצת ספרים במקום מרבה ד א ג ה.

(ריב"ז, עולס הקטן כ ג). הנה נתבאר ממה שאמרו שאינה (הנפש) גוף וכו' ודבקה דבוק דיוקי לגוף מדבוק קורבת איברי הגוף (מ' אלדכי, ש"א ו).

°**דִּיּוּקוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא מְדֻיָּק: אמר החבר זה הוא שרצה לומר עם דיוקות רב ודקדוק והפרש בין מה שיפעל במקרה ממה שיפעל בטבע (כוזרי א עה).

°**דִּיּוּר** ש"ז, מ"ר דִּיּוּרִים — כמו דִּירָה: אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל ברשות היחיד שיש בה חלוקה בדיורין עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת (רמב"ם ערובי' א ב). ראובן ושמעון בני אברהם ויצחק קנו יחד בשותפות חזקת בית אחת המוחלקת לשני דיורים (שו"ת שמש לדקה, חו"מ י).

*°**דַּיָּר**, ש"ז, מ"ר דַּיָּרִים. — מי שדר בבית. Mieter locataire ; tenant: מה בין שותף מה בין דיור כשם שהשותף ממחה כך הדיור ממחה אר"י בבעל הבית ודיורו (ירוש' מעשר' ג ג ד). דיור ישן (שם גיט' ה מז:). —ומ"ר: סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה רבי יהודה אומר אם אין דיירין בעליונה התחתונה כשרה (סוכ' א ב). בעיר חדשה שביהודה שיש בה חמשים דיורים (ערוב' ה ו). דיורין ממש או אפילו ראויה לדיורין (ירוש' סוכ' א נב:). נתמעטו דיוריהן מביאים אחרים תחתיהן (שם מכו' ב לא ד). עיר אחת היתה ביהודה וחדשה שמה והיו בה נ' דיורים אנשים ונשים וטף (ערוב' ס.). מלך בשר ודם כשהוא בונה פלטין משוה דיירין בעליונים ובתחתונים (ילק' שמעוני, תהל' פו). למלך שבנה פלטין והושיב בהן דיירין אלמים והיו משכימים ושואלין בשלומו של מלך באצבע וברמיזה וכו' הושיב המלך בתוכו דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין (שם לג, ומד"ר איכ' פרשה ליון). שהרבה דיורין מפסידין הבית ומקלקלין אותו (לבוש, נזקי שכני' קנד ב). להיותה גברת ושלטנית כל ימי חייה על כל הנחלאות וכו' תוכל להכניס דיורים ולהוציא דיורים בכל הבתים ומקומות כאות נפשה (פנק' קראקא י"כ, שנת ת, אולה"ס ד).

°**דַּיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא דַּי: וכן נמצא דיות (בערבי כפאיה) נגזר מן די (אגר' ש"ש כראש ס' תגמ' הנפ', הערה).

°**דִּיּוּת**, ש"נ, —שה"פ מן דִּיֵּת, יציאת משקים דרך הנקבים הדקים שבגופים, בכלים, כעין זיעה, Transpiration: ואמנם הנופלים בזה מן הטיול הנה אותותם העדר האות ההיא ודיות העור ורפוי הנפוץ (קאנון א ג ב טו). ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב זכוכם ורוב דיותם מן החרס המתדית (שם שם ה ז). לפעמים יקרה העלוף לרבים מחוזק מקרי הנפש וכו' ולפעמים יקרה להם דיות זיעה שיזיע גופם מבלי צורך לאותה הזיעה (פרקי משה ז). ואמנם נזונת הליחה הגלדיית בדיות הלחות הזכוכיית (שם ג). ואחר הגיע הדם אל הורידים הוא משתנה שינוי אחר ומתפשט על האיברים דרך דיות מהורידים כמו כלי חרס המתדייתים (רשב"ל דורן, מג"א, ת"י ב).

*°**דִּיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן דּוּךְ: זיתים ועגבים שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן אסורין וכו' א"ר יוחנן במחוסרין דיכה (שבת יט:). מחוסרין דיכה הן וטעינתן היא דיכתן היא שוחקתן היא סוחטתן (רש"י שם). דיכת תבלין ומלח מלאכת אוכל נפש הוא (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). דכיון דאי אפשר לבשל ולאפות בלא עצים עשו אותו כדיכת מלח שהתירו אותה ע"י שנוי (שם יז:). אבל גיגית מלאה ענבים ובועטין אותן במקלות ושוהא שם היין קרוב להדש עם הענבים בגיגית זהו מחוסרים דיכה שאינן בעוטין רק מעט לא ברגל ולא בקורה (התרומה, שבת רכג). שביצה השמאלית נידוכית באיזה מקומות באופן שהדיכה היא רק במיעוט הביצה (שו"ת נודע ביהודה, אה"ע ו).

∞**דַּיָּל**[1], ש"ז, מ"ר דַּיָּלִים, — שמש המביא המשקאות והמאכלים במסעדות ובתי הקהוה, Kellner; garçon. —נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

דין[2], ממנו א. דִּין. ב. דִּין, *דַּיָּן, *דַּיָּנוּת, *דִּינִי.

---

[1]) בארמ' דיילא: דרגש בהו דיילא (פסח' פו:), ופרש ר"ח וז"ל: בני חבורה שנמנו על הפסח ובאו מקצת מהן בעת שדרך בני אדם להכנס ולאכול הפסח ושגרו הדיאלא פירוש דיאלא כגון השמש שהוא השמש שלהן וחפש אחריהם. ע"כ. ורש"י שם: שהודיעו לשמש שזה דרכן לצאת אחד אחד לפי שטורח הוא לו לשמש היחידים. ע"כ. וכן בסור' משמש שרש זה במשמעה זו, וי"א שהוא שאול מיונית.

[2]) שרש משתף בלשונות האחיות. בארמ' וסורית באותה משמעה ממש כמו בעברית. בערב' דינ a) קצת גם במשמעה אחרת, במשמעה של דת והלואת ממון. ודומה לו בעברית שרש דון.

---

a) دين

א.דִּין, ש"ז, מ"ר דִּינִים, — א) טענות ותביעות שבין אדם לחברו בשביל דבר מהדברים, Streitigkeit ; contestation : כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דִּין לְדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (דבר' יז ח-י). שמנו עשתו גם עברו דברי רע דִּין לא דנו דִּין יתום (ירמ' ה כח). דן דִּין עני ואביון (שם כב יז). אין דן דִּינֵךְ למזור (שם ל יג). גרש לץ ויצא מדון וישבת דִּין וקלון (משלי כב י). כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה (כתוב' ט א). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה (גמ' שם לה.). העשר שהוא הוסיף יתו הוא לבדי בלא דין ודברים (רגמ"ה ערכ כז:). — *בעל דין, בעלי דינים, שני אנשים שיש להם טענות ותביעות זה על זה: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין (אבות א ח). מאימתי התחלת דין וכו' משיפתחו בעלי דינים (שבת י.). שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה' ז:). כך היו מנהגן של נקיי הדעת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו' ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.). — ב) הטענה האמתית, הצדק והישר של אחד מבעלי הדין, Recht ; droit ; justice : להטות מִדִּין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). דִּין ומשפט יתמכו (איוב לו יז). ידע צדיק דִּין דלים רשע לא יבין דעת (משלי כט ז). על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום (אבות א יח). חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין (שם ה ח). — עשה דין פלוני, רב ריבו, נפרע מאיש ריבו: ידעת כי יעשה יי' דִּין עני משפט אבינים (תהל' קמ יג). כי עשית משפטי ודִינִי ישבת לכסא שופט צדק (שם ט ה). — *עשה דין לפלוני, תבע זכותו של פלוני, עשה לו כצדקו: שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירים ואם לאו אין אנו מאירין (נדר' לח:). כל שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין (גיט' ז.). — *ועשה דין, במשמ' העניש: אשריהם לראשונים שאפילו על אונס שינה עושין דין שלא על אונס שינה על אחת כמה וכמה (תמיד כח.). יש לו לאדם לעשות דין לעצמו[1] (רמב"ם סנה' ב יב). — ג) עיון והכרעה שאדם בן סמך ובקי מכריע בין שני בעלי הדין, מי מהם הצדיק ומי הרשע, מי החיב ומי פטור, עם מי הצדק, Gericht ; jugement ; judgment : מלך יושב על כסא דִּין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח), ר"ל הכסא שיושב עליו האיש בן סמך להכריע בין בעלי הריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע. מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו ב"ד אין סותרים את דינו (מכות א י). אין מרחמין בדין (כתוב' ט ב). רבי ישמעאל בנו (של ר"י) אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (אבות ד ז). שאין הדין בטל מלפניו לעולם (מכי' כי תשא, מס' דשבת' א). ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט (ברכ' ו.). יי' אלהיך דיינך בכל דין שדנך (חייב אתה לברכהו) בין מדה טובה ובין מדה פורענות (שם מח:). מאימתי התחלת דין וכו' משיתעטפו הדיינין וכו' עד מתי יושבין בדין אמר רב ששת עד זמן סעודה (שבת י.). שמואל הצדיק היה מתיירא מן הדין (חגי' ד:), היה ירא להכריע ולפסק דין בין שני בעלי דינים. משרבו רואי פנים בדין בטל לא תגורו וכו' ופרקו עול שמים ונתנו עליהם עול בשר ודם משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל ונסתלקה השכינה (סוט' מז:). שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו (סנה' ו:). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם ז.). ושפטתם צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין ואח"כ חתכהו (שם:). עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (שם). שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה (שם ח.). שנים שדנו דיניהם דין (כתוב' כב.). יקוב הדין את ההר (יבמ' צב.). מה משה חכם גדול לא נשא לו (הקב"ה) פנים על ידי שאמר שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי ואתחנן כט). שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין (פסח' נד:). מיום שגבר אגרופא של חנופה נתעוותו הדינין (סוט' מא:). כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה (חגי' ה.).

---

1) בארמ': עביד איניש דינא לנפשיה (ב"ק כז:).

ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר"ה כא:).— יום הַדִּין[1], היום הקבוע שיושבים בו הדינים לעין בדינים.— ואומרים אנשים: לָן[2] הַדִּין בטל הדין.—*דִּינֵי מָמוֹנוֹת, דִּינֵי נְפָשׁוֹת, דִּינֵי קְנָסוֹת, העיון בטענות ותביעות בעניני ממון, בעניני נפשות וקנסות: דיני ממונות בשלשה וכו' וחכ"א בעשרים ושלשה מפני שיש בו דיני נפשות (סנה' א א). דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות (שם ד ב). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד). שלא דנו דיני קנסות וכו' שלא דנו דיני נפשות (שבת טו.).— *דִּינִים, סתם, דיני ממונות ונפשות: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הן כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות הדינין והעבודות הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שיסמכו הן הן גופי תורה (חגי' א ח). —*בֵּית דִּין, הבית שבו יושבים הבקיאים בדבר ומעינים בהדינים ופוסקים הדין, Gerichtshaus, court; tribunal, וכללות השופטים היושבים שם: שלשה מבית דין הגדול שבירושלם היו יוצאין וכו' ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד (סוט' ט א). שליח בית דין הבא למשכן הוא עומד בחוץ והן מוציאין לו את המשכון (תוספתא ב"מ י ח). אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה' ז.). — עורך דין, עי' עורך. — ד) *כל העסק של תביעת הדין והבאת הדבר לפני השופטים, lawsuit; procès; Prozess: בגנבה באונס והוכר הגנב אמר אביי אם שומר חנם הוא רצה עושה עמו דין רצה נשבע אם שומר שכר הוא עושה עמו דין ואינו נשבע (ב"ק קח:). אדם עשוי למכור דינו (הלכ' פסוק', ר"י גאון סח).—ובהשא' לדין של מעלה: דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין (סנה' י ג). אילמלא בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכ' יז.). המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה (ב"ק צג.). וא"ר יצחק שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו לשמים (ברכ' נה.). — *נתן דין על מעשיו, עמד בדין וטען והצטדק: הסתכל בשלשה דברים וכו' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבות ג א). ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (שם ד כב). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע"ז נד:). — ה) בפרט פסק קשה, בלי רחמים, ממש לפי מעשיו של הנשפט, וקצת במשמ' ענש: אתה נורא אתה ומי יעמד לפניך מאז אפך משמים השמעת דִּין ארץ יראה ושקטה בקום למשפט אלהים (תהל' עו ח-י). בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (זבח' קטו:). וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים (מגי' יז:). כאילו נידון בשני דינים אש ומים (ברכ' ו:). כיון שרואה (הקב"ה) שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). —ובפרט, *דינו של אדם לאחר המות לפני בית דין של מעלה: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה (שבת לא.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה וכו' (יומא לה:). אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה (קדוש' מ:). גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאת וכו' ונשמה אומרת גוף חטא (סנה' צא.). — *נטל דינו, נענש: משפט דור המבול שנים עשר חדש נטלו דינם ויהיה להם חלק לעוה"ב (מד"ר ברא' כח).—*מִדַּת הַדִּין: אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו (שבת נה.). יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' ג:). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת (סנה' צז:), ועי' מִדָּה. — *גזר דין, עי' גזר. — *והצדיק עליו את הדין, אמר כי הדין הקשה, הענש שבא עליו מלמעלה היה בצדק: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה (תענ' ח.). והצדק לעולם עליך את הדין והוצא את עצמך מן התרעומת (כלה רבתי ה). כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספרי האזינו שז).—*צִדּוּק הַדִּין, הסכמה שהדין הקשה נעשה בצדק: גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים הללו (ספרי האזינו שז). כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמנו להן שלש מקראות של צידוק הדין בשעת צידוק הדין (ע"ז יח.).— יותפלת

— [1]) בארמ': יומא דדינא (סנה' ח.). — [2]) בארמ': היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא (שם לה.).

מיוחדה שאומרים בפרט אחרי מותו של אדם להצדיק עליו את הדין שנגזר עליו למות וכיוצא בו: ואין פותחין בצדוק הדין על המת עד שתצא נפשו (אבל זוטרא א ב). וצדוק הדין אשר אתם אומרים אין אנו יודעים מה הם דבריו אם יש בהם ממין הספד כגון הוי או אבוי או בכי וכו' ואם דבר צדוק הדין בלבד (רה"ג, תורת האדם כח:). נהגו ישראל בכל מקום לומר צדוק הדין עם יציאת נשמה (רמב"ן שם). אין אומרים צדוק הדין בחולו של מועד (רא"ש מו"ק סי' קלד). מה שכתבת אלי על ענין צדוק הדין אם מותר לאומרו בימי חנוכה אם לאו כך נראה בעיני (שבלי הלקט, חנכה קלב). שהקדיש אינו בא אלא בשביל הפסוקים של צדוק הדין (שם שמחות יג).—*יום הַדִּין, אחר המות, כשאדם עומד לדין בעד מעשיו בעוה"ז: ג' כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ואחת של בינוניים (ר"ה טז:). עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע"ז יח.).—ואמר המשורר: אנוש יאריך מאד לשון וביום דין יהי אלם בלי לשון ולא פה (ר"י חריזי, הענק ג).—ונרדף עם חֹק: לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין תורה (ב"מ ל:), ר"ל שדנו על פי חקי התורה בכל חמר החק. כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות (סנה' ז.). לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו (שם ח.). אעפ"י שדיניהם (של העכו"ם) כדיני ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם (גיט' פח:). ד' דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו וכו' (ב"ק נה:). אמר שמואל דין המלכות דין[1] (שם קיג:). התורה באמצע ודינים מלפניה ודינים מאחריה (מד"ר שמות ל). מלך שהיו דיני שכל מי שיתן המס הקצוב על כל איש ואיש ע"י שלא נתן ישתעבד בו (רמב"ס מלוה ולוה ה יז). יו דינים של אסור והתר דתיים: חלוקי דינים (בענין אבלות) בין בני ארץ ישראל ובין בני בבל (תשה"ג, שערי צדק כ:). —ומצוי שמוש זה הרבה בספרי הפוסקים: דין ברכת בדיקת חמץ (שו"ע או"ח תלג). דיני בדיקת חמץ (שם תלג). דינים הנוהגים תיכף אחר הבדיקה (שם תלד). דין מי שלא בדק ליל י"ד (שם תלה). — *שורת הדין, לפי החק, לפי הדין הקבוע: עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום (גיט' ד ד). המוכר פירות להברו ואמר לו וכו' יין נסך הוא שורת הדין אינו נאמן (תוספתא תרומ' ב א).—*לפנים משורת הדין, ברחמים, לא לפי חמר הדין הקבוע: ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין (ברכ' ז.). (אביו של שמואל מצא חמור והחזירו לבעליו אחרי י"ב חדש) לפנים משורת הדין (ב"מ כד.), ר"ל אעפ"י שלפי הדין, לפי החק הקבוע, אין מחזירים אבדה אלא עד י"ב חדש. — וכללות החקים והידיעות הנצרכות לעשות דין: כל ידעי דת וָדִין (אסתר א יג). — ו) *מה שמחיב השכל על פי הקש דבר לדבר, logischer Schluss; conclusion logique; logic conclusion: והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת (פסח' ו ב). ודין הוא מה שער לבן שאין שער אחר מציל מידו אינו מטמא אלא הפוך שער צהוב דק ששער אחר מציל מידו אינו דין שלא יטמא הפוך (נגע' י ב). אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבישול (מכי' בא ו). והדין נותן הואיל ויוצאה מרשות אב יוצאה מרשות אדון (בה מבפעים ג). והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחתה (שם ד). אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמוד ויראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל (ספרי נבא ה). והלא דין הוא ומה במקום שלא עשה ולד מן הראשון וכו' עשה עובר כילוד מקום שעשה ולד מן הראשון וכו' אינו דין שנעשה עובר כילוד (יבמ' פז.). שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים (סוט' ו ג). שהיה בדין מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהן עופות שאין המום פוסל בהן אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמור' ו ד). שהיה בדין מה אם החדש והישן שאינן כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על זה הכבשים והעזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה (בכור' ט א). שהיה בדין ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת

[1] בארמ': דינא דמלכותא דינא.

עבודה דוחה את השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו דין שבל עבודה דוחה יו"ט (מכיל' בוא ט). שהיה בדין מה אם במקום שעשה קטנים כגדולים לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים (ספרי נשא כב). ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער (קדוש' ד יד). ומה אם עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם הרי היא מתקיימת בעד אחד עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינו דין שתתקיים בעד אחד (סוט' ו ג). ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (יבמ' ח ג). ומה מן החי שהוא טהור אבר הפורש ממנו טמא המת שהוא טמא אינו דין שיהיה אבר הפורש ממנו טמא (עדי' ו ב). ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהיקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (תוספתא תרומ' ו ז). ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (שם כלא' ה ו). מה עגלה ערופה שמכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה (מכי' משפטים י). ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים אלהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ (ספרי ואתחנן לא). ומה אם בשאר ימות השנה שאינו כשר לשמו כשר הוא לשם אחרים בזמנו שהוא כשר לשמו אינו דין שיוכשר לשם אחרים (זבח' יא.). ודין הוא ומה בן צאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון בן עוף שקבע לו כהן אינו דין שיקבע לו צפון (שם מח:). ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן השוה מעשים למעשים מקום שהשוה קרבן לקרבן אינו דין שישוה מעשה למעשה (שם מ:). ומה במקום שאין מחשבה פוסלת בפנים פוסל דם שבפנים את שבחוץ מקום שמחשבה פוסלת בחוץ אינו דין שיפסל דם שבחוץ (שם פג.). אם הפקיעה בהמתם של לוים בהמה של ישראל במדבר דין הוא שתפקיע את של עצמן (בכור' ד.). ודין הוא בשל אחרים אני זוכה בשל עצמי לא כל שכן (ערכ' כט). ומה מכורה כבר יוצאה שאינו מכורה אינו דין שלא תימכר (שם:). ודין הוא ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלכי שתים שהחמרתה במגען אינו דין שתחמיר בחלבן (כרית' כב.).—ובמשמ' מה שמחייב השכל הישר, הצדק הכללי: לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (מכי' משפטים יא). שלא יאמר יש לי בדין הואיל והשור ממונו והבור ממונו (שם). שלא יאמר יש לי בדין אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה החמור (ספרי נשא א). דיו לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק ב ה). שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אינו בדין שיונף המקצר על המאריך (מדות ג ז). הרי שגזל סאה של חיטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח וכו' הרי שבא על אשת חברו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והולך (ע"ז נד:). בדין הוא שיקדים שמע לוהיה (ברכ' יד:). וכן בדין שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם (חגי' ז). בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה (סנה' סט:). אמר הקב"ה אינו דין שיהו בני מתקללין ואני מתברך (סופר' יב ב). בדין הוא שאצוה את הכהנים שלא ישתו יין (תנחומא שמיני ז). אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא התלמיד משיב את רבו (רב"י ויקר' יט). — *דן דין בעצמו, שקל את הדבר במאזני הצדק והשכל הישר: שדנה לאה דין בעצמה ואמרה שנים עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות הרי עשרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ' ס). — ז) *זכות שיש לו לאדם עפ"י החק או עפ"י הצדק הכללי לעשות כך וכך: מיד ענו כל פמליא של מעלה ואמרו דין גדול יש לך להטביעם בים (מדר' ויושע). לפי שיש עליו לאשתו דינין ואינו יכול לזוז מהם כל זמן שלא גירשה כמו העונה וזולתם (שו"ת הרי"ף קפח). היאך הדין באשת איש שיש עליה חובות ודינין מה מהן מתחייבת כשהיא אשת איש ומה מהן אין מתחייבת (שם רמח). — ומשל, *מי שאין לו דין נותן קולות, ר"ל עושה שאון גדול: שאעפ"י שהיה בלבם שאין יש יכולת בשי"ת חס ושלום לא התחזקו לאמרו בפה ואומר המשל מי שאין לו דין נותן קולות (תולד' יצחק להרי"ץ קהלו קו:). — ח) ידת ואמונה: ובקשתי

להודיעך אמתת הדברים ממלכותנו ויחוסנו ואיך נכנסו אבותינו בדין ישראל (מכת׳ מלך הכוזר לר׳ חסדאי). אבל שואל אני מעמך שתאמר לי האמת דין ישמעאל ודין ישראל איזה מהם טוב (שם). — ומ״ר במשמעה זו: ויאמר אליהם (המלך בולאן) מבקש אני מכם שתבהרו לי איזה הטוב והישר מהדינים (שם). אחר כך הלך שמעו (של בולאן) בכל הארץ ושמע מלך אדום ומלך ישמעאלים ושלחו לו מלאכיהם בממון גדול ובמחנות רבות עם חכמיהם להטותו אל דיניהם (שם). — ט) ׳מנהג קבוע של דבר מהדברים, טבעו הקבוע: כבר בארנו בפ׳ חמשי דין חגורת המזלות ונטיתה מגלגל המישור חצי לצפון וחצי לדרום (יסו״ע לר״י ישראלי ל:). — ובכלל, ׳מה שראוי או אינו ראוי שיעשה האדם: דע שהדין בכמו אלא הענינים (באיזה דרך צריך אדם לבחר) .הוא לפי ההשתדלות אשר יחייבהו ענין המשתדל (מאזני צדק, אלגזאלי 54).

ב. דִּין, פ״י, כינ׳ דָּן, דָּנַנִי, עת׳ אָדִין, תָּדִין, תְּדִינֵנִי, צווי דִּין, דִּינוּ. — עַיֵּן בדין, עשה דִּין, חתך ופסק דִּין, וכמו שפט גם במשמ׳ מָשַׁל, הנהיג את העם, richten, regieren; juger, gouverner; to judge, rull: דָּנַנִּי אלהים וגם שמע בקלי (בראש׳ ל ו). וגם את הגוי אשר יעבדו דָּן אנכי (בראש׳ טו יד). דָּן דין עני ואביון (ירמ׳ כב טז). אין דָּן דינך למזור (שם ל יג). הקב״ה דן את ישראל ביום הכפורים (ירוש׳ ר״ה א נז.). אמר הקב״ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (סנה׳ קח.). אמר הקב״ה אם איני דן את הנחש נמצאתי מחריב את כל העולם כולו (אדר״נ א). דין לא דָנוּ (שם ה כח). דן יָדִין עמו כאחד שבטי ישראל (בראש׳ מט טז). כי יָדִין יי׳ עמו (דבר׳ לב לו). יי׳ יָדִין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש״א ב י). כי בם יָדִין עמים (איוב לו לא). והוא ישפט תבל בצדק יָדִין לאמים במישרים (תהל׳ ט ט). וגם אתה תָּדִין את ביתי וגם תשמר את חצרי (זכר׳ ג ז). אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תְּדִינֵנִי (תהל׳ נד ג). כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות (שבת קכז:). נצב לריב יי׳ ועמד לָדִין עמים (ישע׳ ג יג). יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לָדִין עמו (תהל׳ נ ד). לא יכנס אדם (עד שיתפלל) למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ׳ולא לדין ואם התחילו אין מפסיקין (שבת א ב). בית דוד כה אמר יי׳ דִּינוּ לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק (ירמ׳ כא יב). פתח פיך שפט צדק וְדִין עני ואביון (משלי לא ט). — דִּין לפני איש, הציע לפניו הטענות: דין לפניו ותחולל לו (איוב לה יד). — דִּין עִם פלוני, נשפט עמו, בא במשפט עמו לפני השופטים ותבע זכותו ממנו: ולא יוכל לָדִין עם שהתקיף ממנו (קהל׳ ו י). — *דָּן את פלוני, במשמ׳ חשב עליו שהוא טוב או רע: והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו (שם ב ד). אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות (ערוב׳ כא:).

— נִפע׳, *נִדּוֹן, — שדנו אותו: בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה וכו׳ ובחג נדונין על המים (ר״ה א ב). בן סורר ומורה נידון על שם סופו אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (סנה׳ ח ה). בית המשמש את הכותל ידון בקליפת השום (אהל׳ ו ו). היוצא לידון (גיט׳ ג ד). הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב). מי שהיו לו עשר שורות של עשרה עשרה עומרים ועומר אחד מהם לצפון ולדרום ושכח אין שיכחה מפני שנידון במזרח ומערב (תוספתא פאה ג ד). ושדה קנים נידונת כנטיעה (שם שבי׳ א ב). אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה (סנה׳ ז.). אחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהן ויעש הרע בעיני יי׳ לא חיין (בעוה״ב) ולא נידונין (בגיהנם) (שם קג:). פושעי ישראל וכו׳ יורדין לגיהנם ונידונין בה י״ב חדש וכו׳ ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות (ר״ה יז.). ברותחין קלקלו (דור המבול) וברותחין נידונו (שם יב.). אין נידונין לא ללודים ולא לנהרדעים (פסח׳ סב:). בין העמודין נידון ככרמלית (שבת ז.).

— פִּע׳, *דִּיֵּן, מְדַיֵּן: מלכת שבא שהיתה מדיינת עמו (עם שלמה) בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לנצחו (מד״ר קהל׳ ב ח). למלך שהיה לו שני איסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה והיו שניהם מדיינין זה עם זה זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט (שם בראש׳ ג).

— הִתפ׳, ׳הִדַּיֵּן, הִתְדַּיֵּן, — התדין לפני פלוני, קבל את פלוני לָדִין עליו, והִדַּיֵּן עם פלוני, בא בדין אתו, תבעהו לדין: שנוהגין בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המס תחלהן ואח״כ אם ירצה ירדו עמו לדין (מרדכי ב״ב תקכב). יחיד המדיין עם הרבים כגון בעסקי המס או בעני־

כיוצא בו שיש ליחיד תביעה על הקהל (לבוש חו"מ, דיינים ד א). ואלו לא נעשתה כבר ההמחאה והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן בראותו שלא היה זוכה בדין (שו"ת תורת אמת קג). וכל העולם מעידים כי הוא היה המעכב את נכסי והוא הלך עד קורפו ונתדיין עמי (שו"ת מהרי"ט ג מו).

ג.*דִּין, ש"ז, — כמו דּוֹן: אל תתן לדין[1]) נפשך ואל תכשילך בעצתך (ב"ס גני' ל כא). הלא דין מגיע אל מות רע כנפש נהפך לצר (שם לז ב). המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו, יום ושנים בעבור זבה והנחם בעבור דין, כי מדין יוצא אסון כן רע לב יענה עצמה (שם לח יז-יח).

דַּיָּן, ש"ז, מ"ר דַּיָּנִים, — מי שאומנותו היא לדין, שופט, Richter ; juge ; judge : והיה יי' לַדַּיָּן ושפט ביני ובינך (ש"א כד יו). אבי יתומים וְדַיַּן אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל' סח ו). וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכו' וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין (אב' ד כב). על בשורות רעות אומר ברוך דין האמת (ברכ' ס:). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה בישראל (ע"ז נב.). כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות (סנה' ז.). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם). אזהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהן ואזהרה לדיין שיסבול את הציבור (שם ח.). דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות (ב"ב קלא.). — *וככל': זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה (סנה' ג א). שפתח בשבחו של מלך אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו (ספרי, הברכה שמג). כל הנותן ד' דברים כנגד עיניו ועל לבו שוב אינו חוטא לעולם מאין הוא בא ולאן הוא הולך ומי שהוא דיינו ומה עתיד להיות וכו, ידע שאין דיינו של בשר ודם אלא אדון כל המעשים ברוך הוא (דא"ר ג). —*ומ"ר: שני סופרי הדיינין עומדין לפניהן אחד מן הימין ואחד מן השמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (סנה' לו.). ד' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות (ספרי דבר' ט). — וסמי': דייני גולה קרנא (סנה' יז:). — ידייני הערכה: בוררים עוד אנשים אחרים מהקהל נקראים דייני הערכה שאם יטעון אחד שהמעריכים העמיסו עליו יותר מדאי וכו' ידונו ביניהם (שו"ת יעב"ץ א עח). — עורכי הדיינים עי' עורך.

[1]) כך הנוסחה בכל מקום בגוף כתב היד, ובמשמ' המלה אין ספק שהיא כמו תוגה, כיכך הוא לפי התרגומים הקדמונים. אעפי"כ אי אפשר להחליט שזה שבוש פשוט וצריך להיות דּוֹן, כדעת חוקרי בן סירא, כי קשה להחליט ששבוש פשוט נשנה כמה פעמים, ולכן צריך לשער כי בזמן בן סירא אמרו דין גם במשמעה זו.

*דַּיָּנוּת, ש"נ, — אומנות ומשרת הַדַּיָּן: ועל זה קנא הר' אשתרוק כעל כבודי וכשהלך תלמסאן הפיק לי כתב הדיינות מעצמו (שו"ת ריב"ש סא). אדות הדיינות לא נשתנו רק שבני ק"ק פוזנא רשאים לשלות לכאן אחד מב' הדיינים שנבררו בשנה העברה (הסכמת דיריד גרמנץ שנ"ס). ר' יהוסף הדיין בר יעקב אבן סהל חכם גדול ופייטן ונסמך בדיינות בקרטבה (רס"ע אבן דאבון, מאמ' על ס' הדורות). דברי הצעיר שבדיינים וקטן שבתלמידים וכו' היושב לע"ע בדיינות פה (שו"ת חות יאיר לב). טוב לדיין שיחזיק בדיינותו (שו"ת ריב"ש פ).ומפני כן הוצרך להאציל כלי למעשיהו שיהיה מתייחד החסד אל חסידותו והגבורה אל גבורתו והדין אל דיינותו (עסים רמונים ד א).

*דִּינִי, ת"ז, מ"ר דִּינִיִּים: החכמים הדנים לפי דתם ונמוסם לחייב ולזכות כפי שורת הדין הדתיי וגם לפני כל יודעי המשפט הדיניי הנשפט לפי העת והזמן (מגי' ספר לרשב"ץ דוראן, ויאמר המלך). ונדבר ג"כ בעניינים הדיניים והמשפטיים (ר"א דלמידיגו. הקד' בחי' הדת). הבקיאים בהקשים הדיניים (שם).

*דִּינָר[1]), ש"ז, מ"ר דִּינָרִים,— שם מטבע יונית ורומית של כסף ושל זהב, denarius, נזכר הרבה פעמים במשנה וגמרה (כתוב' ה ז, כלים יב ט), ועוד. — ואמר המליץ: דינר קוצר, דינר בוצר, דינר מתיר. דינר אוסר, דינר מעמיד פרנס בור, על הצבור (משה חגיז, לקט הקמח).

*דַּיִס[2]), דַּיְסָה, — שעורים או חטים כתושים כדי להסיר מעליהם הקלפה ומובשלים: וישתה אחר

[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה: דֵּינָר.

[2]) בארמ' דייסא, וסוברים שהוא מן דוס כמו

שתות (מה שספרנו בשלש שעות דייסות השעור' בשמן שקדים (מ' אלדכי, ש"א ד כ).

דִיעַ, עי' דֵעַ.

°דִּיץ, ש"ז, —כמו ב.*דיצה : דרכי דִיץ סך להאבילי. ולגלות ששך הובילי, דוב אורב הוא לי (כ"א קליר, קינ' לת"ב, איכה אכפתו). חתן מתנדב וכלה רוצה, ועל מה זה מתאחר דִיץ העליצה (יולר לשבה"ג, אתי מלבנון).

א.*דִּיצָה[1], ש"נ, מ"ר דִיצות, —מין מגן קטן, ישתמשו בו במשחק, **shield ; bouclier ; Schild :** שלשה תריסין הם תרים הכפוף טמא מדרס ושמשחקין בו בקונפון טמא טמא מת ודיצת[2] הערביין טהורה מכלום (כלים כד א).

ב.*דִּיצָה, ש"נ, מ"ר דיצות, —שמחה, ששון, **Freude**, rejoicing ; **joie** : אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדוה (כתוב' ח.). וערב לו קילוסן והרבה להן בדיצה וכו' לאחר זמן הכעיסו אותו ומעט להן בדיצה (מד"ר כרא"ש י). — ואמר הפיטן : לי שת מועצות, לדוץ בְּדיצות, לא עישה קצות, ארץ וחוצות (יולר א שבוע', אדון אמנני). העתר נא ורצה לקרא לעמוסיך, לך אכול ושתה בְּדִיצָה לחמך ועסיסיך (סמא"ל, סלית' נעילה, ידידיך מאמש). את חג המצות, תחוג בְּדיצות, ברחובות וחוצות (קוכן אגרות, בוקסטורף 25).

ג.°דִּיצָה[3], ש"נ, — כאב העין : דיצה (כאב בעין שנוקב בו הצער כמו מחט (ערוך, ערך דן).

דיק, ממנו °דִּיוּק, °דֵּיק, °דַּיָּק, °דַּיָּקוּת, °דַּיְקָן, °דַּיְקָנוּת, °דַּיְקָנִי.

°דִּיֵּק, פ"ע, — עשה הדבר בדיוק, בדקדוק, ממש כמו שהוא, ולא רק בקרוב : ודע כי לפעמים יצטרך המחשב המדייק ההוא להפך זמן שום ימים אמצעיים ידועים להחזירו כדי זמן הימים האמתיים שכנגדם (יסו"ע לר"י ישראלי ג ח).

— פע', °דֻּיַּק, מְדֻיָּק, מְדוּיָּק : אבל נראין דבריו של רבנו יצחק ב"ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ומדוייקת מכל צדי צדדיה (מעשה הגאונים 88).

°דַּיָּק, ש"ז, —כמו מְדַקְדֵּק, חכם בדקדוק הלשון : וכבר התעוררו בזה גדולי עולם מהם רב חסדא הדייק והתוכן ר' אברהם בר' חייא וכו' והאריך שם לדבר בענין זה (כתמ' ונע', דוד גנז קסא).

דָּיֵק, ש"ז, מ"ר דָיֵקים, — חומה שבונה האויב הצר על העיר שיוכל משם להתבונן אל תוך העיר ולירות חצים אל תוכה, **Belagerungswall; mur érigé par les assiégeants; wall cast up by** besiegers : בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דָיֵק סביב ותבא העיר במצור (ירמ' נב ד-ה). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם ונתתה עליה מצור ובנית עליה דָיֵק ושפכת עליה סללה (יחזק' ד א-ב). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דָיֵק להכרית נפשות רבות (שם יז יז). לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות דָיֵק (שם כא כז). ונתן עליך דָיֵק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה (שם כו ח). דיק והוא המגדל הגדול שעושים מעצים נגד העיר לכבשה (ר"י אברבנאל, מ"ב כה). אם יש בה (בהעיר) עץ גדול לבנות דייק להלהם (פענח רזא, שלח). — ואמר הפיטן : ערים בצורות תפוש, דָיֵק וסולל שפוך, ארזי לבנון כרות (קינ' לת"ב, ליון גברת). — ובמשמ' סֹלְלָה, יגבה שמעמידים עליו את הכרים, האילים, המקלעות : והרומאים אז מחוץ לעיר מיסדים מקום מחניהם סביבות החומה כרצונם ובונים להם מקומות למצור ודיקים להושיב אילי הברזל (יוסיפון סב).

°דַּיָּקוּת, ש"נ, — כמו דִּקְדּוּק, חכמת הדקדוק : והפרש יש בדיקות הלשון בין חכם למחוכם (ראב"ע שמות יב ט). והמבין סוד דיקות הלשון יבין טעם אשר לא יעבד בה (הוא, יסוד מורא ט). ובדיקות הלשון עשה (ר"י בן גנאח) הרקמה (רי"ק, הקד' ספר הגלוי). ובינותי בספרי החכמים האומרים בדיקות הלשון ובפשט המקרא (שם). ומפני פתאי עמנו אמרו כי אין דיקות הלשון חכמה (שם). ולא הגיע אליהם מספרי

דוש : פינכא דדייסא (תעני כד:).

[1]) בסור' דיצא, ולא נתברר מקורו. יש אומרים שנגזר מן דוץ במשמ' קפיצה ושמחה, ור"ל מגן שמשתמשים בו למשחק, אך זה דחוק. — [2]) רה"ג : תרים קטן ביותר ושמה בטיית אגפה, וצ"ל אלגַחְפַה a), והוא מגן עשוי בעור בלבד. והרמב"ם : ודיצת הערבים תרים קטן יקרא אלאגפה (צ"ל אלגחפה) אין ראוי לדבר זולת ללעג ולצחוק.

[3]) בארמ' דיצא : רירא דיצא דמא דימעתא וקידחא (ע"ז כח:), במחלות העין.

a) أَلْجَحَفَة

הדיקות כי אם מחברת מנחם ותשובות דונש (שם). וראיתי חכמי הדיקות חולקים בתבה אחת (שם קנא). אך כאשר פרשתי פרשו גם גדולי הדיקות והמקרא (שם קג). ושבבים ושביבים אחד הם בדרך הדיקות (שם כו).

°**דַּיְקָן**, ש"ז, מ"ר דַּיְקָנִים, — א) מי שמדיק בדבר: דייקנים במאכל (רש"י נדר' מע:). סופרים דייקנים עושים חטר לגגו של חית (סמ"ג מ"ע כה). — ב) מדקדק: וכן אמרו הדייקנים כי דגשות אשה בעבור נון מלשון אנוש לזכר (ר"י קמחי, ספר הגלוי לו). — ג) מי ששומר לעשות כל דבר במועד הקבוע בכל הדקדוקים והפרטים, pünktlich, נהוג בדבור העברי בא"י.

°**דַּיְקָנוּת**, ש"נ, — טבע ומדת מי שהוא דיקן: ואולי יאמר גם בהפרדו כֶּבֶד בשני סגולים וכו' ואל תתמה על זה כי שמות דברים באים על כמה דרכים כאשר בסוד הדייקנות ידוע (חלקת השם, הערס 38, כשם ר"מ נקדן).

°**דַּיְקָנִי**, ת"ז, — כמו דַּיְקָן: אנכי הוא אליהו, מבית לוי הדיקני. שר בשירים על לב לא רע, חשבתי כי אין כמוני (ר"א כחור, בסוף ספר מכתב לדוד).

°**דִּיר**, ש"ז, מ"ר דִּירִים, — מקום בנוי ישמרו בו הצאן, העצים וכדומה: היה דיר או סחר או מוקצה (ערוב' ב ג). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב"ק ו א). הכל נכנסים לדיר להתעשר (בכור' ט ז). כיצד מעשרן כינסן לדיר ועושה להן פתח קטן וכו' ומונה בשבט (שם ז). עצמות שנמצאו בדיר העצים שהם טמאים (עדי' ח ה). בלישכת דיר העצים היה הארון גנוז (ירוש' שקל' ו מט ג). לשכת דיר העצים ששם כהנים בעלי מומין עומדין ומתליעין בעצים (יומ' טז.). אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד (כילה לג.). פעם אחד מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם (זבח' קיג.). קרא לתשיעי עשירי ונשתייר עשירי בדיר התשיעי נאכל במומו והעשירי מעשר (בכור' נט.). לא יאמר אברור עשרה ואכניסם לדיר ואטול מהם אחד והשאר פטורין אלא כונסן לדיר ומוציא עשרה ונוטל מהם אחד (שם:). — ואמר הפיטן: פנת מגדל עדר עופלה בשחרורי קדר, צפה להדרה בהדר, היות סכה וגדר, קנין צאן דִּיר, אשר נזרה להעדר (יוצר ב סכות, הנא הרב). — ומ"ר דִּירִים:

כאימרא כדירין כעצים כאישים כמזבח (נדר' א ג). אימרא לאימרא כאימרא דיריים לדיריים כדיריים וכו' (תוספתא שם א ג).

*__דִּיֵּר__, פ"י, — עשה דיר. שם בהמות בדיר בשדה כדי לזבל השדה: המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעת סאין (שבי' ג ד). חמרי גוים שהן מדיירין בעיר אינו חושש משום טומאה (תוספתא דמאי ד כו). אין מדיירין לא בשבתות ולא בי"ט (מו"ק יב.).

— נפע', *נִדַּיַּר, נִדַּיְּרָה, — שדירו אותה: שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית (שבי' ד ב).

א.*__דִּירָה__, ש"נ, מ"ר דִּירוֹת, — מקום. בית שאדם דר בו, Wohnung; logement; habitation: היו שם גדודיות וכו' וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה מוציאין את המדה כנגדן (ערוב' ה א). אף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו מפני שהוא מכניס לתוכו עבודת אלילים (ע"ז א ט). כל הלשכות שבמקדש פטורות מן המזוזה חוץ מלשכת פרהדרין מפני שהיא דירה לכהן גדול שבעת ימים בשנה אמר ר' יהודה וכי אין שם בית דירה אלא זו בלבד אלא אמרו כל בית דירה חייבת וכל שאינה בית דירה פטורה (תוספתא יוה"כ א ב). אלו שמתעברין עמה וכו' והגשר והקבר שיש בהן בית דירה ובית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן ובית עכו"ם שיש בה בית דירה למשרתים והאורוות והאוצרות שבשדות ויש בהן בית דירה (ערוב' נה:). בית מיוחד לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה (יומא יא:). היתה (הסוכה) גבוהה י' טפחים וכו' דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה (סוכ' ד.). — ובכב': פעמים שאדם עושה דירתו כרפת בקר (כ"ב לח:). — °והעתיק דירתו, עזב הדירה שדר בה ונכנס בדירה אחרת: כשרוצה האיש להעתיק דירתו ממקום למקום אחר מיוחד לקבוע שם דירתו (שו"ת ריב"ש פא). רצה אבי הבחור להעתיק דירתו מהעיר ההיא והמנהג לכל מעתיק דירה במקום ההוא ששולח הכרוז בעיר להודיע לכל שהוא יוצא מהעיר (שם קכז).

ב.*__דִּירָה__, ש"נ, — מין תולעת קטנה שבדגן: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לתה

(פרה ט ב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ' ז יא). מים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו' כגון הנמלה והדירה והכינה שבתבואה (רמב"ם פרה אדומה ט יא).

דַּיִשׁ, ש"ז, — א) הזמן שדשים בו התבואה בגרן, Dreschzeit; temps de battage; threshing time: והשיג לכם דַּיִשׁ את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקר' כו ה).—ב) עצם הפעולה לדוש את התבואה בגרן: לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ (דבר' כה ד). כל מעשיהן של ישראל משונין מאה"ע בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמירן בדישן בגרניהן (מד"ר בה"ב, תכו). —ובהשאלה, *פעימה ונגיעה בכח בקרקע: מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש (תוספתא כל' ב"מ ד ג), ר"ל מהקצה שהוא דש בו בהמקל, שהוא נוגע בו ופועם בו בהקרקע. מרכוף של זמר טהור שלא נעשה לשמש עם הקרקע עשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור (שם ה י), ר"ל הקצה שנוגע בו בקרקע כשהוא מעמידו. — ג) *התבואה הנדושה: מה דייש מיוחד שגדולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו (ספרי תצא רפו). בדייש שהוא מותר לך, בדייש שהוא אסור לך (ירוש' תרומ' ט מו ג). דישו שלך ולא דישו של הקדש (מעי' יג.). בעולם הזה משולים (ישראל) בעפר מה עפר דייש עשוי לכל באי עולם כך ישראל עשויים דייש לכל באי עולם (פסיק' רבתי יא). — ומ"ר *דַּיָּשִׁים, ואמר המשורר: וימוטו וינוסו קלעים, וינועו ויזועו קרשים, ויד רוח מצחקת במים כנשאי העמרים בַּדְּיָשִׁים, ופעם תעשה מהם גרנות ופעם תעשה מהם גדישים (ר"י הלוי, התרדף).

***דִּישָׁה**, ש"נ, מ"ר דִּישׁוֹת, — א) פעולת הַדַּיִשׁ: אין דישה אלא לגדולי קרקע (שבת עה.). רשאי בעל פרה להרעיב פותה כדי שתאכל מן הדישה הרבה ורשאי בעל הבית להתיר פקיע עמיר לפני הבהמה כדי שלא תאכל מן הדישה הרבה (ב"מ צ:). כל מעשיהם של ישראל משונים מאומות העולם בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעומרים ובדישתן ובגרניהם וביקביהם (פסיק' רבתי טו). — ב) בהשאלה, כתישת אבר הזכרות בשעת תשמיש: מאי מקום דישה א"ר יהודה מקום שהשמש דש (נדה מא:). היה משמש עם הטהורה שנכנס בהיתר ואמרה לו נטמאתי וכבשו ופירש מיד בקושי האבר חייב אלא יעמוד בלא דישה עד שימות האבר ויפרוש בלא קושי (רע"ב שבוע' ב ד). — ובכלל ידריכה ורמיסה ברגלים: שיהיו דשין שם בני אדם העוברין בינתים ומעלי ההיא דישה לכותל שניהם שמתחזקין היסודות (רגמ"ה ב"ב כב:). בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריכה דישה (שם). כותל גינה מתוך שאין דשין אותה מבפנים צריכה דישה מבחוץ (רש"י שם).

***דִּישׁוּת**, ש"נ, — כמו דִּישָׁה משמעה ב: ובברייתא שנינו מקום הדישות ומהו מקום הדישות מקום שהשמש דש (והזהיר, תזריע).

דִּישׁוֹן[1], ש"ז, —שם חיה, כמו איל, צבי, עז ההרים, Gemse; chamois: איל וצבי ויחמור ואקו וְדִישֹׁן[2] ותאו וזמר (דבר' יד ה).

***דית**[3], ממנו *דִּיּוּת, *דֵּיִת, *דְּיָתוֹת, *דַּיְתִיּוּת.

***דִּיֵּת**[4], פ"י, —דִּיֵּת הכלי, הזיע, הוציא טפים דקים דרך הנקבים הדקיקים, schwiezen; transpirer; to sweat: הכלים שיזיעו וידייתו (קאנון ג י ג א).—ובשחין וכדומה: כי היא (המורסה) דמיית ושהיא מדיית הלאה (שם). וגם יהיה מהשחינים שהם מטפיחים ומדייתים (שם ד ד ג א).

— נתפ', *מְדַיֶּת, מִתְדַּיֶּת, — יצא דרך הנקבים הדקיקים טפות טפות: ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב זכוכם ורוב דיותם מן החרס המתדיית (קאנון א ג ה ו). אותות המתדיית ממורסה היא מעוטו (שם ג י ג א). יתדיית מהם (מהשחינים) חלודה כרכובית חמה (שם ד ד ג א). אמר גאלינוס הנכון שתרד הלבנה אל גב הערוה לא צד המקוה ואיך תתדיית אליה והיא לבנה ואיננה מימיות רקיקה (שם יד ד ז). והקרניית נזונת במה שמתדיית אליו מהכתונת הענבית (פרקי משה ג). ואחר הגיע

[1]) לא נתברר מקורו. י"א מן דוש, במשמ' קפיצה, אך זה דחוק. בערב' שאדן a), עֹפֶר גדול. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א ורימא. ורסע"ג תרגם אלארוי b) והוא עז ההרים הרשום בפנים.

[3]) עי' הערה להפעל.

[4]) בארמ' דיית: חזינא להו (להכלים) דמידייתי (ופרש"י: פולטין המשקין מדופנן החיצון) אלמא בלעי (פסח' ל:), ולא נתברר מקורו.

a) شادن b) الاروى

הדם אל הורידים הוא משתנה שנוי אחר ומתפשט על האיברים דרך דיות מהורידים כמו כלי חרס המתדיותים (רמב"ם דורקן, מג"א, ח"י ד).

°דִּיתוּת, ש"נ, — סגולת גוף מְדַיֵּת: כי הוקרה להם הדרך אל הדיתות (קאנון א כ ב יו). ולפעמים יהיה (השלשול) החלודיי בסבת דיתות מורסא או דבילה (שם ג יד ד א). שיקנה הזיעה שלא יסתבך הדיתות הראשון על השני ויחדש סתימה (שם שם יד).

°דִּיתִיּוּת, ש"נ, — כמו דִּיתוּת: ואמנם ההפרש בין (השלשול) החלודיי ההווה משחין או מדיתיות מורסא ובין ההוה מצדדים אחרים הוא שהראשון יהיה לפניו קדחת וכו' ובכלל הנה החלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם וכאלו הוא דיתיות ממוגלה ודם (קאנון ג יד ד א).

דַּךְ, ש"ז, כהפס' דָּךְ, מ"ר דַּכִּים, — א) איש מְעֻנֶּה ונכנע, niedergeschlagen ; abattu ; wretched: אל ישב דַּךְ נכלם (תהל' עד כא). ויהי יי' משגב לַדָּךְ משגב לעתות בצרה (שם ט י). תאות ענוים שמעת יי' תכין לבם תקשיב אזנך לשפט יתום וָדָךְ (שם י יז-יח). לשון שקר ישנא דַכָּיו [1]) ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח). דכים הם צדיקים חם (שבת קד.). מה נדבר ומה נצטד"ק נכונים אנחנו צדיקים אנחנו טהורים אנחנו דכים אנחנו קדושים אנחנו (שם קה.). — ואמר בן סירא: נפש חסירה אל תפיח ואל תחמיר מעי דך (כ"ס גני' ד ב). — ואמר הפיטן: זה סיני כַּדָּךְ לא הכלים, זהטה אליו זבולים, העטירו ענגים וערפלים (יוצר א שבוע', תתו קול). — ואמר המשורר: ערב רב גם בשעיר עיר ומבצר ועמך מך ולחוץ חוץ גבולו תקרב רב בחסדך דך לחדרך (מצה דרעי, לקו"ק ע). — ובמשמע' עָנִי: כי זה עשיר מאון רק זה מרשע גם נלוז הוא דך (רמב"ע, התרשיש ט). — ב) *מי שהוא פצוע דכה: דך בכולן בין שנידך הגיד בין שנידכו ביצים בין שנידכו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

[1]) כך ברוב ספרי הדפוס וכ"י, ובקצת ספרים דכו, ופרשו רוב המפרשים וגם מהחדשים שר"ל כי לשון השקר שונא את מי שהוא מדכא, אבל זה דחוק ולא טבעי. תרגום הארמי תרגם דכיו ארחתא דקושטא, וכעין זה תרגום היוני. זה יותר טבעי, אעפ"י שהרעיון הוא פשוט יותר מדי. אך אין להשם דכיו שום יסוד במשמעה זו וצריך לאמר כי מקרא משובש הוא. ויש מגיהים ישגיא במקום ישנא, ור"ל לשון השקר מרבה חלליו. וי"א שהוא שם ע"מ עניו, ועי' ערך דַּכּוֹ.

°דָּךְ, ש"ז, — כמו דְּכִי: תהומות יספו דך (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס).

דכא, ממנו דִּכֵּא, דַּכָּא, יִדְכְּאוּת.

דִּכֵּא, פ"י, — כתש ושבר לשברים דקים, zermalmen, écraser ; to crush, ובהשאלה במשמעה הרוחנית והמוסרית, עִנָּה אותו והצר לו, הכניעו והשפילו וכדומה: יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם מלכם תְּדַכְּאוּ עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יי' צבאות (ישע' ג יד-יה). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תְּדַכֵּא עני בשער (משלי כב כב). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וִידַכֵּא עושק (תהל' עב ד). עמך יי' יְדַכְּאוּ ונחלתך יענו (שם צד ה). לְדַכֵּא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכ' ג לד). כי רדף אויב נפשי דִּכָּא לארץ חיתי (תהל' קמג ג). אתה דִכִּאתָ[1]) כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך (שם פט יא). — וכנ': ויי' חפץ דַּכְּאוֹ [2]) החלי (ישע' נג י). ויאל אלוה וִידַכְּאֵנִי יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט). עד אנה תוגיון נפשי וּתְדַכְּאוּנַנִי [3]) במלים (שם יט ב). אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם יְדַכְּאוּם [4]) לפני עש (שם ד יט). ואני מדכאן (מד"ר תהל' לג ג). וידכאו ישראל (שם).

— נִפע', נִדְכָּא, נִדְכָּאִים, עי' ערך נִדְכָּא.

— פֻּע', דֻּכָּא, דֻּכְּאוּ, — שדכאו אותו, במשמעה העקרית של שבירה: והיו שתתיה [5]) מְדֻכָּאִים (ישע' יט י). — ובהשאלה במוסריות: לא דֻכְּאוּ עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי (ירמ' מד י). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים יְדֻכָּא [6]) (איוב כב ט). והוא מחלל מפשעינו מְדֻכָּא מעונותינו (ישע' נג ה).

— הִתפ', הִדַּכֵּא במקום הִתְדַּכֵּא: ירחקו בניו מישע וְיִדַּכְּאוּ [7]) בשער ואין מציל (איוב ה ד). לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וְיִדַּכָּאוּ [8]) (שם לד כה). — ועבר

[1]) כמו נל"ה, כמו: מצינו במקום מצאנו וכיוצא בזה הרבה. — [2]) מליצה קשה, והתלבטו בה המפרשים, ויש רואים במלה זו שם מן דַּכָּא, ועי' זה. — [3]) כך הכתיב, והקרי וּתְדַכּוּנַנִי, ואולי הכתיב הוא מן עתיד תדכאון. — [4]) יש מגיהים יְדַכְּאוּ מלפני. — [5]) עי' ערך שתת. — [6]) לפי התרגומים הקדמונים נראה שהיה כתוב תְּדַכֵּא. — [7]) בקצת ספרים וְיִדַּכְּאוּ, ואולי צ"ל וְיִדַּכְּאוּ. — [8]) כך ב"א. ב"נ וְיִדַּכָּאוּ.

ינדכאו: שנצפעו או נדכאו[1]) ביצים שלו (ר"י דבר' כג ב). — ובהשאלה, *מתדכא, מצטער: מי שהוא חשוך בנים ורואה שאבי הבנים משתמר הם מתדכאים ולבבות יכאבו (פלא יועץ, ערך הרע). והם מתדכאים הרבה שאין יכולים להגיד צערם ולהראות ערכם (שם ג ר).

— הפע', יהדכיא, — כמו דכא: השיבנו שישי שמע לגוי צאני, שבתם רמוס חצרי להדכיאני, שפתי משוררי דביר דממו להדאיבני (קינ' לת"ב, שבת סורו).

א.דכא, ש"ז, מ"ר דכאים, סמי' דכאי, — מי שהוא מדכא, נרדף עם שפל רוח: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע' נז יה). קרוב יי' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל' לד יט). תשב אנוש עד דכא[2]) ותאמר שובו בני אדם (שם צ ג). — וככנ': ויי' חפץ דכאו[3]) החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי' בידו יצלח (ישע' נג י).

ב.דכא, עי' דכה.

***דכאות**, ש"נ, — מעמד הדכא: הננו אתאנו לך בשברון רוח ודכאות לב, ודות לפניך כל פתול ועקשות לב (סליח' לנו"ג, אמנת). רוח נכאה דכאות לב שברונים, רצון יעלו כחלבי קרבנים (סליח' ער"ה, ה' אלהים). המקריבים תקרובת מנחה רוח נשברה, ודכאות רוח תחת עולה תמורה (סליח' מנח' יוה"כ, אמונים). יזכיר אלהים דכאות נפשי יגנוז אצלו נשמתי (כו"ת חות יאיר, סוף קלח). יראה ה' בעוניי ודכאותי, מאד כי גברה חרטתי (שם). והנה על הרוב איש התם ומיתמם עם תמימים ימי חייו הם בצער ודכאות נפש (פענח רזא, שופטים). שפלות נפשי ודכאות לבי הושיבוני תחתיהם (אורחות צדיק, הגאוה א).

***דכדוך**, ש"ז, — שבירה שלמה וגמורה, ובהשאלה במוריות, דכדוך הנפש, בפרט לפני המות: תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש (הרשעים) מתקבלין (ירוש' חגי' ב עז ז). ויש רשעים גמורים מהרהרים תשובה בלבם עם דכדוכה של נפש לא נגלו תעלומות לבם בלתי לד' לבדו (אמר' טהור' לרמ"ע מפאנו, חקור דין ג טז). שהקב"ה מורידו שאול ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה דהיינו בדכדוכה של נפש (עמה"מ קיו). וגם יצוה עניניו שלא יהא נשאר חייב הוא וכן להפך ולא כמו שעושים המוניים שממתינים בדברים ההם עד דכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת ואינו מהרהר בתשובה גמורה (דרך ישרה, הלדקס). — ובכלל *צער נפשי: אחר שפררו ופצפצו ויסובו עליו רביו בשחין רע גם מחדש בכל יום תמיד דכדוך שמרגיש כאלו גבור רץ בחמת כחו על גופו (ר"מ אלשיך, איוב טז יד). — *דכדוך של מות, שבירה וכתיתה שגורם מות: כי הלא הוא דכא את החמר עד דכדוכה של מות וצוה ואמר אך את נפשו שמור (ר"מ אלשיך, איוב ט לה).

***דכדך**, לא נמצא.

— פע', *דכדך, מדכדך, — מדכדך הנפש: מסכן שהוא בזוי לכל וכו' דל מדולדל מן הנכסים דך מדוכדך רואה דבר ואינו טועם ואינו שותה (מד"ר ויקר' לד). — ואמר בן סירא: אל תבזה שאילות דל ואל תתעלב ממדכדך נפש (כ"ס גני' ד ד). — ואמר הפיטן: שעה צור לנבוכים, מדוכדכים מוכים, לבבות לך שופכים (סמא"ל, סליח' לנו"ג, בערב כפורים).

א.דכה, ממנו א.דכה, ואולי דכי.

א.דכה, פ"ע, עבר דכיתי, עת' ידכה, — ישפל, יכנע: יארב (הרשע) במסתר כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו ודכה[1]) ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י ט-י). — ופעול *דכוי, דכויה: נפלה עודנה בצול דכויה, עיני הכתה להוון בן ברכיה (קינ' לת"ב, שבת סורו).

— פע', דכה, — כמו דכא: תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית (תהל' נא י). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (שם מד כ). — ואמר הפיטן: כי זנחנו דת צוית, ונשובה בלבב דכית, ונתענה ולא

— [1]) ואולי זה נפעל נדכאו.

[2]) מליצה קשה, י"ם כי זה שם במשמעת אבק, עפר, ויש גורסים עד דכאו תאמר, ומסרסים פסוק זה אחרי פסוק ד. — ואולי ד דכא הוא כפול ד עד. —

[3]) כבר אמר שד"ל כי דכאו הוא כנוי מן דכא, ור"ל הדכא שלו, של אלהים, שאלהים גרם שידכא, ונראה כי נשמטה אות אחת בסוף המלה החלי וצ"ל החליף, ור"ל אלהים רצה להחליף את דכאו אם ישים אשם נפשו וכו'.

---

[1]) כך הכתיב, והקרי ידכה. והנה לפי הכתיב צריך לקרא אולי ודכה, והוא כמו דכא, והפעל ישח הוא יוצא, ר"ל שהוא ישח את הדכא, ועי' שחח. אך לפי הקרי ידכה פרשו רוב המפרשים שהכונה היא

ענית, למה צמנו ולא ראית (רמב"ע, תחנה ליוה"כ, סדור רומי). — ידכה א"ע: כן דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר (רש"י תהל' י י).

— נפע', נדכה,—נשבר, שדכאו אותו: נפוגותי ונדכיתי[1]) עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל' לח ט). זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (שם נא יט).

— פע' דכה, מדכה, מדכה, מדוכה: הולכים ומדוכים בתחלואים ושם מתים (מיוחס לרש"י, דהי"ב י).

ב.דכה[2]), ממנו אולי ב.דכה, דכו.

ב.דכה[3]), פ"ע,—יתחכם, יחבל תחבולות בחדוד שכלו: יחטף עני במשכו ברשתו ידכה[4]) ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י ט-י).

דכה[5]), ש"נ, — נרדף עם אשך, ביצת הזכר, Hode testicule; orchis: לא יבא פצוע דכה[6]) וכרות שפכה בקהל יי' (דבר' כג ב), מי שנפצעה הדכה, והוא האשך שלו.

דכו[1]), דכיו, ש"ז, —אדם חד השכל והדעת וזהיר בדבריו: לשון שקר ישנא דכיו[2]) ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח).

*דכוי, ש"ז, — שה"פ מן דכה: שאמר שלא יענה השם מלבו ולא ייגה בני איש ולא יראה בדיכוי אסירי הארץ תחת רגליו כלומר תחת השמים השפלים (ר"ש הכהן תכון, יקוו המים 113). וידכאני לשון טיתה ולא דכוי של חולי (תוספ' משפט, איוב ו ט).

*דכון[3]), דכון[4]), ש"ז, — כלי חרס חלול וביצטחו העליון יש בו משפתים ימלאום רמץ וישפתו בהם הקדרות שהסירו מעל הכירה כדי שישמר חמם: דכון[5])

שהרשע מראה את עצמו כמו נדכה ושח. — [1]) בקצת ספרים נדכאתי, ובקצתם נדכתי.

[2]) בערב' דכי a) במשמ' חדוד השכל וההבנה והזהירות. ואולי זהו המקור לשתי המלים המספקים שלקמן.

[3]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי, ועי' הערה לא.דכה. ולפי הקרי הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא במשמ' שיש לשרש זה בערב'.

[5]) עי' הערה שלקמן. — [6]) בקצת ספרים דכא באלף, וכן בתלמוד (במשנה ותוספתא יבמ' יח ב, וכן במשנה בכורות' ובירוש' שם ח ט. ובבלי שם עט:). והנה בעצם כונת הכתוב אין ספק, שמדבר במום בהאשכים, והמסורה אומרת בלי פקפוק כי בפצוע דכה היתה הכונה למי שנכתשו ביציו: ואיזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו (יבמ' ח ב). ואעפ"י שנשאו ונתנו בגמ' ירוש' ובבלי שם להוכיח „שפצוע דכה הוא באותו מקום", מ"מ מכל המוה"מ נראה ברור, כי הפרוש הוא מקובל אלא שנעלם מהם מה הוא מקור פרוש זה. וכן תרגמו התרגומים הקדמונים השבעים והולגט', במשמ' זו. אך יש לפקפק בפרוש גוף המלה דכה, שפרשוה כל המפרשים משרש דכא, או דכך, במשמ' כתישה, וזה דחוק מאד, כי א"כ דכה ופצוע אחד הוא, ואחת משתי המלים יתרה, ולא נצל הכתוב מדחק זה גם אם נאמר כמו החדשים כי ר"ל פצוע ע"י דכה, ע"י דכדוך הביצים, כי אין זה סגנון טבעי. והעקר א"כ חסר מן הספר, הביצים, אם לא שנאמר כי דכה נתיחד רק לדכדוך האשכים. ולא נרפא הכתוב גם ע"י השערת קניג (Kö. II § 83) כי המלה דכה אינה אלא פרוש מאוחר לפצוע, כי בפצוע בלבדו אינו מבואר באיזה אבר הוא פצוע, ומלבד זה החצי המקביל של הכתוב כרות שפכה מעיד כי גם בחציו הראשון צריכות להיות שתי מלים: הראשונה פעול פצוע, והשניה שם האבר שבו הוא פצוע. מכל זה מוכרח כי המלה דכה היא שם האבר המכון אליו, ר"ל ביצת הזכר. והנה אמרו בגמ' ירוש' שם דכא שבא בין עקביו, ע"כ, ובאמת בישיבה המזרחית הרגלים תחת העכוז הביצים הם ממש בין עקביו, ונראה שפרשו דהא דבר נמוך וכמו שאמר שם רבי חגי אין לך נמוך באדם בשעה שהוא יושב אלא ביצים בלבד. אבל קשה לשער כי בלשון טבעית יקראו לאבר על שם מושג כ"כ מורכב ובמלה שאין בה מהמושג הזה כלום, ואולי שהוא הוא השם הקבוע בלשון ערבית להאשך ח'צי a) בהחלופים הרגילים בין שתי הלשונות ח'-כ, צ-ד. וככר תרגם רסע"ג פצוע דכה במפדוג' אלכצי, ואעפ"י שיש מקום לטוען לטעון שרסע"ג תרגם לפי הכונה ולא מלה במלה, מ"מ קרוב הדבר שרסע"ג תרגם באמת עצם השם דכה בהשם הערבי ח'צי. וככר הרגיש בעצם פרוש זה גם רי"פ, רק לא עמד על מקור המלה.

[1]) משקל גנב, ענו, בערב' ד'כי b). ועי' הערה לקמן—[2]). בקצת ספרים דכו, וככר אמר בעל חלקת השם (סי' כה ובהערה כ' בסוף הספר) כי דכו או דכו הוא שם ע"מ ענו עניו, ופרשו כי הדכיו, ר"ל האיש הנדכה שונא את לשון שקר. ויותר נכון לפרש דכו במשמ' השם ד'כי בערב', שהוא חד השכל והזהירות, ואמר כי האיש הנבון והזהיר שונא לשון שקר, או לשון שקר שונאה אדם נבון וזהיר.

[1]) כך מנקד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) נקוד גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ועי' הערה שלקמן. —[3]) רה"ג פרש: שיש בו כמין מכתשת של עץ וכירה עליו

---

a) دكي

a) خصى b) ذكي

שיש בו בית קבול קדירות (כלים ז ג).

דֳּכִי, ש"ז, כנ' דָּכְיוֹ, דָּכְיִם, — א) קול שאון גלים בהתנגשם יחד, Getöse der Wellen ; bruit des vagues ; roaring of waves : נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דָּכְיָם (תהל' צג ג).— ואמר המליץ : רוחי כשאון מים כבירים הנגרשים אל החוף והנסוגים אחור בהמון ד כ י ם (א' מפו, אה"צ טו). — ב) ״כמו דְּכוּי, צרה ומצוקה של אדם: תביט בְּדָכְיֵנוּ ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור כמאז בו להחפישנו (יולר בכת בקל', קלוכה). תזכור להעלות נשוא רחם מְדָכְיִם, תמוכים נזורים בהוד טוב עדים (בס). כי גוף לבד המה (הצלמים) ובלתי רוח, צורם וצלמם כְּדָכְיֵי ישוח (יסו"ע לר"מ זכות, הן ממעונו). עמד לפני אחד החכמים איש זקן חולה מכלה ומקלו בידו והוא לא יכול לדבר מרוב ד כ י ו (משלי ערב, דרך טובים).

״דְּכִיָּה, ש"נ, מ"ר דְּכִיּוֹת, — כמו דֳּכִי משמעה א : טהר זכיות, ושאג קול בכיות, טבע צול דְּכִיּוֹת, יפן ובם ימלך (ר"א קליר, מוסף א ר"ה, אנסיכה). מבשר עם זכיות, עצורים להעלות מצול דְּכִיּוֹת, פדוים חוה במשביות (מוסף בכת פ' החדש). והרקיע והבקיע פלג מיות להשברה, ומהציתם בְּדָכְיָתָם יאדרו שם בתפארה (יולר הפסקה ב, סמך לעד).

״דָּכְיוֹת, ש"נ, —שפע מי הים : גלי ים עברו עלינו, דָּכְיוֹת תהום כסתנו (כליר' יום ב, אפפוני מים).

דכך[1], ממנו דַּךְ, ׳דִּכֵּךְ, וי"א גם דַּכָּה.

״דִּכֵּךְ, פ"י,—כמו דִּכֵּא : וזה הומה להם וזה נובח וזה מושך וזה זובח וזה יביאהו וזה יובילהו איש ובצעו מקנהו וזה י ד כ כ ו וזה יהדבו וזה יוליכו וזה ימשוכו

כדכתיב או דכו במדוכה. ע"כ. והנה מהסגנון נראה כי אינו זה פרוש אלא ס ב ר ה, לפי השרש דוכ. אך אין זה פרוש מספיק, ויותר אמתי נראה הפרוש שהביא הערוך ז"ל : עושין בארץ ישמעאל מצבה מן החרש כמין איצטבא ותחתיה חלול ועושין בה מקום לקדרות מלמעלה והאש דולק תחתיה. ע"כ. וכן רמב"ם : היו עושים מחרס תמונה מרובע ארוך לו אורך ורוחב וגובה והוא חלול מתוכו ושטחו העליוני נקוב נקבים עגולים אחד לפי השני וימלא מתוכו באפר החם וירכיב כלים בראשו ויקרא ד כ ו ן .

[1]) בערב' דכ a).

a) دَكّ

(מ' אלדכי, ב"א ב א).

— נפע', ״נִדַּךְ, נִדְּכוּ : בין ש נ י ד ך הגיד בין ש נ י ד כ ו ביצים בין ש נ י ד כ ו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

— פע', ״דִּכֵּךְ, מְדַכֵּךְ : מלחשין אלו באלו להיכן אנ, הולכים והם אומרים דרך ים וכו' מ ד ו כ כ י ם אנו קבלונו (מד"ר תהל' לג).

א.**דָּל**[1], ש"ז,—כמו דֶּלֶת : שיתה יי' שמרה לפי נצרה על דַּל [2] שפתי (תהל' קמא ג). יסדת עוז ב ד ל שפתים, בה'ה וקול עצמה והיים (הלבון, ליון ב תר"ב). — —ובלי השם שפתים : ואנחנו לא נדע מהם (מהתהלות) כגרגיר חרדל, ואיך נעלה תהלותיו על ד ל, אבל נחדל ובמליצה נעצר (ר"מ אלבקר ז).—ובמשמ' העקרית של דלת בבנין: יום יום שחרי כדל דַּל בית אל, איום לדרוש בבה ואל, פדוים כי בלעדיו אין גואל (ר"י נאגארה, תוכחה ליוה"כ, נפשי קומי).

ב.**דַּל**, ש"ז, מ"ר דַּלִּים, לנק' דַּלָּה, דַּלּוֹת, — א) דל בגופו, חלש, כחוש ורזה, kränklich, mager; maladif, maigre; weak, lean : ויאמר לו (יונדב לאמנון) מדוע אתה ככה דַּל בן המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון את תמר אחות אבשלם אחי אני אהב (ש"ב יג ד). אשרי משכיל אל דָּל ביום רעה ימלטהו יי' וכו' יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ב-ד). והנה מן היאר עלות שבע פרות בריאות בשר וכו' והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דַּלּוֹת ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יח-יט).— ב) עני, שאין לו כדי צרכיו, arm ; pauvre; poor : ואם דַּל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו (ויקר' יד כא). העשיר לא ירבה וְהַדַּל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יה). לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דַּל ואם עשיר (רות ג י). טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לַדָּל (משלי כב ט). יש ד ל נכבד בגלל שכלו (ב"ס גני' י ל). ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן ד ל גאה ועשיר מכחש וכו' (פסח' קיג:).—ולנק' ״דַּלָּה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אעפ"י ש ד ל ה אני במצות לך אני (בס קיח:).— ומצוי בצרוף עם אֶבְיוֹן : כי היית מעוז לַדָּל מעוז לאביון בצר לו (ישע' כה ד). יחס על דַּל ואביון (תהל' עב יג). פלטו דַּל ואביון מיד רשעים הצילו

[1]) עי' הערה לְדֶלֶת. — [2]) רד"ק ורוב החדשים כמשמע' דלת.

(שם פכ ד). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). — ומ"ר: השאפים על עפר ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו (עמוס ב ז). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים (שם ד א). לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (שם ח ו). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי (ישע' י ב). — ובכלל מי שהוא בצרה, המעמד של שפלות ועני: יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו (עמו' ה יא). ולא נכר שוע לפני דל (איוב לד יט). ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כח יה). חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו (שם יא). מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכון (שם כט יד).—ומעט הכמות וקל החשיבות: בי אדני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי (שופט' ו יה). — ז ד ל י ם בדעת: ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם כי המה ידעו דרך יי' (ירמ' ה ד-ה). — ואמר הפיטן: ואביתה תהלה מגלומי גוש מגרי גיא מדלולי פועל מדלי מעש (מוס' יוה"כ, אשר אימתך). ובעלות שופר מדלי צדקה (סלוק א' ר"ח). — ואמר הפיט: לך עינם מיחלת, כדל שוקד על דלת, ולך עז רם וממשלת (סמא"ל, פזמ' לסכות, במע).—*ובהשאלה לשדה, כרם: כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כ ר ם ד ל (כלא' ה א). ואיזהו כ ר ם ד ל א"ר ד ל בגפנים ועשיר בעבודות (ירוש' שם ה כט ד).

***דלב**[1], ש"ז, — אילן, והוא הערמון: אמר לפני העם באיזה אילן מצאת אותם אמר לו בתוך ד ל ב (מעשיות, ביה"מ יל נק ו, ד).

דלג[1], ממנו דלג, *דלוג, *דליגה.

דלג, פ"ע, — א) דלג על דבר, קפץ ממקום למקום, העתיק את גופו בעקירת רגלים מעבר מזה של הדבר לעברו השני מעל להדבר מבלי לנגוע בהדבר, **überspringen; franchir; to skip**: ופקדתי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא (צפנ' א ט). — ב) בהשאלה *בקריאה בספר וכיוצא בזה, דלג על פרשה אחת, לא קרא פרשה זו והתחיל לקרוא פרשה שלאחריה: הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים רב אמר ד ו ל ג ושמואל אמר פוסק (תענ' כז:). ואם קרא ו ד ל ג על פסוק ולא קראו (סופרים יא ו).— ואמר הפיטן: מן המצר קראתיך בשנוני, ד ל ג ת קץ והושעת המוני, אף עמדה לי גם זכות איתני (קונט' ספיוט' מח).— ג) ידלג הזכר (בבהמות) על הנקבה, עלה עליה לרבעה: פעם אחת הביא מלך הצפון סוס אחד עם אמו וכסו את פניו שלא יראה אמו ו ד ל ג עליה (בעל הכמים ד).

— פע', דלג, — א) כמו קל בנהץ הפעולה: אז ידלג כאיל פסח (ישע' לה ו). קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב ח). כי בכה ארוץ גדוד באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל). גבאי צדקה בשביעית מ ד ל ג י ן על פיתהן של אוכלי שביעית (תוספתא דמאי ג יז). אמר רבי אלעזר בר צדוק מ ד ל ג י ן היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל (ברכ' יט:). — ב) *בהשאלה בקריאה. כמו קל משמעה ב: מ ד ל ג י ן בנביא ואין מ ד ל ג י ן בתורה ועד כמה הוא מ ד ל ג עד כדי שלא יפסוק המתורגמן (מגי' ד ד). אפילו אדם יושב ועוסק בתורה ו מ ד ל ג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק יאמר הקב"ה חביב עלי הוא (תנחומא במד' י).—ג) ידלג הפר על הפרה, קפץ עליה לרבעה: והפר מתחיל ל ד ל ג אחר שני חדשים (בעל הכמים ד). והפרים מתקוטטים זה עם זה בדלוג הנקבות ואשר ינצח י ד ל ג וכשיחלוש לרוב החבור ינוצח ויבא המנוצח הראשון ויתקוטט עמו וינצח ו י ד ל ג (שם). —יכוכבים מדלגים, עי' כוכב.

— פע', *דלג. — שדלגו עליו: ואם קרא ודלג על פסוק ולא קראו אם קרא עשרה מן פסוק ה מ ד ו ל ג ביניהם אינו חוזר (סופר' יא ו).

—התפ', *הדלג, התדלג: שגלשו שנשקפו ונראו אז י ת ד ל ג י מן העין (ראב"ע שה"ש ד א), ועי' קפץ.

א.*דלדול[1], ש"ז, מ"ר דלדולים,— כעין חתיכת בשר מהגוף בולט ומדלדל למטה: היבלות והדלדולין[2] אינן מיטמאין משום מחיה (נגע' ו ז). ו ה ד ל ד ו ל י ן שבראש ישבוקן נידונין כעור הבשר (שם ח). אף בעלי

---

[1]) בארמ' דולבא. בערב' דלב a).

[2]) עברית וכמו"ב בתרגום.

a) دلب

[1]) כך הנקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ונגזר מן א.דלדל.— [2]) אמר רה"ג: א"ד והתלתולין תאליל בטיית ופי' שנעשה כמין תל בשר ונדלדלו למטה. והנה הגזרה מן ת ל אינה אלא סברה והעקר כמו שהגאון בעצמו

הדלדולים[1]) פסולין באדם (בכור׳ ז ו). רבי אליעזר אומר היבולות והדלדולים והססמרות אינן מטמאין משום מחיה (ספרא תזריע, פ׳ נגע׳ ב א). גדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו א״ל דילדול זה איני יודע מהו (חול׳ מו.) אם חרך הראש להעביר השער מותר לאכול מן הדלדולין ומן ראש אזנים שנצלו בשעת חריכה (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ יז יט), לאמר התתיכות הבולטות שנצלו קודם, כמו קצות האזנים וכיוצא בזה. בעלי הדלדולין והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף הרי זה מום (הוא, ביאת המקד׳ ח טו). סרח העודף מבשר הצומח מהגוף ונעשה כמין דלדול שמצוי גם במקומות אחרים שבגוף (שו״ת יעבץ קעא).

ב.**דִּלְדּוּל**, ש״ז, — שה״פ מן ב.דלדל, ירידה גופנית, חמרית או מוסרית בבריאות, במנין, או בדעת ומדות. **Verarmung, Verfall; appauvrissement: décadence; impoverishment, decay** מפני שארבעה חכמים שהזכרנו כרתו חק הישיבות עד שבאו הישיבות לידי דלדול (ספר הקבלה להראב״ד). אחי, הטוב כי אלחמה דלים רשים ומה עללתי בדלדולם (ר׳ אבר׳ זמירו, כספ׳ עמר השכח׳). אתם רואים עניי ודלדולי ואין לי מלאכה אחרת זולתי עבודת הגן (ביה״מ ילינק ה, מעשיות).

א.***דִּלְדֵּל**[2]), פ״י, — דלדל את האבר וכדומה, נתקהו ממקום חבורו והניחו קצת מעורה בו והוא מתנענע הנה והנה: הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה (שבת קז:). תלש בזקנו ודילדל בו עצם (קדוש׳ כד:). שדה שנחרש בו קבר וחשו חכמים שמא דלדלו כלי המחרישה את העצמות (רש״י ברכ׳ יט:).

— פע׳, *דֻּלְדַּל, מְדֻלְדָּל: האבר והבשר המדולדלין בבהמה (חול׳ ט ז). ועוד שאלן ר״ע (את ר״ג ואת ר״י) אבר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו באבר המדולדל באדם שהוא טהור (כרית׳ ג ח). ובשיליא המדולדלת בה (שבת נג.).

לא אמר במוכי שחין ממש אלא בכל מכה שמדולדל אבר מחמתה (רגמ״ה כרית׳ טז:). הבא ביאה אסורה בלא קישוי אלא שהיה האבר שלו מדולדל כמו אבר המתים (רמב״ם אסורי ביאה א יא). וזנב הגדי שהיה רך ומדולדל דומה לשל חזיר (הוא, איסורי המזבח ב ד). נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אע״פ שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר (הוא, שחיט׳ יא טו). —ובשערות: מעשה בזכר של רחלים וזקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא (בכור׳ ה ג). שאי אפשר לגיזה בלא נימין המדולדלות (בכור׳ כו:). וצריך להזהר בשעה שלובש (הכהן) שלא יהא אבק בין בגדו לבשרו וכו׳ ולא יצא שערו מן הבגד ולא יהיה בבגד נימא מדולדלת (רמב״ם, כלי המקד׳ י ז). וצפורן המדולדלת (מקוא׳ ט ד). — והצפרן: וצפורן המדולדלת (מקוא׳ ט ד). — ובכלל ימה שמתנועע הנה והנה: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריח הזבובין (רמב״ם כלא׳ יב כ).

— נפע׳, *נִדַּלְדֵּל, — נעשה מדלדל: נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו (חול׳ מו.). נידלדלה האבן ועמד עליה מהו (זבח׳ כד.). סימנים (הגרגרת והושט) שנדלדלו ברובן טרפה (חול׳ מד.). אבני הר שנידלדלו וכו׳ (ע״ז מו.). — והשערות, ואמר המליץ: מחלפות ראשי חמודות כזהב ודלתם בארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן בחן יא).

— נתפ׳, *נִדַּלְדֵּל, נִתְדַּלְדֵּל: שאילו נעקר (הקנה או הושט) קודם שחיטה היה מתדלדל ולא נשחט (רמב״ם שחיט׳ ג טו). נתדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית אם הגיעו לתוך עשרה טפחים סותר ובונה (הוא, שכנים ד ו). — ואמר המליץ: והעצמות התקלקלו, והברכים התדלדלו, וחלחלה בכל מתנים, ופיק ברכים (ספר המוסר לר״ז אלאהרי מה).

ב.***דִּלְדֵּל**, פ״י, —עשהו דל מאד, בגופניות ומוסריות: אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה דילדלה את כחו דילדלה את לבו דילדלה את מעשיו (סוט׳ ט:). ומה הוא עושה לו (הקב״ה להאדם) מתחיל מנכסיו מדלדלו והוא מוכר נכסיו (תנחומא בהר).

— נפע׳, *נִדַּלְדֵּל, — נעשה דל מאד, ובמוסריות ירדו ממדרגתם: משחרב ביהמ״ק בושו חברים ובני חורין וחפו

מסים ונדלדלו למטה. — [1]) ברש״י: תלתולין בתו, ופרש: כמין תתיכות בשר יוצאות ותולות להם.

[2]) בערב׳ דַלְדַל a) למשל הזרועות בשעת ההליכה, נענע אותם הנה והנה.

a) دَلْدَل

ראשם ונדלדלו[1]) אנשי מעשה (סוט' מט.).
— פע', *דלדל, מדלדל, — כמו נפעל: רבי עקיבא עני ביותר ומדולדל היה (אדר"נ ו). אביונך לישון אבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (רש"י שמות כג ו). — ואמר הפיטן: דולדלתי עתה בתתקנ"ו לפרט, בנושאם עלי צלם כבודי נמרט (סלית' י"ז בתמוז, אמרר בבכי). אחינו בני ישראל סחופים ומדולדלים מבלי מצוא מקום מנוח דירת מנוחה אשר ייטיב להם (שו"ת חתם סופר, או"ח ס).
— נתפ'. *נדלדל. נתדלדל, — כמו הקודם: אם ראית פני חבירך שנתדלדל ומטה ידו אל תחזירהו ריקם (דא"ז ט). אמר הקב"ה לישראל (אהרן ובניו) הם שומרים משמרת הקדש כדי שלא יזוקו והם מתדלדלים בשבילכם אל תגזלו מהם המתנות שנתתי להם (מד"ר במד' ה).—ובהשאלה: אמר החבר מצא אותה (את השפה העברית) מה שמצא נושאיה נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם והיא בעצמה החשובה שבלשונות (כוזרי ב סח). ואלו התרשל בו נתדלדלו כחותיו והתפרקו גופו ואיבריו (מאזני צדק, אלגזי 134). ויקרה לנשים תכיך ברחם ומצוקת האם ובו יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מ' אלדבי, ב"א ד ב).—ואמר המשורר: ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו, והגבעות התקלקלו, וההצלחות התדלדלו (עמנ', מחב' ה).

א.דלה, ש"נ, מ"ר דלות, — המפלגה התחתונה שבעם, העניים והפשוטים שבו. d. niedere Volk ; bas-peuple; poor people: וכי הפקיד אתו (מלך בבל את גדליהו) אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). ומדלות העם ואת יתר העם הנשארים בעיר וכו' הגלה נבוזראדן (שם נב יה). ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים (שם יו).

ב.דלה[2]), ש"נ, — א) השערות הנופלות ומכסות את המצח, Stirnhaar; toupet; fronthair: ראשך עליך ככרמל ודלת[3]) ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים (שה"ש ז ו).—ואמר המשורר: עפרה את על עבד יצעק בכאב נפש למאד דלה, נבהל בראות מראה שמש יאור תחת אפל דלה (רמב"ע, תרשיש ד).—ואמר המליץ: מחלפות ראשי חמודות כזהב ודלתם כארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן בהן יא).—ב) בהשאלה, חוטי האריג שבהם האריג קשור אל הכבד, Trum;trome;thrum: קפדתי כארג חיי מדלה[1]) יבצעני מיום עד לילה תשלימני (ישע' לח יב).

דלה[2]), ממנו דלה, *דלוי, דלי, *דלייה.

א.דלה, פ"י, דלית, ידלה, תדלנה, ידלנה,—א) שלשל את הדלי אל הבור ושאב המים והעלהו, schöpfen; puiser; to draw water: איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן (שמות ב יט). ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן (שם יו). היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו (מכות ב א). שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה (מו"ק ד.). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נא:). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה התחילו הכל דולין הימנה ושותין (מד"ר ברא' לג).—ואמר המליץ: תבל בשמו הידוע, ידמה אל גשר רעוע, תחתיו נחל שוטף עמוק בו נתון חבל גרוע, דולה עצל ימיו כצל ראשו פרוע איש צרוע, ודלי רצוץ נבזה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר

[1]) ואולי זה התפעל.

[2]) בערב טרה a) השערות היורדות ומכסות את המצח. — [3]) כל המפרשים פה אחד פרשו מלה זו במשמ' שערות, וכן התרגומים. הירונ' coma. והוא מוכרח מענין הפסוק, וכמו שגם החלק השני מדבר בהשערות: מלך או מלך, במקום מלך, המל שלך. ועי' ערך מל וערך רהט. וסוברים כי נגזרה מלה זו מן דלל במשמ' תלויה למטה, אך אין משמעה זו לדלל כ"א לדלדל. ורש"י גזרו מן הדלה, ואמר שערות שמודלות על הראש, וגם זה דחוק. ונראה כי זו מלה מיוחדה מן שרש אחר, ובערבית טרה, בחלוף האותיות הרגילות, וע"י גזרה זו נקבע גם איזה חלק מהשערות קראו בשם דלה, והן השערות שבשפת הפדחת שיורדות ומכסות את רום המצח, לפי המנהג בארצות המזרח. — [1]) ריב"ג ואחרים פרשו דלה במשמ' כחישות ורזון, אך רוב החדשים הסכימו כי פרושו הוא כרשום בפנים.

[2]) בערב' דלי a).

a) طُرَّة

a) دَلَى

בד על המבוע (צרי היגון לרס"ט פלקיירא ה.).—ובהשאלה במליצה: מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (משלי כ ה). — ואמר הפיטן: אלי דַלֵּנִי מבור יגוני קומה לנגדי (קובץ הרבי"ל, שבת תודה, נורא ואיום). גרום לבית בחירתך, ישע לראשם בתתך, דַלֵּם מב"של תגרתך. ותסוככם בגין אברתך (יוצר ב סכות, הנה תרב).

— הפע', *הִדְלָה: המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נח:). המדלה עשרה דליים מים בזה אחר זה (נדה גג:). מדלין (מים במועד) לירקות כדי לאוכלן (מו"ק ז.).

ב. דִּלָּה, קל אינו נהוג.

— פע' דִּלָּה [1]), — דִּלָּה אותו, התנהג אתו בחסד, ברחמים, ברך, בנעם, Jem. milde behandeln; traiter qqn. avec douceur; treat a person with kindress: ארוממך יי' כי דִלִּיתָנִי [2]) ולא שמחת איבי לי יי' אלהי שועתי אליך ותרפאני יי' העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (תהל' ל ב-ד). — דִּלָּה את פלוני מחלי, הקימו והצילו: מחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דִּלִּיתָנוּ (תפל' שחרית, נשמת).

ג.*דָּלָה, — קל אינו נהוג.

— הפע', *הִדְלָה,—הדלה הדלית ע"ג אילן וכדומה, הרים ומשך את הגפן הארוכה על גב אילן או כותל וכדומה: הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה (סוכה א ד). המדלה את הגפן על מקצת אפיפירות וכו' וכן המדלה על מקצת אילן סרק (כלא' ו ג). הדלה אותן לכך אעפ"י שלא נענע, נענע אעפ"י שלא הדלה אותן לכך (ירוש' סוכ' א נב:).

— הפע', *הֻדְלָה, מֻדְלֶה, — שהדלו אותו: גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלה על גבי כלונסות כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה (מדות ג ח). לבעל הבית שהיה לו כרם נתנו לארים והיה באותו הכרם אילן של חיים והיה מודלה על גב אילן של סם המות (תנחומא ברכה א). אוכל בתאינה המודלת על הגפן או גפן מודלה על תאינה (רש"י ב"מ לא:).—ומודלית: בדלית המודלית על גבי תאינה (כרית' טו.). עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר וכו' במודלית (ב"מ לא:). חמש גפנים הנטועות ומודלות ושוכבות על גבי כלונסות (רע"ב עדי' ב ד). — *וב*שערות הראש: שהקליעה מודלת על גובה הראש (רש"י בה"ב ז ו). כל איש שאינו חלק ויש לו שערות כאיש שעיר בבית השחי או בלבו מודלה על גרונו ויתמאס מן הזיעה והן מתקלקלין (ערוך, ערך קלקי).

ד. דִּלָּה, פ"י, — כמו הֵחַיִּם, הקים[1]): שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים גער ואין מרפא עולה (קנות לת"ב, איכה תפארתי). השוחט תרנגול ידלה את כרעיו שלא יסריך ויעקר את הסימנין (והזהיר, ויקרא). רעי מליצי אל אלה דלפה עיני ולבי לזבול דליתי (ר"ע פרנבים, קינ' על אשתו, מו"מ א). — ופָעוּל: כי הוא (המקום שבו המות) דלוי ונשא מכל הגוף (המליצה לר"ש בר"ש, בכר 17).

*דִּלּוּג, ש"ז, מ"ר דִּלּוּגִים,—שה"פ מן דלג. בהשאלה ובמשמעתו העקרית: ראתה (האשה דם) יום חמשה עשר לחדש זה ויום ששה עשר לחדש זה ויום שבעה עשר לחדש זה רב אמר קבעה להוסת לדילוג ושמואל אמר עד שתשלש בדילוג (נדה סד.). עם הארץ שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואויבת אמר הקב"ה ודילוגו עלי אהבה (מד"ר שה"ש, הביאני). וכל המדלג לא ישהה בדילוג אלא כדי שישלים המתרגם תרגומו (רמב"ם תפלה יב יג). ולמדנו זה מן הדלוג שנחלקו בו רב ושמואל וכו' והוא דילוג השוה בימי החדש וכו' וכן בדילוג המתקרב (בעג הנפש להראב"ד, הוסתות). הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה והשלישי בדלוג והרביעי הקבוע בסרוג (שם). תגדל הדאגה לו בלבם (של האבות) עת שיגיע לימי הבחרות וכבר למד לדבר על סדר ידלוג ויתחזקו כחות חושיו וכחות נפשו (תו"ה, הכתובה ה). ראתה שלש ראיות משלש עונות לשלש עונות מכוונות

[1]) בערב' דַאלִי a), בסור' דלי הציל. ועי' הערה שלקמן. — [2]) פרשו רוב הקדמונים במשמ' הרים, הוציא מן הבור. ואעפ"י שהמשורר מדבר אח"כ על העלאה מן שאול, ולא עוד אלא שקרוב הדבר שהמלה חייתני בפסוק ד: חייתני מיורדי בור, היא משובשת במקום דליתני, אעפי"כ נראה כי הפעל דליתני שבראש המזמור הוא במשמעה הכללית שיש לו גם בערב', ועי"ז כל המליצה יותר נמרצה.

a) دَالَى

[1]) השתמשו בשרש דלה במשמעה זו לפי מה שפרשו המפרשים את הפעל דִּלִּיתָנִי, ודַלִּיג, רגלין, עי' שרש דְּלִי.

שלא פחתה ולא הותירה נתגלה ש ה ד י ל ו ג הראשון אינו סילוק דמים אלא שינוי וסת (תורת הבית ז ג).— ובמשמעתו העקרית: מיד אמר (משה) לאהרן קח את המחתה וכו' וכפר עליהם מהרה ב ד י ל ו ג זרז עצמך מה אתה עומד (מד"ר במדב' ס).—ואמר הפיטן: איכה געַרת בגערך, לגלות ביד גאים גאוליך, ולא זכרת דליגת ד ל ו ג דרך אשר דלגת לדגליך (ר"א קליר, ת"ב, איכה אשפתו). והאנשים הדרים במישור כשיכניסו אותם להרים לא ידעו ללכת בהם במרוצה ו ד ל ו ג (ר"י אברבנל, מ"א כ). ונקראת (הקדחת בבואה בסירוגים) וכו' אלגאב כלומר ה ד ל ו ג בבואה ב ד ל ו ג יום (קאנון ד א כ לו). — יובענין בע"ח הנזקקים זל"ז: והפרים מתקוטטים זה עם זה ב ד ל ו ג הנקבות ואשר ינצח ידלג (שער השמים ז). — ידִּלּוּג רב, שם בדמיון ההברה לתלגרף: והנה חכם אחד בעמנו המליץ הנכבד ר' מרדכי וכו' רצה לכנותו בלשוננו בשם ד ל ו ג ר ב להשוות השמות בשתי הלשונות (גוטלבר ממלרים, על מסה"ב, בהערה). כבר נמשכו קוי ה ד ל ו ג-ר ב על בקעת החול אשר במדבר (שם, סוען).

*דְּלוּחַ, עי' דָּלַח.

*דְּלוּי, ש"ז, — שה"פ מן דָּלָה בענין דליית המים: ממקום עמוק קרוי ד י ל ו י (תוספ' מו"ק ז:).

*דְּלוּל, ת"ז, מ"ר דְּלוּלִים, — דל מאד: ואביתה ההלה מגלומי גוש מגרי גיא מְדֻלּוּלֵי פועל מדלי מעש (מוסף יוה"כ, אמר אימתך).

*דְּלוּם[1], דְּלִים, דֶּלֶם, ש"ז, — חסרון, מום שיש במלאכה מן המלאכות, בסחורה מן הסחורות, Fehler; défaut; defect: שחיפו את ההיכל כולו בטבלאות של זהב שהן אמה על אמה כעובי דינר זהב ולרגל היו מקפלין אותן ומניחין אותן על גב מעלה בהר הבית כדי שיהו עולי רגלים רואין שמלאכתן נאה ואין בה ד ל י ם[2] (פסח' נז.). אין השמן מקבל ד ל י ם[3]

[1]) בערב' דַלְשׁ a), אונאה שהמוכר למשל מרמה את הקונה במה שאינו מראה לו את החסרונות שיש בסחורה. אבל כבר החליט פרנקל (Aram. Lehw. 189) כי זו מלה שאולה ושמקורה גם בארם', מיונית δόλος. — [2]) כך בכ"י מינכ' וכ"י רש"י. הערוך דלום. ובנוסח' דלם. ופרש ר"ח דופי וכן בלשון ערבי, והובא פרוש זה בלשונו בהערוך. — [3]) בנוסח' דלים.

a) دَلس

(תוספתא ב"ק ז ג).

*דְּלוּעַ, ש"ז, מ"ר דְּלוּעִים, — פרי אדמה ממין האבטיחים והקשואים, הבשר בפנים מגון החלמוני, יבשלוהו לאכילה, Kürbis; courge; gourd: ה ד ל ו ע י ן שקיימן לזרע אם הקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם (שבי' ב י). מחתכין את ה ד י ל ו ע י ן לפני הבהמה (שבת כד ד). הנודר מן הירק מותר ב ד ל ו ע י ן ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא ד ל ו ע י ן וכו' אלא ש ה ד ל ו ע י ם בכלל ירק (נדר' ז א). הקשואין ו ה ד י ל ו ע י ן וכו' שדרכן להשתמר יום אחד תורמין עליהן יום אחד (תוספתא תרומ' ד ה). והקישואין ו ה ד י ל ו ע י ן והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים (שם כלא' ג יב). מרחיקין מ ד ל ו ע י ו ומקשואיו ומנטיעותיו ומנירו של חבירו חמשים אמה כדי שלא יזיק (ב"ב כד:). נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו נחתכו ד ל ו ע י ו הרי אלו לא יאכלו (רי"ף ב"מ נג:). — ואין דלוע ביחיד נהוג, ועי' דלעת, ועי' קשואים.

*דְּלוּעִי, -עִיִּי, ת"ז, מ"ר דְּלוּעִיִּים, — דומה לדלועים, מטבע הדלועים: והתולעים ה ד ל ו ע י י ם ברוב יולדו במי שיוצא משני הילדות ואמנם העגולים ברוב יהיו בילדים ובבחורים וימעטו בזקנים (קאנון ג יו ה א). הרפואות החמות הממיתות התולעים וכו' ולפעמים ימית (השום) ה ד ו ל ע י י ם (שם שם ב). הרפואות המיוחדות ב ד ל ו ע י י ם הוא הקטראן יעשה בחוקנים וכו' ומה שיציאם בלי היזק שישתה שלשה אוקיות מסחיטת הדאסן הלח כי הוא מופלא מאד והנה זכרו החכמים שהוא מוציא ה ד ל ו ע י י ם (שם ג).

*דַּלּוּת, ש"נ, — מעמד הַדַּל: המתכבד ב ד ל ו ת ו בעשרו מתכבד יותר והנקלה בעשרו ב ד ל ו ת ו נקלה יותר (ב"ס גני' י לא, הגהה על הגליון). מה להצד השוה שבהן שכן אין קרבנו ב ד ל ו ת תאמר במצורע שקרבנו ב ד ל ו ת (נזיר מ:). שהרי בעשירות ו ב ד ל ו ת נאמר מחטאתו (רש"י ויקר' ה יג). שהשגחתו יתברך הניחה אותם עד שמתו וצעקו לבקש תשועה ולא הושיעם וכשהפליגו בתשובה ועצם ד ל ו ת ם וגבר האויב עליהם רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ו ד ל ו ת ם (מו"נ א מא). וכן בענין ד ל ו ת הגוף והשתנות הפנים (שרשי רד"ק, רוע). ואמרו בעלי המשלים ג' אין להם רפואה ד ל ו ת שתתחבר עמה העצלות ושנאת

שתביא הקנאה וחולי שתתערב בו הזקנה (כן סמלך והנזיר כה). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות (מראה המוסר כב). ואם יש דבר קשה מהמות הוא הכסילות, ואם תמצא כמוה היא הדלות (ר"א מודינא, ספר המוסר). — בדלי דלות: זה קרבן אהרן ובניו וכו' מדלי דלות (הור' ט.). שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו (רש"י ויקר' ה יג). או בעשירות או בדלות או בדלי דלות (שם). כי המלוה הזה עברו עליו זמנים הרבה שהגיע לדלי דלות והיה מתפרנס ברצון מן הצדקה (שו"ת הרא"ש סח כ). וגם השלש מצות באות ממידה שהיא עשירית האיפה והיא קרבן הבא בדלי דלות (אור זרוע, פסח' רנו). נעמה העמונית שנשאת לו (לשלמה) כשהיה בדלי דלות (עמה"מ, קרית ארבע קיב). כי עשירית האיפה הוא קרבן לדלי דלות (אבן ירחי, המנהיג, פסח' מט).

דלח[1], ממנו דָּלַח, ׳דְּלִיחָה.

דָּלַח, פ"י, עת' יִדְלַח, כנ' תִּדְלָחֵם, דָּלַח את המים, עשה אותם עכורים, לא צלולים, לא טהורים, **trüben; troubler (l'eau); disturb (water)**: ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך וַתִּדְלַח מים ברגליך ותרפש נהרותם (יחזק' לב ב). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תִדְלָחֵם רגל אדם עוד ורגל בהמה לא תִדְלָחֵם (שם יג). — ואמר הפיטן: מימינו דָּלַח והשכיר חציו מדם, כי יצא מן הבית וחרבו מלאה דם (קינ' לת"ב, את אשר). מימינו דָּלַח ונם אשימכם, גיא גלות אטילכם להכלימכם, והלכתי עמכם (שם, איכה אשפתו). עוררתי בניך עליון דולחך, אורה וצהלה הזרחתי לאורחך (קונט' הפיוט' מח). — ׳ופעו': האם בלי ספר שלות, הבן כיתום אובד בלי שלות, וגן נעול הפקר כמלוח ומעין חתום נרפס דלוח (סלית' יום ב, אין כמדת). — ובהשאלה: כי המה (הקדמונים) כתבו על פי מהלך החכמה הקדומה ועל פי ידיעתם במדעים אלה אשר גם מבועיהם דלוחים היו באמונות זרות ובכללים בדוים (מבוא לשבי"ע ג).

— הִפע', ׳הִדְלִיחַ, — כמו קל, ובהשאלה: הושפרת מאחיך היושבים נכחיך, הִדְלַחְתִּי דולחיך נאוו לחייך (יוצר לפסח, אדבר מישרים, מחז' רומ').

---

[1]) באשור' דַלָחֻ, בארמ' וסור' דְלַח.

דְּלִי[1]), דְּלִי, ב"ז, כנ' דָּלְיוֹ, מ"ר דְּלָיִים, מ"ז דְּלָיֵים, כנ' דְּלָיָו, — א) כלי עור או עץ שמשלשלים אותו בחבל אל הבור ושואבים שם המים ומעלים אותו בחבל, **Schöpfeimer; seau a puiser; bucket**: הן גוים כמר מִדְּלִי וכשחק מאזנים נחשבו (ישע' מ יה). מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצילו של שובך בשבת במנחה הביאו לפניו דלי של צונן וכו' (תוספתא ברכ' ד יו). — ׳ובכנ': נפל דליו לתוך הבור נפל כליו לתוך הבור (ירוש' בילה ב סא.). המכסה בורו בדליו של חבירו ובא בעל דלי ונטל דליו (ב"ק נ.). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים וכו' משימסור לו דליו (שם נח:). המוכר את הבור כיון שמסר לו דליו הרי זה כמו שאמר לו לך חזק וקנה (רמב"ם מכי' א ט). — ׳ומ"ר: הממלא בעשרה דליים ונמצא שרץ באחד מהן (טהר' ד ד). וכן הממלא בעשרה דליים זה אחר זה ונתן בעשרה כלים מדלי אחד לכלי אחר (רמב"ם אבות הטומ' יז א). ואם יש לדליים אזנים הרי כל הדליים עם כל הכלים טמאין (שם). — ובכנ': יזל מים מִדָּלְיָו[2]) (במד' כד ז).—ואמר המשורר: הן רב מנשוא עונך משאת חטאתיך, כי את ראשית כל חטאת ומקור כל עולתה, מִדְּלָיֵךְ יצאו כל נחלי הבליעל (אדם, או"א, מחזה יא). — ומשל: למה ישליך החבל אחר הדלי (נחלה ליהושע מ). הלך החבל אחר הדלי (יוסף דון יחייא, הקד' פי' שה"ש). — ב) ׳שם אחד המזלות הדרומיים, מזל דלי, **Wassermann; Verseau; Aquarius**: ואחריו (אחרי מזל גדי) מה אתה בורא דלי שאני זורק עליו מים טהורים לטהרו מעונו (פסיק' רבתי כ). דגל דן בצפון

---

[1]) בערב' דַלוּ a), והנה הסכימו רוב המדקדקים, בקדמונים כחדשים, עפ"י הכנוי דָּלְיוֹ, כי עקר צורתו היא דְּלִי, משקל פִּעְי כמו דְּמִי ולא דָּלִי משקל פַּעְי.— [2]) הסכימו המדקדקים שזה מ"ר כמו אָזְנָיו, ואלף קמוצה בקמץ חטף, אעפ"י שהוא ממתג במתג. כך החדשים, אבל המדקדקים הקדמונים שלנו העידו שקמץ זה הוא קמץ רחב: ואנחנו קבלנו קריאת שש מלות בקמץ רחב והם יזל מים מדליו בשר הקרבן ולהציב הדרבן וברקת וזהב כדרבונות ושהדי במרומים (ר"ד יחייא, לשון למוד' ה).—ויתבאר כל זה בהמבוא בחלק הדקדוק.

a) دلو

אשר ונפתלי עמו וכנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי ד ל י דגים מן העגלה ולדרום (ילקוט במות תיח). וחציו (של גלגל המזלות) לדרומה מגלגל המישור כגון כ"ד חלקים ובמחצית הזאת ששת מזלות נקראין מזלות דרום והן מאזנים עקרב קשת גדי ד ל י ודגים (ס' סעיכור לר"א סנבא א ב). קור כשהחמה בגדי ו ד ל י וכנגדו חום כשהחמה בסרטן ואריה (שם ג ב). והוא הולך במזלות אחורנית מטלה לדגים ומדגים ל ד ל י וכן הוא סובב תמיד (רמב"ם קדוה"ח טז א). ואם תהיה השמש מתחלת מזל ד ל י עד חצי מזל דגים תגרע מאמצע הירח ט"ו חלקים (שם יד ס). ו ה ד ל י רוח חיים אין בקרבו, ומים אין בו (ראב"ע. מכת' לר"ש גאמע). וסדר מערכת הי"ב מזלות אלו וכו' על הסדר בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי ד ל י דגים (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). ד ל י ממזל אויר זכר וממזל יום תולדתו חמה ולחה ויורה על אויר משחית ובחלקו השדים וכל איש מכוער וכו' והנולד בו קצר קומה (לדה לדרך א א כח). — ואמר המליץ במליצתו על האדם: דולה עצל ימיו כצל ראשו פרוע איש צרוע, ו ד ל י רצוף נבזה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר כד על המבוע (רפ"ט פלקיירא. לרי היגון ס.). — ואמר הפיטן: שמן ודשן לרשם, בדלי שבט יצחצח כלשם, מים שפע לנפוחי נשם, וימלאו העבים גשם (תפלת גשם לשמע"ל, יפתח ארץ). — וככנ': וכי נכספה נפשך להבין שביליו, (של הרקיע) ולמנות חייליו, ומוצאם ומובאם, וסדור צבאם, ועקרבו ושורו ו ד ל י ו ואריו ונשרו (מכת' הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף). —והוא ימזל ישראל: כי בחר (המן) להשמיד את ישראל בחדש אדר וכו' בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל ד ל י שהוא מזל ישראל (ראב"ע אסת' ג ז). כשמתחבר מזל ד ל י במערכה רעה הנה יבוא רעה לשונאי ישראל (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד).

דליו[1], פ"ע, עבר נסת' דליו, בהפס' דליו. עת' נסת' ידליו. — דליו שוקיו, נתכוצו ונתקצרו ונעשה פסח: דליו [2] שקים מפסח ומשל בפי כסילים (משלי כו ז).

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך כתבו ר"י חיוג, אך בספרים שלנו דליו בדלת פתוחה, וכן העיד רד"ק ש כ ך מצא בספרים, אמר וז"ל: דליו שוקים מפסח גבהו כן כתבו ר' יהודה חיוג עם ה ע ו ב ר י ם בבנין הקל ואנחנו מצאנוהו פתוח הדלת וכן כתבו ר' יעקב בן אלעזר. ע"כ. ואחזו בדעה זו גם רבים מהחדשים שמנה אותם קניג (Kö.I § 34,2),

דליאל, ש"ז, — שם מלאך שומר מעין הרע: והממינה לסתום את הפיות ושלא ישלוט בו עין הרע שמו ד ל י א ל (ברית מנוחה ו).

דליגה, ש"נ, — שה"פ מן דלג: איכה גערת בנערך, לגלות ביד גאים גאוליך, ולא זכרת דליגת דלוג דרך אשר דלגת לדגליך (ר"א קליר, ת"ב, איכה אשפתו). ראה נא אחי איך אקפוץ בשתי רגלי בפעם אחת מצד זה לצד אחר וכו' ויאמר דלוג ד ל י ג ה אחת ותהיה אל עבר הפחת (אורי ויבעי, התפלה יב).

דליה, עי' דלית.

דליון, ש"נ, — הפעולה לדלות מהבור, ובהשאלה הצלה: אויה לי כי גרתי צול לכליון, אוננת וצוללת מאין דליון, אום אשר על כל גוי הושמה עליון (ר"א קליר, ת"ב, אאביך).

דליות, ש"נ, — ד ל י ו ת השוקים. שדליו שוקיו, ואמר הפיטן: הננו אתאנו לך איום, הביטה וראה בשברון לב היום, ד ל י ו ת שוקים, ומצב רגלים דריכת מתנים, ומעד קרסלים (מוסף יוה"כ. אז מלפני).

דליות, ש"נ, — חלי, הרחבת הערקים, Varix [1]): הדליות הוא הרחבת מעורקי השוק וכף הרגל לרוב

ודמו קצתם (Bö. § 1123, 4) דבר זה להברת l כפולה בהלשונות הרומניות (l mouillé). אבל כל פלפולו של קניג אינו מספיק לאמת מציאות מנהג זה בלשון העברית על סמך צורה זו שבאה פעם אחת במקרא. וכבר דחו אולסה' ואחרים מהחדשים דעה זו. ומלבד זאת, לו גם היה אפשר להניח כי אמרו גם דליו במקום דלו, לא נרפאה מליצת הכתוב, מפני שאין כלל בפעל דלל משמעה נאותה לענין שוקי הפסח, כי אם אפשר אמנם לאמר כמו"כ דלו עיני למרום אין זה דבור טבעי לאמר כמו"כ דלו השוקים מפסח או של פסח. והנה החליט אולסה' כי אין נוסח הכתוב כתקונו, ויש מי שהגיהו ד ל ו י במקום דליו, אך לפי הנוסח שלפנינו. שאין יסוד מספיק לשבשו, צריך להניח כי דליו הוא עבר לנסתרים מפעל מיוחד משלמים בעל ל"י, כמו חסיו בעיו. ושמש ביחוד במשמ' לקוי בהשוקים הגורם פסחות. ועוד קצת קשה למה באה המלה פסח עם מם בראשה, ועי' פסח.

[1]) תרגום דר' מזיא, וכן בערב' ההמונית דאליה a). אולי ע"ש צורת הגידים שנתרחבו ושידמו קצת לשריגי

---

a) دالية

מה שירד אליו מן הדם (קאנון ג כב א ט). וכשיחלש הטחול מלנקות הכבד ומה שנלוה אליו מן השחורה תחדש בגוף חליים שחורים מסרטן ו ד ל י ו ת (שם טו א ב). ב ד ל י ו ת הכים[1]) וקשיים הנה יתראה ד ל י ו ת על הכים ובנלוה אליו (שם כ ב ח). ויולד בהם השטות והטחורים ו ה ד ל י ו ת והמורסות הרבות וכו' וירבה בנעריהם מלוי הכים וכו' ובגדוליהם ה ד ל י ו ת ונגעי השוק (שם א כ ב יו).

***דְּלִיחָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּלַח: ה ד ל י ח ה תעכר המים ויגרש הרפש וירתיח הטיט (המליצה לר"ש כר"ב, בכר 11). ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים ב ד ל י ח ת רגליך ובהגחתך (ר"א מבלגנלי, פרוש יחזק').

***דְּלִיָּה**, ש"נ, — שה"פ מן א.דָּלָה: ד ב ד ל י י ה אחת מושך הרבה לצורכו (תוספ' שבת קכב.). שאיבה מן הנהר ו ד ל י י ה מן הבור (המליצה לר"ש כר"ב, בכר 17). כי דליתני אתה בכחך זאת ה ד ל י י ה והעלייה הנוראה חלף העלייה שהיה מעלה אותי הרשע על העץ (מגי' ספר לרשב"ל דוראן קנ.).

***דְּלִיל**[2]), ש"ז, מ"ר דְּלִילִים, — פתיל דק: היה ד ל י ל[3]) קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדם ומשבר את הכלים משלם חצי נזק (ב"ק כ א). ד ל י ל הפקר אמר רב הונא נקשר מאליו פטור קשרו אדם חייב (גמ' שם יט:).

***דְּלִים**, עי' *דלוס.

***דְּלִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן דלף: וקורים אותו החלל (שבין שני הקרויים) בית ה ד ל י פ ה על שם הדלף כדי שאם יטיף הקירוי העליון יעמדו המים באותו החלל (פי' הרמב"ם, מדות ד ו). — ובהשאלה: ידלף הבית ענין רעף ונטף הם ו ד ל י פ ת הנפש בכיתה מתוגה כמו במסתרים תבכה נפשי (מנחם, דלף).

א.*דְּלִיקָה, ש"נ, — א) עי' דְּלֵקָה. — ב) שה"פ מן א.דָּלַק. — ג) דבר דולק, חתיכת עץ דולק: והאשה ההיא קמה בעוד לילה ובני הבית שוכבים ולקחה בידה ד ל י ק ה אחת מהעצים ונכנסה לחדר הפנימי ושרפה הבגדים ההם בפשיעותה כי אחוזה בהם האש מ ה ד ל י ק ה שהכניסה בידה (בו"ת תשב"ץ ד א).

---

[1]) Varicocele. — הגפן.

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כך הגרסה בכ"מ, אך רש"י הביא גרסה ד ל י, וכן גרסת כ"י (ד"ס).

ב.*דְּלִיקָה[1]), ש"נ, — הכרת האותיות בהדוק קצה החד של הלשון בשפתים: והן שלשתן רצוני לומר הלמד והנון והרש מכלל אותיות ה ד ל י ק ה ואותיות ה ד ל י ק ה שבע אלה השלש רצוני לומר הלמד והנון והרש והאותיות השפה שהם בומף כי ה ד ל י ק ה בדבור איננה כי אם בקצה הדוק הלשון והוא סופו החד ובשפתים (הרקמה, שער ב).

דָּלִית[2]), ש"נ, מ"ר דָּלִיּוֹת, — זמורת אילן בפרט ארוך ודק שאפשר ל ה ד ל ו ת ו, Zweig, Ranke; cep, branche; bough: זית רענן יפה פרי תאר קרא יי' שמך לקול המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דָּלִיּוֹתָיו (ירמ' יא יו). — ושל הגפן: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו וְדָלִיּוֹתָיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק' יז ז). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בצל דָּלִיּוֹתָיו תשכנה (שם כג). בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים וייף בגדלו בארך דָּלִיּוֹתָיו כי היה שרשו אל מים רבים (שם לא ו-ז). — ואמר המליץ: יש אשר רוחי מרחפת על הר הזיתים ויתלונן בצל ד ל י ו ת הזית הרענן אשר חקוקים בו שמותינו (א' מפו, אה"ל טו). — והתיחד בפרט *לזמורת הגפן המודלה: הפאה ניתנת במחובר לקרקע ב ד ל י ת ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). יצאו ה ד ל י ת והדקל שאין הקטן מושל בהם כגדול (ספרא קדוש' כב). אין מביאין מן ה ד ל י ו ת אלא מן הרגליות ומן הכרמים העבודים (מנח' ח ו). אוכלין בענבים עד שיכלו ד ל י ו ת שבאשכול (תוספתא שבי' ז יס). — וגם של ערבה וכדומה: וערבי נחל שתים ושתי ד ל י ו ת אחת שאינה קטומה וכו' (ירוש' סוכ' ג נג ג).

דלל, ממנו דַּל, א.דַּלָּה, *דַּלּוּת, א.דָּלַל.

א.דָּלַל, פ"ע, — א) עכר דָּלַל, דַּלּוֹ, נתמעט, דַּלְלוּ המים, חרבו: והאזניחו נהרות דַּלְלוּ וחרבו

---

[1]) בערב' ד'לאקה a), משרש ד'לק המשמש במשמ' חד ושנון, ואמר לשאן אלערב באות בא ממש בזו הלשון: ושמית ד'לקא לאן אלד'לאקה פי אלמנטק אנמא הי בטרף אשל אללשאן, ע"כ, ובעברית: ונקרא ד'לקא מפני שהד'לאקה בהדבור היא בקצה חודה של הלשון.

[2]) בערב' דַאלִיַה b), אך זו מלה שאולה מעברית וארמית.

---

a) ذلاقة b) دَالِيَة

יארי מצור (ישע׳ יט ו).— ב) עבר דַל, דַּלֹּתִי, דַּלֹּנוּ, פת׳ יִדַּל, יִדְּלוּ, היה דַל, בכל המשמעות של מלה זו, בגוף, בממון, בדעת: ויבאו (מדין ועמלק) בארץ לשחתה וַיִּדַּל ישראל מאד מפני מדין (שופט׳ ו ה-ו). והיה ביום ההוא יִדַּל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה (ישע׳ יז ד). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וחזק ובית שאול הלכים וְדַלִּים (ש״ב ג א). הקשיבה אל רנתי כי דַלּוֹתִי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני (תהל׳ קמב ז). שמר פתאים יי׳ דַּלֹּתִי ולי יהושיע (שם קיו ו). מהר יקדמונו רחמך כי דַלּוֹנוּ מאד (שם עט ח). ד ל איש פלוני ממה שהיה (ספרא מצורע ד). ד ל ו מן המצוות (מד״ר ויקר׳ לד). — ובמשמ׳ *ה ר ח ק: ד ל בשרך מאשת חן כ(מ)נגד שלהבת של גחלת (א״ב של ב״ס).

— הִפע׳,— א) *הֵדַל, בינ׳ מֵדַל, מקור הָדֵל,—עשה שיהיה דל, בעבודת הגן, הֵדַל בגפנים וכדומה, תלש קצתן והניח קצתן למען יהיה יותר רֶוַח ביניהן: ה מ ד ל בגפנים כשם שהוא מ ד ל בתוך שלו כן הוא מ ד ל בשל עניים (פאה ז ה). ה מ ד ל נותן מן המשואר על מה ששייר (שם ג ג). ה מ ד ל בזיתים ב״ש אומרים יגום (שביע׳ ד ד). בשעיבה (את הצמחים) על מנת ל ה ד ל אבל אם עיבה על מנת שלא ל ה ד ל לא סוף דבר לביתו אלא אפילו לשוק (ירוש׳ פאה ג יז ג). מהו ה מ י ד ל נוטל אחד ומניח שנים או נוטל שנים ומניח אחד (שם שבי׳ ד לה:). אם ה י ד ל למכור בשוק (רמב״ם מתנ׳ עניים ג כג) ה י ד ל להביא בביתו (שם כד). — ובמשמ׳ *עשהו דל ויורד: ובכל נפות יונעם זמר לגדלך, מלכי ארץ מכבודם בְּהֵדִילָךְ, ובכל לשון יושגב שמך לבדך (שחר׳ יוה״כ, וככל תקף). והעשיר (הורדוס) בימיו את הנכרים ו י ד ל את היהודים (יוסיפון סא).—ב) *הִדְלִיל: כי קהלך עֵפָה, בכל צרה ודריסה, גם בך לא חסה, ובעוון הִדְלִיל עמוסה, בתוך אבן מעמסה (יוצר זכור, זכור את).

— נִפע׳, *נִדְלַל,— נהיה דל: יושבת בדודה דמויה כי חשופה קלון שוליך, ונגלית ו נ ד ל ל כבודיך (קנות לת״ב, ציון לפירת).

— פֻּע׳, *דֻּלַּל, מְדֻלָּל, מְדֻלֶּלֶת, מדוללת,— שנעשה דל: (סוכה) מ ד ו ל ל ת בשצילתה מרובה מחמתה (ירוש׳ סוכ׳ ב נג ד).

ב.דָּלַל, עב׳ לנסת׳ דַּלּוּ, פ״ע, — דַּלּוּ העינים, הביטו למעלה: כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דַּלּוּ עיני למרום יי׳ עשקה לי ערבני (ישע׳ לח יד). — ואמר המשורר: אדע הכי יוציא כאור צדקי על כן לרום עיני לאל דַלּוּ (ר״י חריזי, הענק ג).

ג.דָּלַל, עב׳ נסת׳ דַּלּוּ, פ״ע, — דַּלּוּ מאדם, אין אדם יודע אותם: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דַּלּוּ [1] מאנוש נעו (איוב כח ד).

ד.דָּלַל, פ״ע, עבר דָּלְלוּ,—דללו הנהרות, יבשו ונחרבו: והאזניחו נהרות דָּלְלוּ וחרבו יארי מצור (ישע׳ יט ו).

דלם[2], ממנו *דִּלּוּם, *דָּלִים *דֶּלֶם.

*דֶּלֶם, עי׳ דִּלּוּם.

דלע[3], ממנו *דְּלוּעַ, *דְלוּעִי, *דְּלַעַת.

*דַּלְעָן[4], ש״ז, — מְשחק בִמשחק הפספסים וכדומה: ד ל ע ן וכו׳ משחק בקוביא ב ד ל ו ע י ן (המליצ לר״ש בר״ש, בכר 54).

*דְּלַעַת, ש״נ, — אחד מהדלועים: אין נותנין זרע ד ל ע ת לתוך החלמית שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק (כלא׳ א ח). נוטע אדם קישות ו ד ל ע ת לתוך גומא אחת (שם ג ה). הדלה עליה את הגפן ואת ה ד ל ע ת ואת הקיסום וסיכך על גבה (סוכ׳ א ד). קישואין שהיא קטנה ואדם אוכלה מיד חפץ בה ובוחר באכילתה מיד מאכילת ד ל ע ת שהיא צריכה איחור עד שתתבשל (ר״ת סוכ׳ נו:).—דלעת יונית, מצרית, דלעת רמוצה: הצנון והנפוץ החרדל והלפסן ו ד ל ע ת יונית עם המצרית והרמוצה אעפ״י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ה). — והלק כמו דלעת: ואת כל שערו יגלח וכו׳ מגלח כ ד ל ע ת (סוט׳ טו.).

דלף[5], ממנו דֶּלֶף, דָּלַף, *דְּלִיפָה.

---

1) לא נתברר מקור משמעה זו. קצת המפרשים פרשו במשמעת נתמעטו.

2) בערב׳ דלש a, הונה המוכר את הקונה במה שלא הראה לו חסרונות הסחורה.

3) בערב׳ קַרְעַה b, וזו ראיה לחלוף שתי האותיות ד-ק זו בזו בשתי הלשונות האחיות.

4) נגזר מן דלועים, ע״ש מעות הדלועים שהשתמשו בו למשחק זה.

5) בארמ׳ דְּלַף, וכמו״כ בערב׳ ההמונית דַלַף c ואדלף, הניח למי הגשמים שיפלשו דרך הגג.

a) دلس b) قرعة c) دلف

דָּלַף, פ"ע, — דָּלַף הגג, הבית, פלשו מי הגשמים דרך הסדקים הדקים שבגג, בכותל, träufeln; dégauter; to drop: בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים יִדְלֹף הבית (קהל' י יח).—*והכלי: דברים הלחין המשובי; שטופלין בהן הפטסין של מים כדי שלא י ד ל ו ף הכלי הרי הן כגופו של כלי (רמב"ם כל' כ ד).—ובהשאלה, דלפה העין, זלגה דמעות: מליצי רעי אל אלוה דָּלְפָה עיני (איוב טז כ). דָּלְפָה נפשי מתוגה (תהל' קיט כח). מהאת עין ת ד ל ו ף דמעה מחאת לב תוציא חמה (כ"ס, תרג' כ"ז כב). — ואמר הפיטן: נפשי אויתיך, זרוחי לך שואפת, ונגדי שויתיך, למול עיני נוטפת, ויום צר קויתיך, בעין לך דוֹלֶפֶת, לעומתי מצאתיך, זרוע עוז נחשפת (סמא"ל, סלית' לו"ג, רתמיך).

— פִּעֵל, *דִּלֵּף,—טפטף (דם הוסת וכדומה): א"ר שימי בר חייא מ ד ל פ ת אינה כרואה (נדה יו:).

— נִפְעַל, *נִדְלַף, — נעשה דולף: על זאת כל לב מגו בשלף, ומקום עפעף נזרם ונִדְלָף, בליל כל ששון לקינים נהלף (ערב' לת"ב, על ליל תרכן). שהניחם (החטים) במקום נאמן תחת התקרה אלא ש נ ד ל ף הבית על החטים (תו"ת תורת אמת עז).—והדבר שדלף: שמאי אומר הוכשרו ביין ה נ ד ל ף מהן על גביהן (רס"י שבת טו). — והדבר שעליו דולף הדלף: דהניחה במקום שהמים באים על הצמר וכו' ש נ ד ל פ ה הצמר בדלף טורד (תו"ת תורת אמת עז).

דֶּלֶף, ש"ז, — מה שידלף דרך הגג וכדומה: דֶּלֶף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (משלי כז טו). הות לאביו בן כסיל ודֶלֶף טרד מדיני אשה (שם יט יג). ומכסים פירות בכלים מפני ה ד ל ף (כילה ה א). חבית שיורד ה ד ל ף לתוכה (מכשי' ד ד). עריבה שירד ה ד ל ף לתוכה (שם ה). נותנין כלי תחת ה ד ל ף בשבת (שבת מג.). — ובמשמ' *טפה: אם מהלך שנים נספוד אלפי אלף, דק מחול המה ממי ימים דֶּלֶף (אד"ס שע"ק, לבקר רנה).

***דַּלְפוֹן**[1], ש"ז,—כנוי לשוטה: ד ל פ ו ן אבלה (שוטה) המדליף [2] רירו על שפתו (המלילה, שלמה בר"ס, בכר 28). — ובמשמ' אדם דל, בזוי: ספור איש שבא לעירו כשהו עני מדכא והיה קטן בעיני הבריות ובזוי באדם וקראו לו ד ל פ ו ן (יל"ג, אגרות רמו).

[1] כתוב שם המדליך, אך צ"ל המדליף. — [2] הוא שם אחד מעשרת בני המן, ונקבע בלשון ההמון של היהודים האשכנזים כשם כנוי לעני ואביון, ולא ידעתי מקור לזה, אם לא מפני המלים ד ל שבראשו.

א.דָּלַק[1], ממנו א.דָּלַק, דָּלָק, יְדִלִיקָה, דְּלֵקָה, דַּלֶּקֶת, *הַדְלָקָה, מַדְלֵק.

א.דָּלַק[2], — א) פ"י, עת' יִדְלֹק, דָּלַק בדבר, האחיז בו את האש, הבעירו, brennen; bruler; burn: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודָלְקוּ בהם ואכלום (עובד' א יח).—ופעול *דָּלוּק, שהאש אחוזה בו: נר ה ד ל ו ק במסיבה וכו' מותר להשתמש לאורה (שבת קכב.). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר ד ל ו ק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יה"ר שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן (שם קיט:). כשהוא זורק למערכה ד ל ו ק ה הוא זורק או למערכה שאינה ד ל ו ק ה הוא זורק (זבח' סב:). — ב) פ"ע, עת' יִדְלַק, דָּלַק הַנֵּר, היתה האש אחוזה בו ופעלה פעולתה: נכנס (הכהן) ומצא שתי נרות מזרחיים ד ו ל ק י ן וכו' ומניח את המערבי ד ו ל ק (תמיד ו א). עששית שהיתה ד ו ל ק ת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין וכו' והיה נר מערבי ד ו ל ק מכאן ואילך פעמים ד ו ל ק ופעמים כבה (יומא לט.). — ועצם האש: מי שאמר לשמן וי ד ל ו ק הוא יאמר לחומץ וי ד ל ו ק (תענ' כה:). מה אש אינו ד ו ל ק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי (שם ז.). — ובמשמ' נאחזה בו האש, התחיל לבער ודלקו: המדליק את הגדיש והיו בו כלים וד ל ק ו ר"י אומר ישלם מה שבתוכו (ב"ק ו ה). גמל שטעון פשתן והוא עובר בר"ה ונכנסה פשתנו לתוך החנות וד ל ק ה בנרו של חנוני (שבת כא.). — ובהשאלה, שפתים דֹּלְקוֹת, מדברות דברים חמים מאד: כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דֹּלְקִים ולב רע (משלי כו כג). — דָּלֵק, דְּלֵקִים, כמו דֹּלֵק: שאסור להצית את האור במדורת קדשים והיא ד ל י ק ה והולכת בשבת (ירוש' שבת ג ד ג). קירבי דגים כל זמן שהן ד ל י ק י ן אין ריחן רע כבו ריחן רע עיטרן בין כבה בין ד ל ק ריחו רע (שם ד).

— נִפְעַל, *נִדְלַק, יִדָּלֵק, — שנאחז בו האור, נשרף: בגד שצבעו בקליפי ערלה י ד ל ק נתערב באחרים כולם י ד ל ק ו (ערלה ג א). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד י ד ל ק הבגד ומשער הנזיר ומפטר חמור

[1] בערב' לד'ע a).
[2] בערב' לַדַ'ע b).

a) لذع b) لَذَع

בשק ידלק השק (שם ב). מה קוצים מיוחדין שדרכן לידלק אף אין לי אלא דברים שדרכן לידלק (ירוש' ב"ק ד ה ג).

— הִפע', הִדְלִיק, — הִדְלִיק האש, עשה שתדלק, האחיזה בדבר, anzünden; allumer; kindle : הרבה העצים הַדְלֵק האש (יחזק' כד י). עובד כוכבים שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל (שבת טז ח). ומניח את המערבי דולק שממנו היה מדליק את המנורה בין הערביים (תמיד ו א). המדליק בתוך שלו עד כמה תעבור הדליקה וכו' המדליק את הגדיש והיו בו כלים ודלקו (ב"ק ו ה). במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין לא בלבש ולא בחוסן וכו' אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת (שבת ב א-ב). ישראל שהדליק מן הגוי וגוי שהדליק מן ישראל מברכין עליה (תוספתא ברכ' ו ז). שש תקיעות תוקעין ע"ש וכו' שלישית להדליק את הנר (שבת לה:). ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה (שם כא:). — ובהשאלה : הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין יַדְלִיקֵם (ישע' ה יא).

— הָפע', יֻהְדַלַק, — שהדליקו אותו : אור שהודלק בשבת לחולה ולחיה (רמב"ם שבת כט ג).

ב.דלק[1]), ממנו ב.דַּלַק.

ב.דָּלַק[2]), פעו"י, עת' יִדְלֹק, מק' דְּלֹק, — דָּלַק אחרי אדם, דָּלַק אותו, זנק והזדרק במהירות גדולה לרדוף אחריו, ובכלל רדף אחרי האויב, sich stürzen verfolgen ; s'élancer, poursuivre ; to rush, pursue : ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דָלַקְתָּ אחרי (בראש' לא לו). וישבו בני ישראל מִדְּלֹק אחרי פלשתים (ש"א יז נג). קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דְּלָקֻנוּ במדבר ארבו לנו (איכ' ד יט). ולו הכין כלי מות חציו לְדֹלְקִים[3]) יפעל (תהל' ז יד), ר"ל עושה את חציו כמו רודפים אחרי האויב. בגאות רשע יִדְלַק[4]) עני (שם י ב). — ובהשאלה : ייגעו כל הדברים מִדְּלוק אחר שבחיו, מת לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו (פר' יתרו, אמרות השכל). — ואמר המשורר : נפשי פדות מורק בליל אופל לפני מיודעי כנר דולק, יקריב ששוניהם ואחר כל עצבם לקצוי ארצה דולק (רמב"ע, תרשיש ב כ). גבות צביה קשתות דרכו, לירות בחץ עינה ללב חושקה, דלק לנשק את שפתה ואש מלחיה דלקה בלב דולקה (שאל' ע"ד האנוסים לרש"ע אבן דנאן).

*דֶּלֶק, ש"ז, —א) שער הדלק (שקל' ו ג).—ב) דבר דּלֵק, בעין כדורים של אש שהיו הרומאים זורקים ממכונות המלחמה שלהם : שלא הוצת האור ברוב הדלק (ירוש' שבת ב ד ג). פתילה צריכה הצאתה ברוב הדלק (שם). אלו רשעים שמשליכים דלק עליהם (מד"ר קהל' ה ב).

*דְּלֵקָה[1]), דליקה, ש"נ, מ"ר דְּלֵקוֹת, — בְּעֵרָה, שְׂרֵפָה אש שנאחזה בבית וכיוצא בזה ותשרפהו, Brand ; incendie ; fire conflagration : כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה (שבת טז א). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות (שם ב). ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה (שם ה). מעשה שנפלה דליקה בתנורי כפר סגנה (כלים ה ד). המעמר מפני הדליקה ומפני אמת המים אין להם שכחה (תוספתא פאה ג ח). המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה (מכי' משפט', נזיק' ד). הרי שנפלה דליקה במדינה פלונית ונשרפה (שם יתרו, החדש ו). אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת (שבת קיט:). בדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד (כתוב' ע:). פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כולה (ע"ז כד:). — *כמציל מן הַדְּלֵקָה, משל לעושה דבר בבהלה, בלי ישוב הדעת, התופס כל מה שנמצא בידו לראשונה : כי לא רצה יתברך שיתנו איזה דבר שיזדמן ויקחו מאתם כמציל מן הדלקה (ר"י אברבנאל, תרומה א).

דַּלֶּקֶת, ש"נ, — שם כללי למעמד לא טבעי בגוף האדם, hitziges Fieber; fièvre chaude; hoot feber : יככה יי' בשחפת ובקדחת וּבַדַּלֶּקֶת ובחרחר (דבר' כח

[1]) בערב' דלק a).

[2]) בערב' דַּלַק b), זנק הפרש בכח עז על אויבו. — [3]) המליצה קשה, ויש מפרשים דלקים זה מן א.דלק. ואחרים סוברים כי יש כאן שבוש. — [4]) אולי זה נפעל יִדָּלֵק. ויש מפרשים גם זה מן א.דלק.

a) دقّ b) دَلَق

[1]) כך נקוד בהלכ' ספר תורה של ר"י ברצלוני.

כג). מעשה בחסיד. אחד שהיה מגלגל בגילוים ולקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביום הכפורים וצלוחית של מים בידו (ירוש' ע"ז ב מא.). כקדחת השורפת ונקראת דלקת ובלשון יוני פאריטוש (קאגון ד א כ מא).—ונתיחד בלשון חכמת הרפואה בזמן האחרון להגברת החם במקום מהמקומות בגוף האדם או באבר אחד ממנו. **Entzündung; inflamation.**

דֶּלֶת[1], ש"נ, כנ' דלתו, דלתך, מ"ר דלתות, סמי' דלתות, מ"כ דלתים, סמי' דלתי, — א) דף סובב על צירים בתוך חלל הפתח בבית או בכלי וסוגר ופותח הבית או הכלי, **Thürflügel; battant (d'une porte) leaf (of a door)**: ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו (בראש' יט ו). ויאמר שלחו נא את זאת מעלי החוצה ונעל הדלת אחריה (ש"ב יג יז). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). ופתחת הדלת ונסתה (שם ט ג). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (ישע' נז ח). — ובהפס': ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת (בראש' יט ט). והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הדלת (שופט' יט כב). — ולדמיון למה שנקל לפתח: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה"ש ח ט). — ומשל: הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד). — ומליצה *נעל דלת בפני פלוני, מנע ממנו האפשרות לעשות דבר: כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). כדי לנעול דלת בפני עושי עול (לבוש חו"מ, הלכ' עדות לא). ודלת הנגעלת (על האדם בפני ההצלחה) לא במהרה תפתח (ב"ק פ.). — ואמר הפיט: יחדו יסופו חטאיהם לעיניו ואל יגיפו דלת בפניכם (רמב"ע, פזמון לנעילה). צדק עבדך בדינו ומהול עונו וידך פתח לו וגמול פשעיו בחסדך ואל נא תנעול דלת בדרשו (סמא"ל, סליח' לו"ג, יומם ולילה).— *דלת אלמנה, שאיננה סובבת על ציר: דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה (ערוב' קא.).—וכנ': ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו (מ"ב יב י). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך[2]) בעדך (ישע' כו כ). — ומ"ז דלתים, לשתי צלעות הדלת: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח (דבר' ג ה). קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח נאם יי' לא דלתים ולא בריח לו בדד ישכנו (ירמ' מט לא). לפתח לפניו (לפני כורש) דלתים ושערים לא יסגרו (ישע' מה א). — ובמליצה: ואשים (להים) בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף (איוב לח י-יא). — וסמי': והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט).—ואמרו בדרך ארץ: הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות (דא"ז ט).—ובמליצה: כי לא סגר דלתי בטני (איוב ג י). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כג-כד). — ובהשאלה להשפתים: דלתי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). — וכנ': בבכרו יסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש' ו כו). בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך (זכר' יא א). — ומ"ר: ושתים דלתות להיכל (יחזק' מא כג). עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). ודלתות לעזרה (דהי"ב ד ט). יגיפו הדלתות (נחמ' ז ג). ומביאין שורים ועל גביהם דלתות (תוספתא פרה ג ב). — וסמי' דלתות: ויסגר דלתות העליה (שופט' ג כג). ויפתח את דלתות בית יי' (ש"א ג טו). ויתו על דלתות השער (שם כא יד). ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן (מ"א ו לא). אני לפניך אלך והדורים אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). — וכנ': אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום (משלי ח לד). ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג א). ויפתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים (דהי"ב ד כב). וקירותיו ודלתותיו זהב (שם ג ז). דלתותיה (של ירושלם) ננעלות בלילה (עירו' קא.). ודלתותיהם צפה נחשת (דהי"ב ד ט). וכיון ששמעו שהן אסורות להן מיד נעלו דלתותיהן (מד"ר שה"ש, לכבתיני). — ועי' פתח — ב) דף, עמוד בספר, **Kolumne; page; column**: ויהי בקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר על האח עד תם כל המגלה (ירמ' לו כג). — ג) במלאכת השיר, דלת וסוגר, חצי הראשון של הבית לעומת חציו השני שנקרא סוגר: ומה שנקבץ מן התיבות למשקל חצי בית נקרא דלת והדלת השני שהוא חצי בית האחרון

---

[1]) באשור' דלת, וסוברים קצת החדשים כי נגזרה מן ידל באשור' במשמ' סגר. עכ"פ רגלים לדבר כי היה נהוג עוד משקל אחד דלה, וממנו הכנוי דלתך, והזוגי דלתים. — [2]) ובהספרים דלתיך כתיב, דלתך קרי, וס"א דלתך כתיב וקרי.

נושא החרוז נקראהו סוגר ונקרא השתי דלתות בית (מלאכ׳ השיר לרס״ע אבן דנאן). השמות שנשתמשו מהם בעלי השיר וכו׳ והם תנועה יתד דלת סוגר בית פסוק שירה וכו׳ דלת הוא החצי הראשון משטת החרוז סוגר הוא החצי השני בית הוא הדלת והסוגר יחד (ערוגות הבשם לב). ודלת יקראו אצלם לחצי הראשון מהשטה הנחלקת מהחרוז וסוגר הוא החצי השני מהשטה ולשתי הדלתות ר״ל הדלת הראשונה והסוגר מחוברים יקראו בית (שקל הקדש לר״ד יחייא יו). דלת הוא חצי שטה במעט הפסק בינו ובין הסוגר וכו׳ וסוגר השטה הבאה אחר הדלת (מתק שפתים, ר״ע פרנקים 42).

***דָּלֶת**[1], ש״נ, מ״ר דְּלָתִים, — שם האות הרביעית של אלף בית העברית: היה דלת ועשאו ריש ריש ועשאו דלת (ירוש׳ שבת ז י 7). אלף בית אלף בינה גימל דלת גמול דלים (שבלי שם קד.). העולם הזה נכתב ביו״ד ה״י ונקרא באל״ף דל״ת (פסח׳ נ.). כתב אלף למד מאלהים וכו׳ שין דלת משדי אלף דלת מאדני (שבוע׳ לה:). הכותב יהודה ולא נתן בו דל״ת יתלנו מלמעלה וכו׳ היה צריך לכתוב יהודה ונתכוון וכתב את השם אע״פ שלא כתב דל״ת מעכבו וכותב יהודה אחר (סופרים ה ב). אם אתה עושה דלת ריש אתה מחריב את כל העולם כלו (מד״ר ויקר׳ יט). וירכו של גימל סמוך לדלת מפני שגמילות חסדים אינה אלא לדל (הוריות הקורא 9). יש לכתוב ראש הַדָּלֶת ארוכה שלא תדמה לזין והרגל עבה לצד הגוף ולא יעשה ארוכה שלא תדמה לכף פשוטה (אברהם בלמשי, מקנה אברהם א). — ואמר הפיטן: דֵּלֶת[2]) דמות פניה למה כלפי הא מובא, כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא (הלל, שבת לפני שבוע׳). — ומ״ר: וכתבתם כתב שלם מכאן אמרו שלא יעשה לאלפים עיינים וכו׳ ולצדקים גמלים לדלתים רישים ולרישים דלתים (ספרי ואתחנן לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו׳ דלתין רישין רישין דלתין היהין חיתין (שבת קג:). — וסמי׳:

[1]) כך הקריאה המסורה, וכך לפי העתקת השבעים δαλεθ (אעפ״י שיש גם נוסח׳ δελεθ וגם δελτ). וסוברים כי היא ע״ש צורתה של אות זו כעין הדֶּלֶת, והיא ההברה הקדומה שנשמרה כהויתה, ומזה ראיה כי גם עצם השם דֶּלֶת היו אומרים בצורה זו דָּלֶת. — [2]) כך נקוד בהמחזורים המנקדים, אך זה נקוד חדש, והוא עפ״י נקודו הדקדוקי של ר״א בחור.

ודלתי הדודים לעולם נקשרים (דונש על מנחם)׳ ר״ל שתי הדלתים שבמלת דוד הן קשורות יחד׳ לא תפתחתה.

דַּלְתּוֹת[1]), ש״נ, — מקום שמתאספים שם הסוחרים לעניני המסחר, Börse ; bourse : בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דַּלְתוֹת[2]) העמים נסבה אלי אמלאה החרבה לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים (יחזק׳ כו ב-ג).

***דַּלְתִּי**, ת״ז, —כמו דלת: גיד הדם הדלתי אשר משכנו למטה בבטן ויקבל הדם מתוך הקרב מהקיבה מהטחול מהמעים וכדומה ויוליך אותו אל תוך הכבד (רמב׳ למוד׳ א ט).

דָּם[3]), ש״ז, סמי׳ דַּם, כנוי׳ דָּמוֹ, דִּמְכֶם, מ״ר דָּמִים, דְּמֵי, כנ׳ דָּמֵיךָ דְּמֵיהֶם, —הדבר הנוזלי האדם שבגוף בע״ח היוצא מהלב ועובר דרך העורקים, blood ; sang ; Blut :

[1]) משקל חַכְמוֹת, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) פרשו המפרשים במשמ׳ מ״ר של דלת. אך שני הפעלים שלפני מלה זו ולאחריה, נשברה ונסבה הם ביחידה, וקשה לאמר כי שניהם משובשים, וכן קשה לאמר כי בשניהם אמר באמת יחזקאל ביחידה לדלתות ברבים. ולכן יש מיחסים דלת. ואולם עוד הכונה צריכה באור, והנה מהענין וממליצת הכתוב ומטבע העיר צר הרוכלת והתגרנית ברור הדבר שהכונה פה כי צר שמחה שבחרבן ירושלם יסב כל המסחר אליה, ואין ספק איפוא כי מלה זו דלתות היא כנוי לירושלם בענין מסחר, והמלה שלאחריה, העמים, מעידה שהכונה פה מקום קבוץ המסחר של העמים, כעין שוק גדול, יריד, ולכן הגיהו קצת החדשים רֹכלת במקום דלתות. אך זו הגהה חדה יותר מדי, ועוד נראה מפעל נשברה כי התכון הנביא לבנין, ולפי הנוסחה שלפנינו, שעכ״פ אין אנו רשאים לפסלה כל זמן שאין לנו יסודות חזקים לזה, עלינו לקבל השם דלתות כמו שהוא במשקל חכמות שכבר אמרו המדקדקים כי זה שֵׁם בסי׳ נקבה -ות קדום, והיה זה אולי שם נקבה בלשון צורית להבנין שהיה מקום קבוץ הסוחרים והמסחר, דומה קצת לבית אסף הסוחרים שיש בימינו בערי המסחר הגדולות. ואין צריך לאמר דוקא כי היה בנין כזה בירושלם, שיש מקום לפקפק בדבר, אלא שהיה זה בצור, והוא קרוב לודאי שבעיר המסחר צור היה מקום כזה כבר בזמן ההוא. ואנשי צור דברו על ירושלם בלשונם, לשון המסחר, ובקנאתם בירושלם שהיו עכ״פ כנראה באים הרבה סוחרים אליה בימים ההם, כנראה מהמזרח, היו אנשי צור קוראים אותה בלשונם דלתות העמים, ואעפ״י שעד כה לא נמצאה עדין מלה זו בכתבות הכנעניות אין מזה ראיה שלא היתה במציאות.

[3]) מִשְׁתַּף בכל לשונות השמיות, ורגלים לדבר

ויאמר אלהם ראובן (לאחיו אשר רצו להרג את יוסף) אל תשפכו דם (בראש' לז כב). וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה (ויקר' ז כו). ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). ושחטו אתו (את השה לקרבן הפסח) כל קהל עדת ישראל בין הערבים ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף (שמות יב ו-ז). ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך (דבר' יב כז). למען תמחץ רגלך בדם (תהל' סח כד). וישחטו (בני יעקב) שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (בראש' לז לא). כי נפש הבשר בדם הוא (ויקר' יז יא). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יז-יח). ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישע לד ז). — וכמי'. דם כל בשר לא תאכלו (ויקר' יז יד). ויצק דם המכה אל חיק הרכב (מ"א כב לה). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא) אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר' לב מב). — וכנ': ועתה אל יפל דמי ארצה (ש"א כו כ). שפך דם האדם באדם דמו ישפך (בראש' ט ו). במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). כה אמר אדני יי' עיר שפכת דם וכו' בדמך אשר שפכת אשמת (יחזק' כב ג-ד). ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש (בראש' ט ה). ולקח הכהן מדמה (של החטאת) באצבעו וכו' ואת כל דמה ישפך (ויקר' ד ל). את דמם תזרק על המזבח (במד' יח יז). — ומ"ר: גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע' א יה). ודמים בדמים נגעו (הוש' ד ב). — וסמי': קול דמי אחיך (אשר הרגת) צעקים אלי מן האדמה ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (בראש' ד י-יא). — וכנ': והסרתי דמיו מפיו (זכר' ט ז). ואשטף דמיך מעליך (יחזק' יו ט). ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך (שם ו). — דם נקי, שפך דם נקי, ר"ל רצח איש נקי מכל חטא ועון: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד (מ"ב כא יו). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי (שם כד ד). ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ועל העיר הזאת (ירמ' כו יד-יה). ויקראו (המלחים) אשר חפצו להטיל את יונה אל הים) אל יי' ויאמרו אנה יי' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא כי אתה יי' כאשר חפצת עשית (יונ' א יד). ר"ל אל תחיבנו ותענישנו יען שפכנו דם נקי. — וכסמי' דם נקי, דם הנקי: ובערת דם הנקי מישראל (דבר' יט יג). וגם דם הנקי אשר שפך (מנשה) וימלא את ירושלם (מ"ב כד ד). — דמו בראשו, דמו על ראשו, ר"ל הוא בעצמו חיב בדבר והוא בעצמו גרם שהומת ונשפכו דמיו: הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך וכו' תאספי אליך הביתה והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים (יהוש' ב יח-יט). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו, יהיה (יחזק' לג ד). ויאמר לו (שלמה לשמעי) בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך (מ"א ב לו-לז). ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו (בהנער שהרג את שאול) ויכהו וימת ויאמר אליו דוד (להנער המומת) דמך [1]) על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי' (ש"ב א יה-יו). סומכים ידיהם עליו ואומרים דמך בראשך שאתה גרמת לכך (כפרא אמור רלט). שותה כפלים דמו בראשו (פסח' קרי). — דמו בראשי, ר"ל אני חיב בדמו: וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו (יהוש' ב יט). — השיב את דמו של פלוני בראשו של פלוני, שלם לו כמפעלו, העניש, המיתו מפני שהוא המית אחרים: ויאמר לו המלך (שלמה אל בניהו) עשה כאשר דבר ופגע בו (ביואב) וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי והשיב יי' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ"א ב לא-לב). השיב עליך יי' כל דמי בית שאול אשר

שהוא מן השמות הקדומים השניים, ר"ל משתי אותיות השרש. באשור' דָמ, בערב' העתיקה דַמ a), והשתלש אחרי כן בערב' העתיקה לנל"י דמי b). ובערב' ההמונ' לכפול' רַמ c) (Barth § 2 c). אעפ"י שקצת המדקדקים מהחדשים חושבים ששרשה של מלה זו הוא שלשי, מנל"י (Kö. II, § 119,3). ונראה כי אמרו גם דם וגם דם, ומזה דמכם. — [1]) דמיך כתיב.

a) دَمٌ b) دمى c) دَمٌّ

מלכת תחתי (ש"ב יו ח). — שבו דמי פלוני בראש אלמוני, ר"ל אלמוני הומת בגלל אשר שפך דמי פלוני: ושבו דמיהם (של שני האנשים הצדיקים) בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג). — דמו בו, הוא בעצמו חיב במיתתו: מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקר' כ ט). מות יומתו שניהם דמיהם בם (שם יא). את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה (יחזק' יח יג). — וכמו"כ דמיו עליו יטוש: הכעים אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו (הוש' יב יה). — היו דמים על פלוני, היה חיב בדם אשר נשפך: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יי' אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים (דבר' יט י). — דמים לו. הוא חיב בדם אשר שפך: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו (להממית) דמים (אינו חיב במיתת הגנב) אם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב א-ב). ורצח גאל הדם את הרצח אין לו (לגאל הדם) דם (במד' לה כז). — איש דמים, ששפך דם: וכה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא איש הדמים ואיש הבליעל וכו' והנך ברעתך כי איש דמים אתה (ש"ב יו ז-ח). אנשי דמים ישנאו תם (משלי כט י). — עיר דמים, ששופכים בה הרבה דם, שעושים בה הרבה עול: הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחום ג א). — בא בדמים, שפך דם בשגגה: אשר מנעך יי' מבוא בדמים (ש"א כה כו). וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (שם לג). — גאל הדם, עי' גאל. — עמד על דם פלוני, שמח על הריגתו: לא תעמד על דם רעך (ויקר' יט יו). — שמע דמים, שמע מעשה שפיכת דמים: אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג יה). — בקש את דמו, דרש את דמו, תבע והעניש בשביל דמו של פלוני שנשפך חנם: אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ ויצו דוד את הנערים ויהרגום (ש"ב ד יא-יב). בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש (יחזק' ג יז-יח). ויען ראובן אתם (את אחיו) לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (בראש' מב כב). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק' לג ו). — כסתה הארץ את דמו של פלוני, ר"ל שאין דורש ומבקש את הדם, אין איש תובע העול שנעשה לו: ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי (איוב יו יח). — *נתן דמו על הדבר, סבל הרבה צער כמו לו נשפך דמו כדי להשיג הדבר: נפשי נתתי עליה דמי נתתי עליה כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי האזינו שו). — ומשל: מה [1]) ראית שדמך אדם יותר שמא דם של אותו האדם אדם יותר ר"ל אינך עדיף מחברך. סוף כל סוף הדם לא יהפך למים (משל לדיק לר"א מודינו ג). — ובהשאלה, דם ענבים יין: כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה (בראש' מט יא). ודם ענב תשתה חמר (דבר' לב יד). — ואמר בן סירא: הלב חטים חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד כל אלה לטובים ייטיבו כן לרעים לרעה נהפכו (ב"ס גני' לט כו-כז) — ודם עסים. ואמר המשורר: נרד לגן הבשמים ועריגתו ושם נשמח וגם נשיש בקול עגור ותור עם עים ונשתה כוס דמי עסיס (מבה דרעי הקרחי לקו"ק עב). — *דם ברית, דם מילה: גר שנתגייר כשהוא מהול וכו' צריך להטיף ממנו דם ברית (תוספתא שבת טו ט). והנולד מהול והמל עד שלא נתגייר צריך להטיף ממנו דם ברית (ירוש' יבמ' ח ט.). — *דם בתולים, עי' בתולים. — *דם הקזה, עי' הקזה. — *דם טהר, עי' טהר. — דם המת, כתם ירוק הגון בעור הגוף, בפנים: והדם המת (בפנים) יהיה לדם שכבר נתפתחו פיות עורק לנקות המלוי או שנסדקו הפיות להכאה וזולתה [2]) ונעצר תחת עליוני העור עצירה במקום משנה מראהו (קאנון ד ז ב ו). — *דם נדה, עי' נדה. — *דם ניקוף, עי' נקוף. — *דם הנפש, עי' נפש. — *דם הקושי, עי' קשי. — *דם הראש, חלי, עי' ראש. — *דם השופי, עי' שפי. — *דם תנין, עי' תנין.

אחז, אחוז דם.

*בק, עי' במקומו. — *בשול הדם.

גיד, גידים. — *גנח דם.

*דמי. — *דמיות. — *דפק.

— [1]) בארמית: מאי חזית דדמא דידך סמיק טפי דילמא דמא דההוא גברא סמיק טפי. (יומא פב:) — [2]) מה שנקרא בלשון החכמה Ekchymose. דר' מויא.

*הַזָּה.

*וריד, ורידים.

*חלודה.

טחורים.

*יתוש.

כלי הדם, כדורי הדם, נסיוב הדם, עי' במקומו לב.

נזל, הדם נוזל בעורקים, וכו'.

*סִבּוּב הדם בגוף. — *סָבוּר. — *סטיפה

*עַבְטִיט, קפיאת דם. — ערק, ערקים.

*פשפש.

צרר, נצרר הדם.

*רבב.

*שפע, אשה שופעת דם. — *שרף.

*דִּמְדּוּם[1], ש"ז, מ"ר דִּמְדּוּמִים, — דִּמְדּוּמֵי החמה, אורות כהים שנשארים עוד ברקיע מהשמש אחרי שקיעתה: א"ר יוסי בן חנינא יהי חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה (ירוש' ברכ' ד ז). בשלקטום עם דמדומי חמה (בס מעשר' ד נא:). בשנקבר עם דמדומי חמה (בס פסח' ח לו:). ושל בן הערביים עם דמדומי חמה (בס ה לא ג). מעיד והולך עד דימדומי חמה (בס קדוש' א נט:). בערב שבת עם דמדומי חמה (בס מו"ק ג פג.). מצוה להתפלל עם דמדומי חמה (ברכ' כט.). בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת"ל בערב (מכי' בא, מס' דפסח' ה). נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום (מד"ר בראש' יא). לאחד שהיה מהלך בדרך עם דמדומי חמה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה וכו' אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בקר (פסיק' דר"כ, קומי אורי). — *דמדומי מיתה: שהקב"ה מורידו שאול ויעל עמו נשכת שע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה דהיינו בדכדוכה של נפש (עמה"מ קיו.). — וכינ' *דמדומה של חמה: כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"נ גאון, ברכ' כט:).

א. *דִּמְדֵּם, לא נמצא.

— פע', *דִּמְדֵּם, מְדַמְדֵּם, — שתוי: שיכור מהו שיברך א"ל אכלת ושבעת וברכת אפילו מדומדם (ירוש' תרומ' א מ ד).

ב. דִּמְדֵּם, קל אינו נהוג.

פע', *דִּמְדֵּם, — ידים מְדַמְדְּמוֹת, מדומדמות, *מבקשות לשפוך דם: ידים מדומדמות שאם יש אדם שונא את רעהו וחושב בדעתו להורגו בזה קרוי ידים מדומדמות (ספ' גאון ישן).

*דַּמְדְּמָנִית[1], ש"נ, — ענבים שיבשו קצת באשכלותיהם ודומים לצמוקים: דמדמניות[2] שבכרם הרי אלו אסורות (ירוש' שבת א ד. כיל' ג סג.). מביאין מן התאנים בנות שבע ומן הענבים הדמדמניות[3] מן המובחר (בס ביכור' א סג ד).

א. דמה[4], ממנו א. דָּמָה, *דִּמּוּי, דְּמוּת, דִּמְיוֹן.

א. דָּמָה, דָּמִית, דָּמְתָה, אֶדְמֶה, יִדְמֶה, דְּמֵה, דְּמִי, דְּמִינָה, — א) פ"ע, דָּמָה אל פלוני, לפלוני, היה

1) לא נתבאר מקור מלה זו, אך מרוב המקומות בירוש' מוכרח כי הכונה בזה בעת שקיעת החמה בערב. והערוך פרש שהוא קודם שקיעת החמה. אך מדברי ר' נסים גאון נראה ברור כי הכונה בדמדומי לזהרורית שלאחרי השקיעה כל זמן שעוד לא החשיך. וכן אמר שם הירוש' בפרוש לעת מיצוי של יום, ואעפ"י שפרשו בעל פני משה וז"פ בעל אה"צ לתחלת הבקר הנה העקר הוא כפרוש בעל ס' חרדים: שמתמצה השמש מעל הארץ וכלה. וכן נראה ברור משאר המקומות בירוש'. ואף מבבלי מוכח שהוא כן שאמרו שם: לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה מאי טעמא דילמא מיטרפא ליה שעתא, ע"כ. הרי שהכונה היא לזמן שיש לחשש שמא תטרף השעה, וזה נכון רק בערב בין השמשות.

1) בערב' ההמונית דמדמון a), ועי' הערה לקמן. —2) פרש מוספיא: ענבים מנטפים מיץ. אבל כבר העיר המעריך ז"ל: בסוף הבציר מקבצין גרגירי ענבים שנשרו מהגפנים ודומין לצמוקין ונקראין בערב' דמדמון, והביא דברים אלה גם בעל תבואות הארץ, ואעפ"י שבהמלונים הערבים, גם אותם שיש בהם גם מלים מלשון ההמונית, לא נזכרה מלה זו, מ"מ אמת הדבר שכך קוראים בלשון הערבית ההמונית בא"י הענבים שכבר נצטמקו קצת, ועושים ממנו יין מתוק, ושגורה מלה זו בפי הערבים המוכרים ענבים, ורגלים לדבר, שזו מלה עברית עתיקה, שמצאוה הערבים כשבאו להארץ ושמרוה בלשונם. —3) בנוסח' ויניציה לבלוניות ובכ"י סיריליה לבלוביות, אך כבר הסכימו כל החכמים שזה שבוש וצ"ל דמדמניות.

4) עבר' וארמ' בלבד. בערב' אין שרש כזה

a) دمدمون

כמו פלוני בדבר מהדברים, ähnlich sein ; ressembler ; be like : כל עץ בגן אלהים לא דָמָה אליו ביפיו (יחזק' לא ח), לא היה יפה כמהו. זאת קומתך דָּמְתָה לתמר (שה"ש ז ח), שהיתה גבוהת קומה כמו התמר. אל מי דָמִיתָ בגדלך (יחזק' לא ב). אל מי דָמִית ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן (שם יח). ברושים לא דָמוּ אל סעפתיו (שם ח).— וברוחניות במוסריות: כסדם היינו לעמרה דָּמִינוּ (ישע' א ט). דָּמִיתִי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהל' קב ז). דוֹמֶה דודי לצבי או לעפר האילים (שה"ש ב ט). סב דְּמֵה לך דודי לצבי או לעפר האילים (שם יז). כי מי בשחק יערך ליי' יִדְמֶה ליי' בבני אלים (תהל' פט ז). למי תדמיוני ותשוו ותמשלני ונִדְמֶה (ישע' מו ה). — דומה יפה, נאה, נראה כמו נאה: מה יעשו גדולי הדור שאין דורן ד ו מ ה יפה (תענ' כד:). כוחלת נותנת כחול בין עיניה כדי שד ו מ ו ת נאים (רש"י מו"ק ט:). — ב) פ"י, ראה בדמיונו, חשב, צִיֵּר לו, sich vorstellen ; se représenter ; to imagine : הנוה והמענגה דָּמִיתִי [1]) בת ציון אליה יבאו רעים ועדריהם (ירמ' ו ב-ג). משל למלך שעשה סעודה והזמין כל האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה ד ו מ ה ליטול מנה יפה (שם ראה נג). בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר ד ו מ ה אני שהותר לי נדרי (שם פינחס קלד). שבך אתה ד ו מ ה שאין כאן אדם שיודע שמועה (והזהיר ויקרא).— וגם לרבים ד ו מ ה ביחיד במשמ' הדבר דומה כאלו: משה אמר להקב"ה רבש"ע עבירה עברתי תכתב אחרי שלא יהיו הבריות אומרות ד ו מ ה שזייף משה בתורה (ספרי ואתחנן כו). אמרה לו בבקשה ממך המלך הודיע סרחוני שלא יהיו בני המלך אומרים ד ו מ ה שנמצא בה דבר ניאוף (שם). הרי שהיה חולה ומוטל במטה ואמרו לו נכסיך למי ואמר להן ד ו מ ה שיש לי בן עכשיו שאין לי בן נכסי לפלוני היה חולה במטה ואמרו לו נכסיו למי אמר להן ד ו מ ה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמו.).

— נפע', *נִדְמָה,—א) נראה דומה, gleich erscheinen ; paraître comme; to appear like : צדיקים נ ד מ ה (יצר הרע) להם כהר גבוה ורשעים נ ד מ ה להם כחוט השערה*(סוכ' נב.). אין היה שולטת באדם עד ש נ ד מ ה לו כבהמה (שבת קנא:). שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור עמדו למעלה נ ד מ ה להם למטה למטה נ ד מ ה להם למעלה (סוט' יד.). מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ו נ ד מ ה לאברהם (ב"מ פז.). כתלמיד חכם נ ד מ ה לו (המלאך ליעקב) (חול' צא.). לא נ ד מ ו (המלאכים) לו אלא לערביים (קדוש' לב.). — ומצוי השמוש בספרות. — ב) *ש"ז, עי' ערך *נִדְמֶה.

— פע', דִּמָּה, — א) ראה בדמיונו, חשב, הִתְבּוֹנֵן, sich vorstellen, gedenken; se représenter, penser ; to imagine, to think : ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית לילה אותי דִּמּוּ להרג ואת פילגשי ענו ותמת (שופט' כ ה). נשבע יי' צבאות לאמר אם לא כאשר דִּמִּיתִי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (ישע' יד כד). והיה כאשר דִּמִּיתִי לעשות להם אעשה לכם (במד' לג נו). אלה עשית והחרשתי דִּמִּיתָ היות אהיה כמוך (תהל' נ כא). והוא לא כן יְדַמֶּה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע' י ז). דִּמִּינוּ אלהים חסדך בקרב היכלך (תהל' מח י). הרי שגזרו בית דין גזירה ו ד י מ ו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה (רמב"ם ממרים ב ו). ולא ידעו משפט ישראל ו ד י מ ו ששוב אין פותחין להם לשלום (שם מלכ' ו ה). — וְדִמָּה בנפשו : אל תְּדַמִּי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים (אסת' ד יג). וכי מפני שאנו מ ד מ י ן נעשה מעשה (גיט' יט.). — דִּמָּה לאיש, זמם עליו וזממים רעים: האיש אשר כלנו ואשר דִּמָּה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש"ב כא ה). — יפ"ח הַמְדַמֶּה, הכח הנפשי, הסגולה שיש לו להשכל לְדַמּוֹת לו דברים, לצירם ולראותם ברוחו, בדמיונו: דמיון והוא כח ה מ ד מ ה אשר בפי החכמים תמיד וכו' ודע שמן הכח ה מ ד מ ה הזה יבאו שלשה עניינים האחד הוא השגת תכונת המוחשים והרכבתם קצתם על קצתם בעת ההרגש והשני שמירת המוחשים ושמירת הרכבתם בדמיון אחר העלמם מן החושים וממנו הזכרונות והג' הוא שמתעורר להרחיק הדבר המזיק ולכוין אל הנאות לו (רוח חן ב). וכן כח המשער אשר באדם שישיג בו עתידות עצומות הוא משלמות כח ה מ ד מ ה וכבר הודיעך הרב המורה צדק ז"ל כי שלמות כח ה מ ד מ ה יצטרך לענין הנבואה וכו' ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מ ד מ ה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות (שם ז). כח פנימי שלישי הוא מ ד מ ה ומחשב כי הוא

במשמ' שהוא משמש בעברית. — [1]) י"א במשמ' השמדה ובליון, אך אין זה מתישב על ענין המליצה.

בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב (המורה רמה א ו). הכחות הנפשיות כמצייר והמדמה והכחות שאינם גשמיים (העקר' ב לא). כי הצורות הדמיוניות אשר מהן תחלקנה המושכלות תתקלקלנה ויוסר רשמם מכח המדמה או החוש (מעשה אפוד יט). — ב) דִּמָּה דבר לדבר, בדק שני דברים אם הם דומים זה לזה, או חשב או החליט שהם דומים זה לזה, vergleicheu to compare ; comparer : לססתי ברכבי פרעה דִּמִּיתִיךְ רעיתי (שה"ש א ט). מה אעודך מה אֲדַמֶּה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון (איכ' ב יג). שאל ואמר לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ידמה וכו' שלא ידמה בטריפות (ב"ב קל:). — ג) עשה, הראה דמיונות, משלים : ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אֲדַמֶּה (הוש' יב יא). — ˚דִּמָּה בפניו, עשה באופן שנדמה לו כאלו : האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה (רמב"ס ע"ז יא).

— פּע', *דֻּמָּה, בינ' מְדֻמֶּה, מדומה, ועם כ הדמיון כִּמְדֻמֶּה, — ודבור קבוע כִּמְדֻמֶּה אני, כאלו אני מְדֻמֶּה, כאלו אני רואה שהוא דומה, אני חושב, כך דעתי, est : scheint mir;il me paraît ; it seems to me אמר ר"י פעם אחת הייתי מהלך אחר ר' עקיבא ואחר ר' אלעזר בן עזריה והגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתייאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור קריתי ושניתי ואח"כ התחילו הן (תוספתא ברכ' א ב). כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (גמ' שם טז:). אמר להן (הורקנוס) לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה (סנה' סח.). צהבו פניו של יוסף הבבלי אמר לו (ר"א בן שמוע) יוסף כמדומה אני שלא כיוונגו שמועתינו עד עתה (מנח' יח.). כמדומה אני ששחוק שחקו בי היהודים (שם פה:). ואמרה באונס השינה נתגלה הטלית ונתכסיתי בטליתו כמדומה אני שהוא טליתך (בו"ת הרי"ף עג). כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך (תענ' כג.). — כמדומה לי, כמדומה הייתי : כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו (יבמ' ט.). — ˚יְדֻמֶּה הדבר, שידמו אותו, יראוהו בדמיון : וכדי שלא ידומה בזה שום שניות חלילה אמר במתן תורה וידבר אלהים (העקרים א יא). כי אין ראוי למנות עקר אלא מה שלא ידומה תורה אלהית זולתו (שם טו). גם התן שלמות בכל מה שידומה שהוא שלמות (שם ח). שהמקרה הוא לפי דברי אריסטו מה שאפשר שידומה שימצא ושלא ימצא ושיפסיד ועם כל זה ישאר נושאו קיים (תגמ' הנפש ב). שיש אל הנמנע טבע קיים אצל השכל האנושי ולא ידומה בטול העבר שיהיה (רמ"ע מפאנו, חקור דין ד ט). תורת השם תמימה לא ידומה עליה תוספת ולא חסרון (מרפא לנפש, רפאל מנורלי יח.). כי מה שידומה לאדם שהוא טוב ואינו כן כי לפעמים יחשב האדם בדבר מה שהוא טוב ובסוף הטוב ההוא ימצא הרע נמשך אליו (שם לח:). הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל (העקר' ב יח). האיש החפץ חיים ישנה וישלש במדות הטובות ועיון המושכלות עד ישוב המדומה מושכל והחטוף מורגל (נוה שלום ז א). — ˚דברים מְדֻמִּים, שאינם במציאות, רק בדמיון כוזב : הלובן והשחרות ויתר המראות וכן הקוים והשטחים (שאין להם מציאות אלא בדמיון) הם הדברים המדומים כמו שהצורות הן מושכלות (רות חן ה). ובאיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל (ר"י אברבנל, מפע' ה' ד א). וכן הקוים והשטחים נקראים מדומות כמו שהצורות הן מושכלות (בער השמים יא). וכל זה חולק על דעת התורה כי יצטרכו לומר שהמלאכים שמשתלחים לבני אדם הם עניינים מדומים לא דברים אמתיים בעצמם (העקרים ב יב). היות המקומות והצורות או הוויים מוחשים או מדומים כאשר יבואר (אריה מודינא, ילב האריה א ט). כשישיג (האיש המלומד) טוב גדול מטובות העולם והם אשר יקראו הפלוסופים טובות מדומות לא יחרד עליו בשמחה רבה (רש"ע פלקיירא, אגרת הויכוח ג). שהם (העושר והכבוד) דברים עקריים לרוב ההמון הרודפים אחר הקניינים המדומים (אורח חיים, רפאל מנורלי כ:). ראיתי רוב העולם רודפים אחרי הצל והמדמה (שד"ל, אגר' פג).

— התפ', הִדַּמֵּה במקום הִתְדַּמֵּה, עת' אֶדַּמֶּה, — דִּמָּה את עצמו, חשב שהוא דומה לפלוני, עשה שיהיה דומה לפלוני : ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וכו' אעלה על במתי עב אֶדַּמֶּה לעליון (ישע' יד יג-יד). — ˚וְנִתְדַּמֵּה, מִתְדַּמּוֹת : ומיני השמות המוסכמות המתדמות וזולתם נמנעות מלהצטרף אליו באמת (רמב"ע, ערוג' הבשם, ציון ב). שכל הנהגותיהם (של ישראל) מיוסדות על יחוד השם יתעלה לפי שמתדמים אליו בכל מעשיהם (אגר' הרמב"ן בענין

הזוג א). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מהדמוי וכו' ככה עזרא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מהדמויים (הקד' ר"י אברבנאל, נחלת אבות). ויבאר במה תוכר הדת האלהית מן הדת המזוייפת המתדמה באלהית (העקרים, פתיחה). במה יודע אם הדת ההיא אלהית באמת או אנושית ומתדמה באלהית (שם א כד). רשאי בן ברית להשתנות להתדמות בבגדיו לגוי (שו"ת תרומ' הדשן קנז). — יגוף מתדמה, שכל חלקיו דומים: כי הוא טבע אחד פשוט ומתדמה ואין בו הרכבה כלל (ר"י אברבנאל, ברא׳ ויעש אלהים את שני המאורות). — מתדמה החלקים, שחלקיו דומים ושוים זה לזה: מתדמה ושוה בכל חלקיו (שם, יהי רקיע). ואין צורה מתדמית בכל חלקיה בלתי צורה כדורית וגלגלית (השמים והעולם לאבן סיני י). אחר שנשלמו העליונים הוכנו היסודות לקבול צורות המתמזגים מתדמי החלקים (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). וכן שאר הצורות הפשוטים והמתדמים החלקים אשר יתחלקו בהתחלק הגוף וכו' וזה אינו מתחלק כגשמים הפשוטים והמתדמי החלקים (שם טוב, מו"נ ב, הקדמ' יא). — יוהמזון ביחס להגוף, יתעכל ויהפך ויהיה דומה לו, ויהיה בשר ודם: כל מה שירד על הגוף (מזון ורפואות וכדומה) וכו' אם שיתדמה לגוף ואם שלא יתדמה ואשר יתדמה לו הוא המזון במוחלט (קאנון א ב ב טו).

ב.דמה, ממנו ב.דמה, דמי.

ב.דמה, פ"ע, דמיתי, ידמה, — חדל, פסק, לא עשה יותר מה שעשה עד כה, aufhören; cesser; to cease: עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות (איכ' ג מט). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה (ירמ' יד יז).

— נפע', נדמה, מק' נדמ'ה, — נעשה שידמה, שיחרב, vernichtet werden; être anéanti; be annhilated: בשחר נדמ'ה נדמה מלך ישראל (הוש' י יה). נדמה שמרון מלכה כקצף על פני מים (שם ז). הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל עם כנען נכרתו כל נטילי הכסף (צפנ' א יא). באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון (ירמ' מז ה). ואמר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (ישע' ו ה). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלא יגנבו דים (עבד' א ה).

דמה[1], ש"נ, מ"ר דמות, — כעין בד ארוך וכיוצא בו אחוז בקרקע הים וצף מעל לפני המים, ישמש לסימן למקום סכנה או לאסר בו האניה, Boje; balise, bouée; buoy: ונשאו אליך (אל צור שנחרבה) בניהם קינה וקוננו עליך מי כצור כדמה[2] בתוך הים (יחזק' כז לב).

ידמוי, ש"ז, — שה"פ מן דמה במשמ' דמיון שני דברים זה לזה: אפשר שתהא כוונתן של חכמים בדימוי יראי שמים לדלועים בשביל הדבר הזה (ר"נ גאון, ברכ' נו:). הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם (מו"נ א לה). בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (שם נג). כתבו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם

---

[1]) באשור' דמת, עמוד, ועי' בהערה לקמן. — [2]) ת"י ולית דדמי, מן דמה במשמ' דמיון. שאר התרגומ' הקדומים והמפרשים פרשו במשמ' שתיקה או כליון. ריב"ג: כדמה בתוך הים וכו' אבל פרושם הוא אבדה. ע"כ. אבל, כבר הרגישו רוב החדשים כי אין זו מליצה טבעית, בפרט בפי מליץ כל כך נשגב וצח הלשון כמו שהיה יחזקאל. ולכן הגיהו החדשים הגהות מתחלפות: נדמה, כבדה, ברומה, וכדומה. והנה, ההגהה היותר מתקבלת על הדעת היא כבדה, או כבדה, כמו שאמר למעלה (פסוק כה) ותכבדי מאד בלב ימים. אעפ"כ, בדברי סופר רחב המליצה ורב המלים והצורות כיחזקאל אין אנו רשאים לפסל מלה מפני שאין יודעים לפרשה עפ"י השרשים הידועים לנו בלשון, ולהגיה ולהחליפה באחרת. אדרבה, מה שאי אפשר לפרשה פרוש מספיק עפ"י משמעות המלים הדומות לה קצת מעיד שזו מלה מיוחדה, מתאימה בכונתה רק להענין המדובר עליו כאן. וברור הוא, כי יחזקאל, שאהב להשתמש במשלים וצורות מהמציאות, בדברו על צור „הישבת על מבואות ים רכלת העמים אל איים רבים" השתמש בצורה מענין הים ובמלה מיוחדה לזה בלשון אנשי הים בזמן ההוא. והיותר נאה לפי הכונה והמליצה הוא המשמעה שיחסתי להשם דמה. ובאמת השם הזה ממש וגם כמעט מליצה זו בעצמה ישנה בלשון אשורית, דמ, עמוד וגם בד, ודמת, עמוד או בד העומד ונראה למרחוק, ונאמר אדות העיר מגנב כמ דמת, כמו דמת, היתה יושבת על צלע ההר. ונראה כי דמת, דמה, היתה בכלל עמוד או בד נטוע באיזה מקום שהוא לסימן או לאות למרחוק וקראו כן גם את הסימנים שבים, ובודאי אנשי ים כמו הצורים כבר השתמשו בסימנים כאלה, והיתה מליצה זו שגורה בפי הבבלים ויחזקאל שהיה בבבל לא תמוה הוא שגם הוא השתמש במליצה זו. — ויש מי שפרשו כדמה משרש כדם, ובמשמ' השם כדומים האשכלונים שבמשנה, ועי' ערך כדום במקומו.

וכו' ולא אמר אדם שיהיו נקראים נביאים בשם מוסכם ב ד מ ו י שוה (ר"י אברבנאל מ"א יט). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מ ה ד מ ו י וכו' ככה עזרא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מ ה ד מ ו י י ם (הות, הקדמ' נחלת אבות). והנה ידמה שיהיה זה (הוית העולם יש מאין) אפשר וכו' אלא שזה ה ד מ ו י כאשר הושתכל בו לא התבאר ממנו שיהיה אפשר שיהיה הגשם מלא גשם במוחלט (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יז). ו ד י מ ו י מקצת על המקצת (תשו' דונש על רסע"ג 102). והנה על ה ד י מ ו י השלישי הוא מבואר שזכרה התורה התוארים הגופיים תמיד וכו' על ה ד י מ ו י השני אמר ושכנתי בתוך בני ישראל (חזות קשה, ר"י ערמאה ו).

דְּמוּם. עי' ב.דֻּמָם.

∞דְּמוּמָה, ש"נ, מ"ר דְּמוּמוֹת, עי' ∞דְּמוּמִית.

∞דְּמוּמִית, ש"נ, מ"ר דְּמוּמִיּוֹת, — צמח של פרח אדֹם העלים מאד דומה קצת לפרגים. Anemone: החבצלות ו ה ד מ ו מ י ו ת יחד עם קוצים ודרדרים מרהיבים את עין איש בשלל גוניהם של קשר (הצקפה ג כ).

*דִּמּוּעַ. ש"ז, — א) שה"פ מן דִּמַּע: שכשם שאימת שבת על עם הארץ כך אימת ד י מ ו ע על עם הארץ (תוספתא דמאי ה כ). נפל מריבוא לתוך שלשר ומשלשה למקום אחר ספיקו מותר מפני שספק ד י מ ו ע (שם תרומ' ה י). ואת אומרת ספק ד י מ ו ע כספק תרומת מעשר של דמאי (ירוש' דמאי ה כה.). חלה בזמן הזה דרבנן וכו' ד מ ו ע דרבנן (נדה מז.). הרומה שניטלה מן ה ד י מ ו ע מאחר שיש בהן חולין של בכורים עם הטבל של תרומה (רגמ"ה תמור' ז.). — ב) צמח[1]: ואלו הן מיני דשאים הקינרס והחלימה ו ה ד מ ו ע והאטד (ירוש' כלא' ו י:). — ג) *הזלת הדמעות: רעדה תאחוז כל שומע שמוע, ותזל כל עין דִּמּוּעַ, ונהפך לאבל כל שעשוע, על הריגת רבי אלעזר בן שמוע (אלה אזכרה, מוס' יוה"כ).

דְּמוּת[2]), ש"נ, מ"ר דְּמֻיּוֹת, וגם דְּמוּתִיּוֹת, דְּמוּתִים, — א) צורה דומה לצורה אחרת, Abbildung image: ביום ברא אלהים אדם בִּדְמוּת אלהים עשה אתו (בראש' ה א). ויולד (אדם ילד) בִּדְמוּתוֹ כצלמו (שם ג). ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כִּדְמוּתֵנוּ (שם א כו). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה וכו' כאילו ממעט ה ד מ ו ת (יבמ' סג:). — והצורה בכלל: ואל מי תדמיון אל ומה דְּמוּת תערכו לו (ישע מ יח). ומתוכה דְּמוּת ארבע חיות וזה מראיהן דְּמוּת אדם להנה (יחזק' א ה). וּדְמוּת פניהם פני אדם (שם י). וּדְמוּת החיות מראיהם כגחלי אש בערות (שם יג). ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם (שם כו). מראה שלישים כלם דְּמוּת בני בבל (שם כג יה). והנה כִּדְמוּת בני אדם נגע על שפתי (דני' י יו). וּדְמוּת בקרים תחת לו סביב סביב (דהי"ב ד ג). הציצי עיניהן וראו ד מ ו ת אדם בארובה (יומא לה:). ד מ ו ת דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי (שם סט.). א"ר נחמן בר יצחק ד מ ו ת יונה מצאו להן בהר גריזים שהיו עובדין אותה (חול' ו.). יצתה בת קול ואמרה נסתכלת ב ד מ ו ת דיוקני בדיוקני עצמה לא תסתכל (ב"מ נח.). לפיכך היא (הנשר) פורחת למעלה לרקיע שלא ישיגוה אויביה ויהרגוה ויבטל ד מ ו ת מבריותיו של הקב"ה מן העולם (א"ב של ב"ס). כי יוצר כל העולמים אין לו ד מ ו ת כל עקר (ר"י ברצלוני. פי' יצירה א). אין לו ד מ ו ת הגוף ואינו גוף (יגדל אלהים חי). — ודברים לא בע"ח: וּדְמוּת ידי אדם תחת כנפיהם (יחזק' י כא). וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח (שראה בדמשק) ואת תבניתו לכל מעשהו (מ"ב יו י). כמראה אבן ספיר דְּמוּת כסא (יחזק' א כו). כמראה דמות כסא נראה עליהם (שם י א). ד מ ו ת צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (ר"ה כ ח). — ב) כמו תה"פ, מה שדומה לדבר מה, ähnlich ressemblant; ressembling: קול המון בהרים דְּמוּת עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). חמת למו כִּדְמוּת חמת נחש (תהל' נח ה). — ומ"ר *דְּמֻיּוֹת: מפני מה כל ד מ ו י ו ת שבעולם בים

---

[1]) בערב' דמאעa), מין צמח, אך לא נתבאר מהותו.

[2]) משקל כְּסוּת, שְׁבוּת, פְּדוּת. והנה פסל לגרד צורה זו ואמר שלא היתה כלל במציאות בחיי הלשון, וגזר שחכמי בית המדרש בדוה, ועקר הצורה היא דְּמוּת: Ein Singular דמות hat in der wirklichen Sprache nicht exist. דמותא ist ein der Judenschule, nicht den Juden oder gar den Israeliten abgeborgtes Lehnwort (P. de Lagarde, Übers. üb. die etc. Nomina § 19) אבל, קורי עכביש כאלה יכול לטוות רק מוחו החריף של לגרד, וכבר באר ברט (Barth, NB § § 76 d, 79 f, 260 c) דרך התהוותה של צורה זו,

[3]) ד ماع

חוץ מדמות שועל שאינו בים (ח"כ צל כ"ס). כמה דמויות נדמיתי לכם בים נדמיתי לכם כגבור וכו' אמר הקב"ה לישראל לא נדמיתי לנביאים דמויות הרבה כשאמרו לך (פסיק' רבתי לג). מעשה חושב שני פרצופים שני דמויות אחד מכאן ואחד מכאן ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד (ילקוט שמות תכב).—ואמר הפיטן: הבת ישראל גרמה ענין הדמויות, והשם מוכיח מלהרהר בשתי רשויות (יולר שבת א' אח"פ, יי' זין עטה). כי האותיות ביוצאם מן הפה ויפקידם ויניחם באויר פלחוהו כפלח ונתחדש ממנו דמויות מכוונות מפורדות מבוארות כנגד כח כל אות מהן (הריקנטי ויקא). כל עול ורשע ושקר וכזב וכו' ובמות ואשרות ותמונות כל סמלות ודמותיות ותבניתות כל אלה התועבות תלויות בדבור השני (ליקוטי קדמ', נספח 5).—ודמותים [1]: גוף הגלגל אי אפשר בו שיקבל דמות ואפשר שיראה עם הצחות בלילה באויר אדמימות ודמותים משונים (מ' אלדבי, ש"א ב ג).

דְּמוּתִי, ת"ז, לנק' דְּמוּתִיּוּת, — מטבע הדמות, של הדמות: האדם החמרי בהיותו חמרי אי אפשר שיתקרב אליו (אל האלהים) קורבה תוארית והדמותיית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה כה.).

דֳּמִי, ש"ז, — שקט ומנוחה, Stille, Ruhe; tranquillité; quietness: על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יי' אל דֳּמִי לכם ואל תתנו דֳּמִי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע' סב ו-ז). אלהים אל דֳּמִי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (תהל' פג ב-ג). — ואמר המשורר: ליל נגרו עיני כאלו הַדֳּמִי בשביר עמידת כוכביו לקחו (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס יא). צר לי על חושקים יבטחו בדמעה וביום כאב על הַדֳּמִי ישענו (רמב"ע, דיואן). בטרם רגבי הנדודים בחברת הידידים דבקו, ועפרות החברה למוצק הפרידה הוצקו, ועד לא העליצות בכור הדמי נמקו, ובנות התקוה נזמי החברה לא התפרקו (ר"י חריזי, תחכ' טו). מדמעות עיניכם בעדי שחדו אל תתנו דמי לו עד יגדור הפרץ אל תתנו דמי לו עד יגזור אמר כי גם היום יעל שמים (יל"ג, הוי אח). — וכסמי' דֳּמִי, ידמי הלילה, השקט והמנוחה של הלילה, ואמר המשורר: הוי הרי אבל הרי בגלבע, אל לכם אור יומם אל אור השמש, ושכנכם הרעם ראשכם יריע, וברקים יכוכם בִּדְמֵי ליל אמש (יל"ג, אדו"מ ע).

ותתבאר במבוא המלון, חלק הדקדוק. — [1]) כמו זנותים.

דְּמִי[1]), ש"ז, — רק בחבור עם ימים, בִּדְמִי יָמַי, במשמ' באמצע ימי החיים, בעצם תקפם: מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו אני אמרתי בִּדְמִי [2]) ימי אלכה בשערי שאול (ישע' לח ט-י).

א. דָּמַי, — כמו א. דָּמָה, וכפע' עת' תְּדַמְּיוּן: ואל מי תְּדַמְּיוּן אל ומה דמות תערכו לו (ישע' מ יח). ואל מי תְדַמְּיוּנִי ואשוה יאמר קדוש (שם כה). למי תְדַמְּיוּנִי ותשוו ותמשלני ונדמה (שם מו ה).

ב. דָּמַי, — כמו ב. דָּמָה, עת' יִדְמָיוּ: יבער כמו אש כבדי, על נוד צבי חן ידידי, מר יבכיו עיני, כטל יזלו ולא יִדְמָיוּ (רחכ"ע, איך ישליו).

***דְּמַי**[3]), דְּמַאי, דְּמַיי, ש"ז, — דבר מְסֻפָּק, שיש מקום לפקפק בו ולחשדו, Zweifelhaftes; chose douteux; dubious thing, והשתמשו במלה זו לפנים בפרט בכנוי לפֵרות לקוחים מעם הארץ בזמן ההוא שלא היו זהירים בהפרשת מעשרות, והפרות שלהם היו חשודים והיה מקום לפקפק בהם אם הפרישו המעשרות מהם: אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את הדמאי ומערבין (שבת ב ז). היה עובר בשוק ואמר טלו

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) תרגום: בדון ימי. במשמ' דאבון. השבעים: במרום ימי, כמו מליצה, בצהרים של ימי. רסע"ג בטראטה איאמי, ר"ל בטריות ימי, בלחלוחיהם. וכן ראב"ע ואחרים. אך כל זה בלי יסוד מספיק, והוא דחוק. ואולי היה כתוב בחצי במקום בדמי. עכ"פ. לפי הנוסחה המקולקלה השתמשו במליצה זו הסופרים.

[3]) משקל פְּנֵי פְּנַאי, תְּנֵי תנאי. כך ד שואית ומם פתוחה, נקודה מלה זו בקטע המשנ' המנק' בנקוד הבבלי (הקדס א). והכתיב דמיי מצוי בתוספתא ובירוש'. והנה צורת המלה מלמדת עליה שהיא שמית ועברית, ואין שום סבה לחשדה, כמו שעשה בנימין מוספיה, והסכים לזה גם ז"פ בהקד' לאה"צ, שיצאה ממקור זר, מיונית דימוס, ר"ל המון העם, ואדרבה זו מלה עברית קדומה, ויוחנן כהן גדול, שהוא גרם שנהיתה שגורה ביותר בפי הבריות, לא עשה אלא שהשתמש במלה קדומה וכללית זו לענין המיוחד שהתקין הוא. ופרושה האמתי של המלה כבר נתנה לנו הגמ' ירוש' (מע"ש ה נו ד, סוט' ט כד ג) דמי תיקן דמי לא תיקן, ונגזר משרש א. דמה, דומה להדבר. וראית

לכם תאנים וכו׳ אם הכניסו לבתיהם מתקנים ודאי טלו והכניסו לבתיכם וכו׳ אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא ד מ א י (מעשר׳ כ א). כל דבר שאין אדם רשאי למכרן ד מ א י לא ישלח לחברו ד מ א י ר׳ יוסי מתיר בודאי (דמאי ג ג). מאכילין את העניים ד מ א י ואת האכסניא ד מ א י (שם א). שדרכו למכור ד מ י י (תוספתא שם ג יה). לא התירו למכור את הד מ י י אלא לסיטון בלבד (שם יג). וגזר (ר׳ יוחנן כהן גדול) על הד מ א י לפי ששלח בכל גבול ישראל וראה שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ומעשר ראשון ומעשר שני מקצתן מעשרין ומקצתן אין מעשרין אמר להן בני בואו ואומר לכם כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל יש בהן עון מיתה עמד והתקין להם הלוקח פירות מע״ה מפריש מהן מעשר ראשון וכו׳ וגזר על הד מ א י של עמי הארץ (סוט׳ מח.). — ובמליצה ״במשמעתו העקרית, בכלל דבר של ספק ופקפוק: ברח מן הספקות והעמידוב בחזקת זולתכם דעו כי טעימה הד מ א י גורמה ליגע מן הודאי (אגר׳ הרמב״ם לבנו).

דָּמִי, דָּמִיִ, ת״ז, לנק׳ דָּמִיִּת, מ״ר דָּמִיִּים. דָּמִיּוֹת, — שיש בו דם, מטבע הדם. Blut; blutreich; sanguin; bloody, sanguine: ומאחורי השדרה נמתח עליו עורק דופק גדול חם בסבת חום רב רוחיו ודמ י י ומתחבר בו וריד גדול חם בסבת חום רב ד מ י י (קאנון ג יג א א). הד מ י י שהוא חם ולח (ר״י אברבנל, נחל׳ אב׳ ה). והד מ י י והשחוריי הם פועלים שני מיני האמצעיים (שם). שמתחלפים (בעה״ח) באכיותיהם דמיי ובלתי ד מ י י (רשב״ל דורואן, חלק בוסינו א). מי שהוא ד מ י י יקבל מהרה הדברים וישכחם מיד (שם, מג״א ס יג). ודע שטבעו (של האדם) הוא על שני פנים האחד מי שהוא ד מ י י ר״ל שגוברת בו האדומה שטבעה חם ולח והשני מי שגוברת בו הירוקה שטבעה חם ויבש (מעשה טוביה, עולם הקטן ב). האזרח רענן הוא ד מ י י לבניי (ר״י עמדין, מגדל עוז לז.).

לזה שגם בערב׳ שרש שבה a), ששוה במשמעתו ממש לשרש א.דמה בעברית, משמש גם במשמעת היה הדבר בספק, ושֻׁבְהָה b) דבר מספק, שיש מ ק ו ם ל פ ק פ ק ב ו, שאינו ידוע היטב טיבו, והפרוש שבתלמוד ד א מ א י, דין מאי, אינו אלא דרשה בעלמא.

a) شبة b) شبهة

הדיבור בב״ח בלתי ד מ י י ם והנה אלה המינים הם ממוצעים בין הצמח והב״ח (רשב״ל דורואן, מג״א, ח״י ד). לפי שהיופי באשה מורה על היותה ד מ י י ת ואדמומיית בטבעה (ר״י אברבנל, מ״א א). ומנהגם שיקראו (המורסה) הד מ י י ת המזוקקת פלגמוניית (קאנון א ב א ה). והולד ניזון וחי עם לחות שרשית וחום טבעי אח״כ נולד סביב זה הולד שבשליא פרשה אחד הנקרא מימברנא וכו׳ ויש אומרים שהיא ד מ י י ת ופעולתיה הם לקבל השתן שמשתין הולד (שלשל׳ הקב׳, יליר׳ הולד). השטות ההווה מהליחה הד מ י י ת פחות רע מההווה מהמרה השחורה (פרקי משה ו). אמנם אם יהיה התילדות החולי הזה מליחה ד מ י י ת שתתמזג עמה מרה כרכומית ימשך אחר זה כאב ודפיקה מתמדת ושריפה (מ׳ אלדבי, ש״א ד ב). לפי שאחרי שיצא הילד נעדרו הצירים והמכאובות ולא היו לה עוד ולזה לא יכלו לצאת המותרות הד מ י ו ת אשר היו ראויות לצאת אחריו (ר״י אברבנל. ש״א ד).

דִּמְיוֹן, ש״ז, מ״ר דִּמְיוֹנִים, דִּמְיוֹנוֹת, — א) טבע דבר דומה לדבר. Ähnlichkeit; ; ressemblance; likeness: דִּמְיֹנוֹ כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). — ומצוי שמושו בספרות המאוחרת[1]: יפה נוף הר ציון, אשר בחר עליון, לנפת שם ד מ י ו ן, ופלך וכפרים (דונש על מנחם), ר״ל כי מנחם שם המלה נוף דומה ל נ פ ו ת. התברר כי הבורא התעלה מכל ד מ י ו ן וערך אל דבר מבריאותיו (חו״ה, היחוד ז). וראיתי לבאר לך מן הענין הזה ד מ י ו נ י ם יורה על מה שלא זכרתי מהם (שם, יחוד המעשה ס). וכבר הובאו הד מ י ו נ י ם בתמורת קצתם בקצתם בספר אותיות הרפיון (הקדמה. שער ז). ואם הכלכלה בדרך ה ד מ י ו ן מכילה מן התאנים הבכורים מאה גרגרים וכו׳ (רמב״ם פי׳ המשנ׳, תרומ׳ ד ו).— והרבה פעמים בחכמת החשבון. משלים למעשי החשבון: ד מ י ו ן, יש חלקים יתרים על המעלות וכו׳ ד מ י ו ן אחר (המספר לראב״ע 58). ד מ י ו ן לבו מספרים שהאחד יש לו ערך והשני אין לו ערך (שם). ד מ י ו ן, בקשנו לדעת מרובע שעבר קרוב אל מאתים וכו׳ ד מ י ו ן אחר (שם 63). — ובכלל משלים: והנה אתן לך ד מ י ו נ ו ת אמר השם לקין ארור אתה

---

[1]) בתוך סגנון ארמי: וליתיה לסמיכה כלל אלא ד מ י ו ן בעלמא וזכר לסמיכה הוא כדי שיכנסו התלמידים במדות החכמים (ס׳ השער׳ לר״י ברצלוני 133).

זכו' וקין אמר הן גרשת אותי וכו' ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות (ראב"ע שמות כ א). סוף דבר לדמיונים הנזכרים ולשאר דמיונים הרבה נמשלה התורה והחכמה למים (מלמד התלמיד' בשלח).— ב) 'הדבר שאדם רואה בכח המדמה: ועל שני הדמיונים לא יתכן שיהיה דמותו אצל הדמיון אלא צורת הגדול שבבני אדם (כוזרי ד ג). וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו בדמיונו עד שנשארו חקוקים שם (רות חן ב). דע כי בין השגת הדמיון ובין השגת השכל הפרש גדול כי השכל לרוב דקותו לא ישיג רק דברים שאינם גשמיים וכו' והדמיון בעבור שהוא כח גופני לא ישיג מכל זה דבר אמנם ישיג הגשם במקריו (שם ס). כי הלובן והשחרות שהם מקרים ממין האיכות וכן הקוים והשטחים שהם מקרים ממין הכמות אין להם מציאות כלל רק בגשם הנושא אותם והדמיון יפריד אותם מן הגשם (שם). והכח הזה (המדמה) נבדל מהדמיון כי הדמיון מקיים המוחשים וזה ידון במוחשים ענינים בלתי מוחשים (קאנון א א ו ה). והדמיון הוא אותו (הכח) אשר ישמרם (את המוחשים) אחר ההתקבצות ויחזיקם אחר ההסתר מן החוש (שם א ג כ ס). וכענין זה הוא הצומח עם הכח השכלי שנותן דמיונים גמורים ולוקח הדברים החשובים ומכלה אותם (מלמד התלמידים זכור). והם באמת דמיונות בני אדם שבאשר יקשה עליהם לדעת הדבר יעשו להם דמיונות כוזבים לשכך את האזן (ר"י אברבנאל, בראש', יהי רקיע). לא ירחק היותו מעורר ההבנות החלושות הצריכות למשלים ודמיונים חושיים להשיג האמתיות השכליות (מאזני צדק, אלגזלי 52). — ואמר הפיטן: המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל דמיונות (שיר הכבוד לשבת).—ואמר המשורר: הן חכמים הגידו, גם אותותם העידו, כי החושים בחשים, הדמיונים מונים (אדם שש"ק, מבקש אמת).

***דִּמְיוֹנוּת**, ש"נ, — סגולת כח הדמיון: כח המחשבה וכו' היא ממוצעת בין שתי כחות אלו שהן הדמיונות והזכרנות (מ' אלדבי, ש"א ד א).

***דִּמְיוֹנִי**, ת"ז, לנק' דִּמְיוֹנִית, מ"ר דִּמְיוֹנִיִּים, דִּמְיוֹנִיּוֹת, —של הדמיון, שאין לו מציאות אלא בדמיון, שהוא דמיון ומשל לדבר: אלו הם הד' פנים שמהם יהיה האצילות על הכח הדמיוני והכח השכלי (ראב"ע, ספר העצמים). המוחש בכח הדמיוני (מו"נ א סח). כי הקו להיותו דבר בלתי נמצא בעצמו והוא רושם או דבר דמיוני קראו תהו (ר"י אברבנאל, מפע' ס' ג ח). שלא יתנבא האדם בהיותו חכם ומוכן לנבואה כלומר בהיות כחו הדמיוני מוכן לזה (העקרים ג ח). ובמעשה המקלות ליעקב אבינו יש בו פועל דמיוני לבירור הנשמות הקדושות מכור הברזל (רמ"ע מפאנו, אם כל חי א ט). והבאת עדותו ומופת וראיה מספרים אשר גם הם גם שמם המצאת רוח דמיוני (אריה מודינא, הקד' ארי נוהם). הצורה הדמיונית הנמצאת בדמיון באיש אחר העלמו מן החושים (מו"נ א ג). יונחו שמות ולשונות לענינים דמיוניים שאינם בנמצא (מעשה אפוד כח). והסנהדרים היו מצווים שלא תעלם מהם חכמה מההחכמות האמתיות והדמיוניות וההסכמיות (כוזרי ב סד). ונטה אל תאוותיו הדמיוניות והנאות חושי הגשמיות (מו"נ א ב). ויזקק מדותיו וזקוק רב וימית תאוותיו ותשוקותיו הדמיוניות (שם ה). כי השכל אשר ימצא באדם יש לו הקשר עם הצורות הדמיוניות באופן שאם יפסד הדמיון יפסד הוא (שם טוב מו"נ ב, הקד' יח). והחכמים קבאו לטובות זה העולם הכלה טובות דמיוניות ר"ל שאינם אמתיות גם רעותיו רעות דמיוניות ולפי האמת הכל דמיון גמור כי אין לא לזה ולא לזה העמדה וקיום. (לידה לדרך א ג ח).

***דְּמִיּוּת**, ש"נ, — טבע דבר דָּמִי: ויזונו הכליות בדשנות ודמיות אשר באותה המימיות (קאנון א א ד כ). וכבר נשתנה הדמיי מהם אל דמיות מה (שם ג כא א כ). והניח הכבד על עשב אחד ומצא הכבד ניזל מדמיות והחלודה שלו על העשב (פרקי משה כד). אם יהיה עם חוזק הגוף ודמיותו ובריאות המזג ובחרות השנים וכו' (קאנון ג כ א כב).

***דָּמִים**[1]), ש"ז כמ"ר, סמי' דְּמֵי, כנ' דָּמַי, דָּמָיו, דְּמֵיהֶם, — כסף, מטבעות שנותן אדם במחיר דבר שהוא קונה, Geld ; argent ; money: לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים שמא יוקרו חטים ונמצאו באות לידי רבית (ב"מ ה ט). בל הנעשה

[1]) לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו ואף לא כמה היא קדומה ומתי נולדה בלשון. י"ם שנגזר שם זה מן א.דמה במשמ' דמיון, והוא כמו שויו של דבר. אבל, צורת המלה יותר דומה לשם נגזר מנע"ו. ויש רואים בדמים מלה שאולה מיונית ἡμιδ, אך מלה זו נכנסה כהויתה

דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' א ו). הריני מעיין (במשקל) במקום שמכריעים או הריני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים (ספרי תצא רלד). ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים (פסח' קיב:). מכר לו את הבקר לא מכר לו את הצמד ר"י אומר הדמים מודיעין כיצד אמר לו מכור לי צמדך במאתים זוז הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז וחכ"א אין הדמים ראיה (ב"מ מ:). שיכול לומר חלוק גדול הייתי מבקש ואתה הבאת לי חלוק קטן וכו' רע בדמים (כתוב' לט). דמי ידי עלי (ערכ' ה ב). כסבורין של אביהם היא וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול (כתוב' לד:). החליף דמי שור בפרה (קדוש' כח:). אלא בדמי אבידה הואיל וטרח בה (ב"מ כט:). ואם אמר לו אני אציל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי חייב ליתן לו (ב"ק י ד). מפני תקון העולם כופין את רבו (של העבד ששחררו) ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיט' ד ד). המקבל בהמה מן העכו"ם וולדה מעלין אותו בשויו ונותן חצי דמיו לכהן והנותן לו בקבלה אע"פ שאינו רשאי קונסים אותו עד עשרה בדמיו ונותן כל דמיו לכהן (בכור' ב). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי אצטליתי ואבדה אצטליתו ואמרו חכמים תתן לו את דמיה (גיט' ז ה). צא ואכול ככר ואני נותן דמיה צא ושתה רביעית יין ואני נותן דמיה (תוספתא דמאי ה ג). ימכרו (הפירות) לאוכליהן ודמיהם יתחלקו לכל אדם (שבי' ט ט). פרה וחמור מטפל בהן עד י"ב חדש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב"מ כח:). הלויני כור חיטין וכו' הוזלו נותן לו חיטים הוקרו נותן דמיהם (שם עה.). — ודבור דמים שנים במשמע' [1], ר"ל גם דָם, וגם כסף. — *דמים יקרים, כל אדם שמקחו גדול בעיניו ואינו מוכרו אלא בדמים יקרים (ערוך, ערך דמים). — דבר שאין לו דמים, ר"ל שכל דמים שיתנו במחירו אינו מספיק: לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה תפשוהו ליסטין ביקשו להורגו אמר להם בשביל חמשה מנים שיש בידי אתם הורגים אותי ולא היו יודעים שיש בידו אבנים טובות ומרגליות שאין להם דמים (תנחומא האזינו ג). — ואומר המשל: אנוש קובל על אבוד דמיו ואינו קובל על אבוד ימיו (מרפא המוסר ח א).

בדבור היהודים בזמן ההוא, והוא השם טמיון. — [1]) באר' : דמים תרתי משמע.

*דְּמִימָה, ש"נ. — שה"פ מן דָּמַם: בניו (של אהרן) שקולים בו בכבוד ושקולים בו בדמימה (ספרא שמיני מא). לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזירת המקום מאהבה (רש"י ויקר' יא ב). הם לשון שיתוק ודמימת חורבן (רד"ק חבק' ב כ). דום ענינו השתיקה הגדולה שאין בה מחשבה כדמימת האבן (אגרת בדרשי, חותם תכנית, דום).

*דְּמִיעָה, ש"נ.—שה"פ מן דָּמַע: הגמיאיני נא מעט מים שהוא כמו דמיעה קטנה השיבה היא בנדבת לבה שתה אדוני כנפשך שבעך (צרור המור, חיי שרה).

דמך, ממנו *דָּמַךְ.

דָּמֶךְ[1]), ש"ז.—רעננות הצמח ורויתו ממים. Üppigkeit (der Pflanze); Luxuriance; -ancy : אמך כגפן בדמך[2]) על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים (יחזק' יט י).

*דָּמַךְ[3]), פ"ע, עת' יִדְמַךְ,—כמו שָׁכַב, יָשַׁן, schlafen : coucher, sleep : עם מנגינות אל תדמוך פן ישרפך בפיפיתם (כ"ס גני' ט ד. הוספה).
— נפע' נִדְמַךְ: יכלה עוז גויתך ויזוב דמך, ותשאר בתוך הקבר כאבן נדמך (עזרת הבבלי, הקד' תוכח' מוס').

[1]) עי' הערה לקמן— [2]) כך כתוב ומנוקד בְּדָמְךָ, וראו במלה זו כנוי נכח, כמו אִמְּךָ, שקודם לה, אך נתקשו למצא לה פתרון נאה, כי להשם דָּם במשמעתו הרגילה אין שום מקום כאן. ופרשו קצת הקדמונים (ריב"ג, רד"ק ואחרים) בדמך כמו בדמיונך, ויש שהגיהו עפ"י קצת כ"י כרמך במקום בדמך, אבל המליצה כגפן כרמך על מים שתולה אינה טבעית. וכבר פרש רה"ג בדמך במשמע' רטיבות ולחלוחית, ואם לא נרצה לשבש הכתוב, פרוש זה הוא היותר נאה לפי הענין, אלא שהמליצה כגפן ברטיבותך קשה, ולכן יש לאמר כי אין כאן כנוי נכח אלא שם במשקל דָּבָר, ואפשר להביא לזה גם סעד מערב' שהפעל צַ'מַכ a), ר"ל היה הצמח רוה ורענן, והחלוף של צ'-ד רגיל בשתי הלשונות.

[3]) בארמ' דְּמַךְ, מצוי מאד בתרגומים ותלמוד ומדרשים במשמ' שכיבה ושנה וכמו"כ במשמ' מיתה.— ואולי הוא הוא השרש שכב העברי בחלוף ובסרוס האותיות ד-ש, מ-ב, וכבר העירותי על חלוף ד-ש בלשונות השמיות.

a) ضَمَكَ

דמל[1], ממני דמל.

דָּמַל[2], פ"ע. — דמלה האדמה, וכדומה, היתה יבשה וקשה ומקומטה מצמא, מהעדר מים. **vertrocknen; dessécher; become parched**: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב דמלו[3] בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל[4]).

א.דמם, ממנו א.דמם, דמיה, דממה.

א.דָּמַם, פ"ע, עכ' דם, דמו, כהפס' דם דמו, עת' אדם ידם, ידמו במקום ידימו, לווי דם, דום, דמי, דמו. — א) נאלם פתאם, לא יכול יותר לדבר מפני בהלה, צער, וכיוצא בזה, **verstummen; perdre la parole; become silent**: הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא וכו' דמו ישבי אי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג א-ב). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך האנק דם (יחזק' כד טז-יז). ותצא אש מלפני יי' ותאכל אותם (את שני בני אהרן) וימתו לפני יי' וכו' וידם אהרן (ויקר' י ב-ג). לכן המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא (עמו, ה יג). ישב בדד וידם (איכ' ג כח). ואדם לא אצא פתח (איוב לא לד). אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו (תהל' ד ה). תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות יה טז). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכ' ב י). — ועת' למדב"ע עם הוספת ה בסוף: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם (ירמ' ח יד). — ובמשמ' החריש ושתק והמתין לדבר: לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי (איוב כט כא). — ובכלל חדל לדבר: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי' אלהי לעולם אודך (תהל' ל יג). — וחדל לעשות מה שעשה קודם, שבת: נאספו עלי נכים

---

[1]) בערב' ד'בל a).

[2]) בערב' ד'בל b) אלנבאת, נכמש ונבל הצמח, וד'בל שפאתה ולשאנה מן עטש, יבשו ונשתו שפתו ולשונו בצמא. — [3]) עי' הערה לקמן. — [4]) וזהו הפסוק בנחום א ד, רק ששם כתוב אמלל בשן וכרמל במקום דמלו. והנה כבר הרגישו החדשים כי כפל זו המלה בעצמה, אמלל, בתחלת חצי הפסוק ובסופו שהוא לא לפי טבע המליצה העזה של נחום, נותן מקום לחשד כי יש כאן שבוש באמלל הראשון או השני. ומלבד סגנון המליצה, יש ראיה יותר חזקה שנשתבש הכתוב והיא סדר אלף בית של פסוקי משא זה: א-ב בפסוק ג: יי' א'רך אפים, יי' ב'סופה ובשערה דרכו. ג' בתחלת פסוק ד: ג'וער בים ויבשהו. ה-ו בפסוק ה: הרים רעשו, ו'תשא הארץ מפניו. ז-ח בפסוק ו: לפני ז'עמו מי יעמוד, ח'מתו נתכה כאש. ט-י בפסוק ז: ט'וב יי' וכו', וי'דע חסי בו. ובין אות ג ואות ה חסרה אות ד. אין ספק איפוא, כי החצי השני של פסוק ד המקביל לגוער בים צריך להתחיל באות ד, במקום שהוא מתחיל באות א, בהמלה אמלל. ולכן כבר הגיהו החדשים הגהות מתחלפות. והנה ההגהה היותר זרה היא של ביקל (Bickell Hebr. Metrik, ZDMG,1880) דצק בשן וכרמל. מלשון ערבית דצק c), שבר, מפני שהשבעים תרגמו במלה שר"ל שבר, ועל סמך זה החליט ביקל כי צריך להוסיף שרש זה במלון לשון העברית (Diese Wurzel ist also dem hebr. Lexikon zuzufügen). אך שרש זה אינו משמש בערב' אלא לשבירת זכוכית וכדומה, ואין בו כלום ממשמעת יבשת האדמה או כמישת הצמח ונבילתו. הגהות אחרות הן: דאבו, דכאו, דלו. אך הקושי בכל הגהות הללו הוא שכל המלים האלו אינן דומות כלל בצורתן להמלה אמלל, וקשה לשער איך נתהותה מהן זו המלה, ואם אמנם על כרחנו אנו צריכים לגזר כי יש פה שבוש, הואיל וחסר הסוגר באות ד המחויב לפי סדר אלף בית של כל המשא הזה, עכ"פ אין אנו רשאים להגיה אלא כמה שמוכרח לפי הצרך, והגהה שלפיה היתה ההשתבשות טבעית. ולכן צריך למצא פעל שמתחיל באות ד, ושמשמש במשמ' יבשת האדמה וכמישת הצמח, ומלבד זה שתהיינה העין והלמד שלו אותן שבפעל אמלל, או לפחות דומות להן. ופעל בעין זה יש בלשון ערב' והוא ד'בל b), במשמ' הרשומות בהערה שלפני זו. ודבר ידוע הוא כי האות ד העברית באה גם במקום ד a) וגם במקום ד' b) בערבית, עי' למעלה בהערה לאות ד. ל"פ בשני אלה השרשים אותה בעצמה, ל, רק ע"פ כאן ב ושם בשרש אמל הוא מ. והנה יכלנו באמת לאמר כי היה גם בעבר' השרש דבל, והיה כתוב דבלו בשן וכרמל ונטשטש קצת הכתב ונשארה רק הבבואה של האותיות, ומפני שבכתב הדעץ האות ד דומה הרבה להאות א, והאות ב להאות מ נדמה לו להמעתיק כי גם פה כתוב אותו הפעל אמל שכתוב מיד אחריו. ואעפי"כ יותר נראה לי כי הפעל בעברית במשמ' זו היה לא דבל ע"פ ב, אלא דמל ע"פ מ, כמו שהוא ידוע כי שתי אותיות אלה מתחלפות תדיר בשתי הלשונות זו במקום זו, ולכן היתה ההשתבשות עוד יותר טבעית עם אמלל, כי רק בבואת האות ד, שהיא דומה מאד להאות א בדעץ השתבשה. ויש סמך לדבר כי בעבר' היה שרש דמל מפני שבעברית שמשו שתי האותיות מל למושג של כמישת הצמחים, בהשרשים מלל, אמל, קמל אעפ"י שגם הצרוף בל שמש במשמ' זו, בשרש נבל.

---

a) ذبل b) ذَبَلَ c) دصق

a) د b) ذ

ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל' לה יה).— ודברים לא בע"ח: הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל[1]) תדם בת עינך (איכ' ב יח). מעי רתחו ולא דמו [2]) קדמני ימי עני (איוב ל כז). — ובמשמ' עמד תחתיו ולא זז ממקומו: אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט). ויאמר (יהושע) לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו (יהוש' י יב). — ובמשמ' ירד מטה, צלל: יי' אל אבושה כי קראתיך יבשו רשעים ידמו לשאול (תהל' לא יח). — וכמו שלמים *דמם, דממו: והמים היו עומדין ודוממין והרשעים נידונין בהן כל אחד ואחד לפי מעשיו (סעו"ר ד). הן יושבין וקורין והוא (האבל) יושב ודומם (ברכ' יט.). ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו (בהקנה) אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן דממו הרוחות עמד הקנה במקומו (תענ' כ.). התחיל (ישעיהו) מיצר על הדבר וכו' שאילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם (של מלה"ש) הייתי חי וקיים לעולם כמותם היאך היה לי שדממתי (פסיק' רבתי לג). — ואמר הפיטן: עלי הגיון מחוליה, אשר דמם בעריה, ועל ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). ונפשי נבהלה מאד ומשתומם, ואתה יי' עד מתי רואה ודומם (יוצר פ' זכור, אלהים). — ומקור דמם: וילכו חשבים כל הלילה וכו' הלוך ודמום אין דובר דבר כי גדול כאבם מאד (מא"ג, כלרפתים ברוסיה 64).

— נפע'. נדם, נדמו, עת' ידמו, כהפס' ידמו,— ישתתקו, ובהרחבה ונחץ המושג ישמו, יחרבו, ישמדו: קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי' את מרעיתם ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יי' (ירמ' כה לו-לז). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליי' גמול הוא משלם לה (שם נא ו). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא (שם מט כו). רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט).— וגם ידם[3]) תדמי: אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי גם מדמן תדמי אחריך תלך חרב (ירמ' מח ב).— וכמו ישלמים: באותה שעה כיון ששמעתי את קול החזק הזה נרתעתי ונדממתי ונפלתי לאחורי (סדר רע"ג, שחר' א).

— פוע', דומם,— עשה שידם: אם לא שויתי ודוממתי[4]) נפשי כגמל עלי אמו (תהל' קלא ב).

— הפע', הדם, הדמו, הדמנו: האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יי' אלהינו הדמנו [1]) וישקנו מי ראש (ירמ' ח יב).— ואמר הפיטן: קומי דפקי שועי דמי, ותני כאוב מארץ קולך והומי, מי רוש השקני והדמי (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).— ואמר המליץ: וישומם שמני, וממרום רמני. ומהדומו הדמני (ר"פ פרנקים, מתק שפת 79). לא הכבדת לבך ערפך קשית, יד האונס היתה הוא הדמנו (יל"ג, דרך בת עמי).— ו*הדמים, עשה שידם: זה יהושע שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו (מד"ר ברא' לו). —ואמר הפיטן: שמש הדמים וזלזלו (כרת הזלזלים), וכו' עד בוא השמש הזחילו (ר"א קליר, יוצר פ' זכור). הגיגי בל ידמים, בצע אשמים, הלבנו בכפור אשמים (הוא, גשם לשמע"צ, אפיק מען). הטה אלהי אזנך לנאצי ישלחו באש מקדש מורא, ושמע מחרפיך מדמימי תודה וקול זמרה (הוא, קינ' לת"ב, הטה). גאון נוגשיכם יגדע וידמים, לבל תענשו בחגיגת שבעת ימים (יוצר ב סכות, דגול). — ובכנ': הן עד קם צור והדמימם במלה עד נכון היום (ר"י בן אביתור, עבודה). גבול לא ישיגו ולכת לא יאחרו עד משרת אהל ידמימם בעמק (שם). — ומק': נתת כח ביהושע להדמים החמה (רש"י תהל' ח ו). ומי יעצור כח וחיל להדמים ולהשקיט כל פה דובר נבלה ושקר (הגר' ק"ק פוזנן לק"ק ברלין, שנת תל"ח). — ואמר הפיטן: מתי תתנשא ותתרומם, וזכר אמר פיך קומם, בשלש עתות עמלק להמם, בשלש מיתות זכרם להדמם, בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם (יוצר זכור, אלהים).— ויעומד: לערב זוגום בחדר אחד, והאדונים מבחוץ לבם כאחד. והם בוכים במר נפש ופחד, עד בקר בכיתם לא הדמימה (קינ' לת"ב, ואת נוי).

ב·דמם, ממנו ב.דמם.

ב··דמם, פ"י, פעו' דמום, דמומי,— שמשמיע קול דממה: להשמיע רנן מדמומי קול (יוסי בן יוסי, מלכיות). אז היתה חנית סכו בועודי ועד בהוגי המלה בדמומי דקה (יוצר א' סכות, אז היתה).

ג··דמם, פ"ע, — בהברת האותיות, יצאה בהקשת השפתים זו לזו. שלש אמות אמ"ש מם דומם ת

---

[1]) ס"א ואל.— [2]) ס"א דמו.— [3]) לפי ההקש עם נע"ו. — [4]) כך ברוב הספרים, ופרשו המפרשים השתקתי והכנעתי. אבל, זה קצת דחוק. ובקצת ספרים ורוממתי וגם זה אינו נכון לפי הענין.

— [1]) כך מפרשים רוב המפרשים שהוא הפעיל מן דמם, במשמ' השמיד, אך זה דחוק מאד, ועי' נדם.

באמירה שין שורקת אלף חוק מכריע בינתים (תכמוני, יליר׳ ג).

ר.״דָּמַם, — קל לא נהוג.

— פע׳, יְדַמֵּם, — לכלך בדם: והדם היה מזנק ממנו עד מאד ו מ ד מ ם כל זיניו (מלך ארצוס, תו״ט כרלינר 1885).

ה.״דָּמַם, קל לא נהוג.

— הִפע׳, יְהַדְמִים, — בדקדוק, הדמים מלה למלה, אמר אותה בסמיכות: עדה שהיא עשרה כ ש ת ד מ י מ ה לתיבה שלאחריה הע׳ נחטפת וה׳ שלבסוף נתמרת בתיו כגון עדה ה׳ בעדת קרח (שכל טוב, ברא״ש׳ כא ל).

דְּמָמָה, ש״נ, — א) שקט: ויצעקו (יורדי הים) אל יי׳ בצר להם וממצוקתיהם יוציאם יקם (אלהים) סערה לִדְמָמָה ויחשו גליהם וישמחו כי ישתקו (תהל׳ קז כח-ל). על כן תהיה לכם ד מ מ ה ואז טוב לי ולכם (יוסיפון סד). ומתילדים ממנו (מהיין) הרעש ומישוך העצב והיתרים והבהלה ו ה ד מ מ ה והמרה השחורה (מ׳ אלדכי, ש״א ס ד).—ב) קול קל, דק, כמו קול נשיבה של רוח קל: ואחר הרעש אש לא באש יי׳ ואחר האש קול דְּמָמָה דקה (מ״א יט יב). ורוח על פני יחלף וכו׳ דְּמָמָה וקול אשמע (איוב ד יה-יו). מושיבין אותה (את הריאה) במים פושרין ונופחין אותה אם בקבק המים טרפה ואם לא בידוע שקרום התחתון בלבד ניקב והרוח תנהג בין שתי הקרומות ומפני זה ישמע בה קול ד מ מ ה בשעת נפיחה (רמב״ם שחיט׳ ז ז). עבר גדוד רביעי בשתיקה ואפי׳ קול רגל סוסים לא נשמעו אלא ד מ מ ה דקה (א״ב של בן סירא כב.). — ״ובהברת האותיות, הקשת השפתים זו לזו: אות מם נאמרה ב ד מ מ ה ואות השין נאמרה בשריקה (תכמוני. יליר׳ ג).

דמן[1], ממנו ד״מֶן, ״דִּמֵּן. מַדְמֵנָה.

דֹּמֶן, ש״ז, — זבל לְטַיֵּב את האדמה. Dünger; engrais dung: והית נבלת איזבל כְּדֹמֶן על פני השדה (מ״ב ט לז). ונפלה נבלת האדם כְּדֹמֶן על פני השדה (ירמ׳ ט כא). לא יאספו ולא יקברו לדֹמֶן על פני האדמה יהיו (שם ח ב).

[1]) בערב׳ דִמְן, ד׳מַאן a).

a) دِمن | b) دُمّان

״דִּמֵּן[1], פ״י, — דִּמֵּן את השדה. שם עליה ד״מֶן: לאדם שנטע אילנות ונכש שרשיהם ונקה האדמה מן הקוצים ומן העשבים והשקה אותם בעת הצורך ו ד מ ן אותם ואחר כן הוא מיחל הפירות מאת האלהים יתברך (חו״ה, חשבון הנפש כ).

— פֻע׳, יְדֻמַּן, מְדֻמָּן, — שדמנו אותו, שמלכלך בדֹמֶן: פץ רועה נאמן, כפוש באפר וּמְדֻמָּן, צאן אשר בחקי הואמן, איך גזז בלא זמן (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אז כהלך). פוסעים בהיותם (מרדכי והמן) פני בית המן. הפילה עליו בתו עציץ מְדֻמָּן (מחז׳ רומ׳, אכברה, לפורים).

דמם, ממנו ״דָּמַם.

״דָּמַם[2], פ״י, — הסתיר, טמן: אני היא שהייתי חבויה ו ד מ ו ס ה בצלן של מלכיות (מדרש שה״ש, אני חבלת).

א.״דמע[3], ממנו א.דֶּמַע, ״דִּמַּע.

א.דֶּמַע[4], ש״ז, — ראשית הדישה בגרן שהיתה לפנים קדש לגבוה: מלאתך וְדִמְעֲךָ [5]) לא תאחר בכור בניך תתן לי (שמות כב כח). והשלישי נאכל בנזיד ה ד מ ע (טהר׳ ב ג). המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל ב ד מ ע ו המפקח בגל אינו אוכל ב ד מ ע ו (אהל׳ יו ד). — ״ובית ה ד מ ע, הבית ששומרים בו את הדמע: כהן שניתן לו תרומה ומצא. בו דברים אחרים הרי אילו אסורין שהכל משליכין לבית ה ד מ ע (תוספתא תרומ׳ י יו).

[1]) בערב׳ דַמַן a).

[2]) בערב׳ דמש b).

[3]) שרש משותף ערב׳, ארמ׳ ואשורית.

[4]) עי׳ הערה שלקמן. — [5]) פרשו רוב המפרשים הקדמונים וכמו״כ החדשים מלה זו במשמ׳ דמעה, ואמרו שהכונה בו בהשאלה על היין או השמן. רסע״ג: רשאך, והוא היצהר. מנחם: הוא התירוש הצח והמזוקק שאין בו שמרים. ע״כ. ריב״ג אמר וז״ל: וענין אחר מלאתך ודמעך כנוי לשמן והדמע אצל הערב שם לכל נתך ממים וזולתם ועל כן אומרים ליין דמעת הכרם. ע״כ. ראב״ע כמו רסע״ג. וכעין זה רוב החדשים. אבל, בעצם הענין אינו מסתבר שבמקום שמדבר הכתוב בדבר חק ומשפט השתמש במליצה שירית כזו, ושנית אינו מובן פרוש לא תאחר השמן שלך, הלא אין כ ל השמן נותנים לגבוה, וזאת שלישית, כי דרך השמוש שהשתמשו במלה זו במשנה

a) دَمن b) دمس

ב׳דמע, ממנו א. דָּמַע, דִּמְעָה, ב.*דֶּמַע

א. דָּמַע, פ״ע, עת׳ יִדְמַע, מק׳ דָּמֹעַ, -- דָּמְעָה העין, ירדו דמעות ממנה כמו בשעת הבכי: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה וְדָמֹעַ תִּדְמַע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי׳ (ירמ׳ יג יז). אם היתה עינו דומעת בידוע שהמים עוברין פסקה מלהיות דומעת בידוע שהמים קבועין (תוספתא בכור׳ ד ד). בוכה עד שיהו גלגלי עיניו דומעות (ספרי קנז). עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות (בכור׳ מד.). — *תדמע וכדומה הדמעה: עוד אגלי מספר על גריש ידמעו לרטוב רגבי עפר חתו עלינו (יל״ג, הוי אח).

— פע׳, *דִּמַּע,—כמו קל: דומה לנותן אצבע בעין שכל זמן שאצבע בעין עין מדמעת וחוזרת ומדמעת (נדה יג.).

— הִפע׳, *הִדְמִיעַ, — כמו קל, הוריד דמעות: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם (כ״ס גני׳ יב יו). סמר בשרו וְהִדְמִיעַ כי נחשד (עבודה, אמיץ כח). ותקעו והריעו ביום חגינו כסה, והחרדו והתודו להסיר רוע מעשה, ולב קרעו וְהַדְמִיעוּ פני אל עון נשא (סכת לפני ר״ה, סלו לכככס). הראית את הדמעות אשר הדמיע אדוני אחי המלך עלי (יוסיפון נט). ואם יקרה לעין שהם מדמיעות ידוק אפר צפורן המור וילוש אותו בחלב אשה מינקת זכר ויעשהו חמיצה ויתנהו למעלה מן העינים (מ׳ אלדבי, ב״א ד א).

— נִפע׳ *נִדְמַע, — נִדְמְעָה העין, שהורידה דמעות: ותחנת אשמורת, תהי כקרבן וקטורת, לפניך נקרבת ולנגדך נשמעה, פקח עיניך וראה עיני הנדמעה (סדר רב עמרם גאון, סלית׳ ב).

ב.*דֶּמַע, ש״ז,—מה שיורד מהעין בשעת בכי וכדומה, Thräne; larme; tear: מכאן ואילך הקב״ה אומר ומשה כותב בדמע (ב״ב יה.).— ואמר הפיטן: קולי שמע, וראה דמע עיני, ריב ריבי, שעה ניבי (ערב׳ יוה״כ, קולי). — ואמר המשורר: אלו לפי אידי דמעי יזלון, לא דרכה רגל אנוש יבשת, אך לא למי נח לבד כרת ברית, כי גם לדמעי נראתה הקשת (ראב״ע, אלו לפי אידי). וכוסי בי על כים זכרתיו, אבל ייני במו דמעי מסכתיו, להדית לחי מדם שפכתיו, עלי פני במי עיני רחצתיו (הקד׳ ספר בעבועים לר׳ זכדא). שברה כים וכמר מדלי כל דמע (יל״ג, הוי אח). ודמעי כגשם מעל כי יתכו (שם).

***דִּמַּע,** פ״י,—עשה דֶּמַע, ר״ל תרומה, נִדְמַע ודִמּוּע, נעשה דֶּמַע: סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ונדמעו ונפל מן המדומע למקום אחר ר׳ אליעזר אומר מדמעת כתרומה ודאי וחכ״א אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון (תרומ׳ ה ו, ועוד במקומות רבים).

דִּמְעָה, ש״נ, מ״ר דְּמָעוֹת, — כמו ב.דֶּמַע: ודמע תדמע ותרד עיני דִּמְעָה כי נשבה עדר יי׳ (ירמ׳ יג יז). הורידי כנחל דִּמְעָה יומם ולילה (איכ׳ ב יח).

מעיד כי זו מלה קדומה במשמעה המיוחדה שהשתמשו בה בכל המקומות שהובאה שם. ולכן אין ספק בדבר, כי משמעתה האמתית והעקרית של דמע, ולא בדרך השאלה, היא זו שיש לה בשמוש הלשון של המשנה. וכמו שאמרו בפרוש ודמעך זו תרומה (מכי׳ משפט, מס׳ דכספא), ועוד שם: תרומה שהיא קרויה שלשה שמות ראשית ותרומה ודמע. וכן בגמ׳ (תמור׳ ד.): ודמעך אלו תרומה. וכן רמב״ם כמה פעמים בפרוש המשנ׳ שלו: התרומה שקרא אותה השם דמע (חגי׳ ג ד, דמאי א ג, ועוד). וזה אינו דרוש אלא עקר פרוש המלה. וגם חלקו השני של הכתוב בעצמו מלמד על חלקו הראשון, כי כמו שחלק השני מדבר בבכור אדם כן מדבר החלק הראשון בבכורות השדה, וכן מוצאים אנו במקום אחר שלעומת בכור בע״ח הכתוב מדבר קודם בראשית תבואות השדה: כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לייי לך נתתים וכו׳ ואח״כ: כל פטר רחם (במד׳ יח יב-יה). וממקום אחר ידענו כי המלאה היא מן היקב, והכונה ראשית היקב, ועוד מכתוב אחר אנו רואים כי בת זוגה של המלאה הוא הגרן: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד׳ יח כז), והכתוב המקביל לזה ממש הוא שם ל: ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב, וכשם שתבואת יקב הוא כנגד המלאה שבפסוק כז כן כתבואת גרן הוא מקביל לכדגן מן הגרן, והוא בכל מקום בת זוגה של מלאה. ולמדנו מזה, שבת זוגה של מלאה שנאמר במקום אחר, והוא דמע, הוא ראשית תבואת הגרן, ולא רחוק הדבר לשער כי גם בפסוק כז היה כתוב בתחלה כדמע מן הגרן וכמלאה מן היקב, ונמחקו שתי האותיות מע ותקון סופרים הוא דגן בשביל האות ד שנשארה והשם גרן שאחרי כן. והיוצא ממשא ומתן זה הוא כי שש מלים משמשות בענין זה: ראשית, תרומה, בכור, בכורים, מלאה, דמע. השנים הראשנים הם כלליים, בכור הוא ראשית פרי בע״ח, בכורים ראשית פרי האדמה, מלאה ראשית היקב וגם הגת, ודמע ראשית הגרן, ראשית הדיש. מלאה ודמע הם שמות קדומים, ואח״כ דחק את רגליהם קצת השם תרומה, אך עוד נשאר השם דמע בשמוש הלשון במקום תרומה, ושמש גם במקום מלאה שנדחקה כליל מהשמוש הרגיל. ובדבר מקור השם דמע צריך לאמר כמו רש״י: איני יודע מהו לשון דמע.

האכלתם לחם דמעה (תהל' פ ו). ואעפ"י ששערי תפלה ננעלו שערי ד מ ע ה לא ננעלו (ברכ' לב.). — וסמי': ושבתי אני ואראה את כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם (קהל' ד א). ד מ ע ת הסם ו ד מ ע ת החרדל ו ד מ ע ת קילורית ו ד מ ע ת השחוק יפה מכולן (מד"ר איכה, כלו בדמעות). שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש (תהל' לט יג). שימה דמעתי בנאדך (שם נו ט). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה (שם ו ז). — ואמר בן סירא: בני על המת הזיב ד מ ע ה התמרר ונהה קינה (כ"ס גני' לח יו). לא יטש צעקת יתום ואלמנה כי תחבט שיח הלא ד מ ע ה על לחי תרד ואנחה על מורדיה (שם לב יז-יח). — ומ"ר: כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי (איכ' ב יא). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ו). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי ד מ ע ו ת לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו (ברכ' נט.). כל המוריד ד מ ע ו ת על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה:). שש ד מ ע ו ת הן ג' יפות וג' רעות של עשן ושל בכי ושל בית הכסא רעות וכו' (שם קנא:). שבוכין ומורידין ד מ ע ו ת כמעיין (ערוב' יט.). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו ד מ ע ו ת אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסח' קיח.). שלש ד מ ע ו ת הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן (חגי' ה:). והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן והיו ד מ ע ו ת נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן (גיט' נח.). בשכר ארבע ד מ ע ו ת שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים (סוט' מב.). — ו ל ש ו ן ד מ ע ה: שופך לב וקורא בלשון ד מ ע ה, שוב מחרון אפך והנחם על הרעה (רמב"ע, שחר' יוה"כ, אקום להודות). — ובהשאלה באשה, *דמי וסתה: לאדם שנותן אצבע בעין כל זמן שאצבע בעין ד מ ע ה שוהא לבא נטל האצבע ד מ ע ה ממהרת לבא (נדה ס:). — *ודמעת עב, מטר: תשמח ו ד מ ע ת ע ב [1]) בפניה רסים, כזרוק בדלח מענק וזורקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). — *וכמו א.דמע: ביען שניהם יקרים בעין אל במקריב לפניו מלאה ודמעה (ר"י

[1]) כך בכ"י וכן נכון ולא כהגהת כהנא ודמעתה.

חריזי, הענק ג).

דמשק[1]), ש"ז, — כסת ישימוה בפאת הערש להשען עליה בהסבה, **Kissen (zum Lehnen), coussin (pour s'accouder); cushion (for leanig):** כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק [2]) ערש שמעו והעידו בבית

[1]) קצת דומה לצורת מלה זו השם בדלח, ועי' הערה לקמן. — [2]) בכל הספרים המדויקים בשין ימין. ואעפי"כ ראו בו השבעים, ולג' ותיב"ע את שם העיר דמשק, ופרשו: הישבים בדמשק בערש והנה מלבד שאין טעם למליצה זו, ומלבד שחסר ב של בערש, קשה זה החבור של היושבים בשמרון ובדמשק. רד"ק פרש בדמשק ערש לפי ההקבלה עם פאת מטה, ואמר שבדמשק פרושו בזוית, כמו פאת, אעפ"י שאין לו חבר במקרא. וקצת החדשים פרשו דמשק במשמ' אריג של משי הבא מדמשק, שגם בלשונות המערביות קוראים גם עתה על שם העיר הזאת, Damast, damas, וסמכו על מה שגם בערב' קוראים ד מ ק ש a) למין אריג של משי לבן. אבל כבר נדחתה סברה זו, מפני שקשה לחשב שבזמן כל כך קדום היה אריג של דמשק מפורסם כל כך ושקראו לו בשם העיר, ושלא נזכר השם הזה בשום מקום אחר שנזכרו שם אריגים יקרים, והשם ד מ ק ש בערב' כבר אמרו עליו חכמי הלשון הערבים שזו מלה זרה, אעפ"י שהשתמשו בה כבר הערבים הקדמונים, ואמרו שיאמרו גם מ ד ק ש (כתאב אלמע'רב 68). ואמר פרנקל שזו מלה שאולה מארמית מיטכסו, שהיא בעצמה שאולה מיונית (Lehuw. 40). ולכן הגיהו גרץ, נובק ואחרים בשמיכת במקום בדמשק, ודוהם ומרתי דבשת במקום דמשק, מלשון דבשת גמלים. מכל זה נראה עד כמה מלה זו, בצורתה כמו שהיא, מעידה שנוסחת הכתוב לקויה. ובצדק העיר ולהויזן, שבהמלה ב ד מ ש ק בודאי יש ה י ס ו ד ו ת של מלה שמשמעתה היתה מקבלת להמלה פאת, וצריך למצא מה הן היסודות הללו. והנה ממקום אחר בחזיונות הנביא הזה (שם ו 7): השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק הפרטים על פי הנבל וכו' אנו רואים כי הנוקד מתקוע קצף על המנהג של פניק ותפארה שפשט כנראה אז מקרוב בקרב שועי שמרון להסב על מטות תפארה בעת הסעודה, ואין ספק בדבר כי גם בהדברים בפאת מטה ובדמשק ערש היתה כונתו של עמוס למנהג זה, וכמו שכבר העירו קצת החדשים שחצי הפסוק, הישבים בשמרון וכו', אינו סופו של פסוק הקודם אלא ראשו של הכתוב שלאחריו, שמעו והעידו. ולהסב זה שמשו שני כלים, מטה מפוארה עשויה שן וגם ערש, כמו שנראה

a) دمقش

יעקב נאם אדני יי׳ אלהי הצבאות כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו והפקדתי על מזבחות בית אל (עמו׳ ג יג-יד). — והשתמשו קצת הסופרים במלה זו במשמ׳ שם לעצם הרפש: קרקע הבית מכוסה בשמיכה או עלים והיא שלחנם כמאותם ו ד מ ש ק ערשם (שבי״ע ג מז:).

***דַּן**[1], ש״ז, מ״ר דַּנִּים, כנ׳ רבים דַּנֵּי, הַדַּנִּים שלי. — כעין חבית ששוליה גבנונים ואינה יושבת אלא אם יחפרוה באדמה, gross. **ird. Krug ; jarre ; jar** : דונו ד נ י [2]) (ירוש׳ שבת ו ת ג, כלי שם סז:).

מהכתוב הנזכר, יאין ספק בדבר כי בערש ההסב הזה היו נותנים בפאת הערש מין כסת מיוחדה, להשען עליה, להטות עליה האציל, כמו שאומר בן סירא, עי׳ ערך אָצִיל, והיה מנהג זה ידוע גם להערבים, ויש בלשון ערב׳ הקדומה גם פעל לזה, אִתּכָּא a), ואתכא ענד פלאן, ממש כמו בעבר׳, הסב אצל פלוני, במשמ׳ סעד אצלו, והשם מֻתַּכָּא b) מטה של הסבה, בכסתות להשען עליהם, ולהכסתות האלה של הסבה יש בערב׳ גם שם: וִשאד, וִשאדה c), ופרשוהו המלונים הערבים ב א ל מ ת כ א. ויש לחשב כי בעבר׳ היה השם לזה הדבר אותו צרוף האותיות כמו בערב׳ אלא מסורס קצת, כמו ד ו א ש, או דְוש, ונטשטשה האות ו או נמחקה, ונשארו האותיות ד ש, ובבואה של אות אחרת ביניהם, והשם ש מ ר ו ן שלפניו נתן מקום לחשב כי שתי האותיות ד ש והאות שהיתה ביניהם הן שארית כמו״כ של שם עיר שיש בהן האותיות האלה, והוא: ד מ ש ק. ובאמת גם עצם השם ש מ ר ו ן חשוד, כמו שכבר העיר על זה ון הונקר (van Honacker) בפרישו לתרי עשר, שאין כלל מקום לשם הזה כאן, ואולי היה במקום השם שמרון פעל של שכיבה והסבה, כמו שיש בהכתוב השכבים על מטות שן ו ס ר ח י ם על ערשותם, ואותיות הפעל הזה שהיו אולי כמו״כ מטושטשות נדמו כמו שמרון ולפיהן תקנו גם דמשק. זהו אולי סדר תולדתה של המלה דמשק שלנו, עכ״פ כיון שלשוננו מיוסדה על המקרא כמו שהוא, השם דמשק, אפילו אם נשתבש, יש לו זכות שם עברי במשמעה היותר נאה לו לפי הענין, ובפרט שיש דומה לו בצורתו בְּדֹלַח. וכבר השתמש בשם זה בעל שבי״ע, אעפ״י שכונתו הוא היתה אולי לא להכסת אלא לעצם מטת ההסבה.

[1]) בארמ׳ דנא, בערב׳ דַּנּ d), ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) זה ל ח ש שיש בו משום דרכי האמורי, ואין פרושו האמתי ידוע. אך הערוך ורש״י פרשו השם דני במשמ׳ חבית, ואעפ״י שלפי פרוש הערוך „יוחזקו החביות" דני הוא מ״ר ארמי. אך רש״י פרש דני כנוי רבים מדב״ע: התחזקו חביותי, וא״כ דני הוא מ״ר עברי החביות

a) اتّكأ b) مُتَّكَأ c) وساد وسادة d) دَنّ

***דְּנָא**, — בארמית כמו ז ה בעברית. והשתמשו בו קצת הסופרים גם בסגנון העברי בפרט בכתיבת מכתבים לציון החדש הנכחי, בהדבור, מכתבו מן יום כך וכך ד נ א, ר״ל בחדש הזה שאנו עומדים בו בעת: נאותים אנחנו אל השכר אשר קצב מע״ל לטרחו במכתבו מן כ״ד ד נ א אף כי רבה היא (קרית ספר למח״ג ג). באספת חברינו אשר נדחתה עד יום א׳ ל״א ד נ א (אגר׳ יל״ג, א נג). ביום י׳ ד נ א שלחתי לך חוברות (שם פג).

***דְּנָב**, ש״ז, — כלי מכלי הבנאים, כעין לוח ישר ויד לו באמצעו יסמכהו הבונה אל הכותל לראות אם כלו על קו ישר: ד נ ב ו [1]) של אומן (המליצה לר״ש כר״ם, ככר 28).

דנג, ממנו דונג, עי״ש.

***דַּנְדַּנָּה**, ש״נ, — מין צמח, הוא מאכל בהמה יעפ״י הדחק גם מאכל אדם: כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וכו׳ ואיזה זה עלה הלוף השוטה יעלה הדנדנה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב (שביע׳ ז א). עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והעקרבנין (שם ב). עלה הלוף שוטה והדנדנה יש שיש לו שביעית ואין לו ביעור (נדה נא:). — ועי׳ לוף. ר״ס, ר״ת: דברי סופרים.

***דְּנַן**, פ״ע, לווי דן, דנג. דונג. — היה דן, היה חבית: ד ו נ ו [2]) דני (שבת סז:).

דֵּעַ[3]), ש״ז, מ״ר דֵּעִים, — מה שאדם יודע, מה שהוא חושב שהוא יודע, שהדבר כך או כך, **Wissen, Meinung ; savoir, opinion ; knowledge, opinion** : צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי

שלי. ובהיות שהשם דַּן במושג זה ישנו גם בארמ׳ וגם בערב׳, אעפ״י שפקפק פרנקל בערביותו וגזר שהוא שאול מארמית (Lehnw. 169), מכל מקום גם פרנקל אינו פוסל את שמיותו, ובהיות שרוב דברי הנחש שבאו שם בתוספתא ובגמ׳ הם בעברית, רגלים לדבר שגם נחש זה הוא מלשון עברית, והמלה דן היתה במציאות בלשון העברית.

[1]) ופרש שם בעצמו: שיתקן עליו האומן הכותל בעת הבנין שלא יבוא מעוקם (בל״ע) מסטרה. ע״כ. והנה בכ״י אחד כתוב זנבו במקום דנבו, וסובר דר׳ בכר כי עכ״פ דנב לקוח מהשם הארמי דנב במשמ׳ זנב.

[2]) עי׳ הערה לערך *דַּן.

[3]) מן ידע, עי״ש.

ואירא מחות דֵּעִי אתכם (איוב לב ו). לכן אמרתי שמעה לי אחוה דֵעִי אף אני (שם י). אשא דֵעִי למרחוק ולפעלי אתן צדק (שם לו ג). — ומ"ר דֵּעִים, תְּמִים דֵּעִים: התדע על מפלשי עב מפלאות תְּמִים דֵּעִים (שם לז טז), ועי' תָּמִים.—יְדַע פֶּתַע [1], ידיעה שבאה מהרה: תשלח דַּע פֶּתַע עד אפסי ארץ (אד"ס שב"ק, המשורר).

דֵּעָה, ש"נ, מ"ר דֵּעוֹת,—א) כמו מקור: כי מלאה הארץ דֵּעָה את יי' (ישע' יא ט).— ב) עצם הידיעה, הדבר הידוע: את מי יורה דֵעָה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע' כח ט). ואמרו (הכופרים) איכה ידע אל ויש דֵּעָה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יא-יב). — וכמו חכמה: ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דֵּעָה [2]) והשכל (ירמ' ג טו). — ומ"ר: כי אל דֵּעוֹת יי' ולא נתכנו עללות (ש"א ב ג). כי אמנם לא שקר מלי תמים דֵּעוֹת עמך (איוב לו ד), ועי' תָּמִים. —*והכח לדעת ולהבין דברים. כמו בינה, שכל: נתן הקב"ה דיעה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה (פסח' נד.). וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו (ברכ' לג.). גדולה דיעה שניתנה בין שתי אותיות (סנה' צב.). אין עני אלא בדיעה (נדר' מא.). — ואמר המשל: אדם בלי כסף ומטבע לבסיל יחשב וחסר דיעה (מרפא המוכר ו:). — *ומה שראוי וצריך שידע אדם, החכמות: אמר (המשל) דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת (מד"ר ויקר' א, תנחו' שם. וכוונה כהמעל' של רב"ט פלקיירא ב). — ג) *טבע נפשו של אדם ונטיותיה ותכונתה והרגלה בדברים חמריים ומוסריים, Gemütsart ; caractère; character: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר (רמב"ם דעות א א). ויש בין כל דעה ודעה הרחוקה ממנה בקצה האחר דעות בינוניות זו רחוקה מזו וכל הדעות יש מהן דעות שהן לאדם מתחלת ברייתו לפי טבע גופו ויש מהן דעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם במהרה יותר משאר הדעות (שם ב). כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם כן צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו (שם ה א). דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו (שם ו א). חמשה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרוש מהן לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן והן כולן דעות רעות עד מאד (הוא, תשוב' ד ה). כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות (שם ה ב). אשה רעה בדעותיה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות מצוה לגרשה (הוא, גרוש' י). אם נמצא (העבד) גנב או חוטף או גונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו אינו יכול להזהיר שכל העבדים בחזקת שיש בהן כל הדעות הרעות (הוא, מכי' טו יג). שהוא רוצה שלא יחזיקו אותו בעני וגם אינו רוצה שיחזיקו אותו בעשיר שיש דעות באדם (ר"י על הרי"ף, סנה' ח.).—ובמשמ' *טעם, מה שמוצא חן בעיני אדם: כשם שיש דיעות במאכל כך יש דיעות בנשים (תוספתא סוט' ה ט). כשם שיש דיעות במאכל ובמשתה כך יש דיעות באנשים (ירוש' שם א יז). — ד) *מחשבה שאדם חושב ומה שמעסיק את שכלו, Gedanke ; pensée; Thought: גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטה (פסח' קיב.). — *ומה שאדם חושב ומרגיש אדות דבר מהדברים. Ansicht; vue ; view: כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דיעות (יבמ' פח:) — *ומה ששכלו של אדם רואה ודן בשאלה מהשאלות. Meinung ; opinion: וכבר האריך רבינו סעדיה ז"ל וכו' מה שיתברר בו בטול דעות האנשים האלה (חו"ה עבוד' פ' ד). וכבר בארנו גנות שתי הדעות האלה במה שקדם לנו (שם). נחלשו דעותינו מהשיג כח הוית חכמתו וצדקו (שם ח). וכן דעת כל החכמים התורניים שנמשכו אחר דעות הפילוסופים (העקרים ב כב). וראוי שנדבר בהוראת המערכת ונאמר שדעות האנשים בהוראת המערכת לפי מה שנמצא לקדמונים שנים (שם ד ז). כי אריסטו נקה דעות הפילוסופים כלם (אלגזלי, מאזני מצפט). והאמין (אריסטו) בה' ובמה שיחייבוהו הדעות השלמות (שם).—*דעות נפרדות, כמו שכלים נפרדים, עי"ש: שהם חשבו שהמלאכים להם דעות נפרדות והם השרפים העומדים ממעל לכסא כבודו (ר"ש ב"ת, יקוו המים ד).

— 1) חקוי להשם dépêche בלשונות המערביות.

2) יש מגיהים לפי השבעים רֵעָה.

°דְּעוּךְ, ש"ז, — בה"פ מן דָּעַךְ: נגלה לו קוצר ימיננו ועוצם לשוננו ויבוש מקורינו ו ד י ע ו ך מאורינו (ר"י חריזי, איתיאל יו).

°דְּעִיכָה, ש"נ,— בה"פ מן מָעַךְ: ה ד ע י כ ה היא תפתוף הנר בעת שתחלוש הלהב קודם שתכבה (המליצה לר"ש כר"ס, בכר ב). אם ידעך חום האבר תכלית ה ד ע י כ ה[1]) (קבולי גלינוס, כ"י פריז). — ובהשאלה. ד ע י כ ת מראה הפנים, שמראה הפנים נעשה קצת השוך: ואמנם אותות העתק רקיקת המזגלא אל החרחור ב ד ע י כ ת המראה ומשיכת הגבות והעין (קאנון ג י 7 טו).

א.דעך[2]), ממנו א.דָּעַךְ °דעוך. °דעיכה.

א.דָּעַךְ, — א) פ"ע. דעכה האש. דעך הנר הדולק, נתמעטה ונפסקה הלהבה וחדלה מהיות דולקת עד שכבתה, erlöschen; s'éteindre; be extinguished: גם אור רשעים יִדְעָךְ ולא יגה שביב אשו אור חשך באהלו ונרו עליו יִדְעָךְ (איוב יח ה-ו). אור צדיקים ישמח ונר רשעים יִדְעָךְ (משלי יג ט). מקלל אביו ואמו יִדְעַךְ נרו באישון חשך (שם כ כ).—ובמליצה בהשאלה במשמ' מת, נהרג, נשמד: יחדו ישכבו בל יקומו דָּעֲכוּ כפשתה כבו (ישע' מג יז). — °דעכה שלהבת הטבע, ר"ל חם התאוות: ולמי שארכו לו השנים עד ש ת ד ע ך שלהבת הטבע ולהבו ואז לבו דואג בקרבו (מנח' קנא' לאכת מארי. מכת' לה).— ופעול °דָּעוּךְ. דעוכה: וכל מה שמאריכים להם ומרבים טובם הוא להשמדם עדי עד כי תהיה נשמתם ד ע ו כ ה הרבה ואובדת לעד (ר"מ אלשיך איוב כא יז).

— נפע'. נִדְעַךְ, נִדְעֲכוּ. — למשל המים בעת החם הגדול, נתיבשו, נשתו: בעת יזרבו נצמתו (הנחלים) בחמו נִדְעֲכוּ ממקומם (איוב ו יז).—והצמח, נפסק לחו ואבו: נצר חמס לא ינקה בו ישרש חנף על שן סלע בקרדמות על גפת נחל לפני כל מטר נ ד ע כ ו (ב"ס גני' מ יח-יט). — והאור כהה: וכדשאים למול ארזי לבנון וכאזוב נגד רום תמרים וכדמות נר אשר נ ד ע ך לנגד מאור בוקר ויפעת המאורים (ר"מ דרעי, לקו"ק ל).—והריח. °פג ובלה: ויהיה הריח (של השתן) שוה לא סרוח ולא נ ד ע ך (קאנון א כ גח). —°ובהשאלה לבני אדם: אז נ ד ע כ ת י ממקומי ועליתי בתוהו (ר"מ אלשיך, איוב י כ). — והנפש. נ ד ע כ ה הנפש ממקומה: כי יחם לבבי בשלהבת יה ובחומו נ ד ע כ ת נפשו ממקומה (א' מפו אה"ל ו).

— פע'. דִּעֵךְ. דִּעֲכוּ,—בהשאלה, נשמדו: סבוני (האויבים) כדבורים דֹּעֲכוּ כאש קוצים (תהל' קיח יב). — ואמר הַפַּיְטָן: אבלה נפשי וחשך תארי, בית תפארתי כנשף בו הארי, גם פליטתי אשר עזבו ושארי רוּעֲכוּ כהיום בשלשה בתשרי (סליח' לו"ג, אבלה נפשי).

— פע', °דִּעֵךְ: המוציאי ממסגר לחפשי דִּעֵךְ וצמת מבאישי (יוצר אחה"פ אלוליגו). גדעני הניעני הכאני, אך עתה הלאני דִּעֲכַנִי בשמונה בו שמאלית וימנית, הלא שלשתן קבעתי תענית (סליח' י' טבת, אזכרה).

— הפע'. °הִדְעִיךְ: גל לאילת אהב לבא אל רהב, לְהַדְעִיךְ יקוד להב. מגזי יהב (קרוב' לפורים, תמימים).

ב.דעך[1]), ממנו ב.*דָּעַךְ.

ב.*דָּעַךְ, פ"י.—מעך בחזקה, כתש ושבר zermalmen; écraser; to crush: אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב דחפו דחקו חנקו בעטו ד ע כ ו מנין ת"ל בידו מכל מקום (ספרי מסעי קס) אותם ש ד ו ע כ י ם העון ברגליהם בעקביהם (מדר' תהל' נח).

— *נפע' *נִדְעַךְ: באו והסתכלו במצרים עשר מכות בלבד הבאתי עליהם ולא יכלו לעמוד בהם אלא נ ד ע כ ו והלכו להם (פסיק' רבתי לה).

°דַּעַךְ, ש"ז,—הקול שמשמיעה השלהבת בשעה שהיא דועכת (אולה"ש. ב"ז. ת' גרמ עברי).

דעץ, ממנו אולי *דַּעַץ, °דֵּעַץ.

***דַּעַץ**[2]), ש"ז, שם כתב העברי העתיק, Benennung der althebr Schrift; nom de l'ancienne écriture hebr. name of the old heb. script: רבי אומר בתחלה בכתב זה (כתב אשורי) ניתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להן ל ד ע ץ[3])

---

[1]) בגוף הכ"י כתוב הדעוכה וצ"ל הדעיכה.

[2]) בערב' ח'מד, המד a), בארם רעך.

a) خمد همد

[1]) בערב' דעכ a), במשמ' מעך

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) בנוסח' כתוב לרועץ. והיתה גרסה זו גם בספרי ר"נ בעל הערוך, שהביא השם הזה בערך ר ע ץ ופרש במשמ' צער אך כבר הזכיר שם ר"נ בעצמו ס"א שגורסים דעץ בדלת. וזו היא גרסת ר"ח. ואעפ"י שבפרושו הנדפס בש"ס ווילנה נדפסה

a) دعك

כיון שחזרו בהן החזירו להם (סנה' כב.). שניתנה תורה בכתב עברי ש' רעץ והוא הכתב שהחזיקו בו הכותים וכו' וכיון שחטאו נהפך להם לדעץ (תמו' הגה', סרכבי פנת).

דַעַץ[1], פ"י, — דעץ את היתד בקרקע, תחבו: ויעקב תקע את אהלו כלומר תקע ידעץ כפס יתידות אהלו בהם (שכל טוב, ברא' לג כב).

דַעַת, ש"נ, — א) כמו מקור, כמו בה"פ מן יָדַע: יעץ הַדַּעַת טוב ורע (ברא' ב ט). הלא היא הַדַּעַת אתי נאם יי' (ירמ' כב יו). ויאמרו לאל סור ממנו וְדַעַת דרכיך לא חפצנו (איוב כא יד). ואותי יום יום ידרשון וְדַעַת דרכי יחפצון (ישע' נח ב). ולבב נמהרים יבין לָדַעַת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (שם לב ד). כי תמלא הארץ לָדַעַת את כבוד יי' (חבק' ב יד). ואתנה לבי לָדַעַת חכמה ודעת הללות ושכלות (קהל' א יו). מִדַּעְתִּי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך (ישע' מח ד). כְּדַעְתְּכֶם ידעתי גם אני לא נפל אנכי מכם (איוב יג ב). — יְדַעְתִּיךָ, שידעתי אותך: אך מיום דעתיך, מודה לא שמעתיך (תמו' ר"ת. הול' מק"נ 166). — בִּבְלִי-דַעַת, מבלי דעת שלא ידע דבר אדות זאת, וגם במשמ' כונה, בלי כונה, בלי רצון: אשר יכה את רעהו בִּבְלִי-דַעַת והוא לא שנא לו מתמל שלשם (דבר' יט ד). לנוס שמה (אל ערי המקלט) רוצח מכה נפש בשגגה בִּבְלִי-דַעַת (יהוש' כ ג). כי בִּבְלִי-דַעַת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשים (שם ה). — *בְּדַעַת פלוני. מִדַּעַת פלוני, לְדַעַת פלוני, מִדַּעְתּוֹ של פלוני, לְדַעְתּוֹ של פלוני, ר"ל בידיעתו, ברצונו: מלוה ישראל מעותיו של נכרי מדעת הנכרי אבל לא מדעת ישראל (ב"מ ה ו). אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם והמקבל נותן שכר אין כותבין שטרי בירורין וכל מעשה בית דין אלא מדעת שניהם ושניהם נותנין שכר (ב"ב י ד). ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו (אבות ג טז). מזין על האדם מדעתו ושלא מדעתו (פרה יב ב). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה מדעתה וכתבו לה במאה או בחמשים זוז (כתוב' ו ו). על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן (פסח' פח.). זה הכלל כל (מום) שהוא לדעתו אסור ושלא לדעתו מותר (בכור' ה ג). תנור שהוסק מאחוריו או שהוסק שלא לדעתו או שהוסק בבית האומן (כלים ה ד). עכו"ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה בודקין אתו אם אמר בדעת ישראל הפרישתיה יגוד וישתמש במותר (ערכ' ו.). אין אונס לערוה לפי שאין קישוי אלא לדעת (יבמ' נג:). המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמח' ב א). — ב) כח הידיעה שבאדם, כמו חכמה, בינה, תבונה, Einsicht, Weisheit; intelligence, sagesse; wisdom: ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דַּעַת ויראת יי' (ישע' יא ב). ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וּבְדַעַת ובכל מלאכה (שמות לא ג). וילמדהו דַּעַת ודרך תבונות יודיענו (ישע' מ יד). מי זה מחשיך עצה במלין בלי-דַעַת (איוב לח ב). — ואמר בן סירא: באין אישון יחסר אור ובאין דעת תחסר חכמה (ב"ס גני' ג כה). לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת להניח (ספרי חקת קכד). בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה (חול' ה:). אדם שאין בו דעת (פסיק' דר"כ, כני עקרס). ודברים אלו אינן תלויים אלא בדעת הדיין

המלה לרועץ בריש, ברור הדבר שזה שבוש וצריך להיות לדועץ בדלת, כיון שהוא מפרש מלה זו עפ"י התרגום ויצג ודעץ. וכן היתה גרסת הגאון כמו שנראה מדברי תשו' הגאונ' שהובא בפנים. ויש ראיה עוד יותר קדומה, כמעט מזמן התלמוד בעצמו, שכך היתה הגרסה האמתית דעץ בדלת ולא בריש, והיא מדברי אבי הכנסת הנוצרית אפיפנוס (מזמן חצי השני של מאה הרביעית למנין הנוצרים, אולי רק כמאה שנה אחרי שנפסק השמוש בכתב העתיק) שנשארו בקטע אחד מספרו de XII Genus, ספר שם כי עזרא נתן להשמרונים את התורה בעצם הכתב שנתן אלהים על הר סיני והיהודים קוראים כתב זה deession (quam formam Hebraei deession vocant) והוא אומר שפרושו הוא חרות, גלוף (quod interpetatur in sculptum), והשמרונים משתמשים בכתב זה גם עתה וזה לא אותו הכתב שמשתמשים בו היהודים אלא אותו הכתב שהיה כתוב בלוחות האבן, רק עזרא כשעלה מבבל רצה להבדיל את היהודים מכל האמות ולכן שנה את כתבם, ונשאר הכתב העתיק שנקרא deessenon אצל השמרונים בלבד (G. Hoffman. ZAW, I, 343). והנה מדברי אפיפנוס אלה נראה, כי גם אז חשבו שפרושו של דעץ הוא ממשמע' נעיצה שיש לו לשרש זה בארמ', כמו שפרש גם ר"ת, ואעפי"כ נראה כי אין זה אלא פרוש עפ"י סברה, לפי השרש דעץ שבארמ', ופרושה האמתי של מלה זו עוד לא נתברר היטב. ועי' עוד לבונאי, וערך רעץ, ובהמבוא בפרק הכתב.

[1]) בארמ' דְעַץ.

ועוצם בינתו (רמב"ם עדות ט ז).—וכנ': חכמתך ודעתך היא שיבבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע' מז י). יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג יט-כ). משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישע' מד כה). — ואמר בן סירא: ויש חכם לנפשו נחכם פרי דעתו על גויתו ויש חכם לעמו נחכם פרי דעתו נאמן (ב"ס גני' לז כב-כג). — בן דעת (ב"מ ח.). ואפילו עבד ושפחה הואיל והן בני דעת וישנן במקצת מצות נעשין שלוחין למשא ומתן (רמב"ם שלוחין ב ב).—*ומשל: לעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העינים הם לפנים ולא לאחור (אגרות הרמב"ם).—*דעת הבריות, גונב דעת הבריות, מרמה אותם: הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (מכי' משפט' יג). ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו (שבוע' לט.). אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם (הרמב"ם מכיר' יח א). — *וכח המחשבה של האדם: ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רבתי ג). אמרה חוה בדעתה כל הדברים שהפקידני רבי מתחלה שקר המה (אדר"נ א). — *דעתו של פלוני קלה, ר"ל תוכל להטותה כרצונך: נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). — ואמר המשל: דעתן של נשים קלות ומלבושיהן ארוכות רחבות וגדולות (מראה המוסר יז). — *שקול הדעת, מה שדעתו של אדם שוקלת ובודקת אם כך או כך הוא: הכל מודין שאם טעו בשקול הדעת שאין מחזירין (ירוש' כתוב' ט לג.). טעה בדבר משנה וכו' בשיקול הדעת (סנה' ו.). מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת (סופר' יד יח). ואלה (המצות השכליות) היו ידועות בשקול הדעת לפני תת התורה ביד משה (ראב"ע. יסוד מורא ה). והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר במשמעו (הוא. ויקר' כד יט). בראיות וסברות על תחיית המתים משקול הדעת (מגלת המגלה לר"א הנשיא בס' העבור). טעה בשיקול הדעת כגון דבר שהוא מחלוקת תנאים (רמב"ם סנה' ו ב). ועדיין נשארת להודיעני היאך זה משקול הדעת (אגר' הויכוח לרש"ט פלקייראו). וזה היה התבוננות גדול מצד האשה ויואב ושקול הדעת אין כמוהו (נופ' צופ'. מסיר ליאון ב יג).—*אנשי שקול הדעת, בעלי שקול הדעת, ששופטים על כל דבר לפי שקול דעתם: והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו (ראב"ע. הקד' איוב). וזדון בעלי שקול הדעת וגאותם בעיונם הביאם לשקול עניני התורה האמתיים והנשגבים בדעותם במאזני חקירתם (שעה"ש לר"י אבן לטיף כג). — *נטרפה דעתו עליו, נהיה משגע: כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו (תוספתא ברכ' ג ד). חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו"ק כו:). אמר להן (הורקנוס) לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמר להו דעתו ודעת אמו נטרפה (סנה, סח.). כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אעפ"י שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים ה"ז פסול (רמב"ם עדות ט ט). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם (הוא. ממרים ו י). —*כוון דעת וטרוף דעת: כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין ק"ש בכיוון הדעת בקול אחד בדעה וטעם אחד הקב"ה אומר להם היושבת בגנים וכו' אבל כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונים דעתם בק"ש רוח הקדש צווחת (מד"ר שה"ש. היושבת).—וכן נטלטלה דעתו: לכך נצטוה בהן שלא ישתה יין שלא תטלטל דעתו (תנחומא שמיני ז).—*יצא מדעתו: בראותה שמשודכה יצא מדעתו עד שהשליך עצמו בבור (שו"ת שמש צדקה ב ה). במנהג ההוללים ששותים יין רב עד שיוצאים מדעתם (פלא יועץ ד). —*פלוני הוא בדעתו, שדעתו בריאה ושלמה עליו, שלא נטרפה: לשנים שרגמו איקונין של מלך אחד שכור ואחד בדעתו (תנחומא ויקר' טו). — *עני בדעת, שאינו חכם גדול. *עניות הדעת: בעניותינו מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פי' המקרא (רב"י יבמ' לב:). — *חסר דעת. שוטה אויל: לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (רשב"ג, תקון מדות הנפש). אל תגנה מקח חבירך ואל תחליש דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת (ר"י מילי תפוחי זהב קכב.). *עלה על דעתו דבר פלוני חשב כך: וכי על דעתנו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הן (סוט' ט ו). וכי תעלה על דעתך שהאדם הולך לשופט שלא נמצא בימיו (ספרי שופט' קנג). לא תשבב

בעבוטו וכי עלתה על דעתך שישכב בעבוטו אלא שלא תשכב יעבוטו עמך (שם תלה רעו). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (כתוב' לג:). חלילה וחלילה שעלה בדעתי זה (הקד' מלמ' פתלמ').—*הסיח דעתו מדבר, הטה והרחיק את מחשבתו מדבר זה, לא חשב בו: שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם (ברכ' ט:). ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא תסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה עאכו"כ (מנח' לו:). — *ועקר דעתו: לא עקר דעתו מהליכתו (רש"י ערוב' נב.). — *הֶסַּח הַדַּעַת, עי' הסח. — *דַּעְתּוֹ על הדבר, מחשבתו, הוא חושב עליו: לא כל המקדיש נכסיו אין דעתו על כסות אשתו ובניו (ב"ק קב:). וכי דעתו של אדם על תפיליו (שם). כל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר (נדר' מג:).— *נתן דעתו. חשב, רצה: נתן דעתו להושיבם בראש (הור' י.). תן דעתך עד שיצא מפיך חשוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא"ז ג). שים דעתך שתשאלנו כהוגן (רגמ"ה מפי' ה.). שאין אדם משים דעתו לדברים שאין בהן ממש (רמב"ם טו"ג ו ד).—*הסכימה דעתם, היתה הסכמה במחשבה, חשבו כלם באופן אחד: נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד (של ע"ב זקנים שתרגמו התורה ליונית) והסכימה דעתן לדעה אחת וכתבו לו תורה בפני עצמה וי"ג דברים שינו בה (סופר' א ח) — *הַדַּעַת נותנת, השכל מחיב, כמו הדין נותן: אבל הדעת נותנת והמחקר והסברא מעידים כי במקום אשר הוא רחוק מקו השוה ס"ט חלקים יהיה קוטב הצפוני עולה עליו ס"ט חלקים (העבור לר"א בר חייא א ג). כי הדעת נותנת שמציאות הטוב הרב עם הרע המועט יותר נבחר מהעדר הטוב הרב בעבור הרע המועט (כוזרי ב יג).—וכמו"כ *הדעת מכרעת: אין (גיד הנשה) נוהג אלא באחת (הירכות) ודעת מכרעת שהיא של ימין (תוספתא חול' ז א). — *הַגְבָּרַת הַדַּעַת, מצוי מאד בסגנון הקראים במשמעת מה שהשכל שופט בכח ההגיון: ואחר שנסתפק מכל זה אף אין בו הגברת רמז מתורת ה' ומהגברת דעתנו (יהודה הדסי האשכול לד). — *אין הדעת סובלת זאת, זה נגד השכל הישר: דבר שאין הדעת סובלתו (אלפסי כתוב' שמא). וזה תימה גדול ודבר שאין הדעת סובלת אותו (רמב"ם שלוחין ו ס). והירא את דבר ה' יאמין כל דבריהם ואף אם לא יסבלם דעתו ולא יבינם יתלה הדבר בחסרון דעתו (מ' אלדבי, ש"א ט). — *דברים של דעת, ר"ל של שכל הישר, של הגיון: ועוד דברים של דעת וכי מה היה לו לעשות (רמב"ם מלוה ולוה טו ב).—ג) מה שאדם יודע, הידיעות שקנה לו האדם אדות עולם ומלואו על ידי דעתו ושכלו, בחקירה ודרישה, בנסיון, עפ"י שמועה ששמע מאנשים חכמים, וכדומה, והוא נרדף עם חכמה. מדע, Weisheit, Wissensch.; sagesse, science; wisdom, knowledge: כי שפתי כהן ישמרו דַעַת ותורה יבקשו מפיהו (מלא' ב ז). לב נבון יקנה דָּעַת ואזן חכמים תבקש דָּעַת (משלי יח טו). קחו מוסרי ואל כסף וְדַעַת מחרוץ נבחר כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה (שם ח י-יא). ולבי ראה הרבה חכמה וָדַעַת (קהל' א יז). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דַּעַת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה (שם יב ט).— ואמר בן סירא: דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב (ב"ס גני' לח ג). — ואמר המשל: דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית (פסיק' דר"כ, פרה). דעת בלי עשר כרגלים בלי נעלים (הלבנון ג קמב). — ד) בכלל, *רוח האדם, נפשו, הרגשתו: והאיש משה עניו מאד עניו בדעתו (ספרי כז). לא היו מביאין דלתות כל עיקר מפני שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכ' כא.). וכל מי שדעתו שפלה הקב"ה מצילו מן הפורעניות (כלה רבתי י). (ועובד הכה"ג ביום הכפורים כל היום וטורח) שלא תזוח דעתו עליו (יומ' יט.). אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך (שם כב:). רבי יהודה אומר לא בבליים היו אלא אלסנדריים היו (שהיו רגילים לתלש בשערו של שעיר המשתלח וכו') אמר לו רבי יוסי תנוח דעתך שהנחת את דעתי (שם סו:). — *דעתו מיושבת עליו, נחה נפשו, שקטה: אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (יומ' עה.). בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין והלך לו למדינת הים ואמר מודה אני לפניך ה' אלהי שאשתי אינה עושה מריבה אצל אחרים לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקומו עד שעה שיחזור (אדר"נ ז). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמו ואם נתיישבה דעתה

מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (יומ׳ פג.) — *נתקררה דעתו, נחה נפשו, שקט כעסו, הוקל צערו בתפים: ותעלולים ימשלו בם א״ר פפא בר יעקב תעלי בני תעלי ולא נתקררה ד ע ת ו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן (חגי׳ יד.). בשעה שאמר הקב״ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות וכו׳ כיון שאמר לו בזיעת אפך תאכל לחם נתקררה ד ע ת ו (פסח׳ קיח.). ביקש הקב״ה להפוך את העולם כלו לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקררה דעתו (סנה׳ לג.). ביקש הקב״ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים נסתכל בדורו ונתקררה ד ע ת ו (שם קג.). בשעה שאמר לו הקב״ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה אמר שמא יש בי דבר מגונה כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה ד ע ת ו (נדר׳ לב.)—*אין הדעת סובלת אותו, אין הנפש, הטבע האנושית יכולה לסבול זאת: ארבעה אין ה ד ע ת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם (פסח׳ קיג:). —*ד ע ת הבריות, הרגשות בני אדם: לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחברו לפי שאין ד ע ת ה ב ר י ו ת שוות (תוספתא ברכ׳ ה ט).— *וכמו דֵּעָה דֵּעוֹת, במשמ׳ טבע ותכונת הנפש, מדותיה ומנהגיה: הגיעה תורה לסוף ד ע ת ו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא (סנה׳ עב.). ואל תרדוף אחר כבוד ואל תגים ד ע ת ך בהוראה (דא״ז ב).—*נ ק י י ה ד ע ת, בעלי תבונות ומדות נאות: (כתב) איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד כשר וכך היו נ ק י י ה ד ע ת שבירושלם עושין (גיט׳ ט ח). כך היו נ ק י י ה ד ע ת שבירושלם עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו (מכי׳ משפט׳ כ). מקום ש נ ק י י ה ד ע ת צובעין (חגי׳ כב:). כך היו נ ק י י ה ד ע ת שבירושלם עושין לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן (סנה׳ כג.). כך היו מנהגן של נ ק י י ה ד ע ת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו׳ ומוציאין אותן לחוץ ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.). כך היו נ ק י י ה ד ע ת שבירושלם עושין כשהיו מוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה (סופר׳ יד יג). —*דַּעְתּוֹ יפה, טבעו חזקה, יכול לסבול דברים, אינו רך הטבע: כהן שדעתו יפה שורפה (את הקיבה בחלבה) חיה (ע״ז כ ס). שאי אפשר לבשלו (את השעיר) בשבת והכהנים הבבליים אוכלין אותו חי (ולא מבושל) ש ד ע ת ן י פ ה שאינן אניני ה ד ע ת (רמב״ם מנח. ק.). ועי׳ אנין. — *דַּעְתּוֹ קצרה, קצה, מי שהוא קצר רוח, אינו יכול לסבול: כל ימי עני רעים זה ש ד ע ת ו קצרה וטוב לב משתה תמיד זה ש ד ע ת ו רחבה (ב״ב קמה:). בזמן שדעתן (של יושבי לוז) קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והן מתים (סוט׳ מו:). קצרה ד ע ת ו של בן מלך (ילק׳ בלק תשעא). — *דַּעְתּוֹ קרובה לפלוני, נוטה אליו: הואיל ו ד ע ת ו של אדם קרובה אצל בנו (ב״ב קמב:). —יְקרוֹב דַּעַת, קְרֵבוּת דַּעַת, הוא בקְרֵבוּת דעת עם פלוני, ואצל פלוני, הם מקורבים זה לזה בנטיות הנפש והרצון זה לזה: מלאכים גסים ועבים שיש להם ק ר י ב ו ת ה ד ע ת אצל בני אדם (עמה״מ, עולם העשיה קעו). — *דַּעְתּוֹ מעורבת עם הבריות, מתקרב אליהם, מתנהג כמנהגיהם: לעולם תהא ד ע ת ו של אדם מעורבת עם הבריות (כלה רבתי י). כללו של דבר אל ישנה אדם ד ע ת ו מדעת חביריו ובני אדם (דא״ר ז). — ה) *כמו דֵּעָה, במשמ׳ ראי השכל והשקפתו על דבר מהדברים כך או כך. **Meinung opinion**: אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו ד ע ת י שהן רשאין ולא אתה (אבות ד ח). כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה וכו׳ אלא הכל לפי ד ע ת ו של רואה (כלים יז ו). הסכימה ד ע ת ן ל ד ע ת עליונה (ספרי נשא מה). כלום הגענו לסוף ד ע ת ו של ר״ש (מנח׳ ד.). אמר להם אם כ ד ע ת כ ם אתם חייבתם את כל ישראל כלייה (מד״ר שה״ש. זאת קומתך). ואין ד ע ת י נוטה לדברים אלו (רמב״ם מכיר׳ כב יז). הספקות המחייבות לדעת ד ע ת מאלה (ר״י אברבנאל, מ״ב כד). ובכל דבר שאין מופת בביטולו לא נניח מה שהוא מתישב יפה מפני ד ע ת קודם (רשב״ל דורלאן, חלק שוסינו ב). — *דעת הבריות, מה שחושבים ב״א על דבר מהדברים: אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ועם בתו מפני ד ע ת הבריות (אדר״נ ב), ועי׳ בריות.—ובמשמ׳ *רצון, כונה: (לא אמרנו שמותר להחזיר את התבשיל בתנור) אלא ש ד ע ת ו להחזיר אבל אין ד ע ת ו להחזיר אסור (שבת לח:). שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על ד ע ת ו ועלתה לרגל (נדר׳ כג.). הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על ד ע ת ו של בעל הבית (ב״מ עח:).—*על ד ע ת ו של פלוני, לפי מחשבתו. לפי כונתו: ובשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא

על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד (שבוע' לט.). על דעת הראשונה אני נודר (נדר' כג:). הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך אלא על דעתינו ועל דעת בית דין (שם כה.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום (שם). כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת (שם עג:). מי שנשבע ואמר שבועה שלא אוכל היום ועל דעתכם אני נשבע אין זה יכול לומר כך וכך היה בלבי שלא נשבע זה על דעתו אלא על דעת אחרים (רמב"ם שבוע' ב טו). —*על דעת ש, במחשבה שכך הוא: ולעולם לא ישאל החבר מע"ה לא אוכלין ולא משקין ולא כלי חרס אלא על דעת שהן טמאין (תוס, טומא' מח כג א). אבל אם נשבע שלא יאכל פת חטים ואכל פת הטים על דעת שהוא פת שעורים הרי זה אנוס ופטור (תוס, שבוע' ג ט).—*בטלה דעתו, בטלה דעתו אצל כל אדם, ר"ל לא כמו שהיא חושב ורוצה אלא כמחשבת רוב בני אדם ורצונם: כל ירקות שורען לזרע בטלה דעתו ירקן חייב וזרען פטור (תוספתא שבי' כ ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ' לה:).

(הערה: חליפות הגונים של משמעות המלה דעת הן כ"כ דקות, שבקצת מקומות קשה לגדור באיזה גון מהגונים השתמשו במלה זו, ואפשר שקבעתי לקצתן מקום המשלים שאולי יש לפקפק אם זה מקומם הראוי ויש שנתכנו ליותר מגון אחד).

***דַּעְתָּן**, ש"ז, מ"ר דַּעְתָּנִים, — מי שיש לו דעת, בעל שכל, בעל סברה ישרה: וכששמע לויתן בעדו (אדות השועל) שהוא דעתן קינא בשבילו (א"ב של בן סירא). דעתן מדבר הדברים ומגיע אל תכלית המעשה (מבחר הפנינים יז). ואמר (סוקרט) מי שמחזיק את עצמו בחזקת דעתן מחזיקים אותו בני אדם בחזקת שוטה (רשב"ג, תקון מדות הנפ'). לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (שם). ולמה אם אדם דעתן ירבה לו אנחות (שאל' ראב"ע לב). דברי הדעתן המחשב מחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (כוזרי ה כ). לא ישובח הדעתן מן המלך והממלכה כי אם מה שהקנהו לשון הצדק (אלחריזי. מוסרי הפלסופ' ב כ). איזהו הישר שבאדם ואיזהו העול ואיזהו הדעתן ואיזהו המצליח (בן המלך והנזיר כו). והדעתן מי שהכין צידתו לדרך קדם נסעו (שם). הדעתן שבאנשים צריך לעצה (משלי חכמ', דרך טוב). ואמר החכם אין דבר שמורה על דעת הדעתן כמנהגו הטוב (רב"ט פלקיירא, המבקש). משל נפש האדם בגופו כמשל מושל בעירו ומלכותו וכו' והכח השכלי החושב הוא כמו משנהו ובעל עצתו הדעתן והנאמן (מאזני צדק, אלגזלי 64). וכבר זכרו חכמים כי הטובה שבבהמות צריכה לשוט וכו' והקטן שבפחתים לקפיצה והדעתן שבאנשים צריך לשאול עצה (עמנ', מחב' יט). אמת דבר החכם הפרסי שחברת השוטה טובה מחברת הדעתן (ס' שעשוע' לר' זבארה 30). דעת לפעמים יהיה נאמר על הדעת הטבעי הנמצא באדם בהיותו טוב ונקרא זה דעתן אצל ההמון (פי' משלי לורת' הלוי, הבחר ב). — ובמשמ' *חזק בדעתו עומד על דעתו: וממעלליו נכר כי דעתן וקשה ערף הוא (אגר' יל"ג א עב). — ומ"ר: ולא יהיה קל בכעסו כי הקלות מגונה מפני שאינה ממדת הדעתנים ואין החסידים מתנהגים בה (רשב"ג, תקון מד' הנפש ד ז). ולא כל המקומות שוין ולא כל הזמנים המשתנים ולא כל בני אדם דעתנים (מגדל עוז רמב"ם גנבה ט ח). אנשים סוחרים דעתנים (פלא יועץ, ישרות). שהם דעתנים ויראת ה' על פניהם (שם. חמיו). איש חכם בתורה וכו' אמתי שמו ולו היה בנים נאים והגונים חכמים ונבונים דעתנים ופייטנים (REJ 1891, 236).

***דַּעְתָּנוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא דַּעְתָּן: בחריצות ודעתנות (יל"ג, קפילת הדרך).

***דַּף**[1], ש"ז, מ"ר דַּפִּים, — א) לוח של עץ, Brett; planche; plank: הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף אעפ"י שהוא עשוי בחבלים (זב' ד ב). — ודף קבוע בכותל להעמיד עליו כלים וכיוצא בזה: דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים יח ב). שנטלו (את הבכור) מעל הדף והניחה לארץ (רש"י נדה ז.). — ומ"ר: הדפין והלולבין והעדשין (שבבית הבד) מדיחן (נדה סה.).— ושל מִשְׂחָק: כששוחקין במעות ומעות של שניהם

[1]) בארמ' דַּפָּא, והוא תרגום של לוח, קרש (ת"א שמות כו יז). בערב' דַף a) לוח וצלע אחת של הדלת, דַּפָּה b) דפתא אלכתאב, הלוח המכסה את הספר הכרוך, אך כבר פקפק פרנקל (Lehnw. 251) אם אולי זה שאול מן דף בארמ'. עוד משמש דַּפָּה בערב' ההמונית כמו קרש בעבר' במשמ' הלוח המטה את האניה הנה והנה.

a) دَفّ b) دَفَّة

מוכנין ומונחים על הדף שאז הדף והמקום קנוי לאותו שירויח (לבוש תו"מ רז יג). — ב) בהשאלה, דַּפֵּי חלוק, יריעות הבד שתופרים יחד ועושים מהם חלוק, וכיוצא בזה: שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן (נגע' יא ט). אמר רבי יוסה במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין ונשמט (ירוש' שבת יה טו.). וכן שני דפי חלוק שמעורות בחוט אחד (רמב"ם טומא' צרעת ט ט). — ג) דַּפֵּי ספר, דַּפֵּי מגלה, כל עמוד של שורות כתובות, Kolumne; page;column: שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה כשר חתמו עדים בראש הדף מן הצד או מאחריו בגט פשוט פסול (גיט' ט ז). אמרו פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף (של ס"ת) (ידים ד ח) גמר כל (התורה) שייר בה פחות מדף מסרגו ועושה אותו דף קטן בפני עצמו (סופרים א יא). מניחין בין דף לדף שם בן ד' אותיות לא יכתוב שנים בסוף הדף ושתים בין דף לדף (שם ב ג). שיעור הדף כדי שיהא רואה ובקטן לא יפחות מטפח (שם ח). כתב על שני כותלי הבית על שני דפי פנקס (שבת יב ה). עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין וכו' ולא ירבה בדפין מפני שנראית אגרת ולא ימעט בדפין מפני שעיניו משוטטות (מנח' ל.). הכותב ס"ת בא לו לגמור לא יגמור באמצע הדף כדרך שגומר בחומשין אלא מקצר והולך עד סוף הדף (שם). ספר תורה שכתבתי אני רוחב כל דף ודף מדפיו ארבע אצבעות (רמב"ם ס"ת ט י). — *ובספרים מחוברים מהרבה גליונות מסדרים זה על זה נתיחד השם דף לכל גליון שהוא כתוב משני עבריו, ומה שכתוב על עבר אחד הוא עמוד: והדפוס והאותיות זה הדף והעמוד (אריה מודינא, לב האריה א י). אחר קבלת העדות הנזכר מעבר לדף על אי־:ת האשה העגונה (שו"ת הב"י מינן כ). ראובן הלוה לשמעון בשטר מחתימת ידו וכו' והיינו שהלוה הותם חתימת ידו באמצע המגלה וכותב מעבר לדף וכו' משמעות שטר חוב זה על החתום מעבר לדף מסך מאה זהובים זמן פרעון לר"ח ניסן (שו"ת צמח צדק י).

דִּפְדֵּף, פ"י, — דפדף את הספר, הפך את דפי הספר זה אחר זה, blättern; feuilleter; turn over the leaves, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים: ידי ממשמשות ומדפדפות בו (עתון האוסף א קכד).

דפה[1]), ממנו דָּפָה, דֹּפִי, יִדְפְיוֹן.

דָּפָה, פ"י, עב' דָּפִיתִי, עת' אֶדְפֶּה, יִדְפֶּה, כנ' יִדְּפֶנּוּ. — דָּפָה את פלוני, גִּנָּה אותו, נתן בו דֹּפִי, tadeln; blâmer; to censure: פן תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו[2]) לא איש (איוב לב יג).

— פִּע', דִּפָּה, — דִּפָּה את פלוני, כמו הקל, השתמשו בו מחברי הקראים: כי הם יכולים עליך להאבידך בשמע קללתם וכו' שאתה מדפה אותם (יהודה הדסי, האשכול רנא). גודל חכמתם זו היה לדפות לשם ה' ולמלאכיו ונביאיו (שם שסב).

*דָּפוֹן, דְּפוּנָה, — עי' *דָּפַן.

***דְּפוּס**[3]), ש"ז, מ"ר דְּפוּסִים, — א) כלי שבו נותנים לגוף מן הגופים הצורה הרצויה, Form; moule; mould: ובדפוס[4]) היה עושה אותן (את שתי הלחם) וכשהוא רודן נותנן בדפוס[4]) כדי שלא יתקלקלו (מנח' יא א). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס[4]) ודפוס (דמאי ה ד). אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון (פסח' לז.). גדלו (את האתרוג) בדפוס ועשהו כמין בריה אחרת (סוכ' לו.). שבא גבריאל שר של ישראל ונטל דפוס של לבנים שהיו עושין ישראל במצרים והראה אותה לפני הקב"ה (מדר' ויושע, ויצא ישראל). — ומ"ר דְּפוּסִים: שלשה דפוסין הם (מנח' צד.). קערותיו אלו דפוסין כפותיו אלו בזיכין (שם צז.). שהכורים והדפוסים אשר יציקו בהם הנחשת וזולתו אין עושין אותו כי אם מן המשובח שבחומר והעב שבו (פרושי ריב"ג, עכה). ואמנם הדפוסים והמרובים והם לוחות גדולות בהם מעט קערירות שיתישב על

---

[1]) הניחו שרש זה חכמי הלשון הקדמונים, ריב"ג, רד"ק ואחרים, וכמו"כ החדשים, ואמרו שממנו נגזר השם דפי. בלשונות האחיות אין שרש דומה משמש במשמ' דפי.

[2]) הנקוד יִדְּפֶנּוּ, דלת דגושה ופה רפויה, ולכן החליטוה רוב המפרשים לעתיד מן נדף, ובקצת כ"י יהדפנו, ובקצתם ירדפנו (K.), אך לפי הכתיב אפשר לפרשו בלשון דפי, והוא יותר נאה לפי הענין.

[3]) כך הקריאה המקובלת של כל היהודים ספרדים, אשכנזים, תימנים. ואין ספק בדבר שמקור מלה זו היא המלה היונית τύπος, וממנה ברומית typus. ואעפי"כ אין ספק בדבר שמעולם לא קראו היהודים דְּפוּס, כמו שהעתיק ש' קרויס (Lehnw.), כמו שכבר העיר שם על זה ע' לָו. — [4]) במשנה שבמשניות טפוס ובירוש' טיפוס, וכבר העירו שם בתוספ, כי הכל אחד.

החתולים והכריכות ולוחות ארך הרגל (קאַון דס ג יד).—ובהשאלה: וכל טיפה וטיפה (של המטר) בראתי לה דפוס בפני עצמה (כ"ב יו.). ולזה מה שקראוהו (את האדם) ׳ליו ׳ השלום עולם קטן כי שמוהו דפוס קטן יחותם מחוקים בו כל יצירותיו (ר"ת קרבקס, סקד׳ אור ס׳). — ב) ׳מכונה שמדפיסים בה ספרים, וכללות הכלים שנצרכים לזה, ועצם הבית שמדפיסים בו [1]), Druck ; imprimerie ; print: ויקרא (ר׳ ישראל נתן) לבנו וכו׳ הח"ם יהושע שלמה יצ"ו היושב בעיר שונצין אשר במדינות לונברדיה ויצו אותו לאמר אתה בנינו של עולם תרומם את קרנות החכמה ועשית ספרים בדפוס להיות בהם שתי תועליות וכו׳ פתח במסכת ברכות תחלה ועשה ממנה דפוס (גבריאל אהרן שטרם בורק, בנת רמ"ד, כספר G. Monzani, Annali typogr. dei Soncino, II, 10). וחקקום על ספר עשוי בדפוס עם פסקי התוספ׳ הביאו את ספר הדפוס שלם לפני וששתי בעל כל הון (הוא,בס 23). וכתבוהו בדפוס למען רבות ממנו ההשפעה (בס, בלמה כינפוי, בנת רמד). אני יוסף האשכנזי אחי המעתיקים אשר העתיקו וחקקו בדפוסי ספרים ישרים (כספר חו"ה בנפולי, בנת ר"נ). החבור הגדול הלזה וכו׳ נעשה בעזר והתעוררות וכו׳ הח"ר אברהם תלמיד ספרדי יצ"ו כי אמץ כח לעשותו בדפוס למען זכות בו את הרבים (סיום פי׳ המבנ׳ להרמב"ס, בסוף קניס, ס׳ רנב). על ידי המחוקקים המפוארים ר׳ דוד ור׳ שמואל בנו נחמייאש המה העושים את מלאכת הקדש מלאכת הדפוס בתכלית השלמות (ספר המלוות, קונבט׳ ס׳ רנח). ואהיה מחזיק ידי עושה מלאכת הדפוס מלאכת שמים (מס׳ ערוב׳. פיזארו, ס׳ רעה). בעט ברזל ודפוס מהיר תורה ואגדה ודרש בהיר (בכוף ר׳ בחיי על התורה, בנת רעז). אולי לסבת מגיהי הדפוסים וזה ודאי חסר בכמה מקומות (מבה שוליני, ס׳ רפה-רפו). אותיות מיושרות ומאושרות ונייר טוב לא נמצא כן בכל הדפוסים (הקד׳ מגיה ספר הזהר, דפוס מנטובה, שיח). חשתי ולא התמהמהתי ולמלאכת הדפוס חיל אזרתי (רהב׳ דעת לר"מ אלבילס, הקד׳ המדפיס, ס׳ שמ"ג). התנצלות להקורא משכיל עבור הטעיות אשר בכל זה הדפוס נמצאות וכו׳ חכמת הדפוס כאשר עתה מצויה בידינו שאי אפשר בלא טעות (הקדמ׳ המגיה תנ"ך בוקסדורף). ואם יעבור המדפיס אז יבטלו הם מלאכת הדפוס ויחרימו את המדפיס וכל המתעסקים במלאכה (פנק׳ קראקה, בנת שנ"ה, אוצה"ס ד). אשר לגודל כמותו (של הספר) אין בידי די השיב אותו למלאכת הדפוס מחמת חסרון כיס וכו׳ ומנהיגי שלש ארצות וכו׳ החזיקו בידי ומכיסם סייעו למלאכת הדפוס ישלם ה׳ פעלם (הקד׳ כלי יקר על התורה). והדפוס והאותיות והדף והעמוד (אר״י מודינא, לב האריה א, ס׳ שע"ב). שראיתי שהוא טעות מוחלט שהדפוס קלט ופלט כי אי אפשר משגיאות המגיהים בדפוס להמלט (הקד׳ מנוה"מ, ס׳ ת"ס). חקוקים על ידי חרש ואומן ובמלאכת דפוס הוא ראש בקיאים (ר"י אברבנאל, ביר ברא׳ פי׳ נביא׳ אחר׳ ס׳ ת"פ). ויביאני (ר׳ חיים) אל בית דפוסו וכו׳ ויקרא לאומנים הבקיאים בטוב הדפוס (ר"י בן חייס, הקד׳ למק"ג). להביאו אל בית הדפוס לזכות את הרבים להפיץ אותו לערים (המכריע לר"י מטראני, התגלות המגיה, ס׳ תקלט). בדורות ההם לא היו דברי המשנה בכתב והיה איסור לכותבם כ"ש שלא היה דפוס כי נתחדש קרוב לדורות הללו (בו"ת חות יאיר קכג, בנת תקל"ד). בדפוס שנתחדש בזמנינו מקרוב וכו׳ מצד העדר קדושת הכתב מפני שהוא כדפוס שכבר אסרוהו הפוסקים (שם קסד). ויגדל עון בת עמי ורבתה הפרצה בפרט כי יצאו הספרים מזה בדפוס ספרי הזוהר ותיקונים ומערכת אלהות וזולתם (אר׳ נוהס ג כט).— ואמר המשורר: בכנורי כבר הראתי, את מחזה שירי אשר כוננתי. מהם קצתם לדפוס הוצאתי, רבים בתוך אהלי טמנתי (ר"ע פרנסים, הקד׳ מתק שפת׳).—ועי׳ דפוס בכרך המלואים כל השיך לזה.

דְּפוּפָה, ש"נ, מ"ר דְּפוּפוֹת,—כלי עשוי דפים דפים זה למעלה מזה ורוח ביניהם, ומשמש לסדר על הדפים ספרים או כלים, Bücherbrett; étagère, book-stand, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

דָּפוּק, דְּפוּקִים. עי׳ דָּפַק.

דֹּפִי, ש"ז, כנ׳ דָּפְיוֹ, — דבר של גנאי, מום, Makel; defaut ; fault: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי (תהל׳

[1]) ולעז רש"י פורמ"א. — [1]) על פי הלשון האיטלקית, שהשתמשה לדבר זה בהשם tipo(grafia), מפני שהדפוסים הראשנים לספרי עברית נתכוננו באיטליה, ע"י משפחת שונצינו.

ר יט-כ). כל האישכלות שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר וכו' אי אפשר ליתן בהם דופי משמת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם ועד שעמד ר' יהודה בן בבא איפשר ליתן בהן דופי (תוספתא ב"ק ח יג). מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי (יומא כב:). מנשה בן חזקיה שהיה יושב זדורש בהגדות של דופי (סנה' לט:). היו ישראל מלמלאין על משה לומר למה לא הוקם (המשכן) מיד שמא דופי אירע בו (פסיק' רבתי ו). תלמיד חכם צריך שלא יהא עליו דבר של דופי (מד"ר בה"ש, נפת). הקב"ה מקלסן ומי נותן בהן דופי (מדר' קהל', ופניתי). בן חמי גולן וחמסן ויש בו כל דופי (מה"ג, כ"י תימנ', ויבכ). שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף וכו' שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו (של משה) שהיא אמת שאין בו דופי (רמב"ם יסוה"ת ח א). שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אנו סומכין על זה האיש שאמרו (הוא, קדוה"ח יז כד). ומדקדקין עליהן (על העדים) ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה כדי שישתקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי (הוא, עדות א ד). המלא מחמדים בלי דופי, כליל חכמה ומכלל יופי (מכת' ר"י תנחום לר"א בן הרמב"ם). שלא יראה בהם (בהכהנים) שום דופי בדעותיהם (מלמד התלמ', אמור). שמותר להשאל על השבועה ואין בזה דופי (סמ"ג, סי' רמה). — ואמר הפיטן: למשולי עפר ואפר, היותם נותנים כפר, בלי דפי וחפר, בעד עונם לכפר (פר' בקל', אל מתנבא). —ובכנ' *דפיו, *דפיי, *דפים: והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (פסח' ל:). המחשבה מפאת האדם תראהו יפיו ודפיו (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב יג). — ואמר הפיטן: אל תחמדו יפיו, אף כי לחיך ינעם, כי בו הלא דפיו, כפרי אשר נפעם (כנף רענג', פזמ' לסכות, עוסר). — ואמר המליץ: ומסכלות האיש הזה ודפיו, יחשוב שכל שלמות לא ידמה אליו ביופיו (ר' קלוני', אבן בחן עא.). זרם והרחק הלאה דפיי גמלני בטובתך אדני ושבעני מטובך (בו"ת תות יאיר, תחינה אחרי סי' רלח). — זאמר הפיטן: דלים דינך פחדו ורהו, באים כמודה ועוזב לרחמהו, הן דפים היום תכפרהו, כי יום כפרים הוא (ערב' ליוה"כ, אותך אדרוש). לא יצאו מידי דפים לעולם (אגר' תמן מספט לדון וידאל, תפא' שיבה

לוגן).—ומ"ר: העורכים מלחמות תורה זה לעומת זה יצאו בתריסים וחרבות שלופים בכמה מיני דופים (הקד' יהוס' ברוך לעין מספט על התלמוד), ולא נכון, וצ"ל דפיים.

*דִּפְיוֹן, ש"ז, — כמו דֹּפִי: וכעיני שפחה אל יד גברתה לך פונים, להרבות למו פדיונים, לכבסם מצחן דפיונים, להצליל בצול זדונים (שחר' יוה"כ, מי יתנה).

*דְּפִיסָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּפַס: בבית שונצינו נדפס שנית על ידי המחוקק וכו' וראינו בהגהתו מה שלא ראו הקודמים אותנו בדפיסתו כיד ה' הטובה עלינו (אבקת רוכל, בדפוס שוגליגו, רפו

*דְּפִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּפַק: כי כל דפיקה (של הדפק) הנה היא מורכבת משתי מנוחות ושתי תנועות (קאנון א כ ג א). חפץ קיא והולת ריר ודפיקת לב ולחיצה מדפק והשפלה (שם ד כ א ה). והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ' אלדכי, ש"א ד א). כי מרוב הקדחת גידיו הדופקים לא היו שוכבים גם בלילה אעפ"י שדפיקת הישן אינה חזקה בדפיקת הער (אוהב משפט, באור לאיוב ל יז).

א.*דָּפַן[1], פ"י, עת' יִדְפֹּן, — א) טמן, שקע ווחב דבר בתוך דבר, eingraben; enfouire; to put in (the earth): ופָעול דָּפוּן, דְּפוּנָה: וחבית של שיטין וחבית דפונה בשולי המחץ (כליס כ ג).

ב.*דָּפַן[2], פ"י, לווי בכנ' דְּפָנוּ, — דָּפַן את פלוני, השתמש בכח הרשות וכיוצא בזה והכריח את פלוני לעשות מה שהחק מחיב אותו, zwingen (dem Gesetze zu gehorchen); forcer (d'obéir á la loi); to force to obey (the law): מנין שאם אינו רוצה (הכהן לגרש את האשה) דפנו[3]

---

[1]) בערב' דַּפַנ a), טמן וחפרו באדמה.

[2]) המלונים הביאו גם פעל זה בערך הקודם. אך בכל שמושו של השרש הקודם גם בערב' אין שום דבר שממנו יכול להסתעף פעל במשמ' שיש לו לדפן זה. ולכן נראה כי זה שרש אחר, ומקביל לו בערב' נַפַד b) שר"ל הביא בדין ונדון אתו וגבה ממנו כל מה שהוא חיב לו. — [3]) ובארמ': אתו עליה בני משרוניא דפנוהי (כ"מ קז:). משום דפנוי (גיט'

a) دَفَن b) نَفَد

ת"ל וקדשתו בעל כרחו (ספרא אמור א). דפנו בעדים (יבמ' פח:).

ג. *דָּפַן, פ"ע, — נגזר מהשם דּוֹפֶן, דפן אל הדופן, נטה ונלחץ אל הדֹּפֶן כאדם רוהה ומפחד: פוחד סנדלפון, לצד דופן יְדַפּוֹן (יוצר שמע"צ, ארחליס).

— הפע' *הִדְפִּין, — התקין דופן: בעת יפריחו כבעלי דברים, יגישו למו איתני שורים, מַדְפִּינִים להחזיק ילדים גבורים (שבת פרה, אליני עס).

דפס, ממנו *דְּפוּס, *דְּפִיסָה, *דַּפָּס.

*דָּפַס, פ"י, פת' יִדְפֹּס, — עשה על נייר צורת אותיות על ידי דחיקה על הניר באותיות של עופרת מסודרים יחד ומשוחים בדיו או בצבע מהצבעים, ובהרחבה עשה ספר באופן זה במכונה מיוחדה לזה ובכל כלי המלאכה הנצרכים, drucken; imprimer; to print: דפס בפיסרו שנת התק"י (מכות אל האות' העבריות, ש' רע). בשנה ההיא (1513) התחיל לדפוס דניאל בומבירגו מאנווירשה והוציא מאפלה לאור הרבה בלה"ק (דס"י למלכי לרפת ואוטומן לר"י הכהן). ראו ספר גדול וכו' דפסהו נינו יוסף בהונו וכו' (כראש ס' דברי שלמה אלמולי). והסכמתי לדפוס גם אותן ההקדמות של שאר ספרים שהקדמתי בצירוף הסכמות של הרבנים (הקד' שו"ת חות יאיר). והזיל זהב מכיסו למען דפוס זה הספר להאיר לארץ ולדרים (המכריע לר"י מטראני, התגלגלות המגיה). כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לדפוס בלי טעיות (שם). בנסוע מאהבי הרבני המכובד אל עיר מושבך לדפוס ספר אחד מאשר הניח אביו אחריו ברכה בבית ישראל (מא"ג, דביר כ יב).

— נפע' *נִדְפַּס: כי לא היה מחבר שזכה אלהים אותו, שראה לפני מותו, ספריו נמכרים ונעשים, וכמה פעמים נדפסים (ר"א כהור, הקדמה חרוזית למסור' המסר'). נביאים ראשונים עם פירוש רד"ק ז"ל עם רב העיון נדפס על ידי צעיר המחוקקים (נביא' ראש' עם רד"ק, ש' רפ"ו). כי ההעתקה אשר ממנה נדפס היתה משובשת בתכלית (תתימ' מהר"י קולון בשאלותיו, ש' רע"ט). ונדפסו ונחקקו ע"י המרומם ומפואר וכו' דניאל בומבירג (שם). נדפס בבית הישיש הנעלה דון יהודה (ילקוט שמע', ש' רפא). קצת טעיות נדפסו בספר העקרים אשר הדפיס שנית דון שלמה גליטי (העקר', דברי המדפס, ש' רפב). באמרם כי כל הנדפסים וגם הכתובים ביד אינם מכוונים איש אל אחיו וכו' ולקחתי מאשר תשיג ידו הנדפסים והכתובים ביד (מבא שונלינו, ש' רפה-רפו). לפי שמה שנדפס ראשונה היו בו טעיות וכו' ונדפס שנית בשלמות וכו' נדפס בבית צעיר המחוקקים אליעזר (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ג). נדפס שנית בעיון רב ובתוספת ביאור מלות החמורות (שער ספר תניא, ש' שכ"ה). גלוי וידוע כי זה חמשים שנה נדפס ויצא טבעו בעולם (שם, כראש הספר). ספרים הנדפסים פה או בלובלין אסור להדפיס באיטליא ואם ידפסו ישתדלו אצל ראשי הארצות שלא ימכרו אותם בארצות אלו עד זמן מה (פנק' קראקא, שנת שנ"ה, אוצ"ח ד). ספרים ממדרשי רז"ל שלא נדפסו מעולם (מנח' מלונזנו, הקד' שתי ידות, שנת שע"ת).

— הפע', *הִדְפִּיס: והנה הסכמנו להדפיס זה הספר בשני עמודים (כסוף ס' מכלול, אוצ"ש לרד"ק, ש' רכא). בן נוכה לעשות ולהדפיס ספרים הרבה אין קץ (תתי' ר"י קולון בשאלותיו, ש' רע"ט). הוא אשר הוציא לאור הספר המסולא הזה והדפיסו ראשונה על ידי בניו וכו' והנה קמו תחתיו אנשים מלאם לבם להדפיסו שנית (העקר', דברי המדפיס, שנת רפב). לכן הסכים החכם הרופא וכו' בן כבוד החכם השלם ה"ר דוד יחייא ז"ל מחבר זה הספר להדפיסו שנית (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ג). ואון אם ראינו בלבנו והיא היתה בעמנו על המדפיסים ספרים חצונים וכו' כי היינו בלב אחד חברים מקשיבים ליכנס בתיגר הלז להדפיס הספר הקדוש מהזהר (הקד' מגיה ספר הזהר, דפוס מנטובה שי"ח). תדע שבימי התנאים אשר היה לבבם כפתחו של עולם והיו כמלאכים בקשו להעלים סתרי תורה וכו' ואיך יעיז אדם מצחו להדפיסם ולפזר הספרים בכל פאות (שם, פסק הגאון ר"י דלטש). כן יניענו יי' להדפיס ספרים הרבה אין קץ לגבורה תפארת וגדולה (ר"י ג'יקטיליה, כסוף ספר שערי אורה, ש' שכא). וכאשר יזכנו השם להשלים הספר הזה נדפיס עוד ספר שערי דמעה (שער ס' ראש' דעת לר"מ אלבילה, שמ"ג). להחזיק בממונו והונו להדפיס על ידי ספר ראשית דעת (שם, הקדמ' המדפיס). הוא יחזיק במעוזי ויזכני להדפיס ספרים הרבה (שם). יבקש לו ספר קטן שידפיסהו בשצף כסף ובדמים מועטים (מנחם מלונזנו, הקד' שתי ידות,

---

לד.). ופרשו המפרשים כמו הלקוהו, אך ממה שהשתמשו בפעל זה דוקא במקרים של הכרח להכנע לפני הדין, נראה ששרש זה שמש רק במשמעה זו.

סנה סעת). אצטרך ללוות ברבית אם אמצא בהיתר ואם לא אמצא אפילו זה אז בעל כרחי אחדל מלהדפים מחצית הספר (שם). אומרים לדל כסף קחה הדפס ספרך ואמתין עד תהי משלים (שם). הלך הלכתי כאשר נכסוף נכספתי בק״ק מנטובה עיר ואם בישראל להדפים ספרי שער קרבן תודה וכו׳ הבאתי עמדי להדפים ראשית כל פרי האדמה תורת ה׳ תמימה ספר מעבר יבק (הקד׳ מעבר יבק, ס׳ שפ״ו). שאם המצא תמצא ביד איש או אשה מאיזה עם שיהיה להזיק לו להדפיסו שנית שיהיה ההפסד גדול וכו׳ (הסכ׳ הרבנים, ברא״ש כפר שו״ת תורת אמת, שפ״ו). התחייב עצמו בתורת חיוב גמור להדפים ספר הקדש שחיבר כמהר״ר הירש וכו׳ (פנק׳ קראקא, שנת ת, אולה״ם ד). להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או להדפים ספר הזה (הסכמ׳ לפחד יצחק כתח׳ אות ה, תקי״ג).

— הפע׳, הֻדְפַּס, מוּדְפָּס: וכל מי שיאריך מאד בספורים הנאמרים במליצה תמיד הרי זה משובח ועכ״ז בספריהם המודפסים בעט ברזל ועופרת מקצרים פעמים רבות המלות בהשמטת האותיות הצריכות להיות בתוכן (בלטי הגבור׳, לשוני העמים). בכל אלו הדברים האריכו ג״כ הראשונים והאחרונים ז״ל כמו שיראה המעיין בספריהם המודפסים (שו״ת תורת אמת כג). בענין עונש החטא ללכת לערכאותיהם הדברים מודפסים בספרים (שם סג). אטומי לב יש להם זכירה טובה כי מפני הלחה נדמו לשעוה רק שיקבל צורה המודפסת בו בנקל (ר״י עמדין, מגדל עז ק.). שירי ראויים לחקוק על יהלום אף כי לזכר על ניר יודפסו (לכי מודח 115). — ובהשאלה, יֻרְשַׁם בחזקה: בו (בכח הזוכר) יחקקו ויודפסו המושכלות (ר״י עמדין, מגדל עז קה:).

***דְּפָסָה**, ש״נ, — כמו דְּפִיסָה: לכל תכלה ראיתי קץ דפסת הארבע ועשרים ספרים (פיוטרו רעז).

דפק[1], ממנו: דָּפַק, *דּוֹפֵק, *דְּפִיקָה, *דִּפֵּק.

דָּפַק, פ״י, עתי׳ יִדְפֹּק, — א) קצת דומה לדחץ, דָּפַק את הבעיר, האיץ בהבהמה ללכת מהרה, heftig antreiben; pousser la bête; to drive hard: אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וּדְפָקוּם יום אחד ומתו כל הצאן (בראש׳ לג יג). — והרכב את הסוסים למען ירוצו מהרה, ואמר המשורר: במחשבה זאת את נפשי שעשעתי, עת לכתי בשדה בדד לשות, חיש קול שוט קול רעש אופן שמעתי, וארא רכב אש יורד ברות, וברכב ארבעה סוסי להב, וכרוב נער קטן נוהג במו, ובכוכב שבט יִדְפְּקֵם ימחץ, רהב ובמושכות הקשת יטה אותמו (יל״ג, בירת בלילה). — ובהשאלה: ואתה נבוך כבר דפקתך הבהלה ונפשך החשובה תבקש ממך למצא דברי חפץ (ר״ש ב״ת, פתי׳ מו״נ). — ופעול: שימה בנאד, דמעת עשוקים, בנפש ובמאד, בשמך דבוקים, שחו עד מאד, ותמיד דפוקים, ממחוז חפצם, שבה רבצם (קונט׳ הפיוט׳ קב). — ב) דָּפַק על הדלת, הקיש בהדלת בגוף קשה להשמיע קול למען יפתחוה, klopfen (an die Thüre); frapper (à la porte); knock (at the door): אני ישנה ולבי ער קול דודי דוֹפֵק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה״ש ה ב). — ואמר הפיטן: קומי דִּפְקִי שועי אל דמי, ותני באזב מארץ קולך והומי (קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי). — *והשתמשו בפעל זה בפרט לתנועת הדם בעורקי גוף בע״ח, pulsieren; battre (le pouls); pulsate: העורקים הדופקים והבלתי דופקים בכל הגוף מתחברים באברים אשר יתחבר בהם והם שוקעות בהם (פרקי משה א). העורקים הדופקים וכו׳ הדם והרוח ירוץ בהם אלא שמה שיש בעורקים הדופקים מן הדם הוא מעט (שם). עורקים דופקים ובלתי דופקים (רשב״ל דורא, מג״א ח״י, ד). יש מהם עצבים ומהם עורקים וגידין דופקין וגידין שאינן דופקין (מית׳ לראב״ד, יציר׳ א א). לעיין יפה בכל הגידין והווריזין והעורקים דופקים ובלתי דופקים עצבים ועצלים (שאיל׳ יעבץ מא). כי מרוב הקדחת גידיו הדופקים לא היו שוכבים גם בלילה אעפ״י שדפיקת הישן אינה חזקה כדפיקת הער (אוהב משפט, כאור׳ לאיוב ל יז).

— התפ׳, הִתְדַּפֵּק, מִתְדַּפְּקִים, — הִתְדַּפְּקוּ על הדלת, נדחקו ודפקו על הדלת שיפתחו להם: המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מִתְדַּפְּקִים על הדלת ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו (שופט׳ יט כב). — ובהשאלה, *התקרב קרבה דחוקה מאד: כל מלה שאינה ראויה לשר עושין לה משרת להחזיקה מעט ולא יתדפקו

[1]) בארמ׳ דְּפַק. בעבו׳ קצת דומה דחק, הדף. בערב׳ דפע a).

a) دفع

המלות זו על זו (הורית הקורא 75). כבר אמרנו שהמשרתים הם טפילה לשרים והם מחזקים המלות שלא יתדפקו המלות זו לזו עד מקום השר בלבד (שם 83).

— נִפע׳, *נִדְפַּק: והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ׳ אלדבי, ש״א ד א).

— פִּע׳, *דִּפֵּק, מְדַפֵּק, — כמו הקל, ביחוד בדפיקת הדם בעורקים: אדם קדות בקדחת תמשש את גיד זרועו והוא מדפק קטנות ודקות ורפות (אכף הרופא 132).

— הִפע׳, *הִדְפִּיק, — כמו הקל, הדפיק על, הקיש והשמיע קול: לאוהבו של מלך שהדפיק על פתחו יצא המלך לידע מה הוא מבקש (האשכל, תפלה וק״ש ט). והיו (היהודים) מדפיקים על מגניהם נכח הרומיים ללעג וקלם עליהם (יוסיפון פב).

***דֹּפֶק**[1], דּוֹפֶק, דֶּפֶק, — דפיקת הדם בעורקי גוף בע״ח, Puls; pouls; pulse: הדפק הוא תנועה מכלי הרוח מחוברת מהתקבצות והתפשטות להנהיג הרוח בנשימה (קאנון א ב ג א). לחיצת הדפק במה שעבר המנהג בו מן החכמים הוא שיהיה הדפק בתחלת הענין קטן מאד מתחלף וכו׳ כשתניח אצבעותיך אל העורק שנחסר אז זה הענין יקרא הסרת הדפק והתחלפותו כאלו הוא העדר הפעל כלו אצל ההרגש (פרקי משה כג). תנועת הדפק והנשימה וזה מין אחר כי התנועה ההעתקיית אשר אמרנו תלוייה ברצון אמנם תנועת הדפק היא טבעית לא יכול הרצון למנעה או לעשותה (המורה רמה א ו). לפי שדפק האיש הישן אינו דופק בחזקה (רלב״ג איוב לא). ויהיו עפעפיו (של האיש החושק) כבדות ומראהו כרכומי לתגבורת המרה השחורה ויהיה דפק עורקיו חזק (מ׳ אלדבי, ש״א ה ח). —ובכל׳: שהאשה נקתה ונטהרה נקיון שלם ומששתי אני דפקה ונתברר לי שנשאר ברחמה שארית (פרקי משה כד). — ואמר המשורר: קול דופקו דופק עוד נותרה בו נשמה, אך בית־חמרו הרס ויהי לשממה (יל״ג, במלכת יכס). — ומ״ר: אמרו (הכופרים) במתים החיו הנביאים בטול דפקים הם ולא נפגרו (מבולס בר״ש, שירה בגגות מו״ג). — והעורקים הדופקים: ויתוקנו גם כן כלי העכול ושאר האיברים ברוחות ההולכות אחריהם מן הדפקים והעצבים והורידים (כוזרי ב כו). הליחה ההיא אינה באה מחמת מכה וכו׳ או מן הורידים והדפקים (שו״ת שמש לדק׳, יו״ד כב). הדם והרוחות שבדפקים (ר״י להלון, אולה״ת ב א). ואז הלב והדפקים מוסיפים תנועתם יותר מטבעם (שם). בינותי יפה ענינו מתוך דפקי הידים ועביט של מימי הרגלים (אבן בחן לר׳ קלונ׳). — *דֹּפֶק גבוה, גלוי, דולג, הולם, זנב העכבר, זריז, חזק, חלוש, חרד, מאוחר, מדלג, מהיר, מסודר ולא מסודר, מעורב, מתחלף, מתפשט, מתקבץ, נמליי, נרעד, עצל, קשה, רך, רץ, שוה ובלתי שוה, תכוף, תולעי, ועי׳ במקומם.

***דַּפְקָנִי**, ת״ז, — מטבע הדֹּפֶק, כמו הדפק: ויהיה הבער הראש חזק מאד וכאב הראש דפקני הנה יפול רעיפה (קאנון ד ב א ה).

***דצ״ך**, — ר״ת של שמות שלש המכות הראשונות של מצרים, דם, צפרדע, כנים: רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ״ך עד״ש באח״ב (ספרי תבא כא).

א. דַּק[1], ש״ז, —כתם לבן או שחור בעין, Ulcus corneae[2]: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד או גבן או דק[3] או תבלל בעינו (ויקר׳ כא יט-כ). דק משוקע הרי זה מום צף אינו מום וכו׳ דק שחור משוקע הרי זה מום צף אינו מום דק לבן משוקע אינו מום צף הרי זה מום (בכור׳ לח:). מי שהיתה נקודה לבנה בתוך השחור וזהו דק האמור בתורה (רמב״ם ביאת המקדש ז ה). היתה נקודה שחורה שוקעת בתוך השחור אף זה נקרא דק (שם).

ב. דַּק, כהפס׳ דָּק.

א. ת״ז, לנק׳ דַּקָּה, מ״ר דַּקִּים, דקות, — קטן מאד, כגרגרי

---

[1]) כך לפי הכתיב הרגיל דופק, ולפי הקריאה מלעיל, שגם הספרדים קוראים כך. והצורה השניה דֶּפֶק עפ״י הכתיב דפק בפרט בפרקי משה, וכן קוראים הספרדים לדבר זה גם דֶּפֶק, וכן נקד בן זאב. והנה לא נמצא בין פתקאותי מקור יותר קדום לשם זה מהקאנון. רק הפעל דִּפֵּק בענין זה כבר השתמש בו אסף, אך השם דפק לא נרשם בפתקאותי, ואינני יודע אם נמצא השם הזה בספר אסף, או אין. עכ״פ בודאי זה שם קדום מאד, אולי עוד מימי חיי הלשון, וראיה לדבר שלא לקחו הרופאים הראשונים שם לזה לא מלשון סורית לא מהלשון הערבית.

[1]) לא נתברר מה מקורו, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) תרגום דר׳ מזיא. — [3]) לפי דעת רוב החדשים זה ת״ז, כמו ב. דק משמעה א, אך לפי שמוש מלה זו בתלמוד, שסגנון הדברים מעידים כי זה שמוש קדום ונהוג בלשון, אין ספק בדבר כי זה שם למום ממומי העין, ואין להחליט אם יש לו איזה יחס עם המשמ׳ של ב. דק.

חול, אבק, וכדומה, fine ; fin ; fein: והיה כאבק דַק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישע' כט ה). דַק ככפר על הארץ (שמות יו יד). ומלא חפניו קטרת סמים דַקָה (ויקר' יו יב). זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן דקה רבי יהודה אוסר בדקה ומתיר בגסה (שם ד א). בכל יום היתה (הקטרת) דקה והיום דקה מן הדקה (יומ' ד ע). נותן אותה למכתשת בערב יוה"כ ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה (כרית' ו:). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית (חול' ו ז).—וביחס הארך, ההפך מן עָבָה, המקל דַק והאילן עבה: שער צהב דַק (ויקר' יג ל). אומרים דק מקל זה דק קנה זה (נגע' י א). אבוב היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה ומימות משה היה (ערכ' י:). — וגם במשמ' קצר, למשל השער: דק שערו של פלוני (נגע' י א). — ובהשאלה, שבלים דַקות, שגרעיניהן קטנות, דקות: והנה שבע שבלים דַקות ושדופת קדים צמחות אחריהן ותבלענה השבלים הַדַקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות (בראש' מא ו-ז). — פרה דַקַת בשר, כחושה, רזה, שאין בה בשר הרבה: והנה שבע פרות וכו' רעות מראה וְדַקות בשר וכו' ותאכלנה הפרות רעות המראה וְדַקות הבשר את שבע הפרות יפות המראה והבריאת (בראש' מא ג-ד). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, קול דק וכדומה: ואחר האש קול דממה דַקָה (מ"א יט יב). — ובמשמ' *לא גדול, ההפך מן גס: דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול' ג א), כמו סנונית וכיוצא בה, בנגוד לעוף הגס כמו הנשר וכדומה. —*בהמה דַקָה, כמו הצאן, בנגוד לבהמה גסה כמו הפרה והחמור: אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה (שבת כד ב). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעכו"ם מוכרין (פסח' ד ג). בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (קדוש' א ד). דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה (חול' ג א). השם בהמה לחבירו עד מתי חיב לטפל בולדות בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יום רבי יוסי אומר בדקה שלשה חדשים מפני שטיפולה מרובה (ב"מ סט.). — וכלים דַקים, כמו כוסות וכיוצא בהן בנגוד לכלים גסים כמו חבית גדולה וכיוצא בה: הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיבת קטן ועד קדירות הדקות מהקדירות הדקות ועד חביות לודיות ברביעית (כלים ב ב).— *נְקָבִים דַקִים, עי' נְקָבִים.— *מאכל דַק, קלוש, יותר קרוב לנוזלי מלמוצק: מאכל לא דק ולא עב קרי מקפה (ר"נ על הרי"ף, כוכ' יג.).

ב. ב"ז, מ"ר דַקים, — א) אָבָק [1]), Staub ; poussière ; dust: הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כַּדַק יטול (ישע' מ יה). — ב) *הַדַקִים, הַמֵעַיִם, Eingeweide ; intestin ; bowels: ניקבה המרה ניקבו הדקין הכרס הפנימית שניקבה (חול' ג א). חלב הלב וחלב המעים והן הדקין המלופפין וכו' בני מעים שצריך לגרור החלב שעליו וזהו חלב שעל הדקין שאסור (רמב"ם מאכ' אסור' ז ט). הדקין שהם בעוגל אם מלחן בקערה אין בכך כלום וכו' אבל השומן עצמו שסביב הדקין צריך למלוח שיש בהם דם (התרומה, הלכ' או"ה סה). — ג) יחלק הששים מהמעלה ומהשעה, Minute: וכל מעלה ששים דקים ראשונים וכל ראשון ששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ראש' חכמה א). וכל מעלה תחלק אל ששים דקים (ר"א בר חייא, אספירא ב). תנועת השמש ממערב אל מזרח הם שתים האחת המיוחדת לו בגלגלו היוצא אשר יתנועע בכל יום ולילו ששים דקים בקרוב (שם ד). שהשעה האחת על דרך המשל ששים דקים והדק ששים שניים והשני ששים שלישיים (מו"נ א עג, הקד' ג). שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה דקים ועד שם נמשך הישוב (רלב"ג איוב כו). וזמן סיבוב כוכב זה בגלגלו לפי דעת וחשבוני התוכניים האחרונים הם שס"ה יום ה' שעות נ"ה דקים מששים בשעה (נחמ' ונע', דוד גנז א ח). שהתוכניים הסכימו לחלק כל מעלה ומעלה מש"ס מעלות הגלגל וכו' לששים חלקים והם נקראים דקים (שם ל). שבעיגולים השמימיים עם המרחק שבין מעלה למעלה חלקו כל מעלה לששים דקים (ר"י מקנדיה, מעי' גניס, מספר). נמצא במאה שנה מעלה אחת ובכל יום ולילו עמו נ"ט דקים בקרוב (מ' אלדני, מ"א ב ב). שעה המורגל עליה בחשבון העבור נחלק לאלף ופ' חלקים ונקרא כל חלק מהם דק ובעת שיתקבץ לך אלף ופ' חלקים היא שעה שלמה (חשבון העבור לר"מ כמו"ל א).—ד) *החלק היותר קטן של הגוף, שאי אפשר לחלקו יותר, Atom:

גבול הדק הוא שלא יחלק הדק אין לו לא רטיבות ולא קרירות (אשכול הכפר כח). ההכרח הביאם להאמין במציאות הדק אשר לא יקבל חלוק והוא היוצא מן האפס (ע"ת לר"א הקראי 7). — ועי' קטן.

א.דֹּק, דוק, ש"ז, — א) דבר דק שטוח, בגד, יריעה, וביוצא בזה, **feines Gewand ; fine étoffe; fine cloth**: הנוטה כַדֹּק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישע' מ כב). — ואמר הפיטן: יום זה ודאי זדון לבי אצלי גלוי, הוטי עונותי, עם דוק רשעי, דיני אני אדע באש קלוי (יוה"כ קטן, יום זה). —ובמליצה יכנוי להשמים, ואמר הפיטן: דוק וחלד יחרדו מאימת מלך (ר"א קליר, ר"ה, ככוד אוהל). אדיר ונאור בורא דוק וחלד מי אל כמוך (מוסף יוה"כ, אדיר). דוק שמיך בירכתיהם גם שם אסק, הודך שם לשפטני על הנעסק (סלית' מוסף יוה"כ, יחכיאני). דופי בן קיש, הבין נין קיש, ותחן הלקיש, עד לַדוק הקיש (יולר לפוריס, תמימים). וגיא וְדוק בי נבראו, ועל שמם נקראו (שם, אספרה). בהרות חקוקה, ובלות לב מחקה, מִדוק תלולה, ומשאול עמקה (שבת פרה, אמרתי אחכמה). נפלה עברה על ניני פצל לח ולוז וערמון, עד כי נטש מִדוק ארמון (קינ' לת"ב, זכור את). — ב) 'קרום דק: ואם יחובש הברזל בשם או בדוק לא ימשכהו האבן (ראב"ע, ספר הנסיונות). ומקיף בשניהם (בשני קרומי המוח) דוק כרוך עליהם בחיצונם בדמיון קרום שלישי קשה וחזק (פרקי משה א). אין קיום לאדם ולא לכל כחות המוח זולת הדוק והשמלה אשר מקפת למוח (מיוח' לראב"ד, יצירי א). העצלים הם יתר רכים מן העצבים והם מתחרים עם העצבים של פרקים בדוק שעל גב שעליהם (שם א כ). — ג) יסגולת דבר שהוא דַק, שטות ורחב ולא עבה: שהם (הביצים) באנשים יותר גדולים זבולטים ומתארכים נוטים לעגול ובנשים קטנים ועגולים נוטים אל הדוק (קאנון ג כא א א).

ב.*דֹּק, דוק, ש"ז, מ"ר דֻקִּים, דוּקים, — כמו א.דַק, חלי בעין: הא בדוק לבן הא בדוק שחור (בכור' לח:). ועל דבר זה אתה תמיה השמים האלו לא בדוק של עין הוא ואני עשיתים מסוף העולם ועד סופו (תנחומא לו טז). — ומ"ר: לא הכשיר ר"ע אלא בדוקין שבעין הואיל וכשרים בעופות (זבח' פה:). השוחט את הבכור ומראה את מומיו ר' יהודה אומר בדוקין שבעין אסור (בכור' כח.). בא ואראך בדוקין שהן משתנים (שם:).

***דִּקְדּוּק**, ש"ז, מ"ר דִּקְדּוּקִים, — א) שה"פ מן דִּקְדֵּק, פעולת מי שמדקדק בדבר, שמעין ושם לב לדברים הדקים: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו' בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (אבות ו ה), ר"ל העיון והוכוח בדברים הדקים שבתורה. ודרשת והגידו לך את דבר המשפט אלו דקדוקי משפט (ספרי שופט' קנג). מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דיבר ודיבר דיקדוקיה ואותותיה של תורה (ירוש' שקל' ו מט ד). —ועצם הדברים הדקים והקטנים שנולדו מהדקדוק, **Kleinigkeit, minutie ; minuteness**: הריני נזיר מן החרצים ומן הזגים ומן התגלחת ומן הטומאה הרי זה נזיר וכל דקדוקי נזירות עליו (נזיר א ב), החיובים הקטנים של הנזיר. שאינן (הכותים) בדקדוקי מצה כישראל (תוספתא פסח' א-ב יה). כל פרשת סוטה היתה כתובה עליה (על טבלה של זהב) שממנה היה קורא ומתרגם כל דקדוקי הפרשה (ירוש' סוט' ב יח.). אין אנו בקיאין בדקדוקי ע"ז כיעקב אבינו (מד"ר ברא' פא). אמר לו (הקב"ה למשה) אמור להם (לישראל) דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע (שם שמות כח). שני דקדוקי שחיטה הם רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף (שם ויקר' כב). ואמרו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכו' שלא למד (אדר"נ יד). ר"י אמר בין כל דבור ודבור פרשותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים (מד"ר שה"ש, ידיו). מפני מה מעונין (הגרים) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל (יבמ' מח:), בהפרטים הדקים של המצוות שחיב אדם לשמרם. גר שקיבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אפילו דבר אחד מדיקדוקי סופרים (תוספתא דמאי ב ה). גר שקיבל עליו ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). אם תלמיד חכם הוא (הממזר) או אדם כשר שהוא בדוק בדקדוקי מצות הרי זה יירשנו (רמב"ם נחל' ד ו). —ואמר הפיטן: לבעלי אסְפות, הידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות, דִּקְדּוּקֶיהָ ספות

---

[1]) בערב' דִקָּה a), אבק דק שהרוח ינדף.

---

a) دقّة

(יוצר פרה, אלורה).—ועשיית דבר ממש במדה הראויה, לא פחות ולא יותר. Genauigkeit ; exactitude ; accuracy : לשון הבאי הוא ולא בדקדוק (תפו' גא' ליק כה), לא מכון ממש, בכל הפרטים הדקים. היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה בדקדוק הרבה (רמב"ם קדוה"ח ו א). ולא כתבו אגרת בקורת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו והותירו שתות או פחתו שתות (הוא, מלוה ולוה יב יא). עשרה הללו אינן באין לדקדוק המלה לומר לא פחות ולא יותר (רמב"ס, קהל' ז יט). — יוהערה דקה על דבר מהדברים במשא ומתן של למוד והכמה: כלומר אותו דקדוק שאתה מדקדק (שמה שאמר רב מוסב על המשנה) שלך יהא אותו דקדוק (רגמ"ה מעי' עו:). וכבר באר הרב רבינו המאמר הזה בענין אחר וכו' וזה אחד מדקדוקיו הטובים בדברי רבותינו (מלמד התלמידים, תולדות). יה"ר מלפניך אי"א שתפתח לבי בהלכה זו להבין דקדוקיה ופלפוליה (מסג' חסיד', ת"ת כ).—ובפרט *הברת האותיות כמו שצריך, לא להבליע זה בזה: אלו צריך דיקדוק על לבבך על לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל (ירוש' ברכ' ב ד ד). הראה הקב"ה למשה דיקדוקיה יאותיותיה של תורה (בס שקל' ד מט ד). קרא וטעה אפילו בדקדוק אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק (רמב"ס תפל' יב ו). וידקדק ליתן ריוח בין הדבקים שלא יבליע אות באות וכו' וזה הדקדוק הנזכר הצריכו בכל השלש פרשיות (מלמד התלמיד', ואתחנן). —והשתמשו בכלל במלה זו בענין הלשון בדבר הקריאה הנכונה וההברה ובפרט עניני המלים והנקודות: לדעת עניני האותיות ודקדוקי תולדותיהם להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם למלאכה (מנחס, הקדמ' המחברת). עד הנה מעלת האלף מלבד פתיחתו וקפיצתו וקמיצתו ויתר דקדוקי נקודתו (בס). דין ודיקדוק ושיקול כל מלה (תשו' דונש על רסע"ג א). ואלו לא גלינו מארצנו והיתה לשוננו כולה נמצאה בידינו כירחי קדם בשבתנו בטח במשכנות שאננות אזי מצאנו כל דקדוקי לשוננו ומיני תוצאותיה וידענו משקלה (תשו' תלמי' מנחס על דונש). מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק (רמב"ס, ת"ת כו). ומה תאמר בפלוסופים והם כאשר הם מן המחקר והדקדוק[1]) והסכימו על הנצחות והקדמות לעולם (כוזרי א סב). ועלינו מדין ההכמה לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה כל דקדוק במקרא בפתח וקמץ וחזק (דונש ט יג).—ב) יכללות כל דרכי הלשון, נטיות הפעלים והשמות וכו' שנקבעו לפי אופן הדבור של כל העם[1]), Grammatik; grammaire; grammar : ומן הדקדוק[2]) שנתות אחת מהן שְׁנַת כגון חמתות אחת מהן חמת קשתות קשת עשת עשתות (רה"ג, תשו' גא' הרכ', שפה). וזה מנברין אותו בעלי הדקדוק היעשה מלה משקלה פעל פעול (דונש סי' 32). תרתי בלבי לעשות ספר בסוד דקדוק שפת קדש (רסב"ג, ישנק, ברלא הפרחון). וחכם ירושלמי לא ידענו שמו גם הוא תקן בדקדוק הלשון שמנה ספרים כספירים יקרים (רהב"ע, מאזנים). וזה דקדוק המלה דע כי שם התואר לשון יחיד זכר הוא דשא וכו' (הוא, נחות אות ז). ודרך אחרת יקראו ההא אנשי הדקדוק הא הקריאה כמו הקהל (בס. אות ה). והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך וכבר הזכרתי דקדוקו (הוא, שמות יד כה). הנה השלמתי הספר הזה הנקרא ספר השרשים שהוא החלק השני ממחברת הדקדוק על הדרך אשר העתקתי החלק הראשון (תתי' ר"י א"ת בס' ברסי רינ"ג). ועל דרך זה כל מה שתמצא בספר בעלי הלשון והדקדוק (הור' הקורא 39). לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אמתה מם דגושה (רש"י שמות ב ה). והוא

---

[1]) בערבית: והם מן אלבחת' ואלתחריר.

— [1]) כבר העירו דר' ברלינר ודר' בכר כי בחרו הראשונים בהמלה דקדוק במשמעה זו מפני שמושו של הפעל דקדק בתלמוד בענין קצת דומה: קרא ולא דקדק באותיותיה, ורגלים לדבר, כי הקראים, שהם היו הראשנים שהתחילו לחקר בדרך הלשון יסדו תחלת חכמה זו ללשון העברית, הם היו הראשנים שהשתמשו בהשם דקדוק, וכבר הזכירוה חכמי הקראים ר' יפת הלוי בפרושו לישעיהו נב ה: (אל דקדוקיין). וכן ר' דוד בן אברהם אלפסי (בזמנו של רסע"ג). וכן עב"ם במקדמה אלאגרון שלו (פי מא יתעלק באלדקדוק). ואחרי כן מנחם ודונש השתמשו תדיר במלה זו בענין החקירה והעיון בדרכי הלשון אעפ"י שעדין לא לגמרה במשמ' של שם קבוע מיוחד לחכמה זו. ר"י בן גנאח כבר השתמש בדקדוק במשמ' שם קבוע ספר הדקדוק בעצם לשונו (בערב' אלדקדוק) ובאר אותו: אשר ענינו בלשון העברי החקירה והחפוש (הקדמ' לספר הכרסים), ומאז נהיה דקדוק השם הקבוע היחיד לענין זה, אעפ"י שעוד השתמשו לפעמים בהמלה דִּיקוּת. — [2]) והעיר ההכם הרכבי וז"ל: במלת דקדוק לחכמת הלשון השתמשו בספרד מימי מנחם ודונש, ובבבל לא מצאנוה עד עתה אצל הרבנים בימי הגאונים אף כי בלי ספק כבר היו לה אז מהלכים שמה.

לימד הגראמאטיקא בראשונה ר"ל דקדיק הלשון והוא רבו של אריסטו (ר"א זכות, יוחסין ו. אפלטון). — ואמר החכם: הדקדוק כמלח לדבור (משלי חכמ', בסוף ס' דרך טובים).— יומ"ר: בספרי הדקדוקין וספרי האגרונות (ר"י הדסי, אה"כ, סי' עג).— 'ודיני הדקדוק: שכל דקדוקי הלשון אינם בנויים אלא על הרוב (הור' הקורא 71).

'אהח"ע, אותיות הגרון. — אות אותיות. — אלף בית.

'בומ"ף, אותיות השפתים.— 'בנין.

'גזרה. – 'גיח"ך, אותיות החך. — גרון.

'דגש, דגש קל, דגש חזק. —'דטלנ"ת, אותיות הלשון. — דליקה, 'אותיות הדליקה.

'הברה. – 'הוה.

'זוגי.—זסשר"ץ, אותיות השנים.

'חיך. – 'חסר.

'טעם, טעמים.

'יוצא, פעל יוצא. — יחיד, יחידה. – 'יחס.

'כנוי, כנויים. – 'כפולים. – 'כתיב.

'למד פעל. – 'למנ"ר. – לשון.

'מדבר בעדו. – 'מוצא, מוצאי הלשון. — מין, מין זכר ונקבה. — 'מלא.– מלה, מלים, מלות, מלות קריאה. –'מלעיל.–'מלרע.–מספר.–'מסרת. – 'משקל.

'נְגִינָה, 'נושא, 'נשוא.–נָח, 'נחי לה"פ, 'נחי ע"ו, 'נחי פ"א. — 'נטיות. –'נכח. – 'נסתר. –'נקוד. – נקודה, נקודות. – 'נתוח.

'עבר. – 'עומד, פעל עומד. — 'עין הפעל. – 'עלולים.–עֹמד, בלשון הקראים במקום הוֶה. — 'עתיד.

'פה פעל. – 'פִּעֵל, פֹּעל יוצא, פעל עומד.

קְרִי.

רבים.

'שְׁלֵמִים.– שֵׁם, שם היחס, שם מספר, שם העצם (כללי ופרטי), שם מקרה, שם תֹּאַר. —שְׁנַיִם, שפתים 'אותיות השנים, השפתים.—'שפתיות, אותיות שפתיות. — שֹׁרֶשׁ.

תֹּאַר, תאר הפעל (תה"פ). — 'תְּנוּעָה, הנועות.

ב.*דִּקְדּוּק, ש"ז, — כה"פ מן ב.דִּקְדֵּק, סגולת מה שהוא דק וקלוש מאד: שיהיה מה שנוסף ממנו דם בתכלית הדקדוק דומה לעצם הריאה (קאנון א כ כ ג). ובגזרת השם והשגחתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אכרב', נח).

*דִּקְדּוּקִי, — א) ת"ז, לנק' דִּקְדּוּקִית, — מטבע הדקדוק: הכללים והשרשים שעל דרכי ההקשה והדעות הדקדוקי|ות|י ם (הקד' הברבים לריב"ג). בהקשה דקדוקית זכיתיה ובארתיה שמה (בס, ברס ולג). — ב) ש"ז, הַדִּקְדּוּקִי, מ"ר הַדִּקְדּוּקִיִּים, כמו מְדַקְדֵּק: והכל מבואר בכתבי בעלי הלשון והדקדוקיין (הור' הקורא 52). כי כבר חברו בעלי הלשון והדקדוקיין שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא אחה"ע (בס 63).

א.*דִּקְדֵּק, פ"ע. — התבונן ועיין יפה יפה, ושם לבו ודעתו לעשות הדבר כהגן ולכל פרטיו: ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו (ספרא מצורע ה) וחוקרים ומדקדקים עד שידעו אם אפשר שיראה הירח בזמנו שהוא ליל שלשים או אי אפשר (רמב"ם קדוה"ח א ו). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח (בס יא ב). אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (הוא, ת"ת ב ג). —ואמר הפיטן: לפידים דולקים, וכבזק בוזקים, תשבחות מפיקים, ישעור רו מְדַקְדְּקִים, ואני שושנת העמקים עסוקה במצות והקים (אופן שבה"ג, בלולי אש).—ועפי"ר עם ב אחריו. דִּקְדֵּק בְּדָבָר: קרא (פרשה שמע) ולא דקדק באותיותיה (ברכ' ב ג), לא קרא כל אות ואות בהברתה האמתית, הנכונה, ממש כמו שצריך. רשב"ג אומר כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל (תוספתא פסח' א-ב יה). מכיון שלא עשאה (המצה) לשם פסח דבר בריא שלא דיקדק בה (בס כוכ' א נג:). מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפשות (בס פאה ח כא.), ר"ל מי שמבקש כסות מדקדקין בדבר אם הוא ראוי שיתנו לו. מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה כן ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר (ספרי עקב מח). כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם (ברכ' יה:). פעם אחת

היתה בתו מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דיקדקה בפסיעותיה (ע"ז יח.). ר"ל שמה עוד יותר דעתה שתהיינה נאות. שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם קראו ושנו ושלשו בשעת פטירתן אמרו להם דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא (ב"ק לח.). זהיה מדקדק בו (בהאדם) עד סוף כל הדורות וצפה שתולדותיו מקציפות (אליהו רבה, א"ב, פא). שהגיהו (את הספר) בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות (רמב"ם ס"ת ח ד). לפי דקדוקן ביראתך כן מדקדקין בעברתך (ר"ח תענ' ח.). — ובמדה, במשקל, במנין, שם דעתו שלא יהיה פחות או יותר: דרך הנותן מתנה להיות נותן בעין יפה וכו' דרך הלקוחות להיות מדקדקין (ירוש' ב"ב ד יד ד). בכל מקום שאתה נותן אתה משפיע ובכל מקום שאתה מכה אתה מדקדק (תנחומא נח ח). למלך בשר ודם שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טנופות ומליאות זונין ולא היה מדקדק במנין (שם, במדב' כב). — ׳ומדקדק בדבריו, במשנתו: דע כי התנאים המדקדקין כך שונין (תשו' גאו' הרכבי רכו). — דִּקְדֵּק עִם פלוני, התנהג אתו בדקדוק, לא ותר לו כלום: שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה (ב"ק נ.). — דִּקְדֵּק אחריו, בדק בדבריו, במעשיו והשתדל למצוא בהם דפי: אמר להן רבי יוסי דיקדקתם אחרי וכו' דיקדקתם אחרי ולא העליתם בידכם כלום (כרית' יט:). שמתוך טובתו בא לידי רעתו שמדקדקין אחריו ואומרים לו אותו שאתה משבח הלא שמענו שעשה כך וכך (רגמ"ה ערכ' טז.). שאין מדת הדין מדקדקת אחריהן (ר"נ על הרי"ף, ר"ה ד:). — ׳דִּקְדֵּק עליו, בפרט לחובה: כל המצדיק עצמו מלמטה ומחזיק דרך החסידות אפילו מעט אם יטה מדקדקין עליו מלמעלה ולוקחין הדין ממנו (ר"ח תענ' ח.). דקדק בו הקב"ה על ישראל שלא להזכיר שם משא על הנבואה (מלמ' התלמ', כרא"ב'). מה שאבקש מהמעיין בחבורי זה שלא ידקדק עלי במקצת המלות היוצאות מן הגבול שמוש הלשון (הקד' בעה"ב להבן לטיף). — ובפרט במשמ' יהעיר הערה דקה בדבר של מדע וכדומה, הקשה קושיה בכח הדקדוק והעיון, העמיק בדברים: נשאר לדקדק למה מטיב חמש (הנרות ומפסיק) וזורק הדם ומטיב אח"כ השנים (ר"ח יומא לג:). ועל זה מדקדק רב יוסף מ"ט דרב הונא (הוא, תענ' יא:). ויש מן האחרונים מי שדקדק במלת עקר והוסיף וגרע בעקרי הרמב"ם ז"ל וכו' ויש לדקדק על זה (העקרים א ג). — ׳ודִקְדֵּק מן, הוכיח והעלה דבר זה מן הדקדוק בדבר: ולכך אין לדקדק דבר זה מלשון יתן אבל יש לדקדק בו מלשון מפיו דעת וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 57). מכאן דקדק רבינו חיים כהן אבי אמי שטבול יום שאכל תרומה במיתה (סמ"ג בה-בו). — מְדַקְדֵּק, מְדַקְדְּקִים, עי' ׳מְדַקְדֵּק.

— פע' ׳דֻּקְדַּק, — דֻּקְדַּק הדבר, דֻּקְדַּק הדין, וכיוצא בו, שדקדקו בו עד תכלית: אדון דין אם יְדֻקְדַּק, בחקר פועל אם יובדק, גבר לפניך לא יצדק (סלית' עיוה"כ, אדון דין). דברו לא בדק, היות צח ומדוקדק, ודונש לא צדק (תשו' תלמ' מנחם על דונש). — ספר מְדֻקְדָּק, שמוגה היטב ואין בו שבושים: וראינו משניות מדוקדקות שאין כתוב בהן ברישא דמתניתן חסר קורטוב (ר"ח, פי' על מס' מכות ד.). ׳ועיקר הגרסא היא כמו שכתבנו בנוסחאות מדוקדקות וישנות (שבלי הלקט, פסח ריז).

ב. ׳**דִּקְדֵּק**[1], פ"י, — במלאכת האריגה, מכה ודוחק ומהדק את חוטי הערב זה לזה: רבי יהודה מוסיף (על מלאכות האריגה) אף השובט והמדקדק[2] אמרו לו שובט הרי הוא בכלל מיסך מדקדק הרי הוא בכלל אורג (שבת עה:).

ג. ׳**דִּקְדֵּק**, פ"י, — עשה דק, קלוש: שדה שנחרש בה קבר וכו' שדיקדקה המהרישה את

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בכל הנוסח', וכן בערוך, וכן בהרמב"ם (שבת ט יט). אך בירוש' (שבת יב יג ג) וכמו"כ (פסח' י לג:) המקטט, ועי' זה. ופרש הערוך: מדקדק על חוט הערב כדי להדחק ולהלחץ עם חבריו. ע"כ. והם דברי הר"ח, אלא שבפרוש הר"ח הנדפס הדברים משובשים קצת. וכעין זה גם רש"י במקום המובא בפנים וז"ל: לאחר שמתח החוט של ערב מכה בכרכר בב' וג' מקומות. ע"כ. ועוד פרוש אחר הביא שם רש"י וז"ל: וי"מ מדקדק משוה האריגה כשיש ב' חוטין כרוכין זה עם זה ומובדלים מן השאר משוה אותן בכרכר או במחט. אך במקום אחר (שם עה:) פרש"י באופן אחר, וז"ל: כשמותח חוט הערב מכה בכרכר עליו במקומות מקומות ליישבן שלא יהא מתוח יותר מדאי שהמתיחה מעכבתו מהתחבר יפה עם הארג. ע"כ. והרמב"ם פרש מדקדק במשמעה אחרת, אמר וז"ל: המדקדק את החוטין ומפרידן בעת האריגה הרי זה תולדת אורג. ע"כ.

העצמות ומגלגלתן (רפ"י נדה נז.). כי הבישול אמנם ידקדק המים בהסרת עובי הבור (קאנון א כ כ יו). הרפואות המנגבות הפותחות המדקדקות הבשמיות (שם ג ד יד א). והנה שתי החולדות הלבנה והשחורה הם היום והלילה מדקדקות חוטי חייהם אשר נתלו בהם עדי נתקו באחרונה ויפלו לגמרי (יעב"ץ, מגדל עז, בבס אבן בחן). — ולווי: שאם גזל מחברו אומר לו (המלאך בקבר) דקדק בשיניך לפי שאכלת גזל בשיניך (ראב' חכמה, היראה יב ה).

— פע', *דִּקְדֵּק, — נעשה דק, קלוש: עד שיתבשל (הדם) וידוקדק ויצא לבטני המוח (פרקי משה א). הרוחות המתפשטים מן הלב אל הגידים הדופקים ומתילדים מאיד יעלה מן המדוקדק שבדם (קול יהודה, כוזרי א כח).

—*מְדֻקְדָּק בעניות, עני מאד: שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקין בו כל יסורים שבעולם (מד"ר במות לא). שאם היה (האבל) עני מדוקדק בראשון ובשני אינו עושה מלאכה בשלישי הוא עושה בצינעה (שם ברא' ק).

— נתפ', *נִדְקְדֵּק, *נִתְדַּקְדֵּק — כמו פעל, נעשה דק, קלוש: רובע עצמות שנדקדקו ואין בכל אחד ואחד עצם כשעורה (אהל' ב ז). המקום שנחרש בו קבר שהרי נתדקדקו עצמות המת בתוך העפר ונתפרסו בכל השדה (רמב"ם טומ' מת י א). ובגזרת השם והשגחתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אברבנאל, נח). ובתנועה ההיא נתדקדקו חלקי האויר הנזכ' הסמוכים לגלגל (ספורנו, אור עמים, יסודות). — ובמשמ' נעשה דק וצר: והכסף יתדקדק מהצד החצוני ומתעבה מהפנימי (קאנון א א א יז). הטחול הוא עבה ארוך בראש האחד ומתדקדק מחציו ולמטה (שער השמים ט).

***דַּקְדָּק**, — תה"פ: קח חלב שעושים ממנו הנרות ומשח על הנייר דקדק ושים הנייר משוח על הסודר (אריה מודינה, סוד ישרים, סגול' כו).

***דַּקְדְּקָן**, בת"ז, מ"ר דַּקְדְּקָנִים — כמו מְדַקְדֵּק, בעל חכמת הדקדוק: ולכן תמצא בתנאי הדקדקנין מה שלא תמצא אותו על אנשי הלשון (יוסף הרופא הקראי, לקו"ק 199). — ובכלל מי שמדקדק היטב: ובודקים דקדקנים שיודעים ומדקדקים היטב (האשכול, בשה).

***דַּקְדֶּקֶת**, ש"נ, — פרורים דקים של בשר וכדומה: תבלין ודקדקת הבשר השוכנת בשולי קדרה (רב"י זבח' לה.). פי' קיפה דקדקת שבשולי קדירה (סמ"ג קלז).

א. ***דַּקָּה**[1], ש"נ, — כעין במה קלה לפני פתח הבית לשבת שם, להתהלך וכיוצא בזה, Terrasse: מי שיש לו דקה לפנים מביתו (ירוש' ערוב' ו כד.). אחד מבני מבוי שעשה דקה[2]) לפתחו (בבלי שם נט:). אנשי חצר ואנשי מרפסת וכו' אם יש לפניהם דקה ארבעה (שם ס.). בנה עלייה על גבי ביתו ועשה לפניה דקה כמו איצטב' ורחבה ד' טפחים (ר"ח שם).

ב. ***דַּקָּה**, ש"נ, — מחלה, שחפת המיבשת את הגוף ועושה אותו דל ורזה, hekt. Schwindsucht hectique; hectic: בדקה והיא איטיקה כבר ידעת שהאברים יש בהם ליחויות מתחלפי המינים וכו' ואם יתבערו האברים השרשיים וכש' הלב יהיה החולי הזה הוא חולי הדקה (קאנון ד א ג א). ולפעמים יביאן אל השקוי והדקה ומשרפים הגוף (שם א כ כ יו). דקת הזקנה ענינה ממשלת היובש על המזג מבלי קדחת וכו' ונקרא זה הענין זקנה ודקת הזקנה כי הגוף יקרה בעת הזקנה מה שיקרה לו באותו העת מצמוק ויובש וכו' (שם שם ט). — ואמר המליץ: ברפיון נאסף בקראנו לעמיו, ואפלטון במורסה אל קרוביו, ובדקת ארסטו מת וגוע, וגאלייאנוס בשלשול מקרביו, ובן סינא בכובד היציאה, וקאנון לא עזרו מבאביו (יעקב גביזון, בסוף עמר השכחה).

***דְּקוֹר**[3], ש"ז, מ"ר דְּקוֹרִים, — כלי מכלי מלאכת הנגר: הקנטר של בנאי והדקור[4]) של חרש (כלים יד ג).

---

[1]) משרש דקק, עי"ש. בערב' דַּכַּה [a]) מן דַּכ [b]), ממש כמו דקק. — [2]) כאן ובשאר המקומות שבאה מלה זו בגמ' פרש רש"י פתח נמוך וקטן. אבל אין פרוש זה מתישב היטב לפי הענין, בפרט בהסוגיה בערוב' עה. וכבר פרש ר"ח דקה באיצטבא והביא פרוש זה הערוך, וכן פרש הר"י אלפסי (ערוב' סי' תרכז). וכן כתב הרמב"ם (ערוב' ה כד) מצבה במקום דקה: ואם בנו מצבה על פתח המבוי וכו' ובונה כל מבוי ומבוי מצבה על פתחו, ע"כ, ועי' ערך מַצָּבָה. וכן הוא ממש השם ו"ערבי דַּכַּה. ואין כל יסוד לנקודו של יסטרוב שנקד דְּקָה.

[3]) משרש דקר, עי"ש. — [4]) ובאר הרמב"ם צורת אמר וז"ל: והדקור אלמנקאר ויקראו אותה הנגרים אלמרבוע והוא קנה מברזל מרובע בארכו כמו אמה ולו

---

a) دَكَّة b) دكّ

*דְּקוּר, ש"ז, — שה"פ מן דָּקַר, דֻּקַּר: אנשי הארץ יספדו על זה הדקור (רד"ק זכר' יב יא).

*דַּקּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דק: והבישול מנקה אותם (את המים) דקות העצם (קאנון א ב ב ד יו). הנה יולד מאדיות הליחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק הוא הרוח (כס כס ד). בקול דקות הרוח האמצעי והאות הצב בו (רמב"ן, יציר' ב ג). כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל אחד מן ההפכים (העקרים א ה). הרכבת הדברים הנולדים מהאדים לפי שהאדים ההם או ישארו בבטן הארץ או יעלו באויר כפי העובי והדקות שבהם (ר"י אברבנאל, בראש' א). שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות (רלב"ג, מלחמ' ה' א יב). כי אי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה וגסותו מבלי מחבר אמצעי (רמ"ע, ערוג' הבושם, ציון ג). כי שמיב בא במקום הזה במקום יסוד האש לפי גבהו ודקותו וקרבותו לגלגלים (מלמ' התלמ', בראש'). דע כי הנקודה הוא דבר שאינו מתחלק כלל ואפילו במחשבה. לא מפני דקותה בלבד אלא מפני שאינה ראויה לכך (יסו"ע לר"י ישראלי ב א).— בְּדַקּוּת, באופן דק: ואולי נגרר (הכתב) כ"כ בדקות שלא ניכר מקומו עכשיו (בו"ת רשב"א ט).

*דַּקִּיק[1], ת"ז, מ"ר דַּקִּיקִים, — דק מאד: גללי בהמה דקיקין אם הטילם לכבשן האש (ר"ח שבת עד:).

*דַּקִּיקוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דקיק: הקרומות הם בתכלית הדקיקות והרכות (פרקי משה א). וכשהוא משנה המותר מדקיקות לעובי ומעובי לדקיקות (רשב"ל דורהן, מג"א, ת"י ד). בכח הדמיון בדקיקות מפשיטות (רשב"ג, מקור חיים ב יא).

*דַּקִּיקִיּוּת, ש"נ, — כמו דַּקִּיקוּת: הקרומות הם בתכלית הדקיקיות והרכות ואמנם הקשורים הם ברוב הענינים קשים וגסים (פרקי משה א).

*דְּקִירָה, ש"נ, מ"ר דְּקִירוֹת, — שה"פ מן דָּקַר: שאין יכול לכסותו בדקירה אחת אבל יכול לכסותו בדקירה אחת מותר וכו' נגוז דקירה אחת אשו שתי דקירות (כלה ח). כי הדקירה אין לו רפואה לעולם (פי' משלי לזרחיה הלוי יב יח).

בית יד מעץ יפסלו בו העץ מה שירצו לפסול ממנו ואצל הנגרים ממנו כלים רבים גדולים וקטנים

[1]) בארמ' דַּקִּיק, מצוי הרבה

דקל[1], ממנו דֶּקֶל.

א. *דֶּקֶל[2], ש"ז, מ"ר דְּקָלִים. — אילן התמר Palm-baum; palmier; palmtree: הנאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). דקל נערה וכו' שעושה שלש פעמים בשנה (ב"ב לו:). שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו (סנה' לח:). המשתחוה לדקל לולבו (ע"ז מז:). התמרים שהפילם הרוח מן הדקל והם מושלכים בדרך (ר"ח ב"מ כא:). — *דקל הרים, אינו עושה הרבה פרות, וכנוי של גנאי: אמר לו ר' אליעזר ישמעאל דקל הרים אתה (ספרא תזריע ה יג). — ומשל: מטייל והולך הדקל הרע אצל אילן סרק[3]. —ומ"ר. אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וזיתים וחרובין (ר"ה יה:). דקלים הרבה שמוקפות גדר (ר"ח ב"מ כא:). — ועי' תָּמָר.

ב. דֶּקֶל, — כמו דֶּקֶר, עי' זה.

*דַּקְלִי, ת"ז, — מי שעובד בגדול דקלים: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צופה מיריחו כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות (מד"ר בראש' מא).

*דקן, עי' *זלדקן.

דקק[4], ממנו א. דַּק, ב. דַּק, דֹּק, דָּקַק, דַּקָּה, *דַּקּוּת, *דַּקִּיק, *דַּקִּיקוּת, *דַּקִּיקִיּוּת.

דָּקַק, עת' דַּק, בהפס' דָּק, עת' יָדֹק, בכנ' יְדֻקֶּנּוּ, — א) היה דק מאד, נשבר ונכתש לרסיסים קטנים, fein zermalmt sein; être broyé; be crushed

[1]) עי' הערה לערך א. *דֶּקֶל.

[2]) בארמ' דקלא. בערב' דַּקַל a) תמרים גרועים. אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה בערב' מארמ'. —ולא נתברר מקורו.—[3]) בארם: מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרבי (ב"ק צב:).

[4]) שרש משותף לכל הלשונות השמיות אשור', ערב', ארמית.

a) دَقَل

ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים (שמות לב כ). ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). — ואמר המשורר: ידק הרוח יזך בגבה, כל נר שם ידעך חיים חיש יתמו (אדם סב״ק, הדעת והמות).—ב) עשהו דק, שברו וכתשו לרסיסים דקים, zermalmen; broyer; to crush: תדוש הרים והדק וגבעות כמוץ תשים (ישע׳ מא יה). והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (שם כח כח). — ולווי ידק, ואמר המשורר: בן איש ביראת אל עדה גאוה ובה הכנע גאון ימים ודוש הרים ודק (ר״י תריזי, הענק ג). — ומק׳ לדק, לדקו, לדוקו: וכשמסבבין עליו אופני העגלה **לדוקו** אפילו הגלגל הומם ומשתבר (רש״י ישע׳ כח כח). —

— וכינ׳ דק, דקים: ואת מי **דקים** בדברים קשים את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליהבק (שם).

— הפע׳, הדק, מקור הדק, עת׳ ידק, וידק, ככנ׳ אדקם,— כמו קל משמעה ב: ושחקת ממנה הדק (שמות ל לו). הדק לעפר ושרף אשרה (מ״ב כג יה). והאשרים והפסילים והמסכות שבר והדק ויזרק על פני הקברים (דהי״ב לד ד). וישרף אתה (את האשרה) בנחל קדרון וידק לעפר (מ״ב כג ו). ויכרת אסא את מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון (דהי״ב יה יו). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים (מיכ׳ ד יג). ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדקם ארקעם (ש״ב כב מג). — ואמר הפיטן: ותעשה דין ומשפט לעשוקים, ומוריהם שחתו ובקקום בוקקים, חמוסים נגושים ביד מדיקים (כלית׳ יוס ב, הויתיך). הנה אכלונו בכל פה מדיקינו, ואתה יי׳ שפטנו מחקקנו (שבת תוהמ״פ, מים רבים). — *ולווי: וכשהוא שוחק (את הקטרת) אומר **הדק היטב היטב הדק** (כרית׳ ו:).

— הפע׳, הודק, יודק: להם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו (ישע׳ כח כח).

— נפע׳, *נדק, נדק: כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן (מהמצריים) היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקית **ונידקות** ונזורות (מכי׳ כא יג). היתה **נידקת** (האיקונין) ונשחקת וניזורת והיתה קשה עליו כאילו אותו היום קברו (פסיק׳ רבתי יז). והחטים אינם **נידוקין** להיותם נטחנין (רש״י ישע׳ כח כח).

דקר[1], ממנו דקר, *דקור, *דקר, *דקרן.

דקר, פ״י,— דקר אותו בחרב, ברמח, נעץ את החרב את הרמח בתוך גופו, durchbohren; transpercer; pierce: ויקח רמח בידו ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם (במד׳ כה ז-ח). והביטו אלי את אשר דקרו (זכר׳ יב י). ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי (ש״א לא ד). ודקרהו אביהו ואמו (זכר׳ יג ג). ויאמר לו שלף חרבך ומותתני וכו׳ וידקרהו נערו וימת (שופט׳ ט נד). שהנודר כילו (כאלו) נוטל חרב **ודוקרה** בלבו (ירוש׳ נדר׳ ט מא:). כל הבוטה ראוי **לדוקרו** בחרב (נדר׳ כב.).—*ובהשאל׳: בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה **ודוקרין** זה את זה בחרבות שבלשונם (יומא ע:). —ובמשמ׳ *נכנס לתוך, פתח: שהם (המים ששותה לרפואה) **דוקרים** את המרה (שבת קי.). ומי פרת קרבימו **דוקרים** (קינ׳ לת״ב, איכה את).

— נפע׳, נדקר, — שדקרו אותו ברמח: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב (ישע׳ יג יה). בשעה **שנדקר** זמרי עמדו השבטים עליו ואמרו ראיתם בן פוטיאל זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״ז הרג נשיא מישראל (מד״ר במד׳ כא). בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות **הנדקר** הנזכר (ראב״ע זכר׳ יד א).
—ואמר הפיטן: בנים היקרים, בחרבות נדקרים, לוים המשוררים, וכהנים מקטירים (קינ׳ לת״ב, אלנעותי).

— פע׳, דקר, — כמו נפעל: כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש (ירמ׳ לז י). ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה (שם נא ד).

— פע׳, *דקר, — גרם כאב בגוף כעין כאב מנעיצת דבר חד: **מדקר** בצדדים (ספר רפואות אסף [1]).

— הפע׳, *הדקיר, — כמו קל, ואמר המשורר: ויזם יעלה עשן אפם וזעמם בפטיש שיר יפוצצו הררים, וידם תאחז העט כרומח **להדקיר** סוררי עם וממרים (משה דרעי קראי, לקו״ק ל). — ואמר הפיטן: ממאסת כל עץ הדקיר המזנה, מעכו לנמרים רדף הבהנה, מחצם וכלם ויגד לאליפרני (יולר שבת א חנוכה, אודך).

*דקר, ש״ז, מ״ר דקרים, וגם דקל, דקלים, — א) כלי הפירה בקרקע, כעין מטה מברזל וחד בקצהו: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה

---

[1]) גם בארמ׳. בערב׳ העתיקה שמ״ש שרש דקר במשמעות אחרת, בערב׳ ההמונית במשמ׳ עקיצה.

[1]) נשמט בהפתקה ציון הדף.

וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה (ביצה א ב). שיש לו דקר נעוץ מבעוד יום (גמ׳ שם ז:). שיחפור בדקל[1] (ירוש׳ סוט׳ ב יח.). בעשויין כמין דקרים (שם סוכ׳ א נב.). — ב) מי דְּקָרִים, מֵי דְקָלִים, מים שנובעים ממעמקי האדמה ויש בהם חלקי גופים מחצביים. מלחים מתחלפים, Mineralwasser ; eau minerale; mineralwater : כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקרים[2] וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה אבל שותה הוא מי דקרים לצמאו (שבת יד ג). השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו אמר ר׳ יונה חוץ ממי דקרים וכו׳ השותה מי דקרים מהו אומר ברוך שברא מיני רפואות (ירוש׳ סוף כיצד מברכין). — ג) יכאב בגוף בעין כאב מדקירה : ורוב מיני דקרים בצד השמאלי (אסף הרופא, כ״י מינכן 22).

*דִּקְרָן[3], דוּק׳, ש״ז, מ״ר, דִּקְרָנִים, דוּק׳, — קנה מפצל בראשו כעין שני קרנים או שִׁנַּיִם, ישתמשו בקנים כאלה למתוח עלהם דליות הגפנים : השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של כובשין (תוספתא כלי׳ ב״מ ג יד). מקל שעשה בראשו מסמר להיות נוטל בה פת מאפפיארות הרי הוא כדקרן[1]) ומטלטל בשבת (שם שבת יז-יח ג). — ומ״ר : המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים ואת זמורות שקמה שבתוכו (שם ב״ב ג ו). והיו שם פרצות יותר מעשר היה נוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם (ירוש׳ סוכ׳ א נב.). ארבעה סניפין של זהב היה שם מפוצלין מראשיהן כמין דקרנין[2]) היו (מנח׳ לה.).

דַּר[3], ש״ז, מ״ר דְּרִים, — מין ממיני הפנינים, Art Perle ; espèce de perle ; kind of perle : מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש וָדַר וסחרת (אסת׳ א ו). — ואמר המשורר : על הערוגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר. וראה רסיס לילה עלי עליו נטפי בדולחים וגרגר דַּר (רמב״ע. תרשיש ג). תאר לבנה על אמיר בשם פיה יפזר דַּר בעת תטיף, נפשה כרית מור דרוד ושפת שני עסים רמון וצוף תטיף (שם ד). אשר ילבש לבוש רקמה וישכב בערש שן ועטה פז וָדַר-דַּר (ר״י חריזי, הענק ג). וכסף מאמר בלב כנסתיו, ודר שכל בעד רעיון לקטתיו (הקד׳ ס׳ שעשועים לר׳ זברא). — ומ״ר : ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה, באָגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר״י מפיסא, הקד׳ מנח׳ קנא׳). — ומצוי השמוש בו בספרות : כי אנו מוצאים מהאבנים היקרות בתכלית העגול כמו הדר וזולתו הנקרא לולו בערבי ודר הוא נולד בחרסי הדגים בתכלית העגול ולא יחסר מהם דבר מוחש באלפים מהשנים (מורה המורה 99). — ואמר המליץ : והנה איש ראיתי מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתהלך במדבר על משענתו, ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת (מטמוני מסתר׳ כ).

---

[1]) כך שם פעמים בכל הנוסח׳, ועי׳ עוד הערה לקמן. — [2]) כך במשנה שבירוש׳, ובמשנה שבבבלי דקלים, וכבר אמרו בגמ׳ ירוש׳ ברכות סוף כיצד מברכין : אית תניי תני מי דקרים ואית תניי תני מי דקלים מאן דמר מי דקרים שהיו דוקרין את המרה ומאן דמר מי דקלים שהיו יוצאין מבין שני דקלים. ע״כ. וכן בגמ׳ בבלי שבת קי, והוסיפו שם : מאי מי דקלים אמר רבה בר ברונא תרתי תלאי איכא במערבא ונפקא עינא דמיא מבינייהו כסא קמא מרפי אידך משלשל. ע״כ. והנה מכל זה נראה ברור כי הכונה במי דקלים או מי דקרים היא למים שנובעים מהאדמה, ושהיו שותים לרפואה, לירוקה ולשלשול, והם הם מי מעינות מחצביים שמשתמשים בהם לרפואה גם היום, וזה שם קדמון ואין ספק בדבר כי אמרו מי דקרים וגם מי דקלים, במשמ׳ אחת, מפני שגם דֶּקֶל משמעתו כמו דֶּקֶר, כמו יחפור בדקל במקום יחפור בדקר, ושני הפרושים של מי דקרים ומי דקלים, שהם דוקרים המרה ויוצאים מבין הדקלים, אינם אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא כי זה שם קדמון למים הנובעים מבטן האדמה ושמחזיקים גופים מחצביים, ואולי הוא ע״ש החפירה בדקר או בדקל להוציא המחצבים מעמקי האדמה.

[3]) משקל שִׁלְחָן, בערב׳ דקראן a). ואעפ״י שכבר הסכימו החכמים כי מלה זו איננה שמית בעקרה וממקור יוני מוצאה והיא המלה δίκρανον, וגם המלה הערב׳ ממקור זה יצאה, אעפי״כ יש רגלים לדבר, כמו שכבר העיר זה עמנ׳ לְו בהער׳ לקרוים, כי המדברים עברית חשו במלה זו מלה עברית מהשרש דקר, ולכן יש לה זכות אזרח במִלּוֹן עברי. — [1]) כך בתוספתא צוק״מ, ובנוסח׳ דוקרן. — [2]) רש״י גרס דוקרנין.

[3]) בערב׳ דֻר, דֻרָּה a), פנינים. והנה סברו החכמים כי יותר נכון שזה היה מין אבן דומה בעינה להדר, אך אינו מהנמנעות שבחצר הבלכות של אחשורוש היו פנינים קבועים גם ברצפה. ואולי הכונה היא להצדף הדומה לעין הפנינים.

---

a) دقران

a) دُر دُرّة

***דָּר**, ש״ז, מ״ר דָּרִים, — בצמח, עלה דומה קצת לקשקשת הדג יושב זה ע״ג זה: שהיא עשויה ד ר י ן ד ר י ן (מד״ר ברא׳ כ).

דרא[4]), ממנו דֵּרָאוֹן, *דָּרָא.

***דָּרָא**, — קל אינו נהוג.

— הִפע׳, *הִדָּרָא, הִדָּרֵאוּ, — נהיו לדֵרָאוֹן, לבושה וחרפה: ה ד ר א ו מתי הוללים, וצמתו לרגב חללים (יוצר א׳ סכות, אימתי).

דֵּרָאוֹן[2]) ש״ז, סמי׳ דִּרְאוֹן, — תועבה, חרפה ובזיון Abscheu; abomination: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דֵרָאוֹן לכל בשר (ישע׳ סו כד). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לְדִרְאוֹן עולם (דני׳ יב ב). — ואמר המליץ: ואם לא ימצאה ישכון בדומה והתגלח בתער השכירה, והוא ימות בתבערה ומסה ו ד ר א ו ן לכל חמר וצורה (כפ׳ המוסר לר״ז אלאהרי מה). כי יפגשך איש ד ר א ו ן בלצון שים גליון נוכח פניו ויניחך (אסף לה יט). — ואמר המשורר: מני אז לא אשיר שמחה ונחת. לא אקו לאור לא אוחיל לחפש, אשיר יום מר אשור עבדות נצחת, אהלום ד ר א ו ן עולם עבטיט ורפש (יל״ג, בעלות השחר). — וכבר ואמר הפיטן: אזכיר סלה זכרון מעשים, בימים האלה נזכרים ונעשים, גחון גח מבין עכסים. דִּרְאוֹנוֹ להזכיר לרקב בעסים (קרוב׳ לפ׳ זכור, אזכיר). — והמשורר בתלונתו: שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים המוני, אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב ד ר א ו נ י, איך תחשוב כי אניח על דעתך דאבוני (שיר התלונה לרסב״ג). — *ומ״כ: לפצותם מלעג שאננים, להצילם מגאיונים, להשיב שבותם ביונים, למלטם מתופת דִּרְאוֹנִים, מלהט מתהפכת בדמיונים (יוצר יוה״כ, מי יתנה). — ומר״כ: יפקד עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב להם חשבונות, להפילם לתפת דִּרְאוֹנוֹת, והמון לאמים וכל הלשונות, על עוזר ועזור ישאו קינות (סלוק לפ׳ זכור).

---

[1]) בערב׳ דרא a), במשמ׳ של העתקה ודחיה, וסוברים רוב החכמים כי מזה נגזר דראון.

[2]) משקל עֵרָבוֹן, הֵרָיוֹן. והנה קצת המדקדקים החדשים (Gesen., Olsh.) קבעו משקל מיוחד דִּרְאוֹן, כמו דִּאָבוֹן, ומזה דֵּרָאוֹן, אך אין זה מוכרח.

a) درا

דרב[1]), ממנו דָּרְבָן.

***דָּרָב**[2]), ש״ז, — מחלה, שלשול חזק, Diarrhoe: ויהיה מין שלשול הנקרא ד ר ב והוא דיראריה וישתלשל לזולת המימיות ולא יפסק (קאנון ג יו א ב).

דָּרְבוֹן, עי׳ דָּרְבָן.

דָּרְבָן[3]), דָּרְבֹן, ש״ז, מ״ר דָּרְבָנוֹת, — א) ברזל חד בראש המלמד לזרז בו את הבקר בעבודה, eisern. Stachel aiguillon; goad: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הַדָּרְבָן (ש״א יג כא). מלמד שבלע את ה ד ר ב ן (כלים ט ו). המרדע יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחור מארבעה ל ד ר ב ן (שם כה ב). מסרק שיש בו ד ר ב ן הרי זה טמא (תוספתא כל׳ ב״מ ד ז). אם לפרתו עושה אדם ד ר ב ן ליצרו הרע שהוא מעבירו מחיי העוה״ז ומחיי העוה״ב על אחת כמה וכמה (ירוש׳ סנה׳ י כח). מיני מתכות כל שהן וכו׳ שכן ראוי לעשות ממנה ד ר ב ן קטן (שבת ס.). ד ר ב ן זה מכוין את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם (חגי׳ ג.). — ואמר המשורר: יעופף ליל לראות עופר כאלו בגבו נתנו דָּרְבָן ומתג, ויארך ליל

---

[1]) בערבית ד׳רב a) במשמ׳ חד ושנון.

[2]) בערב׳ ד׳רב b), ואמרי המלונים הערבים שהיא מחלה שאינה נרפאת. אך כנראה היה לה אצל חכמי הרפואה משמעה מיוחדה לחֹלי קשה זה ובמשמעה זו השתמש בה מתרגם הקאנון.

[3]) מן דרב, עי׳ הערה להשרש. והוא משקל קָרְבָן, והנה סוברים כל החדשים כי קמץ הדלת הוא קמץ חטף ואעפ״י שהוא מתוג צריך לקראו בתנועת החולם. גזנ בפרוש, dorewan, וכן קניג. אך כבר העידו המדקדקים הקדמונים שלנו בפרוש כי זה קמץ רחב, ועי׳ בהמבוא חלק הדקדוק. — ואמר ריב״ג: הוא הברזל שנותנין אותו בראש העץ שמכישין בו הבקר והחמורים ונקראת פראשה אצל אנשי מזרח לפי מה שראיתי בפירוש המלות לקצת הגאונים ואיננה מלה ערבית אלא היא מלה נכנסת בלשונם והוא שאמרו עליו בתלמוד השוכר את הפרה היכא דלא שני מאן משלם רב פפא אמר דנקיט פ ר ש א משלם וראיתי בפירוש הגאונים מלמד בלישנא דרבני פרשא וראיתי לרב שרירא גאון ז״ל דרבן כמו מחט גסה שנותנין אותו במלמד הבקר בשעת הרישה שכל זמן שהוא הולך נכחו במעגליו אינו מכאיבו וכל זמן שמתעקם נכנס בבשרו ומכאיבו נמצא מכון לתלמיו וזו היא ששנינו מלמד שבולע את הדרבן ובלשון ישמעאל קורין אותו בבבל מ ה מ א ז. ע״כ.

a) ذرب b) ذَرَب

תתעכבו (רי"ק, ספר הגלוי מג). — והקיז בדרבן: כשמקיז אותה (את הפרה) בדרבן ומוציא ממנה דם יראה פועל רע ואכזריות (ר"י אבוהב, נהר פישון). — ומ"ר: דברי חכמים כַּדָּרְבֹנוֹת וכמשמרות נטועים בעלי אספות (קהל' יב יא). — ב) 'שם לאחד מן הטעמים, הנגינות, והוא כצורת אזלה, בראש התיבה: וכן הדרבן והוא כצורת אזלה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו פרידתו כאלו בחחים משכו להון ומתג (רמב"ע, תרבים ז). — 'טען בדרבן, הכה את הבהמה בדרבן: כי אמר אל תתאחרו וטענו בעירכם בדרבן ומהרו ואל האות בהתזה (הורית הקורא 77). וכבר אמרנו שהדרבן והוא כמו אזלה בראש התיבה וכו' לפטם את המלה להתיז בדרבן וכו' והדרבן שהוא מתיז את התיבה (שם 90). — ג) 'חרטום דק של הדבורה, היתוש וכיוצא בהם: ומהם (מב"ת בעלי חגליות) מי שאין לו דרבן ומהם מי שיש לו דרבן וכו' ומי שדרבנו לאחוריו מהם מי שהוא תוך גופו ויוציאוהו בעת הנשיכה כמו הדבורה והצרעה (רבנ"ל דורלאן, מג"א ת"יד).

דרג, ממנו מַדְרֵגָה, *דָּרֵג, *דַּרְגָּה, 'דַּרְגָּא, *הַדְרָגָה.

'דָּרַג, פ"ע, — עלה על המדרגה: דרג ירבעם בן יואש במלכות אום שלישיה בשנת חמש עשרה למלכות אמציה (תלמיד חי הבבלי קטע, JQR XIII,361). — הִפע', *הִדְרִיג, — א) עשה בעין מדרגה, כרת אילן בצורת מדרגה: הקוצץ קורה של שקמה הרי זה לא יחליק ולא ידריג אלא מכוין שיהא קיצתו שוה (תוספתא שבי' ג יד). לא יהא מחליק ומדריג מדריג ומחליק וכו' במקום שנהגו להחליק ידריג להדריג יחליק (ירוש' שם ד לה:). — ב) 'במוסריות, הוליך אדם לאט לאט, ממדרגה נמוכה למדרגה יותר עליונה, וכדומה: כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר ההכמה מן היסודות אל המחצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים (כוזרי ד ג). שיחקור ויגלה יסודות המציאות וידריג עצמו ממדרגה למדרגה עד שיגיע למדע האלהות (ריב"ל, עולם הקטן, תכן המאמר ב). השווי וההדרגה שעשה לנפשו המשכלת בהדריגה להשגת השלימות כמו שידריגו הנער מדרגה אחר מדרגה במזונו (נוה שלום ט ט).

— הָפע', 'הָדְרַג, הוּדְרַג: הגמול והעונש התלויים בה הנזכרים בפרשת כי תוליד בנים ומה שהודרג מפניו (כוזרי ב לד). הפעולות התוריות אשר החלק השכלי התחלתם בהיותו מודרג ומיושר מצד התורה האלהית (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג). ולכל צדיק שחלקו נגמר מקום מודרג ושעור (משה ריאטי, מקד' מעט, חלק ההיכל א). אבל תהיה ההרכבה מודרגת כמו שהוא בעצמות (קאנון א א ה). שישתנה תחלת שנויים מודרגים אל דמיון עצמותו (שם).

— נִתפע', 'נִתְדָּרֵג, — הלך ועלה ממדרגה למדרגה: וכאשר נראה החיות מצויה בכל מקצת מבעלי החיים וכו' כך הוא יתברך מצוי בכל מקצת מן העולם ונתדרג מזה למעלת השכל והמדע ונקראהו מדע העולם (תרג' פי' יציר' לרסע"ג ד א). הנער הולך וגדל בתוספת ומתדרג בגדול (קאנון א א א. הפנים). ולא יתדרג האור לעבר אבל יעבר בבת אחת העברה שלמה (שם ג ג ד א). אח"כ יתרגל בהם (בהמים הקרים) ואז יתענג בהם בהתדרגו אל ההשתנות (שם א ב ב יט). ולפעמים יעתק הנביא ממין הנבואה שהיא בחלום אל מין הנבואה אשר בהקיץ כמו שיתדרג כל בעל חשיבות מן הנמצאים הגשמיים ממדרגה שפלה אל מדרגה יותר עליונה (אמונה רמה לב). ובאלו הארבעה מאמרות לבדם תמצא התנועה להמצא בהם ההפך היוצא מן הכח הפועל המתדרג לאט לאט והתנועה היא בזמן המשך ההדרגה (הבר' בינאגו, דרך אמונה א א). ראה (עלי) את שמואל הולך וגדל ומתדרג לשלמות (ר"י אברבנאל, ש"א ב).

'דַּרְגָּה, ש"נ, מ"ר דַּרְגּוֹת [1]), — א) כמו מדרגה: ויש כמה דרגות בירואה אשר על ידיהם יסיר ויפריד הרע מרמ"ח איבריו ומכל גופו וגם בדברים המותרים יפריד הרע מהם (דברי אלימלך בהעלותך). והנה ודאי גם בשתי הבחינות האלו יש כמה דרגות. אמנם אח"כ צריך לבוא לבחינת אהבה השלימה (שם. שלח). — ב) 'שם אחד מן הטעמים. דרגה תביר. וצורתו $\mathfrak{s}$: השלישי (הטעם) דרגה והוא שלשלה פעם יורדת ופעם עולה (הור' הקורא 73). — ועפי"ר בצורה ארמית דרגא, ומשל: אל תתהדר אנוש גביר. אחרי דרגא יבוא תביר (JQR 1902, 794), ר"ל אחרי העלייה שֶׁבֶר.

***דרד** [2]), ממנו *דַּרְדִּי.

---

[1]) כמו אשדות. עֲשָׁתוֹת.

[2]) רק בארמית.

*דַּרְדּוּר[1], ש"ז, מ"ר דַּרְדּוּרִים, — חבית של עץ, עשויה לוחות, Fass; tonneau; barile: דרדור עגלה (כלים יט ח). הדרדורין[2] והקרבות של גוים ויין ישראל כנוס בהן אסור בשתייה (תוספתא ע"ז ד-ה ט). גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת (שם ז-ח ה). עכו"ם שהביא ענבים לגת בסלין ובדרדורין[3] אע"פ שהיין סולף עליהן מותר (ע"ז נט.). ולקח (אברהם) את הדרדור וקשר במתניה (של הגר) כדי שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה (פרקי ר"א ל).

*דַּרְדִּי[4], ש"ז, מ"ר דּוּרְדִּים, — מה שנשקע מהיין וכדומה מהחלקים העבים והפסלת על שולי הכלי, Niederschlag; sediment: והחם השורף יעבהו כדורדיי (קאנון ג יד ד א). ויהיה (הדם) תחלה רקיק חלודיי דיותיי ואחר יתעבה באחרית הענין לחולשת הכבד המתחיל מן הרחיציי וההולך אל הדורדיי (שם). וכשיהיה הדם אשר יצא עב כדורדי היין הנה זה מורה שהכבד שואף הדם וכשיהיה הדם רקיק וחלודיי מורה שהכבד יחליש הדם (פרקי משה ו). — ועי' קצפיות.

*דַּרְדִּיּוּת, ש"נ, — טבע מה שהוא כמו הדורדי: הטחול אם יחלש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי הדם ודורדיותו ואפריותו מן הכבד (קאנון ג א ד ט).

*דַּרְדִּיָה[5], ש"ז, מ"ר דַּרְדִּיהִים, — זבוב קטן יושב בקיץ על הקוצים, וכדומה: הם הזבובים השוכנים על הרתם הקוצים והזיתים בימי הקיץ (אסף 179).

*דַּרְדַּק[6], ש"ז, מ"ר דַּרְדַּקִּים, — ילד, האדם בעודנו צעיר, בעוד לא למד דבר, תלמיד שמתחיל ללמוד הקריאה והכתיבה: אל מקרי דַרְדַּק ולמדקדק יהיה כמו מלמד ביד חורשים (תחיוי ר"א בחור, בסוף ערכי רד"ק).

דַּרְדַּר[1], ש"ז, מ"ר דַּרְדָּרִים, —א) צמח קוצי יאכלוהו הגמלים, Centaurea Calcitrapa L.: ארורה האדמה בעבורך וכו' וקוץ ודַרְדַּר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה (בראש' ג יז-יח). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם (הוש' י ח). ומאכל בהמה החוחים והדרדרים (בבי' ז א). למלך שהיה לו פרדס וכו' ומסר לארים והלך לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין הביא קצצים לקוצצו (מד"ר ויקר' כג). דרך בני אדם גודרים כרמיהם או שדותיהם בקוצין ובדרדרים בסירים ובחוחים (פסיק' רבתי י). לעת"ל אשן של צדיקים אוכלת הרשעים שנמשלו בקוצים וכדרדרים (פ' דר"א מ). — ואמר הפיטן: בל תתחבר ללצים ג' לשים דברים נמרצים, דַּרְדַּר זורעים עם קוצים, השוננים לשונם כחצים (יוצר א שבוע', אטוס ספתיך). — *דַּרְדַּר הָאַוָּז, מין עשב: אם התרנגולים הולכים בחצר סגור טוב להאכילם לפעמים חציר ועשב שלש העלים (קלעע) דרדר האווז ועשב שן אריה (תוס"ע, הסוף 254).

*דִּרְדֵּר, — קל לא נמצא.

— התפ' *הִדַּרְדֵּר, מִדַּרְדֵּר, — כמו מתגלגל, בפרט למטה, למשל אגוז, האגוזים מדרדרים זה אחרי זה: מה אגוז

1) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — 2) ופרש הר"ח חביות של עץ והובא בהערוך וז"ל: חבית של עץ עגולה עשויה לוחות, וכן שאר המפרשים. — 3) גרסת הערוך, ובנוסח' ובדודורין.

4) בארמ' דורדא: כחמרא דיתיב על דורדייה (מגי' יב:), כמו יין יושב על דרדיו, על השמרים שלו. בערב' דֻרְדִּי a), שאולה מארמית.

5) נעלם ממני מקור מלה זו.

6) בארמ', תרגום שחקו עלי צעירים: מגחכין עלי דרדקין, סך מקרי דרדקי עשרין וחמשה ינוקי (ב"ב כא.). בערב' דַּרְדַּק a), אך כבר אמרו שהיא מלה שאולה מארמ' (Nö. Mand. Grami 185).

1) בערב' דַּרְדַּאר b), ומשמש בלשון זו בשתי משמעות, שם לאילן גדול Fraxinus, וגם במשמ' שם למין קוץ והוא מאכל גמלים: ואלדרדאר אלמעריף ענד אלעאמה באלדנה: נבאת צע'יר שאיכ תרעאה אלאבל (אקראב אלמוארד, של אלשרתוני), ור"ל: והדרדאר הידוע אצל ההמון ב„דנא" הוא צמח קטן קוצי ירעהו הגמל. ובאר אותו Prof. Aschersohn (L. Pfln. 427) שהוא Centaurea Calcitrapa. — ובמדרש אמרו דרדר אלו עכביות, עי' זה, והביא ריב"ג בשם רב שרירא גאון שאמר וז"ל: דרדרא הוא דרדר הנזכר בתורה ונקרא בבבל כנגר יש עליהם קוצים מקלפים אותו ואוכלין מה שבתוכו. ע"כ. וכן קוראים בלשון הערב' ההמונ' גם בסוריה להחרשוף בערב' כנכאר, מלשון פרסית. ואסף תרגם דרדר בטריקולין ביונית ובקורטוב בארמ': עשב הנקרא בלשון יוון טריקולין ובלשון ארם קורטובא ובלשון עברית דרדר (אסף 53).

a) دُرْدى

a) دَرْدَق b) دَرْدار

זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מ ד ר ד ר י ן ומתגלגלין זה אחר זה כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין (מד"ר בה"ש ו יא).

— פע', יְדַרְדֵּר: החוח הנץ מגלגל ודרדר, ומדור לדור גלגל וְדִרְדֵּר (יולר פ' זכור, אזכיר סלה).

***דָּרָה**[1], ש"נ, — אבן יפה, דומה בעיניה להדר: אבן טובה יש בכרכי הים ו ד ר ה שמה הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם בצהרים (שמוא', מגי' יב.).

***דָּרוֹךְ**[2], ש"ז, מ"ר דְּרוֹכוֹת, — מי שאומנותו לדרך ענבים בגת: הפועלים אין להם רשות לתרום חוץ מן ה ד ר ו כ ו ת שהן מטמאין את הגת מיד (תרומ' ג ד).

דָּרוֹם[3], ש"ז, — צד העולם, מול צפון, והוא לימינו של האדם כשהוא עומד ופניו למזרח השמש, Süden; sud; south: ים וְדָרוֹם ירשה (דבר' לג כג). שים פניך דרך תימנה והטף אל דָּרוֹם (יחזק' כא ב). הולך (השמש) אל דָּרוֹם וסובב אל צפון (קהל' א ו). ואם יפול עץ בַּדָּרוֹם ואם בצפון (שם יא ג). בהשקט ארץ מִדָּרוֹם (איוב לז יז). במוצאי י"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה וכו' נטה כלפי ד ר ו ם עניים עצבין ובעלי בתים שמחין (יומא כא:). פנת ה ד ר ו ם משם טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם (פדר"א ג). הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח ד ר ו מ ו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממד באמצע (מד"ר ברא' א). — ובבנין, הצד לדרום העולם: ויולכני דרך הַדָּרוֹם והנה שער דרך הַדָּרוֹם (יחזק' מ כד). ויביאני אל חצר הפנימי בשער הַדָּרוֹם (שם כח). — *הַדָּרוֹם, דרום של ארץ ישראל: יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו ב ד ר ו ם (פסח' ע:). פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן ה ד ר ו ם וראיתי שהוא יפה עינים (נדר' ט:). (סוברים) וקני ד ר ו ם טמא מת משלח קרבנותיו (זבח' כב:). — ועי' נֶגֶב.

***דְּרוֹמִי**, ת"ז, נקב' דְּרוֹמִית, — מצד הדרום: הלך וקנה סלע אחד בצד ירושלם ואמר חצייה צפוני אני נותן לפלוני עם מאה חביות של יין חצייה ד ר ו מ י אני נותן לפלוני עם מאה חביות של שמן (ירוש' פאה ג יז ד). ובא לו (הכהן) לקרן ד ר ו מ י ת מזרחית (זבח' סג). רוח ד ר ו מ י ת קשה לחטין (יומא כא:). רוח ד ר ו מ י ת מעלה רביבים ומגדלת עשבים (ב"ב כה:). מיום שחרב בית המקדש לא הוגשמה רוח ד ר ו מ י ת (שם). והפונים אל המערב ואל הדרום רעים וכ"ש בעת נשיבת ה ד ר ו מ י ת (קאנון א ב ב יו).

***דָּרוּם**, דְּרוּסָה, עי' דָּרַס.

***דְּרוּסָה**, ש"נ, מ"ר דְּרוּסוֹת, — תמרים דרוסים יחד: ו ד ר ו ס ו ת[1] של תמרה (תוספתא מע"ש א י).

א. דְּרוֹר[2], ש"ז, מ"ר דְּרוֹרִים, — חֵרוּת, חֹפֶש, למשל לעבד מאדוניו, שהוא ברשות עצמו ואין לאחר שלטון עליו, Freiheit; liberté; freedom: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דְּרוֹר בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו (ויקר' כה י). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דְּרוֹר לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמ' לד ח-ט). ותעשו את הישר בעיני לקרא דְּרוֹר איש לרעהו (שם יה). וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הַדְּרוֹר (יחזק' מו יז). בזמן שנוהג ד ר ו ר בארץ נוהג בחוצה לארץ (ר"ה ט:). שקרא (אחשורוש) ד ר ו ר לכל בעלי סחורה (מגי' יב.). — ובמליצה: הנני קרא לכם דְּרוֹר נאם יי' אל החרב אל הדבר ואל הרעב (ירמ' לד יז). — יומ"ר: ואדם לא ידון, בנמכר על זדון, ביובל ומת אדון, ישלח ל ד ר ו ר י ם (רבנ"ג, אזהר' יוס א). ברכות וקללות, ומכס ונחלות, ושיד אבנים גדולות, ויובל ל ד ר ו ר י ם (שם). והעבדים תחונן בצאתם ל ד ר ו ר י ם (שם, יוס ב). וכמה אנוש שר, ועת זר לבור סר, וקרא לנאסר, בחסדו ד ר ו ר י ם (מבה דרעי, לקו"ק א עב). איך קץ ה ד ר ו ר י ם ארך והם ביד שובים נתונים ומסורים (רבי ושמחי, פומ', לעומתי). זיו הדרם כמאורים באפיקים הם בציה קץ מנוחה קץ ד ר ו ר י ם קץ פדות סוערה עניה (שם בקשות, אם לבי). — *דְּרוֹרוּת: וטוב מליו הלא כושל יקימון וגם רבות עזובות בו פזורות ובפרקים חקוקים הם בחכמה הלא תמצא למאסרך ד ר ו ר ו ת (אוהב משפ', כאור'

---

[1] עי' דַּר.

[2] מן דרך, משקל לקוּחות.

[3] עברית וארמית. בערב' אין שם זה, ולא נתברר מקורו.

[1] כך בתוספתא צוק"מ, וכן הגהת הגר"א. ובנוסח' תירוסות.

[2] באשור' דַּרָר, חֵרוּת, עמידה ברשות עצמו. ודומה לזה השרש ח ר ר, המשמש גם בשאר הלשונות השמיות. במשמ' חרות וחֹפש.

לאיוב, שיל כסוף הספר). — ־וכו׳ : שברי עול מעל צוארך, מוסרותיך נתקי, כי קרובה שנת ד ר ו ר י ך, בא עת נקמת דם נקי (ר״י נאגארה, פזמ׳ קו.).

ב. דְּרוֹר[1], ש״ז, מ״ר דְּרוֹרִים, — א) עוף מזמר, מקורו רחב קצר, כנפיו ארוכות צרות, ויקראוהו עוד סנונית, Schwalbe ; hirondelle ; swallow : גם צפור מצאה בית וּדְרוֹר קן לה (תהל׳ פד ד). כצפור לנוד כַּדְּרוֹר לעוף (משלי כו ב). ומביא (המצורע לטהרתו) שתי צפרים ד ר ו ר שחט את אחת מהן על כלי חרש ועל מים חיים (נגע׳ יד א). שחט אחת מהן ונמצאת שלא ד ר ו ר יקח זוג לשניה (שם ה). היה מביא שתי צפרין ד ר ו ר ואלו הן הדרות בעיר (תוספתא שם ח ג). וצפור ד ר ו ר צריך לקשור בכנפיה כדי שלא תתחלף באמה (חולה כה.). ואיזו היא יורה קטנה א״ר ינאי כל שאין ראש ציפור ד ר ו ר יכול ליכנס בתוכה (ע״ז לח:). לאדם שמסר צפור ד ר ו ר לעבדו אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיך נשמתך אני נוטל ממך (מנח׳ לט :). — ואמר המשורר : לצפור ביתך לבי מקנא ומי יתן אני אהיה ד ר ו ר ך. ד ר ו ר ך לא אבקש כי אני הוא אסיר חשקך ואיככה אמירך (ראב״ע, מקנא). —ומשל : ד ר ו ר אחד לא יעשה קיץ (מהרשד״ס, הוכא כפחד יצחק, דרור). — ומ״ר : שגם צפרים ו ד ר ו ר י ם יש בבית ה׳ שמצפצפים ומהגים בפיהם ובלשונם בלא כוונה (לידס לדרך, מנח׳ כר זרת א א ה). — ויחסו לו סגולות הרבה : ויהי החסיד ההוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן אחד ד ר ו ר בביתו ויפקח עינו להביט אל הקן ויפול מזריקת ה ד ר ו ר בעיניו ותכהינה עיניו מראות (ספר השעשועים לר׳ זבלא 18). ויש מן בעלי החיים שאם מנקרים את עיניו ישובו לאיתנם כצפור ד ר ו ר ומין אחד בשרצים (שער השמים ד א), עוף הנקרא ד ר ו ר ב׳ אבנים קטנים נמצאים בקרקבן שלה והוא עוף שחור וכריסו לבן האבן הא׳ אדומה והא׳ שחורה הנוגע באדומה בבגד האדם מעורר שנאה והנוגע באבן השחורה בבגד האדם מעורר אהבה (דרך ישרה, הסגולות). אבן הב׳ הנמצאת בבטן צפור ד ר ו ר והיא בשתי צבעים אדומה ונוטה לשחרות אם תשטפנה ביין טוב ותכניסנה תוך העין יזהיר אותו וישיבהו לנערותו (שם).— ומנו חכמי תולדות הטבע מינים רבים של עוף זה : ד ר ו ר ה ב י ת וכו׳ מראה גו ה ד ר ו ר הזה שחור תכלת הוא מלמעלה ומלמטה הוא לבן (תולד׳ הטבע. אכרמ׳, העוף 137). ־ד ר ו ר ה ח ו ף וכו׳ משכנו בארצות אירופה וכו׳ יתגורר תמיד אצל המים ויקנן בחורים אשר בסלעים ובחומות ובחפי היאורים (שם 142). ־ד ר ו ר ה י ם וכו׳ אשר בכנפיו הארוכות ובזנבו הפגום כתבנית הקלשון ידמה לצפור דרור ואמנם יבדל ממנו בדברים רבים עקר מראה בעלי המין הזה השונים הוא לבן (שם, 379). ־ד ר ו ר ה י ם ה מ צ ו י וכו׳ רגלי דרור זה אדומות חרטומו אדום כמו כן ובקצהו הוא שחור וכו׳ משכנו בחלק העולם הישן והחדש (שם). ־ד ר ו ר ה י ם ה ק ט ן, רגלי הדרור הזה וחרטומו צהובות וזנבו לבן ופגום עד כדי שלישית מארכו ארכו תשע אצבעות משכנו על חפי ימים ויאורים גדולים בארצות אזיה ואירופה (שם). ־ד ר ו ר ל ב ן ה כ נ פ י ם חרטומו חום ורגליו אדומות משכנו בנגב אירופה (שם). ־ד ר ו ר ה ל י ל וכו׳ כל בעלי המין הזה יצאו לפעלם בלילה וכו׳ באירופה יש שני מיני ד ר ו ר ה ל י ל האחד יתגורר בכל הארצות מן ספרד התיכונה עד נארוועגיה וכו׳ ואולם אחיו השני ישכון כפי הנראה רק בנגב ארץ ספרד (שם 143). ־ד ר ו ר ה מ ג ד ל, הדרור הזה שחור כלו וגרונו לבן משכנו בארצות אירופה וכו׳ (שם, 135). ־ד ר ו ר ה מ ע ר ה, משכן הדרור הזה הוא באיי הודו המזרחית ונודע בארץ בקנו הנפלא הנאכל למעדנים (שם, 142). ־ד ר ו ר ה ס ל ע וכו׳ משכנו על תועפות הסלעים הגבוהים בארצות אירופה ואפריקי (שם, 136). ־ד ר ו ר ה ע ש ן, גֵו הדרור הזה מלמעלה הוא שחור תכלת כמראה דרור הבית וכו׳ משכנו בארצות אירופה אזיה ואפריקי (שם, 140). ־ד ר ו ר ה פ ר ד ס, חרטומו שחור ואדום בשרשו רגליו צהובות ואך לאחד אחד יבאו לחפי ארץ אשכנז (שם, 380). ־ד ר ו ר ה ש ח ו ק, חרטום הדרור הזה ורגליו שחורות ארכו שש עשרה אצבע ימצא באירופה (שם). ־ד ר ו ר ה ש ח ו ר, חרטומו שחור ורגליו ממראה הום כהה ארכו עשר אצבעות משכנו בחצי כדור ארצנו הצפוני (שם).—ב) ימין עשב : והחכם גלינוס כתב בספר הסמים כי עשב שנקרא ד ר ו ר מביאים אמותיהם לבנים כשהם עלולים בעיניהם ונקרא כן על שם רפואתם כצפור ד ר ו ר והיא טובה מאד לכל עין בע״ח (שער השמים ד א).

[1]) אין בלשונות האחיות חבר לו, ולא נתברר מקור השם. יש אומרים שנגזר מהשרש דרר a) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ רץ מהרה.

a) درّ

ג.דְּרוֹר, ש"ז, — דבר הנוטף מתוך העץ וכדומה, ובפרט מָר־דְּרוֹר, המֹר הנקי הנוטף מהעץ: קח לך בשמים ראש מָר־דְּרוֹר [2] חמש מאות וקנמן בשם מחציתו (שמות ל׳ כג). — ואמר הפיטן: וכשמעו הדברים, אמר לשרה בחדוה, יצחק מור־הדרורים, גדל ולא נצטוה, אלכה אל ההרים, למושב האל אוה (סמא"ל, סליח׳ ר"ה, שומר לאנו). שבי בת תוך שבי שומרה דרורים, עדי תצאי כצאת מפח דרורים. וירצך אל כריח מר־דרורים (ר"י נאגארה, פזמ׳ לז).

ידְּרוּשׁ[3], ש"ז, מ"ר דְּרוּשִׁים, — א) חקירה ומשא ומתן בשאלה מהשאלות, Thesis ; thèse ; thesis : דרוש חדוש העולם הוא גדול השעור ארוך ועמוק וכו׳ היות החכמים החוקרים כבר התחלפו בזה הדרוש זה אומר בכה וזה אומר בכה (דרך אמונה, ביכאגו ג ג). כיאלה הדרושים כלם הם ממה שנתקלו בהם הפנות התוריות וכו׳ והנה הסכמנו לזכור בדרוש דרוש מאלה הדרושים כל הדעות שיפלו בו שיקיים דעת דעת מהם ויבטל אותו וכו׳ בדרך שישלם לנו הגעת האמת בדרוש דרוש מאלה הדרושים (רלב"ג, ספר׳ מלחמ׳). הוקשה לי מאד אם היה הדרוש הזה מקדמות העולם או חדושו (ר"י אברבנ׳, מפע׳ ס׳ ג ד). ואין הדבר כמו שחשבו כי הנה ארסטו יזכור בדרוש הזה לסיוע דעתו דברים הלושים מאד (שם ו א). אלו הם המופתים שבאו בדרוש הזה בספרי ארסטו וזולתו מהמחברים (ר"ח קרשקש, אור ה׳ א א). גם אין דרך אל באור השלשה דרושים היקרים באל יתברך אלא מן הפועל המיוחד לו (נרבוני, פתי׳ מו"נ). ואם היות שהרב ר׳ חסדאי וכו׳ וגם הרב ר׳ יוסף אלבו וכו׳ הפליגו לדבר בדרוש הזה לא אסוג אחור מלחוות דעי אף אני (ר"י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 21) — ב) הדבר שעליו דורשים, הנושא שעליו מְדַבר בהענין, Thema ; sujet ; theme : כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשי׳ וכו׳ והיה הדרוש הזה שהוא ידיעת עקרי הדתות דבר גדול הערך (העקרים, הקד׳ ר"י אלבו). וכל עוד שלא תתבאר ההקדמה הקטנה מזה ההקש לא יתבאר הדרוש וזה אמת (שם, הערה למאמ׳ ג). דרוש שני הספרים האלה (שמואל ומלכים) אחד מעניני מלכי ישראל (ר"י אברבנאל, הקד׳ לש"א). התחלפות הדרושים יביא אמירות מחודשות וכו׳ (הוא, לך לך). דרושי התורה המושכלים הם ג׳ מינים המין הא׳ דרושים כבר אמת אותם המופת השכלי וההיקש העיוני וכו׳ והמין הב׳ דרושים אין מבוא אל השכל האנושי וכו׳ והמין הג׳ דרושים שהשכל יחייבם והחוש יכזיבם בחקירה בהשגחה (אוהב משפט א). —ידרוש על המערכה, בחקירה, בדרכי הבאת המופתים לדעה מן הדעות, כשהדבר שממנו מביאים המופת עודנו מוטל בספק בעצמו, למשל מי שמביא מופת שהעולם הוא מחודש על סמך זו ההנחה בעצמה שהוא מחודש: ואם נרצה לבאר זה (חדוש העולם) מצד הסבה החמרית לעולם הנה זה יהיה דרוש על המערכה כי בו הוא המחלוקת אם הוא מחודש או קדום לנו ואנחנו מאמינים החדוש יש מאין וכו׳ שראיתי קצת מהמבינים חושדין זה מהרב ואמרו שהוא דרוש על המערכה וכי הרב עצמו הביא ראיה כמוהו מהמדברים בחלק ראשון פרק ע"ה וסתר אותו בהראותו שהוא דרוש על המערכה וכו׳ זה הדבור הוא דרוש על המערכת והוא הנחת התולדה להוראתה קודם שתתבאר וכו׳ ובחדוש העולם עצמו נבאר חדוש העולם והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא כי נבאר חדוש העולם אחרי אשר נביא שהוא אפשר בקבול ההיות והבלתי היות בשוה וזה לא יתאמת אלא לאחר ההודאה בחדוש העולם וכו׳ כי להיותו דרוש על המערכה לא נודה בו ואינו ראוי שנאמר ונשיב היותינו עושים מופת על חדוש העולם ואנחנו לא עשינוהו (דרך אמונה, ביכאגו ג ג). אשר לזה (מפני שאין להפלסופים הקדמות מקובלות) יולדו מה שירצו ויחשבו הולדו בטענה והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא (שם כ ג). — ״מערכה על הדרוש, כשמקשים על הדרוש, על ההנחה, מעצם הדרוש, מעצם ההנחה, שעודנה מוטלת בספק, למשל, איך אפשר שהעולם מחודש והלא הוא קדמון?: הנה אם כן אמרם (מה שבעלי הקדמות אומרים) שאם היה העולם

---

[1]) סוברים כי נגזרה מלה זו מן השרש הערבי דרר, שמשמש גם במשמ׳ נזילה ונטיפה, כמו החלב מהדד, וגם הזיעה מהפנים, וכן הנטף מהעץ. — [2]) אמר ריב"ג: הוא הטוב הנמלט מזיוף ותערובת. ע"כ. ונראה שהוא מפרשו במשמ׳ הפשי, אך זה דחוק. עכ"פ, גם בערב׳ השם הרגיל להמֹר הוא מֹר צאפי, ר"ל המֹר הנקי, הנוטף מהעץ ומתקשה אח"כ. ועי׳ מֹר.

[3]) מן דרש, עי"ש. והנה לא נמצא בפתקאותי מקור יותר קדום להשם הזה, ואינני יודע מי חדשו, אעפ"י שבודאי הוא יותר קדום מהמקורות הנזכרים כאן. בתלמוד עוד לא בא שם זה.

הוא היה קודם להוויתו תנועת העתק והיה נמצא קודם אלוה מתנועע במקום הוא מערכה על הדרוש כי הנה בעלי החדוש אומרים שההויה המוחלטת היתה קודמת לתנועת ההעתק וכו' הטענה השניה בטולה מבואר לפי שביאר בה נצחיות התנועה מפאת נצחיות המתנועע הראשון והוא מקום המחלוקת שבעלי החדוש יאמרו שהמתנועע הראשון אינו נצחי אבל נברא ומחודש ואיך יוכיח הפלסוף ממנו נצחיות האין זה מערכה על הדרוש (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). ואח"כ ביאר נצחיות התנועה מצד נצחיות המתנועע כי הוא באמת הקש סבובי והודעת הדבר בעצמו או במה שלא יודע אלא בו הוא מערכה על הדרוש לפי שאין אחד מאלה נגלה ונודע אצלינו לא נצחיות התנועה ולא נצחיות המתנועע והמניע (שם). וגם רובן (של טענות הפלסופים על דעת החדוש) הן בערך הדעת התורני מערכה על הדרוש (שם). ואיך לא הרגיש אריסטו שלמדנו דרכי המופת שהיו טענותיו אלה אשר עשה כנגד התורני מערכה על הדרוש (שם ד). אבל לומר שזה הטבע קיים בעצמו הוא במערכה על הדרוש כי הר"ל יכחיש זה (נוה שלום יא א). — ג) כמו דרש, דרך מיוחד לפרש הכתובים לא על פי פשוטם כי אם בדרך המדרשים: פרדס, פשט רמז דרוש סוד.

***דְּרוּשִׁי**, ת"ז, — בטבע הדרוש ותכונתו: והנה המנהג הזה לפרש דברי התורה והנביאים במקום הדחק לא עפ"י פשוטם כי אם פרוש דרושי רמזי הוא ישן נושן מאד (ר"ש זקש, שירי ברכה 43).

***דֶּרֶז**[1]), ש"ז, — מקום האחוי בין שתי עצמות המות וכדומה, כמו תפר: וקפול המקום הזה יקובל תועלת בו שתהיה צמיחה לקשורי המסך הדבק במות בנכהיות הדרז והוא השלב קדר המות הנלוה אליו (קאנון א א א כ). ועור קצהו הפנימי (של הלשון) מחולק לחצאים נכח הדרז ההציי הוא השלב (שם ג ו א).

***דְּרִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּרַךְ: דריכת[2]) זיתים וענבים (שבת קמה). ברגלים תרמסנה ענין הדריכה בחוזקה ובהשחתה (פרשי רד"ק, רמס). כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו (רלב"ג משלי כא). שהכח אשר לחמר הראשון על קבול הצורה האנושית הנה צאתו לפועל הוא התהוות אחד כי הוא דריכה אל תכלית אחד (הנ"ל, מלחמ' ה' א ו). הזמן האמצעי אשר תהיה ממנו הדריכה מהזמן הבעל תכלית אל הזמן הבלתי בעל תכלית (שם ו יח). שאנחנו לא הנחנו שיהיה זמן דריכתו אל ההוויה בלתי בעל תכלית (שם כז). ואנחנו אם חייבנו שיהיה דריכתו אל ההוויה בב"ת היה מקום לספק (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). — ובהשאלה בדבור: ולהטעים הספור בדריכה ובעמידה בחבור ובהפסק (כ"ז, הקד' תל"ע).

***דְּרִיסָה**, ש"נ, — שה"פ מן דרס, א) נגיעת הרגלים באדמה בהליכה: כל העזרה היתה אורך מאה ושמנים ושבע וכו' מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (מדות ה א). — ובפרוש דריסת הרגל: שתי הצירות זו לפנים מזו עירבה הפנימית ולא עירבה החיצונה וכו' רבי עקיבא אוסר את החיצונה שדריסת הרגל אוסרתה וחכמים אומרים אין דריסת הרגל אוסרתה (ערוב' ו ט). איזהו צפון מקיר של מזבח צפוני ועד כותל העזרה וכנגד כל המזבח כולו צפון וכו' רבי מוסיף אף מקום דריסת רגלי הכהנים ואף מקום דריסת רגלי ישראל (יומ' לו.). — ובפרט במש"מ' הליכה מועטה, רק דריסת הרגל: אין בין המודר הנאה מחבירו למודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש (מגי' א ו). — ובהחלט: המוכר שביל לחברו מקום דריסה הוא מכר או עד התהום מכר (ירוש' ביכור' א סג ד). טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים וכו' ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן (מד"ר ויקר' ג). — יוכבכ' יעפר דריסתו: מי יתנני מצע תחת כפות רגליו (של רשב"י) ולוחך עפר דריסתו אשר אינני כדאי להזכירו בלי כריעה והשתחויה (אגרה מודיעה, אחרי נוהס יז). —*דריסת זיתים: דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת[1]) זיתים וענבים בלבד (שבת קמה.). — ב) ינעיצת חיה טורפת או עוף טורף את צפרניהם בגוף בע"ח: והנץ יש לו דריסה ואפילו בעוף גדול ממנו (רמב"ם שחיט' ה ה). ויש

---

[1]) בערב' דַרז a), תפר.

[2]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' דריסת.

a) دَرْز

[1]) כך בנוסח', ובכ"י דריכת.

לחולדה דריסה בעופות וכלב אין לו דריסה כל עיקר לא בעוף ולא בבהמה והיה והנץ יש לו דריסה בגדיים וטלאים וכו׳ אין דריסה אלא ביד הטורף וכו׳ ואין דריסה אלא בצפורן (שם ו-ז). ואם נשא הזאב שה מן העדר בפיו והצילו הרועה כבר בארנו שאין דריסה בשן ומותר (סמ״ג מ״ע, סי׳ סג). ודריסה הוא שזורק ארס כששולף צפרנו מעל הבהמה או מעל העוף (שם). בגדיים וטלאים יש דריסה לחתול וכ״ש שיש דריסה לחתול בעופות (שבלי הלקט, טרפ׳ כב).

***דְּרִישָׁה**, ש״נ, מ״ר דְּרִישׁוֹת, — שה״פ מן דָּרַשׁ, — א) שאלה וחקירה למשל לעדים כדי לעמד על אמתת הדבר, Ausfragen ; interrogation : אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם (סנה׳ ד א). — ובכלל השתדלות לדעת דבר על ידי חקירה ושאלות וכדומה : כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום (כתו׳ יא:). שהיא (המלה איפה) דרישה על מקום הענין (הקד׳ הראב״ד לפי׳ יציר׳). ולהיות הדרישה באיוב על סבת מציאות כל הנמצאים מעילת העילות (שם). — ובמשמ׳ באור הכתוב בדרך דרש : כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסח׳ כב:). — ובמשמ׳ יחקירה למודית ומדעית : כי הדורש באלה הדרישות (מה למעלה ומה למטה) לא חס על כבוד קינו וכו׳ כי אלה הדרישות הן דרישות דמיוניות זמי שיחשב שהן דרישות שכליות יקח הדמיון תמורת השכל (דרך אמונה, ר״א ביבאגו ב ג). — ידְּרִישַׁת שלום, שאלה בדבר שלומו של אדם ומעמדו : וכבר היה בין אבותינו אגרות דרישת שלום והדבר הזה היה שמור בספרים ידוע לכל זקני ארצנו ונחדש מה שנקדם בין אבותינו ונשים אותה ירושה לבנינו (מנחם ב״ס, במכת׳ ל׳ חסדאי למלך הכוזר).

דרך[1], ממנו דוֹרֵךְ, דֶּרֶךְ, דָּרַךְ, מִדְרָךְ, *דְּרִיכָה, מִדְרָכָה.

[1]) עברית וארמית. בערב׳ משמש שרש זה במשמעות אחרות, אך עוד יש בו גם קצת ממשמעות בעברית. קצת דומה לשרש זה השרש טרק a) בערב׳.

a) طرق

דֶּרֶךְ, שזו״נ, מ״ר דְּרָכִים, סמ׳ דַּרְכֵי, דַּרְ·כֵי [1]), מ״ז דְּרָכַי, דַּרְכֵיכֶם, וגם דַּרְכֵּיכֶם [2]), — א) דֶּרֶךְ ללכת בו ממקום למקום, שהעוברים ושבים ממקום למקום דורכים ברגליהם והוא פחות או יותר כבוש ויותר נ״ח להליכה מהקרקע שמשני עבריו, Strasse, Weg ; chemin, voie ; road, way : וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דֶּרֶךְ עץ החיים (בראש׳ ג כד), ר״ל הַדֶּרֶךְ שבו יבוא אדם עד המקום ששם נטוע עץ החיים. וישרנה הפרות בַּדֶּרֶךְ על דֶּרֶךְ בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב). סורו מני דֶרֶךְ הטו מני ארח (ישע׳ ל יא). ללכת נתיבות דֶּרֶךְ לא סלולה (ירמ׳ יח יה). אל דֶּרֶךְ עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (שם מח יט). וי״י הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הַדֶּרֶךְ ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שמות יג כא). ויגע בו (המלאך באליהו) ויאמר קום אכל כי רב ממך הַדָּרֶךְ (מ״א יט ז). אוליכם אל נחלי מים בְּדֶרֶךְ ישר לא יכשלו בה (ירמ׳ לא ט). אנכי בַּדֶּרֶךְ נחני י״י (בראש׳ כד כז). בַּדֶּרֶךְ אשר בא בה ישוב (ישע׳ לז לד). אעברה בארצך בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אלך לא אסור ימין ושמאול (דבר׳ ב כז). ושמתי כל הרי לַדָּרֶךְ ומסלתי ירמון (ישע׳ מט יא). דַּרְכֵּי אשר אנכי הלך עליה (בראש׳ כד מב). אז תלך לבטח דַּרְכֶּךָ ורגלך לא תגוף (משלי ג כג). לך שוב לְדַרְכְּךָ מדברה דמשק (מ״א יט יה). לכן הנני שך את דַּרְכֵּךְ [3]) בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש׳ ב ח). ויעקב הלך לְדַרְכּוֹ ויפגעו בו מלאכי אלהים (בראש׳ לב ב). והשכמתם והלכתם לְדַרְכְּכֶם (שם יט ב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו לְדַרְכְּכֶם (יהוש׳ ב יו). ויהפכו נערי דוד לְדַרְכָּם (ש״ב כה יב). — ומ״ר : בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דְּרָכִים ינוסו לפניך (דבר׳ כח ז). על דְּרָכִים ישבת להם כערבי במדבר (ירמ׳ ג ב). — וסמ׳ : דַּרְכֵי ציון אבלות מבלי באי מועד (איכ׳ א ד). — וכנ׳ : גדר דְּרָכַי בגזית נתיבתי עוה (שם ג ט). והמעיטה (חית השדה) אתכם ונשמו דַּרְכֵיכֶם (ויקר׳ כו כב). פח יקוש על כל דְּרָכָיו (הוש׳ ט ח). בכרה קלה משרכת דְּרָכֶיהָ (ירמ׳ ב כג). — עוֹבְרֵי דֶרֶךְ : הלא שאלתם עוברי דֶרֶךְ (איוב כא כט). וארוה כל עֹבְרֵי דָרֶךְ (תהל׳ פ יג).

[1]) מכלול (דף קמ). — [2]) עי׳ במבוא בחלק הנקוד. — [3]) יש גורסים דַּרְכָּהּ.

שמאי פסיקו בי עוברי דרכים (ברכ' ק"ג.—דֶּרֶךְ
הַמֶּלֶךְ, הדרך הרחב, הכבוש היטב, המתקן פיעל
הממשלה: אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם לא
נשתה מי באר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נלך עד אשר נעבר גבלך
(במד' כא כב). — דֶּרֶךְ כך וכך ימים, ר"ל מרחק שצריך
ללכת בדרך כך וכך ימים עד באך שמה: וישם דֶּרֶךְ
שלשת ימים בינו ובין יעקב (בראש' ל לו). וירדף
אחריו דֶּרֶךְ שבעת ימים (שם לא כג). נלכה נא דֶּרֶךְ
שלשת ימים במדבר (שמות ג יח). ויטש (השלו) על
המחנה כְּדֶרֶךְ יום כה וּכְדֶרֶךְ יום כה סביבות המחנה
(במד' יא לא). — *דרך היחיד ודרך הרבים:
הנהל ושלולית דרך היחיד ודרך הרבים ושביל
הרבים ושביל היחיד (פאה ב א). דרך היחיד
ארבע אמות דרך הרבים שש עשרה אמה (ב"ב ו ז).
— אֵם הַדֶּרֶךְ, המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים:
כי עמד מלך בבל אל אֵם הַדֶּרֶךְ בראש שני
הדרכים לקסם קסם (יחזק' כא כו). — *פרשת דרכים:
ואין קוברין אותה בפרשת דרכים ואין תולין
אותה באילן מפני דרכי האמורי (חול' ד ז). לאחד שהיה
יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים
(ספרי ראה נג). אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין
לך דרך שאין בה כמנות ואין לך דרך שאין בה
פרשות (שם דבר' כ). מקלט היה כתוב על פרשת
דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם (מכות י:).
לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני
אדם נכשלים בו (פסיק' דר"כ קסה).—ובהשאלה: הנותן
בים דֶּרֶךְ ובמים עזים נתיבה (ישע' מג טז). דֶּרֶךְ הנשר
בשמים דֶּרֶךְ נחש עלי צור דֶּרֶךְ אניה בלב ים (משלי
ל יט). בעשתו למטר חק וְדֶרֶךְ לחזיז קלות (איוב כח
כו). אנכי הולך היום בְּדֶרֶךְ כל הארץ (יהוש' כג יד), הדרך
שהכל הולכים בו, הַמָּוֶת. — הלך, עבר דֶּרֶךְ מקום
פלוני, ר"ל עבר במקום פלוני כדי להגיע להמקום שהוא
רוצה: ויסב אלהים את העם דֶּרֶךְ המדבר ים סוף
(שמות יג יח). אחד עשר יום מחרב דֶּרֶךְ הר שעיר
עד קדש ברנע (דבר' א ב), ר"ל אם תלך מן חרב
לקדש ברנע בדרך שעובר בהר שעיר. ונסע מחרב
ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם
דֶּרֶךְ הר האמרי (שם יט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה
דֶּרֶךְ ים סוף (שם מ). ונפן ונעבר דֶּרֶךְ מדבר מואב
(שם ב ח). וילכו דֶּרֶךְ הערבה כל הלילה (ש"ב ד ז).
— ובהשאלה, *עבר דֶּרֶךְ דבר פלוני, שדבר פלוני
נהיה לו כעין דרך לעבור: פיל שבלע כפיפה מצרית
והקיאה דרך בית הרעי (ב"ב כב.), ר"ל שיצאה
הכפיפה מבית הרעי, מפי הטבעת. — *דֶּרֶךְ אברים
(נדה יג:), בין האברים, בין הרגלים, וכיוצא בזה.
— ובמשמ' מול, אל פאת הדבר ההוא: כי יצא עמך
למלחמה על איבו וכו' והתפללו אל יי' דֶּרֶךְ העיר
אשר בחרת בה (מ"א ח מד). ושבו אליך בכל
לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם
והתפללו אליך דֶּרֶךְ ארצם אשר נתתה לאבותם (שם מח).
דֶּרֶךְ מבוא השמש בארץ הכנעני (דבר' יא ל). ויאמר אל
נערו עלה נא הבט דֶּרֶךְ ים (מ"א יח מג). ציון
ישאלו דֶּרֶךְ הֵנָּה פניהם (ירמ' נ ה). ופניהם (של
הלשכות) דֶּרֶךְ הדרום וכו' זה הלשכה אשר פניה דֶּרֶךְ
הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית והלשכה אשר פניה
דֶּרֶךְ הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח (יחזק' מ
מד-מו). — ועצם ההליכה בדרך, וקצת במשמ' עסק,
Reise, Geschäft; voyage, affaire; journey
business: כי שיח וכי שיג לו וכי דֶּרֶךְ לו (מ"א יח
כז), יש לו ללכת בדרך. ויבא (הלוי) הר אפרים
עד בית מיכה לעשות דַּרְכּוֹ (שופט' יז ח). — ב)
בהשאלה במוסריות, הַדֶּרֶךְ שאדם הולך בו, ר"ל
המעשים שהוא עושה בחייו, אם טובים ואם רעים
בבחינה מוסרית, Wandel; conduite, voie; way
of living: והוריתי אתכם בְּדֶרֶךְ הטובה והישרה
(ש"א יב כג). אשכילה בְּדֶרֶךְ תמים (תהל' קא ב). דֶּרֶךְ
אויל ישר בעיניו (משלי יב טו). כי השחית כל בשר
את דַּרְכּוֹ על הארץ (בראש' ו יב). דַּרְכֵּךְ ומעלליך
עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך
(ירמ' ד יח). דברתי אליך בשלותיך אמרת לא אשמע
זה דַּרְכֵּךְ מנעוריך כי לא שמעת בקולי (שם כב כא).
יעזב רשע דַּרְכּוֹ ואיש און מחשבתיו (ישע' נה ז).
דֶּרֶךְ אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (משלי יב טו).
— נתן דַּרְכּוֹ בראשו, שלם לו כמעללו: ושפטת את
עבדיך להרשיע רשע לתת דַּרְכּוֹ בראשו (מ"א ח לב
וגם אני הא דַּרְכֵּךְ בראש נתתי (יחזק' טז מג). —
פְּרִי דַרְכּוֹ, ר"ל פרי מעשיו, מה שהגיעו בגלל מעשיו:
ויאכלו (הרשעים) מִפְּרִי דַרְכָּם וממעצתיהם ישבעו (משלי
א לא). ויהי דוד לכל דְּרָכָו משכיל (ש"א יח יד),
השכיל בכל אשר עשה. — הָלַךְ בִּדְרָכָיו של פלוני,
עשה כמעשיו: וילך בכל דֶּרֶךְ ירבעם בן נבט ובחטאתיו
אשר החטיא את ישראל (מ"א טז כו). וילך בכל דֶּרֶךְ
אסא אביו לא סר ממנו (שם כב מג). כי הלך (יהושפט)
בדרכי דויד אביו הראשונים (דהי"ב יז ג). תחת אשר

לא הלכת בדרכי יהושפט אביך ובדרכי אסא מלך יהודה ותלך בדרך מלכי ישראל ותזנה את יהודה זאת ישבי ירושלם (דה״ב כא יב-יג). גם הוא הלך בדרכי בית אחאב כי אמו היתה יועצתו להרשיע (שם כב ג). — ומ״ז דרכים [1]: הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת (משלי כח יח), ר״ל מי שרוצה לכת בשני דרכים בבת אחת. טוב רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עשיר (שם ו). — ג) מנהג, אופן, הרגל, מה שהוא מצוי ורגיל, Art, Gewohnheit; manière, habitude; mannner costume: ותאמר (רחל) אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (בראשית לא לה), ר״ל וסתה. ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (שם יט לא). — ומצוי שמוש זה מאד וגם בדברים לא בע״ח: שכן דרך בעה״ב להיות מוציא (מעשר) מלפסו (פאה ח ד). עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדרי׳ ח ה). עד שעה שדרך בני אדם לאכול בשר (שם ו). דרך בנות ישראל משמשות בשני עדים (ניד׳ ב א). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה (מכי׳ בשלח א). אין דרך מלכות לשתות בלא אכילה (והזהיר ויקר׳ כא:). לא נתכוון זה אלא ממי שדרכו להוליד (נדר׳ ג ט). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול למחצה (ב״מ ה ה). בכלב שהוא פיקח שאין דרכו להניח את המזון ולילך למים (טהר׳ ג ח). הירק שדרכו להשתמר יום אחד (תוספתא תרומ׳ ד ה). וצרת הכסף בידך דבר שדרכו ליצרר (ספרי ראה קז). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). זו דרכה בכך (להסתיר מומיה מבעלה) (שבת נג:). מי שדרכה להזריע יצאה זו (האיילונית) שאין דרכה להזריע (סוט׳ כה:). בני מלכים סבין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שבת יד ד). ולא זה וזה (שור ואיש) שדרכן לילך ולהזיק (ב״ק א א). תבואה וקיטנית דרכן לימדד בדקה (תוספתא דמאי ג יא). לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (ב״ק כט:). לפי שאין דרכן של בני אדם לרכוב בעיר (ב״מ ט.). שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים (ב״ב יט.). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח (דא״ז א). שדרכם של אנשים הולכים אחרי דעתן של נשים (פדר״א מא). (המוציא) במנעלו בסנדלו פטור שלא הוציא כדרך המוציאין (שבת י ג). גבאי קופה ביום טוב לא היו גובין ומכריזין ביום טוב כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יז). כדרך שבני אדם מוציאין לזריעה חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (מנח׳ ע:). מטבל הוא (פתו בחומץ) כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת יד ד). קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שביע׳ ד ו). השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר (ב״מ ג ב). ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש הוא כדירכו ובהמה רועה היא כדרכה (תוספתא שבי׳ ס כג). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (שם תרומ׳ ג ה). (אשה) משמשת כדרכה והולכת (יבמ׳ ק:), כמנהג הרגיל, בלי מוך. אחת לכדרכה (באופן הטבעי) ואחת שלא כדרכה (סנה׳ סג.). תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא׳ ט ו). כל ידות הכלים שהכניסן שלא כדרכן או שהכניסן כדרכן ולא מרקן (מקוא׳ י א).—ובמשמ׳ כמו: לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל׳ ג ב). כדרך שבא לראות כך בא ליראות (ערכ׳ ב:). וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בס״ת (ברכ׳ יח.). איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה (יומ׳ כג.). משתמשת במדור כדרך שמשתמשת בחיי בעלה בעבדים ושפחות כדרך שמשתמשת בחיי בעלה (כתוב׳ קג.). כדרך שאתה נוהג בשלמים נהוג בולדיהם (נזיר כה.). — ועם על: המקנא לאשתו היה מוליכה לב״ד הגדול שבירושלם ומאיימין עליה על דרך שמאיימין על עידי נפשות (תנחומא נשא א). — ד) *אופן ואמצעי להשיג ולעשות דבר: האשה נקנית בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים נקנית בכסף בשטר ובביאה וכו׳ וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל (קדושי׳ א). כללו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונין השותפין זה את זה (רמב״ם, שלוחים ד א). — ובמשמע׳ ענין, מעמד,

---

— [1]) כמו מן דרך, לפי דעת קצת המדקדקים מפני נט יה לדמות הזוגי להרבים (Kö. 2, 16).

תוספה: אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים ויש בו דרכים שוה לאנשים ונשים ויש בו דרכים אינו שוה לא לאנשים ולא לנשים כיצד שוה לאנשים מטמא בלובן כאנשים וכו' (ביכור' ד א-ב). הכונס את יבמתו והלכה צרתה ונשאת ונמצאת זו אילונית תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה (יבמ' לא:). — ועוד משמשת מלה זו הרבה שמושים בגונים מתחלפים. דרכי שלום: ומחזיקין ידי כושיים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום (שבי' ד ג). עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום וכו' אין ממחין ביד עניי ע"א בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט' ה ח). — *דרכי האמורי: אילו דברים מדרכי האמורי המספר קומי והעושה בלורית וכו' (תוספתא שבת ו-ז א). — *לפי דרכי, דרכך, דרכנו למדתי או למדנו, כמו אגב, אגב ארח: ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (סוכ' כ א). לפי דרכך אתה למד שהאשה כותבת את גיטה וכו' (עדי' ב ג). לפי דרכנו למדנו שהלבנים קשין לכבס יותר מן הצבועין (ירוש' שבת א ד:). אין הצווי בכל מקום אלא זירוז שנאמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו לפי דרכינו למדנו שאין מחזקים אלא המחוזקים ואין מזרזים אלא למזורזים (ספרי נשא א). — *זה דרך, זה אינו דרך, ר"ל זה נאה, זה לא נאה: אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ (תנחומא ויקר' א). — *דֶּרֶךְ משל, למשל: שאם היה אפשר זה היה דרך משל נזון החלק האחד מהבשר אשר ביד מהחלק האחר (מלחמ' ה' א ו). — *על דרך הארך, לארכו של דבר: ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך (ראב"ע שמות כה יט). — ובמשמ' יכלל ודין, דרכי הנקוד, דרכי השוא: עתה אחל לבאר דרכי השוא כי הם נעלמים מדעת בני אדם (דקדוק ר"י חיוג 200).

*דֶּרֶךְ אֶרֶץ, — א) עסקי העולם, מלאכה, משא ומתן, **weltliche Beschäftigung; occupations mondaines; secular occupation**: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא וכו' וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קדוש' א י). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו במיעוט דרך ארץ בארך אפים בלב טוב (אב' ו ה). מעשה שאירע בר' יאשיה ובר' מתיא בן חרש שהיו שניהם יושבים ועוסקין בדברי תורה פירש ר' יאשיה לדרך ארץ א"ל ר' מתיא בן חרש ר' מה לך לעזוב דברי אלהים חיים לשטוף בדרך ארץ אע"פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולישטוף בדרך ארץ (אדר"נ א). שיקנה אדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו ויישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ (שם ח). — מנהגו של עולם: ילמדו כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק את ישראל ואבדו הקב"ה מחיי עולם הזה ומחיי עולם הבא (מכי', מס' דעמלק ב).— ב) כלל המנהגים הנאים והמסכמים במשא ומתן עם הבריות, **Lebensart; civilité; good manners**: לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואחר כך שדה ואחר כך אשה (תוספתא סוט' ז כ). בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שבל זמן שאדם רוצה לדבר לחבירו לא יאמר לו קרב אלי אלא מושכו במה שרוצה ומדבר עמו (ספרי, בהעלותך קב). למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ברכ' סא.). לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קוראהו (יומא ד:). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון (חול' פד.). למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (שם). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו (ב"מ פז.). לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה (סוט' מד.). הלך ר' יהושע וטפח על הדלת והיה פולסופוס ההוא מחשב בדעתו ואומר אין זו דרך ארץ אלא של חכם (דא"ר ה). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לו אמר לפניו רבש"ע הן (שם). מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותן ולי לא הלקית אמר לו רבי אתה חכם גדול ודרך ארץ יש בידך (שם ו). ומעשה בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו וכו' אמר להם בניי ולא עשיתי לכם כל כך אלא לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ אם לא (שם ז). לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהא החתן נכנס לחופה עד שהכלה נותנת לו רשות (מד"ר במד' יג). כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה (ילקוט בראש' לד). את למד

ד ר ך א ר ץ שיהא אדם הם על היפה (כס פקודי תכג). מעלת ד ר ך א ר ץ היא מדה חשובה עד מאד ובעבורה יקנה האדם חיי העולם הזה והבא (מגל׳ המדות כג). חביבה היא מדת ד ר ך א ר ץ לפני המקום ב״ה לפי שאין ישובו של עולם כלום אלא ב ד ר ך א ר ץ וכל מי שאינו ב ד ר ך א ר ץ אינו חשוב לכלים אלא כבהמה וכחיות המדבר (כם). חביבה היא מדת ד ר ך א ר ץ לפני המקום שכל זמן שיש באדם דרך ארץ הרי הקב״ה והבריות מתפארין בו ואף התורה מתפארת בו מפני שכל מי שיש בו ד ר ך א ר ץ עם התורה היא מתקשטת בה ומתקנת את לומדיה והרי הוא מתוקן ומכובד בפני הבריות והבריות מתקרבין אצלו מפני ד ר ך א ר ץ שבו וכל מי שאין בו ד ר ך א ר ץ לא ידור עם בני אדם כי מעשיו אינן מקובלין ודבריו אינן נשמעין ובני אדם מתרחקין ממנו הרחקה יתירה תדע שכן הוא שכל מי שאין בו ד ר ך א ר ץ אפילו הוא בן ק׳ שנה הרי הוא חשוב כנער הזה שעושה בו מעשה נערות ואין האדם מקובל בפני הבריות בעבור תורה ומעשים טובים ויראת שמים ובעבור חכמה ותבונה בלבד כי אם ד ר ך א ר ץ מעורב עמהן (כם). — ג) הזדוגות של איש עם אשה, sexuelle Verhältnisse ; rapport sexuel ; sex. connection : כסותה כמשמעו ועונתה זו ד ר ך א ר ץ (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ג). שמונה רובן קשה ומעוטן יפה ואלו הן דרך וד ר ך א ר ץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט׳ ע.). אילמלי לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ד ר ך א ר ץ מתרנגול שמפייס ואח״כ בועל (ערוב׳ ק:). ומעשה שמתה אשתו של רבי טרפון וכשנכנסתם הגולל אמר לאחותה בתוך האבל הכנסי וגדלי את בני אחותך ואע״פ שכנסה לא נהג בה ד ר ך א ר ץ אלא לאחר שלשים יום (מדר׳ קהל׳ ט ט). ארבע מדות הן ב ד ר ך א ר ץ יש שנושאין אשה לשם זנות (תדבא״ז ג). זו פרישות ד ר ך א ר ץ (הגדה של פסח).

ארח. – אֹרַח. – אֹרְחָה.

*גֵרוּת.

*דוּשׁ. – דרך.

חוּץ.

יתד, *יתדות דרכים.

כָּבַשׁ, *דרך כבוש.

*מבוא.– מָלוֹן. – *מסלת ברזל, עי״ש. — *מעגילה. – מעלות ומורדות. – מִשְׁעוֹל.

נסע, נסיעה, מסע, עי״ש. – נתיב.

*עקולי הדרך. — עקלתין.

*פרשת דרכים.

ציון, ציונים.

רחוב. – רכב. – רמס.

שביל. – *שבילת.

תמרורים.

דָּרַךְ, פעו״י, עת׳ יִדְרֹךְ, — א) דָּרַךְ בארץ, עַל הארץ, נגעה רגלו באדמה להליכה, treten ; poser le pied : tread : ולו אתן את הארץ אשר דָּרַךְ בה (דבר׳ א לו). הארץ אשר דָּרְכָה רגלך בה לך ותהיה לנחלה (יהוש׳ יד ט). כל דֹּרֵךְ בה (בדרך זו) לא ידע שלום (ישע׳ נט ח). כל מקום אשר תִּדְרֹךְ כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוש׳ א ג). והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרֹך בגבולנו (מיכ׳ ה ה). עשה שחר עיפה וְדֹרֵךְ על במתי ארץ (עמוס ד יג). כי הנה יי׳ יצא ממקמו ויורד וְדָרַךְ על במותי ארץ (מיכ׳ א ג). ואתה על במותימו תִּדְרֹךְ (דבר׳ לג כט). על שחל ופתן תִּדְרֹךְ תרמס כפיר ותנין (תהל׳ צא יג). על כן לא יִדְרְכוּ כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש״א ה ה). — וגם ביחס הפעול, דָּרַךְ ארח, הלך בדרך : הארח עולם תשמור אשר דָּרְכוּ מתי און (איוב כב טו). — *ופעול : (ותט האתון) מן הדרך ה ד ר ו ך והלכה בשדה שאין שם דרך (רלב״ע במד׳ כב כג). ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ו ד ר ו כ ה ילכו בה בקלות (רלב״ג משלי טו). — ואמר המשורר : יָשׁוּ ערפי משנאיו בם הדוכים, ובמות כל גאון צריו דְּרוּכִים (רמב״ע, תרשיש א). — *ובהשאלה, דָּרְכָה הנפש עֹז, התחזקה, לבשה עֹז : נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תִּדְרְכִי [1]) נפשי עז (שופט׳ ה כא). — ובלי פעול ועם מ אחריו, דָּרַךְ מן, יצא ועלה : דָּרַךְ [2]) כוכב מיעקב וקם שבט מישראל (במד׳ כד יז). דָּרַכְתָּ בים סוסיך חמר מים רבים (חבק׳ ג יה). — ב) דָּרַךְ זית, גַת, יקב, יין, פורה, רמס ברגליו זיתים או ענבים להיציא מהם שמנם ותירושם, keltern : pressurer (raisins, olives); express (wine,oil) : אתה תזרע ולא תקצור אתה תִּדְרֹךְ זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין (מיכ׳ ו יה). ויבצרו את

---

[1]) י״ם כי נפל פה׳ שבוש, ואולי תדברי במקום תדרכי. — [2]) יש מגיהים זָרַח.

כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך (ישע' יו י). גת דרך יי' לבתולת בת יהודה (איכ' א יה). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישע' סג ב-ג). יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת (נחמ' יג יה). הרי שתרם שמן על זיתים לאכילה וכו' וענבים על ענבים לאכילה ונמלך ל ד ו ר כ ן אינו צריך לתרום (תרומ' א ט). — ג) דרך קשת, שם רגלו בכח על הקשת לכף אותו כדי שבהתפשטו יירה החץ בכח, den Bogen spannen ; tendre l'arc; bend the bow: דרך קשתו כאויב (איכ' ב ד). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ (שם ג יב). הרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (תהל' ז יג). כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים (זכר' ט יג). חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון (תהל' לז יד). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו (ירמ' נא ג). תפשי דרכי קשת (שם מו ט). מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (ישע' כא יה). אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות (שם ה כח). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב).— ואמר המשורר: חניתות מחשבות שכלו מרוקים, וקשתותי סעיף לבו דרוכים (רמב"ע, תרשיש א). — ובהרחבה גם דרך חץ: אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר (שם סד ד). ידרך חצו כמו יתמללו (שם נח ח).

— הפע', הדריך, — א) עשה שידרך בדרך, שילך: והכהו (את הנהר) לשבעה נחלים והדריך בנעלים (ישע' יא יה). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם (שם מב יו). אני יי' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני (חבק' ג יט). וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב (תהל' קז ז). — וכמו קל: לא הדריכוהו[1]) בני שחץ לא עדה עליו שחל (איוב כח ח). — הדריך הגרן, דרך ושוה פניו: בת בבל כגרן עת הדריכה[2]) עוד מעט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג).—ובהשאלה, הדריכו בדרך ישר, למדו לעשות טוב וישר, הרגילו במעשים טובים, בצדק

— [1]) בקצת ספרים הדריכהו חסר. — [2]) ואולי זה שם דריכה, כמו עת הקציר שאחרי כן.

וישר: בדרך חכמה הריתיך הדרכתיך במעגלי ישר (משלי ד יא). האוהב את אשתו כגופו וכו' ו ה מ ד ר י ך בניו ובנותיו בדרך ישרה (סנה' עו:). ו י ד ר י ך בדרך תבונה את הנערים (ראב"ע, הקדמ' פי' עה"ת). ואברהם אבינו לא ידעו השם וקראו אוהבי אלא על אשר הלך בדרך המשפט והדריך בו בניו (טור חו"מ, דיינים א).— ואמר המליץ: ויאמר השועל כמה יעצתיך ו ה ד ר כ ת י ך, ושומע לעצה לא מצאתיך (ס' שעשוע' לר' זבדא 5).—והדריכו באמת, במשפט, וכיוצא בזה: הדריכני באמתך ולמדני (תהל' כה ה). הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי (שם קיט לה). ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם כה ט). — ב) הדריך הקשת, כמו קל, ובהשאלה, הדריך את הלשון: וידרכו[1]) את לשונם קשתם שקר (ירמ' ט ב). — ג) הדריך[2]) את האויב, השיגו: כתרו את בנימין הרדיפהו מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה (שופט' כ מג). — ד) *עשה אדרכתה: שבא לפנינו פלוני בשטר מלוה שבידו וכו' ונתחייב לפרוע ולא מצינו לו נכסים והשבענוהו שאין לו ו ה ד ר י ך המלוה הזה אחר לקוחות והזמין לפנינו פלוני שלקח ממנו שדה פלוני מאוחר לזמן המלוה הנזכרת (התרומות ג ו).

— הפע', יהדרך, ה ו ד ר ך, — שהדריכוהו בדרך הישר: שלוי היה מ ו ד ר ך ומיושר מן השמים לעשות את המעשה הזה (לקחת את יוכבד דודתו לאשה) עם כל זרותו (ר"י אברבנל, שמות). באופן שיושגחו ו י ו ד ר כ ו לעוצמת ההצלחה האמתית (ר"י עמדין, מגדל עוז סב).

— התפ', יהתדרך, — הלך מעט מעט בדרך: הנה לב האדם יתבונן איך ראוי ש י ת ד ר ך בדרכו במה שירצה לעשותו (רלב"ג משלי טז). לפי שההוה בזמן אין לו מציאות שלם ותמיד האדם מ ת ד ר ך והולך האדם אל בית עולמו (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג א). כי בזה י ת ד ר ך לפעל פעולות המעלה והשלמות (שם ב).

דרכית[3]), ש"נ, מ"ר דרכיות, — כעין דוכן ומצבה פחות או יותר גבוה לעמד שם בני אדם להודיע זה לזה דבר מרחוק וכיוצא בזה: ו ד ר כ י ו ת[4]) היו

— [1]) יש מנקדים וידרכו בקל. — [2]) בערב' אדרך a).

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) מקור הדבר במשנה (יומא ו ח). אך שם יש שנויי נוסחאות. ברוב ספרי הדפוס בש"ס בבלי הגרסה דורכיאות, דורכיות, דרכיות. אך במשנה ש"ס ירוש' דידכאות, ובגמ' שם דידכיות, בדלת לפני הכף, וכן בבבלי כ"י, וכן בערוך דדכאות, והסכימו

a) أَدْرَكَ

עושין (השולחים את השעיר לעזאזל) ומניפין בסודרין כדי שידעו שהגיע שעיר למדבר (רמב"ם, פיוה"כ ג ז).

***דרם[1])**, קל לא נהוג.

— הִפע׳, *הִדְרִים, — פנה לדרום, הלך לדרום: הרוצה שיחכים ידרים ושיעשר יצפין וכו׳ וריב"ל אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר (ב"ב כה:). — ואמר הפיטן: גבה תקרה קרה במקראי אל, גבולות הִדְרִים הצפין והציב בהר אל (את הכס, ביוה"כ לסכות).

— הָפע׳, *הֻדְרַם, מודרם, — שפונה לדרום: אין מביאין את העומר אלא מן השדות המודרמות שבארץ ישראל (מנח׳ פה:). עומר היה בא מבקעת בית מקלה כבת ג׳ סאין היתה ושדה מודרמת היתה ובה המה זורחת וממנה חמה שוקעת (שם).

***דֶּרֶן[2])**, דרנא, ש"ז, מ"ר דְּרָנִים, סמי׳ דַּרְנֵי, — תולעת שבעץ, בבגדים ובקרבי בהמות, מין עש, סס: יריעה שנפל בה דרנא (שבת עה.). קרש שנפל בו דרנא מטיף לתוכה אבר וסותמו (שם קג:). ואת נבלתם תשקצו לרבות את הדרנים שבבהמה (חול׳ כז:). עץ אחד יש בכרכי הים וחנון שמו ומביאין קיסם ומניחין לה (להרחל) בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (שבת נד:).

דרם[3]), ממנו דָּרַס, *דְּרִיסָה, *מִדְרָס.

***דָּרַס**, פ"י, — א) כמו דָּרַךְ: דרסה (הבהמה) על הכלי ושברתו (ב"ק ב א). מי שישב ברשות הרבים ובא אחד ודרס על בגדיו (טהר׳ ה ז). מי שדרסה אשה על בגדיו (שם ח). אין נותנין את העור לפני הדורסין (כילה א ה). דרסה על נוד מלא שמן וכו׳ דרסה ע"ג הטבלא (ירוש׳ ב"ק א כ ד). רוק דורסו לפי תומו (שבת קכא:). היה באסקופה התחתונה שרוב בני אדם דורסין אותה (דמ"ז ג). טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים וכו׳ ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן (מד"ר ויקר׳ ג). וכשהיה (ר"א ב"ר יוסי) שוכב בחליו בתוך הספינה דרס על צוארו אחד מן הספנין בבלי דעת (רגמ"ה מעי׳ יז:). ומותר לדרוס הרוק שעל גבי קרקע והולך לפי תומו (רמב"ם שבת כא ב). שהיה ברשות הרבים שהרבים דורסין שם (הוה, מכי׳ כ י). — וגם בהיד: ואל יאמו אדם לחבירו דרוס ידך עלי בבית המרחץ (דא"ר י). - ואמר הפיטן: ולמה טבולו בהרפת, זכר לטיט שאשה גם בעלה דוֹרְסָה (סלוק שבה"ג, אין ערוך). שונאיהם בים דורסים, וכנת ראשימו רופסים, כי בגוחם היו חוסים (שבת החדש, אות זה). — ב) דָּרַס תאנים וכיוצא בזה, דרך אותם ברגל כדי לעשותן גוש: הדורס ליטרא קציעות על פי הכד ואינו יודע איזוהי (תרומ׳ ד י). מצא גרוגרות אם דרסו רוב בני אדם חייב (מעשר׳ ג ד). ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול ואינו יודע באיזה עגול דרסה על פי חבית ואינו יודע באיזו חבית דרסה (כילה ג:). שובר אדם את החבית לאכול הימנו גרוגרות וכו׳ א"ר אושעיא ל"ש אלא דרוסות אבל מפורדות לא (שבת קמו.). — ג) האכיל בהמה על כרחה, תחב המאכל לתוך פיה: אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (שבת כד ג). — ד) דחק והתיז את הסכין בכח מלמעלה למטה בשעת חתיכה, בשעת שחיטה: שמא ישהו (בשעת שחיטה) שמא ידרסו ושמא יחלידו (חול׳ ב:). מפני שהוא (המולק) דורס (שם כ:). שנים אוחזין בסכין ושוחטין וכו׳ אין חוששין שמא ידרסו זה על זה (שם ל.). — ה) דרס הנשר או הארי, הכה בע"ח בצפרניו והמיתו: כל עוף הדורס טמא (חול׳ ג ו). רועה שהיה רועה עדרו והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ובא ארי ודרס פטור (ב"מ מא.). ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל (סנה׳ ל:). מעשה ודרס שועל רחל במרחץ של בית היני (חול׳ נג.). מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו (סוט׳ ח:). כל עוף הדורס[1]) בידוע שהוא

החכמים כי מקורו בלשון יונית διαδοχος, ור"ל מפקחים העומדים בקצת מרחק זה מזה. אך הרמב"ם השתמש במלה זו לפי הגרסה בריש, ובמשמעה שפרשה הערוך בערך דדכאית, אמר וז"ל: מצבות גדולות היו בונין בדרך מירושלם ועומדין עליהן אנשים ובידם סודרים, ע"כ, וכן בפרוש המשנ׳ להרמב"ם: דרכיות הם (מצבות) גדולות שהשומרים עומדים שם. ע"כ. ועפ"י שמוש זה של הרמב"ם יש לה, להמלה דרכית, זכות אזרח בלשון בתור מלה מחודשה בספרות שלאחרי התלמוד.

1) נגזר מן השם דרום.

2) לא נתברר מקור מלה זו. ונהוגה מלה זו גם בלשון ערב׳ ההמונית פה ויאמרו דַּרַן a) להעש שבתוך עורות הבהמות, ויאמרו ג׳לד אמְדַּרַן לעור הבקר ובפרט העגל והעז שיש בו נקבים במקום הנגב.

3) בערב׳ דרש b), בארמ׳ דרס.

a) دَرَن b) درش

1) והוסיף שם המחבר: ופי׳ דורס כלומר

ממיני הטמאים (פ׳ חינוך, ממיני קנז). כי העופות הדורסים גם הם הולכים יחידים ושאינם דורסים הולכים בחבור והטבע בזה כי מזון הדורסים אינו מצוי כ״כ כמו מזון שאינם דורסים שהוא צמחים וזרעוני שדה וגנה (בער המים ד).—ופעול דָּרוּס, דְּרוּסָה: דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול׳ נ א). דרוסת החתול ונמייה בגדיים וטלאים דרוסת חולדה בעופות (גמ׳ שם נב :). יש דרוסה לחתול או אין דרוסה לחתול אמר לו אף לחולדה יש דרוסה וכו׳ אין דרוסה אלא ביד וכו׳ אין דרוסה אלא בצפורן וכו׳ אין דרוסה אלא מדעת (שם נג.). אם דרס ונהרג ועדיין ידו בדרוסה ולא שמט צפרניו ממנה אלא אחר מותו אין חוששין לה (רמב״ם שחי׳ ה ז). — ובהשאלה: היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (כתוב׳ א ז), בעולה על כרחה.

— נפע׳, *נִדְרַס: סימן העשוי לידרס לא הוי סימן (כ״מ כב:). — יושדרסו ארי וכדומה: שנדרסה בידי חיה ואין ידוע אם האדים בשר כנגד בני מעים (רמב״ם שחי׳ יא א).

***דְּרָסָה**, ש״נ, — התיכה בסכין לא בהולכה והובאה אלא בדחיקה והתזה מלמעלה למטה: שהיה דרסה וחלדה (חול׳ ט ב). דרסה כיצד השוחט צריך שיוליך ויביא ואם לא עשה כן אלא התיז הסימנים בבת אחת כמו שהותך הצנון פסולה (טוי״ד, שחי׳ כד).

דרר, ממנו א.דְּרוֹר, יְדָרַר.

דָּרַר, פ״י, — נתן דרור: גאלת עמך בגבל קתרוס, דְּרַרְתָּם והברותם כסלת לָרֹם (קרוב׳ בכה״ג, אלהים). —ופָעוּל: זכור דבר עתק בכל ערך, על חמוקי ירך, לִדְרוּרֵי מפרך (בבת זכור, זכור את).

— הפע׳ *הִדְרִיר, — כמו קל, שלחתו לחפשי: ירד אשר הוריד אמרים, וְהִדְרִיר בכור שור מחמורים (ר״א קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר״ה). והדריר עם מפרך לוחצים ואצים (הושע׳ רסע״ג, כ״י). שושן תְּדָרֵר, גאלה תברר, שוכנים תזורר, בקול הערת שופר (ר״א קליר, ב ר״ה, אתה דעי). בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפש, וחמק עבר מלהדריר לי חפש (מוס׳ פ׳ בקל׳, אבכול). אודך

שנועץ הצפרנים על עוף אחר ומטיל בו ארס כמנהג הנץ ושאר העופות שצדין בהן בני אדם.

כי עניתני, מועד מפרך הִדְרַרְתָּנִי, לא ידעתי נפשי שמתני (יוצר ב פסח, אודך). יחידיך וידידיך סלה פקדוך, בל נדמיתה שגבוך לבדוך, משבי הִדְרִירָם והכל יודוך (יוצר שבת א׳ חנוכה, אודך).

— הפע׳, יְהֻדְרַר, מְדֹרָר: שקד עליהם בליל שמורים, וקטל למענם בכורים, והוציאם בפדות מְדֹרָרִים (יוצר פ׳ החדש, אות זה). מארץ מצרים על מנת כן יצאתם מדוררים, להיות לי לעם סגולה ככבים מאירים, מבית עבדים פדיתי אתכם סגנים כבירים (אילת השחר, שבוע׳, אנכי אדיר).

***דְּרָרָה**[1], ש״נ, מ״ר דְּרָרוֹת, — עסק, סכסוך, טענות ותביעות: שלדבריו אין להחנוני שום דררא בהפירות הללו (לבוש חו״מ, שבוע׳ לא ט). אם אמרו היורשים כי יש לאבינו עליך כך וכך מאותן השנים והוא אומר לא אדע אם יש לו עלי כלום כי היה דררות ביני ובינו משנים רבות (תב׳ הגא׳ שערי צדק ה).

דרש, ממנו דָּרַשׁ, *דָּרוּשׁ, דָּרֵשׁ, *דְּרָשָׁה, *דַּרְשָׁן, *דַּרְשָׁנוּת *דַּרְשָׁנִית, *מִדְרָשׁ.

דָּרַשׁ, דְּרָשׁוּנִי, עת׳ אֶדְרֹשׁ, מקו׳ דָּרֹשׁ, דְּרשׁ, דְּרשׁ, לווי בכנ׳ דָּרְשֵׁנִי, פעו׳ דָּרוּשׁ, דְּרוּשָׁה, —א) שאל ובקש, **fragen, suchen; demander, chercher; ask, seek**: ואת שעיר החטאת דָּרשׁ דָּרַשׁ משה והנה שרף (ויקר׳ י יז). ואספתו (את השה אשר מצאת) אל תוך ביתך והיה עמך עד דְּרשׁ אחיך אתו והשבתו לו (דבר׳ כב ב). דָּרְשָׁה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משלי לא יג). — וְדָרַשׁ אַחַר: יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק יִדְרוֹשׁ (איוב לט ח). — ובמו״כ דָּרַשׁ לְדָבָר, בקש וחפש אותו: כי תבקש לעוני ולחטאתי

[1]) בארמ׳ דררא: דררא דממונא (כ״מ כ: ב״ב לה:). דררא דטומאה (חגי׳ כא:). ולא נתברר מקור מלה זו ומשמעתה האמתית. ר״ח והערוך פרשו עיקר. אך אין פרוש זה מספיק. ר״י אבן מיגאש פרש וז״ל: פי׳ דררא דממונא איזו תלייא וסריכה לפי שאין לך תלייא וסריכה גדולה ממה שמצאנו השור שנגח את הפרה והעובר בצדו (בו״ת ר״י אבן מיגאש יד). ורש״י פרש נזק וחשש. מכל זה אנו רואים, כי לא נתברר היטב גם להקדמונים פרושו המדויק של מלה זו, ומקורו לא לא מצאו גם החדשים, כי מה שהביא קוהוט המלה הערב׳ צ׳רורה, שר״ל נזק, אינו ענין לכאן. ואולי יש לדמותה להמלה הסורית דורא, דרורתא, במשמ׳ מלחמה ונפתולים ונחלש קצת מושגו בשמוש בעלי התלמוד, ודומה לזה עסק מן והתעשקו עמו. עכ״פ, כבר השתמשו הגאונים במלה זו בסגנון העברי ובצורה עברית במשמ׳ עסק וסכסוך.

תדרוש[1]) (שם י ו). — ב) שאל ובקש דבר בחזקה, תבע, fordern ; reclamer ; ask for : כי תדר נדר ליי׳ אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי׳ אלהיך מעמך (דבר׳ כג כב). ומה יי׳ דורש[1]) ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ׳ ו ח). שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם (יחזק׳ כ מ). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (שם לד י). ודרשתי את צאני ובקרתים (שם יא). — וגם דרש על פלוני : ויאמר לו (המלך להכהן) מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה (דהי״ב כד ו). — דרש ממנו, תבע ממנו ונפרע ממנו בשביל שהרע לעשות וכדומה : והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו (דבר׳ יח יט). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש (תהל׳ י יג).—דרש דם מעם פלוני, מיד פלוני, תבע ממנו את הדם אשר שפך ונקם בו בשביל זה : ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (בראש׳ ט ה). הוא בעונו נלכד ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק׳ לג ו). כי דרש דמים אותם זכר לא שכח צעקת עניים (תהל׳ ט יג).—ג) שאל וחקר כדי לדעת הדבר לנכון, forschen ; s'enquérir ; inquire : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג יה). והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יז ד). ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי׳ לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד (שם יט יז-יח). כי כל לבבות דורש יי׳ (דהי״א כח ט). עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא (ספרי תצא רכג). — דרש לפלוני, שאל וחקר אדותיו, מה טיבו : וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (ש״ב יא ג). — וגם דרש על הדבר : וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות (דהי״ב לא ט). — ד) דרש אותו, שאל עליו בחבה, דאג לו, רצה בטובתו, sich um etw. kümmern, se soucier de; to care for : ארץ אשר יי׳ אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי׳ אלהיך בה (דבר׳ יא יב). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך (דבר׳ כג ז). ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל יי׳ (ירמ׳ כט ז). כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה (שם ל יז). — הפעול, דרושה : ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה (ישע׳ סב יב). — דרש טוב לפלוני : דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו (אסת׳ י ג). — דרש רעת פלוני, דרש לרעתו ודרשי רעתי דברו הוות (תהל׳ לח יג). כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (ירמ׳ לח ד). — ה) דרש את האלהות, שאל בעצתה : ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרש את יי׳ (בראש׳ כה כב). כי יבא אלי העם לדרש אלהים (שמות יח יה). עוד (יש) איש אחד לדרש את יי׳ מאתו (מ״א כב ח). ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש את יי׳ כה תאמרו אליו (מ״ב כב יח). כה תאמרו אל מלך יהודה השלח אתכם לדרשני (ירמ׳ לז ז). — ודרש באלהות, בבעל, וכיוצא בזה : המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון (מ״ב א ג). ולא דרש ביי׳ וימיתהו (דהי״א י יד). השלח אתכם לדרש ביי׳ (שם ב לד כו). — ודרש אל האלהות, להאלהות, אל המתים : ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר׳ יח יא). ולא דרש לבעלים (דהי״ב יז ג). — ובמשמ׳ התקרב אל האלהות, התאמץ לעשות רצונו, ללכת בדרכיו, בקש עזרתו : ועת לדרוש את יי׳ עד יבוא ויורה צדק לכם (הוש׳ י יב). כי כה אמר יי׳ לבית ישראל דרשוני וחיו (עמו׳ ה ד). דרשו יי׳ בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (ישע׳ נה ו). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון (שם נח ב). ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם (ירמ׳ כט יג). היש משכיל דרש את אלהים (תהל׳ יד ב). דרשתי את יי׳ וענני ומכל מגורותי הצילני (שם לד ה). דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד (שם קה ד). כי דרשנו את יי׳ אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב (דהי״ב יד ו). ואם תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם (שם יה ב). — ודרש בעד פלוני התפלל : דרש נא בעדנו את יי׳ כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו (ירמ׳ כא ב). — ודרש אל אלהים : אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי (איוב ה ח). ויאמרו להם (הכותים ליהודים) נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם (עזר׳ ד ב). וכל אשר לא ידרש ליי׳ אלהי ישראל יומת (דהי״ב יה יג). ולא דרש לבעלים (שם יז ג). ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח (שם לא כא).— ו) דרש את התורה, עין בה וחקר והתעמק בבינותיה ובדקדוקי פרטיה, erforschen ; étudier ; to studie : כי עזרא הכין

[1]) בקצת ספרים חסר וו.

לבבו לִדְרֹשׁ את תורת יי׳ ולעשות (עזרא ז י). — וביחוד. *באר את דברי הכתובים לא לפי כונתם הפשוטה אלא בכונה צדדית או מרחבה וכדומה בדרכים מיוחדים לזה: אמר ראב״ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא (ברכ׳ א ה). את זו דרש ר״א בן פתיא ואשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אישה (יבמ׳ י ג). בו ביום דרש רבי עקיבא כל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים (סוט׳ ה ב). ואין דורשין תחלות (מכי׳ משפט׳ כ). דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים (שבת פח.). קווצותיו תלתלים אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות (ערוב׳ כא:). ואף הוא (ראב״ע) פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות וכו׳ נמשלו דברי תורה לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם אף דברי תורה מכוונין את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי החיים (חגי׳ ג:). שהיה (נחום) דורש כל אתין שבתורה (שם יב.). רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה במין חומר (קדוש׳ כב:). ר׳ יוסי היה דורש לשון הדיוט (ב״מ קד:). אמר להן ר״ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין חומר (סוט׳ טו.). דרוש וקבל שכר (שם מד.). אמר לו הקב״ה לדואג הרשע מה לך לספר חוקי כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם (סנה׳ קו:). א״ר יוחנן רבי ישמעאל ששימש את רבי נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ובפרט איהו נמי דורש בכלל ובפרט ר׳ עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט (שבוע׳ כו.). א״ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (מנח׳ מה.). שמעון העמסוני היה דורש כל את ואת שבתורה כיון שהגיע לאת ה׳ אלהיך תירא פירש אמרו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקיבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (בכור׳ ו:). — *דַּרֵּשׁ בהגדה, במעשה מרכבה, למד ונשא ונתן בזה: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו באחד (חגי׳ ב א). מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי (סנה׳ צט:). באותה שעה היה אלישע יושב ודורש בשמונה שרצים (סנה׳ קז:). מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו״ט וכו׳ (ביצ׳ טו:). — ובכלל *דבר ברבים, לפני קהל גדול, אדות ענין של הלכה, של אגדה, של מדע וספרות וכדומה: בו ביום דרש ר״י בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב״ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל וכו׳ אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה (סוט׳ ה ה). דרש רבא אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד וכו׳ (ביצ׳ לג.). דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו (ביום ת״ב) כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים (פסח׳ נד:). ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה (יבמ׳ עב:). דרש רבא במחוזא גר מותר בכהנת (קדוש׳ עג.). דרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים (סוט׳ יד.). דרש ר״י ברבי שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מר״ה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (ב״ב י.). דרש רבא מותר לכבס מנעל בשבת (זבח׳ לד:). נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר״ע אמר להן הוציאו לי ספסל לבית הקברות ישב ודרש (שמח׳ ח). — *דורשי חמורות. דורשי רשומות, עי׳ חמורות, רשומות. — דּוֹרֵשׁ, עי׳ ערך *דּוֹרֵשׁ. — וביחוד, *כתה מיוחדה מהכומרים הקתולים שעקר עבודתם לדרוש דרשות לפני העם, prêcheur: ולא נח לבבו הערל וידבר גם אל הדורשים הם הפידריקאדורי״ש כדברים האלה עד שהגיעו הדברים אל הקרדינא״ל (רד״ק לר״י אלפכר, אגר׳ הרמב״ם). והכת הדורשים כאשר שמעו היה זה להם לחרפת (שבט יהודה, גרוש לרפת כ). וכי נשמעו דבריהם לכת הדורשים הנקראין פרידיקאדוריש (שם ס).

— נִפְע׳, נִדְרַשׁ. — א) נִדְרַשׁ הדם וכיוצא בזה שדרשוהו, שתבעוהו, שנפרעו בשבילו: הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נִדְרָשׁ (בראש׳ מב כב). — ב) שחפשו אותו, שבקשוהו: בשנת הארבעים למלכות דויד נִדְרָשׁוּ וימצא בהם גבורי חיל (דהי״א כו לא). — ג) נִדְרַשׁ לפלוני, המציא את עצמו לפלוני: נִדְרַשְׁתִּי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי

(יבע׳ סס א). הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אדרש לכם נאם אדני יי׳ (יחזק׳ כ ג). אתם נטמאים לכל גלוליכם עד היום ואני אדרש לכם (שם לא). עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם (שם לו לז).—ואמר המליץ: כי הוא (האל) הנדרש לדורשים, הנותן ליעף כח אין וגבורה לחלשים (ר״י א״ת, כהקד׳ לס׳ הכוזרים).—ד) *שדרש אותו על דרך הדרש, שדורשים אותו ע״ד הדרש: ל״ב מדות שהתורה נדרשת בהן (ספרא, פתי׳). זאת אומרת שמגילת אסתר ניתנה להידרש (ירוש׳ מגי׳ א ע). מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש (שם). דברים הנדרשין מן הכתב (שם פאה ב יז). מקרא נדרש לפניו ולאחריו (מנח׳ יט). שהפסוק הזה נדרש באברהם אבינו באהרן ובישעיהו (פסיק׳ רבתי לג). ומקרא זה למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו שהיא המזוזה ולפני פניו בטול תורה (ר״ח שבת לב:). כך נדרש (הפסוק) בב״ר (רש״י ברא׳ יט ד). שכל אחד (מן הדבורים) נדרש לעצמו (שם כג א).

— התפ׳, *התדרש: ולו תהיה לאשה תלמוד הימנה לגזירה שוה מתדרש ולו תהיה וכו׳ אשה שראויה לו (ירוש׳ כתוב׳ ג כו ד).

דְּרַשׁ, ש״ז, — בס״פ מן דָּרַשׁ משמעה ששית, קריאה ומשא ומתן בדרך דרוש: שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח (רמב״ם, חמץ ומצה ז ד). ומתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד אבי כולה (שם ח ג). — ובאור הכתובים על דרך הדרוש: רק יסמכו על דרך דרש וכו׳ ויש דרש הפך דרש (ראב״ע, הקד׳ פי׳ עה״ת). גם יש דרש להיות נפש חלושה וכו׳ גם יש דרש שהוא טוב לאחרים וכו׳ כדרש שהעולם נברא בבי״ת בעבור ברכה (שם).

דְּרָשָׁה[1], ש״נ, מ״ר דְּרָשׁוֹת, — כמו דְּרַשׁ, באור הכתוב על דרך הדרש, ובפרט מחקר תורני או מדעי או סתם הצעת דברים על ענין חשוב לפני הקהל, Vortrag; conférence: לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש (רש״י שמות ו יא). ולא שכח פסוק או מאמר או חדוש או מוסר או דבור יפה אשר הטב לדבר ולומר בדרשתו ברבים וכו׳ (לב האריה, מוד״א א א). והנה הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם היו מביאים בדרשותיהם משלים ואגדות וכו׳ ומאירים עיני התלמידים (ראב״ע, מעדני מלך י).

***דַּרְשָׁן**, ש״ז, מ״ר דַּרְשָׁנִים, — א) מי שיודע לדרש, מי שאומנותו בכך: שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין (פסח׳ ע:). משמת בן זומא בטלו הדרשנין (סוט׳ מט:). א״ר לוי יש מן הדרשנים שהן דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקב״ה מיטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים (מד״ר ברא׳ ה). טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנין שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם (שם קהל׳ ז ה). דרשן הוא בא לשמע דברי תורה (ר״ח ערוב׳ לו:). הייתי יושבת ושומעת קולו של דרשן (והזהיר, ויקר׳ לה.). כי אם יהיה מעיין פוסק או דרשן צורכו מרובה ממנה כלחם אשר הוא אוכל (לב האריה, מודינא א א). הדרשנין דרשין בשבת לציבור (ערוך, ערך תרגם). הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם (ראב״ע, מעדני מלך י). כמו שיעשו הדרשנים והמפרשים הענינים החושבים כי ידיעת פירוש המלות היא החכמה (ר״ש א״ת, מו״נ ב כט). וכבר סרתי אני אותם השבושים והדמוים וכו׳ במאמר שעשיתי לדרשנים אשר בזמנינו זה אשר קראתי אותו עין הקורא (כבוד אלהים, יוסף ש״ט כב). אסור להתענות בשבת עד שש שעות והדרשנים אומרים אסמכתא לזה ממה שנאמר וקראת לשבת ענג וכו׳ חסר זו לרמוז שצריך לאכול קודם שש שעות (אבודרהם, סדר מוסף של שבת). מי נתן רשות לדרשנים לדרש ולחדש סודות (יש״ר מקנדיה, מלרף לחכמה יב). ומה להם לבטוח בדרשנים המסבבים בעיירות והמה דורשי דמים (שו״ת חתם סופר יו״ד רכז). — ב) ישם עוף גדול, יפה מארץ ברזיליה, Tukan; toucan: ונקרא (העוף פלפלוני) גם בשם דרשן מפני אשר בעת ינוחו כל בני משפחתו על העצים בשלום אז יעלה על צמרת העץ וישמיע את קולו הנערך כקול הדרשן בדברו (תוס״ט לחכמ׳, העוף 221).

***דַּרְשָׁנוּת**, ש״נ, — מלאכת הדרשן: זמן הדרשנות עם הרבנות (מלכת ר״ב כהן, נפש׳ הלדיק׳ 34).

---

1) בארמ׳ דרשא, דרשה: שמע מינה לדרשא (מגי׳ יח.). א״כ לכתוב רק טוב מאי וטוב ש״מ לדרשא איכא תרי מדטוב לדרשה וך נמי לדרשה (ב״מ פו:).

***דַּרְשָׁנִית**, ש"נ, מ"ר דַּרְשָׁנִיּוֹת, — אשה בקיאה לדרש: בנות צלפחד הכמניות הן ד ר ש נ י ו ת הן צדקניות הן וכו' ד ר ש נ י ו ת הן שהיו אומרות אילו היה לו בן לא דברנו (כ"ב קיט:).

∞דַּשׁ[1]), ש"ז, מ"ר דַּשִּׁים, — בבגד, כמו לשון נקפל לאחוריו במקום הפתיחה על החזה, ונהוג בדבור העברי בא"י.

דשא[2]), ממנו דֶּשֶׁא, דָּשָׁא.

דֶּשֶׁא, ש"ז, מ"ר דְּשָׁאִים, — עשב רך, רענן, יָרֹק, Gras ; herbe ; grass : תדשא הארץ דֶּשֶׁא עשב (ברא' א יא). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דֶשֶׁא וכרביבים עלי עשב (דבר' לב ב). כי יבש חציר כלה דֶשֶׁא ירק לא היה (ישע' יט ו) וישביהן קצרי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דֶשֶׁא חציר גגות ושדמה לפני קמה (שם לז כז). כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דֶשֶׁא (ירמ' יד ה). בנאות דֶשֶׁא ירביצני עלי מי מנוחת ינהלני (תהל' כג ב). הינהק פרא עלי דֶשֶׁא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). ועצמותיכם כַּדֶּשֶׁא תפרחנה (ישע' סו יד). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דֶשֶׁא יבולון (תהל' לז ב). — *וככ': כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דְשָׁאוֹ, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב"ע, על האביב והשושנה). מה לחציר גגות וארזי אל ואיך אל עץ הדסים ערכו דְשָׁאֵנוּ, או מה לשועלים קטנים אחרי גורי אריינו וללבאינו (הוא, מגיד בשעת בואו). —ומ"ר *דְּשָׁאִים: בורא מיני ד ש א י ם (ברכ' ו א). איזהו חדש שהארץ מליאה ד ש א י ם ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן (ר"ה יא.). כי הנה ה ד ש א י ם והצמחים ביום השלישי נבראו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ד). — וסמי' *דִּשְׁאֵי, ואמר הפיטן: גמוני פז לאגוד ולכפות, דִשְׁאֵי אשלים בם אף לכפות (יוצר ב סכות, ארחן).

— וככ' *דְּשָׁאָיו, ואמר המשורר: אמור לזמן יחבר הידידים, ולאהובים ויהיקו נדודים, ואל הכוס ויפיות רקחיו. אלי כל אף עדי ישקיט חרדים, ולמדבר ויוציא מ ד ש א י ו, לעין רואיו כפרים עם נרדים (ר"מ דרעי הקהלי, לקו"ק פב). ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ו ד ש א י ו, ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו (ספר השעשועים לר' זבדת 5). — ועי' עשב, צמח.

א. דָּשָׁא, פ"ע, דָּשְׁאוּ, עתיד יִדְשָׁא, — דָּשְׁאָה האדמה, נתכסו פניה דֶשֶׁא: אל תיראו בהמות שדי כי דָשְׁאוּ נאות מדבר (יואל ב כב). — ואמר המשורר: גביר לו יזלו עבים כידו אמת כי ד ש א ו סלע ושמיר (תחכמ' מחברת מבותפים, הול' ברודי, הקדש ב ב).

— הפע', הִדְשִׁיא, תַּדְשִׁיא, תַּדְשֵׁא, — תַּדְשֵׁא האדמה, תצמיח דֶשֶׁא: ויאמר אלהים תַּדְשֵׁא הארץ דשא עשב (ברא' א יא). — ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ברי, הִדְשִׁיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי (ר"א קליר, אאמיר). גילה אדמה לעבודת אנוש וְהִדְשִׁיאָה שיח ועשב מזריע זרע (יוסי בן יוסי, עבודה). למען חוברו מתום ויושר ו ה ד ש י א משדה חסד דשאים (ר"י הלוי, עמוד כמעט). —ומק' וכינ': והנה יש לארץ כח ל ה ד ש י א בדבר אלהים ובעבור היות ה מ ד ש י א גוף ממנו יצאו ואליו ישובו (ראב"ע קהל' ג כא). — ואמר הפיטן: לראשי הנשי לח הִדְשִׁיא, להרבות ולהפשיא, למוריע ולמַדְשִׁיא (יוצר שבת בראש', אל נשא).

— נפע', *נִדְשָׁא, — נעשה דֶשֶׁא, צמח: כי מכח הלבנה נגרשים ו נ ד ש א י ם הצמחים והזרעים (חכמוני, יציר' ד).

ב. *דָּשָׁא[1]), שת"ז, לנק' דְּשָׁאָה, — מי שרועה בַּדֶּשֶׁא: העגלה האוכלת הדשא נקראת דָשָׁא[1]) (דונש, דשא).

***דָּשֵׁא**, ת"ז, לנק' דְּשֵׁאָה, — כמו דָּשָׁא, דְּשָׁאָה: ויוצא מזה שיהיה התאר לנקבה מכי דשאו דְשֵׁאָה לא דשא (הרקמה, שער ז). כי אלו היה כן

---

[1]) בארמ' דשא, מ"ר דשי, מן דשא דלת: מפתח הלוקה פשיטא לא צריכא דאית ליה תרי ד ש י. ופרש"י: שתי פתחים היינו לאותן לשונות והווין זו למעלה וזו למטה זו לימין וזו לשמאל ואם אינה מתרת אלא האחד יכולה לפשטה וללובשה ברוחק

[2] באשור' דישׁ, ארמ' דתא, ערב' ת'אד a) במשמ' צמח רטב ורענן.

a) ثاد

[1]) כך פרש דונש המלה דָשָׁא שבכתוב: כי תפושי כעגלה ד ש א (ירמ' נ יא). והשיבו על זה תלמידי מנחם כי לפי פרוש זה היה צריך להיות דשאה, כי עגלה נקבה. ולכן פרשו דָשָׁא כמו דָשָׁה מן דוש, ובאה א במקום ה, וכן הסכמת גם כל החדשים. ואעפי"כ, רבים מבני סמך בלשון ובתוכם גם רד"ק, הסכימו לפרוש דונש, ואמרו שבאה דשא במקום ד ש א ה. ואם מכל מקום בפרוש הכתוב נראה כי אין הפרוש כך, עכ"פ יש לסמוך על רבי הלשון האלה להחליט עצם המלה דָשָׁא, דְשָׁאָה במשמעה זו.

היתה דְשֵׁאָה אני מלאה הלכתי (רלב"ע, לחות קמד.).

***דִּשּׁוּן,** ש"ז, מ"ר דִּשּׁוּנִים, — א) שה"פ מן דִּשֵּׁן, הוצאת הַדֶּשֶׁן מן המזבח וכדומה: מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן (תמיד ג ט). מי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין לפניהם (שם ו א). וסידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי (יומא לג.). דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג י). נר המערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דישונו אלא ממזבח החיצון (שם יג). — ואמר הפיטן: המסקלה והמעזקה, וְדִשּׁוּנָהּ דִּשּׁוּן למשמר חקה (קרוב' פרה, אלולת אמן). — והַדֶּשֶׁן שדִּשְּׁנוּ: דישון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין המקדיש דישון בתחלה מועלין בו (מעי' ג ד). מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן (יומ' כא.). ואח"כ מכבה את השאר הדולקין ומדשנן ומניח כל הדישונין הפסולות בתוך הכוז (רגמ"ה תמיד ל:). — ובמשל: ומה שאצל העשיר הוא דישון אצל העני הוא ראשון (פלא יועץ, ותרגות), ר"ל מה שהוא אצל העשיר כמו דשן שמדשנים ומשליכים החוצה. — ב) שה"פ מן דִּשֵּׁן במשמ' עשה שָׁמֵן: מותר לאכול בשר באותו שבת ולענג ולדשן עצמו בכל ענוגים ודשונים (הלכ' קלוב' לר"י גאון, ת"ב).

דָּשׁוּן, ת"ז, לנק' דְּשׁוּנָה, — טעם דָּשׁוּן, כמו דָּשֵׁן: ומספר הטעמים הם תשעה המר והמתוק והחמיץ והמלוח והדשון והחריף וכו' (בער המים ט).

***דַּשּׁוֹשׁ,** ש"ז, מ"ר דַּשּׁוֹשׁוֹת, דַּשּׁוֹשִׁים, — מי שאומנותו לדשוש: הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן (גמ' שם יג:).

דשן[1], ממנו דֶּשֶׁן, דָּשֵׁן, *דֹּשֶׁן, דִּשֵּׁן, *דִּשּׁוּן.

דֶּשֶׁן ש"ז, בהפס' דָּשֶׁן, כנ' דִּשְׁנוֹ, — א) דבר שָׁמֵן, כמו שֶׁמֶן זית וכיוצא בזה. Fettigkeit; graisse; fatsness כמו חלב וָדֶשֶׁן תשבע נפשי (תהל' סג ו). ויאמר להם הזית החדלתי את דִּשְׁנִי אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ט). — ובכלל דברים שמנים, מאכלים ומשקאות שמנים ומתוקים לחיך: ורויתי נפש הכהנים דָּשֶׁן (ירמ' לא יד). שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בַּדֶּשֶׁן נפשכם (ישע' נה ב). שלחנך מלא דָשֶׁן (איוב לו טז). ירוין מִדֶּשֶׁן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל' לו ט). — ואמר בן סירא: תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (ב"ס גני' לח יא). — והעסים של הפרות: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דָּשֶׁן (תהל' סה יב). — ב) אפר, בפרט אפר גופות בעלי חיים שנשרפו, anim. Asche; cendre animal; anim. ashe: והרים את הַדֶּשֶׁן אשר תאכל האש את העלה וגו' והוציא את הַדֶּשֶׁן אל מחוץ למחנה (ויקר' ו ג-ד). והמזבח נקרע וישפך הַדֶּשֶׁן מן המזבח (מ"א יג ה). וכל העמק הפגרים וְהַדֶּשֶׁן (ירמ' לא מ). — שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן, מקום שהיו שופכים שם הדשן של הקרבנות: והוציא את כל הפר וכו' אל שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן (ויקר' ד יב). שלש בית הדשנין הן (זבח' קד:). ואעפ"י שהשוינו כל הדשנים היינו לאחר שהניחם אצל המזבח (תוספ' יומא נט:). — ואמר המשורר: בכה איש מלאו חלב עטיניו ופניו ירעפון תמיד דשנים, והתקדש ליום תשחר בארץ ובעפר תהי סם או דשנים (רמב"ע, תרשיש ח). — ובהרחבה גם אפר של הצמחים וכדומה: מקנח הדשן של פתילה כשהוא עמום (רגמ"ה מנח' קז.).

א. דָּשֵׁן, ת"ז, לנק' דְּשֵׁנָה, מ"ר דְּשֵׁנִים, דְּשֵׁנוֹת, סמי' דִּשְׁנֵי, — מי שיש בו דֶּשֶׁן, מי שהוא שָׁמֵן, רענן, לאדמה, לצמחים ולבע"ח, fett, saftvoll; gras, plein de sève; fat, ful of sap: והיה דָשֵׁן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב (ישע' ל כג). עוד ינובון (הצדיקים) בשיבה דְּשֵׁנִים ורעננים יהיו (תהל' צב טו). אכלו וישתחוו כל דִּשְׁנֵי ארץ (שם כב ל). — וטעם דָּשֵׁן, טעם של דברים שמנים: חוש הטעם וכו' המתוק והדשן והמליח והמר והחריף (אמונה רמה א ו).

***דֹּשֶׁן,** דּוֹשֶׁן, ש"ז, — כמו דֶּשֶׁן, בפרט אצל אדמה, דְּשֵׁנָה של האדמה, שהאדמה דְּשֵׁנָה ונותנת הרבה פרי: כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות א"ל כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו (ספרי בהעלותך פא). יודעים היו שבית המקדש עתיד להבנות בחלקו של יהודה ובנימין לפיכך הפרישו

[1]) בערב' דסם a).

a) بسم

דושנה של יריחו מיריחו (שם, ר״ה סב). ר״ל האדמה הדשנה.

ב. דָּשֵׁן, פ״ע, — היה דָּשֵׁן: ואכל ושבע וְדָשֵׁן (דבר׳ לא כ). — ועתי: וכדת יאכל יִדְשָׁן, וביין ישן נושן (כנף רענני, פזמ׳ לפורים, לכן).

— פִּעֵ׳, דִּשֵּׁן, — א) עשה דָּשֵׁן וְשָׁמֵן, fett machen; rendre gras; make fat: דִּשַּׁנְתָּ בשמן ראשי (תהל׳ כג ה). מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תְּדַשֶּׁן עצם (משלי טו ל). — ואמר בן סירא: אשת חיל תדשן לבעלה (ב״ס גני׳ כו ב), תשביעהו דשן, תענוגים. מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (שם מג כב). ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך (ברכ׳ כט.). באור פניך חנני, רזי צפונך הבינני, שמן ראש דשנני (סו״ת חות יאיר, תחנה בסוף סי׳ רלח). — ובהשאלה לפֵרות: משיב (האלהים) רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות (פסיק׳ דר״כ, עשר תעשר), עושה אותם מלאים דשן, אֵב וְלֵח. — ב) סלק והוציא את הדשן: וְדִשְּׁנוּ את המזבח (במד׳ ד יג). ועשית סירתיו לְדַשְּׁנוֹ ויעיו ומזרקתיו (שמות כז ג). הפיים השני מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן את המנורה (יומ׳ ב ד). ותפוח היה באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות כור וברגלים לא היו מדשנין אותו מפני שהוא נוי למזבח (תמיד ב ב). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקים ואח״כ מדשן את השאר (שם ג ט).

— פֻּעַ׳, דֻּשַּׁן, — שֶׁדֻּשְּׁנוּ אותו: ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב יְדֻשָּׁן (ישעי׳ לד ז). ובטח על יי׳ יְדֻשָּׁן (משלי כח כה). נפש ברכה תְדֻשָּׁן (שם יא כה). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תְּדֻשָּׁן (שם יג ד). — והחלב וכדומה: מתחיל בחלב הבקר הנחלב מיד לפי שעתו טעמו מתוק ומדושן וערב (אסף הרופא, כ״י מינכן 1E). — והאדמה: מטע קרן שמן הַמְּדֻשָּׁן, מרמס מדוע כחרולי כבשן, נוצר למעלה לא יישן, נטעו למשלוח פרות הבשן (סליח׳ יוס ג, אין כמדת).

— הִתְפַּ׳, הִדַּשֵּׁן, הִדַּשְּׁנוּ במקום הִתְדַּשְּׁנוּ, — כמו דֻּשַּׁן: חרב ליי׳ מלאה דם הֻדַּשְּׁנָה[1]) מחלב מדם כרים ועתודים (ישע׳ לד ו).

— נִתְפַּ׳, *נִדַּשַּׁן, — א) נעשה כמו דם: נר שכבתה נידשן השמן נידשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה (מנח׳ פח:). — ב) נעשה שָׁמֵן וְדָשֵׁן: וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וככלה בקשוריה וירד עליו טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גם הוא גבור חיל וכח (פרקי דר׳ אליעזר לב). — ונתדשן: שנתדשנו אבריו משמחת השמועה (רב״י גיט׳ נו:). וכל מי שעינו טובה בממונו ומחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים ומאכיל פתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב (מעל׳ המדות, הכלות כב). ונתדשנה הליחה לזה (קאנון א א ג ב). — ובמשמ׳ נעשו אפר: ואם באנו לתלות בגזרת הכתוב שיהו השאר מתדשנין וזה עומד ודולק (שו״ת רבב״א עט).

— נִפְעַ׳, *נִדְשַׁן, ואמר הפיטן: הבא שנת שלומים לאשר בדשן נִדְשָׁנוּ, יי׳ הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו (הושע׳ יוס ג, אל פתחך). ודור עשירי גמוהו כעון אשר נדשנו ובלו ימיהם בטוב ובניהם שלא ראו טובה לקו (ר״מ אלשיך, איוב כא כג). עופות וכל רמש לאוכליו נדשן מאד ושמן ברבוים (אכירי סתקוה, יוסף פינסו יב:).

— הִפְעִ׳, *הִדְשִׁין: בני אם יש לך היטיב לך ולאל ידך הדשן (ב״ס גני׳ יד יא).

— דִּשְּׁנֶה, עת׳ יְדַשְּׁנֶה, — היה לו (לאלהים) לריח נחוח ריח דשן הקרבן שנשרף על המזבח: יענך יי׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך יזכר כל מנחתיך ועולתך יְדַשְּׁנֶה[1]) סלה (תהל׳ כ ב-ד).

---

[1]) כבר התפלפל ריב״ג (הרקמה שער ל) בדקדוק מלה זו, שעפ״י הדין הדקדוקי היתה צריכה להיות הִדַּשְּׁנָה, ואמר שהֻדַּשְּׁנָה, כמו התדשנה, מן הִתְפַּעֵל, והוקלה השין מפני סבה לא ידועה. וכעין זה גם המדקדקים החדשים.

[1]) אמר ריב״ג בהשרשים וז״ל: ועולתך ידשנה סלה ישימנה דשן כלומר ישרפה וישיבה דשן וההא נוספת בו להפלגה כאשר היא נוספת בואקראה לך. ע״כ. וכן בהרקמה (שער יד), וכן רד״ק. ורוב החדשים אמרו כי זו ה הנוספה בעתיד מדב״ע לבקשה ורצון ואחול, cohort., והיה צריך להיות ידשנָה, נון קמוצה, אלא שהוקל לסגול מפני הסגול הבא אחריו בהמלה סלה. אך מלשון כל הפסוקים הקודמים נשמע שאין כאן בקשה ויחול אלא בשורה והודעה שכך יהיה, ואין מקום פה להוספת ה של אחול, וגם תקון קצת החדשים כי זו ה כנוי נסתרת וצ״ל ידשנה, ר״ל ידשן את העולה, אינו מרפא המליצה, כי זו הוספה בלי כל צרך למשכל

דְּשֵׁנוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דָּשֵׁן, ועצם החמר הדשן: אמנם הדשנות (של המוח) כדי שיהיה מה שיצמח ממנו מן העצבים דבקיו (קאנון א א א כ). זיזונו הכליות בדשנות ודמיות אשר באותה המימיות (שם שם ד כ). פרוש המלות האלה לחות ודשנות וכו' השתנית לחותי ודשנותי אל היובש והחורב (ריב"ג, השרשים, שדד). ישד מלכים וכו' שהם ענין לחות ודשנות (שרשי רד"ק, שדד). וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו (מלמ' התלמ', חג הסכות). לא יותך רטיבותו ולא תתייבש דשנותו ורעננותו (נוה שלום, מאמ' שלוש ה יג). שמתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ שמנים וגסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה (ר"י אברבנאל, נח). ובעבור שהמה (אנשי סדום) התגאו בטובת ארצם ודשנותה היה מעונשם שתשחת ארצם בגפרית ומלח לא יעלה בה כל עשב (שם, וירא). מטה אהרן נכרת מגזעו ובלתי נאחז לא בארץ ולא במים החמריים שיעמוד ברעננותו ודשנותו שקדיו ופרחיו (שם, נחל' אבות ה).—ודשנות הדם: היות לוקחים הכליות דשנות הדם ומזככים אותה (דרך אמונה, כיאגו כ).

דְּשֵׁנִי, ת"ז, — מטבע הַדֶּשֶׁן: הדק החם המתוק הדשני החריף מן המזונות (קאנון א א ד) ויש (מהצמחים) דשניים למשיחה (רפב"ל דוכן, מג"א ח"י ד).—ומגזון הדשן, האפר: ויש ממנו שלבונו (של השתן) לובן דשני ומורה על המסת החלב (קאנון א ג כ כ) וידמה למראה השמן וכו' עם בהיקות דשניי וכו' ולפעמים יורה על המעט על הרקת חמרים דשניים על דרך הגבול (שם).

***דִּשֵּׁשׁ**[1], פ"י, בינ' דִּשֵּׁשׁ, דִּשְּׁשִׁים, — כותת ושובר הגרעינים לעשות מהם כעין גרש: דשושי חילקא וכו' דוששין בצינעה לצורך המועד רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר (מו"ק יג:). — ואמר הפיטן: כהושעת יקושי מלבן, מרמסת התבן, וכהדוש מתבן, דששת דוששי (הושע' יום ה).

דָּת[2], ש"נ, מ"ר דָּתִים, דָּתוֹת, סמי' דָּתֵי,— א) מצוה ופקודה של המלכות, Verordnung; decret: להנתן דָּת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה (אסת' ג יד). ואת פתשגן כתב הַדָּת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כְּדָת היום (שם ט יג). ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דָּת בשושן (שם יד). — וחק ומשפט קבוע, Gesetz; loi; law: כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דָּת ודין (אסת' א יג). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דָּתוֹ להמית (שם ד יא). הגיע דבר המלך וְדָתוֹ להעשות (שם ט א). וְדָתֵיהֶם (של היהודים) שנות מכל עם ואת דָּתֵי המלך אינם עשים (שם ג ח). ויתנו את דָּתֵי המלך לאחשדרפני המלך (עזרא ח לו). — ב) *חקים ומנהגים שנקבעו בשם מצוה אלהית: העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו' ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתוב' ז ו). או שתאמר לכל אדם דברים שבינו לבינה יוציא ויתן כתובה מפני שלא ניהג עמה כדת משה וישראל וכן היא שיוצאה וראשה פרוע תצא בלא כתובה מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל (תוספתא שם ז ו). נשים שעברו על הדת

הסוגר של הבית. ולכן נראה, כי יְדַשְּׁנֶה היא צורה מיוחדה קדומה עתיקה, שארית המלים הקדומות העתיקות שהיו נהוגות בלשון בפרט בעניני הקרבנות, ונדחקו אחרי כן מהלשון על ידי מלים אחרות יותר חדשות, כמו שהעירותי בערך דֶּמַע, ואעפי"כ היו ידועות להמליצים והמשוררים והשתמשו בהן לפעמים בכונה מיוחדה, וכמו שכבר העיר ריב"ג על הפעל יזכ"ר שבפסוק זה, שהוא במשמעה הקדומה של ריח המנחה, כמו אזכרתה, והכונה ביזכר כל מנחתיך היא יערב לו ריחה הטוב (ריב"ג, ערך זכר), וכן הכונה בידשנה, יערב לו דשנה של העולה. ואולי הוא פעל בנוי מהשם דשנה שהיה נהוג בלשון. וכמו השם הקדום אִשֶּׁה, וכמו לְבֹנָה, ואולי גם תפתה, שארית ממשקל פעלי, הקדום, הנהוג הרבה בערב', ובעבר' נשארו ממנו רק שארית מעטה. ויתבאר במבוא בחלק הדקדוק.

[1] בערב' דַשׁ a), נגזר מהשם דשישה b) שהוא שם למאכל מחטים כתושים וברור שזו מלה שאולה מארמ' (דר' בכר בהערה לספר המספיק).

[2] הסכימו החכמים כי עקרה של מלה זו היא בלשון פרסית דָאת, והקדמונים ראו מלה זו גם בהמלה אשדת, בכתוב מימינו אשדת למו (דבר' לג ב), שבעלי המסורה קראוה מחולקה אש דת, ופרשוה אש של דת. אך רוב החדשים הסכימו כי הנוסחה משובשת כאן ואין עוד אשדת.

a) دَش b) دشيشة

כל אילו שאמרו צריכות התראה (שם ז). כדת של תורה מה דת של תורה אכילה מרובה משתייה אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתייה (מגי' יב.). כמצה זו שלא נתקנה בחימוץ כדת הלחם (רש"י גיט' כב.). אם השנים כתיקונם שיכולין ישראל להעמיד דתותיהן (ר"ה שם כ:). — ג) *כללות האמונות והדעות בעניני האלהות שמאמין בהם יחיד או רבים והדינים והמנהגים שנקבעו בשם רצון האלהות ושנחשב לחובה על כל אדם להאמין בהם ולהתנהג בהם למען ישיג עי"ז הטוב הזמני בעוה"ז והנצחי בעולם הבא, **Religion**: מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יונים (סוכ' נו:). בו (בקרבן פסח) המרת הדת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה (פסח' לו.). שלח לשאר האומות ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו: אין אנו יכולין להניח דת אבותינו (פדר"א מא). אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת (ראב"ע, סוף בה"ב). עם אחד שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה (הוא, כראש' יא ו). ותהיה מגמתו (של המלך) להרים דת האמת (רמב"ם, מלכ' ד י). כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן (שם י ט). ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (שם יב ב). וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן (הוא, ממרים א א). בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על ד"ת (שם ב ד). כפי מה שיראה (בית דין) לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק (הוא, סנה' כד ו). שראוי לכל בעל דת שידע עקרי הדת ההיא שהוא מתייחס אליה (ר"י אלבו, הקד' העקרים). ובכלל כל מה שישמור הקבוץ המדיני ויתן אותו אל שיחיו האנשים באופן נאות והסדר הזה קראוהו החכמים בשם דת טבעית רוצה לומר שהיא מצטרכת אל האדם מצד טבעו (שם א ה). שם דת יפול על כל ההישרה או ההנהגה שתכלול קבוץ רב מן האנשים וכו' והדת על ג' פנים אם טבעית ואם נימוסית ואם אלהית (שם ז). גם נאמר שחכמת הרמב"ם ז"ל הרצויה אצל כל בעל שכל ובעל דת ראוי להמשיך אחריך (דרך אמונה, ביכאגו ב ג). לזה אמר החכם השכל והדת שני מאורות (שם). תקנות ומנהגות שיורו בהן לרבים כדי להזק הדת ולתקן העולם (לקוטי מכי', דברים יז). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על המרת הדת וכי לא יכול לו צוה שיתלוהו (שבט יהודה, שמד ה). שקם מלך אחד נקרא הורקנוס ומלך חסיד היה ואוהב הדת (שם ז). המאמין מציאות האל והחדוש והנבואה ושכר ועונש הרי הוא בעל דת (שם). — ואמר המשורר: הסבלים צרות עלי דָת־אֵל ייקר בעיניו עד מאד דמם (ר"י חריזי, הענק ג). שומרת דתי הייתי (ראב"ע, סוף פי' בה"ב). וכן בוכה (היפת תואר) על דתה ואינו מונעה (רמב"ם, מלכ' ח ה). ואעפ"י ששמע (המומר) אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס (הוא, ממרים ג ג). וכהן שהמיר דתו לעבודת כוכבים וחזר בו (שבלי הלקט, תפלה לג). וידעתי שידעת בדת היהודים בקבלתם ובמנהגם ואתה תדע אם יש שורש בדתם בענין זה (שבט יהודה ז). אין ראוי להאמינו כי מי שהמיר דתו נקל לו להמיר הדברים (שם לב). רצוני הפשוט הוא שתשמרו דתי ואם לאו הרי החרב (שם ד). שאלות עמוקות יש לי על דתך (שם סד). שאי אפשר להוציא מלב היהודים את דתם אם לא באש (שם ז). היהודים אשר ראו אותם המעמדות הנוראות והקדושות ואותם הפלאות ואש מן השמים בנתינת דתם נתחזקה אותה צורה ושבה אליהם טבעית (שם). ענו היהודים תשועתנו היא שמירת דתינו אשר נצטוינו אנחנו עליה (שם ד). — ומ"ר: כי ספרי היהודים בדת הם הם ספרי האמת מכל ספרי אודות הדתות ויתר ספרי הדתות אשר לעובדי גלולים הלא המה הבל (יוסיפון יז). ותשאל נפשו (של תלמי) לקבץ ספרי הדתות אשר יוכל למצוא בכח מלכות לבטחון בהם דעות אנשי העולם (שם יז). ועוד נקראו הדתות אש ונמשלו דברי אל שדי לאש שנאמר מימינו אש דת למו (פי' י' הדברות לגסי כר נח). והמדינות והדתים והמאכלים (הקד' ראב"ע לקהלת). מומר לכל התורה כולה כגון ההוזרים לדתי העובדי כוכבים בשעה שגוזרין גזרה וידבק בהם (רמב"ם, תשוב' ג ט). ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה (אמונה רמה ה ב). המאמר הא' יחקור מעקרי הדתות כמה הם ואי אלו הם וההבדל שיש בין הדתות האלהיות והנימוסיות (ר"י אלבו, פתי' העקרים). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים (שם, הקד'). לפי שצפה הקב"ה שהיו עתידין לקום בעולם מניחי דתות (שם כ). ומוסכם לכל כי

הדתות אינם מתקיימות כי אם עם הדמיון (שבט יהודה ז). — והקראים אומרים דת ענן, דת הרבנים וכדומה, לשטת כתה אחת בהדת הכללית.

ד"ת, ר"ת: דבר תורה, דברי תורה.

°דָּתִי, ת"ז, לנק' דָּתִית, מ"ר דָּתִיִּים, דָּתִיּוֹת, — של הדת, מטבע הדת, אדוק בדת, religiös ; religieux ; religious : ובכ"ז מסכימים בו הפלוסוף והדתי וכו' והדתי יראה שההשגחה דבקה באיש (רבנ"ג דורלין, מג"ה ח"י ב). ובזה נחלץ הדתי מקושיית הפלוסו' בענין צדיק ורע לו (שם). והנה צרפנו עוד אל אלו השאלות שתי שאלות דתיות מסופקות (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה'). ואחר כן נביא בזה החלק שתי שאלות דתיות ונחקור בהם לפי מה שיתנהו העיון והתורה (שם ו ב א). שהיה (אפלטון) יותר דתיי מאריסטו (יעקב פרוביגללו, שו"ת בדבר למוד החכמ'). בין בדרכים הדתיים בין בדרכים שאינם דתיים (טחו"מ, סמיט' ופלוז' כז).

°דָּתִיּוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא דתי, שהוא אדוק בדת, Religiosität ; religiosité ; -ty , מלה השתמשו בה הרבה בספרות החדשה.

שער ההא

ה

ה, אות החמישית [1]) באלף בית העברית ושמה הֵא, עי' זה. מוצאה מהגרון, ממקום פחות עמוק ופנימי ממוצא אות אלף ויותר עמוק ופנימי ממוצא אות חית, והברתה שוה כמעט בפי כל היהודים אלא שקצתם הברים אותה יותר קרוב להברת אות האלף.

היא אחת מארבע אותיות הגרון אהח"ע, שיש להן קצת סגולות מיוחדות בלשון.

בלשון העברית בעצמה, וכמו כן ביחס להלשונות האחיות באה האות ה במקום אחת האותיות **א, ח, ו, י.**

האות ה יוצאת ונשמעת במבטא בין בראש ההברה ובין בסוף ההברה, באמצע תבה כמו נֶהְפַּךְ, ונקראת ה נעה. אך בסוף תבה יש שמפני סבות טבעיות בלשון ההלו להקל את הברתה עד שסוף סוף לא הפיקוה יותר כלל, ואעפי"כ לא השמיטוה מהכתב, ונשארה ה זו אלמה, נָחָה, ולא שמשה יותר אלא לסימן שהאות שלפניה היא תנועית, ואחרי כן התחילו גם להוסיף ה בסוף תבות לסימן תנועה לכל התנועות, פתח וקמץ, צירה, סגול והולם, חוץ מתנועת חירק ושורק, וכמו כן לקחה אות ה מקום ל"פ ו ול"פ י, **כמו בנה**, שתה, ולא הפיקו אותה, והיתה כל ה שבסוף תבה נָחָה, לא נשמעת במבטא, ופעמים שהיא נשמטת גם מהכתב כמו אַתָּה, אַתְּ וכדומה. ובכל מקום שהאות ה היא עצמית בסוף התבה וצריכה להפיקה נתנו בתוכה דגש, וקראוה מפיק, כזה הּ, כמו גָּבַהּ, יָהּ, וכדומה.

האות ה היא גם שמושית בעברית, ותחבר בראשי

[1]) אדות סדרן של האותיות באלף בית' עי' הערה להאותיות הקודמות.

המלים ובסופן ותשמש לסימן ההודעה והקריאה השאלה, הבקשה ואחול, להליכה ופנייה למקום, לסימן נקבה וסימן הבנין והמשקל בפעלים ושמות.

ה ההודעה [1]) נוספת בראש המלים, שמות ופעלים

[1]) למן י' ד' מיכאלים (J. D. Michalis) ביחוד נתקבלה בין החכמים הדעה, כי ה ההודעה העברית היא מלת ההודעה אַל הערבית, ובפרט אחרי שהודיע ולין (Wallin ZMG VI, 195) כי גם קצת שבטי הערבים הבדוים אומרים לפעמים הַל במקום אַל להודעה. ובאמת, סברה זו מתקבלת במשקל ראשון על הדעת, מפני שבזה תדמינה שתי אותיות האחיות, העברית והערבית, הדומות כ"כ בעקרי טבע הלשון ודקדוקה, בדבר יסודי וטבעי כ"כ, כמו סימן ההודעה, ושנית זה נותן באור מספיק להדגש שבא אחרי ה ההודעה בעברית. אחרי כן באו בֶּטְכֶר (F Böttcher) והֻפְּפֶלְד (Hupfeld) והטילו ספק בדבר, ואמרו כי ה ההודעה העברית היא מלת הרמז הַא השמית הקדומה הכללית, והדגש לא בא אלא מפני הדבֵקות הגמורה, והדחיקה של המלה הא להתבה שלאחריה, כמו מַזֶּה וכיוצא בה. ואעפ"י שבֶּטכר בעצמו חזר בו מדעתו זו ויתקיף עליה בעז פלפולו בספר הדקדוק שלו (Lehrb. hebr. Spr. § 603) ויקיפה בטענות רבות, וגם אֶוַלְד דחה סברה זו כלה, אעפי"כ נצחה דעה זו נצחון גמור בפרט אחרי מחקרו של ברט בשאלה זו (J. Barth. AJSL, 2, XIII). עקרי קנציו של ברט הם: הטענה מדמיון שתי הלשונות אינה טענה מפני שדוקא בדבר זה, בסימן ההודעה, לא נשתוו כל הלשונות השמיות וכמעט כל אחת מהן הלכה בדרך לבדה, ואפילו בתוך המשפחה הערבית בעצמה אין כל האחיות דומות, להדרומית, הסביית, יש סימן הודעה אחר, לא כמו של הערבית הצפונית. ובדבר המלה הַל שמשתמשים בה קצת הבדוים כבר העיר גלדקה שהיא צמצום מן

ומשמשת לרמוז כי המושג שמדבר עליו הוא ידוע באופן מה, ולפי טבע האותיות והתנועות שמתחלת בהן המלה שנוספה עליה ה ההודעה מתחלפת תנועתה של ה זו והיא באה בשלשה דרכים מתחלפים: פתוחה ודגש אחריה, הַ., פתוחה בלי דגש אחריה, הַ, קמוצה הָ וסגולה הֶ.

הַ., אם היא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה עלולה להדגש, כמו הַמֶּלֶךְ, הַשֶּׁמֶשׁ, הַצָּרוֹת, הַגֹּאֵל, הַדְּבַר. יוצאות מכלל זה קצת אותיות, שאע"פ שבעצם הן מקבלות דגש, מכל מקום הן רפות אחרי הא הידיעה, כמו י, ל, מ, צ. האות י היא דגושה אחרי ה הידיעה כשאחרי היוד ה או ע, כמו הַיְּהוּדִים, הַיְּעֵפִים, אבל הַיְאוֹר, הַיְלָדִים, הַיְסוֹד. האות ל בהשם הַלְוִיִּם. מ המשקל בראש המלים דגושה אחרי ה הידיעה כשאחרי המם ה, ע, ר ואין אחריהן אות דגושה, כמו הַמְּהוּמָה, הַמְּעָרָה, אבל הַמְהַלֵּךְ, הַמְעַטְרֵכִי[1] (תהל' קג ד), הַמְעֻשָּׁקָה. אבל הַמּוֹשִׁגָּע (מ"ב ט יא), בקצת ספרים. לפני אותיות לא גרוניות מְ אחרי ה הידיעה אינה דגושה. צְ לא דגושה במלת הַצְפַרְדְּעִים. וכמו"כ לפעמים לפני ע: הַעִוְרִים (ש"ב ה ו, ישע' מב יח), הַעֹזְבִים (משלי ב יג), הַעֹזֶבֶת (שם יז), הַעֹרְכִים (ישע' סה יא), וכן לפני ה ח לא קמוצות, הַהוּא, הַחֹדֶשׁ, הַחַיִל, הַחָכְמָה.

הָ, כשהיא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה א, ר, כמו הָאַחֵר, הָאִישׁ, הָאֱלֹהִים, הָרֶגֶל, הָרֹאשׁ, וכן לפני הֵם, הָהֵם. וכמו כן עפי"ר לפני ע: הָעַיִן, הָעִיר, הָעֶבֶד, הָעֲבָדִים, ואם האות ה ואות ע קמוצות ומנגנות בטעם ה ההודעה לפניהן לעולם קמוצה: הָעָם, הָהָר, הָהָרָה, וכמו"כ לפני עָ, הָעֳמָרִים, וכמו"כ לפני קצת ח, כמו הַחַי, הַחִפָּנִים, הַחַרְטֻמִּים.

הֶ, לפני עָ ולפני הָ לא מנגנים בטעם, כמו הֶהָרִים, הֶעָוֹן, ולפני חָ, חֶ לעולם כמו הֶחָג, הֶחָכָם, הֶחֳדָשִׁים.

אם תבוא בְּ, כְּ, לְ לפני ה ההודעה תפול ההא, ונקודתה תבוא על האות ב, כ, ל, כמו בַּשָּׁמַיִם במקום בְּהַשָּׁמַיִם, כָּאֳנִיּוֹת במקום כְּהָאֳנִיּוֹת, בֶּהָרִים במקום בְּהֶהָרִים, כָּעָם כַּכֹּהֵן במקום כְּהָעָם כְּהַכֹּהֵן, לָעָם במקום לְהָעָם, לַחֲמוֹרִים במקום לְהַחֲמוֹרִים. רק אם נתחברה ה ההודעה לשם עצם פרטי אין לְ שלפניה גורמת נפילתה, כמו לְהָרָפָה (ש"ב כא כ), לְהַקּוֹץ (דהי"א כ ו). ובזמן מאוחר אמרו בְּהַ, כְּהַ, לְהַ במקום בַּ, כַּ, לַ, גם בשאר המלים: בְּהַשָּׁמַיִם (תהל' לו ו), כְּהַחַלּוֹנוֹת (יחזק' מ כה), וּלְהַגֵּרִים (שם מו כב), בְּהַהֵרָקָה (נחמ' ט יט), לְהַחוֹמָה (שם יב לח), כְּהֶחָכָם (קהל' ח א).

ותבוא ה ההודעה, — א) על דבר ידוע ומפורסם לכל: בראשית ברא אלהים את הַשָּׁמַיִם ואת הָאָרֶץ (בראש' א א), ארץ החוילה אשר שם הַזָּהָב (שם ב יא), ואברם כבד מאד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב (שם יג ב). — וכמו"כ על דבר המצוי והרגיל: הכו בַּסַּנְוֵרִים (שם יט יא), פן יפגענו בַּדֶּבֶר או בֶחָרֶב (שמות ה ג), כי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אנכי מכלה אותם (ירמ' יד יב), הכיתי אתכם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן (עמו' ד ט), אכה כל סוס בַּתִּמָּהוֹן ורכבו בַּשִּׁגָּעוֹן (זכר' יב ד), והיתה הַפְּצִירָה פִים לַמַּחֲרֵשׁוֹת וְלָאֵתִים ולשלש קלשון וּלְהַקַּרְדֻּמִּים ולהציב הַדָּרְבָן (ש"א יג כא), סבאך מהול בַּמָּיִם (ישע' א כב), והיה אור הַלְּבָנָה כאור הַחַמָּה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הַיָּמִים (שם ל כו), ר"ל כאור שבעת ימי השבוע. — ב) כשהדבר שמדבר עליו כבר נזכר פעם בדבור: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וירא אלהים את הָאוֹר כי טוב (בראש' א ג-ד), נעשה אָדָם וכו' ויברא אלהים את הָאָדָם (שם כו-כז), ויאמר המלך קחו לי חָרֶב ויביאו את הַחֶרֶב לפני המלך (מ"א ג כד), ומצא בה אִישׁ מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את הָאִישׁ המסכן ההוא (קהל' ט טו). — ג) כשהדבר מובן מאליו פחות או יותר: יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין הַיּוֹם ובין הַלָּיְלָה (בראש' א יד), ולמשל

הד'א אל a). ואולם, יש גם ראיה חיובית יותר מכרחת. אין ספק בדבר, כי שליש הלשונות, הערבית (הספרותית) והארמית והעברית מסכימות בחבור מלת הרמז הקדומה זֶה עם מלת הרמז הַא: ערב' ה'דַ'א b), ארמ' הָדֵין, עברית הַזֶּה. כמו"כ במ"ר: ערב' ה'ולא c), ארמ' הָלֵין, עבר' הָאֵלֶּה. וכן בערב' האהוד'א d) בעברית הַהוּא. החבורים האלה הם קדומים בלשונות האלה, ובהיות שבארמ' ובערב' אין המלה הַא משמשת לסימן הידיעה, לכן אין ספק בדבר, כי זו היא מלת הרמז הַא המשתפה לכל לשונות השמיות. ועתה, מי שיחפץ להחליט כי במלות העבריות: הַזֶּה, הַהוּא, הָאֵלֶּה ההא היא ה ההודעה שבאה במקום סימן הידיעה הַל, אַל, קורע בחזקת היד את המלות האלה מהדומות לה בלשונות הערב' והארמית, ומי שיסכים כי באלה המלות ההא היא מטבע המלה הַא שבערב' וארמית, רק בשאר שמושי ה ההודעה היא תמורת המלה הל, אל, מפריד בין שמוש ה ההודעה בלשון העברית בעצמה. ברט הביא שם עוד ראיות והוכחות לחזק דעה זו,' ובזה הכריע את הכף לצדה.— [1]) כך ב"א, ב"נ המעטריכי בלי געיה.

a) هذا آل b) هذا c) هؤلاء d) هاهوذا

ביום ובלילה (שם יח). — ובכלל היום, ר"ל היום הנכחי. — הפעם, ר"ל הפעם הזאת. היה דבר יי' אל אברם במחזה (בראש' יה א), והשענו תחת העץ (שם יח ד), העץ שאתם רואים, שמובן הדבר שישנו פה, וכיוצא בזה.—וכמו"כ כשהדבר משמש לדמיון מפני שהוא ידוע לכל ורגיל שיהיה כך: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (ישע' כד כ), כי כבגד (שדבר מצוי הוא שיאכלהו עש) יאכלם עש וכצמר יאכלנו סס (שם נא ח), כלנו כצאן (שהוא רגיל לתעות) תעינו (שם נג ו), כי קבצם כעמיר (שרגילים בני אדם להכנים לגרן) גרנה (מיכ' ד יב), עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהל' קד ב), כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב). — וכן במושג של כללות הדבר: אלה משפחת הלוי (שמות ו יט), את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים (קהל' ג יז), ר"ל צדיקים ורשעים. ומוצא אני מר ממות את האשה (שם ז כו), ר"ל כל הנשים שבעולם. המשחית (ש"א יג יז), האנשים שמהם מרכב גדוד המשחיתים. וכן הארבה, החלוץ, המאסף.

כשיבוא שע"פ עם ה ההודעה ועם ש"ת יוסיפו עפי"ר ה ההודעה גם להתאר: היום הראשון, העיר הגדולה. וכמו"כ עם מלה אחריו, המקום ההוא, ועם שם בכנוי תשמט ה ההודעה מן השם ונוספה רק להתאר: ידך החזקה (דבר' ג כד), וכמו"כ אם השם נסמך לשם אחד ותאר אחריהם: מעשה יי' הגדל (דבר' יא ז), עבדי אדני הקטנים (ישע' לו ט), וכן אם יש אחר תארים אחרים: האל הגדל הגבר והנורא (דבר' י יז), אבל יש שישימו את ה ההודעה רק להתאר ויחסר מן המתאר, בפרט בהשם יום כשהתאר הוא מספר סדורי [1]: יום הששי (בראש' א לא), ויברך אלהים את יום השביעי (שם ב ג), ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי' אלהיך (שמות כ ט-י), מיום הראשן עד יום השבעי (שם יב טו). אבל אחרי ב מוסיפים ה ההודעה גם על המתאר: וביום הראשון, וביום השביעי (שם יו). — וגם עם תארים אחרים: והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש"א יב כג), ויבא הלך לאיש העשיר (ש"ב יב ד), ביום ההוא יגלח יי' בתער השכירה (ישע' ז כ), וסרה מעליו רוח הרעה (ש"א יו כג), מי אתה הר הגדול [1] (זכר' ד ז), הרים הגבהים [1] ליעלים (תהל' קד יח), וקנה הטוב מארץ מרחק (ירמ' ו כ), על גבעות הגבהות (שם יז ב), החייב בשקדים המרים פטור במתוקים (חולין א ו), שקדים המרים קטנים חייבין (גמ' שם כה:), המבדיל וכו' בין קדש חמור לקדש הקל (שם כו:).— ואחרי את: ואת ספר הגלוי הזה (ירמ' לב יד).— ועם בינוני פועל: כפתרים היצאים מכפתור (דבר' ב כג). — *ועם פעול, במשמ' שהוא, שהן: ולא יפתח לו חביות המכורות להנוגי (חול' לד.).—ובבינונים של פעלים עם כנוים: המוציאך (דבר' ח יד), יותר במשמ' מלת הרמז, אותו שהוא מוציאך. המאכלך (שם טו), המעלך (שם כ א), המלבשכם (ש"ב א כד), המכהו (ישע' ט יב), המעלם (שם סג יא), המעטרכי (תהל' קג ד), המאזרני (שם יח לג), הנחמדים מזהב (שם יט יא).— וכן במשמ' *אם אחד: הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו (ברכ' ב ג), המתפלל וטעה (שם ה ה), החובל בחבירו (ב"ק ח א), השוחט בלילה וכן הסומא ששחט (חול' א ה), השוחט המסוכנת (שם ב ו), המבכרת המקשה לילד (שם ד ב). — ובזמן המשנה נקבע דרך השמוש בהא ההודעה בהשם ותארו עפי"ר בדרך הזה [2]: ה ההודעה תבוא על המתאר כשיש שני מתארים שהם בנגוד זה לזה: קטן החולה (שבת יט ה), נגד קטן הבריא שקידם בפרק. נגר הנגרר נועלין בו במקדש וכו' והמונח כאן וכאן אסור (ערוב' י יא), ובנכסים הנכנסין ויוצאין עמה (יבמ' ד ג), פרות התלושין מן הקרקע וכו' והמחוברין בקרקע (כתוב' ח ג), נכסים הידועים לבעל וכו' שאינן ידועים לבעל (שם ב), מוציאין מנוה הרעה לנוה היפה (שם יג י), נכסים המיוחדים (ב"ק א ב), נגד נכסי הפקר. חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק (שם), וגיזי צמר הבאות ממדינתן וכו' וגיזי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב א-ב). — ואם העקר הוא התאר: גשרים

[1]) מאיר למבר סובר כי בתחלה אמרו היום הראשון, היום השני וכו', אחרי כן השמיטו את השם יום ואמרו הראשון, השני וכו', ונעשו אלה המספרים הסדוריים כמו שמות עצם, אחרי כן התחילו שוב להוסיף את השם יום, והשתמשו בו כמו בסמיכות ולכן בלי ה ההודעה, ואחרי כן נשכח כי השם יום הוא בסמי' ולכן בכל מקום שלא היה צריך לשבש את הכתוב כמו אחרי ב, ל, אמרוהו ביום, ליום, עם ה ההודעה.— [1]) אולי למנוע ג' פעמים ה. — [2]) עפ"י מחקרו היפה של **משה סגל** בהקבץ JQRXX, 647, **על דבר לשון המשנה.**

המפולשים מטלטלין תחתיהן בשבת וכו' מערבין למבוי המפולש (ערוב' ט ד), משיאין לו (להיבם) עצה ההוגנת לו (יבמ' יב ו), חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים (אבות א יא), כמו למקום רע. בת היפה (ערכ' ט ז), נפש היפה (חול' ד ז), חטוטרת של גמל הרכה (שם ט ב), ועפר התיחוח (אהל' יח ח).—ויש מהם שהם דבורים קבועים וכבר קבלו כמו משמעה קבועה: ושור המועד (ב"ק א ד), נערה המאורסה (סנה' ז ד), עין הרע ויצר הרע (אב' ב יא), כמעין הנובע (ב"ב י ח), כמעין המתגבר (אבות ב ח), בשור הנסקל (קדוש' ב ט), שפחה המשוחררת (עדי' ה ו). — ויש שתבוא ה ההודעה על השם ולא על התאר: נאמנין על הירק חי ואין נאמנין על המבושל (פאה ח ד), סידר המערכה גדולה מזרחה (תמיד ב ד), עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת (שם ה), הכנים ראשו (הטמא מת) לאויר התנור טהור טמאהו (כלים ח י), כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת (פרה יא ב) האומר תרומת הכרי זה בתוכו ומעשרותיו בתוכו (תרומ' ג ה), באומר פרוטה מן הכיס זה הקדש (מעי' ו ו).

ה ההודעה נוספת לפעמים גם על פעלים בעבר' יותר כמו מלת הרמז: הכצעקתה הַבָּאָה [1] אלי עשו (בראש' יח כא), קציני אנשי המלחמה הֶהָלְכוּא אתו (יהוש' י כד), יי' אלהי ישראל הַנִּרְאָה [1] אליו פעמים (מ"א יא ט), הַשָּׂמָה [1] מעמקי ים דרך לעבר גאולים (ישע' נא י), תרומת בית אלהינו הֵהֵרִימוּ המלך ויועציו (עזר' ח כה), וכל אשר בערינו הַהֹשִׁיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים (שם י יד), חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הַנִּרְאָה אלי בתחלה (דני' ח א). וכל ההִקְדִּישׁ שמואל הראה (דהי"א כו כח), עמד הַנִּמְצְאוּ פה (שם כט יז), וישמח יחזקיהו וכל העם על ההֵכִין האלהים לעם (שם ב כט לו).

ה הקריאה, תבוא בראש שם שהמדבר פונה אליו בקריאה: האזינו הַשָּׁמַיִם ואדברה (דבר' לב א), דבר סתר לי אליך הַמֶּלֶךְ (שופט' ג יט), חי נפשך הַמֶּלֶךְ אם ידעתי (שם יז נה), בן מי אתה הַנָּעַר (שם נח), לכל אות נפשך הַמֶּלֶךְ לרדת רד (שם כג כ), הושיעה הַמֶּלֶךְ (ש"ב יד ד), דבר לי אליך

[1]) יש סוברים כי הכונה היתה בזה בתחלה לבינוני רק בעלי המסורה קראוה כמו עבר.

הַשַּׂר (מ"ב ט ה). הַחֵרְשִׁים שמעו וְהַעִוְרִים הביטו לראות (ישע' מב יח), שמעו זאת הַזְּקֵנִים (יוא' א ב), חגרו וספדו הַכֹּהֲנִים (שם יג), יי' עמך גבור הֶחָיִל (שופט' ו יב). — וכן בשבועה: העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם (ברכ' לז:), לא שנו (שמותרת להתקשט) אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך (מו"ק ט:). המעון הזה אילו היו מניחים לי הייתי מביא (כרית' ו ג, ב"ב קסו.).

ה השאלה, נוספת גם היא בראש שמות ופעלים ומאמרים לסימן שאלה, ולפי האות שבתחלת המלה שהיא נוספת עליה ולפי תנועתה מתחלפת גם תנועת ה השאלה בשלשה פנים הֲ, הַ, הֶ.

הֲ לפני אותיות לא גרוניות מונעות בתנועה, כמו: הֲבוא נבוא (בראש' לז י), הֲטֶרֶם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז), הֲנִהְיָה כדבר הגדול הזה (דבר' ד לב), הֲטוב טוב אתה מבלק (שופט' יא כה), הֲרָאִיתָ את כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ יג), הֲשַׂמְתָּ, הֲיֵשׁ, הֲגַם, הֲכִי. יוצא מכלל זה הַיִּיטַב (ויקר' י יט), במקום הֲיִיטַב, אולי כדי להדגיש היטב ההברה ולמנוע התמזגות תנועת פתח ה השאלה עם היוד שלאחריה.

הַ, לפני אות שואית, והאות השואית אחריא עפי"ר רפויה: הַבְרָכָה אחת הוא לך אבי (בראש' כז לח), הַיְדַעְתֶּם את לבן בן נחור (שם כט ה), הַכְזוֹנָה יעשה את אחותנו (שם לד לא), הַלְהָרְגֵנִי אתה אמר (שמות ב יד), הַמְקַנֵּא אתה לי (במד' יא כט), הַמְעַט לנו את עון פעור (יהוש' כב יז), מה טוב לכם הַמְשֹׁל בכם שבעים איש וכו' אם משל בכם איש אחד (שופט' ט ב), הַלְיָרְשֵׁנוּ קראתם לנו (שם יד טו), הַנְקַלָּה בעיניכם התחתן במלך (ש"א יח כג). הַמְצָאתַנִי אויבי (מ"א כא כ), הַמְעָרַת פרצים היה הבית הזה (ירמ' ז יא), הַצֳרִי אין בגלעד (שם ח כב), הַשְׁכַחְתֶּם את רעות אבותיכם (שם מד ט), הַבְסוֹד אלוה תשמע (איוב טו ח), הַבְעַד ערפל ישפוט (שם כב יג), הַיְסֻפַּר לו כי אדבר (שם לז כ), הַתְקַשֵּׁר מעדנות כימה (שם לח לא). — ויש שהאות השואית היא דגושה: הַלְּבֶן מאה שנה יולד (בראש' יז יז), ואראה הַכְּצַעֲקָתָהּ הבאה אלי עשו (שם יח כא), הַכְּתֹנֶת בנך הוא אם לא (שם לז לב), הַבְּמַחֲנִים אם במבצרים (במד' יג יט), הַכְּמוֹת נבל ימות אבנר (ש"ב ג לג), הַכְּמַכַּת מכהו הכהו (ישע' כז ז), הַבְּדֶרֶךְ אבותיכם אתם נטמאים (יחזק' כ ל), הַגְּמוּל אתם משלמים עלי (יואל ד ד), הַזְּבָחִים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה כה), הַבְּרָב כח

יריב עמדי (איוב כג ו). — וגם כשיש ר לאחריה: הראיתם אשר בחר בו יי׳ (ש״א י כד), הראיתם האיש העלה הזה (שם יז כה), הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ״ב ו לב). — וכמו״כ לפני אותיות גרוניות לא קמוצות ולא חטופות: האם, האלך, האתה, הארצה, האתם, וכדומה.

הֶ, לפני אותיות גרוניות קמוצות או חטופות חטף קמץ: האנכי הריתי את כל העם הזה (במד׳ יא יב), וזאת העם הישב עליה החזק הוא הרפה (שם יג יח), החפץ אחפץ מות רשע (יחזק׳ יח כג), ההיתה זאת בימיכם (יואל א ב), החדלתי את דשני וכו׳ החדלתי את מתקי וכו׳ החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים (שופט, ט ט-יג).

ותבוא ה זו לשאלה פשוטה, כשאין השואל יודע הדבר שהוא שואל ורוצה תשובה עליה: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (ברא׳ ג יא), הידעתם את לבן בן נחור וכו׳ השלום לו (שם כט ה-ו), שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (שם מג ז), השמת לבך על עבדי איוב (איוב א ח). — ועפי״ר אם באו שתי שאלות זו אחרי זו תשאל הראשנה בהא השאלה והשניה בהמלה אם, ה-אם: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במדב׳ יא כב), האתה זה בני עשו אם לא (ברא׳ כז כא). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין (במד׳ יג יח-כ). — ובמשמעה של תמה והשתוממות, ור״ל האם אפשר כך, האם ראוי להיות כך, והתשובה הרצויה היא, בודאי לא: השמר אחי אנכי (ברא׳ ד ט), בודאי אינני שומר אחי. הכי אחי אתה ועבדתני חנם (שם כט טו), בודאי אינו ראוי שתעבדני חנם. האתה תבנה לי בית לשבתי (ש״ב ז ה), בודאי ל א א ת ה תבנה אלא בנך שלמה. ויקרע (מלך ישראל) בגדיו (כשקרא האגרת של מלך ארם בדרישה שירפא מלך ישראל את נעמן מצרעתו) ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות (מ״ב ה ז), בודאי אינני אלהים. אם ימות גבר היחיה (איוב יד יד), בודאי לא יחיה. — ועם מקור: הרב עם שדי יסור (איוב מ ב). — ובראש מלת השלילה לא, הלא, עי׳ זה הערך.

ה משמשת לסימן הבנין והמשקל בפעלים ובשמות. בפעלים בבנין הפעיל, הרכיב מן רכב, הפעל המלך והתפעל. ובשמות סימן המשקל הפעלה, הרוחה, לשמות הפעולה מן הפעיל הפעלות, התפעלות, מן התפעל.

בסופי תיבות תשמש ה לסימן מדברת בעדה בעבר: אמרה, כתבה, וכמו״כ בבינוני כתבה, שמרה, ובשמות סימן מין נקבה ברוב השמות, מלך-מלכה, עבד-שפחה, וכדומה, ובשמות התאר: גדול-גדולה, קטן-קטנה, מתק-מתקה, נדיב-נדיבה.

ה המקום, והיא האות -ָה שיוסיפוה בסוף שמות להורות ההליכה והפנייה להמקום, להרוח והפאה שמלה זו מציינת, את הגבול המקומי והזמני שמשתוקקים אליו [1], ועל פי רוב אין הנגינה עליה והמלה היא מלעיל, ותבא בתשובה על השאלה אנה, לאן, אחרי הפעלים הביט, הלך, נשא עיניו, נתן פניו, חנה, פנה, נסב, השתחוה, העתיק, יצא, ירד, מוש, נוס, נסע, עבר, עלה, פוץ, פרץ, שוב, הגיע, בא, תאר, שלח, שית, השכים, קדד, נפל, גלה, הגלה, ברח, וכדומה: ביתה, אל הבית, בבלה, אל בבל, אשורה, אל אשור, עזתה, אל עזה, כרמלה אל הכרמל, תרצתה, אל תרצה, קדמה, אל מול קדם, צפונה, אל מול צפון, הרה: והנשארים הרה נסו (ברא׳ יד י), אל ההר, לתוך ההר, שאולה: כי ארד אל בני אבל שאלה (שם לז לה), אל שאול. ממול נגבה (דהי״ב ד י), ממול להנגב. ממזרח ינוחה (יהוש׳ יו ו), ממזרח לינוח. וכן בהמלים מעלה, מטה. וכמו״כ עם ה הידיעה בראש, האהלה, אל האהל: וימהר אברהם האהלה אל שרה (ברא׳ יח ו), הביתה, אל הבית, ההרה, אל ההר, החדרה: ותבוא בת שבע אל המלך החדרה (מ״א א טו), אל הר האלהים חרבה (שמות ג א), על דרך תמנתה (ברא׳ לח יד), אל כתף לוזה (יהוש׳ יח יג). וכמו״כ במלה שהיא באה בסמי׳ אל מלה אחרת: ביתה יוסף (ברא׳ מג יז), ר״ל לבית יוסף. ארצה הנגב (שם כ א), אל ארץ הנגב. בארה שבע (שם מו א), אל באר שבע. ארצה מצרים (שמות ד כ), אל ארץ מצרים. ימה סוף (שם י יט), נחלה מצרים (במד׳ לד ה), מדברה דמשק (מ״א יט טו), אל מדבר דמשק. מזרחה שמש (דברים ד מא), מול מזרח השמש. ועם ש״ת אחריה התאר לא ישתנה:

---

[1]) סוברים ר״ב חכמי הדקדוק החדשים, כי זו שארית מיחס הפעול שהיתה נהוגה בזמן קדום בעברית כמו בשאר הלשונות השמיות ונשמר בלשון הספרותית הערב׳

הימה הגדול (יהוש' יח יג). — וכן בשם מפשט במשמ' לעשות הדבר: קומה עזרתה לנו (תהל' מד כז), לעזרה. — ולפעמים בסגול לפניה: אנה ואנה, נ'בה, לנ'ב. — וכמו"כ במ"ר: כשדימה (יחזק' יא כד), אל ארץ הכשדים. השמימה, אל השמים. מצרימה, אל מצרים. — ויש שיוסיפו ה המקום לא במשמ' ההליכה והנטיה אל המקום, כתשובה על השאלה אנה, אלא גם להכרות המקום ששם נעשה דבר, בתשובה על השאלה איה: אחינדב בן עדא מחנימה (מ"א ד יד), במחנים. הקים לנו יי' נבאים בבלה (ירמ' כט טו). — וכמו"כ המלה שמה, שר"ב שמושה היא במשמ' ההליכה וההתפנות, יש שתשמש גם כמו שם: קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את דברי (ירמ' יח ב), ויטמא את הבמות אשר קטרו שמה הכהנים מגבע (מ"ב כג ח). — ויש שתחלש משמעתה העקרית של ה המקום, ויוסיפו עוד בראש המלה להמקום: למעלה, למטה, ישובו רשעים לשאולה [1] (תהל' ט יח), למזרחה, לצפונה, לנגבה (דהי"א כו יז, דהי"ב לא יד), לחוצה, לפנימה (שם לב ה, כט יו), עד אפקה (יהוש' יג ד), במקום עד אפק. אל הצפונה (יחזק' ח יד). וכמו"כ בנגבה (יהוש' יח כא), במקום בנגב. באפרתה (תהל' קלב ו), באבלה (ש"ב כ יח), מבבלה (ירמ' כז יז), במקום מבבל, מינוחה (יהוש' יו ז), מצפונה (שם יח י), מפנימה (מ"א ו יט), מחוצה (יחזק' מ מ). מבעל שלשה (מ"ב ד מב). ובמלים רבות נמחקה במעט כליל משמעת ה המקום ואינה משמשת יותר כלום, כמו לילה במקום ליל [2], מותה במקום מות: יקר בעיני יי' המותה לחסידיו (תהל' קיו טו), נחלה במקום נחל: נחלה עבר על נפשנו (שם קכד ד), וכיוצא בזה. בקצת מלים עוד נשמר דבר מעט מעקר שמושה של ה זו במשמ' יחס הפעול, כמו: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע' ח כג), ר"ל את ארץ זבלון ואת ארץ נפתלי. וכן: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הוש' ח ז). ויש שישתמשו בה רק כדי לתת יותר עז להמלה ולהשגיבה: תפל עליהם אימתה ופחד (שמות טו יו), רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל' ג ג), להגיד כי ישר יי' צורי ולא עולתה בו (שם צב יו).

גבול הזמן תורה האות בהמלה ימימה: מימים ימימה.

בפעלים משמשת אות ־ה בסוף מדב"ע ולפעמים גם בנסתר להורות כונה ורצון ואחול: אקומה נא ואסובבה בעיר (שה"ש ג ב), ואקחה פת לחם (ברא' יח ה), אוציאה נא אתהן אליכם (שם יט ח), אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך (שם מו ל), אלכה נא ואשובה אל אחי (שמות ד יח), בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם (שופט' יט כד), אשמרה לפי מחסום (תהל' לט ב), ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (שם ב ג), אשקוטה ואביטה במכוני (ישע' יח ד), אבחרה דברי עמו (איוב ט יד), מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (ירמ' ט א). — ובנסתר: האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישע' ה יט). — וכן בצווי, שמרה, שכבה, שמעה, ערכה, אספה, נצרה, מלוכה, חגורה. — ויש שיוסיפו ה במדב"ע עתיד עם ו המהפך גם במקום שאין משמ' כונה ואחול, רק אולי לנחץ או בלשון ההמון, וכדומה: ונחלמה חלום (ברא' מא יא), ונפתחה את אמתחתינו (שם מג כא), ואשלחה להגיד לאדני (שם לב ו), ואעברה אל בני עמון (שופט' יב ג), ואחזה בו ואהרגהו (ש"ב ד י). — ובפרט בזמן מאוחר פשט יותר מנהג שמוש זה: ואתנה לחרם יעקב (ישע' מג כח), ומעיך תמלא את המגלה הזאת וכו' ואכלה[1] ותהי בפי כדבש למתוק (יחזק' ג ג), ואפלה על פני ואזעק (שם ט ח), בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (תהל' קיט טו), ואשמרה תורתך (שם נה), ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת (קהל' א יז), ואשמעה אחד קדוש מדבר (דני' ח יג), ואתנה את פני וכו' ואתפללה ליי' אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני (שם ט ג-ד), ואעמידה, ואעידה, ואשליכה, וכיוצא בהם הרבה.

מפני מקום ההא באלף בית העברית, משמשת אות זו במקום מספר חמשה: אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה (ירוש' שבת ז ט:). למה זה אנכי שם כ"ב זי"ן שבע ה' חמש הרי י"ב (פסיק' דר"כ, זכור). ארבעה עשר הראה להם הבי"ת תרתי זי"ן שבעה ה"א חמשה (מד"ר שה"ש, שוקיו). — ויוסיפו קו קטן למעלה ה': יום ה' בשבוע וכיוצא בזה.

ה', ר"ת במקום אלהים, במקום שם המפורש.

בהויתה. ועי' חלק הדקדוק. — [1]) הילדים המדברים עברית אומרים זמן רב אלך להעירה במקום אלך העירה, ורק מעט מעט הם פורשים מאופן דבור זה. — [2]) לפי דעת נלדקה במקום לילי. — [1]) כך המסורה, ובקצת ספרי המדקדקים ואכלה.

א. הָאָ[1]), — מלת קריאה, במשמ' רְאֵה, הנה אני מראה לך, הנה אני נֹתֵן לך, הנה קח לך, ! **sich, da ! voici ! ; behold** : ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הֵא-לכם זרע וזרעתם את האדמה (בראש' מז כג). וגם אני הֵא דרכך בראש נתתי נאם אדני יי' (יחזק' יו מג). האומר לפועל ה א לך איסר זה ולקט לי זרק היום (שבי' ח ד). אינו גט עד שיאמר לה (הבעל לאשתו) ה א גיטיך (גיט' ח ב). האומר לזונה ה א ליך טלה זה בשכרך וכו' וכן האומר לחברו ה א לך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי (תמור' ו ב). וכן אם אמר האומן ה א לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו (רמב"ם, שכיר' י ד).

ב.* הֵאָ[2]), מ"ר הֵאִים, — שֵׁם האות ה : חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד ה א וחותם ביוד ה א (ספרא, אחרי קלז). צריך לכתוב ה " א למטה מארכובתו של למ"ד (ירוש' מגי' א עא ג). העולם הזה נברא ב ה " א והעולם הבא נברא ביו"ד וכו' מה ה"א פתוח מכל צד רמז לבעלי תשובה שיש להם פתח פתוח (פסיק' רבתי כא). — ואמר הפיטן : דלת דמות פניה למה כלפי הֵא מובא, כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא (אהלל, שבת לפני שבוע'). הֵא הגיונה מְשֻׁנָּה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה ובהֵא אינו מצוי להיות (שם). וְהַהֵא כאשר שמע מריבו, וצר לו וחמתו בערה בו (ר"ש שרביט הזהב, מריבה). — יומ"ר : ש ה ה א י ן שלהם כתובים במקום אלף (ריב"ג, השרשים, כלא).

***הָא**, — מלת הרמז דומה להֵא, וכמו הִנֵּה, הֲרֵי, וקצת במשמ' אם כן, ומצוי בפרט לפני המלה כיצד, ה א כ י צ ד : קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה וכו' ה א כיצד כדרכו לשמנה נולד לבין השמשות נמול לתשעה וכו' (שבת יט ה). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה וכו' ה א כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת (סוט' ה ג). אלמול פני המנורה שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות ה א כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב (ספרי בהעלותך נט). עץ שומע אני כל עץ במשמע אי ארז שומע אני אפילו ענף ת"ל עץ ה א כיצד זו בקעת של ארז (שם, חקת קכד). פעמים שהוא אחד ושוחטים אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטין אותו עליהם ה א כיצד אחד ויכול לאוכלו שוחטים וכו' (שם, ראה קלב). לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים ה א כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים (ב"מ נח:). יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כורחו ת"ל לרצונו ה א כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ב"ב מח.). מה ת"ל יקרב בהוכשר [בשר] ליקרב הכתוב מדבר ה א כיצד יש לו מתירין משיקרבו מתירין אין לו מתירין משיקדש בבלי (זבח' מה:). ה א כיצד נולד לבן אדם בן בכור עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב (מס' גרים א יא). — ולפני מה תלמוד לאמר, במשמע' כיון שידענו זאת מכתוב אחר אם כן למה הכתוב הזה : כשהוא אומר יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך הרי שבועה אמורה ה א מה תלמוד לומר ואמר הכהן לאשה ילמדה כהן סדר שבועה (ספרי נשא יב). הרי יבשים אמורים ה א מה ת"ל לחים להביא את הבוסר (שם). פתח אוהל מועד במשמעו אם אמרת כן הרי זו דרך בזיון ה א מה ת"ל וגלח הנזיר פתח אוהל מועד בשלמים הכתוב מדבר (שם לה). לפי שהוא אומר בעת ההיא אמר ה' פסל לך לא היו משל צבור ה א מה ת"ל קח לך עשה לך משל צבור (שם, בהעלותך עב). ומה אם במקום שריבה בדמים מיעט בחלבים כאן שמיעט בדמים אינו דין שנמעט בחלבים ה א מה ת"ל ואת חלבם תקטיר (שם, קרח קיח). — ולפני מה אני מקיים : כשהוא אומר כחום היום הרי שש שעות אמור ה א מה אני מקיים וחם השמש ונמס בד' שעות (ירוש' ברכ' ד א). כשהוא אומר אם לא ימצא הגנב הרי טוען טענת גנב אמור ה א מה אני מקיים אם ימצא הגנב בגנב עצמו הכתוב מדבר (ב"ק סג:). כשהוא אומר אשה כי יזוב זוב דמה הרי אונס אמור הא מה אני מקיים דמה

---

[1]) בערב' הֵא a).

[2]) כך הקריאה המסורה של כל היהודים, וראיה לקריאה זו מה שהשם הזה כתוב גם הי, יוד בסוף. ולא נתברר הדבר על שם מה קראו לאות זו בשם זה. יש אומרים כי לפנים קראו הא לחלון סרוג כעין סבכה לאשנב, והצורה הקדומה של אות זו דומה קצת היא לצורת אשנב אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נשאר השם הֵא במשמעה זו, ולכן קרוב יותר שקראו לאות זו הֵא על שם המלה הקטנה הרגילה הֵא, אך לא נתברר על שום מה קבעו לה צורתה העתיקה.

a) ها

דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (נדה לו:). — וכמו"כ לפני למה זה דומה: ה א למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאו (פסח' לג.). ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם ה א למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהן צדיקים ורשעים וכו' (רמב"ם תשו' ו ה). — ובמשמ' מכאן אתה רואה: כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו וכו' יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך ה א אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו (אבות ג ח). שבתחלת הענין הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה' ובסוף הענין הוא אומר ושמרתם את משמרתי וכו' אני ה' אלקיכם ה א חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). קבלתם עליכם בו (בהר חורב) את התורה מניתי עליכם שבעים זקנים וכו' ה א הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה (ספרי דבר' ה). עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה ה א כל הפורש ממך כפורש מחייו (שם, בהעלותך עה). אדם לוקה על ראשו אינו אומץ אלא עיניו ה א אין לך חביב בכל הגוף כעין ומשל בה את ישראל (שם פד). צו את בנ"י ואמרת להם את קרבני לחמי לאשי ה א אין ציווי בכל מקום אלא חסרון כיס (שם, נשא א). הסך נסך שכר לה' חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג ה א אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (שם כג). וכן הוא אומר וינזרו מקדשו בני ישראל וכו' וינזרו לבושת וכו' ה א אין נזירה בכל מקום אלא פרישה של יין (שם). אחר שריבה הכתוב ומיעט ה א אין עליך לדון אלא כדין הראשון (שם, תצא רמט). לא תרדה בו בפרך ה א אינו עושה לו אלא דבר קצוב (רמב"ם עבדים א ו). — וכמו"כ במשמע' על כל פנים: אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מדעת שניהם ה א מדעת שניהם כותבין (כתוב' קב:). — ולפני לָמַדְתָּ, לָמַדְנוּ, מכאן אתה למד, מכאן אנו לומדים: ת"ל צו וגו' ויעשו כן בנ"י וגו' ה א למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה (ספרי נשא א). וכל בגד וכל עור וכל מעשה עזים וכו' וכל כלי פתוח וכו' ה א למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות ולכלי חרס (שם, חקת קכו). הלכה וניסת לאחד מן השוק והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים ה א למדת שאין זה כריתות (שם, תצא רסט). ורחץ במים את בשרו ולבשם ה א למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ' לב.). ואמר וירא ישראל את בני יוסף יכשר לומר כך שהוא ראה את בני יוסף והלא אחריו נאמר ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ה א למדת שראייה כזאת הכרת לב היא (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). ושבעה ימי נדה ושנים אחר ימי נדה ה א למדת שכל דם שתראה האשה אחר יום מלאת הוא תחלת נדתה (רמב"ם, איסורי ביאה ז יב). היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בת כהן לישראל לא תאכל ה א למדת שהיא אוכלת בשביל זרעה (הוא, תרומ' ו יג-יד). ובכלים שהוא עושה בהן מלאכתו ביום או לובשן הוא אומר עד בוא השמש תשיבנו לו וכו' ה א למדת שהממשכן את העני דבר שהוא צריך לו ולא החזירו לו בזמנו עובר משום שלשה שמות (הוא, מלוה ולוה ג ה). וגר לא תינה זה הוניית דברים ולא תלחצנו זה הוניית ממון ה א למדת שכל המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין (הוא, מכיר' יד טו). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה אעפ"י שבאו עדים ואמרו באחד בניסן עמנו הייתם במקום אחר השטר כשר חיישינן שמא כתבו בו זמן מאוחר וכשר ה א למדת שאעפ"י שלא היה בעיר ביום הכתוב בשטר שהוא כשר (סמ"ג, מ"ע נ). —ובמשמ מכאן אתה רואה ההפך, אבל: ונעלם מעיני אישה ולא שיהא רואה ומעלים ה א אם ידע בה בעלה אין רשאי להעדים ולהשקותה (ספרי נשא ז). מה ת"ל כי אין לו בן שהיו חכמות ודורשות ה א אם היה לו בת ובן לא היינו תובעות (שם, פנחס קלג). על אשר לא קדשתם אותי ה א אם קדשתם עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר (שם קלז). כדברי ר' ישאיה ה א אם שלחה והחזיר בדרך את פניו פטור מלשלח (שם, תצא רכח). אין לי רשות ה א אם יש לי רשות אכניסם (שם, נצבים שה). אימתי אמרו קמה מצלת את העומר בזמן שלא ניטלה מבינתיים ה א ניטלה מבינתיים הרי זו אינה מצלת (תוספתא פאה ג ה). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה ה א אם הביא האב ראיה יש לה כתובה (ירוש' כתוב' ו לא ג). יען לא האמנתם בי ה א האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם (שבת נה:). ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת ה א עומדת אינה משולחת (תענ' כב.). הרחיק את העדים שני שיטין פסול ה א שיטה ומחצה כשר (ב"ב קסב:). לא תאבה לו ולא תשמע אליו ה א אבה ושמע חייב (סנה' סא:). ואין מושיע לה ה א יש מושיע לה בכל דבר שיכול

להושיע (שם ענ.). כלום יש יבום אלא במקום שאין בן ה א יש בן אין יבום (ערכ׳ כה:). ר״י מתיר בשבורה מפני שאינה יכולה להתרפאות ה א יכולה להתרפאות אסר (בכור׳ כ:). רבא הוציא זוג שעושין בו הסרבל וספר הגדה וכו׳ ה א שאר הזוגות ושאר הספרים אינן בכלל דין זה (רמב״ם, טו״ח ח י). — ובמשמ׳ הֲלֹא: שלא יהא כתמה חמור מראייתה ו ה א מצינו כתמה חמור מראייתה לענין קדשים (ניד׳ נג:). אי אמרת חזקתו בדוק ה א לא בדק אי אמרת חזקתו מתכבס ה א מתכבס (שם נו:). וכי מהו מבקש מכם ה א אינו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת (אדר״נ ד). — ופשוט במשמ׳ זה: אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו וכו׳ א״ל ר׳ יוחנן ה א אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו (ברכ׳ ה.). — ולפני שם עצם פרטי, סימן הקריאה: אמר לו הקב״ה לדוד ה א דוד שכן רע אתה וכו׳ הם הרחיקוני מעליהם ואתה עומד ואומר למה ה׳ תעמוד מרחוק (פסיק׳ רבתי לא). אסף אף הוא אומר למה אלהים זנחת וכו׳ אמר לו הקב״ה לאסף ה א אסף האני זנהתים תחילה הם זנחו אותי (שם).

***הָאֲבָקוֹת**, ש״נ, — בה״פ מן הֶאֱבִק: מרוצה רכיבה ה א ב ק ו ת פוזז כרכור (נוף׳ צוף׳, ב יה).

***הָאֲדָמָה**, ש״נ,—שה״פ מן הֶאֱדִים: משום ה א ד מ ת בשר שכנגדן (רש״י חול׳ נג:).

***הַאֲדָרָה**, ש״נ, — בה״פ מן הֶאֱדִיר: בני עמנו ההולכים בתורתו בדרכיו הישרים המכוונים ב ה א ד ר ת התורה (מלמד התלמיד, בראש׳).

***הָאוֹתוּת**, ש״נ, — בה״פ מן הָאוֹת: ואם לא יהיה במזג ה א ו ת ו ת ולא הכנה ליותר מזה השלמות עמד והיה צומח (אמונה רמה א ו). העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון ואי אפשר שייוחס אל ה א ו ת ו ת הכלי ואל לא ה א ו ת ו ת ו (שם). שהטוב אשר ראוי לו אחד מבני אדם מתחלף ב ה א ו ת ו ת והשעור (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ג יא). הדבור יחלק אל ד׳ חלקים אל ה ה א ו ת ו ת אל הרומז אל הספור אל השחוק ה ה א ו ת ו ת הוא מאמר עם כבדות מה עם שפלות הקול (שם). וביחוד עושה זה ה א ו ת ו ת הצעקה מחוזק הקול וכו׳ ומרכות הקול ההכרחי אל המליץ והוא נקנה מ ה א ו ת ו ת הצעקה ראוי שיסופר הנה היאך נוכל לשמור הקול שיהיה

במדרגה אחת מן הקיום (שם א יב). שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו כ ה א ו ת ו ת המקום למקומם (אפודי, מו״נ ב, הקד׳ ט).

***הַאֲזָנָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֶאֱזִין: היו השמים אומרים לא שמענו אלא ב ה א ז נ ה וכו׳ ליתן ה א ז נ ה ושמיעה לשמים ו ה א ז נ ה ושמיעה לארץ (ספרי האזינו שו). ונתן שמיעה לשמים ו ה א ז נ ה לארץ (רש״י ישע׳ א ב). מנהג הקדמונים וכו׳ שהיה מדרכם שיטו השומעים אל ה ה א ז נ ה וההשמעות והסברת הפנים למדבר (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון א יב). והדברים הכוללים אשר יהיה בהם הכבוד הם המדרגות במושבות ו ה א ז נ ה לדברי האדם (שם ב יה). ואני אתנהלה לאטי לספר קורותי רצית ה א ז נ ת ן על כן אמרתי שמע לי (ר״ש אוליוירו, אגר׳ איל׳ אהב׳ יד:).

***הֶאָח**, — מלת קריאה לשמחה, ושמחת נקמה: אף יחם ויאמר הֶאָח חמותי ראיתי אור (ישע׳ מד יו). יען אמרך הֶאָח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה (יחזק׳ כה ג). יען אשר אמרה צר על ירושלם הֶאָח נשברה דלתות העמים נסבה אלי (שם כו ב). יען אמר האויב עליכם הֶאָח ובמות עולם למורשה היתה לנו (שם לו ב). וירחיבו עלי פיהם אמרו הֶאָח הֶאָח ראתה עינינו (תהל׳ לה כא). ישמו על עקב בשתם האמרים לי הֶאָח הֶאָח (שם מ יו). — ואמר בן סירא: ה א ח למות כי טוב חקיך לאיש אננים וחסר עצמה (ב״ס גני׳ מא ב). — ובמליצה לסוס: בדי שפר יאמר (הסוס) הֶאָח (איוב לט כה).

***הַאֲמָנָה**, ש״נ, —שה״פ מן הֶאֱמִין, א) קיום ואשור: ה א מ נ ת דברים (שבוע׳ לו.).— ב) כמו אֱמוּנָה: כדי הוא ה א מ נ ה שהמינו בי ישראל שאקרע להם הים (מד״ר שמות כא). ובזכות ה א מ נ ה שהאמינו זכו לומר שירה (שם כב). גדולה האמנה לפני מי שאמ׳ והיה העולם (ילקוט, ישע׳ רלו). אבל צריך ה א מ נ ת הנבואה ותורה מן השמים שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (העקרים א יא). אבל ה א מ נ ת החדוש יש מאין אעפ״י שהיא אמונה צריך כל בעל תורה להאמינה (שם יג). לפי ש ב ה א מ נ ת האחדות שני דברים (שם יד). כל זה היה מעט ה א מ נ ה ואעפ״י שהוא אומר בלשון ה א מ נ ה כי לא ינסה האל (רד״ק ישע׳ ז יב). שכל זה מחזיק וקובע ה א מ נ ת הלב כשמוציא הדבר מן הכח אל הפועל (ס׳ חינוך, יתרו כס).

לא תמצא לעולם שיאמר הכתוב אלהים אחרים רק על האמנת הלב (שם כו). האמנת המופתים (רלב"ג, מלחמ' ה' ס יב).—וכו': כמו מציאות השם שהוא מבואר מענינו שהוא עקר שהאמנתו הכרחית לתורת אלהית (העקרים א ג).

***הַאֲמָתָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶאֱמִית: והסוג השני מן הספור הוא אשר יקרה באחד מחמשה פנים אם לכוון בו האמתה וכו' שזה הספור הוא בא למען יתאמת להם העונש אם יעמדו במרדם (כוף' לוף', מסיר ליאון א ח). הצעת העצמיות אשר יורו עליהם במלות נפרדות על דרך ההבנה וההאמתה בהשגת העיון (אלגזלי. הקד' כוונ' הפלוסופים). וביאור הדומה בין שנים הוא האמתה למציאות הדומה (כאור ס' הש̇ירים לאריסט' כא). — וזסמי': כי המבוקשים בהאמתת הדבר הם ד' לפי דברי הפלוסופים (תגמ' הנפ' ג). אחר נשוב אל הנפש האנושית בפרט ונשלים האמתתה (אמונה רמה א ו).

***הַאֲצָלָה**, ש"נ,—שה"פ מן הֶאֱצִיל: האצלות נפשיות[1].

***הַאָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵאִיר, א) והארת נרות (רה"ג, זכים נ ב). והארת הבית בנר (העקרים כ ג). גם כח פעל ההארה בשמש ובכוכבים הוא לאין תכלית (ר"י אברבנל, מפע' ה' ס ט). גם הנר אין לו הארה כי אם מצד האור האחוז בו (הקדמ' של"ה). כי המזל הזה (מזל דלי) הוא מחובר מכככבים רבים אשר כולם מאירים כאחד ומנצוצי הארתם יחד מתהוה הצורה הזאת (פרקי שירה, מאמר הפתיחה). — ב) בהשאלה, הָאָרַת פנים: אנו אין לנו אלא הארת פניך הושיענו ונושע (מד"ר תהל' פ).—ובפלסופיה של הקבלה, אצילות האור מן האלהות: כי הספירות הם הם הארות מאירות מן הא"ס ב"ה מודיעות מכמה בחותיו של האין סוף ב"ה בפעלו עם נבראיו (פתחי חכמ' לרמח"ל ב כ). — ואמר הפַּיְטָן: והאיר אל עבר ספיר גזרתך, תפארת מחברתך, הָאָרוֹת מקבילות, אשה אל אחותה חוברות (כנף רענ', פזמ' ליוס א, נפשי).

***הַאֲרָכָה**, ש"נ — שה"פ מן הֶאֱרִיךְ: שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלימוד (רשב"ג, תקון מד' הנפ' יא).—ובדקדוק: התו מעמד בהארכה להורות על הנוח שיש אחריו (דקדוק ר"י חיוג 15). משפטי תנועות המלות במבטא הנקראות בשלשה פנים היינו בהמשכה או בהארכה או בסבוב משותף היינו משותף להמשכה ולהארכה גם יחד (שלטי הגבור', לשונ' הטעמים ט). שאז קוראים התיבה ההיא מראשיתה בהמשכה ובסופה בהארכה (שם).

***הָאָתוּת**, ש"נ, — כמו הָאוֹתוּת: הרמיזה היא תקון הקול הפנים והאברים גם ההאתות לענין (נופת צופ', מסיר ליאון א ד).

א.הַב, -- שם שתי בנות העלוקה: לעלוקה שתי בנות הַב הַב (משלי ל יה), ועי' עֲלוּקָה.—*וקול הגיהנם: מאי הב הב אמר מר עוקבא שתי בנות שצועקות מגיהנם וכו' קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי ב' בנות וכו' (ע"ז יז.).

ב.הַב,—צווי מן יָהַב, עי"ש.

***הֲבָאָה**, ש"נ, מ"ר הֲבָאוֹת, — שה"פ מן הֵבִיא: כבוד אב ואם וגמילות הסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). עד הבאת קרבן (ספרי נשא לא). שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד (שם כט). אף הקטנה שהיא איילונית בסימניה ואינה ראויה להבאת שתי שערות (רמב"ם, עבד' ד א). שאם היה צואר בהמה למעלה מן הסכין שמא תרד הבהמה בכובד גופה ותחתך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' כ ח), כמו הובאה, עי"ש. שאי אפשר לי שלא אזכור לך ההקדמות שלהם ואפני הבאת ראיותיהם (מו"נ א עא). לא אדע לצאת ולבוא כי היציאה וההבאה למנהיג סבה חזקה להוציאם ולהביאם (מלמד התלמיד, וילך).—ואמר הפיטן: נלאתי נשא עול מדהבה, נואמת מדוד והבא הֲבָאָה רבה (סלית' יוס ד, היה כל).—ומ"ר: שתי הבאות (יומ' מז.).

***הֲבַאי**, עי' *הֲבִי.

***הַבְאָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְאִישׁ: ואין בני אדם באין לידי הבאשה אלא מתוך דרכיהם (ילקוט דבר', תתקמב). והיה לו (לפרעה) להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים (כלי יקר, וארא).

***הֶבְדֵּל**, ש"ז, מ"ר הֶבְדֵּלִים, — מה שמבדיל בין שני דברים, Unterschied ; différence: והענין אשר בו יכר ויבדל המין מזולתו ויהיה הענין ההוא מעמיד לו נקרא הבדל (מלות הגיון י). ההבדל לאדם כי הוא יבדיל מין אדם ויכירהו מזולתו (שם).

[1] נשמט מהפתקה המראה מקום.

יחקור מן הדתות בכלל כמה הם וכו' ויתן הבדליהן ויחקור על עקרי כל אחת מהן כדי שיתבארו עקרי הדת האלהית (העקר' א א). וראוי שנדע למה נקראו (ספרי הקדש) בשמות האלה (תנ"ך) ומהו ההבדל העצמי אשר ביניהם (הקד' ר"י אברבנאל לנביא' ראש').

***הַבְדָּלָה**, ש"נ, מ"ר הַבְדָּלוֹת, —א) שה"פ מן הִבְדִּיל: אם אין ידיעה הבדלה מנין (ירוש' ברכ' ה ב). כל המעכב בשחיטה מעכב בהבדלה (חול' כ:). הותזו ראשיהן וכו' כהבדלת עולת העוף (שם כא.). וירדהו לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקראת הבדלתו רדייה (רש"י שופט' יד ט). זכר גדולת היום (שבת) ומעלתו והבדלתו לשבת משאר הימים (ס' חינוך, יתרו לא). שמצאנו באופן חצי היום ובין שאר אופני הכדור שתי הבדלות אשר ההבדלות ההם בעצמם כבר מצאנו אותם בסמוך בין אופן המפריש ובין שאר אופני הכדור (נחמ' ונע', דוד גנז ב לו). — ודבור רגיל כשמזכיר אדם דבר קדוש ואח"כ דבר טמא, דבר גרוע וכיוצא בו, להבדיל באלף אלפי הבדלות: ממשלים אנו משל בהבדלת אלף אלפים ורבי רבבות לאין חקר ומספר בין קדש לחול וכו' האמן של זכוכית וכו' והאל הגדול וכו' (חכמוני, פי' יליר' ב א). — ב) נוסח ברכה מן הברכות בתפלת שמנה עשרה, שמתחלת המבדיל בין קדש לחול: מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת (ברכ' ה ב). ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים נר ובשמים מזון והבדלה (שם ח א). כל מקום שיש תקיעה אין הבדלה וכל מקום שיש הבדלה אין תקיעה (חול' א ז). הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואומר הבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב (תוספתא ברכ' ו ו). אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר (פסח' קג:). המבדיל בין קודש לחול זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא (שם). — ומ"ל: הרגיל אומר הבדלות הרבה ושאינו רגיל אומר אחת או שתים (תוספתא ברכ' ו ו). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (ברכ' לג.). יְלמדנו רבינו סדר הבדלות היאך (פסח' קג.). יום טוב שחל להיות באמצע שבת אומר המבדיל וכו' מ"ט סדר הבדלות הוא מונה (חול' כו:). שיש לו מעט יין ומונע שתייתו בשביל הבדלה וכו' על מה שאנו נוהגין במלכותינו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנתפייטו מאליהו ז"ל במוצאי שבת (אור זרוע, מול"ש לה). —ג) *אופן הדבור של חלק מהעם שמדבר בקצת שנוים ממה שמדבר שאר העם באותה הלשון, **Dialekt**, **dialecte**: וגם כי הלשון יוני אחד היה מיום הבראו ומספר וצורת האותיות היא אחת כאשר כבר האמנתי בכל ההבדלות עם כל זה אחרי עת הולדו במעט שנים נחלק והיה לחמשה הבדלות מיוחדות וכו' ובאלו כלם נמצאו הבדלות רבות פעם בחלוף האותיות זו תחת זו בתיבות ופעם בשינוי משפטי הדקדוק בפעלים (שלטי הגבור', לבוש' העמים ט.). — ד) *נר שמדליקים היהודים במוצאי שבת בשעת ברכת ההבדלה, נהוג בלשון העם.

***הַבְדָּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְדֵּל: דע כי זו ההבדלות שקרהו שום פעם במקרה אין לו בה שום הסרון בעצמו (תגמ' הנפ' יב:). רצה בזה שהשכל הוא דבר נפרד מנפש ומזו ההבדלות נדבר לפנים מה היא (שם יד.). וזו ההבדלות תהיה או מכחות הנפש שהם גופיות או תהיה מן הגוף (שם:).

א. **הָבָה**[1], —מלת זֵרוז לזו"נ, ליחיד ורבים: ויאמרו איש אל רעהו הָבָה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש' יא ג). ויאמרו הָבָה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (שם ד). ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' הָבָה נרדה ונבלה שם שפתם (שם ו-ז). ויאמר (פרעה) אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הָבָה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א ח-י). ויאמר שאול אל יי' אלהי ישראל הָבָה תמים (ש"א יד מא). ויט אליה אל הדרך ויאמר הָבָה נא אבוא אליך (בראש' לח יו).

ב. **הָבָה**, הָבוּ, הָבִי, עי' יָהַב.

הַבְהָב[2], ש"ז, מ"ר הַבְהָבִים, כנוי הַבְהָבַי, — בשר מהבהב: זבחי הַבְהָבַי[3] יזבחו בשר ויאכלו יי' לא רצם (הוש' ח יג).

---

[1]) לפי דעת חכמי הדקדוק, צווי מן יהב, כמו דַּע, ובהוספת ה בסוף, ולכן מלעיל.

[2]) בערב' הבהבי a) צולה. טַבָּח, וכבר העיר על זה ריב"ג. — [3]) רבו הפרושים בפסוק זה, והיותר נכון

---

a) هبهبي

*הִבְהֵב[1], ש"ז, — כנוי לגיהנם וגלות : תגאל עמך מֵהַבְהַב, כי עליך משליכים יהב, תנחם לעיר הבנויה, תשבי מנחם ונחמיה (סליח' כ עי"ת, אזרחי).

א.*הִבְהֵב, פ"י, — הִבְהֵב את הפתילה וכדומה באור, החזיקה על האש כדי שתיבש, שתחרך מעט וישרפו הציצים מסביב, sengen; griller; to singe: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה (שבת כ ג). קצרוהו (את העומר) ונתנוהו בקופות הביאוהו לעזרה היו מהבהבין אותו באור (מנח' י ד). המהבהב בשדה הרי זה חייב (תוספתא מעש"ר ג א). המהבהב שיבולין באור (ירוש' שם ד נא). אין גודלין אותה (את הפתילה) לכתחלה בי"ט ואין מהבהבין אותה באור (ביצ' לב:). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור (שם לד.). פועל מהו שיהבהב (את המלילות) באור ויאכל (ב"מ פט). אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת (סנה' לז). הכנים לפניו בשר שהיבהב ראה לנבוכדנצר אוכל ורירו יורד על זקנו (תנחו' וארא יח). וכן מנהג פשוט שאין מבשלין המוח של ראש ולא קולין אותו עד שמהבהבין אותו באור (רמב"ם, מאכ' אסור' ו ז). הכבד שבשלה ולא הבהבה על האור (שם ח). ולא יהיו בניו או אשתו (של הפועל) מהבהבין לו השבלין באור (טוש, שכיר' יב י). דכין אותם (את החרצנים) במדוכה עד שנעשים לפרורין קטנים ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

— פע', *הֻבְהַב, — שהבהבו אותו, מהובהב : טרטימר חצי ליטרא הוא אינו חייב עד שיאכלנו מהובהב (ירוש' סנה' ח כו). וקלי כיון שמהובהב הוא באש נתקשה ואינו ראוי לאכילה (רגמ"ה מנח' סח). נהגו אנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מהובהבת (תוספ' שבת כט). והלכה כרבי עקיבא דמדליקין בפתילה שאינה מהובהבת (מרדכי, שבת רפט). כגון שצריך להבהבה (את הפתילה) שלא הובהבה מבעוד יום (שבלי הלקט, יו"ט רמז).

— נתפ', *נִתְהַבְהֵב, — נגעה בו האש : נתהבהב הלשון מביא לשון אחר ומקדש (יומא מח:). והמתחבר לרשעים דומה לאדם קרוב לכבשן האש שאם לא ישרף יתהבהב (ראש' חכמה, הענוה ד).

ב.*הִבְהֵב, פ"ע, — פקפק, סרב קצת, לא עשה בקשתו של פלוני : העובר לפני התיבה וכו' כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב ב' מהבהב ג' פושט את רגליו ויורד (ברכ' לד.).

*הִבְהוּב, ש"ז, — שה"פ מן הִבְהֵב : רבן יוחנן חושש וכו' שלא יהא שהות לקצירתו ויהיבהובו באבוב של קלאין (רש"י ר"ה ל). אבל הבהוב גמור להדליק ולכבות אין צריך לעשותו בע"ש (מרדכי, שבת רפט). ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש עד שמעלין זיעה ובשעת ההבהוב הזה מריחין מהן ריח יין (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

*הַבְחָנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִבְחִין : ולא יתכן לומר כי מהעדר הבחנת חכמה אל האם תתיחס השמחה אל האב (ר"מ אלשיך, משלי י). שהנמלים הם בעלי חיים שאין להם הבחנה שכלית ולא דעת שיעשו בו עניניהם במחשבה מכוונת לתכלית מעשיהם (פ' משלי לזרחיה הלוי ו ח).

*הַבְטָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִבְטִיא, כמו בִּטֵּא : ולא יחל דברו לעשות הבטאה בשבועה (ספרי מטות קנג).

*הַבָּטָה, ש"נ, — שה"פ מן הִבִּיט : כאן בהגבהה כאן בהבטה (ב"מ קיח.). אין הבטה אלא מלמעלה (מד"ר בראש' מד). הבטה מקרוב וראייה מרחוק (שם איכ' ה א). ובאלו הלשון הבטה וההבטה חלק מחלקי הצחות (הרקמה, שער לח). הרבות העיון וההבטה (הות, הסרסים, שקר). יבוא השמע על ההבטה והדבור (רשב"ג, תקון מדות הנפש טו). ואם יקח אדם עז אחד מן העדר כל העזים יביטו אליו הבטה סכלה (שער השמים ד א). אבל ימצא לו התחלפות הבטה והיה נראה דרך משל במקום מהירת בהיותו עולה על האופק בזולת המקום אשר יראה בו בעת השקיעה לפי שהתחלפות ההבטה הוא מתחלף באלו המקומות וזה דבר לא יראה כן בזה הצל (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ט). והוא מבואר שהרבה מאלו הספקות חוייבו מזולת הבטה אל התאר אשר זה המציאות בו (ר"י אלברגלי, מפע' ה' ד ג). כי הבטת הנשוך בצורת המשיך יעורר כאבו (הות, מ"כ ח). הבדל וחלוף רב יש בין הקו היוצא ממרכז הארץ דרך מרכז הירח ונמשך עד הרקיע שהוא מקומו האמיתי במזלות

הוא מהפעל הבהב, ובפרט שכך גם בערב', וכבר פרשו במשמעה זו המפרשים הקדמונים.

[1]) עי' ערך הַב.

זבין קו ההבטה היוצא מאישון עין הרואה העומד על גב הארץ והולך דרך מרכז הירח ונמשך משם עד הרקיע אשר הישראלי קרה לזאת ההבטה שנוי מראה הירח (נחמ׳ ונע׳, דוד גנז ת רח). והבטת המזלות הם על ארבעה פנים נוכח והוא שבאלכסונו ושליש והוא אותו שיש ביניהם צלע משולש וכו׳ והבטת הרביע והוא שיש ביניהם צלע המרובע המיתר לששים חלקים (אותות השמים לר״י כר״ש הכהן א).

***הַבְטָיָה**, ש״נ, — כמו הַבְטָאָה: יהללויה בְּהַבְטָיָה ובורא ניב שפתים (יוצר הפסק׳ ב, סמך לעד).

***הַבְטָחָה**, ש״נ, מ״ר הַבְטָחוֹת, — שם״פ מן הִבְטִיחַ,

א) כמו בטחון, ידיעה ודאית: ואם אין שם כהן אלא הוא (הש״צ) לא ישא את כפיו ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו והוזר לתפלתו רשאי (ברכ׳ ה ד). רבונו של עולם אברהם בא עמך בהבטחה מפני שאמרת לו ואברכה מברכיך (תנחומא, לך לך ח). — ב) הפעולה להבטיח, ליעד דבר מה להזולת, Versprechen ; promesse ; promise : גדולה הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ׳ יז.). חשבון יפה ופרק טוב יש הבטחה ויש אמתי (דא״ז ב). שהבטיח הקב״ה דבר בשמים ואחר ד״ו שנים באתה ההבטחה שהבטיח הקב״ה את הצדיק (מד״ר במות לח). כל הבטחות שהבטיח את הגר שהוא נותן לו להם ושמלה (שם יט). הבטחה בתקיעת כף היה אומר רבינו תם שהיא כבריתות בריה (סמ״ג רמ). ונתקיים קצת הייעוד הטוב וההבטחה שהבטיח השם לכם (ר״י אברבנאל מ״ב כ ט). ושלח (מלך ישמעאל) וקרא ליהודים ואמר להם דברים טובים והבטחות ושיעמדו בדת שירצו (שבט יהודה ג). ומה הנאה בהבטחת המלך ושופטי ארץ אם רצון העמים איננו עמנו ומבקשים תמיד רעותנו (שם כד). שנכתבו כמה דפין וכמה קונדרסין וכמה ספרים מהבטחות וכמה נחמות בירמיה בנביאים (ר׳ יונה, אג׳ א טו).

***הַבְטָלָה**, ש״נ, — כמו בַּטָּלָה: והמפנה לבו להבטלה[1]) הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד).

***הֲבַי**[2]), הבאי. — דבר שעבר את הגבול הראוי, גבול האפשרות, Uebertreibung ; exageration : ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר׳ ג א). נדרי הבאי אומר קונם קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כיוצאי מצרים (שם ב). נדרי הבאי מותרין שבועות הבאי אסורין היכי דמי שבועות הבאי וכו׳ באומר יאסרו פירות העולם עלי בשבועה אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים (גמ׳ שם כד:). אמר ר׳ אמי דברה תורה לשון הבאי[1]) דברו נביאים לשון הבאי דברו חכמים לשון הבאי (תמיד כט.). — ובמשמ׳ דברים בטלים, שאין בהם ממש: כי דברים אלה (שהנפש נעתקת מגוף לגוף וכו׳) הן הבאי והבל גדול (ר״א סגביה, מגל׳ המגלה). הנעור בלילה ומחשב בלבו דברי הבאי (רש״י אבות ג ד). מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן (רמב״ם ת״ת א יג). ולכן לא יתכן להמיר טוב ברע ולדבר נבלה שקר ורכילות והבאי (הוא, מכת׳ לבנו, דרך טובים). ווז שהוצרכנו לכתוב בחבורנו דברים שנראים דברי הבאי וכו׳ (קלור זכר לדיק, סד׳ החכ׳ וקור׳ העת׳ 92). —ואמר הפיט: אריה ביער דמיתי ונמשלתי בחובי, בטוי נואל מלתי לשון הַבַאי (סליח׳ ב עי״ת, אריס).

הבל, ממנו הֶבֶל, הָבַל, הַהְבָלָה, יַהְבִּלִי.

הֶבֶל, כהפס׳ הָבֶל, סמי׳ הֲבֵל, מ״ר הֲבָלִים, הַבְלֵי, א) נשיבת הרוח, נשימת הפה, Hauch ; soufle ; breath : ואת כלם ישא רוח יקח הָבֶל (ישע׳ נז יג). פעל אצרות בלשון שקר הֶבֶל נדף (משלי כא ו), כמו הבל שינדף. אדם לַהֶבֶל דמה ימיו כצל עובר (תהל׳ קמד ד). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הָבֶל (קהל׳ יא י). מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שבת פח:). אין העולם מתקיים אלא

---

[1]) ונוסחתו (של הרמב״ם) היא להבטלה כן היא במשניות שלנו (רשב״ל דורתן, מג״א ג ד).

[2]) משקל דְּמֵי, פְּנֵי, תְּנֵי. אעפ״י שבכ״מ הכתוב כך מלא א, מ״מ אין ספק בדבר שזהו המשקל הרגיל של נל״י, והאלף אינו אלא במקום פתח. ולא נתברר מקורו. ואולי הוא משרש הבי a) בערב׳ שמשמעתו היא אבק המתרומם באויר. — [1]) ופרשו שם: דברה תורה לשון הבאי דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים, ס״ד אלא גוזמא, דברו חכמים לשון הבאי הא דאמרן תפוח והשקו את התמיד בכוס של זהב, דברו נביאים לשון הבאי דכתיב וכל עם הארץ מחללים בחללים וגו׳ ותבקע הארץ בקולם. ע״כ.

---

a) هبي

בשביל ה ב ל תנוקות של בית רבן (שם קיט:). אינו דומה ה ב ל שיש בו חטא ל ה ב ל שאין בו חטא (שם).—והאד הנראה העולה ממשקה רותח ומכל גוף חם, Dunst, vapeur ; vapour : אבל הם עובדים לבבואה ולא לבבואה בלבד אלא ל ה ב ל זה שעולה מן הקדירה (ספרי האזינו שכ). ש ה ב ל המרחץ רע לשיניים (ירוש' ע"ז ג מב ד). איזהו סרים חמה וכו' כל שרותח בימות הגשמים ואין בשרו מעלה ה ב ל (יבמ' פ:). עד שהן עשויין ה ב ל בתוך מעי אמן (מד"ר ויקר' כט). — ומ"ר : כאשר האורות נתפשטו מאזן וחוטם עד נגד הפה ששם התחברות כל ה ה ב ל י ם ואז במקום שמתחברים יש לכולם בחינת נפש לפי שאין ה ב ל האזן יכול להתחבר ל ה ב ל פה אלא בריחוק מקום וכן ה ב ל החוטם (מהרח"ו, ע"ח, אצילות א ג א).—והח"ם הנאצל מהגוף או במקום סגור : הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין וכו' שלא תאמר הואיל ו ה ה ב ל כובש יהא מותר (ירוש' תרומ' י מז). בור שחייבה עליו תורה ל ה ב ל ו ולא לחבטו (ב"ק נ:). לאיזה ה ב ל (נדמה האדם) אם ל ה ב ל של תנור יש בו ממש אם ל ה ב ל של כירה יש בו ממש (מד"ר קהל' א ב). ולא יכנים שם אספסתא וכיוצא בהן מדברים שעולה מהם ה ב ל חם הרבה (רמב"ם שכנ' ט יב). — ב) בהשאלה. דבר שאין בו שום ממש, Nichtigkeit ; vanité ; -ty : כי חקות העמים הֶבֶל הוא (ירמ' י ג). הֶבֶל המה מעשי תעתעים (שם יה). לריק יגעתי לתהו וְהֶבֶל כחי כליתי (ישע' מט ד). שקר החן וְהֶבֶל היפי (משלי לא ל). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הֶבֶל ורעות רוח (קהל' א יד). תנחומין של ה ב ל ניחמך אביך (ב"ב יז:). — ובכנ' : את הכל ראיתי בימי הֶבְלִי (קהל' ז יה). כל ימי חיי הֶבְלֶךָ (שם ט ט). כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הֶבְלוֹ (שם ו יב). — ומ"ר : הֲבֵל הֲבָלִים אמר קהלת הֲבֵל הֲבָלִים הכל הָבֶל (קהל' א ב). כי ברב חלמות וַהֲבָלִים ודברים הרבה (שם ה ו). אמר רב נחמן כל ה ב ל י ם וכזבים שבני אברהם אבינו עושים בעוה"ז כדאי הוא לכפר בעד כולם (מד"ר ויקר' כט).—וסמי' ובכנ' רבים : מדוע הכעסוני בפסליהם בְּהַבְלֵי נכר (ירמ' ח יט). בנוי להאלילים. היש בְּהַבְלֵי הגוים מגשמים (שם יד כב). שנאתי השמרים הַבְלֵי שוא ואני אל יי' בטחתי (תהל' לא ז). הם קנאוני בלא אל כעסוני בְּהַבְלֵיהֶם (דבר' לב כא). — וכמו תה"פ : אנכי ארשע למה זה הֶבֶל איגע (איוב ט כט). ואיך תנחמוני הָבֶל (שם כא לד). — יַהַבְלֵי עולם הזה : וממשפטיך סרנו, וּבְהַבְלֵי העולם הזה נתבלנו, ואל רהבים ושטי כזב פנינו (סליח' ער"ה, בכתנו). — יהבלי הזקנות : גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראין אותם לעתים רחוקים כדרך ספור ה ב ל י הזקנות (הקד' מלמד התלמ'). ופקחים שבאומות האמינו ה ב ל י זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה ועלילות עריצים יבקשו עילה למלא חסרונם בעמל אחרים (שבט יהודה ז).

הָבַל, פ"ע, עת' יֶהְבַּל, תֶּהְבָּלוּ, — דבק בְּהֶבֶל, עסק בהבל : וילכו אחרי ההבל וַיֶּהְבָּלוּ ולא אמרו איה יי' המעלה אתנו מארץ מצרים (ירמ' ב ה-ו). ולמה זה הבל תֶּהְבָּלוּ (איוב כז יב). — יועשה אותו להבל : ועל חטאים נפלאים מנעורי גדלתי, וילדותי ושחרותי אחריהם הָבָלְתִּי (רמב"ע, זמן הכלי, מחז' אויניון). —הָבַל בדבר, בטח בדבר הזה לשוא : אל תבטחו בעשק ובגזל אל תֶּהְבָּלוּ (תהל' סב יא).
— הפע', הֶהְבִּיל, בינ' מַהְבִּיל, מַהְבִּילִים, — א) הֶהְבִּיל את פלוני, גרם שפלוני יֶהְבַּל, שיבטח בהבל : אל תשמעו על דברי הנביאים הנבאים לכם מַהְבִּלִים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי' (ירמ' כג טז). — ובמשמ' יהחליט שהדבר הוא הֶבֶל : השער השני בשבח המוכית, ה מ ה ב י ל עניני העולם ומפיץ ומדיח (תחכמוני, רלב שער ב). והתחיל ל ה ה ב י ל להם השאלה ואמר אשר בקצה שדהו כלומר איני שואל ממנו השדה אלא המערה שהיא בקצה שדהו (צרור המור, חיי שרה). היו יושבים לפניו גדולי המדינה היא בורגוש והיו מספרים בענין השמות והוא היה מ ה ב י ל עניניהם והם הביאו ראיות רבות לאמתם (ר"מ נרבוני, מו"נ א סב). שאם ידבקו בשם יתברך שישיגו החיים האמתיים וההתדבקות האמתי הוא ל ה ה ב י ל עניני העולם הנפסד הזה ולאהבה את השם יתברך בכל לב ובכל נפש (נהר פישון, ואתחנן). יראו ויבושו המהגים והמצפצפים בדברי התורה ו מ ה ב י ל י ם חכמת הדקדוק באמרם כי הלמוד בה אבוד זמן (הכוזר, ריש קדוש', מובא בס' תעוד' בישראל א יד). — ב) *התחיל להוציא הבל בכח פעולת האש : אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי ש י ה ב י ל ו מבעוד יום (שבת א ו).

*__הַבְלָגָה__, ש"נ, — שם"פ מן הִבְלִיג, (ברכת אברהם

לכבוד דר' ברלינר 291).

***הַבְלָה**, ש"נ, — כמו הֶבֶל: סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמ' התלמיד' כראש').

***הַבְלִי** ת"ז, לנק' הַבְלִית — של הבל: ומדובר בו נכבדות על אמונה הזכה וההבלית ועל הכרח למוד המלאכה ועבודת האדמה (תעודה בישראל, בהשער).

***הַבְלָעָה**, ש"נ, — שם"פ מן הִבְלִיעַ, בפרט במשמ' הכנסת דבר בתוך שאר דברים מבלי להזכיר את שמו של הדבר בפרוש, למשל מכר שור וחמור ושה יחד בסכום שיש בו גם כדי שויו של השה אבל הוא אמר שמוכר את השור והחמור בסכום הזה ואת השה הוא נותן במתנה: מעשר בהמה של יתומים מוכרין אותו בהבלעה (בכור' לא:). שנתן דמי מים ומלח בהבלעה (ערוב' כז:). שכר פיסוק בשבת וכו' הבלעה היא (נדר' לז.). הבלעת[1]) תחומין (ערוב' מד:). הבלעה (בתחומים) דבר גדול הוא (רש"י שם מה.). — "הבלעה בדקדוק, הבלעת אות אחת באות הסמוכה לה במלה והשלמתה בדגש: ונון נדר להבלעה בוידר יעקב ונון נפל להבלעה ביפל (ריב"ג הקד' הרקמה). ואמרו ושדדו את בני קדם והראו והמנהג היא ההבלעה והיה הדין להיות ושודו בואי המשך על דרך סובו ציון (שם כג). אבל הלמד נהגו בה המנהג הזה מן החסרון וההבלעה בשמוש לקח וכו' וההבלעה ביקה וזולתו (שם. שער יד). ויאמר מותפרק או מופרק בהבלעה וכו' מותטמאה או מוטמאה בהבלעה (שם). וזכרון ההבלעה וטעמה ומאיזה ענין התחיבה (שם כב). וכלל אומו כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי הקשה על הבלעתם נון בן נון כי מן ההבלעה מה שמביאה עליו ההקשה כאשר אתה רואה (שם). אלה כלם (מה נאמר ומה נדבר וכו') קרואים בדגש מפני הבלעת הנחים אשר לפניהם (ההא שבסוף המלה מה) ונעשו שתי המלים במקרא מלה אחת (ר"מ ג'יקטיליה, אותי' הנוח לר"י חיוג).

***הֲבָנָה**, ש"נ, — שם"פ מן הֵבִין: לפי שרתיחת הלחות מונעת זכות ההבנה (מלמד התלמיד' שופט'). כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה ויביא אל זכרונה (הקד' ר"י אברבנאל, לס' יהוש'). שהבנת ספרי הנבואה לקיום התורה כמשפט לא תהיה כי אם בהבנת חכמת הלשון היטב (הקד' ריב"ג להרקמה). אמתות נסתרית (של הדת) אשר הם נעלמים מהבנת ההמון (מו"נ ב ב). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים וכו' או יציירם הבנה ציורית כדי שיאמין בהם וכו' או יבינם הבנה ציורית הבאה בתחלת הענין (הקד' העקרים). וזה הענין נותן הבנה ציורית וכו' כמו שהגדר או הרושם נותן הבנה ציורית במה שיש לו גדר או רושם (שם ב ו). וכל החכמה שלו תלוי בזכרון ולא בהשגת הבנה והידיעה (פתחי חכמ' לרמח"ל ב יט). — וכב': ואם ימלט אחד בדור על דרך זרות לפי טבעו וקלות הבנתו ורב השתדלותו בלמוד היו מתים האחרים ולא בחכמה (מלמ' התלמ', בראש'). יען היות סימני ההפסקה בדבורים ובמאמרים דבר הכרחי מאד להבנת תכן הענין (הקד' המגיה לפי' אברבנאל לנבי' ראש'). כי קיום המצות כמשפטם מהבנתם ועשייתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק (הקד' ריב"ג להרקמה). להוסיף ולשנות דברים בספורים שבאו בספרי הנביאים על צד הביאור ולהטיב הבנתם (הקד' ר"י אברבנאל לס' יהוש').

***הַבָּעָה**, ש"נ, — שם"פ מן הִבִּיעַ: כאשר אמר ופי רשעים יביע רעות וכו' עם ההגיה וההבעה (השרשים לריב"ג, לען).

***הֶבְעֵר**, ש"ז, — שם"פ מן הִבְעִיר אש: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער (ב"ק א א). — ואמר הפיטן: כי החמור נוער, במקום זמיר יפעם, שור בור ושן הֶבְעֵר, שתו נאות מרעם (כנף רענ', פזמ' ליום ב).

***הַבְעָרָה**, ש"נ, — א) כמו הֶבְעֵר: הבערה בכלל היתה (בתוך כל האסורים של עשיית מלאכה) ולמה יצאת (באסור מיוחד לא תבערו אש) להקיש אליה ולומר לך מה הבערה שהיא אב מלאכה והייבין עליה וכו' (שבת ע.). אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם

[1]) בתוך סגנון ארמי: מר סבר הבלעת תחומין מילתא היא.

בּרי חצ׳יית יזז אי כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת (פסיק׳ רבתי יו).—ב) השמדה וכליון, מן ובערת הרע: נאמר כאן ובערת הרע מקרבך ונאמר להלן ואתה תבער הדם הנקי מקרבך הבערה הבערה עריפה עריפה מההבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש׳ סנה׳ ז כד:).

***הֶבְקֵר**, ש״ז,— בא״י כמו הפקר: בית שמאי אומרים הבקר לעניים הבקר (פאה ו א). ובית הלל אומרים אינו הבקר (לעניים) עד שיובקר אף לעשירים (עדי׳ ד ג). בשחרית אדם צריך לומר כל מה שילקטו העניים היום מבין העמרים הבקר וכו׳ אין הבקר אגסים הבקר שאין אנו אחראין לרמאין (ירוש׳ סוכ׳ ד נד:).

א·**הבר**[1]), ממנו הֹבֵר, הֹבָר.

הֹבֵר[2]), ש״ז, מ״ר הֹבְרִים, סמי׳ הֹבְרֵי, — מי שמתפאר שיודע להגיד עתידות לפי מעמד הכוכבים, **Astrolog**: יעמדו נא ויושיעך הֹבְרֵי[3]) שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג). — ומצוי שמוש זה בספרות במשמעה זו: אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים וכו׳ כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך (רמב״ם, תשו׳ ה ד). ותחברו בזה ספרים מעטים חברום יחידים מבני אדם נפתה בהם מי שדעתו קלה בקצת ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני עשרות אלפי שנים (כוזרי א סא). הוברי שמים הבורא שנאם כי הם משליטים הכוכבים על הכל ואין שם אדון בלעדיהם (ידע׳ בדרשי׳ פרדס ז, אוה״ס ג). יש מי שיכחיש היות הבחירה נמצאת באדם כדעת קצת הוברי שמים ויש גם כן מי שיכחיש התכלית בכל הפעולות כאפיקורוס (העקרים א ט). — ואמר הפיט: בינו וזאת יראו במחזה, דעת מי הכל מכונן, שוא שקד הוֹבֵר חוזה, שכל את ידיו מעונן (ס׳ יוס גירה, קרובץ חרג״יל). — וגם במשמ׳ יחכם בחכמת הכוכבים, וכן הנה ההובר הגדול בטלמיסו הורה הטעות שאפשר שיפול במה שישפטהו ההובר עד שיחטיא הכונה כלה (נוס שלוס, אכר׳ שלוס ו א).

***הֹבֶר**, ש״ז, מ״ר הֹבָרִים, בכנ׳ הֹבְרָיו, הוֹבְרָיו, — ידיעת ההובר, **Astrologie**: היה (בלק) יואה בהוברין שישראל נופלין בידו לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ״ד אלף (מד״ר במדב׳ כ).

ב·***הבר**, ממנו *הֲבָרָה.

***הַבְרָאָה**, ש״נ,— א) שה״פ מן הִבְרִיא, עשה בָּרִיא: יום הבראתו כיום הולדו (שבת קלז.), שהבריא הילד מהמילה. כל שחין יקשה הבראתו וסתימתו מפני לחיות יורדות אליו אם רבים ואם חמים מבלי שיגמר רוע מזג האבר אשר בו השחין הנה אנחנו נקראהו קשה ההבראה (פרקי משה כג).—ב) שה״פ מן הִבְרָה את האבל: ועוד יש ללמוד מדברי ר׳ אברהם שעושין הבראה בחוה״מ (מרדכי, מו״ק תתפד). דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה (שו״ע יו״ד שעח). צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבלות (שס, סוף הסימן). — ואמר הפיט: בכל יום ויום תרבה את ההַבְרָאוֹת, וכצבי תרוץ לאכול מפרות הבריאות (תוכח׳ מוסר, עזר׳ הבבלי י).

***הִבָּרְאוּת**, ש״נ, — שס״פ מן הִבָּרֵא, נברא: ולזה נראה הבראות השדים קודם האדם (רשב״ל דורן, מג״א ת״י ד).

***הֲבָרָה**, ש״נ, מ״ר הֲבָרוֹת, — א) קול שאו׳ לא ברור וצלול, **Geräusch; bruit; noise**: התוקע לתוך הבור וכו׳ אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא (ר״ה ג ז). לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו (יומא יט:). קול הברה שעושין הריחים (רגמ״ס ב״ב יח.). ריאה

---

[1]) קצת החכמים החליטו כי זהו שרש הבר a) בערב׳ שמשמש בלשון זו במשמ׳ חתך.

[2]) לא נתברר שרש שם זה. יש אומרים שהוא מן הבר בערב׳ במשמ׳ חתך, אך זה רחוק. — [3]) כך הקרי, ובקצת ספרים הקרי והכתיב. אבל ברוב הספרים הכתיב הברו, אך אין לכתיב זה שום מקום לפי משמ׳ הענין שנדרש דוקא בינוני פועל, והכתוב בעצמו מפרש משמ׳ מלה זו. ויש סברו כי זו היא בעצמה המלה חבר בחית, בחבריך, שנזכרה שם בפסוק הקודם, וכן חֹבר חבר. זו היתה דעת בן קריש, ואעפ״י שהשיג עליו מנחם בן סרוק, נטה לדעת זו גם ריב״ג. אך קשה לפי דעת זו הסמיכות לשמים, כי מה טעם יש בחֹברי שמים? גם פרושו של מנחם, מן ברור, אינו נכון.

a) هبر

שתשמע כה הברה בשנופחין אותה אם ניכר המקום שממנו תשמע ההברה מושיבין עליו רוק וכו' אם נתגדנד בידוע שהיא נקובה (רמב"ם שחיט' ז ז). ריאה שנופחין אותה ושומע הברה שלה (והזהיר ויקר' מג.). כי בקול הסירים באכול בם לשון אש שישמיעו קול ליבשותם ודקותם ואין קול הברתם רק לרעתם כי אז ישרפו בן הוא שחוק הכסיל כי בעת הברת קול שחוק שמחתם אזי הם כנשרפים ונאבדים (ר"מ אלשיך, משלי י כג). כקול מים רבים המוגרים במורד שיש להם קול הברה גדולה (מעין גנים לאיוב ג). ועל הברקים ועל הרעמים ועל קול הברה שנשמע בארץ ועל רוחות שנשבו בזעף (טוא"ח, ברכ' רכז). — ואמר המליץ: אשר יפרוץ ברעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה, וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך וְהַבָרָה צלולה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם). — ובמשמ' שמועה וספור דברים אדות ענין בלי יסוד ברור: מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת לינשא ושטפה נהר וכו' מיד נפלה הברה בעיר באת בתו של אותו האיש (ירוש' דמאי א כב.). פעם אחת נפלה הברה בעיר ובאו סרקיים ונטלום ונתקלקלו הלוים בשיר (שם ר"ה נט:). לא שישמעו קול הברה (שפלונית נתקדשה) אלא כדי שיהו נרות דולקות ומיטות מוצעות ונשים טוות לאור הנר ושמחות לה ואומרות פלונית מתקדשת היום (גיט' פט.). מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת (מד"ר ברא' י). — ב) יהוצאת האותיות והתנועות בהשמעת הקול שלהן, **Aussprache** **prononciation**: ותכיר הברת יתר המלים הנשרשים והבאים לשרת (מנחם בן סרוק, זרה). בבגדו כתיב ולא בביגדו אין הברת חירק בלא יו"ד ונקודה שתחת הב' במקום יוד משתמשת (רש"י קדוש' יח:). עשה לו (האלהים להאדם) גרגרת להעלות ולהוריד נשמת רוח חיים מן הלב מתוך הריאה אל הנחירים ואל הפה ולהוציא הברת קול הדיבור היוצא מתוך סימפוני הריאה (סמ"ג, מ"ע ג). שהן (התנועות) פעמים ארוכות ונמשכות בהברתן ונקראו בשם תנועות גדולות ופעמים קצרות ונמהרות בהברתן ונקראו בשם תנועות קטנות (תל"ע כ ז). — ג) יביחוד בדקדוק, האותיות והתנועות שאפשר להוציא ביחד בפסק אחד של הקול, **Silbe; syllabe; -ble**: כל תנועה עם האות המתנועע על פיה להיות מרגשת במבטא נקראת הברה ויש מלה בת הברה אחת כמו אָב בֵּן אָח אֵם ויש מלות מרכבות משתים ושלש הברות ויותר עד חמש כי לא נמצא מלה עברית יותר מחמש הברות ומספר ההברות לפי מספר התנועות כי לפעמים שתים ושלש גם ארבע אותיות מרגשות בתנועה אחת ולהברה אחת תחשבנה כמו בֵּין בְּשׁוּב וכו' והתנועה אשר אין אחריה שוא נח ולא דגש חזק היא הברה פשוטה וכו' ד"מ בָּא הברה אחת ופשוטה, הֵבִיא בת שתים, הֵבִיאוּ בת ג' הברות פשוטות וכל תנועה אשר שוא נח או ד"ח אחריה המחברת אליה במבטא היא הברה מרכבת ד"מ קָם בת הברה אחת קַמְתֶּם בת ב' הברות מרכבות (תל"ע ט).

***הַבְרָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְרִיחַ: ההברחה וזכורה בתלמוד וכו' והפירות אוכל אותם הנברח כל זמן שההברחה אצלו (שו"ת הרי"ף רלו). עד שתכתוב בשטר זה מהיום נתונים (נכסי) לך ולכשארצה יש כאן הברחה מבעלה שאם בא לזכות תאמר איני רוצה (רש"י כתוב' עט.). משום דע"י הברחה הוו נכסים שאינם ידועים (תוספ' שם). ואין משביעין למקבל מתנה שלא היה הברחה בדבר (ב"י טוחו"מ לט). גם טוענין (האחים) שהכל היה דרך הברחה הן מהזקנה הן מאביהם ומעולם לא פרעו דבר משלהם רק משל אביהם (שו"ת רמ"א קט). אם מכוון שיתקיימו דברי השטר לא נקרא הברחה (תשו' תו"י רי). —ומ"ר: שראוי שיבטלו כל שטרי הברחות ותחבולות שיעשו עד היום הזה (טחו"מ, גביית חוב לט).

***הַבְרָיָה**, ש"נ, — כמו הַבְרָאָה: דין הספד וצדוק הדין והבריית אבלים בחנוכה (שבלי הלקט, חנכה קלב).

***הַבְרָכָה**, ש"נ,—שה"פ מן הִבְרִיךְ, למשל גפן וכדומה, באדמה: שוב בדקתי בעובדי כרמים ואמרו לי כי רוב כרמים מוברכים וכו' על ידי הברכה שקורים פרבימי"ר (סמ"ג, סי' קמו, בשם ר"ש).

***הַבְרָקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְרִיק: בעופפי חרבי בעפעפי שחר ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (השרשים לריב"ג, עוף). והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים (רד"ק יחזק' כא יח).

***הַגְבָּהָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִגְבִּיהַ, במשמ' לקח דבר מונח על הארץ והרים אותו: בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (קדוש' א ד). לא

תהא חזקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (ב"ב נג:). — וביחס להקול: ענין הגבהת הקול (רד"ק ירמ' ז טז). — וכמשמ' התרוממות: הלל אומר השפלתי זו הגבהתי והגבהתי היא השפלתי (מד"ר שמות מה). הנה החרון אף יגיד הגבהה ונפילת אפים יגיד ההשפלה (חוה"ת, כרמש' ד ס).

***הגבלה**, ש"נ, — שה"פ מן הגביל, שם גבול: בארבעה אמר להם מצות הגבלה (שבת פז.). ומה השיב משה לפני הגבורה זו מצות הגבלה (שם). מצות הגבלה נאמר לו בו ביום וכו' ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה ונאמרה לו מצות פרישה (רש"י שם). —ואמר הפיטן: וסדר ענינם ומצות הגבלתם, ובנה מזבח וכרת בריתם (יוצר ב שבוע', בעורי). —ובהשאלה: ככה חלקו אותם הראשונים על אלה החמשה המוצאים מבלי הפרש ולא הגבלה (הקדמה, שער ב). כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה זיביא אל זכרונה (הקד' אברבנאל לס' יהוש'). וההגבלה מאלה השאלות אינו מגביל הנה אמנם עזב ההגבלה בזה עד השלישי מספרו וכו' אבל הוא מתחיל בו בכאן לדבר בהם קצת בדרך הגבלה ואומר שראוי שיהיו חלקים מנפש (תגמ' הנפ' טו:). שאם כן תהיה ההגבלה הזאת כהגבלת מגביל לא על צד החיוב אבל בכונת מכוון אשר כיון זה לתכלית קיום המציאות (דרך אמונה, ביאורו א א). אותם הלשונות שיסבלו פירושים וכוונות בבלתי הגבלה בסבת שתופים נופלים בלשונות ההם (בו"ת תמת ישרים לד). ומן הנמנע הוא שתהיה הגבלה כזאת נופלת בכל אחד מהם במקרה (ספורנו, אור עמים, שמים). וכן אנו אומרים ולתפלתם שעה וכו' שמזה בא הגבלת כה העצמי לעזור ולהושיע לנגד כל מנגד (מאמ' יקרים, גביע הכסף ג).

***הגברה**, ש"נ, — שה"פ מן הגביר: מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד (האמונ' והדעות ד ס). ויהיה החפץ בואת התרגזך אלי העתרתך אלי בדברים והגברתך לשונך עלי (השרשים לריב"ג, רגז). וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתו והיא המדרגה אלהית והוא עומד ומחשב במה שראוי לו לעשיתו בהגברת טבעיו ומדותיו ואיננו נותן לכח הכעס רצונו (כוזרי ה י). —ובפרט בלשון סופרי הקראים, הוכחה והוצאת דבר מדבר על ידי הקיש הגיוני, בהגברת הדעת; וכבר בארנו הגברת הוצאת העלה למשפט (ספר היסר ליבוע הקראי, העריות 51). וכן האסור היוצא מעקר הששי בכלל שהוא ע"ד ההגברה לפי דעת רבי' ישועה (ספר העריות למשה בשייצי, הקדס 61). והדרך השביעית מה שהוא אסור בהגברה כמו שסבר רבי ישועה (שם 67).

הגג, ממנו הגיג.

***הגדה**, ש"נ, מ"ר הגדות, — שה"פ מן הגיד, — א) ספור דברים ממעשים שארעו לפנים וכדומה, Erzählung; narration: אומר לפניה (הכהן לפני הסוטה) דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). א"ר יהודה בן פזי מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו כשירדה למצרים כדנוה בריחים (פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה). שבעה דברים אשר בהם יהיה המדע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות כאשר זכרום הפלסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הקדמה, שער כח). נבואות או הגדת העתידות (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' ראש'). להגיד הנבואות אשר נבא הנביא עליהם שלא יתכן הגדתם כי אם אחרי הצעת הספורים (שם). ההגדה הוא ספור הדברים הנעשים הרחוקים מזמננו (נופ' צופ', מסיר ליאון ח). — והגדת עדים עדותם, Aussagen, déposition; attestation; הלכה כר' יהושע בן קרחה בקרקעות ובמטלטלין דאפילו זה אחר זה בין בהגדה[1]) ובין בראיה עדותו כשרה (ר"ח סנה' ל:). — ב) כמו *אגדה, עי' זה: ובמה היתה הגדת היום אמרו לו בפרשת הקהל (חגי' ג.). עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (שם יד.). כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בהגדה עשה אזנך כאפרכסת (חול' פט.). שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ וכו' ג' דברי הגדה כתוב א' אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה (נדה סט:). וראה ר' יוחנן בן זכאי יושב ומלמד תורה

---

[1]) בארמ' בגמ' שם: באקשי הגדת לראיה קמיפלגי וכו'.

והתלמידים יושבים לפניו בפרק משגמרו הפרק אמר להם הגדה (תנחומא לך לך ו).— ומ"ר: אין למדים מן ההגדות (ירוש' פאה ב יז).— ד) הגדה של פסח, מה שקוראים היהודים בלילה הראשון של פסח בשעת הסדר, עי' זה: ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (פסח' קיה:). סומא פטור מלומר הגדה (שם קיז:). ואין נכון להמתין עד לאחר ההגדה ולעשות (המוציא) עם טיבול המרור (מרדכי פסח', סדר הגדה בקצרה). נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות (רמב"ם, סוף הלכ' פסח). דין מצות ההגדה וקריאתה וכו' והקוראין את ההגדה צריכין שיהו שלשה וכו' לשון ההגדה מסודרת על סדר הפסוקים (שבלי הלקט, פסח ריח). —ה) השתמשו בשם זה הסופרים החדשים במשמ' ספור פחות או יותר בדוי, דמיוני, שאין לו יסוד במציאות. Mythe ; myth.

***הַגָּדִי**, ת"ז, — מטבע ההגדה: אם היה בספר התורה חלק הגדיי מהדברים אשר עברו וחלק נבואיי מהגדת מה שהיה (ר"י אברבנאל, הקד' פי' נביא' ראש').

***הַגְדָּלָה**, ש"נ, — שם"פ מן הִגְדִּיל: : וההרכבה (מן כביר ואביר) להגדלה (רד"ק ישע' י יג). תתאר התורה קצתם במלות ההגדלה יותר ממה שתתאר קצתם (אמונה רמה ד ג). ולזה היה ההגדלה לאלה החלקים ראויה ומחוייבת (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' ראש'). ומפני זה גזר יהושע שההגדלה שיעשה היום הזה ושידעון ישראל שהיה האל יתברך עמו באופן שהיה עם משה אינו כי אם בקריעת הירדן (שם, יהוש' ג ז). ואולי בזה אוכה את ארחי לזכות בהגדלת התורה (שם). ותשאל עוד ותאמר מה תכלית ההתנשאות מן הארץ ותענה להגדיל וכו' ותשאל ותאמר ומה תכלית הגדלתו אצל מי שיראהו ותענה כדי שייראו ויפחדו ממנו (מו"נ א סט). הודיענו בכתוב הזה כוונת מתן התורה וצורך הגדלתה ורבוי מצותיה (מלמד התלמיד', בראש').

***הַגְדָּרָה**, ש"נ, — שם"פ מן הִגְדִּיר, בהשאלה במשמ' הנחת גדר לדבר שע"י יוגדר הדבר ויודע לנו מהותו: והמתואר בו במציאותו אם יותר או פחות ממין אחר ובזה תשלם הגדרתו (מסה ריאלי, מקד' מעט ז).

הגה, ממנו הֶגֶה, הָגָה, הֲגוּת, הָגִיוֹן, *הָגִיָּה.

א. **הֶגֶה**, ש"ז, — קול שאון ונהימה, Gemurmel ; bruit ; growling: שמעו שמוע ברגז קלו (של אלהים) והגה מפיו יצא תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו (איוב לז ב-ד). — וכמו"כ קול האנחה בשעה של קינה ובכי, Gestöhn ; gémissement ; groans: קינים והגה והי (יחזק' ב י). כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו [1] הגה (תהל' צ ט), ר"ל באנחות וקינות.

ב. ***הֶגֶה**[2], ש"ז, — הקרש שבאחורי האניות שעל ידו מטים את האניה הנה או הנה, Steuer ; gouvernail ; helm: כי הנה כַּהֶגֶה[3] ביד המלח, ברצותו אוחז וברצותו שלח, כן אנחנו בידך אל טוב וסלח (מער' יוה"כ, כי הנה).

א. **הָגָה**, פ"ע, עבר הָגִיתִי, עת' אֶהְגֶּה, יֶהְגֶּה, מק' הָגֹה, — א) הגתה היונה, הוציאה מגרונה קולה הטבעי, העגום והרך, gurren ; roucouler ; to coo: נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נֶהְגֶּה (ישע' נט יא). כסוס עגור כן אצפצף אֶהְגֶּה כיונה (שם לח יד). — וגם האריה וכדומה, כשהוא משמיע קול סתום מתוך הגרון: כאשר יֶהְגֶּה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (ישע' לא ד). — וכן לכל קול דומה לזה מהגרון: ידיהם (של הפסילים) ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יֶהְגּוּ בגרונם (תהל' קטו ז). ההוגים כיונים והמנמין והמפפין בידיהם והבועטין ברגליהם (דא"ר ב). הרגל גאותנות בימים ההם.—והאדם בשעת צערו, נאנח בקול סתום: לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לאשישי קיר חרשת תֶּהְגּוּ אך נכאים (ישע' טז ז). אל אנשי קיר חרש יֶהְגֶּה [4] (ירמ' מח לא). — ובכלל השמיע קול המיה: למה רגשו גוים ולאמים יֶהְגּוּ ריק (תהל' ב א).—ב) הגה בספר וכדומה, עִיֵּן בו וקרא בו

---

1) צ"ל במו, ב במקום כ.

2) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — 3) ממה שנאמר אחרי כן ביד המלח וברצותו אוחז וברצותו שלח, נראה ברור כי הכונה לדבר שאוחז המלח בידו להוליך בו את האניה. והנה י"א כי כונת הפיטן להמשוט, אך לזה לא היה לו צרך להמציא מלה חדשה, ולכן יותר יש לסבר כי כונתו בשם הגה היתה להקרש שבו מטים את האניה לפי רצון המלח. ואולי באמת בנה הפיטן מלה זו על פי הכתוב הגה ברוחו הקשה ביום קדים.

4) למדנחאי אֶהְגֶּה קרי.

וסבר בו, lesen, nachdenken ; lire, méditer ; read, meditate : לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהל' א א-ב). לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה (ברכ' סג:). ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה באלו שהן עושין את ד"ת (מד"ר דבר' יא). שחרי תורתי יפה אני נתתיה להגותה והוא אינו הוגה עד שמשכחה (כלה רבתי ח). וחכמי התלמוד בדורנו על דרכים רבים יש הוגה בו לדעת האסור וההיתר וכו' ויש הוגה בתלמוד להתפאר וכו' ויש אחרים שהוגים תמיד בתורה ובנביאים ובכתובים (ראב"ע, יסוד מורא א). ההוגה בתורת ה' אם יש לו לב היא תורהו ותשכיל נפשו יותר מאשר למדיהו והשכילוהו מלמדיו (שם ח). — והגה תורה מתוך תורה, הוכיח : הגה נה תורה מתוך תורה אמר כבר נאמר לי כירק עשב נתתי לכם את כל' לאיזה דבר ריבה הכתוב בטהורין לקרבנות (ירוש' מגי' א עב:). — וגם בדברים מפשטים, בפעולות ומעשים, במשמ' התבונן אליהם וחשב בהם ודבר בהם : אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך והגיתי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה (תהל' עז יב-יג). זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח (שם קמג ה). אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה בך כי היית עזרתה לי (שם סג ז-ח). — והלב : לבך יהגה אימה איה ספר איה שקל (ישע' לג יח). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי טו כח). כי שד יהגה לבם (של הרשעים) ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב). וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג). — ואמר בן סירא : והתבוננת ביראת עליון ובמצותיו הגה תמיד (ב"ס גני' ו לז). דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם (ערוב' נד:). כך היה אומר לבי הוגה מרה ולענה (תנחומא לך לך יג). — ואמר המשורר : הגה תמיד לענות תשובות מוכנות (תשוב' תלמ' מנחם על דונש 28). הנפש הבהמית גוברת עליהם בימי ילדותם ובינה ובין הנפש ההוגה מלחמה וכו' אם הגבורה תהיה ביניהם שוה פעמים ההוגה ופעמים הבהמה יהיה הלק הבינוני הנמצא ברוב בני האדם ואם תהיה הנפש ההוגה גוברת באחרונה יהיה החלק הנחמד מכל השלשה ואם תהיה נפשו ההוגה נכנעת וכבושה וטבועה במצולות נפש הבהמית כל ימיה ולא יהיה לה גבורה כלל יהיה החלק הזה הרשע מכלם (הגיון הנפש לבר חייא ב). — והיה עסוק במחשבה : אז שגיתי באהבתך יפה-פיה, לבי הגה בך עיני צופיה (מפו. אה"ל כח). — ומק' הגו : פשע וכחש ביי' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו והגו [1]) מלב דברי שקר (ישע' נט יג). — ובחכמה : אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה (ב"ס גני' יד כ). — ואמר המליץ : הגה תמיד בתורת אל ודתו, ואוה וחשוק לישב בביתו (מוסר השכל). — ואמר הפיטן : קול דיצה וישועה מצפינים, באהלי צדיקים צפונים, ההוגים ביקרת מפנינים (יוצר זכור, אלהים). — ג) בהרחבה, נרדף עם דבר, sprechen ; parler ; to speak : שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה (ישע' נט ג). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה (איוב כז ד). פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך (תהל' לה כח). גם לשוני כל היום תהגה צדקתך (שם עא כד). לא יהא הוגה מפיו וקורא (ירוש' מגי' ד עד ד). משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון (מד"ר בראש' מט). ומעמיד משה שהוגה את התורה בשבעים לשון (תנחו' לך לך כג). אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים (מד"ר איכה, פתיח'). ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאו בנפשם לא יוכלו להגות בו

—[1]) כבר החליטו ריב"ג (הקד' הרקמ') למקור, ואמר כי אמרו ההא חלומה במקום קמוצה כדי לזוגו עם ה' ו, שהוא, לפי דעת ריב"ג, הפעיל מן ירה, הורה. אך להפעיל זה אין כאן מקום לפי ענין המליצה, ולכן קצת קשה גם עצם דקדוקו של הרו, ומלבד זה ממשקל הכתוב, שהוא בנוי כלו על שלש שלש מלים, וכמו רוב שאר הפסוקים בפרשה זו, נשמע כי מלה אחת מאלה שתי המלים, הרו והגו, יתרה, ורגלים לדבר כי היתרה היא המלה הרו, שנכפלה אולי כהמלה סרה שלפניה, או מעצם המלה הגו, ועכ"פ אם לא נאמר כי הנקוד של הגו אינו מזמן תחית הלשון באמת אלא נתהוה אחרי כן מפני טעות הנוסחה ונתהותה המלה הרו, וחשבוה באמת להפעיל מן ירה, — קשה להבין נקוד הגו מפני טעמו של ריב"ג. וקצת החדשים ראו במלה זו מקור מן בנין פועל, אך כבר דחה ברט (NB § 15 a) דעה זו, ואולם גם דעתו שזה פעול מן קל אינו מחור, כי אין מקום כאן לפעול, ועאכו"כ שאין דעת הקדמונ' נכונה שזה הפעל. ואולי באמת נכונה דעת בטכר (Bö. Lehrb. § 498 c) כי אמרו לפעמים אות חלומה במקום פתוחה לתת להמלה יותר עז וכח. ועי' בהמבוא בחלק הדקדוק.

(מו"כ ג לא). — ואמר המשורר: במומי מעשי תבל פלאים וקצרו לְהָגוֹת בהם לשונות (ר"י חריזי, תחכמוני ג). —ואמר הפיטן: הוֹגֵי הדורים מפארים בשורו בסיני, ורצים ושבים מתיחדים בהטותו לסיני (שבת לפני שבוע', אורחות). — ד) *הוציא מלה או אות מהפה על ידי כלי הדבור: ההוגה את השם באותיותיו (סנה' י א). דע כי אותיות בגד כפת יהגו בהן בלשון עברית על שני דרכים (ר"מ ג'יקטיליא, אותיות הנוח לר"י חיוג). —וּפָעוּל יְהֻגּוּי: ההֻגּוּי באהיה אשר אהיה, וכל מאמינים שהוא היה והוה ויהיה (מוסף א ר"ה). לך יאתה כבוד ועוז הֲגוּיִם, חלד וכל שוכניה וכל האיים (קרובי ב ר"ה, שמו מפארים). אמת גמרת ששה פעמים אלהים חיים, מבראשית עד לעשות חתומים תווים, וכלם סופי תיבות המה הֲגוּיִם (סליח' ער"ה, אמת).

— נִפְע', *נֶהֱגָה, — שהוגים אותו, שאפשר להגותו, להוציאו מהפה בכלי הדבור: הכותב שתי אותיות וכו' והן נהגין זה עם זה (שבת יב ד). לא נוכל לקראו בשם ההויה ואינו נהגה כפי אותיותיו לדעת שאין הויתו הוית צורה (ר"י ג'יקטליה, גנת אגוז א, ההויה). שם בן ארבע אותיות הגדול והנורא הבלתי נהגה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין א יא). הסכימו שתהיה התנועה נחלקת בשפתים שהם בומ"פ נהגות בצורת הבית ובצורת הואו ובצורת המם ובצורת הפא (כל"ה, בית נאמן יג.).

— הִפְע', הֶהֱגָה, בינ' מַהֲגֶה, מַהֲגִים, — כמו קל, השמיע קול המיה לא ברור: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים וְהַמַּהְגִּים (ישע' ח יט). צופין (הקוסמים) ואיגם יודעין מה צופין מהגין ואינן יודעין מה מהגין (סוט' יב:). — *והיונים: שהם מצפצפים כעגורים ומהגים כיונים (רש"י שם).

ב. **הָגָה**[1], פ"י, מק' הָגוּ, — הגה סיגים מכסף וכדומה, הבדיל, הוציא והסיר את הסיגים מתוך הכסף או הזהב, eliminate ; éliminer ; ausscheiden : הָגוֹ סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). — ובכלל הגהו לפני פלוני או מלפני פלוני, הסירו, הרחיקו: הָגוֹ רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו (שם ה). — פֹּע' קל, הֹגָה מן, — הוסר, הורחק: ועמשא (שהרגו יואב) מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וכו' כאשר הֹגָה[2]) מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (ש"ב כ יב-יג).

[1]) רק עברית. בלשונות האחיות אין לו חבר במשמעה זו. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג וכן קצת החדשים החליטוהו לְהָפעל מן יגה, וא"כ חסרה וו, ולכן יותר נראה שהוא פֻעל או פֹּעל קל, ויש קוראים הוסר או הוסב.

ג. **הָגָה**[1]), פ"י, —הָגָה הרוח הקדים את הקמה שעל פני השדה, להט ושרף אותה: בסאסאה בשלחה תריבנה הָגָה[2]) ברוחו הקשה ביום קדים (ישע' כז ח).

ד. ***הָגָה**, פ"י, — הגה את המכה, עשה איתה כאבת מאד: הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן (מד"ר איכה, כי לא יונת). בתולותיה נוגות שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה מר לה לערותה (שם, דרכי ציון). העמיד עליהם אדם קשה ביותר לנסותן זה נבוכדנצר ועמד והגה את מכתם (שם שה"ש, זאת קומתך).

*הָגָה, ש"ז, — כמו *אָגָה, מין קוץ, עי' *אָגָה.

***הַגָּהָה**, ש"נ, מ"ר הַגָּהוֹת, — שה"פ מן הִגִּיהַּ, עי' נָגַהּ, א) עיון בדבר כתוב או נדפס לראות אם לא נפל שם טעות, ועצם תקון הטעות, das Korrigieren ; correction : הגהת ספרים מסברא עברה היא וראוי לנדות עליה (רמב"ן, חיד' פרק יש נוחלין). ויש לי לספר כמה וכמה שמחקו ועקרו מן הספרים העיקר מדוקדק ומפולפל יותר מן הגהתם שהוא שבוש ומשגה (הראב"ד, פרק יש מדיר). מי שלא יקרא ההקדמה לא ידע משפט הקונטרים ומעשהו ולא יבין באיזה צד הוסדרה ההגהה ואיך יגיה ממנו וכו' יען שבהיותי קורא במדרשים זה כמה שנים וראיתי הטעיות והשבושים שבאורך הזמן נפל בהם וכו' עשיתי בהם הגהה כפי יכולתי וכו' באתי במגילת ספר כתוב כל אותן ההגהות כדי שיוכל כל מי שירצה להגיה ממנו ספרי מדרשיו (הקד' אות אמת). ובפרט בהגהה מדויקת אשר השתדלתי בכל מאמצי כחי וכו' להסיר כל הטעיות והשגיאות שמצאתי בדפוס הראשון (חתי' המגיה לפי' אברבנאל על נביא' ראש'). ולי זעיר בגוברין נראה בעיניהם להציג על משמרת ההגהה (הקד' המגיה לס' הלבוש). ובשעה שהייתי כותב דבר זה היתה

[1]) אולי קצת דומה להפעלים הַג' a), אַג' b) בערב' שמשמשים במשמ' הדליק האש, והיתה האש לוהטת מאד, והַגֻ'וַ c) היה היום חם מאד, ועי' בהערה לקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש פסוק זה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ורגלים לדבר כי הכתוב קצת משובש, עכ"פ לפי הנוסחה שבידינו הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא הרשום בפנים. ועי' ערך סאסא.

a) هَجَّ b) أَجَّ c) هَجُوَ

שעת חירום מעסק אִתּו שטן שקם למשחית בק"ק פראג יע"א בעסק הגהת הדפוס מהש"ס והתפלות בהגהות שונות ומשונות (א"ל' יעבץ א לג). — ב) הערות והוספות בדברי מחבר וכדומה: הגה"ה זבסיפא דהריני נזיר מאה יום וכו' וצ"ל לרב מתנא וכו' (תוספ' נזיר יז). זאת הגה"ה מורי רבינו יצחק וכו' נראה דלפי הגה"ה זאת ר"ל דלא בנזירות וכו' (שם). פירש רש"י בהגהה וכו' (התרומה, נדה לח). במקומות כאלה (שטעה המחבר במקום המאמר שהביא) עשיתי הגהות קצרות להורות בם הדרך האמתי (חתי' המגיה לפי' ר"י אברבנאל לנביא' ראש'). — ג) במלאכת המליצה, מאמר קטן שבא כמו לפרש ולבאר מה שנאמר קודם: ההגהה היא מאמר כאשר יעזב בו דבר ויקח היותר נאות בענין כאלו הוא מגיה מה שכבר אמר והמשל מפלטי מאויבי אף מן קמי תרוממני כאלו הגיה מה שכבר אמר מפלטי מאויבי אמר שלא ההצלה לבד עשה מן האויבים אבל עשה עמו דבר מעולה יותר שעשה אותו נשא ומרומם יותר משנאיו שהוא גדול יותר מן ההצלה מהם (נופ' צופ', מסיר ליאון ד כג).

***הָגוּי**, ש"ז, מ"ר הגוים, — בס"פ מן הגה: פרשה דת הלכות שחיטה אל תתעלם ממנו בהגויים, מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (אוצ' לרמ"ג, קובץ מעש' גאוני').

***הָגוּן**[1], ת"ז, לנק' הֲגוּנָה, מ"ר הֲגוּנִים, הגונות, — ראוי, נכבד, חשוב, würdig; digne; worthy, fit: מלך רשע אתה ואין אתה הגון שיעשה נס על ידך (ספרא אמור קלו). אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו (ב"מ נט). כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם (חול' קלג.). אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו (רמב"ם, ת"ת ד א). כל בית ישראל שהוא הגון שכינה עמהם (תוס', סנה' ג ז). — ולנק' הֲגוּנָה: שאליעזר עבד אברהם השליח לקחת אשה הגונה ליצחק אבינו בקש מהשם שיזמין לו אשה ראויה כמוהו (מלמ' התלמיד, חיי שרה). — הָגוּן פלוני לפלוני ועל פלוני: אמר לו הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לו רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן וכו' הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו אם לפני הקב"ה הוא הגון ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן (ברכ' נה.). — והגון לדבר פלוני: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל (יבמ' עו). ותרא אתו כי טוב הוא וכו' הגון לנביאות (סוט' יב.). למלך שהיה לו בת אחת ובא אחד ותבע בה ולא היה הגון לה וכיון שבא אחר שהיה הגון לה ותבע בה אמר קומי הנהרי (שבא) נהוריך (פסי' דר"כ, קומי אורי). כי אינו הגון מצד שנותיו וכחו לזה עדין (להמית מלך) (ר"י אברבנאל, שופט' ח כא). — ודברים לא בע"ח: מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (ברכ' לא:). אמרה (הלבנה) לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי (חול' ס:). שהסנדל יש לו שתי תרסיות וכו' וכשנפסקה חיצונה אינו הגון שוב לתקנו (רש"י שבת קיב.). — ואמר הפיטן: אנשי אמונה אבדו ואין הגון להמציא תרופה (סליח' מנח' יוה"כ, אנשי אמונה). — ומ"ר: מעשה באשה אחת שהיצר לה בנה אמרה קינס כל מי ששילח עלאי איני מהזירתו וידעו בה שני בני אדם שאינן הגונין וקפצו עליה (תוספתא ב"ק ח יו). — ואמר הפיטן: ונתערבו דמי אחים ואחיות, ודמי חתנים וכלות, ודמי חכמים וחכמות, ודמי הֲגוּנִים וַהֲגוּנוֹת (סליח' ער"ה, אנא הבט). ודברו אליו דברים הגונים מה הגונים שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך (ספרי, תצא רל). — ובלי מתאר לפני פעל בעין תה"פ, במשמ' דבר הגון הוא: כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם (ספרי, בהעלותך לה).

***הֲגוּנוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא הגון: התיקונים והיפויים על צד ההגונות וההשמנ' (נופ' צופ', מסיר ליאון ב י). וסבל ההתעמלות ההגונות היא שררת הנפש ונצחונה בערך אל הדברים בלתי הגונים ובלתי תועלתיים (שם יד). שראוי ליכנס בסכנה בעד האבות וכו' שנאהב אותם לפי המשפט ונרגיל חלקי ההגונות (שם). ומה שקראוהו הגונות ויראת חטא הוא דבר רע נשחת נתעב ונאלח (שם).

הָגוּת, ש"נ, — מה שהלב הוגה: פי ידבר חכמות וְהָגוּת לבי תבונות (תהל' מט ד). רוצים לגופם על הגות משנה ללמוד בכל עמל ויגיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). — ובמשמ' מבטא והוצאת המלים בכלי הדבור: נעדר מפינו הֲגוּת קדש מעוזינו ותהי לנו חזות כל משאותיו ונאמי דבר פיהו כדברי הספר החתום (הקד

[1]) עי' הגן.

ערבית לס' האגרון, זכר' לרא"ב ה). הוו אעפ"י שנפלה מן הכתב (במלת ואכל) קיימת בהגות הלשון (ר"מ ג'יקטילית, אות' הנוח לר"י חיוג).

*__הַגְזָמָה__, ש"נ, — שה"פ מן הִגְזִים: ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה וההגזמה (רלב"ג, באור על דה"י טז, אולה"ס כ). — ובמשמ' אִיּוּם: ושלח משם כתבים לראובן שאם ירצה ליפרע מחובו בבגדים לערך כך הנה מה טוב ואם לאו שלא יפרע ועוד הגזמות הרבה (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד קכ). האמת שהיה טוען שמעון בהגזמותיו שבדין היה עושה מטעמים ידועים אצלו (שם).

*__הַגָּחָה__, ש"נ, — שה"פ מן הֵגִיחַ: ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים בדליחת רגליך ובהגחתך (ר"א מבלגנזי, פי' יחזק' לב יד).

__הָגִיג__[1], ש"ז, בכנ' הֲגִיגִי, מ"ר הֲגִיגִים, — דבור בלחש, בעמק הרגש, באנחה, מפני צער ושברון לב: אמרי האזינה יי' בינה הֲגִיגִי [2] (תהל' ה ב). חם לבי בקרבי בַּהֲגִיגִי תבער אש (שם לט ד). — ואמר הפיטן: ענה קוטרי רקת מרקחת, רחש ניב מלקחת, הֲגִיג בוער בקלחת (סמא"ל, הושע' ליוס ד, ענה אומה). דוק שמיך בירכתיהם גם שם אם אסק, הודיך שם לשפטני על כל הנעסק, וַהֲגִיגִי ברוב שגגי כביור אש הנסק (סליח' מוס' יוה"כ, יתכיאני). בליל זה בשר לזרעם, הֲגִיגְכֶם לפני נבחר, וממעל תשמיע, וכותם לכם נצורה (סמא"ל, ערבית לכפור, כך כעתו). — ואמר המשורר: יהגו ויגשו כי השבו הגיגם בין וגם דיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). לדבריו אלה פזרה עינו איש יוקדת, ולשונו תוך פיו מאש הֲגִיגוֹ נצרבה (יל"ג, מלח' דוד בפלשת' ב).

*__הֲגִיָּה__, עי' *הַגִּיָּה.

__הִגָּיוֹן__[3], ש"ז, סמי' הֶגְיוֹן, בכ' הֶגְיוֹנָם, — א) קול המית נימי הכנור וכדומה, **Rauschen d. Saiteninstrumente ; Bruit des instruments à cordes ; sound of string instruments**: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הִגָּיוֹן בכנור (תהל' צב ג-ד). הִגָּיוֹן סלה. (שם ט יז). —*וקול הרעם: הפקחים יודעין רמוזו והגיונו (מד"ר ברא"ש יב). — וגם *קול השירה בפה: דור אחר דור היה לנו (לשון העברית) למורשת מדי היותנו בארץ ירושתנו, בחסדי קדושינו למלאכות מלכינו לשירות לוינו לנגינת כהנינו ביד נביאינו לחזון בפי שרינו לְהִגָּיוֹן (רסע"ג, הקד' האגרון).—ואמר הפיטן: עלי הֶגְיוֹן מחוליה, אשר דמם בעריה, ועלי ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון).— ב) כמו הָגוּת, מה שהלב הֹגֶה: יהיו לרצון אמרי פי וְהֶגְיוֹן לבי לפניך (תהל' יט טו).—ואמר הפיטן: מלאכי רחמים משרתי עליון, חלו נא פני עליון, במיטב הִגָּיוֹן (סליח' יוס ג, מלאכי). אאמיר בסתתר במעון חביון, אערכה פלאותיו זו לזו בְּהֶגְיוֹן (יוצר שבה"ג, אאמיר). חלבי ודמי הנמעט בצומי, תמורי חלבים ודמים, קבל הֶגְיוֹן לבי אשר ערכתי היום בנעימי, זה עשרת הימים (סליח' מנח' יוה"כ, משאת כפי). זדוני לגיוני, מחוק עם שגיוני, זכר לי בְּהֶגְיוֹנַי, ברית בין הבתרים (סליח' מוס' יוה"כ, אלהי). איכה הגת בְּהֶגְיוֹנֵךְ, להדוף ביד הוללים המונך (קינ' לת"ב, איכה אלת). אבינו מלך אנקת עמך ישראל ישועתו, ראה ממרום להסכית תחנתו, בטוי הגיונו יערב כמנחת קדמתו (סליח' מנח' יוה"כ, אבינו). סופקת כף אל כף והומה בְּהֶגְיוֹנָהּ, איה אפוא תקותי ותקותי מי ישורנה (סליח' יוס ז, בתולת).—ואמר המליץ: הגיון הנפש העצובה. בדפקה דלתי התשובה, ועל דלתותיה נצבה (הגיון הנפש לבר חייא א). העמוד הראשון, פתיחת ההגיון, בתשבחות לאל עליון (שם).—ובמשמ' *העיון והקריאה בספר בדבר חכמה. יכדומה: ספרי בן סירא וכו' להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו (ירוש' סנה' יז כח.). הקול קול יעקב בהגיון תורה (פדר"א לב). שעל הגיון תורה תפסוהו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לד). — ואמר המליץ: אבל עינוגיו ושמחת לבו בהגיון דת אלהים להסתכל ולהבין באותותיו ובכל מעשיו הגבוהים הוא לעיני העולם הזה עשר (הגיון הנפש לבר חייא ב). אבל שמיעת דברי התורה והתמדת ההגיון במקרא לא הוא מכוסה ולא הוא נפלא מבני אדם (פי' י' סדכרות לנסי בן נח הקראי). וראה מנוחת התורה כי טוב זהו הגיון התורה שצריכה מנוחת הגוף ויגיעת הנפש בהפך מעסקי העולם שצריכים יגיעת הגוף ומנוחת הנפש (ר' בחיי, ויחי). — ואמר המשורר: הסכת ושמע בדת

---

[1]) אין דמיון לו בשאר לשונות האחיות במשמעה שהוא משמש בעברית, ומשמעתו אנו לומדים רק לפי הענין. — [2]) חבר אותו מנחם עם הגה, ופרשו מלשון דבור ומלל. וכעין זה שאר המפרשים, ובמשמעה זו השתמשו בו הפיטנים והמשוררים.

[3]) משקל חִזָּיוֹן, נִקָּיוֹן. לפי דעת ברט (NB § 196 b) הדגש איננו עקרי לסימן המשקל, אלא יש לו סבה תנועית, נגינית, ועקרו הוא בלי דגש, ולכן בסמיכות נפל הדגש.

הגיונים (ר"י הלוי, דיואן עב). — ובמשמ' דבור פה: וגם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא לשאון המות, כי שפתי חניתי, והגיוני אוני, וניבי חרבי, ומלי כלי, ולשוני קלשוני (דברי חפץ, אגר' לבון הזהב לר"י חריזי).—ג) דברי קנטור ושנינות נגד הזולת [1]), Satire: שפתי קמי וְהֶגְיוֹנָם עלי כל היום (איכ' ג סב). כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העוה"ב אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון [2]) והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים (ברכ' כח:). — ואמר הפַּיט: ושמי אשר היה להגיון, נהפך בפי זרים להגיון, מתפארים עלי בחזיון (אהב' א פסח, יודעי). — ד) °הוצאת האותיות בכלי הדבור: הא הֶגְיוֹנָהּ משֻׁנה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה ובהא אינו מצוי להיות (יוצר לשב' לפני שבוע', אהלל). — ה) °חכמת הַהִגָּיוֹן, והיא המבארת ומלמדת חקי השכל באיזה דרכים הוא עושה הקשים ומדמה דבר לדבר ולומד דבר מדבר [3]), Logik; logique, logic: גם צורך יש למשכיל שידע לצורך התלמוד חכמת ההגיון כי היא מאזני כל חכמה (ראב"ע, יסוד מורא א). כי למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע ובמה שאחר הטבע (כוזרי ה יד). ואם נמשיך דרכי ההגיון לקיים הדעות בם ולבטלם יכלו החיים בלעדי תולדה (שם). כמו שאמר אריסטאטלים בעל חכמת ההגיון (הרקמה, שער א). שאל שר אחד מבעלי חכמות התורתיות ומאנשי הצחות והמליצה בלשון ערב לאיש עין במלאכת ההגיון שיבאר לו עניני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון ויבאר לו (הקד' מלות ההגיון). השם אשר יקראהו מדקדק הערב התחלה הוא אשר יקראו בעל מלאכת ההגיון הנושא ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא (שם א). הנה בעבור אלו הענינים אשר תועיל זאת המלאכה קראוה מלאכת ההגיון אמרו מדרגת מלאכת ההִגיון מן השכל כמדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון (שם יד). וזה מבואר למי שנתחנך מעט במלאכת ההגיון (ר"מ נרבוני, המאמ' בבחירה). שני למודים לא יתכן לכלות בהם הזמן והם הדקדוק וההגיון ואמר כמו שלא לומד הנער לכתוב עד שיתקנו הקולמוס בידו כן לא למדו התלמידים למוד החכמות עד שהבינם מלאכת ההגיון והדקדוק (ידע' בדרשי, פרדס ה, אגה"ס ג). הנה ידיעת ההגיון היא אשר תכוין הסדור אשר בו נבדיל הנכון מהנגדר וההקש מהנפסד להבדיל הידיעה האמיתית מאשר איננה אמיתית וכו' היא מאזנים ומשקולת לחכמות כולן (אלגזלי, כונ' הפלסופ'). והוא (אפלטון) היה מאתינש מיון והלך ללמוד למצרים וחלק הפילוסופיה לג' הלקים המדות שהיא איתיקא וההגיון שהיא לוגיקא והטבעיות וכו' (ספר יוחסין, מאמ' ו). ההגיון הוא מלאכת המלאכות וחכמת החכמות וכו' וקראו הגיון מלשון והגית בו (מכלול יופי לר"י מסיד ליאון 80). ההגיון בחכמות כמלך במדינה (ר"י לטיף, רב פעלים יז). ובהיותי אצלם שאלוני מענין מעשי וענין גלותי וסבת הענין והרחיבו עלי פיהם בהגיונם ובפילוסופותם עד החזיקו בי בחזקת עִור (הקד' ספר עזרת ה', הפליט סד). — ואמר המליץ: אני בקי בְּהִגָּיוֹן, בטיב מינים וסוג עליון, ובהקש ובדמיון (עמנ', מחב' ט).

°גבול, גבול גדול, גבול אמצעי, גבול משותף.— גזרה.

°הקדמה.—°הקש, הקש התחברותי, הקש שנאיי. הקש מופתי.

זהדגש במוכרת שמר על החירק. — [1]) בערב' הִגַ'א a). — [2]) רבו הפרושים במלה זו. הערוך בשם הקדמונים: פי' מפתרון פסוק בצורתו. ע"כ. ורש"י: לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא, לשון אחר משיחת ילדים. וכבר הזכיר ר"ש אבן תבון כי היו מי שפרשו הגיון זה במשמ' חכמת ההגיון, עי' הערה שלקמן. ולוי פרש הגיון קריאה שטחית בלי סברה, והסכים לזה גם בכר (Agada), ואעפי"כ יותר נראה לפרש הגיון זה במשמ' שמלה זו הג'א משמשת בערב', וצווי זה שצוה ר"א את תלמידיו הוא המשך של הצווי הראשון הזהרו בכבוד חבריכם.— [3]) אמר ר"ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שלו: פרשו קצת המפרשים מנעו בניכם מן ההגיון בחכמה שקוראים מנטק והערלים קורין אותה דיילטיקא בשם אחד מחלקיה ואני נמשכתי אחרי המפרשים לקראה מלאכה. ע"כ. והחכם ביבאגו (ג), בעל דרך אמונה אמר: הגיון הוא שם חדשוהו בני תבון המעתיקים כי קודם להם לא נקרא בשם הזה כי אם חכמת הדבר או חכמת המבטא. ע"כ. אך זה לא נכון, ואבי החדוש הזה הוא ראב"ע, כמו עוד הרבה מלות מלאכותיות שחדש ראב"ע ונתיחסו אח"כ להתבונים, והוא עפ"י לשון ערב': עלם אלמנטק b) ר"ל חכמת הדבור שהוא תרגום מן השם היוני λόγος, מן λογικός.

---

a) هِجاء b) علم المنطق

*משפט.
*נושא ונשוא, נושא בתולדה, נשוא בתולדה.
*קו. — *קל וחמר.
*תולדה.

***הֶגְיוֹן**, ש"ז, — כמו הָגִיוֹן: בראשית כל רעיון, ואחרית כל הגיון[1]), מבורך אל עליון, אלהי הרוחות (ראב"ע, חרוז בראש ספר צחות).

***הֶגְיוֹנִי**, ת"ז, לנק' הֶגְיוֹנִית, מ"ר הֶגְיוֹנִיִּים, -נִיּוֹת, — א) בעל חכמת ההגיון: שנים יתכן לירא מפניהם מפני כזבם ההגיוני והמשורר (ידע' בדרשי, פרדס ה, אוה"ס ג). כמו שנודע מטישום שהיה הלצי וההגיוני מדבר במשלים והלצות (דרך אמונה, כיבאנו ג). שאלה הכנויים יוקחו בב' פנים ההגיוני יקחם על דרך הנראה לבד וכו' והטבעי יקחם בדרך הוראת מציאות (תגמ' הנפ' ה:). כי הטוב שאתן לך אינו נתון לך מצד שאני מטיב לכל העולם כי אם מצדך כמו שאומר ההגיוני שהתאר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (נסר פיסון, מדר' תהל'). ואדע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד וספרי בעלי אסופות אלה (הקד' תעודה בישראל). — ומ"ר: וזה המשפט יקרא אצל ההגיוניים מושכל ראשון (נפע' המורה, מו"נ א א). מה שירצוהו המדקדקים וההגיוניים בפעל (מעשה אפוד טו). וההגיוניים יקראו הפועל דבור (אלגזלי, כוונות הפלסופ'). ואחר כך יולידו התולדה אשר היא תכלית מכוונם כמו שנודע להגיוניים (דרך אמונה, כיבאנו ג). והשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים וקול דברים כמנהג ההגיוניים וההלציים (ר"י מדינא, ארי נוהם ל). — ב) מטבע ההגיון: כמו כן בלמוד התוריות יש דרכים ראוי להקדימם להם סגולות ההגיוניות (מבה ריאטי, מקד' מעט ב). במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר"י דון יחייא, פי' ה' מגלות, שה"ש א).

***הֲגִיָּה**, הֲגִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן הָגָה: שתהא הגיית יום ולילה שוה (ירוש' ברכ' א ח). והגה הוא שם מענין הגייה (רלב"ג איוב לז ב). ועם ההגיה הזאת (בתורה) תהיה חכם גדול (ר"י אברבנאל, יהוש' א). ולכן אמר שהעולם עומד על התורה ר"ל על ההגייה והעיון בה תמיד (הוא, נחלת אבות א). שלא יתייאש אדם מהגיית התורה אחר שאינו יכול לגומרה (רבנ"ל דולאן, מג"א כ טו). אל תפרד מהגיית חכמה ומוסר ותתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחכם (תפוחי זהב לר"י מילי, הנהג' הרא"ש). — ובמשמ' הוצאת האותיות בכלי הדבור: ההגיה וההבעה (הפרדס לריב"ג, לען). כי אותיות האלפא ביתא (משמשות) להגייה (קלוני' בר' קלוני', שמע הטבעי לאריסט' כ"י פריז). ולכן אמר אין אומר ואין דברים כלומר שאינם מספרים כבוד אל בדבור והגייה כי אין להם דבור וקול (ר"י אברבנאל, מפעל' ה' ג ג). והנה נפל שבוש גדול בהגיית קצת האותיות (רבנ"ל דולאן, מג"א ת"י ד). שאי אפשר שתהייה הגיית הבית כהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו (שם). אך האות הנקראת אקא וכו' תשמש בלבד להשמיע במבטא באמוץ וחוזק · קול הגית החמשה ווקאלי (שלטי הגבור', לשונ' העמים ח).

הֲגִין, ת"ז, לנק' הֲגִינָה, מ"ר הֲגִינִים, הֲגִינוֹת, — כמו הָגוּן: דרך בפני הגדרת הֲגִינָה[1]) דרך הקדים בבואן (יחזק' מב יב).

***הֲגִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגֵּר, יציאת אנשים ממקום מושבם בכונה לא לשוב עוד שם אלא להשתקע בארץ אחרת, Emigration, — נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו הרבה בעתונים.

***הַגָּלוֹת**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְלָה: שההגלות היה במכת בכורות כי בעוד שהיה ההגלות הזה שבו יצאו ממצרים וכו' (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה ז ו).

***הַגְלָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּלַשׁ, הִגְלִישׁ: הר שנגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לא ומות העולם וכו' ומה הגלשה הגלשתן מתוכו (מד"ר שה"ש, שניך).

---

[1]) מהמשקל נראה שכך הוא הנקוד האמתי ולא הֶגְיוֹן, אף שהוא במסורת.

[1]) פרשו ריב"ג ואחרים מלשון הגון. אך הנוסחה מגבבת, והכתוב בודאי משבש. עכ"פ על סמך דברי המפרשים רשאים אנו להשתמש בתאר גם

***הֶגְמוֹן**[1], ש"ז, מ"ר הֶגְמוֹנִים, — א) שר צבא, ושר המדינה בכלל: אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה הגמון[2]) וקטטון ובעל זמורה (שבת קמה:). — ואמר הפיטן: צבאו פתח הֶגְמוֹן מעודן נבל וכלי, צהל לקראתם ואמר בואו לבדבם אלי (יוצר שבת ב חנכ׳, אודך). ידידות בית לאיש כזמון, ישכבנה אז תחלה ההֶגְמוֹן (שם). נבא למלך הֶגְמוֹנוֹ אביור, נדיב יועץ דוכס ואפיפיור (שם).—ומ"ר: כגון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהם יוצאין לעיירות וגוזלין ובוזזין (מד"ר שמות לא).— ב) ינתיחד בספרות העברית לגדולי הכהנים בפרט בכנסת הקתולית, החשמנים, Kardinal cardinal: זה ששת ימים בא אל מקומינו ושרת מושיענו הגמון אחד ודרש לרבים (שבט יהודה ז). ענה ההגמון הגדול שני לאפיפיור ואמר וכו׳ (שם, סוף סד). וינוסו רבים אל בית ההגמון כי יראו פן תדבקם הרעה (עמק הבכא לר"י הכהן 15). — ומ"ר: ויקרא תחלה לכל ההגמונים ויאמר להם ראו כי בני עמנו רובם כופרים ומינים (אגר׳ הרמב"ם, תשו׳ ר"י אלפכר לרד"ק 40). וכן שלחו אל האפיפיור והוא צוה לכל ההגמונים שתחת ממשלתו שיטילו חרם על הרועים (שבט יהודה ו). כפי מה ששמעה מההגמונים הקדושים (שם יד). ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם (שם ט). אחר זה נתעצמו כל השרים וקצת מההגמונים ולא יכלו לנצח האפיפיור (שם, סוף סד). כאשר הייתי בימי חורפי, וכל ימי צבאי, עם היותי נבזה וחדל אישים, ולא למדתי חכמה ודעת קדושים, נתוכחתי עם הגמונים, ושרי המדינות הראשים (הקד׳ חזוק אמונ׳ לר"י בר׳ אבר׳).

הגן[3]), ממנו *הָגוּן, *הֹגֶן הוגן, וי"א גם *הֶגֵין.

א.*הֹגֶן, ש"ז, — מה שהוא הגון וראוי וכשר, Schicklichkeit; convenance; convenience: שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים השיבו כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד

---

1) ביונית ἡγεμών — 2) כך בערוך וכ"י, ובנוסחא׳ אגבין.

3) רקבארמ׳. בערב׳ משמש שרש הג׳ן a) במשמעה נגדית, בזוי, שפל. ובבנ"ז הַגְ׳אן b) ר"לטוב היתם.

---

a) هجن b) هَجَّن

אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי (תענ׳ ד.). בשר ששאלו (ישראל במדבר) שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן (יומ׳ עה.). לאדם נאמן שהיה בעיר וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים ובא אדם אחד והפקיד לו בעדים פעם אחת שכח והפקיד אצלו שלא בעדים אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתינו (ע"ז נה.). אמר רבי בשביל שוטה זה שעשה שלא כהוגן (שמכר טרפה לנכרי למוכרה במקולין) אנו נאסור כל המקולין (חול׳ לה.). לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו (מד"ר שה"ש, מלאוני). ואם תעלה על דעתך שלא עשיתי כהוגן למדני ואני עושה (תנחומא ויקא י).—ובמשמ׳ *כתקונו, בדיוק: רק לא נדע עיקר כל האותיות כהוגן בעבור חסרון דעתנו (ראב"ע, לחות יח:). — *והתכונה הנכונה: מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות (הקד׳ רמב"ן למלחמ׳).

ב.*הֹגֶן, הוגן, הוגין, — א) כמו *אֹגֶן עי"ש: כני כלים והוגניהם ואוזניהם וידות הכלים המקבלים שנפלו עליהן משקין (כלים כה ו). חביות שהן מוטות על צדיהן באויר הוגנה של זו על גבי דופנה של זו והוגנה של זו על גבי דופנה של זו גבוהות מן הארץ טפח ובהוגנין פותח טפח (תוספתא אהל׳ טו ג). גבוהות מן הארץ ואין בהוגניהן פותח טפח (שם).—ב) כמו עֹגֶן, עי"ש: לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהם ובנה עליהם פלטורים (ספרי, הברכה במו). מלך בשר ודם עושה ספינה בתחלה הוא מביא קורות ואח"כ הוא מביא ארזים ואח"כ הוא מביא הוגנים (מד"ר ברא׳ יב).

ג.*הֹגֶן, ש"ז, מ"ר הֹגְנִים, — כמו בֵּכֶר, הקטן של הגמל: בכרי מדין הוגני מדין הם גמלים בחורים (רש"י ישע׳ ס ו). — ומשל: הרבה[1]) גמלים זקנים טעונים עורות של הוגנים (סנה׳ נב.).

***הָגַן**, קל נהוג רק בהוה הֹגֵן, הֹגֶנֶת, — שהוא הָגוּן: נדר ליקח לו בית וליקח לו שדה אין מחייבין אותו ליקח לו מיד אלא עד שימצא את ההוגן לו (תוספתא ב"ק ח יו). — ולנק׳: מי שנדר

---

1) גוף המשל בארמית: היינו דאמרי אינשי נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני (שם).

ליקח בית וליקח אשה בארץ ישראל אין מחייבין אותו ליקח מיד עד שימצא את ההוגנת לו (כ"ק פ.). הנושא אשה ההוגנת לו אליהו נושקו והקב"ה אוהבו והנושא אשה שאינה הוגנת לו הקב"ה שונאו ואליהו רוצעו (דא"ר א). אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו (שם). שחצים היו (בני אהרן) הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם ומה היו אומרים אחי אבינו מלך אחי אמנו נשיא וכו' איזו אשה הוגנת לנו (פסיק' דר"כ, אחרי מות).—ועצה הֹגֶנֶת: בא הוא ויבמתו לבית דין והן משיאין לו עצה ההוגנת לו (יבמ' יב ו). היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו (ספרא קדוש' לה).

— פע' הֻגַּן, מְהֻגָּן, מהוגן, מהוגנים: באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה הכמים מה ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). כל הנושא אשה לשום ממון הויין לו בנים שאינן מהוגנים (קדוש' ע.). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר (כ"ק יו:). כל הרודף אחר צדקה וכו' הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכרו (כ"ב ט:). וכיון שראה אותן (אברהם את המלאכים) חולקין כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנין (מד"ר בראש' מח).—ואמר הפיט: ואיפא מפגיע מְהֻגָּן ואיה כדי, זכיתי לבי יאמר וקושט מעבדי, חפו מפשע זכו מעשה ידי (סלית' יוס ו, אקרא בשמך).

***הֲגָנָה**, ש"נ, — כה"פ מן הֵגֵן: להיותו מגן מכל החולקים והלוחמים על המחזיקים בתורתו ובלבד לחוסים בו והמבקשים הגנתו והם הסומכים בדבריו (מלמ' התלמיד, בראש').

***הֲגָסָה**, ש"נ, -- כה"פ מן הֵגִיס, גוּס: שהסהיטה מצרכי כיבוס היא כמו שההגסה מצרכי הבשול (רמב"ם שבת ט יא). אבל צמר ליורה אעפ"י שקלט הצבע אסור להגיס בו שעין הצבע מתוסף לעולם ע"י הגסה וכן עושין הצבעין מגיסין תמיד בה (הלכות או"ח, שבת שיח יח). וע"י רוב הבישול של כל הלילה וההגסה שעושים אחר כך מתמעכים הפולים (גינת ורדים, יו"ד א יח).

***הֲגָעָה**, ש"נ, — א) כה"פ מן הִגִּיעַ: לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני טבילה אחת בכולם ת"ל והגעתם אל המשקוף על כל הגעת טבילה (מכי' בא, פסחא, יא). והמדרגה הזאת היא תכלית ההגעה המקוה לאדם השלם אחרי אשר תשוב נפשו מטהרה (כוזרי א א). כי אין ההלול בכל דבר אלא מצד ההגעה אל התכלית (העקרים ג ה). התנועה היא כל זמן שהיא בהגעה ולא הגיעה (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ה). במה אדע איזה דרך ישכון אור לעבוד את ה' אשר אהיה בו בטוח ההגעה אל המכוון (ר"מ אלשיך, מבלי ד כה). הגעת המציאות לזולתו (אמונה רמה א ו). אין ספק שבו רוב הגעת הטובות והתכלית המעלה (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). שהיה העת מוכן להגעת החלומות (ר"י אברבנאל, ש"א ג ג). והוא (משה) נאמן בהגעת שליחותו (הוא, ראש אמנה א). — ב) יחכמת הלשון והדבור [1]), Rhetorique: ויש לצחוק הזה שמות וכנויים והן לפי לשונות וביטוי הגעת האומות והגורם אשר יגיע אליהם זה הצחוק (ראב"ע, מעדני מלך יא:). והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה (הברס' לריב"ג, כמר).—ג) יהגדלה והגזמה וחזוק ונחץ [2]): כי היא (ההא שבשלשה וארבעה וכו') להגעה ולחזק בלבד לא לנקבה (הרקמה, שער ו). ויתכן שתהיה ההא להגעה כמו הא מכשפה לא תחיה (שם כח). ובמכשפה לא תחיה שרוצים בו הזכר והנקבה אבל באה עליו ההא להגעת וכו' אך מפני שהביאוה במספר הזכר להגעה ולנהיג ראוי להפילה ממספר הנקבה כדי שלא יתדמה בלשון (שם מד).

***הַגְעָלָה**, ש"נ, — כה"פ מן הִגְעִיל: מריקה ושטיפה בצונן הגעלה בחמין (ע"ז עו.). דין הגעלת כלים וטהרתם וכו' אם הוגעלה היורה

---

[1]) עפ"י דרך לשון הערב' בלע'ה a), צחות הלשון וחוקי הדבור, מן בלג' b), הגיע. — [2]) עפ"י לשון הערב' מבאלע'ה c).

a) بلغة b) بلغ c) مبالغة

תחילה אינה צריכה הגעלה פעם שנייה וכו' האלפסין שלנו שהן תתוכין מאבני שיש ראיתי מחלוקת בין החכמים בהגעלתן (שבלי הלקט, פסח כז). וקודם ההגעלה צריך לשופם (את הכלים) יפה במשחות וכו' אם יש בהם גומות ואינו יכול לנקותו יפה אין מועיל לו הגעלה (בו"ע או"ח, פסח תנא ג).—ומ"ר: הלכות ביעור חמץ ותערובת חמץ וההגעלות והלבון (מנוה"מ קמב ה).

*הֲגָפָה, ש"נ, — בה"פ מן הֵגִיף, א) הקשת התריסים וכדומה: אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין (סוט' ח א). וכולן היו צריכין להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסים ונבעת קול צהלת סוסים ומרתית (ספרי. שופט' קלב). שמע קול קרנות והרתיע הגפת תריסין והרתיע צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו חוזר (סוט' מז:). — ב) סגירת צלעות הדלת: מעשה בר' יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא (ערכ' יא:).

°°הגר[1]), ממנו °°הֲגִירָה, °°הִגֵּר, °°מְהַגֵּר.

°°הִגֵּר, פ"ע, — הִגֵּר פלוני מארצו, יצא ממנה, עזב אותה בכונה להשתקע בארץ אחרת, emigrieren, émigrer; -ate,— נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו [2]) בו הרבה בהעתונים.

*הֲגָרָה, ש"נ, —בה"פ מן הִגִּיר, מן נגר: יגיר הנדות הגרה גדולה וחזקה (ראב"ע, ספר הנסיונות ו), במה שמעציר הגרת דם הנדות (שם). המות הפתאומי ... קרה לבכורי מצרים היא בשינוי מזגיהם אל קדחת חזק מופלגת שורפת והגרת דם (האמונה רמה ו ג).

*הַגְרָלָה, ש"נ, — בה"פ מן הגריל, הטלת גורל: אין הגרלה מעכבת (ילקו' יומא ד מא ג). מת אחד מהן מביא חבירו שלא בהגרלה (יומ' מ.). בע"ח אינן נידחין והגרלה אינה מעכבת (כרית' כח.).

*הַגְרָמָה, ש"נ, — א) בה"פ מן הִגְרִים הסכין וכדומה: אלו הן הלכות שחיטה שהיה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (חול' ט.). הגרמה כיצד זה השוחט בקנה למעלה במקום שאינו ראוי (רמב"ם שחיט' ג יב).—ב) כמו *גֵּרֵם, *גַּרְמָה: וזכרו מה שזכר רב האיי ריש גלות ישראל מן הגרמת העבור ואשר הוצרך אליו וכו' (ספר המצוות, מיוח' לר' לוי בן יפת).

*הַגָּשָׁה, ש"נ, מ"ר הַגָּשׁוֹת,— בה"פ מן הִגִּישׁ: כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה (מגי' ב ס). יש טעונות הגשה ואינן טעונות תנופה וכו' מנחת כהנים מנחת כהן משיח אין בהן הגשה מפני שאין בהן קמיצה וכל שאין בהן קמיצה אין בהן הגשה (מנח' ה ס). אלו טעונין תנופה ואין טעונין הגשה לוג שמן של מצורע ואשמו וכו' תנופה היתה במזרח וההגשה במערב (שם ו). מה מנחת נדבה טעונה הגשה אף מנחת חובה טעונה הגשה (גמ' שם ס:). הבנים לא עשו אלא הגשה לבד עם השפחות אמותם אבל לא רצו להשתחוות (חזקוני, ויגלח לג ה).—ומ"ר: הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וכו' נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). ותנופות קודמות להגשות (מנח' ה ו). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז).

*הַגְשָׁמָה, ש"נ, — בה"פ מן הִגְשִׁים. — החלטה שהאלהים הוא בעל גשם: מי ששומע דבריכם כי האלהים דבר עם המוניכם וכתב לכם לוחות וזולת זה הדין עמו שייחס אליכם דעת ההגשמה (כוזרי א פח). וחשבו כי האל יש לו צורת אדם ודמות והביאם זה אל ההגשמה הגמורה והאמינו בזה (מו"נ א א). ותמצא הכתוב ישתולל מן ההגשמה ויעיר על שהיא נאמרת בהעברה (אמונה רמה ב ג). שפי' כל הפסוקים שבאו בתורה ובנביאים מורים על ההגשמה באופן מסכים אל האמת והוציאו אותן מפשוטן (העקרים א ב). —ובמשמ' עצם קבלת הגשמיות: כל הנוצרים מאמינים הגשמה גמורה הגשמת בשר (שבט יהודה סד). אמר המלך כמה יצא זה הטפש מן הדעת וכמה נתגשם האל במוחו המזוהם הגשמה מוחלטת (שם). — וכנוי למולד ישו שהנוצרים מאמינים שנתגשמה בו האלהות: פליניו אישתוריקו השני בן אחיו של פליניו הפילוסוף בספר בעלי חיים שנת קי"ב להגשמה (ספר יוחסין ו ח).

---

[1]) בערב' הגר a), במשמ' יצא ממקום למקום. וקרוב הדבר שממנו גם השם הָגָר שפחת שרה, ובודאי היה שרש זה משמש במשמ' זו גם אצל העברים.

[2]) השתמשתי בפעם הראשנה בפעל זה בעתון ההשקפה תתל"ה לחרבן, גליון ז.

a) هجر

הֵד¹), ש"ז, — א) קול שאון, Geräusch ; bruit noise : באה הצפירה אליך יושב הארץ בא העת קרוב היום מהומה ולא הֵד ²) הרים (יחזק' ז ז). — ב) בפרט יבת קול שחוזרת כשפוגע הקול בקיר נצב וביוצא בזה ³), Echo : ויהי מה, אמר, אנכי ארימה ופני אמתך אל עיני יראו, „רע הוא !" הֵד קירות ההיכל ענהו (יל"ג, סוד אלוה). אך אנקת הינשוף ויליל הסער, בין הזלולים כשעירים הריעו, אך הם קול קורא העירו ביער, ונקיקי הרים הֵד נורא ישמיעו (הוה, אדו"מ א). — ובהשאלה, התפעלות וזעזוע הנפש מאיזה דבר : וסעפי לב מיכל כבֹר נקיו, ממקור השירה הקרו נבעו, על כן בהמות נבל גם הם המיו, וכמו אצבעות המנגן בם נגעו, ותנופת ידו עד נפשה נגעה, ולכל קול הֵד לבה ענה כסער (הוה אדו"מ ב).

***הַדְבָּקָה**, ש"נ,—שה"פ מן הִדְבִּיק : כחות או תוארים חלוקים בעצמם כפי ההכנות שיש לנפשותנו כפי ה ד ב ק ת ה אל החומר (הוספ' לתגמ' הנפש מו).

***הִדַּבְּקוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִדַּבֵּק : יש אדם זך בטבע מאד ידע כל דבר מעצמו ויהיה לו ה ד ב ק ו ת בהתחלות שכליות (רבנ"ל דורהן, הקד' חלק אלוה ממעל). ואין אצלם (אצל הפלסופים) השארות אלא ה ה ד ב ק ו ת עם השכל הפועל (שם, חלק יעקב ד). שפעל הנס ב ה ד ב ק ו ת הנביא בשם יתברך (ר"י אברבנאל, מ"כ י ג). רצה על דרך ההשאלה ה ה ד ב ק ו ת מצד שפעולותינו ידמו לפעולותיו (נהר פישון, ואתחנן).

הָדָה⁴), פ"י, הָדִית, אֶהְדֶּה, — הָדָה את ידו, פשט אותה, שלח אותה, הושיט אותה, ausstrecken avancer (le bras); strech out : ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הָדָה (ישע' יא ח).

***הֵדָה**, חדא, חדה, — קול קריאה של נַחש על אוד שמתיו ניצוצות : התוסס אוד בכותל ואומר ה ד ה ¹) הרי זה מדרכי האמורי אם מפני ניצוצות הרי זה מותר (תוספתא שבת ו ו). — ובעת שפיכת מים : השופך מים ברשות ואומר ה ד ה הרי זה מדרכי האמרי ואם אמר בפני עוברים ושבים הרי זה מותר (שם יא).

הָדוּם, עי' הֲדֹם.

***הִדּוּס**, ש"ז, — שה"פ מן *הִדֵּס : ה י ד ו ס אינו מועד (כ"ק יז:).

*הִדּוּק, עי' הִדּוּק.

א.הָדוּר²), ש"ז, מ"ר הֲדוּרִים,—עקמימות הדרך ועקוליו, Gekrümmtheit ; tortuosité; -ty : אני לפניך אלך וַהֲדוּרִים ³) אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). — יולמשל באזן וכדומה : ויש בתוך חללו (של האזן) שבילים מעוקלים ו ה ד ו ר י ם והולכין כך עד שיפגעו בגיד הצומח מהמוח (מ' אלדכי, ש"א ד, האזנים). — ובהשאלה יבמוסריות : והרים מכשול מדרכיהם, וישר ה ד ו ר י מהלכיהם, ורפא הרוסי בניניהם (הקד' ר"י א"ת בס' הרקמה).—ואמר המשורר : ופנו את נתיב אמר בפיהם ובשפתם יישרו כל הֲדוּרִים (מסה דרעי הקראי, לקו"ק ל).

ב.הִדּוּר, עי' ה ד ר.

ג.הָדוּר, הדורה, הדורות, עי' חָדוּר.

***הִדּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן הִדֵּר, הִדּוּר פני זקן וכדומה : איזהו ה י ד ו ר (שחיב אדם להדר פני זקן) לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו (ספרא קדוש' פ). יכל יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כים אף ה י ד ו ר שאין בו חסרון כים (שם). — *ה ד ו ר מצוה, עשיית המצוה בהדּוּר, ביֹפִי הרבה, בכל הדקדוקים : אמר רבי זירא ב ה י ד ו ר מצוה עד שליש במצוה (ב"ק ט:).

---

¹) בערב' הֵד a) פרשוהו המלונים הערבים : צות ע׳ליט׳, ר"ל קול עבה, ועי' הידד. — ²) פרשו מנחם וריב"ג מלשון הוד וזהר. אך שאר המפרשים פרשוהו במשמ' קול סתם וקצתם במשמ' בת קול : ה ד הרים הוא הקול הנשמע מבין שני הרים כשאדם קורא וישוב הקול אליו כפי הדבור היוצא מפיו ואין לו עקר אך הוא הקול יוצא מגיע עד מקום כלותו ויחזור לאחור והכונה בזה שהרעה הבאה על האומה היא אמתית ואינה כמו ה ד הרים שאין לו עקר .(אבן ג'יקטליה, פוזננסקי 102). והחדשים במשמ' קול ששון ותרועה. — ³) עפ"י פרוש קצת המפרשים השם הד שבמקרא.

⁴) בערב' הָדִי b).

a) هدّ b) هدى

---

¹) כך במהד' צוק"מ, ובנוסח' חדא, חדה.

²) משרש הדר, עי"ש. — ³) אמר ריב"ג : הם הנתיבות העטופות והסבוכים של דרכים וכו' ורצה באמרו הדורים אישר הדרכים המעוקלים הקשים. ע"כ. וכן רוב המפרשים הקדמונים. והחדשים פרשו במשמ' נפיחה וצביה, ואמרו שהכונה בזה אל ההרים והגבעות. אך זו השאלה רחוקה.

***הֲדָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵדִיחַ, הדחת הכוס וכדומה: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וכו' אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח' ו א). המליח הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן (שבת כב ב). י' דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה וכו' הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ (ברכ' נא.). דין הדחת קדרות קערות וכוסות בשבת (שבלי הלקט, שבת לס). כלי אדמה לא היו טעונין מריקה ושטיפה אלא הדחה (שם, פסח כז). ואבן מלח הדחתה היא מטהרתה (שם).

***הַדָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִדִּיחַ: נאמר כאן הדחת ונאמר להלן הדחה מה הדחה האמורה להלן בסקילה אף הדחה האמורה כאן בסקילה (ספרי, ראה פו). — ומ"ר: ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתותיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאזני צדק, אלגזלי 64).

***הֲדִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הדף: והושם למרה שתי פיות פה מריק למסס להיות לעומת קירותן ולעורו על בשול המאכל ופה אחד מריק אל המעים כדי לעקצם ולעזרם על הדיפת מה שבא במו מהרפש (ר"י ישראלי, יצירה ס ג).

הדך[1], ממנו הָדַךְ.

הָדַךְ, פ"י, הָדַכְתִּי, אֶהְדֹּךְ, צווי הֲדֹךְ — הָדַךְ אותו תחתיו, הפילו ארצה ודרסו, niedertreten; renverser et écraser; tread down: ראה כל גאה הכניעהו והֲדֹךְ רשעים תחתם טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון (איוב מ יב-יג). — ואמר המשורר: ואם ישוב לשופני שפיפון, נעלי להדוך אותו מזומן (ריב"ג, בית כסוף כתאב אלתשויה). — ופָעוּל: לפניו יכרעו אנשי תבונה ותחתיו כל מתי חכמה הדוכים, והקם עָל להורות משפטי על והציב קו אמת לפני חשובים (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס כג).

— נִפע', יֵהָדֵךְ: ויש נשים ביבום וחליצה ובכתובות וגטין נהדכות (פזמ' תימני, בני שים לב).

— פִע' *הִדֵּךְ, — כמו הקל בנחץ הפעולה: וזה ידככו וזה יהדכו וזה יוליכו וזה ימשכו (מ' אלדכי. ב"א כ א).

***הַדְלָקָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִדְלִיק: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת כו). הדלקה עושה מצוה (גמ' שם כג.). אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית (מד"ר במד' יה). אלמנה שהיא מוחזקת להדליק ההיכל של בית הכנסת של ירושלם וכו' ופרנסי הקהל והנאמנים תבעוה לדין באמרם רוצים למכור חזקה זו כמו שנוהגין למכור כל ההדלקות של כל השבתות (שו"ת רדב"ז ד יא). — ב) מדורת אש שמדליקים בשעת שמחה של חגיגה וכדומה, נהוג בפי העם.

הֲדֹם, הֲדוֹם, ש"ז, מ"ר הֲדֹמִים, הֲדֹמֵי, — כעין ספסל קטן, שרפרף, המשמש למי שיושב על כסא גבוה לשים עליו את רגליו, Fussschemel; escabeau; footstool: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הֲדֹם רגלי (ישע' סו א). — ואמר הפיטן: נטע חוג לַהֲדוֹמוֹ ושחק למכון שבתו (יוצר שבת לפני שבוע', אהלל). — וכנוי מליצי להמקדש: השליך (אלהים) משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הֲדֹם רגליו ביום אפו (איכ' ב א). אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי וְלַהֲדֹם רגלי אלהינו (דהי"א כח ב). רוממו יי' אלהינו והשתחוו לַהֲדֹם רגליו (תהל' צט ה). אמרו לו לא נבכה שהגוים עובדי ע"ז מובחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של אלהינו יהיה לשריפת אש (ספרי עקב מג). — *וככנ': זריות הֲדוֹמְךָ, ושרפת אולמך, הבט ממרומך, ועל הגוים שפוך זעמך (סליח' ג עשי"ת, יוסף בנבהי). — שם את פלוני הֲדֹם לרגלי פלוני, הכניעו והשפילו ושמהו תחת רגליו של פלוני: שב לימיני עד אשית איביך הֲדֹם לרגליך (תהל' קי א). — ומ"ז הֲדוֹמִים, *כנוי מליצי להארץ, תבל ומלואה: ענתה בת קול משמים, אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים, לתהו ובוהו אשית הֲדוֹמִים, גזרה היא מלפני קבלוה משעשעי דת יומים (מוסף יוה"כ, אלה אזכרה). — וכמו"כ במ"ר: בונה מעלות במרומים, גודר תחתיות הֲדוֹמִים, דלת סוגר בעד הומים (יוצר א שבוע', תתו קול). יושב בגבהי מרומים, ומביט בעמקי הֲדוֹמִים, ויודע כל תעלומים, ומבין כל סתומים (סליח' ג עשי"ת, יוסב). — והֲדוֹמוֹת: ירושלים הרים סביב לה עומדים כחומות. ווי״ מבוג

[1]) בערב' משמש שרש זה ביחס לבנין במשמ' הריסה תרבן. ובעברית דומה לו הדף, דכא.

לעמו יוסד הדומות, עדינה תפיל לאין תקומות (סליח' ג עשי"ת, ירושלם). נצבים כחומות, ברתתים ואימות, מרכים תעצומות, לאל יוסד הדומות (אופן שכה"ג, כלולי).

הדם[1]), ממנו °הדם, °מהדם.

°הדם, ש"ז, — נתח: תבא רעת שמוני הדמין, ושתו שערי שוממין (קינ' לת"ב, איכה ישבה).

°הדם, קל אינו נהוג.

— פע', °הדם, מהדם, מהדמים, — נחתך לחתיכות, נתח לנתחים: אללי לי מתי חרב מהדמים, באפס דמים, אוי לי נבלת תמימים, בלי מומים, היו שוממים (קינ' לת"ב, אבל העורר). לשפך הדמים, לשמך מהדמים, חטאי מאדמים, סלח נא מאהבה (סליח' מוס' יוה"כ, אני).

°הדמות, ש"נ, — שה"פ מן הדמה: ומי יתן ואדע סבת השווי וההדמות הזה ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן (ר"י אברבנאל, הקד' לס' מלכים). בסתירת הראיה הראשונה שהיא ההדמות וכו' וכבר נמצא ההדמות לבן אל האב בצפרנים (רשב"ל דורא, מג"א ח"י ד). ואם יצאו מהאברים הפשוטים לא היתה ההדמות באברים הכליים (שם). ומטבע התקויים וההדמות עד שכאשר חלק שכלך אל חלקי הדבר הקהו אילן בעל הענפים וכו' (לב האריה, מודינו א ד).

הדם, ממנו *הדום, *הדם.

הדם[2]), ש"ז, מ"ר הדסים, — שם אילן קטן ירק תמיד, ענפיו דחוסים עלים קטנים טובי הריח, Myrte: אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן (ישע' מא יט). תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדס (שם נה יג). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשת סכת (נחמ' ח יה). כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת (סוכה ג ד). הרואה הדס בחלום נכסיו מצליחין לו (ברכ' נז.). למה היו דומים (יעקב ועשו) להדס ועצמונית כל זמן שהם קטנים אין אדם מפריש מזה לזה משיגדלו זה מפיח ריח טוב וזה מוציא קוציו (תנחומא תולדות ב). — ומ"ר: והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה (זכר' א ח). שלשה הדסים ושתי ערבות (סוכ' ג ד). משל לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו (פסיק' דר"כ, סליחות). — ואמר המשורר: הריח מר ואם הריח עסיסים, ואם רוח מנופפת הדסים, ואם דמעות עפרים על לחייהם, ואם על הורדים הרסיסים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק כב). או תפרשי ציצים נחשים ישכו בינות הדסיך ושושניך, או תרבדי להם חטובות תמלאי אותם בשכיך ובצניניך (רמכ"ע, על תהפוכ' העולם). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ס' שעשועים לר' זבלא 5). — *הדם שוטה, הדס הבר שיש לו רק עלה אחד או שנים בכל קן: א"ר חסדא הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב (סוכ' יב.).

[1]) בארמ': הדמין תתעבדון (דני' ב ה), נתחים. ובת"י ותלמוד.

[2]) כך גם בערב' בתימן. יותר נהוג השם אָשׂ a), אך לפי דעת פרנקל הוא שאול מארמית.

a) اش

***הדם**[1]), פ"ע, — הדם התרנגול, הדסה התרנגלת, דרסה וחזרה ודרסה באצבעות רגליה הדקים, רקדה, כטבע דריסת התרנגולים: היה דליל קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדס[2]) ומשבר את הכלים (ב"ק ב א). תרנגולין שהיו מהדסין על גבי עיסה ועל גבי פירות (גמ' שם יז:). הידס והתיז (שם). — ובהשאלה לאדם רקד על קצות אצבעות רגליו (עי' הערה 2). — והשתמשו גם בקל: וכן הדין בתרנגולים שהדסו והעלו עפר או צרורות ושברו כלים (לבוש, נזקי ממון בל ד).

[1]) בערב' הדג' a), הלך בפסיעות רועדות. — [2]) כך בנוסח', ובערוך מחדס בחית. ופרש הערוך ענין דריסה. וכעין זה רש"י: מרקד. ורמב"ם פרש הפר ברגליו באדמה, אך ממה שנאמר היו מהדסין ע"ג עיסה וע"ג פירות, נראה יותר כי הכונה האמתית בפעל זה היא להדריסה הקלה של התרנגולים וכיוצא בהם. וכן נראה מהשמוש בירושלמי בענין רקוד של אדם על קצות אצבעות רגליו: רבי שמואל בר רב יצחק הוה נסיב שיבשתיה והוה מהדס קומי כליא (ירוש' פאה א יה ד), ואעפ"י שבנוסח' הדפוס הגרסה מקלס, אך רגלים לדבר שהעקר כגרסת פיטרקוב, והוא כמו מרקד שבבבלי (כתוב' יז.).

a) هدج

— פע' הֻדַּס, —שֶׁהֻדְּסוּ עליו: ידע רמז הקורות לעם מעֻפָּר וּמְהֻדָּס, כתב אסתר אסתיר ומור דרור מפורדם (סליח' תעני' אסת', אדס).

***הֲדַסִּי**, ת"ז, — של הדס, דומה לו בגונו או בריחו: ממה שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים וכו' לא פוסתקי ולא הדסי רוחני לא מבורכם ולא מוצהב (ר"י כרללוני, פי' יליר' 240).

הדף[1], ממנו הָדַף, *הֲדִיפָה.

הָדַף, פ"י, ככל' הֲדָפוֹ, הֲדַפְתִּיךָ, עת' יֶהְדֹּף, יֶהְדָּפֶנּוּ[2], יֶהְדָּפֵם, יֶהְדָּפֻהוּ, הֲדֹף, הֲדֹפָה, — הָדַף אותו, דחפו, נגע ופגע בו בכח, פגיעה מהירה, והעתיקו בחזקה ממקומו, stossen; pousser; to push: לַהֲדֹף את כל איביך מפניך (דבר' ו יט). בַּהֲדֹף יי' אלהיך אתם מלפניך (שם ט ד). ותבא (האשה) אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי לְהָדְפָהּ ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ"ב ד כז). ואם בפתע בלא איבה הֲדָפוֹ (במדב' לה כב). מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יי' הֲדָפוֹ (ירמ' מו יה). וַהֲדַפְתִּיךָ ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע' כב יט). ויי' אלהיכם הוא יֶהְדָּפֵם (את הגוים) מפניכם והוריש אתם מלפניכם (יהוש' כג ה). ותאות רשעים יֶהְדֹּף (משלי י ג). יען בצד ובכתף תֶּהְדֹּפוּ ובקרניכם תנגחו (יחזק' לד כא). ואם בשנאה יֶהְדָּפֶנּוּ (במדב' לה כ). יֶהְדָּפֻהוּ מאור אל חשך ומתבל ינדהו (איוב יח יח). — ואמר בן סירא: העיר אף ושפוך חמה הכניע צר והדוף אויב (ב"ס גני' לג ח). אל תעמידהו (את השונא) אצלך למה יהדפך ויעמד תחתיך (שם יב יב). — ואמר הפיט: זרם מים לא ישטפך, ורוח כביר לא יֶהְדָּפְךָ, אף כל טנופת לא תטנפך (בכי"ת, יוס ג). איכה הגת בהגיונך, לַהֲדֹף ביד הוללים המוניך (קינ' לת"ב, איכה אלת). —ואמר המשורר: אם התלאות יֶהְדְּפוּ אותך גם היגונים לבך מחלים (ר"י תרביזי, הענק ג). — ופָעוּל *הָדוּף, הֲדוּפָה, מיתה הדופה, מהירה: מת באחד בשנים בשלשה בהיכרת לארבעה לחמשה מיתה הדופה לששה מיתת דרך ארץ (ירוש' ביכור' ב סד ד). — *פנים הדופות, זועפות: בפנים הרבה נראה להם הקב"ה בסיני בפנים זועפות בפנים הדופות בפנים מוריקות בפנים שמחות (פסיק' רבתי, י' דברות א).

— נפע', נֶהְדַּף: במסיבתם ובמרוצתם העצומה (של השמים) תמיד סביבה (להארץ) היא נהדפת לה מפניהם מכל צד בשוה ונדחפה לאמצע (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). —ואמר הפיטן: במתגאים נתגאה ועתיד שרם נֶהְדָּף, והאלקים יבקש את הנרדף (יוצר שבת אחה"פ, אור ישראל). צפירת מעטפות, באיבה נֶהְדָּפוֹת, אויה לשכות היפות, ובית החלפות, אוי מה היה לנו (קינ' לת"ב, אלבשותי). לחדרי מות הם נשאפים, מעמקי שאול נֶהְדָּפִים, נופלים לשחת ולא נזקפים (יוצר א שבוע', אל תתערב).

— פֻּע', הֻדַּף: ומן בני אפרים צר הודף. פרעוש כמו רודף (רסע"ג, הור' הקורא 147). —ואמר הפיט: מיהדיך בנפשם, להרג הקדישם, מֻגַּב התיישם, הֻדְּפוּ באיבה (סליח' מוס' יוה"כ, אני אני).

***הַדְפָּסָה**, ש"נ, — שם"פ מן הִדְפִּיס ספר: שאל יהרסו להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או להדפיס הספר הזה וכו' מיום כלות הדפסת הספר אם לא ברשות מעלת המחבר (הסכמ' רבני וניציה לפחד יצחק, תחלת אות ה). שלא יורשה שום בר ישראל לחזור ולהדפיס ספר פחד יצחק הנ"ל בתוך משך עשר שנים מיום גמר הדפסתו (שם). ואלמלא לא נתחדשה במלאכתיות ההדפסה כי נפלאת היא כי אם להוציא לאור החבור הנפלא הלזה מה טובה ומה יופיה (שם, הקד' המגיהים). ולא באתי להתכבד על ידי הדפסת הספר במרוצה כי אם יפוצו מעיינותיו חוצה (הקד' יצחק ביגאת בס' מגיד מישר' לר"י קארו). ואבחר דרכי בהדפסת ספרים קדמונים וישנים מחוברי חבר אשר תורת ה' בפיהם (הקד' המכית לדפוס ס' גידולי תרומה).

***הדק**[1], ממנו *הֵדֵק.

***הֵדֵק**, פ"י, — דחק ולחץ יחד, zusammendrücken; serrer; squeeze: הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים ואינו מהדקו מבחוץ (מגי' לב). לא יהדקנו (את הספר) מתוכו אבל מהדקו מבחוץ (סופרים ג י). כמין אצעדה שעושה לשוקיה מעל בתי שוקיה להדקן שלא יפלו על רגלה (רש"י שבת ס.).

---

[1] כמו דחף, ובערב' דפע [a]).

[2] עי' במבוא, בחלק הדקדוק.

[1] בארמ' הֲדַק, ודומה לזה חזק בעברית.

a) דפע

ומוסיף בעורות ומהדק עד שיעשה הקף הכרך ששה טפחים (רמב"ם ס"ת ט ג). הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט או במשיחה וכשפושט עצמו מתיר אותם ומרחיבה וכשלובש אותם מהדק התפירה סביב זכו' וכן מנהג נשים לאחר שלבשו קמיזא"ש שלהם מהדקין אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי, שבת ססח). — ובמשמ' חִבר יחד, חִבר אל: וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ המהדקין וקושרין עגוליה יחד (רש"י מ"א כב יב). או שהגיף את הדלת ולא גמר להדקה (רמב"ם טומא' מת יד ו).

— פֻּע', הֻדַּק, מְהֻדָּק, מהודק: ואח"כ גולל העורות בשוה ועושה מהן כרך אחד מהודק יפה יפה (רמב"ם ס"ת ט ג). מותר לישראל להפקיד יין בכלי סתום ביד עכו"ם והוא שיהיה לו בו שני סימנין וזה הוא הנקרא חותם בתוך חותם כיצד סתם החבית בכלי שאינו מהודק כדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט הרי זה חותם אחד היה כלי מהודק וטח עליו מלמעלה הרי זה חותם בתוך חותם (הוא, מאכ' אסור' יג ה).

— נִתפ', *נִתְהַדֵּק, — נתחבר ונתדבק יחד בדחק ובכח: שמחבר ומקרב שני הבגדים של פשתן וכו' משני צדדין ומתוך כך מתהדק הצמר שבינתים (תוספ' שבת נז:). שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו שהיו רוצים להפילו לארץ ולשחטו בעזרה ואינו רואה ואינו מתהדק כ"כ על רגליו (ר"ב מע"ש ה טו). שמשמעות מתלקחת היא שהיתה האש הולכת ומתאחזת ומתהדקת עם הברד שהוא המים הנעצרים ונקפאים אליה והיא מתפזרת אליהם ובזה נעשו מהודקים ודבקים יחד בעצם אחד (הקד' תפלת ישרא' לרבב"ע דולהן). שהן (הגידים) מחוברין ומתהדקין עד מקום שמתפשטין (שבלי הלקט, טרפות יח). שלא יתגרו מכנסיהם בחגור צמר שאינו מתהדק ונקשר יפה (ר"א מבלגנלי, פי' יחזק' מד יח).

הדר, ממנו הָדָר, הֶדֶר, הֲדָרָה, *הִדּוּר *הַדְרוֹן.

הָדָר, ש"ז, מ"ר הֲדָרִים, סמי' הֲדַר, הֲדָרֵי, — א) יפי וקשוט. **Schönheit, Schmuck; beauté, parure; beauty, adorning**: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הָדָר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ). כבוד הלבנון נתן לה הֲדַר הכרמל והשרון (ישע' לה ב). וַהֲדַר זקנים שיבה (משלי כ כט). ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בַּהֲדָרִי אשר שמתי עליך (יחזק' טז יד). מגן וכובע תלו בך המה נתנו הֲדָרֵךְ (שם כז י). — ב) יֹפי של גדלות ורוממות, **Majestät; majesté; majesty**: המה יראו כבוד יי' הֲדַר אלהינו (ישע' לה ב). בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד יי' וּמֵהֲדַר גאנו (שם ב י). הֲדַר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל' קמה ה). להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הֲדַר מלכותו (שם יב). עדה נא גאון וגבה והוד וְהָדָר תלבש (איוב מ י). כי כל אלהי העמים אלילים ויי' שמים עשה הוד וְהָדָר לפניו עז וחדוה במקמו (דהי"א יו כו-כז). ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד וְהָדָר תעטרהו (תהל' ח ו). קול יי' בכח קול יי' בֶּהָדָר (שם כט ד). — וההדר של הגבור, נשקו וכלי זינו: חגור חרבך על ירך גבור הודך וַהֲדָרֶךָ (תהל' מה ד). — והֲדַר העיר: ויצא מן בת ציון כל הֲדָרָהּ (איכ' א ו). וירד הֲדָרָהּ והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). —*הדר תורה וכו': הדר תורה חכמה הדר חכמה ענוה הדר ענוה יראה הדר יראה מצוה הדר מצוה צניעות (דא"ז ה). — *הדר הפנים: והרוצה להרגיל עצמו בבושת ישב תמיד לפני מי שמתבייש ממנו ואל יחלל הדר פניו לשאל מבני אדם כי כיון שתהלל הדר פניך אי אתה מוצא מי שמחדשהו לך (אורח' צדיק', הבושת). — *ומ"ר: דברי נבוחות לרעיך, להליץ עבורך, אף תצפצף להרים קול הֲדָרֶיךָ (קינ' לת"ב, ציון לפירת). — ואמר החכם: מי שכעסו במחשבה ייראה עליו הישוב וההדר ומי שכעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות (רשב"ג, תקון מדות הנפש מ).

הֶדֶר, ש"ז, — כמו הָדָר: ועמד על כנו מעביר נוגש הֶדֶר מלכות (דני' יא כ). — ואמר המשורר: ויהי מרעה עדר אל מראה הֶדֶר, הרם לקרת וצחיח לצרית (יל"ג, אדו"מ א). מדבר אפרת נדם אבד כל הֶדֶר, הד נעים ברח מגבע ואחו (שם).

א. **הֲדַר,** פ"י, הֲדַרְתָּ, עת' תֶּהְדַּר, — א) יִפָּה, קִשֵּׁט, פעו' הָדוּר, מְיֻפֶּה, מְקֻשָּׁט, **prachtvoll; magnifique; splendid**: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הָדוּר בלבושו (ישע' סג א). ראתה אותו (רבקה את יצחק) הדור ותוהא מפניו (מד"ר בראש' ס). זה (האתרוג) הדור וזה אינו הדור (ירוש' סוכ' ג נג ג). הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו (ברכ' נז.). — ומ"ר *הֲדוּרִים, ואמר הפיטן: חכם עלה לעיר גבורים, וירד עז מבטחה לַהֲדוּרִים, אמרים נעימים מפניגים יקרים (יוצ' ב שבוע', איר תמונים)

הֲדוּרים בצאתם מעט מסוכסך, מחסה מעליהם לא נחשך, פרש ענן למסך (יוצר שבת"ג, אאמיר).—*הדור לו, נאה לו: מניחן על שלחנו וכן הדור לו (ברכ' כג:).—ב) הָדַר פניו של זקן וכדומה, נהג בו מנהג כבוד הראוי, ehren ; honorer ; to honour : מפני שיבה תקום וְהָדַרְתָּ פני זקן (ויקר' יט לב). — הָדַר פני פלוני בריב, במשפט, וכדומה, נשא לו פנים, הטה הכף לטובתו: ודל לא תֶהְדַּר בריבו (שמות כג ג). לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תֶהְדַּר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר' יט יה'.

— נִפע', נֶהֱדַר, — נֶהֶדְּרוּ פני פלוני, נשאו פניו, השגיחו בו, חסו עליו: שרים בידם נתלו פני זקנים לא נֶהְדָּרוּ (איכ' ה יב).

— פִּע', *הִדֵּר, — הִדֵּר את פלוני, נתן לו כבוד ויפי: יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת וכו' הידור שאין בו חסרון כים (קדוש' לב:). זה אברהם שהדרו הקב"ה בשיבה טובה (מד"ר ויקר' ל). סנהדרי גדולה שהידרה הקב"ה בשיבה טובה (שם). ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו ואפילו זקן כותי מהדרין בדברים ונותנים לו יד לסומכו (רמב"ם ת"ת ו ט). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, וּמְהַדֵּר הדרניאל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה"ג, בלולי אש).

— *מְהַדֵּר בדבר, משתדל לעשות הדבר ביפי, בהדור, בכל פרטיו ודקדוקיו: מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין (במצות) נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין וכו' יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך (שבת כא:). וי"א שאין צריך אלא ככר אחד וכו' ואין צריך להדר אחר שתי ככרות (הלכות או"ח רלא ד).

— פֻּע', *הֻדַּר, מְהֻדָּר, *מְהוּדָּר: שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני (מד"ר ויקר' ג). וארא בשלל אדרת שנער ירצה בגד מהודר מאד מאשר יעשוהו בבבל הנקרא שנער (ר"י אברבנאל, יהוש' ז כא).

— הִתפ', הִתְהַדֵּר, — עשה את עצמו הָדוּר: אל תִּתְהַדֵּר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמד (משלי כה ו). מלך ב"ו מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין בו וכו' אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם וכו' הוא לבדו מתהדר בעולמו (מד"ר בראש' א).

ב. *הָדַר, — כמו חָזַר, קל אינו נהוג.

— פִּע', *הִדֵּר, מְהַדֵּר: מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר (רש"י קדוש' ל.).

•הַדְרָגָה, ש"נ, מ"ר הַדְרָגוֹת, — שה"פ מן הִדְרִיג: ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה כמו שיגדל מעט מעט או יחסר (אמונה רמה א ג). לא ידון עוד לעולם רוחי באדם פנים בפנים להשפט עמו יחד וכו' שלא יהיה עוד נחשב האדם להדרגה זו ותמצא כי כפי מעשיו מרחיק הדרגתו מטה מטה (אוה"ת בראש' ו ג). שבכל חכמה עיקרו הסדר וההדרגה הנכונה (שו"ת חות יאיר קכג). באותם המעלות אשר ירדה שעה אחר שעה חזר לאחור בהדרגה ההיא בעצמה אשר ירדה (ר"י אברבנאל, מ"ב כ יא). שיהיה זה הנס בשיחדש הקב"ה על דרך המופת אדים ורוחות מתנועעים לצד ההוא וגרש בהם ניצוץ השמש והביאהו במהירות נפלא אל המקום ההוא ובאותה הדרגה במעלות אחז אחורנית (שם). וגם היה בא (הפחד) בהדרגה אחר הפחד רעדה הגדולה הימנו ואחר כך מתפשט גם בעצמות (ר"מ אלשיך, איוב ד יד). אך מרקיע שלישי ולמעלה מתחיל הרוחניות בהדרגה (שם כב יב). כשתתבונן בפעולות האלהיות ר"ל הפעולות הטבעיות יתבאר לך מהם תחבולת הש"י והכמתו בבריאת הב"ח והדרגת תנועות האברים ושכונתם קצתם בקצתם וכן יתבאר לך חכמתו ותחבולתו מהדרגת ענייני כלל האיש ענין אחר ענין (אוהב משפט, באור' לאיוב יו). היטבת מאד לסדר תכליותיך לפי הדרגתם ברצונך כי אולם באמת תכליתך הראשון הוא למצוא נחת לרוחך ושבעה לחמדת נפשך (דרך חכמה לרמח"ל ט). — ומ"ר: הנבואה תחול על האדם על ההדרגות שכתבנו (העקרים ג יא). בתת ה' שעור טובה בעוה"ז לאיש צדיק מתייהם אל צדקתו וכפי הדרגות עלותו במעלות צדקתו לעומתן טובויעלה עמו (ר"מ אלשיך, איוב א א). כי ג' הדרגות יש ברשעים יש שכמו שהוא בלתי אפשר שאחר שכלה ענן וילך כי הנה איננה, כן יורד שאול לא יעלה וכו' (שם ז ט).

•הַדְרָגִי, ת"ז, — בדרך הדרגה: רוצה לומר שהשנוי ההדרגי והוא הליכה מתואר אל תואר אחר השתנה אליו בהדרגה (אפודי, מו"נ ב, הקד' ד). שבל

תנועה הוא שנוי הדרגי וכל שנוי הדרגי הוא יציאה מן הכח אל הפועל (שם, סקד׳ ה).

הֲדָרָה, ש״נ, סמי׳ הֲדָרַת, — כמו הָדָר: ברב עם הֲדְרַת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (משלי יד כח). הבו ליי׳ כבוד שמו השתחוו ליי׳ בְּהַדְרַת קדש (תהל׳ כט ב). ויעמד משררים ליי׳ ומהללים לְהַדְרַת קדש (דהי״ב כ כא). — יהדרת פנים: וגזרה (אשת מנוח) שהיה איש האלהים אם מפני הנבואה והייעוד שאמר אליה ואם לזוהר צורתו והדרת פניו (ר״י אברבנאל, שופט׳ יג ו).

***הַדָּרָה**, ש״נ, — שה״פ מן הדיר נדר: שאמר דור לי וכו׳ קודם הדרת הראש וכו׳ חייב לו שבועה בהדרת הראש (נ״י על הרי״ף, סנה׳ ח.). כשקבלו עליהם קודם פסק והדרה (שם).

***הַדְּרוֹן**, ש״ז, — כמו הָדָר: שבים הדור וסהרונו, וציץ מקדש וארונו, ונר עמו והדרונו (פומ׳ תימנ׳, בילאך לור).

***הַדְרָכָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִדְרִיךְ: כי היראה מעשו אינו ההדרכה בסבות הנאותות והנה יראה זה מתפלת יעקב שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו וגו׳ והוא המורה שהיתה יראה ממש לא ההדרכה בסבות (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים י יב). שהחמשה הדברים הנזכרים (ההמצאה והסדר והצחות וכו׳) תקל עלינו עשייתם או הוצאתם אל הפועל אם מצד המלאכה אם מצד ההדרכה אם מצד ההשתדלות וכו׳ ההדרכה היא אשר למענה נתעורר עם ציור אמתי להדמות אל קצת האנשים במדרגת הדבור (נופ׳ צופ׳, מסיר לישון א ד).

***הֲדַרְנִיאֵל**, ש״ז, — שם מלאך: והיה משה מהלך ברקיע כאדם שמהלך בארץ עד שהגיע למקום הדרניאל[1]) המלאך שהוא גבוה מחבירו ששים רבוא פרסאות וכל דיבור ודיבור שיוצא מפיו יוצאים בדיבור שנים ברקים של אש אמר לו מה לך במקום קדושי עליון כיון ששמע קולו נבהל מפניו וזלגו עיניו דמעות וביקש ליפול מן הענן באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו׳ כיון ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך שלא ידעתי שברשותך בא עכשיו אני אעשה לו שליח ומהלך לפניו כתלמיד לפני רבו והיה מהלך לפניו עד שהגיעו לאשו של סנדלפון אמר לו הדרניאל למשה עד כאן היה לי רשות להלוך (פסיק׳ רבתי כ). ומי שהוא ממונה על הרצון רצון בני אדם אם טוב ואם רע נקרא הדרניאל מן אש השורף (ברית מנוחה ו). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, ומהדר הֲדַרְנִיאֵל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה״ג, כלולי אש). בעד עמכם שאו קולכם בני יעקב ישראל, ערך תפלה מהללה רפאל וַהֲדַרְנִיאֵל, ושרפים לאלפים צעוק חושו לעזיאל (שבת לפני ר״ה, שאו לבבכם).

הָהּ, — מלת קריאה לצער וכאב, כמו אֲהָהּ: כה אמר אדני יי׳ הילילו הָהּ ליום כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ יום ענן עת גוים יהיה (יחזק׳ ל ב-ג). בימים ההם וכו׳ הה לאותן הימים (מד״ר אסת׳ א ג).

***הָהּ**[1]), ש״ז, — שם התולעת הנוקרת ברמונים, משתמשים בו בדבור העברי בא״י.

הַהּ, עי׳ הַיהּ.

הוּ, — כמו הוא, בפרט בהרכבות, כְּמוֹהוּ, מַשֶּׁהוּ, וכדומה.

הוּ והו, — עי׳ והו.

הוּא[2]), — מלת הגוף לנסתר זכר, בע״ח ולא בע״ח, he ; il ; er, וישמש, א) במקום השם של הגוף

---

[1]) ובזוהר: עד דאיערע ביה (במשה) חד מלאכא דברבא ויקירא מן קדמאה ותאנא הדרניאל שמיה והוא עלאה על שאר מלאכין אלף ושתין רבוא פרסין (זוהר, בשלח נח.). בה שעתא אתרמיז לגביה הדרניאל מלאכא קדישא ואמר ליה אדם אדם הוי גניז יקרא דמארך דלא אתייהיב רשותא לעלאי למנדע ביקרא דמארך בר אנת (שם, ברא׳ נה:).

[1]) בארמית: א״ר יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי ואילא דעינבי ופה דתאיני והה דרימוני כולהו סכנתא (שבת צ.), כך בנוסח׳, ובכ״י הא, חח, (ד״ס).

[2]) בעוד שבשני הגופים הראשנים, מדבר בעדו סנכח, כל לשונות השמיות מסכימות ומשתמשות באותן שתי המלות רק בשנוים קלים, הנה בגוף השלישי, של נסתר ונסתרת, נחלקו הלשונות האחיות לשלש כתות: של ש (שׁ), של ה, ושל שתיהן יחד גם ש וגם ה. בלשון האשור׳ משמשת לסמן גוף הנסתר לזכר ונקבה ש (ובמינ׳ שׁ), בערב׳. ארמית ועברית וכו׳ לזו״נ ה, ובמהרית לזכר ולנקב׳ שׁ. וסוברים קצת החדשים, יֶנסן, ברוקלמן, אונגנד (Jensen, Brokelman, Ungand) כי בלשון השמית הכללית הקדומה היה נהוג שמוש

הנסתר כשכבר נזכר פעם: ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראש׳ ד כ-כא). וכוש ילד את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ הוא היה גבר ציד לפני יי׳ (שם י ח-ט). ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום (שם יט לז). — וכמעט *בלי צֹרך, רק ליתר באור: קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה (אהל׳ ח ה), כמו בדבר שיכול וכו׳. זה שהוא נכנס לבית הכנסת ומצאן עומדים ומתפללים (ירוש׳ ברכ׳ ג כ), במקום זה שנכנס. מלמד שתפסו משה להקב״ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו (ברכ׳ לב.), ר״ל כאדם שתופס. חריץ שהוא עמוק י׳ ורחב ד׳ וכן גדר שהוא גבוה י׳ ורחב ד׳ (שבת ו.), במקום חריץ עמוק י ורחב ד, וכן גדר גבוה י ורחב ד. כל מי שהוא מקבל לשון הרע אעפ״י שאתה הולך ומפייסו והוא מתפיים עדיין הוא בוער מבפנים (מד״ר בראש׳ לח), כמו כל מי שמקבל. — ובמשמ׳ ״מי: אמר לו (אברהם ליצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו הוא שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדר׳ ויושע א). — ובפרט להטעים ולנחץ את הנסתר ולהוציא זולתו: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראש׳ יה ד). יי׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי וכו׳ הוא ישלח מלאכו לפניך (שם כד ז). האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם (שם מד יז). והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך (שופט׳ ז ד). יי׳ מלכנו הוא יושיענו (ישע׳ לג כב). כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן (שם לד יו). הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן וכו׳ הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי (אבות א יב-יד). — וכמו״כ כשמוסיפים להנושא הנסתר עוד דבר חדש: ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (בראש׳ יג א). וישב (לוט) במערה הוא ושתי בנתיו (שם יט ל). ויאכלו וישתו הוא (עבד אברהם שנזכר קדם) והאנשים אשר עמו (שם כד נד). והיה הוא (הקרבן) ותמורתו יהיה קדש (ויקר׳ כז י). — ועם גַם אחרי הנושא לנחץ ולהוסיף על הקודם: ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי׳ והבל

סי׳ הגוף לנסתר והנסתרת כמו שהוא בלשון מהרית, ד״ל לזכר ה ולנקבה ש, ומלבד זה היה עוד הבדל בהברה הקולית התנועית, שלזכר שמש השורק ולנק׳ החירק. ואחרי כן, כשנפרדו הלשונות האחיות ותחלנה ללכת כל אחת בדרכה המיוחד, שמרה רק המהרית את מנהגה של לשון האם הקדומה לציין את הנסתר הזכר באות לבדה והנסתר הנקבה באות לבדה, ור״ב הלשונות האחיות עזבו את כפילות סימן הגוף הנסתר בעצם האות, והשאירו קצתן (האשור׳ והמינ׳) את האות ש לזו״נ, וקצתן (ערבית, ארמית ועברית ועוד), את האות ה לזו״נ, ויסתפקו להבדיל בין הזכר ובין הנקבה בהתנועה בלבד, להזכר שורק ולהנק׳ חירק. ודבר טבעי הוא שהסימן של הזכר נסתר בלשון הקדומה, האות ה, הכריעה את הכף נגד הסי׳ של הנק׳ האות ש, זברוב הלשונות השמיות משמשה רק האות ה, ורק בלשונות אחדות, האשור׳ והמינ׳, נשאר שמושה של האות ש לשני המינים, ורק באחת מהן נשאר השמוש העתיק, של הלשון השמית הקדומה, בשתי האותיות יחד, האחת לזכר והאחת לנק׳. ומהכתיב של מלת הגוף הזאת בעבר׳ א בסוף אחרי ו, שאין ספק בדבר שהיו מפיקים אותה בתחלה ורק אחרי כן רפתה והניחוה (קצת החכמים סוברים כי א זו היא א השמירה, אלף אלוקאיה בערב׳, אך אינו מחוּר), יש ללמוד, כי הצורה הקדומה של מלת הגוף לנסתר ונסתרת היתה הוּ-אַ, שִי-אַ (א מלת הרמז), ומזה הוא היא בעברית. (C Brock. Grundr. § 104). וכבר נשאו ונתנו החכמים בטיבה של מלת הגוף לנק׳ נסתרת שבתורה, שגם היא כתובה בכל מקום, כמו הכתיב של מלת הגוף לזכר, רק הנקוד מבדיל ביניהם, שלנק׳ נסתרת המלה חרוקה כך: הִוא, יצאו אחד עשר מקום הרשומים במסורה לבראש׳ לח כה שבהן כתוב היא. זו״ל המסורה שם: י״א כתיב יוד בתורה וסי׳ היא צוער קדמא׳, תניי׳ דהלא הוא אמר לי, והיא שלחה אל חמיה, וכי ימות מן הבהמה, והיא הפכה שער לבן, ואם יראנה הכהן קדמא׳, שבת שבתון היא דאחרי מות, ואיש כי יקח את אחותו בת אביו, היא מחללת קדמא׳, זשכב איש אותה קדמא׳ דפסוק, ועבר עליו רוח קנאה תני׳ דפסוק, ע״כ. והנה קצת החדשים סברו כי הכתיב הזה הוא גם לנק׳ נשאר מזמן קדום בעת שעוד לא הבדילו במלת הגוף בין זכר לנק׳ ואמרו לשניהם הוא, כמו שאמרו נער גם לזכר וגם לנקבה. אך דעה זו קשה לקבל, כי כבר ראינו שקרוב לודאי שגם לשון שמית הקדומה הבדילה בין זכר לנקבה במלת הגוף, ומלבד זה קשה מדוע בא היא באחד עשר המקומות, ומדוע אין כתיב קדום זה, הוא לנק׳, גם בספר יהושע, שהוא בלי ספק כמעט מזמן אחד עם התורה? ולכן סוברים קצת החדשים כי זה הכתיב הוא לנק׳ הוא פשוט שבוש של סופר קדום אחד, שממנו העתיקו אחרי כן שאר הסופרים. אבל, זו דעה זרה ותמוהה עוד יותר, כי איך אפשר טעות סופר כזו לא במקום אחד אלא בכל מאתים המקומות שבתורה שבאה בהם הוא במקום היא?—ועי׳ עוד במבוא, בחלק הדקדוק.

הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן (בראש' ד ג-ד). — ובמשמ' הוא בעצמו: לכן יתן אדני הוא לכם אות (ישע' ז יד). — וגם אחרי אַתָּה: הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה (ירמ' מט יב). — וקצת במשמ' *בעוד שבאמת: לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב"מ ד י). — ובמשמ' *כל אדם, כל העולם, people ; on ; man: על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה (ברכ' ו א). לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). — *ועם כְּשֶׁ בראשו: כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים (ברכ' כג:). כשהוא כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (שם יב.). שאין המים הללו דומין אלא לכם יבש שהוא נותן על גבי בשר החי ואינו מזיקו (מד"ר במדב' ט). — *ולהראות המעמד שאדם נמצא בו כשעושה דבר: השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא (פסח' קח.). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה (שם צט:). שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה (ערוב' מא.). נקדימון נכנס לבית המקדש כשהוא עצב נתעטף ועמד בתפלה (תענ' כ.). ולר"מ דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם יכיר למה לי' בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס (ב"ב קכז:). ושברו את עיניו ועשאוהו דוגמא ובוכה והלך לביתו כשהוא עשוי דוגמא (תנחו' קדוש' ח). — ויכלול בקרבו גם מושג הקשור בין שני שמות במקום הפעל הנצרך: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך (בראש' כ ז). וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי' כי נורא הוא (שמות לד י). והנהר הרביעי הוא פרת (בראש' ב יד). וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (שם יט). אתה הוא מלכי (תהל' מד ה). אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישע' נא יב). מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (איוב יה ט). סדר נחלות כך הוא איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו בן קודם לבת (ב"ב ח ב). אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל בריבית (ב"מ סא:). עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות (סנה' יא.). אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל

א"ל הן א"ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה הן וסבורה אני שאתה הוא (מד"ר שמות א). — ובשאלה, אחרי מי: מי אפוא הוא הצד ציד (בראש' כז לג). מי הוא ירשיעני (ישע' נ ט). זכר נא מי הוא נקי אבד (איוב ד ז). מי הוא יריב עמדי (שם יג יט). מי הוא לידי יתקע (שם יז ג). — ואחרי כמה: כמה הוא שיעורו (ערוב' ח ב). — ותבוא המלה הוא לפני פעולה ליחס פעולה זו אל הנושא הנסתר הנזכר קודם: שם (הנהר) האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה וכו' ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראש' ב יא-יד). — ותבוא המלה הוא עם ה ההודעה בראשה במשמ' אותו הדבר הידוע, אם מפני שנזכר קודם, או שהוא דבר ידוע ומפורסם בעולם: ביום הַהוּא כרת יי' את אברם ברית (בראש' יה יח), ר"ל באותו היום שנזכר שם קודם. כי יום ליי' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל וכו' ונשגב יי' לבדו ביום הַהוּא וכו' ביום הַהוּא ישליך האדם את אלילי כספו (ישע' ב יב-כ). איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש הַהוּא תם וישר (איוב א א). — ולפני השם הרמוז: אמ"ו לא הניח ההוא אדם לא חמר ולא גמל בא"י שלא משכו עמו (ספרי, וזאת הברכה שנה). וההוא מקים כל טבחים שלהם ישראלים הם (והזהיר, ויקרא ת:). ההוא שטר מתנה שהיו חותמין עליו שני גזלנים (שם לג.). גזרה היא מלפני אריסטו כי ההוא יקרא שלם בעצם אשר לא יחסר כל בו (בעה"ם לר"א אירירו ג ב, תרג' ר"י אבוהב). — ויש שיאמרו גם בדרך דבור זה בלי ה ההודעה: וישכב עמה בלילה הוא [1] (בראש' ל יו). — ובלי יום, במשמ' מזמן קדום: אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה (ישע' יח ב). — ולפני אֲשֶׁר, במשמ' הוא הדבר אשר, הוא האיש וכדומה: ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם (בראש' מב יד). ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יי' לאמר בקרבי אקדש (ויקר' י ג). וכי תאמר אלי אל יי' אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו (ישע' לו ז). — *וקצת במשמ' ולכן: ומה אם יעקב אבינו שהבטיחו הקב"ה ואמר לו הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך נתיירא אנו עאכ"ו הוא שהנביא מקנטרן ואומר להם ותשכח

—[1]) במסורה: סבי' ההוא.

ה׳ עושיך (פסיק׳ דר״כ, אנכי אנכי). והוא שדוד אמר כי אבי ואמי עזבוני (מד״ר ויקר׳ יד). — *ובכלל במקום דבר זה: שתגלחת הנגע דוחה תגלחת הנזיר בזמן שהוא ודאי אבל בזמן שהוא ספק אינו דוחה (נזיר ח ב). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח׳ קיג.). שכשם שהוא רחמן על האדם כך מרחם על הבהמה תדע לך שהוא כן שבשעה שבקש הקב״ה לאבד עולמו וכו׳ (תנחומא נח ח). — ובמשמ׳ אותו הדבר הנזכר: אימתי (משחק בקוביה ומלוה ברבית פסול להעיד) בזמן שאין להם אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרין (סנה׳ ג ג). — ובמשמ׳ דבר זה אינו אלא בתנאי זה: ג׳ שנים שאמרו (בחזקה) הוא שאכלן רצופות (ב״ב כט.).—והוא שֶׁ, במשמ׳ מה שאמור למעלה אינו אלא בתנאי: בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת וכו׳ אמר אביי והוא שלא פסק מעיין ראשון (מו״ק ד.). פול המצרי שהביא שליש לפני ר״ה אם זרעו לזרע מתעשר לשעבר וכו׳ והוא שליקט ממנו לפני ראש השנה (רמב״ם מע״ש וגט״ר א י). ישראל שהיה לו קרקע בסוריא והוריד לה ארים ושלח לו הארים פירות הרי אלו פטורים שאני אומר מן השוק לקחם והוא שיהיה אותו המין מצוי בשוק (הוא, תרומ׳ א יט). נשתברו שש (צלעות) מיכן ושש מכאן או אחת עשרה מכאן ואחת עשרה מכאן טרפה והוא שנשברו מחציין של מול השדרה (הוא, שחיט׳ י א).—ב) כנוי לאלהים: אני אני הוא[1]) ואין אלהים עמדי (דבר׳ לב לט). אני יי׳ הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן (ישע׳ מב ח). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב).

הֻוָא[2]), פ״ע, עת׳ יְהֻוָא, צווי הֱוֵא, — הֱוָא השלג על הארץ, ירד ונפל, niederfallen; tomber (de haut en bas); to fall down: כי לשלג יאמר הֱוֵא[3]) ארץ (איוב לז ו).

הֲוָא[1]), פ״ע, עת׳ יְהֻוָא, — כמו היה: מקום שיפול העץ שם יְהֻוָא (קהל׳ יא ג). — ונצטמצם עוד בעתיד *אהא, תהא, יהא: הריני נזיר ע״מ שאהא שותה יין ומיטמא למתים (נזיר ב ד). מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים (שם ג ו). אמר להם אהא בשלום אני ואתם (יומא סו:). למחר אהא לפניך בתענית יחיד (תענ׳ יב:). לא איפטר מן העולם עד שאהא נזיר (נדר׳ ג:). וכן אם אחז בשערו ואמר אהיה נאה או אהא מבלבל או אהא מסלסל (רמב״ם נזיר׳ א ו). ביון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד שיהא שם חמשה רבעי קמח (חלה ג א). הבונה כמה יבנה ויהא חייב (שבת יב א). בשביל שיהא שמור (שם כב ד). הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). כותבין גט לאיש אעפ״י שאין אשתו עמו ושובר לאשה וכו׳ ובלבד שיהא מכירן (ב״ב י ג). ובלבד שיהא ממש בדבריו (סנה׳ ו ב). הריני נזיר לכשיהא לי בן (נזיר ב ט). כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע (נדה ז ז). שלשה אילנות בתוך בית סאה וכו׳ כמה יהא ביניהם (תוספתא שביע׳ א ה). לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (ברכ׳ ו:). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף (שבת לא:). שחרית בעל הבית עומד ואומר כל שילקטו עניים היום יהא הפקר (ב״ק סט.). שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו ואומר שלי הוא (ב״מ ג.). סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה (שם נב.). מעשה ועמדו קינים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב״ג המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהא בדינרין (של כסף) (ב״ב קסו.). המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי (נדה יג:). ועוד יהא אדם שמח בייסורים יותר מן הטובה שאלו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עון שבידו ובמה נמחל לו ביסורים (ספרי ואתחנן לב). לא יהא אדם ער בין הישנים וכו, ולא בוכה בין השוחקים (דא״ז ה). אמר הקב״ה עד מתי יהא העולם מתנהג באפלה תבוא האורה (מד״ר בראש׳ ב). אמר דוד רבון העולמים כשאני עוסק בחקיך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי (שם שמות יט). למדתך תורה דרך ארץ שכשיהא אדם

— 1) אעפ״י שאפשר לפרש מלת הוא שבכל המשלים הבאים גם פשוט במשמ׳ מלת הקשור, מכל מקום נראה שהיה צרוף זה גם כנוי להאלהות, ולכן אולי הרכבת השמות עם הוא בסוף: אביהוא, אליהוא ועוד.

2) בערב׳ הַוִי a). — 3) כך פרשו החדשים.

a) ى

---

1) בארמ׳ הֲוָא, ועי׳ הָיָה.

עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח (שם ויקר' לד). שתהא נידונית על שער העיר (ספרי תלא רלה). אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ' ס.). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד לשבת (נדר' מד.). ושתהא אשה משכמת ושתהא אשה חוגרת בסינר (ב"ק פב.). מלמד שקפלה הקב"ה לכל א"י והניחה תחת יעקב אבינו שתהא נוחה ליכבש לבניו (חול' צא:). — ובמשמעה סתמית: מה יהא בדמים (ב"מ כ ז). כל אתים שדרשת מה תהא עליהן (פסח' כב:).

*הָוַאי, ש"ז, — כמו הָבַאי: דברה תורה לשון הואי דברו נביאים לשון הואי דברו חכמים לשון הואי[1]) (חול' צ:).

*הוֹאִיל[2]), — מלת הטעם, לבאר הסבה של דבר, da weil; puisque; since: כרם שהוא נטוע ערבוביא וכו' הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (כלא' ה א). מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כונתו לכך לא יכנס (ערוב' ד ז). הואיל והוא חייב באחריותן הרי אלו יאכלו בתרומה (יבמ' ז א). אחת (משתי הצרות שבאו ממדה"י) אומרת מת ואחת אומרת נהרג רבי מאיר אומר הואיל ומכחישות זו את זו הרי אלו לא ינשא ר"י ור"ש אומרים הואיל וזו וזו מודות שאינו קיים הרי אלו ינשאו (שם טו ה). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע (כתוב' יג ז). הלך (בעל הבהמה) וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור (ב"מ ב י). הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להם את האילן (ע"ז ג ז). הואיל והביאה עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורענות (ספרי נשא כא). הואיל ויש בו לאחרים חלק דין הוא שיצא מתחת ידו ויתחלק (שם ל). משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר בנסיון הראני אדם נאמן שיעמוד על ישראל (שם, נלכים שם). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע"ג קרקע וכו' אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה (מו"ק טז:). אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל (ברכ' לב:). וזו הואיל ולא בדקה הפסידה עונתה (נדה ד:). הואיל ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (מד"ר במד' כ). הואיל ופרשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניהנו והאש אל תאכלנו (תנחומא קרח יח). אמר לו הקב"ה למשה הואיל שישראל אין נכנסין (לא"י) ושבטו של לוי נכנסין כשתבוא למנותן עשה הפרש בין ישראל לביניהם (מד"ר במד' ג).—ואחרי הדבר: אין מעברין את השנה ביום ל' של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (ברכ' י:). אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (שם נג:). (מעות שנמצאו בירושלם בשעת הרגל הן מעשר) הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח' ז.). המזכה לעובר לא קנה וכו' הואיל ודעת של אדם קרובה אצל בנו (ב"ב קמב:). (חתיכת בשר אינה בטלה) הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.). אלו כהנים שהיו במקדש שהיו נוטלים מפתחותיהן בידן וזורקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה רבש"ע הילך מפתחותיך שמסרת לנו הואיל ולא היינו גזברין נאמנין לעשות מלאכת המלך ולאכול משלחן המלך (אדר"נ ד). אמר אברהם לשרה זו היא מצרים יפה היא לשביתה הואיל והרעב בא (תנחומא לך לך ח).

*הוֹבָאָה, ש"נ, — כמו הֲבָאָה, כשבא אחרי שה"פ הולכה כדי לזוג אותו עם הקודם לו: יש כאן הולכה או הובאה[1]) (רש"י חול' ל:). שהכה בסכין על הצואר וכו' וחתך הסימנין בבת אחת בלא הולכה ולא הובאה (רמב"ם שחיט' ג יא). וחושב ההובאה וההולכה בשיפה אחת להחמיר (הגה' איסורי מזבח ז ה). והשחיטה כשרה בהולכה בלי הובאה או בהובאה

---

1) גרסת הערוך וכמו"ב קצת, כ"י ובנוסח' הבאי בבית, עי' למעלה.

2) לא נתברר מקור מלה זו. י' לוי ראה בה הרכבה מן הא—אילו, ולא העיר על זה כלום פלישר, והסכים לזה גם קוהוט. אבל, בשתי מלות הללו, הא אִלוּ, אין שום מושג שיתן מקום למושג הסבתי שבמלה החדשה הואיל. גם השערת יסטרוב כי זו הפעיל מן יעל, הועיל, בלשון תועלת, אינה מהורה כלל.

---

1) בכר העיר על ענין זה של זווג המלים ר"י חיוג וז"ל: ויתכן שאומר כי מלת מובא (שהיתה צריכה להיות מבוא) רדפה אחרי מלת מוצא להדמות לה במשקל (ספר הנות 71). וכן ריב"ג: ואני סובר שהיה דעתם בשתי המלות (מוצאיו ומובאיו) לרדוף מה שלפניהם והיא סברת רבי יהודה בהם (הרקמה ל). וכן דעתו של ריב"ג במדיח ומליח (הקדמה שם).

בלי הולכה (רמ"ב חול' ז). גזירה הולכה אטו הובאה (רע"כ חול' א ב).

הוֹד, ש"ז, — יפי נעלה ונשגב, Pracht; magnificence; splendour: יי' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (תהל' קד א). כי כל אלהי העמים אלילים ויי' שמים עשה הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם צו ה-ו). גדלים מעשי יי' דרושים לכל חפציהם הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד (שם קיא ב-ג). לך יי' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וְההוד (דהי"א כט יא). — ולכהן גדול, למלך: והוא (יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול) יבנה את היכל יי' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו (זכר' ו יג). גדול כבודו (של המלך) בישועתך הוד והדר תשוה עליו (תהל' כא ו). ויגדל יי' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (דהי"א כט כה). — והוד הקול וכדומה: והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף (ישע' ל ל). — ואמר המשורר: עתה בדביר מלכות יפרוט בנבל, ובאזני מלך הוד קולו ישמיע, ואביר זקי קסם בכפיר בבבל, רוח שגעון מקרבו יסיע (יל"ג, אדו"מ ב). — *וקרני ההוד של משה: כשמשה היה כותב התורה נשתמר בקולמוס קימעא והעבירו על ראשו ומשם נעשו לו קרני ההוד (תנחומא, כי תשא כ). — *הוד היפי: שאחזה (גיחזי את השונמית) בהוד יפיה (ברכ' י:), השדים. — *וקבוצת הנוצות בראש העופות: דוכיפת שהודו כפות (חול' סג.). — וככנ': ויאמר יי' אל משה קח לך את יהושע בן נון וכו' ונתתה מֵהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (במד' כז יח-כ). דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל' קמה ד-ה). ואל תקרב אל פתח ביתה (של הזרה) פן תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי (משלי ה ח-ט), ר"ל הכח והכבוד שלך. חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך (תהל' מה ד), ר"ל הנשק. ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון (הוש' יד ז), יפי הנוף והפירות. ושם אותם כסוס הודו במלחמה (זכר' י ג), יפיו וגאונו הטבעי. אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבק' ג ג), זהרו ותפארתו. יהללו את שם יי' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים (תהל' קמח יג). ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר

כי כח והודי נהפך עלי למשחית (דני' י ח), יפי נהת הפנים. — וגם הד: לא יספדו לו (להמלך) הוי אדון והוי הדה (ירמ' כב יח). — ואחת הספירות, אצל המקובלים.

***הוֹדָאָה**, ש"נ, מ"ר הוֹדָאוֹת, — שם"פ מן הוֹדָה, כמו תודה בשתי המשמעות: ועלה היה לי לכבוד ולמלמדי אתן הודאה (כ"ס גני' כא יז). נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (ברכ' ט א). אם הטיב לך מעט יהי בעיניך הרבה וצריך אתה ליתן הודאה שספרוך (כלה רבתי ד). על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (ברכ' נד.). — ומ"ר הודות, הודאות: ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר קרנם, בכל מעשהו נתן הודית לאל עליון באמרי כבוד (כ"ס גני' מז ז-ח). ברוך אתה ה' אל ההודאות (ירוש' ברכ' א ח). אל יעזובונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו ברוך רוב ההודאות (תעני' ו:). אלף אלפים ורבי רבבות ברכות והודאות אנו צריכין להודות לשמך על כל טפה וטפה שאתה מוריד לנו (מד"ר בראש' יג). — ונוסח ברכה: מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר"א אומר בהודאה (ברכ' ה ב). הכל שוחחין עם ש"צ בהודאה (ירוש' שם א ח). כל התפלות בטילות ההודאה אינה בטלה (מד"ר ויקר' ט). — ובמשמ' הודאה על האמת: שבועות הדיינין הטענה שוה כסף וההודאה בשוה פרוטה ואם אין ההודאה ממין הטענה פטור (שבוע' ו א). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים וכו' אין הודאה ממין הטענה (כתוב' יג ד). חמש פרוטות הן ההודאה שוה פרוטה והאשה מתקדשת בשוה פרוטה וכו' (כ"מ ד ז). הודאת בעל דין כמאה עדים דמי (גמ' שם ג:). שההודאה באונס אינו הודאה (שו"ת הרי"ף מא). והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות אבל כאלו היא הודאה בדבר מעשי כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית כבר הודה בחדוש מבלי ספק ומי שהודה בחדוש הודה במחדש העושה יתברך (כוזרי ב ב). למה נצטרך (יהושע) להודאתו (של עכן) והנה לא היתה הודאתו צריכה להענישו כי אין הודאת בעל הריב בדיני נפשות מועילה כפי הדין שאין אדם משים את עצמו

רשע (ר"י אברבנאל, יהוש' ז).

***הוֹדָיָה**, ש"נ, — כמו הוֹדָאָה, במשמ' תודה וברכה הודיה ושבח לשמך לך גדולה לך גבורה לך תפארת (יוצ' ברכ' א ח). נותן הודייה לשעבר וצועק לעתיד לבוא (שם תענ' ב סס ג). לאה תפסה פלך הודיה ועמדה הימנה בעלי הודיה (מד"ר ברא"ש עא). תודה אינו אומר אלא תודות ההודייה וקרבן תודה (שם, ויקר' כז). כל ההודיות במלין וההודיות תודה אינה בטלה לעולם (שם). — ואמר הפיטן: ואשמיע בקול הוֹדָיוֹתֶךָ, ואספרה כל נפלאותיך (שפי"ת, יוס א). — ובמשמע' ˚הודה על האמת: הטוען את חבירו שני מינין והודה באחד מהן הרי ההודיה ממין הטענה ונשבע (רמב"ם טו"נ ג יא). המודה בפני שנים שיש לפלוני אצלו מנה ואמר להן בדרך הודיה לא דרך שיחה וכו' הרי זה עדות (שם ז א). שטר הודיה שיצא ולא היה כתוב בו אמר לנו כתבו וחתמו ותנו לו (שם ד). כל המודה בפני שנים וכו' מחייבין אותו ליתן בהודית פיו שכל האומר בדרך הודיה הרי זה כאומר אתם עדי (שם ב). בית דין של שלשה שהיו יושבין וכו' ובא אח"כ התובע ואמר כתבו לי הודייתי (שם ג).

˚הוֹדָעָה, ש"נ, — בה"פ מן הודיע: שלא היה מקום להודעה הזאת בכאן (ר"י אברבנאל, יהוש' ו ח). הענין אשר יוכל להשיגו בביאור הלשון והצעת שרשיו והודעת תולדותיו (הקד' הרקמה). — ובדקדוק: ההודעה והסתם וכו' (הרקמה, שער לז). וההודעה מינים מהם השמות הנודעים וכו' (שם). ואפשר שיביאו ההודעה על הסמוך בלבד (שם). — הא ההודעה: וכאשר רצה להודיעו הכניסו עליו הא ההודעה (הרקמה, שער כ). אבל אם נפל אות ההודעה על חית לא יניעוה כי אם בפתחה בלבד (שם טו). — ומ"ר: מה שנקבצו בו שתי הודעות כמו אמר הארון הברית (שם לז).

הַוָּה[1], ש"נ, מ"ר הַוּוֹת, — א) תאוה עזה, Begehren ; desir ; desire: והגדול דבר הַוַּת נפשו הוא ויעבתוה (מיכ' ז ג). לא ירעיב יי' נפש צדיק וְהַוַּת רשעים יהדף (משלי י ג). — ב) בפרט תאוה רעה, ובהרחבה במשמ' כַּוָּנָה רעה, מהשבה של און ועול וחמס, schlechte Absicht ; mauvaise intention ; bad intentions: צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע צדקת ישרים תצילם וּבְהַוַּת[1]) בגדים ילכדו (משלי יא ה-ו). — ומ"ר: וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הַוּוֹת ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג). הַוּוֹת תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה (שם נב ד). הַוּוֹת בקרבה ולא ימיש מרחבה תך ומרמה (שם נה יב). היחברך כסא הַוּוֹת יצר עמל עלי חק (שם צד כ). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הַוֹּת (משלי יז ד). — ג) רעה, צרה, יסורים, Verderben, calamité ; -ty: לו שקול ישקל כעשי וְהַוָּתִי[2]) במאזנים ישאו יחד (איוב ו ב). נתסו נתיבתי לְהַוָּתִי[2]) יעילו (שם ל יג). ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הַוּוֹת (תהל' נז ב). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הַוּוֹת באברתו יסך לך (שם צא ג-ד).

הֹוָה, ש"נ, — כמו הַוָּה משמע' ב, צרה: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הֹוָה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע' מז יא). הֹוָה על הֹוָה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה (יחזק' ז כו). — ואמר המשורר: הושו לעזרתי וידי חזקו, כי מהשבותי אחרי נאסרו, גם הדמעות גרעו חק נחלה, כי כאפיקי נחלה נגרו, אך הלבבות כשמירים הזקו, כי נשאו בזאת ולא נגזרו, הֹוָה אשר לא תוכל עוד כפרה, הֹוָה אשר כל לבבות חרו (רשב"ג, על מות ר' יקותיאל).

הוה, ממנו הָוָה, הָיָה, *הֲוָיָה, *הַוָּיָה, ˚הִתְהַוּוּת.

הָוָה[3]), פ"ע, ביני' הֹוֶה, לווי הֱוֵה, הֱוִי, *הֱוִי *הֱווּ, — כמו הָיָה: הֱוֵה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך (בראש' כז כט). יגורו בך נדחי מואב הֱוִי סתר למו מפני שודד (ישע' טז ד). אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה ואתה הֹוֶה להם למלך (נחמ' ו ו). כי מה הֹוֶה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל' ב כב). שהנמייה נוטרת עליהן והוה להן לזבל (ע"ז ג ח). וכל היישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום (פסח' לד.). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד (שבת לב:). — ואמר הפיטן: וגם המון צבא מלאכים, מנעימיו

---

[1]) בערב' הוי a) שיש בו גם משמ' תאוה עזה.

٤) هوى

— [1]) צ"ל וּבְהַוָּתָם. — [2]) כך הקרי, הכתיב וְהַיָּתִי, אך יש ספרים שגם הכתיב והותי.

[3]) כמו הָוָא, ועי' הָיָה.

יהו ממליכים, ומרוצצות חיל זקים, כחם יהו מחוקים, וזיו משלח ברקים, פניהם יהו מבריקים, ותוצה למו הוָיִים, מתעלסים באהבים, ועד מחיצתם לא באים, באִשם נלהבים (שבת החדש, וכנן). — *בְּהוֶה, בדבר מצוי תדיר במנהג העולם: הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזוגין וכל אדם אלא שדברו חכמים בהווה (שבת ו ט). לא דברו בשיירא אלא בהווה (ערוב' א י), ר"ל מפני שדבר זה מצוי בשיירות. לא דברו חכמים בקציר (שאמרו אשה הבאה מן הקציר נאמנת לומר נשך הנחש את בעלי) אלא בהווה (יבמ' טו ב). אם בן למה נאמר שור או חמור שדבר הכתוב בהווה (ב"ק ה ז). לא דברו בנשיא אלא בהווה (נדר' מח.). — ובלשון המחקר, הוֶה, כל מה שיש ומתקים בעולם: כפי מה שגוזר מזג המעורב וכל הוה נפסד (מו"נ א"ת, א עג). וכן הצורות הטבעיות ההוות הנפסדות כשנדקדק עליהן ונרדוף אחריהן נמצא כי קדמה לכל צורה מהן צורה אחרת (שם, חריזי א סח). המציא על החמר הזה ההווה והנפסד דברים בלתי הוים ונפסדים (אגר' מנח' הקראי, לקו"ק, נספח' 49). ואח"כ דבר על המורכבות ואמר הכל הבלים שהרי גם הם הוים ונפסדים (הקד' מלמ' התלמיד'). והיה מבואר שידיעתנו באלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (רלב"ג, מלחמ' ה' ס ג א). הנמצאות לא ימנע הענין בם משלשה חלקים אם שיהיו כלן בלתי הוות ולא נפסדות או כלן הוות נפסדות (העקר' ב ה). — *הַהוֶה הקדמון, כנוי להאלהות, לסִבַּת כל הסבות: והוא (האלהים) ההווה הקדמון אשר מאתו היה הכל (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). ואמר ה' אלהיך כלומר הוה קדמון ומאתו היה הכל בחפץ ויכולת (מ' אלדבי, ש"א א א). — ובמשמ' הזמן הנכחי, שהוא עתה, Gegenwart; présent, ואם בהווה יש ה' עמנו איך מצאנו כל זאת (ר"י אברבנאל, שופט' ו יג). — ואמר המשל: העבר אין, והעתיד עדין, וְהַהֹוֶה כהרף עין, אם כן דאגה מנין (מלאכ המוסר ה.). — ובדקדוק: עבר, הוה ועתיד: דע כי כל דברי האדם נחלק לשלשה חלקים עבר עתיד והווה (ספ' פתח דברי על דקדוק). ואחר העבר בניתי הבינוני שהוא ההווה (שם). — וּלְווּי: בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (ברכ' ט א). יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות א ד). והוי דן את כל האדם לכף זכות (שם ו). הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך (שם ט). והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (שם טו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה וכו' והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה (שם ב א). הוי מתפלל בשלומה של מלכות (שם ג ב). הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה (שם ד ב). הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). וכי איזה מדה מרובה מדת טובה או מדת פורענות הוי אומר מדת טובה (ספרי נשא ת). איזה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם (שבת לב:). והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו וכו' והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון (פסח' קיג.). כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר' כה.). לדבריך אדם קל או מים קלים הוי אומר מים קלים (סוט' לז.). והוי מודה על האמת (דא"ז ב). והוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך (שם ט). עשה שכונה בארץ ישראל הוי נוטע הוי זורע הוי נציב (מד"ר בראש' סד). בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי (שם ויקר' טו). ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (שם בראש' י). היה קולך ערב הוי פורש על שמע ועובר לפני התיבה (תנחומ' ראה ט). — ובפרט לפני הבאת דברי הכתוב, כמו הנה: אחר כל הכבוד שאני עתיד לעשות לבעלי תשובה אתם קורים תגר הוי ואל יאמר בן הנכר (מד"ר שמות יט). הוי והיה מספר בני ישראל כחול הים משלן בעפר משלן בכוכבים (שם, במדב' ב). מה שדי כי נעבדנו הוי בפשע שפתים מוקש רשע (תנח' נח טז). — ולרבים: הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס (אבות א ג). הוו זהירין ברשות (שם ב ג). הוו יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדינו (ר"ה ל.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם (נדר' כה.). אמר הקב"ה הוו זהירין בתפלה שאין לך מדה יפה הימנה (תנחומא וירא א). ואמרו לעדים הוו עלינו עדים שמכר זה ישלקח זה (רמב"ם מכיר' א א).

— פע', *הִוָּה, — עשה שיִהְוֶה, שיהיה: במהוה עצמה הכתוב מדבר (כתוב' מ:). היא מהוה את עצמה

לו (כש"י שם לט:). ודע כי המהוה והמוליד צריכים אל דבר כח המשנה בדין בני חלוף (הקד' מיות' לראב"ד בס' יצירה). שהכח המהוה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (ר"י אלבו, העקרים א יא). כי רוח הב"ח ונפשו הוא הוה בהתהוותו והמהוה אותו הוא נפש העולם המשפעת הכחות ההוות ונפסדות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). כאור השמש היחיד והכללי אשר על ידי אמצעיים ומראים שונים יהווה הארות מראות ממראות שונות (בעה"ש לר"א אירירו ה יב). כי הבורא יהוון לעת קץ בהתעדן הזמן (ר' קלוני', אגר' בע"ת ד ב). — ומקור לְהַוּוֹת: והנה הגלות והתפשטות השפע יהיה אז להוות למעלה דברים רוחניים וכו' או להשפיע טובות גשמיות בעולם הזה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

— פִּעֵ', הִוָּה, מְהֻוָּה, — שֶׁהֻוָּה אותו, שחדשוהו: אחר שהניחו שהגשם השמימי מהווה (נרבוני, מו"נ א נג).

— נִתְפ', נִתְהַוָּה, — נעשה ויצא למציאות: ושיתהוה ממנו בן יחיה וימות (ראב"ע, ספר העצמים). ועל דבר הנהר המתהוה מחמת ירידת גשמים (שו"ת מהר"י קולון קטו). — ובלשון המחקר: ושאר מה שאמרנו שיתהווה ממנו (ראב"ע, ספר העצמים, הגלגלים). וכן היסודות יתהוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם וכו' והיות כל מה שיתהוה מהם ויפסד אליהם תזור חלילה וכו' כן הגלגל הוא המנהיג שאר חלקי העולם בתנועתו והוא ישלח לכל מתהווה כחותיו הנמצאות בו (מו"נ, תרג' א"ת, א עב). כי ידוע שלא יתהוה איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן (הקד' מיות' להראב"ד בס' יצירה) כי אין בנגלה גשם יתהוה מלא גשם (ר"מ נרבוני, מו"נ א נג). שהכח המהווה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל וממנו סודרו אלו הכחות לזרעים שיתהוה מהם מה שיתהוה בזה האופן מהשלמות והחכמה (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). שזאת התנועה הגדולה הפועלת הלילה והיום אשר היא גם מניע לשאר הגלגלים היא מפשטת צורת הדברים הנפסדים ונותנת הצורות למתהוים במצות האל יתברך (אמונה רמה א ב). כלל ארבעה היסודות שהם האש והרוח והמים והעפר וכל המתהוה מהם (יסו"ע לר"י ישראלי א). שיש חומר ראשון קדום ממנו התהוו כל הנמצאים ברצון הבורא (העקרים א א). ובעבור שהיתה ההקדמה הזאת ר"ל שלא יתהוה דבר מלא דבר יסוד מוסד לכל דעת בעלי הקדמות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד א). ושהארץ היתה תהו ובהו ובחמלת ה' נקוו המים ונתגלתה היבשה ונעשו המאורות להאיר על הארץ ואז נתהוו ההווים (שם א ד). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם שיתהוה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו). כלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נתהויתי מאתו בלתי כוונתו וחכמתו כמו שיתהוה החום והאור מן השמש או מן האש (שם לז:). — ומתהוית, נתהוית: מקרה התנועה מתהוית בכוונת המניע (גנת אגוז לר"י ג'יקטיליה ב סז). נפש יתירה השכלית והמדברת שנתהוית בו עתה מכח ויפח רוח חיים (פענח רזא, בראש'). — ומקור: והנה שתי אלה לא יעדרו מהתהוות על ידי התורה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). להיותי עדין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדיין מבא אל הגשמיות להתהוות בי (שם).

— נִפְעָ', נֶהֱוָה, — כמו מתהוה: רמשים שהן פרין ורבין מזכר ונקבה או נהוין מן העפר כמו הפרעושין (רמב"ם, שבת יא ב). התולעים הנהוין מבשר המת (הוא, טומא' מת ג י). וכל מה שברא הקב"ה הוא דבר שיש לו שם ונקרא יש כלומר דבר מצוי כמות מלאך או גלגל או אחד מארבעה יסודות או כל הנהוה מהם תחת השם הכל באים ועל פיו נקראים (הורית הקורא 12).

הוֹי, — מלת קריאה של כעס וקצף, **wehe; hélas**, **woe**: הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים (ישע' א ד). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי' לא יביטו (שם ה יא-יב). הוי משכי העון בחבלי השוא וכו' הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים הוי גברים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (שם יח-כב). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכ' ב א-ב). — ולאבל וצער ומספד: וינח את נבלתו (של הזקן) בקברו ויספדו עליו הוי אחי (מ"א יג ל). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאו

לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע׳ יז יב). — ואמר בן סירא: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו (ב״ס גני׳ מא). — ולקריאה זרוז: הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט (שם יח א-ב). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו (שם נה א). — וכפול: הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי׳ (זכר׳ ב י). מעשה באיש אחד באושה שנפל הבית על שני בניו ועל בתו וכו׳ ונתנו את החתנים בראש אחד ואת הכלה בראש אחד והיו מקלסין לפניהם ואומרים הוי הוי חתנים הוי כלה (מס׳ שמחות יא).

***הֲוָיָה**[1], ש״נ, בכנ׳ הֱוָיָתוֹ[2], — שם מפשט מן הפעל הוה: בנות צלפחד שקולות היו שנאמר ותהיינה הויה אחת לכולן (ב״ב קכ.). כי תהיין לאיש שתי נשים במי שיש בהן הוויה יצאו שפחה ונכרית שאין בהן הוויה (ספרי תצא רטו). ת״ל תהיה בהויתה תהא (ע״ז נד:). אמר קרא והיו בהוייתן יהו (סוט׳ לב:). ניתן להם הוויה שיהיו קיימין לעולם ועד (פסיק׳ דר״כ, ויהי ביום כלות). שלא היו (האֻמות) בעולם ולא היה להם הוויה בעולם (תנחומא נח יט). אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (רמב״ם מלכ׳ יב ב). מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוייתו (הוא, יסוה״ת ב י). — ובלשון המחקר: ואי אפשר המצא חומר מבלי צורה ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההויה הנפסדים מבלי חומר יהיה הענין אם כן בהויתם והפסדם (מו״נ א״ת, א עג). כי הדברים אשר יכונו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכלת אדם ולא יוכל לשער כמותם ואיכותם וכו׳ אך הויתם וחבורם והזמון להם צריך בזה אל ידיעה שלימה (כוזרי א עט). החומר הראשון שקבל ארבע צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד׳ מלמ׳ התלמיד). והיא (הצמיחה) צורתם העצמית ר״ל המעמדת עצם שלהם והיא הוציאה לאור הויתם ובה יבדלו מן הדומם (ר״י א״ת, רוח חן א). וכן לא תאמר העדר צורת האפרוח מן העפר הוא סיבה להויית האפרוח אך העדר צורת האפרוח מן הביצה הוא סיבת הוויתו (שם ט). ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו (בחי׳ עולם א). האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (שם יב). חזק יד חלושה היושבת לך באיתן, ובעת שוב הדברים להוייתן, תשנה לטוב מגינת הביתן (רמב״ן, מסתג׳ לר״ה, מרחש). נפש כל הויה למטה לארץ דגי הים רמש וצפור כנף אדם ובהמה (הקד׳ רלב״ג למלחמ׳ ה׳). החלק האחד (של המציאות) העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לא). הלא תראה שספרה התורה הוית הדשאים והצמחים ביום השלישי (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ג ו). עולם ההוית וההפסד (הוא, הקד׳ לנחלת׳ ראב״). שיש שם בהוויתם (של בע״ח) ראשית אחרת נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות (תגמ׳ הנפש א). המינים הנופלין תחת ההויה וההפסד (בעה״ב לאבן לטיף כד). והתנועה היא אחר הטבע ולמעלה מן הזמן וההויה היא בזמן (מ׳ אלדבי, ש״א א א). ואלו ההיזקים (מרעמים וכדומה) הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההויה וההפסד ולא כיוון בהם השם יתברך בכוונה ראשונה (אוהב משפט, באור׳ לאיוב כב). שם המקרה תיבה מורה בהסכמה על כל דבר שתדומה הֱוָיָתוֹ והפסדו מבלתי שתדומה הֱוָיַת נושאו או הפסדו כמו חכמה גבורה עושר וכו׳ (רמב״ת, מרפא לשון א). אני הוא ההויה האמתית אשר מאמתתי נמצאו כל הנמצאים ושמי ואמתתי אחד הוא כי שמי סוד הֱויתי והויתי הוא סוד אמתתי (גנת אגוז לר״י גיקטיליה, ההויה א). — ומ״ר הֲוָיוֹת, ובכנ׳ הֲוָיוֹתֶיךָ, ואמר הפיטן: אין חקר לגדלך, ואין מספר לתבונתך, אין עוד זולת הֲוָיוֹתֶךָ, חי וכל תוכל ואין בלתך (שבי״ת, יום ג). — ומצוי בספרי המחקר: ויפסד הכל כמו ההויות הטבעיות אשר הן מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א עט). מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא עניין הכוונה בבריאות כל הגופות וההויות (רשב״ג, תקון מדות הנפ׳ ח). ועניין היצירה הוא שקבל היסוד הגבול והצורה הראשונה שבה יצא הכל מדין אפשרות לעניין המציאות וההויות (יסו״ע לר״י ישראלי א). יצא העולם מתחילה מדין האפיסה והשלילות לעין המציאות וההויות (שם יז). שהוא יתברך ברא הטבע על ענין החדש הגופות

---

[1]) משקל קְעָלָה וכיוצא בה. — [2]) כך קוראים האשכנזים גם בכנוי.

באש פחם ומוציא כלי למעשהו וזה למה שמוציא כל הויותיו ע"י החום השמשי (העקידה לג). טהרת הנפש מההויות הרעות אשר יחייבו אותם התאוה והכעס (מאזני צדק, אלגזלי 47). כי ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (קול יהודה, כוזרי א סט).

***הֲוָיָה**[1], ש"נ, מ"ר הֲוָיוֹת, — עיון ושאלה ותשובה ופלפול וכוחי בשאלה למודית וכדומה, **Diskussion**, **discussion**: בעל תלמוד שעוסק כל היום בהויות ותירוצים (רגמ"ה ב"ב קמה:). דלה עמוקות מתוספתא. ומצא מים חיים במכילתא, פרק כל קושיא, תרץ כל הויה (מכת' ר"י אנטולי להרמב"ם). ספרי החכמות העיוניות האמונות עלי מרכז העיון השכלי וכו' טענותיו והוויותיו תולדותיו למשפחותיו (הקד' ביכאנו לדרך אמונה). בהשכלתו ידע להקשות לרבו ולעשות עמו הוויות ותירוצים ישרים ונכוחים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו).—ואמר המקונן: מי יקצה בגבעות, ומי יפרק הויות, ומי יתרץ שברים (קינ' לת"ב. החריבו).

***הוֹכֵחַ**, הוכיח, ש"ז, — שה"פ מן הוֹכִיחַ, מן יכח. מה שמוכיח, משל וראיה, **Beweis**; **preuve**, **Proof, evidence**: גר שבא להתגייר אין מקבלין אותו אני אומר מעמון ומואב הוא ונעשה אותו הגר הוכיח לכל הגרים (ירוש' דמאי ב כב ג). סירקי שהיתה מסתפקת יום אחד מן האסור נעשה אותו היום הוכיח לכלהימים (שם ג כג ג). בשעה שהוכיחה קיים מותרת ובשעה שאין הוכיחה קיים לא כל שכן (שם, ניד' ב ג).

***הוֹכָחָה**, ש"נ, מ"ר הוֹכָחוֹת, — שה"פ מן הוכיח, א) ראיה: ואם יש הוכחה שזה חבל בו כגון שהיתה החבלה במקום שאי אפשר לו לחבול בעצמו וכו' הרי זה נוטל בלא שבועה (שו"ע חו"מ צ יו). — ומ"ר: לאה שטוענת על ראובן וכו' ובזה הפסידה הרבה וקצת בירורה בעדים וקצת בהוכחות (טות"מ, שבוע' ל). כל מה שתוכל לברר בעדים שהפסידה יפרע לה וכו' אבל בהוכחות לא (שם).

***הוֹלָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוליד: כל איש מאישי המינים הטבעיים הצריכים להולדה (מו"נ ג יג). ולא תבטל בעבורה (בעבור המילה) ההולדה אבל תחסר בו התאוה (שם מט). שלא יהיה מאיש מצמח או מחי ההולדה עד שיגיע זה האיש לתכליתו וכו' אך הכריחו להשגיח בגידול אברי ההולדה מן האנשים והשדים מן הנשים יותר משאר האברים (אמונה רמה א ו). הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג ב).

הוֹלֶדֶת, — עי' יָלַד.

***הוֹלָכָה**, ש"נ, —שה"פ מן הוליך, מן הלך, ילך: אדם יודע שאין שליחות לקבלה וגמר ונתן לשם הולכה (גיט' סג.). איש הוי שליח להולכה שכן בעל מוליך גט לאשתו ואשה הויא שליח לקבלה שכן אשה מקבלת גיטה מיד בעלה (שם סג:). בקבלה ובהולכה ובזריקה (יומא מט.). בהולכת חטאות הפנימיות (זבח' יד.). מפני שפעמים נותן האיש טבעתו לאשתו להצניעה בבית ומנחת אותה באצבעה בעת הולכה (רמב"ם שבת יט ג). — והסכין בשעת השחיטה, תנועתה מהשוחט כלפי חוץ: שמא תרד הבהמה בכובד גופה ותחתך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' ב ח).

הוֹלֵל[1], ש"ז, מ"ר הוֹלְלִים, נקי' הוֹלֵלָה, הוֹלְלוֹת. — לועג וליצן, מחרף ומגדף, **Spötter**; **moqueur**, **scoffer**: לא יתיצבו הוֹלְלִים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (תהל' ה ו). אמרתי לַהוֹלְלִים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן (שם עה ה). כי קנאתי בַּהוֹלְלִים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות למותם ובריא אולם (שם עג ג-ד). — ונקי': מה אמולה לבתך הבת השובבה וכו' יקראו לך טמאת השם סכלה הוללה גועלת אישה ובניה (הקד' נופת צופים).

הוֹלֵלוֹת, ש"נ,—דברי ההוללים ומעשיהם: תחלת דברי פיהו (של הכסיל) סכלות ואחרית פיהו הוֹלֵלוּת רעה (קהל' י יג).

הוֹלֵלוֹת, הֹלֵ=, ש"נ,—כמו הוֹלֵלוּת: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הֹלֵלוֹת ושכלות (קהל' א יז). ופניתי אני לראות חכמה וְהוֹלֵלוֹת וסכלות (שם ב יב). וגם לב בני האדם מלא רע וְהוֹלֵלוֹת בלבבם (שם ט ג)

---

[1]) בארמ': הויה דר' מנא (ירוש' מעשר' מט ד). הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא (תעני' כד:). — והפעל: הוי בה ר' זירא (כתוב' עב:). והוינן בה מאי קא משמע לן (ברכ' מה:). והוינן בה מאי ואינו יכול לומר וכו' (גיט' ז:). ולא נתברר הדבר מה מקור משמע' זו לשרש הוה.

[1]) עי' ב.הלל.

הָכּוּ בנים בסנורים ירדו במצולות ה ה ו ל ל ו ת (הקד' נופת צופים).

הוֹלֵם, — עי' הֹלֵם.

הוּם, —עי' הִים.

הוּמָה, הוּמִיָּה. — עי' הִימָּה, הֹמִיָּה.

ּהוֹמָה, ש"נ, מ"ר הומות, — קול שאון וצעקה, Geräusch ; bruit ; noise : שיש ה ו מ ו ת וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין (רש"י תעני' ח:).

א. הוֹן[1], ש"ז, מ"ר הוֹנִים, — א) רכוש, אוצר, ממון, Reichtum, Geld ; richesse, argent ; wealth money : תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך (יחזק' כז יב). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). לא יועיל הון ביום עברה (שם יא ד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ג-ד). הון ועשר בביתו (של ירא יי') וצדקתו עמדת לעד (תהל' קיב ג). בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (שם קיט יד). ורעה זונות יאבד הון (משלי כט ג). הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם (שם י יה). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז). ונמצא (הגנב) ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן (משלי ו לא). יש מתעשר ואין כל מתרושש וְהוֹן רב (שם יג ז). בית וָהוֹן נחלת אבות (שם יט יד). נבהל לַהוֹן איש רע עין (שם כח כב). — ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר ה ו ן ממתכבד וחסר מזון (כ"ס גני' י כז).—מכר דבר בלי הון, בלי שום דבר במחירו: תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל' מד יג). — וככי' : הוֹנֵךְ ועזבוניך (יחזק' כז כז). כבד את יי' מֵהוֹנֶךָ ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (שם כח ח). — ומ"ר: ברוב הוֹנַיִךְ ומערביך העשרת מלכי ארץ (יחזק' כז לג). — ואמר בן סירא: תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי ה ו נ י ך (כ"ס גני' לח יא). — ואמר המשורר בלנע"ל: בני איש יבטחו על ר'ב כבודם הכי פתה זמן אתם והונם [2]), ופתע קרבה עתם ואבדו ולא נפדו בכל עשרם וְהוֹנָם (ר"י חריזי, הענק ג). — ואמר המליץ: ויזכור בימי בחרותו ימי זקנתו ובימי גבהותו ימי שפלותו וכו' ובימי ה ו נ ו ימי אונו ובימי הודו ימי אידו ויכנע על עונותיו (מ' אלדכי, ש"א ו א).—ב) תה"פ, כמו דַּי, רַב, enough ; assez ; genug : שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון וכו' ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון (משלי ל יה-יו).

ב.*הוֹן, — מתינות, הלך לְהוֹנוֹ, הלך לאט לאט, בארך רוח, בסכלנות, ההפך מן אץ: ואני אתנהלה לאטי ל ה ו נ י אני מהלך (מד"ר כראש' עח). שש שנים היו הגחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה וכיון שלא עשו תשובה בקש לזורקן עליהם בחימה קרא לו הקב"ה ואמר גבריאל גבריאל ל ה ו נ ך שיש בהם בעלי צדקות. אלו עם אלו (שם, איכ' א יג).

הוּן, — עי' הִין.

ּהוֹנָאָה, ש"נ, מ"ר הוֹנָאוֹת, — כמו אוֹנָאָה, עי"ש: וזה שאמרנו שאם היה המכירה בשיווה בלא ה ו נ א ה אבל אם היה בו ה ו נ א ה בכדי ביטול מקח יטול אותה בעלה שלא בשבועה (שו"ת הרי"ף עו).

***הוֹנָיָה**, הונייה, ש"נ, — כמו הקודם: ה ה ו נ י י ה ארבעה כסף והטענה שתי כסף וההודייה שוה פרוטה (ירוש' משנ' ב"מ ד ו). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להם ה ו נ י י ה (שם שם ג). אין למקח ה ו נ י י ה לעולם אמר ר' יוחנן אם היה המקח מופלג יש לו ה ו נ י י ה (שם גמ' כתוב' יא לד ג). בשעה שהלוקח מתאונה וכו' היא ה נ י י ת ו ומצטרפין עד שתות (שם ב"מ ד ט ד). הזהיר את ישראל על ה ה ו נ י י ה (והזהיר, ויקר' קד.). ש ה ה ו נ י י ה במטלטלין שתות והעבדים והשטרות והקרקעות אין בהן ה ו נ י י ה (רמב"ם שלוח' א ב). בין שהונה במזיד ובין שלא ידע שיש במכר זה ה ו נ י י ה חייב לשלם (הוא, מכיר' יב א). היתה ה ה ו נ י י ה פחות מזה בכל שהוא (שם ג). הכל אסור ומוזהר עליו בכלל ה ו נ י י ת דברים שהזהירה תורה עליה (הוא, תשוב' ז ח).

ּהוֹסָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הוסיף, יסף: וכל מה שתוסיף ישאר בו כח על ה ה ו ס פ ה (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יא). ולולא ה ו ס פ ת החדש

---

[1]) רק עברית. ואין בלשונות האחיות, ולא נתברר מקור משמעתו. — [2]) ר"ל והונה אותם.

[1]) בערב' ימשי הֻוְנָא a), הולך לאט לאט, והֻיְנָה e) אשה הולכת לאטה, והֻוַיְנָה c), פעולת מי שפועל לאט לאט.

a) هونا b) هونة c) هينة

הזה (בשנה מעוברת) הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים (רמב"ם, קדוה"ח ד א). וכהוספתם זולת אלה מאותיות התוספת ממה שאני עתיד לבארו (הקד' ריב"ג בהרקמה). — ובחכמת ההלצה: שההרחבה היא נחלקת אל ארבעה חלקים רוצה לומר הוספה הערכה הבדל ואחדות אמנם ההוספה הוא מאמר מתחיל מן השפל והולך במדרגה עד מרומים (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יא). — ומצוי במשמ' דף וכדומה שמוסיפים לעתון, Beilage, Supplement.

***הוֹפָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הופיע, יפע: ארבע הופעות הן ראשונה במצרים וכו' הופעה שנייה בשעת מתן תורה שלישית לימות גוג ומגוג וכו' רביעית לימות המשיח (ספרי, וזאת הברכה שמג). שתי הופעיות הללו למה אחת למידת טובה ואחת למידת פורענות (סנהד' לב.). — והופעה רוחנית, אלהית: ושלמות (של הנפש) בשני דברים הנקיון וההופעה וכו' ההופעה הוא כשיפותחו בה תמונות האמת עד שיגלו אליה האמתיות האלהיות (אלגזלי, כוונ' הפלסופ'). שהסכימו יודעי דעת ומביני מדע כי בעלי זאת החכמה (חכמת השיר) אינם ריקנים מההופעות האלהיות ורוח ה' תנוסס בם (אבר' גביזון, עמר השכחה). — ובלשון חכמי הקראים, הרחבת הדבר והתפשטותו: ההופעה ר"ל שבאמרו אמך היא מופיע הענין כל אם בכחו עד חוה (ספר העריות למ' בשיילי, הקדם א 68).

***הוּץ**, ש"ז, מ"ר הוצים, — העלים של חריות הדקל, שיש להם כעין קוץ בקציהם: (המוציא) הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית (תוספתא שבת ח י). כלכלה משיהפה הפירות שבה בעלים ובהוצין וביוצא בהן (רמב"ם מעשר ג י). וכן כלי חלף והוצים וביוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (הנ"ל, מאכ' אסור' יא כג). — ומשל בפי הבריות: עם ההוץ[1] ילקה הכרב, לאמר עם הרע ילקה גם הטוב.

***הוֹצָאָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הוציא: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט' ג ח). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו (מו"ק כז:). בשעת הוצאת זבלים (ב"ק ל.). בשעת הוצאת פועלים ובשעתהכנסת פועלים (ערכ כא:). הוצאת נפש (חול' לא.). תנאי בית די הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד"ר בראש' עב).— ב) מה שאדם מוציא ממון לצרכי מחיתו וכדומה, Ausgabe; dépense; expenditure: המוציא הוצאות על נכסי אשתו וכו' מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל (כתוב' ח ה). שולחנין היו נוטלין אותן (את הקולבונות) בשכרן ויש אומרים להוצאת דרכים (ירוש' שקל' א מו:). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זו הוצאה וכו' (ספרי, האזינו כו). לעולם ישכים אדם להוצאת שבת (שבת קיז:). ראה כמה ישראל מחבבין את המצות כמה הן מוציאין הוצאות כדי לשמרן (תנחומא תזריע ז). ולעולם נוטל הלוקח ההוצאת מבע"ה כפשוטה (הרי"ף, ב"מ ח:). מי שהיה לו חורבה בין חורבות חבירו ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית עד שנמצאת חורבה זו משלש רוחותיה גדורה אין מחייבין אותו ליתן לו ההוצאה כלום שהרי לא הועיל לו וכו' מגלגלין עליו את הכל ונותן חצי ההוצאה שהוציא זה בארבע רוחות עד ארבע אמות (רמב"ם שכנ' ג ג). ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שהורשה (הנ"ל, שלוח' ג א). הסדר הוא האמצעות בהוצאה והשמירה משני קצות הפזור והקמצנות (מאזני צדק, אלגזלי 108).

הוּצן, — עי' הצן.

***הוֹקָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוקיע, יקע: מניין להוקעה שהיא תלייה דכתיב והוקענום לה' בגבעת שאול וכו' (סנה' לד:).

הוּר, — עי' הר.

הו"ר, — ר"ת: הושענא רבא.

***הוֹרָאָה**, ש"נ, מ"ר הוראות, — שה"פ מן הורה, מן ירה, א) פעולת מי שמורה איך להתנהג בדבר, ובפרט הוראת בית דין בעניני דת ודין וכדומה, Anweisung; instruction: תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן (הורי' א א). תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה (סוט' כב.). וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה (מד"ר שמות מג). הוראה היא השמועה שנתחדשה לחכמים בקהלות ומדרשות בענין מצוה והיא נקראת הוראה (מבוא התלמוד לר"ש הנגיד). בית דין הגדול שבירושלם הם עיקר תורה שבע

[1]) גוף המשל בארמית: בהדי הוצא לקי כרבא (ב"ק צב.). ועי' כרב.

זהם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (רמב"ם ממרים א ב). בעבור שנעדר מהם הקבלה ולא למדוה מאנשי ההוראה (ריב"ג, הקד' הרקמה). כמה הפליא לעשות פלוני בדרשה פלונית או בהוראה פלונית (ר"י פרוביגצאלו, שו"ת בדבר למוד החכמ'). חכם אחד מחכמי ישראל וכו' שבאת לו מחלוקת בדין מן הדינים עם בית דין הגדול ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראת גזרה עליו תורה מיתה (רמב"ם ממרים ג ד). כבר נלאו עינינו מלראות וכו' הקטטות ומריבות בענין הוראת הדינים וכו' בסבת זה המנהג המקולקל שנהגו אלו הדורות האחרונים רובם להשען על דברי הפוסקים לכל דבר ההוראה ובכן היתה ההוראה למרמס ומסורה לכל הבא לשלוח ידו בה (שו"ת תמת ישרים לד). — *הוראת שעה, שהורה בית דין רק לשעתו, ולא לדורות: אמר רבי יוסי לזה הכשירו הוראת שעה (פרה ז ו). ור' יהודה אומר מקושש הוראת שעה היתה (להמיתו) (סנה' פ:). כענין אליהו בהר הכרמל שעבר על דת להקריב בבמה והיה הוראת שעה כדי לפרסם בתוך בני ישראל כי ה' הוא האלהים (ר"י אברבנאל, שופט' יד א). — ב) מה שמורה על דבר, Bedeutung ; signification : סוף דבר גדולת זה השם (שם המפורש) והשמירה מלקרוא אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו"נ א סא). כי כן היא הוראת כל שם נגזר כי הוא מורה על ענין ועל נושא וכו' (שם סב). ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר ויחשוב השומע שהוראתה אצל המדבר כהוראתה אצלו (שם ב כט). ויקרא במו כן הוראה בעבור שהוא מורה כל מי שידובר עמו אל הכונות המבוקשות ויביאם אל אמונותיהם אשר בהם הצלחתם ועליו תלויים רב הוראות ההגדות והדת אשר הם ראיה על הכופרים והוא הגדול שבמיני ההוראות ברב התועלת ויותר כולל בחק ההמון (מאזני צדק, אלגזלי 170). וכל אחד מאלה הד' יש לו הוראה מוגבלת מיוחדת לעצמו שבה יתאמת אמנם לפעמים בהוראת האחד תפול המקרה גם בהוראת האחר וכו' כדי לבארו בהוראתו שהיא הוראה עצמית אליו (תגמ' הנפ' ג). — 'הוראת הכוכבים: ואין בידם לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (ר"י אברבנאל, מ"כ ז ז). המרגיז ארץ ממקומה וכו' יאמרו חכמי הטבע והחוזים בכוכבים שהוא הוראה על נצחון מלך על זולתו כנודע מדברי חכמי הטבע ושמורה על איזה מלך שיפול ושהוא הוראת הוברי השמים ולא יעלה על רוחם שהיא התראה שישובו עד ה' ולא יהפוך את הערים (ר"מ אלשיך, איוב ט ו). יסבב השם יתברך סבות להציל שומרי מצותיו מהוראת המערכת (מרפא לנפש כב:). וכן (אין) כח צדק להצליח ולהעשיר ואין בידו לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (שם כג.).

***הוֹרָאִי**, ת"ז, נקב' הוֹרָאִית, — מטבע 'ההוראה: אלה הם ראיות רש"ד וסיעתו על היות השכל בלתי נפש ולא חלק מנפש מהם לקוחות מפשטי נוסחאות אריסטו ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (תגמ' הנפ' יד:).

***הוֹרָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוריד, ירד: ובית הורדת המים שלש אמות (מדות ד ו). משעת הורדה (ירוש' סוט' ט כד.). — ומעשה בית דין שמתירים להמלוה לירד לנכסי הלווה: ומשביעין את הטורף בנקיטת חפץ שלא נפרע חוב זה ולא מחלו ולא מכרו לאחר ואח"כ מורידין אותו לנכסי הלוקח בשומא שלו וכותבין הורדה (רמב"ם מלוה ולוה כב י). אם אותו כתב הורדה שכתב יעקב ללאה אשתו מתחת יד לאה יצא וכו' אין לה אלא מה שבאותו כתב הורדה שיצא מתחת ידה וכו' שכך כתב בשטר ההורדה וכו' הואיל ולא היתה ההורדה אלא מדה כנגד מדה (תשו' גאו' מו"מ קעא). — 'הורדת הכחות הרוחניים וכדומה: ויהרגו (הכחות האלהיים) המורידים אותם בשלא יהיו בקיאים ויודעים לעשות ההורדה הרוחנית (ראב"ע, ספר העצמים). וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החווים וההורדת הרוחניות ועשית הטלסמאות (כוזרי א עט).

א הוֹרָה, ש"נ, כנ' הוֹרָתִי, — כנוי להאם, שהרת את הילד, Gebärerin ; mère ; mother : אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הוֹרָתִי (שה"ש ג ד). כי זנתה אמם הובישה הוֹרָתָם (הוש' ב ז). — ומ"ר הורים להאם והאב יחד, כמו אבות, Eltern ; parents : ברכת אביך גברו על ברכת הורי [1] עד תאות גבעת עולם (ברא' מט כו). כל

---

1) כך לפי פרושם של הקדמונים. והחדשים מגיהים הררי עד.

השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם (מד"ר בראש' עו). בעצת כבוד גדול שכיבד עשו הוריו שאתה עתיד להעלותינו (פסיק' רבתי כג-כד). עד שלא לקח אדם אשה אהבתו הולכת אחר הוריו לקח אשה אהבתו הולכת אחר אשתו (פדר"א לב). — ולהאב לבד *הוֹרֶה, בכנ' *הורו: אמר רבי חנינא הרבה סיבב עשו את הורו זה, זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו (מד"ר דבר' א).

ב.*הוֹרָה, ש"נ,— בכ' הוֹרָתוֹ,—התעברות שאמו חבלתה: ונתעברה בו, conception; Empfängnis:

הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ' יא ב). יוכבד היתה והיא היתה הורתה בדרך ולידתה בין החומות (מד"ר במות א). לידתה במצרים ולא הורתה (שם). מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (שם).

*הוֹרָיָה, ש"נ, — כמו הוֹרָאָה: הר המוריה וכו' שמשם הוריה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ה). מאותה שעה גזרו שלא יהא תלמיד מורה הוריה וכו' תלמיד שהורה אפילו בהלכה אין הוראתו הוריה (שם בכיע' ו לו ג). מלמד שכל הוריות אינן יוצאות אלא מפיהם (ספרי וזאת הברכה שנא). אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל בהוריה (מד"ר בה"ש, מא-וני). — ואמר הפיטן: סלה אבירי מורי הוֹרָיָה, ולא נזכר לי עקדת מוריה (קינ' לת"ב, איכה). שבוית מרום לקחה כהיום, מצותיה והוֹרָיוֹתֶיהָ מפי איום, ממדבר נתונה ליוצאי פדיום (יוצר ב' בשבוע', שבועות).

הוֹרִים, — עי' א.הוֹרָה.

*הוֹשָׁטָה, ש"נ,—שה"פ מן הושיט: בבדי הושטת ידו (זבח' יד.).

*הוֹשֶׁן, הושני פשתן, — עי' הֹשֶׁן.

*הוֹשָׁעָה, ש"נ,—שה"פ מן הושיע: מה זכרון האמור למעלה הושעה וטובה אף זכרון האמור למטה הושעה וטובה (ילקוט במד', רמז תשכ"ס).

*הוֹשַׁעְנָא[1], ־נָה, ש"נ, מ"ר הוֹשַׁעְנוֹת, — א) הערבה שבאגודת הלולב בחג הסכות: ומקיפים כל ישראל והושענה ביד כל אחד (הרוקח, סי' רכ"ד). יש מי שאומר שהושענא שבלולב אעפ"י שנזרקה אין לפסוע עליה (בו"ע או"ח תרסד ח). — ומ"ר: ונהגו להצניע ההושענות לאפית מצות (מהרי"ל שם). נהגו לעשות ההושענות יפים (רמ"א, שם ד). ויאחוז הערבה שהם ההושענות שעושין לבד כל זמן שאומרים תחנונים על המים ומנענעים ההושענות וכו' ואח"כ חובטים אותה (שם ז).—*הושענה חבוטה, משל המוני לדבר שהיה הדור ויפה בתחלתו והיתה לו חשיבות וקדושה, ואח"כ כשנשתמשו בו נתנוול בחיצוניותו ונאבדה גם חשיבותו, כמו בד הושענה זו כשהבטוהו ביום הו"ר. — ב) יום הושענא רבא, יום השביעי של חג הסכות: וכן בהושענא רבה מביא כל אחד ואחד עששית דולקת בבנסת (שבלי הלקט, יו"ט רמב). ביום שביעי (של סוכות) שהוא הושענא רבא (טוש"ע או"ח תרסד א). אם חל יום הושענא רבא ביום א' (שם יא). — ג) *הושענות, פיוטים לימי הסכות, שמתחילים בהמלים הושענא: יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת (טור או"ח תרס, בשם ר"ש גאון). ומנענעים ההושענות בשעה שאומרים ההושענות ואח"כ הובטין אותה (רמ"א, בו"ע או"ח תרס"ד ז).

---

[1]) צמצום המלים הושיעה—נא, הושע—נא, הושענא, שהיו קוראים במקדש בשעת ההקפה עם כפות התמרים (סוכה ד ה), ונראה כי נתפשט אח"כ המנהג לקרוא קריאה זו בכל הקפה ותהלוכה של שמחה שהלכו עם כפות תמרים בידיהם, בעדות ספרי החשמונאים: ויהי בשנת מאה ושבעים ואחת בחדש השני בשלשה ועשרים בו ויבואו אל המצודה בזמירות ובכפות תמרים בכנורות ונבלים (חשמונ' א יג נג). ויחגו (היהודים בכ"ה בכסלו) חג לייי שמנת ימים כימי חג הסוכות וכו' ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים וישירו שיר שבח והודיה לייי (חשמונ' ב י ט-י). והעידו ספרי הבשורה החדשה, כי העם היה קורא בהקפות של שמחה אלה הושענא, ומזה הדבור המצוי בכל הלשונות: קראו לפניו הושענא, ר"ל קבלוהו בששון ושמחה וכבוד. ואין ספק בדבר, כי בימי בית שני קראו בלשון ההמוני בארמית להאגודה של הלולב עם ההדס והערבה, ובפרט להערבה הושענא, ולכן בסגנון הארמי בא שם זה פעמים אחדות בגמרא: הושענא דאוונכרי גופייהו (סוכ' ל:). מעיקרא נמי לאסא הושענא קרו ליה (שם לא.). חילפא גילא כשר להושענא (שם לד.). אמר להו רבה להנהו מגדלי הושענא דבי ריש גלותא כי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא שיירו ביה בית יד (שם לז.). לא לדוץ איניש לולבא בהושענא דדלמא נתרי טרפי והוי חציצה (שם:). אמר רבי זירא לא ליקני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא קמא (שם מו:).

הות[1]) ממנו הות.

הות, פ"ע, פוע' הותת, עת' תְּהוֹתְתוּ,—נועדו יחד ונפלו על פלוני בכונה של איבה: עד אנה תְּהוֹתְתוּ על איש תרצחו כלכם (תהל' סב ד).

ה"ז, — כ"ת: הרי זה.

***הַזָּאָה**, ש"נ, מ"ר הַזָּאוֹת, — שה"פ מן הִזָּה, נזה: מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב על המשקוף ועל שתי המזוזות (פסח' ט ה). לא היה מזה על האפר ולא על גחלים אלא על גגו של מזבח והיא נכפפת על הקיר ועל כל הזאה טבילה (תוספתא יוה"כ ד כ). הזאה צריכה שיעור (יומא יד.). אינה מטמאה בגדים בהזאה (חול' כט.). על כל הזאה טבילת אצבע בדם (רמב"ם, פרה אדומה ג ב). אין לי אלא הזאת מימיה וכו' מניין לרבות שחיטתה וקבלת דמה והזאת דמה ושריפתה (יומא מב:). —ומ"ר: הסמיכות והתנופות וכו' וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות (תוספתא דמאי ב ז). שבע הזאות שבפנים ושבמצורע (יומא כד.). היציקות והבלילות וכו' והקבלות והזאות והשקאת סוטה (מנח' יט:). — ועי' הַזָּיָה.

***הַזָּדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הזיד: (למדנו) הזדה הזדה מזקן ממרא (סנה' טז.).

***הִזְדַּיְּנוּת**, ש"נ, — פעולת מי שמזדין, מצוי בכפרות החדשה.

***הִזְדַּכְּכוּת**, ש"נ,—פעולת מה שנזדכך, שנעשה זך: ושלא תיציאנו הקנאה וכו' לידי הכעס והנטירה ותטרד נפשו מהזדככות בעתות התפלות (כוזרי ג יא). וצריך שתדע שהזדככות המדרגות אלו על אלו הוא כערך הנשמה אל הגוף (ר"א אזקרי, חרדים ה). ואעפ"י שבחיות ועופות בקצתם נמצאים בני אדם דע שהם צדיקים גמורים בצאתם משם כי מעט הזדככות היו צריכים והרי הם כמלאכי עליון (הקנה, סוד בהמות ועופות). כי כל המצות הם להזדככות החומר (קדושת לוי, קדושים).

***הִזְדַּכְּרוּת**, ש"נ, — פעולת מי שמזדכר דבר, שנזכר: הוא יתחיל בחקירה בזה המאמר מהזכרנות וההזדכרות (ההוא והמוחש של אוירולוס, רשי' שטינשני', כ"י המכורג 255,7). ונראה שהמקומות שנאמר בהם לא תשכח הוא להזהיר על ההזדכרות שישתדל האדם להזדכר שלא ישכח ברוב הזמן (רשב"ל דוראן, מג"א ח"י ד). והנה הזכרון יהיה לצורות הקלות להשיבם וההזדכרות יהיה לצורות הקשות (שם). והמין השלישי מהחקוי הוא החקוי אשר יפול בהזדכרות וזה שינית המשורר דבר יזדכר בו דבר אחר (באור ספר השירים לאריסט' כ). זה הוא בדוק ומנוסה כי כל מה שיעלה בזכרונך או בהזדכרותך וכו' הוא מסובב ממקום או דבר מוחש (אריה מודינא, לב האריה א י).

***הִזְדַּמֵּן**, — מקור התפעל מן זמן במשמ' שם מקרה, Zufall ; hazard: וייחסו (הפוקרים) כל הדברים ההוים אל ההזדמן וחשבו מרוצת הגלגל סביב סביב מבלי שום רוכב ומנהיג (חוות קנה לר"י ערמאה א). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית ויכנס בהם ההזדמן ושעתו וטובו והוא הנקרא טוב המזל (ר"מ נרבוני, המאמ' בבחירה). הייעודים הכוללים הרעים שבאו בפרשת הקללות שלא בהזדמן כי אם מכוונים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן כי מהשם היתה מסבה (הוא הקד' לס' מלכ'). שראוי לכל אדם בעל שכל שלא יפקיר אשתו ובניו הקטנים שאם יעזוב הכל אל הקרי ואל ההזדמן יקבוהו עמים ויועמוהו לאומים (ר"י פרוביגצאלו, שו"ת כדבר למוד החכמ').

***הִזְדַּמְּנוּת**, ש"נ, — כמו הקודם, ובמשמ' מקרה בשעת הכשר, Gelegenheit ; occasion: אך בסבות אלהיות איננ אצלנו סבות מפני שאין אנו יודעים אותם ובהם יאמר כי לא יועיל בהם ההזדמנות והם הזימונים החושיים (כוזר ה כ). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש הנף יאמר מה שאיננו מאמין בו כי אתה רואה מהזדמנותו למה שהוא מקוה או ירא וכו' (שם). האפלה הוא הסכלות מידיעת השם שאין כמוהו חשך מוחלט ואופל אמתי וצלמות גמור והיתחה הזדמנות

---

[1]) בערב' הות a) ב, גער בו. והוש, תַּהֲוַשׁ עליו b), התחברו יחד נגדו והתנפלו עליו.

a) وت ب b) هوش تهوّش على

התאוות והבנתם הוא החלקלקות (ידע׳ בדרשׁ׳, פרדס א, אולה״ס ג). ברכת הנהנין וכו׳ שהיא כעין הזדמנות להנאה ושהיא כפל ההנאה (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳ חקו״ד א כא). ולו גם צרה עיניך בדמי הפאסט הלא היה דרך פתוח לפניך להשיבני בהזדמנות לריגא לידי ידידנו (מא״ג, דביר ב, מכת׳ כ). על׳ המגיד אשר שאלת אשלהלך ע״י הזדמנות בטוחה (אגר׳ יל״ג א כ). ומדאגה בדבר פן לא צלחה בידך עוד לעשות את אשר בקשתי בהזדמנות ההיא הנני שולח לך הזדמנות אחרת (שם ח). — ומ״ר: שהנה נראה שחלופים רבים והזדמניות משונים יקרו לאדם בעוד בהיים חיתו (ראבית דעת לר״מ אלכילא ג ו).

הָזָה[1], ממנו הֹזֶה, *הֲזָיָה.

הָזָה[2], פ״ע, בינ׳ הֹזֶה, — ראה בדמיונו מחזות זרים דמיוניים שאינם במציאות, דבר דברים כמו מתוך שינה, בקדחת, phantasieren; radoter, délirer; to dream, ramble: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הֹזִים[3] שכבים אהבי לנום (ישע׳ נו י). — ועת׳: זאת ההזיה העצומה אשר יהזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה (פתיח׳ מו״נ)

***הַזְהָבָה**, ש״נ, — שה״פ מן *הִזְהִיב, מצוי בדבור.

***הַזְהָרָה**, ש״נ, — שה״פ מן הזהיר, כמו *אַזְהָרָה: והתפלה אל האלהים נוהגת המנהג הזה או צווי כמו שמע ישראל וכו׳ או הזהרה כאמרם אל תלך בדרך אתם (הרקמה, שער א). כמו שאמרו על צד ההזהרה והמניעה בכלל ההוכחה דע מה למעל׳ ממך (ר״ש א״ת, מו״נ א מז). כבר זכרנו מה שיש ב מהזהרת התורה מצורף למה שנותן אותו השכל (שם, הקד׳ ת״נ). שהרי הקב״ה בהזהרתו הראשונה במעמד הר סיני שאין עליו חולק הראה היתרון לחכם

---

[1]) בערב׳ הד׳א a), הד׳י b), במשמ׳ פטפט ודבר דברי שגעון כמו בקדחת וכדומה.

[2]) עי׳ הערה להשרש. — [3]) אמר ריב״ג: ואמר בו התרגום נימין שכבין והוא ספור לכלבים והוא שהכלב ישן תדיר עד שהערב נושאין משלם בו ואומרים אריכות כתנומת הכלב ואומרים הוא בעל תנומה יותר מהכלב. ע״כ. אך רוב המפרשים וגם החדשים פרשו במשמ׳ הרשומה בפנים, ודומה לזה גם הד׳י b) בערבית.

---

a) هذا b) هذي

ולצדיק (הקדמ׳ מלמ׳ התלמי׳).

***הִזּוֹן**, ש״ז, — מקור מן נזון, במשמ׳ שם: מתנועת הגידול וההזון (מקור חיים לרשב״ג ג).

***הַזָּזָה**, ש״נ, — שה״פ מן הזיז: שאין לך עיר ומדינה להיות בתוכם מנהג אחד בלא הזזה אלא אלו מסבלי והדר מקדשי (הקנה, כוונת פו״ר). שהדלת זזה וסובבת עליה וסבת הזזתה קבוע עליה (ר״ת מכלגנלי, פי׳ יחזק׳ מא כא).

***הַזְחָלָה**, ש״נ, — שה״פ מן הזחיל, זחל: שאין הנוטפין מטהרין בהזחלה (ר״ם מקוא׳ ה ד).

***הַזָּיָה**, ש״נ, מ״ר הַזָּיוֹת, — כמו *הַזָּאָה: למליקה ולקבלה ולהזייה ולהשקיית סוטה (מני׳ ב ה). ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרוכת (זבח׳ ה א). ומי חטאת שאין בהם כדי הזייה (כלים א א). הזיה שניה שהיה צריכים הלוים להזות (מד״ר במד׳ יב). שההזייה אינה דוחה שבת (רמב״ם, פרה אדומ׳ ב ה). ומתכוון ורואה בפתחו של היכל בשעת הזיית הדם (מדות ב ד). קרבן שטעון הזיית דם באצבעו (רמב״ם, מעב׳ הקרב׳ ה ט). המים פסולים והזייתו פסולה (פרה יב ו). ביום טהרתו ביום הזייתו (מד״ר במדב׳ י). — יומ״ר, ואמר הפיטן: דרושה בזקוק שבעה משבעה, הַזָּיוֹת טבילות וכבוסים שבעה (שבת פרה, אמרה כגוגה). כהני גבוה אינם מתכפרים, כפרת טמאה בדמי צפירים, לבד מסליחתם ביום הכפרים, לדמי הפר בְּהַזָּיוֹת מספרים (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, איך אחת).

***הֲזָיָה[1]**, ש״נ, מ״ר הֲזָיוֹת, — מה שאדם הֹזֶה, מה שרואה בדמיון כוזב שאין לו מציאות בעולם, Phantasie; fantaisie; (fantastic) vision: זאת ההזיה העצומה אשר יהזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה להיות כל אחד מהם רוצה שימצא עניינים למאמרים לא כוון בהם אומרם ממה שירצוהו (מו״נ, פתיחה). אם יפורשו האותיות גם כן כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים ויצא בזה

---

[1]) אמר ר״ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שבמורה הנבוכים וז״ל: הזיה שם פעל נגזר מהוזים שוכבים שפרשו בו מדברים דברי הבל שאין בהם ממש כדברי המדברים בשינה דברי תהו ובקצת החליים והוא שקורין בלעז אולונא״ר ובערבי הריאן אין חילוק בין לשון הערבי והעברי בזה השרש רק בין ז׳ לד׳ רפה והערבי בנה בזה הענין וכן עשינו אנחנו.

למין מן ההזיה ואמנם אם יאמין הקדמות על הדעת השני וכו׳ לא יסתור יסודי התורה (שם ב כה). ולולי שפשטה ההזיה הזאת בכל האומות עד שרבים מבני עמנו מאמינים במציאות השדים בדרך שהם נמצאים בעצמם (מלמ׳ התלמיד, שבת סוכה). שלא יהיו כתובי התורה מלאים הזיות לא יאמין האדם בהם אם לא בעוד היותו בער וכסיל (אמונה רמה ו א). ואיך היו מגדלים אותו ובונים לו היכלות ותמונות וצורות בדאום מלבם מתחלפים כפי חלוף סכלותם והזיותם (דרך אמונ׳, ביכאגו א ב). נתחדשה כת רביעית אשר לא נמצאת בתחלה והיא בעלי ההזיות הבודים בדמיונם דברים וחשבום לנבואה וכו׳ הטועים אחרי ההזיות והבדויות בנמשכים אחר נביאי השקר הבודים מלבם ודמיונם חוקים לא טובים (חזות קשה לר״י ערמאה ז). אלא שכל אלה הדברים הם הזיות הדברים שאין להם יסוד (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י ח). ומזה בלי ספק נולדו הזיות ספרי ההוברים שכותבים מניני עשרות אלפי שנים (שם ב ב). ורחמנא ליצלן מלומר הזיותיהם כמו שאמרו שלמה נשא נשים נכריות כדי למשול ולהכניע כחות הטומאה וכו (אבי עוזר יט).

***הַזְכָּרָה**, ש״נ, מ״ר הַזְכָּרוֹת, — א) שם״פ מן הִזְכִּיר: בעל חוב גובה שלא בהזכרה (כתוב׳ קד.). כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה (ברכ׳ יב.). השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה (נדר׳ ז:). מה לולב ביום אף הזכרה (של גשמים) ביום (תענ׳ ב:). משעה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה (שם). — ב) כמו אַזְכָּרָה, כנוי לשם האלהים: מעשה באחד שעמד לקרות בתורה בנציבין כיון שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג).—ומ״ר: שמונה עשרה הזכרות שכתוב בהבו לה׳ בני אלים (ירוש׳ ברכ׳ ד ח).

***הַזָּלָה**, ש״נ, — שם״פ מן הִזִּיל, נזל: ולפעמים יתילד לנשים מדוה הפך זה שביארתי והוא הזלת דם הוסת יותר מדי וכו׳ ואם ההזלה הזאת תגדל ולא תעמוד אז סובלת האשה חלופי צבעים והאסתניסות והרזון (מ׳ אלדבי, ש״א ד ב).

***הַזָּמָה**, ש״נ, — שם״פ מן *הֵזַם, זמם, הֲזָמַת העדים: שלשה אחים ואחד מצטרף עמהם הרי אלו שלשה עדיות והן עדות אחת להזמה (ב״ב נ ז). מה להצד השוה שבהן שכן אינן בתורת הזמה תאמר בעדים שישנן בתורת הזמה (ב״מ ז). ומכחישין את העדים שלא בפניהן והזמה שלא בפניהן (כתוב׳ כ.). ויש עדים זוממין אחרים שאין עושין בהן דין הזמה כל עיקר אלא מלקות ארבעים (מכות ב.). וכן אם באו עדים להזים את העדים שראוהו בזמנו קודם שקדשוהו בית דין הרי אלו מאייבין על המזימין עד שלא תתקיים ההזמה ויתקדש החדש בזמנו (רמב״ם, קדוה״ח ג יט). ומה בין הכחשה להזמה ההכחשה בעדות עצמה וכו׳ וההזמה בעדים עצמן (הוא, עדות יח ב).

***הַזְמָנָה**, ש״נ, — שם״פ מן הִזְמִין: למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה (חול׳ פד.). וצורך האדם לפעולות המלאכותיות להזמנת מזונו ולבושו ודירתו (ש׳ א״ת, מו״נ א מו). בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמן ומכין עניני ההעברה וכבוש הארץ בהזמנת העם ובהכינו בני גד ובני ראובן (ר״י אברבנאל, יהוש׳ א יא). למה עשה יהושע הזמנה כל כך מופלגת ללכוד העי (שם ח א). — והכשרה לדבר מן הדברים: וצריך מי שירצה ללמדהו המדות האלו וההזמנה הרבה אשר זכר (מו״נ א סב). שהאיש המעולה השלם בשכליותיו ובמדותיו כשיהיה כוחו המדמה על מה שאפשר להיות מן השלמות ויזמין עצמו ההזמנה ההיא אשר תשמענה הוא יתנבא בהכרח (שם ב לב). וזהו נביעות כליותיו שהיא הכנה מזגית והזמנת האל לאותה נביעה שהיא העזר האלהי (ידע׳ בדרשי, באור׳ על תהל׳ ב). — והזמנה לדין[1]: מכל הזמנה יותן להרב שני פש (פנק׳ במברג, אגר׳ הרבנ׳ מצות תל״ח). — ובמשמ׳ מוכן ומזומן: ואם אין לבעליהם הכסף משלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם (רד״ק עמוס ד א).

***הַזֵּן**, ש״ז, — כמו הַזָּנָה: גם מחויב השתמש הנמצא ההוא בטוב ובמועיל לקיומו כגון ההזן וההרגש משאר פעולות הנפש הצומחת והמרגשת (זכות אדם 15).

***הַזָּנָה**, ש״נ, — שם״פ מן הזין, זון, הספקת מזונות, וחזוק הגוף ע״י המזון, Nahrung; nutrition, nourissement: ובשיוכן החסר ויקבל כח ההזנה וההרגש תראה פעולתה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א א). והמות

---

[1] בתלמוד בארמית: אייתי פיתקא דהזמנא (קדוש׳ ע.).

נותן החוש והתנועה אל הלב והכבד ומקבל מהם החיות וההזנה (העקרים ב לח). ולכן כשיתחבר באיזה נמצא שיהיה הרצון האלהי יזון כמו שיזון הלחם כי הרצון האלהי הנמצא בדבר ההוא יהיה סבת ההזנה (דרך אמונה, אבר' ביבאגו א א). והראשונה שבפעולות הראשיות ההזנה וענינה שהגשמים הנמזגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות וכו' כי אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (אמונה רמה א ו). וימצא בו ג"כ הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג ב). וכח ההזנה הוא כח הנפש שעל ידי החום הטבעי המאכל נעשה בשר וגוף למלא ולהשלים מה שחסר ממנו תדיר וכו' ולכח ההזנה צריכות ארבע כחות א' כח המושך כח המעמיד כח המבשל וכח הדוחה (אולס"ת, ר"י לבלון ה ז).

***הַזְנָחָה**, ש"נ, — שם"פ מן הזניח: קומי קומי קשבתי בהזנחה, קומי ולכי כי לא זאת המנוחה, קצתי בחיי מאנחה (קינ' לת"ב, איכה את).

***הֶזֵּק**, היזק, ש"ז, מ"ר הֶזֵּקִים, הֶזֵּקוֹת, — שם"פ מן הִזִּיק, נֶזֶק, כמו נֶזֶק: המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור (תוספתא פאה ב כ). בכניסתו (למרחץ) אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתצילני משריפת האש ומהיזק ההמין ומן המפולת (ירוש' ברכ' ט יד:). היזק שאינו ניכר שמיה היזק (גיט' נג.). מה עשה ענה הביא חמורה וזיוג לה סוס זכר יצאת ממנו פרדה א"ל הקב"ה אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק (מד"ר ברא' פב). וכן אומר בצלמי טחוריהם כי היה הנרצה מהם עניין דחות הזק הטחורים לא תאר הטחורים (מו"נ א א). קום אתה לך עמהם ולא ימצאך היזק (ר"י אברבנאל, יהוש' ז י). כי המיתה לא היתה להם היזק חדש כי כבר היו נופלים בה (שם, מ"ב ז ד). —יומ"ר: דרך הרשעים היא כמו האפילה אשר בה יעשו בני האדם הרבה ממיני ההזקים (פי' משלי לזרח' הלוי ג). ושלטה בו אותם המאורעים ואותם ההזקים כמו שישלטו בשאר בני אדם (שם ה). ואלו ההיזקים (של הרעמים) הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההוויה וההפסד (אוהב משפט, באור' לאיוב כב).

***הַזְרָחָה**, ש"נ, — שם"פ מן הזריח: הזרחת שמש לרוצחים (מכות י.). העמדת השמש והזרחת השמש (תבו' רה"ג, טעם זקנ' נה:). שיושפעו בציורו ובהזוחת אורו הצורות ההם תמיד וכו' והיה הזרחת הצורות מנותן הצורות מתמיד (נוה שלום א ט).

***הַזְרָעָה**, ש"נ, — שם"פ מן הִזְרִיעַ: אבל הציור והשיעור וההזרעה וכל אשר יש בו הכמה לכונה לא יתיחס כי אם לחכם היכול המשער (כוזרי א עז). שהאדמה צריכה עבודה וההזרעה והגשמה להוציא מזון האדם (תוה"ת, ברא' ב טו). כי הפרחים בצמחים כמו ההזרעה בבעלי חיים (אמונה רמה א ו).

***הַחְבָּאָה**, ש"נ, —שם"פ מן הֶחְבִּיא: וההחבאה הזאת (שהחביאה אלישבע את הילד) היתה אז לצורך שעה מפני עתליהו שלא תמיתהו (ר"י אברבנאל, מ"ב יא ב).

***הַחְוָיָה**, ש"נ, — שם"פ מן חוה, החוה: לוים דברו בשיר החויה, לפרק תקיעה והשתחויה (סלי' ער"ס, תפלה תקח).

***הַחְזָקָה**, ש"נ, — שם"פ מן החזיק, החזקת טובה: כל לשון חסד ואמת ענין החזקת טובה הוא (חזקוני, וישלח לב יא). מימים ימימה לכוף ולחוות קידה בהחזקת טובה וחנות (אגר' ר' יונתן לקהל וילמינא). — החזקת ישיבה: כי בכתבם לא נאמר מהחזקת ישיבה וסיפוקי לומדי תורה אשר יבואו להסות בצילי (מכת' מהר"י מפראג למיץ, שנת תקמ"ג).

***הַחְזָרָה**, ש"נ, —שם"פ מן החזיר: וכל ההחזרות שמחזירין הכהנים בין בתחלה בין בסוף יהיו דרך ימין (הקנה, ברכ' כהנים לט).

***הַחְיָאָה**, ש"נ, —שם"פ מן החיה: ותור החיאת אח והלואת אביון והשבת העבוט (אזהר' ר"י ברצלוני י). אותו ואת בנו ביום אחד, וגיד הנשה ואבר מן החי ובשר בחלב, החיאת אח והלואת אביון, הבילת רחים ורכב והשבת העבוט (מוסף א שבוע', תודס).

***הֶחְלֵט**, ש"ז, —הסכמה גמורה בענין מהעניינים, ובפרט גזרה על מי שנלקה בנגע שהוא מצורע אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי' א ז). לפטור את ההופך כולו לבן מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע' א ג). — ובמשמ' באופן מוחלט: שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, אחדות)· כי לנעדר בהחלט מהזוכרון בטבע גם זה יהיה לא

לעזור ולא להועיל (א׳ מודינא לב האריה, א יב). — ובמשמ׳ ״בלי הגבלה, unumschrankt; absolument ונמשכה המלוכה מבבל למלכי אשור עד שבא נבוכדנאצר מלך בבל שהיה בראשונה תחת יד מלך אשור והחזיק במלכות בבל בהחלט ונמשך מלכות בבל לו ולבנו ולבן בנו (ר״י אברבנאל, מ״ב כ יב). שמנוי המלכים אפשר שיהיה באחד משני פנים אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצות ואם שיהיה מלך בהחלט לעשות המשפטים והתורות ברצונו כמו שהיו מלכי האומות מקדם (הוא, ש״א ח).

***הַחְלָטָה**, ש״נ, — שה״פ מן החליט, ובפרט במשמ׳ הסכמה גמורה בענין מן הענינים, Beschluss, resolution, — מצוי הרבה בדבור ובהעתונים.

***הֶחְלֵטִי**, ת״ז, לנק׳ הֶחְלֵטִית, — בהחלט, מטבע ההחלט: אם נאמין החדוש הוא החלטי מלא דבר ואחר ההעדר הגמור (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ כ א). אחרי שיחשב האבדון ההחלטיי בעם ה׳ (יוסף דון יחייא, מבוא לפי׳ תה״ש). — ולנק׳ הֶחְלֵטִית: ובן השונמית חשב המורה שלא היה ענינו מיתה החלטית כי אם חולי השתוק שפעמים יתרפא (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י ט). הגאולה ההחלטית אשר אין שעבוד עמה ואין חרות זולתה (בן בועז, קול כוכים כז:). הניח ב׳ טובות באויב א׳ צרופית מצד שמחתם ברעת ישראל והשנית החלטית שעלו לגדולה (שם מח.).

***הַחְלָקָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֶחֱלִיק, למשל על דבר חלק: וענינו ההחלקה בדרך שאין אדם יכול לעמוד בו ברצונו (רד״ל ירמ׳ כג יב).

***הַחְלָשָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן החליש: אמנם ספור המתנצל ראוי להיות פשוט וצח עם נתינת הבנה ? ההחלשת החשדים שהביא המתרעם (נופ׳ צופים, מסיר ליאון כ ז).

***הַחְמָרָה**, ש״נ, — שה״פ מן החמיר, בסגנון הקראים במשמ׳ חֻמרה: והורו החכמים באסור מלאכות החרופות בחולי המועד על צד ההחמרה ולא בראיה נוכחת מן הכתוב (ג״ע לר״א הקראי, חג המצות ה).

***הַחְתָּכָה**, ש״נ, — שה״פ מן החתיך, חתך: וכשתהתך מן הגלגל בשעור שתות רביעי וכו׳ וזאת ההחתכה היא הנקראת אצל בני חכמת הטורה דרגה (ר״י ישראלי, פי׳ ס״י המיות׳ לריב״ן).

***הַטָּאָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִטָּה: שם להטאה מן האמת ולעול (הכוכבים לריב״ג, נטה). הלא דמיתיו לך בשופט צדק שאין הטאה במדותיו (כוזרי ב ד).

הָטֹב[1]), הטוב, ת״ז,—צבוע בצבעים רבים מתחלפים, bunt; bariolé; variagated, נהוג בדבור העברי והשתמשו בו גם בהעתונים.

***הֲטָבָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֵטִיב, א) עשיית טובה: מה הטבה רשות אף הרעה רשות (ספרא, ויקר׳ ב״יב). דברים שיש בהן הרעה והטבה (שבוע׳ ג ה). מה הטבה אינה בביטול מצוה אף הרעה אינה בביטול מצוה (סנה׳ כז.). לרבות הטבת אחרים (שם).—ובפרט ״גמילות טובה על צד ההנינה: וזהו הטוב לאיש הזה (שיהיה בעל מום) משיהיה כך שיהיה בריא ואנחנו נסכל ההטבה ההיא ואין זה על הענש לו אבל על צד ההטבה אליו (מו״נ ג יז). ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (שם נג). עבדוהו (את האלהים) כעבדים שאינם מקוים להטבה ולא לגמילות חסד (פי׳ אבות להר״מ א ג). תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו (רשב״ג, תק׳ מדות הנפ׳ טו). כי הטבת הלמוד גדולה מכל הטבה כי בה נותן צורה לנפש האדם (מלמ׳ התלמי׳, לך לך). להודיע שהסבה אצלו להמנע ההטבה הוא העדר הידיעה לא זולתה מן הסיבות (ר״ש א״ת, יקוו המים יג). הפעל שיסודר ממנה על צד ההטבה וההנינה והוא נתינת הצורה לנמצאית (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א ד). שכבר הגיעה זאת ההטבה לרשעים עם הפלגת רשעם כן לא יתכן שיאמר שזאת ההטבה אשר הגיע לרשעים מצד הסדורים האלו אשר מהגרמים השמימיים הוא עול וכו׳ כי מדרך השם יתברך להיטיב לנמצאית בתכלית מה שאפשר וזה מבואר ממה שימצא מיתרון ההטבה וההנינה ביצירת כל אחד מאישי הנמצאות (שם ד ו). כי יושפע השפע מהעליונים על התחתונים על צד הנדיבות וההטבה לבד לא לקבלת שום תועלת מהם (העקרים ב לא). וזאת ההכנה (להשתלם) שמה הבורא יתברך שוה בכל איש ממין האדם ואתה קרא אותה הטבה או אהבה כמו שתרצה (חזות קשה לר״י ערמאה ד). כל הייעוד לא

---

[1]) מן גלימא דהוטבי (נדר׳ מט:) לפי גרסת הערוך, דומה להמלה הטבות לפי דעת החדשים, ועי׳ ערך חטב.

יהיה רק שמירה ונצירה מהזק ולא הטבה קניינית (ר"מ אלביך, מבלי ד ז). והזר הדין לזכות יורשי שמעון בטענת הטבת העודף על הנדוניות (שו"ת במש צדקה, חו"מ ז). ועכבוני שלא אשתדל לשכור הבית מיראתם שלא אבלבל כל הענין ותמנע מהק"ק הטבת הסרת הבמה (שם לה). יבחר דרכי העיון בקצת השרשים התוריים על צד ההטבה והתועלת (ר"י מקנדיה, בחינ' הדת ט:). כי מן היושר להשיג גמול על המטיב בכמו הטבתו אם אפשר ואם אי אפשר יהיה בהודאה בכל יכלת (אמונה רמה ג א). הנה התבאר מזה מהו תכלית הבריאה שהוא ההטבה והחנינה מהאל יתברך (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). — ומ"ר: הטוב והמטיב פותח ואינו חותם בברוך וכו' שצריך לומר ג' גמולות ג' הטבות כמו ג' מלכיות וכו' (תוספ' פסח' קד:). אמנם מן ההטבות המועילים אשר יגדל שעורם **אל המקבלים הוא כשיהיה אדם מה נשגב השעור וכו'** (נופת צופ', מסיר ליאון ב יה). שמפאת ההטבות אשר כבר קבלו ממנו הם מחויבים לעובדו ולאהבו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א). עשתה (רות) שתי פעולות מנפילתה אפים ומהשתחויתה לב' הטבות שקבלה ממנו וכו' כי לא קבלת ממני הטבות אשר למענם תתחייב להשגיח בי (ר"י דון יחייא, פי' מגי' רות). — ב) *הֲטָבַת הנר, תקון הפתילה: כאן בהטבת שתי נרות כאן בהטבת חמש נרות (יומ' יד:). הטבה כהטבת נרות (מד"ר ויקר' לב). וכיצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג יז). כי בבקר צריכים הנרות תקון והטבה ובערב הדלקה לבערם במשפט (ר"א הקראי, ג"ע, תפלה ב). — וגם לקטרת וכדומה, הכנה: הטבה כהטבת הקטורת (מד"ר שה"ש ב יד). — ג) *הֲטָבַת חלום, סדר תקון להפך החלום לטובה: והמטיבים עונים אחריו שלש פעמים וכו' ויוסיפו עליהם כללות השלשה הטבות של חלמא טבא חזיתא שלש פעמים וכו' וכשיוסיפו עליו כללות הששה הטבות (מכ' חסיד', תעני' חלום א).

*הַטְבָּלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִטְבִּיל: נגזור השקה אטו הטבלה (ביצ' יח.).

*הַטּוּי, ש"ז, — שה"פ מן הִטָּה, כמו הַטָּאָה: אמרו לו הטוי סולם של עליה בא לידינו והתרנוהו (בילה ט:). ומה יאמר בהטויי טמא מת באפר הפרה (ג"ע לר"א הקראי, מילה ו).

*הַטָּחָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵטִיחַ: ואם בדרך הטחה הטיח על נזקי צלוחית חייב (ירוש' ב"ק ג ג ג). דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד (שם, שבת ו ח ג). — *הֲטָחַת דברים: כי עד עתה היה איוב שוגג ועל השגגות באו ייסוריו והיום הוא פושע ומזיד על הטחת הדברים (אוהב משפט, באור' לאיוב, כי יוסיף).

*הַטָּיָה, הטייה, ש"נ, — שה"פ מן הִטָּה, כמו הַטָּאָה, הִטּוּי: לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו). משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה השוחד והטיית משפט (סוט' מז:). והמקבל שוחד להטות דיו אינו יודע עד היכן הגיע הטייה זו וכמה היא כחה כדי שיחזיר (רמב"ם תשוב' ד ג). אם הרוב נוטים לרעה להרוג לא תהיה אחריהם עד שיטו הטייה גדולה ויוסיפו המחייבין שנים (הוא, סנה' ח א). — ובכלל: צחן טהר בקרבן ותחנה, שמח כלה בהטיית חנה (אזה' ר"א הזקן, קובץ מעש' גאו' 57). אל בהטיתך לטובה לרעות לרבים קשור, מעשות עול במשפט משפטי תשור (שם 69). והרגיש יואב זאת ההטיה מלבב דוד אל אבשלום (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יג). — *הַטָּיַת הראש: ואם הוא (הדבור) ברמז צריך שיעשה זה עם הטיית הראש מעט (שם א יב). — ובתכונה: הזויות האחת מהן של צד ההטיה שהיא בעין זויות אהג או דהב (יסו"ע לר"י ישראלי א ב ב).

*הַטָּלָה, ש"נ, — א) שה"פ מן הֵטִיל: וכפי מה שזכרו חז"ל בהטלת הגורל לא היה מהבטל שישליכו שני הגורלות ראשונה (ר"י אברבנאל, יהוש' יד). מקום הנחת בריחים בקרשים ומקום הטלת שלשה חוטי גידין המשולשים (חזקוני, תרומ' כו כו). כשהייתי מדבר עמהם בבדיחות בלא הטלת אימה לא היו מאמינים מרוב אימתי אשר היתה בלבם (אוהב משפט, באור' לאיוב, אשחק). ואפילו הטלת חרם סתם (שו"ת במש צדקה, חו"מ ז). — ב) שימת מסים על הקהל, Besteuerung; imposition: פרנס המדינה ששלחוהו בני המדינה וכו' להשתדל אצל המלך

ע"ד ההטלת אלף ר"ט שלא כסדרן על בני המדינה לסיוע הוצאות המלך למלחמה עם שכנגדו (שו"ת חות יאיר כו). ראובן שהיה תושב עיר ארם צובא וכו' והיה פורע בדמשק כל ההטלות צבור עמהן (גינ' ורדים, יו"ד ג יא). על אדות איש עשיר לימים שהיה פורע פרעונותיו מענין ההטלות ועולי ציבור ועתה מטה ידו (שו"ת פרח מטה אהרן כג). נהגו כל תושבי העיר ההיא לפרוע המסים הנהוגים וכו' וכל ההטלות המוטלים על קהלי היהודים אשר שם (שם קכג).

***הטמנה**, ש"נ, — שה"פ מן הטמין: יחדן (את גיזי הצמר) להטמנה מטלטלין אותן (שבת נ.). שוכר ההטמנה שתי פעמים (ר"י אברבנאל, יהוש' ב ד). וענין הטמנת חמין תקנה גדולה היא ועונג שבת (שו"ת תמת ישרים ב סט). מנהגנו להטמין מערב שבת וכו' ואין אנו חוששין שמא יחתה בגחלים לפי שהטמנתנו היא לצורך מחר בשבת (תניא, הטמנה יב).

·**הטעאה**, ש"נ, —שה"פ מן הטעה: אתחיל לבאר לך הכרעתי לדעת חדוש העולם בראיות עיוניות פילוסופיות נקיות מן ההטעאה (ר"מ א"ת, מו"נ א עו). ואולי יחשוב חושב שבזה המאמר קצת הטעאה וכו' ואלו עשינו זה היתה הטעאה (שם ב יח). ודעת אמתי כשימשך אחריו לא ימצא בו דבר מן הטעות ולא מן ההטעאה ולא ישיגוהו הרחקות (שם ג כא). בא להזהיר התלמיד שלא יקבע תלמודו לפני רב שהוא מרבה דברים ומראה טעמים בדרכי ההטעאה שהם כזב ושקר ר"ל שמקדים הקדמות העשויות בדרך הטעאה כי לא תושג חכמה בדרך זה (מלמ' התלמיד' וארא). לפי שהדבר ההוא אשר יתפארו בו נעשה בלט ובדרך הטעאה (שם, ואתחנן). שער ההטעאה וכו' בשמעי מופת על מה שארחיקהו מיד אקראהו הטעאה (ידע' בדרשי, פרדס ו, אולה"ס ג). והטענה הזאת שעשה הטעאה נגלית היא (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). — ומ"ר: וידע אופני השמירה מהטעאות השכל (ר"ש א"ת, מו"נ א פה). ולא אטעה עצמי בשאקר' דרכי ההטעאה מופתים והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא (שם ב יו). סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמד התלמיד' כראה'). ובפרט כשיתחברו אליו הענינים הדמיוניים ובעבור החיבור הזה יקרא אל מושכליו טעות ושכחה כי הרכבת הענינים היו סבת ההטעאות (תגמ' הנפ' א ו). פרק אחד עשר מהטעאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומההרחבה והרחמנות (נופת צופים, מסיר ליאון ב יא). — והטעה: מלאכת ההטעה (ע"ח לר"א הקראי כ). ולא אשית את נפשי לזכר דרכי ההטעות והיות האדם מתפאר שיביא מופת על שום שאלה בהטעות (חריזי, מו"נ ב יז).

·**הטעאי**, ת"ז, לנק' ־אית, מ"ר הטעאיים, ־איות, — מטבע ההטעאה: למען נוכל להשמר ממה שבכל אחד מההטעאות או להוכיח בהם המנגד ההצעה ההטעאיית כשנלך מחלקים מה או מרובם אל הכלל וכו' ואם על המעט והוא מכחישו בכלל עוד ההצעה היא הטעאיית (נופ' צופ', מסיר ליאון ב י). ראוי שתדע שאופני ההקשות ההטעאיות הם שנים (שם). — ובמשמ' בעל הטעאה: אמנם אלישע בן אבויה היה הטעאיי וטעה או הוטעה במאמריו ושקריו אשר הוליד (דרך אמונה, ביכאגו ב ג). והמין החמשי הוא אשר יעשוהו ההטעאיים מהמשוררים (באור ס' השיר' לאריסט', לאזינו כ).

·**הטעי**, ת"ז, לנק' ־עית, —כמו הטעאי: במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר"י דון יחייא, פי' ה' מגי', שה"ש א). והוא הטעיי כי הוא סותר המאמר שאמרו (נרבוני, המאמ' בבחירה). ומה שהקיש ענין התורה להנהגה הרפואיית היא טענה הטעיית (ר"י אברבנאל, ראש אמ' יג). אם במקום שראוי לעשות השומע מחבב אני עושה אותו מקשיב או מתלמד או להפך עוד הפתיחה ההטעיית אשר אינה מחייבת אל השומע לא התלמדות ולא קשב ולא חבה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב).

·**הטעמה**, ש"נ, — שה"פ מן הטעים: שהטעמת היין שטועמין בו הצבור משום רפואה הוא (אבן ירחי, המנהיג, שבת יו). — ובמשמ' קריאה בטעם לפי כונת הענין בהרמת הקול וכו', — נהוג בדבור העברי בא"י.

***הַטָּפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִטִּיף, נטף: בעשר לשונות נקראת הנבואה חזון נבואה הטפה דיבור אמירה צווי וכו' (מד"ר שה"ש, מלאוני). מה מועיל הטפת אבר (תוספ' כ"ה יט.), הטפת עופרת לתוך הנקב. וההעלאה וההטפה (של המים) בכלי ההטפה היא ממה שמתקן המים הרעים (קאנון א ב ב יו).

***הַטְפָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הִטְפִּיחַ, לחלח: ולזה היה ממנו ההטפחה והזיעה ואמנם ההטפחה לצמח ואולי הזיעה לחי (קלוני' כ"ר קלוני', הלמחים, כ"י פריז).

***הַטְפָּסָה**, ש"נ, — שה"פ מן הטפים, העתיק טפס של שטר: הוציאו יורשי רחל בת אחרת שהיתה לו לראובן הטפסת שטר מתנה שכתוב בה שנותן אותו בית לרחל בתו וכו' ויורשיה מוציאים ההטפסה עשויה בב"ד וכו' עוד הוציאו יורשי רחל הטפסת שטר סילוק וכו' יורנו אדוננו באלו השטרות שהוציאו יורשי רחל אם תועיל הטפסת השטרות כשטרות עצמן (שו"ת הרא"ש סח כא). כל מי שהיה בא לפני לדין ומביא שטר על חבירו והיה בעל דינו תובע הטפסת השטר הייתי מצוה ליתנו לו (שם כד). ואם באולי לא נפק זה מאתו שיצוה שיתן הטפסה הנקרא טראשלאט לנתבע (דברי הברית מקהל' ספרד ש' הקט"ו, החלוץ ה תרי"ג). אם שאל המלוה שיטפיסו לו השטר ותשאר ההטפסה ביד בית דין (מוהר"י כן לב, א פא:). אבל בהטפסת שט"ח כגון שנמחק או נטשטש הרי אלו יקרעו הראשון או יזהרו שלא יכתבו בהטפסתם הוזקקנו לעדות השטר ונמצאת מכוונת (התרומ' נו ב). חלה החכם דון תם הנ"ז חולי ארוך ובהכביד עליו החולי ראה והנה היתה נשארת המלאכה בלי הטפסה קרא את שני בני היצהר וכו' ונתן להם ממונו נדבה להוצאת ההטפסה (הקד' המעתיק שו"ת תמת ישרים).

***הַטֹּרַח**, ש"ז, — שה"פ מן *הִטְרִיחַ: בלום יש סעודה שאין בה הטרח וחברה (מד"ר קהל' ט ח).

***הַטְרָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הטריח: וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין ברוחקו או תסתכל בכתיבה דקה או פתוח דק שאין בכחך להשיגו ותכריח ראותך לאמתו לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל עליו לבד אבל יחלש ג"כ על מה שבכחך שתשיגהו ויחלש ראותך ולא תראה מה שהיית יכול להשיגו קודם הפלגת ההבטה וההטרחה (מו"נ א לב).

***הַטְרָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הטריף: וקורעין שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטרפה וכו' לטרוף בדין בחוב שפלוני חייב לו שהוא כך וכך בשדה פלונית שלקחה פלוני (לבוש חו"מ, גבי' מלוה לח ט).

א.***הֵי**, — כמו א.*הֵא, מלת הרמז: ובעצרת אומר לו הי לך מצה הי לך חמץ (ירוש' סוכ' ה נה.). — ועי' הילך.

ב.***הֵי**, — כמו אֵי, עי' *הֵיאַךְ.

ג.***הֵי**, — כמו הֵא, שם האות החמשית: הפותח ביוד הי וחותם ביוד הי הרי זה חכם (תוספתא ברכ' ז ב). העולם הזה נכתב ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעוה"ב כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הי (פסח' נ.). ידכה בהי זו שמאל (מנח' לז.). אלף למד חול יוד הי קדש (שבוע' לה:). הכותב אלף למד מארבע אותיות יוד הי מארבע אותיות אינן נמחקין (מס' סופר' ד ב).

הִי[1], — מלת קריאה ליגון ומספד וקינה: ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה וָהִי (יחזק' ב י). וכשמת (הלל) אמרו עליו הי[2] חסיד הי עניו תלמידו של עזרא (סנה' יא.). וכשמת (שמואל הקטן) אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל (שם). — ואמר המליץ: מבטן קבריכם אתם ענוני, מכנף הארץ הי גדול השמיעו (יל"ג, הוי אח).

הִיא[3], הִוא[4], — מלת הגוף לנקבה נסתרת, sie, she; elle, ומשמשת בכל השמושים שמשמשת מלת הגוף לזכר נסתר הוא: ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה הִיא מחללת (ויקר' כא ט). אותה קח לי כי הִיא ישרה בעיני (שופט' יד ג). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ב). — ולחזק ונחץ: האשה אשר נתתה עמדי הִוא נתנה לי מן העץ ואכל (בראש' ג יב). ואת רסן בין נינוה ובין כלח הִוא העיר הגדלה (שם י יב). והיה העלמת

---

[1]) י"א שהוא מקוצר מן נְהִי, עי"ש. — [2]) כך בנוסחת הבבלי, וכן בפרוש הר"ח. ובירוש' (סוט' ט כד:) הוי.

[3]) בערב' הי a), ועי' הערה לערך הוא. — [4]) עי' המסורה בהערה לערך הוא.

a) هى.

היצאת לשאב וכו׳ הִוא האשה אשר הכיח יי׳ לבן אדני (שם כד מג-מד). הִוא הבאר אשר אמר יי׳ (במד׳ כא יו). ילדה לו גם הִיא בן (שופט׳ ח לא). — זכפול: וְהִיא גם הִיא אמרה אחי הוא (ברא׳ כ ה). — ואחרי השם העצמי, כשנוסף עליו עוד שם אחר: רק רחב הזונה תחיה הִיא וכל אשר אתה בבית (יהוש׳ ו יז). ותלך הִיא ורעותיה (שופט׳ א לח). ותלך לארצה הִיא ועבדיה (מ״א י יג). ותלך הִיא וביתה (מ״ב ח ב). ותקם היא וכלתיה (רות א ו). ארץ מצרים לפניך הִוא (ברא׳ מז ו). — ובמקום הפעל המקשר: כי יפה הִוא מאד (ברא׳ יב יד). ואם בת הִוא וחיה (שמות א יו). כי הִוא כסותה לבדה (שם כב כו). מנחה הִוא (ויקר׳ ב ו). חטאת הִוא (שם ה יא). הבהמה אשר הִיא לכם לאכלה (שם יא לט). כי עקרה הִוא (ברא׳ כה כא). לא טהרה הִוא (שם ז ב). — ואחרי אַתְּ: הלוא את הִיא המחצבת רהב מחוללת תנין הלוא את הִיא המחרבת ים (ישע׳ נא ט-י). — וכמעט בלי צרך: וחנה הִיא מדברת על לבה (ש״א א יג). כי גדולה חמת יי׳ אשר הִיא נצתה בנו (מ״ב כב יג). האשה אשר הִיא מצודים וחרמים לבה (קהל׳ ז כו). מניין לספינה שהיא טהורה וכו׳ מניין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים (שבת ט ב). מניין לסיכה שהיא כשתייה ביוה״כ (שם ד). ומורה שהיא קשורה בטפית (שם יז ו). כל אהבה שהיא תלויה בדבר (אבו׳ ה טז). חבית שהיא מלאה משקין (כלים ח ג). האשה שהיא מקשה לילד (אהל׳ ז ד). חבית שהיא יושבת על שוליה (שם ט טז). מאימתי היא טהרתן (מקוא׳ א ה). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף (ירוש׳ ברכ׳ א א). ומטלית שהיא פחותה משלש על שלש (ב״ק קיט:). — ובמשמ׳ סתמית, במקום הדבר הזה: ואביו ואמו לא ידעו כי מיי׳ הִיא (שופט׳ יד ד). וידע יהונתן כי כלה הִיא מעם אביו להמית את דוד (ש״א כ לג). וכאשר יעצתי הִיא תקום (ישע׳ יד כד). אחת הִיא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב). — כאשר היא, במעמד שהדבר נמצא בו: ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר הִיא וינסו (מ״ב ז ז). — *כשהיא, להורות מעמד הדבר: ומצאו שדה כשהיא לחה (ב״מ עו:). וגרש את אשתו כשהיא מעוברת משלשה חדשים (מד״ר שמות א). — ועם ה ההודעה הַהִיא: ויזרע יצחק בארץ הַהִוא וימצא בשנה הַהִוא מאה שערים (ברא׳ כו יב). בשכן ישראל בארץ הַהִיא (שם לה כב). ויאכל וישתה וילך בכח האכילה הַהִיא ארבעים יום (מ״א יט ח). ויסתר פניו מהם בעת הַהִיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ׳ ג ד). — *וההיא לפני הגוף: אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחוליה תלך ותעבוד לכל עכו״ם שבעולם וכו׳ אמרה מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבוד עכו״ם (סנה׳ סד.). — *בהיא השעה, באותה השעה בעצמה: ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה (יוצר שבה״ג, אין ערוך).

***הֵיאַךְ**[1], — מלת השאלה, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, **wie comment how**: א״ר אליעזר וכי היאך העני הזה מחליף דבר שלא בא ברשותו (פאה ה ב). א״ר דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר״ה ב ח). ואומרים לו (להעד) אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה׳ ג ו). ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך (ע״ז ב ה). אמר לו ר״ג (לר״ע) היאך מלאך ליבך לעבוד על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית (ברכ׳ לב:). מאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן דיבור שני היאך קבלו (שבת פח:). ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך (פסח׳ קג.). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה ובאו עדים ואמרו היאך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה׳ לב.). והלה אומר לו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עכו״ם (שם סג.). אמרו לי הלא פסול הוא היאך מרצה על הפסול (מעי׳ ז.). והיה פולסופוס מחשב בדעתו ואומר היאך אתן שלום לחכמי ישראל (דא״ר ה). היאך מתרחק

---

[1]) כך הקריאה המסורה של הספרדים, וכך נקודה במשנ׳ מנקד׳ נדפס׳ של מנטובה, וכך נקד בוקשד׳ ואחרים, לוי וקוה׳, וכן דלמן, וכן שטרק מס׳ ע״ז. והאשכנ׳ קוראים הֵיאךְ, וכך נקדו ש׳ פ י ן בהאוצר שלו. אך אין ספק בדבר כי זו קריאה משבשה. והנה לפי המלה היכן, נראה כי גם מלה זו, היאך, היא הרכבה מן מלת השאלה הֵי, והמלה אַךְ, שהיא בעצמה הרכבה משני קולות הרמז אַ כַ, ומשמעתה העקרית כמו הֵן, כָּךְ, ואעפ״י שנתיחדה המלה אַךְ אח״כ למשמעה של הגבלה כמו אבל, בכ״ז עוד היה ברגש העם גם משמעתה העקרית, ונוצרה המלה הֵיאַךְ ממש כמו אֵיכָה. כן גם דעת פרופ׳ ג׳ דלמן (בזיתה על פה).

אדם מיצר הרע שבמעיו (אדר"נ יו). אלולי שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ה י א ך היה בורח לכותל ונכנס לחור וניצל (מד"ר בראש' כ). היכן אהרן אמרו להם מת אמרו ה י א ך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועצרו (שם ויקר' יט). אמרה האתון לבלעם לי אין אתה יכול להרגני אלא אם כן יש חרב בידך ו ה י א ך אתה רוצה לעקור אומה שלימה (תנחומא בלק יג). — ואמר הפיטן: ועדין לא שבנו מטעותינו, ה י א ך נעיז פנינו ונקשה ערפינו (סליח' יום א, לעינינו).— ולא בשאלה גמורה אלא כמו באיזה אופן: אלא שמבקשים עלילה ה י א ך לפרוש מאחרי המקום (ספרי, בהעלותך לה). אמר רבי עקיבא העבודה אם יש בדור הזה יודע ה י א ך מוכיחים (שם דבר' א). הוי יודע ה י א ך רוח הקודש ניתנת בפי הנביאים (שם קטו). שלא יהו העוברים והשבים אומרים ראו ה י א ך קצר איש פלוני שדהו ולא הניח פיאה לעניים (ירוש' פאה ד ג). היו אלופי אדום ומואב וכנען ועמלק עומדין ונותנין את העצה ה י א ך לבא על ישראל (מד"ר שמות כ). הציץ המלך עליו ואמר לו יודע אני ה י א ך היתה כוונך (שם לז). שהיו מבקשים עלילה ה י א ך לחזור למצרים (שם במד' ז). אברהם שהכיר מעצמו להקב"ה ולא היה אדם שלימד אותו ה י א ך להכיר את המקום (שם יד). לכך נתגרה בהם (בלק בישראל) ולא היה יודע ה י א ך (תנחומא בלק ו). — ומצוי גם בספרות שאחרי התלמוד: והיה תמיה ה י א ך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג (רמב"ם ע"ז א ב). ו ה י א ך יעשו אם רוצה להיות השכר או ההפסד לאמצע בשוה (הוא, שלוח' ו ב). ויחס השבעים אומות אל שם ובני יפת בני נח ו ה י א ך נפרדו הלשונות (כוזרי א מג). וכן המלך או המנהיג המדינה היאך היו יכולים להכריח האנשים על עשיית הפעולות הטובות אם אין האנשים ברשות עצמם להרע או להטיב (עקרים א ט). ספר בראשית מדבר בתולדות אדם ו ה י א ך נמשך העולם ממנו (שם יא). למה שמספר איוב ממנהגו בממונו ו ה י א ך היה מוציאו בחובות הבורא (חו"ה, הכניעה ד). — והאיך: א"ר שמעון בן יוחאי תמיה אני ה א י ך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ (מד"ר בראש' א). א"ל ר' עקיבא ו ה א י ך בני אדם יש מתים קטנים ויש מתים גדולים ויש מתים זקנים (ביהמ"ד ילינק ג, היכל' כט)

***הִיג**[1], ש"ז, מ"ר הִיגִים, —מין ממיני הקוצים, והוא מאכל לעגלים, Alhagi Camelorum (Poss): שנה עלתה ושנה נפקה ולא היו עולין לפעמי רגלים והיו הדרכים מעלין ה י ג י ן[2] (מד"ר איכ', פתיח' רבי נחמן). מסכבין בהיזמין ו ב ה י ג י ן אביי אמר בהיזמין מסכבין ב ה י ג י ן לא מסכבין (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' סוכ'). ה י ג י ם וקוצים (ילקוט ישע' שב). — ועי' *אֲגָה.

***הֵיהֵד**[3], עת' יְהֵיהֵד, — כמו הִלֵּל, יְהֵיהֵד יְהַלֵּל, יְשַׁבֵּחַ: ובכל יד יְהֵיהֵד שמע צלצולך, בירת שאים מחוסן בנצלך (יולר יוה"כ, וכבל תקף).

הֵידָד[4], — מלת קריאה של שמחה, של זרוז, בפרט של הבוצרים בכרמים והדורכים ביקבים: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך הֵידָד השבתי (ישע' יו י). —וענה הֵידָד על פלוני, במשמ' קריאת כעס וקצף: יי' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הֵידָד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ (ירמ' כה ל). שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך נשבע יי' צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הֵידָד (שם נא יג-יד).

הֻידָה[5], ש"נ, מ"ר הֻידוֹת, —שירי תודה, Lobgesang, hymne; songs: והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הֻידוֹת הוא ואחיו (נחמ' יב ה).

---

[1]) בערב' חַאג' a), לפי דעת פליש' מן חיג' b) בערב', הקיף וסגר, מפני שמשתמשים בקוץ זה לסיגים, ויגדל בסוריה (בוסת נבאת סוריה ופלשתין, סי' מג). וכך עמנ' לו (Pfln. § 104). בארמ' היגא, היגתא. בסור' חגא, חגתא. — [2]) וכן בכ"י מ' בערוב' לד: ה י ג י ן במקום הגין שבנוסח', ו א ג י ן שבירוש' כלא' ל. ו ה א ג א שבתוספתא שבי' ה. ובארמ' ה י ג י (כ"ק קיט:). דגדיר ליה בהיזמי ו ה י ג י (ע"ז מז: כ"י מ, ובנוסח' היגגי).

[3]) מן השם הֻיְדוֹת (נחמ' יב ח), ועי' הערה שם.

[4]) גזרוהו רוב המדקדקים מן הדד, ואמרו כי מקורו בערב' הַדּ c) במשמ' הרס. וסבר ברט כי מקורו אולי בערב' היד d) במשמ' גער בפלוני. אך היותר נכון כי זו קריאה טבעית של התרגשות (Kö. 2, § 114).

[5]) מן ידה, הודה. אך הצורה היא זרה ואין לה הבר בתנ"ך. וגם בספר נחמיה בעצמו במקום אחר (שם כז) כתוב בתודות, ולכן יש מגיהים פה הודות

---

a) حاج b) حيج c) هدّ d) هيد

היה[1], ממנו א.היה.

א.היה, פ"ע, לנסתרת היתה וגם הית, עת' יהיה, תהיה, יהי, תהי, כהפס' יהי, תהי, ותהי, יהיו תהיינה, ומצמצם *יהו, מק' היה, היו, היות, היה, מהיות, להיות, בהיות, לווי היה, היי, היו, היינה, כינ' הויה, היה ערום (בראש' ג א). והארץ היתה (שם א ב). עבד הית (דבר' ה יה). ואת היית בעברי (שופט' יא לה). גר הייתי בארץ (שמות ב כב). לא היו עבדיך מרגלים (בראש' מב יא). כי גרים הייתם (שמות כב כ). והייתם כאלהים (בראש' ג ה). וכן היינו בעיניהם (במד' יג לג). כי אהיה עמך (שמות ג יב). ואהיה מתהלך (ש"ב ז ו). ואהי לו לכהן (שופט' יח ד). יהיה בארץ (בראש' ב ה). יהי אור ויהי אור (שם א ג). ויהי מבדיל (שם ו). ויהי (יחזק' יו יט). והארץ תהיה לפניכם (בראש' לד י). אל נא תהי מריבה (שם יג ח). ותהי אשה לבן אדניך (שם כד נא). ותהי ראשית ממלכתו בבל (שם י י). נע ונד תהיה בארץ (שם ד יב). אל תהי צדיק הרבה (קהל' ז יו). ולא תהיי לאיש (הוש' ג ג). נהיה לבוז (בראש' לח כג). ונהי בעינינו כחגבים (במד' יג לג). ואתם תהיו נקים (בראש' מד י). ואנשי קדש תהיון לי (שמות כב ל). זכר ונקבה יהיו (בראש' ו יט). ויהיו שניהם ערומים (שם ב כה). ויהיו דם (שמות ז יט). לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים (בראש' מא לו). שבע שבתות תמימת תהיינה (ויקר' כג יה). ותהיין מרת רוח ליצחק (בראש' כו לה). ותהיינה צררות עד יום מתן (ש"ב כ ג). ותהיינה נשיהם שכלות ואלמנות (ירמ' יח כא). יד יי' הויה במקנך (שמות ט ג). כי היה יהיה הדבר (מ"א יג לב). ואברהם היו יהיה לגוי גדול (בראש' יח יח). לא טוב היות האדם לבדו (שם ב יח). להיות גבר בארץ (שם י ח). כאשר בהיות התבן (שמות ה יג). בהית הבקר (שם יט יו). מהיות מלך (ש"א יה כו). עד היותי על אדמתי (יונה ד ב). ביום היותו בתוך צאנו (יחזק' לד יב). בהיותו במדבר יהודה (תהל' סג א). מעת היותה שם אני (ישע' מח יו). הטוב היותך כהן (שופט' יח יט). תחת היותך עזובה (ישע' ס יה). נקל מהיותך לי עבד (שם מט ו). כל ימי היותם בכרמל (ש"א כה ז). בהיותם בשדה (בראש' ד ח). מהיותם (חגי ב יו). למען היותכם לקללה (ירמ' מד ח). בהיותכם מתי מספר (דהי"א יו יט). להיותכם מורשה (יחזק' לו ג). ימי היותנו עמם (ש"א כה יו). בהיותנו בשדה (שם יה). היה אתה לעם (שמות יח יט). והיה ברכה (בראש' יב ב). את היי לאלפי רבבה (שם כד ס). היו נכנים (שמות יט יה). התחזקו והיו לאנשים (ש"א ד ט). — א) נמצא בעולם, במקום מהמקומות, da sein, exister ; to be: ויוסף היה במצרים (שמות א ה). הנפלים היו בארץ בימים ההם (בראש' ו ד). מלכי ישראל אשר היו לפניו (מ"א יו לג). איפה היית ביסדי ארץ (איוב לח ד). ואני הייתי בשושן (נחמ' א א). וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ (בראש' ב ה). כי לא יהיה בך אביון (דבר' יה ד). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי (קהל' ב יח). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ' נא סב). מעת היותה שם אני (ישע' מח יו). אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה (שמות י ו). לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל (ש"א כה ז). מזמור לדוד בהיותו במדבר (תהל' סג א). לדוד בהיותו במערה (שם קמב א). — היה את פלוני, עם פלוני, עזר לו, היה בהסכמה אתו: לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש' א ה). ויהי יי' את יהודה וירש את ההר (שופט' א יט). וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו (מ"א א ח). —וכמו"כ היה ל: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש' לא מב). — היה עם אשה, במשמ' מגע ומשא בשרי: ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה (בראש' לט י). האמינון אחיך היה עמך (ש"ב יג כ). — ב) קרה ונתחדש

---

[1]) רק בעבר', ובארמ' הוי. בכנע' כמו בערב' ובאת' שמש למשמ' זו השרש כ ו ן. והנה סובר ברט, (ES, 72), כי שני השרשים היה וכון היה עקר משמעתם ההכנה, ובחרו להן העברית והארמ' השרש היה במשמ' ההויה, והשרש כון במשמ' ההכנה, והכנענ' והערב' השרש כון לענין ההויה, והשרש היא a) במשמ' ההכנה והתכונה. אבל אעפ"י שקצת תמוה הדבר שבמושג קדום כל כך תבדלנה לשונות האחיות ולא תשתמשנה כלן בשרש אחד, מכל מקום קשה כמו"כ להניח כי למושג קדום ועקרי זה לא הניחו הלשונות שרשים לכתחלה במשמעה העקרית והשתמשו במשמעות מושאלות.

---

a) هيأ

בעולם דבר שלא היה קודם, **entstehen, geschehen se produire, se passer, arriver; become, be done**: ויאמר אלהים יהי אור (בראש' א ג). יהי רקיע בתוך המים (שם ו). כי הוא אמר ויהי (תהל' לג ט). השמש באה ועלטה היה (בראש' יה יז). הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). וידעו כי נביא היה בתוכם (יחזק' ב ה). ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראש' א ה). ויהי רעב בארץ (שם כו א). ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה (שמות ט י). ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שם יט יו). ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם (יחזק' א כה). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונה א ד). ומי המבול היו על הארץ (בראש' ז י). — ובמשמעה זו בדרך פעל סתמי: ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כני ואתו תלה (בראש' מא יג). כה אמר אדני יי' לא תקום ולא תהיה (ישע' ז ז), ר"ל לא יקרה הדבר שנזכר שם קודם. — ובפרט לפתיחה לספור מעשה שהיה ואחריו פעל המעשה בעבר פשוט: ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (בראש' ח יג). ויהי בימי אמרפל מלך שנער וכו' עשו מלחמה את ברע מלך סדם (שם יד א-ב). ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (שם כב א). ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (שם יה יב). — ועפי"ר יבוא אחרי ויהי פעל עתיד עם ו המהפך: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה (בראש' יא ב). ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר (שם כא כב). ויהי אחרי מות משה עבד יי' ויאמר יי' אל יהושע (יהוש' א א). ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביי' (שופט' א א). ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה (שם יד). ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן (ש"א א כ). — ולמעשה שיקרה בעתיד והיה: והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (בראש' ד יד). והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת (שם יב יב). והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק (שם כד יד). והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך (שם מו לג-לד). והיה כי תלכון לא תלכו ריקם (שמות ג כא). והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת (שם יב כה). והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שם כב כו). והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יי' עמנו והטבנו לך (במדב' י לב). והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח (שם יז כ). והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו (דבר' יא יג-יד). והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם (שם כ ב). והיה בתת יי' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד (יהוש' ב יד). והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם (שם ח ה). והיה כתפשכם את העיר תציתו את העיר באש (שם ח). וצלחה עליך רוח יי' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר והיה כי תבאינה האתות האלה לך עשה לך אשר תמצא ידך (ש"א י ו-ז). ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והיה אני אלך מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע (מ"א יח יא-יב). והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים (ישע' ב ב). והיה תחת בשם מק יהיה (שם ג כד). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה (שם ז כב). והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו (שם ח כא). והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (שם כד יח). והיה כי תאמרו תחת מה עשה יי' אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי (ירמ' ה יט). הנני נתשם מעל אדמתם וכו' והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים (שם יב יד-יה). אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר יי' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב (שם יה א-ב). מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עיר ומלאה והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו (עמוס ו ח-ט). והיה לעת ערב יהיה אור (זכר' יד ז). — ועם ביום ההוא, בעת ההיא: והיה ביום ההוא ישרק יי' לזבוב אשר בקצה יארי מצרים (ישע' ז יח). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (שם כא). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עלו מעל צוארך (ירמ' ל ח). והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה (יחזק' לח י). והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי' תעלה חמתי באפי (שם יח). והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל (הוש' א ה). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד יח). והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (צפנ' א יב). — היה לפלוני, קרה לו מקרה: כי זה משה האיש

אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה הָיָה לו (שמות לב א). זכר יי' מה הָיָה לנו (איכ' ה א).
— ג) הָיָה לִפְלוֹנִי, היה קנינו של פלוני, פלוני היה בעל הדבר ההוא, השליט עליו. Jemand angehören ; appartenir à ; appertain to. וַיְהִי לו צאן ובקר (בראש' יב יו). וַיְהִי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (שם לב ו). לעשיר הָיָה צאן ובקר הרבה מאד (ש"ב יב ב). ולו הָיָה בן ושמו שאול (ש"א ט ב). ולמיכל בת שאול לא הָיָה לה ילד עד יום מותה (ש"ב ו כג). כרם הָיָה לידידי בקרן בן שמן (ישע' ה א). לא יִהְיֶה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ ג). כי תִהְיֶיןָ לאיש שתי נשים (דבר' כא יה). עזובות ערי ערער לעדרים תִּהְיֶינָה (ישע' יז ב). וַיְהִי לשלמה שבעים אלף נשא סבל (מ"א ה כט). וַתִּהְיֶינָה לצלפחד בנות (דהי"א ז יה). ע"א שהיה לה גינה או מרחץ (ע"ז ד ג).— ד) בהכור עם נשוא המשפט, המיחס להנושא איכות מה או מעשה: הוא הָיָה אבי ישב אהל ומקנה (בראש' ד כ). והנחש הָיָה ערום מכל חית השדה (שם ג א). והארץ הָיְתָה תהו ובהו (שם א ב). הוא (חוה) הָיְתָה אם כל חי (שם ג כ). וַיְהִי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (שם יא א). כי גר יִהְיֶה זרעך בארץ לא להם (שם יה יג). וַיְהִי אברם בן תשעים שנה (שם יז א). וַתְּהִי נציב מלח (שם יט כו). — ועם בינוני של פעל מהפעלים בתור קשר וחבור בין שניהם, במשמ' התמדת הפעולה: יוסף בן שבע עשרה שנה הָיָה רֹעֶה את אחיו בצאן (בראש' לז ב). וַיְהִי בֹּנֶה עיר (שם ד יז). שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים הָיוּ מלקטים תחת שלחני (שופט' א ז). ובניכם יִהְיוּ רעים במדבר ארבעים שנה (במדב' יד לג). ביום ההוא יִהְיוּ חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ישע' יט יח). עונתיכם הָיוּ מבדלים בינכם לבין אלהיכם (שם נט ב). הבקר הָיוּ חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). וָאֱהִי צם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמ' א ד). וָאֱהִי עלה בנחל לילה וָאֱהִי שבר בחומה (שם ב יה). בימים ההם אני דניאל הָיִיתִי מתאבל שלשה שבעים ימים (דני' י ב). היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ' ב א). היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי (שם ג ה). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית (סוט' ג א). בזמן שכה"ג רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו (תמיד ז ג). היה מהלך חוץ לכפר והריח ריח (ברכ' נג). היתה יושבת במטה ועסוקה בטהרות (נדה א ב). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). היו שנים רוכבין על גבי בהמה (ב"מ א ב). היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלם (סוט' ז.). אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות (ברכ' א ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (גמ' שם ג.). ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (שם). כשהייתי למד תורה אצל ר"ע הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו (סוט' כ.). בשביל שהייתי חולק על דברי חכמים (תנחומא מקץ טו). ולמה אמרו שלש ארצות שיהיו אוכלין בכל א' וא' עד שיכלה האחרון שבה (שבי' ט ג). שלא יהיו עושין כן מפני תקון העולם (גיט' ד ב). כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע (ירוש' ברכ' ח ז). תהא רואה אותה כאלו היא יוצאה מירכך (מד"ר במד' יא). מעשה והיינו מלקטים תאנים אחר אביך ואמי לנו הוו מונים (תוספתא תרומ' ג ד). מגורה שפנה ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת וכו' הבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח (תרומ' יא ו-ז). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי עולמים (ירוש' ברכ' ב ג). הבודק את החבית להיות מפריש עליה תרומה (ב"ב צו.). צריך אדם להיות מכיר כלתו (תנחומא וישב יז). — ועם לְ לפני הנשוא, הָיָה לְ, קצת במשמ' נשתנה והיה עתה מה שלא היה קודם: וַיְהִי האדם לנפש חיה (בראש' ב ז). וְהָיוּ (האיש ואשתו) לבשר אחד (שם כד). וְהָיִיתָ לאב המון גוים (שם יז ד). ואברהם הָיוֹ יִהְיֶה לגוי גדול ועצום (שם יח יח). ועתה הָיִיתִי לשני מחנות (שם לב יא). וישלח ידו ויחזק בו (בהנחש שהשליך) וַיְהִי למטה בכפו (שמות ד ד). קח את מטך והשלך לפני פרעה יְהִי לתנין (שם ז ט). והוא הָיָה לאבן (ש"א כה לז). בספך הָיָה לסיגים (ישע' א כב). וְהָיָה החסן לנערת ופעלו לניצוץ (שם לא). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו הָיָה לשרפת אש וכל מחמדינו הָיָה לחרבה (שם סד י). וַיְהִי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). — ובמשמ' התנהג והחזיק את עצמו כך או כך: התחזקו וִהְיוּ לאנשים פלשתים (ש"א ד ט). הֱיֵה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). אם יִהְיֶה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה (מ"א א נב). וחזקת וְהָיִיתָ לאיש (שם ב ב). — ולהורות התכלית והמטרה: יתו

מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש׳ א יד-יה). וְהָיְתָה (הקשת) לאות ברית ביני ובין הארץ (שם ט יג). והחמר הָיָה להם לחמר (שם יא ג). לִהְיוֹת לך לאלהים (שם יז ז). הוא יִהְיֶה לך לפה (שמות ד יו). וְהָיִיתָ לנו לעינים (במד׳ י לא). וְהָיִיתָ לשמה למשל ולשנינה (דבר׳ כח לז). וְהָיִיתָה לנו לקצין (שופט׳ יא ו). וְהָיִיתָ לנו לראש (שם ח). כי הָיָה לי הלוי לכהן (שם יז יג). וְהָיָה השרון לנוה צאן (ישע׳ סה י). וְהָיָה לכם לציצת (במד׳ יה לט). הסר משוכתו וְהָיָה לבער פרץ גדרו וְהָיָה למרמס (ישע׳ ה ה). וּתְהִי להשאות גלים נצים (שם לז כו). ונא תְּהָיֶה להבקע (יחזק׳ ל יו). — ולהורות הדבר שצריך להעשות, שמוכן להעשות, שקרוב להיות: וַיְהִי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראש׳ יה יב). וַיְהִי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו (יהוש׳ ב ה). היה ביתו לבנות גדרו לגדור שדהו לקצור (נדר׳ ד ז). — ובמשמ׳ *היתה חובתו לעשות: ואמר לי היה לך להתפלל בדרך (ברכ׳ ג.). היה לך להתפלל תפלה קצרה (שם). שהיה לו לעמוד ולא עמד (ב"ק לא.). — ובמשמ׳ *יכול: זה היה לו לפרש וזה לא היה לו לפרש (ב"ב עא.). — ועם כ הדמיון: הן האדם הָיָה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש׳ ג כב). וִהְיִיתֶם כאלהים ידעי טוב ורע (שם ה). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום הָיִינוּ לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). וְהָיָה כצדיק כרשע (בראש׳ יח כה). וְהָיָה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור (ישע׳ יז ה). וְהָיָה כעם ככהן כעבד כאדניו (שם כד ב). וְהָיָה כחלום חזון לילה המון כל הגוים (שם כט ז). וְהָיְתָה בבל וכו׳ כמהפכת אלהים (שם יג יט). אללי לי כי הָיִיתִי כאספי קיץ כעללת בציר (מיכ׳ ז א). — ה) *לקשור התנאי: אם הייתי חותך את ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (ברכ׳ לב:). אלו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו א"ל לאו ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכים את ראשי בסייף (שם לג.). היו המצריים אומרים אם היו אלה רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותם בימי החשך ולא היינו מרגישים (מד"ר שמות יד). ואם היה העני כמו שאמרו היו המלכים מאריכים ימים (הו"ד ט׳) —יזאם היה שֶׁ, במשמ׳ אם באמת כקהיה כמו שנומח קורם: בי אין דאוי למנות עקר אלא מה שלא ירוסם

תורה אלהית זולתו וכו׳ ואם היה שימנה הנה הוא עקר פרטי לתורת משה (העקרים א טו). ראוי קודם שנחקור מענין השארות הנפש אם הוא נמצא אם לא ואם היה שיהיה נמצא איך הוא נמצא (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ א א). ואין אלו המושכלות גם כן הוות בעצמותם ואם היה שתהיינה מתחדשות בשכל ההיולאני (שם ח). ואולי יחשוב אדם אם היה שאנחנו נאמין ונעשה המצות שנתן לנו משה שהם אלהיות וכו׳ יתחייב שנאמין לנביא אחר שיבוא בדבר השם (ר"י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י יא). אבל אם היה שהטבע הגשמי הנברא הוא בהכר (שם נו). ואם היה שכבר יוחד לענין בועז ורות ס׳ בפני עצמו לסבה מן הסבות אם כן יקשה למה סדרוהו חז"ל מכלל הכתובים ולא סדרוהו מכלל הנביאים (הוא הקד׳ לס׳ יהוש׳). ואם היה שהוא כתב ספרו איך לא העידו הכתוב ג"כ (שם). —יבִּהְיוֹת, לִהְיוֹת, להורות הסבה של האמור אח"כ: ובהיות הענין כן הנה יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). ובהיות הענין כן יהיה האדם לבדו מבין שאר ההווים הנפסדים ראוי לגמול ועונש (אוהב משפט, באור׳ לאיוב יג). בעבור היות שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות אנושית א"כ אין ראוי שנשכח אנחנו מה שעשתה אנחנו ר"ל מציאות עצמנו (תגמ׳ הנפ׳ א.). שמקרה התנועה אינה דומה למקרה השחרות והלובן וכלה אמת מצד הצורה אמנם מצד היסוד קרוב מקרה התנועה להיותו יסוד ולא מקרה (ר"י גיקטיליה, גינ׳ אגו ב עד). שהרי אין עיניו של חבר נשואות בספור הזה אל קיום השבת עם היות שהכוזרי לקח לו ממנו יתד לתלות עליו חובת קבלתו (קול יהודה, כוזרי א פו). — וקצת צורות משנות: בעבר לנסתרת הצורת הקדומה הָיַת במקום הָיְתָה: והית[1] נבלת איזבל כדמן על פני השדה (מ"ב ט לז). הרי היא כמות שהית[2] (נגע׳ ד ז). שתחזור בהרותו לכמות שהית[2] (שם ח א). פרת כהן שהיית[3] שומה אצל ישראל (תוספתא דמאי ז י). ושלהן הית ושביעית הית (הלכ׳ פסוק׳ לר׳ יהוד׳ גאון, קידוש׳). — תְּהִיַת במקום תִּהְיֶה: אל תְּהִיֵה לי[4] למחתה (ירמ׳ יז יז).

---

1) כך הכתיב, ונקיד וְהָיְתָ. אך רגלים לדבר שזו היא שארית הצורה הקדומה, כמו גלת, עשת, הרצת ומצוי בלשון המשנה. — 2) כך במשנה שעם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וכך במדב"מ. — 3) כך בתוספתא צוק"מ. — 4) וכן לפי ספר הללי אֶהְיֶה (ירמ׳ לח ח), ובא

— ועתיד מקוצר, אהא, תהא, עי' הָוָא. — *יְהוּ במקום יִהְיוּ: ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש בכל יום (ר"ה ד ד). שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד (שם). רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה (תוספתא שבי' א א). אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ירוש' ברכ' ב א). התקין ר' יוסי בן חלפתא שיהו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (שם ג). שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו (שם ג ד). העונה אמן יתומה יהו בניו יתומים (שם ח ט). היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם שיהו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים (ספרי, בהעל' צא). ר' יהודה אומר מרבה הוא (נשים) ובלבד שלא יהו מסירות את לבו (שם, שופט' קנט). עד שיהו פיו ולבו שוים (פסח' סג.). באו ונתקן להם לצרות שיהו חולצות ולא מתייבמות (יבמ' כז.). עזרא תיקן להם לישראל שיהו רוכלין מחזירין בעיירות כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב"ק פב.). אל יהו משתעשעין ואל יהו נפשין ביום השבת (מד"ר שמות ה). א"ל הקב"ה קרא לזקנים ומנה אות בפניהם שלא יהו ישראל אומרים מעצמו נעשה כהן גדול (שם ויקר' ה). שיהו פירותיך מתוקים (שם במד' כ). — ואמר הפיטן: טוב נמת לאדירים, ישקלו כסף כפורים, כפר עון מכפרים, לעד יְהוּ משמרים (שבת שקל', אתה אהבת). כי אלה יְהוּ מכפנים, ואלה מלפניהם מפנים, ואלה הוצה למו פונים (יוצר זכור, אלהים). ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה, כדי שֶׁיְּהוּ בידם מצות מצויות להשתעשעה (יוצר שבה"ג, אין ערוך).

— נפע', נִהְיָה, נִהְיְתָה, נִהְיֵיתָה, נִהְיֵית, — היה אחרי ההעדר, נעשה, קרה, **werden, geschehen; devenir, se passer; to become**: אם מאת אדני המלך נִהְיָה הדבר הזה (מ"א א כז), ר"ל המעשה שעשה אדניה להכריז א"ע למלך. כי מאתי נִהְיָה הדבר הזה (שם יב כד), מה שנקרעו עשרת השבטים מעל בית דוד. כי שאל נא לימים ראשנים וכו' הֲנִהְיָה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (דבר' ד לב-לג). כמהו (כמו הארבה ההוא) לא נִהְיָה מן העולם ואחריו לא יוסף (יואל ב ב). ואשלחה אליו לאמר לא נִהְיָה כדברים האלה אשר אתה אומר (נחמ' ו ח). — ולנק' נִהְיָתָה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נִהְיָתָה וכמהו לא תסף (שמות יא ו). והיה כל הראה (את הפלגש הנתוחה) ואמר לא נִהְיְתָה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שופט' יט ל). דברו איכה נִהְיְתָה הרעה הזאת (שם כ ג). מה הרעה הזאת אשר נִהְיְתָה בכם (שם יב). שמה ושערורה נִהְיְתָה בארץ (ירמ' ה ל). אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה-נִּהְיָתָה (שם מח יט). והיתה עת צרה אשר לא נִהְיְתָה מהיות גוי עד העת ההיא (דני' יב א). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה ונִהְיָתָה נאם אדני יי' (יחזק' כא יב). — ועם לְ אחריו, נִהְיָה לְ: היום בזה נִהְיֵיתָ לעם ליי' אלהיך (**דבר'** כז ט).

— פע', *הִיָּה, — עשה שיהיה: כל שאתה מהייה הימנו הרי הוא כמוהו (קידוש' נח.).

ב.הָיָה[1], — קל לא נהוג.

נקוד זה עוד בקצת עתידים נל"ה: וְנַעֲשֶׂה (יהוש' ט כד), תְּגַלֶּה בהפסק אצל תְּגַלֵּה בסמי': ערות אביך וערות אמך לא תְגַלֵּה אמך הוא לא תגלה ערותה (ויק' יח ז, וכמו"כ שם יב-יז). וכבר נשאו ונתנו בזה החדשים, ואמרו קצתם כי זה חקוי להלשון הארמ' שבה נתמזגו נל"ה ונל"א ובשניהם עין צרויה בעתיד ובינ'. אך אין למצא כל סבה לחקוי בזה, ובפרט שבאו שתי הצורות זא"ז. וקצתם אמרו שבהפסק או בצווי למאוה נתחדד הסגול לצירה. ואין ספק אמנם כי בשתי הצורות תְּגַלֵּה ותגלה בהמקומות הנזכרים למעלה הסב הבדל ההפסק והסמי' לשנוי הנקוד. ובהצורה תְּהְיֶה גרם לזה אולי באמת התחנה ואולי הדחיק עם לי שהמלה תהיה מוקפת אליה. עכ"פ לא נתחדד הסגול לצירה, כ"א להפך הצורה בצירה היא היותר קדומה, כי הציריה מעיד על קדמותה לעומת הסגול שהיא נקודה מאוחרה, כמו שהעירותי כבר ע"ז פעמים אחדות, וצריך לאמר שבקצת מקומות, אולי באמת בהפסקה ובדחיק ובתחנה וכדומה, התחילו עוד בזמן קדום להחליף את קול הפתח של העין בעתידי נל"י בקול צירה, והתמידו לאמר שאר העתידים בקול פתח, כמו שכלהעתידים האלה נקודים עוד בנקוד האשורי יְהִיֶה וכדומה, ובזמן מאוחר התחילו לתת קול השבר בכל העתידים, ואותם נקדו אח"כ בסגול. ועי' עוד בהמבוא. בחלק הנקוד.

[1]) בכל המלונים אין ערך ב.היה, והנפעל שלקמן בא בנפעל של א.היה, וגוזרים משמעה זו מעקר משמעת היה. אך אין זו גזרה טבעית, ויותר נראה כי זה שרש

— נפע׳, נִהְיָה, נִהְיֵיתִי, — נשבר למשל כח גופו של האדם לפני המחלה, ונחלה אחרי כן: ואני דניאל נִהְיֵיתִי ונחליתי ימים (דני׳ ח כז). — והשֵׁנה, נִהְיְתָה שנתו של פלוני עליו, נפסקה ונתבלבלה: ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נִהְיְתָה עליו (שם ב א).

***הֵיהּ,** — כמו הֵא, הֵי, מ״ר הֵיהִים: שלא יכתוב אלפין עיינין וכו׳ היהין חיתין חיתין היהין ווין יודין (שבת קג:). שהיה קורא להיתין היהין נראה כאומר (במקום והכיתי לה׳) והכיתי (רש״י מגי׳ כז:).

***הִיוָא,** הִיָּא [1]), — קריאות של זרוז, ושמות הגדיות של שני בני המלאכים הנפילים שמחזאי ועזאל: כיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו וניצאו נשים זהולידו בנים היווא והייא (מדר׳ שמחזאי ועזאל). אמר להם (אביהם) אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגוזר גזירות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הם מזכירים היווא והייא (שם).

הֵיךְ, — מלת השאלה, כמו אֵיךְ: ויירא דויד את האלהים ביום ההוא לאמר הֵיךְ אביא אלי את ארון האלהים (דהי״א יג יב). וְהֵיךְ יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה (דני׳ י יז). והיך נבראו כאלפם וכביסוייה כך ברא הקב״ה השמים והארץ (תנחומא בראש׳ יט). — ואמר המשורר: ימין יי׳! הלא את היית לעזור כנגדי, הֵיךְ תטשיני בהיום בבור מצוקות לבדי (ר״י הלוי, ימין יי׳). היך ימלל אדם תהלתו, או יספר מקצת גדלתו (הוש׳, אופן, יחדו נא). מכאן יש לדעת היך דעת הזברי שמים (נ״ע לר״א הקרלי, קדוש״ת ג). היך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שניה (שם יא).

הֵיכָל, ש״ז, סמי׳ הֵיכַל, כנ׳ הֵיכָלוֹ, מ״ר הֵיכָלִים, הֵיכָלוֹת, סמי׳ הֵיכְלֵי, כנ׳ הֵיכְלֵיכֶם, — א) בנין גדול, מפואר, למשכן מלכים, למקדש, וכדומה, Palast palais; palace: והילילו שירות הֵיכָל ביום ההוא (עמו׳ ח ג). כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל הֵיכַל אחאב מלך שמרון (מ״א כא א). והיו סריסים בְּהֵיכַל מלך בבל (ישע׳ לט ז). תובלנה (רעות המלכה) בשמחת וגיל תבאינה בְּהֵיכַל מלך (תהל׳ מה יו). ואשר כח בהם לעמד בְּהֵיכַל המלך (דני׳ א ד). ויתנם (נבוכדנצר את כלי המקדש) בְּהֵיכָלוֹ בבבל (דהי״ב לו ז) וישכח ישראל את עשהו ויבן הֵיכָלוֹת ויהודה הרבה ערים בצרות (הוש׳ ח יד). וענה איים באלמנותיו ותנים בְּהֵיכְלֵי ענג (ישע׳ יג כב). שממית בידים תתפש והיא בְּהֵיכְלֵי מלך (משלי ל כח). ומחמדי הטבים הבאתם לְהֵיכְלֵיכֶם [1]) (יוא׳ ד ה). — ובפרט מקדש לאלהות: ושמואל שכב בְּהֵיכַל יי׳ אשר שם ארון אלהים (ש״א ג ג). ויהי אדני יי׳ בכם לעד אדני מֵהֵיכַל קדשו (מיכ׳ א ב). ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את הַהֵיכָל (ישע׳ ו א). כי בני הגולה בונים הֵיכָל ליי׳ אלהי ישראל (עזרא ד א). קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יי׳ אלהינו נקמת הֵיכָלוֹ (ירמ׳ נ כח). בצר לי אקרא יי׳ ואל אלהי אקרא וישמע מֵהֵיכָלוֹ קולי (ש״ב כב ז). דמינו אלהים חסדך בקרב הֵיכָלֶךָ (תהל׳ מח י).

א.*הֵיכָן [2]), — מלת שאלת המקום, כמו איפה wo où; where: היכן פקדוני אמר לו נאבד משביעך אני ואמר אמן והעדים מעידין אותו שאכלו (ב״ק ט ז). אמר לשומר הנם היכן שורי אמר לו מת וכו׳ אמר לאחד בשוק היכן שורי שגנבת והוא אומר לא גנבתי (שבוע׳ ח ב-ד). אמר לאילמין היכן הוא משה ולא היו מדברים (ירוש׳ ברכ׳ ט א). וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בן נתן אמרו לי הלך לו (ספרי פנחס קמח). כשמת אהרן נתקבצו כלם אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך (שם, נלכים כה). אמר לו הקב״ה הא משה היכן עוד שלשה צדיקים (מד״ר דבר׳ ג). אמרה לו בא עמי ואראך היכן הוא (שם יא). ועוד אמר יצחק לאביו יותר מזה כשהשטני ותבדל ממני ותלך לשרה אמי ותשאל אותך היכ יצחק בני מה תאמר לה (מדר׳ ויושע א). — ועם פעל אחריו: ממון של בית אביך היכן הלך (כתוב׳ סו:). קדושה שבהן היכן הלכה (מעי׳ יב.). אמר משה לפני הקב״ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל היכן אני משכים בקיץ מפני החמה

מיוחד שלא ידוע מקורו.

[1]) בארמ׳ בתלמוד: אשור הייא אשור הייא (שבת קיט.). ניזהא דארבא הילני הייא (פסח׳ קיב:), ר״ל קול הזרוז של מושכי הספינות הוא כך. וכן בערב׳ הַיָּא a). ועשתה ההגדה מזה שמות של שני בני המלאכים שנדחו מהשמים בשביל עזותם.

a) هيا

[1]) בקצת ספרים לְהֵיכָלְכֶם.

[2]) הרכבה מן מלת השאלה הֵי ומן כָּן, במשמ׳

ובחורף מפני הצנה (מד"ר שמות ג). בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבציר אמרו לו היכן אתה נותן שאר ענבים (שם טו). היה הולך וקורא בלילה בכל שוק ושוק ואומר היכן הוא דר (תנחומא בא יט). כתיב צדיקים ירשו ארץ והרשעים היכן הן פורחין באויר (פסיק' דר"כ, ויהי כיום כלות). — עד היכן, עד איזה מקום, עד איזה גבול: עד היכן קורע עד טיבורו (מו"ק כו:). — ובמשמ' באיזו מלה, באיזה פסוק: טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור (ירוש' ברכ' ב ה.). — ובאיזה ספר, באיזה מעשה: וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב"ק קיט.). היכן מצינו שזה אוסר וזה מתיר (גיט' פג:). בראשית ברא וגו' ולא פירש והיכן פירש להלן הנוטה כדוק שמים (מד"ר בראש' א). — ולא בשאלה: לפי שידע היכן הוא (ספרי, הברכה שנו). למלך שהיה מבקש לבנות לו פלטין על הים ולא היה יודע היכן לבנותו (מד"ר בראש' לד). אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך (שם, דבר' ב). ושמור אותה כראוי שאם תאבד לא יש לך מהיכן לפרוע לי (שם ח). — לְהֵיכָן: הכל גולין ע"י ישראל וכו' להיכן גולין לערי מקלט (מכות ב ג-ד). ולהיכן[1]) מצילין אותן למבוי שאינו מפולש (שבת טז א). והיה מסתמך במקלו והולך אמרו לו פנחס להיכן אתה הולך (ספרי בלק קלא). כלים שאני עושה להיכן אכניסם (ברכ' נה.). בא שטן ועמד לפני יצחק ונדמה לו לנער כמותו אמר לו להיכן אתה הולך אמר לו ללמוד תורה (מדר' ויושע א). — מֵהֵיכָן: באמת אמרו החזן רואה מהיכן[2]) תנוקות קוראים (שבת א ג). בא לו להקיף את המזבח מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית (תמיד ז ג). פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא (ירוש' שקל' ה מח ג). — ובמשמ' רוחנית: הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן טובתו של זה (חול' קמב.) בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.). שנים שבאו לפניך לדין וכו' ואי אתה יודע להיכן דין נוטה את רשאי לומר להן צאו ובצעו (סנה' ו:). אמר לו הקב"ה משה בוכה אתה והיכן חכמתך שאמרת דבר והבלעת לקורח ועכשיו אתה בוכה (מד"ר שמות לג). הציץ המלך עליו א"ל יודע אני להיכן היתה כוונך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני (שם ויקר' י). — מהיכן, במשמ' מאיזה דבר: מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מהיכן ירק זה חי (ב"מ י ו). מהיכן הולד נוצר מראשו (סוט' מה:), ר"ל מאיזה אבר. מהיכן נבראת האורה א"ל מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו (מד"ר בראש' ג). מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (שם כח). מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת (ע"ז ג.), ר"ל מי יתן לו. — ובמשמ' באיזה דרך, מי הגיד זה: ומהיכן היו ישראל יודעין (איה כספם וזהבם של המצריים) אלא באותן ימי החשך היו נכנסין לתוך בתיהן ורואין כספם וזהבם (תנחומא בא ג). — כָּל הֵיכָן שֶׁ, הֵיכָן שֶׁ, במשמ' מלת היחס, בכל מקום שֶׁ: כל היכן שפקדוני מונח שיהא שמור יפה (מד"ר דבר' י). היכן שהיה הקב"ה רואה מקום עמוק היה נותן הר וכו' (שם תהל' ל).

ב.*הֵיכָן[1]), ת"ז, — מה שהוכן לדבר: אסור לבטל כלי מהיכנו מפני שהוא כסותר (רמב"ם שבת כה כג).

הֵילִיכִי[2]), — מרכבת מן הֵי כמו הֵא, ומן לִיכִי במקום לֵיכִי, כמו לך, ור"ל הנה לך: ותאמר לה בת פרעה הֵילִיכִי[3]) את הילד הזה והינקהו לי (שמות ב ט).

א.*הֵילָךְ[4]), — מלת המקום, כמו אֵילָךְ, עי"ש: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין את

במקום הזה. — [1]) במשנה שבתלמוד ירוש' ובמשנ' שעם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם לאיכן. — [2]) בנוסחא' היכן.

---

[1]) מן כון, ובגמ' בסגנון ארמי: טעמא דרב חסדא (שאוסר לתת כלי תחת התרנגלת לקבל ביצתה) משום דקא מבטל כלי מהיכנו (שבת מג.), ר"ל שע"י שנתן את הכלי תחת התרנגלת נאסר הכלי מלטלטלו, וע"י זה בטל הכלי מהיכנו, שהיה מוכן לטלטלו.

[2]) כמו *הילך לזכר, ועי' הערה שלקמן. — [3]) ת"א אובילי. וכן רוב המפרשים הקדמ' והאחרונ' כמו הפעיל מן הלך, ילך, וכמו היניקי (ראב"ע שם). וקצת מהחדשים אמרו כי זה פשוט שבוש במקום הוליכי. אבל, טעם המאמר דורש יותר במקום הזה הדבור הנה לך הילד, וכבר אמר באמת רסע"ג כי הוליכי הוא כמו הא לך (ראב"ע שם). וזו הרכבה כמו *הילך לזכר, והחלק השני ליכי היא צורה קדומה של מלת הגוף לנוכחת לָךְ, ונשמרה עוד במשנה בצורת לֵיךְ, עי' זה. וכן רש"י פה: הי שליכי, הא שלך.

[4]) הרכבה מן מלות הרמז הי, ל, כ, ודומה לזה

פניהם הילך ואוכלין ואלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין והמחם באמצע (פסח' ז יג). ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה (תמיד ה ה). זה מושך (את החבל) הילך וזה מושך הילך (זבים ג ב). שופע הילך והילך (ספרא תזריע, נגע' ב). ושני קנים יוצאין ממנו אחד הילך ואחד הילך ונמשכים ועולין כנגד גובה המנורה (רמב"ם, בית הבחי' ג י). — וביחס להזמן: בשקצר ואמר מיכן והילך אני מפריש פאה (ירוש' פאה ב ז). עד כאן בקדשי מקדש המקודשים מיכן והילך בחולין שנעשו על טהרת הקודש (בס תגי' ג עט). ויותר מבן עשרים שהביא שתי שערות מיכן והילך הוא איש (בס יבמ' י יא ג). מכאן והילך את נזקק מתחלה (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' קדוש').

ב. ***הֵילָךְ***, — הרכבה מן הֵי לָךְ, כמו הֵא לך, הנה לך, הרי לך, עי' הֵא, הֵי: ובעצרת אומרים לו הילך מצה הילך חמץ (סוכ' ה ז). חבר שאמר לו עם הארץ הילך ככר זה (תוספתא דמאי ב כא). הילך מאתיים זוז ושקול תחתיי מן האוצר (בס ו ד). א"ל השאילני חלוקך א"ל הילך איני כמותך שלא השאלתני (יומא כג.). רצה אומר לו הילך מעותיך רצה אומר לו הילך קרקע כנגד מעותיך (ב"ק עו:). שהיו (הכהנים במקדש) נוטלים מפתחותן בידן וזורקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה הילך מפתחותיך שמסרת לנו (אדר"נ ד). לאחר ג' ימים (מיום המיתה) כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואמרה לו הילך מה שגזלת וחמסת ונתת לי (מד"ר ויקר' יח). לא יאכל סלת לבדה אלא יאכל סלת ובשר כאדם שאומר לחבירו הילך רכיך הילך בשר (מגי' תעני' ח).

הֵילָכָךְ[1], הולכך, הלכך, — כמו לָכֵן: הילכך כולן פטורין (סנה' עט:). הילכך כינסין אותן לכיפה (בס). הילכך תנור שיש בו אפר שראוי לבשל בו ביצה מותר לגורפו ביום טוב (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' יו"ט). הילכך עשו בו חכמים חציו מלוה וחציו פקדון (בס, הלכ' רבית). הילכך אדומים לבנותיו ולבנים לבניו (בס, הלכ' קדוש'). ואפילו ידיו מטופחות במים מרובין צריך שלא יקנחם בבגד בעוד שהמים מרובין עליהן הילכך מנהג כשר כשאדם רוחץ ידיו בשבת שיזריק המים מידיו (ירא"ס קב, המלכן). הילכך במוציא מת לקברו אעפ"י שהוא מתכוין למלאכת הוצאה וכו ובכל מקום ישיבתו מקבל זיבתו הילכך אינו צריך לגוף הדבר שמוציא (בס, המכבה). — והולכך: הולכך אשה זו נוטלת כתובתה (תבו' גא' JQR XX 104). — והלכך: א"ר חנינא הלכך בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו (תעני' ג:). ולהשביח דעתי הוא אומר לי כך הלכך ה"ז מקח טעות (רי"ף ב"מ מט:). הלכך כל מה שאדם ברצון אוכל ותאב יש לו לחפש אחריו ולקנותו לצורך השבת (אור זרוע, הלכ' ע"ש).

הָים, פ"ע, עת' אָהִים, יָהִים, יְהִימוּ, תְּהִימֶנָה, — א) היה בהתרגשות הנפש עזה מאד, דבר דברים של התרגשות עמקה, **in Erregung sein; être en émoi; be excited**: האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי ועני אריד בשיחי וְאָהִימָה מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ב-ה). — ב) הָמוּ הצאן להמרעה וכדומה, הלכו להן לפי צביונן, בחפזון, בבהלה [1]: אסף אאסף

בערב' הִנַאכַ a).

[1]) לפי ההרכבות של מלות הרמז הקדומות יש לשער כי מלה זו היא הרכבה מן הֵי, לָ, כָךְ. אבל כבר העיר בעל ד"ס בהקד' לפסחים כי בכ"י מינכן, שהוא אחד מהכ"י היותר ישנים, מלה זו כתובה הולכך, וכן היא כתובה גם בקצת תשובות הגאונים, וכן בספר המצוות של ענן שהו"ל דר' הרכבי. ושער בעל דקדוקי סופרים שם כי זו הרכבה מן הוא לכך. אך כבר העיר פרופ' בכר (JQR IX, 147, ובס XVII, 583) כי ההרכבה האמתית של מלה זו אפשר ללמוד מן קטע הכ"י של מסכ' כרית' שהו"ל שכטר ווינגר, ששם כתוב בכל מקום הואיל וכך, ומרוב השמוש נצטמצמו שתי המלים ונתקצרו ונתהוה הולכך, ומזה הילכך, ומזה הלכך. וכבר אמר כך רה"ג בפרוש בערוך התלמ' שלו שקטע ממנו פרסם דר' הרכבי בהמחברת ממזרח וממערב (ג' דף לד) וז"ל בערך האל בלשון ערב': ופי אלתלמ' ג'מעת כלמתין הואיל וכך וכו' וג'עלה כלמה ואחדה מכ'תצרה הולכך. ובעבר': ובתלמ' נתחברו שתי המלים הואיל וכך וכו' ונעשו מלה אחת הולכך. ע"כ. ולפי זה הולכך היא הצורה היותר קדומה, וצ"ל שכבר בימי אחרוני הגאונ' היו נהוגות שתי הצורות.

[1]) כך בערבית: האמת a) אלנאקה תהים, ופרש לשאן אלערב: ד'הבת עלי וג'ההא לרעי, ר"ל הלכה הנאקה על פי צביונה להמרעה, והיאם b) הוא כעי

a) هناك

a) هامت b) هيام

יעקב כלך[1]) קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה[2]) כעדר בתוך הדברו תְּהִימֶנָה[3]) מאדם עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכ' ב יב-יג).

*הֵימֶ=, הֵימֶנּוּ, הֵימֶנָּה, הֵימֶךָ, — כמו ממנו: חבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות (שבת כב א). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות (שם ג). בטלה הימנו גזרת שבעה (מו"ק ג ה). עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צריכה הימנו חליצה עשה מאמר וחלץ צריכה הימנו גט (יבמ' ה ב). בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת ונישאת לעבד או לנכרי וילדה הימנו בן (שם ז ה). יטלנו (הגט) הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט' ט א). היטה את החבית ונטל הימנה רביעית (ב"מ ג יב). שהיה אביו מודר הימנו הנאה (נדר' ה ו). הימנו ולמטה מותר הימני ולמעלה אסור (שם ט ז). ניטל הכבד ולא נשתייר הימני כלום (חול' א ג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום ר"מ אומר קונסין אותו ונוטלין הימנו זו וזו (תוספתא פאה ב א). עני שנותן פרוטה לתמחוי ופרוטה לקופה מקבלין הימנו (שם ד י). והראהו גואל ישראל שעתיד לעמוד הימנו (ספרי, הברכה שנז). הרי גבור אלא שהלה גבור הימנו (שם, עקב ג). משיערה מעפרתו הימנו (שבת עו). קלל את האדמה הכל ניזונין הימנה (יומ' עה.). בעבד שיש לו לרבו קורת רוח הימנו (כתוב' מ:). השני נוח לי הראשון קשה הימנו (ב"ב לו:). אין בע"ח גובה הימנו (שם מד:). מותר ליכנס לביתו ולשתות הימנו צונן (נדר' כח.). אינו צריך שיטול הימנה (מהירך) גיד הנשה (חול' לד.) טיפה שהצדיק נוצר הימנה (נדה לא.). נפטר ממנו (מרבו) ונוטל הימנו רשות (דא"ר ה). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה (מד"ר בראש' לג). למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה (שם במד' ב). אין הימנו תוחלת (שם). באחד שהיה לו דין ובא אצל הדיין וכו' וחייבו יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו (שם, שמות לא). אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה (שם בראש' יט). באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן (שם דבר' א). ופגע (יעקב) בעשו וניצול הימנו (תנחומא שמיני ג). מידרוני הימך הוא אסור וחבירו מותר (נדר' ה.). וכל הימך לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה (מד"ר שמות טו), ר"ל האם תוכל לאמר שבשביל וכו'. אני פורע מן השר שלך ומכה אותו בצרעת ואח"כ אני פורע הימנך (תנחומא תזריע טז). — לא כל הימנו, לא כל הימך, הימנך, וכו', ר"ל אין אנו משגיחים בו, אין לו הכח לזה: כתב סופר גט לאיש ושובר לאשה וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש וכו' לא כל הימנו מן הראשון לאבד זכותו של שני (גיט' ח ח). המכיר כליו וספריו ביד אחר ויצא לו שם גניבה בעיר ישבע לו לוקח כמה נתן ויטול ואם לאו לא כל הימנו שאני אומר מכרן לאחר ולקחן זה הימנו (ב"ק י ג). האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור (כתוב' מח.). נכרי שניסך יינו של ישראל וכו' מתירין משום שני דברים וכו' שאומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (ע"ז נט:). ועל ה' אלהינו אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים (מד"ר בראש' לח). וראשון שאמר לשני טול דמים שנתת לי והחזיר לי עבד שלא כדין הוא עושה לאחר שגידלו שני והשביחו ולא כל הימנו אלא יתן לו דמי מומיו (תבו' הגא', JQR XX).

א.הִין, ש"ז, — שם מדת הלח, ששית הבת, ויכיל שנים עשר לג: ושמן זית הִין (שמות ל כד). ושמן הַהִין לאיפה (יחזק' מה כד). ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע הַהִין ונסך רביעת הַהִין יין (שמות כט מ). מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן שלשית הַהִין (במד' טו ו). ונסכיהם חצי הַהִין יהיה לפר ושלישת הַהִין לאיל ורביעת הַהִין לכבש יין (שם כח יד). מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והִין צדק יהיה לכם (ויקר' יט לו).—

שגעון יאחז את הבהמות.—[1]) יש מגיהים כלו.—[2]) כבר אמרו קצת החדשים כי צריך לקרא בְּצִירָה, ופרשו צירה כמו בערב' ציארה a), גדרות צאן, והוא הכפל מן דֹּבֶר. — [3]) חלקו החדשים את שתי המלים האלה כך: הדבר ותהימנה, וכבר הזכרתי למעלה משמעת פעל הים בערב' כשמדברים על הבהמה היוצאת בחפזון ובבהלה להמרעה. וקצת במשמ' זו תרגם תרגום השבעים, במלה שמשמ' היא קפץ מתוך, וזה מסכים עם הנאמר לקמן פרצו ויעברו. רק המלה מאדם קשה לישבה פה, וכבר רצו קצת החדשים לקרא מֵעֵדֶם וכיוצא בזה.

a) صِيارة

וגם אִין במקום הִין: הלל אומר מלא אין[1]) מים שאובין פוסלין המקוה (עדי' א ג). — ומשל: מטפה לטפה נתמלא ההין (תנחומא, הוספ' לשלח יט).

ב.הִין[2]), פ"ע, עת' תָּהִין, תָּהִינוּ, עבר הָן, הָנָה, הַנֹתִי, — החליט, הסכים הסכמה גמורה, beschliessen décider; decide: ותחגרו איש את כלי מלחמתו וַתָּהִינוּ[3]) לעלת ההרה (דבר' א מא). — והשתמשו בו החדשים במשמ' מצא את לבו, העיז, wagen; oser; dare: פאר ראשם וזקנם בשלג ילבינו, עיניהם ופניהם כבוד יאמרו, כמעט בנשיא עם לנגוע יָהִינוּ, כי ילכו לשלחו יהד יתפארו (לטריס, נשיא בישראל א). אשר לא יהין איש לשלח ידו לפתחה (גוטלבר ממלרים 208). קרן ההשכלה רמה עד כי יהינו שוחריה לדבר בשער (אגר' יל"ג, כו).

·הִיר, פ"ע, עבר הָר, הַרֹתִי, עת' יָהִיר, — היה זריז: אין יהיר[4]) אלא לשון זריזות שנאמר חזות איש מהיר במלאכתו (סדר אליהו רבה, אי"ש טז).

·הַיְשָׁרָה, ש"נ, — שה"פ מן הַיְשֵׁר: כי הבדל גדול יש בין ההישרה למציאות הדבר ובין אמתת מהותו ועצמו כי ההישרה למציאות הדבר תהיה אפילו במקריו ואפילו בפעולותיו ואפילו ביחסים רחוקים מאד ממנו בינו ובין זולתו (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). שהשמות הנגזרים הם לפי יחס הפעל אליו או לפי ההישרה לשלמותו (שם סא). ובזאת ההישרה די לפי כונת זה המאמר (שם ג נא). ויושכלו הדעות האמתיות בענין שלא יהיה בהם שום ספק כלל וזה לא יהיה אלא בהישרה אלהית (ר"י אלבו, פתיח' העקר'). מודיע לו על ידי מלאך או בזולתו דברים או ענינים אין בטבע האדם שידעם מעצמו וזה אם להישרתו ואם להישרת זולתו אל מול ההצלחה כדי להגיע האנשים אל תכלית האנושי (שם ג ח). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי בהישרת השכל הפועל כי הוא המישיר אותו להביאו אל תכליתו לפי שהטבע אינו משכיל וכו' אמנם יביא אליהם באמצעות ההישרה וההשגחת השכלית (דרך אמונה, ביאגו א א). וההישרה אל ההשתמשות בהם (בהמקרים הנפשיים) על דרך נאות (ר"מ בן חביב, דרכי נעם).

·הַכְאָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הכאיב: וגם לא ישר אצלם להכחיש השכל הנברא עם האדם עד שיאמר שהכאבת מי שאין חטא עליו אין עול בה (מו"נ ג יז). כשתחול עליו הכאבה במכות הנזכרות בתוכחה (מלמד התלמי', בחר). אין המלט לפי דעת אליפז משייוחס העול לש"י בזאת ההכאבת אשר הכאיבני (רלב"ג איוב ז).

***הַכָּאָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִכָּה: הכאה האמורה בבהמה וכו' הכאה האמורה באדם (ב"ק פג:). הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה (כתוב' לב:). המכה בפטיש הכאה אחת חייב (רמב"ם שבת י טז). רוצה לומר עם אנשי בית שמש היתה ההכאה כלה חמשים איש (ר"י אברבנאל, ש"א ו יט). והבנין והסתירה וההכאה בפטיש (נ"ע לר"א הקראי, שבת ה). — ובהשאלה, פגישת האור בגוף: ודעת חכמים שנבראו (השמים והארץ) כאחד הוא שבעת הכאת ניצוץ השמש במים לנגד הארץ לראות היבשה מאותם אידים העולים יתחדש הרקיע

---

[1]) כך בנוסח' המשנה עם גוף פרוש הרמב"ם בערב', והעיר על זה הרמב"ם, אמר וז"ל: שמעיה ואבטליון הם רבותיהם של שמאי והלל כמו שמבואר באבות והיו גרים ונשאר בשפתם לעגי שפת העובדי כוכבים והיו אומרים אין במקום הין והלל היה אומר כן מלא אין כמו ששמע מהם והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל חייב אדם לומר בלשון רבו ויש מי שקורא מלא הן מלא הין ואומר שהשינוי כאילו הוא בין הן להין והקריאה הראשונה הוא שלמדתי מאבא מורי ז"ל שלמד מפי רבו ורבו מפי רבו ז"ל. ע"כ. ואמר רשב"צ דוראן (מג"א א י): והנוסחא המדוקדקת היא מלא אין באלף וזהו שאמר שחיב אדם לאמר בלשון רבו שמעיה שקבל ממנו כי לא היה יכול לאמר הין לפי שהיה גר והעכו"ם אינם יכולים לומר ה"א ולא חי"ת ולא עי"ן ולא כ"ף רפה כמו שהוא מפורסם מהעכו"ם ובמקום הין היה אומר אין.

[2]) כך, משרש הין ולא הון, ר"י חיוג וריב"ג ורד"ק. ודמו לזה החדשים את השרש הונ a) בערב' במשמ' לאט, מנוחה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) ת"א ושריתון, ר"ל והתחלתם. מנחם, רש"י, ראב"ע ואחרים פרשו מלשון הִננו ועלינו, ורש"י הוסיף עוד מלשון הֵן, אמרתם הן. ואעפ"י שבודאי אין זו מגזרה אחת, מכל מקום בעצם משמעת הפעל זו היא הכונה היותר נכונה לפי הענין.

[4]) ובהערת מאיר עין שם: לדעת בעל הספר שרש היר ענינו זריזות וכן בערבית הי ר. ע"כ. אך היר b) בערב' משמעתו הרם.

---

a) هون b) هير

והוא שחבר מימי אוקינוס עד קצות השמים (רש"ע שפרוט, פרדס רמוני, סדר מועד). הכונה בזה לשמים הנראים כי הם נעשים בסבת הכאת ניצוץ השמש החם במים (שם). — °ובמחול ורקוד, כוון תנועות הרגלים לפי משקל הנגינה: לכוין לכל פרטי השיר דוקא דהיינו לפי אופן ההתפעלות התמצית המכוון מכל תנועה ותנועה שבניגון ירקד ברגל לגמור לתמצית כוונה זו ע"י הכאה זו שבריקוד הנקראת בל"א טאק (מאמ' יקרים, ברכ' תתב' כה).—ומ"ר: היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל כשם שהיו הנביאים סובלים (תנחומא תזריע יג). זהאב התקצף על בנו ויכהו הכאות גדולות ומשונות (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). — ב) °בחכמת החשבון, כמו כֶּפֶל: בכפל וחלוק וגם קניין הכאות מספרים והבדלם (מבה ריאטי, מקד' מעט ג). ואולם אם תחפוץ להפטר מטורח החלוקות ותבחר יתר בשתי הכאות תוריד מזוית א' עמוד א ד על צלע גב (יש"ר מקנדיה, מעין גנים, סוד היסוד). אחר אשר הודעתי אופן הנחת המספרים צריך להודיע מינים המצטרכים לענינינו והם ארבעה קבוץ חסור הכאה וחלוק וכו' הכאה הוא קבוץ מספרים שוים (עוכר לסותר, פתיח'). ההכאה תחלק לג' חלקים והם הכאת אחדים על אחדים וכו' וכנגדם תראה היוצא מן ההכאה דהיינו המספר המכוון כנגד המכה והמוכה (שם ג א).

°**הַכְבָּשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הכביש: המדרגה הא' שישיג אליה האדם היא ההכבשה רוצה לומר שיצרו מתגבר עליו והוא כובש אותו וכו' כי ההכבשה איננה מעלה (ר"מ אלכילה, ראש' דעת ז).

°**הַכְזָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכזיב: כי כל דבר שנודעה אמתעו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה (ר"ש א"ת, מו"נ א לא). הדעת ההוא לא יסתור יסודי התורה ולא תמשך אחריו הכזבת האותות וכו' במענים מגונים יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה אשר אין ספק בהם למשכיל (שם ב כה).

°**הֶכְחֵשׁ**, ש"ז, — שה"פ מן הכחיש: הכחיש עדות בתוך עדות בטלה העדות וכו' הכחיש עדות לאחר עדות לא בטלה העדות (ירוש' יבמ' יס טו).

°**הַכְחָשָׁה**, ש"נ, — כמו הקודם, שה"פ מן הכחיש: הכחשה תחילת הזומה היא (כתוב' יט:). בעדים שישנן בהכחשה ובהזמה (ב"מ ג:). ימה בין הכחשה להזמה ההכחשה בעדות עצמה וכו' וההזמה בעדים עצמן (רמב"ם עדות יח ב). מצד המציאות המכחיש אותו תכלית ההכחשה (חזות קשה לר"י ערמאה ד). אם הכחשתו כדברי הרלב"ג או המעטתו כדברי הר' חסדאי (ר"י אברבנאל, יהוש' י).

°**הַכְלָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִכְלִים: לפי שעם ההכלמה תתבטל ותסור אדמימות הפנים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). באשר ירגישו בפעולותיהם מן התועלת יתחרטו מן ההכלמה ויבקשו מהם מחילה ויתנצלו במה שעבר (נופ' צופ', מסיר ליאון ג ב).

°**הַכְמָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִכְמִין: מסית זה הדיוט להכמנה (סנה' סז.). שכל חייבי מיתות צריכין התראה וזה נהרג בהכמנה (רש"י שם).

°**הֶכֵּן**, ש"ז, כנ' הֶכְנוֹ, — כמו ב°היכן: אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהכנו אלא דבר אחד בלבד וכו' הרי מוקצה שיבש ולא נגע בו הרי הוא בעינו ואינו בהכנו (ירוש' שבת ג ז:). ביצים לאפרוחים הרי בעיינן הן ואינן בהכנן וכו' עיטורי סוכה הרי בעיינן הן ואינן בהכנן וכו' הרי מוכין שנתפזרו הרי בעיינן הן ואינן בהכנן (שם).

°**הֲכָנָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הכין: עשה לך הכנה לדרך (מכות י:). שבת ויום טוב רב אמר נולדה בזה אסורה בזה וכו' משום הכנה (ערוב' לח:). — °ועשיית למשל המאכל באופן שיהיה מוכן וטוב לאכילה, Zubereitung ; preparation : כפי הכנת המאכל האנושי יזך שכל האדם ללמוד התורה ולדעת (מלמ' התלמיד', עקב). — ב) °סגולה גופנית או רוחנית מה שעושה את הדבר מוכן לדבר מה, Anlage ; disposition : ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר אם תועק אשה עליו יפחד וירעד ואי אפשר גם כן מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה (מו"נ ב לח). כי הדבר שיקנה האדם בחכמה בזקנה לבד הוא ההכנה לקבל מעלות המדות (שם ג נד). הכנת הגוף לקבלת הפגע (פרקי משה ג). ההכנה אשר בלוח לקבל הכתיבה (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). עם היות להם הכנה להעתק אל המלאכות האחרות (שם ג ב). כי לפי הכנת האדם לקבול השלמות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכו' ולזה אמר צופר שאם היה

אפשר שיגיד השם יתברך לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נברא בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא (הוא, איוב יא). כח טבעי וכו׳ הוא הכנה בגשם לדבר מה או לא הכנה אליו כמו שבשעוה הכנה לקבל הצורה ובאבן היקרה אין הכנה לזה (אמונ׳ רמה א א). צרך ההכנה הטבעית והעיוניית למציאות הנבואה (ר״י אברבנאל, ראש אמנ׳ ח). שחנה אחרי שילדה את שמואל בסבתו קבלה הכנה רבה לנבואה שלא היה לה קודם לכן (הוא, ש״א ב א). שהנפש האנושית היא כח והכנה בלבד (הוא, מפע׳ ה׳ א ה). כענין סופר מהיר במלאכתו מתרשל מהכתיבה אבל הוא מוכן ומזומן לה בכח הקרוב הכנה בקצה השלמות (מאזני צדק, אלגזלי 34). שזו ההכנה אשר בה ישיג השכל העיוני הנפרדים הוא ענין שיתחדש בשכל העיוני אחרי השלימות כמו שאומר לפנים עד שהיה יחס ההכנה זו אל השכל הקנוי כלומר אשר בקנין השלם יחס ההכנה הנקראת שכל חמרי אל הנפש (תגמ׳ הנפ׳ א ו). ההכנה הנמצאת בצורות הדמיוניות (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ יא). ובזאת ההכנה נבדלת נפש המדמה מהאדם מנפש המדמה מהחי וכו׳ בהכנה שבה לקבל החוש (רשב״ץ דוראן, מג״א ח״י ד). בני אדם שיש להם הכנה טבעית להתעורר למלחמות ולקטטות (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי ו יט). ובאמת ההכנה הזאת והניאותות הזו אשר בין הנפש והגוף הוא מתת אלהים (שם יח כג). וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהן המברכין על המתברכין לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב (מרפא לנפש ל.). וכל דברי אדון הנביאים ע״ה ויייעודיו נתקיימו אם בענין השכר ואם בענין העונש כפי הכנת המקבלים (ר״י אברבנאל, הקד׳ לס׳ יהוש׳). שראוי היה שאול שיבחר ה׳ בו למלך על ישראל מצד הכנתו הטבעית הרצונית והמסכמת (שם, ש״א ט א). — ומ״ר: ואין לו ההכנות שישיגהו הכח וכיוצא בו ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו תכונה (מו״נ א נב). וכמה פעמים מתרגשת צרה על ידי הכנות טבעיות שמוזדמנות לאיש (ר״מ אלשיך, איוב לד יא). וכן בשאר הנסים כלם יתחדשו הדברים ההם אבל לא מסבותיהם הטבעיות ולא כפי הכנותיהם הטבעיות (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י י). מאיזה צד יבוא כל אחד מן הכתות לפי המורגל ברוב בני אדם כפי מדותיהם והכנותיהם הטבעיות (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי יב א).

°**הַכְנָיִי**, ־נִיִּי, ת״ז, לנק׳ הַכְנָיִית, — של הכנה, מטבע ההכנה: כי ברא דרך משל החרטום לאפרוח בו יצא מהביצה ויבקענה וכו׳ וגם נתן לו בביצה ההיא כח הכנייי אל שישתוקק לזה (דרך אמונה, ביאורו ב ד). העקרי הוא שהתולדה הנולדה ממנו מיד הוא השגת התכלית וההכנייי הוא שאין השגת התכלית נולדה ממנו מיד אלא אחר עיון אחר שיבוא אחריו שהוא העקרי וכו׳ וההכנייי גם הוא יתחלק לשנים וכו׳ בבחינת עיון לא אמצעי לתכלית ולא הכניי לעיון עיקרי אבל הוא הכנייי לאמצעי אחר בלתי עיוני (דרך אמונה לרמח״ל יב-יג).

***הַכְנָסָה**, ש״נ, מ״ר הַכְנָסוֹת, ־־א) שה״פ מן הכניס: הכנסה והוצאה אחד הן ומנו אותן הכמים שנים יציאות השבת אין הכנסה בכלל (ירוש׳ שבת א ב:). הכנסה והוצאה שתים הן ולא נמצאת עוקר כל שם הכנסה (שם הור׳ א מו.). בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם (יומ׳ נד.). העראה זו הכנסת עטרה (יבמ׳ נה:). תנאי בית דין הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד״ר ברא׳ עב).— *הַכְנָסַת אורחים, המעשה והמדה להכניס אורחים אל הבית וקבלתם בסבר פנים יפות: גדולה הכנסת אורחין כהשכמת בית המדרש (שבת קכז.). גדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני שכינה (שבוע׳ לה:). והשכמת בית המדרש והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו (סדר תפל׳ כל השנה). — ב) °הסכום שנכנס ממשא ומתן או מעסק משבר וכדומה, revenue ; revenus : Einkünfte : מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כפולות לשנה (שבט יהודה ז).

°**הַכְנָסוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִכָּנֵס: אם אין ריקות נמצא יהיה הכנסות גשם בגשם וזהו נמנע (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ב ט).

°**הַכְנָעָה**, ש״נ, —שה״פ מן הכניע: שלא ישבו הגרים במקומות הזקים מיוחדים אליהם כי אם בקרב ישראל ועמהם בהכנעה (ר״י אברבנאל, שופט׳ ד יב). למה שיגיע בשאר התאוות והכחות מההכנעה והמוסר (מאזני צדק, אלגזלי 32). כל זה הרדפת המליצה בהכנעת הגאים (אוהב משפט, באור׳ לאיוב, טמנס). והכנעתה היא רפואתה לשוב לעלייתה (שבט יהודה לב). —ואמר הפיטן: זכור זמורה שהשליך

למעלה, ואהוביך אין לחללה. עשיתם כמעי מפלה, חזק לשיתם כלה, אותם להפילה, בְּהַכְנָעָה ובהשפלה (יוצר זכור, זכור את).

*הַכְסָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הכסיף: הכספת פנים (ר"ת פסח' מג.).

*הַכְעָסָה, ש"נ,—שה"פ מן הכעים: שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפלו בחרב (רלב"ג איוב יט). ועל אל אלים ידבר דברים של הכעסות על מלך עולמים (מיות' לרסע"ג, דני' יא לו). ובהמרותם ובהכעסתם אותי (רלב"ג איוב טו).

הכר, ממנו הָכַר, א.הַכָּרָה.

הָכַר[1]), פ"ע, הָכַרְתִּי, עת' תֶּהְכַּר, תַּהְכְּרוּ, — הכר לו, הראה לו פנים של זעם, התנהג אתו בגסות, בקושי, בזלזול, **rauh u. verächtlich behandeln traiter qqn. sévèrement.; treat raughly a. w. scorn**: עד אנה תגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תֶּהְכְּרוּ לי (איוב יט ב-ג).

*הֶכֵּר, היכר, ש"ז, — שה"פ מן הִכִּיר: צורת הפתח צריכה היכר ציר (ערוב' יא:). במזוזה הלך אחר היכר ציר (מנח' לג.). — יסימן במה שמכירים דבר: שהעירוב שעושין בחצרות ומבואות מערב שבת משום הכר כדי שלא יעלה על דעתם שמותר להוציא מרשות לרשות בשבת (רמב"ם יו"ט ו). במחיצה שאינה אלא כדי לעשות היכר (הוא, שבת טו יג). — יכח השכלי שבאדם להכיר ולהבחין דברים: ועם שיקול הדעת וההכר הנכון הם ארבעה חלקים שאין אדם יכול להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם (הגיון הנפ' לבר חייא א).

א.הַכָּרָה[2]), ש"נ, — הַכָּרַת הפנים, קושי מראה הפנים ויחס הזלזול לכל אדם, ונרדף עם חוצפה, **Frechheit;arrogance;effrontery**: הַכָּרַת[3] פניהם ענתה בם וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו (ישע' ג ט).

ב.*הַכָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הכיר: מעוברת משיודע עוברה וכמה הכרת העובר סומכוס אומר משום ר"מ שלשה חדשים (נדה ח:). כי המדה הזאת (הדאגה) נראית על הפנים וניכרת בה הכרה גמורה (רסע"ג, תק' מדות הנפ' לו). הנה הוא אומן גדול בהכרת האבנים וציורם (שבט יהודה לב). — ועצם כח הרוחני שבבע"ח להכיר ולדעת דברים, **Erkennungsvermögen ; cognition; perceptiv faculty** הא למדת שראייה כזאת הכרת לב היא (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). זאת ההכרה הנמצאת בנו אשר היא הנכבדת מן העניינים הנמצאים בנו (ר"ב א"ת, מו"נ א פב). ושפלות מי שנדחק בה מבלי הכרה ומאין ידיעה (ריב"ג, הקד' הרקמה). מי שדעתו חלושה והכרתו מועטה (שם). ומעוט הכרתם במצוקות בעלי החברים ודחק אנשי הסדורים (שם). ואעפ"י שאינן (הבהמות) בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים (רד"ק ישע' א ג). — *הַכָּרַת פנים, א) סימנים שע"י אפשר להכיר הפנים: מחוטמו ממקום הכרת פניו (ירוש' סוט' ט כג ד). והזותי את ראשו וראיתיו מת והכרתי אותו בטביעות עינא שהיה משה אשכנזי הנזכר ומהכרת פניו וחוטמו שהיה עקום (תו"ת תורת אמת טו). — ב) יחכמת הַכָּרַת פָּנִים, שלפי שרטוטי הפנים שופטים על תכונת האיש וגורלו, **Gesichtskunde; physionomie ; -my**: והוא רבי ישמעאל של היכלות והכרת פנים ומעשה מרכבה כי ידע סודותיהם עד שהיה ראוי למדרגה קרובה מהנבואה (כוזרי ג סה). — *עשה הַכָּרָה עם: חפצי לעשות הכרה עם האיש הזה וכו' כי צורך לי לעשות עמו הכרה מכמה טעמים (כתר ילחק לריב"ל, תרגום מכתב). — יהַכָּרָה פנימית, השתמשו במלה זו החדשים במשמ' הרגש הפנימי של הנפש במה שטוב או רע, **Gewissen; conscience**.

*הֶכֵּרוּת, ש"נ, — הֶכֵּרוּת שיש בין שני אנשים, שהם יודעים ומכירים זה את זה, **Bekanntschaft : connaissance : acqnaintance** : האפיפיור אשר ברומי אשר שמענו מרחוק כי יש לאחינו שם ויושבי ארץ איטליה היכרות אצלו ודורש טוב לעמנו (כתב הנא' יהונתן לק"ק כורדוס, שנת תק"ה). ורצה ליכנס

---

[1]) בערב' כַּהַר a), הראה לאדם פנים זועמים וְהַכַּר b) זלזל אותו. וכבר פרש ריב"ג מלה זו עפ"י לשון הערב' ואמר: והלשון הזה אצל הערב' נופל על התמיהה הגדולה.
[2]) מן הָכַר שלמעלה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) במשמעה זו פרשו קצת החדשים. והמפרשים בכלל פרשו הכרה זו במשמ' ב.*הַכָּרָה.

a) كهر b) حكر

לעשות היכרות עמו (ספורי מעב׳ להר״ן מ). כי חפץ מאד לקנות לו הכרות כבודו ולבוא אליו בשאלת איזה פרטים לטובת בתי הספר (בהר יצחק לריב״ל, מכת׳ והמתבר). ולעשות לו היכרות עם איש (גוטלבר ממלריס 103).

***הַכְרָזָה**, ש״נ, מ״ר הַכְרָזוֹת, — שה״פ מן הכריז: כולן צריכין הכרזה בבית דין (סנה׳ כו:). ארבעה צריכין הכרזה המסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממין (שם פט). אותו מלאך שממונה על הכרזה :כוריאל שמו (מד״ר דבר׳ יא). והתחילו בית דין להכריז על נכסי הגזלן כדי להגבות מהם הלוקה ואחר שהכריזו הכרזות לקחה הגזל מיד הגזלן (סמ״ג, מ״ע עג).—׳והכרזה בדבר מכירת נכסים: וימי הכרזה שמונה עשר יום וכו׳ הרי ס׳ יום משהתחילה ההכרזה (רש״י ערכ׳ כב.). להמתין ימי הכרזתינו בלא רבית (שם). ומאימתי אוכל הטורף פירות שדה זו משיפסקו ימי ההכרזה (רמב״ם, מלוה ולוה כב יב). וכל שב״ד מוכרין בקרקע של אחרים בקרקע של יתומים או של הקדש או של בעל חוב צריכין הכרזה וב״ד שמכרו בלא הכרזה נעשו כטועין בדבר משנה (שו״ת רשב״א תריז). מלוה שירד לנכסי הלוה הוא עצמו בלא שומא והכרזה עד כדי חובו (תשו׳ הרא״ש סח יג). קרקע שצוו בית דין לעשות שומא והכרזה כדי להוריד בו המלוה וכו׳ אם יש להורידו על פי אותה שומא והכרזה או אם יש לעשות שומא והכרזה אחרת (שם פ ו). — ומכירה בהכרזה: ראובן היתה לו חצר בהכרזה ומכרה שמעון באותן דמים שהגיעה ולא היה לשמעון תשלום הדמים (שו״ת הרי״ף קח). עוד טען ראובן שהפירות הוזלו מחמת ההכרזה ובשביל זה רוצה לנכות לו מהדמים והשיב שמעון כי אמת שתכף אחר ההכרזה הוזלו וכו׳ אך אמנה אחר ההכרזה ימים או עשור חזרו השערים לכמות שהיו והוקרו יותר (שו״ת ר״מ אלשיך קכט). כל העזבון נשאר בתפיסת בית הכומר ושם נמכרו נכסיו בהכרזה והמעות יהיה ליהודי בחובו (שו״ת חת״ס, יו״ד קכז).

***הֶכְרֵחַ**, ש״ז, — שה״פ מן הכריח, מה שמוכרח שיהיה, מה שצריך דוקא, שאי אפשר בלי זה, מה שאיזה כח מכריח שיהיה, Notwendigkeit nécessité; necessity: אשר הביא הכרח החכמה האלהית להגידם לנו במשלים וחידות ובדברים סתומים מאד (ר״ש א״ת, פתי׳ מו״נ). ולזה יאמו שהוא מן ההכרח שיסודר נימוס מחכם או חכמים להגביל הנאו המגונה והעול והיושר בין אנשי המדינה (עקרים א ט). שבני אדם עצבים כשמביא ההכרח אל שיהיו מעשי ידיהם נשחתים (שם ב יד). כי אין חפץ האל בדברים שהם על צד ההכרח כי אם בנדבה (שבט יהודה ז). כי מה ההכרח להזכיר הנה בשביל זה הענין (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת ג). — ואמר החכם: ההכרה לא ישובח ולא יגונה (דרך אמונה לרמח״ל יע). — בהכרח: ואין כל איש שיש לו דבר אחד בכח ראוי בהכרח שיצא הדבר ההוא אל הפועל אבל אפשר שישאר על חסרונו (ר״ש א״ת, מו״נ א לד). כי כל מה שיתנועע במקרה ינוח בהכרח מפני שאין תנועתו בעצמו (שם ב, הקד׳ ח). יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). שהבורא הוא בהכרח אחד בלבד ואין נמצא זולתו (ספורנו, אור עמים, אחדות). שאלו המאורעים באו עליו להכרח החומר אשר אין מפלט ותחבולה להנצל מהם (אוהב משפט, באור׳ לאיוב א א).

***הַכְרָחָה**, ש״נ, — שה״פ מן הכריח: וההבזות לא יהיה כי אם עם ההכרחה והנצחון (הפרשים לריב״ג, חלל). וההכרחה (להמיר הדת) היא ללא תועיל (מקוה ישראל לר״מ בן ישראל כה.).

***הֶכְרֵחִי**, ת״ז, לנק׳ הֶכְרֵחִית מ״ר ·חִיִּים, ·חִיּוֹת, — מה שהוא הכרח, מטבע ההכרח, notwendig nécessaire ; necessary: ואין בהכרחי טוב ורע בלל אבל שקר ואמת (ר״ש א״ת, מו״נ א פב). עוד נגעי תקופות הימים הסובבים עלי בתמידות והדושם הכרחי (כתינ׳ עולם יב). כפילת החושים הנמצא בבעל חי כדי שיסודרו ענייניהם בענין יותר נאות ויותר שלם ואעפ״י שאינו הכרחי להם לתיקון חיותם (העקרים א ו). וזה (השארות הנפש) דבר הכרחי אל התורה כמו שאמרנו (שם יא). כי החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים ר״ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (שם ב כא). הדבור הראשון לחקור אם היה המלך הכוחי בקבוץ המדיני (ר״י אברבנאל, ש״א ח ד) ולא דבר הנה הכתוב אלא על מה שהוא הכרחי בהבדל (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת א).—ולנק׳: וזאת ההקדמה הכרחית להם מפני ההקדמה הראשונה (ר״ש א״ת, מו״נ ל עג). כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת

הכרחית בתורה (שם ג ו). וזאת האמונה אף על פי שאינה הכרחית לתורה אלהית בכלל ולא לתורת משה בפרט וכו' (העקרים א כג). שראוי שימשוך האדם אחר קבלת האבות וחכמי הדת אף על פי שהיא הכרחית לתורה אלהית (שם יד). שהיתה המלכתו הכרחית לתשועת העם (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ממה שאמרו במעלות בני אדם כי ידיעת זה הכרחית למבקש החכמה כדי להדבק בה ולהתרחק מהפכה (המעל' לרמ"ע פלקיירא א). ואם אינה מתנועעת בטבעיות ולא בתנועה מלאכותית כ"ש שלא בתנועה הכרחיית שאם תתנועע בתנועה הכרחיית אם כן לא תמצא לגוף חי שום תנועה רצונית בשום עת (תגמ' הנפ' ד). זאת התנועה נקראת תנועה ההכרחית כי לדעת זה הגלגל מכריע ומכריח כל הח' רקיעים עם כוכביהם אל זאת התנועה בעצמה (נחמ' ונעים, דוד גנז א יב).—ומ"ר: וישמרוהו מכל הזק ויועילוהו בשמושיו ההכרחיים (ר"ש א"ת, מו"נ א נד). כי כמו שמן האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם עצמיים וההכרחיים למציאותו וקיום מציאותו כן ראוי שתלקח ראיה מן הדברים שבאו בתורת משה ההכרחיים למציאותה וקיום מציאותה (העקר' א יא). ולהיות שני הדברים הללו הכרחיים למציאות התורה וכו' בעבור זה כתב נעשה אדם (שם). שעם ההודאה שהיו המלכים הכרחיים באומות הנה בעם ישראל היו בלתי צריכים (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים וכו' והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). וברוב יכנים (האדם) עצמו בסכנות עצומות ברכיבת הים ועבודת המלכים ותכלית כונתו להשיג אל אלו המותרות שאינם הכרחיות (שם ג יב). וכן פועל הגלגל רצוני לומר אשר המציאו על תכונות הכרחיות לבוא אל התכלית אשר בעבורו נמצא (ספורנו, אור עמים יח).— וקצת במשמ' שֵׁם, מה שהוא הכרח לאדם, ואמר המליץ: ולא ישמח זהב יהב ורקב גבר תמים ולא ידרש יתרים, אבל ישמח בְּהֶכְרְחִי[1] ולמעט יהי צריך להדמות לעירים (ר' לוי בר חיים, כתי הנפ' והלחש' א). כי כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרחי (י"ג יסודות לר"ד בר יו"ט בן בילא ז).

***הֶכְרֵחִיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא הכרח: והוא מבואר שאין ראוי לקראם כלם עקרים לפי שאין הכרחיותם לתורה אלהית בשוה (העקרים א טו). הא לך תועלת החכמה מה רב כחה והכרחיותה למלך בקיום מלכותו (נוה שלום ז א ח). הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). וכן קראו במקום אחר ספק עצום קשה להפרד ממנו יען וביען הרגיש בהוזק הטענה הזאת והכרחיותה (הנ"ל, מפע' ה' ט ע). — ומ"ר: ומי שנעדר הממון הוא טובע ביון הזמנים לבקש המזון והמלבושים והמשכן ויתר הכרחיות המחיה א"כ אין לו עת הפנאי לקנות החכמה (מאזני צדק, אלגזלי 120).

***הֶכְּרִי**, ת"ז, לנק' הֶכְּרִית, מ"ר הֶכְּרִיִּים, הֶכְּרִיּוֹת, — של הֶכֵּר, של הַכָּרָה: הטענה מהנכתב והמשמעות מן הדתות ההכריות מן המסופק מן הגדר מן ההעתקה המדומה מהמכתב והמשמעות (נופ' צופ', מסיר ליאון א י).

***הֶכְרֵעַ**, ש"ז, מ"ר הֶכְרֵעִים, — שה"פ מן הכריע, א) מה שמכריע קצת את כף המאזנים, עֹדֶף שמוסיף החנוני על הכמות המדויקה כששתי כפות המאזנים עומדות עין בעין והעדף הכריע את הכף, Übergewicht ; surpoids ; overweight: כשהוא שוקל בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל (כרית' ה.). היה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו כולן בבת אחת ונותן הכרע אחד לכולן (ב"ב פט.). אם יש מקום קבוע לבית הכסא מלא היד אם לאו כהכרע מדוכה קטנה של בשמים (שבת פא.). אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעים בהכרע ליטרא של עגל הראשון (סנה' קב.). — ב) בהשאלה, הֶכְרֵעַ בשקול הדעת, נטייה מוחלטה בהדעת לאחד מצדדי האפשר: חמש מקראות בתורה אין להן הכרע (יומ' נב.), ר"ל שאין להכריע עפ"י שקול הדעת אם הפסוק מחובר לשלפניו או לשלאחריו. אבל אם עשאן (את שבע המצות) מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם (רמב"ם, מלכ' ח יא). והדבר צריך הכרע (הנ"ל, סנה' ד יא), ר"ל עוד צריך להכריע כך או כך. כך הוא הכרע על כל הדברים (הנ"ל, תשוב' ט א). וכן לפעמים יקרו רעמים וברקים ורעש מזיקים והופכים מקומות ואלו ההיוקים הם נופלים במקרה מהכרת

[1]) כך נקוד בכ"י.

טבע ההויה וההפסד (אוהב משפט לאיוב כב). — ומ"ר: אלו ההכרעים (ירוש' מגי' ד עד ד).

***הַכְרָעָה**, ש"נ, מ"ר הַכְרָעוֹת, שה"פ מן הִכְרִיעַ, — א) הכרע במשקל: והקב"ה יודע בהכרעות (כרית' ה.). שלא היה שוקל ההכרעות לבד אלא מניחן כמות שהן והמקום יודע מה משקלו (רב"י שם). שטוב יותר ללוקח מדידה בדקה כדי שיקח הכרעה לכל מדה ומדה (טור מכיר' רלא). נותן לו את גרומיו הכרעותיו לכל י' ליטרא מוסיף לו עשירית וכו' והיה צריך ליתן לו הכרעות רבות (רע"ב ב"ב ה יא). — ב) הטיה בשקול הדעת לאחד הצדדים: אף הפשרה צריכה הכרעת הדעת (ירוש' סנה' א יח.). אין הכרעת שלישית מכרעת (פסח' כא.). וכבר ידעת הכרעתם דעת אומות העולם על דעתם בענייני התכונה האלו (שם ג ח). ואין צריך שיודחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת שאפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות (שם כה). פרק ששי ידבר בהכרעת אמונת ההדוש על אמונת הקדמות במין ממיני ההכרעות (הקד' בעה"ש לאבן לטיף). אפילו יאמר לך על שמאל שהוא ימין ע"כ צריך שתהיה ההכרעה מסורה ללב החכמים (מרפא לנפש יח.). — יוהכרעת הרצון: שמאמרו שהעולם צריך למכריע יכריע מציאותו על העדרו מקום ספק גדול מאד כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל כל אחד משני ההפכים (ר"ם א"ת, מו"נ א עד). השב אחד מן האחרונים שהוא מצא דרך טובה מאד יותר טובה מכל דרך שקדמה והוא הכרעת המציאות על ההעדר (שם). - ומ"ר *הכרעות, בענין המקראות שבתורה וכדומה: ויבינו במקרא אלו ראשי הפסוקים וכו' ההכרעות והראיות (מד"ר כרא' לו).

:הַכְרָתָה, ש"נ, — שה"פ מן הכרית: והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית (רמב"ם, מלכ' א ב). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק (סמ"ג מ"ע, סי' קסג).

:הַכָּשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן *הכיש: שהכישוה (את הבהמה) להוציאה וכו' שקנאוה במשיכה או הכשה ונעשו הם הבעלים (לבוש, נזקי ממון שלו ג).

***הֶכְשֵׁר**, ש"ז, — שה"פ מן הִכְשִׁיר, א) במשמ' הכנה, הכשר הנזק: הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו (ב"ק א ב). — ב) מה שמכשיר דבר: הכשר מבוי בית שמאי אומרים לחי וקורה (ערוב' א ב), ר"ל צריך להתקין להמבוא לחי וקורה כדי שיהיה כשר עפ"י דיני מבוא. הכשר סוכה בארבע אמות (סוכ' ג:). עוף הכשרו מן הצואר (חול' כז:), ר"ל ששחיטה מן הצואר עושה אותו כשר לאכילה. בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנים דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום (שם). עור מצה איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין ולא למזוזות ולא למגלה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת יד). — ואמר באזהרותיו: קדושת הֶכְשֵׁר מצרי לשליש דורות להכניסו תחת חבלך (הוא, אזהר' כג:). כי זה הענין תכליתו הוא תמור הקרבן אשר הוא על ידי הכשר ותקון טהרה (נ"ע לר"א הקראי, תפלה). — ג) יבכלל הֶכְשֵׁר, תקון דתי בעניני או"ה להכשיר, והתעודה שנותן למשל הרב על הדבר שהוא מתוקן עפ"י התקון הזה. נהוג בדבור. — ד) ישם נרדף עם רבית: הלוה בכך וכך הכשר, ר"ל בכך וכך למאה. נהוג בדבור ההמוני.

***הַכְשָׁרָה**, ש"נ. — שה"פ מן הכשיר: הכשרת (מים) (תענ' י.). ויש לדעת הואיל ומצאנו הכשרתה (של התפלה) בגלות וישראל בגלות הם טמאים והתפלה היא ראויה מהם יכשר גם מן הטמא הוא הדין על הקריאה (נ"ע לר"א הקראי, תפלה).

***הֶכְשֵׁרוּת**, ש"נ,—סגולת דבר שהוכשר: סוררים היו אלא שנהג עמהם בהכשרות (מכי' בוא יו).

:הֵלֵ[1]), ש"ז, כמו הֵלֵי, הֵלוֹ, — הופעת האור, Schein, clarté; sheen: פרש ענן להאהילי, מגיה בליל הֵלֵי, פגוקים שליש האכילי, דודי לי (יוצר שבת תוהמ"פ, אהוביך). זהרי נפשים יגלו מֵהֵלוֹ, מוקדי רשפים יחצבו מקולו (ר"י הלוי, אופ' לסוכ', יה). — ואמר המליץ: ואשא עיני וארא על פני המדבר שבע נערות, כשפע מאורות, הארץ מאירה מהלם, ישכן עליהן אור נעלם (תחכמוני, שער כ).—ומ"ר: שיתנוצצו על שוכני הארץ הילים ומאורים עד אין מספר (תגמ' הכפ' א ד).

הָלְאָה, — עי' לאה.

הָלָא[2]), — קל אינו נהוג.

---

[1]) מן א.הלל, עי"ש.

[2]) אין פעל דומה לזה בלשונות האחיות ורגלים

— נִפְעָ', נַהֲלָא, לנק' נַהֲלָאָה, — שנתרחק, שהֻרחק, entfernter ; éloigné ; removed : ביום ההוא נאם יי' אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי ושמתי את הצלעה לשארית וְהַנַּהֲלָאָה[2]) לגוי עצום (מיכ' ד ו-ז). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' זו : אפודת נזר לשבט מושלים הממלכה הנהלאה נעם ה' עליה (מנחס, אגר' ר' חסדאי להכוזר). — ואמר המשורר : וכראותי כי רדופי צפרים הם, רחוקות מלהשיג נהלאות, הכינותי מצודי מחשבותי, לתתם תוך כלוב הבין כלואות (ר"י הלוי, לך הסר). — פִּעֵ', הִלֵּא, — הרחיק, גרש : הלא יגון שמח ונטוש יגונך, ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו, היה כצור לבלבל ים שאונך (רמ"ע פלקיירא, צרי היגון כ:).

הָלְאָה[1]), — מלת רמז המקום והזמן, במשמ' אֶל הרחוק מפה או מהזמן הנכחי, weiterhin; plus loin farther : ויאמרו גש הָלְאָה (ברא' יט ט). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הָלְאָה כי קדשו (במד' יז ב). וחלפת משם וָהָלְאָה ובאת עד אלון תבור (ש"א י ג). הנה החצים ממך וָהָלְאָה (שם כ כב). — וּמֵהָלְאָה למקום פלוני, ר"ל אחרי המקום : ויט אהלה מֵהָלְאָה למגדל עדר (ברא' לה כא). והגלתי אתכם מֵהָלְאָה לדמשק (עמוס ה כז). סחוב והשלך מֵהָלְאָה לשערי ירושלם (ירמ' כב יט). — וביחס להזמן : והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני וָהָלְאָה ירצה לקרבן (ויקר' כב כז). מן היום אשר צוה יי' וָהָלְאָה לדרתיכם (במד' יה כג). ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא וָהָלְאָה (ש"א יח ט). אל עם נורא מן הוא וָהָלְאָה (ישע' יח ב). כי אני יי' אלהיהם מן היום ההוא וָהָלְאָה (יחזק' לט כב).

לדכר כי גם בעבר' לא היה פעל זה. ועי' הערה שלקמן. — [1]) נגזר מן הלאה. כך חברו מנחם במחברת הלאה, ואמר ריב"ג וז"ל : והנהלאה לגוי עצום הנדחה והרחוקה והנודדת הנון בא לנפעל ומן הראיה הגלויה על מה שפרשנו בהנהלאה כי הוא מושב על אמרו אספה הצולעה והנדחה אקבצה הלא תראה שאומר ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ושם הנהלאה לעמת והנדחה כי הוא בענינו. ע"כ. ואעפ"י שקרוב הדבר שהיה כתוב בתחלה והנחלה במקום והנהלאה, כמו את הנחלות לא חזקתם (יחזק' לד ד), מ"מ לפי הכתיב עתה הסכימו גם רוב החדשים שנפעל זה נגזר מן הָלְאָה.

[2]) הרכבה מן קולות הרמז והקריאה הַ, לַ, אַ, ועם ה התנועה להמקום. בארמ' הָלָן, לְהָלָן.

הַלְבָּנָה, ש"נ — שה"פ מן הִלְבִּין, הַלְבָּנַת פָּנִים, הביוש שאדם מְבַיֵּשׁ את חברו וגורם לו שילבינו פניו מבושה : והנה בהלבנת פנים לא נזכר ברית אלא בכללות התורה שכל המצות שוות בזה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). וההלבנה הזאת שדברו בה חכמי ישראל היא במי שמביישין אותו בדברים (רשב"ל דוראן, מגן אבות ג יא). ופניו מתכרכמים ומתלבנים וזהו שאמרו בענין ההלבנה דאזיל סומקא ואתי חיורא (רע"ב, אבות ג יא). צער ההלבנה מר ממות על כן יפיל אדם את עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (הורת' לדיק', שער בכושת). אבק הרציחה היא הלבנת הפנים (שם).

הַלְבָּשָׁה, ש"נ, — א) שה"פ מן הִלְבִּישׁ. במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים (עולת תמיד על או"ח רכג ד). — ב) הַלְבָּשַׁת מעות בסחורה, ר"ל הכנסת מעות מזומנים בקניית סחורה, investement : תמכר כל הסחורה הנז' ותבוא הלבשתה לידו או ליד קרובו (בו"ת מהרשד"ס, חו"מ נו). שכבר החליף הגוי הסחורה ושלח ההלבשה לאחיך וכו' אתה תחסירהו פה באומרך שנאבד בהלבשה שבא משם (שם). הפסיד שמעון בהלבשת המעות יותר ממה שהיו קודם ההכרזה שאז הלביש הוא מעותיו בשעת עליית שערים (שו"ת ר"מ אלשיך קכט). ראובן שלח למצרים על יד פקידו לוי קצת בגדים לעשות בהם ברצונו במצרים ולא עלה ביד לוי לעשות מהם שום מכר או הלבשה וכו' הלך ונתייעץ עם יששכר הנפקד ואמר הנה זאת מצאתי הכר נא אם אעשה הלבשה זאת אם לאו כי לא מצאתי עד הנה להלבישם רק עם זאת ואם לא יכשר בעיניך אשיבה ידי לבטל ההלבשה הזאת (בו"ת לחם רב קז). ראובן תושב עיר צידון היה לו פקיד בעיר ויניציאה שהיה שולח כל סחורותיו לידו כל הימים והפקיד היה מוכרם והיה חוזר לשלות לו ההלבשה לעיר צידון וכו' וימכרם וישלח הלבשתם ליד ראובן וכו' ושלח יששכר אגרת לראובן להודיעו שהיה שולח לו הלבשתו וכו' לעיר צובה באופן שהוכרח ראובן ללכת לעיר צובה לקבל הלבשתו מיד זבולון (שם קפא). ולהלביש המעות בסחורות אחרות וכו' ומכר הבגדים ושלח ההלבשה לראגוזה (מהרש"ך א י). — ובמשמ' הלבשת בגדים הרשמים לאדם שנכנס במשרה מהמשרות, ועם זה עצם הַכְנָסַת הפקיד בפקודתו.

***הַלָּז¹)**, — מלת הרמז לזו"נ, במקום האיש ההוא או האשה ההיא, בנגוד להקודם לזה, זו, jener celui-là; that the there: אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה (ר"ל מי שנושא הדגל) מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). אימת שירצה הלה (הלוקח) יבוא ויטול את מעותיו (ערכ' ט ד). אם משיצאה אבן מידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה הרי זה פטור (ספרי, שופט' קסג). הרי שגזל הגר ונשבע לו ושמע שמת הגר והיה מעלה כספו ואשמו לירושלם ופגע באותו הגר וזקפו עליו במלוה ומת זכה הלה במה שבידו (ב"ק קט.). היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות (כתוב' א ו). המוציא שטר חוב על חברו והלה מוציא שמכר לו את השדה (שם יג ח). הלוקח אומר גדול לקחתי והלה אומר איני יודע זכה בגדול (ב"מ ח ד). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון א"ל סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע' ו ז). המטהר יינו של ע"א ונותנו ברשותו והלה כותב לו התקבלתי ממך מעות (ע"ז ד יב). היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשם מתנה והלה מותר בה אם אין עמהם אחר מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרים לכל מי שיחפוץ והלה נוטל ואוכל (נדר' ד ח). לאדם שאומר איש פלוני גבור וזה גבור אלא שהלה גבור ממנו (ספרי עקב נ). ובדרך לא היה והלה היה בדרך (פסח' נד.). המוכר שפחתו וילדה זה אומר ברשות ילדה והלה שותק זכה בה (ב"ק לו:). הנותן ערבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני חוזר אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (ב"מ עז:). הנותן טליתו לאומן אומן אומר שתים קצצת לי והלה אומר לא קצצתי לך אלא אחת (ב"ב מה:). כיצד עושין לו (להמסית) מדליקין לו את הנר בבית הפנימי ומושיבין לו עדים בבית החיצון וכו' והלה אומר לו אמור מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו והלה אומר לו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עכו"ם (סנה' סז.) האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה ותשתה עמי כוס חמין והלה הקפיד כנגדו אף אלו נדרי זירוזין (נדר' כד.). — ולנק': מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואח"כ מת אחיו השני בית שמאי אומרים אשתו עמו והלה תצא משום אחות אשה (יבמ' ג ה). — *הַלָּה וְהַלָּה, האחד והשני: שהלה הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (מד"ר במד' ט).

¹) כך נקד ברט (Barth, AJSL XIII, oct.), ז"לוי הַלָּה, ומרכב מן ל הרמז, כמו במלת הַלָּזֶה, עם ה ההודעה בראשו. — ומ"ר הַלָּלוּ, ע' זה הערך.

***הָלָה¹)**, ש"נ, מ"ר הָלוֹת, — כעין עגול של אור סביב הלבנה, Halo: ואם עלתה (השמש) שחורה נוטה לירוקה או שהיה סביבה הלה אחת או שתי הלות תורה על מטר וכו' ואם היה (הירח) שחור או ירוק יורה על גשמים ואם היתה ההלה שסביבו אחת וזכה מתהלל מעט מעט תורה על צחות וכו' וכל מה שההלות יותר יהיו הדברים המורים עליהם יותר (אות' השמ' לר"י הכהן, משפטי הכוכ' ב).

***הָלָה**, ש"נ, מ"ר הָלוֹת, — כמו הֵל: די לך אהובת תאחוז שכלי, תפרח ותלמד תורה וסוד, הלת מאורך תאיר גבולי, תמצא מנוחה הדר והוד (רני ושמחי, פיוט', יפה בגלות). והיא מדרגה אחת משפע מוצק על הנושאים אל קבלתו כמו משל השמש והלותיו שהמשלתי למעלה (תגמ' הנפ' א ה).

***הַלְהָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְהִיב: והקבוץ וההעצר הבינוניים הלהבתם והוצאתם החום אל ההתנועעות פחות (קאנון א ב ג יב).

***הַלְוָאָה**, הלוואה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְוָה: האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו' נותנין לו לשום מתנה ונותנין לו לשום הלוואה (תוספתא פאה ד יב). שכיב מרע שאמר תנו הלואתי לפלוני הלואתו לפלוני (ב"ב קמח.). בהפקעת הלוואתו (ב"ק קיג:). משכנו שלא בשעת הלואתו (ב"מ פב.). בד"א בשטרי הלוואות אבל שטרי מקח וממכר כותבין חוץ מן האחריות שבו (שם קסח:). — *יועצם סכום המלוה: אי זהו עושק זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון אצלו בחזקה ולא החזירו כגון שהיה ביד חבירו הלואה או

¹) בערב' הָאלַה a) כנראה שאולה מן ל Halo (Fränkel, 205).

a) هاله

שבירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממונו מפני שהוא אלם וקשה (רמב"ם, גזל׳ ואבד׳ א ד). — *הַלְוָאַת חן וחסד, ר"ל לא לשם עסק, לא ברבית: ששמעון בעל הממון היה חייב לו מאה פרחים בהלואת חן וחסד (שו"ת מהרש"ך ב ב). ראובן תבע משמעון י"ב אלפים מהלואת חן וחסד שהלוה לו יום פלוני (שו"ת לחם רב קכג). אשר קדשוני במלוה הלואת חן וחסד שהלוו לי להוציא בלי זה למעשהו (ר"י נאגארה, הקד׳ זמיר׳ ישראל). להלוותו הלואות חן וחסד (פלא יועץ, הלואה). — ומשל: ההלואה תחלתה אהבה וסופה מצה ואיבה (מראה המוסר כא).

*הלואי,— עי׳ *לואי.

***הַלָּווֹת**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְוָה: לכן בללה (לאה) שלשתם במספר אחד באמרה כי ילדתי לו שלשה בנים שהלוות שזכרה לא היה בסבת לוי בלבד כי אם בסבת שלשתם (ר"י אברבנאל, ויצא).

***הַלְוָיָה**, ש"נ, — כמו לויה: לא בא על ידינו ופטרנוהו בלא הלויה ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה (ירוש׳ סוט׳ ט כג ד).

***הִלּוּךְ**, ש"ז, — שה"פ מן הִלֵּךְ: מקום הילוך רגלי הכהנים (מדות ג א). שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה רבי שמעון מכשיר בהלוך (זבח׳ א ד). אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ד ו). כדי הילוך ארבעה מילין (פסח׳ מו.). שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתוב׳ קיא.). הלך על גבי אבנים שמזדעזעין בשעת הילוך (רמב"ם, טומא׳ מת י יא). הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה (ב"ק ב א). הילוכו בקדושה (ירוש׳ ברכ׳ ט א). שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול (שבת קיג.). אמר לו אדוני המלך קבל אלו התאנים שאני הוא אותו זקן שמצאת בהילוכך (תנחומא קדוש׳ ח). — ובדברים לא בע"ח: שיש הילוך לקול וכו׳ והילוך לאש (מד"ר בראש׳ יט). אבל המזלות מהלכים סביב הילוך מועט ואין מקיפין את הגלגל (רש"י פסח׳ צד:). הוא הלוך האמתי לשמש בזמן חדוש הלבנה (ג"ע לר"א הקראי, קדו"ח ג). אבל מסביבה שנייה ולאחריה אינה מכת האדם אלא מכת המים בהילוכן (רמב"ם שבת׳ ב יג). — והמרחק שאדם מהלך: ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה (מד"ר שה"ש, אחת היא). — ובמשמ׳ יאופן הליכתו של אדם: והם ה׳ סימנים קוי פניו מראית עינ לבוש והילוך וצחוק (ב"ס, תרג׳ כ"ז יט). — ובהשאלה, *הִלּוּךְ הדבר, ר"ל אופן מנהגו: וכן הילוך הדבר בכאן כי הבינוני לא יתכן שנלמד מן הגדיל (מפת׳ לרכנו נסים, שבת, פרק ר׳ אליעזר). — *הִלּוּךְ מֵעַיִם, שלשול[1]), Durchfall; diarrhée; diarrhoea: זה אחד משש דברים שהן סימן יפה לחולה ואלו הן עיטוש זיעה קרי שינה חלום הלוך מעים בדרך ארץ (פסיק׳ דר"כ, אנכי אנכי. ומד"ר בראש׳ כ). הילוך מעים והילוך הבטן (אסף הרופא, כ"י מינכן). נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת (רש"י ישע׳ נא יד). הוא הלוך המעיים בשלשול (הוא, ירמ׳ מח יב). — ואמר המליץ: ויאמר (הרופא) כי האחד בזיעה תהיה רפואתו, ולאחר אמר כי תהיה בהלוך מעיו ארוכתו (המבקש לרש"ט פלקיירה). — ובכלל *נזילה חזקה, כמו נזילת דם: כאשר יולד הילוך מרחם האשה (אסף הרופא, כ"י מינכן יא).

הֲלוּכָה, ש"נ, כמו הִלּוּךְ, הֲלִיכָה: יזכר אדיריו יכשלו בהלוכתם[2]) ימהרו חומתה (נחום ב ו).

***הֲלוּכָה**, ש"נ,—כמו הוֹלָכָה, הלוכה והבאה: שהשחיטה בהילוכה ובהבאה (הלכ׳ פסוק׳ לר"י גאון 142).

הִלּוּל, ש"ז, מ"ר הִלּוּלִים, — א) רק במ"ר הִלּוּלִים קריאות של ששון ושמחה, וחגיגות של ששון בקריאות של שמחה, כמו בבצירת הכרמים ולקיטת שאר הפרות, Jubel; jubilation: ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הִלּוּלִים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו (שופט׳ ט כז). ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הִלּוּלִים ליי׳ (ויקר׳ יט כד). — ואמר הפיטן: ולא תאכל ערלים בטרם הִלּוּלִים ולא תהדר גדולים ודלים נחפרים (אזה׳ לר"י ברצלוני, כלל עדי). — ובמשמ׳ *שה"פ מן הִלֵּל, נרדף עם תהלה, שבח: הללוהו (את האלהים) בהלולים הרבה (פסח׳ קיז.). — ואמר הפיטן: שמו מפארים עדע חבלו, ונערץ בארלי קדש הִלּוּלוֹ, ובהיכלו כבוד

---

[1]) בערב׳ ג׳ריאן a), אשתטלאק אלבטן b).

[2]) כך הכתיב, לפי המערבים, והקרי בהליכתם. למדנחאי גם הכתיב בהליכתם, ובקצת ספרים בהליכותם.

---

a) جريان b) استطلاق البطن

אומר כלו (קרוצ' א כ"ה, וכבן). וכל יושבי תבל פצחו הִלּוּל, ומלאכי מעלה הנעימו מהללו (יוצר ב' שבוע', וכל העם). הִלּוּל קוני אקשיבה, ובחקר דתו אתישבה (יוצר שבה"ג, אהבה כתיב). אל זכור נשכחות לך הִלּוּל, ועם תקטין ברנע מלול (סליח' יום ד, אם עונינו). סוגדים להם (להעצבים) ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד וְהִלּוּלִים, משתחוים למו ומשאלותם שואלים (יוצר ב שבוע' תעתועים). — *ובענין התפלות אצל היהודים, קריאת ההלל: תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה לולבין להילול חריות לסיכוך (מד"ר במד' ג). — ב) ˈנרדף עם חֲתֻנָּה[1]): כל עדיה פתחה הכלה, כוס מזגה לקרואי הִלּוּלָהּ, כבשו פניהם מהביט צלה (שבת א חנוכה, אודך). — ובהשאלה, ˈהלולא דרשב"י, יום פטירתו: ותלך (נפש הצדיק אחרי המות) צהלה ושמחה לחוג את חג אורות אשר עשתה בחברת הגוף כנכנסת לחופה לפני יתברך כי על כן קראו בספר הזוהר אל פטירת נפש צדיק הילולא (ר"מ אלשיך איוב ל כג).

***הִלּוּם**, ש"ז, מ"ר הִלּוּמִים. — שה"פ מן הָלַם. הָלַם, עטרת הִלּוּמִים, שהולמת את הראש, מכונת לפי הראש: אל מלך מלא רחמים, בגדי ישע הלבישם וכתר הילומים, ראשם עטר בפז וחלי כתמים (שיר תרווי בהקדם ספר הלבוש). — ואמר הפיטן: סגלתי משכתיך חסד עטרת הִלּוּמִים, התכללי בשלך שתים מתאמים (יוצר שבת ה אחה"פ, סגלתי).

הֲלוֹם, — עי' הֲלֹם.

הַלָּז[2]), — מלת הרמז לזו"נ, כמו הַזֶּה, הַזֹּאת. קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הַלָּז ואת המרק שפוך (שופט' ו כ). לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הַלָּז (ש"א יד א). מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הַלָּז והסיר חרפה מעל ישראל (שם יז כו). מה הציון הַלָּז אשר אני ראה (מ"ב כג יז). רץ דבר אל הנער הַלָּז לאמר (זכר' ב ח). ויקרא ויאמר גבריאל הבן לְהַלָּז את המראה (דני' ח יו). — ולנק': ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הַלָּז עתה רוץ נא לקראתה (מ"ב ד כה-כו).

[1]) בארמ' הלולא: רב אשי עבד הלולא לבריה (ברכ' לא.). ברכושתא ושונרא עבדו הלולא מתרבא דביש גדא (סנה' קה.). אגרא דבי הלולי מילי (ברכ' ו:).

[2]) לפי דעת החכמים מקצר מן הַלָּזֶה, הַלָּזוּ.

הַלָּזֶה[1]), — מלת הרמז לזכר, כמו זה, להעומד בקצת מרחק, dieser; celui-ci; this: ותאמר אל העבד מי האיש הַלָּזֶה ההלך בשדה לקראתנו (בראש' כד סה). ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הַלָּזֶה בא (שם לז יט).

***הַלָּזָה**, ש"נ, — שה"פ מן הַלִּיז, כמו הברה: ר' יוסי העלה ללויה על פי עד אחד ונפלה הלזה בעיר אמר להן ר' יוסי אין הלזה ראייה אלא כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר (תוספתא כתוב' ב ג).

הַלֵּזוּ[2]), — מלת הרמז לנקבה, diese; celle-là; this: ואמרו הארץ הַלֵּזוּ הנשמה היתה כגן עדן (יחזק' לו לה).

***הַלְיוֹן**[3]), ש"ז, מ"ר הַלְיוֹנִים, — מין ירק, לו קלחים ארוכים יאכל מבושל, Spargel; aspèrge; asparagus: קח שרש הליונים והוא בלשון יון יספרגין (אסף הרופא, כ"י מינכן 170). הליון בלעז אשפרגש והוא ממוצע בין החום והקור (מ' אלדכי, ש"א ה). והאפונים והפולים והשמשמין וההליון (שם).

הֲלִיךְ, ש"ז, מ"ר הֲלִיכִים, כנ' הֲלִיכַי, — פסיעה, Schritt; pas; step: ברחץ הֲלִיכַי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ואמר המשורר: ואדדם לאט עד בית אלהים, ואורם להלך במרום הליכים, הליכים נוסדו על קו אמונה, בחקי אל נתיבהם סמוכים (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס כג). — ובמשמ' ימנהג: יהודים המה בלבם ופניהם וחזותם ומלבושם והליכיהם כבני ארפה (אגר' יל"ג, א מו).

הֲלִיכָה, ש"נ, מ"ר הֲלִיכוֹת, — א) שה"פ מן הָלַךְ: יזכר אדיריו יכשלו בַּהֲלִיכָתָם[4]) ימהרו חומתה (נחום ב ו). ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב ואל תרבה

[1]) מורכב מן קולות הרמז הַ, לָ, ומלת הרמז זֶה.

[2]) מן הַ, לָ, ומן זוּ.

[3]) כמו אֶבְיוֹן. בערב' הַלְיוּן a), ואעפ"י שהערבים בעצמם אינם חושבים אותו לזר, אף שיש להם עוד שני שמות לירקות דומים לזה, והם ג'נג'ל b) ויִרמוּע c), מכל מקום רגלים לדבר שמקור מלה זו הוא ביונית ἔλειος (J. Löw. Pfln. § 26). ובכ"ז הכנסתי מלה זו פה, מפני שהיא דומה בצורתה למלה עברית, ומפני שאין בלשוננו שם לצמח זה, ומפני שכבר השתמשו בה הסופרים.

[4]) כך למדנחאי כתיב וקרי. למערבאי רק הקרי.

a) هليون b) جنجل c) يرموع

בהליכה שהליכה קשה לעינים (כתוב' קיא.). העלים הקב"ה ממנו (מבלעם) שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכתו לבאר שחת (מד"ר במד' כ). פעם אחת ראה העורב ליונה הולכת בטיב הליכה יפה יותר מכל העופות (א"ב בל בן סירא). —ומ"ר: ראו הֲלִיכוֹתֶיךָ ¹) אלהים הֲלִיכוֹת אלי מלכי בקדש (תהל' סח כה). — ובבונ' הנגוד לחזרה. *הֲלִיכָה וַחֲזָרָה: שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (פסח' ח:). חמור וגמל אוכלין ממשוי שעל גבן בדרך הליכתן (רי"ף, ב"מ נב:). — *ובהשאלה לכל תנועה שממנו ובנגוד לתנועה שאליו ובחזרה: השוחט במגל קציר בדרך הליכתה בית שמאי פוסלין (חול' א ב). —ב) בהשאלה, הֲלִיכוֹת הבית, וכיוצא בזה, מה שנעשה בבית: צופיה הֲלִיכוֹת ביתה (משלי לא כז). — *והליכת הנפש, תשוקתה ונטייתה: חוץ מהליכת הנפש מהאזת העולם לקבל הון (ראב"ע, קהל' ו יא). ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו (שם י). ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזב הממון (שם). — ג) הֲלִיכַת גמלים, ארחה, הרבה גמלים מחוברים יחד הולכים ונמשכים זה אחר זה בדרך, Karawane: caravane: הביטו ארחות תמא הֲלִיכֹת שבא קוו למו (איוב ו יט). — ד) *הֲלִיכוֹת המלה, ר"ל דרכיה במנהג הלשון: בהזכירנו כללים מן הבנינים וכללים מן המלות הזרות וכללים בענינים רבים והתגלגלו לנו בהם תועלות גדולות משמושי הלשון והעברותיה והליכותיה והתרועעה (ריב"ג, הקד' ספר השרשים).

***הֲלִימָה**, ש"נ, מ"ר הֲלִימוֹת, — שם"פ מן הָלַם: לא נמצא הלימה בפתחי עץ או בכל מלאכת עץ כי אם שבירה (תכו' כ"ח על דונש, יחד). ותתפעם לשון פעימה והלימה (מיוח' לרס"י, דני' ב א). והנפיחה אשר אין עמה הלימה יפעלהו עצלי הגרון (פרקי משה ג). והגרם הזה הדומה ללשון המזמר מדרכו שיסגר ויפתח שיהיה בזה הלימת הקול (קאנון ג י א א). ונתקשה (גרם האזן) יתרון קושי שלא תהיה חלושה מתפעלת מהלימת האויר (שם ד א). —והלימת הדפק: הסוגים אשר מהם ידעו הרופאים ענין הדפק וכו' והסוג הלקוח מאיכות הלימת העורק לאצבעות (קאנון א ב ג א).

הלך, ממנו *הִלּוּךְ, הֲלוּכָה, הָלִיךְ, הֲלִיכָה, הָלַךְ, הֵלֶךְ, *הֲלָכָה, מַהֲלָךְ, תַּהֲלוּכָה.

הָלַךְ, פ"ע, הָלַכְתִּי, עת' אֶהֱלֹךְ, יְהַלֵּךְ, יְהָלֹכוּ, אֵלֵךְ, תֵּלֵךְ, יֵלְכוּ, מקו' הָלוֹךְ, הֲלֹךְ, לֶכֶת, לָלֶכֶת, ביני' הֹלֵךְ, הֹלְכָה, הֹלֶכֶת, הֹלֶכֶת, צווי לֵךְ, לְכָה, לְכִי, לְכוּ, הֵלְכוּ, לֵכְנָה, — א) הָלַךְ האדם או הבהמה אל מקום, העתיק את עצמו ממקום שהיה בו אל המקום שרצה להגיע שמה בשימת רגליו חליפות זו אחרי זו בקרקע, Gehen; marcher, aller; to go, to walk: ואבימלך הָלַךְ אליו מגרר (בראש' כו כו). וגם שאול הָלַךְ לביתו (ש"א י כו). לא הָלַךְ עבדך אנה ואנה (מ"ב ה כה). אשר הָלַךְ אריה לביא שם (נחום ב יב). וְהָלְכָה השפחה והגידה להם (ש"ב יז יז). ואהיה עמך בכל אשר הָלָכְתָּ (שם ז ט). למה לא הָלַכְתָּ אלי (במדב' כב לז). וצמת וְהָלַכְתְּ אל הכלים ושתית (רות ב ט). ופלשתים הָלְכוּ למקומם (ש"א יד מו). ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הֲלַכְתֶּם (שם י יד). אשר הָלַכְנוּ מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד (דבר' ב יד). וכל הוֹלֵךְ על כפיו (ויקר' יא כז). אני הֹלֵךְ אליו והוא לא ישוב אלי (ש"ב יב כג). הֹלְכָה היא על כל הר (ירמ' ג ו). — הֹלֶכֶת, ובצורה קדומה הֹלַכְתִּי: ויאמר מדוע אתי הלכתי ¹) אליו היום (מ"ב ד כג). בכל החיה הַהֹלֶכֶת על ארבע (ויקר' יא כז). ונערתיה הֹלְכֹת על יד היאר (שמות ב ה). — הָלוֹךְ במשמ' צווי: הָלוֹךְ אל בית הרכבים ודברת אותם (ירמ' לה ב). אל נא תמנע מֵהֲלֹךְ אלי (במד' כב טז). כיון שהעיז פנים להלוך הלך (מד"ר במד' כ). פלטים מחרב הִלְכוּ אל תעמדו (ירמ' נא נ). —ועת' אֵלֵךְ, תֵּלֵךְ, וכו': מי אנכי כי אֵלֵךְ אל פרעה (שמות ג יא). שלחני וְאֵלֵךְ אל ארצי (מ"א יא כא). עוד יוסף בני חי אֵלְכָה ואראנו בטרם אמות (בראש' מה כח). אֵלְכָה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים (שמות ד יח). הן קדם אֶהֱלֹךְ ואיננו ואחור ולא אבין לו (איוב כג ח). כי אל ארצי ואל מולדתי תֵּלֵךְ (בראש' כד ד). על גחנך תֵּלֵךְ (שם ג יד). אל אשר תֵּלְכִי אֵלֵךְ (רות א יו). אי מזה באת ואנה תֵלֵכִי (בראש' טז ח). כי יֵלֵךְ מלאכי לפניך (שמות כג כג). ויקם וַיֵּלֶךְ אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראש' כב ג). וישלחה וַתֵּלֶךְ ותתע במדבר (שם כא יד). דרך שלשת ימים נֵלֵךְ במדבר (שמות ח כג). בנערינו ובזקנינו נֵלֵךְ (שם י ט). אתם אמרים נֵלְכָה נזבחה ליי' (שם ה יז). שלחה הנער אתי ונקומה וְנֵלֵכָה ונחיה

והכתיב בהלוכתם, עי' ערך הֲלוּכָה. —¹) יש מגיהים היכלותיך, וכמו"ב הליכות עולם (חבק' ג ו), היכלות.

(REJ 1893, Avril 279).

¹) כך הכתיב והקרי הֹלֶכֶת.

ולא נמות (בראש' מג ח). נֵלְכָה[1]) נא דרך שלשת ימים במדבר (שמות ה ג). עתה נֵלְכָה[1]) שם אולי יגיד לנו את דרכנו (ש"א ט ו). וכל העם יֵלְכוּ איש למקמו (שופט' ז ז). הֲיֵלְכוּ שנים יחדו בלתי אם נועדו (עמוס ג ג). ותרכבנה על הגמלים וַתֵּלַכְנָה אחרי האיש (בראש' כד סא). — ומק' לֶכֶת: למן היום לֶכֶת המלך עד היום אשר בא בשלום (ש"ב יט כה). ויצאו אתם מאור כשדים לָלֶכֶת ארצה כנען (בראש' יא לא). הרחק לא תרחיקו לָלֶכֶת (שמות ח כד). טוב לָלֶכֶת אל בית אבל מִלֶּכֶת אל בית משתה (קהל' ז ב). ביום לֶכְתִּי מחנים (מ"א ב ח). בְּלֶכְתּוֹ אל ציקלג (דהי"א יב כא). — ומקור *לֵילֵךְ: חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם ל י ל ך לבית הכנסת (פסח' קג.). אינו כבודך ל י ל ך עם אלו (תנחו' בלק ט). — וצווי: קום לֵךְ פדנה ארם (בראש' כח ב). לֶךְ־נא אל הצאן (שם כז ט). לֵךְ אמר לא חיה תחיה (מ"ב ח י). קח בידך מנחה וָלֵךְ לקראת איש האלהים (שם ח). לְכָה־נא אתי אל מקום אחר (במד' כג יג). לְכָה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים (ש"א יז מד). מהרה וּלְכָה כי פשטו פלשתים על הארץ (שם כג כז). לְכוּ אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו (בראש' מא נה). השקו הצאן וּלְכוּ רעו (שם כט ז). לְכִי אמרי לירבעם (מ"א יד ז). ואת קומי לְכִי לביתך (שם יב). ותאמר לה בת פרעה לֵכִי (שמות ב ח). לֵכְנָה שבנה אשה לבית אמה (רות א ח). שבנה בנתי לֵכְןָ (שם יב).—הָלַךְ בְּמקום פלוני: והוא הָלַךְ במדבר דרך יום (מ"א יט ד). ולא תשוב בדרך אשר הָלָכְתָּ (שם יג ט). ובני ישראל הָלְכוּ ביבשה (שמות יד כט). בכל הדרך אשר הֲלַכְתֶּם עד באכם עד המקום הזה (דבר' א לא). וישמרנו בכל הדרך אשר הָלַכְנוּ בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם (יהוש' כד יז). וַתֵּלַכְנָה בדרך לשוב אל ארץ יהודה (רות א ז). בשבתך בביתך וּבְלֶכְתְּךָ בדרך (דבר' ו ז). —הָלַךְ עם פלוני, אֶת פלוני, הלך עמו יחד: למה לא הָלַכְתָּ עמי מפיבשת (ש"ב יט כו). ושבתם אלי אל נכון וְהָלַכְתִּי אתכם (ש"א כג כג). אם תֵּלְכִי עמי והלכתי (שופט' ד ח). למה תֵלַכְנָה עמי (רות א יא). הַהָלְכוּא[2]) אתו (יהוש' י כד). בְּלֶכְתּוֹ את צדקיהו (ירמ' נא נט). — הָלַךְ לְדַרְכּוֹ: ויעקב הָלַךְ לדרכו (בראש' לב ב). וגם בלק הָלַךְ לדרכו (במד' כד כה). וַיֵּלֶךְ דוד לדרכו (ש"א כו כה). וַתֵּלֶךְ האשה לדרכה (שם א יח). וַיֵּלְכוּ בני דן לדרכם (שופט' יח כו). ואחר תֵּלְכוּ לדרככם (יהוש' ב טז). -- ועם פעל מקורי אחריו, להורות המטרה, המעשה ש ה ל ך ל ע ש ו ת: ולבן הָלַךְ לגזז את צאנו (בראש' לא יט). כי הָלַכְתָּ להלחם במדין (שופט' ח א). וְהָלַכְתִּי להושיע לך (ש"ב י יא). ואברהם הֹלֵךְ עמם לְשַׁלְּחָם (בראש' יח טז). וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הוֹלְכִים להוריד מצרימה (שם לז כה). בְּלֶכְתּוֹ לדרוש אלהים (ש"א ט ט). אם ה ו ל ך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב (רשב"ם פסח' קיז.). — ועם יחס הפעול אֶת, בפעל או בכח, הָלַךְ אֶת הדרך, הָלַךְ הדרך, עבר בו: וַנֵּלֶךְ אֵת כל המדבר (דבר' א יט). ידע לֶכְתְּךָ אֶת המדבר הגדל הזה (שם ב ז). אי זה הדרך הָלָךְ (מ"א יג יב). *בימי יעל חדלו ארחות וְהֹלְכֵי נתיבות יֵלְכוּ ארחות עקלקלות (שופט' ה ו). — ועם מִן אחריו, וגם בהחלט, במשמ' הלך ו ע ז ב את פלוני, יצא מהמקום, weg-gehn; partir; go away: מי הָלַךְ מעמנו (ש"א יד יז). וְהָלְכָה מאתו והיתה לאיש אחר (ירמ' ג א). ואעזבה את עמי וְאֵלְכָה מאתם (שם ט א). בְּלֶכְתְּךָ היום מעמדי (ש"א י ב). וַיֵּלֶךְ דוד משם וימלט אל מערת עדלם (שם כב א). ועתה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כי נכסף נכספתה לבית אביך (בראש' לא ל). אני מלאה הָלַכְתִּי (רות א כא). ויקח העבד את רבקה וַיֵּלַךְ (בראש' כד סא). ויקצף נעמן וַיֵּלַךְ (מ"ב ה יא). ויגרשהו וַיֵּלַךְ (תהל' לד א). לֵךְ מעמנו כי עצמת ממנו מאד (בראש' כו טז). הנה אשתך קח וָלֵךְ (שם יב יט). — ועם יחס שאליו אחריו, הָלַךְ לוֹ, הָלְכָה לָהּ, הָלְכוּ לָהֶם, קצת במשמ' הָלַךְ לרצונו, לדעתו, לתכליתו: קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק וְלֶךְ־לְךָ אל ארץ המריה (בראש' כב ב). ויאמר יי' אל אברם לֶךְ־לְךָ מארצך וממולדתך ומבית אביך (שם יב א). אֵלְכָה־לִּי[1]) אל הגדלים ואדברה אותם (ירמ' ה ה).

—[1]) ברוב הספ' ל בלי חטף, ובקצת ב"י ל חטופה (M.). וכן בהור' הקורא (שער הבוא) וז"ל: וכן כל לשון הליכה לדגשה סמוכה בפתחה ערוכה בלשון לא ברוכה כמו אֵלְכָה־לִּי אל הגדולים השוא שתחת הלמד נפתח וכן נֵלְכָה־נָּא דרך, עתה נֵלְכָה שם, כל המקרא על זה ירוץ בדבר חרוץ ולא פרוץ ושאר המקרא בלא פתחה נקרא. ע"כ. — [2]) כמו אבוא, נשוא, עי"ש. וכבר נשא ונתן ריב"ג בהרקמה (שער כב) בדבר א נוספה זו, ודחה דעת ר"י חיוג שהוא ע"ד לשון הערבית שהם מוסיפים א נחה אחרי הרבים, ואמר שגם בלשון הערב' לא היתה הוספה זו נהוגה בתחלה אלא הוא תקון סופרים במקום שהיה לחשש לערבים עם המלה שלאחריה. וכן החדשים מסכימים כי זה פשוט שבוש. ובפרט כאן האלף היתרה היא כפל אלף אתו שבאה אחרית. ועי' בהערה לאבה. [1]) עי' למעלה, הערה [1]).

ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי-לך (שה"ש ב יג). למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלותך פו). פעם אחת נכנס צבי אחד עם הצאן הלך לו אצל העיזים (מד"ר במד' ח). הניחוהו והלכו להם (שם, קהל' א א). — *והלך לו, במשמ' מת: וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בן נחמן אמרו לי הלך לו (ספרי פנחס קמח). נהפך ר' יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא ולא היה ימים מועטים ובן זומא בעולם (ילקוט, בראש' ד). — ב) בהרחבה לכל תנועת העתקה ממקום למקום גם לא של בע"ח: ותלך התבה על פני המים (בראש' ז יח). כי אניות למלך הלכות תרשיש (דהי"ב ט כא). וירח יקר הלך (איוב לא כו). הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סבב הולך הרוח (קהל' א ו). — ולנזילת המים בנהרות וכדומה: ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראש' ב יד). ועלה (הנהר) על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו (ישע' ח ז). וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתב' הבלות, שורה ד-ה). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת (קהל' א ז). — וגם דברים לא ממשים, בענין תנועתם או התפשטותם, הצל, הקול, הריח, האש, וכיוצא בהם: הלך הצל עשר מעלות (מ"ב כ ט). ויי' נתן קלת וברד ותהלך [1]) אש ארצה (שמות ט כג). שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך [1]) בארץ (תהל' עג ט). מפיו לפידים יהלכו (איוב מא יא). אומרים לפרת למה אין קולך הולך אמר להם איני צריך מעשי מודיעים אותי (מד"ר בראש' טז). ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולן הולך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום (שם שמות כ). משל לנבלה שהיתה נתונה בזוית ועפר מכוסה עליה ואין ריחה עולה ובא אחד וגילה אותה והלך ריחה (שם ה). וילך שמו עד לבוא מצרים (דהי"ב כו ח). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו (יבמ' טז). כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות (אסת' ט ד). — ומחלה: מדבר באפל יהלך (תהל' צא ו). — ובהשאלה, במשמ' נמשך, גם בדבר דמיוני, למשל גבול וכדומה: והלך הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח (יהוש' יז ז). — הלך נפשו [1]), השתמשו החדשים במליצה זו במשמ' רגש פנימי ומחשבות הממלאות נפשו של אדם: ויהי דוד בשדה בודד בהלך-נפש נחם נסתר מעיניו (שלום הכהן, ניר דוד, שיר ד). חוי היך רוחי תמהי השתאי (אדם שע"ק, לנקר רנה). — ג) הלך להיות כך וכך, מתקרב לזה, עושה א"ע עלול לזה: אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה (בראש' כה לב). מי שכלה שטר חובו והרי הוא הולך להמחק מעמיד עליו עדים ובא לב"ד והם עושים לו קיום (רמב"ם, מלוה ולוה כג יב). — ד) לפני פעל אחר, הלך ועשה דבר פלוני, כעין פתיחה להפעולה: והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו (איוב א ד). וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי (ירמ' כט יב). הלך וקראת באזני ירושלם לאמר (שם ב ב). הלך וקראת את הדברים האלה צפנה (שם ג יב). הלוך וקנית לך אזור (שם יג א). הלך ועמדת בשער בני עם (שם יז יט). הלך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה (שם לד ב). לך עבד אלהים אחרים (ש"א כו יט). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את בריתך את בעשא (מ"א טו יט). ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה (שם כ כב). לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל (מ"ב ה ה). לך אהב אשה אהבת רע ומנאפת (הושע ג א). — ובפרט לכה, לזרוז, קצת כמו הבה, גם לנקבה: ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה וכו' לכה נשקה את אבינו יין (בראש' יט לא-לב). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (שם לז יג). לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים (במד' כד יד). ויאמר הנער אל אדניו לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת (שופט' יט יא). ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו (ש"א ט ה). ויאמר שאול לנערו טוב דברך לכה נלכה (שם י). — וכמו"כ לכו: ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם (מ"ב ז ד). ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (שם ט). לכו ונשובה אל יי' (הוש' ו א). לכו בנים שמעו לי (תהל' לד יב). לכו שמעו ואספרה (שם סו יז). ויאמרו איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות (יונ' א ז). — ה) הלך אחרי פלוני, עשה רצונו, היה בהסכמה אתו, התנהג כמוהו, **folgen; suivre**

— [1]) לא נתברר טעם הנקוד הזה. התו הת-יוקה היא הצורה הקדומה, ואולי גם הלמד הפתוחה היא הצורה הקדומה, והצורה יהלך היא שניה לה.

— [1]) נמצא בקהל' (ו ט): טוב מראה עינים מהלך-נפש, אך לא נתברר פרושו האמתי.

to follow : ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הָלַךְ א ח ר י בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (מ"א יד ח). לֶכְתֵּךְ אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). והמה הָלְכוּ אחרי אלהים אחרים לעבדם (שם יא י). ואחרי לא יועילו הָלָכוּ (שם ב ח). והשחיתו מאבתם לָלֶכֶת אחרי אלהים אחרים לעבדם (שופט' ב יט). לָלֶכֶת אחרי יי' ולשמור את מצותיו ועדותיו (דהי"ב לד לא). עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הָלַךְ אחרי צו (הוש' ה יא). כי אהבתי זרים ואחריהם אֵלֵךְ (ירמ' ב כה). ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הָלְכוּ אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם (שם ח ב). הוי על הנביאים הנבלים אשר הֹלְכִים אחר רוחם (יחזק' יג ג). ואחר עיני הָלַךְ לבי (איוב לא ז).—ואמר בן סירא : אל ת ל ך אחרי לבך ובוחך ללכת בחמודות נפשך (ב"ס גני' ה ב). תשע חנויות מוכרות בשר שחיטה ואחת מוכרת בשר נבילה נתחלפה לו חושש ולנמצא ה ו ל כ י ם אחר הרוב (ירוש' שקל' ז ד). גלוי היה לפני הקב"ה ששמשון היה ה ו ל ך אחר עיניו לפיכך הזהירו בנזיר שלא יהיה שותה יין (מד"ר במד' י). מאתים ארבעים ושמנה איברים שיש באדם אינן ה ו ל כ י ן אלא אחר העינים (שם רות, עיניך כשדה). — וכמו"כ הָלַךְ בדרך פלוני עי' דֶּרֶךְ. — ובמשמ' *נחשב לו : היום ה ו ל ך אחר הלילה (חול' פ ה). — ובמשמ' *דומה לְ, מסכים עִם : וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד ה ו ל ך אחר הפגום שבשניהם (קדוש' ג יב). הכל ה ו ל ך אחר התחתון (ב"ב ב). שאין המחשבה ה ו ל כ ת אלא אחר העובד (זבח' ד ו). אין הכל ה ו ל ך אלא אחר העובד וכו' שלא יהא הכל ה ו ל ך אלא אחר השוחט (חול' ב ז). הכל ה ו ל ך אחר המעמיד (שבת טו:). הכל ה ו ל ך אחר המראה (חול' כו.). — ו) הָלַךְ, במשמ' חדל, נפסק, אבד : וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הֹלֵךְ (הוש' ו ח). הגשם חלף הָלַךְ לו (שה"ש ב יא). אם אדברה לא יחשך כאבי ואחדלה מה מני יַהֲלֹךְ (איוב יו ו). דור הֹלֵךְ ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עושה אתה והולך ואי אתה חושש שמא ה ל כ ה לה צרעתו (ספרי, תלא רעד). — ובמשמ' *נעלם : בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף שלש מאות להיכן ה ל כ ו (בכור' ה.).—ז) הָלַךְ, במשמ' התמיד. וישמש במשמעה זו בפרט המקור הָלוֹךְ, הָלֹךְ עם המקור של הפעולה לפניו או לאחריו, או עם העבר, או עם תאר או בינוני : וישבו המים מעל הארץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב (בראש' ח ג), ר"ל יותר ויותר שבו המים. והמים היו הָלוֹךְ וְחָסוֹר עד החדש העשירי (שם ה). ויסע אברם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הנגבה (שם יב ט). והמאסף הלך אחרי הארון הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בשופרות (יהוש' ו ט). וילך הָלוֹךְ וְאָכֹל (שופט' יד ט). וילך דוד הָלוֹךְ וְגָדוֹל ויי' אלהי צבאות עמו (ש"ב ה י). וילך הָלוֹךְ וְקָרֵב (שם יח כה). ויהי המה הלכים הָלוֹךְ וְדַבֵּר והנה רכב אש וסוסי אש (מ"ב ב יא). הָלוֹךְ וְטָפוֹף תלכנה (ישע' ג יו). הָלוֹךְ וּבָכוֹ ילכו (ירמ' נ ד). — ועם העתיד יֵלֵךְ בין שני המקורים : הָלוֹךְ ילך וּבָכֹה נשא משך הזרע (תהל' קכו ו). — ועם עבר של הפעולה : הלכים הָלוֹךְ וְתָקְעוּ בשופרות (יהוש' ו יג). וילך (ההמון) הָלוֹךְ וָרָב (ש"א יד יט). וילך הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עד באו בנוית ברמה (שם יט כג). ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הָלוֹךְ וַיְקַלֵּל (ש"ב יו יג).—ועם תאר : ותלך יד בני ישראל הָלוֹךְ וְקָשָׁה על יבין (שופט' ד כד).—ובינוני של הָלַךְ עם עבר של הפעולה : ויהי קול השפר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מאד (שמות יט יט). וילך הפלשתי הֹלֵךְ וְקָרֵב אל דוד (ש"א יז מא). הולֵךְ וָאוֹר עד נכון היום (משלי ד יח). ודוד הֹלֵךְ וְחָזֵק ובית שאול הֹלְכִים וְדַלִּים (ש"ב ג א). והעם הולֵךְ וָרָב את אבשלום (שם יה יב). ויהי יהושפט הֹלֵךְ וְגָדֵל עד למעלה (דהי"ב יז יב). — ועם תאר : כי האיש מרדכי הולֵךְ וְגָדוֹל (אסת' ט ד). — ועם בינוני : כי הים הולֵךְ וְסֹעֵר (יונ' א יא).—*והפעל הלך אחרי הפעולה : לעולם הוא פוחת ו ה ו ל ך שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (כתוב' ה ז). לא זז האב להיות קובל ו ה ו ל ך (ספרי האזינו שו). לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר ו ה ו ל ך מעשה זאב (ברכ' יג.). מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל ו ה ו ל ך בכל השבת כולו (פסח' קו.). בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום וכו' אוכל ו ה ו ל ך עד שתחשך (שם קב.). ולואי שיתפלל אדם ו ה ו ל ך כל היום כולו (שם נד:). משמש ו ה ו ל ך ושומר פתאים ה' (נדה לא.). מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך (שם מז:). מנפח אדם בית הפרס ו ה ו ל ך (בכור' כט.). והוא למד כדרכו ו ה ו ל ך (שם ל:). והמעין נגר ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול ו ה ו ל ך ושוטף בכל הארץ (מד"ר אסת', ויגד לו מרדכי). והתחיל ה ו ל ך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו (תנחומא קדוש' ח). עששית שהיתה דולקת ו ה ו ל כ ת כל היום כולו (ברכ' נג.). משמשת

בדרכה והולכת (יבמ׳ יכ:). משבחת והולכת בידוע שהיא כשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טריפה (חול׳ נז:). ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים (תנחומא לך לך כה). — הברכים תֵּלַכְנָה מים, ר״ל ישפכו עליהן מי רגלים מפני פחד: כל הידים תרפינה וכל ברכים תֵּלַכְנָה מים (יחזק׳ ז יז). — *והלך על אשה, נזדוג לה: כשם שהיה אדם הולך על אשה שאינה שלו כך היתה הבהמה הולכת על מין אחר שאינו שלה (תנחומא נח ה). — ובמשמ׳ נטה הנה והנה: מה קנה יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן (דא״ר ד). — ובעניני מסחר, *הולך מכך וכך, נמכר כך וכך מדות בסכום קצוב: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער אפילו ישנות הולכות מארבע אין פוסקין על החדשות מארבע עד שיצא השער לחדש ולישן (תוספתא ב״מ ו א). — *המעים הולְכִים, כשהם רפים, ונרדף עם שלשול: ולפעמים כשהמעים הולכים מחזקים (החלילקים) אותם (אסף הרופא, כ״י מינכן 31).

— נפע׳, נֶהֱלַךְ, — הלך שלא ברצונו, עבר, חלף: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי כצל כנטותו נֶהֱלָכְתִּי ננערתי כארבה (תהל׳ קט כב-כג). — ואמר הפיט: הדר כבודך ועוז ידך מספרים השמים, בעת עלותם ועת פנותם ועת שחותם אפים, ומלאכים נֶהֱלָכִים בתוך אבני אש ומים (ר״י הלוי, יה שמך). הנה עבד עבדים, לפני מלך מלכים, עומד וידיו כבדים, ודמעיו נֶהֱלָכִים, לך יצוריו נעבדים (הוא, סליח׳ לצו״ג, יעירוני).

— פע׳, הִלֵּךְ, — א) כמו הקל, וקצת בנחץ והתמדת הפעולה, הָלַךְ וְהִלֵּךְ: על הר ציון ששמם שועלים הִלְּכוּ בו (איכ׳ ה יח). קדר הִלַּכְתִּי בלא חמה (איוב ל כח). וכולן שעיבדן או שהילך [1]) בהן כדי עבודה טהורין חוץ מעור האדם (חול׳ ט ג). פועלים עד שלא הילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ואין שותין יין משהילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ושותין יין (ב״מ לא:). ואם עבדו (את עור האדם) כל צרכו או הילך בו כדי עבודה (רמב״ם, טומא׳ מת ג יא). בארח זו אֲהַלֵּךְ טמנו פח לי (תהל׳ קמב ד). אם יְהַלֵּךְ איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כח). וישכב בשק וַיְהַלֵּךְ אט (מ״א כא כז). אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה (ברכ׳ מג:). כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל (שבת לד:). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך (ערוב׳ יח:). לא יהלך אדם לסוף שדהו לידע מה היא צריכה (שם לח:). דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך (ב״ק ס:). אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך (סוט׳ ט:). עד שתהלך (הבהמה) מלא קומתה (ב״ב עה:). נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נְהַלֵּךְ (ישע׳ נט ט). ידיהם (של העצבים) ולא ימישון רגליהם ולא יְהַלֵּכוּ (תהל׳ קיה ז). עד שיהלכו רוב בני אדם (מקוא׳ א ד). באור פניך יְהַלֵּכוּן (תהל׳ פט יו). הַמְהַלֵּךְ על כנפי רוח (שם קד ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום וכו׳ (אבות ו ט). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי (שם ג ד). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה (שם ז). אין אדם נכנס עמו ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו (ירוש׳ ברכ׳ א ט). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (בבלי שם ג.). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור (שם נג.). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים וכו׳ (שם סא:). היה מהלך ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פסיעות בינוניות (ערוב׳ מב.). המהלך לימין רבו הרי זה בור (יומ׳ לז.). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (כתוב׳ לג:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא וכו׳ (סוטה כא.). היה מהלך בספינה ואין לו מקום בספינה לשחוט (חול׳ מא:). (קוֹנם) ידי עושה עמך רגלי מהלכת עמך (נדר׳ א ד). אין לך אדם בזוי ופגום בעולם אלא המהלך ערום בשוק (ספרי האזינו שכ). ראיתי את כל החיים הַמְהַלְּכִים תחת השמש עם הילד השני (קהל׳ ד יה). מהלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייה (תענ׳ ו:). מעשה בריב״ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין אחריו (כתוב׳ סו:). פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך (פסח׳ סח.). רבי ורבי יוסי ב״ר יהודה היו מהלכין בדרך (מד״ר בראש׳ עו). היו מפשיטין בגדיהם ומהלכין ערומים (תנחומא נח כו). שהיו (בנות ציון) מהלכות בקומה זקופה (שבת סב:). מי שראה את החדש ואינו יכול להלך (ר״ה א ט). אמר לו זה ישראל הוא ודרכו להלך בין הקברות אבל אתה כהן ואין דרכך להלך בין הקברות (מד״ר ויקר׳ כו). — וביחס הפעול, *הלך ועבר את

[1]) כך במשנ׳ שבגמ׳, ובקצת ספרים שהלך.

כל השטח: אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה (ערוכ׳ ס א). הילך בית הפרס למטה משלש אצבעות והוציא משם עפר טהור הילך בית הפרס זה לא יהלך בבית הפרס אחר ואם הילך טהור (תוספתא אהל׳ יז ט). — *הַלֵּךְ על האנשים, הלך לכלם, פנה בבקשתו לכאו״א מהם: מצוה בגדול לייבם לא רצה מהלכין על כל האחין (יבמ׳ ד ה). — הַלֵּךְ בדרכי פלוני, עשה רצונו, כמו הקל: וְהַלֵּךְ בדרכי לבך (קהל׳ יא ט), ועי׳ דֶּרֶךְ. — הלך באמת, בחקות פלוני, התנהג באמת, קים את החקים: בחקותי יְהַלֵּךְ ומשפטי שמר לעשות אמת (יחזק׳ יח ט). הורני יי׳ דרכך אֲהַלֵּךְ באמתך (תהל׳ פו יא). — ודברים לא בע״ח: שם אניות יְהַלֵּכוּן (תהל׳ קד כו). המשלח מעינים בנחלים בין הרים יְהַלֵּכוּן (שם י). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי העולמים (ירוש׳ ברכ׳ ג ג). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין וכו׳ תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח׳ לז:). אין אנו יודעין אם פורחין הן (המזלות) באויר ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן (מד״ר ברא׳ ו). לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה (שבת לח:), ר״ל נגררין. — וגם בדברים מפשטים: צדק לפניו יְהַלֵּךְ וישם לדרך פעמיו (תהל׳ פה יד). — ובמשמ׳ מתפשט, היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו (שבת יא ד). כתב המהלך תחת הצורות (תוספתא שם יז-יח א). — *הַלֵּךְ אחר דבר, התנהג לפי הדבר: פירות לא הילכו בהן חכמים לא אחר הטעם ולא אחר הריח ולא אחר המראה ולא אחר הדמים אלא אחר הרוב (תוספתא דמאי ד יא). אלא הילכו בהן אחר הרוב אם רוב זכרים עולות אם רוב נקיבות זבחי שלמים (ירוש׳ שקל׳ ז ו). — הַלֵּךְ בדבר, עסק בו, החליט בו: לא הילכו בו אלא על עסקי שחיטה בלבד (חול׳ עד:). לא הילכו בו אלא על עסקי אכילה בלבד (שם). — *מכה מהלכת, מתפשטת ועוברת ממקום למקום: על השדפון ועל הירקון וכו׳ ועל החרב מתריעין עליהן מפני שהיא מכה מהלכת (תענ׳ ג ה). — וכן מחלה מְהַלֶּכֶת, עי׳ מחלה. — ועם פעל אחר, להתמדה: אימתי בזמן שקפצה (הדלקה) אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי׳ משפט׳ נזיק׳ יד). — *הַלֵּךְ את בני מעים, גרם שלשול: ומהלבת (השעועית) את בני מעיים (ירוש׳ כלא׳ א כז.), ועי׳ *הִלּוּךְ מעים. — *הבשר מהלך שתי וערב, ר״ל יש בו עצלים מתפשטים בשתי וערב: היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה (חול׳ נט.). — ב) פ״י, דומה להפעיל, עשה שילך, הניח שילך: ערום הִלְּכוּ בלי לבוש (איוב כד י).

— הִפע׳, הוֹלִיךְ, יוֹלִיךְ, יוֹלֵךְ, וַיּוֹלֶךְ, — עשה שֶׁיֵּלֵךְ, נהג, הביא, gehen lassen, führen ; faire aller, conduire ; to lead: ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוֹלִיךְ. גולה מירושלם בבלה (מ״ב כד יה). לכו אחרי וְאוֹלִיכָה אתכם אל האיש אשר תבקשון (שם ו יט). ובבל יוֹלִךְ את צדקיהו ושם יהיה (ירמ׳ לב ה). ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וָאוֹלֵךְ אתו בכל ארץ כנען (יהוש׳ כד ג). וְהוֹלַכְתִּי עורים בדרך לא ידעו (ישע׳ מב יו). ויקח אותם נבוזראדן רב טבחים וַיֹּלֶךְ אותם אל מלך בבל רבלתה (ירמ׳ נב כו). וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד וַיֹּלִכוּ אתו על גחון (מ״א א לח). ולא אמרו איה יי׳ המעלה אתנו מארץ מצרים הַמּוֹלִיךְ אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה (ירמ׳ ב ו). ושים קטרת והוֹלֵךְ מהרה אל העדה וכפר עליהם (במד׳ יז יא). וזכרת את כל הדרך אשר הוֹלִיכֲךָ יי׳ אלהיך (דבר׳ ח ב). והוליכו בדרך לא טוב (משלי יו כט). ולא צמאו בחרבות הוֹלִיכָם (ישע׳ מח כא). הנה אנכי מפתיה וְהֹלַכְתִּיהָ המדבר (הושע ב יו). הוליכֵם אל נחלי מים (ירמ׳ לא ט). וַיּוֹלִכֵנִי דרך הדרום (יחזק׳ מ כד). והמטים עקלקלותם יוֹלִיכֵם יי׳ את פעלי האון (תהל׳ קכה ה). ויאסרהו (את מנשה) בנחשתים וַיּוֹלִכֻהוּ בבלה (דהי״ב לג יא). בעת מוֹלִכֵךְ בדרך (ירמ׳ ב יז). יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים הַמּוֹלִיכֲךָ במדבר הגדל והנורא (דבר׳ ח יד-יה). בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם מוֹלִיכָם בתהמות כסוס במדבר לא יכשלו (ישע׳ סג יב-יג). אנה המה מולכות את האיפה (זכר׳ ה י). ויאסרהו בנחשתים לְהֹלִיכוֹ בבלה (דהי״ב לו ו). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה בבקעה והוליכה בהר אפילו זו י׳ מילין וזו י׳ מילין ומתה חייב (ב״מ ו ג). — ובדברים לא בע״ח ומפשטים: ואני אנה אוֹלִיךְ את חרפתי (ש״ב יג יג). אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוֹלִיךְ (יחזק׳ לב יד). כי עוף השמים יוֹלִיךְ את הקול (קהל׳ י כ). וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי, שלח

קטו). לְהוֹלִיךְ שופרו לביתו (שבת לה:). — *הוֹלִיךְ והביא, הניע דבר בהולכה והובאה: היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת וכו׳ בזמן שהוליך ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם הוליך והביא אפילו כל שהוא (חול׳ כ ג). הוליך והביא כמו לוטש פני חרב אשר היא ברוב הוליך ורוב הביא לטושה (ר״ש הנגיד, בן משלי, בלוח׳ ר״י ח״ת). — *הוֹלִיךְ את הבטן, המעים, כמו *הֵלֵךְ המעים, גרם שלשול: חלב הרחלים בימי הקיץ הוא חם ולח ירכך את יובש הגוף ויהמם את קרת הכליות וכמעט מוליך את הבטן (אסף, כ״י מינכן טו). חלילקים קרים יוליכו את המעים (שם 31).

— הִתפ׳, הִתְהַלֵּךְ, יִתְהַלֵּךְ, — הַלֵּךְ וְהַלֵּךְ, הָלֵךְ בלי כונה מיוחדה להגיע למקום, אלא כך, לטיול, הלך אנה ואנה, einhergehen, umhergehen; aller ça et là, flâner; to walk about: וישמעו את קול יי׳ אלהים מִתְהַלֵּךְ בגן לרוח היום (בראש׳ ג ח). אם יקום וְהִתְהַלֵּךְ בחוץ על משענתו (שמות כא יט). ולכל המקמות אשר הִתְהַלֵּךְ שם דוד (ש״א ל לא). קום הִתְהַלֵּךְ בארץ לארכה ולרחבה (בראש׳ יג יז). לכו וְהִתְהַלְּכוּ בארץ וכתבו אותה ושובו אלי (יהוש׳ יח ח). ויקם דוד מעל משכבו וַיִּתְהַלֵּךְ על גג בית המלך (ש״ב יא ב). ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש ויצאו מקעלה וַיִּתְהַלְּכוּ באשר יִתְהַלָּכוּ (ש״א כג יג). סביב רשעים יִתְהַלָּכוּן כרם זלת לבני אדם (תהל׳ יב ט). לכו הִתְהַלְּכוּ בארץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בארץ (זכר׳ ו ז). משוט בארץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בה (איוב א ז). ולא פקדנו מאומה כל ימי הִתְהַלַּכְנוּ אתם (ש״א כה טו). בְּהִתְהַלֶּכְךָ תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך (משלי ו כב). ובכל יום ויום מרדכי מִתְהַלֵּךְ לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר (אסת׳ ב יא). — הִתְהַלֵּךְ את פלוני, עם פלוני, התקרב אליו, התחבר אליו, עשה רצונו, שמע בקולו: נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים הִתְהַלֶּךְ נח (בראש׳ ו ט). וַיִּתְהַלֵּךְ חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). — וכמו״כ לפני אלהים: יי׳ אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניו ישלח מלאכו אתך (שם כד מ). אנה יי׳ זכר נא את אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע׳ לח ג). האלהים אשר הִתְהַלְּכוּ אבתי לפניו (בראש׳ מח טו). וירא יי׳ אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי הִתְהַלֵּךְ לפני והיה תמים (שם יז א). אֶתְהַלֵּךְ לפני יי׳ בארצות החיים (תהל׳ קטז ט). — ובמשמ׳ הִתְקַיֵּם: אמור אמרתי ביתך ובית אביך יִתְהַלְּכוּ לפני עד עולם ועתה נאם יי׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש״א ב ל-לא). — ובמשמ׳ אחרת, הִתְהַלֵּךְ לפניו, הלך תמיד לפניו, קודם לו, נהג אותו, עזר לו: ועתה הנה המלך מִתְהַלֵּךְ לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני הִתְהַלַּכְתִּי לפניכם מנערי עד היום הזה (ש״א יב ב). ובניתי לו (להכהן) בית נאמן וְהִתְהַלֵּךְ לפני משיחי כל הימים (שם ב לה). — ובהשאלה, הִתְהַלֵּךְ, התנהג: כרע כאח לי הִתְהַלָּכְתִּי כאבל אם קדר שחתי (תהל׳ לה יד). — והתהלך בתומו, בצדקו, באשם, באון, ר״ל מתנהג בתם לבב וכו׳: כי חסדך לנגד עיני וְהִתְהַלַּכְתִּי באמתך (תהל׳ כו ג). אֶתְהַלֵּךְ בתם לבבי בקרב ביתי (שם קא ב). מִתְהַלֵּךְ בתמו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז). לא ידעו ולא יבינו בחשכה יִתְהַלָּכוּ (תהל׳ פב ה). למה זנחתני למה קדר אֶתְהַלֵּךְ בלחץ אויב (שם מג ב). — ובדברים לא בע״ח: קול נתנו שחקים אף חציך יִתְהַלָּכוּ (תהל׳ עז יח). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יִתְהַלֵּךְ במישרים (משלי כג לא).

אָרַח. — אֹרַח. — אוֹרֵחַ. — אָשַׁר, אִשֵּׁר. — אשור.

בּוֹא. — בִּיאָה. — *בקע דרך. — בָּרַח.

*דִּדָּה את הילד. — דִּדֵּם, הלך בהדר. — דָּהַר.

— דָּרַךְ. — דֶּרֶךְ, ועי׳ שם כל הנרדפים. — *דָּרַס.

*הֵדֵם.

טִיּוּל, טִיֵּל. — *טיסן, מתהלך הנה והנה. — טפף.

יָצָא, יצא לדרכו.

*נער, גער בבהמה שתלך מהרה.

סָךְ, עבר בסך. — *סרטן, מהלך הסרטן, לאחור.

עָבַר, עובר ארח. — עָקֵב, עקבות הרגלים.

פָּסַח. — *פָּסַע — *פסיעה.

צו, צו לצו קו לקו, הליכת הילד. — צִלֵּעַ. — צָעַד.

*קלי קלי, הלך קלי קלי, לאט לאט, בלי כונה.

רָגַל, רִגֵּל. — רוץ, מרוצה.

שׁוּב, התהלך הנה והנה. — שׁוּט, הלך לשוט.

— שוטט בחוצות. — *שְׁחִיָּה.

תַּהֲלוּכָה.

הֵלֶךְ, ש״ז, — א) מי שהֹלֵךְ בדרך, אוֹרֵחַ, Reisender; Gast; voyageur, hôte; traveller, guest

ויבא הֵלֶךְ [1]) לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו (ש"ב יב ד).—ובדמיון יצר הרע: דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו (רש"י ש"ב יב ד). — ב) נזילה, Fluss écoulement; flowing: ויבא העם אל היער והנה הֵלֶךְ [2]) דבש (ש"א יד כו).—ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: צביה אט עלי תושב ואל נא תרצחי הֵלֶךְ, בשדים כמו חצים בפיהם מדבש הֵלֶךְ (רמב"ע, תרשיש ד). — ג) אופן ההליכה של האדם: איזה הֵלֶךְ מבוער לו! —נהוג בדבור ההמוני.

***הֲלָכָה**[3]), ש"נ, כנ' הֲלָכְתוֹ, מ"ר הֲלָכוֹת,—מנהג קבוע שנהיה לחק ונוהגים על פיהו, ובהרחבה בכלל חק, ההדש: überl. Gesetz; loi tradit.; tradit. law אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים (ערלה ג ט). אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה (ערוב' ד ח), שאינו יודע הדין הקבוע בענין זה. אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד ב), שומעים למי שאמר לפי המנהג הקבוע, לפי ההק. וזו הלכה העלה רבי חנניה איש אונו מבית האסורין (של ר"ע) מקובל אני באומר לג' תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו (גיט' ו ז). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק א' או דבור א' אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). אמר לו למחר כשאכנס לבית הוועד עמוד ושאול את ההלכה הזאת למחר עמד אותו תלמיד ושאל את רבן גמליאל תפילת הערב מהו (ירוש' ברכ' ד א). מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכ' לא:). כמה שנים גדלנו בבית המדרש ולא שמענו הלכה זו (כרית' כז.). מיד נתרשלו ידיו של משה ונתעלמה ממנו הלכה וגעו כולם בבכיה (מד"ר במד' כ). כרם שנטוע כהילכתו ושורה אחת יוצא ממנו (תוספתא כלא' ג ו). תמיד כל השנה כולה קרב כהלכתו (פסח' נח:). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלא' ה א). ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון (שבת א ד). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אבות, סוף ג). שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה (תמור' טו:). ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות (מד"ר ברא' ג). והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה (סס אדר"נ, רא"ט). מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג (ספרא, אמור רח). שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה אבל לא מן התורה (ב"מ ז ח). שונה הוא בהלכות דרך ארץ (ברכ' כב.). ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה (סוכ' כח.). היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה (סנה' לז:).— *הלכה למשה מסיני, הלכה קדומה מאד: אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בזורע שדהו שני מיני חטים אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת (פאה ב ו). אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה מסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש' חגי' א עו ד). ואחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני (נדה ז:). — ובנגוד למשא ומתן בדרך הקש: אמר רבי שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם לא כי הלכה אני אומר (יבמ' ח ג).—וגם הק מחודש עפ"י הסכמות החכמים: מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך הביאו לפניהם ירק קפץ ר' עקיבא ועישרן ודאי אמר לו ר' גמליאל היאך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך או מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). שאין הלכה נקבעת עד שיעשה מנהג (סופר' יד יח). וזאת אומרת המנהג מבטל הלכה (רי"ף, ב"מ נב.). — ובכלל משא ומתן

---

[1]) משקל נֶפֶל (Barth, NB. § 118). — [2]) יש מנקדים הֹלֵךְ במקום הֵלֶךְ, ויש משבשים המקרא לגמרה וקוראים והנה הָלַךְ דבורו, ועי' יער.

[3]) כמו מנהג. וכן בערב' מַד'הַב a) מן דַ'הַב b), ר"ל הלך, והכונה בו ממש כמו הלכה בעברית. וכבר העיר ר"נ בהערוך, אמר וז"ל: דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף או שישראל מתהלכין בו כאשר תאמר בלשון ישמעאל אלסירה c). ע"כ.

---

a) مَذْهَب b) ذَهَب c) السيرة

בהחקים והדינים: אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה (ברכ׳ לא.). שני ת״ח המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין (שם מז:).—וההפך הלכה פסוקה, קבועה וכיוצא בזה: לא מתוך דין ולא מתוך הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה (ברכ׳ לא.). הלכה רווחת בישראל (חול׳ נז:). הלכה נוצחת (הלכ׳ פסוק׳ לר׳ יהוד׳ גאון 2). הלכות קצובות (ירוש׳ ברכ׳ ה א). והזהרו בהן שהלכות קבועות הן (ב״ב סה.). — וגם בשאלות מחקריות: אין בין פצוע דכא לבין כרות שפכה אלא הלכות רופאין שפצוע דכא חוזר וכרות שפכה אינו חוזר (ירוש׳ יבמ׳ ו ע:). שמי שאין לו אלא (ביצה) אחת זהו סריס חמה וכו׳ זו מהלכת רופאים (ספרי, כי תצא רמז). הלכות כשפים, הלכות יצירה (סנה׳ סז:).—ענה כהלכה, כראוי, עפ״י ההקש והשכל: שואל בענין ומשיב כהלכה[1] (אבות ו ו). המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי׳ בשלח ד ב).—והחלק שבתלמוד הנושא ונותן בהלכות, בנגוד להגדה והמדרש: ומלמדו מדרש הלכות והגדות (נדר׳ ד ג). אמרו עליו על ריב״ז שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות וכו׳ שלא למד (אדר״נ יד). זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות (מד״ר שמות ל). — כותבי הלכות: א״ר יוחנן כותבי הלכות כשורף התורה והלמד מהן אינו נוטל שכר (תמור׳ יד:).

***הַלְכִי**, ת״ז, — מטבע ההלכה, השתמשו בו בספרות החדשה.

*הַלְכָּה, — עי׳ *הֵילְכָה.

***הַלְכָן**, ש״ז, — מי שיודע לְהַלֵּךְ הרבה, במהירות, שגור בפי העם.

א. הלל[2], ממנו א. הָלַל, הֵילָל.

א. הָלַל[3], פעו״י, עב׳ הַל, הַלּוֹתִי, עת׳ אָהֵל, תָּהֵל, יָהֵל, — נרדף עם אור, האציל אור מעצמו, **leuchten**; **luire**; **to shine**: אם אראה אור כי יָהֵל וירח יקר הלך (איוב לא כו). בְּהִלּוֹ[4] נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך (שם כט ג).

— הפע׳, הֵהֵל, פ״י, — עשה שיָהֵל: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יָהֵלּוּ אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). עטישתיו תָּהֶל אור ועיניו כעפעפי שחר (איוב מא י).—ובמשקל השלמים *ההליל, ואמר בן סירא: תואר אשה יהליל פנים ועל כל מחמד עין יגבר (ב״ס גני׳ לג כז).

— התפ׳, *הִתְהַלֵּל, — הִתְהַלְּלוּ פניו, התחילו להיות מאירות: אמר ר׳ זעירא בשעה שבירך יעקב ליוסף יצא ופניו מתהללות (מדה״ג, כ״י תימני, ויכרך).

ב. הלל, ממנו ב. הָלַל, הַלֵּל.

ב. הָלַל, — קל אינו נהוג.

— פע׳, הִלֵּל, יְהַלֵּל, הַלְלוּ, הַלְלִי, הִלּוּךְ, מְהֻלָּלִים, — א) פצח בקול רנה וששון, **jauchzen**; **pousser des cris de joie**; **to jubilate**: כי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הַלְלוּ ואמרו הושע יי׳ את עמך (ירמ׳ לא ז). ושפתי רננות יְהַלֵּל פי (תהל׳ סג ו).—ובפרט לשבח ולפאר את האלהות וכיוצא בזה: ויראו אתו העם וַיְהַלְלוּ את אלהיהם כי אמרו נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו (שופט׳ טז כד). ואכלתם אכול ושבוע וְהִלַּלְתֶּם את שם יי׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא (יואל ב כו). שירו ליי׳ הַלְלוּ את יי׳ כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמ׳ כ יג). כי מאספיו יאכלהו וְהִלְלוּ את יי׳ (ישע׳ סב ט). אֲהַלְלָה שם אלהים בשיר (תהל׳ סט לא). יְהַלְלוּ שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו (שם קמט ג). אספרה שמך לאחי בתוך קהל אֲהַלְלֶךָּ (שם כב כג). כי לא שאול תודך מות יְהַלְלֶךָּ (ישע׳ לח יח). בית קדשנו ותפארתנו אשר הִלְלוּךָ אבתינו היה לשרפת אש (שם סד י) הַלְלוּהוּ כל מלאכיו הַלְלוּהוּ כל צבאו הַלְלוּהוּ שמש וירח הַלְלוּהוּ כל כוכבי אור הַלְלוּהוּ שמי השמים והמים אשר מעל השמים (תהל׳ קמח ב-ד). הַלְלוּהוּ בתקע שופר הַלְלוּהוּ בנבל וכנור הַלְלוּהוּ בתף ומחול הַלְלוּהוּ במנים ועגב (שם קנ ג-ד).—הַלְלוּ-יָהּ, בפרט בתחלת המזמורים ותחימתם, בעין קריאה וזרוז להקהל: הַלְלוּ-יָהּ הודו ליי׳ כי טוב (תהל׳ קו א). ברכי נפשי את יי׳ הַלְלוּ-יָהּ (שם קד לה).— ונתאחדו שתי המלים למלה אחת הַלְלוּיָה, עי׳ זה הערך.—ועם לְ אחריו: ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים לְהַלֵּל

---

[1]) לפי גרסת קצת ספרים.

[2]) עי׳ הערה להפעל.

[3]) בערב׳ הַלּ a), הופיע הירח באפק השמים.

[4]) נתלבטו המדקדקים בדקדוק מלה זו, ואמרו קצתם כי כנוי הנסתר של בהלו מוסב על נרו, ויש שאמרו כי הוא מקוצר מן בההלו. ואולי צריך לקרא בְּהָלוֹ, והוא מקור מן גל״ו במקום כפולים.

a) هَلَّ

ליי' אלהי ישראל בקול גדול למעלה (דהי"ב כ יט). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (דהי"א כט יג). ומהללים ליי' יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליי' (דהי"ב ל כא). — ב) הִלֵּל את פלוני, ספר שבחו, **loben; louer; praise**: ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה (בראש' יב יד-יה). ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה (שה"ש ו ט). יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (משלי כז ב).—ובהרחבת לדברים לא בע"ח: תנו לה (לאשת חיל) מפרי ידית ויהללוה בשערים מעשיה (משלי לא לא).

— פע', הֻלַּל, בינ' מְהֻלָּל,—שהללו אותו: גדול יי' ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו (תהל' מח ב). ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי' (שם קיג ג). אלוה כל בריות, אדון כל תולדות, המהלל ברב התשבחות (תפלת נשמת). לפי שכלו יהלל איש (משלי יב ח). איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה [1]) אשר היתה חזקה בים היא וישביה (יחזק' כו יז). — הֻלְּלָה הבתולה, עשו לה הלולים, הכניסוה לחפה בשירים מספרים תהלתה ושבחה: בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוללו [2]) (תהל' עח סג).

— התפ', הִתְהַלֵּל, — א) שמח וישש בהלולים, **froh-locken; pousser des cris d'allégresse; to exult**: ואתה תגיל ביי' בקדוש ישראל תתהלל (ישע' מא יז). ביי' תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו (תהל' לד ג). ישמח צדיק ביי' וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב (שם סד יא). לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך (שם קו ה). התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי' (שם קה ג). — ב) הִתְהַלֵּל את עצמו, התפאר, **sich rühmen; se vanter; to boast oneself**: אל יתהלל חגר כמפתח (מ"א כ יא). אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי (ירמ' ט כב-כג). רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יתהלל (משלי כ יד). אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (שם כז א).—התהלל בדבר: והתברכו בו גוים ובו יתהללו (ירמ' ד ב).

ביי' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל (ישע' מה כה). הבטחים על חילם וברב עשרם יתהללו (תהל' מט ז). מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום (שם נב ג). איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד). — ג) כמו פֻּעַל, שהללו אותו: שקר החן והבל היפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (זבח' קיט:).

הַלֵּל, — מקור כמו שֵׁם, כנוי לשירי תהלה, ובפרט מזמורים שתחלתם הללויה: ויענו בהלל ובהודת ליי' כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל (עזרא ג יא). והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יי' אשר עשה דויד המלך להדות ליי' כי לעולם חסדו בהלל דויד בידם (דהי"ב ז ו). קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו (פסח' ה ז). רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול וכו' ילמה נקרא שמו הלל הגדול א"ר יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה (גמ' שם קיח.). פסלו של מיכה עומד בבכי וישראל אומרים את ההלל (שם קיז.). באחד בניסן לא היה בו מעמד מפני שיש בו הלל וקרבן מוסף (תענ' כח:). שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל (שם). שאין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ (מגי' יד.). — *ומ"ר: ולא היה שחיטת פסחיהן מארכת בכדי קריאת שלש הללות (רש"י סוכ' נד:). וישובו (חיל יהודה המכבי) בתודות ובהללות (בריד ופליט מספ' החשמונ' קונן על יד ז). — *וכנוי לארבע מיני הלולב: ענה טוענו מיני הַלֵּלוֹת, היחידים לך יושב תהלות (הושע' יוס א, ענה אתוים).

ג. הלל, ממנו ג. הֹלֵל, הוללות, מְהוֹלָל.

ג. הָלַל, פ"ע, עת' תָּהֹל, תָּהֹלּוּ, — היה שוטה, משוגע, היה ליצן, ועשה מעשי שטות ושגעון וליצנות, **thöricht, wahnsinnig s.; être fou; be foolish**: אמרתי להוללים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן (תהל' עה ה). לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (שם ה ו). כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה (שם עג ג).

— פוע' הוֹלֵל, יְהוֹלֵל,—עשהו להולל, עשהו לשוטה, **zum Thoren machen; rendre qqu. sot; make foolish**: מפר אתות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישע' מד כה). מוליך יועצים שולל ושפטים יהולל (איוב יב יז). כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנת

[1]) לפי המסורה בודאי פעל עבר עם הַ במקום אשר, אך קצת החדשים מפקפקים בזה ואומרים כי הוא בינוני במקום מְהֻלָּלָה. — [2]) יש אומרים שהכתיב המלא מעיד כי הכונה האמתית היתה הוּלְלוּ במקום הֻלְּלוּ.

(קהל׳ ז ז).—מְהוֹלָל, עי׳ זה הערך.

— התפו׳ הִתְהֹלֵל הִתְהֹלָלוּ, יִלָלוּ, יִתְהֹלָלוּ, ילָלוּ, — נהיו הוללים, משוגעים, עשו מעשי שגעון, כמו שעושה אדם בשכרות, unsinnig werden; devenir fou; become foolish : קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו והתגעשו וְהִתְהֹלְלוּ מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ׳ כה יה-יו). כוס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים על כן יִתְהֹלְלוּ גוים (שם נא ז). —וכמו״כ לענין המרוצה של הרכב בשעת מלחמה : עלו הסוסים וְהִתְהֹלְלוּ הרכב ויצאו הגבורים (ירמ׳ מו ט). בחוצות יִתְהוֹלְלוּ הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידם כברקים ירוצצו (נחו׳ ב ה). —ב) הִתְהֹלֵל בְּדָבָר, השקיע את עצמו בשגעון בדבר זה : כי ארץ פסילים היא ובאימים יִתְהֹלָלוּ (ירמ׳ נ לח). —ג) התחפש והראה א״ע כמו הולל, כמו משוגע, sich unsinnig stellen; feindre la folie ; to feign madness : וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם וַיִּתְהֹלֵל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי (ש״א כא יד-יה).

***הַלָּלוּ**[1], — מלת הרמז לזו״נ, כמו אלה שם, jene ; ceux-là ; those : ולא אמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן (שבת ח א). כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו (אבות ה יט). לא יאמר אדם לחבירו העל לי פירות הללו לירושלם לחלק (תוספתא שבי׳ ו כד). שופרות הללו עקומות היו קצרין מלמעלה רחבין מלמטה מפני הרמאין (ירוש׳ שקל׳ ו א). למלך שזימן את עבדיו לסעודה וכו׳ אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו (שבת קנג.). אלו ואלו לדומה נמסרין הללו יש להן מנוח והללו אין להן מנוח (שם קנב:). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (ערוב׳ נג). דפנות הללו שרובן פתחים וחלונות (שם יא.). בני האדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (שם נד.). בני אדם הללו אנשים של צורה הם (מו״ק ט). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאן לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו מיד הזילום (יומ׳ נד:). ואבוקות של אור בידיהן וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר (שם סע.). אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר״ע שהיה עושה חלוצה כערוה (יבמ׳ נג:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה מתה לא זכה הבעל בדברים הללו (כתוב׳ מז.). הללו מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין (ב״מ עא.). הואיל והללו אומרים כך והללו אומרים כך האלולין מתעשרין לעצמן (בכור׳ נח.). מפני מה מעטתה בגריסין הללו (דה״ר ו). הקוצין הללו אינם לא מתכבשים ולא נזרעים מאליהן הן יוצאים (מד״ר בראש׳ מה). בשקיימו כל התנאין הללו שהתניתי עמכם (שם ויקר׳ לה). אמרו לו בן עמרם הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב (שם במד׳ יט). אלו ת״ח שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין (שם יד). הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות (שם שה״ש, אל גינת). מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו (ספרי דבר׳ ב). כל הנלקט מזה מחולל על המעות הללו (כ״ק סט.). כל מצות הללו נוהגות בה (ערכ׳ לב:). כל השנים הללו הוא יושב בארץ ישראל (מד״ר בראש׳ עו). מפני מה לא עשית עם הנשים הללו כדרך שבני אדם עושים לנשים (אדר״נ יו). והללו שנשמע שטבעו בים אעפ״י שאין מתירין נשותיהם הקרובין יורדין לנכסיהן (תנו׳ גאונ׳ מו״מ טו). אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (כיל׳ טו). בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי אתה מוצא שהללו מפני דבור פיהם נתחייבו לגיהנם (תנחומ׳ מצורע א).

הַלְלוּיָהּ[1], — מלה נהוגה כעין פתיחה וחתימה למזמורי הלל להאלהות, Halleluja alleluia : הללויה הללי נפשי את יי׳ (תהל׳ קמו א). הַלְלוּיָהּ

---

[1]) מחבר משתי המלים הללו יה. בקצת ספרים כתובה שתי מלים ובקצתם מלה אחת. וזו מחלקת ישנה, עוד בזמן התלמוד : רב ושמואל חד אמר הללויה וחורנה אמר הללו יה מאן דאמר הללו יה נחלק ואינו נמחק מאן דאמר הללויה נמחק ואינו נחלק (ירוש׳ סוכ׳ ג ח).

[1]) עי׳ הערה לערך *הֵלֶּה.

הללו את יי' מן השמים (שם קמח א). כל הנשמה תהלל יה הַלְלוּיָהּ (שם קנ ו).—' ומ"ל : אחרי מקראות תהלים הללויות (הרוקח, סי' שסג).

הלם, ממנו יְהֹלֶם, הֲלָם, הַלְמוּת, יַהֲלִימָה, מַהֲלֻמָּה.

°הֹלֶם, ש"ז,—שה"פ מן הָלַם, א) כמו הלמות, פטיש : כל הכלים שהם לצרך המשכן ויתדות החצר וכן ההולמים (רא"ע שמות כז יט). — ב) הֹלֶם פעם, פעולת ההלימה בפטיש וכדומה,—נהוג בספרות החדשה.

הֲלֹם, — מלת תה"פ של המקום, א) כמו פֹּה, hier ; ici ; there : הגם הֲלֹם ראיתי אחרי ראי (ברא' טז יג). — ב) כמו הֵנָּה, אל המקום הקרוב אלי, hierher (par) ici; hither : ויאמר אל תקרב הֲלֹם (שמות ג ה). מי הביאך הֲלֹם ומה אתה עשה בזה (שופט' יח ג). וישאלו עוד ביי' הבא עוד הֲלֹם איש (ש"א י כב). ויאמר הכהן נקרבה הֲלֹם אל האלהים (שם יד לו). ויאמר שאול גשו הֲלֹם כל פנות העם (שם לח). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הֲלֹם ואכלת מן הלחם (רות ב יד).—הֲלֹם וַהֲלֹם, כמו הנה והנה : ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך [1] וַהֲלֹם (ש"א יד טז). — וקצת במשמ' בענין זה : הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הֲלֹם (שופט' כ ז). — ובמשמ' עד מדרגה זו : ויבא המלך דוד וישב לפני יי' ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני עד הֲלֹם (ש"ב ז יח).

א.הָלַם, פ"ע, עת' יַהֲלֹם, יֶהֶלְמֵנִי, — הכה, הכיש בפטיש, בכשיל וכדומה, schlagen ; frapper ; to strike : ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והָלְמָה סיסרא מחקה ראשו ומחצה והלפה רקתו (שופט' ה כו). אז הָלְמוּ עקבי סוס (שם כב). גפן שבמה בעלי גוים הָלְמוּ שרוקיה (ישע' טז ח). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). ועת פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יַהֲלֹמוּן (תהל' עד ו). הכוני בל חליתי הֲלָמוּנִי בל ידעתי (משלי כג לה). יֶהֶלְמֵנִי [2] צדיק חסד ויוכיחני (תהל' קמא ה). — והתלונן המליץ באגרתו : הלא לעיניך הלמוני לפרום ביום מנוחת קדש מַדַּי וכו' צוית להחריב בניני ובידיהם הלמוהו בכשיל וכילפות (אגר' מנחם כ"ס לר' חסדאי). ובקרדומות פעם הולמים, פעם קוצצים כחוטבי עצים (ר"ת על דונש, כשיל וכילפות).—ואמר הפיטן : אבל אזרו גבורה יתירה, לַהֲלוֹם ראש ולקפוץ שדרה (קינ' לת"ב, התרימו).—ינלווי : שוכן עד תשב באיתן, בבית המלכות הלום, לבנות בית גינת ביתן, רצוף ספיר יהלום, מלכי ארץ דיין שעתן, מתנים קמיו הלום (ר"ש כר"ש, פזמו', שוכן עד). — וּפָעוּל: יונה הֲלוּמָה, בכף אח ואמה, חדי' בי רמה (סמא"ל, פזמ' למילה, ברנת). מי יסמוך נופלים הֲלוּמִים, מי יענה עניים ואביונים עגומים (שם, סלית' יוה"כ, מי יפתח). והוצאתם ביד רמה חזקה מלובשים כלי חמדה רקמים, ובים עברו כולם ויצאו ואויביהם במהלומות הֲלוּמִים (שם, פזמ' לפסח, תמים). — ובהשאלה, הֲלוּם היין, שכור, שהיין כמו הלם אותו : הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נֹבֵל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים הֲלוּמֵי יין (ישע' כח א). —ואמר המליץ : ישתו יין אשר יגדל בארצם אך לא כהלומי יין לכבות בו נר אלהים שכל אדם (שבי"ע ב, טובים). וידום המון קריה רק מפה ומפה נשמעו עוד זמרות הלומי יין וקול ענות הצופים ושומרי העיר (א' מפו, אה"צ ז). — °והפעל, הלם את עצמו ביין : כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם ההולמים עצמם ביין (רש"י ישע' כח א). — ובמליצה במשמ' °דחק והכרית: שהחליק (אברהם) פטישו והלם את כל באי עולם בדרך אחת למקום (מד"ר ברא' מד).

— נִפְע', °נֶהֱלַם, — °שהלמו אותו : אז הלמו עקבי סוס בלתי מתעבר בענין נהלמו (השרשים לריב"ג בזה השרש). התמידין על היין והם נהלמים בו (תשו' דונש על רסע"ג 175). שיתרוצץ האבר ויהלם מחמת הנפילה (רמב"ם בתיט' ט ה). — ואמר הפיטן : נאלמים נֶהֱלָמִים ביד כל מכה ומוחץ. נעצבים מוצבים במטרה לחיץ (סמא"ל, סלית' לו"ג, תו בכל). הצרים ההולמים ופתוחי בית ה' נהלמין (ספ' הגלוי לר"ס קמתי כא).

— פע', °הִלֵּם, בינ' מְהַלֵּם, מהולם, — שהלמו אותו בחזקה: חייכם נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים מהלמות מהולמות אם נשבעתי שאיני מביא מבול של מים אני מביא מבול של אש וגפרית (אגד' ברא', ביהמ"ד ילינק ז).

---

[1] לפי ת"ע צ"ל : הֲלֹם במקום וילך, וכן החדשים. והקדמונים פרשו הלם זה במשמ' מקור מן פעל הלם במשמ' נשבר.

[2] מליצה קשה להולמה. יש מגיהים יהלמני צדיק וחסיד יוכיחני (Brüll's Jahrb. VII,83). ויש גוזרים שכל הכתוב משובש.

ב.*הָלַם, ממנו ב.*הָלַם.

ב.*הָלַם[1], עת' יַהֲלֹם, הָלֹם, לְהָלְמוֹ, להולמו,—הלמה העטרה את ראשו, וכדומה, ישבה על ראשו בדיוק, שהראש מלא את חלל העטרה בדיוק, **anpassen : sich anschliessen ; s'appliquer ; to fit**: שביקש (אדוניה בן חגית כשמרד באביו) להולמו ולא הולמתו (סנה' כא:). א"ר יהודה א"ר עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכל שאינו ראוי למלכות אין הולמתו (ע"ז מד.). קלתה סל שיש לו מלמטה בית קבול להולמו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן (רש"י כתוב' עב:). לפי שהטבעת עדי היד והוא סובב מקיף באצבע מבלי הבדל בדרך שאינו נופל מן האצבע ולא דוחק אותו אבל הולמו (מלמ' התלמי' במד'). — *ובבגדים: ואחר כן הלבישוהו בגדים ההולמים אותו (שם, בהעלותך). של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להולמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה ושל כהן הדיוט קרוי מגבעת מלשון גביעים שהיה הולמו לגמרי ונתקבל הראש תוך בית קבולם (פענח רזא, תצוה). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, *הלם את המאמר, באר אותו היטב, ישב אותו לפי ענינו: אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי תורה (רמב"ן שמות לג יד). ומעיני לא יפלא כי נמצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי להלום אותם בדרכים הנזכרים (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ס). ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וכיוצא בו אי אפשר להלמו ולישבו על אופנו כי אם בדרך ה' סלולה היא החכמה הנאמנה (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט). דרוש התארים בה' יתברך הוא מהדרושים העמוקים אשר בחכמת האלהות וא"א להולמן אלא עם הסכמת חכמינו הקדושים (מנח' קנא' לר"י מפיסא 21). ואולם השטה הזאת לפי הנראה קשה להולמה ולא תסכים מכל צד לדברי הכתוב (קול יהודה, כוזרי א לז). — ובמשמע' *הסכמה וקבלה: שלא להתנהג בדרכי האמורי והם מעשים אשר לא יהלם מהעיון הטבעי (מאמ' השכל לרא"כ"ן ל:).

הַלְמוּת, ש"נ, — כלי בעין פטיש, כשיל יהלמו בה, **Hammer ; marteau ; hammer**: ידה ליתד תשלחנה וימינה לְהַלְמוּת[1] עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו (שופט' ה כו).

***הַלָּן**[2], — מלת הרמז להמקום, כמו הַלָּאה, בפרט בנגוד לכאן, במאמר או פסוק בספר, וכיוצא בו: תלמוד לומר כי מצא בה ערות דבר ולהלן הוא אומר על פי שנים עדים יקום דבר מה דבר האמור להלן על פי שנים עדים אף כאן על פי שנים עדים (סוט' ו ג). שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו, ולהלן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם (שם ז ה). נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר (במשמ' גשם) אף כאן מטר (מכי' בשלח ג ה). נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות וכו' (ספרי נשא כה). נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה מה להלן במקום מצוה אף כאן במקום מצוה (יבמ' ג:). מה להלן ברוב שנים אף כאן ברוב שנים (חול' כא:). נאמר כאן ברכה ונאמר להלן ברכה מה ברכה האמורה להלן בעמידה אף ברכה האמורה כאן בעמידה (מד"ר במד' יא). נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע מה רבוע האמור להלן גבהו שנים מרחבו אף כאן גבהו שנים מרחבו (שם ו). כאן הוא עשה נשמת רוח ולהלן הוא עושה נשמת נפש (שם ברא' לב).

א.*הַלָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵלִין: כהן המקטיר את החלב עובר בלא תעשה הואיל וישנו בכלל הלנת אימורין (פסח' סג:). כל שישנו בהלנה ישנו בשחיטה (רש"י שם). כל שישנו בעבודות שלהן באזהרת הלנה ישנו נמי באזהרת חמץ (שם:). הלנת דין (סנה' לד.). כאשר דן בית דין של מטה בלא הלנת דין כאלו היה שכל האדם נבדל בפעל וכו' (כה"ג למהרי"ל מפרה"ג ב).

ב.*הַלָּנָה, ש"נ,—שה"פ מן הֵלֵן, התלונן: מה הלנה היה שם אלא הצידה שהוציאו בידם ממצרים ע'

---

[1] לא נתברר מקורו. יש מדמים לו את הפעל חלם a) בערב' וגם בעברית במשמ' הדביק. וגם השרש הלם b) משמש בערב' קצת במשמ' של דבק. אך אין כל זה מכון להמושג המונח בפעל הלם שלפנינו.

a) حلم b) هلم

---

[1] קצת קשה משקל השמות המפשטות לכלי גשמי.

[2] בארמ' הַלָּן.

להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום ושלם אותו הבצק ובערב הלינו (מד"ר שמות כה).

•הַלְעָטָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְעִיט: ואיזו היא הלעטה כל שמאכילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן וכרשינין בפני עצמן (תוספתא שבת יח ג). המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר (גמ' שם קנה:). והמראה בבלי הלעטה ביד (שם). ונראה בעיני שהיה משפטם (של המלשינים) לאכול בבית המקבל דבריהם איזה הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ומעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אבילת קורצין (רש"י ויקר' יט יז). — ובהשאלה, יכנוי לשחד: מקבלי שוחד אוהבי הלעטות (ר' בחיי, תולדות).

•הַלְפָּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִלְפִּת: הלפות והחרדה והבעתה (ר"א בדרשי, חותם תכנ', יבן).

•הֲלָצָה, ש"נ מ"ר הֲלָצוֹת, — א) שה"פ מן הֵלִיץ: והענין אשר הוסיפו אליהו לא זכרו אחד מהם הוא אשר המשילו בהלצת המלאך ואמר שהענין המפורסם הידוע שהאדם יחלה עד שיגיע אל שערי מות ויתייאשו ממנו ואם יהיה לו מלאך שיליץ ויעתיר בעדו אי זה מלאך שיהיה תקובל הלצתו ועתירתו ויקוממו כשלונו וינצל החולה ההוא וכו' אבל לא יהיה זה תדיר ולא יהיה שם עתרה והלצה מדובקת לנצה (ר"ש א"ת, מו"נ ג כג). ההלצה אשר הליץ בעדי מעכ"ת (שו"ת פרח מטה אהרן קכב). שאפילו אחד מאלף מאותו מלאך עצמו יכול לפדות נפשו ממות בהלצתו (אוהב משפ' לאיוב לג כג). —ב) חכמת הַהֲלָצָה[1], חכמת הדבור וההקש, Rhetorik: ההלצה מחשבת מה גוברת תשקוט אליה הנפש אם שתשער הסתירה (מלאכ' הגיון, הלגה). חקות ההלצה ומשפטיה (הקד' נופת צופים). אמר אריסטוטולים בראשון מההלצה שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מענינים הנפרדים (שם א). ואם נאמר שתכלית ההלצה היא חכמה אשר בענינים המשתפים והמיוחדים נוהגת דבור מלא ושלם וכו' או שהיא מלאכה מסודרת להפיק הרצון או חכמת אמרות טהורות מזוקקות כאשר יגיד קוינטיליאנו שיו' נתן לו לשון האנשים המורגלים המופלגים בהלצה (שם). כי הידיעה הזאת ישתמשו בה אנשי המחקר במופתיהם ויקראוה הלצה וקצתם יקראוה הקש (רשב"ל דוראן, הקד' חלק אלוה ממעל). — ובמשמ' משל ודמיון לא לפי פשוטו של דבר: מין ב' והיא חכמת ההלצה אצלם אשר היו מדברים ומליצים בהלצות זרות מעיני ההמון והיא נקראת חכמת המשלים וההלצות (דרך אמונה, כיבאגו א ג). וזה דרך הלצה ופשוטו ידוע (צרור המור, לך לך). כסות עינים כמו חכלילי עינים מיין והוא דרך הלצה (שם, ויחי). אבל ראוי שיודע שזה על דרך ההלצה ההמונית וכן מהשיתואר בו (בהאלהים) מן הכעס (אמונה רמה ב ב א). כמאמר בעל ההלצה, שנפשו לא מצא, מעולם מנוצחת, כי אם מבעל מלאכת אחת (ר"א בחור, הקד' חרוז' למס' המס'). ראיתי מגלה עפת בהלצה יפה (אגר' דופי הזמן). אם יהיו כל חכמי בעלי הלצה בכף מאזנים וכ"ת בכף שניה תכריע את כלם (שם). וכל זה הוא יפי המשל ועומק הלצתו (זכות אדם 19). והלצתו צועקת מול כל איש איננו בחכמות אל תקרב הלום (מתק שפתים 104). ואיך הפריז על מדותיו והבאיש את ריחו בהלצותיו (יש"ר מקנדיא, ברוש מצרף לחכמ'). — הלצת הגוף: כמה גדול כחן של מדברי צחות בצרפם נועם דבריהם אל האותות מעשה הרמיזות והקולות ותקון הפנים עם תנועות כל איברי הגוף על השיעור הראוי לכל דבר ודבר לפי התחלף טבעו עד שעל פי מרקו טוליאו היתה שומה קריאת החלק הזה מהרמיזות הלצת הגוף (קול יהודה, כוזרי ב עב). — ב) הלצה, חדוד: וראיתי שבאים אנשים ואומרים איזה דבר הלצה שקורין (ווערטיל) ואח"כ מתקבצים עליהם עוד איזה בני אדם עד שנעשה איזה קיבוץ ואומרים איזה דברי הלצות והם מחייכים ושוחקים (ספורי מעשיות להר"ן ק.). הנה בכבד ראש עניתני תשובתך הנמרצה, ותשכח כי כתבתי רק בדרך הֲלָצָה (יל"ג, לוק"ן).

•הֲלָצִי, ת"ז, לנק' הֲלָצִית, מ"ר הלציים, הלציות, — א) מטבע ההלצה: והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב). וזהו טענתם ההלציית כי כמו שהשור הבר יעשה בזנבו כדמות חצי עיגול כן אילו העיגולים חציים לבד נגלים לנו לעולם (ר"א בר חייא, הוספי' ב). ובכאן הותר זה הספק ההלצי־

[1]) עפ"י לשון הערבית חַ׳טַאבַה a).

a) خطابة

(רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). — ב) בעל הלצה: וחז"ל פרשו אם זרחה השמש עליו שהוא דבור הלציי בדרך משל (ר"י אברבנאל, משפט'). ולכן שמה התורה והנביאים שרשים מה ע"ד הקבלה והביאור ההלציי והנצוחיי (ר"א דלמידיגו, הקד' בחי' הדת). ואמנם (הדעת) החמשי הוא הלציי וזה שבהנחתינו יש מאין לא היה לו נושא יקבל החלוקה ממחוייב (אור ה', ר"ח קרשקש ג א ה). כל הדבורים הכתובים בסה"ק הם שלשה הא' הוא ספוריי וכו' והב' הוא הלציי כגון ישעיה ירמיה יחזקאל וכו' (מתק שפתים 29). ולמך הוכיח אתהן בדבור הלציי ושיר כדי שיכנסו דבריו בלבן (שם 31). ואחר כן אמרה (אביגיל) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מהיפויים ההלציים ר"ל ההעתקה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). וראוי שתדע כי כל אלה הם מופתים הלציים לקוחים על צד הקינה והאוננות ולא יולידו תולדה צודקת (אבן שועיב, קול בוכים ב ט). כמו שנודע מטיטום שהיה הלצי והגיוני מדבר במשלים והלצות (דרך אמונה, ביכאגו ג). והנה עלה בידינו מכל מה שאמרנו שההלציי מבני אומתנו ראוי שיקח הקדמותיו ממה שנמצא כתוב בספרים האלה התוריים (נופ' צופים, מסיר ליאון ב יז). יען יצטרך ההלצי לפעמים לבאר דבר יותר מועיל מדבר יתחייב המצא אצלו המקומות והמשקולות אשר בהם ישקל היות הדבר יותר מועיל ויותר משובח (שם ב יו). ובזה השתבשו החכמים ההלציים מאומתנו ר"ל המעיינים בפשט התלמוד (ר"י אבן גרונדי, באור לאיוב). וחשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים זקול דברים כמנהג ההגיוניים וההלציים (ר"י מודינא, ארי נוהם ל).

*הַלְקָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקָה: בן בביי (היה ממונה) על ההלקאה ברצועה (פי' המשני' לרמב"ם, שקל' ה א). ולא תמנע ממנו (מבנך) בכל יום הלקאה וכו' ואם תראה שלא יועיל בו הלקאה עזוב אותו (א"ב של ב"ס) מה הזהב צריך הלקאה אף הנער צריך הלקאה (שם).

*הִלְקוּט, ש"ז, מ"ר הִלְקוּטִים, — במלאכת הנתוח של רפואה בעין ציצים שנשארים בבשר אחרי שעשו נתוח בהם: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה וכו' שהציצין עצמם נקראי' הילקוטין (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

א.*הִלְקֵט[1], פ"י, — הִלְקֵט את העוף, הכריח אותו שילקט בלשונו, במקורו, ובהרחבה הכניס אכל לתוך מקורו: ואין ממרים את העגלים אבל מלעיטין ומהלקטין לתרנגולין (שבת כד ג). מהלקטין לאווזין ולתרנגולין וליונה הרדסייאות ונותן להם מים (תוספתא שם יח ז).

ב.*הִלְקֵט[2], פ"י, — במלאכת נתוח של רפואת, חתך את ההלקוטים: מהלקטין את המילה ואם לא הילקט ענוש כרת (שבת קלג:). — נתפ', נִתְהַלְקֵט, — נחתכו ההלקוטים: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל אותם עטרה מתהלקטת ויוצא אותו הזיז (תשו' גאו' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

*הַלְקָשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקִישׁ: שמא אמרתי להכניס אתכם לארץ והלקשתי אתכם שאין מאפליה אלא לשון הלקשה (מד"ר במד' כג).

*הַלְשָׁנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְשִׁין: וראובן טען איך קודם זה גיזם ואיים שיעשה לו הלשנה ומראה עדים כשרים בזה (שו"ת בנימין זאב תא). הנה באה ונהייתה מאתם תצא אש הלשנתם ביד רמה בהוציאם הרבה כספים על יד אויבי ישראל (אגר' ר' אבר' היכיני לנתן העזתי). ובזה ובכל כיוצא באלה ההלשנות והמסיריות הביאוהו לסכנה גדולה ועצומה (שו"ת מהרשד"ם יו"ד עז). שראינו את כל תוקף המסירות וההלשנות שעשו והביאו אותנו במצור ובמצוק (שו"ת מהרי"ט א יד). שהם (הקדושים) מסופקים וכו' והולדת הבנים הם אסורים ודאים וחמורים וההלשנות והרדיפות הן

---

1) פרשו בגמ' (שם קנו.) בפרוש מלשון לקיטה, שאמרו שם: ודלא לקיט בלישניה מהלקיטין ליה. ע"כ. והנה היה הדין נותן לאמר בעבר' מלקיטים, אך נשארה ההא נראה ויוצאת בהברה מפני שנתיחד לפעל מיוחד בפני עצמו.

2) אמר רה"ג (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח). וז"ל: אלא שאין אנו רואין הילקט מלשון לקיטה וכו' ומדמי לן מהלקטין עושין אותה כהילקט וכו' ופירוש הילקט כמו זיז יוצא וכו' וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שבשנוטל אותם עטרה מתהלקטת ויוצא אותו הזיז וכו' שהציצין עצמם נקראין הילקוטין ונטילתן אפשר דנק' הילקט ודברים אלו מסברא דילן אינון ולא מפי השמועה. ע"כ. וכן רב שלום גאון (כתב' הגא' מר"י טוב עלם).

איומים וגזומים ואין ספק מוציא מידי ודאי (שו"ת שמש לדק' כ ו). שהזיקו לאחים מאטו בהלשנותם והמסייעים אותם לעבירה זו עתידין ליתן את הדין (שו"ת ר"י לאטש 143). כשהיתה עגלה מוכנת לנסיעת נתהווה עליו הלשנה ונצרך לילך להקריין והוא הערכאות (זכרון טוב, מעבדות הלדיק ו).

הֵם[1], הֵהֵם, בָּהֶם, וְהֵם[2], כָּהֶם, כָּהֵם, לָהֶם, שֶׁהֵם, מֵהֶם, — מלת הגוף לנסתרים, הרבים מן הוא, sie; eux; they, ותשמש בכל השמושים ובכל הדרכים שמשמשת המלה הוא: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמים הם (ברא' ג ז). ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (שם לז יו). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ (שמות יד ג). מזה ומזה הם (הלוחות) כתבים (שם לב טו). למען נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי' (שופט' ב כב). ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה (שם כ לב). ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יי' אתה והם ואהרן מחר (במד' טז טז). אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם-הם גם אתם (שם יח ג). ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם-הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן (שמות ז יא). ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ח). ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה (שם ח יז). והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מלינם עליכם (במד' יז כ). ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (ברא' מב לה). הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים (שם מד ד). הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשא בא לפניהם (ש"ב כ ח). ויצאו הם וכל מחניהם עמם (יהוש' יא ד). — ובפרט להבליט את הגוף ולמעט אחרים: בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם (ברא' יד כד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם תבן (שמות ה ז). הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים (שם ו כז). כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש (במד' כז יד). — וכמו מלת הקשר בין הנושא והנשוא: אלה הם בני ישמעאל (ברא' כה יו). מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם (שם לד כג). שלשת השרגים שלשת ימים הם (שם מ יב). ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם (שם מח ה). הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (שם ו ד). ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם (שמות ב יא). ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ (במד' יד לח). — ועם בכל"מ, בכל המשמעות של שמושי בכל"מ: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים (ברא' מא נו). ויקרא בהם שמי ושם אבתי (שם מח יו). את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). לא נשאר בהם עד אחד (שם יד כח). ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יי' אתם לבלתי עשות כהם (מ"ב יז טו). וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה (דה"ב ט יא). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם (קהל' ט יב). ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים (ש"ב כד ג). ויעשו (אדם וחוה) להם חגרת (ברא' ג ז), ר"ל לעצמם. ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם (שם ו א). את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם (שם לד כא). — *ועם יחס שאליו כפול: קרא להם לבניו (ספרי, ואתחנן לא). ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכ' ג.). ואמר להם לתלמידיו צאו וחשבו (שבת ג.).—ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (ברא' יא ו). מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם (ויקר' כה מד-מה). — שֶׁהֵם: טובים היו חללי חרב מחללי רעב שהם יזבו מדקרים מתנובות שדי (איכה ד ט). הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני (שה"ש ו ה). כמו להם

[1]) בערב' ה'מ a), בארמ' הִמּוֹ, הִמּוֹן, ועי' עוד לקמן הערה לערך הֵמָּה. — [2]) וז"ל דה"ט: סימן הֵם והֶם: הֵם בכל מקום (קמץ קטן) בשתי נקודות וכשיצטרף לו ארבע אותיות בשל"ם בשלש נקודות מצויות בָּהֶם שֶׁהֶם לָהֶם מֵהֶם וכשיצטרף עמו ג' אותיות הכ"ו קרויות בשתי נקודות מצויות הָהֵם כָּהֵם וָהֵם חוץ מן אחד במקרא מיוחד לבלתי עשות כָּהֶם (מ"ב יז טו). ע"כ. ולא בארו המדקדקים טעם שנוי זה. ועי' במבוא, דקדוק שמות הגוף.

a) هم

ומים שאי אפשר בלא הם וכו' שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ' ברכ' לז.).

הֵמָּה[1], הָהֵמָּה, כָּהֵמָּה, מֵהֵמָּה, —מלת הגוף לזכרים נסתרים, כמו הֵם, ומשמשת בכל שמושי הֵם: במשך היבל הֵמָּה יעלו בהר (שמות יט יג). נתונם נתונם הֵמָּה לו מאת בני ישראל (במד' ג ט). בכל המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן הֵמָּה עשים גם לך (ש"א ח ח). את תלנות בני ישראל אשר הֵמָּה מלינים עלי שמעתי (במד' יד כז). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר הֵמָּה עשים (שמות לו ד). ותרמות לבם הֵמָּה מתנבאים לכם (ירמ' יד יד). הנה הֵמָּה אמרים אלי איה דבר יי' יבוא נא (שם יז טו). עד אשר יניח יי' לאחיכם ככם וירשו גם הֵמָּה את הארץ (יהוש' א טו). ויראו את צררות כספיהם הֵמָּה ואביהם וייראו (בראש' מב לה). הבקר אור והאנשים שלחו הֵמָּה וחמריהם (שם מד ג). והפיצותים בגוים אשר לא ידעו הֵמָּה ואבותם (ירמ' ט טו). הֵמָּה נשיהם ובניהם ובנתיהם (שם יד טז). הֵמָּה עם בית מיכה וְהֵמָּה הכירו את קול הנער הלוי (שופט' יח ג). הֵמָּה מיטיבי את הבית והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שם יט כב). הֵמָּה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול (ש"א ט כז). אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם הֵמָּה הגברים אשר מעולם אנשי השם (בראש' ו ד). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע הֵמָּה יבאו שמה (דבר' א לט). הֵמָּה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי' ויקדש בם (במד' כ יג). הֵמָּה ישאו קולם ירנו בגאון יי' צהלו מים (ישע' כד יד). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו הֵמָּה ואל אחתה אני (ירמ' יז יח). ישבו הֵמָּה אליך ואתה לא תשוב אליהם (שם טו יט). והלחת מעשה אלהים הֵמָּה והמכתב מכתב אלהים (שמות לב טז). כלם אנשים ראשי בני ישראל הֵמָּה (במד' יג ג). הלא הֵמָּה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דבר' יא ל). באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין הֵמָּה (יהוש' ב ד). ויאמרו האנשים הָהֵמָּה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם (במד' ט ז). עד הימים הָהֵמָּה היו בני ישראל מקטרים לו (מ"ב יח ד). והיה לבתים לבדים לשאת אתו בָּהֵמָּה (שמות ל ד). וכל איש חכם לב אשר נתן יי' חכמה ותבונה בָּהֵמָּה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש (שם לו א). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בָהֵמָּה שמן חלקו (חבק' א טז). ועוד נוסף עליהם דברים רבים כָּהֵמָּה (ירמ' לו לב). יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מקבר לָהֵמָּה (שם יד טז). ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מֵהֵמָּה (שם י ב). ויתר מֵהֵמָּה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר (קהל' יב יב). — ואמרו לפעמים הֵמָּה גם לנק'[1]: ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב וְהֵמָּה באו בית לחם (רות א כב). ששים הֵמָּה מלכות ושמנים פילגשים (שה"ש ו ח). ואראה והנה שתים נשים יוצאות וכו' ואמר אל המלאך הדבר בי אנה הֵמָּה מולכות את האיפה (זכר' ה ט-י).

הֵמָּה, ממנו הָמָה, הֶמְיָה, *הֶמְיוֹן, הָמוֹן, *הֲמוֹנִי, *הֲמוֹנוּת, *הֲמוֹנִיּוּת.

הָמָה, פ"ע, הָמִיתִי, הָמִית, יֶהֱמֶה, הֲמוּ, נֶהֱמָה, יֶהֱמוּ, — השמיע קול עבה וגם מתוך החזה, כמו הקול שמשמיעים קצת בעלי חיים בפרט ברגזם, כמו הַדֹּב,

---

[1]) בנקוד האשורי המה רפה (מלג"א 125). בערב' של מצרים הִמַּא a), וגם הִמַּא b). בירוש' בדבור ההמוני הִמּ c) (L. Bauer, Palast. Arab. § 50). לפי דעת ברט (AJSL XAII,197), נקוד המה הוא פעולת ההקש של מלת הגוף לנק' נסתרת הֵנָּה, עי' זה הערך. וכבר מנה בטכר (Bö. § 861) ומצא כי בכלל הֵם וְהֵמָּה מצויים בשוה בתנ"ך, הֵם רס"ה פעם וְהֵמָּה רפ"ה פעם. אבל בפרטם יש הבדל בין הספרים. הֵם: בראש' יח פעם, שמות יח, ויקר' יח, במד' כג, דבר' יז, יהוש' ז, שופט' יו, שמוא' יא, מלכ' מו, עזר' א, נחמ' י, דה"י כג, אסת' ג, תרי עשר י, ישע' ח, ירמ' יה, יחזק' ח, תהל' ג, שה"ש א, משלי ו, איוב א, קהל' ג, דני' ב. — הֵמָּה: בראש' ד פעמ', שמות ד, ויקר' א, במד' י, דבר' ה, יהוש' ו, שופט' ה, שמוא' כג, רות א, מלכ' יה, נחמ' ז, דה"י כא, אסת' א, תרי עשר כג, ישע' יב, ירמ' נב, יחזק' נה, תהל' כה, שה"ש א, משלי ד, איוב ג, איכ' א, קהל' ג. — מרשימה זו נראה כי במליצה הפשוטה השתמשו יותר בהמלה הקצרה הֵם וביותר נשגבה יותר בהמלה הֵמָּה, ובכלל השתמשו בהמלה הֵמָּה יותר במקום שרצו להדגיש יותר את הגוף. — [1]) וכן בערב' בקצת מקומות בדבור ההמוני כמו במצרים (Spita § 32, Brock. Grr. 305).

a) هما b) هُمَّا c) هُمّ

וגם קולות שאון של לא בע"ח כמו הים בהתגעשו, וכדומה, brummen ; mugir ; to growl : הָמָה גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ (תהל' מו ז). נֶהֱמֶה כדבים כלנו (ישע' נט יא). ישובו לערב יֶהֱמוּ ככלב (תהל' נט ז).—והיונים : כיוני הגאיות כלם הֹמוֹת (יחזק' ז יו). — ולשאון גלי הים : אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו וְהָמוּ גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). וְהָמוּ גליהם כמים רבים (שם נא נה). קולם כים יֶהֱמֶה (שם ו כג). רגע הים וַיֶּהֱמוּ גליו (שם לא לה). יֶהֱמוּ יחמרו מימיו (תהל' מו ד). הוי המון עמים רבים כַּהֲמוֹת ימים יהמיון (ישע' יז יב). — וקול שופר ושאון גדול של עם רב בחלל האויר וכדומה : וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הוֹמָה (מ"א א מא). — ולקול כלי נגון הדומה לזה, ובהשאלה להמעים, להלב : על כן מעי למואב ככנור יֶהֱמוּ (ישע' יו יא). על כן לבי למואב כחללים יֶהֱמֶה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יֶהֱמֶה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יֶהֱמֶה (ירמ' מח לו). — ולקול אנחה מפני צער ויגון : הֹמֶה לי לבי לא אחרש כי קול שופר שמעתי (ירמ' ד יט). ערב ובקר וצהרים אשיחה וְאֶהֱמֶה וישמע קולי (תהל' נה יח). מה תשתוחחי נפשי ומה תֶּהֱמִי עלי הוחילי לאלהים (שם מב יב).— הָמוּ לו, הָמוּ עליו המעים, לרגש החבה וכלות הנפש שמרגיש אדם לזולתו, מפני רחמים, מפני חבה, וכיוצא בזה : הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן הָמוּ מעי לו רחם ארחמנו (ירמ' לא כ). דודי שלח ידו מן החור ומעי הָמוּ עליו [1] (שה"ש ה ד), ועי' המי. — *הָמָה לדבר, משתוקק אליו, עי' בבנין פִּעֵל : ש ה מ ו אחרי המוני המוניות (מד"ר שה"ש, כרס). ש ה מ ו אחרי הבעל ולפיכך באו עליהם המונים ש ה מ ו אחריהם המוני מלכים (שם). ענו ושפל רוח בלתי ה ו מ ה אחרי התאוות והכבודות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). הגויים שלא ידעו את השם ולא קראו בשמו והמה ה ו מ י ם אחרי הבלי העולם וישימו תכליתם בקנין העושר (הוה, זכח פסח, בפוך). שלב האדם ה ו מ ה אחר ההבל (לידה לדרך, ר"מ כר זרת א ה). — והומה לקראת : באר מים חיים בתוכו להשקות ממנו כל איש אשר צמא ולקראתו ה ו מ ה (ר"י מפיסא, מנח' קנאי יו). — ועם פעל אחריו : קודם ראותי את פניך הייתי ה ו מ ה למצא איש כמוך וכו' ועתה נכפלה המייתי וכו' כי א ה מ ה ללמוד (בן המלך והנזיר יו). משם (מארץ משך) יבאו הסוסים האבירים ה ו מ י ם ומתאוים אל הנקבה (ברכי רד"ק, מכך, כנס ראב"ע). ומי שהוא אוהב יין ויהיה ה ו מ ה להתענג בהם לא יעשיר (רלב"ג, משלי כא).— יוהמה על דבר : כן החושק ה ה ו מ ה על חשוקו השמועה עליו תשקיט המיית לבבו (מלמ' התלמי', בצלח). כי טבע האדם שהוא ה ו מ ה מאד על סתריו עד שיגלה אותם (שם, תולדות). ולכן נמנע מגזל ועריות ושפיכות דמים כי לא היו טבעיו רותחים ולא ה ו מ י ם על המשגל ורציחות ובלעם היה בו ההפך כי מזגי אבריו השרשים היו חמים מאד ולכן ה מ ו טבעיו עליו והיה איש משתלח אל העבירות (הוספ' לתגמ' סגפ' מה:).

— פִּע', *הִמָּה אחר דבר, — השתוקק והתאוה לו : שכל מי שהומה ו מ ה מ ה אחרי תורה ותלמוד אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר ויקר' כב). שכל מי שהוא מהומה ו מ ה מ ה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (שם, קהל' ה ט).

—פע', *הָמָה, בינ' מְהֻמֶּה, מְהֻמֶּה, מ ה ו מ ה, — השתוקק והתאוה, בהול : מתוך ש מ ה ו מ ה לביתה לא בדקה (נדה ה.). מתוך ש מ ה ו מ ה לביתה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (שם). שכל מי שהוא מ ה ו מ ה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר קהל' ה ט).

הֵמֵהַ, ש"נ, ככנ' הֵמֵהֶם, — נרדף עם המון : החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מֶהֱמֵהֶם[1] ולא נה בהם (יחזק' ז יא).—ואמר הפיטן : בהם ארובות נתק, ויומת המונם ו מ ה מ ה ם, הצפין תמים בנרתק, כי נמצא בן מנהם (עבוד' לרסע"ג, קוכן מעש' גא').—ומצוי השמוש בדבור זה במשמ' לא מהם ולא מכל מה ששיך להם : שונאי חנם הוציאו עלי דבה רעה כזו באמרם שאני חולק גם על הקדמונים וכו' לכן אינני חושש מהם ו מ ה מ ה ם אבן מחויב אני להוציא מדעתו שלא יכשל בחשד חנם (שאל' יעבץ ב כא). ולא ימס דונג לבבך מהם ומהמונם ו מ ה מ ה ם (בו"ח תורת אמת, הקד' נכד המחב'). בן אדם מהר המלט מהם, ובל תלחם במנעמיהם, לא מהם ולא מ ה מ ה ם, כי אף יי' חרה בהם (תוכח' מוסר, עור' הכבלי א).

1) בקצת ספרים לְדוֹדִי.

1) אין ספק בדבר כי כל כתוב זה הוא משובש, וכבר התלבטו הקדמונים והאחרונים בפרוש צרוף המלים האלה ובפרט בפרוש מלת מהמהם, ולא עלה בידיהם כלום. עכ"פ לפי הנוסח המקובל פרשו רוב הקדמונים במשמ' המון, ויש שפרשו במשמ' קול שאון. ועי' עוד ערך *הֶמְהֶם.

הֶמְהֶם, — כמו הֵם, לכפל ולנחץ : וכבר כפלו הם לרבות ולנחץ באמרו ולא מ ה מ ה ם [1] (הכרס' לריב"ג, הס).

הֲמוּלָה, — עי' הֲמֻלָּה.

הָמוֹן, ס"ז, מ"ר הֲמוֹנִים, — א) קול שאון, כמו של גשם, של שיר, של המון רב, Geräusch ; bruit noise : עלה אכל ושתה כי קול הֲמוֹן הגשם (מ"א יח מא). לקול תתו הֲמוֹן מים בשמים (ירמ' י יג). הסר מעלי הֲמוֹן שריך וזמרת נבליך לא אשמע (עמו' ה כג). אכן לִשקר מגבעות הָמוֹן הרים (ירמ' ג כג). והשבתי הֲמוֹן שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד (יחזק' כו יג). —ואמר בן סירא : מכנסים כתנת ומעיל ויקיפהו פעמונים ורמונים ה מ ו ן סביב לתת נעימה (כ"ס גני' מה ח-ט). ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כ ה מ ו ן גליו (תפל' נשמת). — ואמר המשורר : שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים ה מ ו נ י, אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב דראוני (תלונה לרשב"ג, נחר).—וקול צעקה : וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול הֶהָמוֹן הזה (ש"א ד יד). קול הָמוֹן בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). הוי הֲמוֹן עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והיה כחלום חזון לילה הֲמוֹן כל הגוים הצבאים על אריאל (שם כט ז). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת וּמֵהֲמוֹנָם לא יענה (שם לא ד). משביח שאון ימים שאון גליהם וַהֲמוֹן לאמים (תהל' סה ח). וקול דבריו כקול הָמוֹן (דני' י ו). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול ה מ ו נ ה של העיר וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף (יומ' כ:). — ואמר המשורר : ונהר מי שחו כבדלח לטהר, על עפרות זהב יחצה לב היער, וכרעם אדיר סאן מ־שמי זהר, משק הֲמונו מערוץ כפים יער (יל"ג, אדו"מ א). —ובהשאלה, הֲמוֹן הֵמעים, רגשתם : איה קנאתך וגבורתך הֲמוֹן מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג טו). — ב) קהל אנשים רבים יחד, Menge ; foule multitide : הראית את כל הֶהָמוֹן הגדול הזה (מ"א כ יג). הנם בכל הֲמוֹן ישראל אשר תמו (מ"ב ז יג). והיה כאבק דק הֲמוֹן זריך וכמץ עבר הֲמוֹן עריצים (ישע' כט ה). והשבתי את הֲמוֹן מצרים ביד נבוכדראצר מלך בבל (יחזק' ל י). בן אדם נהה על הֲמוֹן מצרים והורדהו (שם לב יח). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת הֲמונו ונתתיהו בידך (שופט' ד ז). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב וַהֲמונו צחה צמא (ישע' ה יג). וקברו שם את גוג ואת כל הֲמוֹנֹה (יחזק' לט יא). הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא הֲמֹנָהּ ושלל שללה (שם כט יט). — ואמר המשורר : ענה בי יגוני, ביום מות שר ה מ ו נ י, והחשיך את עיני (ר"מ דרעי, לקו"ק לח). והמות יעולל את הֲמוֹנָם בסלסלות וילקט הנזרים (ר"י חריזי, הענק ג). גם הארצות יקראו אל שכניהם הֲמוֹנְכֶם מחרת נקיא (שם).—ומ"ר : הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בעמק החָרוץ כי קרוב יום יי' בעמק החרוץ (יואל ד יד). אמר להם הקב"ה (למצרים) אתם עשיתם ה מ ו נ י ם על בני אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחית הארץ ה מ ו נ י ם (מד"ר שמות יא). שהמו אחר הבעל ולפיכך באו עליהם ה מ ו נ י ם שהמו אחריהם (שם שה"ש, כ"ס). בחרבות גבורים אפיל הֲמוֹנֶךָ עריצי גוים כלם (יחזק' לב יב). חרב נתנה משכו אתה וכל הֲמוֹנֶיהָ (שם כ). — ואמר הפלסוף : (אני מאמין) בכל מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם ב ה מ ו נ י ם גדולים (כוזרי א ד).—ואמר הפיטן : איכה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים הֲמוֹנֶיךָ (קינ' לת"ב, איכה אלת). על הנבעות שאי קינה ותמרור וגם נהי בקול רם אשר הכו הֲמוֹנַיִךְ (שם, ציון תקונני). מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת הֲמוֹנִי (יוצר שבת ב אחה"פ). -- ומ"ר *ה מ ו נ ו ת : מה היה דבר בלעם אמר להם אפילו אתם מכניסים כל ה מ ו נ ו ת שבעולם לא אתם יכולים להם (ספרי מטות קנז). — ולא בהם ולא בהמונם, ר"ל כלל וכלל לא : והרבה בהם דברים לאין שיעור ואין לי צורך בהם ולא ב ה מ ו נ ם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). — המה והמוניהם, ר"ל והדומים להם, והנמשכים אחריהם : וכן שאר הפילוסופים המה ו ה מ ו נ י ה ם (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 15). — והתיחד בפרט לההמון הפשוט, בנגוד להמשכילים, החכמים, החשובים והנכבדים : אחד מהם מה שיבינוהו ה ה מ ו ן ; והשני מה שיבינוהו היחידים וכו' (הרקמה שער ו). ויהיה שם ל ה מ ו ן בלומר לפחותים מבלתי מיוחדים (מו"נ א יד). וזה השיעור מספיק לקטנים ו ל ה מ ו ן בישוב דעותיהם (שם לה). כי כל מה

[1] אעפ"י שבודאי אין זה פרוש המלה מֶהֶמְהֶם שבכתוב, מ"מ בעצם הדבר דעת ריב"ג מכרעת שנוכל לאמר ה מ ה ם בעבר' לנחץ למלת הגוף.

שידמהו ההמון חסרון או אי אפשר לציירו בחק השם יתעלה (שם מז). הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעות בעולם יהיו יותר מן הטובות (שם ג יב). שאין בטבע ההמון לסבול השגת העניין ההוא כפי מה שהוא (שם כח). וזה העניין גם כן לא יפורסם להמון (שם א נט). ההמון אינם יכולים להבין אותם הענינים וכו' כי מעט מזעיר הוא מה שישכילו מהם ההמון (פי' המשנ' לרמב"ם, חגי' ב א). ולפי שאין המון העולם מכירין רוב המינין (של הזרעים) טוב ליזהר מכולם (סמ"ג, לאוין רעט). אנשי זה החלק הם המון העם אשר אין להם עיון שכלי והם רוב העולם (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). גם הרבה תלמידי חכמים עם ההמון עם במנהג זה (שו"ת תרומ' הדשן א).— ואמר המליץ: וכבר ידעתי ההמון ושיחו כי הוא אל כל רוח ינוד כמו נוד הקנה במים (ליטריס תהלה). אם רוח ההמון יעלה עליך איש דעת עבודתך אל תנח כי מה הוא ההמון (דביר למא"ג, התוכן והמשב). — ומ"ר: והוא (הבורא) שוכן בתוך רצויו מהמוני בני אדם (כוזרי א ד). מה שיאמרו המוני העמים הסכלים כיון שישב מדרכו שהיה הולך או צבי הפסיקו וכו' לא ירויח היום או שום מקרה רע יבואהו (ס' החנוך, מלוה רמט). — ˚ההמון מן, הרוב מן: ההמון מן המעברים קראוהו עיגול ואמרו שכן חוזר הקביעות של השנים לעולם (הלבוש, או"ח תכח). — ובמשמ' מספר רב: כי אב הֲמון גוים נתתיך (בראש' יז ה). וישאל הֲמון נשים (דהי"ב יא כג). כי אין קץ להמון הכסף ולזהב ולאבנים אשר בו (במקדש) כי אין מספר (יוסיפון יו). וגם אלך בהמון אניותי בתוך הארץ (שם סד). כאשר תראה איש חלוש צעיר הגוף ולפניו זה ההמון הרב מן הזהובים (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). אולי תשקיט המית לבבי ותסיר המון הספקות היושבות ממולי על אלו הדרושים (כתב ר"י אלורקי לדון שלמה הלוי). — ומשל: קול המון כקול שדי (משבת חכמים רעז).

הֲמוֹנוּת, ש"נ, — סגולת דבר של המון העם: פשטה מעילי ההמונות ולבשה רוחניות (עמנ', מחב' יב). הפושטים מעילי ההמונות, והלובשים שקי הנזירות (שם יד).

הֲמוֹנִי, ת"ז, לנק' הֲמוֹנִית, מ"ר ־ִנִיִּים, ־ִנִיּוֹת, — של ההמון, מטבע ההמון: מה שיאמר לו והעלהו שם לעולה ענינו ההמוני הוא שנראה מפשט הכתוב ר"ל והקריבהו קרבן (ריב"ג, הרקמה שער ו). ולא כל החכמים גם כן רואים זה הדעת ההמוני שהם כבר אמרו אין מיתה בלא חטא (ר"ש א"ת, מו"נ ג כד). יש מהם במדות האדם כגבורה והנדיבות וזולתם מן המדות הטובות הרצויות לקבוץ ההמוני ויש מהם בשכל ההמוני הוא מה שקוראים ההמון בעבורו האדם משכיל (ר"ש א"ת, יקוו המים יד). כל אדם המוני כשישמע דבר חכמה אמתי יקוץ בו ויבוז אותו (מלמ' התלמיד, שלח). ורעה עוד מזאת עצם תשוקת איש ההמוני שתגיע תקופת הימים להגיע למבקשיו (בחינ' עולם ד). ויתעורר להבין היחיד סגולת פנימיות אותן הרמיזות וידע שההכמה נכללת בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם (אמונה רמה א ב). כי היה איש המוני לא למד חכמה מימיו (מאזני צדק, אלגזלי 49). זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני ושכלי (אוהב משפט לאיוב ב). ובזה ישותף החכם וההמוני מענין הדת (ר"א דלמידיגו, הקד' בחינ' הדת). ואני בטבעי אוהב הקבוץ המדיני נוהג צאני אחר המדבר ההמוני (אגר' אחוז לר"י דלמידיגו). הקדים תחלה סבת בחירתו למלך והוא יפי תארו ונועם דבריו לפי ששני ענינים אלה הם עניינים המוניים (מלמ' התלמ', חיי שרה). ולפיכך יאות להמשיל בו ההמוניים הנושאים משא המצות והאמונה בדרך קבלה (שם, דבר'). ולפי ההבנה ההמונית נמצאו בדבריו ובדברי זולתו מן הנביאים אמונות בטלות מאד (שם, שבת שובה). כדי להרחיק ממנו הכונה ההמונית כמו שהרחיק כונה אחרת המונית במזמור הקודם (שם, לחג הסכות). כבעלי המקרא ובעלי נכסים המאמינים בתורה אמונה המונית (שם). מדרגת מי שהתאוה לראות בטוב אשר סופר לו מגן עדן והעולם הבא או פחד מענשו אשר הוגד לו מדינה של גיהנם ואשר תוקד בו לא תכבה וזאת היא המדרגה ההמונית והם רוב בני אדם (מאזני צדק, אלגזלי 113). ואני המשלתי זה המשל בדברים שהם כמעט דברים המוניים למען יפנו אליך המסלה ותשיג יותר בקלות דברי ההוכחות משתי הכתות (תגמ' הנפ' א ז). כי דבר אחד בעצמו לא יקובל מבעלי הדעת השלמה ומההמוניים בשוה (גופ' לופ', מכיר ליאון ב יז). מחוייבים חכמי הדור להודיע את ההמוניים ולהזהירם על שמירת שבת (ספר

ד"ת, דעת חכמה, פרק יד). דברי איוב וחבריו הם זכותים סתומים וענינים עמוקים ולכן הביאו לשונות משונים וזרים בלתי מובנים להמוניים (מתק שפתים 38). וכן בענין התורה אין הנגלה ענין בפני עצמו מהנסתר כמו שמבינים ההמוניים דרך הנסתר לחוד ודרך הנגלה לחוד (של"ה, הקד' תולדות אדם). ולא כמו שעושים המוניים שממתינים בדברים ההם עד דכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת (דרך ישרה, שער הלדקה). כן הוא בכמה מנהגים שנתקלקלו אצל ההמוניים ונעשה להם היתר (שו"ת חתם סופר, או"ח קנט). דברי הגדות ודרשות המוניות שהיו דורשים בשבתות ובימים טובים להמון אנשים ונשים וטף כדי להמשיך לבם לתורה ולמצות ולאמצם לעבודת הש"י ב"ה (תגמ' הגפ' כ כ). וכשיזדמן מפני הטרדות ההמוניות שיתבלבל דעתו ויהיה נבוך במבוכה מה (מגי' סתרים, מיות' להרמב"ס). איך מצאו מקום במוחך טענות המוניות כאלו השגורות בפי כל העם (שאלי יעבץ א לח).

הֲמוֹנִיּוּת, ש"נ, — כמו הֲמוֹנוּת, סגולת דבר המוני: יפנו אליה (אל חכמת המדידה) לסכלותם ויפנו אל מה שיצטרך אליה רק להמוניות ובקשת כבוד וזה שאחד מהם יתפאר במדידת הגרמים השמימיים וכו' (ר' קלוני', אגר' בע"ת ס ו). לפי שעמי הארץ מבלים זמנם וכל עשתונותם בעסקי העולם ובהמוניות (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג).

הַמְזָגָה, ש"נ, — שה"פ מן המזיג: והסמים הנפרדים אשר נזכור שיש להם כחות מתנגדים הם מאותם שאין בהם אותה ההמזגה הכללית ומזה מה שהוא יותר חזק ההמזגה שלא יוכל הבשול והרחיצה להפריד ביניהם (קאנון כ א א). אמנם יש תכלית קרוב ויש תכלית רחוק כפי ההמזגה וכו' כלומר זמן מוגבל כפי המזגתו (פרדס רמוני', רס"ע ספרוט, סדר מועד). ואחר זה הזכיר יסוד האש ואמר קול יי' חוצב להבות אש להורות אל מה שיקנה מהשבירה וההמזגה הטבעית יסוד האש במזג המורכבים (נוה שלום א ז). והאמת שאין ההמזגה משתלמת ברוח לבד אלא עם יסוד העפר (פלח הרמון ט ג). וזה מורע מתדמה החלקים ומתדמה ההמזגות (קאנון א א ו כ). והחום והקור והלחות והיובש איכיות אשר מהם ובהם תהיינה ההמזגות וההויות (דרך אמונה, אגר' ביכאגו א כ).

הַמְזָה[1], ש"נ, — כנוי לאלף יוצאה ומפקר במבטא: כל אלף שהיא נראית ראיה מבוארת. תהיה נחה או נעה באיזה תנועה שתהיה והיא נקראת המזה (הרקמה, שער כ).

א. **הַמְחָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְחָה, מן ב. מָחָה, פעולת מי שהמחה להשני פקודה לאחד לשלם לשני, Anweisung; traîte; chec: ואלו לא נעשתה כבר ההמחאה[2] והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן (שו"ת תורת אמת קנ). לא אשהה עוד אצלי את כ"ה הרו"כ אשר לך והנני שולחם לך בזה על ידי המחאה[3] אצל השלחני הייסאן בווילנא (אגר' יל"ג, ב רמו).

ב. **הַמְחָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְחָה, מן ג. מָחָה: שהמחאת קמיע עדיפא מהמחאת הרופא (תוספ' שבת סא.). ואם יאמר (החובל) אני אביא רופא ממקום רחוק שיקח שכר מועט יכול הנחבל לומר לו הרופא שהוא במקומי הוא מדקדק יותר שלא יפסיד המחאתו (טור, הלכ' חובל תכ).

הִמָּחוּת, ש"נ, — שה"פ מן נִמְחָה, מן א. מָחָה: והיה המעשה ההוא (של כניסת נח בתבה) כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם (רד"ק יחזק' יד יד).

הָמִי, פ"ע, כיני לנק' הוֹמִיָּה, עת' אֶהֱמָיָה, יֶהֱמָיוּן, — כמו הָמָה: תשאות מלאה עיר הוֹמִיָּה קריה עליזה (ישע' כב ב). אשת כסילות הֹמִיָּה (משלי ט יג). משמים נשקפה הומיה בירכתי ביתה (ילוק' גו"ק ג תא ג). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יֶהֱמָיוּן ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). אזכרה אלהים ואֶהֱמָיָה אשיחה ותתעטף רוחי (תהל' עז ד). כי הנה אויביך יֶהֱמָיוּן ומשנאיך נשאו ראש (שם פג

---

1) בערב' המזה a), והוא מן המז, ר"ל עקץ.

2) כבר באה מלה זו בתשו' הגאונים: ואמא אל המחאה במעמד שלשתן לא תצה אלא אן יקול לה מנה שיש לי בידך תנהו לפלוני זה (תשו' הגא', הרכבי קלו). — 3) ובהערה שם: במשנה ב"מ דף קיא נאמר המחהו אצל החנוני וכו' ומפה נ.כל לתאו שם עצם המחאה להוראת אנוויזונג וכו' לפי דעתי הוא ו' ב ר חדש. ע"כ. אך מהמובא בפנים נראה שאין זה חדש וכבר חדשוה הקדמונים.

a) همزة

ג). אך בצלם יתהלך איש אך הבל יֶהֱמָיוּן [1] (שם לט ז). —ועינים הֹמִיּוֹת, נעות ונדות: וכן תראה עיני הרשעים העזות הומיות ואינן נחות (רשב"ג, תק' מד' הנפ' יד).

הֲמִיָּה, ש"נ, —קול הומה, של כלי נגינה, כנור וכיוצא בזה: הורד שאול גאונך הֶמְיַת נבליך (ישע' יד יא). וכבר היה ר"ג ור"י וראב"ע ור"ע נכנסים לרומי שמעו קול המייה של מפטילון עד ק"כ מיל (ספרי עקב מג). וכן המצא מבני אדם אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). במה שימשך מן העניינים הטבעיים תמיד כהתוך השלג כשייחם האויר והמית מי הים בהסתער הרוח (שם ב מח). כדרך אשת כסלות הומיה וההמיה ההיא היא הריסות הבית (מלמד התלמיד, שמיני). כאשר אנו רואין שהמלחמה לא תהיה כי אם בשמע והמיית קול (רשב"ג, תקון מדות הנפ' יא). ושין שהיא של איש משמעת קול המיה וצעקה ושריקה (פי' יציר' מיוח' לראב"ד ב א). ואעפ"י שידע המלך כי הכל שקר מפני המיית העם בקש להשליך מעליו תרעומות אלו (שבט יהודה יח). כי מפני המיית פתאום תגזור גזרה על עם אחד בלי שום חקירה (שם סד). ואעפ"י שיצעק (בנך) ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו (רלב"ג משלי יט). — ובהשאלה: לא זקנתיועד עתה אני מוצא רתיחת טבע והמיית הנערות (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). והזכיר שם דברי המיית רחמים באמרו ונפשו קשורה בנפשו (מלמ' התלמיד, ויגש). כן החושק ההומה על חשוקו השמועה טובה עליו תשקיט המיית לבבו (שם, בשלח). כי טבע האדם שהוא הומה מאד על סתריו עד שיגלה אותם ופעמים מרוב המייתו יגלה אותם אל איש שיזיקנו בגלוי ההוא (שם, תולדות). צריך שתעשה רצונו של הקב"ה בקיום מצוותיו בזריזות גדולה והמיית הלב ושלימות הכונה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). בבקר כשהתחיל היום להתחמם שאז עת המיית אדם שיוצא כל איש לפעלו ולעבודתו ויסובבו עיר לעניני עסקיהם (הוא, וירא א). דברתי ושאלתי לחכמי תורתנו וגם לחכמי הנוצרים שישקיטו המיית לבבי (כתב ר"י אלונקי לדון שלמה הלוי), ר"ל המצוקות מפני הספקות. אולי תשקיט המיית לבבי ותסיר המון הספקות היושבות ממולי על אלו [illegible] (שם). כי רתיחת הדם והמיית הנערות מונעים לאדם ומעכבין אותו ליכנס בחכמות (מנוה"מ ד א ג ג). — ובמשמ' תאוה: אמנם רב העמל ויתרון הטורח וההמיה לכסף מגונה מאד (מלמ' התלמיד, לך לך). בתחלת עניניו וראשית בחינותיו (של האדם) ימשך אל המיית הממונות וקבוצם כאלו יחשוב היות העושר ההצלחה האחרונה (דרך אמונה, ביכאגו כ ס). ההמיה אל התאוות והבלתי הסתפקות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). יש מן האנשים שטבעם קל וחזק והמייתם רבה ומהם שאין להם שכל ודעה למשול בטבעם החזק ונאמר שהסוס ידוע שהוא למלחמה לקלותו ולהמיית טבעו (מלמד התלמיד, זכור).

***הֶמְיוֹן**, ש"ז, — כמו הֶמְיָה: המו כמו יין המיון בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין (רש"י זכר' ט טו). לפי שלשון המיון נתלה בגוף האדם וכו' ואם היה המיון עושה לאחרים צריך להדגישו והימם (רשב"ם דבר' ז כג).

הֹמִיָּה, ש"נ, מ"ר הֹמִיּוֹת, — מקום הומה מאדם רב, רחבה גדולה, מקום אספת קהל גדול: חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה בראש הֹמִיּוֹת תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כ-כא).

***הָמִים**[1]), ת"ז, — עצב ונוגה, בעל מרה שחורה, Melancholischer; mélancolique; -colic: מהו קורדייקים אמר רב המים (ירוש' תרומ' א מ:)

***הֲמִימָה**, ש"נ, — שם"פ מן הָמַם: ויכלו היציר מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה (רש"י ישע' כח כט).

הָמַל, ממנו הֲמֻלָּה.

הֲמֻלָּה[2]), ש"נ, מ"ר הֲמֻלּוֹת, — קול שאון והמיה גדולה, Geräusch; bruit; noise: לקול הֲמוּלָּה גדלה הצית אש עליה (ירמ' יא טז). ואשמע את קול כנפיהם בקול מים רבים בקול שדי בלכתם קול הֲמֻלָּה כקול מחנה (יחזק' א כד). — ואמר המשורר: ולו עוכר עכרני

[1]) הסכימו חוקרי הלשון כי מקורו בהשרש המ a) שמשמש בערב' במשמ' דאגה ועצב ויגון.

[2]) בעבר', ואין לו אח בלשונות האחיות. יש סוברים כי הוא שרש משנה להמה.

[1]) תקון למבר: אך הבל זהב והון (REJ 1894 284).

עכורתיו כחדקל וכפרת ב ה מ ו ל ו ת, ורגלי בה כרגל הראמים ורגליו בה כרגלי הנמלות (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס סט). וכשנערכנה (את הגבורה) בהקש אל הנפש נאמר שהיא הבערת הלב בעתות ה ה מ ו ל ו ת וקשר הנפש וקבוצה בעת הפחר (מאזני צדק, אלגזלי 143). —ואמר הפיט: המון עדים מרעידים ברגש יעריצו אל, הַמֻלָּתָם קדשתם בעת שלוש קדשת אל (רמב"ע, אופן שקל', מלאכים). ארוני עוז, בקול מעוז, לנערץ בצבא הֲמֻלָּה, בוטים רון, בחיך וגרון, לך יי' הגדלה (אופן שבת א אחה"פ, ארוני עוז). כל אזנים תחרשנה מאנקת מתי רעב ה מ ו ל ו ת קרודומות ומהלומות כשיל וכילפות אשר יניפו מקורי קיר ונותצי הבתים (א' מפו, אה"צ כה). השמש יצקה אז יקרות וחום צח על נאות הרועים פלגים יבלי מים המו בשאון זרמתם ה מ ו ל ת עלה נדף מרות צח הנושבת מבין העפאים (שם ד).

המורה, המורות, — עי' המר.

הַמְלָטָה, ש"נ, — א) שה"פ מן המליט: יוציא את ישראל מן הצרה לשון ה מ ל ט ה (רש"י ישע' לא ה). ויפליט ואין מציל הכל ענין הצלה ו ה מ ל ט ה (שרשי רד"ק, פלט). — ובהרחבה: כל יציאת דבר בלוע קרוי ה מ ל ט ה (רש"י ישע' סו ז). — ב) הטלת ביצים, ילידת ילד: כמו שיקרה לנשים ב ה מ ל ט ה (קאנון א ב א ה).

א. **הַמְלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְלִיךְ: והיתה עוד צריכה ה מ ל כ ה והיא הקבלה שיקבלו ישראל אותו למלך (ר"י אברבנאל, ש"א י). ואמנם בענין ה ה מ ל כ ה גם כן פשעתם כי המלכתם את אבימלך בן אמתו (שם, שופט' ט יח). ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך ו ה מ ל כ ת שאול ועניניו והמלחמות אשר עשה (שם, הקד' שמואל). וכל עניני איש בשת מ ה מ ל כ ת ו ומיתתו (שם). יורה שהיתה ה מ ל כ ת ו הכרחית לתשועת העם (שם, ש"א ח ד).

ב. **הַמְלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן *נִמְלַךְ: שאם כן יראה כענין ה מ ל כ ה ועצה חדשה כי אחר שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב (רמב"ן בראש' א ד). ונראה מזה ענין ה מ ל כ ה ושנוי רצון (ר' בחיי, בראש'). לבאר לנו ה ה מ ל כ ה הזאת שוכר מהשליח והיא שלא נאמר בשהמשלח אומר לו תקנה לי בשר במשל ממליך הוא מיד ואומר איזה בשר תרצה וכו' אבל ה ה מ ל כ ה בכאן היא אחרי שהלך השליח ולא מצא מה שאמר לו המשלח (שו"ת רלב"ח ט). והעצה ו ה ה מ ל כ ה נמשכים מכח שכלי (זכות אדם 4). וכשנמלך בנשמותיהם של צדיקים אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ומטעם ה ה מ ל כ ה במלאכי השרת נאמר בלידתו של שת בתוקף תשובתו של אדה"ר ויולד בדמותו כצלמו ומן ה ה מ ל כ ה במעשה שמים וארץ נאמר ברא אלהים אדם בדמות אלהים (רמ"ע מפאנו, אמר' טסול', תקו"ד ד ס). ואין הכונה חלילה שהוא יתברך צריך לעצה ו ל ה מ ל כ ה מברואיו (כאה"ג למהרי"ל ג).

הַמְלָצָה, ש"נ, — שה"פ מן המליץ: כי חלילה להוציא דבה רעה על השופטים כאשר באמת לא נודע לי בבירור ואין להמליץ בשום ה מ ל צ ה בעדם (שו"ת חות יאיר קלו).

א. **הָמַם**, ממנו א. הָמַם.

א. **הָמַם**, הַמֹּתִי, עת' יָהֹם, וַיָּהָם, הֲמָמַנִי, הָמֵמָם, יְהֻמֵּם, לְהֻמָּם, — א) הָמַם אותו, הביא עליו פחד ובהלה ובלבול, verwirren ; confondre; disturb: ויהי באשמרת הבקר וישקף יי' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן וַיָּהָם את מחנה מצרים ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל (שמות יד כד-כה). את אימתי אשלח לפניך וְהַמֹּתִי את כל העם אשר תבא בהם (שם כג כז). ויבא אליהם יהושע פתאם וכו' וַיְהֻמֵּם יי' לפני ישראל ויכם מכה גדולה (יהוש' י ט-י). וירעם יי' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים וַיְהֻמֵּם וינגפו לפני ישראל (ש"א ז י). וישלח חציו ויפיצם וברקים רב וַיְהֻמֵּם (תהל' יח יה). ברוק ברק ותפיצם שלח חציך וּתְהֻמֵּם (שם קמד ו). נסה אותו בודאי שלא יהיו אומרין ה מ מ ו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות (מד"ר בראש' נה). ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלהים הֲמָמָם בכל צרה (דהי"ב יה ה-ו). — ובהרחבה במשמ' השמיד: וַיָּהָם יי' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק (שופט' ד יה). וגם יד יי' היתה בם לְהֻמָּם מקרב המחנה עד תמם (דבר' ב יה). והפל (המן) פור הוא הגורל לְהֻמָּם ולאבדם (אסת' ט כד). — נפע', *נְהֻמַם, — שהממו אותו: תהם צרי בצאת

קול מארמוני, כ נ ה מ מ ת י בריב והלכתי אף אני (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה).

— פוע', יהוּמַם, — כמו הֻמַּם, בנחץ: טבעך יצא בעולם להכחיד כל צורריך, שאון קמיך תְּהוּמַם לנער כל צריך (יוצר לשבת הפסקה). מכור מכרתנו לקמיך, הוּמַם בקצפך וזעמך, כי חללו את משכנות שמך (סמא"ל, סלי' לשבת שובה). — ואמר המשורר: ושחים ירומם, וזרים מ ה ו מ ם, וגאים ישומם, כקש ועפרים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק עה).

ב׳הָמַם, ממנו ב.הָמַם.

ב׳הָמַם[1], פ"ע, — הָמַם את הפרי וכיוצא בו, אכל מה שבפנים, את לבו, ועשהו חלול: אכלנו ה מ מ נ ו[2] נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (ירמ' נא לד). — ואמר הפיטן: טלטלה ועצבון כי גברו ועצמו, זאבי ערבות אכלו הֲמָמוּ, טרפונו לבקר לא גרמו, אכזרי המה לא ירחמו (סליח' ער"ה, אליך). — ואמר המשורר: שם באשכלות שלח השנים, ויבחר האדם במו, ובכל אות נפשו הָמַם פרימו, עדי מבהר הגפנים היו חרם (מבלי יל"ג, א).

ג׳הָמַם, ממנו ג.הָמַם.

ג׳הָמַם, פ"ע, — כמו הָמָה, השמיע קול המיה: להם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו וְהָמַם[3] גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (ישע' כח כח). — "וביני: אפילו הגלגל ה ו מ ם ומשתבר (רש"י שם). — ולווי "המי: קומי דפקי שועי אל דמי, ותני כאוב מארץ קולך ו ה ו מ י (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).

—נפע', נָהֹם, תֵּהֹם, — נעשה הֹמֶם, נמלא קול שאון: ויהי כבאנה בית לחם וַתֵּהֹם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט). ויהי כבוא ארון ברית יי' אל המחנה וירעו כל ישראל תרועה גדולה וַתֵּהֹם הארץ (ש"א ד ה). ויעלו משם שמחים וַתֵּהֹם הקריה הוא הקול אשר שמעתם (מ"א א מה).

ד׳*הָמַם, ממנו ד.*הָמַם.

ד׳*הָמַם[1], פ"י, — הָמַם את הסחי מהבית וכדומה, טאטא, ausfegen; balayer; to sweep, ובהשאלה: ה מ מ ם (הקב"ה את ישראל) כבמכביד (מד"ר איכ' פתי', רבי אבהו ה).

***הֲמָמָה,** ש"נ, — שם מפשט מן הָמַם: אין ה מ מ ה אלא לשון מגפה (מכי' בשלח ב ב).

הָמַן[2], ממנו הָמַן.

הָמַן, פ"ע, — עשה מעשים רעים, חטא, פשע, Schlechtes thun; faire du mal; to do ill: לכן כה אמר אדני יי' יען הֲמָנְכֶם[3] מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם לכן כה אמר אדני יי'

---

[1]) בערב' הַמּ a), ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי הֱמָמָנִי. והנה פרשו המפרשים, גם החדשים, פעל זה בעקר משמעתו של הפעל המם הקודם, אלא אמרו שבהרחבה משמש במשמ' של כליון. אך אין המשמעה המורחבה של המם נהלמת יפה א ח ר י הפעל אכלנו, והיה צריך לאמר הממנו אכלנו. ולכן רגלים לדבר, כי המם זה הוא הפעל הערבי הַמּ a), שמשמש גם במשמ' של נ ק י ר ת התולעת באכל: וקעת אלשושה פי אלטעאם פהמתה b) המא, ר"ל נפלה התולעת בהאכל ואכלה לבו ועשתהו חלול.

[3]) הכתוב משובש ויש מגיהים הגהות מתחלפות, אך לפי הנוסחה המסורה זהו הפרוש היותר מתישב.

a) هَمّ b) فَهَمَّتْهُ

---

[1]) בערב' חַמּ a).

[2]) אין החדשים מודים במציאות שרש זה בעברית. ועי' הערה שלקמן.

[3]) מהכתוב הקודם: ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים, יש לדון כי במקום המנכם היה הכתוב הֶמְרַתְכֶם. וכן דעת קצת החדשים. וקצת הקדמונים פרשו המנכם זה מלשון המון, ואחרים במשמ' המה ובמשמ' זימן להם. אך כבר החליט ראש המדקדקים ריב"ג כי זה שרש מיוחד, אמר וז"ל: יען המנכם הוא על משקל יען אמרך את שני הגוים הגון לעמת הריש והוא למד הפועל ע"כ. וכבר העירותי כמה פעמים, כי לשוננו בנויה על ה ת נ "ך כמו שהוא עתה בידינו, ובכל מקום שאין הנוסחה שלפנינו סותרת את עצם יסודי הדקדוק הלשון עלינו לקבל את הנוסחה המסורה באוצר לשוננו. וכן הדין במלה זו המנכם, שאעפ"י שרגלים לדבר כי לא היה שרש המן בלשוננו בתחלה, בפרט במשמעה נאותה להענין כאן, מ"מ הואיל ואין לנו גזרה נאה מן השרשים שישנם בלשון, על כרחנו אנו חיבים לקבל צרוף ה מ נ לשרש מיוחד למשמעה היותר נאה והיותר נהלמת לפי הכונה פה, ובפרט שכבר קבל שרש זה ראש מדקדקי לשוננו הריב"ג, וכבר פרש ר"ש בר"ש (ספר המליצה, ככר, 18) הפעל המן במשמ' רע במעשיו, וצריכים אנו לקבל באוצר לשוננו פעל זה במשמעה זו, אף שאין לו סמך מלשונות האחיות.

a) حَمّ

הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק׳ ה ז-ח).

***הַמְּנָעוּת**, ש״נ,— סגולת מה שהוא נמנע, נמנע, Unmöglichkeit ; impossibilité ; -ty : שזה אשר הורה המציאות על היותו פועלו וממציאו הוא אחד ואמהות דרכיהם בקיום האחדות שתי דרכים דרך ההמנעות ודרך ההשתנות והחלוק (ר״ש א״ת, מו״נ א עה). היה זה הדעת בלתי מחייב ההמנעות כלל (שם). וזה אמנם הוא סעיף מן ההמנעות (שם). וכאלו הוא דבר נמנע בחק התורה שלא יהיה בה דבר מזה הכת ואפני ההמנעות בו (שם ג כו). וכאשר יפגשו ויבטל ההמנעות יעזרו יחד על החמום (קאנון א ב ב ג). כי ההמנעות הוא סתירת האפשרות וסתירת הכח (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו כז). בבאור המנעות מציאות גֹדל נבדל בב״ת (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א א א). שהוא (הרמב״ם) חתר לקים המנעות היות הדבר הקיים בעצמו שופע תמיד מזולתו (שם ג א ד).

הָמַם, ממנו הֶמֶס.

א.**הֶמֶס**[1], ש״ז, מ״ר הֲמָסִים, — ענפים וזרדים יבשים, Reisig ; broutilles ; fagots : מפניך הרים נזלו כקדח אש הֲמָסִים מים תבעה אש (ישע׳ סג יט-סד-א). — ואמר המשורר : אמרות יי׳ אמרות טהורות ודבריו כאש המסים, מגן הוא לכל החוסים (רשב״ג, רשות לאזה׳, שולמית שחרחרת). מה זה שם המון עם נקלה על הזמן חמסיו, עד הוסר סלון עולה נשרף באש המסיו (ר״י הלוי, ראשי עם).—ואמר המליץ : קודח אש בהמסים, קורא דרור לתאוה (משלי אסף כא ט). זאת אש הֲמָסִים בשלג נוזלת (יל״ג, אשה עבריה).

ב.***הֶמֶס**, ש״ז, — שה״פ מן המס, כמו *הֲמַסָּה : וימשך אחריו המס מתחיל מהליחות ואחר מבשר הכבד (קאנון ג יד א יג). והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההמסים וההרקות המופלגות בזיעה ושתן ושלשול (שם שם ד ג).

***הֲמַסָּה**, ש״נ, שה״פ מן הֵמֵס, מסם : והמעכל יצטרך להמסה והמזגה (קאנון א א ו ג).

*המסס, — עי׳ *מָסֵס.

***הַמְעָדָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִמְעִיד, מָעַד : הארכובה מהירות ההקעה ולפעמים תקע בלי סבה לבד הלוך קל או המעדה מועטה (קאנון ד ה א כז). ויש יתעצם יתר לעלות מבעלות לאסף בכסף נמרץ ומורד ההר ייגעהו יגיעה רבה עד שברדתו לשוב לביתו יסתכן בנפשו מאד כי לא יהיה בטוח מהמעדת קרסוליו (ר״י עובד׳, אגר׳ דופי הזמן). — ובהשאלה : כי הנה יש בזה הדעת (שאין ראוי לבקש תכלית להמצוות) המעדה רבה מדרכי התורה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות א). ואין ספק שבזה המעדת רגל רב באמונת החדוש כי כאשר יפרשו ספורי הבריאה הראשונה המוחלטת על ההויה הטבעית בפרושים מדומים הלא תחלש אמונת חדוש העולם הכללי ותפול אמת ארצה (הוא, בראש׳, יהי רקיע). וברוב דברים לא יחדל פשע מחסרון ההגעה לנקודת האמת וק״ו אם תמשך מזה המעדה מפסק הדין הישר ויגרום לבא לידי מעשה בהפך המשפט המצודק חלילה (הקד׳ גידולי תרומה). — *הַמְעָדַת הַמֵּעַיִם, כשהמזון אינו מתעכל בהם, אלא עובר ויוצא בהויתו כמו שנכנס : ואמנם המעדת המעים הוא שיצא האדם מהמאכל מהרה ויהיה ענינו כשיצא כמו ענינו כשיאכל (קיבולי גלינוס, כ״י פריז).

המע״ה, — ר״ת : המוציא מחברו עליו הראיה.

***הַמְעָטָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִמְעִיט : שנשתדל בהמעטת המזון ולמנעו כאשר נרפא החליים החדים וכו׳ ואמנם בחליים הנושנים הנה אנחנו נמעיט גם כן אך המעטה פחותה (קאנון א ד א). ויתדרגו (הילדים) בהמעטת התנועה ועזוב המיגעת ממנה (שם א ג א ד). אל תפחדו ואל תיראו מהמעטתכם (ר״י אברבנאל, זבח פסח, הפוך). שגם ימצאו מיני ההמעטה (בההלצה) כמו שימצאו מיני הגדלה וההרחבה (נופ׳ צופ׳, מסיר לשון ב יא).

***הַמְצָאָה**, ש״נ, מ״ר הַמְצָאוֹת, — שה״פ מן הִמְצִיא, ובפרט עשיית דבר יש מאין, Erfindung ; création : הושאלה זאת המלה להמצאת הדברים הטבעיים בטרם הרים יולדו (מו״נ א ו). כאשר נמשכים אל זה גם כן ענינים רבים במציאות והמצאת המציאות בעצמו שאין אנו יודעים להם סבה אחרת (מלמ׳ התלמ׳, בראש׳). ומלת ברא תורה על המצאת היש מאין (ר״י אברבנאל, בראש׳ א). ובכן יתחייב

[1]) ככר אמר ברט (ES, 57) כי זו היא המלה הערב׳ הַשִּׁימָה, עוד אל השימה a). וככר אמר ריב״ג : הקרוב שבפרושים בו הקש והוא העשב היבש.

a) هشيمة وعود الهشيمة

ש ה מ צ א ת הנמצאות אשר נמצאו באותה ההשכלה היתה ברגע בלתי מתחלק וכו' וזאת ה ה מ צ א ה היא הבריאה אשר רצינו לבאר (ספורנו, אור עמים, כר"אה). מה שהורה דרך קבלת נבואה מענין המציאות ומאיכות ה מ צ א ת ו (מלמ' התלמיד', כרא"ש'). אם כן מצאתי נפשי מחויבת להפיק משאלך מצד כבודך ואי אפשר לה מבלי ה מ צ א ת ענינים ודעות מחודשים לא ימצאו לקודמים ויהיה זה מה שתקשה ה מ צ א ת ו (ידע' בדרכי, הפרדס, אוה"ס ג). — והכח להמציא דברים: שהתחייב אל המליץ המצא אצלו אלה החמשה דברים רצוני לומר ה ה מ צ א ה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה ו ה ה מ צ א ה היא חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים אשר ישימו הענין מפורסם (נופת צופים, מסיר ליאון א ז). — ובמשמ' תחבולה שאדם בודה לתכלית מה: ההשתדלות להפקיד בם בדמיונו הדברים המכוונים מאת האדם באיזה יחס שימציא לעצמו בהעלות לפניו זכרון המקומות ו ה ה מ צ א ה ההיא יזכור בנקל כל מה שירצה כאלו יהיה לפני עיניו החושים עצמם (לב האריה, מודיעה א ז). שלא ישתבח (האדם) בצדקותיו ובחסדיו והגם שלא יהיה בפירוש כי אם עושה ה מ צ א ו ת זכונתו להשתבח נענש על זה (מורה באצבע להר' חיד"א, א יד). כזה וכזה עשה ה מ צ א ו ת שוא ושקר להפחיד ולהבהיל את העולם ולספר נפלאותיו (התאבקות ר"י עמדין עם ר"י איבנשיצר).—ואמר הפיטן: אותו תשחיתי בְּהַמְצָאוֹתַיִךְ, כי תקחיני בחלקלקותיך, לשוט בארץ ולהתהלך בה (כנף רננ', פזמ' ליום ו, ארן). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ' דבר חדש שאדם ממציא בעניני חכמה, מבונה חדשה וכדומה, Erfindung ; invention.

***הֲמָקָּה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵמִיק, מקק: ואולם אמרו ימיקו וידברו ברע עושק ממרום ידברו היא בתאר תכלית רשעים עד היכן הגיע ומה היתה שרשו וסבתו זהוא ה מ ק ת ם ודברם ברעה (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).

הֵמַר, ממנו מַהֲמֹרָה.

***הֹמֶר**[2], הומר, ש"ז,— חִדּוּד, הֲלָצָה, דבור שיש בו חדוד השכל ומעורר קצת צחוק בהחדוש שבו, Witz-Wort ; bon-mot ; joke : אמר להן ר"ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין ה ו מ ר[3]

[1]) עי' הערה לערך מ ה מ ו ר ה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) בנוסח' חומר, אך

וכו' כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (סוט' יה.). רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה (ורצע אדניו את אזנו במרצע) כמין ה ו מ ר[3] מה נשתנה אזן מכל אברים שבגוף אמר הקב"ה אזן ששמע קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין ה ו מ ר וכו' (קדוש' כב:).

א.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן א.מָרָה: יכול תהא ה מ ר א ת ו ה מ ר א ה (סנה' יד:).—ואמר הפיטן: טכסו בקשב חברים גנת ישיבת, טרדו בְּהַמְרָאָה ובמזורחית קולטת שבת (יולר לשבת שבין יוה"כ וסוכ', את השם).

ב.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן ב.מָרָה: איזו היא ה מ ר א ה כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין כאחד (תוספתא שבת יח ג). איזו היא ה מ ר א ה ואיזו היא הלעטה אמר רב יהודה ה מ ר א ה למקום שאינה יכולה להחזיר וכו' ו ה מ ר א ה בכלי הלעטה ביד (גמ' שם קנה:).

ג.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה עם חברו: מי שקבל עליו בשבועה שלא ישחוק שום שחוק אם ה מ ר א ה היא בכלל שחוק דע שכל שחוק של קוביא הוא ה מ ר א ה (שו"ת הרא"ש יא י).

***הֲמָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן המיר, מור, הֲמָרַת הדת, יציאה מדת אחת לאחרת: בו (בקרבן פסח) ה מ ר ת דת פוסלת ואין ה מ ר ת דת פוסלת בתרומה (פסח' לו.). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על ה מ ר ת הדת וכי לא יכול לו צוה שיתלוהו (שבט יהודה ג). גדול

כבר אמר רסע"ג, והובא בהערוך ערך המר, וז"ל: יש גורסין חומר ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין הומר בהא ופי' כמין מעשה שכן קורין המעשה בלשון ארמית אי המרא וכי יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך כלומר מאי אורך ומאי טובך ומה מעשיך. ע"כ. והנה, אעפ"י שעדותו של רסע"ג נאמנה עלינו ובודאי היה דבור זה נהוג בארמית בימיו, מ"מ אין גזרה זו להשם הֹמֶר שלנו מחורה ביותר, כי אין בהמושג מ ע ש ה שום דבר שיואות למשמ' המלה המר לפי הענין. על כל פנים, גרסתו של רסע"ג מכרעת, ולפחות יש לה זכות כמו להגרסה חומר, ומשמעתה האמתית של המלה מוכחת מהטעם שנתן רבן גמליאל לקרבנה של הסוטה ור' יוחנן בן זכאי לרציעת אזנו של העבד, ששניהם אינם אלא ח ד ו ד נחמד.

(שהמיר את דתו) אין מתאבלין עליו וכו' אבל קטן מה שהמירוהו בהמרתם מה מעלה ומה מוריד (מרדכי מו"ק תתפו).— ומ"ר: וגלגל המרות גדולות כי בראות הפתאים שמשיח לא בא אז המירו (שלשלת הקבלה). ואע"פ שימיר כבודו הישראל אלף המרות לא יסור עול התורה מצוארו (רס"ע אמן דאמון, שאל' ע"ד האנוסים). — *וחלוף ושנוי בכלל: וראו להמיר המלה בסגור על דרך התקון וכו' ונכתב השיר בקרטבה על השינוי ההוא וההמרה (הרקמה, שער יט). ככה יתחייב ג"כ בעליונים שמפני חמרם ישתוקקו אל ההמרה והשנוי בצורות והוא סבת ההפסד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). ונראה שהמרת מלת פשע בשתי מלות און ומרעה היתה סבה להמרת מלת נאום במלת דברי (ר"ש א"ת, יקוו המים יג).

*הֲמָרוּת, ש"נ, — מעמד אדם שהמיר דתו: יבם שהיה מומר לעבודת כוכבים בשעת קדושי אחיו ועדיין בשמת אחיו בהמרותו אינו זוקק אשת אחיו ופטורה מן החליצה ואפי' חזר בתשובה (דיני הגה' מרדכי קל).

*הַמְרִיָה, ש"נ, מ"ר הַמְרִיּוֹת, — כמו א. הַמְרָאָה: שתי המריות המרו שם (ילקוט תהל' תתסד).

*הַמְרָכָה, ש"נ, — שה"פ מן המריך, מרך: איזוהי המרכה ואיזוהי המסמסה המרכה כל שנשפך בקיתון מסמסה כל שאינו יכול לעמוד (חול' מה:).

*הַמְרָצָה, ש"נ, — שה"פ מן המריץ: מפני שהשמירה כפי המרצת תועלתה במהירות בשול החולה יהיה המרצת התכה בכח (פרקי משה ח). ואין ראוי להמריץ בקשירה המרצה שיעלה מורסה (קאנון ד ד ג ב).

*הַמְשָׁחָה, ש"נ, — שה"פ מן המשיח, משח: והשמיט גם כן ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך והמלכת שאול וכו' והמשחת דוד וענין גלית הגתי (ר"י אברבנאל, הקד' שמואל).

*הֶמְשֵׁךְ, ש"ז, — שה"פ מן הִמְשִׁיךְ, ויִשמש א) במשמ' עצם שם הפעולה: ואח"כ הושאל להמשך הקולות באויר (מו"נ א כא). — ב) התמדה, Dauer; durée; duration: איך היה הבורא יתעלה וישתבח בטל לא יעשה דבר בשום פנים ולא חדש מתחדש בעניין אשר לא סר וארך המשך מציאותו הקדמון אשר אין תכלית לו לא יעשה דבר (ר"ש א"ת, מו"נ ב טו). כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו (שם יג). ישתבח שמו הממשיך מהמשך השכל הנפש הכוללה הגלגלית בעלת כח ותנועות (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג ז). ויהיה המשך להתלמדותם יותר עצום ויותר מתמיד (ידע' בדרשי, הפרדס, אולה"ם ג). כי ההמשך הוא הזמן בשילוח שאין בו קודם ומתאחר ולא סדר וזמנים אחר שאין בו תנועה ואולם אם הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל כמו שהוא דעת ארסטו יהיה ענין הקדמות והנצחיות שהוא קודם לכל הנמצאים (העקרים ב יח). ולכן החכימה ההשגחה האלהית להמציא מזמן לזמן אדם גדול יהיה כנר להאיר לדורות הבאים אחריו כאלו היה המשך הזמן דרך ארוך חשוך מאד ויתראו בו מתחום לתחום נרות ואורים ברואים להאיר ללכת יומם ולילה (ר"י אברבנאל, הקד' נחל' אבות). שההבדל העצמי באמות הנביא הוא האריכות וההמשך באמות דבריו (נוה שלום, הכר' שלום ה ב). טוב הממשלה היא אשר תהיה על דרך המוסר וההמשך במה שיחייבהו הנימוס (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יז). —עַל הַהֶמְשֵׁךְ, בתמידות, בלי הפסקה: כי אלו הכחות האישיות הוות נפסדות על ההמשך ומיני הכחות ההם נשארים לא יפסדו (ר"ש א"ת, מו"נ ב ו). מעניני הנמצאות המתחדשים הנמצאים על ההמשך המתמידים (שם ל). — בהמשך הדברים, ר"ל בתוך הדברים: ועוד בהמשך דברינו יתראו דברים מובאים על שם הגאונים (ש' רפפורט, הקד' לתש' גא' קדמ', דוד קסל).—ובמשמ' תולדה והשתלשלות דבר מדבר: איך אפשר לצייר הריבוי והתולדה והמשך אור מאור (רמח"ל, חוקר ומקובל). והתבונן על ענינם (של כללי המציאות) ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול ותבחן יפה יפה המשכם והשתלשלותם איך נמשכים ענין מענין (הוא, הקד' דרך ה'). —ובמשמ' חבור ושיכות דבר אל דבר: עוד יתבן על פי המשך הכתובים במה שנעיר בם וכו' (ר"מ אלשיך, משלי א י). דוק בהמשך הכתובים ודקדוקיהם ולשונותיהם ותמצא נחת (פענח רזא, ויגש). ואמנם מתוך המשך הספור שב זכרונו של מלך לאיתנו (קול יהודה, כוזרי ב מו). ע"כ אין לבקש בו (בספר משלים) סדר והמשך וחבור בין פסוק לפסוק (בן זאב, הקד' בן סירא). אך כפי המשך הענין מתישב יותר נוסח היונית לפי העתקתי (שם יז).

— ומ"ר: קול שפל והברה נוטה עם מנוחות תכופות והמשכיות ארוכים והשתניות גדולות (נופ' צופ', מסיר ליאון א יב). — ובמשמ' דבר הבא אחרי דבר, המשך: Fortsetzung ; suite ; continuation במחברת אייר (ציון תר"א, בסוף דברי מהר"י אויב). ראיתי כי בין ההמשך שנדפס בנומ' 39 ובין הבא אחריו בנומ' 41 נשמט פרק שלם (הגר' יל"ג, א פח).

***הַמְשָׁכָה,** ש"נ, — שה"פ מן הִמְשִׁיךְ: שהשאיבה מטהרת ברביה ובהמשכה (תמור' יב:). המשכה (של מים שאובים) בלי רביה ולא כלום היא (שו"ת ר"י אבן מיגאש מט). לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן (רש"י שמות כה לא). יש שהיו רוצים למצא חן בעיני הגוים והיו דורכים עמם בגיגית קודם המשכה (סמ"ג, סי' קמח). דין גיגית שיש בה ענבים דרוכים מתי קרוי המשכה לאסור אותו במגע גוי ודין יין האסור שנתנו בענבים דרוכים קודם המשכה וכו' שאם נתן סל בתוך גיגית דרוכה ולקח ישראל מן היין שבסל זהו המשכה (התרומה, יין נסך קסז). זכשלוקח מעט יין בכוס מן הגיגית כדי לנסות אם טוב ואם רע קודם שהמשיך ממנה יש לו ליקח יין וענבים יחד שלא יהא קרוי המשכה ויהא נאסר מכאן ואילך מה שבגיגית אם יגע בה הגוי (שם קסח). המים החמין של המרחץ שהן מתחממין דרך המשכתן בלא שאיבה (שו"ת הרדב"ז ד לה). — וכמו הֶמְשֵׁךְ, במשמ' התמדה: כי כל איש מאישי בעלי חיים לא יצטרך בהמשכת מציאותו אל מחשבה והשתכלות והנהגה (מו"נ א עב). — ובפלסופיה וקבלה, "המשכת הנבואה, המשכת האורות וכדומה: זר' אלעזר בהמשכתו הנבואיית ראה בתשובת שאלתו כי לדרישת החכמה האלהית הזאת לא די לו בהיותו מחמר אחרי רבו אלא שירד מכל וכל מן החמור וכו' (דרך אמונה, כיכאגו א ב). דרך ההשכלה העיונית ודרך ההמשכה הנבואיית שתיהן יחד (שם ב ב). ומשם ידוד ילכו כל הצנורות וההמשכות לשם אדני ושם אדני הוא אוצר שבו כל טכסיסי המלך (ר"י גיקטיליה, שערי אורה ד:). וימשיך ע"י זה ממנו השפעה שבהמשכה יתחדשו ענינים מה שיחודשו (רמח"ל, דרך ה' ג ב). ויכוין שבכל ההמשכות האלה שהמשכנו הם למען יעקב ורחל (מכנ' חסיד', תפל' הלילות ז). — והמשכת דברים: בהמשכת דברים שאמר הן הן וכו' מקודשת

כי יש ממש במלת הן (ספר הקנה, סוד קדוש').

***הַמְשָׁכוּת,** ש"נ, — שה"פ מן נמשך, הֶמְשֵׁךְ, כמשמ' הֶמְשֵׁךְ: שלא נעשית בריאת העולם בהמשכות זמני כי אם פתאם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ג). כי אם לשכך את האזן להורות על המשכות גדולה כזמן אלף שנה אשר אתנו עתה (שם). ובזה שוער הזמן והמשכותו ושוערו הימים מבלי תנועת המאורות (הוא, כראש' א, שאלה ט). — ובמשמעת תולדה והשתלשלות: שזולתו (של הקב"ה) ימשך ממנו והוא אינו נמשך מזולתו ועל ההמשכות הזה שהוא מטבע מחויב המציאות ועניו אמר הרב באותו ספר ממנין המצוות שיש שם אלה עלה וסבה (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). פרשת שלש עשרה תספר המשכות מלכות יהודה אחרי מות אחזיה (הוא, מ"ב, הצעה לפר' יא). כי יהיה מן עול מצותו לעשותו אם לא ישיג בחפץ ובחוזק ההמשכות אל גבול הכרח (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ת יא). — ובהלצה: ההמשכות הוא כשנשאל מן הסמנים הנמשכים לעושי העברה או לנקי ממנה צד המתרעם שיאמר אם יוכל שאשר עליו התלונה התאדם או השתחר או שהיה מגמגם מתבלבל בדבורו נדר דבר מה ואלה כלם סמנים נמשכים לעוברים (נופת צופ', מסיר ליאון ב ז). ההמשכות הוא מאמר יבואו בו מאמרים רבים על העשות הדבר או בלתי עשותו וישאר אחד מהם בהכרח משלילת כל מאמר מהבאים בספור זולתו (שם ד לג).

***הֶמְשֵׁכִי,** ת"ז, נקב' ־כִית, מ"ר הֶמְשֵׁכִיִּים ־כִיּוֹת, — מטבע ההמשך: הזמן באדם הוא כצילו של עוף בשעה שהוא עף וזה כי כמו שאותו הצל ההמשכיי של העוף הוא העושה אותו והוא בעצמו סבת הפסדו וכו' כן הדבר בזה הצל שהוא הזמן (ראש' דעת לר"מ אלבילה ב ז). שרצו הכרח המצא למשיח שלשה שלימיות האחד שלימות טבעי והשני שלימות הרגלי והשלישי המשכי וכו' ואל השלימות ההמשכי והנבואיי אמרו שיהיה גבוה בזאת המעלה אל שתהיה לו השפעה מהמלאכים ומעולם השלם (דרך אמונה, כיכאגו ב ו, הקד' ה). וידעו כי ערומים הם בששולל מהם ההשגה ההמשכית השלמה ונשארו זולתה (שם ב ב).

***הֶמְשֵׁל,** ש"ז, — שה"פ מן המשיל, משל: אבל הכל על צד ההמשל והורות השכל לנמצא (מו"נ א מו). לפי מה שיתחייב מזה ההמשל מן

הדבור והמענה והחזרה (שם).

*הַמְתָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן *הִמְתִּין, במשמ' מתינות: ולפוסקין את הדין אמרו לבל יסמכו במחשבה ראשונה אך בהמתנה גדולה ובעיון הדק לבל יטעו בשיקול הדעת (ר' יונה, אבות א א). אף על פי שלפעמים יהיו חלשתם ועצלתם והמתנתם נופלות בסבת מזג החום (קאנון א כ ב ג).—ובמשמ' שהיית זמן מה: ראובן לקח בגדים בהמתנה בויניציאה מסוחר אחד יון בעד ששה חדשים (שו"ת הרשד"ם, חו"מ קיח). אם לא שכר עליהם והפסיד מלאכתו ע"י המתנתו אין הפועלים צריכים לשלם לו היזיקו (לבוש, שכיר' פוע' שלג ו).

*הַמְתָּקָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְתִּיק: וכל הדברים האלה כהויתן ומשמען האריך בהמתקתן הרשב"א ז"ל (אמר' טהור', אם כל חי ג יט).

א. הֵן[1], בָּהֵן, כָּהֵן, לָהֵן, מֵהֵן, — מלת הגוף לנקבות נסתרות, ומשמשת בכל שמושי הוא, היא, הֵם: הערים אשר ישב בָּהֵן לוט (בראש' יט כט). חמתיך הגבהות והבצרות אשר אתה בטח בָּהֵן בכל ארצך (דבר' כח נב). והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה וירא ולא יעשה כָּהֵן (יחזק' יח יד). הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו לָהֵן כטוב בעיניכם (בראש' יט ח). ויאמר לָהֵן (יעקב ללאה ולרחל) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם (שם לא ה). ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר לָהֵן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים (שמות א יח). ולא בדרכיהן הלכת וכתועבותיהן עשיתי כמעט קט ותשחתי מֵהֵן בכל דרכיך (יחזק' טז מז). — ולפעמים גם לזכרים: גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הֲלָהֵן תשברנה עד אשר יגדלו הֲלָהֵן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי (רות א יב-יג). — ובזמן מאוחר פשט שמוש זה הרבה: וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית (תוספתא דמאי ב ט). בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים (שבת לב:). כשהן משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדירה (חול' לז:). הולכין אצל ע"ז שלהן ואינה עונה אותן והן רואין צרתן ובאין להן אצלך (מד"ר דבר' ב). — ובמשמ' הבריות: הצבי הזה שוחטין אותו ומפשיטין את עורו והן מבקשין להחזיר את הבשר לתוך העור ואינו מחזיק (תנחומא משפט' י). — *הֵן הֵן, הם בעצמם: שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר הן הן ימי בגרות (מכי' משפט', נזיק' ג). א"ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין (שבת קנה.). אמר רב יהודה אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות (ערוב' לז.). פתח ר"א בן ערך במעשה המרכבה ודרש וכו' נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה המרכבה (חגי' יד:). הן הן החזירוני לנערותי (גיט' ע.).

ב. הֵן, — מלת הטעם, מקצרה מן הִנֵּה, ותשמש א) במשמ' תה"פ או קריאה, קצת במשמ' הֲלֹא, וכמו האין זה אמת? כעין פתיחה להוכיח דבר מתוך הדבר הראשון, siehe; voici; behold: ויאמר יי' אלהים הֵן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). ויאמר קין אל יי' גדול עוני מנשא הֵן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (שם ד יג-יד). ויאמר יי' הֵן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (שם יא ו). ויאמר אברם הֵן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (שם טו ג). ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה הֵן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו (שם יט לד). ויאמר יעקב אל רבקה אמו הֵן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע (שם כז יא-יב). ויאמר הֵן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (שם כט ז). ויאמר אל אשת אדניו הֵן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת (שם לט ח-ט). ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה הֵן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ז-ח). ויאמר יוסף אל העם הֵן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה (שם מז כג-כד). וידבר משה לפני יי' לאמר הֵן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה (שמות ו יב). ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליי' אלהינו

[1]) מלה זו באה רק י"ח פעמים בתנ"ך.

הֵן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שם ח כב). וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הֵן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקר' כה כ). הֵן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם יי׳ ואף כי אחרי מותי (דבר׳ לא כז). — ב) כמו מלת התנאי אִם, wenn ; si ; if : הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד (ירמ׳ ג א). הֵן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יפתח הֵן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב יד-יה). הֵן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו (שם כג ח). שאל נא את הכהנים תורה לאמר הֵן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו וכו׳ היקדש (חגי ב יא-יב). — ג) במשמ׳ שאלה : כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הֵן היתה כזאת ההימיר גוי אלהים (ירמ׳ ב י-יא).

ג. הֵן, —מלת הסכמה לדברי הזולת, ja; oui ; yes : ויאמר לבן הֵן לו יהי כדברך (בראש׳ ל לד). אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר וכו׳ האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר הֵ ן (יומ׳ ג א). בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הֵ ן הֵ ן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט׳ ז א). מנה לי בידך אמר לו בפני עדים הֵ ן למחר אמר לו תנהו לי (ואמר) נתתיו לך פטור (שבוע׳ ו ב). מעשה באשה אחת שבאת לפני ר״ע אמרה לו ראיתי כתם אמר לה שמא מכה היתה ביך אמרה לו הֵ ן וחייתה אמר לה שמא יכולה להגלע ולהוציא דם אמרה לו הֵ ן זטהרה ר״ע (נדה ח ג). יהיה לך לאו צדק והֵ ן צדק (ספרא קדוש׳ פו). לאחד שנכנס במדינה וכו׳ עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הֵ ן הֵ ן (מכי׳ יתרו, החדש ה). משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הֵ ן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הֵ ן (ספרי דבר׳ כא). כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו ואומר לו כך עשיתי ביום פלוני ואי אתה מאמין בדברים הללו והוא אומר הֵ ן והֵ ן והוא אומר לו התום (שם, האזינו שז). אתה הוא הלל שקירין אותך נשיא ישראל א״ל הֵ ן א״ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק (ב״מ מט.). מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי א״ל רבי יהודה יש לך עדים א״ל לאו יש לך בנים א״ל הֵ ן א״ל נאמן אתה לפסול את עצמך ואי אתה נאמן לפסול את בניך (יבמ׳ מז.). הביאוהו (את רבי חנינא בן תרדיון) וכרכוהו בס״ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראם במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה וכו׳ אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העוה״ב אמר לו הֵ ן השבע לי נשבע לו (ע״ז יח.). רצונך שתסעוד אצלי אמר לו הֵ ן (חול׳ פז.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו הֵ ן אלא שאין לי דמים (מנח׳ פה:). אמרתי לו כלום אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי הֵ ן כך אמר לי וכו׳ (נזיר נו:). מכלל לאו אתה שומע הֵ ן (נדר׳ יא.). א״ל (רבי יהושע לר״ג) רבי רצונך ונקבל פני פולסופוס חבירנו א״ל הֵ ן (דא״ר ה). כותי אחד שאל את רבי מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלויים במאמר אמר לו הֵ ן (מד״ר בראש׳ ד). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה לו הֵ ן וסבורה אני שאתה הוא (שם שמות א). ראית אדם שנכנס בו רוח חזזית אמר לו הֵ ן (שם במד׳ יט). אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הֵ ן (שם שה״ש, אחיכה). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הֵ ן הֵ ן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא אמר לו הֵ ן (אדר״נ יט). אמרו לה יש כאן חבר אכסנאי אמרה להן הֵ ן (תנחומא לך לך י). ואמר למלאכי השרת ראויה שרה שתלד בן והסכימו כולן ואמרו הֵ ן והתם הקב״ה אחריהן (שם וירא לד). אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה אמר להם הֵ ן אלא שבא זה ובירור בידי (שם מצורע ה). א״ל יש לך צורות בתוך ביתך א״ל הֵ ן (שם נשא יג). בעוד שהיו מהלכין בדרך קדמו שטן לאברהם בדרך ונדמה לו לזקן אמר לו לאנה תלך אמר לו להתפלל אמר לו ומי שהולך להתפלל מה צריך לו לישא עצים על כתפיו ואש ומאכלת בידו אמר לו הֵ ן שמא נשב יום או יומים ונשחט ונאפה ונאכל (מדר׳ ויושע א). ותאמר לה הֵ ן דברתי (תולידה בומרכית 95), ומצוי הרבה בכל הספרות המאוחרת. — אמר בהֵן צדקו, בהֵן שלו, ר״ל בדבור שלו, באמונתו : כל אחד ואחד יפרע בתיבה על הֵ ן צדקו מכל נכסיו משאיו ומתניו (בו״ת במס צדקה.

תו"מ נ). והזהיר את האיש הנ"ל לבל יעיין כלל במכתב והוכרת האיש להבטיח לו בהן שלו (מגיד מיחות יו). — *הֵן ··· הֵן, ר"ל הכל אחד כך או כך: בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה הותיר כל שהוא יחזיר אם אמר הן חסר הן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו (ב"ב ז ב). מדה בחבל אני מוכר לך הן חסר הן יתר בטל הן חסר הן יתר מדה בחבל הן חסר הן יתר מדה בחבל בטל מדה בחבל את הן חסר הן יתר (שם ג). מי שנצרך לביתו או לחצירו ומשכנו ביד חבירו בחמשים זהובים הן חסר הן יתר (ר"ש גאון, תשו' הגא', שע"ל כ ב). נקוב באמצע כשיעור סיט הן חסר הן יתר (ר"ח שבת קלח.). מניחין בגג מקום פתוח כגון זרת הן חסר הן יתיר ליכנס ממנו אור (שם קנו:). יש על המשכיל מארח המוסר ומדרך האמונה בשמעו נכוחה שיודה עליה הן לו הן עליו (אגר' מנח' ב"ס לר' חסדאי). אומר לתלמיד שוטה למוד הן אמת הן שבוש (רס"י ביל' כד.). הן פחות הן מעט יותר (קבלה להראב"ד, הוצ' ניבויאר 69). שהכל עשה ועושה על סדר והנהגה הן הדברים הגבוהים הן הדברים השפלים (מלמ' התלמ', כי תשא). כל אשר ינתן לה הן רב הן מעט תקבל בשמחה (שם, חיי שרה). ואפילו בעסקי בני אדם ראוי לקצר הדברים ולהשיב הן או לאו הן בדין הן בענינים אחרים (שם, בלק). כי החי הוא יודע דבר שהוא עתיד לבוא אליו הן טוב הן מוטב (הגיון הנפש לבר חייא ד). והתירו גזרת חרם היישוב לראובן שנה הן חסר הן יתר ושוב רוצים לגרשו (מרדכי ב"ב תקיז). ב"ד של שלשה יושב על הכסא ודנין את העולם כפי הראוי הן לטוב הן לעונש אם לחיים אם למות (ר"י גיקטיליה, שערי אורה לו:). כי השם ברוך הוא מסבב סבות ומגלגל כמה ענינים כדי להבין ולקיים גזירותיו בנבראים הן לטוב הן למוטב (הוא, פי' הגד', עבדים היינו). כשיתאמת שליחות השליח הן שיהיה השליח גדול במדרגה יותר מאד הן שלא יהיה באותה מדרגה (העקרים א טו). צוה הקב"ה כל אדם שישא אשה חדשה לו הן בתולה הן בעולה הן אלמנה שישמחנה (ספר יראים קנ). הן לו הן לאחרים (התרומ', הקד' לסי' רמח). הן רוחות טהרה הן רוחות טומאה (בנימין מוספיא, הערוך, דמא). ובאם ח"ו יש איזה עון בקהל הן באנשים הן בנשים מגלים לו מן השמים מיד (הקד' עמה"מ). להקדישו כולו לה' בקדושת שבת הן בדבור הן במחשבה הן במעשה (תמה"י, קדוש' הדבור והמעשה). אם יזדמן ח"ו איזה אורח חולה במדינה יהיה באיזה מקום שיהיה הן אצל היושבים תחת ההגמון או אצל היושבים תחת ממשלת הקיזר' (פנקס ק"ק במברג ג). באם הסחורות שלקח בהקפה המה בעין בשעת מיתתו הן כולם הן מקצתן (שם יח). ונתנו לי כח ורשות לעשות להם דין הן קרוב לדין הן פשרה הן באומד הדעת (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ לא). והנה בדבר הקנינים הנעשים בעת החתנה הן בין הזוגות עצמם והן בין אבי החתן ואבי הכלה וכו' (שו"ת חות יאיר נב). שהדין עמנו הן מחמת התנהגותם וגילוי דעתם והן מחמת צוואת הזקן וגילוי דעתו (שו"ת שמש צדקה, חו"מ ז). שכל משאו ומתנו מן בקר עד ערב הוא בד"א הן כשהטבח מביא לחנותו השומן חי מחותך לחתיכות דקות הן כשמתיכה הן כשמוכר שיורי השומן שהתיך הן בלישה בעריבה ובאפייה הן במגעם חם בחם או צונן בחם (שם יו"ד מז). —*ובא בכתיב הין במקום הֵן: אני שקבלתם מלכותי עליכם במצרים א"ל הין והין אני הוא שקבלתם מלכותי בסיני א"ל הין והין (ספרא אחרי קלז). כיון שחשכה אומר להם (כל אחד מהקוצרים להעומדים) בא השמש אומרים הין וכו' מגל זו אומרים הין וכו' קופה זו אומרים הין בשבת אומר להם שבת זו אומרים הין וכו' שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין (מנח' י ג). וכי כל העצים כשרים למערכה הין כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן (תמיד ב ג). נטל (הכהן) עץ ארז ואזוב ושני תולעת אמר להן עץ ארז זה עץ ארז זה אזוב זה אזוב זה שני תולעת זה שני תולעת זה ג' פעמים על כל דבר ודבר והן אומרים לו הין הין ג' פעמים על כל דבר ודבר (פרה ג י). אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגר ברגלו שהיה עומד ומריע בחצוצרות אמר לו הין (ספרי בהעל' עה). אמר לו עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו אמר להם הין (שם, שלח קטו). א"ל גביאה בן קוסם אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו אמר לו הין (מד"ר בראש' סא). אדוני מלך אין אדם עושה לעבדו מה שהוא רוצה א"ל הין (שם). אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה א"ל הין (שם נו). אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין אמר לו הין (שם סד). אמר לו רב יוסי כמי כאיסי אמר לו הין וסבורין אנו כמותו (הלכ' פסוק', ממוכ'). שהטמין לו עדים

לחבירו בכילה ואמר לו מנה לי בידך אמר לו הין וכו' (שם). מה עשה הכלב הלך אצל זאב אמר אלך עמך הלילה ואלין אמר לו הין (א"ב של בן סירא). שיהא הין ולאו שלנו צדק (שבלי הלקט, יוה"כ שיז).

—*הֵהֵן, פ"ע, — אמר הֵן, נתן הסכמתו (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך ביליגען).

ד"הֵן, — בעברית של השמרונים, כִּי, אִם: ויצוהו הן יהיה מאכלם כן עשב הקוץ (תולדה שומרונית 81). ויכתוב לוח נחושת הן לא ישכון איש יהודי בעיר שכם (שם 84).

*הֲנָאָה, ש"נ, מ"ר הֲנָאוֹת, — מה שגורם לאדם שיהנה, שיהיה לו נחת רוח, ענג, Vergnügen; plaisir; pleasure: היה משמש עם הטהורות ואמרה לו נטמאתי ופרש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע' כ ד). שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (גמ' שם יח). היות הסכל משים ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה (ר"ש א"ת, מו"נ ג לג). באומר הנאת מאכלך עלי (נדר' לג). אמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בן בחמין בין בצונן (ספרי עקב מה). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (מד"ר ויקר' יד). כי רוב המחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו (מו"נ ב לו). כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון הכל אשר כל ההנאות באות מטובו (מנוה"מ קכא). אם האדם שקוד בלימוד באהבה יעזוב בעדו כל העדונים וההנאות שבעולם (שם רלו). כל הנאותי לא היו אלא בדברי עבודתך (שם, הקדמ' לנר א). הנפש המתאוה היא נפש הבהמה המושלת על הכסילים והמושכת אותם לתאוות העולם והנאותיו (הקד' בעל הנפש להרא"ד). וכאשר גדלה תאוותו ורדף אחר הנאותיו ודמיוניו (מו"נ א פב). ההזהרה מהמשך אחר התאות הגופניות והנאותיהם (שם, פתיח'). — *בעל הֲנָאָה, מי שאוהב הנאות, תענוגים: שבנא בעל הנאה היה (סנה' כו:). משרבו בעלי הנאה נתעותו הדינין (סוט' מז:).—ובמשמ' תועלת חמרית או רוחנית ומוסרית, Nutzen; profit: ומוכרו (את החמץ) לעובד כוכבים ומותר בהנאתו עבר זמנו אסור בהנאתו (פסח' כ א). חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה (שם כ ב). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה' ח ה). יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם (שם). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו אבידתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ב). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר (שם ה א). (קונם) שאת נהנית לי עד הפסח אם תלכי לבית אביך עד החג הלכה לפני הפסח אסורה בהנאתו עד הפסח (שם ז ט). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום (פסח' כב:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו (שם כה:). ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסורה בין באכילה בין בהנאה בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שאסור בין באכילה בין בהנאה (חול' קטו:). שתהא (האדמה) מעלה לך דברים ארורים כגון יתושים וזבובין פרעושין א"ר יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה (מד"ר בראש' ה). אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו (שם שמות ז). כיון שאמר לינו פה הלילה הלכו להן זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה (שם במדב' כ). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים כל מה שהבטחת אותי מה הנאה יש לי בהם שאין לי בנים (שם כ). שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו (שם בראש' עט). — *טובת הנאה הכרת טובה בעד ההנאה שעשה: הלוקח כלים מן התגר לשגרן לבית חמיו ואמר לו אם מקבלין אותן ממני אני נותן לך דמיהם ואם לאו אני נותן לך לפי טובת הנאה שבהן (נדר' לא:). המשאיל קורדום של הקדש מעל לפי טובת הנאה שבו (ב"מ לט). השכחה והפאה כולן אין בהן טובת הנאה לבעלים וכו' מעשר עני המתחלק בתוך ביתו יש בו טובת הנאה לבעלים (חול' קלא). דרבי סבר טובת הנאה ממון ור' יוסי בר רבי יהודה סבר טובת הנאה אינה ממון (נדר' פה). וטובת הנאה שלו שנותנה לכל כהן שירצה (רמב"ם, תרומ' ז ב). ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאת קדשים

לבעליהם (ספרי נשא ו). כשם כשהעידו עליה שגירשה בעלה ונתן לה כתובתה ונמצאו זוממין אינן משלמין לה כל כתובתה אלא לפי טובת הנאת כתובתה וכו' כן בכאן משלמין לאיש לפי טובת הנאתו בכתובת אשתו והיא תחתיו (ר"ת, מגדל חננאל על מכות ג.).

ב.*הֲנָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיא: ואם הניא אביה אותה איני יודע הנאה זו מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר בבעל הוי אומר הנאה זו הפרה לימד בבעל שהנאה היא הפרה (ספרי מטות קנג).

***הַנְדֵּס**[1], ש"ז, — כמו *הַנְדָּסָה: מלה זו (מרכז) מורגלת אצל בעלי חכמת הנדס[1] (ערוך, מרכז).

***הִנְדֵּס**, פ"י, — מדד, בפרט לדעת עמק המים באדמה: ובשעה שאתה רוצה להנדס[2] (אסף הרופא, כ"י מינכן 161).

***הַנְדָּסָה**[3], ש"נ, — חכמת מדת השעורים של הקו והשטח והגוף, Geometrie: חכמת השעורים הנקראת הנדסה (הרקמה, שער א). להשיב לשואל שלא הורגל במופתי ההנדסה נאמר לו שישיב התמונה ההיא מרובעת (תפב"ן א קסו). — ועי' שעור, חכמת השעור, השמות והפעלים הנהוגים בחכמה זו.— מהנדס, עי' זה הערך במקומו.

***הַנְדָּסִי**, ת"ז, לנק' ־סִית, מ"ר ־סִיִּים, ־סִיּוֹת, — של הנדסה, מטבע ההנדסה, וחכם בחכמת ההנדסה: הצירות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה יב). קבלנו תועלת גדולה בתשובתך והנה בדרך קצרה לתלמידים מבלי השגחה אל הדקדוק ההנדסי בשביעי הנוסף על הכלל המסור בידנו (תפב"ן א קסו).—ובמשמ' חכם בחכמ' ההנדסה: ואדע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד (הקד' תעוד' בישרא').

א.הֵנָּה[1], —כמו א.הֵן: ותגשן השפחות הֵנָּה וילדיהן ותשתחוין (ברא' לג ו). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הֵנָּה ויקחו להם נשים (שם ו ב). ויאמר אבימלך אל אברהם מה הֵנָּה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה (שם כא כט). אל לכיש ואל עוקה כי הֵנָּה נשארו בערי יהודה ערי מבצר (ירמ' לד ז). שבע פרת הטבת שבע שנים הֵנָּה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הֵנָּה חלום אחד הוא (שם מא כו). ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הֵנָּה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הֵנָּה (שם ט לב). שתים הֵנָּה קראתיך מי ינוד לך (ישע' נא יט). הן כל הנפשות לי הֵנָּה כנפש האב וכנפש הבן לי הֵנָּה (יחזק' יח ד). למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן הָהֵנָּה במדבר (ש"א יז כח). ומה הערים אשר הוא יושב בָּהֵנָּה הבמחנים אם במבצרים (במד' יג יט). ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בָּהֵנָּה בחרב (ירמ' ה יז). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כָּהֵנָּה בכל ארץ מצרים לרע (ברא' מא יט). כי ישלים חקי וְכָהֵנָּה רבות עמו (איוב כג יד). ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את בית ישראל ויהודה ואם מעט ואספה לך כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה (ש"ב יב ח). דמות ארבע חיות וזה מראיהן דמות אדם לָהֵנָּה (יחזק' א ה). נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יי' אשר לא תעשינה ועשה אחת מֵהֵנָּה (ויקר' ד ב). דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מֵהֵנָּה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע' לד יו).

ב.הֵנָּה, — מלת הרמז להמקום והזמן, ותשמש א) כמו פֹּה, במקום הזה, בענין הזה, da ; ici; here: ועתה השבעה לי באלהים הֵנָּה אם תשקר לי (ברא' כא כג). וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים אחד הֵנָּה לשפת היאר ואחד הֵנָּה לשפת היאר (דני' יב ה). — ב) רוב שמושו במשמ' התנועה

---

1) עי' הערה להנדסה.

2) ר"ל: לדעת לכמה מקומות תמצא מים מתוקים או מרים או מלוחים (כך כתוב שם למעלה). והוא במשמעה העקרית של הפעל הזה בפרסית ובערב', עי' הערה לקמן.

3) בערב' הַנְדַסַה a). וכבר אמר גואליקי במערב: אלמֻהַנְדִס אלד'י יקדר מגארי אלקני חית' תחפר פהו משתק מן אלהנדאז והיא פארסיה פצירת אלזא שינא לאנה ליש פי כלאם אלערב זא בעד אל דאל ואלאשם אלהנדסה. ובעברית: אלמהנדם הוא מי שימדד אפיקי התעלות במקום שיחפרון והוא נגזר מן אלהנדאז והיא מלה פרסית ונהיתה הזין שין מפני שאין בלשון הערב זין אחרי דלת והשם הוא אלהנדסה.

a) هَنْدَسَة

---

1) מלה זו באה רק מ"ז פעמים בתנ"ך.

אל המקום הקרוב אצל המדבר, **hierher ; par ici**
hither : חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הֵנָּה (בראש׳ מב יה). לא אתם שלחתם אתי הֵנָּה כי האלהים (שם מה ח). הנה אנשים באו הֵנָּה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ (יהוש׳ ב ב). גשו הֵנָּה ושמעו את דברי יי׳ אלהיכם (שם ג ט). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הֵנָּה ויריתי לכם גורל (שם יח ו). ודור רביעי ישובו הֵנָּה (בראש׳ יה יו). ואתם קרבו הֵנָּה בני עננה (ישע׳ נז ג). מי פתי יסר הֵנָּה (משלי ט ד). כי טוב אמר לך עלה הֵנָּה מהשפילך לפני נדיב (שם כה ז). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הֵנָּה (בראש׳ מה ה). — ועד־הנה : עַד־הֵנָּה עזרנו יי׳ (ש״א ז יב). אמרו נא אל יואב קרב עַד־הֵנָּה ואדברה אליך (ש״ב כ יו). וְעַד־הֵנָּה בשער המלך מזרחה (דה״א ט יח). הנה החצים ממך וָהֵנָּה (ש״א כ כא), ר״ל בינך ובין המקום הקרוב אלי. — התהלך אחת הֵנָּה ואחת הֵנָּה : וישב וילך בבית אחת הֵנָּה ואחת הֵנָּה ויעל ויגהר עליו (מ״ב ד לה), ר״ל התהלך בבית הלֹך ושוב מעבר לעבר. — הנה והנה : ולא היה בהם ידים לנוס הֵנָּה וָהֵנָּה (יהוש׳ ח כ). ויכה את המים ויחצו הֵנָּה וָהֵנָּה ויעברו שניהם בחרבה (מ״ב ב ח), ר״ל לצד זה ולצד זה. ויהי עבדך עשה הֵנָּה וָהֵנָּה והוא איננו (מ״א כ מ), עֹסֵק פה ושם. — דֶּרֶךְ הֵנָּה : הלוך ובכו ילכו ואת יי׳ אלהיהם יבקשו ציון ישאלו דֶּרֶךְ הֵנָּה פניהם (ירמ׳ נ ד־ה). — ג) ביחס להזמן, עַד־הֵנָּה, ר״ל עד העת הזאת, עד השעה הנכחית, **bis jetzt ; jusqu'à présent; hitherto** : כי לא שלם עון האמרי עַד־הֵנָּה (בראש׳ יה יו). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עַד־הֵנָּה (שם מד כח). ותאמר דלילה אל שמשון עַד־הֵנָּה התלת בי ותדבר אלי כזבים (שופט׳ יו יג). כי מרב שיחי וכעסי דברתי עַד־הֵנָּה (ש״א כ יו).

הִנֵּה, הִנְנִי, הִנֵּנִי, הִנֶּנִּי, הִנְּךָ, הִנָּךְ, הִנָּהּ, הִנּוֹ, הִנֵּהוּ, הִנֶּנּוּ, הִנְּכֶם, הִנָּם, — מלת הרמז, א) רימז על איזה דבר שהוא קרוב להמדבר, **da, siehe da voici ; behold** : ועתה הִנֵּה אשתך קח ולך (בראש׳ יב יט). ויאמר אברם אל שרי הִנֵּה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם יו ו). ויאמר אבימלך הִנֵּה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (שם כ יה). ויאמרו אל המלך הִנֵּה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך (ש״ב ד ח). עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא ויגידו למלך לאמר הִנֵּה נתן הנביא ויבא לפני המלך (מ״א א כב־כג). ויגדו לשמעי לאמר הִנֵּה עבדך בגת ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה (שם ב לט־מ). הִנֵּה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (נחו׳ ב א). גם עתה הִנֵּה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב יו יט). — ואחרי הנושא במקום הַהוּא : על כן קרא לבאר באר לחי ראי הִנֵּה בין קדש ובין ברד (בראש׳ יו יד). ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הִנֵּה באהל (שם יח ט). וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הִנֵּה בנוית ברמה (ש״א יט כב). קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון הִנֵּה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו (מ״א כא יח). — וְהִנֵּה : ויפקח יי׳ את עיניהם ויראו וְהִנֵּה בתוך שמרון (מ״ב ו כ). כה הראני אדני יי׳ וְהִנֵּה כלוב קיץ ויאמר מה אתה רואה (עמו׳ ח א־ב). ואשא את עיני וארא וְהִנֵּה ארבע קרנות ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה (זכר׳ ב א־ב). ואשא עיני וארא וְהִנֵּה איש ובידו חבל מדה (שם ה). — הִנְנִי, בפרט תשובה לקריאה : ויקרא אליו מלאך יי׳ מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הִנֵּנִי (בראש׳ כב יא). ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הִנֵּנִי (שם כז א). ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הִנֵּנִי (שם לא יא). לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הִנֵּנִי (שם לז יג). ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הִנֵּנִי (שמות ג ד). — ובהפסקה קטנה ובסמיכות הִנֶּנִּי : ויאמר (יצחק אל אברהם) אבי ויאמר (אברהם) הִנֶּנִּי בני (שם כב ז). ויאמר (עשו ליצחק) אבי ויאמר (יצחק) הִנֶּנִּי מי אתה בני (שם כז יח). — הִנֶּךָּ : אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הִנֶּךָּ (תהל׳ קלט ח). הִנֶּנּוּ, הִנֶּנּוּ : התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הִנֶּנּוּ (איוב לח לה). ויעלו אל ראש ההר לאמר הִנֶּנּוּ ועלינו אל המקום אשר אמר יי׳ (במד׳ יד מ). — ב) לפתיחת בתחלת מאמר, להעיר את אזן השומע על האמור אחר כך, לתת לו כח יותר, כאלו הדבר עומד לפני עיניו : ויאמר אלהים הִנֵּה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע (בראש׳ א כט). ויגד לאברהם לאמר הִנֵּה ילדה מלכה גם הוא בנים (שם כב כ). ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הִנֵּה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד וכו׳ ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה

אתך (שם כז ו-ח). ותאמר אליו (רבקה אל יעקב) הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך (שם מג). ויאמר (יוסף) הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (שם לז ט). שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי (שם ו-ז). ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה (שם מא א-ב). הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע (שם כח-ל). ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו (שמות א ט-י). כה אמר יי׳ בזאת תדע כי אני יי׳ הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שם ז יז). ויאמר יי׳ אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שם יט ט). ויאמרו אליה האנשים וכו׳ הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהוש׳ ב יז-יח). הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל (שם ג יא-יב). ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל (שופט׳ ו לו-לז). הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש״א ב לא). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול) הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי וכו׳ ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך (שם כח כא-כב). כי הנה האדון יי׳ צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה (ישע׳ ג א). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (שם ח ז). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ (ירמ׳ א יח). הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יג). כה אמר יי׳ הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (שם ו כב). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לכן אמר אליהם כה אמר אדני יי׳ וכו׳ (יחזק׳ יב כז-כח). הנה כל המשל עליך ימשל

לאמר כאמה בתה (שם יו מד). הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יי׳ הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם (שם לז יא-יב). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (עמו׳ ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר (הוש׳ ב יו). כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט (יוא׳ ד א-ב). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד׳ א ב). כי הנה יי׳ יצא ממקמו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכ׳ א ג-ד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (זכר׳ יא יו). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל׳ יא ב). ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (שם עג יא-יב). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק וכו׳ כי עתה תבוא אליך ותלא (איוב ד ג-ה). כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ (שה״ש ב יא-יב). ותאמר (נעמי לרות) הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך (רות א יה). דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלים (קהל׳ א יו). גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן (אסת׳ ז ט). — ועם נא אחריה: ויאמר אל שרי אשתו הנה-נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראש׳ יב יא). ותאמר שרי אל אברם הנה-נא עצרני יי׳ מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (שם יו ב). ויען אברהם ויאמר הנה-נא הואלתי לדבר אל אדני (שם יח כז). ויאמר (לוט) הנה-נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו (שם יט ב). אל נא אחי תרעו הנה-נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם (שם ז-ח). ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה-נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי הנה-נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה (שם יח-כ). ויאמר (יצחק לעשו) הנה-נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (שם כז ב-ג). וירא מלאך יי׳ אל האשה ויאמר אליה הנה-נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט

יג ג). ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה־נא רפה היום לערוב לינו נא (שם יט ט). ויאמר לו (הנער לשאול) הנה־נא איש אלהים בעיר הזאת וכו' נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה (ש"א ט ו). ויאמרו עבדי שאול אליו הנה־נא רוח אלהים רעה מבעתך יאמר נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור (שם יו יה־יו). ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה־נא גזזים לעבדך ילך נא המלך ועבדיו עם עבדך (ש"ב יג כד). ויאמר המלך אל יואב הנה־נא עשיתי את הדבר הזה ולך השב את הנער את אבשלום (שם יד כא). ויאמרו אליו עבדיו הנה־נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ"א כ לא). ויאמרו אליו (בני הנביאים לאלישע) הנה־נא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך (מ"ב ב יו). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה־נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת (שם יט). ותאמר (השונמית) אל אישה הנה־נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד (שם ד ט). ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה־נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו (שם ו א). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה הנה־נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו (איוב לג א־ג). הנה־נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הנה־נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (שם מ יה־יו). — ומצוי מאד אחרי הפעל ראה: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראש' א לא). וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה (שם ו יב). ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה (שם ח יג). וירא והנה הסנה בער באש (שמות ג ב). כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד (שופט' יח ט). וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שם כא כא). ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים והנה רעשים וכל הגבעות התקלקלו ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו ראיתי והנה הכרמל המדבר וכל עריו נתצו מפני יי' מפני חרון אפו (ירמ' ד כג־כו). — וכן אחר הביט: ויבט והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים (מ"א יט ו). ונבט לארץ והנה חשך צר (ישע' ה ל). — ואחרי חלם: והיה כאשר יחלם הצמא והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישע' כט ח). — וכמו"כ להורות שתי פעולות תכופות זו אחרי זו או זו בשעת זו: ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע (מ"ב יג כא). — ולהורות הנגוד בין שני דברים: ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (ישע' ה ז). — הנני במקום הנה אני: ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ (בראש' ו יז). ויאמר יי' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות יו ד). ועתה הנני הולך לעמי (במד' כד יד). כה אמר יי' אלהי ישראל הנני קרע את הממלכה מיד שלמה (מ"א יא לא). — הנך, הנה אתה: ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת (בראש' כ ג). ויאמר יי' אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דבר' לא יו). יען אשר לא שמעת בקול יי' הנך הולך מאתי והכך האריה (מ"א כ לו). ויאמר הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל (מ"ב ז ב). הנך יפה דודי אף נעים (שה"ש א יו). כי מה אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל ארצך (מ"א יא כב). והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק לג לב). ויאמר לה מלאך יי' הנך הרה וילדת בן (בראש' יו יא). הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים (שה"ש א יה, ד א). ויאמר יי' אל השטן הנו בידך (איוב ב ו). ויבא אליו (בלעם אל בלק) והנו נצב על עלתו (במד' כג יז). וארד בית היוצר והנהו[1] עשה מלאכה על האבנים (ירמ' יח ג). ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה (יהוש' ט כה). הננו עצמך ובשרך אנחנו (ש"ב ה א). הננו עבדים לאדני (בראש' מד יו). יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר' א י). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע (ירמ' יו יב). ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם (ש"א יב ב). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ"א יד יט). הנם ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו (מ"ב ז יג). והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם (יחזק' יד כב). מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל (דהי"ב כ יו). אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן (בראש' מז א).

[1] בקצת ספרים: והנה־הוא.

ואחמדם ואקחם וְהִנָּם טמנים בארץ (יהוש׳ ו כא). געל בן עבד ואחיו באים שכמה וְהִנָּם צרים את העיר עליך (שופט׳ ט לא).

***הנה**[1], ממנו *הֲנָאָה, *הִנָּה.

***הִנָּה**, פ״י, — הִנָּה את פלוני, הֲנָאוֹ, גרם לו הֲנָאָה, נחת רוח, **Vergnügen verschaffen; faire plaisir à; cause pleasure**: אמר לו רבי שמא מינות בא לידך והנאך ועליו נתפסת וכו׳ והנאני הדבר ע״י זה נתפסתי למינות (ע״ז יז). ראתה האשה דבריו של נחש והנאו לה (רש״י ברא׳ ג ו). — ״יְהַנֵּךְ, ברכה לאוכל, כמו רפואה וחיים: אמר לו יעקב (לעשו) אכול ויהנך[2] (מדה״ג, סכטר, תולדות). — ״וְהִנָּה לפלוני: יתעסק ימים תמימים עם האורח להקל טורח הדרך מעליו וְלְהַנּוֹת לו את ישיבתו בקרבם (מח״ג דכיר, מכת׳ ב). — ורוב שמושו בנפעל.

— נִפע׳, *נֶהֱנָה[3] מדבר פלוני, — קבל הֲנָאָה, קבל תועלת, **Vergnügen, Nutzen finden an; avoir du plaisir, profiter; be pleased, to profit**: אכלה (הבהמה) כסות או כלים משלם חצי נזק וכו׳ ואם נהנית משלם מה שנהנית כיצד משלם מה שנהנית אכלה מתוך הרחבה משלם מה שנהנית מצידי הרחבה משלם מה שהזיקה (ב״ק ב ב). נפלה לגינה ונהנית משלם מה שנהנית ירדה כדרכה והזיקה משלם מה שהזיקה (שם ו ב). והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל (ב״מ ד ז). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש׳ ברכ׳ ו א). איני נהנה מכבוד אבותי כלום (שם פאה א א). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ׳ ח.). כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות (שם ו:). אסור לו לאדם שיהנה מן העוה״ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה״ז בלא ברכה מעל (שם לה.). כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם (שם סב:). כל הנהנה מסעודת שת״ח שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה (שם סד.). כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (פסח׳ מט.). שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב (מו״ק ט.). בתחילה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם (מד״ר ברא׳ סה). כמריח באתרוג המריח נהנה והאתרוג לא חסר (שם שה״ש, לרית). כשותה בכוס מזוהם לא נהנה ולא מועיל (שם, כי טובים). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב״ה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה (שם ויקר׳ טו). ויהנו העינים וינפשו הגופות מעמלם ומיגיעם (פתיח׳ מו״ג). — ומקור לְהֵנוֹת, ליהנות: הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי (ברכ׳ י.). השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע אסור ליהנות הימנו (ב״ב פו:). מצות לאו ליהנות ניתנו (עירוב׳ לא.). — ונֶהֱנָה בדבר פלוני: האשה שמתה נהנין בשערה (ערכ׳ ז:). מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין (מד״ר שה״ש, יונתי). — נֶהֱנָה לפלוני, היה לפלוני דבר של הנאה: המדיר את אשתו מליהנות לו עד ל׳ יום יעמיד פרנס (כתוב׳ ז א). קונם שאני נהנה לבני נח מותר בישראל ואסור באומות שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות שאיני נהנה לישראל לוקח ביותר ומוכר בפחות שישראל נהנין לי לוקח פחות ומוכר ביותר אם שומעין לו שאיני נהנה להן והן לי יהנה לאומות (נדר׳ ג יא). קונם אשתי נהנית לי (שם ב ד). קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך אם עושה אני על פיך שאיני נהניה לך אם עושה אני על פי אבא ועל פי אביך (שם יא). קונם אשתי ובני נהנין לי (שם ג ד).

— הִפע׳, *הֶהֱנָה את פלוני, עשה שֶׁיֵּהָנֶה: בימות הגשמים (אסור לישן במטה עם המודר הנאה ממנו) מפני שהוא מהנהו[1] (נדר׳ ד ד). כלום הנר מהנה אלא במקום הושך (מכי׳ יתרו, מס׳ דעמלק ב). אמר לו רבי אלעזר בן עוריה הרי אתה כמהנן ממון ואין אלא כמפסיד נפשות (ידים ד ג). המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכ׳ סג:). אחאב וותרן בממונו היה ומתוך שההנה תלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה (סנה׳ קב:). השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנה אותו (ב״מ קיח.). לא יאמר אדם לחבירו

---

[1]) בערב׳ הַנַאַ׳ a).

[2]) בערב׳ הַנִי לַךְ b). — [3]) בערב׳ תַהַנַא c).

a) هَنَأَ b) هَنِيَ لَكَ c) تَهَنَّأَ

---

[1]) יש קוראים מְהַנֵּהוּ בפִעל, וכמו״כ המשלים שלקמן, אך מהמשלים בעבר ההנהו ובמקור לההנות שלקמן נראה שגם אלה המשלים צריך לקרא מְהַנֵּהוּ

טול שמן מפך ריקם מפני שמהנהו טוב חנם (דא"ר ח). שההולך לארץ שאינה שלו ויש בידו צרכיו שלא ישתה ממה שבידו אלא שלו יהא מונח ויקנה מן החנוני בשביל להחנותו (תנחומא חקת לה). אם יש לך ממון להחנות עצמך אל תמתין עד למחר שמא תמות ושוב אין לך הנאה (רש"י ערוב' נד.). שאין כל אחד רוצה להחנות את חבירו (תוספ' פסח' פח.). נתן (האלהים) לגדולי הארץ וצמח האדמה כח לשאוב ולמצוץ את ליחות המים המחוברת אל עצם הארץ הנגשים בה לקנות מהן רטיבות שהוא מהנה להן (הגיון הנפש לבר חייא ב). והטוב הוא דבר שאדם חושש בו ומוצא לו הנאה וכו' כגון החיים אשר מהנה לחי ומועיל לו (שם ד). אמנם אחר המות לא ירגיש בעניינים המצערים והמהנים (רלב"ג איוב כא). לפי שרצו ישראל לעבור דרך המלך הוא דרך העיירות כדי לגבות המכס ולהחנותם בענין מקח (תוקוני, חקת כ יח). — ובמשמ' *פעל פעולתו: לימים בא בעל הדינר (שהפקיד אצל האלמנה) ואמר לה הבי לי דינרי אמרה ליה יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהניתי מדינרך כלום (גיט' לה.).

— התפ', *הִתְהַנָּה, — כמו נֶהֱנָה: ואסור למוכרו לכותים ולהתהנות מן כספו (והזהיר ויקר' ו). באופן שהשכנים מתהנין בזה במה שהוא שואל מהם (לבוש חו"מ, הלכ' דייני ע א).

***הַנְהָגָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִנְהִיג: משיכה בגמל והנהגה בחמור (כ"מ ט.). — ובהשאלה: וכן הושאל ההליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת גוף כלל (מו"נ א כד). צריך מאד לפי ההנהגה האנושית שלא לחלוק על האחד הנבחר (מלמד התלמ', קרח). נפש הדברית אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת אדותיה ותוכחת שכניה אשר נתת עמדי לעבוד עבודתה ולשמור משמרתה (בחינת עולם יד). בקשת אחינו מאתנו זכרון הנהגה כללית במדות האנושית בדרכים אשר יאות שמושם לעסק האנושי עם נפשו ועם שכניו (ידע' בדרשי, הפרדס א). לרמוז שאליה צריכה ההנהגה לבד ושאין לו עסק בנסתרות (ר"י אברבנאל, שופט' יג יז). ואמר החכם מחק ההנהגה שיהיה האדם עם הימים (רש"ט פלקיירא, המבקש ס כה). כאשר יאמרו בעלי הלשון הנהגת האדם ירצו לומר עניינו ופעולותיו וכו' (ר"א בדרשי, חותם תכנית נה ג). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והנימוסים אשר ייחדו הנהגה והנהגה למה שבכל אחת מההנהגות נימוסים מועילים בה אשר בהם תהיה הצלת אותה המדינה וקיומה (נופ' צופ', מסיר ליאון כ יז). בדבר ההנהגה והשתדלות בחיי שעה יבור לו האדם מהאפשריים אצלו הנהגה או אומנות שימצא עצמו מוכן להיות יותר שלם בו (מרפא לנפש יע). למה לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם ומוסרם ולא עשיתם כן (שבט יהודה ז). ולא ירגיש ביושר דרכי השם שהם הנהגותיו לברואיו בדרך שישתדל ללכת בהם (מלמ' התלמי', ויגא). — יהנהגת המתבודד: השלישית (בחכמת המדות) בהלביש תקונים את איש יחיד הממדד ערכי פעולותיו בציונים יטהר נשמתו אף ישדד מערכת טבעו אל האמצע ונקראת הנהגת המתבודד (משה ריאטי, מקדש מעט ג). — יהנהגה ביחס לחולה, המנהג שצריך החולה להתנהג בעניני מזונו בפרט, Diät ; diète ; diet: אם יהיה חולשת העכול מסבה קלה או מלוי קדם בלתי גדול הנה יספיק הבין השינה ועזיבת התנועה והצעקה והמרחץ ועשיית הקיא במים פושרים ודקדוק ההנהגה (קאנון ג יג ג ד). ודע כי יש מהמזון וההנהגה מה שהוא דק מאד וכו' וההנהגה הנמרצת הדקות היא מניעת המזון והעבה מאד היא לקיחת מזונות הברואים (שם ד א כ ח). מי שיתרעם תמיד מכאב הראש כפי רוב חושי העצב והצומח בפי האצטומכא הנה רפואתו נכנסת במלאכת הנהגת הבריאות וזה שימהר בכל יום בלקיחת המאכל (פרקי משה יז). כמו שהרופא המובהק יתן הנהגה דקה אל החולה בתחלת חליו ואחרי כן בזמן הירידה (ר"י אברבנאל, ראש אמנ' ג). שהיה אריכות הימים ההם לאותם היחידים אם כפי ההנהגה והמזונות ואם בדרך הפלא וכו' והיה אפשר שאנשים אחדים יתנהגו בטוב ההנהגה ההיא ויתארכו ימיהם גם כן וכו' שהדורות הראשונים התחברו בהם לאריכות ימי חייהם סבה טבעית וסבה נסיית על דרך הפלא והטבעית היא הנהגתם הטובה במאכל ומשתה כפי הספוק מבלתי מותרות וכו' אמנם ההמון לא בחרו באותה הנהגה הדקה וכו' והיתה רוע ההנהגה ההיא שנתחדשה בבני אדם מכלה הלחות השרשי מקצרת החיים ולכן לא היו מאריכים

יכים ביחידים ההם (הוא, כרא"ש' א). וקראתי הנתיב הזה הנהגת בריאות הנפש כי כשמו כן הוא שאין חולי גדול כשל הנפש (מ' אלדבי, ש"א ז). הטובה שברפואות היא ההנהגה במאכלים דקים וקלים הנאותים להריק המותר ולזון הגוף ולהעמידו בחזקתו קודם שיבא לידי חולשה (מנוה"מ ו ז א א). — *הנהגת הבית: אמנם מהאחרות (ההנהגות) זאת היא הנהגת הבית (המדות לאריסט' כ ו ה). בהנהגת האדם את בני ביתו האשה והבנים והעבדים שהיא ידיעת הנהגת הבית (ר"י אברבנאל, מ"א ג). — *הנהגת המדינה: הפילוסופיה נחלקת לג' חלקים חכמת הטבע וחכמת האלהות והנהגת המדינה (פי' משלי לורח' הלוי ט א). ויחדנו המאמר השני לענין הדת ונזכור חלקיו ונבאר הנתלים מהם באמונה ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה (הקד' אמונות רמה). הנהגתו למדינה או למלכים כפי הצדק והמשפט וטובת הסדור והיא ידיעת הנהגת המדינה (ר"י אברבנאל, מ"א ג). — הנהגת הצבאות: בעבור קבוץ המחנה לצאת במלחמה וצריכים עצה והנהגה בעת לצאת ועת לבא במערכת המלחמה (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ת ג). — הנהגת הקהלות: בכיוצא בזה אני משיב שולחי דבר כפי הנהגת הקהלות מצורף עם דין הגמרה וכו' להנהגת הקהלות אינו כן שכבר נהגו כל הקהלות בגביית המסים (שו"ת ר"נ גירונדי י יא).

***הַנְהָגִי**, -גִיִּי, ת"ז, לנק' הַנְהָגִיית, מ"ר הַנְהָגִיִּים, -גִיּוֹת, — של הנהגה, המתיחס להנהגה: והמדרגה ב' (מהנבואה) היא שימצא האדם כאלו עניין אחד חל עליו וכח אחד התחדש וישימהו לדבר וידבר בחכמות או בתושבחות או בדברי הזהרה מועילים או בעניינים הנהגיים או אלהיים (ר"ש א"ת, מו"נ ב מה). בין שיהיה זה בדברים העיוניים או במעשים הנהגיים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). שעל המעט ישתלם בעניני השכל המעשי מי שהוא שלם בעיוני מפני שהתעסקו בעיוניות לא יוכל להתעסק בענינים ההנהגיים (הוא, מ"א ג).

***הַנְהָגָתִי**, ת"ז,—כמו הַנְהָגִי: הסבותיו או התפעליו האותותיו ההנהגתיו (אליס ליש"ר מקנדיה ב).

***הַנְהָלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִנְהִיל, נהל: שערכו הספירה לב' מערכות וכו' ואמרו שהם לנה להעליונים והמערכת הב' תנהי"ם ואמרו שהם לנהל התחתונים ואף שאין ענין ההנהלה מוסכם אצלנו בענין החלוקה כוונו יפה (עסיס רמונ' א א). — והשתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ' פקודת המנהל של מוסד מן המוסדות ומשרדו, **Direction**.

***הַנְוָיָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִנְוָה, נוה: סוד כיצא בהנויה, צאת עגומים לרויה, נהצו צירים לשביה, שני תאמי צביה (יוצר שבה"ג, תי וקים).

הִנּוֹם הִנֹּם—עי' גֵּיהִנֹּם

***הֲנָחָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִנְחָה: והגמולים שוכר לצדיק מהאחיזה וההנחאה וכבוד צלמם בעיר קודמים בטבע להשארות צלמו (ר"ש א"ת, יקוו המים 96).

הֲנָחָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיחַ, מן נוח, א) עשה הֲנָחָה לפלוני, הניח לו מאיזה דבר, ובפרט למדינה, הניח לה ממסים וכיוצא בזה, **Erlass; remission; dispense**: ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך (אסת' ב יח). — ב) *כמו מנוחה: תמרורי רצון הנחה וצעקה ענן חשתה שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח (כ"ס גני' לב כ-כא). אין לו (ליצה"ר) הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים (מד"ר כרא"ש' פו). — ואמר המליץ: הלא זה החבל, לשחת וחבל, ושמחתו אבל, ומתקיו מרים, וראשו בהנחה, וסופו לאנחה, ושיח וצוחה, ושאון ושברים (דונש בן לברט, דעה לבי). זכרתיך בכור אבי, בערש ליל הנחתי, וגזל זכרך מתוך שתי עיני תנומתי (ר"ש הנגיד, ימהר יוסי). הנחתי כעב עברה ואנחתי משומרה, ושמחתי ושלותי כבר תמה ונגמרה (הוא, הנחתי). — ואמר המשורר: איגע להבין ואדע בכלות בשרי ואוני, כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס א). ויכון כל איש אשר ירחק וממו להשיג מבלי הפר אסריו, אשר לו אם יבקש קט הנחה גזרתיהו ושרפתי גזריו (שם יב).—ואמר רמב"ע באחד משיריו: וכל גבר אשר יזרע ששונים יגונים יהיו לו תבואות, ויש ישן עלי מטות הנחה תעירהו לעת בקר תשואות (רמב"ע). ויאבדו הפגרים בעפרים ולעד ישכנו מדבר ישימות, והרוחות בהיכלי ההנחות עליהן תעבור רוח נעימות (ביל ברא"ש אגר' תחיית המתים להרמב"ם). ויאמר אליה (הגמר לאשתו) חברי השועל, ואוהבי בלי מרד ומעל, הראני מקום לשכני מקום

תנחה ורוהה, אשר כל רואיו יתמדוהו, וכל שומעיו יאשרוהו (ספר בעשועים לר' זבדא 5). —*הֲנָחַת רוּח, כמו נחת רוח: ובעושה הנחת רוח של אביו (ירוש' פאה א א). הנחת רוח הוא להן שלא יהא קרבן מתקרב אלא משלהן תחילה (בס בקל' ג ה). — *הנחה מהדבר הקצוב, מהקנס וכדומה, הפחתה קטנה: אותו שיהיה בביתו ולא יבא לבית הכנסת בעת התפילה יתן בכל פעם מדי עברו ששה פשיטים בלי הנחה ויהא הקנס לת"ת (פנקס ק"ק כמכרג כ). --ג) *הֲנָחָה מהמקח, הוזלה והפחתה מהמקח הקצוב, **Rabbat ; rabais ; abatement** : אבל מהם (מן הספרים בדפוס מהודר) אעשה לך הנחה[1]) יותר גדולה (יל"ג, אגר' כ רפו).

***הֲנָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הָנִיחַ, א) שימת דבר במקום מהמקומות: מקום הנחת העצים (כליס ת ח). מקום הנחת הכוסות (בס ככ א). עקירה והנחה (שבת ז.). הדלקה (של נר חנוכה) עושה מציה או הנחה עושה מצוה (בס כג:). — והנחה מהיד, ר"ל עזיבה: ר"א אומר (מזכירים הגשמים) משעת נטילת לולב רבי יהושע אומר משעת הנחתו (תענ' ב:). ויותר שלם תהיה תשוקתו לעבירות והצטערו בהנחתו יותר גדול (ח' פרק' להרמב"ם ו). שהנחת שתיית היין קדושה (מו"נ ג לג). והגדול שבמופתים הנחת התענוגים הגופיים (העקרים א כד). — ב) אופן איך דבר מהדברים מונח, **position ; Lage** : הנפשות הנשארות אינם גשמים שיהיה להם מקום והנחה שימנע במציאותם האין תכלית (מו"נ א עד). ואיך ידמה משכיל שיהיו הנחות אלו הכוכבים ושיעורם ומספרם ותנועות גלגליהם המתחלפות ללא עניין (בס ב יט). כאשר השגנו תנועת הכוכבים העומדים כלם תנועת אחת לא תתחלף ולא תשתנה הנחותיה קצתם מקצתם (בס יא). טבע העץ להיות צף על פני המים לפי שהוא אוירי וכו' והנחת אויר הטבעית היא על המים (כוזרי ה א). ר"ל שלא יפשט (האבר) ולא יכווץ אבל ישאר על הנחה אחת כפי העצל הבריא אשר יפעל איתה הנטייה (פרקי משה א). ויהיו שם עד היום הזה ר"ל באותה הנחה ומצב (ר"י אברבנאל, מ"א ח). ומפגעי ההנחה (של האצטומכא) כמו שיהיה הנחתה במשל חוקת הבליטה בהוץ (קאנון ג יג א יג). ויקרה לה (להמקוה) חליי ההנחה מן הבליטה והשמטה (בס יט א ב). והמעי הזה יספיקהו פה אחד כי אין הנחתו כהנחת האצטומכא בארך הגוף (בס יו א א). והנה חשבו אנשי הודו ולא נתפשו בזה כי העטוש היתר נאות שבהנחות ראשו שיהיה נכח הזהו (בס ה כ ז). — ג) במלאכת הרפואות, דבר חם וכדומה שמניחים על מכה כדי לרככה, כדי שתגמול יותר מהרה, **Umschlag ; application ; poultice** : ויעשה הנחה חמה עליו במים וחומץ ויין עפוץ או במים שיורתת בהם ורדים (קאנון ג ג כ ג). ותניח ההנחה החמה בדחן וסובין (בס יד ד טו). והרפואות המועילות ההנחות החמות במים הפושרים בספוג או צמר טבול בהם (בס ג א ז). וההנחות החמות בשמן בזבובים קצוצי הראש (בס בס יא). והנה יונחו ההנחות האלה הנחה אחר הנחה להמשיך את הליחה (בס ז ד). ההנחה החמה הנקרא בערבי תרמי"ד נופל על מה שמחמם הגוף מחוץ ומיני ההנחות הרטוב והיבש והעוקץ והממוצע ושוה (פרקי משה כג). ההנחות הרטובות שיונחו חמות יקובל בהם התועלת במורסות המתחדשות מן הדם הרקיק המימי וההנחה השוה היא ההוה בפגיעת גשם חם בשווי (בס כא).—ד) בהשאלה, בחכמת הלשון, הנחת מלה מן המלים למשמעה מהמשמעות, ר"ל שהשתמש בה בעל אותה הלשון במשמעה ההיא: זה השם עקר הנחתו למקום המיוחד ולכולל (מו"נ א ח). כסא עקר הנחתו בלשון ידוע (בס ט). תחלת הנחת זה השם (ישיבה) בלשוננו לישיבת האדם על המקום (בס יא).—ה) במחקר, דעה וסברה שהניח החוקר בשאלה מהשאלות, **Lehrsatz; proposition; maxime** : כל הווה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי הפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה הווה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ולא נפסד (רלב"ג, מלחמ' ו א כו). אין ספק כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת (העקרים א יז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי (בס). בביאור ההקדמה אשר נתנה הרב על דרך ההנחה והיא האומרת שהזמן והתנועה נצחיים וכו' ולא ראינו לזכר טענת אריסטו במקום הזה לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (ר"ח קרקש, אור ה' א כו). הנה המשנה הזאת באו בה שלשה חלקים

---

[1]) לא נמצא בין הפתקאות שלי מקור קדום מזה.

הנחה וקושיה ותירוץ כי ההנחה היא אומרו בעשרה מאמרות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה א). ואחר שאמר זה בדרך הנחה הוציא משם בדרך תולדה (הוא, מפע' ה' א ד). אמנם כשיאמר זה בהנחות התוריות הנה יצדק באמת כי התורה תניח באלדות דברים רבים שלא יגזרם הדעת (ר"י ערמאה, חזות קשה י). ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז"ל כי יש להנחותיו טעם (יקד' זרח' הלוי להמאור). — ו) מה שאדם מניח בצוּאה לאחרים, Legat : legs ; legato מתנת שכיב מרע בלשון הנחה במחלוקת היא שנויה (שו"ת מהר"מ מרוטנ' ג נג). בלשון ב"א קורין למתנותיו (של שכיב מרע) הנהותיו זנכסי עזבונו (רשב"א ת"א תלב). שאחד מיחידי הקהל נפטר בפירפנייאן והיה ממנוי הקברים וכשצוה לביתו עשה הנחה לאותה חבורה (שו"ת ר"נ גירונדי עה). שאז הוסיף (על הצוּאה) ההנחות שבסוף צוואה זו (שו"ת תמת ישר' נה). וכל שכן אותם שיאמרו בלשון הנחה כגון אני מניח (שם).

*הַנָּחִי, ת"ז, לנק' הַנָּחִית, מ"ר הַנָּחִיִּים, ־יּוֹת, — מטבע ההנחה, בדרך הַנָּחָה: שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר הקבוץ (מו"נ ב מ). שדת הישמעאלים היא נמוסית הנחיית ואינה אלהית (העקרים ג כה). ואנשי הגבעה בקשו כן (לדעת את האיש הלוי) לא שיהיה זה דת הנחיי ולא שהיה כן מנהגם אלא למלאת תאותם עשו זה אותה שעה בלבד (ר"י אברבנאל, וירא). שאינו (הברית החדשה) תורת אלקים בדבריהם אלא היא הנחית (ר"י ב"ר אבר', מפת' לתזוק אמונה). שהוא מאמר הנחיי אל הקדמון בחיוב מציאותו וקיומו (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', אם כל חי א ד). כי המקומות הטבעיים הם מוגבלים ומוקפים והמקומות ההנחיים הם גם כן בלי תכלית לפי שהם בגשם ולגשם והגשם הוא בעל תכלית בהכרת (רלב"ג, מלחמ' ה' א יא).

*הַנְחָמוּת, ש"נ, —שה"פ מן הִנָּחֵם: וענין ההנחמות הזה הוא כשיובן כפי אמתתו בערכנו לא בערכו יתברך (ר"י אברבנאל, ברא').

*הֵנִי, ת"ז, לנק' הֵנִית, — של הֵן, של הסכמה, נרדף עם חיובי: כי הדבר שהוא מה בכח מן הצד שיש בו דבר פלוני בכח לא יושכל בו גם לא יאמר בו אלא ההינית ולא השללית כאמרך יש בזרע צורת האנוש בכח וכו' אבל מסגולת האפשר הוא שיאמר ויושכל בו ההינית והשללית יחד (תגמ' הנפש א ג).

*הֲנָיָה, הנייה, ש"נ, — כמו הֲנָאָה: ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוהו לבית רבי ישמעאל וכו' (נדר' ט י). הנייה גדולה הוא לכם קבלתם עליכם בו את התורה (ספרי דבר ה). וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ ומה הנייה לו (מד"ר ברא' י). שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו (שם פד). שבינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם (שם במד' טו). ברא הקב"ה שבעים אומות ומכולן לא מצא הנייה אלא בישראל (תנחומא במדב' י). אכילתו ואכילת חברו הנייתו והניית חברו אכילתו והניית חברו הנייתו ואכילת חברו (מעי' ה ה). מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה זלהנייתו של משה ולשבחו של מקום ולבניינו של עולם כך נענשה (ספר תלא רעה). שהזידו על הניותיו של הקב"ה (תנחומא בלק יט).

*הֲנִי, פ"י, הֲנִיתוֹ, הנייתו, — כמו הֲנָה: אבל פתו והנייתו צבא לו עמדה בתוך גרונו וחנקתו צבא עליו (מד"ר ברא' י).

*הִנֵּם, ש"ז, — זנות, עריות: שהכל יורד לה (להגיהנם) על עסקי הנם[1] (ערוב' יט.).

*הֶנְסֵכָה, ש"נ, —שה"פ מן הנסיך: והצביעה והטויה ועשיית הנירים והנסכת המסכות והאריגה (ג"ע לר"א הקראי, שבת ה).

*הֲנָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיעַ, נוע: וכן הושאל ההליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת גוף כלל (ר"ש א"ת, מו"נ א כד). כי כל גשם שיניע גשם אמנם יניעהו כשיתנועע גם הוא בעת הנעתו (שם ב, הקד'). ואם היה מיוחס לו הנעת גלגל אחד היה ענינו מתיחס ומשתתף לשאר מניעי הגלגלים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג יא). שלא יהיה מבוא לסבה הראשונה בהנעה הגלגלים (שם). שכאשר היה ההתנועעות בכח היתה ההנעה בכח (שם ו א כד). וזה שכאשר תיוחס אל המניע תקרא הנעה וכשתיוחס אל המתנועע

[1]) כך הגרסה בנוסח', וכן ברש"י. בעין יעקב חנם, וכך מגיה מהרש"א, ומפרש עפ"י הדרשה זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם זו עריות, וזה רחוק. והנה רש"י פרש עסקי הנם עריות, ואעפ"י שאין אנו יודעים מקור לזה, אך לפי הנוסחה ולפי הענין עלינו לקבל מלת הִנֵּם במשמעה זו.

תקרא התנועעות (ר"ת קרשקש, אור ה' ג א ג). והיו שם שתי תנועות יחד התתנועעות וההנעה (ר"י אברבנאל, מפע' א' ס ג). כי העכול ישלם בפירוק חלקי מה שהוא עב וגם וקיבוצם עצם מה שהוא רקיק ודק ואלה ההנעות פרקיות וחמוגיות (קאנון א א ו ג).

*הֲנָעוּת, ש"נ, — שה"פ, מן הֵנִיעַ, כמו התנועעות: שתהית תנעת אלה העצמים הנכבדים לעצמי השמים רצוני על צד תשוקת המתנועע להדמות במניע לא על צד ההנעות אשר כאשר הניעם המניע היה הוא ג"כ מתנועע (אמונה רמה 61). להניע כל כהותיו אלה ולהוציאם אל הפועל בכח מחשבותיו והנעות הכחות האלה אל הפועל למצוא בהם כל שלמות גופו ונפשו הוא הוא כח החכמה (אדם או"א, מחקרי המדברים, חכמה).

*הַנְעָמָה, ש"נ, — שה"פ מן הִנְעִים: הנה נדבר בדברים אשר בם תהיה הנעמת העִנינים אשר יתקיים בם השיר (באור ספר השיר' לאריסטו). להנעים נפשותיהם בהנעמת נפשות המקובלים המצליחים (נופ' צופ' ג י). וזה הנעמה בממון הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו (שם ב יה).

*הֶנֵף[1], ש"ז, — שה"פ מן הֵנִיף: התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש ושיהא יום הנף כולו אסור (ר"ה ד ג). אין עצרת חל אלא ביום הנף (תוספתא ערכ' א יא). —ואמר הפיטן: אור יום הֶנֵף[2]) ספירה הכשרה בנוגהים (מער' ב פסח, אור).

*הֲנָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיף: שטעונים הנפה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה (ספרי תבא שא). שאין לו רשות לאכול אלא בשעת הנפת מגל (ירוש' מעשר' ב ג.). היפה בהנפת העומר שלה (פסיק' רבתי מא). הנפת האיברים ומשיכת הרוח אל אפינו (ספר הצריות, יפופה קראי ג). — וזבהברת האותיות והטעמים: ונקראת געיא לפי שאין לה נעימה והנפה כשאר הטעמים והמשרתים אלא למשוך ולהחביר ולהרויח (הורי' הקורא, שער הטעמ'). והוא מעיד על הנפת הואו (תשו' דונש על רסע"ג מח).

[1]) הספרדים קוראים הֲנֵף, אך האשכנזים קוראים הֶנֵף, ועי' הערה לקמן. — [2]) והעיר שם בעל בית לוי זז"ל: כן הנקוד בשני כתבי יד ונכון הוא ולא יום הֲנֵף.

*הָנֵץ, ש"ז, — שה"פ מן הניץ, הנץ החמה, תחלת יציאתה על האופק: היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא ישלימו לאחר הנץ החמה ישלימו (תענ' ג ט). פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה (ברכ' ח:). ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה (שם ט:).

*הֲנָצָה[1]), ש"נ, —שה"פ מן הניץ: לוז משעת הנצתו עד גמר פריו כ"א יום (רגמ"ס בכור' ח.).

*הֲנָקָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיק: וברכתיה בהנקת שדים (רש"י ברא' יז טז). זמן הנקת תינוק עד שיהו לו י"ח חדשים (הוא, גיט' עה:). וראוי שתסתפק בהנקתו (של הילוד) ביום פעמים או שלש ולא תתחיל בתחלת הענין בהנקתו יניקה רבה (קאנון א ג ב, בהנהג' היונק). שהיתה ההנקה עשרים וארבעה חדשים או איזה זמן שיהיה (ר"י אברבנאל, ש"א א כב).

*הֲנָקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הֵנָקֵה: והיא מלה יותר מורה על ההנקות והפרת הערוב (דרך אמונה, ביאנו ג א). ומה שעלה בידו עד תנה הוא הנקות נבל מכל עון (נופ' צופים, מסיר ליאון א ז).

*הֲנָשְׂאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִנָּשֵׂא: והאופן אשר נעשהו מחבב מצד עצמנו אם נשכח משמרתנו ומעשנו בלתי ההנשאות והמשמרה היא לפי ויטורינו המפרש בהלצה הישנה הדבר המוטל עלינו להשלימו אם מצד הדת ואם מצד הטבע (נופ' צופ' א ו).

הַס[2]), הָס, —קריאה של חקוי טבעי לצווי וגערה לשתוק: ויאמר דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הָס ויצאו מעליו כל העמדים עליו (שופט' ג יט). ואמר הָס כי לא להזכיר בשם יי' (עמו' ו י). ויי' בהיכל קדשו הַס מפניו כל הארץ (חבק' ב כ). הַס מפני אדני יי' כי קרוב יום יי' (צפנ' א ז). הַס כל בשר מפני יי' כי נעור ממעון קדשו (זכר' ב יז).

הֵסֵב, ש"ז, — שה"פ מן הֵסֵב, ישיבה לשלחן לסעודה כשהוא מֵסֵב: כי זה צד סדר היסב בזמן שהן

[1]) בסגנון ארמי: אלא הנצה דעלה וחנטה דעלה (מנח' סט.).

[2]) בערב' ההמונ' ה֗ס a), בערב' הספרות' צה b).

a) هُس b) صه

שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה וכו' (תוספתא ברכ' ה ה). עשה הֵיסֵב בשדה טובל (ירוש' מעשר' ד נא:). כל היסב שיש בו יין קצב להיסב (שם). אבות דרך הסב הן קבורין (שם תעני' ד סח.). היתה חופתו בקיטון ועשה לו הסב בטריקלין (שם ב"ב ט יו ד). שמש שאכל כזית מצה בהסב יצא ידי חובתו (הלכ' פסוק', פסח).

*הֲסִבָּה, היסיבה, ש"נ, — שה"פ מן הֵסֵב, א) כמו הָסֵב הקודם: כיצד סדר הסבה בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו (ברכ' מו:). סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין וע"ג קתדראות עד שיכנסו כולם (שם מג.). מצה צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה (פסח' קח.). אשה אינה צריכה הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה ובן אצל אביו והשמש בפני רבו צריכין הסיבה וכו' והסיבת ימין אינה הסיבה וכן המיסב על ערפו או על פניו אין זו הסיבה (רמב"ם, חמץ ומצה ז ח). ואין הסיבה אלא הסיבת שמאל אבל הסיבת ימין אינה חשובה הסיבה (שבלי הלקט, פסח ריח).—ואמר המליץ: אוכלים למעדנים ושותים בהסבת שמאל כלם מסובין לאכול ולשבוע שמחים ומתענגים (ר' קלוני', אבן בחן כח).—ב) *הֲסִבַּת נחלה, העברת נחלה משבט לשבט ע"י נשואים וכיוצא בזה: וכל בת יורשת נחלה וכו' בהסבת הבעל הכתוב מדבר (ב"ב קיא:). כשהוא אומר לא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה הרי הסיבת הבן אמור (שם קיג.). מצות הסבת נחלה שלא היתה אלא לאותו הדור שהיו בחילוק הארץ בכניסתן לארץ (ס' החנוך, מצוה תכה).

*הַסְבָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְבִּיר, הַסְבָּרַת פָּנִים: השער השני הרצון והסברת הפנים (רשב"ג, תקון מד' הנפ' כה). וכן הזהיר שלמה ע"ה על האדם שישתדל אחר רצון המלך ושתהיה לו הסברת פניו וכו' המשיל רצונו (של מלך) והסברת פניו לטל שהוא מפריח ומגדל הצמחים (ר' בחיי, ויכב). ונצטווינו בו (בהגר) להאכילו ולהשקותו ולהסביר לו פנים והסברת פנים חשובה לו מן הכל וכו' שיהיה אותו מתק והסברת פנים מעצת נפשו השכלית דרך אהבה וחיבה (הוא, כד הקמח, גר). יבנם תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה והסברת פנים והסבל וטוב הלב וכו' הסברת הפנים הוא ההתיא"ש מקצת מה שיש בו לאדם זכות ברצון ובטוב לבב (מאזני צדק, אלגזלי 107). ויאמרו הסברת הפנים אות אמת על מה שבנפש (שם 124). הסברת פנים הוא אות נאמן על הנדיבות כמו הנצנים שהם אות נאמן על הפרי (בן המלך והנזיר ח). שהיה מדרכם שיטו השומעים אל האזנה וההשמעות והסברת הפנים למדבר (נופ' צופ', מסיר ליאון א יב).

*הֶסֵּג, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּיג אחור: היראה בכל דבר הוא הסג הנפש אחור והתקבץ כחותיה אליה כשתשער איזה דבר מחרידה (מרפא לנפש, רפא' מגור' כא.).

*הַסְגָּלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְגִּיל: כונת התורה כי לא יקום עד אחד אע"פ שהוא נאמן ביותר ואולם זה ע"ד הגבלה והסגלה בשני מקומות לחיובי האיש בין לעניני דיני נפשות בין בדיני ממונות (ג"ע לר"א הקלאי, קדוה"ת י). שהוראת אלו המלות לא תורה להסגלת הצום אלא נראה שהרצון על כל איזה ענין שתתענה הנפש (שם, יוה"כ). כי הדבור הוא המליץ בענין החפץ ודין יש להרמיז שהוא רוצה בהסגלה שאם לא כן ידמה סתירה (שם, סדר נסים ל).

*הֶסְגֵּר, ש"ז, — שה"פ מן הִסְגִּיר,—א) עצם שה"פ, בפרט הסגר המצורע וכיוצא בו במקום לבדו עד שיודע אם הוא טמא בהחלט: אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי' א ד). מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע' א ג). כשם שאין ימי חלוטו עולים לו מן המנין כך ימי הסגירו לא יעלו לו מן המנין (ספרי נשא לא).—ומ"ר: ולפעמים יסגר (המצורע) שני הסגרים שמא הרהר תשובה ולא תשובה שלימה לגמרי (ס' החנוך, תזריע קסט).—והשתמשו בזמן האחרון במלה זו בהעתונים ובדבור בא"י להסגר שקובעת הרשות לכל חולה בחלי מתדבק לבלתי תדבק המחלה באחרים, Quarantäne ; -tine. — ב) יכנוי לבתי מדרשות של רבנים אצל הספרדים בארץ ישראל: ואף בביהמ"ד בחברת רבני ההסגר כולם פה אחד עלתה הסכמה שלא יעשה בחור מחו"ל כ"א יום אחד (של מועד) כדי שלא לבטל המנהג (הלכ' קטנ' לר"י חאגיז ד). ויש בה (בירושלם) תשעה הסגרות והם בית יעקב נוה שלום יפאר ענוים חסד לאברהם ובנין שלמה כנסת ישראל גדולת מרדכי דמשק אליעזר מגן דוד מקור ברוך ונתייסדו ע"י נדיבי עם אלהי אברהם אשר באירופא וטורקיאה ולומדים בהם גמרא ותוספת ופוסקים (בכתי ירושלם

ליעקב כרוך). ויש שם (בחברון) ב' הסגרות הנקראים אמת ליעקב וכנסת ישראל (שם).

הַסְגָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הסגיר: הסגרה האמורה כאן (מד"ר ויקר' יז). ונראה שהפשיון מטמא אחר ההסגרה (ג"ע לר"א הקראי, טומא' וטהר' ג). וכל ענין הסגרות אלו (של המצורע) יורה השגחתו ב"ה על כל דרכי האדם (ס' החינוך, תזריע קסט).

הַסְדָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְדִּיר: אבל עתה שנהגו לכותבן (את התפלות) וכו' מה לי הסדרה בכתב מה לי הסדרה על פה (שבלי הלקט, תפלה יב). דין הסדרת שלחן ערב שבת מבעוד יום לכבוד ותפארת השבת (שם, שבת סח).

הָסָה[1], פ"י, עת' יַהֲסֶה, ועם ו המהפך וַיַּהַס, — הָסָה אותו, עשה שישתֹּק בזה שקרא לו הַס, **schweigen machen; faire taire; to still**: וַיַּהַס [2]) כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה (במד' יג ל).

— פִּע', הַס, צווי הַסּוּ, — החריש, נשתתק, **schweigen; se taire; become silent**: והלוים מהשים לכל העם לאמר הַסּוּ כי היום קדש ואל תעצבו (נחמ' ח יא). מה עשה עכן עמד והשמיע קולו והסו כל הקהל לפניו (תנחומא מסעי ד). ויהי כאשר שמעו דברי אבנר הסו ויאמרו לא תשאלו ולא תנסו (ספ' המוסר, ר"ז בן סעד', כ"י תימני לה).

— הִפע', יְהַהֲסֶה, — כמו קל: רש ידבר יְהַהֲסוּהוּ לו דבריו טובים ונכוחים שומע אין להם (כ"ז, תרג' כ"ס יג כד).

הֶסַּח, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּיחַ, נסח, הֶסַּח הַדַּעַת, העתקת הדעת והמחשבה מדבר, שלא תהיה דעתו עליו, שלא יחשב בו: תרומה בעינה היא אתה הוא שגזרתה לשורפה בכל מקום לא נפסלה בהיסח הדעת (ירוש' תרומ' ח מו:). היסח הדעת טעון עיבור צורה (ירוש' שקל' ז ג). דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת (תענ' ז:). שלשה באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב (סנה' לז.). צריך שיהא מכיר עצמו זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוין בתפילתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת (טוא"ח ברכ' רלד).

הֶסֵּט, ש"ז, — שה"פ מן הֵסִיט, נסט, נגיעה בדבר שמסיר אותו ממקומו: שאין ע"ה בקיאין בהיסט (טהר' יא). שהזב מטמא בהסט (ירוש' מע"ש ב נג ד). השרץ מטמא בהיסט (שם שבת ט יא ד). היסט מחמת כוחו טמא מחמת רעדה טהור (ערוב' לה.). תולין על מגען ועל משאן ועל הסיטן ברשות היחיד (טהר' ד ו). — ומ"ר הֶסֵּטוֹת: בקיאין היו (הכהנים) בהיסיטות ולא היו בקיאין במדפות (ירוש' סוט' ה כ:). כגון מגעות והסטות משכבות ומושבות (בעל הנפש להראב"ד כב:).

הֲסָכָה, ש"נ, — שה"פ מן הסיך, מסך: והמסיך הוא המוסך את השתי והיא ההסכה נגזר מן המסכת הנסוכה (פי' המשנ' להרמב"ם, שבת ז ב).

הַסְכָּמָה, ש"נ, מ"ר הַסְכָּמוֹת, — שה"פ מן הִסְכִּים, א) נטית הדעת והרצון לדבר מהדברים, **Genehmigung, Zustimmung; consentement, approbation; assent, approval**: ומה שראינו בהסכמת בני קהלינו צוינו לכתוב (השטר' לר"י ברצלוני, שטר' זקניס 137). ופסקנו עליו בהסכמת בני קהלינו בכך וכך דינרים לשנה (שם). ויהיו בידינו אלף ספרים ונבחן בהם אלף דעות ואלף הסכמות מבני העולם (יוסיפון יז). הסכמות ענינים ודברים אשר עליהם נמנו וגמרו (ערוך, ערך סכם). — ב) החלטה בדבר מהדברים בלי סבה טבעית וכדומה אלא מפני נטיית הרצון בלבד: ומהם מסופקים פעם יחשב בהם שהם יאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים (מו"נ, פתיח'). ההבדל אשר בין לשון האדם המדברת ובין לשון שאר בעלי חיים הנקראים בשם כפי ההסכמה (מלמ' התלמ', נח). סוגי המקרים אצל הפלוסופים תשעה לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשכל האנושי ואם אפשר שיוכללו מושכליהם תחת ענין אחד יאמר על כלם בהסכמה וענין אמרנו בהסכמה הוא השם אשר יאמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה (אמונ' רמה א א). — ג) הסכמה בין שני דברים, בדעות וכדומה, **Einverständnis; accord**:

[1]) נגזר מן מלת הקריאה הַס, עי"ש, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כבר נתפלפל ריב"ג ברסאלה אלתנביה שלו (Dereub. 261) אדות דקדוק פעל זה, והתלוצץ במי שגזרוהו מהכפולים, ותפס אותם בטענה שאלו היה מהכפולים היה צריך להיות הצווי הֹסּוּ, וגם מנל"ה קל קצת קשה כי היה הצווי צריך להיות הֱסוּ או הֱסוּ, ולכן גזר שאין זה פעל אמתי אלא נגזר מן המלה הַס ואינו מצטרף כלל, והכונה בוַיַּהַס קרא להם הס. ואעפי"כ הכשיר לבסוף גם דעת האומרים כי ויהס הוא קל נל"ה כמו ויעש, והַסּוּ הוא צווי מן פִּעל הכבד, כמו צַו, צַוֵּה.

בריאות הגוף בהסכמת היסודות שהוא מורכב מהם (המעל' לרש"ע פלקיירא ג). וממה שראוי לתת אל לבך ולבחון בו הסכמת בני אדם והתחברות לבותם עם רוב התחלקות מדותם למנות עליהם איש מהם (תו"ה, הכתיבה ה). ומה שצריך לך לבחון בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו הוא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר בזהב ובכסף והשתדלם להרבות מהם (שם). ומפני צרות החרבן לא עמדו על מקצת דברים שבהם בהסכמה אחת ועל כיוצא בזה הזהירה התורה אחרי רבים להטות (הקד' סמ"ג). ותראה כי לעולם לא יסכימו בהסכמה אחת (שבט יהודה ז). הסכמה בין הדתי והחוקר זה שקר מוחלט (כבוד אלהים, ר"י ב"ע כב.). הסכמת האיש והאשה בטבעיהם (ר"י אברבנאל, חיי שרה). כי נראה שהיא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה והתגברות קצתנו על קצתנו (ר"א דלמידיגו, בחי' הדת).— הסכמת הקולות, עי' קולות.—ד) תקנה וחק קבוע שהסכימו בני אדם ביניהם, למשל בעניני הנהגת הקהלות וכדומה: ונקהלו כל בני קהל קרטובה מנער ועד זקן ועשו לו הסכמה בנשיאות (ספר הקבלה להראב"ד). על דבר הסכמה אחת עשו גדולי הקהל לעמוד כנגד המלשינים ומזיקי הקהל (שו"ת ריב"ש עט). אם שנים או שלשה מהבינונים שבעיר יכולין להוציא עצמן מן ההסכמה שיעשו הקהל או מגזרת חרם שיעשו על שום דבר (שו"ת הרא"ש ו ה). מקום שיש להם הסכמה וז"ל וכו' הסכמנו אנחנו תושבי אנשי הקהל וכו' וכל איש מבני הקהלה אשר ירצה לבטל הסכמותינו אלה או אחת מהנה וכו' זהו נוסח ההסכמה אות באות (שו"ת מהרש"ך ב לו). טופס הסכמת רבני צפת שנעשית שנת הי"ש בענין הירושה וכו' ע"כ טופס תורף ההסכמה הנ"ל אות באות תבה בתבה ע"י סופר הב"ד שהדפיסה מספר ההסכמות (שו"ת ר"מ אלביך כז). — ה) הסכמה על ספר וכדומה, הסכמת בני סמך שהספר הוא טוב וראוי להדפיסו ושלא ידפיסוהו אחר בלי רשותו, וכדומה [1]: שלא יוכלו בעלי הדפוס להדפיס שום ספר שלא נדפס מעולם כי אם ברשות והסכמת שלשה רבנים סמוכים משלשה רבנים ועם הסכמת

[1]) כבר העירו דר' פרלס ודר' בכר, כי ההסכמה הראשנה נדפסה בספר „הבחור" שנת רעח (JQR X 1898), אך לא ידוע לי אם שם נזכר עצם השם הסכמה. אחרי כן „ההסכמות" מצויות בכל הספרים.

ראשי אחת הקהלות הקדושות הסמוכות אל מקום הדפוס אם יהיה בעיר קטנה ואם יהיה בעיר גדולה אז תספיק ההסכמה מראשי הקהלה ההיא עם השלשה רבנים סמוכים (תקנ' פירארא, משנת שיד). הסכמת רבני העיר (כראש ספר תורת אמת שנת שפו).

הַסְכָּמִי[1]), הַסְכָּמִי, ת"ז, לנק' ־מִית, מ"ר הַסְכָּמִיִּים, ־יּוֹת, —שבהסכמה בלבד, של הסכם, מטבע ההסכמה: למדנו שהלשונות הסכמיות לא טבעיות כמו שכבר חשבו זה (מו"נ ב ל). והנהגות המדינות והחקים אשר יחוקקו ביניהם אנשי מחוז אחד או מלכות אחד לשמור היושר ההסכמיי (העקרים א ה). לפי שהלשון הסכמיי ופעל הלשון לא הסכים להניח שם לבלתי מוחש מהזמן (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ט ז). תדע לך שהשעות הם זמנים הסכמיות ואינם זמנים מיוחדים רק הם חלקי הימים (נתמ' ונעים, דוד גנז לה). כי השכר והעונש אינם הסכמיים רק עצמיים (של"ה, הקד' תולד' אדם).

הַסְכָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְכִּין (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך אנגעוועהנען).

***הִסֵּס**[2]), פ"ע, —הִסֵּס בדבר, פקפק בו לעשותו או לא לעשותו: zaudern; hésiter ; hesitate : אלא שעדיין לבי מהסס בדבר שהרי נגד הוראת המורה האכיל מבהמה זו לקצת יחידי הק"ק (פסקי ריקאנטי האחר' י). אך לבי מהסס על אותו גאון שחגר חרבו בישמעאל וכו' לסתור דברי רש"ל (שו"ת חות יאיר מג). — ועי' הסס, חסס.

הַסְמָכָה, ש"נ, — שה"פ מן הסמיך, כמו אַסְמַכְתָּה: מקרא הסמכה בעולם (הלכ' פסוק' 137). אם היה שם נוסף בו בתולדה אות הסמכנוהו בכל פני ההסמכה באות הנוספת כמו שילה שנוסף בו נון ונאמר בתולדתו שילני וכו' בקיבוץ השמות וההסמכתן (תשו' דונש על רסע"ג ל). ומהם דינים ותקנות שנעשו בדרך הסמכה בדברים הנהוגים בין בני אדם (ר"י אברבנאל, הקד' נחל' אבות).

הִסֵּס[3]), פ"ע,— כמו הִסֵּס: ורבינו יעקב מאורליינ"ש מתרץ זה וכו' ולבי מהסס שהרי בני קהת לא

[1]) כך קוראים הספרדים מן הֶסְכֵּם.

[2]) בארמית: והוה קא מהסס למיתבה ליה (שבת קמז.). חזייה (רב אשי) לרב כהנא דהוה מהסס (כתוב' כב:). גרסת הערוך והר"ת, וכן גם האלפסי, ובנוסח' מחסם בחית, ועי' חסם.

[3]) עפ"י הגרסה הסס שבתלמוד במקום הנזכר

היו שם עדיין עד לאחר שהיו מכניסין כל הכלים לנרתק שלהם (תוספ' יומא עב.). כי גם ראב"ן מהסס לכפיי' וכו' (שו"ת מהר"מ מרוטנ' נג). ולבי מהסס לפי' שפירשו התוספות (שם ג נא). ובמקצת הפסקים האלו לבי מהסס ויש להשיב (מרדכי ב"מ שלח). ולבי מהסס בפירוש זה (רע"ב נזיר ט א), וגם במסתרים לבי מהסס לפוטרו (לבוש, מתנה רמג ז). עדיין לבי מהסס להחליט הדין (שו"ת חיים שאל א סג), מצד הדין מותר לשחוט אלא שלבי מהסס להתיר בדורות הללו (פ"ת, הלכ' שחי' א א, בשם תו"י קעח). מי אשר מחשבה רבה נגד פניו ולבו מהסס מאין ידעונים וכו' (אולר נחמד, פי' הכוזרי א מח).

***הָסֵעַ**, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּיעַ, הָסֵעַ הדעת, כמו הסח הדעת: למה (מטמא הפסח אחר חצות) מפני הסיע דעת או משום שעבר עליו חצות (ירוש' פסח' י לז ד). אמר רבי חגיי כלום אמרו אין מסתכלין (בשעת ברכת כהנים) לא מפני הסיע דעת (שם תענ' ד סו:).

***הַסָּעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִסִּיעַ: לא מצא (מנחם) עתק לשון הסעה רק המעתיק הרים (ר"ת על דונש, המעתיק).

***הֶסְפֵּד**, ש"ז, — שה"פ מן הספיד, וכמו מִסְפֵּד: אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד (מו"ק ג ח). במותם אין מטמא אבל עומד הוא בהספד ובשורה (ספרי נשא כו). ירדו להספד הרואין את הפנים פטורין (תוספתא ברכ' ב יא). וכל העסוקין בהספד מפסיקין לק"ש (ירוש' שם ג ב). הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (בבלי שם נז.). ואותו היום מתה אמו של בן זוא והספידה ר"ג הספד גדול (ר"ה כה.). מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול (מו"ק כא:). מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה"ב הוא אם לאו (שבת קנג.). המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו (בכור' נב:). חכם כבודו בהספדו (הלכ' פסוק', אבל).

***הַסְפָּקָה**, ש"נ, מ"ר הַסְפָּקוֹת, — שה"פ מן הספיק, ובפרט הספקת פרנסה ומחיה לאדם: שהם היו מפרנסים ונותנים הספקה לתלמידי חכמים (פרדס רמוני, רמ"ע שפרוט, סדר נזיק'). אמר עליו שקרים כי קפח פרנסתו שעשה הקהל שלא יתנו לו הספקה (שו"ת ריב"ש ס). לפי שהחכם שיש לו הספקה מהקהל לא קבל העדות הנזכר (שם קעט). חברים יודעי דעת ומביני מדע מקשיבים א' לחברו יותר חכמים ונבונים ויותר ראויים להספקה ההיא ורוצה לתת ההספקה ההיא לישיבה מהבית הכנסת האחרת (שו"ת מהרשד"ם, או"ח לו). הח"ר שלמה שליח שלוח לדבר מצוה קובץ על יד לפדיון שמנה נפשות ודורש להספקת התלמידים (ר"י עובדיה, אגר' דופי הזמן). ומסרנו לידי השלית הנז' סכום כך פרחים לקיום הספקת התלמידים (שם). שמו לכל אחד מהם (מהת"ת) הספקה (הקד' עזר האמונה שנת ל"ד, REJ 1889). וההספקה שיתנו למ"כ מישיבה של אשכנזים תהיה חצי טאליר לשבוע (כתב שבתי האר"י). מהרה יבא אליך הון רב לתת לתלמידיך הספקה ויצא שמעך וטיבך בעולם (מגיד מישרים לר"י קארו, מקץ). ותחתמו הם הכתב וכו' כל קרוביהם ואוהביהם ומיודעיהם ובעלי חובותיהם ושכירי הק"ק ומקבלי ההספקה כדי להרבות החתימות (שו"ת מים רבים, או"ח כג). לחלק הריות והפירות הנ"ל בכל שנה ושנה לעניים עברים היושבים פה יותר על ההספקה הנהוגה שיש להם מהקהל בכל שבוע (שו"ת שמש לדקה, יו"ד יו). וכל הפירות שיעלו על הקרן יחלקו מחציתם להספקת התלמידים ולצרכי הת"ת (שם, חו"מ ט). כי הוא קובע בישיבתם ולו הספקה מהם ארבעים לבנים בשבוע (נחלה ליהושע, לונליגו מ). ואיך שלם רעה תחת טובה להנדיב הגדול אשר גדלו ונשאו ואשר כלכל אותו ואת ביתו ובניו בהספקה גדולה ועצומה (התאבקות ר"י עמדין נגד ר"י איבנשי). ויהי כאשר שמע החכם דברי התלמיד וכו' וינשאהו ויגדל מעלתו וכו' והוסיף על הספקתו (ספ' המוס', ר"ז בן סעדיה, כ"י תימנ' ו). — ב) בהלצה, במשמ' כמות מספקת: שענין ההלצה הוא כח עומד על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים (נופ' צופ', מסיר ליאון א). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והמדות (שם ב יז). כי ראוי שנתלבש באותן המדות אשר נשתדל ההספקת בהן כי בזה האופן יהיו דברינו נותנים ההספקה (שם ב יז). — ג) בסגנון הקראים כמו ספק: הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אכן בקצתם נפלה הספקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (ג"ע לר"א הקראי, פסח ח).

***הֶסֵּק**, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּיק: הראשונה כדי שיהיה כדי הסיקה והשניה כדי שני הסיקין אפייה אחת (ירוש' פסח' ג ל:). מחלוקת בהיסק ראשון (של

בהערה לערך הַסֵּס.

התנור) אבל בהיסק שני אפילו תלוי בצואר גמל (שבת קכה.). (ענף עץ לח מועיל) להיסק גדול (ביצה לג.). ואין אויר ניכר בין דופן התנור לדופן הכור שיעכב את היסק התנור (ר"ש כלים ה ו).

***הַסָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הסיק, כמו הקודם: לפי שלא נתנו עצים אלא להסקה (ביצה לג.). שאעפ"י שאין לו בה (בתרומה הטמאה) היתר אכילה יש לו בה היתר הסקה (פסח' לב.).

***הֲסָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הסיר: על הסרת לבו הקפידה תורה (רמב"ם מלכ' ג ו). האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות (מו"נ א א). מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (מלמד התלמי', קכח). ענין ההסרה והשלילה וכו' כי ההצלה היא הסרה מהלוקה אותו (רד"ק, שרש נצל). ולפי רוב הרגילות בהסרת האבנים והרמת המכשולים מן הדרך (שם, סלל). ואז יסור המקרה בהסרת הסבה והחולי (ר"י אברבנאל, מ"ב כ ח). — ואמר הפיטן: זרוים ענה ולא מלב לכלותם, חבו לפנים ורדם בַּהֲסָרַת טבעת להחלותם (סליח' תעני' אסת', אדם).

***הֶסֵּת**[1], ש"ז, — שה"פ מן הֵסִית, שבועת הֶסֵּת: מנה לי בידך אין לך בידי פטור אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת (שבוע' מ:). מהו שבועת היסת שהטילו חכמים עליו שבועה (הלכ' פסוק', ממונ'). ויש שם שבועה אחרת והיא תקנת חכמי הגמרא והיא הנקראת שבועת הסת ואע"פ שבית דין משביעין אותה היום אינה נקראת שבועת הדיינין (רמב"ם, שבוע' יא ז). הטוען מטלטלין על חבירו וכפר בכל ואמר לא היו דברים מעולם או שהודה במקצת ונתנו מיד ואמר אין לך בידי אלא זה והילך או שאמר אמת שהיה לך אצלי אבל מחלת לי או נתת לי או מכרת לי או החזרתי לך או שטענו חטים והודה לו בשעורים בכל אלו פטור משבועת התורה אבל חכמי הגמרה תקנו שישבע הנתבע בכל אלו שבועת היסת ויפטר (הוא, טו"נ א ג). טען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו וכו' הרי הנתבע נשבע היסת שאין לו כלום בידו (הוא, שלוח' י ג). והסיתו הדיינים להשביע כל הנתבעים הכופרים בכל והיא שקראוה שבועת היסת על שם הסתתם שהסיתו הדיינים להשביע הנתבע הכופר בכל (הלבוש, הלכ' שבוע' פז א).

***הִסְתַּבְּכוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּבֵּךְ: הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (השרשים לריב"ג, סבך). הסתבכות סעיפים זה על זה (שם, נקף).—ובהשאלה: ולו היה זה העיון החלקי נמסר לכל אחד מן החכמים היו בני אדם נפסדים לרוב המחלוקת והסתבכות הדעות (מו"נ ג מא). כשתסתבך הקדחת באברים השרשים הסתבכות ראשונה (קאנון ד א א). ויש אנשים שהבריאות מסתבך בהם הסתבכות חזק (העקרים ג ד). שכמו שבחליי הגוף בענין הסתבכות החום נכר יהיה על ג' פנים הנאמרים כן הדבר בחליי הנפש (ראשית דעת, ר"מ אלבילה ה ה). והקולות היו מפני הסתבכות העשנים היבשים בתוך האידים הלחים והתנועעם לצאת מהם (ר"י אברבנאל, וארא). ויש מי שאינו משיב ידו אחור מאימת ענשי הנפש כי יקלו בעיניו לעוצם הסתבכותו בתאוותיו (עבוה"ק לר"מ גבאי, היחוד כו). תוקף אמונתם ביוצרם וחוזק הסתבכותם ודבקותם בו (ראש' חכמ', הענוה ג).

***הַסָּתָה**, ש"נ, מ"ר הַסָּתוֹת, — שה"פ מן הֵסִית: אין הסתה אלא טעות וכו' אין הסתה אלא גירוי (ספרי דבר' פז). אין הסתה בדברים (חול' ד:). רוב ההסתה בדבר שהעניין שהאדם נסת בו יותר להיות התאוה מביאה אליו מאד (מו"נ ג מא). ענין ההסתה והפתוי (רד"ק, שרש נשא). חוזק ההסתה בדבר (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). כי יראה היות ההסתה קלה והפיתוי מהיר (דרך אמונה, ביבאגו א ב). כי יודע אני שיעמוד בנסיונו ואחר שיעמוד

---

[1]) אמר הגאון: ששאלתם מהו היסת שאין לה עקר מן התורה שלא שומר חנם ולא ש"ש ולא מודה מקצת טענה ולא פוגם שטרו ולא עד דכת' לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת הוא דאמר דאינו קם אבל הא דר"נ דתנן מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי פטור א"ר ומשביעים אותו שבועת הסת שאין להם אסמכתא מן התורה כלל אלא בנפיל' הטילו חכמים עליו שבועה ושמה בלשון ארמית היסיתא (רה"ג, תש' הגא', שע"ל ה ט). ויש שבועה אחרת שנתקנה בדורות אחרונים מחכמי התלמוד והיא הנקראת שבועת היסת וכו' ואע"פ שגם ב"ד משביעין אותה אינה נקראת שבועת הדיינין והטעם מפני שהשבועות הראשונות היו מתוקנים בימות התנאים קודם שיסד רבינו הקדוש המשניות וכשחבר רבי את המשניות כללן בשם אחד במשניות וקרא כולן שבועת הדיינין במסכת שבועות וייחד להן פרק בפני עצמו והוא פרק שבועת הדיינין ושבועת היסת לא הוזכר שם בשום משנה מפני שעדיין לא נתקנה רק אח"כ בימי חכמי התלמוד הוסיפוה לכך קראוה בשם בפני עצמה (הלבוש, הלכ' שבוע' פז ת).

בנסיונו יצאת בודאי בקיטרוגך ועל חנם בלעתיו בהסתתך (אוהב משפט לאיוב עב). ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתותיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאורי לדק, אלגזי 46).

הִסְתּוֹפְפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתופף: והוא ענין הסתופפות והתלוננות (הפרדס לריב"ג, גלה). שההסתופפות והיא העמידה המעטה בבית השם נבחרת מהדירה שהיא העמידה הרבה והמתמדת באהלי הרשעים (מלמ' התלמיד', תרומה). כי אין צריך לאמר שטוב הוא הסתופפות האדם בבית האלהים מדור באהלי מלך וכל שכן באהלי הרשעים (המעלות לרש"ע פלקיירא ב).

הִסְתַּחֲרוּת, ש"נ,—שה"פ מן הסתחר: לפי מה שראיתי עכשיו במדינות אלו שמורגל בין הסוחרים שמחמת רוב הסתחרות ומשא ומתן שיש להם זה עם זה הם נותנים הרבה בהקפה (לבוש חו"מ קכח א).

הִסְתַּכְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתכל, הבטה, עיון והתבוננות פנימית בדבר מהדברים: ויהיה פרושו הסתכלות והשקפה אל האלהים (הפרדס לריב"ג, שכל). כוונת זה המאמר עם ההסתכלות חשובה מאד לבאר סבת הדבק בנו ההשגחה בעת השלמות (ידע' בדרשי, באור תהל' נג). כי למה יחס ההסתכלות הזה למצות לא תעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). והלבוב היא מעלת השכל אשר בה יהיה נעימות ההסתכלות והעצה עם מציאות המעלות המדותיות לו אשר המה מכשרון התשובה (נופ' צופ', מסיל ליאון ב ב). והעבודה היא התעסקות גדול והסתכלות נמרץ בתורה (אוה"ת, ברא"ש ב טו). שעקביה בן מהללאל סמך לאותם השני הסתכליות הראשונים הסתכלות שלישי (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). — ובמשמ' הבטה בעיניו בעיון: וכדי לעורר אז הכונה טוב הוא להשים ידיו על עיניו כדי שלא יטרידהו ההסתכלות בשום דבר (מ' אלדבי, ש"א ז).

הִסְתַּכְּנוּת, ש"נ, —שה"פ מן הסתכן, מסירת אדם א"ע לידי סכנה, וטבע האדם להשליך את נפשו מנגד: מצוע בין המדות בין ההפלגה והחסרון ר"ל המצוע בין ההסתכנות ורכות הלב (קאמון א ב ד). ולכן נס משה מפניו (מפני הנחש) כי ירא מהמכשולות וההסתכנות הרב שהיה בזה אבל הורהו שהיציאה מההסתכנות ההוא אינו רק עם ההתאמץ לישר העקוב ולשומו למישור (ר"י אברבנאל, שמות).

הִסְתַּלְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּלֵּק: ואלו היו מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו רגע אחד היה נפסד העולם כולו (כוזרי ג יא). אשר יחייבו בה קדמות העולם בהסתלקות המעוררים והחדושים והמונעים מהבורא יתברך (חריזי, מו"נ ב יט). אולם יבחן זה כפי קוצר העונה ואריכותה וגרוע המקרים ובהסתלקות אותם המקרים וכו' השקט הקדחת והסתלקה הסתלקות שלימה (פרקי משה י). ואולם היה אפשר בו שישב עם הסתלקות מציאות העמידה ממנו (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כו). בזמן הסתלקות השכחה והוא לימות המשיח (נוה שלום א יו). כל זה מורה ששליחות המלאך היה אות הכרחי להסתלקות ההשגחה האלהית מהם (ר"י אברבנאל, משפטים). והעדרם תלוי כלו במציאות הרצון בהם או הסתלקותו מהם (הנ"ל, מפע' ה' ז כ). ואם ידומה הסתלקות האויר תהיה מציאות האש נעדרת (ר"י אבן לטיף, רב פעלים ה). ואם יעלה על הלב הסתלקות האחד תתבטל מציאות המספרים כולן (הנ"ל, שער"ש כג). כי נפרדו איש מעל אחיו בהסתלקות השכינה מביניהם (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). שנשתמשו בו החסידים הגדולים ההם אחר הסתלקות הנבואה (הנ"ל, סתרי התורה כד). שאין בכחו למעלה שום הסתלקות רוח ושפע אורה (הנ"ל כג). שאותה הראיה היא ראיית פני המלך עם המלכות והסתלקות הדין משם (ספר הקנה, סוד שופר). כי איך יהיו מקדישים לו יתברך והאדם עם הגוף ולכך הוא מרקד (בשעת הקדושה) ומגביה עצמו והוא הסתלקות מן הגוף (באר הגולה למהר"ל כו.).— ובמשמ' עזיבת התביעות, או עזיבת העבודה: כיון שלא גרם ראובן הסתלקות חביריו (שו"ת מהר"י קולון קפו). אין השתל יוכל להסתלק אלא באופן שלא יפסיד בעל הקרקע כלום בהסתלקותו (לבוש, תכיר' וקבלנ' של ג). — ובמשמ' מיתה: בקש מבעל הרחמים שיגזור עלינו החיים האמתיים בתחלת הבריאה עד סוף ההסתלקות מן העולם הזה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד א א). בשנה האחרונה קודם הסתלקותו שלח וקרא אותו ללמדו כוונת נטילת לולב ואתרוג (זכרון טוב, ספורי מעשיות יד). הסתלקות מרן זצוקלה"ה היתה ביום ועש"ק פ' יתרו

כ"א שבט תרכ"ח (שם לח). קודם ההסתלקותו אמר שכבר הוא עומד עכשיו על מדרגה זו שאי אפשר להשיג יותר בשום אופן (מגיד מיתות כו).

***הִסְתַּעֲפוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הסתעף: הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (הפרדס לריב"ג, סכן). הסתעפות ובלבול העלים (ר"א בדרשי, חותם תכני', סכן). כי הוא (משה) השיג טבעי הדברים כלם עליונים ותחתונים הוא ראה וידע הבריאה הראשונה הכוללת כמו שנבראה יום ליום יביע אומר והסתעפות הדורות (ר"י אברבנאל, יתרו, מתן תורה). וראיתי שהם (ישראל) מסתעפים בהסתעפות והשתלשלות ישר זה מזה (הוא, זבח פסח, ויהי שם לגוי). שראוי שידעו ויבינו הסתעפות הדורות מתחילת הבריאה עד גלות ירושלם (הוא, הקדמ' לספ' יהוש'). שכתר המלכות ככתר הכהונה שניהם יבאו משרש אחד בהסתעפות ישר ר"ל הכהנים מזרע אהרן והמלכים מזרע דוד (שם, הקד' לספר מלכ'). אמנם שאר הפרטים שספרה תורה דבר יום ביומו והסתעפות הדורות וספור המבול והפלגה (הוא, מפע' ה' א ג). ושלשה אלו הם בכתר שבכתר הנקרא רצון וזה לא לתת מספר אלא מחוייב מההסתעפות התחתון כי מן התחתון יחייב כך בעליון (אילימה לרמ"ק, עין הכדולח א י). כי מזמנו ואילך מפורסם וידוע בקהל רב מהסתעפות הקבלה אשר ענפיה ארזי אל (קול יהודה, כוזרי א מג).— ומ"ר הסתעפיות: רבו הסתעפיות דעות החכמים בזה הדרוש (דרך אמונה, ביאגו ג ג).

***הִסְתַּעֲרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּעֵר: ומדבר על ההרים והגבעות והימים ומהגלים הרמים והנשאים אשר ירומו והסתערות הרוחות (תעוד' בישראל ג ה).

***הִסְתַּפְּקוּת**, ש"נ,— שה"פ מן הִסְתַּפֵּק, א) הסתפק מהדבר הסתפקות שרצה, לקח ממנו לצרכו כמה שרצה: וב"ה מתירין שיסתפק ממנה (מן התרומה) בטומאה איזה הסתפקות שירצה (פי' המשנ' להרמב"ם, מע"ש ב ג). — ב) בפרט מדת הַהִסְתַּפְּקוּת, המדה להסתפק במה שיש לו, לא להיות פרוץ ביותר במאכל ומשתה ושאר צרכיו, **Genügsamkeit ; contentement**: ומעלות זה החלק רבות מאד בזהירות כלומר יראת חטא והנדיבות והיושר והענוה והשפלות וההסתפקות והוא שקראו חכמים עשירות באמרם איזהו עשיר השמח בחלקו (ח' פרקים להרמב"ם ב). ההסתפקות במה שיש לאדם והיא ממעלות המדות (הוא, פי' לאבות ב). והיה נהנה במה שחלק לו הש"י מה שאצלו במעלות ההסתפקות (שם ד). השלישית מדת ההסתפקות באמרו אם מחוט ועד שרוך נעל וכו' אחר שהיה לו די ספקו הסתפק באשר השיג (מלמד התלמ', לך לך). ומן המדה הזאת הסתפקות האדם במה שיש לו ושמחתו בחלקו (רשב"ג, תק' מדות הנפ', שער הרצון). ובפרט בענין ההסתפקות שצריך תמיד לאחוז בקצה האחרון (ראב"ע דעת, ר"מ אלבילה ב ב). כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרח (י"ג יסוד' המשכיל לדוד בן בילא ז). ואין גבורה כהתאפקות ואין עשר כהסתפקות (פניני המליצ', גנזי יבר' כפט"ב, גורלנד). והיתה בו מדת ההסתפקות כי היא שרש לכל מדה טובה (אוהב משפט לאיוב, אם אמתה). אבל העשיר אשר יתהלל המתהלל בעושרו הוא ההסתפקות שישמח בחלקו (רשב"ל דוראן, מג"א ד א). ההסתפקות שמונעת בעליה מזולות, טוב מן ההון המביאו לידי בזיון ושפלות (עמנ', מחב' יט). דעו בני כי מעלת ההסתפקות מעלה חשובה ויקרה עד מאד ואינה נמצאת אלא בחסידים שמסתפקין בדבר מועט (מעל' המד', ההסתפק'). אפשר היה לומר שאם ההסתפקות והוא עין טובה היא דרך טובה בקשת היתרונות אינו דרך רעה (רע"ב אבות ב ט). הסתפקות במאכל סיבת הבריאות ואורך החיים (ר"י להלון, אוצ"ח א ג). ויותר טוב לאכול בהסתפקות בשעתו מלאכול הרבה ולעמוד אחרי כן בתענית (שם). — ג) במשמ' ספק: ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות העניינים מקריים בעצמיים (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). כמו כן במסופקים יהיה ראשון (המאמרים) המסופקים אשר לו בעצם וראשונה יאות אותו ההסתפקות (בעה"ש לר"א אירירו ד י).

***הֶסְתֵּר**, ש"ז,—שה"פ מן הסתיר: כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם (מזרע ישראל) (חגי' ה.).—ואמר

המקונן: שמעו כי יצאתי בשביה, ונשטפה דם מרום שבויה, והושתי לשמה וערבוביה, וּמֵהַסְתֵּר חבויה, נדה בית חוביה (קינ׳ לת״ב, איכה ישבה).— ובהשאלה, ״בדברים שנאמרו בדרך סוד או רמז לא לפי הנראה הנגלה מהם: שהתלמוד הלך ע״ד המשל וההסתר וחבור זה הלך על דרך ביאורו על דרך בעלי העיון והמחקר (הקד׳ פעה״פ לאבן לטיף). מפני הכרח כשרוצה להעלים אז ידבר במשלים אבל דברים שאינם צריכים הסתר והעלם אלא הדין נותן להיות הדבור מבואר ושלם (הקד׳ ר״א הקראי לג״ע).

*הַסְתָּרָה, ש״נ, — שה״פ מן הסתיר: ויתכן שיהיה דומה ללשון הערבית אשר יאמרו כנפת בענין הסתרת דבר (השרשים לריב״ג, כנף).

*הַעֲבָדָה, ש״נ, — שה״פ מן העביד, במשמ׳ עבוד עורות: והשחיטה וההפשטה וההעבדה ומחיקת העור וחתוכו (ג״ע לר״א הקראי, שבת ה).

*הַעֲבָרָה, ש״נ, מ״ר הַעֲבָרוֹת, — שה״פ מן העביר. א) במשמ׳ הֲסָרָה: מה עשייה האמורה בראש העברה (ר״ל הסרת השערות) אף עשייה האמורה בצפרנים העברה (ספרי, כי תצא ריב). הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן (שם נשא כח). העברת העון הוא על שני פנים אם שיעבירהו על אדם אחר או על ענין מן הענינים (נופת צופ׳ א י).—ובמשמ׳ העברה מצד אל צד: דרך העברתו תעבירו (ר״ה לד.). ויניעו הנער ההוא על העשון ההוא שעל האש וזה מין ההעברה באש (מו״נ ג לז). שהם נתעכבו מאד בהעברת הירדן (ר״י אברבנאל, יהוש׳ א א). בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמין ומכין עניני ההעברה וכבוש הארץ (שם יא). — ואמר הפיטן: סרחון כתמם לבן בְּהַעֲבָרַת סממניך, עונם תכבוש ותשליך בצול שאוניך (סליח׳ ד עשי״ת, אמנם). — ובמשמ׳ ״העברת הגבול הראוי: וכן אם יעבור הזקן והנמלט מחולי בכמות המאכל ואיכותו העברה מועטה יגיעהו היזק גדול (פרקי משה ג).—ובענין הַעֲבָרַת נחלה: לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו (רש״י במד׳ כ ז). — ב) ״בענין הלשון, הַעֲבָרָה, משמעה לא העקרית והטבעית של המלה אלא נתונה לה על ידי העברת והעתקת המשמעה העקרית לצד אחר [1]. übertrag. metapher ; métaphore ; Bedeutung: שמו בני אדם השמים מקום הבורא על דרך העברה לא על דרך האמת (ערוג׳ הבשם לרמב״ע). והמשכיל יפשיט העניינים ממעשה ההעברות הגסות וילבשם מעטה נעימות עד אשר יגיע בהם על הענין המבוקש (שם). וכל שמותיו ומדותיו הרוחניים והגשמיים הם העברות כדי להקריב אנחנו אל הנפש (שם). ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם והמלא והחסר והלשון האמתי ולשון ההעברה והנוהג והזר (הקד׳ הרקמה). והנה כסה את עין הארץ על ההעברה כלומר פשט על הארץ (שם, שער כח). ואת הארץ תסחרו זה העברה והרחבה (שם). ומן ההרחבה וההעברה אמרם יד ה׳ ועין ה׳ וזולתם מן האיברים המיוחשים אליו על ההרחבה וזה ההעברה (שם). ונאמר על דרך ההעברה והשאלה מבני אדם אבל תירוש (שרשי ריב״ג, שרש אבל). ופרושו נשכום במלחמה וזה לשון העברה (שם, נכת). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך הם אומרים זה על דרך העברה מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא לא מפני שהוא בכונה מאתו (כוזרי א א). ונרחיק הגשמות בכלל ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה וקירוב לשכלנו עם הודאתינו כי ספר תורתנו דברי אלקים (שם ה). ואם יקרא בהם (האֵל במדות הברואים) הוא דרך העברה (שם ד ג). כי אם נאמר שהאש ישרוף והסייף ימית והנר יאיר לא יאמר זה אלא בהעברה (העקרים ב ג). הפרק הראשון בזכר שתופים וה העברות נפלו בלשון בעברי בשמות הנכבדים חייבו שבושים ומבוכות (אמונה רמה ו א). אבל דברנו בזה על דרך ההעברה הלשונית לתת הבנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות (עבוה״ק לר״מ גבאי, היחוד ב). — — ואמר המשורר: ומהללך אמתי ומהלל נדיבי עם בדרך העברה, וקולך כקול מלאך אלהים וקול זולתך לא קול הברה (עמנ׳, מחב׳ ח). — ג) בלשון הפלסופיה, מה שאפשר בדמיון אעפ״י שאינו במציאות: ההעברה אשר יזכרוה וזהו עמוד חכמת המדברים ושמע ענינה הם יראו כי כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל וכו׳ לפי ההעברה השכלית אמרו (מו״נ א עג). ושער ההעברה הזה יש לי בו דברים תשמעם במקומות מזה המאמר (שם). עד שמי שירצה ללמד בלתי המשל וחידות יבא

[1]) לפי המלה הערב׳ אלמג׳אז a) שהיא בעצמה תרגום של המלה היונית μεταφορά.

a) المجاز

בדבריו מן העומק וההעברה מה שיעמוד במקום החשמל (שם, פתיח'). ההקדמה העשירית והיא העברת מה שירצו העברתו מן המדומים מפני התדמות העצמית והשתוות המקרים במקריותם (שם א עג). ההעברה המחשבית עד שיקיים המיוחד או ההקדמה האחת עשרה (שם עד). — ד) בכלל, *מה שנאמר לא בדיוק, במדה יותר מהאמת, וכדומה: ומה שאמר שני לוגין תרומה ועשרה מעשר זה על דרך ההעברה אבל בענין האמת כשיהיו ב' לוגין תרומה יהיה המעשר י' פחות חומש (פי' המשנ' לרמב"ם, דמאי ז ד). והרב רבינו כתב במנין המצות בדרך העברה מצוה ליתן כל אדם מחצית השקל בכל שנה ושנה (מלמד התלמ', תשא). והמלך הראשון שנמשח בישראל היה שאול אבל נאמר כאן ובספר שופטים כלו מלך על צד ההעברה לכל שופט שוטר ומושל (ר"י אברבנאל, שופט' ח כב). — ה) *במשמ' מסירה: אף כי עקרתי דירתי חוקתי היא כי כבר העברתיה לך בשטר ושמעון טוען כי העברה זאת אינה העברה כי כבר עקר דירתו מפה מכל וכל (שו"ת לחם רב קלח). — ובמשמ' לא בעיון: רואה אנכי כי באמת קראת את שירי בדרך העברה כי בכל הדברים ובכל החזיון אשר דברת וכו' דברתי אני בעצמי (אגר' יל"ג רכב).

א.* **הַעֲדָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן העיד: מנה לי בידך והלא אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים זוז נותן לו חמשים זוז וישבע על השאר שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים (ב"מ ג.). על הודאת פיו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו על העדאת עדים (שם ה). שלשה שישבו בב"ד לקיים השטר ובלא העדאת עדים שיעידו על כתב ידן (רש"י כתוב' כא:). היה חרש או שוטה או סומא בשעה שנמסר לו העדות ובריא בשעת העדאת העדות (שו"ע חו"מ לה יג). וזה טופס העדאת העדים הראשונים שהעידו על זה (שו"ת הרדב"ז נו). — ואמר הפיטן: איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם להוכיח בהתראות וּבְהַעֲדָאַת עדים (אזה' ר"י ברצלוני, אחוה).

ב.* **הַעֲדָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הועיד, פעולת שור המועד: מהו שתקבל (הבהמה) העדאה בדבר שהוא חוץ לגופה (ירוש' ב"ק ב ב ד). יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות (בבלי שם יח:).

* **הַעֲדָה**, ש"נ,—כמו א.הַעֲדָאָה: אין נשבעין בהעדת עד אחד לעולם אלא אם כן יכחיש הנשבע את העד ויכפור בעדותו וישבע על זה (ס' החנוך תקנג).

* **הֶעְדֵּף**, ש"ז, — שה"פ מן הֶעְדִּיף, כמו הַעְדָּפָה: אך לא בכל סך ההעדף נאמרו הדברים (שו"ת שמש לדקה, חו"מ ז).

* **הַעְדָּפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶעְדִּיף, שמא תעדיף עליו וכו' בהעדפה שלא ע"י הדחק (כתוב' סו.). מציאתה כהעדפה שע"י הדחק דמי (שם). המקדיש ידי עבדו אותו העבד לוה ואוכל וכו' להעדפה (גיט' יב.). ניזון מן הצדקה להעדפה (שם:). ואם בא אחד לפנינו ותבע ואמר לחבירו כיון שבין שנינו יש לנו לעשות מעקה לצורך גג או תעשהו כולו ואני נותן לך חצי ההוצאה או תן לי ואעשנו שומעין לו שמרויחין בזה ההעדפה וכו' שיבנה כל אחד החצי בהעדפה (טור, הלכ' שכנ' קנט). עשה לו נקבי הנחירים להריח בהם ולהתנשם בהם ולהוריד בהם העדפת לחות הראש (אבודרהם, סדר שחרית). נדיב ושוע לא יחפוץ בנשך ומרבית ובהעדפה (אגרות רמ"ד יא). ובל עוד שיהיה הזכות יותר והשמרים יותר בהעדפה וממהרים לשקע הוא יותר מורה על הבשול (קאנון א ב ג ב). וכשהיא אוסרת העדפתה עליו גוזלת לו פירות (מרדכי כתוב' קנ). — ובהשאלה, יתרון מעלה וכדומה: בעבור שאותה קדימה והעדפה יוחדה אליו יתברך לא לחמר ולא לדבר אחר זולתו (ר"י אברבנאל, מפע' כה).

* **הֶעְדֵּר**, ש"ז, מ"ר הֶעְדֵּרִים,—שה"פ מן הֶעְדֵּר, במשמ' לא ההויה, **absence ; Abwesenheit**: תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו (רשב"ג, תקון מדות הנפ' טו). והושאל זה השם (ביאה) למבוא הענין שאינו גוף כלל וכו' עד שהושאל לקצת ההעדרים ויבא רע ויבא אופל (מו"נ א כב). האמינם שהעדרי הקנינים הם עניינים נמצאים בגוף נוספים על עצמו (שם עג). בה נוכל להתנחם ממעשה ההבל ומעצבון ההעדרים (כתיב' עולם ד). כי לא נמשך אותו הרע על צד העונש לראוי אליו כי אם להעדר ההשגחה (ר"י אברבנאל, יהוש' ז ג). עוד זכר ההעדר השני שהיה להם מהאמונה האלהית (הוא, זבח פסח, מתחלה). ועל שלשת ההעדרים האלה שהיו לאברהם מנחלת הארץ משלמות האמונה מקנין הבנים (שם). — ובפרט במחקר,

ההעדר קודם ההויה, **Nicht-Vorhandensein**, **non-existence** : יהיה העולם חדש אחר העדר או יהיה בלתי חדש אחר העדר הכל שוה (מו"נ ב כ). — ואמר המליץ : העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והזמן גשר רעוע בנוי עליו ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו ותכליתו (בחינ' עולם ח). תבל מקור הבליה וההפסד המתהליך ניחל להתנחל להשאיר לנו אחרית ותקוה מוצא ההעדרים הממך נקוה למצוא שם ושארית (שם י). וכל מה שיקדם לו ההעדר הוא אפשרי המציאות ולא מחויב המציאות (העקרים ב יח). ולזה יהיה ענין הקדמות והנצחיות הנאמר עליו יתברך שב אל ענין שוללי והוא שלילת ההעדר מצד ההתחלה ומצד התכלית (שם). ולא יהיה שם מוציא ומכריח מציאותם על העדרם ולא ימצא אם כן דבר מן הנמצאות (שם ה). ולפי שהיו צריכים אל מכריח יכריח מציאותם על העדרם הנה להם עלה בלתי עלולה (ר"ח קרשקש, אור ה' א ג). ושלא בראו מדבר אחר כלל אלא אחר ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפעל' ה' ד ב). אם כן ההעדר הוא סבת ההויה (מ' אלדבי, ש"א ב). ואחר אשר יצאה אל המציאות ואת ההויה מההעדר הגמור (רשב"ץ דוראן, מג"א, חלק שסינו א). ובהיות שהבריאה היא חדוש מציאות אחר ההעדר גמור יתחייב בהכרח שתהיה בלתי נושא קודם ובלתי זמן (ספורנו, אור עמים, בריאה). כי אמנם בין המציאות והעדרו לא יפול שום אמצעי להיותם שני חלקי הסותר (שם). שיש שני מיני העדר האחד הוא ההעדר הקורה מצורה לצורה וזה יהיה כאשר יקרה שישתנה הנושא השתנות עצמי וכו' ובזה המין מההעדר צדקו טענות ארסט' ואבן רשד וכו' אמנם המין השני מן ההעדר והוא מן המציאות אל בלתי מציאות במוחלט (שם, שמים).

*הֶעְדֵּרִי, ת"ז, לנק' -רית, מ"ר הֶעְדֵּרִיִּים, -ריות, — של העדר, מטבע ההעדר : והניחו שני דרכים אחד העדרי שלא גלו האמת והשני קניני שגלו ההפך (בן שועיב, קול בוכים, איכ' ב יד) כי מתארי החסרון תארים העדריים ומהם חיובים (אמונה רמה ו ב). שיש להם סכלות העדרי וזהו העקשות וכו' היותכם סכלים בסכלות העדרי (דרך אמונה, ביאגו א ג). בשכלו העיוני אשר הוא נבדל מסכליות ההעדריים וקניניים וכו' להבדלו מהסכליות ההעדריים שנסתכל ביום המיתה (שם ב א). הזהירם שלא יפלו לא באפיקורוסות וכפירה העדרית (ר"י אברבנאל, יתרו). בא להזהיר בדבור השלישי הזה על האפיקורוסות והכפירה העדרית והוא שלא יקל האדם לכבוד הבורא יתברך (שם).

*הָעֲזָה, ש"נ, — שם"פ מן העיז : גם אלה דברי העזה נגדו יתברך לומר שהיה לך דרך ארץ יותר חלילה (ר"מ אלשיך, איוב י ב).

*הַעֲלָאָה, ש"נ, שם"פ מן הֶעֱלָה : העלאה מיוחדת שהיא גמר עבודה (ספרא אחרי קד). מקום שכפל את האיסור כפל את העלאה (ספרי קרח קכא). והעלאה וההטפה (של המים) בכלי (קאנון א ב ב יו). הנה הש"י פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה אז האיד שרשי הים (רלב"ג איוב לו). והנה אירע בגורל הנ"ל שיצא מז"ט בהעלאה שניה והיה פלא בעיני הרואים שעלה פתח המז"ט מהר (שו"ת חות יאיר סא). — והעלאת הנרות, הדלקתם : חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה (רש"י שמות ל ז).

*הַעֲלִיָּה, ש"נ, — כמו הַעֲלָאָה : העלייה שאינה מעכבת אם העלה זר וכו' העלייה מתוך קולפי מעכבת (ירוש' יומ' ד מא ג).—ובמשמ' הדלקת אש : אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם כדי העלייה אחת או כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת (פסיק' רבתי יו).

*הֶעְלֵם, ש"ז,—שם"פ מן הֶעֱלַם, שנעלם ממנו שדבר זה אסור וכדומה : הכותב שתי אותיות בהעלם אחד (שבת יב ד). אכל ושתה בהעלם אחת (יומ' ח ג). כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בנתיים (שבוע' א ב). הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו בהעלם אחת (כרית' ג ז). אין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה (הור' ב ג). ולא היה לו מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי והעלם סוד הלשון ממני (הקד' ריב"ג לספ' השרש'). דברים שאינם צריכים הסתר והעלם אלא הדין נותן להיות הדבור מבואר שלם (הקד' ר"א הקרואי לג"ע).

*הַעֲלָמָה, ש"נ, מ"ר הַעֲלָמוֹת, — שם"פ מן הֶעֱלִים : הכותב שתי אותיות בשתי העלמות אחת שחרית

ואחת בין הערבים (שבת יב ו). העלמה למלקות (שבוע׳ ד.). ועיקר השמירה בראיית העין היא וכו׳ ובנגדה עיקר הפשיעות העלמת עין (רסע״ג, תשו׳ הגאו׳, הרכבי תקנ). כי אין לפני אלהיך העלמה ולא הנחה ולא שכחה (חו״ה, חשבון הנפש ג). נעמד על ההמשל וההעלם למה שצריך העלמתו (פתית׳ מו״נ). ועם כל העלמתו היה מנוח ואשתו רואים ומשקיפים במעשיו (ר״י אברבנאל, שופט׳ יג כ). — ואמר החכם: העלמת הזכות ופרסום החובה מופת על שנאה ואיבה (אברהם גביזון, עמר השכחה). והתחייב ללמד את כמ׳ מאיר הנ״ל המלאכה הנ״ל ולא להעלים ממנו שום העלמה בעולם (פנקס קראקא, שנת תיא כה).

***הַעֲמָדָה**, ש״נ, — שה״פ מן העמיד: שעת העמדה בדין (ב״מ טז.). העמדה והערכה (תמור׳ לג.). העמדת בהמה בפונדקאות של עכו״ם (רש״י ע״ז טו.). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק [סמ״ג מ״ע, סי׳ קסג). — ב) יבמקח וממכר, העמיד המכירה או המתנה בידו של הקונה העמדה גמורה, ר״ל שלא יוכל שום אדם לערער עליה: ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח ולהפיץ מעליו כל עורר וטוען בעולם ולהעמיד מכירה זו בהזקתו ובחזקת הבאים מכחו העמדה גמורה ושלימה בלא שום פסדתו בעולם (השטרות לר״י ברצלוני כו). ועלי להפיץ ולהדיח מעליה כל עורר וטוען עד שאקיים מכירה זו בידה קיום גמור והעמדה גמורה (שטר מכר, ד׳ תקעד, REJ. 182, 227). ועלינו ועל באי כחנו להעמיד מתנות אלו הנזכרות ביד בננו הנזכר וביד באי כחו העמדה גמורה (ש׳ הנ״ו, שם 115, 1885). — ג) במשמ׳ החזקת זמן: העמדת השמש והזרחת השמש (תשו׳ רה״ג כס׳ טעם זקנ׳). ויתחבר מזה כי (כח) המחזיק יצטרך לקבוץ ולהעמדת תכונת קבוץ וזמן ארוך (קאנון א א ו ג). — ובמשמ׳ הפסקה, מנוחה: לפי שיש בכל שיר מרוצות והעמדות וצריך להזהר שלא תבוא עמידה באות שבאית (ר״א מלונזנו, מאמ׳ הליכ׳ בבא כספ׳ שתי הידות).

***הַעֲמָקָה**, ש״נ, — שה״פ מן העמיק: העמקה והרחבה (השרשים לריב״ג, עמק). הם (החכמים) מבינים במעשי בראשית החכמה הטבעית וההעמקה בהתחלות המציאות (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, חגי׳ ב א). ואמנם (המים) הנחים יקנו בגלוי רוע אשר לא יקנוהו בהעמקה ובהסתר (קאנון א ב ב יו).

***הַעֲנָקָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֶעֱנִיק: כי אנחנו יודעים שהענקה חובה ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות חובה וההונאה מגונה (כוזרי ג ז). משכורות הוא הענקה מנכסיו (רב״י כרא״ש׳ כט טו). וצוה בזה כאשר צוה בהענקה (רמב״ן שמות כא ח). ואשר ייטיבו לאנשים אוהבים לאשר ייטיבו אם לא תחובר בזאת ההטבה עבודה גדולה או דבר יותר רע ועצום מן ההענקה ההיא (נופ׳ צופים ג ד).

***הַעֲסָקוֹת**, ש״נ, — שה״פ מן הֶעֱסִק: והעמידה מהתנועה וההעסקות וקצת מהחלאים הם ממה שיפעלו העצבון (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ג י).

***הַעֲקָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֵעִיק: ישכיל כל הצורות באמתות מבלי שינוי ועוות והעקה (דרך אמונה, ביאגו ב א). אותם הצורות שהם אחדות בנושא שיעיקו קצתם לקצתם העקה מה כשעור ערוב ההרכבה אשר לצורה המגעת עם המקבלת (נוה שלום ח ג).

***הַעֲרָאָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֶעֱרָה, ובפרט בעניני הזדוגות זו״נ: הערא ה זו הכנסת עטרה (ויש מי שאמר) זו נשיקה (ר״ל נגיעת האבר באותו מקום) (יבמ׳ יה:). הוקשו כל העריות כולן לנדה מה נדה (חיבים עליה) בהעראה אף כל בהעראה (שם נד:). כמה היא ביאה כדי העראה (מד״ר במד׳ ט).

***הַעֲרֵב**, — מקור מן העריב במשמ׳ ש״ז: מעון הערב שמש (עהר׳ א ה). בא ולימד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש (ספרי חקת קכד).

***הַעֲרָבָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֶעֱרִיב, שיבה מהמלאכה עם הערב שמש: תניי ב״ד הוא שתהא השכמה של פועלים והערבה של בעה״ב (ירוש׳ ב״מ ז יא:). — ושהייה בערב, בלילה: דברי תורה צריכין השחרה והערבה (מד״ר ויקר׳ יט).

***הַעֲרָה**[1], ש״נ, מ״ר הַעֲרוֹת, — א) שה״פ מן העיר: ואעמידה משמרות כלם ענין הערה והקצה (שרשי רד״ק, שמר). ולא אמרה אם תעירו שהוא מניעת ההערה אבל אמרה מה תעירו שהיא לקיחת מהות ההערה על הסדר (מלמ׳ התלמ׳, ויגש). והדרבן נע ומניע ומלאכתו הנעה והערה (שם, הקדמ׳).

---

[1]) בן זאב בחלק גרמני עברי ערך אנמערקינג נקד הַעֲרָה, וכן יש מי שהוברים מלה זו כך, אך זה נקוד זר ואין לו יסוד בלשון.

— ב) הערת החום, הרוח, וכדומה, Aufregung excitation: וישבון באיזה מקום שיזדמן לו וישכב עם איזו נקבה שימצא בשעת הערת חמומו (מו"נ א עג). מפני הצרים החושבים להשבית המלאכה היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם (רד"ק חגי א יד). — ג) הערת הדעת כדי שיתבונן לדבר ויחשב בו ויבין אותו, Anregung; attention, exitation exhortation: הצורך אל ההערה על עבודת יי' וחלקיה הוא מפני שהאדם חייב בעבודת יי' ית' מדרך השכל (חו"ה, עבוד' ה' א). מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג' פנים התחייבנו לחזקה בהערה התוריה (שם ג). ולא נמנעתי כל ימי התחברך עמי בשהוזכר פסוק או דבר מדברי רבותינו שיש בו הערה על ענין זר לבארו לך (ר"ש ב"ת, פתיח' מו"נ). וכן נכנס בדברי חבריו לו הערה על הסבל ונחמות ודברים לשכח צערו (שם ג כג). פסוק זה הושע הנביא אמרו בחתימת ספרו להשלים הערת התשובה שהקדים (מלמ' התלמיד', וילך). להעיר כח השכלי וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה ודי להם ז"ל הערה על דרישת החכמה (שם, הקדמה). שהסבה לזה לתת הערה לאנשים שהעסק בסודות האלהיים והעיון האמתי לא יתכן עם העסק בהשתמשות הגשמיים וטרדות העולם (ידע' בדרשי, באור תהל' מו). וזאת הערה טובה למי שמשתדל בשלימות הקנין (רלב"ג, משלי יג). או היה (מה שהביא דברי הרב) כדי להעיר הערה מה (חתימ' שם טוב כפי' מו"נ א). זה המאמר הערה גדולה לכל משכילים לתת לנפשו ההכרחי לבד כדי להשיג האמתות (ר"י פרוביניאלו, בו"ת בדבר למוד החכמ'). ובזה יהיה לנו הערה גדולה להשכיל מתוך כך ולהתבונן בגדולת מעלת יוצרם (מ' אלדכי, ש"א א). אך מה שיש לנו לומר כי ההערה בשמטות ויובלים שיש להם תלייה לענין הגלות והגאולה (ג"ע, חג השבוע' ט). וע"כ יבואו תחלה יסורים להערה ואם לא יתעורר האדם בהם אז יתיסר ביסורי המירוק (דרך ה' למחא"ל ב ג). לפי שעיר פרא אדם יולד צריך להערות רבות להורות הדרך לפניו ולולי ההערות ההן כמעט שימצא אחד בדור שיזכה (מלמ' התלמ'ד', בראש'). אם בו (בהקרבן) הערות להקנות השלימות (רלב"ג מבלי כא). — והערה אלהית למעשה מהמעשים: אמנם מה שיאמר בו ויבא אלהים אל פלוני בחלום הלילה אינה נבואה כלל ולא האיש ההוא נביא כי ענינו שבאה ההערה מאת השם לאיש ההוא ואחר כן באר לנו שההערה ההיא היתה בחלום (מו"נ ב מא). ופעם יהיה האדם במדרגה למטה מזו ולא תבא אליו ההודעה לא בנבואה ולא על ידי נביא אלא בהערה אלהית כמו שבא ליהודה הערה לנטות אל הדרך לתמר כלתו כדי שיצאו ממנו פרץ וזרח וכמו ההערה שבא לאביגיל לצאת לקראת דוד והכיר דוד שהיתה הערה אלהית (העקרים ד יא). ופעם תהיה ההערה האלהית לאדם כדי שיקח השם נקמתו ממנו על חטא קדם לו כמו ההערה שבא לאחאב לצאת למלחמה כדי שיהרג ויקח השם נקמת נבות ממנו (שם). — ד) הֶעָרָה בדבר מחקרי, מאמר קטן בעין הקדמה או השגה וכדומה: Anmerkung; remarque; remark: הערה, דע אתה האיש המעיין בזה המאמר וכו' (מו"נ א עג). ונשוב אל השלמת ההערה על דברי רבי חנינה וחכמותיו (שם נט). שאלה מגידים האמת בלא ראיה מופתית בלא חקירה והערה גלויה ואלה חוקרים ומביאים ראיות ומעירים הערות רבות (מלמ' התלמיד', הקדמ'). וכל הפרשה ההיא המצרכת כל ההערות ההן (שם). וקודם כל זה אכתוב הערה אחת הכרחית לכל מעיין בזה הספר (העקרים ב, הערה). על דרך ההערה שהעיר עליה זה הפילוסוף יתברר לך הדבוק העליון האמתי הנאמר עליו בתורה ובו תדבק (מעה"ש אלהי לטיף כד). ויש שיתפאר בעמק שכלו וכו' יאמר ששכלו הרק בהערה מעטה עייל בקופא דמחטא (כ' קלוני', אבן בחן לג). ותדע לך כי אלו ההערות שהעירונך עליה כשתתבונן בהן הן דברי אלקים חיים (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ב). עתה זה יספיק להערה מה בענין השופר בכלל כי להלן נדבר עוד בפרטות הקולות שבו (ראשית דעת, ר"מ אלכילא ו ב). לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם וישוביהם (הקד' אור החיים על התורה). כי אורה הערה אחת לאבן פנה לי אשר חכמים מאז הגידוה (הקד' שבי"ע).

***הָעֲרִיָּה**, ש"נ, — כמו הַעֲרָאָה: איזו היא הערייה וכו' כדי שתהא אצבע נראית בין השפיות (ירוש' יבמ' ו ז). הערייה בזכור מהו הערייה בבהמה מהו (שם כתוב' א כה:). וכמה היא ביאה כדי הערייה (שם סוט' א טז ג).

***הַעֲרָכָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן העריך: העמדה והערכה (תמור' לג.). והתבניות ההם אמתיות בהערכתם אל מה שיבקשוהו המחשב

והדמיון והחוש ואינם אמתיות בהערכתם אלה עצם אשר יבקשהו השכל (כוזרי ד ג). — ב) מה שהעריכו ראשי העדה על היחידים לשלם בעין מס להוצאות הצבור: יעשו הערכה על עגלות של פולין ליטא בשוה כנ"ל ואם לא יעשו הערכה על כל העגלות דוקא אזי פטור סוחרי ליטא מלתת מאומה (פנקס ליטא, שנת תמא). והקהל נלחמים בי ורוצים לשנות את סדר ההערכה אשר נהגו אבותם ואבות אבותם (שו"ת באר עשק כב). ויחדיו למשפט נקרב לפני ב"ד קרוב המה ישפטו על הרבה פרטי תורת ההערכה הלזו מכמה דברים אשר חדשתם ושיניתם מן ההערכה הישנה (שם סד). זה כמו חמש שנים הסכימו שלא להטיל מס על אוכלי בשר אלא להעריך כל אחד הערכתו כדין וכהלכה וכו' רוצים להסיר מעל שכמם משא ההערכה ולהטיל על הבשר (שו"ת חת"ס, חו"מ קיז). שאלה על פלוני שמת שנתיים אחר שנעשו ההערכות ונמצא כפלי כפליים בעזבונו (שו"ת חות יאיר נו). אם לא נתרצה הנערך להערכתם (דברי חכמ' ודעת חכמה ב יז).

***הַעֲרָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶעֱרִים, עשה ערמה, בפרט להשתמט מדבר שמוטל עליו, Ausflucht; évasion; ev-: לא חשו על הערמה (ירוש' פאה ו יט:). כל מתנה שהיא כמתנת בית חורון שהיתה בהערמה וכו' אינה מתנה (שם נדר' ו לט:). נתן לו חטין במנה וחזר ולקחן הימנו בב"ד סלע מותר ואסור לעשות כן מפני הערמת ריבית (ב"מ סב:). אמר ר' שמואל בר נחמני בהערמה זאת באו מצריים על ישראל אם משעבדים אותם באש יכול אלהיהם להלחם בנו באש מלמעלה וכו' אלא נשעבד אותם במים (מדר' ויושע א). אמר הלוקח כן הוא והערמה עשינו ומכירה היא בכך וכך קניתיה (רמב"ם שכני' יג ב). עוצם הספק הוא אם ע"י הערמת השתתפות הפועל בחלק בלתי ידוע למאה מתבואת הארץ יפטר הישראל מחוקי התורה ומתנותיה ואל יפלא בעיני הקורא אם אקראנה הערמה כי באמת אחיזת עינים היא אחרי שהפועל בא בשכר מעותיו הקצובים ואינו נותן עיניו בתבואה (שו"ת שמש לצדקה א יז).

***הֶעְתֵּק**, ש"ז, — שה"פ מן הֶעְתִּיק, א) העתק דבר ממקום למקום, Versetzung; transport; removal: התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם פרדי אל עצם פרדי סמוך לו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). עבר ענינו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום ועקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (שם כא). וכן לא נדע ולא נצייר העתק העניין מנפש איש ממנו לנפש איש אחר אלא בדבור והוא הקול אשר יחתכוהו השפה והלשון (שם מו). גשם מתנועע תנועת ההעתק (רמב"ל דורמן, מג"א, חלק אלוה ממעל). ומשתמשת (המלה מלאכה) בהעתק הדברים ונשיאתם והנהתם (ג"ע לר"א הקראי, ענין שבת). — ובהנדסה, שנוי צורה הנדסית לצורה אחרת: כהעתק המרובע אל העגול כשיעשה מנושאה הצורה העגולה (בן המלך והנזיר לב). — ב) נרדף עם גלגול: דע כי מה שסברו מקצת הקדמונים שיש העתק מאדם לבהמה גם כן מצאתיו לקצת ב"א דורכין בדרכי הקבלה אין ראוי לשום בעל שכל להעלותו על לב (האמונות לרש"ט פלקיירא ז יח). — ג) העתק כתב מן כתב, כתיבת כתב שני ממש לפי הכתיב בגוף הכתב הראשון, Abschrift; copie: וכל שטר שמטפסין מעתיקין אות באות וכותבין שהוא העתק (הגה' רמ"א, חו"מ מא ג). חששו שמא ימצא ההעתק ויגבה ראשונה בהשטר ואח"כ שנית בההעתק (סמ"ע, שם). ולא שאומר שישוה קונטרסי זה אשר הוא ההעתק וכו' (ר"י פרובינצאלו, שו"ת בדבר למוד החכמ').

***הַעְתָּקָה**[1], ש"נ, — א) שה"פ מן הֶעְתִּיק: נטלוה משם ע"י העתקה (רש"י סוט' לה:). ענין הדלוג וההעתקה מהמקום (רד"ק, שרש נתר). — והעתקת הגופים: והקרוב שבדמיונים בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה תעתק בגלגל מילין הרבה וכן העתקת הצל (חו"ה, חשבון הנפש ה). כי הנה היום בא בוער כתנור ואיך נתעלם והנסיעה מחמדת וזה ההעתקה תדירה והדרך ארוך (שם ג). שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה (שם). תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והראשונה שבהם בטבע (מו"נ ב, הקד' יד). כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום וכו' שאלו סבות גדולות לחדש תוספת המים במקום והעתקתם אליו וחסרון מים במקום והעתקתם ממנו (ר"ש א"ת, יקוו המים ג). כי ההעתקה היא הסרת גשם ממקום למקום (אמונה רמה ו א). — ובדקדוק, העתקת הנקודות מאות לאות: העתקתם הקמץ מהקוף אל מה שלאחריו (הרקמה, כט). — ובתכונה, העתקת הכוכבים וכדומה: וכמו כן הוכיחו

[1]) מפני שהאשכנזים אומרים ־תָּקָה ולא ־סְקָה

שהעתקת הכוכבים המיושבים אינם שוה ולא על סדר המזלות אלא פעם הוא כלפי פנים ופעם הוא כלפי אחור (יסו"ע לר"י ישראלי ג ג). והראה כי כמו מעלה ומחצה הִיא מדת ההעתקה הזאת בכל מאה שנה (שם ג ו). — ב) מסורה, הנמסרה מדור לדור [1]: ושאלת הישנו לזה בתלמוד אם בהעתקה וכך יש בעשרה יוחסין (רה"ג, תשוב׳ הגא׳, הרכבי מז). והטעם האחד בדברי המעתיקים (ר"ל חכמי התלמוד) שהיו כלם צדיקים וכו׳ וחלילה חלילה להתערב עם הצדוקים האומרים כי העתקתם (של המעתיקים, של חכמי התלמוד) מכחשת הכתובים והדקדוקים (ראב"ע, סוף הקד׳ א לפרוש התורה). כי כל העתקה שאין לה סיוע מן הכתוב היא בטלה ואולם האומרים שיש לסמוך בהעתקה לבד מבלי שיש סיוע מן הכתוב וכו׳ שאין זה אלא מפני שקצרה יד שכלם ממצוא כח מדין תורה (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ז). ומנהג טוב הוא בהעתקה אליהם דור אחר דור כי מחיוב התורה אינו כי אם להשבית החמץ (שם, חג המצות ג). שנמשכנו בדברים רבים על המשך ההעתקה מסבל היורשים (שם, טומ׳ וטהר׳ ד). וכבר ידענו כי זה אינו עומד כנגד השכל ועוד מן הכתוב לא מצאנו סתירה לאלו המאמרים ואם ישען הוא בהעתקתו להוציא אלו הפסוקים ממשמעם בידוע כי הם עצמם לא סמכו על ההעתקה שהשלשה לבד יהיו באסור רק מדיוק הפסוק וכו׳ (שם, שחיט׳ כא). ההעתקה עצמה שהם נשענים עליה נפלה בה ההליקה שמהם אומרים (שמחרת השבת הוא) שבת בראשית ומהם אומרים יום טוב כאשר נתבאר וההעתקתם שבששה בסיון נתנה התורה נמצאת סתירה בדבריהם (שם, חג השבוע׳ ו). אחר שאין העתקתם אמתית ועוד שיש סתירה בכתוב על כן שבנו על מה שיאות מכח הכתוב (שם, טומא׳ וטהר׳ ז). — ג) נרדף עם גלגול: שמצאתי אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים בהשנות וקוראים אותה (את אמונת גלגול הנפשות) העתקה וענינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון ואח"כ בלוי ואח"כ ביהודה (ר"י א"ת, או"ד לרס"ג). — ד) תרגום ספר וכדומה מלשון ללשון [1], **Uebersetzung; traduction, translation**: כל אלה המקראות והרבה כמוהם בהביטך בהעתקת המעתיקים אותם אתה מוצא כי זה אחז דרך וזה אחז דרך אחרת וכו׳ ולאמר זה העתקת התורה לא נכון וכו׳ האוחז דרך אחת ואומר זו העתקת המקרא הזה מבדה (רה"ג, תשו׳ הגאו׳, הרכבי רמח נח). כי ראיתי אשר למעתיק לדחוק עצמו מעט בבנינים מאשר ירדף אחרי המלות ויסתם הענינים כי החפץ הנרצה מן ההעתקה הוא הגעת המליצה על אפניה (ר"י א"ת, הקדמ׳ הרקמה). שראיתי קצת אנשים אשר אינם יודעים לקרא מלות הספרים לבדם מבלי רב ימלאם לבם להבין דברי החכמות מבלי מורה וכאשר לא יבינו הדברים הם תולים בקשי לשון ההעתקה ואינם תולים בקצר דעתם והסר בינתם (שם). הנה השלמתי העתקת הספר הזה הנקרא ספר השרשים (הנ"ל, חתי׳ ספר השרש׳ לריב"ג). ואף על פי שהודעתים את קצורי בהעתקה מן הפנים שזכרתי אמרו לי אי אפשר בלתי שנקבל בה קצת תועלת ואם תהיה ההעתקה חלושה ומעוטה מן התועלת בעניינים הנכבדים אשר יכללם הספר הזה הוא הרבה בעינינו וכו׳ ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות או שגיאה בלשון או בדקדוק המלות וכו׳ שיתקננה (ר"ש א"ת, פתי׳ מו"נ). ואני ירא מהכשל בכל אלה הענינים או ברובם בעת ההעתקה ואע"פ שבלבי לשוב ולחזק את בדק ההעתקה אחר השלימי אותה (שם). ויש בלשון ערב שמות שלא נמצאת להם העתקה עד כה (הקד׳ תרג׳ פי׳ המשנ׳ להרמב"ם, קדשים). — ומ"כ: כי ראיתי לספר הזה שהוא ספר השרשים שלש העתקות (הקד׳ ר"י א"ת בספר השרש׳ לריב"ג). — ה) כמו העתק ב: להגיה ולכוין גרסת העתקתו עם שני העתקות ישרים ונכוחים למוצאי דעת הנמצאות היום אצל נדיבי עמים (הקד׳ מגיה ספר הזוהר). אין לבית דין לכתוב העתקת שום שטר אם לא יראו שיש בו צורך (תשו׳ הרא"ש פ יח). ודעו נא וראו כי בהעתקתנו הראשונה אשר היה לנו ממנו וכו׳ (הקדמ׳ המגיה ספר לדה לדרך). ואין צריכין בית דין להעתקת שטר (הגהות רמ"א, חו"מ מח

נראה כי צריך לנקד העין בשוא נח. — [1]) וכבר העיר דר׳ הרכבי שם: ראוי להעיר כי השואל ר׳ אלחנן ישתמש במלת העתקה בהוראת קבלה ועל כי התשובה נכתבה בשנת אלף ש"ד לשטרות (993 למספר הנוצרים) אם כן הוא הסופר היותר קדמון הנודע עד עתה המשתמש במלה זאת ואינה מחודשת מהקראים כאשר יחשבו קצת.

—[1]) עפ"י לשון הערב׳ נקל a).

a) نقل

ג). שמא יגבה ב"ח בשני העתקות (סמ"ע שם). —ו) כל העתקה יחידה מספר וכדומה שהעתיקו ממנו העתקות רבות, Exemplare; -aire; copy : כמה העתקות[1] יש בלבך להדפיס מבתולת בת יהודה התדע כמה העתקות נדפסו מכ"ח (בד"ל מכת' רמז). — ז) בחכמת ההלצה : ההעתקה היא כאשר יעתקו התבות במאמר עם חלוף או תוספת אות או אותיות גזר או גזרים או עם התחלפות ההוראה אשר אפשר שתעשה על פנים רבים מתחלפים (נופ' צופ', מסיר ליאון ד יח). ואחר בן אמרה כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מן היפוים ההלציים ר"ל ההעתקה (שם א ו).

***הֶעְתֵּקִי**, ת"ז, נק' הֶעְתֵּקִית, — של ההעתק, מטבע ההעתק: התנועה ההעתקית אשר תלויה ברצון (אמונה רמה א ו, תנוע' הדפק והנשי').

***הַעְתָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן העתיר: ואם באנו שנדבר על כל טענותיו על ההעתרה וכל אשר עליו (על רסע"ג) מן הקושיות נצטרך לספר מופרד (ספר המלוות המיוח' לר' לוי בן יפת הקראי יח). העתרתך אלי בדברים (השרש' לריב"ג, רגז).

הֲפָגָה, הֲפוּגָה, מ"ר הֲפָגוֹת, הֲפוּגוֹת, — הפסקה, Aufhören ; cessation : עיני נגרה ולא תדמה מאין הֲפֻגוֹת (איכ' ג מט). — *וקצת במשמ' שתיקה ומנוחה, ביחס להלב: לבי הלא נחלל מאין הפוגות אשר הומר ונחלף למר מתק מגדיך (קינ' לת"ב, ציון). לא אוכלה הרגוע אין הפוגות אל לבי כי תחת בוא כל דממה מתגבר הסער (רמח"ל, ליצרים תהלה).

***הַפָּגָה**, ש"נ, —שה"פ מן הֵפִיג, הפיג צערו: בעבור שיגיע לאדם מידיעת אותם הספורים שום הפגה ושום הנחה אל נפש העמלה (מלך ארטוס משנת ע"ל).

***הַפְגָּעָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִפְגִּיעַ: ואמנם ההפגעה וההארה הראשונה שיוצאים אלו האורות בבת במרוצה מתוך היסוד דאמא אשר תחלה היו שם צרים ונגושים ודחוקים ועתה יוצאים בהפגעה ראשונה מאירין באור נמרץ וגדול מאד שם תיכף בצאתם (עה"ח למהרח"ו, פרצופי זו"נ ד). — ובמשמ' תפלה: הַפְגָּעַת טל תכון, מול מכון שבת כון, טל הנפת עב תתכון, במתנת טל ציון (ר"א קליר, תפל' טל, אליס).

***הִפּוּךְ**, ש"ז, — א) שה"פ מן הִפֵּךְ: מהן מפשיטין את הצורה ולובשין צורה אחרת וכו' וההפוכין האלה נמצאין בהן בכל עת ובכל רגע (הגיון הנפש לר' חייא א). בהפוך טבע גוף הצדיקים שנהפכו לאבן (ר' אברבנאל, מע' ה' י ב). — הִפּוּךְ הרגלים, כנוי מליצי להפוך במחשבת האדם שיתחיל להאמין דבר סותר מה שהאמין קדם: ושמוהו משל כלומר הפוך הרגלים למי שישוב להאמין באמתת סותר מה שהיה מאמין תחלת אמתתו (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).—ב) בדקדוק: לשון היפוך האותיות וחזרתן והיפוכן לזו עם זו (ר' ברצלוני, פי' ילירה 209). דע כי ההפוך בדבריהם יהיה על שני דרכים האחד מהם במבטא והשני בענין (הרקמה, שער לג). — ובמשמ' צרופים מתחלפים של האותיות וכדומה: תש"ך הפוכי מלת בראשית כי בת ששה אותיות בונה תש"ך הפוכים לפי חשבון שתים בונות שתים שלש בונות ששה וכו' (פענח רזא, בראש'). — ב) בתכונה, הִפּוּךְ החֹם, הִפּוּךְ הקֹר הִפּוּךְ הקיץ, הִפּוּךְ החרף וכו', עת השנה שהשמש נתרחקה ביותר מקו המשוה, Sonnenwende ; solstice : דקדק (בטלמיוס) בזמן רגע האביב וכן בהיפוך הקייצי הבא אחריו ומצא ביניהם צ"ד יום ומחצה ואולם בין ההיפוך הזה לשווי הסתוי שאחריו מצא צ"ב יום ומחצה וכו' הלכך תמצא מקום השמש האמצעי בהיפוך הקייצי ס"ג מעלות ט' חלקים ובשיווי הסתווי ס"א מעלות י"א חלקים (יסו"ע לר' ישראלי ג ו). במעבר האמצעי בין ההפוך הקייצי ובין ההפוך הסתוי (שעס"ש לאבי הרלב"ג יג). ובהגיע מרכז החמה לחנות נכח ראש מזל סרטן מהם ר"ל מהמזלות הקבועים אזי יגיע היום בכל מקום מהאקלימים לתכלית גדליו והלילה לתכלית קטנותה והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה היפוך החום לפי שאז תתהפך החמה ותסב את פניה מצפון ותשוב להביט אל דרום ובהגיע מרכז החמה לחנות ראש מזל גדי אזי תתהפך החמה שנית ותסב את פניה להביט אל צפון והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה היפוך הקור (מ' אלדבי, ש"א ב ג). גם תדע לך שהעגול הזה נקרא הפוך הקייצי מפני שאז מתחיל השמש להפוך פניה לצד צפון להתקרב אל הישוב מדי יום ויום ותקרב לנו כמו כן מדי יום ויום וזמן הקיץ עד שוב השמש לראש מזל סרטן (נחמ' ונע', דוד גנז מא). ואולם השנה נחלקת לארבעת פרקים שהם שתי נקודות השווי ושתי נקודות ההפוכין שהן ראש מזל

— [1]) לא נמצא בין הפתקאות מקור יותר קדום אעפ"י שבודאי נמצא בספרות.

טלה וראש מזל מאזנים ושתי נקודות ההפוכין שהן תכלית הנטיות ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ג"ע לר"א הקראי, הכלל שנה משנה א). משכנו בעגול הפוך הסרטן (שבי"ע ב יט.). משכנה באזור החם בין עגולי הפוך הסרטן מקו המשוה (שם כה:). — ג) בחכמת הטבע, הִפּוּךְ הַנִּצּוּץ, חזרת האור בפגעו בגוף מְלֻטש: והראשון (ממיני האדים) הוא כטבע האויר ועולה למעלה מהפוך הניצוץ (נוה שלום, מאמ' שלום א ז).

הָפֵחַ[1], פ"ע, — זחל ונכנס לבור להתחבא ולהסתתר, verkriechen; se fourrer dans; to creep: והוא עם בזוז ושסוי הָפֵחַ[2] בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו (ישע' מב כב).

·הַפְחָדָה, ש"נ, — שה"פ מן הפחיד: שאם לא ימצא מי שיעבוד אותה (את הע"ז) תהיה אותה הפחדה לבטלה ויהיו הקללות כלם לבטלה (ח' פרקים להרמב"ם ח). קדושין באונס על ידי הפחדות (בו"ת לחם רב, מפתח' לסי' יט).

·הַפָּחָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵפִיחַ: כל צורריו יפיח בהם בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו (רש"י תהל' י ה).— ובפרט לרוח היוצא מהגוף: כל הגופים נקיים בהפחה שיכולין להעמיד עצמן (רש"י שבת מט.). אבל עיטוש והפחה אמרינן ממתין עד שיכלה הרוח (הרוקח, סי' שכה).

·הַפְחָתָה, ש"נ,—שה"פ מן הפחית: ואם עשה בו מום משלם חצי ההפחתה אם הוא תם ואם הועד ישלם כלל ההפחתה (ג"ע לר"א הקראי, נזק השור).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה בעבר', ועי' הערה לקמן.—[2]) החליטו הקדמונים מלה זו הפעיל מן פוח, וחשבו המלה בחורים מ"ר מן בחור, והחדשים כבר ראו אמנם כי מלת בחורים זו היא מ"ר מן חֹר, חור, עם ב השמוש, אך החליטו הפח במשמ' הפע' מן פח, שמו בפח. אבל גם זה אינו מציל את המליצה מהקושי, מלבד שקשה ליחס משמעה זו של שם בפח להפעיל כזה. ולכן נראה כי הפח בחורים הוא כפל דומה ממש להצי הכתוב השני ובבתי כלאים ההבאו, ופרוש הָפֵחַ הוא כמו נחבא, ובערב' ח'פי[a]), אלא שנתיחד קצת בכונה מיוחדה.

a) خفي

***הַפְטָרָה**, ש"נ, מ"ר הַפְטָרוֹת, — שה"פ מן הפטיר[1]), ובפרט הפרשה מהנביאים שקוראים בבתי הכנסיות בשבת ויו"ט אחרי פרשת השביעי מהתורה[2]): לסדר הפטרות הוא חוזר (מגי' ל:). אם יזדמן חתן באותו שבת של ראש חדש טבת או בשבת של ד' פרשיות במה מפטירין נהגו לדחות אותה הפטרה של חתן (תשו' ר' משולם ממגנלא, מעש' הגא' כז). בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותן ההפטרות שאומרים באלול (שם). בשבת שיש הפטרה מפסיקין בהפטרות וקורין בהפטרה מעין המאורע (רש"י מגי' ל:). מנהג להפטיר בשבת שכופלין וקורין שתי פרשיות בהפטרה של סדר פרשה בכל השנה ולא בהפטרה של פרשה שנייה לפי שיש בכל הפטרה מעין פרשה ראשונה ומעין פרשה שנייה כגון הפטרת נעמן וכו' (שבלי הלקט, שבת פ). ועל ענין ההפטרה בדברי הגאונים מצאתי וכו' שאין מזיזין הפטרת של ארבע פרשיות ממקומן (שם חנוכה קל). מפטירין בהפטרות פ' החודש (שם).

·הַפִּיגָה, ש"נ, מ"ר הֲפִיגוֹת, — מעשים שעושים כדי להפיג השֵנה: ומעסיקין אותו (את הכה"ג בליל יוה"כ) בהפיגותם ובטיוליהם שלא יישן עד שמגיע זמן שחיטת תמיד של שחרית (רש"י יומ' יט:).

---

[1]) בארמ': לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה דרך המערה לעיר וכו' ורבי ישמעאל עבד לה (להדרשה הזו) הפטרה מה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא על שהראה להם באצבע ניצול מן הפורענות ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם על אחת כמה וכמה (מד"ר ברא' סט). — [2]) בארמ': הפטרת בחול מי איכא (מגי' ל:).—ואמרו המפרשים טעמים לשם זה: ומטעם זה נקרא הפטרה לפי שנפטרין בה מקריאת התורה בשעת הגזרה וי"א שנקראת הפטרה משום דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה וכו' ולאחר קריאת התורה הותר להם לפתות ולדבר והוא מלשון יפטירו בשפה (הלבוש או"ח רפד א). מה שכתבו המפרשים בענין שם הפטרה שנקרא כן לפי שבה מסתלקים מתפלת יוצר ובס' תיקון יששכר ביאר עוד שהוראתו היא לפי שעד עתה היו אסורים אפילו בטעימה עד שיגמרו תפלת יוצר ויסיימו ההפטרה שאז נפטרין לבתיהם אם ירצו (שאל' יעבץ א מ). אך כ"ז אינו אלא דרך דרוש, והעקר הוא כמו השם הפטרה שהובא בחערה שלמעלה במשמ' סיום הדרשה.

***הֲפִיחָה**, ש"נ, — כמו *הֲפָחָה: בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה (ע"ז יז.). — ובמשמ' *דבור: האיש הזה יצטרך להמציא כזבים אשר אין למו רגלים לתקן עותתו ומהפיחת כזבים הרבה יושקע בדבר עד יבוא להיות עד שקר (ר"מ אלשיך, מבלי ו יט).

***הֲפִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הָפַךְ: המטלטלין נקנין בהפיכה (ירוש' ב"ק ג ג ג). ישלח בו חרון אפו א"ר מאיר על הפיכת סדום הכתוב מדבר (תנחומא ויחי ח). — *הפיכת השלחן, כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה: כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה וכו' שאינו אלא על הפיכה השלחן וכו' והפיכת השלחן שהתירו אומר אני דוקא כשהיא מתרצית עמו לדעתה על ידי ריצוי אבל אם הוא כופה אותה באותה הפיכה ודאי אינו ניצל מן החטא (בעלי הנפ' להראב"ד, הקדושה).

הפך[1], ממנו הָפַךְ, הֵפֶךְ הֲפֵכָה, *הִפּוּךְ, הֲפַכְפַּךְ, מַהְפֵּכָה, מַהְפֶּכֶת, תַּהְפּוּכָה, *הֲפִיכָה, *הֶפְכִּי, *הֶפְכִּיּוּת, *הַפְכָן, *הַפְכָנוּת, *הַפַכְפְּכוּת, *הַפַכְפְּכָן, *מַהְפְּכָנִי.

הָפַךְ, פיו"ע, עתיד אֶהֱפֹךְ יַהֲפֹךְ, צווי הֲפֹךְ, מק' הָפוֹךְ, לַהֲפֹךְ, הָפְכִי, הֲפַכְתֶּם, לְהַפְכָה, — א) עומד, הָפַךְ מצד אל צד, החליף את מעמדו, הסב פניו וגופו מצד לצד בפרט בתנועה סבובית, sich wenden ; tourner, turn o. s.: ואיש ישראל הָפַךְ ויבהל איש בנימן כי ראה כי נגעה עליו הרעה (שופט' כ מא). כאשר הָפַךְ איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה כו). בני אפרים נושקי רומי קשת הָפְכוּ ביום קרב (תהל' עח ט). וַיַּהֲפֹךְ איש ישראל במלחמה (שופט' כ לט). ותַּהֲפֹךְ (מלכת שבא) ותלך לארצה היא ועבדיה (דהי"ב ט יב). וַיַּהַפְכוּ נערי דוד לדרכם (ש"א כה יב). — והָפַךְ השער לבן וכדומה, נשתנה גונו, שהיה שחור ונהיה לבן, sich verwandeln ; être changé ; be changed: ושער בנגע הָפַךְ לבן (ויקר' יג ג). ושערה הָפַךְ לבן (שם כ). — ב) יוצא, עשה שהדבר יהפך, שיסב וישנה מעמדו בתנועה סבובית, umwenden, umkehren ; tourner, retourner ; to turn: הָפַךְ ישראל ערף לפני איביו (יהוש' ז ח). כאשר ימחה את הצלחת מחה והָפַךְ על פניה (מ"ב כא יג). ויאמר (מלך ישראל) לרכבו הֲפֹךְ ידיך והוציאני מן המחנה (מ"א כב לד). וַיַּהֲפֹךְ יהורם ידיו וינס (מ"ב ט כג). אך בי ישב יַהֲפֹךְ ידו כל היום (איכ' ג ג), מתעסק בי בידיו לרעה. מי שהפך את זיתיו (מו"ק ב ה), ר"ל הפכם מצד אל צד במעטן וכדומה. הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו' הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (סוט' ז ה). הופכו (את הנסקל שנדחה לארץ) על מתניו (סנה' ו ד). ערכתי לו שלחן והפכו (נדר' כ:), כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה. — *ובעבודת האדמה: מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות קטנות של טפח טפח וליתן לתוכן ארבעה מינין והופכן בארבע רוחותיה וכו' נוטע קישואין ודילועין וכו' הופך אילו לצד אילו ואילו לצד אילו (תוספתא כלא' ב י). — ופָעוּל: אפרים היה עגה בלי הֲפוּכָה (הוש' ז ח). חמור וכליו הפוכין פרה רצה בין הכרמים הרי זה אבידה (ב"מ ב ט). זיתיו (של האבל) הפוכין טוענין לו (מו"ק יא:). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (פסח' נ.). — *והפך פניו: בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסו אצל הדיין אחד עני ואחד עשיר אצל מי הדיין הופך את פניו לא אצל העשיר (מד"ר ויקר' ג). שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (שם יד). הפכתם פניכם ממני ועכשיו באתם אלי (פדר"א לו). אילו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו כז). — הָפַךְ משכבו של פלוני, הפכו מצד אל צד כדי שיהיה יותר נוח לשכיבה: יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הָפַכְתָּ בחליו (תהל' מא ד). — והָפַךְ למשל הרוח וכדומה את הָאֹהֶל, וכדומה: ויבא עד האהל ויכהו ויפל וַיַּהַפְכֵהוּ למעלה ונפל האהל (שופט' ז יג). — והכסא וכדומה: והָפַכְתִּי כסא ממלכות וכו' וְהָפַכְתִּי מרכבה ורכביה (חגי ב כב). ארז זה אינו בן יצתה רוח צפונית מערבית עוקרתו מצד דרומית מזרחית עוקרתו והופכתו על פניו (דא"ר ד). — והָפַךְ עיר, ארץ, החריב אותה על ידי רעש וכדומה, שהבנינים כמו נהפכים ונופלים אל בטן האדמה: בַּהֲפֹךְ את הערים אשר ישב בהן לוט (בראש' יט כט). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הָפְכִּי את העיר אשר דברת (שם כא). וַיַּהֲפֹךְ את הערים האל ואת כל הככר (שם כה). בערים אשר

---

[1]) רק בעברית וארמ'. קצת דומה לזה בערב' אפכ a), במשמ' כזב.

a) أفك

הפך יי׳ (ירמ׳ כ יו). הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (עמוס ד יא). הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט). המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (שם ט ה). הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (שם יב יה). — ופעול: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים (איכ׳ ד ו). — והפך עיר במלחמה: בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (ש״ב י ג). — הפך רוח, הקים רוח אחר: ויהפך יי׳ רוח ים חזק מאד (שמות י יט). — הפך גון הדבר, או טיבו ותכונתו, החליפו, שנה אותו, עשהו אחר, לא כמו שהיה קודם, **verändern**, **changer ; to change**: והנה לא הפך הנגע את עינו (ויקר׳ יג נה). והיא (השאת) הפכה שער לבן (שם י). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו (ירמ׳ יג כג). והפכתם את דברי אלהים חיים יי׳ צבאות אלהינו (שם כג לו). ההפכי[1] הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהל׳ קיד ח). כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפנ׳ ג ט). — ופעול: שער לבן אינו מטמא אלא הפוך אף מחיה לא תטמא אלא הפוכה (ספרא תזריע ג ג). — ועפי״ר במשמעה זו עם לְ אחריו, הפך דבר לְדבר: הפך ים ליבשה (תהל׳ סו ו). הפך את מימיהם לדם (שם קה כט). ויהפך לדם יאריהם (שם עח מד).—וגם דברים מפשטים: כי הפכתם לראש משפט (עמו׳ ו יב). עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות (שם ה ח). והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה (שם ח י). ההפכים ללענה משפט (שם ה ז). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים (ירמ׳ לא יג). הפכת מספדי למחול לי (תהל׳ ל יב). ולא אבה יי׳ אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך יי׳ אלהיך לך את הקללה לברכה (דבר׳ כג ו). וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה (ברכ׳ נה:). משל למלך שהפכה המדינה שעבוד׳ על השבועיי׳ שבאו עליהם אף הוא הפך עליהם את הדין והרגם כן מצריים הפכו גזרתן על ישראל וכו׳ אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה (מד״ר שמות יח). אם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות (מד״ר ויקר׳ לה).—והפך את הלב: ויהפך לו אלהים לב אחר (ש״א י ט). — ועם פעל אחריו: הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל׳ קה כה). —יהופכי הצואר, מין עוף, עי׳ צואר.

— נפע׳ נהפך, — א) נתחלף מעמדו ממטה למעלה וכדומה, כמו קל א: והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מצדך אל צדך (יחזק׳ ד ח). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה (תהל׳ עח נז). אחד מן העדים דוחפו (את הנסקל) על מתניו נהפך על לבו הופכו על מתניו (סנה׳ ו ד). שמא לא נהפכה (האשה) יפה יפה (כתוב׳ לז.). הלמד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שליתו על פניו (מד״ר ויקר׳ לה).--נהפך עליו דבר מה, שב והגיע עדיו: ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע׳ ס ה). — ועם לְ: נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים (איכ׳ ה ב).—נהפכו צירי האשה עליה, אחזוה צירים וחבלים ללדה: ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש״א ד יט), ועי׳ ציר. — והעיר, ברעש וכיוצא בזה: ויקרא (יונה) ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת (יונה ג ד). ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו[1] אש (איוב כח ה). — ובמליצה, נהפך העולם: כאשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמות נהפך העולם (ראב״ע חגי ב כא). ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם (הוא, קהל׳ ז י).—ובמשמ׳ נשתנה ונהיה אחר לא כמו שהיה, או נתחלף טיבו, גונו, וכיוצא בזה, ועפי״ר עם לְ אחריו: והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך (שמות ז יה). והעם הנס המדבר נהפך אל הרודף (יהוש׳ ח כ). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שמות ז יז). ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם (שם כ). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישע׳ לד ט). לקש נהפכו לו אבני קלע (איוב מא כ). והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפך להם לאויב (ישע׳ סג י). וצלחה עליך רוח יי׳ והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר (ש״א י ו). — והלב: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). עמדתי ותתבנן בי תהפך לאכזר לי (איוב ל כ-כא). — והגון: כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן (ויקר׳ יג יו). והנה נהפך הנגע ללבן (שם יז). השמש יהפך לחשך והירח לדם (יואל ג ד). ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ו). באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי

— [1]) כמו המגביהי לשבת, המשפילי לראות, ועי׳ במבוא, בחלק הדקדוק. — [1]) בקצת ספרים במו, ב במקום כ.

קדירה (מו״ק ט.). — ובדברים מפשטים: נֶהְפַּךְ לאבל מחולנו (איכ׳ ה יה). והחדש אשר נֶהְפַּךְ להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (אסת׳ ט כב). — ובלי ל: והנה נֶהְפַּךְ שער לבן בבהרת (ויקר׳ יג כה). ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נֶהְפַּכְתְּ לי סורי הגפן נכריה (ירמ׳ ב כא). — נֶהְפַּךְ בלשונו: עקש לב לא ימצא טוב וְנֶהְפָּךְ בלשונו יפול ברעה (מִשׁלי יז כ).— ומקו׳ נַהֲפוֹךְ: ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם וְנַהֲפוֹךְ הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם (אסת׳ ט א).

— פִּע׳, *הִפֵּךְ, — כמו הקל בנחץ הפעולה: ל״ש אלא שלא היפך בהן (בהפירות) אבל היפך בהן הרי זה בכי יותן (חול׳ יג.). מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (יבמ׳ סד.). —*הִפֵּךְ המים, וכדומה: על שם שמהפכין (המלחים) את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בבוך (רש״י שמות ל לה). — ובהשאלה: איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו (מד״ר בראש׳ כ). חורשי רע ומהפכי דברים ומעמיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהם הוא אומר יהי דרכם חשך (תד״א טו.). — ובהשאלה, הִפֵּךְ בדבר, עסק בו, השתדל להשיגו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו (קדוש׳ נט.).— הִפֵּךְ בקרקע [1]), השתדל לקנותו. — *הִפֵּךְ בזכותו של פלוני, חפש והשתדל למצוא לו זכות: השיב המלך אין היהודים הארורים מהפכין בזכותינו [2]) כמו שאנו מהפכין עליהם (שבט יהודה סד).

—הָפעׄ׳, הָהְפַּךְ, — כמו נֶהְפַּךְ: תחת שאה התגלגלו הָהְפַּךְ עלי בלהות (איוב ל יד יה), ר״ל יבאו עלי, יתגלגלו עלי.

— התפ׳, הִתְהַפֵּךְ,—הפך את עצמו מצד אל צד: והנה צלול להם שערים מִתְהַפֵּךְ במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו (שופט׳ ז יג). וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב הַמִּתְהַפֶּכֶת לשמר את דרך עץ החיים (בראש׳ ג כד). תִּתְהַפֵּךְ כחמר חותם (איוב לח יד). והוא מסבות מִתְהַפֵּךְ בתחבולתו (שם לז יב). אשה מזנה מתהפכת שלא תתעבר (יבמ׳ לה.). המתהפך משנתו

על הצדדין אומר פוקח עורים (דא״ר יא). כיון שראה שמתהפכת לכל הצדדים אמר בלבו מתירא אני שמא ישלוט בי יצר הרע (תנחומא, הוספ׳ לפ׳ חקת א).—*התהפך החלב [1]), נחמץ קצת ונתגבן מעט: והמובחר שבחלב הוא הלבן ושיעמד בצפרן ולא יגר ושיקחנו תכף שחולבין אותו כשהוא חם קדם שיתהפך (מ׳ אלדכי, ש״א ה).

הֵפֶךְ, הֶפֶךְ, ש״ז, — א) מה שהוא ממש הנגד מדבר אחר, **d.Umgekehrte, d. Gegenteil; le contraire, l'inverse ; the contrary, reverse** : ויהי בך הֵפֶךְ [2]) מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי לְהֶפֶךְ (יחזק׳ יו לד). —ומצוי בספרות במשמ׳ של נגוד: כל החכמות כאשר זכרון הפילוסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הקדמה, שער כח). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות (פתיח׳ מו״נ). כל הוה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי ההפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ונפסד (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א כו). שהארץ היבשה תאהב המים וכל הפך ישתוקק אל הפכו (ראשית דעת, ר״מ אלבילה ג ה). כי יחוייב ההרגש הנמצא בכל אישי המין לבקש הנאות להם ולברוח מהפכו כמו שתמצא ג״כ בשאר בע״ח (מגוה״מ ה ג א ב). —*ובני הֶפֶךְ: שמעוני בני הֶפֶךְ ואיך תוכלו הקשב ואזנים אטמתם, ורואות מרואות סגור אחום ועין לב מחזות יושר סגרתם (רמב״ע, מזכיר עון רעיו בבגדו בו, הגמול).— ומ״ר *הֲפָכִים: שהוא ישתדל להמציא מה שאינו נמצא ולברוא אמצעי בין שני הפכים אין אמצעי ביניהם (מו״נ א נא). כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל א׳ מן ההפכים (העקרים א ה). עד שכבר יגיע מהתחלפותם שיהיו כמעט הפכים במדותיהם (שם כה). ואז נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדיו כלומר שמחה ועצבון (מכת׳ ר׳ הלל מוירונא ע״ד ספרי הרמב״ם). ואם המה הפכים משוני דרכים שתי

— [1]) בארמית: רב גידל הוה מהפיך בההיא ארעא אזל רבי אבא זבנה (קדוש׳ נט.). — [2]) בסגנון ארמי: מהפיכנא בזכותיה (שבת קיט.).

— [1]) כמו בצרפתית **tourner**.

[2]) כך בהרבה נוסחאות ה צרויה, ובקצת ספרי וכ״י הֶפֶךְ, ה סגולה. לפי הכלל של דה״ט (לו) בסמי׳ בשתי נקודות (צירה) ובמוכרת בשלש (סגול), ר״ל כי לפני הפסק פחות או יותר הוסיפו לאמר הֶפֶךְ.

וערב נארגים על כן המה נסוגים (הקד׳ ר״א הקראי לנ״ע). כי המעשים הרצויים המתמידים ממלטין את הנפש מהפכיה ומקנין לה תכונות נפשיות מעולות (שעה״ש לאבן לטיף כד). ואיך יסכימו אלה ההפכים ואיך יתאהבו אלה המנגדים (ר״י פרוביגצאלו, שו״ת בלמוד הקכמ׳). — ומליצה קבועה, שני הפכים בנושא אחד: דרך הנמנע אשר יבחרוה המונם וכו׳ שיתקבץ שני הפכים יחד בזמן אחד ונושא אחד (חריזי, מו״נ א עד). אין חסרון אצלנו אנחנו קהל המאמינים באחד בהיותו בלתי מחבר שני ההפכים במקום אחד (שם). שהאנשים ההם החליטו מלת החיוב והשאירו ענינו שהקבוץ מאלו העניינים ר״ל המציאות שלא סר ולא יסור והיותו בכוונה ורצון הואכקבוץ ב׳ הפכים בנושא אחד יחד (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ג). —הפך הקיץ, הפך החרף, כמו הִפּוּךְ: שנחשוב משני הגלגלים זה על גב זה התפרד בעל כרח על שתי טפות זו כנגד זו יקרא שם הטיפה הא׳ ההפך לקיץ והשנית ההפך לחורף (ר״י ברצלוני, פי׳ יציר׳ 209). כי השמש בשתחול בראש הטלה יהיה השווי על תקופת ניסן ואחר כך היא הולכת בצד צפון עד שתחול בראש הסרטן ואז יהיה ההפך הקיצי וכאשר תחול בראש מאזנים יהיה השווי על תקופת תשרי ואחר כן אוחזת בהליכתה אל צד הדרום עד שתחול בראש הגדי ויהיה אז ההפך הסתוי (הפרשים לריב״ג, רות).

הֹפֶךְ, ש״ז, כנ׳ הָפְכְּךָ, הָפְכְּכֶם —כמו הֵפֶךְ, כעין מלת קריאה, בפרט במשמ׳ דעת ומחשבה הפוכה ומעֻקלה: הוי המעמיקים מיי׳ לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו הַפְּכְּכֶם [1]) אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע׳ כט יח-יו).

הֲפֵכָה, ש״נ, — הפעולה של כח שהפך דבר, שהחריב אותו על ידי הפיכה, **Umwälzung ; renverse-ment ; overthrow**: ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך הַהֲפֵכָה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט (בראש׳ יט כט). ג׳ הפכות וג׳ פדויות ושלש שלומות (ברכ׳ נה:).—והשתמשו בזה הסופרים במשמ׳ מהפכה מדינית: ההפכה הגדולה אשר התחוללה בצרפת והכתה שרשיה גם בארצות אחרות כי ראשית דרכי ההפכה ההיא היתה לפתח חרצבות האפרתים בעלי הנכסים מהאכרים עובדי האדמה וכו׳ כי בהשקט ארץ מסערת ההפכה האכר שב אל מחרשתו ואתו (קלמן שולמן, די״ע ה).

הַפְכִי, הֲפְכִּי, ת״ז, לנק׳ הֲפְכִית, מ״ר הֲפְכִיִּים. הֲפְכִיּוֹת, — מטבע ההפך, שהוא הפך מדבר זולתו: כי מי שהוא חכם לב יקח המצות בידיו ויוציאם אל הפעל ולא יספרם בשפתיו והאויל הוא הפכי לגמרי וכו׳ הוא מודיעם בשפתיו ומפרסם אותם לכל (ר׳ בחיי, נח). וארץ אחרת שימצאו פירותיה בהפך והב״ת הנזונים מהם יהיה מזגם הפכי אל אנשי הארץ האחרת (העקרים א כה). שהוא (החוש) לא יקבל מורגש אחר הפכי לו בעת שירגיש האחר (תגמ׳ הנפ׳ א ו). ביסוד האש שהוא הפכיי ליסוד הארץ מנגד אליו (ר״י אברבנאל, ש״ב כב). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסיי הפכיי בעצמו ללב והוא נדבק מגוף לגוף (ר״י אהלון, אוה״ח ב יט). כי הרבוי הפכי לאחדות (שבט יהודה ז). ואנחנו האמננו בשלמותה ואם בן תורה זולתה הפכיית ממנה תמצא חסרה מן השלמות (עה״ח לר״א הקראי לט). אבל בבחינת הגלגל כיון שאין לו חלקים נפרדים כמו שבַרחים ואין לו שכון אין לשם תנועה הפכית (הוא, ג״ע, הבדל בנה מבנה ד). הקנאה מדה מנגדת והפכית אל האהבה והשלום (למת לדיק, מודינא ז). ביכולת הטביעם בוראם בגזרתם היקרה נתנם בחלוף מצבם ומהלכים הפכיים מחייבי פעלים בשפלים בהנעת גופים שובתים מתים (בחי״ע יב טו). והאופן השני שלא יהיה המזג בין האיכויות ההפכיים אמצעי מוחלט אך יהיה יתר נוטה לאחת הקצוות אם באחד משני ההפכיים אשר בין החם והקור והלחות והיבש (קאנון א א ג א). שאי אפשר שתהיינה ההתחלות הפכיים אחת ובעבור שההפכיים הכוללים אשר יכללו כל מיני ההפכים הם הטוב והרע יאמר שההתחלות שתים (העקרים ב יג). ונסים רבים אחרים חלוקים והפכיים בפעולותיהם (ר״י אברבנאל, מ״ב ח). שהדברים שהם הפכים לא יחולו בנושא אחד ופעולתם הפכיות (פרדס רמונ׳, רש״ט שפרוט, סדר מועד). ויקרע ויתפור ויסתור ויבנה וכאלו רבות עמו מפעולות הפכיות

---

[1]) כך בהרבה ספרים, ובכ״י וקצת ספרים הַפכְּכֶם, וכן עדות ריב״ג: הפככם וכו׳ על משקל לנגה ורחק, ע״כ. והנה כבר התלבטו הקדמונים בפרוש כתוב זה, אמר ריב״ג וז״ל: אומר כי הפיכתכם והפכת עניגכם ושנותכם נקל בעיני כמו שמשנה היוצר חמרו והופכו לאיזה צורה שירצה ואם הנה לקיים דבר כמו אם זכרתיך על יצועי. ע״כ. והחדשים פרשו: אוי על ההפך שלכם, ר״ל הרות ההפוך שלכם.

או מתחלפות (העקרים ב ח). כי אי אפשר לדבר אחד בעצמו היות לו שתי תנועות הפכיות כאלה שתהיינה אליו טבעיות (תגמ' הנפ' א ג). איך אפשר שיבקש האדם מלפני השם לעשות פעולות הפכיות (שם כב). שפעל האל יתברך עמהם פעולות הפכיות כי שם מאפל למצריים ולא עשה כן לישראל (ר"י אברבנאל, יהוש' כד ז). אבל מפני שהיתה הבריאה הראשונה כפי הרצון האלהי ולא בדרך הטבע היה אפשר שינתן בה לחמר האחר תכונות מתחלפות וגם הפכיות (הוא, מפע' ה' ב ד). ואם האדם יראה לעינים, בשמש אשר בשמים, פעולות הפכיות ואינם, כי מצד המקבלים ישנם (כנף רננ', פזמונ' לר"א, הן אלהינו).

***הַפְכִּיּוּת**, ש"נ, — טבע וסגולה של מה שהוא הפכי: ואי אפשר שיתקיים המורכב או שיקבל צורת השלמות והחיות אם לא בהיותו רחוק מהפכיות ולזה יתקיימו הגלגלים ויקבלו צורת השלמות והחיות לפי שאין בהם הפכיות (העקר' ד כא). שאם היה בהם (בהשמים) הפכיות תהיה בצורתם כי הנה הדברים ההפכיים הפכיותם הוא בצורתם והם דומים בחמרם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה א). חלוף הפעולות והפכיותם מורה על מעלת הנס (הוא, מ"ב ח). כי לא בא לתת טעם למצות המרור כי אם להפכיות הפעולות (הוא, זבח פסח, עבדים). סבות ההפסד שנים והם הכחניות והפכיות ואין שום אחד מאלה נמצאים בהם (בהגרמים השמימיים) וכו' ואין בהם שום הפכיות להיותם פשוטים (נוה שלום ד ב). שהפכיות היסוד הוא בכל כמו בחלק יתחייב שהוא בלתי קדמון (ספורנו, אור עמים, יסודות). שיש חומר אחד לכל הגשמים והמוחשים והוא בלתי נפרד אבל תמיד עם איזה הפכיות וממנו יתהוו הנקראים יסודות (שם, חומר א).

***הַפְכָּן**[1], ש"ז, — כמו הַפַכְפַּךְ: פקרנו באמון כבן הפכן וסרבן, פדיון לחזוק יסורין חלפת קרבן (סליח' ג עי"ת, אמרנו נגזרנו). יום כפורים זה וכח הפכן וסרבן, מעל תבוע במשאת ערכן, על חטא שחויבנו עליו קרבן (סליח' שחר' יוה"כ, יום כפורים).

הַפַכְפַּךְ, ש"ז, — מה שהוא הפוך מאד, שאינו הולך ישר, למשל דרך. gekrümmt; tortueux; crooked: הַפַכְפַּךְ דרך איש וזר וזך ישר פעלו (משלי כא ח). — ובהשאלה *למי שמתהפך במעשיו, בדבריו. unbeständig; versatile; fickle-minded באותה שעה אמר הקב"ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לבלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר (מד"ר רות, פתיח'). מי שתאותו גוברת עליו שהוא הפכפך ואינו עומד על דבורו (רמב"ג, תקון מדות הנפ' לב). וכבר אמרו כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד ולא יהיה לו אוהב (שם ב ב). אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מ' אלדבי, ש"א ח). אריסטו אמר ההפכפך משים כל דבריו בחיק המערכת (למת לדיק, מודינא לא). גם היה הפכפך גדול שבכל שעה היה חושב מחשבות חדשות (פסקי ריקאנטי האחרונ' לו).

***הַפַכְפְּכוּת**, ש"נ, — סגולת ההפכפך ומדתו: הנרצה מהם שיעזור בכח הכעסני המתואר בהפכפכות (חי בן מקיץ ח). ההפכפכות הוא לבלתי החזיק זמן רב בהסכמה אחת ומורה על רשע וסכלות בעליו (למת לדיק, א' מודינא לא). ההפכפכות סימן סכלות (שם). מאמר ההפכפכות (תולא' חיים, כספר שתי הידות).

***הַפַכְפְּכָן**, ש"ז, מ"ר הַפַכְפְּכָנִים, — כמו הַפַכְפַּךְ: ר"ג אומר (אחשורוש) מלך הפכפכן היה (מגי' יב:). הוא למטה והיא למעלה הרי זה דרך עזות שמא הולד הפכפכן (כלה רבתי א). כי דור תהפוכות המה דור הפוך וכו' הפכפכנים הם (ספרי האזינו שכ).

א.***הַפְלָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליא, מן א.פלא: הפלאה האמורה להלן בנדר ובנדבה (ספרי נשא כב). לפי שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה (נדר' כא.).

ב.***הַפְלָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליא, מן ב.פלא: והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא הוי אומר הפלאה זו תורה (שבת קלח:). כשהוא אומר והפילו השופט והכהו לפניו הוי אומר הפלאה זו מלקות (מכות יג:). כמו איך אלך ואיך אעשה על דרך ההפלאה כאשר נאמר עוד ע"ד ההפלאה והגדלה בהספה איכה ישבה בדד (הרקמה, שער לה). ותהיה לתימה ולהפלאה כמו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (השרשים לריב"ג, פלא). בענין שמטה ויובל יש להפליא במחשבת הלב לדעת טעמם ואמת שנשגבו ענייניהם בהפלאת ההנהגה במצות תוריות (נ"ע לר"א הקראי, שמטה ד).

---

[1] בארמ' הפכנא, הפכנין (ת"י דבר' לב כ).

***הַפְלָגָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליג, א) הפלגת הספינה בים: ובים הוא (שיש) הפלגה אבל בנהרות **לא** (ספ' העתים לברצלוני, ערכי שבתות א). נהגו בקצת מקומות להקל בעניין הפלגת הספינות (הלכות, או"ח רמח ד). — ב) בזמן, עדף זמן מהזמן הקבוע לדבר: הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה (בעל הנפש לראב"ד י). וכן אם הרחיקה (האשה) הפלגותיה (של וסתה) משלשים יום לשלשים ואחד יום ולשלשים ושנים וכן כולן (שם ח.). ושמו הזמן בין חדוש לחדוש בהפלגות עצומות מרבוי השנים (ר"י אברבנאל, מפע' ה' כ ב). — ובמקום, מרחק גדול: כי אחר שאנחנו ברחוק מזה הגשם על זאת ההפלגה הגדולה והוא נבדל ממנו (ר"מ א"ת, מו"נ ג יד). — ג) בהשאלה, מה שהוא יותר מן המדה הרגילה, מה שהוא יותר מהמציאות, **Äusserstes**; **extrême**; **utmost**, **extreme**: והענין השני שרצה בו ההפלגה וההגעה בשחיקתה כמה שנאמר ושחק ממנה הדק (השרשים לריב"ג, מלח). ושאונך עלה באזני והיה משפטו להיות ושאונך וכפלו הנון על דרך הפלגה לשאון כי פרוש שאון קול והמיה (שם, שאה). שחסד ענייני ההפלגה באיזה דבר שמפליגים בו ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר (ר"מ א"ת, מו"נ ג נג). ומכת ההפלגה אמרו כי עוף השמים יוליך את הקול (שם ב מז). והנני אעירך על עומק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם יט). ואם אין בו כח לעמוד על עומק דברי המשל והפלגתו מכל מקום מחשבתו לא תסור מחשוב בהם שהם למשל (הקד' זרח' הלוי לפי' משלי). ומה שאמר לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד הוא משל להפלגת זה האדם או זה הגבר בהיותו מעיז פניו כל כך ועומד נוכח שאר היצרים הטובים אשר בו שאינם יכולים להכניע יצרו וליסרו (שם ו). והנה הכבדת החטאת והפלגתה הועילה לנו להוכיח שעון כמוהו בחק האיש הזה נמנע למה שלא נמצא מעולם שעשה כדומה לזה (נופת צופ', מסיר ליאון א ז). אחרי ראותי הפלגת אבנר בקינתו, וכל מעשה תקפו וגבורתו, צהבו פני ואורו עיני (ספר המוסר לר"י אלאהרי מה). — ובמשמ' גוזמה: ולי גם כן טענה וסבה בקריאת לשוננו זה לשון הקודש ולא תחשוב שהוא הפלגה ממנו או טעות אבל הוא אמת (מו"נ ג ח). שהוא (לויתן) היצור הגדול שנמנע מבני אדם ומכל היצורים ולפי הפלגתו המשילו בו הטוב הצפון (מלמד התלמיד', כות). ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגוזמה (רלב"ג, באור דהי"א טז). ועשב כל השדה ייבש זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף (רד"ק ירמ' יב ד). והנה להפלגת חשיבותו (של אברהם) נכרת עמו ברית (ר"ח קרשקש, הקדמ' אור ה'). השיבה היא הפלגה בזקנה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ו). היש בהם פוצה פה ומצפצף נגד פשוטי התורה עם כל הפלגות חקירותיהם בחכמות (הוא, יהוש' ברא"ש י). ומהפלגת התקון הזה כי אלה העשר תנועות חלוקות לב' חלקים חמש חזקות וחמש חלושות (רס"ע אבן דאנאן, פרק בשיר, מלאכ' השיר ניבויאר).

***הַפָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִפִּיל, א) עצם שה"פ: ענינם ענין הנטישה עם ההפלה (רד"ק, שרש רטש). ואפילו בהפלת השן כל שכן על זולת האברים (ר"מ א"ת, מו"נ ג לט). — ב) הַפָּלַת אשה הרה את ולדה, **Fehlgeburt; avortement; miscarriage**: בהנהגת ההפלה הנה יצטרך להפיל בעתים ממנו בעת שתהיה ההרה קטנה כשיפוחד ממנה שתמות (קאנון ג כא כ יב).

***הַפְלָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליש: בארץ הינדיאה וארץ כינא נוהגים להעביר מחט של זהב דק וארוך דרך כמה איברים וחלקי הגוף וע"י הפלשת המחט יתנו עידיהן שיוסר כל קדחת ויתרפא (מעש' טוביה, מאמ' הכית, הקד' פרק ה).

***הַפְנָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִפְנָה: שלא יגמור ההפנאה (של האוצר בשבת) שמא יראה גומות למטה וישוה אותם בשבת (הלכות או"ח שלג א). ואם נתרצה בעל הגינה בכך ופינה אותם וחזר זה ואמר תן לי אבניו ואין לך אלא יציאותך אין שומעין לו שכבר זכה בהן זה בהפנאתו אותם ברשות לקחת לו (שם, שותפ' בקרקע קסו א).

***הִפָּנוּת**, ש"נ, — שה"פ מן נִפְנָה, הִפָּנָה, במשמעת נפנה לעשות צרכיו: ויבא שאול להסך את רגליו והוא בעניין ההפנות (השרשים לריב"ג, סוך).

***הֶפְסֵד**, ש"ז, מ"ר הֶפְסֵדִים, — שה"פ מן הפסיד, א) עצם שה"פ במשמ' השחתה, **d. Verderben**; **destruction**: (אסור לפצוע זיתים בשבת) משום הפסד אוכלין (שבת נ:). אין משהין אותו (את העבד שלא רצה להמול) בא"י מפני הפסד טהרות (יבמ' מח:). ואחרי כן ראה הלשון באכילה שני ענינים העניין האחד הוא אבדת הדבר הנאכל כלומר הפסד צורתו

תהילה (מו"נ א ל). כי התלאות המפורסמות תכופות והם אשר תחריבם הקנאה ויהיה תכליתם ההפסד והאבדון (ידע' בדרשי, פרדס א). ועד עת ההפסד והחרבן והגלות ממנה (ר"י אברבנאל, הקד' לס' יהוש'). כי הדבר השפל מאד והנמוך קרוב מאד אל ההפסד (שבט יהודה ז). — ב) נזק, בממון וכדומה, ההפך מן שכר, רֶוַח, Verlust, Schaden; perte, dommage loss, injury: והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (אבות ב א). נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו (שם ה יא). להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו (פסח' טו:). תורמין מן הטמא על הטמא וכו' ובשמן לא יעשה כן מפני הפסד כהן (ב"ק קטו:). ומה דבר שהוא פריעת חוב כתוב בו אריכות ימים דבר שהוא הפסד כים וחסרון נפשות על אחת כמה וכמה (תנחומא עקב ג). והלכה עיסקא זה אם המלוה נוטל חצי שכר נוטל שני שליש בהפסד (הלכ' פסוקות, רכית). ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר טורחך וטול מחצה בשכר ובהפסד נוטל שהרי לקח שכר עמלו ומזונו (שם). מעות של יתומים מותר להלוותן בקרוב לשכר ורחוק להפסד (שם). שם יש להן הפסד ליתומים כאן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (שם, ממונות). נשתדפו כל השדות של השוכר או המקבל אע"פ שפשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו שאין זה ההפסד תלוי אלא בשוכר שהרי כל שדותיו נשתדפו (רמב"ם, שכיר' ח ה). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה וכו' אוסרין אותה ודבר זה הפסד גדול הוא ואיבוד ממון לישראל (הוא, שחיט' יא טו). — ובהשאלה, ינזק בכלל: ואפילו היה חכם גדול אומרים לו אין לך הפסד שתשיב על טענתו ותודיענו כיצד אין אתה חייב לו (רמב"ם טו"נ ו א). — ובמשמ' יקלקול: וכן תמצא מבני אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות יורו על הפסד הרכבה ורוע מזג (מו"נ א לד).—ינזק מוסרי בדעות וכיוצא בזה [1]: ולא ימשך אחר שכלו אך ישליכהו אחרי גוו ויטה מעליו ויראה עם זה שהוא הביא עליו הפסד ונזק בתורתו (פתיח'

מו"נ). ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות והתפשטות הדעות ואין מופת לו עליהם (שם ב כב). רק ההפסד כלו שהיה באותם הימים בא תחלה מאפיתגורס וסיעתו ומהם נתפשטו בעולם אמונות נפסדות רחוקות מכונת אמונתנו (הקד' זכח' הלוי לפי' מבלי). ועוד ימצאו כמה הפסדין בנאוף שתהיה סבה לבטל כמה ממצות האל עלינו שצונו בכבוד האבות ולא יוכרו לבנים (ספר החינוך, יתרו, מצוה לה). וכן בדברים האלה אם רצוננו לבארם על דרך ההקשיי ישנחלוק עם בעלי ריבנו בדרך זה יקרו מזה הפסדים רבים (בחינ' הדת, דלמידיגו ב). — ג) בלשון המחקר יהפלסופיה, ההפך מן ההויה, הפסד המציאות, בטולה, חרבנה: יאמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרכבת שכנות עד שההויה אצלם הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). שעם השתנות ענייני הארץ והפסדם לא יהיה אצלו יתברך שינוי יחס (שם יא).— הויה והפסד: וכן תמצא כל סבת הויה והפסד מגעת בסוף לתנועת הגלגל (שם ב א). החומר הראשון שקבל ד' צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד' מלמד התלמ'). החלק האחד העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לא). מפני שהמקרים יהיו בהפסד ההוויות ואם לא יהיה הפסד לא תהיה ההוויה (רשב"ג, תקון מד' הנפ' לז). ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרע סבת ההוייה וההפסד (חובב משפט לאיוב כב). ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההוייה הנפסדים מבלי חמר יהיה העניין אם כן בהויתם והפסדם (מו"נ א עב). והאיך תחילת ההוויות ואיך יהיה הפסדם ותכליתם (רשב"ג, תקון מדות הנפש כז). — ואמר המליץ: תבל מקור הבליה וההפסד המהבליך ניחל להתנחל להשאיר לנו אחרית ותקוה (בחינ' עולם י). והראיה נראית להם הכרחית מצד הפסד הויה לכל אשר תחת השמים (הרשב"א לר' שמוא' הסלמי).

***הַפְסָדָה**, ש"נ, מ"ר הַפְסָדוֹת. — כמו הֶפְסֵד: ולא גנאי הוא לאומן באבוד מלאכתו ובהפסדתה חלילה חלילה לו יתברך (מלמד התלמי'. כז). שהעול והחמס הם סבות רוב ההפסדות ההוות בקבוצי בני האדם (ידמ' בדרשי. באור' לתהל' א ה).

***הֶפְסֵדִי**, ת"ז, נקי הֶפְסֵדִית. — מטבע הנפסד שהוא נפסד: והם היו התחלת יצירת העולם הזה

---

[1]) כמו בערב' פשַאד a)

a) فساد

ההפסדי (מ' אלדבי, ש"א ב). שיחוק ההרגש בעונג הנצחי אחר הפרידה על ההרגש שהיה לו בעת החיבור מן העונג ההפסדי (תגמ' הנפש ב א).

***הֶפְסֵק**, ש"ז, — שה"פ מן הִפְסִיק, א) עצם שה"פ, **Unterbrechung ; interruption**: (אם אמר להיושבים אחרי שברך ברכת המוציא בטרם שטעם סב [1]) בריך) אין בו משום הפסק ברכה (אמר תן עשב לבהמות) יש בו משום הפסק ברכה (ירוש' ברכ' ו י.). בשבאו לה ימי הפסק (של הוסת אצל האשה) וימי טהרה בנתים (שם ב ה:). שניות (העריות) אין להן הפסק עולמית (שם יבמ' כ ג ד). כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמים (ערו' נד.). כל מקום שנאמר רעש אינו אלא הפסק מלכות (מדר' תהל' קד). הפסק מאיליך ויהא שכר להפסקך ואל יפסיקוך אחרים ויהא שכר להפסקם (אדר"נ כה). ויהיה (משמ' פעל עמד) בענין ההמנע וההפסק (מו"נ א יג). היה הפסקו כהתנועה ומנוחתו בעצם (ר"י אברבנאל, יהוש' י). — ב) *הֶפְסֵק בין המאמרים בדבור, בכתיבה, וסימני הפסק, הסימנים שעושים להפסיק בין פסוק ופסוק וכדומה: הצבתי ציונים וסימני הפסק בין דבור לדבור (הקד' המגיה לפי' אברבנאל לנביא' ראש', ליפסיה תמו).

***הַפְסָקָה**, ש"נ, מ"ר הַפְסָקוֹת — שה"פ מן הפסיק, א) כמו הקודם, הפסקת הגשמים, הדבור: סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים (מד"ר בראש' לד). יכול (היה קריאה מאלהים למשה) אף להפסקות תלמד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא היתה קריאה להפסקות וכי מה הפסקות היו משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (שם במד' יד). — ב) *בנוי לשבת שמפסקת בין ארבע פרשיות, שקלים זכור פרה והחדש: (שבת) שניה להפסקה (מגי' ל.). בשבת של אחר הפסקה קורין זכור ובתוך שבוע שלאחריה יהא פורים (רש"י שם). ;סימן מסורת הפסקת פרשיות כך זט"ו ב"ו ד"ד ובי"ו והו פרוש זט"ו אם בא ר"ח אדר בשבת יהא לך הפסקת פרשה ביום חמשה עשר (שם:). — ואמר הפיטן: שתי הַפְסָקוֹת קבעו נבונים ותמימים, אחת בשני בו ואחת בששה עשר מתאימים (יוצר להפסקה ב, את פני). — ג) *הַפְסָקוֹת, תעניות רצופות יום אחרי יום בהפסקת סעודה אחת ביניהם: מי שמתענה בכל יום ולפעמים רוצה להתענות איזה הפסקות ב' או ג' ימים (שו"ת יד אליהו ו). — ד) *הפסקה וסימני הפסקה בכתיבה, כמו הפסק ב: יען היות סימני ההפסקה בדבורים ובמאמרים דבר הכרחי מאד להבנת תכן הענין (הקד' המגיה לפי' אברבנאל לנבי' ראשו', ליפסיה תמו).

***הַפְעָלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִפְעִיל: שער מם ממה שאמרוהו בלשון הנקבה בעבור הפעלה או תכונת הענין או האמרה או הערה (הרקמה, שער מב).

***הִתְפַּעֲלוּת**, ש"נ, מ"ר הִתְפַּעֲלֻיּוֹת, — בלשון המחקר והפלסופיה, קבלת פעולה מגוף אל גוף שגורמת בגוף הנפעל איזה שנוי ורגש [1]), **Gefühl ; affection**: כי בכל כח וכח ישלם כל אבר ואבר ופעולתו והתפעלותו (ראב"ע, ספר העצמים). ואלו היה הוא יתברך מתפעל בשום פנים מאפני ההתפעלות היה זולתו עושה בו ומשנה אותו (ר"ב ב"ת, מו"נ א נה). כי תכלית מעשי התורה כלם הוא להגיע אל האדם זה ההתפעלות אשר כבר בארנו במופת בזה הפרק (שם ג נב). שיש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממיני החסרון ולזה לא ישיגהו ההתפעלות כלל (שם א נה). כפעל ההוא אשר יבא מן האב על הבן אשר הוא נמשך לחמלה ורחמנות והתפעלות גמורה (שם נד). וכל אשר הוא עלה לתנועה הוא למעלה מהזמן והפוטל וההתפעלות (מאמ' לאבוגלר אלפרבי במהות הנפ'). שהתענוג הוא ענין מתחדש ממה שיגיע בנפש האדם מההתפעלות בדבר המוחש והנראה והנאכל וזולתם (מאזני צדק, אלגזלי 12). והצורה הזאת המתחדשת אחר המזג פעמים יקרה שיהיה שלמותה ההתפעלות מן הזולת (קאנון א ב ב טו). כי האדם העצב והדואג בנפשו על צרה גדולה כשיבואהו יגון מה מעט או רב קטן או גדול יזכור יגונותיו הגדולים ויפעל בו היגון הקטן ההוא התפעלות גדול לא מצדו כי אם מזכרונו הצרה העצומה האחרת (ר"י אברבנאל, ש"א א ו). שידומה בו שהוא כאותו ההתפעלות או המדה כמו שידבר אדמוני הפנים מתפעל בהתפעלות

---

[1]) בארמית: אהן דמר סב בריך סב בריך אין בו משום הפסק ברכה הב אחוונא לתוריא יש בו משום הפסק ברכה.

[1]) לפי הלשון הערב' אנפעאל, אנפעאלאת a).

a) انفعال انفعالات

הפחד (נופ' לופ', מסיר ליאון א יב). והש"י רחוק מאופני השנוי וההפעלות (עה"ח לר"א הקראי לג). שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותכניות טפליות נלקחות מהפעלות הברואים לו כפי גזרותיו ומעשיו (כוזרי ב ב).—ומ"ר: גוף יניעהו מי שירצה ויפעל על כמה פנים מאופני ההפעליות מהמקרה והחפץ (כוזרי ד ג). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם לא ימנע ממך השגתם (שם ה כ). כי השמחה איננה זולת עציבות הרצון והעצבון הוא התנגדות הרצון והם הפעליות נפשיים (נהר פישון, ויבלח). הפעולות כלם הם פעולות דומות לפעולות הבאות מבני אדם על הפעליות ותכונות נפשיות וכו' ולא ישלח רסן הכעס ולא יחזק מדות ההפעליות בו כי כל הפעלות רע (ר"ם א"ת, מו"נ א נד). כל הפעלות ירוחק ממנו (מהבורא) כי כל ההפעליות יחייבו שנוי ושהפועל להפעליות ההם בלתי המתפעל בלא ספק וכו' כי כל מי שלא ידע החכמות ההם לא ידע בחסרון ההפעליות ולא יבין עניין מה שבכח ומה שבפעל (שם נה). אמנם הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם הוא עניין שראוי לבארו לכל אדם כפי מה שהוא (שם לה). והמשל הרביעי בתארך האדם באיכות המתפעלת ובהפעליות וכו' ואינו (הבורא) מתפעל שתשיגהו איכות ההפעלויות (שם נג). שיכיר בהם (במיני הדומם, הצומח ובע"ח) הנבון המתבונן בהם מבני אדם מן הכחות והפעולות וההפעליות שהטביע השם בהם (ר"ש אבן תבון, יקוו המים כ יט). וההפעליות אשר יקוימו במאמר ההלציי או השיריי הם הפחד והכעס והרחמנות וההגדלה (באור ספר השיר' לאריסט' כא). ואמנם קבלת ההוראות ממהירות ההפעליות כמו שיחם מהרה או יקר מהר וכו' (קאנון ג א א ט). שעם היות אצלו מהכעס והנטירה והנקימה הרבה הנה הוא לא היה פונה אל ההפעליות הגשמיות האלה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ובעבור שהשכל בימי הנערות מטורף בהפעליותיו לכן אמר בן ארבעים לבינה (שם). שאנחנו נכיר בפני האדם פחדו וכעסו שמחתו ויגונו חריצותו ועצלותו כפי האותות המפורסמים והנגלים המורים על כל אחד מאלה ההפעליות (הוא, מ"א ג). מיני ההפעליות כגון הקנאה והאבה והכעס וזולתם (נופ' לופ', מסיר ליאון ג א). תזהירהו (את הילד) מן ההפעליות הנפשיות ויתנהג בדרך האמצעי עד שישוב לו קנין (לידה לדרך א ג יד). מדות האדם טובות או רעות וכו' וההפעליות כמו הכעס הבושת היראה (אריה מודינא, לב האריה ג ו).

°הִפָּעֲלוּתִי, ת"ז, מ"ר הִפָּעֲלוּתִיִּים,—מטבע ההִפָּעֲלוּת: ויותר מה שימצאו המשוררים משתמשים בזה הוא בשירים ההפעלותיים (באור ספר השיר' לאריסט' כא). המאמרים אשר יקראו ההפעלותיים (שם).

°הִפָּעֲמוּת, ש"נ, — שה"פ מן נִפְעַם, הִפָּעֵם: שלא היה הרוח האלקי אשר בו מיושב ומסודר לעשות תשועות כשאר השופטים ולא היה דעתו שלם אבל האל יתברך למשפט שמו וצור להוכיח יסדו ולזה השפיע בו רוח גבורה וחוזק מופלג והיה עם הפעמות ונמשך מזה שבראותו אשה תיטב בעיניו לא היה מעצור לרוחו (ר"י אברבנאל, שופט' יד א). ולא היו גבורותיו (של דוד) בסכלות והפעמות כשמשון ויהוא בן נמשי (שם, ש"א יח).

°הִפָּעֲרָה, ש"נ,— שה"פ מן הִפְעִיר פיו: והם יסבו הפערת פה ונזילת הריר תמהון וחולי ראש חזק מאד (בכי"ע ג, הודו).

°הֲפָצָה, ש"נ, — שה"פ מן הפיץ: כי ההשתתפות בלשון הוא סבה בחברה והאהבה וההתחלפות בלשון הוא סבת ההפצה והפרוד (ר"י אברבנאל, נח). — והשתמשו בו בלשון בזמן מאוחר לענין הרחבת דבר הרבה בין הקהל, הפצת העברית בקרב ההמון וכו'.

°הֶפְצֵר, ש"ז, — שה"פ מן הִפְצִיר, במשמ' התמדה ומאמצי כח בעשית דבר, das Bestehen, : Beharrlichkeit ; insistance , persistance והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן (רמב"ם, גזלה ואבד' א יב). וכאשר ראה יתברך הפצר משה שידבר בכבודו אל העם פנים בפנים רצה למלאת שאלתם ולעשות בקשתם (ר"י אברבנאל, יתרו). לכן דבריכם אלה אשר אתם דוברים הם בכח והפצר ואתם עומדים עליהם (תולד' אלכסנדר 40). שאם עם אחיהם היה להם ההפצר והעצות כל שכן עם זרים (שבט יהודה ז). והיורש טוען ששמעון כתב לאפוטרופסו שלהפצר אחיו נתנם (את המעות) ללוי (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ כג). מהתהפך ומכריח בהפצר גדול להתנועע להוציא (פסלת המזון) מלמעלה (ר"י זהלון, אוצה"ח ט ב).

סיבת חולי זה מהפצר חזק בעת שעושה צרכיו (שם). — והשתמש בו רש"י בהרחבה במשמ' רוב ורבוי: שיש לה (להמברד) הפצר פיות כלומר פיות וחדודים הרבה (רש"י ש"א יג כא).

הַפְצָרָה, ש"נ, — שה"פ מן הפציר, כמו הקודם: וענין אמרו לא כי מלך וגו' יורה שהוא ענין ההפצרה ר"ל אעפ"י שיבא נחש וכל האויבים שבעולם לא נחזור מזה (ר"י אברבנאל, ש"א יב). — ובמשמ' בקשה רבה: העמסתני בשאלתך ולולי רובן הפצרתך לא פניתי להשיב לך (תרומ' הדשן, פסק' וכתב', עד). אם הוקרה המלאכה והם (הפועלים) הראו לו פנים זועפות ופייסם בהפצרת דברים ושתקו וגמרו מלאכתם אינם יכולין לומר לא נתפייסנו אלא על דעת שתוסיף לנו על שכרנו (לבוש, חכיר' וקבלנ' שלב ה).

א. **הַפָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵפִיק, הפיק רצון, הפקת רצון, Zufriedenheit, Zustimmung consentement; contentment: לאי עתיק רגל ולא יניע עפעף אלא אחר הפקת רצון אדוניו בהם (חו"ה, פכוד' ה' ה). כשיכין המקבל עצמו לקבל השפע ההוא המגיע מצד טבע הכוכב הנגלה כמו לקבל הלחלוח מצד הלבנה והחמום ע"י השמש אין זה ממה שיביא לטעות ולחשוב שהפעל ההוא מצד הפקת רצון הכוכב (העקרים ד טו). ומזה הצד אינו מגונה שיהיה למצוות תכלית בעשייתם בהפקת רצונו יתברך (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א). שהשפע המגיע מהכוכב היה מצדו הפקת רצונו על ידי פעולה שהיו עושים לפניו (הנ"ל, מ"ב יז יז). ומשמרתו (של החכם המליץ) היא שיוכל לדבר כפי מה שאפשר בכל הדברים שהם מיוסדים מצד הדתות והמדות אל ההרגל המדיני עם הפקת רצון השומעים (נופ' צופ', מסיר ליאון א כ). אבל יהיו מעשיך כלם ברצונך המיוחד בהפקת רצונך (רשב"ל דוראן, מג"א ב ד). עם כל זה להפקת רצונך אקח לפני אגרת רב שרירא וכו' ומתוכם אברר הדברים הנאותים (הקד' שלשלת הקבלה). מ"מ להפקת רצון השואל אימא מילתא בקיצור נמרץ (פסקי ריקאנטי האחר' לז). וכבר כתבו בעלי החזקה למנהיג החנות שלכל הפקת ראובן זה ימסור לו הסיגול (שו"ת כאר עשק פה). אך לא להכעיסם נתכוון ולא לפסוק דין אלא להפקת רצון שאלו דבר ולצרף וללבן אמיתת הדין (שו"ת שמש צדקה ב, חו"מ כ).

ב. **הַפָּקָה**[1], ש"נ, — שה"פ מן ב.הִפִּיק, במשמ' הסכים, נרדף עם הסכמה, Uebereinstimmung accord: להפיק בין התורה והטבע כי הטבע אומר במנהג והתורה אומרת בשנוי המנהג וההפקה ביניהם כי המנהגים שנשתנו הם בטבע מפני שהיה בחפץ מותנה בהם ומוסכם עליהם מששת ימי בראשית (כוזרי ג עג). אהח"ע יש ארבעים ושתים סגולה מהם י"ז בהפקת קריאת ארץ ישמעאל עם בבל (תרגום דברי רסע"ג זכר' לראב"ע ה סב). שהבינו שרשי ספר התורה ונזהרו בם והזהירו עליהם עם הפקת האמת בסתר ובגלוי (חו"ה, עבודת ה' ד). אין במה שזכרת מקושי ההפקה בין שני אלו הענינים הנמצאים בספרים גדול מה שימצא ממנו בפעל בדרך הבחינה (שם ח). וכבר ארכו מחלוקות החכמים באופני ההפקה בין ההכרח והצדק (שם).

---

[1]) ע"ד המלה הערבית אתפאק a).

a) اتّفاق

תם כרך שני